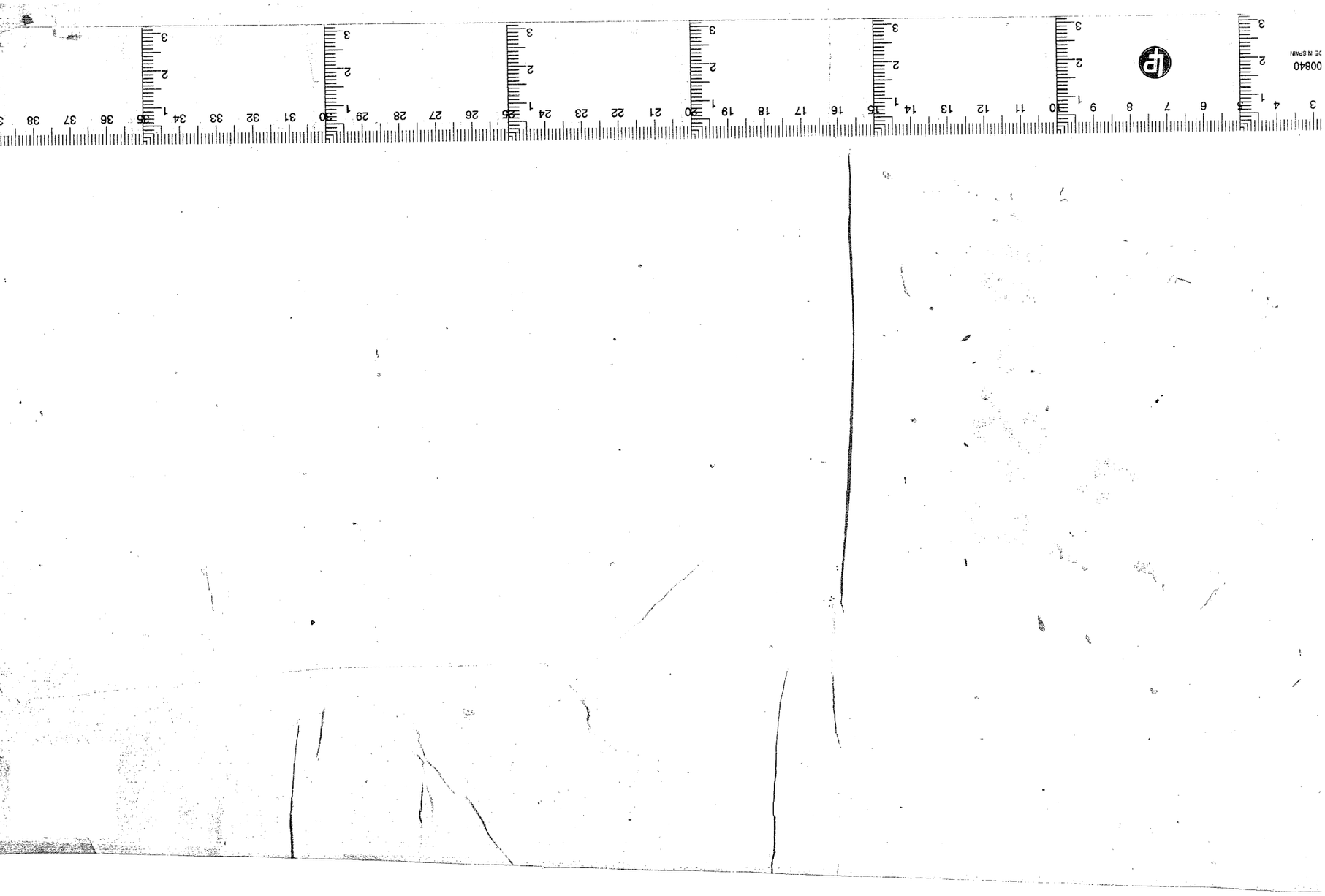

A

8

19

R. 6185 D. 23.

D. AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, OMNIVM OPERVM PRIMVS TOMVS, AD FIDEM VETVSTORVM EXEMplarium ſumma vigilantia repurgatorum â mendis innumeris, notata in contextu & margine ſuis ſignis veterum exemplorum lectione, vt optimo iure tantus Eccleſiæ doctor renatus videri poſſit.

Inſpice lector, & fateberis hanc non vanam eſſe pollicitationem: quòd ſi gratus etiam eſſe voles, non patieris tantum laboris, tantumq; impenſarum fruſtrà ſumptum eſſe.

Cui acceſſerunt libri, epiſtolæ, ſermones, & fragmenta aliquot, hactenus nunquam impreſſa.

Additus eſt & index, multo quàm Baſilienſis fuerat, copioſior.

BIBLIOTECA UNIVERSITARIA GRANADA

PARISIIS

IN AEDIBVS YOLANDAE BONHOMME, via ad diuum Iacobum ſub interſignio Vnicornis.

1541

fray garcia de Ribera

BIBLIOTECA UNIVERSITARIA GRANADA

CATALOGVS EORVM QVAE PRIMO TOMO CONTINENTVR.

Retractationum Libri. II.	folio.1.columna.2.
Confessionum Lib. XIII.	15.co.3.
De Grammatica, Liber vnus.	54.co.4.
Principia Dialecticæ Liber vnus.	60.co.1.
Categoriæ decem, Liber vnus.	63.co.1.
Principia Rhetorices, Liber vnus.	68.co.3.
De Musica Libri. VI.	70.co.4.
Contra Academicos Lib. III.	93.co.1.
De ordine Libri duo,	103.co.3.
De vita beata, Liber vnus.	112.co.1.
Soliloquiorum Libri duo,	115.co.3.
De magistro, Liber vnus.	122.co.3.
De immortalitate animæ, Liber vnus.	128.co.2.
De quantitate animæ, Liber vnus.	130.co.4.
De libero arbitrio, Libri. III.	140.co.1.
De vera religione, Liber vnus,	157.co.3.
De moribus Ecclesiæ catholicæ, & de moribus Manichæorum, Lib. II.	167.co.3.
De Genesi contra Manichæos, Libri. II.	180.co.3.
Regulæ Augustini, III.	187.co.4.

Signorum interpretatio.

*Stella præfixa, Basiliensis exemplaris nota est, significans in margine aliter legi debere.

† Crux nostra nota, signans quid exempla nostra vetera legant.

*† Stella cruci iuncta, significat Basiliensia & Parisiensia vetera idem legere.

ꝏ Clausulæ & dictiones duobus ꝏ inclusæ, non sunt in veteribus Victorianis.

⌊⌋ Talibus signis inclusa non sunt in Frobeniano exemplari, sed ex vetustis libris Victorianis iam primum inserta.

Esta corregido conforme a la censura del Ill.mo cardenal inquisidor general y or mandado de los señores inquisidores de granada. Fr. Joan Ramirez

En granada a 22 dias del mes de Julio de mill y [illegible] hauiendo visto los señores inquisidores la diligencia fecha en este libro que conforme al catalogo del Ill.mo S. cardenal inquisidor general y mando boluer a la persona que [illegible]

[illegible signatures]

REVEREN-DISSIMO IN CHRISTO patri, eidemque clarissimo principi, Alfonso Fonsecæ Archiepiscopo Toletano, totius Hispaniæ primati, Erasmus Roterodamus. S. D.

EN TOTVS solitoque nitidior, venit in tuos amplexus, Præsulum amplissime, incomparabilis Ecclesiæ doctor, & inuictus propugnator, diuus Aurelius Augustinus, quem tu non sine causa sic adamare præ cæteris, sic in delitiis semper habere cōsueuisti. Quid enim habet orbis Christianus ~~hoc scriptore~~ vel magis aureū, vel augustius? vt ipsa vocabula nequaquam fortuitò, sed numinis prouidentia videantur indita viro. Auro sapientiæ nihil preciosius: fulgore eloquentiæ cum sapientia cōiunctæ nihil mirabilius. Sunt aliis aliæ dotes, pro vt visum est τῷ ἀγαθοδότῃ spiritui, qui pro suo arbitratu partitur singulis iuxta mensuram fidei. In Athanasio suspicimus seriam ac sedulam docendi perspicuitatem. In Basilio præter subtilitatē exosculamur piam ac mitē suauiloquētiam. In huius sodali Chrysostomo sponte profluentem orationis copiam amplectimur. In Cypriano spiritū veneramur martyrio dignum. In Hilario grandi materiæ parem grandiloquentiam, atque vt ita loquar, cothurnū admiramur. In Ambrosio dulces quosdā aculeos, & episcopo dignā amamus verecundiam. In Hieronymo diuitē scripturarum penum optimo iure laudamus. In Gregorio puram nulloque fuco picturatam sanctimoniam agnoscimus. Ac ne longū faciam, habet itidem & cæterorum quisque ex eiusdem spiritus munificentia virtutes suas, quibus sese piorum hominū affectibus varie commendant. At non arbitror alium esse doctorem, in quem opulentus ille iuxta ac benignus spiritus dotes suas omnes largius effuderit quàm in Augustinum, quasi voluerit in vna tabula viuidum quoddā exemplar Episcopi repræsentare, omnibus virtutū numeris absolutum, quas post Christum episcoporum principem, Paulus & Petrus requirūt in his, qui pascendum domini gregem susceperunt. Cæteris quidem non imputatur, quales fuerint antequam sacro lauacro renascerentur: in episcopo tamen requirit beatus Paulus, vt & eorum qui foris sunt testimonio cō probetur. Quid diuus Augustinus? Talis erat, etiam quum ipse foris esset, vt ab his qui erāt intus, vir bonus haberi posset, in suo quidem genere. ~~Adolescens habuit cōcubinam, quod humanæ permittunt leges, & hac non repudiata, sed erepta, asciuit alterā.~~ [redacted] Inductus est in sectam Manichæorum, quo quidem hominum genere vix aliud habuit orbis pestilentius, adeo confictis titulis, prodigiosa ciborum abstinentia, simulatione paupertatis, falsa continentiæ specie, aliisque præscriptis immanibus, ac supra modū rigidis, tum portentosis fabulis philosophiæ fuco lenocinioque cōmendatis, fumos ac præstigias quasdam offundebāt hominum mentibus, vt possent vel electis imponere. Ab his histrionibus impositum est iuueni, nondum baptizato, nondum catechumeno, sed per omnes rerum species veritatē velut in somnis adamatam persequēti. Affectus erat pius, error simplex & humanus. Nec tamen illorum vitiis inquinatus est, nec diutius hæsit impio dogmati, & fortassis ob hoc ipsum dominus passus est illū ad tēpus labi, vt efficacius alios ab errore pestifero vel arceret vel reuocaret. A catechismo vero sic protinus ad Christi regulam vitæ rationem instituit, perpetuoque tenore semper ad meliora proficiens, institutum persequutus est, vt etiamsi quod crimen in illum ab hæreticis impingeretur, nequaquam hæreret, & qui intendere sunt ausi, nihil aliud quàm impudentiæ lucrifecerint opinionem. Hoc de testimonio. Quod ad sobrietatis laudem attinet, quanquam erat corpore delicato, quemadmodum raro solet ingenia insigniter fœlicia, robusta sortiri corpora, sic dispensante natura, vt quod animi viribus additum est, corporis detrahatur, tamen illius mensa ferè nihil habebat præter holera & legumina, nisi quod interdum nōnihil etiam carnium admiscebatur, idque vel propter hospites, vel ob imbecilliores, vt agnoscas sobrietatis studium cum humanitate coniunctum. Bibebat vinum, sed sicut

† ii Timotheus

Por comision de los señores inquisidores expurgamos este cuerpo conforme al expurgatorio del Ill.mo S. Cardenal Zapata en 6 de mayo de [illegible]

Fr. Alonso de Mendoza [illegible]

Timotheus Pauli cõsilio, neminem præscriptis adigens, sed firmiores exemplo suo prouocans, infirmioribus clementer indulgens in his duntaxat, quæ per se nec pium faciunt, nec impium, vt facilè perspicias, non pharisaicam iustitiam, sed vere Christianam pietatem, summo iudicio, summaq; mansuetudine conditam ac temperatam. Hæc est illa sobrietas quam Apostolus cum primis requirit in episcopo, cui comes est vigilantia quam & ipsam singularem quandam in hoc mirari licet. Diem totum precationibus, sacrificio, doctrinæ, disputationibus, audiendis causis, componendis litibus, confutandis hæreticis dabat, noctis bonam partem sacris lucubrationibus decidebat: itaque factum est, vt non solum obeundis ecclesiæ suæ negociis sufficeret, verum etiam alias ecclesias vel oratione præsens, vel scripto absens moneret, doceret, institueret, confirmaret. Iam sobrietatis & vigilantiæ comes est castitas, quæ præcipuum est Episcoporum decus & ornamentum. Huius illi tanta cura fuit, vt nec sororem, licet deo dicatam, nec propinquo gradu cognatas fœminas, ad domesticum admitteret contubernium: & collegia mulierum, quæ instituerat, raro admodum inuiseret, nec omnino cum vlla fœmina misceret colloquium, nisi præsentibus clericis, aut aliis matronis, nisi forte quid esset arcani, quod vnius auribus esset committendum. Hic charitas admonuit maledicorum sibila contemnere. Nec enim vsque adeo putabat seruiendum improborum linguis, vt necessarium officium hac gratia prætermitteretur. Vbi non vrgebat necessitas, ad cautionem suam redibat: non quòd sibi metueret, sed quòd parum esse iudicaret, Episcopi pudicitiam esse integram, nisi & famam haberet illibatam. Rursus non satis habebat, si suam vnius famam intactam à sinistris rumoribus præstitisset, nisi clericos etiam haberet [redacted] minis. Porrò linguam habebat in tantum ab omni petulantia puram, vt, etiam cum procacissimis hæreticis, vel scripto vel sermone disputans, mire temperet à conuiciis, sed scripturarum modo testimoniis & argumentis veritatem asserit, impietatem refellit, adeovt ne lacessitus quidem regerat maledicta. Eandem moderationem obtin[redacted] improborum moribus vt lenitate sanaret potius quàm austeritate exasperaret. Proin episcopum Africæ quendam natione Italum literis adhortans, vt populum suum à vernaculo more temulentiæ reuocaret, & ad Italicæ sobrietatis exemplum prouocaret, illud diligenter admonuit, ne id faceret acerbius obiurgando, sed lenibus monitis paulatim inueterato morbo mederetur. Hoc est quod Paulus non vult episcopum esse πλήκτην, quẽadmodum interpretantur Græci, & hos sequutus Hieronymus. Alioqui quid laudis habeat in episcopo, si non sit percussor, hoc est, si neminem ferro vulneret aut occidat, aut manu depalmet? Adde quòd mensam habebat perquàm frugalem quidem vt diximus, sed hospitibus expositam, magis frugiferis sermonibus, quàm exquisitis eduliis opiparã. Ad hanc pẽdebat distichon, ceu lex quædam detestans maledicentiam & obtrectationem in absentes, ~~qui morbus ferè peculiaris est iis,~~ [redacted] ~~probitatis imagine,~~ [redacted] ~~tiorum odium,~~ [redacted]) A quo malo sic penitus abhorruit vir sanctissimus, vt interdum nec Episcoporum authoritati cesserit, quin se minaretur è conuiuio surrecturũ, nisi à talibus fabulis tẽperarent. Eoq; ferè vel sacram lectionem adhibebat mensæ, vel de re quapiam frugifera commentabatur, vt non minus animi conuiuarum reficerẽtur quàm corpora. Iam quod Apostolus vult Episcopũ ἄμαχον esse, καὶ μὴ αἰσχροκερδῆ, hoc est, nõ pugnacem siue litigiosum, nec turpiter lucro deditũ, id adeo præstitit, vt sæpenumero causam totam cesserit aduersario, pro magno lucro ducens, si quietem animi, rei dispendio redemisset. Multas hæreditates vltro delatas ecclesiæ recusauit, vnde suspicabatur ab hæredibus aliquid exoriturũ vel litis vel querimoniæ. Cuidam qui possessionẽ volens donarat ecclesiæ, ac pòst liberalitatis pœnitens reposcebat quod dederat, Augustinus & tabulas & rem restituit, quum optimo iure summoq; omnium applausu posset submouere improbũ repetitorem. Interdũ & sacris vasis diuenditis pauperũ inopiã subleuabat. Quin aliquoties tentasse legitur, vt vniuersum ecclesiæ censum populo resignaret, sibiq; ac suis nihil faceret reliquum ad victũ, nisi quod spõtanea plebis liberalitas quotidie deferret. Quumq; annos quadraginta aut eo amplius Episcopi munere sũma cũ laude functus esset, adeo nullum

lum thesaurum sibi congesserat, vt decesserit intestatus, non tam quod testandi ius deesset, quàm quòd materia. ~~Haec non eò commemoro, quòd existimem horum temporum Episcopos ad hanc imaginem compellendos, sed vt declarem, quantopere sanctissimi præsulis animus abhorruerit à sordido quæstu, & hunc comitari solitis litibus.~~) Præcipue vero τὸ διδακτικὸν, quæ potissima functio præsulum est, sic in illo modis omnibus enituit, vt nemiñẽ habeamus nec ex Græcis nec ex Latinis, quem hac sanè in parte cum hoc cõferre possimus. Ingenii fœlicitas prorsus erat incõparabilis, siue spectes acumen vel obscurissima facilè penetrans, siue capacis memoriæ fidem, siue vim quandam mentis indefatigabilem. Difficultatibus quæstionum alebatur, huc quisquis prouocabat, prorsus equũ vt habet prouerbium, in planiciẽ inuitabat, nec vllis materiis lubentius indulsit, quàm quæ subtilitate torquerent, nec conquiescebat, donec nodos omnes explicuisset. Ad docendum semper erat paratus, nõ aliter quàm auidus negociator ad lucrum. Aderat interim admiranda quædam animi lenitas, quam Paulus vocat μακροθυμίαν, atque adeo mansuetudo quædam inuincibilis, hanc Petrus appellat πραΰτητα, quam Plato putat non ita frequenter deprehendi in his, quibus contigit acrius ingenium. Id perspicuum est ex cõflictationibus quas plurimas habuit cum hæreticis, quorum alii miris technis studebãt eludere pondus inuictæ veritatis, alii superfluis & alienis tergiuersationibus tempus eximere, alii conuitiis à disputatione ad iurgiũ prouocare, alii stolidissimis respõsis fatigare vexareq; contrà differentem. Nihil horũ vnquã potuit efficere, quo minus ille rem vrgeret, repetens, iterans, inculcans, quæ vtrinque dicta fuerant, idq; tam dilucide, tam explanate vt imperita quoq; multitudo peruideret hæreticis nihil esse reliquum præter impudentiam. Hac mansuetudine cum instantia pertinaci cõiuncta plurimos sanauit hæreticos, deuicit omnes. Nam quemadmodũ iuxta vetus dictum, Aphrica semper aliquid noui mali solet gignere, ita tum variis hæreseon mõstris infestabatur. Et erat ea gens nec sobria, nec satis firmæ fidei, nouarumq; rerum supra modum auida, alioqui vafra & arguta. Aduersus hæc portenta dictu mirum, quàm strenuũ pugilem egerit Augustinus. Deiecit Pascentium Arrianum, licet authoritate potestateq; publica formidabilem. Traduxit Manichæorum prodigiosas fabulas, & obscœna mysteria protraxit in lucem. Nam hæc prodidisse, erat vicisse. Donatistas & Circuncelliones, pertinax malum, multis conflictibus tandem fudit, profligauit, deleuit. Postrema lucta fuit cum Pelagianis. Denique Paganorum reliquias magna ex parte deleuit in Aphrica (Et ad tantas res conficiendas, non vi, non armis, ~~non copiis, non carceribus aut incendiis vsus est, sed solo gladio spiritus, quod est verbum dei,~~ [redacted] ~~quo armis apostolicis, tot victorias, tot triumphos parauit ecclesiæ Christi, licet aduersus Donatistas & Circuncelliones, quoniam ipsi ferro rem gerebãt, adhibita sit tandem Cæsaris authoritas, refragante primum Augustino, mox Cæsaris edictum sic intercessione sua moderãte, vt plerisque multa auraria redderetur iis qui persoluerant. Summa vero cura intercessit apud Cæsareos magistratus, ne quis hæreticorum occideretur. Cupiebat amicus medicus superesse quos arte sua sanaret. Imò quod est maioris clementiæ, his etiam vitam impetrauit, à quibus orthodoxi quidam fuerãt nefarie trucidati. Hæc sanctissimi præsulis clemẽtia non eò commemoratur à nobis, vt animũ addamus impiis, qui falsis dogmatibus scindunt ac labefactant ecclesiam Christi, sed vt ostendamus quãta mansuetudo deceat doctorem ecclesiasticum. Nõ ideo Cæsarũ leges robur non habebant, quòd harum seueritatem aliquãdo piorum hominum intercessio mitigaret, præsertim vbi manifesta pœnitentiæ signa spẽ vitæ correctioris præberent. Nec enim ideo nõ est iusta lex, quæ iubet homicidam plecti capite, quòd Episcoporum pietas talibus nõnunquàm impetrauit vitam. Alioqui latronem dimittere, in plurium perniciem grassaturum, non est clementia, sed crudelitas. Proinde quemadmo~~[redacted]~~dum ad tuendam reip. tranquillitatem necessaria est legum principaliũ seueritas, ita laudanda est in Episcopis Christi vicariis Christiana lenitas: quæ tam singularis fuit in hoc præsule, vt cum in ciuitate quadam Pagani contra Cæsaris edictum publicitus impetum fecissent in Christianos, multisq; vexatis~~ [redacted] ~~atque alterum occidissent,~~ [redacted] ~~seuerã principis vltionẽ expectarent,~~ [redacted] ~~ipsis eruditus per literas ab Augustino petierit, vt intercessione sua~~

~~Cæsaris iram mitigaret. Tam insignis erat sanctissimi præsulis mansuetudo, vt hostis & idololatra non vereretur ab hoc petere, quod vir amicus christianus auderet flagitare. Quo impudentior est postulatio, hoc magis arguit vim credibilem Augustini mansuetudinem.~~ ¶ Eadem mansuetudine moderatus est collegia virorum ac mulierum, quæ iuxta regulam apostolicam aliquot instituit. Leuiter delinquentium pœna erat admonitio, grauius peccantium obiurgatio, desperatorum & insanabilium, veluti capitale supplicium erat, è contubernio piorum eiectio. Clericos suos quos tædebat iuxta Episcopi institutum viuere, patiebatur ad alios Episcopos demigrare, qui clericos suos non adigebant ad domus ac vitæ communionem. ~~Amabat perfectam pietatem, sed spontaneam, non extortam.~~ ¶ En aliud in hoc Episcopo miraculum. In tam multis, tam eximiis virtutibus, quàm nullum omnino supercilium? Dicas illum paterna maternaq; viscera erga cunctos gerere, malos parturire vt renascantur in Christo, imbecilles veluti gallinam sub alis fouere ne pereant, bonos prouchere vt adolescant. Nullus erat tam deploratus hæreticus, aut alioqui flagitiosus, de quo spem prorsus abiiceret, donec ille spiraret. Sic in libris suis agit cum hæreticis, non solum vt reuincat verumetiam vt quod quidem in ipso est, sanet, Sic obiurgat improbos, vt semper vino seueritatis admisceat oleum lenitatis. Nihil est vsquam tam austerum, quod non interim spiret Christianæ charitatis dulcedinem; quæ iuxta Paulum Apostolum, omnia suffert, omnia sperat, omnia credit. Erat vnius ciuitatis episcopus cui nomen Hippon regius, quasi dicas equile regium: Nam erat eiusdem nominis altera in eodem littore ad exortum, cognomine differens, διάξυτος enim dicebatur: sed omnium ecclesiarum sollicitudinem in se recepit, episcopos earum vel coram, vel missis voluminibus & epistolis instruens ad euangelii prædicationem, armans aduersus hæreticos. Porrò quoniam vir prudens perspiciebat librorum vsum multo latius patere quàm vocis, in hanc operam quicquid potuit temporis suffurabatur. Ad hoc quo plus haberet ocii, discutiebat humiliora negocia, quæ tametsi, non aduersabantur pietati, tamen ab optima parte Mariæ nonnunquam auocabant. ~~Itaque conciliandis matrimoniis author esse recusabat, iuncta tamen, sua benedictione confirmabat.~~ ¶ Nec ædificandi cura sustinebat occupari, licet alios id agentes non reprehenderet. Nec omnium epistolis respondebat, nisi si quid tractarent ad religionis pertinens negocium. Postremo ingrauescente iam ætate successorem sibi designauit, ad quem leuioris momenti causæ deferrentur, ipse vacaret melioribus. Quo tempore libros omnes suos collegit, recognouit, & in ordinem digessit, ne vel interirent complures, quod Ambrosianis scriptis accidisse videmus: aut mendosi deprauatiq; versarentur in manibus hominum. O virum ad totius Ecclesiæ publicam vtilitatem natum, factum, datumq; diuinitus, quàm vbi conspiceret Vuandalorum, Gothorum, aliorumq; barbarorum qui ex Hispaniis in Africam eruperant, incursione turbari, iam huius vitæ cœpit tædere, quodq; solum potuit, consolatus suos & hortatus ad tolerantiam è viuis excessit. Tãto ardore vir spiritu Christi plenus amabat, atque vt ita loquar, deperibat decorem, profectum, ac tranquillitatem domus dei, Hoc hoc nimirum erat summum illum Ecclesiæ sponsum imitari. Nam & suæ quisque Ecclesiæ quodammodo sponsus est omnis episcopus. Ille dixit, Bonus pastor animam suam ponit pro ouibus suis. Hi qui nullum vnquam periculum metuit, quoties Ecclesiæ commodis seruiendum erat, cui vita erat acerba, posteaquam Ecclesiæ malis non potuit succurrere, quàm lubens illam impendisset ouibus suis, si modo eius dispendio, gregis salutem redimere licuisset? Optabat cum Paulo vel anathema fieri pro filiis suis. Hæc pietas, hæc charitas, hic ardor pectoris facit, vt omnia illius scripta non minus inflamment ad pios affectus, quàm doceant intellectum. Sunt enim qui friuolis argutiis vtcunque delectent ociosos. Sunt qui subtiliter doceant necessaria, sed non efficiunt, vt quod intelligitur ametur. Sunt rursus qui excitent ad studium pietatis, sed excitatos doctrina non prouehunt. Frustra intelligas, nisi diligas quod percepisti. Ad quid autem conducit cæcus amor? Scientia, si absit charitas, inflat: charitas absque scientia nonnunquam perniciosa pro salutiferis amplectitur, Sed vtraque res alterius opem poscit, & coniurat amicæ. At hic incomparabilis doctor

doctor simulatque maturuit in Christo, neglectis sophistarum ineptis argutationibus, ingenii plusquam aquilinam aciem ad necessariæ veritatis inuestigationem intendit, ita subtilis in disputando, si res postulet acumen dialecticum, vt semper dimittat lectorem, non tantum eruditiorem, verumetiam ad bene viuendum inflammatiorem. Quid enim aliud potest ignis, vbicunque ponas, quàm vrere? Amabat vehementer quod docebat, docebat argutè quod amabat, vtrunque gignit in eo, qui scriptis illius propius intendit animum. Rhetoricæ multa sunt cum dialectica communia. Rhetorum libros ad plenum imbiberat. Platonica philosophia, quoniam rhetorica quadam suauiloquentia multa tradit de rebus à corpore separatis, & his quæ sensibus deprehendi non possunt, sed animi cernuntur oculis, non pauca miscens Christianorum placitis consentanea, videtur immensius delectatus. Ex Aristotelica philosophia, vel quia ieiuniore stylo tractat res subtiles, vel quia nondum in publicum vsum venerat apud Latinos, nihil degustasse videtur præter libros de enunciatione, de categoriis, siue de decem generibus generalissimis, & de quinque vocibus prædicabilibus, quem librũ velut εἰσαγωγὴν ad Aristotelis philosophiam ædidit Porphyrius. Nec vsquam vllo vestigio deprehendere licet quòd eiusdem libros quos de topicis, analyticis & elenchis, de naturalibus rebus & vltra mundanis, de moribus & rep. multos reliquit, vsquam attigerit. Vt ne commemorem tot Græcos Aristotelis interpretes. Et tamen hic ipse qualiscunque Aristotelicæ logicæ gustus, dialectici non solum opinionem illi conciliauit, verumetiam magnam apud hæreticos conflauit inuidiam, quòd quum veritatis pondere premerentur, clamarent se artificio dialectices circumuenirí. Siquidem illis temporibus tanta fuit apud Afros huius artis ruditas, vt qui sciret distinguere substantiam ab accidente, genus à specie, relatiuam vocem ab absoluta, vulgo dialecticus haberetur, quo nomine Iulianus visus est vnus idoneus qui cum Augustino manus ex æquo consereret. Sed dialectica fuit antequam quisquam de dialectica præciperet, nec enim est de numero earum disciplinarum quas instituit hominum voluntas, sed quas animaduertit sagacitas, qualis est Arithmetica. Tanta autem erat in Augustino, támque mirabilis ingenii fœlicitas, tanta sanitas, tantáque præsentia, vt ne ex istis quidem qui posterioribus seculis bonam ætatis partem in dialectica contriuerunt, quenquam inuenias, qui citius aut certius perspiciat causæ scopum, qui dexterius ad hunc rationes & scripturarum testimonia dirigat, qui fœlicius nodos quæstionum dissecet. Multa non scripsit, sed dictauit: pleraque per notarios ex ore loquentis excepta sunt, cuiusmodi fermè sunt enarrationes scripturarum ad populum, quos ipse tractatus appellat, aut conflictationes cum hæreticis, quæ olim publicitus apud plebem fieri consueuerunt. Nec alibi mihi videtur admirabilior. Quibus mediocre contigit ingenium, si lucubrandi curam adhibeant, excudunt interdum aliquid non contemnendum. Cæterum in extemporali dictione tantam adesse mentis perspicaciã, tantam memoriæ præsentiam, tam paratam orationis copiam, non sine perpetua quadam iucunditate, quis non miretur? Quis hoc hodie præstare queat, vel ex istis qui studium omne collocarunt in paranda dictionis facultate? Sed quò dilabor? Non enim instituerام Encomium Augustini, quod si suscepissem, hæc quota portio laudum illius erat? Illud tantum volebam ostendere, quàm dolendum fuerit tantum Ecclesiæ thesaurum tam sero per typographos prodisse in publicum, quem maxime referebat in omnium versari manibus. Deterrebat nimirum illos impendiorum magnitudo. Primus hoc egregium facinus ausus est, vir singulari pietate Ioannes Amerbachius, re sat beatus, sed animi dotibus longe beatior, quem nec sumptus immensi, nec in conquirendis vndecunque exemplaribus instantia, nec in conferendis tedium, nec operis difficultas, nec distractionis alea, nec vlla res alia deterruit, quo minus totum Augustinum redderet omnibus communem. Non huc inuitauit virum quæstus amor, sed syncera pietas, quam omnes illius præfationes spirant, ac reuocandi priscos illos Ecclesiæ doctores studium, quos videbat ac dolebat propemodum antiquatos. Proinde non dubito quin illius manibus bene precentur omnes, qui per Augustini libros ad pietatem profecerunt. Idem in vniuersas Hieronymi lucubrationes maiore etiam studio molientem deus ad superos euocauit. Eam tamen prouinciam tribus filiis,

Brunoni, Basilio, & Bonifacio, quos in hoc curarat trium peritia linguarum instituendos, moriens delegauit, per quos non minore studio quàm fide peractum est, quod optimus pater voluit. Sic enim illos & ad pietatem, & ad eruditionem educarat, vt quodammodo se maior ac melior in illis superesset, hodiéque supersit. Nam natu maximus tantum in fata concessit. ~~Tot sunt examina monachorum in orbe, quorum ocium magnis censibus alitur. Tot sunt Abbates opimo redditu, nihil aliud quàm ædificantes, vel alentes equos, vel epulantes. Hic erat illorum proprius labor, quem homo laicus sua sponte suscepit.~~ Atque in Augustino quidem tantum adhibitum est ab illo curæ, studii, vigilantiæ, quantum illa tum ferebat ætas, rudior adhuc & perpaucos habens in hoc genere literarum exercitatos. Illud potius mirandũ, quod quum Augustini lucubrationes tot iam annis versentur inter manus eruditorum, nulla extiterit de illo publica querimonia, quemadmodum de Hieronymo nemo non querebatur. Atqui ni multos haberem testes qui operi excudendo vel præfuerunt vel adfuerunt, nemo mihi crediturus sit, quantum mendarum offenderim ac sustulerim, etiam illhinc, vbi nihil esse deprauatum putabatur. Habet enim Augustinus suum quoddã dicendi genus, argutum, & periodis in longum productis multa conuoluens, quod lectorem & familiarem, & acutum, & attentum, & bene memorẽ requirit, denique tædii laborísque patientẽ, quales non ita multos reperias. Iam tametsi prophanas literas parcius ostentat quàm Hieronymus, tamen obiter ad eas frequenter alludit. His rebus factum est, vt lector audaculus magis quàm argutus, mutarit quicquid offendebat. Verum quæ vel librariorum incuria, vel lectorum inscitia commissa sunt, habent vtcunque colorem, quo culpam liceat, si non excusare, certe extenuare: quanquam hanc oportuit esse publicam Principum, Præsulum & Abbatum curam, vt vtilium, sed præcipue sacrorum voluminum exemplaria per eruditos viros quàm diligentissime castigata seruarentur in publicis bibliothecis. Illos vero quis absoluat à sacrilegii crimine, qui nec errore, nec vlla necessitate, sed inepta libidine, studio mutarunt huius viri scripta, vertentes, ꝙ, in &: &, in ꝙ: sed, in at: at, in sed: dixit, in ait: ait, in dixit: verbum, in participium: participium, in verbum: aliáque innumera his consimilia, quasi luserint in opere alieno. Hoc flagitium quum aliàs, tum præcipue deprehendimus in libris de trinitate. Deprehendimus autem ex collatione codicis quem nobis præbuit Flandriæ monasterium quoddã, cuius nomen in præsentia non occurrit, sanè bellum ac vetustum, dixisses bonæ fidei, magnæqúe authoritatis exemplar. Vix vnquam occurrebât duo versus, quin esset quod iugularet transuersus calamus. Hic non erat error aut oscitantia, sed impius ludus hominis male feriati. Alibi nescio quis sententias expleuerat, adiectis verbis aliquot non necessariis, velut quoties beatus Augustinus citabat è scripturis canonicis, quantum ad id quod agebatur satis erat, ille scripturæ testimonium altius repetitum, ex eodem loco longius prosequebatur, quum nihil esset ad rem necesse. Id præcipue factum comperimus in commentariis quos scripsit in epistolam ad Romanos & ad Galatas. Risimus non paucis locis insignem scribarum delirationem, qui quod lector ineptiens annotarat in margine sui codicis, retulerant in contextum. Ex multis duo proponam exempla, quorum alterum est in epistola. LVIII. vbi leguntur hæc Augustini verba: Hos autem prophetas quos post Apostolos posuit, non puto illos esse, qui ordine temporum ante Apostolos fuerunt, sed istos quibus iam sub Apostolis per gratiam donabatur, aut interpretatio scripturarum & inspectio mentium, aut prædictio temporis sequuturi. In priore æditione participium sequuturi, à suo nomine, temporis, prolixo verborum assumento diuulsum comperimus, idqúe non solum insigniter indoctum erat ac stultum, verum ne ad rem quidem tantillum faciens. Non enim illic ambigebatur qui essent Apostoli, & vnde ducta vox, sed de quo prophetarum genere loqueretur illic Apostolus. Non repetam hic longum nugamentum, ne sim tædio, decerpam modo pauca, vnde facilis sit coniectura, quàm cætera nihil habeant mentis. Hunc in modum orditur: Si enim egoipse, vt de his quid sentiam habeas differentiam, facturum me sperauerim. Agnoscis sermonis florẽ. Ac mox. Vt enim ad vim termini proficiscar, Apostolos Græcum dicitur ab apos, quod notat augmentum vel præminẽtiam & scolon quod est missio, quasi præminẽter missus, ad augmentationem scilicet fidei catholicæ, vel Apostolus quasi post missus, &c. Quid hac deliratione prodigiosius? Apos enim apud Græcos tantum significat quantũ kis kildriuium apud Latinos, & scolõ Græcis sonat offendiculum: Deinde stultissime imaginatur, in nomine Apostolus, apost additũ pro postmodum, pro quo barbari dicere solent depost. Atqui si Græca vox est Apostolus, vt ipse docet, vnde illic Latina præpositio post? Sequitur, propheta autem à pro, id est, procul, & for faris: quum propheta Græcis nihil aliud sonet, quàm Latinis prædictor. Hæc proposuisse satis arbitror, ad totius nugamenti gustum quẽdam, quod ita attextum est, quasi quis pro Augustino Paulinum doceat, de quo significarat se dubitare. Alter locus est in libro secũdo de sermone domini in mõte habito. Quoniam inter fructus spiritus Paulus cõmemorat gaudium, ne quis existimaret illũ de quouis gaudio loqui, sic locum explanat Augustinus, Sanè sciendum est hic gaudium proprie positum. Mali enim homines nõ gaudere, sed gestire dicuntur proprie, sicut superius diximus voluntatem proprie positam: quam non habent mali, &c. Hæc Augustini verba quum nihil habeant obscuritatis, tamen aliquis conatus erat dilucidius scilicet explicare sentẽtiam hisce verbis. Neque gaudium virtutis sit, sicut voluntas, & hæc potius ad sanctos pertinent, ad peccatores vero gestus magis & cupiditas deputanda sunt. Et hoc tam insulsum nugamẽtum è spacio marginis in contextum relatum aliquãdiu nos torsit. Cum huiusmodi portentis fuit nobis subinde luctandum. Alius ex vndiquaque decerptis frustulis veluti nouum opus, Augustini titulo cõstruxerat, alius aliena cum Augustini scriptis miscuerat, alius ex quæstione fecerat epistolam, assutis initio paucis verbis. Ne singula persequar, vix in alterius tam impie, quàm in huius sacri doctoris voluminibus lusit ociosorum temeritas. Vt omittam interim pseudepigrapha, quædã non inerudita, quædam vix tolerabilia, quædam prorsus indocta. ~~Verùm in omnibus quæ illi falsò sunt inscripta, nihil insulsius aut impudentius sermonibus ad Eremitas, in quibus nec verba, nec sententiæ, nec pectus, nec omnino quicquam est Augustino dignum: & tamen quisquis hoc opus confinxit, homo fu[illegible]is sibi promisit futurum, vt Augustinus crederetur, & sanè repererunt similes labra lactucas.~~ Nihil tamen horum submouimus, nisi quòd ea quæ bis aut sæpius habebantur inter huius viri lucubrationes, sat habuimus semel ponere, ne voluminum magnitudinẽ superuacua sarcina oneraremus. Censuris tantum additis indicauimus quid nothum esset, quid ambiguum, quid commixtum. Hæc igitur in tam eximio scriptore committi sanè dolendum est: sed æque mirum, super his nullam hactenus fuisse studiosorum querimoniam, vnde coniectura capi potest, diuum Augustinum antehac à plerisque Theologis aut non legi solitum, aut indiligenter fuisse lectum. Ne mihi quidem vnquam persuaderi potuisset, tantum in tam celebri scriptore latuisse mendarum. Equidem nihil minus habebam in animo quàm hanc capessere prouinciam. Deterrebat immensa voluminum moles, & operis difficultas iuuenile robur ac prorsus adamãtinum quẽdam hominem exigebat, me vero iam & ætas & valetudo ab hoc genere laborum in totum dehortabatur. Sed fœlicis memoriæ Ioannes Frobenius, vir ob singularem erga studia fauorem, omnium studiosorum amore perenni dignus, tandem illud à me precibus extorserat, vt in epistolis vnicum senionem emendarem, quo posset operis specimen in proximis nundinis ostendere. Pollicitus sum, sed hac lege, ne quid speraret amplius. Annuit. Cæterum quum perspicerẽ illi certum esse consilium, volumen epistolarum absoluere, neque quenquam esse paratum, qui posset aut certe vellet, emendandi partes obire, vicit animi destinationem, quũ singularis amici pertinax voluntas, tum ipsa negocii pietas. Hoc volumen totum ad me recepi, sed vnicum, etiam atque etiam testificans, vt si pergere vellet, alium inueniret castigatorem, nec me suo quoque dispendio nõ modo studiorum, à melioribus curis auocaret. Quid multis? quum nullus existeret qui vellet eam sarcinã in humeros tollere, & Ioannes Frobenius asseueraret, stare sententiam, vt si non daretur aliud, totum Augustinum, qualis qualis erat, rursus excuderet: ego partim amici respectu, cui nihil pernegare valebã sed multo magis inexpiabile piaculũ esse reputans, si tam eximius ecclesiæ doctor, tot mẽdis obsitus, tãtis impẽdiis denuo prodiret in orbis theatrum, hoc insigniore deformitate notabilis, quo magis elegantia formularum, ac maiestate voluminum, oculos omnium ad se ra-

pturus esset, perinde quasi purpuram eximiã ostendas fœdis maculis deformatam, passus sum imponi mihi clitellas. Tandem vbi tantum pelagus ingressus ventis vela dedissem, lõge plus quàm expectaram comperi difficultatis, vt non semel animum despõderim, deq; deserẽdis institutis cogitarim, ad quod ipsum euidens etiam valetudinis periculum inuitabat, aut, vt rectius dicam, compellebat. Iam me terrebat & exemplum Ioãnis Frobenii, quem videbam huic immortuum negocio, virum alioqui quum firmo corpore, tum vita longissima dignum. Verum quod prima fronte deterrebat à negocio, hoc ipsum propius consyderanti stimulos addebat. Non enim oportet bonorum virorum amicitiam vitæ spatio terminari, præsertim quum huius difficillimi negocii moles in filios illius Hieronymum & Io. Erasmium reliquosq; liberos esset deuoluta, quibus hoc minus oportebat deesse, quod tali patre essent orbati. Nam quicquid erat erga Frobenium affectus, in hos transtuli. Itaque obfirmato animo, sic vt operi tam sacro satius ducerem animam impendere, quàm semel susceptum non absoluere, tædium omne deuici: quõque sum altius ingressus, hoc labor assuetudine factus est leuior, ipso, vt opinor, Augustino cœptis nostris prospera fauoris aura cœlitus aspirante, donec tandem procul aperiret sese portus, in quem propicii numinis auxilio delati, lætum celeuma nunc canimus. In digerendis porrò voluminibus hunc ordinem sequuti sumus. In primum volumen contulimus ea, ex quibus tota Augustini vita, mores, ingenium, & affectus perspiciuntur, quod hoc pacto futurum arbitrarer, vt & rectius intelligerentur, & auidius legerentur. Amor enim doctoris & attentum reddit & lubentem discipulum. Adiecimus eiusdem progymnasmata, quibus vel infans adhuc in Christo, vel nouus tyro fœlicissime prælusit ad egregia facinora. Secundum volumen dedimus epistolis, partim quòd in his quoque permulta sunt quæ scripsit iuuenis, partim quòd ex his maxime deprehenditur, si quid in illius natura fuit peculiare. Tertium & quartum dedimus his lucubrationibus, quas addocendum parauit. Quintum habet ciuitatem dei, quòd hoc opus simul & docens & confutans errores maxime Paganorum, vtrinque mixtum esset. In hac portione nihil est nostræ industriæ, quòd hãc prouinciam hortatu meo sibi propriè sumpsisset vir apprime doctus Ioannes Lodouicus Viues. In Sextum & Septimum distribuimus pugnas aduersus diuersas hæreses. In octauum & nonum collecti sunt tractatus, sic enim appellat Augustinus scripturarum enarrationes apud populum habitas, ~~nisi quòd in nonum farraginem quandam adiecimus libellorum, quos viri nescio qui spirituales in hoc parasse videntur, vt affectum suum ad rerum cœlestium amorem inflammarent~~. Decimum volumen complectitur homilias variis argumentis, in quibus permulta sunt aliena, quemadmodum & in nono. In singulis ne nullus esset ordo, vel sacrorum voluminum quæ interpretatur, ordinem, vel hæreseon origines sequuti sumus. Ipse Augustinus in libris Retractationũ maluit ætatis suæ, & in Christianismo progressuum ordinem sequi, recensens quæ scripserit catechumenus, quæ sacro lauacro renatus, quæ presbyter, quæ episcopus. Nisi quòd epistolis & tractatibus suum locum destinasse videtur, quam huius curæ partem non absoluit, vt ex ipsius aliquot scriptis apparet. Siquidem hoc moliebatur iam extrema senecta veluti præsagiens extremum imminere diem, tantoq; studiosius agens, vt quoniam vocis officio diutius ecclesiæ prodesse non poterat, in libris illi superesset, quatenus licebat, & emendatus & integer. Quod propemodum assequutus est. Vix enim ex alterius monumẽtis minus intercidit, à deprauatoribus nihil omnium potuit vnquam esse tutum. Nostram operam hic non exaggerabimus, conferat cui vacat & agnoscet. Nec tamen ausim polliceri nihil resedisse quod egeat emendatore. Alicubi nos destituerãt vetusti codices, aliquando in opere tam prolixo somnus obrepsit, quem Flaccus putat esse condonandum humanæ naturæ. Iam si quid operarum incuria commissum est, à nobis præstari non potuit, qui cum officina nihil habemus commercii. Tãtum illos admonere possumus, qui præsunt officinæ, quod quidem à nobis factum est sedulò. Quicquid nostra mediocritas potuit, bona fide præstitit. Superest amplissime Præsul, vt tantus Ecclesiæ doctor tui nominis auspiciis tuoq; fauore commendatus prodeat in manus hominum, hoc auidius ab omnibus rapiendus, quo magis erit perspicuũ, Augustinum inter omnes vnice semper placuisse tibi, viro præter clarissimas gentis imagines, tot eximiis animi dotibus, seu potius dei donis, sic ornato cumulatoq;, vt cum stemmatum illustribus ornamentis, cum muneris amplissimi dignitate, quo non aliud apud Hispanos augustius, aut etiam opulentius, non modo paria facias, verùm etiam lõge superes, ipsaq; ornamenta vehementer ornes. Testantur id non tantum hi qui tuam amplitudinem cominus intuentur ac venerantur: sed idẽ tuæ declarant epistolæ, spirantes vndique singularem quandam animi pietatem, cum summa modestia humanitateq; coniunctam, tum eruditionem episcopo dignam, denique iudicium exactum præ se ferentes, vt non tam titulo quàm merito tuo totius Hispaniæ primatem agas, nihil omittens quod ad ecclesiam dei vel ampliandam vel ornandam pertinere iudicas. Tres academias, Complutensem, Salamantinam & Toletanam tua benignitate tuoq; studio prouehens, vt in his linguæ, liberalesq; disciplinæ, sed præcipue theologia per viros non minus integros quàm eruditos tradãtur, vnde iã nunc velut ex equo, quod aiunt, Troiano prodisse videmus permultos, solida præditos eruditione, resectis iis quæ multa solent in scholis hactenus inculcari iuuenibus, vel inepta, vel superuacanea, quæq; magis faciebant ad Theatricam ostentationem, quàm ad eruditionis aut pietatis fructum. Est enim omnino mediũ inter eos qui hactenus & perturbate, & sophistice disciplinas in scholis tradiderunt, & inter istos, qui disciplinas humanas omnes vnà cum scholis è medio tollẽdas putãt. Idem iam pridem molitur eximius vir Ioannes Episcopus Roffen. in Anglia, Cãtabrigien. academiæ princeps, in qua tria collegia magnis impensis instituit, in quibus nõ ea tradantur quæ iuuenes ad sophisticas palæstras instruant, ad serias functiones frigidos reddant & ineptos, sed vnde prodeant veris disciplinis ac sobriis disputationibus exercitati, qui grauiter euangelicoq; spiritu prædicent verbum dei, & efficaci quadam eloquentia commendent eruditorum animis, qualem ipse se iam diu tũ oratione, tum scriptis, denique & vitæ integritate præstet ecclesiæ Christi, idq; authoritate & auspiciis Gulielmi Vuarami Archiepiscopi Cantuariẽsis totius Angliæ primatis, cui iuxta dignitatis ordinem est à suffragiis, iuxta pietatis affectum & virtutũ æstimationem frater in domino charissimus. Has laudes scio nec illi nec tibi placere, tametsi hisce cõmemorandis, vel gratulamur vtilitati publicæ, vel diuinæ benignitati gratamur potius, quàm vestras laudes celebramus: sed vt est modestiæ non agnoscere laudes hominum, ita gratitudinis est, non tacere viros, per quos numinis benignitas tanta commoda largitur humano generi. Egregiæ virtutis exempla, veluti lumen in ædito ponẽda sunt, vt omnibus præluceant, multosq; ad sui æmulationem accendant. Si quid autem gratiæ in hoc opere meæ debetur industriæ, eius maximam portionem lubens tuæ celsitudini acceptum ferri patiar, qui lassescentem recrearis, currenti frigidam, vt aiunt suffuderis, idq; nõ tãtum amico hortatu, verum etiam benignitate tua spontanea. Quin & illud tibi magna ex parte debemus, quòd Carolum Cæsarẽ habemus, quum honestis studiis, tum Christianæ religioni toto pectore fauentem, nec male cupientẽ Erasmo, nisi me fallant omnia. Prolixior ad tot tãtisq; negociis occupatissimum præsulẽ videri poterat hæc præfatio, nisi præterquàm quòd non vni scribitur, nihil vetat quo minus ex interuallo legatur. Dominus Iesus sublimitatem tuam diu nobis seruet incolumem, omnibusq; rebus bonis eximie florentem. Datum Friburgi Brisgaræ, Anno. M.D.XXIX.

POSSIDONIVS CALAMENSIS EPISCOPVS DE VITA ET MORIBVS AVGVSTINI.

INSPIRANTE rerum omniũ factore & gubernatore deo, mei memor propositi, quo per gratiam saluatoris omnipotentis, ac per diuinæ trinitatis fidem seruire decreui, & antea in vita laicorum, & nunc in officio Episcoporũ, studens ex qualicunque acceptо ingenio & sermone ædificationi prodesse sanctæ ac veræ Christi domini Catholicæ Ecclesiæ, de vita ac moribus prædestinati, & suo tẽpore præsentati sacerdotis optimi Augustini, quæ in eodem vidi, ab eodemq; audiui, minime reticere debeo. Id enim etiam ante nos factitatum fuisse à religiosissimis sanctæ matris Ecclesiæ Catholicæ viris legimus & comperimus, qui diuino afflati spiritu, sermone proprio atque stylo, & auribus & oculis scire volentium dicendo & scribendo similia, studiosorum notitiæ intulerunt, quales quantiq; viri ex communi domini gratia in rebus humanis, & viuere, & vsque in finem obitus perseuerare meruerunt. Idcirco ipse quoque dispensatorum omnium minimus, fide non ficta, qua domino dominantium omnibusq; bonis seruiendum & placendum est fidelibus, de prędicti venerabilis exortu viri & procursu & debito fine, quæ per eum didici & expertus sum quamplurimis annis eius inhærens charitati, vt dominus donauerit explicandum suscepi. Verum summam quæso maiestatem, quo munus huiusmodi à me arreptum ita geram & peragam, vt nec patris luminum offendam veritatem, nec bonorum ecclesiæ filiorum vlla ex parte fraudare videar charitatem. Nec enim attingam ea omnia insinuare, quæ idem beatissimus Augustinus in suis Confessionum libris de semetipso, qualis ante perceptam gratiam fuerit, qualisq; iam sumpta viueret designauit. Hoc enim facere voluit, vt ait, Apostolus: Ne de se quisquam hominum supra quàm se esset nouerat, aut de se auditum fuisset crederet vel putaret, humilitatis sanctæ more vtens, & iam nullum fallens, sed laudem non suam, sed sui domini de propria liberatione ac munere quærens, ex iis videlicet quæ iam perceperat, & fraternas preces poscens de iis quæ accipere cupiebat. Sacramentum igitur regis, quod angelica authoritate prolatum est, bonum est abscondere: opera autem domini reuelare & confiteri, honorificum est. Igitur beatissimus Augustinus ex prouincia Aphricana ciuitate Thagastensi de numero curialium, parentibus honestis & Christianis progenitus erat, alitusq; ac nutritus eorum cura ac diligentia impensisq; secularibus literis eruditus apprime, omnibus videlicet disciplinis imbutus quas liberales vocant. Nam & Grãmaticam prius in sua ciuitate, & Rhetoricam in Aphricæ capite Carthagine postea docuit. Consequenti etiam tempore trans mare in vrbe Roma, & apud Mediolanum, vbi tunc temporis Imperatoris Valentiniani minoris comitatus fuerat constitutus. In qua vrbe tunc episcopatum administrabat acceptissimus deo, & in optimis viris præclarissimus sacerdos eximius Ambrosius. Huius interea verbi dei prædicatoris frequentissimis in ecclesia disputationibus astans in populo, intendebat suspensus atque affixus. Verum aliquando Manichæorum apud Carthaginem adolescens fuerat errore seductus: & ideo cæteris suspensior aderat, ne quid vel pro ipsa, vel contra ipsam hæresim diceretur. Sed prouenit dei liberatoris clementia sui sacerdotis Ambrosij cor pertractantis, vt contra illum errorem incidentes legis soluerentur quæstiones, atque ita edoctus sensim atque paulatim, hæresis illa miseratione diuina eius ex animo pulsa est. Protinúsque ipse in fide catholica confirmatus est, proficiendi in religione eidem amoris ardor tantus innatus est, vt propinquantibus diebus sanctis Paschæ, salutis aquam perciperet. Et factum est diuina præstante opitulatione, vt per illũ talem ac tantum antistitem Ambrosium, & doctrinã salutarem ecclesiæ catholicę, & diuina Augustinus perciperet sacramenta. Moxq; ex intimis cordis medullis ad deum conuersus, spem omnem quam habebat in seculo dereliquit, iam non vxorem, non filios carnis, non diuitias, non honores seculi quærens: sed soli deo cum suis seruire statuit, in illo & ex illo pusillo grege esse studens, quem dominus alloquitur, dicens: Nolite timere pusillus grex, quoniã cõplacuit patri vestro dare vobis regnũ: Vendite quę possidetis, & date eleemosynam: Facite vobis sacculos non veterascentes, thesauros non deficientes in cœlis. Et illud quod iterum dicit dominus, idem vir sanctus facere cupiens: Si vis esse perfectus, vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlis, & veni sequere me. Et super fidei fundamentum ædificare desyderans, non ligna, fœnum, stipulam, sed aurum, argentum, & lapides preciosos. Et erat tunc annis maior triginta, sola superstite matre, nomine Monica, sibiq; adhærente, & de suscepto eius proposito seruiendi deo amplius quàm de carnis nepotibus exultãte. Nam eius pater Patricius nomine iam antea functus erat. Renunciauit etiam scholasticis quos Rhetoricem docebat, vt sibi magistrum alium prouiderent, eò quòd seruire deo ipse decreuisset. Ac placuit ei percepta baptismi gratia cum aliis ciuibus & amicis suis deo pariter seruiẽtibus ad Aphricam & propriam domum agrosq; remeare. Ad quos veniens, & in quibus constitutus fermè triennio, & à se iam alienatis curis secularibus, cum iis qui eidem adhærebãt deo viuebat, ieiuniis, orationibus, bonisque operibus, in lege domini meditans die ac nocte. Et de iis quæ sibi deus cogitanti atque oranti intellecta reuelabat, & præsentes & absentes sermonibus ac libris docebat. Contigit forte eodem tempore, vt quidam ex iis quos dicunt agentes in rebus, apud Hipponem regium constitutus, bene Christianus deumq; timens, comperta eius bona fama atque doctrina, desideraret atque optaret eum videre, promittens se posse mundi huius omnes contemnere cupiditates atque illecebras, si aliquando ex eius ore dei verbum audire meruisset. Quod cum ad se fideli fuisset relatione delatum, liberare animam cupiens ab huius vitæ periculis, morteq; ęterna, ad memoratam vltro atque confestim venit ciuitatem, & hominem visum allocutus frequentius atque exhortatus est, quãtum deus donabat, vt quod deo vouerat redderet. Hæc se ille facturum de die in diem pollicebatur, nec tamen in eius tunc hoc impleuit præsentia. Sed vacare vtique & inane esse nõ potuit, quod per tale vas mundum in honore vtile, domino ad omne opus bonum paratum in omni loco diuina gerebat prouidentia. Eodem itaq; tempore in ecclesia Hipponẽsi catholica, Valerius sanctus episcopatum gerebat. Qui cũ flagitante ecclesiastica necessitate, de prouidendo & ordinando presbytero ciuitatis plebem dei alloqueretur & exhortaretur, iam scientes catholici sancti Augustini propositũ & doctrinam, manu iniecta, quoniã & idem in populo securus & ignarus, quid futurũ esset astabat. Solebat autem laicus, vt nobis dicebat, ab eis tantum ecclesiis quæ non haberent episcopos suã abstinere præsentiam. Eum ergo tenuerunt, & vt in talibus consuetũ est episcopo ordinandum intulerunt, omnibus id vno cõsensu & desyderio fieri perficiq; petentibus, magnoq; studio & clamore flagitantibus, vbertim eo flente: nonnullis quidem lachrymas eius, vt nobis ipse retulit, tunc superbè interpretantibus, & tanquã eum consolantibus ac dicentibus: quia locus presbyterij, licet ipse maiore dignus esset, appropinquaret tamen episcopatui. Cum ille homo dei, vt nobis retulit, maiori cõsyderatione intelligeret & gemeret, q̃ multa & q̃ magna suæ vitæ pericula de regimine & gubernatione ecclesię impendere, ac puenire spectaret, atq; ideo fleret. Et eorum tunc vt voluerũt completum est desyderium. Factus ergo presbyter monasterium intra ecclesiã mox instituit, & cum dei seruis viuere cœpit secundum modum & regulam sub sanctis Apostolis constitutã. Maxime vt nemo quicquam proprium in illa societate haberet, sed eis essent omnia cõmunia, & distribueretur vnicuiq; prout cuiq; opus erat, quod iam ipse prior fecerat, dum de trãsmarinis ad sua remeasset. Sanctus vero Valerius ordinator eius, vt erat vir piissimus & deũ timens, exultabat, & deo gratias agebat, suas exauditas à domino fuisse preces, quas se frequẽtissimè fudisse narrabat: scilicet vt sibi diuinitus homo concederetur talis, qui posset verbo dei & doctrina salubri ecclesiam dei ædificare: cui rei se homo natura Græcus, minusq; Latina lingua & literis instructus, minus vtile peruidebat. Et eidem presbytero potestatẽ dedit coram se in ecclesia Euangeliũ prædicandi ac frequentissime tractandi, contra vsum quidem & cõsuetudinem Aphricanarũ ecclesiarũ. Vnde etiam ei nõnulli episcopi detrahebant. Sed ille vir venerabilis ac prouidus, in orientalibus ecclesiis id ex more fieri sciens, vtilitati ecclesię cõsulens, obtrectatorum non curabat linguas, dũmodo factitaretur à presbytero quod à se episcopo impleri minime posse cernebat. Vnde accensa & ardens eleuata super candelabrũ lucerna, omnibus qui in domo erant lucebat. Et postea currente & volante huiusmodi fama, bono præcedente exemplo, accepta ab episcopis potestate, presbyteri nõnulli coram episcopis populis tractare cœperũt verbũ dei. Sanè tũc in illa Hipponensi vrbe Manichæorum pestilẽtia q̃ plurimos ciues & peregrinos infecerat, & penetrauerat, seducẽte & decipiente eiusdẽ hæresis quodam presbytero nomine Fortunato, ibidem cõuersante atq; morante. Interea Hipponenses ciues & peregrini Christiani tã Catholici quàm etiã Donatistæ adeunt Augustinum presbyterum, atq; deposcũt, vt illũ hominem Manichæorũ presbyterum quem doctũ credebãt videret, & cum eodẽ de lege tractaret. Quod idem vt scriptũ est, paratus ad responsionem omni poscenti se rationẽ de fide & spe quę in deo est, potensq; exhortari in doctrina sana, & contradicentes redarguere, minime renuit. Sed vtrũ etiam hoc Fortunatus fieri vellet, scisciitatus est. At illi confestim ad ipsum Fortunatum id detulerunt, petẽtes & exhortantes ac flagitãtes, quòd id minime recusaret. Sanè quoniã idem Fortunatus iam apud Carthaginẽ sanctum nouerat Augustinum adhuc in eodem secũ errore constitutum, cum eodem congredi pauitabat. Veruntamen suorũ maxime instantia coactus ac verecũdatus, promisit cominus se esse venturum, certamẽque disputandi subiturum. Vnde condicto die & loco conuenerunt in vnum, concurrentibus quãplurimis viris studiosis turbisq; curiosis, & apertis notariorũ tabulis, disputatio est cœpta primo, & secũdo finita est die. In qua ille Manichæus præceptor, vt se gestorum continet fides, nec Catholicam assertionẽ potuit euacuare, nec Manichæorũ sectam subnixa veritate valuit comprobare: Sed deficiẽs responsione, vltimo collaturum se cũ suis maioribus ea quæ refellere nõ potuit prosecutus est, & si sibi forte de his satis minime fecissent, suæ animæ cõsulturũ, atq; ita ab omnibus apud quos magnus & doctus videbatur, nihil valuisse in suæ sectę assertione iudicatus est. Qua ille cõfusione affectus, & sequenti tempore de Hipponensi ciuitate profectus ad eandem amplius nõ remeauit. Ac sic per memoratũ dei hominem omnium cordibus, vel qui aderant, vel qui absentes illa quæ gesta sunt cognouerant, error ille ablatus, catholica est intimata ac comperta syncera religio. Et docebat ac prędicabat ille priuatim & publice, in domo & in Ecclesia salutis verbum cum omni fiducia aduersus Aphricanas hæreses, maximeq; cõtra Donatistas, Manichæos, & Pelagianos, libris confectis, ac repetitis sermonibus, ineffabiliter admirantibus Christianis & collætantibus, & hocipsum vbi poterant non tacentibus, sed diffamantibus. Sicque adiuuante domino, leuare in Aphrica Ecclesia Catholica exorsa est caput, quæ multo tempore illis conualescentibus hæreticis, præcipuéque rebaptizante Donati parte maiorem multitudinẽ Aphrorum, seducta & oppressa iacebat. Libros vero eiusdem siue tractatus mirabili dei gratia procedentes ac profluentes, instructos omni rationis copia atq; authoritate sanctarum scripturarum, ipsi quoque hæretici concurrentes, cũ Catholicis ingenti ardore audiebant: & quisquis vt voluit & potuit notarios adhibens, etiam ea quæ dicebantur excepta descripsit. Et inde iam per totum Aphricæ corpus præclara doctrina odorq; suauissimus Christi diffusa & manifestata est, cõgaudente hoc quoq; comperto Ecclesia dei transmarina. Quoniam sicut dum patitur vnum membrum, compatiuntur omnia membra, ita etiã cum glorificatur vnum membrũ, congaudent omnia membra. Per idem tempus coram episcopis hoc illi iubentibus, qui plenarium totius Aphricę concilium Hippone agebãt, de fide & symbolo presbyter adhũc Augustinus disputauit. Ille vero beatus senex Valerius cæteris ex hoc amplius exultans, & deo gratias agens de cõcesso sibi speciali beneficio, metuere cœpit, vt est humanius animus, ne ab alia Ecclesia sacerdos probatus ad Episcopatum quæreretur, & sibi auferretur: Nam & id prouenisset, nisi & hoc idem Episcopus cognito, ad locũ secretum eũ trãsire curasset, occultatumq; à quærentibus minime inueniri fecisset. Vnde amplius formidans idem venerabilis senex, & sciens se corpore & ętate infirmissimum, egit secretis literis apud Primatem Episcopum sedis Carthaginensis, allegans imbecillitatem corporis sui, ætatisq; grauitatem, & obsecrans vt Hipponensi Ecclesiæ ordinaretur Episcopus, qui suæ cathedræ nõ tam succederet, sed cõsacerdos accederet Augustinus. Quæ igitur beatus Valerius optauit & rogauit, satagẽs rescripto impetrauit. Post quã petitionem ad visitandum adueniente ad Ecclesiam Hipponẽsem tunc Primate Numidiæ Megalio Calamensi Episcopo, & Valerius antistes,

Iacobi.1.
2.Cor.12.
Tobiæ.12.
Ortus & conuersio. Caput.I.
Comitatus Cæsaris.
Ambrosius.
Aug. Manichęus.
Baptismus Aug.
Mundi cõtemptus. Caput.II.
Lucę.12.
Matth.19.
1.Cor.3.
Actas Aug.
Secessus Aug.Ca.III.
Quidam ab Augu. conuertus.
Monasteriũ Aug.Cap.V
Cõflictatio cũ Fortunato.Cap.VI.
1.Petri.5.
Ad Titũ.1.
1.Timo.2.
Raptus ad presbyteri gradum. Caput. IIII.
Scripta August.gratiosa. Cap.VII
1.Cor.12.
Designatus episcopus viuo Valerio.Ca.VIII

ſtes,Epiſcopis qui forte tunc aderant,& clericis omnibus Hipponenſibus, & vniuerſæ plebi inopinatam cunctis ſuam inſinuat tunc voluntatem:omnibuſq; audientibus & gratulãtibus,atq; id fieri perficiq; ingenti deſyderio clamantibus,Epiſcopatum ſuſcipere contra morẽ Eccleſię ſuo viuente Epiſcopo presbyter Auguſtinus recuſabat.Dúmque id fieri ſolere ab omnibus ſuaderetur, atq; id ignaro tranſmarinis & Aphricanis Eccleſiæ exemplis probaretur, compulſus atque coactus ſuccubuit, & Epiſcopatus curam & maioris loci ordinationẽ ſuſcepit. Quod in ſe ipſo poſtea fieri nõ debuiſſe,vt viuo ſuo Epiſcopo ordinaretur,& dixit,& ſcripſit, propter concilij vniuerſalis vetitum , quod iam ordinatus didicit: nec quod ſibi factum eſſe doluit,aliis fieri voluit. Vnde etiam ſategit,vt conciliis conſtitueretur Epiſcoporum, ab ordinatoribus deberi ordinandis vel ordinatis omnium ſtatuta ſacerdotum in notitiam eſſe deferenda.

Pugna cum Donatiſtis. Caput.IX.

Atque ita factum eſt , vt epiſcopatu ſuſcepto multo inſtantius ac feruentius maiore authoritate, non adhuc in vna tantum regione , ſed vbicunq; rogatus veniſſet, verbum ſalutis æternæ alacriter ac ſuauiter pullulante atque creſcẽte domini Eccleſia prædicabat,paratus ſem per poſcentibus reddere rationẽ de fide & ſpe,quę cum deo eſt.Et eius dicta atque excepta, maxime Donatiſtę in eadem Hipponenſi vel vicina manentes ciuitate,ad ſuos Epiſcopos deferebãt. Quæ cum audiſſent,& ecõtra forte aliquid dicerent,aut à ſuis refellebatur,aut eadem res ad ſanctũ Auguſtinum deferebatur, eaq; cõperta patienter ac leniter vt ſcriptũ eſt,cum timore & tremore ſalutem omniũ operabatur: Oſtendens, ꝓ nihil illi refellere voluerint ac valuerint , quamque verũ manifeſtumq; ſit quod Eccleſiæ dei fides tenet & docet:Et hęc diebus ac noctibus ab eodem iugiter agebantur.Nam & epiſtolas priuatas ad quoſcunque eiuſdẽ erroris Epiſcopos, & eminentes ſcilicet laicos dedit , ratione reddita admonens atq; exhortãs,vt vel ab illa ſe prauitate corrigerent , vel certe ad diſputationes venirent . Illi vero cauſa diffidentiæ nihil vnquam reſcribere voluerũt,ſed irati furioſa loquebãtur,atq; ſeductorem deceptoremq; animarum Auguſtinum eſſe, & priuatim & publice cõclamabant : & velut lupum occidendum eſſe in defenſionẽ gregis,ſcilicet ſui,dicebãt & tractabant,omniáque peccata à deo indubitãter eſſe credendum poſſe dimitti iis qui hoc facere ac perficere potuiſſent , nec deum timentes,nec homines erubeſcentes.Et vt eorũ cauſa diffidentię cunctis innoteſceret elaborauit, & publicis geſtis conuenti,non ſunt auſi conferre. Habebant etiã iidem Donatiſtæ per ſuas penè omnes eccleſias inauditum hominũ genus peruerſum ac violẽtum,velut ſub profeſſione continentium ambulantes, qui Circuncelliones dicebantur.Et erant in ingenti numero & turba per omnes ferè Aphricanas regiones cõſtituti.Qui malis imbuti doctoribus audacia ſuperba & temeritate illicita,nec ſuis nec alienis aliquãdo parcebant, cõtra ius faſq; in cauſis* interdicentes hominibus:& niſi obediſſent, damnis grauiſſimis & cædibus afficiebant, armati diuerſis telis , bacchantes per agros villaſq; vſq; ad ſanguinis effuſionẽ accedere nõ metuentes. Sed dum verbum dei ſedulo prædicaretur, & cum iis qui oderũt pacem pacis ratio haberetur,illi pacem loquentem debellabant gratis.Cumq; aduerſus eorum dogma veritas innoteſceret,qui volebant & poterãt ſeſe inde vel eripiebant vel ſubducebant,& paci atq; vnitati eccleſię cũ ſuis quibus poterant cohærebant. Vnde illi ſui erroris congregationẽ minui videntes,atq; augmentis eccleſiæ intuidentes , accenſi exardeſcebant ira grauiſſima & intolerabiles perſecutiones vnitati eccleſiæ compacti faciebant. Ipſiſq; ſacerdotibus catholicis & miniſtris aggreſſiones diurnas atque nocturnas, direptioneſq; rerũ omnium vi inferebant . Nam & multos dei ſeruos cædibus debilitauerunt. Aliquibus etiam calcem cum aceto in oculos miſerunt,alioſq; occiderunt.Vnde etiã ſuis iidem Donatiſtæ rebaptizatores in odium veniebant.

Circũcellionum furor. Cap.X.

i.Petri.i.

Philip.2.

* aliãs incautis.

Profectus eccleſiæ per Auguſtinũ. Cap.XI.

Proficiente vero doctrina diuina,ſub ſancto & cum ſancto Auguſtino in monaſterio deo ſeruientes. Eccleſię Hipponenſi clerici ordinari cœperũt.Ac deinde innoteſcente & clareſcẽte de die in diem eccleſiæ catholicæ prædicationis veritate, ſanctorumq; ſeruorum dei propoſito continentia & paupertate profunda, ex monaſterio quod per illũ venerabilem virũ & eſſe & creſcere cœperat,magno deſiderio poſcere atq; accipere Epiſcopos & clericos pax eccleſiæ atque vnitas , & cœpit primo,& poſtea conſecuta eſt.Nam ferme decem quos ipſe noui ſanctos ac venerabiles viros cõtinentes & doctiſſimos, beatus Auguſtinus diuerſis eccleſiis nonnullis quoq; eminentioribus rogatus dedit . Similiterq; & ipſi ex illorum ſanctorũ propoſito veniẽtes,domini eccleſiis propagatis,& monaſteria inſtituerunt , & ſtudio creſcente ędificationis verbi dei,cæteris eccleſiis ꝓmotos fratres ad ſuſcipiendum ſacerdotium præſtiterunt. Vnde per multos & in multis ſalubris fidei,ſpei,& charitatis eccleſiæ innoteſcente doctrina,non ſolũ per omnes Aphricanas partes,verumetiam in tranſmarinis,& per libros æditos atque in Græcum ſermonem tranſlatos,ab illo vno homine,& per illum multis fauente deo multa innoteſcere meruerũt.Atque hinc, vt ſcriptũ eſt, peccator videns iraſcebatur,dentibus ſuis frendebat & tabeſcebat:ſerui autem Chriſti, vt dictum eſt, cũ iis qui oderunt pacem erant pacifici, & cum loquerentur, debellabantur gratis ab eis. Aliquoties vero etiã vias armati iidem Circũcelliones contra famulum dei Auguſtinum obſederunt, dum fortè iret rogatus ad viſitãdas inſtruendáſque & exhortandas catholicas plebes, quod ipſe frequentiſſime faciebat. Et aliquando contigit vt illi ſuccenturiati hactenus perderent captionem: euenit quidem dei prouidentia , ſed ductoris hominis errore, vt per aliã viam cũ ſuis comitibus ſacerdos quô tẽdebat veniſſet,atq; per hunc quẽ poſtea cognouit errorem,manus impias euaſiſſet.Et cum in omnibus liberatori deo gratias egiſſet,illi omnino ſuo more nec laicis nec clericis pepercerunt, ſicut publica teſtantur geſta.Interea ſilendum nõ eſt,quod ad laudem dei per illius tam egregij in eccleſia viri ſtudium domúſque dei zelũ aduerſus prædictos rebaptizatores Donatiſtas, geſtum & perfectũ eſt. Cum forte vnus ex iis,quos de ſuo monaſterio & clero epiſcopus eccleſiæ ꝓpagauerat , ad ſuam curam pertinẽtem Calamenſis eccleſiæ diœceſim viſitaret,vt quæ didicerat pro pace eccleſiæ cõtra illam hæreſim prædicaret,factũ eſt, vt in medio itinere eorũ inſidias incurriſſet, & peruaſum cum omnibus illi comitantibus,ſublatis animalibus & rebus, iniuriis & cæde grauiſſima eum affeciſſent.De qua re ne pacis eccleſiæ amplius impediretur ꝓfectus, defenſor eccleſiæ inter leges non ſiluit. Et præceptus eſt Criſpinus, qui hiſdem Donatiſtis in Calamenſi ciuitate & regione Epiſcopus fuit,prædicatus ſcilicet & multi tẽporis , & edoctus ad mulctam teneri aurariam,publicis legibus præſentatus contra hæreticos conſtitutam . Qui reſultans legibus,cum præſentatus apud Proconſulem ſe negaret hæreticum , oborta eſt neceſſitas, vt illi , recedente eccleſiæ

Monaſteria

Pſal.iii.

Pſal.119.

Auguſtinus inſidiis petitus.Caput XII.

Mulcta hæreticis indicta.

Criſpinus mulctatus.

Pax eccleſię per Auguſt. Cap.XIII.

Emeritus ſuperatus. Cap.XIIII.

Digreſſione cõuertus negociator. Cap.XV.

eccleſiæ defenſore,à catholico epiſcopo reſiſteretur & cõuinceretur, quod eſſe ſe fuiſſe negauerat : quoniã ſi ab eodẽ diſſimularetur,forte catholicus epiſcop⁹ ab ignorantibus crederetur,illo ſe quod erat negãte atque ita ex hac deſidia infirmis ſcandalũ naſceretur. Et memorabili Auguſtino antiſtite omnimodis inſtante, ad cõtrouerſiam ambo ipſi Calamenſes epiſcopi venerũt, & de ipſa diuerſa cõmunione tertio conflictu ſecũ egerunt,magna populorũ Chriſtianorũ multitudine cauſæ exitum,& apud Carthaginem , & per totã Aphricã expectante,atq; ille Criſpinus Proconſulari & libellari ſententia eſt ꝓnunciatus hæreticus . Proq; illo apud cognitorem catholicus epiſcopus interceſſit, & ne auraria mulcta exigeretur,ei eſt beneficiũ impetratũ. Vnde cũ ingratus ad piiſſimum principẽ prouocaſſet , ab Imperatore relationi deditum eſt reſpõſum ſolutũ: & conſequẽter præceptum, nullo prorſus loco hæreticos Donatiſtas eſſe debere,& eos ad vim legum omnium contra hæreticos latarũ vbiq; teneri debere.Ex quo & iudex ꝓpter officium,& idẽ Criſpinus ꝓ minime fuerat exactus, præcepti ſunt duas auri libras fiſci iuribus inferre. Sed protinus opera data eſt per catholicos epiſcopos,præcipue per ſanctæ memoriæ Auguſtinum, vt illa omniũ cõdemnatio principis dimitteretur indulgentia.Et dño adiuuante perfectum eſt. Qua diligentia & ſancto ſtudio multum creuit ſancta eccleſia.

Et hís omnibus ꝓ pace eccleſiæ geſtis, Auguſtino dominus & hîc palmã dedit,& apud ſe iuſtitię coronã reſeruauit : ac magis magiſq; iuuãte Chriſto de die in diem augebaẽ & multiplicabatur pacis vnitas, & eccleſiæ dei cõfraternitas. Et id maxime factũ eſt poſt collationẽ,quæ ab vniuerſis epiſcopis catholicis apud Carthaginẽ cum eiſdẽ Donatiſtarũ epiſcopis facta eſt,adiuuãte glorioſiſſimo & religioſiſſimo Imperatore Honorio,ꝓpter quod perficiendũ etiã à ſuo latere Tribunum & notariũ Marcellinũ ad Aphricam iudicẽ miſerat.In qua controuerſia illi omnibus modis cõfutati, atq; de errore à catholicis cõuicti,ſententia cognitoris notati ſunt,& poſt eorũ appellationẽ piiſſimi regis reſpõſo,iuſte inter hæreticos cõdemnati ſunt.Ex qua ratione notati ſunt ſolito amplius eorũ epiſcopi,qui cum ſuis clericis & plebibus non cõmunicauerũt,& pacem tenentes catholicã,multas eorũ perſecutiones, vſq; ad membrorũ amputationẽ & internicionẽ pertulerũt.Et totum illud bonũ,vt dixi,per ſanctũ illum hoiem conſentientibus noſtris epiſcopis ſatagentibus,& cœptũ,& perfectum eſt. Porrò autẽ poſt illam quę cũ Donatiſtis facta eſt collationẽ, non defuerunt qui dicerent, permiſſos nõ fuiſſe eoſdem Epiſcopos apud poteſtatẽ, quæ cauſam audiuit dicere omnia pro ſuis partibus, quoniã catholicæ cõmunionis cognitor ſuę fauebat Eccleſiæ:licet hoc deficientes & victi ad excuſationẽ iactarent,quãdoquidẽ & ante controuerſiã iidẽ hæretici catholicæ cõmunionis eundẽ eſſe nouerãt,& cũ ab eodem cõueniret publicis geſtis , ꝓ ad collationẽ occurrerent,& ſe eſſe facturos ꝓſecuti ſunt.Poterant vtiq; ſuſpectum eum habẽtes recuſare cõgreſſum. Tamen omnipotentis dei præſtitit auxiliũ, vt poſt ea in Cæſariẽſi Mauritaniæ ciuitate cõſtitutus venerabilis memoriæ Auguſtinus, quò eum venire cum aliis Epiſcopis ſedis Apoſtolicæ literæ cõpulerunt,ob terminãdas videlicet alias Eccleſiæ neceſſitates,Hac ergo occaſione prouenit,vt Emeritũ eiuſdem loci Donatiſtarũ Epiſcopum, quem ſuæ ſectæ ꝓcipuum in illa collatione habuerũt defenſorẽ,videret,& cũ eodem publicè in Eccleſia populo aſtante diuerſæ cõmunionis ex hocipſo diſputãret, & ꝓuocaret geſtis Eccleſiaſticis : vt quod fortè ſicut dicebãt,proſequi potuit in collatione, ſed permiſſus nõ fuerat, in præſenti ſine alicuius poteſtatis ꝓhibitione aut potẽtia ſecurus dicere minime dubitaret; & in ſua ciuitate ſuis omnibus præſentibus ciuibus fiducialiter propriã defendere cõmunionem nõ denegaret.Ille nec hac hortatione , nec ſuorũ parentum & ciuiũ inſtanti petitione id facere voluit,qui ei pollicebantur ſe ad eius redituros cõmunionẽ , etiam cũ diſcrimine patrimoniorũ, ſalutiſq; ſuæ tẽporalis, ſi modo Catholicã ſuperaret aſſertionẽ. At ille amplius dicere illis geſtis nihil voluit, nec valuit,niſi tantũ, Iam illa,inquit,geſta cõtinentur apud Carthaginẽ inter Epiſcopos confecta , vtrũ vicerimus, an victi fuerimus. Et dum à notario alio loco vt reſpõderet admoneretur & reticeret,eius cunctis manifeſtata diffidentia,eccleſiæ dei augmenta ac firmamenta prouenerũt.Quiſquis ergo diligentiã & operam beatiſſimæ memoriæ Auguſtini pro eccleſiæ dei ſtatu cognoſcere plenius voluerit, etiã illa percurrat geſta : & inueniet quæ vel qualia protulerit,quibus illũ doctum,eloquentẽ & prędicatum hominẽ prouocaret , hortatuſq; fuerit vt pro ſuæ defenſione partis quod vellet ediceret,illumq; victum cognoſcet. Scio ergo nõ ſolum ipſe Poſſidonius præſul,qui vitã hanc conſcripſi,verumetiã alij fratres,& conſerui qui nobiſcũ tunc intra Hipponenſem eccleſiã cum eodẽ ſancto viro viuebant,nobis pariter ad menſam cõſtitutis eum dixiſſe : Aduertiſtis hodie in Eccleſia meum ſermonẽ,eiuſq; initium & finẽ cõtra meã conſuetudinẽ proceſſiſſe,quoniã nõ eam rem terminatam explicuerim quã propoſueram,ſed pendentem reliquerim . Cui reſpõdimus : Ita nos in tempore miratos fuiſſe ſcimus & recognoſcimus.At ille: Credo ait ꝓ forte aliquẽ errantem in populo dñs per noſtram obliuionem & errorẽ doceri & curari voluerit. In cuius manu ſunt & nos & ſermones nõſtri.Nã cum propoſitæ quæſtionis latebras pertractarẽ, in aliũ ſermonis excurſum perrexi,atq; ita non concluſa vel explicata quæſtione , diſputationẽ terminaui magis aduerſum Manichæorũ errorem , vnde nihil dicere decreuerã,diſputans q̃ de iis quæ aſſerere propoſuerã. Et poſt hæc,niſi fallar , ecce alia die vel poſt biduũ venit quidã Firmus noĩe,negociator, & intra monaſterium ſedente ſancto Auguſtino coram nobis, ad pedes eius genibus prouolutus ſeſe iactauit lachrymas fundens & rogans,vt ꝓ eius delictis ſacerdos cũ ſuis dñm deprecaretur,cõfitens ꝓ Manichęorum ſectã ſecutus fuiſſet, & in ea quàmplurimis annis vixiſſet, & propterea pecuniam multã ipſis Manichæis,vel eis quos dicũt electos,incaſſum erogaſſet: ac ſe in eccleſia per dei miſericordiã fuiſſe eius tractatibus nuper correctũ,atq; Catholicũ factum . Quod & ipſe venerabilis Auguſtinus, & nos qui tunc aderamus ab eodem diligenter inquirentes,ex qua re potiſſimũ in illo tractatu ſibi fuerit ſatiſfactum, & referente eo , nobiſq; omnibus ſermonis ſeriem recognoſcentibus,profundum conſiliũ dei pro ſalute animarum admirantes & ſtupentes,glorificauimus ſanctum eius nomen & benediximus: qui cũ voluerit , & vnde voluerit, & quomodo voluerit , & per ſcientes & per neſcientes animarũ operatur ſalutẽ . Ex eo ille homo ꝓpoſito ſeruorum dei adhærẽs,negociatoris dimiſit actionẽ,& proficiẽs in Eccleſię membris, in alia regione ad presbyterij quoq; dei voluntate petitus & coactus officiũ acceſſit , tenens atq; cuſtodiens

propoſiti

propositi ſanctitatē: Et forte adhuc vſq; nunc in rebus humanis viuit trans mare cōſtitutus. Apud Carthaginē quoque,dum per quendā domus regiæ procuratorē nomine Vrſum,fidei catholicæ hominē, ad quoſdam Manichæorū quos electos vel electas dicunt,blaſphemis operibus preſentes peruenireturatq; ad Eccleſiam ab eodē deducerentur,& perducerentur ab Epiſcopis, ad tabulas auditi ſunt. Inter quos etiam ſanctæ memoriæ Auguſtinus fuit,qui præ cæteris illā execrabilem ſectā nouerat,& eorum prodens eiuſmodi damnabiles blaſphemias ex locis librorū, quos illi accipiūt Manichæi,vſq; ad confeſſionē earundem blaſphemiarū eos perduxit: & quę inter ſe illi ſuo more malo indigna & turpia facere cōſueuerunt, à fœminarū illarū velut electarū proditione,illis Eccleſiaſticis geſtis declaratum eſt.Atq; ita paſtorū diligentia dominico gregi,& augmentum acceſſit, & aduerſus fures atq; latrones defenſio cōpetens procurata eſt. Cū quodam etiā Felice de numero eorū, quos electos dicūt iidem Manichæi, quiq; Hipponem venerat eundē ſeminaturus errorem, publice in Hipponēſi Eccleſia notariis excipientibus diſputauit beatus Auguſtinus populo aſtāte: Et poſt ſecundā vel tertiam collationē ille Manichæus fruſtrata vanitate & errore illius ſectæ,ad noſtrā conuerſus eſt fidem atq; Eccleſiā, ſicut eadem relecta docere poterit ſcriptura. Præterea cū quodam etiā Paſcētio comite domus regiæ Arriano,qui per authoritatem ſuæ perſonæ fiſci vehementiſſimus exactor,fidem Catholicam atrociter ac iugiter oppugnabat, & quāplurimos ſacerdotes dei ſimpliciori fide viuentes, dicacitate ac poteſtate exagitabat & perturbabat, præſentibus honoratis & nobilibus viris,apud Carthaginē ab illo prouocatus coram cōtulit. Sed idem hæreticus tabulas atq; ſtylum,quod magiſter noſter & ante congreſſum,& in congreſſu inſtantiſſime fieri volebat,ne adeſſent omnimodo recuſauit.Et dum id pernegaſſet, dicens cp legum metu publicarū periclitari tabulis ſcriptis nollet,interpoſitis ſtylo & tabulis Auguſtinus Epiſcopus cum ſuis,qui aderant conſacerdotibus,vt abſq; vlla ſcriptura priuatim diſputarēt, collationē ſuſcepit: prædicens quod poſtmodū contigit,cp poſt ſolutū conuentum eſſe cuiquā poſſet liberum arbitrium,fortē dicere,nullo ſcripturæ documento,ſe dixiſſe quod fortē non dixerit,vel nō dixiſſe quod dixerit.Beatus Auguſtinus miſcuit cū eodem ſermonem, atq; aſſeruit quid crederet,& ab illo quid teneret,audiuit,& vera ratione atq; authoritate ſcripturarū probata docuit,& oſtēdit noſtræ fidei firmamenta:Illius autem aſſerta nulla veritate, nulla ſcripturarū ſanctarum authoritate ſuffulta docuit & fruſtrauit.Et vt à ſeinuicē partes digreſſæ ſunt, ille magis magiſq; iratus & furens, mendacia multa pro fide ſua falſa iactabat,victū eſſe à ſeipſo proclamans,multorū ore laudatum Auguſtinū. Quæ cum illum venerabilē virum minime laterent, coactus eſt ad ipſum ſcribere Paſcentiū, propter illius metū omiſſis nominibus cōferentium, & in eis literis quicquid inter partes dictū vel geſtum fuerat, fideliter intimauit,ad ea ſi negarentur probanda magnam teſtium habens copiā,clariſſimos ſcilicet atq; honorabiles qui tūc aderant viros.Atq; ille ad duo ſibi directa ſcripta,vnū vix reddidit reſcriptū,in quo magis iniuriam facere,q̄ ſuæ ſectæ rationem valuit declarare.Quod à volētibus & à valentibus legere cōprobatur.Cum ipſorum quoq; Arrianorum epiſcopo quodā Maximo cum Gothis ad Aphricam veniēte, apud Hipponē quampluribus volentibus atq; petentibus & præclaris interpoſitis viris contulit,& quid ſingulæ aſſeruerint partes, ſcriptū eſt. Quę ſi ſtudioſi diligenter legere voluerint, proculdubio indagabunt,& quid callida & irrationabilis hæreſis ad ſeducendum & decipiendū profiteatur, & quid eccleſia Catholica de diuina teneat & prædicet trinitate.Sed quoniā ille hæreticus de Hippone rediens ad Carthaginē,de ſua multa in collatione loquacitate victorem ſe de ipſa collatione receſſiſſe iactauit,& mentitus eſt: quæ vtiq; nō facile à diuinæ legis ignaris examinari & diiudicari poſſent: à venerabili viro Auguſtino ſequenti tempore ſtylo, & illius totius collationis de ſingulis obiectis & reſponſis facta eſt recapitulatio:& q̄ nihil ille obiectis referre potuerit, nihilominus demonſtratū eſt,additis ſupplemētis quæ in tempore collationis anguſto cūcta inferri & ſcribi minime potuerūt.Id enim egerat nequitia hoīs,vt ſua nouiſſima proſecutione multum longiſſima, totū quod remanſerat diei ſpatiū occuparet. Aduerſus Pelagianiſtas quoq; nouos noſtrorū temporū hæreticos & diſputatores callidos, arte magis ſubtili noxia ſcribentes,& vbicunq; poterāt publice & per domos loquētes, per annos fermē decē laborauit,librorum multa condens & ædens, & in eccleſia populis ex eodem errore frequentiſſimē diſputās.Et quoniā iidem peruerſi ſedi Apoſtolicę per ſuam ambitionē eandem perfidiā perſuadere conabātur, inſtantiſſime etiam cōciliis Aphricanis ſanctorū epiſcoporum geſtum eſt,vt ſancto Papę vrbis Romæ,& prius venerabili Innocentio, & poſtea ſancto Zozimo eius ſucceſſori perſuaderetur,quòd illa ſecta Catholica fide & abomināda & damnanda fuiſſet.At illi tantæ ſedis antiſtites, ſuis diuerſis temporibus eoſdem notātes,atq; à membris eccleſiæ præcidentes, datis literis ad Apricanas Orientis & Occidentis eccleſias eos anathematizandos & deuitandos ab omnibus Catholicis cenſuerūt.Et hoc tale de illis eccleſiæ dei Catholicæ prolatum iudicium, etiā piiſſimus Imperator Honorius audiens ac ſequens, ſuis eos legibus damnatos,inter hæreticos haberi debere cōſtituit.Vn de nonnulli ex eis ad ſanctæ matris eccleſię gremium vnde reſilierant,redierunt,& adhuc alij redeūt,innoteſcente & prēualeſcente aduerſus illum deteſtabilem errorem rectæ fidei veritate. Et erat ille memorabilis vir Auguſtinus prēcipuū dominici corporis membrū, circa vniuerſalis eccleſiæ vtilitatē ſolicitus ſemper ac peruigil. Et illi diuinitus donatum eſt, vt de ſuorū laborū fructu,etiā in hac vita gaudere proueniſſet,prius quidem in Hipponēſi eccleſia & regione,cui maxime præſidebat vnitate ac pace perfecta,deinde in aliis Aphricæ partibus ſiue per ſeipſum ſiue per alios,& quos ipſe dederat ſacerdotes pullulaſſe,& multiplicatā fuiſſe dñi eccleſiā peruidens,illoſq; Manichæos,Donatiſtas,Pelagianiſtas, & Paganos ex magna parte defeciſſe, & eccleſiæ dei ſociatos eſſe congaudens. Profectibus quoque & ſtudiis faues erat & exultans bonorum omnium,indiſciplinationē pie ac ſancte tolerans fratrum,ingemiſcenſq; de iniquitatibus malorū,ſiue eorū qui intra eccleſiam,ſiue eorum qui extra eccleſiā ſunt conſtituti,dominicis vt dixi lucris ſemper gaudens,& damnis mœrens.Tanta autē ab eodem dictata & ędita ſunt,tantaq; in eccleſia diſputata, excepta atq; emendata, vel aduerſus diuerſos hæreticos cōſcripta,vel ex canonicis libris expoſita ad ędificationem ſanctorum eccleſiæ filiorum, vt ea omnia vix quiſq̄ ſtudioſorum noſſe & perlegere ſufficiat. Verūtamē ne veritatis auidiſſimos

Felix cōtorſus.Caput. XVI.

Paſcentiū & Maximinū Arrianos quomodo vicerit. Cap.XVII.

Ext at in epiſtolis Paſcētij cōflictus extremus.

Quomodo Pelagianos detruerit, & quantum eccleſiæ orthodoxæ profuerit. Cap.XVII.

Pagani deficiunt.

Lenitas erga malos.

diſſimos in aliquo fraudare videamur, ſtatui deo præſtante,in huius opuſculi fine etiā eorundē librorum, tractatuum & epiſtolarū indiculum adiungere:Quo lecto, qui magis dei veritatem q̄ temporales amant diuitias, ſibi quiſq; quod voluerit,ad legendum & cognoſcēdum eligat, & id ad ſcribendum vel de bibliotheca Hipponenſis eccleſiæ petat,vbi emendatiora exemplaria fortē potuerit inuenire,vel vnde valuerit inquirat,& inuenta deſcribat & habeat,& petenti ad ſcribēdum ſine inuidia etiam ipſe tribuat. Secūdum Apoſtoli quoq; ſententiā,dicētis:Audet quiſq̄ veſtrū aduerſus alterum negocium habens iudicari ab iniquis & nō apud ſanctos? An neſcitis,quia ſancti mundum iudicabunt?Et ſi in vobis iudicatur mundus,indigni eſtis iudiciorū minimorum.Neſcitis quia angelos iudicabimus,nedum ſecularia?Secularia igitur iudicia ſi habueritis inter vos, eos qui cōtemptibiles ſunt in eccleſia, hos collocate ad iudicandum.Ad reuerentiā vobis loquor.Sic nō eſt inter vos quiſq; ſapiens qui poſſit inter fratrē ſuum diiudicare,ſed frater cū fratre iudicio cōtendit,& hoc apud infideles.Interpellatus ergo beatus Auguſtinus à Chriſtianis, vel à cuiuſcunq; ſectæ hominibus cauſas audiebat diligenter ac pie:cuiuſdam vero ſententiā ante oculos habens,dicentis ſe malle inter incognitos,q̄ inter amicos cauſas audire: eo cp de incognitis pro quo arbitrata æquitate iudicaretur,amicum poſſet acquirere:de amicis vero vnum eſſet, cōtra quem ſententia proferretur, perditurus.Et eas aliquando vſq; ad horā refectionis,aliquando autē tota die ieiunans,ſemper tamen noſcebat & dirimebat, intendens in eis Chriſtianorū momenta animorū,quantū quiſq; vel in fide boniſq; operibus proficeret, vel ab iis deficeret. Atq; cōpertis rerum opportunitatibus,diuinæ legis veritate partes docebat, eamq; illis inculcabat,& eos quo adipiſcerentur vitā æternam edocebat & admonebat: nihil aliud quærens ab iis quibus ob hoc narrabat niſi tantum obedientiā & deuotionem Chriſtianā,quę & deo debetur & hominibus,peccantes corā omnibus arguens,vt cæteri timorem haberent: Et faciebat hoc tanq̄ ſpeculator à dño conſtitutus domui Iſraël,prędicans verbum atq; inſtans opportune importune,arguēs,hortans, increpans, in omni longanimitate & doctrina, præcipueq; operā dans inſtruere eos,qui eſſent idonei & alios docere. Rogatus quoque à nonnullis in eorū temporalibus cauſis, epiſtolas ad diuerſos dabat. Sed hanc ſuā à melioribus rebus occupationem tanq̄ angariā deputabat,ſuauem ſemper habens de iis, quæ dei ſunt vel allocutionem vel collocutionē fraternę ac domeſticæ familiaritatis. Nouimus quoque eum à ſuis chariſſimis literarum interceſſum apud ſeculi poteſtates poſtulatū non dediſſe, dicentē cuiuſdā ſapientis ſeruandā eſſe ſententiā, de quo ſcriptum eſſet, quòd multa ſuæ famæ cōtemplatione amicis non præſtitiſſet.Et illud nihilominus ſuū addens, quoniam plerunq; poteſtas quæ præſtat,premit. Cum vero intercedendum eſſe rogatus videbat, tā id honeſte ac temperate agebat, vt nō ſolū oneroſus ac moleſtus nō videretur,verumetiā mirabilis extitiſſet.Nam dum exorta neceſſitate ſuo more apud quendā Aphricæ vicariū noſe Macedonium,pro ſupplice literis interueniſſet atq; ille paruiſſet,hoc modo reſcriptū miſit:Miro modo afficior ſapiētia tua,& in illis quę ędidiſti,& in iis quæ interueniens pro reis mittere nō grauaris. Nam & illa tantum habent acuminis,ſciētiæ & ſanctitatis, vt nihil ſupra ſit: & hæc tantū verecundiæ,vt niſi faciā quod mandas,culpam penes me remanere nō in negocio eſſe diiudicem, domine meritò venerabilis & ſuſcipiende pater. Noli enim inſtas, quod plerique hoīes iſtius loci vi faciunt, vt quodcunque ſolicitus petitor voluerit, extorqueas: ſed quod tibi à iudice tot curis obſtricto petibile viſum fuerit,admones & rogas ſubſeruiente verecūdia,quæ maxima difficilium inter bonos efficacia eſt.Proinde ſtatim cōmendatis effectū deſyderij tribui. Nam ſperandi viā ante patefecerā. Sanctorū cōcilia ſacerdotum per diuerſas ęuincias celebrata,cū potuit frequētauit, nō in eis quę ſua ſunt,ſed quæ Ieſu Chriſti quærēs,vt vel fides ſanctæ eccleſiæ catholicę inuiolata maneret,vel nōnulli ſacerdotes & clerici ſiue per fas ſiue per nefas excōmunicati vel abſoluerentur, vel abliceretur: In ordinādis vero ſacerdotibus & clericis, cōſenſum maiorē Chriſtianorū, & conſuetudinē eccleſiæ ſequendā eſſe arbitrabatur:

Veſtis eius & calceamēta & lectualia ex moderato & competenti habitu erant,nec nitida nimium, nec abiecta plurimum:quia his plerunq; vel iactare ſe inſolenter hoīes ſolent,vel abiicere,ex vtroq; nō quæ Ieſu Chriſti, ſed quæ ſua ſunt iidem quærentes. At iſte beatus, vt dixi,medium tenebat,neq; in dexteram neq; in ſiniſtrā declinans. Menſa vſus eſt frugali & parca, quæ quidem inter olera & legumina,etiā carnes aliquando ꝓpter hoſpites,vel quoſq; infirmiores cōtinebat.Semper autē vinum habebat,quia nouerat & docebat,vt Apoſtolus dicit,cp omnis creatura dei bona ſit,& nihil abiiciendum quod cū gratiarū actione percipitur, ſanctificatur enim per verbum dei & orationē. Et vt idem Auguſtinus in ſuis confeſſionū libris poſuit,dicens:Non ego immunditiam obſonij timeo,ſed immunditiā cupiditatis.Scio enim Noë omne genus carnis quod cibo eſſet vſui,māducare permiſſum. Heliā cibo carnis refectum, Ioannē mirabili abſtinētia præditum, animalibus hoc eſt locuſtis in eſcā cedentibus,non fuiſſe pollutum. Scio & Eſaü lenticulæ cōcupiſcentia deceptū,& Dauid propter aquæ deſyderiū à ſeipſo reprehenſum, & regem noſtrū, non de carne,ſed de pane eſſe tētatum. Ideoq; & populus in eremo, nō quia carnes deſyderauit, ſed quia eſcæ deſyderio contra deum murmurauit,meruit improbari.De vino autem ſumendo Apoſtoli extat ſentētia ad Timotheum ſcribentis,ac dicentis: Noli vſq; adhuc aquā bibere, ſed vino modico vtere ꝓpter ſtomachum & frequentes tuas infirmitates.Cochlearibus tantū argenteis vtens,cætera vaſa quibus menſæ inferebantur cibi, vel teſtea vel lignea vel marmorea erant:nō tamen neceſſitatis inopia,ſed propoſito voluntatis.Sed & hoſpitalitatem ſemper exhibuit.Et in ipſa menſa magis lectionem vel diſputationem,q̄ epulationē potationēmque diligebat,& cōtra peſtilentiā humanæ conſuetudinis in ea ita ſcriptum habebat:

Quiſquis amat dictis abſentum rodere vitam,
Hanc menſam indignam nouerit eſſe ſibi.

Et ideo omnē conuiuam à ſuperfluis & noxiis fabulis & detractionibus ſeſe abſtinere debere admonebat. Nā & quoſdā ſuos familiariſſimos coëpiſcopos illius ſcripturæ oblitos,& cōtra eam loquētes, tam aſpere aliquando reprehendit cōmotus, vt diceret,aut delendos eſſe illos de menſa verſus,aut ſe de media refectione ad ſuū cubiculū ſurrecturū.Quod ego & alij qui illi mēſæ interfuimus,experti ſumus. Pauperū vero ſemper memor erat,eiſq; indē erogabat vndē & ſibi ſuiſq; omnibus ſecū habitātibus erogabatur,hoc eſt,vel ex redditibus poſſeſſionū eccleſiæ,vel etiam ex oblationibus fideliū.Et dum fortē, vt aſſolet de poſſeſſionibus ipſis inuidia clericis fieret, alloquebatur plebē dei, malle ſe ex collationibus plebis

Hic indiculus nō extat

1.Cor.6. In cauſis audiēdis qualis. Ca.XIX

In increpando qualis.

1.Timo.5.

Ezechi.3.

2.Timo.4.

Pro reis quō interceſſerit Cap.XX.

Erga epiſcopos & clericos qualis. Cap.XXI. Philip.2.

In victu qualis. Caput. XXII.

1.Timo.4.

Lib.10.ca.13

Gene.9.

3.Reg.17.

Matth.3.

Gene.25.

2.Reg.23.

Matth.4.

Numer.11.

1.Timo.5.

Diſtichon.

Liberalitas. Cap.XXIII.

plebis dei viuere, q̃ illarum possessionũ curam vel gubernationem pati, & paratũ se esse illis cedere, vt eo modo omnes dei serui & ministri viuerent, quo in veteri testamento leguntur altari deseruientes de eodem cõparticipari. Sed nunquã id laici suscipere voluerunt.

1.Co.9.

In re domestica qualis. Caput. XXIIII.

Domus ecclesiæ curã omnemq; substantiã ad vices valentioribus clericis delegabat & credebat. Nunq̃ clauem, nunquã annulum in manu habens, sed ab eisdẽ domus præpositis cuncta & accepta & erogata notabãtur. Quę anno cõpleto eidẽ recitabantur, quo sciretur quãtum acceptũ quantumq; dispensatũ fuisset, vel quicquid indispensatũ vel dispensandum remansisset, & in multis titulis magis illius præpositi domus fidem sequens q̃ probatum manifestatumq; cognoscẽs. Domum vero vel agrum seu villã nunquã emere voluit. Verũ si fortè ecclesiæ à quoq̃ sponte tale aliquid vel donaretur, vel titulo legati dimitteretur, nõ respuebat, sed suscipi iubebat. Nam & aliquas eũ hæreditates recusasse nouimus, non quia pauperibus inutiles esse possent, sed quoniã iustum & æquum esse videbat, vt à mortuorũ vel filiis vel parentibus, vel affinibus magis possiderentur, quibus ab eis deficientes dimittere noluerũt. Quidam etiã ex honoratis Hipponensium apud Carthaginẽ viuens ecclesiæ Hipponensi possessionẽ donare voluit, & confectas tabulas sibi vsufructu retento, vltrò eidẽ sanctæ memoriæ Augustino misit: Cuius ille oblationẽ libenter accepit, congratulans ei q̃ æternæ suæ memor esset salutis. Verum post aliquot annos nobis forte cũ eodem cominus constitutis, ecce ille donator literas per filiũ suum mittẽs, rogauit vt illę donationũ tabulæ, suo filio redderentur, pauperibus vero erogandos direxit solidos centum: Quo ille sanctus cognito, ingemuit hoẽm, vel finxisse donationem, vel eum de bono opere pœnituisse, & quãta potuit deo suggerẽte cordi eius cõdolenti animo ex eadem refragatione dixit, in illius scilicet increpationẽ & correctionem. Et tabulas quas ille sponte miserat, nec desyderatas, nec exactas confestim reddidit, pecuniamq; illã respuit: atq; rescriptis eundem sicut oportuit & arguit & corripuit, admonens vt de sua simulatione vel iniquitate cũ pœnitentiæ humilitate deo satisfaceret, ne cũ tam graui delicto de seculo exiret. Frequẽtius vero dicebat, magis securius ac tutius ecclesiã legata à defunctis dimissa debere suscipere, q̃ hæreditates fortè solicitas & damnosas, ipsaq; legata magis offerẽda esse q̃ exigenda. Cõmendata vero quæque ipse nõ suscipiebat, sed volẽtes suscipere clericos non prohibebat. In iis quoq; quæ ecclesia habebat & possidebat intentus amore, vel implicatus cupiditate nõ erat, sed maioribus magis & spiritalibus suspensus & inhærẽs rebus, vix aliquando seipsum ad ista temporalia ab æternorũ cogitatione relaxabat & deponebat. Quibusq; ille dispositis & ordinatis, tanquã à rebus mordacibus & iam molestis, animi recursum ad interiora mentis & superiora faciebat, quo vel de inueniendis rebus cogitaret, vel de iam inuẽtis aliquid dictaret, aut certe ex iã dictatis atq; trãscriptis aliquid emendaret. Et id agebat in die laborãs, & in nocte lucubrãs. Et erat tanquã illa religiosissima Maria, typũ gestans supernæ Ecclesiæ, de qua scriptum est, q̃ sederet ad pedes dñi, atq; intenta verbum eius audiret: De qua soror conquesta, q̃ ab eadẽ circa multum ministerium occupata nõ adiuuaretur, audiuit: Martha Martha solicita es: Elegit optimam partem Maria, quæ non auferetur ab ea. Nam fabricarũ nouarum nunquã studiũ habuit, deuitans in eis implicationẽ sui animi, quẽ semper liberũ habere volebat ab omni molestia temporali.

Ergo habebat aliquid.

Lucæ.10.

Non tamen illa volentes & ædificantes prohibebat, nisi tantũ immoderatos. Interea dũ Ecclesiæ pecunia deficeret hocipsum populo Christiano denunciabat, nõ se habere quod indigẽtibus erogaret. Nã & de vasis dominicis ꝓpter captiuos & quãplurimos indigentes, frangi & conflari iubebat, & indigentibus dispensari. Quod non cõmemorassem, nisi contra carnalẽ sensum quorundam fieri peruiderẽ. Et hocipsum etiã venerabilis memoriæ Ambrosius in talibus necessitatibus indubitanter esse faciendum & dixit & scripsit: sed & inde de neglecto à fidelibus gazophylacio & secretario, vnde altari necessaria inferuntur, aliquãdo in Ecclesia loquẽs admonebat, quod etiã beatissimũ Ambrosium se prẽsente in ecclesia tractauisse nobis aliquãdo retulerat.

Disciplina domestica. Cap. XXV.

Cum ipso sem per clerici, vna etiã domo ac mensa, sumptibusq; cõmunibus alebantur & vestiebantur. Et ne quisq̃ facili iuratione etiã ad periurium decidisset, & in Ecclesia populo prẽdicabat, & suos instituerat, ne quis iuraret, nec ad modicum quidẽ. Quod si prolapsus fuisset, vnã de statutis perdebat potionẽ: Numerus enim erat suis secum commorantibus, & conuiuantibus poculorũ præfixus. Indisciplinationes quoq; & transgressiones suorum à regula recta & honestate, & arguebat, & tolerabat, quãtum decebat & oportebat: In talibus præcipue docẽs ne cuiusq̃ cor declinaretur in verba maligna ad excusandas excusationes in peccatis. Et dum quisq; offerret munus suum ad altare, & illic recordatus fuisset q̃ frater suus haberet aliquid aduersus illũ, relinquendũ esse munus ante altare, atq; eundẽ fratrem esse reconciliandum, & tunc veniendũ & munus ad altare offerẽdum. Si vero ipse aduersus fratrẽ suum aliquid haberet, corripere eũ debere in parte: & si eum audisset, lucratus esset suũ fratrem, si minus, adhibendũ esse vnum aut duos. Quõd si & ipsos contẽneret, Ecclesiam adhibendam. Si vero & huic non obediret, esset illi vt Ethnicus & publicanus. Et illud addens, vt fratri peccanti & veniã petenti, non tantum septies, sed septuagiessepties delictũ relaxetur, sicut quisq; à domino quotidie sibi postulat relaxari.

Pœna iurãtis.

Pſal.140.

Matth.5.

Matth.18.

De cõuictu fœminarũ. Ca.XXVI.

Fœminarum autẽ monasteria nõ nisi vrgentibus necessitatibus visitabat. Seruãdum quoq; in vita & moribus hominis dei referebat, quod in institutis sanctæ memoriæ Ambrosij cõpererat, vt vxorẽ cuiquã nun quam posceret, neq; militare volentẽ ad hoc cõmendaret, neq; in sua patria petitus iret ad conuiuiũ: De singulis rebus præstans causas, scilicet, ne dum inter se cõiugati casu iurgarent, & eum maledicerent per quẽ coniuncti essent. Sed planẽ ad hoc sibi iam illis cõsentientibus petitũ interesse debere affirmabat sacerdotẽ, vt vel eorũ iam pacta & placita firmarentur, vel benedicerentur. Et ne militiæ commendatus suam culpã male agens suffragatori tribueret. Et ne per frequentiã in patriæ cõuiuiis cõstitutus, temperantię amitteretur modus. Indicauerat quoq; nobis se prædicti & beatæ memoriæ viri in vltimo vitę cõstituti, audisse sapientissimũ & piissimũ responsum, & multũ laudabat ac prædicabat. Nam cum ille venerabilis vltima iaceret ægritudine, & à fidelibus honoratis lecto eius astantibus, & videntibus eũ de seculo migraturũ ad deum, & ob hoc mœrentibus tanti ac talis antistitis Ecclesiã posse priuari verbi & sacramẽti dei dispensatione: cum lachrymis rogaretur vt sibi à dño vitæ posceret cõmeatum, eum illis dixisse: Nõ sic vixi vt me pudeat inter vos viuere: sed nec mori timeo: quia bonũ dominũ habemus. Et in his noster Augustinus senex elimata ac librata admirabãt & laudabat verba. Ideo enim eum dixisse intelligendũ est, nec mori timeo, quia bonũ dominum habemus, ne crederetur prẽfidens de suis purgatissimis moribus præsumpsisse, Non sic vixi vt me pudeat inter vos viuere: Hoc enim dixerat ad illud quod hoẽs de homine nosse poterãt. Nam sciens examen æquitatis diuinæ, de bono dño se dicit magis q̃ de meritis suis considere. Cui etiã in oratione quotidiana dominica dicebat: Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Cuiusdam quoq; coëpiscopi & familiarissimi sui amici, in extremis vitæ de talibus frequẽtissimum referebat dictũ: ad quem cũ visitãdum iam morti appropinquantẽ ventitasset, & ille manus gestu se de seculo exiturũ significaret, atq; à se illi esset respõsum, adhuc eũ Ecclesiæ necessariũ viuere posse, illũ ne putaretur huius vitæ teneri cupiditate respõdisse ei: Si nunquã, bene. Si aliquãdo, quare non modo? Et talẽ sententiam mirabatur & laudabat hominẽ protulisse, deũ quidem timentẽ, veruntamen in villa natum & nutritũ, sed non multa lectionis eruditũ scientia. Illud etiã cuiusdam ægrotãtis dictum afferebat. Episcopi, de quo sanctus in epistola sua quã de mortalitate scripsit martyr Cyprianus ita retulit, dicẽs: Cũ quidam de collegis & consacerdotibus nostris infirmitate defessus, & de appropinquante morte sollicitus, cõmeatum sibi precaretur, astitit deprecanti, & iam penè morienti iuuenis honore & maiestate venerabilis, statura celsus & clarus aspectu, quẽ astantẽ sibi vix posset humanus aspectus oculis carnalibus intueri, nisi q̃ talem videre iam poterat de seculo recessurus. Atque ille non sine quadã animi, & vocis indignatione infremuit & dixit: Pati timetis, exire nõ vultis, quid faciã vobis? Ante proximũ vero diem infirmitatis obitus sui à se dictatos & æditos recensuit libros, siue eos quos primo tempore conuersionis suæ adhuc laicus, siue quos presbyter, siue quos episcopus dictauerat, & quæcunq; in his recognouit aliter q̃ sese haberet ecclesiastica regula à se fuisse dictata & scripta, cum adhuc ecclesiasticũ vsum minus sciret, minúsque intelligeret, à semetipso & reprehensa & correcta sunt. Vnde etiã duo cõscripsit volumina, quorum est titulus, de recensione librorũ. Præreptos etiam sibi quosdam libros ante diligentiorẽ emendationem à nonnullis fratribus cõquerebatur, licet eos postmodum emendasset. Imperfecta etiã quædam librorũ suorũ prẽuentus morte dereliquit. Quiq; prodesse omnibus volens, & volentibus multa librorum legere & nõ valentibus, ex vtroq; diuino testamẽto veteri & nouo prẽmissa præfatione præcepta diuina seu vetita ad vitæ regulam pertinentia excerpsit, atq; ex his vnum codicẽ fecit: vt qui vellet legeret, atq; in eo vel q̃ obediens deo inobediẽnsve esset agnosceret: & hoc opus voluit Speculũ appellare. Verũ breui consequenti tempore diuina voluntate & potestate prouenit, vt manus ingens diuersis telis armata & bellis exercitata, immanium hostiũ Vuandalorum & Alanorũ commixtã secum habẽtes Gothorum gentẽ, aliarumq; diuersarum gentium personas, ex Hispaniæ partibus trãsmarinis nauibus Aphricæ influxisset & irruisset: vniuersaq; per loca Mauritaniarũ etiã ad alias nostras transiens prouincias & regiones, omni sæuiens crudelitate & atrocitate, cuncta quæ potuit expoliatione, cædibus diuersisq; tormentis, incẽdiis, altisq; innumerabilibus & infandis malis depopulata est, nulli sexui, nulli parcẽs ætati, nec ipsis dei sacerdotibus vel ministris, nec ipsis ecclesiarum ornamentis seu instrumentis vel ædificiis. Et hãc ferocissimã hostium grassationem & vastationẽ ille homo dei, & factam fuisse & fieri nõ vt cęteri homines sentiebat & cogitabat: sed altius & profundius ea cõsyderans & in his animarũ prẽcipue vel pericula vel mortes prẽuidens, solito amplius quàm vt scriptũ est: Qui apponit scientiã, apponit dolorem, & cor intelligens quasi tinea ossibus, fuerunt ei lachrymæ panes die ac nocte, amarissimamq; & lugubrẽ præ cæteris suæ senectutis iam penè extremam ducebat ac tolerabat vitam. Videbat enim ille homo dei ciuitates excidio perditas pariter cũ ædificiis, villarumq; habitatores, alios hostili nece extinctos, alios effugatos atq; dispersos, Ecclesias sacerdotibus ac ministris destitutas, virginesq; sacras & quosq; cõtinentes vbiq; dissipatos: & in his alios defecisse tormẽtis, alios gladio interemptos esse, alios in captiuitate perdita animi & corporis integritate ac fidei, malo more ac duro hostibus deseruire. Cernebat etiã hymnos dei & laudes de ecclesiis deperisse, ædificia ecclesiarũ quamplurimis locis ignibus cõcremata esse, solennia quoq; quæ deo debentur de propriis locis defecisse: sacrificia ac sacramenta diuina vel non quæri, vel quærenti qui tradat non facile reperiri: in ipsas montium syluas & cauernas petrarũ & speluncas cõfugientes, vel ad quascunq; munitiones, alios fuisse expugnatos & interfectos, alios necessariis sustẽtaculis euolutos atq; priuatos, vt fame cõtabescerẽt: ipsosque ecclesiarũ præpositos & clericos, qui forte dei beneficio vel eos nõ incurrerant, vel incurrentes euaserant, rebus omnibus expoliatos atq; nudatos egentissimos mendicare, nec eis omnibus ad omnia quibus fulciendi essent subueniri posse. Vix tres superstites videbat ex innumerabilibus ecclesiis, hoc est, Carthaginensem, Hipponẽsem, & Circensem, quæ dei beneficio excisæ nõ sunt, & earum permanent ciuitates, & diuino & humano fultæ præsidio, licet post eius obitũ vrbs Hipponensis incolis destituta, ab hostibus fuerit concremata. Et se inter hæc mala cuiusdã sapientis sententia consolabatur, dicẽntis: Non erit magnus magnum putans q̃ cadũt ligna & lapides, & moriuntur mortales. Hæc ergo omnia ille, vt erat alte sapiẽs, quotidie vbertim flebat. Accrescẽtq; mœroribus & lamẽtationibus eius, vt etiã adhuc in suo statu con-

Officiũ erga destitutos & ægrotantes. Ca.XXVII

Quę ante mortẽ. Cap. XXVIII.

Retractationum libri.

Speculum.

Barbarorũ irruptio.

Ecclesiastes.1.

Pſal.41.

Apophthegma.

pergebat.

tu conſiſtentem ad eandē Hipponenſium regionũ ciui-
tatem ab iiſdē hoſtibus veniretur obſidendam. Quoniã
in eius tunc defenſione fuerat cōſtitutus comes quidam
Bonifacius cum Gothorũ quondam fœderatus exerci-
tu, quam vrbē fermè quatuordecim menſibus cōcluſam
obſederunt. Nam & littus illi marinũ interclusione ab-
ſtulerunt. Quò etiã nosipſi de vicino cum aliis noſtris
coëpiſcopis cōfugeramus, in eademq; omni obſidionis
tempore fuimus. Vbi nobiſcũ ſuper his infortuniis ſæpiſ
ſime colloquebamur, & dei tremenda iudicia præ ocu-
lis noſtris poſita cōſyderabamus, dicentes: Iuſtus es dñe,
Pſal.118. & rectum iudiciũ tuum. Pariterq; dolentes, gementes &
2.Cor.1. flentes orabamus miſerationum patrē & deum omnis
conſolationis, vt de eadē nos tribulatione ſubleuare di-
Morbus extrem⁹. Cap. XXIX. gnaretur. Et fortè prouenit vt vnà cum eodem ad
menſam cōſtitutis & inde confabulantibus, cœperit co-
ram nobis dicere: Noueritis me hoc tempore noſtrę ca
lamitatis deum rogare, vt aut hāc ciuitatem ab hoſtibus
circundatã liberare dignetur, aut ſi aliud ei videtur, ſu-
os ſeruos ad perferendam ſuam voluntatē fortes faciat,
aut certe vt me de hoc ſeculo ad ſe accipiat. Quę ille di-
cens noſq; inſtruēs, deinceps cũ eodem & nos cum no-
ſtris omnibus, & ipſi qui in eadē fuerant ciuitate à ſum-
mo deo ſimiliter petebamus. Et ecce tertio illius obſidio-
nis menſe decubuit lecto febribus fatigatus, & illa vlti-
ma exercebatur ægritudine. Nec ſuum ſanè dominus fa
mulum fructu ſuæ precis fraudauit. Nã & ſibiipſi & ei-
dem ciuitati quod & lachrymoſis depopoſcit precibus,
in tempore impetrauit. Noui quoq; eundem & presby-
terum, & epiſcopũ pro quibuſdam energumenis peten-
tibus vt oraret rogatum, eumq; in oratione lachrymas
fundentē deum rogaſſe, & dæmones ab hominibus re-
ceſſiſſe. Itemq; ad ægrotantem & lecto vacantem quen-
dam cum ſuo ęgroto veniſſe, & rogauiſſe vt eidem ma-
num imponeret vt ſanus eſſe poſſet: eumq; reſpondiſſe,
ſi aliquid in his poſſet, ſibi hoc vtiq; primitus præſtitiſ-
ſet: & illum dixiſſe viſitatum ſe fuiſſe, ſibiq; per ſomniũ
dictum eſſe. Vade ad Auguſtinum Epiſcopũ, vt eidem
manum imponat, & ſaluus erit. Quod dum cōperiſſet,
Cōſiliũ vtrũ hoſtib⁹ aduentantibus ex eccleſiis epiſcopis recedendũ ſit. Cap.XXX. facere non diſtulit, & illũ infirmum continuo dominus
ſanum ab eodem diſcedere fecit. Interea reticendũ
minime eſt, cum memorati impenderent hoſtes, à ſan-
cto viro quoq; noſtro coëpiſcopo Thabennenſis eccle-
ſiæ Honorato, literis fuiſſe cōſultum, vtrùm nã illis ad-
uentantibus ex eccleſiis epiſcopis, vel clericis receden-
dum eſſet, an nō. Eique reſcriptis inſinuaſſe quid magis
ab illis Romaniæ euerſoribus eſſet metuendum. Quam
eius epiſtolã huic ſcripturæ inſerere volui. Eſt enim ſa-
cerdotũ dei, & miniſtrorũ moribus valde vtilis & ne-
ceſſaria. Iſto modo reſcriptum eſt ad eundē ab eodem.
Sancto fratri & coëpiſcopo Honorato, Auguſtinus in
domino ſalutem. Charitati tuæ miſſo exemplo epiſtolæ
quē fratri Quodvultdeo noſtro coëpiſcopo ſcripſi, pu-
tabã me hoc onere caruiſſe quod mihi impoſuiſti, quæ-
rendo cōſilium, quid in iis periculis quę in tempora no
ſtra venerũt facere debeatis. Quãuis enim epiſtolã &c.
Epiſtolæ reliquũ omiſimus, quũ ſit ipſa penè vita ꝓlixior. Extat inter epiſtolas. 180. Sanè ille ſanctus in vita ſua prolixa pro vtilitate ac
fœlicitate ſanctæ eccleſiæ catholicæ diuinitus cōdona-
Mors & ſepultura. Ca.XXXI. ta, vixit annis ſeptuaginta ſex, in clericatu autē vel epi-
ſcopatu annis fermè quadraginta. Dicere autem nobis
inter familiaria colloquia cōſueuerat, poſt perceptũ ba-
ptiſmum etiã laudatos Chriſtianos & ſacerdotes abſque
digna & cōpetenti pœnitentia exire de corpore nō de-
Pœnitentia in morte. bere. Quod etiam ipſe fecit vltima qua defunctus eſt æ-
gritudine. Nã ſibi iuſſerat pſalmos Dauidicos, qui ſunt
pauciſſimi de pœnitentia ſcribi, ipſoſq; quaterniones ia-
cens in lecto cōtra parietē poſitos diebus ſuę infirmita-
tis intuebatur, & legebat, & iugiter ac vbertim flebat: Et
ne intentio eius à quoquam impediretur, cauebat: Ante
dies fermè decem q̃ exiret de corpore, à nobis poſtula-
uit præſentibus, ne quis ad eũ ingrederetur, niſi iis tan
tum horis quibus medici ad inſpiciendum intrarēt, vel
cum ei inferretur refectio. Et ita obſeruatũ ac factũ eſt,
& omni illo tempore orationi vacabat. Verbũ dei vſque
ad ipſam ſuã extremam ægritudinē imprætermiſſe ala-
criter & fortiter ſana mente, ſanóq; conſilio in eccleſia
prædicauit. Membris omnibus ſui corporis incolumis,
integro aſpectu atq; auditu, & vt ſcriptum eſt, nobis a-
ſtantibus & vidētibus ac cũ eo pariter orãtibus, obdor-
miuit in pace cum patribus ſuis, enutritus in bona ſene-
ctute: & nobis corã poſitis pro eius cōmendanda corpo
ris depoſitione, ſacrificium deo oblatum eſt, & ſepultus
eſt. Teſtamētum autē nullũ fecit, quia vnde faceret pau- Sacrificium pro moritu-ro.
per Chriſti nō habuit. Eccleſiæ bibliothecã & omnes co
dices diligenter poſteris cuſtodiendos ſemper iubebat. Bibliotheca
Si quid vero eccleſia, vel in ſumptibus, vel in ornamen
tis habuit, fideli presbytero qui ſub eodē domus eccleſię
curã gerebat, dimiſit. Nec ſuos conſanguineos vel in ꝓ-
poſito vel extra conſtitutos, in ſua vita & morte vulgi
more tractauit. Quibus dum adhuc ſupereſſet id ſi opus
fuit quod & cæteris erogauit, nō vt diuitias haberēt, ſed
vt aut non, aut minus egerent. Clerum ſufficientiſſimum Monaſteria
& monaſteria virorũ ac fœminarum cōtinentium cum
ſuis præpoſitis plena eccleſiæ dimiſit, vnà cũ bibliothe-
cis libros, & tractatus vel ſuos vel aliorũ ſanctorum ha-
bentibus, in quibus dono dei qualis quantuſq; in eccleſia
fuerit noſcitur, & in his ſemper viuere à fidelibus inue
nitur. Iuxta quod etiã ſecularium quidam poëtarũ, ſuis
iubens quo ſibi tumulũ mortuo in aggere publico col-
locarent, pro epigrammate finxit, dicens:

Viuere poſt obitum vatem vis noſſe viator, Epitaphiũ.
Quod legis ecce loquor, vox tua nempe mea eſt.

Et in ſuis quidem ſcriptis ille deo acceptus & charus ſa
cerdos quantum lucente veritate videre cōceditur, re-
cte ac ſanè, fidei, ſpei, & charitatis catholicæ eccleſię vi-
xiſſe manifeſtatur. Quod agnoſcũt, qui eundem de di-
uinis ſcribentē legentes proficiũt. Sed ego arbitror plus
ex eo proficere potuiſſe, qui eum & loquentē in eccleſia
præſentē audire & videre potuerunt, & eius præſertim
inter homines conuerſationem non ignorauerunt. Erat Matth.13.
enim non ſolũ eruditus ſcriba in regno cœlorũ, de the-
ſauro ſuo proferens noua & vetera, & vnus negociato-
rum qui inuentã precioſam margaritam, quæ habebat
venditis cōparauit, verumetiã ex iis ad quos ſcriptũ eſt: Iacobi.2.
Sic loquamini & ſic facite, & de quibus Saluator dicit:
Qui fecerit & docuerit ſic homines, hic magnus voca- Matth.5.
bitur in regno cœlorum. Peto autem impendiò veſtram
charitatem, qui hæc ſcripta legitis, vt mecum omnipo-
tenti deo gratias agatis, dominúmque benedicatis qui
tribuit mihi intellectum, vt hæc in notitiam & præſen-
tium & abſentium præſentis temporis & futuri homi-
num, & vellem deferre, & valuiſſem: & mecũ ac pro me
oretis, vt illius quondam viri, cũ quo annis fermè qua-
draginta dei dono abſque amara vlla diſſenſione fami-
liariter ac dulciter vixi, & in hoc ſeculo æmulator &
imitator exiſtam, & in futuro omnipotētis dei promiſ-
ſis cum eodem perfruar. Amen.

Poſſidonij de vita D. Auguſtini
FINIS.

A

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI IN LIBROS RETRACTATIONVM

PROLOGVS.

†eſt quod IAM diu iſtud† facere cogito atque
diſpono, quod nunc adiuuante do
mino aggredior: quia differēdum
eſſe non arbitror, vt opuſcula mea
ſiue in libris, ſiue in epiſtolis, ſiue
in tractatib⁹, cum quadã iudicia-
ria ſeueritate recenſeã, & quod me
offendit, velut cenſorio ſtylo denotē. Neq; enim quiſ-
quam niſi imprudēs, ideo quia mea errata reprehēdo,
me reprehendere audebit. Sed ſi dicit non ea debuiſſe
à me dici, quæ poſtea mihi etiam diſplicerent: verum
B dicit, & mecum facit. Eorum quippe reprehenſor eſt,
quorũ & ego. Neque enim ea reprehendere deberem, ſi
dicere debuiſſem. Sed qui primas non potuit habere
ſapientiæ, ſecundas habeat partes modeſtiæ: vt qui non
valuit omnia impœnitenda dicere, ſaltē pœniteat quæ
cognouerit dicenda nō fuiſſe. Sed vt volet quiſq; acci-
piat hoc quod facio, me tamen Apoſtolicã illam ſen-
1.Cor.11. tentiam & in hac re oportuit intueri, vbi ait: Si noſip-
ſos iudicaremus, à domino nō iudicaremur. Illud etiã
Prouer.10. quod ſcriptũ eſt: Ex multiloquio non effugies peccatũ.
terret me plurimũ, nō quia multa ſcripſi, vel quia mul
ta etiam, quæ dictata non ſunt, tamen à me dicta, con-
†deputē. ſcripta ſunt. Abſit enim vt multiloquium deputetur†,
quãdo neceſſaria dicuntur, quantalibet ſermonũ mul-
titudine ac prolixitate dicãtur. Sed iſtam ſententiam
ſcripturæ ſanctæ propterea timeo, quia de tam multis
diſputationibus meis ſine dubio multa colligi poſſunt,
quæ ſi non falſa, at certe videantur, ſiue etiam conuin-
cantur non neceſſaria. Quem verò Chriſtus fidelium
Matth.12. ſuorum nō terruit, vbi ait: Omne verbũ ocioſum quod-
C cunque dixerit homo, reddet pro eo rationē in die iu-
Iaco.1. dicij. Vnde & eius Apoſtolus Iacob⁹: Sit, inquit, omnis
homo velox ad audiendũ, tardus autē ad loquendũ. Et
Iaco.3. alio loco: Nolite, inquit, plures magiſtri fieri fratres
mei, ſciētes quoniam maius iudiciũ ſumitis: In multis
enim offendimus omnes. Siquis in verbo nō offendit,
hic perfectus eſt vir. Ego mihi hanc perfectionē, nec
nunc arrogo, cum iam ſim ſenex, quanto minus cum
iuuenis cœpi ſcribere, vel apud populos dicere: tantũq;
mihi tributum eſt, vt vbicunque me præſente loqui o-
pus eſſet ad populum, rariſſime tacere atque alios au-
†permitterē vt eſſem. dire permitterer†, & eſſe velox ad audiendum, tardus
autem ad loquēdum. Reſtat igitur vt meipſe iudicem
ſub magiſtro vno, cuius de offenſionibus meis iudiciũ
Magiſtros plures fieri. euadere cupio. Magiſtros autem plures tunc fieri exi-
ſtimo, cum diuerſa atque inter ſe aduerſa ſentiunt.
Cum verò idipſum dicunt omnes, & verum dicunt: ab
vnius veri magiſtri magiſterio non recedunt. Offen-
dunt autē nō cum illius multa dicunt, ſed cũ addunt
ſua. Sic quippe incidunt ex multiloquio etiam in fal-
ſiloquium. Scribere autē iſta mihi placuit, vt hæc emit
tam in manus hominũ, à quibus ea quæ iam ædidi, re-
†poſſunt. uocare emendãda non poſſum†. Nec illa ſanè præter-
eo, quæ catechumenus iam, licet relicta ſpe quam ter-
renam gerebam, ſed adhuc ſecularium literarũ infla- D
tus conſuetudine ſcripſi: quia & ipſa exierunt in no
titiam deſcribentium atq; legentiũ, & leguntur vtili-
ter ſi† nonnullis ignoſcatur: vel ſi non ignoſcatur, non †aliàs, ſed.
tamen inhæreatur erratis. Quapropter quicunq; iſta
lecturi ſunt, non me imitentur errantem, ſed in melius
proficientem. Inueniet enim fortaſſe quomodo ſcri-
bendo profecerim, quiſquis opuſcula mea ordine, quo
ſcripta ſunt legerit. Quod vt poſſit, hoc opere, quãtum
potuero, curabo vt eundem ordinem nouerit.

RETRACTATIONVM LIBER PRIMVS.

CVM ergo reliquiſſem vel quæ Cōtra Academicos. Cap.I.
adeptus fueram in cupiditati-
bus huius mundi, vel quæ adi-
piſci volebam, & me ad Chri-
ſtianæ vitę ocium contuliſſem,
nondũ baptizatus, contra Aca-
demicos vel de Academicis pri
mùm ſcripſi, vt argumenta eo-
rum, quæ multis ingerunt veri inueniendi deſperatio- E
nem, & prohibēt cuiquam rei aſſentiri, & omnino ali-
quid tanquam manifeſtum certumq; ſit, approbare ſa
pientem, cùm eis omnia videantur obſcura & incer-
ta, ab animo meo, quia & me mouebant, quantis poſ-
ſem rationibus amouerem. Quod miſerãte atque ad- Li.1.cōtra Academicos.c.1.&.7.
iuuante deo factum eſt. Sed in eiſdem tribus libris
meis, non mihi placet toties me appellaſſe fortunam, Fortuna.
quanuis nō aliquam deam voluerim hoc nomine in-
telligi, ſed fortuitum rerum euentum, vel in corporis
noſtri, vel in externis bonis aut malis. Vnde & illa ver
ba ſunt, quę nulla religio dicere prohibet, forte, forſan,
forſitan, fortaſſe, fortuito. Quod tamen totum ad di-
uinam reuocandum eſt prouidentiam. Hoc etiam† ibi †enim.
non tacui, dicens: Etenim fortaſſe quæ vulgo fortuna
nominatur, occulto quodam ordine regitur, nihilque
aliud in rebus caſum vocamus, niſi cuius ratio & cau-
ſa ſecreta eſt. Dixi quidem hoc, veruntamen pœnitet
me ſic illic nominaſſe fortunam, cum videam homi-
nes habere in peſſima conſuetudine, vt vbi dici debet: F
Hoc deus voluit, dicere, hoc voluit fortuna. Quod au- Lib.1.ca.1.
tem quodam loco dixi: Ita comparatum eſt, ſiue pro
meritis noſtris, ſiue pro neceſſitate naturę, vt diuinum
animum mortalibus inhærentem nequaquam phi-
loſophiæ* portus accipiat, &c. Aut nihil horum duo- *al. ſapiētiæ.
rum dicēdum fuit, quia etiam ſic ſenſus poſſet eſſe in-
teger, aut ſatis erat dicere†, pro meritis noſtris, ſicut †al. debere dicere.
verum eſt ex Adam tracta miſeria, nec addere, ſiue
pro neceſſitate naturæ, quandoquidem naturæ noſtræ
dura neceſſitas merito præcedentis iniquitatis exor-
ta eſt. Itémque illic quod dixi: Nihil omnino colen- Li.1.ca.1.
dum eſſe, totúmque abiiciendum, quicquid mortalibus
oculis cernitur, quicquid vllus ſenſus attingit. addenda
erant verba, vt diceretur: Quicquid mortalis corporis
vllus ſenſus attingit. Eſt enim ſenſus & mentis. Sed
eorum more loquebamur tunc, qui ſenſum non niſi
corporis dicunt, & ſenſibilia non niſi corporalia. Itaq;
vbicunque ſic locutus ſum, parum eſt ambiguitas eui-
tata, niſi apud eos quorũ cōſuetudo eſt locutionis huius
Item dixi: Quid cenſeas aliud eſſe beatè viuere, niſi ſe- Li.1.ca.2.
cundũ id quod in homine optimũ eſt† viuere? Et quid Viuere bē.
dixerim in homine eſſe optimũ, paulopoſt explicans: †aliàs, eſſe optimum.
Quis, inquã, dubitauerit, nihil eſſe aliud hominis opti- Optimum hominis.
mum, quàm eam partem animi, cui dominanti obtē-

G perare conuenit cætera quęcunq;†in homine sunt?Hęc
[†quæque.] autem ne aliam postules definitionē,mens aut ratio di
ci potest.Hoc quidē verum est: Nam quantum attinet
[Nihil meli⁹ in homine quàm mens & ratio.] ad hominis naturā, nihil est in eo melius quàm mens
& ratio,sed non secundū ipsam debet viuere,qui beate
vult viuere, alioquin secundum hominem viuit, cum
secundū deum viuēdum sit, vt possit ad beatitudinem
peruenire, propter quā consequendam, non seipsa de-
[Li.1.c.4. Deo mens nostra est subdenda.] bet esse contēta,sed deo mens nostra subdēda est.Item
respondens ei cum quo disputabatur:Hic plane,inquā,
nō erras,quod vt tibi omen sit ad reliqua; libēter opta-
uerim. Hoc licet nō serio,sed ioco dictū sit, nollem ta-
[Omen.] men eo verbo vti. Omen quippe me legisse non reco-
lo, siue in sacris literis nostris, siue in sermone cuius-
[†deest,sermonis.] quam ecclesiastici sermonis†disputatoris, quāuis abo-
minatio inde sit dicta,quæ in diuinis libris assidue re-
[Abominatio ab omine dicta] peritur. In secundo autem libro prorsus inepta est &
insulsa illa quasi fabula de Philocalia & Philosophia,
[Lib.2.c.3.] quod sint germanæ,& eodem parente procreatæ. Aut
[Philocalia. Philosophia] enim Philocalia,quæ dicitur,nō nisi in nugis est,& ob
hoc philosophiæ nulla ratione germana. Aut si pro-
pterea est hoc nomen honorandū, quia Latine inter-
H pretatum, amorē significat pulchritudinis, & est vera
ac summa sapientię pulchritudo,eadem ipsa est in re-
[†deest,&.] bus incorporalibus atq; summis philocalia quæ &†phi
[Li.2.ca.9.] losophia,neque vllo modo sunt quasi sorores duę.Alio
[Lib.1.de libero arbi. ca.12.] loco cum agerem de animo dixi:Securior rediturus in
cœlum. Iturus autem, quàm rediturus dixissem secu-
rius,propter eos qui putant animos humanos pro me-
[†seu.] ritis peccatorum suorum de cœlo lapsos siue† deiectos,
in corpora ista detrudi. Sed hoc ego propterea non du
bitaui dicere, quia ita dixi in cœlum, tanquā dicerem
[†deum.] ad eum† qui eius est author & conditor, sicut beatus
Cyprianus non cunctatus est dicere. Nam cum cor-
pus è terra, spiritum possideamus è cœlo, ipsi terra &
[Eccle.12.] cœlum sumus. Et in libro Ecclesiastæ scriptum est:Spi
ritus reuertatur ad deum qui dedit illum. Quod vtiq;
[sic]intelligendū est, vt non resistatur Apostolo dicen-
[Rom.9.] ti: Nondum natos nihil egisse boni aut mali. Sine,cō-
trouersia ergo quædam originalis regio beatitudinis
[li.10. de Ge. ad literā ca. 6.&.7.] animi, deus ipse est. Qui eum non quidem de seipso
genuit,sed de nulla re alia condidit, sicut cōdidit cor-
I pus è terra. Nam quod attinet ad eius originem, qua
fit vt[sit]in corpore,vtrum de illo vno sit qui primum
[†similiter fiant.] creatus est, quando factus est homo in animam viuā,
[†singulæ.] an semper ita fiant†singulis singuli†,nec tunc sciebam,
[Li.3.ca.12.] nec adhuc scio. In libro tertio: Si quid mihi videatur,
[In deo esse summū hoīs bonum.] quæris, inquam, in mente arbitror esse summum ho-
minis bonū. Verius dixissem: In deo. Ipso enim mens
fruitur vt beata sit, tanquam summo bono suo. Nec
[Li.3.c.16.] mihi illud placet quod dixi: Libet deierare per omne†
[Li.3.ca.17. &.18.] diuinum. Item quod dixi de Academicis, quia verum
[†omen.] nouerant,cuius simile appellabant verisimile, idq; ip-
[Verisimile.] sum verisimile appellaui falsum,quod approbāt.Duas
ob causas non recte dictum est: vel quod falsum esset,
quod aliquo modo esset simile alicuius veri,quia in ge
nere suo & hoc verum est, vel quod approbant ista fal
sa,quæ vocabant verisimilia, cum illi nihil approba-
rent,& affirmarent nihil approbare sapientē. Sed quia
[hoc] ipsum verisimile etiam probabile nuncupabant,
[Li.3.c.17.] hinc factum est, vt hoc de illis dicerem. Laus quoque
ipsa qua Platonem vel Platonicos, seu Academicos
philosophos tantum extuli,quantum impios homines
non oportuit,nō immerito mihi displicuit: præsertim
quorum contra errores magnos defendenda est Chri-
stiana doctrina. Illud etiam quod in cōparatione ar- K
gumentorum Ciceronis, quibus in libris suis Acade- [Li.3.ca.20.]
micis vsus est, meas nugas esse dixi, quibus argumen-
ta illa certissima ratione refutaui, quanuis iocando di
ctum sit,& magis ironia videatur, non debuit tamen
dici.Hoc opus sic incipit: O vtinam Romaniane ho-
minem sibi aptum.

Librum de beata vita, non post libros de Acade- [De beata vita. Ca.II.]
micis,sed inter illos vt scriberem cōtigit. Ex oc-
casione quippe ortus est diei natalis mei,& tridui
disputatione completus, sicut satis ipse indicat. In quo
libro constitit inter nos, qui simul quærebamus, non
esse beatam vitam, nisi perfectam cognitionem dei.
Displicet tamen† illic, quod Manlio Theodoro, ad [†autem. In prefatiōe]
quem librum ipsum scripsi, quāuis docto & Christia-
no viro,plus tribui quàm deberem.Et quod fortunam
etiam illic sæpe nominaui. Et quòd tempore vitæ hu- [Disputatione.3. infra ca. proximo.]
ius in solo animo sapientis dixi habitare vitam bea-
tam, quomodolibet se habeat corpus eius, cum perfe-
ctam cognitionem dei,hoc est, qua homini maior esse
non possit, in futura vita speret Apostolus, quæ sola
beata vita dicenda est,vbi & corpus incorruptibile at- L
que immortale spiritui suo† sine vlla molestia vel re- [infra cap. proximo.]
luctatione subdetur. Sanè istum librum nostro in Co- [†sancto.]
dice interruptum reperi[&]non parum minus habere,
& sic à fratribus quibusdam descriptus est, nec adhuc
apud aliquem integrum inueneram,ex quo emendarē
quando hæc retractaui.Hic liber sic incipit:Si ad phi-
losophiæ portum.

Per idem tempus inter illos qui de Academicis [De ordine. Cap.III.]
scripti sunt,duos etiam libros de ordine scripsi,in
quibus magna quęstio versatur,vtrum omnia bo
na & mala diuinæ prouidentiæ ordo contineat. Sed
cum rem viderem ad intelligendum difficilem, satis
ægre ad eorum perceptionem cum quibus agebam di-
sputando posse perduci, de ordine studendi loqui ma-
lui,quo† à corporalibus ad incorporalia potest profici. [†cum.]
Verum & in his libris displicet mihi sæpe interposi- [Lib.2.c.7.]
tum fortunæ vocabulum. Et quòd non addebam, cor- [Lib.1.ca.2. Li.1.c.1.&.2.]
poris,quando sensus hominis†nominaui.Et quòd mul [†corporis.]
tum tribui liberalibus disciplinis, quas multi sancti
[multum]nesciūt,quidam autem qui sciunt eas, sancti M
non sunt.Et ꝙ Musas quasi aliquas deas,quāuis iocan- [Li.1.ca.8.&. 2.cap.14.]
do cōmemoraui.Et quòd admirationem vitium nun- [Lib.1.ca.3.]
cupaui.Et quòd philosophos nonvera pietate pręditos, [Lib.1.cap.11]
dixi virtutis luce fulsisse.Et quòd duos mundos,vnum
sensibilem, alterum intelligibilē, non ex Platonis vel
ex Platonicorum persona, sed ex mea sic cōmendaui, [Li.1.c.11.&. 2.ca.18.]
tanquā hoc etiam domin⁹ significare voluerit,quia nō
ait, Regnum meum non est de mundo. sed, Regnum [Ioan.18.]
meum non est de hoc mundo.cum possit & alia†locu- [†aliqua.]
tione dictum inueniri:Et si alius à domino Christo si-
gnificatus est mūdus,ille congruentius possit intelligi,
in quo erit cœlū nouum & terra noua,quādo comple- [Apoc.21.]
bitur quod oramus,dicentes:Adueniat regnū tuū.Nec [Matth.6.]
Plato quidem in hoc errauit,quia esse mundum intel-
ligibilem dixit, si non vocabulum quod ecclesiasticæ
consuetudini in re illa nō vsitatum est, sed ipsam rem
velimus attendere. Mundum quippe intelligibilem, [Mundus intelligibilis ē ratio, qua deus fecit mundum.]
nuncupauit ipsam rationem sempiternam atque incō
mutabilem, qua fecit deus mundum. Quam qui esse
negat, sequitur vt dicat, irrationabiliter deum fecisse
quod fecit,aut cū faceret vel antequam faceret,nescisse
quid faceret:si apud eum ratio faciendi non erat.Si ve
rò erat,sicut erat, ipsam videt Plato vocasse intelligi-
bilem

A bilem mundum. Nec tamen isto nomine nos vtere-
mur, si iam satis essemus literis ecclesiasticis eruditi.
[Lib.2.c.20.] Nec illud mihi placet,quòd cum dixissem: Summa o-
pera danda est optimis moribus.mox addidi: Deus e-
nim noster aliter nos exaudire non poterit: Bene autē
viuentes facillime exaudiet. Sic enim dictum est,tan-
quam deus non exaudiat peccatores,quod quidem di-
[Ioan.9.] xit in Euangelio,sed ille qui nondū cognouerat Chri-
stum,à quo fuerat iam illuminatus in corpore. Nec il-
[†deest mihi] lud mihi†placet quòd Pythagoræ philosopho tantum
laudis dedi,vt qui[hāc]legit vel audit,possit putare me
[Li.2.c.20.] credidisse nullos errores in Pythagorica esse doctrina,
cum sint plures,iidemq; capitales.Hoc opus sic incipit:
Ordinem rerum Zenobi.

[Soliloquiorū.Ca.IIII.] Inter hæc scripsi etiam duo volumina secundū stu-
dium meū & amorem ratione indagādæ veritatis,
de his rebus,quas maxime scire cupiebā, me inter-
rogans,mihiq; respōdens,tanquā duo essemus,ratio &
[Li.1.ca.7.] ego,cum solus essem. Vnde hoc opus Soliloquia nomi
naui,sed imperfectum remāsit. Ita tamen,vt in primo
B libro quæreretur,& vtcunque appareret,qualis esse de-
[†sapientiā.] beat,qui vult percipere scientiam†, quæ vtiq; non sen-
[Li.1.c.15. 1.cap.1.] su corporis,sed mente percipitur.Et ex†quadam ratio-
[†deest,ex.] cinatione in libri fine colligitur,ea quæ vère sunt, im-
mortalia esse.In secundo autem de immortalitate ani-
mæ diu res agitur,& non peragitur. In his sanè libris
[1.sen.dist.2. Cap.1.] non approbo,quod in oratione dixi: Deus qui nisi mū
dos verum scire noluisti. Responderi enim potest,mul
tos etiā non mundos multa scire vera. Neq; enim de-
finitum est hic quid sit verū, quod nisi mundi scire nō
[Li.1.ca.1.] possint, & quid sit scire. Et illud quod ibi positum est:
Deus cuius regnū est totus mūdus, quē sensus ignorat.
Si deus intelligendus est,addēda fuerant verba, vt di-
ceretur:Quem mortalis corporis sensus ignorat. Si au
tem mundus dictus est,quem sensus ignorat,ille recte
[† 8,in.] intelligitur, qui futurus est in† cœlo nouo & terra no-
[Apoc.21. 1.Retract. cap.1.& 3.] ua. Sed etiam hic addenda erant illa verba, vt dicere-
tur:mortalis corporis sensus. Sed illo more adhuc lo-
quebar, quo sensus proprie corporis appellatur. Nec
[Li.1.c.1.] assidue repetendum est, quod & superius inde iam di-
[†dictū est.] xi†,sed hoc recolendum, vbicunq; ista locutio in meis
[1.sen.dist.2. cap.omnes.] literis inuenitur. Et vbi dixi de patre & filio: Qui gi-
[Li.1.ca.7.] gnit, & quem gignit, vnum est.dicendum fuit, vnum
C sunt. Sicut aperte ipsa veritas loquitur, dicens: Ego &
[Ioan.10.] pater vnum sumus. Nec illud mihi placet,quòd in ista
vita deo intellecto iam beatam esse animam dixi: nisi
[Li.1.c.13.] forte spe.Item quòd dixi: Ad Sapientiæ cognitionem
non vna via perueniri. nō bene sonat, quasi alia via sit
[Ioan.14.] præter Christum,qui dixit:Ego sum via. Vitanda ergo
erat hæc offensio aurium religiosarum,quanuis alia sit
illa vniuersalis via, aliæ autem viæ,de quibus in psal-
[Psal.24.] mo canimus†:Vias tuas domine notas fac mihi,& se-
[†canitur. Lib.1.ca.14.] mitas tuas doce me. Et in eo quod ibi dictū est: Peni-
tus esse ista sensibilia fugienda. cauendum fuit,ne pu-
taremur illam Porphyrij falsi philosophi tenere sen-
tentiam,qua dixit:Omne corpus esse fugiendum. Non
autem dixi ego omnia sensibilia, sed ista, hoc est cor-
ruptibilia,sed hoc potius dicendum fuit. Non autē ta-
lia sensibilia futura sunt in futuri seculi cœlo nouo &
[† 8,in.] terra noua.Item quodam loco dixi,Quòd in†discipli-
[Lib.2.c.20.] nis liberalib⁹ eruditi,sine dubio in se illas obliuiōe ob-
rutas eruunt discēdo,& quodammodo refodiunt. Sed
hoc quoq; improbo. Credibilius est enim propterea ve
ra respondere de quibusdam disciplinis,etiam imperi-
[†interrogatī] tos earum quando bene interrogantur†, quia præsens
est eis quantum† id capere possunt lumen rationis in- D
ternæ†vbi hæc immutabilia vera conspiciunt, nō quia [†quando.]
ea nouerant aliquādo & obliti sunt,quod Platoni vel† [†æternæ.]
talibus visum est. Contra quorum opinionem quanta [†et.]
[pro suscepta opera] dabatur occasio,in libro duodeci-
mo de trinitate disserui.Hoc opus sic incipit: Voluen- [Cap.15.]
ti mihi multa ac varia mecum.

Post libros Soliloquiorum iam de agro Mediola- [De immortalitate aīæ. Cap.V.]
num† reuersus, scripsi librum de immortalitate [†Mediolanium.]
animæ, quem mihi quasi cōmonitorium esse vo-
lueram propter soliloquia terminanda, quæ imperfe-
cta remanserant. Sed nescio quomodo me inuito exiit
in manus hominum, & inter mea opuscula nomina-
tur. Qui primo ratiocinatione†,cōtortione atq; breui- [†ratiocinationum.]
tate sic obscurus est, vt fatiget cum legitur etiam intē-
tionem meam, vixq; intelligatur à meipso. Deinde co-
gitās nihil aliud quàm animos hominum, in quadam
argumētatione eiusdem libri dixi:Nec esse in eo quod [Cap.1.]
nihil discit disciplina potest.Item quod alio loco dixi:
Nec vllam rem scientia complectitur,nisi quæ ad ali-
quam pertinet disciplinam: nec venit in mentē deum E
non discere disciplinam, sed† habere omnium rerum [†disciplinas,&.]
scientiam,in qua etiam præscientia est futurorum. Ta
le est & illud quod ibi dictum est:Non esse vitam cum [Cap.4.]
ratione vlli, nisi animæ. Neque enim deo sine ratione
vita est,cum apud eum & summa vita,& summa sit ra
tio. Et illud quod aliquanto superius dixi: Id quod in- [Cap.2.]
telligitur eiusmodi esse semper, cum intelligatur & a-
nimus,qui vtique non eiusmodi est semper. Quod ve- [Cap.6.]
rò dixi: Animum† propterea non posse ab æterna ra- [†Animam.]
tione separari,quia non ei localiter iungitur. profecto
non dixissem, si iam tunc essem literis sacris ita eru-
ditus, vt recolerem quod scriptum est: Peccata vestra [Esa.59.]
separant inter vos & deum. Vnde intelligi datur,etiā
earum rerum posse dici separationem, quæ non locis,
sed incorporaliter iunctæ fuerant. Quid sit etiā quod
dixi: Anima si caret corpore, in hoc mundo non est.
Non potui mortuos recordari: Nunquid enim ani- [Cap.13.]
mæ mortuorum, aut non carent corpore, aut in hoc
mundo non sunt: Quasi verò inferi non sint in hoc
mundo? Sed quia carere corpore in bono posui, fortas [Corp⁹, pestes corporeas significat.]
se nomine corporis pestes corporeas appellaui. Quod
si ita est, nimis insolenter verbo vsus sum. Illud quo- F
que temere dictū est: A summa essentia speciem cor- [Cap.15.]
pori per animam tribui, quia est inquantumcunq; est.
Per animam ergo corpus subsistit, & eoipso est quo a-
nimatur: siue vniuersaliter,vt mundus: siue particula-
riter,vt vnumquodque animal intra mundum. Hoc to
tum prorsus temere dictum est. Hic liber sic incipit: Si
alicubi est disciplina.

Per idem tempus quo Mediolani fui baptismum [De libris disciplinarū. Cap. VI.]
percepturus, etiam disciplinarum libros conatus
sum scribere, interrogans eos qui mecum erant,
atq; ab huiusmodi studiis non abhorrebant:per corpo-
ralia cupiens ad incorporalia quibusdā quasi passibus
certis vel peruenire vel duci. Sed earū solum de gram- [Forte præuenire.]
matica librū absoluere potui,quem postea de armario
nostro perdidi,& de musica sex volumina: quantū at-
tinet ad eam partem quæ rhythmus vocatur. Sed eos- [1.Retract. cap.11.]
dem sex libros iam baptizatus, iamq; ex Italia regres-
sus in Aphrica† scripsi. Inchoaueram quippe tantum- [†Aphricā.]
modo istam apud Mediolanum disciplinam. De aliis
verò quinq; disciplinis illic similiter inchoatis:de Dia
lectica, de Rhetorica, de Geometria, de Arithmetica,
de Philosophia,sola principia remanserunt,quæ tamē

G etiã ipſa perdidimus: ſed haberi ab aliquibꝰ exiſtimo.
Hoc opus ſic incipit:Omnia nomina tredecim.
De moribus Eccl.cath. & de moribꝰ Manich. Cap.VII.
IAm baptizatus autem cum Romę eſſem , nec ferre
tacitus poſſem Manichæorum iactantiam, de falſa
& fallaci continentia vel abſtinentia,qua ſe ad im-
peritos decipiendos veris Chriſtianis , quibus compa-
randi non ſunt, inſuper præferunt, ſcripſi duos libros:
vnum de moribus Eccleſiæ catholicæ,alterum de mo-
Cap.9. ribus Manichæorum. In eo igitur qui eſt de mori-
ribus Eccleſiæ catholicæ,vbi poſui teſtimoniũ, in quo
Pſal.43. legitur: Propter te afficimur tota die, æſtimati ſumus,
†ſicut. vt†oues occiſionis. mendoſitas noſtri codicis me fefel
lit minus memorem ſcripturarum , in quibus nõdum
Cap.9. aſſuetus eram . Nam eiuſdem interpretationis alij co-
dices non habent : Propter te afficimur: ſed,propter te
morte afficimur:quod vno verbo alij dixerunt morti-
ficamur. Hoc eſſe verius Græci libri indicant , ex qua
lingua in Latinam ſecundum Septuaginta interpre-
tes,veterũ diuinarum ſcripturarum eſt facta trãſlatio:
& tamen ſecundum hæc verba,id eſt,propter te affici-
mur,multa diſputans dixi, quæ in ipſis rebus non tan-
H quam falſa improbo, verũtamen conuenientiam ſcri-
pturarum veterum & nouarũ,quam demonſtrare cu-
piebam, ex his duntaxat verbis non vtiq; demõſtraui.
Vnde autem mihi error obrepſerit, dixi: & aliis teſti-
moniis eandem conuenientiã ſufficienter oſtendi. Si-
Cap.16. militer & paulopoſt teſtimonium poſui de libro Sapi-
entiæ,ſecundũ codicem noſtrũ,in quo ſcriptũ erat:So-
Sapien.8. brietatem enim ſapiẽtia docet,& iuſtitiã, & virtutem,
Et ſecundũ hęc verba diſſerui res quidem veras,ſed ex
occaſione mendoſitatis inuentas . Quid enim verius
†veritatem. quàm quod ſapiẽtia doceat virtutem† contẽplationis,
quam nomine ſobrietatis ſignificatã putaui, & actio-
nis probitatem, quam per duo alia intelligi volui , per
iuſtitiam atq; virtutem : cum codices eiuſdẽ interpre-
tationis veriores habeant : Sobrietatẽ enim & ſapien-
Tullius li.1. tiam docet,& iuſtitiã & virtutem ? His enĩ nominibus
officiorum. Latinus interpres quatuor illas virtutes, quæ maxime
in ore Philoſophorũ eſſe aſſolẽt, nominauit, ſobrieta-
θ & tem appellans temperantiã , & θ prudentiæ imponens
nomen,ſapientiam:fortitudinẽ verò virtutis vocabulo
enũcians, ſolam iuſtitiã ſuo nomine interpretatus eſt.
I Has autẽ quatuor virtutes in eodẽ libro Sapiẽtiæ ſuis
nominibus appellatas, ſicut à Græcis vocantur , longe
†vanitãtiũ. poſtea reperimus in codicibus Græcis. Item quod po-
Eccle.1. ſui de libro Salomonis:Vanitas vanitatũ†dixit Eccle-
Cap.21. ſiaſtes. In multis quidẽ codicibus legi, ſed hoc Græcus
†vanitatũ. non habet,habet autẽ: Vanitas vanitantiũ†,quod poſt-
†Latinos. ea vidi,& inueni eos Latinis† eſſe veriores, qui habent
†vanitatũ, nõ vanitantium. vanitantiũ,non vanitatũ† . Ex occaſione tamen huius
mendoſitatis quæcunq; diſſerui, vera eſſe in ipſis rebus
Noſtri habent ματαιοτήτων, ille legiſſe videtur, [illegible] apparent. Quod autẽ dixi:Eumipſum quẽ cognoſcere
volumus,hoc eſt,deũ, prius plena charitate diligamus,
melius diceretur,ſyncera,quàm plena. Niſi forte puta-
Cap.27. retur charitatem dei nõ futuram eſſe maiorem,quan-
θ cum. do videbimus eum θ facie ad faciem . Sic itaq; hoc ac-
cipiatur , tanquã plena dicta ſit, qua maior eſſe poſſit,
quàm diu ambulamus per fidẽ.Erit enim plenior,im-
†ſed. mo pleniſſima,ſcilicet†per ſpeciem.Item quod dixi de
iis qui ſubueniunt indigentibus, quia miſericordes vo
cantur,etiã ſi ſapiẽtes vſq; adeo ſint, vt iam nullo ani-
mi dolore turbentur,non ſic accipiendũ eſt,tanquã de-
finierim in hac vita eſſe tales ſapientes. Non enim di-
Cap.30. xi,cum ſint,ſed dixi, etiam ſi ſint . Alio loco vbi dixi:
Iam verò cum hæc humana dilectio inhęrentem vbe-
ribus tuis†nutriuerit & roborauerit animum, ſequen- K †ſuis.
do deum† factus idoneus,vbi eiꝰ maieſtas ex tãta parte †deo.
quanta homini dum terræ huius inhabitator eſt ſuffi-
cit,aperire ſe cœperit, tantus charitatis ardor innaſci-
tur,& tantũ diuini amoris conſurgit incẽdium, vt exu
ſtis omnibus vitiis,& homine ſanctificato atq; purga-
to,ſatis appareat quàm diuine dictũ ſit:Ego ſum ignis Deut.4.
conſumens.poſſunt putare Pelagiani,iſtam perfectio- Hebræ.12.
nẽ in hac mortali vita me dixiſſe poſſe cõtingere. Sed
non hoc putẽt : Ardor quippe charitatis ſequẽdo deũ† †deo.
factus idoneus & tam magnus, vt vitia cuncta cõſu-
mat,in hac vita naſci & creſcere poteſt, perficere verò
propter quod naſcitur,vt nullum inſit homini vitium,
non conſequenter hic poteſt : quãuis tanta iſta res eo-
dem ardore charitatis perficiatur,vt perficiat†quando †vbi perficiet.
perfici poteſt : vt quemadmodũ lauacrũ regeneratiõis
purgat à reatu omnium peccatorũ,quæ humana traxit
natiuitas,& contraxit iniquitas, ita illa perfectio pur-
get ab omni labe vitiorum , ſine quibus humana eſſe
non poteſt in hoc ſeculo infirmitas. Sicut accipiẽdum
eſt etiam quod ait Apoſtolus : Chriſtus dilexit Eccle- Ephe.5.
ſiam,& ſeipſum tradidit pro ea,mundans eam lauacro L
aquæ in verbo , vt exhiberet ſibi glorioſam Eccleſiam
non habentẽm maculam,aut rugam, aut aliquid eiuſ-
modi.Hoc†eſt enim lauacrum aquæ in verbo quo mũ †Hic.
datur Eccleſia. Sed cum tota dicat Eccleſia quãdiu hic
eſt: Dimitte nobis debita noſtra.non vtiq; hic eſt ſine Matth.6.
macula & ruga,aut aliquid eiuſmodi:ex eo tamẽ quod
hic accipit, ad illã gloriam,quæ hic non eſt,perfectio-
nemq; perducitur.In alio libro cuiꝰ eſt titulus:De mo- Cap.7.
ribus Manichæorum, illud quod dixi: Dei bonitas o-
mnia deficientia ſic ordinat , vt ibi ſint vbi congruen-
tiſſime poſſunt eſſe, donec ordinatis motibus ad id re-
currant vnde defecerunt:non ſic accipiendum eſt,tan-
quam omnia recurrant ad id vnde defecerunt , ſicut
Origeni viſum eſt,ſed ea omnia quæ recurrunt . Non 2.retract.
enim recurrent ad deum à quo defecerunt,qui ſempi- Cap.14.
terno igne punientur,quanuis omnia deficiẽtia ſic or- De ciuit.dei cap.17.
dinentur , vt ibi ſint vbi congruentiſſime poſſunt eſſe:
quia & illi qui non recurrunt,congruentiſſime in pœ-
na ſunt. Alio loco: Nemo ferè,inquã,de Scarabeis du- Cap.17.
bitat, quin de fimo in pilam rotundato ab his atq; ob-
ruto exiſtant:cum hoc [exemplum] verum vtrum ſit M
multi dubitent,multi nec†audiuerint quidem. Hoc o- †ne.
pus ſic incipit. In aliis libris ſatis opinor.
IN eadem vrbe ſcripſi dialogum , in quo de anima De animæ quantitate. Ca.VIII.
multa quæruntur ac diſſerũtur, id eſt,vnde ſit, qua-
lis ſit,quãta ſit,cur corpori fuerit data, cum ad cor- Cap.1.
pus venerit qualis efficiatur , qualis cum abſceſſerit.
Sed quoniam quanta ſit.diligentiſſime ac ſubtiliſſi-
me diſputatum eſt , vt eam ſi poſſemus oſtenderemus
corporalis quantitatis non eſſe,& tamen magnum alĩ
quid eſſe , ex hac vna inquiſitione totus liber nomen
accepit vt appellaretur , De animæ quantitate. In quo
libro illud quod dixi:Omnes artes animam ſecum at- Cap.20.
tuliſſe mihi videri : nec aliud quicquam eſſe id quod
dicitur diſcere , quàm reminiſci ac recordari : non ſic
accipiendum eſt , quaſi ex hoc approbetur anima† vel †animam.
hic in alio corpore, vel alibi,ſiue in corpore,ſiue extra Tib.12.de trinitate. cap.15.
corpus aliquando vixiſſe,& ea quæ interrogata reſpon
det,cum hic non didicerit, in alia vita ante didiciſſe.
Fieri enim poteſt, ſicut iam in hoc opere ſupra dixi-
mus,vt hoc ideo poſſit,quia natura intelligibilis eſt,&
connectitur† non ſolum intelligibilibus , verumetiam †vt connectatur.
immutabilibus rebus . Eo ordine facta eſt , vt cum ſe
ad eas

A ad eas res mouet quibus cõnexa eſt,vel ad ſeipſam,in-
quantum eas videt, intantum de his vera reſpondeat.
Nec ſanẽ omnes artes eo modo ſecum attulit , ac ſecũ
habet . Nam de artibus quæ ad ſenſus corporis perti-
nent,ſicut multa medicinæ,ſicut aſtrologiæ omnia,ni-
ſi quod hic didicerit,non poteſt dicere. Ea verò quæ ſo
la intelligentia capit,propter id quod dixi: Cum vel à
ſeipſa,vel ab alio fuerit bene interrogata, & recordata
Cap.28. reſpondet. Alio loco: Vellem, inquam, hinc plura di-
cere , ac meipſum conſtringere, dum quaſi tibi præci-
pio,vt nihil aliud agerem quàm redderer mihi,cui me
maxime debeo. Vbi videor dicere potius debuiſſe,red-
Homo ſibi-ipſi eſt reddendus. derer deo, cui me maxime debeo . Sed quoniam prius
ſibi ipſe homo reddendus eſt , vt illi quaſi gradu facto
inde ſurgat atque attollatur ad deum : ſicut filius ille
minor prius reuerſus eſt ad ſemetipſum , & tunc ait :
Luc.15. Surgam & ibo ad patrem meum . Ideo ſic ſum locu-
θ deo. tus. Denique mox addidi : Atque ideo deo θ fieri ami-
cum mancipium domino . Quod ergo dixi : Cui me
maxime debeo, ad homines retuli : Magis enim mihi
me debeo quàm hominibus cæteris , quanuis deo ma-
B gis quàm mihi . Hic liber ſic incipit: Quoniam video
te abundare ocio.
De lib.arbi. Cap.IX. †demoraremur. CVm adhuc Romæ remoraremur†,voluimꝰ di-
ſputando quærere,vnde ſit malum. Et eo modo
diſputauimus, vt ſi poſſemus id quod de hac re
diuinæ authoritati ſubditi credebamus,etiam ad intel
ligentiam noſtram quantum differendo opitulante
†poſſemus. deo agere poſſumus † , ratio conſyderata & tractata
perduceret . Et quoniam conſtitit inter nos diligenter
ratione diſcuſſa,malum non exortũ, niſi ex libero vo-
luntatis arbitrio , tres libri quos eadem diſputatio pe-
perit,appellati ſunt de libero arbitrio. Quorum ſecun-
dum & tertium in Aphrica , iam etiam Hippone re-
gio presbyter ordinatus , ſicut tunc potui terminaui.
In his libris ita multa diſſerta ſunt , vt incidentes nõ-
nullæ quæſtiones, quas vel enodare non poteram , vel
longam ſermocinationem in præſenti requirebant,ita
differrentur , vt ex vtraque parte, vel ex omnibus ea-
rundem quæſtionum partibus , in quibus non appare-
bat, quid potius congrueret veritati,ad hoc tamen ra-
tiocinatio noſtra concluderetur , vt quodlibet eorum
C verum eſſet, laudandus crederetur, vel etiam oſtende-
retur deus . Propter eos quippe diſputatio illa ſuſce-
pta eſt , qui negant ex libero voluntatis arbitrio mali
originem duci, & deum, ſi ita eſt, creatorem omnium
naturarũ culpandum eſſe contendunt : eo modo vo-
lentes ſecundum ſuæ impietatis errorem (Manichæi
enim ſunt) immutabilem quandam & deo coæter-
nam introducere mali naturam . De gratia verò dei,
qua ſuos electos ſic prædeſtinauit , vt eorum qui iam
in eis vtuntur libero arbitrio, ipſe etiam præparet vo-
luntates,nihil in his libris diſputatum eſt propter hãc
propoſitam quæſtionem . Vbi autem incidit locus vt
huius gratiæ fieret commemoratio, tranſeunter com-
memorata eſt : non quaſi inde ageretur , operoſa ra-
tiocinatione defenſa . Aliud eſt enim quærere , vnde
ſit malum : & aliud eſt quærere vnde redeatur ad pri-
2.ſen.diſ.28 cap.1. ſtinum , vel ad maius perueniatur bonum . Quapro-
pter noui hæretici Pelagiani , qui liberum ſic aſſerunt
voluntatis arbitrium,vt gratiæ dei non relinquant lo
cum , quandoquidem eam ſecundum merita noſtra
dari aſſerunt, non ſe extollant quaſi eorũ egerim cau-
ſam , quia multa in his libris dixi pro libero arbitrio,
quæ illius diſputationis cauſa poſcebat. Dixi quippe in
libro primo: Malefacta iuſtitia dei vindicari. Et addi- D
di: Non enim iuſte vindicarentur, niſi fierent volun-
tate . Item cum ipſam bonam voluntatem , tam ma- Li.1.c.12.
gnum bonum eſſe monſtrarem,vt omnibus corporeis
& externis bonis merito anteponerem† , dixi : Vides †anteponeretur.
igitur iam vt exiſtimo in voluntate noſtra eſſe conſti-
tutum,vt hoc vel fruamur,vel careamus tanto & tam
vero bono. Quid enim tam in volũtate, quàm ipſa vo 2.ſen. diſ.28
luntas ſita eſt? Et alio loco: Quid ergo cauſę eſt,inquã, cap.alibi.
cur dubitandum putemus , etiam ſi nunquam ante ſa- 2.ſen.diſ.41. ca.ſi autem.
pientes fuimus , voluntate nos tamen laudabilem &
beatam vitam , voluntate turpem & miſeram mere-
ri[ac]degere? Item alio loco: Ex quo cõficitur, inquam, Li.1.c.13.
vt quiſquis recte honeſteq; vult viuere,ſi id ſe velle prę
fugacibus rebus*velit, aſſequatur tantam rem tanta fa *al.bonis.
cilitate , vt nihil aliud ei quàm ipſum velle ſit habere
quod voluit. Itemq; alibi dixi: Hæc† enim æterna lex il Li.1.c.14.
la,ad cuius cõſyderationem redire iam tempus eſt,in- †Hoc.
commutabili ſtabilitate firmauit, vt in voluntate me-
ritum ſit,in beatitate†autem & miſeria, præmium at- †btĩtudine, al.btã vita.
que ſupplicium . Et alio loco : Quid,inquã,quiſque ſe-
ctandum & amplectendum eligat, in volũtate eſſe po E
ſitum conſtitit. Et in libro ſecundo : Homo enim ipſe, Lib.1.c.16. Cap.1.
inquam,inquãtum homo eſt, aliquod bonum eſt,quia
recte viuere cum vult poteſt. Et alio loco dixi : Recte Li.2.c.18.
fieri non poſſe , niſi in θ eodem libero voluntatis arbi- Cap.1. θ in.
trio. Et in libro tertio: Quid opus eſt,inquam,quęri vn Li.3.ca.1.
de iſte motus exiſtat , quo voluntas auertitur ab incõ-
mutabili bono ad commutabile bonum , cum eum nõ
niſi animi, & voluntarium , & ob hoc culpabilem eſſe
fateamur,omniſq; de hac re diſciplina vtilis ad id va-
leat, vt eo motu improbato atque cohibito, volũtatem
noſtram ad perfruendum ſempiterno bono , à lapſu
temporalium conuertamus ? Et alio loco: Optime,in- Li.3.ca.3.
quam, de te veritas clamat : Non enim poſſum† aliud †poſſes.
ſentire eſſe in poteſtate noſtra,niſi quod cum volumꝰ, 2.ſen.diſt. 28.ca. alibi. & diſt.41.c. ſi autem.
facimus . Quapropter nihil tam in noſtra poteſtate,
quàm ipſa voluntas eſt . Ea enim prorſus nullo inter-
uallo mox vt volumus præſto eſt. Item alio loco: Si e- Lib.3.c.16.
nim tu laudaris,inquam, videndo quid facere debeas,
cum id non videas, niſi in illo qui eſt incommutabilis
veritas, quanto magis ille qui & velle præcepit, & poſ
ſe præbuit,& non impune nolle permiſit? Deinde ſub- F
iunxi,dicens: Si enim hoc debet quiſque quod accepit,
& ſic homo factus eſt , vt neceſſario peccet , hoc debet
vt peccet. Cum ergo peccat,quod debet facit. Quod ſi
ſcelus eſt dicere, neminem natura ſua cogit vt peccet.
Et iterum: Quæ tandem eſſe poterit,inquam, ante vo- Li.3.c.17.
luntatem cauſa voluntatis ? Aut enim & ipſa voluntas
eſt , & à radice iſta voluntatis non receditur : aut non
eſt voluntas , & peccatum nullum habet . Aut igitur
voluntas eſt prima cauſa peccandi , aut nullum pecca-
tum eſt prima cauſa peccandi : Nec eſt cui recte impu 2.ſen.diſt. 41.ca.ſi aũt.
tetur peccatum , niſi peccanti . Non ergo eſt cui recte
imputetur peccatum,niſi volenti†. Et paulo poſt: Quis, †voluntati.
inquam , peccat in eo,quod nullo modo caueri poteſt? Li.3.ca.18. 2.ſen.diſ.28 ca.qđ vero.
Peccatur autem : Caueri igitur poteſt . Quo teſtimo-
nio meo in quodam libro ſuo Pelagius vſus eſt . Cui
libro cum reſpondiſſem , titulum libri mei eſſe volui:
De natura & gratia. In his atq; huiuſmodi verbis meis De natura & gratia. cap.67.
quia gratia dei commemorata non eſt,de qua tunc nõ
agebatur , putant Pelagiani vel putare poſſunt , ſuam
nos tenuiſſe ſententiam. Sed fruſtra hoc putant: Vo-
lũtas quippe eſt,qua & peccatur, & recte viuitur, quod
his verbis egimus : Voluntas ergo ipſa, niſi dei gratia

G liberetur à seruitute qua facta est serua peccati, & vt vi-
Rom.6. Ioan.5. tia superet, adiuuetur: recte pieq; viui à mortalibus nõ
potest. Et hoc diuinum beneficium quo liberatur, ni-
si eam præueniret, iam meritis eius daretur, & nõ esset
gratia, quæ vtique gratis datur. Quod in aliis opuscu-
lis nostris satis egimus, istos inimicos huius gratiæ no
uos hæreticos refellentes. Quanuis & in his libris, qui
non contra illos omnino, quippe illi nondum erant,
sed contra Manichæos conscripti sunt, de libero arbi-
trio, non omnimodo de ista dei gratia reticuimus,
quam nefanda impietate conantur auferre. Diximus
quippe in secundo libro: Non solum magna, sed etiam
minima bona non esse posse, nisi ab illo, à quo sunt o-
Li.2.c.19. 2.sen.dist. 26.c.si vero. mnia bona, hoc est deo. Et paulopost: Virtutes, inquã,
quibus recte viuitur, magna bona sunt: Species autem
quorumlibet corporum, sine quibus recte viui potest,
†animi. minima bona sunt. Potentiæ verò animæ † sine qui-
bus recte viui non potest, media bona sunt. Virtu-
θ verò. 2.sen.dist. 26.cap. quæritur. tibus verò θ nemo male vtitur. Cæteris autem bonis,
id est, mediis & minimis, non solum bene, sed etiam
male quisque vti potest. Et ideo virtute nemo male
H vtitur: quia opus virtutis est bonus vsus istorum, qui-
bus etiam non bene vti possumus. Nemo autem be-
ne vtendo male vtitur. Quare abundantia & magni-
tudo bonitatis dei, non solum magna, sed etiam me-
dia & minima bona esse præstitit. Magis laudanda
est bonitas eius in magnis quàm in mediis, & magis
in mediis quàm in minimis [his] bonis: sed magis in
Li.2.c.20. Ca.eodem. †pietate inconcussa. omnibus, quàm si non omnia tribuisset. Et alio loco:
Tu tantum, inquam, pietatem inconcussam tenes†, vt
nullum tibi bonum, vel sentienti, vel intelligenti, vel
quoquomodo cogitanti occurrat, quod non sit ex deo.
†Item q; 2.sen.dist. 27.c.51.igit. Et.3.sen.dist. 15.c.tradidit θ etiam. Item quod †alio loco dixi: Sed quoniam non sicut spõ-
te homo cecidit, ita etiam θ sponte surgere potest: por-
rectam nobis desuper dexteram dei, id est, dominum
nostrum Iesum Christum† firma fide teneamus. Et in
libro tertio, cum dixissem illud, quod & Pelagium de
meis opusculis vsum fuisse commemoraui: Quis e-
nim, inquam, peccat in eo quod nullo modo caueri po
test? Peccatur autem: Caueri igitur potest. continuo
secutus adiunxi: Et tamen etiam per ignorantiam fa-
cta quædam improbantur, & corrigenda iudicantur,
sicut in diuinis authoritatibus legimus. Ait enim A-
I postolus: Misericordiam dei θ consecutus sum, quia
ignorans feci. Ait & Propheta: Delicta iuuentutis
meæ, & ignorantias meas† ne memineris. Sunt eti-
†dñi nostri, &c. Cap.18. 2.sen.dist.28 cap.quod verò. De natura & gratia.c.67. θ dei. 1.Tim.1. Psal.24. †& ignorãtiæ meæ. 2.sen.dist.36. c.Quod autẽ & Illud aũt. Rom.7. Ibidem. Galat.5. am necessitate facta improbanda, vbi vult homo re-
cte facere & non potest. Nam vnde sunt illæ voces:
Non enim quod volo facio bonum, sed quod odi ma-
lum, hoc ago. Et illud: Velle adiacet mihi, perficere
autem bonum non θ inuenio θ. Et illud: Caro concupi
scit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnẽ.
Hæc enim inuicem aduersantur, vt non ea quæ vultis
faciatis? Sed hæc omnia hominum sunt, ex illa mortis
damnatione veniẽtium. Nam si non est ista pœna ho
minis sed natura, nulla ista peccata sunt. Si enim non
receditur ab eo modo, quo naturaliter factus est, ita vt
melius esse non possit, ea quæ debet facit, cum hæc fa-
cit. Si autem bonus homo esset, [si] aliter esset: Nunc
autem quia ita est, non est bonus, nec habet in pote-
state vt bonus sit, siue non videndo qualis esse debeat,
siue videndo & non valendo esse qualem se debere es-
2.sen.dist. 36.cap. & ideo. se videt: pœnam istam esse quis dubitet? Omnis autem
pœna si iusta est, peccati pœna est, & supplicium nomi-
natur. Si autem iniusta est pœna, quoniam pœnam es-
se nemo ambigit, iniusto aliquo dominante homini K
imposita est. Porrò quia de omnipotentia dei & iu-
stitia dubitare dementis est, iusta hæc pœna est, &
pro peccato aliquo penditur. Non enim quisquam in-
iustus dominatur † aut surripere hominem potuit, ve-
†dñator. †ignorãti.
lut ignorante† deo, aut extorquere inuito tanquam in-
†cõturbãdo
ualidiori, vel terrendo vel confligendo †, vt hominem
iniusta pœna cruciaret. Relinquitur ergo vt hæc pœ-
na iusta de damnatione hominis veniat. Et alio lo-
Li.3.c.18. 3.sen.dist.15. ca.tradit. †dolore.
co, Approbare (inquam) falsa pro veris vt erret in-
uitus, & resistente atque torquente calore † carnalis
vinculi, non posse à libidinosis operibus temperare,
non est natura instituti hominis, sed pœna damnati.
Cum autem de θ libera θ [illa] voluntate recte faciẽ-
di loquimur, de illa scilicet, in qua homo factus est lo-
quimur. Ecce tam† longe antequam Pelagiana hæresis
†quàm.
extitisset, sic disputauimus, velut iam contra illos dis-
putaremus. Cum enim omnia bona dicerentur ex deo,
2.sen.dist.26 c.quæritur.
id est, & magna, & media, & minima: in mediis quidẽ
bonis inuenitur liberum voluntatis arbitrium, quia &
male illo vti possumus, sed tamen tale est, quod† sine il
†vt. L
lo recte viuere nequeam⁹. Bonus autẽ vsus θ eius θ iam
virtus est, quæ in magnis reperitur bonis, quibus male
vti nullus potest. Et quia omnia bona, sicut dictum est,
& magna, & media, & minima ex deo sunt, sequitur
vt ex deo sit & †bonus vsus liberæ voluntatis, quæ vir-
†etiam. Li.2.ca.20. &.5.cap.18. 2.sen.dist. 27.ca. Si igitur, & dist.36 ca.Ad quod. 3.sen.dist.15. ca.tradit.
tus est, & in magnis numeratur bonis. Deinde di-
ctum est: Ex qua miseria peccantibus iustissime in-
flicta, liberet dei gratia, quia sponte homo, id est, li-
bero arbitrio cadere potuit, non etiam surgere. Ad
quam miseriam iustæ damnationis pertinet ignoran-
tia & difficultas, quam patitur omnis homo ab exor-
dio natiuitatis suæ, nec ab isto malo, nisi dei gratia
quisquam liberatur. Quam miseriam Pelagiani no-
Li.3.c.20. & 21.3.sen. dist. 15.c.sedforte
lunt ex iusta damnatione θ dei θ descendere, negantes
originale peccatum: quanuis ignorantia & difficul-
tas, etiam si essent hominis primordia naturalia, nec
sic culpandus deus, sed laudandus esset, sicut in eodem
tertio libro disputauimus. Quæ disputatio contra Ma-
nichæos habenda est, qui non accipiunt scripturas san
ctas veteris instrumenti, in quibus originale pecca-
tum narratur, & quicquid inde in literis apostolicis
legitur, detestabili impudentia immissum fuisse con-
M
tendunt à corruptoribus scripturarum, tanquam non
fuerit ab Apostolis dictum. Contra Pelagianos autem
hoc defendendum est, quod vtraque scriptura com-
mendat, quam se accipere profitentur. Hoc opus sic in-
cipit: Dic mihi quæso te.

IAm verò in Aphrica constitutus, conscripsi duos li-
De Genesi aduersus Manichæos. Cap.X.
bros de Genesi contra Manichæos. Quanuis enim
in superioribus libris quicquid disputaui, vnde ostẽ
†ostendere.
dere† deum summe bonum & immutabilem creato-
rem esse omnium mutabiliũ naturarum, nec vllam es
se naturã malam, siue substantiam inquantum natu-
ra est atque substantia, aduersus Manichęos nostra in-
nigilaret intentio: isti tamen duo libri apertissime ad-
uersus eos æditi sunt in defensionem veteris legis, quã
vehementi studio vesani erroris oppugnant. In primo
Cap.1. Genc.1.
θ libro θ, ab eo quod scriptum est: In principio fecit de-
us cœlum & terram, donec septem peragantur dies,
vbi legitur deus requieuisse in die septimo. In secun-
do autem ab eo quod scriptum est: Hic liber creaturæ
cœli & terræ, donec Adam & mulier eius dimissi sunt
de paradiso, & custodia posita est ligno vitæ. Deinde
in fine libri, errori Manichæorum fidem catholicæ

A veritatis oppositi, quid illi dicant, & nos quid dicamus
breuiter aperteq; complectens. Quod verò dixi: Illud
Li.1.ca.3. †auium.
autem lumen non irrationabilium animaliũ† oculos
pascit, sed pura corda eorum, qui deo credunt, & ab a-
more visibilium rerum & temporaliũ se ad eius præ-
cepta implenda conuertunt, quod omnes homines pos
sunt si velint, non existiment noui hæretici Pelagiani
secundum eos esse dictum. Verum est enim omnino
omnes homines hoc posse si velint, sed præparatur vo
†deo.
luntas à domino†, & tantum augetur munere charita-
tis vt possint. Quod hic ideo dictum non est, quoniam
Li.1.c.19. †benedictionem Genc.1.
præsenti necessarium non erat quæstioni. Quod verò
ibi legitur de benedictione† dei, qua dictum est: Cre-
scite & multiplicamini, in carnalem fœcunditatẽ post
peccatũ conuersam esse credendã, si nõ potest alio mo-
*†al.videri.
do dictum inueniri*†, nisi vt putentur illi homines
non habituri fuisse filios homines nisi peccassent: om-
Li.1.c.20.
nino non approbo. Illud etiam non est consequens, vt
ideo intelligatur in allegoria tantummodo esse accipi-
endum, quod herbæ virides, & ligna fructifera omni
B
Li.15.de ciui.dei.c.27.
generi bestiarum, & omnibus auibus, & omnibus
serpentibus in libro Geneseos dantur ad cibum: quia
sunt & quadrupedia & volatilia, quæ solis carnibus
viuere videantur. Fieri enim posset, vt alerentur ab ho
minibus etiam de fructibus terræ, si propter obedien-
tiam, qua ipsi homines deo sine vlla iniquitate seruî-
rent, mererentur omnes bestias & aues omni modo ha
Li.1.c.23.
bere seruiẽtes. Item mouere potest, quomodo dixerim
de populo Israël: adhuc corporali circũcisione & sacri-
ficiis, tanquam in mari gentium populus [ille] legi ser-
uiebat. Quandoquidem apud gentes sacrificare nõ po
†poterat.
terant†, sicut eos & nunc videmus sine sacrificiis re-
manisse, nisi forte quòd per pascha immolãt ouẽ, hoc
†sacrificio. Cap 3.
in sacrificiis† deputetur. In secundo etiam libro illud
quod posui, nomine pabuli significari posse vitã, cum
melioris interpretationis codices non habeant pabu-
lum, sed fœnum, nõ satis apte dictum videtur. Non e-
†nomen significatiõi.
nim congruit fœni nomine significatio† vitæ, quomo-
do pabuli. Item videor non recte appellasse verba pro-
phetica, quibus scriptum est: Quid superbit terra & ci-
Lib.2.c.5. Eccle.10. Li.2.c.8. †sumus appellandum. 2.Cor.15.
nis? quia nõ in eius libro legitur quẽ certi simus appel-
latum† esse prophetam. Nec illud Apostoli, vbi adhi-
bet testimonium de Genesi, dicens: Factus est primus
C
homo Adam in animam viuentem, sicut [ille] voluit,
Genc.2.
intellexi, cum exponerem quod scriptum est: Insuf-
flauit deus in faciem eius flatum vitæ, & factus est ho-
mo in animam viuam, vel in animam viuentem. A-
postolus enim ad hoc adhibuit illud testimonium, vt
†animalem
probaret esse corpus animale: ego autem hinc putaui
Li.2.c.29.
hoc esse monstrandum animale† factum prius homi-
nem, non corpus hominis solum. Quod autem dixi:
Nulli naturæ nocere peccata nisi sua: ideo dixi, quoni-
Li.2.c.29.
am iusto qui nocet, non ei vere nocet, quandoquidem
etiam mercedem eius auget in cœlis: sibi autẽ peccan-
do vere nocet, quia propter ipsam voluntatem nocen-
di, recipiet id quod nocuit. Possunt sanè Pelagiani ad
suum dogma trahere istam sententiam, & ideo dicere
paruulis aliena nõ nocuisse peccata, quia dixi nulli na-
turæ nocere peccata nisi sua: non intuentes ideo par-
uulos, qui vtique pertinent ad humanam naturam, tra
here originale peccatum, quia in primis hominib⁹ na
tura humana peccauit, ac per hoc naturæ humanę nul
Rom.5.
la nocuere peccata, nisi sua. Per vnum quippe hominẽ,
in quo omnes peccauerunt, peccatum intrauit in mũ-
dum. Non enim nulli homini, sed nulli naturæ dixi

D peccata nocere, nisi sua. Item in eo quod paulo post di-
Li.2.c.29.
xi: Nullum esse malum naturale, possunt quærere si-
milem latebram, nisi hoc dictum ad naturam talem
referatur, qualis sine vitio primitus condita est. Ipsa
enim vere ac proprie natura hominis dicitur. Trans-
lato autem verbo vtimur, vt naturam dicamus etiam,
qualis† nascitur homo. Secundum quam locutionem
†quali.
dixit Apostolus: Fuimus enim & nos aliquando natu-
Ephe.2.
ra filij iræ, sicut & cæteri. Hoc opus sic incipit: Si eligerent Manichæi quos deciperent.

DEinde vt supra commemoraui, sex libros de
De musica. Cap.XI. 1.Retract. cap.6.
musica scripsi, quorum ipse sextus maxime in-
notuit, quoniam res in eo digna cognitione
†ad spiritales, &c.
versatur, quomodo à corporalibus & spiritalibus, sed†
mutabilibus numeris perueniatur ad immutabiles nu-
meros, qui iam in ipsa sunt immutabili veritate, & sic
Rom.1.
inuisibilia dei per ea quæ facta sunt, intellecta conspi-
ciantur. Quod qui non possunt, & tamen ex fide Chri
†facilius.
sti viuunt, ad illa certius atq; fœlicius† cõspiciẽda post
†Qui.
hanc vitam veniũt. Quid† autem possunt, si desit eis fi-
†qui.
des Christi, qua† vnus mediator est dei & hominum?
E 1.Tim.2. †hoim:cũ. Lib.6. cap.4.
Cũ† tota sapientia sua pereunt. In hoc libro illud quod
dixi: Corpora enim tanto meliora sunt, quanto nume-
rosiora talibus numeris: anima verò istis, quæ per cor-
pus accipit carendo fit melior, cum sese auertit à car-
nalibus sensibus, & diuinis sapiẽtiæ numeris reforma-
tur. Non sic accipiendũ est, quasi nõ sint futuri numeri
corporales in corporibus incorruptibilibus & spirita-
libus, cum multo speciosiora & decentiora futura sint,
aut anima eos sensura non sit, quãdo erit optima, quẽ-
admodum hic eis carendo fit melior. Hic enim opus
habet auertere se à carnalibus sensibus ad intelligibilia
capienda, qua† infirma est & minus idonea vtrisque si-
†sapienda, quia.
mul adhibere intentionem suam. Et in his corporali-
bus nunc illecebra cauenda est, quandiu anima illici
ad delectationem turpem potest. Tunc autem tam fir
ma erit atque perfecta, vt numeris corporalibus non
auertatur à contemplatione sapiẽtiæ, & ita sentiat eos,
vt non illiciatur ab eis, nec eis carendo fiat melior, sed
ita sit bona & recta, vt nec latere possint eam, nec occu
Lib.6. cap.5.
pare. Item quod dixi: Hæc autem sanitas tunc firmis-
sima erit atque certissima, cum pristinæ stabilitati cer-
to suo tempore atque ordine hoc corpus fuerit restitu-
F
tum. Non ita dictum putetur quasi nõ sint futura per†
†post.
resurrectionem corpora meliora, quàm primorum ho
minum in paradiso fuerunt, cum illa iam non sint a-
lenda corporalibus alimentis, quibus alebantur ista: sed
pristina stabilitas hactenus accipienda est, quatenus e-
gritudinem ita nullam corpora illa patientur, sicut nec
ista† pati possent ante peccatum. Alio loco: Laboriosior
†ista. Lib.6.c.14. †enim illo. Amor huius mundi.
est, inquam, huius mundi amor. Quod enim in illo† a-
nima quærit, constantiã scilicet æternitatẽq;, nõ inue-
nit: quoniã rerũ transitu cõpletur infima pulchritudo,
& quod in illa imitatur constãtiam, à summo deo per
animam traiicitur: quoniã prior est species tantũmo-
do tempore commutabilis, quàm [est] ea quæ & tẽpore
& locis. Hæc verba si eo modo accipi possent, vt non
intelligatur infima pulchritudo, nisi in corporibus ho
minum, omniumq; animalium, quæ cum sensu corpo-
ris viuunt, ratio manifesta defendit. Hoc quippe in ea
pulchritudine imitatur constantiam, quod in compa-
ge sua manent eadem corpora inquantum manent: Id
autẽ à summo deo in eã† per animã traiicitur. Anima
†ea. †diffluat.
quippe ipsam cõpagem tenet, ne dissoluatur & defluat†:
quod videmus in corporibus animalium anima disce-

G dente contingere. Si autem infima pulchritudo in omnibus corporibus intelligatur, cogit ista sententia etiam ipsum mundum animal credere, vt etiam in ipsum †quod in illo imitatur constantiam, à summo deo [per animam] traiiciatur. Sed animal esse istum mũdum, sicut Plato sensit, aliiq; philosophi quamplurimi, nec ratione certa indagare potui, nec diuinarum scripturarum authoritate persuaderi posse cognoui. Vnde tale aliquid à me dictum quo id accipi possit, etiam in libro de immortalitate animæ temere dictum notaui. Non quia hoc falsum esse confirmo, sed quia nec verũ esse comprehendo, quod sit animal mundus. Hoc sanè inconcusse retinendũ esse non dubito, deũ nobis nõ esse istum mundum, siue anima eius vlla, siue nulla sit. Quia si vlla est, ille qui eam fecit, est deus noster: Si autem nulla est, nullorum deus potest esse iste, quãto minus [deus] noster. Esse tamẽ spiritalẽ vitalemq; virtutem, etiã si non sit animal mundus. Quæ virtus in angelis sanctis ad decorandum atque administrandum omnium †deo seruit, & à quibus non intelligitur, rectissime creditur. Angelorum autem sanctorum nomine, H omnem sanctam *creaturam spiritalem, in dei secreto atque occulto mysterio† constituitam nunc appellauerim: sed spiritus angelicos sancta scriptura nomine animarum significare non solet. Proinde verò† in eo quod circa finem libri huius dixi: Rationales & intellectuales numeri beatarum animarum atque sanctarum legem *ipsam dei, sine qua foliũ de arbore non cadit, & cui nostri capilli numerati sunt, nulla interposita natura excipientes, vsque ad terrena & inferna iura transmittunt. Non video quemadmodum vocabulum animarum secũdum scripturas sanctas [forsitan] possit ostendi: quandoquidem [hic] non nisi angelos sanctos intelligi volui, quos habere animas nusquam me legisse in diuinis eloquiis canonicis† recolo. Hic liber primus sic incipit: Modus, qui pes est. Sextus autẽ: Satis diu penes.

Quòd mũdus non sit animal.
†idipsum.
Lib. 7. de ciuitate dei. cap 23.
C. 15. & 1. Retrac. ca. 5.
†deus.
†mundum.
*al. factam.
†ministerio
†deest, verò.
Li. 6. c. 17.
*al. eaipsa lege
†canonicisq;.

De magistro. C. XII. Magistrũ nõ esse qui docet hoiem scientiã, nisi deum.

PEr idem tempus scripsi librum, cuius est titulus, De magistro. in quo disputat, & quæritur, & inuenitur, magistrum non esse qui docet hominem scientiam, nisi deum. Secundum illud etiam quod in Euangelio scriptũ est: Vnus est magister vester Christus. Hic liber sic incipit: Quid tibi videmur efficere I velle cum loquimur.

Matth. 23.
De vera religione. Cap. XIII.

TVnc etiam de vera religione librum scripsi, in quo multipliciter & copiosissime disputat, vnũ verum deum, id est, trinitatem, patrem & filiũ & spiritum sanctum religione vera colendum: & quãta misericordia eius, per temporalem dispensationem cõcessa sit hominibus Christiana religio, quæ vera religio est, & ad eundem cultum dei quemadmodum sit homo quadam vita sua †coaptandus. Maxime tamen contra duas naturas Manichęorum liber hic loquitur. In hoc libro quodam loco. Sit, inquam, tibi manifestũ atque perceptum, nullum errorem in religione esse potuisse, si anima pro deo suo non coleret animã, aut corpus, aut phantasmata sua. Hic animam pro vniuersa creatura [sua] incorporali posui, non loquẽs more scripturarum, quæ animam quando non translato verbo vtũtur, nescio vtrum velint intelligi: nisi eam qua viuunt animalia mortalia, in quibus & homines sunt, quandiu mortales sunt. Paulopost autem eũdem sensum melius sum breuiusq; complexus, vbi dixi: Nõ ergo creaturæ potius quàm creatori seruiamus, nec euanescamus in cogitationibus nostris, & perfecta religio est. Creaturam quippe vno nomine vtranq;, id est, spiritalem corporalemq; significaui. Restat quod ibi dixi aut phantasmata sua: propter quod hic dixi, nec euanescamus in cogitationib' nostris. Item quod dixi: Ea est nostris temporibus Christiana religio, quã cognoscere ac sequi securissima & certissima salus est, secundum hoc nomen dictum est, non secundũ ipsam rem, cuius hoc nomẽ est. Nam res ipsa, quæ nunc Christiana religio nuncupatur, erat & apud antiquos, nec defuit ab initio generis humani, quousque ipse Christus veniret in carne, vnde vera religio, quæ iam erat, cœpit appellari Christiana. Cum enim eum post resurrectionem ascensionemq; in cœlum cœpissent Apostoli prædicare, & plurimi crederẽt, primum apud Antiochiam, sicut scriptum est, appellati sunt discipuli Christiani. Propterea dixi: Hæc est nostris temporibus Christiana religio, non quia prioribus temporibus non fuit, sed quia posterioribus hoc nomen accepit. Alio loco: Intẽde igitur (inquam) in hæc quæ sequuntur diligenter & pię quantum potes: tales enim adiuuat deus. Quod nõ ita intelligendũ est, quasi tantummodo tales adiuuet, cum adiuuet etiam non tales vt sint tales, id est, vt diligenter & pie quærant. Tales autem adiuuat vt inueniant. Itẽq; alibi: Deinde (inquam) iam erit consequẽs, vt post mortem corporalem quã debemus primo peccato, [donec] tempore suo atque ordine suo hoc corpus restituatur pristinæ stabilitati. Quod sic accipiendum est, quia etiam pristina stabilitas corporis quã peccando amisimus, habebat tantã fœlicitatem, vt in defectũ non vergeret senectutis. Huic ergo pristinæ stabilitati restituetur hoc corpus in resurrectione mortuorum. Sed habebit amplius, vt nec alimentis corporalibus †sustentetur: sed ad sufficientiam viuificetur solo spiritu, cum resurrexerit in spiritum viuificantem, qua causa etiam spiritale erit. Illud autẽ quod primum fuit, quãuis non moriturum: nisi homo peccasset, tamẽ animale factum est, hoc est, in animam viuentem. Et alibi: Vsque adeo (inquam) peccatum, voluntarium malum est, vt nullo modo sit peccatum, si non sit volũtarium. Potest videri falsa hæc definitio: sed si diligenter discutiatur, inuenietur esse verissima. Peccatum quippe illud intelligendum †est, quod tantũmodo peccatũ est, non quod est etiam pœna peccati, sicut superius ostendi cum quædam cõmemorarem ex libro tertio de libero arbitrio. Quanuis & illa quæ immerito non voluntaria peccata dicuntur, quia vel à nescientibus vel à coactis perpetrantur, non omnino† possunt sine voluntate committi: quoniam & ille qui peccat ignorãs, voluntarie vtique peccat†, quod cum faciendum non sit, putat esse faciendum. Et ille qui concupiscente aduersus spiritum carne, non ea quæ vult facit, concupiscit quidem nolens, & in eo non facit quod vult. Sed si vincitur, concupiscentię consentit volens, & in eo non facit [nisi] quod vult, liber scilicet iustitiæ, seruusq; peccati. Et illud quod in paruulis dicitur originale peccatum, cum adhuc non vtantur libero† arbitrio voluntatis, non absurde vocatur etiam voluntarium, quia ex primi† hominis mala voluntate contractũ, factum est quodammodo hæreditarium. Non itaque falsum est quod dixi: Vsqueadeo peccatum voluntarium malum est, vt nullo modo sit peccatum si non sit voluntariũ. Ideo gratia dei non solum reatus omnium præteritorum *soluitur in omnibus qui baptizantur in Christo, quod fit spiritu regenerationis, verumetiam in grãdibus voluntas ipsa sanatur, & præparatur à dño, quod fit spi-

K
Cap. 10.
Religio Christiana.
Act. 11. Discipuli Christiani veri primo appellati.
Cap. 10.
L
Cap. 12.
†tẽporalib*
Cap. 14. Peccatum voluntariũ.
†cogitandũ.
M
Cap. 18.
†omnimodo]
†al. voluntate vtique facit.
Galat. 5.
†deest, libero.
†prima.
*al. pctórũ.

A fit spiritu fidei & charitatis. Alio loco in eo quod dixi de domino Iesu Christo, Nihil egit vi, sed omnia suadendo & monendo: non mihi occurrerat quod vendentes & ementes flagello† eiecit de templo. Sed quid hoc, aut quantum est? Quanuis & dæmones nolentes ab hominibus, non sermone suasionis, sed vi potestatis eiecerit. Item alio loco, Prius (inquã) isti sequendi sunt, qui vnum deum summum solum verũ deum & solum colendum esse dicunt, si apud hos veritas non eluxerit, tunc demum migrandum est. Quod ita potest videri dictũ, quasi de huius religionis veritate dubitauerim. Dixi autem sicut ei congruebat ad quem scribebã. Sic enim dixi: Si apud hos veritas non eluxerit, nihil dubitans quod apud eos elusceret, quemadmodũ ait Apostolus: Si Christus non resurrexit, non vtique dubitans quod resurrexerit. Itẽ quod dixi: Nec miracula ista† in nostra tẽpora durare permissa sunt, ne anima semper visibilia quæreret, [vt] & eorum consuetudine frigesceret genus humanum, quorum nouitate flagrauit. Verũ est quidem: Non enim nunc vsque, cum manus imponitur baptizatis, sic accipiunt spiritum sanctum, vt loquantur linguis omnium gentium: aut nunc vsq; adt B vmbram transeuntium prædicatorum Christi sanantur infirmi, & si qua talia tunc facta sunt, quæ postea cessasse manifestum est. Sed non sic accipiendum est, quod dixi, vt nunc in Christi nomine fieri miracula nulla credantur. Nam egoipse quando istum ipsum librum scripsi ad Mediolanensium corpora martyrum, in eadem ciuitate cæcum illuminatum fuisse iam noueram, & alia nonnulla, qualia tam multa etiam istis temporibus fiunt, vt nec omnia cognoscere, nec ea quæ cognoscimus enumerare possimus. Et alio loco illud quod dixi: Sicut ait Apostolus: Omnis ordo à deo est. non eisdem verbis hoc dixit Apostolus, quanuis eadẽ videatur esse sententia. Ait quippe ille: Quæ autẽ sunt, à deo ordinata sunt. Et alibi: Prorsus, inquam, nemo vos† fallat. Quicquid recte vituperatur, in melioris cõparatione respuitur. Hoc de substantiis atq; naturis dictum est: inde enim disputabatur, non de bonis actionibus atq; peccatis. Itemq; alibi. Sed nec sic quidem, inquam, ab homine homo diligendus est, vt diliguntur carnales fratres, vel filij, vel coniuges, vel quicunq; cognati, aut affines, aut ciues. Nam & ista dilectio tẽporalis est. Non enim vllas tales necessitudines haberemus, quæ nascendo & moriendo contingunt, si natura nostra in præceptis & imagine dei manens, in istam corruptionem non religaretur†. Hunc sensum prorsus improbo, quem iã & superius improbaui in primo libro de Genesi contra Manichæos. Ad hoc enim ducit, vt credantur illi coniuges primi non generaturi posteros homines, nisi peccassent, tanquam necesse fuerit, vt morituri gignerẽtur, si de cõcubitu maris & fœminæ gignerentur. Nondum enim videram fieri potuisse, vt nõ morituri de non morituris nascerentur, si peccato illo magno non mutaretur in deterius humana natura: ac per hoc si & in parentibus & in filiis fœcunditas fœlicitasq; mansisset, vsq; ad† certum sanctorum numerum, quem prædestinauit deus, nascerentur homines non parentibus successuri moriẽtibus, sed cum viuẽtibus regnaturi. Essent ergo etiam istæ cognationes atque affinitates, si nullus delinqueret, nullusq; moreretur. Item alio loco: Ad vnũ deum tendentes, inquã, & ei vni religantes animas nostras, vnde religio dicta creditur, omni superstitiõe caream'. In his verbis meis ratio quæ reddita est, vnde sit dicta religio, plus mihi

Cap. 16. Matth. 21. Matth. 8.
†flagellãdo.
Cap. 25.
1. Cor. 15. Ca. codem.
†illa.
†per.
Cæcus illuminatus.
Cap. 41.
Rom. 13.
Ca. 30. & 41
†nos.
Cap. 46. Homo quomodo ab homine sit diligendus.
Dilectio tẽporalis. C
†relegaretur.
Cap. 19.
Cap. 55.

placuit. Nam non me fugit aliam nominis huius originem exposuisse Latini sermonis authores, quod inde sit appellata religio, quod religatur†. Quod verbum compositum est à legendo, id est, eligendo, vt ita Latinum videatur religio, sicut eligo. Hic liber sic incipit: Cum omnes vitæ bonæ.

D
Religio à religando.
†religitur.

De vtilitate credendi ad Honoratũ. Cap. XIIII.
Exo. 20. Gene. 17. Cap. 3.
†disciplinã.

IAm verò apud Hipponem regium presbyter scripsi librum de vtilitate credẽdi ad amicum meũ, quem deceptum à Manichæis, adhuc eo errore noueram detineri, & irridere in catholicę fidei disciplina†, quod iuberentur homines credere: non autem quid esset verum certissima ratione docerentur. In hoc libro dixi: In quibus tamen legis præceptis atque mandatis, quibus nunc Christianos vti fas non est, quale vel sabbatum est, vel circuncisio, vel sacrificia, & si quid huiusmodi est, tanta mysteria continentur, vt omnis pius intelligat nihil esse perniciosi', quàm quicquid ibi est, accipi ad literam, id est, ad verbum: nihil autem salubrius quàm spiritu reuelari. Inde est: Litera occidit, spiritus autem viuificat. Sed aliter exposui verba ista Apostoli Pauli, & quantum mihi videtur, vel potius ex ipsis rebus apparet, multo cõuenientius in eo libro qui inscribitur: De spiritu & litera. quanuis non sit & iste sensus respuendus. Item dixi: Duæ sunt enim personæ in religiõe laudabiles. Vna eorum qui iam inuenerũt, quos etiam beatissimos iudicare necesse est. Alia eorũ, qui studiosissime & rectissime inquirunt. Primi ergo sunt iam in ipsa possessione, alteri in via, qua tamẽ certissime peruenitur. In his verbis meis, si illi qui iã inuenerunt, quos in ipsa possessione esse iam diximus, sic accipiantur beatissimi, vt nõ in hac vita, sed in ea quã speramus, & ad quam per fidei viam tẽdimus sint, non habet iste sensus errorẽ: Ipsi enim iudicandi sunt quod quærendũ est inuenisse, qui iam ibi sunt, quò nos quærendo & credendo, id est, viam fidei tentẽdo cupimus peruenire. Si autem in hac vita putantur isti esse, vel fuisse, id verum esse nõ mihi videtur. Non quia in hac vita nihil veri omnino inueniri potest, quod mente cernatur, nõ fide credatur: sed quia tantũ non est quicquid est, vt nos† faciat beatissimos. Neque enim quod ait Apostolus: Videmus enim [nunc] per speculum in ænigmate, & nunc cernitur ex parte, non cernitur mẽte: cernitur plane, sed beatissimos nondum facit. Illud enim beatissimos facit quod ait: Tunc autem facie ad faciem, & tunc cognoscam sicut & cognitus sum. Qui hoc inuenerunt, ipsi dicendi sunt in beatitudinis possessione consistere, ad quam ducit via fidei, quam tenemus, & quò credendo cupimus peruenire. Sed qui nam sint illi beatissimi, qui iam sunt† in ea possessione, quò ducit hæc via, magna quæstio est. Et angeli quidẽ sancti quod ibi sint, nulla quæstio est. Sed de sanctis hominibus iam defunctis, vtrum ipsi saltem dicendi sint iam in illa possessione consistere, merito quæritur. Iam enim corpore quidem corruptibili, quo anima aggrauatur, exuti sunt, sed adhuc expectant etiam ipsi redẽptionem corporis sui, & caro eorum requiescit in spe, nondum in futura incorruptione clarescit. Sed vtrum ad contemplandam cordis oculis veritatem, sicut dictum est, facie ad faciem, nihil ex hoc minus habeant, non hic locus est disputando inquirere. Item quod dixi: Nam scire magna & honesta vel etiam diuina, beatissimum est, ad eandem beatitudinẽ referre debemus. In hac [enim] vita quantumcunq; id sciatur, nondũ est beatissimum: quoniam incomparabiliter lõge est amplius quod inde nescitur. Et quod dixi: Multum interesse

2. Cor. 15.
De spiritu & litera. ca. 4. & 5.
E
Cap. 11. Duæ sunt personæ in religiõe laudabiles.
†al. sed quãtum est quicquid est vt non, &c. 1. Cor. 13.
F
Quid beatissimũ faciat.
Via fidei.
†sint.
Sapien. 9. Rom. 8. Psal. 15.
Cap. 11.
Cap. 11.

G esse vtrum aliquid mētis certa ratione teneatur, quod
scire dicimus, an famæ vel literis credendum posteris
Ca.eodem. vtiliter commendetur. Et paulopost: Quod scimus igi
tur, debemus rationi: quod credimus, authoritati. non
sic accipiendum est, vt in sermone vsitatiore vereamur
nos [dicere] scire, quod idoneis testibus credimus. Pro-
†scire. prie quippe cum loquimur, id solū sciri† dicimus, quod
Scire quid. mentis firma ratione comprehendimus. Cum verò lo
quimur verbis consuetudini aptioribus, sicut loquitur
etiam diuina scriptura, nō dubitemus dicere scire nos,
& quod percipimus nostri corporis sensibus, & quod
fide dignis credimus testibus, dum tamen inter hæc &
Ca.12.&.15. illud quid distet intelligamus. Item quod dixi: Nemi-
ni dubium est, omnes homines, aut stultos esse, aut sa-
pientes, potest videri [esse] contrarium illi, quod legitur
in libro tertio de libero arbitrio, Quasi verò natura
humana prẹter stultitiam & sapiētiam nullam mediā
Cap.24. Adam vtrū sapiens fuerit vel stult⁹. recipiat affectionē. Sed illud ibi dictum est, vbi de pri-
mo homine quærebatur, vtrum sapiens fuerit factus,
an stultus, an neutrum: quoniam nullo modo stultum
dicere poteramus, qui sine vitio factus est, cum sit stul-
H titia magnum vitium: & sapientem quomodo dicere-
mus, qui potuit seduci, nō satis apparebat. Ideoq; ad cō-
pendium dicere volui, quasi verò natura humana prẹ-
ter stultitiam & sapientiam nullam mediam recipiat
†etiam. Paruuli nec sapiētes nec stulti. affectionē. Intuebar quippe &† paruulos, quos licet con
fiteamur trahere originale peccatum, tamen nec sapi-
entes, nec stultos possumus proprie dicere, nondū vtē-
tes libero arbitrio, seu bene seu male. Nunc autem aut
sapientes, aut stultos esse omnes homines dixi, eos vo-
lens intelligi qui iam ratione vtuntur, qua discernun-
tur à pecoribus, vt homines sint, sicut dicimus beatos es
se omnes homines velle. Nunquid enim in hac senten
tia tam vera atque manifesta metuimus ne intelligā-
Cap.16. Miracula quare nunc nō fiant. tur & paruuli, qui hoc adhuc velle non possunt? Alio
loco cum miracula cōmemorassem quæ dominus Ie-
sus fecit cum hic esset in carne: adiunxi, dicēs: Cur, in-
quietis, ista modo non fiunt? Atque respondi, quia non
mouerent, nisi mira essent: si autem solita essent, mira
non essent. Hoc autem dixi, quia non tāta, nec omnia
Cap.18. modo, non quia nulla fiunt etiam modo. In fine autem
libri. Sed quoniam sermo iste noster, inquam, multo
I processit lōgius quàm putabam, hic finem libro facia-
mus, in quo memineris volo, nondum Manichẹos me
cœpisse refellere, & illas nugas nondum inuasisse, neq;
de ipsa catholica doctrina magnum aliquid aperuisse,
sed voluisse tantummodo eruere tibi si possem falsam
opinionem de veris Christianis malitiose aut impe-
rite vobis insinuatam, & erigere ad magna quẹdam &
diuina discenda. Quare hoc volumen ita sese habeat,
placatiore autem animo tuo facto, ero fortassis in cæ-
teris promptior. Hæc non ita dixi, quasi nihil aduersus
Manichẹos adhuc scripsissem, vel nihil de doctrina ca
tholica mandassem literis, cum tot superius ædita vo-
lumina de vtraque re non me testentur tacuisse, sed in
hoc libro ad illum scripto nondum Manichæos refel-
lere cœperam, & illas nugas nondum inuaseram, neq;
de ipsa catholica magnum aliquid aperueram, quoniā
†deest ipsū. sperabam hoc initio facto, ad eum ipsum† me scriptu-
rum fuisse, quæ hic nondum scripseram. Hic liber sic
incipit: Si mihi Honorate.

Contra Manichæos de duabus animabus. Cap.XV.

POst hunc librum scripsi adhuc presbyter contra
Manichẹos de duabus animabus, quarum dicunt
vnam partem dei [esse], alteram de gente tene-
brarum, quam non cōdiderit deus, & quæ sit deo coæ-
terna: & has ambas animas, vnam bonam, alterā ma- K
lam, in vno homine esse delirant. Istam scilicet malam
propriam carnis esse dicentes, quam carnem etiam di-
cunt gētis esse tenebrarum. Illam verò bonam ex ad-
uentitia dei parte, quæ cum tenebrarum gente confli-
xerit, atque vtrunq; miscuerit. Et omnia quidem bona
hominis illi bonæ animæ, omnia verò mala illi malæ
animæ tribuūt. In hoc libro illud quod dixi: Nullam Cap.1.
esse qualemcunq; vitam, quę nō eoipso quo vita est, &
inquantum omnino vita est, ad summum vitę fontem
principiumq; pertineat: ita dixi, vt tanquam creatura
ad creatorem pertinere intelligatur, non autem de illo
esse tanquā pars eius existimetur. Item quod dixi: Nus Cap.10. 2.sen.dist. 41.c.illius etiam.
quam scilicet nisi in voluntate esse peccatum, possunt
Pelagiani pro se dictum putare propter paruulos, quos
ideo negant habere peccatum, quod eis in baptismate
remittatur, quia nondum arbitrio voluntatis vtuntur.
Quasi verò peccatum quod eos ex Adam dicimus ori-
ginaliter trahere, id est, reatu eius implicatos, & ob hoc
pœnæ obnoxios detineri, nusquam† esse potuerit, nisi †vsquā.
in† voluntate, qua voluntate commissum est, quādo di †ex.
uini præcepti est facta transgressio. Potest etiam puta- L
ri falsa esse ista sententia, qua diximus, Nusquam, nisi
in voluntate esse peccatum, quia dixit Apostolus: Si au Rom.7.
tem quod nolo hoc facio, iam nō ego operor illud, sed
[id] quod habitat in me peccatum. Hoc enim peccatū
vsqueadeo non est in volūtate, vt dicat: quod nolo, hoc
facio. Quomodo ergo nusquā est, nisi in voluntate pec
catum? Sed hoc peccatū de quo sic est locutus Aposto-
lus, ideo peccatum vocatur, quia peccatum† factum est, †peccato.
& pœna peccati est: quādoquidem hoc de concupiscē-
tia carnis dicitur, quod aperit in consequentibus dicēs:
Scio quia non habitat in me, hoc est, in carne mea bo
num: velle enim adiacet mihi, perficere autem bonum
non inuenio. Perfectio quippe boni est, vt nec ipsa cō- Perfectio boni.
cupiscentia peccati sit in homine, cui quidem quando
bene viuitur, non consentit voluntas, verūtamen non
perficit bonum, quia inest adhuc concupiscētia, cui re-
pugnat voluntas, cuius concupiscentię reatus in baptis
mate soluitur, sed infirmitas manet, cui donec sanetur,
omnis fidelis, qui bene ꝓficit, studiosissime reluctatur.
Peccatum autem quod nusquam est, nisi in voluntate, Peccatū in voluntate.
illud præcipue intelligēdum est, quod iusta damnatio
consecuta est. Hoc enim per vnum hominem introi- M
uit in mundum: quanquam & hoc peccatum quo con-
sentitur peccati concupiscentiæ, non nisi voluntate cō- Non nisi voluntate peccatur.
mittitur. Propter hoc & alio loco dixi: Non igitur ni-
si voluntate peccatur. Itemq; alio loco ipsam volunta- Cap.10. 15.q.1.c.1.
tem definiui dicens: Voluntas est animi motus, cogen- Voluntas quid.
te nullo, ad aliquid vel non amittendū†, vel adipiscen †admittendum.
dum. Quod propterea dictum est, vt hac definitione
volens à nolente discerneretur, & sic ad illos referre- 2.sen.dist. 41.ca.illius etiā. & dis. 26.ca. volūtatem. Et.35. cap.1.
tur intentio, qui primi in paradiso fuerūt humano ge-
neri origo† mali, nullo cogente peccando, hoc est, libe-
ra voluntate peccando, quia & sciendo† contra præce-
ptum fecerunt, & ille tentator suasit vt hoc fieret, non †fecerunt originem.
coëgit. Nam & qui nesciens peccauit, non incongruen †scientes.
ter nolens peccasse dici potest, quāuis & ipse quod ne-
sciens fecit, volens tamen fecit, ita nec ipsius esse potuit
sine voluntate peccatum. Quæ volūtas vtiq; sicut de-
finita est, animi† motus fuit, nullo cogente, ad aliquid †animæ.
vel non amittendum†, vel adipiscendum. Quod enim †admittēdū
si noluisset, non fecisset†, non coactus est facere. Quia †al. Quòd enim nisi voluisset non fecisse.
voluit, ergo fecit, etsi† non quia voluit peccauit, nesciēs †etiamsi.
peccatum esse quod fecit: ita nec tale peccatum sine vo
luntate

A luntate esse potuit, sed voluntate facti, non voluntate
peccati. Quod tamen factum peccatum fuit: hoc enim
factum est, quod fieri non debuit. Quisquis autē sciens
peccat, si potest cogenti ad peccatum sine peccato re-
sistere, nec tamen facit, vtique volens peccat, quoniam
qui potest resistere, non cogitur cedere. Qui verò vo-
*†al.cogēti. lenti† cupiditati bona voluntate resistere non potest, &
ideo facit contra præcepta iustitiæ, iam hoc ita pecca-
tum est, vt sit etiam pœna peccati. Quapropter peccatū
sine voluntate esse nō posse verissimum est. Itemq; de-
Cap.11. 15.q.1.c.1. 2.sen.dist. 35.cap.1. Peccatum quid. finitio peccati qua diximus: Peccatum est volūtas re-
tinendi vel consequendi quod iustitia vetat, & vnde li
berum est, abstinere. propterea vera est, quia id defini-
tum est quod tantummodo peccatum est, nō quod est
[etiam] pœna peccati. Nam quando tale est, vt idem sit
& pœna peccati, quantum est quod valet voluntas sub
dominante cupiditate, nisi forte si pia est, vt oret auxi-
lium? Intantum enim libera est: quia intantum libera-
ta est, & intantum appellatur voluntas. Alioquin tota
†quàm. cupiditas, quæ† voluntas proprie nuncupanda est: quæ
non est, sicut Manichæi desipiunt, alienę naturæ addi-
B tamentum, sed nostræ vitium, à quo non sanamur: nisi
gratia saluatoris. Quod si quisquam dicit etiam ipsam
cupiditatem nihil esse aliud quàm voluntatem, sed vi-
tiosam peccatoq; seruientem, non resistendū est. nec de
verbis, cum res constat, controuersia facienda est. Sic
enim ostenditur sine voluntate nullum esse peccatum,
Cap.12. siue in opere, siue in origine. Rursus in eo quod dixi: Iā
quærere cœperam: vtrum illud malum genus anima-
rum antequam bono misceretur, habuisset aliquam vo
luntatem. Si enim non habebat, sine peccato atque in-
nocēs erat, & ideo nullo modo malum. Cur igitur in-
quiunt peccatum dicitis paruulorum, quorum volūta-
Paruuli rei tenentur nō volūtate, sed origine. tem non tenetis ream? Respondetur non eos proprie-
tate volūtatis, sed origine reos teneri. Omnis enim ho
mo terrenus quid est origine, nisi Adam? Porrò autem
Adam habebat vtique voluntatem, qua volūtate cum
Rom.5. peccasset, peccatum per eum intrauit in mundū. Item-
Cap.12. q; in eo quod dixi: Natura esse malæ animę nullo mo-
do queunt. Si quæritur quomodo accipiamus quod ait
Ephe.2. Natura proprie dicta. Apostolus: Fuimus & nos natura filij iræ sicut & cæte-
ri. respondemus naturam in his verbis meis me intel-
C ligi voluisse illam, quę proprie natura dicitur, in qua
sine vitio creati sumus. Nam ista propter originem
natura appellatur, quę origo vtiq; habet vitium quod
†al.deest, in eo. est contra naturam. Et iterum in eo† quod dictum est:
Ca.eodem. 2.sen.dist. 28.ca.similiter. Peccati reum teneri quēquam, quia non fecit quod fa
cere non potuit, summę iniquitatis & insaniæ est. Cur
ergo, inquiūt, paruuli tenentur rei? Respōdetur, quia ex
eius origine tenentur, qui non fecit quod facere potuit,
Ca.eodem. 2.sen dist. 27.ca.si igitur. diuinum scilicet seruare mandatum. Quod autem di-
xi: Illæ animę quicquid faciunt, si natura non volunta-
te faciunt, id est, si libero & ad faciendum & ad nō fa-
ciendum motu animi carent, si denique his abstinendi
ab opere suo potestas nulla conceditur, peccato earum
† peccatum earū tenere. teneri† non possum⁹: propterea non perturbat de par-
uulis quęstio, quia ex illius origine rei tenentur qui vo
luntate peccauit, quando libero & ad faciendum & ad
non faciendum motu animi non carebat, eiq; ab ope-
re malo abstinendi summa potestas erat. Quod Ma-
nichæi de tenebrarum gente non dicunt, quam fabu-
losissime inducunt, eamq; naturā semper malam, nun-
quam bonam fuisse contendunt. Illud autem quæri po
Cap.13. test quomodo dixerim: Etiam si sunt animę, quod in-
terim incertum est, corporeis officiis non peccato, sed
natura deditę, nosq; quanquam sint inferiores, aliqua D
tamen interiore vicinitate contingunt, non illas ideo
malas haberi oportere, quia &† nos cum eas sequimur †deest, &.
& corporea diligimus, mali sumus: quandoquidem de
illis hoc dixi, de quibus superius loqui cœperam, dicēs:
Quanquam etiam si eis quidem† concedatur inferiore †eisdem.
alio genere animarum nos illici ad turpia, non inde
conficiunt, aut illas natura† malas esse, aut istas summū †al.naturas.
bonum. De his enim disputationem vsque ad hunc lo
cum perduxi, vbi dixi: Etiam si sunt animę, quod [in-
terim] incertum est, corporeis officiis, non peccato, sed
natura deditę &c. Quęri ergo potest, cur dixerim, quod
[interim] incertum est, cum prorsus dubitare non de-
buerim, non esse tales animas. Sed hoc ideo dixi: Quia
expertus sum qui dicerent diabolū & angelos eius bo-
nos esse in genere suo, & in ea natura, in qua eos crea-
uit deus ordine proprio tales quales sunt: sed nobis ma
lum esse, si illiciamur & seducamur ab eis: si autem ca-
ueamus eos atque vincamus, decorū atque gloriosum.
Et hoc qui dicunt videntur sibi, vt id probent, de scri-
pturis adhibere idonea testimonia. Vel illud quod scri
ptum est in libro Iob, cum diabolus describeretur: Hoc Iob.40.
est initium figmenti domini, quod fecit ad illudendū E
cum† angelis suis. Vel illud in psalmo.103. Draco hic †ab.
quem finxisti ad illudendum ei. Quā quæstionē, quia† †quæ.
non aduersus Manichæos, qui hoc non sentiunt, sed
aduersus alios, qui hoc sentiunt [cum] suscipienda esset
atque soluenda, pertractare atque enodare tunc nolui,
ne librum multo quàm vellem facerem longiorē: cum
viderem etiam si hoc concederetur, tamen debere Ma
nichẹos ac posse conuinci, introducentes insanissimo
errore, naturam mali æterno bono coæternam. Ideo er
go dixi: Quod interim incertum est, non quòd ego in-
de dubitarem, sed quòd inter me & illos quos ita sape-
re inueneram, nondum esset ista quæstio dissoluta, quā
tamen in aliis longe posterioribus libris meis, de Ge-
nesi ad literam, secundum scripturas sanctas quanta
potui manifestatiōe dissolui. Alio loco: Propterea, in- Cap.15.
quam, corporea diligendo peccamus, qua† spiritalia di †qui.
ligere & iustitia iubemur, & natura possumus, & tunc
in nostro genere optimi & beatissimi sumus. Vbi quę-
ri potest, cur natura & non gratia potius† dixerim. Sed †possumus.
contra Manichẹos de natura quæstio versabatur. Et F
vtique id agit gratia, vt sanata natura quod vitiata nō
potest, possit per eum qui venit quærere & saluum fa- Matth.18. Luc.19.
cere quod perierat. Quam tamen gratiam etiam tunc
recolens oraui pro familiarissimis meis qui mortife-
ro illo adhuc tenebantur errore, & dixi: Deus magne,
deus omnipotens, deus summæ bonitatis, quem inuio-
labilem & incorruptibilem atque immutabilem cre
di atque intelligi fas est, trina vnitas, quam catholica
ecclesia colit, supplex oro expertus in me misericordiā
tuam, ne homines cum quibus mihi à pueritia in ho-
minum victu fuit summa consensio, in tuo cultu à me
dissentire permittas. Sic vtique orans, iam fide retine-
bam, nō solū conuersos ad deū gratia eius adiuuari, vt
proficiant ac perficiātur, vbi adhuc dici potest pro me-
rito conuersionis illorum istam dari gratiam, verum-
etiam vt cōuertantur ad deum, ad ipsam dei gratiam
pertinere: quandoquidem pro eis oraui qui erant ab il
lo nimis auersi, atq; vt ad illum conuerterentur oraui.
Hic liber sic incipit: Opitulante dei misericordia.

Acta contra Fortunatū Manichęum Cap.XVI.

EOdem tempore presbyterij mei, cōtra Fortuna-
tum quendam Manichæorum presbyterū† di-
sputaui, qui plurimum temporis apud Hipponē †primo.
vixerat,

G vixerat, seduxeratq; tam multos, vt propter illos †tibi eũ
†eos. delectaret habitare. Quæ disputatio nobis altercantibus excepta est à notariis, veluti gesta conficerentur,
†habent. nam & diem habet†, & consulem. Hanc in librũ, me-
†curaui. moriæ mandandam conferre curauimus†. Versatur
Malũ vnde. ibi quæstio, vnde sit malum. Me asserẽte exortum fuisse hominis malum ex libero voluntatis arbitrio. Illo autem naturam mali deo coæternam persuadere moliente: sed consequenti die tandem confessus est nihil se aduersus nos inuenire quod diceret. Nec sanè catholicus factus est, sed tamen ab Hippone discessit. In hoc
Disputa.1. libro illud quod dixi: Animam dico esse factam à deo,
†sed. vt cætera omnia quæ à deo facta sunt: & † inter illa quæ deus omnipotens fecit, principalem locum datum esse animę: ita dixi vt hoc generaliter de vniuersa creatura rationali accipi vellem, quanuis in scripturis sanctis animas dictas esse angelorum, aut nõ omnino, aut non possit facile reperiri, sicut supra iam dixim°. Item
Disputa.2. alio loco: Ego dico, inquam, peccatum non esse, si non propria voluntate peccetur: vbi peccatũ illud intelligi volui quod non est etiam pœna peccati. Nam de ta-
Disputa.1. H li pœna dixi alibi in eadem disputatione, quod dicen-
Disputa.2. dum fuit. Itemq; dixi: Vt postea eadem ipsa caro quæ nos θ inθ pœnis torsit in peccatis manentes, subiiciatur nobis in resurrectiõe, & nulla aduersitate nos quatiat, quo minus legem & pręcepta diuina seruemus. Quod non ita est accipiendum, tanquam & in illo dei regno,
†atque. vbi incorruptibile & † immortale corpus habebimus, de scripturis diuinis lex & præcepta sumenda sint: sed quia perfectissime ibi lex æterna seruabitur, & illa duo
Matth.22. præcepta de diligendo deo & proximo, non in lectione, sed in ipsa perfecta & sempiterna dilectione tenebimus. Hoc opus sic incipit: Quinto calendas Septembris.

De fide & symbolo. Cap. XVII. PEr idem tempus coram episcopis hoc mihi iubẽ-
†habebant. tibus, qui plenarium totius Aphricæ concilium
Iac. Hippone regio agebant†, de fide & † symbolo presbyter disputaui. Quam disputationem, nonnullis eorum qui nos familiarius diligebant studiosissime instantibus, in librum contuli, in quo de rebus ipsis ita disseritur, vt tamen non fiat verborum illa contextio, quæ tenenda memoriter competentibus traditur. In
Cõpetẽtes. I hoc libro cum de resurrectione carnis ageretur: Re-
Cap.10. surget, inquam corpus secundum Christianam fidem, quæ fallere [& falli] non potest. Quod cui videtur incredibile, qualis sit nunc caro attendit, qualis autẽ [tũc] futura sit non consyderat, quia illo tempore immutationis angelicæ, non iam caro erit & sanguis, sed tantum corpus, & cætera quæ ibi de corporum terrestriũ in corpora cœlestia mutatione disserui, quoniam dixit
1.Cor.15. Apostolus cum inde loqueretur: Caro & sanguis regnum dei non possidebunt. Sed quisquis ea sic accipit, vt existimet ita corpus terrenum, quale nũc habemus, in corpus cœleste resurrectione mutari, vt nec membra ista, nec carnis sit futura substantia: proculdubio corrigendus est, commonitus de corpore domini, qui post resurrectionem in eisdem membris, non solum conspiciendus oculis, verumetiam manibus tangen-
†tractandus dus† apparuit, carnemq; se habere etiam [sermone] firmauit
Luc.24. dicens: Palpate & videte, quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut me videtis habere. Vnde cõstat Apostolum, non carnis substantiam negasse in dei regno futuram, sed aut homines qui secundum carnem viuunt, carnis & sanguinis nomine nuncupasse, aut ipsam carnis corruptionem, quæ tunc vtique nulla erit.

Nam cum dixisset: Caro & sanguis regnum dei non K
1.Cor.15. possidebunt, bene intelligitur tanquã exponendo quid dixerit continuo subdidisse. Neque corruptio incorruptionem possidebit. De qua re ad persuadendũ infidelibus difficili, diligenter quantum potui me disseruisse
Ca.5.&.21. reperiet quisquis de Ciuitate dei librum legerit nouissimum. Hoc opus sic incipit: Quoniam scriptum est.

De Genesi ad literam imperfect*. Ca. XVIII. *aliâs, expositionem. CVm de Genesi duos libros contra Manichæos condidissem, quoniam secundum allegoricam significationem* scripturæ verba tractaueram, non ausus naturalium rerum tanta secreta ad literam exponere, hoc est, quemadmodum possent secundum historicam proprietatem quæ ibi dicta sunt accipi, volui experiri in hoc quoque negociosissimo ac difficillimo opere quid valerem, sed in scripturis exponendis tyrocinium meum sub tanta sarcinæ mole succubuit. Et nondum perfecto vno libro ab eo quem sustinere non poteram, labore conquieui. Sed in hoc opere cum mea opuscula retractarem, iste ipse vt erat imperfectus venit in manus, quem neque ædideram & abolere decreueram, quoniam scripsi postea duodecim libros, quorum titulus est, de Genesi ad literam. In quibus quanuis multa quęsita potius quàm inuenta videantur, tamen eis iste nullo modo est comparandus. Verùm & hunc postea quàm retractaui, manere volui, vt L
†al.inutilis esset iudex quantũ existimo non indocilis †rudimentorum meorum in enucleandis atque scrutandis diuinis eloquiis. Eiusq; titulum esse volui, De Genesi ad li-
Cap.16. teram imperfectus. Inueni quippe eum vsque ad hæc verba dictatum: Pater tãtum pater est, nec filius aliud est quàm filius, quia & cum dicitur similitudo patris,
†si. quãquam ostendat nullam interuenire dissimilitudinem, non tamen solus est pater, sed† habet similitudinem. Post hæc repetiui verba scripturæ rursus consyderanda atque tractanda. Et dixit deus: Faciamus ho-
Gene.1. minem ad imaginem & similitudinem nostram. Hucusque dictatum librum imperfectum reliqueram. Quod autem ibi sequitur, addendum putaui cum eum retractarem, nec sic tamẽ perfeci, sed hoc quoque addito imperfectum reliqui. Si enim perfecissem, saltem de omnibus operibus & verbis dei, quæ ad sextum diem pertinerent † disputassem. In hoc libro ea notare
†pertinẽte. quæ mihi displicent, vel defendere quæ aliis non bene M
intellecta displicere possunt, superfluum mihi visum est. Breuiter enim [potius] admoneo, vt illi duodecim libri legantur, quos longe postea episcopus feci, & ex ip-
†ergo. sis de isto iudicetur. Hic liber† sic incipit: De obscuris naturalium rerum.

De sermone dñi in mõte Cap. XIX. PEr idem tempus de sermone domini in monte secundum Matthæum, duo volumina scripsi. In quorum primo propter id quod scriptũ est: Bea-
Matth.5. ti pacifici, quoniam ipsi filij dei vocabũtur. Sapientia, inquam, cõgruit pacificis, in quibus iam ordinata sunt omnia, nullúsque motus aduersus rationem rebellis est, sed cuncta obtemperant spiritui hominis, cum & ipse obtemperet deo. Quod merito mouet quomodo dixerim: Non enim cuiquam prouenire in hac vita potest, vt lex repugnans legi mentis omnino non sit in membris. Quandoquidem etiam si ei sic resisteret spiritus hominis, vt in nullum eius laberetur assensum: non ideo tamen illa non repugnaret. Hoc ergo quod dictum est, nullum esse motum aduersus rationem rebellem: recte accipi potest id nunc agentibus pacificis domando concupiscentias carnis, vt ad istam pacem plenissimam quandoq; veniatur. Proinde quod
Lib.1. alio loco

A alio loco cum eandem sententiam euangelicam repe-
Matth.5. tens dixissem: Beati pacifici, quoniam ipsi filij dei vocabuntur, adiunxi dicens: Et ista quidem in hac vita compleri possunt, sicut completa esse in Apostolis credimus, sic accipiendum est, non vt in Apostolis hic viuentibus nullum carnis motũ arbitremur spiritui repugnasse, sed hactenus hic ista posse cõpleri, quatenus in Apostolis credimus esse completa, ea mensura scilicet perfectionis humanæ, quanta in hac vita potest esse perfectio. Nõ enim dictũ est, ista in hac vita cõpleri
θ ita. possunt, nam completa esse in Apostolis credimus, sed ita θ dictũ est, sicut cõpleta esse in Apostolis credimus, vt ita compleantur sicut in illis completa sunt, id est, quadam perfectione, cuius capax est ista vita, non sicut
†in illa quã. [complenda] sunt illa quæ† speramus pace plenissima,
1.Cor.15. quando dicetur: Vbi est mors contentio tua?
Lib.1. Alio loco
Ioan.3. quod interposui testimonium: Non enim ad mensuram dat deus spiritum, nondũ intellexeram de Christo proprie verius accipi. Aliis quippe hominibus, nisi ad mensuram daretur spiritus, nõ duplum peteret He-
Lib.1. lisæus quàm fuit in Helia. Item quod scriptum est: Iota
B vnum, aut† vnus apex nõ transiet à lege donec omnia
†&c. fiant: cum exponerem, nihil dixi posse aliud intelligi, nisi vehementem perfectionis expressionem. Vbi merito quæritur: Vtrũ ista perfectio sic possit intelligi, vt tamen verũ sit, neminem iam vtentem voluntatis arbitrio hic viuere sine peccato. A quo enim vsq; ad vnũ apicem lex perfici potest, nisi à quo fiunt vniuersa diuina mandata? Sed in eisdem mandatis est etiã quod
†dicere. iubemur orare†: Dimitte nobis debita nostra, sicut &
Matth.6. nos dimittimus debitoribus nostris. Quam orationem
Lib.1. vsque ad finem seculi tota dicit ecclesia. Omnia ergo mandata facta deputantur, quando quicquid non fit
Matth.5. ignoscitur. Sanè quod ait dominus: Quicunq; soluerit vnum de mandatis istis minimis, & docuerit sic homines &c. vsq; ad eum locum vbi ait: Nisi abundauerit iustitia vestra plusquã scribarum & pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorũ, multo melius & cõuenientius exposui in aliis posterioribus sermonibus meis, quod etiam hic retexere longum est. Ad hoc autem iste ibi perducitur sensus, vt eorum sit iustitia maior quàm scribarũ & pharisæorum, qui dicunt & non
C faciunt. De scribis quippe† & pharisæis alio loco ipse
†autem. Matth.23. dominus ait: Dicunt enim & non faciunt. Illud etiam melius intellexim° postea quod scriptũ est: Quia θ qui
θQuia. Lib.1. Matth.5. irascitur fratri suo. Codices enim Græci nõ habent, sine causa, sicut hic positum est, quãuis [idem] ipse sit sensus. Illud enim diximus intuendũ, quid sit irasci fratri suo, quoniam non fratri irascitur qui peccato fratris
Irasci fratri suo quid. irascitur. Qui ergo non peccato fratris † irascitur, sine
†fratri, non peccato. Lib.1. causa irascitur. Item quod dixi: Hoc & de patre & de matre & [de] cæteris vinculis sanguinis intelligendum est, vt in eis oderimus quod genus humanum nascendo & moriendo sortitum est, ita sonat, quasi non essent futuræ istæ necessitudines si nullo naturæ humanæ precedente peccato nemo moreretur. Quẽ sensum iam superius improbaui. Essent enim profecto cogita-
†cognationes. tiones† & affinitates, etiam si originali nullo existente peccato, sine morte crescerent & multiplicaretur genus
Luc.14. humanũ. Ac per hoc aliter soluenda est quæstio, cur dominus præceperit diligendos inimicos, cum alio loco pręcipiat odio habẽdos & parentes & filios, non sicut hic soluta est, sed sicut eam posterius sępe soluimus id est, vt diligamus inimicos lucrandos regno dei, & oderimus in propinquis, si impediũt à regno dei. Item

D de præcepto quo prohibetur vxor non dimitti, nisi Lib.1.
propter fornicationem: hic quidem scrupulosissime disputaui. Sed quam velit dominus intelligi fornicationem propter quam liceat dimittere vxorem, vtrũ eam quæ damnatur in stupris, an illam de qua dicitur: Per-
Psal.72. didisti omnem qui fornicatur abs te, in qua vtique &
1.Cor.6. ista est, neque enim non fornicatur à domino, qui tollens membra Christi, facit ea membra meretricis: etiã atq; etiam cogitandum est atq; requirendũ. Nec volo in re tanta tamq; ad dignoscendum difficili putare lectorem istam sibi nostram disputationem debere sufficere: sed legat & alia, siue nostra quæ postea scripta sunt, siue aliorum melius consyderata atq; tractata: vel ipse, si potest, ea quę hic merito mouere possunt, vigilãtiore atque intelligentiore mente discutiat. Non quia omne peccatum fornicatio est, neq; enim omnem peccantem deus perdit, qui quotidie sanctos suos exaudit, dicentes: Dimitte nobis debita nostra, cum perdat [omnem] qui fornicatur ab eo. Sed quatenus intelligenda
Matth.6. atque eliminanda† sit hæc fornicatio, & vtrum etiam
†al.elimãda al.limitãda. al.dãnãda. propter hanc liceat dimittere vxorem, latebrosissima
E quæstio est. Licere tamẽ propter istam quæ in stupris committitur, nulla quæstio est. Et vbi dixi hoc permissum esse, non iussum, non attendi aliam scripturam, di-
Lib.1. centẽ: Qui tenet adulteram, stultus & impius est. Nec
Prouer.18. sanè adulteram dixerim fuisse deputandam illã mulierem etiam posteaquam audiuit à domino: Nec ego
Ioan.8. te damnabo, vade, deinceps iam noli peccare: si hoc obedienter audiuit. Loco alio peccatum fratris ad mor-
Lib.1. tem: de quo dicit Ioannes Apostolus: Non pro illo di-
1.Ioan.5. co vt roget quis, ita definiui vt dicerem. Peccatum ergo θ fratris ad mortem puto esse cum post agnitionẽ
θ ergo. dei per gratiam domini nostri Iesu Christi quisque op-
De pe.di.5. ca.Si facer. dos. pugnat fraternitatem, & aduersus ipsam gratiam, qua
Peccatum ad mortem. 2.sen.di.43. ca.Est etiã. recõciliatus est deo inuidentiæ facibus agitatur. Quod quidem non confirmaui, quoniam hoc putare me dixi, sed tamen addendum fuit, si in hac tam scelerata mentis peruersitate fuierit hanc vitam: quoniam de quocunque pessimo in hac vita constituto, non est vtique desperandum, nec pro illo imprudenter oratur: de quo non desperatur. In secundo item libro: Nulli, in-
F quam, licebit ignorare dei regnum, cum eius vnigenitus nõ solũ intelligibiliter, sed etiam visibiliter in homine dominico de cœlo venerit, iudicaturus & θ viuos
θ et. & mortuos. Sed non video vtrum recte dicatur homo
Homo dominicus: 1. Tim.2. dominicus, qui est mediator dei & hominum, homo Christus Iesus, cum sit vtique dominus: dominicus autem homo quis in eius sancta familia [non] potest dici. Et hoc quidem vt dicerem apud quosdam legi tractatores catholicos diuinorum eloquiorum. Sed vbicunque hoc dixi, dixisse me nollem. Postea quippe vi-
Lib.2. di non esse dicendum, quanuis nonnulla possit ratione defendi. Item quod dixi: Nullius enim ferè cõscientia deum potest odisse: video non fuisse dicendum. Multi
Psal.73. enim sunt de quibus scriptum est: Superbia eorum qui oderũt te. Alio loco in eo quod dixi: ob hoc dixisse dominum: Sufficit diei malitia sua, quia cibos sumere vr
Matth.6. †vrgebat. Lib.2. gebit† ipsa necessitas, quam propterea malitiam nominatam arbitror, quia pœnalis nobis est. Pertinet enim ad hanc fragilitatem quam peccando meruimus, non attendi etiam primis hominibus data fuisse in paradiso corporalia† alimenta, antequam istam mortis pœ-
†corporis. nam peccando meruissent. Sic enim erant immortales in corpore nondum spiritali, sed animali, vt tamen in eiusmodi immortalitate corporalibus alimentis vterentur.

G vterētur. Item quod dixi: Quā ſibi deus elegit glorioſam eccleſiam, nō habentem maculā neque rugā, non ideo dixi, quia nunc ex omni parte iam talis eſt, quāuis ad hoc electa non dubitetur, vt talis ſit quādo Chriſtus apparuerit vita eius, tūc enim & ipſa cum illo aparebit in gloria. Propter quam gloriam dicta eſt eccleſia glorioſa. Item quod dominus ait: Petite & accipietis, quærite & inuenietis, pulſate & aperietur vobis. operoſe quidem tria iſta quid inter ſe differant exponendum putaui; ſed longe melius ad inſtantiſſimam petitionem omnia referuntur. Hoc quippe oſtendit, vbi eodem verbo cuncta concluſit, dicens: Quanto magis pater veſter qui in cœlis eſt, dabit bona petentibus ſe. Non enim dixit, petentibus & quærentibus & pulſantibus. Hoc opus ſic incipit: Sermonem quem locutus eſt dominus.

Eph. 5. Lib. 2. Col. 3. Matth. 7. Lib. 2.

V Olens etiam cauſam Donatiſtarum ad ipſius humillimi vulgi & omnino imperitorum atq; idiotarū notitiam peruenire, & eorum quantū fieri poſſet per nos inhærere memoriæ, pſalmū qui eis cantaretur per Latinas literas feci. Sed vſq; ad V literam. Tales enim abecedarios appellant. Tres verò vltimas omiſi, ſed pro eis nouiſſimū quaſi epilogū adiūxi, tanquā eos mater alloqueretur eccleſia. Hypopſalma etiam quod reſpōdetur, & proœmium cauſæ, quod nihilominus cantatur, non ſunt in ordine literarū. Earum quippe ordo incipit poſt proœmiū. Ideo autē non aliquo carminis genere id fieri volui, ne me neceſſitas metrica ad aliqua verba quę vulgo minus ſunt vſitata cōpelleret. Iſte pſalm⁹ ſic incipit: Omnes qui gaudetis.

Pſalmus cōtra partem. Donati. Ca. XX. H

L Ibrum etiam cōtra epiſtolam Donati qui partis Donati ſecundus poſt Maiorinum epiſcopus apud Carthaginem fuit, eodē presbyterij mei tēpore ſcripſi, in qua epiſtola ille agit, vt non niſi in eius communione baptiſma Chriſti eſſe credatur, cui nos contradicimus. In hoc libro dixi in quodam loco de Apoſtolo Petro, quod in eo† tanquam in petra fundata ſit eccleſia, qui ſenſus etiam cantatur ore multorum in verſibus beatiſſimi Ambroſij, vbi de gallo gallinacio ait: Hoc ipſa petra eccleſia canente, culpam diluit. Sed ſcio me poſtea ſæpiſſime ſic expoſuiſſe quod à domino dictum eſt: Tu es Petrus & ſuper hanc petram ædificabo eccleſiam meam. vt ſuper hanc† intelligeretur quem confeſſus eſt Petrus dicēs: Tu es Chriſtus filius dei viui. ac ſi† Petrus ab hac petra appellatus, perſonam eccleſiæ figuraret†, quæ ſuper hanc petram ædificatur, & accepit claues regni cœlorum. Non enim dictum eſt illi: Tu es petra, ſed tu es Petrus, petra autem erat Chriſtus, quem cōfeſſus Simon, ſicut eum tota eccleſia cōfitetur, dictus eſt Petrus. Harum autē duarum ſententiarum quæ ſit probabilior eligat lector. Alio loco dixi: Nullius mortem deus quærit. quod ſic accipiendum eſt, quia homo ſibi acquiſiuit mortem deſerens deum, & acquirit qui non recurrit ad deum, ſecundum quod ſcriptum eſt: Deus mortem non fecit. Sed etiam illud non minus verum eſt. Vita & mors à domino deo eſt: vita ſcilicet à donāte, mors à vindicante. Item quod dixi: Donatum cuius epiſtolam refellebam, rogaſſe vt imperator inter ipſum & Cæcilianum tranſmarinos epiſcopos iudices daret: non ipſum, ſed alium Donatum, eiuſdem tamen ſchiſmatis hoc feciſſe probabilius inuenitur. Ille autem non erat Carthaginenſis Donatiſtarum epiſcopus, ſed à Caſis nigris, qui tamen primus apud Carthaginem ipſum nepharium ſchiſma promiſit†. Nec ſanè Donatus Carthaginenſis vt Chriſtiani rebaptizarētur, inſtituit: quod ego eum inſtituiſſe crediderā quando eius epiſtolæ reſpondebam. Nec de libro Sapientiæ ipſe abſtulit dimidiam ſententiā†, verba ad rem neceſſaria, vbi cum ſcriptum ſit: Qui baptizatur à mortuo, & iterum tangit eum†, quid proficit lauatio eius. iſte ſic poſuit tanquā ſcriptum ſit†: Qui baptizatur à mortuo, quid proficit lauatio? [eius.] Nos autem & antequam eſſet pars Donati ſic habuiſſe codices plurimos, verumtamen Aphros, vt non eſſet in medio, & iterū tangit, [illum.] poſtea didicimus. Quod ſi tunc ſciſſem, non in iſtum tanquā in furē diuini eloquij, vel violatorem tanta diximſſem. Hic liber ſic incipit: Abs te ipſo præſente audieram.

Matth. 16. petra Chriſtus. †hunc. †ſic. †figuret. I cc 1. Cor. 10. cc Sapien. 1. Eccle. 11. †cōmiſit. Contra epiſtolam Donati hereticī Cap. XXI. K Eccle. 34. †de media ſententia. †illum. †eſſet.

E Odem tempore venerunt in manus meas quædam diſputationes Adimātiī, qui fuerat Manichæi diſcipulus, quas conſcripſit aduerſus legem & prophetas, velut contraria eis euangelica & apoſtolica ſcripta demonſtrare conatus. Huic ergo reſpondi, verba eius apponens† eiſq; reddens reſponſionē meā. Quod opus vno volumine concluſi, & in eo quibuſdā quæſtionibus non ſemel ſed iterum reſpōdi, quoniam quod primū reſponderam perierat, & tunc inuentum eſt, cum iam iterū reſpondiſſem. Aliquas ſanè earundē quæſtionum popularibus eccleſiaſticis ſermonib⁹ ſolui, adhuc etiam quibuſdā non reſpondi. Aliquæ remāſerunt, quæ rebus aliis magis vrgentibus prætermiſſa† ſunt, cumulo quoque obliuionis adiuncto. In hoc ergo dixi: Certis enim quibuſdam vmbris & figuris rerum ante domini aduentum ſecundum mirabilem atq; ordinatiſſimam diſtributionem temporum populus ille tenebatur qui teſtamentum vetus accepit, tamen in eo tanta prædicatio & pronunciatio noui teſtamenti eſt, vt nulla in euangelica atque apoſtolica diſciplina reperiantur. quanuis ardua & diuina præcepta & promiſſa, quæ illis etiam libris veteribus deſint. Sed addendū erat atque dicendum, vt penè nulla in euangelica atq; apoſtolica doctrina reperiantur, quanuis ardua & diuina præcepta & promiſſa, quæ illis etiam libris veteribus deſint. Quid eſt enim quod in ſermone euangelico in monte dominus dicit: Audiſtis quia dictum eſt antiquis hoc, ego autē dico vobis hoc, ſi nihil ipſe amplius præcepit quàm præceptum eſt in illis veteribus libris? Deinde regnum cœlorum illi populo fuiſſe promiſſum non legimus in iis quæ promiſſa ſunt lege data per Moyſen in monte Sina, quod proprie vetus dicitur teſtamentum, quod præfiguratum dicit Apoſtolus per ancillam Saræ & filium eius, ſed & ibi figuratum eſt, & nouum per ipſam Saram & filiū eius. Proinde ſi figurę diſcutiantur, omnia ibi prophetata reperiuntur, quæ ſunt præſentata vel expectantur præſentanda per Chriſtum. Verumtamen propter quædam præcepta non figurata, ſed propria, quæ non in vetere teſtamento, ſed in nouo inueniuntur, cautius & moderatius diceretur, penè nulla, quàm nulla hic eſſe quę nō ſint & illic, quāuis &† illic ſint illa duo præcepta de dilectione dei & proximi, quo rectiſſime omnia & legitime† & prophetica & euangelica & apoſtolica referuntur. Item quod dixi: Tribus modis in ſcripturis ſanctis filiorum nomen accipitur, minus conſyderate dictum eſt, & alios enim quoſdā modos ſine dubio prætermiſimus, ſicut dicitur filius gehennę, vel filius adoptiuus. Quæ vtique nec ſecundum naturam, nec ſecūdum doctrinam, nec ſecundum imitationem dicūtur. Quorum trium modorum tanquam ſola ſint exempla reddidimus. Secundum naturam, ſicut Iudæi filij Abrahæ:

Contra Adimantū Manichæi diſcipulum. Cap. XXII. †ponens. †vetera exēplaria habēt Adamātius. L †prætermiſſę. Cap. 3. Matth. 5. M Exod. 19. Galat. 4. 6, &. †legitima. Cap. 5. Filiorum nomeñ in ſcripturis ſanctis tribus modis accipitur. Matth. 23. Rom. 8. Ioan. 8.

A Abrahæ: ſecundum doctrinā, ſicut filios ſuos quos euāgelium docuit Apoſtolus vocat: ſecundum imitationē, ſicut filij Abrahæ nos ſumus, cuius imitamur fidem. Quod autem dixi: Cum induerit incorruptionem & immortalitatē, iam non caro & ſanguis erit. ſecundū corruptionem carnalem dictum eſt, carnem non futuram, non ſecundum ſubſtantiam, ſecundum quam [&] domini corpus etiam† poſt reſurrectionem caro appellata eſt. Alio loco: Niſi quiſq;, inquam, voluntatē mutauerit, bonum operari non poteſt, quod in noſtra poteſtate eſſe poſitū alio loco dominus docet, vbi ait: Aut facite arborem bonam & fructū eius bonum, aut facite arborem malam & fructum eius malum. Quod nō eſt contra gratiam dei quam prædicamus. In poteſtate quippe hominis eſt mutare in melius voluntatem: ſed ea poteſtas nulla eſt niſi à deo detur, de quo dictū eſt: Dedit eis poteſtatem filios dei fieri. Cum enim hoc ſit in poteſtate quod cum volumus facimus, nihil tam in poteſtate quàm ipſa voluntas eſt, ſed præparatur volūtas à domino. Eo modo ergo dat poteſtatem. Sic intelligendum eſt & quod dixi poſtea: In noſtra poteſtate eſſe, vt vel inſeri bonitati† dei, vel excidi eius ſeueritate mereamur, quia in poteſtate noſtra non eſt, niſi quod noſtram ſequitur voluntatem. Quæ cum fortis & potens præparatur à domino, facile fit opus pietatis, etiam quod difficile atq; impoſſibile fuit. Hic liber ſic incipit: De eo quod ſcriptum eſt.

1. Cor. 4. Galat. 4. 1. Cor. 15. Cap. 12. Luc. 24. 6, etiam. Cap. 26. 2. ſen. diſ. 28 cap. Alibi. Matth. 12. Ioan. 1. 2. ſen. diſ. 41. ca. ſi autem. B Cap. 27. 2. ſen. diſ. 28 cap. ſic etiā. †bonitate.

C Vm presbyter adhuc eſſem, contigit vt apud Carthaginē inter nos qui ſimul eramus, ad Romanos Apoſtoli epiſtola legeretur, & quædam interrogabar à fratribus, quibus cum ſicut poteram reſponderem, voluerūt ſcribi potius quæ dicebam, quàm ſine literis fundi. Vbi cum eis obtemperarem, liber vnus acceſſit ſuperioribus opuſculis meis. In quo libro: Quod autem ait, inquā, Scimus quia lex ſpiritalis eſt, ego autem carnalis ſum vænundatus ſub peccato. ſatis oſtendit non poſſe impleri legem, niſi à ſpiritalib⁹, quales facit gratia dei. Quod vtique non ex perſona Apoſtoli accipi volui, qui iam ſpiritalis erat: ſed hominis ſub lege poſiti, nondum ſub gratia. Sic enim prius hæc verba ſapiebam, quæ poſtea lectis quibuſdam diuinorum tractatoribus† eloquiorum, quorum me moueret authoritas, conſyderaui diligentius, & vidi etiam de ipſo Apoſtolo poſſe intelligi, quod ait: Scimus quoniam lex ſpiritalis eſt, ego autem carnalis ſum. Quod in eis libris quos cōtra Pelagianos nuper ſcripſi, quātum potui diligenter oſtendi. In iſto ergo libro & hoc quod dictum eſt: Ego autem carnalis ſum, & deinde cætera vſque ad eum locum, vbi dicit: Miſer ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia dei per Ieſum Chriſtum dominum noſtrum. Dixi hominem deſcribi adhuc ſub lege, nondum ſub gratia conſtitutum, benefacere volentem, ſed victum concupiſcentia carnis male facientem. A cuius concupiſcētiæ dominatu nō liberat, niſi gratia dei per Ieſum Chriſtum dominum noſtrum dono ſpirituſſancti, per quē diffuſa charitas in cordibus noſtris vincit carnis concupiſcentias, ne conſentiamus eis ad male faciendum, ſed potius bona faciam⁹. Vndelquidem [iam euertitur hæreſis Pelagiana, quæ vult, non ex deo nobis, ſed ex nobis eſſe charitatem, qua bene ac pie viuimus. Sed in illis libris quos aduerſus eos ædidimus, etiam ſpiritalis hominis iamq; ſub gratia conſtituti melius intelligi verba iſta monſtrauimus, propter carnis corpus, quod ſpiritale nōdum eſt, erit autem in reſurrectione mortuorum, & propter [ipſam] carnis concupiſcentiam, cum qua ita confligunt ſancti, non ei conſentientes ad malum, vt tamen eius motibus quibus repugnātibus reſiſtunt, non careant in hac vita. Non eos autem habebunt in illa, vbi abſorbebitur mors in victoria. Propter hanc itaque concupiſcentiam motūſque ipſos [quibus ita reſiſtitur, vt tamen ſint in nobis, poteſt quiſque ſanctus iam ſub gratia poſitus, dicere iſta omnia quæ hic eſſe dixi verba hominis nondum ſub gratia poſiti, ſed ſub lege. Quod hic oſtendere longum eſt, & hoc vbi oſtenderim dictum eſt. Item diſputans quid elegerit deus in nondum nato, cui dixit ſeruiturum eſſe maiorem, & quid in eodem maiore ſimiliter nondum nato reprobauerit, de quibus propter hoc cōmemoratur, quanuis longe poſtea prolatum propheticum teſtimonium: Iacob dilexi, Eſaū autem odio habui. ad hoc perduxi ratiocinationem vt dicerem, Non ergo elegit deus opera cuiuſquam in præſentia, quæ ipſe daturus eſt, ſed fidem elegit in præſcientia, vt quem ſibi crediturum eſſe præſciuit, ipſum elegerit cui ſpiritum ſanctum daret, vt bona operando etiam vitam æternam conſequeretur. Nondum diligentius quæſiueram, nec adhuc inueneram qualis ſit electio gratiæ: de qua idem dicit Apoſtolus: Reliquiæ per electionem gratiæ ſaluæ factæ ſunt, quæ vtique non eſt gratia ſi eam merita vlla præcedant, ne iam quod datur, non ſecundum gratiam, ſed ſecundum debitum reddatur potius meritis quàm donetur. Proinde quod continuo dixi: Dicit enim idem Apoſtolus: idem deus qui operatur omnia in omnibus. Nuſquam autem dictum eſt, deus credit omnia in omnibus: ac deinde ſubiunxi, Quod ergo credim⁹, noſtrum eſt: quod autem bonum operamur illius eſt, qui credentibus dat ſpiritum ſanctum. Profecto non dicerem ſi iam ſcirem etiam ipſam fidem inter dei munera reperiri, quæ dantur in eodem ſpiritu. Vtrunque ergo noſtrum eſt propter arbitrium voluntatis, & vtrunque tamen datum eſt per ſpiritum fidei & charitatis. Neque enim ſola charitas, ſed ſicut ſcriptum eſt: Charitas cum fide à deo patre & domino noſtro Ieſu Chriſto. Et quod paulopoſt dixi: Noſtrum eſt enim credere & velle, illius autem dare credentibus & volentibus facultatem bene operandi per ſpiritum ſanctum, per quem charitas diffunditur in cordibus noſtris. verum eſt quidem: ſed eadem regula, & vtrunque ipſius eſt, quia ipſe præparat voluntatem, & vtrunque noſtrum: quia non fit niſi volentibus nobis. Ac per hoc quod etiā poſteà dixi: Quia neque velle poſſum⁹ niſi vocemur, & cum poſt vocationem voluerimus, non ſufficit voluntas noſtra & curſus noſter, niſi deus & vires currētibus præbeat, & perducat quò vocat. Ac deinde ſubiunxi: Manifeſtum eſt ergo, non volentis neque currentis, ſed miſerentis dei eſſe quod bene operamur. omnino veriſſimum eſt. Sed parum de ipſa vocatione diſſerui, quæ fit ſecundum propoſitum dei. Non enim omnium qui vocantur talis eſt, ſed tantum electorum. Itaque quod paulopoſt dixi: Sicut enim in iis quos eligit deus, non opera, ſed fides inchoat meritum, vt per munus dei bene operentur: ſic in iis quos damnat, infidelitas & impietas inchoat pœnæ meritum, vt per ipſam pœnam etiam male operentur. veriſſime dixi. Sed fidei meritum etiam ipſum eſſe donum dei, nec putaui quærendum eſſe, nec dixi. Et alio loco: Cuius enim miſeretur, inquam, facit eum bene operari, & quem obdurat, relinquit eum vt mala† operetur. Sed & illa miſe-

Rom. 7. Li. expo. in epiſtola ad Roma. 42. C †tractatib⁹. Rom. 7. Rom. 7. Rom. 5. 1. Cor. 15. D Cap. 60. 2. ſen. diſ. 41 ca. opinari. Rom. 9. Malach. 1. E Rom. 11. Cap. 61. 1. Cor. 12. Ephe. 6. Cap. 61. F Cap. 62. 1. Cor. 9. Cap. 62. Rom. 9. †male.

ricordia

G ricordia præcedēti merito fidei tribuitur,& iſta obdu-
ratio præcedenti impietati. Quod quidem verũ eſt,ſed
adhuc quærendum erat, vtrum & meritum fidei miſe
†al.de miſericordia dei veniat. ricordia dei præueniat†,id eſt,vtrum iſta miſericordia
ideo tantummodo fiat in homine, quia fidelis eſt, an
etiam facta fuerit vt fidelis eſſet. Legimus enim dicē-
1.Tim.1. 1.ſen.diſ.41. ca.multi. te Apoſtolo:Miſericordiam conſequutus ſum, vt fide-
lis eſſem. Non ait,quia fidelis eram. Fideli ergo datur
quidem, ſed data eſt etiam vt eſſet fidelis. Rectiſſime
Cap.63. itaq; alio loco in eodem libro dixi: Quoniam ſi non
ex operibus,ſed miſericordia dei & vocamur vt creda
mus,& credentibus prēſtatur,vt bene operemur,nō eſt
gentibus iſta inuidenda miſericordia: quanuis minus
ibi diligenter de illa quæ per dei propoſitum fit voca-
tione tractauerim. Hic liber ſic incipit. Senſus hi ſunt
in epiſtola Pauli ad Romanos.

Expoſitio epiſtolę Pauli ad Galat. Ca.XXIIII

POſt hunc librum expoſui eiuſdem Apoſtoli epi-
ſtolam ad Galatas,nō carptim,id eſt, aliqua prę-
termittens,ſed cōtinuanter & totam. Hanc autē
expoſitionem vno volumine comprehendi. In quo il-
lud quod dictũ eſt: Priores ergo Apoſtoli veraces, qui
Cap.1. H non ab hominibus: ſed à deo per hominem miſſi ſunt,
per Ieſum Chriſtũ ſcilicet adhuc mortalem. Verax e-
tiam nouiſſimus Apoſtolus,qui per Ieſum Chriſtũ to-
tum iam deum poſt reſurrectionē eius miſſus eſt. Pro-
pter immortalitatem dictũ eſt, totum iam deum, quā
poſt reſurrectionem habere cœpit, non propter diui-
nitatē ſemper immortalem, à qua nunquā receſſit, in
†cum. qua totus de⁹ erat,& tamē†moriturus adhuc erat. Hūc
Ca. eodem. autem ſenſum ſequētia manifeſtant. Adiunxi enim di
cens: Priores ſunt cęteri Apoſtoli per Ieſum Chriſtum
adhuc ex parte hominē,[id eſt],mortalem. Nouiſſimus
eſt Apoſtolus Paulus per Ieſum Chriſtum iam totum
deum,id eſt,ex omni parte immortalem. Hoc enim di
Galat.1. xi,exponens quod ait Apoſtolus: Non ab hominibus,
neque per hominē, ſed per Ieſum Chriſtum & deum
patrem,quaſi iam Ieſus Chriſtus non ſit homo. Sequi-
†illum. tur enim:Qui ſuſcitauit eum†à mortuis, vt hinc appa
reret cur dixerit,neque per hominem. Proinde propter
immortalitatem iam nunc non homo Chriſtus deus,
propter ſubſtantiā verò naturę humanæ,in qua aſcen-
1.Tim.2. dit in cœlum,etiam[nunc] mediator dei & hominum
I homo Chriſtus Ieſus,quoniam ſic veniet quomodo eũ
Act.1. viderunt[qui viderunt]euntem in cœlũ. Item quod di-
Cap.1. xi: Gratia dei eſt qua nobis donantur peccata vt recō-
ciliemur deo,pax autem qua reconciliamur deo,ſic ac-
cipiendum eſt,vt tamen ſciamus etiam vtrũq; ad ge-
neralem dei gratiam pertinere, quomodo in populo
dei aliud ſpecialiter Iſraël,aliud Iudas, & tamen vtrũ-
que generaliter Iſraël. Item cum exponerem: Quid er
go lex tranſgreſſionis gratia poſita eſt, ita diſtinguen-
dum putaui,vt interrogatio eſſet. Quid ergo? Ac dein-
Cap.3. de reſponſio,Lex trāſgreſſiōis gratia poſita eſt. Quod
quidem non abhorret à vero,ſed melior mihi videtur
iſta diſtinctio,vt interrogatio ſit,Quid ergo lex? & in-
feratur reſponſio: Tranſgreſſionis gratia poſita eſt.
Cap.5. Quod autem dixi: Ordinatiſſime itaque ſubiunxit:
Quod ſi ſpiritu ducimini,non adhuc eſtis ſub lege, vt
intelligamus eos eſſe ſub lege, quorum ſpiritus ita con
cupiſcit aduerſus carnem,vt non ea quę volunt faciāt:
id eſt,non ſe teneant inuictos in charitate iuſtitiæ,ſed
à concupiſcente aduerſum ſe carne vincantur. Hoc ex
Galat.5. illo ſenſu eſt,quo ſentiebam id quod dictum eſt: Caro
concupiſcit aduerſus ſpiritum, & ſpiritus aduerſus car
nem. Hæc enim ſibi inuicem aduerſantur, vt non ea

quæ vultis faciatis, ad eos pertinere qui ſub lege ſunt, K
nondum ſub gratia. Adhuc enim nondum† intellexe- †non.
ram hæc verba, & illis qui ſub gratia ſunt non ſub le-
ge,propterea conuenire,quia & ipſi concupiſcētias car
nis,contra quas ſpiritu concupiſcunt, quanuis eis non
conſentiant, nollent tamen eas† habere ſi poſſent. Et †vllas.
ideo non quæcunque volunt faciunt, quia volunt eis
carere,nec poſſunt. Tunc enim eas non habebunt,quā-
do nec corruptibilem carnē. Hic liber ſic incipit: Cau-
ſa propter quam ſcribit Apoſtolus.

EPiſtolæ quoq; ad Romanos ſicut ad Galatas ex- Expoſitio epiſtolę Pauli ad Romanos īchoata. Cap.XXV.
poſitionem ſuſceperam†. Sed huius operis ſi per-
ficeretur, plures libri erant futuri. Quorum vnũ
in ſola diſputatione ipſius ſalutationis abſolui, ab ini- Matth.12.
tio ſcilicet vſque ad illud,vbi ait: Gratia vobis & pax à †ichoauerā.
deo patre† & domino noſtro†Ieſu Chriſto. Factum eſt †noſtro. †deeſt,noſtro.
quippe vt immoraremur cum vellemus ſoluere inci-
dentem ſermoni noſtro difficillimam quæſtionem de
peccato in ſpiritumſanctum,quod non remittatur ne-
que in hoc ſeculo,neque in futuro. Sed deinde alia vo-
lumina ceſſaui adiungere, exponendo epiſtolam totā,
ipſius operis magnitudine ac labore deterritus,& in a-
lia faciliora deflexus ſum. Ita factũ eſt, vt librũ quem L
feceram primum,relinquerem ſolum, cuius eſſe titulũ
volui,Epiſtolæ ad Romanos inchoatæ expoſitio. Vbi
quod dixi: Gratiam eſſe in remiſſione†peccatorum,pa †dimiſſione al. dimiſſionem.
cem verò in reconciliatione dei. Vbicunq; hoc dixi,nō
ſic accipiendum eſt, ac ſi pax ipſa & reconciliatio non
pertineat ad gratiam generalem: ſed quod ſpecialiter
nomine gratiæ remiſſionem ſignificauerit peccatorũ.
Sicut legem & ſpecialiter dicimus ſecundum quod di
ctum eſt:Lex & prophetæ, & generaliter, vt in ea ſint
& prophetæ. Hic liber ſic incipit:In epiſtola quam Pau
lus Apoſtolus ſcripſit.

ESt etiam inter illa quæ ſcripſimus quoddā pro- De diuerſis quæſtionib⁹, octogintatribus. Cap. XXVI.
lixum opus,quod tamen vnus deputatur liber,cu
ius eſt titulus:De diuerſis quæſtionibus octogin-
tatribus. Cum autem diſperſæ fuiſſent per chartulas
multas,quoniam ab ipſo primo tempore conuerſionis
noſtræ†, poſteaquam in Aphricam venimus, ſicut in- †meæ.
terrogabar à fratribus,quando me vacantem videbāt, †ſeruata.
nulla obſeruata†ordinatione dictatę ſunt, iuſſi eas iam al.nullo ſeruato ordine.
epiſcopus colligi,& vnum ex eis librum fieri,adhibitis M
numeris,vt quod quiſque legere voluerit, facile inue-
niat. Harum quęſtionum eſt. j. Vtrum anima à ſe-
ipſa ſit. ij. De libero arbitrio. iij. Vtrum deo au
thore ſit homo deterior. iiij. Quæ ſit cauſa vt ſit
homo deterior. v. Vtrum animal irrationale
beatum eſſe poſſit. vj. De malo. vij. Quæ pro-
prie in animante anima eſſe†dicatur. viij. Vtrum †deeſt,eſſe.
per ſe anima moueatur. ix. Vtrum corporeis ſenſi-
bus percipi veritas poſſit. In qua illud quod dixi: Om-
ne quod corporeus ſenſus attingit, quod & ſenſibile di
citur,ſine vlla intermiſſione temporis commutatur,
ſine dubio. verum quidem non eſt in corporibus reſur
rectionis incorruptibilibus, ſed nunc ea nullus noſtri
corporis ſenſus attingit, niſi forte diuinitus tale ali-
quid reueletur. x. Vtrũ corpus à deo ſit. xj. Qua-
re Chriſtus de fœmina natus ſit. xij. Locus† vbi ti- †xij.loco.
tulus eſt: Sententia cuiuſdam ſapientis. non eſt mea,
ſed quia per me innotuit quibuſdam fratribus, qui tūc
à me iſta diligentiſſime colligebāt†, & placuit eis, in- †cōſulebāt.
ter noſtra eam ſcribere voluerũt. Eſt autem cuiuſdam
Fontei Carthaginēſis,de mente mundanda ad vidēdũ
deum,quod paganus quidē ſcripſit, ſed Chriſtian⁹ ba-
ptizatus

A ptizatus mortuus eſt. xiij. Quo documento conſtet
2.ſen.diſ.35. ca.quod autē.& diſ.37. ca.cum ergo homines beſtiis excellere. xiiij. Non fuiſſe corpus
domini noſtri Ieſu Chriſti phantaſma. xv. De in-
tellectu. xvj. De filio dei. xvij. De ſcientia dei.
xviij. De trina vnitate. xix. De deo & creatura.
xx. De loco dei. xxj. Vtrum deus author mali nō
ſit. Vbi videndum eſt,ne male intelligatur quod dixi,
†quia. Mali author non eſt,qui † omniũ quæ ſunt author eſt,
quia inquantum ſunt, in tantum bona ſunt. Et ne hinc
putetur non ab illo eſſe pœnam malorum, quæ vtique
malum eſt iis qui puniuntur. Sed hoc ita dixi quem-
Sapien.1. admodum dictum eſt: Deus mortem non fecit. Cum
Eccleſiaſtici.11. alibi ſcriptum ſit:Mors & vita à domino deo eſt. Ma-
2.ſen.di.36. ca.Et ideo. & ca.quod aũt.1.ſen.di. 32.cap.prætcrea. lorum ergo pœna quæ à domino † deo eſt, malum eſt
quidem malis,ſed in bonis dei operibus eſt,quoniā iu-
ſtum eſt vt mali puniantur,& vtique bonum eſt:omne
quod iuſtum eſt. xxij. Deum non pati neceſſitatem.
†aliâs non habet,dño. xxiij. De patre & filio. Vbi dixi quod eam ipſe ge-
nuerit, qua ſapiens dicitur ſapientiam †: ſed melius
†aliâs,ſapiētia. iſtam quæſtionem in libro poſtea de trinitate tracta-
uimus. xxiiij. Vtrum & peccatum & recte factum in
B libero ſit volũtatis arbitrio. Quod ita eſſe omnino ve-
riſſimum eſt. Sed vt ad recte faciendum liberum ſit,
dei gratia liberatur. xxv. De cruce Chriſti. xxvj.
De differentia peccatorum. xxvij. De prouidentia.
xxviij. Quare deus mundum facere voluerit. xxix.
†aliâs,deeſt in. Vtrum aliquid ſit ſurſum aut deorſum in † vniuerſo.
xxx. Vtrum omnia in vtilitatem hominum creata
ſint. xxxj. [Eum qui vt vult viuit, beatum eſſe.] Nec
Tulli⁹ offi.1 ipſa mea eſt, ſed Ciceronis: veruntamen quia & hæc
per me innotuit fratribus,inter iſta quæ colligebāt ſcri
pſerunt eam, volentes noſſe, quemadmodum virtutes
animi ab illo diuiſæ ac definitæ ſint. xxxij. Vtrũ rem
vllam alius alio magis intelligat, atq; ita eiuſdem rei
†aliâs,erat. per infinitum eat † intelligentia. xxxiij. De metu.
xxxiiij. Vtrum non aliud amādum ſit quàm metu ca-
Quid amādum ſit. rere. xxxv. Quid amandum ſit. In qua illud quod di-
xi,id eſſe amandum,quod nihil eſt aliud habere,quàm
noſſe,non ſatis approbo. Neque enim deum non habe-
1.Cor.3. Immò,neſcitis,dictũ eſt pro,noncōſyderatis. bant quibus dictum eſt: Neſcitis quia templum dei e-
ſtis vos, & ſpiritus dei habitat in vobis,nec tamē eum
nouerant, vel non ſicut noſcendus eſt nouerant. Item
C quod dixi,Nemo igitur beatā vitā nouit, & miſer eſt.
Nouit,dixi,quomodo noſcenda eſt. Nam quis eam pe
nitus neſcit,eorum duntaxat qui iam ratione vtuntur,
quandoquidem beatos ſe eſſe velle nouerunt. xxxvj.
De nutrienda charitate. Vbi dixi, Deus igitur & ani-
mus quo amatur, charitas proprie dicitur purgatiſſi-
ma & conſummata,ſi nihil aliud amatur. Quod ſi ve-
rum eſt,quomodo ergo Apoſtolus ait: Nemo vnquam
Ephe.5. carnem ſuam odio habuit? Et ex hoc admonet vt dili-
Dilectio ꝓprie. gantur vxores. Sed ideo dictum eſt,proprie dilectio di
citur,quoniam caro diligitur quidem, nec tamen pro-
prie,ſed propter animam cui ſubiacet ad vſum.nam &
ſi propter ſeipſam videtur diligi,cum eam nolumus eſ
ſe deformem,ad aliud referendum eſt decus eius,ad il-
lud ſcilicet,à quo decora ſunt omnia. xxxvij. De ſem
per nato. xxxviij. De conformatione animæ. xxxix.
De alimentis. xl. Cum animarum natura vna ſit,vn-
de hominum diuerſæ voluntates. xlj. Cum omnia
deus fecerit,quare non æqualiter fecerit. xlij. Quē-
admodum dei ſapientia dominus Ieſus Chriſtus & in
vtero matris fuerit & in cœlis. xliij. Quare filius dei
Matth.3. in homine apparuerit,& ſpiritusſanctus in columba.
xliiij. Quare tāto poſt venit dominus Ieſus Chriſtus.

Vbi cum generis humani tanquā vnius hominis æta- D
tes commemorarem,dixi,Nec oportuit venire diuini-
tus magiſtrum,cuius imitatione in mores optimos for
maretur,niſi tempore iuuentutis. Et adiunxi ad hoc va
lere, quod Apoſtolus dicit, ſub lege tanq̃ ſub pædago- Gal.3.
go paruulos cuſtoditos. Sed poteſt mouere cur alibi di- 1.de Gen.cōtra Manichęos. cap.23.
xerimus,Chriſtum in generis humani ſexta ætate tan
quā in ſenectute veniſſe. Hoc ergo quod de iuuentute
dictum eſt, ad vigorem feruoremq; fidei refertur, quæ Galat.5.
per dilectionem operatur: illud autem de ſenectute ad
temporum numerum. Poteſt enim intelligi vtrunq; in
vniuerſitate hominum,quod non poteſt in ętatibus ſin
gulorum. Sicut in corpore non poteſt eſſe ſimul & iu-
uentus & ſenectus, in animo autem poteſt:illa propter
alacritatem, iſta propter grauitatem. xlv. Aduerſus
Mathematicos. xlvj. De Ideis. xlvij. Vtrũ aliquan
do cogitationes noſtras videre poſſimus. Vbi quod di-
xi, angelica corpora, qualia nos ſperamus habituros,
lucidiſſima atque ætherea eſſe credendum eſt. Si hoc
ſine membris quæ nunc habemus, & ſine ſubſtantia,
quāuis incorruptibilis, tamen carnis accipiatur, erra-
tur. Multò autem melius in opere de ciuitate dei quæ- Li.23.ca.29.
ſtio iſta tractata eſt, de videndis cogitationibus no- E
ſtris. xlviij. De credibilibus. xlix. Quare filij Iſraël
ſacrificabant viſibiliter pecorum victimas. l. De æ-
qualitate filij. lj. De homine facto ad imaginem &
ſimilitudinem dei. Vbi quod dixi,Homo ſine vita non
recte appellatur,cum dicatur homo etiam cadauer ho
minis. Ergo ſaltem dicere debui, non proprie dicitur:
vbi dixi: non recte dicitur. Item quod dixi, Neque in-
ſcite diſtinguitur, quod aliud ſit imago & ſimilitudo
dei, qui etiam filius dicitur, † aliud ad imaginem & †aliâs,abeſt qui etiā filius dicitur.
ſimilitudinem dei, ſicut hominem factum accepimus.
Quod non ita intelligendum eſt, quaſi homo non di-
catur imago dei, cum dicat Apoſtolus: Vir quidem 1.Cor.11.
non debet velare caput, cum ſit imago & gloria dei.
ſed dicitur etiam ad imaginem dei, quod vnigenitus
non dicitur, qui tantummodo imago eſt non ad ima-
ginem. lij. De eo quod dictum eſt: Pœnitet me fe- Gene.6.
ciſſe hominem. liij. De auro & argento,quod Iſraëli- Exo.3.& 12.
tæ ab AEgyptiis acceperunt. liiij. De eo quod ſcri-
ptum eſt: Mihi autem adhærere deo bonum eſt. Vbi Pſal.72.
quod dixi. Quod autem eſt omni anima melius,id de- F
um dicimus, magis dici debuit, omni creato ſpiritu
melius. lv. De eo quod ſcriptum eſt: Sexaginta ſunt Canti.6.
reginæ,octoginta concubinæ,& adoleſcentularum† nō †aliâs, adoleſcentulæ, quarum.
eſt numerus. lvj. De annis quadraginta ſex ædifica-
ti templi. lvij. De centum quinquaginta tribus piſci Matth.24.
bus. lviij. De Ioanne Baptiſta. lix. De decem virgi
nibus. lx. De die autem illo & hora nemo ſcit,neque
angeli cœlorum, neque filius hominis, niſi ſolus pater.
lxj. De eo quod ſcriptum eſt in euangelio, turbas do- Matth.14.
minum in monte † pauiſſe de quinque panibus. Vbi †aliâs,eremo.
quod dixi duos piſces duas illas ſignificare perſonas,re Ioan.6.
giam ſcilicet & ſacerdotalem,ad quas etiam ſacroſan-
cta illa vnctio pertinebat: dicendum potius fuit, maxi
me pertinebat, quoniam vnctos aliquando legimus &
prophetas. Item quod dixi, Lucas qui tanq̃ aſcenden- Lucæ.3.
tem poſt abolitionem peccatorum ſacerdotem Chri-
ſtum inſinuauit, per Nathan aſcendit ad Dauid: quia Nathan Dauid.
Nathan propheta miſſus erat,cuius correptione Dauid
ipſius peccati abolitionem pœnitendo impetrauit. Nō
ſic accipiendum eſt tanq̃ ipſe fuerit Nathan propheta,
qui filius Dauid:quia nec hoc† dictũ eſt,quia ipſe pro- †aliâs,hic.
pheta miſſus erat,ſed dictũ eſt, Quia Nathan propheta

G missus erat: vt mysterium non in eodem homine, ſed in eodem nomine intelligatur. lxij. De eo quod ſcriptum eſt in euangelio [*Ioan.4.*]: quod baptizabat Ieſus plures quàm Ioannes, quanuis ipſe non baptizaret, ſed diſcipuli eius. Vbi quod dixi, Latro ille (cui dictum eſt à domino [*Lucæ.23. Deconſe.di.4.ca.baptiſmi.4.ſen.diſ.4.c.Sunt & alij.*]: Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiſo) qui nec ipſum baptiſmum acceperat. Hoc quidem & alios ante nos rectores ſanctæ eccleſiæ poſuiſſe in ſuis literis inuenimus, ſed quibus documentis ſatis poſſit oſtendi quòd non fuerit baptizatus ille latro, ignoro. De qua re in poſterioribus quibuſdam opuſculis noſtris [*lib.3.cap.6.*] diligentius diſputatum eſt, maxime in eo quod ad Vincẽtium Victorem de animę origine ſcripſimus. lxiij. De verbo. lxiiij. De muliere Samaritana [*Ioan.4.*]. lxv. De reſurrectione Lazari [*Ioan.12.*]. lxvj. De eo quod ſcriptum eſt: An ignoratis fratres, ſcientibus enim legem loquor, quia lex dominatur homini [*Roma.8.*], in quantum tempus viuit? vſque ad eum locum, in quo ſcriptum eſt: Viuificabit & mortalia corpora veſtra per inhabitantem ſpiritum eius in vobis. Vbi illud quod ait Apoſtolus: Scimus autem quia lex ſpiritalis H eſt, ego autem carnalis ſum. exponere volens, dixi, id eſt, carni conſentio, nondum ſpiritali gratia liberatus. Quod non ſic accipiendum eſt, quaſi ſpiritalis homo iam ſub gratia conſtitutus, etiam de ſeipſo non poſſit hoc dicere: Venundatus ſum ſub peccato. Quod enim operor non intelligo: Non enim quod volo bonũ hoc ago, ſed quod odio malum illud facio, & cætera quæ ſequuntur [*Roma.8.*] vſque ad eum locum vbi dictum eſt: Miſer ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Quod poſtea didici, ſicut iam ſum ante confeſſus.

Rurſus exponens quod ait Apoſtolus: Corpus quidem mortuum eſt propter peccatum [*Corp' mortuum.*]. Mortuum (inquam) corpus dicit, quandiu tale eſt, vt indigentia rerum tẽporalium moleſtet animam. Sed multo melius mihi poſtea viſum eſt θ.&θ ideo mortuum corpus dictum, quod habeat iam moriendi neceſſitatem, quam nõ habuit ante peccatum. lxvij. De eo quod ſcriptum eſt: Exiſtimo enim quod indignę ſint paſſiones huius tẽporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis. vſque ad illud † quod dictum eſt [*†id.*]: Spe enim ſalui facti ſumus. Vbi cum exponerem quod ſcriptum eſt: Et ipſa creatura liberabitur à ſeruitute interitus, dixi, Et ipſa creatura, id eſt, ipſe homo, cum iam ſignaculo imaginis propter peccatum amiſſo remanſit tantummodo creatura. Quod non ita accipiendum eſt quaſi totum amiſerit homo quod habebat imaginis dei. Nam ſi omnino non amiſiſſet, non eſſet propter quod diceretur: Reformamini in nouitate mentis veſtræ [*Roma.12.*]. Et, In eandem imaginem transformamur [*2.Cor.3.*]. Sed rurſum ſi totum amiſiſſet, nihil maneret vnde diceretur [*Pſal.38.*]. Quanquam in imagine ambulet homo, tamen vane conturbatur. Item quod dixi, ſpiritaliter ſummos angelos viuere, infimos verò animaliter: audacius dictum eſt de infimis quàm vt poſſit vel ſcripturis ſanctis, vel ipſis rebus oſtendi: quia & ſi forſitan poteſt, difficillime poteſt. lxviij. De eo quod ſcriptũ eſt: O homo tu quis es, reſpondeas [deo]? Vbi dixi, Quia etiam ſi leuioribus quiſque peccatis, aut certe quanuis grauioribus & multis, tamen magno gemitu & dolore pœnitendi miſericordia dei dignus fuerit, non ipſius eſt, qui ſi relinqueretur interiret, ſed miſerentis dei, qui eius precibus doloribúſque ſubuenit. Parum eſt enim velle, niſi deus K miſereatur: ſed deus non miſeretur, qui ad pacem vocat, niſi voluntas præceſſerit ad pacem. Hoc † dictum [*†hic.*] eſt poſt pœnitentiam. Nam eſt miſericordia dei etiam ipſam præueniens voluntatem: quæ ſi non eſſet, non præpararetur voluntas à domino. θ Et θ ad eam miſericordiam pertinet & ipſa vocatio quæ etiam fidẽ pręuenit. De qua paulo poſt cum agerem dixi, Hæc autem vocatio quæ ſiue in ſingulis hominibus, ſiue in populis atque in ipſo genere humano per temporum opportunitates operatur, altæ & profundæ [domini] operationis eſt & [ordinationis θ eſtθ. Quò pertinet etiam illud, In vtero ſanctificaui te & cum eſſes in renibus patris tui, vidi te [*Hier.1*]. Et, Iacob dilexi, Eſaũ autem odio habui [*Roma.9. Malac.1.*] & cætera: Quanuis teſtimonium illud, Cum eſſes in renibus patris tui, vidi te. vnde mihi tanquam ſcriptũ ſit, occurrerit, neſcio. lxix. De eo quod ſcriptum [eſt] Tunc & ipſe filius ſubiectus erit ei qui illi ſubiecit omnia. lxx. De eo quod Apoſtolus dicit, Abſorpta eſt mors in victoria † [*1.Co.15. †victoriam*], θ Vbi eſt mors victoria tua θ, vbi eſt mors contentio tua? vbi eſt mors aculeus tuus? Aculeus autem mortis peccatum θ eſtθ, virtus verò peccati lex. L lxxj. De eo quod ſcriptum eſt: Inuicem onera veſtra portate, & ſic adimplebitis legem Chriſti [*Gala.6.*]. lxxij. De temporibus æternis. lxxiij. De eo quod ſcriptum eſt: Et habitu inuentus vt homo [*Philip.2.*]. lxxiiij. De eo quod ſcriptum eſt in epiſtola Pauli ad Coloſſen [*Colo.1.*]. In quo habemus redemptionem & remiſſionem peccatorum, qui eſt imago dei inuiſibilis. lxxv. De hæreditate dei. lxxvj. De eo quod Apoſtolus Iacobus dicit [*Iacobi.2.*]: Vis autem ſcire homo inanis, quia fides ſine operibus ocioſa eſt. lxxvij. De timore, vtrum peccatum ſit. lxxviij. De pulchritudine ſimulacrorum. lxxix. Quare magi Pharaonis fecerũt miracula quędam [*Exo.7.*] ſicut Moyſes famulus dei. lxxx. Aduerſus Apollinariſtas. lxxxj. De quadrageſima & quinquageſima. lxxxij. De eo quod ſcriptum eſt: Quem enim diligit dominus † corrigit †, flagellat autem omnem filium quem recipit [*Heb.13. †deus. †corripit.*]. lxxxiij. De coniugio in eo quod dominus ait [*Matth.19.*]: Si dimiſerit vxorẽ ſuam excepta cauſa fornicationis. M Hoc opus ſic incipit, Omne verum.

Item de mendacio ſcripſi librum [*De mendacio. Cap. XXVII.*], qui & ſi cum aliquo labore intelligitur, habet tamen non inutilem ingenij & mentis exercitationem, magíſque moribus ad veriloquium diligendum proficit. Hunc quoque auferre ſtatueram de opuſculis meis, quia [&]obſcurus & anfractuoſus, & omnino moleſtus mihi videbatur, propter quod eum nec ædideram. Deinde cum poſtea ſcripſiſſem alterũ, cuius titulus eſt, Contra mẽdacium. multo magis iſtum non eſſe decreuerã & iuſſeram, ſed non eſt factum. Itaque in iſta retractatione opuſculorum meorũ, cum eum incolumẽ reperiſſem, etiam ipſum retractatũ manere præcepi. maxime quia in eo nonnulla ſunt neceſſaria, quæ in illo altero non ſunt. Propterea verò illius inſcriptio eſt, Contra mendacium: iſtius autem, De mendacio. quoniã per illum totum oppugnatio eſt aperta mendacij: iſtius autẽ magna pars in inquiſitionis diſputatione verſatur. Ad eũdem tamen finem vterq; dirigitur. Hic liber ſic incipit, Magna quæſtio eſt de mendacio.

A

DIVI AVRELII AVGVſtini Hipponenſis Epiſcopi Retractationum Liber Secundus.

LIBRORVM quos epiſcop' elaboraui, primi duo ſunt ad Simplicianum eccleſiæ Mediolanenſis antiſtitem [*De diuerſis quæſtionib' ad ſanctum Simplicianũ Cap.I.*], qui beatiſſimo ſucceſſit Ambroſio, de diuerſis quæſtionibus, quarũ duas ex epiſtola Pauli Apoſtoli ad Romanos in primum librum contuli [*In li. de prædeſtinatiõe ſanctorum. caput.4.*]. Harũ prior eſt de eo quod ſcriptum eſt: Quid ergo dicemus? Lex peccatũ eſt? Abſit. vſq; ad illud vbi ait [*Roma.7. li.1.ad Simplicianũ.q.1*]: Quis me liberabit de corpore mortis hui'? Gratia dei per Ieſum Chriſtũ dñm noſtrũ. In qua illa Apoſtoli verba, lex ſpiritalis eſt, ego autem carnalis ſum, & cætera, quibus caro contra ſpiritum confligere oſtenditur, eo modo expoſui, tanquam homo deſcribatur adhuc ſub lege, nondum ſub gratia conſtitutus. Longe enim poſtea & ſpiritalis hominis, & hoc probabilius, B eſſe poſſe illa verba cognoui. Poſterior in hoc libro quæſtio eſt, ab eo loco vbi ait, non ſolum autem illa, ſed & Rebecca ex vno concubitu habens Iſaac patris noſtri [*Roma.9.*]. vſque ad illud vbi ait: Niſi dominus zebaoth reliquiſſet nobis ſemen [*Eſaiæ.1. li.1.ad Simpli.quæſt.2.*]: ſicut Sodoma facti eſſemus, & ſicut Gomorra ſimiles fuiſſemus, In cuius quæſtionis ſolutione laboratum eſt quidem pro libero arbitrio voluntatis humanæ, ſed vicit dei gratia. Nec niſi ad illud potuit perueniri, vt liquidiſſima veritate dixiſſe intelligatur Apoſtolus: Quis enim te diſcernit [*1.Cor.4*]? Quid autem habes quod non accepiſti? Si autem accepiſti, quid gloriaris quaſi non acceperis? Quod volens etiam martyr Cyprianus oſtendere, hoc totum ipſo titulo definiuit, dicẽs. In nullo gloriandum, quãdo noſtrum nihil eſt † [*†ſit.*]. In ſecundo libro tractantur cæteræ quæſtiones, & pro noſtra quantulacunque facultate ſoluũtur, quæ ſunt omnes de ſcriptura, quę regnorum appellatur. Harum prima eſt de eo quod ſcriptũ eſt: Et inſiluit ſpiritus domini in Saül [*1.Reg.10.& 16.*]. cum alibi dicatur, Et ſpiritus domini malus in Saül. Quam cum exponerem, dixi [*Lib.2.q.1.*]: Quanuis ſit in cuiuſque poteſtate quid velit, non eſt tamen in cuiuſquam poteſtate quid poſ- C ſit. Quod ideo dictum eſt, quia non dicimus eſſe in poteſtate noſtra, niſi quod cum volumus fit, vbi prius & maxime eſt ipſum velle. Sine vllo quippe interuallo temporis præſto eſt voluntas ipſa cum volumus, ſed hanc quoque ad bene viuendum deſuper accipimus poteſtatem, cum præparatur voluntas à domino. Secunda quæſtio eſt, quomodo dictum ſit: Pœnitet me quod conſtituerim regem Saül [*1.Reg.15.*]. Tertia, Vtrum ſpiritus immundus qui erat in pythoniſſa [*1.Reg.28.*], potuerit agere vt Samuël à Saüle videretur, & loqueretur cum eo. Quarta, de eo quod ſcriptum eſt [*2.Reg.7.*]: Intrauit rex Dauid, & ſedit ante dominum. Quinta, de eo quod dixit Helias [*3.Reg.17.*]: O domine teſtis huius viduæ, cum qua ego inhabito apud ipſam, tu male feciſti occidere filium eius. Hoc opus ſic incipit: Gratiſſimam planè.

Liber contra epiſtolam Manichæi, quam vocant fundamenti [*Contra epiſtolam quã vocãt fundamenti. Cap.II.*], principia eius ſola redarguit, ſed in cæteris illius partibus annotatiões vbi videbatur, affixæ[in vltimis verò anfractus omnes vbi videbatur exploſi]ſunt: quibus tota ſubuertitur, & quibus cõmone' rer, ſi quando contra totã ſcribere vacauiſſet. Hic liber ſic incipit: Vnum verum deum.

Liber de agõne Chriſtiano fratribus in eloquio D latino ineruditis humili ſermone conſcriptus eſt [*De agone Chriſtiano. Cap.III.*], fidei regulam continens & præcepta viuendi. In quo illud quod poſitum eſt [*cap.32.*], Nec eos audiamus qui carnis reſurrectionem futuram negant, & commemorant quod ait Apoſtolus Paulus [*1.Cor.15.*], Caro & ſanguis regnum dei non poſſidebunt, non intelligentes quod ipſe dicit Apoſtolus: Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem. Cum enim hoc factum fuerit, iam non erit caro & ſanguis, ſed cœleſte corpus. Non ſic accipiendum eſt, quaſi carnis non ſit futura ſubſtantia, ſed carnis & ſanguinis nomine ipſam corruptionem carnis & ſanguinis intelligendus eſt Apoſtolus nuncupaſſe, quæ vtiq; in regno illo non erit, vbi caro incorruptibilis erit. Quanuis & aliter poſſit intelligi, vt carnem & ſanguinem opera carnis & ſanguinis dixiſſe accipiamus Apoſtolum, & eos regnum dei nõ poſſeſſuros, qui perſeueranter iſta dilexerint. Hic liber ſic incipit: Corona victoriæ.

Libros de doctrina chriſtiana [*De doctrina chriſtiana. Ca.IIII.*], cum imperfectos comperiſſem, perficere malui quàm eis ſic relictis E ad alia tractanda † tranſire [*†retractãda*]. Compleui ergo tertium qui ſcriptus fuerat [*cap.25.*] vſque ad eum locum, vbi commemoratum eſt ex Euangelio teſtimoniũ de muliere [*Lucæ.13.*], quæ abſcondit fermentum in tribus menſuris farinæ, donec fermentaretur totum. Addidi etiam nouiſſimum librum, & θinθ quatuor libris opus illud impleui, quorum primi tres adiuuant vt ſcripturæ intelligantur: quartus autem quomodo quæ intelligimus proferenda ſint. In ſecundo ſanè libro de authore libri [*cap.8.*], quem plures vocant Sapientiam Salomonis, quod etiam ipſum ſicut Eccleſiaſticum Ieſus θ filius θ Sirach ſcripſerit, non ita conſtare, ſicut à me dictum eſt: poſtea didici, & omnino probabilius comperi non eſſe eius libri authorem. Vbi autem dixi, His quadraginta quatuor libris teſtamenti veteris terminatur authoritas, ex conſuetudine qua iam loquitur eccleſia, vetus teſtamentum appellaui: Apoſtolus autem non videtur appellare vetus teſtamentum [*Gal.4.*], niſi quod datum eſt θ ei θ in monte Sina. Et in eo quod dixi de temporum hiſtoria ſecundum Ambroſium ſoluiſſe quæſtionem [*Cap.28.*], tanquam coętanei fuerint Plato & Hieremias, me fefellit F memoria. Nam quid ille de hac re epiſcopus ſenſerit † [*†dixerit.*], in libro eius legitur, quem de ſacramentis ſiue de prophetia ſcripſit. Hoc opus ſic incipit: Sunt præcepta quædam.

Svnt duo libri mei, quorum titulus eſt contra partem Donati [*Cõtra partẽ Donati. Caput.V.*]. In quorũ primo libro dixi non mihi placere vlli' ſecularis poteſtatis impetu ſchiſmaticos ad cõmunionem violenter[vehementerq;]arctari. Quod † vere [*†Et.*] tunc mihi non placebat, quia nondum expertus eram, vel quantum mali eorũ auderet impunitas, vel quantum eis in melius mutãdis conferre poſſet diligẽtia diſciplinæ. Hoc opus ſic incipit, Quoniam Donatiſtæ nobis.

Confeſſionũ mearum libri xiij. [&]de malis & de bonis meis deum laudãt iuſtum & bonũ [*Confeſſionũ. Ca.VI.*], atq; in eum excitant humanum intellectum & affectum. interim quod[ad]me attinet, hoc in me egerunt cum ſcriberentur, & agunt cũ leguntur. Quid de illis alij ſentiant, ipſi viderint, multis tamen fratribus eos multum placuiſſe & placere ſcio. A primo vſq; ad decimum de me ſcripti ſunt. In tribus cæteris de ſcripturis ſanctis [*Gene.1.*], ab eo quod ſcriptum eſt: In principio fecit

G deus cœlum & terram, vsq; ad sabbati requiem. In. iiij.
Cap.6. libro, cum de amici morte animi mei miseriã confiterer, dicens quod anima mea † vna quodammodo facta
†nostra. fuerat ex duabus, & ideo (inquã) forte mori metuebam, ne totus ille moreretur, quẽ multum amauerã. quẽ mihi quasi declamatio leuis quàm grauis confessio videtur, quanuis vtcunque temperata sit hæc ineptia in eo
Cap.32. quod additum est, forte. Et illud in libro xiij. quod dixi firmamẽtum factũ inter spiritales aquas superiores, & corporales inferiores, non satis cõsyderate dictum est: Res autẽ in abdito est valde. Hoc opus sic incipit, Magnus es domine, & laudabilis valde.

Cõtra Faustũ Manichęũ blasphemantẽ legem
Cõtra Faustũ Manichęum. Ca. VII & prophetas, & eorum deum, & incarnationem Christi, scripturas autẽ noui testamenti, quibus conuincitur, falsatas esse dicẽtem, scripsi grande opus, verbis eius propositis, reddens responsiones meas, triginta & tres disputationes sunt, quas etiã libros cur nõ dixerim? Nã etsi sunt in eis aliqui per breues, tamẽ libri sunt. Vnus verò eorum, vbi à nobis aduersum eius criminationes patriarcharum vita defenditur, tãtæ pro-
H lixitatis est, quãtæ nullus ferè librorum meorũ. In libro
Ca.3.&li.28 ca.3.& 2. Retract.12.10. & 55. ergo tertio cum soluerẽ quæstionẽ, quomodo potuerit duos patres habere Ioseph, dixi quidẽ quod ex alio natus, ab alio fuerit adoptatus, sed genus quoq; adoptiõis
Deuter.25. dicere debui: sic enim sonat quod dixi, tanq̃ cum viuus adoptauerit alius pater. Lex autem filios etiam mortuis adoptabat, iubens vt fratris sine filiis mortui duceret frater vxorem, & fratri defuncto semen ex eadem suscitaret, quæ profecto de duobus vnius hominis patribus expeditior ibi redditur ratio. Vterini autem fratres fuerunt, in quibus hoc conrigit, vt vnius defuncti, qui vocabatur Heli, duceret alter vxorem, id est, Iacob, à quo Matthæus narrat genitum esse Ioseph: sed vterino fratri suo eum genuit, cuius filium Lucas dicit fuisse Ioseph, non vtiq; genitum, sed ex lege adoptiuum. Hoc in eorum literis inuentum est, qui recenti memoria post ascensionem domini de hac rescripserunt. Nam etiam nomen eiusdem mulieris, quæ peperit Iacob patrem Ioseph de priore marito Nathan, qui fuit pater Iacob, auus Ioseph secundum Matthæum: & de marito posteriore Melchi peperit Heli, cuius erat ado-
Aphricanus. Cap.24. ptiuus Ioseph, non tacuit Aphricanus. Quod quidem cum Fausto responderem, nondum legeram, sed tamen per adoptionem potuisse contingere, vt vnus homo duos haberet patres, dubitare nõ poteram. In duo-
I decimo & tertiodecimo de filio Noë secũdo qui est ap-
circa finem. & li.13.ca.10 pellatus Cham, ita disputatũ est, tanq̃ non in filio suo Chanaan, sicut scriptura demonstrat, sed in seipso fuerit à patre maledictus. In quartodecimo de sole & luna talia dicta sunt, tanq̃ sentiant, & ideo tolerent vanos adoratores suos, quanuis verba ibi accipi possint ab animali ad animale translata, modo locutionis qui vocatur Græce metaphora, sicut de mari scriptũ est, quod fremat in vtero matris suæ volens progredi, cum vtiq; non habeat voluntatem. In vndetricesimo, Absit inquã vt sit in membris sanctorum etiam genitalibus aliqua turpitudo. Dicuntur quidẽ inhonesta, quia non habent eã speciẽ decoris, quã mẽbra quæ in prõptu locata sunt:
†scriptis. 1.Cor.12. Roma.7. sed probabilior in aliis postea scripturis nostris †reddita ratio est, cur ea dixerit etiã Apostolus inhonesta, propter legẽ scilicet in membris repugnantem legi mẽtis quæ de peccato accidit, non de prima nostræ institutione naturæ. Hoc opus sic incipit, Faustus quidem fuit genere Afer.

K Contra Felicem Manichæum. Cap. VIII.

Contra manichæum quendã nomine Felicẽ præsente populo in ecclesia biduo disputaui. Hippo nem quippe venerat, eundẽ seminaturus errorẽ: vnus enim erat ex doctoribus eorum, quãuis ineruditus liberalibus literis, sed tamen versutior Fortunato. Gesta sunt ecclesiastica, sed inter meos libris cõputantur. Duo ergo libri sunt, In quorũ secundo disputatum est de libero volũtatis arbitrio, siue ad malum † operãdum, siue ad bonum: sed de gratia qua vere liberi sunt, de quibus scriptũ est: Si vos filius liberauerit, tunc vere
†male. liberi eritis. diligẽtius disputare, quoniam talis erat cũ
Ioan.8. quo agebamus, nulla sumus necessitate compulsi. Hoc opus sic incipit, Honorio Augusto.

De natura boni aduersus Manichęos. Cap. IX.

Liber de natura boni aduersus Manichæos est, vbi ostenditur naturam incommutabilem deum esse ac summum bonum, atq; ab illo esse cæteras naturas, siue spiritales, siue corporales, atq; omnes inquantum naturæ sunt, bonas esse: & quid, vel vnde sit malũ, & quãta mala Manichęi ponãt in natura boni, & quãta bona in natura mali, quas naturas finxit error ipsorum. Hic liber sic incipit, Summum bonum quo superius non est, deus est.

L Contra Secundinũ Manichæum. Cap. X.

Secundinus quidã, non ex eis quos Manichæi electos, sed ex eis quos auditores vocant, quẽ nec facie quidẽ nouerã, scripsit ad me velut amicũs, honorifice obiurgans quod oppugnarẽ literis illam hęresim, & admonens ne facerẽ, atq; ad eam potius sectandam exhortans, cum eius defensione, & fidei catholicæ reprehẽsione. Huic respondi. Sed quia in eiusdem opusculi capite non posui, quis cui scriberem †, non in epi-
†scriberet. stolis meis, sed in libris habetur. Illic ab exordio cõscri
†voluminis pta est etiam eius epistola. Huius autem libri † mei titulus est, Contra Secundinum Manichæũ, quod mea sententia omnibus quę aduersus illam pestem scribere potui, facile præpono. Hic liber sic incipit, Tua in me beneuolentia.

Cõtra Hilariũ tribunitiũ. Ca. XI.

Inter hæc Hilarius quidam vir tribunitius laicus catholicus, nescio vnde aduersus dei ministros, vt fieri
†quibus. assolet, irritatus, morem qui tunc esse apud Carthaginem cœperat, vt hymni ad altare dicerentur de psalmorum libro, siue ante oblationẽ, siue cum distribueretur populo quod fuisset oblatum, maledica reprehensione vbicunq; poterat lacerabat, asserens fieri nõ oportere. Huic respondi iubentibus fratribus, & vocabatur liber ipse, Contra Hilarium. Hic liber sic incipit, Qui dicunt mentionem.

M Quæstionũ euangeliorũ. Cap. XII.

Svnt quędam expositiones quorundã locorum ex euangelio secundũ Matthæum, & aliæ similiter secundum Lucã, in vnũ librũ illæ, in alterum istę redactæ sunt. Titulus autẽ operis huius est. Quęstiones euangeliorũ. Sed quare illa sola de supradictis euangelicis libris exposita fuerint, quæ his libris meis continentur, & quæ ista sint, prologus meus, adiunctis atque enumeratis eisdem quæstionibus, ita vt quisque legere quod voluerit, numeros secutus inueniat, satis indicat.
cap 27. Matth.29. In primo ergo libro in eo quod positum est, Dominum seorsum duobus discipulis suam retulisse passionẽ mendositas codicis nos fefellit. Nam duodecim scriptũ est, non duobus. In secundo libro volens exponere, quomodo duos patres potuerit habere Ioseph, cuius coniunx dicta est virgo Maria, illud quod perhibetur fratrem
Deut.25. duxisse defuncti fratris vxorem, vt ei semen secũdum legem suscitaret, ideo dixi esse infirmum, quoniam qui nasceretur, nomen defuncti lex eum iubebat accipere. non est verum. Nomen enim defuncti quod dictũ est, ad hoc

A ad hoc lex valere præcepit, vt eius filius diceretur, non
†vt. ad † hoc quod ille vocaretur. Hoc opus sic incipit, Hoc opus non ita scriptum est.

Annotationes in Iob. Cap. XIII.

Liber cuius est titulus, annotationes in Iob, vtrum meus habendus sit, an potius eorum qui eos sicut potuerunt vel voluerunt redegere in vnũ corpus descriptas de frontibus codicis, non facile dixerim. Suaues enim paucissimis intelligentibus sunt, qui tamen necesse est offendantur multa non intelligentes, quia nec ipsa verba quæ exponuntur ita descripta sunt
†exponantur. in multis locis, vt appareat quid exponatur †. Deinde breuitatem sentẽtiarũ tanta sequuta est obscuritas, vt eam lector vix ferre possit, quem necesse est plurima non intellecta transire. Postremò tam mẽdosum comperi opus ipsum in codicibus nostris, vt emendare non possem, nec æditum à me dici vellem, nisi quia scio fratres id habere, quorum studio non potuit denegari. Hoc opus sic incipit: Et opera magna erant ei super terram.

De catechizãdis rudib. Cap. XIIII
cap.18. Est etiam liber noster de cathechizandis rudibus hoc ipso titulo prænotatus. In quo libro vbi dixi,
B Nec angelus qui cũ spiritibus aliis satellibus suis superbiendo deseruit obedientiam dei, & diabolus factus est, aliquid nocuit deo, sed sibi. Nouit enim deus ordinare deserentes se animas. conuenientius diceretur, deserentes se spiritus, quoniam de angelis agebatur. Hic liber sic incipit: Petisti [à] me frater Deogratias.

De trinitate Cap. XV.

Libros de trinitate, quæ deus est, xv. scripsi per aliquot annos. Sed cum eorum duodecimũ nõdum perfecissem, & eos diutius tenerem q̃ possent sustinere qui vehementer [illos] habere cupiebant, subtracti sunt mihi minus emendati q̃ deberent ac possent, quando eos ædere voluissem. Quod posteaq̃ comperi, quia & alia eorum apud nos exemplaria remanserant, statueram eos iam ipse non ædere, sed sic habere, vt in alio aliquo opusculo meo quid mihi de his euenerit dicerem: vrgentibus tamen fratribus, quia † resistere non valui, emendaui eos quantum emendandos putaui, & compleui & ædidi, adiungens eis à capite epistolam, quam scripsi ad venerabilem Aureliũ episcopum Car
C thaginẽsis ecclesiæ: quo tanq̃ prologo exposui, & quod
caput.5. †amorem. accidisset, & quid facere mea cogitatione voluissem, & quid fratrum charitate cõpellente fecissem. In quorum libro. xj. cum de corpore visibilia agerem, dixi: Quocirca id amare alienari est, quod secundum morem † dictum est, quo aliquid sic amatur, vt eo fruẽdo [sic] existimet beatum se esse qui hoc amat. Nam non est alienari, in laudem creatoris amare speciem corporalem,
cap.10. vt ipso creatore fruens quisq; vere beatus sit. Itemq; in eodem vbi dixi: Nec autẽ quadrupedem memini, quia non vidi, sed phãtasiam talẽ facillime intueor, dũ alicui formæ volatili qualẽ vidi, adiũgo alios duos pedes,
Leuit.11. †cõputãtur quales itidem vidi. Hæc dicens non potui recolere volatilia quadrupedia, quæ lex commemorat. Neq; enim computat † in pedibus duo posteriora crura quibus locustæ saliunt, quas dicit mũdas, & ideo discernit ab immundis talibus volatilibus, quæ non saliunt illis cruribus, sicut sunt scarabei. Omnia quippe huiusmodi vo
Cap.10. 1.Cor.6 latilia quadrupedia vocantur in lege. In duodecimo velut expositio verborum Apostoli, vbi ait: Omne peccatum quodcunq; fecerit homo, extra corpus est. non mihi satisfacit: nec sic puto intelligendum quod dictũ est: Qui autem fornicatur, in corpus proprium peccat. tanq̃ ille hoc faciat, qui propter adipiscenda ea quæ per corpus sentiuntur, vt in his finẽ boni sui ponat, aliquid D agit. Hoc enim longe plura peccata cõplectitur, q̃ illa fornicatio quæ cõcubitu perpetratur illicito, de qua locutũ cum hoc diceret Apostolũ apparet. Hoc opus lex cepta epistola quę postmodũ ad eius caput adiũcta est, [sic incipit: Lecturis hæc quæ de trinitate disserimus.

Deconsensu Euangelistarum. Cap. XVI.

Per eosdem annos quibus paulatim libros de trinitate dictabam, scripsi & alios labore continuo, interponens eos illorum temporibus, in quibus sunt libri quatuor de consensu Euãgelistarum, propter eos qui tanquam dissentientibus calumniantur. Quorum primus liber aduersus eos scriptus est, qui tanquã maxime sapientẽ Christũ vel honorant, vel honorare se fingunt: & ideo nolũt euãgelio credere, quia nõ ab ipso illa conscripta sunt, sed ab eius discipulis, quos existimant ei diuinitatem qua crederetur deus errore tribuisse. In quo libro quod dixi ex Abraham cœpisse gen
Caput.14. tem Hebræorũ, est quidem & hoc credibile, vt Hebræi velut Habræi dicti esse videantur, sed ex illo verius intelliguntur appellati, qui vocabatur Heber, tanq̃ He-
Cap.11. E braei, de qua re in libro xvj. de Ciuitate dei satis disserui. In secũdo autem libro cum agerẽ de duobus patribus Ioseph, ab altero dixi genitum, ab altero adoptatũ. Sed dicendũ fuit alteri adoptatũ. Defuncto enim, quod
Cap.3. magis credendum est, secũdum legem fuerat adoptatus, quoniam qui eum genuit, eius matrẽ fratris defuncti coniugẽ duxerat. Itẽ vbi dixi, Lucas verò ad ipsum Dauid per Nathan ascendit, per quem prophetã deus peccatum illius expiauit. Per cuius nominis prophetã, dicere debui, ne putaretur idem fuisse, [homo] cũ alter fuerit. quanuis & ipse hoc vocaretur. Hoc opus sic incipit, Inter omnes diuinas authoritates.

Contra epistolã Parmeniani Donatistarũ episcopũ. Cap. XVII.

In tribus libris contra epistolam Parmeniani Donatistarum Carthaginiensis episcopi, successorisque Donati, quæstio magna versatur & soluitur, vtrum in vnitate & eorundem communione sacramẽtorum mali contaminent bonos, & quemadmodum [non] contaminent disputatur propter ecclesiã toto orbe diffusam, cui calumniando schisma fecerunt. In quorum
Cap.1.& 2. 1.Cor.5. libro tertio cum dissereretur, quomodo sit accipiẽdum quod ait Apostolus: Auferte malum ex vobisipsis, illud quod dixi, vt ex seipso quisq; auferat malũ, non sic est †
†esse. intelligendum, sed sic potius vt homo malus auferatur
F ex hominibus bonis, (quod fieri pro ecclesiastica disciplina, † satis græca lingua indicat, vbi sine ambiguitate
†fit per ecclesiasticã disciplinam. † hunc malum. scriptum est, vt intelligatur, hic malus, † non hoc malum, quãuis & secundum istum intellectum respõderim Parmeniano. Hoc opus sic incipit, Multa quidẽ & alia aduersus.

De baptismo. Cap. XVIII.

Contra Donatistas authoritate beatissimi episcopi & martyris [Cypriani] se defendere molientes, septẽ libros de baptismo scripsi, in quibus docui nihil sic valere ad refellẽdos Donatistas, & ad eorum [prorsus] ora claudenda, ne aduersus catholicam ecclesiam suum schisma defendãt, quomodo literas factũq; Cypriani. Vbicunq; autem in his libris commemoraui
Lib.1.ca.17. & li. .ca.18. & li. 4.ca.3. 4.& 10. ecclesiam non habentem maculam aut rugam, non sic accipiendum est quasi iam sit, sed quæ præparatur vt sit quando apparebit etiam gloriosa. Nunc enim propter quasdam ignorantias & infirmitates membrorũ suorum, habet vnde quotidie tota dicat: Dimitte nobis de-
Matth.6. Cap.22. bita nostra. In quarto libro cũ dicerẽ vicẽ baptismi posse habere passionẽ, nõ satis idoneũ posui illius latronis exemplum, qui vtrũ [non] fuerit baptizatus, incertum
Lucæ.23. Cap.51. 2.Tim.2. est. In libro septimo de vasis aureis & argẽteis in domo

G magna conſtitutis, ſenſum Cypriani ſecutus ſum, qui hæc accepit in bonis, in malis autem lignea & fictilia, ad illa referens quod dictum eſt: Alia quidem in honorem, ad hęc autem quod dictum eſt: Alia verò in cōtumeliam. Sed magis approbo quod apud Tychonium poſtea reperi vel aduerti, in vtriſq; intelligēdum, quædam in honorem, non ſola ſcilicet aurea & argētea, & rurſus in vtriſq; quædam in contumeliam, non vtique ſola lignea & fictilia. Hoc opus ſic incipit, In eis libris quos aduerſus.

Cōtra quod attulit Centurius à Donatiſtis. Ca. XIX.

CVm aduerſus partem Donati multa crebris diſputationibus ageremus, attulit ad eccleſiā quidam laicus tunc eorum nōnulla contra nos dictata vel ſcripta in paucis velut teſtimoniis, quæ ſuæ cauſæ ſuffragari putant. His breuiſſime reſpōdi. Huius libelli titulus eſt. Contra quod attulit Centurius à Donatiſtis. Et incipit ſic, Dicis eo quod ſcriptū eſt à † Salomone. (†in.)

Ad inquiſitiōes Iāuarij Cap. XX.

LIbri duo, quorum eſt titulus, Ad inquiſitiones Ianuarij, multa de ſacramētis cōtinēt diſputata, ſiue quę vniuerſaliter, ſiue quę particulariter, id eſt, nō H peræque in omnibus locis obſeruat eccleſia, nec tamen cōmemorari oīa potuerūt, ſed ſatis ad inquiſita reſponſum eſt. Quorū librorum prior epiſtola eſt, habet quippe in capite, quis ad quem ſcribat: ſed ideo inter libros annumeratur hoc opus, quoniam ſequens qui nomina noſtra non habet, multo eſt prolixior, & in eo multo plura tractantur. In primo igitur quod de manna dixi, quia vnicuiq; ſecundum propriā voluntatem in ore ſapiebat: non mihi occurrit vnde poſſit probari, niſi ex libro ſapientię, quē Iudęi non recipiūt in authoritatem canonicā, quod tamen fidelibus potuit prouenire, non illis aduerſus deum murmuratoribus, qui profecto alias eſcas non deſyderarēt, ſi hoc eis ſaperet māna quod vellēt. Hoc opus ſic incipit, Ad ea quæ me interrogaſti. (Cap. 3. Sap. 16. Exo. 16. Nume. 11.)

De opere monachorū Cap. XXI.

VT de opere monachorū librū conſcriberem, illa me neceſſitas compulit, quod cū apud Carthaginem monaſteria eſſe cœpiſſent, alij ſe ſuis manibus tranſigebant, obtemperantes Apoſtolo, alij verò ita ex oblationibus religioſorum viuere volebant, vt nihil operantes vnde neceſſaria vel haberent vel ſupplerent, ſed † potius implere præceptum euangelicum exiſtima I rent atq; iactarent, vbi dn̄s ait: Reſpicite volatilia cœli & lilia agri. Vnde etiā inter aliquot † inferioris propoſiti, ſed tamen ſtudio feruentes exiſtere cœperant tumultuoſa certamina, quibus eccleſia turbaretur, aliis hoc, aliis aliud defendentibus. Huc accedebat quod criniti erant quidam eorum, qui operandum non eſſe dicebant. Vnde contentiones, hinc reprehendentium, inde quaſi pugnantium pro partium ſtudiis augebantur. Propter hoc venerabilis ſenex Aurelius, eccleſiæ ipſius ciuitatis epiſcopus, vt hinc aliquid ſcriberem iuſſit, & feci. Hic liber ſic incipit, Iuſſioni tuæ ſancte frater Aureli. (†ſe. Matth. 6. †laicos.)

De bono cō iugali cōtra Iouinianū Ca. XXII.

IOuiniana hæreſis ſacrarum virginum meritū ęquādo pudicitiæ coniugali tantū valuit in vrbe Roma, vt nonnullas etiam ſanctimoniales de quarum pudicitia † ſuſpitio nulla proceſſerat †, deieciſſe in nuptias diceretur, hoc maxime argumento cum eas vrgeret dicens: Tu ergo melior quàm Sara, melior quàm Suſanna ſiue Anna? & cæteras commemorando teſtimonio ſanctæ ſcripturæ commendatiſſimas fœminas, quibus ſe illæ meliores, vel etiam pares cogitare non poſſent. Hoc modo etiam virorum ſanctorum ſanctum cœlibatum, commemoratione patrum coniugatorum & prædicatione frangebat. Huic monſtro ſancta eccleſia, K quæ ibi eſt, fideliſſime ac fortiſſime reſtitit. Remāſerant autem iſtæ diſputationes eius in quorundam ſermunculis ac ſuſurriis, quas palàm ſuadere nullus audebat. Sed etiam occulte venenis repentibus, facultate quam donabat dominus, occurrendum fuit: maxime quoniam iactabatur Iouiniano reſponderi non poſſe cum laude, ſed cum vituperatione nuptiarum. Propter hoc librum ædidi, cuius inſcriptio eſt, De bono coniugali. Vbi dē propagatione filiorum prius quàm homines mortem peccando mererentur, quoniam concubitus mortalium corporum res [eſſe] videtur, quæſtio magna dilata eſt. Sed in aliis poſtea literis noſtris, ſatis quantum arbitror explicatur. Dixi etiam quodā loco. Quod enim eſt cibus ad ſalutē hominis, hoc eſt, concubitus ad ſalutem generis, & vtrunque non eſt ſine delectatione carnali, quæ tamen modificata & temperantia refrenante, in vſum naturalem redacta, libido eſſe non poteſt. Quod ideo dictum eſt, quoniam libido nō eſt bonus & rectus vſus. Sicut enim malum eſt male vti bonis, ita bonum eſt bene vti malis. De qua re aliâs L maxime contra nouos hæreticos Pelagianos diligentius diſputaui. De Abraham quod dixi, Ex hac obediētia pater ille Abraham, qui ſine vxore non fuit, eſſe ſine vnico filio, & à ſe occiſo paratus fuit. nō ſatis approbo. Magis enim filium ſi eſſet occiſus, reſuſcitatione ſibi mox fuiſſe reddendum, crediđiſſe credendus eſt: ſicut in epiſtola legitur quæ eſt ad Hebræos. Hic liber ſic incipit: Quoniam vnuſquiſq; homo. (†impudicitia. †pręceſſerat. Gene. 11. Daniel. 13. Luc. 2. De bono cō iugali. ca. 22. De bono cō iugali ca. 16. Cap. 23. Heb. 11.)

De ſancta virginitate Ca. XXIII.

POſtea quàm ſcripſi de bono coniugali, expectabatur vt ſcriberem de ſancta virginitate, nec diſtuli, atque id dei munus & q̃ magnum, & quanta humilitate cuſtodiendum eſſet, vno ſicut potui volumine oſtendi. Hic liber ſic incipit: Librū de bono coniugali nuper ædidimus.

De Geneſi ad literam. C. XXIIII.

PEr idē temp⁹ de Geneſi libros. xij. ſcripſi ab exordio, donec de paradiſo dimiſſus eſt Adam, & flāmea rhomphæa poſita eſt cuſtodire viam ligni vitæ. Cum autem ad hoc vſq; vndecim libri peracti eſſent, duodecimum addidi, in quo diligentius de paradiſo diſputatum eſt. Titulus horū librorum inſcribitur: De Geneſi ad literam, id eſt, non ſecūdum allegoricas M ſignificatiōes, ſed ſecundum rerum geſtarum proprietatem. In quo opere plura quæſita quàm inuēta ſunt, & eorum quæ inuenta ſunt, pauciora firmata: cætera verò ita poſita, velut adhuc requirenda ſint. Hos ſanè libros poſterius cœpi, ſed prius terminaui q̃ de trinitate. ideo eos nunc ordine quo cœpi recolui. In quinto libro, & vbicūq; in eis libris poſui, de ſemine cui repromiſſum eſt, quod diſpoſitum ſit per angelos, in manu mediatoris: non ſic habet Apoſtolus, ſicut veriores codices poſt inſpexi, maxime græcos. De lege enim dictū eſt, quod tanquam de ſemine dictum, multi Latini codices habent per interpretantis errorem. In ſexto libro quod dixi, Adam imaginem dei, ſecundum quam factus eſt, perdidiſſe peccato. non ſic accipiendum eſt, tāquam in eo nulla remanſerit, ſed quod tam deformis, vt reformatione opus haberet. In duodecimo, de inferis magis mihi videor docere debuiſſe, quod ſub terris ſint, quàm rationem reddere cur ſub terris eſſe credantur, ſiue dicantur quaſi non ita ſit. Hoc opus ſic incipit, Omnis diuina ſcriptura bipertita eſt. (Cap. 19. ca. 27. & 28. caput. 33.)

Contra literas Petiliani Cap. XXV.

ANtequam finirem libros de trinitate, & libros de Geneſi ad literam, irruit cauſa reſpondendi literis. Petiliani Donatiſtæ, quas aduerſus

catholicam

A catholicam ſcripſit eccleſiam, † quam differre non potui. Et ſcripſi in hanc rem tria volumina, quorum primo primæ parti epiſtolæ ipſius, quam ſcripſit ad ſuos, quia non tota in noſtras manus venerat, ſed prior parua pars eius: quanta potui celeritate & veritate reſpondi. Etiam ipſa epiſtola eſt ad noſtros, ſed ideo inter libros habetur, quia cæteri duo in eadem cauſa libri ſunt. Poſtea quippe inuenimus totam, eique tāta diligentia reſpondi, quanta Fauſto Manichæo, verba ſcilicet eius ſub ipſius nomine prius ponens particulatim, & ſub meo per ſingula reſponſionem meam. Sed prius quod ſcripſeram, antequàm totam reperiremus, peruenit ad Petilianum, Et iratus reſponderi conatus eſt, in me potius dicens quicquid ei libuit, in cauſa verò omnino deficiens: quod cum poſſet collatis vtriuſque [noſtrum] ſcriptis facillime aduerti, tamen propter tardiores hoc ipſe reſpondendo demonſtrare curaui: ſic eſt additus eidem noſtro operi liber tertius. Hoc opus in primo libro ſic incipit, Noſtis nos ſæpe voluiſſe. In ſecundo autē ſic, Primis partibus epiſtolæ Petiliani. In tertio autem ſic, legi Petiliane lite- B ras tuas. (†fidem.)

Contra Creſconium Grāmaticū. Caput. XXVI.

GRammaticus etiam quidam Donatiſta Creſconius, cum inueniſſet epiſtolam meam, qua primas partes quæ in manus noſtras tūc venerat † epiſtolæ Petiliani redargui, putauit mihi eſſe reſpondendum, & hoc ipſum ſcripſit ad me. Cui operi citius † libris quatuor reſpondi, ita ſanê, vt tribus peragerem quod vniuerſa reſponſio flagitabat. Sed cum viderem me † ſola Maximianenſiū cauſa qua † ſuos ſchiſmaticos damnauerunt, & eorum alios † rurſus in ſuis honoribus receperint, baptiſmúmque ab eis extra ſuā communionem datum non repetiuerunt, reſpondere non poſſe † ad cuncta quæ ſcripſit, etiam quartum librū addidi, in quo idipſum quantum potui diligenter atq; euidenter oſtendi. Hos autem quatuor libros quando ſcripſi, iam contra Donatiſtas leges dederat Honorius imperator. Hoc opus ſic incipit, Quando ad te Creſconi. (†venerant. †eius. †de. †quòd. †aliquos. †reſponderi poſſe.)

Probationū & teſtimoniorum cōtra Donatiſtas. Caput. XXVII.

POſt hæc vt ad Donatiſtas perueniret contra eorum errorem & pro catholica veritate neceſſaria documenta curaui, ſiue de eccleſiaſticis, ſiue de publicis geſtis, ſiue de ſcripturis canonicis. Et primo ad illos eadem promiſſa direxi, vt ipſi ea ſi fieri poſſet C expoſcerent. Quæ cum veniſſent in eorum quorundā manus, neſcio quis extitit, qui ſuo nomine tā cito contra hoc ſcriberet, ita ſe confitens Donatiſtam, tāquam hoc vocaretur. Cui ego reſpondens, alium librum ſcripſi. Illa verò documenta quæ promiſeram, eidem libello quo [eadem] promiſeram iunxi, & ex vtroq; vnum eſſe volui, eúmque ſic ædidi, vt in parietib⁹ baſilicæ, quę Donatiſtarum fuerat, prius propoſitus legeretur: cuius titulus eſt, Probationum & teſtimoniorum cōtra Donatiſtas. in quo libro abſolutionem Felicis Aptugnenſis ordinatoris Cæciliani, nō hoc ordine poſuimus quo poſtea nobis claruit, conſulibus diligenter inſpectis, ſed tanquam poſt Cæcilianum fuerit abſolutus, cum ante ſit factum. Illud [etiam] quod cōmemorato Iudæ Apoſtoli teſtimonio vbi ait, Ij ſunt qui ſegregant ſemetipſos, animales, ſpiritum non habentes. adiunxi etiam dicens, De quibus Paulus apoſtolus dicit: Animalis autem homo non percipit ea quę ſunt ſpiritus dei, non ſunt iſti illis æquandi, quos omnino ab eccleſia ſchiſma præcidit. Iſtos quippe idem Apoſtolus Paulus paruulos dicit eſſe in Chriſto, quos nondum eſcam valentes capere, lacte nutrit [tamen:] illi autem non in filiis D paruulis, ſed in mortuis & perditis cōputandi ſunt, & † ſi quis eorum correctus eccleſiæ fuerit copulatus, recte de illo dici poteſt †, Mortuus erat, & reuixit: perierat, & inuētus eſt. Hic liber ſic incipit, Qui timetis conſentire eccleſiæ catholicæ. (Iudæ. 1. 1. Cor. 2. 1. Cor. 3. †vt. Luc. 15. †poſſit.)

Contra neſcio quē Donatiſtā. Ca. XXVIII.

ALterius libri quem ſupra commemoraui, titulum eſſe volui. Contra neſcio quem Donatiſtā, vbi ſimiliter de abſolutione ordinatoris Cæciliani verus ordo temporis non eſt. Illud etiam quod dixi, Ad multitudinem zizaniorum, vbi intelliguntur omnes hæretici: † minus habet vnam neceſſariam cōiunctionem. dicendum enim fuit, vbi intelliguntur etiam † omnes hæretici †, aut vbi intelliguntur etiā omnes hæreſes. Nunc verò ita dictum eſt, quaſi pręter eccleſiam tantummodo ſint zizania, non etiam in eccleſia, cū ipſa ſit regnū Chriſti, de quo collecturi ſunt angeli eius meſſis tempore omnia ſcandala. Vnde & Cyprianus martyr, Etſi videntur (inquit) in eccleſia eſſe zizania, non tamen impediri debet aut fides, aut charitas veſtra †, vt quoniā zizania eſſe in eccleſia cernimus, ipſi E de eccleſia recedamus. Quem ſenſum etiam aliâs nos, & maxime aduerſus eoſdem præſentes Donatiſtas in collatione defendimus. Hic liber ſic incipit, Probationes rerum neceſſariarum. (†hæreſes. †&. †hæreſes. †noſtra.)

Admonitio Donatiſtarū de Maximianiſtis. Ca. XXIX.

CVm viderem multos legendi labore impediri à diſcendo, q̃ nihil rationis [atq;] veritatis habeat pars Donati, libellum breuiſſimū feci, quo eos de ſolis Maximianiſtis admonendos putaui, vt poſſet facilitate deſcribendi in manus plurium peruenire, & ipſa ſui breuitate facilius commendari memoriæ cui titulum impoſui, Admonitio Donatiſtarū de Maximianiſtis. Hic liber ſic incipit: Quicunque calumniis hominum.

De diuinatiōe dæmonum. Cap. XXX.

PEr idem tempus accidit mihi ex † quadam diſputatione neceſſitas, vt de diuinatione dæmonum libellū ſcriberē, cuius titulus iſte ipſe eſt. In eius autem quodam loco [vbi] dixi, Dæmones aliquando & hominum diſpoſitiones non ſolū voce prolatas, verū etiam cogitatione conceptas, cum ſigna quędā ex animo exprimuntur, in corpore tota facilitate perdiſcere. Rem dixi occultiſſimā audaciore aſſeueratione, q̃ debui. nam peruenire iſta ad notitiam dęmonū, per non- F nulla etiam experimenta compertum eſt. Sed vtrum ſigna quædam dentur ex corpore cogitantiū illis ſenſibilia, nos autem latentia, an alia vi & ea ſpiritali iſta cognoſcant, aut difficillime poteſt ab hominibus, aut omnino nō poteſt inueniri. Hic liber ſic incipit, Quodam die in diebus ſanctis octauarum. (†aliâs, in. 2. ſen. diſ. 8. cap. 1.)

De ſex quæſtionib⁹ cōtra Paganos expoſitis ad Deo gratias. Ca. XXXI.

INtermiſſæ † ſunt mihi à Carthagine quæſtiones ſex, quas propoſuit amicus quidā, quem cupiebā fieri Chriſtianū, vt contra Paganos ſoluerentur, [præſertim] quia nonnullas earum à Porphyrio philoſopho propoſitas dixit. Sed nō eum eſſe arbitror Porphyrium Siculū [illū] cuius celeberrima eſt fama. Harū quęſtionum diſputationes in vnum librum contuli, non prolixum, cuius eſt titulus: Sex quęſtiones contra Paganos expoſitæ. Earum autem prima eſt de reſurrectione. ſecūda de tempore Chriſtianæ religionis. tertia de ſacrificiorum diſtinctione. quarta de eo quod ſcriptum eſt: In qua menſura menſi fueritis, remetietur vobis. quinta de filio dei ſecundum Salomonē. ſexta de Iona propheta. In quarum ſecunda quod dixi, Salus religionis huius, per quam ſolam θ veram θ vera ſalus veraciterq; promittitur, nulli vnquā defuit qui dignus fuit, & cui (†Inter hæc miſſæ. Matth. 7.)

defuit,

G defuit,dignus non fuit:non ita dixi tanquam ex meritis ſuis quiſq̃ dignus fuerit,ſed quemadmodũ ait Apoſtolus:Non ex operibus,ſed ex vocante dictũ eſſe, Maior ſeruiet minori. quam vocationem ad dei propoſitũ aſſerit pertinere. Vnde dicit:Non ſecundum opera noſtra,ſed ſecundũ propoſitum ſuum & gratiam. Et vnde itẽ dicit, Scimus quoniã diligentibus deum omnia cooperantur in bonũ, iis qui ſecundum propoſitũ vocati ſunt ſancti. De qua vocatiõe ait: Vt dignos vos habeat vocatione ſua ſancta. Hic liber poſt epiſtolã, quę poſtmodum à capite addita eſt, ſic incipit: Mouet quoſdã.

Roma.9. Mala.1. 2.Tim.1. Roma.8.

Expoſitio epiſtolæ ſcti Iacobi. Ca.XXXII

INter opuſcula mea reperi expoſitionem epiſtolę Iacobi Apoſtoli, quam retractans aduerti adnotationes potius expoſitorum quorũdam eius locorum in librum redactas fratrum diligentia, qui eas in frõtibus codicis eſſe noluerunt. Adiuuãt ergo aliquid niſi quod ipſam epiſtolã, quam legebamus quãdo iſta dictaui, nõ diligenter ex græco habebamus interpretatam. Hic liber ſic incipit: Duodecim tribubus quæ ſunt in diſperſione ſalutem.

H

De peccatorum meritis & remiſſiõe, ac de baptiſmo paruulorum. Cap. XXXIII.

VEnit etiam neceſſitas, quæ me cogeret aduerſus nouam Pelagianam hæreſim ſcribere, contra quã prius cum opus erat, non ſcripturis, ſed ſermonibus & collocutionibus agebamus vt quiſq; [noſtrũ] poterat aut debebat. Miſſis ergo mihi à Carthagine quæſtionibus eorum, quas reſcribendo diſſoluerã, ſcripſi primum libros tres, quorum titulus eſt: De peccatorũ meritis & remiſſione. vbi maxime de baptiſmate diſputatur paruulorum propter originale peccatum: & [de] gratia dei qua iuſtificamur, hoc eſt, iuſti efficimur: quanuis in hac vita nemo ita ſeruet mandata iuſtitiæ, vt non ſit ei neceſſarium pro ſuis peccatis orãdo dicere, Dimitte nobis debita noſtra. Cõtra quàm † omnia ſentientes illi nouam hæreſim condiderunt. In his autem libris tacẽda adhuc arbitratus ſum nomina eorum, ſic eos facilius poſſe corrigi ſperans: imò etiam in tertio libro, quæ eſt epiſtola, ſed in libris habita propter duos, quibus eam connectẽdam putaui, Pelagij ipſius nomen non ſine laude aliqua poſui: quia vita eius à multis prædicabatur: & eius illa redarguit †, quæ in ſuis ſcriptis non ex perſona ſua poſuit, ſed quid θ & θ ab aliis diceretur expoſuit: quæ tamen poſtea iam hæreticus pertinaciſſima animoſitate defendit. Cœleſtius verò diſcipulus eius iam propter tales aſſertiones apud Carthaginem in epiſcopali iudicio, vbi ego * [non] interfui, excommunicationem meruerat. In ſecũdo libro θ in θ quodam loco, Hoc quibuſdam (inquam) in fine largietur, vt mortem repentina commutatione non ſentiant: ſeruans locum diligentiori de hac re inquiſitioni. Aut enim non morietur, aut de vita iſta in mortem, & de morte in æternam vitam celerrima commutatione tanq̃ in ictu oculi [tranſeundo] mortem non ſentiẽt. Hoc opus ſic incipit: Quãuis in mediis & magnis curarum æſtibus.

Matth.6. † quæ. † redargui. I * aliâs, non.

De vnico baptiſmo. Ca. XXXIIII.

EOdem tempore librum de vnico baptiſmo amicus quidam meus, à neſcio quo Donatiſta preſbytero accepit, indicante quod Petilianus epiſcopus eorum Conſtantinenſis eum ſcripſerit. Hunc ad me ille attulit, ac vehementer vt ei reſpõderem rogauit: & factum eſt. Librum autem [etiam] meum in quo reſpondi, vnde † titulum habere volui, hic † eſt, De vnico baptiſmo. In quo libro illud quod dixi, Conſtantinũ imperatorem Donatiſtis criminantibus ordinatorem Cæciliani Felicem Aptugnenſem non negaſſe accuſationis locum, quanuis eos in Cæciliani † fictis criminibus calumnioſos fuiſſet expertus, in ordine temporum poſtea conſyderatum, aliter inuentum eſt. K Nam prius memoratus imperator cauſam Felicis fecit audiri à Procõſule, vbi legitur abſolutus, & poſtea ipſe Cæcilianum cum accuſatoribus eius auditum, comperit innocentem, vbi eos expertus eſt in eius criminibus calumnioſos: qui ordo temporum per conſules declaratus, multo vehemẽtius in ea cauſa calumnias Donatiſtarum conuincit, penituſq; ſubuertit: quod ibi † oſtendimus. Hic liber ſic incipit, Reſpondere diuerſa ſentientibus.

† eũdẽ † hoc. Cap.16. † Cæcilianũ. † alibi.

De Maximianiſtis cõtra Donatiſtas. Cap. XXXV.

SCripſi etiam librum inter cętera contra Donatiſtas, nõ breuiſſimum ſicut antea, ſed grandẽ multo diligẽtius, in quo apparet quemadmodum eorum aduerſus eccleſiam catholicam impium ac ſuperbiſſimum errorem ſola funditus Maximianiſtarum cauſa ſubuertat, quod ſchiſma factum eſt ex ipſa parte Donati. Hic liber ſic incipit, Multa iam diximus, multa iam ſcripſimus.

L

De gratia noui teſtamẽti, ad Honoratũ. C.XXXVI

EO ipſo tempore quo contra Donatiſtas vehementer exercebamur, & contra Pelagianos exerceri iam cœperamus, amicus quidam mihi miſit quinque à Carthagine quæſtiones, & rogauit vt eas illi [ſcribendo] exponerẽ. Quæ ſunt: Quid ſibi velit vox illa domini, Deus meus, deus meus, vt quid me dereliquiſti? Et quid ſibi † quod ait Apoſtolus: Vt in charitate radicati & fundati, pręualeatis comprehendere cum omnibus ſanctis quæ ſit latitudo & longitudo, [&] altitudo & profundum. Et quæ ſint quinq; virgines ſtultæ, quæve ſapientes. Et quæ ſint tenebræ exteriores. Et quomodo intelligendum ſit, Verbum caro factum eſt. Ego autem intuens ſupradictam hæreſim nouam inimicam gratiæ dei, ſextam mihi propoſui quęſtionem, De gratia noui teſtamenti. De qua diſputans, interpoſita expoſitione pſalmi viceſimi primi, in cuius capite ſcriptum eſt: quod dominus exclamauit in cruce, quod ille inimicus in primis mihi propoſuit exponendum, omnia illa quinque diſſolui, non hoc ordine quo erant propoſita, ſed ſicut mihi differenti de gratia noui teſtamenti, tanquã ſuis locis congruenter occurrere potuerunt. Hic liber ſic incipit: Quinq; mihi propoſuiſti tractandas quæſtiones.

Matt.27. Ephe.3. † ſit. Matth.25. Matth.22. Ioan.1.

M

De ſpiritu & litera ad Marcellinũ. Caput. XXXVII.

AD quem ſcripſeram tres libros, quorum titulus eſt, de peccatorum meritis & remiſſione, vbi diligenter diſputatur etiam de baptiſmo paruulorum: reſcripſit mihi ſe fuiſſe permotum, quod dixerim, fieri poſſe vt ſit homo ſine peccato ſi voluntas eius non deſit, ope adiuuante diuina, quanuis nemo tam perfectæ iuſtitiæ in hac vita vel fuerit, vel ſit, vel futurus ſit. Quæſiuit enim quomodo dixerim poſſe fieri, cuius rei deſit exemplum. Propter hanc eius inquiſitionem, ſcripſi librum cuius eſt titulus, De ſpiritu & litera, pertractans Apoſtolicã ſententiã vbi ait. Litera occidit, ſpiritus autẽ viuificat. In quo libro quantũ deus adiuuit, acriter diſputaui contra inimicos gratiæ dei, qua iuſtificatur impius. Cũ autẽ agerẽ de obſeruationibus Iudæorũ: à quibuſdam eſcis ſecundũ veterẽ legẽ abſtinentiũ: dixi, Quarundã eſcarũ ceremonię, quod nomen non eſt in vſu literarũ ſanctarum. ideo tamen mihi cõgruens viſum eſt, ꝙ à carendo appellatas cæremonias, quaſi caremonias memoria tenebã, eo quod obſeruantes careant his rebus [à] quibus abſtinent. Quod ſi eſt origo alia huius nominis quæ abhorret à ſua † religione, ſecundum hanc ego non ſum loquutus, ſed ſecundum iſtam quam ſupramemoraui. Hic liber ſic incipit,

2.Cor.3. Roma.4. † vera.

A ſic incipit, Lectis opuſculis quę ad te nuper elaboraui.

De fide & operibus. Ca.XXXVIII. † ſtudioſis.

INterea miſſa ſunt mihi à quibuſdam fratribus laïcis quidem, ſed diuinorũ eloquiorum ſtudioſa † ſcripta nonnulla, quę ita diſtinguerent à bonis operibus Chriſtianam fidem, vt ſine hac non poſſe, ſine illis autem poſſe perueniri ſuaderetur ad æternam vitã. Quibus reſpondens librum ſcripſi, cuius nomen eſt, De fide & operibus. In quo diſputaui nõ ſolum quẽadmodum viuere debeãt gratia dei regenerati, verumetiam quales ad lauacrũ regenerationis admitti. Hic liber ſic incipit, Quibuſdam videtur.

Breuiculus collationũ. Ca.XXXIX.

POſteaquam facta eſt cum Donatiſtis noſtra collatio, breuiter commemoraui quæ geſta ſint, literiſq; comprehendi ſecundum tres dies, quibus cũ eis contulimus. Idq; opus vtile exiſtimaui, quo quiſque cõmonitus, vel ſciat ſine labore quid actum ſit, vel cõſultis numeris, quos rebus ſingulis adnotaui, legat in eiſdem geſtis ad locum quodcunque voluerit: quoniã fatigant illa [ſua] nimia prolixitate lectorẽ. Huius autẽ operis titulus eſt, Breuiculus collationum. Hoc opus ſic incipit, Cum catholici epiſcopi & partis Donati.

Poſt collationem contra Donatiſtas. Ca.XL. B

LIbrum etiam ſcripſi grãdem ſatis quantum exiſtimo diligenter ad ipſos Donatiſtas poſt collationem, quam cum epiſcopis eorum habuimus, ne ab eis ſeducerentur vlterius. Vbi reſpondi etiam quibuſdam vanitatibus eorum, quæ ad nos peruenire potuerunt, quas [victi] vbi potuerant, & quomodo potuerant iactabant, præter illa quæ dixi de geſtis collationis, vbi † quid actum ſit breuiter noſceretur. Multo autem breuius id egi in quadam ad eoſdem rurſus epiſtola. Sed quia in concilio Numidiæ omnibus qui ibi eramus hoc fieri placuit, non eſt in epiſtolis meis. Sic quippe incipit: Syluanus ſenex, Valentinus, θ Aurelius, θ Innocentius, Maximinus, Optatus, Auguſtinus, Donatus, & cæteri epiſcopi de cõcilio Zertenſi ad Donatiſtas. Hic liber ſic incipit, Quid adhuc Donatiſtæ ſeducimini.

† vnde.

De videndo deo ad Paulinam. Ca.XLI.

DE videndo deo ſcripſi librum, vbi de ſpiritali corpore quid erit, in reſurrectione ſanctorum inquiſitionem diligẽtiorem diſtuli, vtrum, vel quomodo deus, qui ſpiritus eſt, etiã per corpus tale videatur: ſed eam poſtea quæſtionem ſane difficillimam in nouiſſimo, id eſt, in viceſimo & ſecundo libro de Ciuitate dei, ſatis quantum arbitror explicaui. Inueni etiã C in quodam noſtro codice, in quo & iſte liber eſt, quoddam commonitorium à me factum de hac re ad epiſcopum Siccenſem Fortunatianum, quod in opuſculorum meorum indiculo, nec inter libros, nec inter epiſtolas eſt nominatum. Hic liber ſic incipit, Memor debiti. Illud autem, Sicut præſens rogaui.

De natura & gratia cõtra Pelagianos. caput XLII.

VEnit etiam tunc in manus meas quidam Pelagij liber, vbi hominis naturam contra dei gratiam, qua iuſtificatur impius, & qua Chriſtiani ſumus, quanta potuit argumentatione defendit. Librum ergo quo huic reſpondi, defendens gratiam, non contra naturam, ſed per quam natura liberatur & regitur, de natura & gratia nũcupaui. In quo verba quædam quæ velut Sixti Romani epiſcopi & martyris, Pelagius poſuit, ita defendi tanquam re vera eiuſdẽ Sixti eſſent, id enim putaueram: ſed poſtea legi Xiſti † philoſophi eſſe, non [Sexti] Chriſtiani. Hic liber ſic incipit, Librum quem miſiſtis.

† Sixti.

De ciuitate dei. caput XLIII. † vrgẽtium. † cuius.

INterea θ cum θ Roma Gothorum irruptione, agentium † ſub rege Alarico, atque impetu magnæ cladis euerſa eſt, eius † euerſionem deorum falſorum multorũq; cultores, quos vſitato nomine Paganos vocamus, in Chriſtianam religionem referre conantes, D ſolito acerbius & amarius deum verum blaſphemare cœperunt. Vnde ego exardeſcẽs zelo domus dei, aduerſus eorum blaſphemias vel errores, libros de Ciuitate dei ſcribere inſtitui. Quod opus per aliquot annos me tenuit, eo quod alia multa intercurrebant, quæ differre non oporteret, † & me prius ad ſoluendũ occupabant. Hoc autem de ciuitate dei grãde opus tandem viginti duobus libris eſt terminatum. Quorum quinque primi eos refellunt, qui res humanas ita proſperari volũt, vt ad hoc multorum deorum cultum, quos Pagani colere conſueuerunt, neceſſarium eſſe arbitrentur: & quia prohibentur, mala iſta exoriri atque abundare contẽdunt. Sequentes autem quinque aduerſus eos loquuntur, qui fatentur hæc mala nec defuiſſe vnquam, nec defutura mortalibus, & ea nunc magna, nunc parua, locis, temporibus, perſoniſq; variari: ſed deorum multorum cultum, quo eis ſacrificatur, propter vitã poſt mortem futuram eſſe vtilem diſputant. His ergo decem libris, duæ iſtæ vanę opiniones Chriſtianæ religioni aduerſariæ refelluntur. Sed ne quiſquam nos aliena tantum redarguiſſe, non autem noſtra aſſeruiſſe reprehẽderet, E id agit pars altera operis huius, quæ libris duodecim continetur. Quanquam vbi opus eſt, & in prioribus decem, quæ noſtra ſunt aſſeramus, & in duodecim poſterioribus redarguamus aduerſa. Duodecim ergo librorum ſequentium primi quatuor continent exortũ duarum ciuitatum, quarum eſt vna dei, altera huius mundi. Secundi quatuor excurſum earum ſiue procurſum. Tertij verò, qui & poſtremi, debitos fines. Ita omnes viginti & duo libri cum ſint de vtraq; ciuitate conſcripti, titulum tamen à meliore acceperunt, vt De ciuitate dei potius vocarentur. In quorum decimo libro non debuit pro miraculo poni in Abrahæ ſacrificio flãmam cœlitus factam inter diuiſas victimas concurriſſe: quoniam hoc illi in viſione monſtratum eſt. In decimoſeptimo libro, quod dictum eſt de Samuële: Non erat de filiis Aaron. dicendum potius fuit, non erat filius ſacerdotis. Filios quippe ſacerdotum defunctis ſacerdotibus ſuccedere magis legitimi moris fuit. Nam in filiis Aaron reperitur pater Samuelis, ſed ſacerdos non fuit, nec ita in filiis, vt eum ipſe genuerit Aarõ, ſed ſicut omnes illius populi dicuntur filij Iſraël, Hoc opus ſic incipit, Glorioſiſſimam ciuitatem dei.

† poteram. Caput.8. Caput.5. 1.Reg.2. & 3.

F

Ad Oroſiũ contra Priſcillianiſtas & Origeniſtas. Caput XLIIII.

INter hæc Oroſij cuiuſdam Hiſpani presbyteri conſultationi de Priſcillianiſtis, & de quibuſdam Origenis ſenſibus, quos catholica fides improbat, quãta potui breuitate ac perſpicuitate reſpondi. Cuius opuſculi titulus eſt, Ad Oroſium contra Priſcillianiſtas & Origeniſtas. Et ipſa enim conſultatio reſponſioni meæ à capite adiuncta eſt. Hic liber ſic incipit, Reſpondere tibi quærenti.

De Origine animę, & de ſententia Iacobi Apoſtoli, ad beatũ Hieronymũ. Ca.XLV.

SCripſi etiam duos libros ad Hieronymum preſbyterum ſedentem in Bethleem, vnum de origine animæ hominis: alterum de ſententia Iacobi Apoſtoli, vbi ait: Quicunque totam legem ſeruauerit, offendat autem in vno, † factus eſt omnium reus. de vtroque conſulens eum. Sed in illo priore quæſtionem quam propoſui [expoſui] ipſe, non ſolui: in poſteriore autem quod mihi de illa ſoluenda videretur, ipſe non tacui. Sed vtrum hoc approbaret etiam illum † conſului. Reſcripſit autem, laudans eandem conſultationem meam, θ ſed θ tamen ſibi θ tunc θ ad reſcribendum ociũ non eſſe reſpondit. Ego verò quouſque eſſet in corpore,

Iacobi.2. † vnum. † ille.

hos

G hos libros ædere nolui,ne forte respõderet aliquando, & cũ ipsa responsione eius potius æderẽtur. Illo autem defuncto ad hoc ædidi priorem,vt qui legit admoneatur aut non quærere omnino quomodo detur anima nascentibus, aut certe de re obscurissima eam solutionem quæstionis huius admittere,quæ contraria non sit apertissimis rebus, quas de originali peccato fides catholica nouit in paruulis,nisi regenerentur in Christo sine dubitatione damnãdis. Posteriorem verò ad hoc, vt quæstionis de qua ibi agitur, etiam quæ nobis visa est solutio ipsa noscatur. Hoc opus sic incipit, Deum † nostrum qui nos vocauit.

† Dominũ.

Ad Emeritũ Donatistarũ episcopum. Ca. XLVI.

AD Emeritum Donatistarum episcopum,qui in collatione nostra quam cũ illis habuimus, eorum causam maxime agere videbatur, aliquãdo post † eandem collationem scripsi,librum satis vtilem,quoniam res quibus vincuntur, vel victi esse mõstrantur commoda breuitate complectitur. Hic liber sic incipit,Si vel nunc frater Emerite.

† aliquanto post.

De gestis Pelagij. C.XLVII.

PEr idem tempus in Oriente,hoc est in Syria Palæstina, Pelagius à quibusdã catholicis fratribus ad episcopalia gesta perductus θ est, θ eisq; absentibus qui de illo libellum dederant, quoniam ad diem synodi non potuerunt occurrere,ab episcopis quatuordecim auditus est,vbi eum dogmata ipsa damnantem, quæ inimica gratiæ dei aduersus eam † de libello legebantur,catholicum pronunciauerunt.Sed cum in manus nostras eadem gesta venissent, scripsi de his librũ, ne illo vel † absoluto, eadem quoq; dogmata putarentur iudices approbasse, quæ ille nisi damnasset, nullo modo ab eis indemnis † exisset. Hic liber sic incipit, Posteaquam in manus nostras.

H

† eum.

† velut.

† nisi damnatus.

De correctione Donatistarũ ad Bonifacium C.XLVIII.

EOdem tempore scripsi etiam librum de correctione Donatistarum, propter eos qui nolebant illos legibus imperialibus corrigi. Hic liber sic incipit, Laudo & gratulor & admiror fili dilectissime Bonifaci.

De præsentia dei ad Dardanum. Ca. XLIX.

DE præsentia dei scripsi librum, vbi nostra intentio contra hæresim Pelagianam maxime vigilat,non expresse nominatam,sed in eo etiã de præsentia θ dei θ naturę,quem deum verum & summum dicimus, & de templo eius operose ac subtiliter disputatur. Hic liber sic incipit, Fateor frater dilectissime Dardane.

De gratia Christi & peccato originali cõtra Pelagium & Cœlestium. Caput.L.

IPosteaquam Pelagiana hæresis cum suis authoribus ab episcopis ecclesiæ Romanæ, prius Innocentio,deinde Zosimo,cooperantibus conciliorũ Aphricanorum literis,conuicta atq; damnata est:scripsi duos libros aduersus eos,vnũ de gratia Christi, alterum de peccato originali.Hoc opus sic incipit,Quãtum de vestra corporali, & maxime spiritali salute gaudeamus.

De gestis cũ Emerito Donatistarum episcopo. Caput.LI.

ALiquanto post collationem, quam cum hæreticis Donatistis habuimus,orta est nobis necessitas pergendi in Mauritaniam Cæsariensem. Ibi apud ipsam Cæsaream Emeritum Donatistarum episcopum vidimus,vnum scilicet eorum septem quos pro suæ causæ defensione delegerant, & qui in eadem causa maxime laborauerat. Quæ cũ illo egerimus præsentibus episcopis eiusdem prouinciæ, & plebe Cæsariensis ecclesiæ, in qua ciuitate & ciuis & memoratorũ hæreticorum episcopus fuit,ecclesiastica gesta testantur,quæ in meis habentur opusculis. Vbi non inueniẽs quid respõderet,totum sermonem meum,quem de solis Maximianistis in auribus eius & omnium qui aderant explicaui, tanquam mutus audiuit. Hic liber vel hæc gesta sic incipiunt, Gloriosissimis imperatoribus Honorio duodecimum & Theodosio octauum consulibus.

K

Contra sermonem Arrianorum. caput.LII.

INter hæc venit in manus nostras † quidam sermo Arrianorum,sine nomine authoris sui. Huic petente atque instante qui eum mihi miserat,quanta potui etiam breuitate ⌊ & celeritate ⌋ respondi, adiuncto eodem sermone à capite responsionis meæ,& adhibitis ad singula numeris, quibus inspectis,quid cui locorũ † responderim, facilè possit aduerti. Hic liber post eorum sermonem qui à capite adiunctus est,sic incipit, Eorum præcedenti ⌊ disputationi, ⌋ hac disputatione respondeo.

† meas.

† loco.

De nuptiis & concupiscẽtia ad Valeriũ comitẽ caput. LIII.

SCripsi duos libros ad illustrem virum comitem Valerium, cũ audissem Pelagianos ei nescio quid scripsisse de nobis, quod scilicet nuptias damnaremus,asserendo originale peccatum: quorum ⌊ librorum titulus est, De nuptiis & cõcupiscentia. Bonitatem quippe defendimus nuptiarum, ne putaretur earum esse vitium concupiscentia carnis,& lex in membris repugnãs legi mentis, quo malo libidinis bene vtitur ad filios procreandos pudicitia coniugalis. Vt autem duo libri essent, primus venit in Iuliani Pelagiani manus, & scripsit aduersus eum libros quatuor,ex quibus quidem nonnulla decerpsit, & comiti Valerio misit, ille verò ad nos. Quæ cum accepissem,alio libro ad eadem ipsa respõdi. Huius operis primus liber sic incipit,Hæretici noui dilectissime fili Valeri. Secundus autem sic, Inter militiæ tuæ curas.

L

Locutionũ libri septem Cap.LIII.

SEptem libros de septem libris diuinarum scripturarum,id est,Moysi quinque,& vno Iesu Naue,& altero Iudicum feci,notatis locutionibus singulorum quæ minus vsitatæ sunt linguæ nostræ, quas parũ aduertendo sensum quærũt qui legunt diuinorum eloquiorum,cum sit locutionis genus, & nõnunquam exculpunt aliquid quod à veritate quidem nõ abhorreat, non tamen id sensisse author à quo ⌊ hoc ⌋ scriptum est inuenitur,sed genere locutionis hoc dixisse credibilius apparet. Multa autem in scripturis sanctis obscura,cognito locutionis genere diluescunt. Propter quod cognoscenda sunt eadem genera locutionum vbi sentẽtiæ patent,vt etiam vbi latent cognitio ipsa succurrat, easque intentioni legentis aperiat. Huius operis titulus est,Locutiones de Genesi, atque ita de singulis libris. Quod autem in primo libro posui scriptum esse:Et fecit Noë omnia verba quæcunque præcepit illi dominus,sic fecit,eamq; locutionẽ dixi similem esse ei,quod in conditione creaturæ posteaquam dicitur, Et sic est factum, additur, & fecit deus.non omni modo simile hoc idem mihi videtur. Deniq; ibi etiam sensus latet, hic sola locutio est. Hoc opus sic incipit,Locutiões scripturarum.

M

Gene.6.

Gene.1.

Quæstionũ libri septẽ. Caput.LV.

EOdem tempore scripsi etiam libros quæstionum de libris eisdem diuinis septem,quos ideo appellare sic volui,quia ea quæ ibi disputantur, magis quærenda proposui, quàm quæsita dissolui. Quanuis multo plura in eis mihi videantur ita pertractata, vt possint etiam soluta & exposita non immerito iudicari. Regnorum quoque libros eodem modo iam consyderare cœperamus, sed non multo † progressi, in alia quæ magis vrgebant animum intendimus. In primo autem libro,vbi agitur de virgis variatis,quas ponebat Iacob in aqua, vt in conceptu positæ oues eas viderent cum biberent,& varios fœtus parerent:non bene à nobis exposita

† multum.

quęst.95.

Gene.30.

A bis exposita est causa,cur iterum concipientibus nõ ponebat,id est,cum alios fœtus conciperent,sed in priore conceptu. Nam quæstionis alterius expositio,vbi quæritur,cur dixerit socero suo Iacob, Et decepisti mercedem meam decem agnabus:satisveraciter enodata,demonstrat istam sicut solui debuit non solutam. In tertio quoque libro vbi de summo agitur sacerdote, quomodo creabat filios cum haberet necessitatem bis in die ingredi in sancta sanctorum,vbi erat altare incẽsi,ad offerendum incensum mane & vespera,quò † nõ posset,sicut lex dicit, immundus intrare: & eadem lex dicat,immundum fieri hominem etiam ex concubitu cõiugali,quem iubet quidem lauari aqua, sed & lotum dicit immundum esse vsque ad vesperam. Vnde dixi consequens esse,† vt aut continens esset,aut diebus aliquibus intermitteretur incensum:nõ † vidi ⌊ non ⌋ fuisse consequens. Potest enim sic intelligi quod scriptum est:Immundus erit vsque ad vesperam, vt post † ipsam vesperã iam non esset immundus,sed vsque ad ipsam, & † vespertino iam tempore incensum mundus offerret,cum propter creandos filios post matutinum incẽsum mixtus esset vxori. Itemq; vbi quæsitum est, quomodo prohibitus esset super funus patris sacerdos summus intrare, cum eum fieri sacerdotem (quando vnus erat) nisi post mortem sacerdotis patris non oporteret: dixi propter hoc necesse fuisse, nondum sepulto patre statim post eius mortem, filium eius constitui qui succederet patri, propter etiam continuationis incensum, quod bis in die necesse erat offerri, qui sacerdos super mortem nõdum sepulti patris prohibetur intrare. Sed parum attendi potuisse hoc præcipi magis propter illos qui futuri fuerant summi sacerdotes, non patribus summis sacerdotibus succedentes, sed tamen ex filiis, id est,ex posteris Aaron,si forte summus sacerdos, aut filios non haberet, aut ita reprobos haberet, vt nullus eorum patri deberet succedere. Sicut Samuël summo sacerdoti Heli successit: cum sacerdotis filius ipse non esset,sed tamen ex filiis,hoc est,ex posteris esset Aaron. De latrone etiam cui dictum est,Hodie mecum eris in paradiso, quod non fuerit visibiliter baptizatus, quasi certum posui,cum sit incertum: magisq; illum baptizatum fuisse credẽdum sit, sicut ego quoque alibi postea disputaui. Item quod in quinto libro dixi, vbi commemorantur matres in generationibus Euangelicis, nõ eas positas nisi cum patribus:verum est quidem,sed ad rem de qua agebatur non pertinet. Agebatur autem de iis,qui ducebant fratrum vel propinquorũ coniuges,eorum qui sine filiis defuncti essent,propter duos patres Ioseph,quorum alterum Matthæus commemorat, alterum Lucas. De qua quæstione diligẽter in hoc opere disserui cum retractaremus opus nostrum contra Faustum Manichæum. Hoc opus sic incipit, Cum scripturas sanctas.

B

quęst.95.

Gene.13.

quæst.82.

Leuiti.6.

† quod.

Leuiti.15.

quæst.82.

† fuisse.

† nunc.

† per.

† vt

quæst.83.

Leuiti.21.

Leuiti.6.

1.Reg.1.

quęst.84.

quæst.48.

2.Retract. cap.7.

De anima & eius origine. Cap.LVI.

EOdem tempore quidam Vincentius Victor in Mauritania Cæsariensi, inuenit apud Hispanum quendam presbyterum Petrum nonnullum opusculum meum,vbi quodam loco de origine animæ hominum singulorum,vtrum ex illa vna primi hominis ac deinde ex parentibus propagentur, an sicut illi vni, sine vlla propagatione singulæ singulis dentur: me nescire confessus sum. Veruntamen scire,animã non corpus esse,sed spiritum. Et cõtra ista mea ad eundem Petrũ scripsit ille duos libros, quos mihi de Cæsaria Renatus monachus misit. Quibus ego lectis,responsione mea quatuor ⌊ libros ⌋ reddidi. Vnum ad Renatũ monachum,alterum ad presbyterum Petrum, & duos ad eundem Victorem. Sed ad Petrum,quanuis habeat libri prolixitatem,tamen epistola est, quam nolui à tribus cęteris separari. In iis autẽ omnibus,in quibus multa necessaria disserũtur,defendi de origine animarum, quæ singulis hominibus dantur,cunctationem meam, & multos errores atque prauitates præsumptionis eius ostendi. Quem tamen iuuenem non prepropere detestandum, sed adhuc docendum quanta potui lenitate tractaui,& ab eo rescripta correctionis eius accepi. Huius operis liber ad Renatum sic incipit, Synceritatem tuam erga nos. Ad Petrum autem sic, Domino dilectissimo fratri & compresbytero Petro. Duorum verò nouissimorum ad Vincentium Victorem: Primus sic ⌊ incipit, ⌋ Quod mihi ad te scribendum putaui. θ Secundus autem sic,Accipe nunc iam de meipso. θ

D

De adulterinis coniugiis ad Follentium. Cap.LVII.

SCripsi duos libros de coniugiis adulterinis,quantum potui secundum scripturas, cupiens soluere difficillimam quæstionem. Quod vtrum enodatissime fecerim,nescio,immo verò non me peruenisse ad huius † rei perfectionem sentio, quanuis multos sinus ei aperuerim, quod iudicare poterit quisquis intelligenter legit. Huius operis primus liber sic incipit, Prima quæstio est frater. Secundus autẽ sic, Ad ea quæ mihi scripseras.

† eius.

E

Contra aduersariũ legis & prophetarum. Ca.LVIII.

INterea liber quidam cuiusdam hæretici siue Marcionistę,siue cuiuslibet eorum,quorum error opinatur,quod istum mundum deus non fecerit:nec deus legis quæ data est per Moysen, & prophetarũ ad eandem legem pertinentium verus sit deus, sed pessimus dæmon,cum apud Carthaginem multis confluentibus & attentissime audientibus,in platea maritima legeretur,peruenerũt fratres ad eum studiosissime Christiani,eumq; mihi redarguendum sine vlla dilatione miserunt,multum rogantes,vt nec ego respondere differrem. Refelli eum libris duobus, quos ideo prænotaui, Contra aduersarium legis & prophetarum,quia codex ipse,qui missus est,nomen authoris non habebat. Hoc opus sic incipit,Libro quẽ misistis fratres dilectissimi.

Cõtra Gaudẽtium Donatistarum episcopum. Cap.LIX.

PEr idem tempus Dulcitius tribunus & notarius, hic erat in Aphrica executor imperialiũ iussionũ contra Donatistas datarum. Qui cum dedisset literas ad Gaudentium Tamugadensem Donatistarum episcopum, vnum illorum septem, quos in nostra collatione authores suæ defensionis elegerant, exhortans eum ad vnitatem catholicam,& dissuadens incẽdium, quo se ac suos cum ipsa in qua erat ecclesia consumere minabatur:addens etiam,vt si se iustos putarent, fugerent potius secundum præceptũ domini Christi,quàm nephandis se ignibus concremarent. Ille rescripsit epistolas duas: vnam breuem, festinante vt asseruit perlatore: aliam prolixam,quasi plenius diligentiusq; respondens. Has mihi supra memoratus tribunus existimauit mittendas, vt eas potius ipse refellerem. Quas ambas vno libro redargui. Qui cum in eiusdem Gaudẽtij peruenisset manus,rescripsit quod ei visum est ad meipsum,nulla ratione respõdens,sed magis se nec respondere, nec tacere potuisse declarans. Quod cum satis posset intelligenter lẽgentibus, & nostra atque ipsius dicta conferentibus apparere, nolui tamen sine rescripto relinquere quicquid illud fuit. Hinc factum est, vt hi nostri ad illum duo libri essent. Hoc opus sic incipit, Gaudentius Donatistarum Tamugadensis episcopus.

F

Tunc

G Contra mẽdacium. Caput. LX.

TVnc etiam† contra mendacium scripsi librum, cuius operis ea causa extitit, quod ad Priscillianistas hæreticos inuestigandos, qui hæresim suã non solum negando atque mentiendo, verumetiam peierando existimant occulendam, visum est quibusdam catholicis Priscillianistas se debere simulare, vt eorum latebras penetrarent. Quod ego fieri prohibens hunc librum scripsi. † Hic liber sic incipit, Multa mihi legenda misisti.

† condidi.

Cõtra duas epistolas Pelagianorũ. Ca.LXI.

SEquuntur libri quatuor, quos contra duas epistolas Pelagianorum ad episcopum Romanæ ecclesiæ Bonifacium scripsi: quia cum in manus eius venissent, ipse mihi [eas] miserat, inueniens in illis calũniose tunc positum † nomen meum. Hoc opus sic incipit, Noueram te quidem fama.

† interpositum.

Contra Iulianum. Ca.LXII.

INterea libri quatuor Iuliani Pelagiani, quos supra commemorauí, venerunt etiam in manus meas, in quibus comperi illa quæ ex eis decerpserat, qui ea comiti Valerio miserat, non [omnia] eodẽ † modo quo à Iuliano dicta sunt, ad eundem comitem scripta, sed nonnulla eorum aliquantum fuisse mutata. Scripsi ergo sex libros aduersus illos quatuor, sedθ in θ eorũ duobus primis, testimoniis sanctorum qui fidem catholicã post Apostolos defenderunt, Iuliani impudẽtia redarguitur: qui tanquam Manichæorum dogma nobis obiiciendum putauit, quia ex Adam trahi dicimus originale peccatum, quod per lauacrum regenerationis, non solum in maioribus, verumetiam in paruulis soluitur. Quantum autem ipse Iulianus quibusdam sententiis suis adiuuet Manichęos, in primi libri mei parte posteriore monstraui. Cæteri autem nostri quatuor [libris] redduntur illius † singulis singuli. Verum in huius tãti tamq; elaborati operis quinto volumine, vbi commemorauí deformem maritum coniugi suæ, ne deformes pareret, proponere in concubitu formosam solere picturam: nomen hominis qui hoc facere solebat, quasi certum posui, cum sit incertum, quia memoria me fefellit. Hoc autem Soranus [author] medicinæ θ artis magister θ scripsit regẽ Cyprum facere solere, sed nomen eius proprium non expressit. † Hoc opus sic incipit, Contumelias tuas.

† eo.

H

† illis.

Caput. 9.

12. de ciuita. dei. cap. 25.

† posuit.

Enchiridiõ de fide, spe & charitate. Ca. LXIII.

I

SCripsi etiam librum de fide, spe & charitate, cum à me ad quem scriptus est postulasset, vt aliquod opusculum haberet meum de suis manibus non recessurum. Quod genus Græci enchiridion vocant, Vbi satis diligenter mihi videor esse complexus, quomodo sit colendus deus, quam sapiẽtiam esse hominis vtique veram diuina scriptura definit. Hic liber sic incipit, Dici non potest.

De cura pro mortuis gerenda. C.LXIIII.

LIbrum de cura pro mortuis gerenda scripsi, cum interrogatus literis fuissem, vtrum prosit cuique post mortem quòd corpus eius apud sancti alicuius memoriam sepeliatur. Hic liber sic incipit, Diu sanctitati tuæ coëpiscope venerande Pauline.

De octo Dulciij quæstionibus. Cap. LXV.

LIber quem prænotaui de octo Dulcitij quęstionibus, non esset in hoc opere commemorandus inter libros meos, cum sit confectus ex iis quę à me in aliis antea conscripta sunt, nisi & disputationis aliquid à nobis interpositum reperiretur in eo, & vni earum quæstionum non ex opusculo aliquo θ alio θ meo respõsionẽ, sed tunc quæ potuit occurrere reddidissem. Hic liber sic incipit, Quantum mihi videtur.

De gratia & libero arb. ad Valẽtinũ. Ca.LXVI.

PRopter eos, qui cum defenditur dei gratia putãtes negari liberum arbitrium, sic ipsi defendunt liberum arbitrium, vt negent dei gratiam, asserentes eam secundum merita nostra dari: scripsi librũ, cuius titulus est, De gratia & libero arbitrio. Ad eos autem scripsi monachos Adrumetinos, in quorum monasterio de hac re cœperat esse contentio, ita vt me consulere eorum aliqui cogerentur. Hic liber sic incipit, Propter eos qui liberum hominis arbitrium sic prædicant.

K

De correptiõe & gratia ad quos supra: Ca.LXVII.

RVrsus ad eosdem scripsi alterum librum, quem de correptione & gratia prænotaui, cum mihi nunciatum esset, dixisse ibi quẽdam, neminem corripiendum, si dei præcepta non facit, sed pro illo vt faciat tantummodo orandum. Hic liber sic incipit, Lectis literis vestris.

† tria.

Hæc opera nonaginta quatuor † in libris ducentis trigintaduobus me dictasse recolui quando hæc retractaui, vtrum aliquos adhuc essem dictaturus ignorans, atque ipsam eorum retractationẽ in libris duobus ẹdidi vrgentibus fratribus, antequam epistolas ac sermones ad populum, alios dictatos, alios à me dictos retractare cœpissem.

L

Des. Erasmi Roterodami censura in libros Retractationum & Confessionum Diui Augustini.

PRit fortasse qui miretur quur his duobus operibus primum dederimus locum. Is rationem accipiat. Duæ res sunt, quæ uehementer & accendunt ad lectionem, & conducunt ad intellectum uoluminis, uita authoris cognita, & operis non ignotum argumentum. Plurimum enim refert, quam existimationem, quem animum adferas ad legendum, nec facile dictu sit quantum in iudicando momenti habeat præsumpta de homine opinio. Frequenter exosculamur dictum ab eo profectum quem amamus, de quo magnifice sentimus, consputuri si ab alio quem odimus uenisse crederetur. Vtranque commoditatem uir sanctus iuxtà ac prudens Augustinus his duabus lucubrationibus nobis procurauit. Libris Retractationum omnium operum suorum argumenta cõtexuit, & Confessionum libris uitam omnem suam depinxit, quorum utrunque tam diligenter ab illo factum est, ut iniquior aliquis suspicari possit non prorsus abfuisse humanum affectum κενοδοξίαν, seu φιλοτιμίαν cuipiam affinem. Verum res longe secus habet, si quis optimi uiri consiliũ expendat. Olim solenne erat præstantium uirorum gesta libris & orationibus celebrare. Hoc exemplum à militia ad studia, à Græcis, ad Latinos & Barbaros, à ducibus ac philosophis ad episcopos demanauit. Perspiciens itaque frequenter in historiis huiusmodi, multum falsitatis inueniri, siue immodico studio, siue errore scriptoris, siue etiam inopia fidei, ac laudis amore, maluit ipse sui historiographus esse, nimirum sibi conscius, quàm non assentaretur sibi, deinde probe cognitum habens se nulli mortalium notiorem esse posse, quàm esset sibi. Nam ut omittam animorum abstrusos sinus quos quisque suos nouit, nec quilibet tamen pernouit, quotam uitæ portionem nouerunt qui nobis arctissima familiaritate iuncti sunt? Porrò famæ quanta leuitas, quanta uanitas? Ad hoc quantum humanæ memoriæ perfluuium? Quum duo rem aut orationem eandem cui pariter interfuerunt referunt, quanta narrationis diuersitas? Iam quid istos memorem, qui fabulis impudenter uanis & confictis miraculis memoriam eorum quibus fauent, student uulgo cõmendare, nonnunquam ea laudantes quæ Laudatus nec fecit, nec probauit? Et arbitror fuisse, qui pium existimarint huiusmodi fucis animos ad religionis studium accendere. Ego

A re. Ego pestilens hoc rabularũ genus inter Christianos semper sum execratus, qui neque sciunt ueram pietatis imaginem adumbrare, quod nemo uouit nisi uere pius, quales si essent illi, nunquã talibus mendaciis fallerent discipulos illius, qui ueritas est: & huiusmodi technis hoc efficiunt, ut nec uera narrantibus habeatur fides. Horum ne quid accidere posset, Augustinus suo penicillo seipsum nobis depinxit, idq; ut maiore cum fide faceret, nec mala sua reticuit, nec hominibus ista loquitur, sed deo cõfitetur, cui mẽtiri nec pium est, nec tutum. Iam in uoluminibus quanta fuerit inscriptionum uel impostura, uel infœlicitas reputans, dum uel incuria multæ celebrium scriptorum lucubrationes intercidunt, uel inscitia studióue fraudatis authoribus in alienum nomen plagio transferuntur, uel sub gratioso piorum hominum titulo suppositij nugonum, ne dicam hæreticorum libelli sparguntur in uulgus, libris Retractationum his malis occurrit tanta cura, ut singulorum operum, & titulos & tempora, & argumenta, & occasiones, & initia notarit, adeo nihil prætermittẽs, ut nec ea quæ prælusit Catechumenus, quæ uix orsus fuerat, quæ non agnosceba t, denique nec psalmum uulgari rythmo scriptum in Donati factionem præterierit. Patiar ut hanc diligentiam reprehendas, si prius supputaris quãtum egregiorum uoluminum nobis aliorum indiligentia perierit, quantum næniarum mendacibus titulis obtrusum sit orbi Christiano. Atque utinã pari diligentia quod cœperat absoluisset. Recognouit enim, quicquid aliquo pacto libri nomen mereretur. Supererãt epistolæ & tractatus, quas ipse testatur ab aliis homilias uocari: hos diuidit bifariam, in dictatos, & dictos apud populũ. Quædam enim sic dicebantur, ut ex consensu dicentis ad preces amicorum à notariis exciperentur quæ dicebantur. Idem nonnunquã fiebat & apud populũ, uelut in actis solennibus. Quanquam id temporis ferè notariorũ celeritas excipiebat, quicquid publicitus apud multitudinem dicebatur. Quod quidem ut ubique facere molestum sit, ita in seriis disputationibus aut concionibus facere uehementer cõducibile fuerit. Nunc quidam apud multitudinẽ quamlibet frequẽtem dicunt quicquid animo collubitum fuerit, quum urgentur, deierant se nihil eiusmodi dixisse, ex aduerso nonnullis exhibetur negocium, quasi dixerint quod non dixerunt. Hic siquis citet testem populum, belua multorum est capitum, ut ait ille: scriptura manens certius litem dirimit. Recognita certum habent parentem. De epistolis & tractatibus aliunde sumendum est iudicium. Neque tamen protinus adulterinum haberi debet, quicquid in Catalogo non recensetur, quũ nec epistola sit, nec homilia. Quanquam enim senex hoc opus accurauit: tamen certum est illum postea quædã dedisse in hunc ordinem accẽsenda, ueluti librum de hæresibus ad Quoduultdeum.

B

C Aliis igitur argumẽtis docendum est quædam esse ambigui partus, quædam certò notha. Porrò libri Confessionum non solum huc conducunt, ut auidius legamus illius scripta, cuius & syncerissimam erga deum pietatem, & flagrantissimam erga proximũ charitatem cognouimus. Verum habent & aliã utilitatem, eamq; geminam. Altera est, quod hinc cognitis personis rectius intelligimus dialogos illius & epistolas: altera, quod qui familiariter nouerunt ingenium sensum ac dictionem hominis, multis non offenduntur, quibus grauiter erant offendendi si hæc ignorarent. Id esse uerissimum, abunde docet uitæ cõmunis experientia. Quosdam natura tristiores, parum amicos crederes, ni perspectum haberes ingenium. Alios blandiores uel adulari uel ridere credas: rursus alios occulta naturæ ui proclíues ad iocandum, parum gra ues arbitrere, ni propius ac domestice nosses. Nec dubito quin hoc multis usu ueniat eorum, qui recens ad Augusti ianorum uoluminum lectionem uelut in colloquiũ illius ueniũt. Offendit species quædam loquacitatis, offendunt in longum productæ periodi, offendit oratio nonnunquam ad popularem sermonẽ degenerans, offendit earundẽ rerum crebra repetitio, dicas alicubi quidam esse subinane, & affectum hominis sibi plus æquo placentis. Cæterum ubi diutina lectione factus sis familiarior, sermonis copiam & eadem subinde iterata facile excusat docendi studium, & quod docuit penitus animis hominũ infigendi: circuitus prolixiores, quibus comes esse solet obscuritas, arguunt admirandam memoriæ fœlicitatem, & ut ingenio fœcundissimo plurima sese cõfertim offerunt, multa paucis complectendi studium: dictionis humilitatem excusat charitas, οὐχ ὑψηλοφρονοῦσα, ἀλλὰ τοῖς τα πεινοῖς συναπαγομένη, Paulinis enim uerbis libenter utimur. Quemadmodum autẽ erat alienarũ uirtutum candidissimus æstimator, ita mire φιλόσοργος fuisse uidetur erga cognatos & amicos, quod ipsum eximiæ cuiusdam humanitatis indicium est. Suas uerò dotes, nec ignorauit ob stultitiam, nec odit ob putiditatem. Verũ hactenus, ut ea res nihil officiat hominis insigni modestiæ. Non aliter amat, non aliter prædicat in se dona dei, quàm amaret ac prædicaret in aliis. Ignorare tua bona, stupiditatis est: nõ prædicare domini benignitatem, ingratitudinis est: non expẽdere in utilitatem proximi quod acceperis, impietas est. Non gaudere de fructu fraterno, quem dominus per te contulit, impii simul & ingrati liuoris est. Quomodo depromes talentum in usuram, si non agnoscas quid tibi traditum sit? Quomodo possis inde tollere cristas, quod intelligas totum esse gratuitæ dei benignitatis? Quoties autem diuina bonitas te uelut organo dignatur uti, ad iuuandos alios, non habes quod insolescas, sed habes unde gratulere fratribus, unde gratias agas deo, tuo pariter & illorum nomine. Sic amauit, sic prædicauit suas dotes uir sanctissimus. Quãquam in iis libris, quos scripsit catechumenus, deprehendas nonnihil humanæ gloriæ, quem affectum minime malum generosissimis quibusq; ingeniis potissimum uidemus insitum esse. Nõ enim excusare conabor quod ipse putauit accusandum, dicẽs eos libros quos scripsit rudis adhuc ac uelut infans in philosophia Christiana, ita seruisse Christo, ut adhuc resiperẽt scholam superbiæ, magisq; spirarent Platonis dogmata, quàm diuinarum scripturarum mysteria. Habet Aphrica suum quoddam ingenium, & habebat omnino quiddam suæ gentis Augustinus, ni Christus illum in alium uirum transformasset. Porrò Confessionum libri, quos & ociosus & ociosis scripsisse uidetur, habent quiddam peculiaris molestiæ. Primum in hoc, quod multa de seipso commemorat, partim minutiora, quàm ut ea scueriore præditus ingenio commemoranda putaret, partim ad gloriæ speciem accedentia. Quid autem fastidiosius, quàm humani liuor ingenii, si quis quid quãlibet modeste de seipso prædicet? Ad hæc, dum rebus humilioribus ne dicam sordidioribus, uelut de infantia, de ephebia, de affectu libidinis, deq; similibus uerba faciens, studet iis quæ dicuntur orationis honorem addere, ueluti pudorem sentẽtiarum, hoc uelo tegens, fit hac occasione nonnunquam obscurior. Verùm hæc tædiola si deuoraris, reliqua cum maiore tum fructu tum uoluptate perleges.

D

E

F

Romã. 12.

Diui

G

DIVI AVRELII AVGVSTINI CONFESSIONVM LIBER PRIMVS.

Psal.144. Magnus es domine & laudabilis valde† ⌊ & ⌋ magna est ⌊ virtus tua, & sapientiæ tuæ non est numerus. Et laudare te vult homo aliqua portio creaturæ tuæ, & homo circũferens mortalitatem suam, circumferẽs testimonium peccati sui, & testimonium quia superbis resistis, & tamen laudare te vult homo aliqua portio creaturæ tuæ. Tu θ enim θ excitas vt laudare te delectet. Quia fecisti nos ad te, & inquietum est cor nostrum donec requiescat in te. Da mihi deus † scire & intelligere, vtrum sit prius inuocare te, an laudare te, & ⌊ si ⌋ scire te prius sit, an inuocare te. Sed quis te inuocat nesciens te? Aliud enim pro alio potest inuocare nesciens te. An' potius inuocaris, vt sciaris? Quomodo autem inuocabunt in quem non crediderunt? Aut quomodo credent sine prædicante? Et laudabunt dominum qui requirunt eum. Quærẽtes enim inuenient eum, & inuenientes laudabunt eum. Quæram te domine inuocans te, & inuocẽ te credens in te, prædicatus es enim nobis. Inuocat te deus † fides mea quã dedisti mihi, quam inspirasti mihi per humanitatẽ filij tui, per ministerium prædicatoris tui.

Psal.146. † nimis. Admiratur diuinã maiestatẽ, accessus cupiditate illã laudibus prosequendi. Caput.I. Iacobi.4. † domine. H Roma.10. Psal.21. † domine.

A deo habet homo vt sit, & quod de⁹ in eo & ipse in deo. Caput.II.

Et quomodo inuocabo deum meum, deum & dominum meum? Quoniã vtique in meipsum eum vocabo, cum inuocabo eum. Et quis locus est in me, quò veniat in me deus meus? Quò deus veniat in me, deus qui fecit cœlum & terram? Itã ne domine deus meus est quicquam in me quod capiat te? An verò cœlum & terra quę fecisti, & in quibus me fecisti capiunt te? An quia sine te nõ esset quicquid est: fit, vt quicquid est capiat te? Quoniam itaque & ego sum, quid † peto vt venias in me, qui non essem nisi esses in me? ⌊ Quo enim recedam extra cœlum? ⌋ Nõ enim ego iam in inferis, † & tamen etiam ibi es. Nam & si descendero in infernũ, ades. Non ergo essem deus meus, qui non omnino essem, nisi esses in me. An potius nõ essem nisi essem in te, ex quo omnia, per quẽ omnia, in quo omnia? Etiam sic domine, etiam sic. Quò te inuoco cum in te sim? Aut vnde venias in me? Quò enim recedam extra cœlum & terram, vt vnde in me veniat deus meus, qui dixit: Cœlum & terram ego impleo.

† qui. † sum iã inferi. aliãs, in inferno. Psal.138. I Roma.11. Hiere.23. Deus vbiq; totus, & nõ per partes à creatura capitur. Caput.III.

Capiũt ne ergo te cœlum & terra, quoniam tu imples ea? An imples, & restat, quoniam non te capiunt? Et quò refundis quicquid impleto cœlo & terra restat ex te? An non opus habes vt à quoquam continearis qui contines omnia, quoniam quæ imples continendo imples? Non enim vasa quæ te plena sunt, stabilem te faciunt, quia & si frangantur, non effunderis. Et cum effunderis super nos, non tu iaces, sed erigis nos, nec tu dispergeris, † sed colligis nos. Sed qui † imples omnia, te toto imples omnia. An quia te totum nõ possunt capere omnia, partem tui capiunt, & eandem partem simul omnia capiunt? An singulas singula, maiores maiora, minores minora capiunt? Ergo est aliqua pars tua maior, aliqua minor. An vbique totus es, & res nulla te totum capit?

† dissiparis. † quo.

K

Quid es ergo deus meus? quid rogo, nisi dominus deus? Quis enim dominus præter dominum? aut quis deus præter deum nostrũ? Summe, optime, potentissime, omnipotentissime, misericordissime & iustissime, secretissime & præsentissime, pulcherrime & fortissime, stabilis & incomprehensibilis, immutabilis mutans omnia, nunquam nouus, nunquam vetus, innouãs omnia, & in vetustatem perducens superbos, & nesciunt. Sẽper agens, semper quietus, colligens & non egens, portans & implens & protegens, creans & nutriẽs & perficiens, quẽrens cum nihil desit tibi, amas nec æstuas, zelas & securus es, pœnitet te & nõ doles, irasceris & tranquillus es, opera mutas, nec mutas consilium, recipis quod inuenis & nũquam amisisti. Nunquam inops, & gaudes lucris. Nunquam auarus & vsuras exigis. ⌊ & ⌋ Supererogatur tibi vt debeas, & quis habet quicquam non tuum? Reddis debita nulli debens, donas debita nihil perdẽs. Et quid dicimus deus meus, vita mea, dulcedo mea sancta, aut quid dicit aliquis cum de te dicit? Et væ tacentibus de te, quoniam loquaces muti sunt.

Deus omnibus donat, nihil amittens. Caput.IIII. Psal.17. Sap.7.

Orat veniã admissorum ⌊ & charitatem dei. Caput.V.

Quis mihi dabit acquiescere in te? Quis mihi dabit vt venias in cor meũ, & inebries illud, vt obliuiscar mala mea, & vnum bonum meum amplectar te? Quid mihi es? Miserere vt loquar. Quid tibi sum ipse, vt amari te iubeas à me, & nisi faciam, irascaris mihi, & memineris † ingentes miserias? Paruã ne ipsa est θ miseria, θ si nõ amẽ te? Hei mihi. Dic mihi per miserationes tuas domine deus meus quid sis mihi. Dic animę meæ, salus tua ego sum. Sic dic vt audiam. Ecce aures cordis mei ante te domine, Aperi eas, & dic animæ meæ, sal⁹ tua ego sum. Curram post vocem hanc, & † apprehendam te. Noli abscondere à me faciem tuam, Moriar, ne moriar, vt eam videam. Angusta est domus animæ meæ, quo venias ad eam, dilatetur abs te. Ruinosa est, refice eã. Habet quæ offendant oculos tuos, fateor & scio. Sed quis mundabit eam? Aut cui alteri præter te clamabo? Ab occultis meis munda me domine, & ab alienis parce seruo tuo. Credo, propter quod & loquor. Domine tu scis. Nonne tibi prolocutus sum aduersum me delicta mea deus meus, & tu dimisisti impietatem cordis mei? Non iudicio cõtendo tecum, qui veritas es, & ego nolo fallere meipsum, ne mẽtiatur iniquitas mea sibi. Nõ ergo iudicio contendo tecum, quia si iniquitates obseruaueris domine, domine quis sustinebit?

† mineris. Psal.34. † vt. Psal.18. Psal.115. Psal.31. Hier.2. Psal.26. Psal.129.

M

Quod oĩa beneficiare ceperit à deo, & in ipso conseruetur ab ipso. Caput.VI.

Sed tamen sine me loqui apud misericordiam tuã, me terram & cinerem. Sine me tamẽ loqui, quoniam ecce misericordia tua est, non homo irrisor meus cui loquor. Et tu fortasse irrides me, sed conuersus misereberis mei. Quid enim est quod volo dicere domine deus meus, nisi quia nescio vnde venerim huc in istam dico mortalem vitam, mortalem dicã vitam, an mortem vitalem, nescio? Et susceperunt me consolationes miserationum tuarum, sicut audiui à parentibus carnis meæ, ex quaſ & in qua formasti me in tẽpore. Non enim ego memini. Exceperunt ergo me cõsolationes lactis humani. Nec mater mea, vel nutrices meæ sibi vbera implebant, sed tu mihi domine per eas dabas alimentum infantiæ secundum institutionem tuam, & diuitias vsq; ad fundum rerum dispositas. Tu etiã mihi dabas nolle amplius quàm dabas, & nutrientibus me dare mihi velle quod illis † dabas: Dare enim mihi per ordinatũ affectum volebant, quo ex te abundabant. Nam bonum erat eis bonum meũ ex eis, quod ex eis

† quo. † eis.

A ex eis non, sed per eas erat. Ex te quippe bona omnia deus, & ex deo meo sal⁹ mihi vniuersa. Quod animaduerti postmodum clamante te mihi per hæc ipsa, quæ tribuis intus & foris. Nam tunc sugere nolam & acquiescere delectationib⁹, flere autem offensiones carnis meæ, nihil amplius. Post hæc ⌊ & ⌋ ridere cœpi, dormiẽs primo, deinde vigilans. Hoc enim de me mihi indicatum est, & credidi, quoniam sic videmus & alios infantes. Nam ista mea non memini. Et ecce paulatim sentiebam vbi essem, & voluntates meas volebam ostendere eis, per quos implerentur, & non poteram, quia illę intus erant, foris autem illi, nec vllo suo sensu valebant introire in animam meam. Itaque iactabam mẽbra & voces, signa similia voluntatibus meis, pauca quę poteram qualia poteram. Non enim erant verisimilia. Et cum mihi non obtemperabatur, vel non intellecto, vel obesset, indignabar non subditis maioribus, & liberis non seruientibus, & me de illis flendo vindicabam. Tale esse infantes didici, quos discere potui, & me tale fuisse magis mihi ipsi indicauerunt non scientes, quàm sciẽtes nutritores mei. Et ecce infantia mea olim mortua est, & ego viuo. Tu autẽ domine, qui & semper viuis, & nihil moritur in te, quoniam ante primordia seculorum, & ante omne quod vel ante dici potest, tu es, & deus es dominusq; omnium quæ creasti. Et apud te rerum omnium instabilium stãt causæ, & rerum omnium mutabiliũ immutabiles manent origines, & omnium irrationabilium & temporalium sempiternę viuunt rationes. Dic mihi supplici tuo deus, & misericors misero tuo, dic mihi vtrum alicui iam ętati meæ mortuæ successerit infantia mea, an illa est quam egi intra viscera matris meæ? Nam & de illa mihi nonnihil indicatum est, & prægnantes ipse vidi fœminas. Quid etiam ante hanc dulcedo mea deus meus? Fui ne alicubi aut aliquis? Nam quis mihi dicat ista non habeo, nec pater nec mater potuerunt, nec aliorum experimẽtum, nec memoria mea. An irrides me ista quærentẽ te, qui de hoc noui quod laudari te à me iubes, & confiteri me tibi? Confiteor tibi domine cœli & terræ, laudem dicẽs tibi de primordiis & infantia mea, quæ non memini, & dedisti ea homini ex aliis de se coniicere, & authoritatibus etiam muliercularum multa de se credere. Erã enim & viuebam etiam tunc, & signa quibus sensa mea nota aliis facerem, iam in fine infantiæ quærebã. Vnde hoc tale animal nisi abs te domine? An quisquam se faciendi erit artifex, aut vlla vena trahitur aliunde, qua esse & viuere currat in nos, præter quàm quod tu facis nos domine, cui esse & viuere nõ aliud atque aliud est, quia summe esse atque summe viuere idipsum es? Sũmus enim es & non mutaris, neque peragitur in te hodiernus dies, & tamẽ in te peragitur, quia in te sunt & ista omnia. Non enim haberent vias transeundi, nisi contineres ea. Et quoniã anni tui non deficient, an anni tui hodiernus dies. Et quàm multi iam dies nostri & patrum nostrorum per hodiernum tuum transierunt, & ex illo acceperunt modos, & vtcunque extiterunt, & transibunt adhuc alij, & accipient, & vtcunq; existent. Tu autem idem ipse es, & omnia crastina atque vltra, omniaq; hesterna & retro, hodie facies, hodie fecisti. Quid ad me, si quis non intelligat? Gaudeat & ipse dicens, Quid est hoc? Gaudeat etiã sic, & amet non inueniẽdo inuenire potius, quàm inueniẽdo nõ inuenire te.

Infantia. August. Psal.101.

Infantiam quoque peccatis esse obnoxiã. Caput.VII. † mihi.

Exaudi deus. Vę peccatis hominum. Et homo dicit hæc, & misereris eius, quoniam tu fecisti eum, & peccatum non fecisti in eo. Quis mecum † cõmemorat peccatũ infantiæ meæ? Quoniã nemo mundus à peccato coram te, nec infans, cuius est vnius diei vita super terram. Quis mecum † commemorat? An quilibet tantillus nunc paruulus, in quo video quod nõ memini de me? Quid ergo tunc peccabã? An quia vberibus inhiabam plorans? Nam si nunc faciam, nõ quidem vberibus, sed escæ congruenti annis meis ita inhians, deridebor atq; reprehendar iustissime. Tunc ergo reprehendenda faciebam: sed quia reprehendẽtem intelligere non poteram, nec mos reprehendi me, nec ratio sinebat. Nam extirpamus & eiicimus ista crescẽtes. Nec vidi quenquam scientem, cum aliquid purgat, bona proiicere. An pro tempore etiam illa bona erant flendo petere, etiã quod noxie daretur, indignari acriter non subiectis hominibus liberis & maioribus, hisq; à quibus genitus est, multisq; præterea prudentioribus, non ad nutum voluntatis obtemperantibus feriendo nocere niti quantum potest, quia non obeditur imperiis, quibus pernicioſe obediretur? Ita imbecillitas mẽbrorum infantilium innocens est, non animus infantium. Vidi ego & expertus sum zelantẽ paruulum, nõdum loquebatur, & intuebatur pallidus amaro aspectu collactaneum suum. Quis hoc ignorat? Expiare se dicunt ista matres atque nutrices, nescio quibus remediis nisi verò & ista innocentia est, in fonte lactis vbertim manante atque abundãte θ opulentissimũ, θ opis egentissimum, & illo adhuc vno alimento vitam ducẽtem, consortem non pati. Sed blande tolerantur hæc, non quia nulla vel parua, sed quia ætatis accessu peritura sunt. Quod licet probes, tamen ferri æquo animo eadẽ ipsa non possunt, quando in aliquo annosiore deprehẽduntur. Tu itaque domine deus meus, qui dedisti vitã infanti, & corpus, quod ita, vt videmus instruxisti sensibus, compegisti membris, figura decorasti, proq; eius vniuersitate atque incolumitate omnes conatus animantis insinuasti, iubes me laudare te in istis & confiteri tibi, & psallere nomini tuo altissime: quia deus es omnipotens & bonus, etiam si sola ista fecisses, quæ nemo alius potest facere, nisi tu vne, à quo est omnis modus, † formosissime qui formas omnia, & lege tua ordinas omnia. Hanc ergo ætatem domine, qua me vixisse non memini, de qua aliis credidi, & quam me egisse ex aliis infantibus conieci, quanquam ista multum fida coniectura sit, piget me annumerare huic vitę meæ qua ego viuo in hoc seculo. Quantum enim attinet ad obliuionis meæ tenebras, par illi est qua vixi in matris vtero. Quod & si in iniquitate cõceptus sum, & in peccatis me mater mea in vtero aluit, vbi oro te deus me⁹ vbi domine ego seruus tuus, vbi aut aliquando innocens fui? Sed ecce omitto illud tempus. Et quid mihi iã cum eo est, cuius nulla vestigia recolo.

D Iob.25. † mihi. E Psal.91. † mundus. F Psal.50.

Descriptio pueritiæ. Cap.VIII.

Nonne ab infantia huc pergens veni in pueritiam, vel potius ipsa in me venit, & successit infantiæ? Nec discessit illa, quò enim abiit? Et tamen iam non erat. Non enim eram infans qui non fari, sed iam puer loquens eram, & memini hoc, & vnde loqui didiceram post aduerti. Non enim docebant me maiores homines præbentes mihi verba certo aliquo ordine doctrinę, sicut paulo post literas: sed ego ipse mẽte quam dedisti mihi deus meus, cum gemitibus & vocibus variisq; mẽbrorum motibus ædere vellem sensa cordis mei, vt voluntati pareretur, nec valerem quę volebam omnia, nec quibus volebam omnibus * pensabã memoria, cum ipsi appellabant rem aliquam: & cum secundum eam vocem corpus ad aliquid mouebant, videbam

*aliãs, omnia præstabã memorię

G videbam & tenebam hoc ab eis vocari rem illã, quod ſonabant, cum eam vellent oſtendere. Hoc autem eos velle ex motu corporis aperiebatur, tanquam verbis naturalibus omnium gentium, quæ fiunt vultu & nutu oculorum, cæterorumq; mẽbrorum actu, & ſonitu vocis, indicãte affectionem animi, in petendis, habendis, reiiciendis, fugiendiſve rebus. Ita verba in variis ſententiis, locis ſuis poſita, & crebro audita, quarum rerum ſigna eſſent, paulatim colligebam, measq; iam voluntates edomito in eis ſignis ore, per hæc enũciabam. Sic cum his, inter quos eram, voluntatum enunciandarum ſigna communicaui, & vitæ humanæ procelloſam ſocietatem altius ingreſſus ſum, pendens ex parẽtum authoritate, natuq; maiorum hominum.

[Odiũ literarũ & amor luſꝰ in pueris. Caput. IX.]

DEus deus meus, quas ibi miſerias expertus ſum & ludificationes, quandoquidem mihi recte viuere puero id proponebatur, obtemperare monentibus, vt in hoc ſeculo florerem & excellerem linguoſis artibus ad honorem hominum, & falſas diuitias famulantibus. Inde ad ſcholas† datus ſum vt diſcerem literas, in quibus quid vtilitatis eſſet, ignorabam miſer, & tamen ſi ſegnis in diſcendo eſſem, vapulabam. [† in ſcholã.] H Laudabatur enim hoc à maioribus, & multi ante nos vitã iſtam agentes, præſtruxerunt ærumnoſas vias, per quas tranſire cogebamur, multiplicato labore & dolore filiis Adam. Inuenimus autem domine homines rogãtes te, & didicimus ab eis, ſentientes te vt poteramus eſſe magnum aliquem, qui poſſes etiam non apparens ſenſibus noſtris, exaudire nos & ſubuenire nobis. Nã puer cœpi rogare te auxilium & refugium meum, & in tuam inuocationem rumpebam nodos linguæ meæ: & rogabã te paruus, non paruo affectu, ne in ſchola vapularem. Et cum me non exaudiebas, quod nõ erat ad inſipientiam mihi, ridebantur à maioribus hominibus vſque† ab ipſis parentibus, qui mihi accidere mali nihil volebant, plagæ meæ, magnum tunc & graue malum meũ. [Pſal. 21. † atque.] Eſt ne quiſquã domine tam magnus animus prægrandi affectu tibi cohærens, ẽſt ne (inquam) quiſquam? Facit enim hoc etiam quædam ſtoliditas. Eſt ergo qui tibi pie cohærendo ita ſit affectus granditer, vt equuleos & vngulas, atque huiuſcemodi varia tormẽta, pro quibus effugiendis tibi per vniuerſas terras cũ timore magno ſupplicatur, ita parui æſtimet, irridens eos qui hæc acerbiſſime infligunt, † quemadmodum parentes noſtri ridebant tormenta, quibus pueri à magiſtris affligebamur. [† formidãt.] I Nõ enim aut minus ea metuebamus, aut minus te de his euadendis deprecabamur, & peccabamus tamen minus ſcribendo, aut legendo, aut cogitando de literis quàm exigebatur à nobis. Non enim deerat domine memoria vel ingenium, quæ nos habere voluiſti pro illa ætate ſatis, ſed delectabat ludere, & vindicabatur in nos ab eis qui talia [vtique] agebant. Sed maiorum nugæ negoçia vocantur, puerorum autem talia cum ſint, puniuntur à maioribus, & nemo miſeratur pueros, vel illos vel vtroſque: niſi verò approbet quiſquam bonus rerum arbiter, vapulaſſe me, quia ludebã pila puer, & eo ludo impediebar, quo minus celeriter diſcerem literas, quibus maior deformius luderẽ. Haud aliud faciebat idem ipſe à quo vapulabã. Qui ſi in aliqua quæſtiuncula à condoctore ſuo victus eſſet, magis bile atque inuidia torqueretur, quàm ego cum in certamine pilæ à colluſore meo ſuperabar.

[Ob pilæ luſum neglexit iuſſa parentum. Caput. X.]

ET tamẽ peccabã domine deus ordinator & creator omnium rerum naturalium, peccatorum autem tantum non ordinator. Domine deus meus peccabam faciendo contra præcepta parentum, & magiſtrorum illorum. K Poteram enim poſtea bene vti literis quas volebant vt diſcerem, quocunque animo illi mei. Non enim meliora eligens, inobediens eram, ſed amore ludẽdi, amans in certaminibus ſuperbas victorias, & ſcalpi aures meas falſis fabellis, quo prurirẽt ardẽtius, eadem curioſitate magis magiſq; per oculos periculoſa micante in ſpectacula ludoſq; maiorum, quos tamen qui edunt, ea dignitate præditi excellunt, vt hoc penè omnes optent paruulis ſuis: quos tamen çædi libenter patiuntur, ſi ſpectaculis talibus impediãtur à ſtudio, quo eos ad talia ædenda cupiunt peruenire. Vide iſta domine miſericorditer, & libera nos iam inuocãtes te, libera etiam eos, qui nondum te inuocant, vt inuocent te & liberes eos.

[Puer morbo corripitur, reualeſcens baptiſmum differt. Caput. XI.]

AVdieram enim ego adhuc puer de vita æterna nobis promiſſa per humilitatẽ domini dei noſtri deſcendentis ad ſuperbiam noſtram, & ſignabar iam ſigno crucis eius, & cõdiebar eius ſale, iam inde ab vtero matris meæ, quæ multum ſperauit in te. Vidiſti domine cum adhuc puer eſſem, & quodam die preſſus ſtomachi dolore, repente æſtuarem penè moriturus, vidiſti deus meus, quoniã cuſtos meus iam eras, L quo motu animi & qua fide baptiſmũ Chriſti tui, dei & domini mei, flagitaui à pietate matris meæ, & matris omnium noſtrum eccleſiæ tuæ. Et conturbata mater carnis meæ, quoniam & ſempiternam ſalutẽ meã charius parturiebat corde caſto in fide tua, iam curaret feſtinabunda, vt ſacramentis ſalutaribus initiarer & abluerer, te domine Ieſu confitens in remiſſionem peccatorum, niſi ſtatim recreatus eſſem. Dilata eſt itaque mundatio mea, quaſi neceſſe eſſet adhuc ſordidari † ſi viuerem, quia videlicet poſt lauacrum illud maior & periculoſior in ſordibus delictorum reatus foret. [† vt adhuc ſordidarer.] Ita iã credebam, & illa & omnis domus, niſi pater ſolus, qui tamen nõ euicit in me ius maternæ pietatis, quo minus in Chriſtum crederem, ſicut ille nondum crediderat. Nã illa ſatagebat, vt tu mihi pater eſſes deus meus potius quàm ille, & in hoc adiuuabas eã, vt ſuperaret virũ cui melior ſeruiebat, quia & in hoc tibi vtiq; id iubenti ſeruiebat. Rogo te deus meus, vellem ſcire ſi tu etiam velles, quo cõſilio dilatus ſum, ne tunc baptizarer, vtrũ bono meo mihi quaſi laxata ſint lora peccandi, an non laxata ſint? Vnde ergo etiam nunc de aliis atq; aliis ſonat vndique in auribus noſtris, ſine illum, faciat quod M vult, nondum enim baptizatus eſt: & tamen in ſalute corporis non dicimus, ſine, vulneretur amplius, nõdum enim ſanatus eſt. Quanto ergo melius vt cito ſanarer, & id ageretur mecum meorum meaq; diligentia, vt recepta ſalus animæ meæ tuta eſſet tutela tua, qui dediſſes eam? Melius verò. Sed quot & quanti fluctus impẽdere tentationum poſt pueritiam videbantur, nouerat eos iam illa mater, & tibi tam eos vnde poſtea formarer, quàm ipſam iam effigiem committere volebat.

[Ad literas cogebatur, quo tamen deus vtebatur bene. Caput. XII.]

IN ipſa tamen pueritia, de qua mihi minus quàm de adoleſcẽtia metuebatur, non amabam literas, & me in eas vrgeri oderam, & vrgebar tamen, & mihi bene fiebat, nec faciebam ego bene: Non enim diſcerem, niſi cogerer. Nemo autem inuitus bene facit, etiã ſi bonum eſt quod facit. Nec qui me vrgebant, benefaciebãt ſed bene mihi fiebat abs te deus meus. Illi enim nõ intuebantur quò referrẽ quod me diſcere cogebant, præterquam ad ſatiandas inſatiabiles cupiditates copioſæ inopiæ & ignominioſæ gloriæ. Tu verò cui numerati ſunt capilli capitis noſtri, errore omniũ qui mihi in- [Matth. 12.]

ſtabant

A ſtabant vt diſcerem, vtebaris ad vtilitatem meã: meo autem qui diſcere nolebam, vtebaris ad pœnam meã, qua plecti non eram indignus tantillus puer & tantus peccator. Ita non de benefacientibus tu benefaciebas mihi, & de peccante meipſo iuſte retribuebas mihi. Iuſſiſti enim & ſic eſt, vt pœna ſua ſibi ſit omnis inordinatus animus.

[Quibus ſtudiis potiſſimum ſit delectatus. Cap. XIII. li. 3. de Trinitate in proœmio.]

QVid autem erat cauſæ cur græcas literas oderam, quibus puerulus imbuebar, ne nunc quidem mihi ſatis exploratum eſt. Adamaueram enim latinas, non quas primi magiſtri, ſed quas docent qui grammatici vocantur. Nam illas primas vbi legere & ſcribere & numerare diſcitur, non minus oneroſas pœnaleſq; habebã quàm omnes græcas. Vnde tamẽ & hoc niſi de peccato & vanitate vitæ, quia caro eram & ſpiritus ambulans & non reuertens? [Pſal. 77.] Nam vtiq; meliores, quia certiores erãt primæ illę literæ, quibus fiebat in me, & factum eſt, & habeo illud vt legam ſi quid ſcriptum inuenio, & ſcribã ipſe ſi quid volo, quàm illæ quibus tenere cogebar AEneæ neſcio cuius errores, oblitus errorum meorum, & plorare Didonem mortuam, quia ſe occidit ob amorẽ, B cum interea meipſum in his à te moriẽtem deus meus vita mea, ſiccis oculis ferrem miſerrimus. Quid enim miſerius miſero non miſerante ſeipſum, & flente Didonis mortem, quæ fiebat amando AEneam, non flẽte autem mortem ſuam, quæ fiebat non amando te? Deus lumen cordis mei, & panis oris intus animæ meæ, & virtus maritans mentem meam & ſinum cogitationis mentis meæ, non te amabam, & fornicabar abs te, & fornicanti ſonabat vndique euge euge. [Pſal. 34. Iacobi. 4.] Amicitia enim mundi huius, fornicatio eſt abs te. Et euge euge dicitur, vt pudeat ſi non ita ſit homo. Et hæc non flebã, ſed flebam Didonem extinctam, ferroq; extrema ſecutam, ſequens ipſe extrema condita tua, relicto te, è terra iens in terram: & ſi prohiberer ea legere dolerem, quia non legerem quod dolerem. Tali dementia honeſtiores & vberiores literæ putantur, quàm illæ quibus legere & ſcribere didici. Sed nunc in animam meã clamet deus meus, & veritas tua dicat mihi, Non eſt ita, Melior eſt prorſus doctrina illa prior. Nã ecce paratior ſum obliuiſci errores AEneæ, atque omnia eiuſmodi, quàm ſcribere & legere. At enim vela pendent θ in θ liminibus grammaticarũ ſcholarum, ſed nõ illa magis honorem ſecreti, quàm tegumentum erroris ſignificãt. [Vela ĩ oſtiis ludi literarij] C Non clament aduerſus me quos iam non timeo, dum cõfiteor tibi quæ vult anima mea deus meus, & acquieſco in reprehenſione malarum viarum mearũ, vt diligã bonas vias tuas. Non clament aduerſum me venditores grãmaticæ vel emptores, quia ſi proponam eis, interrogãs vtrum verum ſit, quod AEneam aliquando Carthaginem veniſſe poëta dicit, indoctiores ſe neſcire reſpondebunt, doctiores autem etiã negabunt verum eſſe. At ſi quæram quibus literis ſcribatur AEneę nomen, omnes mihi qui hæc didicerunt verum reſpondebunt, ſecũdum id pactũ & placitum, quo inter ſe homines iſta ſigna firmarunt. Item ſi quæram, quid horum maiore vitę huius incõmodo quiſq; obliuiſcatur, legere & ſcribere, an poëtica illa figmenta, quis non videat quid reſponſurus ſit, qui non eſt penitus oblitus ſui? Peccabam ego puer cum illa inania iſtis vtilioribꝰ amore præponebam, vel potius iſta oderã, illa amabã. Iam verò vnũ & vnũ duo, duo & duo quatuor, odioſa cãtio mihi erat, & dulciſſimũ ſpectaculũ vanitatis, equus ligneus plenꝰ armatis, & Troiæ incendiũ, atq; ipſius vmbra Creüſæ.

[De literis græcis & latinis. Cap. XIIII.]

D CVr ergo græcam etiam grammaticam oderam talia cantantem? Nam & Homerus peritus texere tales fabellas, & dulciſſime vanus eſt, mihi tamen amarus erat puero. Credo etiam græcis pueris Virgilius ita ſit, cum eum ſic diſcere coguntur, vt ego illum: videlicet difficultas omnino ediſcendæ peregrinæ linguę, quaſi felle aſpergebat omnes ſuauitates gręcas fabuloſarum narrationum. Nulla enim verba illa noueram, & ſæuis terroribus ac pœnis vt noſcerẽ † inſtabatur mihi vehementer. [† noſſem.] Nam & latina aliquando infans vtique nulla noueram, & tamen aduertẽdo didici ſine vllo metu atque cruciatu, inter etiam blandimenta nutricum, & ioca arridentium, & lætitias alludentium. Didici verõ illa ſine pœnali onere vrgẽtium, cum me vrgeret cor meum ad parienda concepta ſua, quæ non poſſem, niſi aliqua verba didiciſſem, non à docentibus ſed à loquentibus, in quorum & ego auribus parturiebam quicquid ſentiebã. Hinc ſatis elucet maiorem habere vim ad diſcenda iſta liberam curioſitatem, quàm meticuloſam neceſſitatẽ. Sed illius fluxum reſtringis legibus tuis deus, legibus tuis à magiſtrorum ferulis vſq; ad tẽtationes martyrum valentibus legibus tuis miſcere ſalubres amaritudines reuocãtes nos ad te E à iocunditate peſtifera qua receſſimus à te.

[Precatio ad deum. Caput. XV.]

EXaudi domine deprecationem meã, ne deficiat anima mea ſub diſciplina tua, neque deficiam in confitendo tibi miſerationes tuas, quibus eruiſti me ab omnibus viis meis peſſimis, vt dulceſcas mihi ſuper omnes ſeductiones quas ſequebar, & amem te validiſſime & amplexer manũ tuã totis præcordiis meis, vt eruas me ab omni tentatione vſque in finem. Ecce enim tu domine rex meꝰ & deus meꝰ, tibi ſeruiat quicquid vtile puer didici, tibi ſeruiat quod loquor & ſcribo, & lego & numero, quoniam cum vana diſcerem, tu diſciplinã dabas mihi, & in eis vanis, peccata delectationum mearũ dimiſiſti mihi. Didici enim in eis multa verba vtilia, ſed & in rebus non vanis diſci poſſunt, & ea via tuta eſt in qua pueri ambularent.

[In laſciuas fabulas. Cap. XVI.]

SEd væ tibi flumen moris humani, quis reſiſtet tibi? Quandiu non ſiccaberis? Quouſq; volues Euæ filios in mare magnũ & formidoloſum, quod vix tranſeunt qui lignum conſcenderint? Nõnne ego in te lego tonantẽ Iouem & adulterantem? Et vtiq; non poſſet hæc duo, ſed actum eſt vt haberet authoritatem ad imitandũ verum adulteriũ, lenocinãte falſo tonitruo. F Quis autem penulatorum magiſtrorũ audiat aure ſobria, ex eodem puluere hominẽ clamantem & dicentẽ, Fingebat hęc Homerus, & humana ad deos transferebat, diuina mallẽ ad nos. [Penulati magiſtri grãmatici propter palliũ vile.] Sed verius dicitur quòd fingebat hęc quidẽ ille, ſed hominibus flagitioſis diuina tribuẽdo, ne flagitia flagitia putarẽtur, & vt quiſquis ea feciſſet, nõ homines perditos, ſed cœleſtes deos videretur imitatus. Et tamen ò flumen tartareum, iactantur in te filij hominum cum mercedibus vt hæc diſcant: & magna res agitur, cum hoc agitur publice in foro, in conſpectu legum ſuper mercedem ſalaria decernentium: & ſaxa tua percutis & ſonas, dicens, Hinc verba diſcũtur, hinc acquiritur eloquentia rebus perſuadendis ſententiiſq; explicandis maxime neceſſaria. Ita verò non cognoſceremus verba hęc, imbrem aureum & gremiũ, & fucum & tẽpla cœli, & alia verba, quę in eo loco ſcripta ſunt, niſi Terẽtius induceret nequã adoleſcentẽ proponentẽ ſibi Iouẽ ad exemplũ ſtupri, dũ ſpectat tabulã [In Eunucho]
quandã pictã in pariete, vbi inerat pictura hæc, Iouem »
quo pacto Danaę miſiſſe aiũt in gremiũ quondã imbrẽ »

G aureum,fucum factum mulieri.Et vide quemadmodũ se concitat ad,libidinem, quasi cœlesti magisterio. Ad quem deum,inquit? Qui tẽpla cœli summo sonitu concutit. Ego homuncio id non facerem? Ego verò illud θ sponte θ feci ac libens. Non omnino per hanc turpitudinem verba ista cõmodius discuntur,sed per hęc verba turpitudo ista confidentius perpetratur. Non accuso verba quasi vasa electa [atque] preciosa,sed vinum erroris quod in eis nobis propinabatur ab ebriis doctoribus:& nisi biberemus cędebamur,nec appellare ad aliquem iudicem sobrium licebat. Et tamen ego deus meus,in cuius cõspectu iam secura est recordatio mea, libenter hæc didici,& θ in θ eis delectabar miser, & ob hoc bonæ spei puer appellabar.

Modus exercendæ iuuentutis in recitandis & mutandis versibus. Cap. XVII.

SIne me deus me⁹ dicere aliquid & de ingenio meo munere tuo, in quibus à me deliramentis atterebatur. Proponebatur enim mihi negociũ animæ meæ satis inquietum præmio laudis & dedecoris, vel plagarum metu, vt dicerem verba Iunonis irascẽtis & dolentis,quòd non posset Italia Teucrorũ auertere regem,quę nunquam Iunonem dixisse audieram:sed figmentorum poëticorũ vestigia errantes sequi cogebamur, & tale aliquid dicere solutis verbis, quale poëta dixisset versibus.Et ille dicebat laudabilius, in quo pro dignitate vmbratæ † personæ, iræ ac doloris similior affectus eminebat, verbis sententias congruenter vestientibus. Vt quid mihi illud ô vera vita mea deus meus? Quid mihi recitanti acclamabatur præ multis coętaneis & conlectoribus meis? Nõne ecce illa omnia fumus & ventus? Ità ne aliud non erat vbi exerceretur ingenium θ meum θ & lingua mea laude tua domine? Laudes tuæ per scripturas tuas suspenderent palmitem cordis mei, & non raperetur per inania nugarum turpis præda volatilibus. Non enim vno modo sacrificatur transgressoribus angelis.

H † adũbratæ.

Quod hoies curãt seruare leges Grãmaticorũ & nõ diuinorũ pręceptorũ. Ca. XVIII.

QVid autem mirum quòd in vanitates ita ferebar,& à te deus meus ibã foras,quando mihi imitandi proponebãtur homines, qui aliqua facta sua non mala,si cum barbarismo aut solœcismo enunciarent, reprehensi confundebantur? Si autem libidines suas integris & rite consequentibus verbis copiose ornateq; narrarent, laudati gloriabantur? Vides hæc domine & taces, longanimis & multum misericors & verax. Nunquid semper tacebis,& nõ eruis de hoc immanissimo profundo quærentem te animam,& sitientem delectationes tuas,& cuius cor dicit tibi: Quæsiui vultum tuum, vultum tuũ domine requiram? Nam lõgè à vultu tuo in affectu tenebroso recesseram. Non enim pedibus aut spatiis locorum itur abs te,aut reditur ad te. Aut verò filius ille tuus minor, equos aut currus vel naues quæsiuit, aut auolauit penna visibili,aut moto poplite iter egit, vt in longinqua regione viueas prodige dissiparet quod dederas proficiscenti? Dulcis pater quia dederas,& egeno redeunti dulcior. In affectu ergo libidinoso, id enim est tenebroso,atque id est longe à vultu tuo. Vide domine deus,& patienter vt vides,vide,quomodo diligẽter obseruent filij hominum pacta literarum & syllabarum,accepta à prioribus locutoribus, & à te accepta æterna pacta perpetuæ salutis negligant,vt qui illa sonorum vetera placita teneat aut doceat, si cõtra disciplinam grammaticam,sine aspiratione primæ syllabę, ominem dixerit,magis displiceat hominibus, quàm si contra tua præcepta hominem oderit cum sit homo. Quasi verò quemlibet inimicum hominem perniciosius sentiat,quàm ipsum odiũ,quo in eum irritatur, aut vastet quisquam persequendo alium grauiùs quàm cor suum vastat inimicando.Et certe non est interior literarum scientia,quàm scripta conscientia,id se alteri facere quod nolit pati. Quàm tu secretus es,habitans in excelsis in silentio deus solus magnus,lege infatigabili spargens pœnales cæcitates super illicitas cupiditates. Cum homo eloquentiæ famam quærit astans ante hominem iudicem, circumstãte hominum multitudine, inimicum suum odio immanissimo insectãs, vigilantissime cauet,ne per linguæ errorem dicat inter hominibus,† & ne per mentis furorem hominem auferat ex hominibus non cauet.

K

Lucæ.15.

I

Aspiratio exprimẽda.

Tob.4. Matth.7.

† homines.

HOrum ergo † puer morum in limine iacebam miser,& huius arenæ palæstra erat illa,vbi magis timebam barbarismum facere,quàm cauebam si facerem,non faciẽtibus inuiderem. Dico enim & confiteor tibi deus meus, in quibus laudabar ab eis, quibus placere tũc mihi erat honeste viuere. Nõ enim videbam voraginem turpitudinis, in quam proiectus eram ab oculis tuis. Nam in illis iam quid me fœdius fuit,vbi etiam talibus displicebam,fallẽdo innumerabilibus mendaciis & pædagogum & magistros & parentes amore ludendi, studio spectandi nugatoria, & imitandi ludicram inquietudinem? † Furta etiã faciebam de cellario parentum & de mensa,vel gula imperitante,vel vt haberem quod darem pueris, ludum suũ mihi quo pariter vtiq; delectabantur,tamen vendentibus.In quo etiam ludo fraudulentas victorias,ipse vanæ excellentię cupiditate victus,sæpe aucupabar. Quid autem tam nolebam pati,atq; atrociter si deprehenderem arguebam,quàm id quod aliis faciebam: & si deprehensus arguerer,sæuire magis quàm cedere libebat? Istã ne est innocentia puerilis? Non est domine, nõ est, oro te deus meus. Nam hæc ipsa sunt,quæ à pędagogis & magistris,à nucibus & pilulis & passeribus, ad præfectos & reges,aurum,prædia,mancipia,hæc ipsa omnino quæ succedentibus maioribus ætatibus transeunt, sicuti ferulis maiora supplicia succedũt. Humilitatis ergo signum in statura pueritiæ rex noster probasti,cum aisti: Talium est regnum cœlorum.

Quod plus curauit vitare barbarismũ quàm vitia morum. Cap. XIX.

† ego.

L

† ludicra inquietudine.

Matth.19.

SEd tamen domine tibi excellentissimo atq; optimo conditori & rectori vniuersitatis deo nostro gratias, [debemus] etiam si me puerum tantum esse voluisses. Eram enim,& iam tunc videbã atq; sentiebam,meamq; incolumitatẽ, vestigium secretissimæ vnitatis ex qua eram,curæ habebam, custodiebã interiore sensu integritatem sensuum meorum, inq; ipsis paruis paruarumq; rerum cogitationibus veritate delectabar. Falli nolebã,memoria vigebam,locutione instruebar,amicitia mulcebar,fugiebam dolorem, abiectionem,ignorantiam. Quid in tali animante non mirabile atq; laudabile? At ista omnia dei mei dona sunt, nõ mihi ego dedi hæc,& bona sunt,& hæc omnia ego. Bonus ergo est,qui fecit me,& ipse est bonũ meum, & illi exulto bonis omnibus,quibus etiã puer eram. Hoc enim peccabam,quod non in ipso,sed in creaturis eius me atq; cæteras voluptates,sublimitates,veritates quærebam atque ita irruebam in dolores,cõfusiones & errores. Gratias tibi dulcedo mea & honor meus, & fiducia mea deus meus. Gratias tibi de donis tuis,sed tu mihi ea serua. Ita enim seruabis me,& augebuntur & perficientur,quæ dedisti mihi,& ero ipse tecum,quia & vt sim tu dedisti mihi.

Pro bonis sibi collatis, deo gratias agit. Caput. XX.

M

A DIVI AVRELII AVGVstini Confessionum
Liber secundus.

Adolescẽtiæ ætatẽ & vitia ãgreditur Caput. I.

RECORDARI volo transactas fœditates meas, & carnales corruptiones animæ meæ, non quod eas ãmem,sed vt amem te deus meus. Amore amoris tui facio istud, recolens vias meas nequissimas in amaritudine recogitationis meæ, vt tu dulcescas mihi dulcedo non fallax, dulcedo fœlix & secura & colligens me à dispersione,in qua frustatim discissus sum,dum ab vno te aduersus in multa euanui. Exarsi enim aliquando satiari in inferis in adolescentia, & sylueſcere ausus sum variis & vmbrosis amoribus, & cõtabuit species mea,& computrui coram oculis tuis placens mihi,& placere cupiens oculis hominum.

Accusat adolescentiã in ardore libidinoso consumptã. B Caput. II.

ET quid erat quod me delectabat, nisi amare & amari? Sed non tenebatur modus ab animo vsq; ad animum, quatenus est luminosus limes amicitiæ,sed exhalabantur nebulæ de limosa concupiscentia carnis & scatebra pubertatis,& obnubilabant atque obfuscabant cor meum,vt non discerneretur serenitas dilectionis à caligine libidinis. Vtrunque in confuso æstuabat, & rapiebat imbecillem ætatem per abrupta cupiditatum,atque mersabat gurgite flagitiorum. Inualuerat super me ira tua,& nesciebam. Obsordueram stridore catenæ mortalitatis meæ, pœna superbiæ animæ meæ,& ibam longius à te,& sinebas,& iactabar,& effundebar, & diffluebam, & ebulliebam per fornicationes meas,& tacebas. O tardum gaudium meum. Tacebas tunc, & ego ibam porrò longe à te in plurima & plura sterilia semina dolorum, superba deiectione & inquieta lassitudine. Quis mihi moderaretur † erumnã meam, & nouissimarum rerum fugaces pulchritudines in vsum verteret,earumq; suauitatibus metas prefigeret,vt vsque ad coniugale littus exæstuarent fluctus ætatis meæ, si tranquillitas in eis non poterat esse sine procreandorum liberorum contenta, sicut præscribit lex tua domine, qui formas etiam propaginem mortalitatis nostræ, potens imponere leuem † manum ad temperamentum spinarum à paradiso tuo seclusarum?

† modularetur.

† lenem.

C

1.Cor.7.

Non enim longe est à nobis omnipotentia tua, etiam cum longe sumus à te, θ tamen θ aut certe sonitum nubium tuarum vigilantius aduerterem: Tribulationem autem carnis habebunt huiusmodi. Ego autem vobis parco. Et, Bonum est homini mulierem non tangere. Et, Qui sine vxore est,cogitat ea quæ sunt dei,quomodo placeat deo: qui autem matrimonio iunctus est, cogitat ea quæ sunt mundi,quomodo placeat vxori. Has ergo voces exaudirem vigilantior, & abscisus propter regnum cœlorum,fœlicior expectarem amplexus tuos. Sed efferbui miser sequens impetum fluxus mei relicto te,& excessi omnia legitima tua, nec euasi flagella tua: quis enim hoc mortalium? Nam tu semper aderas misericorditer sæuiens, & amarissimis aspergens offensionibus omnes illicitas iocunditates meas,vt ita quærerem sine offensione iocundari. Et vbi hoc possem nõ inuenirem quicquam,præter te domine, præter te qui fingis dolorem in præcepto,& percutis vt sanes, & occidis nos ne moriamur abs te. Vbi eram & quàm lõge exulabam à delitiis domus tuæ,anno illo sextodecimo ætatis carnis meæ,cum accepit in me sceptrum, & totas manus ei dedi vesania libidinis licentiosæ per dedecus humanum,illicitæ autem per leges tuas? Nõ fuit cura meorum ruentẽ excipere me matrimonio,sed cura fuit tantum vt discerẽ sermonem facere quàm optimum,& persuadere dictione.

Psal.93. Deute.32.

D

De peregrinatione studiorũ causã & parẽtum proposito. Caput. III.

ET anno quidem illo intermissa erant studia mea, dũ mihi reducto à Madauris,in qua vicina vrbe iam cœperam literaturæ atque oratoriæ percipiendæ gratia peregrinari, longinquioris apud Carthaginem peregrinationis sumptus præparabantur, animositate magis quàm opibus patris municipis Thagastensis admodum tenuis. Cui narro hæc? Neq; enim tibi deus meus, sed apud te narro hæc generi meo generi humano, quantulacunque ex particula incidere potest in istas meas literas. Et vt quid hoc? Vt videlicet ego & quisquis hæc legit, cogitemus de quàm profundo clamandum sit ad te. Et quid propius auribus tuis, si cor confitens & vita ex fide est? Quis enim non extollebat laudibus tunc hominem patrem meũ, quòd vltra vires rei familiaris suæ impenderet filio, quicquid etiam longe peregrinanti studiorum causa opus esset? Multorum enim ciuium longe opulentiorum, nullum tale negocium pro liberis erat, cum interea non satageret idem pater qualis crescerem tibi, aut quàm castus essem, dummodo essem disertus, vel desertus potius à cultura tua deus, qui es vnus, verus & bonus dominus agri tui cordis mei. Sed vbi sexto illo decimo anno interposito ocio ex necessitate domestica feriatus ab omni schola cum parentibus esse cœpi, excesserũt caput meum vepres libidinum, & nulla erat eradicans manus. Quinimmo vbi me ille pater in balneis vidit pubescentem, & inquieta indutum adolescentia, quasi iam ex hoc in nepotes gestiret, gaudens matri indicauit,gaudẽs vinolentia,in qua te iste mundus oblitus est creatorem suum, & creaturam tuam pro te amauit diuino † inuisibili peruerse atque inclinate in ima voluntatis suæ. Sed matris in pectore iam inchoaueras templum tuum, & exordium sanctæ habitationis tuæ. Nam ille adhuc catechumenus,& hæc recens erat. Itaque illa exiliuit pia trepidatione ac tremore, & quanuis mihi nondum fideli, timuit tamen vias distortas, in quibus ambulant qui ponunt ad te tergum, & non faciem. Heu mihi, & audeo dicere tacuisse te deus meus, cum irem abs te longius. Ita ne tu tunc tacebas mihi? Et cuius erant nisi tua verba illa per matrem meam fidelem tuam,quæ cantasti in aures meas? Nec inde quicquam descendit in cor θ meum θ vt facerem illud. Volebat enim illa, & secretò memini vt monuerit cum solicitudine ingenti ne fornicarer, maximêque ne adulterarem cuiusquam vxorem. Qui mihi monitus muliebres videbantur, quibus obtemperare erubescerem. Illi autem tui erant & nesciebam, & te tacere putabam, atque illam loqui per quam mihi tu non tacebas, & in illa contemnebaris à me filio eius, filio ancillæ tuæ seruo tuo. Sed nesciebam,& præceps ibam tanta cæcitate, vt inter coætaneos meos puderet me minoris dedecoris, quàm audiebam eos iactantes flagitia sua, & tanto gloriantes magis, quanto magis turpes essent, & libebat malum facere non solum libidine facti, verumetiam laudis. Quid dignum est vituperatione nisi vitium? Ego ne vituperarer vitiosior fiebam,& vbi non suberat quo admisso æquarer perditis, fingebam me fecisse quæ non feceram, ne viderer abiectior quò eram innocentior, & ne vilior haberer quò eram castior. Ecce cum

† de vino.

E

F

G quibus comitibus iter agebam platearum Babyloniæ, & volutabar in cœno eius, tanquam in cinamomis & & vnguẽtis precioſis. Et in vmbilico eius quo tenacius hærerem, calcabat me inimicus inuiſibilis, & ſeducebat me, quia ego ſeductilis erã. Non enim & illa quæ iam de medio Babylonis fugerat, ſed ibat in cęteris eius tardior mater carnis meæ, ſicut monuit me pudicitiã, ita curauit quod de me à viro ſuo audierat, iamq; peſtilẽtioſum & in poſterum periculoſum ſentiebat, coërcere termino coniugalis affectus, ſi reſecari ad viuum non poterat. Non curauit hoc, quia metus erat ne impediretur ſpes mea compede vxoria, non ſpes illa quam in te futuri ſeculi habebat mater, ſed ſpes literarum, quas vt noſſem nimis volebat parens vterq;. Ille quia de te prope nihil cogitabat, de me autem inania: illa autem, quia non ſolum nullo detrimento, ſed etiam nonnullo adiumento ad te adipiſcendum profutura exiſtimabat vſitata illa ſtudia doctrinæ. Ita enim coniicio, recolens vt poſſum mores parentum meorum. Relaxabantur etiam mihi ad ludendum habenæ vltra temperamentum ſeueritatis in diſſolutionem affectionum variarũ, & in omnibus erat caligo intercludẽs mihi deus meus

Hiere.51.

Ad viuũ reſecare, id eſt, omnino tollere.

H ſerenitatem veritatis tuę, & prodibat tanquam ex adipe iniquitas mea.

Pſal.72.

Furtum Auguſt. Caput.IIII.

FVrtum certe punit lex tua domine, & lex ſcripta in cordibus hominum, quam ne ipſa quidẽ delet iniquitas. Quis enim fur æquo animo furem patitur? Nec copioſus adactum inopia. Et ego furtum facere volui & feci, nulla compulſus egeſtate, nec penuria, ſed faſtidio iuſtitiæ, & ſagina iniquitatis. Nã id furatus ſum quod mihi abundabat, & multo melius. Nec ea re volebam frui quam furto appetebã, ſed ipſo furto & peccato. Arbor erat pirus in vicinia vineæ noſtrę pomis onuſta, nec forma nec ſapore illecebroſis. Ad hanc excutiendam atque aſportãdam, nequiſſimi adoleſcentuli perreximus nocte intempeſta, quouſq; ludũ de peſtilentię more in areis produxeramus, & abſtulimus inde onera ingentia, non ad noſtras epulas, ſed vel proiicienda porcis, etiã ſi aliquid inde comedimus, dum tamen fieret à nobis quod eò liberet quò non liceret. Ecce cor meum deus meus, ecce cor meum, quod miſerat⁹es in imo abyſſi. Dicat tibi nũc ecce cor meũ, quid ibi quęrebat vt eſſem gratis malus, & malitię meę cauſa nulla eſſet niſi malitia. Fœda erat & amaui eam.

I Amaui perire, amaui defectũ meum, non illud ad quod deficiebam, ſed defectum meum ipſum amaui, turpis animę & diſſiliens à firmamento tuo in exterminium, non dedecore aliquid, ſed dedecus appetens.

Neminẽ peccare ſine cauſa. Caput.V.

ETenim ſpecies eſt pulchris corporibus, & auro & argento & omnibus, & in contactu carnis congruentia valet plurimũ, cæteriſq; ſenſibus eſt ſua cuique accommodata modificatio corporum. Habet etiam honor temporalis, & imperitandi atque ſuperãdi potentia ſuum decus, vnde etiam vindictæ auiditas oritur, & tamẽ in cuncta hæc adipiſcenda nõ eſt egrediendum abs te domine, neque deuiandum à lege tua. Et vita qua hic viuimus habet illecebram ſuã propter quendam modum decoris ſui & conuenientiam, cum his omnibus infimis pulchris. Amicitia quoque hominum charo nodo dulcis eſt propter vnitatem de multis animis, Propter vniuerſa hæc atq; huiuſmodi peccatum admittitur, dũ immoderata in iſta inclinatione, cum extrema bona ſint, meliora & ſumma deſeruntur, tu domine deus noſter, & veritas tua, & lex tua. Habent enim & hęc ima delectationes, ſed non ſicut deus meus qui fecit omnia, quia in ipſo delectatur iuſtus, & ipſe eſt delitiæ rectorum corde. Cum itaque de facinore quæritur qua cauſa factum ſit, credi non ſolet niſi cũ appetitus adipiſcendi alicuius illorũ bonorum, quæ infima diximus, eſſe potuiſſe apparuerit, aut metus amittendi. Pulchra ſunt enim & decora, quãquam præ bonis ſuperioribus & beatificis abiecta & iacẽtia. Homicidium fecit, cur fecit? Adamauit eius coniugem aut prædium, aut voluit deprędari vnde viueret, aut timuit ab illo tale aliquid amittere, aut læſus vlciſci ſe exarſit. Num homicidium ſine cauſa faceret ipſo homicidio delectatus? Quis crediderit? Nam & de quo dictum eſt vecordi & nimis crudeli homine, quòd gratuito potius malus atque crudelis erat, prædicta tamen eſt cauſa, ne per ociũ, inquit, torpeſceret manus aut animus. Quare id quoque? Cur ita? Vt ſcilicet illa exercitatione ſcelerũ capta vrbe, honores, imperia, diuitias aſſequeretur, & careret metu legum, & difficultate rerum, propter inopiã rei familiaris, & conſcientiam ſcelerum. Nec ipſe igitur Catilina amauit facinora ſua, ſed vtique aliud cuius cauſa illa faciebat. K

Omnia quę L boni ſpecie nos ad vitia iuitãt, in ſolo deo eſſe vera & perfecta. Caput.VI.

QVid ergo miſer in te amaui ô furtum meum, ô facinus illud meum nocturnum ſextidecimi anni ætatis meæ? Nõ enim pulchrum eras cum furtum eſſes, aut verò aliquid es vt loquar ad te? Pulchra erant poma illa quæ furati ſumus, quoniam creatura tua erant, pulcherrime omniũ creator, omnium deus bone, deus ſummum bonum, & bonum verum meum. Pulchra erant illa poma, ſed nõ ipſa cõcupiuit anima mea miſerabilis. Erat enim mihi meliorum copia, illa autem decerpſi, tantũ vt furarer. Nam decerpta proieci, epulatus inde ſolam iniquitatẽ qua lætabar fruens. Nam etſi quid illorum pomorum intrauit in os meum, condimentum ibi facinus erat. Et nunc domine deus meus, quæro quid me in furto delectauerit, & ecce ſpecies nulla eſt. Nõ dico ſicut in ęquitate atque prudentia, ſed neq; ſicut in mente hominis atque memoria & ſenſibus & vegetante vita, neq; ſicut ſpecioſa ſunt ſydera & decora locis ſuis, & terra & mare plena fœtibus, qui ſuccedunt naſcendò decedẽtibus, non ſaltem vt eſt quędam defectiua ſpecies & vmbratica vitiis fallentibus. Nam & ſuperbia celſitudinem imitatur, cum tu ſis vnus ſuper omnia deus excelſus. Et ambitio quid niſi honores quærit & gloriã, cum tu ſis præ cunctis honorandus vnus & glorioſus in ęternum. M Et ſæuitia poteſtatum timeri vult. Quis autem timendus niſi vnus deus? Cuius poteſtati eripi aut ſubtrahi quid poteſt, quando aut vbi aut quò vel à quo poteſt? Et blanditiæ laſciuientium amari volunt: ſed neque blandius eſt aliquid tua charitate, nec amatur quicquam ſalubrius, quàm illa præ cũctis formoſa & luminoſa veritas tua. Et curioſitas affectare videtur ſtudium ſcientiæ, cum tu omnia ſumme noueris. Ignorantia quoque ipſa atque ſtultitia, ſimplicitatis & innocentiæ nomine tegitur: quia te ſimplicius quicquã non reperitur. Quid te autem innocentius, quandoquidem opera ſua malis inimica ſunt? Et ignauia quaſi quietẽ appetit. Quæ verò quies certa præter dominum? Luxuria ſatietatem atque abundantiam ſe cupit vocari, tu autem es plenitudo & indeficiens copia incorruptibilis ſuauitatis. Effuſio liberalitatis obtendit vmbram, ſed bonorum omnium largitor affluẽtiſſimus tu es. Auaritia multa poſſidere vult, & tu poſſides omnia. Inuidia de excellentia litigat, quid te excellẽtius? Ira vindictam quærit, te iuſtius quis vindicat? Timor inſolita & repentina exhorreſcit,

A reſcit, rebus quæ amantur aduerſantia, dum præcauet ſecuritati: Tibi enim quid inſolitum, quid repẽtinum? Aut quis à te ſeparat quod diligis? aut vbi niſi apud te firma ſecuritas? Triſtitia rebus amiſſis cõtabeſcit, quibus ſe oblectabat cupiditas, quia ita ſibi nollet, ſicut tibi auferri nihil poteſt. Ita fornicatur anima cum auertitur abs te, & quærit extra te ea quę pura & liquida non inuenit, niſi cum redit ad te. Peruerſe te imitãtur omnes qui longe ſe à te faciunt, & extollunt ſe aduerſum te. Sed etiam ſic te imitando indicãt creatorem te eſſe omnis naturæ, & ideo non eſſe quò à te omnimodo recedatur. Quid ergo in illo furto ego dilexi, & in quo dominũ meum vel vitioſe atq; peruerſe imitatus ſum? An libuit facere contra legem, ſaltim fallacia, quia potentatu non poteram, vt mancam libertatem captiuus imitarer faciendò impune quod non liceret, tenebroſa omnipotentiæ ſimilitudine?

Gratias agit deo pro remiſſiõe peccatorum, quodque à multis ſeruatus ſit. Caput.VII.

ECce eſt iſte ſeruus fugiens dominũ ſuum, & conſecutus vmbram. O putredo, ô monſtrum vitæ & mortis profunditas. Potuit ne libere quod nõ licebat, non ob aliud niſi quia non licebat? Quid retribuam domino, quòd recolit hæc memoria mea, & anima mea non metuit inde? Diligã te domine & gratias

B agam, & confitear nomini tuo, quoniã tanta dimiſiſti mihi mala & nefaria opera mea. Gratiæ tuæ deputo & miſericordiæ tuæ, quòd peccata mea tanquã glaciẽ ſoluiſti, gratię tuæ deputo & quæcunq; nõ feci mala. Quid enim nõ facere potui, qui etiã gratuitum facinus amaui? Et omnia mihi dimiſſa eſſe fateor, & quę mea ſpõte feci mala, & quæ te duce non feci. Quis eſt hominum, qui ſuã cogitans infirmitatẽ, audet viribus ſuis tribuere caſtitatem atq; innocentiã ſuam, vt minus amet te, quaſi minus ei neceſſaria fuerit miſericordia tua, qua donas peccata cõuerſis ad te? Qui enim vocatus à te ſecutus eſt vocem tuam, & vitauit ea quæ me de meipſo recordantẽ & fatentẽ legit, nõ me derideat ab eo medico ægrum ſanari, à quo ſibi præſtitũ eſt vt non ęgrotaret, vel potius vt minus ęgrotaret. Et ideo te tantundẽ immo verò amplius diligat, quia per quẽ me videt tantis peccatorũ meorum languoribus exui, per eum ſe videt tantis peccatorum languoribus non implicari.

Quid amauerit ĩ furto. Cap.VIII.

QVem fructũ habui miſer aliquando in iis quę nunc recolens erubeſco, maxime in illo furto in quo ipſum furtum amaui, nihil aliud,

C cum & ipſum eſſet nihil, & eoipſo ego miſerior? Et tamen ſolus id non feciſſem, ſic recordor animum tunc meũ, ſolus omnimodo id non feciſſem. Ergo amaui ibi etiam conſortium eorum, cum quibus id feci. Non ergo nihil aliud quàm furtum amaui, immo verò nihil aliud, quia & illud nihil eſt. Quid eſt reuera? Quis eſt qui doceat me, niſi qui illuminat cor meũ, & diſcernit vmbras eius? quid eſt quod mihi venit in mentẽ quærere & diſcutere & cõſyderare? Quia ſi tunc amarem poma illa, quæ furatus ſum, & eis frui cuperem, poſſem etiã ſolus ſi ſatis eſſet cõmittere illam iniquitatem, qua peruenirem ad voluptatẽ meam, nec confricatione conſciorum animorũ accẽderem pruritum cupiditatis meæ. Sed quoniã in illis pomis voluptas mihi non erat, ea erat in ipſo facinore, quã faciebat conſortium ſimul peccantium.

Contagioſa res, ſodales mali. Caput.IX. Pſal.18.

QVid erat ille affectus animi? Certe enim planè turpis erat nimis, & væ mihi erat qui habebam illum. Sed tamen quid erat? Delicta quis intelligit? Riſus erat, quaſi titillato corde, quod fallebamus eos qui hæc à nobis fieri non putabant, & vehementer nolebãt. Cur ergo eo me D delectabat, quo id non faciebã ſolus? An quia etiã nemo facilè ſolus ridet? Nemo quidem facile, ſed tamen etiã ſolos & ſingulos homines, cũ alius nemo præſens eſt, vincit riſus aliquando, ſi aliquid nimie ridiculũ, vel ſenſibus occurrerit, vel animo. At ego illud ſolus non facerẽ, non facerẽ omnino ſolus. Ecce eſt corã te deus meus viua recordatio animæ meæ. Solus non facerem furtũ illud, in quo [me] non libebat id quod furabar, ſed quia furabar quod me ſolũ facere prorſus non liberet, nec facerẽ. O nimis inimica † amicitia, ſeductio mentis inueſtigabilis, ex ludo & ioco nocendi auiditas, & alieni damni appetitus, nulla lucri mei, nulla vlciſcendi libidine, ſed cũ dicitur, Eamus, faciamus, & pudet non eſſe impudentem.

† inſqua.

In deo omne bonum. Caput.X.

QVis aperit tortuoſiſſimam iſtam & implicatiſſimam nodoſitatem? Fœda eſt, nolo in eam intendere, nolo eam videre. Te volo iuſtitia & innocẽtia, pulchra & decora honeſtis luminibus & inſatiabili ſatietate. Quies eſt apud te valde, & vita imperturbabilis. Qui intrat in te, intrat in gaudium domini ſui, & non timebit, & habebit ſe optime in optimo. Defluxi abs te ego & erraui deus E meus, nimis deuius à ſtabilitate tua in adoleſcentia, & factus ſum mihi regio egeſtatis.

Matth.25.

DIVI AVRELII AVGVſtini Confeſſionum Liber tertius.

Amore quẽ venabatur capitur. Caput.I.

VENI Carthaginem, & circũſtrepebat me vndique ſartago flagitioſorum amorũ. Nondum amabam, & amare amabã, & ſecretiore indigentia oderam me minus indigentẽ. Quęrebã quid amarẽ amans amare, & oderã ſecuritatem, & viã ſine muſcipulis. Quoniã fames mihi erat intus ab interiori cibo teipſo deus meus, & ea fame non eſuriebã, ſed erã ſine deſyderio alimentorum incorruptibiliũ: non quia plenus eis eram, ſed quo inanior, eo faſtidioſior: & ideo non bene valebat anima mea, & vlceroſa proiiciebat ſe foras miſerabiliter ſcalpi auida cõtactu ſenſibilium. Sed ſi non haberent animam, non vtique amarentur. Amare & amari dulce mihi erat, magis ſi etiã amantis corpore fruerer. Venã igitur amicitiæ coinquinabã ſordibus concupiſcentiæ, candoremq; eius obnubilabã tartarea libidine, & tamen fœdus atq; inhoneſtus, elegans & vrbanus eſſe geſtiebã abundanti vanitate. Rui etiam in amorem, quo cupiebam capi: Deus meus miſericordia mea, quanto felle mihi ſuauitatem illam, & quàm bonus aſperſiſti, quia & amatus ſum, & perueni occulte ad vinculum fruẽdi, & colligabar lætus erumnoſis nexibus, vt cæderer virgis ferreis ardentibus, zeli, & ſuſpitionum, & timorum, & irarum atque rixarum. Rapiebant me ſpectacula theatrica, plena imaginibus miſeriarum mearum, & fomitibus ignis mei. F

Pſal.58.

Spectacula tragica. Caput.II.

QVid eſt quod homo ibi vult dolere, cũ ſpectat luctuoſa atq; tragica: quę tamen pati ipſe nollet: Et tamen pati vult ex eis dolorẽ ſpectator, & dolor ipſe eſt voluptas ei⁹. Quid enim eſt niſi miſerabilis inſania? Nã eo magis eis mouẽt quiſq;, quo minus à talib⁹ affectib⁹ ſanus eſt, quanquã cùm ipſe patitũ, miſeria: cùm aliis cõpatitur, miſe-

G ricordia dici ſolet. Sed qualis tandem miſericordia in rebus fictis & ſcenicis? Non enim ad ſubueniendum prouocatur auditor, ſed tantum ad dolendum inuitatur. Et authori earum imaginum amplius fauet cũ amplius dolet. Et ſi calamitates illæ hominũ vel antiquæ vel falſæ ſic agantur, vt qui ſpectat non doleat, abſcedit inde faſtidiens & reprehendens. Si autem doleat, manet intentus & gaudens lachrymatur. Ergo amantur & dolores? Certe omnis homo gaudere vult. An cũ miſerum neminem eſſe libeat, libet tamen eſſe miſericordem? Quod quia non ſine dolore eſt, hac vna cauſa amantur dolores. Et hoc de illa vena amicitiæ eſt. Sed quò vadit, quò fluit? Vt quid decurrit in torrentem picis bulliẽtis & in æſtus immanes tetrarum libidinum, in quo ipſa mutatur & vertitur per neutrum proprium de cœleſti ſerenitate detorta atque deiecta? Repudietur ergo miſericordia? Nequaquam. Ergo amentur dolores aliquando. Sed caue immunditiam anima mea ſub tutore deo meo, deo patrum noſtrorum, & laudabili & ſuperexaltato in omnia ſecula, caue immunditiã. Neque enim nunc non miſereor, ſed tunc in theatris congaudebam amantibus, cum ſeſe fruebãtur per flagitia,

Danie.3.

H quanuis hęc imaginarie gererentur in ludo ſpectaculi. Cum autem ſeſe amittebant, quaſi miſericors contriſtabar, & vtrunque delectabat tamen. Nunc verò magis miſereor gaudentẽ in flagitio, quàm velut dura perpeſſum detrimento pernicioſæ voluptatis, & amiſſione miſeræ fœlicitatis. Hæc certe verior miſericordia, ſed non in ea delectatur cor. Nam etſi approbatur officio charitatis, qui dolet miſerum, mallet tamen vtique nõ eſſe quod doleret, qui germanitẽ miſericors eſt. Si enim eſt maleuola beneuolentia, quod fieri non poteſt: poteſt & ille qui veraciter ſynceriterq; miſeretur, cupere eſſe miſeros vt miſereatur. Nonnullus itaque dolor approbandus, nullus amandus eſt. Hoc enim tu domine deus qui animas amas, longe alteq; purius quàm nos & incorruptibilius miſereris, quo nullo dolore ſauciaris. Et ad hæc quis idoneus? At ego tunc miſer dolere amabã, & quærebam vt eſſet quod dolerem, quando mihi in erumna aliena & falſa & ſaltatoria, ea magis placebat actio hiſtrionis, meq; alliciebat vehementius, qua mihi lachrymę excutiebantur. Quid autem mirũ cum infœlix pecus aberrans à grege tuo, & impatiẽs cuſtodiæ tuę turpi ſcabie fœdarer? Et inde erant dolorũ amores, non

I quibus altius penetrarer. non enim amabã talia perpeti, qualia ſpectarem: ſed quibus auditis & fictis, tãquam in ſuperficie raderer: quos tamẽ quaſi vngues ſcalpentium, feruidus tumor & tabes, & ſanies horrida conſequebatur. Talis vita mea, nũquid vita erat deus meus?

In foro verſatur inter cauſidicos. Caput.III.

ET circumuolabat ſuper me fidelis à longe miſericordia tua. In quantas iniquitates diſtabui, & ſacrilegam curioſitatem ſecutus ſum, vt deſerẽtem te, deduceret me ad ima infida & circumuentoria obſequia dæmoniorum, quibus immolabam facta mea mala, & in omnibus flagellabas me. Auſus ſum etiã in celebritate ſolennitatum tuarum, intra parietes eccleſiæ tuæ cõcupiſcere, & agere negocium procurandi fructus mortis. Vnde me verberaſti grauibus pœnis, ſed nihil ad culpam meam. O tu prægrandis miſericordia mea deus meus, refugium meum à terribilibus nocentibus, in quibus vagatus ſum præfidenti collo ad longe recedendum à te, amans vias meas & non tuas, amans fugitiuam libertatem. Habebãt & illa ſtudia quæ honeſta vocabãtur, ductum ſuum intuentem fora litigioſa, vt excellerem in eis hoc laudabilior, quo fraudulẽtior. Tanta eſt cæcitas hominum de cæcitate etiã gloriantium. Et maior iam eram in ſchola rhetoris, & gaudebam ſuperbe, & tumebam typho: quanquã longe ſedatior, domine tu ſcis, & remotus omnino ab euerſionibus quas faciebant euerſores. Hoc enim nomen ſæuum & diabolicum, velut inſigne vrbanitatis eſt: inter quos viuebam pudore impudenti, quia talis non eram: & cũ eis erã, & amicitiis eorum delectabar aliquando, à quorum ſemper factis abhorrebã, hoc eſt, ab euerſionibus quibus proterue inſectabantur ignotorum verecundiã, quam perturbarent gratis illudendo atq; inde paſcẽdo maleuolas lętitias ſuas. Nihil eſt illo actu ſimilius actibus dæmoniorum. Quid itaque verius quàm euerſores vocantur? Euerſi planè prius ipſi atq; peruerſi, deridentibus eos & ſeducentibus fallacibus occulte ſpiritibus, in eoipſo quo alios irridere amant & fallere.

Hortenſius Ciceronis excitauit illũ ad ardorẽ philoſophię. Caput.IIII.

INter hos ego imbecilla tunc ætate diſcebam libros eloquentiæ, in qua eminere cupiebam fine damnabili & vẽtoſo per gaudia vanitatis humanæ, & vſitato iam diſcẽdi ordine peruenerat in librum quendam cuiuſdam Ciceronis, cuius linguã ferè omnes mirantur, pectus non ita. Sed liber ille ipſius exhortationem continet ad philoſophiam, & vocatur Hortenſius. Ille verò liber mutauit affectum meum & ad teipſum domine, mutauit preces meas, & vota ac deſyderia mea fecit alia. Viluit mihi repẽte omnis vana ſpes, & immortalitatẽ ſapientię concupiſcebam æſtu cordis incredibili, & ſurgere iam cœperam vt ad te redirem. Non enim ad acuendam linguam, quod videbar emere maternis mercedibus, cum agerẽ annum ætatis vndeuigeſimum, iam defuncto patre ante biennium. Nõ ergo ad acuendam linguam referebam illum librum, neque mihi locutionem, ſed quod loquebatur perſuaſerat. Quomodo ardebam deus meus, quomodo ardebã euolare à terrenis ad te, & neſciebam quid ageres mecum. Apud te eſt enim ſapientia. Amor autem ſapientiæ nomen Græcum habet φιλοσοφίαν, quo me accendebant illæ literæ. Sunt qui ſeducãt per philoſophiam, magno & blando & honeſto nomine colorãtes & fucantes errores ſuos. Et propè omnes qui ex illis & ſupra temporibus tales erant, notantur in eo libro, & demonſtrantur, & manifeſtatur ibi ſalutifera illa admonitio ſpiritus tui per ſeruum tuũ bonum & pium. Videte ne quis vos decipiat per philoſophiam & inanem ſeductionem ſecundum traditionem hominum, ſecũdum elementa huius mundi, & non ſecundum Chriſtum, quia in ipſo inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. Et ego illo tempore, ſcis tu lumen cordis mei, quoniam nondum mihi hæc Apoſtolica nota erant, hoc tamen ſolo delectabar in illa exhortatione, quod non illam aut illam ſectam, ſed ipſam quæcunq; eſſet ſapientiam, vt diligerem, & quererem, & aſſequerer, & tenerem atq; amplexarer fortiter, excitabar ſermone illo, & accendebar, & ardebam: & hoc ſolum me in tanta flagrantia refringebat, quod nomen Chriſti non erat ibi, quoniam hoc nomen ſecundũ miſericordiam tuam domine, hoc nomen ſaluatoris mei filij tui, in ipſo adhuc lacte matris, tenerum cor meum pie biberat & alte retinebat, & quicquid ſine hoc nomine fuiſſet, quanuis literatum & expolitum & veredicũ, nõ me totum rapiebat.

Faſtidiit ſacras literas propter ſimplicitatem ſtyli. Caput.V.

ITaque inſtitui animum intendere in ſcripturas ſanctas, vt viderem quales eſſent: Et ecce video rem nõ compertam ſuperbis, neque nudatam pueris, ſed inceſſu humilem, ſucceſſu excelſam, & velatam myſteriis,

A myſteriis, & non eram ego talis vt intrare in eam poſſem, aut inclinare ceruicem ad eius greſſus. Non enim ſicut modo loquor, ita ſenſi cum attendi ad illam ſcripturam, ſed viſa eſt mihi indigna quam Tullianæ dignitati cõpararem. Tumor enim meus refugiebat modum* eius, & acies mea non penetrabat interiora eius. Veruntamen illa erat quæ creſceret cum paruulis, ſed ego dedignabar eſſe paruulus, & turgidus faſtu mihi grandis videbar.

* aliâs, modicum.

A Manicheis quomodo capt. Caput.VI.

INcidi itaque in homines ſuperbe delirantes, & carnales nimis & loquaces, in quorum ore laquei diaboli, & viſcum cõfectum commixtione ſyllabarum nominis tui, & domini Ieſu Chriſti, & paracleti conſolatoris [noſtri] ſpirituſanẽti. Hæc enim omnia nõ recedebant de ore eorũ, ſed ſonotenus & ſtrepitu linguæ, cæterum cor inane veri. Et dicebant veritas & veritas, & multi * eam dicebant mihi, & nuſquam erat in eis, ſed falſa loquebantur, non de te tantum, qui vere veritas es, ſed etiam de iſtis elementis huius mundi creaturis tuis, de quibus etiam vera dicẽtes philoſophos tranſgredi debui præ amore tuo, mi pater ſumme bone, pulchritudo pulchrorũ omnium. O veritas, [veritas] quã

* aliâs, multum.

B intime etiam tunc medullæ animi mei ſuſpirabãt tibi, cum te illi ſonarent mihi frequenter & multipliciter voce ſola & libris multis & ingentibus. Et illa erãt fercula in quibus mihi eſurienti te, inferebãtur pro te ſol & luna pulchra opera tua, ſed tamen opera tua, non tu, nec ipſa prima. Priora enim ſpiritalia opera tua, quàm iſta corporea, quãuis lucida & cœleſtia. At ego nec prio-

Iacobi.1.

ra illa, ſed teipſum, te veritas, in qua nõ eſt commutatio, nec momenti obumbratio, eſuriebam & ſitiebam, & apponebantur adhuc mihi in illis ferculis phantaſmata ſplendida, quibus iam melius erat amare iſtũ ſolem, ſaltẽ iſtis oculis verum, quàm illa falſa animo decepto per oculos. Et tamen quia te putabam, manducabam, non auide quidem, quia nec ſapiebas in ore meo ſicuti es: neq; enim tu eras figmẽta illa inania, nec nutriebar eis, ſed exhauriebar magis. Cibus enim in ſomnis ſimillimus eſt cibis vigilantium, quo tamen dormientes nõ aluntur, dormiunt enim. At illa nec ſimilia erãt vllo modo tibi, ſicut nunc mihi locutus es: quia illa erant corporalia phantaſmata, falſa corpora, quibus certiora ſunt vera corpora iſta, quæ videmus viſu

C carneo, ſiue cœleſtia, ſiue terreſtria: cũ pecudibus & volatilibus videmus hæc, & certiora ſunt quàm cum imaginamur ea. Et rurſus certius imaginamur ea, quàm ex eis ſuſpicamur alia grandiora & infinita, quæ omnino nulla ſunt: qualibus ego tunc paſcebar inanibus, & non paſcebar. At tu amor meus in quẽ deficio vt fortis ſim, nec iſta corpora es, quæ videmus, quanquam de † cœlo, nec ea [es] quæ non videmus ibi: quia tu iſta condidiſti, nec in ſummis tuis conditionibus abes. † Quãto ergo longe es à phantaſmatibus illis meis, phantaſmatibus corporum, quæ omnino non ſunt: quibus certiores ſunt phantaſiæ corporum eorum quæ ſunt, & eis certiora corpora, quæ tamen non es: ſed nec anima es, quę vita eſt corporum, ideo melior vita corporũ, certiorq; quàm corpora. Sed tu vita es animarum, vita vitarum viuens teipſa, & non mutaris vita animę meæ. Vbi ergo mihi tunc eras, & quàm longe? Et longe peregrinabar abs te excluſus, & à ſiliquis porcorum, quos de ſili-

† in.

† habes.

Lucæ.17.

Vtiliores fabulæ quàm inutiles diſputationes.

quis paſcebam. Quanto enim meliores grammaticorũ & poëtarum fabellæ quàm illa decipula? Nam verſus & carmen, & Medea volãs, vtiliores certe quàm quinque elementa varie fucata, propter quinq; antra tene-

brarum: quæ omnino nulla ſunt, & occidunt credentẽ. D Nam verſus & carmen etiam ad vera elemẽta tranſfero. Volantem autem Medeam & ſi cantabam, nõ aſſerebam: & ſi cantari audiebam, non credebam: illa autem credidi. Væ vę quibus gradibus deductus ſum in profunda inferi? quippe laborãs & æſtuans inopia veri, cum te [quærebam] deus meus, (tibi enim cõfiteor qui me miſeratus es, & nondum confitentem,) cum te non ſecundum intellectum mentis, quo me præſtare voluiſti beluis, ſed ſecundum ſenſum carnis quærerẽ: tu autẽ eras interior intimo meo, & ſuperior ſummo meo: offendi in illam mulierem audacem, inopem prudentiæ, ænigma Salomonis, ſedentem ſuper ſellam in foribus, & dicentem: Panes occultos libenter edite, & aquã dulcem furtiuam bibite. Quæ me ſeduxit, quia inuenit foris habitantem in oculo carnis meæ, & talia ruminantem apud me, qualia per illam † voraſſem.

Prouer.9.

† illum.

NEſciebam enim aliud vere quod eſt, & quaſi acutule† mouebar, vt ſuffragarer ſtultis deceptoribus, cum à me quærerent, vnde malũ, & vtrũ forma corporea deus finiretur, & haberet capillos & vngues: & vtrum iuſti exiſtimandi eſſent qui haberent vxores multas ſimul, & occiderent homines, & ſacrifi-

Doctrina Manich. abſurda. Cap.VII.

† aculeos.

E carent de animalibus. Quibus rebus ignarus perturbabar: & recedẽs à veritate, ire in eam mihi videbar, quia non noueram malum non eſſe niſi priuationem boni, vſque ad quod omnino non eſt. Quod vnde viderem, cuius videre vſque ad corpus erat oculis, & animo vſq; ad phantaſma. Et non noueram deum eſſe ſpiritũ, cui non membra eſſent per longum & latum, nec cui [eſſet] moles eſſet: quia moles in parte minor eſt quàm in toto ſuo, & ſi infinita ſit, minor eſt in aliqua parte certo ſpatio definita, quàm per infinitũ, & non eſt tota vbiq;

Ioan.4.

ſicut ſpiritus, ſicut deus. Et quid in nobis eſſet, ſecũdum quod eſſemus ſimiles deo, & rectè in ſcripturis diceremur ad imaginem dei, prorſus ignorabam. Et non no-

Gene.1.

ueram iuſtitiam veram interiorem, non ex conſuetudine iudicantem, ſed ex lege iuſtiſſima † dei omnipotentis, qua formarentur mores regionum & dierũ pro regionibus & diebus, cum ipſa vbiq; ac ſemper eſſet, nõ alibi alia, nec aliâs aliter, ſecundum quam iuſti eſſent Abraham & Iſaac & Iacob & Moyſes & Dauid, & illi

† rectiſſima.

1.Cor.4.

omnes laudati ore dei, ſed eos ab imperitis iudicari iniquos, iudicantibus ex humano die, & vniuerſos mores humani generis ex parte moris ſui metiẽtibus: tanquã F ſiquis neſcius in armamentis, quid cuique membro accõmodatum ſit, ocrea velit caput contegi, & galea calciari, & murmuret quod nõ apte conueniat: aut in vno die indicto à pomeridianis horis iuſtitio, quiſquã ſtomachetur non ſibi cõcedi quid venale proponere, quia mane conceſſum eſt: aut in vna domo videat aliquid tractari manibus à quoquam ſeruo, quod facere non ſinatur qui pocula miniſtrat, aut aliquid poſt præſepia fieri, quod ante menſam prohibeatur, & indignetur, cũ ſit vnum habitaculum & vna familia, non vbique atq; omnibus idem tribui. Sic ſunt iſti qui indignãtur, cum audierint illo ſeculo licuiſſe iuſtis aliquid, quod iſto nõ licet iuſtis: & quia illis aliud præcepit deus, iſtis aliud pro temporalibus cauſis, cum eidem iuſtitiæ vtriq; ſeruierint: cũ in vno homine, & in vno die, & in vnis ędibus videant aliud alij membro congruere, & aliud iam dudum licuiſſe, & poſt horam nõ licere, quiddã in illo angulo permitti aut iuberi quod in iſto iuſte vetetur & vindicetur. Nũquid iuſtitia varia eſt & mutabilis? Sed tẽpora quib' preſidet, nõ pariter eunt, tẽpora enim ſunt.

Leges pro ratione tẽporũ mutãdas eſſe, etiã ipſi legum libri declarant.

G Homines autem quorum vita ſuper terram breuis eſt, quia ſenſu non valent cauſas contexere ſeculorũ priorum, aliarumq; gentium quas experti non ſunt,cũ his quas experti ſunt,in vno autem corpore vel die vel domo,facilè poſſunt videre,quid cui mẽbro, quibus momentis,quibus partibus perſonisve congruat,in illis offenduntur,his † ſeruiunt. Hæc ego tunc neſciebam, & non aduertebam,& feriebant vndiq; iſta oculos meos, & non videbam. Et cantabam carmina, & non mihi licebat ponere pedem quẽlibet vbilibet, ſed in alio atq; alio metro,aliter atq; aliter,& in vno aliquo verſu,non omnibus locis eundem pedem. Et ars ipſa qua canebã, non habebat aliud alibi,ſed omnia ſimul. Et nõ intuebar iuſtitiam cui ſeruirent boni & ſancti homines,lõge excellentius atque ſublimius habere ſimul omnia quæ præcepit,& nulla ex parte variari,& tamen variis temporibus non omnia ſimul, ſed propria diſtribuentem ac præcipientem.Et reprehendebam ſecus pios patres,non ſolum ſicut deus iuberet atque inſpiraret vtẽtes præſentibus,verùm quoque ſicut deus reuelaret futura prænunciantes.

† hic.

N Vnquid aliquando aut alicubi iniuſtum eſt diligere deum, ex toto corde,ex tota anima, ex tota mente, & diligere proximũ tanquam ſeipſum? Itaque flagitia quæ ſunt contra naturam, vbique ac ſemper deteſtanda atque punienda ſunt,qualia Sodomitarum fuerunt. Quæ ſi omnes gentes facerẽt, eodem criminis reatu diuina lege tenerentur, quæ nõ ſic fecit homines, vt ſe vllo † vterentur modo. Violatur quippe ipſa ſocietas,quæ cum deo nobis eſſe debet,cum eadem natura cuius ille author eſt,libidinis peruerſitate polluitur. Quæ autem contra mores hominum ſunt flagitia,pro morum diuerſitate vitãda ſunt,vt pactum inter ſe ciuitatis aut gentis conſuetudine vel lege firmatũ,nulla ciuis aut peregrini libidine violetur. Turpis enim omnis pars eſt ſuo vniuerſo non congruens. Cum autem deus aliquid contra morem aut pactum quorumlibet iubet,& ſi nunquam ibi factũ eſt, faciendum eſt:& ſi omiſſum,inſtaurandum [eſt:] & ſi inſtitutum non erat,inſtituendum eſt. Si enim regi licet in ciuitate cui regnat iubere aliquid, quod neque ante illum quiſquam,nec ipſe vnquam iuſſerat,& non contra ſocietatem ciuitatis eius obtẽperatur,immò contra ſocietatem non obtemperatur. Generale quippe pactum I eſt ſocietatis humanę,obedire regibus ſuis:quanto magis deo regnatori vniuerſæ creaturæ ſuæ,ad ea quæ iuſſerit,ſine dubitatione ſeruiẽdum eſt. Sicut enim in poteſtatibus ſocietatis humanę,maior poteſtas minori ad obediendum præponitur,ita deus omnibus. Item in facinoribus,vbi libido eſt nocendi, ſiue per cõtumeliam, ſiue per iniuriam:& vtrunque vel vlciſcendi cauſa, ſicut inimico inimicus:vel adipiſcendi alicuius extra cõmodi,ſicut latro viatori: vel euitandi mali, ſicut ei qui timetur:vel inuidendo, ſicut fœliciori miſerior,aut in aliquo proſperatus,ei quem ſibi ęquari timet,aut ęqualem dolet:vel ſola voluptate alieni mali, ſicut ſpectatores gladiatorum,aut irriſores, aut illuſores quorumlibet. Hæc ſunt capita iniquitatis,quę pullulant principandi & ſpectandi † & ſentiendi libidine,aut vna,aut duabus earum,aut ſimul omnibus. Et viuitur male aduerſus tria & ſeptem, pſalterium decem chordarũ decalogũ tuum,deus altiſſime & dulciſſime. Sed quæ flagitia in te qui non corrũperis? Aut quæ aduerſus te facinora,cui noceri non poteſt? Sed hoc vindicas quod in ſe homines perpetrant, quia etiam cum in te peccant, impie faciunt in animas ſuas,& mentitur iniquitas ſibi, K ſiue corrumpendo aut peruertendo naturam ſuã,quam tu feciſti & ordinaſti: vel immoderate vtendo cõceſſis rebus, vel in non conceſſa flagrando in eum vſum qui eſt contra naturã:aut rei tenentur,animo & verbis ſæuientes aduerſus te,& aduerſus ſtimulum calcitrantes: aut cum diſruptis limitibus humanæ ſocietatis, lætantur audaces priuatis cõciliationibus aut direptionibus,† prout quiſq; delectauerit aut offenderit. Et ea fiũt cum tu [domine] derelinqueris fons vitæ,qui es vnus & verus creator & rector vniuerſitatis, & priuata ſuperbia diligitur in parte vnum falſum. Itaque pietate humili reditur in te,& purgas nos à cõſuetudine mala,& propitius es peccatis confitentium, & exaudis gemitus cõpeditorum,& ſoluis à vinculis,quæ nobis fecimus, ſi iã non erigamus aduerſus te cornua falſæ libertatis, auaricia plus habendi,& damno totum amittẽdi, amplius amãdo proprium noſtrum, quàm te omnium bonum.

Flagitia quę quomodo punięda. Cap.VIII. H
Deute.6. Matth.22. 33.q.7.cap. Flagitia. Gene.19.
† illo.
Diſtin.8.ca. quæ contra.
† ſectandi.
Exo.20.
Pſal.32.
Pſal.26.
Roma.1.
Acto.9.
† diruptionibus. aliàs, diſſẽſionib⁹.
Pſal.101.

S Ed inter flagitia & facinora, & tã multas iniquitates,ſunt peccata proficientium,quę à bene iudicantibus, & vituperantur ex regula perfectionis, & laudantur ſpe frugis,ſicut herba ſegetis. Et ſunt quędam ſimilia vel flagitio vel facinori,& nõ ſunt peccata,quia nec te offendunt dominum deum noſtrum,nec ſociale conſortium:cũ concilientur aliqua in vſum vitæ congruæ † tempori, & incertum eſt an libidine habendi,aut puniuntur corrigendi ſtudio poteſtate ordinata,& incertum eſt an libidine nocẽdi. Multa itaque facta quæ hominibus improbãda viderentur,teſtimonio tuo approbata ſunt,& multa laudata ab hominib⁹, te teſte damnantur,cum ſæpe ſe aliter habet ſpecies facti,& aliter faciẽtis animus, atque articulus occulti tẽporis. Cum verò tu aliquid repente inuſitatum & improuiſum imperas,etiã ſi hoc aliquando vetuiſti,quanuis cauſam imperij tui pro tempore occultes, & quãuis contra pactum ſit aliquorum hominum ſocietatis,quis dubitat eſſe faciendum, quando ea iuſta eſt ſocietas hominũ,quæ ſeruit tibi? Sed beati qui te imperaſſe ſciunt. Fiunt enim omnia à ſeruiẽtibus tibi,vel ad exhibendũ, quod ad præſens opus eſt,vel ad futura prænuncianda.

Diſcrimen inter peccata & inter dei iudiciũ & hominũ. Caput.IX. L
† congrua.

H AEc ergo neſciens,irridebam illos ſanctos ſeruos & prophetas tuos. Et quid agebam cum irridebam eos,niſi vt irriderer abs te,ſenſim atq; paulatim perductus ad eas nugas vt crederem ficũ plorare cum decerpitur, & matrem eius arborem lachrymis lacteis? Quam tamen ficum ſi comediſſet aliquis ſanctus,alieno ſanè non ſuo ſcelere decerptam,miſceret viſceribus & anhelaret de illa angelos, immo verò particulas dei gemendo in oratione atque ructando, quæ particulæ ſummi & veri dei ligatæ fuiſſent in illo pomo,niſi electi ſancti dente ac ventre ſoluerentur. Et credidi miſer magis eſſe miſericordiam præſtandam fructibus terræ, quàm hominibus propter quos naſcerentur. Siquis enim eſuriens peteret, qui Manichæus non eſſet quaſi capitali ſupplicio damnãda buccella videretur ſi ei daretur.

Rurſus de ficu furto ſublata cum irriſione Manichæi. Caput.X. M

E T miſiſti manum tuam ex alto, & de hac profunda caligine eruiſti animam meam, cum pro me ploraret ad te mater mea fidelis tua,amplius quàm flent matres corporea funera. Videbat enim illa mortem meam ex fide & ſpiritu,quẽ ex te habebat, & exaudiſti eã domine. Exaudiſti eam, nec deſpexiſti lachrymas eius,cum profluentes rigarent terrã ſub oculis eius,in omni loco orationis eius,& exaudiſti eam. Nã vnde illud ſomnium quo eam cõſolatus es, vt viuere † me ſecum

A me ſecum crederet,& habere ſecum eandem menſam in domo, quod nolle cœperat auerſans & deteſtãs blaſphemias erroris mei? Vidit enim ſtantem ſe in quadã regula linea†,& aduenientẽ ad ſe iuuenem ſplẽdidum, hilarem atque arridentem ſibi, cum illa eſſet mœrens & mœrore confecta. Qui cum cauſas quæſiſſet ab ea mœſtitiæ ſuæ,quotidianarúmque lachrymarum,docẽdi?vt aſſolet non diſcendi gratia, atque illa reſpondiſſet perditionẽ meam ſe plangere,iuſſiſſe illum quo ſecura eſſet,atque admonuiſſe vt attenderet & videret, vbi eſſet illa,ibi eſſe & me. Quod illa vbi attendit,vidit me iuxta ſe in eadem regula ſtantem. Vnde hoc,niſi quia erant aures tuæ ad cor eius? O tu bone omnipotens,qui ſic curas vnumquemque noſtrum tanquã ſolum cures,& ſic omnes tanquam ſingulos. Vnde illud etiam, quòd cum mihi narraſſet ipſum viſum, & ego ad id trahere conarer, vt illa ſe potius non deſperaret futuram eſſe quod eram, continuo ſine aliqua hæſitatione, non inquit,non enim mihi dictũ eſt,vbi ille,ibi & tu. ſed vbi tu,ibi & ille. Confiteor tibi domine recordationem meam quãtum recolo, quòd ſæpe non tacui, B amplius me iſto per matrem vigilantem reſpõſo tuo, quod tam vicina interpretationis falſitate turbata nõ eſt,& tam cito vidit quod vidẽdum fuit,quod ego certe antequam dixiſſet non videram,etiam tum cõmotum fuiſſe quàm ipſo ſomnio,quo fœminæ piæ gaudium tanto poſt futurum,ad conſolationem tunc pręſentis ſolicitudinis,tãto ante prędictum eſt. Nam nouem ferme anni ſecuti ſunt, quibus ego in illo limo profundi ac tenebris falſitatis, cum ſæpe ſurgere conarer, & grauius alliderer,volutatus ſum:cum tamen illa vidua caſta,pia & ſobria,quales amas,iã quidem ſpe alacrior, ſed fletu & gemitu non ſegnior,nõ deſineret horis omnibus orationum ſuarũ de me plangere ad te,& intrabant in conſpectũ tuũ preces eius,& me tamen dimittebas adhuc volui & inuolui θ in θ illa caligine.

Somniũ matris de filio. Caput.XI.
† bibere.
† lignea.
Infra.8.cap. 12.in fine.
Supra eodẽ. cap.6. De moribus monachorũ cap.23. De vtilitate credendi. cap.1.

E T dediſti alterum reſponſum interim quod recolo. Nam & multa prætereo,propter quod propero ad ea quæ me magis vrgent confiteri tibi, & multa non memini. Dediſti ergo alterum per ſacerdotem tuum, quendam epiſcopum nutritum in Eccleſia, & exercitatum in libris tuis. Quem cum illa fœmina rogaſſet,vt dignaretur mecum colloqui,& refellere errores meos,& dedocere me mala,ac docere bona, (faciebat enim hoc, ſi quos forte idoneos inueniſſet,) noluit ille,prudenter ſanè,quantum ſenſi poſtea. Reſpondit enim me adhuc eſſe indocilem, eo quòd inflatus eſſem nouitate hæreſis illius,& nonnullis quęſtiunculis iam multos imperitos exagitaſſem,ſicut illa indicauerat ei. Sed ſine,inquit,illum ibi, & tantum roga pro eo dominũ,ipſe legendo reperiet,quis ille ſit error & quãta impietas. Simul etiã narrauit ſe quoq; paruulũ à ſeducta matre ſua datũ fuiſſe Manichæis,& oẽs penè nõ legiſſe tantum,verumetiã ſcriptitaſſe libros eorum, ſibiq; apparuiſſe nullo cõtra diſputante & conuincente, q̃ eſſet illa ſecta fugienda,itaq; fugiſſe. Quæ cum ille dixiſſet, atque illa nollet acquieſcere,ſed inſtaret, magis deprecando,& vbertim flẽdo vt me videret & mecum diſſereret,ille iam ſubſtomachans tædio,vade,inquit,à me,ita viuas:fieri enim nõ poteſt vt filius iſtarũ lachrymarũ pereat. Quod illa ita ſe accepiſſe inter colloquia ſua mecum ſæpe recordabatur, ac ſi de cœlo ſonuiſſet.

Qualereſpõſum mater Aug. acceperit à quodã epiſcopo de ipſius conuerſione. Ca.XII. C

DIVI AVRELII AVGVſtini confeſſionum Liber Quartus.

D

P ER idem tempus annorũ nouem,ab vndeuiceſimo anno ætatis meæ, vſque ad duotriceſimum,ſeducebamur & ſeducebamus,falſi atq; fallentes in variis cupiditatibus,& palàm per doctrinas quas liberales vocãt,occulte autem falſo nomine religionis,hic ſuperbi, ibi ſuperſtitioſi,vbiq; vani ac popularis gloriæ ſectantes inanitatẽ,vſq; ad theatricos plauſus & contentioſa certamina,& agonem coronarũ fœnearum † & ſpectaculorum nugas,& intemperantiam libidinum. Illac autẽ purgari nos ab iſtis ſordibus expetẽtes cum eis qui appellantur electi & ſancti, afferebamus eſcas, de quibus nobis in officina aqualiculi ſui fabricarent angelos & deos,per quos liberaremur:& ſectabar iſta atq; faciebam cum amicis meis, per me ac mecum deceptis. Irrideant me arrogantes,& nondum ſalubriter proſtrati & eliſi à te deus meus. ego tamẽ cõ E fitear tibi dedecora mea in laude tua. Sine me obſecro, & da mihi circumire præſenti memoria præteritos circuitus erroris mei,& immolare tibi hoſtiam iubilationis. Quid enim ſum ego mihi ſine te,niſi dux in pręceps? Aut quid ſum cum mihi bene eſt, niſi ſugens lac tuum,aut fruens te cibo qui non corrumpitur? Et quis homo eſt quilibet homo,cum ſit homo? Sed irrideant nos fortes & potentes,nos autem infirmi & inopes cõfiteamur tibi.

Quandiu,et quomodo alios ſeduxerit.Cap.I.
† fœminearum.
Pſal.26.

D Ocebam in illis annis artem rhetoricã, & victorioſam loquacitatẽ victus cupiditate vendebam. Malebam tamẽ domine,tu ſcis, bonos habere diſcipulos,ſicut appellantur boni,& eos ſine dolo docebam dolos,non in quibus contra caput innocẽtis agerent,ſed aliquãdo pro capite nocentis. Et tu deus vidiſti de longinquo lapſantem in lubrico,& in multo fumo ſcintillitantem fidem meam quam exhibebam in illo magiſterio diligentibus vanitatem, & quærentibus mendacium,ſocius eorum. In illis annis vnã habebam, non eo quod legitimum vocatur coniugio cognitam,ſed quam indagauerat vagus ardor inops prudentiæ,ſed vnam tamen, ei quoq; ſeruans thori fidem, in qua ſanè experirer exemplo meo, quid diſtaret inter coniugalis placiti modum, quod fœderatum eſſet generãdi gratia,& pactum libidinoſi amoris, vbi proles etiam contra votum naſcitur,quanuis iam nata cogat ſe diligi. Recolo etiam cum mihi theatrici carminis certamen inire placuiſſet,mãdaſſe mihi neſcio quẽ aruſpicem,quid ei dare mercedis vellẽ vt vincerẽ: me autem fœda illa ſacramenta deteſtatum & abominatum reſpondiſſe, nec ſi corona illa eſſet immortaliter aurea,muſcam pro victoria mea necari ſinerem. Necaturus enim erat ille in ſacrificiis ſuis animantia,& illis honoribus inuitaturus mihi ſuffragatura dæmonia videbatur. Sed hoc quoque malum non ex tua charitate repudiaui deus cordis mei. Non enim amare te noueram, qui niſi fulgores corporeos cogitare non nouerã. Talibus enim figmentis ſuſpirans anima,nónne fornicatur abs te,& fidit in falſis,& paſcit ventos? Sed videlicet ſacrificari pro me nollem dæmonibus, quibus me illa ſuperſtitione ipſe ſacrificabam. Quid eſt enim aliud ventos paſcere,quam ipſos paſcere: hoc eſt,errando eis eſſe voluptati atq; deriſui?

Rhetoricã docet,& aruſpicẽ qui victoriã pmittebat contẽnit. Cap.II.
F
Pſal.72. Oſee.12.

G IDeoq; illos planetarios,quos mathematicos vocant plane consulere non desistebam,quod quasi nullum eis esset sacrificium,& nullæ preces ad aliquem spiritum ob diuinationẽ dirigerentur,quod tamen Christiana & vera pietas consequenter repellit & damnat. Bonum est enim confiteri tibi domine,& dicere, Miserere mei,cura animam meam quoniam peccaui tibi. Neque ad licentiam peccandi abuti indulgẽtia tua,sed meminisse dominicæ vocis: *Ecce sanus factus es, iam noli peccare, ne quid tibi deterius contingat.* Quam totam illi salubritatem interficere conantur, cum dicunt: De cœlo tibi est ineuitabilis causa peccandi, & Venus hoc fecit, aut Saturus,aut Mars: scilicet vt homo sine culpa sit, caro & sanguis & superba putredo: culpandus sit autem cœli ac syderum creator & ordinator. Et quis est hic nisi deus noster, suauitas & origo iustitiæ, qui reddis vnicuique secundum opera eius, & cor contritum & humilitatũ non spernis? Erat eo tempore vir sagax, medicinæ artis peritissimus, atque in ea nobilissimus,qui pro consule manu sua coronam illam agonistam imposuerat non sano capiti meo, sed non vt medicus. Nam illius morbi tu sanator,qui resistis superbis, humilibus autem das gratiam. H Nunquid tamen etiam per illum senem defuisti mihi,aut destitisti mederi animæ meæ? Quia enim factus ei eram familiarior, & eius sermonibus, erant enim sine verborum cultu, viuacitate sententiarum iocundi & graues,assiduus & fixus inhærebam, vbi cognouit ex colloquio meo libris genethliacorum esse me deditũ,benigne ac paterne (me) monuit vt eos abiicerem, neque curam & operam rebus vtilibus necessariam, illi vanitati frustra impenderem: dicens ita se illam didicisse, vt victus eius professionem primis annis ætatis suæ deferre voluisset, qua vitam degeret, et si Hippocratem intellexisset, et illas vtique literas potuisset intelligere: et tamen non ob aliam causam se postea illis relictis medicinam assecutum, nisi quod eas falsissimas comperisset,& nollet vir grauis decipiendis hominibus victum quærere. At tu, inquit, quo te in hominibus sustentans rhetoricam tenes, hanc autem fallaciam libero studio, non necessitate rei familiaris sectaris: quo magis mihi te oportet de illa credere, qui eam tã perfecte discere elaboraui, quàm ex ea sola viuere volui. I A quo ego cum quæsissem qua ex causa hoc fieret, vt multa inde vera pronunciarentur: Respondit ille vt potuit,vim sortis hoc facere in rerum natura vsquequaque diffusam. Si enim de Paganis poëtæ cuiuspiam longe aliud canentis atque intendentis,cum sorte quis consuluit, mirabiliter consonus negocio sæpe versus exiret,mirandum non esse dicebat, si ex anima humana superiore aliquo instinctu nesciente quid in se fieret, non arte sed sorte sonaret aliquid quod interrogantis rebus factisque concineret. Et hoc quidem ab illo vel per illum procurasti mihi, & quid ipse postea per meipsum quærerem in memoria mea delineasti. Tunc autem nec ipse, nec charissimus meus Nebridius adolescens valde bonus & valde cautus, irridens totum illud diuinationis genus, persuadere mihi potuerunt vt hæc abiicerem, quoniam me amplius ipsorum authorum mouebat authoritas, & nullum certum quale quærebam documentum adhuc inueneram. quo mihi sine ambiguitate appareret, quæ ab eis consultis vera dicerentur, forte non arte inspectorum syderum dici.

[Margin: 26. q.2.cap. illos planetarios. — Astrologiæ deditus,à sene medicinę & rerũ perito reuocatur Cap.III. — Psal.91. — Psal.40. — Ioan.5. — Matth.16. — Psal.50. — Iacobi.4. 1.Petri.5.]

IN illis annis quo primo tempore in municipio quo natus sum, docere cœperam, comparaueram amicum societate studiorum nimis charum, coæuum mihi & cõflorentem flore adolescentiæ. Mecũ puer creuerat, & pariter in scholam ieramus, paritérque lusramus. Sed nondum erat sic amicus, quanquam ne tũc quidẽ sicuti est vera amicitia,quia non est vera, nisi cũ eam tu agglutinas inter inhærentes tibi charitate diffusa in cordibus nostris per spiritumsanctũ, qui datus est nobis. Sed tamen dulcis erat nimis cocta †feruore parilium studiorũ. Nam[&]à fide vera,quã etsi † germanitus & penitus adolescens tenebat, deflexerã eum in superstitiosas fabellas & perniciosas, ꝓpter quas me plangebat mater. Mecũ iam errabat in animo homo ille,& nõ poterat anĩa mea sine illo. Et ecce tu imminens dorso fugitiuorum tuorum, deus vltionum & fons misericordiarum simulq; conuertens †nos ad te miris modis: ecce abstulisti hominem de hac vita, cum vix annum expleuisset in amicitia mea, suauis mihi super omnes suauitates illius vitæ meæ. Quis laudes tuas enumerat vnus,in se vno quas expertus est? Quid tũc fecisti deus meus, & quàm inuestigabilis abyssus iudiciorum tuorum? L Cum enim laboraret ille febribus, iacuit diu sine sensu in sudore letali. Et cum desperaretur, baptizatus est nesciens,me non curante, & præsumente id retinere potius animam eius quod à me acceperat,non quod in nescientis corpore fiebat. Longe autem aliter erat, nam recreatus est & saluus factus. Statímque vt primum cum eo loqui potui, potui autem mox vt ille potuit,quoniam non discedebam, & nimis pendebamus ex inuicem,tentaui apud illum irridere, tanquam & illo irrisuro mecum baptismum quem acceperat mente atq; sensu absentissimus,sed tamen se iam accepisse didicerat. At ille ita me exhorruit vt inimicum,admonuitq; mirabili & repentina libertate, vt si amicus esse vellem,talia sibi dicere desinerem. Ego autem stupefactus atq; turbatus,distuli omnes motus meos, vt cõualescens †prius,essetq; idoneus viribus valetudinis cũ quo agere possem quod vellem. Sed ille abreptus dementiæ meæ,vt apud te seruaretur consolationi meę,post paucos dies me absente repetitur febribus & defungitur. Quo dolore contenebratũ est cor meum, & quicquid aspiciebã mors erat. M Et erat mihi patria supplicium, & paterna domus mira infœlicitas, & quicquid cum illo communicaueram, sine illo in cruciatum immanẽ vertebatur. Expetebant eum vndiq; oculi mei,& nõ dabatur mihi,& oderã omnia,quia non haberent eum. Nec mihi iam dicere poterant. Ecce veniet,sicut cùm viueret, quando absens erat. Et factus eram ipse mihi magna quæstio,& interrogabã animam meam,quare tristis esset,& quare conturbaret me valde,& nihil nouerat respõdere mihi. Et si dicebam: *Spera in deo*,iuste nõ obtẽperabat,quia verior erat & melior homo quẽ charissimum amiserat, q̃ phãtasma in quod sperare iubebatur. Solus fletus erat dulcis mihi & successerat amico in delitiis animi mei.

[Margin: K — Morbũ & baptismũ amici narrat quẽ etiam suis erroribꝰ inuolucrat, eoq; morte sublato dolet grauissime. — Roma.5. — † coacto. — † non. — Psal.93. — † simul quia conuertis. — †conualescere ret. — Psal.41.]

ET nunc domine iam illa transierunt,& tempore lenitum est vulnus meũ. Possum ne audire abs te qui veritas es,& admouere aurem cordis mei ori tuo, vt dicas mihi, cur fletus dulcis sit miseris? An tu quanuis vbiq; assis, longe abiecisti à te miseriã nostrã? Et tu in te manes,nos autẽ in experimentis voluimur, & tamen nisi ad aures tuas ploraremus,nihil residui de spe nostra fieret. Vnde igitur suauis fructus de amaritudine vitæ carpitur,gemere & flere & suspirare & cõ-

queri,

[Margin: Lachrymæ in precibus & dolore rei charæ amissæ. Cap.V.]

A queri? An hoc tibi † dulce est quod speramus exaudire te? Recte istud in precibus, quia desyderium perueniendi habent. Nunquid in dolore amissæ rei & luctu quo tunc operiebar? Neque enim sperabam reuiuiscere illum,aut hoc petebam lachrymis,sed tantum dolebam & flebam. Miser eram enim, & amiseram gaudiũ meum. An † & fletus res amara est [&]præ fastidio rerum,quibus prius fruebamur,& tunc dum ab eis abhorremus,delectat?

[Margin: † ibi — † Nam.]

QVid autem ista loquor? Non enim tẽpus querendi nunc est,sed cõfitendi tibi. Miser (enim) eram,& miser est omnis animus vinctus amicitia rerum mortalium,& dilaniatur cum eas amittit,& tunc sentit miseriam,qua miser est, & antequã amittat eas. Sic enim ego eram illo tempore,& flebam amarissime, & requiescebã in amaritudine. Ita miser erã, & habebam chariorẽ illo amico meo vitam ipsam miseram. Nam quãuis eam mutare vellem,nollẽ tamen amittere magis quàm illũ. Et nescio an vellem vel pro illo,sicut de Oreste & Pylade traditur, si non fingitur, qui vellent pro inuicem vel simul mori,quia morte peius eis erat nõ simul viuere. B Sed in me nescio quis affectus nimis huic contrarius ortus erat,& tædium viuendi erat in me grauissimũ,& moriendi metus. Credo quo magis illum amabã,hoc magis mortẽ quæ mihi eum abstulerat tanquã atrocissimam inimicam oderã & timebam,& eam repente consumpturam omnes homines putabam,quia illũ potuit. Sic eram omnino,memini. Ecce cor meũ deus meus, ecce intus vide quia memini, spes mea qui me mũdas à talium affectionũ †immunditia, dirigens oculos meos ad te,& euellens de laqueo pedes meos. Mirabar enim cęteros mortales viuere,quia ille quẽ quasi non moriturum dilexeram,mortuus erat, & me magis,quia ille alter eram,viuere illo mortuo mirabar. Bene quidam dixit de amico suo,dimidiũ animæ meæ. Nam ego sensi animã meam & animã illius vnam fuisse animã in duobus corporibus,& ideo mihi horrori erat vita,quia nolebã dimidius viuere,& ideo forte mori metuebam, ne totus ille moreretur,quem multum amaueram.

[Margin: Explicat magnũ affectũ quo diligebat amicũ. Cap.VI. — †infectione &. Psal.124. — Horatius de Virgilio nauigante: Et serues anĩæ dimidium meæ. 2.Retract. cap.6.]

O Dementiam nescientem diligere homines humaniter, ò stultũ hominem immoderate humana patientem,quod ego tunc eram. Itaq; ęstuabam,suspirabam,flebam,turbabar, nec requies erat C nec consilium. Portabã enim conscissam & cruentam animam meã,impatientem portari à me,& vbi eã ponerem non inueniebam. Non in amœnis nemoribus, non in ludis atq; cantibus,nec in suaue olentibus locis, nec in conuiuiis apparatis, neq; in voluptatę cubilis & lecti,non deniq; in libris atq; carminibus acquiescebat. Horrebãt omnia, & ipsa lux,& quicquid nõ erat quod ille erat, improbum & odiosum erat, præter gemitum & lachrymas. Nam in eis solis aliquantula requies. Vbi autem inde auferebatur anima mea, onerabat me grandis sarcina miseriæ, quæ à te domine leuanda erat & curanda,sciebam, sed nec volebam,nec valebam eo magis,quia non mihi eras aliquid solidũ & firmum, cum de te cogitabam. Non enim tu eras, sed vanum phantasma & error meus,erat deus meus. Si conabar eam ibi ponere vt requiesceret, per inane labebatur, & iterum ruebat super me, & ego mihi remanseram infœlix locus,vbi nec esse possem,nec inde recedere. Quò enim cor meum fugeret à corde meo? Quò à meipso fugerem? quò me non sequerer? Et tamen fugi de patria. Minus enim eum quęrebant oculi mei,vbi videre non solebant, atq; à Tagastensi oppido veni Carthaginem. D

[Margin: Impatiẽtia doloris mutat locum. Cap.VII.]

NOn vacant tempora,nec ociose voluuntur per sensus nostros, faciunt in animo mira opera. Ecce veniebant & pręteribant de die in diem, & veniendo & prætereundo inferebant † mihi species alias,& alias memorias, & paulatim resarciebant me pristinis generibus delectationum: quibus cedebat dolor meus ille,sed succedebant non quidem dolores alii, causæ tamen aliorũ dolorum. Nam vnde me facillime & in intima dolor ille penetrauerat,nisi quia fuderam in arenam animam meam,diligẽdo moriturũ ac si nõ moriturum? Maxime quippe me reparabãt atq; recreabant aliorum amicorum solatia, cum quibus amabam quod pro te amabam,& hoc erat ingens fabula & longum mendacium,cuius adulterina confricatione corrumpebatur mens nostra pruriens in auribus. Sed illa mihi fabula non moriebatur,si quis amicorum meorũ moreretur. Alia erant quę in eis amplius capiebant animum,colloqui & corridere,& vicissim beneuole obsequi,simul legere libros dulciloquos,simul nugari, & simul honestari,dissentire interdũ sine odio, tanq̃ ipse homo secum,atq; ipsa rarissima dissensione condire cõsensiones plurimas,docere aliquid inuicem,aut discere E aliquid ab inuicẽ: desyderare absentes cum modestia† suscipere venientes cum lætitia. His atq; huiusmodi signis,à corde amantium & redamantiũ procedentibus per os,per linguam,per oculos,& mille motus gratissimos quasi fomitibus conflare animos, & ex pluribus vnum facere.

[Margin: Tẽpꝰ dolori medetur. Cap.VIII. — † inserebãt. — Amicitiæ fructus & voluptas. — † molestia.]

HOc est quod diligitur in amicis,& sic diligitur, vt rea sibi sit humana cõscientia,si non amauerit redamãtem, aut si amantẽ non redamauerit, nihil quærẽs ex eius corpore præter indicia beneuolentiæ. Hinc ille luctus si quis moriatur,& tenebræ dolorum,& versa dulcedine in amaritudinẽ cor madidũ, &†ex amissa vita morientiũ mors viuentiũ. Beatus qui amat te,& amicũ in te, & inimicum propter te. Solus enim nullum charũ amittit,cui omes in illo chari sunt qui non amittitur. Et quis est iste nisi deus noster, deus qui fecit cœlũ & terrã, & implet ea,quia implẽdo ea fecit †ea? Te nemo amittit nisi qui dimittit. Et qui dimittit,quò it aut quò fugit,nisi à te placido ad te iratum? F Nam vbi[te inuenit] non inuenit legem tuam in pœna sua. Et lex tua veritas,& veritas tu.

[Margin: Humanę amicitiæ cũ diuina cõparatio. C.IX. — † quia. — † fecit.]

DEus virtutum cõuerte nos, & ostende faciẽ tuã & salui erimus. Nam quaquauersum se verterit anima hoĩs,ad doloris figitur, alibi præterquã in te. Tametsi figitur in pulchris extra te & extra se,quę tamen nulla essent nisi essent abs te,quæ oriũtur & occidunt,& oriẽdo quasi esse incipiũt, & crescunt vt perficiantur,& perfecta senescũt & intereunt: etenim omnia senescunt,& omnia intereunt. Ergo cum oriuntur & tendunt esse,quo magis celeriter crescunt vt sint, eo magis festinant vt non sint. Sic est modus eorum. Tantum dedisti eis,quia partes sunt rerũ quæ nõ sunt omnes simul, sed decedendo ac succedendo agũt omnes vniuersum,cuius partes sunt. Ecce sic peragitur & sermo noster per signa sonantia. Non enim erit totus sermo,si vnũ verbũ non decedat cum sonuerit (per) partes suas vt succedat aliud. Laudet te ex illis anima mea deus creator omnium,sed non infigatur in eis glutino amoris per sensus corporis. Eunt enim quò ibant vt nõ sint,& conscindunt eam desyderiis pestilentiosis: quoniam ipsa esse vult, & requiescere (amat) in eis quæ amat: in illis autẽ non est,vbi quia non stant, fugiũt, &

quis

[Margin: Psal.118. — Psal.79. — Omnis pulchritudo ex deo est,qui & in oĩbus laudandus. Cap.X.]

G quis ea ſequitur ſenſu carnis, aut quis ea comprehendit, vel cum præſto ſunt? Tardus eſt enim ſenſus carnis, quoniã ſenſus carnis eſt, & ipſe eſt modus eius. Sufficit ad aliud ad quod factus eſt: ad illud autẽ non ſufficit vt teneat tranſcurrẽtia ab initio debito vſq; ad finem debitum. In verbo enim tuo per quod creãtur, ibi audiunt hinc & hucuſq;.

Omnia creata ſunt mutabilia in ſe, in deo ſtabilia. Ca. XI.

NOli eſſe vana anima mea, & obſurdeſcere in aure cordis, tumultu vanitatis tuæ. Audi & tu. Verbum ipſum clamat vt redeas, & ibi eſt locus quietis imperturbabilis, vbi non deſeritur amor ſi ipſe non deſerat. Ecce illa diſcedunt vt alia ſuccedant, & omnibus ſuis partibus cõſtet infima vniuerſitas. Nũquid ego aliquò diſcedo, ait verbũ dei? Ibi fige manſionem tuam, ibi commenda quicquid inde habes anima mea, ſaltem fatigata fallaciis. Veritati cõmenda quicquid tibi eſt à veritate, & non perdes aliquid, & refloreſcent putrida tua, & ſanabuntur omnes lãguores tui, & fluxa tua reformabuntur, & renouabũtur & cõſtringentur ad te, & non te deponent quò deſcẽdunt, ſed ſtabunt tecum, & permanebunt ad ſemper ſtantẽ ac per-
H manentẽ deum. Vt quid peruerſa ſequeris carnẽ tuam? Ipſa te ſequatur conuerſa. Quicquid per illam ſentis in parte eſt, & ignoras totũ cuius hæ partes ſunt, & delectat te tamen. Sed ſi ad totum comprehẽdendum eſſet idoneus ſenſus carnis tuæ, ac non & ipſe in parte vniuerſi accepiſſet pro pœna tua iuſtũ modũ, velles vt trãſiret quicquid exiſtit in præſenti†: vt magis tibi omnia placerent. Nam & quod loquimur per eũdem ſenſum carnis audis, & non vis vtiq; ſtare ſyllabas, ſed tranſuolare vt aliæ veniant, & totum audias. Ita ſemper omnia quibus vnum aliquid cõſtat, & non ſimul ſunt omnia ea quibus conſtat, plus delectãt omnia q̃ ſingula, ſi poſſint ſentiri omnia. Sed longe his melior qui fecit omnia, & ipſe eſt deus noſter, & non diſcedit, quia nec ſucceditur ei. Si placent corpora, deum ex illis lauda, & in artificẽ eorum retroq; amorem, ne in his quæ tibi placent tu [ei] diſpliceas.

†præſentia.

Amor non improbatur modo ĩ his quæ placent amet' deũ. Cap. XII.

SI placent animę, in deo amẽtur, quia & ipſæ mutabiles ſunt, & in illo fixæ ſtabiliuntur, alioquin irent & perirent. In illo ergo amentur, & rape ad eum tecum quas potes: & dic eis, Hunc amemus, (hunc
I amemus), ipſe fecit hæc, & non eſt longe. Non enim fecit atq; abiit: ſed ex illo in illo ſunt. Ecce vbi eſt, vbi ſapit veritas. Intimus cordi eſt, ſed cor errauit ab eo. Redite pręuaricatores ad cor, & inhęrete illi qui fecit vos. State cum eo, & ſtabitis. Requieſcite in eo, & quieti eritis. Quò itis in aſpera? quò itis? Bonum quod amatis ab illo eſt, ſed quantum eſt ad illum, bonũ eſt & ſuaue. Sed amarũ erit iuſte, quia iniuſte amatur deſerto illo, quicquid ab illo eſt. Quò vobis adhuc & adhuc ambulare vias difficiles & laborioſas? Non eſt requies vbi quæritis eam. Quærite quod quæritis, ſed ibi nõ eſt vbi quæritis. Beatam vitam quæritis in regione mortis: non eſt illic. Quomodo enim beata vita, vbi nec vita? Et deſcendit huc ipſa vita noſtra, & tulit mortem noſtram, & occidit eam de abundantia vitæ ſuæ, & tonuit clamãs, vt redeamus hinc ad eum in illud ſecretum vnde proceſſit ad nos, in ipſum primũ virginalem vterũ, vbi ei nupſit humana creatura caro mortalis nec † ſemper [eſſet] mortalis, & inde velut ſponſus procedens de thalamo ſuo, exultauit vt gigas ad currendã viam. Non enim tardauit, ſed cucurrit clamans dictis, factis, morte, vita, deſcenſu, aſcenſu, clamans vt redeamus ad eum. Et diſceſſit ab oculis, vt redeam' ad cor, & inueniamus

Eſa. 46. †ne. Pſal. 18.

eum: abſceſſit enim, & ecce hic eſt. Noluit nobiſcũ diu K
eſſe, & non reliquit nos. Illuc enim abſceſſit, vnde nũquam receſſit, quia mundus per eũ factus eſt, & in hoc mundo erat, & venit in hunc mundum peccatores ſaluos facere, cui cõfitetur anima mea vt ſanet eam, quia† peccauit illi. Filij hominum vſquequo graues corde? Nunquid & poſt deſcenſum vitæ non vultis aſcẽdere & viuere? Sed quò aſcenditis, quãdo in alto eſtis, & poſuiſtis in cœlũ os veſtrum? Deſcendite vt aſcendatis, & aſcendatis ad deũ. Cecidiſtis enim aſcendendo contra eum. Dic eis iſta vt plorent in conualle plorationis, & ſic eos rape tecum ad deũ, quia de ſpiritu eius hęc dicis eis, ſi dicis† ardens igne charitatis.

Ioan. 1. 1. Tim. 1. † quoniam. Pſal. 40. Pſal 4. Pſal. 72. † ſic dicens.

Amor vnde proueniat. Cap. XIII.

HAec tunc non noueram, & amabam pulchra inferiora, & ibam in profundum, & dicebam amicis meis: Non amamus aliquid niſi pulchrum? Quid eſt ergo pulchrum? & quid eſt pulchritudo? Quid eſt quod nos allicit & conciliat rebus quas amamus? Niſi enim eſſet in eis decus & ſpecies, nullo modo nos ad ſe mouerẽt. Etenim animaduertebam & videbam in ipſis corporibus †aliud eſſe quaſi totum, & ideo pulchrum, aliud autem quod ideo deceret, quoniã
L apte accõmodaretur alicui, ſicut pars corporis ad vniuerſum ſuũ, aut calceamentũ ad pedẽ, & ſimilia. Et iſta conſyderatio ſcaturiuit in animo meo ex intimo corde meo, & ſcripſi libros de pulchro & apto, puto duos aut tres: Tu ſcis deus. Nam excidit mihi. Non enim habemus eos, ſed aberrauerunt à nobis, neſcio quomodo.

†corporalibus.

Liber de apto & pulchro. Cap. XIIII. †aliâs, Hiberium.

QVid eſt autem quod me mouit domine deus meus, vt ad Icherium † Romanę vrbis oratorem ſcriberem illos libros, quem nõ noueram facie, ſed amaueram hominem ex doctrinæ fama quæ illi clara erat, & quædam verba eius audieram, & placuerant mihi? Sed magis quia placebat aliis, & efferebant eum laudibus ſtupentes, quòd ex homine Syro docto prius Græcæ facũdiæ, poſtea in latina etiam doctor† mirabilis extitiſſet, & eſſet ſciẽtiſſimus rerum ad ſtudium ſapientiæ pertinentium, mihi placebat. Laudatur homo & amatur abſens. Vtrum nã ab ore laudantis intrat in cor audientis amor ille? Abſit. Sed ex amante alio accenditur alius. Hinc enim amatur qui laudatur, dum nõ fallaci corde laudatoris prædicari creditur, id eſt, cũ amans eũ laudat. Sic enim M
tunc amabam homines ex hominum iudicio: nõ enim ex tuo deus meus, in quo nemo fallitur. Sed tamẽ (cur) non ſicut auriga ille nobilis, ſicut venator, ſtudiis popularibus diffamatus, ſed longe aliter & grauiter, & ita quemadmodum & me laudari vellem? Non autẽ vellem ita laudari & amari me vt hiſtriones, quanquam eos & ipſe laudarẽ & amarem, ſed eligens latere quàm ita notus eſſe, & velle haberi odio quàm ſic amari. Vbi† diſtribuuntur iſta pondera variorum & diuerſorum amorũ in anima vna? Quid eſt quod amo in alio, quod rurſus niſi odiſſem, non à me deteſtarer & repellerem, cum ſit vterq; noſtrũ homo? Non enim ſicut equus bonus amatur ab eo qui nollet hoc eſſe, etiã ſi poſſet, hoc & de hiſtrione dicendum eſt, qui naturæ noſtrę ſocius eſt. Ergo ne amo in homine quod odi eſſe, cum ſim homo? Grande profundũ eſt ipſe homo, cuius etiam capillos tu domine numeratos habes, & non minuuntur in te, & tamen capilli eius magis numerabiles ſunt quàm affectus eius, & motus cordis eius. At ille rhetor ex eo erat genere, quem ſic amabam, vt vellem me eſſe talẽ, & errabam typho, & circumferebar omni vento, & nimis occulte gubernabar abs te. Et vnde ſcio, & vnde

certus

†dictator. Automedõ & Actæõ videntur ſignificari. †vnde. Matth. 10.

A certus confiteor tibi, quòd illum in amore laudantium magis amauerã, quàm in rebus ipſis, de quibus laudabatur. Quia ſi non laudatũ eum vituperarent, (eum idẽ) ipſi & vituperando atq; ſpernendo ea ipſa narrarẽt, nõ accenderer in eum & non excitarer: & certe res nõ alię forent, nec homo ipſe alius, ſed tantummodo alius affectus narrantium. Ecce vbi iacet anima infirma, nõdum hærens ſoliditati veritatis. Sicut auræ linguarum flauerint à pectoribus opinantium, ita fertur & vertitur, torquetur ac retorquetur, & obnubilatur ei lumen, & non cernitur veritas. Et ecce eſt ante nos. Et magnum quiddã mihi erat, ſi ſermo meus & ſtudia mea illi viro innoteſcerent. Quæ ſi probaret, flagrarẽ magis: ſi autem improbaret, ſauciaretur cor vanum & inane ſoliditatis tuæ. Et tamen pulchrum illud atq; aptum, vnde ad eum ſcripſeram, libenter animo verſabam, ob os cõtemplationis meæ, & nullo collaudatore mirabar.

Quod corporalibus imaginibus cõtenebrat' non potuit capere ſpiritalia. Cap. XV. Pſal. 71.

SEd tantę rei cardinem in arte tua nondum videbam omnipotens, qui facis mirabilia ſolus, & ibat animus meus per formas corporeas, & pulchrum quod per ſeipſum, aptum autem quod ad aliquid accõmodatum deceret definiebam & diſtinguebam, & exẽplis corporeis aſtruebam. Et conuerti me ad animi naturam, & nõ me ſinebat falſa opinio, quam de ſpiritalibus habebam, verũ cernere. Et irruebat in oculos meos ipſa vis veri, & auertebã palpitantem mentẽ ab incorporea re ad liniamẽta & colores, & tumẽtes magnitudines. Et quia non poterã ea videre in animo, putabam me nõ poſſe videre animũ meum. Et cum in virtute pacem amarẽ, in vitioſitate autem odiſſem diſcordiam, in illa vnitatem: in iſta, quandã diuiſionem notabam. Inq; illa vnitate mens rationalis & natura veritatis ac ſummi boni mihi eſſe videbatur: in iſta verò diuiſione irrationalis vitæ, neſcio quam ſubſtantiam & naturam ſummi mali, quæ nõ ſolũ eſſet ſubſtantia, ſed omnino vita eſſet, & tamen abs te nõ eſſet deus meus, ex quo ſunt omnia, miſer opinabar. Et tamen illã monadem appellabam, tanquã ſine vllo ſexu mentẽ, hanc vero dyadem iram in facinoribus, libidinem in flagitiis, neſciens quid loquerer. Non enim noueram neq;† didiceram, nec vllam ſubſtãtiam malũ eſſe, nec ipſam mentem noſtram ſummum atque incõmutabile bonũ.
C Sicut enim facinora ſunt, ſi vitioſus eſt ille animi motus, in quo eſt impetus, & ſe iactat inſolenter ac turbide, & flagitia, ſi eſt immoderata illa animę affectio, quã carnales hauriuntur voluptates: ita errores & falſæ opiniones vitam contaminant, ſi rationalis mens ipſa vitioſa eſt: qualis in me tunc erat neſciente alio lumine illam illuſtrandam eſſe, vt ſit particeps veritatis, quia non eſt ipſa natura veritatis: Quoniam tu illuminabis lucernam meam, domine deus meus, illuminabis tenebras meas: Et de plenitudine tua nos omnes accepimus. Es enim tu lumẽ verum quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, quia in te nõ eſt tranſmutatio, nec momenti obumbratio. Sed ego conabar ad te, & repellebar abs te, vt ſaperem mortem quoniam ſuperbis reſiſtis. Quid autẽ ſuperbius, quàm vt aſſererẽ mira dementia me id eſſe naturaliter quod tu es? Cum enim ego eſſem mutabilis, & eo mihi manifeſtum eſſet, quòd ideo vtique ſapiens eſſe cupiebam, vt ex deteriore melior fierem, malebam tamen etiam te opinari mutabilem, quàm me non hoc eſſe quod tu es. Itaque repellebar, & reſiſtebas ventoſæ ceruici meæ, & imaginabar formas corporeas, & caro carnem accuſabam, & ſpiritus ambulans nondũ reuertebar ad te,

μονάς. δυάς. † atque. Pſal. 17. Ioan. 1. Iacobi. 1. 1. Petri. 5. Pſal. 77.

& ambulando ambulabam in ea quæ non ſunt, neque D
in te, neque in me, neque in corpore, neque mihi creabantur à veritate tua, ſed à mea vanitate fingebãtur ex corpore, & dicebam paruulis fidelibus tuis ciuibus meis, à quibus neſciens exulabam, dicebam illis garrulus & ineptus. Cur ergo errat anima mea quam fecit deus? Et mihi nolebam dici, cur ergo errat deus? Et contẽdebam magis incommutabilem tuam ſubſtãtiam coactam errare, quàm meam mutabilem ſponte deuiaſſẽ & penè errare confitebar. Et eram ætate annorum fortaſſe vigintiſex aut ſeptem, cum illa volumina ſcripſi, voluens apud me corporea† figmenta obſtrepẽtia cordi meo & auribus†, quas intendebam dulcis veritas in interiorem melodiam tuã, cogitãs de pulchro & apto, & ſtare cupiẽs & audire te, & gaudio gaudere propter vocẽ ſponſi, & non poteram, quia vocibus erroris mei rapiebar foras, & pondere ſuperbiæ meæ in ima decidebam. Non enim dabas auditui meo gaudiũ & lætitiam, aut exultabant oſſa quæ humiliata non erant.

†corporalia. † cordis mei auribus. Ioan. 3. Pſal. 50.

Predicamẽta per ſe intellexit. Ca. E XVI. Has cathegorias poſtea tranſtulit & filio ſuo.

ET quid mihi proderat quòd annos natus fermè viginti, cum in manus meas veniſſent Ariſtotelica quædam, quas appellant decem categorias, quarum nomine cum eas rhetor Carthaginiẽſis magiſter meus buccis typho crepantibus commemoraret, & alij qui docti habebantur, tãquam in neſcio quid magnum & diuinum ſuſpenſus inhiabam, legi eas ſolus & intellexi? Quas cum contuliſſem cum eis, qui ſe dicebant vix eas magiſtris eruditiſſimis, non loquentibus tantum, ſed multa in puluere depingentibus intellexiſſe: nihil inde aliud mihi dicere potuerunt, quàm ego ſolus apud meipſum legens cognoueram. Et ſatis aperte mihi videbantur loquentes de ſubſtantiis, ſicuti eſt homo, & quæ in illis eſſent, ſicuti eſt figura hominis, qualis ſit, & ſtatura, quot pedum ſit, & cognatio, cuius frater ſit, aut vbi ſit conſtitutus, aut quando natus, aut ſtet aut ſedeat, aut calceatus vel armatus ſit, aut aliquid faciat, aut patiatur aliquid: & quæcunque in his nouem generibus, quorum exempli gratia quędam poſui, vel in ipſo ſubſtantiæ genere innumerabilia reperiuntur. Quid hoc mihi proderat, quãdo & oberat: cum etiam te deus meus mirabiliter ſimplicẽ atq; incommutabilem, illis decẽ prędicamentis putans quicquid eſſet omnino comprehenſum, ſic intelligere conarer, quaſi & tu ſubiectus eſſes magnitudini tuæ aut F
pulchritudini, vt illa eſſent in te quaſi [in] ſubiecto, ſicut in corpore: cum tua magnitudo & tua pulchritudo tuipſe ſis: corpus autem non eo ſit magnum & pulchrum quo corpus eſt, quia & ſi minus pulchrum eſſet, nihilominus corpus eſſet. Falſitas enim erat, quam de te cogitabam non veritas: & figmẽta miſeriæ meæ, non firmamenta beatitudinis tuæ. Iuſſeras enim & ita fiebat in me, vt terra ſpinas & tribulos pareret mihi, & cum labore peruenirẽ ad panem meum. Et quid mihi proderat, quod omnes libros artium quas liberales vocant, tunc nequiſſimus malarum cupiditatum ſeruus per meipſum legi, & intellexi quoſcunque legere potui, & gaudebam in eis, & neſciebam vnde eſſet quicquid ibi verum & certũ eſſet? Dorſum enim [ſemper] habebam ad lumen, & ad ea quæ illuminantur† faciem, vnde ipſa facies mea qua illuminata cernebã, non illuminabatur. quicquid de arte loquendi & diſſerendi, quicquid de dimenſionibus figurarum, & de muſicis, & de numeris ſine magna difficultate, nullo hominũ tradente intellexi, ſcis tu domine deus me': quia & celeritas intelligendi & dicendi † acumen, donũ tuũ

eſt, ſed

Notent hæc ponẽtes deũ in prædicamento. Gene. 3. †aliâs, illuminant. † diſputãdi.

G est,sed non inde sacrificabam tibi. Itaque mihi non ad vsum sed ad perniciem magis valebat, quia tam bonam partem substantiæ meæ sategi habere in potestate: & fortitudinem meam non ad te custodiebam, sed profectus sum abs te in longinquam regionem, vt eã dissiparem in meretricis cupiditates †. Nam quid mihi proderat bona res non vtenti bene? Non enim sentiebam illas artes, etiam ab studiosis & ingeniosis difficillime intelligi, nisi cum eis easdem conabar exponere,& erat ille excellentissimus in eis,qui me exponẽtem,non tardius sequeretur. Sed quid θ ergo θ mihi hoc proderat, putanti quòd tu domine deus meus veritas corpus esses lucidum & immensum, & ego frustum de illo corpore? Nimia peruersitas. Sed sic eram, nec erubesco deus meus confiteri tibi in me misericordias tuas,& inuocare te, qui non erubui tunc profiteri hominibus blasphemias meas,& latrare aduersum te. Quid ergo mihi tunc proderat ingenium per illas doctrinas agile, & nullo adminiculo humani magisterij tot nodosissimi libri enodati, cũ deformiter & sacrilega turpitudine in doctrina pietatis errarem? Aut quid tãtum oberat paruulis tuis longe tardius ingenium, cum à te longe non recederent,vt in nido Ecclesiæ tuæ tuti plumescerent,& alas charitatis alimento sanę fidei nutrirent? O domine deus noster, in velamento alarum tuarum speremus,& protege nos & porta nos, Tu portabis & paruulos,& vsque ad canos tu portabis: quoniam firmitas nostra quando tu es,tunc est firmitas. Cum autem nostra est,infirmitas est. Viuit apud te semper bonum nostrũ,& quia inde auersi sumus,peruersi sumus. Reuertamur iam domine vt non euertamur, quia viuit apud te sine vllo defectu bonum nostrum quod tu ipse es,& non timebimus,ne nõ sit quò redeamus,quia nos inde ruimus, nobis autem absentibus non ruit domus nostra æternitas tua.

Psal.58. Lucæ.15. †meretrices cupiditatis meæ. Psal.61. Esa.46.

DIVI AVRELII AVGVstini Confessionum Liber.V.

Excitat mẽtẽ ad deũ laudãdum. C.I. Psal.40. Psal.82.

ACCIPE sacrificium confessionum mearum de manu linguæ meæ, quam formasti & excitasti,vt cõfiteatur nomini tuo, & sana omnia ossa mea & dicant: Domine quis similis tibi? Neq; enim docet te quid in se agatur qui tibi confitetur, quia oculum tuum non excludit cor clausum, nec manum tuã repellit duritia hominum,sed soluis eam cum voles, aut miserans aut vindicans, & non est qui se abscondat à calore tuo. Sed te laudet anima mea vt amet te:& confiteatur tibi miserationes tuas vt laudet te. Nõ cessat nec tacet laudes tuas vniuersa creatura tua,nec spiritus omnis per os cõuersum ad te,nec animalia nec corporalia per os consyderãtium ea,vt exurgat in te à lassitudine anima nostra, innitens eis quæ fecisti, & transiens ad te qui fecisti hæc mirabiliter:& ibi refectio & vera fortitudo.

Psal.18.

Dei præsentiá neminẽ effugere, cũ sit vbique. Cap.II. Psal.138.

EAnt & fugiant à te inquieti & iniqui, & tu vides eos,& distinguis vmbras, & ecce pulchra sunt cũ eis omnia,& ipsi turpes sunt. Et quid nocuerunt tibi,aut in quo imperium tuum dehonestauerũt, à cœlis vsque in nouissima iustum & integrum? Quò enim fugerunt cum fugerent à facie tua, aut vbi tu non inuenis eos? Sed fugerunt vt non viderent te videntem se,atque excæcati in te offenderent,quia nõn deseris aliquid eorum quæ fecisti. In te offenderẽt iniusti,& iuste vexarentur,subtrahentes se lenitati tuæ, & offendẽtes in rectitudinem tuam, & cadentes in asperitatem tuam,videlicet nesciũt quòd vbiq; sis, quem nullus circunscribit locus,& solus es præsens,etiam iis qui longe fiunt à te. Conuertantur ergo & quærant te,quia non sicut ipsi deseruerunt te creatorem suum, ita & tu deseruisti creaturam tuam. Ipsi conuertãtur & quęrẽt te, & ecce ibi es in corde eorum, in corde cõfitentium tibi, & proiicientium se in te, & plorantium in sinu tuo post vias suas difficiles, & tu facilis terges lachrymas eorum, vt magis plorent & gaudeant in fletibus: quoniam tu domine,nõ aliquis homo caro & sanguis, sed tu domine qui fecisti,reficis & cõsolaris eos. Et vbi ego eram quando te quærebam? Et tu eras ante me, ego autem & à me discesseram, nec me inueniebam, quanto minus te.

K Sap.11.

De Fausto Manichæo & de Astrologia. Cap. III. Infra li.6.ca.11 lib.1.contra Faustum in principio de vtilitate credendi. cap.16.

PRoloquar in conspectu dei mei annum illũ vndetricesimum ætatis meę. Iam venerat Carthaginem quidam Manichęorũ episcopus Faustus nomine,magnus laqueus diaboli,& multi implicabantur in eo per illecebram suauiloquentiæ,quam ego tametsi laudabam,discernebam tamen à veritate rerum,quarũ discendarum auidus eram,nec quali vasculo sermonis, sed quid mihi sciẽtiæ comedendum apponeret nominatus apud eos ille Faustus,intuebar. Fama enim de illo prælocuta mihi erat, quod esset honestarum omniũ doctrinarũ peritissimus, & apprime disciplinis liberalibus eruditus. Et quoniã multa philosophorum legeram, memoriæq; mandata retinebam, ex eis quædam comparabã illis Manichæorum longis fabulis,& mihi probabiliora ista videbantur,quæ dixerunt illi,qui tantum potuerunt valere,vt possent æstimare seculũ, quãquam eius dominum minime inuenerint. Quoniam magnus es domine,& humilia respicis, excelsa autem à longe cognoscis. Nec propinquas nisi obtritis corde, nec inueniris à superbis, nec si illi curiosa peritia numerent stellas & arenã,& dimetiãtur sydereas plagas, & inuestigent vias astrorum. Mente enim sua quærũt ista, & ingenio quod tu dedisti eis:& multa inuenerũt, & prænunciauerunt ante multos annos defectus luminarium solis & lunæ,quo die,qua hora, quãta ex parte futuri essent,& nõ eos fefellit numerus,& ita factũ est vt prænunciauerunt: & scripserunt regulas indagatas, & leguntur hodie,atq; ex eis prænũciatur quo anno, & quo mense anni,& quo die mensis,& qua hora diei, & quota parte luminis sui defectura sit luna vel sol,& ita fiet vt prænunciatur. Et mirantur hæc hoĩes & stupent qui nesciunt ea, & exultant atq; extolluntur qui sciunt & per impiam superbiam recedentes & deficiẽtes à lumine tuo, tãto ante solis defectum futurum præuidẽt, & in præsentia suum non vident. Non enim religiose quærunt vnde habeant ingenium quo ista quęrunt. Et inuenientes quia tu fecisti eos, non ipsi dant tibi se vt serues quod fecisti,& quales se ipsi fecerant, occidũt se tibi,& trucidant exultationes suas sicut volatilia, & curiositates suas sicut pisces maris, quibus perambulant secretas semitas abyssi,& luxurias suas sicut pecora cãpi, vt tu deus ignis edax consumas mortuas curas eorum recreans eos immortaliter. Sed non nouerunt viam,verbum tuũ,per quod fecisti θ omnia θ ea quę numerant,& ipsos qui numerant, & sensum quo cernũt quæ numerant,& mentẽ de qua numerant,& sapientiæ tuę non est numerus. Ipse autẽ vnigenitus factus est nobis sapientia

Sap.13. Psal.137. M Psal.8. Deut.4. Ioan.1. Psal.148.

A sapiẽtia & iustitia & sanctificatio,& numeratus est inter nos,& soluit tributũ Cęsari. Non nouerũt hanc viã, qua descendant ad illum à se,& per eum ascendant ad eum. Non nouerunt hanc viam,& putãt se excelsos esse cum syderibus & lucidos,& ecce ruerunt in terrã, & obscuratum est insipiens cor eorum. Et multa vera de creatura dicunt,& verum† creaturę artificẽ nõ pie quęrunt, & ideo non inueniũt:aut si inueniũt, cognoscentes deum non sicut deum honorant,aut gratias agunt: sed euanescunt in cogitationibus suis, & dicunt se esse sapientes,sibi tribuendo quæ tua sunt,ac per hoc studẽt peruersissima cæcitate etiam tibi tribuere quę sua sunt, mendacia scilicet in te cõferentes,qui veritas es,& immutantes gloriam incorrupti dei in similitudinẽ imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedũ,& serpentum,& cõuertunt veritatem tuã in mendaciũ,& colunt & seruiunt creaturæ potius quàm creatori. Multa tamẽ ab eis ex ipsa creatura vera dicta retinebam, & occurrebat mihi ratio per numeros & ordinem temporũ,& visibiles attestationes syderum, & conferebam cũ dictis Manichæi, qui de his rebus multa scripsit copiosissime delirãs, & non mihi occurrebat ratio,nec solstitiorum & æquinoctiorũ,nec defectuum luminariũ,nec quicquid tale in libris secularis sapientiæ didiceram. Ibi autẽ credere iubebar,& ad illas rationes numeris & oculis meis exploratas non occurrebat,& longe diuersum erat.

Matt.22. Roma.1. †veritatem.

Sola dei cognitio beat. Cap.IIII.

NVnquid domine deus veritatis quisquis nouit ista,ipse placet tibi? Infelix enim homo qui scit illa omnia, te autem nescit: beatus autem qui te scit,etiam si ille nesciat. Qui verò & te & illa nouit, non propter illa beatior, sed propter te solum beatus est, si cognoscens te sicut deũ glorificet & gratias agat, & nõ euanescat in cogitationibus suis. Sicut enim melior est qui nouit possidere arborem, & de vsu eius tibi gratias agit,quanuis nesciat vel quot cubitis alta sit,vel quanta latitudine diffusa,quàm ille qui eam metitur,& omnes ramos eius numerat,& neq; possidet eam, neq; creatorẽ eius nouit aut didicit:* Sic fidelis homo,cuius totus mundus diuitiarum est,& quasi nihil habens,omnia possidet,inhęrendo tibi cui seruiunt omnia quãuis nec saltem Septẽtrionem gyros nouerit,dubitare,stultum est,quin vtiq; melior sit q̃ mensor cœli, & numerator syderum, & pensor elementorum, & negligens tui, qui omnia in mensura & numero & pondere disposuisti.

*Hier.in prologo bibliç. cap.8. *aliâs.diligit. 2.Cor.6. C Sap.11.*

Temeritas Fausti,docẽtis quod nesciebat. Cap.V. Iob.28.

SEd tamen quis quærebat Manichæum nescio quẽ etiam ista scribere,sine quorum peritia pietas disci poterat? Dixisti enim homini: Ecce pietas est sapientia, quam ille ignorare posset, etiam si ista perfecte nosset: ista verò quia non nouerat, impudentissime audens docere, prorsus illam nosse non posset. Vanitas est enim mundana ista etiam nota profiteri, pietas autem tibi confiteri. Vnde ille deuius ad hæc ista multum loquutus est, vt cõuictus ab eis qui ista vere didicissent,quis esset eius sensus in cæteris quę abditiora sunt,manifeste cognosceretur. Non enim parui existimari se voluit, sed spiritumsanctum consolatorem & ditatorem fidelium tuorum,authoritate plenaria personaliter in se esse persuadere conatus est. Itáque cum de cœlo ac stellis, & de solis ac lunæ motibus falsa dixisse deprehenderetur, quanuis ad doctrinam religionis ista non pertineant, tamen ausus eius sacrilegos† fuisse satis emineret, cum ea non solum ignorata, sed etiam falsa vel falsata tam vesana superbiæ vanitate diceret,vt ea tanquam diuinę personę tribuere sibi niteretur. Cùm enim audio christianum aliquem fratrem illum aut illum ista nescientem, & aliud pro alio sentientem,patienter intueor opinantem hominem,nec illi obesse video,cum de te domine creator omnium non credat indigna, si forte situs & habitus creaturæ corporalis ignoret. Obest autem si hoc ad ipsam doctrinæ pietatis formam pertinere arbitretur, & pertinacius affirmare audeat quod ignorat. Sed etiã talis infirmitas in fidei cunabulis à charitate matre sustinetur, donec assurgat nouus homo in virum perfectum, & circunferri nõn possit omni vento doctrinæ. In illo autem qui doctor,qui author, qui dux & princeps eorum quibus illa suadere ita fieri ausus est, vt qui eum sequerentur,non quemlibet hominem,sed spiritũ tuum sanctum se sequi arbitrarentur, quis tantam dementiam sicubi falsa dixisse conuinceretur: non detestandam longẽque abiiciendam esse iudicaret? Sed tamen nondum liquido compereram, vtrum etiam secundum eius verba vicissitudines lõgiorum & breuiorum dierum atque noctium,& ipsius noctis & diei, & deliquia luminum & si quid eiusmodi in aliis libris legeram,posset exponi: vt si forte posset, incertũ quidem mihi fieret,vtrum se res ita haberet, an non ita, sed ad fidem meã illius authoritatem propter creditam sanctitatem proponerem.

†sacrilego spiritu. D Ephe.4. E

Faustus natura nõ arte facundus. Cap.VI. Supra li.3.c.11. De moribus monachorum cap.23. De vtilitate credẽdi.c.16

ET per annos fermè ipsos nouem, quibus eos animo vagabundus audiui,nimis extento desyderio venturum expectabam istum Faustum. Cæteri enim eorum,in quos forte incurrissem,qui talium rerum quæstionibus à me obiectis deficiebant, illũ mihi promittebant: cuius aduẽtu collatóque colloquio facillime mihi hæc & si qua forte maiora quærerem, enodatissime expedirentur. Ergo vbi venit, expertus sum hominem gratum & iocundum verbis, & eaipsa quæ illi solent dicere,multo suauius garrientem. Sed quid ad meam sitim preciosiorum poculorum decentissimus ministrator? Iam rebus talibus satiatæ erant aures meæ,nec ideo mihi meliora videbãtur,quia melius dicebantur: nec ideo vera,quia diserta: nec ideo sapiens anima,quia vultus congruus & decorum eloquium: Illi autem qui eum mihi promittebant, non boni rerum existimatores erant,& ideo illis videbatur prudens & sapiens,quia delectabat eos loquens. Sensi autem aliud genus hominum etiam veritatem habere suspectam, & ei nolle acquiescere si compto atque vberi sermone promereretur. Me autem iam docueras deus meus miris & occultis modis: et propterea credo quod tu me docueris,quoniam verum est,nec quisquam pręter te alius est doctor veri, vbicunque & vndicunque claruerit. Iam ergo abs te didiceram,nec eò debere videri aliquid verum dici,quia eloquenter dicitur: nec eò falsum,quia incomposite sonãt signa labiorum. Rursus nec ideo verum,quia impolite enunciatur: nec ideo falsum, quia splendidus sermo est: sed perinde esse sapientiã & stultitiã,sicut sunt tibi vtiles & inutiles: verbis autem ornatis & inornatis sicut vasis vrbanis & rusticanis vtrosque cibos posset ministrari. Igitur auiditas mea,qua illum tanto tempore expectaueram hominem,delectabatur quidem motu affectúque disputantis, & verbis congruentibus, atque ad vestiendas sententias facile occurrentibus. Delectabar autem & cum multis, vel etiam præ multis laudabam ac efferebam, sed moleste habebam quod in cœtu audientium non sinerer illi ingerere, & partiri cum eo curas quæstionum

F Vestire sententiã, Ciceronianũ est verbũ nec aliter legẽdũ.

G num mearum, conferendo familiariter, & accipiendo ac reddendo sermonem. Quod vbi potui, & aures eius cum familiaribus meis eo quoq; tempore occupare cœpi, quo nõ dedeceret alternis disserere, & protuli quædam, quæ me mouebant, expertus sum prius hominem expertem liberalium disciplinarum nisi grammaticæ, atque eius ipsius vsitato modo: & quia legerat aliquas Tullianas orationes, & paucissimos Senecæ libros, & nonnulla poëtarum, & suæ sectæ, si qua volumina latine atq; composite conscripta erant: & quia aderat quotidiana sermocinandi exercitatio, inde suppetebat eloquium, quod fiebat acceptius magisq; seductoriũ mode ramine ingenij, & quodam lepore naturali. Itáne est vt recolo domine deus meus arbiter cõscientiæ meæ? Coram te cor meum & recordatio mea, qui me tunc agebas abdito secreto prouidentię tuę, & inhonestos errores meos iam conuertebas ante faciem meam, vt viderem & odissem.

Alienatur à secta Manichæorum. Cap.VII.

NAm posteaquàm ille mihi imperitus earum artium, quibus eum excellere putaueram, satis apparuit, desperare cœpi posse eum mihi illa

De vtilitate credẽdi. cap.16.

H quæ me mouebant aperire atque dissoluere, quorum quidem ignarus posset veritatem tenere pietatis, sed si Manichæus non esset. Libri quippe eorum pleni sunt longissimis fabulis, de cœlo & syderibus, & sole, & luna: quæ mihi eum, quod vtique cupiebam, collatis numerorum rationibus, quos * alibi ego legeram, vtrum potius ita * essent vt Manichæi libris continebãtur, an certe vel par etiam inde ratio redderetur, subtiliter explicare posse iam non arbitrabar. Quæ tamen vbi cõsyderanda & discutiẽda protuli, modeste sanè ille nec ausus est subire ipsam sarcinam. Nouerat enim se ista non nosse, nec eum puduit confiteri. Non erat de talibus quales multos loquaces passus eram, conantes ea me docere, & dicentes θ mihi θ nihil. Iste vero cor habebat, & si non rectum ad te, nec tamen nimis incautum ad seipsum. Non vsquequaque imperitus erat imperitiæ suæ, & noluit se temere disputando in ea coarctari, vnde nec exitus ei vllus, nec facilis esset reditus. Etiam hinc mihi amplius placuit. Pulchrior est enim temperantia confitentis animi, quàm illa quæ nos se cupiebam, & eum in omnibus difficilioribus & subtilioribus quæstionibus talem inueniebam. Refracto

I itaque studio quo intenderam in Manichæi literas, magisque desperans de cæteris eorum doctoribus, quando in multis quæ me mouebant ita ille nominatus apparuit, cœpi cum eo pro studio eius agere vitam, quo ipse flagrabat in eas literas, quas tunc iam rhetor Carthagi

Infra.ca.10.

nis adolescẽtes docebã, & legere cum eo, siue quę illa audita desyderaret, siue quę ipse tali ingenio apta existimarẽ. Cæterũ omnis conatus meus, quo proficere in illa secta statuerã, * illo hoĩe cognito prorsus intercidit, non vt ab eis omnino separarer, sed quasi melius quicquã non inueniens eo, quo iam quoquo modo irruerã, cõtentus interim esse decreuerã, nisi aliquid forte quod magis eligendũ esset, eluceret. Ita ille Faustus, qui multis laqueus mortis extitit, meũ quo captus eram relaxare iam cœperat, nec volens nec sciens. Manus enim tuę deus meus in abdito prouidentiæ tuæ, non deserebant animã meã, & de sanguine cordis matris meæ per lachrymas eius diebus ac noctibus pro me sacrificabatur tibi, & egisti mecum miris & occultis modis. Tu illud

Psal.35.

egisti deus meus. Nam à domino gressus hominis diri gentur, & viam eius volet. Aut quæ procuratio salutis præter manum tuam reficientem quæ fecisti?

Proficiscitur Romam cõtra matris voluntatem Cap.VIII.

K EGisti ergo mecum vt mihi persuaderetur Romã pergere, & potius ibi docere quod docebam Carthagine. Et hoc vnde mihi persuasum sit, non præteribo confiteri tibi: quoniam & in his altissimi tui recessus, & præsentissima in nos misericordia tua cogitanda & prædicanda est. Non ideo Romam pergere volui, quod maiores quæstus, maiórque mihi dignitas ab amicis, qui hoc suadebant, promittebatur, quãquàm & ista ducebãt animum tunc meum: sed illa erat tunc causa maxima & penè sola, quod audiebam quieti⁹ ibi studere adolescẽtes, & ordinatiore disciplinæ coërtioni sedari, ne in eius scholam quo magistro nõ vtuntur, passim & proterue irruant, nec eos admitti omnino nisi ille permiserit. Contra apud Carthaginem fœda est & intemperans licentia scholasticorum: Irrumpũt impudenter, & propè furiosa fronte perturbant ordinem, quẽ quisq; discipulis ad proficiendum instituerit. Multa iniuriosa faciunt mira hebetudine, & punienda legibus, nisi cõsuetudo patrona sit, hoc miseriores eos ostendens, quo iam quasi liceat faciunt, quod per tuam æternam legem nunquam licebit, & impune se facere arbitrantur, cum ipsa faciendi cęcitate puniãtur, & incomparabiliter patiantur peiora, quàm faciunt. Ergo quos mores cum studerem meos esse nolui, eos, cum docerem cogebar perpeti alienos: & ideo placebat ire vbi talia non fieri omnes qui nouerant indicabãt. Verum

Psal.141.

autem tu spes mea & portio mea in terra viuentium, ad mutandum terrarum locũ pro salute animæ meæ, & Carthagini stimulos quibus inde auellerer, admouebas, & Romæ illecebras quibus attraherer, proponebas mihi per homines qui diligebant vitam mortuã, hinc insana facientes, inde vana pollicentes, & ad corrigendos gressus meos vtebaris occulte & illorũ & mea peruersitate. Nam & qui perturbabant ocium meum, fœda rabie cæci erant: & qui inuitabant ad aliud, terram sapiebant. Ego autem qui detestabar hic veram miseriam, illic falsam fœlicitatẽ appetebã. Sed quare hinc abirem, & illuc irem, tu sciebas deus, nec indicabas mihi nec matri, quæ me profectum atrociter planxit, & vsque ad mare secuta est, sed fefelli eam violenter me tenentem, vt aut reuocaret aut mecum pergeret: & finxi me amicum nolle deserere, donec vento facto naui

M *illi, põdus hic adfert formõi, quasi dicat, tali matri, tã nõ vulgari matrum more me amanti.

garet. Et mentitus sum matri, & illi * matri, & euasi. Quia & hoc tu dimisisti mihi misericorditer, seruans me ab aquis maris, plenum execrandis sordibus vsque ad aquã gratiæ tuæ, qua me abluto siccarentur flumina maternorũ oculorum, quib⁹ pro me quotidie tibi rigabat terram sub vultu suo, & tamẽ recusanti sine me redire vix persuasi, vt in loco qui proximus nostræ naui erat memoria beati Cypriani, maneret ea nocte. Sed in ea nocte clanculo ego profectus sum: illa autem remansit orando & flendo. Et quid à te petebat deus meus tantis lachrymis, nisi vt nauigare me non sineres? Sed tu alte consulens & exaudiens cardinem desyderij eius, non curasti quod tunc petebat, vt in me faceres

De vtilitate credendi. cap.16.

quod semper petebat. Flauit ventus, & impleuit vela nostra, & littus subtraxit aspectibus nostris. In quo mane illa insaniebat, dolore & querelis, ac gemitu implebat aures tuas contemnentes ista, cum & me cupiditatibus meis raperes ad finiendas ipsas cupiditates, & illius carnale desyderium iusto dolorum flagello vapularet. Amabat enim secum præsentiam meam more matrum, sed multis multo amplius, & nesciebat quid tu illi gaudiorũ facturus esses de absentia mea. Nesciebat, ideo flebat & eiulabat, atque illis cruciatibus argue-

batur

A batur in ea reliquiarum Euæ, cum gemitu querẽs quod cum gemitu pepererat. Et tamẽ post accusationẽ fallaciarum & crudelitatis meæ cõuersa rursus ad deprecandum te pro me, abiit ad solita, & ego Romam.

Febri correptus periculose laborat. Cap.IX.

ET ecce excipior ibi flagello egritudinis corporalis, & ibam iam ad inferos, portans omnia mala quæ commiseram & in te & in me & in alios

1.Cor.15. Ephe.2.

multa & grauia super originalis peccati vinculum, quo omnes in Adam morimur. Non enim quicquam eorum mihi donaueras in Christo, nec soluerat ille in carne sua inimicitias, quas tecum cõtraxeram peccatis meis. Quomodo enim eas solueret in cruce phantasmatis, quod de illo crediderã? Quàm ergo falsa mihi videbatur mors carnis ei⁹, tã vera erat animæ meę: & quàm vera erat mors carnis eius, tam falsa vita animæ meæ, quæ id non credebat. Et ingrauescẽtibus febribus iam ibam & peribam. Quò enim irem, si tunc hinc abirem, nisi in ignem atq; tormenta digna factis meis in veritate ordinis tui? Et illa hoc nesciebat, & tamen pro me orabat absens. Tu autẽ vbiq; præsens, vbi erat exaudiebas eam, & vbi erã miserebaris mei, vt recuperarem salutẽ corporis mei, adhuc insanus corde

B

Supra lib.1. cap.11.

sacrilego. Neq; enim desyderabã in illo tanto periculo baptismũ tuum, & melior eram puer, quando illum de materna pietate flagitaui, sicut iam recordatus atq; confessus sum: sed θ iam θ in dedecus meum creueram, & consilia medicinæ tuæ demens irridebam, qui me non siuisti talẽ bis mori. Quo vulnere si feriretur cor matris, nunquã sanaretur. Nõ enim satis eloquor quid erga me habebat animi, & quanto maiore solicitudine me parturiebat spiritu, quàm carne pepererat. Nõ itaque video quomodo sanaretur, si mea talis illa mors transuerberasset viscera dilectionis eius. Et vbi essent tantæ preces & tam crebræ sine intermissione? Nusquã nisi ad te. An verò tu deus misericordiarũ sperneres

Psal.50.

cor contritum & humiliatum viduæ castæ ac sobriæ, frequentantis eleemosynas, obsequentis atque seruientis sanctis tuis, nullum diẽ prætermittentis oblationẽ ad altare tuũ: bis in die, mane & vespere ad ecclesiam tuam sine vlla intermissione venientis, non ad vanas fabulas & aniles loquacitates, sed vt te audiret in tuis

C

sermonibus, & tu illam in suis orationib⁹? Huiũs ne tu lachrymas, quibus non à te aurum & argentum petebat, nec aliquod mutabile aut volubile bonũ, sed salutem animæ filij sui, tu cuius munere talis erat, cõtemneres, & repelleres ab auxilio tuo? Nequaquã domine: immo verò aderas, & faciebas ordine quo prædestinaueras esse faciendum. Absit vt tu falleres eam in illis visionibus & responsis tuis, quæ iam commemorauí, & quæ non memoraui, quæ illa fideli pectore tenebat, & semper orans tanquam chirographa tua ingerebat tibi. Dignaris enim, quoniã in seculum misericordia tua, eis quibus omnia debita dimittis, etiã promissionibus tuis debitor fieri.

Sup.li.3.c.11.

Errore sante susceptam Euangelij doctrinam Cap.X.

RECreasti ergo me ab illa egritudine, & saluum fecisti filium ancillæ tuę, tunc interim corpore, vt esset cui salutem meliorem atq; certiorẽ dares. Et iungebar etiam tunc Romę falsis illis atq; fallentibus sanctis: non enim tãtum auditoribus eorum,

†in

quorum è †numero erat etiam is, in cuius domo ægrotaueram & conualueram, sed eis etiam quos electos vocant. Adhuc enim mihi videbatur nõ esse nos qui peccamus, sed nescio quã aliam in nobis peccare naturã, & delectabat superbiã meam extra culpã esse. Et cum aliquid mali fecissem, non cõfiteri me fecisse, vt sana-

res animã meã, quoniã peccaui tibi: sed excusare me amabam, & accusare nescio quid aliud quod mecum esset, & ego non essem. Verum autem totum ego eram, & aduersum me impietas mea me diuiserat: & id erat peccatum insanabilius, quo me peccatorem non esse arbitrabar, & execrabilis iniquitas te deus omnipotẽs te à †* me ad perniciem meam, quàm ad te ad salutem malle superari. Nondum ergo posueras custodiam o-

D

†*id.

Psal.38.

ri meo, & ostium continentiæ circa labia mea, vt non

Psal.140.

declinaret cor meum in verba maligna, ad excusandas excusationes in peccatis cum hominibus operantibus iniquitatem, & ideo adhuc conuiuebam †* cum electis eorum. Sed tamen iam desperans in ea falsa doctrina me posse proficere, eaq; ipsa, quibus si nihil melius reperirem, contentus esse decreueram, iam remissius negligentiusq; retinebam. Etenim suborta est etiam mihi cogitatio, prudẽtiores cæteris fuisse illos philosophos, quos Academicos appellant, quod de omnibus dubitandum esse censuerant, nec aliquid veri ab homine comprehendi posse decreuerant. Ita enim & mihi liquido sensisse videbantur, vt vulgo habetur etiam illorum intentionem nondum intelligenti. Nec

*al.cõmunicabam. †cõuiuabar.

Lib.4.de ciuitta.dei.ca. 30.& li.8.ca. 12.de vtilitate credẽdi. cap.16.

E

dissimulaui eundem hospitem meum reprimere à nimia fiducia, quam sensi eum habere de rebus fabulosis, quibus Manichæi libri pleni sunt. Amicitia tamen eorum familiarius vtebar, quàm cæterorum hominum, qui in illa hæresi non fuissent. Nec eam defendebam pristina animositate, sed tamẽ familiaritas eorum: plures enim eos Roma occultat, pigri⁹ me faciebat aliud quærere, præsertim desperantem in ecclesia tua domine cœli & terræ, creator omnium visibilium & inuisibilium posse inueniri verum, vnde me illi auerterant. Multúmque mihi turpe videbatur, credere figuram te habere humanæ carnis, & membrorum nostrorum lineamentis corporalibus terminari. Et quoniam cum de deo meo cogitare vellem, cogitare nisi moles corporum non noueram: neque enim videbatur mihi esse quicquam, quod tale non esset, & ea maxima & propè sola causa erat ineuitabilis erroris mei. Hinc enim & mali substantiam quandam credebam esse talem, & habere suam molem tetram & deformem, siue crassam, quam terram dicebant, siue tenuem atque subtilem, sicut est aëris corpus, quam malignam

F

mentem per terram repentem imaginantur. Et quia deum bonum, nullam malam naturam creasse qualiscunque pietas me credere cogebat, constituebã ex aduerso sibi duas moles vtranq; infinitam, sed malam angustius, bonam grandius, & ex hoc initio pestilentioso me cætera sacrilegia sequebantur. Cum enim conaretur animus meus currere in catholicam fidem, repercutiebar, quia non erat catholica fides quam esse arbitrabar. Et magis pius mihi videbar, si te deus meus, cui confitentur ex me miserationes tuæ, vel ex cæteris partibus infinitum crederem, quanuis ex vna qua tibi moles mali opponebatur, cogerer finitum fateri, quàm si ex omnibus partibus in corporis humani forma te opinarer fitiri. Et melius mihi videbar credere nullum malum te creasse, quod mihi nescienti, non solum aliqua substantia, sed etiam corporea videbatur, quia & mentem cogitare non noueram, nisi eam subtile corpus esse, quod tamen per loci spatia diffunderetur abs te, quàm crederem abs te esse, qualem putabam naturam mali. Ipsum quoque saluatorem nostrum vnigenitũ tuum, tanquam de massa lucidissima molis tuę porrectum ad nostrã salutem, ita putabam, vt aliud de

G illo nõ crederem, niſi quod poſſem vanitate imaginari. Talem itaq; naturã eius naſci non poſſe de Maria virgine arbitrabar, niſi carni concerneretur. Concerni autem & nõ inquinari non videbã, quod mihi tale figurabam. Metuebam itaq; credere in carne natum, ne credere cogerer ex carne inquinatum. Nunc ſpiritales tui blande & amanter ridebunt me, ſi has confeſſiones meas legerint: ſed tamen talis eram.

Qualiter Auguſtinus cõtulerit cum catholicis. Cap. XI.

DEinde quæ illis in ſcripturis tuis reprehenderant defendi poſſe non exiſtimabam: ſed aliquãdo ſanè cupiebam cum aliquo illorum librorum doctiſſimo conferre ſingula, & experiri quid inde ſentiret. Iã enim Helpidij cuiuſdã aduerſus eoſdẽ Manichæos coràm loquentis & diſſerentis ſermones, etiam apud Carthaginem mouere me cœperant, cum talia de ſcripturis proferret, quibus reſiſti facile nõ poſſet, & imbecilla mihi reſponſio videbatur iſtorũ. Quã quidem non facile palàm promebant, ſed nobis ſecretius, cum dicerent ſcripturas noui teſtamenti falſatas fuiſſe à neſcio quibus, qui Iudæorũ legem inſerere Chriſtianæ fidei voluerunt, atq; ipſi incorrupta exemplaria
H nulla proferrent. Sed me maxime captũ & offocatum quodãmodo deprimebant corporalia cogitantem, moles illæ, ſub quibus anhelans in auram tuæ veritatis liquidam & ſimplicem reſpirare non poteram.

Fraus diſcipulorũ Romæ in præceptores. Cap. XII.

SEdulo ergo agere cœperam, propter quod venerã, vt docerẽ Romæ artem rhetoricam, & prius domi congregare aliquos, quibus & per quos innoteſcere cœperam, & ecce cognoſco alia Romę fieri, quę non patiebar in Aphrica. Nam reuera illas euerſiones à perditis adoleſcentibus ibi non fieri manifeſtatũ eſt mihi. Sed ſubito† (inquiunt) ne mercedẽ magiſtro reddant, conſpirãt multi adoleſcentes, & transferũt ſe ad alium deſertores fidei, & quibus præ pecuniæ charitate iuſtitia vilis eſt. Oderat etiam iſtos cor meum, quanuis non perfecto odio. Quod enim ab eis paſſurus eram, magis oderam fortaſſe, quàm eo quod cuilibet illicita faciebant. Certe tamen turpes ſunt tales, & fornicãtur abs te, amando volatica ludibria temporũ & lucrũ luteum: quod cum apprehenditur, manũ inquinat, & amplectendo mundum fugientem, contẽnendo te manẽtem & reuocantem, & ignoſcentẽ redeunti ad te meretrici animæ humanæ. Et nunc tales odi prauos & diſtortos, quãuis eos corrigendos diligam, vt pecuniæ doctrinam ipſam quã diſcunt præferant, ei verò te deũ veritatem & vbertatem certi boni & pacem caſtiſſimam. Sed tũc eos magis pati nolebam malos propter me, quàm fieri propter te bonos volebam.

†ſubditi. Pſal. 138. I

Docturus rhetoricã it Mediolanũ: ab Ambroſio ſuſcipit. Cap. XIII.

ITaq; poſteaquã miſſum eſt à Mediolano Romã ad præfectum vrbis, vt illi ciuitati rhetoricæ magiſter prouideretur, impertita etiam euectione publica, egoipſe ambiui per eoſipſos Manichęis vanitatibus ebrios, quibus vt carerem ibam, ſed vtriq; neſciebamus, vt dictione propoſita me probatũ præfectus tunc Symmachus mitteret. Et veni Mediolanum ad Ambroſiũ epiſcopum in optimis notum orbi terræ, pium cultorẽ tuum, cuius tunc eloquia ſtrenue miniſtrabant adipem frumenti tui, & lętitiam olei, & ſobriam vini ebrietatẽ populo tuo. (Pſal. 4.) Ad eum autem ducebar abs te neſciens, vt per eum ad te ſciens ducerer. Suſcepit me paterne ille homo dei, & peregrinationem meam ſatis epiſcopaliter dilexit. Et eum amare cœpi, primo quidẽ non tanquam doctorem veri, quod in eccleſia tua prorſus deſperabam, ſed tanquã hominem benignũ in me. Et ſtudioſe audiebam diſputantẽ in populo, non intentione
K quã debui, ſed quaſi explorans eius facundiã, vtrũ conueniret famæ ſuę, an maior minórve proflueret quàm prędicabatur, & verbis eius ſuſpendebar intentus. Rerum autem incurioſus & contemptor aſtabã, & delectabar ſuauitate ſermonis, quanquã eruditioris, minus tamen hilareſcentis atq; mulcentis quàm Fauſti erat, quod attinet ad dicendi modũ. Cęterum rerũ ipſarum nulla comparatio. Nam ille per Manichæas fallacias aberrabat, iſte autem ſaluberrime docebat ſalutẽ. Sed longe eſt à peccatoribus ſalus, qualis ego tunc aderam, & tamen propinquabam ſenſim & neſciui†.

Pſal. 118. †neſciens.

Audito Ambroſio paulatim ab erroribus reſipiſcit. Cap. XIIII.

CVm enim non ſatagerẽ diſcere quę dicebat, ſed tantum quemadmodum dicebat ea audire, mihi quippe iam deſperanti ad te viam patere homini: inanis cura remanſerat. Sed veniebant in animum meum ſimul cum verbis quæ diligebam, res etiam quas negligebam. Neque enim ea dirimere poteram. Et dum cor aperirem ad excipiendum quàm diſerte diceret, pariter intrabat & quàm vere diceret, gradatim quidem. Nam primo etiam ipſa defendi poſſe mihi iam cœperant videri, & fidem catholicam, pro qua nihil poſſe dici aduerſus oppugnantes Manichęos putaueram, iam non impudenter aſſeri exiſtimabam, maxime audito vno atque altero, & ſæpius ænigmate ſoluto de ſcripturis veteribus: vbi cum ad literam acciperem, occidebar ſpiritaliter. Itaque pleriſq; illorum librorum expoſitis locis, iam reprehendebam deſperationem meam, illam duntaxat qua crediderã legem & prophetas deteſtantibus atque irridentibus reſiſti omnino non poſſe: nec tamen iam ideo mihi catholicam viam tenendam eſſe ſentiebam, quia & ipſa poterat habere doctos aſſertores ſuos, qui copioſe & non abſurde obiecta refellerent, nec ideo iam damnandum illud quod tenebam, quia defenſionis partes æquabantur. Ita enim catholica non mihi victa videbatur, vt nondum etiam victrix appareret. Tunc verò fortiter intendi animum, ſi quo modo poſſem certis aliquibus documentis Manichæos conuincere falſitatis. Quod ſi poſſem ſpiritalem ſubſtantiam cogitare, ſtatim machinamenta illa omnia ſoluerentur, & abiicerentur ex animo meo, ſed non poteram. Veruntamen de ipſo mundi huius corpore omníque natura, quam ſenſus M
carnis attingeret, multo probabiliora pleroſque ſenſiſſe philoſophos, magis magiſq; conſyderans atque cõparans iudicabam. Itaq; Academicorum more, ſicut exiſtimant, dubitans de omnibus, atque inter omnia fluctuans, Manichæos quidem relinquẽdos eſſe decreui, non arbitrans eoipſo tempore dubitationis meæ in illa ſecta mihi permanendum eſſe, cui iam nonnullos philoſophos præponebam, quibus tamen philoſophis, quod ſine nomine ſalutaris Chriſti eſſent, curationem languoris animæ meæ committere omnino recuſabã. Statui ergo tandiu eſſe catechumenus in catholica eccleſia à parentibus commendata, donec aliquid certi eluceret quò curſum dirigerem.

De vtilitate credendi. cap. 16. L 2. Cor. 13. De btã vita in prooemio.

DIVI AVRELII AVGVSTINI Confeſſionum Liber Sextus.

Auguſtinus nec Manichæus nec catholicus. Cap. I.

SPES mea à iuuentute mea, vbi mihi eras, & quò receſſeras? An verò non tu feceras me, & diſcreueras me à quadrupedibus & volatilibus cœli? Sapientiorem me feceras, & ambulabam per tenebras & lubricũ, & quærebam te foris à me, & non inueniebam

A deum cordis mei, & veneram in profundũ maris, & diffidebam & deſperabam de inuentione veri. Iam venerat ad me mater pietate fortis, terra mariq; me ſequens, & in periculis omnibus de te ſecura. Nã & per marina diſcrimina ipſos nautas conſolabatur, à quibus rudes abyſſi viatores, cum perturbantur conſolari ſolent, pollicens eis peruentionem cum ſalute, quia hoc ei tu per viſum pollicitus eras. Et inuenit me periclitantem quidem grauiter deſperatione indagandæ veritatis. Sed tamen ei cum indicaſſem, non me quidem iam eſſe Manichæum, ſed neque catholicũ Chriſtianum [non] quaſi inopinatum aliquid audierit, exiliuit lætitia, cum iam ſecura fieret ex ea parte miſeriæ meæ, in qua me tanquam mortuum, ſed reſuſcitãdum tibi flebat, & feretro cogitationis efferebat, vt diceres filio viduę. Iuuenis tibi dico, ſurge: & reuiuiſceret & inciperet loqui, & redderes illum matri ſuæ. (Luc. 7.) Nulla ergo turbulenta exultatione trepidauit cor eius, cum audiſſet ex tanta parte iam factum, quod tibi quotidie plangebat vt fieret, veritatem me nondũ adeptum, ſed falſitati iam ereptũ: imò vero quia certa erat, & quod re-
B ſtabat te daturũ, qui totum promiſeras, placidiſſime & pectore pleno fiduciæ reſpõdit mihi credere ſe in Chriſtum, quod priuſquã de hac vita emigraret, me viſura eſſet fidelem catholicum: & hoc quidẽ mihi, tibi autem fons miſericordiarum preces & lachrymas denſiores, vt accelerares adiutorium tuũ, & illuminares tenebras meas, & ſtudioſius ad eccleſiam currerem†, & in Ambroſij ora ſuſpenderet† ad fontem ſalientis aquę in vitam æternã. Diligebat autem illum virũ ſicut angelũ dei, quod per illum cognouerat me interim ad illam ancipitem fluctuationẽ iam eſſe perductum, per quem tranſiturum me ab ægritudine ad ſanitatem intercurrente acriore periculo, quaſi per acceſſionem, quã criticam medici vocant, certa præſumebat.

†currere. †ſuſpendi. Ioan. 4.

Epulæ & ſynaxis apud ſepulchra martyrum. Cap. II.

ITaq; cum ad memorias ſanctorum, ſicut in Aphrica ſolebat, pultes & panem & merum attuliſſet, atque ab oſtiario prohiberetur, vbi hoc epiſcopum vetuiſſe cognouit, tam pie atque obedienter amplexa eſt, vt ipſe mirarer† quod tam facile accuſatrix potius cõſuetudinis ſuæ, quàm diſceptatrix illius prohibitionis effecta ſit. Non enim obſidebat ſpiritum eius vinolen-
C tia, eamq; ſtimulabat in odium veri amor vini, ſicut pleroſq; mares & fœminas, qui ad canticum ſobrietatis, ſicut ad potionem aquatam madidi nauſeant. Sed illa cum attuliſſet caniſtrum cum ſolennibus epulis pręguſtandis atque largiendis, plus etiam quàm vnum pocillum†* pro ſuo pallato ſatis ſobrio temperatũ, vnde indignationem†* ſumeret non ponebat. Et ſi multæ eſſent quæ illo modo videbantur honorandæ memoriæ defunctorum, idem ipſum vnum quod vbique poneret circunferebat, quo iam non ſolum aquatiſſimo, ſed etiam tepidiſſimo cum ſuis præſentibus per ſorbitiones exiguas partiretur, quia pietatem ibi quærebat, non voluptatem. Itaq; vbi comperit à præclaro prædicatore atq; antiſtite pietatis præceptũ eſſe, iſta non fieri, nec ab eis qui ſobrie facerent, ne vlla occaſio ſe ingurgitandi daretur ebrioſis, & quia illa quaſi parentalia ſuperſtitioni gentilium eſſent ſimillima, abſtinuit ſe libentiſſime, & pro caniſtro pleno terrenis fructibus, plenum purgatioribus votis pectus ad memorias martyrum afferre didicerat, & vt quod poſſet daret egentibus, & ſi communicatio dominici corporis illic celebraretur, cuius paſſionis imitatione immolati & coronati ſunt martyres. Sed tamen videtur mihi domine

†miraretur. †*pocillũ. †*aliâs, dignationem. Memorias ſepulchra vocat.

deus meus, & ita eſt in cõſpectu tuo de hac re cor meũ, D
non facile fortaſſe de hac amputanda cõſuetudine matrem meam fuiſſe ceſſurã, ſi ab alio prohiberetur, quẽ non ſicut Ambroſium diligebat, quẽ propter ſalutem meam maxime diligebat, eam verò ille propter eius religioſiſſimã conuerſationem, qua in bonis operibus tam feruens ſpiritu frequẽtabat eccleſiam, ita vt ſæpe erumperet cum me videret in eius prædicatione, gratulans mihi quod talem matrẽ haberem, neſciens qualem illa me filium, qui dubitabam de illis omnibus, & inueniri poſſe viam vitæ minime putabam.

Occupationes & ſtudia Ambroſij. Cap. III.

NEc iam ingemiſcebam orando vt ſubuenires mihi, ſed ad quęrendum intentus, & ad diſſerendum inquietus erat animus meus. Ipſumq; Ambroſium fœlicem quendam hominem ſecundum ſeculum opinabar, quem ſic tantæ poteſtates honorarent, cœlibatus tãtum eius mihi laborioſus videbatur. Quid autem ille ſpei gereret θ & θ aduerſus ipſius excellentiæ tentamẽta, quid luctaminis haberet quídve ſolaminis in aduerſis, & occultũ os eius quod erat in corde eius, quàm ſapida gaudia de pane tuo ruminaret, nec cõiicere noueram, nec expertus eram, nec ille ſciebat æſtus meos, nec foueã periculi mei. E Nõ enim quærere ab eo poteram quod volebam ſicut volebã, ſecludentibus me ab eius aure atque ore cateruis negocioſorum hominũ, quorum infirmitatibus ſeruiebat. Cum quibus quando non erat, quod perexiguum temporis erat, aut corpus reficiebat neceſſariis ſuſtentaculis, aut lectione animum. Sed cum legebat, oculi ducebantur per paginas, & cor intellectum rimabatur, vox autẽ & lingua quieſcebant. Sæpe cum adeſſemus, nõ enim vetabatur quiſquã ingredi, aut ei venientẽ nunciari mos erat, ſic eum legentem vidimus tacite, & aliter nunquam, ſedenteſq;† in diuturno ſilentio, (quis enim tam intento eſſe oneri auderet) diſcedebamus & coniectabamus eum paruo illo tẽpore, quod reparandæ menti ſuæ nanciſcebatur feriatũ ab ſtrepitu cauſarũ alienarũ, nolle in aliud auocari, & cauere fortaſſe, ne auditore ſuſpenſo & intento, ſi qua obſcurius poſuiſſet ille quem legeret etiam exponere neceſſe eſſet, aut de aliquibus difficilioribus diſceptare quæſtionibus, atq; huic operi tẽporibus impẽſis, minus quàm vellet voluminũ euolueret, quanquã & cauſa ſeruandæ vocis, quæ illi facillime obtundebatur, F poterat eſſe iuſtior tacite legendi. Quolibet tamen animo id ageret, bono vtique ille vir agebat. Sed certe mihi nulla dabatur copia ſciſcitandi, quæ cupiebam de tam ſancto oraculo tuo pectore illius, niſi cum aliquid breuiter eſſet audiendum. Aeſtus autem illi mei ocioſum eum valde cui effunderẽtur requirebant, nec vnquã inueniebant. Et eum quidem in populo verbum veritatis recte tractantem, omni die dominico audiebam, & magis magiſq; mihi cõfirmabatur, omnes verſutarum calumniarum nodos, quos illi deceptores noſtri aduerſus diuinos libros innectebant, poſſe diſſolui. Vbi verò etiam comperi, ad imaginem tuam hominem à te factum, à ſpiritalibus filiis tuis, quos de matre catholica per gratiã regeneraſti, nõ ſic intelligi, vt humani θ te θ corporis forma determinatum crederent atq; cogitarẽt, quanquã quomodo ſe haberet ſpiritalis ſubſtantia, ne quidẽ tenuiter atq; in ænigmate ſuſpicabar, tamen gaudens erubui nõ me tot annos aduerſus catholicam fidem, ſed contra carnaliũ cogitationum figmenta latraſſe. Eo quippe temerarius & impius fueram, quod ea quæ debebam quęrendo diſcere, accuſando dixerã. Tu enim altiſſime & proxime,

†ſedentéq;. Gene. 1.

G ſecretiſſime & præſentiſſime,cui membra nõ ſunt alia maiora & alia minora,ſed vbique totus es,& nuſquam locorum es,non es vtiq; forma iſta corporea,tamen feciſti hominem ad imaginem tuã, & ecce ipſe à capite vſque ad pedes in loco eſt.

De litera & ſpiritu. Cap.IIII.

CVm ergo neſcirẽ quomodo hęc ſubſiſteret imago tua, pulſanſq; proponerẽ quomodo credendum eſſet, non inſultans opponerem quaſi ita creditum*eſſet. Tanto igitur acrior cura rodebat intima mea quid certe† retinerem, quanto me magis pudebat tandiu illuſum & deceptum promiſſione certorum, puerili errore & animoſitate tam multa incerta quaſi certa garriſſe. Quod enim falſa eſſent,poſtea mihi claruit. Certum tamẽ erat quod incerta eſſent, & à me aliquãdo pro certis habita fuiſſent, cum catholicã tuam cæcis contentionibus accuſarẽ,& ſi nondum cõpertam vera dicentem, non tamen ea docentem quæ grauiter accuſabam. Itaq; confundebar & cõuertebar, & gaudebam deus meus,quod Eccleſia tua vnica corpus vnici tui,in qua mihi nomẽ Chriſti infanti eſt inditum,non ſaperet infantiles nugas, neque hoc habe-
H ret in doctrina ſua ſana, quod te creatorem omniũ in ſpatium loci quãuis ſummũ & amplum,tamen vndiq; terminatũ membrorum humanorũ figura cõtruderet. Gaudebã etiam quod vetera ſcripta legis & prophetarum,iam non illo oculo mihi legenda proponerentur, quo antea videbantur abſurda, cum arguebã tanquam ita ſentientes ſanctos tuos, verùm autem non ita ſentiebant: & tanquã regulam diligẽtiſſime cõmendaret, ſæpe in popularibus ſermonibus ſuis dicentem Ambroſium lætus audiebam,Litera occidit,ſpiritus autem viuificat, cum ea quæ ad literam peruerſitatem docere videbantur,remoto myſtico velamento ſpiritaliter aperiret,non dicens quod me offenderet, quanuis ea diceret,quæ vtrũ vera eſſent adhuc ignorarẽ. Tenebam enim cor meum ab omni aſſenſione,timens pręcipitium,& ſuſpendio magis nęcabar. Volebam enim eorũ quæ non viderem ita me certum fieri, vt certus eſſem quod ſeptem & tria decem ſint. Neq; enim tam inſanus eram, vt ne hoc quidẽ putarem poſſe cõprehendi, ſed ſicut hoc,ita cætera cupiebam, ſiue corporalia quæ coram ſenſibus meis nõ adeſſent,ſiue ſpiritalia,de qui-
I bus cogitare niſi corporaliter neſciebam. Et ſanari credẽdo poteram, vt purgatior acies mentis meæ dirigeretur aliquo modo in veritatem tuã ſemper manẽtem, & ex nullo deficiẽtem. Sed ſicut euenire aſſolet, vt malum medicum expertus, etiam bono timeat ſe cõmittere:ita erat valetudo animæ meæ, quæ vtiq; niſi credendo ſanari non poterat, & ne falſa crederet, curari recuſabat,reſiſtens manibus tuis, qui medicamenta fidei confeciſti, & ſparſiſti ſuper morbos orbis terrarũ, & tantam illis authoritatem tribuiſti.

*credendũ. †certi.

2.Cor.3.

De ſacrorũ librorum authoritate & neceſſario vſu. Cap.V.

EX hoc tamen quoq; iam præponens doctrinam catholicã,modeſtius ibi minimeq; fallaciter ſentiebã iuberi vt crederetur quod non demonſtrabatur,ſiue eſſet quid,ſed cui forte nõ eſſet,ſiue nec quid eſſet, quàm illic temeraria pollicitatione ſcientiæ credulitatem irrideri, & poſtea tam multa fabuloſiſſima & abſurdiſſima, quia demonſtrari nõ poterãt credenda imperari. Deinde paulatim tu domine manu mitiſſima & miſericordiſſima pertractans & cõponens cor meum, conſyderãti quàm innumerabilia crederẽ quæ non viderem,neq; cum gererentur affuiſſem, ſicut tam multa in hiſtoria gentium,tam multa de locis atq; vrbibus quæ non videram,tam multa amicis,tam multa medicis,tam multa hominibus aliis atq; aliis, quę niſi K
crederent omnino,in hac vita nihil ageremꝰ. Poſtremo quàm inconcuſſe fixũ fide retinerem,de quibus parentibus ortus eſſem,quod ſcire non poſſem,niſi audiendo credidiſſem. Perſuaſiſti mihi non qui crederent libris tuis,quos tanta in omnibus ferè gentibus authoritate fundaſti, ſed qui non crederent eſſe culpandos: nec audiendos eſſe,ſi qui forte mihi dicerẽt, Vnde ſcis illos libros vnius veri & veraciſſimi dei ſpiritu eſſe humano generi miniſtratos?Idipſum enim maxime credendum erat, quoniam nulla pugnacitas calumnioſarum quæſtionum per tam multa quę legeram inter ſe confligẽtium philoſophorum extorquere mihi potuit, vt aliquando non crederem te eſſe quicquid eſſes quod ego neſcirem,aut adminiſtrationem rerum humanarum ad te minime pertinere. Sed id credebam aliquãdo robuſtius,aliquando exilius, ſemper tamen credidi & eſſe te, & curam noſtri gerere, etiam ſi ignorabam vel quid ſentiendum eſſet de ſubſtãtia tua, vel quę via duceret aut reduceret ad te. Ideoq; cum eſſemus infirmi ad inueniendam liquida ratione veritatem, & ob hoc nobis opus eſſet authoritate ſanctarum literarum, L
iam credere cœperam nullo modo te fuiſſe tributurum tam excellentem illi ſcripturæ per omnes iam terras authoritatem,niſi & per ipſam tibi credi,& per ipſam te quæri voluiſſes. Iam enim abſurditatem, quæ me in illis literis ſolebat offendere, cum multa ex eis probabiliter expoſita audiſſem, ad ſacramentorum altitudinem referebam: eoq; mihi illa venerabilior & ſacroſancta fide dignior apparebat authoritas, quo & omnibus ad legendum eſſet in promptu, & ſecreti ſui dignitatem in intellectu profundiore ſeruaret,verbis apertiſſimis & humillimo genere loquendi ſe cunctis præbens,& exercens intentionem eorum, qui nõ ſunt leues corde: vt exciperet omnes populari ſinu, & per anguſta foramina paucos ad te traiiceret, multo tamẽ plures, quàm ſi nec tanto apice authoritatis emineret, nec turbas gremio ſanctæ humilitatis hauriret. Cogitabam hæc & aderas mihi:ſuſpirabã, & audiebas me: fluctuabam, & gubernabas me: ibam per viam ſeculi latam,nec deſerebas me.

M

De miſeria ambitioſorum,adducto exemplo mẽdici lætantis. Cap.VI. De vita btã in pœmio. *al.non habet,amiſerat. Lib.3.cõtra Petilianum. cap.25.

INhiabam honoribus, lucris, coniugio, & tu irridebas. Patiebar in eis cupiditatibus amariſſimas difficultates,te propitio tanto magis,quanto minus ſinebas mihi dulceſcere quod nõ eras tu. Vide cor meũ domine, qui voluiſti vt hoc recordarer & cõfiterer tibi. Nũc tibi inhæreat anima mea, quã de viſco tam tenaci mortis exuiſti. Quàm miſera erat,& ſenſum vulneris θ amiſerat θ,*tu pungebas, vt relictis omnibus cõuerteretur ad te, qui es ſuper omnia, & ſine quo nulla eſſent omnia,conuerteretur & ſanaretur. Quàm ergo miſer eram, & quomodo egiſti vt ſentirem miſeriam meam, die illo,quo cum pararem recitare imperatori laudes,quibus plura mentirer, & mentienti faueretur ab ſcientibus,eaſq; curas anhelaret cor meũ,& cogitationum tabificarũ febribus æſtuaret,tranſiens per quẽdam vicum Mediolanenſem, animaduerti pauperem mendicum,iam credo ſaturum,iocantem atque lętantem,& ingemui,& locutꝰ ſum cum amicis θ meis θ qui mecum erant, multos dolores inſaniarum noſtrarum, quia omnibus talibus conatibus noſtris, qualibus tunc laborabam, ſub ſtimulis cupiditatum trahẽs infœlicitatis meæ ſarcinam,& trahẽdo exaggerans, nihil vellemus aliud,niſi ad ſecurã læticiam peruenire,quò nos mẽdicus ille iã præceſſiſſet, nunquã fortaſſe illuc venturos.

A turos. Quod enim iam ille pauculis & emendicatis nũmulis adeptus erat, ad hoc ego tam erumnoſis anfractibus & circuitibus ambiebam, ad læticiam ſcilicet tẽporalis fœlicitatis. Non enim verum gaudium habebat,ſed & ego illis ambitionibus multo falſius quærebam. Et certe ille lætabatur,ego anxius eram,ſecurus ille,ego trepidus. Et ſi quiſquã percontaretur me, vtrum mallem exultare an metuere,reſponderem, exultare. Rurſus ſi interrogaret, vtrum me talem mallem qualis ille,an qualis ego tunc eſſem, meipſum curis timoribuſq; confectum eligerem,ſed peruerſitate, Nunquid veritate? Nõ enim eo me præponere illi debebam, quo doctior eram,quoniam non inde gaudebam, ſed placere inde quærebam hominibus,non vt eos docerẽ,ſed tantum vt placerem. Propterea & tu baculo diſciplinę tuæ confringebas oſſa mea. Recedant ergo ab anima mea qui dicunt ei,intereſt vnde quis gaudeat. Gaudebat mendicus ille vinolentia, tu gaudere cupiebas gloria. Qua gloria domine? Quæ non eſt in te. Nam ſicut illud verum gaudium non erat, ita nec illa vera gloria,& amplius vertebat mentem meam. Et ille ipſa no-
B cte digeſturus erat ebrietatem ſuam,ego autem cũ mea dormieram & ſurrexeram,& dormiturus & ſurrecturus eram inde*† quot diebus? Intereſt verò vnde quis gaudeat,ſcio,& gaudium ſpei fidelis incomparabiliter diſtat ab illa vanitate, ſed & tunc diſtabat inter nos. Nimirum quippe ille fœlicior erat, non tantũ quod hilaritate perfundebatur,cum ego curis euiſcerarer, verumetiam quod ille bene optãdo acquiſiuerat vinum, ego autem mentiendo quærebã typhum, Dixi tũc multa in hac ſententia charis meis,& ſæpe aduertebam in his quomodo mihi eſſet, & inueniebã male mihi eſſe, & dolebam,& conduplicabam ipſum male. Et ſi quid arriſiſſet proſperum, tædebat apprehendere,quia penè priuſquam teneretur auolabat.

*†al.vide.

Alipium à Circenſium inſania conuertit. Cap.VII.

COngemiſcebamus in iis qui ſimul amice viuebamus,& maxime ac familiariſſime cum Alipio & Nebridio iſta colloquebar, quorum Alipius ex eodem quo ego ortus eram municipio, parẽtibus primatibus municipalibus me minor natu. Nã & ſtuduerat apud me,cũ in noſtro docere cœpi oppido,&
C poſtea Carthagini, & diligebat me multũ quod ei bonus & doctus viderer, & ego illũ propter magnã virtutis indolem,quæ in nõ magna ætate ſatis eminebat. Gurges tamen morũ Carthaginienſium,quibus nugatoria feruẽt ſpectacula, abſorbuerat eum inſania Circenſiũ. Sed cum in eo miſerabiliter volueretur, ego autem rhetoricã ibi profeſſus,publica ſchola vterer,nondum me audiebat vt magiſtrũ,propter quãdam ſimultatem,quæ inter me & patrem eius erat exorta, & cõpereram quod circum exitiabiliter amaret,& grauiter angebar quod tantam ſpem perditurus,vel etiam perdidiſſe mihi videbatur. Sed monendi eũ & aliqua coërcitione reuocãdi nulla erat copia,vel amicitiæ beneuolentia,vel iure magiſterij. Putabã enim eum de me cum patre ſentire,ille vero non ſic erat. Itaq; poſtpoſita in hac re patris voluntate,ſalutare me cœperat, veniens in auditorium meũ, & audire aliquid atque abire. Sed enim de memoria mihi lapſum erat, agere cũ illo ne vanorum ludorum cæco & præcipiti ſtudio tã bonum interimeret ingenium. Verùmautem domine, tu qui præſides gubernaculis omnium quæ creaſti,non eum oblitus eras futurum inter filios tuos antiſtitẽ ſacramenti tui, & vt aperte tibi tribueretur eius correctio,per me quidem illam,ſed neſcientem operatus es.

Nam quodam die cum ſederem loco ſolito, & coram D
me adeſſent diſcipuli,venit,ſalutauit,ſedit, atque in ea quæ agebantur animum intẽdit:& forte lectio in manibus erat,quam dum exponerem, & opportune mihi videretur adhibenda ſimilitudo Circenſium,quo illud quod inſinuabam & iocundius & planius fieret, cũ irriſione mordaci eorum,quos illa captiuaſſet inſania,tu ſcis deus noſter, quod tunc de Alipio ab illa peſte ſanando non cogitauerim. At ille in ſe rapuit, meq; illud non niſi propter ſe dixiſſe credidit. Et quod alius acciperet ad ſuccenſendum mihi, accepit honeſtus adoleſcens ad ſuccenſendum ſibi,& ad me ardentius† diligendum. Dixeras enim tu iam olim, & innexueras literis tuis:Corripe ſapientem & amabit te. At ego illũ iam non corripuerã,ſed vtens tu omnibus & ſcientibꝰ & neſciẽtibus ordine quo noſti, & ille ordo iuſtus eſt, de corde & lingua mea carbones ardentes operatus es, quibus mẽtem ſpei bonæ adureres tabeſcentem, ac ſanares. Taceat laudes tuas qui miſerationes tuas non conſyderat, quæ tibi de medullis meis confitentur. Etenim ille poſt illa verba proripuit ſe ex fouea tam alta,qua libenter demergebatur,& cum mirabili volu- E
ptate cæcabatur, & excuſſit animum forti temperãtia, & reſiluerunt omnes Circenſium ſordes ab eo,ampliuſq; illuc non acceſſit. Sed deinde patrem reluctãtem euicit,vt me magiſtro vteretur. Ceſſit ille atq; conceſſit*. Et audire me rurſus incipiens, illa mecũ ſuperſtitione inuolutus eſt,amans in Manichæis oſtentationẽ continentiæ,quam veram & germanam putabat. Erat autem illa væcors & ſeductoria, precioſas animas captiuans†, nondum virtutis altitudinem ſciẽtes tangere,& ſuperficie decipi faciles, ſed tamẽ adumbratæ ſimulatæq; virtutis.

†arctius.

Prouer.9.

*al.cõſenſit.

Prouerb.6.

†captans.

Alipius capitur inſania ludorũ gladiatorũ, à quibus antea abhorruerat. Cap.VIII.

NOn ſanæ relinquens incantatam ſibi à parẽtibus terrenam viam. Romam proceſſerat vt ius diſceret, & ibi gladiatorij ſpectaculi inhiatu incredibili & incredibiliter abreptus eſt. Cum enim auerſaretur & deteſtaretur talia, quidam eius amici & condiſcipuli,cum forte de prandio redeuntibus obuius eſſet,recuſantem vehementer & reſiſtentem, familiari violentia duxerunt in amphyteatrum crudelium & funeſtorum ludorum diebus, hæc dicentẽ: *Si corpus me-* F
um in illum locum trahitis,& ibi conſtituitis, nũquid & animum & oculos meos in illa ſpectacula poteſtis intendere? Adero itaque abſens,ac ſic & vos & illa ſuperabo. Quibus auditis, illi nihilo ſerius eum adduxerunt ſecum,idipſum forte explorare cupientes, vtrum poſſet efficere. Quò vbi ventũ eſt,& ſedibus quibus potuerunt locati ſunt,feruebãt omnia immaniſſimis voluptatibus. Ille clauſis foribus oculorũ, interdixit animo,ne in tãta mala procederet,atq; vtinã & aures obturauiſſet. Nam quodã pugnæ caſu, cũ clamor ingens totius populi vehemẽter eum pulſaſſet, curioſitate victus,& quaſi paratus quicquid illud eſſet, etiam viſum contemnere & vincere,aperuit oculos: & percuſſus eſt grauiore vulnere in anima quàm ille in corpore, quẽ cernere cõcupiuit,ceciditq; miſerabilius quàm ille, quo cadẽte factus eſt clamor:qui per eius aures intrauit, & reſerauit eius lumina vt eſſet qua feriretur & deiiceretur audax adhuc potiuſquàm fortis animꝰ,& eo infirmior,quo de ſe pręſumpſerat,qui debuit de te. Vt enim vidit illum ſanguinem, immanitatem ſimul ebibit, & nõ ſe auertit,ſed fixit aſpectum, & hauriebat furias, & neſciebat,& delectabatur ſcelere certaminis,& cruenta voluptate inebriabatur. Et non erat iam ille qui venerat,

G nerat,ſed vnus de turba ad quam venerat,& verus eorum ſocius,à quibꝰ adductus erat. Quid plura?Spectauit,clamauit,exarſit,abſtulit inde ſecum inſaniam,qua ſtimularetur redire,nõ tantum cum illis à quibus prius abſtractus eſt, ſed etiam præ illis & alios trahens. Et inde tamen manu validiſſima & miſericordiſſima eruiſti eum tu,& docuiſti non ſui habere, ſed tui fiduciam,ſed longe poſtea.

Alipius vt fur apprehenditur. Cap.IX.

VEruntamen iam hoc ad medicinam futurã in eiꝰ memoria reponebatur. Nam & illud quod cum adhuc ſtuderet, iã me audiens apud Carthaginem, & medio die cogitaret in foro quod recitaturus erat, ſicut exerceri ſcholaſtici ſolent, ſiuiſti eum comprehendi ab æditiuis fori tanquã furem, non arbitror aliam ob cauſam te permiſiſſe deus noſter, niſi vt ille vir tantus futurus iam inciperet diſcere, quàm non facile in cognoſcẽdis cauſis homo ab homine dãnandus eſſet temeraria crudelitate†. Quippe ante tribunal deambulabat ſolus cum tabulis ac ſtylo, cũ ecce adoleſcens quidã ex numero ſcholaſticorũ fur verus, ſecurim clanculo apportans,illo nõ ſentiente ingreſſus H eſt ad cancellos plumbeos,qui vico argentario deſuper præminent,& præcidere plumbũ cœpit. Sono autẽ ſecuris audito, ſubmurmurauerunt argentarij qui ſubter erant,& miſerunt qui apprehenderent quem forte inueniſſent. Quorum vocibus auditis, relicto inſtrumẽto ille diſceſſit,timens ne cum eo teneretur. Alipius autem qui non viderat intrantem,exeuntem ſenſit,& celeriter vidit abeuntem, & cauſam ſcire cupiens ingreſſus eſt locum, & inuentam ſecurim ſtans atque admirans conſyderabat. Cum ecce illi qui miſſi fuerant,reperiunt eum ſolum ferentem ferrũ, cuius ſonitu excitati venerant,tenent,attrahunt,congregatis inquilinis fori, tanquã furem manifeſtum ſe cõprehendiſſe gratulabantur†, & inde offerendus iudiciis ducebatur, ſed hactenus docendus fuit. Statim enim domine ſubueniſti innocẽtiç,cuius teſtis eras tu ſolus. Cum enim duceretur,vel ad cuſtodiam,vel ad ſuppliciũ, fit eis obuiã quidam architectus, cuius maxima erat cura publicarum fabricarum. Gaudẽt illi eum potiſſimũ occurriſſe, cui ſolebant in ſuſpitionem venire ablatarũ rerum, quæ periſſent de foro,vt quaſi tandem iam ille cogno- I ſceret à quibus hæc fierent. Verũ autem viderat homo ſæpe Alipium in domo cuiuſdã ſenatoris,ad quem ſalutandum vẽtitabat, ſtatimq; cognitum manu apprehenſa ſemouit à turbis, & tanti mali cauſam quærens, quid geſtum eſſet audiuit, omneſq; tumultuantes qui aderant & minaciter fremẽtes, iuſſit venire ſecum. Et venerunt ad domum illius adoleſcentis qui rem commiſerat. Puer vero erat ante oſtiũ, & tam paruus erat, vt nihil exinde domino ſuo metuens, facile poſſet totum indicare. Cum eo quippe in foro fuit pediſſequus. Quem poſteaquam recoluit Alipius architecto intimauit. At ille ſecurim demonſtrauit puero,quçrens ab eo cuius eſſet. Qui cõfeſtim noſtra,inquit. Deinde interrogatus aperuit cætera. Sic in illam domum tranſlata cauſa,cõfuſiſq; turbis quæ de illo triumphare iam cœperant, futurus diſpenſator verbi tui, & multarum in eccleſia tua cauſarum examinator experientior inſtructiorq; diſceſſit.

†credulitate

†gloriabantur.

De integritate Alipij & aduentu Nebridij. Cap.X.

HVnc ergo Romæ inueneram, & adhæſit mihi fortiſſimo vinculo, mecumq; Mediolanũ profectus eſt,vt nec me deſereret, & de iure quod didicerat aliquid ageret, ſecundũ votum parentũ magis quàm ſuũ. Et ibi iam aſſederat mirabili cõtinentia cçteris,cum ille magis miraretur eos qui aurum innocentiæ præponerent. K Tentata eſt quoque eius indoles, non ſolũ illecebra cupiditatis,ſed etiam ſtimulo timoris. Romæ aſſidebat Comiti largitionum Italicanarũ. Erat eo tempore quidã potentiſſimus ſenator,cuius & beneficiis obſtricti multi,& terrori ſubditi erãt: voluit ſibi licere neſcio quid ex more potentiæ ſuæ, quod eſſet per leges illicitum. Reſtitit Alipius: promiſſum eſt præmium,irriſit animo: prætentæ minæ,calcauit: mirantibus omnibus inuſitatam animã, quæ hominem tantum & innumerabilibus præſtandi nocendiq; modis ingenti fama celebratum, vel amicum nõ optaret, vel non formidaret inimicũ. Ipſe autem iudex cui cõſiliarius erat,quanuis & ipſe fieri nollet,non tamen aperte recuſabat: ſed in iſtum cauſam transferens,ab eo ſe non permitti aſſerebat,quia & reuera ſi ipſe faceret, iſte diſcederet. Hoc ſolo autem penè iam illectus erat ſtudio literario, vt preciis prætorianis codices ſibi cõficiendos curaret. Sed conſulta iuſtitia deliberationem in melius vertit,vtiliorem iudicans æquitatẽ qua prohibebatur,quàm poteſtatem qua ſinebatur. Paruum eſt hoc,ſed qui in paruo fidelis eſt,& in magno fidelis eſt. L Nec vllo modo erit inane,quod tuæ veritatis ore proceſſit. Luc.16. Si in iniuſto mammona fideles nõ fuiſtis, quod verum eſt,quis credet vobis?Et ſi in alieno fideles non fuiſtis,quod veſtrũ eſt quis dabit vobis?Talis ille tunc inhærebat mihi,mecumq; mutabat in conſilio, quiſnã eſſet tenendus vitæ modus. Nebridius etiam qui relicta patria vicina Carthagini atque ipſa Carthagine vbi frequentiſſimus erat, relicto rure paterno optimo, relicta domo,& non ſecutura matre,nullam ob aliam cauſam Mediolanum venerat, niſi vt mecum viueret in flagrantiſſimo ſtudio veritatis atque ſapientiæ, pariter ſuſpirabat,pariterq; fluctuabat, beatæ vitæ inquiſitor ardens, & quæſtionum difficillimarum ſcrutator acerrimus. Et erant egentium ora trium: & inopiam ſuam ſibimet inuicem anhelantium, & à te expectantium,vt dares eis eſcam in tẽpore opportuno: Pſal.144. & in omni amaritudine quæ noſtros ſeculares actus de miſericordia tua ſequebatur, intuentibus nobis finem cur ea pateremur,occurrebant tenebræ,& auerſabamur gẽmentes,& dicebamus: Quandiu hçc?Et hoc crebro dicebamus,& dicentes non relinquebamus ea, quia non M elucebat certum aliquid, quod illis relictis apprehenderemus.

Deliberat Aug.de inſtituẽda vita Cap.XI.

ET ego maxime mirabar ſatagẽs & recolẽs quàm longum tẽpus eſſet ab vndeuiceſimo anno çtatis meæ quo feruere cœperam ſtudio ſapientiæ, diſponens ea inuẽta relinquere omnes vanarum cupiditatum ſpecies†inanes & inſanias mẽdaces. Et ecce iam tricenariam ætatem gerẽbam in eodem luto hæſitans auiditate fruendi præſentibus,fugientibus & diſſipantibus me,dum dico: Cras inueniam: ecce manifeſtum apparebit & tenebo, & ecce Fauſtus veniet & exponet omnia. O magni viri Academici,nihil ad agẽdam vitam certi comprehendi poteſt. Immo quæramus diligentius θ & expectemus, vt θ & non deſperemus. Ecce iam non ſunt abſurda in libris Eccleſiaſticis, quæ abſurda videbantur,& poſſunt aliter atque honeſte intelligi. Figam pedes meos in eo gradu in quo puer à parentibus poſitus eram, donec inueniatur perſpicua veritas. Sed vbi quæretur?quando quæretur? Non vacat Ambroſio,non vacat legere. Vbi ipſos codices quærimus? vnde aut quando comparamus, à quibus ſumemus?Deputẽtur tempora, diſtribuãtur horæ pro ſalute animæ.

† ſpes.

A animç. Magna ſpes oborta eſt: Non docet catholica fides quod putabamus & vani accuſabamus. Nefas habent docti eius credere deum figura humani corporis terminatũ, & dubitamus pulſare quo aperiantur cætera? Antemeridianas horas diſcipuli occupant, cæteris quid facimus? Cur non id agimus? Sed quando ſalutamus amicos maiores, quorũ ſuffragiis opus habemus? Quando præparamus quod emant ſcholaſtici? Quando reparamus noſipſos, animum relaxando ab intentione curarum? Pereant omnia,& dimittamus hçc vana & inania, conferamus nos ad ſolam inquiſitionem veritatis. Vita hæc miſera eſt,mors incerta. Si ſubito obrepat,quomodo hinc exibimus?Et vbi nobis diſcenda ſunt quæ hic negleximus? An non potius huius negligentiæ ſupplicia luenda ſunt? Quid ſi mors ipſa omnem curam cũ ſenſu amputabit & finiet? Ergo & hoc quærendum. Sed abſit vt ita ſit. Non vacat, non eſt inane quòd tam eminens culmen authoritatis Chriſtianæ fidei toto orbe diffunditur. Nunquam tanta & talia pro nobis diuinitus agerentur, ſi morte corporis etiam vita animæ conſumeretur. Quid cunctamur igi- B tur relicta ſpe ſeculi, conferre nos totos ad quærẽdum deum & vitam beatam? Sed expecta, iocunda ſunt etiam iſta,habent non paruam dulcedinem ſuam,non facile ab eis præcidenda eſt intentio, quia turpe eſt ad ea rurſum redire. Ecce iam quantum eſt, vt impetretur aliquis honor. Et quid amplius in his deſyderandum? Suppetit amicorum maiorum copia, vt nihil aliud & multum feſtinemus, vel præſulatus†* dari poteſt: & ducenda vxor cum aliqua pecunia,ne ſumptum noſtrum grauet, & ille erit modus cupiditatis. Multi magni viri & imitationẽ digniſſimi, ſapientiæ ſtudio cum coniugibus dediti fuerunt. Cum hæc dicebam,& alternabant hi venti, & impellebant huc atque illuc cor meum, tranſibant tempora, & tardabam conuerti ad dominum deum, & differebam de die in diem viuere in te, & non differebã quotidie in memetipſo mori,amans beatam vitam,timebã illam in ſede ſua,& ab ea fugiens quærebam eam. Putabã enim me miſerum fore nimis,ſi fœminæ priuarer amplexibus,& medicinam miſericordiæ tuæ ad eandẽ infirmitatẽ ſanandã non cogitabam: quia expertus nõ eram,& propriorum C virium credebã eſſe continentiã, quarũ mihi nõ eram conſcius,cum tam ſtultus eſſem vt neſcirem,ſicut ſcriptum eſt: Sapien.8. Neminẽ poſſe eſſe continentem,niſi tu dederis. Vtique dares, ſi gemitu interno pulſarem aures tuas, & fide ſolida in te iactarem curam meam.

†*al.præſidatus.

Contentio inter Alipiũ & Au.de matrimonio & cœlibatu. Cap.XII.

PRohibebat me ſanè Alipius ab vxore ducenda, cantans nullo modo nos poſſe ſecuro ocio ſimul in amore ſapientiæ viuere, ſicut iam diu deſyderaremus ſi id feciſſem. Erat enim ipſe in ea re etiam tunc caſtiſſimus,ita vt mirũ eſſet, quia vel experientiã concubitus cœperat in ingreſſu adoleſcentiæ ſuæ, ſed non hæſerat,magiſq; doluerat & ſpreuerat, & deinde iam continentiſſime viuebat. Ego autẽ reſiſtebam illi exemplis eorum, qui coniugati coluiſſent ſapientiam, & promeruiſſent deum,& habuiſſent fideliter ac dilexiſſent amicos. A quorum ego quidem granditate animi longe aberam, & delicatus morbo carnis mortifera ſuauitate trahebam catenam meã,ſolui timens,& quaſi concuſſo vulnere repellens verba bene ſuadentis tãquam manũ ſoluentis. Inſuper etiam per me ipſi quoque Alipio loquebatur ſerpens,& innectebat atq; ſpargebat per linguam meam dulces laqueos in via eius, quibus illi honeſti & expediti pedes implicarẽtur. Cũ enim me ille miraretur,quem non paruipenderet, ita D hærere viſco illius voluptatis, vt me affirmarem quotieſcunq; inde inter nos quæreremus cœlibem vitam nullo modo poſſe degere, atq; ita me defenderem,cum illum mirantem viderem, vt dicerem multũ intereſſe inter illud quod ipſe raptim & furtim expertus eſſet, quod penè iam meminiſſet quidẽ, atq; ideo nulla moleſtia facile contemneret delectationes conſuetudinis meæ,ad quas ſi acceſſiſſet honeſtum nomen matrimonij,non eum mirari oportere,cur ego illam vitam nequirem ſpernere: cœperat & ipſe deſyderare coniugiũ, nequaquã victus libidine talis voluptatis, ſed curioſitatis. Dicebat enim ſcire ſe cupere quid nam eſſet illud, ſine quo vita mea,quæ illi ſic placebat, non mihi vita, ſed pœna videretur. Stupebat enim liber ab illo vinculo animus ſeruitutem meam,& ſtupendo ibat in experiendi cupidinem,venturus in ipſam experiẽtiam,atq; inde fortaſſe lapſurus in eam quam ſtupebat ſeruitutẽ, quoniam ſponſionẽ volebat facere cum morte. Et qui amat periculum, incidet in illud. Eccle.3. Neutrum enim noſtrum, ſi quod eſt coniugale decus in officio regendi matrimonij & ſuſcipiẽdorum liberorum,ducebat, niſi E tenuiter. Magna autem ex parte atque vehementer cõſuetudo ſatiandæ inſatiabilis concupiſcentiæ me captum excruciabat,illum autem admiratio capiendum trahebat. Sic eramus donec tu altiſſime non deſerens humum noſtram, miſeratus miſeros ſubuenires miris & occultis modis.

Vxor quæritur Aug. Cap.XIII.

ET inſtabatur impigre vt ducerem vxorem. Iam petebam,iam promittebatur,maxime matre dãte operã, quo me iam coniugatum baptiſmus ſalutaris ablueret,quo me indies gaudebat aptari, & vota ſua ac promiſſa tua in mea fide compleri animaduertebat. Cũ ſanè & rogatu meo & deſyderio ſuo forti clamore cordis abs te deprecaretur quotidie, vt ei per viſum oſtenderes aliquid de futuro matrimonio meo, nunquam voluiſti. Et videbat quædam vana & phantaſtica, quo cogebat impetus de hac re ſatagentis humani ſpiritus,& narrabat mihi, non cum fiducia qua ſolebat,cum tu demonſtrares ei,ſed contẽnens ea. Dicebat enim diſcernere ſe neſcio quo ſapore, quem verbis explicare non poterat,quid intereſſet inter reuelãtem te, & animam ſuam ſomniantem. Inſtabatur tamen, F & puella petebatur,cuius çtas fermè biennio minor quàm nubilis erat,& quia ea placebat,expectabatur.

Vita communis. C.XIIII.

ET multi amici agitaueramꝰ animo,& colloquẽtes ac deteſtantes turbulentas humanæ vitæ moleſtias, penè iam firmaueramus remoti à turbis ocioſe viuere: id ocium ſic moliti,vt ſi quid habere poſſemus, conferremus in medium,vnámque rem familiarem conflaremus ex omnibus: vt per amicitiæ ſynceritatem non eſſet aliud huius & aliud illius,ſed quod ex cunctis fieret vnum, & vniuerſum ſingulorum eſſet,& omnia omnium: cum videremur nobis eſſe poſſe decem ferme homines in eadem ſocietate, eſſentq; inter nos prædiuites, Romanianus maxime communiceps noſter, quem tunc graues æſtus negociorum ſuorũ ad comitatum attraxerant, ab ineunte ætate mihi familiariſſimus, qui maxime inſtabat huic rei, & magnam in ſuadendo habebat authoritatẽ, quòd ampla res eius multũ cæteris anteibat: & placuerat nobis vt bini annui tanquã magiſtratus omnia neceſſaria curarent cæteris quietis. Sed poſteaquam cœpit cogitare, vtrũ hoc mulierculæ ſinerent,quas & alij noſtrũ iã habebant,& nos habere volebamus, totum illud placitũ,

G quod bene firmabamus*, diffiluit in manibus atq; con
fractũ est. Inde ad suspiria & gemitus conuertebamur,
& gressus ad sequendas latas & tritas vias seculi, quo-
niam multæ cogitationes erant in corde nostro, consi-
lium autẽ tuum manet in ęternum. Ex quo cõsilio de-
ridebas nostra, & tua præparabas, nobis daturus escam
in opportunitate, & aperturus manum tuam atq; im-
pleturus animas nostras benedictione.

*aliâs formabamus.

Psal.32.

Psal.144.

In locum discedentis concubinæ alia succedit. Ca. XV.

INterea peccata mea multiplicabantur, & auulsa à
latere meo tanquã impedimẽto coniugij, cum qua
cubare solitus eram, cor vbi adhærebat, cõcisum &
vulneratum mihi erat, & trahebat sanguinem. Et illa
in Aphricam redierat, vouẽs tibi alium se virum ne-
scituræ, relicto apud me naturali ex illa filio meo. At
ego infœlix nec fœminæ imitator, dilatiõis impatiẽs,
tanquam post bienniũ accepturus eam quã petebam,
quia non amator coniugij sed libidinis seruus eram,
procurauí aliam, non vtiq; coniugem, qua tanquã su-
stentaretur & perducereẽ, vel integer vel auctior mor-
bus animæ meæ satellitio perdurantis consuetudinis
in regnum vxorium. Nec sanabatur vulnus illud meũ
H quod prioris præcisione factum fuerat, sed post feruo-
rem doloremq; acerrimum putrescebat, & quasi frigi-
dius, sed desperatius dolebat.

De immortalitate animæ. Caput. XVI.

TIbi laus, tibi gloria fons misericordiarũ, ego fie-
bam miserior, & tu propinquior. Aderat iam
iamq; dextera tua ereptura me de cœno & ab-
latura, & ignorabam. Nec me reuocabat à profundio-
re voluptatum carnalium gurgite, nisi metus mortis &
futuri iudicij tui, qui per varias quidem opiniones, nũ-
quam tamẽ recessit de pectore meo. Et disputabã cum
amicis meis Alipio & Nebridio de finib⁹ bonorum &
malorũ, Epicurum accepturum fuisse palmã in animo
meo, nisi ego credidissem post mortem restare animæ
vitam, & tractus meritorũ, quod Epicurus credere no-
luit. Et quærebã si essemus immortales & in perpetua
corporis voluptate sine vllo amissionis terrore viue-
remus, cur non essemus beati, aut quid aliud quærere-
mus, nesciens idipsum ad magnã miseriam pertinere,
quod ita demersus & cæcus cogitare non possem lumẽ
honestatis, & gratis amplectendæ pulchritudinis, quã
non vidit oculus carnis, & videtur ex intimo. Nec cõ-
I syderabã miser, ex qua vena mihi manaret, quod ista
ipsa fœda tamen cum amicis dulciter conferebam, nec
esse sine amicis poteram beatus, etiam secundũ sensum
quem tunc habebam in quantalibet affluentia carna-
lium voluptatum. Quos vtiq; amicos gratis diligebã,
vicissimq; ab eis me diligi gratis sentiebã. O tortuosas
vias: Væ animæ audaci, quę sperauit si à te recessisset, se
aliquid melius habituram. Versa & reuersa in tergum
& in latera & in ventrem, & dura sunt omnia, & tu
solus requies. Et ecce ades & liberas à miserabilib⁹ er-
roribus, & cõstituis nos in via tua, & cõsolaris, & dicis:
Currite, ego feram, & ego perducam, & ego ibi feram.

DIVI AVRELII AVGVSTINI
Confessionum Liber septimus.

Quod imaginibus corporeis reiectis, deũ cœperit agnoscere incorporeum. Cap. I.

IAM mortua erat adolescentia
mea mala & nephanda, & ibã
in iuuentutẽ, quanto ætate ma-
ior, tanto vanitate turpior, qui
cogitare aliquid substantiæ, ni-
si tale non poteram, quale per
hos oculos videri solet. Non ta-
men te cogitabã deus in figura
corporis humani, ex quo audire aliquid de sapientia K
cœpi, semper hoc fugi, & gaudebam me hoc reperisse
in fide spiritalis matris nostrę catholicę tuæ. Sed quid
te aliud cogitarem non occurrebat. Et cogitare te co-
nabar homo, & talis homo summum & solum & ve-
rum deum: & te incorruptibilem & inuiolabilẽ & in-
commutabilem totis medullis credebam: quia nesciẽs
vnde & quomodo, planẽ tamen videbam & certus e-
ram, id quod corrũpi potest deterius esse quàm id quod
nõ potest: & quod violari nõ potest, incunctãter præpo
nebam violabili: & quod nullam patitur mutationẽ,
meli⁹ esse quàm id quod mutari potest: clamabat vio-
lenter cor meum aduersus omnia phantasmata mea,
& hoc vno ictu conabar abigere circunuolantem tur-
bam immunditiæ ab acie mentis meæ, & vix dimota
in ictu oculi, ecce conglobata rursus aderat, & irruebat
in aspectum meũ, & obnubilabat eum: vt quanuis non
forma humani corporis, corporeum tamen aliquid co
gitare cogerer per spatia locorum, siue infusum mun-
do, siue etiam extra mundum per infinita diffusum, e-
tiam ipsum incorruptibile & inuiolabile & incommu
tabile, quod corruptibili & violabili & commutabili L
præponebam: quoniam quicquid priuabam spatiis ta-
libus, nihil mihi esse videbatur. Sed prorsus nihil, ne
inane quidem, tanquã si corpus auferatur loco, & ma-
neat locus omni corpore vacuat⁹, & terreno & humi-
do & aëreo & cœlesti, sed tamen sit locus inanis tan-
quam spatiosum nihil. Ego itaq; incrassatus corde, nec
mihimetipsi vel ipse conspicuus, quicquid non per ali-
quanta spatia tenderetur, vel diffunderetur, vel conglo
baretur, vel tumeret, vel tale aliquid caperet, aut cape-
re posset, nihil prorsus esse arbitrabar. Per quales enim
formas ire solẽt oculi mei, per tales imagines ibat cor
meum, nec videbam hanc eandem intentionem, qua
illas ipsas imagines formabam non esse tale aliquid,
quæ tamen ipsas non formaret nisi esset magnum ali-
quid. Ita etiam te vita vitæ meæ grandem per infini-
ta spatia vndique cogitabam penetrare tantam†mun- †totam.
di molem, & extra eam quaquauersum per immensa
sine termino, vt haberet te terra, haberet cœlum, ha-
berent omnia, & illa finirentur in te, tu autem nusquã.
Sicut autem luci solis non obsisteret aëris corpus, aëris
huius qui supra terrã est, quo minus per eum traiice-
retur penetrans eum, non dirumpendo aut concienden-
do, sed implendo eum totum, sic tibi putabam non so-
lum cœli & aëris & maris, sed etiam terræ corpus per-
uium, & ex omnibus maximis minimisq; partibus pe-
netrabile ad capiendam præsentiam tuam, occulta in-
spiratione intrinsecus, & extrinsecus administrantem
omnia quæ creasti. Ita suspicabar, quia cogitare aliud
non poteram, nam falsum erat. Illo enim modo maior
pars terræ maiorem tui partem haberet, & minorem
minor, atque ita te plena essent omnia, vt amplius tui
caperet elephanti corpus quàm passeris, quo esset isto
grandius, grandioremq; occuparet locum, atq; ita frus-
tatim partibus mundi, magnis magnas, breuibus bre-
ues partes tuas præsentes faceres. Nõ es autem ita. Sed
nondum illuminaueras tenebras meas.

M

Nebridius confutat Manichęos. Cap. II.

SAt erat mihi domine aduersus deceptos illos &
deceptores & loquaces mutos: ob hoc mutos, quo-
niam non ex eis sonabat verbum tuum; sat erat
ergo illud quod iam diu abusq; Carthagine à Nebri-
dio proponi solebat, & omnes qui audieramus concus
si sumus. Quid erat tibi factura nescio quæ gens tene-
brarum, quam ex aduersa mole solent opponere, si tu
cum ea

A cum ea pugnare noluisses? Si enim responderetur, ali-
quid fuisse nocituram, violabilis tu & corruptibilis fo-
res. Si autem nihil eam nocere potuisse diceretur, nul-
la afferretur causa pugnandi, & ita pugnandi, vt quæ-
dam portio tua & membrum tuum vel proles de ipsa
substantia tua misceretur aduersis potestatibus, & non
à te creatis naturis, atque intantum ab eis corrumpe-
retur & commutaretur in deterius, vt à beatitudine in
miseriam verteretur, & indigeret auxilio quo ertui pur
gariq; posset: & hanc esse animam, cui tuus sermo seru-
ienti liber, & contaminatæ purus, & corruptæ integer
subueniret: sed & ipse corruptibilis, quia ex vna eadẽq;
substantia. Itaque si te quicquid est, id est, substantiam
tuam qua es, incorruptibilem dicerent: falsa esse illa
omnia & execrabilia, Si autem corruptibilem: idip-
sum iam falsum & prima voce abominandũ. Sat er-
go erat istud aduersus eos omnino emouẽdos*† à pres-
sura pectoris, quia non habebant quà exirent sine hor
ribili sacrilegio cordis & linguæ, sentiẽdo de te ista &
loquendo.

*†aliâs, euomendos.

Liberum arbitrium causa pcti. B Cap. III.

†dominum.

SEd & ego adhuc, quanuis incontaminabilem &
inconuertibilem, & nulla ex parte mutabilẽ di-
cerem, firmeq; sentirem deum† nostrum deũ ve-
rum, qui fecisti non solum animas nostras, sed etiam
corpora: nec tantum animas nostras & corpora, sed o-
mnes & omnia, nõ tenebam explicitam & enodatam
causam mali: quæcunq; tamen esset sic eam quærendã
videbam, vt non per illam constringerer deum incõ-
mutabilem mutabilẽ credere, ne ipse fierem quod que-
rebam. Itaque securus eam quærebam, & certus nõ es-
se verum quod illi dicerent, quos toto animo fugiebã:
quia videbam, quærendo vnde malum, repletos mali-
tia, qua opinarentur tuam potius substantiam etiam
male pati quàm suam male facere. Et intendebam, vt
cernerem quod audieram, liberum voluntatis arbitri-
um causam esse vt malum faceremus, & rectum iu-
dicium tuum vt pateremur, & eam liquide cernere nõ
valebam. Itaq; aciem mentis de profundo educere co-
natus, mergebar iterum, & sæpe conatus mergebar ite-
rum atque iterum. Subleuabat enim me in lucem tuã,
quod tuam†me sciebam habere voluntatem quàm me
viuere. Itaque cũ aliquid vellem aut nollem, non aliud
C quàm me velle ac nolle certissimus erã, & ibi esse cau-
sam peccati mei iamq; animaduertebam. Quod autẽ
inuitus facerem, pati me potius quàm facere videbam,
& id non culpam, sed pœnam esse iudicabam, qua me
non iniuste plecti te iustum cogitans cito fatebar. Sed
rursus dicebam, Quis fecit me? Nónne deus meus? non
tantum bonus sed ipsum bonũ? Vnde igitur mihi ma-
le velle & bene nolle, vt esset cur iuste pœnas luerem?
Quis in me hoc posuit, & inseruit mihi plantarium a-
maritudinis, cum totus fierem à dulcissimo deo meo?
Si diabolus author, vnde ipse diabolus? Quod si & ipse
peruersa voluntate ex bono angelo diabolus factus est,
vnde & in ipso volũtas mala, qua diabolus fieret, quã-
do totus angelus à conditore optimo factus esset bon⁹?
His cogitationibus deprimebar iterum & suffocabar.
Psal.6. Sed non vsque ad illum infernum subducebar erroris,
vbi nemo confitetur tibi, dũ tu potius mala pati, quàm
homo facere putatur.

†tam.

Deus cogi nõ potest. Cap. IIII.

SIc enim nitebar cętera inuenire, vt iam inuenerã
melius esse incorruptibile quàm corruptibile, &
ideo te quicquid esses, esse incorruptibilem confi-
tebar. Neque enim vlla anima nunquam potuit, pote-
ritve cogitare aliquid, quod sit te melius, qui summum
& optimum bonum es. Cum autem verissime atq; cer D
tissime incorruptibile corruptibili præponatur, sicut e-
tiam ego præponebam, poteram iam cogitatione ali-
quid attingere quod esset melius deo meo, nisi tu esses
incorruptibilis. Vbi igitur videbã incorruptibile cor-
ruptibili esse præferendum: ibi te quærere debebam,
atque inde aduertere vbi sit malum, id est, vnde sit ip-
sa corruptio, qua violari substantia tua nullo modo po
test. Nullo enim prorsus modo violat corruptio deum
nostrum, nulla voluntate, nulla necessitate, nullo im-
prouiso casu, quoniã ipse est deus, & quod sibi vult bo-
num est, & ipse est idem bonum. Corrumpi autem nõ
est bonum. Nec cogeris inuitus ad aliquid, quia volun
tas tua non est maior potentia tua. Esset autem maior
si teipso tuipse maior esses: Voluntas enim & poten-
tia dei, deus ipse est. Et quid improuisum tibi qui no-
sti omnia, & nulla natura est, nisi quia nosti eam? Et vt
quid multa dicimus, cur non sit corruptibilis substan-
tia quæ deus est, quando si hoc esset, non esset deus?

1. sen. dis. 43. c. his aũt illi.

1. sen. dis. 19. ca. cunque.

De separatione creatoris à creatura, & de vniuersitate somniũ. Cap. V.

ET quærebam, vnde malum: & male quærebam, &
in ipsa inquisitione mea non videbam malum.
Et constituebam in conspectu spiritus mei vni-
E uersam creaturam, quicquid in ea cernere possumus, si-
cuti est terra & mare, & aër & sydera, & arbores, & a-
nimalia mortalia, & quicquid in ea non videmus, sicut
firmamentum cœli, insuper & omnes angelos & cun-
cta spiritalia eius, sed etiam ipsa quasi corpora essent,
locis & locis ordinauit imaginatio mea: & feci vnam
massam grandem distinctam generibus corporũ crea-
turam tuam*†, siue quæ vera corpora erant, siue quæ
ipse pro spiritibus finxeram: & eam feci grãdem, non
quantum erat quod scire non poteram, sed quantum
libuit vndique versum sanẽ finitam. Te autem domi-
ne ex omni parte ambientem eam & penetrãtem, sed
vsquequaque infinitum: tanquam si mare esset vbique,
& vndique per immensa spacia infinitum*† solũ ma-
re, & haberet intra se spongiã quamlibet magnam, sed
finitam, tamen plena esset vndique spongia illa ex om
ni sua parte ex immenso mari: sic creaturam tuam fi-
nitam te infinito plenam putabam & dicebam, Ecce
deus, & ecce quæ creauit deus, & bonus est deus, atque
his validissime longissimeq; prestantior, sed tamen bo
nus bona creauit, & ecce quomodo ambit atq; implet
F ea. Vbi ergo malum, & vnde, & quà huc irrepsit? Quæ
radix eius, & quod semen eius? An omnino nõ est? Cur
ergo timemus & cauemus quod non est? Aut si inani-
ter timemus, certe vel timor ipse malum est, quo incas
sum stimulatur & excruciatur cor. Et tanto grauius
malum, quanto non est quod timeamus & timemus.
Idcirco aut est malum quod timemus, aut hoc malum
est quia timemus. Vnde est igitur? Quoniam deus fe-
cit hæc omnia, bonus bona. Maius quidem & summũ
bonum minora fecit bona, sed tamẽ & creans & crea-
ta bona sunt omnia. Vnde est malum? Aut vnde fecit
ea? Materies aliqua mala erat, & formauit atque ordi-
nauit eam, sed reliquit aliquid in illa, quod in bonum
non conuerteret? Cur & hoc? An impotens erat totam
vertere & commutare, vt nihil mali remaneret, cum
sit omnia potens? Postremo cur inde aliquid facere vo
luit, ac cur non potius eadem omnipotentia fecit, vt
nulla esset omnino? Aut vero existere poterat contra
eius voluntatem? Aut si æterna erat, cur tam diu per
infinita retro spacia temporum, sic eam siuit esse, ac tã-
to post placuit aliquid ex ea facere? Aut iam si aliquid
subito voluit agere, hoc potius ageret omnipotens, vt
illa

*†al. creaturarũ tuarũ.

*†al. immẽsum infinitum.

G illa non eſſet,atque ipſe ſolus eſſet totũ,verum & ſummum & infinitum bonum?Aut ſi non erat bene, vt nõ aliquid boni etiam fabricaret & conderet qui bonus erat, illa ſublata,& ad nihilum redacta materia quæ mala erat,bonam ipſe inſtitueret vnde omnia crearet? Non enim eſſet omnipotẽs, ſi condere non poſſet aliquid boni,niſi ea quam ipſe non condiderat adiuuaretur materia. Talia voluebam pectore miſero ingrauidato curis mordaciſſimis de timore mortis, & non inuenta veritate: ſtabiliter tamen hærebat in corde meo, in catholica eccleſia fides Chriſti tui domini & ſaluatoris noſtri, in multis quidem adhuc informis, & præter doctrinę normam fluctuans,ſed tamen eam non relinquebat animus, immo indies magis magisq; imbibebat.

Vanæ mathematicorum diuinationes. Cap.VI.

IAm etiam mathematicorum fallaces diuinatiões, & impia deliramenta reieceram.Confiteantur etiã hinc tibi de intimis viſceribus animæ meæ miſerationes tuę deus meus. Tu enim,tu omnino,nam quis alius à morte omnis erroris reuocat nos, niſi vita quæ mori neſcit,& ſapientia mentes indigentes illuminãs, H nullo indigens lumine, qua mũdus adminiſtratur vſque ad arborum volatica folia? Tu procuraſti peruicaciæ meæ qua obluctatus ſum Vindiciano acuto ſeni, & Nebridio adoleſcenti mirabilis animę:illi vehemẽter affirmanti, huic cum dubitatione quidem aliqua, ſed tamen crebro dicenti, non eſſe illam artem futura præuidendi: coniecturas autem hominum habere ſæpe vim ſortis,& multa dicendo dici pleraque ventura, neſcientibus eis quid dicerent, ſed in ea non tacendo incurrentibus. Procuraſti ergo tu hominem amicum, non quidem ſegnem conſultorem mathematicorum, nec eas literas bene callentem,ſed vt dixi conſultorem curioſum, & tamen ſcientem aliquid quod à patre ſuo ſe audiſſe dicebat, quod tantum valeret ad illius artis opinionem euertendam ignorabat. Is ergo vir nomine Firminus liberaliter inſtitutus & excultus eloquio, cum me tanquam chariſſimum de quibuſdam ſuis rebus, in quas ſecularis ſpes eius intumuerat, conſuleret, quid mihi ſecundum ſuas quas conſtellationes appellant videretur. Ego autem qui iam de hac re in Nebridij ſententiam flecti cœperã, non quidem abnuerẽ I coniicere ac dicere quod nutanti occurrebat: ſed tamẽ ſubiicerem, propè iã eſſe mihi perſuaſum ridicula eſſe illa & inania. Tum ille mihi narrauit patrem ſuum fuiſſe librorum talium curioſiſſimum,& habuiſſe amicum æque illa ſimulq; ſectãtem, qui pari ſtudio & collatione flagrabant in eas nugas igne cordis,[ſui] ita vt mutorum quoq; animalium,ſi quæ domi parerent,obſeruarent momenta naſcentium, atque ad eam† poſitionem cœli notarent, vnde illius artis quaſi experimenta colligerẽt. Itaque dicebat audiſſe ſe à patre ſuo, quod cum de eodem Firmino prægnans mater eſſet, etiam illius paterni amici famula quædã pariter vtero grãdeſcebat, quod latere non potuit dominum, qui etiam canum ſuarum partus examinatiſſima diligentia noſſe curabat. Atque ita factum eſſe,vt cum iſte cõiugis,ille autem ancillæ dies & horas,minutioresq; horarum articulos cautiſſima obſeruatione numerarent, enixæ eſſent ambæ ſimul,ita vt eaſdem conſtellationes vſque ad eaſdem minutias vtrique naſcenti facere cogerẽtur,iſte filio,ille ſeruulo. Nam cum mulieres parturire cœpiſſent, indicauerũt ſibi ambo quid ſua cuiuſque domo ageretur,& parauerũt quos ad ſeinuicem mitterent ſimul vt natũ quod parturiebatur eſſet, cuique nunciatum:quod tamen vt continuo nunciaretur, K tanquam in regno ſuo facile effecerãt. Atq; ita qui ab alterutro miſſi ſunt, tam ex paribus domorum interuallis,ſibi obuiam factos eſſe dicebat,vt aliam poſitionem ſyderum,aliasq; particulas momentorum,neuter eorum notare ſineretur: & tamen Firminus amplo apud ſuos loco natus,dealbatiores vias ſeculi curſitabat, augebaturq; diuitiis,ſublimabatur honorib⁹: ſeruus autem ille conditionis iugo nullatenus relaxato dominis ſeruiebat,ipſo indicante qui nouerat eum. His itaq; auditis & creditis, talis quippe narrauerat, omnis illa reluctatio mea reſoluta concidit: & primo Firminum ipſum conatus ſum ab illa curioſitate reuocare,cum dicerem cõſtellationibus eius inſpectis vt vera pronunciarem,debuiſſe me vtiq; videre ibi,parentes inter ſuos eſſe primarios,nobilem familiam propriæ ciuitatis,natales ingenuos,honeſtam educationem,liberalesq; doctrinas. At ſi me ille ſeruus ex eiſdem conſtellationibus,quia & illius ipſæ eſſent conſuluiſſet,vt eidẽ quoq; vera proferrem,debuiſſe me rurſum ibi videre abiectiſſimam familiam,conditionem ſeruilem, & cætera lõge à prioribus aliena, longeq; diſtantia. Vnde autẽ fieret L vt eadem inſpiciens diuerſa dicerem, ſi vera dicerem: ſi autem eadẽ dicerem,falſa dicerẽ. Inde certiſſime collegi,ea quæ vera conſyderatis conſtellationibus dicerentur, non arte dici,ſed ſorte:quæ autẽ falſa, non artis imperitia ſed ſortis mendacio. Hinc autem accepto auditu, ipſe mecum talia ruminando,ne quis eorundem delirorum,qui talem queſtũ ſequerentur,quos iam iamq; inuadere, atque irriſos refellere cupiebam, mihi ita reſiſteret,quaſi aut Firminus mihi aut illi pater falſa narrauerit, intendi conſyderationẽ in eos qui gemini naſcuntur: quorũ plerique ita poſt inuicẽ funduntur ex vtero,vt paruum ipſum temporis interuallum quantãlibet vim in rerum natura habere contendant, colligi tamen humana obſeruatione non poſſit, literisq; ſignari omnino non valeat, quas mathematicus inſpecturus eſt vt vera pronunciet. Et non erunt vera,quia eaſdem literas inſpiciens, eadem debuit dicere de Eſaü & Iacob, ſed non eadẽ vtrique acciderũt. Gene.25. Falſa ergo diceret. Aut ſi vera diceret, non eadem diceret ſi eadem inſpiceret. Non ergo arte,ſed ſorte vera diceret. Tu enim domine iuſtiſſime moderator vniuerſitatis, M conſulentibus conſultisq; neſcientibus occulto inſtinctu agis,vt dum quiſque conſuluit, hoc audiat quod eum oportet audire occultis meritis animarum ex abyſſo iuſti iudicij tui, cui non dicat homo, Quid eſt hoc? aut quid hoc? Non dicat, non dicat, Homo eſt enim.

†ea.

Miſere torquetur inquirens vnde ſit malũ. Cap.VII.

IAm itaque me adiutor meus illis vinculis ſolueras, & quærebam vnde malum,& non erat exitus. Sed me non ſinebas vllis fluctibus cogitationis auferri ab ea fide,qua credebam & eſſe te & eſſe incõmutabilem ſubſtantiam tuam,& eſſe de hominibus curam & iudicium tuũ, & in Chriſto filio tuo domino noſtro, atque in ſcripturis ſanctis, quas eccleſiæ tuæ catholicæ cõmendaret authoritas,viam te poſuiſſe ſalutis humanæ,ad eam vitã quæ poſt hanc mortem futura eſt. His itaque ſaluis, atq; inconcuſſe roboratis in animo meo, quærebam æſtuans vnde ſit malum: quæ illa tormẽta parturientis cordis mei,qui gemitus deus meus? Et ibi erant aures tuæ neſciente me. Et cum in ſilentio fortiter quærerem, magnæ voces erant ad miſericordiam tuam,tacitæ contritiones animi mei. Tu ſciebas quid patiebar,& nullus hominum. Quantũ enim erat quod

inde

A inde digerebatur per linguam meã in aures familiariſſimorum meorũ? Nunquid totus tumult⁹ animæ meę, cui nec tẽpora nec os meũ ſufficiebat,ſonabat eis? Totũ tamen ibat in auditum tuum, quod rugiebam à gemitu cordis mei,& ante te erat deſyderium meum,& lumen oculorum meorũ non erat mecum. (Pſal.37.) Intus enim erat,ego autem foris. Nec in loco illud: At ego intendebam in ea quæ locis continentur, & non ibi inueniebã locum ad requieſcendum: nec recipiebant me iſta, vt dicerem, ſat eſt & bene eſt, nec dimittebãt redire, vbi mihi ſatis eſſet bene. Superior enim eram iſtis, te vero inferior,& tu gaudium verum mihi ſubdito tibi, & tu mihi ſubieceras quæ infra me creaſti. Et hoc erat rectum temperamentum,& media regio ſalutis meæ, vt manerem ad imaginem tuam, & tibi ſeruiens dominarer corpori. Sed cum ſuperbè contra te ſurgerem,& currerem aduerſus dominum in ceruice craſſa ſcuti mei, (Iob.15.) etiam iſta infima ſupra me facta ſunt & premebant, & nuſquam erat laxamentum & reſpiramentũ. Ipſa occurrebant vndique aceruatim & conglobatim B cernenti,cogitanti autem imagines corporum,ipſæ opponebantur redeunti,quaſi diceretur, Quo is indigne & ſordide? Et hæc de vulnere meo creuerant,quia humiliaſti tanquam vulneratum ſuperbum, (Pſal.88.) & tumore meo ſeparabar abs te,& nimis inflata facies claudebat oculos meos.

Quomodo diuina miſericordia ſubuenerit Auguſtino. Cap.VIII. Pſal.101. Pſal.84.

TV vero domine in æternum manes, & non in æternum iraſceris nobis,quoniam miſeratus es terrã & cinerem, & placuit in cõſpectu tuo reformare deformia mea, & ſtimulis internis agitabas me,vt impatiens eſſem,donec mihi per interiorem aſpectum certus eſſes. Et reſidebat tumor me⁹ ex occulta manu medicinæ tuæ,acieſq; conturbata & contenebrata mẽtis meę acri collyrio ſalubrium dolorũ meorum de die in diem ſanabatur.

Quæ in libris Platonicorũ quorundam inuenerit cõſentanea doctrinæ Chriſtianæ. Cap.IX.

ET primo volens oſtendere mihi,quàm reſiſtas ſuperbis, humilibus autem des gratiam, & quanta miſericordia tua demonſtrata ſit hominibus via humilitatis,quod verbum tuum caro factum eſt,& habitauit inter homines. Procuraſti mihi per quendã hominem immaniſſimo typho turgidum,quoſdã Platonicorum libros ex Græca lingua in Latinam verſos: C & ibi legi,non quidem his verbis,ſed hoc idem omnino multis & multiplicibus ſuaderi rationibus: (De btã vita in proœmio Ioan.1.) quod in principio erat verbum, & verbum erat apud deum, & deus erat verbum,hoc erat in principio apud deũ,omnia per ipſum facta ſunt,& ſine ipſo factum eſt nihil. Quod factum eſt in eo vita eſt†, & vita erat lux hominum,& lux in tenebris lucet, & tenebræ eã non cõprehenderunt. Et quia hominis anima quanuis teſtimonium perhibeat de lumine, non eſt tamen ipſa lumen,ſed verbũ dei deus eſt,lumen verum quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Et quia in hoc mundo erat, & mundus per ipſum factus eſt,& mundus eum non cognouit. Quia vero in ſua propria venit,& ſui eum non receperunt,quotquot autem receperunt eum, dedit eis poteſtatem filios dei fieri,credentibus in nomine eius: non ibi legi. Item ibi legi, Quia deus verbum,non ex carne, non ex ſanguine,non ex voluntate viri,neque ex volũtate carnis,ſed ex deo natus eſt, Sed quia verbum caro factum eſt, & habitauit in nobis: non ibi legi. Indagaui quippe in illis literis varie dictum,& multis modis, quod ſit filius in forma patris, (Philip.2.) non rapinam arbitratus eſſe æqualis deo,quia naturaliter idipſũ eſt. Sed quia ſemetipſum exinaniuit formam ſerui accipiens, in ſimilitudinem D hominum factus,& habitu inuentus vt homo, humiliauit ſe factus obediens vſque ad mortem,mortem autem crucis,propter quod deus eum exaltauit à mortuis & donauit ei nomen quod eſt ſuper omne nomen, vt in nomine Ieſu omne genu flectatur,cœleſtium,terreſtrium & infernorũ,& omnis lingua confiteatur, quia dominus Ieſus in gloria eſt dei patris: non habent illi libri. Quod enim ante omnia tempora, & ſupra omnia tempora incõmutabiliter manet vnigenitus fili⁹ tuus coæternus tibi, & quia de plenitudine eius accipiũt animę vt beatæ ſint,& quia participatione manentis in ſe ſapientiæ renouantur vt ſapientes ſint: eſt ibi. Quod (Ro.5.&.8.) autem ſecundum tempus pro impiis mortuus eſt,& filio vnico tuo non pepercisti, ſed pro nobis omnibus tradidiſti eum: non eſt ibi. Abſcondiſti enim hæc à ſapientibus, (Matth.11.) & reuelaſti ea paruulis, vt venirent ad eum laborantes & onerati, & reficeret eos: quoniam mitis eſt & humilis corde,& dirigit mites in iudicio, & docet manſuetos vias ſuas, videns humilitatem noſtram (Pſal.24.) & laborem noſtrum, & dimittens omnia peccata noſtra. E Qui autem cothurno tanquã doctrinæ ſublimioris elati non audiunt dicentem: Diſcite à me quia mitis ſum (Matth.11.) & humilis corde, & inuenietis requiẽ animabus veſtris: & ſi cognoſcunt deum,non ſicut deum glorificant (Rom.1.) aut gratias agunt,ſed euaneſcunt in cogitationibus ſuis, & obſcuratur inſipiens cor eorum, dicentes ſe eſſe ſapientes ſtulti fiunt. Et ideo legebam ibi etiam immutatam gloriam incorruptiõis tuæ in idola & varia ſimulachra,in ſimilitudinem imaginis corruptibilis hominis,& volucrum,& quadrupedum, & ſerpentum,videlicet AEgyptium cibũ quo Eſaü perdidit primogenita ſua, (Gene.25.) quoniam caput quadrupedis pro te honorauit populus primogenitus, cõuerſus corde in AEgyptum, (Exod.32.) & curuans imaginem tuã,animam ſuam ante imaginem vituli manducantis fœnum. Inueni hæc (Pſal.105.) ibi,& non manducaui. Placuit enim tibi domine auferre opprobrium diminutionis ab Iacob,vt maior ſeruiret minori: Et vocaſti gentes in hæreditatem tuam, Et ego ad te veneram ex gentibus,& intendi in aurum quod ab AEgypto voluiſti vt auferret populus tuus, (Exo.3.&.12.) F quoniam tuum erat vbicunque erat. Et dixiſti Athenienſibus per Apoſtolum tuum, quod in te viuimus & (Act.17.) mouemur & ſumus: ſicut & quidam ſecundum eos dixerunt. Et vtique inde erant illi libri. Et non attendi in idola AEgyptiorum, quibus de auro tuo miniſtrabant, qui tranſmutauerunt veritatem dei in mendacium, (Rom.1.) & coluerunt & ſeruierunt creaturæ potius quàm creatori.

†erat.

Clarius innoteſcunt iã Aug. diuina. Cap.X.

ET inde admonit⁹ redire ad memetipſum, intraui in intima mea duce te,& potui,quoniam fact⁹ es adiutor meus. Intraui & vidi qualicunque oculo animæ meæ, ſupra eundem oculum animæ meæ, ſupra mentem meã lucem domini incommutabilẽ, non hanc vulgarem & conſpicuam omni carni, nec quaſi ex eodẽ genere. Grandior erat tanq̃ ſi iſta multo multoq; clarius clareſceret,totũq; occuparet magnitudine. Non hoc illa erat,ſed aliud, aliud valde ab iſtis oĩbus. Nec ita erat ſupra mentem meã ſicut oleũ ſuper aquã, nec ſicut cœlum ſuper terram,ſed ſuperior,quia ipſa fecit me,& ego inferior,quia factus ſum ab ea. Qui nouit veritatem nouit eam:& qui nouit eam,nouit æternitatem. Charitas nouit eam. O æterna veritas,& vera charitas,& chara æternitas. Tu es deus meus,tibi ſuſpiro die ac nocte. Et cũ te primùm cognoui,tu aſſum-

pſiſti

G pſiſti me vt viderem eſſe quod viderem, & nondũ me
eſſe qui viderem. Et reuerberaſti infirmitatẽ aſpectus
mei, radians in me vehementer, & contremui amore
& horrore, & inueni longe me eſſe à te in regione diſſi
militudinis, tanquã audirem vocem tuam de excelſo,
Cibus ſum grandium, creſce & mãducabis me: Nec tu
me in te mutabis ſicut cibum carnis tuæ, ſed tu muta-
beris in me. Et cognoui quoniam pro iniquitate erudi
ſti hominem, & tabeſcere feciſti ſicut araneam animã
Pſal.38. meam, & dixi: Nunquid nihil eſt veritas, quoniam ne-
que per finita, neque per infinita locorum ſpacia diffu-
ſa eſt? Et clamaſti de longinquo, Immo vero ego ſum
Exod.3. qui ſum. Et audiui ſicut auditur in corde, & non erat
prorſus vnde dubitarem. Faciliusq; dubitarem viuere
Rom.1. me, quàm nõ eſſe veritatem, quæ per ea quæ facta ſunt
intellecta conſpicitur.

Quomodo creaturæ ſũt & nõ ſunt. Cap.XI. E T inſpexi cætera infra te, & vidi nec omnino eſ-
ſe, nec omnino non eſſe. Eſſe quidem, quoniã abs
te ſunt: non eſſe autem, quoniam id quod es non
ſunt. Id enim vere eſt, quod incommutabiliter manet.
Pſal.72. Sapien.7. Mihi autem inhærere deo bonum eſt, quia ſi non ma-
H nebo in illo, nec in me potero. Ille autem in ſe manens
Pſal.15. innouat omnia. Et dominus deus meus es, quoniã bo-
norum meorum non eges.

Omnia bona quę ſunt. Cap.XII. E T manifeſtatũ eſt mihi, quoniam bona ſunt quæ
corrũpuntur, quæ neq; corrumpi poſſent ſi ſum-
ma bona eſſent, neque niſi bona eſſent, corrumpi
poſſent: quia ſi ſumma bona eſſent, incorruptibilia eſ-
ſent: ſi autem nulla bona eſſent, quod in eis corrumpe-
retur nõ eſſet. Nocet enim corruptio, & niſi bonũ mi-
Li.3.de libe. arbi.cap.29. nueret, non noceret. Aut igitur nihil nocet corruptio,
quod fieri non poteſt: aut quod certiſſimum eſt, omnia
quæ corrumpuntur, priuantur bono. Si autem omni bo
no priuabuntur, omnino non erunt. Si enim erunt, &
corrũpi iam non poterunt, meliora erunt, quia incor-
ruptibiliter permanebunt. Et quid monſtroſius, quàm
ea dicere omni bono amiſſo facta meliora? Ergo ſi om
ni bono priuabuntur, omnino nulla erunt. Ergo quan-
diu ſunt, bona ſunt. Ergo quæcũq; ſunt, bona ſunt. Ma-
lumq; illud quod quærebam vnde eſſet, non eſt ſubſtã-
tia: quia ſi ſubſtantia eſſet, bonum eſſet. Aut enim eſſet
incorruptibilis ſubſtantia, magnum vtiq; bonum, aut
I ſubſtantia corruptibilis eſſet, quę niſi bona eſſet, corrũ-
pi non poſſet. Itaque vidi & manifeſtatum eſt mihi,
quia omnia bona tu feciſti, & prorſus nullæ ſubſtantię
ſunt, quas tu non feciſti. Et quoniam non æqualia om
nia feciſti, ideo ſunt omnia, quia ſingula bona ſunt, &
ſimul omnia valde bona: quoniam feciſti deus noſter
omnia bona valde.

Omnia cõdita laudãt deum. Cap.XIII. E T tibi omnino non eſt malum, non ſolũ tibi, ſed
& vniuerſæ creaturę tuæ, quia extra te non eſt a-
liquid quod irrumpat & corrumpat ordinẽ, quem
poſuiſti ei. In partibus autem eius quædam quibuſdam
quia non conueniunt, mala putantur: & eadem ipſa cõ
ueniunt aliis & bona ſunt, & in ſemetipſis bona ſunt.
Et omnia hæc, quæ ſibi inuicem non conueniunt, con-
ueniunt inferiori parti rerum, quã terram dicimus, ha
bentem cœlum ſuum nubiloſum atque ventoſum cõ-
gruum ſibi. Et abſit iam vt dicerem non eſſe iſta: quia
& ſi ſola iſta cernerem, deſyderarem quidem meliora,
ſed iam etiam de ſolis iſtis laudare te deberem: quoniã
laudandum te oſtendunt de terra dracones & omnes
Pſal.148. abyſſi: Ignis, grando, nix, glacies, ſpiritus tempeſtatis:
quæ faciunt verbum tuum. Montes & omnes colles, li-
gna fructifera & omnes cedri: Beſtiæ & omnia peco-
ra, reptilia & volatilia pennata: Reges terræ & omnes K
populi, principes & omnes iudices terræ: Iuuenes &
virgines, ſeniores cum iunioribus laudent nomen tuũ.
Cum vero etiam de cœlis te laudent, laudent te deus
noſter in excelſis omnes angeli tui, omnes virtutes tuę,
ſol & luna, omnes ſtellæ & lumen, cœli cœlorum & a-
quæ, quæ ſuper cœlos ſunt laudent nomen tuum. Non
iam deſyderabam meliora, quia omnia cogitabam,
& meliora quidem ſuperiora quàm inferiora, ſed me-
liora omnia quàm ſola ſuperiora iudicio ſaniore pen-
debam.

N On eſt ſanitas eis quib' diſplicet aliquid crea- Sanæ mentis homini nihil diſplicet inter creaturas dei. Ca. XIIII.
turæ tuæ, ſicut mihi non erat cũ diſplicerent
multa quæ feciſti. Et quia non audebat anima
mea vt ei diſpliceret deus meus, nolebat eſſe tuũ quic-
quid ei diſplicebat, & inde ierat in opinionem duarum
ſubſtantiarũ, & non requieſcebat, & aliena loquebatur,
& inde rediens fecerat ſibi deũ per infinita ſpatia lo-
corum omnium, & eum putauerat te eſſe, & eum col-
locauerat in corde ſuo, & facta erat rurſus templum
idoli ſui abominandum tibi. Sed poſteaquã fouiſti ca- Pſal.118.
put neſcientis, & clauſiſti oculos meos, ne viderent vã L
nitatem, ceſſaui de me paululum, & conſopita eſt inſa-
nia mea: & euigilaui in te, & vidi te infinitum aliter,
& viſus iſte non à carne trahebatur.

E T reſpexi alia, & vidi tibi debere quia ſunt, & in Quomodo veritas & falſitas in creaturis. Cap.XV.
te cuncta[in finita] finita: ſed aliter, non quaſi in
loco, ſed quia tu es omnitenens manu veritate, &
om̃ia vera ſunt inquantũ ſunt, nec quicquã eſt falſitas,
niſi cũ putatur eſſe quod nõ eſt. Et vidi quia nõ ſolum
locis ſua quæq; ſuis conueniunt, ſed etiam temporibus:
& quia tu ſolus, qui æternus es, non poſt innumerabi-
lia ſpatia temporum cœpiſti operari: quia omnia ſpa-
tia temporum, & quæ præterierunt, & quæ præteribũt,
nec abirent nec venirent, niſi te operante & manente.

E T ſenſi & expertus ſum non eſſe mirũ, quod pa- Omnia bona, licet quibuſdam non apta. Cap.XVI.
lato non ſano pœna eſt panis, qui ſano ſuauis eſt:
& oculis ægris odioſa lux, quę puris amabilis eſt.
Et iuſtitia tua diſplicet iniquis: nedum vipera & ver-
miculus, quæ bona creaſti, apta inferioribus creaturæ
tuę partibus, quibus & ipſi iniqui apti ſunt quanto diſ-
ſimiliores ſunt tibi: apti autem ſuperioribus quanto ſi- M
miliores fiunt tibi. Et quæſiui quid eſſet iniquitas, & nõ Peccatum nihil.
inueni ſubſtantiam, ſed à ſumma ſubſtantia te deo de-
tortæ in infimam voluntatis peruerſitatem, proiiciẽtis
intima ſua, & tumeſcentis foras.

E T mirabar quòd iam te amabã, nõ pro te phan- Quæ retardent à cognitione diuinorum. Ca.XVII.
taſma. Et nõ inſtabam† frui deo meo, ſed rapie- †Et inſiſtebam.
bar ad te decore tuo, moxq; deripiebar abs te põ
dere meo, & ruebam in iſta cum gemitu, & põdus hoc
conſuetudo carnalis. Sed mecũ erat memoria tui, neq;
vllo modo dubitabam eſſe cui cohærerem, ſed nondũ
eſſe me qui cohærerem: quoniam corpus quod corrum
pitur aggrauat animã, & deprimit terrena inhabita- Sap.9.
tio ſenſum multa cogitãtem. Eramq; certiſſimus quòd
inuiſibilia tua à conſtitutione mundi per ea quæ facta Rom.1.
ſunt, intellecta conſpiciuntur, ſempiterna quoq; virtus
& diuinitas tua. Quærens enim vnde approbarem pul
chritudinem corporum, ſiue cœleſtium, ſiue terreſtriũ,
& quid mihi præſto eſſet integre de mutabilibus iudi-
canti & dicenti, hoc ita eſſe debet, illud nõ ita. Hoc er-
go quærens, vnde iudicarem cum ita iudicarem, inue-
neram incommutabilem & veram veritatis æternita-
tem ſupra mentem meam commutabilem: atque ita
gradatim à corporibus ad ſentientem per corpus ani-
mam,

A mam, atque inde ad eius interiorẽ vim, cui ſenſus cor-
poris exteriora annũciaret, & quouſq; poſſunt beſtiæ,
atque inde rurſus ad ratiocinantem potentiã, ad quam
refertur iudicandum quod ſumitur à ſenſibus corpo-
ris. Quæ ſe quoque in me comperiens mutabilem, ere-
xit ſe ad intelligentiam ſuã, & abduxit cogitationem
à conſuetudine, ſubtrahens ſe à contradicentibus tur-
bis phãtaſmatũ, vt inueniret quo lumine aſpergeretur,
cum ſine vlla dubitatione clamaret, incommutabile
præferendum eſſe mutabili: vnde noſſet ipſum incõ-
mutabile, quod niſi aliquo modo noſſet, nullo modo il
lud mutabili certa præponeret, & peruenirèt ad id quod
eſt in ictu trepidantis aſpectus. Tum vero inuiſibilia
tua per ea quæ facta ſunt intellecta cõſpexi, ſed aciem
figere non valui: & repercuſſa infirmitate redditus ſo
litis, non mecum ferebam, niſi amantem memoriam,
& quaſi olfacta deſiderantem, quæ comedere nondum
poſſem.

Solus Chriſtus via ad ſalutem. Ca. XVIII. E T quærebam viam cõparandi roboris quod eſ-
ſet idoneum ad fruendum te, nec inueniebam dõ
nec amplecterer mediatorem dei & hominum,
B hominem Chriſtum Ieſum, qui eſt ſuper omnia deus
1.Tim.2. Rom.9. benedictus in ſecula, vocantem & dicentem: Ego ſum
Ioan.14. via, veritas & vita. Et cibum cui capiendo inualidus e-
Ioan.1. ram, miſcentem carni: quoniam verbũ caro factũ eſt,
vt infantiæ noſtræ lacteſceret ſapientia tua, per quam
creaſti omnia. Non enim tenebam dominum meũ Ie-
ſum Chriſtum, humilis humilem, nec cuius rei magi-
ſtra eſſet eius infirmitas noueram. Verbum enim tuũ
æterna veritas, ſuperioribus creaturæ tuæ partibus ſu-
pereminens, ſubditos erigit ad ſeipſam: in inferioribus
autem ædificauit ſibi humilem domum de limo no-
ſtro: per quam ſubdendos deprimeret à ſeipſis, & ad ſe
traiiceret ſanans tumorem, & nutriens amorem: ne fi-
ducia ſui progrederentur longius, ſed potius infirma-
rentur, vidẽtes ante pedes ſuos infirmam diuinitatem
ex participatione tunicæ pelliceæ noſtræ, & laſſi pro-
ſternerentur in eam, illa autem ſurgens leuaret eos.

Quid ſenſerit de Chriſti incarnatione. Cap.XIX. E Go vero aliud putabam, tantumq; ſentiebam dè
domino Chriſto meo, quantum de excellentis ſa
pientiæ viro, cui nullus poſſet æquari: præſertim
C quia mirabiliter natus ex virgine, ad exemplum con-
temnendorum temporaliũ pro adipiſcẽda immorta-
litate, diuina pro nobis cura tantam authoritatẽ ma-
giſterij meruiſſe videbatur. Quid autem ſacramẽti ha
Ioan.1. beret, Verbum caro factũ, ne ſuſpicari quidem poterã.
al.cogitaueram. Tantum cognoueram ex iis quę de illo ſcripta trade-
rentur, quia mãducauit, bibit, dormiuit, ambulauit, ex-
hilaratus eſt, contriſtatus eſt, ſermocinatus eſt, nõ hæ-
ſiſſe carnem illam verbo tuo, niſi cum anima & men-
te humana. Nouit hoc omnis qui nouit incõmutabili-
tatem verbi tui, quã ego iam noueram quantum pote-
ram, nec omnino quicquam inde dubitabam. Etenim
nunc mouere membra corporis per voluntatem, nunc
non mouere, nunc aliquo affectu affici, nunc nõ affici,
nunc proferre per ſigna ſapientes ſententias, nunc eſſe
in ſilentio: propria ſunt mutabilitatis animæ & mẽtis.
Quæ ſi falſa de illo ſcripta eſſent: etiã omnia pericli-
tarentur mendacio, neq; in illis literis vlla fidei ſalus
generi humano remaneret. Quia itaque vera ſcripta
ſunt, totũ hominem in Chriſto agnoſcebam, non cor-
pus tantũ hominis, aut cum corpore ſine mente ani-
†animum. mam†, ſed ipſum hominem non perſona veritatis, ſed
magna quadã naturæ humanæ excellentia, & perfe-
ctiore participatione ſapientiæ præferri cæteris arbi-
trabar. Alipius autem deum carne indutũ, ita putabat D
credi à catholicis, vt pręter deum & carnem, non eſſet
in Chriſto anima, menteq; hominis non exiſtima- Tertullian' de carne Chriſti libro, iſta cõfutát.
bat in eo prędicari. Et quoniã bene perſuaſum tenebat,
ea quæ de illo memoriæ mandata ſunt ſine vitali &
rationali creatura non fieri, ad ipſam Chriſtianam fi-
dem pigrius mouebatur. Sed poſtea hæreticorũ Apol-
linariſtarum hunc errorem eſſe cognoſcens, catholicę
fidei collætatus & contemperatus eſt. Ego autem ali-
quanto poſterius didiciſſe me fateor, in eo quòd verbũ
caro factum eſt, quomodo catholica veritas à Fotini
falſitate dirimatur. Improbatio quippe hæreticorũ fa-
cit eminere quid eccleſia tua ſentiat, & quid habeat ſa
na doctrina. Oportuit enim & hæreſes eſſe, vt probati 1.Cor.11.
manifeſti fierent inter infirmos.

S Ed tunc lectis Platonicorum illis libris, poſtea- Platonici libri varij. Cap.XX.
quam inde admonitus quærerẽ incorpoream ve-
ritatẽ, inuiſibilia tua per ea quæ facta ſunt intelle Rom.1.
cta cõſpexi, & repulſus ſenſi, quòd per tenebras animæ
meæ contemplari non ſinerer certus eſſe, te θ & θ infi-
nitum eſſe, nec tamen per locos finitos infinitóſve dif-
fundi, & vere te eſſe qui ſemper idẽ ipſe eſſes, ex nulla E
parte nulloq; motu aliter aut aliter*: cætera vero ex te *al.alter.
eſſe omnia, hoc ſolo firmiſſimo documento quia ſunt.
Certus quidẽ in iſtis eram, nimis tamen infirmus ad
fruendũ te. Garriebã planè quaſi perit', & niſi in Chri
ſto ſaluatore noſtro viam tuã quærerẽ, non peritus ſed
periturus† eſſem. Iam enim cœperam velle videri ſapi †imperitus.
ens, plenus pœna mea, & non flebam, inſuper inflabar
ſciẽtia. Vbi enim erat illa ædificans charitas à funda-
mento humilitatis quod eſt Chriſtus Ieſus? Aut quãdo
illi libri me docerent eam, in quos[me] propterea pri-
uſquam ſcripturas tuas conſyderarẽ, credo voluiſti in-
currere, vt imprimeretur memoriæ meæ quomodo ex
eis affectus eſſem: & cum poſtea in libris tuis manſue-
factus eſſem & curantibus digitis tuis contrectarentur
vulnera mea, diſcernerem atq; diſtinguerem quid in-
tereſſet inter præſumptionem & confeſſionem, inter
videntes quò eundum ſit, nec videntes quà, & viam du
centem ad beatificam patriam, non tantũ cernẽdam,
ſed & inhabitandam? Nam ſi primo ſanctis tuis literis
informatus eſſem, & in earum familiaritate obdulcuiſ
ſes mihi, & poſtea in illa volumina incidiſſem, fortaſ-
ſe aut abripuiſſent me à ſolidamento pietatis: aut ſi in F
affectu quem ſalubrem imbiberam perſtitiſſem, puta-
rem etiam ex illis libris eum poſſe concipi, ſi eos ſolos
quiſquam didiciſſet.

I Taque auidiſſime arripui venerabilem ſtylũ ſpiri- Quid in ſacris libris inuenerit, non inuẽtũ in Platonicis. Cap.XXI.
tus tui, & præ cæteris Apoſtolũ Paulum, & perierũt
illæ quæſtiones, in quibus mihi aliquando viſus eſt
aduerſari ſibi, & nõ cõgruere teſtimoniis legis & pro-
phetarum textus ſermonis eius. Et apparuit mihi vna
facies eloquiorum caſtorum, & exultare cum tremore
didici. Et cœpi, & inueni quicquid illac verum legerã,
hac cum commendatione gratiæ tuæ didici, vt qui vi-
det non ſic glorietur quaſi non acceperit, nõ ſolum id
quod videt, ſed etiã vt videat. Quid enim habet quod 1.Cor.4.
non accepit? Et vt te qui es ſemper idem, non ſolũ ad-
moneatur vt videat, ſed etiã ſanetur vt teneat. Et qui
de longinquo videre non poteſt viam, tamen ambulet
qua veniat, & videat & teneat, quia & ſi condelectetur
homo legi dei ſecundum interiorem hominem, quid Rom.7.
faciet de alia lege in membris ſuis, repugnante legi
mentis ſuæ, & ſe captiuum ducente in lege peccati, quę
eſt in membris eius? Quoniam iuſtus es domine, nos Daniel.3.
autem

G autem peccauimus, inique fecimus, impie geſſimus, & grauata eſt ſuper nos manus tua, & iuſte traditi ſumus antiquo peccatori præpoſito mortis, quia perſuaſit voluntati noſtræ ſimilitudinem voluntatis ſuæ, qua in veritate tua non ſtetit. Quid faciet miſer homo? Quis eum liberabit de corpore mortis huius, niſi gratia tua per Ieſum Chriſtum dominum noſtrum, quem genuiſti coæternum, & creaſti in principio viarum tuarum, in quo princeps huius mundi non inuenit quicquam morte dignum, & occidit eum, & euacuatum eſt chirographum quod erat contrarium nobis? Hoc illę literæ non habent. Non habent illæ paginæ vultum pietatis huius, lachrymas confeſſionis, ſacrificium tuum, ſpiritum contribulatum, cor cõtritum & humiliatum, populi ſalutem, ſponſam, ciuitatem, arram ſpirituſanCti, poculum precij noſtri. Nemo ibi cantat: Nonne deo ſubdita† erit anima mea? Ab ipſo enim ſalutare meum. Etenim ipſe eſt deus meus & ſalutaris meus, ſu ſceptor meus, non mouebor amplius. Nemo ibi audit vocantem: Venite ad me qui laboratis. Dedignãtur ab eo diſcere, quoniam mitis eſt & humilis corde. Abſcõdiſti enim hæc à ſapientibus & prudentibus, & reuelaſti ea paruulis. Et aliud eſt de ſylueſtri cacumine videre patriam pacis, & iter ad eam non inuenire, & fruſtra conari per inuia, circum obſidentibus & inſidiantibus fugitiuis deſertoribus cum principe ſuo leone & dracone: & aliud tenere viam illuc ducentem cura cœleſtis imperatoris munitam, vbi non latrocinãtur qui cœleſtem militiam deſeruerunt. Vitant enim eam ſicut ſupplicium. Hæc mihi inuiſcerabantur miris modis, cum minimum Apoſtolorum tuorum legerem, & conſyderaueram opera tua & expaueram.

Ioan.8. Rom.7. Prouer.8. Ioan.14. Col.2. Pſal.50. *ſubiecta. Pſal.61. Matth.11.

H

DIVI AVRELII AVGVSTINI Confeſſionum Liber Octauus.

Accenſus amore diuinorum ad Simplicianum ire ſtatuit. Cap.I. Pſal.115.

I DEVS meus recorder in gratiarum actione tibi, & cõfitear miſericordias tuas ſuper me. Perfundantur oſſa mea delectatione tua, & dicant: Domine quis ſimilis tibi? Dirupiſti vincula mea, ſacrificem tibi ſacrificium laudis. Quomodo dirupiſti ea narrabo, & dicent omnes qui adorant te, cum audiunt hæc: Benedictus dominus in cœlo & in terra, magnum & mirabile nomen eius. Inhæſerant præcordiis meis verba tua, & vndiq; circunuallabar abs te. De vita tua æterna certus eram, quanuis eam in ænigmate & quaſi per ſpeculum videram. Dubitatio tamen omnis de incorruptibili ſubſtantia, quòd ab illa eſſet omnis ſubſtantia, ablata mihi erat: nec certior de te, ſed ſtabilior in te eſſe cupiebam. De mea vero temporali vita nutabant omnia, & mundandum erat cor à fermento veteri, & placebat via ipſe ſaluator, & ire per eius anguſtias adhuc pigebat. Et immiſiſti in mentem meã, viſumq; eſt bonum in conſpectu meo pergere ad Simplicianum, qui mihi bonus apparebat ſeruus tuus, & lucebat in eo gratia tua. Audieram etiam, quod à iuuẽtute ſua deuotiſſime tibi viueret. Iam vero tunc ſenuerat, & longa ætate in tam bono ſtudio ſectandæ vitæ† tuæ, multa expertus, multa edoctus mihi videbatur, & vere ſic erat. Vnde mihi vt proferret volebam conferenti ſecum æſtus meos, quis eſſet aptus modus ſic affecto, vt ego eram ad ambulandum in via tua. Videbam enim plenam Eccleſiam θ tuam θ, & alius ſic ibat, alius autem ſic. Mihi autem diſplicebat quod agebam in ſeculo, & oneri mihi erat valde, non iam inflãmantibus cupiditatibus vt ſolebant ſpe honoris & pecunię, ad tolerandã illam ſeruitutem tam grauem. Iam enim me illą non delectabant præ dulcedine tua & decore domus tuę quam dilexi, ſed adhuc tenaciter colligabar ex fœmina. Nec me prohibebat Apoſtolus coniugari, quãuis exhortaretur ad melius, maxime volens omnes homines ſic eſſe, vt ipſe erat. Sed ego infirmior eligebã molliorem locum: Et propter hoc vnum voluebar in cæteris languidus, & tabeſcens curis marcidis, quod & in aliis rebus, quas nolebam pati, congruere cogebar vitæ coniugali, cui deditus conſtringebar. Audieram ex ore veritatis, eſſe ſpadones qui ſeipſos abſciderũt propter regnum cœlorum, ſed qui poteſt (inquit) capere, capiat. Vani ſunt certe omnes homines, quib⁹ non ineſt dei ſcientia, nec de iis quæ videntur bona, potuerũt inuenire eum qui eſt. At ego iam non eram in illa vanitate: tranſcenderam eam, & conteſtãte vniuerſa creatura tua, inueneram te creatorem noſtrum, & verbum tuum apud te deum, tecumq; cum ſpirituſancto vnum deum per quod creaſti omnia. Et eſt aliud genus impiorum, qui cognoſcentes deum non ſicut deum glorificauerunt, aut gratias egerũt. In hoc quoque incideram, & dextera tua deus ſuſcepit me, & inde ablatum poſuiſti vbi conualeſcerem, quia dixiſti homini: Ecce pietas eſt ſapientia, & noli velle videri ſapiens, quoniam dicentes ſe eſſe ſapientes, ſtulti facti ſunt. Et inueneram iam bonam margaritam, & venditis omnibus quæ haberem emenda erat, & dubitabam.

1.Cor.13. †viæ. Pſal.25. 1.Cor.7. Matth.19. Sap.13. †ſacrilegis. Ioan.1. L Rom.1. Iob.28. Prouerb.3. Rom.1. Matth.13. Pſal.111. Pſal.39.

PErrexi ergo ad Simplicianum patrem in accipienda gratia tunc epiſcopi Ambroſij, & quem vere vt patrẽ diligebat. Narraui ei circumitus erroris mei. Vbi autem commemoraui legiſſe me quoſdam libros Platonicorum, quos Victorinus quondam rhetor vrbis Romæ, quem Chriſtianum defunctum eſſe audieram, in Latinam linguam tranſtuliſſet, gratulatus eſt mihi quod non in aliorum philoſophorum ſcripta incidiſſem, plena fallaciarum & deceptionum ſecundum elementa huius mundi, in iſtis autem omnibus modis inſinuari deum & eius verbum. Deinde vt me exhortaretur ad humilitatem Chriſti, ſapientibus abſconditam, & reuelatam paruulis. Victorinum ipſum recordatus eſt, quem Romæ cum eſſet familiariſſimè nouerat, deq; illo mihi narrauit, quod non ſilebo. Habet ènim magnam laudem gratiæ tuæ confitendam tibi, quemadmodum ille doctiſſimus ſenex, & omnium liberalium doctrinarum peritiſſimus, quiq; philoſophorum tam multa legerat, & diiudicauerat & dilucidauerat, doctor tot nobilium Senatorum, qui etiam ob inſigne præclari magiſterij, quod ciues huius mundi eximium putant, ſtatuam Romano foro meruerat & acceperat, vſque ad illam ætatem venerator idolorum, ſacrorumq; ſacrilegorum† particeps, quibus tunc tota ferè Romana nobilitas inflata ſpirabat populi vſiam†, & omnigenũm deũm monſtra, & Anubem latratorem, quæ aliquando contra Neptunum & Venerem, contraq; Mineruam tela tenuerant, & à ſe victis iam Roma ſupplicabat, quę iſte ſenex Victorinus tot annos ore terricrepo defenſitauerat, non erubuerit eſſe puer Chriſti tui, & infans fontis tui, ſubiecto collo ad humilitatis iugum, & edomita fronte ad crucis opprobrium. O domine domine qui inclinaſti cœlos & deſcendiſti, tetigiſti montes & fumigauerũt, quibus modis te inſinuaſti illi pectori? Legebat, ſicut ait

De Victorino rhetore conuerſo. Cap.II. Laus Platonicorum. Col.2. Matth.11. M †ſacrilegiorum. †etiam. Pſal.17.

A ait Simplicianus, ſanctam ſcripturam, omnesq; Chriſtianas literas inueſtigabat ſtudioſiſſime & perſcrutabatur, & dicebat Simpliciano, non palàm ſed ſecretius & familiarius: Noueris me iam eſſe Chriſtianum. Et reſpondebat ille: Non credam, nec deputabo te inter Chriſtianos, niſi in eccleſia Chriſti te videro. Ille autem irridebat eum dicens: Ergò ne parietes faciunt Chriſtianos? Et hoc ſæpe dicebat iam ſe eſſe Chriſtianum, & Simplicianus illud ſæpe reſpondebat, & ſæpe ab illo parietum irriſio repetebatur. Amicos enim ſuos verebatur offendere ſuperbos dæmonicolas, quorum ex culmine Babylonicæ dignitatis, quaſi ex cedris Libani, quas nondum contriuerat dominus, grauiter ruituras in ſe inimicitias arbitrabatur. Sed poſteaquam legendo & inhiando auxit† firmitatem, timuitque negari à Chriſto coram angelis ſanctis, ſi eum timeret coram hominibus confiteri, reúſque ſibi magni criminis apparuit, erubeſcendo de ſacramentis humilitatis verbi tui, & non erubeſcendo de ſacris ſacrilegis† ſuperborum dæmoniorum, quæ imitator ſuperbus acceperat: depuduit vanitati & erubuit veritati, ſubitóque & inopinatus ait Simpliciano, vt ipſe narrabat: Eamus in eccleſiam, Chriſtianus volo fieri. At ille non capiens ſe lætitia perrexit cum eo. Vbi autem imbutus eſt primis inſtructionum ſacramentis, non multo pòſt etiam nomen dedit, vt per baptiſmum regeneraretur, mirante Roma, gaudente eccleſia. Superbi videbant & iraſcebantur, dentibus ſuis ſtridebant & tabeſcebant: ſeruo autem tuo dominus deus erat ſpes eius, & non reſpiciebat in vanitates & inſanias mendaces. Denique vt ventum eſt ad horam profitendæ fidei: quæ verbis certis conceptis retentiſq; memoriter de loco eminentiore in conſpectu populi fidelis Romæ reddi ſolet ab eis, qui acceſſuri ſunt ad gratiam tuam, oblatum eſſe dicebat Victorino à presbyteris, vt ſecretius redderet, ſicut nonnullis qui verecundia trepidaturi videbantur, offerri moſ erat: illum autem maluiſſe ſalutem ſuam in conſpectu ſanctæ multitudinis profiteri. Non enim erat ſalus, quam docebat in rhetorica, & tamen eam publice profeſſus erat. Quanto minus ergo vereri debuit manſuetũ gregem tuum pronuncians verbum tuum, qui non verebatur in verbis ſuis turbas inſanorum? Itaque vbi aſcẽdit vt redderet, omnes ſibimet inuicem quiſque vt eum nouerat, inſtrepuerunt nomẽ eius ſtrepitu congratulationis. Quis autem ibi non eum nouerat? Et ſonuit preſſo ſonitu per ora cunctorum collætantium: Victorinus, Victorinus. Cito ſonuerũt exultatione, quia videbant eum, & cito ſiluerunt intentione, vt audirent eum. Pronunciauit ille fidem veracem præclara fiducia, & volebant eum omnes rapere intro in cor ſuum, & rapiebant amando & gaudendo. Hæ rapientiũ manus erant.

Pſal.28. †hauſit. Matth.10. †ſacrilegiis. B C

Quod deus & angelimagis gaudent in peccatorum cõuerſione. Cap.III. Luc.15.

DEus bone quid agitur in homine, vt plus gaudeat de ſalute deſperatæ animæ, & de maiore periculo liberatæ, quàm ſi ſpes ei ſemper affuiſſet, aut periculum minus fuiſſet? Etenim tu quoque mi ſericors pater, plus gaudes de vno pœnitente, quàm de nonagintanouem iuſtis, quibus non eſt opus pœnitentia. Et nos cum magna iucunditate audimus cum audimus, quàm exultantis paſtoris humeris reportetur ouis quæ erraturat: & drachma referatur in theſauros tuos collætantibus vicinis mulieri quæ inuenit: & lachrymas excutit gaudium ſolẽnitatis domus tuę, cum legitur in domo tua de minore filio, quoniam mortuus erat & reuixit, perierat & inuentus eſt. Gaudes quippe in nobis & in angelis tuis ſancta charitate ſanctis. Nã tu ſemper idem, qui ea quæ non ſemper nec eodẽ modo ſunt, eodem modo ſemper noſti omnia. Quid ergo agitur in anima, cum ampliùs delectatur inuentis aut redditis rebus, quas diligit, quàm ſi eas ſemper habuiſſet? Conteſtantur enim & cætera, & plena ſunt omnia teſtimoniis clamantibus, ita eſt. Triumphat victor Imperator, & non viciſſet niſi pugnauiſſet. Et quanto maius periculum fuit in prælio, tanto maius gaudium eſt in triumpho. Iactat tempeſtas nauigãtes, minaturq; naufragium, omnes futura morte palleſcunt. Trãquillatur cœlum & mare, & exultant nimis, quoniam timuerunt nimis. Aeger eſt charus, & vena eius malum renunciat: omnes qui eum ſaluum cupiunt, ægrotant ſimul animo. Fit ei recte, & nondum ambulat priſtinis viribᵒ, & fit iam tale gaudium, quale non fuit cum antea ſaluus & fortis ambularet. Easq; ipſas voluptates humanæ vitæ etiam non inopinatis & præter voluntatem irruentibus, ſed inſtitutis & voluntariis moleſtiis homines acquirunt. Edendi & bibendi voluptas nulla eſt, niſi præcedat eſuriendi & ſitiendi moleſtia. Et ebrioſi quædam falſiuſcula comedunt, quo fiat moleſtus ardor, quem dum extinguit potatio, fit delectatio. Et inſtitutum eſt, vt iam pactæ ſponſæ non tradãtur ſtatim, ne vilem habeat maritus datam, quam non ſuſpirauerit ſponſus dilatam. Hoc in turpi & execranda lætitia, hoc in ea quæ conceſſa & licita eſt, hoc in ipſa ſynceriſſima honeſtate amicitiæ, hoc in eo, qui mortuus erat & reuixit, perierat & inuentus eſt. Vbiq; maius gaudium, moleſtia maior præcedit. Quid eſt hoc domine deus meus, cum tu æternum tibi tuipſe ſis gaudium, & quædam de te circa te ſemper gaudeãt? Quid eſt quod hæc rerum pars alternat defectu & profectu, offenſionibus & conciliationibus? An is eſt modus earum, & tantum dediſti eis, cum à ſummis cœlorum vſque ad ima terrarum, ab initio vſque in finem ſeculorum, ab angelo vſque ad vermiculum, à motu primo vſq; ad extremum, omnia genera bonorum, & omnia iuſta opera tua ſuis quæq; ſedibus locares, & ſuis quęq; temporibus ageres? Hei mihi quàm excelſus es in excelſis, & quàm profundus es in profundis, & nuſquam recedis, & vix redimus ad te.

E 27.quæſt.2. c.inſtitutũ. 4.ſen.diſt. 27.cap.de nuptialibus. Luc.15. 1.Cor.1. 1.Cor.15.

Quare plus lætandum ſit in magni peccatoris cõuerſione. Cap.IIII.

F

AGe domine & fac, excita & reuoca nos, accende & rape, flagra, dulceſce, iam amemᵒ & curramus. Nonne multi ex profundiore tartaro cæcitatis, quàm Victorinus redeunt ad te, & accedunt & illuminantur recipientes lumen? Quod ſi qui recipiunt, accipiunt à te poteſtatem vt filij tui fiant. Sed ſi minus noti ſint populis, minus de illis gaudent, etiam qui nouerunt eos. Quando enim cum multis gaudetur, & in ſingulis vberius eſt gaudium, quia feruere faciunt ſe & inflãmãtur ex alterutro. Deinde quod multis noti, multis ſunt authoritati ad ſalutem, & multis præeunt ſecuturis, ideoq; multũ de illis & qui eos præceſſerunt lætantur, quia non de ſolis lætantur. Abſit enim vt in tabernaculo tuo prę pauperibus accipiantur perſonę diuitum, aut præ ignobilibus nobiles, quando potius infirma mundi elegiſti, vt confunderes fortia, & ignobilia huius mundi elegiſti & contemptibilia, & ea quæ non ſunt tanquam quæ ſunt, vt ea quæ ſunt euacuares. Et tamen idemipſe minimus Apoſtolorum tuorum, per cuius linguam tu iſta verba ſonuiſti, cum Paulus Procõſul per eius militiam debellata ſuperbia, ſub leni iugo Chriſti tui miſſus eſſet, regis magni prouincialis

G uincialis effectus, ipse quoque ex priore Saulo Paulus vocari amauit, ob tam magnæ insigne victoriæ. Plus enim hostis vincitur in eo quem plus tenet, & de quo plures tenet. Plus autem superbos tenet nomine nobilitatis, & de his plures nomine authoritatis. Quanto igitur gratius cogitabatur Victorini pectus, quod tanquam inexpugnabile receptaculum diabolus obtinuerat Victorini lingua, quo telo grandi & acuto multos peremerat, abundantius exultare oportuit filios tuos, quia rex noster alligauit fortem, & videbāt
Matth.12. vasa eius erepta mundari & aptari in honorem tuum, & fieri vtilia domino ad omne opus bonum.

Quæ remorabantur cũ à cõuersiõe. Cap.V. Lex Iuliani à scholis arcet Christianos.

SEd vbi mihi homo tuus Simplicianus de Victorino ista narrauit, exarsi ad imitandum. Ad hoc enim & ille narrauerat. Posteaquam vero & illud addidit, quòd imperatoris Iuliani temporibus lege data prohibiti sunt Christiani docere literaturam & oratoriam, quam legẽ ille amplexus, loquacẽ schola deserere maluit, quàm verbum tuum, quo linguas infantium facis disertas, non mihi fortior quàm
Sap.10. fœlicior visus est, quia inuenit occasionem vacandi
H tibi. Cui rei ego suspirabam ligatus, non ferro alieno, sed mea ferrea voluntate. Velle meum tenebat inimicus, & inde mihi catenam fecerat & constrinxerat me. Quippe ex voluntate peruersa facta est libido, & dum seruitur libidini, facta est consuetudo, & dum consuetudini non resistitur, facta est necessitas. Quibus quasi ansulis quibusdam sibimet innexis, vnde catenam appellauit, tenebat me obstrictum dura seruitus. Voluntas autem noua, quæ mihi esse cœperat, vt te gratis colerem, fruique te vellem deus sola certa iocunditas, nondum erat idonea ad superandam priorem vetustate roboratam. Ita duæ voluntates meæ, vna vetus, alia noua, illa carnalis, illa spiritalis confligebant inter se, atque discordando dissipabant animam meam. Sic intelligebam meo ipso experimento, id quod legeram, quomodo caro
Galat.5. concupiscere aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem. Ego quidem in vtroque, sed magis ego in eo quod in me approbabam, quàm in eo quod in me improbabam. Ibi enim magis iam non ego, quia ex magna parte id patiebar inuitus, quàm faciebam volens.
I Sed tamen consuetudo aduersus me pugnatior ex me facta erat, quoniam volens quò nollem peruenieram. Et quis iure contradiceret, cum peccantem iusta pœna sequeretur? Et non erat iam vlla excusatio, qua videri mihi solebam, propterea nondum me contempto seculo seruire tibi, quia incerta mihi esset perceptio veritatis. Iam enim & ipsa certa erat, ego autem adhuc terra obligatus, militare tibi recusabam, & impedimentis omnibus sic timebam expediri, quemadmodum impediri timendum est. Ita sarcina seculi velut somno assolet dulciter premebar, & cogitationes quibus meditabar in te, similes erant conatibus expergisci volentium, qui tamen superati soporis altitudine remerguntur. Et sicut nemo est qui dormire semper velit, omniũque sano iudicio vigilare præstat: differt tamen plerunque homo somnum excutere, cum grauis torpor in membris est, eũmque iam displicentem carpit libentius, quanuis surgendi tempus aduenerit: ita certum habebam esse melius tuæ charitati me dedere, quàm meæ cupiditati cedere. Sed illud placebat & vincebat, hoc libebat & vinciebat.
Non enim erat quod tibi responderem dicenti mihi:
Ephe.5. Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illumina-

K bit te Christus: & vndique ostendenti verã te dicere, non erat omnino, quod responderem veritate conuictus, nisi tantum verba lenta & somnolenta: Modo, ecce modo, sine paululum. Sed modo & modo non habebant modum, & sine paululum, in longum ibat. Frustra condelectabar legi tuæ secundum interiorem
Rom.7. hominem, cum lex alia in membris meis repugnaret legi mentis meæ, & captiuum me duceret in lege peccati, quæ in membris meis erat. Lex enim peccati est violentia consuetudinis, qua trahitur & tenetur etiam inuitus animus, eo merito, quo in eam volens illabitur. Miserum ergo me quis liberaret de corpore mortis huius, nisi gratia tua per Iesum Christum dominum nostrum?

Potitianus narrat Antonij vitam. Cap.VI.

ETde vinculo quidem desyderij concubitus, quo arctissime tenebar, & secularium negociorum seruitute, quemadmodum me exemeris narrabo, & confitebor nomini tuo domine adiutor meus & redemptor meus. Agebam solita crescente anxietudine, & quotidie suspirabam tibi: Frequentabam Ecclesiam tuam quantum vacabat ab eis negociis, sub quorum pondere gemebam. Mecum erat Alipius ociosus L
ab opere iurisperitorum post assessionem tertiam, expectans quibus iterum consilia venderet, sicut ego vendebam dicendi facultatem, si qua docendo præstari potest. Nebridius autem amicitiæ nostræ cesserat, vt omnium nostrum familiarissimo Verecundo Mediolanensi & ciui & grammatico subdoceret, vehementer desyderanti & familiaritatis iure flagitanti, de numero nostro fidele adiutorium, quo indigebat nimis. Nõ itaque Nebridium cupiditas commodorum eò traxit, maiora enim posset si vellet de literis agere, sed officio beneuolentię petitionem nostram contemnere noluit amicus dulcissimus & mitissimus. Agebat autem illud prudentissime, cauens innotescere personis secundum hoc seculum maioribus, deuitans in eis omnem inquietudinem animi, quem volebat habere liberum, & quàm multis posset horis feriatum ad quęrendum aliquid, vel legendum, vel audiendum de sapientia. Quodam igitur die, non recolo causam, qua erat absens Nebridius, cum ecce ad nos domũ venit & ad me & Alipium Potitianus quidã ciuis noster inquantum Afer, præclare in palatio militans, nescio quid à M
nobis volebat. Et consedimus vt colloqueremur, & forte supra mensam lusoriam, quæ ante nos erat, attẽdit codicem, tulit, aperuit, inuenit Apostolum Paulum, inopinate sane: putauerat enim aliquid de libris, quorum professio me conterebat. Tum vero arridens meq; intuens, gratulatorie miratus est, quod eas & solas præ oculis meis literas repente comperisset. Christianus quippe & fidelis erat, & sæpe tibi deo nostro prosternebatur in Ecclesia crebris & diuturnis orationibus. Cui ego cum indicassem illis me scripturis curam maximam impendere, ortus est sermo ipso narrante de Antonio Aegyptio monacho, cuius nomen excel- Anto. monachus.
lenter clarebat apud seruos tuos, nos autem vsq; in illam horam latebat. Quod ille vbi comperit, immoratus est in eo sermone, insinuans tãtum virum ignorãtibus, & admirans eandem nostram ignorantiã. Stupebamus autem audientes tam recenti memoria, & propè nostris temporibus, testatissima mirabilia tua in fide recta & catholica ecclesia. Omnes mirabamur, & nos, quia tam magna erant, & ille, quia inaudita nobis erant. Inde sermo eius deuolutus est ad monasteriorum greges, & mores suaueolentiæ tuæ, & vbera deserta

A deserta eremi, quorũ nos nihil sciebamus. Et erat monasterium Mediolani plenum bonis fratribus extra vrbis mœnia sub Ambrosio nutritore, & non nouerамus. Pertendebat ille & loquebatur adhuç, & nos intenti tacebamus. Vnde incidit vt diceret nescio quando se & tres alios contubernales suos nimirum apud
Treueri. Treueros, cum imperator pomeridiano Circensium spectaculo teneretur, exisse deambulatũ in hortos muris contiguos, atque illic vt forte conbinati spatiabantur, vnum secum seorsum, & alios duos itidem seorsum paritérque digressos: sed illos vagabundos irruisse in quandam casam, vbi habitabant quidam serui tui,
Matth.5. spiritu pauperes, qualium est regnum cœlorum, & inuenisse ibi codicem in quo scripta erat vita Antonij. Quam legere cœpit vnus eorum, & mirari & accendi, & inter legendum meditari arripere talem vitam, & relicta militia seculari seruire tibi. Erat autem ex eis quos dicunt agentes in rebus. Tunc subito repletus amore sancto & sobrio pudore, iratus ita sibi coniecit oculos in amicum, & ait illi: Dic quæso te, omnibus istis laboribus nostris quò ambimus peruenire? Quid quæ-
B rimus? Cuius rei causa militamus? Maiórne esse poterit spes nostra in palatio, quàm vt amici Imperatoris simus? Et ibi quid non fragile, plenúmque periculis? Et per quot pericula peruenitur ad grandius periculum? Et quandiu istud erit? Amicus autem dei si voluero, ecce nunc fio. Dixit hoc, & turbidus parturitione nouę vitæ, reddidit oculos paginis, & legebat, & mutabatur intus vbi tu videbas, & exuebatur mundo mens eius, vt mox apparuit. Nanque dum legit & voluit fluctus cordis sui, infremuit aliquando & discreuit, decreuitque
†iáq; quiet° meliora, Iam iamq; tuus † ait amico suo: Ego iam abrupi me ab illa spe nostra, & deo seruire statui, & hoc ex hora hac, in hoc loco aggredior. Te si piget imitari, noli aduersari. Respondit illi adhærere se socio tantę mercedis tantæq; militiæ. Et ambo iam tui ædificabant turrim sumptu idoneo relinquendi omnia & sequendi te. Tum Potitianus, & qui cũ eo per alias horti partes deambulabãt, quęrentes eos, deuenerunt in eundẽ locũ, & inuenientes admonuerunt vt redirent, quoniã declinasset dies. At illi narrato placito & proposito suo, quoq; modo in eis talis voluntas orta esset atq; firmata, petiuerunt ne sibi molesti essent, si adiungi recusarent. Isti
C autẽ nihilo mutati à pristinis, fleuerũt se tamen vt dicebat atq; illis pie congratulati sunt, & cõmendauerunt se orationibus eorum, & trahentes cor in terra abierũt in palatium, illi autem affigentes cor cœlo, manserunt in casa. Et ambo habebant sponsas. Quæ posteaq̃ hoc audierunt, dicauerunt etiam ipsæ virginitatẽ tibi. Narrabat hæc Potitianus.

Displicuit sibi audito Potitiano. Cap.VII.

TV autem domine inter verba eius retorquebas me ad meipsum auferens me à dorso meo vbi me posueram, dum nollẽ me attendere, & cõstituebas me ante faciem meam, vt viderem quàm turpis essem, quàm distortus & sordidus, maculosus & vlcerosus. Et videbam & horrebam, & quo à me fugerem non erat. Et si conabar à me auertere aspectum, narrabat ille quod narrabat, & tu me rursũ opponebas mihi, & impinguebas me in oculos meos, vt inuenirem iniquitatẽ meã & odissem. Noueram eã, sed dissimulabam, & conniuebam † & obliuiscebar. Tunc ve-
† cohibebã. ro, quãto ardentius amabam illos de quibus audiebam salubres affectus, quod se totos sibi sanandos dederant, tanto execrabilius me comparatum eis oderam. Quo-
Supra lib.3. cap.4. niam multi mei anni mecum effluxerant, forte duo-

D decim anni, ex quo ab vndeuicesimo anno ætatis meæ, lecto Ciceronis Hortensio, excitatus eram studio sapientię, & differebã contempta fœlicitate terrena ad eam inuestigandam vacare, cuius non inuentio, sed vel sola inquisitio iam præponenda erat, etiam inuentis thesauris regnisque gentium, & ad nutum circumfluentibus corporis voluptatibus. At ego adolescens miser valde, miser in exordio ipsius adolescentiæ etiam petieram à te castitatem, & dixeram: Da mihi castitatem & continentiam, sed noli modo. Timebam enim ne me cito exaudires, & cito sanares à morbo concupiscentiæ, quam malebam expleri quàm extingui. Et ieram per vias prauas superstitione sacrilega, non quidem certus in ea, sed quasi præponens eam certis, quæ non pie quærebam, sed inimice oppugnabam. Et putaueram me propterea differre de die in diem cõtempta spe seculi te solum sequi, quia non mihi apparebat certum aliquid, quò dirigerem cursum meum. Et venerat dies quo nudarer mihi, & increparet me conscientia mea: Vbi es lingua? Nempe tu dicebas propter incertum verum nolle te abiicere sarcinam vanitatis. Ecce iam certum est, & illa te adhuc premit, humerisque liberioribus pennas recipiunt, qui neque in quærendo ita E
attriti sunt, nec decennio & amplius ista meditati. Ita rodebar intus, & confundebar pudore horribili vehementer, cũ Potitianus talia loqueretur. Terminato autem sermone & causa qua venerat, abiit ille. Et ego ad me, quæ non in me dixi? Quibus sententiarum verberibus non flagellaui animã meam, vt sequeretur me conantem post te ire? Et renitebatur, recusabat, & non se excusabat. Consumpta erant & conuicta argumenta omnia, remanserat muta trepidatio, & quasi mortem reformidabat restringi à fluxu cõsuetudinis quo tabescebat in mortem.

In horto cũ fecerit. Ca. VIII.

TVm in illa grandi rixa interioris domus meæ, quam fortiter excitaueram cum anima mea in cubiculo nostro corde meo, tã vultu quàm mente turbatus, inuado Alipium & exclamo: Quid patimur? Quid est hoc, quod † audisti? Surgunt indocti & cœlum rapiunt, & nos cũ doctrinis nostris sine cor- † hoc: quid.
de, ecce vbi volutamur in carne & sanguine? An quia præcesserunt, pudet sequi, & non pudet nec saltem se-
F qui? Dixi, nescio quæ talia, & abripuit me ab illo æstus meus, cum taceret attonitus intuens me. Neque enim solita sonabam, plúsque alloquebantur animum meum frons, genæ, oculi, color, modus vocis, quàm verba quæ promebam. Hortulus quidam erat hospitij nostri, quo nos vtebamur sicut tota domo. Nam hospes ibi non habitabat dominus domus. Illuc me abstulerat tumultus pectoris, vbi nemo impediret ardentem litem quam mecum aggressus eram, donec exiret quà tu sciebas. Ego autem non sciebam, sed tantum insaniebam salubriter, & moriebar vitaliter, gnarus quid mali essem, & ignarus quid boni post paululum futurus essem. Abscessi ergo in hortum, & Alipius pedem post pedem. Neque enim secretum meum non erat, vbi ille aderat. Aut quando me sic affectum desereret? Sedimus quantum potuimus remoti ab ædibus: Ego fremebam spiritu indignans turbulentissima indignatione, quod non irem in placitum & pactum tecum deus meus, in quod eundum esse omnia ossa mea clamabant, & in cœlũ tollebant laudibus, & non illuc ibatur nauibus, aut quadrigis aut pedibus, quãtum saltẽ de domo in eum locũ ieram vbi sedebamus. Nam non solum ire, verumetiam peruenire illuc, nihil erat aliud

G quàm velle ire, sed velle fortiter & integre, non semi-
sauciam hac atq; hac versare & iactare voluntatē, par-
tem assurgentē cum alia parte cadente luctantē. Deni
que tam multa faciebā corpore in ipsis cunctationis ę-
stibus, quæ aliquando volunt homines & non valent, si
aut ipsa membra non habeant, aut ea vel colligata vin
culis, vel resoluta languore, vel quoquo modo impedi-
ta sint. *Si vulsi capillū, si percussi frontem, si cōfertis di*
gitis amplexatus sum genu, quia volui feci. Potui autē
velle & non facere, si mobilitas membrorum non ob-
sequeretur. Tam multa ergo feci, vbi nō hoc erat vel-
le quod posse: & non faciebā, quod & incomparabili af
fectu amplius mihi placebat, & mox vt vellem possem,
quia mox vt vellē vtiq; vellē. Ibi enim facultas ea quæ
voluntas, & ipsum velle iam facere erat, & tamen non
fiebat: faciliusq; obtemperabat corpus tenuissimæ volū
tati animæ, vt ad nutum membra mouerentur, quàm
ipsa sibi anima ad voluntatē suam magnā in sola vo-
luntate perficiendam.

Animus quare ad bonū tardus. Cap. IX.

VNde hoc monstrū? & quare istud? Luceat mi-
sericordia tua, & interrogem si forte mihi re-
spondere possint latebræ pœnarum hominum,
H & tenebrosissimæ contritiones filiorum Adam. Vnde
hoc monstrum, & quare istud? Imperat animus cor-
pori, & paretur statim, imperat animus sibi & resisti-
tur. Imperat animus vt moueatur manus, & tanta est
facilitas, vt vix à seruitio discernatur imperium: Et a-
nimus animus est, manus autem corpus est. Imperat a-
nimus vt velit animus, nec alter est, nec facit tamen.
Vnde hoc monstrū, & quare istud? Imperat (inquam) vt
velit, qui non imperaret nisi vellet, & non fit quod im-
perat. *Sed non ex toto vult, non ergo ex toto imperat.*
Nam intantum imperat, inquantū vult, & intantū nō
fit quod imperat, inquantum non vult. Quoniā volun
tas imperat vt sit voluntas, nec alia sed ipsa. Non vtiq;
plena imperat, ideo non est quod imperat. Nam si ple-
na esset, nec imperaret vt esset, quia iam esset. Non igi-
tur monstrum partim velle, partim nolle, sed ęgritudo
animi est, quia non *totus assurgit veritate* subleuatus,
consuetudine prægrauatus. Et ideo sunt duæ voluntates, quia vna earum tota nō est, & hoc adest alteri quod deest alteri.

Varia hoīs voluntas. Cap. X.

I PEreant à facie tua deus, sicuti pereunt vaniloqui
& mentis seductores, qui cum duas voluntates in
deliberando animaduerterint, duas naturas duarum mentiū esse asseuerant, vnam bonā, alteram malā.
Ipsi vero mali sunt, cum ista mala sentiunt, & idem ipsi
boni erūt si vera senserint, verisq; cōsenserint, vt dicat
eis Apostolus tuus: Fuistis aliquando tenebrę, nunc au-
tem lux in domino. Illi enim dum volunt esse lux, non
in domino, sed in seipsis, putando animę naturam hoc
esse quod deus est, ita facti sunt densiores tenebrę: quo-
niam longius à te recesserunt horrēda arrogantia, à te
vero lumine illuminante omnem hominem venientē
in hunc mundum. Attendite quid dicatis, & erubesci-
te, & accedite ad eum & illuminamini, & vultus vestri
non erubescent. Ego cum deliberabam vt iam seruirē
domino deo meo, sicut diu disposueram, ego eram
qui volebam, ego qui nolebam, ego ego eram. Nec ple-
ne volebam, nec plene nolebam. Ideo mecum conten-
debam, & dissipabar à meipso. Et ipsa dissipatio me
inuito quidem fiebat, nec tamen ostendebat naturam
mentis alienę, sed pœnā meam †. Et ideo non iam ego
operabar illam, sed quod habitabat in me peccatum
de supplicio liberioris peccati, quia eram filius Adam.

Ephe. 5.

Ioan. 1. Psal. 33.

† meæ. Roma. 7.

Nam si tot sunt contrariæ naturæ, quot voluntates sibi K
resistunt: non iam duę, sed plures erūt. *Si deliberet quis*
quam vtrum ad cōuenticulum eorū pergat, an ad thea
trum: clamant isti, Ecce duæ naturæ, vna bona hac ad
conuenticulum ducit, altera mala illac ad theatrū re-
ducit. Nam vnde ista cunctatio sibimet aduersantium
voluntatum? Ego autem dico ambas malas, & quæ ad
illos ducit, & quæ ad theatrum reducit. Sed non credūt
nisi bonam esse qua itur ad eos. Quid si ergo quisquam
nostrum deliberet, & secum altercantibus duabus vo-
luntatibus fluctuet, vtrum ad theatrum pergat, an ad
Ecclesiam nostrā, nonne & isti quid respondeant flu-
ctuabunt? Aut enim fatebuntur quod nolunt, bona vo-
luntate pergi in Ecclesiam nostram, sicut in eam per-
gunt qui sacramentis eius, imbuti sunt atq; detinentur:
aut duas malas naturas, & duas malas mentes in vno
homine confligere putabunt, & non erit verum quod
solent dicere, vnam bonā & alteram malam, aut cōu-
ertentur ad verum & non negabunt, cum quisq; deli-
berat animam vnam diuersis voluntatibus æstuare. Iā
ergo non dicant, cum duas voluntates in homine vno
aduersari sibi sentiunt, duas contrarias mentes de dua- L
bus contrariis substantiis, & de duobus contrariis prin
cipiis contendere: vnam bonam, alteram malā. Nam
tu deus verax improbas eos, & redarguis atque conu-
incis eos, sicut in vtraq; mala voluntate, cum quisque
deliberat vtrum hominem veneno interimat an ferro:
vtrum fundum alienum illum, an illum inuadat, quā-
do vtrūque non potest: vtrum emat voluptatem luxu-
ria, an pecuniam seruet auaritia: vtrum ad circum per-
gat, an ad theatrum, si vno die vtrunq; exhibeatur: ad-
do *etiam tertiū, an ad furtum de domo aliena* si subest
occasio: addo & quartum, an ad cōmittendum adulte-
rium, si & inde simul facultas aperitur, si omnia concur
rant in vnum articulum temporis, pariterq; capiantur
omnia quæ simul agi nequeunt. Discerpunt enim ani-
mum sibimet aduersantibus quatuor voluntatibus, vel
etiam pluribus in tanta copia rerum quæ appetuntur,
nec tamen tantam multitudinem diuersarum substan
tiarum solent dicere: ita & in bonis volūtatibus. Nam
quæro ab eis, vtrum bonū sit delectari lectione Apo-
stoli, & vtrū bonum sit delectari psalmo sobrio, & vtrū M
bonum sit Euangelium disserere: Respondebunt ad sin
gula: Bonum. Quid si ergo pariter delectent omnia si-
mulq; vno tempore? Nonne diuersæ voluntates disten
dunt cor hominis cum deliberatur quid potissimū arri
piamus? Et omnes bonæ sunt, & certant secum donec
eligatur vnū quo feratur tota voluntas vna, quę in plu
res diuidebatur. Ita etiā cum æternitas delectat supe-
rius, & temporalis boni voluptas retentat inferius, ea-
dem anima est nō tota voluntate illud aut hoc volens,
& ideo discerpitur graui mœstia, dum illud veritate
præponit, hoc familiaritate non ponit.

Lucta spiritus & carnis in August. Cap. XI.

SIc ægrotabam & excruciabar accusans memetip-
sum solito acerbius nimis, ac voluens & versans
me in vinculo meo, donec abrumperetur totū quo
iam exiguo tenebar, sed tenebar tamen: & instabas tu
in occultis meis domine seuera misericordia, flagella
ingeminans timoris & pudoris, ne rursus cessarem, &
non abrumperetur idipsum exiguū & tenue quod re-
manserat, & reualesceret iterum, & me robustius alli-
garet. Dicebam enim apud me intus: Ecce modo fiat,
modo fiat. Et cū verbo iam ibam in placitum, iam pe-
nè faciebā & non faciebā: nec relabebar tamen in pri-
stina, sed de proximo stabā & respirabā, & itē conabar
& pau-

A & paulominus ibi eram, & paulominus iam iamq; at-
tingebam & tenebam, & non ibi erā nec attingebam
nec tenebam, hęsitans mori morti, & vitæ viuere, plúsq;
que in me valebat deterius inolitum quàm melius in-
solitum, punctumq; ipsum temporis quo aliud futurus
eram, quanto propius admouebatur, tanto ampliorem
incutiebat horrorem, sed non recutiebat retro, nec auer
tebat, sed suspendebat. Retinebant me nugæ nugarum,
& vanitates vanitatum antiquæ amicæ meæ, & succu-
tiebant vestem meā carneam & submurmurabant: Di
mittís ne nos? Et à momēto isto non erimus tecum vl-
tra in ęternum, & à momento isto non tibi licebit hoc
& illud vltra inæternū? Et quæ suggerebāt in eo quod
dixi hoc & illud, quæ suggerebant deus meus, auertat
ab anima serui tui misericordia tua: Quas sordes sug-
gerebant, quæ dedecora? Et audiebam eas iam longe
minus quàm dimidius, non tanquam libere contra di-
centes eundo in obuiam, sed veluti à dorso mussitantes
& discedentem quasi furtim vellicantes vt respicerem,
retardabant tamen me cunctantem abripere atque ex-
cutere ab eis & trāsilire quò vocabar, cum diceret mi-
B hi consuetudo violenta: Putás ne sine istis poteris? Sed
iam tepidissime hoc dicebat. Aperiebatur enim ab ea
parte qua intenderem faciem, & quò transire trepida-
bam, casta dignitas continentię, serena & non dissolu-
te hilaris, honeste blandiens vt venirem neque dubita-
rem, & extendens ad me suscipiendum & amplectēn-
dum pias manus plenas gregibus bonorū exemplorū.
Ibi tot pueri & puellę, ibi iuuentus multa & omnis æ-
tas, & graues viduæ, & virgines anus, & in omnibus ip
sa continentia nequaquam sterilis, sed fœcunda mater
filiorū gaudiorum de marito te domine. Et irridebat
me irrisione exhortatoria, quasi diceret: Tu non pote-
ris quod isti & istę? An vero isti & istę in semetipsis pos
sunt, ac non in domino deo suo? Dominus deus eorum
me dedit eis. Quid in te stas & non stas? Proiice te in
eum, noli metuere, non se subtrahet vt cadas. Proiice te
† sanabit. securus, excipiet te & saluabit † te. Et erubescebā nimis
quia illarum nugarum murmur adhuc audiebā, & cun
ctabundus pendebam. Et rursus illa, quasi diceret: Ob-
surdesce aduersus immūda illa membra tua super ter-
ram, vt mortificentur. Narrant tibi delectationes, sed
Col. 3. Psal. 118. non sicut lex domini dei tui. Ista controuersia in corde
C meo, nō nisi de meipso aduersus meipsum. At Alipius
affixus lateri meo, inusitati motus mei exitum tacitus
operiebatur.

Vocis admoniti quomodo totus cōuersus. Cap. XII.

VBi vero à fundo arcano alta consyderatio con
traxit & congessit totam miseriam meam in
conspectum cordis mei, oborta est procella in-
gens, ferens ingentem imbrem lachrymarum. Et vt to
tum effunderem cum vocibus suis, surrexi ab Alipio.
Solitudo mihi ad negocium flendi aptior suggerebā-
tur. Et secessi remotius quàm vt posset mihi onerosa es
se etiam eius præsentia. Sic tunc eram, & ille sensit ne-
scio quid. Aliquid enim puto dixeram, in quo appa-
rebat sonus vocis meæ iam fletu grauidus, & sic surre-
xeram. Mansit ergo ille vbi sedebamus, nimie stupens.
Ego sub quadam fici arbore strauí me, nescio quomo-
do, & dimisi habenas lachrymis, & proruperunt flu-
mina oculorum meorum, acceptabile sacrificium tu-
um. Et non quidem his verbis, sed in hac sentētia mul
Psal. 6. Psal. 78. ta dixi tibi: Et tu domine vsquequo? Vsquequo domine
irasceris in finem? Ne memor fueris iniquitatum no-
strarum antiquarum. Sentiebam enim me ab eis tene-
ri, & iactabam voces miserabiles: Quandiu, quandiu,

cras & cras? Quare non modo, quare non hac hora fi- D
nis turpitudinis meæ? Dicebam hæc & flebam amaris
sima contritione cordis mei. Et ecce audio vocem de
vicina domo cum cantu dicentis & crebro repetentis
quasi pueri an puellæ, nescio: Tolle lege, tolle lege. Sta-
timque mutato vultu intentissimus cogitare cœpi, vtrū
nam solerent pueri in aliquo genere ludendi cantare
tale aliquid, nec occurrebat omnino audiuisse me vs-
piam. Repressóque impetu lachrymarum surrexi, ni-
hil aliud interpretans diuinitus mihi iuberi, nisi vt a-
perirem codicem & legerem quod primum caput in-
uenissem. Audieram enim de Antonio, quod ex Eu-
angelica lectione, cui forte superuenerat admonitus Matth. 19.
fuerit tanquā sibi diceretur quod legebatur: Vade ven
de omnia quæ habes & da pauperibus, & habebis the-
saurum in cœlis, & veni sequere me. & tali oraculo cō-
festim ad te esse cōuersum. Itaq; concitus redij ad eum
locum, vbi sedebat Alipius: Ibi enim posueram codicē
Apostoli cum inde surrexeram. Arripui, aperui, & legi
in silentio capitulum, quo primum coniecti sunt oculi
mei. Non in comessationibus & ebrietatibus, non in cu Roma. 13.
bilibus & impudicitiis, non in contentione & æmula- E
tione, sed induite dominum Iesum Christum, & carnis
prouidentiam ne feceritis in concupiscentiis. Nec vl-
tra volui legere, nec opus erat. Statim quippe cum fine
huiusce sentētię quasi luce securitatis infusa cordi meo,
omnes dubitationis tenebræ diffugerunt. Tum interie
cto aut digito, aut nescio quo alio signo, codicem clau-
si, & tranquillo iam vultu indicaui Alipio. At ille quid
in se ageretur quod ego nesciebam, sic indicauit: Petit
videre quid legissem, Ostendi, & attendit etiam vl-
tra quàm ego legeram, & ignorabam quid sequeretur.
Sequebatur vero, Infirmum autem in fide assumite. Roma. 14.
Quod ille ad se retulit, mihiq; aperuit. Sed tali admo-
nitione firmatus est, placitoq; ac proposito bono & con
gruentissimo suis moribus quibus à me in melius iam
olim valde longéque distabat, sine vlla turbulenta cun
ctatione coniunctus est. Inde ad matrem ingredimur,
indicamus, gaudet, narramus quemadmodum gestum
sit, exultat & triumphat, & benedicit tibi qui potens es
vltra quàm petimus aut intelligimus facere, quia tan- Ephe. 3.
to amplius sibi à te concessum de me videbat, quàm pe
tere solebat miserabilibus eius flebilibúsque gemitibus. F
Conuertisti enim ita me ad te, vt nec vxorem quære-
rem, nec aliquam spem seculi huius, stans in ea regula
fidei, in qua me ante tot annos ei reuelaueras. Et cōuer Supra lib. 5. cap. 11.
tisti luctum eius in gaudium multo vberius quàm vo- Psal. 29.
luerat, & multo charius atq; castius quàm de nepotibus
carnis meæ requirebat.

DIVI AVRELII AVGVstini Confessionū Liber Nonus.

DOMINE ego seruus tuus, ego Psal. 115.
seruus tuus, & filius ancillæ tuę: Laudat dei bonitatē agnoscēs suā miseriam. Cap. I.
Dirupisti vincula mea, tibi sa-
crificabo hostiam laudis. Lau-
det te cor meū & lingua mea, & Psal. 82.
omnia ossa mea dicant: Domi- Psal. 34.
ne quis similis tibi? Dicant, & re
sponde mihi, & dic animę meæ,
salus tua ergo sum. Quis igitur ego, & qualis ego?
Quid nō mali ego, An facta mea: aut si nō facta, dicta
mea: aut si nō dicta, volūtas mea fuit? Tu autē domine
bonus & misericors, & dextera tua respiciēs, pfunditatē

G mortis meæ,& à fundo cordis mei exhauriēs abyssum corruptionis.Et hoc erat totum nolle quod volebas, & velle quod nolebas.Sed vbi erat tam annoso tempore, & de quo imo altoq; secreto euocatū est in momēto liberum arbitrium meum, quo subderem ceruicē leni iugo tuo,& humeros leui sarcinæ tuæ,Christe Iesu, adiutor meus & redemptor meus? Quàm suaue mihi subito factum est carere suauitatibus nugarū,& quas amittere metus fuerat,iam dimittere gaudiū erat. Eiiciebas enim eas à me,vera & tu summa suauitas, eiiciebas & intrabas pro eis omni voluptate dulcior,sed non carni & sanguini:omni luce clarior,sed omni secreto interior,omni honore sublimior,sed nō sublimibus in se. Iā liber erat animus meus à curis mordacibus ambiendi & acquirendi & volutandi atq; scalpendi scabiē libidinum,& garriebā tibi claritati meæ,& diuitiis meis, & saluti meę domino deo meo.

Matth.11.

Deserit Rhetoricæ professionem. Cap.II.

ET placuit mihi in conspectu tuo non tumultuose abripere, sed leniter subtrahere ministerium linguæ meæ nundinis loquacitatis, ne vlterius pueri meditantes, non legem tuam, non pacem tuam, sed insaniās mendaces, & bella forensia mercarentur H ex ore meo arma furori suo. Et opportune iam paucissimi dies supererant ad vindemiales ferias, & statui tolerare illos,vt solenniter abscederem, & redemptus à te iam non redirem venalis. Cōsilium ergo nostrum erat coram te,coram hominibus autem nisi nostris nō erat. Et conuenerat inter nos ne passim cuiquam effunderetur, quanquam tu nobis à conualle plorationis ascendentibus & cantantibus canticum graduū,dederas sagittas acutas, & carbones vastatores aduersus linguā subdolam, velut consulendo contradicentem, & sicut cibum assolet amando consumentem. Sagittaueras tu cor nostrū charitate tua,& gestabamus verba tua transfixa visceribus,& exempla seruorum tuorum, quos de nigris lucidos,& de mortuis viuos feceras, congesta in sinum cogitationis nostræ vrebant & absumebant grauem torporem; ne in ima vergeremus,& accendebant nos valide, vt omnis ex lingua subdola contradictionis flatus inflāmare nos acrius posset, non extinguere. Veruntamen quia propter nomen tuum quod sanctificasti per terras, etiam laudatores vtique haberet, vo-
I tum & propositum nostrū,iactantiæ simile videbatur, non operiri tam proximum feriarum tempus, sed de publica professione, atq; ante oculos omnium sita ante discedere, vt conuersa in factum meū ora cunctorum intuentium, quàm vicinum vindemialium diem præuenire voluerim,multa dicerent quod quasi appetissem magnus videri.Et quo mihi erat istud, vt putaretur & disputaretur de anima mea,& blasphemaretur bonum nostrum? Quinetiam quod ipsa æstate literario labori nimio pulmo meus cedere cœperat,& difficulter trahere suspiria, doloribusq; pectoris testari se saucium, vocémque clariorem productiorémve recusare, primo perturbauerat me, quia magisterij illius sarcinam penè iam necessitate deponere cogebar, aut si curari & cōualescere potuissem, certe intermittere. Sed vbi plena voluntas vacandi & videndi, quoniam tu es dominus oborta mihi est atque firmata, nosti deus meus etiam gaudere cœpi, quod hæc quoque suberat non mendax excusatio, quæ offensionem hominum temperaret, qui propter liberos suos me liberum esse nunquam volebant. Plenus igitur tali gaudio tolerabam illud interuallum temporis, donec decurreret, nescio vtrum vel viginti dies erant,sed tamen fortiter tolerabātur, quia

Psal.83. Psal.119. Roma.14.

recesserat cupiditas, quæ mecū solebat ferre graue negocium,& ego premendus remanseram, nisi patientia succederet. K Peccasse me in hoc quisquam seruorū tuorum fratrum meorum dixerit, quòd iam pleno corde militia tua passus me fuerim,vel vna hora sedere in cathedra mendacij. At ego non contendo. Sed tu domine misericordissime, nónne & hoc peccatū cum cæteris horrēdis & funereis in aqua sancta ignouisti & remisisti mihi?

Verecundus concedit illi rus suum. Cap.III.

MAcerabatur anxietudine Verecundus de isto nostro bono,quòd propter vincula sua quibus tenacissime tenebatur,deseri se nostro cōsortio videbat nondum Christianus coniuge fideli,ea ipsa tamē arctiore præ cæteris compede ab itinere quod aggressi eramus retardabatur. Nec Christianum esse alio modo se velle dicebat,quàm illo quo non poterat, Benigne sanè obtulit,vt quandiu ibi essemus,in rure eius essemus.Retribues illi domine in resurrectione iustorum,quia iam ipsam sortem retribuisti ei. Quanuis enim absentibus nobis cum Romæ iam essemus, corporali ægritudine correptus,& in ea Christianus & fidelis affectus † ex hac vita emigrauit. Ita misertus es, non solum eius,sed etiam nostri, ne cogitantes egregiam erga nos amici humanitatem, nec eū in grege tuo L numerantes,dolore intolerabili cruciaremur. Gratias tibi domine deus noster,tui sumus, indicant hortationes tuæ,fidelis promissor, reddes Verecundo pro rure illo eius Cassiciaco, vbi ab æstu seculi requieuimus in te,amœnitatem sempiterne virentis paradisi tui, quoniam dimisisti ei peccata super terram, in mōte incaseato,monte tuo,monte vberi.Angebatur ergo tunc ipse,Nebridius autem collętabatur.Quanuis enim & ipse nondum Christianus in illam foueam perniciosissimi erroris inciderat,vt veritatis filij tui carnem phantasma crederet,tamen inde emergens sic sibi erat, non dum vllis ecclesię tuę sacramentis imbutus,sed inquisitor ardentissimus veritatis.Quem non multo post cōuersionem nostram & regenerationem per baptismum tuum,ipsum etiam fidelem Catholicum castitate perfecta atque continentia tibi seruientem in Aphrica apud suos,cum tota domus eius per eum Christiana facta esset,carne soluisti, & nunc ille viuit in sinu Abraham. Quicquid illud est quod illo significatur sinu, ibi M Nebridius meus viuit,dulcis amicus meus, tuus autem domine adoptiuus ex liberto filius,ibi viuit. Nam quis alius tali animæ locus? Ibi viuit, vnde me multa interrogabat homuncionem inexpertum.Iam nō ponit aurem ad os meum,sed spiritale os ad fontem tuū:& bibit quantum potest sapientiā pro auiditate sua sine fine fœlix. Nec sic eum arbitror inebriari ex ea,vt obliuiscatur mei,cum tu domine quem potat ille,nostri sis memor. Sic Ergo eramus Verecundū consolantes tristē,salua amicitia de tali cōuersatione nostra, & exhortantes ad fidem gradus sui, vitæ scilicet cōiugalis. Nebridium autē operiētes quando sequeretur, quod de tā proximo poterat,& erat iā iamq; facturus.Cū ecce euoluti sunt dies illi tandem, nā longi & multi videbātur præ amore libertatis ociosæ, ad cantādum de medullis omnibus:Tibi dixit cor meum, quæsiui vultum tuum, vultum tuum domine requiram.

† factus.

Monte incaseato quod habem⁹ mōs coagulatus in psalmis: videtur affectasse figurā παρονομασίας alludens ad nomē ruris Cassiciaci.

Lucæ.16. Psal.26.

Quæ scripserit cū Nebridio, de psalmis ac dolore dentium. Cap.IIII.

ET venit dies in quo etiam actu soluerer à professione rhetorica,vnde iam cogitatu solutus eram. Et factum est. Et eruisti linguam meam, vnde iam erueras cor meum, & benedicebam tibi gaudens, profectus in villam cū meis omnibus.Ibi quid egerim

in literis

A in literis, iam quidem seruientibus tibi,sed adhuc in superbiæ scholam,tanquam in pausatione anhelantibus, testantur libri disputati cum præsentibus, & cum ipso me solo coram te: quæ autem cum absente Nebridio, testantur epistolæ.Et quando mihi sufficiat tempus cōmemorandi omnia magna erga nos beneficia tua in illo tempore,præsertim ad alia maiora properanti. Reuocat enim me recordatio mea, & dulce mihi fit domine cōfiteri tibi,quibus internis me stimulis perdomueris, & quemadmodum me complanaueris humilitatis mōtibus & collibus cogitationum mearum,& tortuosa mea direxeris,& aspera lenieris, quoq; modo ipsum etiam Alipium fratrem cordis mei subegeris nomini vnigeniti tui domini & saluatoris nostri Iesu Christi, quod primo dedignabatur inseri literis nostris. Magis enim eas volebat redolere gymnasiorum cedros, quas iam contriuit dominus, quàm salubres herbas Ecclesiasticas aduersas serpentibus. Quas tibi deus meus voces dedi cum legerem psalmos Dauid,cantica fidelia & sonos pietatis excludentes turgidum spiritum, rudis in germano amore tuo catechumenus in villa,
B cum catechumeno Alipio feriatus, matre adhęrente nobis muliebri habitu, virili fide, anili securitate, materna charitate, Christiana pietate. Quas tibi voces dabam in psalmis illis,& quomodo in te inflammabar ex eis, & accendebar eos recitare si possem toto orbe terrarum aduersus typhum generis humani? Et tamen toto orbe cantatur, & non est qui se abscondat à calore tuo. Quàm vehementi & acri dolore indignabar Manichæis, & miserabar eos rursus, quòd illa sacramenta, illa medicamenta nescirent, & insani essent aduersus antidotum quo sani [esse] potuissent. Vellem vt alicubi iuxta essent,ignorante me,vtrum audirent tunc,& me nesciente quòd ibi essent, intuerentur faciem meā & audirent voces meas, quando legi quartum psalmum,in illo tunc ocio, quid de me fecerit ille psalmus: Cum inuocarem [te,] exaudisti me deus iustitię meæ:in tribulatione dilatasti mihi.Miserere mei domine,& exaudi orationem meam.audirent ignorāte me,vtrum audirent,ne me propter se illa dicere putarēt,quæ inter hæc verba dixerim: quia & reuera nec ea dicerem, nec sic ea dicerem, si me ab eis audiri vi-
C derique sentirem: nec si dicerem sic acciperent, quomodo mecū & mihi coram te de familiari affectu animi mei, inhorrui timendo,ibidémque inferbui sperando & exultando in tua misericordia pater.Et hęc omnia exibant per oculos meos & vocem meam,cum cōuersus ad nos spiritus tuus bonus,ait nobis:Filij hominum quousque graues corde? vt quid diligitis vanitatem & quæritis mendacium? Dilexeram enim vanitatem,& quæsieram mendacium,& tu domine iam magnificaueras sanctum tuum, suscitans eum à mortuis, & collocans ad dexteram tuam, vnde mitteret ex alto promissionē suam paracletum spiritum veritatis: & miserat eum iam, sed ego nesciebā. Miserat eum,quia iam magnificatus erat, resurgens à mortuis, & ascendens in cœlum. Ante autem spiritus nondum erat datus, quia Iesus nondum erat clarificatus. Et clamat Propheta:Quousque graues corde, vt quid diligitis vanitatem,& quæritis mendacium? Et scitote quoniā dominus magnificauit † sanctum suum.Clamat quousque clamat scitote, & ego tandiu nesciens vanitatem dilexi,& mēdacium quæsiui: & ideo audiui & contremui, quoniam talibus dicitur,qualē me fuisse reminiscebar. In phantasmatibus enim quas pro veritate tenueram,

Explicatio psalmi quarti, Cū inuocarem.

Marci.16. Acto.2. Ioan.7. Psal.4.

† deus mirificauit.

vanitas erat & mendacium:& insonui multa grauiter D & fortiter in dolore recordationis meæ. Quæ vtinam audissent, qui adhuc diligunt vanitatem & quęrunt mendacium: forte conturbarentur & euomuissent illud,& exaudires eos cum clamarent ad te: quoniam vera morte carnis mortuus est pro nobis, qui te interpellat pro nobis. Legebam: Irascimini & nolite peccare. & quomodo mouebar deus meus, qui iam didiceram irasci mihi de præteritis, vt de cætero non peccarem? Et merito irasci,quia non alia natura gentis tenebrarum de me peccabat,sicut dicunt qui sibi nō irascuntur, & thesaurizant sibi iram in die iræ & reuelationis iusti iudicij tui. Nec iam bona mea foris erant, nec oculis carneis in isto sole quærebantur. Volentes enim gaudere forinsecus, facile euanescunt, & effunduntur in ea quæ videntur & temporalia sunt, & imagines eorum famelica cogitatione lambunt. Et ô si fatigentur inedia, & dicant: Quis ostendet nobis bona? Et dicamus, & audiant: Signatum est super nos † lumen vultus tui domine. Non enim lumen nos sumus quod illuminat omnem hominem venientem E in hunc mundum: sed illuminamur à te, vt qui fuimus aliquando tenebræ, simus lux in te. O si viderent internum lumen æternum, quod ego quia gustaueram, frendebam, quoniam non eis poteram ostendere, si afferent ad me cor in oculis suis foris à te, & dicerent: Quis ostendet nobis bona? Ibi enim vbi mihi iratus eram, intus in cubili,vbi compunctus eram, vbi sacrificaueram mactans vetustatem meam, & inchoata meditatione renouationis meæ sperans in te, ibi mihi dulcescere cœperas & dederas lætitiā in corde meo.Et exclamabam legens hæc foris, & agnoscēs intus. Nec volebam multiplicari terrenis bonis deuorans tempora, & deuoratus temporalibus, cùm haberem in æterna simplicitate aliud frumentum & vinum & oleum. Et clamabam in consequenti versu clamore alto cordis mei: O in pace, O in idipsum, O quid dixit, Obdormiam & somnum capiam? Quoniam quis resistet nobis, cum fiet sermo qui scriptus est: Absorpta est mors in victoriam? Et tu es idipsum valde,qui non mutaris, & in te requies obliuiscens laborum * omnium: quoniam nullus alius tecum,nec ad alia multa adipiscenda quæ non sunt quod tu, sed tu domine singulariter in spe constituisti me. Legebam F & ardebam, nec inueniebam quid facerem surdis mortuis, ex quibus fueram pestis latrator amarus & cæcus aduersus literas de melle cœli melleas, & de lumīe tuo luminosas, & super inimicis scripturis scripturæ huius tabescebam, quando recordabar omnia dierum illorum feriatorum. Sed nec oblitus sum, nec silebo flagelli tui asperitatem, & misericordiæ tuæ mirabilem celeritatem. Dolore dentium tunc excruciabas me, & cum tantum ingrauesceret, vt non valerem loqui, ascendit in cor meum admonere omnes meos qui aderant, vt deprecarentur te pro me deum salutis omnimodæ,& scripsi hoc in cæra, & dedi eis vt legeretur. Mox vt genua supplici affectu fiximus, fugit dolor ille. Sed quis dolor? aut quomodo fugit? Expaui fateor domine meus, deus meus, nihil enim tale ab ineunte ætate expertus fueram. Et insinuati sunt mihi in profundo nutus tui,& gaudens in fide laudaui nomen tuum, & ea fidēs me securum esse non sinebat de præteritis peccatis meis, quæ mihi per baptismum tuum remissa nondum erant.

Roma.8. Psal.4. Roma.2. Psal.4. † in nobis. Ioan.1. Ephe.5. Psal.4. 1.Co.15. * aliâs, laborem. Psal.4.

G Ambrosium cõsulit quid legendum. Cap.V.

RENunciaui peractis vindemialibus, vt scholasticis suis Mediolanenses venditorem verborum alium prouiderent, quod & tibi ego seruire delegissem, & illi professioni præ difficultate spirandi ac dolore pectoris non sufficerem. Et insinuaui per literas antistiti tuo, viro sancto Ambrosio priſtinos errores meos, & præsens votum meum, vt moneret quid potissimum mihi de libris tuis legendum esset, quo percipiendæ tantæ gratiæ paratior aptiórque fierem. At ille iussit Esaïam prophetam: credo quòd præ cæteris euangelij vocationisque gentium sit prænunciator aptior †. Veruntamen ego primam huius lectionem non intelligens, totúmque talem arbitrans, distuli repetendum exercitatior in dominico eloquio.

†apertior.

Mediolani baptizatur. Cap.VI. Miles dat nomẽ cũ iurat duci suo.

INde vbi tempus aduenit, quo me nomen dare oporteret, relicto rure Mediolanum remeauimus. Placuit & Alipio renasci in te mecum, iam induto humilitate sacramentis tuis congrua, & fortissimo domitore corporis, vsque ad Italicum solum glaciale nudo pede obterendum insolito ausu. Adiunximus etiam nobis puerum Adeodatum ex me natum carnaliter de peccato meo. Tu bene feceras eum. Annorum erat fermè quindecim, & ingenio præueniebat multos graues & doctos viros. Munera tua tibi confiteor domine deus meus, creator omnium, & multum potens reformare nostra deformia, nam ego in illo puero præter delictum nihil habebam. Quod enim enutriebatur à nobis in disciplina tua, tu inspiraueras nobis, nullus alius. Munera tua tibi confiteor. Est liber noster qui inscribitur de magistro. Ipse ibi mecum loquitur. Tu scis illius esse sensa omnia quæ inseruntur ibi ex persona colloquutoris mei, cum esset in annis sedecim. Multa eius alia mirabiliora expertus sum. Horrori mihi erat illud ingenium, & quis præter te talium miraculorum opifex? Cito de terra abstulisti vitã eius, & securior eum recordor, non timẽs quicquam pueritiæ, nec adolescentiæ, nec omnino homini illi. Sociauimus eum coæuum nobis in gratia tua, educandũ in disciplina tua, & baptizati sumus, & fugit à nobis solicitudo vitæ præteritæ. Nec satiabar illis diebus dulcedine mirabili, consyderare altitudinem consilij tui super salutẽ generis humani. Quantum fleui in hymnis & cãticis tuis, suaue sonantis ecclesiæ tuę vocibus commotus acriter. Voces illę influebãt auribus meis, & eliquabatur veritas tua in cor meum, & ex ea æstuabat inde affectus pietatis, & currebant lachrymæ, & bene mihi erat cum eis.

H

1. Retract. cap. 11.

I

Quę Mediolani viderit. Cap. VII.

NOn longe cœperat Mediolanensis ecclesia genus hoc consolationis & exhortationis celebrare, magno studio fratrum concinentium vocibus & cordibus. Nimirum annus erat, aut non multo amplius, cum Iustina Valentiniani regis pueri mater, hominem tuum Ambrosium persequeretur hæresis suæ causa, qua fuerat seducta ab Arrianis. Excubabat pia plebs in ecclesia, mori parata cum episcopo suo, seruo tuo. Ibi mater mea, ancilla tua, solicitudinis & vigiliarum primas partes tenens, orationibus viuebat. Nos adhuc frigidi à calore spiritus tui, excitabamur tamen ciuitate attonita atque turbata. Tunc hymni & psalmi vt canerentur secundum morem Orientalium partium, ne populus mœroris tædio contabesceret, institutum est: & ex illo in hodiernum retentum, multis iam ac penè omnibus gregibus tuis, & per cætera orbis imitãtibus. Tunc memorato antistiti tuo per visum aperuisti, quo loco laterent martyrũ corpora, Protasij & Geruasij, quę per tot annos incorrupta in thesauro secreti tui recondideras, vnde opportune promeres ad coërcendam rabiem fœmineam, sed regiam. Cum enim propalata & effossa digno cum honore transferrentur ad Ambrosianam basilicam, nõ solum quos immundi vexabant spiritus, confessis eisdem dæmonibus sanabantur, verumetiã quidam plures annos cæcus ciuis, ciuitatiq; notissimus, cũ populi tumultuantis lætitię causam quæsisset atq; audisset, exiliuit, eoq; se vt duceret, suum ducem rogauit. Quo perductus, impetrauit admitti, vt sudario tangeret pheretrum preciosę in cõspectu tuo mortis sanctorum tuorum. Quod vbi fecit atque admouit oculis, confestim aperti sunt. Inde fama discurrens, inde laudes tuæ feruentes lucẽtes, inde illius inimicæ animus etsi ad credendi sanitatem nõ applicitus, à persequendi tamen furore compressus est. Gratias tibi deus meus. Vnde & quò eduxisti recordationem meam, vt hæc etiam confiterer tibi quę magna oblitus præterieram? Et tamen tunc cum ita fragraret odor vnguentorum tuorum, nõ currebamus post te, & ideo plus flebam inter cantica hymnorum tuorũ, olim suspirans tibi, & tandem respirans quantum patet aura in domo fœnea.

K Protasius & Geruasius.

De ciuitate dei. lib. 22. cap. 8.

Psal. 115.

Can. 1.

L

QVi habitare facis vnanimes in domo, cõsociasti nobis & Euodiũ iuuenem ex nostro municipio. Qui cũ agens in reb' militaret prior nobis ad te cõuersus est & baptizatus, & relicta militia seculari accinctus est in tua. Simul eramus, simul habitabamus placito sancto, quærebamus quisnam locus nos vtilius haberet, seruientes tibi, pariter remeabamus in Aphricã. Et cũ apud ostia Tyberina essemus, mater defuncta est. Multa prætereo, quia multũ festino. Accipe confessiones meas & gratiarum actiones deus meus, de rebus innumerabilibus etiã in silentio. Sed nõ præteribo quicquid mihi anima parturit de illa famula tua, quę me parturiuit: & carne vt in hanc temporalẽ, & corde vt in ęternã lucem nascerer. Non eius, sed tua dicã dona in ea: neq; enim seipsam fecerat aut educauerat seipsam. Tu creasti eam, nec pater nec mater sciebat qualis ex eis fieret illa. Et erudiuit eam in timore tuo virga Christi tui regimẽ vnici filij tui in domo fideli bono membro ecclesiæ tuę. Nec tãta erga suam disciplinã diligentiam matris prædicabat, quantã famulæ cuiusdam decrepitę, quę patrẽ eius infantem portauerat, sicut dorso grandiuscularum puellarum paruuli portari solẽt. Cuius rei gratia & propter senectã ac mores optimos in domo christiana satis à dominis honorabatur. Vnde etiã curam dominicarũ filiarum cõmissam sibi diligenter gerebat, & erat in eis coërcendis, cũ opus esset sancta seueritate vehemẽs, atq; in docendis sobria prudentia. Nam eas præter illas horas quibus ad mensam parentũ moderatissime alebantur, etiam si exardescerent siti, nec aquam bibere sinebat, præcauens consuetudinẽ malam, & addens verbũ sanum: Modo aquam bibitis, quia in potestate vinum non habetis: cum autẽ ad maritos veneritis, factę domi næ apothecarum & cellariorũ, aqua sordebit, sed mos potandi præualebit. Hac ratione pręcipiendi & authoritate imperandi frenabat auiditatem tenerioris ætatis, & ipsam puellarum sitim formabat ad honestũ modum, vt iam nec liberet quod non deceret. Et surrepserat tamẽ sicut mihi filio famula tua narrabat, surrepserat ei vinolentia. Nam cum de more tanquã puella sobria iuberetur à parentibus de cuppa vinũ depromere, submisso

Euodij conuersio. Cap. VIII. Psal. 67.

Monicę mors.

M

Etiam aquę potẽ interdictus.

A submisso poculo qua de super patet, priusquàm in lagunculam funderet merum, primoribus labris sorbebat exiguum, quia non poterat amplius sensu recusante. Non enim vlla temulẽta cupidine faciebat hoc, sed quibusdam superfluentibus ætatis excessibus, qui ludicris motibus ebulliũt, & in puerilibus animis *† maiorum pondere premi solent. Itaque ad illud modicum quotidiana modica addendo, quoniam qui modica spernit, paulatim decidit, in eam consuetudinem lapsa erat, vt propè iã plenos mero calículos inhianter hauriret. Vbi tũc sagax anus, & vehemens illa prohibitio? Nunquid valebat aliquid aduersus latẽtem morbum, nisi tua medicina domine vigilaret super nos? Absente patre & matre & nutritoribus tu præsens qui creasti, qui vocas, qui etiam per præpositos homines boni aliquid agis ad animarum salutem, quid tũc egistiũ domine ϑ deus meus? Vnde curasti? Vnde sanasti? Nonne protulisti durum & acutum ex altera anima conuitium tanquam medicinale ferrum ex occultis prouisionibus tuis, & vno ictu putredinem illam præcidisti? Ancilla enim cum qua solebat accedere ad cuppam, litigans cum domina minore, vt fit, sola cum sola, obiecit hoc crimen amarissima insultatione, vocans meribibulam. Quo illa stimulo percussa, respexit fœditatem suam, confestímque damnauit atque exuit. Sicut amici adulantes peruertunt, sic inimici litigantes plerunque corrigunt. Nec tu quod per eos agis, sed quod ipsi voluerunt retribuis eis. Illa enim irata, exagitare appetiuit minorem dominam non sanare, & ideo clãculo: aut quia ita eas inuenerat locus & tempus litis: aut ne forte & ipsa periclitaretur quod tam sero prodidisset. At tu domine rector cœlestium & terrenorum ad vsus tuos contorquens profunda torrentis, fluxum seculorum ordinans turbulentũ, etiam de alterius animę insania sanasti alteram, ne quisquã cum hoc aduertit, potentiæ suæ tribuat, si verbo eius alius corrigatur quẽ vult corrigi.

*aliàs, annis Eccl. 19.

B

Plutarchus. de vtilitate ab inimicis capienda.

Monica qualis, erga mariti. Ca. IX.

EDducata itaq; pudice ac sobrie, potiusq; à te subdita parentibus, quàm à parentibus tibi, vbi plenis annis nubilis facta est, tradita viro seruiuit veluti domino, & sategit eum lucrari tibi, loquẽs te illi moribus suis, quibus eam pulchram faciebas, & reuerenter amabilem atq; mirabilẽ viro. Ita autem tolerauit cubilis iniurias, vt nullam de hac re cũ marito haberet vnquam simultatem. Expectabat enim misericordiam tuam super eum, vt in te credens castificaretur. Erat vero ille præterea sicut beneuolentia pręcipuus, ita ira feruidus. Sed nouerat hæc non resistere irato viro, non tantum facto, sed ne verbo quidem. Iam vero refracto & quieto cum opportunum videret, rationem facti sui reddebat, si forte ille inconsyderatius commotus fuerat. Deniq; cum matronæ multæ quarum viri mãsuetiores erant, plagarum vestigia, etiam dehonestata facie gererent, inter amica colloquia illæ arguebant maritorum vitam, hæc earum linguam, veluti per iocum grauiter admonens, ex quo illas tabulas quę matrimoniales vocantur, recitari audissent, tanquàm instrumẽta, quibus ancillę factæ essent, deputare debuissent: proinde memores conditionis, superbire adversus dominos non oportere. Cúmque mirarentur illæ, scientes quàm ferocẽ coniugem sustineret, nunquam fuisse auditum, aut aliquo indicio claruisse, quod Patricius ceciderit vxorem, aut quod à seinuicem vel vnum diem domestica lite dissenserint, & causam familiariter quęrerent, docebat illa institutum suũ, quod supra memoraui. Quæ obseruabant, expertæ gratulabantur: quę nõ obseruabant, subiectę vexabãtur. Socrum etiam suam primo susurriis malarum ancillarum aduersus se irritatam, sic vicit obsequiis, perseuerans tolerantia & mãsuetudine, vt illa vltro filio suo medias linguas familiarum proderet, quibus inter se & nurum pax domestica turbabatur, expeteretq; vindictam. Itaq; posteaquàm ille & matri obtemperans, & curans familiæ disciplinam, & concordię suorum consulens, proditas ad prodentis arbitrium verberibus coërcuit, promisit illa talia de se pręmia sperare debere, quæcunque de sua nuru sibi, quo placeret, mali aliquid loqueretur: nullaq; iam audente, memorabili inter se beneuolẽtię suauitate vixerunt. Hoc quoq; illi bono mancipio tuo, in cuius vtero me creasti, deus meus, misericordia mea munus grã de donaueras, quod inter dissidẽtes atq; discordes quaslibet animas, vbi poterat tam se præbebat pacificam, vt cum ab vtraq; multa de inuicem audiret amarissima, qualia solet eructare turgẽs atque indigesta discordia, quãdo pręsenti amicæ de absente inimica per acida colloquia crudelitas †exhalatur odiorũ, nihil tamen alteri de altera proderet, nisi quod ad eas reconciliandas valeret. Paruũ hoc bonũ mihi videretur, nisi turbas innumerabiles tristis experirer, nescio qua horrenda pestilentia peccatorum latissime peruagante, nõ solum iratorum inimicorum iratis inimicis dicta prodere, sed etiam quæ non dicta sunt addere, cum contra animo humano parum esse debeat inimicitias hominum nec exagitare †nec augere male loquẽdo, nisi eas etiã extinguere bene loquendo studuerit, qualis illa erat docente te magistro intimo in schola pectoris. Deniq; etiã virum suum iam in extrema vita temporali eius lucrata est tibi, nec in eo iam fideli planxit, quod in nondum fideli tolerauerat. Erat etiam serua seruorum tuorum. Quisquis enim eorum nouerat eam, multum in ea laudabat & honorabat & diligebat te: quia sentiebat præsentiam tuam in corde eius sanctę conuersationis fructibus testibus. Fuerat enim vnius viri vxor, mutuam vicem parentibus reddiderat, domum suam pie tractauerat, in operibus bonis testimonium habebat. Nutrierat filios, toties eos parturiens, quoties abs te deuiare cernebat. Postremò nobis domine omnibus qui ex munere tuo sinis loqui seruis tuis, qui ante dormitionem eius in te iam consociati viuebamus, percepta gratia baptismi tui, ita curam gessit quasi omnes genuisset, ita seruiuit quasi ab omnib' genita fuisset.

D

†cruditas. E

†excitare.

1. Tim. 5.

C

Prudẽs vxor & Christiana deiscribitur.

F

IMminente autem die, quo ex hac vita erat exitura, quem diem tu noueras ignorantibus nobis, prouenerat, vt credo, procurante te occultis tuis modis, vt ego & ipsa soli staremus incumbentes ad quandam fenestram, vnde ortus intra domum quæ nos habebat prospectabatur, illic apud ostia tyberina, vbi remoti à turbis post longi itineris laborem instaurabamus nos nauigationi. Colloquebamur ergo soli valde dulciter, & præterita obliuiscentes, in ea quæ ante sunt extenti, quærebamus inter nos apud præsentem veritatem quod tu es, qualis futura esset vita æterna sanctorum, quam nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit. Sed inhiabamus ore cordis in superna fluẽta fontis tui, fontis vitæ qui est apud te, vt inde pro captu nostro aspersi, quoquo modo rem tantam cogitaremus. Cúmque ad eum finem sermo perduceretur, vt carnalũ sensuũ delectatio quãtalibet in quantalibet luce corporea præ illius vitę iucũditate, nõ

Colloquiũ cũ matre de regno cœlorũ. Ca. X.

Philip. 3.

1. Cor. 2.

Patricius pater Augustini.

Psal. 35.

G comparatione, ſed ne cõmemoratione quidem digna
videretur:erigentes nos ardentiore affectu in idipſum,
* aliâs,temporalia. perambulauimus gradatim cuncta corporalia *, & ip-
ſum cœlum,vnde ſol & luna & ſtellæ lucent ſuper terram. Et adhuc aſcendebamus interius cogitando & loquendo te, & mirando opera tua, & venimus in mẽtes noſtras, & tranſcendimus eas, vt attingeremus regionẽ vbertatis indeficientis, vbi paſcis Iſraël in æternũ veritatis pabulo, & vbi vita ſapientia eſt, per quam fiunt omnia iſta, & quæ fuerunt, & quæ futura ſunt: & ipſa non fit, ſed ſic eſt vt fuit, & ſic erit ſemper quin potius fuiſſe & futurum eſſe non eſt in ea, ſed eſſe ſolum, quoniam æterna eſt. Nã fuiſſe & futurum eſſe non ęternũ. Et dum loquimur & inhiamus illi, attigimus eam modice toto ictu cordis, & ſuſpirauimus & reliquimus ibi religatas primitias ſpiritus, & remeauimus ad ſtrepitum oris noſtri, vbi verbum & incipitur & finitur. Et quid ſimile verbo tuo domino noſtro in ſe permanenti ſine vetuſtate, atque innouanti omnia? Dicebamus ergo: *Si cui ſileat tumultus carnis, ſileant phantaſiæ terræ & aquarum & aëris, ſileant & poli, & ipſa ſibi a-*
H *nima ſileat, & tranſeat ſe non [ſe] cogitando, ſileant ſomnia & imaginarię reuelationes, omnis lingua & omne ſignum, & quicquid trãſeundo fit, ſi cui ſileat om-*
Pſal.99. *nino: quoniam ſi quis audiat, dicunt hæc omnia. Non ipſa nos fecimus, ſed fecit nos qui manet in æternum. His dictis ſi iam taceant, quoniam erexerunt aurem in eũ qui fecit ea, & loquatur ipſe ſolus, non per ea, ſed per ſeipſum, vt audiamus verbum eius, non per linguam carnis, neq; per vocem angeli, neq; per ſonitum nubis, neq; per ęnigma ſimilitudinis, ſed ipſum quem in his amamus, ipſum ſine his audiamus: ſicut nunc extendimus nos, & rapida cogitatione attingimus ęternam ſapientiam ſuper omnia manentem, ſi continuetur hoc, & ſubtrahantur alię viſiones longe imparis generis, & hæc vna rapiat & abſorbeat & recondat in interiora gaudia ſpectatorem ſuum, vt talis ſit ſempitèrna vita, quale fuit hoc momentum intelligentiæ, cui ſuſpirauimus.* Matth.25. 1.Co.15. *Nónne hoc eſt, Intra in gaudium domini tui? Et iſtud quando? An cum omnes reſurgemus, ſed non omnes immutabimur. Dicebamus talia, & ſi nõ iſto modo & his verbis, tamẽ domine tu ſcis quod illo die cũ ta-*
I *lia loqueremur, & mũdus iſte nobis inter verba vileſceret cum omnibus delectationibus ſuis. Tunc ait illa: Fili quantum ad me attinet, nulla iam re delector in hac vita. Quid hic faciam adhuc, & cur hic ſim neſcio, iam conſumpta ſpe huius ſeculi. Vnum erat propter quod in hac vita aliquantum immorari cupiebam, vt te Chriſtianum catholicum viderem priuſquàm morerer. Cumulatius hoc mihi deus meus præſtitit, vt te etiam contempta fœlicitate terrena, ſeruũ eius videam. Quid hic facio?*

De Ecſtaſi & morte matris. Ca. XI.

AD hæc ei quid reſponderim, non ſatis recolo. Tum interea vix intra quinque dies, aut non multo amplius decubuit febribus. Et cum ægrotaret quodam die, defectum animæ paſſa eſt, & paululum ſubtracta à præſentibus. Nos concurrimus, ſed cito reddita eſt ſenſui, & aſpexit aſtantes me & fratrem meum, & ait nobis quaſi quærenti ſimilis: Vbi eram? Deinde nos intuens mœrore attonitos: Ponetis hic (inquit) matrem veſtram. Ego ſilebam, & fletum frenabam. Frater autem meus quiddam locutus eſt, quo eam non peregre, ſed in patria defungi tanquã fœlicius optaret. Quo audito, illa vultu anxio reuerberans eum oculis quod talia ſaperet, atque inde me intuens, vide, ait, quid dicit. Et mox ambobus Ponite, K
inquit, hoc corpus vbicunque, nihil vos eius cura conturbet, Tantũ illud vos rogo vt ad domini altare me- Cura ſepulchri.
mineritis mei vbi fueritis. Cumq; hanc ſententiã verbis quibus poterat explicaſſet, conticuit, & ingraueſcẽte morbo exercebatur. Ego vero cogitans dona tua deus meus inuiſibilis, quæ immittis in corda fideliũ tuorum, & proueniũt inde frũges admirabiles: gaudebam & gratias agebam tibi, recolens quod noueram quanta cura ſemper æſtuaſſet de ſepulchro, quod ſibi prouiderat & præparauerat iuxta corpus viri ſui. Quia enim valde concorditer vixerant, id etiam volebat, vt eſt animus humanus minus capax diuinorum, adiungi ad illam fœlicitatem, & commemorari ab hominibus, cõ-
ceſſum ſibi eſſe poſt tranſmarinam peregrinationem, † corpora.
vt coniuncta terra † amborum coniugum terra tegere- † tegerentur
tur †. Quando autem iſta inanitas plenitudine boni- Miſſa pro defunctis.
tatis tuæ cœperat in eius corde non eſſe, neſciebam, & lætabar admirans quod ſic mihi apparuiſſet: quãquam & illo ſermone noſtro ad feneſtram cum dixit, iã quid
hic facio, non apparuit deſyderare in patria mori. Au- L
diui etiam poſtea, quod iam cum Oſtiis eſſemus, cum quibuſdam amicis meis materna fiducia colloquebatur quodam die de cõtemptu vitæ huius & bono mortis, vbi ipſe non aderam: Illiſque ſtupentibus virtutem fœminæ, quam tu dederas ei, quærentibúſque vtrum non formidaret tam longe à ſua ciuitate corpus relinquere: nihil (inquit) longe eſt deo, neque timẽdum eſt ne ille nõ agnoſcat in fine ſeculi, vnde me reſuſcitet. Ergo die nono ægritudinis ſuæ, quinquageſimo & ſexto anno ætatis ſuæ, tricesimo & tertio ætatis meæ, anima illa religioſa & pia corpore ſoluta eſt.

Quomodo luxerit mortem matris. Cap. XII.

PRemebam oculos eius, & cõfluebat in præcordia mea mœſtitudo ingens, & transfluebat in lachrymas, ibidemq; oculi mei violento animi imperio reſorbebant fontem ſuum vſq; ad ſiccitatem, & in tali luctamine valde male mihi erat. Tũ vero vbi efflauit extremũ ſpiritum, puer Adeodatus exclamauit in plãctum, atque ab omnibus nobis coërcitus tacuit. Hoc modo etiam meum † quiddam puerile quod labebatur † in eum.
in fletus, iuuenili voce cordis coërcebatur & tacebat. Neque enim decere arbitrabamur funus illud queſtibus lachrymoſis gemitibúſque celebrare: quia his plerunque ſolet deplorari quædam miſeria morientium, M
aut quaſi omnimoda extinctio. At illa nec miſere moriebatur, nec omnino moriebatur. Hoc & documentis morum eius, & fide non ficta, rationibuſq; certis tenebamus. Quid ergo erat quod intus mihi grauiter dolebat, niſi ex conſuetudine ſimul viuendi dulciſſima & chariſſima repente ſimul dirupta, vulnus recens? Gratulabar quidem teſtimonio eius, quod in ea ipſa vltima ægritudine obſequiis meis interblandiens appellabat me pium, & cõmemorabat grandi dilectionis affectu nunquam ſe audiſſe ex ore meo iaculatum in ſe durum aut contumelioſum ſermonem. Sed tamen quid tale deus meus qui feciſti nos, quid cõparabile habebat honor à me delatus illi, & ſeruitus ab illa mihi? Quoniam itaq; deſerebar tam magno eius ſolatio, fauciabatur anima mea, & quaſi dilaniabatur vita, quæ vna facta fuerat ex mea & illius. Cohibito ergo à fletu illo puero, pſalteriũ aperuit † Euodius, & cãtare cœpit pſalmũ. Cui reſpõdebamus omnis domus: Miſericordiam † arripuit. Pſal.100.
& iudicium cantabo tibi domine. Audito autem quid ageretur, conuenerunt multi fratres ac religioſæ fœminæ, & de more illis quorum officium erat funus curantibus,

A rantibus, ego in parte vbi deceter poteram cum eis qui me non deſerendum eſſe cenſebant, quod erat tempori congruum diſputabam, eoq; fomento veritatis mitigabam cruciatum tibi notum, illis ignorãtibus & intente audientibus, & ſine ſenſu doloris me eſſe arbitrantibus. At ego in auribus tuis, vbi eorum nullus audiebat; increpabam molliciem affectus mei, & conſtringebam fluxum mœroris, cedebatq; mihi paululũ, rurſuſq; impetu ſuo ferebatur, non vſque ad eruptionẽ lachrymarum, nec vſque ad vultus mutationem, ſed ego ſciebam quid corde premerem. Et quia mihi vehementer diſplicebat tantum in me poſſe hæc humana, quæ ordine debito & ſorte conditionis noſtræ accidere neceſſe eſt, alio dolore dolebam dolorem meum, & duplici triſtitia macerabar. Cum ecce corpus elatum eſt, imus & redimus ſine lachrymis. Nam neque in eis precibus quas tibi fudimus, cum offerretur pro ea ſacrificium precij noſtri, iam iuxta ſepulchrũ poſito cadauere priuſquàm deponeretur, ſicut illic fieri ſolet, nec in eis precibus ego fleui, ſed toto die grauiter in occulto mœſtus eram, & mente turbata rogabam te vt poteram, quod ſanares dolorem meum, nec faciebas, credo commendans memoriæ meæ, vel hoc vno documento omnis conſuetudinis vinculum, etiam aduerſus mentem, quæ iam non fallaci verbo paſcitur. Viſum etiam mihi eſt vt irẽ lauatum, quod audieram inde balneis nomen inditum, quia Græci βαλανεῖον dixerint, quod anxietatem pellat ex animo. Ecce & hoc confiteor miſericordiæ tuæ pater orphanorum, quoniam laui, & talis erã qualis priuſquàm lauiſſem. Neq; enim exudauit de corde meo mœroris amaritudo. Deinde dormiui & euigilaui, & non parua ex parte mitigatum inueni dolorem meum, atq; vt eram in lecto meo ſolus, recordatus ſum veridicos verſus Ambroſij tui: Tu es enim Deus creator omniũ, Poliq; rector: veſtiens Diem decoro lumine, Noctem ſoporis gratia. Artus ſolutos vt quies, Reddat laboris vſui: Mẽtesq; feſſas alleuet, Luctusq; ſoluat anxios. Atq; inde paulatim reducebam in priſtinum ſenſum ancillam tuam, conuerſationemq; eius piam in te & ſanctam, † in nos blandam atque morigeram, qua ſubito deſtitutus ſum: & libuit flere in conſpectu tuo de illa & pro illa, de me & pro me. Et dimiſi lachrymas quas cõtinebam, vt effluerent quantum vellent, ſubſternẽs eas cordi meo: & requieuit in eis, quoniam ibi erant aures
C tuæ, nõ cuiuſquam hominis ſuperbe interpretãtis ploratum meum. Et nunc domine confiteor tibi in literis. Legat qui volet, & interpretetur vt volet, & ſi peccatũ inuenerit fleuiſſe me matrem exigua parte horę, matrẽ oculis meis interim mortuã, quæ me multos annos fleuerat, vt oculis tuis viuerem: non irrideat, ſed potius, ſi eſt grandi charitate, pro peccatis meis fleat ipſe ad te patrem omnium fratrum Chriſti tui.

† ſanctæ in &c.

Orat pro matre defuncta. Cap. XIII.

EGo autẽ iam ſanato corde ab illo vulnere in quo poterat redargui carnalis affectus, fundo tibi de noſter pro illa famula tua lõge aliud lachrymarum genus, quod manat de ęconcuſſo ſpiritu conſyderatione periculorum omnis animæ quę in Adam mo-
1.Cor.15. ritur. Quanquam illa in Chriſto viuificata, etiam nõdum carne reſoluta ſic vixerit vt laudetur nomẽ tuum in fide moribuſq; eius: non tamen audeo dicere, ex quo eam per baptiſmum regeneraſti, nullum verbum exiſ- D
ſe ab ore eius contra præceptum tuum. Et dictum eſt à veritate filio tuo: *Si quis dixerit fratri ſuo, ſtatue, reus* Matth.5.
erit gehennæ ignis. Et væ etiam laudabili vitæ hominum, ſi remota miſericordia diſcutias eam. Quia verò non exquiris delicta vehemẽter, fiducialiter ſperamus aliquem apud te locum inuenire indulgẽtiæ. Quiſquis autem tibi enumerat vera merita ſua, quid tibi enumerat niſi munera tua? O ſi cognoſcant ſe omnes homines, & qui gloriantur in domino glorientur. Ego itaq; 2.Cor.10. *laus mea & vita mea, deus cordis mei, ſepoſitis pauliſper bonis eius actibus, pro quibus tibi gaudens gratias ago, nunc pro peccatis matris meæ deprecor te, exaudi me per medicinam vulnerum noſtrorum quæ pependit in ligno, & ſedens ad dexteram tuam, te interpellat pro nobis. Scio miſericorditer operatam, & ex cor-* Roma.8.
de dimiſiſſe debita debitoribꝰ ſuis: dimitte illi & tu debita ſua, ſi qua etiam contraxit per tot annos poſt aquã Matth.6.
ſalutis. Dimitte domine, dimitte obſecro, ne intres cũ ea in iudicium. Superexultet miſericordia iudicium, Pſal.142.
quoniã eloquia tua vera ſunt, & promiſiſti miſericor- Iacobi.2.
diam miſericordibus. Quod vt eſſent, tu dediſti eis, qui Matth.5. Roma.9.
miſereberis cui miſertus eris, & miſericordiam tuam E
præſtabis cui miſericors fueris. Et credo iã feceris quod te rogo, ſed voluntaria oris mei approba domine. Nãq; illa inminẽte die reſolutionis ſuæ non cogitauit ſuum corpus ſumptuoſe contegi, aut condiri aromatibus, aut monumentum electum concupiuit, aut curauit ſepulchrum patrium. Non iſta mandauit nobis, ſed tãtummodo memoriam ſui ad altare tuũ fieri deſyderauit, Oratio pro defunctis ad altare. Col.2.
cui nullius diei prætermiſſione ſeruierat, vnde ſciret diſpenſari victimam ſanctam, qua deletum eſt chirographum quod erat contrarium nobis, qua triumphatus eſt hoſtis computans delicta noſtra, & quærẽs quid obiiciat, & nihil inueniẽs in illo in quo vincimus. Quis Iacobi.14.
ei refundet innocentem ſanguinem? Quis ei reſtituet precium quo nos emit vt nos auferat ei? Ad cuius præcij noſtri ſacramẽtum ligauit ancilla tua animam ſuã vinculo fidei. Nemo à protectione tua dirumpat eam. Non ſe interponat nec vi nec inſidiis leo & draco: neque enim reſpondebit illa nihil ſe debere, ne cõuincatur & obtineatur ab accuſatore callido: ſed reſpondebit dimiſſa debita ſua ab eo, cui nemo reddet quod pro nobis non debens reddidit. Sit ergo in pace cum viro, ante quem nulli, & poſt quem nulli nupta eſt, cui ſer- F
uiuit fructum tibi afferens cum tolerãtia, vt eum quoque lucraretur tibi. Et inſpira domine deus meus, inſpira ſeruis tuis fratribus meis, filiis tuis dominis meis, quibus & voce & corde & literis ſeruio, vt quotquot hæc legerint, meminerint ad altare tuum Monicæ famulæ tuæ, cum Patricio quondam eius coniuge, per quorum carnem introduxiſti me in hanc vitam, quẽadmodum neſcio. Meminerint cum affectu pio parentum meorum in hac luce tranſitoria, & fratrum meorum ſub te patre in matre catholica, & ciuium meorum in æterna Hieruſalem, cui ſuſpirat peregrinatio populi tui ab exitu vſque ad reditum, vt quod à me illa popoſcit extremum, vberius ei præſtetur in multorum orationibus, tam per confeſſiones quàm per orationes meas.

DIVI

G

DIVI AVRELII AVGVstini Confessionum Liber decimus.

Confessio cordis. Caput.I.

1.Cor.13.

COGNOSCAM te cognitor meus, cognoscam te, sicut & à te cognitꝰ sum. Virtꝰ animæ meæ, intra in eam, & coapta tibi, vt habeas & possideas sine macula & ruga. Hæc est spes mea, ideo loquor, & in ea spe gaudeo, quãdo sanum *gaudeo. Cætera verò vitæ huius tanto minus flenda, quanto magis fletur: & tanto magis flenda, quanto minus fletur in eis. Ecce enim veritatem dilexisti, quoniam qui facit eam, venit ad lucem. Volo eam facere in corde meo coram te in confessione: in stylo autem meo coram multis testibus.

Ephe.5.

* aliàs, sane.

Psal.50.

Deo nota arcana. Caput.II.

ET tibi quidẽ domine, cuius oculis nuda est abyssus humanæ conscientiæ, quid occultum esset in me, etiam si nollem confiteri tibi? Te enim mihi absconderem, non me tibi. Nunc autem quod gemitus meus testis est displicere me mihi, tu refulges & places,
H & amaris & desyderaris, vt erubescam de me, & abiiciã me atque eligam te, & nec tibi nec mihi placeam nisi de te. Tibi ergo domine manifestus sum quicunq; sim, & quo fructu tibi confitear dixi. Neque enim id ago verbis carnis & vocibus, sed verbis animæ & clamore cogitationis, quem nouit auris tua. Cum enim malus sum, nihil est aliud confiteri tibi quàm displicere mihi: cum verò piꝰ, nihil est aliud cõfiteri tibi, quàm hoc non tribuere mihi: quoniam tu domine benedicis iustum: sed prius eum iustificas impium. Confessio itaq; mea deus meus in conspectu tuo tibi tacite fit, & non tacite. Tacet enim strepitu, clamat affectu. Neq; enim dico rectè aliquid hominibus, quod non à me tu prius audieris, aut etiam tu aliquid tale audies à me, quod nõ mihi tu prius dixeris.

Psal.5. Roma.4.

Cõfessio morũ ad quid conducat. Caput.III.

Psal.102.

QVid mihi ergo est cum hominibus vt audiant confessiones meas, quasi ipsi sanaturi sint omnes languores meos? Curiosum genus ad cognoscendam vitam alienam, desidiosum ad corrigendam suam. Quid à me quærunt audire qui sim, qui nolunt à te audire qui sint? Et vnde sciũt cum à meipso de meipso audiunt, an verum dicam,
I quandoquidem nemo scit hominũ quid agatur in homine, nisi spiritus hominis qui in ipso est? Si autem à te audiant de seipsis non poterunt dicere, mentitur dominus. Quid est enim à te audire de se, nisi cognoscere se? Quis porrò cognoscit, & dicit falsum est, nisi ipse mentiatur? Sed quia charitas omnia credit, inter eos vtique quos connexos sibimet vnum facit, ego quoque domine etiam sic tibi confiteor, vt audiant homines, quibus demonstrare non possum an vera confitear, sed credunt mihi quorum aures charitas aperit. Veruntamen tu medice meus intime, quo fructu ista faciã, eliqua mihi: nam confessiones præteritorum malorum meorũ, quæ remisisti & texisti vt beares me in te, mutans animam meam fide & sacramento tuo, cũ leguntur & audiuntur, excitant cor ne dormiat in desperatione, & dicat, non possum: sed euigilet in amore misericordiæ tuæ & dulcedine gratiæ tuæ, qua potẽs est omnis infirmus, qui sibi per ipsam fit conscius infirmitatis suæ. Et delectat bonos audire præterita mala eorũ qui iam carent eis: nec ideo delectat qui mala sunt, sed quia fuerunt & non sunt. Quo itaque fructu domine deus

1.Cor.2.

1.Cor.13.

Psal.31.

meus cui quotidie confitetur conscientia mea, spe misericordiæ tuæ securior quàm innocentia sua. Quo fructu quæso etiam hominibus coram te confiteor per has literas adhuc quis ego sim, non quis fuerim? Nã illum fructum vidi & cõmemoraui. Sed quis adhuc sim, ecce in ipso tempore cõfessionum mearum, & multi hoc nosse cupiunt qui me nouerunt & non me nouerunt, qui ex me vel de me aliquid audierunt, sed auris eorũ non est ad cor meum, vbi ego sum quicunque sum. Volunt ergo audire confitentem me quid ipse intus sim, quò nec oculum, nec aurem, nec mentẽ possunt intendere, credituri tamen volunt, nunquid cogituri? Dicit enim eis charitas qua boni sunt, nõ mentiri me de me confitentem, & ipsa in eis credit mihi. K

SEd quo fructu id volunt? An congratulari mihi cupiunt cum audierint quantum ad te accedam munere tuo, & orare pro me cum audierint quãtum retarder pondere meo? Indicabo [me] talibus. Non enim paruus est fructus domine deus meus, vt à multis tibi gratiæ agãtur de nobis, & à multis rogeris pro nobis. Amet in me fraternus animus quod amandũ doces, & doleat in me quod dolendum doces. Animus ille hoc faciat fraternus, non extraneus, non filiorum alienorum, quorum os locutum est vanitatem, & dextera eorum dextera iniquitatis: sed fraternus ille qui cũ approbat me, gaudet de me: cum autẽ improbat me, contristatur de † me: quia siue approbet me siue improbet, diligit me. Indicabo me talibus, respirẽt in bonis meis, suspirent in malis meis. Bona mea instituta tua sunt & dona tua: mala mea delicta mea sunt & iudicia tua. Respirent in illis [&] suspirent in his, & hymnus & fletus ascendãt in conspectum tuum de fraternis cordibus thuribulis tuis. Tu autem domine delectatus odore sancti templi tui, miserere mei secundum magnam misericordiam tuam, propter nomen tuum, & nequaquam deserens cœpta tua, consumma imperfecta mea. Hic est fructus confessionum mearum, non qualis fuerim, sed qualis sim, vt hoc confitear, non tãtum coram te secreta exultatione cum tremore & secreto mœrore cum spe, sed etiam in auribus credentium filiorum hominum, sociorum gaudij mei, & consortium mortalitatis meæ, ciuium meorum & mecũ peregrinorũ, præcedentium & consequentium, & comitum viæ meæ. Hi sunt serui tui fratres mei, quos filios tuos esse voluisti, dominos meos quibus iussisti vt seruiam, si volo tecum de te viuere. Et hoc mihi verbum tuum parũ erat, si loquendo præciperet, nisi & faciendo præiret. Et ego id ago factis & dictis, id ago sub alis tuis nimis cum ingẽti periculo: nisi quia sub alis tuis tibi subdita est anima mea, & infirmitas mea tibi nota est. Paruulus sum, sed viuit semper pater meus, & idoneus est mihi tutor meus. Idem ipse est enim qui genuit me & tuetur me: & tuipse es omnia bona mea, tu omnipotens qui mecũ es, & priusquam tecum sim. Indicabo ergo talibus qualibus iubes vt seruiam, non quis fuerim, sed quis iã sim, & quis adhuc sim, sed neq; meipsum diiudico. Sic itaque audiar.

Quod magni sint fructus confessionis. Caput.IIII.

L

Psal.143.

† pro.

Apoca.8.

Psal.50.

Phil.2.

TV enim domine diiudicas me, quia etsi nemo scit hominum quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est: tamen est aliquid hominis quod nec ipse scit spiritus hominis qui in ipso est: tu autem domine scis eius omnia qui fecisti cũ. Ego verò quanuis præ tuo conspectu me despiciam, & æstimem me terram & cinerem, tamen aliquid de te scio quod de me nescio. Et certe nunc videmus per speculũ in ænig-

Hominẽ sese totũ non nosse. deũ in ænigmate cognoscere. Caput.V.

1.Cor.2.

Gene.18.

A in ænigmate, nondum facie ad faciem, & ideo quãdiu peregrinor abs te, mihi sum præsentior quàm tibi, & tamen te noui nullo modo posse violari. Ego verò quibus tentationibus resistere valeam, quibúsve non valeam, nescio. Et spes es, † quia fidelis es, qui nos non sinis tentari supra θ id θ quàm possumus ferre, sed facis cũ tentatione etiam exitum vt possimus sustinere. Confitear ergo quid de me sciam, confitear & quid de me nesciã. Quoniam & quod de me scio, te mihi lucente scio: & quod de me nescio, tamdiu nescio, donec fiant tenebræ meæ sicut meridies in vultu tuo, non dubia sed certa conscientia.

1.Cor.13. 2.Cor.5.

† est. 1.Cor.10.

Psal.138.

Deus quid sit, & quomodo cognoscitur. Caput.VI. Roma.9.

DOmine amo te. Percussisti cor meũ verbo tuo, & amaui te. Sed & cœlũ & terra, & omnia quę in eis sunt, ecce vndiq; mihi dicunt vt te amẽ, nec cessant dicere omnibus vt sint inexcusabiles. Altius autem tu misereberis cui misertus eris, & misericordiã præstabis cui misericors fueris. Alioquin cœlũ & terra surdis loquuntur laudes tuas. Quid autẽ amo cum te amo? Non speciem corporis, nec decus tẽporis, nec candorem lucis ecce istis amicũ oculis, non dulces melodias suauium cantilenarũ omnimodarum, non florum
B & vnguentorum & aromatũ suaueolentiam, non mãna & mella, nõ mẽbra acceptabilia carnis amplexibus. Non hæc amo cũ amo deum meũ, & tamen amo quãdam lucem, & quandã vocem, & quendam odorem, & quendam cibum, & quendã amplexum cum amo deũ meum, lucem, vocẽ, odorem, cibum, amplexũ interioris hominis mei: vbi fulget animę meæ, quod nõ capit locus, & vbi sonat quod non rapit tẽpus, & vbi olet quod non spargit flatus, & vbi sapit quod non minuit edacitas, & vbi hæret quod nõ diuellit satietas. Hoc est quod amo cum deum meũ amo. Et quid est hoc? Interrogaui terram, & dixit: Non sum: & quæcunq; in eadem sunt, idem confessa sunt. Interrogaui mare & abyssos, & reptilia animarum viuarum, & respõderunt: Non sumus deus tuus, quære super nos. Interrogaui auras flabiles, & inquit vniuersus aër cum incolis suis: Fallitur Anaximenes, non sum deus tuus. Interrogaui cœlum, solem, lunam, stellas, neque nos sumus deus quem quæris, inquiunt. Et dixi omnibus iis quæ circunstant fores carnis meæ: Dicite mihi de deo meo quod vos non estis, dicite mihi de illo aliquid. Et exclamauerunt voce magna: Ipse fecit nos. Interrogatio mea, intentio mea, &
C responsio eorum, species eorum. Et direxi me ad me, & dixi mihi: Tu quis es? Et respõdi, homo. Et ecce corpus & anima in me mihi præsto sunt, vnũ exterius, & alterum interius. Quid horum est vnde quærere debui deũ meum, quem iam quæsiueram per corpus à terra vsque ad cœlum, quousque potui mittere nuncios, radios oculorum meorũ? Sed melius quod interius est: Ei quippe renunciabant omnes nuncij corporales præsidenti & iudicanti de singulis respõsionibus cœli & terræ, & omnium quæ in eis sunt dicentium, Non sumus deus, sed ipse fecit nos: homo interior cognouit hęc per exterioris ministerium, ego interior cognoui hęc, ego ego animus per sensus corporis mei. Interrogaui mundi molẽ de deo meo, & respondit mihi: Non ego sum, sed ipse me fecit. Nõnne omnibus quibus integer sensus est, apparet hæc species? Cur non omnibus eadem loquitur? Animalia pusilla & magna vident eã, sed interrogare nequeunt. Non enim præposita est in eis nunciantibus sensibus iudex ratio. Homines autẽ possunt interrogare vt inuisibilia dei per ea quę facta sunt intellecta cõspiciantur. Sed amore subduntur eis, & subditi iudica-

Psal.99.

Roma.1.

re non possunt. Nec respondent ista interrogantibus D
nisi iudicantibus: nec vocem suã mutant, id est speciem suam, si alius tantum videat, alius autẽ videns interroget, vt aliter illi appareat, aliter huic: sed eodem modo vtrique apparens, illi muta est, huic loquitur: immò verò omnibus loquitur, sed illi intelligunt qui eius vocẽ acceptam foris, intus cum veritate conferunt. Veritas enim dicit mihi: Non est deus tuus cœlũ & terra, neque omne corpus. Hoc dicit eorum natura. Vide, En moles minor est in parte quàm in toto. Iam tu melior es, tibi dico anima, quoniam tu vegetas molem corporis tui, præbens ei vitam quod nullum corpus præstat corpori: deus autem tuus etiam tibi vita est.

Corporea virtute deus non inuenitur. Caput.VII.

QVid ergo amo cum deum meum amo? Quis est ille super caput animę meę? Per ipsam animam meam ascendam ad illum. Transibo vim meã qua hęreo corpori & vitaliter cõpagem eius repleo. Non ea vi reperio deũ meũ, nã reperiret equus & mulus quibus non est intellectus, & est eadẽ vis qua viuunt etiã eorum corpora. Est alia vis non solum qua viuifico, sed etiam qua sensifico carnem meã, quam mihi fabricauit dominus, iubens oculo vt non audiat, & auri vt non videat, sed illi per quã E
videam, huic per quam audiã, & propria sigillatim cæteris sensibus sedibus suis, & officiis suis, quæ diuersa per eos ago, vnus ego animus. Trãsibo & istã vim meã. Nam & hanc habet equus & mulus, sentiunt enim etiã ipsi per corpus.

Psal.31.

Memoriæ vis. Cap.VIII.

TRansibo ergo & istam vim naturæ meæ gradibus ascendens ad eum qui fecit me, & venio in cãpos & lata prætoria memoriæ meæ, vbi sunt thesauri innumerabiliũ imaginũ de huiuscemodi rebus sensis inuectarum. Ibi recõditum est quicquid etiã cogitamus, vel augendo vel minuendo, vel vtcunq; variando ea quæ sensus attigerit, & si quid aliud cõmendatum & repositũ est, quod nondum absorbuit & sepeliuit obliuio. Ibi quando sum posco vt proferatur quicquid volo, & quædam statim prodeunt, quędam requiruntur diutius, & tanquã de abstrusioribus quibusdam receptaculis eruuntur: quædã cateruatim se proruunt, & dum aliud petitur & quæritur, prosiliunt in medium quasi dicentia, Ne forte nos sumus? Et abigo ea manu cordis à facie recordationis meæ, donec enubiletur illud quod volo, atque in conspectũ prodeat ex abditis. Alia faciliter atque imperturbata serie, sicut poscuntur F
suggeruntur, & cedunt præcedentia consequentibus, & cedendo conduntur iterũ cũ voluero processura. Quod totum fit, cum aliquid narro memoriter. Ibi sunt omnia distincte generatimq; seruata, quæ suo quæque aditu ingesta sunt: sicut lux atque omnes colores, formæq; corporum per oculos, per aures autẽ omnia genera sonorum, omnesq; odores per aditum narium, omnes sapores per oris aditum, ad sensum † autem totius corporis, quid durum, quid molle, quid calidum frigidũmve, lene aut asperũ, graue seu leue, siue extrinsecus siue intrinsecus corpori. Hæc omnia recipit recolenda cum opus est & retractanda grandis memoriæ recessus, & nescio qui secreti atque ineffabiles sinus eius, quæ omnia suis quęq; foribus intrant ad eam, & reponuntur in ea: nec ipsa tamen intrant, sed rerum sensarum imagines illic præsto sunt cogitationi reminiscenti eas. Quæ quomodo fabricatæ sint, quis dicit, cum appareat quibus sensibus raptæ sint interiusq; reconditæ: Nam & in tenebris atque in silentio dum habito, in memoria mea profero, si volo colores, & discerno inter album & nigrum,

† à sensu.

G grum, & inter quos alios volo, nec incurrunt soni atq; perturbant, quod per oculos haustum considero, cũ & ipsi ibi sint, & quasi seorsum repositi lateãt. Nam & ipsos posco si placet, atque adsunt ilico. Et quiescente lingua ac silente gutture, canto quantum volo: imagines q; illæ colorum quæ nihilominus ibi sunt, nõ se interponunt, neque interrumpunt, cum thesaurus alius retractatur qui influxit ab auribus. Ita cætera quæ per sensus cæteros ingesta atque congesta sunt, recordor prout libet. Et auram liliorum discerno à violis, nihil olfaciens, & mel defruto, lene aspero, nihil tunc gustando neque contrectando, sed reminiscendo antepono. Intus hæc ago in aula ingenti memoriæ meæ. Ibi enim mihi cœlum & terra & mare præsto sunt, cum omnibus quę in eis sentire potui, præter illa quæ oblitus sum. Ibi & ipse mihi occurro, meq; recolo, quid, quãdo & vbi egerim, quoq; modo cum agerem affectus fuerim. Ibi sunt omnia quæ siue experta à me siue credita memini. Ex eadem copia etiã similitudines rerum, vel expertarum, vel ex eis quas expertus sum creditarum alias atq; alias & ipse contexo præteritis, atque ex his etiam futuras actiones & euenta & spes, & hæc omnia rursus quasi
H presentia meditor. Faciam hoc aut illud, dico apud me in ipso ingenti sinu animi mei pleno tot & tantarũ rerũ imaginibus, & hoc aut illud sequetur. O si esset hoc aut illud. Auertat de⁹ hoc aut illud. Dico apud me ista, Et cum dico, præsto sunt imagines omnium quæ dico ex eodẽ thesauro memoriæ, nec omnino aliquid eorũ dicerem si defuissent. Magna ista vis est memoriæ, magna nimis deus meus, penetrale amplum & infinitum. Quis ad fundũ eius peruenit? Et vis est hæc animi mei, atque ad meam naturã pertinet, nec ego ipse capio totum quod sum. Ergo animus ad habendũ seipsum angustus est, vt vbi sit quid sui non capiat. Nunquid extra ipsum ac non in ipso? Quomodo ergo non capit? Multa mihi super hoc oboritur admiratio, stupor apprehendit me. Et eunt homines admirari alta montiũ, & ingentes fluctus maris, & latissimos lapsus fluminũ, & oceani ambitũ, & gyros syderum, & relinquũt seipsos, nec mirantur. Quin hæc omnia cum dicerem, non ea videbam oculis, nec tamen dicerẽ nisi montes & fluctus & flumina & sydera quæ vidi, & oceanum quem credidi, intus in memoria mea viderẽ spaciis tam ingentibus quasi foris viderẽ: nec ea tamen videndo absorbui quando vidi oculis: nec ipsa sunt apud me, sed
I imagines eorũ, & noui quid ex quo sensu corporis impressum sit mihi.

Memoria disciplinarũ Caput. IX. Literatura est quia græco, sed vitatiore verbo grammaticam vocamus.

SEd non ea sola gestat immẽsa ista capacitas memoriæ meæ. Hinc sunt & illa omnia quæ de doctrinis liberalibus percepta nondum exciderunt, quasi remota interiore loco, non loca, nec eorũ imagines, sed res ipsas gero. Nam quid sit literatura, quid peritia disputandi, quot genera quæstionum, quicquid horũ scio, sic est in memoria mea, vt non retenta imagine rem foris reliquerim: aut sonuerit & præterierit, sicut vox impressa per aures vestigio quo recoleretur, quasi sonaret cũ iam non sonaret: aut sicut odor dum transit & euanescit in ventos, olfactũ afficit, vnde traiicit in memoriã imaginem sui, quã reminiscendo reperamus: aut sicut cibus qui certe in ventre iã non sapit, & tamen in memoria quasi sapit: aut sicut aliquid quod corpori tangendo sentitur, quod etiã separatum à nobis imaginatur memoria. Istę quippe res non intromittuntur ad eam, sed earum solæ imagines mira celeritate capiuntur, & miris tanquã cellis reponuntur, & mirabiliter recordando proferuntur.

K Sensus res tradunt memoriæ. Caput. X.

AT vero cum audio tria genera esse quæstionũ, an sit, quid sit, quale sit, sonorũ quidem quibus hęc verba confecta sunt, imagines teneo, & eos per aures cũ strepitu transisse, ac iam non esse scio. Res verò ipsas quæ illis significantur sonis, neque vllo sensu corporis attigi, nec vspiam vidi præter animũ meũ, & in memoria recondidi, non imagines earũ, sed ipsas Quæ vnde ad me intrauerint, dicã si possum. Nã percurro ianuas omnis carnis meæ, nec inuenio qua earũ ingressæ sint. Quippe oculi dicunt: Si coloratæ sunt, nos eas nunciauimus. Aures dicũt: Si sonuerunt, à nobis indicatæ sunt. Nares dicunt: Si oluerunt, per nos transierunt. Dicit etiam sensus gustandi: Si sapor nõ est, nihil me interroges. Tactus dicit: Si corpulentũ non est, non contrectaui. Si non contrectaui, non indicaui. Vnde & quà hæ intrauerunt in memoriam meam? Nescio quomodo: nam cum ea didici, non credidi alieno cordi, sed in meo recognoui, & vera esse approbaui, & commendaui ei tanquam reponens, vnde proferrem cum vellẽ. Ibi ergo erãt, & antequàm ea didicissem, sed in memo-
ria non erant. Vbi ergo aut quare cũ dicerentur agnoui, & dixi: Ita est, & verũ est, nisi quia iam erant in memoria, sed tam remota & retrusa, quasi in caueis abditioribus, vt nisi admonente aliquo eruerentur, ea fortasse cogitare non possem. L

Species rerũ in anima. Caput. XI.

QVocirca inuenimus nihil esse aliud discere ista, quorum non per sensus haurimus imagines, sed sine imaginib⁹, sicuti sunt per seipsa intus cernimus, nisi ea quæ passim atque indisposite memoria cõtinebat cogitando quasi colligere, atque animaduertendo curare, vt tã quam ad manum posita in ipsa memoria, vbi sparsa prius & neglecta latitabant, iam familiari intentioni facilè occurrant. Et quàm multa huiusmodi gestat memoria mea, quæ iam inuenta sunt, & sicut dixi, quasi ad manũ posita, quæ & didicisse & nosse dicuntur. † Quæ si modestis temporum interuallis recolere desiuero, ita rursus demerguntur, & quasi in remotiora penetralia dilabũtur, vt denuo velut noua excogitãda sint in † idem iterum. Neque enim est alia regio eorum, & cogẽda rursus vt sciri possint, id est, velut ex quadam dispersione colligenda, vnde dictum est cogitare. Nam cogo & cogito sic est vt ago & actito, facio & factito. Veruntamen sibi animus hoc verbũ proprie vendicauit, vt non
M quod alibi, sed quod in animo colligitur, id est, cogitur, cogitari proprie iam dicatur.

† dicimur. † vt. Cogitare à cogendo.

Mathematicorũ memoria. Caput. XII.

ITem continet memoria numerorum dimensionũq; rationes & leges innumerabiles, quarum nullã corporis sensus impressit: quia nec ipsæ coloratæ sunt, aut sonant, aut olent, aut gustatæ, aut contrectatæ sunt. Audiui sonos verborum quibus significantur, cũ de his disseritur: sed illi alij, istæ autem aliæ sunt. Nã illi aliter græce, aliter latine sonant: istæ verò res nec græce nec latine sunt, nec aliud eloquiorum genus. Vidi lineas fabrorum, vel etiam tenuissimas, sicut filum araneæ, sed illæ aliæ sunt, nõ sunt imagines earũ quas mihi nunciauit carnis oculus. Nouit eas quisquis sine vllą cogitatione qualiscunq; cordis † intus agnouit eas. Sẽsi etiã numeros omnibus corporis sensibus quos numeramus, sed illi alij sunt quibus numeramus, nec imagines istorũ sunt, & ideo valde sunt. Rideat me ista dicẽtem, qui eos non videt, & ego doleam ridentem me.

† corporis.

Affectionũ memoria. Cap. XIII.

HAEc omnia memoria teneo, & quomodo ea didicerim memoria teneo. Multa etiã quæ aduersus

A sus hæc falsissime disputantur, audiui & memoria teneo, quæ tametsi falsa sunt, tamen ea meminisse me nõ est falsum, & discreuisse me inter illa vera & hæc falsa quæ contradicuntur. Et hoc memini, aliterq; nunc video discernere me ista, aliter autẽ memini sæpe me discreuisse, cum ea sæpe cogitarem. Ergo & intellexisse me sæpius ista memini, & quod nunc discerno & intelligo, recondo in memoria, vt postea me nunc intellexisse meminerim. Ergo & meminisse l me] memini, sicut postea quod hæc reminisci nunc potui si recordabor, vtique per vim memoriæ recordabor. Affectiones quoque animi mei eadem memoria continet, non illo modo, quo eas habet ipse animus cum patitur eas, sed alio multum diuerso, sicut se habet vis memoriæ. Nam & lætatum me fuisse reminiscor, non lætus, & tristitiã meam præteritam recordor nõ tristis. Et me aliquando timuisse recolo sine timore, & pristinæ cupiditatis sine cupiditate sum memor aliquãdo. Et econtrario tristitiam meam transactam lætus reminiscor, & tristis lætitiam meam.

Læta nõ lęti quomodo recordamur Cap. XIIII.

B QVod mirandũ non est de corpore: aliud enim animus, aliud corpus. Itaq; si præteritum dolorem corporis gaudens memini, non ita mirum est. Hic verò cum animus sit etiã ipsa memoria. Nam & cũ mandamus aliquid vt memoriter habeatur, dicimus, vide vt illud in animo habeas: & cum obliuiscimur, dicimus, non fuit in animo: & elapsum est animo: ipsam memoriam vocantes animum. Cum ergo ita sit, quid est hoc, quod cum tristitiã meam præteritam lętus memini, animus habet lætitiã, & memoria tristitiam, lætusq; est animus ex eo quod inest ei lætitia, memoria verò ex eo quod inest ei tristitia, tristis non est? Num forte non pertinet ad animum? Quis hoc dixerit? Nimirũ ergo memoria quasi venter est animi: lætitia verò atque tristitia quasi cibus dulcis & amarus, cum memoriæ commendantur, quasi traiecta in ventrem recondi illuc possunt, sapere non possunt. Ridiculum est hæc illis similia putare, nec tamen sunt omnimodo dissimilia. Sed ecce de memoria profero cum dico quatuor esse perturbationes animi, cupiditatem, lætitiam, metũ, tristitiam, & quicquid de his disputare potuero, diuidendo singula per species sui cuiusque generis, & definiendo, ibi inuenio quid dicam atque inde profero: nec tamen vllą earũ perturbatione
C perturbor, cum eas reminiscendo commemoro, & antequam recolerentur à me & retractarentur, ibi erant, propterea inde per recordationem potuere depromi. Forte ergo sicut de ventre cibus ruminando, sic ista de memoria recordando proferuntur. Cur igitur in ore cogitationis non sentitur à disputante, hoc est, à reminiscente lætitiæ dulcedo vel amaritudo mœstitiæ? An in hoc dissimile est, quod non vtique † simile est? Quis enim talia volens loqueretur, si quoties tristitiam metúmve nominamus, toties mœrere vel timere cogeremur? Et tamen nõ ea loqueremur, nisi in memoria nostra non tantum sonos nominum secundum imagines impressas sensibus corporis, sed etiam rerum ipsarum notiones inueniremus, quas nulla ianua carnis accepimus, sed eas ipse animus per experientiam passionum suarum sentiens, memoriæ commendauit, aut ipsa sibi hæc etiam non commendata retinuit.

Animus pro memoria.

† vndique.

Etiam quæ absunt meminimus. Caput. XV.

SEd vtrum per imagines an non, quis facilè dixerit? Nomino quippe lapidem, nomino solem, cum res ipsę non adsunt sensibus meis, in memoria sanè mea præsto sunt imagines earum. Nomino dolorẽ corporis, nec mihi adest dũ nihil dolet, nisi tamen adesset imago eius in memoria mea, nescirẽ quid dicerem, nec eum in disputando à voluptate discernerẽ. Nomino salutẽ corporis, cum saluus sum corpore, adest mihi quidem res ipsa, veruntamen nisi & imago eius inesset in memoria mea, nullo modo recordarer, quid huius nominis significaret sonus: nec ęgrotantes agnoscerent salute nominata quid esset dictum, nisi eadem imago vi memoriæ teneretur, quanuis ipsa res abesset à corpore. Nomino numeros quibus numeramus. En adsunt in memoria mea, nõ imagines eorum, sed ipsi. Nomino imaginem solis, & hæc adest in memoria mea. Neque enim imaginẽ imaginis eius, sed ipsam recolo, ipsa mihi reminiscenti præsto est. Nomino memoriam & agnosco quod nomino. Et vbi agnosco nisi in ipsa memoria? Num & ipsa per imaginem suam sibi adest, ac non per seipsam? D

Et obliuionis memoria est. Cap. XVI.

QVid cum obliuionem nomino, atque id idem agnosco quod nomino: vnde agnoscerem nisi meminissem? Non eundem sonum nominis dico, sed rem quam significat: Quã si oblitus essem, quid ille valeret sonus, agnoscere vtiq; non valerẽ. Ergo cum memoriã memini, per seipsam sibi prę sto est ipsa memoria. Cũ verò memini obliuionem, & memoria præsto est & obliuio. Memoria qua meminerim, obliuio quã meminerim. Sed quid est obliuio nisi priuatio memoriæ? Quomodo ergo adest vt eã meminerim, quando cũ adest meminisse non possum? At si quod meminimus, memoria retinemus, obliuionẽ autem nisi meminissemus, nequaquã possemus audito isto nomine rem quæ illo significatur sono agnoscere: Memoria retinetur obliuio. Adest ergo ne obliuiscamur, quæ cũ adest obliuiscimur. An ex hoc intelligitur non per seipsam inesse memoriæ cũ eam meminimus, sed per imaginẽ suam? Quia si per seipsam præsto esset obliuio, nõ vt meminissemus, sed vt obliuisceremur efficeret. Et hoc quis tandẽ indagabit? quis cõprehendet quomodo sit? Ego certe domine laboro hic, & laboro in meipso: factus sum mihi terra difficultatis & sudoris nimij. Neque enim nunc scrutamur plagas cœli, aut syderũ interualla dimetimur, vel terræ libramenta quę rimus. Ego sum qui memini, ego animus. Non tã mirum si à me longe est, quicquid ego nõ sum. Quid autem propinquius meipso mihi? Et ecce memoriæ meæ vis non cõprehenditur à me, cum ipsum me non dicã
F præter illam. Quid enim dicturus sum quando mihi certum est meminisse me obliuionẽ? An dicturus sum non esse in memoria mea quod memini? An dicturus sum ad hoc inesse obliuionẽ in memoria mea, vt non obliuiscar? Vtrunq; absurdissimũ est. Quid illud tertiũ? Quo pacto dicam imaginem obliuionis teneri in memoria mea, nõ ipsam obliuionẽ cum eã memini? Quo pacto & hoc dicã, quandoquidem cum imprimitur rei cuiusquã imago in memoria, prius necesse est vt adsit res ipsa, vnde illa imago possit imprimi? Sic enim Carthaginis memini, sic omniũ locorum quibus interfui, sic facies hominũ quos vidi, & cæterorũ sensuum nunciata, sic ipsius corporis salutẽ siue dolorem. Cũ præsto esset ista, cepit ab eis imagines memoria, quas intuerer præsentes, & retractarẽ animo, cum illa & absentia reminiscerer. Si ergo per imaginẽ suam non per seipsam in memoria tenetur obliuio, ipsa vtique aderat, vt eius imago caperetur. Cum autem adesset, quomodo imaginẽ suam in memoria conscribebat, quando id etiam quod iam notatum inuenit, pręsentia sua delet obliuio?

Et tamen

G Et tamen quocunque modo, licet sit modus iste incõprehẽsibilis & inexplicabilis, etiam ipsam obliuionem meminisse me certus sum, qua id quod meminerimus obruitur.

Humanæ memorię vis triplex. Cap. XXII.

MAgna ista vis est memoriæ, nescio quod horrendum deus meus, profunda & infinita multiplicitas, & hoc animꝰ est, & hoc ego ipse sum. Quid ergo sum deus meus? Quæ natura sum? Varia multimoda vita & immensa vehementer. Ecce in memoriæ meæ campis & antris & cauernis innumerabilibus, atque innumerabiliter plenis innumerabiliũ rerum generibus: siue per imagines: sicut omniũ corporũ: siue per præsentiã, sicut artium: siue per nescio quas notiones vel notationes, sicut affectionũ animi, quas & cũ animus non patitur, memoria tenet, cum in animo sit quicquid est in memoria, per hæc omnia discurro, & volito hac atque illac, penetro etiam quantũ possum, & finis nusquam: tanta vis est memoriæ, tanta vitæ vis est, in homine viuente mortaliter. Quid igitur agã, tu vera mea vita deus meus? Transibo & hanc vim meã quæ memoria vocatur, transibo eam vt peruenią ad te dulce lumen. Quid dicis mihi? Ecce ego ascendens per
H animum meũ ad te qui desuper mihi manes. Transibo & istã vim meã, quæ memoria vocatur, volens te attingere vnde attingi potes, & inhærere tibi vnde inhærері tibi potest. Habent enim memoriã & pecora & aues, alioquin non cubilia nidósve repeterent, non alia multa quibus assuescunt: neque enim & assuescere valerent vllis rebus nisi per memoriã. Transibo ergo & memoriã, vt attingã eum qui separauit me à quadrupedibus, & volatilibus cœli sapientiorem me fecit. Transibo & memoriã & vbi te inueniã vere bona & secura suauitas? Et vbi te inueniam?

Reminiscentia. Cap. XVIII Lucæ. 15.

SI præter memoriã [meam] te inuenio, immemor tui sum. Et quomodo iã inueniã te, si memor non sum tui? Perdiderat enim mulier drachmam, & quæsiuit eam cũ lucerna, & nisi memor eius esset, non inuenisset eã. Cum enim esset inuenta, vnde sciret vtrũ ipsa esset, si memor eius non esset? Multa memini me perdita quæsisse atque inuenisse. Inde istud scio, quia cũ quærerem aliquid eorũ, & diceretur mihi, num forte hoc est, num forte illud: tamdiu dicebã, non est, donec id offerretur quod quærebã. Cuius nisi memor essem, quicquid illud esset, etiã si mihi offerretur non inuenirem, quia non agnoscerẽ. Et semper ita fit, cum aliquid
I perditũ quærimus & inuenimus. Veruntamen si forte aliquid ab oculis perit, non à memoria, veluti corpus quodlibet visibile, tenetur intus imago eius, & queritur donec reddatur aspectui. Quod cũ inuentum fuerit, ex imagine quę intus est recognoscitur. Nec inuenisse nos dicimus quod perierat, si non agnoscimus: nec agnoscere possumus, si nõ inuenimus.† Sed hoc perierat quidem oculis, memoria tenebatur.

† meminimus.

Quid sit reminisci. Cap. XIX.

QVid cum ipsa memoria perdit aliquid, sicut fit cũ obliuiscimur, & quærimus vt recordemur? Vbi tandem quærimus, nisi in ipsa memoria? Et ibi si aliud pro alio forte offeratur, respuimus, donec illud occurrat quod quærimus, & cũ occurrerit, dicimus, hoc est: quod non diceremus nisi agnosceremus: nec agnosceremus, nisi meminissemus. Certe ergo obliti fueramus. An * non totũ exciderat, sed ex parte qua tenebatur pars alia quærebatur, quia sentiebat se memoria non simul voluere quod simul solebat, & quasi detruncata consuetudine claudicans, reddi quod deerat flagitabat. Tanquã si homo notus siue cõspiciatur oculis, siue cogitetur, & nomen eius K obliti requiramus, quicquid aliud occurrerit non connectitur: quia non cũ illo cogitari consueuit, ideoq; respuitur donec illud adsit, vbi simul assuefacta notitia non inæqualiter acquiescat. Et vnde adest nisi ex ipsa memoria? Nam & cũ ab alio cõmoniti recognoscimus inde adest. Non enim quasi nouũ credimus, sed recordantes approbamus hoc esse quod dictũ est. Si autem penitus aboleatur ex animo nec admoniti reminiscimur. Neq; enim omnimodo adhuc obliti sumus, quod vel oblitos nos esse meminimꝰ. Hoc ergo nec amissum quærere poterimus, quod omnino obliti fueramus.

* aliàs, nam.

Beatitudinẽ appetunt omnes. Caput. XX.

QVomodo ergo te quæro domine? Cũ enim te deum meũ quæro, vitã beatam quæro. Quærã te vt viuat anima mea. Viuit enim corpus meũ de anima mea, & viuit anima mea de te. Quomodo ergo quæro vitã beatã: quia non est mihi donec dicã, sat est, illic: vbi oportet vt dicam? Quomodo eam quęro? Vtrum per recordationẽ tanquam eam oblitus sim, oblitumq; me esse adhuc teneã: an per appetitũ discendi incognitã, siue quam nunquã scierim, siue quã sic oblitus fuerim vt me nec oblitũ esse meminerim? Nónne ipsa est beata vita quã omnes L volunt, & omnino qui nolit eã nemo est. Vbi nouerũt eam quòd sic volunt eã? Vbi viderunt vt amarent eã? Nimirũ habemus eã nescio quomodo. Et est alius quidam modus quo quisque cũ habeat eã, tunc beatus est: Et sunt qui spe beati sunt. Inferiore modo isti habent eam quàm illi qui iã re ipsa beati sunt, sed tamen meliores quàm illi qui nec re, nec spe beati sunt. Qui tamen etiã ipsi nisi aliquo modo haberent eam, non ita vellent beati esse, quod eos velle certissimũ est. Nescio quomodo nouerunt eã, ideoq; habent eã in nescio qua noticia, de qua satago vtrum in memoria sit: quia si ibi est, iam beati fuissemus † aliquando. Vtrũ singillatim † sumus. omnes, an in illo homine qui primus peccauit: in quo & omnes mortui sumus, & de quo omnes cũ miseria nati sumus, non quæro nunc, sed quęro vtrũ in memoria sit beata vita. Neque enim amaremus eã nisi nossemus. Audimus nomen hoc, & rẽ ipsam omnes nos appetere fatemur. Non enim sono delectamur. Nã hoc cum latine audit græcus, non delectatur, quia ignorat quid dictũ sit: nos autem delectamur, sicut etiam ille si græce hoc audierit: quoniã res ipsa nec græca nec latina est, cui adipiscendæ Græci Latiniq; inhiant, cæterarumq; linguarũ homines. Nota est igitur omnibus, qui vna voce si interrogari possent, vtrũ beati esse vellent, sine vlla dubitatione, velle responderent. Quod non fieret, nisi res ipsa cuius hoc nomen est, eorum memoria teneretur.

M

Meminimꝰ & eorũ quæ nunquam habuimus. Cap. XXI.

NVnquid ita vt meminit Carthaginẽ qui vidit? Non. Vita enim beata nõ videtur oculis, quia nõ est corpus. Nunquid sicut meminimus numeros? Non. Hos enim qui habet in notitia, non adhuc quærit adipisci. Vitam verò beatã habemus in notitia: ideoq; amamus eã, & tamen adhuc adipisci eam volumus vt beati simus. Nunquid sicut meminimus eloquentiã? Non. Quanuis & hoc nomine audito recordentur ipsam rẽ, qui etiã nondũ sunt eloquentes, multiq; esse cupiant, vnde apparet eam esse in eorũ notitia: tamen per corporis sensus alios eloquẽtes animaduerterunt & delectati similiter hoc esse desyderant: quanquã nisi in exteriore notitia non delectarentur, neque hoc esse vellent nisi delectarentur. Beatã verò vitam nullo sensu corporis in aliis experimur. Nunquid sicut meminimus

A meminimus gaudiũ? Fortasse ita. Nã gaudium meũ ita tristis memini, sicut vitã beatã miser: neque vnquam corporis sensu gaudium meum, vel vidi, vel audiui, vel odoratus sum, vel gustaui, vel tetigi, sed expertus sum in animo meo quando lætatus sum: & adhæsit eius notitia memoriæ meæ, vt id reminisci valeã aliquando cũ aspernatione, aliquando cũ desyderio, pro earũ rerum diuersitate, de quibus me gauisum esse memini. Nã & de turpibus gaudio quodã perfusus sum, quod nunc recordans detestor atque execror: aliquando de bonis & honestis, quod desyderans recolo, tametsi forte non adsunt, & ideo tristis gaudiũ pristinũ recolo. Vbi ergo & quando expertus sum vitã meam beatã, vt recorder eã, & amẽ & desyderẽ? Nec ego tantũ, aut cum paucis, sed beati prorsus omnes esse volumus. Quod nisi certa noticia nossemus, non tam certa voluntate vellemus. Sed quid est hoc, quod si quæratur à duobus, vtrũ militare velint, fieri posset vt alter eorũ velle se, alter nolle respondeat. Si autẽ ab eis queratur, vtrũ beati esse velint, vterque statim se sine vlla dubitatione dicat optare, nec ob aliud velit ille militare, nec ob aliud iste nolit, nisi vt beati sint? Nũ forte quoniã alius hinc, alius inde gau
B det? Ita se omnes beatos esse velle consonant, quemadmodũ consonarent si hoc interrogarentur se velle gaudere, atque ipsum gaudiũ vitam beatã vocant. Quod & si alius hinc, alius illinc assequitur, vnũ est tamen quò peruenire omnes nituntur vt gaudeant. Quæ quoniam res est, quam se expertum non esse nemo potest dicere, propterea reperta in memoria recognoscitur, quando beatæ vitæ nomen auditur.

Verum gaudium. Cap. XXII. Esa. 48.

ABsit domine absit à corde serui tui, qui confitetur tibi: absit vt quocunque gaudio gaudeã, beatum me putem. Est enim gaudiũ quod non datur impiis, sed eis qui te gratis colunt, quorũ gaudium tuipse es. Et ipsa est beata vita gaudere ad te, de te, propter te, ipsa est & non est altera. Qui autem aliam putant esse, aliud sectantur gaudium, neque ipsum verũ. Ab aliqua tamen imagine gaudij, voluntas eorum nõ auertitur.

Beata vita quid & vbi. Ca. XXIII. Gal. 5.

NOn ergo certum est quòd omnes esse beati volunt, quoniam qui non de te gaudere volunt, quæ sola vita beata est, non vtique vitam beatam volunt. An omnes hoc volunt? Sed quoniam caro concupiscit aduersus spiritũ, & spiritus aduersus carnẽ,
C vt non faciant quod volunt, cadunt in id quod valent, eoq; contenti sunt: quia illud quod non valent, nõ tantum volunt, quãtum sat est vt valeant. Nam quæro ab omnibus, vtrum malint de veritate quàm de falsitate gaudere: tã non dubitantꝰ dicere ꝯ de veritate se malle, quàm non dubitant dicere beatos esse se velle. Beata quippe vita est gaudiũ de veritate. Hoc est enim gaudium de te qui veritas es, deus illuminatio mea, salus faciei meę deus meus. Hanc vitam beatam omnes volunt, hanc vitam quę sola beata est omnes volunt, gaudium de veritate omnes volunt. Multos expertus sum qui velint fallere, qui autem falli, neminem. Vbi ergo nouerunt hanc vitam beatam, nisi vbi nouerunt etiam veritatem? Amant enim & ipsam, quia falli nolunt. Et cum amant beatã vitam, quod non est aliud quàm de veritate gaudium, vtique amant etiam veritatem: nec amarent nisi esset aliqua noticia eius in memoria eorũ. Cur ergo nõ de illa gaudent? Cur non beati sunt? Quia fortius occupantur in aliis quæ potius eos faciunt miseros, quàm illud beatos quod tenuiter meminerunt.

Ioan. 14. Psal. 26.

Ioan. 12.

Adhuc enim medicũ lumen est in hominibus, ambulent, ne eos tenebræ cõprehendant. Cur autem veritas parit odium, & inimicus eis factus est homo tuus verum prædicans, cum ametur beata vita, quę non est nisi gaudiũ de veritate: nisi quia sic amatur veritas, vt quicunque aliud amant, hoc quod amãt velint esse veritatem: & quia falli nollent, nolunt conuinci quod falsi sint? Itaque propter eam rem oderunt veritatem, quam pro veritate amant. Amant eam lucentẽ, oderunt eam redarguentẽ. Quia enim falli nolunt & fallere volunt, amant eam cũ seipsam indicat, & oderunt eam cũ eosipsos indicat. Inde retribuet eis, vt qui se ab ea manifestari nolunt, & eos nolentes manifestet & eis ipsa non sit manifesta. Sic sic etiã, sic animus humanus etiam, sic cæcus & languidus, turpis atque indecens latere vult, sẽ autẽ vt lateat aliquid non vult. Contra illi redditur, vt ipse non lateat veritatem, ipsum autem veritas lateat. Tamen etiã sic dum miser est, veris mauult gaudere quàm falsis. Beatus ergo erit, si nulla interpellante molestia, de ipsa per quam vera sunt omnia, sola veritate gaudebit. D

Deũ quoque continet memoria. C. XXIIII.

ECce quantum spatiatus sum in memoria mea, E quærens te domine, & nõ te inueni extra eã. Neque enim aliquid de te inueni quod non meminissem ex quo didici te. Nam ex quo didici te, non sum oblitus tui. Vbi enim inueni veritatẽ, ibi inueni deum meũ ipsam veritatẽ, quam ex quo didici non sum oblitus. Itaque ex quo didici te, manes in memoria mea, & illic te inuenio, cũ reminiscor tui & delector in te. Hæ sunt sanctæ delitiæ meæ, quas donasti mihi misericordia tua, respiciens paupertatem meam.

In quo memoriæ gradu reperiatur deus. Cap. XXV.

SEd vbi manes in memoria mea domine? Vbi illic manes? Quale cubile fabricasti illic tibi? Quale sanctuarium ædificasti tibi? Tu dedisti hanc dignationem memoriæ meæ, vt maneas in ea, sed in qua eius parte maneas hoc cõsydero. Trãscendi enim partes eius quas habent & bestiæ cum te recordarer, quia non ibi te inueniebã inter imagines rerum corporaliũ, & veni ad partes eius, vbi cõmendaui affectiones animi mei, nec illic inueni te. Et intraui ad ipsius animi mei sedem, quæ illi est in memoria mea, quoniam sui quoque meminit animus, nec ibi tu eras, quia sicut non es imago corporalis nec affectio viuentis, qualis cũ lætamur, contristamur, cupimus, metuimus, meminimus, obliuiscimur, & quicquid huiusmodi est: ita nec ipse animus es, quia dominus deus animi tu es. Et cõmutan- F tur hæc omnia, tu autem incõmutabilis manes super omnia, & dignatus es habitare in memoria mea ex quo te didici. Et quid quæro quo loco eius habites? quasi vero loca ibi sint? Habitas certe in ea, quoniã tui memini, ex quo te didici, & in ea te inuenio cum recordor tui.

Vbi inueniatur deus. Ca. XXVI.

VBi ergo te inueni vt discerem te? Neque enim iam eras in memoria mea, priusquam te discerem. Vbi ergo inueni te vt discerẽ te, nisi in te supra me? Et nusquam locus & recedimus & accedimꝰ, & nusquam locus. Vbiq; veritas præsides omnibus consulentibus te, simulq; respondes omnibus etiam diuersa consulentibus ꝯ te. ꝯ Liquide tu respondes, sed nõ liquide omnes audiunt. Omnes vnde volunt consulunt, sed non semper quod volunt audiunt. Optimus minister tuus est, qui nõ magis intuetur hoc à te audire quod ipse voluerit, sed potius hoc velle quod à te audierit.

Quomodo rapiat hominem deus. C. XXVII.

SEro te amaui pulchritudo tã antiqua & tam noua, sero te amaui. Et ecce intus eras, & ego foris, & ibi te quærebam, & in ista formosa quæ fecisti deformis irruebam. Mecum eras, & tecum non eram.

Ea me

G Ea me tenebant longe à te,quæ si in te non essent, non
essent. Vocasti & clamasti, & rupisti surditatem meã.
Coruscasti,splenduisti,& fugasti cæcitatem meã. Fla-
† Fragrasti. grasti,†& duxi spiritum,& anhelo tibi. Gustaui,& esu-
rio,& sitio. Tetigisti me,& exarsi in pacem tuam.

Miseria hui' vitæ. C.XXVIII

CVm inhæsero tibi ex omni me,nusquã erit mi-
hi dolor & labor,& viua erit vita mea tota ple-
na te. Nunc autem quoniam quem tu imples,
subleuas eum,quoniam tui plenus non sum,oneri mihi
sum. Contendunt lętitiæ meæ flendæ cũ lætandis mœ-
roribus,& ex qua parte stet victoria nescio. Hei mihi,
domine miserere mei. Contendunt mœrores mei ma-
li cum gaudiis bonis, & ex qua parte stet victoria ne-
scio. Hei mihi,domine miserere mei. Hei mihi, Ecce
vulnera mea non abscondo. Medicus es,æger sum. Mi-
sericors es,miser sum. Nunquid non tentatio est vita
Iob.7. humana super terrã? Quis velit molestias & difficulta-
tes pati? Tolerare iubes eas,non amari. Nemo quod to
lerat amat,& si tolerare amat. Quanuis enim gaudeat
se tolerare,mauult tamen non esse quod toleret. Pro-
spera in aduersis desydero, aduersa in prosperis timeo.
Quis inter hæc medius locus,vbi non sit humanæ vitę
H tentatio? Væ prosperitatibus huius seculi,semel & iterũ
à timore aduersitatis,& à corruptione lætitiæ. Væ adu-
ersitatibus seculi,semel & iterum & tertio à desyderio
prosperitatis. Et quia ipsa aduersitas dura est,& ne frã-
gat tolerantiam,nunquid non tentatio est vita huma-
na super terram sine vllo interstitio?

In deo spes. Ca. XXIX.

ET tota spes mea, non nisi in magna valde mise-
ricordia tua. Da quod iubes,& iube quod vis. Im-
peras nobis cõtinentiam. Et cum scirem ait qui-
Sap.8. dam, quia nemo potest esse continens nisi deus det,&
hoc ipsum erat sapientiæ,scire cuiusesset hoc donũ. Per
continentiam quippe colligimur & redigimur in vnũ,
à quo in multa defluximus. Minus enim te amat qui
tecum aliquid amat,quod nõ propter te amat. O amor
qui semper ardes, & nunquam extingueris. Charitas
deus meus,accende me. Continentiam iubes. Da quod
iubes,& iube quod vis.

Somniorum ludibria. Cap. XXX. 1.Ioan.2.

IVbes certe vt contineam à concupiscentia carnis,&
concupiscentia oculorum,& ambitione seculi. Iussi-
sti à concubitu, & de ipso coniugio melius aliquid
quàm concessisti monuisti. Et quoniam dedisti factum
est,& antequam dispensator sacramenti tui fierẽ. Sed
I adhuc viuunt in memoria mea, de qua multa locutus.
sum,talium rerum imagines,quas ibi consuetudo mea
fixit,& occursant mihi vigilanti quidem carentes viri-
bus: in somnis autem non solum vsque ad delectatio-
nem,sed etiam vsque ad consensionem factumq; simil
limum. Et tãtum valet imaginis illusio in anima mea
& in carne mea, vt dormienti falsa visa persuadeant
quod vigilanti vera nõ possint. Nunquid tunc ego nõ
sum domine deus meus? Et tamen tantum interest in-
ter meipsum & meipsum,vt intra momentũ quo hinc
ad soporem transeo,vel huc inde retranseo. Vbi est il-
† tunc. la † ratio,quæ talibus suggestionibus resistit vigilans?
Et si res ipsæ ingerantur,inconcussus maneo. Nunquid
clauditur cum oculis? Nunquid sopitur cũ sensibus cor-
poris? Et vnde sępe etiam in somnis resistimus,nostriq;
propositi memores,atque in eo castissime permanẽtes,
nullũ talibus illecebris adhibemus assensum? Et tamen
tantũ interest,vt cum aliter accidit,euigilantes ad con
sciẽtiæ requiem redeamus, ipsaq; distantia reperiamus
nos non fecisse,quod tamen in nobis quoquo modo fa
ctum esse doleamus. Nunquid non potens est manus
tua deus omnipotens sanare omnes languores animæ K
meæ, atq; abundantiore gratia tua lasciuos motus etiã
mei soporis extinguere? Augebis domine magis ma-
gisq; in me munera tua,vt anima mea sequatur me ad
te concupiscentiæ visco expedita,vt non sit rebellis sibi,
atque vt in somnis etiã non solum non perpetret istas
corruptelarũ turpitudines per imagines animales vsq;
ad carnis fluxum, sed ne consentiat quidem. Nam vt
nihil tale vel tantillum libeat quantulũ possit nutu co-
hiberi,etiam in casto dormientis affectu, non tantũ in
hac vita,sed etiam in hac ætate:non magnum est om-
nipotenti, qui vales facere supra quàm petimus & in-
telligimus. Nunc tamen quid adhuc sim in hoc gene- Ephe.3.
re mali mei,dixi bono domino meo,exultans cum tre-
more in eo quod donasti mihi,& lugẽs in eo quod in-
consummatus sum,& sperans perfecturũ te in me mi-
sericordias tuas vsque ad pacem plenariam,quã tecum
habebũt interiora & exteriora mea,cum absorpta fue-
rit mors in victoria. 1.Cor.15.

Gulę tẽtatio Ca.XXXI. Matth.6. 1.Cor.6.

ESt alia malitia dici,quæ vtinam sufficiat ei. Refi-
cimus enim quotidianas ruinas corporis edendo
& bibendo, priusquam escas & vẽtrem destruas,
cum occideris indigentiam meam satietate mirifica, L
& corruptibile hoc indueris incorruptione sempiter- 1.Cor.19.
na. Nunc autem suauis est mihi necessitas,& aduersus
istam suauitatem pugno ne capiar,& quotidianũ bellũ
gero in ieiuniis,sępius in seruitutẽ rediens corpus meũ, 1.Cor.9.
& dolores mei voluptate pelluntur. Nam fames & sitis
quidam dolores sunt. Vrunt,& sicut febris necant, nisi
alimentorum medicina succurrat. Quæ quoniam præ-
sto est,consolatione munerũ tuorum,in quibus nostræ
infirmitati terra & aqua & cœlum seruiunt, calamita-
tes delitiæ vocantur. Hoc me docuisti, vt quemadmo-
dum medicamenta, sic alimenta sumpturus accedam.
Sed dum ad quietem satietatis ex indigentiæ molestia
transeo,in ipso transitu mihi insidiatur laqueus concu
piscentiæ: Ipse enim transitus voluptas est,& non est a-
lius qua transeatur,quàm quo transire cogit necessitas,
Et cũ salus sit causa edendi & bibendi,adiungit se tan-
quam pedissequa periculosa iucũditas,& plerunq; præ-
ire conatur,vt eius causa fiat,quod salutis causa me fa-
cere vel dico vel volo: nec idem modus vtriusque est.
Nam quod saluti satis est,delectationi parũ est. Et sępe
incertum fit, vtrũ adhuc necessaria corporis cura sub-
sidium petat,an voluptuaria cupiditatis fallacia mini-
sterium suppetat. Ad hoc incertum hilarescit infœlix
anima,& in eo præparat excusationis patrocinii,gau-
dens non apparere quid satis sit moderationi valetu-
dinis,vt obtentu salutis obumbret negocium voluptatis.
His tentationibus quotidie conor resistere,& inuo-
co dexteram tuam ad salutem meam, & ad te refero
æstus meos,quia consilium mihi de hac re nondũ stat.
Audio vocem iubentis dei mei: Non grauentur corda Lucæ.21.
vestra in crapula & ebrietate. Ebrietas longe est à me,
misereberis ne appropinquet mihi. Crapula autẽ non-
nunquam surrepit seruo tuo, misereberis vt longe fiat
à me. Nemo enim potest esse cõtinens nisi tu des. Mul- Sap.8.
ta nobis orantibus tribuis, & quicquid boni antequam
oremus accipimus,à te accipimus: & vt hoc postea co-
gnosceremus, à te accipimus. Ebriosus nunquam fui,
sed ebriosos à te sobrios factos ego noui. Ergo à te fa-
ctum est,vt hoc non essent qui nunquam fuerũt,à quo
factum est vt hoc non semper essent qui fuerunt,à quo
etiam factum est, vt scirent vtrique à quo factum est.
Audiui & aliam vocem tuã: Post concupiscentias tuas Eccle.18.

non

A non eas, & à voluptate tua auertere. Audiui & illam
ex munere tuo quam multum amaui: Neque si man-
1.Cor.8. ducauerimus, abundabimus: neque si non mandu-
cauerimus, deerit nobis. Hoc est dicere, Nec illa res
me copiosum faciet, nec illa erumnosum. Audiui &
Philip.4. alteram: Ego enim didici in quibus sum sufficiens es-
se, & abundare noui, & penuriam pati noui. Omnia
possum in eo qui me confortat. Ecce miles castrorum
Gene.3. cœlestium, non puluis quod nos sumus. Sed memen-
to domine quia puluis sumus, & de puluere fecisti ho-
Lucæ.15. minem, & perierat, & inuentus est. Nec ille in se po-
tuit, quia idem puluis fuit, quem talia dicentem affla-
Philip.4. tu tuæ inspirationis adamaui. Omnia possum, inquit,
in eo qui me confortat. Conforta me vt omnia pos-
1.Cor.1. sim. Da quod iubes, & iube quod vis. Iste se accepisse
confitetur, & quod gloriatur, in domino gloriatur.
Eccle.23. Audiui alium rogantem vt accipiat: Aufer à me; in-
quit, concupiscentias ventris. Vnde apparet sancte
Ad Titũ.1. deus meus te dare, cum fit quod imperas fieri. Docui-
sti me pater bone: Omnia munda mundis. Sed ma-
† esse. lum est † homini qui per offensionem manducat: &
1.Timo.4. omnem creaturam tuam bonam esse, nihilq; abiicien-
1.Cor.8. dum quod cum gratiarum actione percipitur: & quia
B esca nos non commendat deo: & nemo nos iudicet in
Col.2. cibo aut in potu: & vt qui manducat non manducan-
Roma.14. tem non spernat: & qui non manducat,manducantem
non iudicet. Didici hæc, gratias tibi, laudes tibi deo
meo, magistro meo, pulsatori aurium mearum, illu-
stratori cordis mei. Eripe me ab omni tentatione.
Gene.9. Non ego immundiciam obsonij timeo,sed immundi-
ciam cupiditatis. Scio Noë omne carnis genus quod
cibo esset vsui manducare permissum: Heliam cibo car
3.Reg.17. nis refectum: Ioannem mirabili abstinentia prædi-
Matth.3. tum,animalibus, hoc est locustis, in escam cedentibus
Gene.25. non fuisse pollutum. Et scio Esaũ lenticulæ concupi-
2.Reg.23. scentia deceptum: & Dauid propter aquæ desyderium
à seipso reprehensum: & regem nostrum non de carne,
Matth 4. sed de pane esse tentatum. Ideoq; & populus in eremo,
Nume.11. non quia carnes desyderauit, sed quia escæ desyderio
aduersus dominum murmurauit, meruit improbari.
In his ergo tentationibus positus,certo quotidie adue-
rsus concupiscentiam manducandi & bibendi. Non
enim est quod semel præcidere, & vlterius non attin-
C gere decernam, sicut de concubitu potui. Itaque freni
gutturis temperata relaxatione & cõstrictione tenen-
di sunt. Et quis est domine qui non rapiatur aliquan-
* alias, aliquando. tulum * extra metas necessitatis? Quisquis est,magnus
Roma.8. est,magnificet nomen tuum. Ego autem non sum,quia
peccator homo sum. Sed & ego magnifico nomen tu-
um,& interpellat te pro peccatis meis qui vicit seculũ,
numerans me inter infirma membra corporis sui,quia
& imperfectum meum viderunt oculi tui, & in libro
Psal.118. Nihil securũ est ĩ hac vita C. XXXII. tuo omnes scribentur.

DE illecebra odorum non satago nimis. Cum
absunt,non requiro: cũ adsunt,non respuo: pa-
ratus etiam eis semper carere. Ita mihi videor,
forsitan. Sunt enim & istæ plangendæ tenebræ,in qui-
bus me latet facultas mea,quę in me est,vt animus me⁹
de viribus suis ipse se interrogans, non facilè sibi cre-
dẽdum existimet,quia & quod inest, plerunque occul-
tum est,nisi experientia manifestetur. Et nemo securus
Iob.7. esse debet in ista vita quæ tota tentatio nominatur, vt
qui fieri potuit ex deteriore melior, nõ fiat etiã ex me-
liore deterior. Vna spes,vna fiducia,vna firma promis-
sio,misericordia tua.

Tomus primus.

D Voluptas aurium. C. XXXIII

VOluptates aurium tenacius me implicauerant
& subiugauerant,sed resoluisti & liberasti me:
nunc in sonis quos animant eloquia tua, cum
suaui & artificiosa voce cantantur, fateor aliquantu-
lum acquiesco,non quidem vt hæream, sed vt surgam
cum volo. Attamen cum ipsis sentẽtiis quibus viuunt,
vt admittantur ad me quærunt in corde meo nonnul-
lius dignitatis locum,& vix eis præbeo congruentem.
Aliquando enim amplius mihi videor honoris eis tri-
buere quàm decet, dum ipsis sanctis dictis religiosius
& ardentius sentio moueri animos nostros in flam-
mam pietatis,cum ita cantantur,quàm si non ita can-
tarentur,& omnes affectus spiritus nostri pro suaui di-
uersitate habere proprios modos in voce atque cantu,
quorum nescio qua occulta familiaritate excitentur.
Sed delectatio carnis meæ, cui mentem eneruandam
non oportet dari, sępe me fallit, dum rationem sen-
sus non ita comitatur, vt patienter sit posterior: sed
tantum quia propter illam meruit admitti,etiam præ-
currere ac ducere conatur. Ita in his pecco non sen-
tiens,sed postea sentio. Aliquando autem hanc ipsam
fallaciam immoderatius cauens erro nimia seueritate,
sed valde interdum, vt melos omne cantilenarum E
suauium,quibus Dauidicum psalterium frequentatur,
ab auribus meis remoueri velim, atque ipsius ecclesiæ:
tutiũsque mihi videtur quod de Alexandrino episco-
po Athanasio sępe mihi dictum commemini,qui tam
modico flexu vocis faciebat sonare lectorem psalmi,
vt pronuncianti vicinior esset quàm canenti. Verun-
tamen cum reminiscor lachrymas meas quas fudi ad
cantus ecclesię tuæ,in primordiis recuperatæ fidei meę,
& nunc ipso commoueor,non cantu,sed rebus quæ cã-
tantur: cum liquida voce & conuenientissima modu-
latione cantantur, magnam instituti huius vtilitatem
rursus agnosco. Ita fluctuo inter periculum voluptatis
& experimentum salubritatis,magisque adducor, non
quidem irretractabilem sententiam proferẽs, cantan-
di cõsuetudinem approbare in ecclesia: vt per oblecta-
menta aurium infirmior animus in affectum pietatis
assurgat. Tamen cum mihi accidit, vt me amplius can
tus quàm res quę cãnitur moueat: pœnaliter me pecca
re confiteor,& tunc mallem non audire cantatem. Ec-
ce vbi sum, Flete mecum & pro me flete,qui aliquid bo
ni vobiscum intus agitis vnde facta procedunt: Nam
qui non agitis,non vos hæc mouent. Tu autem domi- F
ne deus meus,exaudi,respice & vide,& miserere & sa-
na me,in cuius oculis mihi quæstio factus sum, & ipse
est languor meus.

Oculorum illecebræ. C. XXXIII 2.Cor.5.

REstat voluptas oculorum istorum carnis meæ
de qua loquar confessiones,quas audient aures
templi tui,aures fraternæ ac piæ, vt conclude-
mus tentationes concupiscentiæ carnis meæ, quæ me
adhuc pulsant ingemiscentem,& habitaculum meum
quod de cœlo est superindui cupientem. Pulchras for-
mas & varias, nitidos & amœnos colores amant ocu-
li. Non teneant hæc animam meam, teneat eam deus
Gene.1. qui hæc fecit bona quidem valde, sed ipse est bonum
meum,non hæc. Et tangunt me vigilantem totis die-
bus,nec requies ab eis datur mihi,sicut datur à vocibus
canoris aliquando ab omnibus in silẽtio. Ipsa enim re-
gina colorum lux ista perfundens cuncta quæ cerni-
mus,vbi per diem fuero multimodo allapsu blanditur
mihi aliud agenti,& eam non aduertenti. Insinuat au-
tem se ita vehementer, vt si repente subtrahatur, cum
desyderio requiratur, & si diu absit cõtristat animum.

f O lux

G O lux quam videbat Tobias, cum clausis oculis istis fi-
Tobiæ.4. lium docebat vitæ viam, & ei præibat pede charitatis
Gene.27. nusquam errãs: aut quam videbat Isaac prægrauatis &
opertis senectute carneis luminibus, cũ filios non agno-
scendo benediceret, sed benedicẽdo agnoscere meruit:
Gene.48. aut quam videbat Iacob, cum & ipse præ grandi ætate
captus oculis, in filiis præsignata futuri populi genera
luminoso corde radiauit: & nepotibus suis ex Ioseph
diuexas mystice manus non sicut pater eorũ foris cor-
rigebat, sed sicut ipse intus discernebat, imposuit. Ipsa
est lux, vna est, & alia non est, & vnum omnes, qui vi-
dent & amãt eam. At ista corporalis de qua loquebar,
illecebrosa ac periculosa dulcedine condit vitam secu-
li cæcis amatoribus. Qui autẽ & de ipsa laudare te no-
runt, deus creator omnium, assumunt eam in hymno
tuo, nõ absumuntur ab ea in somno suo. Sic esse cupio.
Resisto seductionibus oculorum, ne implicentur pedes
mei, quibus ingredior viam tuam, & erigo ad te inuisi-
biles oculos, vt tu euellas de laqueo pedes meos. Tu sub
Psal.24. inde euellis eos: nam illaqueantur. Tu non cessas euel-
lere, ego autem crebro hæreo in vbique sparsis insidiis,
quoniam non dormies neque dormitabis qui custodis
H Israël. Quàm innumerabilia variis artibus & opificiis
Psal.120. in vestibus, calciamentis, vasis, & huiuscemodi fabrica-
tionibus, picturis etiam diuersisq; figmentis, atque his
vsum necessarium atque moderatum, & piam significa-
tionem longe transgredientibus, addiderunt homi-
nes ad illecebras oculorum, foras sequentes quod fa-
ciunt, intus relinquentes à quo facti sunt, & exterminã-
tes quod facti sunt. At ego deus meus & decus meũ,
etiam hinc dico tibi hymnum, & sacrifico laudẽ san-
ctificatori meo, quoniam pulchra traiecta per animas
in manus artificiosas, ab illa pulchritudine veniũt, quæ
super animas est, cui suspirat anima mea die ac nocte.
Sed pulchritudinum exteriorum operatores & sectá-
tores inde trahunt approbandi modum, non autẽ inde
Psal.58. trahunt vtendi modum. Et ibi est, & non vident eum,
vt non eant longius, & fortitudinem suam ad te custo-
diant, nec eam spargant in deliciosas lassitudines. Ego
autem hæc loquens atque discernens, etiam istis pul-
chris gressum innecto, sed tu euellis domine, euellis tu,
Psal.25. quoniam misericordia tua ante oculos meos est. Nam
& ego capior miserabiliter, [&] tu euellis misericor-
diter, aliquando non sentientem, quia suspensius inci-
I deram, aliquando cum dolore, quia iam inhæseram.

Curiositas cognoscẽdi. C. XXXV.

HVc accedit alia forma tentationis multipli-
cius periculosa. Præter enim concupiscentiam
carnis, quę inest in delectatione omnium sen-
suum & voluptatum, cui seruientes depereunt qui lon-
ge se faciunt à te, inest animæ per eosdem sensus cor-
poris quædam non se oblectandi in carne, sed experiẽ-
di per carnem vana & curiosa cupiditas, nomine co-
gnitionis & scientiæ palliata. Quæ quoniam & in ap-
petitu noscendi est, oculi autem sunt ad cognoscendum
1.Ioan.2. in sensibus principes, concupiscentia oculorum eloquio
diuino appellata est. Ad oculos enim proprie videre
Videre refertur ad omnes sensus. pertinet. Vtimur autem hoc verbo etiã in cæteris sen-
sibus, cum eos ad cognoscendum intendimus. Neque
enim dicimus, Audi quid rutilet, aut olfac quàm ni-
teat, aut gusta quàm splendeat, aut palpa quàm fulgeat.
Videri enim dicuntur hæc omnia. Dicimus autem nõ
solum, vide quid luceat, quod soli oculi sentire possunt
sed etiam vide quid sonet, vide quid oleat, vide quid sa
piat, vide quàm durum sit. Ideoq; generalis experientia
sensuum, concupiscentia (sicut dictum est) oculorum
vocatur, quia videndi officium, in quo primatum ocu- K
li tenent, etiam cæteri sensus sibi de similitudine vsur-
pant, cum aliquid cognitionis explorãt. Ex hoc autem
euidẽtius discernitur, quid voluptatis, quid curiositatis
agatur per sensus, quod voluptas pulchra, canora, sua-
uia, sapida, lenia sectatur. Curiositas autem etiam his
contraria tentandi causa, non ad subeundam molestiã,
sed experiendi noscendiq; libidinem. Quid enim vo-
luptatis habet videre in laniato cadauere quod exhor-
reas: & tamen sicubi iaceat concurrunt, vt contristen-
tur, vt palleant. Timent etiã ne in somnis hoc videãt,
quasi quisquam eos vigilantes videre coẽgerit, aut pul-
chritudinis vlla fama persuaserit. Ita & in cæteris sen-
sibus, quæ persequi longum est. Et ex hoc morbo cupi-
ditatis in spectaculis exhibentur queq; miracula. Hinc
ad perscrutãda naturæ secreta, quæ præter nos est ope-
rata proceditur: quæ scire nihil prodest, & nihil aliud
quàm scire homines cupiunt. Hinc etiam si quid eodẽ
peruersæ scientiæ fine per artes magicas queritur. Hinc
etiam in ipsa religione deus tẽtatur, cum signa & pro-
digia flagitantur, non ad aliquam salutem, sed ad solã
experientiam desyderata. In hac tam immensa sylua
plena insidiarum & periculorũ, ecce quàm multa præ- L
ciderim & à meo corde dispulerim, sicut donasti me fa
cere deus salutis meæ. Attamen quando audeo dicere,
cum circumquaque quotidianam vitam nostram tam
multa huius generis rerum circumstrepant, quãdo au-
deo dicere nulla re tali me intentum fieri ad spectan-
dum, & vana cura capiẽdum? Sanè me iam theatra nõ
rapiunt, nec curo nosse transitus syderum, nec anima
mea vnquam responsa quæsiuit vmbrarum, omnia sa-
crilega sacramenta detestor. A te domine deus meus,
cui humilem famulatum ac simplicem debeo, quantis
mecum suggestionũ machinationibus agit inimicus,
vt signum aliquod petam. Sed obsecro te per regẽ no-
strum & patriam Hierusalem, simplicem, castam, vt
quemadmodum à me longe est ista consensio, ita sit
semper longe atque longius. Pro salute autem cuius-
quam cum te rogo, alius multum differens finis est in-
tentionis meæ, & te facientẽ quod vis das mihi, & da-
bis libenter sequi. Veruntamen in quàm multis minu-
tissimis & contemptibilibus rebus curiositas quotidie
nostra tentatur, & quàm sæpe labamur, quis enumerat?
Quoties narrantes inania, primo quasi toleramus, ne
offendamus infirmos, deinde paulatim libenter aduer- M
timus. Canem currentem post leporem iam non spec-
tó cum in circo fit, at verò in agro si casu transeam,
auertit me fortassis ab aliqua magna cogitatione, at-
que ad se conuertit illa venatio, non deuiare cogens
corpore iumenti, sed cordis inclinatione. Et nisi iam
mihi demonstrata infirmitate mea, cito admoneas, aut
ex ipsa visione per aliquam consyderationem in te as-
surgere, aut totum contemnere atque transire, vanus
hebesco. Quid cum me domi sedentem stellio muscas
captans, vel aranea retibus suis irruentes implicans,
sæpe intentum facit? Num quia parua sunt animalia,
ideo non res eadem geritur? Pergo inde ad laudandum
te creatorem mirificum, atque ordinatorẽ rerum om-
nium, sed non inde intentus esse incipio. Aliud est ci-
to surgere, aliud est nõ cadere. Et talibus vita mea ple-
na est, & vna spes mea magna valde misericordia tua.
Cũ enim in huiuscemodi rebus conceptaculum sit cor
nostrum, & portet copiosæ vanitatis cateruas, hinc &
orationes nostræ sæpe interrumpuntur atq; turbãtur, &
ante conspectum tuum dum ad aures tuas voce cordis
intendimus,

A intendimus, nescio vnde irruentibus nugatoriis cogi-
tationibus res tanta præciditur.

Superbiæ vitium. C.XXXVI

NVnquid etiam hoc inter contẽnenda deputa-
bimus, aut aliquid nos reducet in spem, nisi
tota misericordia tua, quoniam cœpisti muta-
re nos? Et tu scis quãta ex parte mutaueris, qui me pri-
Psal.102. mitus sanas à libidine vindicandi me, vt propicius fias
etiã cæteris omnibus iniquitatibus meis, & sanes om-
nes languores meos, & redimas de corruptione vitam
meam, & corones me in miseratione & misericor-
dia, & saties in bonis desyderium meum, quia compres
sisti à timore tuo superbiam meam, & mãsuefecisti iu-
go tuo ceruicem meam. Et nunc porto illud, & lene est
mihi, quoniam sic promisisti & fecisti, & vere sic erat,
& nesciebã, quando id subire metuebam. Sed nunquid
domine, qui solus sine typho dominaris, quia solus ve-
rus dominus es qui non habes dominum, nunquid hoc
quoque tertium tẽtationis genus cessauit à me, aut ces-
sare in hac tota vita potest, timere & amari velle ab
hominibus, non propter aliud, sed vt inde sit gaudium
quod non est gaudium? Misera vita est & fœda iactan-
tia. Hinc fit vel maxime non amare te, nec caste time-
B re te. Ideoq; tu superbis resistis, humilibus autẽ das gra-
Iacobi.4. tiam, & intonas super ambitiones seculi, & contremi-
scunt fundamẽta montium. Itaque nobis quoniã pro-
pter quædam humanæ societatis officia necessariũ est
amari & timeri ab hominibus, instat aduersarius veræ
beatitudinis nostræ, vbiq; spargens in laqueis, euge eu-
ge: vt dum auide colligimus, incaute capiamur, & à ve-
ritate tua gaudium nostrum deponamus, atque in ho-
minum fallacia ponamus, libeatq; nos amari & time-
ri, non propter te sed pro te, atque isto modo sui simi-
les factos secum habeat, non ad concordiam charita-
tis, sed ad consortium supplicij, qui statuit sedem, suã po
nere in Aquilonem, vt de peruersa & distorta via imi-
Esaiæ.14. tandi tenebrosi frigidiq; seruirent. Nos autem domi-
ne pusillus grex tuus ecce sumus, tu nos possides, Prætẽ-
de alas tuas, & fugiamus super eas. Gloria nostra tu
esto, propter te amemur, & verbũ tuũ timeatur à † no-
† in. bis. Qui laudari vult ab hominibus vituperante te, nõ
Psal.9. defendetur ab hominibus iudicãte te, nec eripietur dã
nante te. Cum autem nõ peccator laudatur in desyde-
riis animæ meæ, nec qui iniqua gerit benedicitur, sed
laudatur homo propter aliquod donum quod dedisti
C ei: at ille plus gaudet sibi laudari se, quàm ipsum donũ
habere vnde laudatur, etiam iste te vituperante lauda-
tur. Et melior iam ille qui laudauit, quàm iste qui lau-
datus est. Illi enim placuit in homine donum dei, huic
amplius placuit donum hominis quàm dei.

Laudes & vituperatio mouent. Ca.XXXVII.

TEntamur his tentationibus quotidie domine,
sine cessatione tentamur. Quotidiana fornax
nostra est humana lingua. Imperas nobis & in
hoc genere continentiam. Da quod iubes, & iube quod
vis. Tu nosti de hac re ad te gemitũ cordis mei, & flu-
mina oculorum meorum. Neque enim facilè colligo,
quàm sim ab ista peste mundatior, & multum timeo
occulta mea, quæ norunt oculi tui, mei autem non. Est
enim qualiscũque in aliis generibus tentationum mi-
hi facultas explorandi me, in hoc pene nulla est. Nam
& à voluptatibus carnis, & à curiositate superuacanea
cognoscendi, video quantum assecutus sim posse refre-
nare animum meum, cum eis rebus careo, vel volun-
tate, vel cum absunt. Tunc enim me interrogo quàm
magis minúsve mihi molestum sit non habere. Diui-
tiæ verò quę ob hoc expetuntur, vt alicui istarũ trium
cupiditatum vel duabus earum vel omnibus seruiant, D
si per se discere non potest animus, vtrum eas habens
contemnat, possint & dimitti vt se probet. Laude verò
vt careamus, atque in eo experiamur, quid possumus?
Nunquid male viuendum est, & tam perdite atq; ina-
niter, † vt nemo nos nouerit qui non detestetur? Quæ † immanis-
maior dementia dici aut cogitari potest? At si bonę vi- ter.
tæ bonorumq; operum comes & solet & debet esse lau
datio: tam comitatum eius, quàm ipsam bonam vitam
deseri non oportet. Non autem sentio sine quo esse aut
æquo animo, aut ægre possim, nisi cum affuerit. Quid
igitur tibi in hoc genere tentationis domine confiteor?
Quid? nisi delectari me laudibus, sed amplius ipsa ve-
ritate quàm laudibus. Nam si mihi proponatur, vtrum
malim furẽs aut in omnibus rebus errans ab omnibus
hominibus laudari, an constans & in veritate certissi-
mus ab omnibus vituperari, video quid eligam. Verũ-
tamen nollem vt vel augeret mihi gaudium cuiuslibet
boni mei suffragatio oris alieni. Sed auget fateor non
solum, sed & vituperatio minuit. Et cum ista miseria
mea perturbor, subintrat mihi excusatio, quæ qualis sit,
tu scis deus, nam me incertum facit. Quia enim nobis
impetrasti non tantum continentiam, id est, à quibus E
rebus amorem cohibeamus, verumetiam iustitiam, id
est, quò eum conferamus: nec te tantum voluisti à no-
bis, verumetiam proximum diligi, sæpe mihi videor de
profectu aut spe proximi delectari, cũ bene intelligen-
tis laude delector: & rursus eius malo contristari, cum
eum audio vituperare quod aut ignorat, aut bonũ est.
Nam & contristor aliquando laudibus meis, cum vel
ea laudantur in me, in quibus mihi ipse displiceo, vel
etiam bona minora & leuia pluris æstimantur quàm
æstimanda sunt. Sed rursus vnde scio, an propterea sic
afficior, quia nolo de meipso à me dissentire laudatorẽ
meum, nõ quia illius vtilitate moueor, sed quia eadem
bona, quæ mihi in me placent, iocundiora mihi sunt
cum & alteri placent? Quodammodo enim non ego
laudor, cum de me sententia mea non laudatur, quan-
doquidem aut illa laudantur, quæ mihi displicent, aut
illa amplius quæ mihi minus placent. Ergo ne de hoc F
incertus sum mei? Ecce in te veritas video, non me lau-
dibus meis propter me, sed propter proximi vtilitatem
moueri oportere. Et vtrum ita sit nescio. Minus mihi
in hac re notus sum ipse quàm tu. * Obsecro te deus *aliàs, tibi.
meus, & meipsum mihi indica, vt confitear oraturis
pro me fratribus meis, quod in me saucium compere-
ro. Iterum me diligentius interrogem. Si vtilitate pro-
ximi moueor in laudibus meis, cur minus moueor si
quisquam alius iniuste vituperetur quàm si ego. Cur ea
contumelia magis mordeor quæ in me, quàm quæ in
alium eadem iniquitate coram me iacitur? An & ego
hoc nescio? Etiámne id restat vt ipse me seducam, &
verum non faciam coram te in corde & lingua mea?
Insaniam istam domine longe fac à me, ne oleum pec Psal.140.
catoris mihi sit os meum, ad impinguandũ caput meũ.
Egenus & pauper ego sum, & melior in occulto gemi- Psal.108.
tu displicens mihi, & quærens misericordiam tuam, do
nec reficiatur defectus meus, & perficiatur vsque in pa
cem, quam nescit arrogantis oculus.

Et virtuti periculum à vana gloria. Cap. XXXVIII.

SErmo autem ore procedens, & facta quæ innote-
scunt hominibus, habent tentationem periculo-
sissimam ab amore laudis, qui ad priuatã quandã
excellentiam contrahere emendicata suffragia tentat:
& cum à me in me arguitur eo ipso quo arguitur. Et sę-
pe homo de ipso vanæ gloriæ cõtemptu vanius gloria-
tur,

G tur,ideoq; non iam de ipso gloriæ cõtemptu gloriatur. Non enim eam contemnit cum gloriatur intus.

φιλαυτία. C.XXXIX

ETiam intus est aliud in eodem genere tentationis malum,quo inanescunt qui placent sibi de se, quanuis aliis vel placeant vel displiceant,nec placere affectent cæteris. Sed sibi placentes multum, tibi displicent,non tantum de non bonis quasi bonis,verũ etiam de bonis tuis quasi suis: aut etiam sicut de tuis, sed tanquam ex meritis suis:aut etiam sicut ex tua gratia,sed non sua merita: non tamen socialiter gaudentes,sed aliis inuidentes ea.In his omnibus atque huiuscemodi periculis & laboribus vides tremorem cordis mei,& vulnera magis subinde à te sanari, quàm mihi θ non θ infligi sentio.

Contra vitia lucta. Caput. XL.

VBi non mecum ambulasti veritas, docens quid caueam & quid appetam,cum ad te referrẽ inferiora visa mea quæ potui,teq; cõsulerem?Lustraui mundum foris sensu quo potui,& attendi vitam corporis mei de me,sensusq; ipsos meos.Inde ingressus sum in recessus memoriæ meæ multiplices amplitudines,plenas miris modis copiarum innumerabilium,& consideraui & expaui, & nihil eorum discernere potui
H sine te,& nihil eorum esse te inueni:nec egoipse inuentor qui peragraui omnia, & distinguere, & pro suis quæq; dignitatibus æstimare conatus sum,excipiẽs alia nunciantibus sensibus, & interrogans alia mecum cõmixta sentiens, ipsosq; nuncios dignoscens atq; dinumerans, iamq; in memoriæ latis † opibus alia pertractans,alia recondens,alia eruens.Nec egoipse cum hęc agerem,id est,vis mea qua id agebam, nec ipsa eras tu, quia lux es tu permanens quam de omnibus consulebam,an essent,quid essent, quanti pendenda essent. Et audiebam dicentem ac iubentem. Et sæpe istud facio. Hoc me delectat,& ab θ omnibus θ actionibus necessitatis quantum relaxari possum ad istam voluptatẽ refugio. Neque in his omnibus quæ percurro consulens te,inuenio tutum locum animę meæ nisi in te,quo colligantur sparsa mea,nec à te quicquam recedat ex me. Et aliquãdo intromittis me in affectum multum inusitatum introrsus, ad nescio quam dulcedinem: quæ si perficiatur in me, nescio quid erit quod vita ista non erit. *Sed recido in hæc erumnosis ponderibus, & resorbeor solitis, & teneor,& multum fleo*, sed multum teneor. Tantum consuetudinis sarcina degrauat. Hic es se valeo,nec volo,illic volo,nec valeo,miser vtrobiq;.

† memoria latis.

I Triplex cupiditas carnis. Cap.XLI.

IDeoq; consyderaui languores peccatorum meorum in cupiditate triplici, & dexterã tuam inuocaui ad salutem meam. Vidi enim splendorem tuum corde saucio,& repercussus dixi, Quis illuc potest? Proiectus sum à facie oculorum tuorum. Tu es veritas super omnia præsidẽs. At ego per auaritiam meã non amittere te volui,sed volui tecum possidere mendacium:sicut nemo vult ita falsum dicere,vt nesciat ipse quid verum sit.Itaque amisi te, quia nõ dignaris cum mendacio possideri.

Pſal.30.

Remedia vitiorum à dæmonibus Cap. XLII.

QVem inuenirem,qui me reconciliaret tibi?An eũdum mihi fuit ad angelos? Qua prece?quibus sacramentis?Multi conantes ad te redire,neque per seipsos valentes, sicut audio,tentauerunt hæc, & inciderunt in desyderium curiosarum visionum, & digni habiti sunt illusionibus. Elati enim te quærebant doctrinæ fastu,exerentes potius quàm tundentes pectora,& adduxerunt sibi per similitudinem cordis sui conspirantes & socias superbię suæ potestates aëris huius, à quibus per potentias magicas deciperentur,quærentes mediatorem per quẽ purgarentur,& non erat. Diabolus enim erat transfigurãs se in angelum lucis,& multum illexit superbam carnẽ, quod carneo corpore ipse nõ esset. Erãt enim illi mortales & peccatores, tu autem domine cui reconciliari superbe quęrebant,immortalis & sine peccato. Mediator autem inter deum & homines, oportebat vt haberet aliquid simile deo,aliquid simile hominibus, ne in vtroq; hominibus similis,longe esset à deo:aut in vtroque deo similis,lõge esset ab hominibus: atque ita mediator nõ esset.Fallax itaque ille mediator, quo per secreta iudicia tua superbia meretur illudi, vnum cũ hominibus habet,id est,peccatum,aliud videri vult habere cum deo:vt quia carnis mortalitate non tegitur,pro immortali se ostentet. *Sed quia stipendiũ peccati mors est*,hoc habet commune cum hominibus, vnde simul damnentur in mortem.

K Ephe.2. 2.Cor.11. 1.Timo.2. Roma.6.

VErax autem mediator, quem secreta tua misericordia demonstrasti humilibus, & misisti vt eius exemplo etiam ipsam discerent humilitatem,mediator ille dei & hominum homo Christus Iesus inter mortales peccatores & immortalem iustum† apparuit:mortalis cum hominibus, iustus cum deo: vt quoniam stipendium iustitiæ vita & pax est, per iustitiam coniunctam deo euacuaret mortem iustificatorũ impiorum,quam cum illis voluit habere communem. Hic demonstratus est antiquis sanctis,vt ita ipsi per fidem futuræ passionis eius,sicut nos per fidem præteritæ salui fierent.Inquantum enim homo,intantum mediator:inquantũ autem verbum,nõ medius,quia ęqualis deo,& deus apud deum, & simul cum spiritusancto vnus deus. Quomodo nos amasti pater bone,qui filio tuo vnico non pepercisti,sed pro nobis impiis tradidisti eum?Quomodo nos amasti pro quibus ille qui non rapinam arbitratus est esse æqualis tibi, factus est subditus vsque ad mortẽ crucis: vnus ille in mortuis liber, potestatem habens ponendi animam suam,& potestatem habens iterum sumendi eam:pro nobis tibi victor & victima,& ideo victor quia victima: pro nobis tibi sacerdos & sacrificium,& ideo sacerdos,quia sacrificiũ, faciens tibi nos de seruis filios,de te nascẽdo,nobis seruiendo?Merito mihi spes valida in illo est, quòd sanabis omnes languores meos, per eum qui sedet ad dexteram tuam,& te interpellat pro nobis, alioquin desperarem.Multi enim & magni sunt iidẽ languores mei, multi sunt & magni,sed maior & amplior est medicina tua. Potuimus putare verbum tuum remotum esse à coniunctione hominis,& desperare de nobis, nisi caro fieret,& habitaret in nobis. Conterritus peccatis meis & mole θ peccatorum & θ miseriæ meæ,agitaueram in corde meditatusq; fueram fugam in solitudinem, sed prohibuisti me,& confirmasti me dicens, Ideo pro omnibus Christus mortuus est,vt qui viuunt iam non sibi viuãt,sed ei qui pro ipsis mortuus est.Ecce domine iacto in te curam meam vt viuam, & consyderabo mirabilia de lege tua. Tu scis imperitiam meam & infirmitatem meã,doce me & sana me. Ille tuus vnicus in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi,redemit me sanguine suo. Non calumniẽtur mihi superbi,quoniam cogito precium meum, & manduco & bibo & erogo,& pauper cupio saturari ex eo inter illos qui edunt & saturãtur, & laudabunt dominum qui requirunt eum.

Christus intercessor efficax. Cap.XLIII. Matth.11. L 1.Tim.2. † mortales & peccatores,mortalis & iustus. Ioan.1. Roma.8. Phil.2. Pſal.87. Ioan.10. Pſal.102. M Roma.8. Pſal.54. 2.Cor.5. Pſal.54. Pſal.118. Col.2. Pſal.118. Pſal.21.

DIVI

A DIVI AVRELII AVGVSTINI
Confessionum Liber Vndecimus.

Quur consitemur deo scienti. Caput.I.

NVNQVID domine cum tua sit æternitas ignoras quę tibi dico,aut ad tempus vides quod fit in tempore?Cur ergo tibi tot rerum narrationes digero? Non vtique vt per me noueris ea,sed affectum meum excito in te, & eorum qui hæc legunt, vt dicamus omnes:Magnus dominus & laudabilis valde.Iam dixi,& dicam, amore amoris tui facio istud. Nam & oramus,& tamen veritas ait: Nouit pater vester quid vobis opus sit priusquam petatis ab eo. Affectum ergo nostrum patefacimus in te,cõfitendo tibi miserias nostras,& misericordias tuas super nos, vt liberes nos omnino quoniã cœpisti,vt desinamus esse miseri in nobis,& beatificemur in te,quoniam vocasti nos vt simus pauperes spiritu, & mites & lugentes & esuriẽtes ac sitientes iustitiã, & misericordes & mundicordes & pacifici. Ecce narraui tibi multa quæ potui & quæ volui,
B quoniam tu prior voluisti, vt confiterer tibi domino deo meo,quoniam bonus es, quoniam in seculum misericordia tua.

Pſal.95. Matth.6. Matth.5. Pſal.117.

Petit liberari à peccato & ab erroribus,& duci ad veram cognitionem. Cap.II.

QVando autẽ sufficio calami lingua enunciare omnia hortamẽta tua,& omnes terrores tuos & cõsolationes & gubernationes, quibus me perduxisti prædicare verbum tuum, & sacramentũ tuũ dispensare populo tuo? Et si sufficio hæc enumerare ex ordine, carò mihi valẽt stillæ temporum,& olim inardesco meditari in lege tua, & in ea tibi confiteri scientiam & imperitiam meam,primordia illuminationis tuę,& reliquias tenebrarum mearũ, quousque deuoretur à fortitudine infirmitas. Et nolo in aliud horæ diffluant,quas inuenio liberas à necessitatibus reficiendi corporis & intentionis animi,& seruitutis quam debemus hominibus,& quam non debemus,& tamen reddimus. Domine deus meus intende orationi meæ, & misericordia tua exaudiat desyderiũ meum:quoniam non mihi soli estuat,sed vtui vult esse fraternæ charitati,& vides in corde meo quia sic est,vt sacrificem tibi famulatum cogitationis & linguę meę, & da quod offeram tibi.Inops enim & pauper sum, tu
C diues in omnes inuocantes te,qui securus curam nostri geris.Circuncide ab omni temeritate,ab omniq; mendacio interiora & exteriora labia mea.Sint castæ delitiæ meæ,scripturæ tuæ,nec fallar in eis, nec fallam ex eis.Domine attẽde & miserere mei domine deus meus, lux cæcorum & virtus infirmorum,statimq; lux videntium & virtus fortium,attende animam meam,& audi clamantem de profundo.Nam nisi adsint & in profundo aures tuæ,quò ibimus?Quò clamabimus? Tuus est dies,& tua est nox.Ad nutum tuũ momenta transuolant. Largire inde spatium meditationibus nostris in abdita legis tuæ, neque aduersus pulsantes claudas eam. Neque enim frustra scribi voluisti tot paginarum opaca secreta. Aut non habẽt illæ syluæ ceruos suos recipientes se in eas,& resumentes,& ambulantes, & pascẽtes, recubantes,& ruminãtes.O domine perfice me, & reuela mihi eas. Ecce vox tua gaudium meum,vox tua super affluentiam voluptatum.Da quod amo.Amo enim,& hoc tu dedisti. Nec dona tua deseras,nec herbam tuam spernas sitientẽ.Confitear tibi quicquid inuenero in libris tuis, & audiam vocem laudis & te bibam,& consyderem mirabilia de lege tua, ab vsq; prin
D cipio in quo fecisti cœlum & terram,vsque ad regnum tecum perpetuum sanctæ ciuitatis tuæ. Domine miserere mei,& exaudi desyderiũ meum. Puto enim quod non sit de terra,non de auro & argento, aut de lapidibus,aut decoris vestibus,aut honoribus & potestatibus, aut voluptatibus carnis, neque de necessariis corporis, & huic vitæ peregrinationis nostræ, quę omnia nobis apponuntur quærentibus regnum & iustitiã tuam. Vide domine deus meus,vnde sit desyderium meũ. Narrauerunt mihi iniusti delectationes suas, sed non sicut lex tua domine.Ecce vnde est desyderium meum. Vide pater,aspice & vide & approba,& placeat in cõspectu misericordiæ tuæ inuenire me gratiam ante te: vt aperiãtur pulsanti mihi interiora sermonum tuorum. Obsecro per dominum nostrum Iesum Christum, filium tuum,virum dexteræ tuæ,filium hominis, quem cõfirmasti tibi mediatorem tuum & nostrum, per quẽ nos quæsisti non quærentes te, quæsisti autem vt quæreremus te,verbum tuũ per quod fecisti omnia,in quibus & me vnicum tuum per quem vocasti in adoptionem populum credẽtium,in quo & me,per eum te obsecro qui sedet ad dexteram tuam,& te interpellat pro
E nobis,in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientię absconditi. Ipsum quæro in libris tuis. Moyses de illo scripsit,Hoc ipse ait,hoc veritas ait.

Pſal.118. Matth.6. Pſal.118. Pſal.79. Ioan.1. Roma.8. Col.2. Ioan.5.

Creatio cœli ac terræ. Caput.III. Gene.1.

AVdiam & intelligam, quomodo in principio fecisti cœlum & terram. Scripsit hoc Moyses, scripsit & abiit,transiuit hinc ad te. Neq; enim nunc ante me est:Nam si esset,tenerem eum,& rogarẽ eum,& per te obsecrarem vt mihi ista pãderet,& præberem aures corporis mei sonis erumpentibus ex ore eius.Et si Hebræa voce loqueretur,frustra pulsaret sensum meum,nec inde mentem meam quicquã tangeret. Si autem Latine,scirem quid diceret.Sed vnde scirem an verum diceret?Quod si & hoc scirem,num & ab illo scirem?Intus vtiq; mihi, intus in domicilio cogitationis,nec Hebræa,nec Græca,nec Latina,nec Barbara veritas sine oris & linguæ organis, sine strepitu syllabarum diceret,verum dicit:& ego statim certus confidenter illi homini tuo dicerem,verum dicis. Cum ergo illum interrogare non possim: te quo plenus vera dixit veritas, rogo te deus meus, rogo parce peccatis meis,& qui illi seruo tuo dedisti hæc dicere,da & mihi hæc intelligere.

F Creatura clamat creatorem deũ. Caput.IIII.

ECce sunt cœlũ & terra, clamant quod facta sint, Mutantur enim atque variantur. Quicquid autẽ factum non est,& tamen est, non est in eo quicquam quod ante non erat, quod est mutari atq; variari.Clamant etiã quod seipsa non fecerint, ideo sumus, quia facta sumus. Non ergo eramus antequã essemus, vt fieri possemus à nobis. Et vox dicẽtium est ipsa euidẽtia. Tu ergo domine fecisti ea qui pulcher es,pulchra sunt enim:qui bonus es,bona sunt enim:qui es, sunt enim. Nec ita pulchra sunt,nec ita bona sunt,nec ita sũt sicut tu conditor eorum,cui cõparata,nec pulchra sunt, nec bona sunt,nec sunt. Scimus hęc,gratias tibi. Et sciẽtia nostra scientiæ tuæ comparata,ignorantia est.

Pſal.73.

Ex nihilo conditus mundus. Caput.V.

IN principio fecit deus cœlum & terram. Quomodo autem fecisti cœlum & terram, & quæ machina tam grandis operationis tuæ? Non enim sicut homo artifex formans corpus de corpore, arbitratu animæ valentis imponere vtcunque speciem quam cernit in semetipsa interno oculo. Et vnde hoc valeret, nisi quia tu fecisti eam? Et imponit speciem iam existenti

 & habenti

G & habenti vt esset, veluti terræ aut lapidi aut ligno aut auro, aut id genus rerum cuilibet. Et vnde ista essent, nisi tu fecisses ea? Tu fabro corpus, tu animum mẽbris imperitantem fecisti: tu materiam vnde facit aliquid: tu ingenium quo artem capiat, & videat intus quid faciat foris: tu sensum corporis quo interprete traiciat ab animo ad materiam id quod facit, & renunciet animo quid factum sit, vt ille intus consulat præsidentem sibi veritatem an bene factum sit. Te laudant hæc omnia creatorem omniũ. Sed tu quomodo facis ea? Quomodo fecisti deus cœlum & terram? Nõ vtique in cœlo neque in terra fecisti cœlum & terram, neque in aëre aut in aquis, quoniam & hæc pertinent ad cœlũ & terram: neque in vniuerso mundo fecisti vniuersum mũdum, quia non erat vbi fieret antequam fieret vt esset: nec manu tenebas aliquid vnde faceres cœlum & terram. Nam vnde tibi hoc quod tu nõ feceras vnde aliquid faceres? Quid enim est, nisi quia tu es? Ergo dixisti, & facta sunt, atque in verbo tuo fecisti ea.

Psal.32. Verbo ęterno deus cõdidit omnia. Cap.VI. Matth.3. & 17.

SEd quomodo dixisti? Nunquid illo modo quo facta est vox de nube, dicens: Hic est filius meus dilectus? Illa enim vox acta atque transacta est, cœ- H pta & finita. Sonuerunt syllabæ atque transierunt, secunda post primam, tertia post secundam, atque inde ex ordine, donec vltima post cæteras, silentiumq; post vltimam. Vnde claret atque eminet, quod creaturę motus expressit eam, seruiens ęternę voluntati tuę ipse tẽporalis, & hęc ad tempus facta verba tua nũciauit auris exterior menti prudenti, cuius auris interior posita est ad ęternum verbum tuum. At illa comparauit hæc verba temporaliter sonantia, cum ęterno in silentio verbo tuo, & dixit, Aliud est longe, longe aliud est. Hæc longe infra me sunt, nec sunt, quia fugiunt & prętereunt, Verbum autem domini mei supra me manet in ęternum. Si ergo verbis sonantibus & prætereuntibus dixisti vt fieret cœlum & terra, atque ita fecisti cœlum & terram: erat iam creatura corporalis ante cœlum & terram, cuius motibus temporalibus temporaliter vox illa percurreret. Nullum autem corpus ante cœlum & terram. Aut si erat, id certe sine transitoria voce feceras, vnde transitoriam vocem faceres, qua diceres vt fieret cœlum & terra. Quicquid enim illud esset, vnde talis vox fieret, nisi abs te factum esset, omnino non esset. Vt ergo fieret corpus vnde ista verba fierent, quo verbo à te dictum est?

I Fili⁹ dei verbium patris coæternum. Caput. VII. Ioan.1.

VOcas itaque nos ad intelligendum verbũ deum apud te deũ, quod sempiterne dicitur, & eo sempiterne dicuntur omnia. Neque enim finitur quod dicebatur, & dicitur aliud vt possint dici omnia, sed simul ac sempiterne omnia. Alioquin iam tempus & mutatio, & non vera æternitas, nec vera immortalitas. Hoc noui deus meus, & gratias ago. Noui, confiteor tibi domine, mecumq; nouit & benedicit te quisquis ingratus non est certæ veritati. Nouimus domine, nouimus, quoniam inquantum quicquid non est quod erat, & est quod non erat, intantum moritur & oritur. Non ergo quicquam verbi tui cedit atque succedit, quoniam vere immortale atque æternum est. Et ideo verbo tibi coæterno, simul & sempiterne dicis omnia quæ dicis, & fit quicquid dicis vt fiat. Nec aliter quàm dicendo facis, nec tamen & simul & sempiterna fiunt omnia, quæ dicendo facis.

Verbo dei docemur in omnibus. Caput. VIII

CVr quæso te domine deus meus, vtcũque video, sed quomodo id eloquar, nescio: nisi quia omne quod esse incipit & esse desinit, tunc esse incipit & tunc desinit, quando debuisse incipere vel desinere in æterna ratione cognoscitur, vbi nec incipit aliquid nec desinit? Ipsum est verbum tuum, quod & principium est, qui † & loquitur nobis. Sic in euangelio per carnem ait, & hoc insonuit foris auribus hominum vt crederetur, & intus quęreretur, & inueniretur in æterna veritate, vbi omnes discipulos bonus & solus magister docet. Ibi audio domine vocem tuam dicentem mihi, quoniam ille loquitur nobis qui docet nos. Qui autem non docet nos, etiam si loquitur, non nobis loquitur. Quis porrò nos docet nisi stabilis veritas? Quia & per creaturam mutabilem cum admonemur, ad veritatem stabilem ducimur, vbi vere discimus, cum stamus & audimus eum, & gaudio gaudemus propter vocem sponsi, reddentes nos vnde sumus. Et ideo principium, quia nisi maneret cum erraremus, non esset quò rediremus. Cum autem redimus ab errore, cognoscendo vtique redimus. Vt autem cognoscamus, docet nos, quia principium est & loquitur nobis.

K

† quia. Ioan.8.

Matth.23.

Ioan.3.

Ioan.8.

Quomodo verbũ dei loquatur cordi L Cap.IX. Gene.1.

IN hoc principio deus fecit cœlum & terram: in verbo tuo, in filio tuo, in virtute tua, in sapientia tua, in veritate tua, miro modo dicens, & miro modo faciens. Quis comprehendet? Quis enarrabit? Quid est illud quod interlucet mihi, & percutit cor meum sine lęsione & inhorresco &, inardesco? Inhorresco inquantum dissimilis ei sum, inardesco inquantum similis ei sum. Sapientia ipsa est quæ interlucet mihi, discindens nubilum meum, quod me rursus cooperit deficientem ab ea caligine atq; aggere pœnarum mearum: quoniam sic infirmatus est in egestate vigor meus, vt non sufferam bonum meum, donec tu domine qui propicius factus es omnibus iniquitatibus meis, etiam sanes omnes languores meos: quia & redimes de corruptione vitam meam, & coronabis me in miseratione & misericordia, & satiabis in bonis desyderium meum: quoniam renouabitur iuuentus mea sicut aquilæ. Spe enim salui facti sumus, & promissa tua per patientiam expectamus. Audiat te intus sermocinantem qui potest. Ego fidenter ex oraculo tuo clamabo: Quàm magnificata sunt opera tua domine, omnia in sapientia fecisti, & illa principium, & in eo principio fecisti cœlum & terram.

Psal.30.

Psal.102.

Roma.8.

Psal.103.

Volũtas dei principium. M nescit. Caput.X.

NOnne ecce pleni sunt vetustatis suæ qui nobis dicunt, Quid faciebat deus antequam faceret cœlum & terram? Si enim vacabat (inquiunt) & non operabatur aliquid, cur non sic semper & deinceps, quemadmodum retro semper cessauit ab opere? Si enim vllus motus in deo nouus extitit, & voluntas nouа vt conderet creaturam, quam nunquam ante cõdiderat: quomodo iam vera ęternitas vbi oritur voluntas quæ nõ erat? Neque enim voluntas dei creatura est, sed ante creaturam: quia non crearetur aliquid, nisi creatoris voluntas præcederet.

AEternitas d.i nesciit tempora. Caput.XI.

AD ipsam ergo dei substantiam pertinet voluntas eius. Quod si exortum est aliquid in dei substantia, quod prius non erat, non veraciter dicitur æterna illa substantia. Si autẽ voluntas dei sempiterna erat, vt esset creatura: cur nõ sempiterna creatura? Qui hęc dicunt, nondum te intelligunt. O sapientia dei lux mentiũ, nondũ intelligunt quomodo fiant quę per te atq; in te fiũt, & conãtur ęterna sapere: sed adhuc in præteritis & futuris rerũ motib⁹ cor eorũ volitat, & adhuc vanũ est. Quis tenebit illud, & figet illud, vt paululum stet, & paululũ rapiat splẽdorem semper stantis

A æternitatis, & comparet cum temporibus nunquã stantibus, & videat esse incomparabilem: & videat longum tempus, nisi ex multis prætereuntibus motibus, qui simul extendi non possunt, longum non fieri: non autem præterire quicquam in æterno, sed totum esse præsens, nullum verò tempus totum esse præsens: & videat omne præteritum propelli ex futuro, & omne futurum ex præterito consequi, & omne præteritum ac futurum ab eo quod semper est præsens creari & excurrere? Quis tenebit cor hominis, vt stet & videat quomodo stans dictet futura & præterita tempora, nec futura nec pręterita æternitas? Nũquid manus mea valet hoc, aut manus oris mei per loquelas agit tam grandem rem?

Quid deus fecerit ante mundi creationem. Caput. XII.

ECce respondeo dicenti, quid faciebat deus antequam faceret cœlum & terram: respondeo non illud quod quidam respondisse perhibetur ioculariter eludens quæstionis violẽtiam. Alta, inquit, scrutantibus gehennas parabat. Aliud est videre, aliud ridere. Hæc non respondeo. Libentius enim responderim, nescio quod nescio: quàm illud vnde irridetur qui alta interrogauit, & laudatur qui falsa respondit. Sed B dico te deus noster omnis creaturę creatorem. Et si cœli & terræ nomine omnis creatura intelligitur: audenter dico, Antequam faceret deus cœlum & terram, non faciebat aliquid. Si enim faciebat, quid nisi creaturam faciebat? Et vtinam sic sciam, quicquid vtiliter scire cupio, quẽadmodum scio quod nulla fiebat creatura, antequam fieret vlla creatura.

Quod ante tẽporaà deo creata nulla fuerint tempora. Cap. XIII.

AVt si cuiusquam volatilis sensus vagatur per imagines retro temporum, & te deum omnipotentem & omnicreantem, & omnitenentem, cœli & terræ artificem, ab opere tanto antequam id faceres, per innumerabilia secula cessasse miratur: euigilet atque attendat, quia falsa miratur. Nam vnde poterant innumerabilia secula præterire, quæ ipse non feceras, cum sis omnium seculorũ author & conditor? Aut quæ tẽpora fuissent, quę abs te condita non essent? Aut quomodo præteriissent si nunquam fuissent? Cum ergo sis operator omnium temporum, si fuit aliquod tẽpus antequam faceres cœlum & terram, cur dicitur quod ab opere cessabas? Idipsum enim tẽpus tu feceras, nec præterire potuerunt tempora antequam faceres tempora. Si autem ante cœlum & terram nullum erat tempus, C cur quæritur quid tunc faciebas? Non enim erat tunc vbi non erat tempus, nec tu tempore tempora præcedis, alioquin non omnia tempora præcederes. Sed pręcedis omnia tẽpora præterita, celsitudine semper pręsentis æternitatis, & superas omnia futura, quia & illa futura sunt, & cum venerint, præterita erunt: tu autem idẽ ipse es, & anni tui non deficient. Anni tui nec eunt nec veniunt: isti enim nostri & eunt & veniunt, vt omnes veniant. Anni tui omnes simul stant, quoniã stant, nec euntes à venientibus excluduntur, quia non transeunt: isti autem nostri omnes erunt, cum omnes non erunt. Anni tui dies vnus, & dies tuus non quotidie, sed hodie, quia hodiernus tuus nõ cedit crastino, neq; enim succedit hesterno. Hodiernus tuus æternitas, ideo coęternũ genuisti, cui dixisti: Ego hodie genui te. Omnia tempora tu fecisti, & ante omnia tẽpora tu es, nec aliquo tempore non erat tempus.

Psal.101.

Psal.2.

Hebræ.5.

Tẽporis differẽtiæ tres. Cap. XIIII.

NVllo ergo tempore non feceras aliquid, quia ipsum tempus tu feceras. Et nulla tempora tibi coæterna sunt, quia tu permanes. At illa si semper manerent, non essent tempora. Quid enim est tempus? Quis hoc facile breuiterq; explicauerit? Quis hoc ad verbum de illo proferendum vel cogitatione D comprehenderit? Quid autem familiarius & notius in loquendo commemoramus quàm tempus? Et intelligimus vtique cùm id loquimur: intelligimus etiam, cùm alio loquente id audimus. Quid est ergo tempus? Si nemo ex me quærat scio, si quærenti explicare velim nescio: fidenter tamen dico scire me, quod si nihil præteriret, nõ esset præteritum tempus: & si nihil adueniret, nõ esset futurum tempus: & si nihil esset, non esset præsens tempus. Duo ergo illa tempora, pręteritum & futurum quomodo sunt, quando & pręteritum iam non est, & futurum nondum est? Præsens autem si semper esset præsens, nec in præteritum trãsiret, iam non esset tempus, sed ęternitas. Si ergo pręsens vt tempus sit, ideo fit, quia in præteritum transit, quomodo & hoc esse dicimus, cui causa vt sit illa est, quia non erit, vt scilicet non vere dicamus tempus esse, nisi quia tendit θ in θ non esse.

Mensura tẽporis ī quo. Caput. XV.

ET tamen dicimus longum tempus & breue tempus, neque hoc nisi de pręterito aut futuro dicimus. Pręteritum tempus longum (verbi gratia) vocamus ante centum annos, futurum itidem longum E post centum annos. Breue autem præteritum, sicut puta, dicimus ante decem dies, & breue futurum post decem dies. Sed quo pacto longum est aut breue quod nõ est? Præteritum enim iam non est, & futurum nõdum est. Non itaque dicamus, longũ est, sed dicamus de pręterito, longum fuit, & de futuro longum erit. Domine deus meus, lux mea, nõnne & hic veritas tua deridebit hominem? Quod enim longum fuit præteritum tẽpus, cum iam esset præteritum, longum fuit, an cum adhuc præsens esset? Tunc enim poterat esse longum, quando erat quod esset longum. Præteritum verò iam nõ erat, vnde nec longum esse poterat, quod omnino non erat. Non ergo dicamus, longum fuit præteritum tempus: neque enim inueniemus quid fuerit longum, quando ex quo præteritum est, non est. Sed dicamus, longum fuit illud pręsens tempus, quia cum pręsens esset, longum erat. Nondum enim præterierat vt non esset, & ideo erat quod longum esse posset. Postea verò quàm præteriit, simul & longum esse destitit quod esse destitit. Videamus ergo ô anima humana, vtrum & pręsens tempus possit esse longum. Datum enim tibi est sentire moras atque metiri. Quid respondebis mihi? An F centum anni præsentes longum tempus est? Vide prius vtrum possint præsentes esse centum anni. Si enim primus eorum annus agitur, ipse præsens est, nonaginta verò & nouem futuri sunt, & ideo nondum sunt. Si autem secundus annus agitur, iam vnus est præteritus, alter pręsens, cæteri futuri. Atque ita si mediorum quẽlibet centenarij huius numeri annum præsentem posuerimus, ante illum præteriti erunt, post illum futuri. Quocirca centum anni præsentes esse non poterunt. Vide saltem vtrum qui agitur vnus † ipse sit præsens. Et eius enim si primus agitur mẽsis, futuri sunt cæteri. Si secundus, iam & primus præteriit, & reliqui nõdum sunt. Ergo nec annus qui agitur totus est præsens. Et si non totus est præsens, non est annus præsens. Duodecim enim menses annus est, quorũ quilibet vnus mensis qui agitur, ipse præsens est, cæteri autẽ præteriti aut futuri. Quãquam neque mensis qui agitur præsens est, sed vnus dies. Si primus, futuris cæteris, si nouissimus, præteritis cæteris, si mediorum quilibet, inter præteritos & futuros. Ecce præsens tempus quod solum inueniebamus longum appellandum, vix ad vnius diei

† annus.

G ſpatium contractum eſt. Sed diſcutiamus etiã ipſum, quia nec vnus dies totus eſt præſens. Nocturnis enim & diurnis horis omnib' vigintiquatuor expletur, quarum prima cæteras futuras habet, nouiſſima præteritas, aliqua verò interiectarum ante ſe præteritas, poſt ſe futuras. Et ipſa vna hora fugitiuis particulis agitatur. Quicquid eius auolauit, præteritum eſt, quicquid eius reſtat, futurum. Si quid intelligitur temporis quod in nullas iam vel in minutiſſimas momentorum partes diuidi poſſit, id ſolum eſt quod præſens dicatur. Quod tamen ita raptim à futuro in præteritum tranſuolat, vt nulla morula extendatur. Nam ſi extenditur, diuiditur in præteritum & futurum. Præſens autem nullũ habet ſpatium. Vbi eſt ergo tempus quod longum dicamus? An futurum? Non quidem dicimus lõgum eſt, quia nondum eſt quod longum ſit, ſed dicimus lõgum erit. Quãdo igitur erit? Si enim & tunc cum adhuc futurum erit, non erit longum, quia quod ſit longũ, nondum erit. Si autem tunc erit longum cum ex futuro, quod nondum eſt, eſſe iam cœperit, & præſens factum erit, vt poſſit eſſe quod longum ſit, iam ſuperioribus vocibus clamat præſens tempus, longum ſe eſſe non

H poſſe.

Quale tẽpus metiri liceat & quale nõ. Cap. XVI.

ET tamen domine ſentimus interualla temporũ, & comparamus ſibimet, & dicimus alia longiora, & alia breuiora. Metimur etiam quãto ſit breuius aut longius illud tẽpus quàm illud, & reſpondemus duplum eſſe hoc vel triplũ, illud autem ſimplum, aut tantum hoc eſſe quantum illud. Sed prætereuntia metimur tempora cum ſentiendo metimur, præterita verò quæ iam non ſunt, aut futura quæ nondum ſunt, quis metiri poteſt, niſi forte audebit quis dicere metiri poſſe quod non eſt? Cum ergo præterit tempus, ſentiri & metiri poteſt, cum autem præterierit, quoniam non eſt, non poteſt.

Tẽpus præteritũ & futurũ vbi ſint Cap. XVII.

QVero pater, non affirmo, deus meus præſide mihi & rege me. Quis nam eſt qui dicat mihi non eſſe tria tempora, ſicut pueri didicimus, puerosq; docuimus, pręteritum, pręſens & futurum: ſed tantum præſens: quoniam illa duo non ſunt? An & ipſa ſunt, ſed ex aliquo procedit occulto, cum ex futuro fit præſens: & in aliquod recedit occultum, cum ex præſenti fit præteritum? Nã vbi ea viderunt qui futura cecinerunt ſi nondum ſunt? Neque

I enim poteſt videri id quod non eſt. Et qui narrãt præterita, non vtique vera narrarent, ſi animo illa nõ cernerent? Quæ ſi nulla eſſent, cerni omnino non poſſent. Sunt ergo & futura & præterita.

Quomodo præterita & futura tẽpora præſentia ſunt. Ca. XVIII.

SIne me domine amplius quærere, ſpes mea, nõ cõturbetur intẽtio mea. Si enim ſunt futura & pręterita, volo ſcire vbi ſint. Quod ſi nõdũ valeo, ſcio tamen vbicunque ſunt, non ibi ea futura eſſe, aut præterita, ſed præſentia. Nam ſi & ibi futura ſunt, nondum ibi ſunt: ſi & ibi præterita ſunt, iam non ibi ſunt. Vbicunque ergo ſunt quæcunq; ſunt, non ſunt niſi præſentia: quanquam præterita cũ vera narrantur, ex memoria proferuntur, nõ res ipſæ quæ præterierunt, ſed verba concepta ex imaginibus earum, quæ in animo velut veſtigia per ſenſus prætereũdo fixerunt. Pueritia quippe mea, quæ iam non eſt, in tempore præterito eſt, quod iam non eſt: imaginem verò eius cum eam recolo & narro, in præſenti tempore intueor, quia eſt adhuc in memoria mea. Vtrum ſimilis ſit cauſa etiam prædicẽdorum futurorum, vt rerum quæ nondum ſunt, iã exiſtentes præſententur † imagines, confiteor deus meus

† præſentiantur.

neſcio. Illud ſanè ſcio, nos plerunque præmeditari futuras actiones noſtras, easq; præmeditatione eſſe præſentes, actionem autem, quam præmeditamur nõdum eſſe, quia futura eſt. Quam cum aggreſſi fuerimus, & quod præmeditabamur agere cœperimus, tunc erit illa actio, quia tunc non futura ſed præſens erit. Quoquo modo ſe itaq; habeat arcana præſentia futurorum, videri niſi quod eſt non poteſt. Quòd autem iam eſt, non futurum ſed præſens eſt. Cum ergo videri dicuntur futura, nõ ipſa quæ nondũ ſunt, id eſt, quę futura ſunt, ſed eorum cauſæ vel ſigna forſitan videntur quę iam ſunt: ideo non futura, ſed præſentia ſunt iam videntibus, ex quibus futura prædicantur animo concepta. Quæ rurſus conceptiones iam ſunt, & eas præſentes apud ſe intuentur qui illa prędicunt. Loquatur mihi aliquod exemplum tanta rerum numeroſitas. Intueor auroram, oriturum ſolem pronuncio. Quod intueor, præſens eſt: quod pronuncio, futurum. Non ſol futurus qui iam eſt, ſed ortus eius qui nõdum eſt. Tamen etiam ortum ipſum niſi animo imaginarer, ſicut modo cũ id loquor, non eum poſſem prædicere. Sed nec illa aurora quam in cœlo video, ſolis ortus eſt, quãuis eum præcedat: nec illa imaginatio in animo meo, qua duo præſentia cernuntur, vt futurus ille ante dicatur. Futura ergo nondum ſunt. Et ſi nondum ſunt, non ſunt. Et ſi non ſunt, videri omnino non poſſunt, ſed prædici poſſunt ex præſentibus, quæ iam ſunt & videntur.

Quomodo præſciantur futura. Cap. XIX.

TV itaque regnator creaturæ tuæ, quis eſt modus quo doces ãnimas ea quæ futura ſunt? Docuiſti enim prophetas tuos. Quiſnam ille modus eſt quo doces futura, cui futurum quicquam non eſt, vel potius de futuris doces præſentia? Nam quod non eſt, nec doceri vtique poteſt. Nimis lõge eſt modus iſte ab acie mea. Inualuit ex me, non potero ad illum: potero autem ex te, cum dederis tu dulce lumen occultorum oculorum meorum. Pſal. 138.

Differentiæ tẽporũ quomodo nominandæ. Cap. XX.

QVod autem nunc liquet & claret, nec futura ſunt nec præterita. Nec proprie dicitur, tẽpora ſunt tria, præteritum, pręſens, & futurum: ſed fortaſſe proprie diceretur, tempora ſunt tria, præſens de præteritis, pręſens de pręſentibus, præſens de futuris. Sunt enim hæc in anima tria quædã, & alibi ea non video. Pręſens de pręteritis memoria, præſens de præſentibus contuitus, præſens de futuris expectatio. Si enim hæc permittimur dicere, tria

M tempora video, fateorq; tria ſunt. Dicatur etiam, tẽpora ſunt tria, præteritum, præſens, & futurum: ſicut abutitur conſuetudo, dicatur. Ecce non curo nec reſiſto, nec reprehendo, dum tamen intelligatur quod dicitur, neq; id quod futurum eſt eſſe iam, neque id quod præteritũ eſt. Pauca ſunt enim quæ proprie loquimur, plura non proprie, ſed agnoſcitur quid velimus.

Quomodo tẽpus liceat metiri. Cap. XXI.

DIxi ergo paulo ãte, quod prætereuntia tempora metimur, vt poſſimus dicere duplum eſſe hoc tẽporis ad illud ſimplũ, aut tantum hoc quantum illud, & ſi quid aliud de partibus temporũ poſſumus renunciare metiendo. Quocirca vt dicebam prætereuntia metimur tempora. Et ſi quis mihi dicat, vnde ſcis? reſpondeam, ſcio quia metimur, nec metiri quę non ſunt poſſumus, & non ſunt præterita vel futura. Præſens verò tempus quomodo metimur, quando non habet ſpatium? Metitur ergo cum præterit: cum autem præterierit, non metitur. Quod enim metiatur nõ erit. Sed vnde & quà & quò præterit, cũ metitur? Vnde, niſi ex futuro? Quà, niſi per præſens? Quò, niſi in

præteritum?

A præteritũ? Ex illo ergo quod nondũ eſt, per illud quod ſpatio caret, in illud quod iam nõ eſt. Quid autem metimur niſi tempus in aliquo ſpatio? Neq; enim dicimus ſimpla & dupla, & tripla & æqualia, & ſi quid hoc modo in tẽpore dicimus, niſi inter ſpatia temporũ. In quo ergo ſpatio metimur tempus præteriens? Vtrum in futuro vnde pręterit? Sed quod nondum eſt, nõ metitur. An in præſenti quà præterit? Sed nullum ſpatium non metimur. An in præterito quò præterit? Sed quod iam non eſt non metimur.

Petit ænigmatis ſolutionẽ à deo. Ca. XXII.

EXarſit animus meus noſſe iſtud implicatiſſimũ ænigma. Noli claudere domine deus meus bone pater, per Chriſtum obſecro, noli claudere deſyderio meo iſta, & vſitata & abdita, quo minus in ea penetret, & diluceſcant allucente miſericordia tua domine. Quẽ percontabor de his, & cui fructuoſius confitebor imperitiã meã, niſi tibi cui non ſunt moleſtaſtudia mea flammantia vehementer in ſcripturas tuas? Da quod amo, amo enim, & hoc tu dediſti. Da pater qui vere noſti data bona dare filiis tuis. Da quoniam ſuſcepi cognoſcere te, & labor eſt ante me donec aperias. Per

Matth. 7.

Pſal. 72.

B Chriſtum obſecro in nomine eius ſancti ſanctorũ, nemo mihi obſtrepat. Et ego credidi, propter quod & loquor. Hæc eſt ſpes mea ad hanc viuo vt contẽpler delectationes dñi. Ecce veteres poſuiſti dies meos & trãſeunt, & quomodo neſcio. Et dicimus tẽpus & tempus, tempora & tempora. Quandiu dixit hoc ille, quandiu fecit hoc ille, & quàm longo tempore illud non vidi. Et duplum temporis habet hæc ſyllaba ad illam ſimplam breuem. Dicimus hæc, & audimus hæc, & intelligimur & intelligimus. Manifeſtiſſima & vſitatiſſima ſunt, & eadem rurſus nimis latent, & noua eſt inuentio eorum.

Pſal. 115. 2. Cor. 4. Pſal. 26. Pſal. 38.

Quid ſit tẽpus. Cap. XXIII.

† nõ annui.

AVdiui à quodam homine docto, quod ſolis, & lunæ, ac ſyderum motus, ipſa ſint tempora, & anni †. Cur enim non potius omnium corporum motus ſint tempora? An vero ſi ceſſarent cœli lumina, & moueretur rota figuli, non eſſet tẽpus quo metiremur eos gyros, & diceremus, aut æqualibus morulis agi, aut ſi aliâs tardius, aliâs velocius moueretur, alios magis diuturnos eſſe, alios minus? Aut cũ hoc dicerem⁹, non & nos in tempore loqueremur, aut eſſent in verbis nobis aliæ longæ ſyllabæ, aliæ breues, niſi quia illæ longiore tempore ſonuiſſent, iſtæ breuiore? Deus dona hominibus videre in paruo communes notitias rerum paruarum atque magnarum. Sunt & ſydera & luminaria cœli in ſignis, & in temporibus, & in annis & in

C diebus. Sunt vero, ſed nec ego dixerim circuitum illius igneolæ rotæ diem eſſe, nec tamen ideo tempus nõ eſſe ille dixerit. Ego ſcire cupio vim naturamq; temporis, quo metimur corporum motus, & dicimus illum motum, verbi gratia, tempore duplo eſſe diuturniorem quàm iſtum. Nam quæro, quoniam dies dicitur, nõ tantum morula ſolis ſuper terram, ſecundum quod aliud eſt dies, aliud nox, ſed etiam totus eius circuitus ab oriente vſque ad orientem, ſecundum quod dicimus, Tot dies tranſierunt: Cum ſuis enim noctibus dicuntur tot dies, nec extra reputantur ſpatia noctium. Quoniã ergo dies expletur motu ſolis atque circuitu ab oriẽte vſque ad orientem: quæro vtrum motus ipſe ſit dies, an mora ipſa quanta peragitur, an vtrunque. Si enim primum, ẽ motus, ẽ dies eſſet: dies ergo eſſet etiam ſi tanto ſpatio temporis ſol curſum illum peregiſſet, quantum eſt horæ vnius. Si ſecundũ: non ergo eſſet dies ſi ab ortu ſolis vſque in ortum alterum, tam breuis mora eſſet q̃

Gene. 1.

eſt horæ vnius, ſed vicies & quater circumiret ſol vt D expleret diem. Si vtrunque, ẽ motus & mora, ẽ nec ille appellaretur dies, ſi horæ ſpatio ſol totum ſuũ gyrum circumiret: nec illa ſi ſole ceſſante tãtum temporis pręteriret, quanto peragere ſol totum ambitum de mane in mane aſſolet. Non itaq; nunc quæram, quid ſit illud quod vocatur dies: ſed quid ſit tempus quo metientes ſolis circuitum, diceremus eum dimidio ſpatio temporis peractum minus quàm ſolet, ſi tãto ſpatio temporis peractus eſſet, quanto peraguntur horæ duodecim. Et vtrunque tempus comparãtes diceremus illud ſimplum, hoc duplum, etiam ſi aliquando illo ſimplo, aliquando iſto duplo ſol ab oriente vſque ad orientẽ circumiret. Nemo ergo mihi dicat cœleſtium corporum motus eſſe tempora, quia & cuiuſdam voto cum ſol ſtetiſſet, vt victor Ioſue prælium perageret ſol ſtabat, ſed Ioſue. 10. tempus ibat. Per ſuum quippe ſpatium temporis quod ei ſufficeret, illa pugna geſta atq; finita eſt. Video igitur tempus quandã eſſe diſſenſionem, ſed video an videre mihi videor? Tu demonſtrabis lux veritas.

Tempus eſt quo metiẽ murmoratũ corporis. Ca. XXIIII.

IVbes vt approbem ſi quis dicat tempus eſſe motum corporis? Non iubes. Nam corpus nullũ niſi in tempore moueri audio, Tu dicis. Ipſum autem corporis motum tempus eſſe non audio, Nõ tu dicis. Cum enim mouetur corpus, tempore metior quãdiu moueatur, ex quo moueri incipit donec deſinat. Et ſi nõ vidi ex quo cœpit & perſeuerat moueri, vt non videam cum deſinit, non valeo metiri, niſi forte ex quo videre incipio donec deſinam. Quod ſi diu video, tantummodo longum tempus eſſe renuncio, non autem quantũ ſit: quia & quantum cum dicimus, collatione dicimus, velut tãtum hoc quantum illud, aut duplum hoc ad illud, & ſi quid aliud iſto modo. Si autem notare potuerimus locorum ſpatia, vnde & quò veniat corpus quod mouetur, vel partes eius, ſi tanquam in torno mouetur, poſſumus dicere quantum ſit temporis, ex quo ab illo loco vſque ad illum locũ motus corporis vel partis eius effectus eſt. Cum itaq; aliud ſit motus corporis, aliud quo † metimur quãdiu ſit: quis non ſentiat quid horum potius tempus dicendũ ſit? Nam etſi varie corpus aliquãdo mouetur, aliquando ſtat, non ſolum motũ eius, ſed etiam ſtatum tempore metimur: & dicimus tantũ ſtetit, quantũ motum eſt, aut duplo vel triplo ſtetit ad id quod motũ eſt, & ſi quid aliud noſtra dimenſio ſiue cõprehenderit ſiue exiſtimauerit, vt dici ſolet, plus minus. Non eſt ergo tempus corporis motus.

† quod.

F

Rurſus orat. Cap. XXV.

ET cõfiteor tibi domine ignorare me adhuc quid ſit tempus, & rurſus confiteor tibi domine ſcire me in tempore iſta dicere, & diu me iã loqui de tempore, atque idipſum diu non eſſe niſi moram temporis. Quomodo igitur hoc ſcio, quando quid ſit tempus neſcio? An forte neſcio quemadmodum dicã quod ſcio? Hei mihi qui neſcio ſaltem quid neſciã. Ecce deus meus coram te quia non mentior, ſicut loquor, ita eſt cor meum. Tu illuminabis lucernam meam domine deus meus. illumina tenebras meas.

Meſura pedũ & ſyllabarũ. Cap. XXVI.

NOnne tibi confitetur anima mea confeſſione veridica metiri me tempora? Itã ne deus meus metior, & quid metiar neſcio? Metior motum corporis in tempore, item ipſum tempus non metior? An vero corporis motum metirer quandiu ſit, & quandiu hinc illuc perueniat, niſi tẽpus in quo mouetur metirer. Ipſum ergo tempus vnde metior? An tẽpore breuiore metimur longius, ſicut ſpatio cubiti ſpatiũ tranſiri. Sicut † enim videmur ſpatio breuis ſyllabæ metiri

† trãſiri. Sic

ſpatium

G ſpatium longæ ſyllabę, atque id duplum dicere, ita metimur ſpatia carminum ſpatiis verſuum, & ſpatia verſuum ſpatiis pedũ, & ſpatia pedum ſpatiis ſyllabarum, & ſpatia longarũ ſpatiis breuium, non in paginis. Nam eo modo loca metimur, non tempora. Sed cum voces pronunciando tranſeunt, & dicimus longum carmen eſt, nam tot verſibus contexitur: longi verſus, nam tot pedibus conſtant: longi pedes, nam tot ſyllabis tendũtur: longa ſyllaba, nam dupla eſt ad breuem. Sed neque ita comprehenditur certa menſura temporis: quandoquidem fieri poteſt, vt ampliori ſpatio temporis perſonet verſus breuior, ſi productius pronuncietur, quàm lõgior ſi correptius. Ita carmen, ita pes, ita ſyllaba. Inde mihi viſum eſt, nihil eſſe aliud tempus quàm diſtenſionem: ſed cuius rei neſcio, & mirum ſi non ipſius animi. Quid enim metior obſecro deus meus & dico, aut indefinite, longius eſt hoc tempus quàm illud, aut etiam definite, duplum eſt hoc ad illud? Tempus metior, ſcio, ſed non metior futurum, quia nondum eſt. Non metior præſens, quia nullo ſpatio tenditur. Non metior præteritũ, quia iam nõ eſt. Quid ergo metior? An

H prætereuntia tempora non præterita? Sic enim dixerã.

Pſal.99. Quomodo metimur tẽpus Cap. XXVII.

INniſte anime meus & attende te fortiter, Deus adiutor noſter, ipſe fecit nos & non ipſi nos. Attẽde vbi albeſcit veritas. Ecce puta, vox corporis incipit ſonare & ſonat, & adhuc ſonat, & ecce deſinit, iamq; ſilentium eſt, & vox illa prǫterita eſt, & nõ eſt iam vox. Futura erat antequam ſonaret, & non poterat metiri, quia nõdum erat, & nunc non poteſt, quia iam nõ eſt. Tunc ergo poterat cũ ſonabat, quia tunc erat quæ metiri poſſet. Sed & tunc nõ ſtabat, ibat enim & præteribat. An ideo magis poterat? Præteriens enim tẽdebatur in aliquod ſpatiũ temporis, quo metiri poſſet, quoniam præſens nullum habet ſpatium. Si ergo tunc poterat, ecce puta, altera cœpit ſonare, & adhuc ſonat, continuato tenore ſine vlla diſtinctione, metiamur eam dum ſonat. Cum enim ſonare ceſſauerit, iam præterita erit, & non erit quæ poſſit metiri. Metiamur planè & dicamus quanta ſit. Sed adhuc ſonat, nec metiri poteſt niſi ab initio ſui quo ſonare cœpit, vſque ad finem quo deſinit. Ipſum quippe interuallum metimur ab aliquo initio vſque ad aliquem finem. Quapropter vox quæ

I nondum finita eſt, metiri non poteſt, vt dicatur quàm lõga vel breuis ſit, nec dici aut ęqualis alicui, aut ad aliquam ſimpla vel dupla, vel quid aliud. Cum autem finita fuerit, iam non erit. Quo pacto igitur metiri poterit? Et metimur tamen tempora, nec ea quæ nondum ſunt, nec ea quæ iam non ſunt, nec ea quæ nulla mora extenduntur, nec ea quę terminos non habent. Nec futura ergo, nec præterita, nec prǫſentia, nec prǫtereuntia tempora metimur, & metimur tamen tempora. Deus

Dimenſio carminis.

creator omnium. verſus iſte octo ſyllabarum, breuibus & lõgis alternat ſyllabis. Quatuor itaq; breues: prima, tertia, quinta, ſeptima, ſimplæ ſunt ad quatuor longas: ſecundam, quartã, ſextam, octauam. Hæ ſingulæ ad illas ſingulas duplum habent temporis: pronuncio & renuncio, & ita eſt quantum ſentitur ſenſu manifeſto. Quantum ſenſus manifeſtus eſt, breui ſyllaba longam metior, eamq; habere bis tantum ſentio. Sed cum altera poſt alteram ſonat, ſi prior breuis, longa poſterior, quomodo tenebo breuem, & quomodo eam longã metiens applicabo, vt inueniam quòd bis tantum habeat, quandoquidẽ longa ſonare non incipit, niſi breuis ſonare deſtiterit? Ipſam quoq; longam non præſentẽ metior, quando niſi finitam non metior. Eius autẽ finitio præteritio eſt. Quid ergo eſt quod metiar? Vbi eſt quã K metior breuis? Vbi eſt longa quam metior? Ambæ ſonuerunt, auolauerunt, præterierunt, iam non ſunt, & ego metior, fidentérque reſpondeo, quando † exercitato † quantum. ſenſu fiditur, illam ſimplam eſſe, illam duplam in ſpatio, ſcilicet temporis. Neq; hoc poſſum † niſi quia præ- † ipſum. terierũt & finitæ ſunt. Nõ ergo ipſas quæ iam nõ ſunt, ſed aliquid in memoria mea metior quod infixũ manet. In te anime meus tempora metior, noli mihi obſtrepere: quod eſt, Noli tibi obſtrepere turbis affectionũ tuarũ. In te (inquam) tempora metior, affectionẽ quã res prǫtereũtes in te faciunt, & cũ illæ prǫterierint manet. Ipſam metior prǫſentem, non eas quæ prǫterierunt vt fieret. Ipſam metior cum tempora metior. Ergo aut ipſa ſunt tempora, aut non tempora metior. Quid cum metimur ſilentia, & dicimus illud ſilentium tantũ tenuiſſe temporis, quãtum illa vox tenuit? Nõnne cogitationem tendimus ad menſuram vocis, quaſi ſonaret, vt aliquid de interuallis ſilentiorum in ſpatio temporis renunciare poſſimus? Nam & voce atque ore ceſſante, peragimus cogitando carmina & verſus, & quemq; ſermonem, motionumq; dimenſiones quaſlibet, & de L ſpatiis temporum quãtum illud ad illud ſit renunciamus, non aliter, ac ſi ea ſonando diceremus. Si voluerit aliquis ædere lõgiuſculam vocem, & conſtituerit præmeditando quàm longa futura ſit, egit vtique iſte ſpatium temporis in ſilentio, memoriæq; cõmendans cœpit ędere illam vocem quę ſonat, donec ad propoſitum terminum perducatur. Imò ſonuit & ſonabit. Nã quod eius iam peractum eſt, vtique ſonuit: quod autem reſtat, ſonabit: atque ita peragitur, dum præſens intentio futurũ in prǫteritum traiicit, diminutione futuri creſcente præterito, donec conſummatione futuri ſit totũ præteritum.

SEd quomodo minuitur aut conſumitur futurum, Anĩo metimur tẽpora. quod nondum eſt? Aut quomodo creſcit prǫteritũ Caput. XXVIII. quod iam non eſt, niſi quia in animo qui illud agit tria ſunt? Nam & expectat & attendit & meminit, vt id quod expectat, per id quod attendit, trãſeat in id quod meminerit. Quis igitur negat futura nondũ eſſe? Sed tamen iam eſt in animo expectatio futurorum. Et quis negat præterita iam non eſſe? Sed tamẽ adhuc eſt in animo memoria præteritorum. Et quis negat præ- M ſens tempus carere ſpatio, quia in puncto præterit? Sed tamen perdurat attẽtio per quam peragat abeſſe quod aderit. Non igitur longum tempus futurum quod non eſt, ſed longum futurũ, longa expectatio futuri eſt. Neque longum præteritum tempus quod non eſt, ſed longum præteritum longa memoria præteriti eſt. Dicturus ſum canticum quod noui, antequã incipiam in totum expectatio mea tenditur: cũ autem cœpero, quantũ ex illo in præteritum decerpſero, tenditur in memoria mea: atq; diſtẽditur vita huius actionis meę in memoriã propter quod dixi, & in expectationẽ propter quod dicturus ſum, præſens tamen adeſt attentio mea, per quã traiiciatur quod erat futurum vt fiat præteritum. Quod quãto magis agitur & agitur, tãto breuiata expectatione prolongatur memoria, donec tota expectatio conſumatur, cum tota illa actio finita tranſierit in memoriam. Et quod in toto cãtico, hoc in ſingulis particulis eius fit, atq; in ſingulis ſyllabis eius, hoc in actione longiore, cuius forte particula eſt illud canticũ: hoc in tota vita hominis, cuius partes ſunt omnes actiones hominis: hoc in toto ſeculo filiorum hominum, cuius partes ſunt omnes vitæ hominum.

Sed

A SEd quoniã melior eſt miſericordia tua ſuper vitas, ecce diſtenſio eſt vita mea, & me ſuſcepit dex-

Pſal.62. Animi extẽſio. Caput. XXIX. 1.Tim.2. Philip.2.

tera tua in domino meo mediatore filio hominis inter te vnum & nos multos in multis per multa, vt per eum apprehendam in quo & apprehenſus ſum, & à veteribus diebus colligar ſequens vnum præterita oblitus: non in ea quæ futura & tranſitura ſunt, ſed in ea quæ ante ſunt, non diſtentus, ſed intentus, non ſecũdum diſtenſionem, ſed ſecundum intentionẽ ſequor ad palmã ſupernę vocationis, vbi audiam vocẽ laudis tuę, & contempler delectationem tuam, nec veniẽtem nec prǫtereuntem. Nunc vero anni mei in gemitibus, & tu ſolatium meum domine pater meus æternus es. At ego in tempora diſſilui, quorũ ordinem neſcio, & tumultuoſis varietatibus dilaniantur cogitationes meæ, intima viſcera animæ meę, donec in te confluam purgatus & liquidus igne amoris tui.

Quò extendendus animus. Cap. XXX.

ET ſtabo atq; ſolidabor in te in forma mea veritate tua, nec patiar quæſtiones hominum, qui pœnali morbo plus ſitiunt quàm capiunt, & dicunt.

B Quid faciebat deus antequam faceret cœlum & terrã? Aut quid ei venit in mentem, vt aliquid faceret, cum antea nunquam aliquid fecerit? Da illis domine bene cogitare quid dicant, & inuenire quia non dicitur nũquam vbi non eſt tempus. Qui ergo dicitur nunquam feciſſe: quid aliud dicitur niſi nullo tempore feciſſe? Videant itaq; nullũ tempus eſſe poſſe ſine creatura tua, & deſinant iſtam vanitatem loqui. Extendantur etiam in ea quę ante ſunt, & intelligant te ante omnia tempora æternum creatorem omniũ temporum, neq; vlla tempora tibi eſſe coæterna, nec vllam creaturam, etiam ſi eſt aliqua ſupra tempora.

Quõ cognoſcitur deus, quõ creatura. Caput. XXXI.

DOmine deus meus, quis ille ſinus eſt alti ſecreti tui, & quàm longe inde me proiecerunt cõſequentia delictorum meorum? Sana oculos meos vt congaudeam luci tuæ. Certe ſi eſt tam grandi ſcientia & præſcientia pollens animus, cui cuncta prǫterita & futura ita nota ſint, ſicut mihi vnum canticũ notiſſimum: nimirũ mirabilis eſt animus iſte, atq; ad horrorem ſtupendus. Quippe quẽ ita non lateat quicquid peractum, & quicquid reliquum ſeculorum eſt: quemadmodum me non latet cantantem illud canticum, quid & quantum eius abierit ab exordio, quid &

C quantum reſtet ad finem. Sed abſit vt tu conditor vniuerſitatis, conditor animarum & corporũ, abſit vt ita noueris omnia futura & præterita. Longe tu, longe mirabilius, longéque ſecretius. Neque enim ſicut nota cãtantis, notúmve canticum audientis, expectatione vocum futurarũ, & memoria præteritarum variatur affectus, ſenſúſque diſtẽditur, ita tibi aliquid accidit incommutabiliter æterno, hoc eſt, vere æterno creatori

Gene.1.

mentium. Sicut ergo noſti in principio cœlum & terram ſine varietate notitiæ tuæ: ita feciſti in principio cœlum & terram ſine diſtinctione actionis tuæ. Qui intelligit, confiteatur tibi: & qui non intelligit, cõfiteatur tibi. O quàm excelſus es, & humiles corde ſunt domus tua. Tu enim erigis eliſos, & non cadunt, quorum

Pſal.145. † celſitudo.

fortitudo † tu es.

DIVI AVRELII AVGVſtini Confeſſionum Liber Duodecimus.

MVLTA ſatagit cor meum domine in hac inopia vitæ meæ D Difficilis inquiſitio veri Cap.I. pulſatum verbis ſanctæ ſcripturæ tuæ. Et ideo plerunque in ſermone copioſa eſt egeſtas humanæ intelligentiæ: quia plus loquitur inquiſitio quàm inuentio: & longior eſt petitio quàm impetratio: & operoſior eſt manus pulſans quàm ſumens. Tenemus promiſſum, quis corrumpet illud? Si Roma.8. deꝰ pro nobis quis contra nos? Petite & accipietis, quærite & inuenietis, pulſate & aperietur vobis. Omnis enim qui petit accipit, & quærens inueniet: & pulſanti aperietur. Promiſſa tua ſunt: Et quis falli timeat, cum promittit veritas? Matth.7.

CONfitetur altitudini tuę humilitas linguæ meę, De duplici cœlo & terra. Cap.II. quoniam tu feciſti cœlum & terram, hoc cœlũ quod video, terramq; quam calco, vnde eſt hæc terra quã porto, tu feciſti. Sed vbi eſt cœlũ cœli domine, de quo audiuimus in voce Pſalmi: Cœlum cœli domino, terram autem dedit filiis hominũ? Vbi eſt cœlũ Pſal.113. quod non cernimus, cui terra eſt hoc omne quod cernimus? E Hoc enim totum corporeum, non vbiq; totum ita cepit ſpeciem pulchrã in nouiſſimis, cui fundus eſt terra noſtra, ſed ad illud cœlum cœli, etiã terræ noſtræ cœlum terra eſt. Et hoc vtrunq; magnum corpus non abſurde terra eſt, ad illud neſcio quale cœlum quod domino eſt, non filiis hominum.

ET nimirum hæc terra erat inuiſibilis & incompoſita, & neſcio quæ profunditas abyſſi ſuper quã Gene.1. Tenebrę ſuper faciẽ abyſſi. Ca.III 2.ſen.diſt.12 cap.2. non erat lux: quia nulla ſpecies erat illi. Vnde iuſſiſti vt ſcriberetur, quod tenebræ erant ſuper abyſſum, quid aliud quàm lucis abſentia? Vbi enim lux eſſet ſi eſſet, niſi ſupereſſet eminendo & illuſtrando? Vbi ergo lux nondum erat, quid erat adeſſe tenebras niſi abeſſe lucem? Super itaque erant tenebræ, quia lux ſuper aberat: ſicut ſonus vbi non eſt, ſilentium eſt. Et quid eſt eſſe ibi ſilentium, niſi ſonum ibi non eſſe? Nõnne tu domine docuiſti hanc animam quæ tibi cõfitetur? Nõne tu dñe docuiſti me quod priuſquam iſtam informem materiam formares atque diſtingueres, non erat aliquid: non color, non figura, non corpus, non ſpiritus, non tamẽ omnino nihil? Erat quædam informitas ſine F vlla ſpecie.

QVid ergo vocaretur, quo etiam ſenſu tardioribus vtcunq; inſinuaretur, niſi vſitato aliquo Materia prima hyle. Cap.IIII. vocabulo? Quid autẽ in omnibus mundi partibus reperiri poteſt, propinquius informitati omnimodæ, quàm terra & abyſſus? Minus enim ſpecioſa ſunt pro ſuo gradu infimo, quàm cætera ſuperiora perlucida & luculenta omnia. Cur ergo non accipiam informitatem materiæ, quam ſine ſpecie feceras, vnde ſpecioſum mundum faceres, ita commode hominibus intimatam, vt appellaretur terra inuiſibilis & incompoſita?

ET cum in ea quærit cogitatio quid ſenſus attingat, & dicit ſibi, non eſt intelligibilis forma ſicut Hyle qualis. Cap.V. vita, ſicut iuſtitia, quia materies eſt corporũ, neque ſenſibilis, quoniam quid videatur & quid ſentiatur in inuiſibili & incompoſita nõ eſt. Dum ſibi hæc dicit humana cogitatio, conetur eam vel noſſe ignorando, vel ignorare noſcendo.

EGo vero domine ſi totum confitear tibi ore meo Quid ſenſerit aliquãdo de materia prima & qd modo. Cap. VI. & calamo meo, quicquid de iſta materia docuiſti me, cuius antea nomẽ audiens & nõ intelligẽs narran-

G narrantibus mihi eis qui non intelligerent eam cum speciebus innumeris & variis cogitabam: & ideo non eam cogitabam, fœdas & horribiles formas perturbatis ordinibus voluebat animus, sed formas tamen: & informe appellabam, nõ quòd careret forma, sed quòd talem haberet, & vt si appareret insolitum & incongruum, auersaretur sensus meus, & conturbaretur infirmitas hominis. Verùm autem illud quod cogitabã, non priuatione omnis formæ, sed comparatione formosiorum erat informe, & suadebat vera ratio, vt omnis formæ qualescunque reliquias omnino detraherẽ, si vellem prorsus informe cogitare, & non poteram. Citius enim non esse censebam, quod omni forma priuaretur, quàm cogitabam quiddam informe, & nihil formatum, nec †* nihil informe prope nihil. Et cessauit mens mea interrogare hinc spiritum meum plenũ imaginibus formatorum corporũ, & eas pro arbitrio mutantem atque variantem: Et intendi in ipsa corpora, eorúmque mutabilitatem altius inspexi, qua desinũt esse quod fuerant, & incipiunt esse quod non erant, eundémque transitum de forma in formam per informe

*†aliâs, q̃d dã inter formã & nihil, nec formatũ nec &c.

H quiddam fieri suspicatus sum, non per omnino nihil: sed nosse cupiebam, non suspicari. Et si totum tibi confiteatur vox & stylus meus, quicquid de ista quæstione enodasti mihi, quis legẽtium capere durabit? Nec ideo tamen cessabit cor meum dare tibi honorem & canticum laudis de iis quæ dictare non sufficit. Mutabilitas enim rerum mutabilium capax ipsa est formarum omnium, in quas mutantur res mutabiles. Et hæc quid est? Nunquid animus? Nunquid corpus? Nunquid species animi vel corporis? Si dici posset, nihil aliquid est, & non est, hoc eam dicerem: & tamen iam vtcunque erat, vt species caperet istas visibiles & compositas.

Cœlum terra maius. Cap. VII.

ET vnde vtcunque erat nisi esset abs te, à quo sunt omnia inquantumcunq; sunt? Sed tanto à te longius, quanto dissimilius. Neque enim locis ista quæ tu domine, qui non es alibi aliud & aliâs aliter, sed ipsum & idipsum & idipsum: *Sanctus, sanctus, sanctus,* dominus deus omnipotens, in principio quod est de te, in sapientia tua quæ nata est de substãtia tua, fecisti aliquid & de nihilo. Fecisti enim cœlum & terrã, non de
I te: nam esset æquale vnigenito tuo, ac per hoc & tibi: & nullo modo iustum esset, vt ęquale tibi esset quod de te non esset. Et aliud præter te non erat vnde faceres ea deus vna trinitas & trina vnitas, & ideo de nihilo fecisti cœlum & terrã, magnum quiddam & paruũ quiddam, quoniã omnipotẽs & bonus es ad faciẽda omnia bona, magnum cœlũ & paruam terrã. Tu eras & aliud nihil vnde fecisti cœlum & terram, duo quædam, vnũ prope te, alterum prope nihil: vnum quo superior tu esses, alterum quo inferius nihil esset.

Esa. 6. Psal. 103. Gene. 1.

Psal. 113. Materia prima ex nihilo, ex hac omnia. Cap. VIII. Gene. 1.

SEd illud cœlum cœli tibi domine: terram autem quam dedisti filiis hominum cernendã atq; tangendam, non erat talis qualem nunc cernimus & tangimus. Inuisibilis enim erat & incõposita, & abyssus erat super quam non erat lux, sed tenebræ erant super abyssum, id est, magis quàm in abysso. Ista quippe abyssus aquarũ iam visibilium, etiã in profundis suis habet speciei suę lucem vtcunq; sensibilem piscibus, & repentibus in suo fundo animãtibus. Illud autem totum prope nihil erat, quoniã adhuc omnino informe erat: Iam tamen erat quod formari poterat. Tu enim domine fecisti mundum de materia informi, quã fecisti de nulla re penè nullã rem, vnde faceres magna quę miramur filij hominũ. Valde enim mirabile hoc cœlum K corporeũ, quod firmamentũ inter aquã & aquam, secũdo die post conditionẽ lucis dixisti, Fiat, & sic factũ est. Quod firmamentum vocasti cœlũ, sed cœlũ terræ huius & maris quæ fecisti tertio die, dando speciẽ visibilẽ informi materię quam fecisti ante omnẽ diem. Iam enim feceras & cœlũ ante omnẽ diem, sed cœlum cœli huius, quia in principio feceras cœlũ & terram. Terra autem ipsa quam feceras, informis materies erat, quia inuisibilis erat & incomposita, & tenebræ erant super abyssum. De qua terra inuisibili & incomposita, de qua informitate, de quo penè nihilo faceres hęc oñia, quibus iste mutabilis mũdus constat, & nõ constat, in quo ipsa mutabilitas apparet, in qua sentiri & dinumerari possunt tempora, quia rerũ mutationibus fiunt tempora, dum variantur & vertuntur species, quarum materies prædicta est terra inuisibilis.

Cœlũ cœli quid. Cap. IX.

IDeóque spiritus doctor famuli tui, cum te commemorat fecisse in principio cœlum & terram, tacet de temporibus, silet de diebus. Nimirum enim cœlum cœli quod in principio fecisti, creatura est aliqua intellectualis, quanquam nequaquam tibi trinitati coæter- L na: particeps tamen æternitatis tuæ, valde mutabilitatem suam præ dulcedine fœlicissimæ contemplationis tuæ cohibet, & sine vllo lapsu ex quo facta est inhærendo tibi, excedit omnem volubilẽ vicissitudinem temporum. Ista vero informitas terræ inuisibilis & incompositæ, nec ipsa in diebus numerata est. Vbi enim nulla species, nullus ordo, nec venit quicquã, nec præterit. Et vbi hoc non fit, non sunt vtique dies, nec vicissitudo spatiorum temporalium.

Credere scripturis. Cap. X.

O Veritas lumẽ cordis mei, non tenebræ meæ loquãtur mihi. Defluxi ad ista & obscurat⁹ sum, sed hinc etiã hinc adamaui te. Erraui & recordatus sum tui. Audiui vocem tuam post me vt redirẽ, & vix audiui propter tumultus impacatorum. Et nunc ecce redeo æstuans & anhelans ad fontem tuũ. Nemo me prohibeat, hunc bibam & tunc viuam. Nã non ego vita mea. *Si* θ tamen θ male vixi, ex me mors mihi fui, & inte reuiuisco. Tu me alloquere, tu mihi sermocinare. Credidi libris tuis, & verba eorum arcana valde.

Quid à deo M didicerit. Ca. XI. 1. Tim. 6.

IAm dixisti mihi domine voce forti in aurẽ interiorem, quia tu æternus es, solus habens immortalitatem, quoniã ex nulla specie motúve mutaris, nec tẽporibus variatur voluntas tua, quia nõ est immortalis voluntas, quæ alia & alia est. Hoc in conspectu tuo claret mihi, & magis magisq; clarescat oro te, atque in ea manifestatione persistã sobrius sub alis tuis. Itẽ dixisti mihi domine voce forti in aurẽ interiorem, quod omnes naturas atq; substantias quæ non sunt quod tu es & tamen sunt, tu fecisti: & hoc solũ à te non est quod non est, motusq; volũtatis à te qui es ad id quod minus est, quia talis motus delictũ atq; peccatũ est. Et quod nulli⁹ peccatũ, aut tibi nocet, aut perturbat ordinẽ imperij tui vel in primo vel in imo. Hoc in conspectu tuo claret mihi, & magis magisq; clarescat oro te, atq; in ea manifestatione persistã sobrius sub alis tuis. Itẽ dixisti mihi voce forti in aurem interiorem, quod nec illa creatura tibi coęterna est cuius volũtas tu solus es, teq; perseuerãtissima castitate hauriens, mutabilitatem suam nunquã & nusquã exerit, & te sibi semper præsente, ad quẽ toto affectu se tenet, non habens futurũ quod expectet, nec in pręteritũ traiiciens quod meminerit, nulla vice variatur, nec in tempora vlla distenditur. O beata si qua ista est, inhærendo beatitudini tuæ, beata sempiterno

A terno inhabitatore te atque illustratore suo. Nec inuenio quid libentiùs appellandum existimẽ, Cœlum cœli domino, quàm domum tuam contemplãtem delectationem tuã sine vllo defectu egrediendi in aliud, mentem puram concordissime vnã stabilimento pacis sanctorum spirituũ, ciuium ciuitatis tuæ in cœlestibus super ista cœlestia. Vnde intelligat anima cuius peregrinatio longinqua facta est, si iam sitit tibi, si iam factæ sunt ei lachrymæ suæ panis, dum dicitur ei per singulos dies vbi est deus tuus: si iam petit à te vnam & hãc requirit, vt inhabitet in domo tua per omnes dies vitę suæ. Et quæ vita eius nisi tu? Et qui dies tui nisi æternitas tua, sicut anni tui qui non deficiunt, quia idem ipse es? Hinc ergo intelligat anima mea quę potest, quàm longe super omnia tempora sis æternus, quãdo tua domus quæ peregrinata non est, quanuis non sit tibi coæterna, tamen indesinenter & indeficienter tibi cohęrẽdo nullam patitur vicissitudinem temporum. Hoc in conspectu tuo claret mihi, & magis magisq; clarescat oro te, atq; in hac manifestatione persistã sobrius sub alis tuis. Ecce nescio quid informe in istis mutationib⁹
B rerum extremarũ atq; infimarum. Et quis dicet mihi, nisi quisquis per inania cordis sui cũ suis phãtasmatibus vagatur & voluitur: quis nisi talis dicet mihi, quòd diminuta atq; cõsumpta omni specie, si sola remaneat informitas, per quam de specie in speciẽ res mutabatur & vertebatur, possit exhibere vices temporũ. Omnino enim non potest, quia sine varietate motionũ non sunt tempora: & nulla varietas, vbi nulla species.

Psal. 41. Psal. 26. Psal. 101.

Creatura duplex. Cap. XII.

QVibus consyderatis quantum donas deus meus, quantũ me ad pulsandũ excitas, quãtumq; pulsanti aperis. Duo reperio quæ fecisti carentia temporibus, cum tibi neutrũ coęternum sit. Vnũ quod ita formatum est, vt sine vllo defectu contemplationis, sine vllo interuallo mutationis, quanuis mutabile, tamen non mutatũ tua æternitate atq; incõmutabilitate perfruatur. Alterum quod ita informe erat, vt ex qua forma, in quam formã vel motionis vel stationis mutaretur, quo tẽpori subderetur non haberet. *Sed* hoc vt informe esset, non reliquisti, quoniã fecisti ante omnem diem, in principio cœlũ & terram, hæc duo quę dicebã. Terra autẽ inuisibilis erat & incõposita & tene-
C bræ super abyssum. Quibus verbis insinuatur informitas, vt gradatim excipiantur, qui omnimodam speciei priuationẽ, nec tamen ad nihil peruentionem cogitare non possunt, vnde fieret alterũ cœlum & terra visibilis atq; cõposita & aqua speciosa, & quicquid deinceps in constitutione huius mundi nõ sine diebus factum cõmemoratur, quia talia sunt vt in eis agãtur vicissitudines temporum propter ordinatas cõmutationes motionum atq; formarum.

Gene. 1.

Creatura spiritalis qualis Ca. XIII. Gene. 1. 1. Co. 13.

HOc interim sentio deus meus, cum audio loquentem scripturam tuam, in principio fecit deus cœlum & terram: terra autem erat inuisibilis & incomposita, & tenebræ erant super abyssum, neque commemorantem quo die feceris hæc. *Sic* interim sentio, propter illud cœlum cœli, cœlũ intellectuale, vbi est intellectus nosse simul: non ex parte, non in ænigmate, non per speculum, sed ex toto in manifestatione facie ad faciem: non modo hoc, modo illud, sed quod dictum est, nosse simul sine vlla vicissitudine tẽporum: & propter inuisibilem atq; incompositam terram sine vlla vicissitudine temporum, quæ solet habere modo hoc, & modo illud, quia vbi nulla species, nusquàm est hoc aut illud. Propter duo hęc primitus formatum & penitus informe, illud cœlum, sed cœlũ cœ- D li, hoc vero terram, sed terrã inuisibilem & incõpositã, propter duo hęc interim sentio sine commemoratione dierum dicere scripturã tuam, *In principio fecit deus cœlum & terram.* Statim quippe subiecit quam terram dixerit, Et quòd secundo die cõmemoratur factũ firmamentum, & vocatum cœlum, insinuat de quo cœlo prius sine diebus sermo locutus sit.

Scripturę profunditas. Cap. XIIII.

MIra profunditas eloquiorum tuorũ, quorũ ecce ante nos superficies blandiẽs paruulis. *Sed* mira profunditas deus meus, mira profũnditas. Horror est intendere in eam, horror honoris & tremor amoris. Odi hostes eius vehementer. O si occidas eos de gladio bis acuto, & nõ sint hostes eius. *Sic* enim amo eos occidi sibi, vt viuant tibi. Ecce autem alij non reprehensores sed laudatores libri Geneseos, non (inquiunt) hoc voluit in his verbis intelligi spiritus dei, qui per Moysen famulum eius ista conscripsit: non hoc voluit intelligi quod tu dicis, sed aliud quod nos dicimus. Quibus ego te arbitro deus omnium nostrorum ita respondeo.

E. Quantũ interſit inter conditorem & condita. Cap. XV.

NVm dicetis falsa esse, quæ mihi veritas voce forti in aurem interiorem dicit de vera æternitate creatoris, quòd nequaquam eius substantia per tempora varietur, nec eius voluntas extra eius substantiã sit? Vnde nõ eũ modo velle hoc, modo velle illud, sed semel & simul & semper velle oñia quę vult, non iterũ & iterum, neq; nunc ista nunc illa, nec velle postea quod nolebat, aut nolle quod pri⁹ volebat: quia talis volũtas mutabilis est, & omne mutabile æternum non est: deus autem noster æternus est. Item quod mihi dicitur in aurem interiorem, expectatio rerum venturarum fit contuitus cum venerint, idemq; contuitus fit memoria, cum pręterierint: omnis porrò intentio quæ ita variatur mutabilis est, & omne mutabile æternum non est, deus autem noster æternus est. Hæc colligo atque coniungo, & inuenio deum meũ, deum ęternũ, non aliqua noua voluntate condidisse creaturã, nec scientiã eius transitorium aliquid pati. Quid ergo dicetis contradictores? An falsa sunt ista? Non, inquiunt. Quid illud? Nunquid falsum est omnẽ naturam formatã materiámve formabilem non esse nisi ab illo qui summe bonus est, quia summe est? Neq; hoc negamus, inquiũt. F Quid igitur? An illud negatis, sublimem quandam esse creaturã tam casto amore cohærentẽ deo vero & vere æterno, vt quanuis ei coęterna non sit, in nullam tamẽ temporum varietatẽ & vicissitudinẽ ab illo se resoluat ac defluat, sed in eius solius veracissima cõtemplatione requiescat. Quoniã tu deus diligenti te quantũ præcipis, ostendis ei te & sufficis ei, & ideo non declinat à te nec ad se. Hæc est domus dei nõ terrena, neq; vlla cœlesti mole corporea, sed spiritalis & particeps æternitatis tuæ, quia sine labe in æternũ. *Statuisti* enim eam in seculum & in seculũ seculi, pręceptũ posuisti & non pręteribit. Nec tamẽ tibi deo coęterna, quoniã nõ sine initio, facta est enim. Nã etsi non inuenimus tẽpus ante illam, prior quippe omnium creata est sapiẽtia, nec vtique illa sapientia tibi deus noster patri suo planè coæterna & coæqualis, & per quam creata sunt omnia, & in quo principio fecisti cœlum & terram, sed profecto sapiẽtia quæ creata est, intellectualis natura scilicet, quę contemplatione luminis lumen est: dicitur enim & ipsa, quanuis creata, sapientia. *Sed* quantum interest inter lumen quod illuminat & quod illuminatur, tãtum inter sapiẽtiam quæ creat, & istam quæ creata est: sicut inter

Psal. 148. Eccl. 1. 2. sen. dist. 2.

G inter iustitiã iustificantem, & iustitiã quæ iustificatione facta est. Nã & nos dicti sumus iustitia tua. Ait em̃ quidã seruus tuus, vt nos simus iustitia dei in ipso. Ergo quia prior omniũ creata est quædam sapiẽtia quę creata est mẽs rationalis & intellectualis castę ciuitatis tuę matris nostrę quę sursũ est & libera est & ęterna in cœlis: quibus cœlis nisi qui te laudant cœli cœlorum? quia hoc est, & cœlũ cœli dño: etsi non inuenimus tẽpus ante illam, quia & creaturã temporis antecedit, quæ prior omniũ creatura est, ante illã tamen est ipsius creatoris æternitas, à quo facta sumpsit exordiũ, quanuis nõ temporis, quia nondũ erat tempus, ipsius tamẽ conditionis suæ. Vnde ita est abs te deo nostro, vt aliud sit planè q̃ tu & non idipsum. Quoniã & si non solum ante illam, sed nec in illa inuenimus tempus, quia est idonea faciẽ tuam semper videre, nec vspiam deflectitur ab ea, quo fit vt nulla mutatione varietur: inest ei tamen ipsa mutabilitas vnde tenebrescereet, & frigescereet, nisi amore grandi tibi cohærens tanquã semper meridies luceret & ferueret ex te. O domus luminosa & speciosa, dilexi decorẽ tuum, & locum habitationis glorię domini mei

H fabricatoris & possessoris tui. Tibi suspiret peregrinatio mea, & dico ei qui fecit te, vt possideat & me in te, quia fecit & me. Erraui sicut ouis perdita, sed in humeris pastoris mei, structoris tui, spero me reportari tibi. Quid dicitis mihi quos alloquebar contradictores, qui tamen & Moysen pium famulũ dei, & libros eius oracula sancti spiritus creditis? Est ne ista domus dei, non quidem deo coęterna, sed tamen secundũ modum suũ ęterna in cœlis, vbi vices tẽporum frustra queritis, quia non inuenietis? Superegreditur enim omnẽ distensionem, & omne spatiũ ætatis volubile, cui semper inhærere deo bonũ est. Est, inquiunt. Quid igitur ex iis quæ clamauit cor meum ad deũ meum, vt audiret interius vocem laudis eius, quid tandem falsum esse contenditis? An quia erat informis materies, vbi propter nullã formam nullus ordo erat? Vbi autẽ null' ordo erat, nulla esse vicissitudo tẽporum poterat: & tamen hoc penè nihil, inquantum non omnino nihil erat, ab illo vtiq; erat à quo est quicquid est, quod vtcunque aliquid est. Hoc quoque, aiunt, non negamus.

I Cvm his enim volo corã te aliquid colloqui de' meus, qui hæc oía quæ intus in mente mea non tacet veritas tua! vera! esse cõcedunt. Nã qui hęc negant, latrẽt quantum volunt & obstrepant sibi, persuadere conabor vt quiescant, & viã prębeant ad se verbo tuo. Quod si noluerint & repulerint me, obsecro te deus meus, ne tu sileas à me. Tu loquere in corde meo veraciter: Solus enim sic loqueris, & dimittã eos foris sufflantes in puluerẽ, & excitãtes terram in oculos suos & intrem in cubile meũ, & cantẽ tibi amatoria, gemẽs inenarrabiles gemitus in peregrinatione mea, & recordans Hierusalẽ, extento in eam sursum corde, Hierusalẽ patriam meã, Hierusalem matrẽ meam, teq; super eã regnatorẽ, illustratorem, patrẽ, tutorem, maritũ, castas & fortes delitias, & solidũ gaudium, & oía bona ineffabilia simul omnia, quia vnũ summũ & verum bonũ: & non auertar, donec in eius pacẽ matris charissimę, vbi sunt primitiæ spirit' mei, vnde mihi ista certa sunt, colligas totũ quod sum, à dispersiõe & deformitate hac, & conformes atq; confirmes in ęternũ deus meus miseri cordia mea. Cũ his autẽ qui cuncta illa quæ vera sunt, falsa esse non dicunt, honorãtes, & in culmine sequẽdæ authoritatis nobiscum constituentes illã per sanctum Moysen ęditã sanctam scripturã tuam, & tamen nobis aliquid contradicũt, ita loquor: Tu esto deus noster arbiter inter cõfessiones meas & cõtradictiones eorum.

K Dicunt enim, quanuis vera sint hæc, nõ ea tamen duo Moyses intuebatur, cum spiritu reuelante diceret: In principio fecit deus cœlum & terrã. Non cœli nomine spiritalẽ vel intellectualem illã creaturã, semper faciẽ dei contemplantẽ significauit: nec terræ noĩe informem materiã. Quid igitur? Quod nos dicimus (inquiunt) hoc ille vir sensit, hoc verbis istis elocutus est. Quid illud est? Nomine aiunt cœli & térrę, totum istum visibilem mundum prius vniuersaliter & breuiter significare voluit, vt postea digereret dierum enumeratione, quasi articulatim vniuersa quæ sancto spiritui placuit sic enunciare. Tales quippe homines erant rudis ille atq; carnalis populus cui loquebatur, vt eis opera dei non nisi sola visibilia commendanda indicaret. † Terram vero inuisibilem & incompositam tenebrosamq; abyssum, vnde consequenter ostenditur per illos dies facta atq; disposita esse cuncta ista visibilia, quæ nota sunt omnibus, non incongruenter informem istam materiẽ intelligendam esse consentiunt.

L Quid si dicat alius, eandẽ informitatẽ cõfusionẽq; materiæ, cœli & terræ noĩe prius insinuatã, q̃ ex ea mundus iste visibilis cũ omnibus naturis, quæ in eo manifestissime apparent, qui cœli & terræ noĩe sæpe appellari solet conditus atq; perfectus est? Quid si dicat & alius, cœlum & terrã quidem inuisibilẽ visibilemq; naturã, non indecenter appellatã, ac per hoc vniuersam creaturam quã fecit in sapientia, id est, in principio deus huiuscemodi duobus vocabulis esse cõprehensam: verũtamen quia nõ de ipsa substantia dei, sed ex nihilo cũcta facta sunt, quia nõ sunt idipsum quod de', & inest quędam mutabilitas omnibus, siue maneãt, sicut ęterna domus dei: siue mutentur, sicut anima hoĩs & corpus: cõmunem omnium rerum inuisibiliũ visibiliumq; materiem adhuc informẽ, sed certe formabilem, vnde fieret cœlũ & terra, id est, inuisibilis atq; visibilis iam vtraq; formata creatura, his nominibus enunciata, quibus appellaretur terra inuisibilis & incõposita, & tenebrę super abyssum: ea distinctione, vt terra inuisibilis & incõposita intelligatur materies corporalis ante qualitatem formę. Tenebrę autẽ super abyssum, spiritalis materies ante cohibitionẽ quasi fluentis immoderationis, & ante illuminationẽ sapiẽtiæ? Est adhuc quod dicat si quis alius velit, nõ scilicet iã perfectas atq; formatas inuisibiles visibilesq; naturas cœli & terræ nomine significari, cum legitur: In principio fecit deus cœlũ & terrã, sed ipsam adhuc informẽ inchoationẽ rerum formabilem creabilemq; materiam his nominibus appellatã, quòd in ea iam essent ista confusa, nondum qualitatibus formisq; distincta, quæ nunc iam digesta suis ordinibus, vocantur cœlum & terra: illa spiritalis, hæc corporalis creatura.

M Qvibus omnibus auditis & consyderatis, nolo verbis cõtendere: Ad nihil em̃ vtile est nisi ad subuersionẽ audientiũ. Ad ædificationẽ autem bona est lex, siquis ea legitime vtaẽ, quia finis ei' est charitas de corde puro, & cõsciẽtia bona, & fide non ficta. Et nouit magister noster in quibus duobus pręceptis totam legẽ prophetasq; suspenderit. Quæ mihi ardenter confitenti, deus meus lumen oculorum meorum in occulto, quid mihi obest, cũ diuersa in his verbis intelligi possint, quę tamen vera sint: quid inquã mihi obest, si aliud ego sensero q̃ sensit alius eum sensisse qui scripsit? Omnes quidẽ qui legimus, nitimur hoc indagare

2. Cor. 5. Eccl. 1. Gala. 4. Psal. 113. Psal. 25 Psal. 118. Lucæ. 15. Psal. 72. Aduersus cos qui cõtradicũt veritati diuinæ. Cap. XVI. Psal. 27. Quid cœli & terrę noĩbus significatum. Cap. XVII. Gene. 1. † iudicaret. 2. Tim. 2. Quis error innoxius in scripturis. Ca. XVIII. 1. Tim. 1. Matth. 22.

A indagare atq; cõprehendere quod voluit ille quem legimus. Et cum eum veridicũ credimus, nihil quod falsum esse vel nouimus vel putamus, audemus eum existimare dixisse. Dum ergo quisq; conatur id sentire in scripturis sanctis, quod in eis sensit ille qui scripsit: quid mali est si hoc sentiat, quod tu lux omniũ veridicarum mentiũ ostendis verum esse: etiam si hoc non sensit ille quem legit, cũ & ille verum nec tamen hoc senserit?

Quæ liquido vera. Cap. XIX. Gene. 1. Psal. 103. Verum est enim dñe, fecisse te cœlum & terrã: & verũ est principiũ esse sapiẽtiam tuã, in qua fecisti oía. Item verũ est, q̃ mundus iste visibilis habet magnas partes suas cœlũ & terram breui cõplexione factarum oím conditarumq; naturarũ. Et verũ est, quòd omne mutabile insinuat noticiæ nostræ quandam informitatẽ qua formam capit, vel qua mutatur & vertitur. Verũ est, nulla tempora perpeti, quod ita cohæret formæ incõmutabili, vt quãuis sit mutabile, non mutetur. Verum est, informitatẽ quæ propè nihil est, vices temporum habere non posse. Verum est, quod vnde fit aliquid potest, quodam genere locutionis habere iam nomẽ eius rei quæ inde fit, vnde potuit vocari cœ

B lum & terra quęlibet informitas vnde factum est cœlum & terra. Verum est, omnium formatorũ nihil esse informi vicinius, q̃ terram & abyssum. Verũ est, quòd nõ solum creatum atq; formatum, sed etiam quicquid creabile atq; formabile est, tu fecisti ex quo sũt omnia. Verum est, omne quod ex informi formatur, prius esse informe, deinde formatum.

In principio creauit &c. varie intellectum. Cap. XX. Gene. 1. Ex his omnibus veris, de quibus nõ dubitãt quorum interiori oculo talia videre donasti, & qui Moysen famulum tuũ in spiritu veritatis locutũ esse immobiliter credũt. Ex his ergo omnibus aliud sibi tollit qui dicit: In principio fecit deus cœlum & terram, id est, in verbo suo sibi coæterno fecit deus intelligibilem atq; sensibilẽ, vel spiritalem corporalẽq; creaturam. Aliud qui dicit: In principio fecit deus cœlum & terram, id est, in verbo suo sibi coæterno, fecit deus informem materiam creaturæ spiritalis & corporalis. Aliud qui dicit:

C In principio fecit deus cœlum & terram, id est, in verbo suo sibi coæterno, fecit deus informẽ materiã creaturæ corporalis: vbi cõfusum adhuc erat cœlũ & terra, quæ nunc iã distincta atq; formata in istius mũdi mole sentimus. Aliud qui dicit: In principio fecit deus cœlum & terram, id est, in ipso exordio faciendi atq; operandi fecit deus informẽ materiam confuse habẽtem cœlum & terram, vnde formata nunc eminent & apparent cum omnibus quæ in eis sunt.

Terra erat inanis: varie intellectũ. Cap. XXI. Gene. 1. Item quod attinet ad intellectum verborũ sequentium, ex illis omnib' veris, aliud sibi tollit qui dicit: Terra autẽ erat inuisibilis & incõposita, & tenebræ erant super abyssum: id est, incorporale illud quod fecit deus, adhuc materies erat corporearum rerũ informis sine ordine, sine luce. Aliud qui dicit: Terra autem

Gene. 1. erat inuisibilis & incõposita, & tenebræ erãt super abyssum, id est, hoc totum quod cœlum & terra appellatum est, adhuc informis & tenebrosa materies erat, vnde fieret cœlum corporeum & terra corporea cum omnibus quæ in eis sunt corporeis sensibus nota. Aliud qui dicit: Terra autem erat inuisibilis & incõposita, & tenebræ erant super abyssum, id est, hoc totum quod cœlum & terra appellatum est, adhuc informis & tenebrosa materies erat, vnde fieret cœlũ intelligibile, quod alibi dicitur cœlum cœli: & terra scilicet omnis natura corporea, sub quo nomine intelligatur etiam hoc cœlum cor

D poreum, id est, vnde fieret omnis inuisibilis visibilisq; creatura. Aliud qui dicit: Terra autem erat inuisibilis & incõposita, & tenebræ erant super abyssum, non illam informitatẽ noĩe cœli & terræ scriptura appellauit, sed iam erat (inquit) ipsa informitas quã terram inuisibilẽ & incõpositam tenebrosamq; abyssum noĩauit, de qua cœlum & terram deũ fecisse prædixerat, spiritalem scilicet, corporalemq; creaturam. Aliud qui dicit: Terra autem erat inuisibilis & incõposita, & tenebræ erant super abyssum: id est, informitas quædam iam materies erat, vnde cœlũ & terram deũ fecisse scriptura prędixit, totã scilicet corpoream mũdi molẽ, in duas maximas partes superiorem atq; inferiorem distributam, cũ omnibus quæ in eis sunt vsitatis notisq; creaturis.

Psal. 113. Etaquę noĩe cœli ac terrę significãtur. Cap. XXII. Gene. 1. Cvm enim duabus istis extremis sententiis resistere quisquã ita tentauerit. Si non vultis informitatẽ materiæ cœli & terræ nomine appellatam videri, erat ergo aliquid quod nõ fecerat deus: vnde cœlum & terram faceret: neq; enim scriptura narra

E uit quòd istam materiẽ deus fecerit, nisi vt intelligam' eam cœli & terræ, aut solius terræ vocabulo significatam, cũ diceretur: In principio fecit deus cœlum & terram: & id quod sequitur. Terra autem erat inuisibilis & incõposita: quanuis informem materiã sic placuerit appellare, non tamen intelligamus nisi eam quam fecit deus in eo quod scriptum est: Fecit deus cœlum & terram. Respondebunt assertores duarum istarum sententiarũ, quas extremas posuimus, aut illius aut illius, cum hæc audierint & dicẽt: Informem quidem istam materiam non negamus à deo factã, à quo sunt omnia bona valde: quia sicut dicimus amplius bonũ esse quod creatum atq; formatum est, ita fatemur minus bonum esse quod factum est creabile atq; formabile, sed tamẽ bonum. Non autem commemorasse scripturam, quòd hanc informitatẽ fecerit deus, sicut alia multa non cõmemorauit, sicut cherubin & seraphin, & quæ Apostolus distincte ait: sedes, dominationes, principatus, potestates, quæ tamen omnia deum fecisse manifestum est. Esa. 37. & 6. Col. 1. Aut si in eo quod dictum est: Fecit cœlum & terram. comprehensa sunt omnia: quid de aquis dicimus, super

F quas ferebatur spiritus dei? Si enim terra nominata simul intelliguntur, quomodo iam terræ nomine materies informis accipitur, quando tam speciosas aquas videmus? Aut si ita accipitur, cur ex eadem informitate scriptum est factum firmamẽtum & vocatum cœlum, neque scriptum est factas esse aquas? Non enim adhuc informes sunt & inuisæ, quas ita decora specie fluere cernimus. Aut si tunc acceperunt istam speciem cum dixit deus: Congregetur aqua quæ est sub firma- Gene. 1.

mento, vt congregatio sit ipsa formatio, quid respõdebitur de aquis quæ super firmamentum sunt: quia neque informes tam honorabilẽ sedem accipere meruissent: nec scriptum est, qua voce formatæ sint? Vnde si aliquid Genesis tacuit deum fecisse, quod tamen deum fecisse, nec sana fides, nec certus ambigit intellectus, nec ideo vlla sobria doctrina dicere audebit istas aquas coæternas deo: quia in libro Geneseos commemoratas quidem audiuimus, vbi autem factæ sint non inuenimus. Cur nõ informem quoque illam materiem, quam scriptura hæc terram inuisibilem & incompositam, tenebrosamq; abyssum appellat, docente veritate intelligamus ex deo factã esse de nihilo, ideoq; illi non

esse

G esse coæternam,quãuis vbi facta sit, omiserit enunciare ista narratio?

[Asensu scripturæ aberrare leui⁹ est q̃ scripturã dicere falsã. Ca. XXIII.]

HIs ergo auditis atq; perspectis, pro captu infirmitatis meæ quam tibi confiteor scienti deo meo,duo video dissensionũ genera oboriri posse,cum aliquid à nunciis veracibus per signa enunciatur: Vnum si de veritate rerum,alterum si de ipsius qui annunciat voluntate dissensio est. Aliter enim quærimus de creaturæ cõditione quid verum sit,aliter autem quid in his verbis Moyses egregius domesticus fidei tuæ,intelligere lectorẽ auditoremq; voluerit. In illo primo genere discedãt à me omnes qui ea quæ falsa sunt, se scire arbitrantur. In hoc item altero discedant à me omnes qui ea quę falsa sunt Moysen dixisse arbitrãtur. Coniungar autem illis domine in te, & delecter cũ eis in te, qui veritate tua pascuntur in latitudine charitatis,& accedamus simul ad verba libri tui,& quæramus in eis voluntatem tuam per voluntatẽ famuli tui,cuius calamo dispensasti ea.

[Verax scriptura etiã si nõ intelligatur. Ca.XXIIII] H

SEd quis nostrum sic inueniet eam inter tam multa verba quę in illis verbis aliter atq; aliter intellectis occurrunt quærentibus, vt tam fidenter dicat hoc sensisse Moysen, atque hoc in illa narratione voluisse intelligi, quàm fideliter dicit hoc verum esse, siue ille hoc senserit siue aliud? Ecce enim deus meus, ego seruus tuus, qui voui tibi sacrificium confessionis in his literis & oro vt ex misericordia tua reddam tibi vota mea. Ecce ego quàm fidẽter dico in tuo verbo incommutabili omnia te fecisse, inuisibilia & visibilia. Nunquid tam fidenter dico non aliud quàm hoc attendisse Moysen cum scriberet: In principio fecit deus cœlum & terram? Quia non sicut in tua veritate hoc certum video, ita in eius mente video id eum cogitasse cũ hæc scriberet? Potuit enim cogitare in ipso faciẽdi exordio,cum diceret: In principio,potuit cœlum & terrã hoc loco nullam iam formatam perfectam naturam, siue spiritalem siue corporalem,sed vtranq; inchoatam & adhuc informem velle intelligi. Video quippe vere potuisse dici quicquid horum diceretur, sed quid horũ in his verbis ille cogitauerit,non ita video: quanuis siue aliquid horum, siue aliquid aliud quod à me commemoratum non est, tantus vir ille mente cõspexerit, I cum hæc verba promeret,verum eum vidisse apteq; id enunciasse non dubitem. Nemo mihi iam molestus sit dicendo mihi non hoc sensit Moyses quod tu dicis: sed hoc sensit quod ego dico. Si enim mihi diceret, vnde scis hoc sensisse Moysen,quod de his verbis eius eloqueris,æquo animo ferre deberem, & responderem fortasse quæ superius respondi, vel aliquanto vberius si esset durior.

[Obscuritas Geneseos. Cap.XXV.]

NVnc vero dicit: Non hoc ille sensit quod tu dicis,sed quod ego dico, neq; tamen negat quod vterq; nostrum dicit,vtrunq; verũ esse. O vita pauperum deus meus,in cuius sinu non est cõtradictio, plue mihi mitigationes in cor,vt patienter tales feram qui nõ mihi hoc dicunt,quia diuini sunt,& in corde famuli tui viderunt quod dicũt,sed quia superbi sunt,nec nouerunt Moysi sententiam,sed amãt suam, non quia vera est,sed quia sua est. Alioquin & aliam veram pariter amarẽt,sicut & ego amo quod dicunt,quando verũ dicunt,non quia ipsorũ est: sed quia verum est, & ideo iam nec ipsorum est,quia verũ est. Si autem ideo amãt illud quia verũ est,iam & ipsorũ est & meum est: quoniã in commune oĩm est veritatis amatorũ. Illud autem quod cõtendunt nõ hoc sensisse Moysen quod ego dico,sed quod ipsi dicunt,nolo nõ amo: quia & si ita est, K tamen ista temeritas,non scientiæ sed audaciæ est, nec visus sed typhus eã peperit. Ideoq; dñe tremenda sunt iudicia tua,quoniam veritas tua nec mea est nec illius aut illius, sed omniũ nostrum quos ad eius cõmunionem publice vocas,terribiliter admonens nos,vt nolimus eam habere priuatã,ne priuemur ea. Nã quisquis id quod tu omnibus ad fruendũ proponis, sibi proprie vendicat,& suum vult esse quod omniũ est, à cõmuni propellitur ad sua,hoc est,à veritate ad mendaciũ. Qui [Ioan.8.] enim loquitur mendaciũ,de suo loquitur. Attende iudex optime deus, ipsa veritas attende quid dicã cõtradictori huic, attende, coram te enim dico & corã fratribus meis, qui legitime vtuntur lege vsq; ad finẽ charitatis, [1.Tim.1.] attende & vide quid ei dicã si placet tibi. Hanc enim vocem huic refero fraternã & pacificam. Si ambo videmus verũ esse quod dicis,& ambo videmus verum esse quod dico,vbi quæso id videmus? Nec ego vtique in te nec tu in me,sed ambo in ipsa quę supra mẽtes nostras est incõmutabili veritate. Cum ergo de ipsa domini dei nostri luce nõ contendamus, cur de proximi cogitatione contendimus, quã sic videre non possu- L mus vt videtur incommutabilis veritas, quando si ipse Moyses apparuisset nobis atque dixisset: hoc cogitaui, nec sic eam videremus,sed crederemus? Nõ itaq; supra [1.Cor.4.] q̃ scriptum est, vnus pro altero infletur aduersus alterum. Diligamus dominũ deum nostrũ ex toto corde, [Deut.7. Matt.22.] & ex tota anima,& ex tota mẽte nostra, & proximum nostrum sicut nosmetipsos. [Scripta Moysi oĩa quorsum spectent.] Propter quę duo præcepta charitatis sensisse Moysen quicquid in illis libris sensit,nisi crediderimus mendacẽ faciemus deum,cum de animo cõserui aliter q̃ ille docuit opinamur. Iam vide q̃ stultum sit in tanta copia verissimarũ sententiarum, quę de illis verbis erui possunt,temere affirmare,quam earum Moyses potissimum senserit, & perniciosis cõtentionibus ipsam offendere charitatem,propter quam dixit omnia cuius dicta conamur exponere.

[Qui sermõ deceat scripturã. Cap. XXVI.]

ET tamen ego deus meus celsitudo humilitatis meæ,& requies laboris mei,qui audis cõfessiones meas, & dimittis peccata mea,quoniam tu mihi Præcipis vt diligam proximum meum sicut meipsum, non possum minus credere de Moyse fidelissimo famulo tuo,quàm mihi optarem ac desyderarem abs te dari M muneris,si tempore illo natus essem quo ille, eoq; loco me constituisses, vt per seruitutẽ cordis ac linguę meę, literæ illæ,dispensarentur,quæ tanto pòst essent omnibus gentibus profuturę,& per vniuersum orbem tanto authoritatis culmine omnium falsarum superbarumq; doctrinarum verba superaturæ. Vellem quippe si tunc ego essem Moyses,ex eadem nanq; massa omnes venimus,& quid est homo nisi quia memor es eius? [Psal.8.] Vellem ergo si tũc ego essem quod ille,& mihi abs te Geneseos liber scribendus adiungeretur, talem mihi eloquendi facultatem dari, & eum texendi sermonis modum, vt neq; illi qui nondum queunt intelligere,quemadmodũ creat deus, tanquã excedentia vires suas dicta recusarent,& illi qui hoc iam possunt, in quãlibet veram sententiã cogitando venissent, eam non prętermissam in paucis verbis tui famuli reperirent, & si alius aliam vidisset in luce veritatis, nec ipsa in eisdem verbis intelligenda deesset.

[Ex fonte melius haurimus. Cap. XXVII.]

SIcut enim fons in paruo loco vberior est, pluribusq; riuis in ampliora spatia fluxũ ministrat, q̃ quilibet eorũ riuorũ qui per multa locorũ ab eodẽ fonte deducitur: ita narratio dispensatoris tui sermo-

cinaturis

A cinaturis pluribus profutura, paruo sermonis modulo scatet fluenta liquidæ veritatis, vnde sibi quisque verum quod de his rebus potest, hic illud,ille illud,per lõgiores loquelarũ anfractus trahat. Alij enim cum hæc vera legunt vel audiunt, cogitant deum quasi hominem, aut quasi aliquam molem immẽsa præditam potestate,nouo quodam & repentino placito, extra seipsam tanquã locis distantibus fecisse cœlum & terram, duo magna corpora supra & infra,quibus omnia continerentur. Et cum audiunt: Dixit deus,fiat illud, & factum est illud: cogitant verba cœpta & finita,sonantia temporibus atque transeuntia,post quorum transitum statim existere quod iussum est,vt existeret: & si quid forte aliud hoc modo ex familiaritate carnis opinantur. In quibus adhuc paruulis animalibus dum isto humillimo genere verborum, tãquam materno sinu eorum gestatur infirmitas,salubriter ædificatur fides,qua certum habeant & teneant deum fecisse omnes naturas,quas eorum sensus mirabili varietate circunspicit. Quorum si quispiam quasi vilitatem dictorum aspernatus, extra nutritorias cunas superba imbecillitate se B extenderit,heu cadet misere. Et domine deus miserere,ne implumem pullum conculcent qui trãseunt viã, & mitte angelum tuum, qui eum reponat in nido, vt viuat donec volet.

[Varie intelligitur à diuersis scriptura. C.XXVIII.]

ALij vero quibus hæc verba non iam nidus, sed opaca frutecta sunt, vident in eis latentes fructus & volitant lætantes, & garriunt scrutantes,& carpunt eos. Vident enim cum hæc verba legũt vel audiunt,tua deus ęterna & stabili permansione cũcta præterita & futura tempora superari, nec tamen quicquam esse temporalis creaturæ, quod tu non feceris. [†idem.] Cuius volũtas quia id est †quod tu, nullo modo mutata, vel quæ antea non fuisset exorta voluntate fecisti omnia,non de te similitudinem tuam formam omnium,sed de nihilo dissimilitudinẽ informem,quę formaretur per similitudinem tuam, recurrens in te vnũ pro captu ordinato,quantum cuique rerum in suo genere datum est: & fierent omnia bona valde, siue maneant circa te, siue gradatim remotiori distantia per tempora & loca pulchras narrationes faciant aut patiantur. Vident hæc & gaudent in luce veritatis tuæ C quantulum hic valent. Et alius eorum intendit in id quod dictum est: In principio fecit deus, & respicit sapiẽtiam principium,quia & loquitur ipsa nobis. [Gene.1. Ioan.8.] Alius itidem intendit in eadem verba, & principium intelligit exordium rerum conditarũ,& sic accipit: In principio fecit,ac si diceretur, primo fecit: atque in eis qui intelligunt,In principio, quòd in sapientia fecisti cœlũ & terram: alius eorum ipsum cœlum & terram creabilem materiem cœli & terræ,sic esse credit cognominatam: alius iam formatas distinctásque naturas: alius vnam formatam eandémque spiritalem, cœli nomine, aliam informem corporalis materiæ, terræ nomine. Qui autem intelligũt in nominibus cœli & terræ,adhuc informem materiem,de qua formaretur cœlum & terra: nec ipsi vno modo id intelligunt,sed alius vnde consummaretur intelligibilis sensibilisq; creatura: alius tantum vnde sensibilis moles ista corporea, sinu grandi continens perspicuas promptasq; naturas. Nec illi vno modo,qui iam dispositas digestasq; creaturas cœlum & terram vocari hoc loco credunt, sed alius inuisibilem atq; visibilem: alius solam visibilem in qua luminosum cœlum suspicimus, & terram caliginosam,quæq; in eis sunt.

[Quot modis dicitur aliquid pri⁹. Ca.XXIX.]

AT ille qui non aliter accipit: In principio fecit, D quàm si diceretur,primo fecit: non habet quomodo veraciter intelligat cœlum & terrã, nisi materiam cœli & terræ intelligat, videlicet vniuersæ, id est, intelligibilis corporalisq; creaturæ. Si enim iam formatam velit vniuersam: recte ab eo quæri poterit,si hoc primo fecit deus, quid fecerit deinceps, & post vniuersitatem non inueniet,ac per hoc audiet inuitus,quomodo illud primo si postea nihil? Cum vero dicit primo informem,deinde formatam,non est absurdus, si modo est idoneus discernere quid præcedat æternitate,quid tempore,quid electione, quid origine. Aeternitate,sicut deus omnia: tempore, sicut flos fructum: electione,sicut fructus florem: origine,sicut sonus cantum. In his quatuor primum & vltimum quæ cõmemoraui,difficillime intelliguntur: duo media facillime. Nanq; rara visio est & nimis ardua cõspicere domine æternitatem tuam incommutabiliter mutabilia facientem, ac per hoc priorem. Quis deinde sic acuto cernat animo,vt sine labore magno dignoscere valeat, quomodo sit prior sonus quàm cantus? Ideo quia cantus est formatus sonus, & esse vtiq; aliquid nõ forma- E tum potest: formari autẽ quod non est,non potest. Sic est prior materies, quàm id quod ex ea fit. Non ideo prior,quia ipsa efficit, cum potius fiat, nec prior interuallo temporis. Neque enim priore tẽpore sonos ædimus informes sine cantu,& eos posteriore tempore in formã cantici coaptamus aut fingim⁹, sicut ligna quibus arca,vel argentum quo vasculum fabricatur. Tales quippe materiæ,tempore etiam præcedunt formas rerum quæ fiunt ex eis. At in cantu nõ ita est. Cum enim cantatur,auditur sonus eius. Non prius informiter sonat, & deinde formatur in cantum. Quod enim primo vtcunq; sonuerit,præterit, nec ex eo quicquã reperies quod resumptũ arte cõponas: & ideo cãtus in sono suo vertitur, qui sonus eius materies eius est. Idẽ quippe formatur vt cantus sit, & ideo sicut dicebam, prior materies sonandi quàm forma cantandi,non perficiẽdi potentia prior. Neq; enim sonus est cãtandi artifex, sed cãtãti animæ subiacet ex corpore,de quo cantũ faciat. Nec tempore prior,simul enim cum cantu ęditur. Nec prior electione, non enim potior sonus quàm can- F tus, quandoquidem cantus est non tantum sonus, verumetiam sonus speciosus. Sed prior est origine, quia non cantus formatur,vt sonus sit: sed sonus formatur, vt cantus sit. Hoc exemplo qui potest intelligat materiam rerum primo factã & appellatam cœlum & terram: quia inde facta sunt cœlũ & terra: nec tẽpore primo factã, quia formæ rerũ exerunt tempora, illa autẽ erat informis, iamq; in tẽporibus simul animaduertitur,nec tamen de illa narrari aliquid potest, nisi velut tẽpore prior sit cũ pendat extremior: quia ꝓfecto meliora sunt formata quàm informia, & præcedũt æternitate creatoris,vt esset de nihilo vnde aliquid fieret.

[Scrutandæ scripturæ cũ honore scriptoris. Cap.XXX.]

IN hac diuersitate sententiarum verarum concordiam pariat ipsa veritas, & deus noster misereatur nostri,vt legitime lege vtamur, præcepti fine, pura charitate: ac per hoc si quis quærit ex me,quid horum Moyses ille tuus famulus senserit, non sunt hi sermones confessionũ mearum,si tibi nõ confiteor,nescio: & scio tamẽ illas veras esse sententias, exceptis carnalib⁹ de quibus quantum existimaui locutus sum. Quos tamen bonę spei paruulos hæc verba libri tui non territant alta humiliter,& pauca copiose,sed omnes quos in eis verbis vera cernere ac dicere fateor, diligamus

G nos inuicem,pariterq; diligamus te deũ nostrum fontem veritatis,si non vana, sed ipsam sitimus eundemq; famulum tuum scripturæ huius dispensatorem, spiritu tuo plenum ita honoremus,vt hoc eum te reuelãte cum hæc scriberet attẽdisse credamus,quod in eis maxime & luce veritatis,& fruge vtilitatis excellit.

Veritas à quocunque dicta recipienda. Ca.XXXI.

ITa cum alius dixerit hoc sensit, quod ego: & alius, imò illud quod ego: religiosius me arbitror dicere, cur non vtrunq; potius si vtrunque verum est? Et si quid tertium,& si quid quartum, & si quid omnino aliud verũ quispiam in his verbis videt,cur nõ illa omnia vidisse credatur, per quem vnus deus sacras literas vera & diuersa visuris multorum sensibus temperauit? Ego certe,quod intrepidus de corde meo pronuncio, si ad culmen authoritatis aliquid scriberem, sic mallem scribere,vt quod veri quisq; de his rebus capere posset, mea verba resonarent, quàm vt vnã veram sententiã ad hoc apertius ponerem,vt excluderem cæteras,quarum falsitas me non posset offendere. Nolo itaque deus meus tam præceps esse, vt hoc illum virum de te meruisse non credam. Sensit ille omnino in his verbis,atH que cogitauit cum ea scriberet, quicquid hic veri potuimus inuenire,& quicquid nos nõ potuimus,aut nõdum possumus,& tamen in eis inueniri potest.

Veritas reuelata. C. XXXII.

POstremo domine qui deus es, & non caro & sanguis,si quid homo minus videt,nunquid & spiritum tuũ bonum qui deducet me in terram rectã latere potuit quicquid eras in eis verbis tuipse reuelaturus legentibus posteris: etiam si ille per quem dicta sunt,vnã fortassis ex multis veris sententiam cogitauit? Quod si ita est, sit igitur illa quã cogitauit cæteris excellentior. Nobis autẽ domine, aut ipsam demonstra, aut quã placet alteram veram: vt siue nobis hoc quod etiam illi homini tuo,siue aliud ex eorundẽ verborum occasione patefacias,tu tamen pascas θ nos θ,non error illudat. Ecce domine deus meus quàm multa de paucis verbis,quàm multa oro te scripsimus? Quæ nostræ vires, quæ tempora omnibus libris tuis ad istum modũ sufficiant? Sine itaque me breuius in eis confiteri tibi, & eligere vnũ aliquid quod tu inspiraueris verum certum & bonum,etiã si multa occurrerint,vbi multa occurrere potuerint,ea fide cõfessionis meæ,vt si hoc diI xero quod sensit minister tuus, recte atq; optime id enim conari me oportet. Quod si assecutus non fuero, id tamen dicam quod mihi per eius verba veritas tua dicere voluerit,quæ illi quoque dixit quod voluit.

DIVI AVRELII AVGVSTINI Confessionum Liber Tertiusdecimus.

Inuocat deũ Cap.I. Psal.

IN VOCO te deus meus misericordia mea qui fecisti me, & oblitum tui oblitus non es. Inuoco te in animam meam quã præparas ad capiendum te ex desyderio quod inspiras ei: nũc inuocantem te ne deseras, qui priusquã inuocarem præuenisti & institisti crebrescens multimodis vocibus vt audirem de longinquo & conuerterer, & vocantem me inuocarem te. Tu enim domine deleuisti omnia mala merita mea, ne retribueres manibus meis in quibus à te defeci, & præuenisti omnia bona merita mea, vt retribueres manibus tuis, quibus me fecisti, quia & priusquam essem tu eras. Nec eram cui præstares,vt essem, & tamen ecce sum ex bonitate tua præueniente K totum hoc quod me fecisti,& vnde me fecisti. Neque enim eguisti me, aut ego tale bonum sum, quo tu adiuueris domine meus & deus meus: non vt tibi sic seruiam quasi ne fatigeris in agendo,aut ne minor sit potestas tua carens obsequio meo: neque vt sic te colam quasi terram,vt sis incultus si non te colam: sed vt seruiam tibi & colam te,vt de te mihi bene sit, à quo mihi est,vt sim cui bene sit.

Colimus à grũ & colimus numen.

Ordo creaturarum. Cap.II.

EX plenitudine quippe bonitatis tuæ creatura tua subsistit,vt bonum quod tibi nihil prodesset, nec de te æquale tibi esset: tamen quia ex te fieri potuit non deesset. Quid enim te promeruit cœlum & terra quæ fecisti in principio? Dicant quid te promeruerunt spiritalis corporalisq; natura, quas fecisti in sapientia tua,vt inde penderẽt etiam inchoata & informia quæque in genere suo, vel spiritali, vel corporali, euntia in immoderationem, & in longinquã dissimilitudinem tuam. Spiritale informe præstantius, quàm si formatum corpus esset: corporale autẽ informe præstantius, quàm si omnino nihil esset: atque ita penderẽt in tuo verbo informia, nisi per idem verbũ reuocarentur ad vnitatem tuam, & formarẽtur & essent ab vno te summo bono vniuersa bona valde. Quid te promeruerant,vt essent saltẽ informia, quę neque hoc essent, nisi ex te? Quid te promeruit materies corporalis, vt esset saltem inuisibilis & incõposita, quia neque hoc esset nisi quia fecisti eam: ideoq; te quia non erat promereri vt esset non poterat? Aut quid te promeruit inchoatio creaturæ spiritalis, vt saltem tenebrosa fluitaret, similis abysso, tui dissimilis, nisi per idem verbum conuerteretur ad idem à quo facta est, atq; ab eo illuminata lux fieret, quanuis non æqualiter, tamen conformis formę æquali tibi? Sicut enim corpori non hoc est esse quod pulchrum esse, alioquin deforme esse non posset: ita etiam creato spiritui non, id est, viuere, quod sapienter viuere: alioquin incommutabiliter saperet. Bonum autem illi est hęrere tibi semper, ne quod adeptus est cõuersione, auersione lumen amittat, & relabatur in vitã tenebrosæ abysso similem. Nam & nos qui secundum animam creatura spiritalis sumus, auersi à te nostro lumine, in ea vita fuimus aliquando tenebræ, & in reliquiis obscuritatis nostrę laboramus, donec simus iustitia tua in vnico tuo sicut montes dei. Nam iudicia tua fuimus, sicut abyssus multa.

Ephe.5. M Psal.35.

Ex dei gratia omnia. Cap.III.

QVod autem in primis conditionibus dixisti, Fiat lux, & facta est lux: nõ incongruẽter hoc intelligo in creatura spiritali, quia erat iam qualiscũq; vita quã illuminares. Sed sicut nõ te promeruerat, vt esset talis vita quæ illuminari posset, ita nec cum iam esset promeruit te, vt illuminaretur. Neq; enim eius informitas placeret tibi, si non lux fieret, nõ existendo, sed intuendo illuminantẽ lucem, eiq; cohærẽdo: vt & quod vtcunq; viuit, & quòd beate viuit, nõ deberet, nisi gratię tuę, conuersa per cõmutationem meliorem ad id quod neq; in melius, neque in deterius cõmutari potest, quod tu solus es, quia solus simpliciter es, cui non est aliud viuere, aliud beate viuere, quia tua beatitudo tu es.

Deus non eget rebus conditis. Cap.IIII.

QVid ergo tibi deesset ad bonũ quod tu tibi es, etiã si ista vel oĩno nulla essent, vel informia remanerẽt, quæ nõ ex indigentia fecisti, sed ex plenitudine bonitatis tuę, cohibẽs atq; conuertẽs ad formã, non vt tanquã tuũ gaudium compleatur ex eis? Perfecto enim tibi displicet eorum imperfectio,

A imperfectio, vt ex te perficiantur & tibi placeant, non autẽ imperfecto, tanquã & tu eorũ perfectione perficiẽdus sis. Spiritus enim tuus bonus superferebatur super aquas, nõ ferebatur ab eis tanquã in eis requiesceret. In quibus eũ requiescere dicitur spiritus tuus bonus, hos in se requiescere facit. Sed superferebatur incorruptibilis & incõmutabilis voluntas tua, ipsa in se sibi sufficiens super eam, quã feceras vitam: cui nõ est hoc viuere quod beate viuere, quia viuit etiã fluitans in obscuritate sua: cui restat conuerti ad eum à quo facta est, & magis magisq; viuere apud fontem vitæ, & in lumine eius videre lumen, & perfici, & illustrari, & beari.

Psal.35. Filius principium. Cap.V.

ECce apparet mihi in ænigmate trinitas quod es deus meus, quoniã tu pater in principio θ sapientiæ nostræ θ, quod est tua sapientia de te nata, æqua tibi & coæterna; id est, in filio tuo fecisti cœlum & terram. Et multa diximus de cœlo cœli, & de terra inuisibili & incomposita, & de abysso tenebrosa, secundum spiritalis informitatis vagabunda deliquia, nisi conuerteretur ad eum à quo erat qualiscunq; vita, & il luminatione fieret speciosa vita, & esset cœlum cœli e-
B ius, quod inter aquam & aquã postea factum est: & tenebam iam patrem in dei nomine qui fecit hæc, & filium in principij nomine in quo fecit hæc, & trinitatẽ credens deum meũ sicuti credebam, quærebam in eloquiis sanctis eius, & ecce spiritꝰ tuus superferebatur super aquas. Ecce trinitas deus meus, pater & filius & spiritussanctus, creator vniuersæ creaturæ.

Spiritus superfusus aquis. Ca. VI.

SEd quæ causa fuerat, ô lumen veridicũ tibi admoueo cor meum, ne me vana doceat, discute tenebras eius, & dic mihi, obsecro te per matrẽ charitatem, obsecro te, dic mihi, quæ causa fuerat, vt post nominatum cœlũ & terram, inuisibilem & incompositã, & tenebras super abyssum, tum demũ scriptura tua nominaret spiritũ tuũ? An quia oportebat sic eum insinuari vt diceretur superferri, & nõ posset hoc dici, nisi prius illud cõmemoraretur, cui superferri spiritus tuus posset intelligi? Nec patri enim nec filio superferebatur, Nec superferri recte diceretur, si nulli rei superferretur. Prius ergo dicendum erat cui superferretur, & deinde ille quem nõ oportebat aliter commemorari, nisi vt superferri diceretur. [Cur ergo aliter eum insi-
C nuari non oportebat, nisi vt superferri diceretur?]

Effectus spiritus. Cap.VII. Rom.5. Ephe.3.

IAm hinc sequatur qui potest intellectu Apostolum tuum dicentem, quia charitas tua diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum qui datus est nobis, & de spiritalibus docentem & demonstrantem supereminentẽ viã charitatis, & flectentẽ genua pro nobis ad te, vt cognoscamus supereminentẽ scientiã charitatis Christi. Ideoq; ab initio supereminens superferebatur super aquas. Cui dicam? quomodo dicam de pondere cupiditatis in abruptam abyssum, & de subleuatione charitatis per spiritum tuũ, qui superferebatur super aquas? Cui dicam? Quomodo dicam? Mergimur & emergimus. Neque enim loca sunt quibus mergimur & emergimus. Quid similius & quid dissimilius? Affectus sunt, amores sunt, immunditia spiritus nostri defluens inferius amore curarum, & sanctitas [spiritus] tui attollens nos superius amore securitatis, vt sursum corda habeamus ad te, vbi spiritus tuus superfertur super aquas, & veniamus ad supereminentem requiem, cum pertransierit anima nostra aquas quæ sunt sine substantia.

Psal.123. Spiritus fortis animas infirmas. Cap.VIII.

DEfluxit angelus, defluxit anima hominis, & indicauerunt abyssum vniuersæ spiritales crea-
turæ in profundo tenebroso. Nisi dixisses ab initio, fiat D lux, & facta esset lux, & inhæreret tibi omnis obediens intelligentia cœlestis ciuitatis tuæ, & requiesceret in spiritu tuo, qui superfertur incommutabiliter super omne mutabile. Alioquin & ipsum cœlũ cœli tenebrosa abyssus esset in se, nunc autem lux est in domino. Nam & in ipsa miseria inquietudine defluentium spirituum & indicantium tenebras suas nudatas veste luminis tui, satis ostendis quàm magnam creaturam rationalem feceris, cui nullo modo sufficit ad beatam requiem quicquid te minus est, ac per hoc nec ipsa sibi. Tu enim deus noster illuminabis tenebras nostras: Ex Psal.17. te oriuntur vestimenta nostra, & tenebræ nostræ sicut meridies erunt. Da mihi te deus meus, redde mihi te, Psal.138. En amo, & si parum est, amem validius. Non possum metiri, vt sciam quantũ desit mihi amoris ad id quod satis est, vt curratvita mea in amplexus tuos, nec auertatur donec abscondatur in abscondito vultus tui. Hoc Psal.30. tantum scio, quia male mihi est præter te, non solum extra me, sed & in meipso, & omnis mihi copia, quæ deus meus non est, egestas est.

E

Quis solus spiritus feratur super aquas. Cap.IX.

NVnquid aut pater aut filius non superferebatur super aquas? Si tanquam loco sicut corpus, nec spiritussanctus. Si autem incommutabilis diuinitatis eminẽtia super omne mutabile, & pater & filius & spiritussanctus superferebatur super aquas: Cur ergo tantum de spiritu tuo dictum est hoc? Cur de illo tantum dictum est, quasi locus ibi esset, qui non est locus, de quo solo dictum est quod sit donum tuum, & in dono tuo requiescimus: ibi te fruimur requies nostra, locus noster. Amor illuc attollit nos, & spiritus tuus bonus exaltat humilitatem nostram de portis mortis. In bona voluntate pax nobis est. Corpus pondere suo nititur ad locum suum. Pondus non ad ima tantum est: sed ad locum suũ. Ignis sursum tendit, deorsum lapis. Ponderibus suis aguntur, loca sua petunt. Oleum infra aquam fusum, supra aquam attollitur: aqua supra oleum fusa, infra oleum demergitur: Põderibus suis agũtur, loca sua petunt. Minus ordinata inquieta sunt, ordinantur & quiescunt. Pondus meum amor meus, eo ferõr quocunque feror. Dono tuo accendimur, & sursum ferimur. Inardescimus & imus. Ascendimus ascẽ- Psal.83. siones in corde, & cantamus canticum graduum. Igne F tuo, igne tuo bono inardescimus & imus, quoniã sursum imus ad pacem Hierusalem, quoniam iucundatus Psal.121. sum in his quæ dixerunt mihi, in domum domini ibimus. Ibi nos collocauit volũtas bona, vt nihil velimus aliud quàm permanere illic in æternum.

Ex dono dei omnia. Cap.X. Gene.1.

BEata creatura quæ non nouit aliud, cũ esset ipsa aliud nisi dono tuo quod superfertur super omne mutabile, mox vt facta est, attolleretur nullo interuallo tẽporis in ea vocatione qua dixisti: Fiat lux, & facta est lux. In nobis enim distinguitur tempore quo Ephe.5. tenebræ fuimus & lux efficimur. In illa vero dictũ est quid esset nisi illuminaretur: & ita dictũ est quasi prius fuerit fluxa & tenebrosa: vt appareret causa qua dictũ est, vt aliter esset, id est, vt ad lumen indeficiens conuersa lux esset. Qui potest intelligat, & qui non potest, à te petat. Vt quid mihi molestus est, quasi ego illuminem vllum hominem venientem in hunc mundum.

Ioan.1. Symbola trinitatis in homine. Cap.XI.

TRinitatem omnipotentem quis intelligit? Et quis non loquitur eam, si tamen intelligit eam rara anima, quę cũ de illa loquitur, sciat quid loquatur. Et cõtendunt & dimicãt, & nemo sine pace vidit istam visionẽ. Vellem vt hęc tria cogitarẽt homi-

G nes in seipsis. Longe aliud sunt ista tria quàm illa tri-
nitas. Sed dico vbi se exerceant & probent,& sentiant
Esse,nosse, velle. quàm longe aliud sunt. Dico autẽ hæc tria: esse,nosse,
velle. Sum enim,& noui,& volo:sum sciens & volẽs:&
scio esse me,& velle vt sim: & volo esse & scire. In his
igitur tribus quàm sit inseparabilis vita,& vna vita,&
vna mẽs,& vna essentia,quàm deniq; inseparabilis di-
stinctio,& tamẽ distinctio,videat qui potest. Certe co
ram se est,attẽdat in se,& videat,& dicat mihi. Sed cũ
inuenerit in his aliquid & dixerit, nõ iam se putet in-
uenisse illud quod supra ista est incõmutabile,quod est
incõmutabiliter, & scit incõmutabiliter, & vult incõ-
mutabiliter:& vtrũ propter tria hæc & ibi trinitas: an
†aut. in singulis hæc tria,vt†terna singulorũ sint:an vtrorũ-
†vtrunque. que† miris modis simpliciter & multipliciter infinito
†in se sibi fine. insensibili fine†quo est,& sibi notum est,& sibi sufficit
incommutabiliter idipsum copiosa vnitatis magnitu-
dine, quis facile cogitauerit? quis vllo modo dixerit?
quis quolibet modo temere pronunciauerit?

Aqua baptismi per spm efficax. H Cap. XII.
PRocede in confessione fides mea;dic domino deo
tuo:Sancte, sancte, sancte domine deus meus,in
nomine tuo baptizati sumus,pater & fili & spiri-
tussancte,in nomine tuo baptizamus,pater & fili & spi
ritussancte: quia & apud nos in Christo suo fecit deus
cœlum & terram,spiritales & carnales ecclesiæ suæ: &
terra nostra antequã acciperet formam doctrinæ, in-
uisibilis erat & incomposita:& ignorantię tenebris te-
gebamur, quoniam pro iniquitate erudisti hominem,
Psal.38. & iudicia tua sicut† abyssus multa. Sed quia spũs tuus
†sunt. superferebatur super aquam,non reliquit miseriam no
Psal.35. stram misericordia tua,& dixisti:Fiat lux.Pœnitenti-
Matth.4 am agite,appropinquabit enim regnũ cœlorũ pœnitẽ-
tiã agite, fiat lux,& facta est lux. Et quoniam contur-
Psal.41. bata erat ad nosipsos anima nostra,commemorati su-
mus tui domine de terra Iordanis, & de monte æqua-
li tibi,sed paruo propter nos:& displicuerunt nobis te-
nebræ nostræ,& conuersi sumus ad te: & facta est lux.
Ephe.5. Et ecce fuimus aliquando tenebræ,nunc autem lux in
domino.

Ex spũ remissio pctorũ. Cap. XIII.
ET tamen adhuc per fidem, nõdum per speciem.
Rom.8. I Spe enim salui facti sumus. Spes autem quæ vi-
detur non est spes.Adhuc abyssus abyssum inuo-
Psal.41. cat,sed iam non in voce cataractarum tuarum.Adhuc
1.Cor.3. & ille qui dicit: Non potui vobis loqui quasi spiritali-
Philip.3. bus, sed quasi carnalibus, etiam ipse nondum se arbi-
tratur comprehendisse:& quæ retro oblitus, in ea quæ
ante sunt extenditur,& ingemiscit grauatus, & sitit a-
nima eius ad deum viuum,quemadmodum ceruus ad
Psal.41. fontes aquarum,& dicit: Quando veniam? habitaculũ
2.Cor.5. suum quod de cœlo est, superindui cupiens & inuocat
inferiorem abyssum dicens: Nolite conformari huic
Rom.12. seculo,sed reformamini in nouitate mentis vestræ: &
nolite pueri effici mentibus,sed malitia paruuli estote,
1.Cor.14. vt mentibus perfecti sitis.Et, O stulti Galatæ,quis vos
Galat.3. fascinauit? Sed iam non in voce sua: in tua enim qui
Act.2. misisti spiritum tuum de excelsis, per eum qui ascen-
Psal.67. dit in altum, & aperuit cataractas donorum suorum,
Psal.45. vt fluminis impetus lętificaret ciuitatẽ tuam.Illi enim
Rom.8. suspirat sponsi amicus, habens iam spiritus primitias
penes eum, sed adhuc in semetipso ingemiscens, ado-
ptionem expectans,redemptionem corporis sui: illi su
spirat,membrum est enim spõsæ,[&] illi zelat: amicus
*Ioan.3. est enim sponsi,illi zelat non sibi: quia in voce catara-
Psal.41. ctarum tuarum,non in voce sua inuocat alteram abys
2.Cor.11. sum,cui zelans,timet ne sicut serpens Euam decepit a-
stutia sua,sic & eorum sensus corrumpantur à castita- K
te,quæ est in spõso nostro vnico tuo. Quæ est illa spe-
ciei lux? Cum videbimus eum sicuti est, & transierint 1.Ioan.3. Psal.41.
lachrymæ,quæ mihi factæ sunt panis die ac nocte, dũ
dicitur mihi quotidie,vbi est deus tuus?

Fide & spe corroboramur. Cap. XIIII.
ET ego dico:Deus meus vbi es? Respiro in te pau
lulum,cum effundo super me animam meam in
voce exultationis & confessionis soni festiuitatẽ Psal.41.
celebrãtis.Et adhuc tristis est,quia relabitur & fit abys
sus,vel potius sentit adhuc se esse abyssum. Dicit emĩ† †ei.
fides mea, quam accendisti in nocte ante pedes meos:
Quare tristis es anima mea, & quare conturbas me? Psal.118.
Spera in domino, Lucerna pedibus tuis verbum eius:
Spera & perseuera, donec transeat nox mater iniquo-
rum, donec transeat ira domini, cuius filij & nos fui-
mus aliquãdo tenebræ, quarũ residua trahimus in cor- Ephe.5.
pore propter peccatum mortuo, donec aspiret dies, & Rom.8.
remoueãtur vmbræ.Spera in domino, Mane adstabo Canti.2.
tibi & contẽplabor, semper cõfitebor illi. Mane adsta- Psal.41. Psal.5.
bo & videbo salutare vultus mei,deum meum, qui vi- Rom.8.
uificauit & mortalia corpora nostra, propter spiritum
qui habitat in nobis:quia super interius nostrum tene- L
brosum & fluidum misericorditer superferebatur. Vn-
de in hac peregrinatione pignus accepimus,vt iam si-
mus lux,dum adhuc spe salui facti sumus,& filij lucis, Ephe.5.
& filij diei,non filij noctis neq; tenebrarum, quod ta- Rom.8. 1.Thes.5.
men fuimus. Inter quos & nos in isto adhuc incerto
humanæ notitiæ, tu solus diuidis qui probas corda no
stra,& vocas lucem diem,& tenebras noctem. Quis e-
nim nos discernit nisi tu? Quid autem habemus quod 1.Cor.4.
non accepimus à te,ex eadem massa vasa in honorem, Rom.9.
ex qua sunt & alia facta in contumeliam?

Voce fundamenti scriptura intelligitur. Cap.XV.
AVt quis nisi tu deus noster fecisti nobis firma-
mentũ authoritatis super nos in scriptura tua
diuina?Cœlũ enim plicabitur,vt liber:& nunc Esa.34.
sicut pellis extenditur super nos. Sublimioris enim au
thoritatis est tua diuina scriptura,cũ iam obierunt ista Apoc.6.
morte illi mortales,per quos eam dispensasti nobis.Et Psal.103.
tu scis domine, tu scis quẽadmodum pellibus indueris Gene.3.
homines,cum peccato mortales fierent. Vnde sicut pel
lem extendisti firmamẽtum libri tui, concordes vtiq;
sermones tuos, quos per mortalium ministeriũ super- M
posuisti nobis. Nanq; ipsa eorum morte solidamẽtum
authoritatis in eloquiis tuis per eos editis sublimiter
extenditur super omnia quæ subter sunt. Quod cum
hic viuerent,non ita sublimiter extentum erat. Non- Psal.103.
dum sicut pellem cœlum extẽderas, nondũ mortis eo-
rum famã vsquequaq; dilataueras. Videamus dñe θ do
mine θ cœlos opera digitorũ tuorum, disserena oculis
nostris nubilum quo subtexisti eos. Ibi est testimoniũ Psal.18.
tuum,sapientiam præstans paruulis. Perfice deus meus Psal.8.
laudem tuam ex ore infantium & lactentium. Neque
enim nouimus alios libros, ita destruentes superbiam,
ita destruentes inimicum & defensorem, resistentem
reconciliationi tuæ defendendo peccata sua. Non noui
domine non noui alia tam casta eloquia,quæ sic mihi
persuaderent confessionem, & lenirent ceruicem meã
iugo tuo,& inuitarẽt colere te gratis. Intelligam ea pa
ter bone, da mihi hæc subterposito, quia subterpositis
solidasti ea. Sunt aliæ aquæ,quæ super hoc firmamen-
tum,credo immortales,& à terrena corruptione secre-
tæ: Laudent nomen tuum, laudent te supercœlestes po
puli angelorum tuorum,qui non opus habent suscipe-
re† firmamentum hoc & legendo cognoscere verbum †suspicere.
tuum. Vident enim faciem tuam semper, & ibi legunt Matth.18.
sine

A sine syllabis temporum quid velit æterna volũtas tua.
Legunt,eligunt & diligunt:semper legunt, & nunquã
præterit quod legunt. Eligendo enim & diligendo le-
gunt ipsam incõmutabilitatem cõsilij tui. Non claudi-
tur codex eorum,nec plicabitur liber eorũ, quia tuipse
illis hoc es,& es in æternum,quia super hoc firmamẽ-
tum ordinasti eos, quod firmasti super infirmitatẽ in-
†*al.suspicerent. feriorum populorum,vbi susciperent*†&cognoscerent
Psal.35. misericordiam tuã, temporaliter enunciantem te qui
fecisti tẽpora. In cœlo enim domine misericordia tua,
& veritas tua vsq; ad nubes. Transeunt nubes, cœlum
autem manet. Transeunt prędicatores verbi tui ex hac
vita in aliam vitam, scriptura vero tua vsq; in finẽ se-
Matth.24 culi super populos extenditur. Sed & cœlum & terra
Esa.40. transibunt,sermones autem tui non transibunt: Quo-
niam & pellis plicabitur,& fœnum super quod exten-
debatur,cũ claritate sua præteriet, verbum autẽ tuum
manet in æternum: quod nunc in ænigmate nubium
1.Cor.13. & per speculum cœli non sicuti est apparet nobis: quia
& nos quanuis filio tuo dilecti simus, nondum appa-
†Attendit. 1.Ioan.3. ruit quod erimus. Accendit† per retia carnis, & blan-
Canti.1. ditus est,& inflammauit,& currimus post odorẽ eius:
B Sed cum apparuerit,similes ei erimus, quoniam vide-
bimus eum sicuti est. θ Sicuti est θ domine videre no-
strum,quod nondum est,da nobis.

Deus immutabilis. Cap.XVI.
NAm sicut omnino tu es, tu scis solus qui es in-
commutabiliter,& scis incõmutabiliter,& vis
incommutabiliter. Et essentia tua scit & vult
incommutabiliter,& scientia tua est & vult incommu
tabiliter, & voluntas tua est & scit incommutabiliter.
Nec videtur iustum esse coram te, vt quẽadmodum se
scit lumen incommutabile, ita sciatur ab illuminato
Psal.142. commutabili. Ideoq; anima mea sicut terra sine aqua
tibi: quia sicut se illuminare de se non potest, ita se sa-
Psal.35. tiare de se nõ potest. Sic enim apud te fons vitæ quo-
modo in lumine tuo videbimus lumen.

Quid arida, quid mare. Cap. XVII.
QVis congregauit amaricantes in societatem
vnam? Idem nanq; illis finis est temporalis &
terrenæ fœlicitatis, propter quã faciunt
omnia: quanuis innumerabili varieta-
te curarum fluctuent. Quis domine,nisi tu qui dixisti,
Gene.1. vt congregarẽtur aquæ in congregationẽ vnam,& ap-
C pareret arida sitiens tibi? Quoniã tuum est & mare, &
Psal.94. tu fecisti illud,& aridam terram manus tuę formaue-
runt: Neque enim amaritudo voluntatum,sed cõgre-
gatio aquarum vocatur mare. Tu enim coërces etiam
Iob.38. malas cupiditates animarum, & figis limites quousq;
progredi sinantur, atq; vt in se comminuantur fluctus
earum, atque ita facis mare ordine imperij tui super
omnia. At animas sitientes tibi, & apparentes tibi alio
fine distinctas à societate maris,occulto & dulci fonte
irrigas,vt & terra det fructum suum,& te iubente do-
mino deo suo germinet anima nostra opera miseri-
cordiæ, secundum genus diligens proximum in subsi-
diis necessitatũ carnalium, habens in se semen secun-
dum similitudinem: quoniam ex nostra infirmitate
compatimur ad subueniendum indigentibus,similiter
opitulantes quẽadmodum nobis vellemus opem ferri,
si eodem modo indigeremus,non tantum in facilibus,
tanquam in herba seminali, sed etiam in protectione
adiutorij forti robore,sicut lignum fructiferum, id est,
beneficium ad eripiendum eum, qui iniuriam patitur,
de manu potentis, & præbendo protectionis vmbra-
culum valido robore iusti iudicij.

Orat vt oriatur de terra veritas & iustitia de cœlo respiciat. Ca. XVIII.
ITa domine,ita oro te, oriatur sicuti facis, sicuti das D
hilaritatem & facultatem, oriatur de terra veritas,
& iustitia de cœlo respiciat;& fiant in firmamento
luminaria. Frangamus esurienti panẽ nostrum, & ege
num sine tecto inducamus in domum nostrã. Nudum
vestiamus,& domesticos seminis nostri non despicia-
mus: Quib⁹ in terra natis fructibus,vide quia bonũ est:
& erumpat temporanea lux nostra,& de ista inferiori
fruge actionis in delitias contẽplationis verbũ vitę su-
perius obtinentes, appareamus sicut luminaria in mũ- 2.Pet.1.
do cohærentes firmamento scripturæ tuæ. Ibi enim no
biscũ disputas,vt diuidamus inter intelligibilia & sen-
sibilia, tanquam inter diem & noctem, vel inter ani-
mas alias intelligibilibus, alias sensibilibus deditas: vt
iam nõ tu solus in abdito diiudicationis tuæ, sicut an-
tequam fieret firmamentum diuidas inter lucem &
tenebras, sed etiam spiritales tui in eodem firmamen-
to positi atque distincti, manifestata per orbem gratia
tua luceant super terram; & diuidant inter diem & no
ctem,& significent tẽpora:quia vetera transierunt, ec- 1.Cor.5.
ce facta sunt noua,& quia ꝓpior est nostra salus quàm Rom.13.
cum credidimus,& quia nox præcessit, dies autem ap-
propinquauit:& quia benedices coronã anni tui, mit- E
tens operarios in messem tuam, in qua seminanda alij Psal.64. Matth.9.
laborauerunt,mittens etiã in aliam sementẽ,cuius mes Ioan.4.
sis in fine est. Ita das vota optãti, & benedicis annos iu
sti:tu autẽ idem ipse es,& in annis tuis qui non defici-
ent, horreum præparas annis transeuntibus. Aeterno Psal.101.
quippe consilio propriis tẽporibus bona cœlestia das su
per terram. Quoniãquidem alij datur per spiritũ ser- 1.Cor.12.
mo sapientiæ tanquã luminare maius,propter eos qui Luminare maius.
perspicuæ veritatis luce delectantur tanquã in princi-
pio diei: alij autẽ sermo scientię secundũ eundẽ spiritũ,
tanquã luminare minus:alij fides,alij donatio curatio- Luminare minus.
num,alij operationes virtutũ,alij prophetia,alij diiudi-
catio spirituũ,alij genera linguarũ:& hæc omnia tan-
quã stellæ. Omnia enim hęc operatur vnus atq; idem
spiritus diuidẽs propria vnicuiq; prout vult, & faciens
apparere sydera in manifestatione ad vtilitatẽ. Sermo
autẽ sciẽtię,qua cõtinentur omnia sacramẽta,quæ va-
riantur tẽporibus tanquã luna,& cęterę noticię dono-
rum, quę deinceps tanquam stellę cõmemoratæ sunt,
quantum differunt ab illo cãdore sapiẽtiæ,quo gaudet F
prædictus dies,tantũ in prĩcipio noctis sunt. His enim
sunt necessaria, quibus ille prudẽtissimus seru⁹ tuus nõ
potuit loqui,quasi spiritalibus,sed quasi carnalibus,ille 1.Cor.3.
qui sapientiã loquitur inter perfectos. Animalis autẽ 1.Cor.2.
homo tanquã paruulus in Christo lactisq; potator,do-
nec roboretur ad solidũ cibum, & aciẽ firmet ad solis
aspectũ,non habeat desertam noctem suã,sed luce lu-
næ stellarumq; cõtentus sit. Hæc nobiscũ disputas sa-
pientissime deus noster in libro tuo firmamẽto tuo,vt
discernam⁹ omnia contẽplatione mirabili,quãuis ad-
huc in signis,& in tẽporibus,& in diebus,& in annis.

Pectus purgandum vitiis,quo capax sit virtutum. Cap.XIX.
SEd prius lauamini,mundi estote,auferte nequitiã
ab animis vestris,atq; à cõspectu oculorum meo-
rum,vt appareat arida. Discite bonum facere,iu-
dicate pupillo,& iustificate viduam, vt germinet terra
herbam pabuli & lignũ fructiferum,& venite dispute-
mus,dicit dominus,vt fiant luminaria in firmamento
cœli,& luceant super terrã. Quærebat diues ille à ma-
gistro bono,quid faceret vt vitam ęternam consequeretur. Matth.19.
Dicat ei magister bonus,quẽ putabat hominem,
& nihil amplius. Bonus est autẽ, quia deus est: dicat ei
vt si vult venire ad vitam,seruet mandata. Separet à se

 amari-

G amaritudinem malitiæ atq; nequitiæ: non occidat, nõ
mœchetur, nõ furetur, non falsum testimoniũ dicat, vt
appareat arida: & germinet honorẽ patris & matris, &
dilectionẽ proximi. Fecit, inquit, hęc omnia. Vnde er-
go tantę spinę, si terra fructifera est? Vade extirpa syl-
uosa dumeta auariciæ, vende quæ possides, & implere
frugibus dando pauperibus, & habebis thesaurũ in cœ
lis, & sequere dominũ, si vis esse perfectus, eis sociatus,
inter quos loquitur sapientiã ille qui nouit qui distri-
buat diei & nocti, vt noris & tu, vt fiãt & tibi lumina-
ria in firmamento cœli. Quod non fiet, nisi fuerit illic
cor tuum: quod item non fiet, nisi fuerit illic thesau-
rus tuus, sicut audisti à magistro bono. Sed contrista-
ta est terra sterilis, & spinæ suffocauerunt verbũ. Vos
autem genus electum, infirma mundi, qui dimisistis
omnia vt sequeremini dominũ, ite post eum, & cõfun-
dite fortia: ite post eum speciosi pedes, & lucete in fir-
mamento, vt cœli enarrent gloriam eius, diuidẽtes in-
ter lucem perfectorũ, sed nondum sicut angelorum: &
tenebras paruulorũ, sed non desperatorum*: lucete su-
per omnem terram, & dies sole candens, eructet diei
H verbum sapientiæ: & nox luna lucens, annunciet nocti
verbum scientiæ. Luna & stellæ nocti lucent, sed nox
non obscurat eas: quoniam illæ illuminant eam pro
modulo eius. Ecce enim tanquam deo dicente, fiãt lu-
minaria in firmamento cœli, factus est subito de cœlo
sonus, quasi ferretur flatus vehemens, & visæ sunt lin-
guæ diuisæ quasi ignis, qui & insedit super vnũquenq;
illorum: & facta sunt luminaria in firmamento cœli,
verbũ vitæ habẽtia. Vbiq; discurrite ignes sancti, ignes
decori. Vos enim estis lumen mũdi, nec estis sub mo-
dio. Exaltatus est cui adhæsistis, & exaltauit vos. Di-
scurrite & innotescite omnibus gentibus.

Matth.6.
Matth.13.
1.Pet.2.
Psal.18.
*al.despectorum.
Act.2.
Matth.5.

Creatio spiritalis virtutum. Ca. XX.

CONcipiat & mare, & pariat opera vestra, & pro-
ducant aquæ reptilia animarũ viuarum. Sepa-
rantes enim preciosum à vili, facti estis os dei,
per quod diceret: Producant aquæ non animã viuam,
quam terra producit, sed reptilia animarũ viuarum, &
volatilia volantia super terrã. Repserunt enim sacra-
menta tua deus per opera seruorum sanctorũ tuorum
inter medios fluctus tentationum seculi, ad imbuẽdas
gentes nomini tuo, in baptismo tuo. Et inter hæc facta
I sunt magna mirabilia tanquam cete grandia, & voces
nunciorum tuorũ volitantes super terrã iuxta firma-
mentum libri tui, præposito illo sibi ad authoritatem,
sub quo volitarent quocunq; irent. Neq; enim sunt lo-
quelæ neq; sermones, quorũ non audiantur voces eorũ,
quando in omnem terrã exiit sonus eorum, & in fines
orbis terræ verba eorũ: quoniam tu domine benedicẽ-
do multiplicasti hæc. Nunquid mentior aut mixtione
misceo, neq; distinguo lucidas cognitiones harum re-
rum in firmamento cœli, & opera corporalia in vndo-
so mari, & sub firmamẽto cœli? Quarũ enim rerũ no-
titiæ sunt solidæ, & terminatæ sine incrementis gene-
rationum, tanquã lumina sapientiæ & scientiæ earun-
dem rerũ sunt operationes corporales multæ ac varię,
& aliud ex alio crescẽdo multiplicatur in benedictio-
ne tua deus: qui consolatus es fastidia sensuum morta-
lium, vt in cognitiõe animi res vna multis modis per
corporis motiones figuretur atq; dicatur: aquæ produ-
xerunt hæc, sed in verbo tuo necessitates alienatorũ ab
æternitate veritatis tuæ populorũ produxerũt hæc, sed
in euãgelio tuo, quoniã ipsæ aquæ ista eiecerunt, quarũ
amarus lãguor fuit causa, vt in tuo verbo ista procede-
rent. Et pulchra sunt omnia faciente te, & ecce tu ine-

Psal.18.

K narrabiliter pulchrior qui fecisti omnia: à quo si non
esset lapsus Adam, nõ diffunderetur ex vtero eius sal-
sugo maris, genus humanũ profunde curiosum & pro-
cellose tumidũ, & instabiliter fluidum: atq; ita nõ opus
esset, vt in aquis multis corporaliter & sensibiliter o-
perarẽtur dispensatores tui mystica facta & dicta. Sic
enim nunc mihi occurrerunt reptilia & volatilia, qui-
bus imbuti & initiati homines corporalibus sacramẽ-
tis subditi, non vltra proficerent, nisi spiritaliter viue-
sceret anima gradu alio, & post initij verbum in con-
summationem respiceret.

Allegorica interpretatio auium & piscium & cæterorum animantiũ. Cap. XXI

AC per hoc in verbo tuo non maris profundi-
tas, sed ab aquarum amaritudine terra discre-
ta eiicit, non reptilia animarum viuarũ & vo-
latilia, sed animam viuam. Neq; enim iam opus habet
baptismo quo gentibus opus est, sicut opus habebat cũ
aquis tegeretur. Non enim intratur aliter in regnũ cœ
lorũ ex illo quo instituisti, vt sic intretur: nec magna-
lia quærit mirabilium quibus fiat fides. Neq; enim nisi
signa & prodigia viderit, non credit, cum iam distin-
cta sit terra fidelis ab aquis maris infidelitate amaris,
& linguę in signo: sunt nõ fidelibus, sed infidelib⁹. Nec
L isto igitur genere volatili, quod verbo tuo produxerũt
aquę, opus habet terra, quam fundasti super aquas. Im-
mitte in eam verbum tuum per nuncios tuos. Opera
enim eorum narramus, sed tu es qui operaris in eis, vt
operentur animam viuam. Terra producit eam, quia
terra causa est, vt hæc agant in ea: sicut mare fuit cau-
sa vt agerent reptilia animarum viuarum, & volatilia
sub firmamento cœli, quibus iam terra non indiget:
quanuis piscẽ manducet leuatũ de profundo in ea mẽ-
sa quam parasti in conspectu credentium. Ideo enim
de profundo leuatus est, vt alat aridam, & auis marina
progenies, sed tamen super terram multiplicatur. Pri-
marum enim vocum euangelizantium infidelitas ho-
minum causa extitit, sed & fideles exhortantur, & be-
nedicuntur ab eis multipliciter de die in diem. At ve-
ro anima viua de terra sumpsit exordiũ, quia non pro-
dest iam nisi fidelibus continere se ab amore huius se-
culi, vt anima eorũ tibi viuat, quæ mortua erat in de-
litiis viuens, delitiis domine mortiferis: nam tu puri
cordis vitales delitiæ. Operentur ergo iam in terra
ministri tui, non sicut in aquis infidelitatis annunci-
M ando & loquendo per miracula & sacramenta & vo-
ces mysticas, vbi intenta sit ignorantia mater admi-
rationis in timore occultorum signorum. Talis enim
est introitus ad fidem filiis Adam oblitis tui, dum ab-
scondunt se à facie tua, & fiunt abyssus: sed operentur
etiam sicut in arida discreta à gurgitibus abyssi, & sint
forma fidelibus viuendo coram eis, & excitando ad
imitationem. Si enim non tantum ad audiendũ ver-
bum, sed etiam ad faciendum audiunt: Quærite domi-
num, & viuet anima vestra, vt producat terra ani-
mam viuentem. Nolite conformari huic seculo, con-
tinete vos ab eo. Euitando viuit anima, quæ appetẽdo
moritur. Continete vos ab immani feritate superbiæ,
ab inerti voluptate luxuriæ, & à fallaci nomine scien-
tiæ, vt sint bestiæ mansuetæ, & pecora edomita, & in-
noxij serpentes. Motus em animæ sunt isti in allego-
ria, sed fastus elationis, & delectatio libidinis, & vene-
num curiositatis motus sunt animæ moriturę: quia
non ita moritur, vt omni motu careat, quoniam disce-
dendo à fonte vitæ, moritur, atq; ita suscipitur à præ-
tereũte seculo, & cõformatur ei. Verbũ autem tuũ deus
fons vitæ æternæ est, & non præterit: ideoq; in verbo
tuo

1.Cor.14.
Luc.24.
1.Tim.5.
Gene.3.
Psal.68.
Rom.12.

A tuo cohibetur ille discessus, dum dicitur nobis: Nolite
cõformari huic seculo, vt producat terra in fonte vi-
tæ animã viuentem, in verbo tuo per Euãgelistas tuos
animam continentẽ, imitando imitatores Christi tui.
Hoc est enim secundũ genus, quoniam æmulatio viri
ab amico est. Estote, inquit, sicut ego: quia & ego sicut
vos. Ita erunt in anima viua bestiæ bonæ in mansuetu
dine actionis. Mandasti enim, dicẽs: In mansuetudine
opera tua perfice, & ab omni homine diligeris. Et pe-
cora bona neq; si manducauerint, abundantia: neque si
non mãducauerint, egentia: & serpentes boni, non per-
niciosi ad nocendũ, sed astuti ad cauendũ, & tantũ ex-
plorantes temporalem naturam, quantũ sufficit, vt per
ea quæ facta sunt, intellecta cõspiciatur æternitas. Ser-
uiunt enim rationi hæc animalia, cũ à progressu mor-
tifero cohibita viuunt & bona sunt.

Galat.4.
Eccle.3.
Rom.1.

Renascẽtia spiritus. Cap. XXII.

ECce enim domine deus noster creator noster, cũ
cohibitæ fuerint affectiões ab amore seculi, qui-
bus moriebamur male viuendo, & cœperit esse
anima viuens bene viuendo, completumq; fuerit ver-
bum tuum, quod per Apostolum tuum dixisti: Nolite
B conformari huic seculo. consequitur & illud quod ad-
iunxisti statim, & dixisti: Sed reformamini in nouita-
te mentis vestræ: non iam secundum genus tanquam
imitantes præcedentem proximũ, nec ex hominis me-
lioris authoritate viuentes. Neq; enim dixisti: Fiat ho
mo secundũ genus. sed: Faciamus hominẽ ad imaginẽ
& similitudinem nostram. vt nos probemus quę sit vo
luntas tua. Ad hoc enim ille dispẽsator tuus generans
per euãgelium filios, ne semper paruulos haberet, quos
lacte nutriret, & tanquam nutrix foueret. Reforma-
mini, inquit, in nouitate mẽtis vestræ, ad probandum
quæ sit voluntas dei, quod bonum & beneplacitum &
perfectum. Ideoq; non dicis: Fiat homo. sed: faciamus
hominem. Nec dicis, secundum genus. sed: ad imaginẽ
& similitudinem nostram. Mente quippe renouatus, &
cõspiciens intellectu veritatem tuam, homine demõ-
stratore non indiget, vt suum genus imitetur: sed de-
monstrante te probat ipse quæ sit voluntas tua, quod
bonum & beneplacitum & perfectum: & facis eum
iam capacẽm videre trinitatem vnitatis, & vnitatem
trinitatis. Ideóque pluraliter dicto: Faciamus homi-
C nem: singulariter tamen infertur, Et fecit deus homi-
nem. & pluraliter dicto, Ad imaginem nostram: sin-
gulariter tamen infertur, Ad imaginem dei. Ita ho-
mo renouatur in agnitionem dei secundum imagi-
nem eius qui creauit eum: & spiritalis effectus iudicat
omnia, quæ vtique iudicanda sunt, ipse autem à nemi-
ne iudicatur.

Rom.12.
Gene.1.
Rom.12.
1.Cor.4.
1.Thes.2.
Rom.12.
Col.3.
1.Cor.2.

Christianus de quibus iudicet. Ca. XXIII.

QVod autẽ iudicat omnia, hoc est, quod habet
potestatem piscium maris, & volatilium cœli,
& omnium pecorum & ferarũ, & omnis
terræ, & omnium repentium quæ repunt
super terram. Hoc enim agit per mentis intellectum,
per quem percipit quæ sunt spiritus dei. Alioqui homo
in honore positus, nõ intellexit: comparatus est iumẽ-
tis insensatis, & similis factus est illis. Ergo in ecclesia
tua deus noster, secundum gratiam tuam quam dedi-
sti ei, quoniam tuum sumus figmentum creati in ope-
ribus bonis, non solum qui spiritaliter præsunt, sed etiã
ij qui spiritaliter subduntur eis qui præsunt. Masculum
enim & fœminam fecisti hominem, hoc modo in gra
tia tua spiritali, vbi secundum sexum corporis non est
masculus & fœmina, quia neque Iudæus, neque Græ-
cus, neque seruus, neque liber. Spiritales ergo, siue qui

1.Cor.2.
Psal.48.
Ephe.2.
Gene.1.
Galat.3.

præsunt, siue qui obtemperant, spiritaliter iudicant: nõ D
de cognitionibus spiritalibus, quę lucent in firmanen- 1.Cor.3.
to. Non enim oportet de tam sublimi authoritate iu-
dicare, neque de ipso libro tuo, etiam si quid ibi non la
cet, quoniam submittimus ei nostrum intellectũ, cer-
tũmque habemus, etiam quod clausum est aspectibus
nostris, recte veracitérque dictum esse. Sic enim homo
licet iam spiritalis & renouatus in agnitionem dei, se- Col.3. Iaco.4.
cundum imaginẽ eius qui creauit eum, factor tamẽ le 1.Cor.2.
gis debet esse, nõ iudex. Neq; de illa distinctione iudi-
cat spiritalium videlicet atq; carnalium hominum, qui
tuis deus noster oculis noti sunt, & nullis adhuc nobis
apparuerunt operibus, vt ex fructibus eorũ cognosca- Matth.7.
mus eos: sed tu domine iam scit eos, & diuisisti & vo-
casti in occulto, antequã fieret firmamentum. Neq; de
turbidis hui⁹ seculi populis tanquã spiritalis homo di-
iudicat. Quid enim ei de ijs quæ foris sunt iudicare, ſqui.
ignoranti quis inde venturus sit in dulcedinem gratię 1.Cor.5.
tuæ, & quis in perpetua impietatis amaritudine remã-
surus: Ideoq; homo quem fecisti ad imaginem tuã, non
accepit potestatem luminarium cœli, neq; ipsius occul
ti cœli, neq; diei & noctis, quæ ante cœli constitutionẽ E
vocasti, neq; congregationis aquarum quod est mare:
sed accepit potestatem piscium maris, & volatiliũ cœ-
li, & omnium pecorũ, & omnis terræ, & omnium re-
ptilium quæ repunt super terram. Iudicat enim & ap- 1.Cor.2.
probat quod recte, improbat autẽ quod perperã inue-
nerit: siue in ea solennitate sacramentorũ, quibus ini-
tiantur, quos peruestigat in aquis multis misericordia
tua: siue in ea, qua ille piscis exhibetur, quem leuatũ de
profundo terra pia comedit, siue in verborũ signis vo-
cibusq; subiectis authoritati libri tui tanquã sub firma
mento volitantibus, interpretando, exponendo, disse-
rendo, disputando, benedicendo, atq; inuocando te ore
erumpentibus atq; sonantibus signis, vt respondeat po
pulus, amẽ. Quibus omnibus vocibus corporaliter enũ-
ciandis, causa est abyssus seculi, & cęcitas carnis, quę co
gitata non possunt videri, vt opus sit instrepere in au-
ribus: Ita quãuis multiplicentur volatilia super terrã,
ex aquis tamen originem ducũt. Iudicat etiã spiritalis
approbãdo quod rectum, improbando autẽ quod per-
peram inuenerit in operibus moribusq; fidelium & e- F
leemosynis tanquã terra fructifera, & de anima viua
mansuefactis affectionibus, in castitate, in ieiuniis, in
cogitatiõibus piis, de iis quæ per sensum corporis per-
cipiuntur. De his enim iudicare nunc dicitur, in qui-
bus & potestatem corrigendi habet.

SEd quid est hoc, & quale mysterium est? Ecce be- Quare deus benedixerit homini, piscibus & volatilibus, & non aliis creaturis. Caput. XXIIII.
nedicis homines ô domine, vt crescant & multi-
plicentur, & impleant terram. Nihil ne nobis ex
hoc innuis, vt intelligamus aliquid? Cur non ita bene-
dixeris lucem quam vocasti diem, nec firmamentum
cœli, nec luminaria, nec sydera, nec terram, nec mare?
Dicerem te deus noster, qui nos ad imaginem tuam
creasti, dicerem te hoc donum benedictionis homini
proprie voluisse largiri, nisi hoc modo benedixisses pi-
sces & cetos, vt crescerent & multiplicarentur, vt im-
plerent aquas maris, & volatilia multiplicarentur su-
per terram. Item dicerem ad ea rerum genera perti-
nere benedictionem hanc, quæ gignendo ex semetipsis
propagantur, si eam reperirem in arbustis & fructetis
& in pecoribus terræ. Nũc autẽ nec herbis & lignis dic-
tum est, nec bestiis & serpẽtibus, crescite & multipli-
camini, cum hæc quoq; oia, sicut pisces & aues & homi-
gignendo augeantur, genusq; custodiant. Quid igitur

G dicam lumen meum veritas, quia vacat hoc, quia inaniter ita dictum est? Nequaquam pater pietatis, absit vt hoc dicat seru° verbi tui. Et si ego nõ intelligo quid hoc eloquio significes, vtantur eo melius meliores, id est, intelligentiores quàm ego sum, vnicuiq; quantum sapere dedisti deus meus. Placeat autem & confessio mea coram oculis tuis qua tibi cõfiteor credere me domine non incassum te ita locutum esse, neque silebo quod mihi lectiõis huius occasio suggerit. Verum est enim, nec video quid impediat, ita me sentire dicta figurata librorum tuorum. Noui enim multipliciter significari per corpus, quod vno modo mente intelligitur, & multipliciter mente intelligi, quod vno modo per corpus significat. Ecce simplex dilectio dei & proximi, quàm multiplicibus sacramentis & innumerabilibus linguis, & in vnaquaq; lingua innumerabilibus locutionum modis corporaliter enunciatur, ita crescũt & multiplicantur fœtus aquarum. Attẽde iterum quisquis hæc legis. Ecce quod vno modo scriptura offert*, & vox personat: In principio fecit deus cœlum & terram, nónne multipliciter intelligitur, non errorum fallacia, sed verarum intelligentiarum generibus: ita

*al. effert. Gene. 1.

H crescunt & multiplicantur fœtus hominum. Itaque si naturas ipsas rerum non allegorice, sed proprie cogitemus, ad omnia quæ de seminibus gignuntur, contenit verbum, Crescite & multiplicamini. Si autem figurate posita ista tractemus, quod potius arbitror intendisse scripturã, quæ vtique non superuacue solis aquatilium & hominum fœtibus istam benedictionem attribuit, inuenimus quidem multitudines & in creaturis spiritalibus atque corporalibus, tanquam in cœlo & in terra: & in animis iustis & iniquis tanquam in luce & tenebris: & in sanctis authoribus, per quos lex ministrata est, tanquam in firmamento quod solidatum est inter aquam & aquam: & in societate amaricantium populorum, tanquam in mari: & in studio animarum piarum tãquam in arida: & in operibus misericordiæ secũdum præsentem vitam, tanquã in herbis seminalibus & lignis fructiferis: & in spiritalibus donis manifestatis ad vtilitatem, sicut in luminaribus cœli: & in affectibus formatis ad temperãtiam tanquã in anima viua. In his oĩbus nanciscimur multitudines, & vbertates, & incrementa. Sed quod ita crescat & multiplicetur, vt vna res multis modis enuncietur, & vna enũciatio multis modis intelligatur, non inuenimus nisi in signis corporaliter æditis, & rebus intelligibiliter excogitatis. Signa corporaliter ædita, generationes aquarum propter necessarias causas carnalis profunditatis: res autem intelligibiliter excogitatas generationes humanas, propter rationis fœcunditatem intelligimus. Et ideo credimus vtriq; horum generi dictum esse abs te domine, Crescite & multiplicamini. In hac enim benedictione concessam nobis à te potestatem & facultatẽ accipio, & multis modis enunciare quod vno modo intellectum tenuerimus, & multis modis intelligere, quod obscure vno modo enunciatum legerimus. Sic implentur aquæ maris, quæ non mouentur, nisi à variis significationibus: sic & fœtibus humanis impletur & terra, cui° ariditas apparet in studio, & dominatur ei ratio.

Fructus terræ allegorice sunt officia pietatis. Cap. XXV.

VOlo etiam dicere domine deus meus, quòd me consequens tua scriptura commonet, & dicam nec verebor. Verum enim dicam te mihi inspirante, quod ex eis verbis voluisti, vt dicerem. Neque enim alio præter te inspirante credo me verum dicere, cum tu sis veritas: omnis autem homo mendax. Et ideo qui loquitur mendacium, de suo loquitur. Ergo vt verũ loquar: Ecce dedisti nobis in escam omne fœnum fatiuum, seminans semen, quod est super omnem terram, & omne lignũ, quod habet in se fructũ seminis fatiui. Nec nobis solis, sed & omnibus auibus cœli & bestiis terræ atque serpẽtibus: piscibus autem & cetis magnis non dedisti hæc. Dicebamus enim eis fructibus terræ significari, & in allegoria figurari opera misericordiæ, quæ huius vitæ necessitatibus exhibentur ex terra fructifera. Talis terra erat pius Onesiphorus, cuius domui dedisti misericordiam, qui† frequenter Paulum tuum refrigerauit, & catenã eius non erubuit. Hoc fecerunt & fratres, & tali fruge fructificauerunt, qui quod ei deerat, suppleuerunt ex Macedonia. Quomodo autem dolet quẽdã ligna, quę fructũ ei debitum non dederunt, vbi ait: In prima mea defensione nemo mihi affuit, sed omnes me dereliquerunt, non illis imputetur? Ista enim debentur eis qui ministrant doctrinam rationalem per intelligentias diuinorum mysteriorum, & ita eis debentur tanquam hominibus. Debẽtur autem eis sicut animæ viuæ præbentibus se ad imitandũ in omni continẽtia. Item debentur eis tanquam volatilibus propter benedictiones eorũ, quæ multiplicantur super θ omnem θ terrã, quoniam in omnem terram exiuit sonus eorum.

K Psal. 115. Ioan. 8. 2. Tim. 1. †quia. 2. Cor. 11. 2. Tim. 4. L Psal. 18.

Voluptas & vtilitas ex beneficio in proximum collato. Ca. XXVI.

PAscuntur autem his escis qui lętantur eis, nec illi lætantur eis, quorũ deus venter est. Neq; enim & in illis qui præbent ista ea quæ dant fructus est, sed quo animo dant. Itaque ille qui deo seruiebat, nõ suo vẽtri, video planè vnde gaudeat, video & congratulor ei valde. Acceperat enim à Philippẽsibus, quæ per Epaphroditum miserant, sed tamen vnde gaudeat video. Vnde autem gaudet, inde pascitur, quia in veritate loquens, Gauisus sum, inquit, magnifice in domino, quia tandẽ aliquando repullulastis sapere pro me, in quo & sapiebatis, tædium autem habuistis. Isti autem† diuturno tædio marcuerant, & quasi exaruerant ab isto fructu boni operis: & gaudet eis, quia repullularunt, non sibi quia eius indigentiæ subuenerunt. Ideo secutus ait: Non quod desit aliquid dico, Ego enim didici in quibus sum, sufficiens esse: scio & minus habere, scio & abũdare, in omnibus & in omnia imbutus sum, M & satiari & esurire & abundare & penuriam pati: omnia possum in eo qui me confortat. Ergo in omnibus gaudes ô Paule magne. Vnde gaudes, vnde pasceris homo renouate in agnitionem dei secundum imaginem eius qui creauit te, & anima viua tanta continentia, & lingua volatilis loquens mysteria? Talibus quippe animantibus esca ista debetur. Quid est quod te pascit? Lætitia. Quod sequitur audiamus. Veruntamẽ, inquit, bene fecistis, communicantes tribulationi meæ. Hinc gaudet, hinc pascitur, quia illi bene fecerunt, non quia eius angustia relaxata est, qui dicit tibi, In tribulatione dilatasti mihi: quia & abundare & penuriam pati nouit in te qui confortas eum. Scitis enim, inquit, & vos Philippenses, quoniam in principio Euangelij, cum ex Macedonia sum profectus, nulla mihi ecclesia cõmunicauit in ratione dati & accepti nisi vos soli: quia & Thessalonicam & semel & iterũ vsibus meis misistis. Ad hæc bona opera eos rediisse nunc gaudet, & repullulasse lætatur tanquam reuirescente fertilitate agri. Nunquid propter vsus suos, quia dixit, vsibus meis misistis? Nunquid propterea gaudet? Non propterea. Et hoc vnde scimus? Quoniã ipse sequitur dicens: Non quia

Philip. 4. †ergo. Col. 3. Philip. 4. Psal. 4.

A quia quero datum, sed requiro fructum abundantem. Didici à te deus meus inter datum & fructum discernere. Datum est res ipsa quam dat qui impertitur hæc necessaria, veluti est nummus, cibus, potus, vestimentũ, tectum, adiutorium. Fructus autem bona & recta voluntas datoris est. Non enim ait magister bonus: Qui susceperit prophetam, tantum: sed addidit, in nomine prophetæ. Neq; ait tantũ: Qui susceperit iustũ: sed addidit, in nomine iusti. Ita quippe ille mercedẽ prophetæ, iste mercedẽ iusti accipiet. Nec solum ait: Qui calicem aquæ frigidæ potũ dederit vni ex minimis meis: sed addidit, tantũ in nomine discipuli. Et sic adiunxit: Amen dico vobis, non perdet mercedem suam. Datũ est suscipere prophetam, suscipere iustum, porrigere calicem aquæ frigidæ discipulo: fructus autem, in nomine prophetæ, in nomine iusti, in nomine discipuli hoc facere. Fructu pascitur Helias à vidua sciente quod hominem dei pasceret, & propter hoc pasceret. Per coruum autem dato pascebatur. Nec interior Helias, sed exterior pascebatur, qui posset etiam talis cibi egestate corrumpi.

Matth. 10. 3. Reg. 17.

B

Quid per pisces & cetos significetur. C. XXVII.

IDeoq; dicam quod verum est coram te domine, cũ homines idiotæ atque infideles, quibus initiãdis atque lucrandis necessaria sunt sacramẽta initiorum, & magnalia miraculorum, quæ nomine piscium & cetorum significari credidimus, suscipiunt corporaliter reficiendos, aut in aliquo præsentis vitæ vsu adiuuandos pueros tuos, cum id quare faciendũ sit, & quò pertineat ignorent, nec illi istos pascunt, nec isti ab illis pascuntur: quia nec illi hęc sancta & recta volũtate operantur, nec isti eorum datis vbi fructum nondum vident, lætãtur. Inde quippe animus pascitur, vnde lætatur. Et ideo pisces & ceti non vescuntur escis, quas non germinat, nisi iam terra ab amaritudine marinorum fluctuum distincta atque discreta.

Valdebona, quare postremo additũ. Caput. XXVIII.

ET vidisti deus omnia quę fecisti, & ecce bona valde, quia & nos vidimus ea, & ecce omnia bona valde. In singulis generibus operum tuorũ, cum dixisses vt fierent & facta essent, illud atque illud vidisti quia bonum est. Septies numeraui scriptum esse te vidisse, quia bonũ est quod fecisti, & hoc octauũ est, quia vidisti omnia quæ fecisti, & ecce non solum bona, sed etiam valde bona tanquam simul omnia. Nam singula tantum bona erant, simul autem omnia, & bona & valde. Hoc modo dicuntur etiam quæque pulchra corpora, quia longe multo pulchrius est corpus, quod ex membris [pulchris] omnibus cõstat, quàm ipsa membra singula, quorum ordinatissimo conuentu completur vniuersum, quanuis & illa etiam singulatim pulchra sint.

C

Dei opera bona perpetuo. Caput. XXIX.

ET attendi vt inuenirem, vtrum septies vel octies videris, quia bona sunt opera tua cũ tibi placuerunt: & in tua visione non inueni tẽpora per quę intelligerem, quod toties videris quæ fecisti: & dixi, O domine nónne ista scriptura tua vera est, quoniam tu verax & veritas edidisti eam? Cur ergo tu mihi dicis non esse in tua visione tempora, & ecce scriptura tua mihi dicit per singulos dies ea quæ fecisti te vidisse, quia bona sunt? Et cum ea numerarem, inueni quoties. Ad hæc tu dicis mihi, quoniam tu es deus meus, & dicis voce forti in aurem interiorem seruo tuo perrumpens meam surditatem & clamans, O homo nempe quod scriptura mea dicit, ego dico. Et tamen illa temporaliter dicit, verbo autem meo ęterno tempus non accidit, quia æquali mecum æternitate consistit. Sic ea

D

quę vos per spiritum meum videtis, ego video, sicut ea quę vos per spiritum meum dicitis, ego dico. Atque ita cum vos tẽporaliter ea videtis, non ego tẽporaliter video: quemadmodũ cum vos tẽporaliter ea dicatis, non ego temporaliter ea dico.

In eos quib° opera dei displicent. Ca. XXX.

ET audiui domine deus meus, & elinxi stillam dulcedinis ex tua veritate, & intellexi quoniam sunt quidam quibus displicẽt opera tua bona, & multa eorum dicunt te fecisse necessitate cõpulsum, sicut fabricas cœlorum & cõpositiones syderum, & hæc non de tuo, sed iam fuisse alibi creata & aliunde, quę tu contraheres & cõpaginares atque contexeres, cũ de hostibus victis mũdana mœnia molireris, vt ea constructione deuicti, aduersus te iterũ rebellare non possent. Alia vero nec fecisse te, nec omnino cõpegisse, sicut omnes carnes & minutissima quęque animantia, & quicquid radicibus terrã tenet: sed hostilem mentẽ naturã; aliam, nec abs te conditam, tibiq; contrariam, in inferioribus mundi locis ista gignere atque formare. Insani dicunt hęc, quoniam non per spiritum tuũ vident opera tua, nec te cognoscunt in eis.

E

Pisis idẽ probatur quod deo placuit. Ca. XXXI.

QVi autem per spiritum tuum vidẽt ea, tu vides in eis. Ergo cum vident quia bona sunt, tu vides quia bona sunt: & quæcunque propter te placent, tu in eis cõplaces: & quæ per spiritum tuũ placent nobis, tibi placent in nobis. Quis enim scit hominum quę sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est? sic & quæ dei sunt nemo scit nisi spiritus dei. Nos autem, inquit non spiritũ huius mundi accepimus, sed spiritum qui ex deo est, vt sciamus quæ à deo donata sunt nobis. Et admoneor vt dicam. Certe nemo scit quæ dei sunt, nisi spiritus dei: quomodo ergo scim° & nos quę à deo donata sunt nobis? Respondetur mihi, quoniã quę per eius spiritũ scimus, etiã sic nemo scit nisi spiritus dei. Sicut enim recte dictum est: Non enim vos estis qui loquimini, eis qui in spiritu dei loqueretur: sic recte dicitur: Non vos estis qui scitis, eis qui in dei spiritu sciunt. Nihilominus igitur recte dicitur: Non vos estis qui videtis, eis qui in spiritu dei vident. Itaque quicquid in spiritu dei vident, quia bonum est, non ipsi sed deus videt quia bonum est. Aliud ergo est, vt putet quisq; malũ esse quod bonũ est, quales supradicti sunt: aliud, vt quod bonum est, videat homo quia bonũ est. Sicut multis tua creatura placet quia bona est, quibus tamen non tu places in ea, vnde frui magis ipsa quàm te volunt. Aliud autem, vt cum aliquid videt homo, quia bonum est, deus in illo videat quia bonum est, vt scilicet ille ametur in eo quod fecit, qui non amaretur nisi per spiritum sanctum, quem dedit. Quoniam charitas dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum qui datus est nobis, per quem videmus quia bonum est quicquid aliquo modo est. Ab illo enim est, qui non aliquo modo est, sed quod est, est.

1. Cor. 2. Matth. 10. F Rom. 5.

Compẽdiõ denarrat opera dei. Ca. XXXII 2. retract. 6.

GRatias tibi domine, Videmus cœlum & terrã, siue corporalem partem superiorem atque inferiorem, siue spiritalem corporalemq; creaturam: atque in ornatu harum partium, quibus constat vel vniuersa mundi moles, vel vniuersa omnino creatura: videmus lucem factam diuisamq; à tenebris: videmus firmamentum cœli siue inter spiritales aquas superiores, & corporales inferiores, primarium corpus mundi super hoc spatiũ aëris, & quia hoc vocatur cœlum, per quod vagantur volatilia cœli inter aquas, quę vaporaliter ei superferuntur, & serenis etiam noctibus rorant,

G rorant, & has quæ in terris graues fluitant. Videmus congregatarũ aquarum ſpeciem per campos maris, & aridam terrã vel nudatam vel formatã, vt eſſet viſibilis & compoſita, herbarũq; atq; arborũ materiem. Videmus luminaria fulgere deſuper, ſolem ſufficere diei, lunam & ſtellas conſolari noctẽ, atq; his omnibus notari & ſignificari tempora. Videmus humidam vſq; quaq; naturam piſcibus & beluis & alitibus fœcundatam, quod aëris corpulẽtia, quæ volatus auium portat, aquarum exhalatione concreſcit. Videmus terrenis animalibus faciem terræ decorari: Hominẽq; ad imaginem & ſimilitudinem tuam cunctis irrationalibus animantibus ipſa tua imagine ac ſimilitudine, hoc eſt, rationis & intelligentiæ virtute præponi. Et quemadmodum in eius anima aliud eſt quod conſulendo dominatur, aliud quod ſubditur, vt obtẽperet: ſic viro factam eſſe etiã corporaliter fœminã, quæ haberet quidẽ in mente rationalis intelligentiæ parem naturam, ſexu tamen corporis, ita maſculino ſexui ſubiiceretur, quemadmodũ ſubiicitur appetitus actiõis ad concipiendam de ratione mentis recte agendi ſolertiã. Videmus hæc & ſingula bona, & omnia bona valde. H

Vt omnis creatura laudet creatorẽ Caput. XXXIII.

LAudent te opera tua vt amemus te, & amemus te vt laudent te opera tua, quę habent initium & finem ex tempore, ortum & occaſum, profectũ & defectum, ſpeciem & priuationem. Habent ergo conſequentia mane & veſperam, partim latenter, partim euidenter. De nihilo enim à te, nõ de te facta ſunt, non de te aliqua, non de tua vel quæ*† antea fuerit, ſed de concreata†, id eſt, ſimul à te creata materia, quia eiꝰ informitatem ſine vlla temporis interpoſitione formaſti. Nam cum aliud ſit cœli & terræ materies, aliud cœli & terræ ſpecies, materiem quidem de omnino nihilo, mundi autem ſpeciem de informi materia, ſimul tamen vtrunq; feciſti, vt materiam forma nulla morę intercapedine ſequeretur.

*†al. non de aliqua non tua vel quæ &c. †concreta.

De ordine & vario fructu Chriſtianæ vitæ. Caput. XXXIIII.

INſpeximus etiam propter quorum figurationẽ iſta vel tali ordine fieri, vel tali ordine ſcribi voluiſti, & vidimus: quia bona ſunt ſingula, & omnia bona valde, in verbo tuo, in vnico tuo cœlum & terram, caput & corpus eccleſiæ in prædeſtinatione ante omnia tẽpora: ſine mane & veſpera. Vbi autem cœpiſti prędeſtinata temporaliter exequi, vt occulta manifeſtares, & incompoſita noſtra cõponeres, quoniam ſuper nos erant peccata noſtra, & in profundũ tenebroſum abieramus abs te, & ſpiritus tuus bonus ſuperferebatur ad ſubueniendum nobis in tempore opportuno, & iuſtificaſti impios, & diſtinxiſti eos ab iniquis: & ſolidaſti authoritatem libri tui inter ſuperiores, qui tibi docibiles eſſent, & inferiores qui eis ſubderentur: & congregaſti ſocietatem infidelium in vnã conſpirationem, vt apparerent ſtudia fidelium, vt tibi opera miſericordię parerent, diſtribuentes etiam pauperibus terrenas facultates ad acquirenda cœleſtia: & inde accendiſti quædã luminaria in firmamento, verbum vitæ habentes ſanctos tuos, & ſpiritalibus donis prælata ſublimi authoritate fulgentes: & inde ad imbuendas infideles gẽtes, ſacramenta & miracula viſibilia, vocesq; verborũ ſecundum firmamentũ libri tui, quibus etiã fideles benedicerentur, ex materia corporali produxiſti: & deinde fidelium animã viuam per affectus ordinatos cõtinẽtiæ vigore formaſti, atq; inde tibi ſoli mentẽ ſubditã, & nullius authoritatis humanæ ad imitandũ indigentem renouaſti ad imaginẽ & ſimilitudinem tuã: præſtantiq; intellectui rationabilem actionem tanquã viro fœminam ſubdidiſti, omnibuſq; tuis miniſteriis ad perficiendos fideles in hac vita neceſſariis, ab eiſdem fidelibus ad vſus tẽporales, fructuoſa in futurũ opera præberi voluiſti. Hęc om̃ia videmus, & bona ſunt valde, quoniam tu ea vides in nobis qui ſpiritum, quo ea videremus & in eis te amaremus, dediſti nobis. K

Optat pacẽ. Caput. XXXV.

DOmine deus pacẽ da nobis, omnia enim præſtitiſti nobis, pacem quietis, pacem ſabbati, pacem ſine veſpera. Omnis quippe iſte ordo pulcherrimus rerum valde bonarum modis ſuis peractis tranſiturus eſt, & mane quippe in eis factum eſt & veſpera.

Diem ſeptimum veſpera quare nõ ſequatur. C. XXXVI

DIes autem ſeptimus ſine veſpera eſt, nec habet occaſum, quia ſanctificaſti eum ad permãſionem ſempiternã: vt id quod tu poſt opera tua bona valde, quanuis ea quietus feceris: requieuiſti ſeptimo die, hoc præloquatur nobis vox libri tui, quod & nos poſt opera noſtra, ideo bona valde, quia tu nobis ea donaſti, ſabbato vitæ æternæ requieſcamꝰ in te etiã.

Deus in nobis quando quieſcet. Caput. XXXVII.

TVnc enim ſic requieſces in nobis, quemadmodum nunc operaris in nobis: & ita erit illa requies tua per nos queadmodum ſunt iſta opera tua per nos. Tu autem domine ſemper operaris & ſemper requieſcis, nec vides ad tempus, nec operaris ad tẽpus, nec moueris ad tempus, nec quieſcis ad tempus, & tamen facis & viſiones temporales, & ipſa tempora, & quietem ex tempore. L

Aliter deus aliter homo videt creata. Caput. XXXVIII. †ibi. †vbi.

NOs itaque iſta quæ feciſti videmus, quia ſunt: tu autem quia vides ea ſunt. Et nos foris videmus quia ſunt, & intus quia bona ſunt: tu autẽ vbi† vidiſti facta, ibi† vidiſti facienda. Et nos alio tempore moti ſumus ad benefaciendum poſteaquam cõcepit de ſpiritu tuo cor noſtrum. Priore autem tẽpore ad malefaciendum mouebamur deſerentes te: tu vero deus vne bone nunquã ceſſaſti benefacere. Et ſũt quædam bona opera noſtra ex munere quidem tuo, ſed nõ ſempiterna. Poſt illa nos requieturos in tua grãdi ſanctificatione ſperamus. Tu autem bono nullo indigens, bono ſemper quietus es, quoniam tua quies tuipſe es. Et hoc intelligere quis hominum dabit homini? quis angelus angelo? quis angelus homini? A te petatur, in te quæratur, ad te pulſetur: ſic accipietur, ſic inuenietur, ſic aperietur. Amen. Matth. 7.

M

CONFESSIONVM LIBRI TERTIIDECIMI FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE GRAMMATICA LIBER.

Terminationes nominum.

OMNIA nomina tredecim literis terminantur, quinque vocalibus: a,e,i,o,u. ſex ſemiuocalibus: l,m,n,r,s,x, & duabus mutis: c,t. A maſculino: vt Seneca, Catilina, Sylla, vua, Cinna, Pãſa: Græca, Soſia, Pareta, Aphra, Iugurtha, Micipſa. A fœminino: fœmina, mula, regula, norma, forma, & talia. A neutro Græca ſunt tantum: thema, ſchema, & vnũ nomen latinum fluminis, Turia, dicẽte Saluſtio, Flumen Turia. A cõmuni: aduena, conuena, indigena, Troiugena, & talia. Ab epicœno: vipera, aquila, muſca, locuſta,

Turia, vide Saluſtium lib. 2. & Priſcianũ lib. 5. & 6. huic ſimile eſt Muluca.

A cuſta, vlula, & talia. Diximus de a. litera, nunc de e. Ab e. litera vocali nullum Latinũ, niſi iuncta præpoſitione, maſculinum inuenitur: vt proconſule, proprætõre. Ergo iuncta præpoſitiõe fiunt latina, vt dixi ꝓprętore proquæſtore. Nam veteres nominatiuo caſu proconſul dicebant, attendentes nullum nomen Latinum exire in e. literam nominatiuo caſu generis maſculini. A fœminino nullum Latinum, ſed Græca ſolum: vt Andromache, Niobe, Libye, Hecate, Euterpe, quorum genitiuus in es exit: vt Andromaches, Niobes, Libyes, Hecates, Euterpes. Sed hæc cum Græcis tractamus. A neutro e. litera in nominatiuo: monile, ſedile, cubile, & cętera quæ paulopoſt in regula generis neutri per omnia nomina ponemus. A communi nullum nomen eſt, ſimiliter nullũ ab epicœno. (In e.)

In i. Nunc de i. litera tractemus in nominatiuo quæ genera cõtineat. A maſculino nullum nomen in i. A fœminino nullum. A neutro gummi. & eſt ἄπτωτον. A communi nullum. Ab omni genere, vt frugi, nihili. Declinatur ſic, hic vir frugi, fœmina frugi, mancipium frugi. Genitiuo ſimiliter frugi faciet, huius viri frugi, huiꝰ fœminę frugi, huius mãcipij frugi: ſic per omnes caſus frugi dicimus. Sic declinatur nihili: hic nihili vir, hæc nihili mulier, hoc nihili mancipium. B Hoc ſono nominatiui omnes caſus declinantur: ſic pluraliter, viri nihili, fœminæ nihili, mancipia nihili. Ab epicœno nullum ſimiliter exit in i.

In o. Ab o. litera vocali nominatiuus terminatus maſculino appellatiuo, vt ligo ligonis. A proprio nomine: vt Cato, Cicero, Maro, Nero, Tubero, & cætera talia. A fœminino appellatiuo: vt vertigo, indago, farrago, ſiligo. In Iuuenali legitur ita: Sed quæ mutatis inducitur atq; fouetur Tot medicaminibꝰ, coctæq; ſiliginis offas Accipit & madidæ, facies dicetur an vlcus. (Satyra. 6.) Sartago, virago, lanugo, aurugo, ærugo, crepido. In Iuuenali: Nulla crepido vacat, nuſquam pons & tegetis pars: & talia. (Satyra. 5.) A fœminino proprio, Carthago. Peregrina vero, vt Dido, Iuno, Io, Alecto, Celeno, Clio, Manto, quorum genitiuꝰ in ûs exit, Didûs, Iunûs, Iûs, Alectûs, Celenûs, Cliûs, Mantûs: ſed hoc cum Græcis tractemus. A neutro nullus nominatiuus in o. exit. A communi, fullo, latro, caupo, & cætera. Ab epicœno: ſtrutio, hirundo, hirudo, gurgulio, buffo, & talia.

In u. Ab u. vocali ſolum neutrum, quod C in ſingulari indeclinabile eſt, in plurali declinatur: vt cornu, veru, gelu, tonitru. Hoc ſono enunciantur omnes caſus in ſingulari, vt diximus. In plurali declinantur: cornua, verua, genua. Genitiuo horum cornuũ, veruum, genuum. Et cætera declinabis ad regulam verſuum fluctuum.

De nominibus quæ terminantur in ſemiuocales & eorum generibus.

In l. Diximus de vocalibus quinq;, quibus terminatur nominatiuus, nunc de ſemiuocalibus dicamus: L. litera nominatiuus exiens in maſculinis appellatiuis, hic ſal, in propriis ſol. In fœmininis vnũ nomen matronæ tãtum, Tanaquil. In neutris, vt mel, fel. In communibus: vigil, pugil. Vnde & Terẽtius de virgine, Pugilem eſſe aiunt. In epicœnis nullum nomẽ eſt.

In m. M. nominatiuus exiens, in maſculinis nullum Latinũ eſt. In fœmininis: Glycerium, Phanium, Dorcium, Philocomaſium. In neutris autem: templum, telum, tectũ, & alia quorũ plurales faciles ſunt. In cõmunibus nullum exit in m. Sic & in epicœnis.

In n. Nunc tractemus de ſemiuocali n. N. litera terminatꝰ nominatiuus à maſculinis, flamen, pecten, lien quod eſt ſplen. A fœmininis Sirẽ, pluralis Sirenes. A neutris carmen, germen, gramen & cætera talia quæ poſt regulas generis neutri tractabimus. A communibus nominatiuus exiens in n. tubicen, tibicen, fidicen, lyricen, cornicen, qui in lituis canit. Ab epicœnis oſcen, id eſt, ab his quæ tradunt augurium, attagen. D

Oſcen. vide Pli. lib. 10.

In r. Nunc de ſemiuocali r. R. litera terminatus nominatiuus à maſculinis, vt Cæſar, aratnar, victor, tutor, ſopor, mœror, & alia quæ facilia ſunt tam in appellatiuis quàm in propriis. A fœmininis, arbor, ſoror. A neutris, marmor, æquor & alia. A communibus pauper, acer, alacer, memor, author. Ab epicœnis paſſer, accipiter, anſer.

In s. Nunc de s. litera ſemiuocali tractemus. S litera terminatus nominatiuus à maſculinis iuſtus, doctus, pius. A fœmininis dos, ſors, mors, & talia. A neutris vulnus, pectus, pecus & cætera. quæ mox regula retractabitur. A cõmunibus ſacerdos, impos, cõpos, ſimilis, nobilis, agilis. Ab omni genere, vt nugas & cætera. De his mox vberius tractabimus. Ab epicœnis tigris, mus, lepus, & cætera.

In x. Nunc de ſemiuocali litera x. Nominatiuus in x. litera à maſculinis, vertex, cortex, pumex, à propriis. Pollux. A fœmininis nex, prex, fex, pax, fax & alia. A neutris nullum nomẽ niſi omni generi iungatur: vt felix. Remanent duæ mutæ. c. t. literæ. Nominatiuus exiens c litera tenet maſculinum: vt alec, tenet neutrum: vt lac. T litera exiens nominatiuus tenet genus neutrum: vt caput, ſinciput, ſemicaput.

Alec varij generis inuenit apud authores.

E

De terminatione & declinatiõe nominũ neutrę generis.

Nomina generis neutri in um ſyllabam exeuntia, vt templum declinantur. Nominatiuo ſingulari hoc templum, genitiuo huius templi. Datiuo huic templo. Accuſatiuo hoc templum. Vocatiuo ô templũ. Ablatiuo ab hoc tẽplo. Et pluraliter. Nominatiuo hęc templa. Genitiuo horum templorum. Datiuo his templis. Accuſatiuo hæc templa. Vocatiuo ô templa. Ablatiuo ab his tẽplis. Simili declinatione hæc omnia procurrunt, telum, tectum, ſcamnum, bellum, monſtrum, portentum, oppidum, carpentum, venenum, donum, bonum, malum, magnum, peſſimum, prauum, frumentum, medicamentum, membrum, forum, metrum, portum*, tignum, plauſtrum, clauſtrum, inſtrumentũ, oliuetum, vinetum, palmetum, quercetum, eſculetum, lauretum, argumentum, ſacrum, teſtamẽtum, iugerum, vinum: ſed nunc tantum in ſingulari, vina enim poëtæ dixerunt, & cicera. Sic oleum, hordeum, triticum, ferrũ viſcum, aurum, argẽtum, plumbum, ſtagnum, vitrum, electrum, & talia quæ ad pondus veniunt vel mẽſurã, ex iſta ſunt forma.

*forte angiportum.

In ium. Generis neutri quæ in ium exeunt, ſed hæc in genitiuo per duo ij ſcribuntur, vt hoc ingenium, huius ingenij: ſic imperium imperij, ſcriniũ ſcrinij, capitolium capitolij, tentorium tẽtorij, armarium armarij, ſolarium ſolarij, tectorium tectorij, armamẽtarium armamẽtarij, ſpatium ſpatij, ſacrarium ſacrarij. F Sic horarium horarij, ſalarium ſalarij, viridarium viridarij, pomerium pomerij, ſacrificium ſacrificij, folium folij, ſolium ſolij, teſtimonium teſtimonij. Sic roſarium roſarij, auiarum auiarij, augurium augurij, auſpicium auſpicij, exitium exitij, exilium exilij, prodigiũ prodigij, auxilium auxilij, præſidium præſidij, atrium atrij, aucupium aucupij, adiutorium adiutorij, mancipium mancipij, doliũ dolij.

In us. Eſt alia forma generis neutri, quæ per us exit, vt hoc pecus, numero ſingulari. Nominatiuo hoc pecus. Genitiuo huius pecoris. Datiuo huic pecori. Accuſatiuo hoc pecus. Vocatiuo ô pecus. Ablatiuo ab hoc pecore. Et pluraliter. Nominatiuo hęc pecora. Genitiuo horum pecorum. Datiuo his pecoribus. Accuſatiuo hæc pecora. Vocatiuo ô pecora. Ablatiuo ab his pecoribus. Ad hanc formulam declinabimus vlcus vlcera, facinus facinora, vellus vellera, viſcus viſcera, rus rura, ius iura, nemꝰ nemora, tergus tergora, pectus pectora, genus genera, pondus pondera, corpus

G corpus corpora,decus decora, funus funera, fœnus fœnora,olus olera,littus littora,opus opera,rudus rudera, thus thura,tempus tempora,fœdus fœdera,ſtercus ſtercora,onus onera, latus latera. Eſt alia ſpecies generis neutri quæ cõtinet nomina in vr exeũtia,vt hoc murmur in nominatiuo.Genitiuo huius murmuris. Datiuo huic murmuri.Accuſatiuo hoc murmur. Vocatiuo ô murmur. Ablatiuo ab hoc murmure. Et pluraliter. Nominatiuo hæc murmura.Genitiuo horum murmurum.Datiuo his murmuribus.Accuſatiuo hæc murmura.Vocatiuo ô murmura.Ablatiuo ab his murmurib⁹. Ad hanc formulam ſimilia declinabis, vt ebur ebora, femur femora,ſulphur ſulphura,fulgur fulgura.Sed ex hac formula non multa inueniuntur, quoniam pauca ſunt generis neutri,quę in or exeunt,vt marmor in nominatiuo.Genitiuo huius marmoris.Datiuo huic marmori.Accuſatiuo hoc marmor. Vocatiuo ô marmor. Ablatiuo ab hoc marmore.Et pluraliter. Nominatiuo hæc marmora.Genitiuo horum marmorum. Datiuo his marmoribus.Accuſatiuo hæc marmora. Vocatiuo ô marmora.Ablatiuo ab his marmorib⁹.Sic æquor ęquora,cor corda.

In vr. In or.

H Alia ſpecies generis neutri quæ continet nomina in ar ſyllabam exeũtia,vt Far Nominatiuo.Genitiuo huius farris.Datiuo huic farri. Accuſatiuo hoc far. Vocatiuo ô far.Ablatiuo ab hoc farre. In plurali tres caſus habet ſolum.Nominatiuo hęc farra. Accuſatiuo hęc farra. Vocatiuo ô farra. Non habet ergo genitiuũ,datiuum,& ablatiuum. Vnde τρίπτωτα dicuntur in plurali,id eſt,trium caſuũ,vt ſunt iura: nõ dicimus horũ iurium,his iuribus, nec ærum æribus, nec mellorum mellibus,& alia pauca.nec enim multa ſũt. Sic nec horum farrũ in genitiuo poſſumus dicere, aut in datiuo his farribus. Hanc ergo formã numero tantum ſingulari declinabis:hoc nectar nectaris,laſer laſeris,& inſtar quod eſt ſimilitudo: ſed habet tres caſus tantum,nominatiuum,accuſatiuum,& vocatiuum, & eſt numeri tantum ſingularis. Alia ſpecies generis neutri,quæ continet omnia in er exeuntia: ſed numeri tãtum ſingularis.Nominatiuo hoc piper. Genitiuo huius piperis. Datiuo huic piperi. Accuſatiuo hoc piper Vocatiuo ô piper. Ablatiuo ab hoc pipere.Ad hãc formam declinabis numero tantum ſingulari,ver. Nominatiuo hoc ver.

In ar. In er.

I Genitiuo huius veris. Datiuo huic veri. Accuſatiuo hoc ver. Vocatiuo ô ver. Ablatiuo ab hoc vere.Sic declinabis hoc ſiler,vt ait Vergilius: Molle ſiler.Similiter declinabis & iuger,ſed habet peluralẽ, vt iuger iugera,ſecũdum antiquos, qui dixerunt, iugerum. Vber vbera, tuber tubera. Et in hæc vt dixi paucorum nomina ſunt. Alia ſpecies per os, vt ipſum os ora,vnde oſculum,ſed hoc producimus, aliud corripimus.Ab eo quod ſunt oſſa declinantur ſingulariter. Nominatiuo hoc os.Genitiuo huius oſſis.Datiuo huic oſſi.Accuſatiuo hos os. Vocatiuo ô os. Ablatiuo ab hoc oſſe.Et pluraliter.Nominatiuo hæc oſſa.Genitiuo horum oſſium.Datiuo his oſſibus. Accuſatiuo hæc oſſa. Vocatiuo ô oſſa. Ablatiuo ab his oſſibus. Alia ſpecies generis neutri quæ continet nomina in e.exeuntia: vt monile.Nominatiuo hoc monile. Genitiuo huius monilis.Datiuo huic monili.Accuſatiuo hoc monile. Vocatiuo ô monile.Ablatiuo ab hoc monili.Et pluraliter Nominatiuo hæc monilia. Genitiuo horum monilium.Datiuo his monilibus. Accuſatiuo hæc monilia. Vocatiuo ô monilia.Ablatiuo ab his monilibus.Similiter declinabis ſedile ſedilia,præſepe præſepia, collare collaria, ducale ducalia, molle mollia, graue grauia, vile vilia, mite mitia, ſuaue ſuauia, vitale vitalia,

2.Geor. In os. In e.

K morale moralia,lene lenia, leue leuia, ancyle ancylia: de quo Vergilius leuáque ancyle gerebat.facile facilia, nobile nobilia,agile agilia, mare maria, ſed pluraliter tres caſus habet tantum,nominatiuum accuſatiuum & vocatiuum, genitiuum datiuum & ablatiuum non habet: non enim dicimus in genitiuo horum marium, aut in datiuo his maribus,aut in ablatiuo ab his maribus.Sic & alia declinabis huic formæ ſimilia.Huic regulæ ablatiuus in i.exit, non in e. quia genus neutrum nunquã habet quatuor caſus ſimiles, vt faciat in nominatiuo hoc monile,& accuſatiuo hoc monile, & vocatiuo ô monile,& in ablatiuo ab hoc monile:ſed ab hoc monili.Inde Vergilius:In ſtrato ſaxa cubili, ab hoc cubili. Sic & ſacra mari colitur. Item hortatur pater ire mari.Item tenui de vimine.Item, Crudeli vulnere. Itẽ Letali vulnere.Item dulci ex ore coruſcent.& cum dicimus nobili genere natus,non nobile. Sic ergo obſeruabis in nomine neutro quod exit in nominatiuo ſingulari in e.vt ablatiuum in i. mittat regula perpetua. Alia ſpecies generis neutri quę continet nomina in al. exeuntia,vt animal.Nominatiuo hoc animal.Genitiuo huius animalis. Datiuo huic animali. Accuſatiuo hoc animal.Vocatiuo ô animal. Ablatiuo ab hoc animali.Et pluraliter. Nominatiuo hæc animalia. Genitiuo horũ animalium.Datiuo his animalibus. Accuſatiuo hæc animalia. Vocatiuo ô animalia. Ablatiuo ab his animalibus.Ad hãc formã declinabis tribunal tribunalia,lupercal lupercalia,quæ ſunt ſacra illius genij, qui Pan vocatur.Vnde & Vergilius de ipſo loco:Et gelida mõſtrat ſub rupe lupercal.Alia ſpecies neutri,quæ continet nomina in el exeuntia, vt mel. Nominatiuo hoc mel.Genitiuo huius mellis. Datiuo huic melli.Accuſatiuo hoc mel. Vocatiuo ô mel. Ablatiuo ab hoc melle.Sic declinabis.Nomĩatiuo hoc fel. Genitiuo huius fellis.Datiuo huic felli.Accuſatiuo hoc fel. Vocatiuo ô fel.Ablatiuo ab hoc felle. Sed plurali numero nõ niſi per tres caſus currit,nominatiuũ, accuſatiuũ & vocatiuum.Alia ſpecies generis neutri,quæ cõtinet nomina in en ſyllabã exeuntia.Nominatiuo hoc crimẽ. Genitiuo huius criminis.Datiuo huic crimini. Accuſatiuo hoc crimẽ.Vocatiuo ô crimẽ.Ablatiuo ab hoc crimine.Et pluraliter. Noĩatiuo hæc crimina. Gtõ horũ

L In al. Aeneid.8. In el. In en.

M criminum. Datiuo his criminibus.Actõ hæc crimina. Vocatiuo ô crimina.Ablatiuo ab his criminibus. Ad hanc regulã ſimilia declinabis,carmẽ carminis,numẽ numinis,flamen flaminis,agmen agminis, acumẽ acuminis,gramen graminis,flumen fluminis, ſtramẽ ſtraminis,lumen luminis,ſemen ſeminis,liquamen liquaminis,fulmen fulminis,rumen ruminis, bitumen bituminis,gluten glutinis,legumen leguminis, fundamen fundaminis,tegimen tegiminis, munimẽ muniminis, leuamen,leuaminis,ſpecimẽ ſpeciminis, ſed pluralem non admittit.Item ſubtegimẽ ſubtegiminis. Alia ſpecies generis neutri ἄπτωτα,id eſt, indeclinabilis, vt genu. Nominatiuo hoc genu, gtõ huius genu, dtõ huic genu, actõ hoc genu, vocatiuo ô genu, ablatiuo ab hoc genu.Et pluraliter.Nominatiuo hæc genua. Genitiuo horũ genuum,Datiuo his genibus.Accuſatiuo hæc genua.Vocatiuo ô genua.Ablatiuo ab his genib⁹.Ad hãc formã declinabilis & hoc cornu,vt ſupra dixim⁹:cornu cornua,veru verua, quæ ſunt virgæ ferreæ laniorũ, de quibus Vergilius, Verubusq; tremẽtia figũt: tonitru tonitrua.Sed talium nominũ declinatio perrara inuenitur.Alia ſpecies generis neutri, de qua ſupra tractauimus

Aeneid.1. In c & t.

A uimus,quæ exit in quatuor nomina duarum mutarũ, c & t,vt caput ſinciput,& lac & alec, ſed hæc duo pluralem numerũ non admittunt.Exit item genus neutrũ in a,ſed in Græcis nominibus, vt thema themata, toreuma toreumata,ſchema ſchemata,emblema emblemata,theorema theoremata,boethema boethemata & alia.Item meminerimus ſingulas literas tam in Gręcis quàm in Latinis generis eſſe neutri. Dicimus eñ vnũ alpha,vnum beta,vnũ gamma:ſic & aliæ literę.Pluraliter duo alpha,duo beta,duo gãma: ſic tria alpha, tria beta,tria gãma.Inde eſt illud:τρία κάππα κάκιστα,id eſt, tria cappa peſſimã,de Cornelio Sylla,de Cornelio Cinna,de Cornelio Lentulo.Hi enim per tres literas deſignati ſunt in libris Sibyllinis. Eſt & vnum nomen generis neutri in a,vt flumen Turia, vt ſupra diximus.

In a.

Genus cõmune exit per a,vt aduena. Declinaẽ. Nominatiuo hic & hæc aduena. Genitiuo huius aduenæ. Datiuo huic aduenæ. Accuſatiuo hunc & hanc aduenam. Vocatiuo ô aduena. Ablatiuo ab hoc & ab hac aduena. Pluraliter. Nominatiuo hi & hæ aduenæ. Genitiuo horũ & harum aduenarũ. Datiuo his aduenĩs.

De terminatione & declinatiõe nominũ cõmunis generis.

B Accuſatiuo hos & has aduenas. Vocatiuo ô aduenæ. Ablatiuo ab his aduenis. Ad hanc formulã declinabis Troiugena,indigena, ĩcola,agricola,cõuena, cœlicola, ſacricola,publicola,terricola, orbicola, plebicola, Numida, Dalmata,ruricola, lucifuga, Perſa, Romulida, &c.In noĩatiuo e & i nõ habet genus commune, ſed in o,vt latro.Nominatiuo hic & hæc latro.Genitiuo huius latronis.Dtõ huic latroni. Accuſatiuo hunc & hãc latronẽ.Vocatiuo ô latro.Ablatiuo ab hoc & ab hac latrone.Et pluraliter.Nomĩatiuo hi & hæ latrones. Gtõ horum & harum latronũ.Datiuo his latronibus.Actõ hos & has latrones. Vocatiuo ô latrones. Ablatiuo ab his latronibus.Ad hãc formã declinabis homo,ganeo, degulo,caupo,fullo,nemo,helluo,qui & gluto, & talia. Per u autẽ nullum habet.In nominatiuo ergo exit cõmune per es ſyllabã,vt comes.Nominatiuo hic & hæc comes. Genitiuo huius comitis. Datiuo huic comiti. Accuſatiuo hũc & hanc comitem. Vocatiuo ô comes. Ablatiuo ab hoc & ab hac comite.Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ comites. Genitiuo horũ & harum comitũ.Datiuo his comitibus.Accuſatiuo hos & has comites.Vocatiuo ô comites.Ablatiuo ab his comitibus.

In o. In es.

C Ad hanc formã declinabis ſimilia, vt ſoſpes, locuples, hoſpes,licet hoſpitã dixerit Verg.Hoſpita tellus:miles, veles,id eſt,leuis armaturę miles,interpres,ales,prępes, præs.i.fidei iuſſor,ſatelles,deſes,pręſes,diues,hæres,cœles,cœlites,qui iter ſibi faciunt ad cœlũ,indiges indigetis,&c.Exit in is,vt ſimilis. Nominatiuo hic & hæc ſimilis,Genitiuo huius ſimilis,Datiuo huic ſimili.Accuſatiuo hunc & hãc ſimilem.Vocatiuo ô ſimilis. Ablatiuo ab hoc & ab hac ſimili. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ ſimiles.Genitiuo horũ & harum ſimiliũ. Datiuo his ſimilibus.Accuſatiuo hos & has ſimiles.Vocatiuo ô ſimiles.Ablatiuo ab his ſimilibus. Ad hanc formam declinãtur agilis,facilis,fragilis,viridis,mobilis, humilis, mitis, lenis, mollis, ciuis, teſtis,hoſtis,triſtis, fortis,ſuauis,frugalis,crudelis, inanis,gracilis, ĩmanis, & cætera. Exit per os,vt ſacerdos. Nominatiuo hic & hæc ſacerdos. Genitiuo huius ſacerdotis. Datiuo huic ſacerdoti.Accuſatiuo hũc & hanc ſacerdotẽ. Vocatiuo ô ſacerdos,Ablatiuo ab hoc & ab hac ſacerdote. Et pluraliter.Nominatiuo hi & hæ ſacerdotes.Genitiuo horum & harũ ſacerdotum.Datiuo his ſacerdotibus.Accuſatiuo hos & has ſacerdotes. Vocatiuo ô ſacerdotes.

In is. In os.

D Ablatiuo ab his ſacerdotibus.Ad hanc formã declinãtur cuſtos, impos, compos,nepos. Exit & per us,vt ſus. Nominatiuo hic & hęc ſus.Genitiuo huius ſuis. Datiuo huic ſui.Accuſatiuo hunc & hãc ſuem. Vocatiuo ô ſus.Ablatiuo ab hoc& ab hac ſue.Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ ſues.Genitiuo horum & harum ſuum. Datiuo his ſuibus.Accuſatiuo hos & has ſues. Vocatiuo ô ſues.Ablatiuo ab his ſuibus. Exit & per er, vt pauper.Nomĩatiuo hic & hæc pauper.Genitiuo huius pauperis. Datiuo huic pauperi. Accuſatiuo hunc & hanc pauperẽ.Vocatiuo ô pauper.Ablatiuo ab hoc & ab hac paupere.Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ pauperes. Genitiuo horũ & harum pauperũ.Datiuo his pauperibus.Actõ hos & has paupes. Vocatiuo ô pauperes.Ablatiuo ab his pauperibus. Ad hãc formã declinãtur & alia,vt acer,alacer,id eſt,lætus. Exit cõmune in ex, vt opifex.Nominatiuo hic & hæc opifex.Genitiuo huius opificis.Datiuo huic opifici.Accuſatiuo hũc & hãc opificem.Vocatiuo ô opifex.Ablatiuo ab hoc & ab hac opifice.Et pluraliter.Nominatiuo hi & hæ opifices.Genitiuo horũ & harum opificũ.Datiuo his opificib⁹.Accuſatiuo hos & has opifices.Vocatiuo ô opifices.Ablatiuo ab his opificibus.Ad hanc formã declinabis,aurifex,artifex,iudex,carnifex,index,vindex,auſpex, haruſpex, ſignifex, & alia.

In us. In er. In ex.

E Exit genus commune in eps, vt princeps.Declinatur ſic.Nominatiuo hic & hæc princeps. Genitiuo huius principis. Datiuo huic principi. Accuſatiuo hunc & hãc principem. Vocatiuo ô princeps.Ablatiuo ab hoc & ab hac principe. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ principes.Genitiuo horũ & harum principũ. Datiuo his principibus. Accuſatiuo hos & has principes.Vocatiuo ô principes.Ablatiuo ab his principibus. Sic declinantur manceps, particeps, municeps.Anceps autẽ &,biceps & triceps, & quadriceps, multiceps,pręceps, hæc ſex nomina genitiuũ ſingularẽ contra regulã ſuperiorem in tis ſyllabã mittunt, nõ in pis:vt anceps ancipitis,biceps bicipitis,triceps tricipitis quadriceps quadricipitis, multiceps multicipitis, præceps pręcipitis.Sed ideo in tis ſyllabam exeunt,non in pis,.vt principis, mancipis,quia à capitis ſignificatione veniunt, illa autem ſuperiora à capiendi ſignificatione. Princeps enim dictus eſt, quòd primus capiat, & manceps quòd manu capiat.Anceps autem dictus eſt,

In eps.

F quod dubij capitis ſit,vel inclinati capitis in vtranque partem.Exit genus cõmune in iunx ſyllabã,vt cõiunx, Nominatiuo hic & hæc coniunx. Exit in ux,vt hic & hæc dux, redux. Exit in ps, quod quidem in omne genus redibit. Exit in ebs,vt cœlebs. Cœlebs dicitur qui non habet vxorem,vel quæ non habet maritum: qualia ſunt numina in cœlo,quæ abſque coniuge ſunt,ſi agapetas attendamus. Nominatiuo hic & hæc cœlebs. Genitiuo huius cœlibis.Datiuo huic cœlibi. Accuſatiuo hunc & hanc cœlibem. Vocatiuo ô cœlebs. Ablatiuo ab hoc & ab hac cœlibe.Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ cœlibes.Genitiuo horum & harũ cœlibũ.Datiuo his cœlibibus.Accuſatiuo hos & has cœlibes. Vocatiuo ô cœlibes.Ablatiuo ab his cœlibibus. Exit & in yx,vt phryx.Nominatiuo hic & hęc phryx.Gtõ huius phrygis. Datiuo huic phrygi. Accuſatiuo hunc & hãc phrygẽ. Vocatiuo ô phryx. Ablatiuo ab hoc & ab hac phryge. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ phryges. Genitiuo horũ & harum phrygũ. Datiuo his phrygibus.Accuſatiuo hos & has phryges. Vocatiuo ô phryges. Ablatiuo ab his phrygibus. Et in us exit vt ligus, quod ſimiliter vt phryx locale nomẽ eſt.Nominatiuo hic &

In iunx. In ux. In ps. In ebs. Cœlibes quaſi cœlites priſci dictos putãt ἀγαπηταὶ dilectæ: hoc nomine tegebãt & cõcubinas clerici ac monachi,quos ſæpe taxat Hieronym⁹. In us.

G hic & hæc ligus. Genitiuo huius liguris. Datiuo huic liguri. Accusatiuo hũc & hãc ligurem. Vocatiuo ô ligus. Ablatiuo ab hoc & ab hac ligure. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ ligures. Genitiuo horũ & harum ligurum. Datiuo his liguribus. Accusatiuo hos & has ligures. Vocatiuo ô ligures. Ablatiuo ab his liguribus. Exit
In il. genus cõmune in il, vt vigil. Nominatiuo hic & hæc vigil. Genitiuo huius vigilis. Datiuo huic vigili. Accusatiuo hunc & hãc vigilem. Vocatiuo ô vigil. Ablatiuo ab hoc & ab hac vigile. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ vigiles. Genitiuo horũ & harum vigilum. Datiuo his vigilibus. Accusatiuo hos & has vigiles. Vocatiuo ô vigiles. Ablatiuo ab his vigilibus. Ad hanc regulam declinabis hic & hæc pugil. Exit in ul, vt exul. No
In ul. minatiuo hic & hæc exul. Genitiuo huius exulis. Datiuo huic exuli. Accusatiuo hũc hanc exulem. Vocatiuo ô exul. Ablatiuo ab hoc & ab hac exule. Et pluralier. Nominatiuo hi & hæ exules. Genitiuo horũ & harum exulum. Datiuo his exulib⁹. Accusatiuo hos & has exules. Vocatiuo ô exules. Ablatiuo ab his exulib⁹. Ad hãc
H formã declinabis præsulem, hic & hæc præsul, quoniã
In ur. masculinum est, vt consul. Exit in vr, fur. Nominatiuo hic & hæc fur. Genitiuo huius furis. Datiuo huic furi, Accusatiuo hunc & hanc furem. Vocatiuo ô fur. Ablatiuo ab hoc & ab hac fure. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hę fures. Gertitiuo horũ & harum furum. Datiuo his furibus. Accusatiuo hos & has fures. Vocatiuo ô fures. Ablatiuo ab his furibus. Ad hãc formam declinabis augur, hic & hæc augur. Exit genus commune in
In or. or, vt maior, memor. Sed memor si alia regula est, non admittit genus neutrum in us, quomodo maior admittit in neutro maius. Nominatiuo hic & hæc memor, Genitiuo huius memoris. Datiuo huic memori. Accusatiuo hunc & hanc memorem. Vocatiuo ô memor. Ablatiuo ab hoc & ab hac memore. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ memores. Genitiuo horum & harũ memorum. Datiuo his memoribus. Accusatiuo hos & has memores. Vocatiuo ô memores. Ablatiuo ab his memoribus. Admittit & neutrũ, sed non in regula generis omnis, vt hoc memor. Vnde & Vergilius: Tum
Aencid. 4. I si quod non æquo fœdere amantes, Curæ numen habet, iustumq; memorq; precatur. Pluralem nõ admittit, inde non est generis omnis. Neque enim dicimus memora vel memoria numina. Similiter declinabis authorem in nominatiuo singulari, hic & hæc author, vt, At Iuno author ego audendi: hi & hæ authores.

Determinatione & declinatione nominũ omnis generis. Exit genus omne in ax, in ex, in ix, in ox, in ux, ans, ens, ars, ers, ors, in us, es. In ax, vt hic & hęc & hoc pertinax. Genitiuo huius pertinacis. Datiuo huic pertinaci. Accusatiuo hunc & hanc pertinacẽ & hoc pertinax.
In ax. Vocatiuo ô pertinax. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc pertinaci. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hę pertinaces & hæc pertinacia. Genitiuo horum & harum & horum pertinacium. Datiuo his pertinacibus. Accusatiuo hos & has pertinaces & hæc pertinacia. Vocatiuo ô pertinaces & ô pertinacia. Ablatiuo ab his pertinacibus. Ad hanc formam declinabis efficax, tenax, peruicax, dicax, sequax, rapax, mordax, capax, furax, emax, fallax, mendax, nugax, viuax. Hæc omnia ablatiuum singularem, & alia in i mittunt. Exit item genus omne in ex, secundum ordinem regularum supra
In ex. ordinatarum, vt simplex. Nominatiuo hic & hæc & hoc simplex. Genitiuo huius simplicis. Datiuo huic simplici. Accusatiuo hunc & hanc simplicem & hoc simplex. Vocatiuo ô simplex. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc simplici. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ K simplices & hæc simplicia. Genitiuo horum & harum & horum simplicium. Datiuo his simplicibus. Accusatiuo hos & has simplices & hæc simplicia. Vocatiuo ô simplices & ô simplicia. Ablatiuo ab his simplicibus. Ad hãc formam declinantur duplex, triplex, quadruplex, quintuplex, sextuplex, septuplex, excluso, m, quia & septemplex Latinum est quod declinatur, vt superius. Ex regula in ix, vt fœlix, quod sic declinatur. No-
In ix. mĩatiuo hic & hæc & hoc fœlix. Genitiuo huius felicis. Datiuo huic fœlici. Accusatiuo hunc & hanc fœlicem & hoc fœlix. Vocatiuo ô fœlix. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc fœlici, ex sono generis neutri. A propriis nominibus in e exit, ab hoc fœlice, & est generis masculini. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ fœlices & hæc fœlicia. Genitiuo horum & harum & horum fœlicium. Datiuo his fœlicibus. Accusatiuo hos & has fœlices & hæc fœlicia. Vocatiuo ô fœlices & ô fœlicia. Ablatiuo ab his fœlicibus. Ad hanc regulam declinatur pernix, quod significat velocem. Ex regula
In ox. in ox, vt ferox declinatur sic. Nominatiuo hic & hæc L & hoc ferox. Genitiuo huius ferocis. Datiuo huic feroci. Accusatiuo hunc & hanc ferocem & hoc ferox, Vocatiuo ô ferox. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc feroci. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ feroces & hæc ferocia. Genitiuo horum & harum & horum ferocium. Datiuo his ferocibus. Accusatiuo hos & has feroces & hæc ferocia. Vocatiuo ô feroces & ô ferocia. Ablatiuo ab his ferocibus. Ad hanc formam declina-
In vx. bitur atrox, velox. Ex regula in vx, vnum nomen est, vt trux. Nominatiuo hic & hæc & hoc trux. Genitiuo huius trucis. Datiuo huic truci. Accusatiuo hunc & hãc trucem & hoc trux. Vocatiuo ô trux. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc truci, à sono generis neutri. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ truces & hæc trucia. Genitiuo horum & harum truciũ. Datiuo his trucib⁹. Accusatiuo hos & has truces & hæc trucia. Vocatiuo ô truces & ô trucia. Ablatiuo ab his trucibus. Ex regu-
In ans. la ans, vt præstãs. Nominatiuo hic & hæc & hoc præstans. Genitiuo huius præstantis. Datiuo huic præstanti. Accusatiuo hunc & hanc præstantem & hoc præ- M stans. Vocatiuo ô præstans. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc præstanti, ex sono generis neutri. Et Pluraliter. Nominatiuo hi & hæ præstantes & hæc præstantia. Genitiuo horum & harum & horum præstantium. Datiuo his præstantibus. Accusatiuo hos & has præstantes & hæc præstantia. Vocatiuo ô præstantes & ô præstantia. Ablatiuo ab his præstantibus. Ad hanc formam declinatur amans, clamans, cantans, luctans, constans, prostans, regnans, pugnans, mirans, minans, miserans, æstuans, versans, & alia. Ex regula ens, vt
In ens. amens. Nominatiuo hic & hæc & hoc amens. Genitiuo huius amẽtis. Datiuo huic amenti. Accusatiuo hũc & hanc amentem & hoc amens. Vocatiuo ô amens. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc amenti, sono generis neutri similiter. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ amentes & hæc amentia. Genitiuo horum & harum & horum amentium. Datiuo his amentibus. Accusatiuo hos & has amentes & hæc amentia. Vocatiuo ô amentes & ô amentia. Ablatiuo ab his amentibus. Ad hanc formam declinatur demens, potens, impotens, præpotens, prudens, imprudens, pudens, impudens, freques, infrequens, sedens, hærens, moriens, mœrens, tenens, egens, ferens, cedens, sæuiens, seruiens, sapiens, insipiens, insipiens, desipiens: & talia. Ex regula ons,

A ons, vt sons, quod significat nocẽs. Noĩatiuo hic & hæc
In ons. & hoc sons. Gtõ huius sontis. Datiuo huic sonti. Accusatiuo hũc & hanc sontẽ & hoc sons. Vocatiuo ô sons. Accusatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc sonti, à sono generis neutri. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ sontes & hæc sontia. Genitiuo horum & harum & horum sontiũ. Datiuo his sontibus. Accusatiuo hos & has sontes & hæc sontia. Vocatiuo ô sontes & ô sontia. Ablatiuo ab his sontibus. Ad hanc regulam declinatur in-
In ar. sons, id est, innocens. Et hæc duo sunt tantum generis omnis. Ex regula ar, vt par. Nominatiuo hic & hæc & hoc par. Genitiuo huius paris. Datiuo huic pari. Accusatiuo hunc & hanc parem & hoc par. Vocatiuo ô par. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc pari, sono generis neutri. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ pares & hęc paria. Genitiuo horum & harum & horum pariũ. Datiuo his paribus. Accusatiuo hos & has pares & hęc paria. Vocatiuo ô pares & ô paria. Ablatiuo ab his paribus. Ad hanc formam declinantur impar & suppar,
In ers. quæ sola tria sunt generis omnis. Ex regula ers, vt iners. Nominatiuo hic & hæc & hoc iners. Genitiuo hu-
B ius inertis. Datiuo huic inerti. Accusatiuo hunc & hãc inertem, & hoc iners. Vocatiuo ô iners. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc inerti. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ inertes & hæc inertia. Genitiuo horũ & harum & horum inertium. Datiuo his inertibus. Accusatiuo hos & has inertes & hæc inertia. Vocatiuo ô
In ors. inertes & ô inertia. Ablatiuo ab his inertibus. Ex regula ors, vt vecors. Nominatiuo hic & hęc & hoc vecors. Genitiuo huius vecordis. Datiuo huic vecordi. Accusatiuo hunc & hanc vecordẽ & hoc vecors. Vocatiuo ô vecors. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc vecordi, à genere neutro. Et pluraliter. Noĩatiuo hi & hæ vecordes & hæc vecordia. Genitiuo horum & harũ & horũ vecordium. Datiuo his vecordibus. Accusatiuo hos & has vecordes & hæc vecordia. Vocatiuo ô vecordes & ô vecordia. Ablatiuo ab his vecordibus. Ad hanc regu-
In vs. lam declinantur, excors, concors, discors, dissors. Sed hæc duo, id est, consors & dissors, in genitiuo singularitis habent, vt consortis, dissortis. Dissors autem dicitur dissimilis sortis. Ex regula vs, vt vetus. Declinatur au-
C tem sic. Nominatiuo hic & hęc & hoc vetus. Genitiuo huius veteris. Datiuo huic veteri. Accusatiuo hunc & hanc veterem & hoc vetus. Vocatiuo ô vetus. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc veteri, à sono generis neutri. Et Pluraliter. Nominatiuo hi & hæ veteres & hęc vetera. Genitiuo horum & harum & horum veterum. Datiuo his veteribus. Accusatiuo hos & has veteres & hæc vetera. Vocatiuo ô veteres & ô vetera. Abla-
In es. tiuo ab his veteribus. Hoc solũ nomen in us est generis omnis. Es, vt teres, quod est rotundum. Declinatur
In am. hic & hæc & hoc teres: teres autem dictum est à terẽdo. Ex regula autem ἀπτώτωμ est nequã, vno enim sono declinantur omnes casus per omnia genera. Est autem genus epicœnũ quòd sub vno articulo intelligitur sexus, vt puta hic passer, iam sub vno articulo, quo sonat hic, & illic est & fœmina. Declinatur. Nominatiuo hic passer. Genitiuo huius passeris. Datiuo huic passeri. Accusatiuo hũc passerem. Vocatiuo ô passer. Abla-
De nominibus gnis epicœni, & differẽtia eiusdẽ generis à communi. tiuo ab hoc passere. Et pluraliter. Nomiatiuo hi passeres. Genitiuo horum passerum. Datiuo his passeribus. Accusatiuo hos passeres. Vocatiuo ô passeres. Ablatiuo ab his passeribus. Sed & hæc aquila, sub vno articulo, quo sonat hæc, ibi & masculinum intelligimus: sic & hæc tygris, sub quo sono intelligitur & masculus. Sic & hæc hirundo, ibi intelligis & masculum: sic & hic D strutho, ibi intelligis & fœminã. sic sorex, stellio, musca. Ergo hoc interest inter genus cõmune & epicœnũ, quia in genere communi & homines sunt & pecora, in epicœno pecora tantum. Quod in genere cõmuni ambo articuli sunt, id est, hic & hæc cum nomine cõmunicat, vt hic & hæc canis: epicœnũ autem cum articulo vno masculino cõmunicat nomen fœmininũ: vt cum dico, hic passer, sub ipso articulo qui sonat hic, intelligitur & fœminina. Sic in articulo generis neutri, quod Pecus facile, epicœnum quũ non in generibus, sed in speciebus sit sexus discretio est hoc pecus: sub articulo qui sonat hoc, intelligitur & fœmina, vt Vergilius ait: Lenta salix fœto pecori. Et in pecore licet sit genus neutrum, auditur illic & genus fœmininum, cum dixit, fœto pecori, id est, grauido.

Nunc dicẽdum de nominibus quæ aut sunt numeri De nominibus aut singularis aut pluralis numeri tantũ. singularis tantum, aut numeri tantum pluralis: vt cancelli, manes, penates. In fœminino tantum plurali, vt thermæ, exequiæ, insidiæ, diuitiæ, nundinæ. In nominibus ciuitatũ, Amiclæ, Thenæ, Athenæ, Syracusæ, Thebæ, Tuburnæ, Saldæ, Abiturę, Macomades, Cales, Carreasi, Relares, Furnitũ, quæ loca turnos dicũtur, & alia similia. In neutro tantũ singulari, vt aurũ, argentũ, plũbum, stannũ, piper, triticum, oleum, hordeum, vinum. E Quanquã Vergilius vina. at Cicero rarius, poëtica licentia dedit plurali, vt Serite hordea campis. Geor. 2. Declinatur autẽ nominatiuus solus. In neutro tantum plurali, Geor. 1. castra, mœnia, arma, exta, id est, viscera: Bactra quæ est ciuitas Parthiæ. Ergo & hæc ciuitas generis neutri est numero tantum plurali. Sanè sunt nomina sub duplici enunciatione, vt tribunus militum, præfectus vrbis, præfectus fundis, præfectus annonæ, præfectus vigilibus, plebiscitum, senatusconsultum. Quorum nominũ vna pars declinatur, altera nõ declinatur: vt puta præfectus vigilibus, nominatiuus ipse flectitur per casus, præfectus, præfecti, præfecto, præfectum, præfecte, à præfecto: vigilibus sic manet nec flectitur. Vt senatusconsultum, hoc consultum, huius consulti, huic cõsulto hoc consultum, ô consultum, ab hoc consulto. Senatus autem genitiuus est, hic nõ flectitur. De nomine quãtum rudi conueniebat, plenius exposuimus: nunc de pronomine est dicendum, quod est secunda pars de octo partibus orationis. Ideo pronomẽ dicitur, quia De pronomine. F vice fungitur nominis, vt ille iste ipse. Nam quomodo dicendo nomẽ explicamus personam, vt Vergilius: sic pronomina proprie eiusdem potestatis sunt, cum tacito nomine dicimus, hic fecit, iste fecit. Pronomina Finita. Infinita. Minusquã finita. aut finita sunt, aut infinita, aut minus quàm finita. Finita sunt quę notant certam personam, vt ego. Infinita vt quis, quisque, quicunque, quæcunque, qui, aliqui, quæ, aliquæ. Minus quàm finita sunt pronomina, quæ non sic definiunt personã, vt non egeant demonstratore, quomodo dicimus ego: nam ipsum tu non plene finitum est, nisi in personam duxeris digitum. Sic ergo hæc minus quàm finita dicenda sunt. Habent enim quandam designationem non plenæ significationis, quomodo ego. Vt puta, pone esse turbam, tamen nõ sic, tu, significanter dicitur in turba, quomodo de turba cum vnus dixerit ego. Sed vt de multis vnum significemus quem quærimus, aut nomen addimus, aut digitum intendimus, vt appareat certius quem vocamus. Ergo tu, ille, & iste, & alia quę quasi possunt ex parte aliqua definire personã, minus quàm finita vocãda sunt. Prima persona dicitur ego, tam in singulari numero quàm in plurali, cum dicimus nos, non habet vocatiuũ casum, qua nemo vocat se, ô ego, ego, ô nos. Ergo sic declinatur

G declinatur ſingulari numero. Nominatiuo ego. Genitiuo mei. Datiuo mihi. Accuſatiuo me. Ablatiuo à me. Et pluraliter. Nomiatiuo nos. Genitiuo noſtrum. Datiuo nobis. Accuſatiuo nos. Ablatiuo à nobis. Vocatiuũ enim vt dixi non habet tam in ſingulari quàm in plurali. Nominatiuo tu. Genitiuo tui. Datiuo tibi. Accuſatiuo te. Vocatiuo ô tu. Ablatiuo à te. Et pluraliter. Nominatiuo vos. Gtõ veſtrum Dtõ vobis. Accuſatiuo vos. Vocatiuo ô vos. Ablatiuo à vobis. Sanè prima pſona & ſecunda, id eſt, ego & tu, generis ois eſt. Nã & vir dicit ego, & fœmina ego, & mancipium ego. Sic tu: & viro dicimus tu, & fœminæ, & mãcipio: ſic in plurali generis omnis eſt vt nos, vos. Ex tertia perſona hæc eſt declinatio maſculino genere numero ſingulari. Nominatiuo ille. Genitiuo illius. Datiuo illi. Accuſatiuo illũ. Vocatiuo ô ille. Ablatiuo ab illo. Et pluraliter. Nominatiuo illi. Genitiuo illorũ. Datiuo illis. Accuſatiuo illos. Vocatiuo ô illi. Ablatiuo ab illis. Genere fœmININO. Nominatiuo illa. Genitiuo illius. Datiuo illi. Accuſatiuo illã. Vocatiuo ô illa. Ablatiuo ab illa. Et pluraliter. Nominatiuo illæ. Genitiuo illarum. Datiuo illis. Accuſatiuo illas. Vocatiuo ô illæ. Ablatiuo ab illis. Genere neutro numero ſingulari. Nominatiuo illud. Genitiuo illius. Datiuo illi. Accuſatiuo illud. Vocatiuo ô illud. Ablatiuo ab illo. Et pluraliter. Nominatiuo illa. Genitiuo illorum. Datiuo illis. Accuſatiuo illa. Vocatiuo ô illa. Ablatiuo ab illis. Iſte ſimiliter & ipſe ad formam ſuperiorem declinabis, tam ad genera quàm etiam ad numeros. Sanè quæſtio eſt in hoc pronomine ipſe, quare cũ iſtud & illud in genere neutro dicimus, dicamus ipſum, vt ait Vergilius: Atque ipſum corpus amici: non dixit, ipſud. Sed hæc quæſtio ſoluitur hoc modo. Antiqui enim magis ipſus dicebãt in nominatiuo ſingulari generis maſculini quàm ipſe. Hanc antiquitatis rationem attendentes artis ſcriptores, pronomen hoc ad formam nominis tranſtulerũt, vt quomodo in nomine, iuſtus, iuſta, iuſtum dicimus, & perfectus, perfecta, perfectum, ſic & hoc pronunciabitur pronomen ipſus, ipſa, ipſum, nõ ipſud, quomodo iſtud & illud. Nominatiuo quis. Genitiuo cuius. Datiuo cui. Accuſatiuo quem. Vocatiuo ô qui. Ablatiuo à quo. Et pluraliter. Nominatiuo qui. Genitiuo quorum. Datiuo quis vel quibus: vt Vergilius, Quis ante ora patrum. Accuſatiuo quos. Vocatiuo ô qui. Ablatiuo à quibus. Fœminino genere. Nominatiuo quæ. Genitiuo cuius. Datiuo cui. Accuſatiuo quam: Vocatiuo ô quę. Ablatiuo à qua. Et Pluraliter. Nominatiuo quæ. Genitiuo quarũ. Datiuo quis. Accuſatiuo quas. Vocatiuo ô quæ. Ablatiuo à quibus. Genere neutro. Nominatiuo quod. Genitiuo cuius. Datiuo cui. Accuſatiuo quod. Vocatiuo ô quod. Ablatiuo à quo. Et pluraliter. Nominatiuo quæ. Genitiuo quorum. Datiuo quis: ſed iam ſecũdum vſum, quib⁹ dicimus. Accuſatiuo quæ. Vocatiuo ô quę. Ablatiuo à quibus. Antiqui quis genere communi dixerunt. Nominatiuo hic & hæc quis. Genitiuo huius quis. Datiuo huic qui. Accuſatiuo hunc & hanc quem. Vocatiuo ô quis. Ablatiuo ab hoc & ab hac qui. Inde venit ablatiuus exiens in bus. A quis autem ablatiuus pluralis ab ablatiuo venit qui exit in o, quomodo in regula ablatiuus cum exierit in o, datiuum pluralem in is mittit: vt à iuſto, iuſtis: à docto, doctis: à perfecto, perfectis: à fortunato, fortunatis. Ergo vt ſuperius dixi antiqui hic & hæc quis dixerunt, & quomodo in nominibus hic & hæc ſimilis, hic & hæc agilis, hic & hęc facilis, ſic in pronominibus, hic & hæc quis, ab hoc & ab hac qui. Inde Vergilius cum de ſocia Camillę diceret, ait: Quî cum partiri curas, id eſt, cum qua partiri curas. Item ſunt alia infinita quæ interrogatiua, & declinatur. Nominatiuo vter. Genitiuo vtrius. Datiuo vtri. Accuſatiuo vtrum. Vocatiuo ô vter. Ablatiuo ab vtro. Et pluraliter. Nominatiuo vtri. Genitiuo vtrorũ. Datiuo vtris. Accuſatiuo vtros. Vocatiuo ô vtri. Ablatiuo ab vtris. Inde addita in compoſitione q; ſyllaba, facit vterq;, & ſignificat ambos: & tamen ſingulari ſono eſt, ſed ſignificatione duali. Nam cum dixit Vergilius, Cõſtitit in digitos exemplo arrectus vterq;: duo ſignificati ſunt cum dixerit vterq;, cum autem arrectus, noluit expectari pluralitatem, vt ſit in plurali vtriq;. Sed hoc intereſt, quia vterque licet duo ſignificet, tamen ſolum duo: vtrique autem duo ſignificat, ſed ſic vt in ſingulis multi ſint: ſi dicas vtrique exercitus, duo ſignifico, ſed ſic in ſingulis turbam intelligi volo. Hæc quidẽ diſtincta ſunt, ſed item authoritate confuſa ſunt. Nam cum ait Vergilius, Super vtraque quaſſa tempora, confudit: dicere enim debuit, ſuper vtrunque tempus. Loquebatur enim de duobus temporibus tantũ, cui vtrũque tempus ſufficiebat accuſatiuus, vt diceret, vtrunq; quaſſum tempus. Ergo vt declinauimus maſculinum pronomen, ſic fœmininum declinabimus, vtra mulier, vtrius mulieris, vtri mulieri, vtram mulierem, ô vtra mulier, ab hac vtra muliere. Et pluraliter. Noſtiuo vtræ mulieres. Genitiuo vtrarũ mulierũ. Datiuo vtris mulierib⁹. Accuſatiuo vtras mulieres. Vocatiuo ô vtrę mulieres. Ablatiuo ab his vtris mulieribus. Sic neutro vtrum mancipium, vtrius mancipij, vtri mancipio, vtrum mancipium, ô vtrum mancipium, ab hoc vtro mancipio. Et pluraliter. Nominatiuo vtra mancipia, vtrorum mancipiorum, vtris mancipiis, vtra mancipia, ô vtra mancipia, ab his vtris mancipiis. Sic declinabimus eius contrarium, quod eſt neuter. Maſculino neuter, fœminino neutra, neutro genere hoc neutrum mancipium. Vnde vſus iam arripuit, vt dicamus generis neutri, cũ dicere debeam⁹ neutrius, quomodo vtri⁹. Addita coniunctione q; ſyllaba, declinatur pronomen ipſum ad regulã ſupradictam. In maſculinis, vterq;: in fœmininis, vtraque: in neutris, vtrunque. Sic pluralier: in maſculinis, vtriq;: in fœmininis, vtræq;: in neutris, vtraque mancipia. Eſt & aliud pronomen, vllus, vllius, vlli, vllum, ô vllus, ab vllo. Pluraliter, vlli, vllorum, vllis, vllos, ô vlli, ab vllis. Fœmininum, vlla, vllius, vlli, vllam, ô vlla, ab vlla. Pluraliter, vllæ, vllarum, vllis, vllas, ô vllæ, ab vllis. Neutrum, vllum, vllius, vlli, vllum, ô vllum, ab vllo. Sic pluraliter, vlla, vllorum, vllis, vlla, ô vlla, ab vllis. Ad hanc formam declinabis, & nullus, nulla, nullum. Sic alius, huius alius, huic alij. Sic alter, huius alterius, huic alteri. Sic totus, huius totius, huic toti. Sic ſolus, huius ſolius, huic ſoli. Sic vnus, huius vnius, huic vni. Vnde Vergilius, Forſitan huic vni potui ſuccumbere culpæ. Sunt & qualitatis pronomina, hic & hæc qualis, huius qualis, genere communia. A genere autem neutro, hoc quale, huius qualis. Pluraliter, hæc qualia, horũ qualium. Sunt & quãtitatis: vt quantus, tantus: quanti, tanti: declinantur vt iuſtus iuſti. A fœminino vt quanta tanta, declinantur vt iuſta. A neutro quantũ tantum, declinãtur vt iuſtũ. Item pronomẽ à maſculino, quotus totus: à fœmININO, quota tota: à neutro, quotum totũ. Pluraliter: à maſculino, quoti toti: à fœmININO, quotę totę: à neutro, quota iugera, quotorũ iugerum. Sunt relatiua quæ ad interrogantẽm referuntur, vt quis eſt? Reſpondetur is eſt. Et declinantur

De declinatione pronominum primæ ſecũdæ & tertiæ perſonæ.

Aeneid. 1.

De declinatione infinitorum.

Alij queis.

Aeneid. 1.

Nomina infinita interrogatiua.

Aeneid. 5.

Corripitur Vergilius.

Aeneid. 4. Huic vni forſan.

Alij inter nomina ponunt.

A declinantur à maſculino, is, eius, ei, eum, ô is, ab eo. Pluraliter, ij, eorum, eis, eos, ô ei, ab eis. A fœmININO, ea, eius, ei, eam, ô ea, ab ea. A neutro, id, eius, ei, id, ô id, ab eo. Ergo cũ loquimur de itinere, per id iter dicendũ eſt: nõ per eum iter: quia eũ in accuſatiuo caſu, maſculini generis eſt. Plurali, ea itinera, ab his itineribus. Item per id noſtrum, per id tectũ, per id caput: non per eum, niſi in genere maſculino tantũ. Verba quatuor modis accipimus. Primo modo, cũ verba pro fallaciis accipim⁹: cum dicimus, verba illi dedit, fefellit eum. Vnde Terẽtius dixit, Cui verba dare difficile eſt. Secundo modo verba pro oratione dicimus, verba feciſſe Ciceronẽ in curia. Tertio modo verba dicim⁹ provulgaribus ſentẽtiis, quæ prouerbia dicuntur: vt Terẽtius dixit, Verũ illud verbũ vulgo eſt quod dici ſolet. Quarto modo verba dicimus hęc quę decurrimus cũ temporibus & perſonis: vt clamo, clamas, clamat. Hic & perſonæ ſunt tres: vt clamo ego, clamas tu, clamat ille: & tempus eſt præſens. Deinde pluraliter clamam⁹ nos, clamatis vos, clamant illi. Tempore præterito imperfecto, clamabã ego, clamabas tu, clamabat ille. Et pluraliter, clamabamus nos, clamabatis vos, clamabant illi. Tempore pręterito perfecto nũero ſingulari, clamaui ego, clamauiſti tu, clamauit ille. Tempore præterito perfecto pluſquãperfecto, vbi ſignificamus non ſolũ nos aliquid feciſſe, ſed etiã dudum: & dicimus numero ſingulari, clamaueram ego, clamaueras tu, clamauerat ille. Et pluraliter, clamaueramus nos, clamaueratis vos, clamauerant illi. Tempore futuro numero ſingulari, clamabo ego, clamabis tu, clamabit ille: clamabim⁹ nos, clamabitis vos, clamabũt illi. Hucuſq; modo indicatiuo totũ hoc quod diximus indicantis eſt. Ideo dicitur imperatiuus, quia ſonũ habet imperãdi. Sed iſte modus nõ habet primam perſonã, quia nemo ſibi imperat, ſed ad ſecũdam loquitur perſonã & tertiã. Numero ſingulari, ad ſecundam clama, & ad tertiã clamet. Et pluraliter, ad ſecundam clamate, ad tertiã clament. Futuro tempore, ad ſecundam clamato, ad tertiã ſimiliter clamato. Sed quare ſimiliter facit in ſecunda & tertia, eſt ratio, ſed nunc prætermittẽda eſt. Et ne ad alia tranſeamus, redeamus ad rem pluralẽ. Ad ſecũdam perſonã, clamatote, ad tertiam clamanto. Sic autẽ optatiuum dicimus, quia optantis modo loquitur, prima perſona tẽpore præſenti, vtinã clamarẽ, ad ſecundam vtinã clamares, ad tertiam vtinã clamaret. Et pluraliter, ad primã perſonam vtinam clamaremus, ad ſecundam vtinã clamaretis, ad tertiam vtinã clamarent. Præterito tẽpore, ad primam perſonam vtinã clamaſſem ego, ad ſecundã vtinam clamaſſes tu, ad tertiã vtinã clamaſſet ille. Et pluraliter vtinã clamaſſemus nos, vtinã clamaſſetis vos, vtinam clamaſſent illi. Futuro tempore prima perſona, vtinam clamẽ ego, vtinam clames tu, vtinam clamet ille. Et pluraliter, vtinã clamem⁹, clametis, clamẽt. Ideo autẽ ſubiunctiuus dicitur quia eget aliqua re vt impleat ſententiã ſuam, vtputa cum clamẽ, clames, clamet: pendet hic ſenſus, indigetq; aliqua re vt ſententia cõpleatur. Ac ſi dicam, cũ clamẽ, quare me tacere dicis. Ideo ergo cõiunctiuus modus dictus eſt, quia ei coniungitur aliquid vt ſententia locutionis plena ſit. Ergo declinemus hunc modum vt ſuperiores. Declinatur autẽ per perſonas tres: prima perſona præſentis temporis, cũ clamem: ſecũda perſona, cũ clames: tertia, cum clamet. Et pluraliter: prima perſona, cum clamemus: ſecunda, cũ clametis: tertia, cũ clament. Præterito tẽpore imperfecto: prima perſona, cum clamarem: ſecunda, cum clamares: tertia, cum clamaret. Et pluraliter: prima perſona, cum clamaremus: ſecunda, cum clamaretis: tertia, cum clamarent. Tempore præterito perfecto: prima perſona, cũ clamauerim, cum clamaueris, cum clamauerit. Et pluraliter: prima perſona, cum clamauerimus, cum clamaueritis, cũ clamauerint. Tempore pluſquãperfecto: prima perſona, cum clamauiſſem, cũ clamauiſſes, cum clamauiſſet. Et pluraliter: prima perſona, cum clamauiſſemus, cum clamauiſſetis, cum clamauiſſent. Tempore futuro: prima perſona, cum clamauero, cum clamaueris, cum clamauerit. Et pluraliter: prima perſona, cum clamauerimus, cum clamaueritis, cũ clamauerint. Infinitiuus dicitur hic modus, quia ſuperiores definiunt perſonas, primam, ſecundam, & tertiam: hic autẽ modus ſine perſonis eſt, & habet ſolum tempus præfinitum præſens, præteritũ, & futurum. Vtputa: clamare, præſens eſt: clamaſſe, præteritum: clamatum ire, futurum. Ecce vides deſignare tantum tempora, nõ perſonas. Clamare enim, & clamaſſe, & clamatũ ire, neſcitur perſona, niſi velis iungere & dicere, clamare debet ille: tunc quaſi ſit finitum. Si autẽ non ſubiungas ille vel ipſe vel iſte, ſit vt dicitur infinitiuus modus: nam & numero ſingulari, vel plurali infinitus eſt. Cum enim dico, clamare, clamaſſe, nec finitum eſt vtrum de vno, an de duobus dicam. Iſti ergo ſunt modi per quos omnia verba curſantur. Iam ad formã vnius verbi quod currimus percurramus cætera verba: ſimiliter clamo, clamas, clamat: amo, amas, amat: canto, cantas, cantat: pulſo, pulſas, pulſat: freno, frenas, frenat: armo, armas, armat: impugno, impugnas, impugnat: capto, captas, captat: paro, paras, parat: ſeparo, ſeparas, ſeparat: accuſo, accuſas, accuſat: mando, mandas, mandat: grauo, grauas, grauat: lauo, lauas, lauat: genero, generas, generat: creo, creas, creat: ligo, ligas, ligat: alligo, alligas, alligat: ſanctifico, ſanctificas, ſanctificat: cito, citas, citat: vulnero, vulneras, vulnerat: macero, maceras, macerat: lacero, laceras, lacerat: aro, aras, arat: calco, calcas, calcat: lanio, lanias, laniat: memoro, memoras, memorat: calceo, calceas, calceat: inueſtigo inueſtigas, inueſtigat: vallo, vallas, vallat: domo, domas, domat: circumuallo, circumuallas, circumuallat: curuo, curuas, curuat: medico, medicas, medicat: conſulto, conſultas, conſultat: intimo, intimas, intimat: inſinuo, inſinuas, inſinuat: frequento, frequentas, frequẽtat: celebro, celebras, celebrat: miniſtro, miniſtras, miniſtrat: palpo, palpas, palpat: ſono, ſonas, ſonat: ſocio, ſocias, ſociat: muto, mutas, mutat: poſtulo, poſtulas, poſtulat: quaſſo, quaſſas, quaſſat: euiſcero, euiſceras, euiſcerat: denſo, denſas, denſat: eneruo, eneruas, eneruat: verbero, verberas, verberat: macto, mactas, mactat: fugo, fugas, fugat: elimino, eliminas, eliminat: cœlo, cœlas, cœlat: ſigno, ſignas, ſignat: ventilo, ventilas, ventilat: cõtriſto, contriſtas, contriſtat: ſereno, ſerenas, ſerenat: & alia. Iſtis omnibus adiicitur r litera, & ſunt paſſiua: vt clamor, clamaris, clamatur: amor, amaris, amatur: pulſor, pulſaris, pulſatur: ſecor, ſecaris, ſecatur: curor, curaris, curatur. Sic omnia percurreris per illos modos, quos ſuperius diximus, indicatiuum, imperatiuum, optatiuum, coniunctiuũ, infinitiuum. Sanè ex hoc ſono quo verba actiua ordinauimus, id eſt, quo nos agere aliquid ſignificauimus, ſunt ſimiles ſoni, ſed adverba pertinent neutralia. Sed ne te cõmoueat quare dicũtur neutralia, hęc ratio eſt, quia neq; agũt aliquid, neq; patiunt: vt eſt, ſto, iaceo, cubo, ſedeo. Hæc in nulla actione, in nulla paſſione ſunt. Alia neutralia abuſu dicta, quæ habent actionẽ, ſed paſſionem

De verbo.

In Andria.

Modus indicatiuus.

De modo imperatiuo.

De modo optatiuo.

De modo ſubiunctiuo

De modo infinito.

De prima cõiugatione.

Quare dicũtur verba neutralia.

G ſionem nullam. Vt certo,habet actionem, ſed non dicimus,certor,vt curro.Ex quo ſono multa ſunt,quę cum in o exeunt,or nō admittunt:vt hæc verba,pugno, pugnas,pugnat: bello, bellas,bellat:cœno, cœnas, cœnat: nato,natas,natat: ambulo, ambulas,ambulat: nauigo, nauigas,nauigat:commeo, commeas,commeat: æſtuo, æſtuas, æſtuat: regno, regnas, regnat: gelo,gelas,gelat: dico,dicas,dicat:exulo,exulas, exulat: ſacrifico,ſacrificas,ſacrificat: cachinno,cachinnas,cachinnat.Hæc omnia primæ coniugationis ſunt, quæ ſecundam perſonam horum omnium verborum in as ſyllabam mittunt: vt amo, amas: canto,cantas: pulſo,pulſas: freno, frenas:armo,armas:impugno, impugnas: ſalto, ſaltas: curuo,curuas:pugno,pugnas. Ergo audiſti primam cōiugationem,ſcire debes ſecundam verbi perſonam per as ſyllabam exire. Nam inde dicitur coniugatio quòd ſibi ad vnum ſonum multa coniūgat. Has coniugationes Græci συζυγίασ dicunt. Sic & ſimilia omnia hac inuenta percurris.

De ſecunda coniug.

Secunda autem coniugatio eſt quæ in ſecunda ſimiliter perſona quæritur, & exit per es,vt teneo tenes,prębeo, præbes, moneo mones, doleo doles, H tergeo terges,arceo arces,egeo eges,terreo terres,mulceo mulces, impleo imples, compleo comples, repleo reples, ſuppleo ſupples, mordeo mordes, ſpondeo ſpondes,& alia.Et his adijcitur r litera,& fiunt paſſiua,teneor teneris, mordeor morderis, arceor arceris, mulceor mulceris, impleor impleris. Declinabis hæc paſſiua per modos & tempora & perſonas. Per modos vt dixi,indicatiuum,imperatiuum,optatiuum,coniunctiuum,infinitiuum,hoc eſt, quod dixi per modos. Per tempora autem,id eſt, pręterita, præſentia vel futura. Perſonas autem dixi, prima, ſecunda, & tertia: vt teneor, teneris,tenetur. Et pluraliter, tenemur,tenemini, tenentur. Hæc ſicut dixi obſeruabis. Sed quomodo vt ſuperius dixi, prima coniugatio, quæ exit in as, vt amo amas, capit & verba neutralia, vt certo certas, nato natas,in quibus r litera non admittitur,nec enim dicimus certor, nator:ſic in hac coniugatione ſecunda, quæ exit in eo, es,vt moneo mones, doceo doces, ſunt multa quæ non admittunt r literam in prima perſona,vt algeo alges,ſcateo ſcates:algeor enim non eſt latinum. Sic ferueo ferues,torpeo torpes,pendeo pendes, I inuideo inuides, quanuis Horat. poëta inuideor dixerit,ſed noua vſurpatione. Sic emineo, es,nec dicimus emineor. Hæ duæ cōiugationes prima & ſecunda quas diximus exire in as & in es,vt amo,as, moneo mones: futurum ſemper tempus in bo ſyllabam mittunt,vt amabo,monebo. Sic ſeruabis vbicunque futurum tempus in bo ſyllabam mittas,quia ſunt alię duæ coniugationes quæ futurum tempus in am ſyllabam mittant, non in bo, & vocantur ipſæ coniugationes tertia correpta & tertia producta.

Tergeo ſecū dę inflexiōis

Horatius in arte poetica

De tertia & quarta coniugatione.

Tertia correpta eſt, quæ imperatiuum modum in e correptam mittit,vt ſcribe, tolle,carpe,occide,ſere,lege.Ergo vidiſti imperatiuum ſic exire.Tertia itaque coniugatio eſt correpta,quę ſemper futurum tempus in am mittit, nunquam in bo, vt ſcribam, legam,tollam,carpam, quia latinum non eſt. ſi dixerit quis,ſcribebo,legebo,tollebo,carpebo. Tertia ſimiliter coniugatio producta ex eodem imperatiuo modo colligitur. Cum enim imperatiuus modus exit in i literam,tertia coniugatio producta eſt,vt audi,nutri, ſenti,muni,ſarci,leni,& alia. Similiter etiam hæc futurū tempus in am mittunt,vt muniam,leniam,nutriam, audiam. Sed tertia correpta infinito modo e correptam habet ante nouiſſimam ſyllabam: vt ſcribere, legere, tollere, & alia: tertia autem producta habet in antenouiſſima ſyllaba in infinito i,quę producitur: vt munire,lenire, audire,ſarcire, ſentire, venire. K

Vnde in omnibus verbis hæ coniugationes obſeruantur, quæ exeunt in as & in es, futurum tempus in bo mittunt,vt ſæpius dixi. Quæ autem in is exeunt,futurum tempus in am mittunt,nunquam in bo,niſi authoritate præſumpta: nā ars hoc prohibet.Sed aliqua verba ponimus tertiæ coniugationis correptæ, ex quibus & alia conſequaris. Sunt autem hæc, lego, tollo, erigo, carpo, cognoſco, capio, fugio, mergo, ſero,arguo, accipio, pono, ſumo, accendo, expono, incipio. Hæc accipiunt r literam,& faciunt paſſiua verba,legor,carpor, capior, & cætera. Sub hac forma ſunt neutralia, quę non accipiunt r literam, vt cado: non enim dicimus cador.Item ruo,neque enim dicimus ruor: facio, neque enim dicimus facior.Item fulgeſco, niteſco,ferueſco,algeſco,torpeſco,compeſco, nigreſco. Hęc omnia r literam non habent, & dicuntur verba neutralia quæ exeunt in ſco. Ergo neutralia memineris ſemper nunquam admittere r literam.Remanēt duo alia verba quæ communia dicuntur & deponentia.

De verbo cōi vnde dicatur & cōiugatiōe eiuſdē.

L Sed communia ideo dicuntur, quia communiter ſimul tenent ſub vno ſono actiuum & paſſiuum. Quomodo in nominibus genus commune dicitur,quod & maſculinū tenet & fœmininum ſub vno ſono, vt ſacerdos, homo, hic & hæc ſacerdos facit hic & hæc homo. Sic & verba communia dicuntur: & nunquam deponunt r literam,ne non ſint latina. Vt oſculor, ſi tollas r literā & dicas oſculo,non eſt latinum. Et dicimus cum agimus oſculor te:dum autem patimur & ab alio afficimur,dicimus oſculor à te.Sic criminor te, non crimino, cum actionem ſignificamus,id eſt, cū crimen obiicimus,criminor te dicimus:cum autē crimen nobis obiicitur,criminor à te dicimus, id eſt, crimen à te audio, & eſt ſignificatio paſſiua. Declinantur autem verba hæc vt ſuperiora per modos,tēpora,& perſonas. Tempore præſenti ſingulariter criminor,criminaris, criminatur.Et pluraliter criminamur,criminamini,criminātur.Pręterito imperfecto ſingulariter criminabar,criminabaris,criminabatur.Et pluraliter, criminabamur, criminabamini,criminabantur. Præterito perfecto ſingulariter criminatus ſum,criminatus es,criminatus eſt. Et pluraliter, criminati ſumus, criminati eſtis, criminati ſunt. M Præterito pluſquàm perfecto ſingulariter, criminatus eram,eras,erat. Et pluraliter, criminati eramus, eratis,erant.Futuro ſingulariter,criminabor,criminaberis,criminabitur.Et pluraliter criminabimur,criminabimini,criminabūtur. Imperatiuus autē modus ſemper in verbis in re exit,vt dicas criminare illum,id eſt, crimen illi ingere. Optatiuo modo ſic, vtinam criminarer, criminareris, criminaretur. Et pluraliter, vtinam criminaremur,criminaremini, criminarentur. Præterito perfecto ſingulariter,vtinam criminatus eſſem,criminatus eſſes,criminatus eſſet. Et pluraliter,criminati eſſemus,criminati eſſetis, criminati eſſent. Futuro ſingulariter,vtinam criminer,crimineris, criminetur.Et pluraliter,criminemur, criminemini, criminentur. Coniunctiuo modo ſingulariter, cū criminer, crimineris,criminetur. Præterito imperfecto ſingulariter,cū criminarer,criminareris,criminaret. Pręterito perfecto ſingulariter,cū criminat⁹ ſim, criminatus ſis, criminatus ſit.Et pluraliter,criminati ſimus, criminati ſitis,criminati ſint. Pręterito pluſquàm perfecto ſingulariter,cum criminatus eſſem, criminatus eſſes, cri-

minatus

A minatus eſſet. Et pluraliter, criminati eſſemus, criminati eſſetis,criminati eſſent. Tempore futuro ſingulariter,cum criminatus ero,eris,erit. Et pluraliter, cum criminati erimus, eritis,erunt. Modo infinito,quem diximus nullas ſignificare perſonas,facit in præſenti criminari. In præterito,criminatum eſſe. In futuro,criminatum iri. Ad hanc formam communia verba declinabis ſic:hortor,iaculor,oſculor, nidificor, tutor, conſolor,ſcrutor,moror, fœneror,amplector,& furor. vnde eſt furor, furaris, furatur: comitor,recordor, reminiſcor, percunctor,minor,geſtor,piſcor, odoror,aucupor,venor, contemplor, ſpeculor, ſector, veneror, dignor, precor, miſeror, vador, id eſt. fide dico, calumnior.& alia quæ nunquam deponunt r literam: nam ſi deponunt,latina non ſunt. Quis enim dicat reminiſco, aut recordo,vel digno,vel ſecto? Ergo memineris hæc ſemper cum r litera nunciare.

Vadari.

Et hæc reperiebantur apud priſcos.

De verbo deponenti.

Reſtat verbum deponēs,quod ideo dicitur, quia deponit aliquid de quātitate communis verbi. Nam cum participia quatuor habeat verbum commune:præſens, vt criminans: futurum,criminaturus:præteritum, criminatus:futurum B criminandus:à paſſiua ſignificatione criminandus,hoc non habet verbum deponens.Et ideo dicitur deponēs, quia deponit vnum participium futuri temporis à verbo paſſiuo, quod exit in dus ſyllabam, vtputa opinor vel minor, verba ſunt deponentia. Venit à participio præſentis temporis, & facit minans: futuro tempore facit minaturus: præterito facit minatus. Futuro à ſignificatione paſſiui non facit minandus. Sic opinans, opinaturus,opinatus: opinandus non facit. Vel ſi dicas moriens, moriturus, mortuus: non facit moriendus, quia non eſt latinum. Ergo & hoc deponens verbum ſic percurrit per modos & tempora & perſonas. Quomodo ſupradictum eſt,commune verbum nō depoſita r litera latinum eſt, depoſita autem latinum nō eſt:ſic etiam deponentia cum perdiderint r literam,latina non ſunt. Subiicio itaque nunc pauca verba deponentia, cætera vſus latinus docebit. Sunt autem, opinor, minor,grator, gratulor, arbitror,gratiſcor, * auſpicor, miſereor,lenocinor,meditor,luctor,conor,ſuffragor,veſcor, lætor,morior, ſtomachor, hariolor, lezor, id eſt, colore pingor, argutor, paciſcor, complector,aduerſor, angor, queror à ſignificatione querelæ, C macior,ratiocinor,argumentor,blandior, fabulor, nitor, labor à ſignificatione lapſus, vagor, ruſticor, concionor,id eſt, ad populum loquor, mercor, vociferor, nanciſcor,quod eſt inuenio,ſuſpicor,& alia. Memineris,vt iam dixi,cum r litera enunciare: nam nemo dicit blandio,aut paciſco. Sic hæc omnia declinantur ad formam declinationis communis verbi,quod dixi criminor.

*forte,gratificor.

Lezor noua vox.

Apud Collumellā eſt emacientur,pro macreſcant.

De neutropaſſiuis & imperſonalibus.

Tractauimus ergo verba actiua, quæ ideo dicuntur ab agendo: tractauimus neutralia, quæ ideo tale nomen accipiunt,quod nec agunt aliquid, nec patiuntur: vt diximus,ſto,iaceo,ſedeo, cubo & alia. Tractauimus etiam alia neutralia quæ agunt aliquid, ſed non patiuntur,& quaſi ſemineutralia dicuntur: vt nato,curro. Alia quæ patiantur, & non agant: vt vapulo, pendeo,ſudo,algeo,æſtuo,ferbeo, febrio,ſomnio,meridio,rigeo,frigeo,tumeo,lāgueo,oleo, rubeo,fulgeo,ſtupeo,& alia. Hæc omnia tam in iis quę nequaquam aliquid agunt,nec patiuntur,quàm etiam in iis quę agunt nec patiuntur, quámque in iis quæ patiuntur aliquid, nec tamen agunt, nunquam adiicitur in his litera r, nam incipiunt non eſſe latina. Tractauimus item communia,expoſuimus vnde communia dicuntur, quia actionem in ſe tenent, & paſſionem. D Tractauimus deponentia, & expoſuimus quare dicantur deponentia, quia deponūt futuri temporis participium à ſignificatione paſſiua,quod exit in dus, quia moriendus, gloriandus,blandiendus, & alia quę veniūt à deponentibus verbis,non dicimus. Sanè artium ſcriptores adiecerūt aliam verbi ſpeciem,quam vocauerunt neutropaſſiuā, ſed hoc nouellum genus verbi euphonia inuenit, & in paucis eſt verbis,vt gaudeo. Quoniam durum erat vt diceremus pręterito tempore gauiſi, mutauerunt illi ſonum de pręterito tempore paſſiui verbi, gaudeo gauiſus ſum, ſic audeo auſus ſum, ſoleo ſolitus ſum, ſic fido fiſus ſum. Sed huius noui generis perpauca. Sunt & alia quędam pauca verba quę imperſonalia dicuntur,& exeunt per ſyllabas,t & tur, Pudet,tędet,decet,libet,pœnitet, patet,piget,miſeret,liquet: & inde dicuntur imperſonalia,quia carent perſonis duabus,prima & ſecūda, & ſolam habent tertiam perſonam. Nam nec pudeo,pudes dicimus:nec deceo,deces:nec libeo, libes: nec pigeo,piges:nec miſereo,miſeres:nec pœniteo,pœnites: nec pateo,pates:nec liqueo,liques. Scias autem patet & liquet hoc ſignificare quod dicimus manifeſtum eſt. E Vt ſi dicas Et ſi patet te hoc dixiſſe, iniuriā feciſti:hoc ſignificat & liquet,id eſt,manifeſtū eſt. Tędet autē tædium eſſe ſignificat,quomodo piget,quaſi pigritiā ſignificat. Nam cùm dicimus,piget me feciſſe,hoc eſt, dicere,non ſurgit meus animus probare quod feci. Hæc autem omnia verba ſic declinantur,Pudet me, piget me, miſeret me,pœnitet me. Præter hæc libet & licet,patet & liquet. His enim datiuum iungimus caſum, vt libet mihi,licet mihi,patet mihi,liquet mihi.

Verbū imperſonale ī tur.

Altera vero ſpecies quæ in tur exit, & ipſa imperſonalium verborum eſt,vt itur,curritur,certatur,pugnatur: primam & ſecundam perſonam non habent. Nam nec eor iris, nec curror curreris,nec pugnor pugnaris,nec certor certaris dicitur. Et declinantur hæc verba, itur à me,à te, ab illo:pugnatur à me,à te,ab illo. Sic in præterito imperfecto, ibatur à me, à te, ab illo:pugnabatur, à me, à te, ab illo: certabatur à me,à te, ab illo. Sic in præterito perfecto, itum eſt à me,à te, ab illo: curſum à me, à te, ab illo: pugnatum eſt à me, à te, ab illo: certatum eſt à me,à te, ab illo. Sic in præterito pluſquamperfecto,itum erat à me, à te, ab illo: curſum erat à me,à te, F ab illo:pugnatum erat à me, à te,ab illo: certatum erat à me,à te,ab illo. Sic in futuro tempore ibitur à me, à te,ab illo:curretur à me,à te,ab illo:pugnabitur à me à te, ab illo: certabitur à me, à te, ab illo. Sic plurale,à nobis,à vobis,ab illis. Imperatiuo modo, eatur à me,à te,ab illo:à nobis,à vobis,ab illis.Modo optatiuo,vtinā iretur à me,à te,ab illo:à nobis,à vobis,ab illis. Præterito perfecto &pluſquāperfecto vtinā itum eſſet à me, à te,ab illo.Et pluraliter,à nobis,à vobis,ab illis. Futuro tempore,vtinā eatur à me,à te,ab illo. Pluraliter, à nobis,à vobisab illis. Modo cōiunctiuo tēpore præſenti, cum curratur à me,à te,ab illo. Et pluraliter,à nobis,à vobis,ab illis. Præterito imperfecto, cum curreretur à me, à te,ab illo. Pluraliter, à nobis, à vobis, ab illis. Præterito perfecto,cū curſum ſit à me,à te,ab illo. Pluraliter, à nobis, à vobis, ab illis. Præterito pluſquamperfecto, cum curſum eſſet à me,à te, ab illo. Pluraliter, à nobis,à vobis, ab illis. Futuro cum curſum erit à me,à te,ab illo. Pluraliter, à nobis,à vobis, ab illis. Modo infinito, curri debet à me,à te, ab illo. Et pluraliter,à nobis,à vobis,ab illis. Præterito tempore,curſum eſſe debuit à me,à te, ab illo. Et pluraliter,à

nobis,

G nobis,à vobis,ab illis. Tempore futuro, cursum iri debet à me,à te,ab illo.Et pluraliter, à nobis, à vobis, ab illis. Sunt alia verba quæ inchoatiua dicuntur, & ex subita affectione nascuntur, & exeunt in sco syllabam: vt ardeo, ardesco:caleo, calessco: candeo, candesco:labo,labasco:tepeo,tepesco:ferueo,feruesco:vireo, viresco:algeo algesco:dormio,dormisco:&reliqua.Hęc omnia præteritum nō habent. Nā potest calui & ferui facere, & non calesco vel feruesco calui fecit vel ferui fecit: sed à ferueo ferui, à caleo calui. Nam calescui, ferueſcui & virescui latina non sunt. Et ideo dicuntur inchoatiua præteritum tempus non habere, quia quæ inchoamus adhuc perfecta non sunt. Et omnia hæc quæ dixi in sco exire, semper neutralia sunt, nec accipiunt r literam,& ideo admonui esse neutralia. Nec te conturbent quædam verba in scor exeuntia, & tamen admittere pręteritū tempus:vt obliuiscor, oblitus sum: paciscor, pactus sum: adipiscor, adeptus sum: etiam hæc dum neutralia sunt,in quibus diximus pręterita tēpora cessare. Præterea alia quæ frequentatiua dicuntur quibus aliquid frequentius factum significatur:

De inchoatiuis, frequētatiuis & desyderatiuis verbis.

Frequentatiua.

H vt à dicto,dictito:à lego,lectito:à scribo, scriptito:à clamo,clamito:à cio, cito:quod significat frequenter vocito. Vnde nūc aliquos voce præconis citatos dicimus, id est,frequenter vocatos,& alia. Sunt & alia perpauca quæ desyderatiua dicuntur,vt esurio,id est,edere desydero:parturio parere desydero: &,vt dictū est à Cicerone de philosophis,morituriūt,mori desyderāt. Sed hæc vt dixi pauca sunt quę in sonum latinitatis introducta sunt. Aduerbium ideo dictum est quia adhæret verbo, nec potest verbi vis significantius sonare nisi iungatur aduerbium: vtputa verbū est dico, nauigo, valeo, curro, & alia: hæc non plenæ significationis sunt nisi adiiciantur aduerbia,vt bene,malè,doctè,fœliciter: vt bene dicit, imperite dicit, prospere nauigat, infœliciter nauigat,integrè valeo,debiliter valet,agiliter currit, tardius currit. Vides quia plena verborū significatio esse non potest, nisi fuerint aduerbia coniuncta. Sic alia aduerbia iunguntur ad explendam verbi significationē,vt sunt locorum aduerbia, temporū aduerbia:vt hic dico,hic habito,intrò eo,intus sum, foras eo,foris sum,hinc nauigo. Sic de tempore,cras nauigo, hodie nauigo:& alia quæ aliis artibus dicta sunt,& intellectu plana sunt,ideo hic ponere nolui, quia ad dicendi fastidium breuitas opportuna est. Sanè in aduerbiis hæc obseruare debemus quando in e exeunt,quando in ter syllabā:hoc ablatiuus casus docet. Nam quando ablatiuus exit in o, aduerbium in e mittit: vt à docto docte, à iusto iuste, à perfecto perfecte, à pio pie,à valido valide, à fortunato fortunate, à magno magne, ab amplo ample,à minimo minime,& alia. Quādo autem in ter syllabam exit aduerbium, similiter vt dixi ablatiuus docet: Ab agili agiliter, ab humili humiliter, ab acri acriter,à forti fortiter, à leui leuiter, à graui grauiter, à iugi iugiter. Sed sunt quædam quæ cū aspere sonarent, dimissa sunt, nec ad hanc regulam tractanda sunt: vt à miti mititer non dicimus, à tristi tristiter non dicimus. Talia ne aspere sonarent perdiderunt vltimā syllabam, vt à sapiente sapienter, non sapiētiter,à prudente prudenter,non prudētiter, à pręstanti à præstanter,non præstantiter. Sic ergo obseruemus,vt nec euphoniam applicemus ad regulam,aut euphoniam reiiciamus. Nam euphonia, id est, suauitas bene sonandi admissa est ad latinum sermonē, vt aspera temperet: & ab arte ex ratione recessum est,

De aduerbio.

ευφωνία.

K vbi asperitas offendebat auditum. Sic Cicero ait:Impetratum est à ratione vt peccare suauitatis causa liceret. Sed tamen in paucis admissa euphonia est. Nam ratio locuplex est & viris latinissimis. Sanè circa has regulas authoritas ausa est, & in paucis præsumpsit, vt diceret Cicero: Humiliter,cum humane dicere debuit. Et Terentius: Vitam parce ac duriter agebat, pro dure. Sed tamen ipsi authores modestius & cum quodam pudore contra regulam pauca præsumpserunt. Nam & falsò dixerunt pro false, & necessariò pro necessarie,& sedulò pro sedule,& raró pro rare,& crebrò pro crebre, & tutò pro tute: sic & alia tamen pauca, nō licenter,sed verecunde sunt vsurpata. Sanè sunt aduerbia & per alias syllabas exeuntia, vt à fundo funditus, à cœlo cœlitus, à radice radicitus, à penetralibus locis penitus,à stirpe stirpitus.Item in im,vt à vico vicatim, ab ostio ostiatim, à viris viritim. Item à nimio nimis, vt,Ne quid nimis.Exeunt in ens, vt recèns,id est,recēti tempore. Virgilius:Sole recèns orto, id est, recenti tempore.Ergo hæc omnia aduerbia sunt sine differentia.Item inter intrò & intus hoc interest, intrò in motu est, intus in situ:vt intrò eo:intus sum. Est enim motus, eo: sum situs est. Est etiam quædam obscuritas in aduerbiis,de secundò,tertiò,quartò,quintò,sextò,& secundùm,tertiùm,quartùm,quintùm,sextùm: vtputa secundò factus est consul, & secundùm fuit consul. Secundò autem ad ordinem pertinet, secundùm ad numerum:vtputa cum dico,secundò factus est cōsul, pertinet vt dixi ad ordinem quod primo alter factus sit, & sic alter secūdo. Cum autem dicimus secundùm cōsul vel tertiùm, vel quartùm,vel quintùm,vel sextùm, ad numerum pertinet quòd sexies fuerit consul. Inde Cicero de Mario sic ait: Sextùm consul, id est, qui sex consulatus meruit,& septimùm consul, quod est septimum consulatum meruit. Hoc Varro distinxit in libris numerorum. Et cætera iam plana sunt in aduerbiis,& ex quibusuis artibus intellectu facilia.

In Andria.

In im.

In ens.

L

Secūdùm. & secundò.

Aduerbium est pars orationis quæ adiecta verbo significationem eius explanat atque implet, vt scribo bene, lego optime. Aduerbio accidunt significatio, figura,gradus. Aduerbia aut à se nascuntur, vt heri, nuper.aut ab aliis transeunt,vt docte,sapiēter,ab eo quod est doctus & sapiēs. Aduerbiorum significationes sunt multę. Sunt enim aut temporis,vt herì,nuper:aut personæ, vt mecum tecum: aut loci, vt hìc istic.Et aduerbia localia interrogatiua, vt vnde vbi quà. Responsiua, illinc hinc illò. Sunt duplicis formæ, vt intus intrò, foris foras. Quorum obseruatio talis est, foris & intus in loco, vt intus est, intus fuit, futurus est: intus erat, futurus erat: foris erat, fuerat, futurus erat. De loco intus venio, foris venio. Foras autem & intrò ad locum significant, vt foras eo, foras venio: intrò eo, intrò venio:foras ieram,intrò ieram.Hæc quatuor modis figurantur, per locum, ad locum, in loco, è loco. Per locum, vt Hàc iter Elysium nobis. Ad locum, vt, Huc ades ô Galathea.In loco, vt, Hic & Naritij posuerunt mœnia Locri. E loco, vt, Hinc me digressum vestris deus appulit oris. Sunt quæ pariter in loco significant & de loco, vt intus sum, intus venio. Sunt quæ in loco, & in locum, & è loco, vt penitus sum, eo, venio. Sunt aduerbia significationem numeri habentia: vt semel,bis,ter.Demonstrationes, vt en, ecce. Affirmationis,vt quidem,quippe.Hortationis,vt eia.Interrogationis,vt cur, quare. Similitudinis,vt sic, quasi.Comparationis vel prælationis, vt magis,potius.

Item de aduerbio.

M

Aene.6. Aeglo.9. Aene.3. Ibidem.

Dubitandi,

A Dubitandi, vt fortasse.Annuendi, vt planè,sanè. Discretionis,vt seorsum,segregatim. Optandi, vt vtinā. Vocandi vt heus.Respondendi,vt heu.Derogandi,vt nequaquam, frustra.Iurandi, vt ædepol, æcastor. Prohibendi,vt ne.Negandi, vt non, haud, minime.Congregandi,vt vnà,simul.Ordinandi,vt deinde,denique. Mirandi,vt papè.Laudandi, vt euge. Exclamandi, vt proh. Dolendi, vt hei.Eligendi, vt vah. Ingemiscendi, vt hei. Sed hæc quia animi affectum significant, à multis interiectiones dicuntur, quod interiectionem separatam ab aduerbio & partem orationis aliquam idcirco volunt, quia aduerbij proprium est quod verbo adiungi potest.Græci autem interiectionem ab aduerbio non separāt, propterea quia motus animi qualitati assignant, & hæc omnia sub genere qualitatis putant aduerbia. Sunt aduerbia quantitatis,vt longê,altè. Qualitatis, vt bene, malè. Aduerbia non solum ab appellationibus transeunt,hoc est, à nominibus appellatiuis, vt à pulchro pulchrè, sed à propriis,vt Tullius Tullianè.A pronominibus etiam,à meo tuo,meatim tuatim: à verbis quoque,vt curro cursim. Depre-

B henduntur ex vtroq;,vt pedetentim,à pede & à tento, id est,à nomine simul & verbo. Sunt etiam aduerbia quæ vtrum à nomine transeāt an verbo incertum est: vt furtim. Incertum est enim an à fure, quod nomen est,transeat, an verbo furor furaris.A participiis quidam nolunt, sed inueniuntur: vt à decente decenter. A nominibus tracta aduerbia sex modis terminantur: aut in e,vt doctè, pulchrè, honestè: aut in r, vt velociter:aut in im, vt vbertim, singillatim: aut in us,vt radicitus,mordicus: aut in u,vt noctu, diu:aut in i,vt domi,humi,vesperi. Aduerbia qualitatis in e literam exeuntia produci debent.Hęc tamen dissentiunt quæ aut in comparatiuo aut in superlatiuo gradu vacillant, vt bene, malè: aut quæ ab appellatione non transeunt,vt impunè, sæpe. Cæterum facile & difficile quæ aduerbia ponuntur, nomina sunt, ex quibus hæc nascuntur aduerbia, faciliter, difficiliter, sed vsus hæc quasi aduerbia vendicauit. Quæcunque nomina qualitatis,aut quantitatis, casu datiuo singulari o litera terminantur, aduerbia in e productam mittunt: vt à iustò iustè. Sed hæc veteres indifferenter posuerunt, vt humani-

Aduerbia a noib' tracta sex habēt terminationes

Regula communis.

C ter,duriter. Quæ autem in i literam teminantur,in ter syllabam mittunt: vt agili, nobili, audaci, difficili:agiliter, nobiliter, audaciter, difficiliter. Sed ex iis quædam per syncopen euphoniæ causa dicimus,vt audacter,difficulter,sapienter & constanter. Sunt aduerbia communia cum aliis partibus orationis. Nominibus sunt communia,vt ait Salustius, Falso queritur de natura sua genus humanum.pro false. Virgilius,Et pede terram crebro * ferit. Et, Multa Iouem manibus supplex orasse supinis. Coniunctioni, vt, quando aduerbium secum est,plura significat. Similitudinem sic, Vt quondam Creta fertur labyrinthus in alta. Tempus sic,vt regem æquęuum & cætera. Vt vidi vt perij, vt me malus abstulit error. Qualitatē,vt, Troianas vt opes & lamentabile regnum. Quantitatem vt,Quibus Hector ab oris Expectate venis, vt te post multa tuorum Funera. Coniunctionem autem significat sic: vt faciē mutatus & ora,Cupido Pro dulci Ascanio. Præpositioni vt pro. Sed figura in aduerbiis aut simplex est,vt docte,prudenter:aut composita, vt in docte,imprudenter.Gradus aduerbiis accidunt quoties appellationes vnde transeunt comparantur,vt docte,doctius, doctissime. Recipiunt & diminutionem,vt meliuscule.

Aduerbia cōmunia sunt cū aliis ptibus oratiōis

Salustius in Iugur.

Aene.2.

**quidā legūt crebra.*

Aene.5. Aene.2. Aeglo.8. Aene.2. Ibidem.

Aene.1.

Figura.

Gradus.

Quanquam comparationem recipiunt & diminutionem,& quæ à se nascuntur,vt nuper nuperrime. Aduerbiis omnibus prępositio separatim adiici nō debet,quāquam lectum sit,ab hinc,apud Terētium:Interea mulier quædam ab hinc triennium.Et apud Virgiliū,Exinde per altū Mittitur Elysium. Et dehinc, vt, Dehinc talia fatur,&,Deinde feraces Plantæ immittuntur, Quæ omnia et si qua alia sunt similia, vt proinde placuit contra regulam accentum proferri, ne separatim additæ præpositiones videātur aduerbiis.

D

In Andria.

Aene.6. Aene.1.

Georgi.2.

Aene.1.

Hæc pars orationis, & à verbo accipit partem, & à nomine,nanq; inde participium dicitur.Exit autē pars hæc orationis in pręsenti tempore in ens & in ans syllabas,vt legens & amans.Futuro tempore in rus,vt legens lecturus,amans amaturus. In præterito lectus, amatus.Futuro legendus,amandus. Vides hanc partem orationis esse per tempora:omnia hęc à verbo mutuatur.Nam verbo conueniūt tēpora.Quod autem declinatur per casus,hoc à nomine mutuatur. Nam declinatio casualis ad nomē pertinet, vt hic legēs,huius legentis,huic legenti,hunc legentem,ô legens,ab hoc legente. Ergo quod hæc pars orationis vel per tempora vel per casus currit,participium vocatur, quod partem capiat nominis,partemq; verbi. Non laboriosa pars est orationis,sed intellectu facilis. Nam præsentis temporis exit in ans & in ens,vt amās,legens.Futuro agendi significatiōe in rus,vt amaturus lecturus. A patiēdi significatiōe in tus & in dus,vt amatus,legēdus. Sanè ipsum præteritum tempus tribus syllabis terminatur, In tus,vt lectus,scriptus.In sus,vt occisus visus. In xus, vt fixus, plus non inuenies. Ergo vt diximus, præsens in ens & in ans, futurum in rus, præteritum in tus,futurum semper in dus. Sunt sanè nomina quæ sono participia putantur, sed nomina sunt. Participia enim illa sunt, quæ à verbis veniunt, vt à lego legens lecturus lectus legendus. Tunicatus & galeatus & clypeatus & trophæatus, nomina sunt non participia, quia non à verbo veniunt. Est vnum participium præteriti temporis in uus,quod exire debuit per vnum u,nō per duo. Nam vbi geminata u litera nominatiuus est, nomen est non participium, vt fatuus, ingenuus, arduus, carduus, exiguus, belluus, vt Cicero dixit. In us, vt talium contra regulam participiorum, mortuus putatur esse participium, sed in vim regulámq; nominis conuersum est.

De pticipiis.

E

Participia præsentis tēporis. Futuri.

Præteriti.

Regula communis.

F

Coniunctio est pars orationis nectens ordinansq; sentētiam. Coniunctioni accidunt, figura,ordo,potestas. Figura est quæ apparet figura simplex. Sed equidem ordo quoq; apparet,quæ præponi tantum possit,vt nam:quæ subiungi,vt que:quæ præponi & subiungi,vt igitur. Potestas coniunctionum in quinq; species diuiditur. Sunt enim copulatiuæ,&,q;,ast,at, atq;. Disiunctiuæ,aut,vel,ve,ne,nec,neq;,neue,an,vtrum. Expletiuæ,quidem,equidē,autē,tamen,porrò, videlicet, proinde deniq;,vtiq;.Causales,si,etsi,tametsi,etiamsi,siquidem,quando, equidem, quin, quinetiam,sin, sinetiam, quanq̄,quanuis,sinautē,seu, siue,nanq;,nisi,nisisi, enim, etenim,sed,vt,præterea,interea,quamobrē,quare, pręsertim,item,itemq;,cæterum,alioquin. Rationales,ita, itaq;,enim,enimuero,quapropter,quippe,quoniā, quoniamquidem,ergo,igitur,ideo,idcirco,scilicet, præterea. Ex his, &,copulatiua multa significat. Sæpe autem transit in alterius speciem potestatis. Modo in expletiuam,vt,Et quæ tanta fuit Romam tibi causa videndi? Pro qualitatis & quātitatis,vt, Timeo Danaos & dona ferentes. Et modo pro disiunctiua,vt,Et quisquam nu-

De coniunctione.

Aeglo.1. Aene.2.

G men Iunonis adorat Præterea, aut ſupplex aris imponet honorem. Modo pro cauſali ponitur, vt, Quorum Iphitus æuo Iam grauior, Pelias & vulnere tardus Vlyſſi. pro etiam vulnere tardus. Modo pro aduerbio accipitur ordinandi, vt, Corpúſque lauant frigentis & vngunt. pro deinde vngunt. Item, aut, cõiunctio multa ſignificat. Modo enim pro aduerbio diſcretionis accipitur, vt, Ante vrbem pueri & primæuo flore iuuentus
Aeneid.7. Exercentur equis, domitántque in puluere currus. Aut acres tendunt arcus, aut lenta lacertis Spicula contorquent. Modo pro tempore ſignificat, vt, Aut ante ora deûm pingues ſpatiatur ad aras, Inſtaurat donis epulas, id eſt, nunc ante ora deûm ſpatiatur ad aras. Item,
Aeneid.4. Aeneid.12. aut agmina curru Proterit, aut raptas fugientibus ingerit haſtas. Figuræ coniunctionum duæ ſunt, ſimplex, vt nam: compoſita, vt nanq;. Ordo cõiunctionum in hoc eſt, quia aut præpoſitiuæ coniunctiones ſunt, vt at, aſt: aut ſubiunctiuæ, vt que: aut cõmunes, vt &, igitur. Sunt etiam dictiones quas incertum eſt vtrum præpoſitiones an aduerbia nominemus, quæ tamen omnes facile dinoſcuntur. Nam & coniũctiones pro aliis cõiunctio
H nibus poſitæ inueniuntur, poteſtate mutata.

De præpoſitione. Præpoſitiones accuſatiuæ.

Omnes præpoſitiones dicuntur generaliter. Species autem hæ: aliæ accuſatiuæ, aliæ ablatiuæ, aliæ vtriuſque. Accuſatiuæ per caſum accuſatiuum enunciantur, vt, apud, ante, aduerſum, cis, citra, circum, circa, contra, erga, extra, intra, infra, iuxta, ob, penes, per prope, propter, præter, poſt, pone, ſecundũ, ſupra, trans, vltra. In his præpoſitionibus ſeruanda genera nominum, id eſt, maſculinum, fœmininũ, neutrum, commune. Seruandi etiam numeri, vtputa maſculino ſingulari, ad agrũ: plurali, ad agros. Fœminino ſingulari, ad villã, vel ad poſſeſſionẽ: plurali, ad villas, vel ad poſſeſſiones. Sic neutrum ſingulare, ad templum, ad capitolium: plurale, ad templa, ad capitolia. Sic communi genere ſingulari numero, ad ciuem, ad hoſtem, ad ſacerdotem: plurali, ad ciues, ad hoſtes, ad ſacerdotes. Sic ergo omnes præpoſitiones obſeruabis, ſeruatis, vt dixi, generibus, ſeruatis numeris ſingulari & plurali. Seruatis ſimiliter pronominibus ſecundum genera: maſculino, ad hunc: plurali, ad hos. Fœminino, ad hãc: plurali, ad has. Neutro, ad hoc templum vado: plurali, ad hæc templa. Sic commu
I ni genere, ad hunc & ad hanc ſacerdotem: plurali, ad hos & ad has ſacerdotes, ſic ad hos & ad has hoſtes.

Præpoſitiones ablatiuę

In his ablatiuũ attendunt tam in ſingulari quàm in plurali, ſeruatis generib⁹ numeriſq;: vtputa, à, ab, abs, cũ, coram, clam, de, ẽ, ex, pro, præ, palam, ſine, abſque, tenus. Maſculino ſingulari vt, à fratre: plurali, à fratribus. Fœminino ſingulari, à ſorore vel à ſororibus: vel à ciuitate, à ciuitatibus. Ab ſingulari maſculino ab amico: plurali, ab amicis, ab agro ab agris. Fœminio ſingulari, ab vrbe, plurali ab vrbibus. Neutro ſingulari, ab templo: plurali, ab templis. A communi ſingulari, à ciue: plurali, à ciuibus: ab hoſte, ab hoſtibus. Hanc declinationem ſeruà in omnibus his ablatiuis præpoſitionibus ſecun-

Præpoſitiones vtriuſq;

dum genera & numerum. Remanet tertia ſpecies prepoſitionum, quæ dicuntur vtriuſque, quæ & accuſatiuum tenent caſum & ablatiuum. Sed pleroſq; ratio harum præpoſitionum preterit, ex qua diſtinctione intelligatur, vt non appareat expoſitum eius, differentia hęc eſt in motu & in ſitu. Sed motum putauerunt quidam accuſatiuum tantum tenere, tenet autem vtrunque, ſed certa ratione. Nam motus tunc tenet accuſatiuum caſum cum à locis in alia loca nos moueri ſignificamus,
In. vt curro in forum, vel in campum. Et ſi ex alio loco dicimus nos currere in forum vel in campum: accu- K
ſatiuum caſum tenemus. Si autem in vno eodemq; loco, ablatiuo: vt curro in foro, curro in campo: ſic ambulo in foro, & ambulo in campo. ſi de alio loco ambulamus in forum, accuſatiuum tenemus: ſi in eodem loco ambulamus, ablatiuum tenemus, vt ambulo in foro: ſic cadit in forum, & cadit in foro. Virgilius, Ingreditúr-
Aeneid.4. Geor.3. que ſolo & caput inter nubila condit. Vt eſt, In aruis al tius ingreditur, id eſt, ambulat: vides motum eſſe, & tamen ablatiuum ſibi vendicare: ſed in loco vt dixi, nõ de loco in locum. Sic lapſum in piſcinam, & lapſum dici mus in piſcina. Si de alio loco in piſcinam labatur, accuſatiuus eſt: ſi vero in eadem labatur piſcina, ablatiuus eſt. Venio autem ſemper accuſatiuus eſt, quia de loco ad locum quis venit. In loco autem iam cum ſit quiſq;, ceſſat motus. Item motus de loco in locum, voluo vel euoluo. Reperire viam qua euoluere poſſit, In mare ſe
Aeneid.5. Xanthus: ſcilicet ab alueo in mare. In ipſo autem volui, ablatiuũ tenet, vt fundo voluuntur in imo. Sic ſub, è
Aeneid.6. Sub. loco in locum motus accuſatiuum tenet. De haſta Virgilius ſic ait, Sub pectus, ſub illam rem. Item ſub ablatiuo, Troiæ ſub mœnibus altis Contigit oppetere: id eſt, L
cadere vel iacere. Troię inquit ſub mœnibus altis. Item de loco in locum. Siue ſub incertas zephyris mutantibus vmbras. Et ſubiunxit, ſuccedimus, vbi eſt motus de loco in locum. Super motus, Super Garamantas & In-
Aeneid.6. Super. Subter. dos Proferet imperium: motus eſt. In loco autem, gemina ſuper arbore ſidũt. Item ſubter, de loco in locum, vt anguſti ſubter faſtigia tecti Ingentem AEneam duxit. In loco autem, omnes ferre libet ſubter denſa teſtudine caſus. Sic ſub, ſi de loco ad locum fiat motus, accuſatiuum tenet: vt, ſub ſpeluncam curro. Si autem poſitus ſub ipſa ſpelunca curras, ablatiuum tenet: vt ſub ſpelunca curro. Sic ſuper, ſi de loco ad locum fiat motus, accuſatiuum tenet; ſuper tectum curro. Si autẽ poſitus quis ſuper tectum currat, ablatiuũ tenet: ſuper tecto curro. Sic ſubter fluctus mergo, ſi ex littore motus fiat in dimerſione, accuſatiuus eſt: vt, mergo ſubter fluctus. Si autẽ quis ſit iã in fluctibus, ſubter fluctibus mergitur.
Quò & vbi. Sed multum iuuant hanc locutionem & obſeruationẽ duo aduerbia locorũ, quò & vbi: quò in locum motus eſt: vbi, in loco ſitus eſt, vt Quò venit telum? in hoſtem: vbi hæſit? in hoſte. Quò voluit Catilina telum dirige-
M re? in conſulis corpus. vbi voluit defigi? in conſulis corpore. Sic enim ait de ſica: vt eam putes in conſulis corpore defigere. Sic cum dicimus, quò fugimus? ſcilicet in locum. Vbi latet? in loco. Ergo vt diximus adiuuãt aduerbia hæc duo, ad confuſionem diſtinguendi præpoſitiones vtriuſque caſus. Sic nanque de hac aduerbiorũ ratione purgatur & illud in Verrinis: Quod ille in caput ab hoſtium duce acceperat. Acceperat ergo vulnus directum in caput, acceptum in capite. Nunquid quò accipis vulnus, dicimus? minime: ſed, vbi accipis. Et Virgilius, Quò ire iubes? in locum ſignificat. In loca autem, vbi ponere ſedes? Situs vero ablatiuum tenet, quia contrarius eſt motui. Nam ipſum nomen ſeſſionem quandam ſignificat, vtputa ſum in foro, eram in foro, fui in foro, futurus ſum in foro. Sic ſimpliciter ſedeo, iaceo, cubo, ſto, conſiſto, hæreo. Omnia hæc ad ſitum pertinent. Meditanda igitur ſunt & in vſum ducenda, vt iam in hac præpoſitionum forma, & recte & nulla hæſitatione loquentes ſtuduiſſe nos diligentius indicemus. Interiectio non pars orationis eſt, ſed De interiectione.
ſignum affectionis erumpentis animi in vocem. Et ſignificat aut lætitiam, vt euax: aut amaritudinem, vt heu,

A heu, apud Græcos φεῦ. Ergo quot ſunt perturbati animi motus, tot voces reddunt: & vocantur interiectiones, quod interrumpãt orationẽ, vt eſt illud, Hic inter denſas corylos modo nanq; gemellos Spem gregis. Mox
Aeglo.1. interiectio per literam a, ah ſilice in nuda connixa reliquit. In medium orationis interiecta eſt a litera. Omnes partes orationis decurſæ à nobis ſunt, quæ ad compendium ſufficiant, aut occupatis, aut negligentibus. Sanè quæ omiſimus, in tractatu nominis, reddimus. Scire enim debemus, nomina numerorum à quatuor vſq; ad centum ἄπτωτα eſſe, & generis omnis: vt quatuor viri, quatuor fœminæ, quatuor mancipia. Sic per omnes caſus quatuor dicimus, vtputa, virorũ quatuor, mulierum quatuor, mãcipiorum quatuor. Sic Datiuo: viris quatuor, fœminis quatuor, mancipiis quatuor. Sic accuſatiuo: viros quatuor, fœminas quatuor, mancipia quatuor. Sic vocatiuo, ô viri quatuor, ô fœminæ quatuor, ô mancipia quatuor. Sic ablatiuo: à viris quatuor, à fœminis quatuor, à mancipiis quatuor. Sed ideo dixi à quatuor ἄπτωτα eſſe vſq; ad centum, quia duo declinã-
B tur, duorũ, duobus, duos vel duo, ô duo, ablatiuo ab his duobus. Sic declinantur & currunt per caſus: hi & hæ tres. Genitiuo horum & harum trium. Datiuo his tribus. Accuſatiuo hos & has tres. Vocatiuo ô tres. Ablatiuo ab his tribus. A genere neutro, hęc tria, horum trium, his tribus, hæc tria, ô tria, ab his tribus. Ex hac ergo
Hac forma dicuntur de cemuiri, ſeptemuiri. forma intelligimus quomodo declinem⁹: hic duũumuir, quaſi duorum hominũ vnus vir. Sic triumuir, trium hominum vnus vir. Ergo hic admiſit genitiuum. Iam quatuor vbi indeclinabile eſt, quatuor viri dicimus, vel quinq; viri, vel ſex viri. Vnde Lucanus: Septẽ virq; epulis: pro genitiuo poſuit, ſeptem. A ducentis vſque ad nongentos declinantur nomina numerorum, vt hi ducenti, hę ducentæ, neutro ducenta. Mille declinabile eſt.

LIBRI DE GRAMMATICA FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI PRINCIPIA DIALECTICAE.

De ſimplicibus verbis. CAP. I.

DIALECTICA eſt bene diſputandi ſcientia. Diſputamus autem verbis. Verba igitur, aut ſimplicia ſunt: aut coniuncta. Simplicia ſunt, quæ vnũ quiddam ſignificant, vt cum dicimus: homo, equus, diſputat, currit. Nec mireris quod diſputat, quanuis ex duobus compoſitum ſit, tamen inter ſimpli cia numeratum eſt. ϑ Nam res definitioue illuſtratur. ϑ
† enim. Dictum eſt autẽ † id eſſe ſimplex, quod vnum quiddã ſignificat. Itaque hoc includim⁹ hac definitione, quod non includimus cum dicimus, loquor. Quanuis enim vnum verbum ſit, non habet tamen ſimplicem ſignificationẽ, ſiquidem ſignificat etiã perſonam quæ loquitur. Ideo iam obnoxiũ eſt Jveritati aut falſitati, nam & negari & affirmari poteſt. Omnis ſtaq; prima & ſecun
† enuncietur. da perſona verbi, quanuis ſingillatim cõtineatur †, tamen inter cõiuncta verba numerabitur, quę ſimplicem D
non habent ſignificationem. Siquidem quiſquis dicat, ambulo: & ambulationẽ facit intelligi, & ſeipſum qui ambulat. Et quiſquis dicit, ambulas, ſimiliter & rẽ quæ fit, & eum qui facit ſignificat. At vero qui dicit, ambulat: nihil aliud quàm ipſam ſignificat ambulationem. Quamobrem tertia perſona verbi ſemper inter ſimpli cia numerabitur: & nondum aut affirmari aut negari poteſt, niſi talia verba ſint quib⁹ neceſſario coheret perſonæ ſignificatio conſuetudine loquendi, vt cum dicimus, pluit aut ningit, etiam ſi non addatur quis pluat, aut ningat, tamen quia intelligitur, nõ poteſt, inter ſim
Verba cõiuncta. Cap.II. plicia numerari. Cõiuncta verba ſunt, quæ ſibi cõnexa res plures ſignificant, vt cum dicimus homo ambulat, aut homo feſtinans in montẽ ambulat, & ſi quid tale. Sed coniunctorum verborum alia ſunt quæ ſententiam comprehendũt, vt ea quæ dicta ſunt. Alia quæ non comprehendunt, ſed expectant aliquid. Vt eadem ipſa quæ diximus, ſi ſubtrahas verbum quod poſitum eſt, ambulat, quanuis verba coniuncta ſunt, homo feſtinans in montem: tamen adhuc pendet oratio. Separatis igitur his verbis quæ non impletam ſententiam E
comprehendunt, horũ item duę ſpecies ſunt. Aut enim ſic ſententia comprehenditur, vt vero, aut falſo teneatur obnoxia, vt eſt, omis homo ambulat: aut, omnis homo non ambulat: & ſi quid hiuſmodi. Aut ſic impletur ſentẽtia, vt licet perficiat propoſitum animi, affirmari negariue non poſſit, vt cũ imperamus, cum optamus, cum execramur, & his ſimilia. Nam ſi quis dicat, perge ad villam, aut dij illum perdant: non poteſt argui, quod mentiatur, aut credi quod verum dicat. Nihil enim affirmauit vel negauit: ergo nec tales ſententiæ in quæſtionem veniunt aut diſputatorem requirunt.

Quæ ſimplices ſentẽtiæ, quę cõiũctę. Cap.III.

Sed illæ quę requiruntur, aut ſimplices ſunt, aut cõiunctæ. Simplices ſunt quę ſine vlla copulatione ſentẽtiæ alterius enunciantur: vt eſt illud quod dicimus, Omnis homo ambulat. Cõiunctæ ſunt de quarum copulatione iudicatur, vt eſt, Si ambulat, mouetur. Sed cũ de coniunctione ſententiarum iudiciũ fit, tã diu eſt donec perueniatur ad ſummam. Summa eſt autem quæ con-
Summa, id eſt, concluſio. ficitur ex cõceſſis. Quod dico tale eſt, Qui dicit, Si ambulat, mouetur: probare vult aliquid, vt hoc cõceſſo, verum eſſe reſtet illi dicere, quòd ambulet. Et ſumma cõ- F
ſequitur quę iam negare non poteſt, id eſt, quod mouetur: quæ item non poteſt, concedi, id eſt, quod non ambulet. Rurſus ſi hoc modo velit dicere, Homo iſte ambulat: ſimplex ſententia eſt. Quam ſi conceſſero, & aliã quæ aliquid expectat ad completionem ſententiæ ſententiam comprehẽdit, adiunxerit aliam: Quiſquis autem ambulat, mouetur. Et hanc etiã ſi cõceſſero, ex hac iunctione ſententiarũ quanuis ſingillatim enunciatarũ & conceſſarum, illa ſumma ſequitur quæ iam neceſſario concedatur, id eſt, Igitur homo iſte mouetur.

Coniunctas ſentẽtias ſub diuidit. Cap.IIII.

His igitur breuiter conſtitutis, ſingulas partes cõſyderemus. Nam ſunt primæ duæ, vna de iis quę ſimpliciter dicũtur, vbi eſt quaſi materia dialecticæ: altera de iis quæ coniuncta dicũtur, vbi iam quaſi opus apparet, quæ de ſimplicibus, vocatur de loquendo. Illa vero quæ
Coniunctas appellat hypotheticas. Opus ſubiectum ſcientiæ vocat. de coniunctis eſt, in tres partes diuiditur. Separata enim coniunctione verborum quę non implet ſententiam, illa quæ ſic implet ſententiam, vt nondum faciat quæſtionẽ vel diſputatorẽ requirat: vocat de eloquẽdo. Illa vero quæ ſic implet ſenſum, vt de ſententiis ſimpli cibus radicetur: vocatur de proloquẽdo. Illa quæ ſic cõprehendit ſentẽtiam, vt de ipſa etiam copulatione iu-

G dicetur donec perueniatur ad summā: vocatur de pro-
[σωνημμένον. Qūo de rebus,verbis, dicibilibus, dictionib*, tractetur in logica. Cap.V.]
loquiorum summa. Has ergo singulas partes diligenti-
us explicemus. Verbum est vniuscuiusq; rei signum
quod ab audiente possit intelligi,à loquente prolatum.
Res est quicquid intelligitur vel sentitur vel latet. Sci-
untur enim corporalia,intelliguntur spiritalia:latet ve
ro ipse deus,& informis materia. Deus est quod neque
corpus est,neq; animal est,neq; sensus est, neq; intelle-
ctus est,neq; aliquid quod excogitari potest . Informis
materia est mutabilitas mutabilium rerum, capax om
nium formarū. Signum est & quod seipsum sensui, &
præter se aliquid animo ostendit. Loqui est articulata
voce signum dare. Articulata autem dico, quod cōpre-
hendi literis potest. Hæc autē omnia quæ definita sunt,
vtrum recte definita sint,& vtrum hactenus verba de-
finitionis aliis definitionibus prosequenda fuerint, ille
iudicabit locus in quo definiendi disciplina tractatur.
Nunc quod instat accipe intentus. Omne verbum so-
nat:Cum enim est inscriptio † non verbum , sed verbi [† in scripto.]
signum est. Quippe inspectis à legente literis, occurrit
animo quod voce prorumpat. Quid ⌊enim⌋ aliud lite-
H ræ scriptæ,quàm seipsas oculis, & præter se animo vo-
ces ostendunt? Quia & pauloante diximus,signum esse
quod seipsum sensui,& præter se animo aliquid osten-
dit:quæ legimus ⌊igitur⌋ non verba sunt, sed signa ver-
borum. Sed vt ipsa litera,cum sit pars minima vocis ar
ticulatæ:abutimur tamen hoc vocabulo vt appellemus
literam,etiam cum scriptam videmus,quanuis omni-
no tacita sit, neq; illi † pars vocis sed signum partis vo
cis appareat. Ita etiam verbum appellatur cum scriptū [† vlla.]
est,quāuis verbi signum significantis voces nō eluceat.
Ergo vt cœperā dicere,omne verbum sonat. Sed quod
sonat,nihil ad dialecticam. De sono enim verbi agitur
cum quæritur vel animaduertitur,quāta vocalium vel
dispositione leniatur,vel concursione dehiscat. Item cō
sonantium vel interpositione nō det *†,vel cōgestione [* forte,inūdet. † nodetur. † vbi. † solo auriū tractatur-]
asperetur, & quot vel qualibus syllabis cōstet,vt † poë-
ticus rhythmus accentusq; à grammaticis,solarum au-
rium tractus † negocio. Et tamen cum de his disputa-
tur,præter dialecticā non est. Hæc enim scientia dispu
tandi ⌊est⌋. Sed tunc verba sunt signa rerum , quādo de
seipsis obtinent θvimθ : verborum autem illa de quibus
I hic disputatur. Nam cū de verbis loqui nisi verbis ne-
queamus,& cum loquimur,non nisi de aliquibus rebus
loquamur,occurrit animo ita esse verba signa rerū , vt
res esse nō desinant . Cū ergo verbum ore procedit, ⌊si
propter se procedit idē⌋ vt de ipso verbo aliquid quæra
tur aut disputetur,res est vtiq; disputationi questioniq;
subiecta. Sed ipsa res verbum vocatur. Quicquid autē
ex verbo nō auris,sed animus sentit, & ipso animo te-
netur inclusum,dicibile vocatur. Cum vero verbū pro-
cedit,non propter se, sed propter aliud aliquod signifi- [Differūt dicibile & dictio.]
candū,dictio vocatur. Res autem ipsa,quæ iam verbū
non est,neq; verbi in mente conceptio,siue habeat ver-
bum quo θ iamθ significari possit,siue non habeat,nihil
aliud q̄ res vocatur proprio iam noīe . Hæc ergo qua-
tuor distincte teneantur,verbum,dicibile,dictio,res.
Quod dixi,verbum,& verbum est, & verbū significat.
Quod dixi dicibile,verbum est:nec tamen verbum,sed
quod in verbo intelligitur & in animo continetur si-
gnificat. Quod dixi dictionē , verbum est,sed tale quo
iam illa dūo simul, id est,ipsum verbum,& quod fit in
animo per verbum,significantur. Quod dixi rē, ⌊ ver-
bum ⌋ est,quod præter illa tria quę dicta sunt quicquid
restat significat. Sed exemplis hęc illustranda esse per-
spicio . Fac igitur à quoquam Grāmatico puerū inter- K
rogantem hoc modo: Arma,quæ pars orationis est?
Quod dictū est arma,propter se dictum est,id est,ver-
bum propter ipsum verbum. Cætera vero quod ait,quę
pars orationis est, non propter se , sed propter verbum
quod,arma,dictum est, vel animo sensa, vel voce pro-
lata sunt. Sed cum animo sensa sunt,ante vocem dici-
bilia sunt. Cum autem propter id quod dixi, prorupe-
runt in vocem dictiones factæ sunt. Ipsum vero arma,
quod hic verbum est, cū à Virgilio pronunciatum est, [Aene.1.]
dictio fuit: Nō enim propter se prolatum est,sed vt eo
significarentur,vel bella quę gessit AEneas,vel scutum,
vel cætera arma, quæ Vulcanus AEneæ fabricatus est.
Ipsa vero bella vel arma quæ gesta sunt aut ingesta ab
AEnea , ipsa inquam quæ cum gererentur atq; esse vi-
derentur,quæq; si nunc adessent , vel digito mōnstrare
possemus, aut tangere, quæ etiā si non cogitarentur,nō
eo tamen fit vt non fuerint. Ipsa ergo per se nec verba
sunt,nec dicibilia, nec dictiones , sed sunt res quæ iam
proprio nomine vocantur. Tractandum est igitur no-
bis in hac parte dialecticæ de verbis,de dictionibus,de
dicibilibus,de rebus:in quibus omnibus cū partim ver- L
ba significentur,partim non verba. Nihil est enim de
quo non verbis disputare necesse sit . Itaque de his pri-
mo disputatur,per quæ de cæteris disputare cōceditur.
Igitur verbum quodlibet,excepto sono,de quo bene di-
sputatur,ad facultatem dialecticæ pertinet , nō ad dia-
lecticam disciplinam . Vt defensiones Ciceronis sunt
quidem Rhetoricæ facultatis,sed non his docetur ipsa
Rhetorica. Ergo omne verbum propter † id quod [De origine verbi. Cap.VI. † præter. † declarationem.]
sonat,quatuor quædam necessaria vocat in quæstionē,
originem suam, vim,declinationem,† ordinationem.
De origine verbi quæritur, cum quæritur vnde ita di-
catur. Res mea sententia nimis curiosa , & non nimis
necessaria. Neque hoc mihi placuit dicere quod sic Ci-
ceroni quoque idem videtur,quanuis quis egeat autho
ritate in re tam perspicua. Quod si omnino multū iu-
uaret explicare originem verbi , ineptum esset aggre-
di,quod persequi profecto infinitum est. Quis enim re [Verbum vnde dictum.]
perire possit,quod quid dictum fuerit,vnde ita dictum
sit? Huc accedit,quod vt somniorum interpretatio , ita
verborum origo pro cuiusq; ingenio prædicatur. Ecce
enim verba ipsa quispiam ex eo putat dicta,quod aurē M
quasi verberent. Inquit alius,quod aërē. Sed nostra non
magna lis est. Nam vterque à verberando huius voca-
buli originem trahit. Sed è transuerso tertius vide quā
rixam inferat. Quod enim verum ait nos loqui opor-
teat , odiosumq; sit natura ipsa iudicante mendacium,
verbum à vero cognominatum est. Nec ingeniū quar-
tum defuit . Nam sunt qui verbum à vero quidem di-
ctum putant, sed prima syllaba satis animaduersa, se-
cundam negligi non oportere. Verbum enim cum di-
cimus inquiunt,prima eius syllaba verum significat,se-
cunda sonum. Hoc autem volunt esse bombum. Vnde
Ennius sonum pedum , bombū pedum dixit, Et βοᾶσαι
Græci clamare . Et Virgilius , Reboant syluæ . Ergo [Geor.3.]
verbum dictum est quasi à vero boando,hoc est,verum
sonando. Quod si ita est,præscribit quidem hoc nomē,
ne cum verbū faciamus,mentiamur: sed vereor ne ip-
si qui dicunt ista,mentiantur . Ergo ad te iam pertinet
iudicare , vtrum verbum à verberando , an vero solo,
an à vero boando dictum putemus , an potius vnde sit
dictum non curemus , cum quod significet intelliga -
mus . Breuiter tamen hunc locum notatum esse de o- [Stoicorū de origine verborū opinio]
rigine verborum , volo paulisper accipias , ne vllam
partē

A partem suscepti operis prætermisisse videamur . Stoici
autumant,quos Cicero in hac re irridet,nullū esse ver-
bum,cuius non certa ratio explicari possit. Et quia hoc
modo suggerere facile fuit,si diceres hoc infinitum es-
se,quibus verbis alterius verbi originem interpretare-
ris,eorum rursus à te originem quærendam esse, donec
perueniatur eò, vt res cum sono verbi aliqua similitu-
dine concinat:vt cum dicimus,ęris tinnitum,equorum
hinnitum,ouium balatum, tubarum clangorem , stri-
dorem catenarum. Perspicis enim hęc verba ita sona- [Ex Cratylo Platonis.]
re vt res quæ his verbis significantur. Sed quia sunt res
quæ non sonant,in his similitudinem tactus valere:vt
si leniter vel aspere sensum tangunt,lenitas vel asperi-
tas literarum vt tangit auditum , sic eis nomina pepe-
rit. Et ipsum lene cum dicimus,leniter sonat. Quis itē
asperitatem nō & ipso nomine asperam iudicet? Lene
est auribus,cum dicimus,voluptas: Asperum est cū di-
cimus,crux. Ita res ipsæ iam efficiunt , sicut verba sen-
tiuntur. Mel quàm suauiter gustum ⌊ res ipsa, tam sua-
uiter nomen ⌋ tangit ⌊ auditum. ⌋ Acre in vtroq; aspe-
rum est:Lana & vepres,vt audiūtur verba, sic illa tan-
guntur. Hæc quasi cunabula verborum esse crediderūt,
B vt sensus rerum cum sonorū sensu concordarent. Hinc
ad ipsarum inter se rerum similitudinem processisse li
centiam nominādi. Vt cum verbi causa crux propter-
ea dicta sit,quòd ipsius verbi asperitas cum doloris quē
crux efficit asperitate concordat. Crura tamen nō pro-
pter asperitatem doloris,sed quod longitudine atq; du
ricia,inter membra cætera sint ligno ⌊ crucis ⌋ similio-
ra,sic appellata sunt. Inde ad abusionem ventum est,vt
vsurpetur non tam rei similis, sed quasi vicinæ . Quid
enim simile inter significationem parui & minuti,cū † [† aliās, Qd enim simile habet parui & minuti significatio, cum &c.]
possit paruum esse quod non modo nihil minutum sit,
sed etiā aliquid creuerit? Dicimus tamen propter quā-
dam vicinitatem,minutum pro paruo. Sed hæc abusio
vocabuli in potestate loquentis est. Habet enim paruū,
vt minutum non dicatur . Illud magis pertinet ad id
quod volumus ostendere, quod cum piscina dicitur in
balneis in qua piscium nihil sit,quum nihil piscibus si-
mile habeat,videtur tamen à piscibus dicta propter a-
quam,vbi piscibus vita est . Ita vocabulum nō transla-
tum similitudine, sed quadam vicinitate vsurpatū est.
Quod si quis dicat homines piscibus similes natando
fieri,& inde piscinæ nomē esse natum, stultum est hoc
C refutare,cum ab re neutrum abhorreat, & vtrumq; la-
teat. Illud enim bene accidit quod vno exemplo dilu-
cidare nō possumus,quid distet origo verbi quæ de vi-
cinitate arripitur , ab ea quæ de similitudine ducitur.
Hinc facta est progressio vsque ad contrarium . Nam
lucus dictus putatur,quod minime luceat:& bellū,quod
res bella non sit:& fœderis nomen,quòd res fœda non
sit. Quod si à fœditate porci dictum est,vt nōnulli vo-
lunt,redit ergo ad ⌊ illam ⌋ vicinitatem , cum id quod
sit ⌊ ab eo quod sit ⌋ nominatur. Nā & ista omnino vi-
cinitas late patet,& per multas partes secatur . Aut per
efficientiam, vt hoc ipsum à fœditate porci , per quem
fœdus efficitur. Aut per effectum, vt puteus , quòd eius
effectus potatio est,creditur dictus. Aut per id quod cō [Vel ab vrbo.]
tinet,vt vrbem ab orbe appellatam volunt,quod auspi
cato loco circumduci aratro solet. Cuius rei & Virgi- [Aeneid.5.]
lius meminit,vbi AEneas vrbem designat aratro. Aut
per id quod cōtinetur: vt si quis horreum mutata d li-
tera affirmat ab hordeo nominatum . Aut per abusio-
nem,vt cum hordeum† dicimus,& ibi triticum condi- [† horreum.]
tur. Vel à parte totum,vt mucronis nomine quæ sum-
ma pars est gladij, totum gladium vocant . Vel à toto D
pars,vt capillus quasi capitis pilus . Quid vltra proue-
har,quicquid aliud annumerari potest, ⌊ ab similitudi-
ne rerum & sonorum,⌋ aut similitudine rerum ipsarū,
aut vicinitate,aut contrario contineri, videbis originē
verbi,quam prosequi non quidem vltra ⌊ soni ⌋ simili-
tudinem possumus. Sed hoc non semper vtique possu-
mus. Innumerabilia enim sunt verba,quorū ratio red-
di non possit. Aut non est,vt ego arbitror. Aut latet,vt
Stoici contendunt. Vide tamen paululum , quomodo
perueniri putāt ad illa verborum cunabula,vel ad stir-
pem potius atque adeo semētum,vltra quod quæri ori-
ginem vetant,nec si quis velit potest quicquā inuenire.
Nemo ambigit syllabas in quibus v litera locum obti-
net consonantis,vt sunt in his verbis,venter,vafer,ve-
lum,vinum,nouus, † vulnus,crassum & quasi validum [† vomis.]
sonum ædere. Quod approbat etiam loquendi consue-
tudo , cum quibusdam verbis eas subtrahimus ne one-
rent aurem. Nam inde est quod amasti libentius dici-
mus quàm amauisti:& abiit,non abiuit:& in hunc mo
dum innumerabilia. Ergo cū dicimus,vim, sonus ver-
bi,vt dictum est, quasi validus congruit rei quæ signi-
ficatur. Iam ex illa vicinitate per id quod efficiunt,hoc E
est,quia violenta sunt,dicta vincula possunt videri , &
vimen quo aliquid vinciatur. Inde vites , quod admi-
niculis quibus vinciantur nexibus pendēt. Hinc etiam
propter similitudinem , incuruum senem vietum Te- [In Eunucho.]
rentius appellauit. Hinc terra quæ pedibus itinerantiū
flexuosa & trita est,via dicitur. Si autem via quæ vi pe
dum trita est creditur dicta, redit origo ad illam vici-
nitatem . Sed faciamus à similitudine vitis vel vimi-
nis,hoc est à flexu esse dictam:quærit ergo me quispiā,
quare via dicta est? Respondeo,à flexu,quia flexum ve-
lut incuruū vietum veteres dixerūt. Vnde vietos quod
canto ambiantur rotarum ligna vocant . Persequitur
quærere,vnde vietum flexum dicatur? Et hinc respon-
deo,à similitudine vitis. Instat atque exigit vnde istud
sit vitis nomen? Dico quia vincit ea quæ comprehēde-
rit. Scrutatur ipsum vincire,vnde dictum sit? Dicemus,
à vi vis. † Quare sic appellatur,requiret. Redditur ra- [† viuis.]
tio,⌊ Viuis pinguem sonum habet,& ideo ostendit vi-
uos esse pingues & fortes,⌋ quia robusto & valido sono
verbum rei quæ significatur,congruit . Vltra quod re-
quirat non habet. Quot modis autem origo verborum
corruptione vocum varietur,ineptum est prosequi. Nā F
& longum,& minus quàm illa quæ dicta sunt necessa-
rium est. Nunc vim verborum quantum res patitur,
breuiter consyderemus. Vis verbi est,qua cognoscitur [De vi verbi. Caput. VII.]
quantum valeat. Valet autem tantum,quantū audien-
tem mouere potest. Porro mouet audiētem,aut secun-
dum se,aut secundum id quod significat , aut ex vtroq;
communiter. Sed cum secundum se mouet, aut ad so-
lum sensum pertinet,aut ad artem , aut ad vtrumque.
Sensus autem aut natura mouetur , aut consuetudine.
Natura mouetur in eo , quòd offenditur si quis nomi-
net Artaxerxem regem , vel mulcetur cum audit Co-
riolanum. Quis enim etiam si nihil vtique de his ho-
minibus audierit,quorum ista sunt nomina, nō tamen
in illo asperitatem maximā , & in hoc iudicet esse le-
nitatem ? Consuetudine mouetur sensus, cum offendi-
tur cum audit quiddam. Nam hic ad suauitatem soni
vel insuauitatem nihil interest. Sed tamen valent au-
rium penetralia,vtrum per se transeuntes sonos quasi
hospites notos an ignotos recipiāt. Arte autem moue-
tur auditor cum enunciato sibi verbo , attendit quæ sit
pars

G pars orationis, vel si quid aliud in his disciplinis quę de verbis traduntur, accepit. At verò ex vtroque, id est, & sensu & arte de verbo iudicatur, cum id quod [aures] metiuntur ratio notat, & nomẽ ita ponitur vt dicitur, optimus. Mox vt aurem longa vna syllaba & duę breues huius nominis percusserint, animus ex arte statim pedem dactylum agnoscit. Sensum verò non secundũ se, sed secundum id quod significat verbũ mouet, quãdo per verbum accepto signo animus nihil aliud quàm ipsam rem intuetur, cuius illud signum est quod accepit: Vt cũ Augustino nominato, nihil aliud quàm ego ipse cogitor ab ipso cui notus sum: aut cuilibet hominum mente occurrit, si forte hoc nomen, vel qui me ignorat audierit, vel qui alium nouit, qui Augustinus vocetur. Cum autem simul & secundum se verbũ mouet audientem, & secundum id quod significat, tunc & ipsa enunciatio, & id quod ab eo enunciatur, simul aduertitur. Vnde enim fit quod non offenditur auriũ castitas, cum audit, mammentrem* pene † bona patria lacerauerat? Offenderetur autem, si obscœna pars corporis sordido ac vulgari nomine appellaretur. In hoc autem sensum animumq; vtriusque deformitas offenderet, nisi illa turpitudo rei quę significata est, decore verbi significantis operiretur, cũ res eadem sit cuius vtrũq; vocabulum est: veluti non alia meretrix, sed aliter tamen videtur eo cultu quo ante iudicẽ stare assolet, aliter eo quo in luxuriosi cubiculo iaceret. Cũ igitur tantam vim tamq; multiplicem appareat esse verborum, quam breuiter iam pro tẽpore summatimq; attingimus, duplex hic ex consyderatione [sensus] nascitur: partim propter explicandam veritatẽ, partim propter seruãdum decorem, quorum primum ad Dialecticum, secundum ad Oratorẽ maxime pertinet. Quãuis enim nec disputationem deceat ineptam, nec eloquentiam oporteat esse mendacem, tamẽ & in illa sæpe atq; adeo penè semper audiendi delitias discendi cupido cõtemnit, & in hac imperitior multitudo quod ornate dicitur, etiam vere dici arbitratur. Ergo cum appareat quid sit vniuscuiusque proprium, manifestum est & disputatorem, si qua ei delectandi cura est, rhetorico colore aspergendum, & Oratorem, si veritatẽ persuadere vult, dialecticis quasi neruis atque ossibus esse roborandum, quæ ipsa natura corporibus nostris, nec firmitatem virium subtrahere potuit, nec oculorum offensioni patere permisit. Itaque nunc propter veritatem diiudicandam, quod Dialectica profitetur, ex hac verborum vi quædam semina sparsimus: quę impedimenta nascantur videamus. Impeditur auditor ad veritatem videndam. Impedimenta enim nascuntur ex difficultate intellígentiæ, quæ multa intelliguntur, quia in vno eodem verbo per se prolato, magna est aut obscuritas aut ambiguitas. Inter obscurum & ambiguũ hoc interest, quod in ambiguo plura se ostendunt, quorum quid potius accipiendum sit, ignoratur: in obscuro autem nihil aut parum quod attẽdatur apparet. Sed vbi parum est quod apparet, obscurum est ambiguo simile. Veluti si quis ingrediens iter, excipiatur aliquo biuio vel triuio, vel etiam vt ita dicam, multiuio loco, sed dẽsitate nebulæ nihil viarũ quæ est eluceat, Ergo à pergẽdo prius obscuritate tenetur. At vbi aliquantũ rarescere nebulæ cœperint vt videatur aliquid, quod vtrũ via sit, an terræ proprius & nitidior color incertum est, hoc est obscurum ambiguo simile. Dilucescente cœlo quantum oculis satis sit, iam omnium viarũ deductio clara est, sed quà sit pergendum, non obscuritate, sed ambiguita-

*Forte, in amentem. Penè dixit membrum pudendum.

† manu, vẽtre, pene.

Obscurũ & ambiguum. Cap. VIII.

Differũt obscurum & ambiguum.

te dubitatur. Item sunt obscurorum genera tria. Vnum est, quod sensui patet, animo clausum est, tanquã si quis malum punicum pictum videat, qui neque viderit aliquando, nec omnino quale esset audierit, nõ oculorum est sed animi, qui cuiusque rei pictura sit, nescit. Alterũ genus est, vbi res animo pateret, nisi cẽsui clauderetur, sicut est homo pictus in tenebris. Nam vbi oculis apparuerit, nihil animus hoc esse † pictum dubitabit. Tertium genus est, in quo etiã sensui absconditur, qui tantũ si nudaretur nebula, magis animo emineret. Quod genus est omnium obscurissimum, vt si imperitus malum illud punicum pictũ, etiam in tenebris cogeretur agnoscere. Refer nunc animum ad verba, quorum istę sunt similitudines cõstitutæ. Pone quempiam Grammaticum conuocatis discipulis, factoq; silentio suppressa voce dixisse, temetum, quod ab eo dictum qui prope assidebant, satis audierunt, qui remotius parum: qui autem remotissime, nulla omnino voce perstricti sunt. Horum autem partim sciebant, illi scilicet qui nescio quo casu remotiores erãt, quid esset temetum, reliquos prorsus latebat, omnes obscuritate impediebantur. † Et hic iam perspicis omnia illa genera obscuritatum. Nã qui auditu nihil dubitabãt, primum illud genus patiebantur, cui simile est, malum punicum ignorãtibus, sed in luce pictum. Qui nouerant verbum, sed auribus aut parum aut omnino non acceperãt vocem, secundo illo genere laborabant, cui similis est hominis imago, sed non in perspicuo, sed omnino tenebroso loco. Qui autem nõ solum vocis, sed & significationis verbi expertes erant, tertij generis quod omnino deterrimum est, cæcitate inuoluebãtur. Quod autem dictum est, quoddam obscurum ambiguo simile, in his perspici potest, quibus verbum erat quidem notum, sed vocem penitus nullam, aut non omnino certam perceperãt. Omnia igitur obscura loquendi genera vitabit, qui & voce quantũ satis est clara, nec ore impedita, & verbis notissimis vtetur. Vide nunc in eodem Grammatici exẽplo, quàm longe aliâs impediat ambiguitas quàm obscuritas verbi. Fac enim eos qui aderant & satis sensu accepisse vocem magistri, & illum verbum enunciasse, quod esset omnibus notum, vtputa, fac eum dixisse, magnus, & deinde siluisse: attende quid incerti hoc audito nomine patiãtur. Quid si dicturus est, quæ pars orationis est? Quid si de metris quęsitur?, quis sit pes? Quid si historiam interrogaturus, vtputa, magnus Pompeius quot bella gesserit? Quid si commendaturus carmina Grammaticus dicturus est, magnus & penè solus poëta Virgilius? Quid si obiurgaturus negligentiam discipulorum, in hæc deinde verba prorumpat, Magnus vos ob studium disciplinæ torpor inuasit? Vidés ne remota nebula obscuritatis, illud quod supra dictum est quasi eminuisse multiuium? Nam hoc vnum quod dictũ est, magnus, & nomen est, & pes chorius est, & Pompeius est, & Virgilius est, & negligentiæ torpor. Et si qua alia vel innumerabilia non cõmemorata sunt, quæ tamen per hanc enunciationem verbi possunt intelligi.

K Tria genera obscurorũ.

† aliâs, hominem.

† aliâs, Horũ autẽ illi qui remotiores L erant, nescio quo casu partim sciebãt quid esset temetũ, partim ignorabant: illos vero qui magistri vocẽ nec acceperant, quid esset temetum prorsus latebat, quoniã obscuritate impediebãtur.

Itaq; rectissime à dialecticis dictum est, ambiguum esse, omne verbum. Nec moueat quod apud Ciceronem † calumniator Hortensius huiusmodi ambigua se audere explicare, dilucide omne verbum ambiguum esse dixit: Quomodo igitur ambigua ambiguis explicabunt? Nam hoc est in tenebris extinctum lumen inferre: facile quidem atque callide dictũ. Sed hoc est quod apud eundem Ciceronem Sceuolæ dicit Antonius: Denique vt sapiẽtibus diserte, stultis etiam vere videaris dicere.

M

Ambiguorũ genera. Caput. IX.

† aliâs, calũniatur Hortensius hoc modo ambigua se audire acute aut explicare dilucide, id est, omne verbũ &c.

Quid

A Quid enim aliud loco illo facit Hortẽsius, nisi acumine ingenij & labore † sermonis, quasi meraco & suaui poculo imperitis caliginem offundit? Quod enim dictum est, omne verbum ambiguũ esse, de singulis verbis dictum est. Explicantur ambigua disputãdo, & nemo vtique verbis singulis disputat. Nemo igitur ambigua verba verbis ambiguis explicabit. Et tamen cum omne verbum ambiguum sit, nemo verbum ambiguũ nisi verbis, sed etiam cõiunctis, quæ iam ambigua non sunt, explicabit. Vt enim si diceretur, Omnis miles bipes est, non ex eo sequeretur, vt cohors ex militibus bipedibus ita * constaret. Ita cum dico ambiguum omne verbum, non dico sententiã, non disputationem, quanuis verbis ista texantur. Omne igitur ambiguum verbum non ambigua disputatione explicabitur. Nunc ambiguitatũ genera videamus. Quæ prima duo sunt, Vnum in iis etiam quæ dicuntur, alterum quod in iis solis quæ scribuntur, dubitationem facit. Nam si quis audierit acies, & si quis legerit, poterit incertum habere, nisi per sententiam clarescat, vtrum acies militum, an ferri, an oculorũ dicta vel scripta sit. At verò si quis inueniat scriptum, verbi causa, leporem, nec appareat

† lepore.

* Forte tota.

Genera ambiguitatum duo.

B qua sententia positum sit, profecto dubitabit vtrũ penultima huius verbi syllaba producenda sit, ab eo quod est lepos, an ab eo quod est lepus [corripienda.] Quam scilicet non pateretur ambagem, si accusatiuum huius nominis casum voce loquentis acciperet. Quòd si quis dicat loquentem male pronunciare potuisse, iam non ambiguitate, sed obscuritate impediretur auditor. Ex illo tamen genere quod ambiguo simile est, quia male Latine pronunciatum verbum, non in diuersas rationes trahit cogitantem, sed ad id quod apparet impellit. Cum igitur ista duo genera inter se plurimum distẽt, primum genus rursus in duo diuiditur: nam quicquid dicitur, & per plura intelligi potest, eadem scilicet plura aut vno vocabulo & vna interpretatione, aut tantum vno tenentur vocabulo, sed diuersis expeditionibus explicantur. Ea quæ vna definitio potest includere, vniuoca nominantur: illis autem quæ sub vno nomine necesse est definire diuerse, æquiuoci nomen est. Prius enim consyderemus vniuoca, vt quomodo genus hoc iam patefactum est, illustretur exemplis. Hominem cum dicimus, tam puerum dicimus quàm senem, tam stultum quàm sapientem, tam magnum quàm

D

E

C parum, tam ciuem quàm peregrinum, tam vrbanum quàm agrestem, tam qui iam fuit, quàm qui nunc est, tam sedentem quàm stantem, tam diuitem quàm pauperem, tam agentem aliquid quàm cessantem, tam gaudentem quàm mœrentem vel neutrum. Sed in his omnibus dictionibus nihil est quod non vt hominis nomen accepit, ita etiam hominis definitione claudatur: nam definitio hominis est, animal rationale, mortale: [Non ergo quisquam potest dicere animal rationale mortale] viuentem † tantum, non etiã senem & puerum &c. aut sapientem esse tantum, non etiam stultũ: imò & ista & cætera quæ numerata sunt, sicut hominis nomine, ita etiam definitione continentur: nam siue puer, siue stultus, siue pauper, siue etiã dormiens, si animal rationale mortale non est: nec homo est. Est autem homo, illa igitur definitione contineatur necesse est: & de cæteris quidem nihil ambigitur. De puero autem parum aut stulto, siue prorsus fatuo, aut de dormiente vel ebrio vel furente dubitari potest, quomodo possunt esse animalia rationalia, etiam omnino defendi, sed ad alia properantibus longum est. Ad id quod agitur, illud satis [est notum,] non esse istam definitionem hominis rectam, nisi & omnis homo eadem contineatur, & præter hominem nihil. Hęc sunt igitur vniuoca, quæ non solum nomine vno, sed vna etiam eiusdem nominis definitione clauduntur: quanuis & inter se propriis nominibus & definitionibus distingui possunt. Diuersa enim nomina, puer, adolescens, diues & pauper, liber & seruus, & si quod aliud differentiarum est, & inter se ideo proprias definitiones habebunt: sed vt illis vnum commune nomen est homo, sic animal rationale mortale definitio vna cõmunis est.

† iuuenem.

Nunc æquiuoca videamus, in quibus ambiguitatum perplexio proprie [infinita] [syluescit: conabor tamen eas in genera certa distinguere. Vtrum autem conatum meum hæc facultas sequatur, tu iudicabis. Ambiguitatum igitur quæ ab æquiuocis veniunt, primo genera tria sunt. Vnum ab arte, alterũ ab vsu, tertium ab vtroque. Arte nunc dico, propter nomina quæ in verborum disciplinis, rebus * † imponuntur. Aliter enim definitur apud Grammaticos quid sit æquiuocum, & tamen hoc vnum quod dico, Tullius, & nomen est, & pes dactylus, & æquiuocum. Itaque si quis ex me efflagitet vt definiam quid sit Tullius, cuiuslibet notionis explicatione respondeo. Possum enim recte dicere, Tullius nomen est, quo significatur homo summus quidam Orator, qui Catilinæ coniurationem consul oppressit. Subtiliter attende me nomen ipsum definisse: nã si mihi Tullius ipse, qui si viueret, digito mõstrari potuisset, definiendus foret, non dicerem, Tullius est nomẽ quo significatur homo, sed dicerem, Tullius est homo, & ita cætera adiungerem. Item respondere possum, Hoc nomen *Tullius est Dactylus, his literis constans:* quod enim *eas literas* habeat, opus est innuere. Licet enim illud dicere, Tullius est verbũ, per quod æquiuocantur inter se omnia cum hoc ipso quæ supra dicta sunt, & si quid aliud inueniri potest. Sed dico, Cũ ergo hoc vnũ † quod dixi, Tullius, secundum artium vocabula tam varie mihi licuit definire, quid dubitamus *esse* ambiguorum genus ex æquiuocis *venientium*, quod merito dici possit ex arte contingere? Diximus enim æquiuoca esse, quæ non vt vno nomine, ita etiam vna *definitione* possunt teneri. Vnde nunc alterum genus *est*, quod ex loquendi vsu *venire memorauimus*. Vsum nunc appello illud verbum, propter quod verba cognoscimus. Quis enim verba propter verba conquirat & colligat? Itaque iam constitue aliquem sic audire, vt notum ei sit, nihil de partibus orationis, aut de metris quæri, aut de verborum aliqua disciplina: tamẽ adhuc potest cum dicitur, Tullius, æquiuocorũ ambiguitate impediri. Hoc enim nomine & ipse qui fuit summus Orator, & eius picta imago vel statua, & codex quo eius literę continentur, & si quod est in sepulchro eius cadauer, significari potest. Diuersis enim rationibus dicimus, Tullius ab interitu patriam liberauit: &, Tullius inauratus in Capitolio stat: &, Tullius tibi totus legendus est: &, Tullius hoc loco sepultus est: vnum enim nomen est, sed diuersis hęc omnia definitionibus explicanda sunt. Hoc igitur genus æquiuocorum est, in quo iam nulla de disciplina verborum oritur ambiguitas, sed de ipsis rebus quæ significantur. Aut si vtrunque confundat audientem vel legentem, siue quæ ex arte, siue ex loquendi vsu dicuntur, nõnne tertium genus recte annumerabitur? Cuius exemplum quidem in sententia aperte apparet, vt si quis dicat, Multi Dactylico metro scripserunt, vt est Tullius: Nam hic incertum est vtrum Tullius pro

Ambiguitatũ ex æquiuocis varia. Caput. X.

* † aliâs, verbis.

† nomen.

F

G lius pro exemplo dactyli pedis, an dactyli Poëtæ posi-
tum sit:quorum illud ex arte, hoc ex vsu loquendi ac-
cipitur. Sed in simplicibus etiam verbis contingit, licet
tantum vocem huius verbi Grammaticus audientibus
discipulis enunciet, vt supra ostendimus. Cum igitur
hæc tria genera manifestis rationibus inter se differãt,
rursum primũ genus in duo diuiditur. Quicquid enim
ex arte verborum facit ambiguitatem, partim sub exẽ-
plo esse potest, partim non potest. Cum enim definio
quid significat nomen, possum hoc ipsum exempli gra
tia supponere, quod dico nomen, vtique nomen est: hac
enim lege per casus flectitur, dicẽdo nomen, nominis,
nomini, &c. Item cum definio quid significat dactylus,
hocipsum potest pro exemplo esse. Etenim cũ dicimus,
dactylus, vnam syllabam longam & duas deinde bre-
ues enunciamus. At verò cum definitur aduerbiũ quid
significet, non potest huius ipsum exẽplo dicere: etenim
cum aduerbium dicimus, hæc ipsa enunciatio nomen
est. Ita secundum aliam notionem, aduerbium vtique
aduerbium est, & nomen nomen est: secundum aliam
verò aduerbium non est aduerbium, quia nomen est.
Item pes creticus quando quid significet definitur, non
H potest hoc ipsum pro exẽplo esse. Hæc enim ipsa enun-
ciatio quando dicimus, creticus, prima longa syllaba, *Creticus nomen pedis.*
deinde duabus breuibus constat: quod autem significat,
longa syllaba & breuis, & longa est: ita & hic secũdum
aliam notionẽ, creticus nihil est aliud quàm creticus,
& dactylus non est: secundum aliamvero creticus non
est creticus, quia dactylus est. Secundum igitur genus,
quod iam disciplinis verborum ad loquendi vsum di-
ctum est pertinere, duas habet formas. Nam æquiuo-
ca dicta sunt aut ex eadem origine veniẽtia, aut ex di-
uersa. Ex eadem origine appello, quando vno nomine
ac non sub vna definitione teneãtur, vno tamen quasi
fonte demanant, vt est istud, quia Tullius, & homo, &
statua, & codex, & cadauer intelligi potest. Nõ possunt
quidem ista vna definitione concludi, sed tamen vnũ
habent fontem, ipsum scilicet verum hominem, cuius
& illa statua, & ille liber, & illud cadauer est. Ex diuer-
sa origine, vt cum dicimus, nepos, longe ex diuersa ori-
gine filium filij & luxuriosum significat. Hæc ergo di-
stincta teneamus, & inde illud genus quod ex eadem
origine appello, in quatuor item diuidatur. Nam diui-
ditur in duo, quorum vnum translatione, alterum de-
I clinatione contingit. Translationem voco, cum vel si-
militudine vnum nomen sit multis rebus, vt Tullius,
& ille in quo magna eloquentia fuit, & statua eius di-
citur. Vel ex toto, cum pars cognominatur, vt cum ca-
dauer illius Tullius dici potest: Vel ex parte totum, vt
cum tecta dicimus totas domus. Aut à genere species,
Verba enim principaliter dicunt Romani, quibus lo-
quimur. Sed tamen verba proprie nominata sunt, quæ
per modos & tẽpora declinamus. Aut ab specie genus,
Nam cum scholastici solum proprie & primitus dicã-
tur ij qui adhuc in schola sunt, omnes tamen qui in li-
teris viuunt, nomen hoc vsurpant. Aut ab efficiente ef-
fectus, vt Cicero est liber Ciceronis. Aut ab effectu K
efficiens, vt terror, quia terrorẽ fecit. Aut à continen-
te quæ continentur, vt domus etiam qui in domo sunt
dicuntur. Aut à conuersa vice, vt castanea arbor dici-
tur quæ & fructus, Vel si quod aliud inueniri potest,
quod ex eadem origine quasi transferendo cognomi-
netur. Vides, vt arbitror, quid faciat in verbis ambi-
guitatem. Quæ autem ad eandem originem pertinen-
tia conditione declinationis ambigua esse dicimus, ta-
lia sunt: Fac verbi causa quenque dixisse, pluit. Et hæc
diuerse vtique definienda sunt. Item scribere cum di-
cimus, incertum est vtrum in infinitiuo actiui, an im-
peratiuo passiui pronunciatum sit. Homo cum vnum
nomen sit, & vna enunciatio, tamen fit aliud ex nomi-
natiuo, aliud ex vocatiuo. Quid doctius & docte verbi
enunciatio quoque diuersa est. Doctius aliud est cum
dicimus, doctius mancipium: aliud dicimus, doctius il-
lo disputauit. Declinatione igitur ambiguitas orta est:
nam declinationem nunc appello vel quicquid siue per
voces siue per significationes flectendo verba contin-
git. Hic doctus & docte, tantum per voces flexum est.
Hic homo & homo secundũ solas significationes. Sed
huiusmodi genus ambiguitatum minutatim concide- L
re ac prosequi pene infinitum est. Itaque locum ipsum
hactenus notasse suffecerit, ingenio præsertim tuo. Vi-
de nunc ea, quæ ex diuersa origine veniunt: nã ipsa di-
uidũtur adhuc in duas primas formas, quarum vna est
quæ contingit diuersitate linguarum, vt cum dicimus,
iste, hæc vna vox aliud apud Græcos, aliud apud nos si- *Nã Græcis ἴστε, sonat scitis.*
gnificat. Quod genus non tamen * omnino fuit: non
enim vnicuique præscriptum est, qui*† linguas nosset, ** forte tum. * forte sed*
aut qui linguas † disputaret. Altera forma est, quę vna *† quas. † quibus linguis.*
quidem lingua facit ambiguitatem, diuersa tamen eo-
rum origine, quæ vno vocabulo significantur, quale est
illud quod de nepote supra posuimus. Quod rursus in
duo scinditur. Aut sub eodem genere partis orationis,
sicut nomẽ est nepos, cum filium filij, & cum luxurio-
sum significat. Aut sub diuersis, vt dictum est à Teren-
tio, Qui scis ergo istuc, nisi periculum feceris? Sed etiã
istuc, pronomen, istuc aduerbium. Iam ex vtraque, id
est, arte & vsu verborum, quod in æquiuocis tertiũ ge-
nus posueramus, tot ambiguitatũ formæ possunt exi-
stere, quot in duobus superioribus posueramus. Restat
ergo illud genus ambiguum quod in scriptis solis re-
peritur. Cuius quatuor sunt species, Aut enim spacio M
syllabarum fit tale ambiguũ, aut acumine, aut in vtro-
que. Spatio autem, vt cum scribitur, venit, de tempore
incertum est, propter occultum primæ syllabæ spatiũ.
Acumine autem, vt cum scribitur, pone, vtrum ab eo *Póne*
quod est pono, an vt dictum, ponè, sequens, nanque *Ponè*
hanc dederat Proserpina legem: incertum est per pla- *Geor. 4.*
centem † acuminis locum. At verò ex vtroque fit, vt *† latentem.*
in superioribus de lepore diximus, non solum produ-
cenda, sed acuenda est etiam penultima syllaba huius
verbi, si ab eo quod est lepos, non ab eo qui est lepus de-
flexum est.
Diui

A # DIVI AVRELII AVGVSTINI CATEGORIAE DECEM EX Aristotelis libro non versæ, sed decerptæ.

De oratione & quàm late pateat significatio οὐσίας. Caput. I.

CVM omnis scientia disciplinaq; artium diuersarum nõ ni-
si oratione tractetur, nullus ta-
men, ô fili Adeodate, in quouis
genere pollens inuentus est, qui
de ipsius orationis vellet origi-
ne principióve tractare. Idcirco
miranda est Aristotelis Philo-
sophi diligentia, qui differendi de omnibus cupidus, ab
ipsius cœpit examine, quam sciret & prætermissam à
cunctis, & omnibus necessariam. Is igitur nos docuit
ex octo his, quas Grammatici partes orationes vocant,
eam solam recte appellari orationis partem, quæ indi-
caret aliquid, vocabulóque signaret. Itaque solas orati-
B onis partes authore Aristotele, nomen & verbum de-
bemus accipere. Cæteras vero ex his fieri, & compagi-
nes orationis potius, quàm partes eius debere nomina-
ri. Nomen nanque personam demõstrat, verbum quid
quisque faciat patiatúrve. Dehinc hoc docẽte debemus
aduertere, quo compendio paulatim oratio coarctata
per gradus cuncta quę sunt vno vocabulo capta conclu
serit. Nam cum sit diuersa innumerabilisque mortaliũ
nuncupatio, nec comprehendi possit nominum tã lata
diuersitas, vno tamẽ vocabulo cum hominem dixeris
noscis omnes. Similiter & cætera, vt equus ille ξάνθος, *Iliad. θ. ξάνθε τε, καὶ σὺ Πόδαργε καὶ αἴθων λάμπε τε δῖε.*
vel αἴθριος, vel δῖος, vel ille atque ille. Et quanquam sit
horum nominum quoque infinita comprehensio, equũ
tamen cum quis dixerit, monstrabit omnes. Et si quis
leonibus, quod fieri solet, vel bobus imponat nomina,
in immensum tenditur vniuscuiusq; cognitio, & acies
mentis obtunditur. Sed cum leonem, vel taurum dixe- *quanquã hic δῖε epitheton videtur, nõ propriũ.*
ris, omnes qui vbiq; sunt, sub vno nomine naturæ suc-
cidunt. Verum orationis vis, quæ infinita genera pro-
creandi varietate singulis vocabulis colligauerat, parũ
fecisse visa est, nisi eadem coarctata in vnum singula-
ri nuncupatione concluderet. Ideoq; & hominem & fe
C ram & equum dixit animal, dans cunctis nomẽ quod
omnia possideret. Nec minus ea quæ sine anima sunt,
breui ex immensa demonstratione signauit: nam cum
sit arbor & nucis & castaneæ & glandis & mali: cæte-
raq; inexplicabilia genera virgultorum, surculum vo-
cans, singulari omnia & communi vocabulo astrinxit.
Similiter ornamentorum diuersos lapides compẽdio-
se vocauit gemmas. Postremo licet abunde prospexe-
rit dispersa passim genera speciali nota conciliasse, * ** aliàs, concilians.*
tamen ingenti quodam & capaci ad infinitum nomi-
ne omne quicquid est comprehẽdens dixit οὐσίαν, ex-
tra quam nec inueniri aliquid, nec cogitari potest. Hęc
est vna de categoriis decẽ. Appellatas verò categorias
constat propterea, quòd non possint nisi ex subiectis a-
gnosci, ὡς κατά τινων λεχθῆναι. Quis enim quid sit ho-
mo possit agnoscere, nisi aliquem sibi hominem ponat
ante oculos, quasi subiectum homini? Ne autem pro-
grediente tractatu, in quo plurimis exemplis opus est,
eadem ad docendum nomina repetantur, ac sæpe acci
dat vt vel Hortensij, vel alterius hominis, vel superius
animalis, vel excelsius vsiæ frequentata exempla in fa-
stidium reciderent, alia his vocabula, quibus ad differẽ D
dum Philosophi vterẽtur, inflexit. Itaque Hortensium,
& nucis arborem, & equum Xanthum, & his similia,
αἰσθητὰ, ἄτομα, ἐνάριθμα, καθέκαστα vocauit: αἰσθητὰ, quòd
tactu sentiãtur: ἄτομα, quòd diuidi & secari nequeant.
Quis enim credat Hortensium cædi posse per partes?
Quod si fiat, Hortensius iam nõ erit: ἐνάριθμα, quòd sint
numeri vnius: καθέκαστα, quòd singularia. Neque enim
hæc in vno quouis geminari possunt. Deinde altiora,
id est, hominem, equũ, leonem, arborem εἴδεα vel ἰδέας
ars dicit, quasi partes generis & rerum formas. Dehinc
superiora, id est, animalia & virgulta, & gemmas, & la
pides, genera nuncupauit, ex quibus partes vel formæ
nascuntur. Eadem tamen genera species etiam nomi-
nari possunt, quod habẽt excelsius aliquid, id est, vsiam,
ex qua oriri videntur & nasci. Ipsam vero vsiam, su-
pra quam nihil est, [genus] appellari voluerunt.

De æquiuocis, multiuocis & similibus. Caput. II.

His ita compositis, ea quæ mente concepta, signa-
ri & demonstrari possunt, aggressus Aristoteles, omisit
illa interim quæ de verborum ratione tractanda sunt,
cũ in linguæ vsu prouenerint, vt vno nomine res mul
tæ, & multis nominibus res vna nũcupetur. His rebus
quas vnum nomen complectitur, duo vocabula ars de- E
dit, vt ex his alia homonyma, alia synonyma vocaret.
Homonyma sunt, cùm res quidem plures cõmune no-
men accipiunt, interpretatione verò eiusdem rei sepa-
rantur, vt homo pictus & verus. In his nanque vnum
nomen est: verum si ad definitionem vel ad interpreta
tionem hominis redeas, inueniũtur ista disparia. Cùm
enim dixeris, verum hominẽ animal esse, quod risum
capiat, & vim rationis admittat, cum de picto idẽ non
possis dicere, necessario inueniuntur esse disparia. Re-
gulariter autem accipere debemus, omne nomen licet
proprium, quod possit esse commune cum cæteris, ho-
monymum vocari, vt Cicero, non vnus, sed plures. Sed
si omisso nomine signis potius demonstrare velis quis
sit ille Cicero, quis alius, quis tertius, alia de alio signa
narranda sunt, vt alium crassum dicas, alium tenuem:
vel longus dicatur alius, alter breuis, candido colore *Æquiuoca. Vniuoca.*
quis, alter nigro. Hæc igitur quoniam inter se discre-
pant, solo sociata nomine, homonyma dicta sunt, vo-
cabulo iuncta, rei interpretatione discreta. Synonyma
verò sunt res, quę & nomine & sui interpretatione iũ-
guntur, vt est animal: id enim de homine & equo, & de
fera, & de auibus dici potest. Animal est quod cibũ ca- F
piat, quod mortale sit, quod sensu moueatur. Nunc ad
eas res, quę singulæ multis nominibus assignari solent,
veniamus. Quanquam hanc partem Aristoteles, vt su-
perius dictũ est, prætermiserit, idcirco quòd de his quæ
significantur, non de his quæ significant, differendum
putauit. In his autem non rerum, sed nominum verti-
tur quæstio. Hæc diuisa sunt similiter in partes duas, *Multiuoca. Diuersiuoca.*
& alia πολυώνυμα alia ἑτερώνυμα sunt. Polyonyma sunt
cum multa omnia vnã rem significant, neque vlla dif-
ferentiæ nominum redditur ratio, vt ensis, mucro, gla-
dius. Hæc enim cur vnam rem tot significent, nec di-
scerni nec definiri potest. Dehinc heteronyma à mul-
tis æque nominibus res singulas tenent. Verum in his
habet rationem diuersitas nominum, velut est homo
terrenus mortalis: homo ab humanitate, terrenus à ter
ra, in qua cuncta gignũtur: mortalis à necessitate mor-
tis. Claret igitur in his nominum originem quæri, in
superioribus rerum: quamobrem his omissis, Aristote- *Aequiuoca quot modis.*
les superiorum maluit mouere tractatum. Ergo ad ho-
monyma redeamus, quæ diuiduntur in duas partes: aut
enim

G enim fortuitu fiunt, aut hominũ voluntate naſcuntur. Fortuitu fiunt enim, cum quoddam caſu ſimile quis alteri nomen accipit. Voluntate, cum ſimilitudo nominis ex induſtria imponentis affigitur. Horum autẽ quę induſtria vel voluntate naſcuntur, quatuor ſunt genera: εἰκὼν, κατ' ἀναλογίαν, ἀφ' ἑνὸς, πρὸς ἕν: vt eadem Latinus quoque ſermo declaret, Similitudo, proportio, ab vno, ad vnum. Similitudo eſt, vt homo pictus & verus in ſola ſimilitudine copulantur. Proportio eſt quod κατ' ἀναλογίαν Græci vocãt, vt quo pacto principium animalis cor dicimus, ita principium aquæ fontem dicamus: proportio enim ſui ſimilitudo nominis videtur adiuncta. Ab vno eſt cum dicimus à medicina medicinale ferramentum, medicinalis ſcientia, medicinalis vſus, medicinale præceptum, ab vno in cuncta deſcendunt. Ad vnum eſt, vt illa potio ſalubris eſt, ille medicus ſalubris eſt, ferramentum illud ſalubre. Hæc enim cuncta vnum, id eſt, ſalutem videntur attingere.

Quid agat i Categoriis. Caput. III.

Sed plerq; mouere aſſolent quæſtionem, de quibus magis Ariſtoteles voluit inchoare tractatum. Primo de iis quæ ſunt, ſecundo de iis quæ percipiuntur, tertio de iis quæ dicuntur. Primo ſunt res omnes, quas natura peperit: ſecundo percipiuntur ea, quorum imagines
H in animo videndo formamus & recondimus: tertio dicuntur illa, quibus ea quæ ſunt impreſſa animo efferũtur. Id nanque quod quis concipit animo, lingua proſequente declarat. Sed, vt Themiſtio noſtræ ætatis erudito Philoſopho placet, de his Ariſtoteles tractare incipit, quæ percipiuntur, quæq; ipſe vocat Græco nomine σημαινόμενα, ſiue φαντασίας, id eſt, imagines rerũ inſidentes animo. Verum cum de perceptis propoſuerit diſputare, & de iis quæ ſunt, & de iis quæ dicuntur neceſſario locuturus eſt. Percepta enim ex his oriuntur quæ ſunt, quæ videdo percipimus: perceptorum autem deerit demonſtratio, niſi eorum quæ dicuntur auxilio fuerint demonſtrata. Ergo quanquã ſeparatim poſtea ea quæ ſunt definiturus ſit, mixtam tamen de tribus diſputationem debemus accipere. Nam de perceptis qui loquitur, & originem rerum trahit, & præſidia orationis implorat. Superfluam igitur quæſtionẽ mouet, qui dicit ſcrutari oportere cur Ariſtoteles in principio ſuo Homonyma lege vel dixerit vel detexerit, ſi de his quę percipiuntur fuerat tractaturus, cum liqueat non poſſe dici aliquid, niſi quod perceptum fuerit, nec percipi aliquid poſſe, niſi res fuerit, de qua imago intuẽdo capiatur.

I De denomínatiuis. Caput. IIII.

His ergo cognitis, paronyma videamus, quæ ſunt in homonymorum & ſynonymorum medio cõſtituta, & quæ nec paronyma dici poſſunt, niſi in ſe habuerint vtrorumq; contractũ, id eſt, niſi & nomen homonymorum & negocium ſynonymorum videantur habere commune, vt à ſapientia ſapientem, vel medicum à medicina dicamus, eadẽ in medico quæ in medicina & actº ſimilitudo videtur & nominis. Propterea recte paronymum dictum eſt, quod aliunde nomen acceperit. Verum ne eadẽ videantur paronyma & homonyma, quæ ab vno dicuntur, id eſt, ab ὁμοῦ, hanc differentiã debemus agnoſcere, quod ipſa paronyma inter ſe quidem propter ſimilitudinem nominis homonyma ſunt, illius tamen nominis paronyma dicuntur, vnde nomen acceperint: vtputa à ſapiẽtia dicamus hominem ſapientem, ſapiens conſilium: inter ſe hæc homonyma ſunt, ipſius verò ſapientię paronyma. Obſeruari tamen oportet, vt commutationem vltimæ ſyllabæ habeant: neque ita finiãtur paronyma quemadmodum deſinunt ea de quibus originem ducunt: vt medicina & medicus, medicina aliis literis clauditur, aliis K medicus. Hanc igitur differentiam niſi paronyma habuerint, & niſi cum ſynonymis negocio, cũ homonymis nomine fuerint copulata, homonyma potius quàm paronyma nominantur. Vt ſi à malitia vitioſum dicamus, negocio quidem cum ſynonymis conuenit, ſed ab homonymis diſcrepat nomine. Neque enim vitioſus & malitia ſimilia ſunt, quanquam eodẽ intellectu ſentiantur. Quod ſi à malitia dicatur malus, recte vtrunq; conuenit. In vltima verò ſyllaba non mutantur hoc modo, vt ſi dicamus à ſapientia verba ſapientia. Hic cũ nulla cõmutata eſt ſyllaba, paronymi excluſa eſt nuncupatio. Vnde conſtat hæc & his ſimilia homonymis potius debere cõiungi. Scire etiam debemus, verba aut ſimplicia eſſe, aut certe cõiuncta. Cõiuncta ſunt, equus currit: ſimplicia, cum hæc ſeparantur & dicuntur ſingula: vt equus, currit. Sed iam ſatis de his quæ dicũtur, dictum puto. Verba duplicia.

Reſtat vt eorum quæ ſunt, quo pacto Ariſtoteles tractauerit, enarremus. Substantia & accidens. Caput. V. Sunt igitur illa quę aut percipimus ſenſibus, aut mente & cogitatione colligimus. Senſibus tenemus quæ aut videndo, aut cõtrectando, aut audiendo, aut guſtando, aut odorando cognoſcimus. Mente, vt cum quis equum, aut hominem, L aut quodlibet animal viderit, quanquam vnum corpus eſſe reſponderit, intelligit tamen multis partibus eſſe concretum. Siquidem alia pars ſit capitis, alia pedum, cæterorumq; membrorũ, in ipſo capite partes ſuas aures habeant, habeat propriam lingua. Ipſæ quoque partes ſingulæ multa in ſe habeant quæ diuidi & ſeparari poſſint: vt caro ſit aliud, aliud corium, aliud venæ, aliud nerui, aliud capilli. Ergo hæc mente vel intellectu colligimus, ad quæ noſtri ſenſus penetrare non poſſunt. Conſyderamus etiam illa, & animi intentione cognoſcimus, vel hominem, vel aliud animal creſcere, ſeneſcere: nunc ſtare, nũc mouere greſſus: modò angi curis, modò ſecura mẽte cõquieſcere: ſanitate aliàs frui, aliàs dolorẽ perpeti: ex nigro albũ, nigrũ ex albo colore mutari: peritum ex imperito, doctum ex indocto: ex manſueto ferum, ex feroci manſuetum. Cum igitur in iis quæ ſunt, alia ſenſibus, alia mentibus colligantur, ſeparare hæc propriis nominibus homines eruditi maluerunt: & id quod dignoſcitur ſenſibus, iam dici οὐσίαν: Subſtantiã. illud autẽ quod animi tractatu colligitur, ac ſæpe mutatur, συμβεβηκὸς, id eſt, accidens nominare voluerunt. Accidens. Et quoniam in permanente vſia ea quæ accidunt ineſſe noſcuntur, ipſam vſian: ὑποκείμενον, id eſt, ſubiacens, M & non ſubiecto appellari voluerunt: illa vero quæ accidunt, ἐν ὑποκειμένῳ, id eſt, in ſubiacenti dixerunt. Sine dubio tamen illud oportet à nobis agnoſci, vt ſicut potiorem vſian accidentibus dicimus, ſic potius ἄτομον vel καθέκαστον, id eſt, hunc hominem vel hunc leonem iis quæ fuerint communia, vel cõmuni vocata animalium nomine, iudicare. Quæ dicuntur de ſubiecto, quę ſunt in ſubiecto. Caput. VI. Rurſus ad ea quæ ſignificantur, Ariſtoteles regreſſus eſt, quot modis ea quæ ſunt ſignificari aſſolent, mõſtraturus. Ex his igitur quæ ſunt, alia de ſubiecto ſignificantur, & in ſubiecto non ſunt, vt homo. De ſubiecto quidem ſignificatur, aliquo homine. Neq; enim homo dici poſſet, niſi eſſet aliquis de quo diceretur. In ſubiecto autem nullo eſt, cum ipſe ſit vſia, quam ſuperius diximus in nullo vnquam ſubiacenti eſſe, quippe cum ſit cæteris ipſa ſubiecta. Alia vero nec in ſubiecto ſunt, nec de ſubiecto ſignificãtur, vt eſt Cicero: Nec in ſubiecto eſt, quia vſia eſt: nec de ſubiecto aliquo ſignificatur, ſiquidem cum à ſe ortũ vocabulũ teneat, neque intelligi poſſit aliunde. Dicta ſunt duo quæ

A duo quæ ad vſian pertinẽt, quo pacto ſignificẽtur, quorum ſuperius κοινὸν, id eſt, cõmune, inferius καθέκαστον, id eſt, pro parte dicitur. Nunc ea quæ ſunt ex accidentibus, quó nam modo ſignificentur dicendum eſt. Sunt igitur ex iis alia quæ & in ſubiecto ſunt, & ſignificantur de ſubiecto, vt eſt ſcientia vel color. Sunt enim in ſubiecto aliquo, id eſt, in animo vel corpore: neq; enim ſcientia poteſt eſſe, niſi ſit anima ſubiecta qua cõtineatur: nec ſignificari ſciẽtia poſſet, niſi de ſubiecta Grammatica: vel nec color quiſquam poſſet eſſe, niſi in ſubiecto corpore: nec ſignificari poſſet, niſi de ſubiecto aliquo colore †. Ita fit vt & in ſubiecto ſint, & de ſubiecto ſignificentur. Alia verò ſunt ex iiſdem συμβεβηκόσι, id eſt, accidentibus, quæ in ſubiecto quidem ſunt, ſed de ſubiecto minime ſignificãtur, vt eſt hæc Grammatica, vel hic albus color. In ſubiecto quidẽ ſunt, animo vel corpore, de ſubiecto autem non ſignificantur. Neque enim his aliunde vocabulum pendet, ſed ſuo & ſpeciali nomine deſignantur. In iis quoque accidens ſuperius, cõmune nominamus: inferius vbi iam certa res eſt pro parte, hoc eſt καθέκαστον dicitur. Verũ ne aliquid non apertum præterire Ariſtoteles exiſtimaretur, &

† corpore.

B oriundis quæſtionibus occaſionem daret, de eo quod in ſubiecto eſt, voluit tractare diligẽtius, ac definire quid eſſet accidens, vt calumniantibus aditus clauderetur. Definiuit ergo in ſubiecto eſſe quod in altero eſt aliquo, non vt pars ſit quædã, neque ſine eo in quo eſt poteſt vnquã eſſe. Hęc definitio addita propterea eſt, quia dici poſſet digitum vel pedem in ſubiecto eſſe, id eſt, in corpore. Hoc igitur excluſit cauta definitione, dicendo id eſſe in ſubiecto, quod eius pars non ſit in quo eſt, Digitum autem vel pedem partem eſſe corporis conſtat, Dehinc à calumniãtibus dici poſſet, aquam vel vinum in quodam cado quaſi in ſubiecto eſſe. Sed id oriri docta definitione non ſinit, addẽs id eſſe in ſubiecto quod ſine ſubiecto eſſe non poſſit, Vinum autem vel aquam ſine cado in quo fuerint poſſe & alibi eſſe nõ poteſt dubitari. Interea hoc loco debemus aduertere qua arte definitio diſponatur. Primum enim hanc per immẽſum tendi oportet, incipientem à genere. Dehinc paulatim per partes currẽdo peruenire debet ad id in quo ſolum eſt id quod definitur. Vt ij qui ſigna formant, primum immenſum ſubdeligunt lapidem, dehinc paulatim minuendo & abſcindendo ſuperflua ad formandos vultus & membra perueniunt. Sic definitio à genere incipiẽs depulſa paulatim generalitate verborum, ad proprium demõſtrandæ rei cubile tendit accedere. Sed ad propoſitũ reuertamur. Tractatus enim erat de iis quę ſunt, quemadmodum ſignificentur, de quibus quoniam iam multa dicta ſunt, illud regulariter nobis tenẽdum eſt, omnia cathecaſta, vel enarithma, vel atoma, vel æſtheta, id eſt, hunc hominem, vel hunc equũ, vel hanc arborem, de ſubiecto ſignificari nõ poſſe. Sin verò hæc eadem de accidentibus fuerint, id eſt, hic color, hæc diſciplina, in ſubiecto eſſe poſſe. Quemadmodum enim ſuperius demonſtratum eſt, omne accidens ſine ſubiecto eſſe non poteſt. Docti igitur ſumus quo pacto, vel ſubiectum, vel in ſubiecto poſſimus agnoſcere.

In ſubiecto eſſe.

De arte definiendi.

Pro ἐναρίθμα. Ariſtoteles dicit τὰ ἐν ἀριθμῷ.

Quid genus quid ſpecies Caput. VII.

Dehinc nos Ariſtoteles docet, & illa quæ de ſubiecto ſignificantur qua ratione cognoſcamus. In his autẽ ſpeciale illud eſt, quod eadẽ in ipſo ſubiecto inueniuntur, quæ ſunt in eo quod de ſubiecto ſignificatur. Vt enim animal de ſubiecto ſignificatur, homine vel equo, ſic & homo de ſubiecto aliquo homine ſignificetur neceſſe eſt, Cicero autẽ & homo eſt & animal. Quæcunq; igitur prædicari de animali poſſunt, eadem & de homine, & Cicerone prædicantur. Quapropter ea quæ in eo quod de ſubiecto ſignificatur inueniuntur, & in eo quod ſubiectum eſt neceſſe eſt inueniri: Vt ſi dicas, animal eſt quod cibum capiat, quod mortale ſit, quod ſenſu moueatur, animal autem de ſubiecto ſignificatur homine, eadem tamen & de homine dici neceſſe eſt quæ de animali dicta ſunt. Deinde quæ de homine dicta fuerint, eadem & de Socrate. Certum autem eſt Socratem ſubiectum eſſe homini, hominem autem animali. Quicquid igitur in iis quæ de ſubiecto ſignificantur dictum fuerit, idem & de iis quæ ſubiecta dicimus prædicabitur. Regulariter autem illa de ſubiecto ſignificãtur, quę per ſeipſa cognoſci non poſſunt, vt animal intelligi nõ poteſt, niſi de ſubiecto homine: ſic homo aduerti nõ poteſt, niſi de ſubiecto aliquo homine dignoſcatur. Nunc quoniam de Categoriarum omnium generibus & ſpeciebus & differentia locuturus eſt, inſpiciẽdum prius videtur, quid ſit genus, quid ſpecies, quid differentia. Genus igitur eſt quod ſecundum multa & differentia quid ſit ſpecie oſtenditur atque ſignificatur, vt eſt vſia. Omne quidem vſian dicimus, ſed hoc commune nomẽ ſpecie ſeparatur, cum dicimus animal vel E lapidem. Ita fit vt vno quaſi coniuncta vocabulo, ſpecie ſeparentur. Differentia vero eſt quæ ſecundum multa & differentia, non quid ſit, ſed quale ſit ſpecie prædicatur: vt eſt animal greſſutũ, volatile, aquatile, bipes, quadrupes. Genus ergo & differentia ſpecie ſignificantur, ſed genus quid ſit, differentia autẽ qualis ſit ſpecie poſſunt agnoſci. Species autem eſt, quam quidam & formam vocant, quæ ſecundum multa & differentia quid ſit numero prædicatur atque cognoſcitur: vt eſt homo. Hoc nomen homines cunctos complectitur, & videtur id facere quod ſpecies dum de aliquo homine prędicatur qui numerum in ſeipſo cõtineat, id eſt, hic primus, ille ſecundus, iſte tertius. Vt tamẽ hæc tria vno exemplo monſtremus. Genus eſt, animal: differentia, bipes, quadrupes: ſpecies, homo, equus. Sed vt genus nullũ eſt quod non habeat differentiam, ſic nec differentiã intelligere debemus, quæ ſpecies non habebit: vt nigrum & album non habent differentiam, propterea quod ex ſe ſpecies non emittunt. Quæ enim alia ſpecies inueniri poteſt albi vel nigri? Quoniam igitur quid ſit genus, quid differẽtia, quid ſpecies, ſeparatum eſt, ad Ariſtotelis iam dicta veniamus. Hoc enim docẽte cognoui- F muus, eorum generum quæ inter ſe diuiſa ſunt, nec differentias eaſdẽ poſſe eſſe, nec ſpecies. Alia enim & ſpecies & differentia eſt, dum quæritur quid ſit, alia dum quale ſit, alia dum quantum ſit: vt ſi velis animalis dicere differentiam, dicas volatile, bipes, greſſutum: ſi velis ſpeciem, dicas hominem vel auem vel equum. Nũquid nam & de diſciplina eadem differẽtia vel ſpecies dici poteſt, propterea quod genera diuerſa ſunt animal & diſciplina? Animal enim Categoria eſt vſiæ, diſciplina Categoria qualitatis. Denique illa genera quæ alterna ſibi ſocietate ἐναλλὰξ coniuncta ſunt, eaſdẽ differentias & eaſdem ſpecies habẽt, vt eſt vſia, huius ſpecies eſt animal. Sed idẽ animal genus eſt cæteris, ideoq; & ſpecies & genus dicitur. Quoniã hæc igitur duo genera inuicem ſe tenẽt, quæ Ariſtoteles quoq; ἐναλλὰξ nominauit, eaſdem differentias habent: vt ſi dicas vſian eſſe animal mortale, bipes, riſus capax, eadẽ & de animali* potes dicere, homo eſt animal mortale, bipes, riſus capax. Certum eſt ergo inuicem ſibi coniunctis generibus, eaſdem & differentias & ſpecies inueniri. In diuerſis

Quę de ſubiecto ſignificentur.

Genus quid ſit.

Differentia quid ſit.

Species quid ſit.

id eſt, ſubalterna.

* aliàs, ſtoſe.

G diuersis autem generibus hoc prouenire non posse.

De prædicamentis in generali. Cap. VIII.

Rursus Aristoteles ad ea quæ dicuntur reuertitur, quanquam superius dixerimus alterum sine altero tractari nõ posse. Nã & qui dicit aliquid, de eo dicit quod est: & id quod est non potest ab altero intelligi, nisi dicatur. Eorum ergo quæ nulla sui copulatione dicũtur, quodcunque singulare dictum fuerit, aut vsian significat, aut quantitatem, aut qualitatem, aut adaliquid, aut iacere, aut facere, aut pati, aut vbi, aut quando, aut habere. Hæ sunt Categoriẹ decem, quarum prima vsia est, scilicet quæ nouem cæteras sustinet. Reliquæ vero nouem συμβεβηκότα, id est, accidentia sunt. Ex quibus nouem, sunt alia in ipsa vsia, alia extra vsian, alia intra & extra. Qualitas, quantitas, & iacere in ipsa vsia sunt: mox enim vt vsian vel hominem vel equũ dixerimus, aduertamus necesse est bipedalem, quadrupedalem, aut album aut nigrum, aut stantem aut iacentem. Hæc in ipsa vsia sunt, & sine hac ipsa esse nõ possunt: Alia sunt extra vsian, vbi, quando, habere: & locus ad vsian non pertinet, & tempus, & vestiri & armari, sed ab vsia separata sunt. Alia sunt communia, id est, & intra & extra vsian: Adaliquid, & facere & pati. Adaliquid, vt magis

Quę sunt in substantia & quæ extra.

Quæ extra & intra.

H & minus: vtraque enim dici non possunt, nisi coniuncto altero, quo magis sit vel minus. Propterea ergo vnũ in se habet, aliud extra se. Item facere extra est & intra, vt cædere quisque non potest dici, nisi alterum cædat: vel legere, nisi ipse legens aliud sit, aliud quod legit. Ita ergo & in vsia hæc est, & extra vsian. Pati similiter: cẹdi enim vel vri nullus potest, nisi ab altero patiatur. Propterea hæc quoq; & in vsia est & extra vsian. Hæc igitur cũ singularia sunt, nihil affirmant: copulata verò faciunt ex se aliquem sermonem: vel προσακτικὸν, vel ἐυκτικὸν, vel ἐρωτηματικὸν, vel κλητικὸν. Vt hæc quoque Latino ore monstremus, vel imperatiuum, vel optatiuum, vel interrogatiuum, vel vocatiuum. Hæc quoque sermonis quasi quatuor genera suspensa sunt atq; simplicia interim, ideoq; semiplena. Neque enim iam intelligitur vel quid imperatiuum sit, vel quid optatiuũ, vel quid interrogatiuum, vel quid vocatiuum, nisi accesserit genus ἀποφανητικὸν, id est, pronũciatiuum, quod habeat in se quandam confirmandi sententiam, quæ aliquid aut addat aut demat: quod Aristoteles κατάφασιν & ἀπόφασιν dixit: vt est, Cœlum hoc volubile est, cœlum hoc non est volubile. Ipsum denique pronun-

I ciatiuum, quod diximus apophanticon, aut falsum est aut verum. Quamobrem omissis illis quatuor, quẹ magis ad Grammaticos vel Oratores pertinent, huius apophantici, quod ad Philosophos pertinet, Aristoteles habuit mentionem. Expositis igitur omnibus quæ disputaturis necessaria videbantur, singulas categorias oportuit definiri. Sed vsia quoniam secundum artem definiri non poterat, quæ præcipit, vt definitio quo possit tendi latius, à genere sumat exordium: ipsa autẽ vsia genus non habet, cum omnia ipsa sustineat, per partes eam voluit definire, vt quid sit non solum eius definitione, verum partium quoque cognitione noscatur. Est igitur vsia proprie & principaliter dicta, quæ neque in subiecto est, neque de subiecto significatur, vt, est hic homo, vel hic equus. Secundæ dicuntur vsiæ genus & species, id est, animal & homo. Has ergo secundas substantias nominari dicit, propterea, quod illa sit potior, quæ neque in subiecto est, neque de subiecto prædicatur. Secundæ autem substantiæ, idcirco dictæ sunt genus & species, quod solæ iudicent primã. Vt si quis nolit vel nesciat dicere Socratem, dicat animal vel homi-

De vsia siue substantia. Caput. IX.

Vsia quid.

Secundæ vsiæ quæ dicantur.

nem, id est, genus vel speciem: his verò dictis quid sit K Socrates agnoscitur. Aliud autem si dicat, vel currit vel ambulat, nihil possit agnosci. Manifestum est autem ea quæ de subiecto significãtur, cum iis quæ subiectum sunt & nomen & rationem nominis habere communem, vt homo & de subiecto aliquo significatur homine, sed non solum nomen, verumetiam rationem eandem in subiecto inuenies, quæ in eo quod de subiecto significatur poteris inuenire. Ipsarum deinde secundarum vsiarũ potior est species genere. Magis enim proxima est species primæ vsiæ quàm genus. Si enim quis velit ostendere quid sit prima vsia, facilius monstrabit si dixerit speciem quàm si dixerit genus. Vt si quis Socratẽ volens dicere omisso eius nomine, magis eum significet si hominem dixerit, quàm si animal. Animal enim & equum & aquilam possumus agnoscere. Deinde vt primæ substãtiæ subiectæ sunt omnibus & his omnia sustinẽtur, ita etiã species generi, atq; ideo magis vsia ista, quàm cætera. Videndũ est etiã ne quã speciem solam putamus, eadem sit & genus, vt si quis animal dixerit, dixit & genus. Deinde si dicat hominem, equum, piscem, auem, pronunciemus omnia solas species esse. Cum enim sint homo & equus, species mani- L festæ sunt, piscis autem & auis, genera & species. Non enim vna forma est auium & piscium, propterea ergo & species & genera nominãtur. Illæ autem quæ solum species sunt, sicuti est homo, equus, aquila, taurus, equa, virtute vsiæ sunt. Vt enim homo vsia est, sic & equus, & aquila, & taurus in suo genere. Decursis igitur partibus per quas vsia definita est, & alio modo voluit eam definire si ostenderet ea quæ necesse est in ea naturaliter inueniri. Ea enim quæ insunt cuiq;, aut in solo & in omni, aut in solo & non in omni, aut in omni & non in solo, aut nec in solo nec in omni. Hæc Græci vocãt, ἐν μόνῳ καὶ ἐν παντὶ, ἐν μόνῳ καὶ ὀυκ ἐν παντὶ, ἐν παντὶ καὶ ὀυκ ἐν μόνῳ, καὶ ὀυκ ἐν μόνῳ καὶ ὀυκ ἐν παντί. Vt si hominem definire volens, dicat risus capacem esse, hoc & in solo est, & in omni. Solus nanq; homo ridet, & cunctis ridere naturale est. Secundo, In solo & non in omni: vt si hominem definiens, capacem disciplinæ dicat esse, hoc in solo quidem homine inueniri potest, nõ tamen in omni: neq; enim omnes disciplinas aliquas didicerunt. Tertio, In omni, & non in solo: vt si quis hominem definiens, dicat id hominem esse quod ambulat, & quod cibum capit: hoc in omni quidem est ho- M mine, nõ tamen in solo. Nam & pecudes cibũ capiunt, & feræ currunt. Quarto, Nec in solo, nec in omni: vt si quis in hominis definitione id esse hominẽ dicat, quod album est, nec in solo, nec in omni est. Neque enim aut homo solus candidus inuenitur, & non bos, aut equus, aut omnis homo albus est. Duo ergo sunt quẹ ad inuestigandum aliquam viam monstrant, & duo quæ certum aliquid significare non possunt. Id quod est, nec in solo, nec in omni, nihil ex hoc possunt agnoscere, siquidem cum generale est. Alterum in omni nõ in solo, nõ habet differentiam, propterea q; similiter respuendum est. Duo sunt reliqua quæ certis signis id in quo fuerint, poterunt demõstrare, id est, in solo & in omni. Dubitari enim nõ potest, quin cum inueneris, pronuncies quid sit id in quo inesse cognoscitur. Alterum est in solo, non in omni, non quidem virtutis eiusdem, veruntamen quod ad definiẽdam rem necessario quærendũ sit, si primum nõ potuerit inueniri. Nunc igitur vt designet vsiam, ab omni, non solo argumentari incipit, cũ demonstrat esse secundas vsias, quas idcirco secundas dicit

A das dicit esse, quia id in his inueniri poterit, quod in primis. Denique dicit cõmune hoc esse cuilibet vsiæ, vt in subiecto nõ sit. Cũ igitur nec genus nec species in subiecto inueniũtur, manifestũ est hęc secũdas vsias debere nominari. Deinde hinc quoq; ostẽdit genus & speciẽ secundas vsias esse, quòd omnia quæ sunt in subiecto, cũ iis quæ sibi subiecta sunt interdũ solum nomen, nõ tamen & rationẽ possunt habere cõmunem. Genus autẽ & species cũ subiectis, id est, cum aliquo homine certã & rationis habent, & nominis societatem. Monstratis ergo secundis vsiis, id est, genere & specie, differẽtia sola restabat, quæ considerantì diligentius, quasi accidens esse videtur. Siquidẽ bipes vel mortale vel rationale cũ animal dicitur, non quid sit, sed quale sit potius demõstratur, ideoq; videtur vim tenere qualitatis. Verũ quãdo à genere prima oritur differẽtia, & sic sequitur species, in accidẽtibus non debet numerari. Atq; ideo Aristoteles eam significatione quidẽ mistam dixit, virtute autem inter vsias habendã decreuit. Eadẽ enim in hac inueniri pronunciat, quæ & in cæteris substantiis reperiuntur: id est, cũ subiecto posse, & nomen & rationẽ habere consimilẽ. Cùm enim gressũ hominẽ dicimus,

B in subiecto idem & vocabulũ & eius rationem eãdem possumus inuenire. Socrates enim & homo est & gressutus. Similiter prosequitur cętera argumentando varie* ita demõstrans, quædã inesse vsiæ, quẹ sola & omnis habeat, quẹdam quæ sola & nõ omnis, quẹdam quẹ omnis & nõ sola, quẹdã nec sola nec omnis. Quæ quoniã in Aristotele ipso manifesta sunt, superfluũ visum est aperire: maxime cũ hic sermo non transferre omnia quẹ à Philosopho sunt scripta, decreuerit, sed ea planius enarrare, quæ rudibus videbantur obscura.

*aliãs, variata.

De quantitate. Caput. X.

Descripta igitur vsia, quoniam definiri non potuit propter eas causas, quas superius memoraui, accidentiũ definitionẽ necessarius ordo poscebat. Quorum primũ est, quãntũ, nec sine causa: nam cũ aliquid viderimus, id necesse est quãtum sit æstimare. Quantum verò sit, inueniri non potest, nisi fuerit adhibita mensura collectum. Si ergo omissa latitudine solam quis longitudinem voluerit emetiri, longitudo sine latitudine mensuræ subiecta γραμμὴ dicitur. Non quòd sit longitudo aliqua, quæ careat latitudine, sed quòd solam quis metiens longitudinẽ, γραμμὴν metiri dicitur. Emensa vero cum longitudine latitudo, dicitur ἐπιφάνεια. Si autẽ

Gramme quid sit.

C & altitudo fuerit mẽsuræ sociata, corpus cuncta perficiunt. Quod tamen non ita accipimus, quemadmodũ solemus accipere naturale, ne ad vsiam reuerti videamur. Deinde metimur & locum in quo aliquid constitutum est, tempus quoque mensuræ subiicitur: nam cum mouetur aliquid, ipso motu necesse est & temporis habere mensuram, cum dicimus primo vel secundo vel tertio anno peruenit, vel mense, vel die, vel hora, vel momento. Hoc modo igitur quantum sit quidque colligitur. Ipsius autem quanti aliud est cohærens, aliud separatum. Cohærens est gramme, epiphania, corpus, locus & tempus. In his enim singularum partiũ terminos non potest habere mensura. Simul nanq; vt grammes medio punctum figens, quasi certum mensuræ terminum dederis vtrarumq; partium, quæ diuisa gramme factæ sunt, fit terminus ille communis, vt incertum sit cui parti affixus terminus videatur: adeo pars vtraq; sibi cohæret atq; coniuncta est. Epiphania quoque simili de causa connexa dicitur & cohærens. Denique si quis hanc diuidere voluerit, in eius medio grammen imponat necesse est: cum gramme, hæc quæ

Cohærentia quę sunt.

Quare dicãtur vsię secundę.

epiphaniam diuidit, ex hac duas partes fecerit, ipsarum D duarum partium ipsa gramme terminus incipit esse communis: sic enim sibi connexa est, vt non appareat cui terminus videatur infixus. Similiter corpus si quis secare voluerit, diuidendi corporis terminus gramme vel epiphania sit necesse est. Ipsa enim præcisio, quam gramme facit cum epiphania, necesse est in corpus descendat: atque ideo incertum est siue gramme siue epiphania cui parti terminum dederint, cum diuiso corpore in vtraque parte epiphaniam necesse est inueniri. Ideoq; corpus cohærens est, in quo faciendarum duarũ partium communis est terminus. Temporis quoq; similis ratio est, cui diuidẽdo si velimus terminum dare, dicamus, modo. Modo autem inter præteritum & futurum tempus ita confusum est, vt incertum sit quo debeat separari. Locus autem quomodo corpus quodcunque circundat, & corporis partibus occupatur, ita communi termino partitur, quemadmodũm partitur corpus: ac propterea eum necesse est cohærẽtem vt cætera nominari. Separata vero sunt numerus & oratio. Quis enim non aduertat propriis terminis vnum separatum esse à duobus, duos à tribus? Et in oratione sin- E gulæ syllabæ separatę sunt: natura enim & numero segregantur, cum alteram breuem, alterã longam, & vnã vel duas dicimus. Nimirum apparet hæc quẹ diximus, & ad quãtum pertinere, & separata oportere nominari. Horum quantorum est & alia differentia. Nam ex his alia sunt, quorum partes positionem habent, ex qua possit agnosci quæ pars cuique iungatur: Alia vero sunt quorum partes positionem habere nõ possunt. Positionem autẽ dico, cũ videmus cuiusq; rei dexterã, lęuã, superiora, inferiora, ante, post, lõge, iuxta. Sũt ergo quorũ partes sibi manifesta positione iunguntur hæc, grãme, epiphania, corpus, locus. Siue enim in grãme, siue in epiphania, siue in quolibet horũ positis terminis partes feceris, quãquã sibi cohærẽtes videãtur atq; cõiunctæ, tamen aduerti corporaliter licet, quẹ pars vbi sit, cui vicina sit, cuiq; iũgatur. Sunt vero quorũ partes positionẽ non habẽt hæc, tẽpus, numerus, oratio. Vnũ enim cũ dicimus, ipsum numerũ solũ dicẽtes nõ aliquid corporaliter numerãtes, nõ videm° vel eius dextrã vel sinistrã. Quippe cũ in verbo sit tãtũ in sono, & in nullo sit corpore, positionẽ suarũ partiũ non potest demõstrare, nisi forte ordinẽ dixerimus, q̃ vnũ sequuntur duo: Positio autẽ in his duntaxat nõ potest inueniri. Similiter & in F tẽpore atq; sermone, maxime cũ hæc mox videãtur labi, cũ dixeris, & tẽpus currit, & sermo cũ nondũ dictus fuerit nõ est, & cũ dictus fuerit nõ apparet. Manifestũ est igitur hæc tria positionẽ diuersarũ partiũ nõ habere. Proprie igitur hæc sola quẹ dicta sunt quãta nominãtur. Si qua vero prẹter hæc inueniri potuerint, debẽt pro accidẽtibus poni. Sunt autẽ quẹdã quæ accidẽtibus ipsis accidũt: vt si dicamus, multũ albũ. Propterea multum albũ dicitur, nõ quod ipsum albũ sit immẽsum, sed quod epiphania in qua albũ est multa cernatur. Manifestũ est igitur, cùm multũ albũ dicimus, ex epiphaniæ quantitate albũ quod illi accidit ęstimari. Similiter cũ longos actus dicimus, nõ quod actus immẽsi sint longi dicuntur, sed ex tẽporis mẽsura quo continẽtur actus, actuũ quãtitas æstimatur. Illud tamẽ speciale debemus agnoscere, quãto contrariũ nihil esse. Epiphaniæ enim, siue grãme, siue duobus cubitis, siue tribus contrariũ est nihil. Nisi forte errore quodã multũ & exiguũ putem° esse cõtraria, non aduertentes hęc in eorũ numerũ quæ adaliquid dicũtur debere transferri. Nihil enim multũ

Separata quæ sunt.

Differentię positionum.

Partes positionem habentes.

Partes positionem non habentes.

Quãto nihil est cõtrariũ.

G vel exiguū dicitur,niſi alteri fuerit cōparatū. Cū enim
dicimus montē breuem,grandiorē eſſe alterū cui cōpa-
ratus eſt,indicamus. Vel cū dicimus grāde milij granū,
cōparatione ſui generis,in quo breuius aliquid inueni-
tur,illud eſſe grandius mōſtramus. Ac propterea mani-
feſtum eſt,multum & exiguum, grāde & breue, cū ali-
quo comparata ſui vocabulum reperire. Nec in hoc ſo
lo errat, qui putat multum & exiguum quanto debere
coniungi,verumetiam ſi exiſtimet eſſe contraria,quod
fieri penitus nō poteſt. Nam ſi hæc quodam errore de-
cepti contraria dicimus,fiet vt in vna re,vno atque eo-
dem tempore contraria videantur incidere. Vna enim
res,& maior à minore,& breuis à maiore vno atq; eo-
dem tempore poterit nominari. Quod fieri nec rerum
natura patitur, nec ratio ipſa permittit. Ac propterea
eorū repellenda ſententia eſt,qui hęc credunt eſſe con-
traria. Non magis in quanto contrarietas,quàm in cir
culo videri poteſt. Veteres enim ſupra & infra propter
cœli terræq; diſtantiam cōtraria ſibi eſſe dixerunt,vn-
diquaque verſum aſſerentes terram ſubter eſſe, cœlum
ſuper: Contemplantibus enim nobis naturam rerum,
terra quæ videtur in medio,vbique ſubtus eſt: Nam &
H antipodes noſtri,qui nobis dicuntur figere aduerſa ve-
ſtigia,cœlum ſuper ſe habēt. Claret igitur ſemper ter-
ram in inferioribus conſtitutam. Denique illa quoque
à phyſicis iungitur ratio,quod propterea ex diuerſitate
locorum,terra cœlo contraria eſt,id eſt,illud ſuper,hęc
deorſum,quod omnia quæ pondere grauia ſunt, natu-
raliter feruntur ad terram: Ad cœlum vero leuari ne-
ceſſe eſt,quæ videntur eſſe leuiora. Hinc igitur cœlum
terramq; contraria ſibi eſſe dixerunt,quod hanc deor-
ſum,illud vero ſuperius naturalis neceſſitas collocauit.
Ex hac igitur ratione videtur contrariorum omnium
definitio conſtituta. Dicuntur enim illa eſſe contraria, — *Contraria quę dicātur.*
quæ cùm ſint ex vno eodemq; genere, multo tamen à
ſe ſpatio ſeparantur. Sed hæc qui aſſerunt, habent ad-
uertere adaliquid dictis potius debere coniungi. Siqui-
dem ſupra dici non poteſt,niſi & infra fuerit deſigna-
tum. Quod ſi calumniari quibuſdam libet ſupra & in-
fra in categoria magis quæ, vbi, dicitur videri poteſt.
Cum enim ſupra & infra dicimus,vbi aliquid geratur,
agnoſcitur. Sed hæc vt diximus garrientium ſunt. Nos
vero in quanto admitti contrarium credere nō debe-
mus. Aduertere interea licet huius occaſione tractatus,
I aliud eſſe ſuper & ſubter naturale,aliud vero quod cir-
ca nos. Naturale enim non poteſt immutari,noſtrum
autem migratione hominum commutatur. Vt ſi quis
cum in inferioribus fuerit,ad ſuperiora conſcendat,aut
è ſuperioribus velit ad inferiora deſcendere,omnia illi
quæ ante fuerant,commutantur, cum deſcendenti in-
feriora quæ fuerant ſuperiora cernantur. Illud quoque
quanto ineſt,in omni quidem, non tamen in ſolo, vt
non recipiat magis & minus, quod Græce dictum eſt
μᾶλλον καὶ ἧττον. Bipedale enim cum dicimus,non poſ
ſumus aliud bipedale magis vel minus dicere. Simili
enim modo bipedale ſecundum eſt,quemadmodum &
primum. Quod ſi aliud alio amplius fuerit, iam non
bipedalis,ſed alterius mēſuræ ſuſcipit nomen. Nec nu
merus magis aut minus ſuſtinet, ſiquidem tres magis
aut minus tribus nominare dementia eſt. Et tempus
non poteſt eſſe tempore magis aut minus. Claret igi-
tur his expoſitis magis & minus in quanto inueniri nō
poſſe. Proprium vero quanti, & quod in omni & in ſo
lo inuenitur,illud eſt, vt omnia eius paria aut imparia
dicantur. Vt numerus par & impar, nō æqualis nume-
rus,ſi par eſt,aut ſi impar,inæqualis dicatur. Similiterq; K
eius omnia non æqualia, aut inæqualia, ſed paria aut
imparia nūcupantur. Cætera vero,quæ ad quantum
non pertinent, ſimilia ſibi potius quàm æqualia nomi-
namus: vt album albo ſimile aut non ſimile dicatur.
Hoc enim verbum ſpecialiter iis quæ in quanto ſunt,
videtur infixum. Categoriarum tertia eſt, quæ La- — *Adaliquid, Caput. XI.*
tine ad aliquid, Græce πρός τι cenſetur. Et quidem hāc
tertiam non ordo, ſed tractatus neceſſitas fecit: nam
poſt quātum quale ſequebatur. Verum quoniam in fi-
ne quanti quædam eiuſdem generis adaliquid videbā-
tur poſſe transferri,hanc Categoriam, quę quarta fue-
rat,neceſſario tertiam voluit ordinare, vt diſcuſſis atq;
monſtratis omnibus,quæ cuique conuenirent,frequens
orta cōfuſio ſolueretur. Incipit autem non à definitio-
nibus ſuis Ariſtoteles, ſed ab eorum terminis,qui ante
ſe aliquid perperam definire voluerunt. Ita tamen hæc
debemus audire,quaſi tractatui neceſſaria. Aſtute enim
& dat illis auxilium Philoſophus, & medelam male
poſitis terminis quærit, poſtea ſuæ prolatione ſenten-
tiæ omnia quæ improprie definita ſunt repulſurus. περὶ
τῶν πρός τι. Adaliquid ergo Categoriam vocamus eam, — *Adaliquid.*
quæ id quod eſt dicitur ex altero,ſine cuius ſocietate eſ L
ſe non poſſit, & cuius vis omnis ex alterius cōiunctio-
ne deſcendit: vt duplum ſimpli dicitur duplum, maius
minoris dicitur maius,ſimile ſimili dicitur ſimile. Cla-
ret igitur Adaliquid non ſua vi,ſed alterius cōiunctio-
ne conſiſtere. Eodem modo accipiēda ſunt cætera quæ
eiuſdem Categoriæ eſſe noſcuntur, vt eſt habitus,affe-
ctio,diſciplina, poſitio, ſenſus. Hæc Ariſtoteles: ἕξιν,
διάθεσιν, ἐπιστήμην, θέσιν, αἴσθησιν nominauit. Et hæc
nanque pendent ex altero. Siquidem habitus alicuius
rei habitus dicitur, & affectio alicuius adaliquid affe-
ctio, & ſcientia & poſitio & ſenſus ſimili ratione no-
ſcuntur. Non nos autem perturbet,quod quædam hu-
ius categoriæ eſſe narrantur, quæ & qualitati videntur
eſſe coniuncta. Habitus enim & affectio & ſcientia &
cætera quæ cum his dicta ſunt, qualitati videntur ma-
xime conuenire. Sed differentiam debemus aduertere,
qua hæ duæ Categoriæ, id eſt, Qualitas & Adaliquid,
ſiue πρός τι καὶ ποιότης, à ſe inuicem ſeparantur. Quo-
tiens enim ſcientia cuiuſlibet rei quæ ſit ſcibilis ſcien-
tia dicitur,& ſenſus rei eius quæ ſit ſenſibilis,ſenſus di-
citur,tunc Adaliquid debemus accipere. At cum ſcien-
tia aut diſciplina non rei cuiuſlibet, ſed hominis dici- M
tur, qualitatem debemus agnoſcere. Hæc eſt interim
differentia,licet ſi proprie hanc Categoriam, quæ Ad-
aliquid dicitur, volumus definire, vt à cæteris ſepare- — *Adaliquid quando dicitur.*
tur,in omnes enim videtur incurrere, alio modo eam
definire debemus, ne ſemper parum conſyderantibus
error oriatur. Tunc ergo & vere & proprie Adaliquid
dicitur, cum ſub vno ortu atque occaſu & id quod
iungitur, & id cui iungitur, inuenitur. Vtputa ſer-
uus & dominus, vtrunque vel ſimul eſt, vel ſimul non
eſt. Etenim cum dominus dixeris, neceſſario exiſtet
& ſeruus: cum vero dominum tuleris, nec ſeruus appa-
ret. Similiter duplum & ſimplum, alterutrum ſe vel
perimunt, vel oſtendunt: apparente enim duplo, na-
ſcitur ſimplum: duplo pereunte, nec ſimplum poterit
permanere. Similitérque ſi ſimplum non ſit, nec du-
plum eſt: at ſi ſimplum fuerit,& duplum neceſſariò ap-
parebit. Specialiter tamen ac regulariter, vt hæc Ca-
tegoria manifeſtius dignoſcatur, hæc via eſt, qua de-
bemus aduertere, non recte dici Adaliquid, niſi cum
καθέκαστον πρὸς καθέκαστον ἀναφέρεται, hoc eſt, ſingulare ad
ſingulare

A ſingulare refertur. Similiter cum dicimus duplum,ſine
dubio non generaliter, ſed ſpecialiter hoc duplum di-
cimus, & huius ſimpli duplum dicimus. Ac propterea
tunc vere Adaliquid categoria eſt,quotiens verbi gra-
tia, Socratē Chryſippo dicimus eſſe vultu cōſimilem.
Cæterum quo pacto vel quis vel cui ſit ſimilis,demon-
ſtrabimus, niſi & quis ſimilis ſit, & cui ſit ſimilis per-
ſonaliter indicemus? Sed ſunt quidam qui huic defini-
tioni velint mouere ſuperfluam quæſtionem, aſſeren-
tes inueniri poſſe Adaliquid dictum quod ante ſit, &
poſtea naſcatur quod de ipſo debeat nuncupari, vt etiā
videantur hæc duo nec ortu, nec occaſu ſibi eſſe con-
iuncta: Ac dant exempla ſcibilis & ſcientiæ, aſſerentes
ante ſcibile fuiſſe, & poſt eius ſcientiam conſecutam.
Verbi gratia ante Geometricos γραμμὴ, vel circulus
fuit, ſed eorum ſcientia poſtea à ſapientibus compre-
henſa eſt: proptereaq; ante fuiſſe ſcibile in quo poſſit
ſcientia reperiri. Hoc argumento igitur monſtrant
multa eſſe huius Categoriæ, quibus non & ortus & oc-
caſus videatur eſſe communis. Et ſenſibilis enim ſen-
ſusq; exemplum ſimili ratione conſtare contendunt:
Siquidem ſenſibilia ante fuerint. Elementa enim qui-
B bus omne corpus conſtat,ante fuerunt quàm corpus ex
his aliquod naſceretur,in quo ſenſus exiſteret. His igi-
tur argumentis oſtendunt definitionē Categoriæ quæ
Adaliquid dicitur,non recte eſſe defixam. Hæc ſolent
parum diligenter naturam rerum intuentes aſtruere.
Omnia enim quæ ſunt, aut naturali potentia dicuntur
eſſe, aut operatione faciendi, quæ Græci δύναμιν καὶ
ἐνέργειαν vocant. Quas ſi quis ſeparare voluerit,nec vl-
la ſocietate confundere, intelliget Adaliquid dictum
nō poſſe eſſe ſine altero cuius eſſe dicitur. Scibili enim
γραμμῇ ſiue circulo in ipſo ortu naturæ ſcientia ſocia-
ta eſt. Simul nanque vt ſcibile eſſe cœpit,habuit ſcien-
tiam ſui,ſed necdum ἐνεργεία, id eſt, operatione mon-
ſtrata eſt. Non ergo tunc cœpit eſſe ſcientia eius,quan-
do cœpit operari, ſed cum ipſo ſcibili orta eſt, & ope-
ratio poſtea eſt conſecuta. Diſcernere enim nos opor-
tet operationis exordium. Tunc enim poſſumus ad-
uertere ſcientiam cum ſcibili eſſe procreatam, opera-
tionem vero eius apparuiſſe poſtea indagatione pru-
dentium. Quibus depulſis, optima definitio eſt Adali-
quid relatorum,ſemper ea ſimul vel extingui, vel na-
ſci. Illud ſanè debemus memoria continere, non om-
C nia Adaliquid dicta hiſdem caſibus referri ad ea qui-
bus iunguntur,ſed alia genitiuo caſui, alia datiuo, plę-
raque ablatiuo copulari. Et genitiuo quidem,vt ſeruus
domini, duplum ſimpli. Datiuo,ſimile ſimili,par pa-
ri. Ablatiuo vero,ſenſibile ſenſu ſenſibile, ſcibile ſcien-
tia ſcibile,& cætera huiuſmodi,quæ variis caſibus alte-
rius ſocietate nectuntur. Ineſt autem huic Categorię &
ſoli & omni,vt inter coniuncta duo,quæ ex ſe pendeāt,
ſit alterna conuerſio, quæ Græce dicitur ἀντιστροφή. Vt
duplum ſimpli dicitur,& ſimplum dupli,& ſeruus do-
mini,& dominus ſerui. Apparet ergo hæc copulata vi-
caria in ſemet replicatione conuerti, ſi tamen ſcienter
& prudenter iſta fiat conuerſio. Nam ſi imperite hæc
vocabula conuertantur, oritur magna confuſio: Vt ſi
quis imperite dixerit,auis pennam,ſtulta conuerſio eſt,
non enim penna omnis auis eſt. Siquidem ſunt quæ-
dam pennæ,quæ non ſunt auium, vt cicadarum, mu-
ſcarum,cæterorumq; animalium, quæ ſimiliter natura
ὡς πρός τι. — formauit. Quod ſi quis,pennam pennati pennam di-
xerit, quaſi conuerſio recta eſt. Hoc loco libitum eſt,
quaſdam tenebras quæ emergere ex Categoriarum ſi-
militudine aſſolent aperire. Siquidem cum dicimus, D
pennam pennati,& caput capitati, videmur vſiæ par-
tes in accidētibus ponere. Penna enim ſine dubio pars
vſiæ eſt,vel caput,vel manus, quæ ſi Adaliquid referā-
tur, inter vſias, & Adaliquid videbitur nulla eſſe di-
ſcretio. Vt igitur amoueatur vniuerſa confuſio, aduer-
tere nos oportet, quo pacto & vere & proprie Adali-
quid definitum ſit. Ita enim eius definitio ſe habet, vt
dicatur Adaliquid, cuius id quod eſt pendet ex altero,
cuique neceſſe ſit ſingulariter,id eſt, καθέκαστον vicaria
in ſemet mutatione conuerti. Hoc quis conſyderato,
reperiet,nec pennati pennam, nec capitati caput recte
poſſe Adaliquid nominari. Non enim vt pennati pen-
nam dicimus, ſic poſſumus dicere pennæ pennatum,
vel capitis capitatum: Id nanque qui dixerit, irridebi-
tur. Eſſe enim pennato non ex penna deſcendit, neque
penna ex pennato conſtat. Similiterq; capitatum non
conſtat ex capite,neque caput ex capitato videtur con-
ſiſtere. At quod vere Adaliquid dicitur, cōuerti per vi-
ces poteſt, vt ſuperius diximus, dominus ſerui domi-
nus,& ſeruus domini ſeruus: & rurſus ſubtracto ſeruo,
dominus non eſt, remoto domino nec ſeruus apparet.
Pennatum vero eſſe poterit etiam penna pereunte, & E
rurſum penna pereunte pennato poteſt eſſe. Conſyde-
rata ergo definitione huius Categoriæ, poterit etiam
confuſionis ex ſimilitudine exortæ diſcretio reperiri.
Eodem pacto poſſumus hanc Categoriam & ab oppo-
ſitorum ſimilitudine ſeparare. Nam & oppoſita quæ
ἀντικείμενα Ariſtoteles vocat,quandam huius Catego- — *Oppoſita.*
riæ ſimilitudinem reddunt. Siquidem calidum & fri-
gidum videntur ſibi oppoſitionis ſocietate coniuncta,
ſed calidum non frigidi calidum, ſed frigido oppoſi-
tum dicimus: Et iuſtum non iniuſti iuſtum, ſed iniu-
ſto contrarium nominamus Ariſtoteles quidem vt
in principio huius Categoriæ diximus, multa exempla
proponit, quæ ad hanc non ſub certa forma pertinere
videantur,volens de conſequentibus reprehendere vi-
tia cæterorum,qui hanc ſecus definire voluerunt. De-
nique & virtutem malitiæ & ſcientiæ ignorantiā qua-
ſi Adaliquid poſuit, eáque dixit poſſe recipere contra-
rium: Non quo ita res poſtulet, ſed vt indocte diſſe-
rentium vitia poſſet oſtendere. Hæc nanque,vt ſupe-
rius explicauimus,oppoſita potius quàm Adaliquid di-
cta iudicanda ſunt. Mihi vero,vt & ipſi Ariſtoteli pla-
cet, magis & minus hæc Categoria non omnis qui- F
dem nec ſola videtur poſſe ſuſcipere. Simile enim cui-
libet & magis ſimile,& minus ſimile poſſumus dicere.
Sed hoc non in omnibus vt dixi quæ ſunt Adaliquid
poterit inueniri. Nanque nec magis pater, nec minus
pater poteſt dici,nec minus filius, aut magis filius, nec
minus duplum, aut magis duplum. Non nos autem
fallat,vt putemus Adaliquid eſſe quotiens, verbi gra-
tia dicimus, cuius equus vel cuius lignum, vel cuius
fundus: Hæc enim dominum, vel poſſidentis perſo-
nam monſtrantia non Adaliquid dicta cenſenda
ſunt. De qua Categoria quantum potuimus, expla-
nauimus: licet tanta huic cum cæteris videatur eſ-
ſe permixtio, vt ipſe quoque Ariſtoteles huius diſcre-
tionem haud facile repererit, cuius etiam longa ac
diuturna non ſit indecens retractatio.

Nunc de qualitate tractemus, ſecundum quam ea — *De qualitate Caput. XII.*
quæ ſunt,qualia nuncupantur. Multi autem quærunt,
quid ſit qualitas, & quid quale, quorum facilis ſepa-
ratio eſt. Qualitatem nanque dicimus dulcedinem,
auſteritatem, albedinem, nigredinem. Quale vero
intelligitur,

G intelligitur, quotiens album aliquid, vel dulce, vel auſterum, vel nigrum dicimus. Licet Ariſtoteles indifferēter pro qualitate, quale poſuerit, & qualitatem pro quali, propterea q; etiam nos eundem ſecuti ſimilia ſenſerimus. Hanc autem Categoriā propterea cæteris difficiliorem volunt, quia facilius quàm cæteræ in omnes videtur incurrere. Vtputa in vſia inuenitur, cum dicimus, homo Grammaticus. In quāto, alba vel nigra epiphania. In Adaliquid, prudens pater, optimus filius. In facere, dure ſaltat. In pati, fert fortiter vulnera. In loco, obſcurus locus. In tempore, calidus menſis, aut frigidus. In iacere, pronus aut ſupinus iacet. In habere, decenter armatus. Erit igitur non paruæ prudentiæ, qualitatem cum cæteris penè confuſam mentis viuacitate ſecernere. Huius ſunt ſpecies numero quatuor, quas Ariſtoteles pro generibus poſuit, ſcilicet propterea, quia & ipſæ ſingulæ habent ſpecies ſuas. Id vero cum acciderit, ſubalterna nominantur, quæ Græci ὑπάλληλα vocauerunt. Ergo primum genus eſt habitus & affectio: ſecundum, potentia naturalis: tertium, paſſiuæ qualitates ſiue paſſiones: quartum, formæ ac figuræ. Hæc Ariſtoteles ἕξιν καὶ διάθεσιν dixit, φυσικὴν δύναμιν: παθητικὰς ποιότητας καὶ παθη, σχήματα καὶ μορφάς. Habitus, affectio

Species qualitatis.

H eſt animi longo tempore perſeuerans: Vt eſt virtus & disciplina, quæ perſeueratione ſui & perpetuitate temporis æſtimantur, niſi fortè eas languor corporis aliquis, & caſu iniecta debilitas amputauerit. Affectio vero eſt mutabilis mentis impulſio, vel cupiditas leuis, quæ breui tempore deleatur. Habitus ergo & affectio videri poteſt. Ab hac nanq; incipit, & ſi ipſa permanſerit, habitus naſcitur: Affectio autem habitus videri nō poteſt. Si enim ad habitum peruenerit, vocabulum proprium non tenebit. Hoc loco non eſt incongruum, quod ſæpe quæſitum eſt, breui tractatu diſſoluere ac docere, quid virtutem diſciplinamq; diſcernat. Hoc profecto, quòd diſciplina in ea parte animæ, quæ rationalis dicitur, tantummodo verſatur: Virtus vero omnes animæ partes amplectitur, omnemq; animam ſuo imperio gubernat ac regit: vt & iracundiam domet & cupiditates animo amoueat, quod diſciplina facere haud quaquam valet. Potētia naturalis eſt, quotiens quis videtur vel poſſe vel non poſſe aliquid per naturam facere: vt verbi gratia, plerunque viſis corporibus puerorum, & contemplatis artubus pronunciamus aliquid de

Habitus.

Affectio.

Virtus & diſciplina differunt.

Potentia naturalis.

I futuro, eosq; dicimus vel pugillatores fore vel curſores, non quòd iam hac arte vel ſtudio teneantur, ſed quòd videantur poſitione corporis hæc facilius impleturi. Similiter ſalubres vel imbecilles dicimus, qui aut facile aut non facile recipiant ægritudinem. Eodem modo nanque & in his potentia naturalis aduertitur, quę eos facit vel languoribus crebrius ſubiacere, vel retinere perennem ſoſpitatem. Durum quoque & molle cū dicitur, oſtēdit potentiam naturalem. Durum ſiquidem eſt, quod firmitate naturæ corruptionem ſui non facile admittat. Molle vero, in quo eſt natura luxurioſior, *† nec ad contraria repellenda ſufficiens. Tertium genus qualitatis ſiue ſpecies, paſſiuæ qualitates & paſſiones, quæ ſunt huiuſmodi, auſteritas, calidatio & frigidatio. Sic enim θερμότητα & ψυχότητα placet dicere, & albedo & nigredo: Quæ non idcirco paſſiuæ qualitates dicuntur, quòd patiantur aliquid, ſed quod faciunt paſſionem. Mel nanque vt dulce ſit, non à dulcedine aliquid paſſum eſt, ſed dulcem guſtantibus efficit paſſionem. Paſſiuæ autem qualitates rectius dicuntur, albedo & nigredo, & horum media, id eſt, rubor & pallor:

*† aliàs, laxior.

Paſſiuę qualitates.

Hæc enim non niſi animæ vel corporis paſſione naſcuntur. Vt enim nigreſcat aliquis, corporis paſſio eſt, vt palleſcat vel rubeſcat, animæ: quæ cum turpitudinis verecundiam ferre nequiuerit, quaſi ad obtentum ſui, ſanguinis copiam in exteriores corporis partes fundit, eoq; fit vt pudore nimio rubeſcamus. Pallor quoque ſimili animæ paſſione conſiſtit, cum perculſa metu nimio ad cordis vlteriora confugit, eamq; ſanguis inſequitur, adeo vt deſertum ſanguine quod eſt in conſpectu corpus albeſcat. Hæc animæ paſſio ita à Philoſophis vera eſſe firmatur, vt etiam ſi pallor vel rubor in corpore iugiter perſeueret, ſimili paſſione aſſerant eueniſſe. Hæ igitur qualitates ſi in corpore perſeuerent, quia ſecundum eas quales dicimur, ipſæ quoque qualitates paſſiuæ cenſentur. Sin vero ad breue tempus extiterint, ita vt cito diſcedant, paſſiones eas potius nominamus. Non enim quis ſi ad tempus iratus eſt, aut erubuit, aut incaluit, aut refriguit, mox ad ſtatum naturæ iterum rediturus, rubicundus, vel iracundus, vel calidus vel frigidus appellari poteſt, ſi ad tempus aliquid paſſus eſt. Erit ergo inter paſſiuas qualitates & paſſiones iſta diſcretio, quod paſſiones ad tempus exortæ facile commutantur, paſſiuę vero qualitates ſecundum

K

L

quas quales dicimur, perpetuo perſeuerant. Quartam nunc qualitatis ſpeciem retractemus, in qua ſunt formæ & figuræ: Sed figuræ inanimalibus, formæ animalibus tribuuntur. Figuras enim tunc deſignamus, cum vel Trigonum vel Tetragonum, vel Conum, vel Cylindrum, vel Sphæram dicimus. Formas autem cum formoſos aſſerimus aliquos vel deformes. In eodem qualitatis genere ſunt curuitas & rectitudo. Audemus enim ἐυθύτητα καὶ καμψιλότητα hoc pacto conuertere. Ab iis nanque rectum vel curuum quippiam dicitur: Leuitudo quoque & aſperitas, & raritas ac denſitas, è quibus rarum, denſum, leue & aſperum deſignamus, qualitatum quidem numero ſociantur, ſed habent alteram interpretationem ſui. Siquidem denſum coarctationem nimiam coniunctarum partium videtur oſtendere: Rarum contra, in quo interuallis frequentibus latior partium videtur eſſe coniunctio: Quinetiam leue illud proprie videtur oſtēdere, in quo poſitio partium ita apte pariliterq; digeſta eſt, vt nulla earū menſuræ alterius emineret. Contra aſperum diſcrepantia coniunctarum partium facit. Aſperitatem nanq; non gignit niſi inæqualitas partium, vt ſit longior vna, altera inferior. Ac propterea hæc quidam volunt Categoriæ alteri ſociare, quæ apud Græcos κεῖσθαι, apud nos iacere, ſiue vt Augurius, quem ego inter doctiſſimos habeo, voluit, ſitus dicitur. Claret enim vnūquodque earum partium, quę corpus efficiunt, poſitione conſtare: Veruntamen cum leue vel aſperum, vel denſum vel rarum dicimus, qualia demonſtramus, eaq; omnia quę de his ſuperius explicata ſunt, ad interpretationem nō vocabuli, ſed naturæ videntur potius pertinere. Qua de cauſa cogit ratio, vt hæc quoq; inter qualia numerem[9]. Ab his igitur quas enumerauimus qualitatibus παρωνύμως qualia nominantur. vt leue à leuitate, à dēſitate denſum, cæteraq; his ſimilia. Sed plerunq; accidit, licet raro, vt † qualia non παρωνύμως à ſua qualitate deſcēdant: vt à virtute nō poteſt dici virtuoſus, ſed moderator & induſtrius. Nec in Græco quidē ἀπὸ τῆς ἀρετῆς, ἀρετὸς dicitur, ſed σπουδαῖος. Vnde apparet qualia etiā neglecta plerūq; paronymorū deriuatione cōſtare. Hęc hacten[9]: Nūc qualitatis huius propter quā diuerſas ſpecies explanauimus, cōſequentias, & propriū videamus.

Et primū

Differūt forma & figura

Denſum.

Rarum.

Leue.

Aſperum.

M

†aliàs, licet ratio nō diſſit, vt.

Cic. vertit ſtudioſius.

A Et primum quidem cōtrarietatem recipere qualitates, nulla dubitatio eſt. Quis enim dubitat ſaluti contrariū eſſe languorem, iuſtitiæ iuſtitiā, calorem frigori, malo bonum, non erudito literis eruditum? Sed hoc non in omni qualitate reperies: Nā pallido vel fuſco, vel quadrato vel trigono, nihil poteſt eſſe contrariū. Non ergo erit incommodum regulam quādam dare, qua quæ qualitates contrarietatem non recipiant, poſſit aduerti. Erit igitur notum doctis, eas qualitates quæ contrariis mediæ ſunt, & eas quæ ex formis figuriſq; naſcuntur, contrarietatē penitus recuſare. Contrariis autē medias dixi, vt eſt fuſcum & pallidū: Hęc enim duo de albedine nigredineq; naſcuntur, ac ſunt his media, ipſa verò albedo & nigredo ſibi ſunt contraria, fuſco autem pallidoq; contrarium nihil eſt. Claret ergo contrariorum media contraria non habere: Quinetiam qualitas quæ ex forma vel figura conſiſtit, contrarietatis ignara eſt. Quid enim quadrato vel trigono, quid circulo vel cono vel cylindro contrarium quis opponat? Regulariter ergo teneamus contrarietatis receptricem qualitatem, nec omnē poſſe eſſe, nec ſolam. Nec illud eſt omittendum, vt ſciamus in cōtrariis qualitatum ſub eadem

Qualitates recipiunt cōtrarietatem.

Qualitates quæ non ſuſcipiunt cōtrarietatem.

B Categoria eſſe alterum, ſub qua aliud inuenitur: vt iuſtitiæ iniuſtitia contraria eſt qualitas, iuſtitia & iniuſtitia, igitur qualitas eſt albedo, nigredinem quoq; eſſe qualitatem neceſſe eſt. Quo fit, vt regulariter contrariæ qualitates Categoria ſemper eadē vinciātur. Quærentes interea quid ſit proprium qualitatis, quoniā contrarietatē ſuſcipere nec ſolius eſt nec totius, aliud perſcrutemur. Video enim magis & minus, hoc eſt, μᾶλλόν καὶ ἧττον in ſe recipere qualitatem. Nanque magis album, vel magis nigrum, vel magis muſicum, vel minus muſicum poſſumus dicere. Verum id quoq; nec in omni qualitate, nec in ſola poterit inueniri. Quis enim prudentiam [prudentia] prudentiorem poterit dicere, vel albedinem clarioremſ albedine,] vel doctrinā [doctrina] doctiorem, vel trigono magis trigonū, vel quadrato magis quadratū? Si enim trigonum fuerit, magis eſſe quàm trigonum non poteſt: Aut ſi magis aut minus fuerit, iam trigonum non erit. Separare tamen placet ac diſcernere eas qualitates quę magis & minus recipiunt, ab iis quæ hunc gradum comparationis recuſent. Sit ergo hæc regula, qualitates ipſas magis & minus non poſſe ſuſcipere. Ea verò quæ ex his fiunt, comparata vel magis recipere poſſe vel minus: Vt eloquētiam magis eloquentiā ſeu minus, nullus dicere poteſt: Eum vero qui eloquens dicitur, magis vel minus cæteris eloquentem poſſumus dicere. Claret ergo magis & minus in qualibus inueniri poſſe, nunquā poſſe in qualitates incidere. Figuræ quoque vt ſuperius explicatum eſt, non admittunt magis & minus. Siquidem circulo ſi aliquid addas vel minuas, circuli iam vocabulū non tenebit, & in alterius figuræ nomen migrabit. Manifeſte igitur deſignatum eſt, quæ qualitates huiuſmodi gradus comparationis accipiunt, & quæ ab his videntur eſſe alienæ. Reliquum eſt vt qualitatis proprium, quod apud, Græcos eſt ἴδιον, inueſtigemus. Nanq; vſia habet hoc proprium, vt ſingularis atque vna numero contraria in ſe ſuſcipiat: Suſcipiat autem dixi, non habeat cōtraria. Meminiſſe autem nos oportet, quòd vſiæ cum de ea tractaremus, nihil eſſe diximus contrarium. Ergo vt eius eſt proprium, ſuſcipere contraria, id eſt, ſanitatem modo, modo ægritudinem, quanti verò, id eſt, τοῦ πόσου, vt par impárve dicatur. τοῦ δὲ πρός τι ad aliquid, vt ſint ἀντίστροφα, hoc eſt, vt in ſe conuertan-

Qualitates quę non ſuſcipiūt magis & minus.

C

tur, ac ſint ſibi natura coniuncta: Ita & qualitatis hoc propriū eſt: vt cuncta qualia ſimilia aut diſſimilia nominentur. Et dulce enim dulci, & albo album, & ſtulto ſtultū, & leui lene, & calido calidum, ſimilia vel diſſimilia proprie nuncupantur. Aliter enim ſi dicta fuerint, nuncupationem propriam non habebunt. Ne autem nonnulli in legendo turbentur, quod & affectio & habitus & diſciplina, quæ in adaliquid dictis, id eſt, ἐν τοῖς πρός τι poſitæ, eidem qualitati quoque cōnexæ ſunt, hanc diſcretionem damus, vt tunc categorię adaliquid ſocientur, quando ſunt genera: cum vero ſpecies, qualitati. Vtputa ſi diſciplinam dixeris, quæ eſt genus cæterarum, adaliquid referenda eſt: Diſciplina enim diſciplinabilis vel diſcibilis rei diſciplina dicitur. Quod ſi muſicam dixeris, muſica diſciplinæ ſpecies eſt, nō genus, qualitati nectenda eſt: Neque enim muſici muſicā poſſumus dicere, ſed muſici diſciplinam. Similiter & affectio & habitus ſecundum genera & ſpecies, nunc adaliquid, nunc qualitati nectuntur. Siquidem ſi affectum vel habitum, hoc eſt, διάθεσιν & ἕξιν generis dixeris, id eſt, diſciplinæ adaliquid referuntur? Sin autem affectum ſiue habitum ſpeciei eſſe dixeris, id eſt, Muſicę vel Grāmaticę, qualitates debemus agnoſcere. Quāuis ipſe quoque Ariſtoteles magnus ingenio huic penè permixtioni conceſſerit ac dixerit, poſſe contingere, vt quod qualitatis fuerit, idem referatur adaliquid, nec eſſe importunum, ſi vna res duarum categoriarum vocabulo concludatur. Dicta ſunt autem omnia quæ ad quatuor categorias maximas atque difficiles pertinebant: Nunc ordo commonet vt poſt qualitatem de facere & pati tractatus habeatur. Quæ duo videntur ex qualitatis fonte deſcendere: Id nanque quod calidum facit, calidum ſit neceſſe eſt. Calidum vero quale eſſe cognoſcimus.† Similiter quod calidum ſit, paſſione ſui accipit qualitatem. Et qui docet, cum docet doctor eſt, & diſcipulum facit, vterque autem ſiue doctor ſiue diſcipulus qualis eſt: & cætera his ſimilia cōſyderata demonſtrant recte has duas categorias præpoſita qualitate tractari. Hęc duo autem facere & pati multi dixerunt, non poſſe niſi iis quę fuerint contraria peruenire. Id enim quod dulce eſt, dulce non facit, niſi id quod dulce non fuerit: Nam ſi id quod patitur dulce fuerit per naturam ſui, alterius dulcedinem quo recipiat non habebit: Neceſſe eſt ergo dulce non eſſe id quod patitur, vt dulcedinem recipiat alienam: Ac propterea cum quod facit dulce eſt, & quod patitur dulce non eſt, neceſſario dicuntur videri contraria. Nonnulli diuerſa ſenſerunt, aſſerentes non poſſe hoc niſi in ſimilibus inueniri, & ſub eodē genere conſtitutis: Nec poſſe aliquid pati vel facere, niſi ſimile faciat, aut à ſimili patiatur. Dulce enim & amarum, vel calidum & frigidum licet contraria videantur, tamen cum ſub eodem ſenſu fuerint, ſimilia eſſe confirmant. Denique ab alienis penitusq; diſcretis patiendi faciendíve rationem dicunt nō poſſe conſiſtere: Vt verbi gratia, Quid enim faciet numerus in amaro, vel quid albedo pati poſſit à numero. Sed hæc ſit conflictio cæterorum: Nobis autem regula illa ſufficiat, vt ſciamus facere & pati genere eſſe cōiuncta, qualitate diſcreta. Etenim calidum quod frigido præſtat calorem ſui, ſub eodem genere eſt quo eſt frigidum, ſed diſcrepat qualitate quòd calet: Et doctus cum docet indoctum, ſub eodem genere eſt, ſed qualitate diſcernitur. Claret ergo facere & pati genere eſſe ſimilia, contraria qualitate. Sed hæc duo vt ſuperius diximus, adeo videntur qualitati nō modo ordine, ſed

D

E

De facere & pati. Cap. XIIII.

† quale eſt cognouim[9].

F

G etiam ratione coniungi, vt eadem recipiant quæ recipere diximus qualitatem. Nanque & contrarietatem non reſpuunt, quam qualitas recipit, & magis & minus admittunt, quorum qualitatem tamen diximus receptricem. Harum vero categoriarum propriũ, quod eſt Græce ἴδιον, quoniam ipſe quoque Ariſtoteles omiſit, nec à nobis lector inquirat.

De iacere ſiue ſitu. Ca. XIIII.

Sequitur vt de iacere dicamus, ſiue de ſitu, vt quidam putant: Quæ categoria in adaliquid relatis, iam videtur eſſe tractata. Siquidẽ quod iacet, poſitum iacet: Poſitum vero poſitionis eſt, & poſitio poſiti. Qua de cauſa, vt ipſe quoq; Ariſtoteles quem ſequimur fecit, ad alia tranſeamus.

De vbi & quando. Cap. XV.

Vbi & quando videntur locus eſſe & tempus cum nõ ſint, ſed ſunt in loco & tẽpore: Vt, Romæ in Senatu ante horã tertiam poſt menſem Martium. Hæc vt diximus in loco ſunt & in tempore, non locus & tempus. Deniq; vt claras & nullius tractatus indigas has categorias Ariſtoteles quoq; tranſgreſſus eſt, quod nos etiã faciemus. De tempore enim & loco inter ſummos Philoſophos vetus & magna quæſtio eſt, quibuſdam volentibus hęc corporata eſſe, aliis vero ſine corporibus æſtimari.

De habere. Cap. XVI.

Non vno modo habere aliquid dicimur. Quantum enim tractando colligimus, ſub hoc verbo octo ſunt
H quaſi quædam ſpecies. Prima eſt, quotiens animo habemus aliquid, vt iuſtitiam, caſtitatem, iniuſtitiam vel libidinem. Secunda, quotiẽs in corpore habere aliquid dicimur, vt albedinem & nigredinem, varietatem, vel cætera quæ per qualitatem corpori inſidunt. Tertia de quantitate deſcendit, quotiens quatuor vel quinq; pedum habere dicimur longitudinem. Quarta, cum non in toto corpore, ſed in parte corporis aliquid habere firmamur, vt in digito annulũ, in pede calceos, vel cothurnos. Quinta ſpecies eſt, cũ non in corpore, ſed circa corpus habere aliquid dicimur, vt eſt veſtimentum atque indumenta omnia. Sexta, quotiens ipſas partes corporis habere narramur, vt manus, pedes, caput, aut reliqua quæ ſunt in compagine mẽbrorum. Septimus vero locus eſt, quotiens far vel vinum vas aliquod habere dicitur. Octauus habendi gradus eſt, qui poſſeſſionem noſtram vel dominium videtur oſtendere, cum ædes vel rus quis habere dicitur, vel ſepulchra maiorũ. Hi ſunt habendi modi, quos deſignato numero comprehendimus, extra quem ſi quis potuerit inuenire, deſidiæ noſtrę culpa non erit, cum Philoſophus ipſe li-
I berum dimiſerit arbitrium inquirentibus. Sanẽ illud verbum multi doctorum reſpuunt, atq; improprie proferri confirmant, cum mulier habere maritum dicitur, vel vir vxorem, vel pater filium, vel filius genitorem, propterea quòd aſſerunt nihil haberi poſſe quod habẽtem habeat: Sed rectius dici autumant eſſe mulieri virum, vel vxorem viro eſſe, patrem filio eſſe, famulis dominum. Siquidem huius verbi vim in hoc eſſe cõtendũt, vt ſignificare nõ poſſit, & habere aliquẽ & haberi.

De poſtprędicamentis. Cap. XVII.

Tandem quaſi magni æquoris freta tranſgreſſi, categoriarum numerum terminauimus, vt arbitror non inſuaſibiliter vel inſuauiter doctis, ſatis vero clare volentibus diſcere: Sed quædam reſtant quæ calcem libri huius nos tangere contradicunt. Nam & in categoriis ſingulis de contrarietate tractatum eſt, cũ quæ reciperet contrariũ, & quę reſpueret diceremus. Tamen quid ſit ipſum contrarium, nullus adhuc tractatus oſtendit: Et adhuc quædã verba remanẽt, quorũ vis ac proprietas debeat explicari. Qua de cauſa ad oppoſitorum tractatum neceſſario tranſeamus.

De oppoſitis Cap. XVIII

Oppoſitorũ ſpecies quatuor ſunt. Opponitur nanq; aliud alteri: Primo, aut figura eius categoriæ, quæ adaliquid dicitur: Secundo
K aut contrariorũ modo: Tertio, aut eorũ quorum circa nos eſſe dicitur vel habitus vel priuatio. Habitum ſane hoc loco ex habendo debemus accipere, nõ vt in ſuperioribus definiuimus eſſe habitũ affectionẽ animi quãdam ſempiternã: Quarto modo, cum aut confirmamus aliquid, vel negamus, Vt verbi cauſa, ab iis quæ adaliquid dicuntur ponamus exẽplum, Primum oppoſitum videtur duplũ ſimplo, vel pater filio. Secundũ vero contrariorum exẽplum ſit, malũ bono. Tertium eorũ quoque, quæ per habitũ & priuationẽ dicuntur, ſic cæcitas & viſio. Quarto illorũ etiã in quibus eſt negatio & affirmatio: ſicut, currit, non currit. Diſcretio vero cõtrariorum, & eorũ quæ adaliquid dicũtur, contẽplantibus manifeſta eſt: adaliquid enim dicta de ſibi oppoſitis nominantur: Simplũ nanq; oppoſitum dupli eſt, & duplum oppoſitũ ſimpli. Cõtraria vero id quod dicuntur ex ſe habent, neq; alterius indigent. Quis enim malum boni dixerit, aut quis bonum mali? Hæc eſt ergo harum duarum ſpecierũ, quæ ex oppoſitis veniunt, dilucida & clara diſcretio. Ipſa vero contraria in tres ſpecies diuiduntur: Aut enim mediata ſunt, id eſt, habent aliquid inter ſe medium: Aut ſine medio: Aut vt in quibuſdam

Tres ſpecies cõtrariorũ.

L repperit ratio, habent quidẽ mediũ, ſed eius vocabulum non apparet, niſi vtriuſq; oppoſiti negatione conſiſtat. Mediata ergo ſunt hæc, albũ & nigrũ, inter quæ quãdo naſci poteſt pallidum vel fuſcum, mediata hæc oppoſita dicta ſunt. Quæ vero mediata ſunt, non neceſſe eſt vnum de duobus oppoſitis in corpore reperiri: Si enim nigrum non fuerit, poteſt eſſe fuſcum: Aut ſi album defuerit, pallidum poterit inueniri. At vero ex his oppoſitis quæ mediata non ſunt, vnum neceſſe eſt accidere de duobus, vt eſt ſalus & ægritudo. Horũ medium nihil eſt, propterea quòd aut ſalutẽ neceſſe eſt, aut ægritudinẽ humana corpora retinere. At illa quibus eſt quidem mediũ, ſed caret nomine, niſi huic oppoſitorũ negatione formetur, ſunt hæc, iuſtus & iniuſt⁹: eſt aliquid in medio, ſed non habet nomen, atq; ideo vtriuſq; oppoſiti negatio ei vocabulum creat, vt nec iuſtũ nec iniuſtum dicamus id quod eſt medium. Nunc ea oppoſita quæ per habitũ priuationemq; fiunt, diligentius retractemus: In his nanq; obſeruari oportet, vt ſint vtraq; in eodem negocio, in eodem loco, in opportuno tempore. In eodem negocio ſunt, cæcitas & viſio: in videndo enim & in non viuendo conſiſtunt. Hæc & in eodẽ
M loco ſunt, vtriq; nanq; & cęcitati & viſioni in oculis locus eſt. Maxime tamen in his opportunitas temporis quæritur: Nemo enim recte caluus dicitur, niſi eo tempore quo capillos habere debuerit, nõ habebit: Nec ſine dentibus, quem νωδὸν Græci vocant, infantem quiſquã poterit dicere eum, cui dentes adhuc ætas parua denegauit. Siquidẽ priuatio, quæ Græce στέρησις dicitur, hanc vim tenet, vt oſtendat quemlibet habuiſſe aliquid per naturam, & non habere. Inter hæc meminiſſe nos conuenit, aliud eſſe viſionem & cæcitatem, aliud habere viſionem, & ea eſſe priuatum, ne ſi hæc eadem eſſe iudicemus, confundi ratio videatur. Quod ſi quis hoc dubium putat aut parum certum, quid nanq; rem ſequatur aduertat. Etenim ſi eſſet idẽ cæcus & cæcitas, de vno vtraq; dicerentur. Dicimus autem hominẽ cæcum, ſed homo dici cæcitas non poteſt. Claret igitur aliud cæcum eſſe, aliud cæcitatẽ. Nec affirmatio & negatio idẽ eſt, quod ſunt ſub affirmatione negationeq; cadentia. Affirmatio enim ſiue negatio eſt verbum confirmans aliquid, aut negans: Alia vero ſunt quæ ſub his inueniuntur,

Priuatio.

Vide an referat Ariſtotelis ſententiæ.

A niuntur, vt eſt, Socrates differit, Socrates non differit: Similiter tamen omnia ſibi habẽtur oppoſita. Aliquotiens autem mala malis opponuntur, quotiens contrariorũ media bona ſunt, vt eſt indigentia & redundantia, quæ Græci ἐνδείαν καὶ ὑπερβολὴν vocant. His enim duobus malis ſibi oppoſitis, mediocritas media reperitur. Hanc rationem Peripatetici ſecuti, virtutes medias eſſe dixerunt, vt plus iuſto πλεονεξίαν, minus iuſto μειονεξίαν dicerent: Inter quæ mala mediam iuſtitiam locauerunt. Similiter inter verſutiam & hebetudinem, prudentiam poſuerunt. Inter libidinem inſenſibilitatemq;, quam Græci ἀναισθησίαν vocant, temperantia cõſtituta eſt. Inter timiditatem & audaciã fortitudo. Ita occultum quoddam genus oppoſitorum repperit perſcrutata ratio, vt interdum mala malis inueniantur eſſe contraria. Sed Ariſtoteles harum quatuor ſpecierum quæ ex oppoſitis veniunt, proprietates & differentias latius & multis modis explicauit: nos autem & genus & ſpecies poſuiſſe ſufficiat, ne minutioribus occupati, faſtidium neceſſariis afferamus.

Defectus. Exceſſus.

Stupor.

De priori. Cap. XIX. Modi prioris.

Quinq; modis aliud altero prius dicitur: Quorum primus eſt, cum dicimus aliquem tempore ſeniorem. Secundus modus eſt,
B in quo aliquid naſcitur ex priore, ſed priore pereunte ſecundum perit, ſecundo pereunte prius incolume perſeuerat, vt eſt vnũ naturaliter prius duobus: Ex eo enim naſcuntur duo, ſed ſine vno duo eſſe non poſſunt, ſine duobus ſtatus vnius manet: Et duobus extantibus, eſſe vnum neceſſe eſt, vno verò apparẽte duo eſſe nulla neceſſitas cogit. Tertio modo ordo quidam prius alterũ alteri facit, vt in diſciplinis & artibus liberalibus inuenimus: Nanq; in Grammatica prius eſt ſingularum diſcere formas & nomina literarum: dehinc ſyllabarum coniunctiones cognoſcere, tum verborum ſumere notionem. Poſtremus nobis eſt orationis vſus aſſumendus, propter quem cuncta eius quaſi præcurrentia mẽbra cognoſcimus. Et in Rhetorica prioris locus ſimiliter collocatur: Nam prius procemium dicitur, dehinc narratio, poſt depulſio, tunc cõfirmatio, poſtremus epilogus ponitur. His igitur exemplis tertium prioris modum ſufficiat demonſtraſſe. Quartus vero modus eſt non multum probabilis, & ab ipſo Ariſtotele improbatus exponitur, vt cum fortuna meliores vel clariores, priores vulgus aſſolet dicere. Sed mea ſententia, vis huius prioris exploſa eſt. Hi ſunt quatuor eius quod prius
C dicitur modi: Sed occultior quidã quintus adiungitur, quotiens ex duobus, quæ in ſe inuicem cõuertuntur, illud eſt potius quod eſſe alterum facit, vt exempli gratia: Si eſt homo, recte dicimus eum animal rationale, mortale, riſus capax. Et ſi vera eſt hominis iſta definitio, eſſe hominem verum eſt. Ita vtrunque in ſe cõuertitur, hoc eſt, & hominis veram eſſe definitionẽ, & definitionis hominem verũ. Sed quoniam definitio vera eſſe non poterat, niſi prius natura hominis appareret, idcirco ex his duobus quæ in ſemet conuerti diximus, homo prioris locum tenet, cuius extantia definitionis ſuæ exprimit veritatem.

De ſimul. Caput. XX.

Sequitur vt proprietatem verbi quo ſimul eſſe quædã dicimus, exprimamus. Ratio enim videtur exigere, vt poſt prioris tractatum de his diſputetur, quæ ſimul eſſe firmantur. Simul ergo dicuntur tribus modis: cum quælibet ſimul exiſtunt vno tempore vel apparẽt, ita vt neutrũ de duobus vel prius ſit, vel alterum conſequatur, ſed vtriuſque ortus videatur eſſe cõmunis, ſicut calor & ſplendor in Sole. Secundus locus eſt eorum, quę naturaliter ſimul ſunt, nullum tamẽ eorum præſtat alteri: Vt verbi gratia: ſi ſimplum & duplum ponamus, neceſſe eſt ſimul eſſe naturaliter;

Modi ſimul.

D ſed neque duplum facit vt ſimplum ſit, neque ſimplum efficit duplum. Hoc loco nos confundere non oportet, ne quoniam cum de adaliquid dictis tractaremus, id eſſe adaliquid diximus quod pẽderet ex altero, videamur nunc cõtra ſuperius definita tractare: Omnia nãque ad aliquid dicta, dici ex altero, non eſſe ex altero diſputauimus, nec vllus error eſt, ſi quis verborũ noſtrorum pondera diligẽtius perſcrutetur. Tertius locus eſt, quotiens ex eodem genere manantia ſimul videntur eſſe natura, ſed ſpecie diſcernuntur. Neque verò in eo quòd dicuntur adaliquid, ſibi præſtant aliquid, vt eſt animal, idem genus eſt, ſed ſpecies longe diſcreta. Nec vero aut aquatile † quicquam pedeſtri tribuit vt ſit, aut volatili pedeſtre, aut omnino aliud alteri, in eo quòd eſt, vllam ſubſtantiam ſubminiſtrat, nullumq; alteri aliud prius eſt, ſed ſimul omnia ab animali, id eſt, ab vno genere orta naſcuntur.

† volatile.

De motu. Cap. XXI.

Omnis immutatio quæ μεταβολὴ Græce eſt, fit tribus modis: Aut ex non ſubiecto in ſubiectum, vt eſt ortus vel natiuitas, quam Græci γένεσιν vocant. Aut ex ſubiecto in non ſubiectũ, vt eſt interitus vel corruptio, quam φθορὰν Græci
E dixerunt: Aut ex ſubiecto in ſubiectũ, vt eſt motus, qui Græce κίνησις dicitur. Sed & ipſe motus tres ſpecies habet, id eſt, incrementum, imminutionem, cõmutationẽ qualitatis ſiue loci. Hæc à Græcis αὔξησις, μείωσις, ἀλλοίωσις, ſiue φορὰ dicta ſunt. Nanq; cõmutationem circa locum φορὰν dici voluerunt, quam nos quoq; tranſgreſſionem maluimus dicere, ſecuti doctores. Verum hunc ordinem quem nos in præſenti quaſi diſcrepantes ab eo libro, qui Categoriarum dicitur, diligẽti examinatione digeſſimus, ipſe quoq; Ariſtoteles in naturalium libris expoſuit. In Categoriis autem ſecutus docendi compendium, ſpeciem pro genere, id eſt, motum pro immutatione non dubitauit aſſumere: vt motui diceret quaſi generi ſex ſpecies eſſe ſubiectas. γένεσιν, φθορὰν, αὔξησιν, μείωσιν, ἀλλοίωσιν ποιότητος, κ(αὶ) τὴν τόπου μεταβολήν. Hæc nos Latino ſermone, ortum diximus, interitum, augmentum, imminutionem, cõmutationem qualitatis, tranſgreſſionem loci. Hæ ſex ſpecies omni à ſe ratione diſcretæ ſunt: Niſi forte cuiquã parũ docte intelligẽti, qualitatis cõmutatio, id eſt, ἀλλοίωσις etiam cæteris exiſtentibus fieri videatur: vt cũ naſcitur aliquid, aut interit, aut creſcit, aut minuitur, tunc facta dicatur etiam commutatio. Sed id falſum ratio docet:

Species motus.

F Nam quæ creſcunt aut minuuntur, quantitate immutantur, non commutantur qualitate. Cõmutatio enim proprie eſt qualitatis. Meminiſſe autem nos oportet aliud eſſe immutationem, aliud commutationem. Nãque immutatio genus eſt, commutatio ſpecies ſubiecta motui, quam immutationis ſpeciem diximus. Denique vt horum ſit manifeſta diſcretio, Geometricum ponamus exemplum: Si tetragonum maius quod intra depictum eſt currentibus per medium lineis in breuia tetragona partiaris, eiq; poſt vnum breue tetragonũ detrahas, minuiſti tetragonum maius: At ſi detracti loco addas gnomonẽ, qui hemicycli ſpecie ponitur, plus tetragono maiori quàm detraxeras reddidiſti: idq; quantitatis eſt non qualitatis, & immutationi potius quàm cõmutationi tribuitur, eoq; à ſe plurimũ differunt. Fit autẽ differentia rerum omniũ tribus modis: Aut materia, aut opere, aut vtroq;. Materia, ſi ſint annuli ſimiles duo, vnuſq; ſit aureus, alter argẽteus. Opere, ſi ex auro diſſimiles annuli fabricẽtur. Vtroq;, ſi annulus ſit aure⁹ & ſtylus argẽteus. Claret igitur has immutationis ſpe-

Differũt immutatio & cõmutatio.

Differentia rerũ fit trib⁹ modis.

G cies nec materia ſibi,nec opere, nec vtroque coniungi: Adeo autẽ ſeiunctæ ſunt, vt earum nonnullæ etiã ſibi cõtraire videatur. Quis enim dubitet γενέσει φθορὰν,id eſt,ortui interitum eſſe contrarium, augmento imminutionem? Ipſa quoque commutatio ſiue qualitatis ſiue loci,licet non ex eodem ſpecierum numero,tamen habent quod ſibi contrarium videatur. Nam commutatio qualitatis eſt,cũ ex albo fit aliquid nigrum , vel album de nigro,quæ ſibi manifeſte contraria ſunt. Loci quoque commutatio,quam tranſgreſſionem diximus, ſuperiorum & inferiorum contrarietatem patitur, & propterea eam quoque habere contraria apparet.

Concluſio operis. Cap.XXII. † Græci.

Hæc ſunt fili chariſſime, quæ iugi labore aſſecuti,cũ nobis Themiſtij noſtra memoria egregij† Philoſophi magiſterium non deeſſet,ad vtilitatem tuam de Gręco in Latinum conuertimus,ſcilicet,vt ex iis quoque bonam frugem ſtudij à nobis profecti ſuſcipias, ſi te non diſſimilem noſtri, aliarum rerũ quæ lubricæ atq; inanes ſunt cupiditas retentauerit. Nihil nanq; omiſimus in hoc libro quod poſſet aut delectare iam doctos , aut indoctos manifeſtius erudire.

H

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPponenſis Epiſcopi, Principia Rhetorices.

Oratoris officium. Caput.I.

ORATORIS officium eſt,propoſita quæſtione ciuili dũtaxat, primum ipſam intelligere, generalis ſit,an ſpecialis:ſimplex, an coniuncta ex pluribus:abſoluta , an comparatiua . Deinde cum intellexerit, inuenire in ea congruentes partitioni locos,& his morales ſeu naturales accõmodare ſententias. Exinde iudicare de inuentis , repudiare quæ parum commode occurrerint: Tũ iis quæ iudicio examinarit,dare ordinem certũ. Etenim quanuis multa pertinentia inuenta ſint, tamẽ niſi pro qualitate & magnitudine ſua certis & quaſi legitimis ſedibus collocentur,aut oberũt, aut non magnopere proficient : Subinde ordinationi Rhetor explicationẽ rerum commodare debebit. Quę duabus partibus conſtat,ſtructuræ qualitate , & quantitate verborum. Hęc omnia memoria ſuſcipi,quam & pleriq; Græcorum , & Marcus Tullius in primis Oratori affirmat neceſſariam,hoc vt opinor modo : venio nunc ad theſaurum rerum omnium memoriam , quæ niſi cuſtos inuentis ordinatiſq; rebus adhibeatur,intelligimus omnia etiam ſi præclariſſima ſint, in Oratore peritura. Memoriam pronũciatio ſequetur, res vt Demoſtheni videtur , inter oratoria officia vel prima vel ſola. Quæ conſiſtit duobus,motu corporis, & ſono vocis. Hæc tantum ſummatim tetigiſſe ſatis eſt, quæ ſunt Oratoris officia.

Quis ſit finis Oratoris Caput.II.

Reliquum eſt videre quid ſit finis. Finis eſt,vt opinor,in omnibus rebus,ad quem cũcta referuntur,cuius cauſa fiunt reliqua omnia,à Græcis τέλος dicitur. Quod etiam in Philoſophorum penè omnibus diſputationibus quæritur , Quis ſit finis bene viuendi,virtus,an voluptas? Finẽ igitur proprium Oratoris officij alius alium probauerũt. Quibuſdam enim viſum eſt, ſummã Oratoris officij in bene dicendo eſſe,quibuſdam in recte dicendo , quibuſdam in perſuadendo conſiſtere. Quinetiam illi qui bene aut vere dicere finem Oratoris officij putauerunt,nõ abnuunt tamen horum ipſorum finem eſſe, perſuadere, vt ſit finis bene dicendi perſuadere. Ergo quaſi cõſenſu omnium finis eſt Oratoris officij,perſuadere. Hoc quia in calũniam videbatur poſſe recedere(non enim ſemper perſuadet Orator,nec ſi aliquando perſuadere non poſſit, facultatẽ & nomen Oratoris amittit) addidit Hermagoras,quo calumniam effugeret,finem eſſe Oratoris officij,perſuadere, quatenus conditio rerum perſonarũq; patitur. Alia ſubinde ex eodem verbo perſuadendi calumnia naſcitur,inuenta ſanè à Platone,tractata multum in Gorgia : ſed poſt ac multo impudentius à quibuſdẽ Technicis obtrectantibus Hermagoræ frequentata. Negant quippe proprium eſſe finem Oratoris officij perſuadere,ſed cõmunem penè cum vniuerſis : Nã & Mathematicos de iis quę in notitiam ipſorum ceciderunt,perſuadere:& Medicos de iis quæ in arte ipſorũ contineantur,perſuadere:opifices etiam & tabernarios, fabros,& ſi qui huiuſmodi ſunt,poſſe de eo quod agãt, cuiuis probabiliter perſuadere,quaſi ratione faciãt: ergo nõ eſſe integrum finem, qui ſolam communitatem habeat,careat proprietate : eſſe actum perſuadendi cõmunem cum multis,& idcirco nõ eſſe perſuadere proprium finem Oratoris officij . Huic quoque calumniæ Hermagoras percommode obſiſtit. Dicit enim eſſe oratoris officium,perſuadere, quatenus rerum & perſonarum cõditio patitur, duntaxat in ciuilibus quæſtionibus: Nam Medicorum & Philoſophorum & cæteræ huiuſmodi quæſtiones extra regulam ciuilem, quã πολιτικὴν Græci vocant,collocantur.

K

Finis oratoris iuxta Hermagoram.

L

De ciuilibus quæſtionib' & differẽtia generaliũ & ſpecialium. Caput.III.

Sunt autem ciuiles quæſtiones,quarum perſpectio in communem animi conceptionem poteſt cadere , quam Græci ἔννοιαν vocant. Verum vt facilius intelligas,quę ſit hęc ipſa conditio quam demonſtratam eſſe volumus,omnia quæcunque huiuſmodi ſunt , vt ea neſcire pudoris ſit,& quæ vel ignorantes quaſi ſciamus,tamen cum ſimulatione præ nobis ferimus,quotienſcunque in dubitationem vocantur,efficiunt ciuilem quæſtionẽ. Quod dico huiuſmodi eſt , Si de pondere alicuius rei quæratur,ſi non videaris ſcire quot librarum ſit,non eſt erubeſcendum : ſi de longitudine non videris ſcire quot pedum ſit, non eſt erubeſcendum : ſi de cæteris huiuſmodi rebus quas perſequi longum eſt: & ideo quotiẽſcunque in dubitationem venerint , licet faciant quæſtionem, tamen ciuilẽ facere non poſſunt. At vbi quæritur, ſit ne aliquid iuſtum an iniuſtum , honeſtum an inhoneſtum , laudandum an reprehendendum , præmio afficiendum an ſupplicio , vtile an inutile , & ſi qua huiuſmodi ſunt , nemo non etiam extra omnem artem & ſcientiam collocatus erubeſcat , ſi hæc neſcire videatur . Inde eſt quod omnes perſuaſum habeant , aut certe aliis perſuadere non dubitant , poſſe ſe concipere animo diſcrimen iuſti & iniuſti , honeſti & inhoneſti,cæterorumq; quæ ſupra diximus:Et idcirco quæ dubitationes in huiuſmodi rebus oriuntur , ciuiles vocantur quæſtiones,quaſi non propriæ paucorũ, ſed communes vniuerſorum . Quæ cum ita ſint , meritoq; communi conceptione animi perſpici poſſint quæſtiones,quæ διὰ τῆς ἐννοίας deprehendi poſſunt,ciuiles vocantur & ſunt,in quibus verſari & perſtare debebit Orator. Duo ſunt primi & quaſi generales ciuilium modi quæſtionum,quorum alter theſis, alter hypotheſis vocatur à Græcis . Nos priori nomen niſi Græcum dare non poſſumus , nec poſteriori quidem quàm

M

Cic. theſin propoſitum aut cõſultationẽ vocat, hypotheſin cauſã aut cõtrouerſiam.

A quàm quod videamur dediſſe,dedimus: quippe cõtrouerſiam dicimus,quod nomen tam in τὴν θέσιν quàm in τὴν ὑπόθεσιν poteſt cadere, in vtroq; enim quæſtio, hoc eſt,cõtrouerſia eſt. Porrò τῆς ὑποθέσεως ſignificatio, & declaratur ex ipſo cõpoſito noïe , & eſt aliquid quod eſt ὑπὸ τὴν θέσιν , id eſt, ſub illo genere quaſi ſpecies. Theſis eſt res,quæ admittit rationalem conſyderationem ſine definitione perſonæ. Hypotheſis eſt,ſeu controuerſia,vt improprio nomine vtamur,res quę admittat rationalem contentionem cum definitione perſonæ:Melius autem declarabuntur ſub exemplo . Theſis eſt quæſtio huiuſmodi,an nauigandũ,an philoſophandum:Hypotheſis eſt quæſtio huiuſmodi, an decernendum duellum prælio. Nec deſunt qui hinc etiam Hermagoram criminentur,& Apollodorus in primis qui negat quicquam aliud eſſe hypotheſin quàm theſin , & nullius momenti eſſe diſcrimen perſonarum, quanquã vtrunq; hoc genus quæſtionis Hermogoras diſtinxiſſe videatur: non minus enim infinitã & interminatã eſſe hypotheſeos quàm theſeos quæſtionem . Nam cum quæratur,ſit,nec ne animaduertendum in Oreſtem,nõ

B perſonam eſſe quæ faciat quæſtionem,ſed factũ, & nihil intereſſe an ita quæratur,ſit, nec ne animaduertendum in matricidam: Quod ſi ita eſt,nihil inter hypotheſim theſinq; diſtaret. Ad hęc noſtri primo omnium qualitatem perſonarum quæſtionibus differentiam affirmare,ipſiſq; etiam hypotheſibus, id eſt controuerſiis ſæpe euenire , vt punita & impunita , honorata & inhonorata,quędam relinquenda videantur,non tam ex rerum qualitate,q̃ qualitate perſonæ. Deinde etiã illo diſtare hęc duo genera quęſtionum,quod in theſi perſpectio ſit alicuius rei qualis ſit, in hypotheſi cõtentio: & quantum intereſt inter perſpectionẽ & contentionem, tantum inter theſin & hypotheſin eſſe diſcriminis. Deinde in theſi quæri, quid omnes oporteat facere,in hypotheſi quid vnum aut alterum aut paulo plures ,certe definitum hominum modum : Et etiam illa differentia accidit,quod in theſi quaſi ignorantes quærimus,quid ſit optimum factu,in hypotheſi quaſi ſcientes defendimus. Tum quod omnis theſis de futuro eſt, hypotheſis raro , quinimo nunquam niſi de præterito, aut eo quod iam agatur facit quęſtionem. Nemo enim

C neq; reus fieri poteſt,niſi fecerit aut feciſſe dicatur, neque præmium aut aliquid huiuſmodi petere , niſi iam meritus ſit, aut meritum eſſe contendat. Huic loco opponunt tyrannidis & proditionis reos,& veneficij imperati,& ſi qua in eundem modum excogitari poſſunt. In quo ſtudio criminãdi falluntur. Nam & in eo quod proditionis reus eſt,non de futura re quæritur,id eſt,de ipſa proditione,ſed de eo an ſuſceperit conſilium proditionis, quod vtique præceſſit : & de tyrannide æque, an cogitarit tyrannidẽ,& de parricidio non perpetrato,& de veneficio:Ergo ſemper aut de præterito aut de præſenti in hypotheſi naſcitur quæſtio, in theſi contra nunquam niſi de futuro: Quæ ſi ita ſunt, ſatis vtriuſq; declarata eſt diuerſitas.

Quę ſint circũſtantię cõtrouerſiam facientes. Cap.IIII.

Nunc quoniam quidem de differentia generalium & ſpecialium quæſtionum ſatis dictum eſt,ſeparataq; theſi ab hypotheſi, vt perinde diſtaret re ac nomine,conſequens eſſe videtur dicere,quid ſit quod hypotheſin, id eſt, controuerſiam efficiat. Eſt igitur circunſtãtia rerũ quam περίστασιν Hermagoras vocat , ſine qua vlla omnino controuerſia nõ poteſt eſſe. Quid ſit autem περίστασις, facilius partitione quam definitione eius deprehendi poteſt . Sunt igitur partes circunſtantiæ,id eſt,περιστάσεως ſeptem, quas Hermagoras μόρια περιστάσεως vocat , Theodorus στοιχεῖα πραγμάτων id eſt,elementa:quod ex eorum cõiunctione quæſtiones fiant , perinde atq; ex coniunctione literarũ nomina & verba fieri videmus. Sed ſiue στοιχεῖα ſiue μόρια rectius dicantur,nos omiſſa controuerſia nominis,quæ ſint ipſa dicamus. Sũt igitur hæc,quis,quid, quando,vbi,cur, quemadmodum, quibus adminiculis: quas Græci περιστάσεως ἀφορμὰς vocant. Horum autem omnium aut rationalis plurimorum congregatio conflat quæſtionem,aut legalis. Sed nimirum ſingulorum proprietas exprimenda eſt. Quis ſignificantiam habet perſonæ , quæ ſpectatur duobus modis , ex nomine & qualitate . Ex nomine hoc modo : Quis? Camillus. C. Marius. L. Sylla. Ex qualitate,quis? Diues, pauper, imperator . Eſt autem definita in nominibus , infinita in qualitatibus perſonarũ perſpectio, quando in appellationem nihil præter nomen cadit,in qualitatem & fortuna & ætas & cõditio & diſciplina,& cętera quę ſunt infinita numero. Quid,ſignificantiam habet rei quæ facta ab aliquo vel dicta vel cogitata,fieri,dici, cogitari, futurum eſſe dictum cogitatum iri videatur , bona vel mala,honeſta vel inhoneſta,iuſta vel iniuſta, vtilis vel contra,neceſſaria vel parua , magna vel parum vſitata vel noua. Quando,temporis ſignificationem habet,velut interdiu an noctu,ſacro an irreligioſo die,etiam ex accidentibus,quæ interdum dant tempori ſuam qualitatem:velut in belli an pacis tempore , in ſeditione an in concordia,in libertate an in dominatione , & ſi qua in eundem modum cadere poſſunt. Vbi,loci ſignificationem habet, veluti in ciuitate an extra , in ſacro loco an in prophano,in mari an in terra. Cur, ſignificat cauſam faciendi vel dicendi vel cogitandi,res (vt mea fert opinio) ad conſtituendam quæſtionem in primis neceſſaria. Quemadmodum, ſignificationem habet ex facti,vel quod fiat, futurũmve ſit demonſtratione, veluti clàm,palàm,per vim,per dolũ:& ſi qua ſunt ſimilia in eundem modũ cadunt. ἀφορμαὶ quas nos adminicula dicimus , demonſtrationem habent earum rerũ per quas factum eſſe aliquid dicatur, vt eſt laqueus,gladius, venenum,literæ,internuncius,mandata,ſeruus,conſcius,alias vicarius . Horum articulorũ, vt ſupra dixi,aut omnium , aut plurimorum rationalis incurſus facient ciuilem quæſtionem.

D

E

F

Quæſtiões rationales fiũt quatuor modis. Cap.V.

Rationales quæſtiones,quas Hermagoras λογικὰς vocat . Melius enim puto ſic eas cognominari quàm verbales. Quia λογικαὶ non ex verbi , ſed ex rationis ſignificatione appellatæ ſunt à technicis,cum alioquin λόγος interdum verbum ſignificet,interdũ ratio legitur : Rationales ſiue λογικαὶ quæſtiones fiunt modis quatuor. Hoc enim in illis quæritur,an ſit,quid ſit,quale ſit,an induci in iudiciũ debeat. Vbi quæritur an ſit, genus id quæſtionis Hermagoras στοχασμὸν vocat:nos coniecturam poſſumus dicere. Itẽ Theodorus περὶ τῆς οὐσίας,id eſt, de ſubſtantia . Nihil enim factum videri poteſt,quod non habuerit ſubſtantiam, neq; futurum , quod non habiturum ſit ſubſtantiam. Quidam hoc genus quæſtionis ex eo quod per id quæritur,an ſit vocauerunt. Altera rationalis eſt quæſtio quam Hermagoras finem vocat: Theodorus περὶ τῆς ἰδιότητος , id eſt, de proprietate . Quidam quid ſit: nonnulli, de eodem & altero, περὶ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἑτέρου. Tertiam rationalem quęſtionem vno nomine omnes qualitatem vocant . De quarta magna contentio eſt, quam ſupra de inducendo iudicio diximus . Plerique enim negant eſſe eam,quando id agãt ne res poſſit venire in quæſtionibus . Sed inter omnes Hermagoras pręcellit

Ariſtoteles εἰ ἔστι

Ariſtoteles τί ἐστι

G pręcellit authoritas,qui & quæstionem putat,& in primis necessariam,& agitari in foro multũ, & adhibendam etiam in cæteris statutis primo statim congressu,si causę cõditio patiatur. Nihil enim statuto tam interesse eorum quibus iudiciũ intẽditur,q̃ declinare iudicium. Porrò ipsam declinationẽ iudicij habere nonnullã iudicij speciem. Nam si ita res ageretur,vt quotiẽs nollet aliquis causam iudicij,esset hoc in ipsius potestate,nulla erat quæstio. Nunc autem cũ semper existant qui impediant,ipsa illa contentio, qua alter in iudicium vocat,alter recusat iudicium,facit quęstionem: quod controuersiæ genus Hermagoras ἄσυστατον appellat,nostrorum pauci,reprehensionẽ, pleriq; trãslationẽ vocauerunt,vtriq; sanè rationem secuti. Qui reprehensionem dixerũt, eo scilicet quòd cũ maxime inducatur in iudicium, causa reprehenditur & quasi retrahitur: Qui trãslationẽ,quòd reus nõ omnino excludat actionem ,sed vel in præsentem cõditionem actio excuset, in aliud genus iudicij transferat vel habitum, iam futuram. Sunt itẽ aliæ quæstiones quatuor, quas inuentores νομικὰς , nos legales appellamus. νομικὰ sunt scriptum & voluntas, quod illi ῥητὸν καὶ διάνοιαν appellant:ἀντινομία,quam nos contentionẽ legũ contrariarũ vocamus:ambiguitas,quam illi ἀνφιβολίαν : collectio, quam illi συλλογὴν vocant. Verum hæc paulopost diligentius tractabimus, ita vt significãtia cuiusq; euidentius exprimatur, & species generibus addatur. Interim mihi videtur esse dicendum,quibus omnis quæstio articulis , & qualibus nodis subinde astricta, ad perfectã speciem sui veniat. Et est aliquod dictũ quod Græci nominant,id scinditur in duas partes:Et est eius alterum & alterum intentionem verbo factam possumus dicere,id est, verbum quo crimen intenditur:veluti,pulsasti,prodidisti,occidisti. Quod autem illi nos abnuentiam criminis eius, quod verbũ accusator intenderit:veluti,nõ pulsaui,non prodidi,non occidi.Et his duobus dicto & respõso, vel intento & negato, media nascitur quæstio, hoc modo: Intentio est,occidisti:negatio,nõ occidi:quęstio,an occiderit. Sed vt iam à cõiecturali modo recedamus:Intẽtio est,iniuria occidisti: negatio,nõ iniuria occidi:quęstio,an iniuria occiderit. Vel in aliquo legali statu: Intentio est,non licebat tibi hoc facere per legem: Negatio est,licebat mihi facere per legem: Quæstio est,licuerit ne hoc facere per legem? Hanc quidam vt nos vsq; adhuc diximus,quæstionem vocauerunt,quidam statũ nominauerunt,ab eo videlicet quod in ea & exordium quæstionis & summa consisteret. Primo enim quasi eminus,cũ hinc dicatur factum esse,inde non esse factũ, nulla pugna est,sed quasi futuræ pugnę meditatio. Deinde cũ propius accessum est, & quasi ad manus ventum,altercationi & contentioni mutuæ media quęstio interuenit,sic nec ne factũ:in ea vterq; consistit,omisso quod ante dicebat. Vnde ei quæstioni status nomen impositum est. Hoc idem Theodorus κεφάλαιον appellat trãslatione vsus,videlicet à principali parte corporis:quod in hoc etiam complexu duorum , quæ vtrinq; dicta sunt,quasi caput quoddam totius cõtrouersiæ efficitur. Consequens huic locus est,aut perinde,aut magis etiam necessarius,quo demõstratur quid causa,quid continens,quid de quo contenditur. Causam Hermagoras ἄιτιον : σύνεχον continens:de quo contenditur τὸ κρινόμενον. Est ergo causa quæ nisi præcesserit , controuersia fieri non potest . Quod dico tale est: Abdicatur à patre filius,controuersia idcirco non est, quia nulla cur abdicaretur à patre causa præcessit. Denique addamus causam,& statim controuersia effecta est. Iurauit se nõ ducturum vxorem, & abdicatur . Quod iurauit,ἄιτιον factum est, id est , causa cur abdicationem mereretur. σύνεχον vel continẽs est,quod ad refutandum ἄιτιον,id est,ad refellendam causam videtur afferri: vt est in hac materia,Militem qui iurauerat se deserturũ,Imperator occidit,& reus fit cædis. Hic enim αἴτιον id est causa iudicij est,quod occidit: Neq; enim fieret reus nisi occidisset: σύνεχον id est cõtinens est id, propter quod occidisse dixit,iusiurandum scilicet militis,quod se deserturũ iurauerat. Hoc interdum σύνεχον Hermagoras, id est, continẽs appellat, ab eo quod omnis rei defensio ab eo contineatur: interdum ἄιτιον ἀιτίου vocat,quasi causam causæ. Nam quemadmodũ reatus causa est,quòd militem occidit,ita occidendi causa , quòd miles deserturũ se esse furauit . Nũc quoniã scimus quid sit causa,quid continens,videamus etiam quid sit de quo cõtenditur, id est, quid sit τὸ κρινόμενον . Est autẽ nihil aliud quàm exploratio continentis τοῦ συνέχοντος . Quod dico tale est. Etenim in eadẽ controuersia perseuerãdũ puto, quo sint lucidiora quę tradimus: αἴτιον est, quòd occidit militem imperator: σύνεχον est,quo reus nititur,id est,ratio propter quã se occidisse dicit. est autẽ quòd miles iurauit se deserturũ: κρινόμενον est examinatio huius ipsius quod ad defensionem reus attulit. In quo ita quæritur,nũ alia causa imperatori fuerit,cur occiderit militem,& hoc prętexitur,vt videatur nõ quia iurauerit occisus,sed quaqua vel simultatis vel inuidię causa. Poterit etiam hoc modo articulus iste tractari, An etiã si iurauerit,parum tamen hæc iusta causa fuerit cur debuerit occidi : & tota perfectio totius συνέχοντος quod ad αἴτιον affertur κρινόμενον vocatur. Euenit tamen nõnun quã, vt in vna controuersia non simul ἄιτιον & σύνεχον & κρινόμενον , sed sæpius ipsa omnia per vices reuoluta tractentur. Vt in hac controuersia, Reus est Vlysses lege reipublicæ quòd procos occiderit . Hic enim αἴτιον est,quòd occiderit: σύνεχον , quòd eos qui bona sua depopulabantur,& pudicitiæ vxoris insidiabãtur occidit: κρινόμενον est , nunquid tamen etsi hæc res præcesserit, alia tamen causa q̃ prætexit, occiderit? Vel nũquid ne pessime quidẽ de se meritos indemnatos debuerit occidere? Deinde ad hoc κρινόμενον aliud σύνεχον affert Vlysses,quo dicat se iussu Mineruę interemisse. Deinde hoc ipsum σύνεχον,fit κρινόμενον, quo quæritur vtrum nam propter iussum Mineruæ occiderit, & in tali Mineruæ quidem obtemperare debuerit: est αἴτιον proprius accusatoris locus, σύνεχον defensoris, κρινόμενον vtriusq; cõmune. Subinde dicendum puto, quemadmodũ & quot modis cõtrouersia ἄσυστατος fiat . Tametsi ne dici quidem cõtrouersias oportet quæ statum non habent, sed πλέγματα irrationabilia,id est,ἄλογα. Fiunt autem ἄσυστατα modis quatuor: Vnum,cũ aliquid deest ex circunstantia . Quæ autem vis sit circunstantiæ & supra diximus, id est cum quæstionibus,aut causa,aut persona,aut locus,aut aliquid eorũ deest,quibus effici circũstantiã diximus . Hoc autem genus asystati in scholasticam materiã non potest cadere, idcirco quia esse nõ poterit vllũ thema deficiente circunstantia. In veritate tamen nonnunq̃ euenit,vt aliquid horũ desit,& per imprudentiã actoris profligata causa veniatur ad iudicẽ. Alter est modus asystati,quem κατὰ ἰσότητα appellant. Nos tamen si nomen Latinũ dare non possumus,tamẽ vim intelligere debemus. Nam cum eadem vtrinq; dicuntur,& nulla re,ne parua quidẽ discernuntur,tamen huiusmodi

De quatuor quæstionib⁹ legalibus. Ca.VI.

Quib⁹ quæstio articulis nascatur. Cap.VII.

A huiusmodi πλέγμα propter æqualitatem vtriusq; partis statum implicat . Vt vicini adolescẽtuli qui speciosas vxores habebant,noctu alter alterum obuiũ habuerunt,accusant inuicem adulterij: Nam quicquid altera pars dixerit,hoc altera dicat necesse est. Verisimile est te adulterium voluisse committere,quia adolescens es. Te quoq; verisimile est voluisse,quia adolescẽs es. Verisimile est,quia speciosam vxorẽ habeo. Te quoq; verisimile est,quia & ego speciosam vxorẽ habeo. Facultatem tibi vicinitas præbuit:& tibi eadẽ vicinitas prębuit facultatem. Cur nocte in me? cur tu autem in me incidisti ? Nihil est quod distinguatur, & idcirco vter eorum siue accusat alterum, se criminatur: siue se purgat,defendit eum quẽ criminari videtur . Tertium est asystati genus,quod Graeci κατ' ἑτερομερείαν appellant,id est,secundum alteram partem, cum reo nulla defensio est, & aut color in facto non inuenitur , aut parũ probabilis color inuenitur. Vnde etiã Democrates præceptor meus solitus erat dicere , eas etiam cõtrouersias in quibus color diu quæritur,statum non habere. Verum ille constantius, nos si afferatur aliquid ad defensionẽ, B vel mediocriter probabile admittimus. Sed si euidẽter confessa causa est , vt oportet secundum heteromeriã explodemus. Nonnunq̃ incidunt quæstiones, maxime in veritate,quæ summam accusatori,nullã reo largiuntur facultatem: verum eas non controuersias,sed communes locos dici dicimus. Quippe est in his nõ probatio criminis , sed vt in expressum atq; euidens facinus expressio. Quartus autẽ modus asystati vel caliginosissimus , adeo vt nonnunq̃ doctis etiã hominibus soleat obrepere. Habet enim nonnullã speciem probabilis cõsistentisq; materiæ . Ea est huiusmodi in qua iudex ferendæ sententię rationẽ explòrare nõ potest. Hoc Gręci ἄπορον vocant. Sed subiiciamus exemplũ, Petebat ab alio vsuram quasi pecuniæ creditæ , Ille accepisse se pecuniam cõfitebatur,sed depositã, & idcirco velle se restituere sortẽ sine vsura . Pendente interea iudicio, lex de nouis tabulis lata est. Repetit ille quasi depositã: ille retinet quasi creditã. Non enim video quid sit hic,quod in sententia ferenda iudex sibi possit , cũ petitor idem interdũ credidisse,interdum deposuisse se dicat , & ille alter interdum depositam accepisse, interdũ creditã,& neuter sua priore,sed vterq; alter alterius prętérita sententia vtatur. Pertinere etiam nonnihil ad rem videtur scire figuras controuersiarum,quibus inuicẽ differant,quo magis in euidenti sit quemadmodum quãque tractemus. Sunt igitur themata, id est,figuræ controuersiarum quatuor: εὔδοξον,quod nos opinionis bonæ ex vtroque bono possumus dicere: ἀμφίδοξον , opinionis ex vtroque bono ac malo confusę possumus dicere: παράδοξον,quod nos opinionis malæ possumus dicere. Tametsi quidam parum diligenter Græce loquentes,paradoxon pro his quæ sunt bonæ opinionis , accipiunt. Vnde vulgo etiam Olympionicas,& cęteros victores sacrorum certaminum,paradoxos vocant, magis consuetudine quàm ratione ducti. Nam vt opinor παράδοξον est,quod est παρὰ τὴν δόξαν,id est,contra opinionem bonam. Denique licet alias vulgares significationes probare malimus huius nominis , tamen hoc loco vt multa noua tam à technicis & mathematicis, quàm à Philosophis cognominantur , accipere debemus non tam pro solito vsu consuetudinis , quàm pro conditione præcepti . Quarta est facies controuersiæ, quæ Græce ἄδοξος dicitur, quam nos non vt vulgo malæ opinionis , sed nullius opinionis euidenter propositis,id est,humilem & sordidam . Sed hæc exemplis liquebunt. εὔδοξος cõtrouersia huiusmodi est, in qua tam persona quàm res est honesta,velut: Scipio victis Pœnis petit in præmium vt spectet ludos laurea coronatus : Et persona honesta est Scipionis , & quod petitur non improbum. ἀμφίδοξος est,in qua vel honestatem personæ turpitudo rei maculat: velut si idem Scipio petat præmij nomine mortem Tyberij Asellij. Nam petitoris persona honesta est , quod autem petitur inhonestum. Vel cõtra,si abdicatus fortiter fecerit,& petat præmij nomine reditum in domum patris:persona quę petit inhonesta abdicati , res quam petit honesta vt in domum patris redeat . παράδοξον est controuersiæ genus,vt supra definiebam, in quo vtraque sunt inhonesta, tam res quàm persona. Velut impudicitiæ reus fortiter fecit , petit præmij nomine accusatoris sui mortem. Nam & persona petentis inhonesta est, siquidem fuit reus impudicitiæ, tametsi aliquid turpitudini dero gauerit quod fortiter fecit,& res quam petit, improba. ἄδοξον est cõtrouersiæ genus sine opinione vtraque, humile & sordidum. Pauper vestimenta vendebat,extitit alius pauper qui vendicaret ea , & furto ablata sibi esse diceret. Ille venditor ait se ab adultero deprehenso illa vestimenta detraxisse:inuicem accusant , ille adulterij,hic furti . Hic enim & personæ humiles pauperũ, & res quæ videntur fecisse quæstionem abiectæ, vestimentorum vendicatio & agnitio: & quanquam interuenerit crimen adulterij nõ abiectum, tamen quia plura sunt ante περίσασιν humilia & sordida,totius cõtrouersiæ speciem sibi vendicant. Dignoscere autem has controuersiarum figuras , cum ad multa alia conuenit,tum vel in primis ad id vt modum præfandi: id est,principia ædendi,congruentem qualitati materiam inuenire possimus : non enim eadem species debet esse principij in themate εὐδόξῳ & ἀμφιδόξῳ & παραδόξῳ sed sua cuiq; forma tribuenda. Iam primum in εὐδόξῳ genere materiæ Hermagoras negat esse prefandum. Nam si beneuolentiæ,inquit, cõciliandæ gratia præfari solemus in bonæ opinionis themate , quale illud est Scipionis,benigni sunt hi,apud quos locuturi sum⁹: nihil autem attinet parare quod paratum est . Sed mihi longe aliter videtur,& pace tanti viri dixerim. Neque enim est semper spectanda authoritas, vtique cum ratione vincatur. Cẽseo igitur nihil prohibere in εὐδόξῳ genere materiæ quo minus præfemur . Nihil enim opinor mali est , benignos iudices benigniores reddere præfando,& cum offensos aduersariis videmus, offensionem illam dicendo augere conamur. Deniq; aulœdos & citharœdos & cæteros huiusmodi artifices, quãquam non polliceantur orationẽ,videmus tamen prę loqui ante actionem. Et omnino curta & sine capite oratio est,quę sine principio ab ipsis rebus orditur. Vtemur etiam principiis in bonæ opinionis controuersiis, sed breuioribus & erectioribus paulo, & confidentibus & plenis dignitatibus,sine iactãtia duntaxat, ne res pariat inuidiam. Vt est illud apud M. Tullium contra cõcionem Metelli , in qua exultare videtur . Sic etiam vt opinor insequar fugientem , quoniam congredi non licet cum resistente. Quod nunquã profecto tam magnifice dicere in exordio statim orsus fuisset,nisi & ipsius actoris esset honesta psona,& res de qua locuturus erat non improba. Itemq; alio loco, cum de cõiuratorum animaduersione loqueretur . Video P. C.in me omnium vestrũ ora atque oculos esse cõuersos: & deinceps. Quæ omnia huiusmodi sunt,vt actor & splendori suo

De figuris cõtrouersiarũ. Cap.IX.

Modi cõtrouersiarum. Cap.VIII.

Quid vtilitatis pręstet figurarũ eiusmodi agnitio. Cap.X.

G ri suo & rebus his de quibus locuturus est, quasi honestissimis videatur merito confidere. Pleraq; huiusmodi exordia apud Q. Gracchum, quanto nobilioris fuit spiritus, quæ dicentem profecto Merucium, aut aliquẽ ex Canensi caterua nemo fecerit. In ἀμφιδόξῳ genere materiæ moderatione quadam vtendum erit cũ principiamus, vt & turpitudinem quæ subest, * & dignitatem quę est in re aut persona vel illustrãdo augeamus, vel ita varie vtrunq; misceamus, vt alterius partis turpitudinem alterius honestas tegat. Neque tamen cum tanta iactatione, quanta in illo superiori genere materiæ, sed quasi cum quadam confidenti verecundia. Si in re turpitudo erit, quantum fieri poterit, auocabimus iudicem ad personæ dignitatem. Si in persona, ad rei dignitatem, quasi de periculoso in tutiorem locum refugiemus, sed summatim leuiteró; cedentes, vt despicere potius suspitionẽ metus quàm timere videamur. Laborabimus autem in eo, vt confusa vtraque dignitate rei & personę, plus fiducię in honestate, quàm metus in turpitudine habere videamur. Sed vt limpidius hoc genus principiandi deprehendatur, dabo exemplũ
H quod habuit M. Tullius, cum pro M. Scauro loqueretur. Erat enim controuersia ἀμφιδόξος: quippe qui niteretur dignitate personæ M. Scauri, premeretur turpitudine criminis de pecuniis repetundis. Vtrunque in principio statim ita confudit Orator, vt & turpitudinem criminis dignitate personæ contegeret, neque tamen largiter nimium, neque exultanter, sed ita vt expromat nonnullam etiam metus suspicationem. Maxime fuit optandum M. Scauro Iudices, vt nullo suspecto cuiusquam odio, sine offensione ac molestia, &cæt. In παραδόξῳ, id est, in malæ opinionis themate vbi & persona, & dignitas pariter laborabit, longioribus principiis vtendum erit, & purgandis suspitionibus opera tribuenda, & demisse loquendum, sequendum cum sententiis, tum verbis etiam propius blanditiam sitis, & querimonia quasi falsi illati criminis, & falsæ infamię impositæ aduersum nos per inuidiam, etiã submissiore toto tempore conformato ad verecundiam, submisso vultu, oculis terram intuentibus, neque illa acriter, sed si possumus etiam timore simulato. In ἀδόξῳ, id est, in humili genere materiæ, proxima sermoni debent esse principia. Neque sententiis alte petitis, neque verbis vltra modum ornatis, neque structura grauiore, sed
I quasi resoluta & simplici. Vis autem omnium sententiarum, quam his principiis adhibemus, ea esse debebit, vt rem à proprietate reuocet ad communitatem, & dicat omnium interesse illam rem vindicari. Propterea, quòd quãto quęque minora sunt, tanto crebrius & magis inter multos cadere possint. Nec tam oportere spectari magnitudinem rerum & personarum, q̃ rationẽ æqui & iniqui, veri & falsi. Eandem enim esse horum in minimis vim quã in maximis. Talia principia sunt pleraque apud Demosthenẽ in iis libris qui inscribuntur idiotici, & magis apud Lysiam, & apud quosdam ex nostris veteribus. Certe M. Tul. cum pro Archia diceret, non aliter exorsus est.

Principiare * obtegẽdo minuamus: tale quiddã videtur deesse.

RVDIMENTORVM RHETORICES FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI DE MVSICA LIBER PRIMVS.

MODVS, quis pes est? DI. Pyrrichius. MA. Quot tẽporũ est? DI. Duũm MA. Bonus, qui pes est? DI. Idẽ qui & modus. MA. Hoc est ergo modus qd̃ bonus? DI Non. MA. Cur ergo hnõ idẽ? DI. Quia idẽ in sono, in significatione aliud. MA. Cõcedis ergo eundẽ sonũ esse cũ dicimus, modus & bonus. DI. Literarũ sono ista video discrepare, cætera autem paria esse. MA. Quid cũ enunciamus, póne verbũ & ponè aduerbiũ, prẽter id quod significatio diuersa est, nihil tibi videt sonus distare? DI. Distat omnino. MA. Vnde distant cũ & eisdẽ temporibus vtrunq;, & eisdem literis cõstet? DI. Eo distãt quod in diuersis locis habẽt acumen. MA. Cuius tãdẽ artis est ista dignoscere? DI. A Grãmaticis hæc audire soleo, & ibi ea didici, sed vtrũ hoc eiusdem artis sit proprium, an aliunde vsurpatũ nescio. MA. Post ista videbimus. Nunc illud quero, vtrum si tympanum vel chordam bis percuteres tam raptim & velociter q̃ cum enunciamus, modus aut bonus, agnoscerẽs & ibi eadem tempora esse an nõ? DI. Agnoscerẽ. MA. Vocares ergo pedem pyrrhichium? DI. Vocarem.

Musica quid doceat. Cap. I.

MA. Nomen huius pedis à quo nisi à Grammatico didicisti? DI. Fateor. MA. Ergo de omnibus huiusmodi sonis Grammaticus iudicabit, an per teipsum istos pulsus didicisti, sed nomẽ quod ẽponeres à Grãmatico audieras? DI. Ita est. MA. Et ausus es nomẽ quod te Grãmatica docuit transferre ad eam rem, quã non pertinere ad Grammaticam cõfiteris? DI. Video non ob aliud pedi nomen impositum, quàm propter temporum dimensionem, quam vbicunque cognouero, eò transferre illud vocabulum cur non audeo? Sed & si aliqua vocabula sunt imponenda, cũ eiusdem dimensionis soni sint, sed ad Grammaticos tamẽ non pertinent, quid mihi est de nominibus laborare, cum res aperta sit? MA. Nec ego id volo, sed tamen cum videas innumerabilia genera sonorum, in quibus certæ dimensiones obseruari possunt, quæ genera fatemur grammaticæ disciplinæ non esse tribuenda, nónne censes esse aliam aliquam disciplinã, quæ quicquid in huiusmodi sit vocibus numerosum artificiosũmque cõtineat? DI. Probabile mihi videtur. MA. Quod nomen ei existimas? Nam opinor non tibi nouum esse, omnipotentiam quandam canendi Musis solere cõcedi. DI. Hæc est nisi fallor illa quæ Musica nominatur. MA. Et ego hanc esse existimo. Sed iam placet nobis de nomine minime laborare. Modo inquiramus, si videtur quàm diligentissime possumus, omnem huius quæcunq; est disciplinæ vim atque rationem.

Musica quid sit. Cap. II.

DI. Inquiramus sanè. Nam hoc totum quicquid est, multum nosse desydero. MA. Defini ergo Musicã. DI. Nõ audeo. MA. Potes saltem definitionem meã probare? DI. Experibor si dixeris. MA. Musica est scientia bene modulandi. An tibi non videtur? DI. Videretur fortasse si mihi liquesceret quid sit ipsa

A ipsa modulatio. MA. Nunquid nã hoc verbũ quod modulari dicitur, aut vnquã audisti, aut vspiã nisi in eo quod ad cantandũ saltandũq; pertineret? DI. Ita est quidẽ. Sed quia video modulari à modo esse dictum, cũ in oĩbus penè factis modus seruandus sit, & multa etiã in canendo ac saltando quãuis delectent, vilissima sint, volo plenissime accipere quid prorsus sit ipsa modulatio, quo vno penè verbo tantæ disciplinæ definitio cõtinetur. Non enim tale aliquid hic discendũ est, quale quilibet cãtores histrionesq; nouerũt. MA. Illud superius quod in omnibus etiã prẽter Musicã factis modus seruãdus est, & tamẽ in Musica modulatio dicitur, nõ te moueat, nisi forte ignores dictionẽ Oratoris proprie noĩari. DI. Nõ ignoro, sed quorsum istuc? MA. Quia & puer tuus quãlibet impolitissimus & rusticissimus, cũ vel vno verbo interrogãti tibi respõdet, fateris eum aliquid dicere? DI. Fateor. MA. Ergo & ille Orator est. DI. Non. MA. Non igitur dictione vsus est, cũ aliquid dixerit, quãuis dictionem à dicendo dictam esse fateamur. DI. Concedo. Sed & hoc quò pertineat requiro. MA. Ad id scilicet vt intelligas
B modulationẽ posse ad solã Musicam pertinere, quãuis modus vnde flexum verbũ est, possit etiã in aliis rebus esse: quemadmodũ dictio proprie tribuitur Oratoribus, quanuis dicat aliquid omnis qui loquitur, & à dicendo dictio noĩata sit. DI. Iam intelligo. MA. Illud ergo quod abs te postea dictũ est, multa esse in canendo & saltando vilia, in quibus si modulationis nomen accipimus, penè diuina ista disciplina vilescit, cautissime omnino abs te animaduersum est. Itaque discutiamus primũ quid sit modulari, deinde quid sit bene modulari: nõ enim frustra est definitioni additũ. Postremò etiam quod ibi scientia posita est, nõ est contẽnendum: nam his tribus, nisi fallor, definitio illa perfecta est.

DI. Ita fiat. MA. Igitur quoniã fatemur modulationem à modo esse nominatã, nunquid nam tibi videtur metuendũ, ne aut excedatur modus, aut non impleatur nisi in rebus quæ motu aliquo fiunt? Aut si nihil moueatur, possumus formidare, ne prẽter modum aliquid fiat? DI. Nullo pacto. MA. Ergo modulatio non incõgrue dicitur mouendi quædã peritia, vel certe qua fit vt bene aliquid moueatur. DI. Non enim possumus dicere bene moueri aliquid si modum non seruat.

C MA. Non possumus quidem. Sed necesse erit rursus istam modulationem in omnibus bene factis intelligere. DI. Nihil quippe nisi bene mouendo, bene fieri video. MA. Quid si forte ista omnia per Musicã fiant, quanuis modulationis nomen in eiuscemodi organis magis tritum sit, nec immerito. Nam credo videri tibi aliud esse tornatũ aliquid ligneũ vel argenteũ, vel cuiuscũq; materię, aliud autẽ ipse motus artificis, cũ ipsa tornantur. DI. Assentior multũ differre. MA. Nunquid nam ergo ipse motus propter se appetitur, & non propter id quod vult esse tornatũ? DI. Manifestum est. MA. Quid si membra nõ ob aliud moueret, nisi vt pulchre ac decore moueretur, eum facere aliquid nisi saltare diceremus? DI. Ita videtur. MA. Quando ergo censes aliquẽ rem præstare & quasi dominari, cũ propter seipsam, aut cũ propter aliud appetitur? DI. Quis negat cũ propter seipsam. MA. Repete nũc illud superius quod de modulatione diximus. Nam cum ita eam posuerimus, quasi quandã mouendi esse peritiam, vide vtrũ magis habere sedẽ debeat hoc nomen in eo motu qui velut liber est, id est, propter se ipse appetitur, & propter se ipse delectat, an in eo qui seruit quodãmodo? Nam quasi seruiunt omnia quę nõ sibi sunt, sed ad aliquid aliud referũtur. DI. In eo scilicet qui propter se appetitur. MA. Ergo scientiam modulandi iam probabile est esse scientiã bene mouẽdi, ita vt motus per se ipse apperatur, atq; ob hoc per se ipse delectet. DI. Probabile sanè. MA. Cur ergo additũ est bene, cũ iam ipsa modulatio nisi bene moueatur, esse nõ possit? DI. Nescio, & quemadmodum mihi exemptũ sit ignoro. Nam hoc requirendũ animo hæserat. MA. Poterat oĩno nulla de hoc verbo controuersia fieri, vt iam Musicã sublato eo quod positum est, bene, tantũ scientiã modulandi definiremus. DI. Quis enim ferat si enodare totum ita velis: Musica est scientia bene mouendi? MA. Sed quia bene moueri iam dici potest, quicquid numerositatis, quę temporum atq; interuallorum dimensionibus mouetur, iam enim delectat. Et ob hoc modulatio non incongrue iam vocatur. Fieri autẽ potest, vt ista numerositas atq; dimensio delectet, quãdo nõ opus est: vt si quis suauissime canens, & pulchre saltans, velit eo ipso lasciuire, cum res seueritatem desyderat, non bene vtiq; numerosa modulatione vtitur: id est, ea motione quę iam bona, ex eo
E quia numerosa est, dici potest, male ille, id est, incõgruenter vtitur. Vnde aliud est modulari, aliud bene modulari. Nam modulatio ad quemuis cantorem, tantum qui non erret in illis dimensionibus vocum ac sonorũ. Bona vero modulatio ad hanc liberalem disciplinam, id est, ad Musicam pertinere arbitranda est. Quod si nec illa bona tibi motio videtur, ex eo quia inepta est, quenuis artificiose numerosam esse fatear, teneamus illud nouissimum, * quod vbique seruandũ est, non certamen verbi, re satis elucente, nos torqueat, nihilque curemus vtrum Musica modulandi, an bene modulandi scientia describatur DI. Amo quidam rixas verborum præterire atque contemnere, non tamen mihi displicet illa distinctio MA. Restat vt quæramus cur sit in definitione scientia. DI. Ita fiat. Nam hoc flagitare ordinem memini MA. Responde igitur, vtrum tibi videatur bene modulari vocẽ luscinia verna parte anni. Nam & numerosus est & suauissimus ille cantus, & nisi fallor tempori congruit DI. Videtur omnino MA. Nunquid nam liberalis huius disciplinæ perita est? DI. Non. MA. Vides igitur nomen scientiæ definitioni pernecessarium.

D

Quid sit bene modulari. Cap. III.

* aliãs, nostrum vel notissimũ.

Scientia & scientię imitatio. Ca. IIII.

F

DI. Video prorsus. MA. Dic mihi ergo quæso te, nónne tales tibi omnes videntur, qualis illa luscinia est, qui sensu quodam ducti bene canunt, hoc est, numerose id faciunt ac suauiter, quanuis interrogati de ipsis numeris, vel de interuallis acutarum grauũmque vocum respondere non possunt. DI. Simillimos eos puto. MA. Quid ij, qui illos sine ista scientia libenter audiunt, cum videamus elephantos, vrsos aliãque nonnulla genera bestiarum ad cantus moueri, auẽsque ipsas delectari suis vocibus: non enim nullo extra posito commodo tam impense id agerent sine quadam libidine, nónne pecoribus comparandi sunt? DI. Censeo, sed penè in omne genus humanum tendit hęc contumelia. MA. Non est quod putas. Nam magni viri & si musicam nesciunt, aut congruere plebi nolunt, quæ non multum à pecoribus distat, & cuius ingens est numerus, quod modestissime ac prudentissime faciunt. Sed de hoc nunc differendi locus non est: aut propter magnas curas relaxandi ac reparandi animi gratia moderatissime ab iis aliquid voluptatis assumunt: *† quam interdum sic capere modestissimum est: ab

*† aliãs assumitur.

G est:ab ea vero capi vel interdum, turpe atque indecorum est. Sed quid tibi videtur, vel qui tibiis canunt vel cithara, atque huiusmodi instrumentis, nunquid nam possunt luscinia comparari. DI. Non. MA. Quid igitur distant? DI. Quod in istis artem quandam esse video, in illa vero solam naturam. MA. Verisimile dicis, sed ars tibi videtur dicenda, etiam si quadam imitatione id faciunt? DI. Cur non? Nam video tantum valere in artibus imitationem, vt ea sublata, omnes penè perimantur. Præbent enim se magistri ad imitandum, & hoc ipsum est quod vocant docere. MA. Videtur tibi ars ratio esse quædam, & ij qui arte vtuntur, ratione vti: an aliter putas? DI. Videtur. MA. Quisquis igitur ratione vti non potest, arte non vtitur. DI. Et hoc concedo. MA. Censes ne muta animalia quæ etiam irrationalia dicuntur, vti posse ratione? DI. Nullo modo. MA. Aut igitur picas & psitacos & coruos rationalia esse dicturus es animalia, aut imitationem nomine artis temere vocasti. Videmus enim has aues & multa canere ac sonare quodam humano vsu, & non ni-
H si imitando facere, nisi tu aliter credis. DI. Quomodo hoc confeceris, & quantum contra responsionem meam valeat, nondum planè intelligo. MA. Quæsiueram ex te, vtrum citharistas & tibicines, & huiusmodi aliud genus hominum, artem diceres habere etiam si id, quod in canendo faciunt, imitatione assecuti sunt. Dixisti esse artem, tantúmq; id valere affirmasti, vt omnes penè tibi artes periclitari viderentur imitatione sublata. Ex quo iam colligi potest, omnem qui imitando assequitur aliquid arte vti, & si forte non omnis qui arte vtitur, imitãdo eam perceperit. Aut si omnis imitatio ars est, & ars omnis ratio, omnis imitatio ratio: ratione autem non vtitur irrationale animal, non igitur habet artem: habet autem imitationem: non est igitur ars imitatio. DI. Ego multa artes imitatione constare dixi, non ipsam imitationem artem vocaui. MA. Quę igitur artes imitatione cõstant, non eas censes ratione constare? DI. Immò vtroque puto eas constare. MA. Nihil repugno, sed scientiam in quo ponis, in ratione an imitatione? DI. Et hoc in vtroque. MA. Ergo scientiam illis auibus dabis, quibus imitationem non adimis? DI.
I Non dabo. Ita enim dixi in vtroque esse scientiam, vt in sola imitatione esse non possit. MA. Quid, in sola ratione videtur tibi esse posse? DI. Videtur. MA. Aliud igitur putas esse artẽ, aliud sciẽtiam. Siquidem sciẽtia & in sola ratione esse potest, ars autem rationi iungit imitationem. DI. Non video esse consequens. Non enim omnes, sed multas artes dixeram simul ratione atque imitatione constare. MA. Quid sciẽtiam vocabis ne etiam illam quæ his duobus simul constat, an ei solam partem rationis attribues? DI. Quid enim me prohibet vocare scientiam, cum rationi adiungitur imitatio? MA. Quoniam nunc agimus de Citharista & Tibicine, id est, de Musicis rebus, volo mihi dicas, vtrum corpori tribuendum sit, id est, obtemperationi cuidam corporis, si quid isti homines imitatione faciunt. DI. Ego istam & animo simul & corpori tribuendam puto, quanquam idipsum verbum satis improprie abs te positum est, quod obtemperationem corporis appellasti. Non enim obtemperare
*† aliàs, cautissime. nisi animo potest. MA. Video te acutissime *† imitationem non soli corpori voluisse concedere. Sed nũquid scientiam negabis ad solum animum pertinere?

K DI. Quis hoc negauerit? MA. Nullo modo igitur scientiam in sonis neruorum & tibiarum, simul & rationi & imitationi tribuere sineris. Illa enim imitatio non est, vt confessus es, sine corpore, scientiam vero solius animi esse dixisti. DI. Ex iis quidem quæ tibi concessi, fateor hoc esse confectum. Sed quid ad rem? Habebit enim & tibicen scientiam in animo. Neque enim cum ei accedit imitatio, quam sine corpore dedi esse non posse, adimet illud quod animo amplectitur. MA. Non adimet quidẽ. Nec enim ego affirmo eos, à quibus organa ista tractantur oẽs carere sciẽtia, sed nõ habere oẽs dico. Istã enim ad hoc voluim⁹ quęstionem, vt intelligamus si possum⁹, quàm recte sit sciẽtia in illa definitione Musicæ posita, quam & tibicines & fidicines, & id genus alij quilibet habent DI. Nihil ista disciplina puto esse vilius, nihil abiectius. MA. Sed attende quàm diligentissime, vt quod diu iam molimur appareat. Certe enim iam mihi dedisti in solo animo habitare scientiam DI. Quid ni dederim?

M MA. Quid sensum aurium, animóne, an corpori, an vtrique concedis? DI. Vtrique. MA. Quid memoriam? DI. Animo puto esse tribuendam. Non
L enim si per sensus percipimus aliquid, quod memoriæ commendamus, ideo in corpore memoria esse putanda est. MA. Magna fortasse ista quæstio est, neque huic opportuna sermoni. Sed quod proposito sat est, puto te negare non posse, bestias habere memoriam. Nam & nidos post annum reuisunt hirundines: & de capellis verissime dictum est, Atque ipsæ memores redeunt in tecta capellæ. Et canis dominum iam suis ho minibus oblitum recognouisse prędicatur, & innumerabilia si velimus, animaduertere possimus, quibus id quod dico manifestum est. DI. Non ego istud nego, & quid te adiuuet, vehementer expecto. MA. Quid putas, nisi quod scientiam, qui soli animo tribuit, eamque omnibus irrationabilibus animantibus adimit, neque in sensu eam, neque in memoria, nam illud non est sine corpore, & vtrunque etiam in bestia est, sed in solo intellectu collocauit DI. Et hoc expecto quid te adiuuet. MA. Nihil aliud, nisi omnes qui sensum sequuntur, & quod in eo delectat, memoriæ commendant, atque secundum id corpus mouentes, vim quandam imitationis adiungunt, non eos habere scientiam, quanuis perite ac docte multa facere videantur, si rem ipsam quam profitentur aut exhibent, intellectus puritate ac veritate non teneant. At si tales esse istos theatricos operarios ratio demonstrauerit, nihil erit vt opinor, cur dubites eis negare scientiam, & ob hoc Musicam, quæ scientia modulandi est, nequaquam concedere DI. Explica hoc, videamus quale sit. MA. Mobilitatem digitorum celeriorem vel pigriorem credo te non scientiæ, sed vsui dare. DI. Cur ita credis? MA. Quia superius soli animo scientiam tribuebas, hoc autem quanquam imperante animo tamen esse corporis vides. DI. Sed cum sciẽs animus hoc imperat corpori, magis hoc scienti animo, quàm seruientibus membris tribuendum puto. MA. Nónne censes posse fieri vt vnus alium scientia præcedat, cum ille imperitior multo facilius & expeditius digitos moueat? DI. Censeo. MA. At si motus celer & expeditior digitorum scientiæ tribuendus esset, tanto in eo quisque excelleret, quanto esset scientior. DI. Concedo. MA. Attende etiã istud. Nam opinor nonnunquam te animauertisse fabros, vel huiusmodi opifices, ascia siue securi eundem locum feri-
endo

Geor. 3.

Argũ intelligit canem Vlyssis. Odyssęæ.

A endo repetere, & non aliò quàm eò quò intendit animus ictum perducere, quod nos tentantes cum assequi nequimus, ab eis sæpe irridemur. DI. Ita est vt dicis. MA. Ergo cũ id nos facere non valeamus, nunquid ignoramus quid fieri debeat, vel quantum debeat imputari? DI. Sæpe ignoramus, sæpe scimus. MA. Fac ergo aliquem nosse omnia, quæ fabri facere debeant, & perfecte nosse, minus tamen valere in opere, sed eisdem ipsis qui facillime operantur, multa dictare solertius, quàm illi per se indicare possent, an id vsu euenire negas? DI. Non nego. MA. Nõ igitur solum mouendi celeritas atque facilitas, sed etiam motionis modus ipse in membris, vsui potius quàm scientiæ tribuẽdus est. Nam si aliter esset, eo quisque manibus melius vteretur, quo esset peritior: quod licet ad tibias citharásve referamus, ne quod ibi digiti atque articuli faciunt, quia difficile nobis est, scientia potius quàm vsu & sedula imitatione ac meditatione fieri putemus. DI. Non queo resistere: nã & medicos audire soleo doctissimos viros, sæpe in secãdis, vel quoquo modo cõprimendis membris in eo quod ma-
B nu ac ferro fiat, ab imperitioribus antecedi, quod genus curandi chirurgiam nominant, quo vocabulo satis significatur operaria quædam in manibus medendi cõsuetudo. Perge itaq; ad cætera, & iam istã confice quæstionem. MA. Illud restat, vt opinor, vt inueniamus si possumus, has ipsas artes quæ nobis per manus placent, vt illius vsus potentes essent, non continuo scientiam, sed sensum ac memoriam secutas, Ne forte mihi dicas fieri quidem posse, vt scientia sine vsu sit, & maior plerunq; quàm est in eis, qui vsu excellunt, sed tamen etiam illos ad vsum tantum, non potuisse sine vlla scientia peruenire. DI. Aggredere, nam ita deberi manifestum est MA. Nunquã ne huiusmodi histriones audisti studiosius? & plus fortasse quàm vellẽ? Vnde fieri putas, vt imperita multitudo explodat sæpe tibicinẽ nugatorios sonos afferentẽ, rursumq; plaudat bene canenti, & prorsus quanto suauius canitur, tanto amplius & studiosius moueatur? Nunquid nam id à vulgo per artem musicam fieri credendum est? DI. Nõ.

χειρουργία.

Sensus Musices inest natura. Cap. V

Vide nũ sic legendũ, studiosius fortasse q̃ belle.

MA. Quid igitur? MA. Natura id fieri puto, quę omnibus dedit sensum audiendi quo ista iudicantur.

C MA. Recte putas. Sed iam etiam illud vide, vtrum & tibicen ipse hoc sensu præditus sit. Quod si ita est, potest eius sequẽs iudicium mouere digitos cum tibias inflauerit, & quod satis commode pro arbitrio sonuerit, id notare ac mandare memoriæ atq; id repetendo consuefacere digitos eò ferri sine vlla trepidatione & errore: siue ab alio accipiat id quod cantet, siue ipse inueniat, illa de qua dictum est ducente atq; approbante natura. Itaq; cum sensum memoria, & articuli memoriam sequuntur, vsu iam edomiti atq; præparati, canit cum vult tanto melius atq; iucundius quanto illis omnibus præstat, quæ superius ratio docuit cũ bestiis nos habere cõmunia, appetitũ scilicet imitãdi, sensum, atq; memoriã. Nunquid habes aduersum ista quod dicas?

DI. Ego vero nil habeo. Iam audire cupio cuiusmodi sit illa disciplina, quã profecto à cognitione vilissi-
*aliàs, mimorum. Cantores Theatricos nescire artẽ. Cap. VI. morũ animorũ * video subtilissime vendicatã. MA. Nondum est satis quod factum est, nec ad eius explicationem transire nos sinam, nisi quemadmodũ constitit inter nos posse histriones sine ista sciẽtia satisfacere voluptati aurium popularium, ita etiam nullo modo esse posse histriones Musicę studiosos peritosq; constiterit. DI. Mirum si hoc effeceris. MA. Facile id quidem est, sed attentiore te mihi opus est. DI. D Nunquam equidem quod sciam remissior in audiendo fui, ab vsque sermo iste sumpsit exordium. Sed nunc me fateor multo erectiorem reddidisti. MA. Gratum habeo, tibi te commodes magis. Itaque responde si placet, vtrum tibi videatur scire quid sit aureus solidus, qui eum æquo precio vendere cupiẽs, decem nummos eum valere putauerit? DI. Cui hoc videatur?

MA. Nunc age dic mihi, quid charius habẽdum sit, quod nostra intelligentia cõtinetur, an quod nobis fortuito imperitorum iudicio tribuitur? DI. Nulli dubium est, longe illud primum præstare cæteris omnibus, quæ ne nostra quidem putãda sunt. MA. Num ergo negas omnem scientiam intelligentia contineri? DI. Quis negat? MA. Et Musica igitur ibi est. DI. Video ex eius definitione id esse consequens. MA. Quid plausus populi, & omnia illa theatrica præmia, nónne tibi ex eo genere videntur, quod in potestate fortunæ & imperitorum iudicio positum est? DI. Nihil magis arbitror esse fortuitũ obnoxiũmque casibus & plebeiæ dominationi nutibũsque subiectum, quàm illa sint omnia. MA. Hóccine igitur E precio cantus suos venderent histriones, si Musicam scirent? DI. Non parum quidem hac conclusione cõmoueor, sed non nihil habeo quod contradicam. Nam ille venditor solidi cum isto comparandus non videtur. Non enim accepto plausu aut quálibet sibi largita pecunia, scientiam si quam forte habeat qua populũm delectauit amittit: sed onustior nummo, & laude hominum lætior, cum eadem disciplina incolumi atque integra domum discedit: stultus autem esset, si commoda illa contemneret, quæ non adeptus multo esset ignobilior atque pauperior, adeptus autem nihilo esset indoctior. MA. Vide ergo vtrum vel isto conficiamus quod volumus. Nam credo videri tibi multo esse præstantius id, propter quod aliquid facimus, q̃ idipsum quod facimus. DI. Manifestum est. MA. Qui ergo cantat vel cantare discit, non ob aliud, nisi vt laudetur à populo, vel omnino abs quouis homine, nónne iudicat meliorem laudem illam esse quàm cantum? DI. Negare non possum. MA. Quid ille qui male de aliqua re iudicat, videtur tibi eam scire? DI. Nullo modo, nisi forte quoquo modo corruptus. MA. F Ergo qui vere putat meli⁹ esse aliquid quod deterius est, nullo dubitante sciẽtia eius caret. DI. Ita est. MA. Quando igitur mihi vel persuaseris vel ostẽderis quẽlibet histrionum non ideo illam si quam habeat facultatem, vel assecutum esse vel exhibere, vt populo placeat propter quæstum aut famam, cõcedam posse quẽquam & Musicæ habere scientiam, & esse histrionem. Si autem probabile est, neminẽ esse histrionum qui nõ sibi professionis finem in pecunia seu gloria constituat ac proponat, fateri necesse est aut Musicam nescire histriones, aut magis expetendam esse ab aliis laudẽ, vel quęque alia fortuita commoda, quàm à nobismetipsis intelligentiam. DI. Video me qui superiora concesserim etiam istis cedere debere. Non enim mihi vllo modo videri potest de scęna inueniri posse talem virũ, qui artem suam propter seipsam, non propter extra posita commoda diligat, cũ de gymnasio vix talis inueniatur: quanquam si quis existit vel extiterit, non ab eo contemnendi Musici, sed honorandi aliquãdo histriones possint videri. Quamobrem explica iam si placet tantam istam, quæ iam vilis mihi videri non potest, disciplinam. MA. Faciam immo tu facies. Nam
ego

Diu & non diu. Ca. VII

G ego nihil quàm rogabo te ac percontabor. Tu vero totum hoc quicquid eſt, & quod nunc neſciens quærere videris, reſpondendo explicabis. Itaq; iam ex te quæro, vtrum quiſquam poſſit, & diu & velociter currere?

DI. Poteſt. MA. Quid tarde & velociter? DI. Nullo modo. MA. Aliud ergo eſt diu, aliud tarde.

DI. Aliud oĩno. MA. Item quæro, quid putes diuturnitati eſſe cõtrarium, ſicuti eſt tarditati velocitas. DI. Non mihi occurrit vſitatũ nomen. Itaq; diuturno nihil video quod opponã, niſi non diuturnũ, vt ei quod dicitur, diu, contrarium ſit, non diu, quia & velociter ſi nolim dicere, & pro eo non tarde dicerẽ, nihil aliud ſignificaretur. MA. Verũ dicis. Nihil enim deperit cũ ita loquimur veritati. Nam & mihi ſi eſt hoc nomen, quod tibi nõ occurriſſe dicis, aut ignoratur à me, aut in pręſentia non venit in mentẽ. Quamobrẽ ſic agamus, vt hæc bina contraria appellemus hoc modo, diu & nõ diu, tarde & velociter. Ac primum de diuturno & non diuturno diſſeramus ſi placet. DI. Ita fiat. MA. Manifeſtúm ne tibi eſt, id dici diu fieri, quod per longũ: id autem nõ diu, quod per breue tempus fit? DI. Manifeſtũ.

Proportio ĩ motu, vt in modis. Cap. VIII.

H MA. Motus igitur qui fit, verbi gratia in duabus horis, nõnne ad eum qui per horam fit, duplũ habet tẽpus? DI. Quis hinc dubitauerit? MA. Recipit ergo id quod diu vel nõ diu dicimus dimenſiones huiuſmodi & numeros, vt alius motus ad alium tãquam duo ad vnum ſit, id eſt, vt bis tãtum habeat: alius item ad alium tanquã tria ad duo, id eſt, vt tantas tres partes temporis habeat, quantas alius duas: atq; ita per cæteros numeros licet currere, vt non ſint ſpatia infinita & interminata, ſed habeant ad ſe duo motus aliquem numerum: aut eundem, vt quantũ temporis vnus, tantum teneat alter: aut nõ eundem, vt vnum ad duo, duo ad tria, tria ad quatuor, aut vnum ad tria, duo ad ſex, & quicquid poteſt aliquid ad ſeſe dimenſionis obtinere. DI. Planius iſta quæro. MA. Reuertere ergo ad illas horas, & quod ſatis putabã dictum, cum de vna hora & de duabus dixiſſem per omnia conſydera. Certe enim non negas poſſe fieri aliquem motum tempore vnius horæ, & alium duarum. DI. Verum eſt.

MA. Quid alium duarum, alium trium non fateris? DI. Fateor. MA. Et alium tribus horis fieri, alium quatuor, rurſus alium vna, alium tribus, aut alium duabus, alium ſex, nõnne manifeſtum eſt? DI. I Manifeſtum eſt. MA. Cur ergo & illud non manifeſtum ſit? Nam hoc dicebam, cum duos motus habere ad ſe poſſe aliquẽ numerum dicerẽ, velut vnũ ad duo, duo ad tria, tria ad quatuor, vnum ad tria, duo ad ſex, & ſi quos alios recenſere volueris. His enim cognitis, eſt & poteſtatis perſequi cętera, ſiue ſeptem ad decẽ ſiue quinq; ad octo, & quicquid omnino eſt in duobus motibus ita partes dimẽſas habentibus ad inuicem, vt poſſint dici tot ad tot, ſiue ęquales numeri ſint, ſiue alius maior, alius minor. DI. Iam intelligo & fieri poſſe concedo.

Mot⁹ rõnales & irrationales. Cap. IX.

MA. Illud etiã vt opinor intelligis, omnẽ menſuram & modũ immoderationi & infinitati recte anteponi. DI. Manifeſtiſſimũ eſt. MA. Duo igitur motus qui ad ſeſe, vt dictũ eſt, habent aliquã numeroſam dimenſionem, iis qui eam nõ habent anteponendi ſunt.

Euclides li. 5

DI. Et hoc manifeſtũ eſt atq; conſequens. Illos enim certus quidã motus atq; menſura quæ in numeris eſt, ſibimet copulat, qua qui carent, non vtiq; ſibi aliqua ratione iungũtur. MA. Appellemus ergo ſi placet illos qui inter ſe dimenſi ſunt rationabiles, illos autem qui ea dimẽſione carẽt, irrationabiles. DI. Placet vero. MA. Iam illud attẽde, vtrũ tibi videatur maior K concordia in motibus rationabilibus eorũ qui æquales ſunt inter ſe, q̃ eorũ qui ſunt inæquales? DI. Cui hoc non videatur? MA. Porrò inæqualiũ, nõnne alij ſunt in quibus poſſumus dicere, quota parte ſua maior aut coæquetur minori, aut eum excedat? Alij autẽ in quibus nõ idẽ dici poteſt, ſicut in his numeris, duo & quatuor, vel ſex & octo? Cernis ꝓfecto in illis duob⁹ [numeris] ſuperioribus dimidia parte maiorẽ minori, coęquari in iis rurſum quos poſterius dixi, minorẽ à maiore quarta parte maioris excedi. In iis autem aliis, quales ſunt tria & decem, vel quatuor & vndecim, videmus quidem nonnullam conuenientiam, quia partes ad ſe habent, de quibus dici poſſit, tot ad tot. Sed nunquid talem, qualis eſt in ſuperioribus? Nam neque quota parte minori maior ęquetur, neque quota parte minorem maior excedat, dici vllo modo poteſt. Nam neque tria quota pars ſit denarij numeri, neq; quatuor quota pars ſit vndenarij, dixerit quiſpiam. Cum autẽ dico, vt conſyderes quota ſit pars, liquidã dico & ſine vllo additamento, ſicuti eſt dimidia, tertia, quarta, quinta, ſexta, & deinceps, nõ vt trientis & ſemiunciæ, & hoc genus L præciſionum aliquid addatur. DI. Iam intelligo.

MA. Ergo ex his inæqualibus motibus rationabilibus, quoniam duo genera, ſubiectis etiam numerorum exemplis propoſui, quos quibus anteponẽdos arbitraris? Illós ne in quibus illa quota pars dici poteſt, an in quibus nõ poteſt? DI. Illos mihi ratio videtur anteponendos iubere, in quibus poteſt dici vt demonſtratũ eſt, quota parte ſui maior, aut coæquetur minori, aut eũ excedat, iis in quibus idem non euenit. MA. Recte. Sed vís ne etiam his nomina imponamus, vt cum eos deinceps cõmemorare neceſſe fuerit, expeditius loquamur? DI. Volo ſanè.

Cõnumeratio in nũeris vt cõmenſuratio in magnitudinib⁹.

MA. Appellemus ergo iſtos quos præponimus connumeratos, illos autẽ quibus hos præponimus dinumeratos: propterea quia iſti ſuperiores non ſolum ſinguli numerantur, ſed etiam ea parte qua maior minori æquatur vel eũ excedit, ſe metiũtur & numerãt†. Illi autẽ poſteriores ſingillatim tantũmodo ad ſe numerantur: ea vero parte qua vel ęquatur minori maior vel excedit nõ ſe metiuntur & numerãt†.

†† aliàs, ſibimet iũgũtur & cõnumerantur.

Non enim poteſt in eis dici, aut quoties habeat minorẽ maior, aut illud quo excedit maior minorẽ, quoties habeat & maior & minor. DI. Accipio & iſta voca- M bula, & quantũ valeo faciam vt meminerim.

Mot⁹ cõplicati & ſeſquati. Cap. X.

MA. Age nũc videamus cõnumeratorũ quæ poſſit eſſe partitio. Nãq; arbitror eſſe perſpicuũ. Vnũ enim genus eſt connumeratorũ, in quo minor numerus metitur maiorem, id eſt, aliquoties eum habet maior, ſicut numeros duo & quatuor eſſe diximus. Videmus enim duo à quatuor bis haberi, quæ ter haberentur ſi non quatuor, ſed ſex & duo poneremus, quater autẽ ſi octo, quinquies autem ſi decẽ. Aliud genus eſt, in quo ea pars qua excedit maior minorem, ambos metitur, id eſt, aliquoties habent eã, & maior & minor, quod in illis numeris iam perſpeximus, ſex & octo. Nam pars illa qua exceditur minor, duo ſunt, quos vides eſſe in octonario numero quater, in ſenario ter: quare hos quoq; motus de quibus agitur, & numeros per quos illuſtratur quod in motibus diſcere volumus, notemus atq; ſignemus vocabulis. Nam eorum diſtinctio iam dudum niſi fallor apparet. Quocirca ſi tibi iam videtur, illi vbi multiplicato minore fit maior, vocentur complicati.

Numeri ſeſquati q & vnde appellentur.

Illi autem ſeſquati vetere iam nomĩe. Nam ſeſque appellãtur vbi duo numeri ad ſe ea ratione affecti ſunt, vt tot partes habeat

A habeat ad minorem maior, quota parte ſui eum pręcedit. Nam ſi eſt tria ad duo, tertia parte ſui pręcedit maior minorẽ: ſi quatuor ad tria, quarta: ſi quinq; ad quatuor, quinta, atq; ita deinceps. Eadem ratio eſt, & in ſex ad quatuor, octo ad ſex, decẽ ad octo, & inde licet hãc rationẽ in conſequentibus, & in maioribus numeris animaduertere atq; explorare. Nominis autẽ huius originem non facile dixerim, niſi forte ſeſq; quaſi ſe abſque dictũ, id eſt, abſq; ſe, quaſi quinq; ad quatuor abſq; ſe quinta parte ſui maior, hoc eſt, quod minor. Quibus de rebus quæro quid tibi videatur. DI. Mihi vero & illa ratio dimenſionum atq; numerorũ videtur veriſſima, & vocabula quæ abs te impoſita ſunt, cõgrua mihi videntur cõmemorandis eis rebus, quas intelleximus, & huius origo nominis quam nunc explicaſti, non eſt abſurda, etiam ſi forte nõ ea ſit quã ſecutus eſt, qui hoc nomen inſtituit.

Motus & numerus infinitus. Cap. XI.

MA. Probo & accipio ſententiam tuã, ſed vidẽsne omnes iſtos rationabiles motus, id eſt, qui ad ſeſe habent aliquam numerorum dimenſionem in infinitum poſſe per numeros pergere, niſi rurſus eos certa ratio coërcuerit, & ad quendã mo B dum formamq́; reuocauerit. Nam vt primo de ipſis ęqualib⁹ dicam, vnũ ad vnum, duo ad duo, tria ad tria, quatuor ad quatuor, ac deinceps ſi perſequar, quis finis erit cum ipſius numeri finis nullus ſit? Nanque iſta vis numero ineſt, vt omnis dictus finitus ſit, nõ dictus autem infinitus. Et quod æqualibus euenit, hoc etiam inæqualibus euenire, potes animaduertere, ſiue multiplicatis†*, ſiue ſeſquatis, ſiue cõnumeratis, ſiue dinumeratis.

*al. complicatis.

Si enim vnum ad duo conſtituas, & in ea multiplicatione permanere velis, dicẽdo vnũ ad tria, vnum ad quatuor, vnũ ad quinq;, [& deinceps,] nõ erit finis: ſiue ſola dupla, vt vnum ad duo, duo ad quatuor, quatuor ad octo, octo ad ſedecim, & deinde, hic quoq; nullus eſt finis: ita & tripla ſola & quadrupla ſola, & quicquid horum tentare volueris, in infinitum progrediuntur. Ita etiam ſeſquati. Nam duo ad tria, tria ad quatuor, quatuor ad quinq; cum dicimus, vides nihil prohibere cętera proſequi, nullo reſiſtente fine: ſiue iſto modo velis in eodem genere perſeuerans, vt duo ad tria, quatuor ad ſex, ſex ad nouẽ, octo ad duodecim, decem ad quindecim, & deinceps, ſiue in hoc genere, ſiue in cæteris, C nullus finis occurrit. Quid opus eſt de dinumeratis iã dicere, cum ex iis quæ iam dicta ſunt quiuis intelligere poſſit, in iis quoque gradatim ſurgentibus nullum eſſe finem? An tibi non videtur? DI. Quid hoc vero verius dici poteſt? Sed iam illam rationem, quæ iſtam infinitatẽ reuocat ad certum modum, formámque præſcribit quam excedere non oporteat, auidiſſime cognoſcere expecto. MA. Hanc quoque vt alia temetipſum noſſe cognoſces, cum me interrogante vera reſponderis. Nam primo abs te quæro, quoniam de numeroſis motibus agimus, vtrum ipſos debeamus conſulere numeros, aut quas in eis leges certas fixáſque monſtrauerimus, eas in illis motibus animaduertendas obſeruandasq́; iudicemus. DI. Placet vero: non enim quicquam ordinatius fieri poſſe arbitror.

MA. Ergo ab ipſo ſi videtur principio numerorum capiamus huius conſyderationis exordium, & videamus quantum pro viribus mentis noſtræ talia valeamus intueri, quæ nam ſit ratio, vt quanuis per infinitum, vt dictum eſt, numerus progrediatur, articulos quoſdam homines in numerando fecerint, à quibus ad vnum rurſus redeant, quod eſt principium numerorũ. In numerando enim progredimur [ab vno vſque] ad decem, atque inde ad vnum reuertimur. At ſi denariam complicationem perſequi velis, vt hoc modo pro- D grediaris, decem, viginti, triginta, quadraginta, vſq; ad centum eſt progreſſio, ſi centenariam, centum, ducenta, trecenta, quadringenta, in mille eſt articulus à quo redeatur. Quid iam eſt opus vltra quærere? Vides certe, quos articulos dicam, quorum prima regula denario numero præſcribitur. Nam vt decem decies habẽt vnum, ita centum, decies habent decem, & mille, decies habent centum, & ita deinceps quouſque libitum eſt progrediũtur in huiuſcemodi, quaſi articulus quod in denario numero præfinitum eſt. An aliquid horum non intelligis? DI. Manifeſtiſſima omnia ſunt & veriſſima.

De concordia numerorum iuxta Pythagoricos, Ca. XII.

MA. Hoc ergo quantum poſſumus diligenter perſcrutemur, quæ nam ſit ratio, vt ab vno vſque ad decem ſit progreſſus, & inde rurſus ad vnum reditus fiat. Vnde abs te quæro, vtrum quod vocamus principium, poſſit omnino eſſe, niſi alicuius rei principium. DI. Nullo modo poteſt. MA. Item quod dicimus finẽ, poteſt ne niſi alicuius rei finis eſſe? DI. Etiam id non poteſt. MA. Quid à principio ad finem, vnum putas peruenire poſſe niſi per aliquod me- E dium? DI. Non puto. MA. Ergo vt totum aliquid ſit, principio & medio & fine conſtat. DI. Ita videtur. MA. Dic itaque nunc, principium, medium, & finis, quo numero tibi cõtineri videantur. DI. Arbitror ternarium numerũ te velle vt reſpõdeam. Tria enim quædam ſunt de quibus quæris. MA. Recte arbitraris. Quare in ternario numero quandã eſſe perfectionem vides, quia totus eſt, habet enim principiũ, medium & finem. DI. Video planè. MA. Quid illud? Nónne ab ineunte pueritia dicimus, omnem numerum aut parem eſſe, aut imparem? DI. Verum dicis.

Numeri paris & imparis deſcriptio.

MA. Recordare ergo & dic mihi, quem ſoleamus dicere parem eſſe, aut imparem? DI. An ille qui poteſt in duas partes æquales diuidi, par: qui autem non poteſt, impar vocatur? MA. Rem tenes. Cũ igitur ternarius primus ſit, & totus impar, principio enim & medio & fine conſtat, vt dictum eſt, nonne oportet etiam parem eſſe totum atque perfectum, vt in eo & principium medium finiſq; inueniatur? DI. Oportet ſanè. MA. At iſte quiſquis eſt, non poteſt habere indiuiduum medium ſicut impar. Si enim haberet, nõ poſſet in duas æquales partes diuidi, quod eſſe propri- F um paris numeri diximus. Indiuiduum autem medium eſt vnum, diuiduum duo.

Medium in numeris quid.

Medium autem eſt in numeris, à quo ambo latera ſibimet ſunt æqualia. An aliquid obſcure dictum eſt, minúſque aſſequeris? DI. Imò mihi hæc manifeſta ſunt. Et dum quæro totum numerum parem, quaternarius primus occurrit. Nam in duobus quomodo poſſunt tria illa inueniri, per quæ totus eſt numerus, id eſt, principium, medium & finis?

MA. Idipſum omnino abs te reſponſum eſt, quod volebam, & ipſa ratio cogit fateri. Repete itaque ab ipſo vno tractationem atque conſydera, videbis profecto ideo vnum non habere medium & finem, quia tantum principium eſt, vel ideo eſſe principium, quia medio & fine caret. DI. Manifeſtum eſt. MA.

In duobus nõ eſſe principium & finem.

Quid ergo dicemus de duobus? Non poſſumus in eis intelligere principium & medium & finem, cum medium eſſe non poſſit, niſi vbi finis, aut principium & finem, cum ad finem per medium non queat peruenire? DI. Vrget ratio confiteri. Et quid de hoc numero reſpondeam, prorſus incertus ſum. MA. Vide ne iſte quoque numerus poſſit principium eſſe nu-

G merorum. Nam ſi medio caret & fine, quod vt dixiſti cogit ratio confiteri, quid reſtat, niſi vt ſit hoc quoque principiũ? An dubitas duo principia cõſtituere? DI. Vehementer dubito. MA. Bene faceres ſi ex aduerſo ſibi conſtituerentur duo principia. Nunc autẽ hoc alterum principiũ de illo principio eſt, vt illud à nullo ſit, hoc vero ab illo: vnum enim & vnum duo ſunt, & principia iſta ſunt ambo: vt omnes numeri quidem ab vno ſint, ſed quia per complicationem atq; adiunctionem quandã fiunt, origo autem complicationis & adiunctionis duali numero recte tribuitur, fit vt illud ſit primum principium à quo numeri omnes, hoc autẽ alterum per quod numeri omnes eſſe inueniãtur. Niſi quid habes aduerſum iſta quod diſſeras. DI. Ego vero nihil, & ſine admiratione iſta non cogito, quanuis & interrogatus abs te ipſe reſpondeam. MA. Subtilius iſta quæruntur, atque abſtruſius in ea diſciplina, quæ eſt de numeris. Hic autem nos ad inſtitutũ opus, quãto citius poſſumus redeamus. Quocirca quæro, vni duo iũcta, quid faciunt? DI. Tria. MA. Ergo hęc duo principia numerorum ſibimet copulata, totum nu

H merum faciũt atque perfectum. DI. Ita eſt. MA. Quid numerando, poſt vnum & duo quem numerum ponimus? DI. Eadem tria. MA. Idem igitur numerus, qui fit ex vno & duobus, poſt vtrunque in ordine collocatur, ita vt nullus alius interponi queat.

DI. Ita video. MA. Atque & illud videas oportet, in nullis reliquis numeris id poſſe contingere, vt cum duos, quoſlibet ſibimet in numerandi ordine copulatos notaueris, conſequatur eos ille qui ex ambobus conficitur nullo interpoſito. DI. Id quoque video. Nam duo & tria qui ſibi numeri copulati ſunt, in ſumma quinque faciunt: non autem quinq; continuatim ſequuntur, ſed quatuor. Rurſus tria & quatuor ſeptem faciunt, inter quatuor autem ac ſeptem quinque atq; ſex ordinati ſunt, & quanto progredi voluero, tãto plures interponuntur. MA. Magna ergo hęc cõcordia eſt in prioribus tribus numeris: vnum enim & duo & tria dicimus, quibus nihil interponi poteſt. Vnũ autem & duo, ipſa ſunt tria. DI. Magna prorſus.

MA. Quid illud? Nullá ne conſyderatione dignũ putas, quod iſta concordia quanto eſt arctior atq; con

I ſtrictior, tanto magis in vnitatem quandam tendit, & vnum quiddam de pluribus efficit. DI. Immo maxima: & neſcio quomodo & miror & amo iſtam quã commendas vnitatem. MA. Multum probo, ſed

†*al.rerum. certe quælibet numerorum †* copulatio atque connexio, tunc maxime vnum quiddam efficit, cum & media extremis, & mediis extrema conſentiunt. DI. Ita certe oportet. MA. Attende igitur, vt hoc in iſta connexione videam°. Nam cum vnum, duo, tria, dicimus, nónne quantum vnum à duobus, tantum duo à tribus ſuperantur? DI. Veriſſimum eſt. MA. Dic iam nunc mihi, in iſta collatione quoties vnum nominauerim? DI Semel. MA. Tria quoties? DI. Semel. MA. Quid duo? DI. Bis. MA. Semel ergo & bis & ſemel, quoties fit in ſumma? DI. Quater. MA. Recte igitur iſtos tres quaternarius numerus ſequitur, ei quippe tribuitur iſta proportione collatio. Quæ quantũ valeat, eo aſſueſce cognoſcere, quod illa vnitas, quam te amare dixiſti in rebus ordinatis, hac vna effici poteſt, cuius Græcum nomen ἀναλογία eſt, noſtri quidàm proportionem vocauerunt, quo no

« mine vtamur ſi placet. Non enim libenter, niſi neceſ-

« ſitate Græca vocabula in Latino ſermone vſurpaue-

K rim. DI. Mihi vero placet, ſed perge quò intendeRas. MA. Faciam. Nam quid ſit proportio, quãtúmque in rebus iuris habeat, & ſuo loco in hac diſciplina diligẽtius requiremus, & quanto in eruditione promptior eris, tanto eius vim melius naturámque cognoſces. Sed vides certe quod in præſentia ſatis eſt, tres illos numeros, quorum mirabaris concordiam, ſibimet in eadem connexione, niſi per quaternarium numerum non potuiſſe conferri. Quamobrem poſt illos ſe ordinari, ſic vt illa concordia arctiore cum his copuletur, quantum intelligis iure impetrauit, vt iam non vnum, duo, tria tantum, ſed vnum, duo, tria, quatuor, ſit amiciſſime copulata progreſſio numerorum.

DI. Omnino aſſentiór. MA. At cætera intuere, ne arbitreris nihil habere proprium quaternarium numerum, quo reliqui omnes numeri careant, quod valeat ad iſtam connexionem, de qua loquor, vt ab vno vſque ad quatuor certus numeris ſit, & pulcherrimus progrediendi modus. Conuenerat quippe inter nos ſuperius, tunc ex pluribus vnum aliquid maxime fieri, cum extremis media, & mediis extrema conſentiunt.

DI. Ita eſt. MA. Cum ergo collocamus vnum L & duo, & tria, dic quæ ſunt extrema, quod medium?

DI. Vnum & tria extrema video, duo medium.

MA. Reſponde nunc, ex vno & tribus quid conficiatur? DI. Quatuor. MA. Quid duo, quia vnus in medio numerus eſt, non poteſt niſi ſibi conferri. Quamobrem dic etiam duo bis quid faciunt? DI. Quatuor. MA. Itaque ergo medium extremis, & medio extrema conſentiũt. Quamobrem ſicut excellit in tribus, quod poſt vnum & duo collocãtur, cum ex vno & duobus conſtent: ſic excellit in quatuor, quod poſt vnum & duo & tria numerantur, cum cõſtent ex vno, & tribus, vel bis duobus, quæ extremorum cũ medio, & medij cum extremis, in illa quæ Græce ἀναλογία dicitur, proportione conſenſio eſt. Quod vtrum intellexeris, pande. DI. Satis intelligo. MA. Tanta ergo in reliquis numeris, vtrum non inueniatur quod quaternarij numeri proprium eſſe diximus. DI. Fa ciam. Nam ſi conſtituamus duo, tria, quatuor, extrema collata fiunt ſex, hoc facit & medium ſibi collatum, non tamen ſex ſed quinque cõſequuntur. Rurſus tria, quatuor & quinque conſtituta, extrema octo faciunt, M medium quoque bis dictũ idem facit. At inter quinq; & octo, non iam vnum, ſed duos, ſenarium ſcilicet & ſeptenarium numeros interpoſitos video. Atq; illa ratione quantum progredior, tantum hæc faciunt interualla maiora. MA. Video te intellexiſſe & omnino ſcire quod dictum eſt: ſed iam nunc ne immoremur, animaduertis certe ab vno vſque ad quatuor iuſtiſſimam fieri progreſſionem: ſiue propter imparem ac parem numerum, quoniam primus impar totus tria, & primus par totus quatuor, de qua re pauloante tractatum eſt: ſiue quia vnum & duo principia ſunt, & quaſi ſemina numerorum, è quibus ternarius conficitur, vt ſint iam tres numeri, qui ſibi dum proportione conferuntur, quaternarius eluceſcit & gignitur, & propterea eis iure cõiungitur, vt vſque ad illum fiat ea quã quærimus moderata progreſſio. DI. Intelligo bene.

MA. Sanè. Sed meminiſtine tãdem quid inſtitueramus inquirere? Nam, vt opinor, propoſitum erat ſi quomodo inuenire poſſemus, cum in illa infinitate numerorum certi articuli eſſent à numerantibus conſtituti, quid eſſet cauſæ, cur ipſe primus articulus in denario numero eſſet, qui per omnes cæteros valet plu-

rimum

A rimum, id eſt, cur ab vſq; ad decẽm progreſſi numerãtes, rurſum ad vnum remearent? DI. Recordor plane inquiſitionis huius cauſa nos tãtum circumiſſe, ſed quid effecerimus quod ad eam ſoluendã pertineat, non inuenio. Siquidem illa omnis noſtra ratiocinatio ad id cõcluſa eſt, vt non vſq; ad denariũ, ſed vſq; ad quaternarium numerũ ſit iuſta & moderata progreſſio.

MA. Tú ne igitur non vides ex vno & duobus & tribus & quatuor quæ ſumma conficiatur? DI. Video iam, video, & miror omnia, & ortam quæſtionem ſolutam eſſe confiteor: vnũ enim, & duo, & tria, & quatuor ſimul decem ſunt. MA. Ergo iſtos quatuor primos numeros, ſeriemq; & connexionem eorũ, honorabilius haberi quàm cætera in numeris conuenit.

De proportionatorum motuum decore. Cap. XIII.

Tempus eſt autẽ ad illos motus redire tractandos & diſcutiendos, qui huic diſciplinæ propriè tribuũtur, & propter quos iſta de numeris, de alia ſcilicet diſciplina, quantũ pro negocio ſatis viſum eſt, cõſyderauimus. Itaq; nunc abs te quæro, quoniã intelligendi gratia in horarum ſpatio motus conſtituebamus, quos ad ſeinuicem habere aliquam numeroſam dimenſionem

B ratio demonſtrabat, vtrum ſi quiſquã mora vnius horæ currat, & alius deinceps duarum, poſſis non inſpecto horologio, vel clepſydra, vel aliqua huiuſmodi tẽporum notatione ſentire illos duos motus, quod vnus ſimplus, alius duplus ſit: vel etiam ſi id non poſſis dicere, illa tamen congruentia delectari, atq; aliqua voluptate affici. DI. Nullo modo poſſum. MA. Quid ſi quiſpiam numeroſe plaudat, ita vt vnus ſonitus ſimplum, alter duplum temporis teneat, quos iambos pedes vocant, eosq; continuet atq; contexat, alius autem ad eundem ſonum ſaltet, ſecundum ea ſcilicet tempora mouens membra: nónne aut etiam dicas ipſum modulum temporũ, id eſt, quod ſimplum & duplum ſpatia in motibus alternãt, ſiue in illo plauſu qui auditur, ſiue in illa ſaltatione quæ cerniturſaltem delecteris eadem numeroſitate quam ſentias, tametſi nõ poſſis numeros eius dimenſionis edicere? DI. Ita vero eſt, vt dicis. Nam & illi qui hos numeros nouerũt, ſentiunt eos in plauſu atq; ſaltatione, quiq; ſint facile dicunt: & qui eos non nouerũt nec poſſunt dicere, nõ negant tamẽ ex his ſeſe voluptate aliqua perfrui. MA.

C Cùm igitur ad ipſam rationẽ diſciplinæ huius, ſi quidem ſcientia eſt bene modulandi, non poſſit negari omnes pertinere motus, qui bene modulati ſunt, etiam eos potiſſimum, qui non referuntur ad aliud aliquid, ſed in ſeipſis finem decoris delectationisq; conſeruãt. Hi tamẽ motus, vt tunc à me rogatus recte vereq; dixiſti, ſi longo ſpatio temporis fiant, inq; ipſa dimenſione, quę decora eſt, horam vel etiam maius tempus obtineant, non poſſunt congruere noſtris ſenſibus. Quãobrem cum procedens quodammodo de ſecretiſſimis penetralibus Muſica, in noſtris etiam ſenſibus, vel in his rebus quæ à nobis ſentiuntur, veſtigia quædam poſuerit: nónne oportet eadem veſtigia prius perſequi, vt commodius ad ipſa ſi potuerimus, quæ diximus penetralia, ſine vllo errore ducamur? DI. Oportet vero, & hoc iamiámque, vt faciamus efflagito. MA. Omittamus ergo illas vltra capacitatem ſenſus noſtri porrectas temporum metas, & de his breuibus interuallorum ſpatiis, quæ in cantando ſaltandoq; nos mulcent, quantũ ratio nos duxerit, diſſeramus. Niſi tu forte aliter putas illa veſtigia indagari poſſe, quæ in noſtris ſenſibus, hisq; rebus quasvalem° ſentire hãc diſciplinã poſuiſſe, prædictũ eſt. DI. Nullo modo aliter puto.

DIVI AVRELII AVGVſtini Hipponenſis Epiſcopi, de Muſica Liber ſecũdus. D

ATTENDE igitur diligenter, & nunc demum accipe, quaſi alterum noſtræ diſputationis exordium. Ac primum reſponde, vtrum bene didiceris eam, quã Grammatici docẽt, ſyllabarum breuium longarumq; diſtantiã. An vero ſiue iſta noris ſiue ignores, mauis vt ita quæramus, quaſi omnino rudes harũ rerum ſimus, vt ad omnia nos ratio potius perducat, quàm inueterata conſuetudo, aut præiudicata cogat authoritas? DI. Ita planè malle me, non modo ipſa ratio, ſed iſtarum etiam ſyllabarũ imperitia, quid enim fateri dubitem? impellit. MA. Age iam ſaltem illud eloquere, vtrum tuipſe per te nunquã animaduerteris in locutione noſtra alias ſyllabas raptim & minime diu, alias autem productius & diutius enunciari? DI. Negare non poſſum, non me ad iſta etiã ſurdum fuiſſe. MA. Atque ſcias velim totã illam ſcientiam, quæ Grammatica Græce, Latine autem literaria nominatur, hiſtoriæ cuſtodiam profiteri: vel ſolam, vt ſubtilior docet ratio: vel maxime, vt etiam pinguia corda concedunt. Itaque verbi gratia, cum dixeris, cano, vel in verſu forte poſueris, ita vt vel tu pronuncians producas huius verbi ſyllabam primam, vel in verſu eo loco ponas, vbi eſſe productũ oportebat, reprehendet Grammaticus, cuſtos ille videlicet hiſtorię, nihil aliud aſſerens, cur hanc corripi oporteat, niſi quod hi qui ante nos fuerunt, & quorum libri extant tractantúrque à Grammaticis, ea correpta, non producta vſi fuerint. Quare hic quicquid valeat, authoritas valet. At vero Muſicæ ratio, ad quam dimenſio ipſa vocum rationabilis & numeroſitas pertinet, non curat, niſi vt corripiatur vel producatur ſyllaba, quæ illo vel illo loco eſt ſecundum rationem menſurarum ſuarum. Nam ſi eo loco, vbi duas longas ſyllabas poni decet, hoc verbum poſueris, & primam quæ breuis eſt, pronunciatione longam feceris, nihil Muſica omnino ſuccenſet: tempora enim vocum ea peruenere ad aures, quæ illi numero debita fuerunt. Grammaticus autem iubet emendari, & illud te verbum ponere, cuius prima ſyllaba producẽda ſit ſecundũ maiorum, vt dictum eſt, authoritatem, quorum ſcripta cuſtodiunt.

Syllabarum ſpatia aliter muſici aliter grammatica docent. Cap. I.

Quamobrem nos cum rationes muſicæ perſequendas ſuſceperimus, etiam ſi neſcis quæ ſyllaba corripienda, quæ producenda ſit, poſſumus tamẽ non impediri hac ignorantia tua, ſatisq; habere, quod te animaduertiſſe dixiſti alias ſyllabas correptiores, alias productiores. Quare illud nunc quæro, vtrum ſonus verſuum aliquando te aliqua per aures voluptate commouerit? DI. Prorſus ſæpiſſime, ita vt nunquam ferè ſine delectatione verſum audiuerim.

Qui verſus perperam pronunciatus & grammaticum offendat & muſicum. Cap. II.

MA. Si quis ergo in verſu, quo audito delectaris, eo loco, quo ratio eiuſdẽ verſus non poſtulat, vel producat ſyllabas, vel corripiat, num eodem modo delectari potes? DI. Immo audire hoc ſine offenſione nõ poſſum. MA. Nullo modo igitur dubiũ eſt, quin te in ſono, quo te delectari dicis, dimẽſio quædã numerorum delectet, quo perturbato delectatio illa exhiberi auribus nõ poteſt. DI. Manifeſtũ eſt. MA. Dic

G mihi deinceps quod ad ſonũ verſus attinet, quid in-
Aeneid.1. terſit vtrũ dicam, Arma virumq; cano, Troiæ qui pri-
mus ab oris, an, qui primis ab oris? DI. Mihi vero
vtrunq; quantum ad illam dimenſionẽ pertinet idem
ſonat. MA. Et hoc mea pronũciatione factum eſt,
cum eo ſcilicet vitio quod barbariſmum Grammatici
vocãt. Nam, primus, longa eſt, & breuis ſyllaba: primis,
autem ambæ producendæ ſunt: ſed ego vltimã eorum
corripui, ita nihil fraudis paſſę ſunt aures tuæ. Quam-
obrem illud etiã atq; etiã tentandũ eſt, vtrum me pro-
nunciante ſentias, quod fit in ſyllabis diu & non diu,
vt noſtra diſputatio me interrogãte, ac te reſpondẽte,
ſicut inſtituimus, poſſit procedere. Itaq; iam eundẽ ver-
ſum, in quo barbariſmum feceram, repetam, & illam
ſyllabam, qua ne tuæ aures offenderẽtur, corripui, pro-
ducam, vt Grammatici iubent: tu mihi renunciato,
vtrum illa verſus dimenſio ſenſum tuum eadem affi-
ciat voluptate: ſic enim pronunciem, Arma virumq; ca
no, Troiæ qui primis ab oris. DI. Nunc vero nega-
re non poſſum, neſcio qua ſoni deformitate me offen-
ſum. MA. Non iniuria. Quanquam enim barbariſ-
H mus factus non ſit, id tamen vitium factũ eſt, quod &
Grammatica reprehẽdat & Muſica. Grãmatica, quia
id verbum, cuius nouiſſima ſyllaba producenda eſt, eo
loco poſitum eſt, vbi corripienda poni debuit: Muſica
vero tantummodo, quia producta quælibet vox eſt, eo
loco, quo corripi oportebat, & tempus debitum quod
numeroſa dimenſio poſtulabat, redditũ non eſt. Quo-
circa ſi iam ſatis diſcernis, quid ſenſus, quid authoritas
poſtulet, ſequitur vt videamus, illeipſe ſenſus cur aliãs
delectetur in ſonis vel productis vel correptis, aliãs of
fendatur: id eſt enim quod ad diu & non diu pertinet,
quam partem nos explicandam ſuſcepiſſe credo quod
memineris. DI. Ego vero & illud diſcreui, & hoc
memini, & ea quæ ſequuntur intentiſſime expecto.

Syllabarum tempora. Cap.III.

MA. Quę putas, niſi vt incipiamus ſibimet ſyllabas
comparare, & videre quos numeros ad ſeſe habeãt, ſi-
cut de motibus iam inter nos tam longa ſuperius ra-
tione tractatum eſt? Motus eſt enim etiam omne quod
ſonat, & ſyllabæ vtique ſonant. An quicquam horum
negari poteſt? DI. Nullo modo. MA. Cum er-
go ſyllabæ inter ſe conferuntur, motus quidam inter
I ſe conferũtur, in quibus poſſint numeri quidam tem-
poris menſura diuturnitatis inquiri. DI. Ita eſt.
MA. Num igitur poteſt ſibi vna ſyllaba compara-
ri? Nam omnem comparationem, niſi tu aliud putes,
ſingularitas fugit. DI. Nihil puto aliud. MA.
Quid vna vni, aut vna vel duæ, duabus vel tribus, &
deinceps in pluribus quin poſſint ſibimet cõferri, num
negas? DI. Quis hoc negauerit? MA. Rurſus hoc
vide, quamlibet ſyllabam breuem minimeq; diu pro-
nunciatam, & mox vt eruperit deſinentem, occupare
tamen in tempore aliquid ſpatij & habere quandam
morulam ſuam. DI. Video neceſſe eſſe quod di-
cis. MA. Dic nunc, vnde numerum exordiamur?

Syllaba breuis vnius tẽporis eſt.

DI. Ab vno ſcilicet. MA. Nõ abſurde igitur hoc
in tẽpore quaſi minimũ ſpatij, quod breuis obtinet ſyl
laba, vnum tempus veteres vocauerũt: à breui enim ad
longam progredimur. DI. Verũ eſt. MA. Sequi-
tur iam, vt illud quoq; animaduertas, quoniã vt in nu-
meris ab vno ad duo eſt prima progreſſio, ita in ſylla-

Syllaba longa duo tempora habet.

bis, qua ſcilicet à breui ad longam progredimur, lon-
gam duplum tẽporis habere debere. Ac per hoc ſi ſpa-
tium quod breuis occupat, recte vnũ tempus vocatur:
ſpatium item quod longa occupat, recte duo tempora
nominari. DI. Recte prorſus: nam id rationem po-
ſtulare conſentio. MA. Age nunc collationes ip
ſas videamus. Nam vna breuis ſyllaba ad vnam breu-
em ſyllabam, quæro quam rationem tibi habere vi-
deatur, vel hi motus inter ſe quid vocentur. Memini-
ſti enim, niſi fallor, in ſuperiore ſermone nos omnibus
motibus, qui inter ſe aliqua numeroſitate conueniunt,
impoſuiſſe vocabula. DI. Aequales eos memini no-
minatos: tantũdem enim ad ſe habent tẽporis. MA.
Sed iſtam collationẽ ſyllabarũ, qua ſibi iam conferũ-
tur, vt habeant ad ſe aliquos numeros, num cenſes ſine
vocabulo eſſe relinquẽdam? DI. Non puto. MA.
At ſcias veteres pedem nũcupaſſe talem collationem
ſonorum. Sed quouſq; pedem progredi ratio ſinat, dili
genter animaduertendum eſt. Quamobrem iam dic
etiam, breuis & longa ſyllaba, qua ſibi ratione confe-
rantur. DI. Opinor ex illo genere numerorũ, quos
complicatos eſſe vocauimus, iſtam collationem ma-
nere. Siquidem in ea ſimplum ad duplum collatũ eſſe
video, id eſt, vnum tempus breuis ſyllabæ ad duo tem
pora longæ ſyllabæ. MA. Quid ſi ita ordinentur, vt
prius longa, deinde breuis ſyllaba pronuncietur? Num
quia ordo mutatus eſt, ideo complicatorum numero-
rum ratio non manet? Nam vt in illo pede ſimplum
ad duplum, ita in iſto duplum ad ſimplum inuenitur.
DI. Ita eſt. MA. Quid in pede duarum longarũ,
nõnne duo tempora duobus temporibus comparãtur?
DI. Manifeſtũ eſt. MA. Ex qua ergo ratione du-
citur iſta collatio? DI. Ex eorum ſcilicet, qui æqua-
les appellati ſunt. MA. Age nunc dic mihi, ex quo à
duabus breuibus orſi ad duas ſyllabas longas peruenim-
us, quot pedũ collationes tractauerimus? DI. Qua-
tuor. Nam primo de duabus breuibus dictum. Secun-
do de breui & longa. Tertio de longa & breui. Quar-
to de duabus longis. MA. Non poſſunt eſſe plures,
quàm quatuor, cum duæ ſyllabæ ſibimet conferuntur?
DI. Nullo modo. Nam cum ſyllabæ hunc modum
acceperint, vt breuis vnum tempus, longa duo habeat,
cumq; ſyllaba omnis aut breuis aut longa ſit, quo pa-
cto ſibi poſſint duæ ſyllabæ comparari atque copulari,
vt pedem faciant, niſi aut breuis & breuis ſit, aut bre-
uis & longa, aut lõga & breuis, aut longa & lõga. MA.
Dic etiã quot habeat tempora binarum ſyllabarũ mi-
nimus pes, quod item maximus? DI. Duo ille, iſtę
quatuor. MA. Vidẽs ne, vt progreſſio, niſi vſque ad
quaternarium numerum fieri non potuerit, ſiue in pe-
dibus, ſiue in temporibus? DI. Video planè, & recor
dor rationem progreſſiõis in numeris, atq; illam vim
hic etiam ineſſe ſentio cum magna animi voluptate.
MA. Nõnne ergo cenſes, cum pedes ſyllabis con-
ſtent, id eſt, diſtinctis & quaſi articulatis motibus, qui
ſunt in ſonis, ſyllabæ vero tendantur temporibus, o-
portere fieri etiam vſque ad quatuor ſyllabas progreſ-
ſionem pedis, ſicut iam factam vſque ad quaternari-
um numerum, & ipſorum pedum & temporum cer-
nis? DI. Ita planè vt dicis ſentio, & hoc videri perfe
ctæ rationi cognoſco, & debitum flagito. MA. Age
nunc ergo prius, vt ordo ipſe poſtulat, ternarum ſylla-
barum pedes, quot eſſe poſſint videamus, ſicut bina-
rum quatuor eſſe comperimus. DI. Ita fiat. MA.
Meminiſti ab vna breui ſyllaba, id eſt, vnius temporis
iſtam nos inchoaſſe rationem, & cur ita oporteret, ſa-
tis intellexiſſe. DI. Memini ab illa lege numeran-
di, quod ab vno incipimus, quod principium numero-
rum eſt, placuiſſe non oportere diſcedere. MA. Cum
igitur

K Pedes diſſyl. labi. Ca. III.

Pes quid ſit.

L

M

Pedes triſyl- labi. Ca. V.

A igitur in pedibus binarum ſyllabarum ille ſit primus,
qui duabus breuibus conſtat: cogebat enim ratio vni
tempori prius vnum tempus iungi quàm duo, quẽ tan-
dem arbitraris in pedibus ternarum ſyllabarum pri-
mum eſſe debere? DI. Quẽ niſi eum, qui à tribus bre
uibus conſit? MA. Et iſte quot temporũ eſt? DI.
Trium ſcilicet. MA. Quomodo ergo huius partes
ſibi conferuntur? Nam omnem pedem propter illam
numerorum collationem duas habere partes, quæ ſibi-
met aliqua ratione conferantur, neceſſe eſt, idq; ſupe-
rius egiſſe nos memini: ſed nũquid poſſumus hunc triũ
breuium ſyllabarum pedem in duas æquales partes di
uidere? DI. Nullo modo. MA. Quomodo ergo
diuiditur? DI. Nihil aliud video, niſi vt prima pars
habeat vnam ſyllabam, ſecunda duas, aut prima duas,
ſecunda vnam. MA. Dic etiam hoc, de qua regula
numerorum ſit? DI. De complicatorum genere eſſe
cognoſco. MA. Age nunc illud attende, tres ſylla-
bæ, in quibus eſt vna longa, cæteræ breues, quoties va-
riari poſſint, id eſt, quot pedes facere: & reſponde ſi in-
ueneris. DI. Vnum pedem video eſſe, qui longa &
B duabus breuibus conſtet, aliud non intelligo. MA.
Itá ne ſolus tibi videtur habere vnam in tribus longã,
qui eam primo habet loco? DI. Nullo pacto iſtuc
putauerim, cum poſſint etiam duæ breues priores eſſe,
longa vltima. MA. Conſydera vtrũ ſit aliquid ter-
tium. DI. Eſt planè. Nam hæc longa etiam in me-
dio duarum breuium collocari poteſt. MA. Vide e-
tiam ne ſit aliquid quartum. DI. Omnino non po-
teſt. MA. Potés ne iam reſpondere, tres ſyllabę ha-
bentes in ſe vnam longam & duas breues, quoties va-
riari poſſint, id eſt, quot pedes facere? DI. Poſſum
ſanè: nã ter ſunt variatæ, & tres fecerunt pedes. MA.
Quid iſti tres pedes, quomodo ſunt ordinandi, iám ne
ipſe colligis, an adhuc minutatim es perducẽdus? DI.
Diſplicet enim tibi ordo ille quo ipſam varietatem
comperi. Nam primo aduerti vnam longam & duas
breues, deinde duas breues & vnam longam, poſtremo
breuem & longam & breuem. MA. Itá ne vero ti-
bi nõ diſpliceat qui ſic ordinat, vt à primo ad tertium
veniat, à tertio ad ſecundum ac non potius à primo ad
ſecundum, & deinde ad tertiũ? DI. Diſplicet pror-
ſus. Sed quid hic tandem tale aduertiſti rogo. MA.
C Cum omnino in hac tripartita differentia illum pe-
dem primum poſueris, qui primo loco habet longam,
quia ſenſiſti vnitatem ipſam longæ ſyllabæ principa-
tum tenere. Si quidem ipſa ibi vna eſt, & propterea
eum debet ordinem gignere, vt ille ſit primus pes, vbi
prima ipſa eſt: ſimul etiam videre debuiſti eum eſſe ſe-
cundum, vbi ipſa ſecunda eſt: & eum tertium, vbi ea-
dem tertia eſt. An adhuc in illa ſententia manendum
putas? DI. Immo eam ſine dubitatione condemno.
Hunc enim eſſe meliorem ordinem, vel potius hunc
eſſe ordinem, quis non aſſentiatur? MA. Nunc er-
go dic qua numerorum regula iſti quoque diuidantur
pedes, eorũ qui ſibi per partes conferantur? DI. Pri-
mum & poſtremum æquali regula diuidi video, quia
& ille in longam & duas breues, & iſte in duas breues
& longã diuidi poteſt, vt ſingulæ partes habeant bina
tempora, & ob hoc ſint æquales. In ſecundo autem
quoniam mediam habet longam ſyllabam, ſiue prio-
ri ſiue poſteriori parti tribuatur, aut in tria & vnum,
aut in vnum & tria tempora diuidatur. Ac per hoc in
eius diuiſione complicatorum numerorum ratio va-
let. MA. Volo mihi iam dicas per te ipſe ſi potes,

D poſt iſtos qui à nobis tractati ſunt, quos pedes ordinã-
dos putes. Tractati enim ſunt primo binarum ſylla-
barum quatuor, quorũ ordo ductus eſt à numerorum
ordine, vt à breuibus ſyllabis ordiremur. Deinde iam
doctiores ternarum ſyllabarum pedes tractandos ſu-
ſcepimus: ſed quod facile erat, ex ſuperiore ratione à
tribus breuibus orſi ſumus. Quid deinde ſequebatur,
niſi vt vna longa cum duabus breuibus, quot formas
æderet videremus? Viſum eſt, & tres pedes poſt illum
primum, ita vt oportebat ordinati ſunt: qui deinceps
ſequerentur, nõnne per teipſum videre iam debes, ne
omnia minutiſſimis interrogatiunculis eruamus? DI.
Recte dicis. Nam quis non videat eos iam ſequi, in
quibus vna breuis ſit, cæteræ longæ, cui breui quia vna
eſt cum ſuperiore ratione principatus tribuatur. Pri-
mus erit profecto in his vbi prima eſt. Secundus vbi
ſecunda. Tertius vbi tertia, quæ etiã vltima eſt. MA.
Cernis, vt opinor, quibus etiam rationibus diuidantur,
vt ſibi eorum partes conferri queant. DI. Cerno
prorſus. Nam ille qui ex vna breui & duabus longis
conſtat, diuidi non poteſt, niſi ita vt prior pars habeat
tria tempora, quæ continet breuem & longam, po- E
ſterior duo, quæ vni longæ inſunt. Hic autem tertius
in eo quidem priori par eſt, quod vnam patitur diui-
ſionem. In eo autem diſſimilis, quòd cum ille in tria &
duo, iſte in duo & tria tẽpora ſecatur. Nã & longa ſyl-
laba quæ primã tenet partem, duobus temporib° ten-
ditur. Reſtat longa & breuis, quod eſt trium tempo-
rum ſpatium. At vero medius qui habet breuem ſyl-
labam mediam, iam nõ poteſt partitionem pati, quia geminam.
eadem breuis, & priori & poſteriori parti tribui po-
teſt: idcirco aut in duo & tria, aut in tria & duo diui-
ditur tempora: quamobrem ſeſquitatorum numerorum
ratio tres iſtos poſſidet pedes. MA. Omnẽne iam
trium ſyllabarum pedes conſyderauimus, an aliquid
reſtat? DI. Vnum reliquum video, qui ex tribus lon
gis conſtat. MA. Tracta ergo etiam huius diuiſio-
nem. DI. Vna ſyllaba & duæ, aut duæ atque vna hu
ius diuiſio eſt, tẽpora ſcilicet duo & quatuor, aut qua-
tuor & duo, quare complicatorum numerorum ratio-
ne illius pedis ſibi partes conferuntur. MA. Nunc Pedes tetrà ſyllabi. Cap. VI.
quaternarum ſyllabarũ pedes conſequenter atque or-
dine videamus, & ipſe iam dic quẽ primum horũ eſſe
oporteat, addita etiam ratione diuiſionis eius, ſcilicet F
quatuor breuium, qui diuiditur in duas binarum ſyl-
labarum partes, æqualium ratione numerorum, duo
& duo tẽpora poſſidentes. DI. Teneo. MA. Iam
itaque perge ipſe & perſequere cætera. Nihil enim o-
pus eſſe iam puto te per ſingula interrogari, cũ ſit vna
ratio demẽdi, deinceps breues ſyllabas, & pro his lon-
gas ſubiiciendi donec ad omnes longas veniatur. &
cum demuntur breues, longæque ſubduntur, quas va-
rietates faciant, & quot pedes gignant conſyderandũ,
ea ſcilicet ſyllaba principatum ordinis retinente, quæ
vna fuerit, inter cæteras vel longa vel breuis. In his
enim omnibus iam ſuperius es exercitatus. Vbi au-
tem duæ breues ſunt & duæ longæ, quod in præceden-
tibus non erat, quas cenſes principatum habere de-
bere? DI. Iam hoc quoque manifeſtum de ſuperio-
ribus. Siquidem magis tenet vnitatem breuis ſylla-
ba, quæ vnum habet tempus, quàm longa quæ duo. Et
propterea in omni capite atque principio eum pedem
conſtituimus qui ex breuibus conſtat. MA. Nihil
igitur te impedit, quin omnes iſtos perſequaris pe-
des audiente ac iudicãte me, non interrogante. DI.

G Faciam si potero. Nam primo de quatuor breuibus prima breuis vna detrahenda est, & pro ea longa ponenda in primo loco propter vnitatis dignitatem. Hic autem pes diuiditur bis, aut in longam & tres breues, aut in longam & breuem, & duas breues, id est, aut in duo & tria, aut in tria & duo tempora. Secundo autem loco posita longa, facit alium pedem, qui vno modo recte diuiditur in tria scilicet & duo tempora, vt prior pars teneat breuem & longam, posterior duas breues. Porrò tertio loco constituta longa, facit eum pedẽ, qui rursus vno modo rite diuiditur, sed ita vt prior pars habeat duo tempora in duabus breuibus syllabis, posterior tria in longa & breui. Quartum pedem facit longa vltima, qui duobus modis diuiditur, vt ille vbi prima est. Nam vel in duas breues & breuem ac longam, vel in tres breues & longã partiri eum licet, in duo scilicet & tria, aut in tria & duo tẽpora. Omnes autẽ illi quatuor pedes, vbi cum tribus breuibus varie longa collocatur, sesquatorum numerorum ratione partes suas ad se collocatas habent. Sequitur vt de quatuor breuibus duabus detractis, pro his duas longas subiiciamus, vi-
H deamusq; quot formas ac pedes, cum breues ac longæ binæ sint, possint ædere. Primo igitur video duas breues & duas longas esse ponendas, quod à breuibus rectius exordium. Is autem pes habet duplicem diuisionem. Aut eũ in duo & quatuor, aut in quatuor & duo diuiditur tempora, vt aut duæ breues priorem partem teneant, & posteriorem duæ longæ: aut vt priorẽ duæ breues, & longa, posteriorem autem longa quæ reliqua est. Fit aliꝰ pes, cũ duę istæ breues, quas in capite posueramus, ita vt ordo ipse postulat, in medio fuerint collocatæ, & est huius pedis diuisio in tria & tria tempora. Nam priorem partem occupant longa & breuis, posteriorem breuis & longa. Cum autem ponuntur in vltimo, nam hoc sequitur, faciunt pedem geminæ diuisionis, cuius aut prior pars habeat duo tempora in vna longa, posterior quatuor in longa, & duabus breuibus: aut prior quatuor in duabus longis, posterior in duabus breuibus duo. Horum autem trium pedũ partes, quod ad primum & tertium attinet, complicatorũ numerorum ratione sibi comparantur, medius æquales eas habet. Iam deinceps istæ duæ breues, quæ con-
I iunctæ ponebantur, disiunctæ ponendæ sunt: quarum minima disiunctio est, à qua etiam incipiendum, vt vnam syllabam longam inter se habeant, maximæ autem duas. Sed cum vna est inter eas, duobus modis fit, & duo pedes gignuntur. Prior autem est horum modorum, vt in capite breuis sit, deinde longa, inde breuis & longa quæ reliqua est. Alter modus est, vt in secundo & in vltimo sint breues, in primo & tertio loco longæ. Ita erit longa & breuis, & longa & breuis. Maxima vero illa disiunctio est, cum duæ longæ in medio sunt. Breuium autem vna in primo, altera in extremo loco. Et diuiduntur ij tres pedes, in quibus breues disiunctæ ponuntur in tria & tria tempora, id est, primus horum in breuem & longam, & breuem ac longam. Secũdus in longam ac breuem, & longam ac breuem. Tertius in breuem ac longam, & longam ac breuem. Ita fiunt sex pedes duabus breuibus & duabus longis syllabis varie inter se quoad possunt locatis. Restat vt de quatuor breuibus detrahantur tres, & pro his tres longæ constituantur, & vna breuis: & quia vna breuis in capite, quam tres longæ consequuntur, facit alium pedem, secundum loco posita secundum, tertium tertio, quartum quarto. Quorum quatuor duo primi in tria & quatuor tempora diuiduntur, duo autem posteriores in quatuor & tria, & omnes sesquatorum ratione numerorum partes sibi collatas habent. Nam prior pars primi est breuis & longa, tenens tria tempora: posterior duæ longæ, in quatuor tẽporibus. Secundi prior pars longa & breuis, ergo tria tempora: posterior duæ longæ, quatuor tempora. Tertius priorem partem habet in duabus lõgis, quatuor temporibus: Posteriorem autem partem breuis & longa obtinet, id est, tria tempora. Quarti prior pars duæ longæ, quatuor temporibus, ac posterior longa & breuis, tribusq; temporibus. Reliquis pes est quaternarum syllabarum, vbi omnes auferuntur breues, vt quatuor longis pes constet. Hic in duas & duas longas secundum æquales numeros, id est in quatuor & quatuor videlicet diuiditur tempora. Habes quod per meipsum explicari voluisti. Perge iam rogando persequi cætera. MA. Faciam, sed satis ne cõsyderasti progressionem istam vsque ad quaternarium numerum, quæ in ipsis numeris demõstrata est, quantum in his etiam pedibus valet? DI. Ita sanè in his, vt in illis hanc progrediendi rationẽ probo. MA. Quid illud, nónne vt contextis syllabis pedes facti sunt, ita etiam contextis pedibus aliquid fieri posse existimandũ est, quod iam neq; syllabæ neq; pedis nomine cẽseatur? DI. Omnino existimo. MA. Quid tandẽ putas esse? DI. Versum arbitror. MA. Quid si perpetuo cõtexere quispiam pedes aliquos velit, ita vt eis modum ac finem non imponat, nisi aut defectus vocis, aut aliquis alius casus interpellans, aut temporis ratio, aut aliud aliquid transeundi* , etiám ne versus à te nominabitur, habens vel viginti, vel triginta, vel centum etiam, siue amplius pedes, vt voluerit ac potuerit ille qui eos quamlibet longa perpetuitate contexit? DI. Non ita est. Neque enim, aut vbi pedes quoslibet quibuslibet permixtos animaduertero, aut per infinitam longitudinem multos cõnexos, versum appellabo, sed & genus & numerũ pedum, id est, qui & quot pedes versum conficiant aliqua disciplina consequi, & ex ea iudicare potero, vtrum versus aures meas pepulerit. At hæc quæcunque est disciplina versibus regulam & modum non vtique vt libitũ est, sed aliqua ratione constituit. Non enim aliter, si-
quidem disciplina est, aut oportebat, aut poterat. M

K

Versus certo pedum ut pes syllabarum numero constat. Cap. VII.

L

Forte intercedat.

MA. Hanc ergo rationẽ inuestigemus, & assequamur si placet. Nam si authoritatẽ solam intueamur, is erit versus, quem versum dici voluit Asclepiades nescio qui, aut Archilocus, poëtæ scilicet veteres, aut Sappho poëtria, & cæteri, quorum etiam nominibus versuum genera vocantur, qui primi animaduertentes cecinerunt. Nam & Asclepiadicus versus dicitur, & Archilochicus, & Sapphicus, & alia sexcenta authorum vocabula Græci versibus diuersi generis indiderunt. Ex quo non absurde cuipiam videri potest, quod si quis, vt volet pedes quot volet, & quos volet ordinauerit, quia nemo ante ipsum hunc ordinem ac mensuram pedibus constituerit, recte ac iure conditor noui generis versuum, propagatórque dicetur. Aut si hęc licentia intercluditur homini, cum quæstione quærendum est, quid tandem illi meruerunt, si nullam rationem secuti, qui connexionem pedum, quos illis connectere placuit, versum appellari, haberiq; fecerunt. An tibi aliter videtur? DI. Ita vero est, vt dicis, & prorsus assentior, ratione potius quàm authoritate versum esse generatum, quam peto iamiamq; videamus.

Varia pedũ nomina. Cap. VIII.

MA. Videamus ergo qui pedes sibimet copulandi sint,

A di sint, deinde quid his copulatis fiat, non enim versus fit solus, postremo de versus tota ratione tractabimus. Sed vnum censes cõmode ista nos posse persequi, nisi pedum nomina teneamus? Quanquam hoc ordine à nobis digesti sint, vt possint ipsius sui ordinis nominibus nũcupari. Dici enim potest, primus, secundus, tertius, atque hoc modo cæteri. Sed quia non sunt contẽnenda vetusta vocabula, nec facilè à consuetudine recedendum, nisi quæ rationi aduersatur, vtẽdum est his nominibus pedum, quæ Græci instituerunt, & nostri iam vtuntur pro Latinis. Quæ planè ita vsurpemus, vt non quæramus origines nominum. Multum enim habet ista res loquacitatis: vtilitatis parum. Neque enim eo minus vtiliter in loquẽdo appellas panem, lignum, lapidem, quod nescis cur hæc ita sint appellata. DI. Ita prorsus vt dicis sentio. MA.

1 Primus pes vocatur pyrrhichius, ex duabus breuibus, temporum duũm, vt fuga.
2 Iambus ex breui & longa, vt parens, temporum trium.
3 Trochæus vel chorius, ex longa & breui, vt meta, temporum trium.
B 4 Spondeus ex duabus longis, vt æstas, temporum quatuor.
5 Tribrachus ex tribus breuibus, vt matula, temporum trium.
6 Dactylus ex longa & duabus breuibus, vt mænalus, temporum quatuor.
7 Amphibrachus ex breui & longa & breui, vt carina, temporum quatuor.
8 Anapæstus ex duabus breuibus & longa, vt Eratò, temporum quatuor.
9 Bacchius ex breui & duabus longis, vt achates, tẽporum quinque.
10 Creticus vel amphimacrus ex longa & breui & longa, vt insulæ, temporum quinque.
11 Palimbacchius ex duabus longis & breui, vt natura, temporum quinque.
12 Molossus ex tribus lõgis, vt Aeneas, temporũ sex.
13 Proceleumaticus ex quatuor breuibus, vt auicula, temporum quatuor.
14 Pæon primus ex prima longa & tribus breuibus,
C vt legitimus, temporum quinque.
15 Pæon secundus ex secunda longa & tribus breuibus, vt colonia, temporum quinque.
16 Pæon tertius ex tertia longa & tribus breuibus, vt Menedemus, temporum quinque.
17 Pæon quartus ex quarta longa & tribus breuibus, vt celeritas, temporum quinque.
18 Ionicus à minore ex duabus breuibus & duabus longis, vt Diomedes, temporum sex.
19 Choriambus ex longa & duabus breuibus & longa, vt armipotens, temporum sex.
20 Ionicus à maiore ex duabus longis & duabus breuibus, vt Iunonius, temporum sex.
21 Diiambus ex breui & longa & breui & longa, vt propinquitas, temporum sex.
22 Dichorius vel ditrochæus ex longa & breui & lõga & breui, vt cantilena, temporum sex.
23 Antispastus ex breui & duabus longis & breui, vt salonius, temporum sex.
24 Epitritus primus ex prima breui & tribus longis, vt sacerdotes, temporum septem.
25 Epitritus secundus, ex secunda breui & tribus longis, vt conditores, temporum septem.

26 Epitritus tertius, ex tertia breui & tribus longis, vt D
Demosthenes, temporum septem.
27 Epitritus quartus, ex quarta breui & tribus longis, vt fescennius, temporum septem.
28 Dispondeus ex quatuor longis, vt oratores, temporum octo.

DI. Habeo ista. Nunc dissere qui sibi pedes copulẽtur.

De pedum structura. Cap. IX.

MA. Iudicabis hoc facile, si æqualitatẽ ac similitudinem, inæqualitati & dissimilitudini præstantiorẽ esse iudicas. DI. Neminẽ esse arbitror, qui nõ ita iudicet. MA. Hãc ergo prius maxime in cõtexendis pedibus sequi oportet, nec ab ea omnino deuiãdũ, nisi cũ aliqua causa iustissima est. DI. Assentior. MA. Nõ igitur dubitabis pyrrhichios sibimet pedes contexere, nec iambos nec trocheos, quiq; etiam chorij nominãtur, nec spondeos, atq; ita cæteros sui generis profecto sibimet sine vlla dubitatione copulabis. Est enim summa æqualitas, cum eiusdem generis & nominis pedes sese consequuntur. An tibi non videtur? DI. Nullo modo mihi aliter videri potest. MA. Quid illud? Nónne approbas alios aliis pedes æqualitate seruata esse miscẽdos? Quid enim auribus potest iucũdius esse, E
quàm cum & varietate mulcẽtur, nec æqualitate fraudantur? DI. Satis probo. MA. Num censes alios æquales habendos pedes, nisi qui eiusdẽ mensuræ sunt?

DI. Ita existimo. MA. Quid, eiusdem mensuræ putandi ne sunt, nisi qui tẽporis tantundem occupant?

DI. Verũ est. MA. Quos ergo inuenis pedes totidem temporũ, sine aurium offensione contexis? DI. Video esse consequens. MA. Recte quidem, sed adhuc nonnihil quæstionis res habet. Nam cum amphibrachus pes quatuor sit temporum, negant eũ quidam posse misceri vel dactylis, vel anapæstis, vel spondeis, vel proceleumaticis: nã hi sunt omnes quaternorum temporum pedes. Et non solũ istis eũ negant posse misceri, sed nec ex ipso solo repetito & sibimet connexo recte & quasi legitime procedere numerũ putant. Quorum opinionẽ consyderare nos oportet, ne quid habeant rationis, quod sequi & approbare conueniat.

Amphibrachus nec per se, nec aliis mixtus versum cõficit. Cap. X.

DI. Habeo prorsus audire quid afferant. Non enim parum me mouet, cum duo de triginta pedes sint, quos ratio persecuta est, hunc solum excludi à continuatione numerorũ, cum tantũ spatij teneat in tempore quãtum dactylus, & alij quos pares enumerasti, quos connectere nemo prohibetur. MA. Atqui opus est, vt hoc discere valeas & cõsyderare cæteros pedes, quemadmodũ sibimet eorum partes conferantur. Ita enim videbis huic vni quiddã accidere nouum ac singulare, vt non frustra minime adhibendus ad numeros iudicatus sit. Sed hoc nobis consyderantibus, opus est hæc duo nomina mandare memoriæ, leuationẽ & positionem. In plaudendo enim quia leuatur & ponitur manus, partẽ pedis sibi leuatio vẽdicat, partẽ positio. Partes autẽ pedum dico illas de quibus superius, cũ eos ordine persequeremur, satis dictum est: Quocirca si hoc probas, incipe recensere breuiter mẽsuras partiũ in omnibus pedibus, vt quid huic vni, de quo agitur proprium acciderit, noueris. DI. Video primum pyrrhichium tantũ habere in leuatione quãtum in positione. Spondeus quoque, dactylus, anapæstus, proceleumaticus, choriambus, diiambus, dichorius, antispastus, dispondeus, eadẽ ratione diuiduntur. Nam tantundem temporis in his ponit plausus, quãtum leuat. Video secũdum iambum simpli & dupli habere rationem, quã rationem cerno & in chorio & in tribracho & in mo-

ἄρσις καὶ θέσις.

 losso,

G losso, & in vtroque ionico. Iam huius amphibrachi leuatio & positio: nã ipsa mihi ex ordine occurrit, cui pares cæteros quæram, simpli & tripli ratione cõstat. Sed non inuenio prorsus alium deinceps, cuius sibi partes tanto interuallo conferantur. Nam cum eos consydero, in quibus vna breuis est & duæ lõgæ, id est, bacchium, creticum, & palimbacchium, sesquaterni* numeri ratione leuationem ac positionẽ in his fieri video. Eadem ratio est & in iis quatuor, in quibus vna longa est & tres breues, qui quatuor pæones ex ordine numerãtur. Reliqui sunt quatuor epitriti similiter ex ordine nuncupati, quorum leuationem ac positionem sesquitertius numerus continet. MA. Num igitur parum tibi iusta causa videtur esse, cur iste pes ad seriem numerosam vocum non admittatur, quod solius partes tam longe à se differant, vt vna simpla sit, alia tripla? Vicinitas enim quædam partiũ tanto est approbatione dignior, quanto est proxima ęqualitati. Itaq; in ista regula numerorũ, cum ab vno vsque ad quatuor progredimur, nihil vnicuiq; est seipso propinquius. Quare illud in primis approbandũ est, cum in pedibus tantundem habeant partes adinuicem: deinde copulatio simpli & dupli eminet in vno & duobus. Sesquialtera vero copulatio in duobus & tribus apparet, etiam sesquitertia, tribus & quatuor. Simplum vero & triplum quãquam complicatorum numerorum lege teneatur, non tamen in ordine illo sibimet cohæret. Non enim post vnum tria numeramus, sed ab vno ad ternarium numerũ binario interposito peruenitur. Hæc ratio est qua excludendus iudicatur amphibrachus pes ab ea copulatione, de qua quærimus, quæ si abs te probatur, cætera videamus. DI. Probatur sanè. Nam manifestissima atque certissima ratio est. MA. Cum ergo placeat quoquo modo se in syllabis habeant, tamen si eiusdem spatij sint in tempore, recte sibi & sine detrimento æqualitatis pedes posse misceri, excepto duntaxat amphibracho, quæri non immerito potest, vtrum recte misceantur, qui quanquam sint ęquales tempore, non eadem tamen percussione concordant, quæ leuatione ac positione partes pedis sibimet confert. Nam dactylus & anapæstus & spondeus, non solum æqualium temporum sunt, sed etiam percutiuntur æqualiter. I In omnibus enim tantum leuatio, quantum positio sibi vendicat. Itaque hi sibi miscentur iustius quàm quilibet ionicus cæteris sex temporum pedibus. Vterque quippe ionicus ad simplum & duplum percutitur, duo scilicet tempora quatuor tẽporibus conferens. His molossus etiam in hac re congruit. Cæteri vero pedes ad tantundem, nam in his leuationi ac positioni terna tẽpora tribuuntur. Ergo tametsi omnes legitime feriantur, nam & illi tres simpli & dupli ratione, & alij quatuor æquis partibus feriuntur, tamen quia plausum inæqualem facit ista permixtio, haud scio an iure repudietur: nisi quid habes ad hęc? DI. Procliuior sum in istam sententiam. Nam inæqualis plausus quomodo sensum non offendat ignoro. Si autem offendit, non vtiq; id potest sine vitio huius permixtionis accidere.

*aliâs. sesquialteri.

Pedũ rationabilis mixtura. Ca. XI

Leuatio & positio tantundem sibi vendicant.

MA. Atqui scias veteres miscendos iudicasse istos pedes, & horum mixtione versus compositos condidisse. Sed ne te authoritate premere videar, accipe aliquid horum versuum, & vide vtrum offendat auditum. Si enim non modo non offenderit, sed etiam delectauerit, nulla erit ratio huius mixtionis improbandę. Versus autem ij sunt, quos aduertas volo, At consona quæ sunt, nisi vocalibus aptes. Pars dimidium vocis opus proferet ex se, Pars muta soni comprimet ora moliẽtum: Illis sonus obscurior impeditiorq;. Vtcunque tamen promitur ore semiclusо. Satis esse arbitror ad iudicandum id quod volo. Quare dic quæso vtrum nihil tuas aures numerus iste permulserit? DI. Immo nihil mihi videtur currere ac sonare festiuius. MA. Cõsydera igitur pedes, inuenies profecto cũ sint quinque versus, duos primos solis ionicis currere, tres posteriores habere ad mixtum dichorium, cum omnes omnino sensum nostrum communi æqualitate delectẽt.

Terẽtianus.

K

DI. Iam hoc animaduerti, & facilius te pronunciante. MA. Quid ergo dubitamus cõsentire veteribus, non eorum authoritate, sed ipsa iam ratione victi, qui censent eos pedes, qui eiusdem temporis sunt, rationabiliter posse misceri, si habeant legitimam, quanuis diuersam percussionem. DI. Cedo iam prorsus, nam me ille sonus quicquam contradicere non sinit.

MA. Intende item ad istos versus. Volo tanquã tibi parcas, labor est in chartis. Et apertum ire per auras animum permittas. Placet hoc, nam sapienter remittere interdum Aciem rebus agendis decet intentã.

Pedes ser syllabarum. Cap. XII.

L

DI. Etiam hoc satis est. MA. Præsertim cũ isti versus sint inconditi necessitate, quos ad tempus fabricatus sum. Veruntamen & in iis quatuor requiro iudicium sensus tui. DI. Quid aliud & hic possum dicere, quàm pulchre illos congruenterq; sonuisse.

MA. Sentis ne etiam duos superiores altero ionico constare, qui dicitur à minore, duos autem posteriores diiambum habere permixtum? DI. Et hoc te pronunciando insinuante persensi. MA. Quid illud, nonne te mouet quòd in illis Terentiani versibus ionico ei, qui à maiore dicitur dichorius, in iis autem nostris alteri ionico, qui à minore nominatur, diiambus mixtus est? An nihil interesse arbitraris? DI. Immo interest, & videor mihi rationem ipsam videre. Nam quoniam ionicus à maiore à duabus incipit longis, eũ sibi potius copulandum poscit, vbi longa prima est, id est, dichorium. Diiambus vero quòd incipit à breui, cõgruentius alteri miscetur ionico à duabus breuibus incipienti. MA. Bene intelligis, quare hoc quoq; tenendum est, istam etiam congruentiam, excepta ęqualitate* temporum, in pedibus miscendis aliquantũ valere oportere: non enim plurimum, sed tamen nonnihil valet. Nam pro omni pede sex temporum, omnem pedem sex temporum poni posse, ita sensu interrogato iudices licet: primum molossi exemplum sit nobis, virtutes: ionici à minore, moderatas: choriambi, percipies: ionici à maiore, concedere: diiambi, benignitas: dichorij, ciuitasq;, antispasti, volent iusta. DI. Habeo ista.

*al. qualitate.

M

MA. Contexe igitur ista omnia atq; pronuncia, vel me potius pronunciante accipe, quo ad iudicandum liberior sensus vacet. Nam vt continuati numeri ęqualitatem, sine vlla offensione aurium tibi insinuem, hoc totum contextum ter pronunciabo, quod satis esse non dubitauerim. Virtutes moderatas percipies, concedere benignitas ciuitasq; volent iusta. Virtutes moderatas percipies, concedere benignitas ciuitasq; volent iusta. Virtutes moderatas percipies, concedere benignitas ciuitasq; volent iusta. Num forte aliquid in hoc pedum cursu aures tuas æqualitate aut suauitate fraudauit?

DI. Nullo modo. MA. Delectauit ne aliquid? quanquam & hoc quidem consequens est in hoc genere, vt delectet omne quod non offendit. DI. Non possum aliter me dicere affectum quàm videtur tibi.

MA. Probas ergo omnes istos pedes sensũm temporum re-

A rum recte sibi posse copulari atq; misceri. DI. Probo. MA. Nihil ne formidas ne quis arbitretur tãta æqualitate istos pedes hoc ordine collocatos sonare potuisse, si autem ordinem permutes, non idem posse? Nam nihil quidem affert, sed experiri nõ est difficile. Istuc ergo facito cũ vacabit, non aliter inuenies quàm sensum tuum multiformi varietate & vna æqualitate mulceri. DI. Faciam, quanquam hoc exemplo nemo est qui non prætuideat necessario id euenturum.

Ordo pedũ quomodo mutetur cõcinne. Cap. XIII.

MA. Recte existimas. Sed quod ad propositũ pertinet, admoto plausu ista percurram, vt de hoc quoque diiudicare possis vtrum aliquid an nihil claudicet. Atque vt simul aliquid experiaris de commutatione illius ordinis, quam nihil claudicationis illaturam esse prædiximus, iam nunc ipsum ordinem notat, & vt libitum est, eosdem pedes collocatos aliter atq; à me collocati sunt personandos mihi plaudendosq; permitte.

*muta.

DI. Primum volo esse ionicum à minore, secũdum ionicum à maiore, tertium choriambum, quartum diiambum, quintum antispastum, sextum dichorium, septimum molossum. MA. Intende ergo & aurem in sonum, & in plausum oculos. Non enim audiri, sed videri opus est plaudentem manu, & animaduerte acriter quanta temporis mora in eleuatione, quanta in depositione sit. DI. Totus istic sum quantum valeo.

B

MA. Accipe igitur collationem illam cum plausu tuam, Moderatas concedere percipies benignitas volent iusta ciuitasq; virtutes. DI. Sentio quidem nequaquam plausum istum claudicare, & tantum leuare quantum ponere: sed vehementer admiror quomodo eo percuti potuerint illi pedes, quorum diuisio simpli & dupli ratione constat, sicuti sunt ambo ionici & molossus. MA. Quid hic fieri tamen arbitraris, cum in his tria leuentur tempora, totidemq; ponantur? DI. Nihil aliud hic prorsus video quàm eam longam syllabam, quæ in ionico à maiore, & in molosso secunda, in ionico autem à minore, tertia est plausu ipso diuidi: vt quoniam duo habet tempora, vnum superiori parti, alterum posteriori tribuat, atque ita terna tempora leuatio positióque sortiantur. MA. Nihil hic omnino aliud dici aut intelligi potest. Sed cur non etiam ille amphibrachus, quem ab ista numerositate penitus eiiciebamus, hac conditione misceatur spondeo, dactylo & anapęsto, vel per se ipse numerosus aliquid in Musica continuatus efficiat? Potest enim simili ratione media quoque pedis eius syllaba, quæ longa est, plausu diuidi, vt cum singula tempora singulis lateribus dederit, non iam vnum & tria, sed bina tempora leuatio positioq; sibi vendicent, nisi habes aliquid quod resistat. DI. Nihil sanè habeo quod dicam, nisi hunc etiam esse admittendum. MA. Aliquid ergo plaudamus quaternorum numerorum temporumq; pedibus ordinatum atque cõtextum, quibus iste commixtus sit, & eodem modo sensu* exploremus, vtrum nihil imparile offendat. Et ideo attende in hunc numerum, propter indicandi facilitatem cum plausu tertio repetitum, Sumas optima, facias honesta. Sumas optima, facias honesta. Sumas optima, facias honesta. DI. Iamiam obsecro parce auribus meis. Nam etiam plausu non admoto, ipse per se horum pedum cursus in illo amphibracho vehementissime claudicat. MA. Quid igitur putandum est esse causæ, vt in hoc fieri non possit quod in molosso & in ionicis potuit? An quoniam in illis æqualia sunt medio latera? In numero enim pari si sit medium suis æquale lateribus, primus senarius occurrit. Ergo illi senorum temporum pedes, quoniam duo tempora in medio possident, & bina in lateribus, libenter quodammodo illud medium cecidit in latera, quibus amicissima æqualitate cõiungitur. Non autem idem fiet in amphibracho, vbi sunt imparia medio latera: siquidem in illis singula, in illo duo tempora sunt. Huc accedit quod in ionico & molosso medio in latera soluto, terna fiunt tempora, in quibus rursum medio paria latera inueniũtur, quod item defit amphibracho. DI. Ita res est vt dicis, nec immerito amphibrachus in illa serie offendit auditũ, hic vero etiam delectat. MA. Age nunc tu per te ab ipso exordire pyrrhichio, & secundum supra dictas rationes, quos pedes quibus misceri oporteat, quantum potes breuiter explica. DI. Nullus pyrrhichio, non enim alius inuenitur totidem temporum. Iambo posset chorius, sed propter inęqualem plausum vitandum est, alter à simplo, à duplo alter incipit. Ergo tribrachus vtrisque accommodari potest. Spondeum & dactylum & anapæstum, & proceleumaticum amicos inter se & copulabiles video. Non enim tantum temporibus, sed plausu etiam sibi congruunt. Enimuero exclusus amphibrachus, nulla potuit ratione reduci, cui parilitas temporum auxiliari quid, diuisione plaususq; discordantes non potuit. Bacchio creticum, & pæones primum, secundum & quartum: Palimbacchio autem eundem creticum, & pæones primum & tertium & quartum in temporibus & plausu concordare manifestum est. Ergo cretico & pæonibus primo & quarto, quoniam & à duobus & à tribus temporibus, eorũ incipere diuisio potest, & cęteri omnes quinũ temporum pedes possunt sine vlla claudicatione copulari. Iam illorum qui sex temporibus constant, omnium inter se miram quandam esse concordiam satis disputatum est. Quandoquidem illi quoque ab aliis in plaudendo non dissonant, quos aliter diuidi exegit conditio syllabarum: tantam vim habet cum medio laterum æqualitas. Porrò septenum temporum pedes cum sint quatuor, qui Epitriti nominantur, primum & secundum inuenio sibi posse copulari. Amborum enim diuisio incipit à tribus temporibus, idcirco nec spatio tẽporis nec plausu dissident. Rursus libenter sibi copulantur tertius & quartus, quia vterque in diuidendo incipit à quatuor temporibus, quare & metiuntur & plauduntur æqualiter. Restat octo temporum pes, qui dispõdeus vocatur, cui sicut pyrrhichio par nullus est. Habes à me quod poposcisti, & facere potui. Perge ad reliqua. MA. Faciam, sed post tam longum sermonem respiremus aliquantulum, & illorum versuũ meminerimus, quos mihi extemporales pauloante ipsa lassitudo suggessit. Volo tandem tibi parcas, labor est in chartis, Et apertum ire per auras animum permittas. Placet hoc, nam sapientem remittere interdum Aciem rebus agendis decet intentam. DI. Placet sanè, ac libenter obtempero.

C

*al. sensum.

D

Qui pedes quibus misceantur. Cap. XIIII.

E

F

Diui

G

DIVI AVRELII AVGVSTINI Hipponensis Episcopi de Musica Liber Tertius.

Rhythmus ac metrum quid. Cap. I.

TERTIVS hic sermo postulat, vt quoniam de pedum amicitia quadam concordiaq; satis dictũ est, videamus quid ex his contextis continuatisq; gignatur. Quare primum ex te quæro, vtrum possint copulati sibi pedes quos copulari oportet, perpetuũ quendam numerum creare, vbi nullus finis certus appareat: velut cum symphoniacis cabella & cymbala pedibus feriuntur, certis quidem numeris, & his qui sibi cum aurium voluptate iunguntur, sed tamen tenore perpetuo, ita vt si tibias non audias, nullo modo ibi notare possis, quousq; procurrat connexio pedum, & vnde rursus ad caput redeatur: Velut si tu velis centũ vel amplius, quousq; libitum est, pyrrhichios vel alios qui inter se amici sunt pedes, continua connexione decur-
H rere. DI. Iam intelligo, & fieri posse concedo quandam pedum connexionem in qua certum est vsque ad quot pedes progrediendum sit, arque inde redeundum.

al. Num certum esse dubitas, quum certam, &c. Forte Num huiusmodi genus esse dubitas.

MA. Num huius generis esse dubitas, & hoc ab illo superiore distare concedis, cum certam faciẽdorum versuum disciplinam esse non neges, & qui versus te semper cum voluptate audisse cofessus sis? DI. Manifestum est & hoc esse, & ab illo superiore genere distare. MA. Ergo quoniam oportet distingui etiam vocabulis ea quæ ad se distincta sunt, scias illud superius genus copulationis, rhythmum à Græcis, hoc autem alterum metrum vocari: Latine autem dici possent, illud numerus, hoc mensio vel mensura. Sed quoniam hæc apud nos nomina late patent, & cauendum est ne ambigue loquamur, commodius vtimur Græcis. Vides tamen, vt opinor, quàm recte vtrunque nomen his rebus sit impositum: nam quoniam illud pedibus certis prouoluitur, peccaturq; in eo si pedes dissoni misceantur, recte appellatus est rhythmus, id est, numerus. Sed quia ista prouolutio non habet modũ, nec statutũ est in quoto pede finis aliquis emineat propter a-
I liquam mensuram continuationis non debuit metrũ vocari. Hoc autem vtrunque habet, nam & certis pedibus curritur, & certo terminatur modo. Itaque non solum metrũ propter insignem †finẽ, sed etiam rhythmus est, propter pedum rationabilem connexionem. Quocirca omne metrũ rhythmus, non omnis rhythmus etiam metrũ est. Rhythmi enim nomẽ in Musica vsqueadeo late patet, vt hæc tota pars eius, quæ ad diu & nõ diu pertinet, rhythmus nominata sit. Sed de nomine cum res appareat, non esse satagendum & doctis & sapientibus placuit. An aliquid contradicẽdum aut dubitandum putas de his quæ à me dicta sunt? DI. Imò prorsus assentio. MA. Nunc ergo mecum illud consydera, vtrum sicut omnis versus metrum est, ita omne metrum etiam versus sit. DI. Consydero quidem, sed quid respondeam non inuenio MA. Vnde id tibi censes accidisse? An quia de vocabulis quæstio est? Non enim vt de rebus ad disciplinã pertinentibus, ita de nominibus possumus respõdere interrogati. Propterea, quia res omnium mentibus communiter sunt insitæ, nomina vero vt cuique placuit imposita, quorum vis authoritate atque consuetudine maxime nititur: vnde etiam esse linguarum diuersitas potest, rerum autem in ipsa veritate constitutarum profecto non potest. A me igitur accipe quod ipse nullo pacto respondere posses. Nam non versum solũ metrum veteres vocauere. Itaque quod ad te attinet, vide atq; responde: nõ enim iam de nominibus agitur, vtrũ inter hæc duo aliquid distet, quod quidam numerus pedum ita certo fine claudatur, vt nihil ad rem pertineat, vbi fiat quidam articulus anteqam veniatur ad finem: alius autem non solum certo quodam fine claudatur, sed etiam certo quodam loco quædam eius partitio emineat, vt quasi membris conficiatur duobus.

†al. certum.

Quid inter versum & metrum. Cap. II.

DI. Non intelligo. MA. Attende ergo in hæc exempla: Cunctæ igitur camœnæ Fonticolæ puellæ, Quæ canitis sub antris Mellifluos sonores, Quæ lauitis capillum Purpureum Hippocrene Fonte, vbi fusus olim Spumea lauit almus Ora iubis aquosis Pegasus, in nitentẽ Peruolaturus æthram. Attende ergo in hęc exempla, cernis profecto quinq; superiores versiculos eodem loco partem orationis habere terminatam, id est, in choriãbo pede, cui subiungitur bacchius, vt versiculum compleat. Nanque hi vndecim choriambo & bacchio pedibus constant. Cæteros vero excepto vno L
scilicet, Ora iubis aquosis, non eodem loco habere terminatam partem orationis. DI. Cerno istuc quidẽ, sed quò pertineat non video. MA. Eò scilicet, vt intelligas hoc metrum non quasi legitimum locum habere, vbi ante finem versus finiatur pars oratiõis, nam si ita esset, omnes eodem loco hunc haberent articulũ, aut certe rarissime in his inueniretur, qui non haberet: nunc vero cum sint vndecim, sex ita sunt, quinque nõ ita. DI. Et hoc accepi, & adhuc quò ratio tendat expecto. MA. Attende ergo etiam in ista peruulgatissima: Arma virumq; cano, Troiæ qui primus ab oris. Aeneid. I.
Et ne longum faciamus, quia carmen notissimum est, ab hoc versu vsq; ad quem volueris explora singulos, inuenies finitam partem orationis in quinto semipede, id est, in duobus pedibus & semisse. Nam hi versus constant pedibus quaternorum temporum: quare iste finis de quo agitur partis orationis, quasi legitimus in decimo tempore est. DI. Manifestum est. MA. Iam ergo intelligis inter illa duo genera, quæ ante ista exempla proposueram, nonnihil distare, quod aliud scilicet metrum antequam claudatur, non habet certum M
& statutum aliquem articulum, sicut in illis vndecim versiculis explorauimus: Aliud verò habet, sicut in heroico metro quintus semipes satis indicat DI. Iam liquet quod dicis. MA. Atqui scias oportet à veteribus doctis, in quibus magna est authoritas, illud superius genus nõ esse versum appellatum, sed hunc definitum & vocatum esse versum, qui duobus quasi mẽbris constaret, certa mensura & ratione cõiunctis. Sed tu non multum labores de nomine, quod nisi à me vel à quolibet alio tibi ĩdicaretur, nullo modo de hoc interrogatus, respondere posses. Sed quod ratio docet, in id præcipue & maxime animum intende, velut hocipsum quod nunc agimus: ratio em docet inter hæc duo genera distare aliquid, quibuslibet vocabulis nuncupẽtur. Itaque hoc bene interrogatus, possis dicere ipsa veritate confisus: illud autem nisi authoritatem secutus, nõ possis. DI. Apertissime iam ista cognoui, & quãti pendas hoc de quo sme Jtam crebro admones, iam existimo. MA. Hæc ergo tria nomina, quibus differendi causa necessario vsuri sumus, memoriæ mandes velim: rhythmum, metrum, versum, quę sic distinguuntur, vt omne metrũ etiam rhythmus sit, non omnis

Versus quid sit.

A nis rhythmus etiam metrũ. Item omnis versus & metrum sit, non omne metrum etiam versus. Ergo omnis versus est rhythmus & metrum. nam hoc, vt arbitror, esse consequens vides. DI. Video sanè, nam & luce clarius est. MA. Prius igitur, si placet, de rhythmo, in quo nullum metrum est, deinde de metro vbi versus non est, postremo de ipso versu quantum possumus disseramus. DI. Placet vero. MA. Sume ergo tibi ab ipso capite pedes pyrrhichios, & de his rhythmũ contexe. DI. Etiam si id possum facere, qui modus erit? MA. Satis est vt eum tẽdas: exempli enim gratia id faciamus, vsq; ad decem pedes: nam vsq; ad hunc pedum numerum non progreditur versus, quod suo loco diligenter tractabitur. DI. Bene quidẽ tu non multos pedes mihi proposuisti copulãdos, sed videris mihi non recordari iam te satis discreuisse quid inter Grammaticum & Musicum intersit, cum ego tibi respondissem syllabarum longarum & breuium cognitionem me non habere, quæ à Grammaticis traditur: nisi forte permittis, vt non verbis, sed aliquo plausu rhythmum istum exhibeam: nam iudicium aurium
B ad temporum momenta moderanda me posse habere non nego: quæ vero syllaba producenda vel corripiẽda sit, quod in authoritate situm est, omnino nescio.

Rhythmi ex Pyrrhichiis. Cap. III.

Versus ex Pyrrhichiis decem.

MA. Fateor nos ita, vt dicis, grammaticum à musico discreuisse, & in hoc te genere inscitiam tuam esse cõfessum. Quare à me accipe hoc exempli genus, Ago celeriter agile quod ago tibi quod anima velit. DI. Habeo istuc. MA. Hoc ergo quoties libet repetendo, efficies rhythmi huius longitudinem quantam voles: quanquam hi decem pedes ad exemplum sufficiant. Sed illud quæro, si tibi quispiam dicat nõ pyrrhichiis, sed proceleumaticis pedibus hunc ryhthmum constare, quid respondebis? DI. Prorsus ignoro, nã vbi decem pyrrhichii sunt, quinque proceleumaticos metior, & eo maior dubitatio est, quod de rhythmo consulimur, qui scilicet perpetuo fluit. Vndecim em Pyrrhichij vel tredecim, & quolibet impari numero, non possunt habere integrum proceleumaticorum numerum. Si ergo esset certꝰ finis in hoc de quo agitur rhythmo, ibi saltẽ dicere possemus pyrrhichio potius, quàm proceleumatico eum currere, vbi omnes integri proceleu-
C matici non inuenirentur: nunc vero & ipsum infinitũ nobis conturbat iudicium, & si quãdo numerati quidẽ pedes, sed pari numero nobis proponuntur, sicut sunt decem & duodecim. MA. Atqui nec de ipso impari numero pyrrhichiorum, quod tibi visum est, liquido visum est. Quid enim si vndecim propositis pedibus pyrrhichiis dicatur rhythmus quinq; habere proceleumaticos, & semipedem, nũquid resisti potest, cum multos inueniamꝰ versus claudi semipede? DI. Iam dixi me nescire quid de hac re dici possit. MA. Nũ etiam illud nescis, proceleumatico priorem esse pyrrhichium? Siquidem duobus pyrrhichiis proceleumaticus confit: sicut prius est vnũ quàm duo, & duo quàm quatuor: ita proceleumatico prior est pyrrhichius.

Confit pro conficitur.

DI. Verissimum est. MA. Cum ergo in hãc ambiguitatẽ incidimus, vt possit in rhythmo & pyrrhichius metiri & proceleumaticus, cui principatum daturi sumus, priori, ex quo iste constat: an posteriori, ex quo ille non constat? DI. Nemo dubitabit priori esse dandum. MA. Quid ergo dubitas de hac re cõsultus respondere, pyrrhichium potius quàm proceleumaticum istum rhythmum esse nuncupandum. DI. Iam omnino non dubito, pudet tam manifestam rationem non me cito animaduertisse. MA. Vides D
ne illud etiam ista ratione cogi, vt quidem pedes sint, qui rhythmum continuare non possint? Nam quod in proceleumatico inuentũ est, cui tollit pyrrhichius principatum, hoc & de diiambo, & de dichorio, & de dispõdeo inuentũ puto; nisi tibi aliud videtur. DI. Quid mihi aliud videri potest, cum probata illa ratione hoc quod sequitur improbare non possim? MA. Vide etiam ista, & compara ac iudica. Nam videtur, cum tale incertum euenit, plausu potius debere discerni, quo pede curratur: vt si pyrrhichio velis currere, vnum tibi tempus leuandum, vnum ponẽdum sit: si proceleumatico duo & duo: ita & pes apparebit: & nullus pedum erit à rhythmi cõtinuatione seclusus. DI. Huic magis faueo sententiæ, quæ nullum pedem ab hac contextione esse immunem sinit. MA. Recte facis, & quò magis hoc approbes, cõsydera de tribracho pede quid respondere possimus, si nihilominus quisque contendat, non pyrrhichio aut proceleumatico istum rhythmum, sed tribracho currere. DI. Video iudiciũ ad plausum illum esse reuocãdum, vt si vnum tempus est in leuatione, duo in positione, id est, vna & duæ syllabæ: aut contra duæ in leuatione, vna in positione, tri-
E brachus rhythmus esse dicatur. MA. Recte intelligis. Quamobrem iam dic mihi vtrum spondeus pes pyrrhichio rhythmo possit adiungi. DI. Nullo modo: non enim cõtinuabitur plausus æqualis, cum leuatio & positio in pyrrhichio singula, in spondeo vero bina tempora teneant. MA. Potest ergo proceleumatico adiungi? DI. Potest. MA. Quid cum ei adiungitur, interrogati, vtrum rhythmus proceleumaticus an spondaicus sit, quid respõdebimus? DI. Quid censes, nisi spondeo dandum esse principatum? Cum enim plausu ista controuersia non diiudicetur in vtroque, nam in vtroque bina leuamus ac ponimus tempora, quid aliud restat, nisi vt ille regnet, qui in ipso pedum ordine prior est? MA. Rationem te secutum esse satis approbo, & vides, vt arbitror, quid sequatur.

Rhythmus cõtinuus. Cap. IIII.

DI. Quid tandem? MA. Quid putas, nisi tam proceleumatico quàm pyrrhichio rhythmo nullum alium pedem posse misceri? quoniam quisquis miscebitur, totidem temporum, non enim aliter potest misceri, in eum rhythmi nomen transferatur necesse est. F
Omnes enim priores in illo sunt, qui totidem temporibus cõstant. Et quoniã iis qui priores inuẽti fuerint, cogit nos ratio quam vidisti principatum dare, id est, ex eo rhythmum nuncupare, non erit iam proceleumaticus rhythmus, aliquo alio quatuor temporũ mixto, sed spõdaicus, aut dactylicus, aut anapæsticus. Amphibrachum enim ab istorum copulatione numerorũ recte remotũ esse cõuenit. DI. Fateor ita esse. MA. Nũc ergo ex ordine cõsydera iambicũ rhythmũ, quoniã pyrrhichiũ & proceleumaticũ, qui duplicato pyrrhichio gignitur, satis discussimus. Quare dicas velim huic quem censes admiscendum pedem, vt iambicus rhythmus suum nomen obtineat. DI. Quem nisi tribrachum, qui & temporibus & plausu congruit: & quia posterior est, regno pellere non potest? Nam choriius est quidem posterior, & totidem temporum, sed non eodẽ modo plauditur. MA. Age iã, vide rhythmum trochaicum, & ad eadem de hoc quoque respõde. DI. Idem respondeo: nam potest & huic, non solum spatio temporis, sed plausu etiam concinere tribrachus. Cauendum autem iambum quis non videat? qui etiam si æqualiter plauderetur, principatum tamẽ

mixtus

G mixtus auferret. MA. Quid ſpódaico rhythmo, quẽ tandem copulabimus pedem? DI. Sanè in hoc largiſſima copia eſt: nam & dactylum & anapæſtum & proceleumaticum nulla imparilitate temporum, nulla claudicatione plauſus, nulla principatus ademptione impediente huic video miſceri poſſe. MA. Video iã te facile poſſe cætera ordine perſequi: quocirca remota interrogatione mea, vel potius tanquã de omnibus interrogatus reſponde breuiter, dilucideq́; quantũ potes, quomodo ſinguli qui reſtant pedes, aliis legitime immixtis, obtineant ſuum nomen in rhythmo? DI. Faciam: neque enim vllius negocij eſt, tanta rationum luce præmiſſa. Nam tribracho nullus miſcebitur, omnes enim priores ſunt, qui ei ſunt tẽporibus pares. Dactylo anapæſtus poteſt: nam & eſt poſterior tẽpore, ac plauſu currit æqualiter: vtriq; autem proceleumaticus eadẽ ſcilicet ratione copuletur. Iam bacchio creticus, & de pæonibus primus, ſecundus & quartus miſceri poſſunt. Porrò ipſi cretico, omnesqui poſt illũ ſunt quinq; temporum pedes iure miſcentur, ſed nõ omnes eadem diuiſione. Alij nanq; ad duo & tria, alij ad tria & duo tempora diuiduntur. Ille autem creticus vtroq; modo diuidi poteſt, quia media breuis cuilibet parti tribuitur.

H Palimbacchius autem, quia eius diuiſio à duobus temporibus incipiens, in tria deſinit, congruos & copulabiles habet pæones omnes, præter ſecundum. Moloſſus de triſyllabis reſtat, à quo primo incipiunt ſex temporum pedes, qui omnes eidem coniungi poſſunt: partim propter ſimpli dupliq́; rationẽ, partim propter illam, quam nobis plauſus oſtendit partitionem longæ ſyllabæ, quæ ſingula tempora parti vtriq; cõcedit, quia in ſenario numero par lateribus mediũ eſt. Ob quã cauſam & Moloſſus, & ambo ionici non ſolum in ſimplũ & duplum, ſed etiam in æquas partes propter†* terna tempora feriũtur. Hinc efficitur vt deinceps omnibus ſex temporum pedibus, omnes totidem temporum poſteriores copulari queant, ſolusq́; antiſpaſtus, qui nullũ ſibi velit miſceri, remaneat. Hos cõſequuntur quatuor epitriti, quorũ primus admittit ſecundum, ſecũdus nullum, tertius quartũ, quartus nullum. Reſtat diſpõdeus, rhythmum ſolus etiã ipſe facturus, quia nec poſteriorem quenquã inuenit, nec ęqualem habet. Itaq; omniũ pedes nouẽ, qui nullum alium mixtum admittentes,

Intelligit duo tẽpora intermedia diuidi, & in latera concedere.

†*al. per.

I rhythmum faciunt, pyrrhichius, tribrachus, proceleumaticus, pæon ſecundus, pæon quartus, antiſpaſtus, epitritus ſecũdus & quartus, & diſpondeus: reliqui eos, qui ſe poſteriores ſunt, copulari ſibi patiũtur, ita vt rhythmi nomen obtineant, etiam ſi pauciores in ea ſerie numerentur: hoc eſt, vt opinor, ſatis à me quod voluiſti, explicatum atq; digeſtũ. tuum eſt iam videre quod reſtat. MA. Immo mecũ etiam tu, ambo enim quærimus. Sed quid tandẽ reſtare arbitraris, quod ad rhythmum attinet? Nónne illud conſyderandũ eſt, vtrũ aliqua dimenſio pedis, quanuis octo tempora non excedat, quæ diſpondeus obtinet, excedat tamen numerum quatuor ſyllabarũ? DI. Quære quæſo. MA. Immo tu, quare me potius quàm teipſum rogas? An tibi nón videtur ſine vlla fraude vel offenſione auriũ, ſiue quod ad plauſum, ſiue ad diuiſionem pedũ, ſiue quod ad ſpacium temporis pertinet, pro vna longa ſyllaba duas poſſe poni breues? DI. Quis hoc negauerit? MA. Hinc ergo eſt, quod pro iambo vel chorio tribrachum ponimus, & pro ſpondeo dactylum, vel anapęſtum, vel proceleumaticum, cum vel pro ſecunda eius, vel pro prima duas breues ponimus, vel quatuor pro vtraque.

An ſint pedes ſupra ſyllabas quatuor. Cap. V.

DI. Aſſentior. MA. Fac igitur hoc idem in ionico quolibet, vel alio quopiam quadriſyllabo ſex tẽporũ pede, & pro vna eius quacunq; longa duas breues conſtituas, num quicquã menſuræ deerit†, aut plauſui reſiſtit? DI. Nihil omnino. MA. Conſydera ergo quot ſyllabæ fiũt. DI. Quinq; fieri video. MA. Vides certe poſſe quatuor ſyllabarũ numerum excedi. K

†deperit.

DI. Video ſanè. MA. Quid ſi ꝓ duab⁹, quę ibi ſũt longæ, quatuor breues poſueris, nónne in vno pede ſex ſyllabas neceſſe eſt metiri? DI. Ita eſt. MA. Quid ſi cuiuſlibet epitriti omnes lõgas ſoluas in breues, num etiam de ſeptem ſyllabis dubitandum eſt? DI. Nullo modo. MA. Quid ipſe diſpondeus? nónne octo efficit, cum pro omnibus longis binas breues locamus?

DI. Veriſſimum eſt. MA. Quæ igitur ratio eſt, qua cogimur & tam multarum ſyllabarum metiri pedes, & pedem qui adhibetur ad numeros, non excedere quatuor ſyllabas, antè tractatis rationibus confitemur? Nónne tibi videntur inter ſe iſta pugnare? DI. Imò maxime, & quomodo iſtud pacari poſſit, ignoro.

MA. Etiam hoc facile eſt, ſi teipſum rurſum interroges, vtrum rationabiliter inter nos pauloante conſtiterit, ideo pyrrhichium & proceleumaticum plauſu debere diiudicari atque diſcerni, ne ſit vllus pes legitimæ diuiſionis, qui rhythmum non faciat, id eſt, vt ex eo rhythmus nominetur. L DI. Hoc vero memini, & non inuenio cur mihi placuiſſe pœniteat: ſed quorſum iſta? MA. Quia ſcilicet hi omnes pedes quaternarum ſyllabarum, excepto amphibracho, rhythmum faciunt, id eſt, principatũ in rhythmo tenent, eumq́; vſu & nomine afficiunt: illi vero qui plures, quàm quatuor ſyllabas habent, multi quidem pro his poni poſſunt, ſed ipſi per ſe rhythmum facere, ac rhythmi nomen obtinere non poſſunt, & ideò ne pedes quidem iſtos appellandos putauerunt. Quamobrem repugnantia illa, quæ nos mouebat, iam, vt opinor, compoſita eſt & ſopita, quandoquidem licet & plures ſyllabas, quàm quatuor pro aliquo pede ponere, & pedem tamen non appellare, niſi eũ quo rhythmus efficiatur. Oportebat enim pedi conſtitui aliquem modum progreſſionis in ſyllabis. Is autem θ modus θ conſtitui⌊optimus⌋ potuit, qui de ipſa numerorum ratione tranſlatus in quaternario conſtitit. Itaque longarum ſyllabarum quatuor pes eſſe potuit. M Cum autem pro eo breues octo conſtituimus, quoniam tãtum ſpacij habent in tempore, pro altero poni poſſunt. Quia vero legitimam progreſſionem, id eſt, quaternarium numerum excedunt, pro ſe ipſi poni, ac rhythmum gignere non ſenſu aurium, ſed diſciplinæ lege prohibentur, niſi contra dicere aliquid paras. DI. Paro ſanè, & iam faciã. Nam quid impediebat vſque ad octonarium numerum ſyllabarum progredi pedem, cum eundem numerum ad rhythmum admitti poſſe videamus? Neq; enim me mouet, quod pro alio dicis admitti: immo hoc me magis admonet quærere, vel potius quæri, quod non etiam ſuo nomine admittitur, qui pro alio poteſt. MA. Non mirum eſt quod hic falleris, ſed facilis explicatio veri eſt: nam omittam tanta quæ pro quaternario numero iam ante diſputata ſunt, cur vſque ad illum fieri debeat progreſſio ſyllabarum. Fac iam ceſſiſſe tibi & cõſenſiſſe vſque in octo ſyllabas pedis debere longitudinem porrigi: num reſiſtere poteris eſſe iam poſſe octo longarum ſyllabarum pedem? Certe enim ad aliquem numerum ſyllabarum cum peruenit pes, non ſolum ad eum peruenit qui breuibus, ſed etiam qui lõgis ſyl-
labis

Quaternarum, id eſt, non excedentes quatuor ſyllabas.

A labis conſtat. Quo fit vt adhibita rurſus ea lege, quæ abrogari non poteſt, qua duas breues pro vna longa poni licet, ad ſedecim ſyllabas pertendamus. Vbi ſi rurſus pedis incrementum ſtatuere volueris, in trigintaduas breues proficiſcimur: huc quoque ratio tua pedem te compellit adducere, & rurſus lex illa duplum numerum breuium pro longis locare: atque ita nullus conſtituetur modus. DI. Iam cedo rationi, qua vſque ad quaternarium ſyllabarum numerum promouemus pedem. Pro his autem legitimis pedibus poni oportere pedes plurium ſyllabarum, dum breues duæ vnius longæ locum occupant, non recuſo. MA. Facile eſt ergo te etiam illud videre atq; concedere, alios pedes eſſe pro his, penes quos rhythmi eſt principatus, alios qui cum his collocantur. Nam vbi pro longis ſingulis† geminantur breues, pro eo qui rhythmum obtinet, alios collocamus: velut pro iambo & trocheo tribrachum, aut pro ſpondeo dactylum, aut anapæſtum aut proceleumaticum. Vbi vero non idem fit, nõ pro eo, ſed cum eo ponitur quiſquis miſcetur inferior: vt cum dactylo anapæſtus, cum ionico vero vtrolibet

Pedes longiores quatuor ſyllabis carẽt noĩe. Cap. VI.

†ſyllabis.

B diiambus vel dichorius: & reliqui ſimiliter ſuo iure cum cæteris. An parum tibi dilucidum vel falſum videtur? DI. Iam intelligo. MA. Reſponde ergo vtrum illi, qui pro aliis ponũtur, poſſint etiam ipſi per ſe facere rhythmum? DI. Poſſunt. MA. Omnés ne? DI. Omnes. MA. Ergo & quinque ſyllabarum pes poteſt ſuo nomine rhythmũ facere, quia pro bacchio vel cretico vel quolibet pæone poni poteſt.

DI. Non poteſt quidem, ſed iam iſtum non vocari pedem, ſi progreſſione illius vltra quaternarium numerum tranſeat, ſatis memini. Ego cum omnes poſſe reſpondi, pedes vtique poſſe reſpondi. MA. Laudo etiam in nomine retinendo diligentiam & vigilantiã tuam. Sed ſcias multis etiam eſſe viſum ſenarum ſyllabarum pedes nuncupandos, ſed amplius, quod ſciam, nemini placuit. Et illi quibus hoc placuit, negauerũt ad rhythmum, aut ad metrum per ſe gignendũ tam longos pedes adhibere oportere. Itaq; ne nomina quidem his indiderunt. Quocirca veriſſimus eſt ille progreſſionis modus, qui vſque ad quatuor ſyllabas peruenit: quandoquidem hi omnes pedes, quibus diuiſis duo fie-

C ri non poſſunt, coniuncti pedem facere potuerunt: & ita qui in ſextam ſyllabam vſque progreſſi ſunt, nomen tantum pedis in eos, qui quartã exceſſerunt, tranſferre auſi ſunt: ad principatum vero, qui eſt in rhythmis & metris, nullo modo eos aſpirare ſiuerunt. Sed cum pro longis breues duplicantur, etiam ad ſeptimã atque octauam, vt iam oſtendit ratio, ſyllabam peruenitur: ad quem numerum nemo tetendit pedem. Sed quoniam video conſtare inter nos quemlibet plurium quàm quatuor ſyllabarum, cum pro longa duas breues ponimus, nõ cum his legitimis pedibus, ſed pro his poſſe poni, neque per ſeipſos rhythmum creare, ne in infinitum eat quod ratione finiendum eſt, ſatis iam inter nos de rhythmo exiſtimo diſputatum: tranſeamus ad metra ſi placet. DI. Placet vero. MA. Dic igitur, Metrúmne arbitraris pedib⁹ fieri, an pedes metro. DI. Non intelligo. MA. Pedéſne coniuncti metrum creant, an metris coniunctis pedes creantur?

De metro quibus & quot conſtituatur pedibus. Ca. VII

DI. Scio iam quid dicas, & coniũctis pedibus metrum fieri puto. MA. Cur tandem id fieri putas?

DI. Quia inter rhythmum & metrum hoc intereſſe dixiſti, quod in rhythmo contextio pedum nullum certum habet finem, in metro vero habet: ita iſta ⌊pedum⌋ contextio & rhythmi & metri eſſe intelligitur: ſed ibi infinita, hic autem finita conſtat. D MA. Ergo vnus pes metrum non eſt. DI. Non vtique.

MA. Quid vnus pes & ſemipes? DI. Ne hoc quidem. MA. Quare? An quia metrum pedibus conſit, nec vtique poſſunt dici pedes, vbi nuſquam duo ſunt? DI. Ita eſt. MA. Inſpiciamus igitur metra illa, quæ à me paulo ante commemorata ſunt, & videamus, quibus pedibus conſtent: non enim te in hoc genere animaduertendo rudem eſſe adhuc decet. Ea ſunt autem: Itẽ igitur camœnæ Fonticolæ puellæ, Quæ canitis ſub antris Mellifluos ſonores. Satis hæc eſſe ad id quod intendimus puto: tu iam metire iſta, & quos habeãt pedes renũcia. DI. Omnino nõ poſſum: eos enim metiendos puto, qui ſibi legitime copulari queunt, nec valeo me hinc expedire. Si enim primum chorium fecero, ſequitur iambus, qui temporibus par eſt, ſed non ſimiliter plauditur: ſi dactylum, non ſequitur alius qui ei ſaltem temporibus coæquetur: ſi dichorium* eadem difficultas eſt: quod enim reſtat, nec temporibus cum eo, nec plauſu conuenit.

*al. choriambum.

E Quare aut hoc metrum non eſt, aut falſum eſt, quod inter nos de pedum copulatione diſſertum eſt: nam quid aliud dicam non inuenio. MA. Metrum quidem eſſe & eo quod plus eſt quàm pes, certumq; finem habet, & ipſarum aurium iudicio conuincitur. Non enim tam ſuaui ſonaret æqualitate, aut motu tam cõcinno, clauderetur, ſi non ineſſet illa numeroſitas, quæ profecto eſſe, niſi in hac parte muſicæ non poteſt. Falſa vero eſſe, quæ inter nos cõſtiterunt, miror quod exiſtimes: non enim aut numeris quicquam eſt certius, aut illa pedum commemoratione & collatione ordinatius. Nam ex ipſa numerorum ordinatione*†, quæ nullo modo fallit, expreſſum eſt, quicquid in eis ad mulcendas aures, & ad obtinendum in rhythmo principatum, valere perſpeximus. Sed vide potius cum ſæpe repeto. Quæ canitis ſub antris: demulceoq́; iſta numeroſitate ſenſum tuum. Quid diſtat inter hoc, & ſi adderem ad finem huius breuem aliquam ſyllabam, & item iſtoc eodem modo repeterem. Quæ canitis ſub antriſve? DI. Vtrunque mihi iucunde illabitur auribus. Hoc tamen poſterius, quo†vnam ſyllabam addidiſti breuem, plus tenere ſpacij ac temporis, ſiquidem longius factum eſt, cogor fateri. F MA. Quid cum illud ſuperius. Quæ canitis ſub antris: ita repeto, vt poſt finem nihil ſileam, eadémne ad te iucunditas peruenit? DI. Imò neſcio quid claudum me offendit, niſi forte illam vltimam plus quàm cæteras longas produxeris. MA. Ergo ſiue idipſum amplius quod producitur, ſiue quod ſiletur produxero, cenſéſne in tempore habere aliquid ſpacij? DI. Quis aliter poteſt? MA. Recte cenſes. Sed dic mihi etiam quantum ſpacium putas eſſe? DI. Metiri hoc omnino difficile eſt. MA. Verum dicis, ſed nónne tibi videtur breuis ſyllaba id metiri, quam cum addimus, neque lõgæ vltimæ vltra ſolitam productionem, neque vllum ſilentium in eius metri repetitione ſenſus deſyderauit? DI. Omnino aſſentior: nam recte illud ſuperius pronunciante te atque repetente, hoc poſterius ego apud me ipſe repetebam pariter tecum: ita ſenſi idem ſpacium temporis ambobus occurrere, cum ſilentio tuo breuis mea vltima conueniret. MA. Teneas igitur oportet hæc ſilentiorum ſpatia certa in metris eſſe. Quare cum inueneris aliquid deeſſe pedi legitimo, conſyderare te oportebit, vtrum dimẽſo atque an-

*†ratione

†cui.

Silentia in metris. Cap. VIII.

G que annumerato silentio compensetur. DI. Teneo iam istuc, persequere cætera. MA. Video iam nos quærere debere ipsius silentij modum: iámque in hoc metro, vbi post choriambum bacchium comperimus, quia vnum tempus deest, vt sex temporum esset choriambus, facillime id aures senserunt, & in repetitione tanti spacij silentium interponere coëgerunt, quantum syllaba occuparet breuis: & si post choriambum locetur spōdeus, duo nobis tempora cum silentio peragenda sunt ad caput redeuntibus, veluti hoc est, Quæ canitis fontem. Nam te sentire iam credo silendum esse, vt cum redimus ad caput, plausus non claudicet. Sed vt experiri queas quanta silentij huius mensura sit, adde vnam syllabam longam, vt fiat, Quæ canitis fontem vos, atque hoc cum plausu repete: videbis tantum occupare temporis plausum, quantum in superiore occupabat, cum ibi duæ longę post choriambum, hic tres sint locatæ. Vnde apparet dusim ibi temporum interponi silentium. At si post choriambum iambi locentur, sicut hoc est, Quæ canitis locos, tria tempora silere cogimur: quod vt exploretur, adduntur siue per
H alterum iambum, siue per chorium, siue per tribrachū vt sit: aut, Quæ canitis locos bonos: aut, Quæ canitis locos monte: aut, Quæ canitis locos nemore. His enim additis, cum sine silentio iucunda & æqualis repetitio mouet, & plausu adhibito tantum spatij hæc tria singula tenere inueniuntur, quantum illud, in quo silebamus, manifestum sit trium temporum ibi esse silentium. Potest post choriambum vna syllaba longa constitui, vt quatuor tempora sileantur. Nam etiam sic choriambus diuidi potest, vt simplo & duplo leuatio sibi positióque conueniant. Huius metri exemplum est, Quæ canitis res. Cui si addas vel duas longas, vel longam & duas breues, vel breuem & longam & breuem, vel duas breues & longam, vel quatuor breues, implebis sex temporum pedem, vt nullo desyderato silentio repetatur. Talia sunt, Quæ canitis res pulchras, Quæ canitis res in bona, Quæ canitis res bonúmve, Quæ canitis res teneras, Quæ canitis res, & alia. DI. Modo bene. MA. Quibus cognitis atque concessis, credo tibi iam satis apparere, nec minus vno tempore sileri posse, nec plus quatuor temporibus
I sileri oportere. Nam & ipsa est illa, de qua iam multa dicta sunt moderata progressio, & in omnibus pedibus nulla leuatio aut positio amplius, quàm quatuor occupat tempora. Itaque cum aliquid canitur, siue pronunciatur, quod habeat certum finem, & plus habeat quàm vnum pedem, & naturali motu atque consyderatione numerorum sensum quadam æquabilitate demulceat, iam metrum est. Quāquam enim minus habeat quàm duos pedes, tamen quia excedit vnum & silere cogit, non sine mensura, sed quantum implēdis temporibus satis est, quæ alteri debentur pedi, pro duobus pedibus auditis accipitur, quorū †* duorum pedū occupat tempora, donec ad caput redeatur, dum annumeratur sono etiam certum atque dimensum interualli silentiū. Sed iam mihi dicas velim, vtrum his quæ dicta sunt cognitis assentiaris. DI. Cognoui & assentior.

Metrū quod dicatur.

†* al. auditus accipit, quod.

MA. Mihíne credens, an per te ipse vera esse prospiciens? DI. Per me ipse sanè, quanuis dicente te vera hæc esse cognosco. MA. Age ergo nunc quoniam inuenimus vnde metrum ⌊ esse ⌋ incipiat, inuéniamus etiam quousque procedat. Nam metrum incipit à duobus pedibus, siue ipso sono plenis, siue ad implendum quod deest annumerato silentio. Quare oportet te iam respicere ad illam quaternariā progres- K
sionem, mihíque renunciare vsque ad quot pedes metrum tendere debeamus. DI. Facile istuc quidem est. Nam octo pedes esse ratio satis docet. MA. Quid illud, Recordaris nè dixisse nos eum versum à doctis appellatum, qui duobus membris certa ratione dimensis copulatísque constaret? DI. Bene memini. MA. Cum ergo non sit dictum duobus pedibus, sed duobus membris constare versum, cúmque manifestum sit, versum non vnum pedem habere, sed plures, nónne ipsa res indicat longius membrū esse quàm pedem? DI. Ita vero. MA. At si membra æqualia sint in versu, nónne præposterari poterit, vt prima pars sine discrimine vltima, vltima prima fiat? DI. Intelligo. MA. Ergo ⌊ hoc ⌋ ne accidat, satísque appareat discernatúrque in versu aliud esse membrū quo incipit, aliud quo desinit, non possumus recusare inæqualia membra esse oportere? DI. Nullo modo.

MA. Id ergo prius in pyrrhichio consyderemus, si placet, in quo iam credo videri tibi minus tribus temporibus membrum esse non posse, quoniam id primum est plus quàm pes. DI. Assentior. MA. Ergo minimus versus quot tempora possidebit? DI. L
Dicérem sex, nisi me illa præposteratio reuocaret. Septem ergo habebit, quia minus quàm tria membrum habere non potest. Plus autem habere, nondum prohibitum est. MA. Recte intelligis. Sed dic quot pedes pyrrhichios habeant septem tempora. DI. Tres semis. MA. Debetur ergo vnius temporis silentium, dum ad principium reditur, vt spatium pedis possit impleri. DI. Debetur sanè. MA. Hoc annumerato, quot tempora erunt? DI. Octo. MA. Vt ergo minimus, qui etiam primus est pes, minus quàm duo: ita minimus qui primus est versus, minus habere quàm octo tempora non potest. DI. Ita est.

MA. Quid maximus versus, quo ampliorem esse non oporteat, quot tandem temporū esse debet? Nónne statim videbis, si ad illam progressionē retulerimus animum, de qua toties tam multa dicta sunt? DI. Iam intelligo ampliorem quàm trigintaduûm temporum versum esse non posse. MA. Quid de metri longitudine, censésne ampliorem esse debere quàm M
versum, cum metrum id, quod est minimum, tamē minus sit quàm minimus versus? DI. Non censeo.

MA. Cum ergo metrum incipiat à duobus pedibus, versus à quatuor: aut illud à spatio duorum pedū, hoc à quatuor annumerato silentio, metrum autem octo pedes non excedat, nónne cum & versus metrum sit, necesse erit eum tot pedes ratione non excedere? DI. Ita est. MA. Rursus cū versus non sit longior quàm trigintaduûm temporum, & metrum sit etiam longitudo versus, si cōiunctionem duorum membrorum talem non habeat, qualis in versu præcipitur, sed tantum certo fine claudatur, neque debeat longius esse, quàm versus, nónne manifestum est, vt versum pedes octo, ita metrum trigintaduo tempora excedere nō oportere? DI. Assentior. MA. Erit ergo idem spatium temporis, & idem numerus pedum & metro & versui, communísque quidam terminus, vltra quem progredi vtrunque non debeat: quanuis metrum quadruplicatis pedibus, à quibus esse incipit; versus autem quadruplicatis temporibus, à quibus & ipse esse incipit, finiatur: vt crescendi scilicet modum quaternaria illa ratione seruata metrum cum versu communicauerit in pedibus, versus cum metro in temporibus,

Modus temporum ac pedum in metro. Ca. IX.

DI. Intel-

A DI. Intelligo & probo, atque sic habere istam concordiam consensionémque delector.

DIVI AVRELII AVGVSTINI Hipponensis Episcopi, de Musica liber quartus. MA.

Vltima syllaba quare indifferens in metro. Cap. I.

REDEAMVS ergo ad metri cōsyderationē, propter cuius progressum, ac longitudinē de versu tecum aliquid agere coactus sum, cuius tractandi postea nobis est cōstitutus locus. Sed primo illud quæro, vtrum non repudies, quod vltimam syllabā, quæ metrum terminat, seu longa, seu breuis sit, poëtæ atque eorum iudices grammatici nihil ad rem pertinere arbitrati sunt? DI. Omnino repudio: non enim mihi videtur esse rationis. MA. Dic mihi obsecro, quod metrum sit in pyrrhichio minimum? DI. Tres breues. MA. Quantum ergo silendum est dum repetitur? DI. Vnum tempus quod est vnius breuis
B syllabæ spatium. MA. Age iam percute hoc metrū, non voce, sed plausu. DI. Feci. MA. Percute etiā hoc modo anapæstū. DI. Et hoc feci. MA. Quid tibi visum est interesse? DI. Prorsus nihil. MA. Quid causæ, cur ita sit, potésne dicere? DI. Videtur mihi satis apparere: nam quod in illo ad silētium, hoc in isto ad productionem vltimæ syllabæ refertur: nam eodem modo ibi breuis vltima, vt hic longa percutitur, & post tantundem interuallum reditur ad caput. Sed ibi quiescitur, donec spatium pyrrhichij pedis, hic donec longæ syllabæ impleatur. Ita in vtroq; par mora est, qua interposita remeamus. Non igitur absurde illi vltimam syllabam metri, seu longa, seu breuis sit, nihil ad rem pertinere voluerunt: vbi enim finis est, silentium sequitur, quantum ad ipsum metrum attinet quod finitur MA. An eos in hac causa repetitionem vllam vel reditum ad caput consyderare debuisse existimas, ac non tantūmodo quia finitur, quasi deinceps nihil dicendum sit? DI. Iam assentior vltimam syllabam indifferenter esse accipiendam. MA. Recte. Sed si hoc propter silentium fit, quoniam ita con-
C syderandus*† est finis, quasi deinceps nihil soniturus sit qui finierit, & ob hoc spatium tēporis in ipsa quiete largissimū, nihil distat quę ibi syllaba locetur, nónne illud est consequens, vt ipsa vltimæ syllabæ indifferentia, quæ & propter largum silentij spatium conceditur, ad id proficiat, vt siue id breuis syllaba, siue longa sit, eandem sibi aures pro longa vendicent? DI. Video planè esse consequens. MA. Vidésne etiam illud cum diximus minimum metrum esse pyrrhichium tres breues syllabas, vt vnius breuis spatio sileatur dum ad initium reuertimur, nihil interesse, vtrum hoc metrum, an pedes anapæstos repetamus? DI. Iam hoc quidem pauloante illa percussione percepi. MA. Nónne ergo quicquid hic est confusum, distinguendum aliqua ratione arbitraris? DI. Omnino arbitror. MA. Dic vtrum aliam videas esse rationem quæ ista distinguat, nisi vt metrum pyrrhichium non illud sit minimum, quod tibi videbatur in tribus breuibus, sed in quinque. Post vnum enim pedem ac semipedem silere mora semipedis eius, qui debetur implendo pedi, atque ita redire ad initium, & hoc minimum metrum in pyrrhichio constituere, non nos sinit anapæsti parilitas, vt iam demonstratum est: quare post duos pedes & semipedem silendum est illud D
vnum tempus, si confusione carere volumus. DI. Cur enim non duo pyrrhichij sunt minimum metrū in pyrrhichio, & quatuor syllabæ breues potius, post quas silere opus non sit, quàm quinque, post quas opus sit? MA. Vigilanter quidem, sed non caues ne ab hoc te ita proceleumaticus, vt ab illo anapęstus excludat? DI. Verum dicis MA. Placet ergo hic modus in quinque breuibus, & silentio, vnius temporis?

†* al. consyderatus.

Quot syllabis minimū cōstituatur pyrrhichiū metrū, quādiu quoque silendum. Cap. II.

DI. Placet vero. MA. Videtur mihi oblitum esse te, quemadmodum in rhythmo dixetimus posse discerni, vtrum pyrrhichio an proceleumatico curreretur. DI Bene admones. Nam plausu istos numeros abinuicem distinguendos comperimus: quare iam neque hic istum proceleumaticum metior, quem plausu adhibito à pyrrhichio discernere potero. MA. Cur igitur non eundem plausum adhibendum vidisti, vt ab illis tribus breuibus, id est, pyrrhichio & semipede, post quem oportet vnum tempus silere, discerneretur anapæstus? DI. Iam intelligo & in viam redeo, metrumq; in pyrrhichio minimum tres syllabas breues, quæ annumerato silentio duorum pyrrhichiorū tem- E
pus occupant, esse confirmo. MA. Probant ergo aures tuæ hoc genus numeri: Si aliqua bene vis, benedic, bene fac animus, Si aliqua male vis, male dic, male fac animus medium est. DI. Satis probant, præsertim cum iam recordatus sim quemadmodum eos plaudi oporteat, ne cum metro pyrrhichio anapæsti confundantur pedes. MA. Vide & ista, Si aliquid es, age bene: male qui agit, nihil agit, & ideo miser erit. DI. Suauiter etiam ista se insinuant, nisi vno loco, vbi finis tertij cum initio quarti copulatur. MA. Idipsum omnino est, quod à tuis auribus desyderaui. Nō enim frustra sensus offenditur, cum omnium syllabarū nullo interposito silentio tempora singula expectat: quam expectationem profecto fraudat concursus duarum consonantium t & n, quæ præcedentem vocalem longam esse cogunt, & in duo tempora extendunt: quod genus grammatici positione longam syllabam vocāt. Sed propter illam vltimæ syllabæ indifferentiam, nemo criminatur hoc metrū, cum id synceræ atque seueræ aures etiam sine accusatore condemnent. Nam F
vide quæso quantum interest, si pro eo quod est, Male qui agit, nihil agit: dicatur, Male qui agit homo, perit.

DI. Hoc sanè liquidum atque integrum est. MA. Hoc ergo nos obseruemus propter musicæ synceritatem, quod poëtæ non obseruant propter facilitatem canendi, vt quoties, exempli causa, nobis necesse est aliqua metra interponere, in quibus nihil debetur pedi quod silentio compensetur, eas ponamus vltimas syllabas, quas lex eiusdem numeri flagitat, nec cum aliqua offensione aurium & falsitate mensuræ, à fine ad initium redeamus, concedentes tamen illis, vt ita metra talia finiant, quasi deinceps nihil dicturi, & ideo extremam syllabam seu longam seu breuem impune constituant. Nam in continuatione metrorum apertissime conuincuntur aurium iudicio, nō se debere ponere vltimam, nisi quæ ipsius metri iure atque ratione ponenda est. Hæc autem continuatio fit, cum pedi nihil debetur propter quod silere cogamur. DI. Intelligo & gratum habeo quod talia polliceris exempla, quibus nullam patiatur sensus iniuriam. MA. Age, nunc ordine de his quoq; renuncia pyrrhichiis: Quid erit homo, Qui amat hominem, Si amet in eo Fragile quod est? Amet igitur Animum hominis, Et erit

Pyrrhichiorum metrorum ordo & numerus. Cap. III.

G erit homo Aliquid amans. Quid hæc videntur? DI. Quid niſi ſuauiſſime atq; integerrime currere? MA. Quid iſta? Bonus erit amor, Anima bona ſit: Amor inhabitat, Et anima domus. Ita bene habitat, Vbi bona domus: Vbi mala, male. DI. Etiam iſta continuata ſuauiſſime accipio. MA. Nunc tres ſemipedes vide, Animus hominis eſt Mala bonáve agitans. Bona voluit, habet. Mala voluit, habet. DI. Hæc quoque interpoſito vnius temporis ſilentio, iucunda ſunt. MA. Sequuntur quatuor pleni pyrrhichij, hoc accipe & iudica. Animus hominis agit Vt habeat ea bona, Quibus inhabitet homo, Nihil ibi metuit. DI. In his quoq; certa & iucunda menſura eſt. MA. Audi iam nunc nouem ſyllabas breues, Audi & iudica. Homo malus amat & eget, Malus etenim ea bona amat, Nihil vbi ſatiat eum. DI. Prome nunc quinq; pyrrhichios. MA. Leuicula fragilia bona, Qui amat homo, ſimiliter habet. DI. Iam hoc ſat eſt & probo, nunc adde ſemipedem. MA. Faciam. Vaga leuia fragilia bona. Qui amat homo ſimilis erit. DI. Bene prorſus, & ſex iam expecto pyrrhichios.

H MA. Et hos audi, Vaga leuicula fragilia bona, Qui adamat homo, ſimilis erit eis. DI. Satis eſt, adde ſemipedem. MA. Fluida leuicula fragilia bona Quæ adamat anima, ſimilis erit eis. DI Sat eſt & bene eſt, da iam ſeptem pyrrhichios. MA. Leuicula fragilia gracilia bona, Quæ adamat animula ſimilis erit eis. DI. Accedat his ſemipes, nam hoc eleganter ſe habet. MA. Vaga fluida leuicula fragilia bona, Quæ adamat animula, fit ea ſimilis iis. DI. Octo pedes iam reſtare video. Vt iam iſtas minutias euadamus, quanquam enim approbent aures naturali quadam dimenſione quod ſonas, nolim te tamen tot breues ſyllabas quærere, quas, ni fallor, contextas inuenire in coniunctionem verborum difficilius eſt, quàm ſi eis miſcere longas liceret. MA. Nihil te fallit, & vt tibi probem gratulationem meam, quod hinc aliquando tranſire permittimur: metrum quod reſtat huius generis ſententia faciliore cōponam. Solida bona bonus amat, & ea quæ amat, habet. Itaq; nec eget amor, & ea bona deus eſt. DI. Habeo cumulatiſſime perfecta metra pyrrhichij MA. Sequuntur iambica, de quibus mihi ſingulis bina exempla ſufficiunt, quæ nulla interpellatione audire delectat. DI. Geram tibi morē, ſed iſta quæ iam peregimus quot ſunt?

De metro iambico. Cap.IIII.

I DI. Quatuordecim. MA. Quot etiam iambica fore credis? DI. Aeque quatuordecim. MA. Quid ſi eis velim pro iambo tribrachum ponere, nónne multiformior varietas erit? DI. Manifeſtum eſt quidē, ſed ego exempla iſta in ſolis iambis audire cupio, ne longum faciamus: pro quauis enim longa ſyllaba duas breues poſſe poni, facilis diſciplina eſt. MA. Faciam quod vis, gratumq; habeo quod intelligētia ſequaci minuis laborem meum. Sed aurem ad iambicū prębe. DI. Iſtic ſum, incipe. MA.

1 Bonus beatus.
2 Malus miſer ſibi eſt malum.
3 Bonus beatus, deus bonum eius.
4 Bonus beatus eſt, deus bonum eius eſt.
5 Bonus vir eſt beatus, Videt deum beate.
6 Bonus vir & ſapit bonum,
Videns deum beatus eſt.
7 Bonus deum videre qui vult.
Bene viuit hic, videbit.
8 Bonum videre qui cupit diem,
Bonus ſit hic, videbit & deum.
10 Beatus eſt bonus, fruens enim eſt deo.
Malus miſer, ſed ipſe pœna fit ſua.
11 Beatus eſt videns deum, nihil cupit plus.
Malus bonum foris requirit, hinc egeſtas.
12 Beatus eſt videns deum, nihil boni amplius.
Malus bonum foris requirit, hinc eget miſer.
13 Beatus eſt videns deum, nihil boni amplius vult.
Malus foris bonum requirit, hinc eget miſer fit.
14 Beatus eſt videns deum, nihil boni amplius volet.
Malus foris bonum requirit, hinc eget miſer homo.

K Deeſt nonū genus.

DI. Trochæus eſt, prome trochaica: nam iſta de ſe habēt optime. MA. Faciā, & eodē modo quo iābica.

De metro trochaico. Cap.V.

1 Optimi non egent.
2 Veritate non egetur.
3 Veritas ſat eſt ſemper hæc manet.
4 Veritas vocatur ars dei ſupremi.
5 Veritate factus eſt mundus iſte quem vides.
6 Veritate facta cuncta, quæ gignit videmus.
7 Veritate facta cuncta ſunt, omniūq; forma veritas.
8 Veritate cuncta facta cerno, veritas manet, mouentur iſta.
9 Veritate facta cernis omnia, veritas manet, mouētur omnia.
10 Veritate facta cernis iſta cuncta, veritas tamē manet, mouentur iſta.
11 Veritate facta cuncta cernis optime, veritas manet, mouentur hæc, ſed ordine.
12 Veritate facta cuncta cernis ordinata, veritas manet, nouans mouet quod denouatur.
13 Veritate facta cuncta ſunt & ordinata ſunt, veritas nouat manens, mouentur vt nouentur hæc.
14 Veritate facta cuncta ſunt, & ordinata cuncta, veritas manens nouat, mouentur vt nouentur iſta.

L

DI. Spondeum ſequi video. Nam & trocheus ſatis auribus fecit. MA. Hæc ſunt metra ſpondei.

De metro ſpondaico. Cap.VI.

1 Magnorum eſt libertas.
2 Magnum eſt munus libertatis.
3 Solus liber fit, qui errorem vincit.
4 Solus liber viuit, qui errorem iam vicit.
5 Solus liber vere fit, qui erroris vinclum vicit.
[6 Solus liber vere viuit qui erroris vinclum iam vicit.]
7 Solus liber nō falſo viuit, qui erroris vinclum iam deuicit.
8 Solus liber iure ac vere viuit, qui erroris vinclum magnus deuicit.
9 Solus liber iure ac non falſo viuit, qui erroris vinclum funeſtum deuicit.
10 Solus liber iure ac vere magnus viuit, qui erroris vinclum funeſtum iam deuicit.
11 Solus liber iure ac non falſo magnus viuit, qui erroris vinclum funeſtum prudens deuicit.
12 Solus liber iure ac non falſo ſecurus viuit, qui erroris vinclum funeſtum prudens iam deuicit.
13 Solus liber iure ac nō falſo ſecurus iā viuit, qui erroris vinclum tetrum ac funeſtum prudens deuicit.
14 Solus liber iure ac nō falſo ſecurā vitā viuit, qui erroris vinclum tetrū ac funeſtū prudēs iam deuicit.

M

DI. Nec de ſpondeo habeo quod requiram, veniamus ad tribrachum. MA. Ita vero. Sed cū omnes quatuor ſuperiores pedes de quibus dictū eſt, quatuor & dena metra pepererint, quæ fiunt ſimul ſex & quinquaginta, plura ſunt expectanda de tribracho. In illis enim cum ſpatiū ſemipedis in ſilētio eſt, plus vna ſyllaba non

Tribrachi metra quot ſint. Cap.VII.

A laba non ſiletur: in hoc autem cum ſilemus, num cenſes vnius breuis ſyllabæ ſpatio tantummodo ſilere oportere: an & duarum breuium mora ſilentio cōtineri poſſet? Quandoquidem nemo dubitauerit duplicem huius eſſe diuiſionem. Nanque aut ab vna incipit, finitur ad duas: aut contrà incipiens à duabus, vna terminatur. Quare hunc neceſſe eſt viginti & vnū metra procreare. DI. Veriſſimum eſt. Nanq; incipiunt à quatuor breuibus, vt duo tempora ſileamus. Deinde quinq; ſunt, vbi vnum ſilemus. Tertio ſex, vbi nihil ſilendum eſt. Quarto ſeptem, vbi rurſus duo tempora ſilenda ſunt. Inde octo, vbi vnum. Sexto nouem, vbi nullum, atq; ita cum ſingulæ adduntur, donec ad vigintiquatuor ſyllabas veniatur, qui octo ſunt tribrachi, viginti vnū omnino metra cōplentur. MA. Expeditiſſime rationē ſecutus es, ſed cēſes ne vbiq; à nobis exempla eſſe promēda? An ea quæ illis quidem primis pedibus ſubiecimus, ſatis putandum eſt luminis cæteris eſſe prębitura?

DI. Meo quidem iudicio ſatis. MA. Nec ego nūc aliud requiro quàm tuum. Veruntamen quoniam iam optime ſcis in pyrrhichiis metris notato † * plauſu poſſe tribrachum dupliciter percuti, quęro vtrū pyrrhichij primum metrum poſſit etiam tribrachi metrum habere? DI. Non poteſt. Maius enim metrū oportet eſſe quàm pedem. MA. Quid ſecundum? DI. Poteſt. Nam breues quatuor pyrrhichij duo ſunt. tribrachus vnus eſt & ſemipes, ita vt ibi nullū, hic duo tēpora ſileamus. MA. Notato †* igitur plauſu habes in pyrrhichiis etiā tribrachi exempla vſq; ad ſedecim ſyllabas, id eſt, vſq; ad quinq; tribrachos & ſemipedē, quibus debes eſſe contentus. Cætera enim potes vel voce vel aliquo pulſu* per te ipſe contexere. Si tamē adhuc aurium ſenſu explorandos huiuſcemodi numeros arbitraris. DI. Faciā equidē quod videtur, videamus quæ reſtāt.

*aliâs, metato. † mutato. B

†*aliâs. Mutato. Metato.

*aliâs, plauſu.

MA. Dactylus ſequitur qui ſemel diuidi poteſt, an aliter putas? DI. Immò ita eſt. MA. Quota ergo eius pars poteſt eſſe in ſilentio? DI. Duo ſcilicet dimidia. MA. Quid ſi poſt dactylum trochæo conſtituto velit quiſpiam ſilere vnum tempus, quod in breui ſyllaba dactylo debetur implendo, quid reſpōdebimus? Non enim poſſumus dicere minus quàm ſpatium ſemipedis ſilere non oportere. Ratio enim ſuperius tractata non minus, ſed amplius q̃ ſemipedis tempus ſilendum eſſe perſuaſerat. Nam vtique minus quàm ſemipes ſiletur in choriambo, vbi poſt ipſum choriambum bacchius collocatur, cuius exemplum eſt, Fōticolæ puellæ: vnius enim breuis ſyllabæ ſpatio hic nos ſilere cognoſcis, quod ſex temporibus debetur implendis DI. Verum dicis. MA. Cōſtituto ergo trochæo poſt dactylum, licebit ne etiam vnum tempus ſilere? DI. Ita cogor fateri. MA. Quis te tandem cogeret, ſi meminiſſes ſuperiorum? Hoc enim tibi accidit, quod de indifferentia vltimæ ſyllabæ, & quomodo ſibi vltimam longam vendicent aures, vbi reſtat ſpatium quo porrigatur, etiam ſi breuis ſit, quid demonſtratum fuerit oblitus es. DI. Iam intelligo: nam vtique ſi vltimam ſyllabam breuem, quando reſtat ſilentium, longam aures accipiunt, ſicut ſuperiore ratione exemplíſque cognouimus: nihil intererit vtrum poſt dactylum trochęus an ſpondeus locetur. Quamobrem cum repetitio diſtinguenda ſilentio eſt, vnam longam ſyllabam oportet poſt dactylum ponere, vt duorum temporum ſpatio ſileamus. MA. Quid ſi pyrrhichius ponatur poſt dactylum, rectē ne fieri putas? DI. Non rectè: nam vtrum idem ſit, an iambus, nihil intereſt: ſiquidē

De pedibus dactylo poſt ponēdis propter ſilentiū. Cap.VIII.

C

D pro iambo eum neceſſe eſt accipi propter vltimā, quàm longam exigunt aures: quia reſtat ſilentium. Iambū autem non oportere reponi poſt dactylum, propter diuerſitatem leuationis & poſitionis, quarum neutram oportere in dactylo habere tria tempora, quis non intelligat? MA. Optime omnino atque ſagaciter. Sed quid tibi tandem videtur de anapæſto, an eadem ratio eſt? DI. Prorſus eadem. MA. Iam ergo bacchium conſyderemus ſi placet, & dic mihi quod primum eius metrum eſt. DI. Quatuor ſyllabas puto eſſe, vnam breuem & tres longas: quarum duæ ad bacchium pertinent, vna vero vltima ad inchoationem eius pedis, qui cum bacchio poni poteſt, vt id quod ei debetur, ſit in ſilentio: in aliquo tamen exemplo velim hoc auribus explorare. MA. Facile quidem eſt exempla ſubiicere, quibus tamen non te arbitror ita vt ſuperioribus poſſe delectari: nam iſti quinorum temporum pedes, vt etiam ſeptenorum non tam ſuauiter currunt, quàm ij qui aut in æquas partes diuiduntur, aut in ſimplam & duplam, vel duplam & ſimplam: tātum intereſt inter ſeſquatos motus & ęquales aut complicatos, de quibus ſatis in primo illo noſtro ſermone tractauimus.

Ex bacchiis pedib⁹ verſ⁹. Cap.IX.

E Itaque hos pedes quinque ac ſeptem ſcilicet temporū, vt ſpernentius poëtæ, ita ſoluta libentius aſſumit oratio, quod videri facilius in exēplis quæ poſtulaſti poteſt: nā iſta, Laborat magiſter docēs tardos: Hoc reuolue *† interpoſito triū temporum ſilētio, quod vt ſentires facilius, ideo poſt tres pedes longam poſui, quod eſt initium cretici, qui cum bacchio poni poteſt. Nec ad †* primi metri exemplum dedi, quod eſt quatuor ſyllabarum, ne vnus pes non eſſet ſatis ad commouendum * ſenſum tuum, quantum poſt illum, atq; vnā longam ſilere deberes. Quod ecce nunc edam atq; ipſe repetam, vt in meo ſilentio tria tēpora ſentias. Labor nullus, amor magnus. DI. Satis apparet ſolutæ orationi hos eſſe congruētiores pedes, & nihil opus eſt exemplis cætera excurrere. MA. Verum dicis, ſed nū tibi cum ſilendum eſt, vna tantum longa videtur poni poſſe poſt bacchium. DI. Non ſanè, ſed etiam breuis & longa, qui eiuſdem bacchij ſemipes primus eſt: nam ſi nobis inchoare creticum licuit, quia cum eodem bacchio poni poteſt, quanto magis id de ipſo bacchio facere licebit, cum præſertim non totū * de cretico poſuerimus, quod primæ parti bacchij ſit æquale temporibus.

*† aliâs, reſolue.

†* aliâs, adeō.

*aliâs, commonēdum.

* aliâs, tātū.

F MA. Iam ergo ſi placet, me audiente atque iudicante, tuipſe per cætera excurre, & quid ponatur poſt plenum pedem quando ſilentio reliquum impletur, in omnibus pedibus qui reſtant exequere. DI. Breuiſſimum iam opinor atq; facillimum eſt quod requiris: nam quod de bacchio dictum eſt, id etiam de ſecundo pæone dici poteſt. Poſt creticum autem & vnam longam ſyllabam licet ponere & iambū & ſpondeum, ita vt aut tria tempora, aut duo, aut vnum ſileatur. Quod autē de hoc dictum eſt, id & in primū & in vltimum pæonem cadit. Iam poſt palimbacchium vel vnam longam vel ſpondeum collocari decet, quocirca & in hoc metro aut tria tempora aut vnum ſilebitur. Eadem conditio eſt pæonis tertij: ſanè vbicunq; ſpondeus, ibi & anapæſtus iure ponitur. Poſt moloſſum vero, quod ad eius attinet diuiſionem, aut vnam longam, aut quatuor, aut duas ponimus, vt duo tempora ſileamus. Sed quoniam & ſenſu & ratione exploratum eſt, ordinari cum eo poſſe omnes ſenûm temporum pedes, erit poſt eum locus & iambo, & tria tēpora ſilenda remanebunt: erit & cretico, & vnum tacebitur, hac cōdi-

Plenō pedi quid addatur ante ſilētiū. Cap.X.

G tione erit & bacchio. At ſi in duas breues primam cretici,& ſecundam bacchij ſolueris,erit & pæoni quarto. Quod autem de moloſſo, id etiam de cæteris ſex temporum pedibus dixerim. Iam proceleumaticum arbitror ad cæteros qui quatuor temporibus conſtant eſſe referendum, niſi cum tres breues poſt eum locamus. Quod ita eſt ac ſi anapæſtum locemus, propter vltimam ſyllabam quæ cum ſilentio lõga accipi ſolet. Primo vero epitrito iambus recte ſubiungitur,& bacchius & creticus,& pæon quartus hoc dictum ſit & de ſecundo,vt tempora ſileantur,aut quatuor aut duo. Duos autem reliquos epitritos recte poſſunt conſequi ſpondeus & moloſſus:ita vt & primam ſpondei & primam & ſecundam moloſſi in duas breues ſoluere liceat. Ergo in his metris,aut tria tempora,aut vnũ tacebitur. Diſpondeus reſtat, poſt quem ſi poſuerimus ſpondeum, quatuor tempora ſilenda erunt. Si moloſſum,duo,manente licentia ſoluendi longã in duas breues,vel in ſpõdeo vel in moloſſo,excepta vltima. Habes quod me percurrere voluiſti,niſi aliquid forte emendabis. MA. Immò non ego ſed tu,cum aurem ad iudicandũ adhibue-

Iambus poſt dichoriũ male ponitur. Cap.XI.

H ris:nam quæro à te, vtrum cũ dico & plaudo iſtuc metrum, Verus optimus:& hoc, Verus optimorũ:& hoc, Veritatis inops:tã iucunde hoc tertium q̃ illa ſuperiora tuus ſenſus accipiat,quod ea repetendo, & cũ debitis ſilentiis plaudendo facile iudicabit. DI. Manifeſtũ eſt, quod iucunde illa,hoc iniucunde accipiat. MA. Non ergo recte poſt dichoriũ iambus ponitur. DI. Ita eſt. MA. Recte autem poſſe poni poſt cæteros aſſentitur quiſquis hæc metra cũ diſciplina interponendorum ſilentiorum repetierit,Fallacem caue, Male caſtum caue,Multiloquum caue,Fallaciam caue,& Inuidum caue,& Infirma caue. DI. Sentio quod dicis & approbo. MA. Vide etiam vtrum te nihil offendat, cum interpoſito duorum temporum ſilentio, hoc metrum repetitur:& vtrunq; inæqualiter pergit. Num enim iſta ſonant vt iſta, Veraces regnant,Sapientes regnant, Veriloqui regnant, Prudentia regnat, Boni in bonis regnant,Pura cuncta regnant. DI. Immò hęc æqualiter & ſuauiter, illud autem abſurde. MA. Hoc ergo tenebimus in metris,ſex temporum pedum, dichorium iambo, antiſpaſtum ſpondeo male claudi.

DI. Tenebimus ſanè. MA. Quid cauſæ cur ita I ſit? Nõnne approbabis ſi animaduerteris leuatione ac poſitione in duas partes diuidi pedem, ita vt ſi qua in eo ſyllaba media eſt, vel vna vel duæ, aut parti attribuantur priori vel poſteriori, aut in vtraque partiantur? DI. Noui quidem iſtuc,& verum eſt,ſed quid ad rem? MA. Hoc quoq; attende quòd dicam, tunc videbis facilius quod requiris. Nam manifeſtum tibi eſſe arbitror alios eſſe ſine mediis ſyllabis pedes,vt pyrrhichius & cæteros binarum ſyllabarum, alios in quibus medium, aut primæ parti aut extremæ,aut vtrique,aut neutri ſpatio conueniat. Primæ,vt in anapęſto,vel palimbacchio,vel in pæone primo. Extremæ,vt in dactylo,vel in bacchio,vel in pæone quarto. Vtrique, vt in tribracho, ſiue in moloſſo, ſiue in choriambo ſiue in quolibet ionico. Neutri, vt in cretico,ſiue in pæonibus ſecundo & tertio,ſiue in diiambo,dichorio,antiſpaſto. Nam qui pedes in tres æquales partes diuidi poſſunt, media pars in his conuenit cum prima & extrema.

Qui autem non poſſunt,aut cum prima tantum,aut cũ extrema, aut cum neutra. DI. Et hoc æque eſt verum, & quò tendat expecto. MA. Quò tandem putas, niſi vt videas iambum poſt dichorium ideo male poni cum ſilentio,quia mediũ eius eſt,nec primæ parti K æquale nec extremæ,& idcirco à leuatione ac poſitione diſcordat? Hoc etiam de ſpondeo intelligitur, qui ſimiliter poſt anapæſtum cum ſilentio non amat poni. An quicquam tibi aduerſum iſta dicendum? DI. Mihi vero nihil, niſi quòd iſta offenſio quæ fit auribus, cum ita hi pedes collocantur, in comparatione fit eius ſuauitatis quæ oblectat auditum, aut cum poſt cæteros ſenûm temporum hi cum ſilentio ponuntur pedes. Nam ſi aliis tacitis me conſulueris, quemadmodum ſonarēt exemplis ſubiectis,aut poſt dichorium iambus,aut poſt antiſpaſtum ſpondeus cum ſilentio poſiti, dicam quod ſentio,fortaſſe approbarem & laudarem. MA. Non equidem reſiſto tibi. Satis eſt mihi tamē quòd hęc collatio in comparatione talium numerorum.ſ.melius ſonantium,ſicut dicis offendit. Eò enim eſt improbanda, quòd cum eiuſdem generis etiã illi ſint pedes quos hic labi ſemipedibus clauſos iucundius confitemur, ab his diſcrepare non debuit. Sed nõnne tibi videtur ſecundum iſtam rationē, nec poſt epitritum ſecũdum iambum cum ſilentio poni oportere? Nam & in hoc pede iambus ita medium locum tenet, vt nec prioris nec po L ſterioris partis temporibus æquetur. DI. Cogit me ſuperior ratio concedere. MA. Age nunc, redde mihi omnium metrorum numerum ſi placet, quę iam tractauimus, id eſt, eorum quę à ſuis plenis pedibus incipiunt, clauduntur autem aut ſuis pedibus plenis, ita vt ſilentium cum ad caput reditur non interponamus: aut non plenis pedibus cum ſilentio, quos tamen eis cõgruere ratio docuit, incipiente numero à duobus non plenis vſq; ad octo plenos, ita tamen vt triginta duo tēpora non excedantur. DI. Operoſum quidem eſt quod imponis,eſt tamen operæprecium. Sed memini nos pauloãte iam perueniſſe ad ſeptuaginta ſeptē metra à pyrrhichio vſq; ad tribrachum:cũ illi binarũ ſyllabarum pedes quatuordecim ſinguli crearēt,quę fiunt ſimul quinquaginta & ſex. Tribracchus autem viginti vnũ propter geminã diuiſionē. His igitur ſeptuaginta & ſeptē addim⁹ quatuordecim dactyli,& anapęſti totidē. Pleni enim ſi locētur nullo ſilentio,incipiēte metro à duobus vſq; ad octo pedes,ſeptena pariũt. Additis vero ſemipedibus cũ ſilentio incipiente metro ab vno pede & ſemis perueniēte ad ſeptē ſemis alia ſeptena, & M fiunt iam omnia centũ & quinq;. Bacchius vero nõ poteſt metrum ſuum ad octo pedes perducere,ne triginta duo tempora trãſeat, neq; quiſq̃ quinûm temporũ pes, ſed poſſunt iſti vſq; ad ſex peruenire. Bacchius ergo & qui ei par eſt,non modo temporibus,ſed etiam diuiſione,Pæon ſecundus à duobus pedibus vſq; ad ſex procedentes,cum integri ordinantur ſine ſilentio,quina metra pariunt:cum ſilentio autem incipientes ab vno ſemis, & ad quinque ſemis peruenientes,alia quina cum vna longa poſt eos ponitur, & item quina, cum breuis & longa. Quindena igitur creant,quæ in ſummam redacta triginta ſunt, & fiunt iam metra omnia centum & trigintaquinq;. Creticus vero,& qui pariter diuiduntur, pæones primus & quartus, quoniam poſt illos & vnam longam, & iambum, & ſpondeum, & anapæſtum licet ponere, ad ſeptuagintaquinque perueniunt. Cum enim tres ſint pedes, quina creant ſine ſilentio, cum ſilentio autem viginti,quę ſimul vt dictum eſt,fiunt quinque & ſeptuaginta, quibus additis ſuperiori ſummæ,decē & ducenta complectũtur. Palimbacchius & qui ei diuiſione cõcordat tertius pæon quina pariũt integri ſine ſilentio, cum ſilentio autem quina cũ vna longa,

A longa,quina cum ſpondeo,quina cum anapæſto. Hæc addimus ad maiorem ſummam,& habemus metra omnia ducenta quinquaginta. Moloſſus & cæteri ſex temporum pedes,qui cum illo ſimul ſeptem fiunt,quaterna creant integri: cum ſilentio autem quoniam & vna longa poſt vnumquēque eorum locari poteſt, & iambus & ſpondeus & anapæſtus & bacchius & creticus, pæon quartus, vicena & octona complent,quæ ſimul fiunt centum nonaginta ſex,quæ ducta cum illis quaternis ducēta vigintiquatuor complentur: ſed hinc octo deducendi ſunt, quia poſt dichorium iambus, & poſt antiſpaſtum ſpondeus male ordinantur. Reliqua ſunt ducenta ſedecim, quæ addita maiori ſummæ, faciunt metra omnia quadringenta ſexaginta ſex. Proceleumatici ratio haberi non potuit cum his pedibus quibus congruit,propter ſemipedes qui poſt hunc plures ponuntur. Nam & vna ſyllaba poſt eum poni poteſt cum ſilentio, ſicut poſt dactylum & eius conſortes, & tres breues, vt vnum tempus ſilendum ſit, quo efficitur vt vltima breuis pro longa accipiatur. Epitriti metra gignunt terna integri, incipiēte metro à duo-

Proceleumaticus gignit carmina, 21.

B bus pedibus perueniente ad quatuor. Si enim addas quintum, triginta duo tempora,quod non oportet,excedes. Cum ſilentio vero primus & ſecundus epitritus terna poſt locato iambo, terna bacchio, terna cretico, terna pæone quarto,quę fiunt cum illis ternis quę ſunt ſine ſilētio, triginta. Terti⁹ vero & quartus epitriti,reſtante ſilentio gignunt cum ſpondeo terna, & terna cum anapæſto, terna cum moloſſo, terna cum ionico minore terna cum choriambo,quæ fiunt ſimul cum illis ternis, quæ ſine ſilentio genuerunt triginta & ſex. Ergo epitriti omnes ſexaginta & ſex metra pariunt: quę cum viginti & vno proceleumatici ſuperiori ſummæ addita, faciunt quingenta qinquagintatria. Diſpondeus reſtat gignens & ipſe tria integer, adhibito autem ſilentio cum ſpondeo tria, & tria cum anapæſto, tria cum moloſſo, tria cum ionico à minore, tria cum choriambo: quæ in ſummam ducta cum illis tribus quæ creat integer,fiunt decem & octo. Ita erũt metra omnia quingenta ſeptuaginta & vnum. MA.

Sũmari⁹ numerus pedũ ac metrorũ, 571. Ca.XII

Pars pedis quibus locis ponitur. C.XIII.

C Eſſent quidem, niſi tria detrahenda eſſent, quia poſt ſecundum epitritum dictum eſt iambum male poni. Sed hoc quidem bene ſe habet,quare iã dic mihi, quo modo tibi aurem tangat metrum hoc, Triplici vides, vt ortum triuiæ rotetur ignis. DI. Perſuauiter.

Hoc exēplũ ex Terētiano ſumptũ Varro recēſet inter verſus Ionicos à maiore. Simile eſt illud Catulli, Super altavectus Atys.

MA. Potés ne dicere quibus pedibus conſtet? DI. Non poſſum. Neq; enim inuenio quomodo ſibi congruãt quos metior, ſiue enim pyrrhichiũ à capite conſtituam, ſiue anapæſtum, ſiue pæonem tertium, non his conueniunt qui ſequũtur:& inuenio hic quidē creticum poſt tertium pæonem, vt reliqua ſit longa ſyllaba, quam creticus poſt ſe non reſpuit collocari. Sed his pedibus hoc metrum conſtare recte non poſſet, niſi interpoſito ſilentio trium temporum. Nunc vero nihil ſiletur, cum hoc repetendò permulcet auditum.

MA. Vide igitur vtrum incipere debeat à pyrrhichio,deinde metiamur dichorium,tum ſpondeum,qui complet tempora, quorum duo ſunt in principio. Poteſt item caput tenere anapæſtum, deinde diiambum metiri, vt extrema longa collocata quatuor temporibus anapæſti perficiat ſex tempora, quæ cum diiambo conueniunt, ex quo intelligas licet partes pedum non ſolum in fine poni,ſed etiam in capite metrorum.

DI. Iam intelligo. MA. Quid ſi demam vnam vltimam longam,vt tale ſit metrum, Segetes meus la-

bor. Nõnne animaduertis cum ſilentio duorum tem- D porum repeti? Ex quo manifeſtum eſt & aliquam partem pedis poſſe in principio metri poni, & aliquam in fine,& aliquam in ſilentio. DI. Et hoc manifeſtum eſt. MA. Sed hoc fieri ſi dichorium metiaris integrũ in hoc metro. Nam ſi diiambo à capite anapæſtus ponatur, cernis partem pedis in principio poſitam, quæ habet iam quatuor tempora. Duo autem quæ debentur,ſilentur in fine. Ex quo diſcimus poſſe metrum incipere à parte pedis,& deſinere ad plenũ pedem, ſed nunquam ſine ſilentio. DI. Et hoc perſpicuum eſt.

MA. Quid hoc metrũ? Potes ne metiri & dicere quibus pedibus cõſtet? Iam ſatis terris niuis atq; diræ Grãdinis miſit pater, & rubente Dextera ſacras iaculatus arces. DI. Poſſum conſtituere in capite creticum, & duos metiri reliquos ſenûm temporum pedes, vnum ionicum à maiore,alterum dichoriũ, & ſilere vnum tempus quod adiungitur cretico vt ſex tempora compleantur. MA. Non nihil defuit cõſyderationi tuæ. Nam cum dichorius eſt in fine, reſtante ſilentio, vltima eius quæ breuis eſt pro longa accipitur. An hoc negabis?

Horatius. 1. carminum.

DI. Immò fateor. MA. Non ergo conſtitui de- E cet in fine dichorium, niſi nullo in repetitione conſequente ſilentio. ne non iam dichorius, ſed epitritus ſecundus ſentiatur. DI. Manifeſtum eſt. MA. Quomodo ergo metimur hoc metrum? DI. Neſcio.

MA. Attende ergo vtrum bene ſonet cum ita pronuncio, vt poſt tres primas ſyllabas vnum tempus ſileam. Ita enim in fine nihil debebitur, vt decenter ibi poſſit eſſe dichorius. DI. Iucundiſſime ſonat.

Quib⁹ locis ſilere liceat. Cap.XIIII.

MA. Hoc quoque igitur adiungamus arti,vt non ſolum in fine, ſed & ante finem cum oportet ſileamus. Tunc autem oportet cum id quod debetur implendis temporibus pedũ aut indecenter ſiletur in fine propter vltimam breuem,vt in hoc quod dictum eſt:aut cũ duo conſtituuntur non pleni pedes, vnus in capite, alter in fine qualis iſte eſt, Gētiles noſtros inter oberrat equos. Senſiſti enim vt opinor me poſt quinque ſyllabas longas,moram duorum temporum ſiluiſſe, & tantundem in fine ſilēdum eſt,dum reditur ad caput. Si enim hoc metrum ad legem ſex temporum metiaris:erit tibi primus ſpondeus, ſecundus moloſſus, tertius choriambus,quartus anapæſtus. Spondeo igitur debentur duo F tempora, vt ſex temporum pedem impleat: & anapæſto itaque duo ſilentur poſt moloſſum ante finem, & duo poſt anapæſtum in fine. Si autem ad legē temporum quatuor: vna lõga erit in capite deinde duos metimur ſpondeos,deinde duos dactylos, & poſt vna concludetur. Silemus itaq; duo tempora poſt geminũ ſpondeũ ante finem,& duo in fine,vt ambo pedes impleantur, quorum dimidias partes in capite atq; in extremo poſuimus. Nonnũquã tamen quod duobus non plenis pedibus debetur in principio ac fine collocatis,finali tamen ſilentio redditur, ſi tantum ſit vt dimidij ſpatium temporis nõ excedat,qualia hæc duo ſunt, Syluæ laborantes,geluq; Flumina cõſtiterint acuto. Horum enim primus incipit à palimbacchio, inde excurrit in moloſſum,& bacchio terminatur. Silentur ergo duo tēpora, quorum vnũ bacchio,alterũ palimbacchio cum reddideris,ſena vbiq; tempora implebuntur. Hoc autem poſterius dactylo inchoatur,inde pergit in choriambum, clauditur bacchio. Tria igitur tempora ſilere oportebit. Hinc vnum bacchio,duo dactylo reddimus,vt in omnibus ſint ſena tēpora. Prius autem redditur quod debetur implendo extremo pedi quàm in principio con-

 ſtituto.

G ſtituto. DI. Nec aliter omnino fieri aures ſinunt.
MA. Nec mirum. Id enim cum repetimus adiungitur capiti quod prorſus extremũ eſt. Itaq; in hoc metro quod dictum eſt, Flumina conſtiterint acuto. Cum tria tempora ſenis vbiq; implendis debeantur, ſi ea nõ ſilentio velis ſed voce reddere, poſſintq; reddi & per iambũ & per chorium & per tribrachũ, quia omnes terna tẽpora poſſident, nullo modo ea per chorium reddi ſenſus ipſe permittit, in quo prior eſt longa ſyllaba, breuis poſterior. Id enim prius ſonare debet, quod bacchio debetur extremo, id eſt, breuis ſyllaba, non longa quę dactylo primo: licet hoc explorare his exemplis, Flumina conſtiterint acuto gelu, Flumina conſtiterint acute gelida, Flumina conſtiterint in altum nocte. DI. Cui dubium eſt duo illa ſuauiter repeti, hoc autẽ tertiũ nullo modõ. MA. Item cũ ſingula tempora ſingulis debentur pedibus min⁹ plenis, ſi ea voce reddere velis, nõ ſinit ſenſus in vnã ſyllabam coarctari. DI. Mira omnino iuſtitia. Non enim conuenit quod ſeparatim reddendum eſt, nõ etiã conſtitui ſeparatim. MA. Quocirca in illo metro, Syluæ laborantes gelúque, ſi vnam
H longam pro ſilentio fini addas, ſicuti eſt, Syluæ laborãtes gelu duro, non probant aures: ſicut probant cum dicimus, Syluæ laborantes gelu & frigore, quod ſagaciſſime ſentis cum ſingula repetis. Item non oportet cum duo minus pleni pedes ponuntur, maiorẽ in principio q̃ in fine poni, nam & hoc condemnat auditus. Tanquã ſi dicas, Optimum tempus adeſt tandem: vt primus pes ſit creticus, ſecundus choriambus, tertius ſpondeus, vt tria tempora ſileamus, quorum duo debentur vltimo ſpondeo ad ſena implenda, & vnũ primo cretico. At ſi dicatur, Tandem tempus adeſt optimum, eadẽ interpoſita trium temporũ mora in ſilentio, quis nõ ſentiat iucundiſſime repeti? Quare aut tanti ſpatij decet eſſe in fine minus plenũ pedem quanti eſt in principio: vt illud, Syluæ laborãtes geluq;, aut minorem in principio, & in fine maiorẽ: veluti eſt, Flumina conſtiterint acuto. Neq; iniuria, quia vbi eſt æqualitas, nulla diſcordia: vbi autem diſpar eſt numerus, ſi à minore ad maiorem veniamus, vt in metiendo & numerando ſolet, facit ipſe rurſus in numerando ordo concordiam. Ex quo illud eſt etiam conſequens, vt cum ij de quibus agitur,
I minus pleni ponuntur pedes, ſi duobus locis interponitur ſilentium, id eſt, ante finem & in fine, tantũm ante finem ſileatur, quantum debetur extremo, tantum autem in fine quantum ſcilicet principio: quia medium tendit ad finem, ſi vnam longã pro ſilentio fini addas, ſicuti, Syluæ laborantes gelu duro. A fine vero ad principium redeundum eſt. Si autem vtrique tantundem debetur, nulla controuerſia eſt, quin tantum ante finẽ, quantũ in fine ſilendum ſit. Si leri autẽ oportet non niſi vbi terminatur pars orationis. In iis autẽ numeris qui non verbis finiuntur, ſed aliquo pulſu, vel flatu, vel ipſa etiã lingua, nullũ in hac re diſcrimen eſt, poſtquã voce percuſſionéve ſileatur, modo vt legitimum ſecundũ ſupradictas rationes intercedat ſilentium. Quamobrem & à duobus poteſt minus plenis pedibus metrum incipere, ſi tamen vtriuſq; coniunctũ ſpatium minus nõ ſit, quàm poſſet eſſe vnius & dimidij pedis. Nam vt ſupra diximus, tunc recte poni duos minus plenos pedes, cum id quod debetur ambobus, nõ tranſit ſpatio pedem dimidium. Exemplum eſt, Montes acuti, vt aut in fine tria tempora ſileamus, aut vnum tempus poſt ſpondeum, & duo in fine. Aliter enim hoc metrum conueniẽter metiri non poteſt. Sit hoc etiam in diſcipli-

Silentiũ in medio. Cap. XV.

na, vt cum ante finem ſilemus, non ibi pars orationis K breui ſyllaba terminetur, ne ſecũdum illam ſæpe commemoratam regulam, pro longa eam ſenſus accipiat, ſequente ſilentio. Itaq; in hoc metro, Montibus acutis, non poſſumus ſilere poſt dactylum tempus vnũ, quod poſt ſpondeum in ſuperiore poteramus, ne non iam dactylus, ſed creticus ſentiatur: atque ita non duobus minus plenis pedibus, quod nunc demonſtramus, ſed pleno dichorio & vltimo ſpondeo metrũ conſtare videatur, duũm temporum ſilentio in fine reddendo. Sed illud notandum eſt, in principio poſito minus pleno pedi, aut ibidẽ reddi debitũ per ſilentiũ: ſicuti eſt, Iam ſatis terris niuis atq; dirę. Aut in fine: velut, Segetes meus labor. Minus autem pleno pedi qui in fine ponitur, aut ibidem reſtitui ſilentio, quod debetur: vt in illo, Ite igitur camœnæ: aut in aliquo de mediis loco: veluti ĩ hoc, Ver blandum viget aruis, adeſt hoſpes hirũdo. Vnum enim tempus quod debetur vltimo bacchio, vel poſt totum numerum ſileri poteſt, vel poſt primum cuius numeri pedem moloſſum, vel ſecundum ionicum à minore. Quod vero mediis forte min⁹ plenis pedibus debiti eſt, non niſi ibidẽ reddi poteſt: vt eſt, Tuba terribili L ſonitũ dedit ære curuo. Si enim ſic metiamur hoc metrum, vt primum faciamus anapæſtum, ſecundum ionicum quemlibet in ſyllabis quinq;, ſoluta ſcilicet longa vel prima, vel vltima in duas breues tertiũm choriambum, vltimum bacchium. Tria erunt tẽpora in debitum *†, vnum extremo bacchio reddendum, & duo anapæſto primo, vt ſena cõpleãtur. Sed hoc totum ſpacium trium temporũ in fine ſileri poteſt. At ſi ab integro pede incipias, quinq; ſyllabas primas pro quolibet ionico metitur. Sequitur choriambus. Inde iam pedem integrum non inuenies, quocirca vnius lõgæ ſpatio ſilere oportebit, quo annumerato choriambus alter implebitur, Bacchio reliquo metrum clauſuro, cui tempus vnum debitũ ſilebis in fine. Vnde iã eſſe opinor perſpicuum, cum in mediis ſiletur locis, aut ea reſtitui tempora quæ in fine debentur, aut ea quæ ibi debentur vbi ſiletur. Sed aliquãdo nõ eſt neceſſe vt ſileatur in mediis, cum poteſt aliter metrum metiri, vt in eo quod paulo ante poſuimus. Aliquãdo autem neceſſe eſt, vt in hoc: Vernæ temperies auræ tepent, ſunt delitiæ. Nam manifeſtum eſt iſtum numerũ aut quaternorum temporum, aut ſenorum pedibus currere. Si quaternorum, ſilendum eſt vnum tempus poſt ſyllabam octauam, & in fine duo metiantur. primo ſpondeo, ſecundo dactylo, ſed à * tertio ſpondeo, quarto dactylo annumerato M * aliũs, & poſt longã ſilentio, quia poſt breuẽ non oportet, quinto ſpondeo, ſexta dactylo, vltima lõga qua numerus clauditur, cui duo tempora debita ſilentur in fine. Si autem ſenorum temporum hinc metimur pedes, primus erit moloſſus, ſecundus ionicus à minore, tertius creticus, qui ſit dichorius adiuncto ſilentio vnius tẽporis, quartus ionicus à maiore & longa vltima, poſt quam quatuor tempora ſilebuntur. Poſſet alio modo currere, vt vna longa in principio locaretur, quam ſequeretur ionicus à maiore, deinde moloſſus, deinde bacchius, qui fieret antiſpaſtus, adiuncto ſilentio vnius temporis, vltimus choriambus metrũ clauderet, ita vt quatuor tẽporum in fine ſilentiũ, redderetur vni longæ in principio conſtitutæ. Sed aures iſtam dimenſionẽ repudiãt, quia pars pedis in principio collocata, niſi maior q̃ dimidia fuerit, non recte illi poſt plenum pedem finali ſilentio redditur vbi debetur: ſed aliis interpoſitis pedibus, ſcimus quidem quãtum debeatur: ſed non cõprehenditur

*† aliãs, debito.

ſenſu,

A ſenſu, vt tanto ſpatio ſileatur, niſi minus debeatur in ſilentio q̃ poſitũ eſt in ſono: quia cũ maiorem partẽ pedis vox peregerit, minor quæ reliqua eſt, vbicũq; facile occurrit. Quamobrẽ metri quod ſub hoc exẽplo poſuimus, Vernæ temperies auræ tepent, ſunt delitiæ: cũ ſit vna neceſſaria quã diximus dimenſio, ſi poſt decimam eius ſyllabã tempus vnũ ſileatur, & quatuor in fine, eſt alia voluntaria, ſi quis poſt ſextam ſyllabã velit ſilere duo tempora, & vnum poſt vndecimã, & duo in fine. Vt ſit in principio ſpondeus, ſequatur hunc choriambus, tertio ſpondeo ſilentium duũm temporum annumeretur, vt vel moloſſus vel à minore ionic⁹ fiat, quartus bacchius adiuncto itidem ſilentio vnius temporis fiat antiſpaſtus, quinto choriãbo numerus terminetur in voce, duobus temporibus in fine per ſilentium redditis, in principio locato ſpondeo. Eſt item alia. Si enim velis poſt ſextam ſyllabam vnum tempus ſilebis, & poſt decimam vnum, poſt vndecimam tantundem, & duo in fine, vt ſit primus ſpondeus, ſecundus choriambus, tertius palimbacchius fiat antiſpaſtus vno ſilentij tempore annumerato, quartus ſpondeus fiat dicho-
B rius vnius temporis interiecto, & vnius temporis conſequente ſilentio, choriambus vltimus numerum claudat, ita vt ſileamus duo tempora in fine, quę primo debentur ſpondeo. Eſt & tertia dimenſio, ſi poſt primum ſpõdeum tempus vnum ſileatur, & reliqua quę in proximo ſuperiore ſeruentur, niſi quòd in eius fine vnum tempus ſilebitur, quia ſpondeus ille, qui ſolet in principio locari, conſequente vnius temporis ſilentio, factus eſt palimbacchius, vt plus vno tempore nihil ei debeatur, quod in fine ſilendum eſt. Vnde iam perſpicis metris interponi ſilentia, quædam neceſſaria, quędam voluntaria. Et neceſſaria quidem, cum aliquid pedibus debetur implendis: Voluntaria vero, cum pleni ſunt pedes atque integri. Quod autem ſuperius dictum eſt, amplius quatuor temporibus ſilendum non eſſe: de neceſſariis ſilentiis dictum eſt, vbi debita tempora explẽtur. Nam in iis quæ voluntaria ſilentia nominauimus, licet etiam pedem ſonare, & pedem ſilere: quod ſi paribus interuallis fecerimus, non erit metrum ſed rhythmus, nullo certo fine apparente vnde redeatur ad caput. Quamobrem ſi exempli gratia ſilentiis velis di-
C ſtinguere, vt poſt primum pedem alterius pedis tempora ſileas: non hoc perpetuo ſeruandum eſt. Licet autem varietate qualibet connumeratis ſilentiis vſque ad legitima tempora metrum producere: velut in hoc, Nobis verum in promptu eſt, Tu ſi verum dicis. Licet hic poſt primum ſpondeum quatuor tempora ſilere, & alia quatuor poſt ſequentes duos. Poſt tres autem finales nihil ſilebitur. Iam enim triginta duo tempora terminata ſunt: ſed multo eſt aptius & quodammodo iuſtius, vt vel in fine tantum vel etiam ante finem † ſileatur. Quod ſubtracto vno pede fieri poteſt, vt ita ſit: Nobis verum in promptu eſt, tu dic verum. Hoc & in metris cæterorum pedum tenendum eſt, ſcilicet neceſſariis ſilentiis, ſiue finalibus ſiue mediis reddi debita vt pedes impleantur. Non autem ſileri oportet amplius quàm pedis partem, quam leuatio poſitióve occupat. Voluntariis autem ſilentiis & partes pedum & integros pedes ſilere conceditur, ſicut exemplis ſupradictis monſtrauimus. Sed hactenus interponendorum ſilentiorum ratio tractata ſit. Nunc de pedum commixtione, & de ipſorum metrorum copulatione pauca dicamus, quoniam iam multa dicta ſunt cum quæreremus, quos ſibimet oporteat miſceri

† in medio & in fine.

De pedũ cõmixtione. Cap. XVI.

Tomus primus.

pedes, & quod ad metrorum attinet copulationem, D nonnulla dicenda ſunt, cum de verſibus diſſerere cœperimus. Iunguntur enim ſibi pedes atq; miſcentur ſecundum regulas quas in ſecundo ſermone aperuimus. In hoc autem illud ſciendum eſt, genera metri, quæ à poëtis iam celebrata ſunt, habuiſſe authores & inuentores ſuos, à quibus quaſdam certas leges poſitas conuellere prohibemur. Non enim oportet cum illi eas ratione finxerint, aliquid ibi mutare, quanuis ſecundum rationem ſine aurium offenſione poſſimus: cuius rei cognitio non arte, ſed hiſtoria traditur: vnde creditur potius quàm cognoſcitur. Neq; enim ſi Phaliſcus neſcio qui, metrum ita compoſuit, vt hæc ſonant, Quando flagella ligas, ita liga, vitis & vlmus vti ſimul eant: ſcire hoc poſſumus, ſed tantummodo credere audiendo & legendo. Illud eſt diſciplinæ quod ad nos pertinet, videre vtrum hoc tribus dactylis conſtet & pyrrhichio vltimo, vt plerique muſicæ imperiti autumant. Non enim ſentiunt pyrrhichium poni non poſſe poſt dactylum: an vt ratio docet, primus pes ſit in hoc metro choriambus, ſecundus ionicus, longa ſyllaba in duas ſoluta breues, vltimus iambus, poſt quem tria tempora ſile-
E buntur: quod ſemidocti homines ſentire poſſent, ſi à docto ſecundum vtranq; legem pronũciaretur, & plauderetur. Ita enim naturali & communi ſenſu iudicarent, quid diſciplinę norma præſcriberet. Veruntamen quòd poëta ille hos numeros immobiles eſſe voluit, cũ hoc metro vtimur cuſtodiendum eſt: non enim fraudat auditum, quanquam ęque nihil fraudaret, ſi vel pro choriambo diiambum, vel ipſum ionicũ nulla in breues facta ſolutione poneremus, & quicquid aliud congruiſſet. In hoc igitur metro nihil mutabitur, non ea ratione qua inæqualitatem vitamus, ſed ea qua obſeruamus authoritatem. Docet ſanè ratio, alia inſtitui metra immobilia, id eſt, in quibus mutare nihil oportet, vt hoc ipſum eſt de quo ſatis locuti ſumus. Alia mobilia, in quibus locare pedes alios pro aliis licet: ſicuti eſt, Troiæ qui primus ab oris, Arma virũmque cano. Aeneid. 1. Nam hic pro ſpondeo anapæſtum quolibet loco licet ponere. Alia nec tota immobilia, nec tota mobilia: vt eſt, Pendeat ex humeris dulcis chelys, Et numeros ædat varios, Quibus aſſonet omne virens. Late nemus F & tortis errans qui flexibus vdis. Hic enim vbique & ſpondeus & dactylus poni poſſet, præter vltimum pedem, quem metri author ſemper eſſe dactylum voluit. Et in iis quidem generibus tribus non nihil valere authoritatem vides. Quod autem in pedum commixtione ad rationẽ ſolam pertinet de iis rebus quę ſentiuntur iudicantem, ſciendum eſt eas partes pedum quæ poſt certos pedes ſilentio reſtante inſuauiter locãtur, vt iambus poſt dichorium atque ſecundum epitritum, & ſpondeus poſt antiſpaſtum, etiam poſt alios pedes male locari, quibus iſti permixti fuerint. Nam manifeſtũ eſt iambum poſt moloſſum bene poni, ſicut hoc exemplum indicat, ſæpe repetitum cum ſilentio in fine temporum trium, Ver blandum viret floribus: at ſi pro moloſſo primum dichorium conſtituas, vt eſt, Vere terra viret floribus, reſpuit hoc auditus atque condemnat. Id etiam in cæteris ſenſu explorante facile eſt experiri. Ratio nanque certiſſima eſt, cum ſibi copulantur, qui inter ſe ſunt copulabiles pedes, eas partes debere in fine ſubiungi quæ omnibus conueniũt in illa ſerie collocatis, ne inter ſocios quodãmodo diſcordię aliquid oriatur. Illud magis mirãdum eſt, quòd cum ſpõdeus & diiambũ & dichoriũ ſuauiter claudat,

Metra mobilia & immobilia & neutra.

Hoc Terentianus citat ex Põponio.

 tamen

G tamen cũ hi duo pedes, ſiue ſoli ſiue cũ aliis copulabilibus quoquo modo mixtis in vna ſerie fuerint, ſpõdeus in fine approbante ſenſu poni nõ poteſt. Quis enim dũbitet aures libenter accipere iſta ſingula repetita, &, Timenda res nõ eſt: & item ſeparatim, Iam timere noli. At ſi ita iungas, Timenda res iam timere noli, niſi in ſoluta oratione audire nolim. Nec abſurdum minus eſt, ſi quolibet loco alium connectas, veluti moloſſum hoc modo. Vir fortis timenda res, iam timere noli, Vel etiam ita, Timenda res iã timere vir fortis noli. Cuius abſurditatis cauſa eſt, quòd pes diiambus etiã ad duplũ & ſimplũ plaudi poteſt, vt ad ſimplum & duplũ plaudi poteſt dichorius. Spondeus autem duplæ parti eorum æqualis eſt, ſed cum eum ille trahit ad primã, hic ad extremam, exiſtit nonnulla diſcordia: & ita ratio tollit admirationem. Nec minus miraculum ædit antiſpaſtus, cui ſi nullus pedum, aut certe ſolus diiambus miſceatur, patitur iambo metrum claudi, cum aliis autem poſitus nullo modo: & cum dichorio quidem propter ipſum dichorium. Itaq; hoc minime miror. Cum cæteris vero ſenorum temporum pedibus, cur memoratum trium temporum pedem in fine repudiet, neſcio
H quæ eſt cauſa, ſecretior fortaſſe quàm vt à nobis aſſeri atque oſtendi queat. Sed hoc ita eſſe his exemplis probo. Nam iſta duo metra, Poteſtate placet, Poteſtate potentium placet, nemo ambigit ſuauiter ſingula repeti cum ſilentio trium temporum in fine. At iſta inſuauiter cum eodem ſilentio, Poteſtate præclara placet, Poteſtate tibi multum placet, Poteſtate iam tibi ſic placet, Poteſtate multum tibi placet, Poteſtatis magnitudo placet. Quod ad ſenſum attinet, peregit officium ſuum in hac quæſtione, & quid acceperit, & quid exploſerit indicauit: ſed de cauſa cur ita ſit, ratio conſulenda eſt. Ac mea quidem in tanta obſcuritate nihil aliud videt, niſi cum diiambo antiſpaſtum dimidiam partem priorem habere communem. Nam vterque à breui & longa incipit: poſteriorem autem cum dichorio. Longa enim & breui ambo finiuntur. Itaque antiſpaſtus vel ſolus tanquam ſuam priorem dimidiam, vel cum diiambo cum quo eam communiter habet, collocatus, patitur in fine metri eſſe iambum, & cum dichorio pateretur ſi eidem dichorio talis terminus cõueniret. Cum cæteris autem non patitur, quibus tali
I ſocietate iungitur.

De metrorũ copulatiõe. Cap.XVII.

Quod vero ad metrorum copulationem attinet, ſatis eſt in præſentia videre, poſſe ſibi diuerſa metra copulari, quæ tamen plauſu, id eſt, leuatione ac poſitione conueniant. Diuerſa ſunt autem, vel quantitate, vt cum maiora copulantur minoribus, qualia iſta ſunt, videlicet. Iam ſatis terris niuis atq; diræ Grandinis miſit pater, & rubente Dextera ſacras iaculatus arces Terruit vrbem. (Horatius li.1. carminum.) Nam hoc quartum, quod vno choriambo & vna in fine longa terminatur, quàm paruum ſit tribus ſuperioribus inter ſe æqualibus ſubiectum, vides. Vel pedibus, ſicut hic, Grato Pyrrha ſub antro, Cui flauam religas comam. (Ibidem.) Cernis quippe horum duorum ſuperius conſtare ſpondeo & choriambo, & longa vltima, quæ ad ſex tempora implenda ſpondeo debebatur. Hoc autem poſterius ſpondeo & choriambo, & duabus vltimis breuibus, quæ item cum primo ſpondeo implent ſex tempora. Paria ſunt ergo iſta temporibus, ſed in pedibus non nihil diuerſitatis tenent. Eſt & alia differẽtia iſtarum copulationum, quòd alia ita copulentur, vt nulla ſibi licentia interponi velint, ſicut hæc duo recentiſſima: alia inter ſe ſileri aliquid poſtulant: ſicut hæc,

Vides vt alta ſtet niue candidum Soracte, nec iam ſuſtineant onus Syluæ laborantes, gelúque Flumina conſtiterint acuto. K (Horatius.1. carminum.) Nam ſi hæc ſingula repetantur, priora duo vnum tempus in fine ſileri flagitant, tertium duo, quartum tria. Copulata vero à primo ad ſecundum tranſeũtem vnum tempus ſilere cogunt, à ſecundo ad tertiũ duo, à tertio ad quartum tria. A quarto autem ſi ad primũ redeas, tempus vnum ſilebis. Sed quæ eſt ratio redeundi ad primum, eadem eſt ad aliam talem copulationem tranſeundi. Hoc genus copulationum recte nos appellamus circuitũ qui, περίοδος Græce dicitur. Circuitus ergo minor eſſe non poteſt, quàm qui duobus membris cõſtat, id eſt, duobus metris. Nec eſſe maiorem voluerunt eo qui vſq; ad quatuor membra procedit. Licet igitur minimum bimembrem, medium trimembrẽ, & vltimum quadrimembrem vocare. Hos enim Græci δίκωλον, τρίκωλον, τετράκωλον vocant. De quo toto genere quoniam diligentius tractaturi ſumus, vt dixi in eo ſermone qui nobis de verſibus erit, nũc interim hoc ſatis ſit. Sanè arbitror iam te intelligere innumerabilia genera eſſe metrorũ, quę quingenta quadraginta ſeptem inueneramus, cum & de ſilentiis non niſi finalibus exempla eſſent data, & nulla L pedum cõmixtio facta eſſet, & nulla ſolutio longarum in duas breues, quæ pedem vltra ſyllabas quatuor porrigeret. At ſi adhibita omni ſilentiorum interpoſitione, & omni pedum cõmixtione, & omni ſolutione longarum colligere numerum metrorum velis, tãtus exiſtit vt nomen eius fortaſſe non ſuppetat. Sed hæc exẽpla quæ à nobis ſunt poſita, & quæcunq; alia poni poſſunt, quãquam ea & appetat in efficiendo & approbet in audiendo natura communis, tamen niſi ea docti & exercitati hominis pronunciatio commendet auribus, ſenſuſq; audientium non ſit tardior quàm humanitas poſtulat, non poſſunt ea quæ tractauimus vera iudicari. Sed quieſcamus aliquantulum, & de verſu deinceps diſſeramus. DI. Ita Fiat.

DIVI AVRELII AVGVſtini Hipponenſis epiſcopi, de Muſica liber quintus.

Quo differãt rhythm⁹ metrũ & verſus. Cap.I.

QVID ſit verſus, inter doctos veteres nõ parua luctatione quæſitũ eſt, nec fruct⁹ defuit. Nam inuenta res eſt, & ad notitiam poſterorũ mandata literis, graui atque certa non tantum authoritate, verum etiam ratione firmata eſt. Intereſſe igitur animaduerterunt inter rhythmum & metrum aliquid, vt omne metrum rhythmus, non etiam omnis rhythmus metrum ſit. Omnis enim legitima pedum cõnexio numerus eſt, quam quoniam metrum habet, nõ eſſe numerus nullo modo poteſt, id eſt, non eſſe rhythmus. Sed quoniam non eſt idem, quanuis legitimis pedibus, nullo tamen certo fine prouolui: & item legitimis progredi pedibus, & certo fine coërceri: hæc duo genera etiam vocabulis diſcernenda erant, vt illud ſuperius rhythmus tantum proprio iam nomine, hoc autem alterum, ita rhythmus vt metrum etiam vocaretur. Rurſus quoniam eorum numerorum qui certo fine clauduntur, id eſt, metrorum, alia ſunt, in quibus non habetur ratio cuiuſdam diuiſionis circa medium, alia quibus ſedulo habetur: erat etiã hęc differentia notanda vocabulis. Quapropter illud vbi non habetur

hæc

A hæc ratio rhythmi genus, proprie metrum vocatũ eſt: hoc autem vbi habetur, verſum nominauerunt. Cuius appellationis originem fortaſſe progredientibus nobis ratio ipſa monſtrabit. Neque hoc ita præſcriptum putes, vt illa etiam metra verſus vocare non liceat. Sed aliud eſt cum abutimur nomine licẽtia cuiuſdam vicinitatis, aliud cum rem vocabulo ſuo enunciamus. Sed nominum commemoratio hactenus facta ſit. In quibus vt iam didicimus, conceſſio † interloquentium & vetuſtatis authoritas tantum *† valet. (†conſenſio. *† aliâs, totũ) Cætera ſi placet, more noſtro inueſtigemus ſenſu nũcio, indice ratione, vt illos etiã veteres authores non inſtituiſſe iſta quaſi quæ in natura rerum integra & perfecta nõ fuerint, ſed ratiocinando inueniſſe, & appellando notaſſe cognoſcas.

Metra ĩ duas partes diuiſibilia. Cap.II.

MA. Quare primũ à te quęro, vtrum ob aliud pes aurẽ mulceat niſi quod in eo duę illę partes, quarũ vna in leuatione, altera in poſitione eſt, numeroſa ſibi cõcinnitate reſpõdent? DI. Iam hoc quidem mihi ante perſuaſum eſt atq; compertum. MA. Quid metrum, quod manifeſtum eſt pedum collocatione confici, num ex eo rerum genere eſſe arbitrãdum
B eſt, quod diuidi non poteſt, cum omnino & nihil indiuiduum per tempus tendi queat & quod ex diuiduis pedibus cõſtat, abſurdiſſime indiuiduum putetur? DI. Nullo modo hoc genus diuiſionẽ recipere abnuerim.

MA. At omnia quæ recipiunt diuiſionem, nónne pulchriora ſunt ſi eorum partes aliqua parilitate concordent, quàm ſi diſcordes & diſſonæ ſint? DI. Nulli dubium eſt. MA. Quid ipſius parilis diuiſionis, qui tandem numerus author eſt: an dualis? DI. Ita eſt. MA. Vt ergo in duas partes concinnentes diuidi pedẽ & eo ipſo aurem delectare cõperimus, ſi etiam metrũ tale inueniamus, nónne cæteris nõ talibus iure anteponetur? DI. Aſſentior.

Verſus vnde dictus. Cap.III.

MA. Recte ſanè. Quare iã illud reſpõde, cum in omnibus, quæ aliqua tẽporis parte metiũtur, aliud præcedat, aliud ſubſequatur, aliud incipiat, aliud terminet, nihil ne tibi videatur inter partẽ præcedentem atq; incipientem, & illam quę ſubſequatur ac terminet intereſſe oportere? DI. Intereſſe arbitror. MA. Díc ergo quid interſit inter has duas partes verſus, quarum vna eſt, Cornua velatarum: altera vero eſt, vertimus antennarum. Non enim vt idem poëta obuertimus, ſed ſi ita verſus enuncietur, Cornua velatarum vertimus antennarum: nónne ſæpius repetendo efficitur incertum, quæ pars prior ſit, quæ poſterior. Neq; enim minus idem ſtat verſus, cũ ita profertur, Vertimus antennarum cornua velatarum. DI. Plane incertum fieri video. MA. Cenſés ne vitandum? DI. Cenſeo. MA. Vide igitur vtrum hic ſatis vitatum ſit. Vna pars verſus eſt, & ea præcedens, Arma virumq; cano: altera ſubſequens, Troiæ qui primus ab oris: (Aeneid.1.) quæ vſq; adeo inter ſe differunt, vt ſi ordinẽ vertas, & hoc modo pronuncies, Troię qui primus ab oris, arma virumq; cano, alios pedes metiri neceſſe ſit. DI. Intelligo. MA. At vide vtrum iſta ratio in aliis ſeruata ſit. Nam cuius dimenſionis eſt pars incipiẽs, Arma virumq; cano: eiuſdem eſſe agnoſcis, Italiam fato. Littora multum ille. Et, Vi ſuperũ ſæuæ. Multa quoq; & bello. Inferretq; deos. Albaniq; patres. Et ne multis perſequar cæteros, quantũ voles, has priores partes verſuum eiuſdẽ dimenſionis inuenies, id eſt, quinto ſemipede articulatas. DI. Rariſſime omnino non ita eſt ita vt poſteriores ſint iſtis non minus inter ſe pariles, Troiæ qui primus ab oris. Profugus Lauináque venit. Terris iactatus & alto. Memorem Iunonis ob irã. Paſſus dum conderet vrbẽ. Latio genus vnde Latinũ. Atq; D altæ mœnia Romæ. MA. Manifeſtiſſimum eſt igitur quòd quinq; & ſeptẽ ſemipedes verſum heroicũ in duo membra partiunt, quę ſex pedibus quaternorũ temporum cõſtare notiſſimum eſt: & ſine concinnitate quidẽ duorum membrorũ, ſiue iſta, ſiue aliqua alia, verſus nullus eſt, in quibus oĩbus hoc ratio demonſtrauit eſſe ſeruandum, vt nõ poſſit pars prior in poſteriore, & poſterior in priore loco poni. Quod ſi aliter fuerit, non iam verſus, niſi noĩs abuſione dicetur. Erit autem rhythmus & metrũ, qualia rariſſime longis carminibus interponere quæ verſibus cõtexuntur, nõ indecorum eſt: quale idem ipſum eſt quòd pauloante cõmemoraui, Cornua velatarum vertimus antennarũ. Quamobrẽ non mihi verſus ex eo appellatus videtur, vt nõnulli putãt, quòd à certo fine ad eiuſdem numeri caput reuertatur, vt nomen ductum ſit ab iis qui vertunt dum via redeunt: nã hoc illi cum his etiã metris, quę verſus nõ ſunt, apparet eſſe cõmune: ſed magis fortaſſe à cõtrario nomen inuenit: vt quẽadmodum grãmatici deponẽs verbum quod r literã non deponit, ſicuti eſt lucror & cõqueror, appellauerunt, ita quod duobus mẽbris cõſtat *†, quorũ neutrum in alterius loco ſalua lege numerorum cõſtituitur, quia verti non poteſt verſus vocetur. (E *† aliâs, conſit,) Sed vtrãlibet harum originẽ vocabuli tu ſi licet probes vel vtrãq; improbes, & aliã quęras, aut cõtemnas mecum totum hoc quæſtionis genus: nihil ad hoc tẽpus pertinet. Cum enim ſatis res ipſa quæ hoc noĩe ſignificatur, appareat, non eſt de verbi ſtirpe laborandum: niſi quid habes ad hęc. DI. Ego vero nihil, ſed perge ad cætera.

Terminus verſuũ vari⁹. Cap.IIII.

MA. Sequitur vt de verſus termino requiramus. Nã & hic aliquam differentiã notãdam atq; ſignandam eſſe voluerunt, vel potius ipſa ratio. An tu non arbitraris melius eſſe vt finis, quo prouolutio numeri coërcetur, non perturbata temporũ æqualitate, tamen emineat, q̃ ſi cũ cæteris partibus quæ finem non faciunt, confundãtur?

DI. Quis dubitat hoc eſſe melius quod eſt euidentius? MA. Conſydera ergo vtrum recte inſignem finem verſus heroici ſpondeum pedem quidã eſſe voluerint. Nã in quinq; aliis locis vel hunc vel dactylum licet ponere, in fine autẽ non niſi ſpõdeum. Nam ꝙ trochęum putant, propter indifferentiã ſit vltimę ſyllabę: F de qua in metris ſatis locuti ſumus. Sed ſecundum hos iambicus ſenarius aut non erit verſus, aut erit ſine iſta finis eminentia, vtrunq; autẽ abſurdum eſt. Nam neq; quiſquã vnq̃, ſiue doctiſſimorum hoĩm, ſiue mediocriter vel etiã tenuiter eruditorum verſum eſſe dubitauit, Phaſelus ille quẽ videtis hoſpites. (Catullus.) Sed quicquid in verbis eſt tali numeroſitate formatũ, & grauiſſimi authores eo quo peritiſſimi nullũ ſine inſigni fine verſum putandum eſſe cenſuerunt. DI. Verum dicis. Quare aliam termini huius notam quęrendam eſſe autumo, nõ hanc θ eſſe θ quæ in ſpondeo ponitur approbandam.

MA. Quid hoc? Num dubitas quæcunq; iſta ſit, aut in pedis eſſe, aut in temporis differentia, aut in vtroq;?

DI. Qualiter poteſt? MA. Quid tandem horum trium probas? Ego enim, quoniam idipſum finire verſum ne longius quàm oportet excurrat, nõ pertinet niſi ad temporis modum: non arbitror aliunde iſtam notam debere ſumi quàm ex tẽpore. An tibi aliud placet? DI. Immò aſſentior. MA. Vidés ne etiam illud cũ tempus hic differentiam habere nõ poſſit, niſi quòd aliud eſt longius, aliud breuius, quia cum verſus finitur id agitur ne pergat lõgius, in breuiore tempore notam finis eſſe oportere? DI. Video quidem, ſed quò per-

tinet

G tinet quod additum est hic? MA. Eò scilicet quod
non vbique temporis differentiam in sola breuitate ac
longitudine accipimus. An tu æstatis ac hyemis diffe-
rentiam, aut esse temporis negas, aut in spatio potius
breuiore vel longiore, ac non in vi frigoris calorísque
constitutam, vel humoris, vel siccitatis: & si quid tale
aliud? DI. Iam intelligo, & hanc quam quærimus
termini notam, à temporis breuitate ducendam esse
consentio. MA. Attende igitur hunc versum, Ro-
ma Roma cerne quanta sit deûm benignitas: qui tro-
chaicus dicitur, & metire illum, atq; respóde quod in-
ueneris de membris eius & numero pedum. DI. De
pedibus quidem facile respóderim, liquet enim eosdem
septem semis esse. De membris autem non satis aperta
res est, multis enim locis partem orationis finiri video.
veruntamen opinor esse istam partitionem in octauo
semipede, vt præcedens membrũ sit, Roma Roma cer-
ne quanta subsequens autem, sit deûm benignitas.
MA. Quot semipedes habet? DI. Septẽ. MA.
Ipsa ratio te duxit omnino. Cum enim nihil sit æqua-
litate melius, eamq; in diuidendo appetere †oporteat, si
minus potuerit obtineri, vicinitas eius quærenda est, ne
H ab ea longius aberremus. Itaque cum hic versus omnes
quindecim semipedes habeat non potuit æquius quàm
in octo & septem diuidi, nam eadem est in septem &
octo vicinitas. Sed ita non seruaretur nota finis in tem
pore breuiore, vt eam seruandam ratio ipsa præcipit.
Nam si talis versus esset, Roma cerne quanta sit tibi
deûm benignitas: vt inciperet membrum in his semi-
pedibus septem, Roma cerne quanta sit: & in his octo
alterum terminaretur, tibi deũ benignitas, non posset
versum semipes claudere. Octo enim semipedes qua-
tuor integros pedes faciunt. Simul incideret alia defor
mitas, vt non eosdem pedes in membro extremo quos
in primo metiremur, & prius membrum potius finire-
tur nota breuioris temporis, id est, semipede quàm po-
sterius, cui hoc finis iure debetur. Nam in illo tres tro-
chæi semis, Roma cerne quãta sit: in hoc quatuor iam-
bi scanderentur, tibi deûm benignitas. Nunc vero &
trochæos in vtroq; mẽbro scandimus, & semipede ver
sus clauditur, vt spatij breuioris notã terminus teneat.
Nã sint in priore quatuor, Roma Roma cerne quãta:
in posteriore autẽ tres semis, sit deûm benignitas. An
I contradicere aliquid paras? DI. Nihil omnino, & li-
benter assentior? MA. Teneam' igitur has leges in
cõcussas si placet, vt neq; membrorũ duorũ tendens ad
æqualitatem partitio versui desit, sicuti huic est †. Cor-
nua velatarum obuertimus antennarum. Neq; ipsa æ-
qualitas membrorum conuertibilem, vt ita dicam, fa-
ciat partitionem: vt in hoc fit, Cornua velatarum ver-
timus antennarum. Neq; cum ista vitatur conuersio,
nimis à se membra discedant, sed quantũ possunt pro-
ximis numeris propè æquentur, ne dicamus hæc ita
posse diuidi, vt octo semipedes præcedant, Cornua ve-
latarũ vertimus: & quatuor subsequantur, id est, anten-
narũ. Nec membrũ posterius paris numeri semipedes
habeat, sicuti est, Tibi deûm benignitas: ne pleno pede
versus finitus nõ habeat terminũ breuiore tẽpore no-
tatũ. DI. Habeo iam ista, & mando memoriæ quã-
tum valeo. MA. Quoniam igitur iam tenemus nõ
debere versum finiri pleno pede, quomodo nobis he-
roicum versum metiendũ putas, vt & metrorũ *† lex
illa seruetur, & hæc termini nota? DI. Video duo-
decim esse semipedes, & quia propter illam conuersio-
nem vitandam senos semipedes habere membra non
possunt, neq; à se longe oportet discedere, vt sint tres & K
nouem, aut nouem & tres: neq; paris numeri semipedes
posteriori membro dandi sunt, vt sint octo & quatuor
aut quatuor & octo, ne pleno pede versus finiatur, in
quinq; & septẽ aut septem & quinq; diuisio faciẽda est.
Nam & hi numeri sunt ambo impares ,pximi, & certe
propinquius sibi accedunt membra q̃ in quaternario
& octonario numeris accederent. Quod vt firmissimũ
teneam, video partem orationis in quinto semipede
semper aut penè semper terminari, vt est in primo Vir
gilij versu, Arma virũmque cano: & in secundo, Itali- Aeneid.i.
am fato: & in tertio, Littora multum ille: in quarto itẽ,
Vi superum sæuæ: atque ita deinceps in toto penè car-
mine. MA. Verum dicis. Sed videndum tibi est,
quos pedes metiaris, vt nihil superiorũ legum iam in-
concusse constitutarum violare audeas. DI. Quan-
quam mihi satis ratio appareat, tamen nouitate con-
turbor. Non enim solemus in hoc genere nisi spondeũ
pedem & dactylum scandere, quod nemo ferè est
tam indoctus quin audierit, etiã si minus id facere pos-
sit. Hanc ergo peruulgatissimam consuetudinẽ, & nunc
si sequi voluero, lex illa terminis est abroganda. Præ-
cedens enim membrum semipede clauderetur, poste-
rius autem pleno pede quod cõtra esse debuit. Sed quia
illam legem iniquissimũ est tollere, & in numeris iam
didici posse fieri, vt non à pleno pede ordiamur, restat
vt non hic dactylum cum spondeo, sed anapæstum lo-
cari iudicemus, vt incipiat versus à longa syllaba, dein-
de duo pedes, vel spondei vel anapæsti, alterum mem-
brum superius terminent, cum tres rursus alterum vel
anapæsti vel quolibet loco spondeus, sine omnibus, &
in fine vna syllaba qua versus legitime terminatur.
MA. Probas mihi, & id ego quoq; rectissimum esse
iudico, sed non facile ista populo persuadentur. Tanta
enim est vis consuetudinis, vt ea inueterata, si falsa opi
nione genita est, nihil sit inimicitius veritati. Nãq; ad
faciendum versum nihil interesse intelligis, vtrum in
hoc genere anapæstus cum spondeo, an dactylus collo-
ceturad metiendũ tamen rationabiliter, quod non au-
rium sed mẽtis est proprium, vera & certa ratione hoc
non irrationabili opinione discernitur: nẽq; nunc à no
bis primum inuenta est, sed multo est hac inueterata
consuetudine antiquius animaduersa. Quare si eos le-
gant qui vel in Græca vel in Latina lingua disciplinæ M
huius doctissimi fuerunt, non mirabuntur nimis qui
forte hoc audierint: quanquam pudet imbecillitatis,
cum rationi roborandæ hominum authoritas quæri-
tur, cum ipsius rationis ac veritatis authoritate, quæ
profecto est omni homine melior, nihil deberet esse
præstantius. Non enim vt in producenda corripiẽdáve
syllaba non nisi authoritatem veterum hominũ quæ-
rimus, vt quemadmodum sint vsi verbis quibus nos
quoque loquimur, ita & nos vtamur. Quia & in huiusce-
modi re nullam obseruationem sequi, desidiæ est: &
nouam instituere, licentiæ. Ita in metiendo versu in-
ueterata voluntas hominum, ac non æterna rerum ra-
tio cogitanda est, cum & moderatam eius longitudinẽ
prius naturaliter aure sentiamus, deinde approbemus
naturali† cõsyderatione numerorũ, & eum insigni fine †ratiõabili.
claudẽdum esse iudicet quisquis iudicat certius: eumq;
quàm cætera metra esse insigniter finiendum, qui finẽ
habet in breuiore tempore notarum manifestum sit: si-
quidẽ temporis longitudinẽ coërcet & frenat quodã-
modo. Quæ cum ita sint, qui potest posterius e- Rursus de ã
ius membrum nisi non pleno terminari pede? Prioris ne versus.
autem Cap.VI.

A autem membri exordium aut plenum pedem esse, vt
in illo trochaico, Roma Roma cerne quanta sit deûm
benignitas. aut partẽ pedis oportet vt in heroico, Ar-
ma virumq; cano Troiæ qui primus ab oris. Quapro-
AEneid.i. pter omni iam dubitatione sublata, etiam istũ versum
metire si placet, & mihi de membris eius pedibusq; re-
Catullus. sponde. Phaselus ille quem videtis hospites. DI.
Membra quidem huius in quinque & septem semipe-
des video distributa, vt prius sit, Phaselus ille: posterius
autem, quẽ videtis hospites: pedes vero iambos cerno.
MA. Quæro, Nihil ne caues pede pleno versum ter-
minare? DI. Verum dicis, & vbi fuerim nescio. Quis
†exordiẽdum. enim non videret sicut in heroico exordium† esse à se-
mipede, quod cum in hoc genere fit, non iãbis, sed tro-
chæis versum metimur, vt iam *† semipes claudat.
*†aliàs, eũ legitime. MA. Ita est vt dicis. Sed vide quid tibi de hoc respõ-
dendum putes, quem asclepiadeum vocant, Mœcenas
Horatius 1. Carminũ. atauis edite regibus. Nam pars orationis in sextã syl-
labam terminatur, neque inconstanter, sed in omnibus
ferè huius generis versibus. Itaq; eius primum est mẽ-
brum, Mœcenas atauis: secundum vero, edite regibus.
Quod qua nam ratione fiat, dubitari potest. Si enim
B metiaris in hoc pedes quaternorum temporum, erunt
quinque in priore, in posteriore autem membro qua-
tuor semipedes. Lex autem vetat membrum posterius
pari numero constare semipedum, ne pleno pede ver-
sus terminetur. Restat ergo vt pedes consyderemus se-
norum temporum, ex quo fit vt membrum vtrunque
sic ternis semipedibus constet. Nam vt integro pede
præcedens mẽbrum finiatur, à duabus longis incipien-
dum est. Deinde totus choriambus versum diuidit, vt
sequente etiam alio choriambo membrum posterius
inchoẽtur, claudente versum semipede in duabus breu-
ibus syllabis. Tot enim tempora cum spondeo in ca-
pite locato, implent sex tẽporum pedem. Nisi quid ha-
bes ad hæc. DI. Nihil prorsus. MA. Placet ergo
totidem semipedibus constare vtrunque membrum?
DI. Cur non placeat? Neque enim metuenda est hic
illa cõuersio, quia posito posteriore membro in præce-
dentis loco, ita vt quod est primum, secundum fiat, non
eadem lex manebit pedũ. Quapropter nulla causa est,
cur idem semipedum numerus in hoc genere membris
negetur, cum sine vllo conuersionis vitio parilitas ista
possit teneri, finis etiam insignioris lege seruata, cũ ver-
C sus non pleno pede terminatur, quod constantissime
Quomodo semipedum imparilitas in versuum membris ad parilitatem referatur. Caput. VII. seruandum esse perplacet. MA. Rem ipsam omni-
no vidisti, quare iam quoniam comperit ratio, versuũ
esse duo genera, vnum in quo idem numerus semipe-
dum, aliud in quo dispar in membris sit, diligenter cõ-
syderemus si placet, quó nã modo ista imparilitas se-
mipedum ad quandam parilitatem referatur, obscu-
riore aliquantum, sed sanè subtilissima ratione nume-
rorum. Nam quæro ex te, cum duo & tria dicam, quot
numeros dicam? DI. Duos. MA. Ergo & duo
vnus, & tria vnus est numerus, & quemlibet alium di-
xerimus. DI. Ita est. MA. Nonne tibi ex hoc vi-
detur vnum cum quolibet numero non absurde posse
conferri? Siquidem vnum duo esse non possumus dice-
re, duo autem vnum esse quodammodo, & item tria &
quatuor vnum esse, non falsò dici potest. DI. Assen-
tior. MA. Attende aliud: dic mihi, duo ter ducta, quid
faciunt in summa? DI. Sex. MA. Num sex &
tria totidem sunt? DI. Nullo modo. MA. Nunc
tria quater ducas velim summamq; respondeas. DI.
Duodecim. MA. Vides item duodecim plures esse
quàm quatuor? DI. Et longe. MA. Sanè ne iam D
immorer, figẽda regula est: à duobus, & deinceps quos-
libet numeros duos constitueris, minor per maiorem
multiplicatus, eum excedat necesse est. DI. Quis hoc
dubitauerit? Quis enim tam paruum in plurali nume-
ro quàm duo? quem tamen numerum si milies duxero,
ita excedet mille, vt duplum fiat. MA. Verum di-
cis. Sed constitue vnum, & quemlibet deinde maiorem
numerum, & quemadmodum in illis faciebamus, mi-
norem per maiorem multiplica, num eodẽ modo ma-
ior superabitur? DI. Non planè, sed maiori minor
æquabitur. Nam vnum bis duo, & vnum decies decem,
& vnum millies mille, & per quemlibet alium nume-
rum multiplicauero, vnum necesse est æquetur. MA.
Habet ergo vnum cum cæteris numeris vim quandã † †ius quoddã
æqualitatis, non modo quod quicunque numerus [nu-
merus] vnus est, sed [etiam] quod toties ductus tan-
tundem facit. DI. Manifestissimum est. MA.
Age nunc, refer animum ad semipedum numeros, qui-
bus in versu fiunt membra inæqualia, & miram quan-
dam æqualitatem ista quam tractauimus ratione repe-
ries. Nam, vt opinor, versus minimus inæquali semipe-
dum numero in membris est duobus, habens semipe-
des quatuor & tria, quod est in hoc: Hospes ille quem E
vides: cuius primum membrum quod est, hospes ille:
secari æqualiter potest in duas partes binorum semipe-
dum: secundum autem quod est, quem vides: ita diui-
ditur, vt vna pars duos semipedes habeat, altera vnum:
quod ita est, quasi duo & duo sint, iure illo æqualitatis,
de quo satis egimus, quod habet vnum cum omnibus
numeris. Ex quo fit, vt ista diuisione tantum sit quodã-
modo superius membrum quãtum posterius. Itaq; vbi
fuerint quatuor & quinque semipedes, sicut hoc est, Ro
ma Roma cerne quanta sit, non ita probatur: & pro-
pterea metrum erit potius quàm versus, quia ita sunt
membra inæqualia vt ad nullam æqualitatis legem se-
ctione aliqua possint referri. Cernis quippe, vt opinor,
superioris membri quatuor semipedes. Roma Roma,
in binos posse discedere: ac posteriores quinque, cerne
quãta sit, in duos & tres semipedes diuidi, vbi nullo iu-
re apparet æqualitas. Neq; enim possunt aliquo modo
tantum valere quinq; semipedes propter duos & tres,
quãtum quatuor valent, quomodo inuenimus superius
in breuiore versu tãtum valere tres semipedes propter
vnum & duo, quantum quatuor valent. An aliquid nõ F
es assecutus, aut non placet? DI. Immo vero & ma-
nifesta omnia & rata sunt. MA. Age nunc quinque
& tres semipedes consyderemus, qualis est iste versiculus,
Phaselus ille quẽ videst & videamus quomodo ista
inæqualitas aliquo æqualitatis iure teneatur. Nam hoc
genus non solum metrum, sed etiam versum esse om-
nes cõsentiunt. Itaque cum primum membrum in se-
mipedes duos & tres secueris, & secundum in duos &
vnum, coniungas particulas quas in vtroque pares in-
ueneris, quia & in primo membro habemus duo: & in
secundo restant duæ particulæ, vna in tribus semipedi-
bus de priore membro, altera in vno de posteriore. Has
ergo & sociabiliter iũgimus, quia vnum cum omnibus
habet societatem, & in summa vnum & tria, quatuor
fiunt, quod est tantundem quãtum est duo & duo. Per
hanc igitur sectionem etiam quinque & tres semipe-
des ad concordiam rediguntur. Sed responde vtrũ in-
tellexeris? DI. Ita vero, & admodum [probo.]
MA. Sequitur vt de quinque & septem semipedibus Paritas se-
disseramus, quales sunt versus illi duo nobilissimi, he- mipedum.
roicus, Cap.VIII.

G roicus,& quem iambicum vulgo vocant,etiam ipse se-
narius. Nam, Arma virumq; cano Troiæ qui primus
ab oris,ita diuiditur vt primum eius membrum sit:Ar-
ma virumq; cano,qui sunt quinque:& secũdum,Troiæ
qui primus ab oris,qui sunt septem semipedes.Et,Pha-
selus ille quem videtis hospites: primum membrũ ha-
bet,Phaselus ille,in semipedibus quinque:secundum in
septem,quem videtis hospites: Sed tantum *† illa no-
bilitas in lege illa † æqualitatis laborat.Cum enim su-
periores quinque semipedes in duo & tres diuiserimus,
posteriores autem septem in tres & quatuor, cõgruunt
sibi quidem particulæ ternorum semipedũ. Sed si duæ
reliquæ ita inuenirentur, vt vna earum constaret vno
semipede,alia quinque,coniungerentur & lege illa,qua
vnum cũ omnibus numeris cõiungi potest, & in sum-
ma sex fierent,quod sunt etiam tres & tres.Nunc vero
quia duo & quatuor inueniuntur,summam quidẽ red-
dent senariam,sed nullo æqualitatis iure tantum valẽt
duo quantum quatuor,vt in huiuscemodi quasi neces-
situdine copulentur. * Nisi forte quis dixerit satis esse
ad aliquam regulam parilitatis,quòd vt tres & tres,ita
duo & quatuor sex fiunt, cui rationi repugnãdum non
H arbitror:est enim & hæc aliqua æqualitas.Sed illud no
lim vt maiore cõgruentia quinque & tres,quàm quin-
que & septem semipedes conuenerint.Non enim tan-
tum nomen est illius versus quãtum istorum, & vides
in illo non modo tantam summam inuentam collatis
vno & tribus,quãta est in duobus & duobus,sed etiam
multo concordiores partes esse, cum iunguntur vnum
& tria,propter illam vnius cũ cæteris omnibus nume-
ris amicitiam, quàm cũm duo & quatuor copulentur,
sicut in istis est.An tibi aliquid obscurum est? DI.
Nihil prorsus . Sed nescio quomodo me offendit, cur
isti senarij cum sint celebratiores cæteris generibus, &
principatum quendam in versibus habere dicãtur,ali-
quid in membrorum concordia minus habent, quàm
illi famæ obscurioris versus. MA. Bono animo esto.
Nam ego tibi tantam in illis ostendam concordiam,
quantam soli ex omnibus habere meruerunt,vt videas
non iniuria eos esse prælatos. Sed quia ipsa tractatio
aliquanto est longior,quanuis omnino iocundior, re-
stare nobis debet extrema,vt cum de cæteris quantum
satis videbitur disputauerimus,iam omni cura libera-
ti, ad horum scrutanda penetralia veniamus. DI.
I Mihi vero placet,sed iam velim vt ista quæ priora su-
scepimus explicata essent, vt iam illud audirem com-
modius. MA. Istorum comparatione quæ ante dis-
serimus,fiunt illa dulciora quæ expectas. Nunc itaq;
considera, vtrum in duobus membris,quorũ primum
exhibeat semipedes sex,alterum septem, reperiatur ea
æqualitas vt rite esse versus queat.Nam post quinq; &
septem semipedes hunc esse discutiendum vides.Huius
autem exemplum est: Roma Roma cerne quanta sit
deũm benignitas. DI. Video primum membrum
posse in partes distribui,quę habeant ternos semipedes,
secundum in tres & quatuor.Quare iunctis æqualibus
fiunt sex semipedes, tres vero & quatuor septem sunt,
& non æquantur illi numero. MA. Sed si duos &
duos & vnum in ea parte vbi tres sunt considerẽmus,
iunctis partibus quæ binos habent, fit summa quater-
naria:iunctis autem illis quarũ in vna duo sunt,in alia
vnum, si etiam ista tanquam sint quatuor accipiamus,
propter vnius cum cæteris numeris concordiam, octo
simul fiunt,magisq; excedunt summam senariã, quàm
cum septem fuissent. DI. Ita est vt dicis. MA.

*† aliàs, tãta.
† ista.
* aliàs, computentur.
De paritate in membris versũ vario semipedum numero cõnexorum. Caput.IX.
Sed si duo & duo i ea pte vbi quatuor sunt,& duo & vnũ, in ea parte vbi tres &c.

Et ideo isto genere copulationis à lege versuum separato,attende vt ordo postulat in ea nunc mẽbra,quorum K
primum habet octo semipedes,septem secundum. Ista
vero copulatio habet quod quærimus.Nam precedẽ-
tis membri partem dimidiam cum parte subsequentis
maiore,quę dimidię proxima est iungens,quoniã qua-
terni semipedes sunt, octonarij numeri summã facio.
Restant ergo quatuor semipedes de priore, tres de po-
steriore membro. Duo hinc, duo inde copulata, fiunt
quatuor.Duo rursus inde restant, † & vnum hinc, qui
ad legem illius conuenientiæ copulati,qua vnum reli-
quis par est,quodammodo sumuntur pro quatuor. Ita
iam octonarius superiori octonario congruit. DI.
Sed cur huius exemplum non audio? MA. Quia sę-
pe commemoratum est,tamen ne suo loco prætermis-
sum putes,ipsum est:Roma Roma cerne quanta sit deũ
benignitas.vel hoc etiam:Optimus,beatus ille qui
procul negocio. Quare iam inspice nouem & septem se-
mipedum cõnexionem,cuius exemplum est: Vir opti-
mus beatus ille qui procul negocio. DI. Facilis est
cognitu ista congruentia. Superius enim membrum in
quatuor & quinq;,posterius in tres & quatuor semipe-
des diuiditur. Pars ergo superioris minor cũ parte po- L
sterioris maiore coniuncta,octonariũ numerũ facit:
& maior superioris cum minore posterioris item octo-
narium. Nam illa cõmixtio † est quatuor & quatuor,
ista quinq; & tres semipedes.Huc accedit, quòd quin-
que in duo & tres semipedes,tres autem in duo & vnũ
si diuiseris, apparet alia conuenientia duorũ cũ duobus,
& vnius cũ tribus,quia vnũ cum omnibus numeris su-
perius commemorata lege confertur.Sed nisi me ratio
fallit,nihil restat vlterius quod de membrorum copu-
latione requiramus.Nam † ad octo peruentum est pe-
des,quem numerum versui sicut satis cognouimus non
fas est excedere.Quare iam age illa senariorum versuũ
heroici & iambici vel trochaici,quo intentionem meã
& excitasti & distulisti,pande secreta. MA. Faciam,
imò faciet ipsa ratio,quæ mihi tibiq; cõmunis est. Sed
meministine quæso cum ageremus de metris dixisse
nos & ipso sensu admodum probasse,illos pedes,quorũ
partes ad sesqua conueniunt,siue in duobus & tribus,vt
est creticus vel pęones,siue in tribus & quatuor,vt epi-
triti, exclusos à poëtis propter minoris venustatis so-
num,solutę orationis seueritatem,decorare congruen-
tius,cum his clausulæ colligantur. DI. Memini,sed M
quorsum hæc spectant? MA. Quoniam illud volo
prius intelligamus, huiuscemodi pedibus à poëtarum
tractatione seiunctis,non remanere, nisi eos quibus ad
tantundem,vt spondeus est, aut eos quibus ad duplum
vt iambus:aut eos quibus ad vtrunq; partes conueniũt,
vt choriambus. DI. Ita est. MA. At si hæc est poë-
tarum materies & sola,oratio autẽ soluta versibus ini-
mica est,non versus vllus nisi ex hoc genere pedum fa
ciẽdus est. DI. Assentior.Video enim poëmata ver-
sibus atque aliis lyricorum poëtarum metris fieri grã-
diora,sed adhuc quo ratio ista tendat ignoro. MA.
Ne propera,disputabimus enim iam de senariorũ ver-
suum excellentia: & prius tibi cupio demonstrare si po
tero,decentissimos senarios, nisi duorum istorum ge-
nerum esse nõ posse, quæ omnium etiam sunt celeber-
rima,quorum vnum est heroicum: vt, Arma virumq;
cano Troiæ qui primus ab oris. Quod genus versus
metitur spondeo & dactylo, subtiliori autem ratione
spondeo & anapęsto. Alterum quod iambicum dicitur,
& eadem ratione inuenitur trochaicũ.Nam credo tibi
manifestum

† residui.
† cõiunctio.
† Iã enim.
Senarios versus decẽtissimos nõ esse,nisi vel heroici sint, vel iambici. Caput.X.
A Eneid. 1.

A manifestum esse longis syllabis,nisi breues interponã-
tur, obtundi quodammodo spatia sonorum. Item nisi
breuibus longæ, nimis concisa & quasi tremula fieri,
neutra esse temperata, quanuis temporum æqualitate
aures impleant.Quamobrẽ nec illi versus qui sex pyr-
rhichios,& sex proceleumaticos habent,aspirant ad he
roici dignitatẽ: nec illi ad trochaici qui sex tribrachos
habent.Huc accedit,quia in istis quos cæteris ipsa ratio
præponit,si membra præposteraris,totum ita commu-
tabitur,vt alios etiam pedes necessario metiamur.Itaq;
inconuersibiliores,vt ita dicam, sunt quàm illi qui aut
omnibus breuibus,aut longis omnibus cõstant. Et ideo
siue quinque & septem,siue septem & quinque semipe-
dibus membra in his temperatioribus ordinentur, ni-
hil interest.Neutro enim horum ordine conuerti ver-
sus potest sine tanta cõmutatione,vt aliis pedibus cur-
rere videatur.In istis autem si carmen cœptum erit ta-
libus versibus,quorum priora membra quinos semipe-
des habeant, non oporteat eos miscere,in quibus septẽ
priores sunt, ne liceat omnes conuertere. Non enim à
conuersione reuocat vlla pedum commutatio. Sed ta-
men heroicis conceditur spõdeos omnes rarissime in-
B terponere,quod quidem posterior ætas hæc nostra mi-
nime probauit. Trochaicis autem siue iambicis cũ pe-
dem tribrachum quolibet loco interponere liceat, ha-
bere tamen in huiuscemodi carminibus versum solu-
tum in omnes breues,turpissimum iudicatum est. Re-
motis igitur epitritis pedibus à lege versuum senaria,
non solum quòd solutæ orationi sunt aptiores,verum-
etiam quòd si sex fuerint,triginta & duo tempora ex-
cedunt,sicut dispondei, remotis etiam quinorum † tẽ-
porum pedibus,quod sibi eos licẽtius ad clausulas ven-
dicauit oratio. Molossis item & aliis temporum sena-
riorum,†quanuis in poëmatis venustissime vigeant,ab
hoc de quo nunc agimus numero temporum exclusis,
restant versus omnium breuium syllabarum, qui vel
pyrrhichios,vel proceleumaticos,vel tribrachos habẽt,
& omnium longarum spondeos. Qui quanquam ad-
mittãtur ad senarium modum, dignitati tamen & tẽ-
perationi * horum qui breuibus longisq; variantur, &
ob hoc multo minus cõuerti possunt,cedant necesse est.
Sed quæri potest,cur meliores versus iudicati sint
senarij,in quibus anapæstum subtilis illa ratio metitur
& ij in quibus trochæum, quàm si dactylum ibi,& hic
C iambũ metiretur:sine præiudicio enim sententiæ quo-
niam nunc de numeris agimus,si versus ita esset: Troię
qui primus ab oris arma virumq; cano, vel de illo ge-
nere:Qui procul malo pius beatus ille:vterq; horũ nec
minus senarius esset, nec minus breuium longarumq;
syllabarum temperatione moderatus, nec magis con-
uerti poterat,& in vtroque membra ita ordinata sunt,
vt & in quinto & in septimo semipede pars orationis
terminetur: Cur ergo meliores isti putentur si potius
ita sint:Arma virumq; cano Troię qui primus ab oris.
Beatus ille qui procul pius malo? In qua quæstione fa-
cilius & procliuius dixerim forte euenisse, vt isti prius
animaduerterentur aut frequentarentur, aut si id non
est fortuitũ,melius credo visum fuisse,vt heroicus dua-
bus longis, quàm duabus breuibus & longa clauderẽ-
tur,quod in longis aures commodius acquiescunt. Ille
autem alter in finali semipede longam syllabã potius
haberet quàm breuem:res quidem sic se habet, vt qui-
cunque horum priores eligerentur, necessario aliis au-
ferrent locum, qui membris iisdem præposteratis fieri
possent. Quo circa si melior iudicatus est, cuius exem-

† quinum.
† senum.
* aliàs, operationi.
Senarij qsio cõmodius meticndi. Caput.XI.

plum est:Arma virũq; cano Troiæ qui primus ab oris, D
inepte iam fieret isto conuerso aliud genus, sicuti est:
Troiæ qui primus ab oris arma virumq; cano. Quod
etiam de trochaico genere intelligendum est. Nam si
est horum honestior: Beatus ille qui procul negocio,
quod genus isto præposterato fieret,vt est: Qui procul
negocio beatus ille,fieri profecto non oportet: Tamen
si quis audeat & faciat tales versus, manifestũ est eum
alia genera senariorum esse facturum, quibus sunt ista
meliora.Hi ergo senariorum omniũ pulcherrimi, non
potuerunt ambo obtinere synceritatem suam aduersus
hominum licentiam.Nam in trochaico genere,nõ se-
nario solo,sed semis incipit vsque ad magnitudinẽ ex-
tremam quæ octo pedes habet. Miscendos autem poë-
tæ putauerunt quaternorum temporum pedes omnes
qui adhibentur ad numeros. Et Græci quidem alternis
locis primo & tertio,& ita deinceps si à semipede ver-
sus incipit:sin ab integro trochæo,secundo & quarto lo
co,atq; ita deinceps seruatis interuallis,memorati lon-
giores collocantur pedes. Quæ corruptio vt tolerabilis
fieret,non singulos pedes in duas partes, quarũ vna le-
uationis,altera positionis est,plaudendo diuiserunt,sed
vnum pedem leuantes,alterum ponentes, vnde ipsum E
senarium trimetrum vocant,ad epitritorum diuisionẽ
plausum retulerunt. Sed si hoc saltem constanter tene-
retur,quanuis pedes epitriti magis orationis sint quàm
poëmatis,nec iam senarius, sed ternarius versus inue-
niretur,non tamen omnimodo illa numerorum labe-
factaretur æqualitas. Nunc vero quatuor tẽporum pe-
des,dummodo in locis memoratis ponantur,licet non
in omnibus ponere,sed vbilibet eorum,& quoties libet.
Nostri vero veteres,nec ipsa locorum interualla inter-
miscẽdis huiuscemodi pedibus seruare potuerũt. Quа-
re in hoc genere poëtæ ista corruptione atque licentia
planè assecuti sunt,quod eos voluisse arbitrandum est,
vt essent in fabulis poëmata * solutæ orationi similli- * aliàs, poëtarum.
ma. Sed quoniã satis dictum est,cur inter senarios isti
versus magis nobilitati sint,nunc videamus cur ipsi se-
narij meliores sint versus quàm cæteri in quolibet alio
pedum numero cõstituti: nisi quid habes aduersus ista
quæ edisseras. DI. Prorsus assentior:& iam metro-
rum illam æqualitatẽ,cui me attentissimum paulоante
reddidisti, si vel nunc fas est cognoscere,vehementer
expecto. MA. Totus ergo ades atque responde,vtrũ F
tibi videatur quælibet lõgitudo posse in quotlibet par-
tes secari. DI. Satis mihi ista persuasa sunt:nec du-
bitari posse arbitror, quin omnis longitudo quæ linea
dicitur, habeat dimidiã sui partem, ac per hoc in duas
lineas breues decussatim secari queat: & quia ipsæ duæ
lineæ,quæ ista sectione fiunt, proculdubio lineæ sunt,
etiam in ipsis hoc fieri posse manifestum est. Itaque &
quantulacunq; longitudo in quotlibet partes secari po-
test. MA. Expeditissime atq; verissime. Quare nunc
illud vide,vtrum recte asseueretur, omnẽ longitudinẽ
ad latitudinẽ porrigendã,quæ ab ipsa oritur, tantũ va-
lere quantũ latitudinis quadratũ occupat.Si enim mi-
nus aut amplius in latum spatium protenditur quàm
longa est linea vnde protenditur, quadratum non fit:
sin tantum,nihil aliud quàm quadratum fit. DI.
Intelligo & assentior:quid enim verius? MA. Illud
ergo iam sequi vt opinor vides,vt si pro linea in longũ
ordinati calculi pares ponantur, nõ perueniat illa lon-
gitudo ad quadratam formam, nisi per eũdem nume-
rum multiplicati calculi fuerint:vt si verbi gratia duos
calculos ponas,quadratum non facias,nisi aliis duobus
ad latitudinẽ

Quod ptes heroicorum versũ maiorẽ omnibus habeant quo ad semipedes numerorum concordiam. Caput.XII.
Sicut magnitudo in se ducta facit quadratã figuram,ita numerus in se ductus facit quadratũ numerum.

G ad latitudinem iunctis:sin tres,sex adiungēdi sunt,sed terni distributi ad duos ordines similiter in latitudinem.Si enim ad longitudinem additi fuerint,nulla figura fit. Longitudo enim sine latitudine figura nō est. Atque illa proportione licet consyderare alios numeros:vt enim bis bina, & ter terna quadratas figuras in numeris faciunt,ita quater quaterna,quinquies quina, sexies sena,atque ita per infinitum in cæteris. DI. Etiā ista rata & manifesta sunt. MA. Attende nunc vtrum sit aliqua temporis longitudo. DI. Quis dubitauerit nullum esse tempus sine aliqua longitudine?

MA. Quid versus:Potēst ne non obtinere aliquam temporis longitudinem? DI. Immo necesse est obtineat. MA. Quid in ea longitudine pro calculis melius collocamus,pedēs ne,qui duas in partes, id est, leuationem & positionem necessario distribuuntur:an ipsos semipedes potius,qui singulas leuationes positionesq; obtinent? DI. Semipedes congruentius iudico pro illis calculis poni. MA. Age nunc commemora membrum versus heroici breuius quot semipedes habeat. DI. Quinque. MA. Dic exemplum.

DI. Arma virumq; cano. MA. Num igitur aliud
AEneid.1. H desideras, nisi vt alij septem semipedes cū istis quinq; aliqua æqualitate conueniant. DI. Nihil prorsus aliud. MA. Quid:septem semipedes possunt ne aliquem versum complere per se? DI. Possunt vero. Nam tot semipedes habet primus ac minimus versus, annumerato in fine silentio. MA. Recte dicis,sed vt versus esse possit,quomodo in duo membra diuiditur?

DI. In quatuor scilicet & tres semipedes. MA. Duc ergo in legem quadrati has partes singulas, & vide quid faciunt quatuor quater. DI. Sedecim. MA. Quid tria ter. DI. Nouem. MA. Quid totum simul? DI. Vigies quinquies. MA. Septem ergo semipedes,quoniam possunt habere duo membra, singulis membris suis ad quadratorum rationem relatis, vigesimumquintum numerum in summa faciunt, & est vna pars versus heroici. DI. Ita est. MA. Altera igitur pars,quæ habet quinque semipedes, quoniam non potest in duo mēbra diuidi, & debet aliqua æqualitate concinere,nónne tota in quadratum ducēda est?

DI. Nihil aliud censeo,& iam tandē agnosco æqualitatem mirabilem. Quinq; enim quinquies ducta eadem vigintiquinque consummant. Nec ergo immerito senarij versus cæteris celebratiores nobilioresq; facti sunt. Dici enim vix potest,quantum inter illorum
I æqualitatem in membris imparibus, & aliorum omnium intersit. MA. Non te ergo fefellit pollicitatio
Epilogus. Cap. XIII. mea,vel potius ipsa nos quam vterque nostrum sequitur,ratio. Quare vt istum iam sermonem cōcludamus aliquando, cernis certe cum sint metra pene innumerabilia,versum tamen esse non posse nisi duobus membris sibimet concinnatis:aut totidem semipedibus, sed
Horatius 1. Carminū. non conuertibiliter terminatis,vt est, Mœcenas atauis edite regibus:aut dispari numero etiam semipedū, sed tamen aliqua æqualitate coniunctis,vt sunt quatuor & tres,aut quinque & tres,vel quinque & septem, aut sex & septem,aut octo & septem,vel septem & nouem. A pleno enim pede,trochaicus,vt est:Optimus beatus ille qui procul negocio.Et à non pleno potest versus exordiri:vt est, Vir optimus beatus ille qui procul negocio: terminari autem nisi non pleno prorsus nō potest. Sed isti nō plenipedes, siue integros semipedes habeāt, sicuti est iste quem nunc posui,siue minus quàm dimidium pedem, sicut in illo choriābico duæ vltimæ breues,Mœcenas atauis edite regibus:siue plus quàm dimidium,vt in eius capite duę primæ longæ:aut in fine alterius choriambici bacchius:cuius exemplum, Te domus Euandria, te sedes celsa Latini. Omnes ergo isti non plenipedes,sed semipedes nuncupantur. Iam vero non solum talia poëmata versibus fiunt, vt in his vnū genus teneatur, qualia Epicorum poëtarum sunt, vel etiam Comicorum: sed illos quoque ambitus quos ἀστροφόδους Græci vocant, non tantum illis metris,quæ lege versuum non tenentur, Lyrici poëtæ faciunt,sed etiam versibus. Nam ille Flacci:Nox erat,& cœlo fulgebat luna sereno Inter minora sydera: bimēbris ambitus est,& versibus constans. Qui duo versus sibimet conuenire non possunt, nisi vterque ad senorum temporum referantur pedes. Nam modus heroicus cū modo iambico vel trochaico non conuenit, † quia illi pedes ad tātundem, hi ad duplum partiuntur. Fiunt ergo ambitus aut omnibus metris,aut omnibus versibus, vt illi sunt,de quibus in superiori sermone disputatū est, cum de ipsis metris ageremus:aut tantum versibus, vt ij de quibus nunc dictum est:aut vt & versibus, & aliis metris temperētur,quale illud est: Diffugēre niues,redeunt iam gramina campis,Arboribusq; comæ. Quo autem ordine locentur vel versus cum aliis metris,vel maiora membra cum minoribus,nihil interest ad aurium voluptatem, dummodo nō breuior quàm bimēbris, non amplior quàm quadrimembris sit ambitus. Sed iam si nihil habes quod contradicas,finis sit huius disputationis,vt deinceps quod ad hanc partem Musicæ attinet,quæ in numeris temporum est, ab his vestigiis eius,sensus *† ad ipsa cubilia, vbi ab omni corpore aliena est,quanta possumus sagacitate veniamus.

K Horatius 1. Carminū. Euādri hūc versum Terētianus refert inter Phalecios.

† puritatis.

Horatius in carmine epodo.

† concinit.

Horatius, 4. carminū. L

* aliās,sensibus.
† eius sensibilibus.

DIVI AVRELII AVGVstini Hipponensis episcopi,de Musica liber Sextus.

SATIS diu penes te [atque] adeo planè pueriliter per quinque libros in vestigiis numerorum ad moras temporum pertinentium morati sumus:quam nostram nugacitatem apud beneuolos homines facilè fortassis excuset officiosus labor: quē
M non ob aliud suscipiendum putauimus, nisi vt adolescentes,vel cuiuslibet ætatis homines, quos bono ingenio donauit deus, non præpropere, sed quibusdā gradibus à sensibus carnis atque carnalibus literis, quibus eos non hærere difficile est,duce ratione auellerentur: atque vni deo & domino rerum omnium, qui humanis mentibus nulla natura interposita præsidet,incommutabilis veritatis amore adhærescerent. Illos igitur libros qui leget,inueniet nos cum grammaticis & poëticis animis,non habitandi electione,sed itinerādi necessitate versatos. Ad hunc autem librum cum venerit,si vt spero & supplex deprecor,deus & dominus noster propositum meum voluntatemq; gubernauerit, & eò quò est intenta perduxerit, intelliget non vilis possessionis esse vilem viam, per quam nunc cum imbecillioribus nec nosipsi admodum fortes ambulare maluimus, quàm minus pēnatos per liberiores auras præcipitare. Ita nos quantum arbitror, aut nihil aut non multum peccasse iudicabit, si tamen de numero spiritalium virorum iste fuerit. Nam turba cætera de scholis lin-

Repetit, nō sitū faciens ad sequētia. Caput.I.

A lis linguarum tumultuantium, & ad plaudētium strepitum vulgari leuitate lætātium,si forte irruerit in has literas, aut contemnet omnes, aut illos quinque libros sufficere sibi arbitrabitur.Istum vero in quo fructus illorum est,vel abiiciet quasi non necessarium,vel differet quasi post necessariū. Reliquos vero qui ad ista intelligenda eruditi non sunt,si sacramentis Christianæ veritatis † imbuti,in vnum & verū deum summa charitate nitentes,cuncta puerilia trāsuolauerunt, fraterne admoneo,ne ad ista descendant,& cum hic laborare cœperint,de tarditate sua conquerantur, ignorantes itinera difficilia & molesta pedibus suis, volādo se posse etiam ignorata transire.Si autem ij legunt qui & infirmis aut inexercitatis gressibus hac ambulare nō possunt,& nullas pietatis alas habent,quibus ista neglecta præteruolent, non se inserant inconuenienti negocio: sed præceptis saluberrimę religionis,& nido fidei Christianæ pennas nutriant, quibus superuecti laborem ac puluerem huius itineris euadant, magis ipsius patriæ quàm viarum flexuosarum amore flagrātes. His enim hæc scripta sunt, qui literis secularibus dediti, magnis implicantur erroribus, & bona ingenia in nugis conterunt,nesciētes quid ibi delectet. Quod si animaduerterent,viderent, quà effugerent illa retia, & quisnā esset beatissimæ securitatis locus. MA. Quamobrem tu cum quo mihi nunc ratio est, familiaris meus, vt à corporeis ad incorporea transeamus, responde si videtur, cum istum versum pronunciamus, Deus creator omnium,istos quatuor iambos quibus constat,& tempora duodecim vbi nam esse arbitreris, id est, in sono tantum qui auditur,an etiam in sensu audientis qui ad aures pertinet,an in actu etiam pronunciantis,an quia notus versus est, in memoria quoq; nostra hos numeros esse fatendum est? DI. In his omnibus puto.

B

MA. Nusquām ne amplius? DI. Quid aliud restet non video,nisi forte interior & superior aliqua vis sit vnde ista procedunt. MA. Non ego quæro quid suspicādum sit:quare si hæc quatuor genera ita tibi apparent,vt nullum aliud videas quod eque manifestum sit, discernamus ea si placet ab inuicem, & videamus vtrum singula esse sine inuicem possint. Nam credo nō te esse negaturum fieri posse, vt in aliquo loco aliquis sonus existat huiuscemodi morulis & dimensionibus verberans aërem, vel stillicidio, vel aliquo alio pulsu
C corporum,vbi nullus assit auditor. Quod cum sit,num præter illud primum genus,cum ipse sonus hos numeros habet,nullum horum quatuor reperitur? DI. Nullum aliud video. MA. Quid iste alter qui est in sensu audientis,potēstne esse si nihil sonet? Nō enim quæro vtrū habeant illæ aures vim percipiendi si quicquā sonuerit,qua vtique non carent si desit sonus. Non enim & cum silentium est,nihil à surdis differunt, sed quæro vtrum ipsos numeros habeant, etiam si nihil sonet. Siquidē aliud est habere numeros,aliud posse sentire numerosum sonum. Nam & si sentientem corporis locū digito tangas,quoties libet sentitur, toties sentitur tactu ille numerus:& cum sentitur, non eo caret sentiens.Et vtrum insit etiam tangente nullo, nō sensus ille,sed numerus,similiter quæritur. DI. Non facile dixerim carere sensum numeris talibus in se cōstitutis,etiam antequam aliquid sonet. Non enim aliter aut [eorum] mulceretur concinnitate, aut absurditate offenderetur. MA. Idipsum ergo quicquid est,quo aut annuimus,aut abhorremus,non ratione,sed natura, cum aliquid sonat ipsius sensus numerum voco. Non enim tunc fit in auribus meis cum sonum audio hæc vis approbandi & improbandi. Aures quippe non aliter bonis sonis quàm malis patent. Vide potius ne ista duo sint minime confundenda. Nam si versus quilibet modo correptius,modo productius pronūcietur,spatium temporis non idē teneat necesse est,quantis eadem pedum ratione seruata. Vt ergo ipso suo genere aures mulceat, illa vis facit,qua concinna adsciscimus,& absurda respuimus. Vt autem breuiore tempore sentiatur cum celerius,quàm cum tardius promitur,non interest aliquid nisi quandiu aures tangantur sono. Affectio ergo hæc aurium cum tanguntur sono, nullo modo talis est,ac si non tangantur. Vt enim differt audire ab eo quod est non audire, ita differt hanc vocem audire ab eo quod est alteram audire. Hæc igitur affectio nec vltra porrigitur, nec infra cohibetur, quoniam est mensura eius soni qui facit eam. Altera est ergo in iambo, altera in tribrachio, productior in productiore iambo,correptior in correptiore, nulla in silentio. Quod si in numerosa voce fit, etiā ipsa numerosa sit necesse est. Neque esse potest nisi cum adest effector eius sonus.Similis est enim vestigio in aqua impresso,quod neque ante formatur quàm corpus impresseris,neque remanet cum detraxeris. Naturalis autem
E illa vis quasi iudiciaria quæ auribus adest, non desinit esse in silentio,nec nobis eam sonus inserit,sed ab ea potius,siue probandus,siue improbandus excipitur. Quare ista duo,nisi fallor distinguenda sunt, & fatendum numeros qui sunt in ipsa passione aurium,cum aliquid auditur,sono inferri,auferri silentio. Ex quo colligitur, numeros,qui sunt in ipso sono, posse esse sine istis qui sunt in eo quod est audire,cū hi sine illis esse non possint. DI. Assentior. MA. Attende igitur hoc tertium genus, quod est in ipso vsu & operatione pronūciantis. Et vide vtrum possint esse hi numeri sine illis qui sunt in memoria. Nam & taciti apud nosmetipsos possumus aliquos numeros cogitando peragere ea mora temporis,qua etiam voce peragerentur. Hos in quadam operatione animi esse manifestum est, quæ quoniam nullum ēdit sonum,nihilq; passionis infert auribus,ostendit hoc genus sine illis duobus esse posse,quorum vnum in sono est,alterum in audiente quādo audit. Sed vtrum existeret nisi adiuuante memoria quærimus. Quanquam si anima hos numeros agit,quos in
F venarum pulsu inuenimus,soluta quæstio est. Nam & in operatione hos esse manifestum est, & nihil ad eos adiuuamur memoria. Quod si de his incertū est,vtrū operantis animæ sint, de istis certe,quos reciproco spiritu agimus,nulli dubium est, quin & tēporum interuallis numeri sint,& eos sic anima operetur,vt etiā voluntate adhibita multis modis variari queant, nec tamen vt agantur vlla opus est memoria. DI. Videtur mihi hoc genus sine tribus cęteris esse posse. Quanuis enim pro temperatione corporum varios venarum pulsus, & respirationis interualla fieri non ambigam, tamen operante anima fieri,negare quis audeat? Qui cursus etsi pro diuersitate corporum aliis celerior est, aliis tardior,nisi tamen assit anima,quæ id agat,nullus est. MA. Consydera igitur & quartum genus,eorum scilicet numerorum qui sunt in memoria. Nam si eos recordatione depromimus, & cum in alias cogitationes deferimus, hos rursum relinquimus velut in suis secretis reconditos,non opinor occultum,eos esse posse sine cæteris. DI. Non dubito eos posse sine cæteris, sed tamen nisi auditi vel cogitati non mandarentur memoriæ,

Sonorū numerus quid & quō deprehēdatur. Caput. II. Hymnus sancti Ambrosij.

Numeri sonantes sine aliis reperiuntur.

Numeri secundi possit esse absque primis.

Numeri nū in vsu sint pronunciātis sine numeris in memoria. Caput III.

Numeri tertij.

Quarti numeri qui memoriales dicuntur.

G memoriæ,& ideo quanquã illis desinentibus maneant, iisdem tamen præcedentibus imprimuntur. MA.

De sensus iudicio naturali. Caput.IIII.

Non resistam tibi,& vellem iam quærere,quod tãdem horum quatuor generum prestantissimum iudices,nisi arbitrarer dum illa tractamus, nescio vnde apparuisse nobis quintum genus quod est in ipso naturali iudicio sentiendi,cum delectamur parilitate numerorum, vel cum in eis peccatur,offendimur. Non enim contemno quod tibi visum est sine quibusdã numeris in se latentibus hoc sensum nostrum nullo modo agere potuisse.

Numerorũ quinta differentia.

An forte ad istorum quatuor aliquod genus hanc tantam vim pertinere arbitraris? DI. Ego vero ab illis omnibus hoc genus distinguẽdum puto. Siquidẽ aliud est sonare quod corpori tribuitur,aliud audire quod in corpore anima de sonis patitur,aliud operari numeros vel productius vel correptius, aliud ista meminisse, aliud de his omnibus, vel annuendo, vel abhorrendo quasi quodam naturali iure ferre sententiam.

Primi. Secundi. Tertij. Quarti. Quinti.

MA. Age nunc dic mihi quinque horum quod maxime excellat. DI. Hoc quintum puto. MA. Recte putas.nõ enim de illis posset,nisi excelleret,iudicare. Sed rursus quæro, cæterorum quatuor quod maxime probes? DI. Illud profecto quod est in memoria, quia

H video ibi diuturniores esse numeros, quàm cum sonãt, vel cum audiuntur,vel cum aguntur. MA. Præponis ergo factos facientibus. Nam istos qui sunt in memoria,ab illis aliis imprimi pauloante dixisti. DI. Nollem præponere. Sed rursus quomodo nõ præponã diuturniora minus diuturnis non video. MA. Non te istud moueat. Non enim sicut æterna temporalibus,ita ea quæ diutius abolentur iis quæ breuiore tẽpore transeunt præferenda sunt. Quia & sanitas vnius diei profecto est melior,quàm multorum dierum imbecillitas. Et si optanda optandis comparemus, melior est vnius diei lectio, quàm plurium scriptio, si eadem res vno die legatur quæ pluribus scribitur. Ita numeri qui sunt in memoria, etsi diutius maneant, quàm illi à quibus imprimuntur, non eos tamen anteponere oportet eis, quos agimus nõ in corpore,sed in anima.

Comparat nũeros memoriales tertiis,vel tertiæ differentiæ numerorum.

Vtriq; enim prætereunt,alij cessatione, alij obliuione. Sed illi quos operamur, etiam nondum cessantibus nobis successione sequentium videntur auferri, dum primi secundis, & secundi tertiis,atque ita deinceps priores posterioribus prætereundo concedunt locum,donec vltimos perimat ipsa cessatio. Obliuione vero plures simul nu-

I meri,quãuis paulatim absterguntur. Nam nec ipsi aliquandiu manent integri. Quod enim post annũ verbi gratia in memoria nõ inuenitur, etiam post vnũ diem iam minus est,sed non sentitur ista diminutio. Nõ tamen falso ex eo coniicitur,quia non vtiq; pridie quàm compleatur annus repente totum euolat. Vnde intelligi datur,ab illo tempore quo inhæret memoriæ,incipere labi. Hinc est illud quod plerunq; dicimus, tenuiter memini, cum aliquid post tempus recordando repetimus,antequam planè totum excidat. Quapropter vtrunque hoc numerorum genus mortale est. Veruntamen facientes factis iure anteponuntur. DI. Accipio & probo. MA. Iam ergo tria reliqua intuere, & eorum quoque quod sit optimum & cæteris præferendum,edissere. DI. Non est hoc facile. Nam ex illa regula qua factis facientes oportet anteferre, cogor sonantibus numeris palmam dare: hos enim sentimus audientes,& cum hos sentimus, hoc patimur. Hi ergo faciunt eos qui sunt in aurium passione cum audimus: hi autem rursus,quos sentiendo audimus & habemus, faciunt alios in memoria, quibus à se factis recte præferuntur. K

Sed hic quia & sentire & meminisse animæ est,nõ moueor si aliquid quod in anima sit,alicui quod item in ea sit,anteponam. Illud me conturbat, quomodo sonãtes numeri,qui certe corporei sunt, vel quoquo modo in corpore magis laudandi sint,quàm illi qui cũ sentimus in anima esse reperiuntur. Sed rursus cõturbat quomodo non magis laudandi sint,cum hi faciãt, illi ab his fiant. MA. Mirare potius quomodo facere aliquid in anima corpus potest. Hoc enim fortasse non posset,si nõ peccato primo corpus illud quod nulla molestia & summa facilitate animabat & gubernabat, in deterius commutatum, & corruptioni subiiceretur & morti:quod tamen habet sui generis pulchritudinẽ, & eoipso dignitatem animæ satis commendat, cuius nec plaga & morbus sine honore alicuius decoris meruit esse. Quam plagam summa dei sapientia, mirabili & ineffabili sacramento dignata est assumere, cum hominem sine peccato,non sine peccatoris conditione suscepit. Nam & nasci humanitus,& pati & mori voluit. Nihil horum merito, sed excellentissima bonitate,vt nos caueremus magis superbiam,qua dignissime in ista cecidimus, quàm cõtumelias quas indignus excepit,& animo æquo mortem debitam solueremus, si L

propter nos potuit etiam indebitam sustinere: & quicquid secretius aut purgatius in tali sacramento à sanctis & melioribus intelligi potest. Ergo animã in carne mortali operantem passionem corporũ sentire non mirum est. Nec quia ipsa est in corpore melior,melius putandum est omne quod in ea fit, quàm omne quod fit in corpore. Credo enim tibi videri verum falso esse præponendum. DI. Quis dubitauerit? MA. Num vera est arbor quam videmus in somnis? DI. Nullo modo. MA. At eius forma in anima fit,huius autẽ quam nunc videmus in corpore facta est. Quare cum & verum falso,& anima corpore melior sit, verum in corpore melius est quàm falsum in anima. Sed vt hoc inquantum verum, non inquãtum in corpore fit, melius est:ita illud inquantum falsum,non inquantum in anima fit,fortasse est inferius & deterius. Nisi quid habes ad hæc? DI. Nihil equidem. MA. Audi aliud quod sit vtputo vicinius. Neq; enim negabis,quod decet,esse melius quàm id quod non decet. DI. Immo fateor. MA. At in qua veste decens est mulier,in eadem virum indecentem esse posse quis ambigat? DI. Et hoc manifestum est. MA. Quid si ergo forma M

ista numerorum decet in sonis qui allabuntur auribus, & dedecet in anima,cum eos sentiendo ac patiendo habet. Num magnopere mirandum est? DI. Non opinor. MA. Quid ergo dubitamus sonantes numeros atque corporeos præponere iis qui ab ipsis fiunt,quamuis in anima fiant,quæ corpore est melior,quia numeros numeris & faciẽtes factis, non corpus animæ præponimus? Corpora enim tanto meliora sunt,quãto numerosiora talibus numeris. Anima vero istis quæ per corpus accipit,carendo fit melior, cũ sese auertit à carnalibus sensibus, & diuinis sapiẽtiæ numeris reformatur. (1.retract. cap.11.) Ita quippe in scripturis sanctis dicitur: Circumiui ego,vt scirem & consyderarem & quærerem sapientiã & numerum: (Eccle.8.) quod nullo modo arbitrandum est de his numeris dictum, quibus etiam flagitiosa theatra personant. Sed de illis credo,quos non à corpore accipit anima, sed acceptos etiã à summo deo ipsa potius imprimit corpori. Quod quale sit,non hoc loco est consyderandum.

Anima an à corpore pa-tiatur,& quõ sentiat. Caput.V.

MA. Veruntamen ne illud occurrat, arboris

A arboris vitam meliorem esse quàm nostram,quoniam non accipit sentiendo à corpore numeros,nullus enim ei sensus est:diligenter consyderandum est, vtrum reuera nihil sit aliud quod dicitur audire, nisi aliquid à corpore in anima fieri. Sed perabsurdum est fabricatori corpori materiam quoquo modo animam subdere. Nunquam enim anima est corpore deterior:& omnis materia fabricatore deterior. Nullo modo igitur anima fabricatori corpori est subiecta materies. Esset autem si aliquos in ea numeros corpus operaretur. Nõ ergo cum audimus fiunt in anima numeri ab iis,quos in sonis cognoscimus. An aliquid renuis? DI. Quid est ergo quod in audiente contingit? MA. Quicquid illud sit quod fortasse inuenire aut explicare non possumus,num ad hoc valebit vt animam corpore meliorem esse dubitemus? Aut cum hoc fateamur,poterimus ne operanti corpori & numeros imponenti eam subdere,vt illud sit fabricans, hæc autem materies de qua & in qua numerosum aliquid fabricetur? Quod si credimus,deteriorem illã credamus necesse est. Quo quid miserius,quid detestabilius credi potest? Quæ cum ita sint, conabor equidem quantum deus adiuuare digna-

B bitur,quidnam ibi lateat cõiectare atque differere. Sed si hoc propter vtriusque aut alterius nostrum infirmitatem minus pro voluntate successerit,vel nosipsi aliâs sereniores id inuestigabimus,vel intelligentioribus inuestiganda deferemus,† vel æquo animo latere patiemur:nõ tamen ideo ista certiora de manibus debemus amittere. (†differemus) DI. Tenebo istud inconcussum si potuero, & tamen latebram istam non esse impenetrabilem nobis velim. MA. Cito dicam quid sentio: Tu vero aut sequere,aut etiam præcede si valebis, vbi me cunctari & hæsitare animaduerteris. Ego enim ab anima hoc corpus animari non puto,nisi intẽtione facientis. Nec ab isto quicquam illam pati arbitror,sed facere de illo & in illo tãquam subiecto diuinitus dominationi suæ. Aliquando tamen cum facilitate,aliquando cum difficultate operari,quanto pro eius meritis magis minùs ve illi cedit natura corporea. Corporalia ergo quęcunque huic corpori ingeruntur aut obiiciuntur extrinsecus,non in anima, sed in ipso corpore aliquid faciunt, quod operi eius aut aduersetur,aut congruat. Ideóque cum renititur aduersanti, & materiam sibi subiectam in operis sui vias difficulter impingit, fit attentior ex

C difficultate in actione, quæ difficultas propter attẽtionem,cum eam non latet, sentire dicitur, & hoc vocatur,dolor aut labor. Cum autem congruit quod infertur aut adiacet:facile totum id vel ex eo quantum opus est,in sui operis itinera traducit. Et ista eius actio qua suum corpus conuenienti extrinsecus corpori adiũgit, quoniam propter quiddam aduentitium attentius agitur,non latet,sed propter cõuenientiam cum voluptate sentitur. At cum desunt ea quibus corporis detrimenta reficiat,egestas consequitur,& hac actionis difficultate cum sit attentior, & talis eius operatio non eam latet,fames aut sitis,aut tale aliquid appellatur. Cum autem supersunt ingesta,& ex eorum onere nascitur difficultas operandi,neque hoc sine attentione fit,& cum talis actio non latet & cruditas sentitur, attente etiam operatur cum eiicit superfluũ, si leniter, cum voluptate:si aspere,cum dolore. Morbidam quoq; perturbationem corporis attente agit,succurrere appetens labenti atque defluenti, & hac actione non latente morbos & ægrotationes sentire dicitur. Et ne longum faciam,videtur mihi anima cum sentit in corpore, non ab illo aliquid pati,sed in eius passionibus attentius agere, & D

has actiones siue faciles propter cõuenientiam, siue difficiles propter incõuenientiam,non eam latere: & hoc totum est quod sentire dicitur. Sed iste sensus qui etiã dum nihil sentimus,inest tamen,instrumentũ est corporis,quod ea temperatione agitur ab anima, vt in eo sit ad passiones corporis cum attentione agendas paratior,similia similibus vt adiũgat,repellatq; quod noxium est. Agit porrò vt opinor luminosum aliquid in oculis aëreum,serenissimum & mobilissimum in auribus,caliginosum in naribus,in ore humidum, in tactu terrenum & quasi lutulentum. Sed siue hac siue alia distributione ista cõiiciantur,agit hæc anima cum quiete, si ea quæ insunt in vnitate valitudinis, quasi familiari quadam consensione cohæserint. Cum autẽ adhibentur ea quæ nonnulla vt ita dicam alteritate corpus afficiunt,& exerit attentiores actiones, suis quibusque locis atque instrumentis accommodatas,& tunc videre vel audire,vel olfacere,vel gustare,vel tangendo sentire dicitur,quibus actionibus congrua libẽter associat, & moleste obsistit incongruis. Has operationes passionibus corporis puto animam exhibere cum sentit,non easdem passiones recipere. Quapropter cum de sonorũ E

numeris in præsentia quæratur, & sensus aurium vocetur in dubium,non oportet per cætera diutius euagari. Referamus itaque nos ad id de quo agitur,& videamus vtrũ sonus in auribus aliquid faciat. An tu id negabis? DI. Nihil minus. MA. Quid easdem aures animatum membrum esse nónne concedis? DI. Concedo. MA. Cum ergo elementum id quod in eo membro simile est aëri,moueatur aëre percusso,animam illam,quæ ante istum sonũ vitali motu in silentio corpus aurium vegetabat, num putamus aut cessare posse ab opere mouendi quod animat,aut eodẽ modo mouere cõmotum extrinsecus aërem auris suæ,quo mouebat antequam ille illaberetur sonus? DI. Non videtur mihi aliter. MA. Hoc ergo genus taliter mouere,nónne fatendum est facere esse,non pati? DI. Ita est. MA. Non igitur absurde credimus motus suos animã vel actiones vel operationes, vel si quo alio nomine commodius significari possunt, non latere cum sentit. Hæ autem operationes, vel præcedẽtibus corporum passionibus adhibentur,vt sunt cũ illæ oculorum nostrorum lucem formæ interpellant,aut in au- F

res influit sonus,aut naribus exhalationes,palato sapores,cætero corpori quælibet solida & corpulẽta admouẽtur extrinsecus,vel in ipso corpore de loco in locum migrat aliquid siue transit,vel totum ipsum corpus suo alienóve pondere mouetur. Hæ sunt operationes,quas adhibet anima præcedẽtibus passionibus corporis,quæ delectant eam associantem,offendunt resistẽtem. Cum autem ab eisdem suis operationibus aliquid patitur, à seipsa patitur,non à corpore, sed planè cum se accommodat corpori: & ideo apud seipsam minus est, quia corpus semper minus quàm ipsa est. Conuersa ergo à domino suo ad seruum suum, necessario deficit: Conuersa item à seruo suo ad dominum suum, necessario proficit,& præbet eidem seruo facillimã vitam & propterea minime operosam & negociosam, ad quã propter summam quietem nulla detorqueat attentio,sicut est affectio corporis quæ sanitas dicitur. Nulla quippe attentione nostra opus habet,non quia nihil tunc agit anima in corpore,sed quia nihil facilius agit. (1.Retract. cap.11.) Nam in omnibus operibus nostris,tanto quisque attentius,quãto difficilius operamur. Hæc autem sanitas tunc firmis

sima

G sima erit atque certissima,cum pristinæ stabilitati,certo suo tempore atque ordine hoc corpus fuerit restitutum,quæ resurrectio eius antequam plenissime intelligatur,salubriter creditur. Oportet enim animã, & regi à superiore,& regere inferiorẽ. Superior illa solus deus est,inferior illa solum corpus,si ad omnem & totã animam intendas. Vt ergo tota esse sine domino,sic excellere sine seruo non potest. Vt autem dominus eius magis est quàm ipsa,ita seruus eius minus. Quare intenta in dominum,intelligit æterna eius, & magis est, magisq; est etiam ipse seruus in suo genere per illam. Neglecto autem domino intẽta in seruum carnalem,quæ dicitur concupiscentia, sentit motus suos,quos illi exhibet,& minus est:nec tamen tantum minus,quantum ipse seruus, etiam cum maxime est in natura propria. Hoc autem delicto multo minus est quàm erat,cũ ille ante delictũ magis esset. Quocirca mortali iam & fragili,cum magna difficultate atque attentione dominatur. Hinc illi error incurrit,vt voluptatẽ corporis, quia eius attentioni cedit materies,pluris æstimet quàm ipsam sanitatem,cui attentione nulla opus est. Nec mirum si erumnis implicatur preponens curam securita-

H ti. Cõuertenti autem se ad dominum, maior cura oritur,ne auertatur, donec carnalium negociorũ requiescat impetus effrenatus consuetudine diuturna, & tumultuosis recordationibus conuersioni eius sese inferens: ita sedatis motibus suis,quibus in exteriora prouehebatur,agit ocium intrinsecus liberum,quod significatur sabbato, si cognoscit solum deum esse dominũ suum,cui vni summa libertate seruitur. Non autem illos carnales motus,vt cum libet exerit, ita etiam cũ libet extinguit. Nõ enim sicut peccatum in eius potestate est,ita etiam pœna peccati. Magna quippe res est ipsa anima,nec ad opprimẽdos lasciuos motus suos, idonea sibi remanet. Valentior enim peccat,& post peccatum diuina lege facta imbecillior, minus potẽs est auferre quod fecit. Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia dei per Iesum Christũ dominum nostrum. Motus igitur animæ seruãs impetum suum,& nondum extinctus,in memoria esse dicitur:& cum in aliud intenditur animus,quasi non inest animo pristinus motus,& reuera minor fit, antequam intercidat, quadam similiũ vicinitate renouetur. Sed velim scire vtrum te aduersus ista nihil moueat. DI.

Roma. 7.

I Probabiliter mihi dicere videris,nec ausim resistere.

MA. Cum igitur ipsum sentire mouere sit corpus aduersus illum motum,qui in eo factus est,non existimas ideo nos non sentire,cum ossa & vngues & capilli secantur,non quia ista in nobis omnino non viuunt: non enim aliter aut continerentur aut nutrirentur,aut crescerent,aut etiam vim suã in seminanda serendáve prole monstrarent:sed quia minus libero aëre penetrãtur,mobili scilicet elemento, quàm vt motus ibi possit ab anima fieri tam celer quàm est ille, aduersus quem fit cum sentire dicitur. Talis quædam vita cum in arboribus atque stirpibus cæteris esse intelligatur, nullo modo eam non solum nostræ quæ ratione etiam præpollet,sed ne ipsi quidẽ beluinę decet præponere. Aliud enim est summa stoliditate,aliud summa sanitate corporis nihil sentire. Nam in altero instrumenta desunt, quæ aduersus passiones corporis moueantur, in altero ipsæ passiones. DI. Probo & assentior. MA. Redi ergo mecum ad propositum,atq; responde de tribus illis generibus numerorum, quorũ alterum in memoria est,alterum in sentiẽdo,alterum in sono,quodnam tibi videatur excellere? DI. Sonum duobus illis postpono,quæ in anima sunt & viuunt quodãmodo. Sed horum duorum quod præstantius iudicem,incertus sum, nisi forte quoniã illos qui sunt in actione,non ob aliud præponẽdos iis qui sunt in memoria dixerã, nisi quòd illi facientes sunt,isti ab his facti: eadem ratione istos etiã qui dum audimus insunt in anima,oportet iis anteponere qui ab iisdem in memoria siũt, sicuti & dudũ mihi videbatur. MA. Non puto absurdam responsionem tuam. Sed quoniam disputatum est, hos etiam qui sunt in sentiendo numeros operationes esse animę, quomodo eos ab illis discernis, quos in actu esse animaduertimus etiã cũ in silentio nõ recordans agit aliquid anima per temporalia spatia numerorũ? An quòd illi sunt mouentis sese animæ ad corpus suum, hi vero in audiendo mouentis sese animæ aduersus passiones corporis sui? DI. Accipio istam differentiam. MA. Quid in sententia manendũ ne esse arbitraris, vt præstantiores illi iudicentur qui sunt ad corpus, quàm illi qui sunt aduersus passiones corporis? DI. Liberiores mihi videntur illi,qui sunt in silentio, quàm ij qui non solum ad corpus, sed ad passiones etiam corporis exeruntur. MA. Distincta à nobis & quibusdam me-

L ritorum gradibus ordinata video quinque genera numerorũ,quibus si placet,imponamus congrua vocabula, ne in reliquo sermone pluribus verbis quàm rebus vti necesse sit. DI. Placet vero. MA. Vocentur ergo primi iudiciales,secundi progressores,tertij occursores,quarti recordabiles,quinti sonantes. DI. Teneo,& his nominibus vtar libentius. MA. Attende igitur deinceps,& dic mihi, quinam istorum immortales tibi videantur,an omnes suis temporibuslabi atq; occidere existimas? DI. Iudiciales solos immortales puto. Cæteros video vel trãsire cũ fiunt, vel de memoria obliuione deleri. MA. Tam certus es de istorum immortalitate,quàm certus es de interitu cæterorũ,an diligentius,vtrũ vere hi immortales sint oportet quærere? DI. Quæramus sanè. MA. Dic ergo,cum aliquanto correptius siue productius, dum seruiã temporum legi,qua simplo ad duplũ pedes cõueniunt,versum pronuncio, num offendo vlla fraude iudiciũ sensus tui? DI. Nõ omnino. MA. Quid sonus ille,qui correptioribus & quasi fugacioribus syllabis æditur,nũ potest plus temporis occupare quàm sonat? DI. Qui

M potest? MA. Iudiciales ergo illi numeri,si vinculo temporis in tanto spatio tenerentur, quãto isti sonantes digesti sunt,possetne ad eorum sonantium,qui paulo productius etiam iambica lege funduntur, aspirare iudicium? DI. Nullo modo. MA. Igitur apparet hos mora tẽporum,qui iudicãdo præsident,non teneri? DI. Prorsus apparet. MA. Recte annuis. Sed si nullo tẽpore tenerentur,quãtolibet productius, legitimis interuallis iambicos proferrẽ sonos, nihilominus ad iudicandum adhiberentur. Nunc vero si æderẽ vnã syllabam quanta mora peragũtur, ne multum dicam, tres passus incedentis,& aliam duplo,atq; ita deinceps tam longos iambos ordinarem,simpli & dupli lex illa nihilominus seruaretur, nec tamẽ naturale illud iudicium his dimensionibus approbandis adhibere possemus. An tibi non videtur? DI. Negare non possum ita videri. Nam mea quidẽ sententia res in aperto est. MA. Tenentur ergo & hi iudiciales nonnullis finibus temporalium spatiorũ,quos in iudicando excedere nequeunt,& quicquid excedit hæc spatia,nõ assequuntur vt iudicent:atque ita si tenẽtur, quomodo sint immortales

Triũ numerorũ ordo. Caput. VI.

Numerorũ nomina.

Numerus iudicialis. Caput. VII.

A tales non video. DI. Nec ego video quid respondeã. Sed quanquam de immortalitate horum iam minus præsumã, non tamen quo pacto hinc mortales cõuincantur intelligo. Fieri enim potest, vt quantacunq; spatia iudicare possunt,semper id possint, quoniã non sicut de cæteris,aut obliuione aboleri possunt,aut tandiu esse,vel intantũ extendi,quandiu sonus pellitur, & inquantum extẽduntur occursores illi,aut quandiu agunt,vel quantum producuntur,quos progressores vocauimus. Nam vtriq; cum ipso tempore operationis suæ trãseunt. Hi autẽ iudiciales vtrum & in anima,nescio, in ipsa certe hominis natura manẽt, iudicaturi de oblatis,quanquã à certa breuitate vsq; ad certam longitudinem varientur,approbando in his numerosa,& perturbata dãnando. MA. Saltem illud concedis alios homines citius offendi claudicantibus numeris, alios tardius,& plerosq; non nisi ex cõparatione integrorum iudicare vitiosos,cum & illos & illos audierint. DI. Concedo. MA. Vnde tandẽ hanc differentiã putas existere,nisi aut natura,aut exercitatione,aut vtroq;? DI. Sic arbitror. MA. Quæro igitur,vtrum possit aliquis aliquãto productiora interualla iudicare & ap-

B probare,quæ alius non possit? DI. Credo esse posse. MA. Quid ille qui non potest si se exerceat cõgruenter,nec adeo tardus sit,nõne poterit? DI. Poterit vero. MA. Num in tantum possunt isti proficere ad productiora iudicanda,vt horarum,vel dierum,vel etiam mensium,annorũmve dupla & simpla spatia,cum saltem somno non impediantur, sensu illo iudiciario possint cõprehendere, & tanquam illos iambos motionis nutibus approbare? DI. Non possunt. MA. Quid itaq; nõ possunt,nisi quia vnicuiq; animanti in genere proprio proportione vniuersitatis sensus locorum tẽporumq; tributus est,vt quomodo corpus eius proportione vniuersi corporis tantũ est,cuius pars est, & ætas eius proportione vniuersi seculi tanta est cuius pars est: ita sensus eius actioni eius cõgruat,quam proportione agit vniuersi motus cuius hæc pars est? Sic habẽdo omnia magnus est hic mundus, qui sæpe in scripturis diuinis cœli & terræ nomine nuncupatur, cuius omnes partes si proportione minuãtur,tantus est,& si proportione augeantur, nihilominus tantus est:quia nihil in spatiis locorum & tẽporum per seipsum magnũ est,sed ad aliquid breuius:& nihil rursus in his p seipsum bre-

C ue est,sed ad aliquid maius. Quapropter si humanæ naturæ ad carnalis vitæ actiones talis sensus tributus est, quo maiora temporum spatia iudicare nõ possit quàm interualla postulant ad talis vitę vsum pertinẽtia,quoniam talis hominis natura mortalis est, etiam talem sensum mortalem puto. Non enim frustra consuetudo quasi secunda,& quasi affabricata natura dicitur. Videmus autem velut quosdam sensus nouos in iudicandis huiuscemodi rebus corporeis cõsuetudine effectos, alia consuetudine deperire. Sed quoquo modo se habeãt hi numeri iudiciales, eo certe præstant quòd dubitamus, vel difficile perueſtigamus, vtrum mortales sint. De cæteris autem quatuor generibus nulla quæstio est, quin mortales sint, quorum etsi quosdam non cõprehendant quia vltra ipsorum iura porrecti sunt, genera tamen ipsa suo examini vendicant. Nã & illi progressores cum aliquam in corpore numerosam operationẽ appetunt, latenter istorum iudicialium nutu modificantur. Quod enim nos vel ambulantes ab imparibus passibus, vel percutientes ab imparibus interuallis plagarum,vel edentes vel bibẽtes ab imparibus malarum motibus, scalpentes denique ab imparibus vnguiũ ductibus, & ne per multas alias operationes percurram, & quod nos in qualibet attentione agendi aliquid per corporis mẽbra ab imparibus motibus refrenat & cohibet & quandam parilitatem tacite imperat,idipsum est iudiciale nescio quid,quod cõditorem animalis insinuat deum,quem certe decet credere authorem conuenientiæ atque concordiæ. Et illi occursores numeri, qui certe non pro suo nutu, sed pro passionibus corporis aguntur,inquantum eorũ interualla potest memoria custodire,intantum his iudicialibus iudicandi offeruntur atque iudicantur. Numerus nanque iste qui interuallis temporum constat, nisi adiuuemur in eo memoria,iudicari à nobis nullo pacto potest. Quamlibet enim breuis syllaba,cum & incipiat & desinat, alio tẽpore initium eius,& alio finis sonat. Tenditur ergo & ipsa quantulocunque temporis interuallo, & ab initio suo per medium suum tendit ad finem. Ita ratio inuenit tam localia quàm temporalia spatia infinitam diuisionem recipere, & idcirco nullius syllabæ cum initio finis auditur. In audienda itaq; vel breuissima syllaba, nisi memoria nos adiuuet,vt eo momento temporis quo iam nõ in initium,sed finis syllabæ sonat, maneat

E ille motus in animo qui factus est cum initium ipsum sonuit,nihil nos audisse possumus dicere. Hinc est illud quòd plerunque alia cogitatione occupati,corã loquentes non nobis videmur audisse: Nõ quia occursores illos numeros non agit tunc anima, cum sine dubio sonus ad aures perueniat, & illa in passione corporis sui cessare non possit, nec possit nisi aliter moueri quàm si illa non fieret:sed quia intentione in aliud subinde extinguitur motionis impetus, qui si maneret in memoria,vtique maneret, vt nos & inuenirentus & sentiremus audisse. Quod si de vna syllaba breui minus sequatur mens tardior,quod inuenit ratio, de duabus certe nemo dubitat, quin eas simul nulla anima possit audire. Non enim sonat secunda nisi prima desiterit: quod autem simul sonare nõ potest,simul audire quis potest? Vt igitur nos ad capienda spatia locorum diffusio radiorum iuuat,qui è breuibus pupillis in aperto emicãt, & adeo sunt nostri corporis,vt quanquã sint in procul positis rebus quas videmus,à nostra anima vegetentur: vt ergo effusione lucis adiuuamur ad capiẽda spatia locorum,ita memoria,quæ quasi lumen est temporalium

F spatiorum, quantum in suo genere extendi quodãmodo potest, tantum eorundẽ spatiorum capit. Cũ autem diutius aures pulsat sonus nullis distinctus articulis, & ab aliquo tandem fine,coniunctus alter duplo, aut etiã tanto æditur spatio, attentione in succedentem perpetuo sonum, motus ille animi qui attentione ad præteritum & elapsum sonum cũ transibat est factus, reprimitur,id est,non ita remanet in memoria. Quapropter iudiciales illi numeri,qui numerosis interuallis tẽporũ situs, exceptis progressoribus,quibus etiam ipsum progressum modificant,iudicare non possunt, nisi quos eis tanquam ministra memoria obtulerit, nõnne ipsi existimandi sunt per certum spatium temporis tendi? Sed interest, quibus temporum spatiis, vel excidat nobis, vel meminerimus quod iudicant. Siquidem nec in ipsis corporum formis quę ad oculos pertinent,possemus rotunda vel quadrata,vel quæcunque alia solida & determinata iudicare,& omnino sentire, nisi ex obliquo oculos versaremus. Cum autem alia pars aspicitur, si exciderit quod est aspectum in alia,frustratur omnino iudicantis intentio,quia & hoc aliqua mora tẽporis fit.

Numeri mortales. Caput. VIII

G Cui varietati opus est inuigilare memoriam. Recordabiles vero numeros multo euidētius est, quod eadem ipsa offerente memoria, iudicamus his iudicialibus. Nā si occursores, quantum ab ea offeruntur, tantum iudicantur, multo magis ij ad quos tanquam repositos post alias intentiones reuocamur recordatione in memoria viuere inueniuntur. Quid enim aliud agimus cum reuocamus nos in memoriam, nisi quodammodo quod reposuimus quærimus? Recurrit autem in cogitationē occasione similium motus animi non extinctus, & hęc est quæ dicitur recordatio. Sic agimus numeros, vel in sola cogitatione, vel etiam in membrorum motu, quos iam egimus aliquando. Inde autem scimus non venisse, sed redisse illos in cogitationem, quia cum memorię mandarentur, cū difficultate repetebantur, & indige-
†* aliâs, sequeremur. bamus aliqua præmonstratione vt sequerentur: †* qua difficultate dempta, cum sese ipsi accommodare voluntati offerunt, cōsequentes temporibus atque ordine suo tam facile, vt qui vehementius inhęserunt, etiā aliunde cogitantibus nobis, iam quasi proprio nutu peragātur, non eos vtique nouos esse sentimus. Est etiā aliud vnde nos sentire arbitror præsentem motum animi iā fuis-
H se, quod est & recognoscere, dum recentes motus eius actionis in qua sumus, cū recordamur, qui certe viuaciores sunt, cum recordabilibus atque iam sedatioribus quodam interiore lumine comparamus, & talis agnitio, recognitio est & recordatio. Iudicantur ergo & recordabiles numeri ab his iudicialibus, nunquam soli, sed adiunctis actiuis aut occursoribus, aut vtrisque, qui eos tanquam è latebris suis in manifestum producunt, & quasi redintegratos, qui iam abolebātur, rursum recordantur. Ita cum occursores intantum iudicētur, inquantum eos memoria iudicantium mouet, possunt vicissim & recordabiles qui sunt in memoria occursoribus eos exhibentibus iudicari: vt hoc intersit, quod occursores vt iudicentur, quasi recentia eorum fugientiū vestigia offert memoria, recordabiles autē quando eos audiendo iudicamus, quasi eadem vestigia occursoribus transeuntibus reuirescunt. Iam porrò de sonantibus numeris quid opus est dicere, cum in occursoribus iudicentur si audiantur? Si vero ibi sonant vbi non audiuntur, quis dubitet eos à nobis non posse iudicari? Sanè vt in sonis per instrumentum aurium, ita in saltationibus cæterisq; visibilibus motibus quod ad tem-
I porales numeros attinet, eadem adiuuante memoria hisdem numeris iudicialibus diiudicamus.

Alij numeri superiorib* præstãtiores Caput. IX. Hæc cum ita sint, conemur si possumus istos numeros iudiciales transcendere, & quęramus vtrum sint superiores. In his enim quāquam spatia temporum iam minime videamus, non tamen adhibentur nisi ad ea iudicanda, quæ in spatio temporis fiunt. Nec ipsa quidem omnia, sed quę possunt articulari memoriter. Nisi quid habes forte quod contra hæc velis dicere.

DI. Monet me plurimum istorum iudicialium vis atque potentia. Ipsi enim mihi videntur esse ad quos omnium sensuum ministeria referuntur. Itaque his excellentius vtrum quicquam in numeris inueniri possit, ignoro. MA. Nihil deperit quod diligentius quærimus. Aut enim inueniemus superiores in anima humana, aut hos in ea summos esse firmabimus, si tamen illud claruerit, nullos in ea esse præstantiores. Aliud est enim non esse, aliud non posse inueniri, siue ab vllo homine, siue à nobis. Sed ego puto cū ille à nobis propositus versus canitur. Deus creator omnium, nos & occursoribus illis numeris audire, & recordabilibus re-
cognoscere, & progressoribus pronunciare, & his iudi- K
cialibus delectari, & nescio quibus aliis æstimare, & de ista delectatione, quæ quasi sententia est iudicialium istorum, aliam secundum hos latentiorem, sed certiorem ferre possumus sententiam. An tibi vnum atque idem videtur delectari sensu, & ęstimare ratione?

DI. Diuersa esse fateor. Sed primo ipso moueor vocabulo, cur non potius isti vocentur iudiciales quibus inest ratio, quàm isti quibus inest delectatio. Deinde vereor ne nihil sit aliud æstimatio ista rationis, quàm eorum de seipsis quædam diligentior iudicatio: vt non alij sint numeri in delectatione, alij in ratione, sed vni atque iidem, aliâs iudicent de iis quæ agūtur in corpore, cum eos vt supra demonstratum est, offert memoria, aliâs de seipsis remotius à corpore atq; syncerius.

MA. De vocabulis quidem nihil satagas, res in potestate est: placito enim, non natura imponuntur. Quod autem eosdem esse arbitraris, nec duo genera numerorum hæc vis accipere, illud ni fallor, te rapit, quòd eadem anima vtrunque agit. Sed animaduertere te opus est, & in progressoribus eandem animam corpus mouere, vel ad corpus moueri, & in occursoribus hāc eandem passionibus eius ire obuiam, & in recordabilibus L
istam ipsam, donec quodammodo detumescant ipsis quasi fluctuare motionibus. Nos ergo in istis generibus numerandis & distinguendis vnius naturæ, id est, animæ motus affectionesq; despicimus. Quare si vt aliud est ad ea quæ corpus patitur moueri, quod fit in sentiēdo: aliud mouere se ad corpus, quod fit in operando: aliud quod ex his motibus in anima factum est continere, quod est meminisse: ita est aliud annuere vel renuere his motibus aut cum primitus exerūtur, aut cum recordatione resuscitantur, quod fit in delectatione cōuenientiæ, & offensione absurditatis talium motionum siue affectionum: & aliud est æstimare, vtrum recte, an secus ista delectant, quod fit ratiocinando, necesse est fateamur ita hæc esse duo genera, vt illa sunt tria. Et si recte nobis visum est, nisi quibusdam numeris esset ipse delectationis sensus imbutus, nullo modo eum potuisse annuere paribus interuallis, & perturbata respuere: recte etiam videri potest ratio quæ huic delectationi superimponitur, nullo modo sine quibusdam numeris viuacioribus, de numeris, quos infra se habet posse iudicare. Quæ si vera sunt, apparet inuenta esse in anima quinq; genera numerorum, quibus cum addideris corporales illos, quos sonantes vocauimus, sex genera numerorum disposita & ordinata cognosces. Iam M
nunc si placent, illi qui nobis surrepserant ad principatum obtinendum, sensuales nominentur, & iudicialium nomen quoniam est honoratius, hi accipiant qui excellentiores comperti sunt: quanquam & sonantium nomen mutandum putem, quoniam si corporales vocentur, manifestius significabunt etiam illos qui sunt in saltatione, & in cætero motu visibili, si tamen ea quę dicta sunt probas. DI. Probo sanè. Nam & vera & manifesta mihi videntur. Horum etiam emendationē vocabulorum libenter accipio. MA. Age nunc aspi- Ratio omnis concinnitatis inuentrix. Caput. X.
ce vim potentiāmque rationis, quantum ex operibus eius aspicere possumus. Ipsa enim, vt id potissimum dicam, quod ad huius operis susceptionem attinet, primo quid sit ipsa bona modulatio consyderauit, & eam in quodam motu libero, & ad suæ pulchritudinis finē conuerso esse perspexit. Deinde vidit in motibus corporū aliud esse quod breuitate & productione temporis variaretur, inquantum magis esset minúsve diuturnum,

aliud

A aliud localium spatiorum percussione in quibusdam gradibus celeritatis & tarditatis. Qua diuisione facta, illud quod in temporis mora esset, modestis interuallis, & humano sensui accommodatum articulatim varios efficere numeros, eorumq; genera & ordinem vsq; ad modulos versuum persecuta est. Postremo attendit quid in his moderandis, sentiendis, retinendis, ageret anima, cuius caput ipsa esset: hosq; omnes animales numeros à corporalibus separauit: seq; ipsam hæc omnia neque animaduertere, neq; distinguere, neq; recte numerare, sine quibusdam suis numeris potuisse cognouit, eosq; cæteris inferioris ordinis, iudiciaria quadam æstimatione præposuit. Et nunc cum ipsa sua delectatione, quæ in temporum momenta perpendit, & talibus numeris modificandis nutus suos exhibet, sic agit. Quid est quod in sensibili numerositate diligimus? Nū aliquid præter parilitatem quandam & æqualiter dimensa interualla? An ille pyrrhichius pes siue spōdeus, siue anapæstus, siue dactylus, siue proceleumaticus, siue dispondeus nos aliter delectaret, nisi partem suā parti alteri æquali diuisione conferret? Quid vero iambus, trochęus, tribrachus pulchritudinis haberent, nisi quod
B minore sua parte maiorem suam partē in tantas duas æqualiter diuidunt. Iam porrò sex temporum pedes, num aliunde blandius sonant atq; festiuius, nisi quod vtraq; lege partiuntur, scilicet, aut in duas æquales partes terna tempora possidētes, aut in vnam simplam ex æqualibus partem & alteram duplam, id est, vt maior habeat bis minorē, & eo modo ab illa diuidatur æqualiter, duobus temporibus quatuor tempora in bina dimetiente atque secante. Quid illi quinūm septenumq; temporum pedes, vnde solutæ orationi quàm versibus videntur aptiores, nisi quòd eorum pars minor in partes æquales maiorem non diuidit: & hi tamē ipsi vnde admittuntur in sui generis ordinem ad temporum numerositatem, nisi quia & in quinq; temporibus tantas duas particulas habet pars minor, quantas maior tres, & in septem tanta tres minor, quantas maior quatuor. Ita in omnibus pedibus nulla pars minima est alicuius dimensionis articulo notata, cui non cæteræ quantum possunt æqualitate, consentiant. Age in coniunctis pedibus, siue libera perpetuitate porrigatur ista coniunctio, sicut in rhythmis: siue ab aliquo certo fine reuocetur, sicut in metris: siue etiam in duo membra quadam
C lege sibimet cōgruentia tribuatur, sicut in versibus, quatādem alia re nisi ęqualitate pes pedi amicus est? Vnde molossi & ionicorum syllaba media quæ longa est, nō sectione, sed motu ipso pronunciantis atque plaudentis in duo paria momenta distribui potest, vt etiā in terna tempora pes totus conueniat, quādo cæteris qui eodem modo diuiduntur, adiungitur? cur? nisi æqualitatis iure dominante, quòd scilicet æqualibus lateribus suis, quæ binorum temporum sunt, & ipsa sit duūm temporum? Cur idem fieri in amphibracho non potest, quādo cæteris quatuor temporum adiungitur, nisi quia tanta ibi nō inuenitur æqualitas duplo medio, lateribus simplis? Cur in silentiorum interuallis nulla fraude sensus offenditur: nisi quia eidem iuri æqualitatis, etiam si non sono, spatio tamen tēporis quod debetur exoluitur? Cur sequente silentio etiam breuis syllaba pro longa accipitur, non instituto, sed ipso naturali examine, quod auribus præsidet, nisi quia in spatio temporis longiorem sonum coarctare in angustias eadem illa æqualitatis lege prohibemur? Itaque syllabam vltra duo tempora producere, vt iam sono impleatur quod silētio impleri

potest, admittit natura audiendi & tacendi. Vt autem D
minus quàm duo tempora occupet syllaba dum restat spatium taciturnitatis, quædam fraus æqualitatis est, quia minus quàm in duobus esse æqualitas non potest. Iam vero in ipsa æqualitate membrorum qua variātur illi ambitus, quos Græci περιόδους vocant, versusq; figurantur, quomodo ad eandem æqualitatem secretius reditur, nisi vt in ambitu breuius mēbrū maiori ęqualibus pedibus ad plausum conueniat, & in versu occultiore consyderatione numerorum, ea quæ in ęqua mēbra iunguntur, vim æqualitatis habere inueniantur. Quærit ergo ratio, & carnalem animę delectationem, quæ iudiciales partes sibi vendicabat, interrogāt, cum eam spatiorum temporalium numeris ęqualitas mulceat, vtrum duæ syllabę breues quascunq; audierit vere sint ęquales: an fieri possit, vt vna earum ędatur productius, non vsq; ad longæ syllabę modū, sed infra quantumlibet, quo tamen excedat sociā suam? Num negari potest fieri posse, cum hoc delectatio ista non sentiat, & inęqualibus velut æqualibus gaudeat, quo errore & inæqualitate quid turpius? Ex quo admonemur ab his auertere gaudium, quæ imitātur ęqualitatem, & vtrum impleant, comprehendere non possumus, immo quòd E
non impleant fortasse comprehēdimus. Et tamen inquantū imitantur, pulchra esse in suo genere & ordine suo, negare nō possumus. Nō ergo inhæreamus† inferiorib* quàm nos sumus, nosq; ipsos inter illa quę infra nos sunt, & illa quæ supra nos sunt, ita deo & domino nostro opitulante ordinemus, vt inferioribus nō offendamur, solis autem superioribus delectemur. Delectatio quippe quasi pondus est animę. Delectando † ergo ordinat animā. Vbi enim erit thesaurus tuus, ibi erit & cor tuum: vbi delectatio, ibi thesaurus: vbi autem cor, ibi beatitudo aut miseria. Quę vero superiora sunt, nisi illa in quibus summa, inconcussa, incommutabilis, [&] æterna manet æqualitas? Vbi nullum est tempus, quia nulla mutabilitas est, & vnde tempora fabricantur & ordinantur & modificantur æternitatem imitātia, dum cœli conuersio ad diem redit, & cœlestia corpora ad idem reuocat, diebusq; & mensibus, & annis & lustris, cæterisq; * syderū ordinibus †* legibusq; ęqua- *certis. †*orbibus.
litatis & vnitatis & ordinationis obtemperat. Ita cœlestibus terrena subiecta, orbes temporum suorū numerosa successione quasi carmini vniuersitatis cōsociant. In quibus multa nobis videntur inordinata & pertur- F
bata, quia eorum ordini pro nostris meritis assueti sumus, nescientes quid de nobis diuina prouidentia pulchrum gerat. Quoniam si quis verbi gratia in amplissimarum pulcherrimarūq; ædium vno aliquo angulo tāquam statua collocetur, pulchritudinem illius fabricæ sentire non poterit, cuius & ipse pars erit. Nec vniuersi exercitus ordinem miles in acie valet intueri. Et in quolibet poēmate si quanto spatio syllabæ sonant, tantum viuerent atque sentirent, nullo modo illa numerositas & contexti operis pulchritudo eis placeret, quam totam perspicere atque approbare non possent, cum de ipsis singulis prętereuntibus fabricata esset atq; perfecta. Ita peccantem hominē ordinauit deus turpē, non turpiter. Turpis enim factus est voluntate vniuersum amittendo, quod dei præceptis obtemperans possidebat, & ordinatus in parte est, vt qui legem agere noluit, à lege agatur. Quicquid autem legitime, vtique iuste: & quicquid iuste, non vtique turpiter agitur: quia etiam in malis operibus nostris, dei opera bona sunt. Homo nanq; inquantum homo est, aliquod bonū est.

Summa numerorū æqualitas, & ex creatis ęqualitatis inquiritur. Caput. XI.

† inuideam*

† Delectatio

G Adulterium autem inquantum adulterium eſt, malũ opus eſt. Plerunq; autem de adulterio naſcitur homo, de malo ſcilicet hominis opere bonum opus dei. Quãobrem vt nos ad propoſitum, propter quod hæc ſunt dicta, referamus, hi numeri rationis pulchritudine præeminent, à quibus ſi prorſus abſcinderemur, cum inclinamur ad corpus, progreſſores numeros ſenſuales non modificarent: qui rurſus mouendis corporibus agunt ſenſibiles temporum pulchritudines: atque ita ſonantibus obuij, etiam occurſores numeri fabricantur, quos omnes impetus ſuos eadẽ anima excipiens, quaſi multiplicat in ſeipſa, & recordabiles facit, quę vis eius memoria dicitur, magnũ quoddã adiutoriũ in huius vitæ negocioſiſſimis actibus. Hæc igitur memoria quęcunq; de motibus animi tenet, qui aduerſus paſſiones corporis acti ſunt, φαντασίαι Græce vocantur. Nec inuenio quid eas latine malim vocare, quas pro cognitis habere atque pro certis opinabilis vita † eſt, conſtituta in ipſo erroris introitu. Sed cum ſibi iſti motus occurſant, & tanquam diuerſis & repugnantibus intentionis flatibus æſtuant, alios ex aliis motus pariunt: non iam eos qui tenentur ex occurſionibus paſſionum corporis

† opinatis viſa.

H impreſſi ſenſibus, ſimiles tamen tãquam imaginum imagines, quę phantaſmata dici placuit. Aliter enim cogito patrem meum quẽ ſæpe vidi, aliter auum quẽ nunquam vidi. Horum primum phantaſia eſt, alterũ phantaſma. Illud in memoria inuenio, hoc in eo motu animi, qui ex iis ortus eſt quos habet memoria. Quomodo autem oriantur hæc, & inuenire & explicare difficile eſt. Arbitror tamen quòd ſi nunquam humana corpora vidiſſem, nullo modo ea poſſem viſibili ſpecie cogitãdo figurare. Quod autem ex eo quod vidi facio, memoria facio, & tamen aliud eſt in memoria inuenire phantaſiam, aliud de memoria facere phantaſma: quæ omnia vis animæ poteſt. Sed vera etiam phantaſmata habere pro cognitis, ſummus error eſt. Quanquam ſit in vtroque genere quod nos nõ abſurde ſcire dicamus, id eſt, ſenſiſſe nos talia, vel imaginari nos talia. Patrem denique me habuiſſe & auum, non temere poſſum dicere. Ipſos autem eſſe quos animus meus in phantaſia vel in phantaſmate tenet, dementiſſime dixerim. Sequuntur autem nonnulli phantaſmata ſua tam præcipites, vt nulla ſit alia materies omnium falſarum opinionum, θ quàm habere phantaſias vel phantaſmata

Differũt phãtaſia & phãtaſma.

I pro cognitis, quæ cognoſcũtur per ſenſum. θ Quare his potiſſimum reſiſtamus, nec eis ita mentem accommodemus, vt dum in his eſt cogitatio, intelligẽtia ea cerni arbitremur. Cur autem ſi huiuſmodi numeri qui fiunt in anima rebus temporalibus dedita, habent ſui generis pulchritudinem, quanuis eam tranſeundo actitent, inuideat huic pulchritudini diuina prouidentia, quę de noſtra pœnali mortalitate formatur, quam iuſtiſſima dei lege meruimus: in qua tamen nos non ita deſeruit, vt non valeamus recurrere, & à carnalium ſenſuũ delectatione miſericordia eius manum porrigente reuocari. Talis enim delectatio vehemẽter infigit memoriæ quod trahit à lubricis ſenſibus. Hæc autem animæ conſuetudo facta in carne propter carnalem affectionem, in ſcripturis diuinis caro nominatur. Hæc menti obluctatur, cum iam dici poteſt Apoſtolicũ illud: Mente ſeruio legi dei, carne autem legi peccati. Sed in talia †* mente ſuſpenſa atque ibi fixa & manente, etiam huius conſuetudinis impetus frangitur, & paulatim repreſſus extinguitur. Maior enim erat cum ſequeremur, non tamen omnino nullus, ſed certe minor eſt cũ eum refrenamus: atque ita certis regreſſibus, ab omni laſciuiente motu, in quo defectus eſſentiæ eſt animæ, delectatione in rationis numeros reſtituta, ad deũ tota vita noſtra conuertitur, dans corpori numeros ſanitatis, non accipiens inde lætitiam, quod corrupto exteriore homine, & eius in melius commutatione continget. K

Roma.7.

†* ſpiritalia.

De numeris ſpiritalibus & æternis. Caput. XII.

Excipit autem memoria non ſolum carnales motus animi, de quibus numeris ſupra iam diximus, ſed etiam ſpiritales, de quibus breuiter dicam. Quo enim ſimpliciores ſunt, eo verborum minus, ſed plurimum ſerenæ mentis deſyderant. AEqualitatem illam quam in ſenſibilibus numeris non reperiebamus certam & manentem, ſed tamen adumbratam & prætereuntem agnoſcebamus, nuſquam profecto appeteret animus niſi alicubi nota eſſet. Hæc autem alicubi non ſpatiis locorum & temporum, nam illa tument, & iſta prætereunt. Vbi ergo cenſes, reſponde quæſo ſi potes? Non enim in corporum formis putas, quas liquido examine æquales nunquam dicere audebis. Aut in temporum interuallis, in quibus ſimiliter vtrum aliquid aliquanto quàm oportet productius vel correptius tranſeat, quod ſenſum fugiat ignoramus. Illã quippe æqualitatẽ quęro vbi eſſe arbitreris, quam intuentes cupimus ęqualiã eſſe quędam corpora vel corporum motus, & diligentius conſyderantes eis fidere non audemus. L D I. Ibi puto quod eſt corporibus excellẽtius, ſed vtrum in ipſa anima, an etiam ſupra animam neſcio. M A. Si ergo quæramus artem iſtam rhythmicam vel metricã, qua vtuntur qui verſus faciunt, putáſne habere aliquos numeros, ſecundum quos fabricant verſus? D I. Nihil aliud poſſum exiſtimare. M A. Quicunque iſti ſunt numeri, præterire tibi videntur cum verſibus, an manere? D I. Manere ſanè. M A. Conſentiendum eſt ergo ab aliquibus manentibus numeris prætereuntes aliquos fabricari? D I. Cogit me ⌊ſuperior⌋ ratio conſentire. M A. Quid hanc artem, num aliud putas quàm affectionem quandam eſſe animi artificis? D I. Ita credo. M A. Credís ne hanc affectionem etiam eſſe in eo qui huius artis imperitus eſt? D I. Nullo modo. M A. Quid in illo qui eſt oblitus eam? D I. Nec in illo quidem, quia & ipſe imperitus eſt, etiam ſi fuit peritus aliquando. M A. Quid ſi eum quiſquam interrogando commemoret, remigrare ad eum putas illos numeros ab eoipſo qui interrogat, an illũ intrinſecus apud mentem ſuam mouere ſe ad aliquid, vnde M ſibi quod amiſerat redhibeatur. D I. Apud ſemetipſum puto id agere. M A. Num etiam quæ corripiatur ſyllaba, quæúe producatur ſi penitus excidit, commoneri eum interrogando arbitraris, cum hominum priſco placito & conſuetudine, aliis minor, aliis maior mora ſyllabis data ſit? Nam profecto ſi natura vel diſciplina id fixum eſſet ac ſtabile, non recentioris tẽporis docti homines nonnullas produxiſſent quas corripuerunt antiqui: vel corripuiſſent, quas produxerunt. D I. Puto & hoc poſſe, quoniam inquantũ vis quiſq; † excidat, poteſt interrogatione cõmemorante redire in memoriam. M A. Mirum ſi opinaris, quouis interrogante poſſe te recordari quid ante annum cœnaueris. D I. Fateor me non poſſe, nec illum iam exiſtimo de ſyllabis poſſe, quarum ſpatia penitus oblitus eſt, interrogando admoneri. M A. Cur ita, niſi quia in hoc nomine quod Italia dicitur, prima ſyllaba pro volũtate quorundã hominũ corripiebatur, & nũc pro aliorũ voluntate producitur: vt autẽ vnũ & duo nõ ſint tria, & vt duo vni duplo non reſpõdeant, nullus mortuorum potuit,

† quantũuis quidque.

tuit,

A tuit, nullus viuorum poteſt, nullus poſterorum poterit facere. D I. Nihil manifeſtius. M A. Quid ſi ergo iſto modo quo de vno & duobus apertiſſime quæſiuimus, cætera omnia, quæ ad illos numeros pertinent & ille interrogetur, qui non obliuiſcẽdo, ſed quia nunquam didicit, imperitus eſt, nónne eum cenſes ſimiliter hanc artem exceptis ſyllabis poſſe cognoſcere?

D I. Quis dubitauerit? M A. Quò igitur ſe etiam iſtum moturum putas, vt menti eius imprimantur hi numeri, & illam faciant affectionem, quæ ars dicitur. An huic ſaltem ille interrogator eos dabit? D I. Eo modo etiam iſtum arbitror apud ſemetipſum agere, vt ea quę interrogantur, vera eſſe intelligat atque reſpondeat. M A. Age nunc dic mihi, vtrum hi numeri de quibus ſic quæritur, commutabiles eſſe tibi videantur?

D I. Nullo modo. M A. Ergo æternos ⌊eſſe⌋ non negas? D I. Imò fateor. M A. Quid metus ille nõ ſuberit, ne aliqua in eis nos æqualitas fallat? D I. Nihil mihi † omnino eſt de iſtorum æqualitate ſecurius.

† me.

M A. Vnde ergo credendum eſt animæ tribui quod æternum eſt & incommutabile, niſi ab vno, æterno & incommutabili deo? D I. Non video qúid aliud credi oporteat.

B M A. Quid tandem illud? Nónne manifeſtum eſt eum, qui alio interrogante ſeſe citius † ad deum mouet, vt verum incommutabile intelligat: niſi eundem motum ſuum in memoria teneat nõ poſſe ad intuendum illud verum, nullo extrinſecus admonente reuocari? D I. Manifeſtum eſt. M A. Quæro ergo quónam iſte ab huiuſcemodi rerum contemplatione diſcedat, vt illum ad eam neceſſe ſit memoria reuocari. An forte in aliud intentus animus tali reditu indigere putandus eſt? D I. Sic exiſtimo. M A. Videamus ſi placet, quid tantum illud ſit quo poſſit intendi, vt ab incommutabilis & ſummæ æqualitatis contemplatione auertatur. Nam tribus generibus amplius nihil video. Aut enim ad aliquid par atque ad eiuſmodi aliud ſe intendit animus, cum hinc auertitur: aut ad ſuperius, aut ad inferius? D I. De cæteris duobus quærendum eſt. Nam quid ſit ſuperius æterna æqualitate non video. M A. Vidés ne illud obſecro, quíd nã ei par eſſe poſſit, quod tamen aliud ſit? D I. Ne id quidem video. M A. Reſtat ergo vt quæramus quid ſit inferius. Sed nónne tibi prius ipſa anima occurrit, quæ certe ęqualitatem illam incommutabilem eſſe confite-

† intus.

Anima repugnans ſenſibus. Cap. XIII.

C tur, ſe autem cognoſcit mutari eoipſo quòd aliâs hanc, aliâs aliud intuetur, & hoc modo aliud atque aliud ſequens varietatem temporis operatur, quæ in æternis & incommutabilibus nulla eſt? D I. Aſſentior. M A. Hæc igitur affectio † animæ vel motus, quo intelligit ęterna, & his inferiora eſſe temporalia, etiam in ſeipſa, & hæc appetẽda plus quę ſuperiora ſunt, quàm illa quę inferiora ſunt nouit: nónne tibi prudentia videtur?

† ratio.

D I. Nihil aliud videtur. M A. Quid illud, num minus conſyderandum putas, quod nondum in ea ſimul eſt ęternis inhęrere, cum iam in ea ſit noſſe his eſſe inhærendum? D I. Immo maxime id vt conſyderemus peto, & vnde accidat ſcire cupio. M A. Facile id videbis, ſi animaduerteris quibus rebus maxime animum ſoleamus intendere, & magnam curam exhibere, nam eas opinor eſſe quas multum amamus. An tu alias opinaris? D I. Nullas equidem ⌊alias.⌋

M A. Dic oro te, Num poſſumus amare niſi pulchra? Nam etſi quidam vidẽtur amare deformia, quos vulgo Græci σαπροφίλους vocant, intereſt tamen quanto minus pulchra ſint quàm illa quę pluribus placent. Nã ea neminem amare manifeſtum eſt, quorum fœditate D ſenſus offenditur. D I. Ita eſt vt dicis. M A. Hæc igitur pulchra numero placent, in quo iam oſtẽdimus æqualitatem appeti. Non enim hoc tantum in ea pulchritudine quæ ad aures pertinet, atq; in motu corporũ eſt, inuenitur, ſed in ipſis etiã viſibilibus formis, in quibus iam vſitatius dicitur pulchritudo. An aliud quàm æqualitatem numeroſam eſſe arbitraris, cum paria paribus bina membra reſpondent: quæ autẽ ſingula ſunt, medium locum tenent, vt ad ea de vtraque parte paria interualla ſeruentur? D I. Non aliter puto. M A. Quid in ipſa luce viſibili, quę omnium colorum habet principatum? Nam & color nos delectat in corporum formis. Quid ergo aliud in luce & coloribus, niſi quod noſtris oculis congruit appetimus? Etenim à nimio fulgore auerſamur, & nimis obſcura nolumus cernere, ſicut à nimiũ inſonis & ſonantibus abhorremus, & quaſi ſuſurrantia non amamus. Quod non in temporũ interuallis eſt, ſed in ipſo ſono, qui quaſi lux eſt taliũ numerorum. Cui ſic eſt contrarium ſilentium, vt coloribus tenebræ. In his ergo cum appetimus conuenientia pro naturę noſtræ modo, & incõuenientia reſpuimus, quæ aliis tamen animalibus conuenire ſentimus: nónne his † etiam quodam æqualitatis iure lætamur, cum E occultioribus modis paria paribus tributa eſſe cognoſcimus? Hoc in odoribus & in ſaporibus, & in tangendi ſenſu animaduertere licet, quæ longum eſt enucleatius perſequi, ſed explorare facillimum. Nihil enim eſt horum ſenſibilium, quod nobis non ęqualitate, aut ſimilitudine placeat. Vbi autem æqualitas aut ſimilitudo, ibi numeroſitas. Nihil eſt quippe tam æquale aut ſimile quàm vnum, & vnum. Niſi aliquid habes ad hęc.

σαπρόφιλοι.

† hic.

D I. Omnino aſſentior. M A. Quid ſuperior illa tractatio, nónne perſuaſit nobis agere hoc animam in corporibus, non à corporibus pati? D I. Perſuaſit ſanè.

M A. Amor igitur agendi aduerſus ſuccedentes paſſiones corporis ſui, auertit animam à contemplatione æternorum, ſenſibilis voluptatis cura eius auocans intentionem: Hoc autẽ agit occurſoribus numeris. Auertit etiam amor de corporibus operandi, & inquietum facit, Hoc autem agit progreſſoribus numeris. Auertũt phantaſiæ atque phantaſmata, Et hoc agit recordabilibus numeris. Auertit denique amor vaniſſimæ cogitationis talium rerum, Et hoc agit ſenſualibus numeris, quibus inſunt quaſi regulæ quædam artis imitatione F gaudẽtes: & ex his curioſitas naſcitur ipſo curæ nomine inimica ſecuritati, & vanitatis inops veritatiſq;. * † Generalis vero amor actionis, quæ auertit à vero, à ſuperbia proficiſcitur, quo vitio deum imitari quàm deo ſeruire anima maluit. Recte itaque ſcriptum eſt in ſanctis libris, Initiũ ſuperbiæ hominis apoſtatare à deo, & initiũ omnis peccati ſuperbia. Non potuit autẽ melius demõſtrari quid ſit ſuperbia, quàm in eo quod dictum eſt, Quid ſuperbit terra & cinis, quoniam in vita ſua proiecit intima ſua: Cũ enim anima per ſe ipſam nihil ſit, non enim aliter eſſet cõmutabilis, & pateretur defectum ab eſſentia. Cum ergo ipſa per ſe nihil ſit, quicquid autẽ illi eſſe eſt, à deo ſit, in ordine ſuo manens ipſius dei præſentia vegetatur in mente atq; conſcientia. Itaq; hoc bonum habet intimũ. Quando vero ſuperbia intumeſcit, hoc illi eſt in extima progredi, & vt ita dicam inaneſcere, quod eſt minus minuſq; eſſe. Progredi autẽ in extima, quid eſt aliud quàm intima proiicere, id eſt, longe à ſe facere deũ, non locorũ ſpatio, ſed mentis affectu. Iſte autem animæ appetitus eſt ſub ſe habere

* aliâs, Vanitas oppoſita veritati. † vanitas impos veritatis. Eccle. 10.

G alias animas, non pecorum, quod diuino iure concessum est, sed rationales, id est, proximas suas, & sub eadem lege socias atque consortes. De his autem appetit operari anima superba, & tanto excellentior videtur hæc actio, quàm illa de corporibus, quanto anima omnis omni corpore est melior. Sed operari de animis rationalibus, nõ per corpus, sed per seipsum, solus deus potest. Peccatorum autem cõditione fit, vt permittantur animæ de animis aliquid agere, significãdo eas monentes per alterutra corpora, vel naturalibus signis, sicut est vultus, vel nutus: vel placitis, sicut sunt verba. Nam & iubentes vel suadentes signis agunt, & si quid est aliud præter iussionem & suasionem, quo animæ de animis vel cum animis aliquid agũt. Iure autem secutum est, vt quæ superbia cæteris excellere cupierũt, nec suis partibus atque corporibus sine difficultate & doloribus imperent, partim stultæ in se, partim mortalibus membris aggrauatæ. Et his igitur numeris & motibus, quibus animæ ad animas agunt, honores laudesq; appetendo auertuntur à perspectione puræ illius & synceræ veritatis. Solus enim honorat deus animam beatam, faciens in occulto coram se iuste & pie viuentem.

H Motus igitur quos exerit anima de hærentibus sibi & subditis animis, progressoribus illis sunt similes. Agit enim tanquam de corpore suo. Illi autem motus quos exerit, aggregare sibi aliquas vel subdere cupiens, in occursorum numero deputantur. Agit enim tanquam in sensibus id moliens, vt vnum secum fiat, quod velut extrinsecus admouetur, & quod non potest repellatur. Et hos vtrosque motus excipit memoria, & recordabiles facit. Simili modo in phantasiis & phantasmatibus actionum talium tumultuosissime exæstuans. Nec illi tanquam examinatores numeri desunt, qui sentiũt quid in his actibus commode siue incõmode moueatur, quos item sensuales appellare non pigeat, quia sensibilia signa sunt, quibus hoc modo animæ ad animas agunt. His tot & tantis intentionibus anima implicata, quid mirum si à contemplatione veritatis auertitur? & quantum quidem ab his respirat videt illam. Sed quia nondum eas euicit, in illa manere non sinitur: ex quo fit vt non simul habeat anima nosse in quibus consistendum sit, & posse consistere. Sed nunquid tu forte aliquid habes aduersus hæc? DI. Nihil est quod contradicere audeam. MA. Quid ergo restat? An vt quoniam sicut potuimus inquinationem & aggrauationem animę consyderauimus, videamus quæ nam illi actio diuinitus imperetur, qua purgata atque exonerata reuolet ad quietem, & intret in gaudium domini sui? DI. Ita fiat. MA. Quid me putas hinc diutius debere dicere, cum diuinæ scripturæ tot voluminibus & tanta authoritate & sanctitate prĕditis, nihil nobiscum aliud agant nisi vt diligamus deum & dominum nostrum ex toto corde, ex tota anima, & ex tota mente: & diligamus proximum nostrum tãquam nosmetipsos? Ad hunc igitur finem si omnes illos humanæ actionis motus numerosq; referamus, sine dubitatione mundabimur. An aliud existimas? DI. Nihil equidem aliud. Sed quàm hoc auditu breue est, tam factu difficile atque arduum. MA. Quid ergo facile est, an amare colores, & voces, & placentas, & rosas, & corpora leniter mollia? Hæccine amare facile est animæ, in quibus nihil nisi æqualitatem ac similitudinem appetit, & paulo diligentius consyderans, vix eius extremam vmbram vestigiumq; cognoscit. Deũ vero amare difficile est, quem inquãtum potest, adhuc

Ad dei amorẽ oĩa referenda. I Cap. XIIII.

Matth. 22.

saucia & sordida cogitans, nihil in eo inæquale, nihil K
sui dissimile, nihil disclusum locis, nihil variatum tempore suspicatur? An extruere moles ædificiorum, & huiuscemodi operibus delectat extendi, in quibus quid nisi numeri placent? Non enim aliud inuenio quod in his æquale ac simile dicatur, quod non derideat ratio disciplinæ. Quod si ita est, cur ab illa verissima æqualitatis arce ad ista delabitur, & ruinis suis terrenas machinas erigit? Non enim hoc promissum est ab illo qui fallere ignorat. Iugum enim meum, inquit lene est. Laboriosior est huius mundi amor. Quod enim in illo anima quærit constantiam scilicet æternitatemq;, non inuenit, quoniã rerum transitu completur infima pulchritudo, & quod in illa imitatur constantiam, à summo deo per animam traiicitur: quoniam prior est species tantummodo tempore cõmutabilis, quàm ea quæ & tempore & locis. Sicut itaque præceptum est animis à domino quid diligant, ita per Ioannem apostolum quid non diligant, Nolite, inquit, diligere mundum: quia omnia quæ in mundo sunt, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & ambitio seculi. Sed qualis tibi homo videtur, qui omnes illos numeros qui sunt de corpore, & aduersus passiones corporis, & qui ex his memoria continentur, non ad carnalem voluptatem, sed ad salutem tantum corporis refert, omnesq; illos qui de adiunctis animis operantur, vel qui ad iungendas exeruntur, vel qui ex his inhærent memoriæ, non ad superbam excellentiam suam, sed ad ipsarum animarum † vtilitatem redigit? Illis etiam qui in vtroque genere quasi moderatores explo ratoresq; cæterorum transeuntium in sensu præsident, non ad superfluam vel perniciosam curiositatem, sed ad necessariam probationem vel improbationem vtitur? Nonne & istos omnes numeros agit, & nullis eorum laqueis implicatur? Quandoquidem & salutem corporis, vt non impediatur eligit, & omnes eas actiones ad vtilitatem proximi reuocat, quam propter communis iuris naturæ vinculum tanquam seipsum diligere iussus est. DI. Magnum quendam virum & vere humanissimum prædicas. MA. Non igitur numeri qui sunt infra rationem, & in suo genere pulchri sunt, sed amor inferioris pulchritudiuis animam polluit: quæ cum in illa nõ modo æqualitatem, de qua prosuscepto opere satis dictum est, sed etiam ordinem diligat, amisit ipsa ordinem suum. Nec tamen excessit M
ordinem rerum, quandoquidem ibi est, & ita est, vbi esse, & quomodo esse tales, ordinatissimum est. Aliud enim est tenere ordinem, aliud ordine teneri. Tenet ordinem seipsa tota diligens quod supra se est, id est, deum: Socias autem animas tanquam seipsam. Hac quippe dilectionis virtute inferiora ordinat, nec ab inferioribus ordinatur. Quod autem illam sordidat, non est malum, quia etiam corpus creatura dei est, & specie sua quanuis infima * decoratur, sed præ animæ dignitate contemnitur: Sicut auri dignitas, etiam purgatissimi argenti commixtione sordescit. Quapropter quicunque de nostra quoque parili mortalitate numeri facti sunt, non eos abdicemus à fabricatione diuinæ prouidentiæ, cum sint in genere suo pulchri. Neque amemus eos, vt quasi perfruendo talibus beati efficiamur. His etenim quoniam temporales sunt, tanquam tabula in fluctibus, neque abiiciendo quasi onerosos, neque amplectendo quasi fundatos, sed bene vtendo carebimus. A dilectione autem proximi tanta quanta præcipitur, certissimus gradus fit nobis,

Χριστοῦ. Matth. 11.

I. Retract. cap. 11.

I. Ioan. 2.

† ipsorum animorum.

* aliàs, infirma.

A sit nobis, vt inhæreamus deo, & non teneamur tantum ordinatione illius, sed nostrum etiam ordinem inconcussum certúmque teneamus. An fortasse ordinem non diligit anima illis etiam numeris sensualibus attestantibus? Vnde ergo primus pes est pyrrhichius, secundus iãbus, tertius trochæus, & deinceps cæteri? Sed iure hoc dixeris rationem potius secutam esse, non sensum. Quid itaq; illud? Nónne sensualibus numeris dandum est, quod cum tantum tẽporis occupent, verbi gratia, octo longæ syllabæ, quãtum sedecim breues, in eodem tamen spacio breues, longis potius misceri expectant? De quo sensu cum ratio iudicat, & ei proceleumatici pedes esse æquales spondei pedibus renunciantur, nihil aliud hic valere inuenit, quàm ordinationis potentiam: quia nec longæ syllabæ, nisi breuium comparatione lõgę sunt, nec breues rursum breues sunt, nisi cõparatione longarum: ideoq; iambicus versus quàm libet productius pronunciatus, non amissa regula simpli & dupli, nec nomen amittit: at ille versus qui pyrrhichiis pedibus constat, paulatim addita pronunciãdi mora, fit repente spondaicus, si non grammaticam, sed musicam cõsulas. At vero si dactylicus aut anapæsticus sit, quoniam longæ mixtarum breuium comparatione sentiuntur, qualibet mora pronuncietur, seruat nomen suum. Quid additamenta semipedum? Nõ eadẽ lege in capite qua in fine seruanda, nec omnia quãuis ad eundem plausum coaptentur, adhibenda. Quid duarum aliquando breuium, potius quàm vnius longæ in fine positio, nónne ipso sensu modificantur? Nec in his æqualitatis numerus, cui nihil deperit, siue illud siue aliud sit, sed ordinis vinculum reperitur. Longũ est percurrere cætera ad eandem vim pertinentia in numeris temporum. Sed nempe etiã formas visibiles sensus ipse aspernatur, aut pronas vltra quàm decet, aut capite deorsum, & similia in quibus non inæqualitas, manente partium parilitate, sed peruersitas improbatur. Postremo in omnibus sensibus & operibus nostris, cum insolita pleraque, & ob hoc iniucunda quibusdam gradibus appetitui nostro conciliamus, & ea primo tolerabiliter, deinde libenter accipimus, nónne ordine cõteximus voluptatem, & nisi priora medijs, & media postremis concorditer nexa sint, abhorremus? Quamobrẽ neque in voluptate carnali, neque in honoribus & laudibus hominum, neque in eorum exploratione, quæ forinsecus corpus attingunt, nostra gaudia collocemus,

C habentes intimum deum, vbi certum est & incommutabile omne quod amamus. Ita fit vt & cũ assunt hæc tẽporalia, non tamen eis implicemur, & sine sensu doloris quæ extra corpus sunt absint. Ipsum autem corpus, aut nullo, aut non graui sensu doloris adimatur, & reformandum naturæ suæ morte reddatur. Attentio nanque animæ ad corporis partem inquieta negocia contrahit, & vniuersali lege neglecta priuati cuiusdam operis amor, quod ipsum tamen ab vniuersitate quam deus regit, non potest alienari. Itaque subditur legibus qui non amat leges. Sed si de rebus incorporeis & eodem modo se semper habentibus, plurimum attentissime cogitantes, si quos forte illo tempore agimus numeros temporales in quolibet corporis motu, facili sane atque vsitatissimo, siue deambulantes, siue psallentes prorsus nobis ignorantibus transeunt, quãuis nobis nõ agentibus nulli essent: si denique in ipsis nostris inanibus phantasmatibus cum occupati sumus, similiter ista prætereunt agentibus nec sentientibus nobis: quanto magis, quantoq; constantius, cum corruptibile hoc in-

Mens qsio triũphat de numeris tẽporalibus. Caput. XV.

I. Cor. 15.

D duerit incorruptionẽ, & mortale hoc induerit immortalitatem, id est, vt hoc quidem planius eloquar, cum deus viuificauerit mortalia corpora nostra, sicut Apostolus dicit, propter spiritũ manentem in nobis: quanto ergo tunc magis in vnum deum & perspicuam intenti veritatem, vt dictum est, facie ad faciem, numeros quibus agimus corpora nulla inquietudine sentiemus & gaudebimus: nisi forte credendum est, animam cum de iis quæ propter ipsam bona sunt gaudere possit, de iis ex quibus ipsa bona est, nõ posse gaudere. Sed hæc actio qua sese anima, opitulãte deo & domino suo ab amore inferioris pulchritudinis extrahit, debellans atque interficiens aduersus se militantem consuetudinem suam, ea victoria triũphatura in semetipsa de potestatibus aëris huius, quibus inuidentibus & præpedire cupiẽtibus, euolat ad suam stabilitatem & firmamẽtum deum, nónne tibi videtur ea esse virtus quæ temperantia dicitur? DI. Agnosco & intelligo. MA. Quid porrò, cum in hoc itinere proficit, iã æterna gaudia præsentientem ac pene prehendentem, num amissio rerum temporalium, aut mors vlla deterret iã valẽtem dicere infirmioribus socijs. Bonum est mihi dissolui & esse cum Christo, manere autem in carne necessarium propter vos? DI. Sic existimo. MA. At E
ista eius affectio qua nullas aduersitates mortémve formidat, quid aliud quàm fortitudo dicenda est? DI. Et hoc agnosco. MA. Iam vero ipsa eius ordinatio qua nulli seruit nisi vni deo, nulli coæquari nisi purissimis animis, nulli dominari appetit nisi naturæ bestialis atque corporeæ, quæ tandem virtus tibi esse videtur? DI. Quis non intelligat hanc esse iustitiam. MA. Recte intelligis. Sed illud iam quæro, cum prudẽtiam superius eam esse constiterit inter nos, qua intelligit anima vbi ei consistendum sit, quo sese attollit per temperantiã, id est, conuersionem amoris in deum, quę charitas dicitur, & auersionem ab hoc seculo, quã etiã fortitudo & iustitia comitantur: vtrum existimes cum ad suæ dilectionis & conatus fructum perfecta sanctificatione peruenerit, perfecta etiam viuificatione illa corporis sui, & deletis de memoria phãtasmatum turbis apud deum ipsum solo deo viuere cœperit, cum impletum fuerit, quod diuinitus nobis hoc modo promittitur. Dilectissimi nunc filij dei sumus, & nondum apparuit quid erimus: Scimus cum apparuerit, similes illi erimus, quoniam videbimus eum sicuti est. Quæro ergo vtrum existimes has ibi virtutes quas cõmemorauimus etiam tunc futuras? DI. Nõ video quomodo cum aduersa præterierint, quibus obluctantur, aut prudentia ibi esse possit, quæ non eligit quid sequatur nisi in aduersis: aut temperantia, quæ amorẽ non auertit nisi ab aduersis: aut fortitudo, quæ non tolerat nisi aduersa: aut iustitia, quę non appetit æquari beatissimis animis, & inferiori naturæ dominari nisi in aduersis, id est, nondum assecuta id ipsum quod appetit. MA. Non, vsquequaque absurda est responsio tua, & quibusdam doctis visum hoc esse non nego. Sed ego consulens libros, quos nulla antecellit authoritas, ita inuenio dictũ esse, Gustate & videte, quoniam suauis est dominus. Quod apostolus etiam Petrus sic interposuit, Si tamen gustastis quoniam suauis est dominus. Hoc esse arbitror quod agitur in his virtutibus, quæ ipsa conuersione animam purgant. Non enim amor temporalium rerũ expugnaretur,* nisi aliqua suauitate æternarum. Vbi autem ventũ fuerit ad illud quod canitur, Filij autẽ hominũ sub tegmine alarum tuarũ sperabũt:

Roma. 8.

De quãtuor virtutib⁹, an & qũo sint in beatis. Caput. XVI.

I. Ioan. 3.

F

Psal. 35.

I. Petri. 2.

* aliàs, expugnaretur.

G Et, Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos. Quoniam apud te est fons vitæ, nõ iam gustatu suauem fore dominum dicit. Sed vides quæ inundatio & affluentia prædicetur fontis ęterni, quam etiam ebrietas quædam consequitur: quo nomine mihi videtur mirabiliter significari obliuio illa secularium vanitatum atque phantasmatum. Contexit deinde cætera & dicit, In lumine tuo videbimus lumen. Prætende misericordiam tuam scientibus te. In lumine scilicet Christo accipiendum, qui sapientia dei est, & lumen toties appellatur. Vbi ergo dicitur, & videbimus, & scientibus te, negari non potest futura ibi esse prudentia. † An videri verum bonum animæ & sciri potest vbi nulla prudentia est? DI. Iam intelligo. MA. Quid? recti corde possunt esse sine iustitia? DI. Recognosco isto nomine crebrius significari iustitiam. MA. Quid ergo admonet aliud propheta idem consequenter cum canit, Et iustitiam tuã iis qui recto sunt corde? DI. Manifestũ est. MA. Age deinceps, recordare si placet satis nos superius tractasse superbia labi animam ad actiones quasdã potestatis suę, & vniuersali lege neglecta in agenda H quædã priuata cecidisse, quod dicitur apostatare à deo. DI. Memini vero. MA. Cum ergo id agit, ne vlterius id delectet aliquando, nónne tibi videtur amorem suum figere in deum, & ab omni inquinamento tẽperatissime & cautissime & securissime viuere? DI. Videtur sanè. MA. Vide etiam quemadmodum id quoq; adiungat propheta dicens, Non veniat mihi pes superbiæ. Pedem enim appellans discessum lapsũmve significat, à quo anima temperando inhærens deo viuit in æternum. DI. Accipio & sequor. MA. Restat igitur & fortitudo. Sed vt temperantia contra lapsum qui est in libera voluntate, sic fortitudo contra vim valet, qua etiam cogi quis potest, si minus fortis sit ad ea quibus auertatur, & miserimus iaceat. Hæc autẽ vis decenter in scripturis manus nomine significari solet. Qui porrò hanc vim, nisi peccatores conantur inferre? Quod tunc per † idipsum communitur anima, & custoditur firmamento dei, vt hoc illi nullo modo vndecunq; possit accidere, potẽtiam quandam stabilẽ, & vt ita dicam, impassibilem gerit, quæ nisi quid tibi displicet, recte fortitudo nominatur, & eam dici arbitror, cum adiungitur, Neque manus peccatorũ dimoueat me. Sed siue hoc, siue aliud in his verbis intelligendum sit, tu negabis in illa perfectione ac beatitate animam constitutam & conspicere veritatem, & immaculatam manere, & nihil molestiæ pati posse, & vni deo subdi, cæteris vero supereminere naturis? DI. Imò aliter eam perfectissimã & beatissimam esse posse non video. MA. Hæc ergo contemplatio, sanctificatio, impassibilitas, ordinatio eius, aut illæ quatuor virtutes perfectæ atque consummatæ, aut ne de nominibus cum res conueniant frustra laboremus, pro istis virtutibus, quibus cõstituta in laboribus vtitur anima, tales quædam potentiæ in æterna vita sperandæ sunt.

Nos tamen meminerimus, quod ad susceptã prẽsentem disputationẽ maxime pertinet, id agi per prouidentiam dei, per quam cuncta creauit & regit, vt & peccatrix & erumnosa anima numeris agatur, & numeros agat vsque ad infimam † carnis corruptionem: qui certe numeri minus minusq; pulchri esse possunt, penitus vero carere pulchritudine non possunt. Deus autẽ summe bonus & summe iustus, nulli inuidet pulchritudini, quæ siue † damnatione animæ, siue † regressione, siue † permãsione fabricatur. Numerus autem & K ab vno incipit, & æqualitate ac similitudine pulcher est, & ordine copulatur. Quamobrem quisquis fatetur nullam esse naturam, quæ non vt sit quicquid est appetat vnitatem, suiq; similis inquantum potest esse conetur, atq; ordinem proprium vel locis, vel temporibus vel incorporeo quodam libramento salutem suam teneat, debet fateri ab vno principio per æqualem illi ac similem speciẽ diuitiis bonitatis eius, qua inter se vnũ & duo charissima vt ita dicã charitate iunguntur, omnia facta esse atq; cõdita quæcunq; sunt, in quantumcũque sunt. Quare ille versus à nobis propositus, Deus creator omnium, non solum auribus sono numeroso, sed multo magis est animæ sententiæ sanitate & veritate gratissimus. Nisi forte mouet te tarditas eorum vt mitius loquar, qui negant de nihilo fieri posse aliquid, cum id omnipotens deus fecisse dicatur. An vero faber potest rationabilibus numeris, qui sunt in arte eius, sensuales numeros, qui sunt in consuetudine eius operari: & sensualibus nũmeris progressores illos quibus membra in operãdo mouet, ad quos iam interualla temporum pertinent, & his rursus formas visibiles de ligno fabricari, locorum interuallis numerosas: & rerum natura L dei nutibus seruiens, ipsum lignum de terra & cæteris elementis facere non potest, & ipsa extrema non poterat de nullo? Imò & arboris locales numeros, temporales numeri antecedant necesse est. Nullum enim stirpium genus quod non certis pro suo semine dimẽsionibus temporum & coalescat & germinet, & in auras emicet & folia explicet & roboretur, & siue fructus, siue ipsius ligni occultissimis numeris vim rursus seminis referat: quanto magis animaliũ corpora, in quibus interualla membrorum numerosam parilitatem multo magis aspectibus offerunt. An ista de elementis fieri possunt, & ipsa elementa nõ potuerunt fieri de nihilo? Quasi vero quicquam sit in eis vilius & abiectius quàm terra est, quæ primo generalem speciem corporis habet, in qua vnitas quædã & numeri & ordo conuincitur? Nanq; ab aliqua impertili nota in longitudinem necesse est porrigatur quælibet eius quantumuis parua particula, tertiam latitudinem sumat, & quartam altitudinem qua corpus impletur. Vnde ergo iste à primo vsque ad quartum progressionis modus? vnde & ęqualitas partium, quæ & in longitudine & latitudine & altitudine reperitur? vnde conrationalitas quædam? Ita M enim malui analogiam vocare, vt quam rationem habet longitudo ad impertilem notam, eandem latitudo ad longitudinem, & ad latitudinem habeat altitudo. Vnde quęso ista, nisi ab illo summo atque ęterno principatu numerorum, & similitudinis, & æqualitatis, & ordinis veniunt? Atqui hæc si terrę ademeris, nihil erit. Quocirca omnipotens deus terram fecit? & de nihilo terra facta est. Quid porro ipsa species, qua item à cæteris elementis terra discernitur? Nónne & vnum aliquid quantum accepit ostentat, & nulla pars eius à toto est dissimilis, & earundem partium connexione atque concordia suo genere saluberrimam sedem infimam tenet? Cui superfunditur aquarum natura, nitens & ipsa ad vnitatem speciosior & perlucidior propter maiorem similitudinem partium, & custodiens locum ordinis & salutis suæ? Quid de aëris natura dicã, multo faciliore cõplexu ad vnitatem nitente, & tanto speciosiore, quanto speciosiores aquæ sunt terris, quantoq; ad superiorem salutẽ altior terra nititur? Quid de cœli supremo ambitu, quo tota vniuersitas visibiliũ corporum

† vbi ergo deus videbitur à scientibus se, negari potest futura ibi esse prudentia?

† autẽ cõtra.

Cõtẽplatio prudentiæ, sanctifi- I catio tẽperãtiæ impassibilitas, fortitudinis, ordinatio iustitię.

Quod peccatrix anima numeros agat, & numeris agatur. Cap. XVII.

† infirmam.

† sine.

A porum terminatur, & summa in hoc genere species, ac saluberrima loci excellentia? Ista certa omnia quę carnalis sensus ministerio numeramus, & quæcunq; in eis sunt, locales numeros, qui videntur esse in aliquo statu, nisi præcedentibus intimis & in silentio temporalibus numeris qui sunt in motu, nec accipere illos possũt nec habere. Illos itidem temporum interuallis agiles præcedit & modificat vitalis motus, seruiens domino rerum omnium, non temporum habens digesta interuallia numerorum suorum, sed tempora ministrante potentia, super quam rationales & intellectuales numeri beatarum animarum atq; sanctarum, legẽ ipsam dei, sine qua folium de arbore non cadit, & cui nostri capilli numerati sunt, nulla interposita natura excipientes, vsq; ad terrena & inferna iura transmittunt.

1. Retract. cap. 11.

Matth. 10.

Quæ potui & sicut potui de tantis tantillus tecum contuli. Sermonem autem hunc nostrum mandatum literis si qui legunt, sciant multo infirmioribus hæc esse scripta, quàm sunt illi, qui vnius summi dei consubstantialem & incommutabilem trinitatẽ, ex qua † omnia, per quem omnia, in quo omnia duorum testamentorum authoritatem secuti venerãtur & colunt, ea credendo, sperando, & diligendo. Hi enim non scintillãtibus humanis ratiocinationibus, sed validissimo & flagrantissimo charitatis igne purgantur. Nos autẽ dum B negligendos esse nõ existimamus quos hæretici rationis † & scientiæ fallaci pollicitatione decipiũt, tardius incedimus, consyderatione ipsarum viarum, quàm sancti viri qui eam volando non dignantur attendere.

Conclusio operis.

† quo. Roma. 11.

† notionis.

Quod tamen facere non auderemus, nisi multos pios ecclesiæ catholicæ matris optimæ filios, qui puerilibus studiis loquendi ac disserendi facultatẽ quantum satis est consequuti essent, eadem refellendorum hæreticorum necessitate fecisse videremus.

LIBRORVM DE MVSICA

FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI CONTRA ACADEMICOS LIBER PRIMVS.

C

Romanianũ inuitat ad verã philosophiam. Cap. I.

1. Retract. 1.

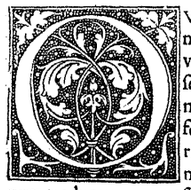

VTINAM Romaniane, hominem sibi aptum ita vicissim virtus fortunę repugnanti posset auferre, vt ab ea sibi auferri neminem patiatur: iam tibi profecto iniecisset manus, suiq; iuris te esse proclamans, & in bonorum certissimorũ possessionem traducens, ne prosperis quidẽ casibus seruire permitteret. Sed quoniam ita comparatũ est, siue pro meritis nostris, siue pro necessitate naturæ, vt diuinum animum mortalibus inhærentem, nequaquã sapientiæ portus accipiat, vbi neq; aduersante fortunæ flatu, neq; secũdante moueatur, nisi eò illum fortuna ipsa, vel secunda, vel quasi aduersa perducat: nihil pro te nobis aliud q̃ vota restãt, quibus ab illo cui hæc curæ sunt deo si possumus impetremus: vt te tibi reddat, ita enim facile reddet & nobis, finatq; mentem illam tuã, quæ respirationem iamdiu parturit, aliquando in auras veræ libertatis emergere. Etenim fortuitũ, † quæ vulgo fortuna nominatur occulto quodã ordine regitur, nihilq; aliud in rebus casum vocamus, nisi cuius ratio & causa secreta est: nihilq; seu commodi seu incommodi cõtingit in parte, quod nõ conueniat & congruat vniuerso. Quam sententiã vberrimarum doctrinarum oraculis æditam remotamq; longissime ab intellectu profanorum, se demonstraturam veris amatoribus suis, ad quã te inuito, philosophia pollicetur. Quamobrem cũ tibi tuo animo indigna multa accidunt, ne te ipse contemnas. Nam si diuina prouidẽria pertenditur vsq; ad nos quod minime dubitãdum est, mihi crede, sic tecum agi oportet vt agitur: nam cum tanta quanta sæpe * admiror indole tua, ab ineunte adolescentia adhuc infirma ratione, atq; lapsante vestigio humanã vitam errorum omnium plenissimam ingrederis, excepit te circunfluentia diuitiarum, quæ illam ætatem atq; animum quæ pulchra & honesta videbantur auide sequẽtem, illecebrosis cœperat absorbere gurgitibus, nisi inde te fortunę illi flat⁹, qui putãtur aduersi, eripuissent penè mergentem. An vero si ædentẽ te munera vrsorum & nũquam ibi antea visa spectacula ciuibus nostris, theatricus plausus semper prosperrimus accepisset: si stultorũ hominum, quorum immensa turba est, conflatis & cõsentientibus vocibus ferreris ad cœlum: si nemo tibi auderet esse inimicus: si municipales tabulæ te non solum ciuium, sed etiam vicinorum patronum ære signarent, collocarentur statuę influerent honores, adderentur etiam potestates quæ municipalem habitum supercrescerent: conuiuiis quotidianis mensæ opimæ strurentur: quod cuiq; esset necesse, quod cuiusq; etiam delitiæ sitirent, indubitanter peterent, indubitanter haurirent, multa etiam non petentibus funderentur, rescq; ipsa familiaris diligenter à tuis fideliterq; administrata, idoneam se tantis sumptibus paratamq; pręberet. Tu intereą viueres in ędificiorum exquisitissimis molibus, in nitore balnearum, in tesseris quas honestas nõ respuit, in venatibus, in cõuiuiis, in ore clientium, in ore ciuiũ, in ore deniq; populorum humanissimus, liberalissimus, mundissimus, fortunatissimus L vt fuisti J iactareris, F quisquam tibi Romaniane beatę alterius vitæ, quæ sola beata est, quisquam quæso mensionem facere auderet? Quisquã tibi persuadere posset non solum te fœlicem non esse, sed eo maxime miserum, quo tibi minime videreris. Nunc vero quàm te breuiter admonendum, tot & tanta quæ pertulisti aduersa fecerunt. Non enim tibi alientis exemplis persuadendũ est quàm fluxa & fragilia, & plena calamitatum sint omnia quę bona mortales putant, cũ ita ex aliqua parte bene expertus sis, vt ex te cæteris persuadere possimus. Illud ergo, illud tuũ, quo semp decora & honesta desyderasti: quo te liberalem magis quàm diuitẽ esse maluisti: quo nũquam concupisti esse potentior quàm iustior, nunquam aduersitatibus improbitatibũsq; cessisti, illud ipsum inquam diuinũ, quod in te nescio quo vitæ huius somno veternõq; sopitum est, variis illis durisq; iactationibus secreta puidentia excitat edecreuit. Euigila, euigila, oro te multũ: mihi crede, gratulaberis quod penè nullis prosperitatibus quibus tenentur incauti, mundi huius tibi dona blandita sunt. Quæ meipsum captare moliebantur quotidie ista cantantem, nisi me pectoris dolor vẽtosam professionẽ abiicere, & in philosophiæ gremiũ confugere coëgisset. Ipsa me nunc in otio, quod vehementer

D

† fortasse.

E

G menter optauimus, nutrit,ac fouet:ipſa me penitus ab illa ſuperſtitione, in quam te mecum præcipitẽ dederam,liberauit:ipſa enim docet,& vere docet nihil omnino colendum eſſe,totumq; contemni oportere,quicquid mortalibus oculis cernitur, quicquid vllus ſenſus attingit.

1.Retract. Cap.1.

Ipſa veriſſimum & ſecretiſſimum deum perſpicue ſe demõſtraturam promittit,& iam iamq; quaſi per lucidas nubes oſtentare dignatur. In hac mecum ſtudioſiſſime viuit noſter Licentius: ad eam totus à iuuenilibus illecebris voluptatibuſq; conuerſus eſt, ita vt eum non temere patri audeam imitandum proponere. Philoſophia eſt eñ,à cuius vberibus ſe nulla ætas queretur excludi:ad quam auidius retinendam & haurien dam quò te incitarem,quanuis tuam ſitim bene nouerim, guſtum tamen mittere volui, quem tibi ſuauiſſimum,& vt ita dicam,inductoriũ fore, peto ne fruſtra ſperauerim. Nam diſputationẽ quam inter ſe Trigetius & Licẽtius habuerunt,relatam in literas,tibi miſi. Illum quoque adoleſcentem,quaſi ad detergendum faſtidium diſciplinarum aliquantum ſibi vſurpaſſet militia,ita nobis magnarum honeſtarumq; artium ardẽ-

H tiſſimum edaciſſimumq; reſtituit. Pauculis igitur diebus tranſactis,poſteaquam in agro viuere cœperamus, cum eos ad ſtudia hortans atq; animans,vltra quàm optaueram paratos & prorſus inhiantes viderem, volui tentare pro ætate quid poſſent: præſertim cum Hortenſius liber Ciceronis iam eos ex magna parte conciliaſſe philoſophiæ videretur. Adhibito itaq; notario,ne auræ laborem noſtrum diſcerperent*, nihil perire permiſi. Sanè in hoc libro res & ſententias illorum, mea vero & Alipij etiã verba lecturus es.

* aliâs,diſſiparent.

Sũmũ hoĩs bonũ quid. Cap.II.

Cum igitur omnes hortatu meo vnum in locum ad hoc congregati eſſemus,vbi opportunum viſum eſt, Nunquid nam dubitatis,inquam,verum nos ſcire oportere?Minime, ait Trigetius, cæteriq; ſe vultu ipſo approbaſſe ſignificauerunt. Quid ſi,inquam, etiam non comprehenſo vero beati eſſe poſſimus, neceſſariã veri comprehenſionẽ arbitramini?Hic Alipius,Huius quæſtionis,inquit,iudicem mẹ tutius eſſe puto. Cũ enim iter mihi in vrbem ſit conſtitutum,oportet me onere alicuius ſuſcipiendæ partis releuari, ſimul quod facilius iudicis partes q̃ cuiuſquam defenſoris cuipiam delegare poſſim. Quare dehinc pro alterutra parte ne à me quicquam expecte-

I tis. Quod ei cũ conceſſum eſſet ab omnibus,& ego rogationem repetiſſem. Beati certe,inquit Trigetius,eſſe volumus,& ſi ad hãc rem poſſumus abſq; veritate peruenire,quærenda nobis veritas nõ eſt. Quid hocipſum, inquam?Exiſtimatis ne beatos nos eſſe poſſe, etiam nõ inuenta veritate? Tunc Licentius, Poſſumus, inquit, ſi verum quæramus. Hic cum ego cæterorum ſententiã nutu flagitaſſem, Mouet me,inquit Nauigius, quod à Licentio dictum eſt. Poteſt enim fortaſſe hocipſum eſſe beate viuere, in veritatis inquiſitione viuere. Defini ergo,ait Trigetius,quid ſit beata vita,vt ex eo colligam quid reſpondere conueniat. Quid cenſes,inquam, eſſe aliud beate viuere, niſi ſecundum id quod in homine optimum eſt viuere? Temere,inquit, verba non fundam,nam idipſum optimum quid ſit,definiendum mihi abs te peto *†.

*† aliâs, puto.

1.Retract. cap.1.

Quis,inquam dubitauerit nihil aliud eſſe hominis optimum,quàm eam partem animi, cui dominanti obtemperare conuenit cætera quæque, quæ in homine ſunt?Hęc autem ne aliam poſtules definitionem,mens aut ratio dici poteſt. Quod ſi tibi nõ videtur, quære quomodo ipſe definias vel beatam vitam,vel hominis optimũ. Aſſentior,inquit. Quid er-

K go,vt ad propoſitum,inquam,redeamus,videtũr ne tibi non inuento vero beate poſſe viui,ſi tantum quæratur?Repeto,inquit, ſententiam illam meam: minime videtur. Vos,inquam,quid opinamini? Tum Licẽtius, Mihi prorſus,inquit,videtur:nam maiores noſtri,quos ſapientes beatoſq; accepimus,eo ſolo quod verum quęrebant,bene beateq; vixerunt. Ago gratias,inquã,quod cum Alipio me iudicẽ feciſtis,cui fateor inuidere iam cœperam. Quoniam igitur alteri veſtrum videtur,beatam vitam ſola inueſtigatione veritatis,alteri non niſi inuentione poſſe contingere. Nauigius autem pauloante oſtendit in tuam Licenti partẽ ſe velle tranſire, magnopere expecto quales ſententiarum veſtrarũ patroni eſſe poſſitis. Res eñ magna eſt,&diligenti diſcuſſione digniſſima. Si res magna eſt, ait Licentius, magnos viros deſyderat. Noli quærere,inquam, præſertim in hac villa,quod vbiuis gentium reperire difficile eſt, ſed potius explica, cur id quod abs te non temere, vt opinor, prolatum eſt, & qua tibi ratione videatur: nam & maxime res cum à paruis quæruntur, magnos eos ſolent efficere.

Fœlicitas in inueſtigatione veri. Cap.III.

Quoniam te,inquit,video magnopere nos vrgere,vt aduerſum inuicem diſputemus,

L quod te vtiliter velle confido, Quæro cur beatus eſſe non poſſit,qui verum quærit,etiã ſi minime inueniat? Quia beatum,inquit Trigetius,volumus eſſe perfectũ, in omnibus ſapientem. Qui autem adhuc quærit,perfectus non eſt. Hunc igitur quomodo aſſeras beatum, omnino non video. Et ille, Poteſt apud te,inquit, vincere* authoritas maiorum?Non omnium,inquit Trigetius. Quorum tandem?Ille,eorum ſcilicet,qui ſapientes fuerunt.

* aliâs,viuere.

Tum Licentius,Carneades,inquit,tibi ſapiens non videtur? Ego ait, Græcus non ſum, neſcio Carneades iſte qui fuerit. Quid,inquit Licentius,de illo noſtro Cicerone,quid tandem exiſtimas? Hic cum diu tacuiſſet, Sapiens fuit, inquit. Et ille, Ergo eius de hac re ſentẽtia habet apud te aliquid ponderis? Habet, inquit. Accipe igitur quæ ſit,nam eam tibi excidiſſe arbitror. Placuit enim Ciceroni noſtro, beatũ eſſe qui veritatem inueſtigat,etiam ſi ad eius inuentionẽ non valeat peruenire. Vbi hoc,inquit,Cicero dixit? Et Licentius, Quis ignorat eum affirmaſſe vehementer, nihil ab homine percipi poſſe, nihílque remanere ſapienti, niſi diligentiſſimam inquiſitionem veritatis? Pro- M

pterea,quia ſi incertis rebus eſſet aſſenſus,etiã ſi fortaſſe veræ forent, liberari ab errore non poſſet, quæ maxima eſt culpa ſapientis. Quamobrem ſi & ſapientem neceſſario beatum eſſe credendum eſt, & veritatis ſola inquiſitio perfectum ſapientię munus eſt,quid dubitamus exiſtimare beatam vitam, etiã per ſeipſa inueſtigatione veritatis poſſe contingere? Tum ille, Licẽtne tandem ad ea quę temere conceſſa ſunt,redire rurſum? Hic ego:Illi hoc non ſolent concedere (inquam) quos ad diſputandum non inueniẽdi veri cupiditas,ſed ingenij puerilis iactantia impellit. Itaq; apud me,præſertim cum adhuc nutriendi educandiq; ſitis, non ſolum cõceditur, ſed etiam in præceptis habeatis volo, ad ea vos diſcutienda redire oportere,quę cõceſſeritis incautius. Et Licentius: Non parum in philoſophia profectũ puto,inquit,cum in comparatione recti veriq; inueniendi contemnitur à diſputante victoria. Itaq; libenter obſequor præceptis & ſententiæ tuæ, & Trigetiũ ad id quod ſe temere conceſſiſſe arbitratur,res enim mei iuris eſt,redire permitto. Tum Alipius:Suſcepti à me officij nondum partes eſſe voſmetipſi mecũ recognoſcitis. Sed quoniã id iamdudũ diſpoſita profectio inter-

rumpere

A rumpere me cõpellit, pro meo quoq; munere geminatam ſibi poteſtatem particeps mecũ iudicij non renuet vſq; in reditum meum. Video enim hoc veſtrum certamen longius progreſſurũ. Et cum diſceſſiſſet, Quod, inquit Licentius,temere cõceſſeras,profer. Et ille: Temere dedi,inquit,Ciceronem fuiſſe ſapientem. Ergóne Cicero ſapiens non fuit, à quo in latina lingua philoſophia & inchoata eſt & perfecta?Et ſi cõcedam, inquit, eſſe ſapientem,non omnia tamen eius probo. Atqui oportet multa eius alia refellas, vt non impudenter hoc de quo agitur,improbare videaris. Quid ſi hoc ſolũ nõ recte ſenſiſſe illum affirmare paratus ſum, veſtra, vt opinor,nihil intereſt, niſi cuius ponderis ad id quod volo aſſerẽdum,rationes aſſeram. Perge,inquit ille. Quid enim,inquit,audeam contra eum,qui ſe Ciceronis aduerſarium profitetur?

1.Retract. Cap.1.

Hic Trigetius: Volo attendas,ait, tu iudex noſter, quemadmodum ſuperius beatam vitã definieris:dixiſti nanq; eum beatum eſſe,qui ſecundum eam partem animi viuit,quam cæteris conuenit imperare. Tu autem Licenti volo vel nunc mihi concedas: iam enim libertate,in quam maxime nos vendicaturã ſe philoſophia pollicetur,iugum illud authoritatis excuſ-

B ſi,perfectum non eſſe qui adhuc veritatem requirit. Tum ille poſt diuturnum ſilentium, Non concedo,inquit. Et Trigetius: Cur quęſo?explica. Iſtic ſum enim,& habeo audire, quo pacto poſſit & perfectus homo eſſe, & adhuc quærere veritatem. Hic ille: Qui ad finẽ, inquit,non peruenit fateor quod perfectus non ſit. Veritatem autem illam ſolum deum noſſe arbitror:aut forte hominis animam,cum hoc corpus,hoc eſt,tenebroſum carcerem dereliquerit. Hominis autem finis eſt perfecte quærere veritatem, Perfectũ enim quærimus, ſed tamen hominem. Et Trigetius. Non igitur poteſt beatus eſſe homo. Quomodo enim,cum id quod magnopere concupiſcit,aſſequi nequeat?

1.retract. Cap.1.

Poteſt autem homo beate viuere, ſiquidem poteſt ſecundum eam partem animi viuere quam dominari in homine fas eſt. Poteſt igitur verum inuenire. Aut colligat ſe, & non concupiſcat verum,ne cum id aſſequi nõ potuerit, neceſſario miſer ſit. At hocipſum eſt beatum hominis,ait ille, perfecte quærere veritatẽ: hoc eſt enim peruenire ad finem,vltra quem non poteſt progredi. Quiſquis er-

C go minus inſtanter quàm oportet veritatem quærit, is ad finem hominis non peruenit. Quiſquis autem tantum quantum homo poteſt ac debet,dat operam inueniendæ veritati, etiam ſi eam non inueniat, beatus eſt: Totum enim facit,quod vt faciat,ita natus eſt. Inuentio autem ſi defuerit, id deerit quod natura non dedit. Poſtremò cum hominem neceſſe ſit aut beatum eſſe, aut miſerum, nónne demẽtis eſt eum qui dies noctéſque quantum poteſt,inſtat inueſtigandæ veritati, miſerum dicere? Beatus igitur erit.

1.Retract. Cap.1.

Deinde illa definitio mihi,vt arbitror,vberius ſuffragatur,nam ſi beatus eſt, ſicuti eſt,qui ſecundum eam partem animi viuit,quam regnare cæteris cõuenit, & hæc pars ratio dicitur,quæro vtrum non ſecundum rationem viuat, qui quærit perfecte veritatem? Quod ſi abſurdum eſt,quid dubitamus beatum hominem dicere ſola ipſa inquiſitione veritatis?

Errorẽ non eſſe fœlicitatis capacem Cap.IIII.

Mihi,ait ille,nec ſecundum rationem viuere,nec beatus omnino quiſquis errat, videtur. Errat autem omnis qui ſemper quærit, nec inuenit. Vnde tibi vnum è duobus monſtrandum eſt, aut errãtem beatum eſſe poſſe, aut eum, qui quod quærit nunquam inuenit, non errare. Hic ille: Beatus errare non poteſt. Et cum diu ſiluiſſet: Non autem errat, inquit,cum quærit:quia vt non erret,quærit. Et Trigetius: Vt non D erret quidem,inquit,quærit,ſed errat cum minime inuenit. Ita autem tibi profuturum putaſti,quod errare ille non vult quaſi nemo erret inuitus,aut quiſquam omnino erret niſi inuitus. Tum ego,cum ille diu cunctaretur quid reſpõderet: Definiendum vobis eſt,inquam, quid ſit error,facilius enim eius fines poteſtis videre,in quem iam penitus ingreſſi eſtis. Ego, inquit Licentius, definire aliquid idoneus nõ ſum: quanuis errorem definire ſit facilius quàm finire. Ego,ait ille,definiã quod mihi facillimum eſt, non ingenio,ſed cauſa optima. Nam errare eſt vtique ſemper quærere, nunquam inuenire.

Errare quid ſit.

Ego,inquit Licentius, ſi vel iſtam definitionem facile poſſem refellere,iamdudum cauſæ meæ non defuiſſem. Sed quoniam aut res ipſa per ſe ardua eſt, aut ita mihi apparet,peto,à vobis vt vſq; in craſtinam lucẽ quæſtio differatur,ſi nihil hodie quod reſpondeam reperire potuero,cum id ſedulo mecum ipſe voluã. Quod cum concedendum putarem,non renuentibus cæteris, deambulatum ire ſurreximus, nobiſq; inter nos multa variaq; ſermocinãtibus,ille in cogitatione defixus fuit.

E Quod cum fruſtra eſſe ſenſiſſet,relaxare animum maluit,& noſtro ſe ſermoni miſcere. Poſtea cũ iam aduesperaſceret,in eundẽ conflictum redierant:ſed modum impoſui,perſuaſiq; vt in alium diem differri paterẽtur. Inde ad balneas. Poſtridie autẽ cum cõſediſſemus: Proferte,inquam, quod heri cœperatis. Tum Licentius: Diſtuleramus,inquit, diſputationem,niſi fallor, rogatu meo, cum erroris definitio difficillima mihi eſſet. Hic planè,inquã, nõ erras,quod vt tibi omen ſit ad reliqua,libenter optauerim. Audi ergo,inquit, quod heri etiam niſi interceſſiſſes,protuliſſem: Error mihi videtur eſſe falſi pro vero approbatio.

1.Retract. Cap.1.

In quem nullo pacto incidit, qui veritatem quærendam ſemper exiſtimat. Falſum enim probare non poteſt,qui probat nihil. Nõ igitur poteſt errare, beatus autem facillime eſſe poteſt. nam ne longius abeam, ſi nobiſipſis, vt heri licuit,quotidie viuere liceret, nihil mihi occurrit cur nos beatos appellare dubitaremus.

1.Retract. Cap.1.

Viximus enim magna mentis tranquillitate, ab omni corporis labe animum vendicantes, & à cupiditatũ facibus longiſſime remoti,dantes,quantum homini licet, operam rationi:hoc eſt, ſecundum illam diuinam partem animi viuentes, quam beatam vitam eſſe heſterna inter nos definitione con- F uenit:atque, vt opinor, nihil inuenimus, ſed tantummodo quæſiuimus veritatem. Poteſt igitur ſola inquiſitione veritatis,etiã ſi eam inuenire minime poſſit,homini beata vita contingere. Nã definitio tua vide quęſo quanta facilitate excludatur notione communi. Etenim errare dixiſti eſſe ſemper quærere,& nunquã inuenire. Quid ſi quiſquam nihil quærat,& interrogatus,verbi gratia,vtrúm nam modo dies ſit,temere ſtatimque noctem eſſe opinetur atque reſpondeat? Nónne tibi videtur errare?Hoc igitur erroris genus vel immaniſſimum,non complexa eſt definitio tua. Quid ſi etiam non errantes complexa eſt, potéſtne definitio vlla eſſe vitioſior? Nam ſi quis Alexandriam quærat, & ad eam recto pergat itinere,non opinor potes eum errantem vocare. Quid ſi eandem viam variis impeditus cauſis, longo agat tempore, & in ea morte præueniatur,nónne & ſemper quæſiuit,& nunquam inuenit, nec tamen errauit? Non, inquit ille, ſemper quæſiuit. Recte dicis,ait Licentius,& bene admones. Inde enim prorſus nihil ad rem pertinet definitio tua: non enim ego beatum eſſe dixi, qui ſemper quærat veritatem.

Quod

G Quod ne fieri quidem poteſt:Primo, quia non ſemper
homo eſt:Deinde,quia non ex quo tempore incipit eſ-
ſe homo, ex eo iam poteſt, ætate impediente, verum
quærere. Aut ſi ſemper id putas dicendum,ſi nihil tem
poris, quo iam quærere poteſt,perire patitur, rurſus ti-
bi Alexādriam redeundum eſt. Fac enim quenquam,
ex quo tempore iter agere vel ætate vel negocio ſini-
tur,pergere occipere illam viam, atque vt ſupra dixi,
cum deuiet nuſquam, antequam perueniat tamen vita
excedere,multum profecto errabis,ſi tibi erraſſe iſte vi
debitur,quanuis omni quo potuit tempore,nec quære-
re deſierit,nec inuenire potuerit quò pergebat. Quam-
obrem ſi & mea deſcriptio vera eſt, & ſecundum eam
non errat ille qui perfecte quærit,quanuis non inueni-
at veritatem,beatúſque eſt ob eam rem, quod ſecundū
rationem viuit. Tua vero definitio & fruſtra eſt, & ſi
non eſſet,nihil eam curare deberē,ſi ex eo ſolum quod
ego definiui,ſatis cauſa firmata eſt. Cur quæſo nōdum
eſt iſta inter nos quæſtio diſſoluta? Hic Trigetius:

In inueſtigatiōe veri fœlicitas. Cap.V.

Dás ne,inquit,ſapientiam rectam viam vitę eſſe? Do,
inquit, ſine dubio: ſed tamen volo mihi ſapiētiam de-
H finias, vt ſciam vtrum quæ mihi eadem & tibi eſſe vi-
deatur.Et ille:Parum tibi, ait, videtur definita hoc ip-
ſo quod nunc interrogatus es? Etiam quod volui con-
ceſſiſti. Si enim non fallor [non falſo] recta via vitæ
ſapiētia noīatur. Tum Licentius: Nihil mihi tam ri-
diculum,q̄ iſta definitio videtur,inquit. Fortaſſe,ait il-
le. Pedetentim tamen quæſo,vt ratio præueniat riſum
tuum:nihil enim eſt fœdius riſu, irriſione digniſſimo.
Quid enim? ait ille, nónne fateris vitæ mortem eſſe
contrariam? Fateor,ait. Mihi igitur,inquit ille,via vi-
tæ nulla magis videtur, quàm ea qua quiſque pergit,
ne in mortem incidat. Aſſentiebatur Trigetius. Er-
go ſi viator quiſpiam, diuerticulum vitans, quod à la-
tronibus obſideri audierit, rectà ire pergat,atque ita e-
uadat interitum, nônne & viam vitæ & rectam ſecu-
tus eſt:& eam ſapientiam nominat nemo? Quomodo
igitur omnis recta vitæ via ſapientia eſt? Cōceſſi enim
eſſe, ſed non ſolam. Definitio autem nihil complecti
debuit,quod eſſet alienum. Itaque rurſus defini, ſi pla-
cet, quid tibi videtur eſſe ſapientia? Diu ille tacuit,De-
inde:En, inquit, iterum definio,ſi hoc tu nunquam fi-
I nire ſtatuiſti,Sapientia eſt via recta, quæ ad veritatem
ducit. Similiter & hoc, inquit ille,refellitur:nam cū a-

1.Aeneid.

pud Virgilium AEneæ dictum eſt à matre:Perge mo-
do,& quà te ducit via dirige greſſum,ſequens hanc vi-
am ad id quod dictum erat, id eſt, ad verum peruenit.
Contende modo,ſi placet, vbi pedem ille incedens po-
ſuit, ſapientiam poſſe dici: quanquam ſtulte prorſus
iſtam deſcriptionem tuam effringere conor,nam cau-
ſam meam nullatenus adiuuat. Etenim ſapientiam nō
ipſam veritatem, ſed viam quę ad eam ducat eſſe di-
xiſti. Quiſquis ergo hac vtitur via, ſapientia profecto
vtitur: & qui ſapientia vtitur, ſapiens ſit neceſſe eſt.
Sapiens igitur erit ille, qui perfecte quæſierit verita-
tem,etiam ſi ad eam nondum peruenerit:nam via quæ
ducit ad veritatē, nulla vti opinor, intelligitur melius
quàm diligens inquiſitio veritatis. Hac igitur ſola via
vtens iam iſte ſapiens erit. At nemo ſapiens miſer:om
nis autem homo aut miſer aut beatus. Beatum igitur
faciet non tantum inuentio, ſed ipſa per ſe inueſtiga-
tio veritatis. Tum ille arridens: Merito mihi,inquit,
iſta contingunt, dum aduerſario in re non neceſſaria
fidēter aſſentior: quaſi vero ego ſim magnus definitor,
aut quicquam in diſputando magis ſuperuacaneū pu-
tem. Quis enim modus erit, ſi ego rurſus velim defi- K
niri abs te aliquid, & rurſus eiuſdem definitionis ver-
ba, & conſequentium item ſigillatim omnia, fingens
quod nihil intelligam, definire flagitem? Nam quid
planiſſimum nō meo iure definire cogam,ſi iure à me
ſapientiæ definitio poſtulatur? Cuius enim verbi in a-
nimis noſtris apertiorem notionem natura eſſe voluit
quàm ſapientiæ? Sed neſcio quomodo cum mentis no-
ſtræ veluti portum notio ipſa reliquerit, & verborū ſi-
bi quaſi vela tetenderit, occurrant ſtatim calumniarū
mille naufragia. Quamobrem aut definitio ſapientiæ
ne requiratur,aut iudex noſter in eius patrocinium di-
gnetur deſcendere. Tum ego, cum iam ſtylum nox
impediret, & quaſi de integro magnum quiddam diſ-
ſerendum viderem oboriri,in alium diem diſtuli:nam
diſputare cœperamus ſole iam in occaſum declinan-
te,diéſque penè totus cum in rebus ruſticis ordinandis,
tum in recenſione primi libri Virgilij peractus fuit.

Vera ſapientia quid. Cap.VI.

Deinde vt altera dies mox illuxit, ita enim res e-
rant pridie conſtitutæ vt largum eſſet ocium, ſtatim
peragendum negocium ſuſceptum eſt. Tum ego: Heri
poſtulaſti (inquam) Trigeti, vt à iudicis munere ad L
ſapientię patrocinium deſcenderem: quaſi vero quen-
quam in ſermone veſtro aduerſarium ſapientia pate-
retur,aut te eam defendente ita laboraret,vt maius im
plorare deberet auxilium. Nam neque inter vos aliud
quęrendum natum eſt,quàm quid ſit ſapientia, in quo
eam veſtrum neuter oppugnat,quia vterque deſyderat.
Neque ſi tu in definienda ſapientia defeciſſe te putas,
propterea reliqua defenſio ſententiæ tuæ tibi deferen
da eſt.Itaque à me nihil aliud habebis quàm definitio-
nem ſapientiæ, quæ nec mea nec noua eſt, ſed & pri-
ſcorum hominum,& quam vos miror non recordari.

Sapientia quid ſit.

Non enim nunc primum auditis ſapientiam eſſe re-
rum humanarum diuinarúmque ſcientiam. Hic Licen
tius, quem poſt iſtam definitionē diu putabā quæſitu-
rū eſſe quid diceret,ſubiecit ſtatim: Cur ergo nō quæ-
ſo ſapientiam vocamus flagitioſiſſimum illum homi-
nem,quem ipſi bene nouimus per innumera ſcorta ſo-
lere diſſolui: Albicerium dico illum,qui apud Cartha-

Albicerius.

ginem multos annos conſulentibus mira quædam &
certa reſpōdit? Innumerabilia commemorare poſſem, M
niſi & apud eos loquerer qui experti ſunt,& paucis nūc
ſatis ſit ad id quod volo. Nónne coclearium (mihi au-
tem dicebat) cum domi non inueniretur,tuo iuſſu per-
cunctatus, non ſolum quid quæreretur, verumetiam
nominatim cuius res eſſet,& vbi lateret,citiſſime veriſ
ſimeq; reſpondit? Item me præſente, omitto illud quod
in eo quod rogabatur,nihil omnino falſus eſt: ſed cum
puer qui nummos ferebat, certam eorum partem cum
ad eum pergeremus furatus eſſet, omnes ſibi numerari
iuſſit, coëgitque illum ante oculos noſtros quos abſtu-
lerat reddere, priuſquàm omnino ipſum aut eoſdem
nummos vidiſſet,aut quantum ſibi ablatum fuerit au-
diſſet è nobis. Quid quod doctiſſimum & clariſſi-
mum virum Flaccianum mirari ſolitum eſſe abs te ac
cepimus? Qui cum de fundo emendo eſſet locutus, ad
illum diuinum rem ita detulit, vt quid egiſſet,ſi potis
eſſet,ediceret. Atque ille ſtatim non modo negocij ge-
nus,ſed etiam,in quo ille vehementer clamabat admi-
rans, ipſum fundi nomen pronunciauit, cum ita eſſet
abſurdum,vt vix eius Flaccianus ipſe meminiſſet. Iam
illud ſine ſtupore animi non queo dicere, quod amico
noſtro diſcipulo tuo ſeſe volenti exagitare, flagitanti-
que inſolēter, vt diceret quid ſecum ipſe tacitus volue-
ret,

A ret, Virgilij verſum eū cogitare reſpondit. Cū ille ob-
ſtupefactus negare non poſſet,perrexit quærere quiſnā
verſus eſſet. Nec Albicerius, qui Grammatici ſcholam
vix tranſiens vidiſſet aliquando,verſum ipſum ſecurus
& garrulus canere dubitauit. Num igitur aut res hu-
manæ erant,de quibus ille conſulebatur,aut ſine rerum
diuinarum ſcientia eam certa cōſulentibus & vera re-
ſpondit,aut vtrunque abſurdum eſt? Nam & humanæ
res nihil ſunt aliud quàm res hominum,vt argentum,
nummi,fundus, poſtremo ipſa etiam cogitatio. Et res
diuinas quis non recte arbitretur eſſe, per quas homini
diuinatio ipſa contingit? Sapiens ergo fuit Albicerius,ſi
ſapientiam rerum humanarum diuinarúmque ſcien-
tiam eſſe illa definitione concedimus.

Philoſophia quid. Cap.VII.

Hic ille. Primo,inquit,ego ſcientiā non appello, in
qua ille qui eam profitetur,aliquando fallitur. Scientia
enim non ſolum cōprehenſis, ſed ita comprehenſis re-
bus conſtat,vt neq; in ea quiſquam errare, nec quibuſli
bet aduerſantibus impulſus nutare debeat. Vnde veriſ
ſime à quibuſdam philoſophis dicitur,in nullo eā poſ-
ſe niſi in ſapiente inueniri, qui non modo perceptū ha
B bere debet id quod tuetur ac ſequitur, verumetiam in-
concuſſum tenere. Scimus autem illum quem comme
moraſti,multa ſæpe falſa dixiſſe, quod non ſolum aliis
mihi referentibus comperi,ſed præſens aliquando ipſe
percepi. Eúm ne igitur ſcientem vocem, cum ſæpe fal-
ſa dixerit,quem non vocarem,ſi conſtanter vera dixiſ-
ſet? Hoc me de haruſpicibus & de auguribus, & de his
omnibus qui ſydera conſulunt,& de coniectoribus di-
xiſſe putatote. Aut aliquem ex hoc genere hominum
proferte ſi poteſtis,qui conſultus nunquam de reſpon-
ſis ſuis dubitauerit, nunquam poſtremo falſa reſpōde-
rit. Nam de vatibus nihil mihi puto eſſe laborandum,
qui mente loquuntur aliena. Deinde res humanas eſſe
vt concedam res hominum,quicquam tu exiſtimas no
ſtrum eſſe,quod nobis vel dare vel eripere caſus poteſt?
Aut cum rerum humanarum ſcientia dicitur, ea dici-
tur,qua quiſquam nouit vel quot,vel quales fundos ha
beamus:quid auri,quid argenti,quídque deniq; alieno-
rum carminum cogitemus? Illa eſt humanarū rerum
ſcientia, quę nouit lumen prudentiæ,temperantiæ de-

1.Retracta. cap.1.

cus,fortitudinis robur,iuſtitię ſanctitatem. Hæc enim
ſunt quæ nullam fortunā metuentes,vere noſtra dice-
C re audemus:quę ſi Albicerius ille didiciſſet, nunquam,
mihi crede,tam luxurioſe deformiterq; vixiſſet. Quod
autem dixit, quem verſum volueret animo ille à quo
conſulebatur,neque hoc puto inter res noſtras eſſe nu-
merandum: Non quo negem honeſtiſſimas diſcipli-
nas ad poſſeſſionem quandam noſtri animi pertinere,
ſed quia verſum alienum etiam imperitiſſimis canere
ac pronunciare conceſſum eſt. Ideóque talia cum in
memoriam noſtram incurrerint, non mirum [eſt] ſi
ſentiri poſſunt ab huius aëris animalibus quibuſdam
viliſſimis, quos dæmonas vocant,à quibus nos ſupera-
ri acumine ac ſubtilitate ſenſuum poſſe concedo,ratio-
ne autem nego. Atque id fieri neſcio quo modo ſecre-
tiſſimo atque à noſtris ſenſibus remotiſſimo. Non e-
nim,ſi miramur apiculam melle poſito, neſcio qua ſa-
gacitate,qua hominem vincit,inde auolare, ideo eam
nobis præponere,aut ſaltem comparare debemus. Itaq;
vellem magis iſte Albicerius, ab eo qui diſcere cuperet,
interrogatus ipſa metra docuiſſet,vel coactus à quopiā
cōſultorum,de re ſibi ſtatim propoſita verſus proprios
ceciniſſet. Quod eundem Flaccianum ſępe dixiſſe ſoles
commemorare, cum illud diuinationis genus magna
mentis altitudine derideret atq; deſpiceret, idq; neſcio D
cui abiectiſſimæ animulę, ſic enim dicebat, tribueret,
quo ille quaſi ſpiritu admonitus vel inflatus, hæc reſpō
dere ſolitus eſſet. Quærebat enim vir ille doctiſſimus
ab iis qui talia mirarentur,num Grāmaticam vel Mu-
ſicam vel Geometriam Albicerius poſſet docere? Quis
autem illum noſſet & non iſtorum omnium imperitiſ-
ſimum fateretur? Quamobrem ad extremum hortaba
tur, vt animos ſuos ij qui talia didiciſſent, illi diuina-
tioni ſine dubitatione præferrent,darentq; operam his
diſciplinis inſtituere atq; adminiculari ſuam mentem,
quibus aëream iſtam inuiſibilium animantium natu-
ram tranſilire,& eam ſuperuolare contingeret.

Hariolus an ſapiēs, & qd ſit ſapiens. Cap.VIII.

Iam res diuinæ,cum omnibus cōcedentibus,melio-
res auguſtioresq; multo quàm humanæ ſint, quo pacto
ille eas aſſequi poterat,qui quid eſſet ipſe neſciebat? Ni
ſi forte exiſtimas ſydera,quæ quotidie contemplamur,
magnum quiddam eſſe in comparatione veriſſimi &
ſecretiſſimi dei,quē raro fortaſſe intellectus,ſenſus au-
tem nullus attingit,hęc autē prę ſto ſunt oculis noſtris.

1.Retracta. cap.1.

Nec iſta igitur ſunt illa diuina, qualia ſe ſola ſcire ſa-
E pientia profitetur. Cætera autem quibus iſti,neſcio qui,
diuinantes,vel ad vanam iactantiam, vel ad quæſtum
abutuntur, quæ ſyderibus profecto viliora ſunt. Non
igitur Albicerius rerum humanarum ac diuinarū ſci-
entiæ particeps fuit, fruſtraq; abs te iſto modo defini-
tio noſtra tentata eſt. Poſtremo cum quicquid præter
res humanas atque diuinas eſt, nos viliſſimum ducere
& omnino contemnere oporteat, quæro in quibus re-
bus quærat ille tuus ſapiēs veritatem? In diuinis, ait il-
le. Nam virtus etiam in homine ſine dubitatione diui-
na eſt. Has igitur Albicerius iam ſciebat, quas tuus ſa-
piens ſemper inquiret? Tum Licentius diuinas,ait,& il
le nouerat,ſed & non eas quæ à ſapiente quærēdæ ſunt.
Quis enim non euertat omnem loquendi conſuetudi-
nem, ſi ei diuinationem concedat, & adimat res diui-
nas,è quibus diuinatio nominata eſt? Quare illa veſtra
definitio,ni fallor, neſcio quid aliud quod ad ſapientiā
non pertineret,incluſit. Tum Trigetius, Definitionem
iſtam,inquit,defendet ſi libebit,ille qui protulit. Nunc
mihi tu [volo] reſpondeas,vt tandem ad id quod agi-
tur,veniamus. Iſtic ſum,inquit ille, Dás ne,ait, Albice-
rium ſciſſe verum? Do,inquit. Melior igitur tuo ſapien
te. Nullo modo ait ille, Nam quod genus veri ſapiens F
inquirit, non ſolum ille delirus hariolus, ſed ne ipſe
quidem ſapiens dum in hoc corpore viuit aſſequitur:
quod tamen tantum eſt, vt multo ſit præſtabilius hoc
ſemper quærere, quàm illud aliquando inuenire. Ne-
ceſſe eſt,ait Trigetius,vt mihi in anguſtiis definitio il-
la ſubueniat. Quæ ſi propterea tibi vitioſa viſa eſt, quia
cōplexa eſt eum quē non poſſumus vocare ſapientem,
quæro vtrum eam probes, ſi ſapientiam rerum huma-
narum diuinarúmque ſcientiam dicamus, ſed earum
quæ ad beatam vitam pertineant. Eſt,inquit ille,& iſta
ſapientia,ſed non ſola: vnde ſuperior definitio inuaſit
alienum,hæc autem proprium deſerunt: quare illa aua
ritiæ,iſta ſtultitię coargui poteſt. Etenim vt ipſe iam

Sapientiæ deſcriptio.

explicem definitionem quod ſentio,ſapientia mihi vi-
detur eſſe,rerum humanarum, diuinarúmque quæ ad
beatam vitam pertineant non ſcientia ſolum, ſed etiā
diligens inquiſitio. Quam deſcriptionem ſi partiri ve-
lis,prima pars quæ ſcientiam tenet, dei eſt, hæc autem
quę inquiſitione contenta eſt,hominis. Illa igitur deus,
hac autem homo beatus eſt. Tum ille, Miror, inquit,
ſapientem tuum quomodo aſſeris fruſtra operam con-
ſumere.

G ſumere . Quomodo, inquit Licentius, fruſtra, cum tantam mercedem conquirat? Nam hoc ipſo quo quærit, ſapiens eſt, & quo ſapiens, eo beatus. Cum ab omnibus inuolucris corporis mentem quantum poteſt euoluit, & ſeipſum in ſemetipſum colligit, cum ſe nō permittit cupiditatibus laniandum, ſed in ſe atque in deū ſemper tranquillus intendit, vt & hic, quod beatum eſſe ſupra inter nos conuenit, ratione perfruatur, & extremo die vitæ ad id quod concupiuit, adipiſcendum reperiatur paratus, fruatúrque merito diuina beatitudine, qui humana ſit ante perfruitus.

Epilogus. Cap.IX.

Tum ego, cum Trigetius quid ſibi eſſet reſpondendum diu quæreret, non puto inquam Licenti etiam argumenta huic defutura, ſi eum ocioſe quęrere permittamus? Quid enim ei quouis loco defuit ad reſpondendum? Nam primo ipſe ocioſe intulit, quoniam de beata vita quæſtio nata eſt, & beatum ſolum neceſſe eſt eſſe ſapientem, ſiquidem ſtulticia etiam ſtultorum iudicio miſera eſt, perfectum ſapientem eſſe debere, non autem perfectum eſſe, qui adhuc verum quid ſit inquirit, vnde ne beatum quidem. Cui loco tu cum molem authoritatis obiiceres, H modeſte aliquantum Ciceronis nomine perturbatus, tamen ſe ſtatim erexit, & generoſa quadam cōtumacia in verticem libertatis exiliit, rurſumq; arripuit quod erat de manibus violenter excuſſum: quæſiuitque abs te vtrum tibi perfectus qui adhuc quæreret videretur: vt ſi fatereris non eſſe perfectum, ad caput recurreret, demonſtrarétque ſi poſſet per aliam definitionē perfectum eſſe hominem, qui ſecundum legem mentis vitam gubernaret, ac per hoc, beatum niſi perfectū eſſe non poſſe. A quo te laqueo cum expediſſes cautius quàm putabam, & perfectum hominem diceres, inquiſitorem diligentiſſimum veritatis, ipſaque illa definitione, qua beatam vitam illam demum eſſe dixeramus, quæ ſecundum rationem ageretur, tu præfidentius apertiúſque pugnaſſes, & ille tibi planè repoſuit: nam occupauit præſidium tuum, vnde pulſus omnino ſummam rerum amiſeras, ni te induciæ reparaſſent. Vbi enim arcem locauerunt Academici, quorum tueris ſententiam, niſi in erroris definitione? Quæ tibi niſi nocte fortaſſe per ſomnium rediret in mentem, iam quid reſponderes non habebas, cum in exponenda Ciceronis ſententia idipſum tuipſe ante cōmemoraueris. De- I inde ventum eſt ad definitionem ſapientię, quam cùm tanta calliditate labefactare conareris, vt tua furta nec ipſe auxiliator tuus Albicerius hariolus fortaſſe comprehenderet, quanta tibi vigilantia, quantis viribus reſtitit, quàm te penè inuoluit atque depreſſit: niſi poſtremo te tua definitione noua tutareris, dicerésque humanam eſſe ſapientiam inquiſitionem veritatis, ex qua propter animi tranquillitatem beata vita contingeret. Huic iſtæ ſententiæ non reſpondebit, præſertim ſi in proroganda die vel parte quæ reſtat, reddi ſibi gratiam poſtulabit. Sed ne longum faciamus, iam ſi placet ſermo iſte claudatur, in quo immorari etiam ſuperfluum puto. Tractata enim res eſt pro ſuſcepto negocio ſatis, quæ poſt pauca omnino poſſet verba finiri, niſi exercere vos vellem, neruóſque veſtros & ſtudia, quæ mihi magna eſt cura, explorare: nam cum inſtituiſſem vos ad quærendam veritatem magnopere hortari, cœperam ex vobis quærere quantum in ea momenti poneretis: omnes autem poſuiſtis tantum, vt plus non deſyderem. Nam cum beati eſſe cupiamus, ſiue id fieri non poteſt niſi inuenta, ſiue non niſi diligenter quæſita veritate: poſtpoſitis cæteris omnibus rebus, nobis, ſi beati eſſe volumus, perquirenda eſt. Quamobrem iam iſtā, K vt dixi, diſputationem terminemus, & relatam in literas mittamus Licenti potiſſimum patri tuo, cuius erga philoſophiam iam prorſus animum teneo. Sed adhuc quæ admittat, quæro fortunam. Incendi autem in hæc ſtudia vehementius poterit, cum teipſum iam intentum mecum ſic viuere, nō audiendo ſolum, verumetiam legendo iſta cognouerit. Tibi autem ſi, vt ſentio, Academici placent, vires ad eos defendendos validiores para, nam illos ego accuſare † decreui. Quæ cum eſſent dicta, prandium paratum eſſe annūciatum eſt, atq; ſurreximus.

1.Retract. Cap.1. — † reos citare

DIVI AVRELII AVGVſtini Hipponenſis epiſcopi, contra Academicos, Liber Secundus.

Cōtra Academicorū tiōes dei auxilio op' eſt. Cap.I.

SI QVAM neceſſe eſt, diſciplina atque ſcientia ſapientiæ vacuum eſſe non poſſe ſapientem, tam eam neceſſe eſſet inuenire L dum quæritur, omnis profecto Academicorum vel calumnia, vel pertinacia, vel peruicacia, vel, vt ego interdum arbitror, congrua illi tempori ratio, ſimul cum ipſo tempore & cum ipſius Carneadis Ciceronísque corporibus ſepulta foret. Sed quia ſiue vitæ huius multis variiſque iactationibus Romaniane, vt in eodem te probas, ſiue ingeniorum quodam ſtupore vel ſocordia vel tarditate torpentium, ſiue deſperatione inueniendi, quia non quàm facile oculis iſta lux tam facile mentibus ſapientiæ ſydus oboritur, ſiue etiam, qui error † populorū eſt, falſa opinione inuentæ à ſe veritatis, nec diligenter homines quęrunt, ſi qui quęrunt, & à quærendi voluntate auertuntur, euenit vt ſcientia raro pauciſque proueniat. Eóque fit vt Academicorum arma, quādo cum eis ad manus venitur, nec mediocribus viris, ſed acutis & bene eruditis, inuicta & quaſi Vulcania videantur. Quamobrem contra illos fluctus procelláſque fortunę, cum obnitendum remis qualiumcunque virtutum, M tum in primis diuinum auxilium omni deuotione atque pietate implorandum eſt, vt intentio conſtantiſſima bonorum ſtudiorum teneat curſum ſuū à quo eam nullus caſus excutiat, quo minus illam philoſophiæ tutiſſimus iucundiſſimúſque portus accipiat. Hæc prima tua cauſa eſt, hinc tibi metuo, hinc te cupio liberari, hinc (ſi modo dignus ſim qui impetrem) quotidianis votis auras tibi proſperas orare non ceſſo, oro autem ipſam ſummi dei virtutem atque ſapientiam. Quid eſt enim aliud, quem myſteria nobis tradunt dei filium? Multum autem me adiuuabis pro te deprecantem, ſi non nos exaudiri poſſe deſperes, nitaríſque nobiſcum & tu, non ſolum votis, ſed etiam voluntate atque illa tua naturali mētis altitudine propter quam te quæro, qua ſingulariter delector, quam ſemper admiror, quæ in te, proh nephas, illis rerum domeſticarum nubibus quaſi fulmen inuoluitur, & multos ac penè omnes latet. Me autem & alium vel tertium familiariſſimos tuos latere non poteſt, qui ſæpe non ſolum attentius audiuimus murmura tua, ſed etiam nonnulla fulgura fulminibus propiora conſpeximus. Quis enim, vt cætera pro tempore taceam & vnum commemorem, quis inquam tam ſubito vnquā

† omnium. — 1.Retract. Cap.1.

tantum

A tantum intonuit, tantúmque lumine mentis emicuit, vt ſub vno fremitu rationis & quodam coruſcamine temperantiæ, vno die illa pridie ſæuiſſima penitus libido moreretur? Ergó ne non erumpet aliquādo iſta virtus, & multorum deſperantium riſus in horrorem ſtuporémque conuertet, & locuta in terris quaſi quædam futurorum ſigna, rurſus proiecto totius corporis onere recurret in cœlum? Ergó ne Auguſtinus de Romaniano fruſtra iſta † dixit? Non ſinet ille cui me totum dedi, quem nunc recognoſcere aliquantulum cœpi.

† ita.

Romanianū adveram philoſophiā hortatur. Cap.II.

Ergo aggredere mecum philoſophiā. Hic eſt quicquid te anxium ſæpe atque dubitantem mirabiliter ſolet mouere. Non enim metuo aut à ſocordia morum, aut à tarditate ingenij tui. Quis enim te quando aliquantum reſpirare conceſſum eſt, in ſermonibus noſtris vigilātior? quis acutior apparuit? Ergó ne tibi gratiam non repenſabo? An fortaſſe paululum debeo? Tu me adoleſcētulum pauperē, ad peregrina ſtudia pergētem, & domo, & ſumptu & (quod plus eſt) animo excepiſti. Tu patre orbatum amicitia conſolatus es, hortatione animaſti, ope adiuuiſti. Tu in noſtro ipſo muni- B cipio, fauore, familiaritate, communicatione domus tuæ penè tecum clarum primatémque me feciſti. Tu Carthaginem illuſtrioris profeſſionis gratia remeantem, cum tibi ſoli & meorum nulli conſilium meum ſpémque aperuiſſem, quanuis aliquantum illo tibi inſito, quia ibi iam docebam, patriæ amore cunctatus es* tamen vbi euincere adoleſcentis cupiditatem ad ea quę videbantur meliora tendentis nequiuiſti, ex dehortatore in adiutorem mira beneuolentiæ moderatione cōuerſus es. Tu neceſſariis omnibus iter adminiculaſti meum. Tu ibidem rurſus, qui cunabula & quaſi nidum ſtudiorum meorum foueras, iam volare audentis ſuſtentaſti rudimenta. Tu etiam cū te abſente atq; ignorante nauigaſſem, nonnihil † ſuccenſens, quod non tecum communicaſſem vt ſolerem, atque aliud quiduis quàm contumaciam ſuſpicans, manſiſti inconcuſſus in amicitia: nec plus ante oculos tuos liberi deſerti à magiſtro, quàm noſtræ mentis penetralia puritáſque verſata eſt. Poſtremò quicquid de ocio meo modo gaudeo, quod à ſuperfluarum cupiditatum vinculis euolaui, quod depoſitis oneribus mortuarum curarum, re- C ſpiro, reſipiſco, redeo ad me, quod quæro intentiſſimus veritatem, quod inuenire iam ingredior, quod me ad ipſum ſummum bonum peruenturum eſſe confido, tu animaſti, tu impuliſti, tu feciſti. Cuius autem miniſter fueris, plus adhuc fide concepi quàm ratione comprehendi. Nam cum præſens præſenti tibi expoſuiſſem interiores motus animi, [mei] vehementérque ac ſepius aſſererem, nullam mihi videri proſperam fortunam, niſi quæ ocium philoſophandi daret, nullam beatam vitam, niſi qua in philoſophia viueretur: ſed me tanto meorum onere, quorum ex officio meo vita penderet, multíſque neceſſitatibus, vel vani mei pudoris, vel ineptæ meoram miſeriæ refrenari: tam magno es elatus gaudio, tam ſancto huius vitæ inflammatus ardore, vt te diceres, ſi tu ab illarum importunarum litium vinculis aliquo modo eximereris, omnia mea vincula etiam patrimonij tui mecum participatione rupturum. Itaque cum admoto nobis fomite diſceſſiſſes, nunquam ceſſauimus inhiantes in philoſophiam, atque illam vitam, quæ inter nos placuit atque conuenit, prorſus nihil aliud cogitare: atque id conſtanter quidem, ſed forte minus acriter agebamus, putabamus tamen ſatis nos agere. Et quoniam nondum aderat ea flamma, quæ ſumma nos arreptura erat, illam qua lēta æſtuabamus, arbitrabamur vel eſſe maximam. D Cum ecce tibi libri quidem pleni, vt ait Celſinus, bonas res Arabicas vbi exhalarunt in nos, vbi illę flammulæ inſtillarunt precioſiſſimi vnguēti guttas pauciſſimas, incredibile Romaniane incredibile, & vltra quàm de me fortaſſe & tu credis (quid amplius dicam?) etiam mihi ipſi de meipſo incredibile incendium concitarunt. Quis me tunc honor, quæ hominum pompa, quæ inanis famæ cupiditas, quod denique huius mortalis vitæ fomentum atque retinaculum commouebat? Prorſus totus in me curſim redibam. Reſpexi tamen confiteor, quaſi de itinere in illam religionem, quæ pueris nobis inſita eſt, & medullitus implicata. Verum autem ipſa me ad ſe neſcientem rapiebat. Itaq; titubans, properans, hæſitans arripio Apoſtolum Paulum: neque enim vere iſti, inquam, tanta potuiſſent vixiſſentq; ita, vt eos vixiſſe manifeſtū eſt, ſi eorum literæ atq; rationes huic tanto bono aduerſarentur. Perlegi totum intentiſſime atque caſtiſſime †. Tunc vero quantulocunque iam lumine aſperſo, tanta ſe mihi philoſophiæ facies aperuit, vt non dicam tibi, qui eius incognitæ famę ſemper arſiſti, ſed ſi ipſi aduerſario tuo, à quo neſcio E vtrum plus exercearis quàm impediaris, eam demonſtrare potuiſſem, næ ille & Baias, & amœna pomeria, & delicata nitidaq; conuiuia, & domeſticos hiſtriones, poſtremo quicquid eum acriter commouet in quaſcunque delitias, abiiciens & relinquens, ad huius pulchritudinem blandus amator & ſanctus, mirans, anhelans, æſtuans aduolaret. Habet enim & ille quod confitendum eſt, quoddā decus animi, vel potius decoris quaſi ſeminarium, quod erumpere in veram pulchritudinem nitens, tortuoſe ac deformiter inter ſcabra vitiorum & inter opinionum fallacium dumeta frōdeſcit: tamen non ceſſat frōdeſcere, & paucis acute ac diligēter in denſa intuentibus quantum ſinitur eminere. Inde eſt illa hoſpitalitas, inde in conuiuiis multa humanitatis condimenta, inde ipſa elegantia, nitor, mundiſſima facies rerum omnium, & vndique cuncta perfundens adumbratę venuſtatis vrbanitas.

6.Confeſs. cap.14. — 2.Cōfeſ.c.3. — *pro, remoratus es. — † nihil. — 1.Retracta. cap.1. — 7.Cōfeſ.ca.21.&8.ca.6. — † cautiſſime

Philocalia & philoſophia. Cap.III.

Philocalia vulgo iſta dicitur, Ne contemnas nomen hoc ex vulgi nomine. nam philocalia & philoſophia propè ſimiliter cognominatæ ſunt, & quaſi gentiles inter ſe videri volunt & ſunt. F Quid eſt enim philoſophia? amor ſapientię. Quid philocalia? amor pulchritudinis. Quære de Gręcis. Quid ergo ſapientia, nónne ipſa vera eſt pulchritudo? Germanę igitur iſtæ ſunt prorſus, & eodem parente procreatæ: ſed illa viſco libidinis detracta cœlo ſuo, & incluſa cauea populari, viciniam tamen nominis tenuit, ad commonendum aucupem ne illam † contemnat. Hanc igitur ſine pennis ſordidatam & egentem, volitans libere ſoror ſæpe agnoſcit, ſed raro liberat: non enim philocalia iſta vnde genus ducat agnoſcit, niſi philoſophia. Quam totam fabulā (nam ſubito Aeſopus factus ſum) Licentius tibi carmine ſuauius indicabit, poëta eſt enim penè perfectus. Ergo ille, ſi veram pulchritudinem, cuius falſæ amator eſt, ſanatis renudatíſque paululum oculis poſſet intueri, quanta voluptate philoſophiæ gremio ſe inuolueret? Quomodo ibi te cognitum ſicut verum fratrem amplecteretur? Miraris hęc, & forſitan rides. Quid ſi hæc explicarem vt volebam? Quid ſi ſaltem vox, ſi adhuc facies videri à te non poteſt, ipſius philoſophiæ poſſet audiri? Mirareris profecto, ſed non rideres, non deſperares. Crede mihi, de

1.Retracta. cap.1. — † ſe.

nullo

G nullo desperãdum est,de talibus autẽ minime. Omnino sunt exẽpla,facile euadit, facile reuolat † hoc genus auium,multis inclusis multum mirantibus. Sed ad nos redeã,nos inquã Romaniane, philosophemur : reddã tibi gratiam, filius tuus cœpit iam philosophari, Ego eum reprimo,vt disciplinis necessariis prius excultus vigentior† & firmior insurgat,quarum te ne metuas expertem. Si bene te noui,aures tibi liberas tantum opto. Nam de indole quid dicam?Vtinam non tam rara esset in hominibus,quàm certe est in te. Restant duo vitia & impedimenta inueniendæ veritatis, à quibus tibi non multum timeo,timeo tamen, ne te contemnas atque inuenturum esse desperes, aut certe ne inuenisse te credas. Quorum primum si tamen inest, ista tibi disputatio fortasse detrahet. Sæpius enim succensuisti Academicis, eo quidem grauius quo minus eruditus esses, sed in eo libentius quod veritatis amore illiciebaris.Itaque iam cum Alipio, te fautore, confligam,& tibi facile persuadebo quod volo, probabiliter tamen. Nam ipsum verum non videbis, nisi in philosophiam totus intraueris. Illud autem alterum quod te fortasse
H aliquid inuenisse præsumis, quanuis à nobis iam quærens dubitánsque discesseris,tamen si quid superstitionis in animum reuolutum est,eiicietur profecto,vel cũ tibi aliquam inter nos disputationem de religione misero,vel cum præsens tecum multa † contulero.Ego enim nunc aliud nihil ago quàm me ipse purgo à vanis perniciosísque opinionibus. Itaque non dubito melius mihi esse quàm tibi est. Vnum tantum est vnde inuideam fortunæ tuæ,quod solus frueris Luciniano meo, An & tu inuides quia dixi, meo? Sed quid dixi aliud quàm tuo,& omnium quicũque vnum sumus? De quo tamen vt subuenias desyderio meo,quid te rogem? Tu teipsum pro me roga quantum scis, quia debes. Sed nunc ambobus dico, cauete ne quid vos nosse arbitremini,nisi quod ita didiceritis, saltem vt nostis, vnum, duo,tria,quatuor simul collecta in summa fieri decem. Sed item cauete ne vos in philosophia veritatem aut non cognituros, aut nullo modo ita posse cognosci arbitremini. Nam mihi vel potius illi credite, qui ait. Quærite & inuenietis, nec cognitionem desperandam esse, & manifestiorem futuram quàm sunt illi nume-
I ri. Nunc ad propositum veniamus. Iam enim sero cœpi metuere, ne hoc principium modum excederet, & non est leue. Nam modus proculdubio diuinus est, sed fefellerit cum dulciter ducit, ero cautior cum sapiens fuero. Post pristinum sermonem,quem in primum librum contulimus, septem ferè diebus à disputando fuimus ociosi, cum tres tantum Vergilij libros, post primum recenserémus, atque vt in tempore congruere videbatur tractaremus. Quo tamen opere Licentius in poëticum studium sic inflammatus est, vt aliquãtum mihi etiam reprimendus videretur.Ita enim ab hac intentione, ad nullam se rem deuocari libenter ferebat. Tandem tamen ad retractandam quam distuleramus de Academicis quæstionem,cum à me quantũ potui lumen philosophiæ laudaretur,non inuitus accessit, & forte dies ita serenus effulserat vt nulli prorsus rei magis q̃ serenãdis animis nostris cõgruere videretur. Maturius itaq; solito lectos reliquimus, paululũq; cum rusticis egimus,quod tempus vrgebat. Tum Alipius,Antequam vos,inquit,audiam de Academicis disputãtes, volo mihi legatur sermo ille vester quem dicitis me absente perfectum. Non enim possum aliter cum inde huius disceptationis occasio nata sit, in audiendis vobis,non aut errare,aut certe laborare. Quod K
cum factum esset, & in eo penè totũ antemeridianum tempus consumptũ videremus, redire ab agro qui deambulantes nos acceperat,domum instituimus.Et Licentius, Quæso, inquit, ante prandium mihi breuiter totam Academicorum sententiam exponendo repetere ne graueris, ne quid in ea me fugiat, quod pro partibus meis sit. Faciam, inquam, & eo libentius quo de hac re cogitans parum prandeas. Ne inquit ille, istinc securus sis, Nam & multos, & maxime patrem meum sæpe animaduerti,eo edaciorem quo refertior curis esset. Deinde, tu quoque de istis metris cogitantem non sic expertus es, vt cura mea mensa secura sit. Quod quidem apud meipsum mirari soleo. Quid enim sibi vult, quod tunc cibum pertinacius appetimus cum in aliud intẽdimus animum? Aut quid est quod manibus & dentibus nostris,occupatis nobis,animus imperiosus fit? Audi potius,inquam,de Academicis quod rogaueras,ne te metra ista voluentem,non solum in epulis sine metro,sed etiam in quæstionib⁹ patiar. Si quid autẽ pro mea parte occultabo, prodet Alipius. Bona fide tua opus est,inquit Alipius. Nam si metuendum est ne ali- L
quid occultes, à me deprehendi difficile posse arbitror eum, à quo me ista didicisse nullus qui me nouit ignorat, præsertim cum in prodẽdo vero non magis victoriæ quàm animo tuo consulturus sis. Agam, inquam, bona fide,quoniam de iure præscribis. Nam & Academicis placuit nec homini scientiam posse contingere earum duntaxat rerum, quæ ad philosophiam pertinent:nam cætera curare se Carneades negabat, & tamen hominem posse esse sapientem, sapientísque totum munus,vt abs te quoque Licenti illo sermone dissertum est,in conquisitione veri explicari.Ex quo confici,vt nulli etiam rei sapiẽs assentiatur:erret enim necesse est (quod sapienti nefas est)si assentiatur rebus in certis. Et omnia incerta esse non dicebant solum, verumetiam copiosissimis rationibus affirmabãt.Sed verum non posse comprehẽdi, ex illa Stoici Zenonis definitione arripuisse videbantur,qui ait id verum percipi posse,quod ita esset animo impressum ex eo vnde esset,vt esse non posset ex eo vnde non esset. Quod breuius planiúsque sic dicitur, his signis verum posse comprehendi,quæ signa,nõ potest habere quod falsum est. M
Hoc prorsus non posse inueniri, vehementissime vt cõuincerent incubuerunt. Inde dissensiones philosophorum, inde sensuum fallaciæ, inde somnia furorésque, inde pseudomeni & soritæ in illi⁹ causæ patrocinio viguerunt. Et cum ab eodem Zenone accepissent nihil esse turpius quàm opinari,confecerunt callidissime, vt si nihil percipi posset, & esset opinatio turpissima, nihil vnquam sapiens approbaret. Hinc eis inuidia magna conflata est:videbatur enim esse consequens,vt nihil ageret qui nihil approbaret. Vnde dormientem semper & officiorum omnium desertorem sapientẽ suum Academici describere videbantur, quem nihil approbare censebant. Hinc illi inducto quodam probabili, quod etiam verisimile nominabant, nullo modo cessare sapientem ab officiis asserebant, cum haberet quid sequeretur. Veritas autem siue propter naturæ tenebras quasdam,siue propter similitudinem rerum vel obruta vel confusa latitaret. Quanuis & ipsam refrenationẽ, & quasi suspensionem assensionis magnam prorsus actionem sapientis esse dicebant. Videor mihi breuiter totum vt voluisti exposuisse, nihílque recessisse à præscriptione Alipi tua : id est, egisse, vt dicitur, bona fide.

de.Si

† euolat.

† ingentior.

De vera religione cap.7

† aliquid.

1.Retract.1.

Matth.7.

Repetũtur ĩ priore libro disputata. Cap.IIII.

Academicorũ placita. Cap.V.

Apud Cice. Acad.quæst. lib.2. sic Zeno definiuit sum nõ verũ

ψευδόμενος seipsũ falsificãs.

σωρίτης acerualis

Ex Heracliti opinione.

A de. Si enim aliquid vel non ita vt est dixi, vel forte nõ dixi,nihil voluntate à me factum est. Bona ergo fides est ex animi sententia. Homini enim homo falsus docendus,fallax cauendus debet videri. Quorũ prius magistrum bonum,posterius discipulum cautũ desyderat. Tum Alipius, Gratum,inquit,habeo, cum & Licentio à te satisfactum est,& me onere imposito reuelasti. Nõ enim magis tibi verendũ erat,ne quid explorandi mei causa minus à te diceretur(Nã alio modo quî fieri poterat?)quàm mihi,si in quoquam te prodere fuisset necesse. Quare faxis,vt illud qđ deest, nõ tam percũctationi,quàm ipsi percunctanti de differentia nouæ ac veteris Academiæ,ne te pigeat exponere. Prorsus, inquã, fateor piget. Quare beneficium dederis (nam & hoc quod commemoras, ad rem maxime pertinere negare non possum) si me paululum conquiescente, apud me distinguere ista nomina, & causam nouæ Academiæ aperire volueris. Crederem,inquit, me quoque à prandio te auocare voluisse,ni te magis à Licentio territum dudum putarem, & eius postulatio ita nobis præscripsisset,vt ei ante prandium quicquid huius inuolutionis esset,expediretur. Et cum reliqua dicere ten-
B deret,mater nostra(nam domi iam eramus)ita nos trudere in prandium cœpit, vt verba faciendi locus non esset. Deinde cum tantum alimentorum accepissemus, quantum compescendæ fami satis esset, ad pratum regressis nobis,Alipius paream,inquit,sententiæ tuæ,nec ausim recusare. Si enim nihil me fugerit, gratulabor cum doctrinæ tuæ, tum etiam memoriæ meæ. At si in quoquam fortasse aberrauero, recurabis id, vt deinceps huiusmodi delegationem non pertimescam. Nouæ Academiæ dissidium non tam contra veterem conceptum,quàm contra Stoicos arbitror esse commotum. Nec vero dissidium est putandum, siquidem à Zenone illatam nouam quæstionem dissolui discutíque oportebat:nam de non percipiendo, quãuis nullis conflictationibus agitata, incolens tamen etiam veterum Academicorum mentes sententia non impudenter existimata est. Quod etiam ipsius Socratis Platonisq; ac reliquorum veterũ authoritate probatu facile est, qui se hactenus crediderunt ab errore posse defendi, si se assensioni nõ temere commisissent. Quanuis propriam de hac re disputationem in scho-
C las suas non introduxerint, nec ab illis enucleate aliquando quæsitum sit, percipi, nec ne veritas possit. Quod cum Zeno rude ac nouum intulisset, contenderétque nihil percipi posse,nisi quod verum ita esset, vt dissimilibus notis à falso discerneretur, neque opinationem subeundam esse sapienti, atque id Archesilas audiret, negauit huiusmodi quicquam posse ab homine reperiri, neque illius opinionis naufragio sapientis committendam esse vitam. Vnde etiam conclusit, nulli rei esse assentiendum. Verum cum ita res se haberet, vt vetus Academia magis aucta quàm oppugnata videretur,extitit Philonis auditor Antiochus,qui vt nõnullis visum est gloriæ cupidior quàm veritatis, in simultatem adduxit Academiæ vtriusque sententias. Dicebat enim,rem insolitam & ab opinione veterum remotissimam Academicos nouos conatos inducere. In quam rem veterum physicorum aliorúmque magnorum philosophorum implorabat fidẽ : ipsos etiam Academicos oppugnans,qui se verisimile contenderẽt sequi,cum ipsum verum se ignorare faterẽtur. Multaq; argumenta collegerat, quibus nunc supersedendũ arbitror. Nihil tamen magis defendebat, quàm percipere posse sapientem. Hanc puto inter Academicos no- D
uos ac veteres controuersiam fuisse. Quæ si secus se habet, vt Licentium plenissime informes pro vtroq; postulauerim. Si vero ita est, vt dicere potui, susceptam disputationem peragite. Tum ego, quàm diu inquam Licenti,in isto nostro longiore, quàm putabam sermone conquiescis? Audisti qui sint Academici tui? At ille verecunde arridens,& aliquantulum hac compellatione turbatior, Pœnitet me,inquit,tantopere affirmasse contra Trigetium, beatam vitam in veritatis inquisitione consistere. Nam me ista quæstio ita perturbat,vt vix non miser sim, qui certe vobis si quid humanitatis geritis videor miserandus. Sed quid meipse ineptus crucio? Aut quid exhorreo tanta causæ bonitate subnixus? Prorsus non cedam nisi veritati. Placẽtne,inquam,tibi noui Academici? Plurimum inquit. Ergo verum videntur tibi dicere? Tum ille cum iam esset assensurus, arrisione Alipij cautior factus hæsit aliquantulum. Et deinde, Repete,inquit,rogatiunculam. Verúm ne,inquam,tibi videntur Academici dicere? Et rursum cum diu tacuisset, Vtrum,ait,verum sit nescio, probabile est tamen. Neque enim plus video quod se-
quar. Probabile,inquam, scís ne ab ipsis etiam verisi- E
mile nominari? Ita,inquit,videtur. Ergo inquam, verisimilis est Academicorũ sentẽtia. Ita,inquit. Iam quæso attende,inquã,diligentius. Si quisquã fratrẽ tuũ visum patris tui similem esse affirmet, ipsumq; tuũ patrẽ non nouerit,nónne tibi insanus,aut ineptus videbitur? Et hic diu tacuit. Tum ait, Non mihi hoc videtur absurdum. Cui ego cum respondere cœpissem, Expecta, inquit,quæso paululũ. Ac post arridens,dic mihi ait,oro te,Iã ne certus es de victoria tua? Tum ego,Fac me, inquã,certũ esse,non ideo tamẽ tu causam tuam debes deserere, præsertim cum hæc inter nos disputatio suscepta sit exercendi tui causa, & ad elimandum animũ prouocandi. Nũquid nam,inquit, aut Academicos legi,aut tot disciplinis eruditus sum,quibus tu ad me instructus aduentas. Academicos, inquam, nec illi legerant à quibus primo sentẽtia ista defensa est. Eruditio autem disciplinarumq; copia si te deficit, nõ vsq; adeo tamen ingenium tuum esse debet inualidum, vt nullo facto impetu paucissimis verbis rogationibusq; succũbas. Illud enim iam vereri cœpi,ne tibi citius,quàm vo-
lo succedat Alipius,quo aduersario non ita securus de- F
ambulabo. Ego vtinam, inquit ille, iam vincar,vt aliquando vos audiam disserentes,& quod plus est, videam: quo mihi spectaculo nihil potest fœlicius exhiberi. Nam quoniam placuit vobis ista fundere potius quàm effundere, siquidem ore prorumpentia stylo excipitis,nec in terram,vt dicitur,cadere sinitis,legere etiam vos licebit. Sed nescio quomodo cum admouentur oculis iisdem ipsi,quos inter sermo æditur, bona disputatio si non vtilius,at certe lætius perfundit animũ. Gratum habemus,inquam, Sed repentina ista gaudia tua temere illam sententiam euadere coëgerunt, qua dixisti, nullum tibi spectaculum exhiberi posse fœlicius. Quid si enim illum patrem tuum, quo profecto nemo philosophiam est post tam longam sitim hausturus ardentius, nobiscum ista quærentem ac differẽtem videbis,cum ego me fortunatiorem nunquam putabo,quid te tandem sentire ac dicere cõuenit? Hic vero ille aliquantũ lachrymauit,& vbi loqui potuit,porrecta manu cœlũ suspiciens, Et quãdo ego,inquit,deus hoc videbo, nihil est de te desperandũ : Hic cum penè omnes ab intentione disputationis remitti in lachry-

9.Confes. cap.4.

Academia noua & vetus.Ca.VI. vide Cic. Aca.quæstio.lib.2.

Cõtra nouos Academicos. Cap.VII.

G mas cœpissemus, obluctans mecũ, & vix me colligens,
Age potius, inquam, & in vires tuas redi, quas vt con-
gereres vnde patronus Academiæ futurus, longe ante
Versus Vergilij. monueram, nõ opinor, ideo vt modo Ante tubam tre-
mor occupet artus, vt visendæ alienæ pugnæ desiderio,
tam cito te optes esse captiuum. Hic Trigetius, vbi satis
attendit iam vultus nostros serenatos, Quid ni iste
optet, inquit, homo tam sanctus, vt hoc ei de⁹ ante vo-
ta concesserit? Crede iam Licenti: nam qui non inue-
nis quid respondeas & adhuc, vt vincare optas, paruæ
fidei mihi videris. Arrisimus. Tum Licentius, Loquere
beatus, inquit, non inueniendo verum, sed certe non
querendo. Qua hilaritate adulescentulorum cum esse-
mus lætiores. Attende, inquam, rogationem, & in vi-
am redi firmior & valentior si potes. En assum, inquit,
quantum possum. Quid enim si ille fratris meis visor
fama compertum habeat eum esse similem patris, po-
test insanus aut ineptus esse si credit? Stultús ne, inquã,
saltem dici potest? Non continuo, inquit, nisi se id sci-
re contenderit. Nam si vt probabile sequitur quod cre
H bra fama iactauit, nullius temeritatis argui potest. Tũ
ego, Rem ipsam paulisper consyderemus, & quasi ante
oculos constituamus. Ecce fac illum nescio quem ho-
minem, quem describimus esse pręsentem: aduenit ali-
cunde frater tuus. Ibi iste, Cuius hic puer filius? Respõ-
detur, Cuiusdam Romaniani. At hic, Quàm patri si-
milis est, Quàm ad me hoc non temere fama detule-
rat. Hic tu vel quis alius, Nosti enim Romanianũ bo-
ne homo? Non noui, inquit, tamẽ similis eius mihi vi-
detur. Poterit ne quisquam risum tenere? nullo modo,
inquit. Ergo, inquam, quid sequatur vides. Iamdudum,
inquit, video. Sed tamen istam conclusionem abs te au
dire volo, oportet enim alere incipias quem cepisti.
Quid ni, inquam, concludam, Ipsa res clamat similiter
ridendos esse Academicos tuos, qui se in vita verisimi-
Friuolæ rationes Academicorũ. Cap. VIII. litudinem sequi dicunt, cum ipsum verum quid sit
ignorent. Tum Trigetius, Longe mihi, inquit, vi-
detur dissimilis Academicorum cautio ab huius quem
descripsisti ineptia. Illi enim rationibus assequuntur,
quod dicunt esse verisimile: iste autem ineptus famam
secutus est, cuius authoritate nihil est vilius. Quasi ve-
ro, inquam, non ineptior esset, si diceret, patrem qui-
I dem eius minime noui, nec fama comperi quàm sit si-
milis patris, & mihi tantum similis videtur. Ineptior
certe, inquit. Sed quorsum ista? Quia tales, inquã, sunt,
qui dicunt, verum quidem non nouimus, sed hoc quod
videmus eius quod non nouimus simile est. Probabile,
inquit, illi dicunt. Cui ego, Quomodo istud dicis? An
negas eos verisimile dicere? Et ille inquit, Ego ob hoc
dicere volui, vt illam similitudinem excluderem. Vi-
debatur enim mihi fama improbe irruisse in quæstio-
nem vestrã, cum Academici ne oculis quidẽ credant
humanis, nedum famæ mille quidem, vt poëtæ fin-
gunt, sed monstruosis tamen luminibus. Nam quis e-
go tandem sum Academiæ defensor? An in quæstio-
ne ista inuidetis securitati meæ? En habes Alipium,
cuius aduentus nobis quæso ferias dederit, Quem te
iamdudum non frustra formidare arbitramur. Tum
facto silentio, oculos ambo in Alipium contulerunt.
Tum ille, Vellem inquit quidem, vt meę vires patiun-
tur, auxiliari aliquatenus partibus vestris, nisi mihi o-
men vestrum terrori esset. Sed hanc formidinem ni
1. Retract. cap. 1. me spes fefellerit, facile fugiam. Simul enim solatur
me, quòd præsens Academicorum oppugnator, onus
Trigetii victi penè subierit, & nunc eum victorem
vestra confessione probabile est. Illud magis vereor, ne K
& deserti officij negligentiam, & inuasi impudentiam
deuitare non possim. Non enim vos oblitos credo iu-
dicis mihi munus fuisse delatum. Hic Trigetius, Illud
inquit aliud, hoc autem aliud est, quare quæsumus, vt te
aliquando patiare priuatũ. Non renuerim ait, ne dum
impudentiam, vel negligẽtiam vitare cupio, in super-
biæ, quo vitio nihil est immanius, laqueos incidam, si
honorem mihi à vobis concessum diutius, quàm per-
mittitis teneam. Proinde velim mihi exponas bo-
ne accusator Academicorum officium tuum, id est, in Verũ inue-
niri posse. Cap. IX.
quorum defensione hos oppugnes. Metuo enim ne
Academicos refellens, Academicum te probare velis.
Accusatorum, inquam, vt opinor, duo genera esse be-
ne nosti. Non enim si à Cicerone modestissime dictũ
est, ita eum Verris esse accusatorem, vt Siculorum de-
fensor esset: propterea necesse est, eum qui aliquem ac- Cicero in Verrẽ actio-
ne prima.
cusat, habere alterum quem defendat. Et ille, Saltem
habes ne tu quicquam, in quo sententia tua iam fun-
data constiterit? Facile est, inquam, huic rogationi re-
spondere, mihi præsertim, cui repentina non est. Iam L
hoc totum mecum egi, & diu multumq; versaui ani-
mo. Quãobrem audi Alipi, quod vt arbitror, iam opti-
me scis: Non ego istam disputationem disputandi gra-
tia susceptam volo, satis sit quòd cum istis adolescen-
tulis prælusimus, vbi libenter nobiscum philosophia,
quasi iocata est. Quare auferantur de manibus nostris
fabellæ pueriles. De vita nostra, de moribus, de animo
res agitur. Qui se superaturum inimicitias omnium
fallaciarum, & veritate comprehensa, quasi in regio-
nem suæ originis rediens, triumphaturum de libidi-
nibus, atque ita temperantia velut coniuge accepta re-
gnaturum esse præsumit, securior rediturus in cœlum.
Vides quid dicam? Tollamus de medio iam cuncta
ista, Arma acri faciẽda viro: ne quicquam minus sem- 1. Retract. cap. 1. Hemistichium Maronis. 8.
per optaui, quàm inter eos qui secum multum vixe-
runt, multúmque sermocinati sunt oriri aliquid, vnde
nouus quasi conflictus exurgat. Sed propter memori-
am quæ infida custos est excogitatorum, referri in li-
teras volui, quod inter vos sæpe pertractauimus, simul
vt isti adolescentes & in hæc attendere discerẽt & ag-
gredi ac subire tentarent. Tú ne ergo nescis, nihil me
certum adhuc habere quod sentiam, sed ab eo quærẽ- M
do Academicorum argumentis atque disputationibus
impediri? Nescio enim quomodo fecerunt in animo
quandam probabilitatem, vt ab eorum verbo nondum
recedam, quòd homo verum inuenire non possit. Vn-
de piger & prorsus segnis effectus erã, nec quærere au-
debam, quod acutissimis, & doctissimis viris inuenire
nõ licuit. Nisi ergo prius tam mihi persuasero verũ pos
se inueniri, quàm sibi illi nõ posse persuaserunt, non au
debo quærere, nec habeo aliquid quod defendam. Itaq;
istam interrogationem remoue si placet, & potius di-
scutiamus inter nos, quàm sagaciter possumus, vtrũm
nam possit verũ inueniri. Et pro parte mea videor mi
hi habere iam multa, Ea sunt autẽ, quibus cõtra ratio-
nẽ Academicorũ niti molior. Inter quos & me modo
interim nihil distat, nisi quod illis probabile visum est,
non posse inueniri veritatẽ, mihi autem inueniri posse
probabile est. Nã ignoratio veri, aut mihi si illi finge-
bant, peculiaris est, aut certe vtrisq; communis.
Tum Alipius, Iam, inquit, securus incedam: video Verba Academicorum peculiaria. Cap. X.
enim te non tam accusatorem, quàm adiutorem fore.
Itaque ne longius abeamus, videamus quæso prius, ne
per hanc quæstionẽ, in qua successisse videor iis qui ti-
bi cesse-

A bi cesserunt, in verbi cõtrouersiam decidamus, quod te-
ipso insinuante ex authoritate illa Tulliana turpissi-
mum esse sæpe confessi sumus. Cũ enim ni fallor Licẽ-
tius placuisse sibi diceret, de probabilitate Academico-
rum sententiam, subiecisti quod ille haud dubie cõfir-
mauit, sciret ne hanc ab eisdem etiam verisimilitudi-
nem nominari. Et bene noui, siquidem ex te mihi nota
sunt, non absq; te esse Academicorum placita. Quæ cũ,
vt dixi, animo tuo infixa sint, quæ verba sectẽris, igno-
ro. Non est ista, inquã, mihi crede, verborũ, sed rerum
ipsarum magna cõtrouersia. Non enim illos viros eos
fuisse arbitror, qui rebus nescirent nomina imponere,
sed mihi hæc vocabula videntur elegisse, & ad occul-
tandam tardioribus, & ad significandam vigilantiori-
bus sententiam suam. Quod quare & quomodo mihi
videatur exponam, cum prius illa discussero, quæ ab
eis tanquam cognitionis humanæ inimicis dicta ho-
mines putant. Itaq; perlibenter habeo huc vsq; hodie
nostrum processisse sermonem, vt satis quid inter nos
quærereturq, aperteq; constaret. Nam illi mihi videtur
graues omnino ac prudentes viri fuisse. Si quid autem
B est quod nũc disputauimus, aduersus eos erit, qui Aca-
demicos inuẽtioni veritatis aduersatos fuisse crediderunt.
Et ne me territum putes, etiam contra eos ipsos
non inuitus armabor, si non occultandæ sententiæ suæ
causa, nec ab eis temere pollutis mẽtibus & quasi pro-
phanis quædam veritatis sacra proderẽtur, sed ex ani-
mo illa quæ in eorũ libris legimus, defenderunt. Quod
hodie facerem, nisi nos solis occasus iam domũ redi-
re cõpelleret. Hactenus illo die disputatum est. Po-
Probabile quid sit. Cap. XI.
stridie autem quanuis non minus blandus tranquil-
lusq; dies illuxisset, vix tamẽ domesticis negociis euo-
luti sumus. Nam magnam eius partem in epistolarũ
maxime scriptione consumpseramus. Et cum iam duę
horæ vix reliquę forent, ad pratum processimus. Nam
Mira. inuitabat cœli nimia serenitas, placuitq; vt ne ipsum
quidem quod restiterat tempus perire pateremur. Ita-
que cum ad arborem solitam ventum esset, & mansis-
semus loco, Velim vos, inquam, adolescentuli, quoniã
non est hodie magna res aggredienda, in memoriam
mihi reuocetis, quomodo hesterno die rogatiunculæ
quæ vos turbauit, Alipius responderit. Hic Licentius,
C Tam breue est, inquit, vt nihil negocij sit hoc recor-
dari: quàm leue sit autẽ tu videris. Nam, vt opinor, ve-
tuit te, res cum constaret, de verbis mouere quæstionẽ.
Et ego, Hoc ipsum, inquam, quid sit, quãmve habeat
vim satis animaduertistis? Videor, inquit, mihi videre
Verbis non esse immorandũ cũ res constat.
quid sit, sed quæso tu id paulisper exponas. Nam sæpe
abs te audiui, turpe esse disputantibus in verborũ quæ-
stione immorari, cum certamen nullum de rebus re-
manserit. Sed hoc subtilius est, quàm vt explicandum
à me debeat flagitari. Audite ergo, inquã, quid sit vos:
Id probabile vel verisimile Academici vocant, quod
nos ad agendum sine assensione potest inuitare. Sine
assensione autem dico, vt id quod agimus non opinem-
mur verum esse, aut non id scire arbitremur, agamus
tamen. Vt verbi causa, vtrum hesterna nocte tam li-
quida ac pura hodie tam lætus sol exoriturus esset, si
nos quispiam rogaret, credo quòd nos id scire negare-
mus, diceremus tamen ita videri. Talia, inquit Acade-
micus, mihi videntur omnia quæ probabilia vel veri-
similia putaui nominanda, quæ tu si alio nomine vis
vocare, nihil repugno. Satis enim mihi est, te iam bene
accepisse quid dicam, id est, quibus rebus hæc nomina
imponam. Non enim vocabulorum opificem, sed rerũ

inquisitorem decet esse sapiẽtem. Satis ne intellexistis, D
quomodo mihi ludicra illa, quibus vos agitabam, de
manibus excussa sint? Hic cum ambo se intellexisse re-
spondissent, vultúque ipso responsionem postularent
meam: Quid putatis inquam, Ciceronẽ cuius hæc ver-
ba sunt, inopẽ fuisse Latinæ linguæ, vt minus apta re-
bus, quas sentiebat nomina imponeret? Tum Tri- Rursum de probabili. Cap. XII.
getius, Iam, inquit, placet nobis, cum res nota sit, de ver
bis nullas calumnias commouere. Quare vide potius
quid huic respondeas, qui nos liberauit, in quos tu im-
pulsus tentas iterum irruere. Et Licentius, Mane ait,
quæso, nam mihi sublucet nescio quid, quo videam nõ
tibi tam facile tantum argumentum eripi debuisse. Et
cum defixus in cogitatione siluisset aliquantulum, Ro-
go, inquit, nihil mihi esse videtur absurdius, quàm di-
cere se verisimile sequi eum, qui verum quid sit igno-
ret, nec illa me tua similitudo conturbat. Nam recte
ego interrogatus, vtrum ex ista temperie cœli nulla
in crastinum pluuia cogatur, respondeo esse verisimi-
le, qui me non nego nosse aliquid veri. Nam scio ar-
borem istam modo argenteam fieri non posse, mul-
tãque talia vera non impudenter me scire dico, quo- E
rum video esse similia ea, quæ verisimilia nomino.
Tu vero Carneades, vel quædam alia Græca pestis, vt
nostris parcam: quid enim dubitem in hanc partem
transire ad eum, cui captiuus debeor iure victoriæ? Tu
ergo cum te nihil veri scire dicas, vnde hoc verisimi-
le sequeris? At nomen ei non potui aliud imponere.
Quid ergo nobis disputandum est cum eo qui nec lo-
qui potest? Non ego, inquit Alipius, perfugas metuam,
quanto minus ille Carneades, in quem nescio vtrum
iuuenili, an puerili leuitate commotus, maledicta po-
tius, quàm aliquod telum putasti esse iaciendum. Nam
illi quidem ad roborandam sententiam suam, quæ sæ-
petenus* probabili ratione fundata fuit, hoc interim *al. semper-tenus.
aduersum te facile sufficerit, ita nos à veri inuentio-
ne procul esse positos, vt tu tibiipsi magno argumen-
to esse possis, qui ita vna interrogatiuncula loco mo-
tus es, vt vbi tibi standum esset penitus ignorares. Sed
hæc atque scientiam tuam, quam tibi impressam de
hac arbore pauloante confessus es, in aliud tempus dif
feramus. Quanuis enim iam alias partes delegeris, F
tamen sedulo docendus es, quid pauloante dixerim.
Nõdum enim, vt opinor, in quæstione, qua vtrum in-
ueniri verum possit quæritur, progressi fueramus: sed
illud tantum in ipso vestibulo defensionis meæ præ-
scribẽdum putaui, in quo te lapsum prostratumq; pro-
spexeram, hoc est, vtrum verisimile, an probabile, aut
si quo alio nomine appellari potest, quod si Academici
sat esse dicant, quærendum non esse. Nam si tu opti-
mus iam inuentor veritatis tibi videris, nihil ad me.
Postea si ingratus non fueris huic patrocinio meo,
eadem fortasse me docebis. Hic ego cum vere- An Academici dissimularint se scire verum. Cap. XIII.
cunde Licentius Alipij impetum formidaret. Om-
nia potius, inquam, Alipi loqui maluisti, quàm quem-
admodum nobis cum iis qui loqui nesciant disputan-
dum sit. Et ille: Quoniam olim tum mihi tum om-
nibus notum est, & nunc tua professione satis indicas
te loquendi peritum esse, velim explices vtilitatẽ pri-
mo huius inquisitionis tuæ, quæ aut superflua est, vt
opinor, & ei multo magis respondere superfluum est:
aut si commoda visa fuerit, & à me explicari nequie-
rit, precario abs te impetrem, vt magistri officium ne
grauere. Meministi, inquam, heri me esse pollicitum
de istis vocabulis pòst acturum. Et nũc ille sol admo-

G net, vt quæ ludicra pueris proposui redigam in cistas*, præsertim cum ea ordinandi iam potius quàm vẽdendi gratia proponã. Nũc antequam stylum nostrũ tenebræ occupent, quæ patronæ Academicorum solent esse, volo inter nos hodie plenissime constet, ad quam quæstionem nobis explicandam mane surgendum sit. Itaq; responde quæso, Vtrum tibi videãtur Academici habuisse certam de veritate sententiam, & eam temere ignotis, vel non purgatis animis prodere noluisse. An vero ita senserint, vt eorũ disputationes se habent? Tũ ille. Quid illis animi fuerit, inquit, non temere confirmabo. Nam quantum ex libris colligi datur, tu melius nosti, quę in verba sententiam suam promere soleant. Me autem de meipso si consulis, inuentum nondũ verum esse puto. Addo etiam, quod de Academicis flagitabas, nec posse inueniri me putare, non solum inolita, quam semper ferè animaduertisti opinione mea, sed etiam authoritate magnorũ excellẽtiũq; philosophorum, quibus nos præbere colla siue imbecillitas nostra, siue sagacitas ipsorum vltra quam nihil iam inueniri posse credendum est, nescio quomodo me compellit.

*al. prædicã in sistris.

H Hoc est, inquam, quod volui. Nam verebar, ne cum tibi quoque id videretur quod mihi, disputatio nostra manca remaneret, nullo existente, qui ex altera parte rem venire in manus cogeret, vt diligenter quantum possumus versaretur. Itaq; si id euenisset, paratus eram te rogare, vt Academicorum partes ita susciperes, quasi tibi non solum disputasse, sed etiam sensisse videretur verum non posse comprehendi. Quæritur ergo inter nos, vtrum illorum argumentis probabile sit nihil percipi posse, ac nulli rei esse assentiendum. Quod si obtinueris, cedam libenter. Si autem demonstrare potuero multo esse probabilius, & posse ad veritatẽ peruenire sapientem, & assensionem non semper esse cohibendam, nihil habebis, vt opinor, cur non te in meam sententiam transire patiaris. Quod cum illis ſplacuisset, & eis ſqui aderant, iam vespere obumbrati domum reuertimus.

ſilli. ſcæteris.

DIVI AVRELII AVGVSTINI Hipponensis episcopi, contra Academicos, Liber Tertius.

I Quis sapiẽs iuxta Academicos. Cap. I.

CVM post illum sermonem, quẽ secundus liber continet, alio die consedissemus in balneis, nam erat tristior, quàm vt ad pratũ liberet descendere, sic exorsus sum. Arbitror vos iam satis animaduertisse, qua de re inter nos discutienda quæstio constituta sit. Sed antequam ad partes meas veniam, quæ ad eam pertinent explicandam, pauca quęso de spe, de vita, de instituto nostro nõ ab re abhorrentia libenter audiatis. Negocium nostrũ non leue, aut superfluum, sed necessarium ac summũ esse arbitror, magnopere quẽrere veritatem: hoc inter me atq; Alipium conuenit. Nam & cæteri philosophi sapientẽ suum eam inuenisse putauerunt, & Academici sapienti suo summo conatu inueniendam esse professi sunt, idq; illum agere sedulo. Sed quoniam, vel lateret obruta, vel confusa nõ emineret, ad agendam vitam id eum sequi, quod probabile ac verisimile occurreret. Id etiam vestra pristina disceptatione confectum est. Nam cum alter inuẽta veritate beatum fieri asseruerit hominem, alter vero tantum diligenter quæsita, nulli nostrum dubiũ est, nihil esse à nobis huic negocio pręponendum. Quamobrem qualiter vobis quæso hesternum diem videmur duxisse? Vobis quidem in studiis vestris viuere licuit. Nam & tu Trigeti Virgilij te carminibus oblectasti, & Licentius fingendis versibus vacauit, quorum amore ita perculsus est, vt propter eum maxime mihi istũ sermonem inferendum putarem, quo in eius animo philosophia, nunc enim tempus est, maiorem partem, non modo quàm poëtica, sed quæuis alia disciplina sibi vsurpet ac vendicet. Sed quæso vos, nonne miserti nostri estis, cum pridie ita cubitum issemus, vt ad dilatam quæstionem & prorsus ad nihil aliud surgeretur, quòd tanta de re familiari necessario peragenda extiterunt, vt his penitus occupati vix duas extremas diei horas in nosmetipsos respirare possemus? Quare semper fuit sententia mea, sapienti iam homini nihil opus esse: vt autem sapiens fiat, plurimum necessariam esse fortunam: nisi quid aliud videtur Alipio. Tum ille, quantum iuris, inquit, fortunæ tribuas, nondum bene noui. Nam si ad contemnendam fortunam, fortuna ipsa opus esse arbitraris, me quoque comitem in hanc sententiam do tibi. Sin fortunæ nihil aliud concedis, quàm ea quæ corporis necessitati nõ possunt, nisi ipsa volente suppetere, non ita sentio. Aut enim licet eadem repugnante atq; inuita, nondum sapienti, cupido tamen sapiẽtiæ ea sumere, quæ vitæ necessaria cõfitemur, aut concedendũ est etiam in omni sapiẽtis vita eam dominari, cum & ipse sapiens iis quæ corpori necessaria sunt, non indigere nõ possit. Dicis ergo, inquam, fortunã esse necessariam studioso sapientiæ, sapienti vero negas. Non ab re est eadẽ repetere, inquit. Itaq; nunc etiã abs te quæro, vtrũ fortunã ad seipsam contemnendã aliquid iuuare existimas. Quod si arbitraris, dico sapientiæ cupidum magnopere indigere fortuna. Arbitror, inquã, siquidem per illã erit talis qualis eam possit contẽnere: nec absurdum est. Nam sic etiã paruis nobis vbera necessaria sunt, quibus efficitur, vt sine his postea viuere, ac valere possimus. Sẽtentias ait nostras si animi cõceptio non dissonat, cõcordare mihi liquet: nisi forte differendum cuiquam videtur quòd vel fortunæ, vel verbũ non ipsa vbera, seu fortuna, sed alia res quædam nos faciat contemptores. Nihil magnum est, inquam, alio simili vti. Nam vt sine naui, vel alio quolibet vehiculo, aut omnino, ne vel ipsum Dædalum timeam, sine vllis ad hanc rem accommodatis instrumentis, aut aliqua occultiore potentia Aegeum mare nemo trãsmittit, quãuis nihil aliud, quàm peruenire proponat, quod cũ euenerit illa omnia quibus euectus est paratus sit abiicere atq; contemnere: Ita quisquis ad sapientiæ portum, & quasi firmissimum & quietissimũ solum peruenire voluerit, quoniam, vt alia omittam, si cæcus ac surdus fuerit, non potest, quod positum est in potestate fortunæ, necessariã mihi videtur ad id quod concupiuit habere fortunã. Quod cum obtinuerit, quanuis putetur indigere quibusdam rebus ad corporis valetudinẽ pertinentibus, illud tamẽ constat, non his opus esse, vt sapiens sit, sed vt inter homines viuat. Immo, ait ille, si cęcus ac surdus sit, & sapientiam adipiscẽdam, & ipsam vitam propter quam sapientia quæritur, mea sententia, iure contẽnit. Tamen, inquã, cum ipsa vita nostra, qua hic viuimus sit in potestate fortunæ, nec nisi viuens quisq; sapiens fieri possit, nonne fatendum est opus esse eius fauore, quo ad sapientiam peruehamur? Sed cum sapientia, inquit, non nisi

K

An fortuna sapienti necessaria. Cap. II.

L

M

viuentibus

A viuentibus sit necessaria, remotaq; vita nulla sit indigẽtia sapiẽtię, nihil in propagãda vita pertimesco fortunam. Etenim quia viuo, propterea volo sapientiã: nõ quòd sapiẽtiã desydero, volo vitã. Vnde fortuna si mihi abstulerit vitã, aufert causam quærendæ sapientiæ. Nihil igitur habeo, cur vt fiam sapiens, aut fauorẽ optẽ fortunæ, aut impedimenta formidem, nisi alia fortasse protuleris. Tum ego, Non igitur censes sapientiæ studiosum, posse là fortuna ne ad sapientiã peruenìat, impediri, etiam si ei non auferat vitam? Non arbitror, inquit. Volo, inquã, mihi paululum aperias, quid tibi inter sapientem & philosophũ distare videatur. Sapientem à studioso, ait, nulla re differre arbitror, nisi q̃ quarũ rerum in sapiente quidã habitus inest, earũ est in studioso sola flagrantia. Quæ sunt tandem istæ res? inquã. Nam mihi nihil aliud videẽ interesse, nisi q̃ alter scit sapiẽtiam, alter scire desyderat. Si sciẽtiam, inquit, modesto fine determinas, ipsam rem planius elocutus es. Quoquo modo, inquã, eam determinem, illud omnibus placuit, scientiam falsarũ rerum esse nõ posse. In hoc mihi inquit, illa visa fuit obiicienda pręscri

Sapientem scire verũ. Cap. III. Differunt sapiens & studiosus.

B ptio, ne incõsyderata consensione mea facile in principalis illius quæstionis cãpis tua equitaret oratio. Planè, inquam, mihi nihil vbi equitare possem reliquisti. Nam, nisi fallor, quod iamdudũ molior ad ipsum finẽ peruenimus. Si enim, vt subtiliter vereq; dixisti, nihil inter sapientiæ studiosum & sapientem interest, nisi q̃ iste amat, ille autẽ habet sapientiæ disciplinam, vnde etiam nomẽ ipsum, id est, habitũ quendam exprimere non cunctatus es: nemo autem habere disciplinã potest in animo qui nihil didicit, nihil autem didicit qui nihil nouit, & nosse falsum nemo potest. Nouit igitur sapiens veritatem, quã disciplinam sapientiæ habere in animo, id est, habitum iam ipse confessus es. Nescio, inquit, cuius impudentiæ sim, si habitũ inquisitionis diuinarum humanarũq; rerum esse in confessum me negare voluero. Sed quid tibi videatur inuentorum probabilium habitus non esse, non video. Concedis mihi, inquam, falsa neminem scire? Facile quidẽ, inquit. Dic iam si potes, inquam, sapientem nescire sapientiam. Quid enim ait, hoc limite vniuersa concludis, vt videri sibi non possit, cõprehendisse se sapientiã? Da, inquam, dextram. Nam si meministi, hoc est, quod

C heri me dixi effecturum, quod nunc non à me conclusum, sed à te vltro mihi oblatum esse gaudeo. Nam cũ inter me & Academicos hoc interesse dixissem, q̃ illis probabile visum est, veritatem non posse comprehendi, mihi autem nondũ quidem à me inuẽtam, inueniri tamen posse à sapiente videatur: nunc tu, cum mea interrogatione vrgereris, vtrũ sapiens nesciat sapiẽtiam, videtur sibi scire, dixisti. Quid tũ postea? inquit. Quia si videtur sibi, inquam, scire sapientiam, non ei videtur nihil scire posse sapientem. Aut si sapientia nihil est, volo affirmes. Crederem vere, inquit, ad calcem nos finemq; venisse, sed repente cum dexteras interposuisti, disiunctissimos nos esse & in longũ progressos video: videlicet q̃ hesterno die à nobis nulla alia quæstio cõstituta videbatur, nisi q̃ sapientem ad comprehensionem veri peruenire posse affirmãte te, ego negaueram: nunc vero nihil aliud, me opinor concessisse tibi, quàm videri posse sapienti probabilium rerum se consecutum esse sapientiam: quam tamen sapientiam in inuestigatione diuinarum humanarumq; rerum me constituisse nulli nostrum arbitror dubium. Non, inquam, ideo quia inuoluis euolueris. Videris enim iam mihi exercendi tui causa disputare. Et quia bene nosti istos adolescentulos vix adhuc* posse discernere quæ acute ac subtiliter disserũtur, tanquam iudicũ abuteris ignorantia, vt tibi quantũlibet loqui nullo liceat reclamãte. Nam pauloante dixisti, cũ quærerem vtrum sciret sapiens sapientiam, scire sibi videri. Cui ergo videtur sapientem scire sapientiam, non vtiq; videtur nihil scire sapientem. Hoc enim contendi non potest, nisi quisquam dicere audeat, nihil esse sapiẽtiam. Ex quo fit, vt iam hoc tibi, quod etiam mihi videatur, sapiẽtem nõ nihil scire: & tibi opinor, cui placet, videri sapienti sapientem scire sapiẽtiam. Tum ille, Non magis me ingenium exercere velle q̃ te arbitror, & id miror: non enim tibi vlla in hanc rẽ exercitatione opus est. Nam mihi adhuc fortasse cæco videtur interesse inter videri sibi scire, & scire: & inter sapientiam quę in inuestigatione posita est, & veritatem. Quæ à nobis cum alterutra dicantur, sibi quemadmodũ quadrent nõ inuenio. Tum ego, cum iam ad prandium vocaremur, non, inquam, mihi q̃ tantũ reniteris displicet. Aut enim ambo nescim? quid loquamur, & danda est opera, ne tam turpes simus, aut vnus nostrum, quod item relinquere atq; negligere non minus turpe est. Sed post meridianas horas rediemus ad inuicem. Mihi enim cum videretur iam nos ad calcem peruenisse, pugnos etiã miscuisti. Hic cũ arrisissent, discessimus. Et cũ redissemus inuenimus Licentium, cui nũquam sitienti Helicon subuenisset, excogitandis versibus inhiãtem. Nam de medio penè prandio, quanuis nostri prandij idem initium qui finis fuit, clam surrexerat, nihilq; biberat. Cui ego, Opto quidem, inquam, tibi, vt istam poëticam quam concupisti complectaris aliquando. Non quod me nimis delectet ista perfectio, sed quod video te tãtum exarsisse, vt nisi fastidio euadere ab hoc amore nõ possis, quod euenire post perfectionem facile solet. Deinde cum sis bene canorus, malim auribus nostris inculces tuos versus, quàm vt in illis Græcis Tragœdiis, more auicularũ, quas in caueis inclusas videmus, verba quæ non intelligis cantes. Admoneo tamen, vt pergas potum si voles, & ad scholam redeas nostram, si tamen aliquid iam de te Hortensius & philosophia meretur, cui dulcissimas primitias iam nostro illo sermone libasti, qui te vehementius quàm ista poëtica incẽderat ad magnarũ & vere fructuosarum rerum scientiam. Sed dum ad istarum disciplinarũ, quibus excoluntur animi circulum reuocare vos cupio, metuo ne vobis labyrinthus fiat, & propè me pœnitet ab illo te impetu repressisse. Erubuit ille, discessitq; vt biberet. Nam & multum sitiebat, & occasio dabatur euitandi me, plura fortasse atque asperiora dicturum. Et cum redisset intentis omnibus, sic cœpi, Itã ne est Alipi, vt inter nos de re iam, vt mihi videtur, manifestissima non conueniat? Non mirum est, inquit, si quod tibi in promptu esse asseris, mihi obscurum sit. Siquidem pleraque manifesta possint aliis manifestiora, & item obscura quædam nõnullis obscuriora esse. Nam si & hoc tibi vere manifestum est, mihi crede, esse alium quenquam, cui & hoc manifestum tuum manifestius sit: & item alium cui meũ obscurum obscurius sit. Sed ne me perpugnacem diutius putes, obsecrauerim, vt hoc manifestum manifestius edisseras. Attende, inquam, quæso diligenter, & quasi seposita paululum respondendi cura. Si enim bene me atque te noui, facile data opera clarebit quod dico, & alter alteri cito persuadebit. Dixisti ne tandem, an fortasse obsurdueram, videri sapienti

D

*al. hæc.

E

Sapiens non est qui nihil scit. Cap. IIII.

E

G enti se scire sapiẽtiam? Annuit. Omittamus, inquã, paululum istum sapientẽ. Tu ipse sapiens es an nõ? Nihil, inquit, minus. Volo tamen, inquam, respondeas mihi, quid ipse sentias de sapiente Academico, vtrũ nã tibi videatur scire sapientiã? Vtrum sibi, inquit, scire videatur, an sciat, vnũm ne, an diuersum putas? Metuo enim ne hæc confusio cuiquã nostrum suffugium præbeat. Hoc est, inquã, tuscum illud iurgium quod dici solet, cum quæstioni intentatæ non eius solutio, sed alterius obiectio videtur mederi. Quod etiã poëta noster (vt me aliquãtum Licentij auribus dedam) decenter in
Aeglog.3. Bucolico carmine hoc rusticanum & planè pastoricũ esse iudicauit, cum alter alterũ interrogat vbi cœli spatium non amplius quàm tres vlnas pateat: ille autem, Dic quibus in terris inscripti nomina regum Nascantur flores. Quod quęso Alipi ne in villa nobis licere arbitreris. Certe vel istæ balneolę aliquam decoris gymnasiorum faciant recordationem: ad id si placet quod rogo, responde. Videtur ne tibi sapiens Academicorũ scire sapientiam? Ne verba verbis referendo, inquit, in longum eamus, videtur videri sibi scire. Videtur ergo,
H inquam, tibi nescire? Nõ enim ego quæro quid tibi videatur videri sapienti, sed vtrum tibi videatur sapiens scire sapientiam. Potes, vt opinor, hic aut aiere, aut negare. O vtinam, inquit, aut ita mihi facile esset vt tibi, aut ita tibi difficile vt mihi, nec tam molestus esses, nec in his quicquã sperares. Nam cũ me interrogares, quid mihi de Academico sapiente videatur, respõdi, videri mihi quod videatur sibi scire sapientiam, ne aut temere me scire affirmarem, aut illum non minus temere scire dicerem. Pro magno, inquã, beneficio mihi obsero concedas primo, vt ad id quod ego, nõ ad id quod tute interrogas respondere digneris. Deinde vt spem meam, quã tibi non minus curæ, quàm mihi tuam esse certo scio, nunc paululum omittas. Certe si me ista interrogatione decepero, cito transibo in tuam partem, controuersiamq; finiemus. Postremo vt pulsa nescio qua solicitudine, qua te tangi video, diligentius animaduertas, quo facile intelligas quid mihi abs te respõderi velim. Dixisti enim ideo te non aut aiere, aut negare, quod vtique faciẽdum est ad id quod rogo, ne temere te scire dicas quod nescis: quasi verò ego quid scI as quæsierim, & non quid tibi videatur. Itaq; nunc idẽ planius (si tamen planius dici potest) interrogo, Videtur ne tibi scire sapientiã sapiens, an nõ videtur? Si inueniri, inquit, sapiens qualem ratio prodit, queat: potest mihi videri scire sapientiã. Ratio igitur, inquam, talẽ tibi prodit esse sapientem, qui sapientiã non ignoret. Et recte istuc. Non em̃ aliter decebat videri tibi. Quero ergo iam, vtrum possit sapiens inueniri? Si enim potest, potest etiã scire sapientiam, omnisq; quæstio inter nos dissoluta est. Si autem non posse dicis, iam non quæretur vtrum sapiens aliquid sciat, sed vtrum sapiẽs quisquam esse possit. Quo constituto, iam recedẽdum erit ab Academicis, & tecum ista quæstio quantũ valemus diligenter cauteq; versanda. Nam illis placuit, vel potius visum est, & esse posse hominem sapientem, & tamen in hominem scientiã cadere nõ posse. Quare illi sapientem nihil scire affirmarunt. Tibi autẽ videtur scire sapientiam, quod non est vtiq; nihil scire. Simul enim placuit inter nos quod etiam inter omnes veteres, interq; ipsos Academicos scire falli*† neminẽ posse: vnde illud iam restat, vt aut contendas nihil esso sapientiam, aut talem sapientẽ ab Academicis describi, qualem ratio non habeat fatearis. Et his omis-

*†falsa.

Veritati assentiendũ. Cap.V.

sis consentias vt quæramus, vtrum possit homini talis K prouenire sapientia, qualẽ prodit ratio. Non enim aliã debemus, aut possumus recte vocare sapientiã. Et si cõcedam, inquit, quod te magnopere niti video, sciri à sapiẽte sapientiã, & aliquid inter nos deprehẽsum quod sapiẽs possit percipere, tamen nequaquã mihi occurrit Academicorũ labefacta omnis intentio. Prospicio em̃ defensionis eis locũ non minimum reseruatũ, nec illã assensionis suspensionẽ esse præcisam, cũ hoc ipso causæ suæ deesse non possint, quo conuictos putas. Dicent enim vsq; adeo nihil cõprehendi, nulliq; rei assensionẽ præbendã, vt & etiam hoc de nihilo percipiẽdo, quod tota sibi penè vita vsq; ad te probabiliter persuaserant, nunc ista cõclusione sibi extortum sit: vt siue tunc, siue nunc huius argumenti vis tarditate ingenij mei, siue re vera suo robore inuicta sit, eos loco mouere nõ possit, cum audacter affirmare adhuc valeant, ne nunc quidẽ vlli rei consentiendũ esse. Forte enim aliquando contra hoc quoq; nonnihil vel à se, vel à quopiam reperiri posse, quod acute probabiliterq; dicatur: suamq; imaginem & quasi speculũ quoddam in Proteo illo animaduerti oportere, qui traditur eo solere capi quo minime caperetur, inuestigatoresq; eius nunq̃ eũdem tenuisse, nisi indice alicuiusmodi numine. Quod si assit, & illam nobis veritatẽ, quæ tantũ curæ est demõstrare dignetur, ego quoq; vel ipsis inuitis, quod minime reor, illos superatos esse cõfitebor. Bene habet, inquã, prorsus nihil amplius optaui. Nam videte quæso, bona mihi quæ† & quanta prouenerint. Primũ est quod Academici iam sic conuicti esse dicũtur, vt nihil eis restet ad defensionẽ nisi quod fieri non potest. Quis em̃ hoc aut intelligere vllo modo, aut credere valeat, eum qui victus sit, eo ipso quo victus est, victorẽ se esse gloriari? Deinde si quid iam remanet cum his conflictionis, nõ ex eo est quod dicunt, nihil sciri posse, sed eo quod nul li rei assentiendũ esse contendunt. Nunc itaq; concordes sumus. Nam vt mihi, ita etiã illis videtur, sapientẽ scire sapientiã. Sed tamen ab assensione illi temperãdum monent. Videri enim sibi tantũ dicunt: scire autẽ nullo modo, quasi ego me scire profitear. Mihi quoque videri istud dico: sum enim stultus, vt etiam ipsi, si nesciunt sapiẽtiam. Approbare autem nos debere aliquid puto, id est, veritatem. De quo eos consulo vtrum negent, id est, vtrum eis placeat veritati assentiendũ non esse. Nunquam hoc dicent, sed eam non inueniri asseuerabunt. Ergo & hic ex nõnulla parte socium me tenent, quòd vtrisq; nõ displicet, atq; adeo necessario placet, consentiendum esse veritati. Sed quis eam demõstrabit inquiunt? Vbi ego cum illis nõ curabo certare, satis mihi est ꝙ iam probabile non est, nihil scire sapientem, ne rem absurdissimam dicere cogantur, aut nihil esse sapientiam, aut sapientiam nescire sapientem.

L Proteus de quo Virg.4. Georg. Lib.2. de ordine. cap.15

†quot.

Veritatẽ nisi diuina ope non percipi. Cap.VI.

Quis autem verum possit ostendere, abs te Alipi dictum est, à quo ne dissentiã magnopere mihi laborandum est. Etenim numen aliquod aisti solum posse ostendere homini quid sit verum, cum breuiter, tum etiam pie. Nihil itaque in hoc sermone nostro libentius audiui, nihil grauius, nihil probabilius, & si id numen, vt confido assit, nihil verius. Nam & Proteus ille quanta abs te mentis altitudine cõmemoratus, quã ta intentione in optimum philosophiæ genus. Proteus enim ille, vt vos adolescẽtes non penitus Poëtas à philosophia contemnẽdos esse videatis, in imaginem veritatis inducitur. Veritatis, inquã, Proteus in carminibus ostentat sustinetq; personam, quam obtinere nemo potest

Virg. vbi sũ. De ciuitate dei. lib.10. cap.10. in fi.

A mo potest, si falsis imaginibus deceptus cõprehensionis nodos vel laxauerit vel dimiserit. Sunt enim istæ imagines, quæ cõsuetudine rerum corporaliũ per istos quibus ad necessaria huius vitæ vtimur sensus, nos etiam cum veritas tenetur & quasi habetur in manibus, decipere atq; illudere moliũtur. Hoc ergo tertiũ bonũ mihi accidit, quod nõ inuenio quãti æstimẽ. Mecũ enim familiarissimus amicus meus, non solũ de probabilitate humanæ vitæ, verũetiam de ipsa religione concordat, quod est veri amici manifestissimũ indicium. Siquidem amicitia rectissime atque sanctissime definita est, rerum humanarũ & diuinarum cũ beneuolẽtia & charitate consensio. Tamen ne aut Academicorũ argumenta quasdã nebulas videantur offundere, aut doctissimorum virorum authoritati, inter quos maxime Tullius non mouere nos non potest, superbe nõnullis resistere videamur, si vobis placet, prius pauca contra eos disseram, quibus videtur disputationes illæ aduersari veritati. Deinde vt mihi videtur, ostendã quę causa fuerit Academicis occultandæ sententiæ suæ. Itaque Alipi, quanuis te totũ in meis partibus videam, tamen
B suscipe pro his paululum, mihiq; responde. Quoniam hodie, inquit, auspicato, vt aiunt, processisti, non impediam plenissimã victoriam tuam, & partes illas iam securius, quo abs te imponuntur tentabo suscipere: si tamen hoc quod interrogationibus te acturũ esse significas, in orationem perpetuam (si tibi commodum est) malis cõuertere, ne vere vt pertinax aduersarius, quod à tua humanitate longissimũ est, minutis illis telis abs te iam captiuus excrucier. Atq; ego cũ & illos hoc expectare animaduerterem, quasi aliud ingressus exordium, morem, inquam, vobis geram. Et quanuis post illum laborem scholæ Rhetoricæ in hac me leui armatura nonnihil requieturum esse præsumpseram, vt interrogando ista potius agerem quàm dicendo, tamen quia & paucissimi sumus, vt clamare mihi contra valitudinem meam nõ sit necesse, & istum stylum causa eiusdem salutis quasi aurigã moderatorẽq; sermonis mei esse volui, ne cõcitatius rapiar animo q̃ cura corporis poscit, perpetua, vt vultis, oratiõe audire quid sentiam. Sed primo illud videamus quale sit, vnde amatores Academicorum gloriari nimium solẽt. Nam est
C in libris Ciceronis, quos in huius causæ patrocinium scripsit, locus quidam vt mihi videtur mira vrbanitate conditus, vt nonnullis autem etiam firmitate roboratus. Difficile est prorsus, vt quanquam non moueat, quod ibi dictum est, Academico sapienti ab omnibus cæterarum sectarũ, qui sibi sapientes viderentur, secundas partes dari, cum primas sibi quemq; vendicare necesse sit. Ex quo posse probabiliter cõfici, eum recte primum esse iudicio suo, qui omnium cęterorũ iudicio sit secũdus. Fac enim, verbi causa, Stoicum adesse sapientem, nam contra eos potissimum Academicorum exarsit ingenium. Ergo Zeno vel Chrysippus si interrogentur, quid sit sapiens, respondebit eum esse quem ipse descripserit. Contrà Epicurus, vel quis alius aduersariorum negabit, suumq; potius peritissimum voluptatum aucupem sapientem esse cõtendet. Inde ad iurgiũ, Clamat Zeno, & tota illa porticus tumultuatur, hominem natum ad nihil esse aliud quàm honestatem: ipsam suo splendore in se animos ducere nullo prorsus cõmodo extrinsecus posito, & quasi lenocinante mercede: voluptatemq; illam Epicuri solis inter se pecoribus esse communem, in quorum societatem & hominem & sapientem trudere nefas esse. Contrà ille con-

Amicitia quid sit.

Academicis primus in philosophia honos. Cap.VII.

Tullius de Academicis

uocata de hortulis in auxiliũ, quasi libera turba temu- D
lentorum, quærentium tamen quem incomptis vinguibus bacchantes asperoq; ore discerpant, voluptatis nomen, suauitatem, quietem, teste populo exaggerans, instat acriter, vt nisi ea beatus nemo esse posse videatur. In quorum rixam si Academicus incurrerit, vtrosque audiet trahentes se ad suas partes: sed si in illos aut in istos concesserit, ab eis quos deserit insanus, imperitus, temerariusq; clamitabitur. Itaq; cum & hac & illac aurem diligenter admouerit, interrogatus quid ei videatur, dubitare se dicet. Roga nunc Stoicum, qui sit melior. Epicurũs ne qui delirare illum clamat, an Academicus qui sibi adhuc de re tanta deliberandum esse pronunciat? Nemo dubitat Academicum prælatũ iri. Rursus te ad illum conuerte, & quære quem magis amet, Zenonem, à quo bestia nominatur, an Archesilã, à quo audit. Tu fortasse verum dicis, sed requiram diligentius. Nõnne apertum est totam illam porticum insanam, Academicos autem præ illis modestos, cautosq; homines videri Epicuro? Ita peræq; propè de omnibus sectis copiosissime Cicero iucundissimum legẽ-
tibus quasi spectaculum præbet, velut ostendens nullũ E
illorum esse, qui non cum sibi primas partes dederit, quod necesse est, secundas ei dicat† dare, quem non repugnare, sed dubitare cõspexerit. In quo ego nihil aduersabor, nec ei Syllæ†* auferam gloriam. Videatur sanè quibuslibet Cicero hic nõ iocatus, sed inania & vẽtosa quædam, quod ab ipsorum Græculorum leuitate non abhorret, sequi & colligere voluisse. Quid enim me impedit? Qui si huic vanitati resistere velim, facile ostendam quãto minus malum sit indoctum esse quàm indocibilem. Vnde fit, vt cum se ille Academicus iactanticulus quasi discipulum singulis dederit, nemoq; illi quod se scire putat persuadere potuerit, magna illorũ postea cõsensione rideatur. Iam enim quisque alium quemlibet aduersariorum suorum nihil didicisse, hunc vero nihil posse discere iudicabit. Ex quo deinceps de omnium scholis nõ ferulis quod esset deformius quàm molestius, sed illorum palliatorũ clauis & fustibus proiicietur. Non enim magnum negocium erit, contra communem pestem velut Herculea quædam postulare auxilia Cynicorum. Si autem stabilissi-
ma† gloria cum his certare libeat, quod philosophanti F
mihi iam quidẽ sed nondum sapienti faciliore venia concedendum est, quid habebunt quod possint refellere? Ecce enim faciamus me atq; Academicum in illas lites philosophorum irruisse, omnes prorsus assint. Exponant breuiter pro tempore sententias suas. Quæratur de Carneade quid sentiat. Dubitare se dicet. Itaque illum singuli præferant cæteris. Ergo omnes omnibus: magna nimirum atque latissima† gloria. Quis istũ nolit imitari? Et ego itaque interrogatus, idem respondebo, par erit laus. Ea igitur gloria gaudet sapiens, in qua illi stultus æquatur? Quid si eum etiam facile superat? Nihil ne agit pudor? Nam istum Academicum iam de iudicio discedentem tenebo. Quippe auidior huiusmodi victoriæ stultitia est. Ergo eo retento, prodam iudicibus quod ignorant. Et dicam, Ego viri optimi hoc cum isto commune habeo, quod dubitat quis vestrum verum sequatur. Sed habemus etiam proprias sententias, de quibus peto iudicetis. Nam mihi incertum est quidẽ, quanuis audierim decreta vestra, vbi sit verum. Sed ideo quòd qui sit in vobis sapiens ignoro. Iste autem etiam ipsum sapientem negat aliquid scire, ne ipsam quidem vnde sapiens di-

†eligat.

†*al. villam.

Minus esse mali esse indoctũ quàm indocile cũ academicis. Cap.VIII.

†ista vilissima Hercules Cynicorum deus, ἀλεξίκακος.

†altissima.

G citur ſapiẽtiam. Quis non videat palma illa cuius ſit? Nam ſi hoc aduerſarius meus dixerit, vincam gloria. Si autẽ erubeſcens confeſſus fuerit ſapientem ſcire ſapientiam, vincam ſententia. Sed ab hoc iam litigioſo tribunali ſecedamus in aliquem locum, vbi nobis nulla turba moleſta ſit, atque vtinã in ipſam ſcholam Platonis, quæ nomen ex eo dicitur accepiſſe, quòd à populo ſit ſecreta, hic iam nõ de gloria, quod leue ac puerile eſt, ſed de ipſa vita, & de aliqua ſpe animi beati, quantum inter nos poſſumus, diſſeramus. Negant Academici ſciri aliquid poſſe. Vnde hoc vobis placuit ſtudioſiſſimi homines atque doctiſſimi? Mouit nos, inquiunt, definitio Zenonis. Cur quæſo? Nam ſi vera eſt, non nihil veri nouit, qui vel ipſam nouit. Sin falſa, nõ debuit conſtantiſſimos cõmouere. Sed videamus quid ait Zeno. Tale ſcilicet viſum comprehendi & percipi poſſe, quale cum falſo non haberet ſigna communia. Hoccine te mouit homo Platonice, vt omnibus viribus ab ſpe diſcendi ſtudioſos retraheres, vt totum negocium philoſophandi adiuuante quodam etiam mẽtis ingemiſcẽdo torpore deſereremt? Sed quomodo illum nõ ꝓmoueret, ſi & nihil tale inueniri poteſt, & ni-
H ſi quid tale eſt, percipi non poteſt? Hoc ſi ita eſt, dicendum potius erat non poſſe in hominem cadere ſapientiam, quàm ſapientem neſcire cur viuat, neſcire quemadmodum viuat, neſcire vtrum viuat. Poſtremo quo peruerſius magisq; delirum & inſanum dici nihil poteſt, ſimul & ſapientẽ eſſe, & ignorare ſapientiã. Quid enim eſt durius, hominem non poſſe eſſe ſapiẽtem, an ſapientem neſcire ſapientiam? Nihil hinc diſputandũ eſt, ſi res ipſa ita poſita ſatis non eſt ad diiudicandum. Sed illud forte ſi diceretur, penitus homines à philoſophando auerterentur: nunc vero inducendi ſunt ſapiẽtiæ dulciſſimo ac ſanctiſſimo nomine, vt cum contrita ætate nihil didicerint, poſtea te ſummis execrationibus proſequantur, quem relictis ſaltem voluptatibus corporis ad animi tormẽta ſunt ſecuti. Sed videamus per quem potiùs à philoſophia deterreantur. Per eũm ne qui dixit, Audi amice, philoſophia non ipſa ſapientia, ſed ſtudium ſapientiæ vocatur, ad quam te ſi contuleris, nõ quidem dum hic viuis ſapiens eris: eſt enim apud deum ſapientia, nec prouenire homini poteſt: ſed cum te tali ſtudio ſatis exercueris atque mundaueris, animus tuus ea poſt hanc vitam, id eſt, cum homo eſſe
I deſieris facile perfruetur? An per eum qui dixerit, Venite mortales ad philoſophiã, magnus hic fructus eſt. Quid enim homini ſapiẽtia charius? Venite igitur vt ſapientes ſitis, & ſapiẽtiam neſciatis? Non, inquit, à me ita dicetur. Hoc eſt decipere: nam nihil aliud apud te inuenietur. Ita fit vt ſi hoc dixeris, fugiant tanquã inſanum. Si alio modo ad hoc adduxeris, facias inſanos. Sed credamus propter vtranque ſententiam, æque homines nolle philoſophari. Si aliquid philoſophiæ perniciosum Zenonis definitio dicere cogebat, mi homo, id ne homini dicendum fuit, vnde ſe doleret, an id vnde te derideret? Tamen quod Zeno definiuit, quantum ſtulti poſſumus diſcutiamus. Id viſum ait poſſe comprehendi, quod ſic appareret, vt falſum apparere non poſſet. Manifeſtum eſt nihil aliud in perceptionẽ venire. Hoc & ego, inquit Archeſilas, video, & hocipſo doceo nihil percipi. Non enim tale aliquid inueniri poteſt fortaſſe abs te atque ab aliis ſtultis. At à ſapiente, cur non poteſt? Quanquam & ipſi ſtulto nihil reſponderi poſſe arbitror, ſi tibi dicat, vt illo memorabili acumine tuo hanc ipſam Zenonis definitionem refellas,

Non eſt verum nihil pcipi poſſe. Cap. IX.

Archeſilas.

& oſtendas eam etiam falſam eſſe poſſe: quod ſi nõ potueris, hanc ipſam quam percipias habes: ſi autem refelleris, vnde à percipiendo impediaris non habes. Ego eam refelli poſſe non video, & omnino veriſſimã iudico. Itaque cum eam ſcio, quanuis ſim ſtultus, nonnihil ſcio. Sed fac illam cedere verſutiæ tuæ. Vtar complexiõe ſecuriſſima. Aut enim vera eſt, aut falſa. Si vera, bene teneo: ſi falſa, poteſt aliquid percipi etiam ſi habeat communia ſigna cum falſo. Vnde, inquit, poteſt? Veriſſime igitur Zeno definiuit, nec ei quiſquis vel in hoc conſenſit errauit. An paruæ laudis & ſynceritatis definitionem putabimus, quæ contra eos, qui erant aduerſum perceptionem multa dicturi, cum deſignaret quale eſſet quod percipi poſſet, ſeipſam talem eſſe mõſtrauit? Itaque cõprehenſibilibus rebus & definitio eſt, & exemplum. Vtrum ait etiam ipſa vera ſit neſcio. Et quia eſt probabilis, ideo ſequens eam oſtendo nihil eſſe tale quale illa expreſſit poſſe comprehendi. Oſtẽdis fortaſſe præter ipſam, & vides, vt arbitror, quid ſequatur. Quod ſi etiam eius incerti ſumus, nec ita nos deſerit ſcientia. Scimus enim aut veram eſſe aut falſam, non igitur nihil ſcimus. Quanquam nunquam efficiet, vt ingratus ſim, prorſus ego illam definitionem
L veriſſimã iudico. Aut enim poſſunt percipi falſa, quod vehementius Academici timent: & reuera abſurdũ eſt. Aut nec ea poſſunt, quæ ſunt falſis ſimilia. Vnde illa definitio vera eſt. Sed iam cætera videamus.

Quanuis hæc, niſi fallor, poſſint ad victoriam ſatis eſſe, non tamen fortaſſe ad victoriæ ſatietatem. Duo ſunt quæ ab Academicis dicuntur, contra quæ vt valemus venire inſtituimus. Nihil poſſe percipi. Et nulli rei debere aſſentiri. De aſſentiendo mox nunc, aliàs pauca de perceptione dicemus. Nihil ne prorſus dicitis poſſe comprehendi? Hic euigilauit Carneades, nam nemo iſtorum minus alte quàm ille dormiuit, & circunſpexit rerum euidentiam. Itaque credo ſecum ipſe, vt fit, loquẽs. Ergó ne, ait, Carneades dicturus es neſcire te vtrum homo ſis, an formica? aut de te Chryſippus triumphauit? Dicamus ea nos ſcire, quæ inter philoſophos inquiruntur, cætera ad nos nõ pertinere: vt ſi in luce titubauero quotidiana & vulgari, ad illas imperitorum tenebras prouocem, vbi ſoli quidam diuini oculi vident. Qui me etiam ſi palpitantem atque ca-
M dentem aſpexerint, cæcis prodere nequeant, præſertim arrogãtibus, & quos doceri aliquid pudeat. Laute quidem ô Græca induſtria ſuccincta & parata procedis, ſed non reſpicis illam definitionem & inuentum eſſe philoſophi, & in veſtibulo philoſophiæ fixam atque fundatam. Quam ſi ſuccidere tentabis, rediet bipennis in crura: illa enim labefactata, non ſolum poteſt aliquid percipi, ſed etiam id poteſt quod ſimillimum falſo eſt, ſi eam non audebis euertere. Eſt enim latibulum tuum vnde in incautos tranſire cupientes vehemens erumpis atque exilis: aliquis te Hercules in tua ſpelunca tanquam ſemihominem Cacum ſuffocabit, & eiuſdem molibus opprimet, docens aliquid eſſe in philoſophia, quod tanquam ſimile falſo incertum abs te fieri non poſſit. Certe ad alia properabam, hoc quiſquis vrget, teipſum Carneades magna afficit contumelia, quẽ à me veluti mortuum putat vbicunq; aut vndecunque poſſe ſuperari. Si autẽ non putat, immiſericors eſt, qui me paſſim deſerere præſidia & tecum in campo certare cogit. In quem deſcẽdere cum cœpiſſem, ſolo tuo nomine territus pedem retuli, & de ſuperiore loco neſcio quid iaculatus ſum: quod vtrum ad te peruenerit, vel

quid

Sciti nõnihil etiam in rerũ natura. Cap. X.

Carneades.

A quid egerit, viderint ſub quorũ examine dimicamus. Sed quid metuo ineptus? Si bene memini, mortuus es, nec iam pro ſepulchro tuo iure pugnat Alipius, facile me contra vmbram tuam deus adiuuabit. Nihil ais in philoſophia poſſe percipi. Et vt orationem tuam large lateq; diffundas, arripis rixas, diſſenſiõesq; philoſophorum, & eas tibi contra illos arma miniſtrare arbitraris. Quomodo enim inter Democritum & ſuperiores phyſicos de vno mundo, & innumerabilibus litem diiudicabimus, cum inter ipſum hæredemq; eius Epicurum concordia manere nequiuerit? Nam iſte luxurioſus cum Atomos quaſi ancillulas ſuas, id eſt, corpuſcula, quæ in tenebris lætus amplectitur, non tenere viam ſuam, ſed in alienos limites paſſim & ſponte declinare permittit, totum patrimonium etiam per iurgia diſſipauit. Hoc vero nihil ad me attinet. Si enim ad ſapientiam pertinet horum aliquid ſcire, id non poteſt latere ſapientem. Si autem aliud quiddam eſt, ſapientiã illam ſcit ſapiens, iſta contemnit. Tamen ego qui longe adhuc abſum vel à vicinitate ſapientis, in iſtis phyſicis non nihil ſcio. Certum enim habeo, aut vnum eſ-
B ſe mundum, aut non vnum: Et ſi non vnum, aut finiti numeri, aut infiniti. Iſtam ſententiam Carneades falſę eſſe ſimilem doceat. Item ſcio mundum iſtum noſtrũ, aut natura corporũ, aut aliqua prouidentia ſic eſſe diſpoſitum, eumq; aut ſemper fuiſſe & fore, aut cœpiſſe eſſe minime deſiturum, aut ortum ex tempore non habere, ſed habiturum eſſe finem, aut & manere cœpiſſe, & non perpetuo eſſe manſurũ: Et innumerabilia phyſica hoc modo noui. Vera enim ſunt iſta diſiuncta, nec ſimilitudine aliqua falſis ea poteſt quiſquam confundere. Sed aſſume aliquid ait Academicus. Nolo. Nam hoc eſt dicere: Relinque quod ſcis, dic quod neſcis. Sed pendet ſentẽtia. Melius certe pendet quàm cadit. Nem pe plena†eſt, nempe iam poteſt, aut falſa, aut vera nominari. Hanc ergo me ſcire dico. Tu qui nec ad philoſophiam pertinere iſta negas, & eorũ ſciri nihil poſſe aſſeris, oſtende me iſta neſcire: dic iſtas diſiunctiones aut falſas eſſe, aut aliquid commune habere cũ fal ſo, per quod diſcerni omnino non poſſint. Vnde, inquit, ſcis eſſe iſtum mundũ, ſi ſenſus falluntur? Nunquam rationes veſtræ ita vim ſenſuum† refellere potuerunt, vt conuinceretis nobis nihil videri: nec omni-
C no auſi eſtis aliquàndo iſta tentare, ſed poſſe aliud eſſe ac videtur, vehemẽter perſuadere incubuiſtis. Ego itaque hoc totum, qualecunq; eſt, quod nos continet atque alit, hoc inquam, quod oculis meis apparet, à meq; ſentitur habere terram & cœlum, aut quaſi terram, & quaſi cœlum, mundum voco. Si dicis nihil mihi videri, nunquam errabo. Is enim errat, qui quod ſibi videtur temere probat. Poſſe enim falſum videri à ſentientibus dicitis, nihil videri non dicitis. Prorſus enim omnis diſputationis cauſa tolletur, vbi regnare vos libet, ſi non falſum nihil ſcimus, ſed etiam nihil nobis videtur. Si autem hoc quod mihi videtur negas mundum eſſe, de nomine cõtrouerſiam facis, cum id à me dixerim mundum vocari. Etiãm ne, inquies, ſi dormis, mũdus eſt iſte, quem vides? Iam dictum eſt, quicquid tale mihi videtur, mundum appello. Sed ſi eum ſolum placet mundum vocare, qui videtur à vigilantibus, vel etiam à ſanis, illud contende ſi potes, eos qui dormiunt ac furiunt, non in mundo furere atque dormire. Quãobrem hoc dico, iſtam totam corporum molem atque machinam, in qua ſumus, ſiue dormientes, ſiue furẽtes, ſiue vigilantes, ſiue ſani, aut vnã eſſe, aut non eſſe vnã.

ꝓplana.

Senſus non falli. Cap. XI.

†vnũ ſenſti.

Ediſſere quomodo poſſit iſta eſſe falſa ſententia. Si e- D
nim dormio, fieri poteſt vt nihil dixerim: aut ſi etiam ore dormientis verba, vt ſolet, euaſerunt, poteſt fieri vt non hic, non ita ſedens, non iſtis audientibus dixerim: Vt autem hoc falſum ſit, non poteſt. Nec ego me illud percepiſſe dico, quod vigilem. Potes enim dicere, hoc mihi etiam dormienti videri potuiſſe, ideoq; hoc poteſt eſſe falſo ſimillimum. Si autem vnus, aut†ſex mũ- †&
di ſunt, ſeptem mũdos eſſe, quoquo modo affectus ſim, manifeſtum eſt: Et id me ſcire non impudenter affirmo. Quare vel hanc connexionem, vel illas ſuperius diſiunctiones, doce ſomno, aut furore, aut vanitate ſenſuum poſſe eſſe falſas, & me ſi expergefactus iſta meminero, victum eſſe concedam. Credo enim iam ſatis liquere quæ per ſomnium & demẽtiam falſa videantur, ea ſcilicet quæ ad corporis ſenſus pertinent. Nam ter terna nouẽ eſſe, & quadratũ* & intelligibilium nu- *al. quadratorum.
merorũ neceſſe eſt, vel genere humano ſtertẽte, ſit verum: quanquam etiam pro ipſis ſenſibus multa poſſe dici video, quæ ab Academicis reprehenſa nõ inueni-
mus. Credo enim ſenſus non accuſari, vel quod imag- E
inationes falſas furentes patiuntur, vel quod falſa in ſomnis videmus. Si enim vera vigilantibus atque ſanis renunciarunt, nihil ad eos, quid ſibi animus dormientis inſanientisq; confingat. Reſtat vt quæratur, vtrum cum ipſi renunciant, verum renuncient. Age ſi dicat Epicureus quiſpiã, nihil habeo quod de ſenſibus cõquerar. Iniuſtum eſt enim ab eis exigere plus quàm poſſunt: quicquid autem poſſunt videre oculi, verũ videnT: Ergò ne verum eſt, quod de remo in aqua videnT? Prorſus verum. Nam cauſa accedente quare ita videretur, ſi demerſus vnda remus rectus appareret, magis oculos meos falſæ renũciationis arguerem. Non enim viderent quod talibus exiſtẽtibus cauſis videndũ fuit. Quid multis opus eſt? Hoc de turriũ motu, hoc de pen De columbarũ collo Cic.
nulis auium, hoc de cæteris innumerabilibus dici poteſt. Ego tamen fallor ſi aſſentiar, ait quiſpiã. Noli plus aſſentire quàm vt ita tibi apparere perſuadeas, & nulla deceptio eſt. Non enã video quomodo refellat Academicus eum qui dicit: hoc mihi cãdidum videri ſcio, hoc lauditum meum delectari ſcio, hoc mihi iucunde olere ſcio, hoc mihi ſapere dulciter ſcio, hoc mihi eſſe
frigidum ſcio. Dic potius vtrum per ſe amaræ ſint o- F
leaſtri frondes, quas caper tam pertinaciter appetit. O hominem improbum, Nõnne eſt caper ipſe modeſtior? Neſcio quales pecori ſint, mihi tamen amarę ſunt. Quid quæris amplius? Sed eſt fortaſſe aliquis etiã hominum, cui non ſint amaræ. Tendis enim in moleſtiam? Nunquid nam ego amaras eſſe omnibus hominibus dixi: Mihi dixi, & hoc non ſemper affirmo. Quid ſi enim aliãs alia cauſa, nunc dulce quippiam, nunc amarum in ore ſentiatur? Illud dico, poſſe hominẽ cum aliquid guſtat: bona fide iurare ſe ſcire palato ſuo illud ſuaue eſſe, vel contra, nec vlla calumnia Græca ab iſta ſcientia poſſe deduci. Quis enim tam impudẽs ſit, qui mihi cum delectatione aliquid ligurienti dicat, Fortaſſe non guſtas, ſed hoc ſomnium eſt? Nunquid nam reſiſto? Sed me tamen illud in ſomnis etiam delectaret. Quare illud quod me ſcire dixi, nulla confundit ſimilitudo falſorũ. Et Epicureus vel Cyrenaici, & alia multa fortaſſe pro ſenſibus dicant, contra quæ nihil dictũ eſſe ab Academicis accepi. Sed quid ad me? Si volunt iſta, & ſi poſſunt (etiam me fauente) reſcindant. Quicquid enim contra ſenſus ab eis diſputatur, non contra omnes philoſophos valet. Sunt enim qui iſta omnia,

quæ

G quæ corporis ſenſu accipit animus opinionē poſſe gignere confitentur,ſcientiam vero negant. Quam tamē volunt intelligētia contineri, remotamq; à ſenſibus in mente viuere. Et forte in eorum numero eſt ſapiens ille quem quærimus. Sed de hoc aliâs. Nunc ad reliqua pergamus quæ propter iſta quæ iam dicta ſunt, paucis (niſi fallor) explicabimus. Quid enim de moribus inquirētem, vel iuuat vel impedit corporis ſenſus? Niſi vero illoſipſos, qui ſummum hominis verum bonum in voluptate poſuere, nihil impedit aut columbæ collū, aut vox incerta, aut graue pōdus homini quod camelis leue eſt, aut alia ſexcenta, quo minùs dicant eo quo delectantur delectari ſe ſcire, vel eo quo offenduntur offendi, quod refelli poſſe non video. Eum commouebunt qui finem boni mente complectitur. Quid horū tu eligis? Si quid mihi videatur quæris, in mente arbitror eſſe ſummum hominis bonum. Sed nunc de ſciētia quærimus. Ergo interroga ſapientem, qui non poteſt ignorare ſapientiam, mihi tamen tardo illi atque ſtulto licet interim ſcire boni humani finē, in quo inhabitet beata vita, aut nullū eſſe, aut in animo eſſe, aut in corpore, aut in vtroq;. Hoc me, ſi potes, neſcire conince, quod notiſſimæ illæ veſtræ rationes nullo modo faciunt. Quod ſi non potes, non enim reperies cui falſo ſimile ſit, ego ne concludere dubitabo, recte mihi videri ſcire ſapientem quicquid in philoſophia verum eſt, cū ego inde tam multa vera cognouerim? Sed metuit fortaſſe ne ſummum bonum eligat dormiens. Nihil periculi eſt, cum euigilabit, repudiabit ſi diſpliceat: tenebit, ſi placet. Quis enim eum recte vituperabit qui falſum vidit in ſomnis? Aut fortaſſe illud formidabis, ne dormiēs amittat ſapientiam, ſi pro veris falſa probauerit? Hoc iam ne dormiens quidem audet ſomniare, vt ſapientem vigilantē vocet, neget ſi dormiat. Hæc etiam de furore dici poſſunt. Sed in alia feſtinat oratio. Hæc tamen ſine concluſione ſecuriſſima non relinquo. Aut enim amittitur furore ſapientia, & iā non erit ſapiens, quem verum ignorare clamatis: aut ſcientia eius manet in intellectu, etiam ſi pars animi cętera id quod accepit à ſenſibus velut in ſomnis imaginetur.

Rationes de ſomniis refellit. Cap. XII.

1. Retract. cap. 1.

Multa percipi docet dialectica. Cap. XIII.

I Reſtat dialectica, quam certe ſapiens bene nouit, nec falſum ſcire quiſquam poteſt. Si vero eam neſcit, non pertinet ad ſapientiam eius cognitio, ſine qua eſſe ſapiēs potuit, & ſuperfluo vtrum vera ſit, poſſitve percipi quærimus. Hic fortaſſe aliquis mihi dicat: Soles prodere tu ſtulte quid noueris. An de dialectica nihil ſcire potuiſti? Ego vero plura quàm de quauis parte philoſophiæ. Nā primo omnes illas propoſitiones, quibus ſupra vſus ſum, veras eſſe iſta me docuit. Deinde per iſtam noui alia multa vera. Sed quāmulta ſint, numerate ſi poteſtis. Si quatuor in mundo elementa ſunt, nō ſunt quinq;. Si ſol vnus eſt, non ſunt duo. Non poteſt vna anima & mori & eſſe immortalis. Non poteſt homo ſimul & beatus & miſer eſſe. Non hic & ſol lucet, & nox eſt. Aut vigilamus nunc, aut dormimꝰ: aut corpus eſt, quod mihi videre videor, aut non eſt corpus. Hæc & alia multa, quæ cōmemorare longiſſimum eſt, per iſtam didici vera eſſe, quoquo modo ſeſe habeant ſenſus noſtri in ſe. Ipſa vero docuit me, ſi cuius eorum quæ per connexionem modo propoſui pars antecedēs aſſumpta fuerit, trahere neceſſario id quod annexum eſt. Ea vero quæ per repugnantiam, vel diſiunctionem à me ſunt enunciata, hanc habere naturam, vt cum auferuntur cętera, ſiue vnum, ſiue plura ſint, reſtet aliquid quod eorum ablatione firmetur. Docuit etiam me, cū de re conſtat, propter quam verba dicuntur, de verbis non debere contendi. Et quiſquis id faciat, ſi imperitia faciat, docendum eſſe: ſi malitia, deſerendum. Si doceri non poteſt, monendum vt aliquid aliud potius agat, quàm tempus in ſuperfluis operamq; conſumat: ſi non obtemperat, negligendum. De captioſis autem atq; fallacibus ratiunculis breue pręceptum eſt: ſi male concedendo inferuntur, ad ea quæ conceſſa ſunt eſſe redeūdum. Si verū falſumq; in vna concluſione confligunt, accipiendū inde quod intelligitur: quod explicari non poteſt, relinquendum. Si autem modus in aliquibus rebus latet penitus hominem, ſcientiam eius non eſſe quærendam. Hæc quidem habeo à dialectica, & alia multa quæ commemorare nō eſt neceſſe. Neque enim debeo ingratus exiſtere. Verum ille ſapiēs aut hæc negligit, aut ſi profecto dialectica ipſa ſcientia veritatis eſt, ſic illam nouit, vt iſtorum mendaciſſimam calumniam, ſi verum eſt, falſum eſt: ſi falſum, verum eſt, contemnēdo, & non miſerando enecet. Hæc de perceptione ſatis eſſe propterea puto, quia de aſſentiendo cum dicere cœpero, tota ibi rurſum cauſa verſabitur.

K

L Iam ergo ad eam partem veniamus in qua dubitare adhuc videtur Alipius. Et primo idipſum perſpiciamus quale ſit, quod te acutiſſime atque cautiſſime mouet. Nam ſi tot tantisq; rationibus roboratam (hoc enim dixiſti) Academicorū ſentētiam, qua eis placuit, nihil ſcire ſapientem, hoc tuū labefactat inuentū, quo cogimur confiteri multo eſſe probabilius ſapientē ſcire ſapientiam, magis eſt aſſenſio cohibenda. Hoc enim ipſo oſtenditur nihil quamlibet copioſiſſimis ſubtiliſſimisq; argumentis poſſe ſuaderi, cui non ex parte cōtraria, ſi aſſit ingenium, non minus acriter, vel fortaſſe acrius reſiſtatur. Eo fit, vt cum ſit victus Academicus, vicerit. O vtinam vincatur, nunquam efficiet quauis arte Pelaſga, vt ſimul à me victꝰ victorq; diſcedat. Certe nihil aliud inueniatur, quod aduerſum iſta dici poſſit, & vltro me victum eſſe profitear. Non enim de gloria comparāda, ſed de inuenienda veritate tractamus. Mihi ſatis eſt quoquo modo molem iſtam tranſcēdere, quæ intrantibus ad philoſophiam ſeſe opponit, & neſcio quibus receptaculis tenebras tegens† talem eſſe philoſophiam totam minatur, nihilq; in ea lucis inuētum iri ſperare permittit. Quid autē amplius deſiderē, nihil habeo, ſi iam probabile eſt, non nihil ſcire ſapiētem. Non enim alia cauſa veriſimile videbatur eum aſſenſionem ſuſtinere debere, niſi quia erat veriſimile nihil poſſe comprehendi. Quo ſublato, percipit enim ſapiens, vel ipſam vt iam conceditur ſapientiam, nulla iam cauſa remanebit cur nō aſſentiatur ſapiens, vel ipſi ſapientię. Eſt enim ſine dubitatione monſtruoſius, ſapientem non approbare ſapientiam, quàm ſapientē neſcire ſapientiam. Nam quæſo, paululum quaſi ante oculos tale ſpectaculum conſtituamus ſi poſſumus, rixam quandam ſapientis & ſapientiæ. Quid aliud dicit ſapientia, quàm ſe eſſe ſapientiam? At contra iſte: Non credo, inquit. Quis ait ſapientiæ, non credo te eſſe ſapientiam? Quis, niſi is cum quo illa loqui potuit, & in quo habitare dignata eſt, ſcilicet ſapiens. Ite nūc & me quærite qui cum Academicis pugnem, habetis iam nouum certamen, ſapiens & ſapientia ſecum pugnant: Sapiens non vult conſentire ſapientiæ, ego vobiſcum ſecurus expecto. Quis enim non credat inuictam eſſe ſapientiam? Tamē nos aliqua complexione muniamus. Aut enim in hoc certamine Academicus vincet ſapiētiam, & à me vincetur, quia non erit ſapiens: aut ab ea ſupera-

Sapiens vt ſis, alicui ſapiētiæ aſſentiaris oportet. Caput. XIIII.

Aeneid. 2.

†tenebras ſcens.

M

A ſuperabitur, & ſapientem ſapientiæ conſentire docebimus. Aut igitur ſapiens Academicus non eſt, aut nonnulli rei ſapiens aſſentietur: niſi forte quem dicere puduit ſapientem neſcire ſapientiam, ſapiētem non conſentire ſapientiæ dicere non pudebit. At ſi iam veriſimile eſt cadere in ſapientem, vel ipſius ſapientiæ perceptionē, & nulla cauſa eſt, cur non ei quod poteſt percipi aſſentiatur, video quod volebam eſſe veriſimile, ſapientem ſcilicet aſſenſurū eſſe ſapientiæ. Si quæres vbi inueniat ipſam ſapientiam, reſpondebo in ſemetipſo. Si dicis eum neſcire quod habeat, redis ad illud abſurdum, ſapientem neſcire ſapientiam. Si ſapientē ipſum negas poſſe inueniri, non iam cum Academicis, ſed tecum quiſquis hoc ſentis ſermone alio diſſeremus. Illi enim cum hæc diſputant, de ſapiente profecto diſputant. Clamat Cicero, ſeipſum magnum eſſe opinatorē, ſed de ſapiente ſe quærere. Quod ſi adhuc vos adoleſcentes ignotum habetis, Certe in Hortēſio legiſtis. Si igitur nec certi eſt quicquam, nec opinari ſapientis eſt, nihil vnquam ſapiens approbabit: vnde manifeſtū eſt, eos de ſapiente illis ſuis diſputationibus, cōtra quas nitimur quærere. Ergo arbitror ego ſapienti certam eſſe ſapientiam, id eſt, ſapientem percepiſſe ſapientiam. Et ob hoc eum non opinari cum aſſentitur ſapientiæ. Aſſentitur enim ei rei, quā ſi non percepiſſet, ſapiens non eſſet. Nec iſti quenquā non debere aſſentiri, niſi rebus quæ non poſſunt percipi, affirmant. Non autem ſapientia nihil eſt. Cum igitur & ſcit ſapientiam & aſſentitur ſapientiæ, neque nihil ſcit, neq; nulli rei ſapiens aſſentitur, quid amplius vultis? An de illo errore aliquid quærimus, quem dicunt penitus euitari, ſi in nullā rem animum declinet aſſenſio? Errat enim, inquiunt, quiſquis non ſolum rem falſam, ſed etiam dubiam, quanuis vera ſit, approbat. Nihil autem quod dubium nō ſit inuenio. At inuenit ſapiens, vt dicebamus, ipſam ſapiētiam. Sed hinc iam vultis fortaſſe me diſcedere. Non ſunt facile ſecuriſſima relinquenda, cum verſutiſſimis hominibus agimus, morem tamen vobis gerā. Sed quid hic dicam? quid, quid nam? illud nimirū vetus dicendum eſt, vbi & ipſi habent quod dicāt. Quid enim faciam, quem de caſtris meis foras truditis: num implorabo auxilia doctiorum, cum quibus ſi ſuperare nequeo, minus pudebit fortaſſe ſuperari? Iaciam igitur quibus viribus poſſum fumoſum quidem iam & ſcabrum, ſed niſi fallor, validiſſimū telum. Qui nihil approbat, nihil agit. O hominem ruſticū. Et vbi eſt probabile? Vbi eſt veriſimile? Hoc volebatis. Audiſtiſne vt ſonant ſcuta Græcanica? Exceptum eſt enim quod robuſtiſſimum quidem. Sed qua manu iaculati ſumus? Et nihil mihi potentius iſti mei ſuggerunt, nec aliquid, vt video, vulneris fecimus. Conuertam me ad ea quę villa & ager miniſtrat, onerant me potius maiora quàm præparant: Nam cum ocioſus diu cogitaſſem in iſto rure quonammodo poſſit iſtuc probabile ac veriſimile actus noſtros ab errore defendere, primo viſum eſt mihi, vt ſolet videri cum iſta vendebam, belle tectum & munitum. Deinde vbi totum cautius circunſpexi, viſus ſum mihi vidiſſe vnum aditum quā in ſecuros error irrueret. Non enim ſolum puto eum errare, qui falſam vitam ſequitur, ſed etiam eum qui veram non ſequitur. Faciamus enim duos viatores ad vnum locum tendentes, quorum alter inſtituerit nulli credere, alter nimis credulus ſit. Ventum eſt ad aliquod biuium, hic ille credulus paſtori qui aderat, vel cuipiam ruſticano: ſalue frugi homo: Dic quæſo quā bene in illum locum pergatur? Reſpondetur: Si hac ibis, nihil errabis. Et ille ad comitem: Verum dicit, hac eamus. Ridet vir cautiſſimus, & tam cito aſſenſum facetiſſime illudit, atq; interea illo diſcedente in biuio figitur: Et iā incipit videri turpe ceſſare, cū ecce ex alio viæ cornu lautus quidā & vrbanus equo inſidens eminet, & propinquare occipit: Gratulatur iſte adueniēti, & ſalutato indicat propoſitum, quærit viam, dicit etiam remanſionis ſuæ cauſam, quo beneuolentiorem reddat, paſtori eum præferens. Ille autem caſu planus erat, de iis quos Sarmadacos iam vulgus vocat. Tenuit ſuum morem homo peſſimus etiam gratis. Hac perge ait, nā ego inde venio. Decipit, atque abiit. Sed quando iſte deciperetur? Non enim monſtrationem iſtam tanquā veram, inquit, approbo, ſed quia eſt veriſimilis. Et hic ocioſum eſſe, nec honeſtum, nec vtile eſt, hac eam. Interea ille qui aſſentiendo liam, errauit, tam cito exiſtimans vera eſſe verba paſtoris, in loco illo quò tendebat iam ſe reficiebat: iſte autem nō errans, ſiquidem probabile ſequitur, circumit ſyluas neſcio quas, nec iam cui locus ille notus ſit, ad quem venire propoſuerat, inuenit. Vere vobis dicam, cum iſta cogitarem riſum tenere non potui, fieri per Academicorum verba neſcio quomodo, vt erret ille qui veram viam vel caſu tenet: ille autem qui per auios mōtes probabiliter ductus eſt, nec petitam regionem inuenit, non videatur errare. Vt enim temerariā conſenſionem iure condemnem, facilius ambo errant, quàm iſte nō errat. Hinc iam aduerſum iſta verba vigilantior, ipſa facta hominum & mores conſyderare cœpi. Tum vero tam multa mihi & tam capitalia in iſtos venerunt in mentē, vt iam non riderem, ſed partim ſtomacharer, partim dolerem homines doctiſſimos & acutiſſimos in tanta ſcelera ſententiarum & flagitia deuolutos. Certe enim non fortaſſe omnis qui errat, peccat, omnis tamē qui peccat, aut errare cōceditur, aut aliquid peius. Quid ſi ergo aliquis adoleſcentium cum hos audierit, dicentes: Turpe eſt errare, & ideo nulli rei conſentire debemus: Sed tamen cum agit quiſque quod ei videtur probabile, nec peccat, nec errat. Illud tamen meminerit, quicquid occurrit, vel animo, vel ſenſibus, non pro vero eſſe approbandum. Id igitur audiens adoleſcens, inſidiabitur pudicitiæ vxoris alienæ: Te te conſulo Marce Tulli, de adoleſcentiū moribus vitaq; tractamus, cui educandæ atq; inſtituēdæ omnes illæ literæ tuæ vigilauerunt. Quid aliud dicturus es, quàm nō tibi eſſe probabile, vt id faciat adoleſcens? At illi probabile eſt. Nam ſi ex alieno probabili viuimus, nec tu debuiſti adminiſtrare rempublicam, quia Epicuro viſum eſt non eſſe faciendum. Adulterabit igitur ille iuuenis coniugē alienam. Qui deprehenſus ſi fuerit, vbi te inueniet à quo defendatur: quanquā etiam ſi inueniat, quid dicturus es? Negabis profecto. Quid ſi tam clarum eſt, vt fruſtra inficiere? Perſuadebis nimirum tāquam in cumano gymnaſio atq; adeo Neapolitano, nihil eum peccaſſe, imò etiam nec erraſſe quidem. Nō enim faciendū eſſe adulteriū pro vero ſibi perſuaſit, probabile ſibi occurrit, ſecutꝰ eſt, fecit: aut fortaſſe non fecit, ſed feciſſe ſibi viſus eſt. Iſte autē maritus homo fatuus, perturbat omnia litibus, pro vxoris caſtitate proclamans, cū qua forte nunc dormit, & neſcit. Hoc illi iudices ſi intellexerint, aut negligent Academicos, & tanquam crimen veriſſimum punient: aut eiſdem obtemperātes, veriſimiliter hominem probabiliterq; dānabūt, vt iam quid agat iſte patronus prorſus ignoret. Cui enim ſuccenſeat non habebit, cū omnes

Cicero in Hortenſio.

B

Minus errat aſſentiens, quā ſuſpēdēs ſententiam. Cap. XV.

C

D

E

Facere quod videtur probabile citra aſſenſum, nefarium eſt. Cap. XVI.

F

G nes se nihil errasse dicant, quando non assentientes id quod visum est probabile fecerint. Ponet igitur personam patroni, & philosophi consolatoris suscipiet: ita facile adolescenti, qui iam tantum in Academia profecerit persuadebit, vt se tanquam in somnis putet esse damnatum. *Sed* vos me iocari arbitramini: Libet deierare per omne diuinum, nescire me prorsus quomodo iste peccauerit, si quisquis id egerit quod probabile videtur, non peccat: nisi forte in totum aliud esse dicunt errare, aliud peccare, sèque illis præceptis egisse ne erremus, peccare autem nihil magnum esse dixisse. Taceo de homicidiis, parricidiis, sacrilegiis, omnibusq; omnino, quæ fieri aut cogitari possunt flagitiis, aut facinoribus, quę paucis verbis, & quod est grauius apud sapientissimos iudices defenduntur. Nihil consensi, & ideo non erraui. Quomodo autem non facerem quod probabile visum est? Qui autem non putant ista probabiliter posse persuaderi, legant orationem Catilinæ, qua patriæ parricidium quo vno continentur omnia scelera, persuasit. Iam illud quis non ridet? Ipsi dicunt nihil se in agendo sequi nisi probabile, & quærunt ma

H gnopere veritatem, cum eis sit probabile non posse inueniri. O mirum monstrum. Sed hoc omittamus, minus id ad nos, minus ad vitæ nostræ discrimen, minus ad fortunarum periculum pertinet. Illud est capitale, illud formidolosum, illud optimo cuique metuendum, quod nefas omne, si hæc ratio probabilis erit, cum probabile cuiquam visum fuerit esse faciendum, tantum nulli quasi vero assentiatur, non solum sine sceleris, sed etiam sine erroris vituperatione committatur. Quid ergo? Hoc illi non viderunt? Imò solertissime prudentissimeq; viderunt, nec mihi vllo pacto tantum arrogauerim, vt Marcum Tullium aliqua ex parte sequar industria, vigilantia, ingenio, doctrina: cui tamen asserenti, nihil scire posse hominem, qui hoc solum diceret, scio ita videri mihi, vnde id refelleret non haberet.

Retrac. li. 1. cap. 2.

Saluſtius in Catilinario

Academici quare dissimularint suam sentētiam. Cap. XVII.

Quid igitur placuit tantis viris perpetuis & pertinacibus cōtentionibus agere, ne in quenquam cadere veri scientia videretur? Audite iam paulo attentius, non quid sciam, sed quid existimem: Hoc enim ad vltimum reseruabam, vt explicarem, si possem quale mihi videatur esse totum Academicorum consilium. Pla

I to vir sapiētissimus & eruditissimus temporum suorū, qui & ita locutus est, vt quæcunque diceret, magna fierent, & ea locutus est, vt quomodocunque diceret, parua non fierent, dicitur post mortem Socratis magistri sui, quem singulariter dilexerat, à Pythagoreis etiam multa didicisse. Pythagoras autem Græca philosophia non contentus, quæ tunc aut penè nulla erat, aut certe ocultissima, postquam commotus Pherecydæ cuiusdā Syri disputatiōibus, immortalem esse animum credidit, multos sapientes etiam longe lateq; peregrinatus audierat. Igitur Plato adiiciens lepori subtilitatiq; Socraticę, quam in moralibus habuit, naturalium diuinarumq; rerum peritiam, quam ab eis quos memoraui diligenter acceperat, subiungensq; quasi formatricem illarum partium iudicemq; dialecticam, quæ aut ipsa esset, aut sine qua sapientia omnino esse non posset, perfectam dicitur composuisse philosophiæ disciplinam, de qua nunc disserere tempus non est. Sat est enim ad id quod volo, Platonem sensisse duos esse mundos, vnū intelligibilem, in quo ipsa veritas habitaret, istum autem sensibilem, quem manifestum est nos visu tactuq; sentire. Itaque illum verum, hunc verisimilem, & ad illius imaginem factum. Et ideo de illo in ea quæ se co

1. Retract. cap. 1.

In Timæo.

Opinio Platonis ponēs duos mūdos

gnosceret anima velut expoliri & quasi serenari veritatem: de hoc autem in stultorum animis non scientiam, sed opinionem posse generari. Quicquid tamen ageretur in hoc mundo, per eas virtutes, quas ciuiles vocabat, aliarum verarum virtutum similes, quæ nisi paucis sapientibus ignotæ essent, non posse nisi verisimile nominari. Hæc & alia huiusmodi mihi videntur inter successores eius quantum poterant esse seruata, & pro mysteriis custodita. Non enim aut facile ista percipiuntur, nisi ab eis qui se ab omnibus vitiis mundantes, in aliam quandam plusquam humanam consuetudinem vendicauerint, aut nō grauiter peccat quisquis ea sciens quoslibet homines docere voluerit. Itaq; Zenonem principem Stoicorum, cum iam quibusdam auditis & creditis, in scholam relictam à Platone venisset, quam tunc Polemo retinebat, suspectum habitum suspicor, nec talem visum nec Platonica illa velut sacrosancta decreta facile prodi committiq; deberent, priusquam didicisset ea, quæ in illam scholam ab aliis accepta detulerat. Moritur Polemo, succedit ei Archesilas Zenonis quidem condiscipulus, sed sub Polemonis magisterio. Quamobrem cum Zeno sua quadam de mundo, & maxime de anima, propter quam vera philosophia vigilat, sententia delectaretur, dicens eam esse mortalem, nec quidquam esse præter hunc sensibilem mundum, nihilq; in eo agi, nisi copore: nam & deum ipsum ignem putabat: prudentissime atque vtilissime mihi videtur Archesilas, cum illud late serperet malum, occultasse penitus Academiæ sententiam, & quasi aurum inueniendum quandoque posteris obruisse. Quare cum in falsas opiniones ruere turba sit pronior, & consuetudine corporum omnia esse corporea facillime, sed noxie credatur, instituit vir acutissimus, atque humanissimus dedocere potius, quos patiebatur male doctos, quàm docere, quos dociles non arbitrabatur. Inde illa omnia nata sunt, quæ nouæ Academiæ tribuuntur, quia eorum necessitatē veteres non habebant. Quod si Zeno expergefactus esset aliquando, & vidisset, neque quidquam comprehendi posse, nisi quale ipse definiebat, neque tale aliquid in corporibus posse inueniri, quibus ille tribuebat omnia, olim prorsus hoc genus disputationum, quod magna necessitate flagrauerat, fuisset extinctum. Sed Zeno imagine cō

M stātiæ deceptus, vt ipsis Academicis videbatur, nec mihi etiam non videtur, pertinax fuit, fidesq; illa corporū perniciosa quoquo modo potuit peruixit in Chrysippum, qui ei quàm maxime poterat, magnas vires latius se diffundendi dabat, nisi ex illa parte Carneades acrior & vigilantior superioribus cæteris ita restitisset, vt mirer illam opinionem aliquid etiam postea valuisse. Nanque Carneades primo illam velut calumniandi impudentiam, qua videbat Archesilam nō mediocriter infamatum, deposuit, ne contra omnia velle dicere quasi ostentationis causa videretur: Sed ipsos proprie sibi Stoicos, atque Chrysippum euellendos euertēdosq; proposuit. Deinde cum vndique premeretur, si nulli rei esset assensus, nihil acturum esse sapientem. O hominem mirum, atque adeo non mirum: ab ipsis enim Platonis fontibus profluebat. Attendit sapienter quales illi actiones probarent, easq; nescio quarum verarum similes videns, id quod in hoc mundo ad agendum sequeretur, verisimile nominauit. Cui enim esset simile, & perite norat, & prudenter tegebat, idq; etiam probabile appellabat. Probat enim bene imaginē quisquis eius intuetur exēplum. Quomodo enim ap-

K

1. Retract. cap. 1.

Opinio Zenonis de deo, aīa & mundo.

L

Quomodo probabile inductū ab Academicis Ca. XVIII. 1. Retract. cap. 1.

probat

A probat sapiens, aut quomodo simile sequitur veri, cum ipsum verum quid sit ignoret? Ergo illi norant, & approbabāt falsa, in quibus imitationem laudabilem rerum verarum animaduertebant. Sed quia hoc tanquā prophanis, nec fas nec facile erat ostendere, reliquerūt posteris, & quibus illo tempore potuerunt signū quoddam sententiæ suæ. Illos autē bene dialecticos de verbis mouere quæstionem insultantes irridentesq; prohibebant. Ob hoc dicitur Carneades etiam tertiæ Academiæ princeps atque author fuisse. Deinde in nostrū Tullium conflictio ista durauit, iam planè saucia & vltimo spiritu Latinas literas inflatura. Nam nihil mihi videtur inflatius, quàm tam multa copiosissime atque ornatissime dicere non ita sentientem. Quibus tamen ventis fœneus ille Platonicus Antiochus satis, vt mihi videtur dissipatus atque dispersus est. Nam Epicureorum greges in animis delitiosorum populorum aprica stabula posuerunt. Quippe Antiochus Philonis auditor hominis quantum arbitror circunspectissimi, qui iam veluti aperire cedentibus hostibus portas cœperat, & ad Platonis authoritatem Academiam legesq; reuocare: quanquam & Metrodorus id antea facere tentauerat, qui primus dicitur esse confessus, nō de rectoſ placuisse Academicis nihil posse comprehēdi, sed necessario cōtra Stoicos huiusmodi eos arma sumpsisse. Igitur Antiochus, vt institueram dicere, auditis Philone Academico, & Mnesarcho Stoico, in Academiā veterem, quasi vacuam defensoribus, & quasi nullo hoste securā, velut aditor & ciuis irrepserat, nescio quid inferens mali de Stoicorum cineribus, quod Platonis adyta violaret. Sed huic arreptis iterum illis armis & Philon restitit donec moreretur, & omnes eius reliquias Tullius noster oppressit, se viuo impatiens labefactari, vel cōtaminari quicquid amauisset. Adeo* post illa tēpora non longo interuallo omni peruicacia pertinaciaq; demortua, osq; illud Platonis quod in philosophia purgatissimum & lucidissimum, dimotis nubibus erroris emicuit, maxime in Plotino, qui Platonicº philosophus ita eius similis iudicatus est, vt simul eos vixisse, tantum autem interesse temporis, vt in hoc ille reuixisse putandus sit. Itaque nunc philosophos non ferè videmus, nisi aut Cynicos, aut Peripateticos, aut Platonicos. Et Cynicos quidem, quia eos vitæ quędam delectat libertas, atque licentia. Quod autem ad

C eruditionem, doctrinamq; attinet, & mores quibus cō sulitur animæ, quia non defuerunt acutissimi & solertissimi viri, qui docerent disputationibus suis Aristotelem ac Platonem ita sibi concinere, vt imperitis minusq; attentis dissentire videantur, multis quidem seculis multisq; contentionibus, sed tamen eliquata est, vt opinor, vna verissimæ philosophiæ disciplina. Non enim est ista huius mundi philosophia, quam sacra nostra meritissime detestantur, sed alterius intelligibilis: cui animas multiformibus erroris tenebris cæcatas & altissimis à corpore sordibus oblitas, nunquā ista ratio subtilissima reuocaret, nisi summus deº populari quadam clementia diuini intellectus authoritatem vsque ad ipsum corpus humanum declinaret, atque submitteret, cuius non solum præceptis, sed etiam factis excitatæ animæ redire in semetipsas, & resipiscere patriā, etiam sine disputationum concertatione potuissent.

Antiochus Ascalonita ex vetera Academia. Fœneum vocat, quod nihil habeat solidi.

†decreto.

Mnesarchus & Dardanº, tēpore Antiochi Athenis Stoicorū principes

*al. Ab eo

Christianismus vera est philosophia Cap. XIX.

1. Retract. cap. 1.

Hoc mihi de Academicis interim probabiliter, vt potui persuasi. Quod si falsum est, nihil ad me, cui satis est iam non arbitrari non posse ab homine inueniri veritatem. Quisquis autem putat hoc sensisse Academicos, ipsum Ciceronem audiat. Ait enim illis morem fuisse occultandi sententiam suam, nec eam cuiquam, nisi qui secum ad senectutem vsque vixissent, aperire consueuisse. Quæ sit autem ista, deus viderit, eam tamē arbitror Platonis fuisse. Sed vt breuiter accipiatis omne propositum meum, quoquo modo se habet humana sapientia, eam me video nondum percepisse. Sed cum tricesimum & tertium ætatis annum agam, non me arbitror desperare debere eam me quādoque adepturum. Contemptis tamen cæteris omnibus, quæ bona mortales putant, huic inuestigandæ inseruire proposui. A quo me negocio quoniam rationes Academicorum non leuiter deterrebant, satis, vt arbitror, contra eas ista disputatione muniti sumus. Nulli autem dubium est gemino pondere nos impelli ad discendum, authoritatis atque rationis. Mihi autem certum est nusquam prorsus à Christi authoritate discedere. Non enim reperio valentiorem. Quod autē sub-

E tilissima ratione persequendum est: ita enim iam sum affectus, vt quid sit verum non credendo solum, sed etiam intelligendo apprehendere impatienter desyderem, apud Platonicos me interim quod sacris literisſ non repugnet reperturum esse confido. Hic postquam sermonis finem me fecisse aspexerunt, quanquam iam erat nox & aliquid etiam lucerna illata scriptum erat, tamen illi adolescentes intentissime expectabant, vtrū Alipius vel alio die se responsurum esse promitteret. Tum ille: Nihil mihi aliquando, inquit, tam ex sentētia prouenisse affirmare paratus sum, quàm quod hodierna disputatione discedo superatus, nec istam meā tantum puto debere esse lætitiam. Communicabo ergo eam vobiscum concertatores mei vel iudices nostri. Quandoquidem isto se pacto à suis posteris vinci, ipsi etiam fortasse Academici optarunt. Quid enim vobis hoc sermonis lepore iucundius, quid sententiarum grauitate perpensius, quid beneuolētia promptius, quid doctrina peritius videri aut exhiberi posset? Prorsus nequaquam digne admirari possum, quòd tam facete aspera, tam fortiter desperata, tam moderate con-

F uicta, tam dilucide obscura tractata sunt. Quare iam socij mei expectationem vestram, qua me ad respondendum prouocatis, certiore spe mecum ad discēdum conuertite. Habemus ducem qui nos in ipsa veritatis arcana deo iam monstrāte perducat. Hic ego, cum illi puerili quodā studio, quòd Alipius responsurus non videbatur, quasi fraudatos vultu se ostenderēt, inuidetis, inquā arridens, plausibº†meis. Sed quoniā de Alipij constantia iam securus, nihil eum timeo, vt vos quoq; mihi gratias agatis, instruo vos aduersus illum, qui tātam intentionem vestræ expectationis offendit. Legite Academicos, & cum ibi victorem (quid enim facilius) istarum nugarum Ciceronem inueneritis, cogatur iste à vobis hunc nostrum sermonem cōtra illa inuicta defendere. Hanc tibi Alipi duram mercedem pro mea falsa laude restituo. Hic cum arrisissent, finē tantæ conflictationis vtrum firmissimum nescio, modestius tamen & citius quàm speraueram fecimus.

D

Conclusio. operis. Cap. XX.

†nostris.

†laudibus.

1. Retract. cap. 1.

Diui

G

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, DE ORDINE LIBER PRIMVS.

Hoc opus accuratiore ſtylo elaborauit.

Omnia diuina prouidẽtia regi. Cap.I.

ORDINEM rerum Zenobi cõſequi ac tenere cuiq; proprium, tũ vero vniuerſitatis quo coërcetur ac regitur hic mũdus, vel videre vel pandere difficillimũ hominibus atque rariſſimũ eſt. Huc accedit, ꝙ etiã ſi quis hæc poſſit, non illud quoq; valet efficere, vt dignum auditorem tam diuinis obſcuriſq; rebus, vel vitæ merito, vel habitu quodam eruditiõis inueniat. Nec tamẽ quicquam eſt, quod magis auide expetant quæq; optima ingenia, magiſq; audire ac diſcere ſtudeant, qui ſcopulos vitæ huius & procellas velut H erecto quantum licet capite inſpiciunt, quàm quomodo fiat, vt & deus humana curet, & tanta in humanis rebus peruerſitas vſquequaq; diffuſa ſit, vt non diuinę, ſed ne ſeruili quidem cuipiam procurationi, ſi ei tanta poteſtas daretur, tribuenda eſſe videatur. Quãobrem, illud quaſi neceſſarium iis quibus talia ſunt curæ credendum dimittitur, aut diuinã prouidentiam non vſq; in hæc vltima & ima pertendi, aut certe mala omnia dei voluntate cõmitti. Vtrunq; impium, ſed magis poſterius. Quanquã enim deſertum deo quicquam credere, cum imperitiſſimum, tum etiam periculoſiſſimũ animo ſit, tamen in ipſis hominibus nemo quenquam non potuiſſe aliquid criminatus eſt. Negligentiæ vero vituperatio multo eſt, quàm malitiæ crudelitatiſq; purgatior. Itaque velut compellitur ratio tenere non immemor pietatis, aut iſta terrena nõ poſſe à diuinis adminiſtrari, aut negligi atq; contẽni potius, quàm ita gubernari, vt omnis de deo ſit mitis atque inculpanda conqueſtio. Sed quis tam cæcus eſt mente, vt quicquã in mouendis corporibus rationis, quod præter humanam diſpoſitionem ac voluntatem eſt, diuinæ poten- I tiæ moderationiq; dare dubitet: niſi forte aut caſibus tam rata† ſubtiliq; dimẽſione, vel minutiſſimorũ quorumque animalium membra fingantur, aut quod caſu quis negat, poſſit niſi ratione factum fateri: aut vero per vniuerſam naturam, quod in ſingulis quibusq; rebus nihil arte humana ſatagẽte ordinatum miramur, alienare à ſecretiſſimo maieſtatis arbitrio vllis nugis vanæ opinionis audebimus. At enim hoc ipſum eſt plenius quæſtionum, quod membra pulicis diſpoſita mire atq; diſtincta ſunt, cũ interea humana vita innumerabilium perturbationũ inconſtãtia verſetur & fluctuet. Sed hoc pacto, ſi quis tam minutũ cerneret, vt in vermiculato pauimẽto, nihil vltra vnius teſſellæ modulum acies eius valeret ambire, vituperaret artificem velut ordinationis & compoſitionis ignarum: eo quod varietatem lapillorum perturbatam putaret, à quo illa emblemata in vnius pulchritudinis faciem cõgruentia ſimul cerni colluſtrariq; non poſſent. Nihil enim aliud minus eruditis hominibus accidit, qui vniuerſarum rerum coaptationem atq; concentum imbecilla mente cõplecti & conſyderare nõ valentes, ſi quid eos offenderit, quia ſuæ cogitationi magnũ eſt, magnã rebus putant inhærere fœditatẽ. Cuius erroris maxima cauſa eſt, quod homo ſibiipſi eſt incognitus. Qui tamẽ K vt ſe noſcat, magna opus habet conſuetudine recedendi à ſenſibus, & animum in ſeipſum colligendi atq; in ſeipſo retinendi. Quod ii tantum aſſequuntur qui plagas quaſdam opinionum, quas vitæ quotidianę curſus infligit, aut ſolitudine inurunt†, aut liberalibus medicant diſciplinis. Ita enim anim⁹ ſibi redditus quę ſit pulchritudo vniuerſitatis intelligit, quæ profecto ab vno cognominata eſt. Idcircoq; illam videre non licet animæ quæ in multa procedit, ſectaturq; auiditate pauperiem, quã neſcit ſola ſegregatione multitudinis poſſe vitari. Multitudinem autem nõ hominum dico, ſed omnium quę ſenſus attingit. Nec mirere quod eo egeſtatem patitur magis, quo magis appetit plura cõplecti. Vt enim [in] circulo quantũuis amplo vnũ eſt medium quo cũcta conuergunt†, quod centrũ geometræ† vocant, & quanuis totius ambitus partes innumerabiliter ſecari queant, nihil tamen eſt præter illud vnum, quo cætera pariliter dimetiãtur, & quod omnibus quaſi quodam æqualitatis iure dominetur. Hinc vero in quamlibet partem ſi egredi velis, eo amittuntur omnia quo in plura pergitur. Sic animus à ſeipſo fuſus im- L menſitate quadam diuerberatur, & vera mendicitate cõteritur, cum eum natura ſua cogit vbiq; vnum quærere, & multitudo inuenire non ſinit. Sed & hæc quæ dixi qualia ſint, & quæ cauſa extet erroris animarum, quoq; modo & in vnum congruant atq; perfecta ſint cuncta, & tamen peccata fugienda ſint, aſſequeris profecto mi Zenobi. Sic enim mihi notum eſt ingenium tuum, & pulchritudinis omnimodæ amator animus, ſine libidinis immoderatione atq; ſordibus. Quod ſignum in te futuræ ſapientiæ pernicioſis cupiditatibus diuino iure præſcribit, ne tuam cauſam deſeras falſis voluptatibus illectus, qua præuaricatione nihil turpius & periculoſius inueniri poteſt. Aſſequeris ergo iſta mihi crede, cum eruditioni operam dederis, qua purgatur & excolitur animus, nullo modo ante idoneus, cui diuina ſemina committantur. Quod totum cuiuſmodi ſit, & quem flagitet ordinem, quídve ſtudioſis & bonis ratio promittat, qualemq; vitã nos viuamus chariſſimi tui, & quem fructum de liberali ocio carpamus: hi te libri ſatis, vt opinor, edocebunt, nomine tuo nobis quàm noſtra elaboratione dulciores, præſertim ſi te in M ipſum ordinem, de quo ad te ſcribo, meliora eligens inſerere atque coaptare volueris. Nam cum ſtomachi dolor ſcholam me deſerere coëgiſſet, qui iam vt ſcis, etiam ſine vlla tali neceſſitate in philoſophiam confugere moliebar, ſtatim me contuli ad villam familiariſſimi noſtri Verecundi. Quid dicam eo libente? Noſti optime hominis, cum in omnes, tum vero in nos beneuolentiam ſingularem. Ibi diſſerebamus inter nos quæcunque videbantur vtilia, adhibito ſanè ſtylo quo cuncta exciperentur, quod videbam conducere valetudini meæ. Cum enim nonnulla loquendi cura detinerer, nulla inter diſputandum irrepebat immoderata contentio. Simul etiam vt ſi quid noſtrum literis mandare placuiſſet, nec aliter dicendi neceſſitas, nec labor recordationis eſſet. Agebant autem iſta mecum Alipius & Nauigius frater meus, & Licentius repente admirabiliter poëticæ deditus. Trigetiũ item nobis militia reddiderat, qui tanquam veteranus adamauit hiſtoriam. Etiam in libris nonnihil habebamus.

†rara.

1.Retract. cap.3.

†ſolicitudine virtutũ. aliâs, ſolicitudine minuunt.

Dicat hanc diſputationẽ Zenobio. Cap.II.

1.Retract. cap.3.

†cõueniunt †mathematici.

Lib.9. Confeſſ. ca.2.

Lib.8. Confeſſ. cap.6. & li.9. ca.3. Li.1. contra Academicos. cap.1.

Perſonæ dialogi.

Occaſio diſputationis. Cap.III.

Sed nocte quadam cum euigilaſſem de more, mecumq; ipſe tacitus agitarem quæ in mẽtem neſcio vnde veniebãt. Nam id mihi amor inueniendi veri iam

in conſuetu-

A in conſuetudinem verterat, vt aut primam ſi tales curæ inerant, aut certe vltimam dimidiam tamen ferè noctis partem peruigil quodcũque cogitarem: nec me patiebar adoleſcentium lucubrationibus à meipſo auocari: quia & illi per totum diem tãtum agebant, vt nimium mihi videretur, ſi aliquid etiam noctium in ſtudiorum labore vſurparent, & id à me ipſi quoque præceptum habebant, vt aliquid & præter codices ſecum agerent, & apud ſeſe habitare conſuefacerẽt animum. Ergo vt dixi vigilabam. Cũ ecce aquæ ſonus ponè balneas, quæ pręterfluebat, eduxit me in aures, & animaduerſus eſt ſolito attentius. Mirum admodum mihi videbatur, quòd nunc clarius, nunc preſſius eadem aqua ſtrepebat ſilicibus irruens. Cœpi à me quærere, quęnam cauſa eſſet. Fateor nihil occurrebat: cum Licentius lecto ſuo importunos percuſſo iuxta ligno ſorices terruit, ſeſeq; vigilantem hoc modo indicauit. Cui ego, Animaduertiſti, inquã, Licẽti. Nam video tibi muſam tuã lumen ad lucubrandum accendiſſe, quomodo canalis iſte inconſtanter ſonet? Iam, inquit, mihi hoc non eſt nouum. Nam deſyderio ſerenitatiſcum expergefactus B aliquando aurem admouiſſem, ne imber ingrueret, hoc agebat aqua iſta quod nunc. Approbauit Trigetius. Nam & ipſe in eodẽ conclaui lecto ſuo cubans vigilabat nobis neſcientibus: erant enim tenebræ, quod in Italia etiam pecunioſis propè neceſſe eſt. Ergo vbi vidi ſcholam noſtram quantacunque aderat, nam & Alipius & Nauigius in vrbem ierant, etiam illis horis non ſopitam, & me curſus ille aquarum aliquid de ſe dicere admonebat. Quidnam vobis, inquam, videtur eſſe cauſæ, quòd ſic alternat hic ſonus? Non enim quẽquam putamus his horis vel tranſitu, vel re aliqua lauanda toties illum meatum interpellare. Quid putas, inquit Licentius, niſi alicubi folia cuiuſcemodi quę autumno perpetuo copioſeq; decidunt, anguſtiis canalis intertruſa euinci aliquando atque cedere: vbi autẽ vnda quæ vrgebat pertranſierit, rurſum colligi atque ſtipari: aut aliquid aliud vario caſu foliorum natantium fieri, quod ad illum fluxum nunc refrenandum, nunc emittendũ ſimiliter valeat? Viſum eſt mihi probabile aliud non habenti, confeſſuſq; ſum laudans ingenium eius, nihil me inueniſſe cum diu quęſiſſem, cur ita eſſet.

1.Retract. cap.3.

Tum interpoſito modico ſilentio, merito inquã, tu ni- C hil mirabaris, & apud Calliopẽ te intus tenebas. Merito, inquit, ille. Sed modo planè dediſti mihi magnũ mirari. Quíd nam hoc eſt: inquam? Quod tu, inquit, ita miratus es. Vnde enim ſolet, inquam, oboriri admiratio, aut quæ huius vitij mater eſt, niſi res inſolita, præter manifeſtum cauſarum ordinem? Et ille, Præter manifeſtum, inquit, accipio: nam præter ordinem nihil mihi fieri videtur. Hic ego erectior ſpe alacriore, quàm ſoleo eſſe cum aliquid ab his requiro, quod rem tantam & tam ſubito heri pene ad iſta cõuerſus adoleſcentis animus concepiſſet, nulla vnquam de his rebus inter nos antea quæſtione agitata. Bene, inquam, bene, ſed prorſus bene multum ſenſiſti, multum auſus es: Hoc, mihi crede, longo interuallo tranſcendis Heliconem, ad cuius verticem tanquam ad cœlum peruenire conaris. Sed peruellem adeſſes huic ſententiæ, nã eam labefactare tentabo. Sine, inquit, modo me mihi, quæſo te, nam valde in aliud intẽdi animum. Hic ego nonnihil metuens, ne ſtudio poëticæ penitus prouolutus à philoſophia longe raperetur: Irritor, inquam, abs te verſus iſtos tuos omni metrorum genere cantando & vlulando inſectari, qui inter te atque veritatem immaniorem murum, quàm inter amantes tuos conantur erigere: Nam in ſe illi vel inolita rimula reſpirabant. Pyramũ enim ille tum canere inſtituerat. Quod cum ſeueriore quàm putabat voce dixiſſem, ſubticuit aliquantulum. Et ego iam reliqueram cœpta, & ad me redieram, ne fruſtra occupare præoccupatũ atque inepte vellem. Tum ille, Egomet meo indicio quaſi ſorex, inquit, non dictum eſt commodius apud Terentium quàm nunc dici à me de me poteſt. Sed ſanè illud vltimum fortaſſe in contrarium vertetur. Quod enim ait ille, hodie perij, ego hodie forte inueniar. Nam ſi non contẽnitis quod ſuperſtitioſi ſolent etiam de muribus augurari, ſi ego illum murem, vel ſoricẽ, qui me tibi vigilãtem detulit, ſtrepitu meo commonui, ſi quid ſapit redire in cubile ſuum ſecumq; conquieſcere, cur non egoipſe iſto ſtrepitu vocis tuæ commouear philoſophari potius quàm cantare? Nam illa eſt, vt tibi quotidie probanti iam cœpi credere, vera & inconcuſſa noſtra habitatio. Quare ſi tibi moleſtum non eſt, atque id fieri debere arbitraris, roga quod vis: Defendã quantum poſſum ordinem rerum, nihilq; pręter ordinem fieri poſſe aſſeram. Tãtum enim eum animo im- E bibi atque hauſi, vt etiam ſi me quiſquam in diſputatione ſuperarit, hoc nulli temeritati, ſed rerum ordini tribuam. Neque enim res ipſa, ſed Licentius ſuperabitur.

1.Retract. Cap.3.

Ouid.lib. Metamor.3.

Lepide alluſit ad parie- D tem per cuius rimã colloquebãtur amãtes.

In Eunucho.

Animus ſentit nihil omnino ſine cauſa fieri. Cap.IIII.

Ego rurſum gaudens eis me reſtitui. Tum Trigetio: Quid, inquã, tibi videtur? Faueo quidem, inquit, ordini plurimum, ſed incertus ſum tamen, & rem tantam diligentiſſime diſcuti cupio. Fauorem, inquam, tuum ille ergo paries habeat: Nam quod incertus es, etiam cum Licẽtio ac meipſo tibi puto eſſe commune. Prorſus, ait Licentius, ego huius ſententiæ certus ſum. Quid enim dubitem parietem, cuius mentionem feciſti, antequam planè ſe erexerit diruere? Non enim vere poëtica tantum me auertere à philoſophia poteſt, quantum inueniendi veri diffidentia. Tum Trigetius gaudentibus verbis: Habemus, inquit, iam quod plus eſt, Licentium nõ Academicum: Eos enim ille ſtudioſiſſime defendere ſolebat. Hæc modo, inquit, omitte quæſo ne me hoc vafrum quiddam & captatorium à neſcio qua diuina re, quæ mihi oſtẽtare ſe cœpit, & cui me inhiantem ſuſpendo, detorqueat atque dirumpat. Hic ego multo vberius cernẽs abundare lætitias meas, quàm vel optare aliquando auſus ſum, verſum iſtum F geſtiẽs effudi: *Sic pater ille deûm faciat ſic altus Apollo, Incipias:* perducet enim ipſe, ſi ſequimur quò nos ire iubet, atq; vbi ponere ſedem, qui dat modo augurium, noſtriſq; illabitur animis. Nec enim altus Apollo eſt, qui in ſpeluncis, in mõtibus, in nemoribus nidore thuris pecudumq; calamitate concitatus implet inſanos, ſed alius profecto eſt, alius ille altus veridicus, atque ipſa (quid enim verbis ambiam) veritas. Cuius vates ſunt quicunque poſſunt eſſe ſapiẽtes. Ergo aggrediamur Licenti freti pietate cultores, & veſtigiis noſtris ignem pernicioſum fumoſarum cupiditatũ opprimam⁹. Hic iam inquit, interroga oro te ſi poſſim hoc tantum† neſcio quid explicare & tuis verbis & meis. Hoc ipſum inquam, mihi reſpõde, primo vnde tibi videatur aqua iſta non temere ſic, ſed ordine influere. Nam quod illa ligneolis canalibus ſuperlabitur, & ducitur vſque in vſus noſtros, poteſt ad ordinem pertinere. Factum eſt enim ab hominibus ratione vtentibus, vt vno eius itinere ſimul & biberent & lauarent, & pro locorum opportunitatibus conſequens erat vt ita fieret. Quod vero illa, vt dicis folia ſic inciderunt, vt hoc quod admirati

†totum.

rati

G rati sumus eueniret,quo tandem rerum ordine, ac nō potius casu factum putabimus? Quasi vero,inquit ille, aliter atque ceciderūt debuisse, aut potuisse cadere cuiquam videri potest, serenissime intuēti nihil posse fieri sine causa. Quid iam vis persequar situs arborū atque ramorum, ipsumq; pondus quantum natura foliis imposuit: quid aëris,vel mobilitatem qua volitant,vel molliciem qua descendunt, variosq; lapsus pro affectione cœli, pro onere,pro figuris suis, cæterisq; innumerabilibus† atque obscurioribus causis, quid me attinet quærere? Latent ista sensus nostros, penitus latent: Illud tamen quod aggressæ quæstioni satis est, nescio quomodo animum nōn latet,nihil fieri sine causa. Potest enim ociosus*† percontator pergere quærere, quæ causa erat,vt ibi arbores ponerentur? Respondebo,secutos esse homines vber terræ. Quid si fructuosę arbores non sunt,ac temere natæ sunt? Et hic respondebo, vos parum videre. Nam temerariam quæ illas genuit nequaquā esse naturam. Quid plura? Aut aliquid sine causa fieri docear, aut nihil fieri, nisi certo causarū ordine credite.

†minime merabilib⁹. 1.Retract. cap.3.

*†al.odiosus.

Ordine cūcta deus administrat H Cap.V.

Cui ego: Licet, inquā me ociosum*† percontatorē voces,vix enim possum non esse, qui expugnaui, ne cū Pyramo & Thysbe colloquereris, pergam tamen quærere abs te: Natura ista quanuis videri ordinatam cui bono,vt de cęteris rebus innumerabilibus taceam,istas ipsas arbores quæ fructus non afferūt, procreauit? At illo cogitante quid diceret,ait Trigeti⁹: Nūquid nam vsus arbustorum in solis fructibus præbetur hominibus? Quanta sunt alia,quæ vmbra, quę lignis,postremo quæ ipsis frondibus seu foliis fiant? Noli obsecro,inquit ille, interrogationibus eius hæc reddere. Innumerabilia sunt enim quæ proferri possunt, ex quibus nulla est hominibus vtilitas,aut certe ita latet,vel imbecilla est,vt ab hominibus præsertim nobis erui defendive non possit. Ipse potius nos doceat,quomodo aliquid fiat quod non causa præcesserit. Post,inquam,ista videbimus. Nō enim iam [me] necesse est esse doctorem, cum tu qui iam tantæ rei te certum esse professus es, adhuc me nihil docueris minimū† discere cupientem,& propter hoc solum dies noctesq; vigilantem. Quò me mittis, inquit? An quia leuius te sequor,quàm ista folia ventos,quibus in profluentē aquā iaciuntur, vt eis cadere parum sit, nisi etiam trahātur.

*†al.odiosum. *Si legis ociosū, tollenda est negatio nō. Vix eñ possum eē. Nec enim ociosus est qui rē tantam perficit.

†nimium.

I Nam quid aliud erit cum Licentius & Augustinum,& ea quæ sunt in media philosophia docet? Noli obsecro, inquam,aut te tantum abiicere,aut me extollere. Nam & ego in philosophia puer sum, & non nimis curo cū interrogo per quem mihi ille respondeat,qui me quotidie querulum accipit. Cuius te quidem credo quādoque vatem futurum: Neque hoc quandoque forsitan longum est. Sed tamen alij quoque multum sepositi ab huiusmodi studiis docere aliquid possunt,cum disserētium societati, quasi vinculis interrogationum coarctantur. Idem autem aliquid non est nihil. An nō vides (tuo enim simili vtar libentius) illa ipsa folia quæ feruntur ventis,quæ vndis innatant,resistere aliquantum præcipitanti se flumini, & de rerum ordine homines commonere, si tamen hoc quod abs te defenditur, verum est? Hic ille lecto etiam exiliens præ lætitia, Quis neget deus magne,inquit,te cuncta ordine rationis administrare? Quàm se omnia tenēt, quàm ratis successionibus in nodos suos vrgentur, quanta & quammulta facta sunt, vt hæc loqueremur, quanta fiunt,vt te inueniamus. Vnde enim hoc ipsum, nisi ex rerum ordine manat & ducitur, quod euigilauimus, quod illum sonum aduertisti,quod quæsisti tecum causam,quòd tu causam tantillæ rei non inuenisti? Sorex etiam prodiuit,vt ego vigilans prodar. Postremo tuus etiam ipse sermo te fortasse id nō agente,nō enim cuiquam in potestate est,quid veniat in mentē, sic nescio quomodo circunagitur, vt à me ipse docear†,quid tibi debeam respōdere. K

†vt me ipse doceat.

Nanq; oro te si hæc quæ à nobis dicta sunt literis,vt instituisti,mandata peruagētur paulo latius ad hominū famam, nónne ita res magna videbitur, vt de illa consultus aliquis vates magnus, aut Chaldæus respondere debuerit, multo ante quàm euenerit? Quod si respondisset,ita diuinus diceretur,ita efferretur laudibus hominum,vt tamē ex eo nemo quærere auderet,cur folium ex† arbore ceciderit, aut vtrū mus oberrās iacenti homini molestus fuerit? Nūquidnam enim talia futura quisquam illorum aut per se dixit aliquādo,aut à consultore coactus est dicere? Atqui si futurū quendā librum non ignobilem diceret, & id necessario euenturum videret, non enim posset aliter diuinare, profecto quicquid volitatio foliorū in agro, quicquid vilissima bestiola in domo facit, tam sunt in rerū ordine necessaria quàm illæ literæ. Iis enim verbis fiunt, quæ sine illis præcedentibus vilissimis rebus, nec in mentem venire possent, nec ore procedere posterisq; mandari. L Quare iam rogo, nemo ex me quærat,cur quidq; fiat. Satis est nihil fieri,nihil gigni quod non aliqua causa genuerit ac mouerit.

†ab

Ordo oīa cōplectitur. Cap.VI.

Hic apparet te,inquā, nescire adolescens quàm multa & à qualibus viris contra diuinationem dicta sint. Sed respōde nunc, non vtrū fiat aliquid sine causa, nam id iam video te nolle respondere: sed ordo iste susceptus tuus, bonúm ne quicquā,an malum tibi esse videatur. Et ille submurmurans, Nō,inquit,sic rogasti,vt vnum è duobus queam respondere. Video hic enim quādam medietatē. Nam ordo mihi,nec bonū, nec malū videtur. Quid saltem censes,inquā, ordini esse cōtrarium? Nihil,ait ille. Nam quomodo esse contrarium quicquam potest ei rei,quæ totū occupauit,totum obtinuit? Quod enim erit ordini contrarium, necesse erit esse præter ordinem. Nihil autem esse præter ordinē video. Nihil igitur ordini oportet putare esse contrarium. Ergó ne ait Trigetius,contrarius ordini error nō est? Nullo modo,inquit. Nam neminē video errare sine causa. Causarum autem series ordine includitur. M Et error ipse nō solum gignitur causa, sed etiam gignit aliquid cuius causa fit. Quāobrem,quo extra ordinem non est,eo nō potest ordini esse contrarius. Et cum tacuisset Trigetius,egóque meipsum non caperem gaudio, quòd videbam adolescentem charissimi amici filium etiam meum fieri,nec hoc solum, verum in amicum quoq; iam mihi surgere atque grandescere, & cuius studium, vel in mediocres literas desperaueram,quasi respecta* possessiōe sua toto impetu in mediam venire philosophiam. Quod dū tacitus miror & exæstuo in gratulationem,subito ille, quasi mente quadam correptus exclamat, O si possem dicere quod volo. Rogo vbi vbi estis verba? succurrite,& bona & mala sunt in ordine. Credite si vultis. Nam quomodo id explicem nescio.

Aliâs,submorans.

*al.despecta

Ego mirabar & tacebam. Trigetius autem vbi vidit hominem paululum quasi digesta ebrietate affabilem factum redditúq; colloquio. Absurdum,inquit, mihi videtur Licēti & planè alienum à veritate quod dicis. Sed quæso patiare me paululum, nec perturbes clamitando. Dic quod vis,ait ille: Non enim metuo ne me auferas ab eo quod video ac penè teneo. Vtinā,inquit,

Deus nō diligit mala, licet ad ordinē pertineant. Cap.VII.

A quit, ab eo quem defendis ordine deuius non sis, non tanta in deum feraris (vt mitius loquar) incuria. Quid enim potuit dici magis impiū quàm etiam mala ordine cōtineri? Certe enim deus amat ordinē. Vere amat, ait ille, ab ipso manat,& cum ipso est. Et si quid potest de re tantum alta conuenientius dici,cogita quæso ipse tecum. Nec enim sum idoneus qui te ista nūc doceam. Quid cogitem? inquit Trigetius. Accipio prorsus quod dicis, satisq; mihi est in eo quod intelligo. Certe eñ & mala dixisti ordine contineri,& ipsum ordinē manare à summo deo atq; ab eo diligi. Ex quo sequit̃,vt & mala sint à summo deo, & mala deus diligat. In qua conclusione timui Licentio. At ille ingemiscens difficultate verborum, nec omnino quærens quid responderet,sed quemadmodū quod respondendum erat promeret. Nō diligit deus mala,inquit, nec ob aliud nisi quia ordinis non est vt deus mala diligat. Et ordinem ideo multum diligit,quia per eum nō diligit mala. At vero ipsa mala quî possunt non esse in ordine,cum deus illa non diligat. Nam iste ipse est malorum ordo,vt non diligantur à deo. An paruus rerum ordo tibi videtur,vt & bo-
B na deus diligat, & non diligat mala? Ita nec præter ordinem sunt mala quæ non diligit deus,& ipsum tamen ordinem diligit: hocipsum enim diligit diligere bona, & non diligere mala,quod est magni ordinis, & diuinæ dispositionis. Qui ordo atque dispositio quia vniuersitatis congruentiam ipsa distinctione custodit, fit vt mala etiā esse necesse sit. Ita quasi ex antithetis quodammodo, quod nobis etiam in oratione iucūdum est: id est, ex contrariis omnium simul rerum pulchritudo figuratur. Post hoc intersiluit modice. Et repente sese erigens quà Trigetius lectum habebat. Nam quæro ex te quæso, inquit, iustús ne sit deus? Tacebat ille, nimis vt postea retulit admirans & horrens subito condiscipuli & familiaris sui afflatum noua inspiratione sermonem. Quo tacente ille ita secutus est. Si enim deum iustum non esse responderis, tu videris quid agas, qui me dudum impietatis arguebas. Si autem vt nobis traditur,nósque ipsius ordinis necessitate sentimus, iustus est deus,sua cuique distribuendo vtique iustus est. Quę autem distributio dici potest, vbi distinctio nulla est? Aut quæ distinctio si bona sunt omnia? Quídve præter
C ordinem reperiri potest,si dei iustitia bonorum malorúmque meritis sua cuique redduntur? Iustum autem deum omnes fatemur. Totum igitur ordine includitur. Quibus dictis resilit è strato, & iam lenior voce cū ei verbum nemo faceret. Nihil ne mihi, inquit, vel tu qui compulisti ad ista respondes? Cui ego: Noua nunc religio istęc in te incessit,cedo inquam. Sed quod videbitur per diem respondebo, qui mihi iam videtur redire, nisi lunæ est ille,qui fenestris fulgor induitur.† Simul & tacendum est, ne tanta bona tua Licenti absorbeat obliuio. Quando enim nostræ literæ non sibi hæc mandari flagitent? Dicam planè tibi quod sentio, disputabo aduersum te quantū possum: non enim mihi si me viceris maior triumphus dari potest. Si autē vel calliditati vel acuto cuidam errori hominum,quorum partes suscipere tentabo, cesserit imbecillitas tua, quæ minus pasta eruditione disciplinarū tantū deum fortasse sustinere non poterit,res teipsa cōmonebit,quantæ tibi vires vt in eum firmior redeas parandę sint. Simul quia & istam disputationem nostrā elimatius volo prouenire, non enim eam grossis* auribus debeo.

1.de ordine cap.7.

Versus est ex And.Terē.

†inducitur.

*aliâs crassis

Nam Zenobius noster multa mecum sæpe de rerū ordine contulit,cui alta percunctanti nūquam satisfacere potui,seu propter obscuritatem rerum,seu propter temporum angustias. D Crebrarum autem ille procrastinationum vsque adeo impatiens fuit,vt me quò diligentius & copiosius respondere cogeret,etiā carmine prouocaret,& bono carmine,vnde illum magis ames. Sed neq; tunc tibi legi potuit ab istarum rerum studio remotissimo, neq; nunc potest. Nam profectio eius tam repētina & perturbata fuit tumultu illo, vt nihil istorum venire nobis in mētem potuerit: nā id relinquere mihi responsuro statuerat: & multa concurrunt cur ei sermo iste mittatur. Primum est,quia debetur. Deinde, quia cuiusmodi nunc vitam ducamus,etiā sic indicari eius in nos beneuolentiæ decet. Postremò,quod in gaudio de spe tua nemini cedit. Nam & cum præsens esset pro familiaritate patris tui,vel potius omnium nostrū, multum solicitus erat, ne ingenij tui quędam scintillę, quas diligenter animaduertebat, non tam conflarētur cura mea,q̄ tua extinguerētur incuria. Et cum te poëticæ quoq; studiosum esse cognouerit, sic gratulabitur, vt eum mihi gestientem videre iam videar.

Liberaliū disciplinarum E vtilitas. Cap.VIII.

Nihil mihi quidem gratius facies, inquit, sed siue mobilitatem meam & puerilē leuitatem ridebitis, siue aliquo vere diuino nutu & ordine fit in nobis,non vobis dubitem dicere, pigrior sum ad illa metra subito effectus, alia longe nescio quid mihi nunc luce resplenduit. Pulchior est philosophia fateor q̄ Thysbe, quàm Pyramus,quàm illa Venus & Cupido,talesq; omnimodi amores. Et cum suspirio gratias Christo agebat. Accepi ego hæc,quid dicam libenter,aut quid non dicam? Accipiat quisq; vt volet,nihil curo nisi quod forte immodice gaudebā. Interea post paululū dies sese aperuit, surrexerunt illi,& ego [ibi] lachrymans multa oraui. Cum audio Licentiū succinentē illud propheticum lęte atq; garrule: Deus virtutum conuerte nos, & ostende faciem tuam & salui erimus. Psal.79. Quod pridie post cœnā cum ad requisita naturæ foras exisset, paulo clarius cecinit, quàm vt mater nostra ferre posset,quod illo loco talia continuo repetita canerētur. Nihil enim aliud dicebat, quoniam ipsum cantilenæ modum nuper hauserat,& amabat,vt fit,melos inusitatū. Obiurgauit eum religiosissima vt scis fœmina,ob hoc ipsum quod incōueniēs locus cantico esset. Tū ille dixerat iocans, Quasi vero si quis me hic inimicus includeret, non erat deus exauditurus vocē meam. F Ergo mane cum regressus esset solus,nā vterq; ob eandem causam processerat,accessit ad lectulum meū. Verum dic mihi,inquit,ita fiat nobis quod vis,quid de me existimes. Atq; ego adolescentis dextrā apprehendens,quid inquā existimem sentis, credis,intelligis. Neq; enim arbitror te frustra heri tādiu cecinisse, vt virtutū deus conuerso tibi se ostendat. At ille cū admiratione recordatus,magnū,inquit,dicis & verum. Non enim meipsum parū mouet quod modo tam ægre auocabar à nugis illis carminis mei, & iā redire ad eas piget & pudet, ita totus in quædam magna & mira subuehor. Nónne hoc est,vere in deū conuerti? Simul & illud gaudeo quod frustra mihi scrupulus superstitionis iniectus est,quod tali loco talia cātitabam. Mihi,inquā,neq; hoc displicet,& ad illū ordinē puto pertinere,vt etiam hinc aliquid diceremus. Nā illi cantico,& locum ipsum,quo illa offensa est, & noctē cōgruere video. A quibus eñ rebus putas nos orare vt conuertamur ad deū,eiusq; faciē videamus, nisi à quodam cœno corporis atq; sordibus, & itē à tenebris quibus nos error inuoluit? Aut quid est aliud conuerti,nisi ab immoderatione vitiorū,virtute ac tēperantia in sese

G attolli? Quídve aliud est dei facies, quàm ipsa cui suspiramus,& cui nos amare mūdos pulchrósque reddimus veritas? Melius dici non potest, inquit, exclamans. Deinde suppressius quasi ad aurem, vide quæso quanta occurrerūt vt credam erga nos aliquid iam prospe-
1.Retract. cap.3.
riore ordine fieri. Si ordinem, inquam, curas, redeundum tibi est ad illos versus. Nam eruditio disciplinarum liberaliū modesta sanè atq; succincta, & alacriores & perseuerantiores & comptiores exhibet amatores amplectēdæ veritati, vt & ardentius appetāt,& cōstantius insequantur, & inhæreant postremo dulcius, Quæ vocatur Licenti beata vita. Qua nominata, omnes sese erigunt,& quasi attendūt in manus, vtrum habeas quod dare possis egentibus variisq; morbis impeditis. Quibus sapientia cum præcipere cœperit, vt medicum perferant, séque cum aliqua patientia curari sinant, in pannos suos recidunt. Quorum concalefactione tabificati, scabiem voluptatum ærumnosarum scalpunt libentius, quàm vt monita medici paululum dura & morbis onerosa perpetiendo atque subeundo valitudini sanorum luciq; reddantur. Itaq; illo summi dei
H nomine ac sensū tanquam stipe contenti viuunt mise-
1.Retract. cap.3.
ri, viuūt tamen. Alios autem viros, vel vt verius loquamur, alias animas dum hoc corpus agūt, iam thalamo suo dignas cōiunx ille optimus ac pulcherrimus quærit, quibus nō viuere, sed beate viuere satis sit. Vade er-
1.Retracta. cap.3.
go interim ad illas Musas. Veruntamē scis quid te facere velim? Iube ait quod placet. Vbi se, inquam, Pyramus & illa eius supra seminecem, vt cantaturus es, interemerint, in dolore ipso, quo tuum carmen vehemētius inflammari decet, habes commodissimam opportunitatem. Arripe illius fœdę libidinis & incendiorum venenatorum execrationem, quibus miserāda illa cōtingūt. Deinde totus attollere in laudem puri & synceri amoris, quo animæ dotatæ disciplinis, & virtute formosæ copulantur intellectui per philosophiam, & non solum mortem fugiunt, verumetiam vita beatissima perfruuntur. Hic ille tacitus ac diu consyderatio-
† moto.
ne nutans, nudato † capite abscessit. Deinde ego quoq; surrexi, redditisq; deo quotidianis votis, ire cœperamus in balneas. Ille enim locus nobis, cum cœlo tristi in agro esse minime poteramus, aptus ad disputandum &
I familiaris fuit. Cum ecce ante fores aduertimus gallos gallinaceos ineuntes pugnam nimis acrem. Libuit attendere. Quid enim non ambiunt, quà non peragrant oculi amātum, ne quid inde innuat pulchritudo rationis cuncta scientia & nescientia modificātis & gubernantis, quæ inhiantes sibi sectatores suos trahit quacūque atq; vbicunq; sectari iubet. Nam vnde aut vbi non potest signum dare? Vt in eisdem ipsis gallis erat videre, intenta proiectius capita, inflatas comas, vehemētes ictus, cautissimas euitationes,& in omni motu animalium rationis expertium nihil non decorū, quippe alia ratione desuper omnia moderante. Postremo legē ipsam victoris, superbum cantum, & membra in vnum quasi orbem collecta velut in fastū dominationis. Si-
* aliàs, pinnulas.
gnum autē victi, elatas à ceruice pennulas * & in voce atque motu deforme totum, & eoipso naturæ legibus nescio quomodo concinnum & pulchrū. Multa quærebamus. Cur sic omnes, cur propter dominationem in subiectas sibi fœminas, cur deinde nos ipsa pugnæ facies aliquantum & præter altiorem istam consyderationem duceret in voluptatē spectaculi? Quid in nobis
1. Retracta. cap.3.
esset quod à sensibus remotum multa quæreret. Quid rursum quod ipsorum sensuum inuitatione caperetur. Dicebamus nobisipsis, Vbi non lex? Vbi non meliori K debitum imperium? Vbi non vmbra constantiæ? Vbi non imitatio verissimę illius pulchritudinis? Vbi non modus? Atq; inde admoniti vt spectandi modus esset, perreximus quò propositum erat. Atque ibi vt potuimus sanè diligenter, nam & recentes res erant,& quādo poterant tam insignia trium studiosorum memoriam effugere? omnia nostræ lucubrationis opuscula in hanc libelli partem contulimus. Nihilq; à me aliud actum est illo die vt valitudini parcerem, nisi quod ante cœnam cum ipsis dimidium volumen Virgilij audire quotidie solitus erā, nihil nobis vbiq; aliud quàm rerum modum consyderantibus. Quem non probare nemo potest, sentire autem cum quisque aliquid studiose agit difficillimum atque rarissimum.

Ordo dux ad deum. Cap.IX.

Deinde postridie bene mane alacres ad solitum locum conuenimus, in eóque concedimus. Et ego attentissime ambobus: Hic esto, inquam, Licenti quantum potes, & tu quidem Trigeti, nec enim parua res agitur, De ordine quærimus: Quid ego nunc quasi in schola illa vnde me quoquo modo euasisse gaudeo cōstitutus, copiose atque ornate vobis ordinem laudem? Accipite si L vultis, immo facite vt velitis, quo neque quicquam de huius laude breuius, neque vt mihi videtur verius dici potest. Ordo est quem si tenuerimus in vita, perducet ad deum, & quē nisi tenuerimus in vita, non perueniemus ad deum. Peruēturos autem nos iam, nisi me animus de vobis fallit, præsumimus & speramus. Diligentissime igitur inter nos ista quęstio versari debet atque dissolui. Vellem adessent cæteri, qui nobiscum his negociis solent interesse. Vellem si fieri posset non istos tantum, sed omnes saltem familiares nostros, quorum semper admiror ingenium nunc mecum habere quàm vos estis intentos, aut certe ipsum tantum Zenobium, quem de hac re tanta molientē nunquam pro eius magnitudine ociosum accepi. Sed quia id non euenit, legent literas nostras, quoniam instituimus iam de istis rebus verba non perdere, resq; ipsas à memoria fugaces, scriptorum quasi vinculo quo reducantur innectere. Et sic fortasse ordo ipse poscebat, qui eorum procurauit absentiam. Nam & vos profecto in rem tantam, quia solis perferenda imponitur, nobis erectiore animo insurgitis: & cū illi legerint qui nobis maxima cu- M ra sunt, si quid eos mouerit ad contradicendū, alias nobis disputationes disputatio ista procreabit, séque ipsa successio sermonum in ordinem inferet disciplinę. Sed nunc vt promiseram Licentio quātum res patitur aduersabor, qui totam causam iam penè confecit, si possit eam defensionis muro stabiliter firmeq; vallare.

Ordo quid. Cap.X.

Hic vbi eos silentio, vultu, oculis, suspēsione, atq; immobilitate membrorum & rei magnitudine satis commotos, & audiendi desyderio inflammatos esse cōspexi. Ergo, inquā, Licenti si tibi videtur, collige in te quicquid virium potes, elima quicquid habes acuminis, & ordo iste quid sit, definitione complectere. Tum ille vbi se ad definiendū cogi audiuit, quasi aqua frigida aspersus exhorruit,& turbatiore vultu me intuens, atque vt fit ipsa trepidatione subridens. Quid hoc est rei, quod quasi tibi videor, inquit, annuere, nescio quo aduentitio spiritu me credis inflatum? Statimq; sese animans, aut fortasse ait aliquid mecum est. Paululúmque siluit, vt in definitione quicquid illi de ordine notionis erat cōduceretur. Deinde erectior, Ordo est, inquit, per quē aguntur omnia quæ deus constituit. Quid ipse deus, inquam, non tibi videtur agi ordine? Prorsus, inquit, videtur.

A videtur. Ergō agitur deus, ait Trigetius. Et ille: Quid enim, inquit, Cristum deum negas, qui & ordine ad
Ioan.6.
nos venit, & à patre deo missum esse se dicit? Si igitur deus Christum ordine ad nos misit,& deum Christum esse non negamus, non solum agit omnia, sed agitur ordine etiam deus. Hic Trigetius addubitans: Nescio, inquit, quomodo istud accipiam. Deum enim quando nominamus non quasi mentibus ipse Christus occurrit, sed pater. Ille autem tunc occurrit, quando dei filium nominamus. Bellam rem facis, inquit Licentius. Negabimus ergo dei filium deum esse? Hic ille, cum ei respondere periculosum videretur, tamen se coëgit atque ait, Et hic quidem deus est, sed tamen proprie patrem deum dicimus. Cui ego, Cohibe te potius, inquam, Non enim filius improprie deus dicitur. At Trigetius religione commotus, cum etiam verba sua scripta esse nollet, vrgebat Licentius vt manerent, puerorum scilicet more, vel potius hominum proh nephas penè omnium, quasi vero gloriandi causa inter nos illud ageretur. Cuius motum animi cū obiurgarē grauioribus verbis, erubuit: qua eius perturbatione ani-
B maduerti ridentē lætantemq; Trigetium. Et ambobus: Itá ne agitis, inquam? Nónne vos mouet quibus vitiorū molibus atque imperitię tenebris premamur & cooperiamur? Hæccine est illa pauloante vestra de qua ineptus lætabar attentio, & in deum veritatémque surrectio? O si videretis vel tam lippientibus oculis q̄ ego in quibus periculis iaceamus, cuius morbi dementiam risus iste indicet. O si videretis, quàm cito, quàm statim, quātoq; productius eum verteretis in fletus. Miseri, nescitis vbi simus? Demersos quidem esse animos omnium stultorū indoctorumq; commune est, sed non vno atq; eodem modo demersis opem sapientia & manum porrigit. Alij sunt credite, alij sunt qui sursum vocantur, alij qui in profunda laxantur. Nolite obsecro vos geminare mihi miserias. Satis mihi sint vulnera mea, quæ vt sanentur, penè quotidianis fletibus deum rogās, indigniorem tamen esse me qui tam cito saner quàm volo sæpe memetipse conuinco. Nolite obsecro si quid mihi amoris, si quid necessitudinis debetis, si intelligitis quantū vos diligam, quanti faciam, quantū me cura exagitet morum vestrorū, si dignus sum quem nō ne-
C gligatis, si deniq; deo teste non mentior, nihil me plus mihi optare quàm vobis, rependite mihi beneficiū. Et si me magistrum libenter vocatis, reddite mihi mercedem. Boni estote. Hic vbi ne plura dicerem lachrymæ mihi modum imposuerunt, Licētius modestissime ferens quod omnia scribebantur. Quid enim, ait, fecimus oro te? Adhuc, inquam, nec fateris saltem peccatū tuum? Tu nescis in illa schola grauiter me stomachari solitum, quod vsqueadeo pueri non vtilitate atque decore disciplinarum, sed inanissimæ laudis amore ducerentur, vt quosdam etiam aliena verba recitare nō puderet, exciperéntque plausus: ô ingemiscendum malū ab eisdem ipsis, quorum erant illa quæ recitabant. Ita vos quanuis nihil vnquam (vt opinor) tale feceritis, tamen & in philosophiam, & in eam vitam quam me tandem occupasse lætor, æmulationis tabificæ atq; inanis iactantiæ vltimam, sed nocentiorem cæteris omnibus pestem introducere ac proseminare conamini: & fortasse quia vos ab ista vanitate morbóque detereo, pigriores eritis ad studia doctrinæ,&ab ardore vētosæ famæ repercussi, in torporem inertiæ congelabitis. Me miserum, si necesse erit tales etiam nunc perpeti, à quibus vitia decedere sine aliorum vitiorum successione non possunt. Probabis, ait Licentius, quàm D purgatiores futuri simus. Modo illud obsecramus per omnia quæ diligis, vt ignotum nobis velis, atque illa omnia deleri iubeas, simul vt parcas etiam tabulis, quas iam non habemus. Non enim aliquid in libros translatum est eorum quę à nobis multa disserta sunt. Prorsus inquit Trigetius, maneat nostra pœna, vt ea ipsa quæ nos illicit fama flagello proprio à suo amore deterreat. Vt enim solis amicis & familiaribus nostris literæ istę innotescant, non parum desudabimus. Assensus est ille.

Mūdi tantū philosophia sacris literis taxatur. Cap.XI.

Atq; interea mater ingressa est, quæsiuitque à nobis quid promouissemus, nam & ei quæstio nota erat. Cuius & ingressum & rogationem cum scribi nostro more iussissem. Quid agitis, inquit, Nunquíd nam in illis quos legitis libris etiā fœminas vnquam audiui in hoc genus disputationis inductas? Cui ego, Non valde curo, inquam, superborum imperitorumq; iudicia, qui similiter in legendos libros atq; in salutandos homines
1. Retracta. cap.3.
irruūt. Non enim cogitant quales ipsi, sed qualibus induti vestibus sint, & quanta pompa rerum fortunæq; præfulgeant. Isti enim in literis non multum attendūt, E aut vnde sit quæstio, aut quò peruenire differentes moliantur, quídve ab eis explicatum atque confectum sit. In quibus tamen quia nonnulli reperiuntur quorū animi cōtemnendi non sunt, aspersi sunt enim quibusdam condimētis humanitatis,& facile per aureas depictasq; ianuas ad sacrosancta philosophię penetralia perducūtur, satis eis fecerunt & maiores nostri, quorū libros tibi nobis legētibus notos esse video. Et his temporibus,
De beata vita in prefatione.
vt omittam cęteros, vir & ingenio & eloquentia & ipsis insignibus muneribus fortunæ, & quod ante omnia est, mente præstantissimus Theodorus, quem bene ipsa nosti, id agit, vt & nūc & apud posteros nullum genus hominum de literis nostrorum temporum iure cōqueratur. Mei autem libri si quorum forte manus tetigerint, lectóque meo nomine non dixerint, iste quis est? codicemq; proiecerint: sed vel curiosi vel nimium studiosi cōtempta vilitate liminis intrare perrexerint: mecum philosophantem non moleste ferent, nec quenquam istorū quorum meis literis sermo miscetur, fortasse cōtemnent. Sunt enim nō solum liberi, quod cuiuis disciplinæ liberali, nedum philosophiæ satis est. sed F summo apud suos loco nati. Doctissimorum autem hominum literæ etiam sutores philosophatos, & multo viliora fortunarum genera continent. Qui tamen tanta ingenij virtutisq; luce fulserūt, vt bona sua cum qualibet huiuscemodi nobilitate nullo modo vellent etiā si possent vlla cōditione mutare. Nec deerit mihi crede tale hominum genus, cui plus placeat hoc ipsum, quia mecum philosopharis, quàm si quid hic aliud aut iucunditatis aut grauitatis inuenerit. Nam & fœminæ sunt apud veteres philosophatæ, & philosophia tua mihi plurimum placet. Nam ne quid mater ignores, hoc Græcū verbum, quod philosophia nominatur, Latine amor sapientiæ dicitur. Vnde etiam diuinæ scri-
Col.2. 1.Retract. cap.3.
pturæ, quas vehementer amplecteris non omnino philosophos, sed philosophos huius mundi euitandos atque irridendos esse præcipiunt. Esse autem alium mundum ab istis oculis remotissimum, quem paucorum sanorū intellectus intuetur, satis Christus ipse significat,
Ioan.18.
qui non dicit, Regnum meum non est de mundo: sed, Regnum meū non de hoc mundo. Nam quisquis omnem philosophiam fugiendam putat, nihil nos vult aliud q̄ non amare sapientiā. Cōtemnerem te igitur in his literis meis, si sapientiā non amares: nō autem con-

G temnerem si eam mediocriter amares, multo minus si tantum quantũ ego amares sapientiam. Nunc cũ eam multo plus q̃ meipsum diligas, & nouerim quantũ me diligas, cumq; in ea tantum profeceris, vt iam nec cuiusuis incómodi fortuiti, nec ipsius mortis, quod viris doctissimis difficillimum est, horrore deterrearis, quã summam philosophiæ arcẽ omnes esse cõfitẽtur, egóne me non libenter tibi etiam discipulum dabo? Hic illa cum blande ac religiose nunq̃ me tantum mentitũ esse dixisset, & videre tam multa nos verba fudisse, vt neq; scribenda non essent, & iam libri modus esset, neq; tabulæ reliquæ forent, placuit quæstionẽ differri, simul vt meo stomacho parcerem. Nam eum plusquam vellem cõmouerãt ea quæ mihi euomenda in illos adolescentes necessario visa sunt. Sed cũ abire cœpissemus, Memento, inquit Licentius, q̃ multa, & quàm necessaria nobis abs te accipienda per occultissimum illum diuinumq; ordinem etiã te nesciente subministrentur. Video, inquam, & ingratus deo non sum, voscq; ipsos qui hæc aduertitis ob id ipsum præsumo fore meliores. Hoc fuit tantum illo die negocium meum.

H

DIVI AVRELII AVGVstini Hipponensis episcopi, de Ordine Liber Secundus.

Ordinis definitio expẽditur. Cap. I.

NTERPOSITIS deinde pauculis diebus, venit Alipius, & exorto sole clarissimo, inuitauit cœli nitor, & quantum in illis locis hyeme poterat, blãda temperies in pratum descendere, quo sæpius & familiarius vtebamur. Nobiscum erat etiam mater nostra, cuius ingenium, in res diuinas inflammatum animum, cum antea conuictu diuturno & diligenti consyderatione perspexeram: tum vero in quadam disputatione non paruæ rei, quam die natali meo cum conuiuis habui, atque in libellum contuli, tãta mihi mens eius apparuerat, vt nihil aptius veræ philosophiæ videretur. Itaque institueram cum abundaret ocio, agere vt colloquio nostro non deesset. Quod in primo etiam huius operis libro abs te cognitum est. Cum igitur memorato in loco vt commode potuimus consedissemus, ego illis duobus adolescentibus, Quanuis vobis, inquam, succensuerim pueriliter de magnis rebus agentibus, tamen mihi videtur non sine ordine propitio deo accidisse, quod in sermone quo vos ab ista leuitate detrahebam, tempus ita consumptum est, vt res tanta ad Alipij aduẽtum dilata videatur. Quapropter quoniam ei iam quæstionem notissimam feci, & quãtum in ea processerimus ostendi, paratúsne es Licenti causam quam suscepisti ex illa tua definitione defendere? Nam meminisse me arbitror te ordinem esse dixisse per quem deus ageret omnia. Paratus sum, inquit, quantum valeo. Quomodo ergo, inquam, agit ordine omnia deus? Itá ne vt etiam se ordine agat, an præter eum ordinem ab eo cætera gubernantur? Vbi omnia bona sunt, inquit, ordo non est. Est enim summa æqualitas, quæ ordinem nihil desyderat. Negas, inquam, apud deum omnia bona esse? Non nego, inquit. Confiteur, inquam, neque deum, neque illa quæ apud deum sunt ordine administrari. Concedebat. Nunquidnam, inquam, omnia bona nihil tibi videntur esse? Immò ait ipsa vere sunt. Vbi est ergo, inquam, illud tuum quod dixisti, omnia quæ sunt ordine administrari, nihílque omnino esse quod ab ordine separatum sit? Sed sunt, inquit, etiam mala per quæ factum est, vt & bona ordo concludat. Nam sola bona non ordine reguntur, sed simul bona & mala. Cum autem dicimus, omnia quæ sunt, non solum vtique bona dicimus. Ex quo fit vt omnia simul quæ deus administrat, ordine administrentur. Cui ego, Quæ administrantur & aguntur videntur tibi moueri, an immobilia putas esse? Ista, inquit, quæ in hoc fiunt mundo, fateor moueri. Reliqua, inquam, negas? Quæ sunt cum deo, inquit, non mouentur, reliqua omnia moueri arbitror. Cum igitur ea quæ cum deo sunt, inquam, non moueri putas, cætera autem concedis moueri, ostendis omnia, quę mouentur non esse cum deo. Repete hoc ipsum, inquit, paulo planius. Quod nõ mihi visus est difficultate intelligendi fieri voluisse, sed quærendi spatio, quo inueniret quid responderet. Dixisti, inquam, ea quæ cum deo sunt non moueri, cætera autem moueri. Si ergo hæc quę mouentur non mouerentur si essent cum deo, quoniam omnia, quæ sunt cum deo negas moueri, restat vt præter deum sint quæ mouentur. Quibus dictis adhuc tacebat: cum tãdem, Videtur mihi, inquit, quod & in hoc mundo si qua non mouentur, cum deo sunt. Nihil hoc ad me, inquam. Fateris enim vt opinor non omnia, quæ in hoc mundo sunt non moueri. Ex quo conficitur non omnia mundi huius esse cum deo. Fateor, inquit, non omnia. Ergo est aliquid sine deo. Non, inquit. Cum deo sunt igitur omnia. Hic cunctabundus. Quæso, inquit, illud non dixerim, quod sine deo nihil sit. Nam prorsus omnia, quæ mouentur non mihi videntur esse cum deo. Sine deo est, inquam, igitur cœlum hoc, quod moueri nemo ambigit. Non est, inquit, sine deo cœlum. Ergo est aliquid cum deo quod moueatur. Non possum, inquit, vt volo explicare quod sentio: Tamen quid moliar dicere, peto vt nõ expectatis verbis meis, sagacissime si potestis intelligatis. Nã & sine deo mihi nihil videtur esse, & quod cum deo est rursum videtur inconcussum manere. Cœlum autem dicere sine deo esse non possum, non solum quod nihil sine deo esse arbitror, sed quod cœlum putẽ habere aliquid quod non mouetur, quod vere, aut deus est, aut cum deo, quanuis ipsum cœlum non dubitem verti ac moueri. Defini ergo, inquam, si placet, quid sit esse cũ deo, & quid sit non esse sine deo. Si enim de verbis inter nos controuersia est, facile cõtemnetur, dummodo rem ipsam quam concepisti mente, videamus. Odi ego, inquit, definire. Quid ergo faciemus, inquã? Tu, inquit, defini quæso. Nam facilius est mihi videre in alterius definitione quod non probem, quàm quicquam bene definiendo explicare. Geram tibi morem, inquam. Videtur tibi id esse cum deo, quod ab eo regitur atque administratur? Non, ait ille, hoc animo conceperam, cum dicebam ea quæ non mouentur esse cum deo. Vide ergo, inquam, vtrum hæc tibi saltem definitio placeat, Cum deo est, quicquid intelligit deum. Cõcedo, inquit. Quid ergo, inquam, sapiens tibi deum intelligere non videtur? Videtur, inquit. Cum ergo sapientes non solum in vna domo, aut vrbe, sed etiam per immensa regionum peregrinando, nauigandóque moueantur, quomodo erit verum, quicquid cum deo est non moueri? Risum mihi, inquit, mouisti, quasi ego quod sapiens facit dixerim esse cum deo. Cum deo est, sed illud quod nouit. Non nouit, inquam, sapiẽs codicem suum, pallium, tunicam, supellectilem

De beata vita in narratione primę disputatiõis

I

K

M Cũ deo esse quid sit. Cap. II.

1. Retract. cap. 3.

A ctilem si quam habet, cæteráque id genus, quæ stulti etiam bene nouerunt. Fateor, inquit, nosse tunicam & nosse pallium, non esse cum deo. Hoc ergo, inquam, dicis, non omne quod nouit sapiens esse cum deo, sed tamen quicquid sapientis cum deo est, id nosse sapiẽtem. Optime, inquit. Nam quicquid sensu isto corporis nouit, nõ est cum deo, sed illud quod animo percipit. Plus etiam fortasse audeo dicere, sed tamẽ dicam. Vobis enim existimatoribus, aut confirmer, aut discam. Quisquis enim Dea sola nouit, quę corporis sensus attingit, non solum cum deo esse non mihi videtur, sed ne secum quidem. Hic cum Trigetium animaduertissem in eo vultu vt nescio quid velle dicere videretur, sed verecundia eum ne quasi in alienum locum irrueret continerí, feci potestatem iam tacente Licentio vt promeret si quid vellet. At ille, Ista, inquit, quæ ad sensus corporis pertinẽt, prorsus nemo mihi videtur nosse. Aliud est enim sentire, aliud nosse. Quare si quid nouimus, solo intellectu contineri puto, & eo solo posse comprehendi. Ex quo fit, vt si illud est cum deo, quod intelligendo sapiens nouit, totum quod nouit sapiẽs possit esse cum deo. Quod cum Licentius approbasset, subiecit aliud quod nullo pacto possem contemnere. Ait enim, Sapiens prorsus ipse cum deo est, nam & seipsum intelligit sapiens. Quod conficitur & ex eo, quod à te accepi, id esse cum deo quod intelligit deum, & ex eo quod à nobis dictum est, id esse cum deo quod à sapiente intelligitur. Sed hanc eius partem per quam istis vtitur sensibus, nõ enim puto ei connumerandam † esse, cum sapientem vocamus, fateor me nescire, nec omnino cuiusmodi sit suspicari. Negas ergo, inquam, non solum ex corpore & anima, sed etiam ex anima tota constare sapientem. Siquidem partem istam qua vtitur sensibus, animę esse negare dementis est. Non enim ipsi oculi vel aures, sed nescio quid aliud per oculos sentit. Ipsum autem sentire, si non damus intellectu, non damus alicui parti animæ. Restat vt corpori tribuatur, quo absurdius dici nihil interim mihi videtur. Anima, inquit, sapientis perpurgata virtutibus, & iam cohærens deo sapientis etiam nomine digna est, nec quicquam eius aliud decet appellare sapientem: sed tamen quasi quædam, vt ita dicam, sordes atque exuuię, quibus se ille mundauit, & quasi subtraxit in seipsum, ei C animæ seruiunt. Vel si tota hæc anima dicenda est, ei certe parti animæ seruiunt atque subiectæ sunt quã solam sapientem nominari decet. In qua parte subiecta etiam ipsam memoriã puto habitare. Vtitur ergo hac sapiens quasi seruo, vt hæc ei iubeat, easq; iam domito atque substrato metas legis imponat, vt dum istis sensibus vtitur propter illa quæ iam non sapienti, sed sibi sunt necessaria, non se audeat extollere, nec superbire domino, nec iis ipsis quæ ad se pertinent passim atque immoderate vti. Ad illam enim vilissimam partẽ possunt ea pertinere quæ prætereunt. Quibus autẽ est memoria necessaria, nisi prætereuntibus & quasi fugientibus rebus? Ille igitur sapiens amplectitur deum, eóque perfruitur qui semper manet, nec expectatur, vt sit, nec metuit ne desit, sed eo ipso quo vere est semper est præsens. Curat autem immobilis, & in se manens seruí sui quodammodo peculium, vt eo tanquam frugi & diligens famulus bene vtatur, parcéque custodiat. Quam sententiam eius cum admiratione consyderãs, recordatus sum idipsum aliquando me breuiter illo audiente dixisse. Tum arridens, Gratias age, inquam, Licenti huic seruo tuo, qui tibi nisi aliquid de peculio suo ministraret, nunc fortasse quid promeres non haberes. Nam si ad eam partem memoria pertinet quæ se velut famulam bonæ menti regendam cõcedit, ipsa nũc adiutus es, mihi crede, vt hoc diceres. Ergo antequam ad illum ordinẽ redeã, nónne tibi videtur, vel propter talia, id est, propter honestas ac necessarias disciplinas, memoria opus esse sapienti? Quid, inquit, memoria opus est, cum omnes suas res præsentes habeat ac teneat? Non enim vel in ipso sensu, ad id quod ante oculos nostros est, in auxiliũ nobis vocamus memoriam. Sapiẽti ergo ante illos interiores intellectus oculos habẽti omnia, id est, deum ipsum fixe immobiliterq; intuẽti, cum quo sunt omnia, quæ intellectus videt ac possidet, quid opus est quæso memoria? Mihi autem vt opus esset ad hæc quæ abs te audieram retinenda, nõdum sum illius famuli dominus, sed ei modo seruio, modo pugno vt non seruiam, & quasi me audeo asserere in libertatem meã. Et si forte aliquando impero, atq; obtẽperat mihi, facitq; sæpe putare quod vicerim, in aliis rursus rebus ita sese erigit vt eius sub pedibus miser iaceã. Quamobrem quando de sapiente quærimus, me nolo nomines. Nec me, inquam. Sed tamen nunquid nam sapiens E iste suos potest deserere, aut vllo pacto cum hoc corpus agit, in quo istum famulum sua lege deuinctum tenet, relinquet officium beneficia tribuenti quibus potest, & maxime quod ab eo vehementissime flagitatur, sapientiam ipsam docendi? Quod cum facit, vt congrue doceat, minusq; ineptus sit, præparat sæpe aliquid quod ex dispositione eloquatur ac disputet, quod nisi memoriæ commendauerit, pereat necesse est. Ergo aut officia beneuolentiæ negabis esse sapientis: aut confiteberis res aliquas sapientis memoria custodiri: aut fortasse aliquid suarum rerum non propter se quidem, sed propter suos sibi tamen necessarios cõmendat seruandum illi famulo, vt ille tanquam sobrius & ex optima domini disciplina, non quidem custodiat, nisi propter stultos ad sapientiam perducendos, sed quod ei tamen ille custodiẽdum imperarit. Nec omnino huic, inquit, commendari quicquã arbitror à sapiente: siquidem ille semper deo infixus est, siue tacitus, siue cum hominibus loquens: sed ille seruus iam bene institutus diligenter F seruat quod interdũ disputanti dño suggerat, & ei tanq̃ iustissimo gratum faciat officium suum, sub cuius se vi det potestate viuere. Et hoc facit non quasi ratiocinando, sed summa illa lege summoq; ordine præscribente. Nihil, inquam, nunc resisto rationibus tuis, vt quod suscepimus potius peragatur. De isto vero diligẽter quẽadmodum sese habeat (non enim parua res est, aut tã paruo sermone contenta) videbimus aliâs, cum deus ipse opportunitatem ordine dederit.

Definitum est autem quid sit esse cum deo. Et cum à me dictum esset, id esse cum deo quod intelligit deũ: vos etiam plus adiecistis, vt ibi sint etiam illa quæ intelliguntur à sapiente. Qua in re multum me mouet, quomodo subito cum deo stultitiam collocaueritis. Nam si cum deo sunt quæcunque intelligit sapiens, nec nisi intellectam stultitiam effugere potest, erit etiam, quod dictu nephas est, pestis illa cum deo. Qua conclusione commoti, cum in silentio se aliquantum tenuissent. Respondeat, inquit Trigetius, etiã ille, de cuius aduẽtu ad istam disputationem opportunissimo nõ nos puto temere gratulatos. Tum Alipius, deus meliora, inquit, huccine mihi tandem tantum meum silentium parabatur? Sed irrupta iam quies est. Verũ nunc enitar huic vtcunque rogationi satisfacere, cum mihi prius

1. Retract. Cap. 3. † puto com memorãdã.

1. Retract. cap. 3.

Stultitia an cum deo sit. Cap. III.

G prius vel in futurum prospexero, & à vobis impetrauero vt à me amplius ista responsione nihil flagitetis. Nullo modo, inquam, est Alipi beneuolentiæ atque humanitatis tuæ vocem tuam sermoni nostro etiam desyderatam negare. Sed perge modo, quod instituisti efficere, cætera vt iam sese habet ordo ille, prouenient. AEque mihi de ordine, inquit, sunt speranda meliora, in cuius assertione interim me substituere voluistis. Sed ni fallor ob hoc stultitiam deo ista tua conclusione ab his copulatam putasti, quod vniuersa quæ intelligit sapiens cum deo esse dixerunt. Sed id quatenus accipiendum sit nunc omitto, tuam illam ratiocinationem paululum libet aduertere. Dixisti quippe, Nam si cum deo sunt quæcunque intelligit sapiens, nec nisi intellectam stultitiam effugere potest. Quasi vero illud obscurum sit, antequam stultitiam quisque vitet, sapientis eum nomine non esse censendum. Et dictum est, à sapiente intellecta esse cum deo. Cum igitur euitandæ stultitiæ gratia eandem stultitiam quisque intelligit, nondum est sapiens. Cum autem sapiens fuerit, non inter ea quæ ille intelligit stultitia numeranda est. Quam-

H obrem quoniam ea coniuncta sunt deo, quæ iam sapiens intelligit, recte à deo stultitia secernitur. Acute quidem, inquam, vt soles Alipi respondisti, sed tanquã in alienas trusus angustias. Tamen quia vt arbitror adhuc mecum stultus esse dignaris, quid faciemus si aliquem nanciscamur sapientem qui nos tãto malo docendo ac disputando libenter liberet? Nam nihil eum prius quantum arbitror deprecaturus sum, nisi vt mihi ostendat, quæ sit, quid sit, qualis sit omnino stultitia. De te enim non facile affirmauerim, me tamen tãtum & tandiu detinet. quantum & quandiu à me non intelligitur. Dicturus est ergo ille te authore, vt hoc vos docerem quando stultus eram ad me venire debuistis, modo autem vos vestri magistri esse poteritis.

Nam ego iam stultitiam non intelligo. Quod quidem ab eo si audirem, non vererer admonere hominem vt comes nobis fieret, simúlque magistrum alium quæreremus. Vt enim plene stultitiam non intelligo, video tamen nihil responsione hac esse stultius. Sed pudebit eum fortasse ita nos aut relinquere, aut sequi. Disputabit ergo & exaggerabit copiosissime stultitiæ mala.

I Nos autem bene nobis prouidentes aut audiemus attente hominem nesciẽtem quæ loquatur, aut credemus eum id quod non intelligit scire, aut adhuc deo susceptorum tuorum ratione stultitia copulata est. Nihil autem superiorum est quod video posse defendi. Restat igitur, quod non vultis, extremum. Nunquam te, inquit, inuidum senseram. Nam si ab istis vt dicis susceptis quicquam honorarij, vt solet, accepissem, dum ratiocinationis huius nimium tenax es, id eis modo reddere cogerer. Quare, vel hoc contenti sint, quòd mecum laborante nõ parum eis ad excogitandum temporis dedi: vel si victi patroni nulla quidem sua culpa consilio libenter auscultant, & in hoc iam tibi cedant, & sint in cæteris cautiores. Non contemnam, inquam, quod in tua defensione Trigetius nescio quid etiam perstrepens dicere cupiebat, faciámque bona tua venia nam fortasse non bene instructus es qui recẽs huic negocio superuenisti, vt remoto patrocinio ipsos causam suam peragentes audiam patienter vt cœperam.

Honorariũ qd honoris causa datur.

Tum Trigetius Licentio prorsus absente. Quomodo vultis, inquit, accipite & ridete stultitiam meam. Non mihi videtur debere dici intellectus quo intelligitur ipsa stultitia, quæ non intelligendi vel sola vel maxima causa est. Non facile, inquam, recuso istud accipere. K Quanuis enim me multum moueat quod sentit Alipius, quomodo recte possit quisque docere qualis sit res quam non intelligit, quantámque menti afferat perniciem quod mente non videt. Nam id vtique attendens, quod tu dixisti dicere eum veritus, cum ei sit ista etiam de doctorum libris nota sententia: tamen sensum ipsum consyderans corporis, nam & ipso anima vtitur, & ipsi soli est cum intellectu qualiscunque collatio, adducor vt dicam neminem posse videre tenebras. Quamobrem si menti, hoc est, intelligere quod sensui videre, & licet quisque oculis apertis sanis purísque possit videre, tamen tenebras non potest: non absurde dicitur, intelligi non posse stultitia. Nam nullas alias mentis tenebras nominamus. Nec iam illud mouebit quomodo stultitia possit non intellecta vitari. Vt enim oculis tenebras vitamus eo ipso quo nolumus non videre: sic quisquis volet vitare stultitiam, nõ eam conetur intelligere, sed ea quæ possunt intelligi, per hanc se non intelligere doleat: eamq; sibi esse præsentem, non quo ipsam magis intelligit, sed quo alia L minus intelligit sentiat. Sed ad ordinem redeamus vt nobis aliquãdo reddatur Licentius. Illud enim iam ex vobis requiro, vtrum quæcunque agit stultus, ordine vobis agere videatur. Nam videte, rogatio quos laqueos habeat. Si ordine dixeritis, vbi erit illa definitio. Ordo est quo deus agit omnia quæ sunt, si etiam stultus quæ agit, agit ordine? Si autem ordo non est in iis quæ aguntur ab stulto, erit aliquid quod ordo non teneat. Neutrum autem vultis, videte quæso ne cuncta ipsius ordinis defensione turbetis. Hic item Trigetius. Nam ille alter adhuc omnino absens erat. Facile est, inquit, huic quidem respondere complexioni tuæ, sed me in presentia similitudo deficit, qua sententiam meam video asseri illustrariq; debere. Tamẽ dicam quod sentio, facies enim tu quod pauloante fecisti. Non enim illa commemoratio tenebrarum ad id quod à me inuolutum & prolatum erat parum nobis attulit luminis. Nanq; omnis vita stultorum quanuis per eosipsos minime constans minimeq; ordinata sit, per diuinam tamen prouidẽtiam necessario rerum ordine includitur, & quasi quibusdam locis illa ineffabili & sempiterna lege dispositis nullo modo esse sinitur vbi esse non M debet. Ita fit vt angusto animo ipsam solam quisq; cõsyderans, veluti magna repercussus fœditate auersetur. Si autem mentis oculos erigens atq; diffundens, simul vniuersa collustret, nihil non ordinatum suisq; semper veluti sedibus distinctum dispositúmque reperiret. Quàm magna, inquam, quàm mira mihi per vos deus ille, atque ipse vt magis magisq; credere adducor rerum nescio quis occultus ordo respondet. Nam ea dicitis, quæ nec quomodo dicantur non visa, nec quomodo eavideatis intelligo, ita ea & vera & alta esse suspicor. Simile autem aliquod in istam sententiam tu fortasse vnum requirebas. At mihi iam occurrunt innumerabilia, quæ me ad consentiendum prorsus trahunt. Quid enim carnifice tetrius? Quid illo animo truculentius atq; dirius? At inter ipsas leges locum necessariũ tenes, & in bene moderatæ ciuitatis ordinẽ inseritur, estq; suo animo nocens, ordine autẽ alieno, pœna nocentium. Quid sordidius, quid inanius decoris, & turpitudinis plenius meretricibus, lenonibus, cæterísque hoc genus pestibus dici potest? Aufer meretrices de rebus humanis, turbaueris omnia libidinibus. Constitue matronarum loco, labe ac dedecore dehonestaueris.

1. Retracta. cap. 3.

Etiã deformia faciunt ad decorem vniuersi. Cap. IIII.

A ris. Sic igitur hoc genus hominum per suos mores impurissimum vita, per ordinis leges conditione vilissimum. Nónne in corporibus animantium quędã membra si sola attendas non possis attendere, tamen ea naturæ ordo, nec quia necessaria sunt, deesse voluit, nec quia indecora, eminere permisit. Quę tamen deformia suos locos tenendo, meliorem locum concessere meliori-

Supra lib. 1. cap. 8.

bus. Quid nobis suauius, quid in agro villáque spectaculo congruentius fuit, pugna illa conflictúque gallinaceorum gallorũ cuius superiore libro fecimus mentionem? Quid abiectius tamen deformitate subiecti vidimus? Et per ipsam tamen eiusdem certaminis perfectior pulchritudo prouenerat. Talia credo sunt omnia, sed oculos quærunt. Solœcismos & barbarismos quos vocãt, poëtæ adamauerunt, quæ schemata & metaplasmos mutatis appellare nominibus, quàm manifesta vitia fugere maluerunt. Detrahe tamen ista carminibus, suauissima condimenta desyderabimus. Congere multa in vnum locum, totum acre, putridum, rancidum fastidibo. Transfer in liberam forensémque dictionem, quis non eam fugere atque in antris se

B condere iubebit? ordo igitur ea gubernans, & moderans, nec apud se nimia, nec vbilibet aliena esse patietur. Submissa quædã impolitisq; †* simillima ipsos saltus ac venustos locos sese interponens illustrat oratio. Quæ si sola sit, proiicis vt vilem: si autem desit, illa pulchra non prominent, non in suis quasi regionibus possessionibúsque dominantur, sibique ipsa propria luce obstant totúmque confundunt.

†* aliâs, impolitesq;.

Quõ medẽdum errori, credẽtiũ res nullo ordẽ geri. Ca. V.

Magnæ & hic debentur ordini gratiæ. Mentientes conclusiones, aut irrepentes paulatim, vel minuendo, vel addendo in assensionem falsitatis, quis non metuat, quis non oderit? Sæpe tamen in disputationibus certis & suis sedibus collocatæ tantum valent, vt nescio quomodo per eas dulcescat ipsa deceptio. Nónne hic quoque ordo ipse laudabitur? Iam in Musica, in Geometria, in astrorum motibus, in numerorum necessitatibus ordo ita dominatur, vt si quis quasi ei eius fontem atque ipsum penetrale videre desyderet, aut in his inueniat, aut per hæc eò sine vllo errore ducatur. Talis enim eruditio siquis ea moderate vtatur (nam nihil ibi quàm nimium formidandum est) talem philo-

C sophiæ militem nutrit vel etiam ducem, vt ad summũ illum modum, vltra quem requirere aliquid nec possit nec debeat, nec cupiat, qua vult euolet atque perueniat, multósque perducat. Vnde iam dum ipsis humanis rebus teneatur sic eas despiciat, cunctaq; discernat, vt nullo modo eum moueat cur alius optet liberos habere nec habeat, alius nimia vxoris fœcunditate torqueatur: egeat ille pecunia qui largiri liberaliter multa paratus est, eíque defossæ incubet macer & scabiosus fœnerator: ampla patrimonia luxuries dispergat, atque diffundat, vix toto die lachrymans mendicus nummum impetret. Alium honor extollat indignum, lucidi mores abscondantur in turba. Hæc & alia in hominum vita, cogunt homines plerunque impie credere, nullo nos ordine diuinæ prouidentiæ gubernari. Alij autem pij & boni atque splendido ingenio prædi-

D cile respondebit, aut vbi apud nos indagabitur illius ordinis vlla suspitio? Ego autẽ si quid meos monere possum, quantum mihi apparet quantúmque sentio, censeo illos disciplinis omnibus erudiendos. Aliter quippe ista sic intelligi vt luce clariora sint, nullo modo possunt. Si autem aut pigriores sunt, aut aliis negociis preoccupati, aut iam duri ad discendum, fidei sibi præsidia parent, quo illos vinculo ad sese trahat, atque ab his horrẽdis & inuolutissimis malis liberet ille qui neminem sibi per mysteria bene credentem perire permittit. Duplex enim est via quam sequimur cum rerum nos obscuritas mouet, aut rationem aut certe authoritatem. Philosophia rationem promittit, & vix paucissimos liberat, quos tamen non modo non contemnere illa mysteria, sed sola intelligere vt intelligenda sunt cogit. Nullúmque aliud habet negocium, quæ vera, & vt ita dicã germana philosophia est, quàm vt doceat quod sit omnium rerum principiũ sine principio, quantúsque in eo maneat intellectus, quídve inde in nostrã salutem sine vlla degeneratione manauerit: quem vnum deum omnipotentem eúmque tripotentem patrem & filium & spiritumsanctũ docent ve-

E neranda mysteria, quæ fide syncera & inconcussa populos liberant, nec confuse, vt quidam, nec cõtumeliose, vt multi prædicant. Quantum autem illud sit quod hoc etiã nostri generis corpus, tantus propter nos deus assumere atque agere dignatus est, quanto videtur vilius, tanto est clementia plenius, & à quadam ingeniosorum superbia longe latéque remotius. Anima vero vnde originem ducat, quídve hic agat, quantum distet à deo, quid habeat proprium, quod alternat in vtranque naturam, quatenus moriatur, & quomodo immortalis probetur, quàm magni putatis esse ordinis vt ista discantur? Magni omnino atque certi. De quo breuiter si tempus fuerit post loquemur. Illud nunc à me accipiatis volo, Si quis temere ac sine ordine disciplinarum in harum rerum cognitionem audet irruere, pro studioso illum curiosum, pro docto credulum, pro cauto incredulum fieri. Itaque mihi quod modo interroganti tam bene atque apte respondistis, & miror vnde sit, & cogor agnoscere. Videamus tamẽ quousque progredi vestra latens possit intentio. Iam nobis Licentij

F etiam verba reddantur, qui tandiu nescio qua cura occupatus alienus ab hoc sermone fuit, vt eũ ista non aliter quàm eos qui nõ adsunt familiares nostros credam esse lecturum. Sed redi ad nos quæso Licenti, atque hic totus fac vt assis, tibi enim dico. Nam definitionem meam tu probasti, qua dictũ est, quid sit esse cum deo, cum quo mentem sapientis manere immobilem, me quantum assequi valeo docere voluisti. Sed illud me mouet, quomodo cum iste sapiens quamdiu inter homines viuit in corpore esse non negetur, quo pacto fiat, vt eius corpore huc atq; illuc vagante mens immobilis maneat. Isto enim modo potes dicere, cum mouetur nauis, homines qui in ea sunt non moueri, quanuis ab ipsis eam possideri gubernaríque fateamur. Etenim si sola eam cogitatione regerent, faceréntque ire quò vellent, tamen cum ea moueatur, non possunt illi qui ibidem constituti sunt nõ moueri. Non, ait Licentius, animꝰ ita est in corpore vt corpus imperet animo. Neque hoc ego dico, inquam, sed etiam eques nõ ita est in equó, vt ei equus imperet, & tamen quanuis quò velit ire equum agat, equo moto moueatur necesse est. Potest, inquit, sedere ipse immobilis. Cogis nos inquam definire quid si moueri, quod si potes facias. Volo prorsus,

1. Retracta. cap. 3.

Mens sapiẽtis immobilis. Cap. VI.

G. ſus,inquit,maneat quæſo beneficiũ tuum, nam manet, poſtulatio mea:& ne me rurſus interroges vtrum mihi definire placeat,quando id facere potuero,ipſe profitebor. Quæ cum dicta eſſent,puer de domo cui dederamus id negocij ,cucurrit ad nos, & horam prandij eſſe nunciauit. Tum ego, Quid ſit,inquã,moueri,non definire nos puer iſte,ſed ipſis oculis cogit oſtẽdere.Eamus igitur, & de iſto loco in alium locum trãſeamus, nam nihil eſt aliud niſi fallor moueri.Hic cũ arriſiſſent, diſceſſimus. At vbi refecimus corpora, quoniam cœlum obduxerat nubes,ſolito loco in balneo cõſedimus. Atq; ego,Concedis ergo,inquã,Licenti,nihil eſſe aliud motum quàm de loco in locum tranſitũ? Concedo,inquit. Concedis ergo, inquam, neminẽ in eo loco eſſe,in quo non fuerat,& motum non fuiſſe?Non intelligo,inquit. Si quid,inquam in alio loco fuit dudum:& nunc in alio eſt,motum eſſe cõcedis? Aſſentiebatur.Ergo,inquã, poſſet alicuius ſapiẽtis viuum corpus hic modo nobiſcum eſſe , vt animus hinc abeſſet?Poſſet,inquit. Etiam ne, inquam ,ſi nobiſcum colloqueretur, & nos aliquid doceret?Etiam ſi,inquit,nos ipſam doceret ſapientiam,
H non illum dicerem nobiſcum eſſe,ſed ſecum. Non igitur in corpore,inquam. Non,inquit.Cui ego,Corpus illud quod careat animo , nõnne mortuum fateris cum ego viuum propoſuerim?Neſcio, inquit, quomodo explicem:nam & corpus hominis viuũ eſſe non poſſe video,ſi animus in eo nõ ſit,& non poſſum dicere, vbi ſit corpus ſapientis,non eius animũ eſſe cum deo.Ego,inquam,faciam vt hoc explices.Fortaſſe enim quia vbiq; deus eſt, quoquò ierit ſapiens inuenit deũ cum quo eſſe poſſit. Ita fit vt poſſimus & nõ negare illum de loco in locum tranſire,quod eſt moueri,& tamẽ ſemper eſſe cũ deo.Fateor,inquit,corpus illud de loco in locũ tranſitũ facere,ſed mentem ipſam nego,cui nomen ſapiẽtis impoſitum eſt. Nunc interim tibi cedo,inquã,ne res obſcuriſſima & diutius diligentiusq; tractanda impediat in præſentia propoſitum noſtrũ. Sed illud videamus,quoniã definitum eſt à nobis quid ſit eſſe cum deo, vtrum poſſimus etiam ſcire quid ſit eſſe ſine deo,quanuis iam manifeſtũ eſſe arbitror.Nam credo videri tibi eos qui cũ deo non ſunt,eſſe ſine deo.Si poſſent,inquit, mihi verba ſuppetere,dicerẽ fortaſſe quod tibi nõ dis-
I pliceret. Sed peto perferas infantiam meã, reſq; ipſas, vt te decet,veloci mente præripias. Nam & iſti nec cũ deo mihi videntur eſſe,& à deo tamen haberi.Itaq; nõ poſſum eos ſine deo eſſe dicere quos deus habet . Cum deo item non dico,quia ipſi non habent deum . Siquidem deum habere iam inter nos pridem in ſermone illo quem die natali tuo iucundiſſimum habuimus,placuit nihil aliud eſſe quàm deo perfrui . Sed fateor me formidare iſta cõtraria,quomodo quiſque nec ſine deo ſit,nec cũ deo. Non te moueant iſta,inquam. Nam vbi res conuenit , quis non verba contemnat ? Quare iam ad illam tandem ordinis definitionẽ redeamus. Nam ordinem eſſe dixiſti quo deº agit omnia. Nihil autem, vt video , non agit deus:nam inde viſum tibi eſt nihil præter ordinem poſſe inueniri.Manet,inquit,ſentẽtia, mea, ſed iam video quid ſis dicturus, vtrum deus agat quæ non bene agi confitemur.Optime,inquam,prorſus oculum in mentem iniecisti. Sed vt vidiſti quid eſſem dicturus,ita peto videas quid reſpondendum ſit.Atque ille nutans capite atque humeris.Turbamur,inquit.Et huic forte quæſtioni mater ſuperuenerat . Atque ille poſt aliquantulum ſilentium petiit, vt à me hocipſum rurſus interrogaretur.Cui loco ſuperiº à Trigetio fuiſ-

Quomodo ordo fuerit, cũ malũ nõ eſſet.Cap. VII.

De beata vita diſputa 2.

ſe reſponſum non omnino animaduerterat. Tum ego: K
Quid, inquam, vel, cur tibi repetam ? Actum , aiunt, ne agas . Quare moneo potius vt ea quæ ſupra dicta ſunt vel legere cures , ſi audire nequiuiſti . Quam quidem abſentiã à ſermone noſtro animi tui non ęgre tuli,diũque ita eſſe te pertuli, vt neque illa impedirẽ,quæ tecum intentus remotusq; à nobis , pro te agebas, & ea perſequerer quæ te amittere ſtylus iſte non ſineret.
Nunc illud quæro , quod nondum diſcutere diligenti 1.de ordine, cap.7.
ratione tentauimus . Nam vt primum nobis iſtam de ordine quæſtionem ,neſcio quis ordo peperit, memini te dixiſſe hanc eſſe iuſtitiam dei,quæ ſeparat inter bonos & malos,& ſua cuique tribuit. Nam nulla eſt,quãtum ſentio,manifeſtior iuſtitiæ definitio:Itaque reſpõdeas velim , vtrum tibi videatur aliquando deum non fuiſſe iuſtum . Nunquam , inquit. Si ergo ſemper, inquam,deus iuſtus,ſemper bonum & malum fuerunt.
Prorſus inquit mater nihil aliud video quod ſequatur.Non enim iudicium dei fuit vllum quãdo malum non fuit: nec ſi aliquando bonis & malis ſua cuique nõ tribuit , poteſt videri iuſtus fuiſſe. Cui Licentius: Ergo
dicendum nobis cenſes, inquit,ſemper malum fuiſſe. L
Non audeo, inquit illa, dicere. Quid,inquam,ergo dicemus?Si deus ideo iuſtus eſt , quia iudicat inter bonos & malos,quando non erat malum,non erat iuſtus.Hic illis tacentibus animaduerti Trigetium reſpõdere velle , atque permiſi.At ille: Prorſus,inquit, erat deus iuſtus . Poterat enim bonum, inquit , malũmque ſecernere,ſi extitiſſet , & ex eoipſo quo poterat , iuſtus erat. Non enim cum dicimus,Ciceronem prudenter inueſtigaſſe coniurationem Catilinæ , temperanter nullo corruptum fuiſſe præmio, quo parceret malis, iuſte illos ſummo ſupplicio ſenatus authoritate mactaſſe, fortiter ſuſtinuiſſe omnia tela inimicorum, & molem, vt ipſe dixit, inuidiæ,non in eo fuiſſent virtutes iſtæ , niſi Catilina reipub.tantam perniciem comparaſſet . Virtus enim per ſeipſam non per aliquod huiuſmodi opus conſyderanda eſt & in homine, quanto magis in deo? ſi tamen in anguſtiis rerum atq; verborum cõponere illis iſta quoquo modo permittitur : nam vt intelligamus,quia deus ſemper iuſtus fuit,quando extitit malum quod à bono ſeiungeret , nihil diſtulit ſua cuique
diſtribuere:non enim tunc ei erat diſcenda iuſtitia,ſed M
tunc ea vtendum,quia † ſemper habuit. Quod cum & † quam.
Licentius & mater in tanta neceſſitate approbaſſent: Quid , inquam, dicis Licenti ? Vbi eſt quod tam magnopere aſſeruiſti,nihil præter ordinem fieri?Quod enim factũ eſt vt malũ naſceretur, non vtiq; dei ordine factum eſt: ſed cum eſſet natũ,dei ordine incluſum eſt . Et ille admirans ac moleſte ferens, quod tam repente bona cauſa eſſet lapſa de manibus , Prorſus, inquit , ex illo dico cœpiſſe ordinem ex quo malum eſſe cœpit.Ergo, inquam, vt eſſet ipſum malum non ordine factum eſt,ſi poſtquam malum ortum eſt, ordo eſſe cœpit.Sed ſemper erat ordo apud deum: & aut ſemper fuit nihil quod dicitur malũ:aut ſi aliquando inuenitur cœpiſſe , quia ordo ipſe aut bonus eſt , aut ex bono eſt, nunquam aliquid ſine ordine fuit, nec erit aliquando. Quanuis & neſcio quid potius occurrit,ſed illa cõſuetudine obliuionis elapſum eſt: quod credo ordine cõtigiſſe pro merito,vel gradu,vel ordine vitę. Neſcio quomodo mihi,inquit,effugit,quam nũc ſperno ſententiã: non enim debui dicere poſtquã malũ natum eſt,cœpiſ ſe ordinẽ:ſed vt illa iuſtitia,de qua Trigetius diſſeruit, ita & ordinem fuiſſe apud deũ:ſed ad vſum eius nõ veniſſe,

A niſſe,niſi poſtquam mala eſſe cœperunt. Eódem,inquã, relaberis.Illud enim quod minime vis incõcuſſum manet:nam,ſiue apud deum fuit ordo, ſiue ex illo tempore eſſe cœpit, ex quo etiam malum , tamen malum illud præter ordinem natum eſt . Quod ſi concedis , fateris aliquid præter ordinem poſſe fieri, quod cauſam tuam debilitat ac detruncat : Si autem non concedis, incipit dei ordine natum malum videri, & malorum authorẽ deum fateberis. Quo ſacrilegio mihi deteſtabilius nihil occurrit.Quod cum ſiue non intelligenti , ſiue diſſimulãti ſe intellexiſſe verſarem ſæpius & reuoluerem, nihil habuit quod diceret, & ſe ſilentio dedit. Tũ mater : Ego,inquit,non puto nihil potuiſſe præter dei ordinem fieri,quia ipſum malum quod natum eſt , nullo modo dei ordine natũ eſt,ſed illa iuſtitia id inordinatũ eſſe non ſinit , & in ſibi meritum ordinem redegit & compulit. Hic ego cum omnes cernerem ſtudioſiſſime
1.Retract. cap.3. ac pro ſuis quenq; viribus deum quærere, ſed ipſum de quo agebamus ordinem non tenere,quoad illius ineffabilis maieſtatis intelligentiam peruenitur:Oro vos,inquam,ſi,vt video,multum diligitis ordinẽ,ne nos prępoſteros & inordinatos eſſe patiamini. Quanquã enim
B occultiſſima ratio ſe demonſtraturam polliceatur,nihil præter diuinum ordinem fieri:tamen ſi quempiam ludimagiſtrum audiremus,conantem docere puerum ſyllabas,quem prius literas nemo docuiſſet , non dico ridendum tãquam ſtultum, ſed vinciendũ tanquam furioſum putaremus, non ob aliud, vt opinor , niſi quod docendi ordinem non teneret.At multa talia & imperitos, quæ à doctis reprehendantur ac derideantur , & dementes homines,quæ nec ſtultorum iudiciũ fugiunt, facere nemo ambigit : & tamen etiam iſta omnia quæ fatemur eſſe peruerſa,non eſſe præter diuinum ordinẽ, alta quædam & à multitudinis vel ſuſpitione remotiſſima diſciplina , ſe ita ſtudioſis & deum atque animas tantum amantibus manifeſtaturam eſſe promittit , vt non nobis ſummæ numerorum poſſint eſſe certiores.
Hæc autem diſciplina ipſa dei lex eſt,quæ apud eum
Lex quę in deo, diſciplina eſt vitæ. Cap.VIII. Cic.de le. primo. Vita ꝓborũ
fixa & inconcuſſa ſemper manens,in ſapientes animas quaſi tranſcribitur,vt tanto ſe ſciant viuere melius,tãtoq; ſublimius,quanto & perfectius eam cõtemplantur intelligendo , & viuendo cuſtodiunt diligentius . Hæc igitur diſciplina eis, qui illam noſſe deſyderant , ſimul geminum ordinem ſequi iubet:cuius vna pars vitæ, al-
C tera eruditionis eſt. Adoleſcentibus ergo ſtudioſis eius ita viuendum eſt,vt à venereis rebus,ab illecebris ventris & gutturis, ab immodeſto corporis cultu & ornatu,ab inanibus negociis ludorum, à torpore ſomni atq; pigritiæ,ab æmulatione , obtrectatione , inuidentia, ab honorum poteſtatumq; ambitionibus , ab ipſius etiam laudis immodica cupiditate ſe abſtineant . Amorẽ autem pecuniæ totius ſuæ ſpei certiſſimum venenum eſſe credant:nihil eneruiter faciant,nihil audacter . In peccatis autem ſuorum vel pellant omnino iram , vel ita frenent,vt ſi pulſæ ſimilis:neminem oderint, nulla vitia non curare velint.Magnopere obſeruent cum vindicant,ne nimium ſit:cum ignoſcunt,ne parum. Nihil puniant quod non valeat ad melius : nihil indulgeant quod vertat in peius . Suos putent omnes , in quos ſibi poteſtas data fuerit.Ita ſeruiãt,vt eis dominari pudeat: ita dominentur,vt eis ſeruire delectet . In alienorũ autem peccatis moleſti non ſint inuito.Inimicitias vitent cautiſſime,ferant æquiſſime,finiant citiſſime. In omni vero contractu atque conuerſatione cũ hominibus, ſatis eſt ſeruare vnum hoc vulgare prouerbium:Nemini

faciant quod pati nolunt. Rempublicam nolint admi- D
niſtrare,niſi perfecti . Perfici autẽ vel intra ætatem ſenatoriam feſtinent,vel certe intra iuuentutẽ.Sed quiſquis ſero ad iſta ſe conuerterit,non arbitretur nihil ſibi eſſe præceptum:nam iſta vtique facilius decocta ætate ſeruabit.In omni autem vita,loco,tempore, amicos aut habeant,aut habere inſtent.Obſequantur dignis etiam non hoc expectantibus. Superbos minus curent,minime ſint. Apte congruenterq; viuant . Deum colant,cogitent,quærant,fide,ſpe,charitate ſubnixi.Optent tranquillitatem,atque certum curſum ſtudiis ſuis, omniũq; ſociorum,& ſibi quibusq; poſſunt mentem bonam pacatamq; vitam. Sequitur vt dicam quomodo ſtu- Eruditio qũo paretur, & quàm ſit vtilis. Caput.IX. Authoritas.
dioſi erudiri debeant,qui ſicut dictum eſt,viuere inſtituerunt.Ad diſcendum item neceſſario dupliciter ducimur , authoritate atque ratione . Tempore authoritas,re autẽ ratio prior eſt.Aliud eſt enim quod in agendo anteponitur,aliud quod pluris in appetẽdo æſtimatur . Itaque quanquam bonorum authoritas imperitæ multitudini videatur eſſe ſalubrior , ratio vero aptior eruditis tamen : quia nullus hominum niſi ex imperito peritus ſit , nullus autem imperitus nouit qualem ſe debeat prębere docentibus,& quali vita eſſe docilis poſ- E
ſit , euenit vt omnibus bona magna & occulta diſcere cupientibus,non aperiat niſi authoritas ianuam. Quãquiſq; ingreſſus ſine vlla dubitatione vitæ optimæ prę-
cepta ſectatur: per quæ cum docilis factus fuerit , tum demũ diſcet & quanta ratione prædita ſint ea ipſa quæ ſecutus eſt ante rationem , & quid ſit ipſa ratio , quam poſt authoritatis cunabula firmus & idoneus iam ſequitur atque comprehendit:& quid intellectus, in quo vniuerſa ſunt , vel ipſa potius vniuerſa : & quid præter vniuerſa vniuerſorum principiũ . Ad quam cognitionem in hac vita peruenire pauci, vltra quam vero etiã poſt hanc vitam nemo progredi poteſt. Qui autem ſola authoritate contenti,bonis tantum moribus rectisq; votis conſtanter operam dederint , aut contemnentes, aut non valentes diſciplinis liberalibus atque optimis erudiri,beatos eos quidem,cum inter homines viuunt, neſcio quomodo appellẽ:tamen inconcuſſe credo mox vt hoc corpus reliquerint,eos quò bene magis minúſve vixerunt,eò facilius aut difficilius liberari . Authoritas tamen † partim diuina eſt,partim humana : Sed vera, † autem.
firma,ſumma ea eſt,quę diuina nominatur.In qua metuenda eſt aëriorum animalium mira fallacia,quę per F
rerum ad iſtos ſenſus corporis pertinentium quaſdam diuinationes , nonnullasq; potentias decipere animas facillime conſuerunt,aut periturarum fortunarum curioſas,aut fragilium cupidas poteſtatum , aut inanium 1.Retract. cap.3.
formidoloſas miraculorum. Illa ergo authoritas diuina dicenda eſt,quę non ſolũ in ſenſibilibus ſignis tranſcendit omnem humanam facultatẽ,ſed & ipſum hominem agens,oſtendit ei quouſq; ſe propter ipſum depreſſerit:& nõ teneri ſenſibus,quibus videntur illa mi-
randa,ſed ad intellectum iubet euolare: ſimul demon- 1.Retract. cap.3.
ſtrans & quanta hic poſſit, & cur hæc faciat , & quàm paruipẽdat.Doceat enim oportet & factis poteſtatem ſuam,& humilitate clementiam,& præceptione naturam,quæ omnia ſacris quibus initiamur , ſecretius firmiusq; traduntur.In quibus bonorũ vita facillime non diſputationum ambagibus, ſed myſteriorum authoritate purgatur.Humana vero authoritas plerunque fallit:In eis tamen iure videtur excellere, qui quantũ imperitorum ſenſus capit,multa dant indicia doctrinarũ ſuarum,& non viuunt aliter quàm viuendum eſſe prę-
cipiunt.

G cipiunt. Quibus ſi aliqua etiam fortunę munera acceſ-
1.Retract. cap.3. ſerint,quorum appareant vſu magni,contemptuq; ma
iores,difficillimum omnino eſt,vt eis quiſque viuendi
Vitæ præcepta pauci aſ ſequuntur. Caput.X. præcepta dantibus credens,recte vituperetur. Hic
Alipius:Permagna,inquit,vitæ imago abs te ante oculos noſtros,cum plene,tum breuiter conſtituta eſt. Cui quanuis quotidianis præceptis tuis inhiemus, tamen nos hodie cupidiores flagrantioresq; reddidiſti. Ad quam,ſi fieri poſſet,non ſolum nos, verumetiam cunctos homines iam peruenire,& eidem inhærere cuperem,vt hæc ſicuti auditu mirabilia, ita eſſent imitatione facilia. Nam neſcio quomodo, quod vtinam vel à nobis procul abſit,animus humanus dum hæc audiendo, cœleſtia diuina ac prorſus vera eſſe proclamet, in appetendo aliter ſe gerit,vt mihi veriſſimum videatur aut diuinos homines, aut non ſine diuina ope ſic viuere.Cui ego:Hæc præcepta viuendi, quæ tibi,vt ſemper, plurimum placent Alipi, quanuis hic meis verbis pro tẽpore expreſſa ſint,non tamen à me inuenta eſſe optime ſcis.His enim magnorum hominum & penè diuinorũ libri pleniſſimi ſunt: quod non propter te dicendum mihi putaui,ſed propter iſtos adoleſcentes, ne in
H eis quaſi authoritatem meam iure contemnant. Nam
mihi omnino illos nolo credere,niſi docenti,rationeq;
reddenti,propter quos pro rerum magnitudine concitandos,etiam te arbitror iſtum interpoſuiſſe ſermonẽ: non enim tibi ſunt ad ſequendũ iſta difficilia,quę tanta rapuiſti auiditate, tantoq; in ea naturæ admirabilis impetu ingreſſus es,vt ego tibi verborum,tu mihi rerũ magiſter effectus ſis. Non enim eſt modo vlla cauſa mentiendi,aut ſaltem occaſio: nam neque te falſa laude ſtudioſiorẽ fieri puto, & ij aſſunt qui vtrunq; nouerũt,& ei ſermo iſte mittetur,cui noſtrum nullus ignotus eſt.Bonos autem viros, deditosq; optimis moribus ſi non aliter ſentis atq; dixiſti,pauciores te arbitror eſſe credere, quàm mihi probabile eſt: ſed multi penitus, latent te.Item multorum non latentiũ,ea ipſa quæ mira ſunt,latent:in animo enim ſunt iſta: qui neq; ſenſu
1.Retract. cap.3. accipi poteſt, & plerunq; dum congruere vult vitioſo-
† aut. rum hominum colloquiis,ea dicit quæ haud† probare
⌊ aut appetere ⌋ videatur.Multa etiam facit non libenter,propter aut vitandũ odium hominum, aut ineptiã fugiendam, quod nos audientes aut videntes difficile aliter exiſtimamus,quàm ſenſus iſte renunciat. Eóque
I fit, vt multos non tales eſſe credamus, quales & ſeipſi
& eos ſui familiares nouerũt. Quod tibi ex amicorum noſtrorum quibuſdam magnis animi bonis,quę nos ſoli ſcimus,perſuadeas velim. Nam error iſte non minima hac cauſa nititur, quod non pauci ſe ſubito ad bonam vitam mirandamq; conuertunt: & donec aliquibus clarioribus factis innoteſcant,quales erant eſſe creduntur.Nam ne longius abeam,quis iſtos adoleſcẽtes, qui antea nouerat, facile credat tam ſtudioſe magna quærere,tantas repente in hac ætate indixiſſe inimicitias voluptatibus? Ergo hanc opinionem pellamus ex animo:nam & illud diuinum auxilium, quod vt decebat religioſe in vltimo ſermonis tui poſuiſti,latius quã nonnulli opinantur, vera officium clementiæ ſuæ per vniuerſos populos agit.Sed ad diſputationis noſtræ, ſi placet,ordinem redeamus: & quoniam de authoritate ſatis dictum eſt,videamus quid ſibi ratio velit.

Ratio quid, & huius in ſenſibilibus veſtigia. Caput.XI. † diſcuntur. Ratio eſt mentis motio,ea quæ diſcutiũtur,† diſtinguendi & connectendi potens: qua duce vti ad deum intelligendum,vel ipſam quæ aut in nobis, aut vſquequaque eſt,animam,rariſſimum omnino genus homi-

num poteſt:non ob aliud,niſi quia in iſtorum ſenſuum K
negocia progreſſo, redire in ſemetipſum cuique diffi-
1.Retract. cap.3. cile eſt.Itaque cum in rebus ipſis fallacibus ratione totum agere homines moliantur, quid ſit ipſa ratio, & qualis ſit,niſi perpauci prorſus ignorant. Mirum videtur, ſed tamen ſe ita res habet. Satis eſt hoc dixiſſe in præſentia:nam ſi vobis rem tantam ſicut intelligenda eſt,nunc oſtendere cupiam,tam ineptus ſim, quàm arrogans,ſi vel me illam iam percepiſſe profitear. Tamẽ quantum dignata eſt in res quæ nobis notæ videntur procedere,indagemus eam,ſi poſſumus,interim, prout ſuſceptus ſermo deſyderat. Ac primum videamus vbi hoc verbum,quod ratio vocatur,frequentari ſolet:nam illud nos mouere maxime debet,quod ipſe homo à veteribus ſapientibus ita definitus eſt, Homo eſt animal
Hominis definitio. rationale mortale.Hic genere poſito, quod animal dictum eſt,videmus additas duas differẽtias, quibus credo admonendus erat homo,& quò ſibi redeundum eſſet,& vnde fugiendum.Nam vt progreſſus animę vſq; ad mortalia lapſus eſt, ita regreſſus eſſe in rationẽ debet.Vno verbo à beſtiis,quod rationale: & alio à diuinis ſeparatur,quod mortale dicitur.Illud igitur niſi tenuerit,beſtia erit:hinc niſi ſe auerterit,diuina non erit.
L Sed quoniam ſolent doctiſſimi viri quid inter rationale ac irrationale interſit, acute ſubtiliterq; diſcernere,nullo modo eſt ad id quod inſtituimus negligendũ:
Differunt rationale & rationabile. nam rationale eſſe dixerunt,quod ratione vteretur vel vti poſſit:rationabile autem,quod ratione factum eſſet aut dictum. Itaque has balneas rationabiles poſſumus dicere,noſtrumq; ſermonem:rationales autem vel illũ qui has fecit,vel nos qui loquimur. Ergo procedit ratio ab anima rationali:ſcilicet in ea quæ vel fiũt rationabilia,vel dicuntur.Duo ergo video,in quibus potentia viſq; rationis poſſit ipſis etiam ſenſibus admoueri,
1.Retract. cap.3. opera hominum quæ videntur, & verba quæ audiuntur.In vtroque autem vtitur mens gemino nuncio pro corporis neceſſitate: vno qui oculorum eſt, altero qui aurium.Itaque cum aliquid videmus cõgruentibus ſibi partibus figuratum,non abſurde dicimus rationabiliter apparere.Itemq; cum aliquid bene concinere audimus,non dubitamus dicere quod rationabiliter ſonat. Nemo autem non rideatur, ſi dixerit, Rationabiliter olet, aut rationabiliter ſapit, aut rationabiliter molle eſt,niſi forte in iis, quæ propter aliquid ab hominibus procurata ſunt vt ita olerent,vel ſaperent,vel feruerẽt, M
vel quid aliud. Vt ſiquis locum, vnde grauibus odoribus ſerpentes fugantur, rationabiliter dicat ita olere, cauſam intuẽs quare ſit factum:aut poculum quod medicus confecerit,rationabiliter amarum eſſe vel dulce: aut quod temperari languido ſolium iuſſerit calere rationabiliter aut tepere. Nemo autẽ hortum ingreſſus, & roſam naribus admouẽs, audet ita dicere quàm rationabiliter fragrat:nec ſi medicus illã vt olfaceret iuſſerit. Tunc enim præceptum vel datum illud rationabiliter,nõ tamen olere rationabiliter dicitur: nec propterea,quia naturalis ille odor eſt. Nam quanuis à coquo pulmentum condiatur,rationabiliter cõditum poſſumus dicere:rationabiliter autem ſapere, cũ cauſa extrinſecus nulla ſit,ſed præſenti ſatisfiat voluptati, nullo modo ipſa loquendi conſuetudine dicitur. Si enim quæratur de illo cui poculum medicus dederit, cur id dulciter ſentire debuerit, aliud infertur propter quod ita eſt,id eſt,morbi genus,quod iam nõ in illo ſenſu eſt ſed aliter ſeſe habet in corpore.Si autem rogetur liguriens aliquid,gulæ ſtimulo concitatus,cur ita dulce ſit, & reſpõdeat,

A & reſpondeat,quia libet,aut quia delector: nemo illud
dicet rationabiliter dulce,niſi forte illius delectatio ali
cui rei ſit neceſſaria, & illud quod mandit ob hoc ita
confectum ſit. Tenemus,quantum inueſtigare potuimus,quædam veſtigia rationis in ſenſibus, & quod ad viſum atque auditum pertinet,in ipſa etiam voluptate. Alij vero ſenſus non in voluptate ſua, ſed propter aliquid aliud ſolent hoc nomen exigere: id autem eſt rationalis animãtis factum propter aliquem finem. Sed ad oculos quod pertinet, in quo congruentia partium rationabilis dicitur,pulchrũ appellari ſolet. Quod vero ad aures, quando rationabilem cõcentum dicimus, cantumq; numeroſum rationabiliter eſſe compoſitum ſuauitas vocatur proprio iã nomine.Sed neque in pulchris rebus cum nos color illicit,neque in aurium ſuauitate,cum pulſa chorda quaſi liquide ſonat atque pure, rationabile illud dicere ſolemus. Reſtat ergo vt in iſtorum ſenſuum voluptate, id ad rationem pertinere fateamur, vbi quædam dimenſio eſt atque modulatio. Itaque in hoc ipſo ædificio ſingula bene cõſyderantes, non poſſumus nõ offendi quod vnum oſtium videmus in latere,alterum propè in medio,nec tamen in medio
B collocatum.Quippe in rebus fabricatis, nulla cogente
neceſſitate,iniqua dimẽſio partium facere ipſi aſpectui velut quandam videtur iniuriam. Quod autem intus tres feneſtræ,vna in medio,duæ à lateribus paribus interuallis ſolis lumen infundunt,quàm nos delectat diligentius intuentes, quàmq; in ſe animum rapit, manifeſta res eſt,nec multis verbis vobis aperiẽda. Vnde ipſi architecti iam ſuo verbo, rationem iſtam vocant: & partes diſcorditer collocatas, dicunt non habere rationem. Quod late patet,ac penè in omnes artes operaq; humana diffunditur.Iam in carminibus,in quibus item dicimus eſſe rationẽ ad voluptatem aurium pertinentem,quis non ſentiat dimenſionem eſſe totius huius ſuauitatis opificem?Sed hiſtrione ſaltante,cum bene ſpectãtibus geſtus illi omnes ſigna ſint rerum, quãuis membrorum numeroſus quidã motus oculos eadẽ illa dimenſione delectet,dicitur tamen rationabilis illa ſaltatio,quod bene aliquid ſignificet & oſtendat, excepta ſenſuum voluptate. Non enim ſi pennatam Venerem faciat,& Cupidinem palliatum quanuis id mira membrorum motione atque collocatione depingat, oculos videtur offendere,ſed per oculos animũ, cui re-
C rum ſigna illa monſtrantur: nam oculi offenderentur,
ſi non pulchre moueretur.Hoc enim pertinebat ad ſenſum,in quo anima eoipſo quod mixta eſt corpori, per-
1.Retract. cap.3. cipit voluptatem.Aliud ergo ſenſus, aliud per ſenſum: nam ſenſum mulcet pulcher motus,per ſenſum autem animum ſolum pulchra in motu ſignificatio. Hoc etiã in auribus facilius aduertitur: nam quicquid iucunde ſonat,illud libet,atque ipſum auditum illicit:quod autem per eundem ſonum bene ſignificatur, nuncio quidem aurium, ſed ad ſolam mentem refertur. Itaque cum audimus illos verſus:

Virg.1. Geor. Quid tantum Oceano properent ſe tingere ſoles
Hyberni, vel quæ tardis mora noctibus obſtet.

Aliter metra laudamus,aliterq; ſentẽtiam: nec ſub eodem intellectu dicimus,rationabiliter ſonat, & rationabiliter dictum eſt. Ergo iam tria genera ſunt re-
Diſciplinarum omniũ excogitatrix ratio. Caput XII. rum,in quibus illud rationabile apparet. Vnum eſt in
† aliàs,diſcendo. factis ad aliquem finem relatis,alterum in dicendo,† tertium in delectãdo. Primum nos admonet nihil temere facere:ſecundum recte docere:vltimum beate cõtemplari.In moribus eſt illud ſuperius,hæc autem duo

in diſciplinis,de quibus nunc agimus. Nãq; illud quod D
in nobis eſt rationale,id eſt,quod ratione vtitur,& rationabilia vel facit vel ſequitur,quia naturali quodam vinculo in eorum ſocietate aſtringebatur, cum quibus illi erat ratio ipſa communis,nec homini homo firmiſ
Occaſio vocabulorum. ſime ſociari poſſet,niſi colloquerẽtur,atque ita ſibi mẽtes ſuas cogitationeſq; quaſi refunderent,vidit eſſe imponenda rebus vocabula,id eſt, ſignificantes quoſdam ſonos: vt quoniam ſentire animos ſuos non poterant, ad eos ſibi copulandos ſenſu quaſi interprete vterẽtur. Sed audiri abſentium verba non poterant,ergo illa ratio peperit literas,notatis omnibus oris ac linguę ſonis,
Occaſio literarum. atque diſcretis. Nihil autem horum facere poterat, ſi multitudo rerum ſine quodam defixo termino infinite patere videretur. Ergo vtilitas numerandi magna neceſſitate animaduerſa eſt. Quibus duobus repertis, nata eſt illa librariorum & calculonum profeſſio, velut quædam Grammaticæ infantia, quam Varro literationem vocat: græce autem quomodo appelletur nõ
Occaſio diſcretionis literarũ,ſyllabarũ & verborum. ſatis in præſenti recolo. Progreſſa deinde ratio, animaduertit eoſdem oris ſonos quibus loqueremur, & quos literis iam ſignauerat alios eſſe qui moderato varie hiatu, quaſi enodati ac ſimplices faucibus ſine vlla E
colliſione defluerẽt:alios diuerſo preſſu oris, tenere tamen aliquem ſonum:extremos autem qui niſi adiunctis ſibi primis erumpere non valerent. Itaque literas hoc ordine, quo expoſitæ ſunt,vocales,ſemiuocales, & mutas nominauit. Deinde ſyllabas notauit: † deinde † vocauit. verba in octo genera formasq; digeſta ſunt. Omnisq; illorum motus,integritas, iunctura, perite ſubtiliterq; diſtincta ſunt.Inde iam numerorum & dimẽſionis nõ immemor,adiecit animum in ipſas vocum & ſyllabarum varias moras,atque inde ſpatia temporis alia duplicia,alia ſimplicia eſſe comperit,quibus lõgæ breuesq; ſyllabæ tenderentur. Notauit etiam iſta,& in regulas certas diſpoſuit.Poterat iam perfecta eſſe Grammatica,ſed quia ipſo nomine profiteri ſe literas clamat,vnde etiam latine literatura dicitur, factum eſt, vt quicquid dignum memoria literis mãdaretur, ad eam neceſſario pertineret. Itaque vnum quidem nomen, ſed res infinita,multiplex, curarum plenior quàm iucũditatis aut veritatis,huic diſciplinæ acceſſit Hiſtoria, nõ
Occaſio hiſtoriæ. tam ipſis Hiſtoricis quàm Grãmaticis laborioſa.Quis enim ferat imperitum videri hominem, qui volaſſe Dædalum non audierit:mendacem illum qui finxerit, F
ſtultum qui crediderit, impudentem qui interrogauerit non videri?Aut, in quo noſtros familiares grauiter miſerari ſoleo,qui ſi non reſponderint,quid vocata ſit
Ver. AEn.9. eã vult ortã ex Priamo, nec nominat tamen. mater Euryali,accuſantur inſcitiæ: cum ipſi eos,à quibus ea rogãtur,vanos & ineptos, nec curioſos audeant appellare? Illa igitur ratione perfecta diſpoſitáque Grammatica, admonita eſt quærere atque attendere hanc ipſam vim,quæ pepererit artem. Nam eam defi-
Dialectices & rhetorices inuentio. niendo, diſtribuendo, colligendo nõ ſolum digeſſerat Cap. XIII. atque ordinauerat, verum ab omni etiam falſitatis irreptione defenderat. Quando ergo tranſiret ad alia fabricanda, niſi ipſa ſua prius quaſi quædam machinamenta & inſtrumenta diſtingueret,notaret, digereret, proderetq; ipſam diſciplinam diſciplinarũ,quam Dialecticam vocant? Hæc docet docere, hæc docet diſcere: in hac ſe ipſa ratio demonſtrat atque aperit, quæ ſit, quid velit,quid valeat.Scit ſcire:ſola ſcientes facere, nõ ſolum vult,ſed etiam poteſt. Verum quoniam plerunque ſtulti homines ad ea quæ ſuadentur recte,vtiliter, & honeſte,non ipſam ſynceriſſimam quam rarus animus vides

G mus videt veritatem, ſed proprios ſenſus conſuetudi-
1.Retract. cap.3.
nemq; ſectantur,oportebat eos non doceri ſolum quã-
tum queunt, ſed ſæpe & maxime commoneri. Hanc
ſuam partem quæ id ageret, neceſſitatis pleniorē quàm
puritatis,refertiſſimo gremio delitiarum, quas populo
ſpargat,vt ad vtilitatem ſuam dignetur adduci, voca-
uit Rhetoricam. Hactenus pars illa,quæ in ſignificãdo
rationabilis dicitur,ſtudiis liberalib⁹ diſciplinisq; pro-
mota eſt.

Muſica & poetica. Cap. XIIII.

Hinc ſe illa ratio ad ipſarum rerum diui-
narum beatiſſimam contemplationem rapere voluit.
Sed ne de alto caderet, quæſiuit gradus, atque ipſa ſibi
viam per ſuas poſſeſſiones ordinemq; molita eſt. De-
ſyderabat enim pulchritudinem: quam ne ſola & ſim-
plex poſſet ſine iſtis oculis intueri,impediebatur à ſen-
1.Retract. cap.3.
ſibus. Itaque in eos ipſos paululum aciem torſit,qui ve-
ritatem ſeſe habere clamantes, feſtinãtem ad alia per-
gere,importuno ſtrepitu reuocabant. Et primo ab au-
ribus cœpit,quia dicebãt ipſa verba ſua eſſe,quibus iam
& Grammaticam,& Dialecticam, & Rhetoricam fe-
cerat. At iſta potentiſſima ſecernēdi cito vidit quid in-
ter ſonum,& id cuius ſignum eſſet, diſtaret. Intellexit
nihil aliud ad aurium iudicium pertinere, quàm ſonũ,
H eumq; eſſe triplicem, Aut in voce animantis,aut in eo
Triplex ſonus. Aug. frequẽter vtitur cu iuſcemodi, pro qualibuſcunque.
quod flatus in organis faceret,aut in eo quod pulſu ęde
retur. Ad primum pertinere Tragœdos,vel Comœdos,
vel choros cuiuſcemodi,atque omnes omnino, qui vo-
ce propria canerent. Secundum tibiis & ſimilibus in-
ſtrumẽtis deputari. Tertio dari citharas, lyras,cymba-
la,atque omne quod percutiendo canorum eſſet. Vide-
bat autem hanc materiam eſſe viliſſimam,niſi certa di
menſione temporum, & acuminis grauitatiſq; mode-
rata varietate ſoni figurarentur. Recognouit hinc eſſe
illa ſemina, quæ in Grãmatica, cum ſyllabas diligenti
conſyderatione verſaret,pedes, & accentus vocauerat.
Et quia in ipſis verbis breuitates & longitudines ſylla-
barũ propè æquali multitudine ſparſas in oratione at-
tendere facile fuit,tentauit pedes illos in ordines certos
diſponere atque coniungere:& in eo primo ſenſum ip-
ſum ſecuta,moderatos impreſſit articulos, quæ & cæſa
Verſus vnde
& membra nominauit. Et ne longius pedũ curſus pro-
uolueretur,quàm eius iudicium poſſet ſuſtinere, modũ
ſtatuit vnde reuerteretur,& ab eo ipſo verſum vocauit.
Quod autem nõ eſſet certo fine moderatum,ſed tamen
rationabiliter ordinatis pedibus curreret,rhythmi no-
Rhythmus.
mine notauit,qui latine nihil aliud quàm numerus di-
I ci potuit. Sic ab ea poëtæ geniti ſunt. In quibus cum vi-
deret non ſolum ſonorum,ſed etiam verborũ rerumq;
magna momẽta,plurimum eos honorauit,eiſq; tribuit
quorum vellent rationabilium mendaciorum poteſta-
tem. Et quoniam de prima illa diſciplina ſtirpem du-
cebant,iudices in eos Grãmaticos eſſe permiſit. In hoc
igitur quarto gradu,ſiue in rhythmis, ſiue in ipſa mo-
dulatione intelligebat regnare numeros, totumq; per-
ficere. Inſpexit diligẽtiſſime cuiuſmodi eſſent, reperie-
bat diuinos & ſempiternos,præſertim quod ipſis auxi-
liantibus omnia ſuperiora contexuerat. Et iam tolera-
bat ægerrime ſplendorem illorum atque ſerenitatem,
corporea vocum materia decolorari. Et quoniam illud
quod mens videt,ſemper eſt præſens,& immortale ap-
probatur,cuius generis numeri apparebãt:ſonus autem
quia ſenſibilis res eſt,pręterfluit in præteritum tempus,
imprimiturq; memoriæ,rationabili mẽdacio iam poë-
tis fauente ratione quærendum, ne quid propagini ſi-
1.Retract. cap.3.
militer ineſſet,Iouis & memoriæ filias Muſas eſſe con-
fictũ eſt. Vnde iſta diſciplina ſenſus intellectuſq; par-
ticeps Muſicæ nomen inuenit.

Hinc eſt profecta in K
Geometria & Aſtronomia. Caput. XV.
oculorum opes, & terram cœlumq; colluſtrans, ſenſit
nihil aliud quàm pulchritudinem ſibi placere,& in pul
chritudine figuras,& in figuris dimenſiones, & in di-
menſionibus numeros:quæſiuitq; ipſa ſecum,vtrum ibi
talis linea taliſq; rotunditas,vel quælibet alia forma &
figura eſſet qualem intelligentia cõtineret. Longe de-
teriorem inuenit,& nulla ex parte quod viderent oculi
cum eo quod mens cerneret,comparãdum. Hæc quoq;
diſtincta & diſpoſita,in diſciplinam redegit, appella-
uitq; Geometriam. Motus eam cœli multum mouebat,
& ad ſe diligenter conſyderãdum inuitabat. Etiam ibi
per conſtantiſſimas temporum vices,per aſtrorum ra-
tos definitosq; curſus, per interuallorum ſpatia mode-
rata intellexit nihil aliud quàm illam dimenſionem
numerosq; dominari. Quæ ſimiliter definiendo ac ſe-
cernendo in ordinem nectens,Aſtrologiam genuit,ma
gnum religioſis argumentum, tormentumq; curioſis.
In his igitur omnibus diſciplinis occurrebãt ei omnia
numeroſa, quæ tamen in illis dimenſionibus manife-
ſtius eminebant,quas in ſe ipſa cogitãdo atque voluen-
do intuebatur veriſſimas. In his autem quæ ſentiuntur
vmbras earum potius atque veſtigia recolebat: Hic ſe L
multum erexit,multumq; præſumpſit: ita auſa eſt im-
mortalem animam comprobare. Tractauit omnia di-
ligẽter,percepit prorſus ſe plurimum poſſe:& quicquid
poſſet,numeris poſſe. Mouit eam quoddam miraculũ,
& ſuſpicari cœpit ſeipſam fortaſſe numerum eſſe eum-
ipſum quo cuncta numerarentur:aut ſi id non eſſet,ibi
tamen eum eſſe,quò peruenire ſatageret. Hunc vero to
tis viribus cõprehendit, qui iam vniuerſæ veritatis in-
dex futurus,ille cuius mentionem fecit Alipius,cum de
Lib.3.cõtra Academicos cap.5.
Academicis quæreremus,quaſi Proteus in manib⁹ erat.
Imagines enim falſæ rerum earum quas numeramus,
ab illo occultiſſimo quo numeramus defluentes, in ſeſe
rapiunt cogitationem,& ſæpe illum cum iam tenetur,
elabi faciunt.

Diſciplinæ liberales eferũt intel. lectum ad diuina. Cap.XVI.

Quibus ſi quiſque non ceſſerit, & om-
nia quæ per tot diſciplinas late varieq; diffuſa ſunt, ad
vnum quoddã ſimplex verum certumq; redegerit,eru-
diti nomine digniſſimus,non temere iã quærit illa di-
uina,non iam credenda ſolum, verumetiam contem-
planda,intelligenda,atque retinenda. Quiſquis autem
vel adhuc ſeruus cupiditatum,& inhians rebus pereun
tibus,vel iam iſta fugiens,caſteq; viuens,neſciens tamē
quid ſit nihil, quid informis materia, quid formatum
exanime,quid corpus,quid ſpecies in corpore, quid lo- M
cus,quid tempus,quid in loco,quid in tēpore,quid mo-
tus ſecundum locum, quid motus non ſecundum locũ,
quid ſtabilis motus,quid ſit æuum,& quid ſit nec in lo-
co eſſe nec nuſquam,& quid ſit præter tempus,& ſem-
per eſſe,quid ſit & nuſquam eſſe, & nuſquam non eſſe:
& nunquam eſſe,& nunquam non eſſe. Quiſquis ergo
iſta neſciens, nõ dico de ſummo illo deo,qui ſcitur me-
lius neſciendo,ſed de anima ipſa ſua quærere ac diſpu-
tare voluerit,tantum errabit,quãtum errari plurimum
poteſt:facilius autem cognoſcet iſta, qui numeros ſim-
plices atque intelligibiles comprehenderit. Porrò iſtos
comprehendet,qui & ingenio valens,& priuilegio ęta-
tis,aut cuiuſlibet fœlicitatis ocioſus,& ſtudio vehemē-
ter incenſus,memoratum diſciplinarum ordinē quan-
tum ſatis eſt,fuerit perſecutus. Cũ enim artes illæ om-
nes liberales,partim ad vſum vitę,partim ad cognitio-
nem rerum contemplationemq; diſcãtur,vſum earum
aſſequi difficillimum eſt,niſi ei,qui ab ipſa pueritia in-
genioſiſſimis, inſtantiſſime atque conſtantiſſime ope-
ram dederit.

A rã dederit. Quid vero ex illis ad id quod quærimus
Arduas quęſtiones ne attingãt non inſtructi diſciplinis. Cap.XVII.
opus eſt? Nec te,quæſo mater,hęc velut rerum immen-
ſa quædam ſylua deterreat. Etenim quædam de omni-
bus eligentur numero pauciſſima, id eſt, potentiſſima,
cognitione autem multis quidem ardua. Tibi tamen,
cuius ingenium quotidie mihi nouũ eſt, & cuius ani-
mum vel ætate, vel admirabili temperantia remotiſſi-
mũ ab omnibus nugis,& à magna labe corporis emer-
gentem, in ſe multum ſurrexiſſe cognoſco, tam erunt
facilia quàm difficilia tardiſſimis, miſerrimeq; viuen-
tibus. Si enim dicam te facile ad eum ſermonem per-
uenturam,qui locutionis & linguæ vitio careat,profe-
cto mentiar. Me enim ipſum,cui magna neceſſitas fuit
iſta perdiſcere, adhuc in multis verborum ſonis Itali
exagitant,& à me viciſſim,quod ad ipſum ſonum atti-
net,reprehẽduntur. Aliud eſt enim eſſe arte,aliud gente
ſecurum. Solœciſmos autē quos dicimus, fortaſſe quiſ-
que doctus diligenter attendens in oratione mea repe-
riat:nõ enim defuit qui mihi nonnulla huiuſmodi vi-
tia ipſum Ciceronē feciſſe peritiſſime perſuaſerit. Bar-
bariſmorum autem genus noſtris temporibus tale cõ-
pertum eſt, vt & ipſa eius ratio barbara videatur, qua
B Roma ſeruata eſt. Sed tu cõtemptis iſtis vel puerilibus
rebus,vel ad te non pertinentibus,ita grammaticæ pe-
nè diuinam vim naturamq; cognoſcis,vt eius animam
tenuiſſe,corpus reliquiſſe diſertis videaris, Hoc etiam
de cæteris huiuſmodi artibus dixerim: quas ſi penitus
fortaſſe contemnis,admoneo te quantum filius audeo,
quantumq; permittis,vt fidem iſtam tuam, quam ve-
nerandis myſteriis percepiſti, firme cauteq; cuſtodias:
deinde vt in hac vita atque moribus conſtanter vigi-
lanterq; permaneas. De rebus autem obſcuriſſimis, &
tamen diuinis,quomodo deus & nihil mali faciat, & ſi
omnipotens,& tanta mala fiant: & cui bono mundum
fecerit,qui non erat indigus:& vtrũ ſemper fuerit ma-
lum,an tempore cœperit:& ſi ſemper fuit, vtrũ ſub con
ditione dei fuerit: & ſi fuit, vtrum etiam iſte mundus
ſemper fuerit, in quo illud malũ diuino ordine domi-
taretur:ſi autem hic mundus aliquando eſſe cœpit,quo-
modo antequàm eſſet, poteſtate dei malum tenebatur:
& quid opus erat mundum fabricari,quo malum quod
iam dei poteſtas frenabat, ad pœnas animarum inclu-
deretur:Si autem fuit tempus,quo ſub dei dominio ma
lum non erat, quid ſubito accidit quod per æterna re-
C tro tempora non acciderat. In deo enim nouum extitiſ
ſe conſilium,ne dicam impium,ineptiſſimum eſt dice-
re. Si autem importunum fuiſſe,& quaſi improbũ ma-
lum deo dicimus, quod nonnulli exiſtimant, iã nemo
*aliâs, non.
doctus riſum tenebit,nemo * ⌊ non ⌋ ſuccenſebit indo-
ctus. Quid enim potuit deo nocere mali,neſcio quę,il-
la natura? Si enim dicunt non potuiſſe,fabricandi mun
di cauſa nõ erit:ſi potuiſſe dicunt, inexpiabile nefas eſt,
deum violabilem credere:nec ita ſaltem, vt vel virtute
prouiderit,ne ſua ſubſtantia violaretur. Nanque ani-
mam pœnas hic pendere fatentur,cum inter eius & dei
ſubſtantiam nihil velint omnino diſtare. Si autem iſtũ
mundum non factum dicamus: impium eſt atque in-
gratum credere,ne illud ſequatur, quod deus eum non
fabricarit. Ergo de his atque huiuſmodi rebus,aut ordi
ne illo eruditionis,aut nullo modo quicquam requirē-
dum eſt.

Quo ordine anima prouehitur ad cognitionē ſui & ipſius vnitatis. Ca. XVIII.

Et ne quiſquam latiſſimum aliquid nos cõ-
plexos eſſe arbitretur, hoc dico planius atque breuius.
Ad iſtarum rerum cognitionē neminem aſpirare de-
bere ſine vlla quaſi duplici ſcientia bonæ diſputationis,
potentięq; numerorum. Si quis etiam hoc plurimũ pu-
tat,ſolos numeros optime nouerit aut ſolam Dialecti- D
cam. Si & hoc infinitum eſt, tãtum perfecte ſciat quid
ſit vnum in numeris, quantumq; valeat, nondum illa
ſumma lege ſummoq; ordine rerũ omnium, ſed in iis
quæ quotidie paſſim ſentimus atque agimus. Excipit
enim hanc eruditionē iã ipſa philoſophiæ diſciplina,&
in ea nihil plus inueniet quàm quid ſit vnum, ſed lõge
altius longeq; diuinius. Cuius duplex quæſtio eſt. Vna
de anima, Altera de deo. Prima efficit vt noſmetipſos
nouerimus,altera vt originem noſtram. Illa nobis dul-
cior,iſta elatior:*†illa nos dignos beata vita,beatos hęc *† chariot.
facit. Prima eſt illa diſcentibus,iſta iam doctis. Hic eſt
ordo ſtudiorum ſapientiæ, per quem fit quiſq; idoneus
ad intelligendum ordinem rerum,id eſt,ad dignoſcē-
dos duos mundos,& ipſum parentem vniuerſitatis,cu-
ius nulla ſcientia eſt in anima,niſi ſcire quomodo eum
neſciat. Hunc igitur ordinem tenens anima iam phi-
loſophiæ tradita,primo ſeipſam inſpicit:& cui iam illa
eruditio perſuaſit,aut ſuam,aut ſeipſam eſſe rationem,
in ratione autem aut nihil eſſe melius & potentius nu-
meris, aut nihil aliud quàm numerum eſſe rationem,
ita ſecum loquetur, Ego quodam meo motu interiore
& occulto, ea quæ diſcenda ſunt poſſum diſcernere & E
connectere,& hæc vis mea ratio vocatur. Quid autem
diſcernendum eſt,niſi quod aut vnum putatur & non
eſt,aut certe nõ tam vnum eſt,quàm putatur? Item cur
quid connectendum eſt,niſi vt vnum fiat, quantũ po-
teſt? Ergo & in diſcernendo & in connectendo, vnum
volo,& vnum amo. Sed cum diſcerno, purgatum, cum
connecto,integrum volo. In illa parte vitantur aliena,
in hac propria copulantur,vt vnum aliquid perfectum
fiat. Lapis vt eſſet lapis,omnes eius partes,omniſq; na-
tura in vnum ſolidata eſt. Quid arbor? Nonne arbor
Quod oĩa in vnũ tẽdant.
non eſſet,ſi vna non eſſet? Quid mẽbra cuiuſlibet ani-
mantis ac viſcera,& quicquid eſt eorum è quibus con-
ſtat? Certe ſi vnitatis patiantur diuortium, nõ erit ani-
mal. Amici quid aliud quàm vnum eſſe conantur? Et
quanto magis vnum,tanto magis amici ſunt. Populus
vna ciuitas eſt,cui eſt periculoſa diſſenſio. Quid eſt au-
tem diſſentire,niſi non vnum ſentire? Ex multis mili-
tibus fit vnus exercitus. Nonne quæuis multitudo eo
minus vincitur, quo magis in vnũ coit? Vnde ipſa coi-
tio in vnũ,cuneus nominatus eſt,quaſi couneus. Quid Cuneus.
amor omnis? Nonne vnum vult fieri cũ eo quod amat?
Et ſi ei contingat,vnum cum eo fit. Voluptas ipſa non F
ob aliud delectat vehementius, niſi quod amantia ſeſe
corpora in vnum cogũtur. Dolor vnde pernicioſus eſt?
Quia id quod vnum erat diſſicere* nititur, Ergo mo-
*aliâs,diſſcidere. †periculoſũ.
leſtum & pernicioſum † eſt cum eo vnum fieri quod
ſeparari poteſt.

Homo brutis præſtantior,qũo poſſit videre deum. Cap.XIX.

Ex multis rebus paſſim ante iacenti-
bus,deinde in vnam formam congregatis,vnam facio
domum. Melior ego,ſiquidē ego facio,illa fit. Ideo me-
lior quia facio: non dubium eſt inde me eſſe meliorem
quàm domus eſt. Sed non inde ſum melior hirundine
aut apicula,nam & illa nidos affabre ſtruit, & illa fa-
uos:ſed his melior,quia rationale animal ſum. At ſi in
ratis dimenſionibus ratio eſt,nunquid nã & aues quod
fabricant minus apte congruenterq; dimēſum eſt? Imò
numeroſiſſimum eſt. Non ergo numeroſa faciẽdo, ſed
numeros cognoſcendo,melior ſum. Quid ergo,illę ne-
ſcientes operari numeroſa poterant? Poterãt profecto.
Vnde id docetur? Ex quo quod nos quoque certis di-
menſionibus ratione linguam dentibus & palato accõ-
modamus, vt ex ore literaturæ ac verba prorumpant,
nec tamen cogitamus cum loquimur quo motu oris id
facere

G facere debeamus. Deinde quis bonus cantator, etiam si Musicæ sit imperitus, non ipso sensu naturali & rhythmum & melos perceptum memoria custodiat in canendo? Quod quid fieri numerosius potest? Hoc nescit indoctus, sed tamen facit operãte natura. Quando autem melior & pecoribus præponendus? Quando nouit quod facit? At nihil aliud me pecori preponit, nisi quod rationale animal sum. Quomodo igitur immortalis est ratio, & ego simul & rationale & mortale quiddam esse definior? An ratio non est immortalis? Sed vnum ad duo, vel duo ad quatuor verissima ratio est. Nec magis heri fuit ista ratio vera, quã hodie: nec magis cras, aut post annum erit vera. Nec si omnis iste mundus concidat, poterit ista ratio non esse: ista enim semper talis est, mundus autem iste nec heri habuit, nec cras habebit quod habet hodie, nec hodierno die vel spatio vnius horę eodem loco solem habuit: ita cum in eo nihil manet, nihil vel paruo spatio temporis habet eodẽ modo. Igitur si immortalis est ratio, & ego qui ista omnia vel discerno vel cõiecto,† ratio sum: illud quo mortale appellor, non est meum. Aut si anima non, id est, quod ratio, & tamen ratione vtor, & per rationem melior sum: à deteriore ad melius, à mortali ad immortale fugiendum est. Hæc & alia multa secum anima bene erudita sequitur, atque agitat: quæ persequi volo, ne cum ordinem vos docere cupio, modum excedam, qui pater est ordinis. Gradatim enim se & ad mores vitamq; optimam, non iã sola fide, sed certa ratione perducit. Cui numerorum vim atque potentiam diligẽter intuenti, nimis indignum videbitur & nimis flendum, per suam scientiam versum bene currere citharamq; concinere, & suam vitam seq; ipsam quę anima est, deuium iter sequi, & dominante sibi libidine, cum turpissimo se vitiorum strepitu dissonare. Cum autem se cõposuerit & ordinauerit, ac cõcinnam pulchramq; reddiderit, audebit iam deum videre, atque ipsum fontem, vnde manat omne verum, ipsumq; patrem veritatis. Deus magne, qui erunt illi oculi, quàm sani, quàm decori, quàm valẽtes, quàm cõstantes, quàm sereni, quàm beati? Quid autem est illud quod vident? Quid quæso? Quid arbitremur, quid æstimemus, quid loquamur? Quotidiana verba decurrunt, & sordidata sunt omnia vilissimis rebus. Nihil amplius dicam, nisi promitti nobis aspectum pulchritudinis, cuius imitatione pulchra,
I cuius comparatione fœda sunt cætera. Hanc quisquis viderit, videbit autẽ qui bene viuit, bene orat, bene studet, quando eũ mouebit, cur alius optans habere filios, non habet, alius abundantes exponat, alius oderit nascituros, diligat alius natos. Quomodo non repugnet nihil futurum esse quod non sit apud deum, ex quo necesse est ordine omnia fieri, & tamen nõ frustra deum rogari. Postremo quando istum virum mouebunt, aut vlla onera, aut vlla pericula, aut vlla fastidia, aut vlla blandimenta fortunæ? In hoc enim sensibili mũdo vehementer consyderandum est quid sit tempus & locus: vt quod delectat in parte, siue loci siue temporis intelligatur, tamen multo esse melius totum, cuius illa pars est: & rursus quod offendit in parte, perspicuum sit homini docto, non ob aliud offendere, nisi quia non videtur totum, cui pars illa mirabiliter congruit. In illo vero mundo intelligibili quamlibet partem totam pulchram esse atque perfectam. Dicentur ista latius, si vestra studia siue memoratum istum à nobis, siue alium

† connecto.

fortasse breuiorem † atque commodiorem, rectum tamen ordinem, vt hortor ac spero, tenere instituerint, atque omnino grauiter constantérque tenuerint. K

† lõgiorem.

Quod vt nobis liceat, summa opera danda est optimis moribus: Deus enim noster aliter nos exaudire nõ poterit. Bene autẽ viuentes facillime exaudit. Oremus ergo, non vt nobis diuitiæ, vel honores, vel huiusmodi res fluxæ atq; nutãtes, & quouis resistente transeuntes, sed vt ea proueniant quæ nos bonos faciant ac beatos. Quæ vota vt deuotissime impleãtur, tibi maxime hoc negocium mater iniungimus, cuius precibus indubitãter credo atque confirmo mihi istam mentem deũ dedisse, vt inueniendæ veritati nihil omnino præponam, nihil aliud velim, nihil cogitem, nihil amẽ. Nec desino credere nos hoc tantum bonũ, quod te promerente concupiuimus, eadem te petente adepturos. Iam vero te Alipi quid horter, quid moneam? Qui propterea nimius non es, quia talia quãtumuis amare fortasse semper parum, nimium vero nunquam, recte dici potest. Hic ille: Vere effecisti, inquit, vt memoriã doctissimorum ac magnorum virorum, quæ aliquãdo pro rerum magnitudine incredibilis videbatur, & quotidiana cõsyderatione, & ista præsenti, quæ in te nobis est admiratione, non solum dubiam non habeamus, verumetiã si necesse sit de illa iurare possimus. Quid enim nobis non de illa venerabili ac propè diuina, quæ iure & habita est & probata Pythagoræ disciplina, abs te hodie nostris etiam penè oculis reseratum est? Cum & vitæ regulas, & scientiæ non tam itinera quàm ipsos campos, ac liquida æquora, & quod illi viro magnæ veneratione fuit, ipsa etiã sacraria veritatis vbi essent, qualia essent, quales quærerent, & breuiter, & ita plenè † significasti, vt quanuis suspicemur & credamus tibi esse adhuc secretiora, tamen non absque impudentia nos putemus, si amplius quicquam flagitandum abs te arbitremur. Accipio ista, inquã, libenter. Neque enim me tam verba tua, quæ vera non sunt, quàm verus in verbis animus delectat atque excitat. Et bene quod ei mittere statuimus has literas, qui de nobis solet libenter multa mentiri. Si qui autem alij fortasse legerint, neq; hos metuo, ne tibi succenseant. Quis enim amantis errori in iudicando non beneuolẽtissime ignoscat? Quod autem Pythagoræ mentionẽ fecisti, nescio quo illo diuino ordine occulto tibi in mentem venisse credo. Res enim multum necessaria mihi prorsus exciderat, quàm in illo viro si quid literis memoriæ mandatis credendum est, quanuis Varroni quis nõ credat, mirari & penè quotidianis vt scis efferre laudibus soleo, quod regendæ reipublicæ disciplinam, suis auditoribus vltimã tradebat iam doctis, iam perfectis, iam sapientibus, iam beatis. Tantos ibi enim fluctus videbat, vt eis nollet cõmittere nisi virum, qui & in regendo penè diuine scopulos euitaret, & si omnia defecissent ipse illis fluctibus quasi scopulus fieret. De solo enim sapiente verissime dici potest, Ille velut pelagi rupes immota resistit: & cætera quæ luculentis in hanc sententiam versibus dicta sunt. Hic finis disputationis factus est, lætisq; omnibus & multum sperantibus consessum dimisimus, cũ iam nocturnum lumen fuisset illatum.

L

† planè.

1. Retract. cap. 3. Epilog' hortans ad bonam vitam. Cap. XX.

1. Retract. cap. 3.

M

AEneid. 7.

SECVNDI LIBRI DE ORDINE FINIS.

A

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, DE BEATA VITA LIBER.

Præfatio.

1. Retract. cap. 3.

SI AD Philosophiæ portum, de quo iam in beatæ vitæ regionem solumq; proceditur, vir humanissime atque magne Theodore, ratione institutus cursus & voluntas ipsa perduceret, nescio vtrum temere dixerim, multo minoris numeri homines ad eũ peruenturos fuisse, quanuis nunc quoque vt videmus rari admodum pauciq; peruenìãt. Cum enim in hunc mundum, siue deus, siue natura, siue necessitas, siue voluntas nostra, siue coniuncta horum aliqua, siue simul omnia, res enim multum obscura est, sed tamen à te iã
B illustrãda suscepta, veluti in quoddam procellosum salum nos quasi temere passimq; proiecerit, quotus quisque cognosceret quo sibi nitendum esset, quáve redeundum, nisi aliquando & inuitos contraq; obnitentes aliqua tempestas, quæ stultis videtur aduersa, in optatissimam terram nescientes errantesq; compingeret. Igitur hominum quos philosophia potest accipere, tria quasi nauigãtium genera mihi videor videre. Vnum est eorum, quos vbi ætas compos rationis assumpserit, paruo impetu pulsuq; remorum de proximo fugiunt, seseq; recondunt in illa tranquillitate, vnde cæteris ciuibus quibus possunt, quo admoniti conentur ad se, lucidissimum signum sui alicuius operis erigunt. Alterum vero est eorum superioriq; contrarium, qui fallacissima facie maris decepti, elegerunt in medium progredi, longeq; à sua patria peregrinari audent, & sæpe eius obliuiscuntur. Hos si nescio quo & nimis latente modo à puppi ventus, quem prosperum putant, fuerit prosecutus, penetrant, in altissima miseriarum elati atque gaudentes, quod eis vsquequaque fallacissima serenitas voluptatum, honorũq; blanditur. His profecto quid aliud optandum est, quàm quędam in illis rebus à quibus iactati excipiantur improspera, & si parũ est, sæuiens omnino tempestas, contrarieq; flans vẽtus, qui eos ad certa & solita gaudia vel flentes gementesq; perducat: Huius generis tamen plerique nondum longius euagati, quibusdam non ita grauibus molestiis reducuntur. Hi sunt homines, quos cum lachrymabiles tragœdiæ fortunarum suarum, vel inanium negociorum anxiæ difficultates, quasi nihil aliud habentes quod agant, in libros doctorum sapientissimorumq; hominum traxerint, in ipso quodammodo portu euigilant, vnde illos nulla maris illius promissa nimium falso ridentis excludant. Est autem genus inter hæc tertium eorum, qui vel in ipso adolescentiæ limine, vel iam diu multumq; iactati, tamen quædam signa respiciunt, & suæ dulcissimæ patriæ, quanuis in ipsis fluctibus, recordantur: & aut recto cursu in nullo falsi, & nihil morati, eam repetunt: aut plerunque vel inter nubila deuiantes, vel mergentia contuentes sydera, vel nonnullis illecebris capti, bonæ nauigationis tẽpora differentes, errant diutius, sæpe etiam periclitantur. Quos item sępe nonnulla in fluxis fortunis calamitas, quasi conatibus eorum aduersa tempestas in optatissimam vitam quietamq; compellit. His autem omnibus, qui quocunque modo ad beatæ vitæ regionem feruntur, vnus immanissimus mons ante ipsum portum constitutus, qui etiam magnas ingredientibus gignit angustias, vehementissime formidandus, cautissimeq; vitandus est. Nam ita fulget, ita mentiente illa luce vestitur, vt non solum peruenientibus, nondumq; ingressis incolẽdum se offerat, & eorum voluntatibus pro ipsa beata terra satisfacturum polliceatur: sed plerunque de ipso portu ad sese homines inuitat, eosq; nonnunquam detinet ipsa altitudine delectatos, vnde cæteros despicere libeat. Hi tamẽ admonent sępe venientes, ne aut occultis subter scopulis decipiantur, aut ad se ascendere facile putent: & quà sine periculo ingrediantur propter illius terræ vicinitatem beneuolentissime docent. Ita cum eis inuident vanissimam gloriam, locum securitatis ostendunt. Nã quem montem alium vult intelligi ratio propinquantibus ad philosophiam ingressis̃ve metuendum, nisi superbum studium inanissimæ gloriæ: quod ita nihil intus plenum atque solidum habet, vt inflatos sibi superambulantes succrepante fragili solo demergat ac sorbeat, eisque in tenebras reuolutis, eripiat luculentissimã
E domum, quam penè iam viderant. Quæ cum ita sint, accipe mi Theodore: namque ad id quod desydero, te vnum intueor, teq; aptissimũ semper admiror, Accipe, inquam, & quod illorum trium genus hominũ me tibi dederit, & quo loco mihi esse videar, & abs te cuiusmodi auxilium certus expectem. Ego ab vsque vnde vicesimo anno ætatis meæ, postquam in schola rhetorum librum illum Ciceronis, qui Hortensius vocatur, accepi, tanto amore philosophiæ succensus sum, vt statim ad eam me transferre meditarer. Sed neque mihi nebulæ defuerunt, quibus confunderetur cursus meus, & diu fateor, quibus in errorẽ ducebar, labentia in Oceanum astra suspexi. Nam & superstitio quædam puerilis me ab ipsa inquisitione terrebat. Et vbi factus erectior, illam caliginem dispuli, mihiq; persuasi docentibus potius quàm iubentibus esse credendum, incidi in homines, quibus lux ista, quę oculis cernitur, inter summa & diuina colenda videretur. Non assentiebar, sed putabam eos magnum aliquid tegere illis inuolucris, quod essent aliquãdo aperturi. At vbi discussis eis euasi, maxime traiecto isto mari, diu gubernacula mea repugnantia omnibus ventis in mediis fluctibus Academici tenuerunt. Deinde veni in has terras, hic septentrionem cui me crederem didici. Animaduerti enim & sæpe in sacerdotis nostri, & aliquando in sermonibus tuis, cum de deo cogitaretur, nihil omnino corporis esse cogitandum, neque cum de anima: nam id est vnum in rebus proximum deo. Sed ne in philosophiæ gremium celeriter aduolarem, fateor: vxoris honorisq; illecebra detinebar: vt cum hæc essem consecutus, tum demum me, quod paucis fœlicissimis licuit, totis velis omnibusq; remis in illum sinum raperem, ibiq; conquiescerem. Lectis autem Platonis paucissimis libris, cuius te studiosissimum accepi, collataq; cum eis quantum potui, etiam illorum authoritate, qui diuina mysteria tradiderunt, sic exarsi, vt omnes illas vellem ancoras rumpere, nisi me nõnullorum hominum existimatio cõmoueret. Quid ergo restabat aliud, nisi vt immoranti mihi superfluis, tempestas quæ putabatur aduersa, succurreret? Itaque tantus me arripuit pectoris dolor, vt illius professionis onus sustinere non valens, qua mihi velificabam fortasse ad sirenas, abiicerẽ omnia, &

D

1. Retract. cap. 2.

Infra disputatione. 3.

3. Cõfes. c. 4. & 6. ca. 11. & 8. ca. 7.

3. Cõfes. c. 6.

5. Confes. ca. 14.

F

6. Cõfes. c. 8

7. Confes. ca. 9. & 20.

1. Retract. cap. 2.

Tria in philosophia nauigantium genera.

Virg.

1. Retract. cap. 2.

G nia, & optatæ tranquillitati vel quassatam nauem fessamq; perducerem. Ergo vides in qua philosophia quasi in portu nauigem. Sed etiam ipse late patet, eiusq; magnitudo quanuis iam minus periculosum, non tamen penitus excludit errorē. Nam cui parti terræ, quæ profecto vna† beata est, me admoueam eamq; contingam prorsus ignoro. Quid enim solidum tenui, dum adhuc de anima quæstio nutat & fluctuat? Quare obsecro te per virtutem tuam, per humanitatem, per animarū inter se vinculum atque commercium vt dexteram porrigas. Hoc autem est, vt me ames, & à me vicissim te amari credas, charumq; haberi. Quod si impetrauero, ad ipsam beatam vitā, cui te iam hærere præsumo, paruo conatu facillime accedam. Quid autem agā, quóve modo ad istum portum necessarios meos congregem, vt cognoscas ex eo animum meum. Neque enim alia signa inuenio quibus me ostendam: vel quo plenius intelligas pelagus disputationū mearum, quod mihi videtur religiosius euasisse, atque tuo titulo dignius, ad te scribendum putaui, & ipso tuo nomine dedicandum. Aptissimè sanè. Nā de beata vita quęsiuimus inter nos, nihilq; aliud video quod magis dei donum vocandum

H sit. Eloquentia tua territus non sum. Quicquid enim amo, quanuis non assequar, timere non possum: † fortunæ vero sublimitatē multo minus: apud te enim vere quātus sit magna, secunda est: nam quibus dominatur, eosdem ipsos secundos facit. Sed iam quid afferam, quæso aduerte. Idibus nouembris mihi natalis dies erat: post tam tenue prandium, vt ab eo nihil ingeniorum impediretur, omnes qui simul, non modo illo die, sed quotidie conuiuabamur in balneas ad consedendū vocaui. Nam is tempori aptus locus secretusq; occurrerat. Erant autem (non enim vereor eos singulari benignitati tuæ notos interim nominibus facere) in primis nóstra mater, cuius meriti credo esse omne quod viuo: Nauigius frater meus, Trigetius & Licentius, ciues & discipuli mei: nec Lastidianum & Rusticum consobrinos meos, quanuis nullum vel grāmaticum passi sint, deesse volui, ipsumq; eorum sensum cōmunem ad rem quam moliebar, necessarium putaui. Erat etiam nobiscum ętate minimus omnium, sed cuius ingeniū si amore non fallor, magnum quiddam pollicetur, Adeodatus filius meus. Quibus attentis sic cœpi. Manifestū vobis videtur ex anima & corpore nos esse compositos?

I Cū omnes consentirent, Nauigius se ignorare respondit. Cui ego, Nihíl ne omnino scis, inquā, an inter aliqua quæ ignoras etiam hoc numerandum est? Non puto me, inquit, omnia nescire. Potésne, inquam, nobis dicere aliquid eorum quæ nosti? Possum, inquit, Nisi molestum est, inquam, profer aliquid. Et cū dubitaret, scís ne, inquam, saltem te viuere? Scio, inquit. Scis ergo, habere te vitam? Siquidem viuere nemo nisi vita potest. Et hoc, inquit, scio. Scis etiam corpus te habere. Assentiebatur. Ergo iam scis te constare ex corpore & vita. Scio interim, sed vtrū hæc sola sint, incertus sum. Ergo duo ista, inquam, esse non dubitas, corpus & animā, sed incertus es vtrum sit aliud quod ad cōplendum ac perficiendum hominē valet. Ita, inquit. Hoc quale sit, aliàs si possumus quęremus, inquam. Nunc illud iam ex omnibus quæro, cum fatemur cuncti, neque sine corpore, neque sine anima esse posse hominem, cibos propter quid horum appetamus. Propter corpus, inquit Licentius. Cęteri autem cunctabantur, varioq; sermone inter se agebant, quomodo posset propter corpus cibus necessarius videri, cū appeteretur propter vitam, & vita non nisi ad animā pertineret. Tum ego, Videtur, inquam, K nobis ad eam partem cibum pertinere, quam cibo crescere robustioremq; fieri videmus? Assentiebātur præter Trigetium. Ait enim, Cure rgo non pro edacitate mea creui? Modum, inquam, suum à natura constitutū habēt omnia corpora, vltra quam mensuram progredi nequeāt: tamen ea mensura minora essent si eis alimēta defuissent, quod & in pecoribus facilius animaduertimus. Et nemo dubitat cibis subtractis omniū animantium corpora macrescere. Macrescere, inquit Licentius, non decrescere. Satis est mihi, inquam, ad id quod volo. Etenim quæstio est, vtrum ad corpus cibus pertineat. Pertinet autem cum eo subducto ad maciem deducitur. Omnes ita esse censuerunt. Quid ergo anima, inquam, nullāne habet alimenta propria? An eius esca scientia nobis videtur? Planè, inquit, mater, nulla re alia credo ali animam quàm intellectu rerum atq; scientia. De qua sententia cum Trigetius dubium se ostēderet, Hodie, inquit, illa, tuipse nónne docuisti, vnde aut vbi anima pascatur? Nam post aliquantam prandij partem te dixisti non aduertisse, quo vasculo vteremur, quòd alia nescio quæ cogitasses, nec tamen ab ipsa ciborum parte abstinueras manus atque morsus. Vbi L igitur erat animus tuus, quo tempore illud te vescente non attendebat, inde mihi crede, & talibus epulis animus pascitur, id est, theoriis, & cogitationibus suis, si super eas aliquid percipere possit. De qua re cum dubitanter streperent, nónne, inquam, cōceditis hominum doctissimorum animos multo esse quàm imperitorū, quasi in suo genere pleniores atque maiores? Manifestum esse dixerunt. Recte igitur dicemus eorum animos qui nullis disciplinis eruditi sunt, nihilq; bonarum artium hauserunt, ieiunos & quasi famelicos esse. Plenos, inquit Trigetius & illorum animos esse arbitror, sed vitiis atque nequitia. Ista ipsa est, inquam, crede mihi quædam sterilitas & quasi fames animorum. Nam quemadmodum corpus detracto cibo plerunque morbis atque scabie repletur, quæ in eo vitia indicant famen, ita & illorum animi pleni sunt morbis, quibus sua ieiuna confitentur. Etenim ipsam nequitiam matrem omnium vitiorum, ex eo quòd nequicquam sit, id est, ex eo quòd nihil sit, veteres dictam esse voluerunt. Cui vitio quæ contraria virtus est, frugalitas nominatur. Vt igitur hæc à fruge, id est, à fructu, propter quandam animorum fœcūditatem, ita illa ab sterilitate, hoc est, M à nihilo nequitia nominata est. Nihil est enim omne quod fluit, quod soluitur, quod liquescit & quasi semper perit. Ideo tales homines etiam perditos dicimus. Est autem aliquid si manet, si constat, si semper tale est, vt est virtus, cuius magna pars est atque pulcherrima, quæ temperantia & frugalitas dicitur. Sed si hoc obscurius est quàm vt id iam vos videre possitis, certe illud conceditis, quia si animi imperitorum etiam ipsi pleni sunt, vt corporum, ita animorum duo alimentorū genera inueniuntur: vnum salubre atque vtile, alterum morbidum atque pestiferum. Quæ cum ita sint, arbitror die natali meo, quoniam duo quædam esse in homine conuenit inter nos, id est, corpus atque animam, non me prandium paulo lautius, corporibus nostris solum, sed & animis etiam exhibere debere. Quod autem hoc sit prandium, si esuritis, proferam. Nam si vos inuitos & fastidientes alere conabor, frustra operam consumam,* magisq; vota facienda sunt, vt tales epulas potius quàm illas corporis desyderetis. Quod euenet si sani animi vestri fuerint, Aegri enim sicut in morbis

† vita.

1. Retract. cap. 2.

1. Retract. cap. 2.

† debeo.

Occasio disputationis.

9. Cōfess. c. 6.

Primi diei disputatio.

Infra disputatione. 3.

* aliàs, insiram.

A morbis ipsius corporis videmus, cibos suos recusant & respuūt. Omnes se vultu ipso & consentiēte voce quicquid præparassem iam sumere ac vorare velle dixerūt. Atque ego rursus exordiens, Beatos esse nos volumus, inquam. Vix hoc effuderam, occurrerunt vna voce consentientes. Videtúr ne vobis, inquam, beatus esse qui quod vult non habet? Negauerunt. Quid, omnis qui quod vult habet, beatus est? Tum mater, Si bona, inquit, velit & habeat, beatus est. Si autē mala velit, quanuis habeat, miser est. Cui ego arridens atque gestiens, Ipsam, inquam, prorsus mater arcem philosophiæ tenuisti. Nam tibi proculdubio verba defuerunt, vt non sicut Tullius te modo panderes, cuius de hac sententia verba ista sunt. Nam in Hortensio, quem de laude ac defensione philosophiæ librum fecit, Ecce autem, ait, non philosophi quidem, sed prompti tamen ad disputandum, omnes aiunt esse beatos qui viuant vt ipsi velint. Falsum id quidem. Velle enim quod non deceat, idem ipsum miserrimum. Nec tam miserum est non adipisci quod velis, quàm adipisci velle quod nō oporteat. Plus enim mali prauitas voluntatis affert quàm fortuna cuiquam boni. In quibus verbis illa sic exclamabat, vt obliti penitus sexus eius, magnum aliquem B virum considere nobiscum crederemus, me interim quantum poteram intelligente, ex quo illa & quàm diuino fonte manarent. Et Licentius, Sed dicendum, inquit, tibi est, vt beatus sit quisque, quid velle debeat, & quarum rerum eum oporteat habere desyderium. Inuita me, inquam, natali tuo quando dignaberis, quicquid apposueris libenter sumam. Qua conditione hodie apud me vt epuleris peto, nec flagites quod fortasse non est paratum. Quem cum modestæ ac verecundæ commonitionis suę pœniteret: ergo illud, inquam, conuenit inter nos, neque quenquam beatum esse posse, qui quod vult non habet. Neque omnem qui quod habet beatum esse? Dederunt. Quid illud, inquam, conceditis, omnem qui beatus non est, miserum esse? Non dubitauerunt. Omnis igitur, inquam, qui quod vult non habet, miser est. Placuit omnibus. Quid ergo sibi homo comparare debet vt beatus sit, inquam? Forte enim etiā hoc isti nostro conuiuio subministrabitur, ne Licentij auiditas negligatur: nam id opinor ei comparandum est, quod cum vult habet. Manifestum esse dixerunt. Id ergo, inquam, semper manens, nec ex fortuna pen- C dulum, nec vllis subiectum casibus esse debet. Nā quicquid mortale & caducum est, non potest à nobis quando volumus, & quandiu volumus haberi. Assentiebantur omnes. Sed Trigetius, Sunt, inquit, multi fortunati, qui easipsas res fragiles casibusq; subiectas, tamē iucundas pro hac vita cumulate largeq; possideant, nec quicquam illis eorum quæ volunt desit. Cui ego, Qui timet, inquam, videtúr ne tibi beatus esse? Non videtur, inquit. Ergo quod amat quisque si amittere potest, potést ne non timere? Non potest, inquit. Amitti autem possunt illa fortuita. Non igitur hæc qui amat & possidet, potest vllo modo beatus esse. Nihil repugnauit. Hoc loco autē mater, Etiam si securus sit, inquit, ea se omnia nō esse amissurū, tamen talibus satiari nō poterit. Ergo & eo miser quo semper est indigus. Cui ego, Quid, inquam, his omnibus abundans rebus atq; circunfluens, si cupiendi modum sibi statuat, eisq; contentus decenter iucundeq; perfruatur, nónne tibi videtur beatus? Non ergo, inquit, illis rebus, sed animi sui moderatione beatus est. Optime, inquam, nec huic interrogationi aliud, nec abs te aliud debuit responderi. Ergo nullo modo dubitamus, si quis beatus esse statuit, id eum D sibi comparare debere, quod semper manet, nec vlla sæuiente fortuna eripi potest. Hoc, inquit, Trigetius, iamdudum consensimus. Deus, inquam, vobis æternus & semper manens videtur? Hoc quidem, inquit, Licentius, ita certum est, vt interrogatione non egeat, cæteriq; omnes pia deuotione concinuerunt. Deum igitur, inquam, qui habet beatus est. Quod cum gaudentes libentissime accepissent, Nihil ergo, inquam, nobis iam quærendum esse arbitror, nisi quis hominum habeat deum, beatus enim profecto is erit. De quo quæro quid vobis videatur. Hic Licentius, Deum habet, qui bene viuit. Trigetius, Deum habet, inquit, qui facit quæ deus vult fieri: In cuius sententiam Lastidianus concessit. Puer autem ille minimus omniū, is habet deum ait, qui spiritum immundum non habet. Mater vero omnia, sed hoc maxime approbauit. Nauigius tacebat. Quem cum interrogassem quid sentiret, illud vltimum sibi placere respondit. Nec Rusticum percontari visum est negligendum, quæ nam esset de re tanta eius sententia. Qui mihi videbatur quod non deliberatione magis quàm pudore impeditus sileret, Trigetio consensit. Tum ego, Teneo, in- E quam, omniū placita de re magna sanè, & vltra quam nec quæri quicquam oportet, nec inuenirí potest, si modo eam vti cœpimus serenissime ac syncerissime inuestigemus. Quod hodie quia longum est, & habent in epulis suis & animi quandam luxuriem, si vltra modum in eas & voraciter irruant. Ita enim male quodammodo digerunt, vnde valetudini mentium non minus quàm ab illa ipsa fame metuendum est, melius nos hæc quæstio cras esurientes si videtur accipiet. Illud modo libenter liguriatis volo, quod subito mihi ministratori vestro in mentem suggestum est inferendum: & est nisi fallor, qualia solēt vltima apponi, quasi scholastico melle confectum atque conditum. Quo audito sese omnes quasi in allatum ferculum tetenderunt, coëgeruntq; vt dicere properarem quid nam id esset. Quid, inquam, putatis, nisi cum Academicis totum quod susceperamus confectum esse negocium? Quo accepto nomine, tres illi quibus res nota erat, sese erexerunt alacrius, & velut porrectis, vt fit, manibus inferentem ministrum adiuuerunt, quibus potuerunt verbis, nihil se iucundius audituros esse monstrantes. Tum ego ita rem proposui, Si manifestum F est, inquam, beatum non esse, qui quod vult non habet, quod pauloante ratio demonstrauit: nemo autem quærit quod inuenire non vult, & quærunt illi semper veritatem: volunt ergo inuenire: volunt igitur habere inuentionem veritatis, & non inueniunt: sequitur eos nō habere quod volunt, & ex eo sequitur, etiam beatos nō esse. At nemo sapiens nisi beatus, Sapiens igitur Academicus non est. Hic repente illi, quasi totum rapientes exclamauerunt. Sed Licentius attentius & cautius aduertens timuit assensionem, atque subiecit. Rapui quidem vobiscum, siquidem exclamaui illa conclusione commotus. Sed nihil hinc admittam in viscera, & partem meam seruabo Alipio. Nam aut simul eam mecum lambet, aut me admonebit cur non oporteat attingere. Dulcia, inquam, magis metuere Nauigius deberet splene vitioso. Hic ille arridens. Planè, inquit, me talia sanabunt. Nam nescio quomodo contortum hoc & aculeatum, quod posuisti, vt ait ille, de melle Hymetio, acriter dulce est nihilq; inflat viscera. Quare totum etiam palato aliquantū remorso, tamen vt pes-

De Trinitate li. 13. ca. 4.

Tullius in Hortensio. 13. de trinitate cap. 5.

1. Retract. cap. 2.

4. sen. dist. 49. cap. solet

Infra disp. 2.

1. Retract. cap. 2.

supra. disp. 1.

G ſum libentiſſime in medullas traiicio. Non enim video quomodo redargui poſſit iſta concluſio. Prorſus nullo modo poteſt, inquit, Trigetius, Quare gaudeo iam diu cum illis me inimicitias ſuſcepiſſe. Nã neſcio qua impellente natura, vel vt verius dicam, deo, etiam neſciẽs quomodo refellendi eſſent, tamẽ eis nimis aduerſabar. Hic Licentius. Ego, inquit, illos nondum deſero. Ergo, ait Trigetius, diſſentis à nobis? Nunquid nam, ille inquit, vos ab Alipio diſſentitis? Cui ego. Non dubito, inquam, quin ſi adeſſet Alipius, huic ratiunculæ cederet. Non enim tam abſurde ſentire poterat, vt aut beatus illi videretur, qui tantum bonum animi quod ardentiſſime vellet habere non haberet, aut illos nolle inuenire veritatem, aut eum qui beatus non ſit eſſe ſapientem: Nam his tribus quaſi melle farre atque nucleis, illud quod metuis guſtare confectum eſt. Illéne, inquit, huic tam paruæ puerorum illecebræ cederent, Academicorum tanta vbertate deſerta, qua inundante hoc neſcio quid breue aut obruetur, aut protrahetur? Quaſi vero, inquam, longum aliquid nos queramus, præſertim aduerſus Alipium. Nam non mediocriter parua iſta eſſe fortia & vtilia, ſatis ſibi ipſe de ſuo corpore argumẽ-
H taretur. Tu autem qui elegiſti de abſentis authoritate pendere, quid horum non probas? Vtrum beatum non eſſe qui quod vult non habet? An illos negas velle habere inuentam veritatem, quam vehementer inquirunt? An videtur tibi quiſquã ſapiens non beatus? Prorſus beatus eſt, inquit, qui quod vult nõ habet, quaſi ſtomachanter arridens. Quod cum iuberem vt ſcriberetur, Non dixi, inquit, exclamans. Quod ita cum annuerem ſcribi, Dixi, inquit. Atque ego ſemel præceperã vt nullum verbum præter literas funderet. Ita adoleſcentem inter verecundiam atque cõſtantiam exagitatum tenebam. Sed cum his verbis eum iocãtes, quaſi ad veſcendam particulam ſuam prouocaremus, animaduerti cæteros rei totius ignaros, ſed ſcire cupiẽtes quid inter nos ſolos tam iucunde ageretur, ſine riſu nos intueri. Qui mihi prorſus ſimiles viſi ſunt, quod plerunque fieri ſolet, iis qui cum epulãtur inter auidiſſimos rapaciſſimoſq; conuiuas à rapiendo vel grauitate ſeſe abſtinent, vel pudore terrentur. Et quia ego inuitaueram, & magni cuiuſdam hominis perſonam, atque vt totũ explicem, veri hominis etiam in illis epulis inuitatorem gerebam, ſuſtinere non potui, commouitq; me illa inæqualitas menſæ noſtræ & diſcrepãtia. Arriſi matri. Atque illa liberrime quod minus habebant, quaſi
I de ſuo cellario propinandum *† imperans, Iam dic nobis, inquit, & redde qui ſint iſti Academici, & quid ſibi velint? Cui breuiter cum expoſuiſſem aperteq;, ita vt nemo illorum ignarus abſcederet. Iſti homines, inquit, caducarij ſunt, quo nomine vulgo apud nos vocantur, quos comitialis morbus ſubuertit: & ſimul ſurrexit vt abiret, atque hic omnes læti ac ridentes interpoſito fine diſceſſimus. Poſtridie autẽ cum item poſt prãdium, ſed aliquanto quàm pridie ſerius iidem ibidemq; conſediſſemus, tarde, inquam, veniſtis ad conuiuium quod vobis nõ cruditate acciditſe arbitror, ſed paucitatis ferculorum ſecuritate, quod non tam mature aggrediendum viſum eſt, quod cito vos pereſuros putaſtis. Non multum enim reliquiarum credendum erat remanſiſſe, vbi die ipſo atque ſolennitate tam exiguum repertũ erat. Fortaſſe recte. Sed quid vobis præparatum ſit, ego quoque vobiſcum neſcio. Alius eſt enim qui omnibus vel communes, * tum † maxime tales epulas præbere non ceſſat. Sed nos ab edendo, vel imbecillitate, vel ſa-

*† promẽdũ

Secũdæ diei diſputatio.

* omnes. † omnibus cum omnes tamen &c.

turitate, vel negocio plerunque ceſſamus, quem manẽ- K
tem in hominibus beatos eos facere, inter nos heri niſi fallor pie conſtanterq; conuenerat. Nam cum ratio demonſtraſſet eum beatum eſſe, qui deũ haberet, nec huic quiſquam veſtrum ſententiæ reſtitiſſet, quæſitum eſt, quiſnam vobis videretur deũ habere. De qua re ſi bene memini, tres ſentẽtiæ dictæ ſunt. Nam partim placuit deum habere illum qui ea faceret quę deus vellet. Quidam autem dixerunt quod is deum haberet, qui bene viueret. Reliquis vero in eis deus eſſe viſus eſt, in quibus qui immundus appellatur ſpiritus non eſt. Sed fortaſſe omnes diuerſis verbis vnum idemq; ſenſiſtis. Nã ſi duo prima conſyderemus, & omnis qui bene viuit ea facit quæ vult deus, & omnis qui ea facit quę vult deus, bene viuit: nec quicquam eſt aliud bene viuere, quàm ea facere quæ deo placeant, niſi quid vobis aliud videtur? Aſſentiebantur. Tertium vero illud paulo diligentius conſyderandũ eſt, propterea quod ritu caſtiſſimorum ſacrorumq; ſpirituum, ſpiritus immundus quantum intelligo, duobus modis appellari ſolet. Vel ille qui extrinſecus inuadit animam ſenſusq; conturbat, & quendam hominibus infert furorem, cui excludendo
L qui præſunt, manum imponere vel exorcizare dicuntur, hoc eſt, per diuina eum adiurando expellere. Aliter autem dicitur ſpiritus immundus, omnis omnino anima immũda: quod nihil eſt aliud quàm vitiis & erroribus inquinata. Itaque abs te quæro. Tu puer, qui fortaſſe aliquanto ſereniore ac purgatiore ſpiritu iſtã ſententiam protuliſti, qui tibi videatur immundum ſpiritum non habere. Illé ne qui dæmonem non habet, quo veſani homines fieri ſolent, an ille qui animam ſuam iam à vitiis omnibusq; peccatis mundauit? Is mihi videtur, inquit, immundum ſpiritum non habere, qui caſte viuit. Sed caſtum, inquam quem vocas? Eũm ne qui nihil peccat, an eum qui ab illicito tantum concubitu temperat? Quomodo, inquit, caſtus poteſt eſſe qui ab illicito tantum concubitu abſtinens ſeſe, cæteris peccatis non deſinit inquinari? Ille eſt vere caſtus qui deum attendit, & ad ipſum ſolum ſe tenet. Quæ verba pueri ſicut dicta erant, cum conſcribi mihi placuiſſet, Is ergo, inquam, neceſſe eſt vt bene viuat, & qui bene viuit neceſſario talis eſt, niſi quid tibi aliud videtur. Conſenſit † * cum cæteris. Ergo vna eſt hic, inquam, dicta ſententia. Sed illud à vobis paululum quæro, velit ne deus vt homo deum quærat? Dederunt. Item quæro: Nun- M
quid nam poſſumus dicere, illum qui deũ quærit male viuere? Nullo modo, dixerunt. Etiã hoc tertium reſpondete, ſpiritus immundus potẽſt ne deum quærere? Negabant aliquantum dubitante Nauigio, qui poſtea cæterorũ vocibus ceſſit. Si igitur, inquam, qui deũ quærit, id facit quod deus vult, & bene viuit, & ſpiritũ immundum non habet, qui autem deum quærit, nondũ habet deum. Nõ igitur quiſquis aut bene viuit, aut quod vult deus facit, aut ſpiritũ immundum non habet, continuo deum habere dicendus † eſt. Hic cũ ſe cæteri conceſſionibus ſuis deceptos riderent, poſtulauit mater, cum diu ſtupida fuiſſet, vt ei hoc ipſum quod cõcluſionis neceſſitate intorte dixeram, explicando relaxarem atq; ſoluerem. Quod cum factum eſſet. Sed nemo, inquit, poteſt peruenire ad deum, niſi deũ quæſierit. Optime, inquam. Tamen qui adhuc quærit, nondum ad deũ peruenit, etiã ſi bene viuit. Non igitur quiſquis bene viuit deũ habet. Mihi, inquit, videtur deum nemo nõ habere, ſed eũ qui bene viuit, habet propitiũ, qui male infeſtum. Male igitur, inquã, heſterno die cõceſſimus eũ beatum

Spiritus immũdus duobus modis appellari ſolet.

*† cõceſſit.

† credendus

eſſe qui

A eſſe qui deum habet. Siquidem omnis homo deum habet, nec tamen omnis homo beatus eſt. Adde ergo, inquit, propitiũ. Saltem, inquam, hoc inter nos ſatis conſtat eum beatum eſſe qui habet propitium deum? Vellem, inquit, Nauigius, conſentire. Sed illum vereor qui adhuc quærit, præſertim ne concludas beatũ eſſe Academicum, qui heſterno ſermone vulgari quidẽ & male latino, ſed aptiſſimo ſanè, vt mihi videtur, verbo caducarius nominatus eſt: non enim poſſum dicere homini deum quærenti aduerſum deum eſſe: quod ſi dici nefas eſt, propitius erit, & qui propitium deum habet, beatus eſt. Beatus ergo erit ille qui quærit. Omnis autẽ quærens nondũ habet quod vult. Erit igitur beatus homo qui quod vult non habet, quod heri nobis omnibus videbatur abſurdum, vnde credebamus Academicorũ tenebras eſſe diſcuſſas. Quare iam de nobis Licentius triumphabit, mihiq; illa dulcia quæ contra valetudinem meam temere accepi has de me pœnas exigere, quaſi prudens medicus admonebit. Hic cum etiã mater arriſiſſet. Ego, inquit, Trigetius, non concedo continuo deum aduerſari cui non ſit propitius, ſed eſſe aliquid medium puto. Cui ego, Iſtum tamen hominẽ, inquam, medium, cui nec deus propitius eſt nec infeſtus,
B deum quoquomodo habere cõcedis? Hic cum ille cunctaretur, Aliud eſt, inquit mater, deũ habere, aliud non eſſe ſine deo. Quid ergo, inquam, melius eſt, vtrum habere deum, an non eſſe ſine deo? Quantum, inquit, poſſum intelligere, iſta eſt ſententia mea: Qui bene viuit, habet deum, ſed propitium: qui male, habet deum, ſed aduerſum. Qui autem adhuc quærit, nondumq; inuenit, neque propitium, neque aduerſum, ſed non eſt ſine deo. Hæc ne, inquam, veſtra etiam ſententia eſt? Hanc eſſe dixerunt. Dicite mihi quæſo, inquam. Non vobis videtur eſſe homini deus propitius cui fauet? Eſſe confeſſi ſunt. Non ergo, inquam, fauet deus quærenti ſeſe homini? Reſponderunt, fauet. Habet, igitur, inquam, qui deum quærit, deum propitium, & omnis qui habet deũ propitium, beatus eſt. Beatus eſt ergo & ille qui quærit. Qui autem quærit, nondum habet quod vult. Erit igitur beatus qui quod vult non habet. Prorſus, inquit, mater, non mihi videtur beatus eſſe qui quod vult non habet. Ergo, inquam, non omnis qui habet deum propitium, beatus eſt. Si hoc cogit ratio, inquit, non poſſum negare. Iſta igitur, inquã, diſtributio erit, vt omnis qui
C iam deum inuenit, & propitium deum habeat, & beatus ſit: omnis autem qui deum quærit, propitium deum habeat, ſed nondum ſit beatus. Iam vero quiſquis vitiis atque peccatis à deo ſe alienat, non modo beatus nõ ſit, ſed ne deo quidem viuat propitio. Quod cum placuiſſet omnibus, Bene habet, inquam, ſed adhuc illud vereor, ne vos moueat quod iam ſuperius conceſſeramus, miſerũ eſſe quiſquis beatus non ſit: cui conſequens erit, eſſe miſerum hominem, qui propitium tenet deum, quẽ adhuc deum quærentem nondum diximus eſſe beatũ. An vero quod ait Tullius, multorum in terris prædiorum dominos diuites appellamus, omnium virtutum poſſeſſores pauperes nominabimus? Sed illud videte, vtrum quomodo verũ eſt quod omnis egens miſer ſit, ita ſit verũ quod omnis miſer egeat. Ita enim erit verũ, nihil aliud eſſe miſeriã quàm egeſtatem, quod me nunc cum diceretur laudare ſenſiſtis. Hoc autem hodie longum eſt vt quæramus: quare peto ne faſtidio vobis ſit ad iſtam menſam cras etiam conuenire. Quod cum omnes ſe libentiſſime habere dixiſſent, ſurreximus.

Tertius autem dies diſputationis noſtræ matutinas

ſupra diſp. 1.

ſupra diſp. 1.

Diſputatio tertiæ diei.

nubes, quæ nos cogebant in balneas diſſipauit, temptusq; D
pomeridianum candidiſſimum reddidit. Placuit ergo in pratuli propinqua deſcendere, atque omnibus nobis vbi commodum viſum eſt conſidentibus, reliquus ita ſermo peractus eſt. Omnia penè, inquam, quæ interroganti mihi cõcedi à vobis volui, habeo ac teneo: quare hodierno die, quo poſſimus tandem hoc noſtrum conuiuium aliquo interuallo dierũ diſtinguere, aut nihil, aut non multum erit, vt opinor, quod mihi vos reſpondere neceſſe ſit. Dictum enim erat à matre, nihil aliud eſſe miſeriam quàm egeſtatem, conuenitq; inter nos, omnes qui egeant, miſeros eſſe. Sed vtrum omnes etiã miſeri egeant, nonnulla quæſtio eſt, quam heſterno die non potuimus explicare. Hoc autẽ ita ſe habere ſi ratio demõſtrauerit, perfectiſſime inuentum eſt qui ſit beatus: erit enim ille qui non eget. Omnis enim non miſer beatus eſt. Beatus eſt ergo qui egeſtate caret, ſi quã dicimus egeſtatem, eandem miſeriam eſſe conſtiterit. Quid enim, ait Trigetius, non poteſt ex eo iam conſici, omnem non egẽtem beatum eſſe, quo manifeſtum eſt, omnem qui egeat eſſe miſerum? Nam conceſſiſſe nos memini, nihil eſſe medium inter miſerum & beatum. Aliquid ne, inquam, inter mortuum & viuum tibi medium videtur eſſe? Nõne omnis homo aut viuus aut E
mortuus eſt? Fateor, inquit, neque hic eſſe aliquid medium. Sed quorſum iſtud? Quia, inquam, etiam iſtud te fateri credo, omnem qui ante annum ſepultus eſt eſſe mortuum. Non negabãt. Quid omnis qui ante annum ſepultus non eſt, viuit? Non, ait, ſequitur. Ergo, inquam, non ſequitur, vt ſi omnis qui eget miſer eſt, omnis qui non eget ſit beatus, quanuis inter miſerum & beatum, vt inter viuum & mortuum, medium nihil inueniri queat. Quod cum aliqui eorum paulo tardius intellexiſſent, me id quibus potui verbis ad eorũ ſenſum accommodatis aperiente atque verſante: Ergo, inquam, miſerum eſſe omnem qui egeat, dubitat nemo: nec nos terrent quædam ſapientium corpori neceſſaria. Non enim eis eget ipſe animus, in quo poſita eſt vita beata. Ipſe enim perfectus eſt, nullus autem perfectus aliquo eget: & quod videtur corpori neceſſarium ſumet, ſi affuerit: ſi non affuerit, non eum iſtarum rerum franget F
inopia. Omnis nanque ſapiens fortis eſt, nullus autem fortis aliquid metuit. Non igitur metuit ſapiens, aut mortem corporis, aut dolores, quibus pellendis vel vitandis vel differendis ſunt neceſſaria illa, quorum ei poteſt contingere inopia. Sed tamen non deſinit eis bene vti ſi ipſa non deſunt. Veriſſima eſt enim illa ſentẽtia: Nam tu quod vitare poſſis, ſtultum admittere eſt. Vi- »
tabit ergo mortem ac dolorem quantũ poteſt & quantum decet, ne ſi minime vitauerit, non ex eo miſer ſit quia hæc accidunt, ſed quia vitare cum poſſet, noluit: quod manifeſtum ſtultitiæ ſignũ eſt. Erit ergo iſta non vitans, non earum rerum perpeſſione, ſed ſtultitia miſer. Si autem non valuerit euitare, cum id ſedulo ac decenter egerit, non eum iſta irruentia miſerum facient. Etenim & illa eiuſdem Comici ſententia non minus vera eſt: Quoniam non poteſt id fieri quod vis, id velis quod poſſis. Quomodo erit miſer, cui nihil accidit præter voluntatem? Quia quod ſibi videt non poſſe prouenire, non poteſt velle. Habet enim rerum certiſſimarum voluntatem, id eſt, vt quicquid agit, non agat niſi ex virtutis quodam præſcripto & diuina lege ſapientiæ, quæ nullo ab eo pacto eripi poſſunt. Item nunc videte, vtrum etiam omnis qui miſer eſt egeat. Nam huic ſententię concedendæ difficultatem illa res

supra diſp. 2.

Terẽtius in Andria.

1. Retract. cap. 2.

G facit, quod multi in magna fortuitarum rerum copia constituti sunt, quibus ita facilia sunt omnia, vt ad eorum nutum præsto sit quicquid cupiditas poscit. Difficilis quidem ista vita est. Sed fingamus aliquem talẽ, qualem Tullius fuisse dicit Oratam. Quis enim facile dicat Oratam egestate laborasse, hominem ditissimũ, amœnissimum, delitiosissimum, cui neque ad voluptatem quidquam defuit, neque ad gratiam, neque ad bonam integramq; valetudinem? Nam & prædiis quæstuosissimis & amicis iocũdissimis, quantũ libuit abundauit, & illis omnibus aptissime ad salutẽ corporis vsus est, eiusq;, vt breuiter totum explicem, omne institutũ voluntatemq; omnem successio prospera cõsecuta est. Sed fortasse inquiet aliquis vestrum, plus illum quàm habebat habere voluisse. Hoc ignoramus. Sed quod satis est quæstioni, faciamus eum non desyderasse amplius quàm tenebat. Videtúrne vobis eguisse? Etiam si concedam, inquit, Licentius, nihil eũ desyderasse, quod in homine non sapiente, nescio quomodo accipiã: metuebat tamen, erat enim ⌊ vir, ⌋ vt dicitur, ingenij non mali, ne illa omnia sibi vel vno aduerso impetu raperentur. Non enim magnum erat intelligere talia cun-
H cta quantacunque essent, esse sub casibus constituta. Tũ ego arridens, Vides, inquam, Licenti fortunatissimum istum hominem à beata vita ingenij bonitate impeditum. Quod enim erat acutior, eo videbat illa omnia se posse amittere: quo metu frangebatur, illudq; vulgare satis asserebat in fidem. Hominem † malo suo esse cordatum. Hic cum & ille & cæteri arrisissent: illud tamẽ, inquam, diligentius attendamus, quia & si timuit iste, non eguit: vnde quæstio est. Egere est enim in non habendo, non in timore amittendi quæ habeas. Erat autẽ iste miser, quia metuebat, quanuis non egeret. Non igitur omnis qui miser est, eget. Quod cum approbaussset cum cæteris etiam ipsa cuius sententiam defendebam, aliquantulum tamen addubitans. Nescio, inquit, tamẽ, & nondum plene intelligo, quomodo ab egestate possit miseria, aut egestas à miseria separari. Nam & iste qui diues & locuples erat, & nihil vt dicitis ampli⁹ desyderabat, tamen quia metuebat ne amitteret, egebat sapientia. Ergóne hunc egentem diceremus si egeret argento & pecunia, cum egeret sapientia, non diceremus? Vbi cum omnes mirando exclamassent, meipso etiam non mediocriter alacri atque lęto, quod ab ea po
I tissimum dictũ esset, quod pro magno de philosophorum libris, atque vltimum proferre paraueram, Videtísne, inquã aliud esse multas variasq; doctrinas, aliud animum attentissimum in deum? Nam vnde ista quæ miramur, nisi inde procedunt? Hic Licentius lætus exclamans. Prorsus, inquit, nihil verius, nihil diuinius dici potuit. Nam & maior & miserabilior egestas nulla est, quàm egere sapientia, & qui sapientia non eget, nulla re omnino egere potest. Est ergo animi egestas, inquam, nihil aliud quàm stultitia. Hęc est enim contraria sapientiæ, & ita contraria vt mors vitę, vt beata vita miseriæ, hoc est sine aliquo medio. Nam, vt omnis non beatus homo miser est, omnisq; homo non mortuus viuit, sic omnem non stultum manifestum est esse sapientem. Ex quo & illud iam licet dicere, * † non ex eo tantum Sergium Oratam fuisse miserum, quod timebat ne fortunæ illa munera amitteret: sed quia stultus erat. Quo fit vt miserior esset, si tam pendulis nudantibusq; iis quæ bona putabat, nihil omnino metuisset. Esset enim nõ fortitudinis excubiis, sed mentis sopore securior, & altiore stultitia demersus miser. At si omnis qui caret sapientia magnàm patitur egestatem, K omnisq; compos sapientiæ nihilo eget, sequitur vt stultitia sit egestas. Vt autem omnis stultus miser, ita omnis miser stultus est. Ergo vt omnis egestas miseria, ita omnis miseria egestas esse conuincitur. Quam conclusionem Trigetius cum se parũ intellexisse diceret, quid, inquam, inter nos ratione conuenit? Eum egere, inquit, qui & sapientiã nõ habeat. Quid est ergo, inquã, egere? Sapientiã, inquit, non habere. Quid est, inquam sapiẽtiam non habere? Hic cum taceret, Nónne hoc est, inquam, habere stultitiã? Hoc, inquit. Nihil est ergo aliud, inquam, habere egestatem quàm habere stultitiam. Ex quo iam necesse est egestatẽ alio verbo nominari quãdo stultitia nominatur: Quanquam nescio quomodo dicamus, habet egestatem, aut habet stultitiam. Tale est enim ac si locum aliquem qui lumine careat dicamus habere tenebras: quod nihil est aliud quàm lumen non habere. Non enim tenebræ quasi veniunt aut recedunt, sed carere lumine hoc ipsum est iã tenebrosum esse: vt carere veste, hoc est esse nudum. Non enim veste accedente veluti aliqua res mobilis nuditas fugit. Sic ergo dicimus aliquem habere egestatem: quasi dicamus habere nuditatem. Egestas enim verbum est nõ L habendi. Quamobrem vt quod volo explicem sicut possum, ita dicitur, habet egestatẽ: quasi dicatur, habet non habere. Itaque si stultitiam ipsam veram & certã egestatem esse monstratum est: vide iam quæstionem quã susceperamus vtrum soluta sit. Dubitabatur enim inter nos, vtrum cum appellaremus miseriam, nihil aliud quàm egestatem nominaremus. Dedimus autẽ rationem, recte stultitiam vocari egestatem. Sicut ergo & omnis stultus miser, & omnis miser stultus est, ita necesse est non solum omnem qui egeat miserum, sed etiã omnem qui miser sit egentem esse fateamur. At si ex eo quod & omnis stultus miser est, & omnis miser stultus est, conficitur stultitiam esse miseriam: cur non ex eo quod & quisquis eget miser, & quisquis miser est egeat, nihil aliud miseriam quàm egestatem esse conficimus? Quod cum omnes ita esse faterentur, illud iam, inquam, sequitur, vt videamus quis non egeat: Is enim erit sapiens & beatus. Egestas autem stultitia est, egestatisq; nomen. Hoc autem verbum sterilitatem quandam & inopiam solet significare. Attendite quæso altius, quanta cura priscorum hominum, siue omnia, siue quod manifestum est quædam verba creata sunt, earũ M rerum maxime quarum erat noticia pernecessaria. Iã enim conceditis, omnem stultum egere, & omnem qui egeat stultum esse, credo vos etiam concedere animum stultum esse vitiosum, omniáque animi vitia vno stultitiæ nomine includi. Primo autem die huius disputationis nostrę nequitiam dixeramus esse ab eo dictam quod nec quicquam sit: cui contrariam frugalitatem à fruge fuisse nominatam. Ergo in iis duobus contrariis, hoc est, frugalitate atque nequitia, illa duo videntur eminere, esse & non esse. Egestati autem de qua quæstio est, quid putamus esse contrarium? Hic cum aliquantum cunctarentur. Si dicam, inquit, Trigetius, diuitias: video his paupertatem esse contrariam. Est quidem, inquam, vicinum. Nam paupertas & egestas vnum atque idem accipi solent. Tamen aliud verbum inueniendum est, ne meliori parti desit vnum vocabulum, vt cum illa pars paupertatis & egestatis nomine abundet, ex hac parte solum opponatur diuitiarum nomen. Nihil enim absurdius quàm vt hic sit egestas vocabuli, vbi est cõtraria pars egestati. Plenitudo, inquit

Licentius,

A Licentius, si dici potest, videtur mihi recte opponi egestati. Postea, inquam, de verbo quæremus fortasse diligentius. Non enim hoc curandum est in inquisitione veritatis. Quanuis enim Salustius electissimus pensator verborum, egestati opposuerit opulentiam, tamen accipio istam plenitudinem. Nõ enim nec hic Grammaticorum formidine liberabimur, aut metuẽdum est ne ab eis castigemur, quod incuriose vtimur verbis, qui res suas nobis ad vtendum dederunt. Vbi cum arrisissent: Ergo quia mentes vestras, inquam, cũ intenti estis in deum, velut quædam oracula non contemnere statui, videamus quid sibi velit hoc nomen: Nam nullum accommodatius esse arbitror veritati. Plenitudo igitur & egestas contraria sunt: At etiam hic similiter, vt in nequitia & frugalitate apparẽt illa duo, esse & non esse. Et si egestas est ipsa stultitia, plenitudo erit sapientia. Merito etiam virtutum omnium matrẽ multi frugalitatem esse dixerunt. Quibus consentiens Tullius etiam in populari oratione ait: Vt volet quisque accipiat. Ego tamen frugalitatem, id est, modestiam & temperantiam, virtutem esse maximam iudico. Prorsus do
B ctissime ac decentissime: Consyderauit enim frugem, id est, illud quod esse dicimus, cui est non esse contrarium. Sed propter vulgarem loquendi consuetudinem, qua frugalitas quasi parsimonia dici solet, duobus consequentibus quid senserit illustrauit, subiiciendo modestiam & temperantiam: Et hæc duo verba diligẽtius attendamus. Modestia vtique dicta est à modo, & à temperie temperantia. Vbi autem modus est atq; temperies, nec plus est quicquam nec minus. Ipsa est igitur plenitudo quam egestati contrariam posueramus, multo melius quàm si abundantiam poneremus. In abundantia enim intelligitur affluẽtia, & quasi rei nimium exuberantis effusio. Quod cum euenit vltra quàm satis est, etiam ibi desyderatur modus, & res quæ nimia est, modo eget. Ergo nec ab ipsa redundantia egestas aliena est, à modo autem, & plus & minus aliena sunt. Ipsam etiam opulentiam si discutias, inuenies eam nihil aliud tenere, quàm modum. Nam non nisi ab ope dicta est opulentia. Quomodo autem opitulatur quod nimium est, cum incommodius sit sæpe quàm parum? Quicquid igitur vel parum vel nimium est, quia modo eget, obnoxium est egestati. Modus ergo animi sapiẽtia est. Etenim sapientia contraria stultitiæ non ne-
C gatur, & stultitia egestas, egestati autem contraria plenitudo. Sapientia igitur plenitudo. In plenitudine autem modus. Modus igitur animi in sapientia est. Vnde illud præclarum est & non immerito diffamatur hoc primũ in vita esse vtile, Vt ne quid nimis. Dixeramus autem in exordio hodiernæ disputationis nostræ, quod si inueniremus nihil aliud esse miseriam quàm egestatem: eum beatum esse fateremur qui nõ egeret. Est autem inuentum: Ergo beatum esse nihil est aliud quàm non egere, hoc est, esse sapientem. Si autẽ quæritis quid sit sapientia, nam & ipsam ratio quantum in præsentia potuit, euoluit atque eruit. Nihil est aliud quàm modus animi, hoc est quo sese animus librat, vt neque excurrat in nimium, neque infra quàm plenum est coarctetur. Excurrit autem in luxurias, dominationes, superbias, cæteraq; id genus, quibus immoderatorum miserorumq; animi sibi lætitias atque potentias comparari putãt. Coarctatur autem sordibus, timoribus, mœrore, cupiditate, atque aliis quæcunque sunt quibus homines miseros etiam miseri confitentur. Cum vero sapientiam contemplatur inuentam, cunque vt huius pueri verbo vtar, ad ipsam se tenet, nec se ad simula- D crorum fallaciam, quorum pondus amplexus à deo suo cadere atque demergi solet, vlla commodus inanitate conuertit, nihil immoderationis, & ideo nihil egestatis, nihil igitur miseriæ pertimescit. Habet ergo modum suum, id est, sapientiam, quisquis beatus est. Quæ est autem dicenda sapientia, nisi quæ dei sapientia est? Accepimus autem etiam authoritate diuina, dei filium nihil esse aliud quàm dei sapientiam: & est dei filius 1.Cor.1. profecto deus. Deum habet igitur quisquis beatus est, quod omnibus nobis iam ante placuit, cum hoc conuiuium ingressi sumus. Sed quid putatis esse sapientiam nisi veritatem? Etiam hoc enim dictum est. Ego sum Ioan.14. veritas. Veritas autem vt sit, fit per aliquem summum modum, à quo procedit, & in quem se perfecta conuertit. Ipsi autem summo modo nullus alius modus imponitur. Si enim summus modus per summum modum modus est, per seipsum modus est. Sed etiam summus modus necesse est vt verus modus sit. Vt igitur veritas modo gignitur, ita modus veritate cognoscitur. Neque igitur veritas sine modo, neq; modus sine veritate vnquam fuit. Quis est dei filius? Dictum est, veritas. Quis est qui non habet patrem? Quis alius quàm summus E modus? Quisquis igitur ad summum modum per veritatem venerit, beatus est. Hoc est animum*† deum habere, id est, deo frui. Cætera enim quanuis à deo habeã- * aliis, animis. † animo. tur, non habent deum. Admonitio autem quædam quę nobiscum agit, vt deũ recordemur, ⌊ vt eũ quæramus, ⌋ vt eũ pulso omni fastidio sitiamus, de ipso ad nos fonte veritatis emanat. Hoc interioribus luminibus nostris iubar sol ille secretus infundit. Huius est verum omne quod loquimur, etiam quando adhuc vel minus sanis vel repente apertis oculis audacter conuerti, & totum intueri trepidamus: nihilq; aliud etiam hoc apparet esse quàm deum, nulla degeneratione impediente perfectum. Nam ibi totum atque omne perfectũ est, simulq; est omnipotentissimus deus. Sed† tamen quandiu quę- † si. rimus, nondum ipso fonte atq; vt illo verbo vtar, plenitudine saturati, nondum ad nostrum modũ nos peruenisse fateamur: & ideo quanuis iam deo adiuuante, nondum tamen sapientes ac beati sumus. Illa est igitur plena satietas animorum, hæc est beata vita, pie perfecteq; cognoscere à quo inducaris in veritatem, qua veritate perfruaris, per quid connectaris summo modo. Quæ tria vnum deum intelligentibus vnamq; substan- F tiam, exclusis vanitatibus varię superstitionis, ostẽdunt. Iis mater recognitis verbis, quæ suæ memoriæ penitus inhærebant, & quasi euigilans in fidem suam, versum illum sacerdotis nostri: Foue precantes trinitas: lęta effudit, atq; subiecit: Hæc est nullo ambigente beata vita, quæ vita perfecta est, ad quã nos festinanter posse perduci, sola fide, alacri spe, flagrante charitate præsumendum est. Ergo, inquam, quoniã modus ipse nos admonet, conuiuium aliquo interuallo dierum distinguere, quantas pro viribus possum gratias ago summo & vero deo patri domino liberatori animarum. Deinde vobis qui concorditer inuitati, multis etiam me † cumulastis ‡ illud. muneribus. Nam tantum in nostrum sermonem contulistis, vt me negare non possim, ab inuitatis meis esse satiatum. Hic omnibus gaudẽtibus & laudantibus deũ: Quàm vellem, inquit, Trigetius, hoc modo nos quotidie pasceres. Modus, inquã, ille vbiq; seruãdus est, vbiq; amandus, si vobis cordi † est ad deũ reditus noster. His † nobis cotidie. dictis facto disputationis fine discessimus.

Salustius in Catilinario.

Plenitudo & egestas contrariantur.

Terentius in Andria.

supra, disp. 1.

supra, disp. 3.

Sapientia quid sit.

Ambrosius in hymno, De creator omnium. Li. 9. Cofes. ca. 12. & li. 11 ca. 27.

G

DIVI AVRELII AVGVSTINI SOLILOQVIORVM LIBRI DE COGNITIONE DEI ET ANIMAE.

Opus mire resipiens optimi uiri infantiam in Christo. Nam rationem ita loquentem facit cum Augustino, quasi ratio non sit potior Augustini pars. Tolerabilius Seneca fingit rationis & sensus dialogum. Ad hæc, quasi uero duo loquantur homines, in disputationes & libros dissecatur sermo, ne defatigentur: nonnunquam & in sophistica leuiculaq; argutatione imploratur auxilium diuinũ. Lectorem requirit patientẽ & candidũ.

Precatio ad deum. Caput.I.

H VOLVENTI mihi multa ac varia mecum diu, ac per multos dies sedulo quærenti memetipsum ac bonum meum, quidve mali cuitandum esset: ait mihi subito, siue ego ipse, siue ali⁹ quis extrinsecus siue intrinsecus, nescio. nã hoc ipsum est quod Magnopere scire molior. Ait ergo mihi RATIO. Ecce fac te inuenisse aliquid, cui ⌊ cogitata ⌋ commendabis vt pergas ad alia. AVG. Memoriæ scilicet. RA. Tanta ne illa est vt excogitata ⌊illa⌋ omnia bene seruet? AVG. Difficile est, immo non potest. RA. Ergo scribendum ⌊ est. ⌋ Sed quid agis, quod valetudo tua scribendi laborem recusat? Nec ista dictari debent, nam solitudinem merã desyderant. AVG. Verum dicis. Itaque prorsus nescio quid agam. RA. Ora saltem, auxilium † quo ad concupita peruenias, & hoc ipsum literis manda, vt prole † tua fias animosior. Deinde quod inuenis paucis conclusiunculis breuiter collige. Nec modo cures inuitationem turbæ legentium, paucis ista sat erunt ciuibus tuis. AVG. Ita faciam. Deus vniuersitatis conditor, præsta mihi primũ vt bene te rogem, deinde vt me agam dignum quem liberes, † postremo vt liberes. Deus per quem omnia, quæ per se non essent, tendunt esse. Deus qui ne id quidem quod seinuicem perimit, perire permittis. Deus qui de I nihilo mundum istum creasti, omniũ quem oculi sentiunt pulcherrimum. Deus qui malum non facis, & facis esse ne pessimum fiat. Deus qui paucis ad id quod vere est refugientibus, ostendis malum nihil esse. Deus per quem vniuersitas etiam cum sinistra parte perfecta est. Deus à quo dissonantia vsque in extremũ nulla est, cum deteriora melioribus cõcinunt. Deus quem amat omne quod potest amare, siue sciens, siue nesciẽs. Deus in quo sunt omnia, cui tamen vniuersæ creaturæ nec turpitudo turpis est, nec malitia nocet, nec error errat. Deus qui nisi mundos verum scire noluisti. Deus pater veritatis, pater sapientiæ, pater veræ summæq; vitæ, pater beatitudinis, pater boni & pulchri, pater intelligibilis lucis, pater euigilationis atque illuminationis nostræ, pater pignoris quo admonemur redire ad te. Te inuoco deus veritas, in quo & à quo & per quem vera sunt quæ vera sunt omnia. Deus sapientia, in quo & à quo & per quem sapiunt quæ sapiunt omnia. Deus vera & summa vita, in quo & à quo & per quem viuũt quæ vere summeq; viuunt omnia. Deus beatitudo, in quo & à quo & per quẽ beata sunt quæ beata sunt omnia. Deus bonum & pulchrum, in quo & à quo & per K quem bona & pulchra sunt, quæ bona & pulchra sunt omnia. Deus intelligibilis lux, in quo & à quo & per quem intelligibiliter lucent quæ intelligibiliter lucent omnia. Deus cuius regnum est totus mundus quem sensus ignorat. Deus de cuius regno lex etiam in ista regna describitur. Deus à quo euerti, cadere: in quem conuerti, resurgere: in quo manere, consistere est. Deus à quo exiri emori: in quem redire, reuiuiscere: in quo habitare, viuere est. Deus quem nemo amittit nisi deceptus, quẽ nemo quærit nisi admonitus, quẽ nemo inuenit nisi purgatus. Deus quẽ relinquere, hoc est quod perire: quẽ attendere, hoc est quod amare: quem videre, hoc est quod habere. Deus cui nos fides excitat, spes erigit, charitas iungit. Deus per quẽ vincimus inimicũ, te deprecor. Deus quẽ accepimus ne omnino periremus. Deus à quo admonemur vt vigilemus. Deus per quẽ à malis bona separamus. Deus per quẽ mala fugimus & bona sequimur. Deus per quẽ nõ cedimus aduersitatib⁹. Deus per quẽ bene seruimus & bene dominamur. Deus per quem discimus aliena esse quæ aliquando nostra, & nostra esse, quæ aliquando aliena putamus. † Deus per quem malorũ escis atque illecebris non hæremus. Deus per quem nos res minutæ non minuunt. Deus per quem melius nostrum deteriori subiectum nõ est. Deus per quem mors absorbetur in victoriam. Deus qui nos conuertis. Deus qui nos eo quod non est exuis, & eo quod est induis. Deus qui nos exaudibiles facis. ⌊ Deus qui nos vnis. ⌋ Deus qui nos in omnem veritatem † inducis. Deus quiõ de õ nobis omnia bona loqueris, nec insanos * facis, nec à quoquam fieri sinis. Deus qui nos reuocas in viam. Deus qui nos deducis ad ianuam. Deus qui facis vt pulsantibus aperiatur. Deus qui nobis das panem vitæ. Deus per quem sitimus potum, quo hausto nunquam sitimus. Deus qui arguis seculum, de peccato, de iustitia, & de iudicio. Deus per quem nos non mouent qui minime credunt. Deus per quem improbamus eorum errorem, qui animarũ merita nulla esse apud te putant. † Deus per quem nõ seruimus infirmis & egenis elementis. Deus qui nos purgas, & ad diuina præparas premia, adueni mihi propitius tu. Quicquid à me dictum est, vnus deus tu, tu veni mihi in auxilium, vna æterna vera substantia, vbi nulla discrepantia, nulla confusio, nulla transitio, nulla indigentia, nulla mors. Vbi summa concordia, summa euidentia, summa constantia, summa plenitudo, summa vita. Vbi nihil deest, nihil redundat. Vbi qui gignit, & quem gignit vnum est. Deus cui seruiunt omnia, cui obtemperat omnis bona anima. Cuius legibus rotantur poli, cursus suos sydera peragunt. Sol exercet diem, Luna temperat noctẽ: omnisq; mundus per dies vicissitudine lucis & noctis, per menses incrementis decrementisq; lunaribus, per annos Veris, estatis, autumni & hyemis successionibus, per lustra perfectione cursus solaris, per magnos orbes recursu in ortus suos syderum, magnam rerum constantiam quantum sensibilis materia patitur, temporum ordinibus replicationibúsque custodit. Deus cuius legibus in æuo stantibus, motus instabilis rerum mutabilium perturbatus esse non sinitur, frenísque circumeuntium seculorum semper ad similitudinem stabilitatis reuocatur: Cuius legibus arbitrium animæ liberum est, bonisque præmia & malis pœnæ fixis per omnia necessitatibus distributæ sunt. Deus à quo manant vsque ad nos omnia bona, à quo coërcentur vsq; à nobis omnia mala.

Scriptura memoriæ subsidium. Dictat q nõ scribit ipse.

† salutem, & auxilium.

† pro salute.

Precatio.

† exaudias.

Peccatum nihil.

1. Retract. cap. 4.

1. sen. dist. 2. cap. 1.

1. Retract. cap. 4.

† putabam⁹

1. Cor. 15.

Peccatum. Ioan. 16.

† virtutem.

* aliãs, insames.

Matth. 7.

Ioan. 6.

Ioan. 16.

† credunt.

Gala. 4.

Ioan. 10.

1. Retract. cap. 4.

A mala. Deus supra quem nihil, extra quẽ nihil, sine quo nihil est. Deus sub quo totum est, in quo totum est, cum quo totum est. Qui fecisti hominem ad imaginem & similitudinem tuam, quod qui seipsum nouit, agnoscit. Exaudi, exaudi, exaudi me deus meus, domine meus, rex meus, pater meus, causa mea, spes mea, res mea, honor meus, domus mea, patria mea, salus mea, lux mea, vita mea. Exaudi, exaudi, exaudi me more illo tuo pacis notissimo. Iam te solum amo, te solum sequor, te solum quæro, tibi soli seruire paratus sum, quia tu solus iuste dominaris, tui iuris esse cupio. Iube quæso atq; impera quicquid vis, sed sana & aperi aures meas, quibus voces tuas audiam. Sana & aperi oculos meos, quibus nutus tuos videam. Expelle à me insaniã, vt recognoscam te. Dic mihi quà attẽdam vt aspiciam te, & omnia me spero quæ iusseris esse facturum. Recipe oro fugitiuum tuum domine clementissime pater: Iamiam satis pœnas dederim, satis inimicis tuis, quos sub pedibus habes, seruierim, satis fuerim fallaciarum ludibrium. Accipe me ab istis fugientem famulum tuum, quia & isti me quando à te fugiebam acceperunt alienum. Ad te mihi redeundum esse sentio. Pateat mihi pulsanti B ianua tua. Quomodo ad te perueniatur, doce me. Nihil aliud habeo quàm voluntatem. Nihil aliud scio nisi fluxa & caduca spernenda esse, certa & æterna requirenda. Hoc facio pater, quia hoc solum noui, sed vnde ad te perueniatur ignoro. Tu mihi suggere, tu ostende, tu viaticum præbe. Si fide te inueniunt qui ad te refugiunt, fidem da. Si virtute, virtutem: si scientia, scientiam. ⌊ Auge in me fidem, ⌋ Auge õ in me õ spem, auge charitatem. O admiranda & singularis bonitas tua. Ad te ambio, & quibus rebus ad te ambiatur, à te rursum peto. Tu enim si deseris, peritur hic. Sed non deseris, quia tu es summum bonum, quod nemo recte quęsiuit, & minime inuenit. Omnis autem recte quæsiuit, quem tu recte quærere fecisti. Fac & me pater, ⌊ quærere te, ⌋ vendica me ab errore. Quærenti te mihi nihil aliud pro te occurrat. Si nihil aliud desydero quàm te, inueniam te iam quæso pater. Si autem est in me superflui alicuius appetitio, tuipse me munda, & fac idoneum ad videndum te. Cæterum de salute huius mortalis corporis mei, quandiu nescio quid mihi ex eo vtile sit, vel eis quos diligo, tibi illud committo pater sapientissime atque optime, & pro eo quod ad tempus admonueris deprecabor. Tandem oro excellentissimam clementiam C tuam, vt me penitus ad te conuertas, nihilq; mihi repugnare facias tendenti ad te, iubeasq; me dum hoc ipsum corpus ago atque porto, purum, magnanimum, iustum, prudentemq; esse, perfectumq; amatorem perceptoremq; sapientiæ tuæ, & dignum habitatione atque habitatorem beatissimi regni tui, Amen. AVG. Ecce oraui deum. RA. Quid ergo scire vis? AVG. Hæc ipsa omnia quæ oraui. RA. Breuiter ea colligе. AVG. Deum & animam scire cupio. RA. Nihil ne plus? AVG. Nihil omnino. RA. Ergo incipe quærere. Sed prius explica quomodo tibi si demonstretur deus, possis dicere, sat est. AVG. Nescio quomodo mihi demonstrari debeat vt dicam sat est: Non enim credo me scire aliquid sic, quomodo scire deũ desydero. RA. Quid ergo agimus? Nõne censes prius tibi esse sciendum, quomodo tibi deum scire satis sit, quò cum peruenerис non amplius quęras? AVG. Censeo quidem, sed quo pacto fieri possit non video. Quid enim deo simile vnquam intellexi, vt possim dicere, quomodo hoc intelligo, sic volo intelligere deum? RA. Qui nondum deum nosti, vnde nosti D nihil te nosse deo simile? AVG. Quia si aliquid deo simile scirem, sine dubio id amarem: nunc autem nihil aliud amo quàm deum & animam, quorum neutrum scio. RA. Non igitur amas amicos tuos? AVG. Quo pacto eos possum amans animam non amare? RA. Hoc modo ergo & pulices & cimices amas? AVG. Animam me amare dixi, non animalia. RA. Aut homines non sunt amici tui, aut eos non amas. Omnis enim homo animal, & animalia te non amare dixisti. AVG. Et homines sunt, & eos amo, non eo quod animalia, sed eo quod homines sunt: id est, ex eo quod rationales animas habent, quas amo, etiam in latronibus. Licet enim mihi in quouis amare rationem, cum illum iure oderim, qui male vtitur eo quod amo. Itaque tanto magis amo amicos meos, quanto magis bene vtuntur anima rationali, vel certe quantum desyderant ea bene vti. RA. Accipio istud. Sed tamen si quis tibi diceret, faciam te sic deum nosse quomodo nosti Alipium, nonne gratias ageres & diceres, satis est? AVG. Agerem quidem gratias, sed satis esse non dicerem. RA. Cur quæso? AVG. Quia deum ne sic quidem noui, quomodo Alipium, & E tamen Alipium non satis noui. RA. Vide ergo ne impudenter velis satis deum nosse, qui Alipium non satis nosti. AVG. Non sequitur. Nam in comparatione syderum quid est cœna mea vilius? & tamen cras quid sim cœnaturus ignoro: quo autem signo luna futura sit, non impudenter me scire profiteor. RA. Ergo vel ita deum nosse tibi satis est, vt nosti quo cras signo luna cursura sit? AVG. Non est satis. Nam hoc sensibus approbo. Ignoro autem vtrum vel deus vel aliqua naturæ occulta causa subito lunæ ordinem cursumq; commuteret: quod si acciderit, totum illud quod præsumpseram falsum erit. RA. Et credis hoc fieri posse? AVG. Non credo. Sed ego quid sciam quæro, non quid credam. Omne autem quod scimus, recte fortasse etiã credere dicimus: at non omne quod credimus etiam scimus. RA. Respues igitur in hac causa omne testimonium sensuum? AVG. Prorsus respuo. RA. Quid, illum familiarem tuum quem te adhuc ignorare dixisti, sensu vis noscere, an intellectu? AVG. Sensu quidem quod in eo noui, si tamen sensu aliquid noscitur, & vile est, & satis est. Illam vero partem qua mihi amicus est, id est, ipsum F amicum, † intellectu assequi cupio. RA. Potéstne aliter nosci? AVG. Nullo modo. RA. Amicum igitur tuum & vehementer familiarem, audes tibi dicere esse ignotum? AVG. Quid ni audeam? Illam enim legem amicitiæ iustissimã esse arbitror, qua præscribitur, vt ⌊ sicut ⌋ non minus, ita nec plus quisq; amicum quàm seipsum diligat. Itaque cum memetipsum ignorem, qua potest à me affici contumelia quem mihi esse dixero ignotum, cum præsertim (vt credo) ne ipse quidem se nouerit? RA. Si ergo ista quæ scire vis, ex eo sunt genere quæ intellectus assequitur, cum dicerem impudenter te velle deum scire cum Alipium nescias, nõ debuisti mihi cœnam tuam & lunam proferre pro simili, si hæc, vt dixisti, ad sensum pertinent. Sed quid ad nos? Nunc illud responde. Si ea quæ de deo dixerunt Plato & Plotinus vera sunt, satis ne tibi est ita deum scire, vt illi sciebant? AVG. Non continuo si ea quæ dixerunt vera sunt, etiam scisse illos ea necesse est. Nam multi copiose dicunt quæ nesciunt, vt ego ipse omnia quæ oraui me dixi scire cupere, quod

Genẽ. 1.

Corpus.

Obstacula.

Quid amãdum. Caput. II.

Cognitio dei. Caput. III.

Credere.

Scire.

† animum.

Certa scientia quæ. Caput. IIII.

G non cuperem si iam scirem. Num igitur eo minus illa dicere potui? Dixi enim, non quæ intellectu comprehendi, sed quę vndecunque collecta memoriæ mandaui, & quibus accommodaui quantum potui fidem. Scire autem aliud est. RA. Dic quæso, scis ne saltem in geometrica disciplina, quid sit linea? AVG. Istud planè scio. RA. Nec in ista professione vereris Academicos? AVG. Non omnino. Illi enim sapientem errare noluerunt, ego autē sapiens nō sum. Itaq; adhuc non vereor earum rerum quas noui scientiam profiteri. Quod si, vt cupio, peruenero ad sapientiam, faciam quod illa monuerit. RA. Nihil renuo, sed vt quęrere cœperam, ita vt lineam nosti, nosti etiam pilā quam sphæram nominant? AVG. Noui. RA. AEque vtrunque nosti, an aliud alio magis aut minus? AVG. AEque prorsus. Nam in vtroque nihil fallor. RA. Quid hæc, sensibúsne percepisti, an intellectu? AVG. Immo sensus in hoc negocio quasi nauim sum expertus. Nam cum ipsi me ad locum quò tendebam peruexerint, vbi eos dimisi, & iam velut in solo positus, cœpi cogitatione ista voluere, diu mihi vestigia titubarunt. Quare citi° mihi videtur in terra posse nauigari, quàm

H geometriam sensibus percipi, quanuis primo discentes aliquantum adiuuare videantur. RA. Ergo istarum rerum disciplina si qua tibi est, nō dubitas vocari scientiam? AVG. Non si Stoici sinant, qui scientiam tribuunt nulli nisi sapienti. Perceptionem sanè istorū me habere non nego, quàm etiam stultitiæ concedunt. Sed nec istos quicquam pertimesco. Prorsus hęc quæ interrogasti scientia teneo. Perge modo videā quorsum ista quæris. RA. Ne propera, ociosi sumus. Intentus tantum accipe, ne quid temere concedas. Gaudentē te studeo reddere de rebus quibus nullū casum pertimescas, & quasi paruum negocium sit, præcipitare iubes?

AVG. Ita deus faciat vt dicis. Itaq; arbitrio tuo roga, & obiurgato grauius si quicquam tale post hac. RA. Ergo lineam in duas lineas per longum scindi manifestum tibi est nullo modo posse? AVG. Manifestū. RA. Quid transuersim? AVG. Quid, nisi infinite secari posse? RA. Quid sphærā ex vna qualibet parte à medio, ne duos quidem pares circulos habere posse pariter lucet? AVG. Pariter omnino. RA. Quid linea & sphæra, vnúmne aliquid tibi videntur esse, an quicquam inter se differre? AVG. Quis non videat

I differre plurimum? RA. At si æque illud atque hoc nosti, & tamen inter se vt fateris plurimum differunt, est ergo differentium rerū scientia indifferens. AVG. Quis enim negauit? RA. Tu pauloante. Nam cum te rogassem quomodo velles deum nosse, vt posses dicere, satis est, respondisti te ideo nequire hoc explicare, quia nihil haberes perceptum, similiter atque deum cupis percipere, nihil enim te scire deo simile. Quid ergo nunc? Linea vel sphæra similes sunt θ deo? θ AVG. Quis hoc dixerit? RA. Sed ego quæsieram, non quid tale scires, sed quid scires sic, quomodo deum scire desyderas. Sic enim nosti lineam vt nosti sphæram, cum se nō sic habeat linea, vt se habet sphæra. Quamobrem responde vtrum tibi satis sit sic deum nosse, vt pilam illam geometricam nosti: hoc est, ita de deo nihil vt de illa dubitare. AVG. Quæso te quanuis vehementer vrgeas atque conuincas, non audeo tamen dicere ita me velle deum scire vt hæc scio. Non solum enim res, sed ipsa etiam scientia mihi videtur esse dissimilis. Primo, quia [nec] linea & pila tantum inter se differunt, vt tamē eorum cognitionem vna disciplina

De animæ quantitate. cap. 6. & 6.

Dissimiliū eadē aut par scientia. Caput. V.

[non] contineat: nullus autem geometres deum se docere professus est. Deinde si dei & istarum rerum sciētia par esset, tantum gauderem quòd ista noui, quātum me deo cognito gauisurum esse præsumo. Nunc autem permultum hæc in illius comparatione contemno, vt non nunquam videatur mihi, si illum intellexero, & modo illo quo videri potest videro, hæc omnia de mea notitia esse peritura. Siquidem nunc præ illius amore iam vix mihi veniunt in mentem. RA. Esto plus te ac multo plus quàm de istis deo cognito gauisurū, rerum tamen non intellectus dissimilitudine: nisi forte alio visu terram, alio serenum cœlum intueris, cum tamen multo plus illius quàm huius aspectus te permulceat. Oculi autem si non falluntur, credo te interrogatum, vtrum tibi tam certum sit terram te videre quàm cœlum, tam tibi certum esse respondere debere, quanuis non tam terrę quàm cœli pulchritudine atq; splendore læteris. AVG. Mouet me fateor hæc similitudo, adducorq; vt assentiar quantum in suo genere à cœlo terram, tantum ab intelligibili dei maiestate spectamina illa disciplinarum vera & certa differre. RA. Bene moueris. Promittit enim ratio quæ tecum loquitur, ita se demonstraturam deum tuæ menti, vt oculis sol demonstratur. Nam mentes quasi sui sunt sensus animæ: † disciplinarum autem quæq; certissima talia sunt, qualia illa quæ sole illustrantur vt videri possint, veluti terra est, atque terrena omnia: deus autem est ipse qui illustrat. Ego autem ratio ita sum in mentibus, vt in oculis est aspectus. Non enim hoc est habere oculos quod aspicere, aut item hoc est aspicere, quod videre. Ergo animæ tribus quibusdam rebus opus est: vt oculos habeat quibus iam bene vti possit, vt aspiciat, vt videat. Oculus animæ mens est † ab omni labe corporis pura, id est, à cupiditatibus rerum mortalium iam remota atque purgata: Quod ei nihil aliud præstat quàm fides primo. Quod enim adhuc ei demonstrari nō potest vitiis inquinatæ atque ægrotanti, quia videre nequit nisi sana, si non credat aliter se esse visuram, non dat operam suæ sanitati. Sed quid si credat quidem ita se rem habere vt dicitur, atque ita se si videre potuerit esse visuram, sanari se tamen posse desperet, nónne se prorsus abiicit atque contemnit, nec præceptis medici obtemperat? AVG. Omnino ita est, præsertim quia ea præcepta necesse est vt morbus dura sentiat. RA. Ergo fidei spes adiicienda est. AVG. Ita credo. M

RA. Quid si & credat ita se habere omnia, & se speret posse sanari, ipsam tamen quæ promittitur lucem non amet, non desyderet, suisq; tenebris quæ iam consuetudine iucundæ sunt, se arbitretur debere interim esse contentam, nónne medicum illum nihilominus respuit? AVG. Prorsus ita est. RA. Ergo tertia charitas necessaria est. AVG. Nihil omnino tam necessarium. RA. Sine tribus istis igitur anima nulla sanatur, vt possit deum suum videre, id est, intelligere. Cum ergo sanos habuerit oculos, quid restat? AVG. Vt aspiciat. RA. Aspectus animę, ratio est: Sed quia non sequitur, vt omnis qui aspicit videat, aspectus rectus atque perfectus, id est, quem visio sequitur, virtus vocatur: Est enim virtus vel recta vel perfecta ratio. Sed & ipse aspectus quanuis θ iam θ sanos oculos conuertere in lucem non potest, nisi tria illa permaneant: Fides, qua credatur ita se rem habere, ad quam conuertendus aspectus est, vt vita *† faciat beatum: Spes, qua cum bene aspexerit, se visurum esse præsumat: Charitas, qua videre perfruique desyderet.

K

Sensus animæ quibus percipit deum. Caput. VI.

† aliās. Nā métis quasi sui sunt oculi sensus aliq;

† Oculi sani mens est.

*aliās, via. † visa.

A desyderet. Iam aspectum sequitur ipsa visio, [dei] qui est finis aspectus, nō quod iam non sit, sed quod nihil amplius habeat quò se intēdat: Et hęc est vere perfecta virtus, ratio perueniens ad finē suum, quam beata vita consequitur. Ipsa autem visio, intellectus est ille qui in anima est, qui conficitur ex intelligente & eo quod intelligitur: vt in oculis videre quod dicitur, ex ipso sensu constat atq; sensibili, quorum detracto quolibet, videri nihil potest. Ergo cum animæ deum videre, hoc est, deum intelligere contigerit, videamus vtrum adhuc ei tria illa sint necessaria. Fides quare sit necessaria, cum iam videat? Spes nihilominus, quia iam tenet? Charitati vero non solum nihil detrahitur, sed additur etiam plurimum. Nam & illam singularē veramq; pulchritudinem cum viderit, plus amabit, & nisi [ingenti] amore oculum infixerit, nec ab aspiciēdo vspiā declinauerit, manere in illa beatissima visione non poterit. Sed dum in hoc corpore est anima, etiam si plenissime videat, hoc est, intelligat deum, tamen quia etiam corporis sensus vtuntur opere proprio, nihil quidem valente ad fallendum, non tamen nihil agente, † potest adhuc dici fides ea qua is resistitur, & illud potius verū esse creditur. Item quia in ista vita, quanquā deo intellecto anima iam beata sit, tamen [quia] multas molestias corporis sustinet, sperandum est, ei post mortem omnia ista incommoda non futura. Ergo nec spes dum in hac est vita, animam deserit. Sed cū post hanc vitam tota se in deum collegerit, charitas restat qua ibi teneatur. Nam neque dicendo est, fidem habere quod illa sint vera, quādo nulla falsorum interpellatione solicitatur, neque quicquam sperandum ei restat, cum totum secura possideat. Tria igitur ad animā pertinēt, vt sana sit, vt aspiciat, vt videat: Alia vero tria, fides, spes, & charitas, primum † illorum trium & secūdum † semper sunt necessaria, tertium † vero in hac vita omnia post hanc vitam sola charitas. Nunc accipe quantum presens tempus exposcit ex illa similitudine sensibilium, etiam de deo aliquid nunc me docentem. Intelligibilis nempe deus est, intelligibilia etiam illa disciplinarum spectamina, tamen plurimum differunt: Nā & terra visibilis, & lux: sed terra nisi luce illustrata videri non potest. Ergo & illa quæ in disciplinis traduntur, quæ quisquis θ intelligit, θ verissima esse nulla dubitatione concedit, credendum est ea non posse intelligi nisi ab alio quasi suo sole illustrētur. Ergo quomodo in hoc sole tria quædam licet animaduertere, quod est, quod fulget, quod illuminat: ita in illo secretissimo deo quē vis intelligere, tria quædā sunt: quod est, quod intelligitur, & quod cætera facit intelligi. Hæc duo, id est, teipsum & deum vt intelligas, docere te audeo: Sed responde quomodo hæc acceperis, vt probabilia, an vt vera? AVG. Planè vt probabilia, & in spē quod fatendum est maiorem surrexi: Nam præter illa duo de linea & pila, nihil abs te dictum est, quod me scire audeam dicere. RA. Non est mirandum: Non enim quicquam est adhuc ita expositum, vt abs te sit flagitanda perceptio. Sed quid moramur? Aggredienda est via: Videamus tamen, quod præcedit omnia, vtrum sani simus. AVG. Hoc tu videris, si vel in te, vel in me aliquantum aspicere potes: Ego quęrēti si quid sentio respondebo. RA. Amásne aliquid præter tui dei scientiam? AVG. Possem respōdere, nihil me amare amplius pro eo sēnsu qui mihi nūc est, sed tutius respondeo, nescire me. Nam sæpe mihi vsu venit, vt cum alia nulla re me crederem commoueri, veniret tamen

Fides, spes, charitas, quō necessaria. Ca. VII.

† aliās, si nihil quidēvalēt ad fal B lēdū, nō tamē nihil ad abigendum.

† primo, † secundo. † tertio. Quæ ad cognoscēdū de um necessaria. Cap. VIII. θεωρήματα = τα.

Esse, lucere, & illuminare.

Amor nostri. Ca. IX.

aliquid in mentem, quod me multo aliter atq; præsum D pseram pungeret. Item sæpe quanuis in cogitationem res aliqua incidens non me peruellerit, re vera tamen veniens perturbauit plus quàm putabam. Sed modo videor mihi tribus tantum rebus posse commoueri, metu amissionis eorum hominum quos diligo, metu doloris, metu mortis. RA. Amas ergo & vitam tecum charissimorum tuorum, & bonam valetudinem tuam, & vitam tuam ipsam in hoc corpore: Neque enim aliter amissionem horum metueres. AVG. Fateor, ita est.

RA. Modo ergo quod non omnes tecum sunt amici tui, & quod tua valetudo minus integra est, facit animo nonnullam ægritudinem: Nā & id esse consequens video. AVG. Recte vides, negare non possum.

RA. Quid si te repente sano esse corpore sentias & probes, tecumq; omnes quos diligis concorditer, liberali ocio frui videas, nónne aliquantum tibi etiam lætitia gestiendum sit? AVG. Vere aliquantum, imò si hæc præsertim, vt dicis, repente prouenerint, quādo me capiam, quādo id genus gaudij vel dissimulare permittar? RA. Omnibus igit adhuc morbis animi & perturbationibus agitaris. Quænam ergo talium oculorū E impudentia est, velle illum solem videre? AVG. Ita conclusisti quasi prorsus non sentiam quantum sanitas mea promouerit, aut quid pestium recesserit, quātúmque resiterit. Fac me istud concedere: Nónne vides hos corporis oculos etiam sanos luce solis istius sæpe repercuti & auerti, atque ad illa sua obscura confugere? Tu autē quid promoueris cogitas, quid velis videre non cogitas. Et tamen tecum hocipsum discutiam quid pfecisse nos putas. Diuitias nullas cupis? AVG. Hoc quidem non nunc primum. Nam cum triginta tres annos agam, quatuordecim ferē anni sunt ex quo ista cupere destiti, nec aliud quicquam in his si quo casu offerrentur, præter necessarium victum liberalemq; vsum cogitaui. Prorsus mihi vnus Ciceronis liber facillime persuasit, nullo modo appetendas esse diuitias, sed si prouenerint, sapientissime atque cautissime administrādas. RA. Quid honores? AVG. Fateor eos modo, ac penè his diebus cupere destiti. RA. Quid vxor? Nónne te delectat interdū pulchra, pudica, morigera, literata, vel quę abs te facile possit erudiri, affereris etiam dotis tantum, quoniam contemnis diuitias, quātum eam prorsus nihilo faciat onerosam ocio tuo, prę- F sertim si speres certúsque sis nihil ex ea te molestię esse passurum? AVG. Quātum velis licet eam pingere atq; cumulare bonis omnibus, nihil mihi tam fugiendum quàm concubitum esse decreui: Nihil esse sentio quod magis ex arce deiiciat animum virilem q̄ blandimenta fœminea, corporumq; ille contactus sine quo vxor haberi non potest. Itaque si ad officium pertinet sapientis (quod nondum comperi) dare operam liberis, quisquis rei huius tantum gratia concūbit, mirandus mihi videri potest, at vero imitandus nullo modo: Nā tētare hoc periculosius est, quàm posse fœlicius. Quamobrē satis, vt credo, iuste atq; vtiliter pro libertate animæ meæ mihi imperaui, non cupere non quærere, non ducere vxorem, RA. Non ego nunc quæro quid decreueris, sed vtrū adhuc lucteris, an vero iam ipsam libidinem viceris? Agitur enim de sanitate oculorum tuorū. AVG. Prorsus nihil huiusmodi quæro, nihil desydero, etiam cum horrore atq; aspernatione talia recordor. Quid vis amplius? Et hoc mihi bonum indies crescit. Nam quanto augetur spes videndæ illius, cui vehementer æstuo pulchritudinis, tanto ad illam

Amor rerū corporis & externarū. Cap. X.

lib. 3. cōtra Acad. cap. 20.

lib. 3. Cōfess. cap. 4. De beata vita in præfatione.

Coitus.

lib. 6. Confess. ca. 13.

G illam totus amor voluptasq; conuertitur. RA. Quid ciborum iucunditas, quantæ tibi curæ est? AVG. Ea quæ statui non edere, nihil me commouent. Iis autem quæ non amputaui, delectari me pręsentibus fateor, ita tamẽ vt sine vlla permotione animi vel visa vel gustata subtrahantur. Cum autem non assunt prorsus, non audet hæc appetitio se inserere ad impedimentũ cogitationibꝰ meis: sed omnino siue de cibo & potu, siue de balneis, cæteráque corporis voluptate nihil interroges. Tantum ab ea peto, quantũ in valetudinis opem cõferri potest.

Cibus. *lib. 10. Confess. cap. 31.*

Externa cõmoda nõ ꝓpter se, sed propter alia vera bona possunt admitti verius q̃ expeti. Cap. XI.

RA. Multum profecisti: Ea tamen quæ restant ad videndam illam lucẽ, plurimum impediunt. Sed molior aliquid quo mihi videt̃ facile ostendi, aut nihil edomandum nobis remanere, aut nihil nos omnino profecisse, omniumq; illorũ quæ resecta credimus tabem manere. Nam quæro abs te, si tibi persuadeatur aliter cum multis charissimis tuis te in studio sapientiæ nõ posse viuere, nisi ampla res aliqua familiaris necessitates nostras sustinere possit, nónne desyderabis diuitias & optabis? AVG. Assentior. RA. Quid si etiam illud appareat, & multis te persuasurum esse sapientiam, si tibi de honore authoritas creuerit, eosq; ipsos H familiares tuos nõ posse cupiditatibus suis modum imponere, seq; totos cõuertere ad quærendũ deũ, nisi & ipsi fuerint honorati, idq; nisi per tuos honores dignitatemq; fieri non posse, nónne ista etiam desyderanda erunt & vt proueniant magnopere instandũ? AVG. Ita est vt dicis. RA. Iam de vxore nihil disputo: fortasse enim non potest vt ducatur existere talis necessitas: quanquam si eius amplo patrimonio certũ sit sustẽtari posse omnes quos tecum in vno loco viuere ociose cupis, ipsa etiam concorditer id sinente, præsertim si generis nobilitate tanta polleat, vt honores illi quos esse posse necessarios iam dedisti, per eam facile adipisci possint, nescio vtrum pertineat ad officium tuum ista contemnere. AVG. Quando ego istud sperare audeam? RA. Istud dicis, quasi ego nunc requirã quid speres. Non quæro quid negatum nõ delectet, sed quid delectet oblatum. Aliud est enim exhausta pestis, aliud consopita. Ad hoc enim valet quod à quibusdam doctis viris dictum est, ita omnes stultos insanos esse, vt male olere omne cœnum, non semper cõmoueri sentias †. Multum interest vtrum animi desperatione obruatur cupiditas, an sanitate pellatur. I AVG. Quanquam tibi respondere non possim, nunquã tamen mihi persuadebis, vt hac affectione mentis, qua nunc me esse sentio, nihil me profecisse arbitrer. RA. Credo propterea tibi hoc videri, quia quanuis ista optare posses, non tamen propter seipsa, sed propter aliud expetenda viderentur. AVG. Hoc est quod dicere cupiebam: Nam quando desyderaui diuitias, ideo desyderaui vt diues essem, honorésque ipsos, quorum cupiditatem modo me perdomuisse respondi, eorum nescio quo nitore delectatus volebã: Nihílque aliud in vxore semper attendi cum attendi, nisi quam mihi efficeret cum bona fama voluptatem. Tunc erat istorum in me vera cupiditas, nunc ea omnia prorsus aspernor: Et si ad illa quæ cupio non nisi per hæc mihi trãsitus eatur, non amplectenda hæc appeto, sed subeo toleranda.

† aliâs, quod nõ semper, sed dum commoues sentias.

RA. Optime omnino: Nam nec ego vllarum rerũ vocandam puto cupiditatem, quæ propter aliud requiruntur. Sed quæro abs te, cur eos homines quos diligis, vel viuere, vel tecum viuere cupias? AVG. Vt animas nostras & deum simul concorditer inquiramus. Ita enim facile cui priori cõtingit inuentio, cæteros eò sine labore perducit. RA. Quid si nolunt K hæc illi quærere? AVG. Persuadebo vt velint. RA. Quid si non possis, vel quod se inuenisse iam, vel quòd ista nõ posse inueniri arbitrantur, vel quòd aliarum rerum curis & desyderio præpediuntur? AVG. Habebo eos, & ipsi me sicut possumus. RA. Quid si te ab inquirendo etiã impediat eorum præsentia? Nõne laborabis atque optabis, si aliter esse non possunt, nõ tecum esse potius quàm sic esse? AVG. Fateor, ita est vt dicis. RA. Non igitur eorum vel vitam vel præsentiam propter seipsam, sed propter inueniendam sapientiam cupis? AVG. Prorsus assentior. RA. Quid? ipsam vitam tuam si tibi certum esset impedimento esse ad comprehendẽdam sapientiam, velles eam manere? AVG. Omnino eam fugerem. RA. Quid si docereris tam te relicto isto corpore quàm in isto constitutum, posse ad sapientiam peruenire, curares vtrum hic, an in alia vita eo quod diligis fruereris?

Nihil expetendum, nisi quatenus cũ ducit ad summũ bonũ nihil horrẽdũ, nisi quatenꝰ auocat. Cap. XII.

AVG. Si nihil me peius excepturum intelligerem, quod retro ageret ab eo quò progressus sum, non curarem. RA. Nunc ergo propterea mori times, ne aliquo peiore malo inuoluaris, quo tibi auferatur diuina L cognitio. AVG. Non solum ne auferatur timeo, si quid forte percepi, sed etiã ne intercludatur mihi aditus eorum quibus percipiendis inhio, quãuis quod iam teneo, mecum mansurum sit. † RA. Non igitur & vitam istam propter seipsam, sed propter sapientiam vis manere. AVG. Sic est. RA. Dolor corporis restat, qui te fortasse vi sua commouet. AVG. Et ipsum non ob aliud vehementer formido, nisi quia me impedit à quærendo. Quanquam enim acerrimo his diebus dentiũ dolore torquerer, nõ quidem sinebar animo voluere, nisi ea quę iam forte didiceram, à discẽdo autem penitus impediebar, ad quod mihi tota intentione animi opus erat: Tamen mihi videbatur, si se ille mentibus meis veritatis fulgor aperiret, aut me nõ sensurum fuisse illum dolorem, aut certe pro nihilo toleraturum. Sed quia & si nihil maius aliquando pertuli, tamen sępe cogitans quanto grauiores possint accidere, cogor interdum Cornelio Celso assentiri, qui ait: Summum bonum esse sapientiam, summum autem malum dolorem corporis. Nec eius ratio mihi videtur absurda: Nam quoniam duabus, inquit, partibus com- M positi sumus, ex animo scilicet & corpore: quarum prior pars est animus melior, deterius corpus est, summũ bonum est melioris partis optimum, summum autem malum pessimũ deterioris. Est autẽ optimũ in animo sapientia, est in corpore pessimum dolor. Summum igitur bonum hominis sapere, summũ malum dolere, sine vlla (vt opinor) falsitate concluditur. RA. Posterius ista videbimus. Aliud enim fortasse nobis ipsa ad quam peruenire nitimur sapiẽtia persuadebit. Si autem hoc esse verum ostẽderit, hanc de summo bono & summo malo sententiam sine dubitatione tenebimus.

† putem.

Cornelij Celsi sententia.

Nunc illud quærimus, qualis sis amator sapientiæ, quam castissimo cõspectu atque amplexu, nullo interposito velamento, quasi nudam videre ac tenere desyderas, qualem se illa nõ sinit, nisi paucissimis & electissimis amatoribus suis. An vero si alicuius puchræ fœminæ amore flagrares, iure se tibi nõ daret, si aliud abs te quicquam præter se amari comperisset: sapientiæ se tibi castissima pulchritudo, nisi solam arseris demonstrabit? AVG. Quid ergo adhuc suspendor infœlix, & cruciatu miserabili differor? Iam certe ostendi nihil aliud me amare: siquidem quod nõ propter se amatur,

Q̃uo & q̃bꝰ gradibꝰ perspiciatur sapientia. Cap. XIII.

A non amatur. Ego autem solam propter se amo sapientiam, cętera vero vel adesse mihi volo, vel deesse timeo propter ipsam: vitam, quietem, amicos. Quem modum autem potest habere illius pulchritudinis amor, in qua non solum non inuideo cæteris, sed etiã plurimos quęro qui mecum appetant, mecũ inhient, mecum teneãt, mecumq; perfruantur, tantum mihi amici futuri, quanto erit nobis amata communior. RA. Prorsus tales esse amatores sapiẽtiæ decet. Tales quęrit illa cuius vere casta est, & sine vlla contaminatione cõiunctio. Sed non ad eam vna via peruenitur. Quippe pro sua quisq; sanitate ac firmitate cõprehẽdit illud singulare ac verissimũ bonũ. Lux est quædã ineffabilis & incõparabilis † mentium lux ista vulgaris nos doceat quantum potest, quomodo se illud habeat. Nam sunt nonnulli oculi tã sani & vegeti, qui se mox vt aperti fuerint, in ipsum solem sine vlla trepidatione cõuertãt. His quodammodo ipsa sanitas dux † est, nec doctore † indigẽt, sed sola fortasse admonitione. His credere, sperare, amare satis est. Alij vero ipso quem videre vehementer desyderãt, fulgore feriuntur, & eo nõ viso sæpe in tenebras cum de- B lectatione redeunt. Quibus periculosum * est, quanuis iam talibus vt sani recte dici possint, velle ostendere quod adhuc videre non valent. Ergo isti exercẽdi sunt prius, & eorum amor vtiliter differendus atque nutriendus est. Primò enim quædam illis demonstranda sunt quæ non per se lucent, sed per lucẽ videri possunt, vt vestis, aut paries, aut aliquid horũ. Deinde quod non per se quidem, sed tamen per illam lucem pulchrius effulgeat, vt aurum, argentum, & similia, nec tamen ita radiatum vt oculos lædat. Tunc fortasse terrenus iste ignis modeste demonstrandus est, deinde sydera, deinde luna, deinde aurorę fulgor, & albescentis cœli nitor. In quibus seu citius seu tardius, siue per totum ordinem siue quibusdam contemptis, pro sua quisque valetudine assuescens, sine trepidatione & cum magna voluptate solem videbit. Tale aliquid sapiẽtiæ studiosissimis, nec acute iam tamen videntibus, magistri optimi faciunt. Nam ordine quodam ad eam peruenire bonæ discipli næ officium est, sine ordine autem vix credibilis fœlicitatis. Sed hodie satis vt puto scripsimus, parcendum est valetudini. AVG. Et alio die. Da quæso, inquã, iam si potes illũ ordinem. Duc age quà vis, per quę vis, quomodo vis. Impera quæ vis dura, quęlibet ardua, quę tamen in mea potestate sint, per quæ me quò desyderò, peruenturum esse non dubitem. RA. Vnum est quod tibi possum præcipere, nihil plus noui. Penitus esse ista sensibilia fugienda, cauẽdumq; magnopere dum hoc corpus agimus, ne quo eorum visco pennæ nostræ impediantur, quibus integris perfectisq; opus est, vt ad illam lucem ab his tenebris euolemus: quę se ne ostendere quidem dignatur in hac cauea inclusis, nisi tales fuerint vt ista vel effracta vel dissoluta, possint in auras suas euadere. Itaque quãdo fueris talis vt nihil te prorsus terrenorum delectet, mihi crede, eodem momento, eodem puncto temporis videbis quod cupis. AVG. Quando istud erit oro te? Non enim puto posse mihi hęc in summum venire contemptum, nisi videro illud in cuius cõparatione ista sordescant. RA. Hoc modo posset & iste oculus corporis dicere, tum tenebras non amabo cum solem videro. Videtur enim quasi & hoc ad ordinem pertinere, quod longe est secus. Amat enim tenebras, eo quòd sanus nõ est: Solem autem nisi sanus videre non potest. Et in eo sæpe fallitur animus, vt sanum se putet & sese iactet: Et quia nondum videt, veluti iure conqueritur. Nouit autem illa pulchritudo D quando se ostendat. Ipsa enim etiam medici fungitur munere, meliusq; intelligit qui sint sani, quàm iidem ipsi qui sanantur. Nos autem quantum emerserimus, videmur nobis videre: quantum autem mersi eramus, & quò progressi fueramus, nec cogitare nec sentire permittimur, & incomparatione grauioris morbi sanos esse nos credimus. Nónne vides quàm veluti securi hesterno die pronunciaueramus, nulla iam nos peste detineri, nihilq; amare nisi sapientiam: cætera vero non nisi propter istam quærere aut velle? Quàm tibi sordidus, quàm fœdus, quàm execrabilis, quàm horribilis cõplexus fœmineus videbatur, quando inter nos de vxoris cupiditate quæsitum est. Certe ista nocte vigilantes, cum rursus eadem nobiscum ageremus, sensisti quàm te aliter quàm præsumpseras imaginatæ illæ blãditiæ, & amara suauitas titillauerit, longe quidem longe minus quàm solet, sed item longe aliter quàm putaueras: vt tibi secretissimus ille medicus vtrunque demõstraret, [videresq;] & vnde cura eius euaseris, & quid curandum remaneat. AVG. Tace obsecro tace. Quid crucias, quid tantum fodis altéque descendis? Iam flere nõ E duro, iamiam nihil promitto, nihil præsumo, ne me de istis rebus interroges. Certe dicis quod ille ipse quem videre ardeo nouerit quãdo sim sanus, faciat quod placet: quando placet sese ostendat: iam me totum eius clementiæ curæq; committo. Semel de illo credidi, quod sic erga se affectos subleuare non cesset. Ego nihil de mea sanitate, nisi cum illam pulchritudinem videro, pronunciabo. RA. Prorsus nihil aliud facias. Sed iam cohibe te à lachrymis, & stringe animum. Multũ omnino fleuisti, & hoc omnino morbus iste pectoris tui grauiter accipit. AVG. Modum vis habere lachrymas meas, cum miseriæ meæ modum non videã: aut valetudinem corporis consyderare me iubes, cum ego ipse tabe confectus sim? Sed quæso te si quid in me vales, vt me tentes per aliqua compẽdia ducere, vt vel vicinitate [nonnulla] lucis illius quam si quid profeci tolerare iam possum, pigeat me oculos referre ad illas tenebras, quæ reliquiis suis †, si tamen reliquiæ † dicendæ sunt, [quæ] cæcitati meæ adhuc blandiri audent.

Verus amor

1. Retract. cap. 4.

† incomprehensibilis.

† lux sanitas † doctore.

** aliâs, perniciosum.*

Ipsa sapiẽtia medetur C oculis, vt videri possit. Cap. XIIII.

† quas reliqui. † relictæ.

F RA. Concludamus si placet hoc primum volumen, vt iam in secundo aliquẽ quęcommoda occurrerit aggrediamur viam. Non enim huic affectioni tuæ à moderata exercitatione cessandũ est. AVG. Non sinam omnino concludi hunc libellum, nisi mihi modicum quo intentus sim de vicinia lucis aperueris.

Anima q̃uo cognoscitur Cap. XV.

RA. Gerit tibi ille medicus morẽ. Nam nescio quis me quo te ducam fulgor inuitat & tangit. Itaque accipe intentus. AVG. Duc oro te, ac rape quò vis? RA. Animam te certe dicis, & deum velle cognoscere? AVG. Hoc est totum negocium meum. RA. Nihil ne amplius? AVG. Nihil prorsus. RA. Quid? Veritatem non vis comprehendere? AVG. Quasi vero possim hæc nisi per illam cognoscere. RA. Ergo prius ipsa cognoscenda est per quam possunt illa cognosci. AVG. Nihil abnuo. RA. Primo itaque illud videamus, cum duo verba sint veritas & verum, vtrum tibi etiam res duæ istis verbis significari, an vna videatur? AVG. Duæ res videntur: Nam vt aliud est castitas, aliud castum, & multa in hunc modum, ita credo aliud esse veritatem, & aliud quod verum dicitur. RA. Quid horum duorum putas esse præstantius? AVG. Veritatem opinor. Non enim casto castitas, sed castitate fit castum: Ita etiam si quid

G quid verum est, veritate vtique verũ est. RA. Quid cum castus aliquis moritur, censes mori etiam castitatem? AVG. Nullo modo. RA. Ergo cum interit aliquid quod verum est, non interit veritas. AVG. Quomodo autem interit aliquid verum? Non enim video. RA. Miror te istud querere: Nónne ante oculos nostros milia rerum videmus interire? Nisi forte putas hanc arborem, aut esse arborem, sed veram non esse, aut certe interire non posse. Quanuis enim non credas sensibus, possisq; respondere, ignorare te prorsus, verum arbor sit, tamen illud non negabis (vt opinor) veram esse arborem, si arbor est: Non enim hoc sensu, sed intelligentia iudicatur. Si enim falsa arbor est, non est arbor: Si autem arbor est, vera sit necesse est. AVG.
πάρεργον Concedo istud. RA. Quid illud alterũ: Nónne concedis hoc genus rerum esse arborem, quod nascatur & intereat? AVG. Negare non possum. RA. Concluditur ergo aliquid quod verũ sit, interire. AVG. Non contrauenio. RA. Quid illud? Nónne tibi videtur intereuntibus rebus veris veritatem nõ interire. vt non mori casto mortuo castitatem? AVG. Iam
H & hoc concedo, & magnopere: quid moliaris expecto. RA. Ergo attende. AVG. Istic sum. RA. Vera ne tibi videtur ista sententia: Quicquid est, alicubi esse cogitur? AVG. Nihil me sic ducit ad consentiẽdum. RA. Fateris autem esse veritatem? AVG. Fateor. RA. Ergo vbi sit necesse est quæramus: Non est eũ in loco: Nisi forte aut esse in loco aliquid aliud præter corpus, aut veritatem corpus esse arbitraris.

AVG. Nihil horum puto. RA. Vbinam igitur illam esse credis? Non enim nusquam est, quam esse concedimus. AVG. Si sciré vbi esset, nihil fortasse amplius quærerem. RA. Saltem vbi non sit, potes cognoscere? AVG. Si commemores, fortasse potero.

RA. Non est certe in rebus mortalibus. Quicquid enim est, non potest manere, si nõ maneat illud in quo est. Manere autem, etiam rebus veris intereuntibus, veritatem pauloante concessum est. Non igitur est veritas in rebus mortalibus. Est autem veritas, & non est
1. Retract. cap. 4. nusquam. Sunt igitur res immortales. Nihil autem verum in quo veritas non est. Conficitur itaque non esse vera nisi quæ sunt immortalia. Et omnis falsa arbor
I non est arbor, & falsum lignum non est lignum, & falsum argentum non est argentum, & omnino quicquid falsum est, non est. Omne autem quod verum non est, falsum est. Nulla igitur recte dicuntur esse, nisi immortalia. Hanc tu tecum ratiunculam diligenter consydera, ne quid tibi concedendum non esse videatur. Si enim rata est, totum negocium penè cõfecimus: Quod in alio fortasse libro melius apparebit. AVG. Habeo gratiam & ista mecum, atque adeo tecum quãdo in silentio sumus diligenter cauteq; ratractabo, si nullæ se tenebræ immittant, suámque etiam quod vehementer
Fiducia erga deum. formido, mihi faciant delectationem. RA. Constãter deo crede, eiq; te totum cõmitte quantũ potes. Noli esse velle quasi proprius & in tua potestate, sed eius clementissimi & vtilissimi domini te seruum esse profitere. Ita enim te ad se subleuare non desinet, nihilque tibi euenire permittet, nisi quod tibi profit, etiam si nescias.

AVG. Audio, credo, & quantũ possum obtempero, plurimúmque ipsum deprecor, vt plurimum possim, nisi quid forte amplius à me desyderas. RA. Bene habet interim, facies postea quicquid iã visus ipse præcepit.

DIVI AVRELII AVGVstini Hipponensis episcopi, Soliloquiorum liber Secundus.

K

SATIS intermissum est opus nostrum, & impatiens est animus, nec lachrymis modus fit nisi amori detur quod amatur. RA. Quare aggrediamur librum secundum. AVG. Aggrediamur. RA. Credamus deũ affuturũ. AVG. Credam° sanè, si vel hoc in potestate nostra est. RA. Potestas nostra ipse est. Itaque ora breuissime ac perfectissime quantũ potes. AVG. Deus semper idẽ, nouerim me, nouerim te: Oratum est. RA. Tu qui vis te nosse, scis esse te? AVG. Scio. RA. Vnde scis? AVG. Nescio. RA. Simplicem te sentis, ân ne multiplicem? AVG. Nescio. RA. Moueri te scis? AVG. Nescio. RA. Cogitare scis? AVG. Scio. RA. Ergo verum est cogitare te. AVG. Verum. RA. Immortalem te
L esse scis? AVG. Nescio. RA. Horum omniũ quæ te nescire dixisti, quid scire prius mauis? AVG. Vtrum immortalis sim. RA. Viuere igitur amas? AVG. Fateor. RA. Quid cum te immortalem esse didiceris, satísne erit? AVG. Erit id quidem magnũ, sed id mihi paruum. RA. Hoc tamen quod paruum est quantũ gaudebis? AVG. Plurimũ. RA. Nihil iã flebis? AVG. Nihil omnino. RA. Quid si ipsa vita talis esse inueniat, vt in ea tibi nihil amplius q̃ nosti nosse liceat, temperabis à lachrymis? AVG. Imò tantũ flebo vt vita nulla sit. RA. Non igitur viuere propter ipsum viuere amas, sed ꝓpter scire. AVG. Cedo conclusioni. RA. Quid si eadem ipsa rerũ scientia miserũ faciat? AVG. Nullo id quidẽ pacto fieri posse credo. Sed si ita est, nemo esse beatus potest: Nõ enim nunc aliunde sum miser, nisi rerum ignorantia: Quod si & rerum scientia miserum facit, sempiterna miseria est. RA. Iam video totum quod cupis: Nam quoniam neminem sciẽtia miserum esse credis, ex quo probabile est, vt intelligẽtia efficiat beatum: Beatus autem nemo nisi viuens, & nemo viuit qui non est. Esse vis, viuere & intelligere, sed esse vt viuas, viuere vt in-
M telligas. Ergo esse te scis, viuere te scis, intelligere te scis. Sed vtrum ista semper futura sint, an nihil horum futurum sit, an maneat aliquid semper, & aliquid intercidat, an minui & augeri hæc possint, cum omnia mansura sint, nosse vis. AVG. Ita est. RA. Si igitur probauerimus semper nos esse victuros, sequetur etiam semper futuros. AVG. Sequetur. RA. Re-
Veritas perpetua. Cap. II. stabit quærere de intelligendo. AVG. Manifestissimum ordinem video atq; breuissimum. RA. Hic ergo esto nunc vt interroganti caute firmeq; respondeas.

AVG. Istic sum. RA. Si manebit semper mundus iste, verum est mundum semper mansurum esse?

AVG. Quis hoc dubitet? RA. Quid si non manebit? Nónne ita verum est mundum non esse mansurum? AVG. Nihil resisto. RA. Quid cũ interierit si interiturus est, nónne tunc id erit verum, mũdum interisse? Nam quandiu verum non est, mundum occidisse, non occidit: Repugnat igitur vt mundus occiderit, & verum non sit, mundum occidisse. AVG. Et hoc concedo. RA. Quid illud? Videtúrne tibi verũ aliquid esse posse vt veritas nõ sit? AVG. Nullo modo. RA. Erit igitur veritas etiã si mundus intereat.

AVG. Negare

De ĩmortalitate hoĩs. Cap. I.

A AVG. Negare non possum. RA. Quid si ipsa veritas óccidat, nónne verum erit veritatem occidisse?
ὡς σοφίσασθαι. AVG. Et istud quis negat? RA. Verum autem non potest† esse si veritas non sit. AVG. Iam hoc pauloante concessi. RA. Nullo modo igitur óccidet veritas. AVG. Perge vt cœpisti, nã ista collectione nihil
Animæ immortalitas. Cap. III. est verius. RA. Nunc respondeas mihi velim, vtrũ tibi sentire anima videatur, an corpus? AVG. Anima videtur. RA. Quid? Intellectus videtur tibi ad animam pertinere? AVG. Prorsus videtur. RA. Ad solã, an ad aliquid aliud? AVG. Nihil aliud video præter animam nisi deum, vbi intellectum esse credam. RA. Iam illud videamus. Si tibi quispiam istũ parietem non esse parietem, sed arborem diceret, quid putares? AVG. Aut eius sensum, aut meum falli, aut hoc nomine ab eo parietem vocari. RA. Quid si & illi species arboris in eo appareat, & tibi parietis, nónne poterit vtrunque verum esse? AVG. Nullo modo: Quia vna eademq; res & arbor & paries esse non potest. Quanuis enim singulis nobis singula esse videantur, necesse est vnum nostrum imaginationem fal-
B sam pati. RA. Quid si nec paries nec arbor est, & ambo fallimini. AVG. Potest id quidem. RA. Hoc ergo vnũ superius prætermiseras. AVG. Fateor. RA. Quid si agnoscatis aliud vobis videri q̃ est? nunquid nã fallimini? AVG. Non. RA. Potest igitur & falsum esse quod videtur, & nõ falli cui videtur? AVG. Potest. RA. Confitendum est igitur non eũ falli qui falsa videt, sed eum qui assentitur falsis. AVG. Planè confitendum. RA. Quid ipsum falsum, quare falsum est? AVG. Quòd aliter sese habet quàm videtur. RA. Si ergo nõ sint quib° videatur, nihil est falsum. AVG. Sequitur. RA. Non igitur est in rebus falsitas, sed in sensu: non autem fallitur qui falsis non assentitur: quare conficitur vt aliud simus nos, alius sensus: si quidem cum ipse fallitur, possumus [nos] non falli. AVG. Nihil habeo quod contradicam. RA. Sed nunquid cum anima fallitur, audes te dicere non esse falsum? AVG. Quo pacto istud audeam? RA. At nullus sensus sine anima, nulla falsitas sine sensu. Aut operatur igitur anima, aut cooperatur falsitati. AVG. Trahunt præcedentia consensionem. RA.
C Illud nunc responde, vtrum tibi videatur posse fieri, vt
Sophistica inductio. aliquando falsitas non sit? AVG. Quomodo mihi hoc videri potest, cum tanta sit difficultas inueniendæ veritatis, vt absurdius dicatur falsitatem quàm veritatem esse non posse. RA. Nunquid nam arbitraris eũ qui non viuit posse sentire? AVG. Non potest fieri. RA. Confectum est animam semper viuere. AVG. Nimis cito vrges me in gaudia: Pedetentim quæso. RA. Atqui si recte illa concessa sunt, nihil de hac re dubitandum video. AVG. Nimis cito est inquam. Itaque facilius adducor, vt me temere aliquid concessisse arbitrer, quàm vt iam securus de immortalitate animæ fiam. Tamen euolue istam conclusionem, & quomodo id effectum sit ostende. RA. Falsitatem dixisti sine sensu esse non posse, & eam non esse non posse: semper igitur [est] sensus. At nullus sensus sine anima:
Sophisticatur & hic de vero & falso Cap. IIII. Anima igitur sempiterna est. Nec valet sentire nisi viuat. Semper igitur anima viuit. AVG. O plumbeum pugionem. Posses enim concludere hominẽ esse immortalem, si tibi concessissem nunquam istum mundum esse posse sine homine, eumq; mundum esse sempiternum. RA. Bene quidem vigilas. Sed tamen nõ parum est quod confecimus, rerum naturam sine anima esse non posse, nisi forte in rerum natura falsitas aliquando non erit. AVG. Istud quidem consequẽs esse confiteor. Sed iam amplius deliberandum censeo, vtrum superius concessa nõ nutent. Non enim paruum gradum ad animæ immortalitatem factum esse video. RA. Satís ne consyderasti ne quid temere dederis? AVG. Satis quidem, sed nihil video quo me arguam temeritatis. RA. Ergo confectum est rerum naturam sine anima viua esse non posse. AVG. Confectum hactenus, vt possint vicissim aliæ nasci, aliæ mori. RA. Quid si de natura rerum falsitas auferatur, nónne fiet vt vera sint omnia? AVG. Consequi video. RA. Responde vnde tibi videatur paries iste verus esse. AVG. Quia eius non fallor aspectu. RA. Ergo quia ita est vt videtur. AVG. Etiam. RA. Si igitur aliquid inde falsum est, ꝙ aliter videtur atq; est, inde verũ quòd ita vt est videtur, ablato eo, cui videtur, nec falsum quicquã, nec verum est: At si falsitas in rerum natura non sit, vera sunt omnia. Nec videri quicquam nisi viuenti animæ potest. Manet igitur anima in rerum natura, si auferri falsitas non potest, manet si potest. AVG. Video robustius quidem esse fa-
E ctum quod iam cõclusum erat, sed nihil hac adiectione promouimus. Nihilominus enim manet illud quod plurimum me mouet, nasci animas & interire, atque vt non desint mundo, non earum immortalitate, sed successione prouenire. RA. Videntúr ne tibi quæq; corporea, id est, sensibilia, intellectu posse comprehendi? AVG. Non videntur. RA. Quid illud? Videtur tibi sensibus vti de° ad res ad cognoscẽdas? AVG. Nihil audeo de hac re temere affirmare, sed quantum cõiicere datur nullo modo deus vtitur sensibus. RA. Ergo concludimus nõ sentire posse nisi animã. AVG. Conclude interim quantum probabiliter licet. RA. Quid illud? Dásne istum parietem, si verus paries non sit, non esse parietem? AVG. Nihil hoc facilius dederim. RA. Neque quicquam si verum corpus non sit, corpus esse? AVG. Tale etiã hoc est. RA. Ergo si nihil verum est, nisi ita sit, vt videtur, nec quicquam corporeũ videri nisi sensibus potest, nec sentire nisi anima, nec si verum corpus nõ sit corpus esse, restat vt cor-
F pus esse non possit nisi anima fuerit. AVG. Nimis vrges, & quid resistam non habeo. RA. Attende
verum quid sit. Cap. V. in ista diligentius. AVG. En assum. RA. Certe hic lapis est. Et ita verus est, si non se habet aliter ac videtur, & lapis non est, si verus non est, & non nisi sensibus videri potest. AVG. Etiam. RA. Non sunt igitur lapides in abditissimo terræ gremio, nec omnino vbi nõ sunt qui sentiant: nec iste lapis esset nisi eum videremus, nec lapis erit cum discesserimus, nemóque alius eum præsens videbit. Nec si loculos bene claudas, quanuis multa in eis inclusseris, aliquid habebunt. Nec prorsus ipsum lignum intrinsecus lignum est. Fugit enim omnes sensus quicquid in altitudine est corporis minime perlucentis, quod non esse omnino cogitur. Etenim si esset, verum esset: nec verum quicquam est, nisi quod ita est vt videtur: illud autem nõ videtur, non est igitur verum, nisi quid habes ad hæc quod respondeas. AVG. De iis quidem quæ concessi, hoc natum esse video, sed absurdum ita est, vt quicquid vis illorum facilius negem, quàm hoc verum esse concedam. RA. Nihil repugno. Vide ergo quid dicere velis corporea nisi sensibus videri posse, an sentire nisi animam, an esse lapidem vel quid aliud, sed verum non esse, an ipsum verum aliter esse definiendũ. AVG. Istuc ipsum oro

te vltimum

G te vltimũ videamus. RA. Defini ergo verũ. AVG. Verũ est quod ita se habet vt cognitori videtur, si velit possitq; cognoscere. RA. Non erit igitur verum quod nemo potest cognoscere? Deinde si falsũ est quod aliter quàm est videtur, quid si alteri videatur hic lapis lapis, alteri, lignum, eadem res & falsa & vera erit?

AVG. Illud me magis superius mouet, quomodo si quid cognosci non potest, eo fiat vt verum nõ sit. Nam quod simul vna res & vera & falsa est, nõ nimis curo. Etenim video vnam rem diuersis comparatam simul & maiorẽ & minorẽ esse. Sed ex eo istud cõtingit, quod nihil per se maius aut minus est. Comparationis enim sunt ista nomina. RA. At si dicis nihil esse verum per se, non times ne sequatur vt nihil sit per se. Vnde enim lignum est hoc, inde etiam verum lignum est. Nec fieri potest vt per seipsum, id est, sine cognitore lignum sit, & verum lignum non sit. AVG. Ergo illud dico & sic definio, nec vereor ne definitio mea ob hoc improbetur quod nimis breuis est. Nam verũ mihi videtur esse id quod est. RA. Nihil ergo erit falsum, quia quicquid est, verum est. AVG. In magnas angustias me cõiecisti, nec inuenio prorsus quid respõdeam. Ita fit, vt cum aliter doceri nolim quàm istis interrogationibus, verear iam tamen interrogari.

Verum est, quicquid est.

H

RA. Deus cui nos cõmisimus, sine dubitatione fert opem, & de his angustiis liberat nos, modo credamus, & eũ rogemus deuotissime. AVG. Nihil planè libentius hoc loco fecerim, nam nusquam tantam caliginem pertuli. Deus pater noster qui vt oremus hortaris, qui & hoc quod rogaris præstas. Siquidem cum te rogamus, melius viuimus, melioresq; sumus: exaudi me palpitantem in his tenebris, & mihi dexteram porrige. Prætende mihi lumen tuum, reuoca me ab erroribus, vt te duce in me redeam & in te. Amen. RA. Hic esto quantum potes, & vigilantissime attende. AVG. Dic quæso si quid tibi suggestum est, ne pereamus. RA. Hic esto AVG. Ecce habes me nihil aliud agentem. RA. Prius quid sit falsum, etiam atque etiam ventilemus. AVG. Miror si quicquam aliud erit, q̃ quod non ita est vt videtur. RA. Attende potius, & ipsos sensus prius interrogemus. Nam certe quod oculi vident, non dicitur falsum, nisi habeat aliquam similitudinem veri. Vt verbi causa, homo quẽ videmus in somnis, non est vtique verus homo sed falsus, eo ipso quòd habet veri similitudinem. Quis enim canem videat, & recte se dicat hominem somniasse? Ergo & ille falsus canis est, ex eo quòd similis vero est.

Vnde falsitas & vbi. Cap. VI.

I

AVG. Ita est vt dicis. RA. Quid, vigilans quisque si viso equo putet se hominem videre, nõne eo fallitur quòd ei appareat aliqua hominis similitudo? Nã si nihil ei appareat nisi equi species, nõ potest arbitrari se hominem videre. AVG. Prorsus cedo. RA. Dicimus item falsam arborem quam pictam videmus & falsam faciẽ quæ de speculo redditur, & falsum turrium motum nauigantibus, falsamq; infractionem remi, ob aliud nihil nisi quòd verisimilia sunt. AVG. Fateor. RA. Ita & in gemmis † fallimur, ita in ouis, ita in singulis sigillis vno annulo impressis, & in cæteris talibus. AVG. Sequor omnino atque concedo. RA. Similitudo igitur rerum quæ ad oculos pertinet, mater est falsitatis. AVG. Negare nõ possum. RA. Et hæc omnis sylua, nisi me fallit, in duo genera diuidi potest. Nam partim æqualibus in rebus, partim vero in deterioribus est. A Equalia sunt, quando tam hoc illi q̃ aliud huic simile esse dicimus, vt de gemmis ⊤ dictum est, vel de impressionibus annuli: in deterioribus autem quando illud quod deterius est, simile esse dicimus meliori. Quis enim in speculum attendat, & recte dicat se esse illi imagini similem, ac non potius illam sibi? Hoc autẽ genus, partim est in eo quod anima patitur, partim vero in iis rebus quę videtur. Sed ipsum quod anima patitur, aut in sensu patitur, vt turris motum qui nullus est: aut apud seipsam ex eo quod accepit à sensibus, qualia sunt visa somniantium, & fortassis etiam furentium. Porrò illa quæ in ipsis rebus quas videmus apparẽt, alia à natura, cętera ab animãtibus exprimuntur atque finguntur. Natura gignendo vel resultando similitudines deteriores facit. Gignendo, cum parẽtibus similes nascuntur, resultando, vt de speculis cuiuscemodi. Quanuis enim pleraque specula homines faciant, non tamen ipsi effingunt eas quæ redduntur imagines. Iam vero animantium opera sunt in picturis, & in huiuscemodi quibusque figmentis: in quo genere includi etiam illa possunt, si tamen fiunt, quæ dæmones faciunt. Vmbras autem corporum, quia non nimis ab re abest vt corporibus similes & quasi falsa corpora dicãtur, nec ad oculorũ iudicium pertinere negandæ sunt, in illo eas genere poni placet, quod resultando à natura fit. Resultat enim omne corpus lumini obiectũ, & in contraria parte vmbram reddit. An tibi aliquid cõtradicẽdum videtur? AVG. Mihi vero nihil. Sed quônam ista tendant, vehementer expecto. RA. Itaque oportet patiẽter feramus, donec nobis cæteri sensus renunciẽt in verisimilitudine habitare falsitatem. Nam & in ipso auditu totidem ferè genera veniunt similitudinũ: veluti cum loquentis vocem quem nõ videmus audientes, putamus alium quempiam, cui voce similis est: atq; in deterioribus vel echo testis est, vel tinnitus ille ipsarũ aurium, vel in horologiis, merulæ aut corui quædam imitatio, vel quę sibi somniantes aut furentes videntur audire. Falsæ autem voculæ * quæ dicuntur à musicis, incredibile est quantum attestantur veritati, quod post apparebit: tamen etiã ipsæ, quod sat est nunc non absunt ab earum similitudine quas veras vocant. Sequeris hæc? AVG. Et libentissime. Nã nihil laboro vt intelligam. RA. Ergò ne moremur. Videtúr ne tibi aut lilium à lilio posse odore, aut mel thyminum à melle thymino de diuersis aluearijs sapore, aut mollitudo plumarum cygni ab anseris tactu facile diiudicari? AVG. Non videtur. RA. Quid cum talia nos vel olfacere, vel gustare, vel tangere somniamus, nõnne similitudine imaginũ eo deteriore quò inaniore decipimur? AVG. Verum dicis. RA. Ergo apparet nos in omnibus sensibus siue æqualibus, siue in deterioribus rebus, aut similitudine lenocinãte falli, aut etiam si non fallimur suspendẽtes consensionẽ, seu differentiã dignoscentes, tamen eas res falsas nominare quas [verisimiles] deprehendimus. AVG. Dubitare nõ possum. RA. Nunc attende, dum eadẽ rursum recurrimus, quo fiat apertius quod conamur ostẽdere. AVG. Eloquere quod velis. Nam ego circumitum istum semel statui tolerare, neque in eo defathiscar spe tanta perueniẽdi quò nos tendere sentio. RA. Bene facis. Sed attende vtrum tibi videatur cũ oua similia videamus, aliquod eorum falsum esse recte nos posse dicere. AVG. Nullo modo videtur. Omnia enim si oua sunt, vera oua sunt. RA. Quid cum de speculo resultare imaginem videmus, quibus signis falsam esse comprehendimus? AVG. Scilicet quod non tenetur, non sonat, non per se mouetur, non viuit, & cæteris innumerabili-

† geminis.

† geminis.

K

Pro cuiuscemodi.

L

* aliâs, notulę.

Vergil. M Redolentq; thymo fragrãtia mella. aliâs, hymetinum & hymetino à monte hymeto, sed altera lectio magis probatur.

De vero & simili. Cap. VII.

A merabilibus, quæ prosequi longum est. RA. Video te nolle immorari, & properationi tuæ mos gerendus est. Itaque ne singula repetam, si & illi homines quos videmus in somnis, viuere, loqui, teneri à vigilantibus possent, nihilq; inter ipsos differret & eos quos expergefacti ac sani alloquimur & videmus, nunquid nam eos falsos diceremus? AVG. Quo pacto istud recte diceret? RA. Ergo si eo veri essent quo verisimillimi appareret, nihilq; inter eos & veros omnino distaret, eoq; falsi quòd per illas vel alias differentias dissimiles conuincerentur, nónne similitudinem veritatis matrem, & dissimilitudinem falsitatis esse fatendum est? AVG. Non habeo quid dicam, & pudet me tam temerarie cõsensionis meæ superioris. RA. Ridiculum est si te pudet, quasi nõ ob idipsum elegerimus huiusmodi sermocinationes: Quę quoniã cum solis nobis loquimur, soliloquia vocari atq; inscribi volo, nouo quidem & fortasse duro nomine, sed ad rem demonstrãdam satis idoneo. Cum enim neq; melius quęri veritas possit q̃ interrogando, & respõdendo, & vix quisquam inueniatur quẽ non pudeat conuinci disputantem, eóque penè semper eueniat vt rem bene inductã ad discutiendum inconditus peruicaciæ clamor explodat, etiã cum laceratione animorum plerunq; dissimulata interdum & aperta, pacatissime, vt opinor, & commodissime placuit, vt à meipso interrogatum, mihiq; respondentem deo adiuuante verum quærerem: Quare nihil est quod vereare, sicubi te temere illigasti, redire atque resoluere: Aliter hinc enim euadi non potest. AVG. Recte dicis, sed quid male concesserim non plane video: nisi forte id recte dici falsum, quod habeat aliquã verisimilitudinem, cum prorsus mihi nihil aliud dignũ falsi nomine occurrat: & rursus tamen cogor fateri eo falsa vocari quę vocantur quo à veris differunt. Ex quo conficitur eam ipsam dissimilitudinem causam esse falsitatis. Itaque conturbor: Non enim mihi facile quicquam venit in mentem quod contrariis causis gignatur. RA. Quid si hoc vnum est in rerũ natura genus, & solum quod ita sit? An ignoras cum per animalium innumerabilia genera cucurreris, solum crocodilum inueniri, qui superiorem in mandendo partẽ moueat, præsertim cum penè reperiri nihil queat, ita cuiq; rei simile, vt nõ in aliquo etiã dissimile sit? AVG. Video quidem ista: sed cum cõsydero illud quod falsum vocamus, & simile aliquid habere veri & dissimile, ex qua potius parte meruerit falsi nomen, nõ valeo discernere. Si enim ex eo quòd dissimile est, dixero, nihil erit quod non falsum dici possit. Nihil enim est quod non alicui rei dissimile sit quam verã esse concedimus. Item si dixero eo quòd simile est, falsum appellandum, non solum oua illa reclamabunt, quæ vera eo ipso sunt quo simillima, sed etiam sic non effugiam eum qui me coëgerit falsa esse omnia confiteri, quòd omnia sibi ex aliqua parte similia esse negare non possum. Sed fac me non metuere illud respondere, similitudinẽ ac dissimilitudinem simul efficere, vt aliquid falsum recte nominetur, quam mihi euadendi viã dabis? Instabitur enim nihilominus vt omnia falsa esse renunciem, quippe omnia sibimet vt supra dictũ est, & similia quadã ex parte, & dissimilia reperiuntur. Restaret vt nihil aliud falsum esse dicerem, nisi quod aliter se haberet atq; videretur, ni vererer illa tot monstra quæ me dudum enauigasse arbitrabar. Nam eò rursum repellor vertigine inopinata, vt verum id esse dicam, quod ita se habet vt videtur. Ex quo conficitur sine cognitore nihil verum esse posse: Vbi mihi naufragium in scopulis occultissimis formidandum est, qui veri sunt etiam si nesciãtur. Aut si verum esse id quod est dixero, falsum non esse vspiam concludetur quouis repugnante. Itaq; redeunt illi æstus, nec quicquam tanta patientia morarum tuarum processisse me video. RA. Attende potius, nã nullo modo in animum inducam frustra nos auxiliũ diuinũ implorasse. Video enim tentatis quãtum potuimus omnibus reb⁹, non remãsisse quod falsum iure dicatur, nisi quod aut se fingit esse quod non est, aut omnino esse tendit & non est. Sed illud superius falsi genus, vel fallax etiam, vel mẽdax est. Nam fallax id recte dicitur, quod habet quandam fallendi appetitũ, qui sine anima intelligi non potest, sed partim ratione fit, partim natura. Ratione, in animalibus rationalibus, vt in homine: natura in bestiis tanquam in vulpecula. Illud autem quod mendax voco, à mentientibus fit. Qui hoc differũt à fallacibus, quod omnis fallax appetit fallere, non autem omnis vult fallere qui mentitur: nam & mimi & comœdiæ & multa poëmata mẽdaciorum plena sunt delectandi potius quàm fallendi voluntate, & omnes ferè qui iocãtur mentiũtur. Sed fallax vel fallens is recte dicitur, cuius negocium est vt quisq; fallatur. Illi autẽ qui non id agũt vt decipiant, sed tamẽ aliquid fingunt, vel mendaces tantum, vel sine hoc quidẽ, mentientes tamẽ vocari nemo ambigit. Nisi quid habes aduersus ista quod dicas. AVG. Perge quæso: nũc enim fortasse de falsis nõ falsa docere cœpisti: Sed iam genus illud expecto quale sit quod dixisti, esse tendit & non est. RA. Quid ni expectes? Eadẽ illa sunt quorum multa supra memorauimus. An non tibi videtur imago tua de speculo quasi tuipse velle esse, sed ideo esse falsa, quod non est? AVG. Valde hoc videtur. RA. Quid omnis pictura vel cuiuscemodi simulachrũ, & id genus omnia opificum, nónne illud esse contendunt, ad cuius quidq; similitudinem factũ est? AVG. Prorsus adducor. RA. Iam ea quibus vel dormientes vel furentes falluntur, concedis vt opinor in eo esse genere? AVG. Nulla magis: nam nulla magis tendunt talia esse qualia vel vigilãtes vel sani cernunt, & eo tamen falsa sunt quo id quod tendũt esse nõ possunt. RA. Quid iam de turrium motu, vel de merso remo, vel de vmbris corporum plura dicam? Planum est vt arbitror ex hac regula esse metienda. AVG. Planissimũ. RA. Taceo de cæteris sensibus, nam nemo consyderans non hoc inueniet, falsum appellari in rebus ipsis quas sentimus, quod esse aliquid tendit & non est. AVG. Recte dicis, Sed miror cur ab hoc genere tibi secernenda illa poëmata & ioca visa sunt, cæterę q; fallaciæ. RA. Quia scilicet aliud est falsum esse velle, aliud verum esse non posse. Itaq; ipsa opera hominum velut Comœdias aut Tragœdias, aut mimos & id genus alia possumus operibus pictorũ fictorumq; cõiungere. Tam enim verus esse pictus homo non potest, quanuis in speciem hominis tendat, q̃ illa quæ scripta sunt in libris Comicorum. Neq; enim falsa esse volũt, aut vllo appetitu sua falsa sunt, sed quadam necessitate quantum fingentis arbitrium sequi potuerunt. At vero in scena Roscius voluntate falsa Hecuba erat, natura verus homo, sed illa voluntate etiã verus Tragœdus, eo videlicet quo implebat institutũ, falsus autem Priamus, eo quod Priamũ assimilabat, sed ipse non erat. Ex quo iam nascitur quiddam mirabile, quod tamen ita se habere nemo ambigit. AVG. Quid nã id est? RA. Quid putas, nisi hæc omnia inde esse in quibusdã vera, vnde

B

Vnde verũ aut falsum. Cap. VIII.

C

D

Quid falsũ, quid fallax, & quid mendax. Ca. IX.

Fallax q̃d sit.

Mẽdax quid sit, & mentiens.

E

F

An vtilis sit falsitas. Cap. X.

G vnde in quibusdam falsa sunt, & ad suum verum hoc solum eis prodesse, quod ad aliud falsa sunt? Vnde ad id quod esse, aut volunt, aut debent, nullo modo peruenium si falsa esse fugiunt. Quo pacto enim iste quē cōmemoraui, verus Tragœdus esset, si nollet esse falsus Hector, falsa Andromache, falsus Hercules, & alia innumera? Aut vnde vera pictura esset, si falsus equus nō esset? Vnde in speculo vera hominis imago, si non falsus homo? Quare si quibusdam vt verum aliquid sint, prodest vt sint aliquid falsum, cur tantopere falsitates formidamus, & pro magno bono appetimus veritatē?

Myrofusiliū signorum artifex.

AVG. Nescio, & multum miror, nisi quia in exemplis istis nihil imitatione dignū video. Non enim tanquam histriones, aut de speculis quæq; relucentia, aut tanquam Myronis bucula ex ære, ita etiam nos vt in nostro quodam habitu veri simus ad aliorum habitum adumbrati atq; assimilati, & ob hoc falsi esse debemus: sed illud verum quærere, quod non quasi bifronte ratione sibiq; aduersanti, vt ex aliqua parte verum sit, ex aliqua falsum sit. RA. Magna & diuina quædā requiris. Quæ tamē si inuenerimus, nónne fatebimur his

H ipsam confici, & quasi cōflari veritatem, à qua denominatur omne quod verum quoquo modo nominatur?

Disciplinarum veritas. Cap. XI.

AVG. Non inuitus assentior. RA. Quid tibi ergo videtur? Disciplina disputandi, verá ne, an falsa est?

†vera veritas.

AVG. Quis dubitet veram? Sed vera est etiā Grāmatica. RA. Itáne vt illa? AVG. Non video quid sit vero verius.† RA. Illud profecto quod nihil falsi habet. Quod intuens pauloante offendebare ex iis rebus, quæ, nescio quomodo, nisi falsæ essent, veræ esse nō possent. An ignoras omnia illa fabulosa & aperte falsa ad Grammaticam pertinere? AVG. Non ignoro istud quidem, sed vt opinor non per Grāmaticam falsa sunt sed per eam qualiacunq; sunt demonstrantur. Siquidē

Fabula quid. Quid sit Grāmatica.

est Fabula cōpositum ad vtilitatē delectationémve mēdacium. Est autem Grammatica vocis articulatæ custos & moderatrix disciplina. Cuius professionis necessitate cogitur humana lingua omnia etiā figmenta colligere, quæ memoriæ literisq; mandata sunt nō ea falsa faciens, sed de his veram quandam docens asserēsq; rationem. RA. Recte sanè. Nihil nunc curo, vtrum abs te ista bene definita atque distincta sint. Sed illud

I quæro vtrū hoc ita esse ipsa Grammatica, an vero illa disciplina disputationis ostendat? AVG. Non nego vim peritiamq; definiendi, qua nunc ego ista separare conatus sum, disputatoriæ arti tribui. RA. Quid ipsa Grammatica, nónne si vera est, eo vera est quo disciplina est? Disciplina enim à discendo dicta est. Nemo autē quæ didicit ac tenet nescire dici potest, & nemo scit falsa. Omnis ergo vera est disciplina. AVG. Non video quidem quid in ista ratiuncula temere cōcedatur. Mouet me tamen ne per istam cuipiā videatur etiam illas fabulas veras esse, nam & has discimus & tenemus. RA. Nunquid nam magister noster volebat nos credere, quę docebat, & nosse? AVG. Immò vehemēter vt nossemus instabat. RA. Nunquid aliquando institit vt Dædalum volasse crederemus? AVG. Hoc quidem nunquā. Sed planè nisi teneremus fabulā, vix nos posse aliquid manibus tenere faciebat. RA. Tu ergo negas verum esse quod ista fabula sit, & quod ita sit Dædalus diffamatus? AVG. Hoc nō nego verum esse. RA. Non negas ergo te didicisse verum cum ista didiceris. Nam si volasse Dædalum verū esset, & hoc pueri pro ficta fabula acciperent atq; redderent, eoipso falsa retinerent, quo vera essent illa quæ redderēt. Hinc enim extitit illud quod superius mirā- K
bamur, de volatu Dædali verā fabulam esse nō potuisse, nisi Dædalum volasse falsum esset. AVG. Iam teneo istud, sed quid ex eo proficiamus expecto. RA. Quid, nisi non esse falsam illam rationem, qua collegimus, disciplinam, nisi vera doceat, disciplinā esse non posse? AVG. Et hoc quid ad rem? RA. Quia volo dicas mihi, vnde sit disciplina Grammatica. Inde enim vera est, vnde disciplina est. AVG. Nescio quid tibi respōdeam. RA. Nónne tibi videtur si nihil in ea definitum esset, & nihil in genera & partes distributum atq; distinctum, eam nullo modo disciplinam esse potuisse? AVG. Iā intelligo quid dicas, nec vlla mihi occurrit cuiusuis facies disciplinæ, in qua nō definitiones, ac diuisiones, ac rationes & ratiocinationes, dū quid quidq; sit declaratur, dum sine cōfusione partium sua cuiq; redduntur, dum nihil prætermittitur propriū, nihil annumeratur alienum, totū hoc ipsum quod disciplina dicitur egerint. RA. Ergo & totum ipsum quoq; vera dicitur. AVG. Video cōsequi. RA. Responde nunc quæ disciplina contineat definitionū, diuisionum, partitionumq; rationes. AVG. Iam superius dictum est, hęc disputādi regulis contineri. RA. L
Grammatica igitur eadem arte creata est, vt disciplina, & vt vera esset, qua ⌊ aduersum me ⌋ abs te superius à falsitate defensa. Quod non de vna Grāmatica mihi licet cōcludere, sed prorsus de omnibus disciplinis. Nā dixisti vereq; dixisti nullam disciplinam tibi occurrere, in qua non definiendi ius atq; distribuendi idipsum vt disciplina sit fecerit. At si eo veræ sunt quo disciplinæ, negabit ne quispiam veritatem ipsam esse per quā omnes veræ sunt disciplinæ? AVG. Prope est omnino vt assentiar. Sed illud me mouet quod etiā rationem disputandi inter easdem disciplinas numeramus. Quare illam potius existimo esse veritatem, qua & ista ipsa ratio vera est. RA. Optime omnino ac vigilantissime. Sed nō negas vt opinor eo veram esse quo disciplina est. AVG. Immò idipsum est quod me mouet. Aduerti enim etiam ipsam disciplinam esse, & ob hoc veram dici. RA. Quid ergo? Istam putas aliter disciplinam esse potuisse, nisi omnia in ea definita essent & distributa? AVG. Nihil aliud habeo quod dicam. RA. At si ad eam pertinet hoc officium, per M
seipsam disciplina vera est. Quisquā ne igitur mirum putabit, si ea quæ vera sunt, omnia ab ipsa vera sunt, si & ipsa sit veritas? AVG. Nihil mihi obstat quo minus recte pergam in istam sententiam. RA. Ergo attende pauca quæ restant. AVG. Profer si quid habes, modo tale sit quod intelligam, libentérque concedā. RA. Esse aliquid in aliquo non nos fugit duobus modis dici. Vno quo ita est, vt etiam seiungi atque alibi esse possit, vt hoc lignum in hoc loco, vt sol in Oriente. Altero autem quo ita est aliquid in subiecto, vt ab eo nequeat separari, vt in hoc ligno forma & species quam videmus: vt in sole lux, vti in igne calor, vt in animo disciplina, & si qua sunt talia. An tibi aliter videtur? AVG. Ista quidem vetustissima sunt nobis, & ab ineunte adolescētia studiosissime percepta & cognita. Quare non possum de his interrogatus, quin ea sine vlla deliberatione concedam. RA. Quid illud? Nónne concedis quod in subiecto est inseparabiliter, si subiectum ipsum non maneat, manere non posse? AVG. Hoc quoque video necessarium, nam manente subiecto, posse id quod in subiecto est nō manere, quisquis diligenter res aduertit intelligit. Si quidem huius corporis

Quotmodis quędam sint in alio. Cap. XII.

A corporis color potest, vel valetudinis ratione, vel ætate immutari, cum ipsum corpus necdū interierit. Et hoc non peræque in omnibus valet, sed in his in quibus nō vt sint ipsa subiecta ea quæ in subiectis sunt coëxistūt. Non enim vt sit iste paries, hoc colore fit, quem in eo videmus, cum etiamsi quo casu nigrescat, aut albescat, vel aliquem alium mutet colorem, nihilominus tamē maneat paries ac dicatur. At vero ignis si calore careat, nec ignis quidem erit: nec niuem vocare, nisi candidam possumus. Illud vero quod interrogasti quis concesserit, aut cui posse fieri videatur, vt id quod in subiecto est, maneat ipso intereunte subiecto? Monstruosum enim & à veritate alienissimū est, vt id quod non esset nisi in ipso esset, etiam cum ipsum nō fuerit possit esse. RA. Illud igitur quod quærebamus inuentum est. AVG. Quid narras? RA. Id quod audis. AVG. Iám ne ergo liquido constat animum esse immortalem? RA. Si ea quæ cōcessisti vera sint, liquidissime: nisi forte animum dicis etiam si moriatur animum esse. AVG. Nunquam equidem hoc dixerim, sed eoipso quo interit, fieri vt animus nō sit,

Immortalitas animæ colligitur. Cap. XIII.

B dico. Nec me ab hac sententia reuocat, quod à magnis philosophis dictum est, eam rem quæ quocunque venerit vitam præstat, mortem in se admittere non posse. Quanuis enim lumen quocunque intrare potuerit faciat id lucere, tenebrasq; in se propter memorabilem illam vim contrariorum non possit admittere, tamen extinguitur, locusq; ille extincto lumine tenebratur. Ita illud quod tenebris resistebat, neq; vllo modo in se tenebras admisit, & sic eis intereundo locum fecit, vt poterat etiam discedendo. Itaq; timeo ne mors ita cōtingat corpori, vt tenebræ loco aliquando discedente animo vt lumine, aliquando autem ibidem extincto: vt iam non de omni morte corporis securitas sit, sed aliquod genus mortis sit optādum, quo anima ex corpore incolumis educatur, perducaturq; ad locum, si est vllus talis locus, vbi nō possit extingui. Aut si nec hoc quidem potest, atq; in ipso corpore anima quasi lumen accēditur, nec alibi potest durare, omnisq; mors est extinctio quædā animæ in corpore vel vitæ, aliquod genus eligendum est quantum homo sinitur, quo id ipsum quod viuitur cum securitate ac tranquillitate vi-

C uatur, quanquam nescio quomodo istud possit si anima moritur. O multum beatos, quibus siue ab ipsis, siue abs quolibet non esse metuendam mortem, etiam si anima intereat, persuasum est. At mihi misero nullæ adhuc rationes, nulli libri persuadere potuerunt. RA. Noli gemere, immortalis est animus human°. AVG. Vnde hoc probas? RA. Ex iis quæ cum magna cautione, vt arbitror, superius concessisti. AVG. Nihil quidem me minus vigilanter interrogāti tibi memini dedisse: sed collige iam ipsam summam, oro te, videamus quò tantis ambagibus peruenerimus, nec me iam interroges volo. Si enim ea breuiter enumeratu-

†quidnam.

rus es, quæ concessi, quónam †rursus responsio mea desyderatur? An vt moras gaudiorum mihi frustra inferas, si quid boni forte confecimus. RA. Faciā quod te velle video, sed attende diligētissime. AVG. Loquere iam, quid negas? RA. Omne quod in subiecto est, si semper manet, ipsum etiam subiectum maneat semper necesse est. Et omnis in subiecto est animo disciplina. Necesse est igitur semper animus maneat, si semper maneat disciplina. Est autem disciplina veritas, & semper vt in initio libri huius ratio persuasit, veritas manet. Semper igitur animus manet, nec animus mortuus dicitur. Immortalem igitur animum D
solus non absurde negat, qui superiorem aliquid non recte concessum esse conuincit. AVG. Iam me volo in gaudia mittere, sed duabus aliquātum reuocor causis. Nam primū me mouet quod circuitu tanto vsi sumus, nescio quam ratiocinationū catenā sequentes, cum tam breuiter totum de quo agebatur, demonstrari potuit, quod nunc demonstratum est. Quare me solicitum facit, quod tandiu quasi ad insinuandum †obambulauit ratiocinatio. Deinde non video quomodo in animo semper sit disciplina, præsertim disputandi, cum & tam pauci eius gnari sint, & quisquis eā nouit, tanto ab infantia tempore fuerit indoctus. Non enim possumus dicere, aut imperitorum animos, non esse animos: aut esse in animo eam quam nesciant disciplinam. Quod si vehementer absurdum est, restat vt aut non semperlin animo sit veritas, aut disciplina illa veritas non sit. RA. Vides quàm non frustra tantos circuitus egerit nostra ratiocinatio. Quærebam° enim quid sit veritas, quod ne nunc quidem in hac sylua rerum omnibus penè callibus oberratis video nos inue- E
stigare potuisse. Sed quid facimus? An incepta omittimus & expectamus, & quid nobis librorum alienorū in manus incidat quod huic quæstiōi satisfaciat? Nam & multos ante nostram ætatem scriptos esse arbitror, quos non legimus: & nunc vt nihil quod nescimus opinemur, manifestum habemus & carmine de hac re scribi, & soluta oratione: & ab iis viris quorum nec scripta latere nos possunt, & eorum ingenia talia nouimus, vt nos in eorum literis quod volumus, inuenturos desperare non possimus, præsertim cum hic ante oculos nostros sit ille, in quo ipsam eloquentiam quam mortuam dolebamus, perfectam reuixisse cognouimus. Illē ne nos sinet, cum scriptis suis viuendi modum docuerit, viuendi ignorare naturam? AVG. Non arbitror equidem & multum inde spero, sed vnū doleo, quod vel erga se, vel erga sapientiā studium nostrum non ei, vt volumus valemus aperire. Nam profecto ille misereretur sitim nostram, & exundaret multo citius quàm nunc. Securus enim est, quod sibi iam totum de animæ immortalitate persuasit, nec scit aliquos esse fortasse, qui huius ignorationis miseriam sa F
tis cognouerunt, & quibus præsertim rogantibus non subuenire crudele sit. Ille autem alius nouit quidem pro familiaritate ardorem nostrum, sed ita longe abest, & ita nunc cōstituti sumus, vt vix ad eum vel epistolæ mittendæ facultas sit. Quē credo iam ocio trāsalpino perfecisse carmen quo mortis metus excantatus effugiat, & antiqua glacie duratus animæ stupor frigusq; pellatur. Sed interim dum ista prouenīūt quæ in nostra potestate non sunt, nónne turpissimum est perire ocium nostrum & totum ipsum animum ex incerto arbitrio pendere deligatum? Vbi est quod deum & rogauimus, & rogamus, vt nobis non diuitias, non corporis voluptates, non populares suggestus atque honores, sed animam nostram, sēque ipsum quærentibus iter aperiat? Itáne nos deseret, aut à nobis deseritur? RA. Alienissimum quidem ab ipso est, vt eos qui talia desyderant deserat. Vnde à nobis quoque alienum esse debet, vt tantum ducem deseramus. Quare si placet repetamus breuiter, vnde illa duo confecta sint, aut semper manere veritatem, aut veritatem esse disputandi rationem. Hæc enim vacillare dixisti, quo minus nos faciat totius rei summa securos. An potius illud quæremus, quomodo esse possit in imperito

Excutitur superior syllogismus. Cap. XIIII.

†insidiādā.

Veri & falsi natura. Cap. XV.

G imperito animo disciplina, quem non possumus non animum dicere? Hinc enim commotus videbare, vt de illis quæ concesseras dubitare rursus necesse fuerit.

AVG. Immo descutiamus prius illa [duo], deinde hoc quale sit videbimus. Ita enim vt opinor nulla controuersia remanebit. RA. Ita fiet, sed adesto totus atque cautissimus. Scio enim quid tibi eueniat attendenti, dum nimis pendes in conclusionem, quid iam etiam† inferatur expectas, ea quæ interrogantur non diligenter examinata concedas. AVG. Verum fortasse dicis, sed enitar contra hoc genus morbi quantū possum: modo iam tu incipe quærere, ne superfluis immoremur. RA. Ex eo, quantum memini, veritatem nō posse interire conclusimus, quod non solum si totus mundus intereat, sed etiam si ipsa veritas, verum erit & mundum & veritatem interisse. Nihil autem verum sine veritate: nullo modo igitur interit veritas.

†& vt iam iamque.

AVG. Agnosco ista & multum miror si falsa sunt.

RA. Ergo illud alterum videamus. AVG. Sine me paululum consyderare oro te, ne huc iterum turpiter redeam. RA. Ergó ne interisse veritatem verū H non erit, si non erit verum. Non ergo interit, sed verum erit†. Vnde post occasum veritatis verum erit, cum iam veritas nulla est. AVG. Nihil habeo quid plus cogitem atque consyderem: perge ad aliud. RA. Certe faciemus quantum possumus, vt docti atq; prudentes viri legant hæc, & nostram si qua est corrigant temeritatem: nam me nec modo nec aliquando arbitror quid contra hoc dicatur posse inuenire. Nunquíd nam ergo dicitur veritas, nisi qua verum est quicquid verum est? AVG. Nullo modo. RA. Nunquíd nam recte dicitur verum, nisi quod non est falsum?

†al. si verū interit.

AVG. Hinc vero dubitare clementia est. RA. Num falsum non est, quod ad similitudinem alicuius accommodatum est, neque id tamē est cuius simile apparet? AVG. Nihil quidem aliud video quod libentius falsum vocem. RA. Sed tamen solet falsum dici etiam quod à veri similitudine longe abest.

AVG. Quis negat? RA. Sed tamen quod habeat ad verum nonnullam imitationem. AVG. Quomodo? Nō enim cum dicitur iunctis alitibus anguibus Medeam volasse, vlla ex parte res ista verum I imitatur, quippe quæ nulla sit, nec imitari aliquid possit ea res, quæ omnino non sit. RA. Recte dicis: sed non attendis eam rem, quæ omnino nulla sit, nec falsam quidē posse dici. Si enim falsum est, non est: si est, non est falsum†. AVG. Non ergo dicemus illud de Medea nescio quod monstrum falsum esse. RA. Nō vtique: nam si factum est, quomodo falsum est? Si non est factum, quomodo monstrum est? AVG. Miram rem video: itá ne tandem cum audio, Angues ingentes alites iunctos iugo, non dico falsum? RA. Dicis planè. Est enim quod falsum esse dicas. AVG. Quid quæso? RA. Illam scilicet sententiam quæ ipso versu enunciatur. AVG. Et quam tandem habet ista imitationem veri? RA. Quia similiter enunciaretur etiam si vere illud Medea fecisset. Imitatur ergo ipsa enunciatione veras sententias falsa sentētia. Quæ si non creditur, eo solo imitatur veras, quod ita dicitur, estq; tantum falsa, non etiam fallens. Si autem fidem impetrat, imitatur etiam creditas veras. AVG. Iam intelligo multum interesse inter illa quæ dicimus & illa de quibus dicimus aliquid, quare iam assentior: Nā hoc solo reuocabar, quicquid falsum dicimus non recte dici, nisi habeat veri alicuius similitudinem†. Quis enim lapidem falsum argentū esse dicens non iure rideatur? tamen si quisquam lapidem argentum esse dicat, dicimus falsum eum dicere, id est, falsam proferre K sentētiam. Stannum autem vel plumbum non absurde, vt opinor, falsum argentum vocamus, quòd id res ipsa velut imitatur: neque ex eo falsa est nostra sentētia, sed illud ipsum de quo nunciatur. RA. Bene intelligis. Sed illud vide vtrum & argentum falsi plumbi nomine congruenter appellare possimus. AVG. Non mihi placet. RA. Quid ita? AVG. Nescio, nisi illud video, vehementer contra volūtatem meam dici. RA. Num forte propterea quod argētum melius est, & quasi in cōtumeliam eius dicitur: plumbi autem quidam velut honor est, si falsum argentum vocetur. AVG. Prorsus explicasti quod volebam. Et ideo credo iure infames intestabilesq; haberi, qui muliebri habitu se ostentāt, quos nescio vtrum falsas mulieres, an falsos viros melius vocem. Veros tamen histriones, verosq; infames sine dubitatiōe possumus vocare: aut si latent, nec infame quicquam nisi à turpi fama nominatur, veros nequam non sine veritate dicimus, vt opinor. RA. Alius locus nobis erit de istis L rebus disserendi. Multa enim fiunt quæ quasi facie populari turpia videntur, aliquo tamen fine laudabili honesta monstrentur. Et magna quæstio est, vtrum patriæ liberandæ causa muliebri tunica indutus, debeat hostē decipere, hoc ipso quo mulier facta† sit, fortasse verior vir futurus. Et vtrum sapiens qui aliquo modo certum habeat, necessariam fore vitam suam rebus humanis, malit emori frigore, quàm fœmineis vestibus, si aliud non sit, amiciri. Sed de hoc, vt dictum est, aliâs videbimus. Profecto enim cernis quantæ inquisitionis indigeat, quatenus ista progredi debeant, ne in quasdam inexcusabiles turpitudines decidatur. Nunc autē quod præsenti quæstioni satis est, iam puto apparere, neque dubitari non esse falsum quicquā nisi veri aliqua imitatione. AVG. Proficiscere ad reliqua, nam hoc mihi bene persuasum est. Ergo illud quæro, vtrū præter disciplinas quibus erudimur, & quibus etiam ipsum studium sapiētiæ annumerari decet, possimus quicquā ita verum inuenire, quod non sicut theatricus Achilles ex aliqua parte falsum sit, vt ex alia verum esse possit? RA. Mihi videntur multa inueniri. Non enim M disciplinæ istum habent lapidem, nec tamen vt verus sit lapis, imitatur aliquid secundum quod falsus dicatur. Quo vno commemorato, vides iam innumerabilibus supersedendum esse, quæ sponte occurrant cogitantibus. AVG. Video prorsus. RA. Sed nónne tibi videntur vno corporis nomine includi? AVG. Viderentur, si aut inane nihil esse certum haberem, aut ipsum animum inter corpora numerandum arbitrarer, aut etiam deū corpus aliquod esse crederem. Quæ omnia si sunt, & nullius imitatiōe falsa & vera esse video. RA. In longum nos mittis, sed vtar quantum possum compendio. Certe enim aliud est quod inane appellas, aliud quod veritatem. AVG. Longe aliud. Quid enim [me] inanius, si veritatem inane aliquid putem, aut tantopere aliquid inane appeto? Quid enim aliud quàm veritatē inuenire desydero? RA. Ergo & illud fortasse cōcedis, nihil verum esse, quod nō veritate fiat, vt verū sit. AVG. Iam hoc olim manifestū est. RA. Nū dubitas nihil esse inane præter ipsum inane, aut certe corpus? AVG. Prorsus non dubito. RA. Opinor ergo, veritatē corpus esse aliquod credis? AVG. Nullo modo. RA. Quid in corpore? AVG.

†al. Si enim falsum est, est: Si nō est, falsū nō est.

Iambus trimeter.

†imitationem.

An meliora deteriorum nominibus vocari possint. Cap. XVI.

An vestis muliebris deceat virū.

†falsa.

Nūquid ex omni parte falsum sit aut verum. Cap. XVII.

A re? AVG. Nescio. RA. Nihil ad rem, Arbitror enim vel illud te scire, Si est inane, magis illud esse vbi nullum sit corpus. AVG. Hoc sanè planū est. RA. Quid igitur immoramur? An tibi aut veritas videtur fecisse inane, aut aliquid verū esse vbi veritas non sit?

AVG. Non videtur. RA. Non est ergo inane verū, quia neq; ab eo quod inane nō est inane fieri potest. Et quod veritate caret, verū non esse manifestum est. Et omnino ipsum quod inane dicitur, ex eo quod nihil sit, dicit. Quomodo igitur potest verū esse quod nō est, aut quomodo potest esse quod penitus nihil est?

AV. Age nūc inane tanquā inane deseramus. RA. Quid de cæteris dicis? AVG. Quid nisi id quod vides mihi plurimū suffragari? Restat enim animus, & deus, quæ duo si propterea vera sunt, quod in his est veritas, de immortalitate dei nemo dubitat. Animus autē immortalis creditur, si veritas quæ interire non potest, etiā in illo esse probabitur. Quare iam illud vltimū videamus, vtrū corpus non sit vere verū, id est, non in eo sit veritas, sed quasi quædā imago veritatis. Nam si & in corpore, quod satis certum est recipere interitū, tale verum inuenerimus quale est in disciplinis, nō conti- B nuò erit disputandi disciplina veritas, qua omnes veræ sunt disciplinæ. Verū est enim & corpus quod non videtur disputandi ratione esse formatum. Si verò & corpus imitatione aliqua verū est, & ob hoc non ad liquidum verū, nihil erit fortasse quod impediat disputandi rationem, quo minus ipsa veritas esse doceatur. Interim quæramus de corpore. Nám ne hoc quidem cum constiterit, video istam controuersiam terminatam. RA. Vnde scis quid velit deus? Itaque attende, Nam ego puto corpus aliqua forma & specie contineri, quam si non haberet, corpus non esset: si veram haberet, animus esset. An aliter putandum est? AVG. Assentior in partē, de cætero dubito, Nam nisi teneatur aliqua figura, corpus non esse concedo. Quomodo autem si eam veram haberet, animus esset, nō satis intelligo. RA. Nihíl ne tandem de primi libri exordio, & de illa tua Geometrica recordaris? AVG. Bene commemoras, Recordor prorsus, ac libentissime.

An vere sit corpus. Ca. XVIII.

RA. Talés ne in corporibus figuræ inueniuntur, quales illa disciplina demōstrat? AVG. Immo in- C credibile est, quanto deteriores esse conuincūtur. RA. Quas ergo istarū veras putas? AVG. Ne quæso etiam istuc me interrogandum putes. Quis enim mente tam cæcus est qui nō videat istas, quæ in Geometrica docentur habitare in ipsa veritate, aut in his etiam veritatem: illas verò corporis [figuras,] siquidem quasi ad istas tendere videntur, habere nescio quam imitationem veritatis, & ideo falsas esse? Iam enim totum illud quod ostendere moliebaris, intelligo. RA. Quid ergo iam opus est, vt de disciplina disputationis requiramus? Siue enim figuræ Geometricæ in veritate, siue in eis veritas sit, anima nostra, id est, intelligentia nostra cōtineri nemo ambigit, ac per hoc in nostro animo etiam veritas esse cogitur. Quod si quælibet disciplina, ita est in animo, vt in subiecto inseparabiliter, nec interire veritas potest, quid quæso de animi perpetua vita, nescio qua mortis familiaritate dubitamus? An illa linea vel quadratura vel rotunditas habent alia quæ imitentur, vt vera sint? AVG. Nullo modo id possum credere, nisi forte aliud sit linea quàm longitudo sine latitudine, & aliud circulus quàm linea circunducta vndique ad medium æqualiter vergens.

Veritas immortalis arguit animā immortalē Cap. XIX.

RA. Quid ergo cunctamur? An vbi ista sunt, veritas non est? AVG. Auertat deus amentiam. RA. D An disciplina non est in animo? AVG. Quis hoc dixerit? RA. Sed forte potest intereunte subiecto id quod in subiecto est permanere? AVG. Quando mihi hoc persuadetur? RA. Restat vt occidat veritas.

AVG. Vnde fieri potest? RA. Immortalis est igitur anima, Iamiam crede rationibus tuis, crede veritati, Clamat, & in te sese habitare, & immortalem esse, nec sibi suam sedem quacunque corporis morte posse subduci. Auertere ab vmbra tua, reuertere in te, nullus est interitus tuus, nisi oblitum te esse, quod interire non possis. AVG. Audio, resipisco, recolere me incipio. Sed quæso illa, quæ restant, expedias: quomodo in animo imperito, non enim eum mortalem dicere possumus, disciplina & veritas esse intelligantur? RA. Aliud ista quæstio volumen desyderat, si eam vis tractari diligenter, Simul & illa quæ vt potuimus inuestigata sunt, recensenda tibi esse video: Quia si nihil eorum, quæ concessa sunt dubium est multum nos egisse arbitror, nec cum parua securitate cætera quærere. Ita planè est, vt dicis, & obtempero præceptis E tuis libens. Sed illud saltem impetrem, antequam terminum istius voluminis statuas, vt quid intersit inter veram figuram, quæ intelligentia continetur, & eam quam sibi fingit cogitatio, quæ Græcè siue phantasia siue phantasma dicitur, breuiter exponas. RA. Hoc quæris quod videre, nisi mundissimus non potest, & ad cuius rei visionem parum es exercitatus, Neque nunc per istos circuitus aliud quàm exercitationem tuam, vt illud videre sis idoneus operamur, Tamen interesse plurimum quomodo possit doceri, fortasse breuiter planum facio. Fac enim te aliquid esse oblitum, aliósque te velle quasi in memoriam reuocare. Dicunt ergo illi, Nunquíd nam hoc est, aut illud, diuersa velut similia proferentes? Tu vero nec illud vides quod recordari cupis, & tamen vides non hoc esse quod dicitur. Nunquíd nam tibi cum hoc euenit omni modo videtur obliuio? Nam ipsa discretio, qua non admittitur quod falsò admoneris, pars quædam recordationis est. AVG. Ita videtur. RA. Tales ergo nōdum verum vident, falli tamen decipiq; non possunt, & quid quærant, satis norunt. At si tibi quispiam dicat te post paucos dies risisse, quàm natus es, non audes di- F cere falsum esse: & si author sit cui fides habenda est, non recordaturus, sed crediturus es. Totum enim tempus illud validissima obliuione tibi sepultum est, An aliter putas? AVG. Prorsus consentio. RA. Hæc igitur ab illa obliuione plurimum differt, sed illa media est, nam est alia recordationi reuisendæq; veritati propior atque vicinior, Cui simile est quando videmus aliquid, certoq; recognoscimus id nos vidisse aliquando, atq; nosse affirmamus, sed vbi, aut quando, aut quomodo, aut apud quē nobis in noticiā venerit, satagimus repetere atque recolere. Vt si de homine nobis contigerit, etiam quærimus vbi eum nouerimus. Quod cum & ille commemorauerit, repente tota res memoriæ quasi lumē infunditur, nihil amplius vt reminiscamur, laboratur. An hoc genus ignotum tibi est, aut obscurum? AVG. Quid hoc planius, aut quid crebrius mihi accidere solet? RA. Tales sunt qui bene disciplinis liberalibus eruditi: siquidem illas sine dubio in se obliuione obrutas eruunt discendo, & quodammodo refodiunt: nec tamen contenti sunt, nec se tenēt donec totam faciem veritatis, cuius quidam in illis artibus splendor iam subrutilat, lætissime atque plenissime in-

Quædā vera credimus. E quæ in recordamur quędam nec sensu nec phātasia, sed tantū ratiōe deprehenduntur. Cap. XX.

1. Retract. cap. 4. Li. 12. de Trinitate. ca. 15.

G me intueatur. Sed ex his quidam falsi colores atq; formę, velut in speculum cogitationis se fundunt, fallũtq; inquirẽtes sæpe ac decipiunt, putantes illud totum esse quod norunt, vel quod inquirunt. Ipsæ sunt illæ imaginationes magna cautione vitandæ, quæ deprehenduntur fallaces, cum cogitationes variato quasi speculo variantur, cum illa facies veritatis vna & immutabilis maneat. Tum enim alterius atque magnitudinis quadratũ sibi cogitatio depingit, & quasi ante oculos prę-
fert: sed mens interior, quæ vult verum videre, ad illud se potius conuertat si potest, secundum quod iudicat illa omnia esse quadrata. AVG. Quid si nobis quispiam dicat secundum id eam iudicare, quod videre oculus solet? RA. Quare ergo iurat si tamen bene erudita est, quantam vis pilam veram vera planicie puncto tangi? Quid tale vnquam oculus vidit, aut videre potest, cum ipsa imaginatione cogitationis fingi tale quicquam huiusmodi non potest? An non hoc probamus, cum etiam minimum circulum imaginando animo describimus, & ab eo lineas ad centrum ducimus? Nam cum duas duxerimus, inter quas quasi acu
H vix pungi possit, alias iam in medio non possumus ipsa cogitatione imaginaria ducere, vt ad centrum sine vlla commixtione perueniant: cum clamet ratio innumerabiles posse duci, nec sese in illis incredibilibus angustiis, nisi centro posse contingere, ita vt in omni earum interuallo scribi etiam circulus possit. Hoc cum illa phantasia implere non possit, magisq; quàm ipsi oculi deficiat, siquidem per ipsos est animo inflicta, manifestum est & multum eam differre à veritate, & illam dum hæc videtur non videri. Hæc dicentur operosius atque subtilius, cum de intelligendo disserere cœperimus, quæ nobis pars proposita est, cum de animæ vita quicquid solicitat, fuerit quantum valemus enucleatum atque discussum. Non enim credo te parum formidare, ne mors humana etiam si non interficiat animam, rerum tamen omnium, & ipsius si qua comperta fuerit, veritatis obliuionẽ inferat. AVG. Nõ potest satis dici quantum hoc malum metuendum sit. Qualis enim erit illa æterna vita, vel quæ mors non ei præponenda est, si sic viuit anima, vt videmus eam viuere in puero mox nato? vt de illa vita nihil dicam quę
I in vtero agitur, non enim puto esse nullã. RA. Bono animo esto, deus aderit vt iam sentimus quærentibus nobis, qui beatissimum quiddam post hoc corpus, & veritatis plenissimum sine vllo mendacio pollicetur. AVG. Fiat sicut speramus.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI DE MAGISTRO LIBER.

Oratio ad quid instituta. Cap. I.

QVID tibi videmur efficere velle cum loquimur? ADEODATVS. Quantum quidem mihi nunc occurrit, aut docere, aut discere. AVG. Vnum horũ video & assentior. Nam loquẽdo nos docere velle manifestũ est, discere autem quomodo? AD. Quo tandem censes, nisi cum interrogamus? AVG. Etiã tunc nihil aliud quàm docere nos velle intelligo. Nam quæro abs te, vtrum ob aliam causam interroges, nisi vt eum quem interrogas doceas quid velis? AD. Verum dicis. AVG. Vides ergo iam nihil nos locutione, nisi vt doceamus appetere. K

AD. Non planè video. Nam si nihil est aliud loqui quàm verba promere, video nos id facere cum cantamus. Quod cum soli sæpe facimus nullo præsente qui discat, non puto nos docere aliquid velle. AVG. At ego puto esse quoddam genus docẽdi per cõmemorationem, magnũ sanè quod in nostra hac sermocinatione res ipsa indicabit. Sed si tu non arbitraris nos discere cum recordamur, nec docere illum qui cõmemorat, non resisto tibi: & duas iam loquendi causas cõstituo, aut vt doceamus, aut vt cõmemoremus vel alios, vel nosmetipsos. Quod etiam dum cantamus, efficimus. An tibi non videtur? AD. Non prorsus. Nam rarum admodũ est, vt ego cantem cõmemorandi me gratia, sed tantũmodo delectãdi. AVG. Video quid sentias. Sed nónne attendis, id quod te delectat in cãtu modulationem quandam esse soni, quæ quoniã verbis & addi & detrahi potest, aliud est loqui, aliud est cantare. Nam & tibiis & cithara cantatur, & aues cantant, & nos interdum sine verbis musicum aliquid sonamus, qui sonus cantus dici potest, locutio nõ potest. An quicquam est quod contradicas? AD. Nihil sanè. AVG. Videtur ergo tibi, nisi aut docendi, aut cõmemorandi causa non esse institutam locutionem? Discere et meminisci. L

AD. Videretur, nisi me moueret, quod dũ oramus vtique loquimur, nec tamen deum aut doceri aliquid à nobis, aut commoneri fas est credere. AVG. Nescire te arbitror non ob aliud nobis præceptum esse, vt in clausis cubiculis oremus, quo nomine significãtur mẽtis penetralia, nisi quod deus, vt nobis quod cupimus præstet, commoneri aut doceri nostra locutione non quærit. Qui enim loquitur, suæ voluntatis signum foras dat per articulatum sonum: Deus autem in ipsis rationalis animæ secretis, qui homo interior vocatur, & quærendus & deprecandus est. Hæc enim sua templa esse voluit. An apud Apostolum non legisti: Nescitis quia templum dei estis, & spiritus dei habitat in vobis, & in interiore homine habitare Christũ? Nec in propheta animaduertisti, Dicite in cordibus vestris, & in cubilibus vestris compungimini, Sacrificate sacrificium iustitiæ & sperate in domino. Vbi putas sacrificium iustitiæ sacrificari, nisi in templo mentis, & in cubilibus cordis? Vbi autem sacrificandum est, ibi & orandum. Quare non opus est locutione cum oramus, id est, sonantibus verbis, nisi forte sicut sacerdotes faciunt, significandæ mentis suæ causa, non vt deus, sed vt homines audiant, & consensione quadam per commemorationem suspendantur in deum. An tu aliud existimas? AD. Omnino assentior. AVG. Non te ergo mouet quod summus magister cum orare doceret discipulos verba quædam docuit, in quo nihil aliud videtur fecisse, quàm docuisse quomodo in orando loqui oporteret? AD. Nihil me omnino istud mouet. Non enim verba, sed res ipsas eos verbis docuit, quibus & seipsi commonefacerent, à quo quid esset orandum, cum in penetralibus, vt dictum est, mentis orarent. AVG. Recte intelligis. Simul enim te credo animaduertere, etiam si quisquam contendat, quanuis nullum edamus sonum, tamen quia ipsa verba cogitamus, nos intus apud animum loqui, sic quoque locutione nihil aliud agere quàm commonere, cum memoria cui verba inhærent, ea reuoluendo facit ve- 1.Cor.3. Psal.4. M Matth.6.

A cit venire in mentem res ipsas, quarum signa sunt verba. AD. Intelligo ac sequor. AVG. Cõstat ergo inter nos verba signa esse? AD. Cõstat. AVG. Quid? signum nisi aliquid significet, potest esse signum? Verba signarum. Cap. II.

AD. Nõ potest. AVG. Quot verba sunt in hoc versu, Si nihil ex tanta superis placet vrbe relinqui? Aeneid. 2.

AD. Octo. AVG. Octo ergo signa sunt? AD. Ita est. AVG. Credo te hunc versum intelligere.

AD. Satis arbitror. AVG. Dic mihi quid singula verba significent. AD. Video quidem quid significet, si: sed nullum aliud verbum quo id exponi possit, inuenio. AVG. Saltem illud inuenis, quicquid significatur hoc verbo, vbinam sit? AD. Videtur mihi quòd, si, dubitationem significet, iam dubitatio, vbi nisi in animo est? AVG. Accipio, interim persequere cætera. AD. Nihil, quid aliud significat nisi id quod nõ est? AVG. Verũ fortasse dicis, sed reuocat me ab assentiendo quod superius cõcessisti, non esse signum nisi aliquid significet: Quod autem non est, nullo modo esse aliquid potest. Quare secundum verbum in hoc versu non est signum, quia non signi-
B ficat aliquid, & falso inter nos constitit, quòd omnia verba signa sint, aut omne signum aliquid significet.

AD. Nimis quidem vrgẽs. Sed quando non habemus quid significemus, omnino stulte verbum aliquod promimus: Tu autem nunc mecum loquendo, credo quod nullum sonum frustra emittis, sed omnibus quæ ore tuo erumpunt, signum mihi das, vt intelligam aliquid. Quapropter non te oportet istas duas syllabas enunciare dum loqueris, si per eas non significas quicquam. Si autem vides necessariam per eas enunciationem fieri, nósque doceri, vel commoneri cum auribus insonant, vides etiam profecto quid velim dicere, sed explicare non possum. AVG. Quid igitur facimus? An affectionem animi quandam cum rem non videt, & tamen non esse inuenit, aut inuenisse se putat, hoc verbo significari dicimus potius, quàm rem ipsam quæ nulla est? AD. Istud ipsum est fortasse, quod explicare moliebar. AVG. Transeamus ergo hinc quoquo modo se habet, ne res absurdissima nobis accidat. AD. Quæ tandem? AVG. Si nihil nos teneat, & moras patiamur. AD. Ridi-
C culum hoc quidem est, & tamen nescio quomodo video posse contingere, immo planè video contigisse.

AVG. Suo loco genus hoc repugnantiæ, si deus siuerit, planius intelligemus. Nunc ad illum versum te refer, & conare vt potes cætera eius verba quid significent pandere. AD. Tertia præpositio est, ex, pro qua, de, possumus vt arbitror dicere. AVG. Non id quæro, vt pro vna voce notissima aliam vocem æque notissimam, quæ idem significet dicas, si tamen idem significat. Sed interim concedamus ita esse. Certe si poëta iste non ex tanta vrbe, sed de tanta dixisset, quererem abs te quid, de, significaret. Diceres, ex, cum hæc duo verba essent, id est, signa, vnum aliquid, vt tu putas, significantia: ego autem idipsum, nescio quid, vnum quod his duobus signis significatur inquiro.

AD. Mihi videtur secretionem quandam significare ab ea re, in qua fuerat aliquid quod ex illa esse dicitur, siue illa non maneat, vt in hoc versu, non manente vrbe, poterant aliqui ex illa esse Troiani: siue maneat, sicut ex vrbe Roma dicimus esse negociatores in Aphrica. AVG. Vt concedam tibi hæc ita esse nec enumerem, quàm multa fortasse præter hanc tuam regulam reperiantur: illud certe tibi attendere facile est, exposuisse te verbis verba, id est, signis signa, eis-
D démque notissimis notissima: ego autem illa ipsa quorum hæc signa sunt, mihi si posses vellem, vt ostenderes. AD. Miror te nescire, vel potius simulare nescientem responsione mea fieri, quod vis omnino non posse: siquidem sermocinamur vbi non possumus respondere nisi verbis. Tu autem res quæris eas, quæ quodlibet sint, verba certa non sunt, quas tamen ex me tu quoque verbis quæris. Prior itaq; tu sine verbis quęre, vt ego deinde ista conditione respõdeam. AVG. Iure agis fateor: sed si quærerem istæ tres syllabæ quid significent, cum dicitur paries, nónne posses digito ostẽdere, vt ego prorsus rem ipsam viderem, cuius signum est hoc trisyllabum verbum, demonstrante te, nulla tamen verba referente. AD. Hoc in solis nominibus quibus corpora significantur, si eadem corpora prę-
sentia sint, fieri posse concedo. AVG. Num colorem corpus dicimus, an nõ potius quandam corporis qualitatem? AD. Ita est. AVG. Cur ergo & hic digito demonstrari potest? An addis corporibus etiam corporum qualitates, vt nihilominus etiam istæ cum
E præsentes sunt, doceri sine verbis possint? AD. Ego cum corpora dicerem, omnia corporalia intelligi volebam, id est, omnia quæ in corporibus sentiuntur. An signis vt quærimus, ita respondeamus. Cap. III.

AVG. Consydera tamen, vtrum etiam hinc aliqua tibi excipienda sint. AD. Bene admones, non enim omnia corporalia, sed omnia visibilia dicere debui. Fateor enim sonum, odorem, saporem, grauitatem, colorem, & alia quæ ad cæteros sensus pertinent, quanquam sentiri sine corporibus nequeant, & propterea sint corporalia, non tamen digito posse monstrari. AVG. Nunquám ne vidisti, vt homines cum surdis gestu quasi sermocinentur, ipsiq; surdi non minus gestu, vel quærant, vel respondeant, vel doceant, vel indicent, aut omnia quæ volunt, aut certe plurima? Quod cum fit, non vtique sola visibilia sine verbis ostenduntur, sed & soni & sapores, & cætera huiusmodi. Nam & histriones quasdam *in theatris fabulas sine verbis saltando plerunque aperiunt & exponunt. AD. Nihil habeo quod contradicam, nisi quod illud, ex, non modo ego, sed nec ipse quidem saltator histrio tibi sine verbis quid significet posset ostendere. AVG. Verum fortasse dicis, sed finga-
mus eum posse: non vt arbitror dubitas, quisquis ille E motus corporis fuerit, quo mihi rem quæ hoc verbo significatur, demonstrare conabitur, non ipsam rem futuram esse, sed signum. Quare hic quoque non quidem verbo verbum, sed tamen signo signum nihilominus indicabit: vt & hoc monosyllabum, ex, & ille gestus, vnam rem quandam significent, quam mihi ego vellem non significando monstrari. AD. Qui potest quod quæris oro te? AVG. Quomodo paries potuit? AD. Ne ipse quidem quantum ratio progrediens docuit, ostendi sine signo potest. Nam & intentio digiti non est vtique paries, sed signum datur, per quod paries possit videri. Nihil itaque video, quod sine signis ostendi queat. AVG. Quid si ex te quererem, quid sit ambulare, surgeresq; & id ageres, nónne re ipsa potius, quàm verbis ad me docendum, aut vllis aliis signis vtereris? AD. Fateor ita esse, & pudet me rem tam in promptu positam non vidisse, Ex qua etiam mihi milia rerum iam occurrunt, quæ ipsæ per se valeant, non per signa monstrari, vt edere, bibere, sedere, stare, clamare, & innumerabilia cætera. †al. totas.

AVG. Age nunc dic mihi, si omnino nesciens hu-

G ius verbi vim,abs te ambulante quærerem,quid sit ambulare, quomodo me doceres? AD. Idipsum agerem aliquanto celerius, vt post interrogationem tuam aliqua nouitate admonereris,& tamen nihil aliud fieret,quàm id quod deberet ostendi. AVG. Scis ne aliud esse ambulare, aliud festinare? Nam & qui ambulat,non statim festinat: & qui festinat, non continuo ambulat. Dicimus enim & in scribendo & in legendo, aliisq; innumerabilibus rebus festinationem. Quare cum illud quod agebas celerius ageres post interrogationem meam,putarem ambulare nihil esse aliud,quàm festinare:id enim noui addideras & ob hoc falleret. AD. Fateor rem non posse nos monstrare sine signo,si cum id agimus interrogemur. Si enim nihil addamus,putabit qui rogat nolle nos ostendere,cõ temptoq; se in eo,quod agebamus perseuerare. Sed si de his roget quæ agere possumus, nec eo tamen tempore quo agimus roget, possumus post eius interrogationem id agendo re ipsa potius, quàm signo demonstrare quod rogat. Nisi forte loquentem me interroget quid sit loqui. Quicquid enim dixero vt eum doceam,
H loquar necesse est. Ex quo securius docebo,donec ei planum faciam quod vult, non recedens à re ipsa, quam sibi voluit demonstrari,nec signa quærens,quibus eam ostendam præter ipsam. AVG. Acutissimè omnino. Quare vide vtrum conueniat iam inter nos ea posse demonstrari sine signis, quæ aut nõ agimus cum interrogamur,& tamen statim agere possumus, aut ipsa signa forte agimus. Cum enim loquimur,signis facimus, de quo dictum est significare. AD. Conuenit. AVG. Cum ergo de quibusdam signis quæritur, possunt signis signa monstrari: Cum autem de rebus quæ signa non sunt,aut eas agendo post inquisitionem si agi possunt, aut signa dando per quæ animaduerti queant. AD. Ita est. AVG. In hac igitur tripartita distributione prius illud consideremus si placet, quod signis signa monstrantur. Non enim sola verba sunt signa. AD. Non. AVG. Videtur ergo mihi loquendo nos aut verba ipsa signare verbis,aut alia signa,velut cum gestũ dicimꝰ,aut literã. Nam his duobus verbis quæ significantur, nihilominus signa sunt,Aut aliquid aliud quod signum non sit, velut cum dicimus, lapis: hoc enim verbum signum est, nam significat aliquid, sed id quod eo significatur,
I non continuo signum est: quod tamen genus, id est, cum verbis ea quæ signa non sunt significantur, non pertinet ad hanc partem, quam discutere proposuimus. Suscepimus enim considerare illud, quod signis signa monstrantur, & partes in eo duas comperimus, cum aut eadem, aut alia signa signis docemus vel commemoramus. An non tibi videtur? AD. Manifestum est. AVG. Dic ergo signa quæ verba sunt, ad quem sensum pertineant? AD. Ad auditum.

An signa signis monstrentur. Cap. IIII.

AVG. Quid gestus? AD. Ad visum. AVG. Quid enim cum verba scripta inuenimus, num verba non sunt? An signa verborum verius intelliguntur,vt verbum sit, quod cum aliquo significatu articulata voce profertur? Vox autem nullo alio sensu,quàm auditu percipi potest. Ita fit vt cum scribitur verbum, signum fiat oculis quo illud quod ad aures pertinet veniat in mentem. AD. Omnino assentior. AVG. Id quoque te arbitror assentiri, cum dicimus nomen, significare nos aliquid. AD. Verum est. AVG. Quid tandem? AD. Id scilicet quod quidque appellatur,velut Romulus, Roma, virtus, fluuius, & innumerabilia cætera. AVG. Num ista quatuor nomina nullas res significant? AD. Imò aliquid. K

AVG. Num nihil distat inter hæc nomina & eas res quæ his significantur? AD. Immo plurimum.

AVG. Vellem abs te audire quídnam id sit. AD. Hoc videlicet in primis, quod hæc signa sunt,illa non sunt. AVG. Placét ne appellemus significabilia ea quæ signis significari possunt,& signa non sunt,sicut ea quæ videri possunt visibilia nominamus, vt de his deinceps commodius disseramus? AD. Placet vero.

AVG. Quid illa quatuor signa,quę pauloante pronunciasti,nullóne alio signo significãtur? AD. Miror quòd iam mihi excidisse arbitraris, quòd ea quæ scribuntur,eorum quæ voce proferuntur, & signorum signa esse comperimus. AVG. Dic inter ista quid distet? AD. Quod illa visibilia sunt,hæc audibilia. Cur enim & hoc nomen non admittas, si admisimus significabilia? AVG. Prorsus admitto,& gratum habeo. Sed rursus quæro, quatuor hæc signa nullõ ne alio signo audibili significari queant,vt visibilia recordatus es? AD. Hoc quoque recentius dictum recordor. Nam nomen responderem significare aliquid, L
& huic significationi quatuor ista [signa] subieceram: & illud autem & hæc,siquidem voce proferuntur, audibilia esse cognosco. AVG. Quid ergo inter audibile signum & audibilia significata,quæ rursus signa sunt, interest? AD. Inter illud quidem quod dicimus nomen, & hæc quatuor quæ significationi eius subiecimus, hoc distare video, quòd illud audibile signum est signorum audibiliũ: hæc vero audibilia quidem signa sunt,non tamen signorum, sed rerum partim visibilium,sicut est Romulus, Roma, fluuius: partim intelligibilium,sicut est virtus. AVG. Accipio & approbo. Sed scis ne omnia quæ voce articulata cũ aliquo significatu proferuntur,verba appellari? AD. Scio. AVG. Ergo & nomen verbum est, quando quidem id videmus cum aliquo significatu articulata voce proferri. Et cum dicimus disertum hominem bonis verbis vti,etiam nominibus vtique vtitur. Et cum seni domino apud Terentium seruus retulit, Bona verba quæso: multa ille etiam nomina dixerat. AD. Assentior. AVG. Concedis igitur iis duabus syllabis, quas ædimus, cum dicimus, verbum, nomen quoque significari,& ob hoc illud huius signũ esse? AD. Cõcedo. AVG. Hoc quoque respondeas velim. Cum M
verbum signum sit nominis, & nomen signum sit fluminis,& flumen signum sit rei, quæ iam videri potest, vt inter hanc rem & flumen,id est, signũ eius,& inter hoc signum & nomen,quod huius signi signum est,dixisti quid interfit, quid interesse arbitraris inter signũ nominis,quod verbum esse comperimus,& ipsum nomen cuius signum est? AD. Hoc distare intelligo, quod ea quæ significantur nomine etiam verbo significantur: vt enim nomen verbum est, ita & flumen verbum est. Quæ autem verbo significantur,non omnia significantur & nomine. Nam & illud,si,quod in capite habet abs te propositus versus, & hoc,ex, de quo iam diu agentes in hæc duce ratione peruenimus,verba sunt, nec tamen nomina, & alia multa inueniuntur. Quamobrem cum omnia nomina verba sint, non autem omnia verba nomina sint,planum esse arbitror, Signa signorum.
quid inter verbum distet & nomẽ,id est, inter signum signi eius, quod nulla rursus alia signa significat, & signum signi eius quod rursus alia significat. AVG. Concedis ne omnem equum animal esse, nec tamen omne

In Andria.

A omne animal equum esse? AD. Quis dubitauerit? AVG. Hoc ergo inter nomen & verbum, quod inter equum & animal interest. Nisi forte ab assentiendo id te reuocat, quod dicimus & alio modo verbũ quo significantur ea,quę per tẽpora declinãtur,vt scribo scripsi, lego legi, quæ manifestum est nõ esse nomina. AD. Dixisti omnino quod me dubitare faciebat. AVG. Ne te istud moueat: dicimus enim ea vniuersaliter omnia quæ significant aliquid, vbi etiã verba esse inuenimus. Dicimus item signa militaria,quæ etiam proprie signa nominantur, quò verba non pertinent. Et tamẽ si tibi dicerem,vt omnis equus animal, non autem omne animal equus est, ita omne nomen verbum est,non tamen omne verbum nomen,nihil vt opinor dubitares. AD. Iam intelligo,& prorsus assentior, hoc interesse inter vniuersale illud verbum & nomẽ,quod inter animal & equum. AVG. Scis ne etiam cum dicimus,animal,aliud esse hoc trisyllabum nomen,quod voce prolatum est, aliud id quod significatur? AD. Iam hoc supra concessi de omnibus signis & significabilibus. AVG. Num omnia signa tibi videntur aliud significare quàm sunt, sicut hoc tri
B syllabum cum dicimus,animal? An vllo modo idem significat quod est ipsum? AD. Non sanè:nam cum dicimus signum, non solum signa cætera quæcunque sunt,sed etiam seipsum significat:est enim verbum, & vtique omnia verba signa sunt. AVG. Quid hoc disyllabo cum dicimus,verbum,nónne tale aliquid cõtingit? Nam si omne quod cum aliquo significatu articulata voce profertur,hoc disyllabo significatur,etiam ipsum hoc genere includitur. AD. Ita est. AVG. Quid nomen? Nónne se similiter habet? Nam & omnium generum nomina significat, & ipsum nomẽ generis neutri nomen est. An si ex te quærerem quę pars orationis nomen, posses mihi respondere recte nisi nomen? AD. Verum dicis. AVG. Sunt ergo signa quæ inter alia quæ significant, & seipsa significent? AD. Sunt. AVG. Num tale tibi videtur hoc quadrisyllabum signum, cum dicimus, coniunctio?

Signa mutua. Cap. V.

AD. Nullo modo. Nam ea quę significat,non sunt nomina, hoc autem nomen est. AVG. Bene attendisti,nunc illud vide,vtrum inueniantur signa quæ se inuicem significent, vt quemadmodum hoc ab illo,
C sic illud ab hoc significetur: non enim ita sunt inter se hoc quadrisyllabum, cum dicimus, coniunctio,& illa quæ ab hoc significantur,cum dicimus,si, vel nam,nãque,nisi,ergo,quoniam,& similia:nam hęc illo vno significantur, nullo autem horum vnum illud quadrisyllabum significatur. AD. Video,& quęnam signa sint seinuicem significãtia,cupio cognoscere. AVG. Tu ergo nescis cum dicimus, nomen & verbum, duo verba nos dicere. AD. Scio. AVG. Quid illud, nescis cum dicimus, nomen & verbum, duo nomina nos dicere? AD. Id quoque scio. AVG. Scis igitur tam nomen verbo, quàm etiam verbum nomine significari? AD. Assentior. AVG. Potẽsne dicere excepto eo quod diuerse scribuntur & sonant, quid inter se differant? AD. Possum fortasse:nam id esse video quod pauloante dixi. Verba enim cum dicimus, omne quod articulata voce cũ aliquo significatu profertur,significamus: vnde omne nomen,& ipsum cum dicimus,nomen,verbum est: at non omne verbum nomen est, quanuis nomen sit cum dicimus verbum.

AVG. Quid si quisquam tibi affirmet & probet,vt omne nomen verbum est, ita omne verbum nomẽ es-

se: poterísne inuenire quid distent,præter diuersum in D
literis sonum? AD. Non potero, nec omnino distare aliquid puto. AVG. Quid si omnia quidem, quæ voce articulata cum aliquo significatu proferuntur,& verba sunt & nomina: sed tamen alia de causa verba, & alia de causa nomina sunt, nihílne distabit inter nomen & verbum? AD. Quomodo istud sit non intelligo. AVG. Hoc saltem intellige, omne coloratum visibile esse, & omne visibile coloratum, quanuis hæc duo verba distincte differentérque significent. AD. Intelligo. AVG. Quid si ergo ita & omne verbum nomen, & omne nomen verbum est? Quanuis hæc ipsa duo nomina, vel duo verba, id est, nomen & verbum, differẽtem habeant significationẽ.

AD. Iam video posse id accidere, sed quomodo id accidat, expecto vt ostendas. AVG. Omne quod cum aliquo significatu articulata voce prorumpit, animaduertis,vt opinor,& aurem verberare, vt sentiri:& memoriæ mandari,vt nosci possit. AD. Animaduerto. AVG. Duo ergo quædam contingunt, cum aliquid tale voce proferimus. AD. Ita est. AVG. Quid si horum duorum ex vno appellata sunt verba, ex altero nomina: verba scilicet à verberando, nomi- E
na vero à noscendo, vt illud primum ab auribus, hoc autem secundũ ab animo vocari meruerit? AD. Cõcedam cum ostenderis, quomodo recte possimus omnia verba nomina dicere. AVG. Facile est:nam credo te accepisse ac tenere pronomen dictum, quod pro ipso nomine valeat, rem tamen notet minus plena significatione quàm nomen. Nam,vt opinor,definiuit ille ita,quem grammatico reddidisti, Pronomẽ est pars orationis, quæ pro ipso posita nomine, minus quidem plene, idem tamen significat. AD. Recordor & probo. AVG. Vides igitur secundum hanc definitionẽ nullis nisi nominibus seruire, & pro his solis poni posse pronomina: velut cum dicimus: hic vir,ipse rex,eadem mulier,hoc aurum, illud argentum: hic, ipse,eadem,hoc,illud,pronomina esse: vir,rex, mulier, aurum, argentum, nomina, quibus plenius quàm illis pronominibus res significatæ sunt. AD. Video & assentior. AVG. Tu ergo nunc mihi paucas coniunctiones quaslibet enuncia. AD. Et,que,at,atque.

AVG. Hæc omnia quæ dixisti, nónne tibi videntur esse nomina? AD. Non omnino. AVG. Ego F
saltem tibi recte locutus videor, cum dicerẽ, hæc omnia quæ dixisti? AD. Recte prorsus:& iam intelligo quàm mirabiliter ostenderis me nomina enunciasse: non enim aliter de his recte dici potuisset, hæc omnia. Sed enim vereor adhuc, ne proprerea mihi recte locutus videaris,quod has quatuor coniunctiones, etiã verba esse non nego: vt ideo de his recte dici potuerit, hæc omnia,quoniam recte dicitur, hæc verba omnia. Si autem à me quæras,quæ sit pars orationis,verba,nihil aliud respondebo quàm nomen: Quare huic nomini fortasse pronomen adiunctum est, vt illa recta esset locutio tua. AVG. Acute quidem falleris,sedvt falli desinas,acutius attende quod dicam,si tamen id dicere,vt volo,valuero: nam verbis agere, tam implicatum est, quàm digitos digitis inserere & confricare, Vbi vix dignoscitur, nisi ab eo ipso qui id agit, qui digiti pruriant;& qui auxilientur prurientibus. AD. En toto animo assum:nam hæc ista similitudo me intentissimum fecit. AVG. Verba certe sono & literis constant. AD. Ita est. AVG. Ergo vt ea potissimum authoritate vtamur, quæ nobis charissima

G est,cum ait Paulus Apostolus: Non erat in Christo est & non est,sed est in illo erat, non opinor putandũ esse tres istas literas,quas enũciamus,cum dicimus Est,fuisse in Christo,sed illud potius,quod istis trib⁹ literis significatur. AD. Verũ dicis. AVG. Intelligis igitur eũ qui ait,Est in illo erat, nihil aliud dixisse, quàm Est appellatur quod in illo erat,tanquam dixisset, Virtus in illo erat: non vtique dixisse acciperetur,nisi virtus appellatur,quod in illo erat: ne duas istas syllabas, quas enunciamus,cũ dicimus,virtus,& non illud quod his duabus syllabis significatur,in illo fuisse arbitraremur. AD. Intelligo ac sequor. AVG. Quid illud? nónne intelligis etiam nihil interesse,vtrum quisque dicat,virtus appellatur,an virt⁹ nominatur? AD. Manifestum est. AVG. Ergo ita manifestum est, nihil interesse vtrum quisq; dicat,est appellatur,an,est nominatur quod in illo erat. AD. Video & hic nihil distare AVG. Iámne etiam vides quid velim ostendere? AD. Nondum sanè. AVG. Itáne tu vides nomẽ esse id, quo res aliqua nominatur? AD. Hoc planè nihil certius video. AVG. Vides ergo Est nomen esse,siquidem illud quod erat in illo,Est,no-

2.Cor.1. τὸ ναὶ καὶ τὸ οὔ.

H minatur. AD. Negare non possum. AVG. At si ex te quærerem quæ sit pars orationis, est, non opinor nomen,sed verbum esse diceres, cum id ratio etiã nomen esse docuerit. AD. Ita est prorsus vt dicis.

AVG. Num adhuc dubitas alias quoque partes orationis eodem modo, quo demonstrauimus nomina esse? AD. Non dubito,quandoquidem fateor ea significare aliquid. Si autẽ res ipsę,quas significant,quid singulæ appellentur,id est,nominentur, interroges,respondere nõ possum,nisi easipsas partes orationis,quas nomina non vocamus,sed, vt cerno, vocare conuincimur. AVG. Nihil te mouet,ne quis existat qui nostram istam rationẽ labefactet, dicendo Apostolis nõ verborum, sed rerum authoritatem esse tribuendam, quamobrem fundamẽtum persuasionis huius non esse firmum quàm putamus? Fieri enim posse vt Paulus, quanquam dixerit præceperitq; rectissime, minus tamẽ recte locutus sit,cum ait, Est in illo erat,præsertim cum se ipse imperitum in sermone fateatur. Quo tandem modo istum refellendum arbitraris? AD. Nihil habeo quod contradicam, & te oro vt aliquem de

I illis reperias, quibus verborum noticia summa conceditur,cuius authoritate potius id quod cupis efficias.

AVG. Minus enim tibi videtur idonea,remotis authoritatibus,ipsa ratio,qua demõstratur omnibus partibus orationis significari aliquid, & ex eo appellari: si autem appellari,& nominari: si nominari,nomine vtique nominari: quod in diuersis linguis facillime indicatur. Quis enim non videat si quæras quid Græci nominent quod nos nominamus,quis,respõderi τίς: quid Græci nominent quod nos nominamus,volo, responderi θέλω: quid Græci nominent quod nos nominamus, bene, responderi καλῶς: quid Græci nominent, quod nos nominamus,scriptũ, responderi τὸ γεγραμμένον: quid Græci nominent quod nos nominamus, &,responderi καὶ: quid Græci nominent, quod nos nominamus, ab, responderi ἀπὸ: quid Græci nominent quod nos nominamus,heu,responderi οἴμοι: Atque in his omnibus partibus orationis,quas nunc enumeraui, recte loqui eum qui sic interroget: quod nisi nomina essent,fieri non posset? Hac ergo ratione Paulum Apostolum recte locutum esse, cum remotis omnium eloquentium authoritatibus obtinere possimus,quid opus est quærere cuius persona sententia nostra fulciatur? K

Sed ne quis tardior aut impudentior nondum cedat, asseratq;, nisi illis authoribus,quibus verborum leges consensu omnium tribuuntur nullo modo esse cessurũ, Quid in Latina lingua excellentius Cicerone inueniri potest? At hic in suis nobilissimis orationib⁹,quas Verrinas vocant,coram, præpositionem, siue illo loco aduerbium sit,nomen appellauit. Veruntamen quia fieri potest,vt ego illum locum minus bene intelligam,exponaturq; aliâs aliter,vel à me vel ab alio, est ad quod respõderi posse nihil puto. Tradunt enim nobilissimi disputationum magistri,nomine & verbo plenam cõstare sententiam,quod affirmari negariq; possit: quod genus idem Tullius quodam loco pronunciatum vocat. Et cum verbi tertia persona est, nominatum cum ea casum nominis aiunt esse oportere, & recte aiunt: quod mecum si consyderes, velut cum dicimus, homo sedet,equus currit: agnoscis,vt opinor, duo esse pronũciata. AD. Agnosco. AVG. Cernis in singulis singula esse nomina,in vno homo, in altero equus: & verba singula,in vno sedet,in altero currit? AD. Cerno. AVG. Ergo si dicerem,sedet tantum,aut currit tantum, recte à me quæreres, quis vel quid: vt re- L

ἀπόφανσις proloquiũ.

sponderem homo,vel equus,vel animal, vel quodlibet aliud,quo possit nomen redditum verbo implere pronunciatum, id est, illam sententiam quæ affirmari & negari potest. AD. Intelligo. AVG. Attende cætera: & finge nos videre aliquid longius,& incertum habere vtrum animal sit an saxũ, vel quid aliud, mẽque tibi dicere,quia homo est,animal est: nónne temere dicerem? AD. Temere omnino: sed non temere planè dicerẽ,si homo est,animal est. AVG. Recte dicis. Itaque in locutione tua placet mihi,si, placet & tibi: vtrique autem nostrum in mea displicet, quia.

AD. Assentior. AVG. Vide iam vtrum istæ duæ sententiæ plene pronunciatæ sint: placet *Si*: displicet Quia. AD. Plene omnino. AVG. Age nũc dic mihi quæ ibi sint verba,quę nomina? AD. Verba ibi video esse,placet & displicet: nomina vero quid aliud quàm, si & quia? AVG. Has ergo duas coniunctiones etiam nomina esse satis probatum est.

AD. Prorsus satis. AVG. Potésne ipse per te in aliis partibus orationis hoc idem ad eandem regu- M

lam docere? AD. Possum. AVG. Transeamus ergo hinc,& iam dic mihi vtrũ sicut omnia verba nomina,& omnia nomina verba esse comperimus, ita tibi & omnia nomĩa vocabula, & omnia vocabula nomina esse videãtur. AD. Planè inter hæc quid distet præter diuersum syllabarum sonum non video.

Signa sui significatiua. Cap. VI.

AVG. Nec ego interim resisto, quãquam non desint qui etiam significatione ista discernunt, quorum sententiam modo consyderare non opus est. Sed certe animaduertis ad ea iam signa nos peruenisse, quæ se inuicem significent, nulla præter sonum distantia, & quæ seipsa significent cum cæteris omnibus partibus orationis. AD. Non intelligo. AVG. Non ergo intelligis & nomen vocabulo, & vocabulum nomine significari: & ita vt præter sonum literarum nihil intersit,quantum ad generale nomẽ pertinet: nam & speciale nomen dicimus, quod inter octo partes orationis ita est,vt alias septem non contineat. AD. Intelligo. AVG. At hoc est quod dixi,se inuicem significare vocabulũ & nomen. AD. Teneo,sed quæro quid dixeris, cum etiam seipsa significant cum aliis partibus orationis. AVG. Nónne superior ratio docuit nos,

A cuit nos, omnes partes orationis & nomina posse dici, & vocabula: id est,& nomine & vocabulo posse significari? AD. Ita est. AVG. Quid ipsum nomen, id est,sonum istum duabus syllabis expressum, si ex te quæram quid appelles, nónne recte mihi respondebis nomen? AD. Recte. AVG. Num ita se significat hoc signum quod quatuor syllabis enũciamus cum dicimus coniunctio? Hoc enim nomen inter illa quæ significat numerari non potest. AD. Recte accipio. AVG. Idem quod dictum est nomen seipsum significare cum aliis quæ significat: quod etiam de vocabulo licet per teipsum intelligas. AD. Iam facile est: sed illud mihi nunc venit in mentem, nomen & generaliter & specialiter dici: vocabulum autem inter octo partes orationis non accipi: quare hoc quoque inter se præter diuersum sonum differre arbitror.

ὄνομα.

AVG. Quid,nomen & onoma distare inter se aliquid putas præter sonum,quo etiam linguæ discernuntur Latina atque Græca? AD. Hic vero nihil aliud intelligo. AVG. Peruẽtum est ergo ad ea signa,quæ & seipsa significent, & aliud ab alio inuicem significe-

B tur: & quicquid ab vno hoc & ab alio, & nihil præter sonum inter se differant: nam hoc quartum modo inuenimus. Tria enim superiora & de nomine & verbo intelliguntur. AD. Omnino peruentum. AVG. Iam quę sermocinando inuenerimus velim recenseas.

Epilogus præcedẽtiũ capitum. Cap. VII.

AD. Faciam quantum possum. Nam primo omniũ recordor aliquandiu nos quæsisse quam ob causam loquamur, inuentumq; esse docendi commemorandíve gratia nos loqui: quandoquidem nec cum interrogamus,aliud agim⁹, quàm vt ille qui rogatur discat quid velimus audire,& in cãtando,quod delectationis causa facere videmur,non sit propriũ locutionis: in orando deo,quẽ doceri aut commoneri existimare nõ possumus, id verba valeant, vt vel nosipsos commonefaciamus,vel alij commoneantur doceantúrve per nos. Deinde cum satis constitisset verba nihil aliud esse, quàm signa: ea vero quæ non aliquid significent, signa esse non posse,proposuisti versum, cuius verba singula quid significarent,conarer ostendere. Is autem erat, *Si nihil ex tanta superis placet vrbe relinqui.* Cuius secũdum verbum quanuis notissimum & manifestissimũ, quid tamen significaret,nõ reperiebamus. Cumq; mi-

Aeneid.2.

C hi videretur non frustra nos id in loquendo interponere,sed quod eo aliquid doceamus audientem, ipsam mentis affectionem, cum rem quã quærit non esse inuenit,vel inuenisse se putat,hoc verbo fortasse iudicari respondisti tu quidem,sed tamen nescio quam profunditatem quæstionis loco euitans, in aliud tempus illustrãdam distulisti, ne me debiti quoq; tui oblitum putes. Inde tertium in versu verbum cum satagerem exponere,vrgebar abs te, vt nõ verbum aliud quod idem valeret, sed rem ipsam potius quæ per verba significaretur, ostenderem. Cumq; id sermocinantibus nobis fieri non posse dixissem, vẽtum est ad ea quæ interrogantibus digito monstrantur. Hæc ergo corporalia esse omnia arbitrabar,sed inuenimus sola visibilia. Hinc nescio quomodo ad surdos & histriones deuenim⁹,qui nõ sola quæ videri possũt, sed multa præterea ac propè omnia quæ loquimur,gestu sine voce significant,eosdẽ tamen gestus signa esse cõperimus. Tum rursus quærere cœpimus, quomodo res ipsas quæ signis significãtur, sine vllis signis valeremus ostendere, cum & ille paries,& color,& omne visibile,quod intentione digiti ostenditur,signo quodã conuinceretur ostendi. Hic ergo errans cum inueniri tale nihil posse dixissem,tãdem inter nos cõstitit,ea posse demonstrari sine signo, D

quæ cum à nobis quæruntur,nõ agimus, & post inquisitionem agere possumus,locutionem tamen ex eo non esse genere. Siquidem & loquentes cum interrogamur, quid sit locutio, istam per seipsam demonstrare facile esse satis apparuit. Ex quo admoniti sumus aut signis signa monstrari,aut signis alia quæ signa non sunt, aut etiam sine signo res, quas agere post interrogationem possumus. Horumq; trium, primum diligentius cõsyderandum,discutiendumq; suscepimus. Qua disputatione declaratum est,partim esse signa,quę ab iis signis quæ significarent,significari vicissim nõ possent, vt est hoc quadrisyllabum,cum coniunctio dicimus: partim quæ possent,vt cum dicimus,signum,etiam verbum significamus: & cum dicimus verbum, etiam signum significamus: nam signum & verbũ, & duo signa & duo verba sunt. In hoc autem genere quo inuicem se significant,quædam non tantum,quædam tantũ, quædam vero etiam idem valere monstratum est. Etenim hoc dissyllabum quod sonat,cum dicimus,signum,prorsus omnia quibus quidq; significatur significat: non autem E

omnium signorum signũ est,cum dicimus verbum,sed tantum eorum quæ articulata voce proferuntur. Vnde manifestũ est, quanuis & verbũ signo, & signum verbo,id est,& duæ istæ syllabæ illis, & illæ istis significẽtur,plus tamen signũ valere quàm verbũ, plura scilicet illis duabus syllabis,quàm illis significãtibus. Tantundem autẽ valet generale verbũ & generale nomẽ. Docuit enim ratio omnes partes orationis etiam nomina esse,quod & pronomina his addi possunt,& de omnibus dici potest,quod aliquid nominent,& nulla earum sit, quæ non verbo adiuncto pronunciatum possit implere. Sed cum tantundem valeant nomen & verbum, eo quod omnia quæ verba sunt, sint etiã nomina, non tamen idem valẽt. Alia quippe de causa verba, & alia nomina nũcupari, satis probabiliter disputatũ est. Siquidem alterũ horum ad auris verberationem, alterũ ad animi cõmemorationem notandum esse cõpertum vel ex hoc intelligi potest, quod in loquẽdo rectissime dicimus,quod est huic rei nomẽ, rem memoriæ mandare cupientes,quod est autem huic rei verbum, dicere non solemus. Quæ vero nõ solum tantundem, sed etiã idem omnino significẽt, & inter quæ nihil præter lite- F

rarum distet sonum, nomen & onoma inuenimus. Illud sanè mihi elapsum erat in hoc genere, in quo inuicem se† significant,nullũ nos signum cõperisse,quod nõ inter cętera quæ significat,se quoq; significet. Hęc quãtum potui recordatus sum. Tu iam videris,quem nihil puto in hoc sermone nisi scientem certumq; dixisse, vtrum ista bene ordinateq; digesserim. AVG. Satis tu quidem memoriter omnia quæ vellem recoluisti,& vt tibi fatear, multo euidẽtius mihi nunc videntur ista distincta, quàm cum ea inquirẽdo ac disserẽdo de nescio quib⁹ latebris ambo eruerimus. Sed quónam tantis ambagibus tecum peruenire moliar,difficile dictu est hoc loco. Tu enim fortasse aut ludere nos, & à seriis rebus auocare animũ, quasi quibusdam puerilibus quæstiunculis arbitraris, aut paruam vel mediocrem aliquam vtilitatem requirere,aut si magnum quiddam parturire istam disputationem suspicaris, iamiamq; id scire,siue saltem audire desyderas. Ego autem credas velim,neque me vilia ludicra hoc instituisse sermone,quanuis fortasse ludamus, idque ipsum tamen nõ puerili sensu ęstimandum sit,neq; parua bona vel me-

†signa.

Non frustra hæc disputari. Caput. VIII.

G vel mediocria cogitare. Et tamen ſi dicam vitam eſſe quandam beatam,eandémque ſempiternam, quò nos deo duce,id eſt,ipſa veritate gradibus quibuſdam infirmo greſſu noſtro accommodatis perduci cupiam, vereor ne ridiculus videar, qui non rerum ipſarum quæ ſignificantur,ſed conſideratione ſignorum tantã viam aggredi cœperim. Dabis igitur veniam ſi præludo tecum non ludendi gratia,ſed exercendi vires & mentis aciem,quibus regionis illius,vbi beata vita eſt,calorem ac lucem non modo ſuſtinere, verum & amare poſſimus. AD. Perge potius vt cœpiſti: nam nunquam ego contemnenda putem, quæ tu dicenda vel agenda putaueris. AVG. Age iam ergo illam partem conſyderemus,cum ſignis non alia ſigna ſignificantur, ſed ea quæ ſignificabilia nominamus. Et primum dic mihi, vtrum homo, homo ſit. AD. Nunc vero an ludas neſcio. AVG. Quid ita? AD. Quia quærẽdum ex me cenſes,vtrum homo aliud ſit quàm homo.

AVG. Ita credo te illudi arbitrareris ſi etiã quærerem, vtrum prima huius nominis ſyllaba aliud ſit quàm, ho, & aliud quàm,mo. AD. Ita omnino.

H AVG. At iſtæ duæ ſyllabæ coniunctæ, homo eſt, an negabis? AD. Quis neget? AVG. Quæro ergo,num tu duæ iſtæ ſyllabæ cõiunctæ ſis? AD. Nullo modo, ſed video quò tendas. AVG. Dicito ergo, ne me contumelioſum putes. AD. Concludi exiſtimas quod homo non ſim? AVG. Quid? Tu non idem exiſtimas, qui omnia ſuperiora,ex quibus hoc confectum eſt, vera eſſe concedis? AD. Non tibi ego dicam quid exiſtimem,niſi prius abs te audiero,cum quæreres vtrũ homo homo ſit, de duabus iſtis ſyllabis,an de re ipſa quam ſignificant, me interrogaueris? AVG. Tu potius reſpõde ex qua parte acceperis interrogationem meam:nam ſi eſt ambigua,prius hoc cauere debuiſti,neque mihi reſpondere antequã certus fieres quonam modo rogauerim. AD. Quid enim me impediret hęc ambiguitas,cum ego ad vtrũque reſponderim:homo enim prorſus homo eſt.Nam & iſtæ duæ ſyllabæ nihil aliud ſunt,quàm iſtæ duę ſyllabæ, & id quod ſignificant, nihil aliud eſt, quàm id quod eſt. AVG. Scio hoc quidem,ſed cur hoc ſolũ quod dictum eſt homo, non etiam cætera quæ locuti

I ſumus,ad vtrunque accepiſti? AD. Vnde enim conuincor quod & cætera nõ ſic acceperim? AVG. Vt alia omittam, eam ipſam primam interrogationem meam, ſi totam ex ea parte accepiſſes, qua ſyllabæ ſonant,nihil mihi reſpondiſſes: poſſem tibi enim videri nihil etiam interrogaſſe:nunc vero cum tria verba ſonuerim,quorum vnum in medio repetiui,dicens, vtrũ homo,homo ſit,primum & vltimum verbum non ſecundum ipſa ſigna, ſed ſecundum ea quæ his ſignificãtur te accepiſſe,vel hoc ſolo manifeſtum eſt, quod ſtatim certus ac fidens rogationi reſpondendum putaſti.

AD. Verum dicis. AVG. Cur ergo id tantum quod in medio poſitum eſt, & ſecundum id quod ſonat,& ſecundum id quod ſignificat,te accipere libuit?

AD. Ecce iam totum ex ea tãtum parte,qua ſignificatur accipio:aſſentior enim tibi, ſermocinari nos omnino non poſſe,niſi auditis verbis ad ea referatur animus,quorũ iſta ſint ſigna. Quare oſtende nunc quomodo iſta ratiocinatione deceptus ſim, qua me hominem non eſſe concluditur. AVG. Imò eadem rurſus interrogabo,vt ipſe inuenias vbi lapſus ſis. AD. Bene facis. AVG. Illud ergo quod primo quæſieram,quia iam dediſti nõ quæram. Vide igitur diligẽtius,vtrum ſyllaba,ho,nihil aliud ſit quàm,ho:& vtrũ, K mo,nihil aliud ſit quàm,mo. AD. Hic prorſus nihil aliud video. AVG. Vide etiam num iſtis duab⁹ iunctis homo fiat. AD. Nequaquã hoc cõceſſerim: placuit em̃, & recte placuit, ſigno dato id quod ſignificatur attendere,& ex eius conſyderatione,vel dare,vel negare quod dicitur. Illæ autem ſeparatim enunciatæ ſyllabæ,quia ſine vlla ſignificatione ſonuerũt, hoc eas eſſe quod ſonuere conceſſum eſt. AVG. Placet igitur, firmumq; animo tenes non reſpõdendum eſſe interrogationibus,niſi ex iis rebus,quæ verbis ſignificantur. AD. Non intelligo cur diſpliceat,ſi modo verba ſint. AVG. Vellem ſcire quomodo illi reſiſteres, de quo iocanter ſolemus audire, quòd ex eius ore cum quo diſputabat,leonem proceſſiſſe concluſerit. Cum enim quæſiſſet, vtrum ea quæ loqueremur, noſtro ore procederent,atque ille non potuiſſet negare,quod facile fuit,egit cum homine, vt in loquẽdo leonem nominaret. Hoc vbi factum eſt, ridicule inſultare cœpit & premere,vt quoniã quicquid loquimur, ore noſtro exire confeſſus erat,& leonem ſe locutũ eſſe nequibat abnuere,homo non malus tam immanem beſtiam vide- L retur vomuiſſe. AD. Minime vero erat arduũ ſcurræ huic reſiſtere: non enim cõcederem ore noſtro exire quodcũque loquimur:nam quæ loquimur, ea ſignificamus. Non autem res quę ſignificatur,ſed ſignũ quo ſignificat:loquentis ore procedit niſi cùm ipſa ſigna ſignificãtur:quod genus pauloante tractauim⁹. AVG. Bene tu quidem hoc modo aduerſus illum eſſes paratus,veruntamen mihi quid reſpondebis, vtrum homo nomen ſit requirenti. AD. Quid niſi eſſe nomen?

AVG. Quid cũ te video,num nomẽ video? AD. Non. AVG. Viſne igitur dicã quod ſequitur? AD. Ne quæſo: nam mihi ipſe renuncio hominem non eſſe,qui nomen eſſe reſponderim,cum homo vtrum nomen eſſet inquireres.Iam enim placuerat,ex ea re quæ ſignificaretur, aut aſſentiri, aut negare quod dicitur.

AVG. At mihi videtur nõ te fruſtra in hãc reſpõſionem decidiſſe: nam vigilantiam tuam mentibus noſtris indita ipſa lex rationis euicit:nam ſi quererẽ quid eſſet homo,reſponderes fortaſſe animal:ſi autẽ quærerem,quæ pars orationis eſſet homo,nullo modo poſſes recte reſpondere, niſi nomen. Quãobrem cum homo M & nomen eſſe, & animal inueniatur†, illud dicitur ex † enũciatur. ea parte qua ſignum eſt,hoc ex parte rei quã ſignificat. Qui ergo quærit, vtrũ homo nomen ſit,nihil ei aliud, quàm nomen eſſe reſpondeam:ſatis enim ſignificat ex ea parte ſe velle audire,qua ſignum eſt. Si autem quærit vtrum animal ſit, multo procliuius annuam: quoniam ſi tacens & nomen & animal, tantum quid eſſet homo requireret, placita illi loquendi regula ad id quod duabus ſyllabis ſignificatur,anim⁹ curreret. Neque quicquam reſponderetur,niſi animal,vel etiam tota definitio diceret, id eſt, animal rationale mortale. An tibi non videtur? AD. Prorſus videtur. Sed cum eſſe nomen conceſſerimus, quomodo illam concluſionem nimis contumelioſam euitabimus, qua nos homines non eſſe conficitur? AVG. Quomodo putas,niſi docendo non ex ea parte illatam, qua interroganti aſſentiebamur:aut ſi ex ea parte illam ſe fateatur inferre, nullo modo eſſe formidandam. Quid enim metuam hominem, id eſt, tres iſtas ſyllabas non eſſe me confiteri? AD. Nihil eſt verius. Cur ergo animũ offendit,cum dicitur: Non es igitur homo,cum ſecundum illa conceſſa nihil verius dici potuerit? AVG.

Quia

A Quia non poſſum non putare ad id concluſionem referri,quod his duabus ſyllabis ſignificatur, ſimul atque ita verba ſonuerint, ea ſcilicet regula, quæ naturaliter plurimum valet, vt auditis ſignis ad res ſignificatas feratur intentio. AD. Accipio quod dicis. AVG.

Res verbis. potiores. Cap. IX. Iam ergo intelligas volo res quæ ſignificantur, pluris quàm ſigna eſſe pendendas. Quicquid enim propter aliud eſt, vilius ſit neceſſe eſt etiam quàm id propter quod eſt: niſi tu aliud exiſtimas. AD. Videtur mihi non temere hoc eſſe aſſentiendum: nam cum dicimus,cœnum, longe hoc nomen arbitror rei, quam ſignificat antecellere. Quòd enim nos offendit audientes,nõ ad ipſius verbi pertinet ſonum: cœnum enim nomen, mutata vna litera cœlum eſt: inter illa vero quæ his nominibus ſignificãtur, quantum diſtet videmus. Quamobrem nequaquam huic ſigno tribuerim, quod in re quam ſignificat odimus, & propterea hoc illi iure antepono: libentius enim hoc audimus, quàm vllo ſenſu illud attingimus. AVG. Vigilantiſſime omnino.Itaque falſum eſt omnes res pluris, quàm earum ſigna eſſe pẽdendas. AD. Ita videtur. AVG. Dic ergo mihi,quid arbitreris eos ſecutos eſſe,qui huic

B rei tam fœdæ atque aſpernabili nomen indiderũt, vel vtrum eos probes vel improbes? AD. Ego vero illos nec probare nec improbare audeo,nec quid fuerint ſecuti,ſcio. AVG. Potẽs ne ſaltem ſcire quid tu ſequaris,cùm hoc nomen enuncias? AD. Hoc planè poſſum:nam ſignificare volo,vt eum cum quo loquor, doceam vel admoneã de re illa, quod eum doceri vel admoneri oportere arbitror. AVG. Quid ipſum docere aut admonere,ſiue doceri aut admoneri, quod vel tu exhibes commodè per hoc nomẽ, vel exhibetur tibi,nõnne charius quàm ipſum nomen habẽdum eſt?

AD. Concedo ipſam ſcientiam,quæ per hoc ſignũ euenit,eidem ſigno eſſe anteponendam: ſed non ideo etiam rem ipſam puto. AVG. In illa igitur ſententia noſtra,quanquam ſit falſum, res omnes ſignis ſuis præponi oportere: non tamen falſum eſt, omne quod propter aliud eſt, vilius eſſe quàm id propter quod eſt. Cognitio quippe cœni, propter quam hoc nomen eſt inſtitutum, pluris habenda eſt ipſo nomine, quod eidem cœno præponendum eſſe comperimus. Non enim ob aliud iſta cognitio ſigno, de quo agimus, antelata

C eſt,niſi quia illud propter hanc,non hæc propter illud eſſe cõuincitur. Nam ita cum quidam vorator,qui vẽtris ab Apoſtolo dicitur cultor, diceret ideo ſe viuere, vt veſceretur: non tulit qui audiebat frugi homo, & Quãto,inquit,melius ideo veſcereris vt viueres? Vterque tamen ex eadem iſta regula locutus eſt: nam neque alia de cauſa ille diſplicuit, niſi quòd vitam ſuam tam paruipenderet, vt eam duceret gutturis voluptate viliorem,dicendo ſe propter epulas viuere:neque id ob aliud iure laudatur,niſi quod in iis duob⁹ quid propter quid fieret,hoc eſt,quid cui ſubiectum eſſet intelligens, cibandum potius,vt viuamus, quàm viuendum, vt cibemur admonuit. Similiter & tu fortaſſe, & quilibet hominum non imperite res æſtimantium,dicenti cuipiam loquaci amatoríque verborum,ideo doceo vt loquar,reſponderetis: Homo,cur non potius ideo loqueris, vt doceas? Quod ſi hæc vera ſunt, ſicuti eſſe cognoſcis, vides profecto quanto verba minoris habenda ſint,quàm id propter quod vtimur verbis, cum ipſe vſus verborum iam ſit verbis anteponendus: verba enim ſunt vt his vtamur. Vtimur enim his ad docendum. Quanto eſt ergo melius docere quàm loqui,tanto melior eſt,quàm verba locutio. Multo ergo melior D doctrina quàm verba. Sed cupio audire quid forte cõtradicendum putes. AD. Aſſentior quidem meliorem,quàm verba eſſe doctrinam: ſed vtrum aduerſus iſtam regulam,qua dicitur, Omne quod propter aliud eſt, inferius eſſe quàm id propter quod eſt, nihil ſit quod obiici poſſit, ignoro. AVG. Aliãs hoc opportunius diligentiusq; tractabimus. Nunc illud quod cõcedis,ſatis eſt ad id quod conficere ſtudeo. Das enim cognitionem rerum, quàm ſigna rerum eſſe chariorem. Quamobrem cognitio rerum quæ ſignificantur, cognitioni ſignorum anteferenda eſt. An tibi non videtur? AD. Num ego cognitionem ſignorum cognitione rerum, ac non ſignis ipſis præſtantiorem eſſe conceſſi? Quare vereor vt hic tibi aſſentiar. Quid ſi enim,vt cœnum nomen melius eſt ea re, quam ſignificat,ita & huius nominis cognitio cognitioni quoque illius rei eſt anteponenda: quanuis ea cognitione ſit ipſum nomen inferius? Quatuor quippe ſunt: nomen, & res, cognitio nominis, & cognitio rei. Sicut ergo primum ſecundo, cur non & tertium quarto antecellat? Sed ſi non antecellat,non etiam ſubiiciendum eſt.

Doctrina melior eſt quàm verba.

AVG. Mire omnino te video & tenuiſſe quid cõ- E ceſſeris, & explicaſſe quid ſenſeris. Sed vt opinor intelligis, hoc tibi triſyllabum nomen, quod ſonat cum dicimus Vitium, melius eſſe quàm id quod ſignificat, cum ipſius cognitio nominis multo ſit inferior cognitione vitiorum. Licet itaque conſtituas etiam iſta quatuor atque conſyderes, nomen & rem, cognitionem nominis & cognitionem rei. Primum ſecundo iure præponimus. Hoc enim poſitum nomen in carmine, cum ait Perſius. Sed ſtupet hic vitio, non mo- Satyra Nempe. do nihil vitij fecit in verſu, ſed nonnihil etiam ornatus dedit: cum tamen res ipſa quæ ſignificatur hoc nomine,in quocunque ineſt,cogit eſſe vitioſum. At non ita & tertium quarto, ſed quartum tertio videmus excellere. Huius enim cognitio nominis vilis eſt præ cognitione vitiorum. AD. Etiãmne cum iſta cognitio miſeriores facit, cenſes eſſe præferendam? Nam idem Perſius omnibus pœnis, quas tyrannorum vel crudelitas excogitauit, vel cupiditas pendit, hanc vnam anteponit,qua cruciãtur homines, qui vitia,quę vitare non poſſunt,coguntur agnoſcere. AVG. Po- F tes hoc modo cognitioni huius nominis ipſam quoq; virtutum cognitionem negare præferendam:quia virtutem videre nec tenere,ſupplicium eſt: quod idem ille Satyricus tyrannis vt puniantur optauit. AD. Deus hanc auertat amentiam. Iam enim intelligo nõ ipſas cognitiones,quibus animum imbuit optima omnium diſciplina,eſſe accuſandas, ſed eos omnium miſerrimos iudicandos, ſicut & Perſium iudicaſſe arbitror, qui tali morbo affecti ſunt, cui nec tãta medicina ſubueniat. AVG. Bene intelligis, ſed quoquo modo ſe habeat Perſiana ſententia,quid ad nos? Nõ enim horum authoritati ſubiecti ſumus in talibus reb⁹. Deinde ſi qua cognitio cui cognitioni præferenda ſit, non hic facile eſt explicare: ſatis habeo, quod effectum eſt, cognitionem rerum quæ ſignificantur,etſi non cognitione ſignorum,ipſis tamen ſignis eſſe potiorem. Quare iam illud magis magiſque diſcutiamus,quale ſit genus rerum, quas ſine ſignis monſtrari poſſe dicebamus per ſeipſas, vt loqui, ambulare, ſedere, iacere, atque huiuſmodi cætera. AD. Iam recolo quid dicas.

Signa rebus illuſtrantur. Cap. X. AVG. Omniãne tibi videntur, quæ interrogati mox agere poſſumus ſine ſigno poſſe monſtrari,an aliquid

G quid excipis? AD. Ego vero etiam atque etiam genus hoc totum conſyderās, nihil adhuc inuenio, quod ſine ſigno valeat doceri, niſi forte locutionē, & ſi [forte] idipſum quiſpiā quærat, quid ſit docere: video enim eum quicquid poſt eius interrogationem fecero, vt diſcat, ab eaipſa re non diſcere quam ſibi demōſtrari cupit: nam ſi me ceſſantem, vt dictum eſt, vel aliud agentem roget quiſpiam, quid ſit ambulare, & ego ſtatim ambulando, eum quod rogauit ſine ſigno coner docere, vnde cauebo ne id tantū putet eſſe ambulare, quantum egó ambulauero? Quod ſi putauerit, decipietur. Quiſquis enim plus minúſve quàm ego ambulauerit, hunc ille ambulaſſe non arbitrabitur: & quod de hoc vno verbo dixi, tranſit in omnia quæ ſine ſigno monſtrari poſſe conſenſeram, præter duo illa quæ excipimus. AVG. Accipio quidem iſtud. Sed nónne tibi videtur aliud eſſe loqui, aliud docere? AD. Videtur ſanè. Nam ſi eſſet idem, non doceret quiſquam niſi loquens: cum vero & aliis ſignis præter verba multa doceamus, quis de iſta differentia dubitauerit? AVG. Quid docere & ſignificare, nihílne intereſt, an aliquid
H differunt? AD. Idem puto eſſe. AVG. Nónne recte dicit qui dicit, ideo nos ſignificare vt doceamus?

AD. Recte prorſus. AVG. Quid ſi dicat alius, ideo nos docere vt ſignificemus, nónne facile ſuperiore ſententia refelletur? AD. Ita eſt. AVG. Si ergo ſignificamus vt doceamus, non docemus vt ſignificemus: aliud eſt docere, aliud ſignificare. AD. Verum dicis, nec recte idem eſſe vtrunque reſpondi.

AVG. Nunc illud reſponde, vtrum qui docet quid ſit docere, ſignificando id agat, an aliter? AD. Non video quomodo aliter poſſit. AVG. Falſum eſt igitur quod pauloante dixiſti, doceri rē poſſe ſine ſignis, cum quæritur quid ſit ipſum docere: quādo ne hoc quidem videmus ſine ſignificatione agi poſſe, cum aliud eſſe ſignificare, aliud docere conceſſeris. Si enim diuerſa ſunt, ſicut apparet, neque hoc niſi per illud oſtenditur, non per ſe vtique oſtenditur, ſicut tibi viſum erat. Quamobrem nihil adhuc inuentum eſt, quod monſtrari per ſeipſum queat præter locutionem, quæ inter alia ſe quoque ſignificat: quæ tamen cum etiam ipſa ſignum ſit, nondum prorſus extat quod ſine ſignis do-
I ceri poſſe videatur. AD. Nihil habeo cur nō aſſentiar. AVG. Confectū eſt igitur & nihil ſine ſignis doceri, & cognitionē ipſam ſignis quib⁹ cognoſcimus, chariorem nobis eſſe oportere: quanuis non omnia, quæ ſignificantur poſſint ſuis ſignis eſſe potiora. AD. Ita videtur. AVG. Quanto tandem circuitu res tantilla peracta ſit, meminiſtí ne quæſo? Nam ex quo inter nos verba iaculamur, quod tandiu fecimus, hæc tria vt inueniretur laboratum eſt: vtrum nihil ſine ſignis poſſit doceri: & vtrum ſint quædam ſigna rebus quas ſignificant præferenda: & vtrum melior quàm ſigna ſit rerum ipſa cognitio. Sed quartum eſt, quod breuiter abs te vellem cognoſcere, vtrúm nam iſta inuēta ſic putes, vt iam de his dubitare non poſſis. AD. Vellem quidem tantis ambagibus atque anfractibus eſſe ad certa peruentum, ſed & iſta rogatio tua neſcio quomodo me ſolicitat, & ab aſſenſione deterret. Videris enim mihi non hæc de me fuiſſe quæſiturus, niſi haberes quod cōtradiceres: & ipſa rerum implicatio totum me inſpicere, ac ſecurum reſpondere nō ſinit, verentem ne quid in tantis inuolucris lateat, quod acies mentis meæ luſtrare non poſſit. AVG. Dubitationem tuam non inuitus accipio: ſignificat enim animū minime temerariū, quę cuſtodia tranquillitatis eſt ma K
xima. Nam difficillimum omnino eſt non perturbari, cum ea quæ [quaſi certa] prona & procliua approbatione tenebamus, contrariis diſputationibus labefactātur, & quaſi extorquentur è manibus, Quare vt ęquum eſt, bene conſyderatis perſpectiſq; rationibus cedere, ita incognita pro cognitis habere periculoſum. Metus eſt enim ne cum ſæpe ſubruuntur, quæ firmiſſime ſtatura & manſura præſumimus, in tantum odium vel timorem rationis incidamus, vt ne ipſi quidem perſpicuæ veritati fides habenda videatur. Sed age nunc expeditius retractemus, vtrum recte iſta dubitanda putaueris. Nam quæro abs te ſi quiſquam ignarus deceptionis auium quæ calamis & viſco affectatur, obuiam fieret aucupi, armis quidem ſuis inſtructo, non tamen aucupāti, ſed iter agenti, quo viſo premeret gradum, ſecumq; vt fit admirans cogitaret & quæreret, quídnam ſibi hominis ille vellet ornatus: auceps autem cum in ſe videret attentum, oſtentandi ſe ſtudio cannas expediret, & prope animaduerſam aliquam auiculam fiſtula & accipitre figeret, ſubigeret & caperet, nónne illum ſpectatorem ſuum doceret nullo ſignificatu, ſed L
re ipſa quod ille ſcire cupiebat? AD. Metuo ne quid hic tale ſit, quale de illo dixi, qui quærit quid ſit ambulare. Neque enim video & hic totum illud aucupium eſſe monſtratum. AVG. Facile eſt hac cura te exuere. Addo enim, ſi ille [ita] intelligens eſſet, vt ex hoc quod vidit, totum illud genus artis agnoſceret. Satis eſt nanque ad rem, de quibuſdam rebus tametſi nō omnib⁹, & quoſdam homines docere poſſe ſine ſigno.

AD. Hoc etiam ego poſſum illi addere. Si enim ſit bene intelligens paucis paſſibus ambulatione monſtrata, totum quid ſit ambulare cognoſcet. AVG. Facias per me licet, nec tantum nihil reſiſto, verumetiam faueo. Vides enim ab vtroque noſtrū id effici, vt quædam quidem doceri ſine ſignis queant, falſúmque illud ſit quod nobis pauloante videbatur, nihil eſſe omnino quod ſine ſignis poſſit oſtendi. Iam enim ex his non vnum aliquid, aut alterum, ſed milia rerum animo occurrunt, quæ nullo ſigno dato per ſeipſa monſtrentur. Quid enim dubitemus oro te? Nam vt hominum omittam innumerabilia ſpectacula in omnibus theatris ſine ſigno ipſis rebus exhibentium, ſolem certe M
iſtum lucémque hæc omnia perluſtrantem atque veſtientem, lunam & cætera ſydera, terras & maria, quęq; in his innumerabiliter gignuntur, nónne per ſeipſa exhibet atque oſtendit deus & natura cernentibus? Quod ſi diligentius conſyderemus, fortaſſe nihil inuenies, quod per ſua ſigna diſcatur. Cum enim mihi ſignum datur, ſi neſcientem me inuenit, cuius rei ſignum ſit, docere me nihil poteſt. Si vero ſciētem, quid diſco per ſignum? Non enim mihi rem quam ſignificat oſtendit verbum cum lego. Et Saraballæ eorum non ſunt immutatæ. (Daniel.3.) Nam ſi quædam capitum tegmina nuncupantur hoc nomine, num ego hoc audito, aut quid ſit caput, aut quid ſint tegmina didici? ante iſta noueram, neque cum appellarentur ab aliis, ſed cum à me viderentur, eorum eſt mihi facta notitia. Etenim cum primum iſtæ duæ ſyllabæ cum dicimus, caput, aures meas impulerunt, tam neſciui quid ſignificarent, quàm cum primo audirem legerêmve, Saraballas. Sed cum ſæpe dicerent, caput, notans atque animaduertens quando diceretur, reperi vocabulum eſſe rei, quæ mihi iam erat videndo notiſſima. Quod priuſquā reperiſſem, tantū mihi ſonus erat hoc verbum: ſignū vero eſ-

ſe didici,

A ſe didici, quādo cuius rei ſignum eſſet inueni, quā quidem, vt dixi nō ſignificatu, ſed aſpectu didiceram. Itaq; magis ſignū re cognita, quàm ſigno dato ipſa res diſcitur. Quod vt apertius intelligas, finge nos primum nunc audire quod dicitur, caput: & neſcientes vtrū vox iſta ſit tantūmodo ſonans, an aliquid etiam ſignificans quærere quid ſit caput: memēto nos non rei quæ ſignificatur, ſed ipſi⁹ ſigni velle habere notitiā, qua caremus profecto quandiu cuius ſignum eſt ignoramus. Si ergo ita quærentibus res ipſa digito demonſtretur, hac conſpecta diſcimus ſignum quod audieramus tantum, nōdum noueramus. In quo tamē ſigno cum duo ſint, ſonus & ſignificatio, ſonum certe non per ſignum percipimus, ſed eoipſo aure pulſata, ſignificationem autem re quę ſignificatur aſpecta. Nam illa intentio digiti ſignificare nihil aliud poteſt, quàm illud in quod intenditur digitus. Intentus eſt autem non in ſignum, ſed in membrū quod caput vocatur. Itaq; per illam neq; rem poſſum noſſe quam noueram, neq; ſignū in quod intētus digitus non eſt. Sed de intētione digiti non nimis curo, quia ipſius demonſtrationis ſignum mihi vide-
B tur potius, quàm rerum aliquarum quæ demonſtrātur. Sicut aduerbium quod ecce dicimus: nam & cum hoc aduerbio digitum ſolemus intendere, ne vnū demonſtrandi ſignum non ſit ſatis. Et id maxime tibi nitor perſuadere ſi potero, per ea ſigna quæ verbà appellantur nos nihil diſcere: potius enim, vt dixi, vim verbi, id eſt, ſignificationem quę latet in ſono, re ipſa quæ ſignificatur cognita diſcimus, quàm illam tali ſignificatione percipimus. Et quod dixi de capite, hoc etiam de tegminibus, deq; aliis rebus innumerabilibus dixerim: quas tamē cum iam nouerim, Saraballas adhuc vſque non noui: quas mihi ſi geſtu quiſpiam ſignificarit aut pinxerit, aut aliquid cui ſimiles ſunt, oſtenderit, ne dicam non me docuerit, quod facile obtinerem, ſi paulo amplius loqui vellem, ſed dico id quod proximum eſt, non verbis docuerit. Quod ſi eis forte conſpectis, cum ſimul adero me admonuerit, dicēs: Ecce Saraballa, diſcam rem quam neſciebam, non per verba quæ dicta ſunt, ſed per eius aſpectum, per quem factum eſt, vt etiam nomen illud quid valeret, noſcerem ac tenerem. Non enim cum rem ipſam didici, verbis alienis cre-
C didi, ſed oculis meis: illis tamē fortaſſe vt attenderem credidi, id eſt, vt aſpectu quærerem quid viderem.

(Credere & ſcire quid differant. Cap. XI.)

Hactenus verba valuerunt, quibus vt plurimum tribuam, admonent tantū, vt quæramus res, non exhibēt vt nouerimus. Is me autem aliquid docet, qui vel oculis, vel vlli corporis ſenſui, vel ipſi etiam menti præbet ea quæ cognoſcere volo. Verbis igitur niſi verba non diſcimus, immo ſonitum ſtrepitumq; verborum: nam ſi ea quæ ſigna non ſunt, verba eſſe non poſſunt, quanuis iam auditum verbum, neſcio tamen verbum eſſe, donec quid ſignificet ſciam. Rebus ergo cognitis, verborum quoque cognitio perficitur: verbis vero auditis, nec verba diſcuntur. Non enim ea verba quæ nouimus, diſcimus: aut quæ non nouimus, didiciſſe nos poſſumus confiteri, niſi eorum ſignificatione percepta, quę non auditione vocum emiſſarum, ſed rerum ſignificatarum cognitione contingit. Veriſſima quippe ratio eſt, & veriſſime dicitur cum verba proferūtur, aut ſcire nos quid ſignificent, aut neſcire. Si ſcimus, commemorari potius quàm diſcere: ſi autem neſcimus, nec commemorari quidem, ſed fortaſſe ad quærendum admoneri. Quod ſi dixeris, tegmina quidem illa capitum, quorum nomen ſono tantum tenemus, nō nos poſſe niſi viſu cognoſcere, neque nomen ipſum plenius, niſi ipſis cognitis noſſe: quod tamen de ipſis pueris D
accepimus, vt regem ac flammas fide ac religione ſuperauerint, (Daniel.3.) quas laudes domino cecinerint, quos honores ab ipſo etiam inimico meruérint, num aliter niſi per verba didicimus? reſpondebo, cuncta quæ illis verbis ſignificata ſunt, in noſtra notitia iam fuiſſe. Nam quid ſint tres pueri, quid fornax, quid ignis, quid rex, quid denique illæſi ab igne, cæteraq; omnia iam tenebam, quæ verba illa ſignificant. Ananias vero & Azarias & Miſaël tam mihi ignoti ſunt quàm Saraballæ: nec ad eos cognoſcendos hæc me nomina quicquam adiuuerunt, aut adiuuare iam potuerunt. Hæc autem omnia quæ in illa leguntur hiſtoria, ita illo tempore facta eſſe, vt ſcripta ſunt, credere me potius, quàm ſcire confiteor: neque iſtam differentiam iidem ipſi, quibus credimus neſcierunt. Ait enim propheta: Niſi credideritis, non intelligetis. (Eſa.7.) Quod non dixiſſet profecto, ſi nihil diſtare iudicaſſet. Quod ergo intelligo, id etiam credo: at non omne quod credo, etiam intelligo. Omne autem quod intelligo, ſcio: non omne quod credo, ſcio: nec ideo neſcio quàm ſit vtile credere etiam E
multa quæ neſcio. Cui vtilitati hanc quoque adiungo de tribus pueris hiſtoriam: quare pleraque cum ſcire non poſſim, quanta tamen vtilitate credantur, ſcio. De vniuerſis autem quæ intelligimus, non loquentem, qui perſonat foris, ſed intus ipſi menti præſidentem conſulimus veritatem, verbis fortaſſe vt conſulamus admoniti. Ille autem qui conſulitur, docet, qui in interiore homine habitare dictus eſt Chriſtus, id eſt, incommutabilis dei [virtus] atque ſempiterna ſapientia: quam quidem omnis rationalis anima conſulit, ſed tantum cuique panditur, quantum capere propter propriam, ſiue malam, ſiue bonam voluntatem poteſt. Et ſi quando fallitur, non fit vitio cōſultæ veritatis, vt neque huius quæ foris eſt lucis vitium eſt, quòd corporei oculi ſæpe falluntur: quam lucem de rebus viſibilibus conſuli fatemur, vt eas nobis quantum cernere valemus oſtendat.

(Chriſtus intus docet. Cap. XII.)

Quod ſi & de coloribus lucem, & de cęteris quæ per corpus ſentimus, elementa huius mundi eadémque corpora [quæ] ſentimus, ſenſuſq; ipſos quibus tanquam interpretibus ad talia noſcenda mens v-
F titur: de iis autem quæ intelliguntur, interiorem veritatem ratione conſulimus: quid dici poteſt, vnde clareat, verbis nos aliquid† diſcere præter ipſum qui aures percutit ſonum? (†aliud.) Nanque omnia quæ percipimus, aut ſenſu corporis, aut mente percipimus. Illa ſenſibilia, hæc intelligibilia, ſiue vt more noſtrorum authorum loquar, illa carnalia, hæc ſpiritalia nominamus. De illis dum interrogamur, reſpondemus, ſi præſto ſunt ea quæ ſentimus: velut cum à nobis quæritur intuentibus lunam nouam, qualis aut vbi ſit. Sic ille qui interrogat, ſi non videt, credit verbis, & ſæpe non credit. Diſcit autem nullo modo, niſi & ipſe quod dicitur videat, vbi iam non verbis [quæ ſonuerunt,] ſed rebus ipſis & ſenſibus diſcit. Nam verba eadem ſonant videnti, quæ non videnti etiam ſonuerant. Cum veró non de iis, quæ coram ſentimus, ſed de iis quæ aliquando ſenſimus quæritur, non iam res ipſas, ſed imagines ab eis impreſſas memoriæqúe mandatas loquimur: quæ omnino quomodo vera dicamus cum falſa intueamur ignoro, niſi quia non nos ea videre ac ſentire, ſed vidiſſe ac ſenſiſſe narramus. Ita illas imagines in memoriæ penetralibus rerum ante ſenſarum quædam documenta geſtamus, quæ animo

contemplātes

G contemplantes bona conſcientia non mentimur cum loquimur,ſed nobis ſunt iſta documēta: Is autē qui audit,ſi ea ſenſit atque affuit, non diſcit meis verbis, ſed recognoſcit ablatis† ſecū & ipſe imaginibus. Si autem ille non ſenſit, quis non eū credere potius verbis quàm diſcere intelligat? Cum vero de iis agitur quæ mente conſpicimus,id eſt,intellectu atq; ratione,ea quidē loquimur quæ præſentia contuemur in illa interiore luce veritatis, qua ipſe qui dicit̄ homo interior, illuſtratur & fruitur:ſed tunc quoq; noſter auditor,ſi & ipſe illo ſecreto ac ſimplici oculo videt, nouit quod dico ſua contemplatione,non verbis meis. Ergó ne hunc quidē doceo vera dicens vera intuentem, docetur enim non verbis meis, ſed ipſis rebus deo intus pandente manifeſtius. Itaq; de his etiam interrogatus reſpondere poſſet. Quid autem abſurdius, quàm eum putare locutione mea doceri, qui poſſet antequā loquerer eaipſa interrogatus exponere? Nam quod ſæpe contingit,vt interrogatus aliquid neget, atque ad id fatendum aliis interrogationibus vrgeatur, fit hoc imbecillitate cernentis, qui de re tota illam lucem conſulere nō poteſt: H quod vt partibus faciat,admonetur,cum de iſtis partibus interrogatur, quibus illa ſumma conſtat, quā totā cernere non valebat. Quod ſi verbis perducitur eius qui interrogat, non tamen docentibus verbis, ſed eo modo inquirentibus, quo modo eſt ille à quo quæritur intus diſcere idoneus:velut ſi abs te quærerem hoc ipſum quod agitur, vtrúm nā verbis doceri nihil poſſit, & abſurdū tibi primo videretur non valenti totū conſpicere. Sic ergo quærere oportuit,vt tuæ ſeſe vires habeant ad audiendum illum intus magiſtrū, vt dicerē† ea quæ me loquente vera eſſe confiteris & certus es, & te illa noſſe cōfirmas. Vnde didiciſti: reſponderes fortaſſe quòd ego docuiſſem. Tum ego ſubnecterē, Quid ſi me hominem volantem vidiſſe dicerem, ità ne te certū verba mea redderent,quemadmodū ſi audires ſapientes homines ſtultis eſſe meliores? Negares profecto & reſponderes,illud te non credere,aut etiā, ſi crederes ignorare, hoc autem certiſſime ſcire. Ex hoc iam nimirum intelligeres, neq; in illo quod me affirmante ignorares,neq; in hoc quod optime ſcires aliquid te didiciſſe verbis meis,quandoquidem etiam interrogatus de ſingulis,& illud ignotū,& hoc tibi notum eſſe iurares. Tum vero totum illud quod negaueras, fatereris, cum hæc ex quibus cōſtat clara & certa eſſe cognoſceres,omnia ſcilicet quæ loquimur,aut ignorare auditorem vtrum vera ſint, aut falſa eſſe non ignorare, aut ſcire vera eſſe. Horum trium in primo aut credere, aut opinari,aut dubitare:in ſecundo adnerſari atq;renuere: in tertio atteſtari:nuſquam igitur diſcere. Quia & ille qui poſt verba noſtra rem neſcit, & qui ſe falſa nouit audiſſe, & qui poſſet interrogatus eadem reſpondere quę dicta ſunt,nihil verbis meis didiciſſe conuincitur.

Quamobrem in iis etiam quæ mente cernuntur, fruſtra cernentis loquelas audit quiſquis ea cernere nō poteſt,niſi quia talia quandiu ignorantur vtile eſt credere. Quiſquis autem cernere poteſt, intus eſt diſcipulus veritatis,foris iudex loquentis, vel potiùs ipſius locutionis: Nam plerunque ſcit illa quę dicta ſunt,eoipſo neſciente qui dixit: Veluti ſi quiſquam Epicureis credens,& mortalem animam putans,eas rationes quę de immortalitate eius à prudētioribus tractatæ ſunt, eloquatur illo audiente qui ſpiritalia contueri poteſt. Iudicat iſte eum vera dicere. At ille qui dicit, vtrum vera dicat ignorat,imò etiam fauſſima exiſtimat. Num igitur putandus eſt ea docere,quæ neſcit? Atqui iiſdē verbis vtitur,quibus vti etiam ſciens poſſet. Quare iam ne hoc quidem relinquitur verbis, vt his ſaltem loquentis animus iudicetur. Siquidem incertum eſt vtrum ea quæ loquitur ſciat. Adde mentientes atque fallentes, per quos facile intelligas non modo non aperiri, verumetiam occultari animum verbis. Nam nullo modo ambigo id conari verba veracium, & id quodammodo profiteri,vt animus loquentis appareat,quòd id obtineret omnibus concedentibus, ſi loqui mentientibus non liceret. Quanquam ſæpe experti fuerimus & in nobis & in aliis, non earum rerum quæ cogitantur verba proferri: quod duobus modis poſſe accidere video, cum aut ſermo memoriæ mandatus & ſæpe decurſus alia cogitantis ore funditur, Quod nobis cum hymnum canimus ſæpe contingit:aut cum alia pro aliis verba præter voluntatem noſtrā linguæ ipſius errore proſiliunt. Nam hic quoque non earum rerum ſigna,quas in animo habemus audiuntur. Nā mentientes quidē cogitant etiam de iis rebus quas loquuntur,vt tametſi neſciamus an verū dicant,ſciamus tamen eos, in animo habere quod dicunt,ſi non eis aliquid duorū L quæ dixi accidat. Quę ſi quis & interdū accidere contendit,& cum accidit apparere,quanquam ſæpe occultum eſt, & ſæpe me fallit audientem, non reſiſto. Sed his accidit aliud genus,ſanè late patens,& tamen† innumerabilium diſſenſionum atque certaminum: cum ille qui loquitur,eadem quidem ſignificat quæ cogitat, ſed plerunque tantum ſibi & aliis quibuſdam: ei vero cui loquitur & item aliis nonnullis, non idem ſignificat. Dixerit enim aliquis audientibus nobis, ab aliquibus beluis hominē virtute ſuperari:nos ilico ferre non poſſumus,& hanc tam falſam peſtiferamq; ſentētiam magna intentione refellimus:cum ille fortaſſe virtutē, vires corporis vocet, & hoc nomine id quod cogitauit enunciet:nec mentiatur, nec erret in rebus, nec aliud aliquid voluens animo, mandata memoriæ verba cōtexit, nec linguæ lapſu aliud quàm voluebat ſonat: ſed tātummodo rem quam cogitat, alio quàm nos nomine appellat:de qua illi ſtatim aſſentiremur,ſi eius cogitationem poſſemus inſpicere, quam verbis iam prolatis explicataq; ſententia ſua, nondū nobis pandere valuit. Huic errori definitionem mederi poſſe dicunt: vt in hac quæſtione ſi definiret quid ſit virtus, eluceret M aiunt non de re,ſed de verbo eſſe controuerſiam:quod vt concedam ita eſſe, quotus quiſq; bonus definitor inueniri poteſt:& tamen aduerſus diſciplinam definiendi multa diſputata ſunt, quæ neque hoc loco tractare opportunum eſt, nec vſquequaque à me probantur. Omitto quod multa non bene audimus,& quaſi de auditis diu multumq; contendimus: Velut tu nuper verbo quodam Punico,cum ego miſericordiam dixiſſem, pietatē ſignificari te audiſſe dicebas ab eis quibus hæc lingua magis nota eſſet. Ego autem reſiſtens, quod acceperis tibi omnino excidiſſe aſſerebam. Viſus enim mihi eras non pietatem dixiſſe,ſed fidem,cum & coniunctiſſimus mihi aſſideres, & nullo modo hæc duo nomina ſimilitudine ſoni aurem decipiant. Diu te tamen arbitratus ſum neſcire quid tibi dictum ſit, cum ego neſcirem quid dixeris. Nam ſi te bene audiſſem, nequaquā mihi videretur abſurdū pietatem & miſericordiam vno vocabulo Punice vocari. Hæc plerunque accidūt,ſed ea vt dixi omittamus, ne calumniam verbis de audiendi † negligentia,vel etiā de ſurditate hominum videar commouere. Illa magis angunt quę ſuperius

†allatis.

†docerem.

†ſemen.

†audientis.

A perius enumerauí, vbi verbis liquidiſſime aure perceptis & Latinis non valemus,cum eiuſdē linguæ ſimus, loquentium cogitata cognoſcere. Sed ecce iam remitto & concedo,cum verba eius auditu cui nota ſunt,accepta fuerint,poſſe illi eſſe notum de iis rebus, quas ſignificant loquētem cogitauiſſe: num ideo etiam quod nunc quæritur,vtrum vera dixerit,diſcit? Num hoc magiſtri profitentur,vt cogitata eorum,ac non ipſæ diſciplinæ,quas loquendo ſe tradere putant, percipiātur atque teneantur. Nam quis tam ſtulte curioſus eſt, qui filium ſuum mittat in ſcholam, vt quid magiſter cogitet diſcat? At iſtas omnes diſciplinas, quas ſe docere profitentur, ipſiusq; virtutis atque ſapientiæ cum verbis explicauerint,tum illi qui diſcipuli vocantur, vtrū vera dicta ſint apud ſemetipſos conſyderant, interiorem ſcilicet illam veritatem pro viribus intuētes. Tūc ergo diſcunt. Et cum vera dicta eſſe intus inuenerint, laudāt,neſcientes nó ſe doctores potius laudare, quàm doctos,ſi tamen & illi quod loquuntur ſciunt. Falluntur autem homines,vt eos qui non ſunt magiſtros vocent, quia plerunque inter tempus locutionis & tem- B pus cognitionis,nulla mora interponitur. Et quoniam poſt admonitionem ſermocinantis cito intus diſcunt, foris ſe ab eo qui admonuit didiciſſe arbitrantur. Sed de tota vtilitate verborum, quæ ſi bene conſyderetur non parua eſt, aliâs ſi deus fuerit requiremus. Nunc enim ne plus eis, quàm oportet tribueremus, admonui te: vt iam non crederemus tantum, ſed etiam intelligere inciperemus, quàm vere ſcriptum ſit authoritate diuina,ne nobis quēquam magiſtrum dicamus in terris,quòd vnus omnium magiſter in cœlis ſit. Quid ſit autem in cœlis, docebit ipſe à quo etiam per homines ſignis admonemur & foris, vt ad eum intro conuerſi erudiamur,quem diligere ac noſſe beata vita eſt,quam ſe omnes clamant quærere, pauci autem ſunt qui eam vere ſe inueniſſe lætentur. Sed iam mihi dicas velim, quid de hoc toto meo ſermone ſentias? Si enim vera eſſe quæ dicta ſunt noſti,etiam de ſingulis ſententiis interrogatus ea te ſcire dixiſſes. Vides ergo à quo iſta didiceris. Neque enim à me, cui roganti omnia reſponderes. Si autem vera eſſe non noſti, nec ego nec ille te docuit. Sed ego quia nūquam poſſum docere, ille quia tu adhuc non potes diſcere. AD. Ego vero didici C admonitiōe verborū tuorum, nihil aliud verbis quàm admoneri hominem vt diſcat, & perparum eſſe, quod per locutionem aliquanta cogitatio loquentis apparet. Vtrum autem vera dicātur,eum docere ſolum, qui ſe intus habitare cum foris loqueretur admonuit, Quē iam fauente† ipſo tanto ardentius diligam, quanto ero in diſcendo prouectior. Veruntamen huic orationi tuæ, qua perpetua vſus es, ob hoc habeo maxime gratiam,quòd omnia quæ cōtradicere paratus eram,præoccupauit atque diſſoluit, nihilq; omnino abs te derelictum eſt, quod me dubium faciebat, de quo non ita mihi reſpōderet ſecretum illud oraculum, vt tuis verbis aſſerebatur.

Christus docet,homo admonet. Cap.XIIII.

Matth.23.

†præſtante.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI DE IMMORTALITATE ANIMAE LIBER. D

SI ALICVBI eſt diſciplina, nec eſſe niſi in eo quod viuit poteſt, & ſemper eſt, neque quicquam in quo quid ſemper eſt, poteſt eſſe non ſemper, ſemper viuit, in quo eſt diſciplina. Si nos ſumus qui ratiocinamur,id eſt,animus noſter, nec recte ratiocinari ſine diſciplina poteſt, nec ſine diſciplina eſſe animus,niſi in quo diſciplina non eſt,poteſt:eſt in hominis animo diſciplina. Eſt autem alicubi diſciplina: nam eſt,& quicquid eſt,nuſquam eſſe non poteſt. Item diſciplina non poteſt eſſe, niſi in eo quod viuit. Nihil enim quod nō viuit,aliquid diſcit. Nec eſſe in eo quod nihil diſcit diſciplina poteſt. Item ſemper eſt diſciplina. Nam quod eſt,atque immutabile eſt,ſemper ſit neceſſe eſt. Eſſe autem diſciplinam nemo negat. Et quiſquis fatetur fieri non poſſe, vt ducta per medium circulum linea non ſit omnium,quæ non per medium ducuntur maxima, idque eſſe alicuius diſciplinæ, immutabilem diſciplinam eſſe non negat. Item nihil in quo quid ſemper eſt, poteſt eſſe non ſemper. Nihil enim quod ſemper eſt, patitur ſibi ſubtrahi aliquando id in quo ſemper eſt. Iam vero cum ratiocinamur, animus id agit. Non enim id agit,niſi qui intelligit:nec corpus intelligit, nec animus auxiliante corpore intelligit, quia cum intelligere vult,à corpore auertitur. Quod enim intelligit, eiuſmodi eſt ſemper, nihilque corporis eiuſmodi eſt ſemper: Non igitur poteſt adiuuare animum ad intellectum nitentem, cui non impedire ſatis eſt. Item nemo ſine diſciplina recte ratiocinatur. Eſt enim recta ratiocinatio à certis ad incertorum indagationem nitens cogitatio. Nihilque certum eſt in animo, quod ignorat. Omne autem quod ſcit animus in ſeſe habet, nec vllam rem ſcientia complectitur, niſi quæ ad aliquam pertineat diſciplinam. F Eſt enim diſciplina quarumque rerum ſcientia. Semper igitur animus humanus viuit. Ratio profecto, aut animus eſt, aut in animo. Melior autem ratio noſtra, quàm corpus noſtrū. Et corpus noſtrum nonnulla ſubſtantia eſt,& melius eſt eſſe ſubſtantiam, quàm nihil: Non eſt igitur ratio nihil. Rurſum quęcunque harmonia corporis eſt, in ſubiecto corpore ſit neceſſe eſt inſeparabiliter, nec aliud quicquam in illa harmonia eſſe credatur, quod non æque neceſſario ſit in ſubiecto illo corpore, in quo & ipſa harmonia non minus inſeparabiliter. Mutabile eſt autem corpus humanum, & immutabilis ratio. Mutabile eſt enim omne quod ſemper eodem modo non eſt. Et ſemper eodem modo eſt, duo & quatuor & ſex. Item ſemper eodem modo eſt quod eſt, quod quatuor habent duo & duo,hoc autē non habent duo. Duo igitur quatuor non ſunt. Eſt autem iſta ratio immutabilis: igitur ratio eſt. Nullo modo autem poteſt mutato ſubiecto id quod in eo eſt,inſeparabiliter non mutari. Non eſt igitur harmonia corporis animus. Nec mors poteſt accidere immutabilibus rebus. Semper ergo animus viuit,ſiue ipſe ratio ſit,ſiue in eo ratio inſeparabiliter.

Quædam

Prima ratio quod anima ſit immortalis,ab adiacente immortali. Cap.I.

1.Retract. cap.5.

1.Retract. cap.5.

Recta ratiocinatio quid ſit.

1.Retract. cap.5.

Secunda ratio quia ſit immutabilis, vel adiacentis immutabilis ſubiectum. Cap.II.

G Quædã constãtia virtus est, & omnis cõstantia immutabilis est, & omnis virtus potest aliquid agere, nec cum nõ agit aliquid, virtus nõ est. Omnis porro actio mouetur, aut mouet. Aut igitur nõ omne quod mouet, aut certe nõ omne quod mouet mutabile est, aut † omne quod alio mouet, nec mouet ipsum aliquid, mortale est. Neq; mortale quicquã immutabile. Quare de certo iam & sine vlla disiunctione concluditur, non omne quod mouet mutari. Nullus autem motus sine substantia: & omnis substantia, aut viuit aut non viuit: atque omne quod non viuit exanime est: nec est vlla exanimis actio. Illud igitur quod ita mouet, vt non mutetur, non potest esse nisi viua substantia. Hæc autem omnis per quoslibet gradus corpus mouet quod mutabile est. Corpus autem non nisi secundũ tempus mouetur: ad hoc enim pertinet tardius, & celerius moueri: conficitur esse quiddam, quod tempore moueat, nec tamen mutetur. Omne autem quod tempore mouet corpus, tametsi ad vnum finem tendat, tamẽ nec simul potest omnia facere, nec potest non plura facere: neque enim valet quanuis* operagatur, aut perfecte vnum esse, quod in partes secari potest, aut vllum esse sine partibus corpus, aut sine morarum interuallo tempus, aut vero vel breuissima syllaba enuncietur, cuius nõ tunc finem audias, cum iam non audis initium. Porrò quod sic agitur, & expectatiõe opus est, vt peragi, & memoria, vt comprehendi queat quantum potest. Et expectatio futurarum rerum est, præteritarum vero memoria. At intentio ad agendum præsentis est temporis, per quod futurum in præteritum transit, nec cœpti motus corporis expectari finis potest sine vlla memoria. Quomodo enim expectatur, vt desinat, quod aut cœpisse excidit, aut omnino motum esse? Rursus intẽtio peragendi, quæ præsens est, sine expectatione finis, qui futurus est, non potest esse: nec est quicquam quod aut nondum est, aut iam non est. Potest igitur in agẽdo quiddam esse, quod ad ea quæ nondum sunt, pertineat. Possunt simul in agente plura esse, cùm ea plura, quæ aguntur, simul esse non possint. Possunt ergo etiã in mouente, cum in eo quod mouetur non possint. At quæcunque in tempore simul esse non possunt, & tamẽ à futuro in præteritum transmittuntur, mutabilia sint necesse est. Hinc iam colligim° posse esse quiddã quod

I cum mouet mutabilia, non mutatur. Cum enim non mutatur mouentis intentio perducendi ad finem, quẽ volet corpus quod mouet, illudq; corp° de quo aliquid fit eodem motu per momenta mutetur, atq; illa intentio perficiendi, quam immutatam manere manifestũ est, & ipsa membra artificis, & lignum aut lapidẽ artifici subiectum moueat, quis dubitet consequens esse, quod dictũ est? Non igitur si qua mutatio corpori mouente animo fit, quanuis in eam sit intentus, hinc eum necessario mutari, & ob hoc etiam mori arbitrandum est. Potest enim in hac intentione simul & memoriã præteritorum, & expectationem futurorũ habere, quæ omnia sine vita esse, & in illa mutatione non possunt. Quanquam & si nullus interitus sine mutatione fit, & nulla mutatio sine motu, non tamen omnis mutatio interitum, omnisq; motus mutationem operatur. Licet enim ipsum corpus nostrum & motum plerũq; qualibet actione, & mutatum certe, vel ætate dicere, tamẽ nondum interisse, id est, non esse sine vita. Liceat igitur & animum non continuo putare priuari vita, quãquam ei fortasse per motum mutatio nonnulla cõtingat. Si enim manet aliquid immutabile in animo, quod sine vita esse non possit, animo etiam vita sempiterna maneat necesse est. Nam hoc prorsus, ita se habet, vt si primum est, sit secundum. Est autem primum. Quis enim vt alia omittam, aut rationem numerorũ mutabilem esse audeat dicere: aut artem quamlibet nõ ista ratione constare: aut artem non esse in artifice, etiã cum eam non exercet: aut eius esse, nisi in animo: aut vbi vita non fit, esse posse: aut quod immutabile est aliquando esse non posse: aut aliud esse artem, aliud rationem? Quanuis enim ars vna multarum quasi quidam cœtus rationum esse dicatur, tamen ars etiam vna ratio dici verissime atq; intelligi potest. Sed siue hoc, siue illud sit, non minus immutabilem artem esse conficitur. Artem autem nõ solum esse in animo artificis, sed etiam nusquam esse in animo artificis manifestũ est, idq; inseparabiliter. Nam si ars ab animo separabitur, aut erit præter quam in animo, aut nusquam erit, aut de animo in animum continuo transibit. At vt sedes arti nulla sine vita est, ita nec vita cum ratione vlli nisi animæ. Nusquam porrò esse quod est, vel quod immutabile est non esse aliquando non potest. Si vero ars de animo in animum transit in illo mensura deserens istum, nemo artem docet, nisi amittendo, aut etiã

L non nisi docẽtis obliuione fit aliquis peritus sine morte. Quæ si absurdissima & falsissima sunt, sicuti sunt, immortalis est animus humanus. At enim si ars aliquando est, aliquando non est in animo, quod per obliuionem, atque imperitiam satis notum est, nihil ad ei° immortalitatem affert argumenti huius connexio, nisi negetur antecedens hoc modo, Aut est aliquid in animo, quod in præsenti cogitatione non est: aut nõ est in erudito animo ars musica, cum de sola geometrica cogitat. Hoc autem falsum est, illud igitur verum. Nõ autem quicquam se habere animus sentit, nisi quod in cogitationem venerit. Potest igitur aliquid esse in animo, quod esse in se animus ipse non sentiat. Id autem quandiu sit nihil interest. Nanque si diutius fuerit in aliis animus occupatus, quàm vt intentionem suam in antecogitata facile possit reflectere, obliuio vel imperitia nominatur. Sed cum vel nosipsi nobiscum ratiocinantes, vel ab alio bene interrogati de quibusdam liberalibus artibus quædam inuenimus, non alibi, quàm

M in animo nostro inuenimus. Neq; enim, id est, inuenire quod facere, aut gignere: alioquin æterna gigneret animus inuentione temporali, nam æterna sæpe inuenit. Quid enim tam æternum, quàm circuli ratio, vel si quid aliud in huiuscemodi artibus, nec non fuisse aliquando, nec non fore comprehenditur? Manifestũ etiam est immortalem esse animum humanum, & omnes veras rationes in secretis eius esse, quanuis eas, siue ignoratione, siue obliuione, aut non habere, aut amisisse videatur. Nunc quatenus accipienda sit animi mutatio videamus. Si enim subiectus est animus arte, in subiecto existente, neque subiectum immutari potest, quin id quod in subiecto est immutetur: quì possimus obtinere immutabilem esse artem atq; rationem, si mutabilis animus, in quo illa sunt esse conuincitur? Quæ autem maior, quàm in cõtraria solet esse mutatio, & quis negat animum, vt omittam cætera, stultum aliãs, aliãs vero esse sapientem? Prius ergo quot modis accipiatur, quæ dicitur animæ mutatio, videamus, quæ vt opinor, manifestiores duntaxat clarioresq; nobis duo sunt genere, specie vero plures inueniuntur. Nanque aut secundum corporis passiones, aut secundũ suas anima dicitur immutari. Secundum corporis, vt per ætates

Viua substãtia & immutabilis animus, nec si quõ mutabilis, propterea mortalis fit, Ratio tertia. Cap. III.

† At

*al. quauis. † opere.

Quòd nulla mutatio sine motu, nõ omnis mutatio interitum operatur.

Ars & ratio

K numerorũ immutabilis, quę aũo non sine vita inhærẽt: Ratio quarta. Ca. IIII.

1. Retract. cap. 5.

Animus nõ mutatur vt desinat esse animus: Ratio quinta. Cap. V.

A ætates, per morbos, per dolores, labores, offensiones, per voluptates. Secundum suas autem, vt cupiendo, lætando, metuendo, ægrescendo, studendo, discendo. Hæ omnes mutationes, si non necessario argumento sunt mori animam, nihil quidem metuendæ sunt per se ipsæ separatim: sed ne rationi nostræ aduersentur, qua dictum est, mutato subiecto, omne quod in subiecto est necessario mutari, videndum est. Sed nõ aduersantur. Nam illud secundum hanc mutationem subiecti dicitur per quam omnino mutare cogitur nomen. Nam si ex albo cera nigrum colorem ducat alicunde, non minus cera est, & si ex quadrata rotundam formam sumat, & ex molli durescat, frigescátque ex calida: at ista in subiecto sunt, & cera subiectum. Manet autem cera non magis minúsve cera cùm illa mutentur. Potest igitur aliqua mutatio fieri eorum, quæ in subiecto sunt, cũ ipsum tamen iuxta id quod hoc est ac dicitur, non mutetur. At si eorum quæ in subiecto sunt, tanta commutatio fieret, vt illud quod subesse dicebatur, dici iam omnino non posset, veluti cum calore ignis cera in auras discedit, eámque mutationem patitur vt recte intelli-

B gatur mutatum esse subiectum, quod cera erat, & cera iam non est, nullo modo aliqua ratione quicquam eorum, quæ in illo subiecto ideo erant, quia hoc erat, manere putaretur. Quamobrem si anima subiectum est, vt supra diximus, in quo ratio inseparabiliter ea necessitate quoq; qua in subiecto esse mõstratur, nec nisi viua anima potest esse anima, nec in ea ratio potest esse sine vita, & immortalis ratio, immortalis est anima. Prorsus* enim nullo pacto nõ existente subiecto suo immutabilis ratio permaneret. Quod eueniret, si tanta accideret animæ mutatio, vt esse non animam faceret, id est, mori cogeret. Nulla autem illarum mutationum, quæ siue per corpus, siue per ipsam animam fiunt, quãuis vtrum aliquæ per ipsam fiant, id est, quarum ipsa sit causa, non parua sit quæstio: id agit vt animã non animam faciat. Iam igitur non solum per se, verũ nec nostris rationibus formidandæ sunt. Ergo incũbendum omnibus ratiocinãdi viribus video, vt ratio quid sit, & quoties definiri possit sciatur, vt secundum omnes modos & de animæ immortalitate constet. Ratio est aspectus animi, quo per seipsum, non per corpus verum intuetur: aut ipsa veri contemplatio, non per corpus: aut ipsum verum quod contemplatur. Primum illud in animo esse nemo ambigit. De secundo & tertio quæri potest, sed & secundum sine animo esse non potest. De tertio magna quæstio est, vtrum verum illud quod sine instrumẽto corporis animus intuetur sit per seipsum, & non sit in animo, aut possit esse sine animo. Quoquolibet modo autem se habeat, non id posset cõtemplari animus per seipsum, nisi aliqua coniunctione cum eo. Nam omne quod contemplamur, siue cogitatione capimus, aut sensu aut intellectu capimus. Sed ea quę sensu capiuntur, extra etiam nos esse sentiuntur, & locis continentur, vnde nec percipi quidem posse affirmantur. Ea vero quæ intelliguntur, non quasi alibi posita intelligũtur quàm ipse qui intelligit animus, simul enim etiam intelliguntur non contineri loco. Quare ista coniunctio intuentis animi, & eius veri quod intuetur, aut ita est, vt subiectum sit animus, verum autẽ illud in subiecto: aut contra subiectũ verum, & in subiecto animus, aut vtrunq; substantia. Horum autem triũ si primum est, tam est immortalis animus, quàm ratio secundum superiorem disputationem, quòd inesse illa nisi viuo non potest. Eadem necessitas in secundo est.

Ratio quæ incõmutabilis est, siue in animo, siue cũ animo sit, siue animus i ea, ab ipso codẽ animo C separari nequit. Ratio sexta. Cap. VI.

Tomus primus.

Nam si verum illud quod ratio dicitur, nihil habet cõ- D mutabile sicut apparet, nihil commutari potest, quod in eo tanquam in subiecto est. Remanet igitur omnis pugna de tertio. Nam si animus substantia est, & substantia rationi coniungitur, non absurde quis putauerit fieri posse, vt manente illa hic esse desinat. Sed manifestum est, quandiu animus à ratione nõ separatur, eiq; cohæret, necessario eum manere atq; viuere. Separari autem qua tandem vi potest? Num corporea, cuius & potẽtia infirmior, & origo inferior, & ordo separatior? Nullo modo. Animali ergo? Sed etiam id quomodo? An aliter animus potentior quisquis est, contemplari rationem non potest, nisi alterum inde separauerit? At neq; ratio cuiquã contemplanti defuerit, si omnes contemplẽtur: & cum nihil sit ipsa ratione potentius, quo nihil est incõmutabilius, nullo pacto erit animus nondum rationi coniunctus eo qui est cõiunctus potentior. Restat vt aut ipsa ratio à se ipsum separet, aut ipse anim° ab ea volũtate separetur. Sed nihil est in illa natura inuidentiæ, quo minus fruendam se animo præbeat. Deinde quo magis est, eo quicquid sibi coniungitur facit vt sit, cui rei contrarius est interitus. Voluntate autem animum separari à ratione, non minus ab- E surde quis diceret si vlla ab inuicem separatio posset esse rerum, quas non continet locus. Quod quidem dici aduersus omnia superiora potest, quibus alias contradictiones opposuimus. Quid ergo? Iãm ne cõcludendum est animum esse immortalem? An etiam si separari nõ potest, extingui potest? At si illa rationis vis ipsa sua cõiunctione afficit animum, neq; enim non afficere potest, ita profecto afficit vt ei esse tribuat. Est enim maxime ipsa ratio, vbi summa etiam incommutabilitas intelligitur. Itaque quęcunq; ex se afficit, cogit esse quodammodo. Non ergo extingui animus potest, nisi à ratione separatus. Separari autem nõ potest, vt supra ratiocinati sumus. Non potest igitur interire.

1. Retract. cap. 5.

Atenim auersio ipsa à ratione per quã stultitia contingit animo, sine defectu eius fieri non potest: si enim magis est ad rationem conuersus eique inhærens, ideo quòd inhæret incommutabili rei quæ est veritas, quæ & maxime & primitus est, cum ab ea est auersus idipsum esse minus habet, quod est deficere. Omnis autem defectus tendit ad nihilum, & interitum nullum magis proprie oportet accipi, quàm cũ id quod aliquod erat nihil fit. Quare tendere ad nihilum, est ad interitũ tendere. Qui cur non cadat in animum vix est dicere, in quem defectus cadit. Dantur hic cætera. Sed negatur esse consequens interire id quod tendit ad nihilum, id est, ad nihilum peruenire. Quod in corpore quoq; animaduerti potest. Nam quoniam quodlibet corpus pars est mũdi sensibilis, & ideo quanto maius est lociq; plus occupat, tanto magis propinquat vniuerso: quantoq; id magis facit, tanto maius est. Maius est enim totũ quàm pars. Quare etiam minus sit cum minuitur necesse est. Defectum ergo patitur cum minuitur. Porrò autẽ minuitur, cum ex eo aliquid precisione detrahitur. Ex quo conficitur vt tali detractione tendat ad nihilũ. At nulla præcisio perducit ad nihilum. Omnis enim pars quę remanet corpus est, & quicquid hoc est, quãtolibet spatio locum occupat. Neq; id posset, nisi haberet partes in quas identidem cæderetur. Potest igitur infinite cæden do infinite minui, & ideo defectum pati atq; ad nihilũ tendere, quanuis peruenire nunquã queat. Quod item de ipso spatio & quolibet interuallo dici atque intelligi potest. Nam & de his etiam terminatis, dimidiam,

Nec, si substãtiã ad defectũ tendit animus, ob id interit. Idq; sequẽti capite. Ratio septima. Cap. VII.

F Quòd oĩs defectus tẽdat ad nihilum.

r verbi

G verbi gratia, partem detrahendo, & ex eo quod reſtat ſemper dimidiam, minuitur interuallum, atque ad finem progreditur, ad quē tamen nullo peruenitur modo quo minus hoc de animo formidandum eſt. Eſt enim profecto corpore melior & viuacior, à quo huic vita tribuitur. Quod ſi non id quod eſt in mole corporis, ſed id quod in ſpecie facit corpus eſſe, quę ſententia inuictiore ratione approbatur: tanto enim magis eſt corpus, quanto ſpecioſius eſt atque pulchrius, tātóque minus eſt, quanto fœdius ac deformius, quæ defectio non præciſione molis, de qua iam ſatis actum eſt, ſed ſpeciei putatione contingit: quærendum de hac re diligenter ac diſcutiendum eſt, ne quis affirmet animum tali defectu interire, vt quoniā ſpecie aliqua ſua priuatur dum ſtultus eſt, credatur intantum augeri poſſe hanc priuationem vt omnimodo ſpecie ſpoliet animum, & ea labe ad nihilum redigat cogātque interire. Quamobrem ſi potuerimus impetrare vt oſtendatur, ne corpori quidem hoc poſſe accidere vt etiam ea ſpecie priuetur, qua corpus eſt, iure fortaſſe obtinebimus multo minus auferri poſſe animo quo animus eſt.

Cap. VIII.

H Si quidem nemo ſe bene inſpexit qui nō omni corpori qualemlibet animum præponendum eſſe fateatur. Sit igitur noſtræ ratiocinationis exordium, quòd nulla res ſe facit aut gignit, alioquin erat antequam eſſet. Quod ſi falſum eſt, illud eſt verum. Item quod factum ortūmve non eſt, & tamen eſt, ſempiternum ſit neceſſe eſt. Quam naturam & excellentiam quiſquis vlli corpori tribuit, vehementer errat quidem. Sed quid pugnamus, multo enim magis eam dare animo cogimur. Ita ſi corpus vllum eſt ſempiternum, nullus animus nō ſempiternus eſt. Quoniā quilibet animus cuilibet corpori præferendus eſt, & omnia ſempiterna non ſempiternis. At ſi quod vere dicitur, factum eſt corpus, aliquo faciente factum eſt, nec eo inferiore. Neque enim eſſet potens ad dandum ei quod faceret quicquid illud eſt quod eſt, id quod faciebat. Sed ne pari quidem: oportet enim faciētem melius aliquid habere ad faciēdum, quàm eſt id quod facit. Nam de gignente nō abſurde dicitur, hoc eū eſſe quod eſt illud quod ab eo gignitur. Vniuerſum igitur corpus ab aliqua vi, & natura potentiore atq; meliore factum eſt, non vtique corporea. Nam ſi corpus à corpore factum eſt, non potuit vniuerſum fieri. Veriſſimum eſt enim quod in exordio ratiocinationis huius poſuimus, nullam rem à ſe poſſe fieri. Hæc autē vis & natura incorporea effectrix corporis vniuerſi preſente potentia tenet vniuerſum. Non enim fecit atq; diſceſſit, effectumq; deſeruit. Ea quippe ſubſtantia quæ corpus non eſt, neque, vt ita dicam, localiter mouetur, vt ab ea ſubſtantia quæ locum obtinet ſeparari queat, & illa effectoria vis vacare non poteſt, quin id quod ab ea factum eſt tueatur & ſpecie carere non ſinat, qua eſt in quantumcunque eſt. Quod enim per ſe non eſt, ſi deſeratur ab eo per quod eſt, profecto non erit: & nō poſſumus dicere id accepiſſe corpus cum factum eſt vt ſeipſo iam contentum eſſe poſſet, etiam ſi à conditore deſereretur. Quanquā ſi ita eſt, magis id habet animus quem corpori præſtare manifeſtum eſt. Atque ita de proximo immortalis probatur, ſi poteſt eſſe per ſeipſum. Quicquid enim tale eſt, incorruptibile ſit neceſſe eſt, ac per hoc interire non poſſit, quia nihil ſe deſerit. Sed corporis mutabilitas in prōptu eſt, quod ipſius vniuerſi corporis vniuerſus motus ſatis indicat. Vnde diligenter inſpicientibus quantum talis natura inſpici poteſt, ordinata mutabilitate id quod mutabile eſt mutari reperitur. Quod autem per ſe eſt, nec motū quidem habet vllum, omni copia ſibi in ſeipſo exiſtēte, quia motus omnis ad aliud eſt, cuius indiget quod mouetur. Adeſt igitur ſpecies vniuerſo corpori, meliore natura ſufficiente atque obtinente quæ fecit. Quare illa mutabilitas non adimit corpori corpus eſſe, ſed de ſpecie in ſpeciē tranſire facit motu ordinatiſſimo. Non enim quępiam eius pars ad nihilum redigi ſinitur, cum totum capeſcat vis illa effectoria nec laborāte nec deſide potentia, dans vt ſit omne quod per illam eſt, inquantum eſt: quamobrem nemo tam deuius à ratione debet eſſe, cui aut non ſit certum corpore animum eſſe meliorem, aut qui hoc conceſſo arbitretur corpori non accidere vt corpus non ſit, animo accidere vt animus non ſit. Quod ſi non accidit, neq; animus eſſe niſi viuat, poteſt, nunquam profecto animus moritur. Quod ſi quiſquā non eum interitum dicat formidandum animo, quo efficitur vt nihil ſit quod aliquid fuit, ſed eum quo dicimus, ea mortua quæ vita carent, attendat quòd nulla res ſeipſa caret. Eſt autem animus vita quædam, vnde omne quod animatum eſt, viuit: Omne autē inanime quod animari poteſt, mortuū, id eſt, vita priuatū intelligitur. Non ergo poteſt animus mori. Nam ſi carere poterit vita nō animus ſed animatum aliquid eſt. Quod ſi abſurdum eſt, multo minus hoc genus interitus timendū eſt animo, quod vitæ certe non eſt timendum. Nam prorſus ſi tum moritur animus, cū eum deſerit vita illa, ipſa vita quæ hunc deſerit multo melius intelligitur animus, vt iam non ſit animus quicquid à vita deſeriī, ſed ea ipſa vita quæ deſerit. Quicquid ēm vita deſertum mortuum dicitur, id ab anima deſertum intelligitur: hęc autem vita quæ deſerit ea quæ moriūtur, quia ipſa eſt animus, & ſeipſam non deſerit, nō moritur animus. Niſi forte vitam temperationem aliquam corporis, vt nonnulli opinati ſunt, debemus credere. Quibus profecto nunquam hoc viſum eſſet, ſi ea quæ vere ſunt & incōmutabilia permanent, eodem animo à corporis conſuetudine alienato atq; purgato videre valuiſſent. Quis enim bene ſe inſpiciens, nō expertus eſt tanto ſe aliquid intellexiſſe ſyncerius, quanto remouere atque ſubducere intentionem mentis à corporis ſenſibus potuit? Quod ſi temperatio corporis eſſet animus, non vtiq; id poſſet accidere. Non enim ea res, quæ naturam propriam nō haberet neq; ſubſtantia eſſet, ſed in ſubiecto corpore tanquā color & forma inſeparabiliter ineſſet, vllo modo ſe ab eodem corpore ad intelligibilia percipiēda conaretur auertere, & in quātū id poſſet, in tantū illa poſſet intueri, eaq; viſione melior & preſtantior fieri. Nullo quippe modo forma vel color, vel ipſa etiā corporis tēperatio, quæ certa cōmixtio eſt earū quatuor naturarū, quibus idē corpus ſubſiſtit, auertere ſe ab eo poteſt, in quo ſubiecto eſt inſeparabiliter. Ad hæc ea quæ intelligit animus cū ſe auertit à corpore, non ſunt profecto corporea, & tamē ſunt maxime quæ ſunt, nam eodem modo ſemper ſeſe habent. Nam nihil abſurdius dici poteſt q̄ ea eſſe, quę oculis videmus, ea nō eſſe, quæ intelligētia cernimus, cum dubitare dementis ſit, intelligentiā incōparabiliter oculis anteferri. Hæc autē quæ intelliguntur eodē modo eſſe habentia cū ea intuetur animus, ſatis oſtēdit ſe illis eſſe cōiunctum, miro quodā eodemq; incorporali modo, ſcilicet nō localiter. Nāque aut in illo ſunt, aut ipſe in illis. Et vtrūlibet horū ſit, aut vt in ſubiecto alterū in altero eſt, aut vtrū quæ ſubſtātia eſt, ſed ſi illud primū, nō eſt in ſubiecto corpore animo vt color & forma: quia vel

Quòd nulla res ſeipſam gignat aut faciat.

I

K

Mutabilitas non adimit corpori corpus eſſe.

Animus vita eſt, ſic vita carere non pōt. Nonrō, & id agitur ſubſequēti capite. Cap. IX.

L

Animus nō eſt tēperatio corporis. Ratio decima. Cap. X.

M

A vel ipſe ſubſtantia eſt, vel alteri ſubſtantiæ quæ corpus non eſt, in ſubiecto ineſt. Si autem hoc ſecundum verū eſt, non eſt in ſubiecto corpore tanquam color animus, quia ſubſtātia eſt. Temperatio autem corporis in ſubiecto corpore eſt tanquam color, Non eſt ergo temperatio corporis animus, ſed vita eſt animus. Et ſi nulla res ſe deſerit, & id moritur quod vita deſerit. Non igitur animus mori poteſt. Rurſus igitur ſi quid metuendum eſt, id eſt, metuendum ne deficiendo animus intereat, id eſt, dum ipſa exiſtendi ſpecie priuatur. De qua re quanquam ſatis eſſe dictum arbitrer, & quàm hoc fieri non poſſit certa ratione monſtratum ſit, tamen etiam hoc attendendum eſt, non eſſe aliam cauſſam huius formidinis, niſi quia fatendum eſt in defectu quodam eſſe animū ſtultum, & in eſſentia certiore atque pleniore ſapientem. Sed ſi, quod nemini dubium eſt, tunc eſt animus ſapientiſſimus, cum veritatē quæ ſemper eodem modo eſt intuetur, eiq; immobilis inhæret diuino amore coniunctus, & illa omnium, quę quoquomodo ſunt ſumme maximeq; eſt, aut ab illa eſt animus inquantum eſt, aut per ſeipſum eſt. Sed ſi

Animus nec p falſitatem peritveritati cōtrariā, etſi animi eſt cauſa veritas Ratiovndecima. Ca. XI.

B per ſeipſum eſt, quoniā ipſe ſibi cauſa exiſtendi eſt, & nunquam ſe deſerit, nunquam interit, vt ſupra etiā diſputauimus. Si vero ex illa, diligenter opus eſt quærere, quæ res ei poſſit eſſe contraria, quæ animo auferat animū eſſe quod illa præbet. Quid eſt igitur? An forte falſitas, quia illa veritas? Sed non manifeſtum eſt atq; in promptu ſitum, quantum nocere animo falſitas poſſit? Non enim amplius poteſt quàm fallere: At niſi qui viuit, fallitur nemo. Nō igitur falſitas interimere animū poteſt. Quod ſi hæc non poteſt, quæ contraria veritati eſt, auferre animo animum eſſe quod ei veritas dedit, ita enim eſt inuictiſſima veritas, quid aliud inuenitur quod auferat animo id quod eſt animus? Nihil profecto. Nam nihil eſt cōtrario valentius ad id auferendū quod ſit ab eius contrario. At ſi veritati contrarium ita quæramus, vt non inquantum veritas eſt, ſed inquantum ſumme maximéque eſt, quanquam intantum eſt idipſum inquantum eſt veritas, ſiquidem veritatem eam dicimus qua vera ſunt omnia, inquantumcunque ſunt, intantum autem ſunt inquantum vera ſunt, tamen nullo modo id defugerim, quod mihi euidentius ſuffragatur. Nam ſi nulla eſſentia inquantum eſſentia eſt, aliquid habet cōtrarium, multo minus habet contrarium prima illa eſſentia quæ dicitur veritas, inquantū eſſentia eſt. Primum autē verum eſt. Omnis enim eſſentia nō ob aliud eſſentia eſt, niſi quia eſt. Eſſe autem nō habet contrariū, niſi non eſſe: vnde nihil eſt eſſentiæ contrariū. Nullo modo igitur res vlla eſſe poteſt contraria illi ſubſtantię, quæ maxime ac primitus eſt. Ex qua ſi habet animus idipſum quod eſt, non enim alium de hoc habere poteſt, qui ex ſe non habet, niſi ab illa re quæ illo ipſo eſt animo præſtantior, nulla res eſt qua id amittat, quia nulla res ei rei eſt cōtraria qua id habet, & propterea eſſe non deſinit. Sapientiam vero, quia conuerſionem habet ad id ex quo eſt, auerſione illam poteſt amittere. Conuerſioni nanque auerſio contraria eſt. Illud verò quod ex eo habet cui nulla res eſt contraria, non eſt vnde poſſit amittere. Non igitur poteſt interire. Hic fortè oboriatur nōnulla quęſtio, vtrum ſicut non interit animus, ita nec in deteriorem commutetur eſſentiam. Videri enim cuipiam poteſt, neq; iniuria, id effectum eſſe ratiocinatione hac, vt animus ad nihilum nō poſſit peruenire, conuerti autem in corpus forſitā poſſit. Si enim quod erat antè animus, corpus fuerit effectum, non vtiq; omnino non erit. Sed hoc fieri non poteſt, niſi aut ipſe id velit, aut ab alio cogatur. Nec continuo tamen animus, ſiue ipſe id appetierit, ſiue coactus fuerit, poterit corpus eſſe. Illud enim ſequitur, vt ſi ſit: velit, aut cogatur. At illud non ſequitur, vt ſi velit, aut cogatur: ſit. Nunquam autem volet. Nam omnis eius appetitus ad corpus, aut vt id poſſideat eſt, aut vt viuificet, aut vt quodammodo fabricetur, aut quolibet pacto ei conſulat. Nihil autem horum fieri poteſt, ſi non ſit corpore melior. At ſi erit corpus, melior corpore profecto non erit. Non igitur corpus eſſe volet. Neque vllum rei huius certius argumentum eſt, quàm cū ſeipſum hic interrogat animus. Ita enim facilè comperit appetitum ſe non habere, niſi agendi aliquid, aut faciendi *†, aut ſentiendi, aut vel tantummodo viuendi inquātum ſua illi poteſtas eſt. Si autem cogitur corpus eſſe, à quo tandem cogitur? A quolibet, certe à potentiore. Non ergo ab ipſo corpore cogi poteſt. Nullo enim modo, vllo animo vllum corpus potentius. Potentior autem animus non cogit in aliquid, niſi quod ſuæ poteſtati ſubditum eſt. Nec vllo modo animus poteſtati alterius animi, niſi ſuis cupiditatibus ſubditur. Cogit ergo ille animus non amplius quàm quantum eius quē cogit cupiditates ſinunt. Dictum eſt autem cogi non poſſe animum, vt† corpus ſit. Illud etiā manifeſtum eſt, ad nullam ſuæ cupiditatis expletionē peruenire, dum amittit omnem cupiditatem: & amittit dum corpus fit. Non igitur poteſt ab eo cogi vt fiat, qui cogendi ius niſi per ſubditi cupiditates non habet. Deinde quiſquis animus alterum animū habet in poteſtate, magis eum neceſſe eſt velit in poteſtate habere, quàm corpus, & ei vel bonitate conſulere, vel malitia imperitare. Non ergo volet vt corpus ſit. Poſtremò iſte animus cogens, aut animal eſt, aut caret corpore. Sed ſi caret corpore, in hoc mundo nō eſt. Et ſi ita eſt, ſumme bonus eſt, nec poteſt velle alteri tam turpem commutationem. Si autem animal eſt: aut animal eſt etiā ille quem cogit, aut non eſt. Sed ſi non eſt, ad nihil cogi ab alio poteſt. Non enim habet potentiorem, qui in ſummo eſt. Si autem in corpore eſt, ab eo rurſus qui in corpore eſt per corpus cogitur, ad quodcunque cogitur. Quis autem dubitet nullo modo per corpus fieri tantam commutationem animo? Fieret enim ſi eſſet illo corpus potentius: quanuis quicquid illud eſt, ad quod per corpus cogitur, prorſus non per corpus, ſed per cupiditates ſuas cogitur, de quibus ſatis dictum eſt. Quod autem rationali anima melius eſt, omnibus conſentientibus, deus eſt. Qui profecto conſulit animæ, & ideò non ab eo cogi anima poteſt, vt conuertatur in corpus.

D

*† ſciendi.

E

† aliās, Dictū eſt autē cupiditatem nō poſſe animum habere, vt &c.

F

Veritati à qua eſt animus qđ eſt, quatenus ipſa eſt, nihil cōtrarium. Ratio duodecima. Cap. XII.

C

Animus nec in corpus cōuertitur. Cap. XIII.

Nec ſomno nechuiuſmodi corporis affectione animæ vim minui. Cap. XIIII.

Si igitur nec propria voluntate, nec alio cogente id animus patitur, vnde id pati poteſt: an quia inuitos nos plerunque opprimit ſomnus, metuendum eſt ne quo tali defectu animus conuertatur in corpus? Quaſi vero quoniam ſomno membra noſtra marceſcunt, idcirco animus ſit vlla ex parte debilior. Senſibilia tantum non ſentit, quia quicquid illud eſt, quod ſomnum facit, è corpore eſt atque in corpore operatur. Corporeos ēm ſenſus ſopit & claudit quodam modo, ita ſanè, vt tali commutationi corporis cedat anima cum voluptate. Quia ſecundum naturam eſt talis commutatio, quæ reficit corpus à laboribus: non tamen hæc adimit animo vel ſentiēdi vim vel intelligendi. Nā & imagines ſenſibiliū præſto habet, tanta expreſſione ſimilitudinis, vt eoipſo tempore diſcerni nequeāt ab iis rebus, quarū imagines ſunt: & ſi quid intelligit ęque dormiēti ac vigi-

G ac vigilanti verum est. Nam verbi gratia si per somnium disputare sibi visus fuerit, verásque rationes secutus disputando didicerit aliquid, & iam expergefacto eædem incommutabiles manent, quanuis falsa reperiantur cætera, veluti locus vbi disputatio, & persona cũ qua disputatio fuisse visa erat, & verba ipsa quod ad sonum attinet quibus disputari videbatur, & alia huiusce modi, quæ etiam cum ipsis sensibus sentiũtur aguntúrque à vigilantibus, prætereunt tamen, nec vlla ex parte sempiternam præsentiam verarum rationum assequuntur. Ex quo colligitur tali commutatione corporis qualis somnus est, vsum eiusdem corporis animæ non vim propriam posse minui. Postremò si quẽuis locum occupanti corpori, anima tamen non localiter iũgitur, summis illis æternisque rationibus quę incommutabiliter manent, nec vtique loco continentur, prior afficitur anima quàm corpus, nec prior tantum, sed etiam magis. Tanto enim prior quãto propinquior, & eadem causa tanto etiam magis quanto est corpore melior. Nec ista propinquitas loco, sed naturæ ordine dicta sit. Hoc autem ordine intelligitur à summa

H essentia speciem corpori per animam tribui, qua est inquantumcunque est. Per animam ergo corpus subsistit & eoipso est quo animatur, siue vniuersaliter, vt mundus, siue particulariter, vt vnumquodque animal intra mundum. Quapropter consequens erat, vt anima per animam corpus fieret, nec omnino aliter posset. Quod quia non fit, manente quippe anima in eo quo anima est, corpus per illam subsistit, dantem speciem nõ adimentem, commutari in corpus anima non potest. Si enim non tradit speciem quam sumit à summo bono, non per illam fit corpus: & si non per illam fit, aut non fit omnino, aut tam propinque speciem sumit quàm anima: sed & fit corpus, & si tã propinque sumeret speciem, id esset quod anima, nam hoc interest. Eóque anima melior quo sumit propinquius. Tam propinque autem corpus sumeret, si non per animam sumeret. Et enim nullo interposito tam propinquevtique sumeret. Nec inuenitur aliquid quod inter summam vitam, quę sapientia & veritas est incommutabilis, & id quod vltimum viuificatur, id est, corpus, nisi viuificans anima. Quod si tradit speciẽ anima corpori, vt sit corpus inquantum est, non vtique speciem tradendo adimit.

I Adimit autem in corpus animam transmutando. Non igitur anima siue per seipsam corpus fit, quia non nisi anima manente corpus per eam fit: siue per aliam, quia non nisi traditione speciei fit corpus per animam, & ademptione speciei anima in corpus conuerteretur, si conuerteretur. Hoc & de irrationali anima vel vita, quòd nec in eam rationalis anima cõuertitur dici potest. Et ipsa enim nisi inferiore ordine rationali subiiceretur, æque sumeret speciem, & talis esset. Tradunt ergo speciem à summa pulchritudine acceptam potentiora infirmioribus naturali ordine. Et vtique cũ tradunt, nõ adimunt. Eóque sunt quæ infirmiora sunt, inquantum sunt, quòd species eis quasi à potentioribus traditur. Quæ quidem potentiora etiam meliora sunt. Quod his naturis datum est, quæ nõ mole maiore plus possunt minoribus molibus, sed sine tumore vllo localis magnitudinis eadem specie potẽtiora sunt qua meliora. In quo genere est anima corpore melior & potentior. Quapropter cum per illam, vt dictum est, corpus subsistat, ipsa in corpus nullo modo verti potest. Corpus enim nullum fit nisi accipiendo per animam speciem. At anima vt corpus fieret, non accipiẽdo speciem, sed amittendo fieri posset. Et propterea fieri non K potest, nisi forte loco anima cõtinetur, & localiter corpori iungitur. Nam si ita est, potest eam fortasse maior moles, quanquam speciosiorem in suam deteriorem vertere speciem, vt aër maior ignem minorem. Sed non est ita. Moles quippe omnis quæ occupat locũ, non est in singulis suis partibus tota, sed in omnibus. Quare aliqua † pars eius alibi est, & alibi alia. Anima † alia. vero non modo vniuersæ moli corporis sui, sed etiam vnicuique particulę illius tota simul adest. Partis enim corporis passionem tota sentit, nec in toto tamen corpore. Cum enim quid dolet in pede, aduertit oculus, loquitur lingua, admouetur manus. Quod non fieret, nisi id quod animæ in eis partibus est & in pede sentiret, nec sentire quod ibi factum est absens posset. Non enim nũcio aliquo credibile est fieri nõ sentiente quod nunciat: quia passio quæ fit non per continuationem molis currit, vt cęteras animæ partes quæ alibi sunt latere non sinat, sed illud tota sentit anima quod in particula fit pedis, & ibi tantum sentit vbi fit. Tota igitur singulis partibus simul adest, quæ tota simul sentit in singulis. Nec tamen hoc modo adest tota vt candor vel L alia huiusmodi qualitas in vnaquaque parte corporis est. Nam quod in alia parte corpus patitur cum coloris † immutatione, potest ad candorem qui est in alia † candoris. parte non pertinere. Quapropter secundum partes molis à se distantes, & ipse à se distare conuincitur. Non autem ita esse in anima per sensum, de quo dictum est, probatur.

Rursum anima nõ posse in corp' mutari. Ca. XV

1. Retract. cap. 5.

Quòd anima nõ vertatur in corpus.

Ne in animã quidẽ irrõnalẽ rõnalis aĩa cõuertitur.

Anima tota est in toto corpore & singulis partibus. Cap. XVI.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI DE ANIMAE QVANTITATE LIBER.

QVONIAM video te abundare ocio, quęso vt mihi respondeas de iis quæ me mouent, nõ vt opinor importune atque incongrue. Sæpe enim cum abs te multa quæsissem, nescio qua illa Græca sentẽtia me deterrendum putasti, qua prohibemur ea quæ supra nos sunt requirere. Nunc vero non puto nosipsos supra nos esse: quamobrem cum de anima quæro, non sum dignus qui audiam. Quod supra nos, quid ad nos? Sed fortasse dignus qui audiam quid simus nos. AVG. Enumera breuiter quæ de anima audire velis. AD. Faciam. Nam sunt mihi ista diuturna cogitatione præparata. Quæro igitur vnde sit anima, qualis sit, quanta sit, cur corpori fuerit data, & cum ad corpus venerit qualis efficiatur, qualis cum abscesserit? AVG. Cum quæris vnde sit anima, duo quædã intelligere cogor. Aliter enim dicimus vnde sit homo, quæ sit eius patria scire cupientes: aliter vnde sit, cum quærimus vnde constet, id est, ex quibus elementis rebúsque compositus. Quid horum scire vis cum interrogas vnde sit anima? Vtrũ nam quasi regionem eius & patriã vnde huc venerit nosse desyderas, an vero quę sit eius substantia requiris? AD. Equidem

Aĩa substantia, ꝓpria & simplex. M Cap. I.

Socratis dictum à τὸ πρὸς ἡμᾶς τί πρὸς ἡμᾶς. 1. Retracta. cap. 8.

Vnde sit anima.

A Equidem vtrunque scire vellem, sed quid sit sciendum prius, tuo iudicio malo committere. AVG. Propriam quandam habitationem animæ ac patriam, deũ ipsum credo esse à quo creata est. Substantiam vero eius nominare non possum: non enim eam puto esse ex iis vsitatis notisque naturis, quas istis corporis sensibus tangimus. Nam neque ex terra, neque ex aqua, neque ex aëre, neque ex igni, neque ex his omnibus, neque ex aliquibus horum coniunctis constare animam puto. Sed quemadmodũ si ex me quæreres, arbor ista ex quibus constet, notissima ista elementa quatuor nominarem, ex quibus omnia talia constare credendum est. Porrò si pergeres quærere, vnde ipsa terra, vel aqua, vel aër, vel ignis constent, nihil iam quod dicerem reperirem. Sic cum quæritur, ex quibus sit homo compositus, respondere possum, ex anima & corpore. Rursum de corpore si quæras, ad illa elementa quatuor recurram. De anima vero quærẽti tibi, cũ simplex quiddam & propriæ substãtiæ videatur esse, non aliter hæream, ac si quæras, vt dictum est, vnde sit terra. Simplex animæ natura dici potest, quia ex aliis naturis nõ

B est. AD. Quomodo eam propriã velis habere substantiam, cum dixeris à deo factam, non intelligo.

AVG. Quomodo & terram ipsam à deo factam, negare non possum: & tamen non possum dicere, ex quibus quasi aliis corporibus terra constet. Simplex enim corpus est terra eoipso quo terra est, & ideo elementum dicitur omnium istorum corporum, quæ fiũt ex quatuor elementis. Non ergo sibi aduersatur sententia qua dicimus, & à deo animam factam & propriã quandam habere naturam. Hanc enim eius propriam naturam & suam deus ipse fecit, vt ignis, vt aëris, vt aquæ, vt terræ, quo cætera ex his omnibus componerentur. AD. Interim accipio vnde sit anima, quę mecum sedulo retractabo, & si quid me mouerit, pòst requiram. Vnde quæso explices qualis sit. AVG. Videtur mihi esse similis deo. De anima enim, nisi fallor, requiris humana. AD. Idipsum est quod abs te explicari vellem, quemadmodum sit anima similis deo, cum deum à nullo factum esse credamus, animam vero ab ipso deo factam supra dixeris. AVG. Quid tu difficile putas deo fuisse, vt aliquid sibi simile faceret, cum hoc in tanta varietate imaginum etiam vi-

C deas nobis esse concessum. AD. Sed nos videmur mortalia facere, deus autem immortalem animam fecit, vt opinor, nisi forte tibi aliter videtur. AVG. Ergo tu velles talia fieri ab hominibus qualia deus facit? AD. Non equidem hoc dixerim. Sed quemadmodum ipse immortalis immortale quiddam fecit ad similitudinem suam, sic & nos immortales à deo facti ad similitudinẽ nostram quod facimus immortale esse deberet. AVG. Recte diceres, si ad eius imaginem pingeres tabulam, quod in te immortale esse credis, nũc vero in ea exprimis similitudinem corporis, quod profecto mortale est. AD. Quomodo ergo sum similis deo, cum immortalia nulla possum facere vt ille? AVG. Quomodo nec imago corporis tui potest hoc valere quod tuum corpus valet, sic anima non mirandum est, si potentiam tantam non habet, quantam ille ad cuius similitudinem facta est. AD. Et hoc interim satis est. Dic nũc quanta sit anima. AVG. Quomodo quæris quanta sit? Non enim intelligo, vtrum eius quasi spatium latitudinis, vel longitudinis, vel roboris, vel horum simul omniũ requiras, an quantum valeat nosse velis. Solemus enim quærere quantus fuerit Hercules, id est, in quot pedes statura eius por D recta fuerit. Et item quantus vir fuerit, id est, quantæ potentiæ atq; virtutis. AD. Vtrunq; de anima scire cupio. AVG. Atqui illud superius dici nõ potest, nec omnino intelligi de anima. Non enim vllo modo, aut longa, aut lata, aut quasi valida suspicanda est anima: corporea ista sunt vt mihi videtur, & de consuetudine corporum sic animam quærimus. Ideoq; bene præcipitur etiam in mysteriis, vt omnia corporea contemnat, Inbaptismo vniuersoq; huic mundo renunciet, qui vt videmus corporeus est, quisquis se talem reddi desyderat, qualis à deo factus est, [id est] similem deo: non enim alia salus animæ est, aut renouatio, aut reconciliatio authori suo. Quamobrem quanta sit anima secundum inquisitionem hanc tibi respondere non possum, sed possum affirmare, neque illam longam esse, nec latam, nec robustam, neque aliquid horum, quæ in mensuris corporum quæri solent. Et hoc cur existimem, rationem tibi reddam si placet. AD. Placet verò, ac vehementer expeto: *† videtur enim mihi quasi nihil esse anima, si †*aliũs, expecto. nihil est horum. AVG. Prius ergo si videtur, ostẽdam tibi multas esse res, quas nõ possis dicere nihil esse, nec tamen in eis inuenire aliqua huiusmodi spatia, E qualia in anima esse requiris: vt non solum non tibi ex eo anima nihil esse videatur, quòd in ea non inuenis lõgitudinem siue aliquid tale, sed eo precíosior & pluris æstimanda sit, quòd nihil horum habet. Deinde vtrum vere nihil horum habeat, videbimus. AD Vtere quo vis ordine ac modo, ego audire & discere paratus sum.

AVG. Rectè facis. Sed volo interroganti mihi respõdeas. Fortasse enim ea quæ te docere conor, ipse iam Animam aliquid esse. Cap. IIII. nosti: credo enim non te dubitare hanc arborem non esse omnino nihil. AD. Quis hoc dubitauerit? AVG. Quid illud? Num dubitas iustitiam multo esse hac arbore meliorem? AD. Ridiculum istud quidem est, quasi verò vlla sit comparatio. AVG. Liberaliter mecum agis. Sed illuc nunc attẽde, cùm constet ita hãc arborem esse deteriorem quàm est iustitia, vt nec comparanda quidem tibi videatur, & hoc lignum non esse nihil confessus sis, placẽt ne tibi vt ipsam iustitiam nihil esse credamus? AD. Quis hoc demens crediderit? AVG. Recte omnino. Sed fortasse arbor hæc propterea tibi videtur esse aliquid, quòd longa est pro suo modo & lata & robusta, quæ si detraxeris, nihil e- F rit. AD. Ita videtur. AVG. Quid ergo iustitia, quam non nihil esse confessus es, immo quiddam longe diuinius hac longeq; præstantius, videtur tibi longa esse? AD. Nullo modo mihi iustitia aut longa aut lata, aut tale aliquid cogitãti potest occurrere. AVG. Si igitur nihil horũ est iustitia, & tamẽ ipsa nonnihil est, cur tibi anima nihil videtur, nisi eius aliqua longitudo sit? AD. Age iam nõ mihi videtur ex eo nihil esse anima, quod nec longa, nec lata, nec robusta sit: sed vtrum vere ita sit, nondum à te dictum esse scis. Fieri enim potest, vt multa sint magni æstimãda quæ istis careant, sed non continuo ex hoc genere animam esse credendum puto. AVG. Scio istud nobis enodandum restare, & hoc me deinceps explicaturum promiseram: verũ quia res subtilissima est, & longe alios mentis oculos quærit, quàm humana consuetudo in quotidianæ vitæ actibus habere solita est, admoneo te vt per ea per quæ te ducendum existimo, libens pergas, nec nostro quodam necessario circuitu defatigatus, ęgre toleres aliquãto te tardius ad id quod cupis peruenire. Nã prius abs te quero, vtrũ corpus vllũ putas esse, quod non

Quæ sint partes aĩæ.

Anima qualis sit.

Aĩa supra oia corporea. Cap. III

Quanta sit anima.

G pro modo suo habeat aliquam longitudinem, & latitudinem & altitudinem? AD. Quam dicas altitudinem, non intelligo. AVG. Illam dico qua efficitur, vt interiora corporis cogitentur, aut etiam sentiantur, si perlucet, vt vitrum: quanquam si hoc demas † corporibus, quantum mea opinio est, neque sentiri possunt, neq; omnino corpora esse recte existimari. Hinc mihi volo aperias quid tu sentias. AD. Prorsus non dubito corpora omnia his carere non posse.

Altitudo quid sit.

† aliâs, quã si demas.

AVG. Quid illud potes cogitare, ista tria non esse nisi in corporibus? AD. Non intelligo quomodo alibi esse possint: AVG. Ergo animam non putas esse aliud quàm corpus? AD. Si etiam ventum corpus esse confitemur, negare non possum corpus mihi animã videri: nam tale aliquid eam esse cogito. AVG. Corpus quidem ventum esse tam concedo, quàm si me de fluctu interroges. Nam nihil aliud quàm istum aërem commotum ac agitatum ventum esse sentimus, quod in loco tranquillissimo, & ab omnibus ventis quietissimo vel breui flabello approbari potest, quo etiam muscas abigentes aërem commouemus, flatúmque sentimus.

Ventus quid sit.

H Quod cum euenerit, occultiore quodã motu cœlestium vel terrenorum corporum per magnum spatium mundi ventus vocatur, ex diuersis partibus mundi vel cœli nomina etiam diuersa sortitus. An tibi aliter videtur? AD. Mihi vero nihil, & probabile esse accipio quod dicis: sed ego animam non ipsum ventũ, sed tale aliquid esse dixi. AVG. Dic mihi prius, vtrum ipsum ventum cuius mentionem fecisti, habere aliquam longitudinem, latitudinem & altitudinem sentias. Deinde videbimus vtrum tale aliquid anima sit, vt hoc modo etiam quanta sit inuestigare possimus.

AD. Quid hoc aëre longius & latius & altius facile inueniri potest, quem commotum, ventum esse nũc abs te mihi persuasum est? AVG. Recte dicis. Sed nunquídnam animam tuam putas esse nisi in corpore tuo? AD. Ita puto. AVG. Intrinsecus tantum, vt tanquan aqua vtrem impleat, an tantum forinsecus, velut tectorium, an & intrinsecus & extrinsecus eam esse arbitraris. AD. Hoc sentio quod vltimum requisisti. Nam nisi esset intrinsecus, nihil in visceribus nostris vitale haberetur: nisi esset extrinsecus non etiam in cute leuiter possis sentire pungentem.

Infinita animę vis. Cap.V.

I AVG. Quid ergo amplius quęris quanta sit anima, cum videas esse tantam quantam ipsa spatia corporis patiuntur? AD. Si hoc ratio docet, nihil amplius requiro. AVG. Recte facis nihil quærere amplius q̃ docet ratio. Sed hęc ratio videtúrne tibi firmissima?

AD. Quando aliam non inuenio videtur. Suo enim loco quæram quod me multum mouet, vtrum hæc figura eadem maneat cùm corpore excesserit: nam hoc inter discutienda vltimum me posuisse memini. Sed quoniam de numero animarum quærere, ad quantitatem mihi videtur pertinere, non esse hoc loco prætereundum existimo. AVG. Non incongrue existimas, sed prius de spatio eius quod me adhuc multum mouet, explicemus si placet, vt etiã ego aliquid discam, si tibi iam satisfactum est. AD. Quære vt vis: nam tua ista simulata dubitatio dubitare me verissime facit de hocipso quod iam peractum esse pręsumpseram.

AVG. Dic mihi quæso te, vtrum ea quæ appellatur memoria, non tibi nomen inane videatur? AD. Cui hoc videri potest? AVG. Animæ hanc esse arbitraris, an corporis? AD. Et hinc dubitare ridiculum est. Quid enim exanime corpus meminisse aliquid credi, aut intelligi potest? AVG. Meministî ne K tandem vrbis Mediolanẽsis? ADEOD. Valde memini. AVG. Nunc ergo quia eius facta mentio est, recordaris quanta & qualis sit. AD. Recordor sanè, ac nihil recentius atque integrius. AVG. Nunc ergo cum oculis eam non videas, animo vides? AD. Ita est. AVG. Meministi credo etiam, quanto spatio terrarum hinc †* à nobis longe absit. AD. Ita & hoc memini. AVG. Vides itaq; animo etiam ipsam locorum distantiam? AD. Video. AVG. Cum igitur anima tua hic sit vbi corpus, nec vltra spatium eius porrigatur, vt superior ratio demonstrabat. Vnde fit vt illa omnia videat? AD. Per memoriam hæc fieri puto, non quod illis locis sit præsens. AVG. Imagines ergo illorũ locorum memoria continentur*. AD. Ita sentio: nã & quid ibi nunc agatur ignoro, quod vtique non ignorarem, si animus meus vsq; ad ea loca porrigeretur, præsentiaq; sentiret. AVG. Verum mihi videris dicere. Sed certe istæ imagines corporum sunt. AD. Ita necesse est: non enim aliud sunt vrbes terræq; quàm corpora. AVG. Nũquàm ne intuitus es parua specilla, aut nunquam in pupilla oculi alieni faciem L tuam vidisti? AD. Immò sæpe. AVG. Cur multo breuior q̃ est apparet? AD. Quid enim velles aliud quàm vt pro modo speculi videretur? AVG. Necesse est ergo imagines corporum si parua sunt corpora in quibus apparent, paruas apparere. AD. Necesse omnino. AVG. Cur ergo cum tam paruo spatio sit anima quàm corpus est eius, tam magnæ in ea possunt exprimi imagines, vt & vrbes, & latitudo terrarum, & quæq; alia ingẽtia apud se possit imaginari? Volo enim cogites paulo diligentius, quanta & quàm multa memoria nostra contineat, quæ vtiq; anima nostra continentur. Qui ergo fundus est, qui sinus, quę immensitas quæ possidet hæc capere, cum & eam tantam quantum corpus est, superior ratio docuisse videatur? AD. Nõ inuenio quid respondeam, nec satis explicare possum, quantum me ista moueant: & multum me ipse derideo qui superiori rationi tam cito cõsenserã, vt ex isto corporis modo quanta sit anima terminarem. AVG. Non ergo iã tibi tale aliquid videtur qualis ventus est.

†* aliâs, nũc.

*aliâs, continet.

M AD. Nullo modo. Nam etiã si aër iste cuius quasi flatum †* ventũ esse probabiliter creditur, vniuersum istũ mundum possit implere, innumerabiles tales tantosq; mundos secũ anima imaginari potest, quas imagines quo spatio contineat suspicari * non possum. AVG. Vide ergo ne melius sit eam credere, vt superius dixeram, nec longam, nec latam, nec altã, sicut mihi de iustitia cõcesseras. AD. Facile assentirem, nisi me plus cõturbaret, quo rursum pacto tantorũ spatiorum imagines innumerabiles nulla sua & longitudine & latitudine & altitudine capere possit. AVG. Inueniemus hoc fortasse quantum licet, si prius diligenter discutiamus hæc tria, id est, longitudinẽ, latitudinem, & altitudinem. Itaq; enitere cogitare longitudinem, quæ adhuc nullam latitudinem assumpserit. AD. Nihil possum tale cogitare. Si enim filũ araneæ in animo cõstituero, quo nihil exilius solemus videre, occurrit mihi etiam in eo tamen & lõgitudo per se, & latitudo, & altitudo. Quæ qualescũq; sint, esse tamen negare nõ possum. AVG. Non vsq; quaque absurda est responsio tua: sed certe cum tria ista in araneæ filo esse intelligis, discernis hæc, & quid inter se differant, nosti. AD. Quídni quid differant nossem? An aliter potui videre nihil horũ deesse huic filo? AVG. Quo igitur intellectu

†* aliâs, flatum.

*aliâs, supputare.

Lõgitudo sola in anĩo est nõ ĩ corpore Cap.VI.

A lectu hæc discreuisti, hoc potes etiam seiunctis aliis, solam longitudinẽ cogitare, si nec aliquod corpus voluas animo. Nam quodcunq; fuerit, his omnibus nõ carebit. Incorporeum est enim quod te nunc intelligere cupio: nam sola longitudo non nisi intelligi animo potest, in corpore inueniri non potest. AD. Iam intelligo. AVG. Ergo istam longitudinem si quasi secare cogitatione per longum velis, vides profecto nõ posse. Nam si potest, inest etiam latitudo. AD. Manifestum est. AVG. Hanc igitur longitudinem meram & simplicem, si tibi placet lineam vocemus, hoc enim nomine à doctis multis appellari solet. AD. Voca quicquid vis, non enim mihi de nominibus laborandum est cum res aperta sit. AVG. Bene facis, & nõ solum approbo, verumetiam moneo, vt semper rerum curam magis quàm verborum te habere delectet. Sed linea ista quam iam vt opinor, bene intelligis, si porrigatur siue ex vna siue ex vtraque parte quàm in lõgum porrigi potest, cernis nullũ esse finem. An ad hoc cõtemplandum minus valet acies mentis tuæ? AD. Contemplor omnino, ac nihil facilius. AVG. Vi-

Sẽtit lineam vt in longũ protenditur secari linea non posse, quanq̃ transuersim põt.

B des ergo etiam nullam figuram posse fieri, si nihil agatur aliud, quàm vt illa linea porrigatur. AD. Quam dicas figuram nondum intelligo. AVG. Figuram interim voco, cum aliquod spatium linea lineisve concluditur, tanquam si circulum faceres, aut quatuor lineas finibus suis sibimet iũgeres, ita vt nullius finis ab alterius copulatione liber esset. AD. Quid dicas figuram iam me videre arbitror, sed vtinam tam viderem quò ista tendant, aut quid ex his effecturus sis, vt ego quod de anima requiro sciam. AVG. Hoc initiò te admonui, & postulaui vt patienter ferres aliquantum circuitum nostrum, quod item quæso vt facias. Non leuis res quæritur, non facilis ad cognoscendum: nosse enim hoc plane ac tenere volumus, si fieri potest. Aliud est enim cum authoritati credimus, aliud cum rationi. Authoritati credere magnũ compẽdium est & nullus labor. Quod si te delectat, poteris multa legere, quæ magni & diuini viri de his rebus necessario quæ videbãt, & salubriter imperitioribus quasi nutu quodam locuti sunt, credíque sibi voluerunt ab iis quorum animis vel tardioribus vel implicatioribus a-

Authoritati cũ rõne credendum. Cap.VII.

Lineacurua.

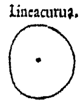

Linea recta.

De authoritate & rõne.

C lia salus esse non posset. Tales enim homines, quorum profecto maxima multitudo est, si ratione velint verum comprehendere, similitudinibus rationum facillime decipiuntur, & in varias noxiásque opiniones ita labuntur, vt emergere inde ac liberari, aut nunquam, aut ægerrime queant. His ergo vtilissimum est excellentissimæ authoritati credere, & secundum hoc agere vitam: quod si tutius putas non solum nihil resisto, sed etiam multum approbo. Si autem cupiditatem istam refrenare non potes, qua tibi persuasisti ratione peruenire ad veritatem, multi & longi circuitus tibi tolerandi sunt, vt non ratio te adducat, nisi ea quæ sola ratio dicenda est, id est, vera ratio: & non solum vera, sed ita certa, & ab omni similitudine falsitatis aliena, si tamen vllo modo hæc ab homine inueniri potest, vt nullæ disputationes falsæ aut verisimiles ab ea te possint traducere. AD. Nihil iam præpropere desyderabo: agat ac ducat ratio quò vult, dummodo perducat.

AVG. Deus hoc faciet, qui aut de solis talibus rebus, aut certe de his maxime deprecandus est. Sed ad rem quam institueram redeamus. Nam si & quid sit linea, & quid sit figura iam tibi notum est, dic quod abs te quæro, id est, vtrum putes vllam figuram fieri posse,

De figuris mathematicis. Ca.VIII

D si linea ex vtraq; parte, aut ex altera per infinitum ducatur. AD. Nullo modo id fieri posse confirmo. AVG. Quid igitur agendum est vt figuram faciamus? AD. Quid, nisi vt illa linea infinita non sit, & ducatur in circulũ, vt ex alia parte se contingat? Non enim video quomodo aliter possit ex vna linea cõcludi aliquod spatium, quod nisi fiat, secundum tuam descriptionem, figura non erit. AVG. Quid si rectis lineis figuram facere velim, potest fieri vt de vna linea fiat, an nõ potest? AD. Nullo modo. AVG. Quid duabus? AD. Nec hoc quidem. AVG. Quid tribus? AD. Video posse. AVG. Bene igitur nosti ac tenes, cum figura lineis rectis facienda est, minus quàm tribus nõ posse. An si vlla tibi aduersetur ratio, de hac te sentẽtia deuocabit? AD. Planè si quis mihi hoc falsum esse monstrauerit, nihil erit quod me scire posse confidam. AVG. Nunc ergo illud responde, quomodo tribus lineis figuram feceris. AD. Cum se finibus iungunt. AVG. Quid vbi se iungunt, nónne videtur tibi angulus fieri? AD. Ita est. AVG. Quot ergo ãgulis hęc figura constat? AD. Totidem quot lineis. AVG. Quid ipsas lineas, pares constituis, an impares? AD.

Quot lineis figura fiat

Qũo tribus lineis figura possit fieri.

E Pares. AVG. Quid? Anguli tantundem omnes patent, an est alius alio contractior vel apertior? AD. Etiam ipsos pares esse video. AVG. Potéstne fieri, vt in figura quæ tribus rectis paribus lineis facta sit, impares anguli sint, an non potest? AD. Nullo prorsus modo. AVG. Quid si rectis lineis tribus, sed imparibus figura constet, possunt etiam in ista pares esse anguli, an aliud intelligis? AD. Omnino non possunt. AVG. Recte dicis. Sed dic quæso, quænã tibi figura melior videatur & pulchrior? Eáne quę paribus, an quæ imparibus lineis cõstat. AD. Quis dubitat esse meliorem in qua æqualitas præualet? AVG. Ergo inæqualitati æqualitatem præponis? AD. Nescio vtrum quispiã non præponat. AVG. Vide nũc in figura quæ tribus angulis paribus perfecta est, quid in ea sit angulo contrarium, id est, ex altera parte contrapositum, vtrum linea, an angulus. AD. Lineã video. AVG. Quid ergo si & angulus angulo, & linea lineæ contraria θ non θ sit, nónne fateris ęqualitatem esse potiorem in ea figura in qua id accidit? AD.

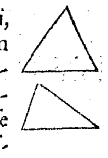

Quę figura pręstantior. Cap.IX.

Intriangulo quid angulo contrarietur

F Fateor quidem, sed quemadmodum id fiat tribus lineis omnino non video. AVG. Quid quatuor lineis, potéstne hoc fieri? AD. Prorsus potest. AVG. Melior est igitur figura, quæ quatuor lineis rectis paribus, quàm quæ tribus constat. AD. Melior certe, si quidem magis in ea æqualitas valet. AVG. Quid ergo istam quæ quatuor rectis paribus lineis constat, censésne posse etiam ita fieri, vt nõ anguli omnes in ea pares sint, an non putas? AD. Video posse. AVG. Quonam modo? AD. Si duo contractiores, duo apertiores sint. AVG. Vidésne etiam, quemadmodum & ambo contractiores & ambo apertiores sibi cõtrarii sint? AD. Ac verissime atque apertissime.

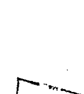

AVG. Seruatam igitur & hic quanta seruari potuit cernis æqualitatem: Cernis enim profecto fieri nõ posse, vt cum quatuor paribus lineis figura perficitur, non aut omnes, aut certe vel bini anguli pares sint: quæque tamen paria sunt sibi ex contrario respondere. AD. Cerno, & firmissime teneo. AVG. Nihílne te mouet etiam in his rebus tanta & tam incõcussa quædam iustitia? AD. Quó nam modo? AVG. Quia nihil vt arbitror dicimus esse iustitiam nisi æquitatem: Aequitas autem ab æqualitate quadam videtur appellata.

Iustitia est æquitas.

G Sed quæ in hac virtute æquitas, nisi vt sua cuique tribuantur? Porrò sua cuiq;, nisi quadam distinctione tribui non possunt: An aliter putas? AD. Manifestum est, & prorsus assentior. AVG. Quid distinctionē? Arbitraris ne esse vllam, si omnia paria sint, vt nihil omnino inter se differant? AD. Nullo modo. AVG. Ergo iustitia seruari non potest, nisi in rebus, in quibus seruatur sit quædam, vt ita dicam, imparilitas & dissimilitudo. AD. Intelligo. AVG. Cum igitur fateamur, istas figuras de quibus agimus inter se esse dissimiles, illam scilicet quę tribus, & hancquę quatuor angulis constat, cū ambæ paribus lineis fiant, nónne videtur tibi quædam retenta iustitia, vt illa quæ habere non potest parilitatem contrariorum, inconcussam teneat angulorum æqualitatē: in hac vero quia tanta est contrariorum congruentia, illa lex angulorum admittat nonnullam inęqualitatem? Hoc ergo cum me multum mouerit, quærendum abs te visum est, quonā modo ista veritate, æquitate, æqualitate, delectere. AD. Iam cerno quid dicas, & non mediocriter admiror.

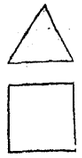

AVG. Age nunc, quia inæqualitati æqualitatem iure

H præponis, nec quisquam omnino est, vt opinor, humano sensu præditus, cui non id videatur, quæramus si placet figurā, in qua summa æqualitas inueniri queat, quęcunq; enim erit, ea cæteris sine dubitatione præferetur.

Sūma equalitas in figuris. Cap. X.

AD. Placet vero, & quæ ista sit, scire cupio. AVG. Prius ergo responde, vtrum tibi illarū figurarum, quarum iam quantum satis videbatur facta mentio est, ea videatur excellere, quæ quatuor lineis paribus totidēq; angulis paribus cōstet: Nanq;, vt vides, in hac & linearum æqualitas & angulorū est: & quod in illa quæ tribus lineis paribus clauditur non inueniebamus, adest huic parilitas contrariorum: nam lineæ linea, & angulus angulo est, vt cernis, contrarius. AD. Ita vero est, vt dicis. AVG. Habētne summam æqualitatē, an aliter tibi videtur? Nam si habet, frustra vt instituēramus aliam quærimus: Si autem non habet, volo id ipsum mihi abs te demonstretur. AD. Videtur mihi habere, nam vbi & anguli pares & lineæ pares sunt, vbi deprehendam inæqualitatem non video. AVG. Ego aliud sentio: Nam recta linea donec veniat ad angulos, summa æqualitate prædita est: sed cū ex diuerso

I latere alia coniungitur linea, & angulum facit, nónne censes hocipsum esse inæquale? An tibi figuræ pars qua linea clauditur cum illa parte quæ angulo concluditur, congruere videtur æqualitate aut similitudine? AD. Nullo modo: Et me pudet temeritatis meæ: eò enim ductus sum, quòd & angulos in ea pares inter se & latera cernerem: Sed quis non videat eorum laterum ab angulis magnam differentiam? AVG. Accipe aliud inæqualitatis apertissimum indicium: Certe enim cernis, vel illam figuram triangulam paribus lineis constantem, vel istam quadratam habere aliquod mediū.

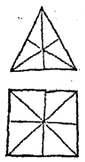

AD. Cerno plane. AVG. Quid ab eodem medio cum lineas ad omnes figurę partes ducimus, parésne tibi duci lineæ videntur, an impares? AD. Impares prorsus: nam longiores eas necesse est esse, quas in angulos ducimus. AVG. Istæ in quadrata quot sunt, & quot in triangula? AD. Quatuor hic, tres ibi. AVG. Quid minimæ omnium, quæ rursum & quot sunt in figura vtraq;? AD. Totidem, scilicet eæ quæ in media latera ducūtur. AVG. Verissime mihi videris dicere, neq; hic opus est diutius immorari, ad id enim quod volumus satis est: Nā & magnā æqualitatē hic seruari, vt opinor, vides, & tamen nōdum ex omni parte perfectā. AD. Omnino video, & quæ illa figura sit, quæ summā æqualitatē habeat, nosse vehementer expecto. AVG. Quam censes nisi eam, cuius & K extremitas sibi cōcors est vndiq;, nullo angulo ęqualitatē perturbāte, & à cuius medio ad omnes extremitatis partes pares lineæ duci possunt? AD. Iam, vt opinor, intelligo: nam illam figuram quę vna linea in circulū ducta terminatur, mihi videris describere. AVG. Recte intelligis. Nunc itaque illud considera, cum superior ratio docuerit lineam in sola longitudine intelligi, nec quicquam latitudinis vsurpare, & ideo per longum quà ducitur diuidi non posse, vtrum tibi videatur figura quælibet sine latitudine inueniri. AD. Nullo modo. AVG. Quid ipsa latitudo? Potēstne longitudinem non habere, quātuis latitudo sola sit, quemadmodum superius longitudinem sine latitudine intelleximus, an non potest? AD. Video non posse.

Figurarūpręstantia. Cap. XI.

AVG. Vides ergo etiam illud, nisi fallor, quòd latitudo ab omni parte diuidi queat, linea vero per longum non queat. AD. Manifestum est. AVG. Quid ergo putas pluris habendum, quod diuidi potest, an id quod non potest? AD. Profecto id quod L non potest. AVG. Præponis igitur lineam latitudini. Nam si quod diuidi non potest præponendum est, præponamus necesse est etiam id quod minus diuidi potest: Latitudo autem ex omni parte diuiditur, longitudo vero non nisi ex diuerso, nam per longum diuisionem non admittit: Est ergo latitudine præstantior. An tu aliter existimas? AD. Ista prorsus ratio cogit fateri vt dicis. AVG. Iam quæramus si placet, vtrū sit aliquid in ista ratione, quod omnino non queat diuidi, erit enim hoc multo etiā quàm illa linea melius. Nam lineam cernis ex diuerso innumerabiliter secari posse: itaq; tibiipsi hoc inueniēdū dimitto. AD. Ego illud puto non posse diuidi, quod medium in figura ponebamus, vnde in extrema lineæ ducuntur. Nam si diuiditur, longitudine aut etiam latitudine carere nō potest. Sed si longitudinem solam habet, non iam vnde ducuntur lineæ, sed ipsa linea est. Si vero etiam latum est, aliud desyderat medium à quo in extrema latitudinis lineæ ducantur. Vtrunque autem hoc ratio respuit. Id erit igitur quod diuidi nequeat. AVG. Recte dicis. Sed nónne tibi aliquid tale videtur etiam illud vn M de linea ducitur, & si figura nondum sit cuius medium intelligamus? Ilud enim dico lineæ principium à quo incipit longitudo, quod volo sine vlla longitudine intelligas. Nam si longitudinem intelligis, nequaquam profecto intelligis vnde ipsa incipit longitudo. AD. Tale omnino. AVG. Hoc ergo quod iam te intelligere video, potentissimum omnium est, quæ demonstrata sunt. Siquidem, hoc est, quod nullam diuisionem patiatur, & punctum vocatur cum medium tenet figuræ: si autem principium lineæ est vel lineis, aut etiā finis, vel cum omnino aliquid notat quod sine partibus intelligendum sit, nec tamen obtineat figuræ medium, signum dicitur. Est ergo signum nota sine partibus. Est autem punctum, nota medium figuræ tenens. Ita fit vt omne punctum etiam signum sit, non autem omne signum pūctum videatur. Volo enim de his nominibus inter nos conuenire, vt minus inter disputandū circūloquamur: quanquam pleriq; punctum appellent, non quod omnis figuræ medium, sed quod solius circuli vel pilæ tenet, tametsi minus nobis de vocabulis laborandum est. AD. Assentior. AVG. Vides certe etiā quantū valeat. Nam ab ipso incipit linea, ipso terminatur, &

punctum in medio.

Signū quid, punctū quid

Pūctiexcellētia. Ca. XII.

A tur, & figuram rectis lineis nullam videmus fieri posse, nisi ipso angulus claudatur. Deinde vndecunque secari linea potest, per ipsum secatur, cum ipsum omnino nullam in se admittat sectionē. Nulla linea lineæ nisi per ipsum copulatur. Postremo cum cæteris planis figuris, nam de altitudine adhuc nihil diximus, eam prēponendam ratio demonstrauerit quæ circulo clauditur, propter summam æqualitatē, quæ alia ipsius æqualitatis moderatio est, quàm punctum in medio constitutum? Multa de huius potentia dici possunt, sed adhibeo modum, & tibiipsi cogitāda plura permitto. AD. Sanè vt videtur, non enim me requirere pigebit si quid fuerit obscurius: cerno autem mediocriter vt puto magnam huius signi esse potentiam. AVG. Nunc ergo illud attende, cum & quid sit signum, & quid sit longitudo, & quid sit latitudo perspexeris: quid horum tibi videatur alterius, & cuius indigere, sine quo esse nō possit. AD. Video quòd latitudo longitudine indigeat, sine qua prorsus intelligi non potest. Rursus longitudinem cerno latitudine quidem non indigere vt sit, sed sine signo illo esse nō posse. Illud autem signum per semetipsum esse, & nullius horum indigere manifestum est. AVG. Ita est vt dicis: sed diligentius considera,

B vtrum latitudo vere vndique secari queat, an alicunde nec ipsa sectionē possit admittere, quanuis plus admittat quàm linea. AD. Nescio prorsus vnde non possit. AVG. Credo te nō recordari, nam nescire istud nullo modo potes: quare commonefaciam te isto modo. Certe enim latitudinem sic intelligis, vt cogitatione tua de altitudine nihil vsurpes. AD. Sic omnino. AVG. Accedat igitur huic latitudini altitudo, & responde iam vtrum etiam aliquid accesserit, quo magis vndique secari queat. AD. Mire omnino admonuisti. Nunc enim video non solum desuper aut ex inferiori parte, sed à lateribus quoque admitti posse sectionem, nihilq; omnino remansisse, vnde non queat penetrare diuisio. Quare manifestum est & latitudinē ex his partibus secari non posse, per quas surrectura est altitudo. AVG. Quoniam tibi igitur si non fallor, & lōgitudo & latitudo & altitudo nota est, quæro vtrū possint deesse duo superiora, vbi aderit altitudo. AD. Sine longitudine quidem video esse non posse altitudinem, sine latitudine autem potest. AVG. Redi

C ergo ad cogitationem latitudinis, & si eam quasi iacētem animo figurauerис, erigatur in quodlibet latus, tanquam si eam velles per tenuissimam rimam vbi se clausæ ianuæ iungunt educere. An nondum intelligis quid velim? AD. Intelligo quid dicas, sed nondum fortasse quid velis. AVG. Illud scilicet vt respōdeas, vtrū sic erecta latitudo videatur tibi migrasse in altitudinē, & latitudinis iam nomen descriptionemq; amisisse: an adhuc maneat latitudo, quanuis ita sit collocata? AD. Videtur mihi altitudo esse facta. AVG. Recordarísne obsecro quemadmodum altitudinem definieramus? AD. Recordor plane, & me iam sic respondisse pudet. Nam etiam hoc modo quasi erecta latitudo sectionem per longum deorsum versus non admittit, quare nulla in ea possunt interiora cogitari, quātuis medium & extrema cogitentur. Secundum autem superiorem demonstrationem altitudinis, quam fecisti vt recordarer, nulla omnino est altitudo, vbi nihil intus cogitari potest. AVG. Recte dicis, & sic te omnino meminisse cupiebam. Quamobrem illud iam volo respondeas, vtrum falso verum anteponas. AD Iam hinc dubitare, incredibilis dementia est. AVG. Dic ergo quæso te. Nunquid nam vera linea est, quæ per D longum secari potest: Aut verum signū, quod vllo modo secari potest: Aut vera latitudo, quæ cum erecta est, vt diximus, sectionem per longum deorsum versus admittit? AD. Nihil minus. AVG. Vnquām ne igitur oculis istis corporeis, vel tale punctum, vel talem lineam, vel talem latitudinem vidisti? AD. Omnino nunquam. Non enim sunt ista corporea. AVG. Atqui si corporea corporeis oculis mira quadam rerū cognatione cernuntur, oportet animum quo videmus illa incorporalia, corporeum corpúsve non esse: an tu aliter existimas? AD. Age, iam concedo corpus non esse animum vel quicquam corporeum. Quid est tandem dic mihi? AVG. Vide interim vtrum confectum sit carere illum illa omni quantitate, de qua nunc quæstio est: nam quid sit animus, oblitum te esse miror priore inter nos quæstione discussum. Meministi enim te quæsisse primitus, vnde esset, quod duobus modis à nobis tractatum esse memini: vno, quo quasi de regione eius quæsitum est: altero, vtrúm nam ex terra, vel igne, vel alio quopiam istorum elementorū esset, vel ex omnibus, vel ex aliquibus horum. In qua quæstione cōstitit inter nos, non magis hoc quęrendū esse, quàm vnde sit terra, vel si quod aliud elemētorum singulorum. Intelligēdum est enim quanquam deus fecerit animum, E habere illum certam substantiam, quæ neque terrena, neque ignea, neque aërea sit, neq; humida: nisi forte arbitrādum est deū terræ dedisse, vt nihil aliud sit quàm terra, & non dedisse animo, vt nihil aliud quàm animus sit. Si autem definiri tibi animum vis, & quæris quid sit animus, facile respondeo. Nam mihi videtur esse substantia quædā rationis particeps, regendo corpori accommodata. Itaque illud potius attēde, vnde ambigitur nunc, vtrum quantitas, & quasi, vt ita dicam locale spatium animo vllum sit. Nā profecto quia corpus non est, neque enim aliter incorporea illa cernere valeret, vt superior ratio demonstrabat, proculdubio caret spatio quo corpora metiūtur: Et ob hoc recte credi, aut cogitari, aut intelligi talis eius quantitas non potest. Si autem te mouet, cur tanta cœli, terræ, marisq; spatia memoria contineat, cum sit ipse nullius quantitatis, mira quædā vis est, quam tamē ex iis quæ à nobis comperta sunt, quātum inest ingenio tuo luminis, animaduertere potes. Si enim corpus nullum est, vt ratio F iam ostendit, quod longitudine, latitudine, altitudine careat, nihilq; horum nisi cum aliis duobus esse in corpore potest, animo tamen etiam solam lineā interiore quodā oculo, id est, intelligentia, videre concessum est, arbitror nos concedere sic animum corpus non esse, vt sit corpore melior: quo concesso non opinor dubitandū esse eum etiam linea esse meliorem. Ridiculū est enim cum tria illa insint corpori vt corpus sit, non his omnibus esse meliorem, qui corpore est melior. At ipsa linea, qua melior esse conuincitur animus, ideo cæteris duobus prestat, quia minus quàm illa duo secari potest. Porrò illa duo eo magis secantur quàm linea quo magis se in spatium distendunt, linea vero spatiū nisi longitudinis nullum habet, quo sublato nihil omnino remanet spatij. Quapropter quicquid linea melius est, necesse est nullo spatio sit, & omnino diuidi secariq; non possit. Frustra igitur, vt opinor, quātitatem animi quæ nulla est, inuenire laboramus, cum eum linea concedamus esse meliorem. Et si figurarum omnium planarum illa optima est quę circulo effingitur, in qua ratio docuit nihil melius esse puncto atq; potentius, quod nullo

Animus incorporeus cernit incorporea. Cap XIII.

Epilogus prædictorū.

supra cap. 1.

Anim' quid sit.

Animus incorporeus quantum valeat. Cap. XIIII.

G nullo dubitante partibus caret,quid mirũ ſi anima neq; corporea ſit neque vlla aut longitudine porrecta,aut latitudine diffuſa,aut altitudine ſolidata,& tamen tantũ valeat in corpore,vt penes eam ſit regimen * omnium membrorum,& quaſi cardo quidam in agẽdo,cunctarum corporalium motionum? Cum autem oculi medium,quæ pupilla dicitur,nihil aliud ſit quàm quoddã punctum oculi,in quo tamen tanta vis eſt,vt eo dimidium cœlum, cuius ineffabile ſpatiũ eſt,ex aliquo eminenti loco cerni colluſtrariq; poſſit,nõ abhorret à vero animum carere omni corporea magnitudine,quæ tribus illis differentiis conſummatur , quanuis corporum magnitudines quaſlibet imaginari queat:Sed paucis licet ipſo animo animũ cernere,id eſt, vt ipſe ſe animus videat,videt autem per intelligentiam.Huic ſoli enim licet videre nihil eſſe in rebus potentius & magnificẽtius iis naturis,quę,vt ita dicam,ſine tumoribus eſſe intelliguntur: Tumor enim non abſurde appellatur corporis magnitudo,quę ſi magnipendenda eſſet,plus nobis profecto elephanti ſaperent.Quod ſi quiſquam eorum cognatus dicet elephantos eſſe ſapiẽtes:ſenſi enim quanuis admirans,ſenſi tamen etiã hinc homines ſæpe

*aliâs,regnũ

Tumor quid ſit.

H ambigere:illud quantum opinor ſaltem concedet,plus aſino ſapere apiculam,quorum comparare magnitudines plus profecto eſt quàm aſininum : Vel quod etiam de oculo dicebamus,cui non liqueat aquilæ oculũ multo quàm noſter eſt,eſſe breuiorẽ:Quo tamen illa ſublime ita volans,vt à nobis in tãta luce difficile cernatur, latentem ſub frutice lepuſculum , & ſub fluctibus piſcẽ videre cõperta eſt. Quod ſi in ipſis ſenſibus,quibus niſi corporea ſentire non datum eſt,nihil ad rem,id eſt,ad vim ſentiendi valet corporis magnitudo,metuendúmne eſt quæſo,ne animus humanus,cuius excellentior & penè ſolus aſpectus eſt ipſa ratio,qua etiam ſe inuenire molitur,nihil ſit,ſi illum eadẽ ratio,id eſt,ſeipſam omni magnitudine qua obtinetur locus,carere conuicerit? Magna quædam crede mihi magna,ſed ſine vlla mole de animo cogitanda ſunt. Quod facilius contingit iis qui aut bene eruditi ad hæc accedunt non ſtudio inanis gloriæ, ſed diuino amore veritatis accenſi : aut qui iam in his quærendis verſantur, quanuis minus eruditi ad inueſtiganda ea venerint,ſi patienter hominibus† ſe dociles præbent,atque ab omni corporum conſuetudine,quantum in hac vita permittitur,ſemel † auertũt.

† bonis.

† ſemet.

I Fieri autem non poteſt quadam diuina prouidentia,vt religioſis animis ſeipſos & deum ſuum,id eſt,veritatẽ, pie,caſte,ac diligenter quærentibus , inueniendi facultates deſint. Sed ab iſta quæſtione niſi quid te adhuc moueat, iam recedamus ſi placet,& ad alia trãſeamus: Quicquid autem de illis figuris loquacius à nobis fortaſſe diſputatum eſt quàm volebas , videbis quãtum ad alia valebit,ſi hanc diſceptationem aliquid eo adiutam eſſe concedis . Nam & exercet animum hoc genus diſciplinarum ad ſubtiliora cernẽda, ne luce illorum repercuſſus,& eam ſuſtinere non valens,in eaſdem tenebras quas fugere cupiebat,libenter refugiat:& affert argumenta,niſi fallor,certiſſima , quibus quod fuerit inuentum atque confectum non, niſi impudentẽ,habeat dubitationem, quantum homini talia inueſtigare permiſſum eſt. ϑ Impudens dubitatio duobus modis fieri cognoſcitur: Dum aut homo qui ratione vti poteſt intantum hebes pigeríq; ad quærendam veritatem efficitur,vt plus velit in tenebris vanitatis remanere , quàm in eo quod à creatore ſuo eſt cõditus ad ſeipſum ſemel & deum ſuum vera ratiocinatione inueniendum inueſtigandumq; laborare:aut tam improba cõtumacia ea quæ ab aliis laborantibus ſtudioſe , & pie quærentibus, & inuenta,& confecta ſunt,inueniri & cõfici poſſe dubitare:neque aliam ob cauſam faciunt , niſi quòd à ſemetipſis inuenta non ſint. Quod genus inuidiæ impudentiſſimum eſſe ratio probat. ϑ Minus enim ego de his rebus dubito, quàm de iis quas iſtis oculis videmus cum pituita ſemper bellum geretibus.Quid enim minus ferendum & audiendũ eſt,quàm fateri nos ratione præſtare beſtiis , & eam rem fateri eſſe aliquid , quam corporeo lumine ſentimus, quam etiam nonnullæ beſtiæ melius ſentiunt, id autem quod ratione intuemur nihil eſſe contendere? Quod ſi diceretur tale eſſe quale illud eſt quod oculi vident,nihil profecto dici poſſe indignius videretur. AD. Accipio iſta libentiſſime atq; aſſentior:ſed illud me mouet, cum corporeæ quantitatis non eſſe animam,res ita clara ſit mihi , vt omnino quemadmodum reſiſtam illis argumentis, & quid eorum non concedam,prorſus ignorem. Primũ cur ætate vt corpus creſcit,ita & anima vel creſcat vel creſcere videatur . Quis enim neget pueros infantes , ne beſtiarum quidem nonnullarum aſtutiæ comparandos? L Quis autem dubitet illis creſcentibus etiam ipſam in eis quodammodo creſcere rationem?Deinde ſi per ſpatium ſui corporis anima diſtenditur,quomodo nullius quantitatis eſt?Si autem non diſtẽditur,quomodo ſentit vbique pungentem? AVG. Omnino ea quæris quę me quoque ſæpe mouerunt:Itaque non ſum imparatus tibi reſpondere vt mihi ſoleo. Vtrum autem bene,ratio quæ te agit iudicabit, qualecunq; id tamen ſit, plus certe nõ poſſum,niſi forte aliquid melius cum diſputamus,in mentem diuinitus venerit. Sed agamus ſi placet more noſtro,vt duce ratione tu tibi ipſe reſpondeas:Ac prius quæramus,vtrum creſcentis cum corpore animi certum argumentum ſit , quòd ætatis acceſſu aptior humanæ cõſuetudini homo & in ea magis magisq; peritus eſt. AD. Age vt placet:Nam & ego id genus docendi ac diſcendi maxime probo:Neſcio quo enim modo cum id quod ne ſciens quærebam ipſe reſpondeo, fit ipſa inuentio non modo re , ſed animi ratione † * etiam dulcior. AVG. Dic ergo vtrum tibi maius & melius duo quædam,an vnum atque idem eſſe videatur duobus nominibus appellatum? AD. M Scio aliud eſſe quod maius, aliud quod melius dicim⁹. AVG. Quid horũ duorum eſt cuius eſſe putes quantitatem? AD. Id videlicet quod maius dicimus. AVG. Quid cum duarum figurarum rotundã quadrata meliorem eſſe confitemur, quantitãs ne id facit, aut quid aliud? AD. Nullo modo quantitas, ſed illa de qua ſuperius egimus ęqualitas,huius excellẽtiæ cauſa eſt. AVG. Nunc ergo illud attende , vtrum tibi videatur virtus æqualitas quædã eſſe vitæ , rationi vndiq; conſentientis.Nam ſi aliud ab alio in vita diſcrepet, magis, ni fallor , offendimur , quàm ſi aliqua pars circuli,maiore minorêve interuallo , quàm aliæ partes diſtet à puncto.An tu aliter exiſtimas? AD. Imò aſſentior,& hanc quæ abs te deſcripta eſt,probo eſſe virtutem: Nam & ratio non dicenda eſt aut exiſtimanda niſi vera:& cuius vita per omnia cõgruit veritati,is eſt profecto vel ſolus,vel certe maxime qui bene atque honeſte viuit:& qui ita ſit affectus,ſolus habere virtutem, & ea viuere iudicandus eſt. AVG. Probe dicis:Sed certe etiam illud vides,vt opinor , ſimiliorem eſſe virtuti circulum quàm figurarum planarũ aliam quamlibet.Hinc eſt enim quod apud Horatium magnis laudibus

Anima quo creſcat & ſentiat. Caput.XV.

Impudens dubitatio duplex.

Quatuor vetuſta exemplaria hæc non habẽt.

* † aliâs,admiratione.

Virtus circulo ſimilis. Cap.XVI.

Virtus quid ſit.

Lib.2.ſermonum.

A dibus ſolemus extollere illum verſum,quo ait, cum de ſapiente ageret: Foris & in ſeipſo totus teres atque rotundus . Et recte. Nam neq; in animi bonis quicquam inuenis,quod magis ſibi ex omni parte cõſentiat quàm virtutem:neq; in planis figuris,quàm circulum . Quãobrem ſi circulus non magnitudine ſpatij,ſed quadam conformatione cęteris præſtat,quanto magis de virtute exiſtimãdum eſt,quòd non maioris loci occupatione, ſed diuina quadam congruentia rationum atq; concordia,cæteras affectiones animi ſuperat? Cum autem puer proficit laudabiliter , ad quam rem magis quàm ad virtutem proficere dicitur? An non tibi videtur? AD. Manifeſtum eſt. AVG. Non igitur tibi debet videri animus ſicut corpus creſcendo cum ætate proficere:proficiendo enim ad virtutem peruenit, quam fatemur nulla ſpatij magnitudine,ſed magna vi conſtãtiæ pulchram eſſe atque perfectã: Et ſi aliud eſt maius, aliud melius vt iam dediſti,quicquid anima cum ætate proficit,cõpoſq; rationis fit,non mihi videtur fieri maior,ſed melior. Quod ſi mẽbrorum id faceret magnitudo,eo quiſque prudentior eſſet,quo longior aut validior,quod ſe aliter habere non opinor,negabis. AD.

B Quis iſtud negauerit?Sed tamen cum proficere animã per ætatem etiam tu concedas,miror quî fiat,vt omnis quantitatis expers,& ſi non mẽbrorum ſpatio,at certe temporis adiuuetur. AVG. Deſine mirari:nam & hic tibi ſimili ratione reſpõdeo:Vt enim membrorum magnitudo ideo nihil affert argumenti cur animã adiuuet,quòd multi exilioribus breuioribusq; mẽbris prudẽtiores inueniuntur quibuſdam magna mole corporis præditis:Ita quoniam iuniores nõnullos ſenioribus pleriſque magis induſtrios atq; ſtrennuos videmus, nõ video cur putanda ſint ſpatia temporis in ætatibus incrementa vt corporibus ſic animis dare:cũ & ipſa corpora quibus par tempus creſcere atque ampliora ſpatia tenere conceſſum eſt,ſæpe ſint annoſiora breuiora,non modo ſenilia,quæ magnitudine temporis contrahuntur atque minuuntur, ſed etiam puerorum , quos animaduertimus his breuiores eſſe corpore , quibus ſunt ætate maiores.Si igitur porrecta in plurimum tempora , ne ipſis quidem corporibus magnitudinis aſſerunt cauſam, ſed omnis illa ſeminis vis eſt , & quorundam naturæ numerorum ſanè occultorum & difficilium ad dignoſcendum : quanto minus arbitrandum eſt longo

Anima nec mole nec tẽpore creſcit, niſi metaphoricòs. Cap. XVII.

C tempore animam fieri longiorem , quia eam videmus vſu rerum atque aſſiduitate multa didiciſſe. Quòd ſi te illud mouet , quòd ſolemus eam quam Græci μακροθυμίαν vocãt,longanimitatem interpretari, animaduertere licet à corpore ad animum multa verba transferri,ſicut ab animo ad corpus : Nam ſi montem improbum,& iuſtiſſimam tellurem dixit Vergilius,quę verba cernis ab animo ad corpus eſſe trãſlata,quid mirum ſi mutua vice lõganimitatem dicimus , cum longa niſi corporea eſſe non poſſint?Ea vero inter virtutes quę appellatur animi magnitudo,ad nullum ſpatium , ſed ad vim quandam , id eſt,ad poteſtatem potentiamq; animi relata,recte intelligitur,virtus eo pluris ęſtimanda, quo plura contemnit.Sed de hac pòſt loquemur , cum quæremus,quanta ſit anima,ſicut quæri aſſolet, quãtus fuerit Hercules,factorum excellentia non mole membrorum:ita enim ſupra diſtribuimus . Oportet autem nunc te recordari quod de puncto iam ſatis egimus:nã id potiſſimum eſſe maximeq; in ſignis † dominari ratio docebat:Potentia vero atq; dominatus,nónne oſtẽtant quandam magnitudinẽ,& in puncto tamen nullum ſpatium reperiebamus ? Non igitur magnum vel D ingentem animum cum audimus aut dicimus,quãtum loci occupet,ſed quantum poſſit cogitandum eſt. Quãobrem ſi iam primum argumentum tuum,quo tibi per ætatem cum corpore animus creſcere videbatur , ſatis diſcuſſum eſt,tranſeamus ad aliud. AD. Neſcio vtrũ omnia quæ me non fruſtra mouere aſſolent, proſecuti fuerimus:Et fieri poteſt,vt recordationem meã aliqua fugiant:veruntamen quod nunc in mentem venit videamus quale ſit,quod puer infans non loquitur,atque id creſcendo aſſequitur. AVG. Facile eſt iſtud: Nã credo videri tibi ea lingua quẽq; loqui , quam loquuntur homines inter quos natus educatusq; ſit. AD. Nemo id ignorat. AVG. Conſtitue ergo quẽpiam ibi natum atque alitum vbi homines non loquerẽtur, ſed nutibus membrorumq; motu cogitationes ſuas ſibimet exprimendas ſignarent, nónne cenſes eum talia eſſe facturum,neque locuturum qui loquentem neminem audierit? AD. Nolo me hoc interroges quod fieri non poteſt : Quî enim tales homines , inter quos quenquam natum cogitare poſſim? AVG. Itáne tu non vidiſti Mediolani adoleſcẽtem honeſtiſſimi corporis & elegantiſſimæ vrbanitatis,mutum tamen atq; E ita ſurdum,vt neque alios niſi motu corporis intelligeret,neque ipſe aliter quæ vellet ſignificaret ? Hic enim eſt notiſſimus . Nam ego noui ruſticum quendam loquentem, de loquente vxore filios omnes mares atque fœminas quatuor ferè aut eo amplius (non enim ſatis nunc commemini) mutos ſurdoſq; genuiſſe . Nam ex eo quod loqui non poterant muti:ex eo autẽ quòd nulla ſigna niſi oculis colligebant, etiã ſurdi intelligebantur. AD. Illum vero ego bene noui,& de iſtis neſcio quibus credo tibi: Sed quorſum iſta? AVG. Quia dixiſti non te poſſe cogitare inter tales homines naſci quempiam. AD. Nec nunc aliud dico: nam iſtos, niſi fallor,inter eos qui loquerentur , natos eſſe concedis. AVG. Non equidem negauerim,ſed cum iam inter nos conſtet nonnullos tales homines eſſe poſſe, quæſo cogites , ſi ex hoc genere mas & fœmina iungerentur,atque in aliquam quocunq; caſu delati ſolitudinem,vbi tamen viuere valerent, gignerent filium non ſurdum , quemadmodum eſſet cum parentibus iſte locuturus? AD. Quemadmodum cenſes,niſi vt parentes ei dabant,ita geſtu ſigna redditurũ?Sed tamen puer paruus ne hoc quidem poſſet:Quare illa ratio mea ma F net integra.Quid enim refert vtrum loqui an geſtum facere creſcendo aſſequatur,cum ad animam vtrunque pertineat,quam fateri nolumus creſcere. AVG. Iã mihi videris etiam cum in fune quiſque ambulat, ampliorem credere hunc habere animam , quàm eos qui id facere nequeunt. AD. Hoc aliud eſt : quis enim hoc non videat eſſe artis? AVG. Cur obſecro artis, an quia didicit? AD. Ita vero. AVG. Quare tibi ergo etiam ſi aliud quiſque diſcat,non artis videtur? AD. Planè quicquid diſcitur artis eſſe non nego. AVG. Non ergo ille didicit à parentibus geſtum facere? AD. Didicit ſanè. AVG. Oportet igitur & hoc non animæ creſcẽdo amplioris,ſed imitatoriæ cuiuſdã artis eſſe concedas. AD. Non poſſum hoc concedere. AVG. Ergo non omne quod diſcitur artis eſt,quod nunc conceſſeras. AD. Artis omnino. AVG. Non ergo ille didicit geſtum , quod item non minus dederas. AD. Didicit,ſed hoc non eſt artis. AVG. Atqui tu pauloante dixiſti artis eſſe quod diſcitur. AD. Age iam concedo & loqui & geſtum facere,eo

Imitatione loquimur. Ca.XVIII.

Differũt mutus & ſurdus.

De funambulo.

† figuris.

G re,eo quòd ea didicimus artis esse. Tamen aliæ sunt artes,quas dum in alios intendimus,discimus:aliæ quæ à magistris inseruntur nobis. AVG. Quas tandem istarum putas animam,ex eo quod amplior fiat adipisci?An ne omnes? AD. Non omnes puto, sed illas superiores. AVG. Nónne tibi ex hoc genere videtur,in fune ambulare:nam & hoc videndo,vt arbitror, qui id faciunt assequuntur. AD. Ita credo, sed tamen non omnes qui hæc spectant & magno studio intuentur,assequi possunt,sed qui huius rei magistros patiuntur. AVG. Bene sanè dicis:Nam & hoc tibi etiã de locutione responderim: Multi enim Græci & aliud genus linguę crebrius nos loquentes audiunt,quàm funambulum spectant, qui vt linguam nostram discant, quemadmodum nos cum ipsorum nosse volumus sæpe magistris traduntur. Quæ cum ita sint, miror cur animæ incrementis tribuere velis quòd loquuntur homines,quòd autem in fune ambulant,nolis. AD. Nescio quomodo ista confundis: Nam qui vt linguã nostram discat magistro traditur, nouit aliam quandam suam, quam eum quòd eius anima creuerit puto didicisse:cum autem discit alienam, non ampliori animæ,

Artes dupliciter discimus

H sed arti tribuo. AVG. Quid si ille qui inter mutos natus atque alitus est, sero ac iam iuuenis in alios homines incidens loqui didicisset,cum aliam linguã nullam nosset,eo tempore putares animã eius creuisse quo loqui didicerat? AD. Nunquam istuc ausim dicere. Sed iam cedo rationi,nec puto amplioris animæ argumentũ esse quod loquimur,ne & alias omnes artes cogar fateri crescendo animam consecutam:Quod si dixero,illud sequetur absurdum,decrescere animam cum quid obliuiscitur. AVG. Bene intelligis,& verum vt audias,recte dicitur anima in discendo quasi crescere,& contra minui dediscendo,sed translato verbo, vt superius ostendimus. Tamen illud cauendũ est,ne quasi spatium loci maius occupare videatur dũ dicitur crescere,sed maiorem quandam vim peritior, quàm imperitior habere ad agendum. Magni tamen refert qualia sint illa ipsa quæ discit,quibus quodammodo videtur augeri. Nam vt in corpore tria sunt genera incrementorum:Vnum necessarium, quo naturalis conueniẽtia impletur in membris:Alterum superfluum, quo à cæteris membris integra valetudine augẽdo aliquid discrepat,per quod interdum euenit,vt senis digitis na

Anima quo crescere minuíve dicitur Cap. XIX.

Triũ incrementorum corporis & animæ comparatio.

I scantur homines,& pleraque alia, quæ cum præter consuetudinem nimia sunt,mõstruosa nominantur: Tertium noxium,quod cum accidit,tumor vocatur: nam etiam sic membra crescere dicuntur, & reuera locũ occupant ampliorem,sed expugnata bona valetudine.Ita in animo quædam quasi naturalia incrementa sunt,cũ honestis & ad bene beateq; viuendum accommodatis disciplinis augeri dicitur. Cum vero ea discimus quæ mirabiliora quàm vtiliora sunt, quanquam nonnullis rebus plerunque opportuna,superuacanea tamen & de illo secundo genere numeranda sunt. Non enim si quidam tibicen,vt Varro author est,ita populum delectauit,vt rex fieret,ideo animum nostrum illo artificio augendum putare debemus: quia nec maiores quàm humani sunt,dẽtes habere vellemus,si audissemus,à quopiam quòd tales habuerit morsu hostem necatum. Noxium vero illud est genus artium,quo animi valetudo sauciatur:nam & odore ac sapore mire diiudicare pulmenta,& quo lacu piscis captus sit,vel quo tenue vinum sit,nosse dicere,quædã est miseranda peritia.Et his artibus cum quasi creuisse anima videtur, quæ neglecta mente defluxit in sensus,nihil aliud quàm tumuisse vel K etiam contabuisse iudicanda est. AD. Accipio ista & assentior,nec tamen nihil angor ex eo quòd imperita omnium rerum & bruta est anima, quam in puero recens nato quantum licet inspicimus.Cur enim nullã artem secum attulit si æterna est? AVG. Magnam, omnino magnam, & qua nescio vtrũ quicquam maius sit,quæstionem moues, in qua tantum nostræ sibimet opiniones aduersantur,vt tibi anima nullam,mihi contra,omnes artes secũ attulisse videatur: nec aliud quicquam esse id quod dicitur discere, quàm reminisci & recordari. Sed videsne quàm huius temporis non sit, vtrum ista habeant ita sese requirere? Nunc enim agimus vt appareat,si potest,non eam secundum loci spatia paruam magnámve nominari: AEternitatem autẽ eius si vlla est, opportune scrutabimur cum illud quod quartum posuisti,cur corpori fuerit data, quantum fas est tractare cœperimus. Quid enim ad talem eius quãtitatem attinet, sempérne, an non semper fuerit futuráve sit,aut quòd nunc imperita,nunc perita est,cum & longum tempus ne corporibus quidem afferre magnitudinis causam,superius probauerimus, & peritiam notissimum sit posse nullam adesse crescentibus, ac sæpe L senescentibus opportunam esse, multaq; alia dicta sint satis,vt opinor,ad demonstrandum, non cum magnitudine corporis,quam ætas affert, etiam animam fieri ampliorem. Quare videamus,si placet,illud alterũ argumentum tuum quale sit, quod per totum spatium corporis tactus sentitur ab anima, quam spatij nullius esse volumus. AD. Sinerẽ iam ad aliud transiri,nisi de viribus dicẽdum aliquid arbitrarer. Quid est enim hoc quòd auctiora per ætatem corpora vires præbent animæ ampliores, si cum his amplior non fit anima? Quanquam enim virtus animæ, vires autem corporis putari soleant, nunquam tamen ab anima eas abiudicauerim, cũ videam in exanimis corporibus nullas esse. Per corpus quidem viribus, sicut sensibus vti animã non negandum est: tamen quoniam ista sunt viuentis officia, quis hæc dubitauerit ad animã potius pertinere? Cum igitur maiores vires in pueris grandiusculis quàm in infantibus esse videamus,ac deinde adolescẽtes iuuenesq; indies viribus præstent,donec rursus corpore senescente minuantur,non leue quãtum mihi videtur crescentis cum corpore,ac deinde senescẽtis animæ indicium est. AVG. Non vsquequaque absurdum est quod dicis:Sed ego vires non magis in amplitudine corporis ętatisq; incrementis,quàm in exercitatione quadam & confirmatione membrorum esse soleo putare:Id adeo vt tibi probem,quæro abs te, vtrum alium alio pertinacius ambulare, ac minus defatigari, maiorum virium esse arbitreris? AD. Ita sentio. AVG. Cur ergo puer multo amplius itineris conficiebam sine defectu,cum aucupandi studio in ambulando exercerer,quàm adolescens cum me ad alia studia,quibus sedere magis coẽgebar,cõtulissem, si accedenti ætati, & per hanc animæ † crescenti vires ampliores tribuendæ sunt: Deinde in ipsis luctatorũ corporibus palestritæ non molem ac magnitudinem,sed nodos quosdam lacertorum,& destrictos † toros figuramq; omnẽ corporis sibi congruentẽ peritissime inspiciunt,& hinc potius argumenta virium colligunt. Quæ tamen omnia parum valent, nisi vis artis & exercitationis accedat. Sæpe etiam visum est ingentis corporis viros, ab exiguis breuibusq; superari,vel in mouendis, vel in ferendis ponderibus, vel in ipso etiam luctamine. Nam

Anima nũquid ex se sciat. Caput. XX.

1. Retract. cap. 8.

In pueris motu grandescit corpus, nõ animus. Cap. XXI.

† homini.

† descriptos.

Olympionicũ

A Olympionicum quẽlibet lassari in itinere citius,quàm circunforaneum aliquem mercatorem, qui vno illius digito collidi possit,cui est incognitum? Quare si & ipsas vires non peræq; omnes, sed alias ad aliud aptiores magnas vocamus, & corporum liniamenta magis & figuræ,quàm magnitudines valent plurimum,& si exercitationes tantum afferunt, vt celeberrime creditum sit,hominem tollendo quotidie vitulum paruum,egisse vt eum etiam taurũ sine sensu maioris oneris, quod paulatim addebatur,tollere ac sustinere posset, nequaquam amplioris ætatis vires cum corpore animã creuisse significant. Quod si amplius aliquid animalium maiora corpora eoipso quo maiora sunt habent virium,illa causa est,quòd lege naturæ cedunt pondera minora maioribus: nõ modo cum ad proprium locum suopte nutu feruntur,vt humida & terrena corpora in ipsius mundi medium locũ qui est infimus,rursus aërea & ignea sursum versus:sed etiam cum aliquo tormento aut iactu aut impulsu aut repulsu, eò quò non sponte feruntur,vi aliena ire coguntur. Nam si ex alto deieceris quanquam simul duos lapides disparis quãtitatis,citius quidem maior terræ peruenit: sed si ei minor

Vires corporis crescunt non anima. Cap. XXII.

B subiiciatur,eoq; ineuitabiliter occupetur,cedit profecto simulq; in solum deducitur. Itẽ si deiicitur desuper maior,minor autem contra sursum versus iacitur,vbi obuiam venerint, repercussio minoris & retrocessio fiat necesse est. Quod ne ideo accidere putes, quòd minor contra naturam in sublimia ire cogebatur, alter vero maiore impetu locum suum petebat,facito,vt maior in superna iaculetur,& minori occurrat in terras deiecto, videbis nihilominus repulsum minorẽ in cœlum cogi, sed repercussu ipso cadere in aliam partem, vt qua expeditum est,in ima deferatur. Item si ambo non motu naturali,sed à duobus quasi in campo pugnantibus aduersus inuicem iacti, sibimet in medio spatio complodantur, quis dubitauerit minorem maiori esse cessurũ, in eam partem vnde ipse est & quò ille ferebatur? Quæ cum ita sint,id est,cum minora vt dictum est pondera maioribus cedant,multum tamen refert quanto in sese agantur impetu. Nam si maiore impetu minor, velut vehementi aliquo tormento emissus infligatur maiori laxius iaculato,vel iam languescẽti,quanuis ab eodem resiliat,retardat illum tamen, aut etiam retro agit pro modo ictuum atque ponderum. His præiactis † atque

† præfatis.

C intellectis,quantum præsens negocium postulat, vide nunc eas quæ dicuntur in animalibus vires, vtrum rationi huic cõgruant: Nam corpora omnia animalium quis negat suo pondere præpediri? † Quod pondus nutu animæ actum,quò inclinauerit, multum valet magnitudine propria. Sed nutus animæ ad mouendũ corporis põdus,neruis quasi tormentis vtitur: Neruos autem vegetat mobilioresq; efficit siccitas caloráq; moderatus, contrà eos laxat atque infirmat humidus rigor. Itaque somno quia eum frigidum & humidum dicunt medici & probant,membra languescunt,atque ipse expergefactorum conatus multo est debilior,ideoq; nihil est fractius & eneruius lethargicis. At quosdam phreneticos,quibus vigiliæ & vini vis & acutę febres,id est, tot calida plus nimio neruos tendunt atque durant,maioribus viribus quàm integra valetudine reluctari & multa facere manifestum est,cum eorũ corpus sit ęgritudine attenuatius & exilius. Si igitur & nutu animæ, & neruorum quodam machinamẽto, & pondere corporis confiunt,hæ quæ vires vocantur, voluntas autem vtrum exhibet, qui pronior fit spe vel audacia, retunditur autem timore,sed multo magis desperatione, nã D in metu cum aliqua spes subest, vehemẽtiores vires apparere assolent:Machinamentum cõfiguratio quædam corporis coaptat,tẽperatio modificat valetudines,confirmat exercitationis industria,pondus dat moles mẽbrorum,quam ætas & nutrimenta comparant, instaurant autem sola nutrimenta. His omnibus qui æqualiter præualet,mirãdus est viribus, & tanto est alius alio inualidior,quanto plus eum ista deficiunt. Fitq; sępe vt pertinaci nutu meliore machinamento, alius quanuis paruum pondus corporis egerit,aliũ maiore mole prędituin vincat. Rursusq; nonnunquam tanta moles est, vt etiam si imbecilliore nisu agatur, opprimat tamen paruum aduersarium multo vehementius innitentem. Cum vero nõ pondus corporis, nec moderatio neruorum,sed nutus ipse,id est,animus cedit,vt omnino valentior,ab omni modo inualidiore, sed tamẽ timidior ab audaciore superetur, nescio vtrũ viribus attribuendum sit: Nisi quis dicat habere quasdam suas vires animã,quibus ei maior audacia vel fiducia pariatur. Quæ cum alteri assunt,alteri desunt,tunc intelligitur quantum animus corpori suo, etiam in eo quod per corpus agitur antecellat. Quamobrem cum infanti puero solus ad trahendum aliquid vel repellẽdum nutus sit integer,nerui autem & propter recentem minusq; perfectam confirmationem inhabiles,& propter humorem qui illi ætati exuberat marcidi, & propter nullam exercitationem languidi: pondus vero adeo sit exiguum, vt ne ab alio quidem impactũ grauiter vrgeat, opportuniusq; sit ad accipiendam quàm ad inferendam molestiam,quis est qui cum hęc omnia quæ desunt,contulisse annos viderit,viresq; per eos datas cognouerit,creuisse animam,quæ his indies amplioribus vtatur,recte ac prudenter existimet? Potest enim iste si ab aliquo iuuene,quem velamine interposito non conspiciat, paruos ac leues calamos laxo arcu quantum potest iaculatos viderit non longe ire moxq; recidere, ac post paululum sagittas iam ferro graues,pennulis vectas,neruo intentissimo emissas, cœlum remotissimum petere, fidesq; facta fuerit pari conatu hominis vtrunq; esse factum,creuisse illum tantillo tempore, atq; auctum viribus arbitrari:quo quid dici potest peruersius? Deinde anima si crescit,vide quàm sit inscitum,incremẽta eius de viribus corporis credere,de copia doctrinarum non credere,cum illis solum accõmodet nutum,hæc autem F sola possideat. At si crescere animam putamus cum additur viribus,minui putanda est,cum demitur. Demitur autem in senecta,demitur in labore studiorum,atq; his temporibus doctrinæ aggerari atque extrui solent, neque vllo modo eodem tempore simul augeri quicquam & minui potest. Nullum igitur crescentis animę argumentum est,vires in maiori ætate maiores. Multa alia dici possunt,sed si iam tibi satisfactum est,modum adhibebo vt ad alia transeamus. AD. Mihi vero satis persuasum est,maiores vires nõ ex eo esse quòd anima creuerit: Nam vt alia omittam,quæ abs te subtiliter dicta sunt,insania & morbo corporis animam crescere,cum ipsum corpus minuatur,ne ipse quidẽ phreneticus dixerit,cui vires multo ampliores, quàm sano esse solent,nemo nescit. Vnde mihi maxime videtur in neruis esse omne quod miramur,cum præter spem vires in quopiam reperiuntur:quare oro, aggredere iam illud cui totus intendo,cur anima si non tãti spatij magnitudinem habet quanti corpus est,cur vbiq; illa sentit cum tangitur? AVG. Age vero aggrediamur

† prædita.

quod vis

De sensibus & quomodo fiat visio. Ca. XXIII.

G quod vis, sed multo te mihi attentiore opus est, quàm fortasse existimas esse debere. Quare facito vt quàm maxime assis, ac respõdeas mihi, quid nam tibi videatur iste esse sensus, quo anima per corpus vtitur. Nam ipse iam nomine proprio sensus dicitur. AD. Sensus esse quinque audire soleo, videndi, audiendi, olfaciendi, gustandi, atque tangendi, plus quid respondeam nescio. AVG. Partitio ista vetustissima est, & ferè in concionibus celebrata. Vellem autem definiri mihi abs te, quid sit ipse sensus, vt eadem definitione omnia illa includerentur, neque aliud quicquam quod sensus non esset in ea includeretur vel intelligeretur: Sed si id non potest, nihil vrgeo. Illud enim quod satis est, certe potes meam definitionem vel refellere vel probare.

AD. Hoc modo tibi fortasse non deero, quantum valeo: Non enim & hoc semper est facile. AVG. Attende ergo: nam sensum puto esse, non latere animam quod patitur corpus. AD. Placet mihi hæc definitio. AVG. Adesto ergo huic tanquam tuæ, ac tuere illam dum à me paulisper refellitur. AD. Tuebor sanè, si tu adiuueris: sin minime, iam mihi displicet: nõ enim frustra tibi visa est refellenda. AVG. Noli

H nimis ex authoritate pendere, præsertim mea quæ nulla est. Et quod ait Horatius, Sapere aude, ne non te ratio subiuget priusquam metus. AD. Ego prorsus nihil metuo, quoquo res modo processerit, non enim errare me sines. Sed iam incipe si quid habes, ne differẽdo potius quàm aduersando defatiger. AVG. Dic igitur quid patiatur corpus tuum cum me vides? AD. Patitur omnino aliquid: nam oculi mei partes, nisi fallor, corporis mei sunt, qui si nihil paterentur, quomodo te viderem? AVG. At non satis est vt persuadeas tuos oculos aliquid pati, nisi etiã quid patiantur, ostenderis. AD. Quid tandem nisi ipsum visum? Nam vident. Si enim me rogares quid pateretur ægrotans, ægritudinem responderem: Quid cupiẽs, cupiditatem: Quid metuens, metum: Quid gaudens, gaudium. Cur ergo roganti quid videns patiatur, non recte ipsum visum respondeam? AVG. Sed enim gaudens gaudiũ sentit, an negabis? AD. Imò assentior. AVG. Hoc & de cæteris perturbationibus dixerim. AD. Sic habeo. AVG. Quicquid autem oculi sentiunt hoc vident? AD. Nullo modo istud dederim: Quis enim dolorem videat, quem tamen sæpe oculi sentiunt?

I AVG. Apparet te de oculis agere, bene vigilas: itaque vide, vtrum vt gaudens gaudendo gaudium sentit, ita etiam videns videndo sentiat visum. AD. An aliter potest? AVG. Quicquid autem videns videdo sentit, id etiam videat necesse est. AD. Non est necesse. Quid enim si amorem videndo sentiat, num & amorẽ videt? AVG. Cautissime ac sagacissime, gaudeo quòd difficile deciperis. Sed nunc attende, quoniam constitit inter nos, non omne quod oculi sentiunt, neque omne quod videndo sentitur videri, putásne hoc saltem verũ esse, omne quod videtur sentiri? AD. Hoc sanè nisi concessero, quomodo sensus poterit vocari quod videmus? AVG. Quid omne quod sentimus, nónne & patimur? AD. Ita est. AVG. Igitur si omne quod videmus, sentimus: & omne quod sentimus, patimur: patimur omne quod videmus. AD. Nihil resisto. AVG. Pateris ergo me, ac vicissim te ego, cum inuicem nos videmus? AD. Sic existimo, & ad hoc me ratio instanter cogit. AVG. Accipe cætera: Nam credo absurdissimum & stultissimum videri tibi, si quis affirmet ibi te pati aliquod corpus, vbi non est ipsum corpus, quod pateris. AD. Videtur absurdum, & ita K esse opinor, vt dicis. AVG. Quid illud, nónne manifestum est alio loco esse meum corpus, alio tuum? AD. Manifestum est. AVG. Sentiunt autem corpus meum oculi tui, & si sentiunt, vtique patiuntur: nec possunt ibi pati, vbi id quod patiuntur non est: nec tamen ibi sunt illi vbi corpus meum est: igitur ibi patiuntur vbi non sunt. AD. Ego quidem illa omnia concessi, quæ non concedere absurdum videbam. Sed hoc vltimum quod ex his confectum est ita est absurdius, vt illorum potius aliquid temere me dedisse, quàm hoc verum esse consentiam: Nam oculos meos ibi sentire vbi non sunt, ne in somnis quidem dicere auderem.

AVG. Vide igitur vbi obdormieris: Quid enim tibi tandem elaberetur incautius, si vt pauloante vigilares. AD. Enimuero idipsum mecum sedulo pertracto ac reuoluo: Nihil tamen elucet satis, quod me dedisse pœniteat, nisi forte illud, quod oculi nostri sentiunt cum videmus: visus nanque ipse forsitan sentit. AVG. Imò ita est: Is enim se foras porrigit, & per oculos emicat longius quaqua versum potest lustrare, quod cernimus. Vnde fit vt ibi potius videat, vbi est id quod videt, non vnde erumpit, vt videat. Nõ ergo tu vides cum L me vides? AD. Quis hoc insanus dixerit, omnino ego video, sed emisso visu per oculos video. AVG. At si tu vides, tu sentis: si tu sentis, tu pateris: nec potes ibi pati aliquid vbi non es. Ibi autem me vides vbi ego sum: Ibi igitur pateris vbi ego sum. At si vbi ego sum tu ibi non es, quo pacto audeas dicere videri me abs te, prorsus ignoro. AD. Visu, inquam, porrecto in eum locum in quo es, video te vbi es, at me ibi non esse confiteor. Sed quemadmodum si virga te tangerem, ego vtique tangerem idq; sentirem, neq; tamen ego ibi essem vbi te tangerẽ. Ita, quod dico, visu me videre, quanuis ego ibi non sim, non ex eo cogor fateri non me esse qui videam. AVG. Nihil ergo temere concessisti: Nam & oculi tui hoc modo defendi possunt, quorũ est quasi virga visus, vt dicis. Neque illa est absurda conclusio, quod ibi oculi tui vident, vbi nõ sunt: an tibi aliter videtur? AD. Ita sanè est vt dicis: Nam & illud nunc animaduerti, quod si ibi viderent oculi vbi sunt, etiam seipsos viderent. AVG. Rectius diceres non etiam seipsos, sed tantummodo seipsos viderent. Nam vbi sunt, id est, quem locum tenent, soli tenent, nec nasus est ibi vbi illi, nec quicquid illis vicinum est: alioquin etiam tu ibi esses vbi ego sum: quia iuxta inuicem sumus. Quæ cum ita sint, si tantum ibi viderent oculi vbi sunt, nihil amplius quàm seipsos viderẽt. Cum autem se non vident, non modo cogimur consentire posse illos videre, vbi non sunt, sed etiam omnino non posse, nisi vbi non sunt. AD. Nihil est quod hinc dubitare me faciat. AVG. Ergo non dubitas ibi eos pati vbi nõ sunt: Nam vbi vident, ibi sentiunt. Ipsum enim videre sentire est, sentire autem pati: quare vbi sentiũt, ibi patiuntur. Alibi autẽ vident, quàm vbi sunt: Ibi igitur patiuntur vbi non sunt. AD. Mirum est, quàm ista vera existimo. AVG. Recte fortasse existimas. Sed responde obsecro, vtrum omne quod per visum cognoscimus, videamus. AD. Ita credo. AVG. Credis etiam omne quod videndo cognoscimus, per visum nos cognoscere? AD. Et hoc credo. AVG. Cur ergo plerunque fumum solum videdo, ignem subter latere cognoscimus quem non videmus? AD. Verum dicis. Et iam non puto nos videre, quicquid per visum cognoscimus: possumus enim, vt docuisti, aliud videndo

M

Quid cognoscere, quid sentire. Ca. XXIIII

A videndo aliud cognoscere quod visus non attigerit. AVG. Quid illud quod per visum sentimus, possumús ne non videre? AD. Nullo modo.. AVG. Aliud est ergo sentire, aliud cognoscere. AD. Omnino aliud: nam sentimus fumum quem videmus, & eo ignem quem non videmus subesse cognoscimus. AVG. Bene intelligis. Sed vides certe cum hoc accidit, corpus nostrum, id est, oculos nihil pati ex igne, sed ex fumo quem solum vident. Etenim videre sentire, & sentire pati esse, iam supra consensimus. AD. Teneo & assentior. AVG. Cum ergo per passionem corporis non latet aliquid animam, non continuo sensus vocatur vnus de quinque memoratis, sed cum ipsa passio non latet: nanque ille ignis non visus, nec auditus, nec olfactus, nec gustus, nec tactus à nobis, non tamen latet animam fumo viso. Et cum hoc non latere non vocetur sensus, quia ex igne corpus nihil est passum, vocatur tamen cognitio per sensum, quia ex passione corporis quanuis alia, id est, ex alterius rei visione, coniectatum est atque compertum. AD. Intelligo, & optime video istud cõgruere ac fauere illi definitioni tuæ, quam vt meam mihi defendendam dedisti: nam ita memini

B esse abs te sensum definitum, cum animam non latet quod patitur corpus. Itaque illud quod fumus videtur, sensum vocamus: passi sunt enim eum oculi videndo qui sunt corporis partes & corpora: ignẽ autem ex quo nihil corpus est passum, quãuis cognitus fuerit, sensum non vocamus. AVG. Memoriam quidem tuã probo & sequacem intelligentiam, verum munitio illa definitionis labascit. AD. Cur quæso? AVG. Quia non negas, vt opinor, non nihil pati corpus cum crescimus vel senescimus, neq; id nos vllo sensu sentire manifestum est, nec id tamen animam latet. Non igitur eam latet quiddam quod patitur corpus, nec tamẽ sensus iste appellari potest. Videndo enim maiora ea quæ aliquando minora videramus, & videdo senes eos quos iuuenes ac pueros fuisse constat, coniectamus aliquam talem mutationem nostra corpora etiam nunc dum loquimur pati. Neque in eo fallimur, vt opinor: nam procliuius est vt me falli dicam quòd video, quàm quòd intelligo capillos meos nunc crescere, corpúsve per mõta mutari. Quod si mutatio ista passio corporis est, quod nemo negat, nec nunc sentitur à nobis, nec tamen animam latet, quia nos non latet, patitur, vt dixi, corpus, quod non latet animã, nec sensus est tamen. Quare illa definitio, quæ nihil quod sensus non esset debebat includere, cum hoc inclusit, certe vitiosa est. AD. Nihil mihi restare video, quàm vt te petam, vt aut definias aliter, aut hanc recures si potes: nam eam ista ratione quã vehementer probo, vitiosam esse negare non possum. AVG. Facile est istam corrigere, quod volo tu audeas: scies † enim, mihi crede, si bene intellexisti vbi peccet. AD. Num alibi quàm vbi aliena comprehendit? AVG. Quo tandẽ modo? AD. Quia quod senescit corpus, quanuis in iuuene non possit negari pati aliquid, idq; cum scimus, non latet animam quiddam quod patitur corpus, neque tamen vllo sensu percipi potest. Nam nec video me modo senescere, neq; id auditu, aut olfactu, aut gustu, aut tactu sentio. AVG. Vnde ergo illud nosti? AD. Ratione id colligo. AVG. Quibus argumentis ratio tua nititur? AD. Quod alios video senes, qui vt ego nunc sum iuuenes erant. AVG. Nónne sensus est quo eos vides vnus de quinque? AD. Quis negat? Sed ex eo quod illos video, me quoque cum id non videam, cõiecto senescere. AVG. Quid verborum ergo illi definitioni quo perficiatur addendum putas, cum sensus non sit nisi non lateat animam corporis passio, nec tamen ita vt eam per aliam passionẽ, aut per aliud quodlibet intelligat? AD. Dic quæso istud paulo planius. AVG. Geram tibi morem, & multo libentius retardãti quàm festinanti: sed fac totus assis, valebit enim hoc ad plura quod dicam. Definitio nihil minus, nihil amplius continet, quàm id quod susceptum est explicandum, aliter omnino vitiosa est. Vtrum autem huiusmodi vitiis careat, conuersione exploratur, quod his exemplis tibi fiat apertius. Si enim me rogares quid esset homo, & eum hoc modo definirem, homo est animal mortale: non continuo quia verum est, etiam definitionem probare deberes, sed superposita ei particula, id est, omnis, conuertere illam & intueri, vtrum etiam conuersa vera esset: hoc est, vtrum quemadmodum verum est, omnis homo animal mortale est, ita esset verum, omne animal mortale homo est, quo aliter inuento, improbare definitionem propter illud vitium quo aliena comprehẽdit. Non enim solus homo est animal mortale, sed etiã quæuis bestia. Hæc igitur hominis definitio perfici solet, cum additur mortali rationale: nam homo est animal mortale rationale: atque vt omnis homo animal rationale mortale est, ita omne animal rationale mortale homo est. Plus continendo ergo superior definitio vitiosa erat, bestiam enim cum homine continebat: Ista perfecta est, nam & omnem hominem, & nihil plus quàm hominem tenet. Tenendo autem minus, ita vitiosa est si addes grammaticum: quanquam enim omne animal rationale mortale grammaticum, homo sit, plures tamen homines qui grammatici non sunt, hac definitione non cõtinentur: & ob hoc ista per primam illam propositionem falsa est: cum autem conuertitur, vera. Falsum est enim, omnis homo animal rationale mortale grãmaticum est: sed verum est, omne animal rationale mortale grãmaticum, homo est: quanuis minus contineat. Cum autem neque per primam propositionem, neque per conuersionem enunciata vera est, his singulis est profecto vitiosior: vt sunt istæ duæ, Homo est animal cãdidum: aut, homo est animal quadrupes. Nam & si dicas, omnis homo animal candidũ est, aut animal quadrupes: falsum dicis, etiam si conuertas. Sed hoc inter se differunt, quod illa prima in aliquos homines cadit, nã plerique sunt homines candidi: hæc altera in neminem, nõ enim quisquam homo quadrupes. Hæc pro tempore ad explorandas definitiones didiceris, quemadmodum propositione atque conuersione iudicentur. Sunt alia multa de hoc genere quæ docẽtur, & verborũ plena, & tenebrarũ, quæ paulatim vbi opportunum videbitur, conabor vt discas. Nunc conuerte animum ad illam definitionem nostram, & eam peritior cum discusseris corrige. Inueneramus enim eã, cum definitio sensus esset, complecti aliquid quod sensus non esset, & ideo non esse cum conuertitur veram. Fortasse enim verum est, Omnis sensus, passio corporis est animam non latens: vt verũ est, Omnis homo animal mortale est. At vt falsum est, omne animal mortale homo est, quia id est & bestia: ita falsum est, omnis passio corporis non latens animam, sensus est: quia nunc nobis vngues crescũt, nec animam latet. Id enim scimus, neque id sentimus, sed coniectatione cognoscimus. Quemadmodum ergo illi definitioni hominis vt perficeretur, additum est rationale, quo addito bestiæ quæ simul continebantur exclusæ sunt, nihilq; præter hominem,

C

D

E

F

Definitio quomodo examinãda. Cap. XXV.

Definitio probatur per cõuersionẽ.

Homo quid sit.

Vtitur aliàs hoc verbo p corrigere.

† facies.

G hominem,atque omnem hominem tali definitione cõ
prehendimus,nónne censes aliquid etiam huic adden-
dum esse,quo inde seiungatur quod tenet alienum,nec
quicquã in ea nisi sensus & omnis sensus intelligatur?
AD. Censeo quidem, sed quid addi possit ignoro.
AVG. Sensus est certe omnis passio corporis non la-
tens animam:sed conuerti non potest hæc enunciatio,
propter passionem illam corporis, qua vel crescit vel
decrescit scientibus nobis, id est, vt nõ lateat animam.
AD. Ita est. AVG. Quid?hæc passio per seipsam nõ
latet animam,an per aliud? AD. Per aliud planè:
Aliud est enim videre vngues maiores,aliud scire quod
crescant. AVG. Cum ergo crescere ipsum sit passio,
quam nullo sensu attingimus, magnitudo autem illa
quam sentimus, eadem passione facta sit, non ipsa sit
passio,manifestum est talem passionẽ non per seipsam
scire nos,sed per aliud. Si ergo non per aliud animam
non lateret,nónne sentiretur, potius quàm cõiiceretur?
AD. Intelligo. AVG. Cur ergo dubitas quid illi de-
finitioni sit addendum? AD. Iam video sic esse de-
finiendum, vt sensus sit passio corporis per seipsam nõ
Sẽsus quid sit latens animam. Nam & omnis sensus hoc est, & omne
H hoc,vt opinor,sensus est. AVG. Si hoc ita est,fateor
definitionem esse perfectam.Sed tentemus eam si pla-
cet vtrum illo secundo vitio non vacillet, quo illa ho-
minis cui grammaticum est additum. Nam meminis-
se te oportet,quod esse hominem dictum est animal ra
tionale,mortale,grammaticum:eoq; peccare istam de-
finitionem,quod conuersione vera est,cũ prima enun-
ciatione sit falsa. Nanque falsum est,omnis homo ani-
mal rationale,mortale,grammaticum est: quanuis ve-
rum sit,omne animal rationale,mortale, grammaticũ,
homo est.Ergo ideo vitiosa est hæc definitio,quod ni-
hil quidem præter hominem, sed non omnem homi-
nem tenet:& hæc fortasse talis est, de qua velut perfe-
cta gloriamur. Quanquam enim omnis passio corpo-
ris per seipsam non latens animam sensus sit, non ta-
men omnis sensus istud est. Quod sic intelligas licet,
Bestiæ nempe sentiunt,ac penè omnes quinq; illis sen-
sibus vigent,quantum cuique natura tributum est. An
tu id negabis? AD. Nihil minus. AVG. Quid
Scientia & ratio num in bestiis. Ca. XXVI. hoc? nónne concedis scientiam non esse nisi cũ res ali-
qua firma ratione percepta & cognita est? AD.
Concedo. AVG. At bestia ratione non vtitur.
I AD. Et hoc concedo. AVG. Non igitur scientia
cadit in bestiam.Cum autem non latet aliquid, vtique
scitur:Non igitur sentiunt bestiæ,si omnis sensus est cũ
passio corporis per seipsam non latet animam: sentiũt
autem,vt pauloante concessum est. Quid ergo dubita-
mus illam definitionem improbare, quæ omnem sen-
sum circumplecti minime potuit, siquidem bestiarum
sensus exclusus est? AD. Fateor me deceptum, cum
tibi concessi scientiam tunc esse,cum aliquid firma ra-
tione percipitur. Solos enim homines cum hoc roga-
bas intuebar:nam neque possum dicere ratione vti be-
stias,nec eis possum scientiam denegare.Sciebat enim,
Odysseę. p. vt opinor, dominũ suum canis, quem post viginti an-
nos recognouisse perhibetur,vt taceam de cæteris innu
merabilibus. AVG. Dic mihi oro te,si duæ quædã
res tibi proponantur, vna ad quam perueniendum sit,
altera per quam peruenire possis, quam istarum pluris
pendis,& quam cui præponis? AD. Quis dubitat eã
præstare ad quam sit perueniendum. AVG. Ergo cũ
sint duæ res quædam scientia & ratio,per scientiã per-
uenimus ad rationem,an per rationem ad scientiam?

K AD. Vtraque res sibimet, quantum arbitror ita nexa
est,vt per alterutram ad alterã peruenirí possit. Nanq;
ad ipsam rationem nõ peruenieremus,nisi ad eam per-
ueniendum esse sciremus. Præcessit ergo scientia, vt ad
rationem per eam peruenieremus. AVG. Quid?ad
ipsam sciẽtiam quam dicis præcedere,sine ratione per-
uenitur? AD. Nunquam hoc dixerim: Nam est ista
summa temeritas. AVG. Per rationem igitur?
AD. Non ita est. AVG. Ergo per temeritatem?
AD. Quis hoc dixerit? AVG. Per quid igitur?
AD. Per nihil,quia insita est nobis. AVG. Oblitus
mihi videris,quid inter nos superius conuenerit, cum
rogassem,vtrũm nam putares tunc esse scientiam,cum
res aliqua firma ratione perciptur.Nam respondisti,vt
opinor,hanc tibi videri humanam sciẽtiam:nunc vero
dicis posse hominem habere aliquam scientiam, cum
rem nulla ratione perceperit. Quis autem non videat
nihil sibi aduersus esse,quàm ista duo sunt, & non esse
scientiam nisi cum res aliqua firma ratione percipitur,
& esse cuiusdam rei scientiam nulla ratione perceptæ.
Itaque nosse cupio,vtrum horum eligas:nam vtrunque
verum esse nullo pacto potest. AD. Hoc eligo quod
L pauloante dixi. Nam illud superius temere me dedisse
confiteor. Cum enim ratione inter nos verum quæra-
mus,idq; fiat rogando & respondendo, quomodo pos-
set ad summam peruenirí qua concluditur ratio, nisi
prius aliquid concederetur?Concedi autẽ recte quí pos
sit quod nesciretur? Ita ista ratio nisi inueniret in me
aliquid cognitum, quo innitens ad incognitum duce-
ret,nihil omnino per illam discerem, nec eam prorsus
rationem nominarem. Quamobrem frustra mihi nõ
assentiris ante rationem necessario esse in nobis aliquã
scientiam,vnde ipsa ratio sumat exordium. AVG.
Geram tibi morem,& te quidẽ vt institui, quoties ali-
cuius dati pœnitet,emendare permittam:.sed ne quæso
abutaris ista licentia,& negligenter cum interrogo,at-
tendas, ne assidue male concessa etiam de iis quæ bene
conceduntur,dubitare te cogant. AD. Perge potius
ad cætera. Quanuis enim addam vigilantiæ meæ quic-
quid possum, nam & me pudet de sententia cadere to-
ties,nunquam tamen deterrebor pudori huic reniti,&
lapsum meum te præsertim manum dante corrigere.
Neque enim est ideo suscipienda pertinacia,quia optã-
da constantia. AVG. Proueniat tibi planè ista con
M Ratio & ratiocinatio. C. XXVII. stantia quàm citissime potest,ita mihi placitam sentẽ-
tiam protulisti. Sed nunc esto quàm præsentissimus ad
ista quę volo. Quero enim abs te,quid tibi interesse vi-
deatur inter rationem & ratiocinationem. AD.
Nõ satis valeo ista discernere. AVG. Hoc ergo in-
tuere,vtrum existimes homini iam adolescenti, an vi-
ro,an,vt omnem ambagẽ auferam,sapienti sine inter-
missione inesse rationem,dum mente sanus est,sicut bo
nam valetudinem corpori,dum peste ac vulneribus ca
ret:an sicut ambulare,sedere,loqui,modo inesse, modo
deesse? AD. Sanæ menti semper puto inesse rationẽ.
AVG. Quid hoc dum per ea quæ conceduntur ac ma
nifesta sunt,vel interrogando alium,vel coniiciẽdo * †
alia,perducimus nos ad alicuius rei cognitionem? Vi-
detur ne tibi aut nos,aut quiuis sapiens semper facere?
AD. Non semper.Non enim semper homo quilibet
aut sapiens quantum opinor, vel secum, vel cum alio
quærit aliquid disserẽdo,Nã qui quęrit,nondum inue-
nit:ita si † semper quærit,nunquam inuenit.Sapiẽs au-
tem iam inuenit,vt nihil aliud dicã, vel ipsam sapien-
tiam,quam cũ esset stultus disserendo fortasse,aut quo-

* aliàs, coniectando. † cõnectẽdo

† qui.

quo modo

A quo modo alio poterat requirebat. AVG. Recte di-
Ratiocinatio quid sit. cis. Quare intelligas volo non esse istam rationem, dũ
per ea quæ conceduntur atque cognita sunt, ad aliquid
incognitũ ducimur:hoc enim non semper,vt iam con-
sensimus,inest menti sanæ,ratio autem semper. AD.
Intelligo,sed quorsum ista? AVG. Quia pauloante
dixisti, propterea me tibi debere assentiri sciẽtiam nos
habere ante rationem, quòd cognito aliquo nititur, dũ
nos ratio ad incognitum ducit:nunc autem inuenimus
nõ rationem vocandam esse dum hoc agitur: Nõ enim
sana mens agit hoc semper, cum semper habeat ratio-
Differunt ratio & ratiocinatio. nem.Sed recte ista fortasse ratiocinatio nominatur,vt
ratio sit quidam mentis aspectus,ratiocinatio autem ra
tionis inquisitio, id est, aspectus illius per ea quæ aspi-
cienda sunt motio. Quare ista opus est ad quęrendum,
illa ad videndum.Itaq; cum ille mentis aspectus, quem
rationem vocamus,coniectus in rem aliquam,videt il-
lam,scientia nominatur. Cum autem non videt mens,
quanuis intendat aspectum,inscitia vel ignorantia di-
citur. Non enim & his corporalibus oculis omnis qui
aspicit videt, quod in tenebris facillime animaduertí-
mus.Ex quo licet,vt opinor,aliud esse aspectũ,aliud vi-
B sionem,quæ duo in mẽte rationem & scientiam nomi-
namus:nisi quid te aduersus hæc mouet, aut parum di-
lucide ista distincta arbitraris. AD. Per mihi hæc
distinctio placet,& libenter assentior. AVG. Vi-
de ergo nũc, vtrum nos aspicere putes vt videamus,an
videre vt aspiciamus. AD. Hinc vero nec cæcus qui-
dem quisquã dubitauerit, aspectum esse propter visio-
nem,non visionem propter aspectum. AVG. Fa-
tendum igitur,visionẽ pluris quàm aspectum esse pen-
dendam. AD. Fatendum omnino. AVG. Ergo
& scientiam pluris quàm rationem. AD. Conse-
quens video. AVG. Placẽt ne tibi meliores aut fœ-
liciores esse hominibus bestias? AD. Auertat deus
tam immanem amentiam. AVG. Recte sanè ex-
horruisti,sed ad id nos cogit sentẽtia tua. Dixisti enim
eas habere scientiam, & non habere rationem. Ratio-
nem autem habet homo,per quam vix ad scientiã per-
uenitur.Sed vt cõcedam facile peruenirí, quid nos ad-
iuuabit ratio,vt bestiis nos anteponẽdos putemus,cum
illæ habeant scientiam,& hanc pluris quàm rationem
Animantia bruta quomodo cognoscã. Ca. XXVIII. pendendam esse compertum sit. AD. Cogor omni-
no aut scientiam bestiis non concedere,aut nihil recu-
sare quin mihi merito anteponantur.Sed quæso expli-
ca illud,quod de cane Vlyssis commemoraui, quale nã
C sit:nam eius admiratione commotus tam inaniter la-
traui. AVG. Quid autem hoc putas esse nisi vim
quandam sentiendi,non sciendi? Sensu enim nos mul-
tæ bestiæ superant, cuius rei causam non hic locus est
vt quæramus: mente autem, ratione, scientia nos illis
deus præposuit. Sed ille sensus ea quibus tales animæ
delectantur, accedente consuetudine, cuius magna vis
est,potest discernere, atque eo facilius, quod anima be-
luarum magis corpori affixa est, cuius illi sunt sensus,
quibus vtitur ad victum voluptatémque, quam ex eo-
dem illo corpore capit. Humana vero anima propter
rationem atque scientiam,de quibus agimus quòd sunt
ista longe præstantiora sensibus, suspendit se à corpore
quantum potest,& ea quæ intus est libentius fruitur vo
luptate: quantóque in sensus declinat, tanto magis si-
miliorem hominem decori facit. Inde est quod etiam
pueri vagientes,quanto alieniores à ratione sunt,tanto
facilius discernunt sensu etiam cõtactum coniunctio-
nêmque nutricum,nec odorem aliarum possunt susti-

nere, cum quibus consuetudo non fuit. Quamobrem D
quanuis aliud ex alio inciderit,libenter tamẽ in eo ser-
mone demoror,quo admonetur anima,ne se vltra quã
necessitas cogit refundat in sensus,sed ab his potius ad
seipsam colligat,& repuerescat deo: quod est nouũ ho-
minem fieri vetere exuto,à quo incipere propter negle- Ephe. 4.
ctam dei legem certa est necessitas, quo neque verius
neque secretius quicquam scripturis diuinis cõtinetur.
Vellem hinc plura dicere,ac meipsum constringere,dũ 1. Retract. 8.
quasi tibi præcipio, vt nihil aliud agerem quàm redde-
re me mihi cui me maxime debeo, atque ita deo fieri,
quod ait Horatius,Amicum mancipiũ domino. Quod Horatius.
omnino fieri non potest,nisi ad eius reformemur ima-
ginem,quam nobis, vt preciosissimum quiddam & cha
rissimũ custodiendam dedit, dum nosipsos nobis tales
dedit,qualibus nihil posset præter ipsum anteponi.Hac
autem actione nihil mihi videtur operosius, & nihil
est cessationi similius, neque tamẽ eã suscipere aut im-
plere animus potest, nisi eoipso adiuuante cui reddi-
tur. Vnde fit vt homo eius clementia reformandus sit,
cuius bonitate ac potestate formatus est. Sed ad pro-
positum redire cogimur. Quare vide vtrum tibi iam
probatum sit,feras non habere scientiam,totámque il- E
lam velut imaginem scientiæ,quam miramur, vim es-
se sentiendi. AD. Probatum sane,& si quid de hoc
diligentius quærendum est, aliud tempus auctupabor,
nunc nosse cupio quid hinc conficias. AVG. Quid Scientia & sensus quid differãt. Ca. XXIX.
aliud putas,nisi definitionẽ illam sensus,vt antea,quod
nescio quid plus quàm sensum includebat,ita nunc cõ-
trario vitio vacillare,quod non omnem sensum potuit
includere.Habent enim ferę sensum,nec habent scien-
tiam: quicquid autem non latet,scitur, & omne quod
scitur,ad scientiam profectò pertinet:de quibus omni-
bus iam mihi tecum conuenit. Aut igitur non est ve-
rum, sensum esse passionem corporis non latentem a-
nimam,aut eo carent bestiæ,quia scientia carent: sen-
sum autem concedimus bestiis: Definitio ergo illa vi-
tiosa est. AD. Fateor nihil me inuenire quo resistã.
AVG. Accipe aliud quo magis nos huius defini-
tionis pudeat. Nam meministi,vt opinor, tertium defi
nitionis vitium tibi demonstratum, quo prorsus nihil
est turpius, cum ex neutra parte vera est, qualis est illa
hominis,Homo est animal quadrupes:nam siue omnis
homo animal est quadrupes,siue omne animal quadru
pes homo est,qui dicit atque affirmat,insanit profecto
si non iocatur. AD. Verum dicis. AVG. Quid
si in hoc vitio ista nostra deprehenditur,putás ne quic- F
quam magis esse quod sit explodẽdum atque extermi-
nandum de anima? AD. Quis id recuset?Sed nol-
lem,si fieri potest,etiam hic tandiu detineri,atq; inter-
rogatiunculis agitari. AVG. Nihil est quod me-
tuas,iam enim confectum est negocium:an tibi nondũ
persuasum est,cum de differẽtia ferarum & hominum
ageretur,aliud esse sentire,aliud scire? AD. Immo
maxime. AVG. Aliud ergo sensus,aliud scientia.
AD. Ita est. AVG. Non autem sentimus ratione,
sed aut visu,aut auditu,aut olfactu,aut gustu,aut tactu.
AD. Assentior. AVG. Et omne quod scimus ra
tione scimus. Nullus igitur sensus sciẽtia est. Quicquid
autem non latet,ad scientiam pertinet. Ad nullum er-
go sensum pertinet nõ latere, vt nullus homo quadru-
pes recte dici potest. Quamobrem ista nostra definitio
suscepta tua,non solum alienos terminos inuasisse,neq;
aliquid sui iuris reliquisse, sed nihil omnino habuisse
proprium,totumq; alienũ occupasse conuicta est. AD.

G Quid ergo agemus? Patieris ne illam de iudicio ita discedere? Quanquam enim ego ei defensionem qualem potui præbuerim, tu tamen ipsam litis formulam quæ nos decepit composuisti. Et ego quidem tametsi obtinere non potui, bona [tamen] fide assui, quod mihi satis est. Tu vero si præuaricationis arguaris, quid facias à quo & producta est, vt iurgaret audēter, & oppugnata vt turpiter cederet? AVG. Nuncquidnam est hic quisquam iudex, à quo huic vel mihi metuendum sit? Ego te priuatim quasi adhibitus iurisconsultus, instruendi causa refellere volui, vt cum ad iudicium ventum fuerit, paratus assistas. AD. Est ergo aliquid quod pro ista proferas, quam mihi inualidissimo temere defendēdam tuendamq; commendas? AVG. Est certe. AD. Quidnam, id est, obsecro? AVG. Quia quanquā sit aliud sensus, aliud scientia, illud tamē non latere vtrisque commune est, vt ipsi homini & bestiæ, quanuis plurimum differant, animal tamen esse commune est: Non latet enim quicquid animæ apparet, siue per temperantiam corporis, siue per intelligentię puritatem, atque illud primum sensus, hoc autem alterum scientia sibi vindicauit. AD. Manet ergo illa definitio tuta & probata? AVG. Manet vero. AD. Vbinam ergo deceptus sum? AVG. Vbi rogaui, vtrum omne quod non latet sciatur. Tu enim huic rogationi temere assensus es. AD. Nam quid velles vt dicerem? AVG. Non continuo esse & scientiam si quid non latet, sed si per rationem non latet, [scientiā.] Cum autem per corpus non latet, sensum vocari, si per seipsam non lateat corporis passio. An ignoras quibusdā philosophis & peracutis visum esse, ne idipsum quidem quod mente comprehenditur, ad nomen aspirare scientię, nisi tam firma comprehensio sit, vt ab ea mens nulla ratione queat dimoueri. AD. Accipio ista gratissime. Sed quæso quoniam quid sit sensus, subtilissime quātum arbitror explicatum est, referamus nos ad illā quæstionem, propter quam explicādam hoc susceperamus. Attuleram enim ego argumentum, quo tantum probarem animā esse, quātum eius est corpus, eo quòd tangētem à capite vsque ad pedis extremum pollicem sentit quaquauersum tetigeris, atque inde ad sensus definitionem morarum plenissimam, sed forte necessario delati sumus. Itaque ipsum fructum tāti operis iam ostende si placet. AVG. Est omnino, atque vberrimus. Nam totum quod quærebamus, effectum est. Si enim sensus est corporis passio per seipsam, non latens animam, quod vt firmissime teneremus, diutius quàm velles sermocinati sumus, meministine tādem nos cōperisse ibi sentire oculos vbi non sunt, vel potius ibi pati? AD. Memini. AVG. Etiam illud dedisti, nisi fallor, nec modo dubitas dandum fuisse, animā multo quàm totum corpus est, esse meliorem ac potentiorem.

Anima quare vbiq; sentiat in corpore. Caput XXX.

AD. Hinc vero dubitare nefarium puto. AVG. Age si corpus potest ibi pati aliquid vbi non est, propter quandam cum anima contemperationem, quod oculis in cernendo accidere inuentum est, adeóne animā crassam & pigram * † putamus, per quam ipsi oculi tantum possunt, vt eam lateat corporis passio, si non ibi iaceat, vbi passio ipsa contingit? AD. Multum me mouet ista conclusio, & ita multum, vt omnino stupeam, & non solum quid respondeam, sed prorsus vbi sim non inueniam. Quid enim dicam? sensum non esse, cum corporis passio per seipsam nō lateat animam? Quid erit aliud, si hoc non est? Oculos nihil pati cum videmus? Absurdissimum est eos ibi pati vbi sunt, vt seipsos non videant, nec vbi sunt quicquam est pręter ipsos. Non esse oculis animam potentiorem, cum eadem sit istorum potentia? Nihil est dementius. An hoc dicēdum est, potentius esse ibi pati, vbi quidq; sit, quàm vbi non sit? Sed si hoc verum esset, non esset pręstantior visus cæteris sensibus. AVG. Quid quod ictum aliquem, vel incidens quippiam, vel humoris perturbationem, cum ibi patiātur oculi vbi sunt, neque hoc animam latet, nec ista passio visus, sed tactus vocatur: & tamen talia pati oculus posset etiam in exanimi corpore, quāuis deesset anima, quam passio non lateret: illud autem quod pati nō potest oculus, nisi adsit anima, id est, quod videndo patitur, hoc solum ibi patitur, vbi non est? Ex quo cui non videatur, nullo loco animam contineri? Siquidem oculus, quod est corpus, id tantum nō loco suo patitur, quod nunquam sine anima pateretur.

† al. pinguem.

K

AD. Quid igitur faciam, quæso te? Nónne istis rationibus confici potest, animas nostras non esse in corporibus? Quod si ita est, nónne vbi sim nescio? Quis enim mihi eripit, quod ego ipse anima sum? AVG. Ne perturbere, ac magis bono animo facito sis. Ista enim cogitatio & consideratio ad nosmetipsos nos inuitat, & quantum licet auellit à corpore. Quod autem tibi visum est, non esse animā in corpore viuentis animantis, quanquam videatur absurdum, non tamē doctissimi homines, quibus id placuerit defuerunt, neque nunc arbitror deesse: Sed vt ipse intelligis, res est subtilissima, & ad quam cernēdam mentis acies satis purgānda est. Nunc attende potius quid aliud afferas quo conuincas animam, vel longam, vel latam esse, vel quid eiusmodi. Nam illud argumentum tuum de tangendi sensu, sentis non attingere veritatem, nec valere aliquid, vt eam per totum corpus tanquam sanguinem diffusam esse cōuincat: aut si iam quod afferas nihil habes, videamus quæ restant. AD. Nihil haberem fortasse, nisi recordarer quantum pueri mirari soleremus palpitantes lacertarum caudas amputatas à cætero corpore, quem motum sine anima fieri nullo modo mihi persuadere possum: neque quo pacto fiat, vt nullum sit animæ spatium, quando præcidi etiam cum corpore potest, intelligo. AVG. Possem respondere, aërem & ignem, quæ duo per animæ præsentiam tenentur in corpore terreno & humido, vt omnium quatuor fiat contemperatio, dum post eiusdem animæ abscessum ad superna euadunt, ac sese expediunt, mouere illa corpuscula tanto concitatius, quanto plagæ recentiores * † subito erumpunt: deinde porro motum languescere, postremo desinere, dum minus minúsque fit quod effugit, ac deinde totum euolat. Sed ab hoc me reuocat quod his hausi oculis penē serius quàm credi potest, sed certe non serius quàm deberem. Cum enim nuper in agro essemus Liguriæ, nostri illi adolescentes qui tunc mecum erant studiorum suorum gratia, animaduerterunt humi iacentes in opaco loco reptantem bestiolam multipedem, longum dicam quendam vermiculum: vulgo notus est, hoc tamen quod dicam nunquam in eo expertus eram. Verso nāque stylo quem forte habebat vnus illorum, animal medium percussit, Tum ambæ partes corporis ab illo vulnere in contraria discesserunt, tanta pedum celeritate, ac nihilo imbecilliore nisu, quàm si duo huiuscemodi animantia forent. Quo miraculo exterriti, causęq; curiosi, ad nos vbi simul ego & Alipius cōsidebamus, alacriter viuentia frusta illa detulerunt. Neque nos parū cōmoti, ea currere in tabula quaquauersum poterāt cernebamus:

L

Vermiculi secti quomodo mouentur. Caput XXXI.

M

* † al. plagæ recentiores.

A mus: atque vnum ipsorum stylo tactum, contorquebat se ad doloris locum, nihil sentiente alio ac suos alibi motus peragente. Quid plura? Tentauimus quatenus id valeret, atque vermiculum, immò iam vermiculos in multas partes concidimus: ita omnes mouebantur, vt nisi à nobis illud factum esset, & comparerent vulnera recentia, totidem illos separatim natos, ac sibi quemque vixisse crederemus. Sed tunc ego quod illis adolescentibus dixi, cum intuenti me intuerentur, tibi nunc dicere vereor. Iam enim tantum processimus, vt nisi tibi aliter respondero, quod secundum meam causam probabiliter valet, tota nostra intentio per tam lōgum munita sermonem, ab vno vermiculo penetrata succubuisse videatur. Illis autem præceperam vt in studiis sicut cœperant, suum cursum tenerent: ita eos opportunius aliquando ad quærenda & discutienda ista, si res moneret esse venturos. Sed quæ illis discedentibus cum Alipio sermocinatus sum, cum vterque nostrum pro suo quisque modulo recordaretur, & coniectaret & quæreret, si exponere velim, longē plura à nobis dicenda sunt, quàm ab ipso principio tantis ambagibus atque anfractibus dicta sunt. Non apud te tamen tacebo quod sentio, nisi mihi tunc multa iam nota essent de corpore, de specie quæ inest corpori, de loco, de tempore, de motu, quæ subtilissime atque abstrusissime * propter hancipsam quæstionem disseruntur, ad dandum palmam iis, qui corpus esse animam dicunt, declinarem. Quapropter te vt possum etiam atq; etiam moneo, ne temere aut in libros, aut in disputationes loquacissimorum hominum, nimiúmque sensibus his corporeis credentium te præcipites, donec corrigas firmēsque vestigia, quæ vsque ad ipsum deum animam ducunt: ne ab illo secretissimo & tranquillissimo mentis habitaculo, à quo nunc dum hæc incolit peregrina est, studiis facilius & laboribus, quàm inertia desidiáque auertaris. Nunc autem accipe contra illud quo vt sentio multum moueris, non quod robustius de multis, sed quod breuius, neque quod mihi probabilius quàm cætera, sed quod tibi aptius eligere potui. AD. Dic oro te quàm citissime potes.

B

* al. astructissime.

AVG. Primum illud dico, si maxime causa lateat, cur in concisione quorundam corporum illa contingant, non continuo nos hoc vno ita perturbari oportere, vt tam multa quæ superius luce clariora tibi visa F sunt, falsa esse arbitremur. Fieri enim potest vt huius rei causa nos lateat, quæ vel humanæ naturæ occultata est, vel sit alicui homini cognita, nec iste à nobis interrogari possit, aut etiam hoc ingenio simus, vt satisfacere nobis interrogatus non possit. Nunquid nam ex eo quicquid ex contraria parte firmissime didicimus, ac verissimum esse confitemur, labi nobis atque extorqueri decet? Atqui si illa maneant integra, quę interrogatus certa & indubia esse respondisti, nihil est quod istum vermiculum pueriliter metuamus, quanquam viuacitatis & numerositatis eius causam non valeamus afferre. Si enim apud te de aliquo fixum immotúmque constaret, quod esset vir bonus, eúmque in latronum conuiuio quos persequereris deprehenderes, atque aliquo casu antequam abs te interrogari posset moreretur, quamlibet causam putares potius illius cum sceleratis coniunctionis atque conuiuij, etiam si te semper lateret, quàm scelus & societatem. Cur ergo non cum tam multis argumentis superius æditis, atque abs te firmissime comprobatis, planum tibi factum sit, non loco animam contineri, atque ob hoc nullius talis esse quantitatis, qualem in corporibus cernimus, aliquam D suspicaris esse causam, cur nonnullum animal concisum in omnibus partibus viuat, non eam tamen quod cum corpore anima concidi potuerit? Quam si reperire non possumus, nónne quærēda est potius vera, quàm falsa credenda? Deinde quæro abs te, vtrum putes in verbis nostris aliud esse ipsum sonū, aliud quod sono significatur. AD. Ego vtrunque idem puto. AVG. Dic mihi ergo, sonus ipse vnde procedat cum loqueris. AD. Quis dubitet à me procedere. AVG. Abs te ergo sol procedit dum nominas solem? AD. De sono me, non de re ipsa interrogasti. AVG. Aliud ergo sonus est, aliud res quam significat sonus: tu autem vtrunque idem esse dixeras. AD. Age iam concedo aliud esse significantem sonum, aliud rem quæ significatur. AVG. Dic ergo, vtrum possis gnarus latinæ linguæ nominare in loquendo solem, si non intellectus solis præcederet sonum? AD. Nullo modo possem. AVG. Quid antequam ipsum nomen de ore procedat, si volens id enunciare aliquandiu te in silentio teneas, nónne in tua cogitatione manet, quod expressa voce alius auditurus E est? AD. Manifestum est. AVG. Quid cum ipse sol tantæ sit magnitudinis, num illa notio eius, quam cogitatione ante vocem tenes, aut longa, aut lata, aut quid eiusmodi videri potest? AD. Nullo modo. AVG. Age iam dic mihi, cum ore ipsum nomen erumpit tuo, atque id ego audiens solem cogito, quem tu ante vocem & cum ipsa voce cogitasti, & nūc fortasse ambo cogitamus, nónne tibi videtur nomen ipsum veluti accepisse abs te significationem, quam ad me per aures deportaret? AD. Videtur. AVG. Cum ergo nomen ipsum sono & significatione constet, sonus autem ad aures, significatio ad mentem pertineat, nónne arbitraris in nomine velut in aliquo animante sonum esse corpus, significationem autem quasi animam soni? AD. Nihil mihi videtur similius.

Diuiso corpore, quomodo nō diuidatur anima. Caput XXXII.

Nomē ad sonū, sonus ad aures, significatio ad mētē pertinet.

AVG. Attende nūc, vtrum nominis sonus per literas diuidi possit, cum anima eius, id est, significatio nō possit? Siquidem ipsa est, quam pauloante in nostra cogitatione nec latam nec longam respondisti tibi videri.

AD. Prorsus assentior. AVG. Quid cum per literas singulas sonus ille diuiditur, videtur tibi significationem illam retinere? AD. Quomodo possunt singulæ literæ significare quod nomen, quod ex his confectum sit * † significat? AVG. At cum perdita significatione discerptus in literis sonus est, num aliud putas esse factum, quàm dilaniato corpore discessisse animam, & quasi mortem quandam nominis contigisse.

F

* † al. ex his confit.

AD. Non solum assentior, sed ita libenter, vt nihil me magis in hoc sermone delectauerit. AVG. Si ergo satis perspexisti in hac similitudine, quomodo possit dissecto corpore anima non secari, accipe nūc quomodo frusta ipsa corporis, cum anima secta non sit, viuere possint. Iam enim cōcessisti, & recte vt opinor, significationem, quæ quasi anima soni est, dū nomē æditur per seipsam nullo pacto diuidi posse, cum ipse sonus qui velut corpus eius est possit. Sed in solis nomine ita soni est facta diuisio, vt nulla pars eius significationem aliquam retineret. Itaque illas literas dilacerato corpore nominis, tanquam ex anima membra, id est, significatione carentia considerabamus. Quamobrem si aliquod nomen inuenerimus, quod diuisum queat etiam singulis partibus quidpiam significare, cōcedas oportet non omnimodam veluti mortem tali pręcisione factā

G esse, cum tibi membra separatim considerata quodlibet significantia, & quasi spirantia videbuntur. AD. Concedam omnino, & vt iam idipsum sones flagitito. AVG. Accipe: Nam dum viciniam solis attendo de cuius nomine superius egimus, lucifer mihi occurrit, qui profecto inter secundam & tertiam syllabam scissus non nihil priore parte significat, cum dicimus luci, & ideo in hoc plus quàm dimidio corpore no minis viuit. Extrema etiam pars habet animam: nam cum ferre aliquid iuberis, hanc audis. Quî enim posses obtemperare, si quis tibi diceret, fer codicem, si nihil significaret, fer: quod cum additur luci, lucifer sonat, & significat stellam: cum autem demitur, nonnihil significat, & ob hoc quasi retinet vitam. Cum autem locus & tempus sit quibus omnia quæ sentiuntur, occupãtur, vel potius quæ occupant, quod oculis sentimus per locum, quod auribus per tempus diuiditur. Vt enim vermiculus ille plus loci totus quàm pars eius occupabat, ita maiorem temporis moram tenet cum lucifer dicitur, quàm si luci tantummodo diceretur. Quare si hoc significatione viuit in ea diminutione tẽporis, quæ diuiso illo sono facta est, cùm eadem significatio diuisa
H non sit, non enim ipsa per tempus distendebatur, sed sonus: ita existimandum est, secto vermiculi corpore, quanquam in minore loco pars eoipso quo pars erat viueret, non omnino animam sectam, nec loco minore, minorem esse factam, licet integri animantis membra omnia per maiorem locum porrecta simul possederit. Nõ enim locum ipsa, sed corpus quod ab eadem agebatur, tenebat: sicut illa significatio non distenta per tempus, omnes tamen nominis literas suas moras ac tempora possidentes, velut animauerat atque complauerat. Hac similitudine interim contentus sis peto, quate sentio delectatum. Quæ autem subtilissime de hoc disputari possunt, ita vt non similitudinibus, quæ plerunque fallunt, sed rebus ipsis satisfiat, ne in præsentia expectes. Nam & concludendus est tam longus sermo, & multis aliis quæ tibi desunt, animus ad hæc intuenda & perspicienda præcolendus est, vt possis intelligere liquidissime, vtrum quod à quibusdam doctissimis viris dicitur ita sese habeat animam per seipsam nullo modo, sed tamen per corpus posse partiri. Nunc accipe à me si velis, vel potius recognosce per me, quanta sit
I anima, non spatio loci ac temporis, sed vi ac potentia. Nam ita si meministi propositum ac distributum iam diu nobis est. De numero vero animarum, nescio quid tibi respondeam, cum hoc ad istam quæstionem pertinere putaueris. Citius enim dixerim non esse omnino quærendum, aut certe tibi nunc differendum, quàm vel numerum ac multitudinem non pertinere ad quantitatem, vel tam inuolutam quæstionem modo à me tibi posse expediri. Si enim dixero vnam esse animam, cõturbaberis, quod in altero beata est, in altero misera, nec vna res simul & beata & misera potest esse. Si vnã simul & multas dicam esse, ridebis: nec mihi facile vnde tuum risum comprimam suppetit. Sin multas tantummodo esse dixero, ipse me ridebo, minusq; me mihi displicentem quàm tibi perferam. Audi ergo quod ex me bene te audire posse polliceor. Quod vero aut ambobus, aut alteri nostrum ita onerosum est, vt fortasse opprimat, ne subire aut imponere velis. AD. Cedo* prorsus, & quod tibi congruenter mecum videtur agi posse, quantum valeat anima, expecto vt exponas. AVG. O vtinam doctissimum aliquem, neque id tantum, sed etiam eloquentissimum, & omnino sapientissimum, perfectúmque hominẽ de hoc ambo interrogare possemus, quonam ille modo quid anima in corpore valeret, quid in seipsa, quid apud deum, cui mundissima proxima est, & in quo habet summum atque omne bonum suum, dicendo ac disputando explicaret. Nunc autem cum mihi ad hanc rem desit alius, audeo tamen tibi non deesse: sed hoc mercedis est, quod dum quid valeat anima, indoctus expedio, quid ipse valeam, securus experior. In primis tamen tibi amputem latissimam quandam & infinitam expectationem, ne me de omni anima dicturum putes, sed tantum de humana, quam solam curare debemus, si nobismetipsis curæ sumus. Hęc igitur primo, quod cuiuis animaduertere facile est, corpus hoc terrenum atque mortale præsentia sua viuificat, colligit in vnum, atque in vno tenet, diffluere atque contabescere non sinit: alimenta per membra æqualiter suis quibusq; redditis distribui facit, congruentiã eius modúmque conseruat, non tantum in pulchritudine, sed etiam in crescendo atque gignendo. Sed hæc omnia homini etiam cum arbustis communia videri queunt. Hæc enim etiã dicimus viuere, in suo vero quidque illorum genere cu
L stodiri, ali, crescere, gignere videmus atque fatemur. Ascende itaque alterum gradum, & vide quid possit anima in sensibus, vbi euidentior manifestiorq; vita intelligitur. Non enim audienda est, nescio quæ impietas rusticana planè magisq; lignea quàm sint ipsę arbores, quibus patrocinium præbet, quæ dolere vitem quando vua decerpitur, & non solum sentire ista cum cæduntur, sed etiam videre atque audire credit. De quo errore sacrilego, alius est differendi locus. Nunc quod institueram attende, quæ sit vis animæ in sensibus, atque in ipso motu manifestior est animantis *†, quorum nobis cum iis quæ radicibus fixa sunt, nulla potest esse communio. Intendit se anima in tactum, & eo calida, frigida, aspera, lenia, dura, mollia, leuia, grauia sentit atque discernit. Deinde innumerabiles differentias saporum, odorum, sonorum, formarum, gustando, olfaciendo, audiendo, videndóque diiudicat. Atque in iis omnibus ea quæ secundum naturam sui corporis sunt, ascisciť, atque appetit, reiicit fugítque contraria. Remouet se ab his sensibus certo interuallo temporum, & eorum motus quasi per quasdam ferias reparans, imagines rerum quas per eos hausit, secum cateruatim & multipliciter versat, & hoc totum est somnus & somnia. Sæpe etiam gestiendo ac vagando facilitate motus delectatur, & sine labore ordinat membrorum concordiam, pro copulatione sexus agit quod potest, atque in duplici natura, societate atque amore molitur vnum. Fœtibus non iam gignendis tantummodo, sed etiam fouendis, tuendis, alendis, atque conseruandis conspirat. Rebus inter quas corpus agit, & quibus corpus sustentat, consuetudine sese innectit, & ab eis quasi membris ægre separatur: quæ consuetudinis vis etiam seiunctione rerum ipsarũ, atque interuallo temporis nõ discissa memoria vocatur. Sed hæc rursus omnia posse animã etiã in bestiis nemo negat. Ergo attollere in tertium gradum qui iam est homini proprius, & cogita memoriã non consuetudine inolitarũ, sed animaduersione atque signis commendatarum ac retẽtarum rerum innumerabilium, tot artes opificum, agrorũ cultus, extructiones vrbium, variorum ædificiorum ac moliminum multimoda miracula: inuẽtiones tot signorum in literis, in verbis, in gestu, in huiuscemodi sono, in picturis, atque

K

Primus gradus animæ.

Secũdus gradus animę.

†*al. manifestioris animantis.

Periphrasis somni.

M

Plato ĩ symposio.

Tertius gradus animæ.

De numero animarum quæstio inuoluta.

* al. credo. Varia animę in homine operatio. Cap. XXXIII.

A atque figmentis: tot gentium linguas, tot instituta, tot noua, tot instaurata: tantum librorum numerum, & huiusmodi monimentorum ad custodiendam memoriam, tantámque curam posteritatis: officiorum, potestatum, honorum, dignitatumq; ordines, siue in familiis, siue domi, militiæq; in republica, siue in prophanis, siue in sacris apparatibus: vim ratiocinandi & excogitandi fluuios eloquentiæ, carminum varietates, ludendi ac iocãdi causa milleformes simulationes, modulãdi peritiam, demetiendi subtilitatem, numerandi disciplinam, præteritorum ac futurorum ex pręsentibus cõiecturam. Magna hæc & omnino humana. Sed est & adhuc ista partim doctis atque indoctis, partim bonis ac malis animis copia communis. Suscipe * igitur atque insili quarto gradui, ex quo bonitas incipit, atque omnis vera laudatio. Hinc enim anima se non solum suo, si quam vniuersi partem agit, sed ipsi etiam vniuerso corpori audet præponere, bonaq; eius bona sua non putare, atque potentiæ pulchritudiniq; suæ comparata, discernere atque contemnere. Et inde quo magis se delectat, eo magis sese abstrahere à sordibus, totamq; emaculare, ac mundissimam reddere & comptissimam: ro-
B borare se aduersus omnia quæ de proposito ac sententia dimouere moliũtur, societatem humanam magni pendere, nihilq; velle alteri quod sibi nolit accidere: sequi authoritatem ac præcepta sapientium, & per hęc loqui sibi deum credere. In hoc tam præclaro actu animę inest adhuc labor, & contra huius mundi molestias atque blanditias magnus acerrimúsque conflictus. In ipso enim purgationis negocio subest metus mortis sæpe non magnus, sæpe vero vehementissimus. Nõ magnus tum, cum robustissime creditur: nam videre hoc vtrũ sit verum, non nisi perpurgatæ animæ licet, tanta dei prouidentia iustitiaq; gubernari omnia, vt nulli mors inique accidere possit, etiam si eam forte iniquus intulerit. Vehementer autem formidatur mors in hoc iam gradu, cum & illud eo creditur infirmius, quo solicitius quæritur, & eoipso minus videtur, quo tranquillitas propter metum minor est, inuestigandis obscurissimis rebus pernecessaria. Deinde quo magis magísque sentit anima, eoipso quòd proficit, quantum intersit inter puram & cõtaminatam: eo magis timet, ne deposito isto corpore, minus eam possit deus quàm seipsa fer
C re pollutam. Nihil autem difficilius quàm & non metuere * mortem, & ab illecebris huius mundi, sicut pericula ipsa postulant, temperare. Tanta est tamen anima, vt etiam hoc possit adiuuante sanè iustitia summi & veri dei, qua hæc vniuersitas sustentatur & regitur: qua etiam factum est, vt non modo sint omnia, sed etiã sic sint, vt omnino melius esse nõ possint. Cui se in opere tam difficili mundationis suæ adiuuandam & perficiendam piissime tutissiméque committit. Quod effectum erit, cum fuerit ab omni tabe anima libera, maculisq; diluta, cum se denique in seipsa lætissime tenet, nec omnino aliquid metuit sibi, aut vlla sua causa quicquam angitur. Est ergo iste quintus gradus. Aliud est enim efficere, aliud tenere puritatem: & alia prorsus actio qua se inquinatam redintegrat, alia qua non patitur se rursus inquinari. In hoc gradu omnifariam concipit quanta sit: Quod cùm conceperit, tunc verò ingenti quadam & incredibili fiducia pergit in deum, id est, in ipsam contemplationẽ veritatis, & illud propter quod tantum laboratum est, altissimum & sacratissimum †* præmium. Sed hæc actio, id est, appetitio, intelligendi ea quæ vere summéque sunt, summus aspectus est animæ, quo perfectiorem, meliorem rectiorẽque non habet. Sextus ergo erit iste gradus actionis. Aliud est enim mundari oculum ipsum animæ, ne frustra & temere aspiciat & praue videat: aliud ipsam custodire atque firmare sanitatem: aliud iam serenum atque rectum aspectum in id quod videndum est dirigere. Quod qui prius volunt facere, quàm mundati & sanati fuerint, ita illa luce reuerberãtur veritatis, vt non solum nihil boni, sed etiam mali plurimum in ea putent esse, atque ab ea nomen veritatis abiudicent, & cum quadam libidine & voluptate miserabili in suas tenebras, quas eorum morbus pati potest, medicinæ maledicentes refugiant. Vnde diuino afflatu, & prorsus ordinatissime illud a propheta dicitur: Cor mũ dum crea in me deus, & spiritum rectum innoua in visceribus meis. Spiritus enim rectus est, credo: quo fit vt anima in veritate quærenda deuiare atque errare non possit. Qui profecto in ea nõ instauratur, nisi prius cor mundum fuerit, hoc est, nisi prius ipsa cogitatio ab omni cupiditate ac fece rerum mortalium sese cohibuerit & eliquauerit. Iam vero in ipsa visione atque contemplatione veritatis, qui septimus atque vltimus animæ gradus est, neque iam gradus, sed quædam mansio, quò illis gradibus peruenitur, quæ sint gaudia, quæ perfruitio veri & summi boni, cuius serenitatis atque æternitatis afflatus, quid ego dicam? Dixerunt hæc quãtum dicenda esse iudicauerunt magnæ quædam & incomparabiles animæ, quas etiã vidisse ac videre ista credimus. Illud planè ego nunc audeo tibi dicere, nos si cursum quem nobis deus imperat, & quem tenendum suscepimus, constantissime tenuerimus, peruenturos per virtutem dei atque sapientiam ad summam illam causam, vel summum authorem, vel summũ principiũ rerum omnium, vel si quo alio modo res tanta congruentius appellari potest: quo intellecto vere videbimus quàm sint omnia sub sole vanitas vanitantiũ. Vanitas enim est fallacia, vanitantes autem vel falsi, vel fallẽtes, vel vtrique intelliguntur. Licet tamen dignoscere quantum inter hæc, & ea quæ vere sunt distet, & quemadmodum tamen etiam ista omnia deo authore creata sint, & in illorum † comparatione nulla sint, per se autem considerata mira atque pulchra. Tunc agnoscemus quàm vera nobis credenda imperata sint, quãq; optime ac saluberrime apud matrem ecclesiam nutriti fuerimus, quæve sit vtilitas lactis illius quod Apostolus Paulus paruulis se potum dedisse prædicauit: quod alimentum accipere cum quis matre nutritur, vtilissimum est, cum iam grandis est, pudẽdum: respuere cum opus est miserandum: reprehendere aliquãdo aut odisse, sceleris & impietatis, tractare autem ac dispensare commode, laudis & charitatis plenissimũ est. Videbimus etiam naturæ huius corporeæ tãtas commutationes & vicissitudines, dum diuinis legibus seruit, vt etiã ipsam resurrectionem carnis, quæ partim tardius, partim omnino non creditur, ita certam teneamus, vt certius nobis non sit solem cum occiderit oriturum. Iam vero eos qui ad exemplum salutis nostrę ac primitias à filio dei potentissimo, æterno, incommutabili susceptũ hominem, eundémque natum esse de virgine, cæteraq; huius historię miracula irridẽt, sic contẽnemus, tanquã eos puros, qui cum pictorem propositis tabulis quas intueatur pingentẽ viderint, non putẽt posse hominẽ pingi, nisi aliam picturam qui pingit, aspexerit. Tanta aũt in contemplanda veritate voluptas est, quantacunq; ex parte eam quisque contẽplari potest: tanta puritas, tan-

Quart* gradus animæ. *al. Suspiece.

* al. & metuere.

Quint* gradus animæ.

†* al. secretissimum.

D

Sextus gradus animæ.

Septim* gradus animæ.

E

Ecclesiast. 1.

1. Retracta. cap. 7.

Ita frequenter citat.

† illius.

F

Psal. 50.

1. Cor. 3.

G ta ſynceritas, tam indubitanda rerum fides, vt neque quicquam præter ea ſciſſe ſe aliquando aliquis putet, cùm ſibi ſcire videbatur,& quo minus impediatur animа toti tota inhærere veritati,mors quæ antea metuebatur,id eſt,ab hoc corpore omnimoda fuga & elapſio, pro ſummo munere deſideretur. Audiſti quanta vis ſit animæ ac potentia, quod vt breuiter colligam, quemadmodum fatendum eſt animam humanam nõ eſſe quod deus eſt:ita præſumẽdum, nihil inter omnia quæ creauit,deo eſſe propinquius. Ideóque diuinè ac ſingulariter in eccleſia catholica traditur, nullam creaturam colendam eſſe animæ, libentius enim loquor his verbis,quibus mihi hæc inſinuata ſunt,ſed ipſum tantummodo rerum,quę ſunt omnium creatorem,ex quo omnia,per quem omnia,in quo omnia,id eſt, incõmutabilem * veritatem,incommutabilem æternitatẽ, incommutabilem virtutem,incommutabilem charitatẽ, vnum verum deum atque perfectum,qui nunquã non fuerit,nunquam non erit,nunquam aliter fuerit, nunquã aliter erit. Quo nihil ſit ſecretius,nihil præſentius, qui difficile inuenitur vbi ſit,difficilius vbi non ſit:cum quo eſſe non omnes poſſunt, & ſine quò eſſe nemo poteſt:& ſi quid de illo incredibilius,conuenientius tamẽ atque aptius homines dicere valemus. Hic ergo ſolus deus animæ colendus eſt,neque diſcretè,neque confuſè. Quicquid enim anima colit vt deum,neceſſe eſt,vt melius eſſe,quàm ſeipſam putet. Animæ autem natura,nec terra,nec maria,nec ſydera,nec luna,nec ſol,nec quicquam omnino quod tangi,aut his oculis videri poteſt,non denique ipſum quod videri à nobis nõ poteſt, cœlum, melius eſſe credendum eſt. Immò hæc omnia lõge deteriora eſſe,quàm eſt quælibet anima,ratio certa conuincit:ſi modo eam veri amatores ducentem per inſolita quædam,& ob hoc ardua conſtantiſſime atque obſeruantiſſime ſequi audeant. Si quid vero aliud eſt in rerum natura,præter iſta quæ ſenſibus nota ſunt, & prorſus,quæ aliquod ſpatium loci obtinent,quibus omnibus præſtantiorem animam humanam eſſe diximus, Si quid ergo aliud eſt eorum,quæ deus creauit, quiddã eſt deterius,quiddã par:deterius,vt anima pecoris: par, vt angeli:melius autem nihil. Et ſi quando eſt aliquid horum melius,hoc peccato eius fit,non natura. Quo tamen non vſque adeo fit deterior, vt ei pecoris anima præferenda aut conferenda ſit. Deus igitur ſolus ei colendus eſt,qui ſolus eius eſt author. Homo autem quilibet alius quanquam ſapientiſſimus & perfectiſſimus, vel prorſus quælibet anima rationis compos atque beatiſſima, amanda tantummodo & imitanda eſt, eique pro merito atque ordine,quod ei congruit deferẽdum. Nam dominum deum tuum adorabis, & illi ſoli ſeruies. Errantibus verò cognatis animis & laborantibus, quantum licet atque præceptum eſt, opem ferendam eſſe ſciamus,ita vt hoc ipſum cum bene agitur, deum per nos agere intelligamus. Neque quicquã nobis proprium vẽdicemus inanis gloriæ cupiditate decepti,quo vno malo à ſummo in ima demergimur. Neque vitiis oppreſſos,ſed ipſa vitia:neque peccatores, ſed ipſa peccata oderimus. Omnibus enim ſubuentum velle debemus,etiam qui nos læſerunt,aut lædere,aut omnino lædi volunt. Hæc eſt vera,hæc eſt perfecta,hæc ſola religio, per quam deo reconciliari pertinet ad animæ, de qua quęrimus,magnitudinem,qua ſe libertate dignam facit:nam ille,ab omnibus liberat, cui ſeruire omnibus vtiliſſimum eſt,& in cuius ſeruitio placere perfectè ſola libertas eſt. Sed video me penè exceſſiſſe metas propoſiti mei,ac ſine vlla interrogatione tandiu tibi multa dixiſſe,neque id me pœnitet. Nam cùm ſint iſta per tam multas eccleſiæ ſcripturas diſperſa, quanquam ea non incommodè collegiſſe videamur, plene †* tamen intelligi nequeunt,niſi quiſque in illorum ſeptem quarto gradu fortiter agens, pietatémque cuſtodiens, & ad ea percipienda ſanitatem,ac robur comparans, inquirat omnia ſingillatim diligẽtiſſime ac ſagaciſſime: nãque illis omnibus gradibus ineſt diſtincta & propria pulchritudo,quos actus melius appellamus. Quærimus quippe de animæ potentia,& fieri poteſt vt hæc omnia ſimul agat,ſed id ſolũ ſibi agere videatur quod agit cum difficultate,aut certe cum timore. Agit enim hoc multo quàm cætera attentior. Aſcendentibus igitur ſurſum verſus. Primus actus docendi cauſa dicatur animatio:ſecundus,ſenſus: tertius,ars: quartus,virtus: quintus,tranquillitas:ſextus,ingreſſio:ſeptimus, contẽplatio. Poſſunt & hoc modo appellari: Primus, de corpore:ſecundus,per corpus:tertius,circa corpus: quartus, ad ſeipſam:quintus,in ſeipſam: ſextus,ad deum: ſeptimus,apud deũ. Poſſunt & ſic: Pulchrè de alio, pulchrè per aliud,pulchrè circa aliud,pulchrè ad pulchrum,pulchrè in pulchro,pulchrè ad pulchritudinẽ, pulchrè apud pulchritudinem. De quibus omnibus pòſt requires, ſi quid videbitur aperiendum: nunc ideo volui tot iſta ſignare vocabulis,ne te moueat cum alij aliis nominibus eadem vocant,aut aliter etiam partiũtur,& ob hoc aut iſta aut illa improbes: innumerabilibus enim modis eædem res & appellari & diuidi poſſunt rectiſſime ac ſubtiliſſime,ſed in tãta copia modorum vtitur quiſque,quo ſe congruenter vti exiſtimat. Deus igitur ſummus & verus lege inuiolabili & incorrupta,qua omne quod condidit regit,ſubiicit animæ corpus,animã ſibi,& ſic omnia ſibi, neque in vllo actu eandem deſerit,ſiue pœna, ſiue præmio. Id enim iudicauit eſſe pulcherrimũ,vt eſſet quicquid eſt,quòmodo eſt: & ita naturæ gradibus ordinaretur,vt conſiderantem vniuerſitatem nulla offenderet ex vlla parte deformitas, omniſque animæ pœna & omne præmium conferret ſemper aliquid proportioni iuſtæ pulchritudinis, diſpoſitioníque rerum omnium. Datum eſt enim animę liberum arbitrium, quod qui nugatoriis ratiocinationibus labefactare conantur,vſqueadeò cæci ſunt,vt ne iſta ipſa quidem vana atque ſacrilega propria voluntate ſe dicere intelligant:nec tamen ita liberum arbitrium animæ datum eſt,vt quodlibet eo moliens, vllam partem diuini ordinis legíſque perturbet. Datum eſt enim à ſapientiſſimo atque inuictiſſimo totius creaturæ domino: ſed iſta vt videnda ſunt, videre paucorum eſt, neque ad hoc quiſquam niſi vera religione ſit idoneus. Eſt enim religio vera, qua ſe vni deo anima, vnde ſe peccato velut abruperat,reconciliatione religat. Innectit ergo animam in illo actu tertio, atq; incipit ducere,purgat in quarto,reformat in quinto, introducit in ſexto,paſcit in ſeptimo:atq; hoc fit aliàs citius, aliàs tardius,vt quæque amore ac meritis valent:omnia tamen deus iuſtiſſime,moderatiſſime,pulcherrime facit,quoquo modo ſeſe habere voluerint, de quibus facit. Iam verò etiam puerorum infantium conſecrationes quantum proſint,obſcuriſſima quæſtio eſt, nonnihil tamen prodeſſe credendum eſt. Inueniet hoc ratio, cùm quæri oportuerit:quanquam & alia multa iam diu quęrenda tibi potiùs aliquando, quàm cognoſcenda protulerim. Quod fiet vtiliſſime,ſi duce pietate requirãtur. Quę cũ ita ſint,quis eſt qui iuſte ſtomachetur, quod agẽdo atq; ministrando

Anima conferitur ad res conditas & deum. Cap. XXXIIII.

Roma.11. *aliàs incõmutabile principiũ, incommutabilem ſapiẽtiam.

Deut. 6. Matth. 4.

K

†*aliàs plane.

De potentia animę iuxta ſeptem gradus. Cap. XXXV.

L

Anima ſolita corpore qualis. Cap. XXXVI.

M

Quæ ſit religio vera.

A miniſtrando corpori anima data ſit, cum tãtus & tam diuinus rerum ordo connecti melius non poſſit? Aut quærendum putet,qualis in hoc mortali & fragili corpore efficiatur,cum & in mortem propter peccatũ iure contruſa ſit, & virtute hic etiam poſſit excellere? Aut qualis poſt hoc corpus futura ſit, cum & pœna mortis neceſſario manere debeat,manente peccato, & virtuti pietatiq; ſit deus ipſe,id eſt,veritas ipſa præmiũ? Quare ſi iam placet,tam longum ſermonem terminemus aliquando, & implendis dei præceptis vigilantiſſime & religioſiſſime operam demus: nõ enim eſt alia fuga de tantis malis. Si quid autem obſcurius à me dictum eſt quàm velles, facito vt memoriæ mandatum aliàs opportunius requiras. Neque enim deerit nobis quærentibus ſe,qui deſuper eſt magiſter omnium. AD. Ego vero & hac oratione tua ita ſum affectus,vt eam interpellare* nefas putauerim:& ſi tibi modus ſermonis hic placet,tresq; illæ quæſtiones quæ remanebant tam breuiter perſtringendæ in præſentia viſæ ſunt, cedam iudicio tuo,ac deinceps tam magnis rebus inueſtigandis, non modo tempus propter tuas occupationes, ſed etiã meipſum opportuniorem ſeruabo.

*aliàs interpolare.

B LIBRI DE QVANTITATE ANIMAE FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE LIBERO ARBITRIO LIBER PRIMVS.

EVODIVS.

Deus quomodo malorum author. Ca. I.

IC MIHI quæſo te vtrum deus non ſit author mali? AVG. Dicam,ſi planum feceris de quo malo quæras. Duobus enim modis appellare ſolemus malũ:vno,cum male quẽque feciſſe dicimus:alio, cũ mali aliquid eſſe perpeſſum. EV. De vtroque ſcire cupio. AVG. At ſi deum bonum eſſe noſti vel credis,neque enim aliter fas eſt, malũ nõ facit:rurſus ſi deum iuſtum fatemur,nam & hoc negare ſacrilegum eſt, vt bonis præmia, ita ſupplicia malis tribuit:quæ vtiq; ſupplicia patientibus mala ſunt. Quãobrem ſi nemo iniuſte pœnas luit,quod neceſſe eſt credamus,quandoquidem diuina prouidẽtia hoc vniuerſum regi credimus,illius primi generis malorum nullo modo, huius autem ſecundi author eſt deus. EV. Eſt ergo alius author illius mali, cuius deum non eſſe compertum eſt? AVG. Eſt certe:nõ enim nullo authore fieri poſſet. Si autem quæris quiſnam iſte ſit, dici non poteſt:non enim vnus aliquis eſt,ſed quiſque malus ſui malefacti author eſt. Vnde ſi dubitas,illud attẽde quod ſupra dictum eſt: Malefacta iuſtitia dei vindicari. Non enim iuſte vindicarentur,niſi fierent voluntate. EV. Neſcio vtrum quiſquam peccet,qui nõ didicerit. Quod ſi verum eſt, quiſnam ſit ille à quo peccare didicerimus,inquiro. AVG. Aliquid boni exiſtimas eſſe diſciplinã? EV. Quis audeat dicere malum eſſe diſciplinam? AVG. Quid ſi nec bonũ nec malum eſt? EV. Mihi bonum videtur. AVG. Bene ſanè. Siquidem ſcientia per illam datur aut excitatur, nec quiſquam niſi per diſciplinam aliquid diſcit. An tu aliter putas? EV. Ego per diſciplinã non niſi bona diſci arbitror. AVG. Vide ergo ne nõ diſcantur mala:nam diſciplina niſi à diſcendo non dicta eſt. EV. Vnde ergo ab homine ſiunt,ſi non diſcuntur? AVG. Eo fortaſſe quod ſe à diſciplina, id eſt, à diſcendo auertit atque abalienat:ſed ſiue hoc,ſiue aliud aliquid ſit,illud certe manifeſtum eſt: quoniam diſciplina bonum eſt,& à diſcendo dicta eſt diſciplina,mala diſci omninò non poſſe. Si enim diſcuntur,diſciplina continentur, atque ita diſciplina non erit bonum: bonum eſt autem,vt ipſe concedis. Non igitur diſcuntur mala, & fruſtra illum à quo male facere diſcimus; quæris:aut ſi diſcuntur,mala vitanda non facienda diſcũtur,Ex quò malefacere nihil eſt niſi à diſciplina deuiare. EV. Prorſus ego duas diſciplinas eſſe puto, vnam per quam bene facere,aliam per quam male facere diſcimus. Sed cum quæreres vtrum diſciplina bonum eſſet, ipſius boni amor intẽtionem meam rapuit, vt illam diſciplinam intuerer,quæ bene faciendi eſt,ex quo bonum eſſe reſpondi: nunc autem admoneor eſſe aliam,quam proculdubio malum eſſe confirmo,& cuius authorem requiro. AVG. Saltem intelligẽtiam non niſi bonum putas? EV. Iſtam planè ita bonam puto,vt non videã quid in homine poſſit eſſe præſtantius:nec vllo modo dixerim aliquam intelligentiã malam eſſe poſſe. AVG. Quid cum docetur quiſque,ſi non intelligat, poteritne tibi doctus videri? EV. Omnino non poterit. AVG. Si ergo omnis intelligentia bona eſt,nec quiſquam qui non intelligit, diſcit:omnis qui diſcit, bene facit. Omnis enim qui diſcit,intelligit:& omnis qui intelligit,bene facit: Quiſquis igitur quærit authorem,per quẽ aliquid diſcimus, authorem profecto per quẽ benefacimus,quærit. Quapropter deſine velle inueſtigare neſcio quem malũ doctorem. Si enim malus eſt,doctor nõ eſt. Si doctor eſt, malus non eſt. EV. Age iam quoniam ſatis cogis vt fatear,non vos diſcere male facere,dic mihi vnde male faciamus? AVG. Eam quæſtionẽ moues, quæ me admodum adoleſcentem vehementer exercuit,& fatigatum in hæreticos impulit,atq; deiecit. Quo caſu ita ſum afflictus, & tantis obrutus aceruis inanium fabularum, vt niſi mihi amor inueniendi veri opem diuinam impetrauiſſet,emergere inde,atque in ipſam primam quærendi libertatẽ reſpirare non poſſem. Et quoniam mecum ſedulo actum eſt, vt iſta quæſtione liberarer,eo tecum agam ordine quem ſecutus euaſi. Aderit enim deus,& nos intelligere quod credimus, faciet: Præſcriptum enim per prophetam gradum,qui ait,niſi crediderit is non intelligetis:tenere nos debemus,ſi bene nobis conſcij ſumus. Credimus autem ex vno deo omnia eſſe quæ ſunt,& tamen non eſſe peccatorum authorem deum. Mouet autem animum, ſi peccata ex iis animabus ſunt,quas deus creauit,illæ autem animæ ex deo, quomodo non paruo interuallo peccata referãtur in deum. EV. Id nunc planè abs te dictum eſt,quod me cogitãtem ſatis excruciat, & quod ad iſtam inquiſitionem coëgit & traxit. AVG. Virili animo eſto, & crede quod credis. Nihil enim creditur melius, etiã ſi cauſa lateat cur ita ſit. Optime nanque de deo exiſtimare veriſſimum eſt pietatis exordium, nec quicquam de illo optime exiſtimat,qui non eum omnipotentem, atq; ex nulla particula commutabilem credit, bonorũ etiam omnium creatorem, quibus eſt ipſe præſtantior, rectorem

C

1. Retract. cap. 9.

D

Malefacere quid.

Mala vnde. Cap. II.

Eſaiæ. 7.

E

F

G rectorem quoque iustissimũ eorum omnium quæ creauit,nec vlla adiutum esse natura in creando , quasi qui non sibi sufficeret . Ex quo fit vt de nihilo creauerit omnia,de se autem non creauerit,sed genuerit quod sibi par esset,quem filium dei vnicum dicimus, quem cum
1. Cor.1. planius enunciare conamur,dei virtutem & dei sapiẽtiam nominamus,per quam fecit omnia,quæ de nihilo facta sunt. Quibus constitutis , ad intelligentiam eius rei quam requiris,opitulante deo nitamur hoc modo.

Malũ ex se malũ etiã si non vetetur. Caput.III. Queris certe vnde male faciamus. Prius ergo discutiendum est,quid sit malefacere:qua de re tibi quid videatur exprome . Quod si non potes totum simul breuiter verbis comprehendere, saltem particulatim malefacta ipsa commemorando,sententiam tuam notam fac mihi. EV. Adulteria,homicidia & sacrilegia,vt omittam cætera , quibus enumerandis vel tempus vel memoria non suppetit , quis est cui non malefacta videantur? AVG. Dic ergo prius,cur adulteriũ male fieri putes.An quia id facere lex vetat? EV. Non sanè ideo malum est,quia vetatur lege , sed ideo vetatur lege,quia malum est. AVG. Quid si quispiam nos exagitet,exaggerans delectationes adulterij,& queręns
H à nobis cur hoc malum & damnatione dignum iudicemus:num ad authoritatem legis confugiendum censes hominibus,iam non tantum credere, sed intelligere cupientibus?Nam & ego tecum credo, & inconcusse credo,omnibusq; populis atque gentibus credendũ esse clamo , malum esse adulterium : sed nunc molimur id quod in fidem recepimus,etiam intelligẽdo scire ac tenere firmissimum . Considera itaque quantum potes, & renũcia mihi , qua nam ratione adulterium malum esse cognoueris. EV. Hoc scio malum esse,quod hoc
Tobiæ.4. ipse in vxore mea pati nollem . Quisquis autem alteri
Matth.7. facit quod sibi fieri non vult,male vtiq; facit. AVG. Quid si cuiuspiam libido ea sit, vt vxorem suam præbeat alteri,libenterq; ab eo corrumpi patiatur, in cuius vxorem vicissim cupit parem habere licẽtiam,nihilne mali tibi facere videtur? EV. Imò plurimũ. AVG. At non iste tua regula peccat. Non enim id facit quod pati nolit. Quamobrem aliud tibi quærẽdum est, vnde malum esse adulterium cõuincas. EV. Eo mihi videtur malum, quod huius criminis homines vidi sæpe damnari. AVG. Quid?Propter recte facta nonne homines plerunque damnati sunt?Recense historiam,
I ne te ad alios libros mittam,eamipsam quæ diuina authoritate præcellit . Iam inuenies quàm male de Apostolis , & de omnibus martyribus sentiamus , si placet nobis damnationem certum indicium esse malefacti, cum illi omnes damnatione digni,propter confessionẽ suam iudicati sunt . Quamobrem si quicquid damnatur,malum est,malum erat illo tẽpore credere in Christum,& ipsam confiteri fidem. Si autẽ non omne malum est quod damnatur, quære aliud vnde adulterium malum esse doceas. EV. Quid tibi respondeam nõ inuenio. AVG. Fortassis ergo libido in adulterio malum est:sed dum tu foris in ipso facto,quod iam vi-
De pœni. distinc.1.ca. Si cui etiam. deri potest,malum quæris, pateris angustias . Nam vt intelligas libidinem in adulterio malum esse,si cui etiã non contingat facultas concumbendi cũ coniuge aliena,planum tamen aliquo modo sit id eum cupere, & si potestas detur,facturum esse,non minus reus est,quàm si in ipso facto deprehẽderetur. EV. Nihil est omnino manifestius,& iam video nõ opus esse longa sermocinatione,vt mihi de homicidio,sacrilegio,ac prorsus de omnibus peccatis persuadeatur . Clarũ est enim iam nihil aliud quàm libidinem in toto malefaciendi K genere dominari. † AVG. Scísne etiam istam libi- †aliãs,damnari.
dinem alio nomine cupiditatem vocari? EV. Scio. Num peccet qui metu occiderit hominem. Caput. IIII.
AVG. Quid inter hanc & metũ,nihilne interesse,an aliquid putas? EV. Immò plurimũ hæc ab inuicẽ distare arbitror. AVG. Credo te ob hoc arbitrari,quia cupiditas appetit,metus fugit. EV. Est ita vt dicis.
AVG. Quid si ergo quispiam non cupiditate adipiscendæ alicuius rei , sed metuens ne quid ei mali accidat,hominem occiderit:num homicida iste non erit?
EV. Erit quidem,sed non ideo factum hoc cupiditatis dominatu caret : nam qui metuens hominem occidit,cupit vtique sine metu viuere. AVG. Et paruum tibi videtur bonum sine metu viuere? EV. Magnum bonum est , sed hoc illi homicidæ per facinus suũ prouenire nullo modo potest. AVG. Non quæro quid ei prouenire possit,sed quid ipse cupiat.Certe enim bonũ cupit,qui cupit metu liberari,* † & idcirco ista cupi *† aliãs,vitã metu liberi.
ditas culpãda nõ est,alioquin omnes culpabimus amatores boni.Proinde cogimur fateri esse homicidium,in quo nequeat malæ illius cupiditatis dominatio reperiri:falsumq; erit illud,quod in omnibus peccatis vt mala sint,libido dominetur:aut erit aliquod homicidium, L
quod possit non esse peccatum , si homicidium est hominem occidere,potest tamen accidere aliquando sine peccato.Nam & miles hostẽ,& iudex vel minister eius 25.q.5.cap. Si homicidium.
nocentem , & cui forte inuito atque imprudenti telum manu fugit,non mihi videtur peccare cum hominem occidunt. EV. Assentior, Sed homicidæ isti appellari non solent. AVG. Responde itaque,vtrum illũ qui dominũ occidit,à quo sibi metuebat cruciatus graues,in eorum numero habendum existimes, qui sic hominem occiduut,vt ne homicidarum quidem nomine digni sint? EV. Longe ab eis istum differre video: nam illi vel ex legibus faciunt, vel nõ contra leges:huius autem facinus nulla lex approbat. AVG. Rursus me ad authoritatẽ reuocas . Sed meminisse te oportet, id nunc à nobis esse susceptum , vt intelligamus quod credimus,legibus autem credimus. Tentandum itaque est,si quo modo possimus idipsum intelligere, vtrũ lex quæ punit hoc factum,non perperàm puniat. EV. Nullo modo perperàm punit,quàndoquidem punit eũ qui volens & sciens dominum necat,quod nullus istorum facit. AVG. Et quid recordaris te pauloante dixisse,in omni facto malo libidinem dominari,& eo- M
ipso malum esse? EV. Recordor sanè. AVG. Quid illud? Nonne idem tu concessisti, eum qui cupit sine metu viuere,non habere malam cupiditatem?
EV. Et hoc recordor. AVG. Cum ergo ista cupiditate à seruo dominus interimitur , non illa culpabili cupiditate interimitur . Quamobrẽ cur sit hoc facinus malum, nõdũ cõperimus. Cõuenit enim inter nos omnia malefacta non ob aliud mala esse, nisi quod libidine,id est,improbanda cupiditate fiunt. EV. Iam mihi videtur iniuria iste damnari:quod quidem non auderem dicere,si aliud haberem quod dicerem. AVG. Itane prius tibi persuasisti tantum scelus impunitum † esse oportere,quàm cõsyderares vtrũ ille seruus propter † aliãs,puniturus.
satiandas libidines suas metu domini carere cupiuerit? Cupere nanq; sine metu viuere,non tantũ bonorũ, sed etiã malorum omniũ est. Verũ hoc interest,quod id bo ni appetunt auertendo amorem ab iis rebus , quæ sine amittendo periculo nequeunt haberi:mali autẽ , vt his fruendis cũ securitate incũbant,remouere impedimẽtũ conantur,& propterea facinorosam sceleratamq; vitã,

quæ mors

A quæ mors melius vocatur , gerant. EV. Respisco, & admodum gaudeo tam me plane cognouisse,quid sit etiam illa culpabilis cupiditas , quæ libido nominatur.
Libido quid sit. Quam esse iam apparet earum rerum amorem , quas
An liceat vim vi repellere. Cap. V. potest quisque inuitus amittere. Quare nunc age quæramus , si placet , vtrum etiam in sacrilegiis libido dominetur,quę videmus plura superstitione cõmitti. AVG. Vide ne præproperum sit,prius enim mihi discutiendum videtur; vtrum vel hostis irruens, vel insidiator sicarius, siue pro vita, siue pro libertate, siue pro pudicitia , sine vlla interficiatur libidine. EV. Quomodo possum arbitrari carere istos libidine , qui pro iis rebus digladiantur, quas possunt amittere inuiti:aut si nõ possunt,quid opus est pro his vsq; ad hominis necem progredi?Non ergo lex iusta est, quæ dat potestatem vel viatori,vt latronem,ne ab eo ipse occidatur,occidat:vel cuipiam viro aut fœminæ,vt violenter sibi stupratorem irruentẽ ante illatum stuprum,si possit,interimat:nam militi etiam iubetur lege,vt hostem necet:à qua cæde si temperauerit, ab imperatore pœnas luit. Num istas leges iniustas , vel potius nullas dicere
B audebimus? Nam mihi lex esse non videtur , quæ iusta non fuerit. AVG. Legem quidem satis video esse munitam cõtra huiuscemodi accusationem, quæ in eo populo quem regit , minoribus malefactis , ne maiora committerentur ,dedit licentiam . Multo est enim mitius eum,qui alienæ vitæ insidiatur , quàm eum qui suam tuetur,occidi. Et multo est immanius inuitũ hominem stuprum perpeti, quàm eum , à quo illa vis infertur,ab eo cui inferre conatur interimi.Iam vero mi les in hoste interficiendo minister est legis,quare officium suũ facile nulla libidine impleuit. Porrò ipsa lex, quæ tuendi populi causa lata est , nullius libidinis argui potest . Siquidem ille qui tulit , si dei iussu tulit, id est. quod præcepit æterna iustitia,expers omnino libidinis id agere potuit. Si autem ille cum aliqua libidine hoc statuit, non ex eo fit , vt ei legi cum libidine obtemperare necesse sit:quia bona lex & à nõ bono ferri potest. Non enim si quis,verbi causa, tyrannicam potestatem nactus ab aliquo cui hoc conducit precium accipiat,vt statuat nulli licere vel ad coniugium fœminam rapere propterea mala lex erit, quia ille iniustus atque corru-
C ptus hanc tulit. Potest ergo illi legi ,quæ tuẽdorum ciuiũ causa vim hostilẽ eadẽ vi repelli iubet,sine libidine obtemperari.Et de omnibus ministris,qui iure atq; ordine potestatibus quibusque subiecti sunt,id dici potest Sed illi homines lege inculpata , quomodo inculpati queant esse, non video: non enim lex eos cogit occidere,sed relinquit in potestate . Libertum eis itaq; est neminem necare pro iis rebus,quas inuiti possunt amit-
† & ob hoc amare non. tere,& ob hoc amittere † debent.De vita enim fortasse cuipiam fit dubium,vtrum animæ nullo pacto auferatur,dũ hoc corpus interimitur:sed si auferri potest, con
32.q.5. ca. de pudicitia. temnenda est:si non potest,nihil metuendũ . De pudicitia vero quis dubitauerit, quin ea sit in ipso animo cõstituta,quandoquidem virtus est?Vnde à violento stupratore eripi nec ipsa potest. Quicquid igitur erepturus
† occiditur. erat ille qui occidit †, id totum in potestate nostra non est:quare quemadmodum nostrum appellandum sit,nõ intelligo . Quapropter legem quidem non reprehendo,quæ tales permittit interfici:sed quo pacto istos defendam qui interficiunt , non inuenio. EV. Multo minus ego inuenire possum , cur hominibus defensionem queras, quos reos nulla lex tenet. AVG. Nulla fortasse, sed earum legum quæ apparẽt, & ab homi-
D nibus leguntur : nam nescio vtrum non aliqua vehementiore ac secretissima lege teneantur,si nihil rerum est quod non administret diuina prouidẽtia. Quomodo enim apud eam sunt isti peccato liberi , qui pro iis rebus,quas cõtemni oportet,humana cæde polluti sunt?
EV. Videtur ergo mihi & legem istam,quę populo regendo scribitur,recte ista permittere, & l per J diuinam prouidentiam vindicari . Ea enim vindicanda sibi hæc lex populi assumit , quæ satis sint conciliandæ paci hominibus imperitis,& quanta possunt per hominem regi . Illæ vero culpæ alias pœnas aptas habent, à quibus sola mihi videtur posse liberare sapientia.
AVG. Laudo & probo istam, quanuis inchoatam minusq; perfectam,tamen fidentem & sublimia quædam petentem distinctionem tuam . Videtur enim tibi lex ista, quæ regendis ciuitatibus fertur , multa concedere atq; impunita relinquere,quę per diuinam tamen prouidentiam vindicantur , & recte. Neq; enim quia non omnia facit,ideo quæ facit improbanda sunt.
Lex æterna moderatrix humanarũ. Cap. VI. *aliãs,discutiamus. Sed dispiciamus *, si placet,diligenter,quousque per legem istam,quæ populos in hac vita cohibet, malefacta vlciscenda sint. Deinde quid restet,quod per diuinã prouidentiam inęuitabilius secretoq; puniatur. EV.
Cupio, si modo peruenirí possit ad tantæ rei terminos: E
nam hoc ego infinitum puto. AVG. Immò adesto animo,& rationis vias pietate fretus ingredere. Nihil est enim tam arduum atq; difficile, quod non deo adiuuante planissimum atq; expeditissimũ fiat . In ipsum itaque suspẽsi, ab eo auxilium deprecantes, quod instituimus quæramus.Et prius responde mihi,vtrũ ista lex quæ literis promulgatur,hominibus hanc vitam viuẽtibus opituletur? EV. Manifestum est : nam ex his hominibus vtiq; populi ciuitatesq; cõsistunt. AVG. Quid ipsi homines & populi , eiusne generis rerũ sunt, vt interire mutarive nõ possint, æterniq; omnino sint? An vero mutabiles temporibusq; subiecti sunt? EV Mutabile planè atq; tempori obnoxium hoc genus esse quis dubitet? AVG. Ergo si populus sit bene moderatus & grauis , communisq; vtilitatis diligentissimus custos,in quo vnusquisq; minoris rem priuatam quàm publicam pendat, nonne recte lex fertur, qua huic ipsi populo liceat creare sibi magistratus , per quos sua res, id est,publica administretur? EV. Recte prorsus.
AVG. Porrò si paulatim deprauatus idem populus, F
rem priuatam reipub.præferat,atque habeat venale suffragium, corruptusq; ab eis qui honores amant, regnũ in se factiosis*† consceleratisq; committat,nonne item *†aliãs, regimen in se flagitiosis.
recte,si quis tũc extiterit vir bonus,qui plurimum possit, adimat huic populo potestatem dandi honores , & in paucorum bonorum , vel etiam vnius redigat arbitrium? EV. Et id recte. AVG. Cum ergo duæ istæ leges ita sibi videantur esse contrariæ,vt vna earũ bonorum dandorum populo tribuat potestatem, auferat altera,& cum ista secunda ita lata sit,vt nullo modo ambæ in vna ciuitate simul esse possint, num dicemus aliquam earum iniustã esse , & ferri minime debuisse? EV. Nullo modo. AVG. Appellemus ergo istam legem,si placet,temporalem, quæ quanuis iusta sit,cõmutari tamen per tempora iuste potest. EV.
Appellemus. AVG. Quid illa lex,quæ summa ra- Ratio legis anima.
tio nominatur,cui semper obtemperandum est , & per quam mali miseram,boni beatam vitam merentur,per quem denique illa, quam temporalem vocãdam diximus,recte fertur,rectęq; mutatur,potẽstne cuipiã intelligenti non incommutabilis æternaq; videri ? An potest

G test aliquãdo iniustum esse, vt mali miseri, boni autem beati sint: aut vt modestus & grauis populus ipse sibi magistratus creet, dissolutus vero & nequam ista licẽtia careat? EV. Video hanc æternam esse atque incommutabilem legem. AVG. Simul etiam te videre arbitror in ista temporali nihil esse iustum atquè legitimum, quod non ex hac æterna sibi homines deriuauerint. Nam si populus ille quodam tempore iuste honores dedit, quodam rursus iuste non dedit, hæc vicissitudo temporalis vt iusta esset, ex illa æternitate tracta est, qua semper iustum est grauem populum honores dare, leuem non dare. An tibi aliter videtur? EV. Assentior. AVG. Vt igitur breuiter æternæ legis notionem, quæ impressa nobis est, quantum valeo verbis explicẽ, ea est qua iustum est vt omnia sint ordinatissima. Tu si aliter existimas, prome. EV. Quid tibi vera dicenti contradicam, nõ habeo. AVG. Cum ergo hæc sit vna lex, ex qua illæ omnes temporales ad homines regẽdos variantur, num ideo ipsa variari vllo modo potest? EV. Intelligo omnino non posse: Neque enim vlla vis, vllus casus, vlla rerum labes vnquã

H effecerit, vt iustum non sit omnia esse ordinatissima.

Scientiæ & experientiæ discrimen. Ca. VII.

AVG. Age nunc videamus, homo ipse quomodo in seipso sit ordinatissimus: Nam ex hominibus vna lege sociatis, populus constat: quæ lex, vt dictum est, temporalis est. Et dic mihi, vtrum certissimum tibi sit viuere te? EV. Hoc vero quid certius responderim?

AVG. Quid illud, potésne dignoscere aliud esse viuere, aliud nosse se viuere? EV. Scio quidem neminem se nosse viuere, nisi viuentẽ: Sed vtrum omnis viuens nouerit se viuere, ignoro. AVG. Quàm vellem vt credis, ita etiam scires pecora carere ratione, cito nostra disputatio ab ista quæstione transiret: sed quoniam nescire te dicis, longam sermocinationẽ moues. Neque enim talis res est, qua prætermissa pergere in ea quæ intendimus, tãta connexione rationis, quanta opus esse sentio, sinamur. Dic itaque mihi, cum sæpe viderimus bestias ab hominibus domitas, id est, non corpus bestiæ tantum, sed & animã ita homini subiugatam, vt voluntati eius sensu quodam & consuetudine seruiat, vtrum tibi vllo modo fieri posse videatur, vt bestia quælibet immanis, vel feritate, vel corpore, vel etiam sensu quolibet acerrima pari vice sibi hominem

I subiugare conetur, cum corpus eius seu vi seu clàm multæ interimere valeant? EV. Nullo modo istud fieri posse consentio. AVG. Bene sanè. Sed item dic mihi, cum manifestum sit, viribus cęterisq; officiis corporis à plurimis bestiis hominem facile superari, quæ nã res sit qua homo excellit, vt nulla ei bestiarum, ipse autem multis imperare possit? An forte ipsa est quę rationalis *† intelligentia dici solet? EV. Non inuenio aliud, quãdoquidẽ in animo est id quo beluis antecellimus. Quæ si exanimes essent, dicerem nos eo præstare, quòd animam habemus. Nunc vero cũ & illa sint animalia, id quod eorum animis non inest vt subdantur nobis, inest autem nostris vt eis meliores simus, quoniã neq; nihil, neque paruũ aliquid esse cuiuis apparet, quid aliud rectius quàm rationem vocauerim? AVG. Vide quàm facile fiat deo adiuuante quod homines difficillimum putãt. Nam ego, fateor tibi, quæstionẽ istam, quæ vt intelligo terminata est, tandiu nos retenturam putauerã, quàm fortasse omnia quæ dicta sunt ab ipso nostræ disputationis exordio. Quare accipe iam, vt deinde ratio connectatur. Nã credo te ignorare, id quod scire dicimus, nihil esse aliud quàm ratiõe habere per-

*†aliâs, ratio vel.

ceptum. EV. Ita est. AVG. Qui ergo scit se viuere K ratione non caret. EV. Consequens est. AVG. Viuunt autem bestiæ, & sicut iam emicuit, rationis expertes sunt. EV. Manifestũ est. AVG. Ecce igitur iam nosti quod te ignorare respóderas, nõ omne quod viuit scire se viuere, quanquam omne quod se viuere sciat, necessario viuit. EV. Non mihi est iam dubiũ: perge quò intenderas. Aliud enim viuere esse, aliud viuere se scire, satis didici. AVG. Quid ergo tibi horũ duorum videtur esse præstãtius? EV. Quid putas, nisi scientiã vitæ? AVG. Meliór ne tibi videtur vitæ scientia quàm ipsa vita? An forte intelligis superiorem quãdam & synceriorem vitam esse scientiam, quam scire nemo potest, nisi qui intelligit? Intelligere autẽ quid est, nisi ipsa luce mẽtis illustrius perfectiusq; viuere? Quare tu mihi nisi fallor, non vitæ aliud aliquid, sed cuidam vitæ meliorem vitam præposuisti. EV. Optime omnino & cognouisti & explicasti sententiam meam, si tamen scientia mala esse nunquã potest. AVG. Nullo modo arbitror, nisi cum translato verbo scientiã pro experientia dicimus: Experiri enim non semper bonũ est: sicut experiri supplicia. Illa vero quę proprie ac pure scientia nominatur, quia ratione atq; intelligẽtia paratur, mala esse quomodo potest? EV. Teneo & istam L differentiã: persequere cætera. AVG. Illud est quod volo dicere: hoc quicquid est quo pecoribus homo pręponitur, siue mens, siue spiritus, siue vtrunq; rectius appellatur: nam vtrunq; in diuinis libris inuenimus, si dominetur atq; imperet cæteris quibuscunque homo constat, tunc esse hominẽ ordinatissimum. Videmus enim habere nos, non solum cum pecoribus, sed etiam cũ arbustis & stirpibus multa communia, Nanq; alimẽtum corporis sumere, crescere, gignere, vigere, arborib⁹ quoque tributum videmus, quæ infima quadam vita continentur. Videre autem atq; audire, & olfactu, gustu & tactu corporalia sentire posse bestias, & acrius plerasque quàm nos, cernimus & fatemur. Adde vires & valentiã firmitatemq; membrorum, & celeritates, facillimosq; corporis motus, quibus omnibus quasdam earum superamus, quibusdam æquamur, à nonnullis etiam vincimur. Genus tamen ipsum rerum, est nobis certe cõmune cum beluis: Iam vero appetere voluptates corporis, & vitare molestias, ferinæ vitæ omnis actio est. Sunt alia quædam quæ iam cadere in feras nõ videntur, nec M tamen in homine ipso summa sunt, vt iocari & ridere. Quod humanum quidẽ, sed infimum hominis iudicat, quisquis de natura humana rectissime iudicat. Deinde amor laudis & gloriæ, & affectatio dominandi, quæ tamen si bestiarum non sunt, non tamen earum rerum libidine bestiis meliores nos esse arbitrandum est. Nam & iste appetitus cum rationi subditus non est, miseros facit. Nemo autem cuiquam miseria se præponendum putauit. Hisce igitur motibus animæ cum ratio dominatur, ordinatus homo dicendus est. Non enim ordo rectus, aut ordo appellandus est omnino, vbi deterioribus meliora subiiciuntur. An tibi non videtur? EV. Manifestũ est. AVG. Ratio ista ergo vel mens vel spiritus cum irrationales animi motus regit, id scilicet dominatur in homine, cui dominatio lege debetur ea, quam ęternam esse comperimus. EV. Intelligo ac sequor. AVG. Cum ergo ita homo constitutus atque ordinatus est, nónne tibi sapiens videtur? EV. Nescio alius quis mihi sapiens homo videri possit, si hic non videtur. AVG. Credo etiam te illud scire, plerosque homines stultos esse. EV. Hoc quoq; satis constat.

Rõne præcellit homo. Cap. VIII.

Stulti & sapiẽtis discrimẽ. Ca. IX.

VG.

A AVG. At si stultus sapienti est cõtrarius, quoniam sapientem comperimus, quis etiã stultus sit, profecto iam intelligis. EV. Cui non appareat hunc esse, in quo mens summam potestatem non habet? AVG. Quid igitur dicendum, cum homo ita est affectus, deesse illi mentem: an quanuis insit, eam carere dominatu? EV. Hoc potius quod vltimum ęposuisti velẽ subiecisti, pervellem abs te audire, quibus documentis perceptum habeas mentem inesse homini, quæ suum nõ exerat principatum. AVG. Vtinam tuas istas partes facere velles: nam nõ mihi facile est sustinere quod ingeris. Illud saltẽ facile est tibi recordari, quod pauloante diximus, quemadmodum bestiæ mansuefactæ ab hominibus ac domitæ seruiant: quod ab eis vicissim homines, vt demonstrauit ratio, paterentur, nisi aliquo excellerent. Id autẽ nõ inueniebamus in corpore. Ita cũ in animo esse appareret, quid aliud appellandum esset, quàm ratio, nõ comperimus: quam postea & mentem & spiritum vocari recordati sumus. Sed si aliud ratio, aliud mens, constat certe non nisi mentem vti [posse] ratione*. Ex quo illud conficitur, eum qui rationem habet, mente carere

*aliâs, mẽtis esse rationẽ.

B non posse. EV. Probè ista reminiscor ac teneo.

AVG. Quid illud, credisne domitores beluarum nisi sapientes esse non posse? Eos enim sapientes voco, quos veritas vocari iubet: id est, qui regno mentis omni libidinis subiugatione pacati sunt. EV. Ridiculum est tales putare istos, quos vulgo mansuetarios nuncupant, vel etiã pastores aut bubulcos, aut aurigas, quibus omnibus domitum pecus subiectum videmus, & quorum industria indomitum subiici. AVG. En igitur habes documentum certissimum, quo manifestum fiat inesse mentẽ homini sine dominatu. His quippe inest mens: agunt enim talia, quæ agi sine mente non possent: non tamen regnat: nam stulti sunt. Neq; regnum [mẽtis nisi sapientium esse percognitum est. EV. Mirum est hoc iam fuisse à nobis in superioribus confectũ, & mihi quid responderem, non potuisse in mentem venire.

Sed alia contexamus. Iam enim & regnum mentis humanæ humanam esse sapiẽtiam, & eam posse etiam non regnare compertum est. AVG. Putásne ista mente, cui regnum in libidines æterna lege concessum esse cognoscimus, potẽtiorem esse libidinem? Ego enim

Regnũ mentis, & rerum collatio. Cap. X.

F nullo pacto puto. Neque enim esset ordinatissimum, vt impotentiora potentioribus imperarent. Quare necesse arbitror esse, vt plus possit mens quàm cupiditas, eo ipso quo cupiditati recte iusteq; dominatur. EV. Ego quoq; ita sentio. AVG. Quid virtutẽ omnémne dubitamus omni vitio sic anteponere, vt virtus quanto melior atq; sublimior, tanto firmior inuictiórque sit. EV. Quis dubitauerit? AVG. Nullus igitur vitiosus animus virtute armatum animũ superat.

EV. Verissimum est. AVG. Iam corpore omni qualemlibet animum meliorẽ potentiorẽmque esse nõ te arbitror negaturum. EV. Nemo id negat, qui, quod facile est, videt, aut substantiam viuentem ríõ viuenti, aut eam quæ vitam dat ei quæ accipit, esse præferendam. AVG. Multo minus igitur corpus, qualecunque id sit, animum virtute præditum vincit. EV. Euidentissimum est. AVG. Quid animus iustus, ménsque ius proprium imperiumq; custodiens, non potest aliam mentem pari æquitate ac virtute regnãtem, ex arce deiicere, atque libidini subiugare? EV. Nullo modo, non solum propter eandem in vtraque excellentiam, sed etiam quòd à iustitia prior decidet; fiétque vitiosa mens, quæ aliam facere conabitur, eóq; ipso erit infirmior. AVG. Bene intelligis, quare illud restat, D vt respondeas, si potes, vtrum tibi videatur rationali & sapienti mente quicquam esse præstantius? EV. Nihil præter deũ arbitror. AVG. Et mea ista sententia est. Sed quoniã res ardua est, neq; nunc opportune quæritur, vt ad intelligentiam veniat, quanquam robustissima teneatur fide, integra nobis sit huius quæstionis diligens & cauta tractatio. In præsentia enim scire possumus quæcunque illa natura sit, quam menti virtute pollenti fas est excellere, iniustã esse nullo modo posse. Quare ne ista quidem, tametsi habeat potestatem, coget mentem seruire libidini. EV. Istud prorsus nemo est qui nõ sine vlla cunctatione fateatur. AVG. Ergo relinquitur vt quoniam regnãti menti compotiq; virtutis, quicquid par aut prelatum est, non eam facit seruam libidinis propter iustitiam: quicquid autem inferius est, non possit hoc facere propter infirmitatem, sicut ea quæ inter nos constiterunt docent, nulla res alia mentem cupiditatis comitem faciat, quàm propria voluntas & liberum arbitrium.

Peccatũ ex libero arb. non ex deo. Cap. XI.

EV. Nihil tam necessarium restare video. AVG. Sequitur iam vt tibi videatur iuste illam pro peccato E tanto pœnas pendere. EV. Negare non possumus.

AVG. Quid igitur? Num ista ipsa pœna parua existimãda est, quòd ei libido dominatur, spoliatamq; virtutis opulentia, per diuersa inopem atque indigentem trahit, nunc falsa pro veris approbantem, nunc etiam defensitãtem, nunc improbantem, quæ antea probauisset, & nihilominus in alia falsa irruentem, nunc assensionem suspendentem suam, & plerunq; perspicuas ratiocinationes formidantem, nunc desperantem de tota inuentione veritatis, & stultitiæ tenebris penitus inhærentem, nunc conantem in lucem intelligendi, rursusq; fatigatione decidentem: cum interea cupiditatum illud regnum tyrannice sæuiat, & variis contrariisque tempestatibus totum hominis animum vitamq; perturbet, hinc timore, inde desyderio: hinc anxietate, inde inani falsaq; lætitia: hinc cruciatu rei amissæ quæ diligebatur, inde ardore adipiscendæ quæ non habetur: hinc acceptæ iniuriæ doloribus, inde facibus vindicãdæ quaquauersum potest coarctare illũ anaritia, dissipare luxuria, addicere ambitio, inflare superbia, torquere inuidia, desidia sepelire, peruicacia cõcitare, afflictare F subiectio, & quęcũq; alia innumerabilia regnum illius libidinis frequẽtant & exercẽt: possumús ne tandẽ nullam istam pœnam putare, quã vt cernis, omnes qui nõ inhærent sapientię, necesse est perpeti? EV. Magnã quidem istam pœnam esse iudico & omnino iustam, si quis iã in sublimitate sapientiæ collocatus, inde descẽdere ac libidini seruire delegerit: sed vtrum esse quisquam possit incertum est, qui hoc aut voluerit facere, aut velit. Quanquam enim credamus hominem tam perfecte cõditum à deo, & in beata vita constitutũ, vt ad erumnas mortãlis vitæ ipse inde propria voluntate delapsus sit, tamen hoc cum firmissima fide teneã, intelligentia nondum assecutus sum: Cuius rei diligentẽ inquisitionem si nunc differendam putas, me inuito facis.

Verum illud quod me maxime mouet, cur huiuscemodi acerbissimas pœnas patiamur nos, qui certe stulti sumus, nec sapientes vnquã fuimus, vt merito hæc dicamur perpeti propter desertam virtutis arcem, & electam sub libidine seruitutem, quin aperias disputando si vales, nullo modo tibi differendum esse concesserim.

An iuxta Platonẽ anima peccarit ante hãc vitã. Cap. XII

AVG. Ita istuc dicis, quasi liquido compertum habeas, nũquam nos fuisse sapientes. Attendis enim tempus

G pus ex quo in hanc vitam nati sumus. Sed cum sapientia in animo sit, vtrum ante consortium huius corporis alia quadam vita vixerit animus, & an aliquãdo sapienter vixerit, magna quæstio est, magnum secretum, & suo consyderandũ loco: Neque ideo tamen hoc quod nunc habemus in manibus impeditur, quo minus aperiatur vt potest. Nam quæro abs te, sit ne aliqua nobis voluntas? EV. Nescio. AVG. Vis ne hoc scire?

EV. Et hoc nescio. AVG. Nihil ergo deinceps me interroges. Quare? AVG. Quia roganti tibi respondere non debeo, nisi volenti scire quod rogas. Deinde nisi velis ad sapientiam peruenire, sermo tecũ de huiuscemodi rebus nõ est habendus. Postremo meus amicus esse non poteris, nisi velis vt bene sit mihi. Iã vero de te tuipse videris, vtrum tibi voluntas nulla sit beatæ vitæ tuæ. EV. Fateor, negari non potest habere nos voluntatem. Perge iam videamus quid hinc conficias. AVG. Fac. Sed dic etiam prius, vtrũ & bonã voluntatẽ te habere sentias. EV. Quid est bona voluntas? AVG. Volũtas qua appetimus, recte honesteq; viuere, & ad summam sapiẽtiam peruenire. Modo tu vide vtrum rectam honestãmque non appetas vitam, aut esse sapiens non vehementer velis, aut certe negare audeas, cum hoc volumus nos habere voluntatem bonam. EV. Nihil horum nego, & propterea me non solum voluntatem, sed etiam bonã voluntatem iam habere confiteor. AVG. Quanti pẽdis oro te hanc voluntatem? Nunquid nam ei vlla ex parte diuitias, aut honores, aut voluptates corporis, aut hæc simul omnia cõferenda arbitraris. EV. Auerterit deus istam sceleratam dementiam. AVG. Parúmne ergo gaudendũ est habere nos quiddam in animo, hancipsam dico bonam voluntatem, in cuius comparatione abiectissima sunt ea quæ cõmemorauimus, pro quibus adipiscendis multitudinem videmus hominum nullos labores, nulla pericula recusare? EV. Gaudendum vero, ac plurimum. AVG. Quid, hoc gaudio qui non fruũtur, paruo damno eos affectos putas tanti boni? EV. Imò maximo. AVG. Vides igitur iam, vt existimo, in voluntate nostra esse constitutum, vt hoc vel fruamur vel careamus tanto & tam vero bono. Quid enim tam in volũtate, quàm ipsa voluntas sita est? Quam quisque cum habet bonam, id certe habet quod terrenis omnibus regnis, voluptatibusq; omnibus corporis longe anteponendum sit. Quisquis autem non habet, caret profecto illa re, quam præstantiorem omnibus bonis in potestate nostra non constitutis, sola illi voluntas per seipsam daret. Itaque cum se ipse miserrimum iudicet, si amiserit gloriosam famã, ingentes opes, & quælibet corporis bona, tu eum non miserrimum iudicabis, etiam si talibus abundet omnibus, cum iis inhæret quæ amittere facillime potest, neque dum vult habet, caret autem bona voluntate, quæ nec comparanda est istis, & cum sit tam magnum bonum, velle solum opus est vt habeatur. EV. Verissimum est. AVG. Iure igitur ac merito stulti homines, tametsi nunquam fuerunt sapientes, hoc enim dubium & occultissimum est, huiuscemodi afficiũtur miseria. EV. Assentior AVG. Consydera nunc, vtrum tibi videatur esse prudentia appetendarũ & vitandarum rerum scientia. EV. Videtur. AVG. Quid fortitudo? Nónne illa est animę affectio, qua omnia incommoda & damna rerum, non in nostra potestate constitutarum, contemnimus? EV. Ita existimo. AVG. Porrò temperantia est affectio coërcẽs

Bona voluntas quid sit.

1. Retracta. cap. 9. 2. sen. dist. 28 cap. alibi. & dist. 41. cap. Si autem.

Vita beata quę. Cap. XIII.

Prudentia Fortitudo.

Tẽperantia.

& cohibens appetitum ab iis rebus quæ turpiter appetuntur. An tu aliter putas? EV. Imò ita vt dicis sentio. AVG. Iam iustitiã quid dicamus esse, nisi virtutem qua sua cuique tribuuntur. EV. Nulla mihi alia iustitiæ notio est. AVG. Quisquis ergo bonam habens voluntatem, de cuius excellentia iam diu loquimur, hanc vnam dilectione amplexetur, qua interim melius nihil habet, hac sese oblectet, hac denique perfruatur & gaudeat, consyderans eam & iudicãs quanta sit, quámque inuito illi eripi vel surripi nequeat: num dubitare poterimus istum aduersari rebus omnibus, quæ huic vni bono inimicæ sunt? EV. Necesse est omnino vt aduersetur. AVG. Nullãne hunc putamus prędituin esse prudentia, qui hoc bonum appetendum, & vitanda ea quæ huic inimica sunt videt?

Iustitia.

EV. Nullo modo mihi videtur hoc posse quisquam sine prudentia. AVG. Recte. Sed cur non huic etiam fortitudinem tribuimus? Illa quippe omnia quæ in potestate nostra nõ sunt, amare iste ac plurimi æstimare non potest. Mala enim voluntate amantur, cui tanquam inimicæ charissimo suo bono resistat necesse est: cum autem non amat hæc, non dolet amissa, & omnino cõtemnit, quod opus esse fortitudinis, dictum atque concessum est. EV. Tribuamus sanè: non enim intelligo quem fortem verius appellare possim, quàm eum qui rebus iis, quas neque vt adipiscamur, neque vt obtineamus in nobis situm est, æquo & tranquillo animo caret, quod hunc necessario facere compertum est.

AVG. Vide iam nunc vtrum ab eo temperantiam alienare possimus, cum ea sit virtus quæ libidines cohibet. Quid autẽ tam inimicum bonę voluntati est quàm libido? Ex quo profecto intelligis, istum bonę voluntatis suæ amatorem resistere omni modo, atque aduersari libidinibus, & ideo iure temperantem vocari. EV. Perge, assentior. AVG. Iustitia restat, quæ quomodo desit huic homini, non sanè video. Qui enim habet & diligit voluntatem bonam, & obstitit eis, vt dictum est, quę huic inimica sunt, male cuiquam velle non potest. Sequitur ergo vt nemini faciat iniuriã. Quod nullo pacto potest, nisi qui sua cuique tribuerit: hoc autem ad iustitiam pertinere cum dicerem approbasse te, vt puto, meministi. EV. Ego vero memini, & fateor in hoc homine, qui suam bonam voluntatem magnipendit & diligit, omnes quatuor virtutes, quæ abs te paulò ante me assentiẽte descriptæ sunt, esse compertas.

AVG. Quid igitur impedit, cur huius vitam non concedamus esse laudabilẽ? EV. Nihil prorsus, imò hortãtur vel etiam cogunt omnia. AVG. Quid vitam miseram, potésne vllo modo non iudicare fugiendam? EV. Et magnopere quidem iudico, nihilque aliud agendum existimo. AVG. At laudabilẽ non fugiendam profecto putas? EV. Quin etiam appetendam sedulo existimo. AVG. Non ergo misera est quæ laudabilis vita est. EV. Hoc vtique sequitur

AVG. Nihil iam quantum opinor difficile tibi vt assentiaris relinquitur, eam scilicet quæ misera nõ est, beatam esse vitam. EV. Manifestissimum est.

AVG. Placet igitur beatum esse hominem dilectorem bonæ voluntatis suæ, & præ illa contemnentem quodcunque aliud bonum dicitur, cuius amissio potest accidere etiam cum voluntas tenendi manet. EV. Quid ni placeat, quò superiora quæ concessimus necessario trahunt? AVG. Bene intelligis. Sed dic quæso, nónne bonam voluntatem suam diligere, & tam magni æstimare quàm dictum est, etiã ipsa bona voluntas

A luntas est? EV. Verum dicis. AVG. At si hunc beatum recte iudicamus, nónne recte miserum qui cõtrariæ voluntatis est? EV. Rectissime. AVG. Quid ergo causæ est, cur dubitandum putemus, etiam si nunquam antea sapientes fuimus, voluntate nos tamen laudabilem & beatam vitam, voluntate turpem ac miseram mereri ac degere? EV. Fateor huc certis & minime negandis rebus esse peruentum. AVG. Vide etiam aliud. Nam credo te memoria tenere, quã dixerimus esse bonam voluntatem: opinor enim, ea dicta est, qua recte atque honeste viuere appetimus.

1. Retracta. cap. 9.

EV. Ita memini. AVG. Hanc igitur voluntatem, si bona itidem voluntate diligamus atque amplectamur, rebusq; omnibus, quas retinere non quia volumus possumus, anteponamus consequenter illæ virtutes vt ratio docuit, animum nostrum incolent, quas habere idipsum est recte honestéque viuere. Ex quo conficitur, vt quisquis recte honestéque vult viuere, si id se velle præ fugacibus bonis velit, assequatur tantam rem tanta facilitate, vt nihil aliud ei quàm ipsum velle sit habere quod voluit. EV. Vere tibi dico, vix me cõtineo quin exclamem lætitia, repente mihi oborto tam magno, & tam in facili constituto bono. AVG.

1. Retracta. cap. 9.

B Atqui hoc ipsum gaudium quod huius boni adeptione gignitur, cum tranquille & quiete atque constanter erigit animum, beata vita dicitur, nisi tu putes aliud dici † beate viuere, quàm veris bonis certísque gaudere.

† esse.

EV. Ita sentio AVG. Rectè. Sed cẽses ne quẽquã hominũ non omnibus modis velle atq; optare vitam beatam? EV. Quis dubitat omnem hominem velle? AVG. Cur igitur eam non adipiscuntur omnes? Dixeramus enim atque conuenerat inter nos, voluntate illam mereri homines voluntate etiam miseram, & sic mereri vt accipiant. Nunc vero existit nescio quæ repugnãtia, & nisi diligenter dispiciamus, perturbare nititur superiorem tam euigilatam firmamq; rationem. Quomodo enim voluntate quisque miseram vitam patitur, cũ omnino nemo velit misere viuere? Aut quomodo voluntate beatam vitam cõsequitur homo, cum tam multi miseri sint, & beati omnes esse velint? An eo euenit, quod aliud est velle bene aut male, aliud mereri aliquid per bonũ vel malam voluntatem? Nã illi qui beati sunt, quos etiam bonos esse oportet, non propterea sunt beati quia beate viuere volueruntnam hoc volunt etiam mali, sed quia recte viuere volunt, quod mali nolũt. Quamobrem nihil mirum est, quòd miseri homines non adipiscuntur quod volunt, id est, beatã vitam. Illud enim cui comes est, & sine quo ea nemo dignus est, nemóque assequitur, recte scilicet viuere, nõ itidem volunt. Hæc enim æterna lex illa, ad cuius cõsyderationẽ redire iam tempus est, incõmutabili stabilitate firmauit, vt in voluntate meritũ sit, in beatitudine autem & miseria premium atq; supplicium. Itaq; cũ dicimus, voluntate homines esse miseros, nõ ideo dicimus, quòd miseri esse velint, sed quòd in ea voluntate sunt, quam etiam eis inuitis miseria sequatur necesse est. Quare non repugnat superiori rationi, quòd volunt omnes beati esse, nec possunt. Non enim volunt omnes recte viuere, cui vni voluntati vita beata debetur: nisi quid habes aduersus hæc dicere.

Quur pauci euadãt beati Cap. XIIII.

Lex æterna, lex humana quid valeãt. Cap. XV.

EV. Ego vero nihil. Sed videamus iam quomodo hæc ad propositam illam quæstionem de duabus legibus referantur. AVG. Fiat. Sed dic mihi prius vtrũ qui recte viuere diligit, eoq; ita delectatur, vt non solũ ei rectum sit, sed etiam dulce atque iucundum, amet hanc legem, habeatq; charissimam, qua videt tributam D esse bonæ voluntati beatam vitam, malæ miseram?

EV. Amat omnino ac vehementer: nam istam ipsam sequens ita viuit. AVG. Quid cũ hanc amat, mutabile aliquid amat ac temporale, an stabile aliquid ac sempiternum? EV. Aeternum sanè atq; incommutabile. AVG. Quid illi qui in mala voluntate perseuerãtes, nihilominus beati esse cupiunt: possúntne amare istam legẽ, qua talibus hominibus miseria merito rependitur? EV. Nullo modo arbitror. AVG. Nihílne amant aliud? EV. Imò plurima, ea scilicet, in quibus adipiscendis vel retinendis mala voluntas illa persistit. AVG. Opinor te dicere diuitias, honores, voluptates, & pulchritudinem corporis cæteraq; omnia, quę possunt & volentes non adipisci, & amittere inuiti EV. Ista ipsa sunt. AVG. Num hæc æterna esse censes cũ temporis volubilitati videas obnoxia?

EV. Quis hoc vel demẽtissimus senserit? AVG. Cum igitur manifestissimum sit, alios esse homines amatores rerum æternarum, alios temporalium, cumq; duas leges esse conuenerit, vnam æternam, aliam temporalem, si quid æquitatis sapis, quos istorum iudicas æternæ legi, quos temporali subdendos? EV. Puto in promptu esse quod quæris: nam beatos illos ob amorem ipsorum æternorum sub æterna lege agere existimo, miseris vero temporalis imponitur. AVG. Recte iudicas, dummodo illud inconcussum teneas, quod apertissime iam ratio demonstrauit, eos qui temporali lege viuũt †*, non esse posse ab ęterna liberos: Vnde omnia quæ iusta sunt, iusteq; variantur, exprimi diximus: eos vero qui legi æternæ per bonam volũtatem inhærent, temporalis legis non indigere, satis, vt apparet, intelligis. EV. Teneo quod dicis. AVG. Iubet igitur æterna lex auertere amorem à temporalibus, & eũ mundatum conuertere ad æterna. EV. Iubet vero.

E

* † aliãs, legi seruiunt.

AVG. Quid deinde censes temporalem iubere, nisi vt hæc quę ad tempus nostra dici possunt, quando eis homines cupiditate inhærẽt, eo iure possideãt, quo pax & societas humana seruetur, quanta in his rebus seruari potest? Ea sunt autem primo hoc corpus, & eius quæ vocantur bona, vt integra valetudo, acumen sensuum, vires, pulchritudo, & si qua sunt cætera, partim necessaria bonis artibus, & ideo pluris pẽsanda, partim vilio- F ra. Deinde libertas, quæ quidem nulla vera est, nisi beatorum & legi æternæ adhærentium. Sed eam nunc libertatẽ cõmemoro, qua se liberos putant, qui dominos homines non habent, & quã desyderãt ij qui à dominis hominibus manumitti volunt. Deinde, parẽtes, fratres, cõiunx, liberi, propinqui, affines, familiares, & quicunq; nobis aliqua necessitudine adiuncti sunt. Ipsa denique ciuitas, quæ parentis loco haberi solet, honores etiam & laudes, & ea quæ dicitur gloria popularis. Ad extremum pecunia, quo vno nomine continentur omnia, quorum iure domini sumus, & quorum vẽdendorum atq; donandorum habere potestatẽ videmur. Horum omnium quemadmodum lex illa sua cuiq; distribuat, difficile & longũ est explicare, & planè ad id qd proposuimus non necessariũ. Satis est enim videre non vltra porrigi huius legis potestatẽ in iudicãdo, *† quàm vt hæc vel aliquid horum adimat atque auferat ei quẽ punit, vel metu coërceat. Ergo & ad id quod vult torquet ac retorquet miserorum animos, quibus regendis accommodata est. Dum enim hęc amittere timent, tenent in his vtendis quendam modum aptum vinculo ciuitatis, qualis ex huiuscemodi hominibus constitui potest.

1. q. 3. ca. totũ

* † aliãs, vindicando.

G potest. Non autem vlciscitur peccatum cum amantur ista, sed cũ aliis per improbitatem auferuntur. Quamobrem vide vtrum iam peruentum sit ad id quod infinitum putabas. Institueramus enim quærere, quatenus habeat vim *† vlciscendi ea lex, qua populi terreni ciuitatésque gubernantur. EV. Video peruentum.

*† aliâs, ius.

AVG. Vides ergo etiam illud, quod pœna non esset, siue quæ per iniuriam, siue quæ per talem vindictam infertur hominibus, si eas res, quæ inuito auferri possunt, non amarent? EVOD. Id quoque video.

AVG. Cum igitur eisdem rebus alius male: alius bene vtatur, & iis quidẽ qui male, amore inhæreat atque implicetur, scilicet subditus eis rebus, quas sibi subditas esse oportebat, & ea bona sibi constituens, quibus ordinandis benéque tractandis ipse esse vtique deberet bonum: ille autem qui recte his vtitur, ostendat quidem bona esse, sed nõ sibi: non enim eum bonum meliorêmve faciunt, sed ab eo potius fiunt. Et ideo non eis amore conglutinetur, neque velut membra sui animi faciat, quod fit amando, ne cum resecari cœperint, eum cruciatu ac tabe fœdent, sed eis totus superferatur, & ha-
H bere illa atque regere cum opus est paratus, & amittere aut non habere paratior. Cum ergo hæc ita sint, num aut argentum & aurum propter auaros accusandum putas, aut cibos propter voraces, aut vinum propter ebriosos, aut muliebres formas propter scortatores & adulteros, atque hoc modo cætera, cum præsertim videas & igne bene vti medicum, & pane scelerate veneficum? EV. Verissimum est, non res ipsas, sed homines qui eis male vtuntur esse culpandos.

Epilogus tractatę quęstionis. Cap. XVI.
† quoniam.

AVG. Recte. Sed quantum † & quid valeat æterna lex, vt opinor, videre iam cœpimus, & quantum lex temporalis in vindicando progredi possit, inuentum est: & rerum duo genera, æternarum & temporalium, duoq; rursus hominũ, aliorum æternas, aliorum temporales sequentium & diligentium, satis aperteq; distincta sunt. Quid autem quisque sectandum & amplectendũ eligat, in voluntate esse positũ cõstitit, nullâque re de arce dominandi, rectoq; ordine mentem deponi nisi voluntate. Et est manifestum, nõ rem vllam, cum ea quisque male vtitur, sed ipsum male vtentẽ esse arguendum. Referamus nos si placet ad quæstionẽ
I in exordio huius sermonis propositam, & videamus vtrum soluta sit. Nam quærere institueramus quid sit malefacere, & propter hoc omnia quæ dicta sunt, diximus. Quocirca licet nunc animaduertere & consyderare, vtrum sit aliud male facere, quàm neglectis rebus æternis, quibus per seipsam mens fruitur, & per seipsam percipit, & quas amans amittere non potest, temporalia & quæ per corpus hominis partem vilissimam sentiuntur, & nunquam esse certa possunt, quasi magna & miranda sectari. Nam hoc vno genere omnia malefacta, id est peccata, mihi videntur includi. Tibi autem quid videatur expecto cognoscere. EV. Est ita vt dicis, & assentior, omnia peccata hoc vno genere cõtineri, cum quisque auertitur à diuinis vereq; manentibus, & ad mutabilia atque incerta conuertitur. Quæ quanquam in ordine suo recte locata sint, & suã quandam pulchritudinem peragant, peruersi tamen animi est & inordinati, eis sequendis subiici, quibus ad nutum suum ducendis potius diuino ordine ac iure prælatus est. Et illud simul mihi videre iam videor absolutum atque compertum, quod post illam quæstionem quid sit malefacere, deinceps quærere institueramus, vnde male faciamus. Nisi enim fallor, vt ratio tractata mõ-

1. Retracta. cap.9.
Malefacere quid sit.

strauit, id facimus ex libero voluntatis arbitrio. Sed K quæro, vtrum ipsum liberum [voluntatis] arbitrium, quo peccandi voluntatẽ † habere conuincimur, oportuerit nobis dari ab eo qui nos fecit? Videmur enim non fuisse peccaturi, si isto careremus. Et metuendum est, ne hoc modo deus etiam malefactorum nostrorũ author existimetur. AVG. Nullo modo istuc timueris. Sed vt diligentius inquiratur, aliud tempus sumendum est. Nam hæc sermocinatio modum terminumq; iam desyderat. Qua velim credas magnarum abditarúmque rerũ inquirendarum quasi fores esse pulsatas. In quarum penetralia cum deo duce venire cœperimus, iudicabis profecto, quantum inter hanc disputationem, & eas quæ sequuntur intersit, quantúmque illæ præstent, non modo inuestigationis sagacitate, sed etiam maiestate rerum, & clarissima luce veritatis: pietas tantum adsit, vt nos diuina prouidentia cursum quem instituimus, tenere & perficere permittat. EV. Cedo voluntati tuæ, & ei meã iudicio & voto libentissime adiungo.

† facultatẽ.

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE LIBERO ARBITRIO, L

LIBER SECVNDVS.

IAM si fieri potest, explica mihi quare dederit deus homini liberum voluntatis arbitrium: Quod vtique si non accepisset, peccare non posset. AVG. Iam enim certum tibi atque cognitum est, deum dedisse homini, hoc quod dari debuisse non putas? EVOD. Quantum in superiori libro intelligere mihi visus sum, & habemus liberũ voluntatis arbitrium, & non nisi eo peccamus. AVG. Ego quoque memini iam nobis id factum esse perspicuum. Sed nunc interrogaui, vtrum hoc quod nos habere, & quo nos peccare manifestum est, deum nobis dedisse scias.

Liberũ arbitriũ ad recte agẽdũ datũ, Caput I.

EVOD. Nullum alium puto. Ab ipso enim sumus, & siue peccantes siue recte agentes, ab illo pœnam meremur aut præmium. M AVG. Hoc quoque vtrum liquido noueris, an authoritate commotus libenter etiam incognitum credas, cupio scire. EVOD. Authoritati quidem me primum de hac re credidisse confirmo. Sed quid verius quàm omne bonum ex deo esse, & omne iustum bonum esse, & peccãtibus pœnam, recteque facientibus præmium iustum esse? Ex quo conficitur à deo affici, & peccantes miseria, & recte facientes beatitate. AVG. Nihil resisto. Sed quæro illud alterum, quomodo noueris nos ab ipso esse? Neque enim hoc nunc, sed ab ipso nos vel pœnam vel præmium mereri explicasti. EV. Hoc quoque non aliunde video esse manifestum, nisi quòd iam constat deum vindicare peccata. Siquidem ab illo est omnis iustitia. Non enim vt alicuius est bonitatis alienis præstare beneficia, ita iustitiæ vindicare in alienos. Vnde manifestum est ad eum nos pertinere, quia non solum in nos benignissimus in præstando, sed etiam iustissimus in vindicando est. Deinde ex eo quod ego posui, tu quoque concessisti, omne bonum ex deo esse, etiam hominem ex deo esse intelligi potest. Homo enim ipse inquantum homo est, aliquod bonum est, quia

1. Retracta. cap.9.

A quia recte viuere cũ vult potest. AVG. Planè si hęc ita sunt, soluta est quæstio quam proposuisti. Si enim homo aliquod bonum est, & non posset nisi cum vellet recte facere, debuit habere liberam voluntatem, sine qua recte facere non posset. Non enim quia per illam etiam peccatur, ad hoc eam deum dedisse credendum est. Satis ergo causæ est, cur dari debuerit, quoniam sine illa homo recte non potest viuere. Ad hoc autẽ datam vel hinc intelligi potest, quia si quis ea vsus fuerit ad peccandum, diuinitus in eum vindicatur. Quod iniuste fieret, si nõ solum vt recte viueretur, sed etiam vt peccaretur, libera esset voluntas data. Quomodo enim iuste vindicaretur in eũ, qui ad hanc rem vsus esset voluntate, ad quã rem data est? Nunc vero deus cum peccantem punit, quid videtur tibi aliud dicere, nisi, cur nõ ad eam rem vsus es libera voluntate, ad quam tibi eam dedi, hoc est, ad recte faciendum? Deinde illud bonum quo commendatur ipsa iustitia, in damnandis peccatis recteq; factis honorandis, quomodo esset si homo careret libero voluntatis arbitrio? Non enim aut peccatum esset, aut recte factum quod non fieret volũtate. Ac per
B hoc & pœna iniusta esset & præmium, si homo voluntatem non haberet liberam. Debuit autem & in supplicio & in pręmio esse iustitia, quoniam hoc vnum est bonorum, quæ sunt ex deo. Debuit igitur deus dare homini liberam voluntatem. EV. Iam cõcedo eam deum dedisse: Sed nónne tibi videtur quæso te, si ad recte faciendum data est, quod non debuerit ad peccandum posse conuerti, sicut ipsa iustitia quæ data est homini ad bene viuendum? Nunquid enim potest, quispiã per iustitiam suã male viuere? Sic nemo posset per voluntatem peccare, si voluntas data esset ad recte faciẽdum. AVG. Donabit quidem deus vt spero, vt tibi valeam respondere, vel potius vt ipse tibi eadem, quæ summa omnium magistra est, veritate intus docente respondeas. Sed paulisper mihi volo dicas, si id quod abs te quæsieram, certum & cognitum tenes, deum nobis dedisse liberam voluntatem, vtrum oporteat dicere dari non debuisse quod dedisse cõfitemur deũ. Si enim incertum est vtrum dederit, recte quęrimus vtrum bene sit data, vt cum inuenerimus bene datam esse, inueniatur etiam illum dedisse, à quo homini data sunt om-
C nia bona. Si autẽ inuenerimus non bene datã esse, non eum dedisse intelligamus, quẽ culpare nefas est. Si vero certũ est, quòd ipse illã dederit, oportet fateamur, quoquo modo data est, neque nõ dari, neq; aliter dari eam debuisse quàm data est. Illę enim dedit cuius factũ recte reprehendi nullo pacto potest. EV. Quanquã hæc inconcussa fide teneã, tamen quia cognitione nondum teneo, ita quæramus quasi omnia incerta sint. Video enim ex hoc quod incertum est, vtrum ad recte faciendum voluntas libera data sit, cum per illam etiam peccare possimus, fieri etiam illud incertum, vtrũ dari debuerit. Si enim incertum est, ad recte faciendum datam esse, incertum est etiam dari debuisse. Ac per hoc etiam vtrum eam deus dederit, incertũ erit: quia si incertum est dari debuisse, incertum est ab eo datam esse, quem nefas est credere dedisse aliquid quod dari non debuit. AVG. Illud saltem tibi certum est, deum esse. EV. Etiam hoc non contemplando, sed credendo inconcussum teneo. AVG. Si quis ergo illorum insipientium, de quibus scriptum est, Dixit insipiens in corde suo, nõ est deus: hoc tibi diceret, nec vellet tecum credere quod credis, sed cognoscere vtrũ vera credideris, relinquerésne hominẽ, an aliquo modo, quod

Quur datũ est lib. arbit. ad malũ flexile. Cap. II.
Psal.52.

incõcussum tenes, persuadendum esse arbitrareris, præsertim si ille non obluctari peruicaciter, sed studiose id vellet agnoscere? D EV. Hoc quod vltimũ posuisti, satis me admonet quid ei respondere deberẽ. Certe enim quanuis esset absurdissimus, concederet mihi, cum doloso & peruicaci de nulla omnino, & maxime de re tãta non esse differendum. Quo concesso, prior mecum ageret, vt sibi crederem bono animo eum istuc quærere, neque aliquid in se quod ad rem hãc attinet, doli ac peruicacię latere. Tum ego demonstrarem quod cuiuis facillimum puto, quanto esset æquius, cum sibi de occultis animi sui quæ ipse nosset, vellet alterũ credere qui non nosset, vt etiam ipse tantorum virorum libris, qui se cum filio dei vixisse testatum literis reliquerunt, esse deum crederet, quia & ea se vidisse scripserunt, quæ nullo modo fieri possent, si non esset deus. Et nimium stultus esset si me reprehenderet quòd illis crediderim, qui sibi vellet vt crederem. Iam vero quod recte reprehendere non valeret, nullo modo reperiret, cur etiam nollet imitari. AVG. Si igitur verum sit deus, satis esse existimas, quòd non temere tantis viris credendum esse iudicauimus, cur non, quæso te, de iis quoque rebus E quas tãquam incertas & planè incognitas quærere instituimus, similiter putas eorundem virorum authoritati sic esse credendum, vt de inuestigatione earum nihil amplius laboremus? EV. Sed nos id quod credimus, nosse & intelligere cupimus. AVG. Recte meministi, quod etiam in exordio superioris disputationis à nobis positum esse negare non possumus. Nisi enim esset & aliud credere, & aliud intelligere, & primo credendum esset, quod magnum & diuinum intelligere cuperemus, frustra propheta dixisset: Nisi credideritis, non intelligetis. Ipse quoque dominus noster, & dictis & factis ad credendum primo hortatus est, quos ad salutem vocauit. Sed postea cum de ipso dono loqueretur quod erat daturus credentibus, non ait, hæc est autem vita æterna vt credant: sed, Hæc est, inquit, vita æterna, vt cognoscant te solum deum verum, & quem misisti Iesum Christum. Deinde iam credentibus dicit, Quærite & inuenietis: Nam neq; inuentũ dici potest, quod incognitum creditur, neq; quisquam inueniendo deo fit idoneus, nisi antea crediderit quod est postea cogniturus. Quapropter domini pręceptis obtem- F perantes quæramus instanter. Quod enim hortante ipso quærimus, eodem ipso demonstrante inueniemus, quantũ hæc in hac vita & à nobis talibus inueniri queunt. Nam & à melioribus etiam dum hás terras incolunt, & certe à bonis & piis omnibus post hanc vitam euidentius atque perfectius ista cerni obtinerique credendum est, & nobis ita fore sperandum est, & ista cõtemptis terrenis & humanis, omni modo desyderanda & diligenda sunt. Quæramus autem hoc ordine si placet. Primum quomodo manifestum est deũ esse. Deinde vtrũ ab illo sint, quęcunque in quantumque sunt, bona sunt. Postremò vtrum in bonis numeranda sit voluntas libera. Quibus compertis satis apparebit, vt opinor, vtrũ recte homini data sit. Quare prius abs te quæro, vt de manifestissimis capiamus exordiũ, vtrum tuipse sis: an tu fortasse metuis, ne in hac interrogatione fallaris, cum vtiq; si non esses, falli omnino non posses? EV. Perge potius ad cætera. AVG. Ergo quoniã manifestum est esse te, nec tibi aliter manifestũ esset, nisi viueres, id quoq; manifestũ est, & te viuere. Intelligisne ista duo esse verissima? EV. Prorsus intelligo. AVG. Ergo etiã hoc tertium manifestum

Supra de libe.arb.ca.2.
Esa.7.
Ioan.17.
Matth.7.
Ratio ĩ hoĩe prestantissimũ quę & seipsam intelligit. Ca.III

G ſtum eſt,hoc eſt,intelligere te. EV. Manifeſtum.

AVG. Quid in his tribus tibi videtur excellere?

EV. Intelligentia. AVG. Cur tibi hoc videtur?

EV. Quia cum tria ſint hæc,eſſe,viuere, intelligere:& lapis eſt,& pecus viuit,nec tamen lapidẽ puto viuere,aut pecus intelligere: Qui autẽ intelligit,eũ & eſſe & viuere certiſſimũ eſt:quare nõ dubito id excellentius iudicare, cui omnia tria inſunt, q̃ id cui duo vel vnum deſit. Nã quod viuit,vtiq; & eſt,ſed non ſequitur vt etiã intelligat :.Qualem vitam eſſe pecoris arbitror. Quod autem eſt,non vtiq; conſequens eſt, vt viuat & intelligat: Nam eſſe cadauera poſſum fateri, viuere autẽ nullus dixerit.Iam vero quod non viuit, multo minus intelligit. AVG. Tenemus igitur horũ trium duo deeſſe cadaueri,vnũ pecori,nihil homini. EV. Verum eſt. AVG. Tenemus etiã id eſſe in his tribus præſtãtius,quod homo cum duobus cæteris ⁊non⁊habet,id eſt, intelligere,quod habentem ſequitur & eſſe & viuere.

EV. Tenemus ſanè. AVG. Dic mihi iam,vtrum illos vulgatiſſimos corporis ſenſus habere te noueris,vi
H di? EV. Noui. AVG. Quid putas pertinere ad videndi ſenſum,id eſt,quid putas nos videndo ſentire?

EV. Quæcunq; corporalia. AVG. Num etiã dura & mollia videndo ſentimus? EV. Non. AVG. Quid ergo proprie ad oculos pertinet quod per eos ſentimus? EV. Color. AVG. Quid ad aures? EV. Sonus. AVG. Quid ad olfactũ? EV. Odor. AVG. Quid ad guſtũ? EV. Sapor. AVG. Quid ad tactũ?

EV. Molle vel durũ,leue vel aſperum,& multa alia.

AVG Quid corporũ formas,magnas, breues,quadras,rotundas,& ſi quid huiuſmodi eſt,nónne & tãgendo & videdo ſentimus?Et ideo nec viſui ꝓprie, nec tactui tribui poſſunt,ſed vtriq;? EV. Intelligo. AVG. intelligis ergo quędam ſingulos ſenſus habere propria, de quibus renuncient,& quædam quoſdã habere communia? EV. Et hoc intelligo. AVG. Quid igitur ad quenq; ſenſum pertineat,& quid inter ſe vel omnes vel quidam eorũ cõmuniter habeant, vnũ poſſumus vl lo eorũ ſenſu diiudicare? EV. Nullo modo,ſed quodã interiore iſta diiudicantur. AVG. Nũ fortaſſe ipſa eſt ratio qua beſtiæ carent?Nam vt opinor ratione iſta
I cõprehendimus,& ita ſeſe habere cognoſcimus. EV. Magis nos arbitror ratione cõprehendere eſſe interiorem quẽdam ſenſum , ad quẽ ab iſtis quinq; notiſſimis ſenſibus cuncta referuntur . Nanq; aliud eſt quo videt beſtia,aliud quo ea quæ videndo ſentit,vel vitat,vel appetit.Ille enim ſenſus in oculis eſt,ille autẽ intus in ipſa anima . Quo non ſolũ ea quæ videntur,ſed etiam quæ audiuntur,quæq; cæteris capiũtur corporis ſenſibus,vel appetunt animalia delectata & aſſumunt , vel offenſa deuitãt & reſpuunt.Hic autẽ nec viſus,nec auditus,nec olfactus , nec guſtus , nec tactus dici poteſt , ſed neſcio quid aliud quod omnibus communiter pręſidet. Quod cum ratione comprehendamus,vt dixi , hoc ipſum tamen rationem vocare nõ poſſum,quoniã & beſtiis ineſſe manifeſtum eſt. AVG. Agnoſco iſtud quicquid eſt,& eum interiorẽ ſenſum appellare non dubito. Sed niſi & iſtũ trãſeat quod ad nos refertur à ſenſibus corporis,peruenire ad ſcientiã nõ poteſt. Quicquid enim ſcimus,id ratione cõprehenſum tenemus . Scimus autẽ vt de cæteris taceam,nec colores auditu, nec voces viſu poſſe ſentiri.Et cum hoc ſcimus,nec oculis,nec auribus ſcimus, neq; illo ſenſu interiore quo nec beſtiæ carent. Non enim credendum eſt,eas noſſe,nec auribus ſentire lucem,nec oculis vocem,quoniã iſta non niſi rationali K
animaduerſione & cognitione diſcernimus. EV. Non poſſum dicere hoc me habere perceptũ. AVG. Quid ſi enim ſenſu illo interiore , quo eas non carere concedis,hoc quoq; diiudicant, nec colores auditu, nec viſu voces poſſe ſentiri?Num etiã putas eas poſſe diſcernere ab inuicem colorem qui ſentitur,& ſenſum qui in oculo eſt , & interiorem illũ ſenſum apud animam, & rationẽ,qua iſta ſigillatim definiuntur &dinumerãtur?

EV. Nullo modo. AVG. Quid iſta ratio poſſet hæc quatuor diſcernere ab inuicẽ & definitionibus terminare,niſi ad eã referretur,& color per oculorum ſenſum , & ipſe rurſus per illum interiorẽ qui ei præſidet, & idem interior per ſeipſum , ſi tamen iam nihil aliud interpoſitũ eſt? EV. Non video quomodo aliter poſſet. AVG. Quid hoc?Vidésne,ſenſu oculorũ,colorẽ ſentiri,eundẽ autẽ ſenſum eodem ſenſu nõ ſentiri? Nõ enim quo ſenſu colorẽ vides, hoc eodem vides etiã ipſum videre. EV. Non omnino. AVG. Enitere etiã iſta diiudicare.Nam credo te nõ negare aliud colorem eſſe,& aliud colorẽ videre : & item aliud etiã cum color nõ ſubeſt habere ſenſum,quo videri poſſet ſi ſub- L
eſſet. EV. Diſcerno & iſta,& inter ſe differre cõcedo.

AVG. Num horũ trium quicq̃ vides oculis niſi colorem? EV. Nihil aliud. AVG. Dic ergo,vnde videas alia duo, non enim ea non viſa poſſes diſcerniere. EV. Neſcio quid aliud eſſe ſcio,nihil ampliuś. AVG. Neſcis igitur vtrũ iam ipſa ſit ratio, an illa vita ſit,quã ſenſum interiorẽ vocamus præcellentem ſenſibus corporis,an aliquid aliud? EV. Neſcio. AVG. Illud tamen ſcis,ea definiri niſi ratione nõ poſſe,neq; rationẽ id facere,niſi de iis quæ ſibi examinanda offeruntur.

EV. Certũ eſt. AVG. Quicquid igitur eſt aliud quo ſentiri poteſt omne quod ſcimus,miniſterium rationis eſt,cui offert & renunciat quicquid attingit , vt ea quæ ſentiuntur diſcerni ſuis finibus poſſint,& non ſentiendo tantum,ſed etiã ſciendo cõprehendi. EV. Ita eſt. AVG. Quid ipſa ratio,quæ miniſtros ſuos, & ea quæ ſuggerunt,diſcernit ab inuicẽ,& item quid inter hęc & ſeipſam diſtet, agnoſcit , ſeq; illis præpotentiorem eſſe cõfirmat,num alia re ſeipſam niſi ſeipſa,id eſt, ratione cõprehendit ? An aliter ſcires te habere rationẽ, niſi id ratione perciperes? EV. Veriſſimum eſt. AVG. M
Quoniam ergo cum colorẽ ſentimus,non itidem ſenſu ipſo nos ſentire etiam ſentimus : neq; cum audimus ſonum,noſtrũ etiam audimus auditum: neq; cũ olfacimus roſam,olet nobis aliquid & ipſe olfactus:neq; quicquam guſtantibus ſapit in ore ipſe guſtus, nec tangẽtes aliquid, ipſum etiã tangendi ſenſum poſſumus tangere:manifeſtum eſt, quinq; iſtos ſenſus nullo eorum ſenſu poſſe ſentiri, quanuis eis corporalia quæq; ſentiãtur.

EV. Manifeſtum eſt. AVG. Arbitror etiã illud eſſe manifeſtum,ſenſum illum interiorem, non ea tãtum ſentire, quę acceperit à quinq; ſenſibus corporis, ſed etiam ipſos ab eo ſentiri . Non enim aliter beſtia moueret ſe,vel appetendo aliquid,vel fugiendo, niſi ſe ſentire ſentiret,non ad ſciẽdum ,nam hoc rationis eſt, ſed tantum ad mouendum,quod non vtiq; aliquo illorum quinq; ſentit.Quod ſi adhuc obſcurũ eſt,elucęſcet ſi animaduertas quod exempli gratia ſat eſt in vno aliquo ſenſu,velut in viſu. Namq; aperire oculum,& mouere aſpiciendo ad id quod videre appetit,nullo modo poſſet,niſi oculo clauſo vel non ita moto ſe id nõ videre ſentiret.Si autẽ ſentit ſe non videre dum non videt, neceſſe eſt etiam ſentiat ſe videre dum videt,quia cum

Ratio & alia & ſe diſcernit. Ca.IIII.

eo appetitu

A eo appetitu non mouet oculum videns, quo mouet nõ videns,& indicat ſe vtrunq; ſentire.Sed vtrum & ſeipſam hæc vita ſentiat , quæ ſe corporalia ſentire ſentit, non ita clarum eſt,niſi quod ſe quiſq; intus interrogãs, inuenit omnem rem viuentem fugere mortem. Quæ cum ſit vitæ cõtraria,neceſſe eſt vt vita etiam ſeipſam ſentiat,quæ contrarium ſuum fugit. Quod ſi adhuc nõ liquet,omittatur, vt nõ nitamur ad id quod volumus, niſi certis manifeſtisq; documentis . Manifeſta enim ſunt,ſenſu corporis ſentiri corporalia, eundem autem ſenſum hoc eodem ſenſu non poſſe ſentiri . Senſu autem interiore & corporalia ſenſu corporis ſentiri,& ipſum corporis ſenſum:ratiõe vero & illa omnia, & eãdem ipſam notam fieri & ſcientia cõtineri, an tibi nõ videtur? EV. Videtur ſanè. AVG. Age nunc,reſponde vnde ſit quæſtio, ad cuius ſolutionem peruenire cupientes,iam diu iſtam molimur viam. EV.

Ordo & præſtantia ſenſuum ad obiecta. Cap.V.

Quantum memini , trium illarum quæſtionum , quas pauloante ad cõtexendum ordinem huius diſputationis poſuimus,nũc prima verſatur,id eſt,quomodo manifeſtum fieri poſſit, quanuis tenaciſſime firmiſſimẽque credendum ſit,deum eſſe. AVG. Recte hoc te-
B nes . Sed etiam illud diligenter tenere te volo, cum de teipſo quærerem,vtrum te eſſe noueris, nõ ſolum hoc, ſed etiã alia duo nobis apparuiſſe cognouerisſ. EV. Id quoque teneo. AVG. Nunc ergo vide ad quam rem iſtarũ trium intelligas pertinere omne quod corporis ſenſus attingit,id eſt,in quo rerum genere tibi ponendũ videatur, quicquid vel oculorũ , vel alio quolibet corporis instrumento noſter ſenſus attingit : vtrũ in eo quod tantum eſt,an in eo quod etiam viuit,an in eo quod etiam intelligit? EV. In eo quod tantũ eſt.

⁊quod noueris.

AVG. Quid ipſum ſenſum, in quo genere trium horum eſſe cenſes? EV. In eo quod viuit. AVG. Quid igitur horum duorum melius eſſe iudicas , ſenſum ipſum , an quod ſenſus attingit? EV. Senſum ſcilicet. AVG. Quare? EV. Quia melius eſt id quod etiam viuit,quàm id quod tantum eſt. AVG. Quid illum ſenſum interiorem , quem quidem intra rationem, & adhuc nobis communem cum beſtiis ſuperiùs indagauimus,dubitabís ne huic ſenſui pręponere,quo corpus attingimus, & quẽ iam ipſi corpori pręponendum eſſe dixiſti? EV. Nullo modo dubitaue-
C rim. AVG. Etiam hoc cur nõ dubites , volo abs te audire. Non enim poteris dicere , hũc ſenſum interiorem iam in eo genere trium illorum eſſe ponendum, quod etiã intelligit,ſed adhuc in eo quod & eſt & viuit, etiam ſi intellectu caret . Iſte enim ſenſus ineſt & beſtiis , quibus intellectus non ineſt . Quæ cum ita ſint, quæro cur præponas ſenſum interiorẽ huic ſenſui, quo corporalia ſentiũtur, cum ſit vterq; in eo genere quod viuit. Senſum autem iſtum qui corpora attingit, ideo præpoſuiſti corporib⁹, quia illa ſunt in eo genere quod tantum eſt,iſte vero in eo quod etiam viuit . In quo cũ & ille interior reperiatur , cur eum meliorem putes dic mihi?Si enim dixeris,quia ille iſtum ſentit, non te credo inuenturum regulam qua fidere⁊poſſimus , omne ſentiens melius eſſe , quàm id quod ab eo ſentitur, ne fortaſſis ex hoc etiam cogamur dicere omne intelligẽs melius eſſe,quàm id quod ab eo intelligitur. Hoc enim falſum eſt,quia homo intelligit ſapiẽtiam, & nõ eſt melior quàm ipſa ſapientia. Quamobrem vide qua cauſa tibi viſum ſit, ſenſum interiorẽ huic ſenſui, quo ſentimus corpora,eſſe præferendum. EV. Quia mo deratorem & iudicem quendam illum huius eſſe co-

⁊fugere.

gnoſco. Nam & ſi quid huic in officio ſuo defuerit, il- D
le tanquã debitum à miniſtro flagitat, ſicut paulo ante diſputatũ eſt. Non enim ſe videre, aut non videre ſenſus oculi videt . Et quia non videt,non poteſt quid ſibi deſit,aut quid ſatis ſit iudicare,ſed ille interior,quo admonetur & anima beſtiæ aperire oculum clauſum , & quod deeſſe ſentit implere. Nulli autẽ dubium eſt eum qui iudicat,eo de quo iudicat eſſe meliorem. AVG. Cernis ergo iſtum etiam corporis ſenſum de corporibus quodãmodo iudicare?Ad illum enim pertinet voluptas & dolor,cum vel leniter,vel aſpere corpus attingitur. Nam ſicut ille interior quid deſit vel ſatis ſit oculorum ſenſui iudicat , ſic ipſe ſenſus oculorum quid deſit vel ſatis ſit coloribus iudicat. Item ſicut ille interior de auditu noſtro iudicat,vtrum minus an ſufficienter intẽtus ſit,ſic iudicat auditus ipſe de vocib⁹, quid earum leniter inflet⁊*,aut aſpere perſtrepat. Nõ neceſ- ⁊*al.inſluat
ſe eſt cæteros ſenſus corporis proſequi.Iam enim,vt opinor,animaduertis quid velim dicere: ita ſcilicet ſenſum illum interiorem de iſtis corporis ſenſib⁹ iudicare,cum eorum & integritatem probat, & debitum flagitat,quemadmodum & ipſi corporis ſenſus de corpo
ribus iudicant,aſſumentes in eis lenem tactum, reiicientesq; contrarium. EV. Cerno ſanè , & veriſſima E
ea eſſe conſentio. AVG. Attende iam vtrum ratio etiam de hoc interiore ſenſu iudicet . Iam enim non quero,vtrum eam meliorem illo eſſe dubites,quia non dubito id te iudicare,quanquam ne id quidẽ iam quærendum putem,vtrum de iſto ſenſu iudicet ratio. Nãque in iis ipſis,quæ infra eam ſunt,id eſt,in corporibus & in ſenſibus corporis,& iſto interiore ſenſu,quomodo aliud ſit alio melius , & quàm ſit illis præſtantior ipſa, quid tandem niſi ipſa renunciat?Quod profecto nullo modo poſſet, niſi de his ipſa iudicaret. EV. Manifeſtum eſt. AVG. Cum ergo eam naturam quę tãtum eſt,nec viuit nec intelligit,ſicuti eſt corpus exanime,præcedat ea natura quæ non tantũ eſt , ſed etiã viuit,nec intelligit, ſicuti eſt anima beſtiarum : & rurſus hãc præcedat ea quæ ſimul & eſt & viuit & intelligit, ſicuti in homine mẽs rationalis, num arbitraris in nobis,id eſt,in iis in quibus natura noſtra cõpletur, vt homines ſimus, aliquid inueniri poſſe præſtantius, quàm hoc quod in his tribus tertio loco poſuimus ? Nam & F
corpus non habere manifeſtum eſt, & vitam quãdam qua ipſum corpus animatur atque vegetatur , quæ duo etiam in beſtiis agnoſcimus,& tertium quiddam quaſi animæ noſtræ caput,aut oculum,aut ſi quid congruentius de ratione atque intelligentia dici poteſt,quam non habet natura beſtiarum. Quare vide obſecro,vtrũ aliquid inuenire poſſis,quod ſit in natura hominis ratione ſublimius. EV. Nihil omnino melius video.

Ratio cæteris ſuperior infra deum eſt. Cap.VI.

AVG. Quid ſi aliquid inuenire potuerimus, quod non ſolum eſſe non dubites , ſed etiam ipſa noſtra ratione præſtantius,dubitabís ne illud quicquid ſit,deum dicere? EV. Non continuo ſi quid melius, quàm id quod in mea natura optimũ eſt inuenire potuero , deũ eſſe dixerim . Non enim mihi placet deum appellare, quo mea ratio eſt inferior,ſed quo nullus eſt ſuperior.

AVG. Ita planè.Nam ipſe huic tuæ rationi dedit, tam de ſe pie vereq; ſentire . Sed quæſo te ſi non inueneris eſſe aliquid ſupra noſtram rationem , niſi quod æternum atq; incõmutabile eſt, dubitabísne hunc deum dicere ? Nam & corpora mutabilia eſſe cognoſcis, & ipſam vitã,qua corpus animatur,per affectus varios mutabilitate non carere manifeſtum eſt. Et ipſa ratio

G cum modo ad verum peruenire nititur, modo nõ nititur, & aliquãdo peruenit, aliquando nõ peruenit, mutabilis eſſe profectò conuincitur. Quæ ſi nullo adhibito corporis inſtrumento, nec per tactũ, nec per guſtũ, nec per olfactum, nec per aures, nec per oculos, nec per vllũ ſenſum ſe inferiorem, ſed per ſeipſam cerni æternum aliquid & incõmutabile, ſimul & ſeipſam inferiorem, & illum oportet deum ſuũ eſſe fateatur. EV. Hunc planè fatebor deum, quo nihil ſuperius eſſe conſtiterit. AVG. Bene habet. Nam mihi ſatis erit oſtẽdere eſſe aliquid huiuſmodi, quod aut fateberis deũ eſſe, aut ſi aliquid ſupra eſt, eumipſum deum eſſe cõcedes. Quare ſiue ſupra ſit aliquid, ſiue non ſit, manifeſtũ erit deum eſſe, cum ego quod promiſi eſſe ſupra rationem, eodem ipſo adiuuante monſtrauero. EV. Demonſtra ergo quod polliceris. AVG. Faciam. Sed prius quæro, vtrum ſenſus corporis meus idem ſit, qui tuus, an vero meus non ſit, niſi meus, & tuus nõ ſit, niſi tuus? Quod ſi non ita eſſet, non poſſem per oculos meos videre aliquid, quod tu non videres. EV. Concedo prorſus, quanuis eiuſdem generis, tamen ſingulos nos habere ſenſus videndi vel audiendi, vel quoſlibet

Senſus interior & exterior, & quomodo idem ſentiatur à multis. Cap. VII.

H alios cæterorum. Non enim ſolum videre, ſed etiam audire aliquis hominũ poteſt, quod alius non audiat, & aliud aliquid quodlibet alio ſenſu quiſquã ſentire, quod alius non ſentiat. Vnde manifeſtum eſt & tuum non niſi tuum, & meũ ſenſum non eſſe niſi meum. AVG. Hoc idem reſpondebis de illo etiam ſenſu interiore. An aliquid aliud? EV. Nihil ſanè aliud: nam & ille vtique ſenſum meum ſentit meus, & tuum ſentit tuus: Nam ideo plerunque interrogor ab eo qui aliquid videt, vtrum hoc etiam ego videam, quia ego me videre aut non videre ſentio, non ille qui interrogat.

AVG. Quid ipſam rationem, nõnne vnuſquiſque noſtrum habet ſuam? Quãdoquidem fieri poteſt, vt ego aliquid intelligam, cum tu id nõ intelligis: nec vtrũ intelligam tu ſcire poſſis, ego autem ſciam. EV. Manifeſtum eſt etiam rationales mentes ſingulos quoſque noſtrum ſingulas habere. AVG. Num etiam poteris dicere ſingulos ſoles nos habere, quos videm⁹, aut lunas, aut luciferos, aut cætera huiuſmodi, quanuis ſuo quiſque ac proprio ſenſu iſta videat? EV. Nullo modo iſtuc dixerim. AVG. Poſſumus ergo videre

I vnum aliquid multi ſimul, cum ſint ſenſus noſtri nobis ſinguli ſinguli: quibus omnibus illud vnum ſentimus quod ſimul videmus, vt quanuis alius ſenſus meus ſit, & alius tuus, poſſit tamen fieri, vt id quod videmus, non ſit aliud meum & aliud tuum, ſed illud vnum præſto ſit vtrique noſtrum & ſimul ab vtroque videatur. EV. Manifeſtiſſimum eſt. AVG. Poſſumus etiam vnam aliquam vocem ſimul audire, vt quanuis alius ſit auditus meus, alius tuus, non ſit tamẽ alia mea & alia tua vox, quam ſimul audimus, vel alia pars eius auditu meo capiatur, & alia tuo, ſed quicquid ſonuerit, & vnum & totum audiẽdum ſimul aſſit ambobus. EV. Et hoc manifeſtum eſt. AVG. Iam etiam de cæteris ſenſibus corporis licet animaduertas quod dicimus, neque omnino illos quod ad hanc rem attinet, ita ſe habere, vt illos duos oculorum & aurium, neque omnino non ita. Nam quia ex hoc vno aëre & ego & tu poſſumus implere ſpiramentum, & eius aëris affectionem odore ſentire: & item quia ex vno melle, vel quolibet alio cibo ſeu potu ambo guſtare poſſumus, & eius affectionem ſapore ſentire: quanuis ille vnus ſit, noſtri autem ſint ſenſus ſinguli, tibi tuus, & mihi me⁹, vt vnum odorem vel vnum ſaporem cum ambo ſentiamus, K nec tu tamen eum meo ſenſu ſentias, nec ego tuo, nec aliquo vno, qui vtriuſque noſtrum poſſit eſſe communiter, ſed prorſus mihi ſenſus meus ſit, & tuus tibi, etiam ſi vnus aut odor aut ſapor ab vtriſque ſentiatur: Hinc ergo iſti ſenſus inueniuntur habere aliquid tale, quale illi duo in viſu & auditu. Sed in eo diſpares ſunt quantum ad id quod nunc agimus pertinet, quòd etſi vnum aërem naribus ambo trahimus, aut vnum cibum guſtando capimus, non tamen eam partem aëris duco quam tu, nec eandem partem cibi ſumo quam tu, ſed aliam ego, aliam tu: Et ideo de toto aëre cum ſpiro, duco partem quanta mihi ſatis eſt, & tu item de toto aliam, quanta tibi ſatis eſt ducis. Et cibus quanuis vnus & totus ab vtroque abſumatur, non tamen & à me totus, & à te totus abſumi poteſt: quomodo verbum & ego totum audio, & tu totum ſimul, & ſpeciem quamlibet quãtam ego video, tantam & tu ſimul: ſed cibi vel potionis alia pars in me, alia in te tranſeat neceſſe eſt. An parum iſta intelligis? EV. Immo vero apertiſſima & certiſſima eſſe conſentio.

AVG. Num cenſes tangendi ſenſum comparandum L eſſe oculorum & aurium ſenſibus in ea re, de qua nũc agitur, quia nõ ſolum corpus vnũ ambo poſſumus ſentire tangendo, ſed etiã eandem partẽ tu quoq; poteris tangere, quã ego tetigero, vt non ſolum idem corpus, ſed eãdem quoq; corporis partem poſſimus ambo ſentire tangendo? Non enim ſicuti cibum aliquem appoſitum nõ poſſumus & ego totũ & tu totũ capere, cũ ambo illo veſcimur, ſic etiam in tangendo accidit: ſed & vnum & totũ quod ego tetigero, etiam tu potes, vt id ambo tangamus, non ſingulis partibus, ſed totũ ſinguli. EV. Fateor hoc modo duobus illis ſuperioribus ſenſibus, hunc tangendi ſenſum eſſe ſimillimũ. Sed in hoc video eſſe diſſimilẽ, quòd ſimul, id eſt, vno tempore, & videre aliquid vnũ totum ambo poſſum⁹ & audire: tangere autem poſſumus quidẽ totum aliquid ambo vno tempore, ſed partibus ſingulis, eandem autem partem non niſi temporibus ſingulis: Nam nulli parti quam tactu capis, poſſum meum tactum admouere, niſi tu amoueris tuum. AVG. Vigilantiſſime reſpõdiſti. Sed oportet te etiam illud videre, cum horũ omnium quæ ſentimus, alia ſint quæ ambo, alia quæ ſingu- M li ſentiamus, ipſos vero ſenſus noſtros, ſuos quiſq; ſinguli ſentiamus, vt neq; ego ſentiam ſenſum tuum, neq; tu meum, quid de his rebus quæ ſentiuntur à nobis per corporis ſenſus, id eſt, quid de corporalibus rebus non poſſumus ſentire ambo, ſed ſinguli, niſi quod ita ſit*† noſtrũ vt hoc in nos vertere & cõmutare poſſimus: ſicuti eſt cibus & potus, cuius nullam partem quam ego percepero, & tu percipere poteris: quia etſi nutrices alimenta manſa infantibus reddunt, illud tamẽ quod inde guſtus rapuerit atq; in mandentis viſcera commutauerit, nullo modo reuocari poterit, vt in eſcam refundatur infantis. Gula enim cum aliquid iucunde ſapit, etiam ſi exiguã, tamen irreuocabilem partem ſibi vendicat, & hoc cogit fieri quod naturę corporis conuenit: quod niſi ita eſſet, nullus remaneret ſapor in ore poſteaquam fuerint manſa illa reddita atq; deſputa. Quod etiam de aëris partibus rectè dici poteſt, quas naribus ducimus: Nam etiam ſi aliquid aëris quod ego reddidero, poſſis etiam tu ducere, non tamen poteris etiam illud quod inde in alimentum meum ceſſerit: quia nec reddi poteſt. Nam etiam naribus alimentum nos capere medici docent: quod alimentum & ſpirando ſo-

*al. ſit. †al. ſed ſinguli quod ita ſit, &c.

A lus ſentire poſſum, & reflãdo reſtituere nõ poſſum, vt abs te etiam ductũ naribus ſentiatur. Nã cætera ſenſibilia, quæ quanuis ſentiamus, non tamen ea ſentiendo in noſtrum corpus corrupta mutamus, poſſumus ea, ſiue vno tempore, ſiue ſingulis viciſſim temporibus ambo ſentire, ſic vt vel totum vel pars ipſa quam ſentio, abs te etiam ſentiatur: qualia ſunt, ſiue lux, ſiue ſonus, ſiue corpora quæ attingimus, non tamẽ lædimus. EV. Intelligo. AVG. Manifeſtum eſt ergo ea quę nõ commutamus, & tamen ſentimus corporis ſenſibus, & non pertinere ad naturam ſenſuum noſtrorũ, & propterea magis nobis eſſe cõmunia, quia in noſtrũ proprium & quaſi priuatum non vertuntur atque mutantur. EV. Prorſus aſſentior. AVG. Proprium ergo & quaſi priuatum intelligẽdum eſt, quod vnuſquiſque noſtrum ſibi eſt†, & quod in ſe ſolus ſentit, quod ad ſuam naturam proprie pertinet. Commune autem & quaſi publicum, quod ab omnibus ſentientibus, nulla ſui corruptione atque cõmutatione ſentitur. EV. Ita eſt. AVG. Age nunc attende, & dic mihi, vtrũ inueniatur aliquid quod omnes ratiocinãtes ſua quiſque ratione atque mente cõmuniter videant, cum il-

†aliâs. quod vnicuique noſtrum ſoli eſt.

Numerorũ cognitio vtilis. Cap. VIII.

B lud quod videtur præſto ſit omnibus, nec in vſum eorum quibus præſto eſt commutetur, quaſi cibus aut potio, ſed incorruptum integrũq; permaneat, ſiue illi videant, ſiue non videant. An forte nihil huiuſmodi eſſe arbitraris? EV. Imò multa eſſe video. E quib⁹ vnum commemorari ſatis eſt, quòd ratio & veritas numeri omnibus ratiocinantibus præſto eſt, vt omnis eã computator ſua quiſquè ratione & intelligentia conetur apprehendere. Et alius id facilius, alius difficilius poſſit, alius omnino non poſſit, cum tamen ipſa æqualiter omnibus ſe præbeat valentibus eam capere: Nec cum eam quiſque percepit, in ſui perceptoris quaſi alimentum vertatur atque mutetur: Nec cum in ea quiſq; fallitur, ipſa deficiat, ſed ea vera & integra permanente, ille in errore ſit tanto amplius, quanto minus eam videt. AVG. Rectè ſanè. Sed video te tanquam non rudem harum rerum cito inueniſſe quod diceres: tamen ſi tibi aliquis diceret, numeros iſtos non ex aliqua ſua natura, ſed ex iis rebus, quas ſenſu corporis attingimus, impreſſos eſſe animo noſtro quaſi quaſdam imagines quorumq; viſibilium, quid reſponderes? An tu quoque id putas? EV. Nullo modo id putauerim,

C Non enim ſi ſenſu corporis percepi numeros, idcirco etiam rationem partitionis numerorũ vel copulationis ſenſu corporis percipere potui. Hac enim luce mẽtis refello eum, quiſquis vel in addendo vel in retrahendo dum computat falſam ſummam renũciauerit. Et quicquid ſenſu corporis tango, veluti eſt hoc cœlũ, & hæc terra, & quæcunque in eis alia corpora ſentio, quandiu futura ſint neſcio. Septem autem & tria decẽ ſunt, & non ſolum nunc, ſed etiam ſemper. Neq; vllo modo aliquando ſeptem & tria non fuerunt decem, aut aliquando ſeptem & tria non erunt decem. Hanc ergo incorruptibilem numeri naturam*†, dixi mihi & cuilibet ratiocinanti eſſe communem. AVG. Non reſiſto tibi veriſſima & certiſſima reſpondenti. Sed ipſos quoque numeros non per corporis ſenſus attractos eſſe facile videbis, ſi cogitaueris quemlibet numerum tot vocari quoties vnum habuerit. Verbi gratia: Si bis habuerit vnum, duo vocantur: Si ter, tria. Et ſi decies habet vnum, tunc vocantur decem, Et quilibet omnino numerus quoties habet vnum, hinc illi nomen eſt, & tot appellatur. Vnum vero quiſquis veriſſime cogitat, profectò inuenit corporis ſenſibus non poſſe ſen- D tiri. Quicquid enim tali ſenſu attingitur, iam non vnũ ſed multa eſſe conuincitur. Corpus enim eſt, & ideo habet innumerabiles partes. Sed vt minutas quaſq; minuſq; articulatas non perſequar, quantulumcunque illud corpuſculum ſit, habet certe aliam partem dexteram, aliam ſiniſtram, aliam ſuperiorem, aliam inferiorem, aut aliam vlteriorem, aliam citeriorem, aut alias finales, aliam mediam, Hæc enim neceſſe eſt quãlibet exiguo corporis modulo ineſſe fateamur. Et propterea nullum corpus vere pureq; vnum eſſe concedimus, in quo tamen non poſſent tam multa numerari, niſi illius vnius cognitione diſcreta. Cum enim quæro vnum in corpore, & me non inuenire non dubito, noui vtique quid ibi quæram, & quid ibi non inueniam, & non poſſe inueniri, vel potius omnino ibi non eſſe. Vbi ergo noui quòd non eſt corpus vnum, quid ſit vnum noui: vnum enim ſi non noſſem, multa in corpore numerare non poſſem. Vbicunq; autem vnũ nouerim, non vtique per corporis ſenſum noui, quia per corporis ſenſum nõ noui, niſi corpus quod vere pureq; vnũ non eſſe conuincimus. Porrò ſi vnũ non percepimus corporis ſenſu, nullum numerũ eo ſenſu percepi- E mus, eorũ duntaxat numerorũ, quos intelligentia cernimus. Nullus enim eſt ex iis, qui nõ tot vocetur, quoties habet vnum, cuius perceptio corporis ſenſu nõ ſit. Cuiuſlibet enim corpuſculi pars dimidia, quãtis†duabus totũ conſtat, habet & ipſa dimidiam ſuã. Sic ergo ſunt illæ duæ partes in corpore, vt nec ipſæ ſimpliciter duæ ſint. Numerus autẽ ille qui vocatur duo, quoniam bis habet illud quod ſimpliciter vnum eſt, pars eius dimidia, id eſt, illud ipſum quod ſimpliciter vnũ eſt, non poteſt rurſus habere dimidiam partẽ, vel tertiam, vel quotamlibet, quoniam ſimplex & vere vnum[eſt]. Deinde quoniam tenentes ordinẽ numerorum, poſt vnũ duo videmus, qui numerus ad vnum collatus, duplus inuenitur: duplus duorum non conſequenter adiungitur, ſed interpoſito ternario, quaternarius ſequitur, qui duplus eſt duorum. Et hæc ratio per omnes cæteros numeros certiſſima & incommutabili lege pertenditur, vt poſt vnum, id eſt, poſt primum omnium numerorum, ipſo excepto primus ſit, qui duplum eius habet, duo enim ſequuntur. Poſt ſecundum autem, id eſt, poſt duo, ipſo excepto ſecundus ſit qui duplum eius habet. F Poſt duo enim primus eſt ternarius, ſecundus quaternarius, duplus ſecundi. Poſt tertium, id eſt ternarium, ipſo excepto tertius ſit, qui duplus eſt eius: Poſt tertium enim, id eſt poſt ternarium, primus eſt quaternarius, ſecundus quinarius, tertius ſenarius, qui duplus eſt tertij. Atque ita poſt quartum, ipſo excepto quartus habet duplum eius. Poſt quartum enim, id eſt, quaternarium, primus eſt quinarius, ſecundus ſenarius, tertius ſeptenarius, quartus octonarius, qui duplex eſt quarti. Atque ita per omnes cæteros reperies hoc quod in prima copula numerorum, id eſt, vno & duobus inuentum eſt, vt quotus quiſque numerus eſt ab ipſo principio, totus poſt illum ſit duplus eius. Hoc ergo quod per omnes numeros eſſe immobile, firmum, incorruptúmque conſpicimus, vnde conſpicimus? Non enim vllus vllo ſenſu corporis omnes numeros attingit, innumerabiles enim ſunt: Vnde ergo nouimus per omnes hoc eſſe, aut qua phantaſia[vel phantaſmate] tanquam certa veritas numeri per innumerabilia tam fidenter, niſi in luce interiore conſpicitur, quam corporalis ſenſus ignorat? His & talibus multis documentis cogũtur

*†aliâs. veritatem.

†quanuis.

G fateri, quibus disputantibus deus donauit ingenium, & pertinacia caliginem non obducit, rationem veritatéq; numerorum, & ad sensus corporis non pertinere, & inuertibilem synceramq; consistere, & omnibus ratiocinantibus ad videndum esse communem. Quapropter cum multa alia possint occurrere, quæ communiter & tanquam publice præsto sunt ratiocinantibus, & ab eis videantur mente atque ratione singulorum quorumque cernentium, eaq; inuiolata & incommutabilia maneant, non tamen inuitus acceperim quod ista ratio & veritas numeri tibi potissimum occurrerit, cum ad id quod interrogaueram, respondere voluisses: Non enim frustra in[sanctis] libris sapiẽtiæ coniũctus est numerus, vbi dictũ est: Circuiui ego & inclinaui cor meum, vt scirem & consyderarem & quærerem sapientiam & numerum.

Eccle. 7. Psal. 146.

Quid sapiẽtia, sine qua nemo beat⁹. Cap. IX.

Veruntamen quæso te quid de ipsa sapientia putas existimandum? Singulas quasque suas arbitraris singulos quosque homines habere sapiẽtias? An vero vna præsto esse communiter omnibus, cuius quanto magis quisq; fit particeps, tanto est sapientior?

EV. Quam dicas sapientiam nondum scio. Video quippe varie videri hominibus, quid fiat dicatúrve sapienter. H Nam & qui militant, sapienter sibi facere videntur. Et qui contempta militia colendo agro curam atque operã impendunt, hoc potius laudant, tribuuntq; sapientiæ. Et qui astuti sunt ad excogitandos modos conquirendæ pecuniæ, sibi videnter sapientes. Et qui hæc omnia negligunt vel abiiciunt, & quæque sunt huiusmodi temporalia, & totum studium suum ad inuestigationẽ conferunt veritatis, vt semetipsos deumq; cognoscant, magnum hoc esse sapientiæ munus iudicant. Et qui huic ocio quærendi & contemplandi veri nolunt se dare, sed potius laboriosissimis curis & officiis agunt, vt hominibus consulant, & in rerum humanarum iuste moderandarum & gubernandarum actione versentur, sapientes se esse arbitrantur. Et qui vtrunque horum agunt, & partim viuunt in contemplatione veritatis, partim in laboribus officiosis, quos humanæ societati deberi putant, sibi palmam sapientiæ tenere vidẽtur. Omitto innumerabiles sectas, quarum nulla est quæ non sectatores suos præponens cæteris, eos solos velit esse sapientes. Quamobrem cum id nunc agatur inter nos, vt non quid credamus respõdendum sit, I sed quid dilucida intelligentia teneamus, nullo modo ad id tibi quod interrogasti respondere potero, nisi quod credendo teneo, cõtemplando etiam & ratione cernendo nouerim quæ sit ipsa sapientia.

AVG. Num aliam putas esse sapientiam nisi veritatem, in qua cernitur & tenetur summum bonum? Nam illi omnes quos commemorasti diuersa sectãtes, bonum appetunt & malum fugiunt, sed propterea diuersa sectãtur, ꝙ aliud alij videtur bonũ. Quisquis ergo appetit quod appetendũ non erat, tametsi id nõ appeteret nisi ei videretur bonũ, errat tamen. Errare autẽ neque ille potest qui nihil appetit, neque ille qui hoc appetit quod debet appetere. Inquantum igitur omnes homines appetunt vitam beatã, non errant. Inquantũ autẽ quisq; nõ eam tenet vitæ viam quæ ducit ad beatitudinẽ, cum se fateatur & profiteatũ nolle nisi ad beatitudinẽ peruenire, intantũ errat. Error est enim cũ sequimur aliquid, quod nõ ad id ducit quò volumus peruenire. Et quãto magis in via vitæ quis errat, tãto minus sapit. Tanto enĩ magis longe est à veritate, in qua cernitur, & tenetur summũ bonum. Summo autẽ bono assecuto & adepto, beatus quisq; fit, quod omnes sine controuersia volumus. Vt ergo constat nos beatos K esse velle, ita nos cõstat velle esse sapientes, quia nemo sine sapientia beatus est. Nemo enĩ beatus est nisi summo bono, quod in ea veritate, quam sapientiam vocamus, cernitur & tenetur. Sicut ergo antequam beati simus, mentibus tamen nostris impressa est notio beatitatis: per hanc enim scimus fidẽterq; & sine vlla dubitatione dicimus beatos nos esse velle: ita etiam prius quàm sapientes simus, sapientiæ notionẽ in mente habemus impressam, per quam vnusquisq; nostrũ si interrogetur, velit ne esse sapiens, sine vlla caligine dubitationis, se velle respondet. Quare si iam constat inter nos quæ sit sapientia, quam fortasse verbis explicare nõ poteras. Nam si eam nullo modo animo cerneres, nullo modo scires, & velle te esse sapientẽ, & velle debere, quod te negaturũ esse non arbitror: volo iam dicas mihi, vtrum etiam sapientiam sicut numeri rationem atque veritatem omnibus ratiocinantibus cõmunem se præbere arbitreris? An quoniam tot sunt mentes hominum quot homines sunt, vnde nec ego de tua mẽte aliquid cerno, nec tu de mea, tot etiam putas esse sapiẽtias quot potuerunt esse sapientes? EV. Si summum L bonum omnibus vnum est, oportet etiam veritatem in qua cernitur & tenetur, id est, sapiẽtiam omnibus vnã esse communem. AVG. An dubitas summum bonum, quicquid illud est, omnibus hominibus vnũ esse?

EV. Dubito sanè, quia diuersos diuersis rebus gaudere video tanquã summis bonis suis. AVG. Vellẽ quidem vt de summo bono ita nemo dubitaret, vt nemo dubitat, quicquid illud est, non nisi eo adepto posse fieri hominem beatum. Sed quoniam magna quæstio est, & longum sermonẽ forte desyderat, putemus omnino tot summa bona esse, quot sunt ipsæ res diuersæ, quæ à diuersis tanquam summa bona appetuntur: num ideo sequitur, vt ipsa sapientia etiã non sit vna cõmunis omnibus, quia ea bona quæ in illa cernunt & eligũt homines, multa & diuersa sunt? Si enim hoc putas, potes & de luce solis dubitare ꝙ vna sit, quia multa & diuersa sunt, quæ in ea cernimus. De quibus multis eligit quisq; pro voluntate, quo fruatur per oculorũ sensum. Et alius altitudinem montis alicuius intuetur libẽter, & eo gaudet aspectu. Alius campi planiciem, alius cõuexa vallium, alius nemorum viriditatem, alius mobilem M æqualitatem maris, alius hæc omnia, vel quædã horum simul pulchra† confert ad lætitiam viuendi†*.

†plura. †*al. videndi.

Sicut ergo ista multa & diuersa sunt: quæ in luce solis homines vident & eligunt ad fruendum, lux tamẽ ipsa vna est, in qua videt & tenet quo seruatur vniuscuiusque intuentis aspectus: ita etiam & si multa sint bona eaq; diuersa, è quibus eligat quisq; quod volet, idq; videndo & tenendo ad fruendum summum sibi bonũ recte vereq; constituat, fieri tamen potest, vt lux ipsa sapientiæ, in qua hæc videri & teneri possunt, omnibus sapiẽtibus sit vna communis. EV. Fateor fieri posse, nec impedire aliquid vt non sit omnibus communis vna sapiẽtia, etiam si multa & diuersa sint summa bona. Sed vellem scire an ita sit. Quod enim concedimus fieri posse vt ita sit, non continuo ita esse concedimus. AVG. Tenemus interim [vnam] esse sapientiam. Sed vtrum sit communis vna omnibus, an singuli sapientes suas habeant sicuti animas vel mẽtes suas, hoc nondũ tenemus. EV. Ita est. AVG. Quid hoc quod tenemus, vel esse sapientiam, vel sapientes, & beatos esse omnes homines velle, vbi videmus? Nam hoc te videre & verum esse, nullo modo vtique dubi-

Vna sapiẽtia omniũ sapientũ cõis. Cap. X.

tauerim.

A tauerim. Hoc ergo verum sic vides, vt cogitationẽ tuã, quam si mihi non enuncies, ego prorsus ignoro. An ita vt intelligas & à me videri posse hoc verum, tametsi mihi abs te non dicatur? EV. Immo ita vt abs te quoque etiam me inuito videri posse non dubitem.

AVG. Quod ergo vnum verũ videmus ambo singulis mentibus, nõnne vtriq; nostrum commune est?

EV. Manifestissime. AVG. Item credo te non negare studendum esse sapientiæ, atque hoc verũ esse concedere. EV. Prorsus non dubito. AVG. Hoc item verum & vnum esse, & omnibus qui hoc sciunt ad videndum esse cõmune, quamuis vnusquisq; id nec mea, nec tua, nec cuiusquam alterius, sed sua mente cõspiciat, cum id quod conspicitur, omnibus conspicientibus communiter præsto sit, nunquid negare poterimus? EV. Nullo modo. AVG. Item iuste esse viuendum, & deteriora melioribus esse subdenda, & paria paribus comparanda, & propria suis quibusq; tribuenda, nõnne fateberis esse verissimũ, & tã mihi quàm tibi, atque omnibus id videntibus præsto esse communiter? EV. Assentior. AVG. Quid incorruptum melius esse corrupto, æternum temporali, inuiolabile B violabili poteris negare? EV. Quis potest? AVG. Hoc ergo verum potest quisq; suum proprium dicere, cum incõmutabiliter contemplandum assit omnibus, qui hoc contemplari valent? EV. Nullus hoc vere dixerit suum esse proprium, cum tam sit vnum atque omnibus commune quàm verum est. AVG. Item à corruptione auertendum animum, atq; ad incorruptionem conuertendum esse, id est non corruptionem, sed incorruptionem diligendam esse quis negat? Aut quis cum verum esse fateatur, non etiam incommutabile intelligat, atque omnibus mentibus id valentibus intueri, cõmuniter præsto esse videat? EV. Verissimum est. AVG. Quid eam vitam quæ nullis aduersitatibus de certa & honesta sententia dimouetur, dubitat aliquis esse meliorẽ, quàm eam quæ facile incommodis temporalibus frangitur atque subuertitur?

EV. Quis dubitauerit? AVG. Iam huiusmodi plura non quæram. Satis enim est ꝙ istas tanquã regulas & quædam lumina virtutũ, & vera, & incõmutabilia, & siue singula siue omnia cõmuniter adesse, ad contemplandum eis qui hæc valent sua quisq; ratione C ac mente conspicere, pariter mecum vides, certissimũq; esse concedis. Sed sanè quæro, vtrum hæc tibi videantur ad sapientiam pertinere? Nam credo videri tibi eum qui sapientiam assecutus est, esse sapientẽ. EV. Videtur omnino. AVG. Quid ille qui iuste viuit, possẽt ne ita viuere nisi videret quæ inferiora, quibus potioribus subdat, & quæ paria sibimet copulet, & quæ propria suis quibusq; distribuat? EV. Non posset.

AVG. Qui ergo hæc videt, num eum negabis sapienter videre? EV. Non nego. AVG. Quid ille qui prudẽter viuit, nõnne eligit incorruptionem, & eam corruptioni præponendam esse decernit? EV. Manifestissime. AVG. Cum ergo id eligit quò cõuertat animum, quod eligendum esse nemo ambigit, num negari potest sapiẽter eligere? EV. Nullo modo negauerim. AVG. Cum ergo ad id quod sapiẽter eligit conuertit animum, sapienter vtique conuertit. EV. Certissimum est. AVG. Et qui ab eo quod sapienter eligit, & quò [se] sapienter cõuertit, nullis terroribus pœnisq; depellitur, sapienter sine dubio facit. EV. Prorsus sine dubio. AVG. Manifestissimum est igitur omnes has, quas regulas diximus & lumina virtutum, ad sapientiam pertinere: Quando- D quidem quanto magis quisque ad agendam vitam eis vtitur, & secundum hæc agit vitam, tanto magis viuit facitq; sapienter: Omne autem quod sapienter fit, non potest recte dici à sapientia esse separatũ. EV. Omnino ita est. AVG. Quàm ergo veræ atque incommutabiles sunt regulæ numerorum, quorum rationem atque veritatem incommutabiliter atque communiter omnibus eam cernentibus præsto esse dixisti, tam sunt veræ atque incommutabiles regulæ sapientiæ, de quibus paucis nunc singillatim interrogatus respõdisti esse veras atque manifestas, easq; omnibus qui hæc intueri valent, communes ad contemplandum adesse cõcedis. EV. Dubitare non possum. Sed peruellem scire, vtrum vno aliquo genere contineantur hæc duo, sapientia scilicet & numerus, quia coniuncta etiam in scripturis sanctis hæc posita esse commemorasti, An alterum existat ab altero, vt alterum in altero consistat, veluti numerus à sapientia, vel in sapientia. Nam sapientiam existere à numero, aut consistere in numero non ausim dicere. Nescio enim quo modo quia multos noui numerarios aut numeratores, vel si quo alio E nomine vocandi sunt, qui summe atque mirabiliter computant, sapiẽtes autem perpaucos, aut forsitan neminẽ, longe venerabilior mihi occurrit sapiẽtia quàm numerus.

Sapientia & numerus & huius laus. Cap. XI.

AVG. Rem dicis quam ego quoque mirari soleo. Nam cum incommutabilem veritatem numerorum mecum ipse consydero, & eius quasi cubile ac penetrale vel regionem quandam, vel si quod aliud nomen aptum inueniri potest quo nominemus quasi habitaculum quoddam sedemq; numerorum, lõge remoueor à corpore: & inueniens fortasse aliquid, quod cogitare possim, non tamen aliquid inueniens, quod verbis proferre sufficiam, redeo tanquam lassatus in hæc nostra vt loqui possim, & ea quæ ante oculos sita sunt dico, sicut dici solẽt. Hoc mihi accidit etiam cum de sapientia quantum valeo, vigilantissime atque intentissime cogito. Et propterea multum miror, cum hæc duo sint in secretissima certissimaq; veritate, accedente etiam testimonio scripturarum quo commemoraui coniuncte ita posita, plurimũ miror, vt dixi, quare numerus vilis sit multitudini hominum, & chara sapientia. Sed nimirum illud est, quòd vna quædam eademq; res est. Veruntamen quoniam nihilominus in F diuinis libris de sapientia dicitur, quòd attingit à fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter, ea potentia qua fortiter à fine vsq; ad finem attingit, numerus fortasse dicitur.

Sapien. 8.

Ea vero qua disponit omĩa suauiter, sapientia proprie iam vocatur: cum sit vtrunque vnius eiusdemq; sapientiæ. Sed quia dedit numeros omnibus rebus etiam infimis, & in fine rerum locatis: & corpora enim omnia quãuis in rebus extrema sint, habent numeros suos, sapere autem non dedit corporibus neq; animis omnibus, sed tantum rationalibus, tanquã in eis sibi sedem locauerit, de qua disponat, omnia, illa etiam infima quibus numeros dedit: Itaq; quoniam de corporibus facile iudicamus, tanquã de rebus quæ infra nos ordinatæ sunt, quibus impressos numeros infra nos esse cernimus, & eos propterea vilius habemus. Sed cũ cœperimus tanquã sursum versus recurrere, inuenimus eos etiã nostras mentes transcendere, atq; incõmutabiles in ipsa manere veritate. Et quia sapere pauci possunt, numerare autem etiam stultis concessum est, mirantur homines sapiẽtiã, numerosq; cõtemnunt. Docti autem & studiosi, quanto remotiores

G ſunt à labe terrena, tanto magis & numerũ & ſapientiam in ipſa veritate contuentur, & vtrunque charum habent: Et in eius veritatis comparatione non ſolum eis aurum & argentum, & cætera de quibus homines dimicant, ſed ipſi etiam vileſcunt ſibi. Nec mireris numeros ideo vileſcere hominibus, & charam eſſe ſapiẽtiam, quia facilius poſſunt numerare quàm ſapere, cum videas charius illos habere aurum quàm lumen lucernæ, cui comparatũ aurum ridetur. Sed honoratur amplius res longe inferior, quia lucernam ſibi & mendicus accendit, aurum vero pauci habent: quanquam ſapientia abſit, vt in cõparatione numeri inueniatur inferior, cum eadem ſit, ſi oculus quo cerni poſſit, inquirat. Sed quemadmodum in vno igne conſubſtantialis, vt ita dicam, ſentitur fulgor & calor, nec ſeparari ab inuicem poſſunt, tamen ad ea calor peruenit, quæ prope admouentur, fulgor vero etiam longius latiusq; diffunditur: ſic intelligentiæ potentia quæ ineſt ſapientiæ propinquiora feruеſcunt, ſicuti ſunt animæ rationales: ea vero quæ remotiora ſunt, ſicuti corpora, non attingit calore ſapiendi, ſed perfundit lumine numerorum, quod tibi fortaſſis obſcurum eſt: Non enim vl-

Cõparatio ignis ad ſapientiam & numerum.

H la viſibilis ſimilitudo, inuiſibili rei poteſt ad omnem conuenientiam coaptari. Tantum illud attende, quod & quæſtioni quam ſuſcepimus ſatis eſt, & humilioribus etiam mentibus quales nos ſumus ſeſe manifeſtat, quia & ſi clarum nobis eſſe non poteſt, vtrum in ſapientia, vel ex ſapientia numerus, an ipſa ſapientia ex numero, an in numero ſit, an vtrunque nomen vnius rei poſſit oſtendi, illud certe manifeſtum eſt vtrũque verum eſſe, & incommutabiliter verum. Quapropter nullo modo negaueris eſſe incommutabilem veritatem, hæc omnia quæ incommutabiliter† vera ſunt continentem, quam non poſſis dicere tuam vel meam vel cuiuſquam hominis, ſed omnibus incommutabilia vera cernentibus, tanquam miris modis ſecretũ & publicum lumen præſto eſſe ac ſe præbere communiter. Omne autem quod communiter omnibus ratiocinantibus atque intelligentibus præſto eſt ad vllius eorum proprie naturam pertinere quis dixerit? Meminiſti enim, vt opinor, quid de ſenſibus corporis paulo ante tractatũ ſit: Ea ſcilicet quæ oculorum vel aurium ſenſu communiter tangimus, ſicuti ſunt colores & ſoni, quos ego & tu ſimul videmus vel ſimul audimus, nõ pertinere ad oculorum noſtrorum auriũmve naturã, ſed ad ſentiendum nobis eſſe communia. Sic ergo etiã illa quæ ego & tu cõmuniter propria quiſq; mente cõſpicimus, nequaquam dixeris ad mentis alicuius noſtrum pertinere naturam. Duorũ enim oculi quod ſimul vident, nec huius nec illius oculos eſſe poteris dicere, ſed aliquid tertium, in quod vtriuſque feratur aſpectus. EV. Apertiſſimum atque veriſſimum eſt.

Vna omniũ cõis ſumma veritas. Cap. XII.

†al. commutabiliter.

AVG. Hãc ergo veritatem, de qualiam diu loquimur, & in quavna tam multa cõſpicimus, excellentiorem putas eſſe quàm mens noſtra eſt, an ęqualem mẽtibus noſtris, an etiã inferiorẽ? Sed ſi eſſet inferior, non ſecundũ illam, ſed de illa iudicaremus, ſicut iudicamus de corporibus, quia infra* ſunt, & dicimus ea plerunq;, non tantũ ita eſſe vel non ita, ſed ita vel nõ ita eſſe debere: Sic & de animis noſtris non ſolũ ita eſſe animum nouimus, ſed plerunq; etiam ita eſſe debere. Et de corporibus quidem ſic iudicamus, cum dicimus minus cãdidum eſſe quàm debuit, aut minus quadrum, & multa ſimiliter. De animis vero, minus aptus eſt, quàm debeat, aut minus lætus, aut minus lenis, aut minus vehe-

*al. inferiora.

mens, ſicut noſtrorum morum ſe ratio tulerit. Et iudicamus hæc ſecundũ illas inferiores regulas veritatis, quas cõmuniter cernimus: De ipſis vero nullo modo quis iudicat. Cum enim quis dixerit æterna temporalibus eſſe potiora, aut ſeptẽ & tria decem eſſe, nemo dicit ita eſſe debuiſſe, ſed tantũ ita eſſe cognoſcens, nõ examinator corrigit, ſed tantũ lætatur inuentor. Si autẽ eſſet ęqualis mẽtibus noſtris hęc veritas, mutabilis etiã ipſa eſſet. Mẽtes enim noſtræ aliquando eã minus aliquando plus vident, & ex hoc fatentur ſe eſſe mutabiles: cum illa in ſe manens nec proficiat cum plus à nobis videtur, nec deficiat cum minus, ſed integra & incorrupta, & cõuerſos lætificet lumine, & auerſos puniat cæcitate: Quid ęp etiam de ipſis mẽtibus noſtris ſecundum illam iudicamus, cum de illa nullo modo iudicare poſſimus? Dicimus enim, minus intelligit quàm debet, aut tantũ quantum debet intelligit. Tantum autem mens debet intelligere, quantũ propius admoueri atq; inhærere potuerit incõmutabili veritati. Quare ſi nec inferior, nec æqualis eſt, reſtat vt ſit ſuperior atque excellentior. Promiſeram autem ſi meminiſti, me tibi demonſtraturũ eſſe aliquid, quod ſit mente noſtra atq; ratione ſublimius. Ecce tibi eſt ipſa veritas: Amplectere illam ſi potes, & fruere illa, & delectare in domino, & dabit tibi petitiões cordis tui. Quid enim petis amplius, quàm vt beatus ſis? Et quid beatius eo qui fruitur inconcuſſa & incommutabili & excellentiſſima veritate? An vero clamant homines beatos ſe eſſe, cum pulchra corpora magno deſyderio concupita, ſiue coniugum, ſiue etiam meretricum amplexantur, & nos in amplexu veritatis beatos eſſe dubitamus? Clamãt homines ſe beatos eſſe, cum æſtu aridis faucib⁹ ad fontem abundantem ſalubremq; peruenjunt, aut eſuriens prandium cœnámve ornatã copioſamq; reperiunt: & nos negabimus beatos eſſe, cum irrigamur? paſcimurq; veritate? Solemus audire voces clamantium ſe beatos, ſi iaceant in roſis aliisq; floribus, vel letiam vnguentis odoratiſſimis perfruantur. Quid fragrantius, quid iucundius inſpiratione veritatis? Et dubitamus nos cum ab illa inſpiramur, dicere beatos? Multi beatam vitam in cantu vocum, & neruorum, & tibiarum ſibi conſtituunt, & cum ea ſibi deſunt, ſe miſeros iudicant, cum autem aſſunt, efferuntur lætitia: & nos cum mentibus noſtris ſine vllo ſtrepitu, vt ita dicam, canorum & facundum quoddam ſilentium veritatis illabitur, aliam beatam vitam quærimus, & tam certa & præſente non fruimur? Luce auri & argenti, luce gemmarum & aliorum colorũ, ſiue ipſius lucis quæ ad hos oculos pertinet, ſiue in ignibus terrenis, ſiue in ſtellis & luna vel ſole claritate & iucunditate delectati homines, cum ab iſta lętitia nullis moleſtiis, nulla indigentia reuocantur, beati ſibi videntur, & propter hęc ſemper volunt viuere: & nos in luce veritatis beatam vitam collocare metuimus? Imò vero quoniam in veritate cognoſcitur & tenetur ſummum bonum, eaq; veritas ſapientia eſt, cernamus in ea, tenea muſq; ſummũ bonum, eoq; perfruamur. Beatus eſt quippe qui fruitur ſummo bono. Hæc enim veritas oſtendit omnia bona quæ vera ſunt, quæ ſibi ſuo captu intelligentes homines, vel ſingula, vel plura eligunt, quibus fruantur. Sed quemadmodum illi qui in luce ſolis eligunt quod libenter aſpiciant, & eo aſpectu lætificantur, in quibus ſi qui forte fuerint vegetioribus ſaniſq; & fortiſſimis oculis præditi, nihil libentius quàm ipſum ſolem contuentur, qui etiam cætera quibus infirmiores oculi delectãtur,

Per ſimilia excitamur ad ſummum bonum. Cap. XIII. Pſal. 36.

A lectantur, illuſtrat: Sic fortis acies mentis illuſtrata†*, cum multa vera & incommutabilia certa ratione cõſpexerit, dirigit ſe in ipſam veritatem qua cuncta mõſtrantur, eiq; inhærens tanquam obliuiſcitur cætera, & in illa ſimul omnibus fruitur. Quicquid enim iucundũ eſt in cæteris veris, ipſa vtique veritate iucundum eſt. Hæc eſt libertas noſtra, cum iſti ſubdimur veritati: Et ipſe eſt deus noſter qui nos liberat à morte, id eſt, à cõditione peccati. Ipſa enim veritas etiam homo cum hominibus loquens, ait credentibus ſibi: Si manſeritis in verbo meo, vere diſcipuli mei eſtis, & cognoſcetis veritatẽ, & veritas liberabit vos. Nulla enim re fruitur anima cum libertate, niſi qua fruitur cum ſecuritate. Nemo autem ſecurus eſt in iis bonis quæ poteſt inuitus amittere: Veritatem autem atq; ſapientiam nemo amittit inuitus: Nõ enim locis ſeparari ab ea quiſquam poteſt, ſed ea quæ dicitur à veritate atq; ſapiẽtia ſeparatio, peruerſa voluntas eſt, qua inferiora diliguntur. Nemo autẽ vult aliquid nolens. Habens igitur qua fruamur omnes æqualiter atq; cõmuniter: Nullæ ſunt anguſtiæ, nullus in ea defectus: Omnes amatores ſuos

†*al. & vegeta.

Ioan. 8.

Summũ bonum nemo amittit inuitus. Cap. XIIII.

B nullo modo ſibi inuidos recipit, & omnibus communis eſt, & ſingulis caſta eſt. Nemo alicui dicit, Recede, vt etiam ego accedam: remoue manus, vt etiam ego amplectar. Omnes inhærẽt, ipſam omnes tangunt: Cibus eius nulla ex parte diſcerpitur: Nihil de ipſa bibis quod ego non poſſim bibere. Non enim ab eius communione in priuatum tuum mutas aliquid: Sed quod tu de illa capis, & mihi manet integrum. Quod te inſpirat, non expecto vt reddatur abs te, & ſic ego inſpirer ex eo: Non enim aliquid eius aliquando ſit cuiuſquam vnius, aut quorundã proprium, ſed ſimul omnibus tota eſt cõmunis. Minus ergo ea quæ tangimus, vel quæ guſtamus, vel quæ olfacimus huic ſunt veritati ſimilia, ſed magis ea quæ audimus & cernimus: quia & omne verbũ à quibus auditur, totum auditur ab omnibus, & ſimul à ſingulis totum. Et ſpecies omnis quæ oculis adiacet, quanta videtur ab vno, tanta & ab alio ſimul. Sed multum longo interuallo ſunt iſta ſimilia: Nec tota enim ſimul ſonat quælibet vox, quia per tẽpora tenditur & producitur, & aliud eius prius ſonat, aliud poſterius: Et ſpecies omnis viſibilis tanquã intumeſcit per locos, nec vbiq; tota eſt. Et certe omnia hæc

C auferuntur inuito, & quo minus eis frui poſſimus, quibuſdam impedimur anguſtiis. Nam & ſi poſſet eſſe cuiuſquã ſuauis cantus ſempiternus, & ſtudioſi eius certatim ad eum audiendũ venirent, coarctarent ſeſe atq; pugnarent de locis, quanto plures eſſent, vt cantanti eſſet quiſq; propinquior, & in audiẽdo nihil tenerẽt manere ſecum, ſed omnibus vocibus fugientibus tangerẽtur. Solem autem iſtum ſi vellem intueri, atq; id pertinaciter poſſem, & in occaſu me deſcereret, & ſubuelaretur nubilo, & multis aliis obſtaculis voluptatẽ videndi eum inuitus amitterem. Poſtremo etiam ſi adeſſet ſemper ſuauitas, & lucis videnti, & vocis audienti, quid magnum ad me perueniret, cum mihi eſſet cõmune cum beluis? At illa veritatis & ſapientiæ pulchritudo, tantũ aſſit perſeuerans voluntas fruendi, nec multitudine audientium conſtipata ſecludit venientes, nec peragitur tempore, nec migrat locis, nec nocte intercipitur, nec vmbra intercluditur, nec ſenſib⁹ corporis ſubiacet. De toro mundo ad ſe conuerſis qui diligunt eam, omnibus proxima eſt, omnibus ſempiterna: Nullo loco eſt, nuſquam deeſt: foris admonet, intus docet, cernentes ſe: cõmutat omnes in melius, à nullo in deterius cõmutatur:

Cõmendatio ſapiẽtiæ.

nullus de illa iudicat, nullus ſine illa iudicat bene. Ac D per hoc eam manifeſtũ eſt, mentibus noſtris, quæ ab ipſa vna fiunt ſingulæ ſapientes, & nõ de ipſa, ſed per ipſam de cæteris iudicant, ſine dubitatione eſſe potiorẽ.

De ſumma quę deus eſt, & humana ſapientia. Cap. XV.

Tu autẽ conceſſeras, ſi quid ſupra mentes noſtras eſſe monſtraretur, deũ te eſſe confeſſurũ, ſi adhuc nihil eſſet ſuperius. Quam tuã conceſſionem accipiens dixerã ſatis eſſe, vt hoc demõſtrarem. Si enim aliquid eſt excellentius, ille potius deus eſt: ſi autem non eſt, iam ipſa veritas deus eſt. Siue ergo illud ſit, ſiue non ſit, deum tamen eſſe, negare non poteris: quæ nobis erat ad diſſerendum & tractandũ quæſtio cõſtituta. Nam ſi te hoc mouet quod apud ſacroſanctã diſciplinam Chriſti in fidem recepimus, eſſe patrem ſapientiæ: memento nos etiam hoc in fide accepiſſe, quòd æterno patri ſit ęqualis, quæ ab ipſo genita eſt ſapientia. Vnde nunc nihil quærendum eſt, ſed inconcuſſa fide retinendũ. Eſt enim deus: & vere ſummeq; eſt. Quod iam non ſolum indubitatum quantũ arbitror fide retinemus, ſed etiã certa, quanuis adhuc tenuiſſima forma cognitionis attingimus, quod quæſtioni ſuſceptæ ſufficit, vt cætera quę ad rem pertinent, explicare poſſimus: Niſi quid habes adueſus iſta quod opponas. EV. Ego vero incredibili omnino, & quam tibi verbis explicare non poſſum lætitia perfuſus accipio iſta, & clamo eſſe certiſſima. Clamo autẽ voce interiore, qua exaudiri cupio ab ipſa veritate & illi inhærere: quod nõ ſolum bonũ, ſed etiã ſummum bonũ & beatificum eſſe concedo. AVG. Recte ſanè, etiam ego plurimũ gaudeo. Sed quæſo te, nunquid iam ſapientes & beati ſumus, an adhuc tẽdimus eò, vt id nobis eſſe proueniat? EV. Eò nos potius tendere exiſtimo. AVG. Vnde ergo iſta cõprehendis, quibus veris certiſq; gaudere te clamas, & hoc ad ſapientiã pertinere concedis? An quiſquã inſipiens poteſt noſſe ſapiẽtiam? EV. Quàmdiu inſipiens eſt, non poteſt. AVG. Tu ergo iam ſapiens es, aut nõdum noſti ſapientiã. EV. Non ſum quidem adhuc ſapiens, ſed nec inſipientẽ me dixerim, inquantũ noui ſapientiam: quoniã & certa ſunt iſta quæ noui, & ad ſapientiam pertinere negare nõ poſſum. AVG. Dic quæſo te, nónne fateberis eum, qui nõ eſt iuſtus, iniuſtũ eſſe: & qui nõ eſt prudens, imprudentẽ eſſe: & qui non eſt temperans, intemperantem? An dubitari de his aliquid poteſt? EV. Fateor hominẽ quando iuſtus nõ F eſt, iniuſtum eſſe: hoc etiam de prudẽte & temperante reſponderim. AVG. Cur ergo & quãdo ſapiens nõ eſt, non ſit inſipiens. EV. Hoc quoq; fateor, quãdo quiſq; ſapiens non eſt, eũ eſſe inſipientẽ. AVG. Nũc ergo tu quid horũ es? EV. Quodlibet horum me appelles nondum audeo me dicere ſapientem: Et ex iis quæ conceſſi, video eſſe conſequens, vt me inſipientem non dubitem dicere. AVG Nouit ergo inſipiens ſapientiam. Nõ enim ſicut iam dictũ eſt, certus eſſes velle te eſſe ſapientem, idq; oportere, niſi notio ſapientiæ menti tibi inhæreret, ſicut earum rerum de quibus ſingillatim interrogatus reſpondiſti, quæ ad ipſam ſapiẽtiam pertinent, quarũ cognitione lætatus es. EV. Ita eſt vt dicis. AVG. Quid igitur aliud agimus cũ ſtudemus eſſe ſapientes, niſi vt quanta poſſumus alacritate, ad id quod mente cõtingimus, totam animam noſtram quodãmodo colligamus & ponamus ibi atque ſtabiliter infigamus, vt non iam priuato ſuo gaudeat quod implicauit rebus tranſeuntibus, ſed exuta omnibus temporum & locorum affectionibus, apprehendat id quod vnum atque idem ſemper eſt. Sicut

Quiſque ſæpe abutitur pro quis.

Numerus erigit animum. Cap. XVI.

G enim tota vita corporis est anima, sic beata vita animæ deus est. Quod dum agimus, donec peragamus in via sumus. Et quod istis veris & certis bonis, quãuis adhuc in hoc tenebroso itinere coruscãtibus, gaudere cõcessum est, vide vtrum hoc sit quod scriptum est de sapientia, quid agat cum amatoribus suis cũ ad eam vo-
sapien.6. niunt, & eã quærunt. Dictũ est enim: In viis ostẽdet se illis hilariter, & omni prudẽtia occurret illis. Quoquò enim te verteris, vestigiis quibusdã quæ operibus suis impressit loquitur tibi, & te in exteriora relabentẽ, ipsis exteriorũ formis intrò reuocat: vt quicquid te delectat in corpore, & per corporeos illicit sensus, videas esse numerosum, & quæras vnde sit, & in teipsum redeas, atq; intelligas te id quod attingis sensibus corporis, probare aut improbare non posse nisi apud te habeas quasdam pulchritudinis leges, ad quas referas quæque pulchra sentis exterius. Intuere cœlum, & terrã, & mare, & quæcunq; in eis vel desuper fulgent, vel deorsum repunt, vel volant, vel natant, formas habent, quia numeros habent: adime illis hæc, nihil erunt. A quo ergo sunt, nisi à quo numerus? quandoquidem intantum illis est esse, inquantũ numerosa esse. Et omnium quidẽ
H formarum corporearum artifices homines in arte habent numeros, quibus coaptent opera sua: & tãdiu manus atque instrumenta in fabricando mouent, donec illud quod formatur foris, ad eam quæ intus est lucem numerorum relatum, quantum potest impetret absolutionem, placeatq; per interpretem sensum interno iudici supernos numeros intuenti. Quære deinde artificis ipsius membra quis moueat, numerus erit: Nã mouentur etiam illa numerose. Et si detrahas de manibus opus, & de animo intentionem fabricandi, motúsque ille membrorum ad delectationem referatur, saltatio vocabitur. Quære ergo quid in saltatione delectet, respondebit tibi numerus: Ecce sum. Inspice iam pulchritudinem formati corporis, numeri tenentur in loco. Inspice iam pulchritudinem mobilitatis in corpore, & numeri versantur in tempore. Intra ad artem vnde isti procedunt, quære in ea tempus & locum, nunquam erit, nusquam erit, viuit in ea tamen numerus: Nec eius regio spatiorum est, nec ætas dierum, & discendæ arti tamen cum se accommodant, qui se artifices fieri volunt, corpus suum per loca & tempora mouent, animum vero per tempora. Accessu quippe
I temporis peritiores fiunt. Transcende ergo & animum artificis, vt numerum sempiternum videas: Iam tibi sapientia de ipsa interiore sede fulgebit, & de ipso secretario veritatis: Quæ si adhuc languidiorem aspectum tuum reuerberat, refer oculum mentis in illam viam, vbi se ostendebat hilariter. Memento sanè distulisse te visionem, quam fortior saniórque repetas. Væ qui derelinquunt te ducem, & oberrant in vestigiis tuis, qui nutus tuos pro te amant, & obliuiscuntur quid innuas. O suauissima lux purgatæ mentis sapientia: Non enim cessas innuere nobis, quæ & quanta sis. Et nutus tui sunt omne creaturarum decus. Et artifex enim quodammodo innuit spectatori operis sui de ipsa operis pulchritudine, ne ibi totus hæreat, sed speciem corporis fabricati sic percurrat oculis, vt in eum qui fabricauerit recurrat affectu. Similes autem sunt hominibus, qui ea quæ facis pro te amant, qui cum audiunt aliquem facundum sapientem, dum nimis suauitatem vocis eius, & structuras syllabarum apte locatarum auide audiunt, amittunt sententiarum principatum, cuius illa verba tanquam signa sonuerunt: Væ qui se auertunt à lumine tuo, & obscuritati suæ dulci-
K ter inhærent. Tanquam enim dorsum ad te ponentes, in carnali opere velut in vmbra sua defiguntur, & tamen etiam ibi quod eos delectat, adhuc habent de circunfulgentia lucis tuæ. Sed vmbra dum amatur, languidiorem facit oculum animi, & inualidiorẽ ad perferendum cõspectum tuum. Propterea magis, magisq; homo tenebratur, dum sectatur libentius, quicquid infirmiorem tolerabilius excipit. Ex quo incipit non posse videre quod summe est, & malum putare quicquid fallit improuidum, aut illicit indignum†, aut captum †indigum.
excruciat, cum ea pro merito patiatur auersionis suæ, & quicquid iustum est, malum esse non possit. Si ergo quicquid mutabile aspexeris, vel sensu corporis, vel animi consyderatione capere non potes, nisi aliqua numerorum forma teneatur, qua detracta in nihil recidat: noli dubitare vt ista mutabilia nõ intercipiantur, sed dimensis motibus, & distincta varietate formarũ, quasi quosdam versus temporum peragant, esse aliquam formam æternam & incommutabilem: quę neque contineatur & quasi diffundatur locis, neque protendatur atque varietur temporibus, per quam cuncta
L' ista formari valeant, & pro suo genere implere atque agere locorum ac temporum numeros. Omnis enim res mutabilis, etiam formabilis sit necesse est. Sicut autem mutabile dicimus quod mutari potest, ita formabile quod formari potest appellauerim. Nulla autem res formare seipsam potest: quia nulla res potest dare sibi quod non habet: Et vtique vt habeat formã, formatur aliquid. Quapropter quælibet res si quã habet formam, non ei opus est accipere quod habet: Si qua vero non habet formam, non potest à se accipere quod nõ habet. Nulla ergo res, vt diximus, formare se potest. Quid autem amplius de mutabilitate corporis & animi dicamus? Superius enim satis dictum est. Cõficitur itaque, vt & corpus & animus forma quadam incommutabili & semper manente formentur. Cui formæ dictum est: Mutabis ea & mutabuntur, tu au- Psal.101.
tem idem ipse es, & anni tui non deficient. Annos sine defectu, pro æternitate posuit prophetica locutio. De hac item forma dictum est, quòd in seipsa manens in- Sapien.7.
nouet omnia. Hinc etiam comprehenduntur omnia prouidentia gubernari. Si enim omnia quæ sunt, for-
M ma penitus subtracta nulla erunt, forma ipsa incommutabilis, per quam mutabilia cuncta subsistũt, vt formarum suarum numeris impleantur & agantur, ipsa est eorum prouidentia: Non enim ista essent, si illa nõ esset. Intuens ergo & consyderans vniuersam creaturam, quicunque iter agit ad sapientiam, sentit sapientiam in via se sibi ostendere hilariter, & in omni pro- Sapien.6.
uidẽtia occurrere sibi: & tanto alacrius ardescit viam istam peragere, quãto & ipsa via per illam pulchra est ad quam exęstuat peruenire. Tu autẽ si præter id quod est & non viuit, & id quod est & viuit, neque intelligit & id quod est & viuit & intelligit, inueneris aliquod creaturarum genus, tunc aude dicere aliquod bonum esse quod non sit ex deo. Tria enim hæc duobus etiam nominibus enunciari possunt, si appellentur corpus & vita: quia & illa quæ tantũ viuit, neque intelligit, qualis est pecorum, & hæc quæ intelligit, sicuti est hominum, rectissime vita dicitur: Hæc autẽ duo, id est, corpus & vita, quæ quidem creaturæ deputantur: nam & creatoris ipsius vita dicitur, & ea summa vita est. Istæ igitur duæ creaturæ corpus & vita, quoniã formabilia sunt, sicuti superius dicta docuerũt, amissaq; omnino

A no forma in nihilũ recidunt, satis ostendunt se ex ista forma subsistere, quæ semper eiusmodi est. Quãobrem quãtacunq; bona, quãuis magna, quanuis minima, nisi ex deo esse nõ possunt. Quid enim maius in creaturis, quàm vita intelligẽs, aut quid minus potest esse quàm corpus? Quæ quantũlibet deficiant & eò tendãt vt non sint, tamẽ aliquid formæ illis remanet, vt quoquo modo sint. Quicquid autẽ formæ cuipiã rei deficienti remanet, ex illa forma est quę nescit deficere, motusq; ipsos rerũ deficientiũ vel proficiẽtiũ excedere numerorũ suorum legem nõ sinit. Quicquid igitur laudabile aduertitur in rerum natura, siue exigua, siue ampla laude dignum iudicetur, ad excellentissimam & ineffabilem laudem referendũ est conditoris: Nisi quid habes ad hæc. EV. Satis mihi persuasum esse fateor, & quẽ-
Et bonis male vti possumus. Cap. XVIII. admodũ manifestum fiat, quantũ in hac vita atq; inter tales quales nos sumus potest, deũ esse, & ex deo esse omnia bona: quãdoquidem omnia quæ sunt, siue quę intelligunt & viuunt & sunt, siue quæ tantum viuunt & sunt†, siue quæ tantũ sunt, ex deo sunt. Nunc iam tertiã quæstionẽ videamus, vtrũ expediri possit, inter bona esse numerandã liberam voluntatẽ. Quo demonstrato, †al. siue quę non intelligunt sed tamẽ viuunt & sunt.
B sine dubitatione concedam, deum dedisse nõbis eã, dariq; oportuisse. AVG. Bene meministi proposita, & secundam quæstionẽ iam explicatam vigilanter animaduertisti: Sed videbaris etiã istam tertiã, iam solutam. Propterea quippe tibi videri dixeras, dari nõ debuisse liberũ voluntatis arbitriũ, ꝓ eo quisq; peccat. Cui sententiæ tuæ cũ ego intulissem, recte fieri nõ posse, nisi eodem libero voluntatis arbitrio, atq; ad id potius hoc deũ dedisse asseuerarẽ, respondisti liberã volũtatẽ ita nobis dari debuisse, vt iustitia data est qua nemo nisi recte potest vti. Quæ responsio tua in tantos circuitus disputationis nos ire cõpulit, quibus tibi probaremus & maiora & minora bona nõ esse nisi ex deo. Quod non tam dilucide ostẽdi posset, nisi prius aduer- Psal.52.
sus opiniones impiæ stultitiæ, qua dicit insipiẽs in corde suo, nõ est deus, qualiscũq; de re tanta pro modulo nostro inita ratio, eodẽ ipso deo in tam periculoso itinere nobis opitulante, in aliquid manifestũ intenderetur. Quæ duo tamẽ, id est, deũ esse, & omnia bona ex ipso esse, quanquã inconcussa fide etiam antea tenerẽtur, sic tamen tractata sunt, vt hoc quoq; tertiũ inter bona
C esse numerandũ, liberam scilicet voluntatem, manifestissime appareat. Iam enim superiore disputatione patefactũ est, constitितq; inter nos naturã corporis inferiore gradu esse q̃ animi naturam, ac per hoc animum maius bonũ esse quàm corpus. Si ergo in corporis bonis inuenimus aliqua quibus nõ recte vti homo possit, nec tamẽ propterea dicimus, nõ ea dari debuisse, quoniam esse cõfitemur bona, quid mirũ si & in animo sũt quædã bona, quibus etiam non recte vti possimus: sed quia bona sunt, nõ potuerũt dari nisi ab illo, à quo sunt omnia bona? Vides enim quantũ boni desit corpori, cui desunt manus, & tamẽ manibus male vtitur, qui eis operatur vel sæua vel turpia. Sine pedibus aliquẽ si aspiceres, fatereris deesse integritati corporis plurimũ bonum: & tamen eum qui ad nocendũ cuipiam, vel seipsum dehonestandum pedibus vteretur, male vti pedibus non negares. Oculis hanc lucẽ videmus, formasq; internoscimus corporum: idq; & speciosissimum est in nostro corpore, vnde in fastigio quodã dignitatis hæc membra locata sunt, & ad salutẽ tuendam, multaq; alia vitæ cõmoda refert vsus oculorũ, oculis tamen pleriq; pleraq; agunt turpiter, & eos militare cogunt libi-
D dini. Et vides quantum bonum desit in facie si oculi desint: Cum autem assint, quis hos dedit, nisi bonorũ omnium largitor deus? Quẽadmodum ergo ista probas in corpore, & nõ intuens eos qui male his vtuntur, laudas illum qui hæc dedit bona: Sic liberã voluntatẽ sine qua nemo potest recte viuere, oportet & bonũ esse & diuinitus datum, & potius eos dãnandos qui hoc bono male vtũtur, quàm eum qui dederit, dare nõ debuisse, fatearis. EV. Prius ergo vellẽ, vt mihi proba res aliquod bonũ esse liberam voluntatẽ, & ego concederem deum illam dedisse nobis, quia fateor ex deo omnia bona esse. AVG. Itáne tandẽ non probauilti bi tanto molimine superioris disputatiõis, cũ omnem speciem formãq; corporis à summa omniũ rerũ forma, id est, à veritate subsistere fatereris, & bonũ esse cõcederes? Nam & capillos nostros numeratos esse, ipsa Matth.10.
in Euangelio loquitur veritas. De numeri autẽ summitate, & à fine vsq; ad finẽ pertendente potentia, quæ locuti fuerimus, excidit tibi? Quæ igitur ista tanta peruersitas, capillos nostros, quãuis inter exigua & omnino abiectissima, tamẽ inter bona numerare, nec inuenire cui authori tribuantur nisi bonorũ omnium con-
E ditori deo, quia & maxima & minima bona ab illo sunt, à quo est omne bonum: & dubitare de libera voluntate sine qua recte viui non posse cõcedunt, etiã qui pessime viuunt. Et certe nunc respõde quæso, quid tibi melius esse videatur in nobis, siue quo recte viui potest an sine quo recte viui nõ potest? EV. Iamiam parce quæso: pudet cæcitatis. Quis enim ambigat id lõge esse præstantius, sine quo recta vita nulla est? AVG. Iã ergo tu negabis luscũ hominẽ recte posse viuere? EV. Absit tam immanis amentia. AVG. Cum ergo in corpore oculũ concedas esse aliquod bonũ, quo amisso tamen ad recte viuendũ non impeditur voluntas libera, tibi videtur nullum bonum, sine qua recte nemo viuit? Intueris enim iustitiã, qua nemo male vtitur. Hæc inter summa bona quæ in ipso sunt homine numeratur, omnesq; virtutes animi quib' ipsa recta vita & honesta constat. Nam neq; prudentia, neq; fortitudine, neque temperantia male quis vtitur: in his enim omnibus, sicut in ipsa etiam quam tu commemorasti iustitia, recte ratio viget, sine qua virtutes esse non possunt. Recta autem ratione male vti nemo potest.

F Ista ergo magna bona sunt: Sed meminisse te oportet, non solum magna, sed etiam minima bona non esse posse, nisi ab illo à quo sunt omnia bona, hoc est deo. Magnis bonis nemo male vtitur. Cap. XIX.
Id enim superior disputatio persuasit, cui tot.ẽs tamq; lætus assensus es. Virtutes igitur quibus recte viuitur, magna bona sunt: Species autem quorumlibet corpo- 2. sen. dis. 26 ca. si vero.
rum, sine quibus recte viui potest, minima bona sunt: Potentiæ vero animæ, sine quibus recte viui non potest, media bona sunt. Virtutibus nemo male vtitur: Cæteris autem bonis, id est, mediis & minimis, non solum bene, sed etiam male quisque vti potest. Et ideo virtute nemo male vtitur, quia opus virtutis est bonus vsus istorum, quibus etiam nõ bene vti possumus. Ne- Virtutis opus quid.
mo autem bene vtendo male vtitur. Quare abundantia & magnitudo bonitatis dei non solum magna, sed 2. sen. dis. 26 ca. attende. & cap. quæritur.
etiam media & minima bona esse præstitit. Magis laudanda est bonitas eius in magnis, quàm in mediis, & magis in mediis, quàm in minimis bonis, sed magis in omnibus, quàm si non omnia tribuisset. EV. Assentior. Sed illud me mouet, quoniam de libera voluntate quæstio est, & videmus ipsam bene vti cæteris vel non bene, quomodo & ipsa inter illa, quibus vtimur nume-

G numerãda ſit. AVG. Quomodo omnia quæ ad ſcientiam cognoſcimus ratione cognoſcimus, & tamen etiã ipſa ratio inter illa numerãt quæ ratione cognoſcim⁹. An oblitus es cum quæreremus quæ ratione cognoſcantur, confeſſum te fuiſſe etiam rationem ratione cognoſci? Noli ergo mirari, ſi cæteris per liberã voluntatem vtimur, etiam ipſa libera voluntate per eam ipſam vti nos poſſe: vt quodammodo ſeipſa vtatur voluntas, quę vtitur cęteris, ſicut ſeipſam cognoſcit ratio, quæ cognoſcit & cætera. Nam & memoria non ſolum cætera omnia quæ meminimus comprehendit, ſed etiam quod non obliuiſcimur nos habere memoriam, ipſa ſe memoria quodãmodo tenet in nobis, quæ nõ ſolum aliorum, ſed etiam ſui meminit, vel potius nos & cætera & ipſam per ipſam meminimus. Voluntas ergo quę medium bonum eſt, cum inhæret incõmutabili bono, eiq; communi nõ proprio, ſicuti eſt illa, de qua multum locuti ſumus & nihil digne diximus veritas, tenet homo beatam vitam: Eaq; ipſa vita beata, id eſt, animi affectio inhærentis incommutabili bono, proprium & primum eſt hominis bonum. In eo ſunt etiã virtutes omnes, quibus male vti nemo poteſt. Nã hæc

Supra eodẽ cap.5.

H quanuis magna in homine & prima ſint, propria tamẽ eſſe vniuſcuiuſq; hominis, non communia ſatis intelligitur. Veritate enim atque ſapientia, quæ communis eſt omnibus, omnes ſapientes & beati fiunt inhærendo illi: Beatitudine autem alterius hominis non fit alter beatus, quia & cum eum imitatur vt ſit, inde appetit beatus fieri, vnde illum factũ videt, illa ſcilicet incommutabili communiq; veritate. Neq; prudentia cuiuſquam fit prudẽs alius, aut fortis fortitudine, aut tẽperans temperantia, aut iuſtus iuſtitia hominis alterius quiſquam efficitur: ſed coaptando animum illis incommutabilibus regulis luminibusq; virtutũ, quæ incorruptibiliter viuunt in ipſa veritate ſapientiaq; communi, quibus & ille coaptauit & fixit animum, quem iſtis virtutibus præditum ſibi ad imitandum propoſuit. Voluntas ergo adhærens communi atque incommutabili bono, impetrat prima & magna hominis bona, cum ipſa ſit medium quoddam bonum. Voluntas autem auerſa ab incommutabili & communi bono, & conuerſa ad proprium bonum, aut ad exterius, aut ad inferius, peccat. Ad proprium conuertitur, cum ſuæ poteſtatis vult eſſe. Ad exterius, cum aliorum propria, vel

I quæcunque ad ſe non pertinent, cognoſcere ſtudet. Ad inferius, cum voluptatem corporis diligit: Atque ita homo ſuperbus & curioſus & laſciuus effectus, excipitur ab alia vita, quæ in comparatione ſuperioris vitæ mors eſt: Quæ tamen regitur adminiſtratione diuinæ prouidentiæ, quæ congruis ſedibus ordinat omnia, & prò meritis ſua cuiq; diſtribuit. Ita fit, vt neque illa bona quæ à peccantibus appetuntur, vllo modo mala ſint, neque ipſa voluntas libera, quam in bonis quibuſdam mediis numerandam eſſe comperimus, ſed malum ſit auerſio eius ab incommutabili bono, & conuerſio ad mutabilia bona: Quæ tamen auerſio atque conuerſio, quoniam non cogitur, ſed eſt voluntaria, digna & iuſta eam miſeriæ pœna ſubſequitur. Sed tu fortaſ ſe quæſiturus es, quoniam mouetur voluntas cum ſe auertit ab incommutabili bono ad mutabile bonum, vnde ei iſte motus exiſtat: qui profecto malus eſt, tametſi voluntas libera, quia ſine illa nec recte viui poteſt, in bonis numerãda ſit. Si enim motus iſte, id eſt, auerſio volũtatis à domino deo, ſine dubitatione peccatum eſt, num poſſumus authorem peccati deum dicere? Nõ

Homo lapſus, ex ſe non poteſt reſurgere. Cap. XX.

erit ergo iſte motus ex deo. Vnde igitur erit? Ita quærenti tibi, ſi reſpondeam neſcire me, fortaſſe eris triſtior: Sed tamen vera reſponderim: Sciri enim non poteſt quod nihil eſt: Tu tantum pietatem inconcuſſam tene, vt nullum tibi bonum, vel ſentienti, vel intelligenti, vel quoquo modo cogitanti occurrat quod non ſit ex deo. Ita enim nulla natura occurrit, quæ non ſit ex deo. Omnem quippe rem vbi menſuram, & numerum, & ordinem videris, deo artifici tribuere ne cuncteris. Vnde autem iſta penitus detraxeris, nihil omnino remanebit: quia etſi remanſerit aliqua formæ alicuius inchoatio, vbi neque menſuram, neque numerum, neque ordinem inuenias, quia vbicunq; iſta ſunt, forma perfecta eſt, oportet auferas etiã ipſam inchoationem formæ, quæ tanquã materies ad perficiendum ſubiacere videtur artifici. Si enim formæ perfectio bonum eſt, nõ nullum iam bonum eſt & formæ inchoatio. Ita detracto penitus omni bono, †non quidẽ nõ nihil, ſed omnino nihil remanebit. Omne autem bonũ ex deo: Nulla ergo natura eſt, quæ non ſit ex deo. Motus ergo ille auerſionis, quod fatemur eſſe peccatũ, quoniam defectiuus motus eſt: omnis autem defectus ex

K 1. Retract. cap. 9.

Sapien. 11.

L nihilo eſt: vide quò pertineat, & ad deum pertinere nõ dubites†. Qui tamen defectus quoniam eſt volũtarius, in noſtra eſt poſitus poteſtate. Si enim times illum, oportet vt nolis. Si autem nolis, non erit. Quid ergo ſecurius, quàm eſſe in ea vita, vbi non poſſit tibi euenire quod non vis? Sed quoniã non ſicut homo ſponte cecidit, ita etiam ſponte ſurgere poteſt, porrectam nobis deſuper dexteram dei, id eſt, dominum noſtrum Ieſum Chriſtũ, fide firma teneamus, & expectemus certa ſpe, & charitate ardenti deſyderemus. Si quid autem de origine peccati diligentius quærendum adhuc putas, nã omnino ego iam opus eſſe non arbitror: ſi quid tamen putas, in aliam diſputationem differendum eſt. EV. Sequor ſanè voluntatem tuã, vt in tempas aliud quod hinc moueri poſſit, differamus. Nam illud tibi nõ conceſſerim, vt ſatis iam inde quæſitum putes.

† & ad deũ nõpertinere ne dubites.

1. Retract. cap. 9. 2. ſen. diſ. 17 ca. ſi igitur.

LIBRI SECVNDI FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI De libero arbitrio, liber Tertius.

M

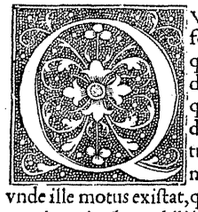

QVONIAM ſatis mihi manifeſtum eſt, & inter bona, & ea quidem non minima numerãdam eſſe liberã voluntatem, ex quo etiam fateri cogimur eam diuinitus datã eſſe, dariq; oportuiſſe: iam ſi opportunũ exiſtimas, cupio per te cognoſcere, vnde ille motus exiſtat, quo ipſa volũtas auertitur à cõmuni atq; incõmutabili bono, & ad propria, vel aliena, vel infima, atq; omnia† cõmutabilia conuertitur bona.

Vnde fit, quod homo deflectitur à ſummo bono. Ca. I.

† omnino.

AVG. Quid enim opus eſt hoc ſcire? EV. Quia ſi ita data eſt, vt naturalẽ habeat iſtum motũ, iam neceſſitate ad hęc conuertitur, neq; vlla culpa deprehendi poteſt, vbi natura neceſſitasq; dominatur. AVG. Placẽtne tibi iſte motus, an diſplicet? EV. Diſplicet. AVG. Reprehendis ergo eum? EV. Vtique reprehendo. AVG. Reprehẽdis igitur animi motũ inculpabilẽ? EV. Inculpabilem animi motũ nõ reprehẽdo, ſed neſcio an vlla culpa ſit, relicto incõmutabili bo-

A bili bono ad cõmutabilia conuerti. AVG. Reprehendis ergo quod neſcis. EV. Noli verbo premere: Ita enim dixi, Neſcio an vlla culpa ſit: vt intelligi voluerim ſine dubio culpam eſſe. Nam hoc verbo quod dixi, neſcio, ſatis profecto irriſi dubitationem de re manifeſta. AVG. Vide quid ſit certiſſima veritas, quæ te coëgit tam cito obliuiſci quod pauloante dixiſti. Si enim natura vel neceſſitate iſte motus exiſtit, culpabilis eſſe nullo pacto poteſt: Tu vero eſſe culpabilem ita firmiſſime tenes, vt dubitationẽ de hac re tam certa etiam irridendam putaueris. Cur ergo tibi vel affirmãdum, vel certe cum aliqua dubitatione dicendum viſum eſt, quod perſpicue falſum eſſe ipſe conuincis? Dixiſti enim: Si ita data eſt voluntas libera, vt naturalem habeat iſtum motum, iam neceſſitate ad hæc conuertitur, neque vlla culpa deprehendi poteſt, vbi natura neceſſitasq; dominatur: Nullo modo autem dubitare debuiſti non eſſe ita datam, quando iſtum motum culpabilem eſſe non dubitas. EV. Ego ipſum motum culpabilem dixi, & ideo mihi diſplicere & reprehendendum eſſe dubitare non poſſum: Animam vero quæ

B iſto motu ab incommutabili bono ad commutabilia detrahitur, nego eſſe culpandam ſi eius natura talis eſt, vt eo neceſſario moueatur. AVG. Cuius eſt iſte motus, quem profecto culpandum eſſe concedis? EV. In animo eũ video, ſed cuius ſit neſcio. AVG. Nũquid negas eo motu animum moueri? EV. Nõ nego. AVG. Negas ergo motum quo mouetur lapis motum eſſe lapidis? Neque enim illum dico motũ quo eum nos mouemus, vel aliqua vi aliena mouetur, veluti cum in cœlum iacitur, ſed eum quo ad terrã nutu ſuo vergit & cadit. EV. Non equidem nego motum quo vt ita dicis inclinatur & ima petit, motum eſſe lapidis, ſed naturalem. Si autem hoc modo etiam illum motum habet anima, profecto etiam ipſe naturalis eſt, nec ex eo quod naturaliter mouetur, recte vituperari poteſt: quia etiam ſi ad perniciem mouetur, naturæ tamẽ ſuæ neceſſitate compellitur. Porrò quia iſtũ motum non dubitamus eſſe culpabilem, omnimodo negandum eſt eſſe naturalem: Et ideo non eſt ſimilis illi motui quo naturaliter mouetur lapis. AVG. Egimúsne aliquid ſuperioribus duabus diſputationibus? EV. Egimus ſanè. AVG. Credo ergo me-

Supra li. 1. cap. 11.

C miniſſe te, in prima diſputatiõe ſatis eſſe compertum, nulla re fieri mentem ſeruam libidinis, niſi propria voluntate: Nam neque à ſuperiore, neque ab æquali eam poſſe ad hoc dedecus cogi, quia iniuſtum eſt, neque ab inferiore, quia non poteſt. Reſtat igitur vt eius ſit proprius iſte motus, quo fruendi voluntatem ad creaturam à creatore conuertit: Qui motus ſi culpæ deputatur, vnde qui dubitat, irriſione dignus tibi viſus eſt, nõ eſt vtiq; naturalis, ſed voluntarius: In eoq; ſimilis eſt illi motui quo deorſum verſus lapis fertur, quòd ſicut iſte proprius eſt lapidis, ſic ille animi. Veruntamen in eo diſſimilis, quòd in poteſtate non habet lapis cohibere motum, quo fertur inferius, animus vero dum non vult, non ita mouetur, vt ſuperioribus deſertis inferiora diligat: Et ideo lapidi naturalis eſt ille motus, animo vero iſte voluntarius. Hinc eſt quod lapidem ſi quis dicat peccare, quòd pondere ſuo tendit in infima, non dicam ipſo lapide ſtolidior, ſed profecto demens iudicatur: Animum vero peccati arguimus, cum eum conuincimus ſuperioribus deſertis ad fruendum inferiora præponere. Propterea quid opus eſt quærere vnde iſte motus exiſtat, quo volũtas auertitur ab incommutabili bono ad commutabile bonum, cum eum nõ niſi animi, & voluntarium, & ob hoc culpabilem eſſe fateamur, omniſque de hac re diſciplina vtilis ad id valeat, vt eo motu improbato atque cohibito, voluntatem noſtram ad fruendum ſempiterno bono, à lapſu temporaliũ conuertamus. EV. Video, & quodammodo tango ac teneo vera eſſe quæ dicis. Non enim quicquam tam firme atque intime ſentio, quàm me habere voluntatem, eaq; me moueri ad aliquid fruendũ: quid autem meum dicam prorſus nõ inuenio, ſi volũtas qua volo & nolo non eſt mea: Quapropter cui tribuendum eſt ſi quid per illam male facio, niſi mihi? Cum enim bonus deus me fecerit, nec bene aliquid faciam, niſi per voluntatem, ad hoc potius datam eſſe à bono deo ſatis apparet: Motus autem quo huc atque illuc voluntas cõuertitur, niſi eſſet voluntarius, atque in noſtra potius poteſtate, neque laudãdus cum ad ſuperiora, neque culpandus homo eſſet cum ad inferiora detorquet quaſi quendam cardinem voluntatis: neque omnino monendus eſſet, vt iſtis neglectis æterna vellet adipiſci, atque vt male nollet viuere, vellet autem bene. Hoc autem monẽdum non eſſe hominem, quiſquis exiſtimat, de hominum numero exterminandus eſt. Quæ cum ita ſint, ineffabiliter me mouet, quomodo fieri poſſit, vt & deus præſcius ſit omnium futurorum, & nos nulla neceſſitate peccemus. Quiſquis enim dixerit aliter euenire poſſe aliquid quàm de⁹ ante præſciuit, præſcientiam dei deſtruere inſaniſſima impietate molitur. Quapropter ſi præſciuit deus peccaturum eſſe primum bonum hominem, quod neceſſe eſt concedat mihi quiſquis mecum omnium futurorum præſcium fatetur deum: Si ergo ita eſt, non dico non eum faceret, bonũ enim fecit, nec obeſſe quicquam deo poſſet, peccatum eius quem bonum ipſe fecit: imò in quo faciendo bonitatem ſuam oſtenderat, oſtendit etiam in puniendo iuſtitiam, & in liberando miſericordiam. Non itaque dico non eum faceret, ſed hoc dico, quoniam ſi peccaturum eſſe præſciuerat, neceſſe erat id fieri, quod futurum eſſe præſciebat deus. Quomodo eſt igitur voluntas libera, vbi tam ineuitabilis apparet neceſſitas? AVG. Pulſaſti vehemẽter, miſericordia dei aſſit, aperiãtque pulſantibus. Veruntamen maximam partem hominũ iſta quæſtione torqueri non ob aliud crediderim, niſi quia non pie quærunt, velociorẽſque ſunt ad excuſationem, quàm ad cõfeſſionem peccatorum ſuorum. Aut† enim nullam diuinam prouidentiam præeſſe rebus humãnis libenter opinantur, dũmque fortuitis committunt caſibus & animos & corpora ſua, tradunt ſe feriendos & dilaniãdos libidinibus, diuina iudicia negantes, humana fallentes, eos à quib⁹ accuſantur fortunæ patrocinio propulſare ſe putant: quam tamen cæcam effingere ac pingere conſueuerunt, vt aut meliores ea ſint à qua ſe regi arbitrantur, aut ſe quoque cum eadem cæcitate & ſentire iſta fateantur & dicere. Nec enim talibus abſurde etiam conceditur, caſibus eos agere omnia, quando agendo cadunt. Sed aduerſus hanc opinionem plenam ſtultiſſimi ac dementiſſimi erroris, ſatis, vt arbitror, ſecũda noſtra ſermocinatione diſſertum eſt. Alij vero quanquam negare non audeant preſidere humanæ vitæ prouidentiam dei, malunt tamen eam vel infirmã vel iniuſtam vel malã nefario errore credere, q̃ ſua peccata pietate ſupplici cõfiteri. Qui omnes ſi perſuaderi ſibi paterentur, vt cum de optimo & iuſtiſſimo & potẽtiſſimo cogitant, bonitatem & iuſtitiam & potentiam

1. Retract. cap. 9.

D

E

Deprouidẽtia dei & hominis libertate. Cap. II.

F

† Alij.

G tentiam dei longe maiorem superioremq; esse credere-
†quicquid. rent, quàm quod cogitatione concipiunt, consyderantesq; semetipsos, gratias deo se debere intelligerent, etiã si aliquid inferius eos voluisset esse quàm sunt, omnibusq; ossibus & medullis conscientiæ suæ clamarent: Ego dixi domine miserere mei, cura animam meam quia peccaui tibi. Ita certis itinerib⁹ diuinæ misericordiæ in sapientiam ducerentur, vt neque inuentis rebus inflati, neque non inuentis turbulenti, & cognoscendo instructiores fierent ad viuendum, & ad quærendum ignorando mitiores. Tibi vero cui iam hoc persuasum esse non dubito, vide quàm facile tam de magna quæstione respondeam, cùm mihi prior interroganti
Volũtas maximè libera. Cap. III. pauca responderis. Certè enim hoc te mouet, & hoc miraris, quomodo non sint contraria & repugnantia, vt deus præscius sit omnium futurorum, & nos nõ necessitate, sed voluntate peccemus. *Si* enim præscius est deus, inquis, peccaturum esse hominem, necesse est vt peccet: *Si* autem necesse est, non ergo est in peccando voluntatis arbitrium, sed potius ineuitabilis & fixa necessitas. Qua ratiocinatione hoc videlicet ne conficiatur times, vt aut deus futurorum omnium præscius
H impie negetur, aut si hoc negare non possumus, fateamur non voluntate, sed necessitate peccari. An aliquid aliud te mouet? E V. Nihil interim aliud. A V G. Res ergo vniuersas, quarum deus est præscius, non voluntate sed necessitate fieri putas? E V. Omnino ita fieri puto. A V G. Expergiscere tandem, téque ipsum paululum intuere, & dic mihi si potes, qualem sis habiturus cras voluntatem, vtrum peccandi, an recte faciendi? E V. Nescio. A V G. Quid, deum itidem nescire hoc putas? E V. Nullo modo id putauerim.

A V G. *Si* ergo voluntatem tuam crastinam nouit, & omnium hominũ, siue qui sunt, siue qui futuri sunt futuras præuidet volũtates, multomagis præuidet quid de iustis impiisq; facturus sit. E V. Prorsus si meorum operũ præscium deum dico, multo fidentius eum dixerim præscire opera sua, & quid sit facturus, certissime præuidere. A V G. *Nónne igitur caues, ne tibi* dicatur, etiam ipsum quæcunq; facturus est, non volũtate sed necessitate facturum, si omnia quorum deus præscius est necessitate fiunt, nõ voluntate? E V. Ego cum dicerem necessitate vniuersa fieri, quæ deus futu-
I ra pręsciuit, ea sola intuebar, quæ in creatura eius fiunt, non autẽ quæ in ipso: Non enim ea fiunt, sed sunt sempiterna. A V G. Nihil ergo in sua creatura operatur deus? E V. Iam semel statuit quemadmodum feratur ordo eius vniuersitatis quam condidit: Neq; enim aliquid noua voluntate administrat. A V G. Nunquid neminem beatũ facit? E V. Facit vero. A V G. Tunc vtiq; facit quãdo ille fit. E V. Ita est. A V G. *Si* igitur, verbi gratia, post annũ beatus futurus es, post annum te beatũ facturus est. E V. Etiam. A V G. Iam ergo præscit hodie, quid post annum facturus est.

E V. Semper hoc præsciuit: Nunc quoque hoc eum præscire consentio, si est ita futurum. A V G. Die quæso, num tu creatura eius non es, aut tua beatitudo non in te fiet? E V. Imò & creatura eius sum, & in me fiet ꝙ beatus ero. A V G. Non ergo volũtate, sed necessitate in te fiet beatitudo tua deo faciente, tu ergo inuitus beatus es? E V. Voluntas illius mihi est necessitas: *Si* enim mihi esset potestas vt essem beatus, iã profecto essem: Volo enim etiã nunc & non sum, quia non ego, sed ille me beatum facit. A V G. Optime
1. Retract. cap. 9. de te veritas clamat: Non enim possum aliud sentire esse in potestate nostra, nisi quod cum volumus faci- K
mus: Quapropter nihil tam in nostra potestate, quàm 2. sen. dist. 28. ca. alibi, 2. sen. dif. 41. ca. si autem.
ipsa voluntas est. Ea enim prorsus nullo interuallo locorum, mox, vt volumus præsto est. Et ideo recte possumus dicere, nõ voluntate viuimus†, sed necessitate, aut †seneścim'.
nõ voluntate morimur, sed necessitate, & si quid aliud huiusmodi. Nõ voluntate autẽ volumus, quis vel delirus audeat dicere? Quamobrem quanuis pręsciat deus nostras voluntates futuras, non ex eo tamẽ conficitur, vt nõ voluntate aliquid velimus. Nam & de beatitudine quod dixisti, non abs teipso beatũ fieri, ita dixisti quasi hoc ego negauerim: *Sed* dico, cũ futurus es beatus, nõ te inuitũ, sed volentem futurũ. Cum igitur pręscius deus sit futuræ beatitudinis tuæ, nec aliter aliquid fieri possit quàm ille pręsciuit, alioquin nulla præsciẽtia est, nõ tamen ex eo cogimur sentire, quod absurdissimum est, & lõge à veritate seclusum, nõ te volentem beatum futurũ. Sicut autem voluntatẽ beatitudinis cũ esse cœperis beatus, nũ tibi aufert pręsciẽtia dei, quę hodie de tua futura beatitudine certa est: sic etiam voluntas culpabilis, si qua in te futura est, nõ propterea volũtas nõ erit, quoniam deus eam futurã esse pręsciuit. Attende enim quæso quanta cæcitate dicatur, si præsciuit L
deus futurã voluntatem meã, quoniam nihil aliter potest fieri quàm pręsciuit, necesse est vt velim quod ille præsciuit: si autem necesse est, nõ iam volũtate, sed necessitate id me velle fatẽdum est. O stultitiã singularẽ: Quomodo ergo non potest aliud fieri q̃ pręsciuit deus si volũtas non erit, quã voluntatẽ futuram ille præsciuerit? Omitto illud æque mõstruosum, quod paulò antè dixi eundẽ hominẽ dicere, necesse est vt ita velim, qui necessitate superposita auferre nititur voluntatem. *Si* enim necesse est vt velit, vnde volet cum voluntas non erit? Quod si nõ hoc modo dixerit, sed dixerit se, quia necesse est vt velit, ipsam voluntatẽ in potestate non habere, occurretur ex eo quod ipse dixisti, cũ quærerem, vtrum inuitus beatus sis futurus: Respondisti enim quod iam esses beatus, si potestas esset in te, velle enim te, sed nondũ posse dixisti. Vbi ego subieci de te clamasse veritatẽ: Non enim negare possumus habere nos potestatẽ, nisi cum nobis quod volumus deest: Dũ autem volumus, si ipsa voluntas deest nobis, non vtiq; volumus. Quod si fieri non potest, vt dum volumus
non velimus, adest vtique voluntas volentibus: Nec a- M
liud quicquam est in potestate, nisi quod volentibus adest. Voluntas igitur nostra nec voluntas esset, nisi esset in nostra potestate. Porrò quia est in potestate, libera est nobis. Nõ enim est nobis liberum quod in potestate non habemus, aut potest non esse quod habemus. Ita fit vt & deũ non negemus esse præscium omnium futurorũ, & nos tamen velimus quod volumus. Cum enim sit præscius volũtatis nostræ, cuius est pręscius, ipsa erit. Voluntas ergo erit, quia voluntatis est præscius. Nec voluntas esse poterit, si in potestate non erit. Ergo & potestatis est præscius. Non igitur per eius præscientiam mihi potestas adimitur, quæ propterea mihi certior aderit, quia ille cuius præscientia non fallitur, affuturam mihi esse pręsciuit. E V. Ecce iam non nego ita necesse esse fieri quæcũque præsciuit deus, & ita eum peccata nostra pręscire, vt maneat tamen nobis voluntas libera, atque in nostra posita potestate. A V G. Quid ergo te mouet? An forte Præscientia dei non obstat libero arbitrio. Cap. IIII.
oblitus quid prima nostra disputatio peregerit, negabis nullo cogente, aut superiore, aut inferiore, aut æquali, sed ea nos voluntate peccare? E V. Nihil horum

A rum prorsus audeo negare. *Sed* tamen fateor, nõdum video quomodo sibi nõ aduersentur hæc duo, præsciẽtia dei de peccatis nostris, & nostrũ in peccando liberũ arbitrium. Nam & iustum deum necesse est fateamur & præscium. *Sed* scire vellem qua iustitia puniat peccata, quæ necesse est fieri. Aut quomodo non sit necesse fieri, quę futura esse pręsciuit. Aut quomodo nõ creatori deputandũ est, quicquid in eius creatura fieri necesse est. A V G. Vnde tibi videtur aduersum esse liberum arbitrium nostrũ præsciẽtiæ dei. Quia præscientia est, an quia dei præscientia est? E V. Quia dei potius.

A V G. Quid ergo, si tu pręscires peccaturũ esse aliquem, non esset necesse vt peccaret? E V. Immo necesse esset vt peccaret. Non enim aliter esset præscientia mea nisi certa præscirẽ. A V G. Non igitur quia dei præscientia est, necesse est fieri quæ præscierit, sed tantummodo quia præscientia est. Quæ si non certa prænoscit, vtique nulla est. E V. Consentio. *Sed* quorsum ista? A V G. Quia nisi fallor, non cõtinuo tu peccare cogeres quem peccaturũ esse præscires. Neque ipsa præscientia tua peccare eum cogeret, quanuis sine dubio peccaturus esset. Non enim aliter id futurũ
B esse præscires. *Sicut* itaque non sibi aduersantur hæc duo, vt tu præscientia tua noueris quod alius sua voluntate facturus est, ita deus neminem ad peccatũ cogens,
†*aliãs vindicet. præuidet tamen eos qui propria voluntate peccabunt. Cur ergo non iudicet†* iustus, quæ fieri non cogit præscius? Sicut enim tu memoria tua non cogis facta esse, quæ præterierunt, sic deus præscientia sua non cogit facienda quæ futura sunt. Et sicut tu quædam quæ fecisti meministi, nec tamẽ quæ meministi omnia fecisti: ita deus omnia quorũ ipse author est præscit, nec tamẽ omnium quæ præscit ipse author est. Quorũ autem nõ est θ malus θ author, iustus est vltor. Hinc ergo iam intellige, quia iustitia deus peccata puniat, quia quæ nouit futura non facit: nam si propterea non debet retribuere supplicium peccantibus, quia præuidet peccaturos, nec recte faciẽtibus debet præmia retribuere, quia & recte factũros nihilominus præuidet. Immo vero fateamur & ad præscientiã eius pertinere, ne quid eum lateat futurorũ, & ad iustitiam, vt peccatum, quia volũtate cõmittitur, ita iudicio eius impune non fiat, sicut
Quur etiam damnandas animas curat deꝰ. Cap. V. C præscientia non cogitur fieri. Iam illud quod tertio loco posuisti, quomodo non creatori deputandum sit, quicquid in eius creatura fieri necesse est, regula illa pietatis facile cõmonebit, quam meminisse nos cõuenit, gratiarũ actiones nos debere creatori nostro. Cuius profecto largissima bonitas iustissime laudaretur, etiã si aliquo inferiore creaturæ gradu nos condidisset. Quãuis enim anima nostra peccatis tabefacta sit, sublimior est tamen & melior, quàm si in hanc lucem visibilem verteretur. Et vides profecto de huius lucis eminentia, quãtum laudent animæ deum etiam corporis sensib⁹ deditæ. Quapropter nõ te iam moueat, quòd tam vituperantur animæ peccatrices, vt dicas in corde tuo, melius fuisse si non essent. In sui enim cõparatione vituperantur dum cogitãtur quales essent si peccare noluissent. Institutor tamen earũ deus præclarissime pro humana facultate laudãdus est, nõ solum quoniam peccantes eas iuste ordinat, sed etiam quia tales instituit, vt etiã peccatis sordidatæ, nullo modo lucis corporalis dignitate superentur, de qua tamen iure laudatur. Illud quoque moneo caueas, ne forte non dicas quidem melius fuisse, vt non essent, sed dicas aliter fieri eas debuisse. Quicquid enim tibi vera ratiõe melius occurrerit, scias fecisse deum tanquam bonorum omnium conditorem. Non est autem vera ratio, sed inuidiæ infirmitas, cum aliquid melius faciendũ fuisse cogitaueris, iam nihil aliud inferius velle fieri, tanquam D
si perspecto cœlo, nolles terram factam esse vnquã†* †*al. iniquoq;
omnino. Recte enim reprehenderes, si prætermisso cœlo, terram factam videres, quoniam diceres ita eam fieri debuisse, sicuti posses cogitare cœlum. Cum ergo etiã illud, ad cuius speciem volebas terram perducere, factũ esse perspiceres, non autem hoc terram, sed cœlum vocari: credo quod re meliore non fraudatus, vt inferior quoque aliqua fieret & terra esset, nequaquam inuidere deberes. In qua terra rursus secundũ partes eius tanta est varietas, vt nihil quod ad terræ pertinet speciem cogitanti occurrat: quod non in tota eius mole deus omnium conditor fecerit. Nanque à terra feracissima & amœnissima vsque ad salsissimam & infœcundissimam ita gradatim per medias peruenitur, vt nullam reprehendere audeas, nisi in comparatione melioris. Atque ita per omnes gradus laudis ascendas, vt quod summum genus terræ inueneris, cœlum†* tamen esse †*al. solum.
nolis. Iam vero inter totam terram & cœlum quanta distantia est? Interponuntur enim humida flabilisque E
natura. Atque ex his quatuor elementis, aliæ innumerabiles nobis, numeratæ autem deo rerum species formæq; variantur. Potest ergo esse aliquid in rerum natura, quod tua ratione non cogitas. Non esse autem quod vera ratione cogitas, non potest. Neque enim tu potes aliquid melius in creatura cogitare, quod creaturæ artificem fugerit. Humana quippe anima naturaliter diuinis ex quibus pendet connexa rationibus, cum dicit, melius hoc fieret quàm illud, si verum dicit & videt quod dicit, in illis quibus connexa est rationibus videt. Credat ergo deũ fecisse, quod vera ratione ab eo faciendum fuisse cognouit, etiam si hoc in rebus factis non videt. Quia etiam si cœlum oculis videre non posset, & tamen ratione vera tale aliquid faciendum fuisse colligeret, credere debuit factum esse, quanuis id oculis non videret. Non enim cogitatione videret fuisse faciendum, nisi in iis rationibus quibus facta sunt omnia. Quod autem ibi non est, tam nemo potest veraci cogitatione videre, quàm non est verum. In eo plerique homines errant, quia meliora cum mente conspexerint, non in sedibus congruis ea oculis quærunt. Velut si quisquam perfectam ro- F
tunditatem ratione comprehẽdens, stomachetur quod talem in nuce non inuenit, si nullum vnquam corpus rotundum præter huiuscemodi poma conspexit. Nam ita quidam cùm ratione verissima videant meliorem esse creaturam, quæ quanuis habeat liberam voluntatem, deo tamen semper infixa, nunquam peccauerit, intuentes peccata hominum, non vt peccare desinant, sed quia facti sunt dolent, dicentes: Tales nos faceret, vt semper incommutabili eius veritate perfrui, nunquam autem peccare vellemus. Nõ clament, non succenseant: quia neque ipsos ideo coëgit peccare, quia fecit, quibus potestatem vtrũ vellent dedit: & sunt tales quidam angeli, qui neq; peccauerunt vnquam, neque peccaturi sunt. Quamobrem si te delectat creatura, quæ perseuerantissima voluntate nõ peccat, non est dubitandũ, quod eam peccanti recta ratione præponas, sed sicut eam tu cogitatione pręponis, sic eam creator deus ordinatione præposuit. Crede esse talem in superiorib⁹ sedibus, & in sublimitate cœlorum: quia si bonitatẽ conditor præbuit ad eam condendam,

cuius

G cuius præuidit futura peccata,nullo modo nõ pręberet eam bonitatem vt creaturam conderet,quam peccaturam non eſſe præſciuit.Habet enim illa ſublimis perpetuam beatitudinẽ ſuam, in perpetuũ fruens creatore ſuo, quam perpetua tenendæ iuſtitiæ volũtate promeretur.Habet deinde ordinẽ ſuum etiam iſta peccatrix, amiſſa in peccatis beatitudine,ſed non dimiſſa recuperandæ beatitudinis facultate, quæ profectò ſuperat eã, quam peccandi perpetua voluntas tenet. Inter quam & illam priorem permanentem in voluntate iuſtitię, hæc medietatem quandã demonſtrat, quæ pœnitendi humilitate altitudinẽ ſuam recepit. Nam neque ab illa creatura quã prę ſciuit deus non ſolum peccaturam, ſed etiam in peccandi voluntate manſuram, abſtinuit largitatem bonitatis ſuæ, vt eam non conderet. Sicut enim melior eſt,vel oberrans equus quàm lapis, propterea non oberrans,quia proprio motu & ſenſu caret: ita eſt excellentior creatura quæ libera voluntate peccat,quàm quæ propterea non peccat, quia non habet liberam voluntatem. Et ſicut laudarem vinum in ſuo genere bonum,in quo vino inebriatum hominem vituperarem, & tamen eundẽ hominem iam vitupera-

H tum & adhuc ebrium, laudato illi vino, de quo ebrius factus eſt anteponerem. Ita corporalis creatura in ſuo gradu iure laudanda eſt, cum illi vituperandi ſint, qui eius immoderato vſu à veritatis perceptione auertuntur:quanuis iidem rurſus iam peruerſi & quodãmodo temulenti,eidem creaturæ in ordine ſuo laudabili,cuius auiditate euanuerunt,non iam merito vitiorũ, ſed adhuc naturæ dignitate præferuntur. Quia igitur omnis anima omni corpore eſt melior,omniſq; peccatrix anima quocunq; ceciderit, nulla cõmutatione corpus efficitur,nec omnino illi aufertur, quod anima eſt, & ideo nullo pacto amittit, quod corpore eſt melior, in corporibus autem lux tenet primum locum:conſequẽs eſt,vt primo corpori anima extrema præponatur, fieriq; poſſit,vt corpori alicui⁹ animę aliquod aliud corpus anteferatur,vt autem ipſi animæ nullo modo. Cur ergo non laudetur deus, & ineffabili prædicatiõe laudetur,qui cum fecerit eas,quæ in legibus eſſent iuſtitię permanſuræ,fecit etiam alias animas,quas vel peccaturas,vel in peccatis etiam perſeueraturas eſſe præuidebat,cum & tales adhuc meliores ſint eis,quæ quoniã

I nullum habent rationale, ac liberum voluntatis arbitrium,peccare nõ poſſunt? Quæ tamen adhuc etiã ipſæ meliores ſunt,quàm corporũ quorũlibet quãlibet ſplẽdidiſſimus fulgor, quem pro ipſius ſummi dei ſubſtãtia quidam,quanuis cum magno errore, venerantur. Quod ſi in ordine corporearum creaturarum ab ipſis ſyderum choris vſq; ad numerũ capillorum noſtrorũ, ita gradatim bonarũ rerum pulchritudo cõtexitur, vt imperitiſſime dicatur, quid eſt hoc? aut quid hoc? omnia enim ordine ſuo creata ſunt: quãto imperitius de quacunq; anima dicitur,quæ ad quantãlibet ſui decoris diminutionem defectumq; peruenerit,omniũ corporum dignitatem ſine vlla dubitatione ſuperauit? Aliter enim æſtimat ratio,aliter vſus. Ratio æſtimat luce veritatis, vt recto iudicio ſubdat minora maioribus. Vſus autem conſuetudine cõmoditatis plerunq; inclinatur,vt ea pluris æſtimet,quæ veritas minora eſſe cõuincit. Cum enim corpora cœleſtia corporibus terreſtribus magna differentia ratio præponat, quis tamen carnalium hominum non mallet vel plura deeſſe in cœlo ſydera, quàm vnam arbuſculam in agro ſuo, aut vaccam in armento? Sed ſicut ætate maiores homines

K vel omnino contemnunt,vel certe patienter corrigẽda expectant iudicia paruulorum,qui exceptis quibuſdam quorum amore lætantur, quemlibet hominũ cæterorum mori malint,quàm paſſerem ſuum, & multo magis ſi homo ſit ille terribilis, paſſer autem canorus & pulcher:Ita ij qui prouectu animi ad ſapientiã profecerunt, imperitos rerum æſtimatores cũ inuenerint deum laudantes in creaturis minoribus,qui eas carnalibus ſuis ſenſibus accõmodatius adhibent,in ſuperioribus vero atq; melioribus, partim eum non laudantes,minúſve laudantes,partim etiam vituperare aut emendare conantes,partim non credentes,quod earum ille ſit conditor, talium iudicia vel omnino contemnere,ſi corrigere nequeunt,vel donec corrigant, æquo animo tolerare ac ſuſtinere conſueſcant.

Peccata deo præſciẽti nõ imputanda. Cap.VI.

Quæ cũ ita ſe habeant,tantũ abeſt à vero, quòd creatori deputanda exiſtimantur peccata creaturæ, quanuis neceſſe eſt fiant,quæ ipſe futura prę ſciuit,vt cum tu dixeris nõ te inuenire quomodo non ei deputetur quicquid in eius creatura fieri neceſſe eſt,ego contra[eum]non inueniam modum,neq; inueniri poſſe atq; omnino nõ eſſe confirmẽ, quo ei deputetur quicquid in ei⁹ creatura ita fieri neceſſe eſt,vt voluntate peccantium fiat.

L Si enim quis dixerit, non eſſe quàm miſerum me eſſe mallem. Reſpondebo,mentiris. Nam & nunc miſer es,nec ob aliud mori non vis,niſi vt ſis. Ita cum miſer nolis eſſe,eſſe vis tamen. Age igitur gratias ex eo quod es volens,vt quod inuitus es auferatur. Volens enim es,& miſer inuitus es. Quod ſi ingratus es in eo quod eſſe vis,iure cogeris eſſe quod nõ vis. Ex illo igitur ꝙ etiã ingratus habes quod vis, creatoris laudo bonitatẽ.Ex illo autem quòd pateris ingratus quod nõ vis, ordinatoris laudo iuſtitiam. Si dixeris,Non ideo mori volo, quod malim miſer eſſe,quàm omnino non eſſe,ſed ne poſt mortem miſerior ſim. Reſpõdebo, Si hoc iniuſtũ eſt,nõ ſic eris: ſi autem hoc iuſtũ eſt, laudemus eum cuius legibus ſic eris. Si dixeris,Vnde præſumam quod ſi hoc iniuſtũ eſt,non ſic ero? Reſpondebo, quia ſi eris in tua poteſtate,aut miſer nõ eris,aut tuipſe te iniuſte regendo,iuſte eris miſer: aut volendo & non valendo te iuſte regere,non eris in tua poteſtate, & aut in nullius eris,aut in alterius. Si in nullius,aut inuitus,aut volens. Sed inuitus eſſe nihil potes,niſi te vis aliqua ſuperauerit. Porrò nulla vi ſuperari poteſt,qui eſt in nullius po-

M teſtate. Si autem volens in nullius eris poteſtate, ad hoc ratio recurrit,vt ſis in tua. Et aut te iniuſte regendo iuſte miſer ſis: aut quoniam quodlibet volens eris, habes adhuc vnde gratias agas bonitati cõditoris tui. Quod ſi in tua poteſtate non eris, aut potentior profecto, aut infirmior te habebit in poteſtate. Quod ſi infirmior, tua culpa & iuſta miſeria. Poteris enim infirmiorem ſuperare ſi voles. Si autem potentior te infirmiorem habebit in poteſtate, nullo modo tam rectam ordinationem recte iniuſtam putabis. Veriſſime igitur dictum eſt. Si hoc iniuſtum eſt, non ſic eris: ſi autem iuſtum, laudemus eum cuius legibus ſic eris.

Eſſe & fœlices & miſeri cupiunt. Cap.VII.

Si dixeris, Ideo magis volo vel miſer eſſe, quàm omnino non eſſe, quia iam ſum: ſi autem prius quàm eſſem poſſem conſuli, eligerem non eſſe potius,quàm vt eſſem miſer. Nunc enim quod timeo non eſſe cum miſer ſim, ad ipſam miſeriam pertinet, qua non id volo quod velle deberem:magis enim non eſſe,quàm miſer eſſe velle deberem. Nunc vero fateor me quidem malle vel miſerum eſſe, quàm nihil, ſed tanto ſtultius id volo quãto miſerius. Tanto miſerius autem,

A autem, quanto verius video non hoc me velle debuiſſe. Reſpondebo,Caue potius ne hic erres, vbi te videre verum putas:Nam ſi beatus eſſes, vtique eſſe quàm nõ eſſe malles.Et nunc miſer cum ſis, mauis tamẽ eſſe vel miſer,quàm omnino nõ eſſe,cum eſſe nolis miſer. Cõſydera igitur quantum potes, quàm magnum bonũ ſit ipſum eſſe,quod & beati & miſeri volunt. Nam ſi hoc bene conſyderaueris, videbis te intantum eſſe miſerũ, inquantum non propinquas ei quod ſumme eſt:Intantum autem putare melius eſſe,vt quiſque non ſit quàm vt miſer ſit,inquantum non vides quod ſumme eſt: & ideo tamen te eſſe velle,quoniam ab illo es qui ſumme eſt. Si vis itaque miſeriam fugere, ama in te hoc ipſum, quia eſſe vis. Si enim magis magiſq; eſſe volueris,ei quod ſumme eſt,propinquabis,Et gratias age nũc quia es. Quanuis enim beatis ſis inferior, ſuperior tamen es quàm ea quæ non habent vel beatitudinis voluntatem, quorum tamen multa etiam à miſeris laudantur. Omnia tamen eoipſo quo ſunt, iure laudanda ſunt:quia eoipſo quo ſunt,bona ſunt. Quãto enim amplius eſſe amaueris,tanto amplius vitam æternam deſyderabis,teq; ita formari exoptabis,vt affectiones tuæ

B non ſint temporales, de temporalium rerum amoribus inuſtæ & impreſſæ: quæ temporalia & antequam ſint non ſunt,& cum ſunt fugiunt,& cum fugerint nõ erunt.Itaque cum futura ſunt, nondum ſunt: cum autem præterita ſunt,iam non ſunt. Quomodo igitur tenebuntur vt maneant, quibus hoc eſt incipere vt ſint, quod eſt pergere vt non ſint? Qui autẽ amat eſſe, probat iſta inquantum ſunt, & amat quod ſemper eſt. Et ſi variabatur in amore iſtorum, munietur in illius. Et ſi difluebat in amore tranſeuntium, in permanentis amore ſolidabit & ſtabit, & obtinebit ipſum eſſe quod volebat,cum timebat non eſſe,& ſtare non poterat irretitus amore fugientium. Non igitur tibi diſpliceat, immo maxime placeat, quod mauis eſſe vel miſer, quàm propterea miſer non eſſe, quia nihil eris. Huic enim exordio quo eſſe vis, ſi adiicias magis magiſque eſſe,conſurges atq; extrueris in id quod ſumme eſt,atque ita te ab omni labe cohibebis, qua tranſit, vt non ſit, quod infime eſt, & ſecum amantis vires ſubruit. Hinc fiet vt qui mauult non eſſe ne miſer ſit,quia non eſſe non poteſt, reſtet vt miſer ſit. Qui autem plus amat eſſe quàm odit miſer eſſe,adiiciendo [ad id] quod

C amat, quod odit excludat. Cũ enim in ſuo genere perfecte eſſe cœperit, miſer non erit.

De iis qui ſibi necem conſciſcunt. Cap.VIII.

Nam illud vide quàm abſurde atque inconuenienter dicatur, Mallem non eſſe quàm miſer eſſe. Qui enim dicit,mallem hoc quàm illud, eligit aliquid. Non eſſe autem non eſt aliquid,ſed nihil,& ideo nullo pacto potes recte eligere, quando quod eligas non eſt. Dicis velle te quidem eſſe cum ſis miſer,ſed non hoc velle debuiſſe. Quid igitur velle debuiſti? Non eſſe,inquis,potius. Si hoc velle debuiſti, hoc eſt melius. Quod autem non eſt, melius eſſe non poteſt. Non ergo id velle debuiſti. Veraciorq; ſenſus eſt, quo id non vis, quàm opinatio per quam te id velle debuiſſe arbitraris. Deinde quod quisque recte eligit appetendum, cum ad id peruenerit, neceſſe eſt melior fiat. Melior autem eſſe non poterit, qui non erit. Nemo igitur recte poteſt eligere vt non ſit. Neque enim moueri nos oportet eorum iudicio, qui vrgente miſeria ſeſe interemerunt. Aut enim eò confugerunt, vbi melius fore ſibi putarunt, & non eſt contrarium rationi noſtræ,quoquo modo putauerint. Aut ſi nullos ſe futuros omnino crediderunt,multominus falſa ele-

D ctio nihil eligentium commouebit. Quomodo enim ſequar eligentem,à quo ſi quæram quid eligat,reſpondebit nihil? Nam qui eligit non eſſe, profecto ſe nihil eligere,etiam ſi hoc nolit,reſpondere conuincitur. Veruntamen vt de hac tota re ſi potero dicam quod ſentio, Nemo mihi videtur cum ſeipſum necat, aut quolibet modo emori cupit, habere in ſenſu, quod poſt mortem non ſit futurus:tametſi aliquantum hoc in opinione habeat. Nam opinio,aut in errore,aut in veritate ratiocinantis eſt, vel credentis: Senſus autem aut conſuetudine aut natura valet. Poſſe autem fieri vt aliud ſit in opinione, aliud in ſenſu, vel ex hoc cognoſcere facile eſt, quod plerunque aliud faciendum eſſe credimus,& aliud facere delectat. Et aliquando veracior eſt ſenſus,quàm opinio,ſi illa de errore,ille de natura eſt: velut cum æger plerunque aqua frigidã cum non obeſt,dulciter delectatur,*†quam tamen credit, ſi biberet, eſſe nocituram. Aliquando veracior opinio, quàm ſenſus, ſi credit arti medicinæ, obeſſe frigidam, cum reuera oberit,& tamen bibere delectet. Aliquando vtrunque in veritate eſt, cum id quod prodeſt, non ſolum ita creditur,ſed etiam libet. Aliquando vtrun-

*†al. frigidã conducibiliter delectatur,&c.

E que in errore eſt,cum id quod nocet,& prodeſſe creditur,& libere non deſinit. Solet autem & recta opinio prauam corrigere conſuetudinem,& praua opinio rectam deprauare naturam. Tanta vis eſt in dominatu & principatu rationis. Cum ergo quiſque credẽs,quòd poſt mortem non erit, intolerabilibus tamen moleſtiis ad totam cupiditatem mortis impellitur, & decernit atque arripit mortem, in opinione habet errorem omnimodæ defectionis, in ſenſu autem naturale deſyderium quietis. Quod autem quietum eſt, non eſt nihil,immo etiam magis eſt,quàm id quod inquietum eſt. Inquietudo enim variat affectiones, vt altera alteram perimat, quies autem habet conſtantiam, in qua maxime intelligitur eſſe quod dictum eſt. Omnis itaque ille appetitus in voluntate mortis,non vt qui moritur non ſit,ſed vt requieſcat intenditur. Ita cum errore credat non ſe futurum,natura tamen quietus eſſe, hoc eſt, magis eſſe deſyderat. Quapropter ſicut nullo pacto fieri poteſt, vt non eſſe aliquem libeat: ita nullo pacto fieri poteſt,vt ex eo quod eſt quiſq;, bonitati creatoris ingratus ſit.

Etiã mala faciunt ad decorum vniuerſi. Cap.IX.

Si dixerit, non erat tam difficile aut laborioſum omnipotenti deo, vt omnia quæcũque fecit ſic haberent ordinem ſuum, vt nulla creatu-

F ra vſque ad miſeriam perueniret. Non enim hoc aut omnipotens non potuit,aut bonus inuidit. Reſpondebo ordinem creaturarum à ſumma vſque ad infimam gradib⁹ iuſtis ita decurrere,vt ille inuideat qui dixerit, iſta non eſſet: inuideat etiam ille qui dixerit, iſta talis eſſet. Si enim talem vult eſſe qualis eſt ſuperior,iam illa eſt,& tanta eſt,vt adiici ei non oporteat,quia perfecta eſt. Qui ergo dicit,etiam iſta talis eſſet, aut perfectæ ſuperiori vult addere, & erit immoderatus & iniuſtus:aut iſtam vult interimere,† & erit malus atque inuidus. Qui autem dixerit, iſta non eſſet, nihilominus erit malus atque inuidus, cum eam non vult eſſe, qua inferiorem laudare adhuc cogitur. Velut ſi dicat, non eſſet luna, cum etiam lucernæ claritatem longe inferiorem, in ſuo tamen genere pulchram, & terrenis tenebris decoram†, atque aptam nocturnis vſibus, atque in his omnibus pro ſuo modulo vtiq; laudabilẽ, aut fateatur,aut ſtultiſſime vel cõtentioſe neget. Quomodo ergo recte dicere audebit,luna nõ eſſet in rebus: qui ſi diceret,lucerna nõ eſſet:deridẽdũ ſe eſſe ſentiret?

†inuertere.

†accõmodã

Quod

G Quod si non dicit, luna nõ esset: sed qualem solem videt, talem dicit lunam esse debuisse: non intelligit nihil aliud se dicere, quàm nõ esset luna, sed essent soles duo. In quo dupliciter errat, quòd rerum perfectioni, & addere aliquid cupit, cum desyderat alterũ solem, & minuere, cum lunam vult detrahi. Hic fortasse dicat, ideo nihil se de luna conqueri, quia splendor eius ita minor est, vt miser non sit, de animarum autem non obscuritate, sed miseria se dolere: sedulo cogitet, ita lunæ splẽdorem non esse miserum, vt nec splendor solis sit beatus. Quanuis enim corpora cœlestia sint, corpora sunt tamen quãtum ad lucem istam pertinet, quæ per corporeos oculos sentiri potest. Nulla autem corpora quãtũ ad se se attinet, vel beata possũt esse vel misera, quãquam beatorum aut miserorum corpora possint esse. Sed de illis luminibus similitudo adhibita id docet, vt quemadmodum corporum differentias contemplando, videns alia clariora, iniuste petis auferri quæ obscuriora conspexeris, aut clarioribus adæquari: sed ad perfectionem vniuersitatis referens omnia, quanto magis minúsve inter se clara sunt, tanto magis cernis esse omnia: nec tibi occurrit perfecta vniuersitas: nisi vbi
H maiora sic præsto sunt, vt minora non desint. Sic etiã differẽtias animarum cogites, in quibus hoc quoq; inuenies, vt miseriam quam doles, ad id quoq; valere cognoscas, vt vniuersitatis perfectioni nec illæ desint animæ, quæ miseræ fieri debuerunt, quia peccatrices θ animæ θ esse voluerunt. Tantumq; abest, vt deus tales facere non debuerit, vt etiam cæteras creaturas laudabiliter fecerit, longe inferiores animis miseris. Sed adhuc videtur minus intelligens, quod dictum est, habere quod contradicat. Dicit enim: Si vniuersitatis perfectionem complet etiam nostra miseria, defuisset aliquid huic perfectiõi, si beati semper essemus. Quapropter si ad miseriam, nisi peccando non peruenit anima, etiam peccata nostra necessaria sunt perfectioni vniuersitatis, quam condidit deus. Quomodo ergo iuste peccata punit, quæ si defuissent, creatura eius plena & perfecta non esset? Hic respondetur, non ipsa peccata vel ipsam miseriã perfectioni vniuersitatis esse necessaria, sed animas inquantum animæ sunt: quæ si velint, peccant: si peccauerint, miseræ fiunt. Si enim peccatis earum detractis miseria perseuerat, aut etiam pec
I cata præcedit, recte deformari dicitur ordo atque administratio vniuersitatis. Rursus si peccata fiant, & desit miseria, nihilominus dehonestat ordinẽ iniquitas. Cum autem non peccantibus adest beatitudo, perfecta est vniuersitas. Cum vero peccãtibus adest miseria, nihilominus perfecta est vniuersitas. Quòd autem ipsæ non desunt animæ, quas vel peccantes sequitur miseria, vel recte facientes beatitudo, semper naturis omnibus vniuersitas plena atque perfecta est. Non enim peccatum & supplicium peccati naturæ sunt quædam, sed affectiones naturarum, illa volũtaria, ista pœnalis. Sed voluntaria quæ in peccato fit, turpis affectio est. Cui propterea pœnalis adhibetur, vt ordinet eam vbi talem esse nõ turpe sit, & decori vniuersitatis cõgruere cogat, vt peccati dedecus emẽdet pœna peccati. Hinc fit vt peccans creatura superior, à creaturis inferioribus puniatur, quia illæ tam sunt infimæ, vt ornari etiã à turpibus animis possint, atque ita decori vniuersitatis congruere. Quid enim tam magnum in domo est quàm homo, & quid tam abiectum & infimum, quàm cloaca domus? Seruus tamen in tali peccato deiectus†, vt mundandæ cloacæ dignus habeatur, ornat eam etiã

†detectus.

turpitudine sua, & vtrunq; horum, id est, turpitudo serui, & mundatio cloacæ, iam coniunctum & redactum in quandam sui generis vnitatem, ita dispositæ domui coaptatur atq; subtexitur, vt eius vniuersitati ordinatissimo decore cõueniat. K Qui tamen seruus si peccare noluisset, non defuisset domesticæ disciplinæ alia prouisio, qua necessaria mundarentur. Quid itaque tam infimum in rebus, quàm corpus omne terenũ? Hanc tamen corruptibilem carnem etiam peccatrix anima sic ornat, vt ei speciem decentissimam præbeat, motumq; vitalem. Habitationi ergo cœlesti talis anima nõ congruit per peccatum, terrestri autem congruit per supplicium: vt quodlibet elegerit, semper sit pulchra vniuersitas decentissimis partibus ordinata, cuius est conditor & administrator deus. Nanque optimæ animæ cùm cum† infimis creaturis habitant, non eas ornant miseria sua quam non habent, sed vsu earum bono. Si autem peccatrices animæ permittantur habitare in sublimibus locis, inhonestum est: quia non conueniunt illis, quibus nec bene vti possunt, nec ornamẽti aliquid conferunt. Ideo quanquã orbis iste terrenus rebus corruptibilibus deputatus sit, tamen seruans quantum po- L test imaginem superiorum, exempla nobis & indicia quædam demonstrare non cessat. Si enim bonum & magnum aliquem virum hortante honestatis officio videamus ignibus quantum ad corpus attinet concremari, non hoc vocamus pœnam peccati, sed fortitudinis & patientiæ documentum, eumq; magis diligimus, cum fœdissima corruptio corporea membra eius absumat, quàm si nihil huiusmodi pateret. Miramur quippe animi naturam mutabilitate corporis non mutari. At vero crudelissimi latronis membra cum tali supplicio confici aspicimus, approbamus ordinem legum. Ornant ergo ambo illa tormenta, sed ille merito virtutis, iste peccati. At si post illos ignes, vel etiam ante illos, optimum virum illum commutatum ad congruentiam cœlestis habitationis ad sydera videremus attolli, vtique lætaremur. Si autem sceleratũ latronem, siue ante supplicium, siue post supplicium, cum eadem malitia voluntatis, ad sedem honoris sempiternam leuari videremus in cœlum, quis non offenderetur? Ita fit vt inferiores creaturas ambo ornare potuerint, superiores autem vnus illorum. Ex quo admonemur aduertere, mortalitatem carnis huius & primum homi- M nem ornasse, vt peccato pœna congrueret, & dominum nostrum, vt à peccato misericordia liberaret. Non autem sicut iustus potuit in ipsa iustitia permanens corpus habere mortale: ita iniquus potest dum iniquus est, ad immortalitatem peruenire sanctorum, scilicet sublimem & angelicam: nõ eorum angelorum de quibus Apostolus ait: Nescitis quia angelos sumus iudicaturi, sed eorum de quibus dominus ait: Et erũt æquales angelis dei. Qui enim æqualitatem angelorum desyderant propter inanem gloriam suam, non ideo volunt æquales esse angelis, sed sibi†. Itaque in tali voluntate perseuerantes, æquabuntur supplicio præuaricatoribus angelis, potestatem suam potius quàm dei omnipotentis diligentibus. Talibus enim ad sinistram constitutis, quia non quæsierunt deum per humilitatis ianuam, quam in seipso dominus Iesus Christus ostẽdit, & immisericorditer superbeq; vixerunt, dicetur: Ite in ignẽ æternum, qui præparatus est diabolo & angelis eius.

†in

1.Cor.6. Luc.20. ἰσάγγελοι. †al. sed angelos sibi. Matth. 25.

Quo iure diabolus possederit hominẽ & quo iure de' his liberarit. Cap. X.

Cum enim duæ sint origines peccatorum, vna spõtanea cogitatione, altera persuasione alterius, quo pertinere arbitror quod propheta dicit: Ab occultis meis

Psal.18.

munda

A mũda me domine, & ab alienis parce seruo tuo. Vtrũq; voluntarium est quidem. Nam sicut propria cogitatione non peccat inuitus, ita dum consentit male suadenti, non vtiq; nisi voluntate consentit. Sed tamen grauius est, non solum nullo suadente propria cogitatione peccare, sed etiam peccatum alteri per inuidentiam dolumq; suadere, quàm ad peccandum alterius suasione traduci. Seruata est ergo in vtroque peccato iustitia dei punientis. Nam & illum appensum est æquitatis examine, vt nec ipsius diaboli potestati negaretur homo, quẽ sibi male suadendo subiecerat. Iniquum enim erat, vt ei quem ceperat, non dominaretur. Nec fieri vllo modo potest, vt dei summi & veri perfecta iustitia, quæ vsquequaque pertenditur, deserat etiam ordinandas ruinas peccantium. Et tamen quia minus peccauerat homo quàm diabolus, idipsum ei valuit ad reparandam salutem, quòd scilicet principi huius mundi, partis rerum scilicet huius mortalis atque infimæ, hoc est, principio omnium peccatorum & præposito mortis vsque ad mortalitatẽ carnis addictus est. Ita enim conscientia mortalitatis timidus, & iam à vilissimis
B & abiectissimis bestiis, vel etiam minutissimis, molestias atque interitum reformidans, incertúsque futurorum, & illicitas cohibere delitias, & maxime superbiam, cuius persuasione deiectus est, & quo vno vitio misericordiæ medicina respuitur, frangere & edomare consueuit. Quid enim tam opus habens misericordia quàm miser? Et quid tam indignum misericordia quàm superbus miser? Ex quo factum est, vt illud dei verbum per quod facta sunt omnia, & quo fruitur omnis angelica beatitudo, vsque ad miseriam nostram clementiam suam porrigeret, & verbum caro fieret, & habitaret in nobis. Sic enim posset panem angelorum homo manducare, nondum angelis adæquatus, si panis ipse angelorum hominibus dignaretur adæquari. Nec sic descendit ad nos vt illos desereret, sed simul integer illis, integer nobis illos intrinsecus pascẽs per id quod deus est, nos forinsecus admonens per id quod nos sumus, idoneos facit per fidem, quos per speciem pascat æqualiter. Quia enim rationalis creatura verbo illo tanquam optimo cibo suo pascitur: humana autem anima rationalis est, quæ mortalibus vinculis
C peccati pœna tenebatur, ad hoc diminutionis redacta, vt per coniecturas rerũ visibilium ad intelligenda inuisibilia niteretur: cibus rationalis creaturæ factus est visibilis, non commutatione naturæ suæ, sed habitu mortalitatis nostræ, vt visibilia sectantes, ad se inuisibilem reuocaret. Sic eum anima, quem superbiens intus reliquerat, foris humilem inuenit, imitatura eius humilitatem visibilem, & ad inuisibilem altitudinem reditura. Atque verbum dei vnicus dei filius, diabolum quem semper sub legibus suis habuit & habebit, homine indutus, etiam homini subiugauit: nihil ei extorquens violento dominatu, sed superans eum lege iustitiæ: vt quoniam fœmina decepta, & deiecto per fœminam viro, omnem prolem primi hominis tanquã peccatricem legibus mortis, malitiosa quidem nocendi cupiditate, sed tamen iure æquissimo vindicabat, tandiu potestas eius valeret, donec interficeret iustum, in quo nihil dignum morte posset ostendere, non solum quia sine crimine occisus est, sed etiam quia sine libidine natus: cui subiugauerat ille quos ceperat, vt quicquid inde nasceretur, tanquam suæ arboris fructus, praua quidem habendi cupiditate, sed tamen non iniquo possidendi iure retineret. Iustissime itaque dimittere cogitur

Ioan.1. Psal.77.

credentes in eum, quem iniustissime occidit, & quòd temporaliter moriuntur, debitum exoluant, & quòd D semper viuunt, in illo viuant, qui pro eis quod non debebat exoluit: quibus autem infidelitatis perseuerantiam persuasisset, iuste secum haberet in perpetua damnatione consortes. Ita factum est, vt neque diabolo per vim eriperetur homo, quem nec ipse vi, sed persuasione ceperat: & qui iusto plus humiliatus est, vt seruiret cui ad malum cõsenserat, iuste per eum cui ad bonum consensit liberaretur: quia minus iste in consentiendo, quàm ille in male suadendo peccauerat.

Psal.68.

Ordo & collatio creaturarũ. Ca. XI

Naturas igitur omnes deus fecit: non solum in virtute atque iustitia permansuras, sed etiam peccaturas: non vt peccarent, sed vt essent ornaturæ vniuersum siue peccare, siue nõ peccare voluissent. Si enim rebus deessent animæ quæ ipsum fastigium ordinis in vniuersa creatura sic obtinerent, vt si peccare voluissent, infirmaretur & labefactaretur vniuersitas, magnum quiddam deesset creaturæ. Illud enim deesset, quo remoto stabilitas rerum atque connexio turbaretur. Tales sunt optimæ & sanctæ & sublimes creaturæ cœlestium vel supercœlestium potestatum, quibus solus deus imperat: E vniuersus autem mundus subiectus est. Sine istarum officiis iustis atque perfectis esse vniuersitas non potest. Item si deessent, quæ siue peccarent, siue nõ peccarent, nihil vniuersitatis ordini minueretur, etiam sic plurimum deesset. Animæ sunt enim rationales, & illis superioribus officio quidẽ impares sed natura pares, quibus adhuc inferiores sunt multi, & tamen laudabiles à summo deo constitutarum rerum gradus. Illa ergo natura sublimioris officij est, quæ non solum si non esset, sed etiam si peccaret, minueret ordinem vniuersitatis. Inferioris officij est ista, quæ tantummodo si non esset, non autem si peccaret, aliquid minus haberet vniuersitas. Illi data est potentia omnia continendi officio proprio, quod rerum ordini deesse non possit. Nec ideo in bona volũtate permanet, quia hoc accepit officium, sed ideo accepit, quoniam ab illo qui dedit permansura præuisa est. Nec tamen sua maiestate continet omnia, sed inhærendo illius maiestati & eius imperiis deuotissime obtemperando, à quo, & per quem, & in quo facta sunt omnia. Huic autem datũ est quidem nõ peccanti potentissimum officium continendi omnia: non F tamen proprium, sed cum illa, tanquã ei quæ peccatura præcognita est. Habent sanè spiritalia quæq; inter se & coniunctionẽ sine cumulo, & seiunctionem sine diminutione: vt neq; adiuuaretur illa in actionis suæ facilitate, cũ hæc sibi coniungeretur, neq; difficilior illi actio fieret, si hæc officiũ suum peccando desereret. Nõ enim locis & mole corporũ, sed parilitate affectuũ iungi, & disparilitate seiungi possunt spiritales creaturæ, quãuis corpora sua quæque possideant. In corporibus autẽ inferioribus atque mortalibus post peccatum ordinata, regit corpus suum, non omnimodo pro arbitrio, sed sicut leges vniuersitatis sinunt. Nec ideo tamen talis anima inferior est corpore cœlesti, cui corpori etiam corpora terrena subiecta sunt. Pannosa quippe vestis damnati serui multo est inferior veste bene meriti, & in honore magno apud dominum constituti, sed ipse seruus melior est qualibet veste preciosa, quia homo est. Illa ergo inhæret deo, & in cœlesti corpore angelica potestate, etiam terrestre corpus ornat & regit, sicut iubet ille cuius nutum intuetur ineffabiliter. Ista vero mortalibus membris onerata, vix hoc ipsum quo premitur administrat intrinsecus, & tamen ornat quantũ potest. Cæ-

Roma.11.

tera

Ordo creatoris nõ turbatur vitio creaturarum. Cap. XII.

G tera vero extrinsecus adiacentia, longe infirmiore operatione extrinsecus afficit sicut potest. Vnde colligitur non defuturũ fuisse ornatum congruentissimum infimæ corporeæ creaturæ, etiam si ista peccare noluisset: quoniam quæ totum potest regere, etiam partem regit. Quæ autem minus potest, non continuo potest ampliora. perfectus enim medicus etiam scabiem sanat efficaciter: at non continuo qui scabioso vtiliter consulit, vniuersæ humanæ valetudini mederi potest. Et ratio quidem si certa conspicitur, qua manifestum fiat esse oportuisse creaturam, quæ nunquam peccauerit, nunquam peccatura sit, etiam illud eadem ratio renunciat à peccato illam libera voluntate abstinere, neque coactam non peccare, sed sponte. Veruntamen etiam si peccaret, quanquam non peccauit, sic eam non peccaturam præsciuit deus, tamen si etiam ipsa peccaret, sufficeret dei potestas ineffabilis potentiæ, ad regendam istam vniuersitatem, vt omnibus congrua & condigna retribuens, nihil in toto imperio suo turpe atque indecorũ esse permitteret. Quia siue per nullas ad hoc ipsum conditas potestates, si omnis angelica natura ab

H eius præceptis peccando defecisset, maiestate sua decentissime atque optime regeret omnia, nec sic inuidẽs creaturæ spiritali vt esset: qui etiam corporalem peccantibus quoque spiritalibus longe inferiorem, tanta largitate bonitatis instituit, vt nullus sit cœlũ terrámque rationabiliter intuens, omnésque naturas visibiles in suis generibus moderatas, formatas, ordinatas, qui vel alium credat artificem omniũ esse quàm & deum, vel non eum ineffabiliter laudandum esse fateatur: Siue nulla est melior rerum ordinatio, nisi potestas angelica naturæ excellentia & bonitate voluntatis in dispositione vniuersitatis supereminet, etiam si omnes peccassent angeli, nullam inopiam facerent ad regendum imperium suum creatori angelorum. Non enim vel bonitas eius quasi aliquo tædio, vel omnipotentia difficultate deficeret ad creandos alios, quos in eis sedibus collocaret, quas peccando alij deseruissent: aut creatura spiritalis quantilibet numeri, si pro suis meritis damnaretur, angustare posset ordinẽ, qui conueniente & decenter excipit quoscunque damnandos multos. Quacunque se igitur consyderatio nostra conuerterit, ineffabiliter laudãdum inuenit deum naturarum

I omnium conditorem optimum, & administratorem iustissimum. Postremò vt relinquamus contemplationem pulchritudinis rerum, iis qui eam diuino munere videre possunt, nec eos ad ineffabilia contuenda verbis conemur adducere, & tamen propter loquaces aut infirmos aut insidiosos homines tantam quæstionẽ breuissima complexione peragamus. Omnis natura quæ minus bona fieri potest, bona est: & omnis

Deus in omnibus laudãd'. Ca. XIII.

natura dum corrumpitur, minus bona fit. Aut enim nõ ei nocet corruptio, & non corrũpitur: aut si corrumpitur, nocet ei corruptio: & si nocet, minuit aliquid de bonis eius, & eam minus bonam facit. Nam si penitus eam priuat omni bono, quicquid eius remanebit, iam corrumpi non poterit: quia nullum erit bonum cuius ademptione possit nocere corruptio. Cui autem non potest nocere corruptio, non corrumpitur. Porrò natura quæ non corrumpitur, incorruptibilis est. Erit ergo natura, quod absurdissimum est dicere, corruptione facta incorruptibilis. Quapropter, quod verissime dicitur,

† quæ.

omnis natura inquantum natura est, bona est: quia † si incorruptibilis [est], melior est quàm corruptibilis: si autem corruptibilis est, quoniã dum corrumpitur minus bona fit, sine dubitatione bona est. Omnis autem K natura aut corruptibilis est, aut incorruptibilis: omnis ergo natura bona est. Naturam voco quæ & substantia dici solet. Omnis igitur substantia aut deus, aut ex deo: quia omne bonum, aut deus, aut ex deo. Quibus constitutis atque firmatis tanquam in capite ratiocinationis nostræ, attende quid dicam. Omnis ergo natura rationalis, quæ cum libero voluntatis arbitrio cõdita est, si manet in fruendo summo atque incommutabili bono, proculdubio laudanda est: Et omnis quæ tendit vt maneat, etiam ipsa laudanda est. Omnis autem quæ nõ in eo manet, & non vult agere vt maneat, inquantũ ibi non est, & inquantum nõ id agit vt ibi sit, vituperanda est. Si ergo laudatur rationalis natura quæ est facta, nemo dubitat laudandum esse, qui fecit. Et si vituperatur, nemo dubitat eius cõditorem in ipsa eius vituperatione laudari. Cũ enim propterea vituperamus hanc, quoniam summo & incommutabili bono, id est, creatore suo frui nõ vult, illum sine vlla dubitatione laudamus. Quantum ergo bonum, & quàm vel ineffabiliter linguis omnibus vel ineffabiliter cogitationibus omnibus prædicandus & honorandus est creator omnium deus, L sine cuius laude nec laudari possumus nec vituperari? Non enim vituperari possumus, quia in eo non manemus, nisi quia magnum & summum & primum nostrum bonum est, manere in illo. Vnde autem hoc, nisi quia ille ineffabile bonum est? Quid ergo inueniri potest in nostris peccatis vnde ille vituperetur, quando vituperatio peccatorum nostrorum nulla est, nisi ille laudetur? Quid quòd etiam in ipsis rebus quæ vituperantur, nullius vituperatur nisi vitium? Nullius autem vituperatur vitium, nisi cuius natura laudatur. Aut enim secundum naturam est quod vituperas, & non est vitium, túque magis emendandus es, vt recte vituperare noueris, quàm illud quod nõ recte vituperas: aut si vitium est, vt recte vituperari possit, etiam contra naturam sit necesse est. Omne quippe vitium, eoipso quo vitium est, contra naturam est. Si enim naturæ nõ nocet, nec vitium est: si autem quia nocet ideo vitium est, ideo vitium est, quia contra naturam est. Quod si non suo, sed alieno vitio aliqua natura corrumpitur, iniuste vituperatur, & quærendum est vtrum illa natura non corrumpatur vitio suo, cuius vitio potuit alia natura M corrumpi. Sed quid est aliud vitiari, nisi vitio corrumpi? Porrò natura quæ non vitiatur, caret vitio, cuius autem vitio alia natura corrumpitur, habet vtique vitium. Prior ergo vitiosa est, & prior corrumpitur vitio suo, cuius vitio alia quoque corumpi potest. Ex quo colligitur contra naturam esse omne vitium, etiam eius rei cuius est vitium. Quapropter quoniam in quacunque re non vituperatur nisi vitium, ideo autem vitium est, quia contra naturam eius rei est cuius est vitium, nullius rei recte vituperatur vitium, nisi cuius natura laudatur. Non enim tibi recte in vitio displicet, nisi quia viciat quod in natura placet. Videndum est etiam illud, vtrum vere dicatur aliquam naturam naturæ alterius vitio corrumpi, nullo adiuncto vitio suo. Si enim natura quæ accedit cũ vitio suo ad aliã corrumpendã, non in ea corruptibile aliquid inuenit, non eam corrũpit. Si autẽ inuenit, adiuncto eius vitio corruptionem eius operatur. Potentior enim ab infirmiore si corrumpi nolit, non corrumpitur: Si autem velit, prius incipit suo vitio corrumpi quàm alieno. Aequalis autẽ ab æquali nihilominus si corrũpi nolit, non potest. Nam quæcunque natura cum vitio ad eam quæ sine

An oĩs corruptio à vitio. Cap. XIIII.

A sine vitio est, vt corrumpat accedit, eoipso non accedit æqualis, sed infirmior vitio suo. Si vero potentior inualidiorem corrumpit, aut vtriusq; vitio fit, si vtriusque praua cupiditate fit: aut vitio potentioris, si naturæ tanta præstãtia est, vt inferiorem quam corrumpit, etiam vitiosa præcedat. Quis enim recte vituperauerit fructus terræ, quòd homines eis non vtantur bene, corruptíque vitio suo, corrumpant eos abutendo ad luxuriã: cum tamen dubitare dementis sit præstantiorem potentiorémque esse hominis naturam etiam vitiosam, quàm non vitiosas quasq; fruges? Potest etiam fieri vt aliquam inferiorẽ potentior natura corrumpat, & hoc nullius earum vitio fiat. Siquidem vitiũ dicimus, quod vituperatione dignum est. Quis autem vel frugalem hominem nihil aliud de frugibus, quàm subleuamenta *† naturæ quæritantem, vituperare audeat, aut easdem fruges quod vsu ciborum eius corrumpantur? Talis enim necvsitate corruptio dicitur, quia maxime vitij nomen solet esse corruptio. Nam & illud in rebus facile animaduerti potest, quod plerunque in nonnullos vsus explendæ indigentiæ suæ natura potentior in-

*† supplementa.

B feriorem corrumpit, vel iustitiæ ordine dum vindicat

1. Cor. 3.

culpam, ex qua regula illud dictum est ab Apostolo: Si quis templum dei corruperit, corrumpet illum deus. Vel ordine mutabilium rerum sibi cedentium secundum leges cõgruentissimas pro valentia cuiusque partis vniuersitati datas. Neque enim si cuiusquam oculos pro naturæ suæ modulo ferendæ lucis inualidos, sol fulgore corrumpat, aut ad explendam indigentiam sui luminis eos commutare putandus est, aut id facere vllo vitio suo: aut saltem ipsi oculi vituperandi sunt, quia & domino suo cesserunt vt contra lucem aperiren tur, & ipsi luci vt corrumperentur. Omnium igitur corruptionem sola quæ vitiosa est corruptio recte vituperatur: cæteræ autem aut nec corruptiones quidem dicendæ sunt, aut certe quia vitiosæ nõ sunt, dignæ vituperatione esse non possunt. Nam & ipsa vituperatio, quod soli vitio parata, id est, apta & debita sit, inde traxisse vocabulum creditur, vt vituperatio diceretur. Vitium autem, vt dicere cœperam, non aliunde malum est, nisi quia naturæ aduersatur eiusipsius rei cuius est vitium. Vnde manifestum est, hanc eandem rem cuius

C vitium vituperatur, natura esse laudabilem, ita vt omnino hanc ipsam vituperationem vitiorum, naturarum laudem esse fateamur, earum scilicet, quarum vitia vituperantur. Quia enim vitium naturæ aduersatur, tantum additur malitię vitiorũ, quantum naturarum integritati minuitur. Cum ergo vituperas vitium, id profecto laudas cuius integritatem desyderas. Cuius autem nisi naturæ integritatem? Natura enim perfecta, non solum nulla vituperatione, sed etiam laude in suo genere digna est. Quod ergo perfectioni naturæ deesse perspexeris, id vocas vitium, satis tibi eam placere contestans, quam vt vituperatione imperfectionis eius velles esse perfectam. Si igitur vituperatio

Etĩ vitiosis laudãdus de' Cap. XV.

vitiorum ipsarum etiam quarum sunt vitia naturarũ decus dignitatémque commendat, quanto magis deus conditor omnium naturarum etiã in earum vitiis laudandus est, cũ & hoc ab illo habeãt quod naturæ sunt, & intantum vitiosæ sint, inquantum ab eius à quo factæ sunt arte discedunt, & intantum recte vituperẽtur, inquãtum earum vituperator artem qua factę sunt videt, vt hoc in eis vituperet, quod ibi non videt. Et si ars ipsa per quam facta sunt omnia, hoc est, summa & incommutabilis sapientia dei, vere summeq; est sicuti est, respice quo tẽdat quicquid ab ipsa discedit. Qui tamen D defectus non esset vituperatione dignus, nisi esset volũtarius. Attẽde enim quæso, vtrum recte vituperes quod ita est sicuti esse debuit. Non opinor, sed vtiq; quod nõ ita est vt debuit. Nemo autem debet quod non accepit. Et quisquis debet, cui debet, nisi à quo accepit vt debeat? Nam & quæ redduntur tralegando, ei redduntur qui tralegauerat. Et quod creditorum iustis successoribus redditur, ipsis vtiq; redditur quibus isti iure succedunt. Aliter non redditio, sed cessio vel admissio, vel si quid aliud huiuscemodi nominanda est. Quapropter omnia temporalia, quæ in hoc rerũ ordine lita] locata sunt, vt nisi deficiant, non possint præteritis futura succedere, vt tota tẽporũ in suo genere pulchritudo peragatur, absurdissime dicimus non debere deficere. Quãtum enim acceperunt, tantum agunt, & tantũ reddunt ei cui debent, quòd sunt inquantũcunq; sunt. Qui enim dolet ea deficere, sermonem suũ oportet attẽdat, eo certe ipso quòd ista cõqueritur, si iustũ & prudentia perfectum † esse arbitratur: cuius sermonis quod ad sonum

† al. & à prudẽtia, pfectũ

eius attinet, si quis vnam particulam diligat, nec eã velit cæteris deficiendo locum dare, quibus decedentibus E & succedentibus totus ille sermo contexitur, mirabilis dementiæ iudicabitur. In iis igitur rebus quę ideo deficiunt, quia non vltra esse acceperũt, vt suis temporibus omnia peragantur, nemo defectũ recte vituperat, quia nemo potest dicere, debuit permanere, cũ acceptus metas transire non posset. In creaturis autem rationabilibus, quibus siue peccantibus siue non peccantibus, vniuersalis pulchritudo modis congruẽtissimis terminatur, aut nulla peccata sunt, quod absurdissimum est dicere: peccat enim saltem qui vel damnat quasi peccata quæ nulla sunt: aut non sunt vituperãda peccata, quod nihilominus absurdum est. Incipient quippe nec recte facta laudari, & tota turbabitur humanæ mentis intẽtio, vitamq; subuertet: aut vituperabitur factũ quod ita factũ est vt debuit, & execrabilis insania, vel vt mitius loquar, error miserrimus orietur: aut si cogit verissima ratio, sicuti cogit, vt & vituperẽtur peccata, & quicquid recte vituperatur ideo vituperetur, quia nõ est ita vt esse debuit, quære quid debeat natura peccatrix, & inuenies recte factum, quære cui debeat, & inuenies deum. A quo enim accepit posse recte facere cum velit, ab eo F accepit vt sit etiam misera, si non fecerit, & beata, si fecerit. Quia enim nemo superat leges omnipotẽtis creatoris, non sinitur anima non reddere debitũ. Aut enim reddit bene vtendo quod accepit, aut reddit amittendo quo bene vti noluit. Itaq; si non reddit faciendo iustitiam, reddet patiẽdo miseriam: quia in vtroq; verbum illud debiti sonat. Hoc enim etiam modo dici potuit quod dictum est, si non reddit faciẽdo quod debet, reddet patiendo quod debet. Nullo autem temporis interuallo ista diuiduntur, vt quasi alio tempore non faciet quod debet, & alio patiatur quod debet, ne vel puncto temporis vniuersalis pulchritudo turpetur, vt sit in ea peccati dedecus sine decore vindictæ. Sed in futurũ iudicium seruatur ad manifestationem atque acerrimũ sensum miseriæ, quicquid nunc occultissime vindicatur. Sicut enim qui non vigilat dormit, sic quisquis non facit quod debet, sine interuallo patit quod debet, quoniam tanta est beatitudo iustitiæ, vt nemo ab ea nisi ad miseriam possit abscedere. In omnibus ergo defectibus aut non acceperunt vltra esse, quæ deficiũt, & nulla culpa est: sicut & cum sunt, quia non acceperunt amplius esse quàm sunt, nihilominus nulla culpa est: aut nolunt

esse,

G esse,quod si vellent,esse acciperent : & quia bonum est, reatus est si nolint. Deus autẽ nulli debet aliquid, quia omnia gratuito præstat. Et si quisquam dicet ab il lo aliquid deberi meritis suis, certe vt esset non ei debe batur. Nõ enim erat cui deberetur. Et tamen,quod meritum est, cõuertere ad eum ex quo es,vt ex ipso etiam melior sis, ex quo habes vt sis. Quid ergo ei prærogas, vt tanquam debitum poscas : quando si nolles ad eum conuerti,nihil ei deesset : tibi autem ipse sine quo nihil esses,& ex quo ita es aliquid ,vt nisi conuertendo te ad illum,reddideris ei quod ab ipso es, non quidem nihil, sed miser tamen eris ? Omnia ergo illi debent ,primo quicquid sunt,inquantum naturę sunt . Deinde quicquid melius possunt esse si velint,quæcunq; acceperunt vt velint,aut quicquid oportet eas esse. Ex eo igitur qđ non accepit, nullus reus est: ex eo vero quod non facit quod debet,iuste reus est. Debet autem si accepit & voluntatem liberam & sufficiẽtissimam facultatem. Vsqueadeo autem dum non facit quisque quod debet,nulla culpa est conditoris,vt & laus sit,quoniam quod debet patitur,& in eoipso quòd vituperatur non faciendo

Ex eo qđ nõ accepit nemo reus est. Cap. XVI.

H quod debet,non nisi laudetur ille cui debet. *Si* enim tu laudaris videndo quid facere debeas, cum id non videas,nisi in illo qui est incommutabilis veritas:quanto magis ille qui & velle præcepit, & posse præbuit, & nõ impune nolle permisit ? *Si* enim hoc debet quisq; quod accepit, & sic homo factus est,vt necessario peccet:hoc debet vt peccet. Cum ergo peccat, quod debet facit.

1. Retracta. cap.9.

1. Retracta. cap.9.

Quod si scelus est dicere , neminem natura sua cogit vt peccet, sed nec aliena . Non enim quisquis dum id quod non vult patitur , peccat . Nam si iuste patitur, non in eo peccat quòd patitur inuitus, sed in eo peccauit quòd ita fecit volens,vt quod nollet iure pateretur. *Si* autem iniuste patitur,quomodo peccat ? Non enim iniuste aliquid pati , sed iniuste aliquid facere , peccatum est. Quod si neq; sua neque aliena natura quis peccare cogitur,restat vt propria volũtate peccetur. Quod si tribuere volueris conditori,peccantem purgabis, qui nihil præter sui conditoris instituta cõmisit. Qui si recte defenditur,nõ peccauit. Non est ergo quod tribuas conditori. Laudemus ergo conditorem, si potest defendi peccator,laudemus si nõ potest. *Si* enim iuste defen-

I ditur,non est peccator,lauda ergo creatorem. *Si* autem defendi non potest,intantum peccator est, inquantum se à creatore auertit , lauda ergo creatorem . Omnino igitur non inuenio,nec inueniri posse & prorsus nõ esse confirmo,quomodo tribuantur peccata nostra creatori nostro deo:quanto & in ipsis eũ laudabilẽ inuenio, non solũ quòd ea punit,sed etiam ꝙ tunc fiunt,cum ab eius veritate receditur. EV. Accipio ista libentissime ac probo,& omnino verum esse consentio,nullo modo fieri posse, vt creatori nostro recte peccata nostra tribuantur. *S*ed tamen scire vellẽ si fieri posset,quare illa natura non peccet , quam non peccaturã præsciuit deus,& quare ista peccet, quæ ab ipso peccatura præuisa est. Non enim iam puto,ipsa dei præscientia vel istã peccare,vel illam non peccare cogi. *S*ed tamen si nulla causa esset,non ita dispertiretur creatura rationalis, vt alia nunquam peccet,alia in peccando perseueret , alia quasi media inter vtranq; aliquando peccet,aliquando ad recte faciendum cõuertatur. Quæ causa in has tres partes eam distribuit? *S*ed nolo mihi respondeatur, voluntas. Ego enim causam quæro ipsius voluntatis. Non enim sine causa nunquam vult illa peccare , nunquam ista non vult,quædam vero aliquando vult,aliquando

Vnde mala voluntas. Cap. XVII.

non vult,cum eiusdem generis omnes sint. Hoc solum K enim mihi videre videor non sine causa esse istam tripartitam voluntatem rationalis creaturæ,sed quę causa sit nescio. AVG. Quoniam voluntas est causa peccati,tu autẽ causam ipsius volũtatis inquiris, si hãc inuenire potuero,nónne causam etiam eius causę quę inuenta fuerit quæsiturus es? Et quis erit quærẽdi modus, quis finis percunctandi ac disserẽdi,cum te vltra radicem quærere nihil oporteat? Caue enim putes quicquã potuisse dici verius q̃ id quod dictum est,radicem omnium malorum esse auaritiã , hoc est, plus velle quàm sat est. Tantum autem sat est,quantum sibi exigit naturæ in suo genere conseruandæ modus. Auaritia enim quæ Græce φιλαργυρία dicitur, non in solo argento vel in nũmis,vnde magis nomen duxisse resonat,argento enim nummi vel mixto argento frequentius apud veteres fiebãt,sed in omnibus rebus,quæ immoderate cupiuntur intelligẽda est,vbicũq; omnino plus vult quisque q̃ sat est. Hæc autem auaritia cupiditas est, cupiditas porrò improba voluntas est. Ergo improba voluntas malorũ oĩm causa est. Quæ si secũdum naturã esset, conseruaret vtiq; naturã,nec ei perniciosa esset,& ideo L non esset improba. Vnde colligitur radicem omnium malorum nõ esse secundum naturam,quod sufficit aduersus omnes qui volunt accusare naturas. Tu autem si huius radicis causam requiris, quomodo erit ista radix omnium malorum? Illa enim erit,quæ causa huius est, quam cum inueneris,vt dixi,etiam ipsius causam quæsiturus es,& quærendi nullum habebis modũ. *S*ed quæ tandem esse poterit ante voluntatem causa voluntatis? Aut enim & ipsa voluntas est,& à radice ista voluntatis non receditur:aut non est voluntas,& peccatum nullum habet. Aut igitur ipsa volũtas est prima causa peccandi,aut nullum peccatum est prima causa peccandi. Nec est cui recte imputetur peccatum nisi peccanti. Nõ ergo est cui recte imputetur nisi volẽti. *S*ed nescio cur aliud te quærere libeat . Deinde quæcunque illa causa est voluntatis,aut iusta profecto est , aut iniusta. *S*i iusta , quisquis ei obtẽperauerit,non peccabit. *S*i iniusta, non ei obtemperet , & non peccabit. An forte violenta est & cogit inuitum? Num eadem totiens replicaturi sumus? Reminiscere superiorum, quæ à nobis tã multa de peccato & voluntate libera dicta sunt. *S*ed M si laboriosum est omnia mandare memoriæ,hoc breuis simũ tene. Quæcunq; ista causa est volũtatis,si nõ ei potest resisti,sine peccato ei ceditur. *S*i autẽ potest,non ei cedatur,& non peccabitur. An forte fallit incautũ? Ergo caueat ne fallatur. An tãta fallacia est,vt caueri omnino nõ possit? *S*i ita est,nulla peccata sunt. Quis enim peccat in eo quod nullo modo caueri potest? Peccatur autem. Caueri igitur potest . Et tamen etiam per ignorantiam facta quædam improbantur, & corrigenda iudicantur,sicut in diuinis authoritatibus legimus. Ait enim Apostolus : Misericordiam consecutus sum , quia ignorans feci . Ait & Propheta: Delicta iuuentutis & ignorantiæ meæ ne memineris. *S*unt etiam necessitate facta improbanda,vbi vult homo recte facere , & non potest:nam vnde sunt illæ voces. Non enim quod volo facio bonum,sed quod nolo malum,hoc ago. Et illud, Velle adiacet mihi, perficere autem bonum nõ inuenio. Et illud:Caro concupiscit aduersus spiritum spiritus autem aduersus carnẽ. Hæc enim inuicem aduersantur,vt non ea quæ vultis faciatis. *S*ed hęc omnia hominũ sunt,ex illa mortis damnatione venientiũ:nam si nõ est ista pœna hominis,sed natura, nulla ista peccata sunt.

1. Retracta. cap.9.

2. sent. dist. 41. ca. si autẽ

Etiam per ignorãtiã aut necessitatẽ admissa puniantur interdum. Cap. XVIII

1. Retracta. cap.9. 2. sen. dist. 28. ca. Quod vero. De natura & gratia. c.67. 1. Tim.1. Psal.24. 2. sen. dist.36 ca. quod aũt & cap. illud autem. Roma.7.

Gal.5.

A sunt. *S*i enim nõ receditur ab eo modo quo naturaliter factus est,ita vt melius esse non possit,ea quæ debet facit,cum hæc facit. *S*i autẽ bonus homo esset,aliter esset: Nunc autem quia ita est,nõ est bonus,nec habet in potestate vt bonus sit: siue non videndo qualis esse debeat,siue videndo & non valendo esse,qualẽ debere esse se videt:pœnam istam esse quis dubitet? Omnis autem pœna si iusta est,peccati pœna est,& supplicium nominatur : si autem iniusta est pœna,quoniam pœnam esse nemo ambigit,iniusto aliquo dominante homini imposita est. Porrò quia de omnipotẽtia dei & iustitia dubitare dementis est,iusta hæc pœna est , & pro peccato aliquo penditur. Non enim quisquam iniustus dominator aut surripere hominem potuit , velut ignorante deo:aut extorquere inuito,tanquã inualidiori , vel terrẽdo vel confligendo , vt hominẽ iniusta pœna cruciaret. Relinquitur ergo vt hæc iusta pœna de damnatione hominis veniat. Nec mirandum est,quòd vel ignorando non habet arb. liberum voluntatis ad eligẽdum quid recte faciat : vel resistente carnali consuetudine, quæ violentia mortalis successionis quodammodo na-

2. sen. dist. 36. cap. Et ideo.

B turaliter inoleuit,videat quid recte faciẽdum sit,& velit,nec possit implere. Illa est enim peccati pœna iustissima,vt amittat vnusquisque quo bene vti noluit, cum sine vlla posset difficultate,si vellet. Id est autem,vt qui sciens recte non facit, amittat scire quid rectum sit: & qui recte facere,cũ posset,noluit,amittat posse cum velit. Nam sunt reuera omni peccãti animæ duo ista pœnalia,ignorantia & difficultas. Ex ignorantia dehonestat error,ex difficultate cruciatus affligit . *S*ed approbare falsa pro veris,vt erret inuitus, & resistente atque torquẽte dolore carnalis vinculi, non posse à libidinosis operibus temperare,nõ est natura instituti hominis, sed pœna damnati. Cũ autem de libera voluntate recte faciendi loquimur,de illa scilicet , in qua homo factus est,loquimur. Hic occurrit illa quæstio,quã inter se murmurantes homines rodere consueuerunt,qui quodlibet aliud in peccando q̃ se accusare parati sunt. Dicunt eni, *S*i Adam & Eua peccauerũt, quid nos miseri fecimus,vt cum ignorantię cęcitate,& difficultatis cruciatibus nasceremur, & primo erraremus, nesciẽtes quid nobis esset faciendum: deinde vbi nobis inciperẽt

1. retract. 9. 3. sẽ. dist. 15. c. tradit.

Quõ Adam & Euę peccata siãt nostra Cap. XIX.

C aperiri præcepta iustitiæ,vellemus ea facere, & renitẽte carnalis concupiscentiæ nescio qua necessitate non valeremus? Quibus breuiter respondetur vt quiescãt,& aduersus deum murmurare desistant. Recte enim fortasse quærerẽtur , si erroris & libidinis nullus hominũ victor existeret. Cum vero vbique sit præsens,qui multis modis per creaturam sibi domino seruientem auersum vocet,doceat credentem, cõsoletur sperantem,diligentem exhortetur,conãtem adiuuet, exaudiat deprecantem,nõ tibi deputatur ad culpã,quòd inuitus ignoras,sed quod negligis quærere quod ignoras: neque illud quòd vulnerata membra non colligis,sed quòd volentem sanare cõtemnis: Ista tua propria peccata sunt. Nulli enim homini ablatũ est scire vtiliter, quod inutiliter ignoratur, * & humiliter cõfitendam esse imbecillitatem,vt quærenti & cõfitenti ille subueniat, qui nec errat dum subuenit,nec laborat. Nam illud quod ignorans quisq; non recte facit,& quod recte volens facere non potest, ideo dicuntur peccata , quia de peccato illo liberæ voluntatis originem ducunt. Illud enim præcedens meruit ista sequentia:nam sicut linguam dicimus nõ solum membrũ, quod mouemus in ore dum loquimur,sed etiam illud quod huius membri motum con-

*al. quærere qđ ignorat inutiliter.

sequitur,id est,formam tenoremq; verborũ, secundum D quem modũ dicitur alia lingua Græca,alia Latina : sic non solũ peccatum illud dicimus quod proprie vocatur peccatum,libera enim voluntate & ab sciente cõmittitur,sed etiam illud quod iam de huius supplicio consequatur necesse est . Sic etiam ipsam naturã aliter dicimus,cum proprie loquimur naturam hominis , in qua primũ in suo genere inculpabilis factus est , aliter istã, in qua ex illius damnati pœna, & mortales, & ignari, & carni subditi nascimur. Iuxta quẽ modum dicit Apostolus:Fuimus enim & nos naturaliter filij iræ, sicut & cæteri. Vt autem de illo primo coniugio,& cum ignorantia,& cum difficultate,& cum mortalitate nascamur, quoniam illi cũ peccauissent, & in errorem, & in erumnam,& in mortẽ præcipitati sunt, rerum moderatori summo deo iustissime placuit:vt & in ortu hominis originaliter appareret iustitia puniẽtis,& in prouectu misericordia liberantis. Non enim damnato primo homini sic adempta est beatitudo , vt etiam fœcũditas adimeretur. Poterat enim & de prole eius, quãuis carnali & mortali,aliquod in suo genere fieri decus or- E namentumq; terrarum. Iam vero vt meliores gigneret quàm ipse esset, non erat æquitatis: sed ex conuersione ad deum vt vinceret quisq; supplicium,quod origo eius ex auersione meruerat, non solum volentem non prohiberi,sed etiam adiuuari oportebat:sic enim rerũ creator ostendit,quanta facilitate potuisset homo, si voluisset,retinere quod factus est, cum proles eius potuit etiã superare quod nata est. Deinde si vna anima facta est, ex qua omnium hoĩm animę trahuntur nascentiũ,quis potest dicere non se peccasse,cum primus ille peccauit? *S*i autem singillatim fiunt in vno quoq; nascẽtium, nõ est peruersum, imò conuenientissimum & ordinatissimum apparet,vt malum meritũ prioris, natura sequentis sit:& bonũ meritũ sequentis,natura prioris sit. Quid enim indignum , si etiam sic voluit creator ostendere, vsqueadeo excellere creaturis corporeis animæ dignitatem,vt ab eo gradu possit esse ortus alterius,ad quem alterius perductus est occasus? Nam cum ad ignorantiam difficultatemq; peruenerit illa peccatrix,ideo pœna recte dicitur,quia melior ante hãc pœnã fuit. *S*i ergo altera talis esse cœpit, nõ solum ante peccatum , sed F ante omnem vitam suam, qualis alia post vitã culpabilem facta est,non paruum bonum habet, vnde conditori suo gratias agat : quia ipse ortus eius & inchoatio quouis perfecto corpore est melior. Non enim mediocria bona sunt,non solum quòd anima est , qua natura iam omne corpus præcedit,sed etiam quòd facultatem habet,vt adiuuante creatore seipsam excolat, & pio studio possit omnes acquirere & capere virtutes, per quas & à difficultate cruciante, & ab ignorantia cæcante liberetur. Quod si ita est,non erit nascentibus animis ignorantia & difficultas supplicium peccati , sed proficiendi admonitio & perfectionis exordium. Nõ enim ante omne meritum boni operis parũ est accepisse naturale iudicium,quo sapientiã præponat errori,& quietem difficultati,vt ad hæc non nascendo,sed studendo perueniat. Quod si agere noluerit, peccati rea iure tenebitur,tanquam quæ non bene vsa sit ea facultate quam accepit. Quanquam enim in ignorantia & difficultate nata sit,non tamen ad permanendum in eo quod nata est,aliqua necessitate comprimitur:neque omnino potuit,nisi deus omnipotens esset etiam talium creator animarum, quas & non dilectus ipse faciat, & diligens eas reficiat,& dilectus ipse perficiat:qui & nõ existẽti-

Ephe.2. Quõ peccatũ originis demanarit ad posteros. Cap. XX.

G bus præstat vt sint, & amantibus eum à quo sunt, præstat vt beatæ sint. *Si* vero in dei aliquo secreto iam existentes animæ mittuntur ad inspiranda & regẽda corpora singulorum quorumque nascentium, ad hoc vtique mittuntur officium, vt corpus quod de pœna peccati, hoc est, de mortalitate primi hominis nascitur, bene administrando, id est, castigando per virtutes, & ordinatissime atque legitime seruituti subiiciendo, & ipsi comparent ordine atque tempore opportuno cœlestis incorruptionis locum. Quæ cum introëunt in hãc vitam, subeũtque gestanda membra mortalia, subeant etiam necesse est & obliuionẽ vitæ prioris, & præsentis laborem: vnde illa ignorantia & difficultas cõsequitur, quod in primo homine supplicium mortalitatis fuit, ad animi expendendam miseriam: *in istis* autem ianua ministerij ad reparandam corporis incorruptionem. Nam hoc quoque modo non dicuntur ista peccata, nisi quia caro de propagine veniens peccatoris, venientibus ad se animis hanc ignorantiam & difficultatem facit, quæ neque his neque creatori tãquam culpanda tribuatur. Dedit enim ille & facultatem bene operandi in laboriosis officiis, & viam fidei in obli-
H uionis cæcitate. Indicium illud vel maxime, quod anima omnis & quærendum esse concedit quod inutiliter nescit, & perseueranter in officiosis laboribus enitendũ ad euincendam recte faciendi difficultatem, & opem à creatore implorandam: vt conantem adiuuet, qui vel extrinsecus lege, vel in intimis cordis allocutione conandum esse præcepit, & præparat ciuitatis beatissimæ gloriam triumphantibus de illo, qui primum hominẽ ad istam miseriam perduxit victum pessima suasione: quam miseriam isti suscipiunt ad eum vincendum optima fide: nõ enim paruæ gloriæ militia est diabolum vincere eodem suscepto supplicio, quo se [ille] hominẽ victum perduxisse gloriatur. Quisquis autẽ hoc istius vitæ captus amore neglexerit, nullo pacto iuste flagitiũ desertionis suę regis imperio deputabit: sed erit potius sub omnium domino in eius partibus ordinatus, cuius turpe stipendium vt castra sua desereret, adamauit. *Si* autem alibi animæ constitutæ nõ mittuntur à domino deo, sed sua sponte ad inhabitanda corpora veniunt, facile est iam hoc videre, quicquid ignorantię difficulta-
I tisq; secutum fuerit earum propriam voluntatem, nullo modo creatorẽ hinc esse culpandum: quãdoquidem etiam si eas ipse misisset, quibus etiam in ipsa ignorantia & difficultate liberam voluntatem petendi, & quærendi & conandi non abstulit, daturus petentibus, demonstraturus quærentibus, pulsantibus aperturus, omnino extra culpam esset. Hanc enim ignorãtiam & difficultatem studiosis & beneuolis euincendam, ad coronam gloriæ valere præstaret, negligentibus autẽ & peccata sua de infirmitate defendere volentibus, non ipsam ignorantiam difficultatémque pro crimine obiiceret: sed quia in eis potius permanere, q̃ studio quærendi atque discendi, & humilitate confitendi atque orãdi, ad veritatem ac facilitatem peruenire voluerunt, iusto supplicio vindicaret. Harum autem quatuor de anima sententiarum, vtrum de propagine veniant, an in singulis quibusq; nascentibus nouæ fiãt, an in corpora nascentium iam alicubi existentes, vel mittantur diuinitus, vel [inde] sua sponte labantur, nullam temere affirmare oportebit. Aut enim nõdum ista quęstio à diuinorum librorũ catholicis tractatoribus pro merito suæ obscuritatis & perplexitatis euoluta atq; illustrata est: aut si iam factũ est, nondum in manus nostras hu-

Varięde animarũ origie sententiæ. Cap. XXI.

iuscemodi literæ peruenerunt. Tantum assit fides, nihil K de substantia creatoris falsum indignumq; sentiẽdi. Ad illum enim tendimus itinere pietatis. *Si* ergo aliud de illo senserimus q̃ est, intẽtio nostra non in beatitatem sed in vanitatem nos ire cõpellet. De creatura vero si quid aliter q̃ sese habet senserimus, dummodo non id pro cognito perceptoq; teneamus, nullũ periculum est. Non enim ad creaturã iubemur tendere vt efficiamur beati, sed ad ipsum creatorem: de quo si aliud quàm oportet, ac sese res habet, nobis persuadetur, perniciosissimo errore decipimur. Ad hoc enim pergendo, quod aut non est, aut si est, non facit beatos, ad beatam vitam nullus peruenire potest. Sed ad cõtemplandã veritatis æternitatem, vt ea perfrui eiq; inhærere valeamus, infirmitati nostræ via de tẽporalibus procurata est, vt quãtum itineri sufficit ad æterna tendentium, præterita & futura credamus. Quæ fidei disciplina, vt authoritate præpolleat, diuina misericordia gubernatur. Præsentia verò, quantum ad creaturam pertinet, in corporis & animi mobilitate & mutabilitate, quasi transeuntia sentiuntur. In quibus quicquid non experimur, cognitione qualicunq; tenere non possumus. Quæcunq; ergo no- L
bis de quibuscunq; creaturis vel præterita vel futura diuina authoritate credenda narrantur, quanuis partim priusq̃ ea sentire potuerimus præterierint, partim nõdum in nostros sensus peruenerint, tamen quia plurimum valent ad roborandam spem nostrã, & exhortãdam dilectionem, dum nobis cõmendant per ordinatissimam seriem temporũ, quàm non negligat liberationem nostram deus, sine vlla dubitatione credenda sunt. Sed quisquis error personam sibi diuinæ authoritatis assumit, ea maxime ratione refellitur, si aut aliquam vel mutabilem speciẽ præter creaturam dei, aut aliquam mutabilem speciẽ in substãtia dei credere aut affirmare cõuincitur: eamq; substantiã dei vel plus vel minus quàm trinitatẽ esse cõtendit: cui trinitati pie sobrieq; intelligẽdæ, omnis excubat vigilantia Christiana, & omnis eius prouectus intenditur. De cuius trinitatis vnitate & æqualitate, & singularum in ea personarum quadam proprietate, non hic locus est disserendi. Nam cõmemorare quædã de dño deo authore, & formatore, & ordinatore rerum omniũ, quæ ad saluberrimam fidem pertineant, & quibus lactẽs atq; à terrenis in cœlestia sese attollere incipiens, vtiliter adminiculetur intẽtio, & factu facillimũ, & à plerisq; iam factitatum est. Pertractare autem istam totã, atq; ita versare quæstionem, vt perspicuæ rationi quantum in hac vita datur, omnis humana intelligentia subiugetur: nõ modo eloquio, sed ne cogitatione quidẽ, vel cuiquã hoím; vel certe nobis satis expeditum & facile aggrediẽdum videri potest. Nunc ergo, vt quod instituimus, quãtum adiuuamur, & quantum sinimur peragamus. Quæcũque nobis, quantũ ad creaturam pertinet, vel narrãtur præterita, vel prænunciantur futura, quæ ad commendandam valeant integram religionem, excitando nos ad syncerissimam dilectionẽ dei & proximi, sine dubitatione credenda sunt. Aduersus incredulos autem hactenus defendenda, vt vel mole authoritatis infidelitas eorũ obteratur, vel eis ostendatur quantũ potest, primo quàm nõ sit stultũ talia credere, deinde q̃ sit stultũ talia non credere. Veruntamen falsam doctrinam nõ tã de pręteritis & futuris, q̃ de præsentibus, & maxime de incommutabilibus oportet refellere, & quantum datur perspicua ratione cõuincere. Sanè in miseria † tempo- † serie.
ralium, inquisitioni præteritorũ futurorum expectatio

M

pręferenda

A præferenda est. Quandoquidem etiam in diuinis libris ea quæ præterita narrãtur, vel pręfigurationẽ futurorũ, vel pollicitationem vel testificationem præ se gerunt. Et reuera in iis etiã, quę ad hanc vitam pertinent prosperis aduersisq; rebus quid quisq; fuerit, non satis curat. In id vero quod futurũ speratur, sese omnis curarũ ęstus agglomerat. Nescio quo quippe intimo naturaliq; sensu, ea quæ nobis acciderunt, quoniam trãsacta sunt, sic habẽtur ad momentum fœlicitatis & miseriæ, quasi nunq̃ accidissent. Quid igitur mihi obest, si esse quãdo cœperim nescio, cũ esse me nouerim, nec futurũ esse desperem? Non enim in præterita me attendo, vt tanquã errorem perniciosissimum verear, si aliter de iis sensero quàm fuerint: sed in id quod futurus sum, cursum dirigo duce misericordia conditoris mei. De hoc igitur quod futurus sum, & de illo apud quem futurus sum, si aliter quàm veritas sese habet credidero aut senserо, vehementer cauendus est error: ne mihi aut necessaria non præparem, aut ad eum ipsum finem propositi mei, dum aliud pro alio mihi videtur, peruenire nõ possim. Quamobrem sicut ad comparãdam vestem nihil mi-
B hi obesset, si præteritæ hyemis oblitus essem, obesset autem si futurum frigus imminere non crederem. Ita nihil oberit animæ meæ si oblita est, quid forte pertulerit, si modo diligẽter aduertat & teneat quò se deinceps parare moneatur. Et sicut, verbi gratia, Romam nauiganti nihil noceret si excidisset animo, à quo littore nauem soluerit, dum tamen ab eo loco vbi esset non ignoraret quò proram dirigeret: nihil autem prodesset meminisse littoris, vnde iter exorsus est, si de Romano portu falsum aliquid existimans, in saxa incidisset. Ita neq; si non tenuero initium temporis vitæ meę, quicquam mihi oberit scienti quo fine requiescam: nec prodesset aliquid illa siue memoria siue coniectura inchoatæ vitæ, si de ipso deo, qui vnus laborũ animæ finis est, aliter quàm dignum est opinatus, in scopulos errorum irruerem. Nec iste sermo ad id valuerit, vt quisquã nos prohibere arbitretur, ne quærant qui potuerint secundum scripturas diuinitus inspiratas, vtrum anima de anima propagetur, an suo cuique animanti singulæ in ipso fiant, an ad regendum animandumq; corpus diuino nutu alicunde mittantur, vel propria voluntate
C se insinuent: si vel alicuius expediendæ necessariæ quæstionis ratio flagitat ista consyderare atq; discutere, vel à rebus magis necessariis ociũ ad hæc quærenda & disserenda conceditur. Verum ad id potius ista dixerim, ne quis in re tali vel temere succenseat ei qui suæ opinioni humaniore fortasse dubitatione non cedit: aut etiam si quid hinc certi quisquã & liquidi cõprehenderit, ideo putet aliũ spem perdidisse futurorũ, quia præterita exorsa non recolit. Quoquo modo autem se istud habeat, siue omnino omittendum, siue nunc differendum, & aliàs consyderandũ sit, præsens tamen quęstio non impeditur, quo minus appareat integerrima, & iustissima, & inconcussa atq; incõmutabili maiestate & substantia creatoris, supplicia peccatorum suorum animas luere: quæ peccata, vt iam diu disseruimus, non nisi propriæ voluntati earũ tribuenda sunt, nec vlla vlterior peccatorum causa quærenda. Ignorantia vero & difficultas si naturalis est, inde incipit anima proficere, & ad cognitionem & requiem donec in eo perficiatur vita beata promoueri. Quẽ profectũ in studiis optimis atq; pietate, quorum facultas ei nõ negata est, si propria voluntate neglexerit, iuste in grauiorem quæ iam pœnalis est ignorantiã difficultatemq; præcipitatur, decẽ-

Quãdo excuset ignorãtia. Cap. XXII.

tissimo & conuenientissimo rerũ moderamine in infe D
rioribus ordinante. Non enim quod naturaliter nescit, & naturaliter nõ potest, hoc animę deputatur in reatũ: sed quod scire nõ studuit, & quod dignam facilitati cõparandæ ad recte faciendum operam nõ dedit. Loqui enim non nosse atq; non posse, infanti naturale est: quę ignorãtia difficultasq; sermonis non modo inculpabilis sub grammaticorum legibus, sed etiã humanis affectibus blanda & grata est. Nõ enim vllo vitio illã facultatem cõparare neglexit, aut vllo vitio quam cõparauerat amisit. Itaq; si nobis in eloquentia esset beatitudo cõstituta, atq; ita crimini duceretur cum peccatur in linguæ sonis, quẽadmodum cũ peccatur in actibus vitæ nullius vtiq; argueretur infantia, ꝙ ab ea esset exorsus ad cõsequendam eloquentiã, sed planè merito damnaretur, si suæ voluntatis peruersitate vel ad eam recidisset, vel in ea remansisset. *Sic* etiã & nunc, *si* ignorantia veri, & difficultas recti naturalis est homini, vnde incipiat in sapientiæ quietisq; beatitudinẽ surgere, nullus hanc ex initio naturali recte arguit. Sed si proficere noluerit, aut à profectu retrorsum relabi voluerit, iure meritóq; pœnas luet. Creator vero eius vbiq; laudatur, E
vel ꝙ eã ab ipsis exordiis ad summi boni capacitatem inchoauerit, vel ꝙ eius profectũ adiuuet, vel ꝙ impleat proficientem atq; perficiat: vel ꝙ peccantẽ, id est, aut ab initiis suis sese ad perfectionem attollere recusantem, aut iam ex profectu aliquo relabentem, iustissima damnatione pro meritis ordinat. Non enim propterea malam creauit, quia nondum tãta est, quanta vt proficiendo esse posset accepit: cũ eius exordio perfectiones omnes corporum longe inferiores sint, quas tamen in suo genere laudabiles esse iudicat, quisquis de rebus sanissime iudicat. Quòd ergo ignorat quid sibi agendum sit, ex eo est quod nondum accepit: sed hoc quoq; accipiet, si hoc quod accepit, bene vsa fuerit. Accepit autẽ vt pie & diligẽter quærat si volet. Et quòd agnoscens quid sibi agendum sit, non cõtinuo valet implere, hoc quoq; nõdum accepit: præcessit enim quædam pars eius sublimior ad sentiẽdum quod recte faciat bonum: sed quædam tardior atq; carnalis non consequenter in sententiam ducitur: vt ex ipsa difficultate admoneatur eundẽ implorare adiutorem perfectionis suæ, quem inchoationis sentit authorẽ: vt ex hoc ei fiat charior, dum nõ F
suis viribus, sed cuius bonitate habet vt sit, eius misericordia subleuatur vt beata sit. Quanto autẽ charior illi est à quo est, tanto in eo firmius acquiescit, & tanto vberius æternitate eius perfruitur. *Si* enim arboris nouellum & rude virgultum nullo modo recte sterile dicimus, quanuis aliquot æstates sine fructibus traiiciat, donec opportuno tempore expromat feracitatem suã: cur non author animæ debita pietate laudetur, si ei tale tribuit exordium, vt studendo ac proficiendo ad frugem sapientiæ iustitiæque peruenìat, tantúmque illi præstitit dignitatis, vt in eius etiam potestate poneret, si vellet ad beatitudinem tendere? Huic autem disputationi obiici ab imperitis solet quædam calumnia de mortibus paruulorũ, & de quibusdam cruciatibus corporis, quibus eos sæpe videmus affligi. Dicunt enim, Quid opus erat vt nasceretur, qui antequã iniret vllum vitę meritum, excessit è vita? Aut qualis in futuro iudicio deputabitur, cui neque inter iustos locus est, quoniam nihil recte fecit, neque inter malos, quoniam nihil peccauit? Quibus respondetur, Ad vniuersitatis cõplexum, & totius creaturæ vel per locos vel per tempora ordinatissimã cõnexionem, non posse super-

Cur infãtes & innocẽtes hic affligantur. Cap. XXIII.

G fluo creari qualemcunq; hominem, vbi folium arboris nullum superfluo creatur. Sed sanè superfluo quæri de meritis eius qui nihil meruerit. Non enim metuẽdum est ne vita esse potuerit media quædam inter recte factum atq; peccatum:& sentẽtia iudicis media esse non possit inter præmiũ atq; supplicium. Quo loco etiam illud perscrutari homines solent. Sacramentum baptismi Christi quid paruulis prosit, cũ eo accepto plerunq; moriũtur, priusquã ex eo quicquam cognoscere potuerunt. Qua in re satis pie recteq; creditur prodesse paruulo eorum fidẽ, à quibus consecrandus offertur. Et hoc ecclesiæ commendat saluberrima authoritas, vt ex eo quisq; sentiat quid sibi prosit fides sua, quando in aliorum quoq; beneficium, qui propriam nondum habent, potest aliena cõmodari. †. Quid enim filio viduæ profuit fides sua, quam vtiq; mortuus nõ habebat, cui tamẽ profuit matris vt resurgeret? Quanto ergo potius fides aliena potest consulere paruulo, cui sua perfidia nõ potest imputari? De cruciatibus autem corporis, quibus affliguntur paruuli quorum per ætatem nulla peccata sunt, si animæ quibus animantur, non priusquam ipsi H homines esse cœperunt, maior querela & quasi misericors deponi solet cum dicitur. Quid mali fecerunt vt ista paterentur? Quasi possit esse innocentiæ meritum, antequam quisque aliquid nocere possit. Cum autem boni aliquid operatur deus in emendatione maiorum, cum paruulorum suorum qui eis chari sunt, doloribus ac mortibus flagellantur: cur ista non fiant: quãdo cum transierint pro non factis erunt in quibus facta sunt: propter quos autem facta sunt, aut meliores erunt, si temporalibus incommodis emẽdatis, rectius elegerint viuere: aut excusationem in futuri iudicij supplicio nõ habebunt, si vitæ huius angoribus ad æternam vitam desyderium conuertere noluerint? Quis autem nouit quid paruulis, de quorum cruciatibus duritia maiorum contunditur, aut exercetur fides, aut misericordia probatur. Quis ergo nouit quid ipsis paruulis in secreto iudiciorum suorum bonæ compensationis reseruet deus? Qui quanquam nihil recte fecerint, tamen nec peccãtes aliquid ista perpessi sunt. Non enim frustra etiam infantes illos, qui cum dominus Iesus Christus necandus ab Herode quæreretur occisi sunt, in honorẽ martyrum receptos commendat ecclesia, quanquam isti ca I lumniosi, & talium quæstionum studiosissimi examinatores, sed loquacissimi ventilatores, etiam de pecorũ doloribus & laboribus solent minus eruditorum sollicitare fidem, cum dicunt: Quid etiam pecora vel meruerunt mali, vt tanta patiantur incommoda: vel sperant boni, quia tantis exercentur incommodis? Sed hęc dicunt vel sentiunt, quia iniquissime de rebus existimant, qui cum summum bonum quod & quantum sit aspicere nequeant, talia volunt esse omnia, quale putãt esse summũ bonum: præter enim summa corpora quæ cœlestia sunt, minúsque corruptioni subiacent, summũ bonum cogitare non possunt: ideòque inordinatissime flagitant, vt nec mortem nec vllam corruptionem patiantur corpora bestiarum, quasi nõ sint mortalia cum sint infima: aut ideo mala sint, quia sunt cœlestia meliora. Dolor autem quem bestiæ sentiunt, animarum etiam bestialium vim quandam in suo genere mirabilem laudabilémque commendat. Hoc ipso enim satis apparet in regendis animandisq; suis corporibus, quàm sint appetentes vnitatis. Quid est enim aliud dolor, nisi quidam sensus diuisionis vel corruptionis impatiens? Vnde luce clarius apparet quàm sit illa anima in sui

Decõse. dist. 4. cap. illud.

† al. habent potestatẽ, cõmoda sit.

De origine animę ad Hieronymum. ca. 17.

Matth. 2.

De origine aię ad Hier. cap. 14.

Dolor q̃d sit

corporis vniuersitate auida vnitatis & tenax, quæ nec K libenter, nec indifferenter, sed potius renitenter & reluctanter intenditur in eam passionem corporis sui, per quam eius vnitatẽ atque integritatem labefactari moleste accipit. Non ergo appareret quantus inferioribus creaturis animalibus esset appetitus vnitatis, nisi dolore bestiarum. Quod si non appareret minus quàm opus esset admoneremur in †* illa summa & ineffabili vnitate creatoris esse omnia ista constituta. Et reuera si pie ac diligenter attendas, omnis creaturæ species & motus, qui in animi humani consyderationem cadit, eruditionem nostram loquitur, diuersis motibus & affectionibus, quasi quadam varietate linguarum, vndiq; clamans atque increpans cognoscendum esse creatorem. Nulla enim res est earum, quæ nec dolorẽ, nec voluptatem sentiunt, quæ non aliqua vnitate decus proprij generis assequatur, vel omnino naturæ suæ qualẽcunq; stabilitatẽ. Nulla item res est earum, quę vel doloris molestias, vel blanditias sentiunt voluptatis, quæ non in eoipso quòd dolorem fugit, voluptatemq; appetit, diremptionẽ se fugere vnitatemq; appetere fateatur. Inq; ipsis rationalibus animis omnis appetitus cognitionis, qua illa natura lætatur, & ad vnitatẽ refert om- L ne quod percipit, & in errore nihil fugit aliud quàm incomprehensibili ambiguitate cõfundi. Omne autem ambiguum vnde molestum est, nisi quia certam non habet vnitatem? Ex quo apparet omnia, siue cum offendunt vel offenduntur, siue cum delectant vel delectantur, vnitatem insinuare atq; prædicare creatoris. Si autem ignorãtia & difficultas, à quibus istam vitam necesse est incipere, non sunt animis naturales, restat vt aut officio susceptæ sint, aut irrogatę supplicio. De quibus iam satis esse arbitror disputatum. Quapropter ipse primus homo qualis factus sit, magis quęrendum est, quàm quomodo eius posteritas propagata sit. Multum enim sibi videntur acute proponere quæstionem qui dicunt. Si sapiens factus est primus homo cur seductus est? Si autem stultus factus est, quomodo non est deus author vitiorum, cum sit stultitia maximum vitium? Quasi vero natura humana præter stultitiam & sapientiã nullam mediã recipiat affectionẽ, quę nec stultitia nec sapientia dici possit. Tunc enim homo incipit aut stultus esse aut sapiens, vt alterum horum necessario appelletur, cum iam posset nisi negligeret ha- M bere sapientiam, vt vitiosæ stultitiæ sit volũtas rea. Nõ enim quisquam ita desipit, vt stultum appellet infantẽ, quanuis sit absurdior si velit appellare sapientem. Vt ergo infans nec stultus nec sapiens dici potest, quanuis iam homo sit: ex quo apparet naturam hominis recipere aliquid medium, quod neque stultitiam neque sapientiam recte vocaueris: ita etiam si quisquam tali affectione animatus esset, qualem habent illi qui per negligentiam sapientia carent, nemo eum stultum recte diceret, quem non vitio sed natura talem videret. Est enim stultitia rerum appetendarum & vitandarum nõ quælibet, sed vitiosa ignorantia. Vnde neq; animal irrationale stultum dicimus, quia non accepit vt sapiẽs esse posset. Appellamus tamen plerunq; ex similitudine aliquid non proprie. Nã & cæcitas cum maximũ vitiũ sit oculorũ, non tamen in catulis nascentibus vitiũ est, nec proprie cæcitas dici potest. Si ergo ita factus est homo, vt quãuis sapiens nondũ esset, præceptũ tamen posset accipere, cui vtique obtemperare deberet: nec illud iam mirum est, quòd seduci potuit: nec illud iniustum, quòd pręcepto nõ obtemperans pœnas luit: nec creator eius

†* aliâs, ab.

Mediũ quiddã inter sapientiam & stultitiam. Ca. XXIIII

Stultitia q̃d.

A eius author vitiorum est, quia non habere sapientiam nondum erat vitium hominis, si nondum vt habere posset acceperat. Sed tamen habebat aliquid, quo si bene vti vellet, ad id quod non habebat ascẽderet. Aliud est enim esse rationalem, aliud esse sapientem. Ratione fit quisque præcepti capax, cui fidem debet, vt quod præcipitur faciat. Sicut autem natura rationis præceptum capit, sic præcepti obseruatio sapiẽtiam. Quod est autem natura ad capiendum præceptum, hoc est volũtas ad obseruandum. Et sicut rationalis natura tãquam meritum est præcepti accipiendi, sic præcepti obseruatio meritum est accipiendæ sapientiæ. Ex quo autem incipit homo præcepti esse capax, ex illo incipit posse peccare. Duobus autem modis peccat antequam fiat sapiens. Si aut se non accommodet ad accipiendum pręceptum, aut cum acceperit non obseruet. Sapiẽs autem peccat, si se auerterit à sapientia. Sicut enim præceptum non est ab illo cui præcipitur, sed ab illo qui præcipit: sic sapientia non est ab illo qui illuminatur, sed ab illo qui illuminat. Quid ergo est vnde nõ laudandus sit ho B minis creator? Bonum est enim aliquod homo & melius quàm pecus, ex eo quòd est præcepti capax. Et hoc melius, cum præceptum iam cepit. Rursus hoc melius, cum præcepto paruit. Et his omnibus melius, cũ æterno lumine sapientiæ beatus est. Peccatum autem malũ est in negligentia, vel ad capiẽdum præceptum, vel ad obseruandum, vel ad custodiendam contemplationem sapientiæ. Ex quo intelligitur, etiam si sapiens primus homo factus est, potuit tamen seduci. † Quod peccatũ cum esset in libero arbitrio, iusta diuina lege pœna consecuta est. Ita dicit etiam Apostolus Paulus, dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt. Superbia enim auertit à sapientia. Auersionem autem stultitia cõsequitur. Stultitia quippe cæcitas quędam est, sicut idem dicit, Et obscuratum est insipiens cor eorum. Vnde autem hęc obscuratio, nisi ex auersione à lumine sapientię? Vnde autem hæc auersio, nisi dum ille cui bonum est deus, sibi ipse vult esse bonum suum, sicuti sibi est deus? Itaq; ad meipsum, inquit, conturbata est anima mea. Et, Gustate, & eritis sicut dij. Turbat autem consyderantes, quòd ita quærunt. Stultitiáne primus homo recessit à deo, an recedendo stultus factus est? Quia si responderis eum C stultitia recessisse à sapiẽtia, videbitur stultus fuisse antequam recederet à sapientia, vt stultitia illi causa esset recedendi. Item si respõderis eum recedendo stultũ esse factum, quærunt vtrum stulte, an sapiẽter fecerit quòd recesserit. Si enim sapiẽter fecit, recte fecit, nihilq; peccauit: si stulte, iam erat, inquiunt, in eo stultitia, qua factum est vt recederet. Nõ enim stulte aliquid sine stultitia facere poterat. Ex quo apparet esse quiddam medium, quo ad stultitiam à sapientia transitur, quod neque stulte neque sapienter factum dici potest, quod ab hominibus in hac vita constitutis non nisi ex contrario datur intelligi. Sicut enim nullus mortalium fit sapiens, nisi à stultitia ad sapientiam transeat: ipse autem transitus si stulte fit, non vtique bene fit, quod dementissimum est dicere: si autem sapienter fit, iam erat sapientia in homine antequam transiret ad sapientiam, quod nihilominus absurdum est. Ex quo intelligitur esse medium, quod neutrum dici possit. Ita & ex arce sapientiæ, vt ad stultitiã primus homo transiret, nec stultus, nec sapiens trãsitus ille fuit. Velut in somno & vigiliis, neque id est dormire quod obdormiscere, neque id est vigilare quod expergisci, sed transitus quidam ex altero in alterum. Verũ hoc interest, quòd sine volun-

† aliâs fact' esset, potuisset tamen peccare. Roma. 1.

Geñ. 3.

tate plerunque ista fiunt: illa autem nunquam nisi per D voluntatẽ, vnde iustissimę retributiones consequuntur.

Sed quia voluntatem non allicit ad faciendũ quodlibet, nisi aliquod visum: quid autem quisque vel sumat vel respuat, est in potestate: sed quo viso tangatur, nulla potestas est: fatẽdum est & ex superioribus & ex inferioribus visis animum tangi, vt rationalis substantia ex vtroque sumat quod voluerit, & ex merito sumendi vel miseria vel beatitas subsequatur. Velut in paradiso visum ex superioribus, præceptum dei: visum ex inferioribus, suggestio serpentis. Nam neque quid sibi præciperetur à domino, neque quid à serpẽte suggereretur, fuit in hominis potestate. Quàm sit autem liberum, & ab omnibus difficultatis vinculis expeditum, in ipsa sapientiæ sanitate constituto, non cedere visis inferioris illecebræ, vel hinc intelligi potest, quod etiam stulti ea superant ad sapientiam transituri, etiam cum molestia carendi perniciosarum consuetudinũ pestilentiosa dulcedine. Quæri autẽ hoc loco potest, si homini præsto fuerint ex vtraq; parte visa, vnum ex præcepto dei, alterũ ex suggestione serpentis, vnde ipsi diabolo sug- E gestum sit appetendæ impietatis consilium, quo de sublimibus sedibus laberetur. Si enim nullo viso tangeretur, non eligeret facere quod fecit: nam si nõ ei aliquid venisset in mentem, nullo modo intentionem conuertisset in nefas. Vnde igitur [illi] venit in mentẽ, quicquid illud est quod venit in mentem, vt ea moliretur quibus ex bono angelo diabolus fieret? Qui enim vult, profecto aliquid vult: quod nisi aut extrinsecus per sensum corporis admoneatur, aut occultis modis in mentem veniat, velle non potest. Discernenda igitur sunt genera visorum, quorum vnum est quod proficiscitur à voluntate suadentis, quale illud est diaboli, cui homo consentiendo peccauit: alterum à subiacentibus rebus vel intentioni animi, vel sensibus corporis. Intentioni animi subiacet, excepta incommutabilitate trinitatis: quæ quidem non subiacet, sed eminet potius. Subiacet ergo intentioni animi prius ipse animus, vnde nos etiã viuere sentimus: deinde corpus quod administrat, vnde ad quodlibet operandum membrum quod opus est cum opus est mouet. Subiacent autem sensui corporis quæcunque corporea. Vt autem in contẽplatione summæ sapientiæ, quæ vtique animus non est, nam incom F mutabilis est, etiam seipsum qui est commutabilis animus intueatur, & sibi ipse quodãmodo veniat in mentem, non fit nisi differentia qua non est quod deus, & tamen aliquid est quod possit placere post deum. Melior est autem cum obliuiscitur sui præ charitate incõmutabilis dei, vel seipsum penitus in illius comparatione cõtemnit. Si autem tanquam obuius placet sibi ad peruerse imitandum deum, vt potestate sua frui velit, tãto fit minor, quanto se cupit esse maiorem. Et hoc est initium omnis peccati superbia, & initium superbiæ hominis apostatare à deo. Superbiæ autem diaboli accessit maleuolentissima inuidia, vt hanc superbiam homini persuaderet, per quam sentiebat se esse damnatum. Vnde factum est, vt pœna hominem susciperet emendatoria potius quàm interfectoria, vt cui se diabolus ad imitationem superbię prębuerat, ei se dominus ad imitationem humilitatis præberet, per quem nobis æterna vita promittitur: vt prærogato nobis Christi sanguine, post labores miseriasq; ineffabiles, tanta charitate liberatori nostro inhæreamus, & tanta eius in eum claritate rapiamur, vt nulla nos visa ex inferioribus à cõspectu superiore detorqueant: quanquam & si aliquid huic in-

Non sentire non est in nobis, sed non assentiri est. Cap. XXV.

Genera visorum.

Ecclesia. 10.

G huic intentioni nostræ suggereretur ab appetitu inferiorum, sempiterna nos diaboli damnatio cruciatusq; reuocarent. Tanta est autem pulchritudo iustitiæ, tanta iucunditas lucis æternæ, hoc est, incommutabilis veritatis, atque sapientiæ, vt etiam si non liceret amplius in ea manere, quàm vnius diei mora, propter hoc solũ innumerabiles anni huius vitæ pleni delitiis & circunfluentia temporalium bonorum rectè meritóque contemnerentru. Non enim falso aut paruo affectu di-
Psal.83. ctum est: Quoniam melior est dies vnus in atriis tuis super milia, quanquam & alio sensu possit intelligi, vt milia dierum in temporis mutabilitate intelligantur: vnius autem diei nomine incommutabilitas æternitatis vocetur. Nescio me aliquid prætermisisse, quod ex nostra responsione, quantum dominus præbere dignatus est, tuis interrogationibus desit: quanquam & si tibi aliquid occurrit, modus libri nos iam finem facere, & ab hac disputatione requiescere aliquando compellit.

DIVI AVRE-
H LII AVGVSTINI DE VERA RELIGIONE LIBER.

Philosophi de religione qd senserint Caput.I.

CVM OMNIS vitæ bonæ ac beatæ via in vera religione sit cõstituta, qua vnus deus colitur, & purgatissima pietate cognoscitur, principium naturarum omnium à quo omnis vniuersitas & inchoatur & perficitur & continetur, hinc euidentius error deprehenditur eorum populorũ, qui multos deos colere quàm vnum verum deum & dominum omniũ maluerunt, quòd eorum sapientes, quos philosophos vocant, scholas habebant dissentientes & templa communia. Non enim vel populos vel sacerdotes latebat, de ipsorum deorum natura quàm diuersa sentirent, cum suam quisque opinionem publice profiteri non formidaret, atq; omnibus si posset persuadere moliretur, omnes tamen cum sectatoribus suis diuersa & aduersa sentientibus, ad sacra communia nullo prohibente venie-
I bant. Non nunc agitur quis eorum verius senserit, sed certe illud satis quantũ mihi videtur apparet, aliud eos in religione suscepisse cum populo, & aliud eodem ipso
De diis quid Socrates senserit. Caput.II. populo audiente defendisse priuatim. Socrates tamẽ audacior cæteris fuisse perhibetur, iurando per canem quemlibet & lapidem quemlibet, & quicquid iuraturo esset in promptu, & quasi ad manum occurrisset. Credo intelligebat qualiacunque opera naturæ, quæ administrante diuina prouidentia gignerentur, multo quàm hominum & quorumlibet opificũ esse meliora, & ideo diuinis honoribus digniora quàm ea quæ in tẽplis colebantur. Non quòd vere lapis & canis essent colenda sapientibus, sed vt hoc modo intelligerent qui possent, tanta superstitione demersos esse homines, vt emergẽtibus hic esset tam turpis demonstrandus gradus: ad quem venire si puderet, viderent quanto magis pudendum esset in turpiore cõsistere. Simul & illos qui mundum istum visibilem, summum deum esse opinabantur, admonebat turpitudinis suæ, docens esse consequẽs, vt quilibet lapis tanquam summi dei particula iure coleretur. Quod si execrarentur, mutarent sententiam, &
Mundus hic pro deo habitus.

vnum deum colerent, quem solũ supra mentes nostras K esse, & à quo omnem animam & totum istum mundũ fabricatum esse constaret. Postea suauius ad legendum quàm potentius ad persuadendum scripsit Plato. Non enim sic nati erant [isti, id est, Socrates & Plato] vt populorum suorum opinionẽ ad verum cultum veri dei à simulacrorum superstitione, atque ab huius mundi vanitate conuerterent. Itaque & ipse Socrates cum populo simulacra venerabatur, & post eius damnationem mortemq; nemo ausus est iurare per canem, nec appellare quemcunq; lapidem Iouem, sed hæc tantummodo memoriæ literisq; mandare. Quod vtrum timore seueritatis, an aliqua cognitione temporum fecerint, iudicare non est meum. Illud tamen fidẽtissime dixerim, pace horum omnium qui eorum libros peruicaciter diligunt, Christianis temporibus quæ nam religio potissimum tenenda sit, & quæ ad veritatem ac beatitatem via est, non esse dubitandum. Si enim Plato ipse viueret, & me interrogãtem non aspernaretur, vel potius si quis eius discipulus eoipso tẽpore quo viuebat, eum interrogaret: cum sibi ab illo persuaderetur, non corporeis oculis, sed pura mente veritatem videri, L cui quæcunque anima inhæsisset, eam beatam fieri atq; perfectam: ad quam percipiendam nihil magis impedire, quàm vitam libidinibus deditam & falsas imagines rerum sensibiliũ, quæ nobis ab hoc sensibili mundo per corpus impressæ, varias opiniones erroresq; generarent: quamobrem sanandum esse animum ad intuẽdam incommutabilem rerum formam, & eodem modo semper se habentem, atque vndique sui similẽ pulchritudinem, nec distentam locis, nec tempore variatam, sed vnum atque idem omni ex parte seruantem, quam non crederent esse homines, cum ipsa vere summeq; sit: cætera nasci, occidere, fluere, labi, & tamen inquantum sunt, ab illo æterno deo per eius veritatem fabricata consistere: in quibus animæ tantum rationali & intellectuali datum est, vt eius æternitatis contemplatione perfruatur atque afficiatur, orneturq; ex ea, æternamq; vitam possit mereri. Sed dum nascentium atq; transeuntium rerum amore ac dolore sauciatur, & dedita consuetudini huius vitæ atque sensibus corporis, inanibus euanescit imaginibus, irridet eos qui dicunt esse aliquid, quod nec istis videatur oculis, nec vllo phãtasmate cogitetur, sed mente sola & intelligentia cerni
M queat. Cum hæc ergo à magistro sibi persuaderentur, si ex eo quæreret ille discipulus, vtrum si quisquam existeret vir magnus atque diuinus, qui talia populis persuaderet credẽda saltem, si percipere non valerent, aut si qui possent percipere, non prauis opinionibus multitudinis implicati, vulgaribus obruerẽtur erroribus, eum diuinis honoribus dignum iudicaret: responderet credo ille, non posse hoc ab homine fieri, nisi quem forte ipsa dei virtus atque sapiẽtia ab ipsa rerum natura exceptum, nec hominum magisterio sed intima illuminatione ab incunabulis illustratum, tanta honestaret gratia, tanta firmitate roboraret, tanta denique maiestate subueheret, vt omnia contemnendo quæ praui homines cupiunt, & omnia perpetiendo quæ horrescunt, & omnia faciendo quæ mirantur, genus humanum ad tam salubrem fidem summo amore atque authoritate conuerteret. De honoribus vero eius frustra se consuli, cum facile possit existimari quantum honoris debeatur sapientiæ dei, qua gestante & gubernante ille pro vera salute generis humani, magnum aliquid propriũ, & quod supra homines esset mereretur. Quæ si facta sunt, si

Per Iouem lapidem.

Paganimire conuersi ad Christum. Caput.III.

Ex Platone.

A sunt, si literis monimentisq; celebrãtur: si ab vna regione terrarum, in qua sola vnus colebatur deus, & vbi talem nasci oportebat, per totum orbem terrarum missi electi viri, virtutibus atque sermonibus diuini amoris incendia concitarunt, si confirmata saluberrima disciplina, illuminatas terras posteris reliquerunt. Et ne de præteritis loquar, quæ potest quisque non credere, si ho-
Ioan.1. die per gentes populosq; prædicatur, In principio erat verbum, & verbum erat apud deum, & deus erat verbum, hoc erat in principio apud deum, Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Si ad hoc percipiendum, diligendum, perfruendum, vt anima sanetur, & tantæ luci hauriendæ mentis acies cõualescat,
Matth.6. dicitur auaris, Nolite vobis condere thesauros in terra, vbi tinea & erugo exterminant, & vbi fures effodiunt & furãtur: sed thesaurizate vobis thesauros in cœlo, vbi neque tinea neque rubigo exterminat, neque fures effodiunt, neque furantur: Vbi enim est thesaurus tuus,
Gal.6. ibi est & cor tuum. Dicitur luxuriosis, Qui seminat in carne, de carne metet corruptionem: qui seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam. Dicitur superbis,
Lucæ.14. Qui se exaltat humiliabitur, & qui se humiliat exalta-
Matth.5. B bitur. Dicitur iracũdis, Accepisti alapam, para alteram
Lucæ.6. maxillam. Dicitur discordiosis, Diligite inimicos ve-
Lucæ.17. stros [benefacite iis qui oderunt vos.] Dicitur super-
2.Cor.4. stitiosis, Regnum dei intra vos est. Dicitur curiosis, No-
1.Ioan.2. lite quærere quæ videntur, sed quæ non videntur: quæ enim videtur temporalia sunt, quæ autem non videntur æterna sunt. Postremo dicitur omnibus, Nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt: Quoniã omne quod in mundo est, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & ambitio seculi. Si hæc per totum orbem iam populis leguntur, & cum veneratione libentissime audiuntur: si post tantum sanguinẽ, tantos ignes, tot cruces martyrum, tanto fertilius & vberius vsque ad Barbaras nationes ecclesiæ pullularunt: si tot iuuenum & virginum milia contemnentium nuptias, casteq; viuentium iam nemo miratur. Quod cum fecisset Plato, vsqueadeò peruersam tẽporum suorũ timuit opinionem, vt perhibeatur sacrificasse naturæ, [naturam execratus] vt tanquàm peccatum illud abole-
C retur: si hæc sic accipiuntur, vt quomodo antea talia disputare, sic nunc contra disputare monstruosum sit: si tali pollicitationi atque spõsioni per omnes terrarũ partes, quas homines incolunt, sacra christiana traduntur: si hæc quotidie legũtur in ecclesiis, & à sacerdotibus exponuntur, si tundunt pectora, qui conantur hæc implere: si tam innumerabiles aggrediuntur hanc viã, vt desertis diuitiis & honoribus huius mundi ex omni hominum genere vni deo summo totam vitã dicare volentium, desertæ quondam insulæ, ac multarum terrarum solitudo compleatur. Si denique per vrbes atque oppida, castella, vicos & agros etiam villasq; priuatas intantũ aperte persuadetur & appetitur à terrenis auersio, & in vnum deum verumq; cõuersio, vt quotidie per vniuersum orbem humanum genus vna penè voce respondeat, sursum corda se habere ad dominum, quid adhuc oscitamus crapulam hesternam, & in mortuis pecudibus diuina eloquia perscrutamur? Si quando autem ad disputationem venitur, Platonico nomine ora crepantia, quàm pectus vero deo plenum, magis habe-
De amore ecclestium. Caput.IIII. re gestimus. Qui ergo sensibilem istum mundum contemnere & animam virtute purgandã, summo deo subiicere atque subiugare vanũ aut malum putant, alia ratione refellendi sunt: si tamen cum his dignum est disputare. Qui autem bonũ & appetendum fatentur, co- D gnoscant deum & cedant deo, per quem populis iam omnibus hæc credenda persuasa sunt. Quod vtique ab ipsis fieret, si tantum valerent: aut si non fieret, crimen inuidentiæ vitare non possent. Ergo cedant ei à quo factum est, nec curiositate aut inani iactantia impediantur quo minus agnoscant quid interfit inter paucorum tumidas cõiecturas, & manifestam salutem correptionemq; populorum. Illi enim si reuiuiscerẽt quorum isti nominibus gloriantur, & inuenirent refertas ecclesias, templaq; deserta, & à cupiditate bonorum temporaliũ & fluentium ad spem vitæ æternæ & bona spiritalia & intelligibilia vocari & currere humanum genus, dicerent fortasse (si tales essent quales fuisse memorantur) hæc sunt quæ nos persuadere populis non ausi sumus, & eorum potius consuetudini cessimus, quàm illos in nostram fidem voluntatemq; traduximus. Itaq; si hanc Platonici minimum absit à Christianis. vitam illi viri nobiscũ rursum agere potuissent, viderent profecto cuius authoritate facilius consuleretur hominibus, & paucis mutatis verbis atque sententiis Christiani fierent, sicut plerique recentiorum nostrorumq; temporum Platonici fecerunt. Aut si hoc non fa-
E terentur neque facerent, in superbia & inuidia remanentes, nescio vtrum possent ad eaipsa quæ appetenda & desyderanda esse dixerãt, cum istis sordibus viscoq; reuolare. Nam tertio vitio curiositatis in percontandis In Phædro. Itẽ.9.de leg. ac Timeo. dæmonibus, quo isti maxime cum quibus nunc agitur pagani à Christiana salute reuocantur: quia nimis puerile est, nescio vtrum tales illi præpedirentur viri.

Sed quoquo modo se habeat philosophorum iactãtia, illud cuiuis intelligere facile est, religionem ab eis In quibus sectis vera religio. Caput.V. non esse quærendam, qui eadem sacra suscipiebãt cum populis, & de suorum deorum natura ac summo bono, diuersas contrariasq; sententias in scholis suis eadem teste multitudine personabant. Quod si hoc vnum tantum vitium Christiana disciplina sanatũ videremus, ineffabili laude prædicãdam esse neminẽ negare oporteret. Hæreses nanq; tam innumerabiles à regula Christianitatis auersæ, testes sunt non admitti ad cõmunicanda sacramenta eos qui de patre deo, & sapiẽtia eius, Munus diuinum, spiritussanctus. & munere diuino aliter sentiũt, & hominibus persuadere conantur, quàm veritas postulat. Sic enim creditur & docetur quod est humanæ salutis caput, nõ aliam esse philosophiam, id est, sapientiæ studium, & aliam F religionem, cum ij quorum doctrinam non approbamus, nec sacramenta nobiscum communicãt. Quod in illis minus mirandum est, qui eorũ quoque sacramentorum ritu dispares esse voluerunt, sicut nescio qui serpentini qui appellantur Manichæi, sicut alij nonnulli. Manichæi. Sed in illis magis animaduertẽdum hoc magisq; prædicandũ, qui paria sacramenta celebrantes, tamen quia sententia dispares sunt, & errores suos animosius defendere quàm cautius corrigere maluerũt, exclusi à catholica communione & à participatione quanuis parium sacramentorum, propria vocabula propriosq; conuentus, non in sermone tantum sed etiam in superstitione meruerunt: vt Photiniani, Arriani, multiq; præterea. Photiniani & Arriani. Nam de iis qui schismata fecerunt, alia quæstio est. Posset enim eos area dominica vsque ad tempus vltimæ ventilationis velut paleas sustinere, nisi vento superbiæ nimia leuitate cessissent, & sese à nobis vltro separassent. Iudæi vero quanuis vni omnipotenti deo supplicent, sola tamẽ temporalia & visibilia bona de illo expectantes, rudimenta noui populi ab humilitate surgẽtia, in ipsis suis scripturis nimia securitate noluerũt adu-

uertere,

G uertere,atque ita in veteri homine remanſerunt. Quæ cum ita ſint,neque in confuſione paganorum,neque in purgamentis hæreticorum,neq; in languore ſchiſmaticorum,neque in cæcitate Iudæorum quærenda eſt religio,ſed apud eos ſolos,qui Chriſtiani,catholici,vel orthodoxi nominantur,id eſt,integritatis cuſtodes,& recta ſectantes.

E bonis & malis vtitur eccleſia. Caput.VI.

Hæc enim eccleſia catholica per totum orbem validè lateq; diffuſa, omnibus errantibus vtitur ad profectus ſuos,& ad eorum correctionem cũ euigilare voluerint. Vtitur enim gentibus ad materiã operationis ſuæ,hæreticis ad probationẽ doctrinæ ſuæ, ſchiſmaticis ad documentum ſtabilitatis ſuæ,Iudęis ad comparationem pulchritudinis ſuę. Alios ergo inuitat, alios excludit,alios relinquit,alios antecedit, omnibus tamen gratiæ dei participandæ dat poteſtatem:ſiue illi informandi ſint adhuc,ſiue reformãdi,ſiue recolligendi,ſiue admittendi. Carnales autem ſuos,id eſt, viuentes,aut ſentientes carnaliter, tanquàm paleas tolerat, quibus in area frumenta tutiora ſunt,donec talibus tegminibus exuantur. Sed quia in hac area pro voluntate quiſque vel palea vel frumẽtum eſt, tandiu ſuſtinetur peccatum aut error cuiuſlibet, donec aut accuſatorẽ H inueniat,aut prauam opinionem pertinaci animoſitate defendat. Excluſi autem aut pœnitendo redeunt, aut in nequitiam male liberi defluunt ad admonitionem noſtræ diligentiæ: aut ſchiſma faciunt ad exercitationem noſtræ patientiæ: aut hæreſim aliquam gignunt, ad examen ſiue occaſionẽ noſtræ intelligentiæ. Hi ſunt exitus Chriſtianorum carnalium,qui nõ poterunt corrigi aut ſuſtineri.

Conſtantia ſanctorum pro eccleſia.

Sæpe etiam ſinit diuina prouidentia per nonnullas nimium turbulentas carnalium hominum ſeditiones expelli de congregatione Chriſtiana, etiam bonos viros. Quam contumeliam vel iniuriam ſuam cùm patientiſſime pro eccleſiæ pace tulerint, neque vllas nouitates vel ſchiſmatis, vel hæreſis moliti fuerint,docebunt homines quàm vero affectu, & quanta ſynceritate charitatis deo ſeruiendum ſit. Taliũ ergo virorum propoſitũ eſt, aut ſedatis remeare turbinibus: aut ſi id non ſinantur, vel eadem tempeſtate perſeuerante,vel ne ſuo reditu talis aut ſæuior oriatur, tenent voluntatem cõſulendi etiam eiſipſis, quorum motibus perturbationibusq; ceſſerunt, ſine vlla cõuenticulorum ſegregatione vſque ad mortem defendẽtes & teſtimonio iuuãtes eam fidem,quam in eccleſia catholica prædicari ſciunt. I Hos coronat in occulto pater in occulto videns. Rarum hoc videtur genus, ſed tamen exempla non deſunt:immo plura ſunt quàm credi poteſt. Ita omnibus generibus hominum & exemplorum ad animarum curationem, & ad inſtitutionem ſpiritalis populi vtitur diuina prouidentia.

Catholicæ eccleſiæ laus. Caput.VII.

Quamobrem cum ante paucos annos promiſerim tibi ſcribere chariſſime mihi Romaniane,quid de vera religione ſentirem,tẽpus nunc eſſe arbitratus ſum,poſtquam tuas acerrimas interrogationes ſine vllo certo fine fluctuare, ea charitate qua tibi obſtrictus ſum,diutius ſuſtinere non poſſum. Repudiatis igitur omnibus,qui neq; in ſacris philoſophantur,nec in philoſophia conſecrãtur: & iis qui vel praua opinione,vel aliqua ſimulatione † ſuperbientes,à regula & communione eccleſiæ catholicæ deuiarunt:& iis qui ſanctarum ſcripturarum lumen, & ſpiritalis populi gratiam, quod nouum teſtamentum vocatur, habere noluerunt, quos quanta potui breuitate perſtrinxi. Tenẽda eſt nobis Chriſtiana religio,& eius eccleſiæ communicatio quæ catholica eſt, & catholica nominatur,non ſolum à ſuis,verum etiam ab omnibus

† ſiue altate.

inimicis. Velint enim nolintve ipſi quoque hæretici,& K ſchiſmatum alumni, quando nõ cum ſuis,ſed cum extraneis loquuntur,catholicam nihil aliud quàm catholicam vocãt. Non enim poſſunt intelligi,niſi hoc eam nomine diſcernant, quo ab vniuerſo orbe nuncupatur. Huius religionis ſectãdæ caput eſt hiſtoria & prophetia diſpenſationis temporalis diuinæ prouidentiæ, pro ſalute generis humani in æternam vitam reformandi atque reparandi. Quæ cum credita fuerit,mentẽ purgabit vitæ modus de diuinis præceptis conciliatus, & idoneam faciet ſpiritalibus percipiendis, quæ nec præterita ſunt nec futura,ſed eodem modo ſemper manẽtia,nulli mutabilitati obnoxia:id eſt, vnum ipſum deũ patrem & filium & ſpiritũſanctum:qua trinitate quantum in hac vita datum eſt cognita,omnis intellectualis & animalis & corporalis creatura, ab eadem trinitate creatrice eſſe inquantum eſt, & ſpeciem ſuam habere,& ordinatiſſime adminiſtrari ſine vlla dubitatione perſpicitur:non vt aliam partem totius creaturę feciſſe intelligatur pater, & aliam filius, & aliam ſpiritusſanctus,ſed & ſimiliter omnia,& vnamquamq; naturam patrem feciſſe per filium in dono ſpiritusſancti. L Omnis enim res vel ſubſtantia,vel eſſentia,vel natura, vel ſi quo alio verbo melius enunciatur,ſimul hæc tria habet,vt & vnum aliquid ſit, & ſpecie propria diſcernatur à cæteris, & rerum ordinem non excedat.

Varietas ſectarum profuit eccleſię. Cap.VIII.

Quo cognito, ſatis apparebit quantum homo aſſequi poteſt,quàm neceſſariis & inuictis & iuſtis legibus, deo & domino ſuo cuncta ſubiecta ſint: ex quo illa omnia quæ primo credidimus,nihil niſi authoritatem ſecuti,partim ſic intelliguntur, vt videamus eſſe certiſſima:partim ſic vt videamus fieri poſſe,atq; ita fieri oportuiſſe,doleamusq; illos hoc non credentes, qui nos antea credentes irridere,quàm nobiſcum credere maluerunt. Non enim iã illa hominis ſacroſancta ſuſceptio, & virginis partus,& mors filij dei pro nobis, & reſurrectio à mortuis,& in cœlum aſcenſio, & conſeſſus ad dexteram patris,& peccatorum abolitio,& iudicij dies, & corporum reſuſcitatio, cognita æternitate trinitatis & mutabilitate creaturę creduntur tantum,& non etiã iudicantur ad ſummi dei miſericordiam,quam generi humano exhibet,pertinere. Sed quoniam veriſſime dictum eſt: Oportet multas hæreſes eſſe, vt probati manifeſti fiant inter vos, vtamur etiam iſto diuinæ prouidentiæ beneficio. (1.Cor.11.) M Ex his enim hominibus hæretici fiunt,qui etiam ſi eſſent in eccleſia, nihilominus errarent. Cum autem foris ſunt,plurimum proſunt, nõ verum docendo,quod neſciunt, ſed ad verum quærẽdum carnales, & ad verum aperiendum ſpiritales catholicos excitãdo. Sunt enim innumerabiles in eccleſia ſancta deo probati viri, ſed manifeſti non fiunt inter nos quamdiu imperitiæ noſtræ tenebris delectati dormire malumus, quàm lucem veritatis intueri. Quapropter multi vt diem dei videant & gaudeant, per hæreticos de ſomno excitantur. Vtamur igitur etiã hæreticis,non vt eorum approbemus errores,ſed vt catholicam diſciplinam aduerſus eorum inſidias aſſerentes,vigilantiores & cautiores ſimus,etiam ſi eos ad ſalutem reuocare non poſſumus.

Manichæorum error de duabus animabus. Caput.IX.

Credo autem affuturum deum,vt iſta ſcriptura præcedente pietate legentibus bonis,non aduerſus vnam aliquam, ſed aduerſus omnes prauas & falſas opiniones poſſit valere. Contra eos tamen potiſſimum eſt inſtituta,qui duas naturas vel ſubſtantias ſingulis principiis aduerſus inuicem rebelles eſſe arbitrãtur. Offenſi enim quibuſdam rebus,& rurſus quibuſdã

delectati,

A delectati,non earum quibus offenduntur, ſed earũ quibus delectantur,volunt eſſe authorem deum. Et cũ conſuetudinem ſuam vincere nequeunt,iam carnalibus laqueis irretiti, duas animas eſſe in vno corpore exiſtimant:vnam de deo, quæ naturaliter hoc ſit quod ipſe: alteram de gente tenebrarum,quam deus nec genuerit nec fecerit,nec protulerit, nec abiecerit, ſed quæ ſuam vitam,ſuam terram,ſuos fœtus & animalia, ſuum poſtremo habuerit regnum,ingenitumq; principium:Sed quodam tempore aduerſus deum rebellaſſe,Deum autem cum aliud quod faceret non haberet, & quomodo aliter poſſet hoſti reſiſtere non inueniret,neceſſitate oppreſſum miſiſſe huc animam bonam,& quandam particulam ſuæ ſubſtantiæ, cuius commixtione atque miſeria,hoſtem temperatum eſſe ſomniant, & mundum fabricatum. Neque nunc opiniones eorum refellimus, quod partim iam fecimus, partim quantum deus ſiuerit faciemus. Sed in hoc opere quomodo aduerſus eos fides catholica tuta ſit,& quomodo non perturbet animum ea quibus commoti homines in eorum cedunt ſentẽtiam,rationibus quas dominus donare dignatur, quantum poſſumus demõſtramus. Illud ſanè in primis B tenere te volo,qui bene noſti animum meum, non hoc me fugiendæ arrogantiæ gratia quaſi ſolenniter dicere,quicquid in his literis erroris inueniri poterit, hoc ſolum mihi eſſe tribuendum:quicquid autem verum & conuenienter expoſitum, vni omnium bonorum munerum largitori deo.

1.Retract. cap.13. Error vnde. & quõ defenditur vera religio. Cap.X.

Quamobrem ſit tibi manifeſtum atque perceptum,nullum errorem in religione eſſe potuiſſe, ſi anima pro deo ſuo non coleret animam, aut corpus,aut phantaſmata ſua,aut horum aliqua duo coniuncta,aut certe ſimul omnia:ſed in hac vita ſocietati generis humani ſine dolo temporaliter congruens æterna meditaretur,vnum deum colens, Qui niſi permaneret incõmutabilis, nulla mutabilis natura remaneret:Mutari autem animam poſſe, non quidem localiter,ſed tamen temporaliter,ſuis affectionibus quiſque cognoſcit:Corpus vero & temporibus & locis eſſe mutabile cuiuis aduertere facile eſt. (Phãtaſmata quid ſint.) Phantaſmata porrò nihil ſunt aliud,quàm de ſpecie corporis corporeo ſenſu tracta figmenta: quæ memoriæ mandare vt accepta ſunt,vel partiri,vel multiplicare,vel cõtrahere, vel diſtendere,vel ordinare,vel perturbare,vel quolibet modo figurare cogitando facillimum eſt, ſed cum verum C quæritur,cauere & vitare difficile. (1.Retract. cap.13.) Non ergo creaturæ potius quàm creatori ſeruiamus,nec euaneſcamus in cogitationibus noſtris, & perfecta religio eſt. AEterno enim creatori adhærentes,& nos ęternitate afficiamur neceſſe eſt. Sed quia hoc anima peccatis ſuis obruta & implicata per ſeipſam videre ac tenere nõ poſſet. nullo in rebus humanis ad diuina capeſſenda interpoſito gradu,per quem ad dei ſimilitudinẽ à terrena vita homo niteretur,ineffabili miſericordia dei temporali diſpenſatione per creaturam mutabilem, ſed tamẽ æternis legibus ſeruientem,ad commemorationem primæ ſuæ perfectæq; naturæ,partim ſingulis hominibus,partim vero ipſi hominum generi ſubuenitur. (1.Retract. cap.13.) Ea eſt noſtris temporibus Chriſtiana religio, quam cognoſcere ac ſequi,ſecuriſſima & certiſſima ſalus eſt. Defendi autem aduerſus loquaces & aperiri quærentibus, multis modis poteſt, omnipotẽte ipſo deo per ſeipſum demõſtrante quæ vera ſunt, & ad hæc intuenda & percipiẽda,bonas voluntates per bonos angelos & quoſlibet homines adiuuãte. Eo modo autem quiſque vtitur, quem videt congruere iis cũ quibus agit:Ego itaque diu multumq; conſyderans, quales oblatrantes, & quales quærentes expertus ſum, vel qualis ipſe ſiue cum latrarem ſiue cum quærerem fuerim,hoc modo mihi vtendum putaui. D Quæ vera eſſe perſpexeris, tene,& eccleſiæ catholicæ tribue:quæ falſa,reſpue, & mihi qui homo ſum ignoſce:quæ dubia,crede,donec aut reſpuenda eſſe, aut vera eſſe,aut ſemper credenda eſſe,vel ratio doceat,vel præcipiat authoritas. Intende igitur in hæc quæ ſequuntur diligenter & pie quantum potes. (1.Retract. cap.13.) Tales enim adiuuat deus.

Quæ vera vita aut mors. Caput.XI.

Nulla vita eſt quæ non ſit ex deo,quia deus vtique ſumma vita eſt,& ipſe fons vitæ: nec aliqua vita inquantum vita eſt,malum eſt,ſed inquantum vergit ad mortem:Mors autem vitæ non eſt niſi nequitia, quæ ab eo quod nequicquã ſit dicta eſt. Et ideo nequiſſimi homines nihili homines appellantur. (De Agone Chriſtiano cap.5.) Vita ergo voluntario defectu deficiens ab eo qui eam fecit,& cuius eſſentia fruebatur, & volens contra dei legem frui corporibus,quibus eam præfecit, vergit ad nihilum. Et hæc eſt nequitia,nõ quia corpus iam nihilum eſt, nam & ipſum habet aliquam concordiam partium ſuarum, ſine qua omnino eſſe non poſſet. Ergo ab eo factum eſt & corpus,qui omnis concordiæ caput eſt. E Habet corpus quandam pacem ſuæ formæ, ſine qua prorſus nihil eſſet. Ergo ille eſt & corporis conditor, à quo pax omnis eſt,& qui forma eſt infabricata atque omniũ formoſiſſima. Habet aliquam ſpeciem ſine qua corpus non eſt corpus. Si ergo quęritur quis inſtituerit corpus,ille quęratur qui eſt omnium ſpecioſiſſimus. Omnis enim ſpecies ab illo eſt. Quis eſt autem hic,niſi vnus deus,vna veritas,vna ſalus omnium,& prima atq; ſumma eſſentia,ex qua eſt omne quicquid eſt, inquantum eſt: quia inquantum eſt quicquid eſt,bonum eſt. Et ideo ex deo non eſt mors. Non enim deus mortem fecit, nec lætatur in perditione viuorum: (Sapien.1.) quoniam ſumma eſſentia eſſe facit omne quod eſt, vnde & eſſentia dicitur. Mors autem non eſſe cogit quicquid moritur,inquantũ moritur. Nam ſi ea quæ moriuntur penitus morerentur, ad nihilum ſine dubio peruenirent:Sed tantùm moriuntur,quantum minus eſſentię * participant. Quod breuius ita dici poteſt, Tanto magis moriuntur,quãto minus ſunt. Corpus autem minus eſt,quàm vita quælibet, quoniam quantuluncunque manet in ſpecie,per vitam manet,ſine qua vnumquodque animal,ſine qua vniuerſa mundi natura adminiſtratur. Corpus ergo magis ſubiacet morti,& ideo vicinius eſt nihilo, F Quapropter vita quæ fructu corporis delectata negligit deũ, inclinatur ad nihilum, & iſta eſt nequitia.

* aliàs, eſſe.

Lapſus & reparatio totius hominis. Caput.XII.

Hoc autem pacto vita carnalis & terrena efficitur,& ob hoc etiam caro & terra nominatur,& quamdiu ita eſt, regnũ dei non poſſidebit,& eripietur ei quod amat. Id enim amat quod minus eſt quàm vita, quia corpus eſt: & propter ipſum peccatum quod amatur fit corruptibile, vt fluẽdo deſerat amatorem ſuũ,quia & ille hoc amando deſeruit deum. Præcepta enim eius neglexit dicẽtis: Hoc manduca,& hoc noli. Trahitur ergo ad pœnas, quia diligendo inferiora, in egeſtate voluptatum ſuarum, & in doloribus apud inferos ordinatur. Quid eſt enim dolor qui dicitur corporis,niſi corruptio repentina ſalutis eius rei quam male vtendo anima corruptioni fecit obnoxiam? Quid eſt autẽ dolor qui dicitur animi, niſi carere mutabilibus rebus quibus fruebatur,aut frui ſe poſſe ſperauerat? Et hoc eſt totum quod dicitur malum,id eſt,peccatum & pœna peccati. Si autem dum in hoc ſtadio vitæ humanæ anima degit, vincat eas quas aduerſum ſe nutriuit cupiditates fruendo mortalibus,

& ad eas

1.Cor.2. — *Matth.22.* — *1.Retract. cap.13.*

G & ad eas vincendas gratia dei se adiuuari credat, mēte illi seruiēs & bona voluntate, sine vlla dubitatione reparabitur, & à multis mutabilibus ad vnum incōmutabile reuertetur, reformata per sapientiam non formatam, sed per quā formantur vniuersa, frueturq; deo per spiritumsanctum, quod est donum dei. Ita fit homo spiritalis omnia iudicans, vt ipse à nemine iudicetur, diligens dominum deum suum in toto corde suo, in tota anima sua, in tota mente sua, & diligens proximum suum non carnaliter, sed tanquam seipsum. Se autem spiritaliter diligit, qui ex toto quod in eo viuit deū diligit. In his enim duobus præceptis tota lex pendet & prophetæ. Inde iam erit consequens, vt post mortem corporalem, quam debemus primo peccato, tēpore suo atque ordine suo hoc corpus restituatur pristinæ stabilitati, quam non per se habebit, sed per animam stabilitam in deo. Quæ rursus non per se stabilitur, sed per deum quo fruitur, ideoq; ampliꝰ quàm corpus vigebit. Corpus enim per ipsum vigebit, & ipsa per incōmutabilē veritatē, qui filius dei vnicus est, atque ita & corpus per ipsum filiū dei vigebit, quia omnia per ipsum.

Ioan.1.

Dono etiā eius quod animæ datur, id est, sanctospiritui, nō H solū anima cui datur salua & pacata, & sancta fit, sed ipsum etiā corpusviuificabitur, eritq; in natura sua mundissimū. Ipse enim dixit, Mūdate quæ intus sunt, & quæ foris sunt, munda erunt. Dicit & Apostolus, Viuificabit & mortalia corpora vestra propter spiritū manētem in vobis. Ablato ergo peccato, auferetur & pœna peccati, Et vbi est malum? vbi est mors contentio tua? vbi est mors aculeus tuus? Vincit enim essentia nihilum, & sic absorbetur mors in victoriam.

Matth.23. Roma.8. — *1.Cor.15. νῖκος.*

Angelorum differentia. Cap.XIII.

Nec aliquid sanctificatis malus angelus oberit, qui diabolus dicitur: quia & ipse, inquantum angelus est, non est malus, sed inquantum peruersus propria voluntate. Fatendum est enim, & angelos natura esse mutabiles, si solus deus est incommutabilis. Sed ea voluntate qua magis deum quàm se diligunt, firmi & stabiles manent in illo, & fruuntur maiestate ipsius, ei vni libētissime subditi. Ille autem angelus magis seipsum quàm deum diligendo, subditus ei esse noluit, & intumuit per superbiam, & à summa essentia defecit, & lapsus est: Et ob hoc minus est quàm fuit, quia eo quod minus erat frui voluit, cum magis voluit sua potentia frui quàm dei. Quanquam enim non summe, tamen amplius erat, quādo eo quod I summe est fruebatur, quoniam deus solus summe est. Quicquid autem minus est quàm erat, non inquātum est, sed inquantum minus est, malum est. Eo enim quo minus est quàm erat, tendit ad mortem. Quid autem mirum si fit ex defectu inopia, & ex inopia inuidentia qua diabolus vtique diabolus est?

A libero arbitrio peccatum. Cap. XIIII. — *1.Retract. cap.13. 15.q.1.ca.1. 2.sen.dist. 41.c. post hæc. & ca. illius.*

Defectus autem iste qui peccatum vocatur, si tanquam febris inuitū occuparet, recte iniusta pœna videretur quæ peccantem consequitur, & quæ damnatio nuncupatur. Nunc vero vsque adeo peccatum voluntarium est malum, vt nullo modo sit peccatum si non sit voluntariū. Et hoc quidem manifestum est, vt nulla hinc doctorū paucitas, nulla indoctorum turba dissentiat. Quare aut negandum est peccatum committi, aut fatendum est voluntate committi. Non autem recte negat peccasse animā, qui & pœnitendo eam corrigi fatetur, & veniam pœnitenti dari, & perseuerantem in peccatis iusta lege dei damnari. Postremo si nō voluntate male facimus, nemo obiurgandus est omnino, aut monendus: Quibus sublatis Christiana lex & disciplina omnis religionis auferatur necesse est. Voluntate ergo peccatur. Et quoniam peccari non dubium est, nec hoc quidem dubitādum, video habere animas liberum volūtatis arbitriū. K Tales enim seruos suos meliores esse deus iudicauit, si ei seruirent liberaliter. Quod nullo modo fieri posset, si non voluntate, sed necessitate seruirēt. Liberaliter igitur deo angeli seruiūt, neque hoc deo, sed ipsis prodest. Deus enim bono alterius non indiget, quoniam à seipso est. Quod autem ab eo genitum est, idipsum est, quia non est factum, sed genitum. Illa vero quæ facta sunt, eius bono indigent, summo scilicet bono, id est, summa essentia. Minus autem sunt quàm erant, cum per animę peccatum minus ad illum mouentur, nec tamen penitus separantur, nam omnino nulla essent. Quod enim affectibus contingit animæ, hoc locis corpori: Nam illa mouetur voluntate, corpus autem spatio. Quod autē homini à peruerso angelo persuasum dicitur, etiam ad hoc vtique voluntate cōsensit. Nam si necessitate id fecisset, nullo peccati crimine teneretur.

A peccatis quomodo resipisciꝰ. Caput. XV.

Quòd vero corpus hominis cum ante peccatum esset in suo genere optimum, post peccatum factum est imbecillū & morti destinatum, quanquam iusta vindicta peccati sit, plus tamen clementiæ dei quàm seueritatis ostēdit. Ita enim nobis suadetur à corporis voluptatibus & ad æternam L essentiam veritatis amorem nostrum oportere cōuerti. Et est iustitiæ pulchritudo cum benignitatis gratia cōcordans, vt quoniam bonorum inferiorum dulcedine decepti sumus, amaritudine pœnarum erudiamur. Nā ita etiam nostra supplicia diuina prouidentia moderata est, vt & in hoc corpore tam corruptibili ad iustitiā tendere liceret, & deposita omni superbia, vni deo vero collum subdere, nihil de seipso fidere, illi vni se regendum tuendumq; committere. Ita ipso duce homo bonę voluntatis molestias huius vitæ in vsum fortitudinis vertit. In copia vero voluptatum prosperisq; successibus temporalium, temperantiam suam probat & roborat: acuit in tentationibus prudētiam, vt non solum in eas non inducatur, sed fiat etiā vigilantior, & in amorem veritatis, quæ sola non fallit, ardentior.

Christus cur aduenerit. Cap. XVI.

Sed cum omnibus modis medeatur animis deus pro temporum opportunitatibus, quę mira sapientia eius ordinantur, de quibus aut non est tractādum, aut inter pios perfectosq; tractandum est, nullo modo beneficentius consulit generi humano, quàm cum ipsa sapientia dei, id est, vnicus filius consubstantialis patri & coæternus, totum hominem suscipere dignatus est, & verbum ca- M ro factum est, & habitauit in nobis. Ita enim demonstrauit carnalibus & non valentibus intueri mente veritatem, corporeisq; sensibus deditis, quàm excelsum locum inter creaturas habeat humana natura, quòd non solum visibiliter, nam id poterat, & in aliquo æthereo corpore ad nostrorum aspectuum tolerantiam temperato, sed etiā hominibus in vero homine apparuit: Ipsa enim natura suscipienda erat quę liberanda. Et ne quis forte sexus à suo creatore se contemptum putaret, virū suscepit, natus est ex fœmina. Nihil egit vi, sed omnia suadendo & monendo. Veteri quippe seruitute transacta, tempus libertatis illuxerat, & opportune iam homini suadebatur atque salubriter, quàm libero esset creatus arbitrio. Miraculis conciliauit fidem deo, qui θ in eo θ erat, passione homini, quem gerebat. Itaque loquēs ad turbas vt deus, nunciatam sibi matrem negauit. Et tamen vt Euangelium loquitur, puer parētibus subditus erat. Doctrina enim deus apparebat, ætatibus homo. Item aquam in vinum conuersurus vt deus, Recede à me mulier, inquit, quid mihi & tibi est? Nondum venit

Ioan.1. — *1.Retract. cap.13.* — *Matth.12. Lucæ.2. Addit de suo, lapsu opinor memoriæ. Ioan.2.*

Ioan.19.

A hora mea. Cùm autem venisset hora, qua vt homo moreretur, de cruce cognitam matrem commendauit discipulo, quem præ cæteris diligebat. Satellites voluptatum diuitias perniciose populi appetebant: pauper esse voluit. Honoribus & imperiis inhiabant: rex fieri noluit. Carnales suos filios magnum bonum putabant: tale coniugium prolemq; cōtempsit. Contumelias superbissime horrebant: omne genus contumeliarum sustinuit. Iniurias intolerabiles esse arbitrabantur: quæ maior iniuria quàm iustum innocentemq; damnari? Dolores corporis execrabantur: flagellatus atque cruciatus est. Mori metuebant: morte mulctatus est. Ignominiosissimum mortis genus crucem putabant: crucifixus est. Omnia quæ habere cupientes non recte viuebamus, carendo vilia fecit. Omnia quæ vitare cupientes à studio deuiabamus veritatis, perpetiendo deiecit. Non enim vllum peccatum committi potest, nisi dum appetuntur ea quæ ille contempsit, aut fugiuntur quæ ille sustinuit. Tota itaque vita eius in terris per hominem quem suscipere dignatus est, disciplina morum fuit. Resurrectio vero eius à mortuis, nihil hominis perire naturæ, cum omnia salua sunt deo satis indica- B uit, & quemadmodum cuncta seruiant creatori suo, siue ad vindictam peccatorum, siue ad hominis liberationem, quamq; facile corpus animæ seruiat, cum ipsa subiicitur deo. Quibus perfectis non solum nulla substātia malum est, quod fieri nunquam potest, sed etiam nullo malo afficitur, quod fieri per peccatum & vindictam potuit. Et hæc est disciplina naturalis Christianis minus intelligentibus plena fide digna, intelligentibus autem omni errore purgata.

Vetꝰ & nouū testamētum quo differāt Cap. XVII.

Iam vero ipse totius doctrinæ modus, partim apertissimis rationibus, partim similitudinibus, in dictis, in factis, in sacramētis, ad omnem animæ instructionem exercitationemq; accommodatus, quid aliud quàm rationalis disciplinæ regulam impleuit? Nam & misteriorum expositio ad ea dirigitur, quæ apertissime dicta sunt. Et si ea tantum essent quæ facillime intelliguntur, nec studiose quæreretur, nec suauiter inueniretur veritas. Neque si essent in scripturis sacramenta, & in sacramentis non essent signacula veritatis, satis cum cognitione actio conueniret. Nunc vero quoniā pietas timore inchoatur, charitate perficitur, populus timore constrictus tempore seruitutis in veteri lege, multis sacramētis onerabatur. C Hoc enim talibus vtile erat ad desyderandam gratiam dei, quæ per prophetas ventura canebatur. Quę vbi venit, ab ipsa dei sapientia homine assumpto, à quo in libertatem vocati sumus, pauca sacramenta saluberrima constituta sunt, quæ societatem Christiani populi, hoc est sub vno deo liberæ multitudinis continerent. Multa vero quæ populo Hebræo, hoc est sub eodē vno deo compeditæ multitudini erant imposita, ab actione remota sunt, in fide atque interpretatione manserunt. Ita nunc nec seruiliter alligant, & exercēt liberaliter animum. Quisquis autem ideo negat vtrunque testamentum ab vno deo esse posse, quia non eisdem sacramentis tenetur populus noster, quibus Iudæi tenebantur vel adhuc tenentur: potest dicere non posse fieri, vt vnus paterfamiliâs iustissimus, aliud imperet eis quibus seruitutem duriorem vtilem iudicat, aliud eis quos in filiorum gradum adoptare dignatur. Si autem præcepta vitæ mouent, quod in veteri lege minora sunt, in Euāgelio maiora, & ideo putatur nō ad vnum deum vtraque pertinere: potest qui hoc putat perturbari, si vnus medicus, alia per ministros suos imbecillioribus, alia per semetipsum valentioribus præcipiat ad reparādam D vel obtinendam salutem. Vt enim ars medicinæ cum eadem maneat, neque vllo pacto ipsa mutetur, mutat tamen pręcepta languentibus, quia mutabilis est nostra valetudo: ita diuina prouidentia cum sit ipsa omnino incommutabilis, mutabili tamen creaturę varie subuenit, & pro diuersitate morborū, aliis alia iubet aut vetat, vt à vitio vnde mors incipit, & ab ipsa morte ad naturam suam & essentiam, ea quę deficiunt, id est, ad nihilum tendunt, reducat & firmet.

Creaturæ quare mutabiles. Ca. XVIII.

Sed dicis mihi, Quare deficiunt? Quia mutabilia sunt, Quare mutabilia sunt? Quia nō summe sunt. Quare nō summe sunt? Quia inferiora sunt eo à quo facta sunt. Quis ea fecit? Qui summe est. Quis hic est? Deus incommutabilis trinitas, quoniam & per summam sapientiam ea fecit, & summa benignitate conseruat. Cur ea fecit? Vt essent, Ipsum enim quantulumcunque esse, bonū est: quia summum bonum est summe esse. Vnde fecit? Ex nihilo. Quoniam quicquid est, quantulacunque specie sit, necesse est: Ita & si minimum bonum, tamen bonum erit, & ex deo erit. Nam quoniam summa species summum bonum est, minima species minimum bonū est. Omne autem bonum, aut deus, aut ex deo est. Ergo ex deo est E etiam minima species. Sanè quod de specie [dicitur,] hoc etiam de forma dici potest. Neque enim frustra tā speciosissimum, quàm etiam formosissimum in laude ponitur. Id ergo est vnde fecit deus omnia, quod nullā speciem habet, nullamq; formam, quod nihil est aliud quàm nihil. Nam illud quod in cōparatione perfectorum informe dicitur, si habet aliquid formæ, quanuis exiguum quanuis inchoatum, nondum est nihil, ac per hoc id quoque inquantum est, nō est nisi ex deo. Quapropter etiam si de aliqua informi materia factus est mundus, hæc ipsa facta est omnino de nihilo. Nam & quod nondum formatum est, tamen aliquo modo vt formari possit, inchoatum est, dei beneficio formabile est: Bonum est enim esse formatum. Nonnullum ergo bonum est & capacitas formæ: & ideo bonorum omnium author, qui præstitit formam, ipse fecit etiā posse formari. Ita omne quod est, inquantum est: & omne quod nondum est, inquantum esse potest, ex deo habet. Quod alio modo sic dicitur: Omne formatum, inquantum formatum est: & omne quod nondum formatum est, inquantum formari potest, ex deo habet. Nulla autem res obtinet integritatem naturæ suæ, nisi in suo genere salua sit. F Ab eo autem est omnis salus, à quo est omne bonum: & omne bonum ex deo, salus igitur omnis ex deo.

Plato in Timæo.

Omnia bona ex deo. Cap.XIX.

Hinc iam cui oculi mentis patent, nec pernicioso studio vanæ victoriæ caligant, atque turbātur, facile intelligit, omnia quæ vitiantur & moriūtur, bona esse, quanquam ipsum vitium & ipsa mors malū sit. Nisi enim salute aliqua priuarentur, non eis noceret vitiū vel mors: sed si non noceret vitium, nullo modo esset vitium. Si ergo saluti aduersatur vitium, & nullo dubitante salus bonum est: bona omnia sunt, quibus aduersatur vitium. Quibus autem aduersatur vitium, ipsa vitiantur. Bona sunt ergo quæ vitiantur, sed ideo vitiantur, quia non summa bona sunt. Quæ igitur bona sunt, ex deo sunt: quia non summa bona sunt, non sunt deus. Bonum ergo quod vitiari non potest, deus est. Cætera autem omnia bona ex ipso sunt, quæ per seipsa possunt vitiari, quia per seipsa nihil sunt: per ipsum autem partim non vitiantur, partim vitiata sanantur.

Vnde animæ vitium. Caput.XX.

Est autem vitium primæ animæ rationalis, voluntas ea faciendi quæ vetat summa & intima veritas: Ita homo

G homo de paradiso in hoc seculum expulsus est, id est, ab æternis ad temporalia, à copiosis ad egena, à firmitate ad infirma. Non ergo à bono substantiali ad malũ substantiale, quia nulla substantia malum est: sed à bono æterno ad bonum temporale, à bono spiritali ad bonum carnale, à bono intelligibili ad bonum sensibile, à bono summo ad bonum infimum. Est igitur quoddam bonũ, quod si diligit anima rationalis, peccat, quia infra illam ordinatum est: quare ipsum peccatum malũ est, non ea substantia quæ peccando diligitur. Non ergo arbor illa mala est, quæ in medio paradisi plantata esse scribitur, sed diuini præcepti trangressio. Quæ cum consequentem habet iustam damnationem, contigit ex illa arbore quæ contra vetitum tacta est, dignoscentia boni & mali: quia cũ suo peccato anima fuerit implicata, luendo pœnas, discit quid intersit inter præceptum quod custodire noluit, & peccatum quod fecit: atq; hoc modo malum quod cauendo non didicit, discit sentiẽdo: & bonum quod non obtemperando minus diligebat, ardentius diligit comparando. Vitium ergo animę est quod fecit, & difficultas ex vitio pœna est quam patitur, & hoc est totum malum. Facere autem & pati nõ

H est substantia, quapropter substãtia non est malum. Sic enim nec aqua malũ est, nec animal quod viuit in aëre: nam istæ substantiæ sunt. Sed malum est voluntaria præcipitatio in aquam, & suffocatio quam mersus patitur. Stylus ferreus alia parte qua scribamus, alia qua deleamus à fabro factus est, & in suo genere pulcher, & ad vsum nostrum accõmodatus. At si quispiam ea parte scribere qua deletur, & ea velit delere qua scribitur, nullo modo stylum malum fecerit, cùm ipsum factum iure vituperetur: quod si corrigat, vbi erit malũ? Si quis repente meridianum solem intueatur, repercussi oculi turbabuntur: num ideo aut sol malum erit aut oculi? Nullo modo, Sũt enim substantiæ: sed malum est inordinatus aspectus, & ipsa quæ consequitur perturbatio. Quod malum non erit, cum oculi fuerint recreati, & lucem suam cõgruenter aspexerint. Neque cum eadem lux quæ ad oculos pertinet, pro luce sapientiæ quæ ad mentem pertinet colitur, ipsa fit malum: sed superstitio malum est, qua creaturæ potius quàm creatori seruitur. Quod malum omnino nullum erit, cum anima recognito creatore, ipsi vni se subiecerit, & cætera per eum subiecta sibi esse persenserit. Ita omnis corporea crea-

I tura, si tantummodo possideatur ab anima quæ diligit deum, bonum est infimum, & in genere suo pulchrum: quoniam forma & specie continetur. Si autem diligatur ab anima quæ negligit deum, ne sic quidem malũ fit ipsa: sed quoniam peccatum malum est, quo ita diligitur, fit pœnalis dilectori suo, & eum implicat erũnis, & pascit fallacibus voluptatibus: quia neque permanẽt, neque satiant, sed torquent doloribus. Quia cum ordinem suum peragit pulchra mutabilitas temporum, deserit amantem species concupita, & per cruciatum sentientis discedit à sensibus, & erroribus agitat: vt hãc esse primam speciem putet quæ omnium infima est, natura. s. corporea, quam per lubricos sensus caro male di

† male docta. lecta † nunciauerat, vt cum aliquid cogitat, intelligere se credat vmbris illusus phantasmatum. Siquando autem non tenens integrã diuinæ prouidentiæ disciplinam, sed tenere se arbitrans carni resistere conatur, vsq; ad inuisibilium* rerum imagines peruenit, & lucis hu-

*aliùs, visibilium. ius quam certis terminis circumscriptã videt, immensa spatia cogitatione format inaniter, & hãc speciem *

*aliùs, spem. cibi futuræ habitationis pollicetur: nesciens oculorum cõcupiscentiam se trahere, & cum hoc mundo ire velle extra mundum, quem propterea ipsum esse non putat, quia eius clariorem partem per infinitum falsa cogitatione distendit. Quod non solum de hac luce, sed etiam de aqua, postremo de vino, de melle, de auro, de argento, de ipsis denique pulpis, vel sanguine vel ossibus quorumlibet animalium, & cæteris huiusmodi rebus facillime fieri potest. Nihil enim est corporis, quod non vel vno viso possit innumerabiliter cogitari, vel in paruo spatio visum possit eadem imaginandi facultate per infinita diffundi, Sed facillimum est execrari carnem, difficillimum autem non carnaliter sapere. K

Anima quibus rebus seducitur. Cap. XXI.

Hac ergo peruersitate animæ, quæ contingit peccato atque supplicio, fit omnis natura corporea, illud quod per Salomonem dicitur, Vanitas vanitantium & omnia vanitas, Quæ abundantia homini in omni labore eius, quo ipse laborat sub sole? Neque enim frustra est additum vanitantium, quia si vanitantes detrahas, qui tanquàm primam sectantur extrema, non erit corpus vanitas, sed in suo genere, quanuis extremam pulchritudinem sine vllo errore monstrabit. Temporalium enim specierum multiformitas, ab vnitate dei hominẽ lapsum per carnales sensus diuerberauit, & mutabili varietate multiplicauit eius affectum. Ita facta est abũdantia laboriosa, & si dici potest, copiosa egestas, dum aliud & aliud sequitur, & nihil cum eo permanet. Sic à tempore frumenti, vini, & olei sui multiplicatus est, vt non inueniat idipsum: id est naturam incommutabilẽ & singularem, quam secutùs non erret, & assecutus nõ doleat. Habebit enim etiam consequentem redemptionem corporis sui, quod iam non corrumpetur. Nunc verò corpus quod corrumpitur aggrauat animam, & deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem, quia rapitur in ordinẽ successionis extrema corporum pulchritudo. Nam ideo extrema est, quia simul non potest habere omnia, sed cum alia cedunt atq; succedunt, temporalium formarum numeros in vnã pulchritudinem complent. Et hoc totum non propterea malum, quia transit. Sic enim & versus in suo genere pulcher est, quanuis duæ syllabæ simul dici nullo modo possint. Nec enim secunda enunciatur, nisi prima transierit, atque ita per ordinem peruenitur ad finem, vt cum sola vltima sonat, non secum sonantibus superioribus, formam tamen & decus metri cum præteritis contexta† perficiat. Nec ideo tamen ars ipsa qua M

† connexa. versus fabricatur, sic tempori obnoxia est, vt pulchritudo eius per mensuras morarum digeratur: sed simul habet omnia quibus efficit versum, non simul habentẽ omnia, sed posterioribus priora tollentem, propterea tamen pulchrum, quia extrema vestigia illius pulchritudinis ostendat, quam constanter atque incommutabiliter ars ipsa custodit. Itaque vt nonnulli peruersi magis amant versum quàm artem ipsam qua conficitur versus, quia plus se auribus quàm intelligentiæ dederunt: Ita multi temporalia diligunt, conditricem verò ac moderatricem temporum diuinam prouidentiam non requirunt, atque in ipsa dilectione temporalium nolũt transire quod amant, Et tam sunt absurdi, quàm si quisquam in recitatione præclari carminis vnam aliquam syllabam solam perpetuò vellet audire: Sed tales auditores carminum non inueniuntur, talibus autem rerum æstimatoribus plena sunt omnia: Propterea quia nemo est qui non facile, non modo totum versum, sed etiam totum carmen possit audire: totum autem ordinem seculorum sentire nullus hominum potest. Hue accedit

A Huc accedit quòd carminis non sumus partes, seculorũ vero partes dãnatione facti sumus. Illud ergo canitur sub iudicio nostro, ista peraguntur * de labore nostro.

Fol. trãseũt. Nulli autem victo ludi agonistici placent, sed tamen cum eius dedecore decori sunt. Et hæc enim quædam imitatio veritatis est. Nec ob aliud à talibus prohibemur spectaculis, nisi ne vmbris rerum decepti, ab ipsis rebus quarũ illæ vmbrę sunt aberremus. Ita vniuersitatis huius cõditio atq; administratio, solis impiis animis dãnatisq; non placet, sed etiam animabus sanctis cum miseria earũ, multisq; vel in terra victricibus vel in cœlo sine periculo spectantibus placet: Nihil enim iustum displicet iusto. Quocirca cũ omnis anima rationalis

Omnis substãtia bona. Ca. XXIII. aut peccatis suis misera sit, aut recte factis beata, omnis autem irrationalis aut cedat potẽtiori, aut pareat meliori, aut comparetur ęquali, aut certamen exerceat, aut dãnato noceat, & omne corpus suæ animę seruiat, quãtum pro eius meritis & pro rerum ordine sinitur, nullum malũ est naturę vniuersę, sed sua cuiq; culpa fit malum. Porrò cum anima per dei gratiam regenerata & in integrum restituta, & illi subdita vni à quo est creata, instaurato etiam corpore in pristinam firmitatem, †

†Imitatem. B non cum mundo possideri, sed mundum possidere cœperit, nullum ei malũ erit: quia ista infima pulchritudo temporalium vicissitudinum, quæ cũ ipsa peragebatur, sub ipsa peragetur, & erit vt scriptũ est, Cœlum nouum

Esaiæ. 65. Apoca. 21. & terra noua, non in parte laborantibus animis, sed in

1. Cor. 3. vniuersitate regnantibus. Omnia enim vestra, inquit,

1. Cor. 11. Apostolus, vos autem Christi, Christus autem dei. Et, Caput mulieris vir, caput viri Christus, caput autem Christi deus. Quoniam igitur vitium animæ non natura eius, sed contra naturam eius est, nihilq; aliud est quàm peccatum & pœna peccati, inde intelligitur nullam naturam, vel si melius ita dicitur, nullam substantiam siue essentiam malũ esse. Neq; de peccatis pœnisq; eius animæ efficitur, vt vniuersitas vlla deformitate turpetur. Quia rationalis substantia, quæ ab omni peccato munda est deo subiecta, subiectis sibi cæteris dominatur. Ea vero quæ peccauit, ibi ordinata est, vbi esse tales decet, vt deo conditore atq; rectore vniuersitatis decora sint omnia. Et est pulchritudo vniuersæ creaturæ per hæc tria inculpabilis, damnatione peccatorum, exercitatione iustorum, perfectione beatorũ. Quã-

Animarum medicina. Ca. XXIIII. C obrem ipsa quoque animæ medicina, quæ diuina prouidentia & ineffabili beneficẽtia geritur, gradatim distinctęq; pulcherrima est. Distribuitur enim in authoritatem atque rationem. Authoritas fidem flagitat, & rationi præparat hominẽ. Ratio ad intellectum cognitionemq; perducit. Quanquam neq; authoritatem ratio penitus deserit, cum consyderatur cui sit credendũ, & certe summa est ipsius iã cognitæ atq; perspicuæ veritatis authoritas. Sed quia in tẽporalia deuenimus, & eorum amore ab æternis impedimur, quædam tẽporalis medicina, quæ non scientes sed credentes ad salutem vocat, non naturæ & excellẽtiæ, sed ipsius temporis ordine prior est. Nam in quemcunq; locum quisque ceciderit, ibi debet incumbere vt resurgat. Ergo ipsis carnalibus formis quibus detinemur, nitendum est ad eas cognoscendas quas caro nõ nunciat. Eas autem carnales voco, quæ per carnem sentiri queunt, id est, per oculos, per aures, cęterosq; corporis sensus. His ergo carnalibus vel corporalibus formis inhærere amore pueros,

Miracula quur cessauerint. Cap. XXV. necesse est, adolescẽtes vero propè necesse est, hinc iam procedente ætate non est necesse. Quoniam igitur diuina prouidentia, nõ solum singulis hominibus quasi

priuatim, sed vniuersõ generi humano tãquam publice consulit, quid cum singulis agatur, deus scit qui agit: atq; ipsi cum quibus agitur sciunt. Quid autem agatur D cum genere humano, per historiam cõmendari voluit, & per prophetiam. Temporalium autem rerum fides, siue præteritarum, siue futurarũ, magis credendo quàm intelligendo valet. Sed nostrũ est consyderare, quibus vel hominibus vel libris credendũ sit, ad colendũ recte deũ, quæ vna salus est. Huius rei vero prima disceptatio est, vtrum iis potius credamus, qui ad multos deos, an iis qui ad vnum deum colendum nos vocant. Quis dubitet eos potissimum sequendos qui ad vnũ vocant, præsertim cum illi multorũ cultores, de hoc vno domino cunctorũ & rectore consentiãt? Et certe ab vno in- 1. Retract. cap. 13.

cipit numerus. Prius ergo isti sequendi sunt, qui vnum deum summũ solum verum deũ, & solum colendũ esse dicunt. Si apud hos veritas non eluxerit, tum demum migrandũ est. Sicut enim in ipsa rerũ natura maior est authoritas vnius ad vnũ omnia redigẽtis, nec in genere humano multitudinis vlla potentia est nisi consentientis, id est, vnũ sentientis: ita in religione qui ad vnũ vocant eorum maior & fide dignior esse debet authoritas. Altera consyderatio est dissensionis eius quæ de E vnius dei cultu inter homines orta est. Sed accepimus maiores nostros eo gradu, quo à tẽporalibus ad æterna conseenditur, visibilia miracula, non enim aliter poterant, secutos esse: per quos id actũ est, vt necessaria non esset posteris. Cum enim ecclesia catholica per totũ or- 1. Retract. cap. 13.

bem diffusa atq; fundata sit, nec miracula illa in nostra tempora durare permissa sunt, ne animus semper visibilia quæreret, & eorum cõsuetudine frigesceret genus humanum, quorum nouitate flagrauit, Nec iam nobis dubium esse debet iis esse credẽdum, qui cum ea prædicarent, quæ pauci assequuntur, se tamen sequẽdos populis persuadere potuerunt. Nunc enim agitur quibus credendum sit, antequã quisq; sit idoneus ineundæ rationi de diuinis & de inuisibilibus rebus. Nã ipsi rationi purgatoris animæ, quæ ad perspicuam veritatem peruenit, nullo modo authoritas humana præponitur, sed ad hãc nulla superbia humana perducit. Quæ si non esset, non essent hæretici, neque schismatici, nec carne circuncisi, nec creaturæ simulacrorumq; cultores. Hi autẽ si non essent ante perfectionẽ populi quæ promittitur, multo pigrius veritas quæreretur. Dispensatio ergo temporalis, & medicina diuinæ prouidẽtię, erga illos qui peccato mortalitatẽ meruerunt, sic traditur, Primo vnius cuiuslibet hominis nascentis natura & eruditio cogitatur. Prima huius ætas infantia in nutrimentis corporalibus agitur, penitus obliuiscenda crescenti. Eam pueritia sequitur, vnde incipimus aliquid meminisse. Huic succedit adolescentia, cui iam propagatione prolis natura permittit, & patrem facit. Porrò adolescentiã iuuẽtus excipit, iam exercẽda muneribus publicis, & domanda sub legibus: in qua vehementior prohibitio peccatorum, & pœna peccantiũ seruiliter coërcens, carnalibus animis atrociores impetus libidinis gignit, & omnia cõmissa cõgeminat: Non enim simplex peccatũ est, non solum malũ, sed etiã vetitũ admittere. Post labores autẽ iuuentutis seniori pax nõnulla cõceditur. Inde vsq; ad mortẽ deterior ętas ac decolor, & morbis subiectior debilisq; perducit. Hęc est vita hominis viuẽtis ex corpore & cupiditatibus rerum tẽporalium colligati. Hic dicitur vetus homo, & exterior & terrenus, etiam si obtineat eã quã vulgus vocat fœlicitatẽ, in bene cõstituta terrena ciuitate, siue sub regibus, siue sub principibus,

Vetus & nouus homo. F C. XXVI. Lib. 1. de Gen. contra Manich. cap. 23.

G siue sub legibus,siue sub his omnibus. Aliter enim bene constitui populus non potest, etiã qui terreno sectatur. Habet quippe & ipse modum quendam pulchritudinis suæ. Hunc autem hominẽ quem veterem & exteriorem & terrenum descripsimus,siue in suo genere moderatũ, siue etiam seruilis iustitiæ modum excedentẽ,nonnulli agunt totum ab istius vitæ ortu vsque ad occasum. Nonnullli autem istam vitam necessario ab illo incipiunt,sed renascũtur interius,& cæteras eius partes suo robore spiritali & incrementis sapientiæ corrũpunt & necãt,& in cœlestes leges donec post visibilem mortẽ * totum instauretur astringũt. Iste dicitur nouus homo & interior & cœlestis, habens & ipse proportione non annis,sed profectibus distinctas quasdã spiritales ętates suas. Primã in vberibus vtilis historiæ,quæ nutrit exẽplis. Secundam iam obliuiscentẽ humana,& ad diuina tendentem,in qua non authoritatis humanæ sinu continetur, sed ad summam incõmutabilem legem * passibus rationis innititur. Tertiam iam fidentiorem & carnalem appetitum rationis robore maritantem, gaudentemq; intrinsecus in quadam dulcedine coniugali:cum anima menti copulatur,& velamẽto pudo-

* aliàs, legẽ.

* aliàs, lucẽ.

H ris obnubitur,vt iam recte viuere non cogatur,sed etiã si omnes concedant,peccare non libeat. Quartam iam idipsum multo firmius ordinatiusq; facientem & emicantem in virum perfectum, atq; aptam & idoneam omnibus etiam persequutionibus, & mũdi huius tempestatibus ac fluctibus sustinẽdis atq; frangẽdis. Quintam pacatam atq; ex omni parte tranquillam, viuentẽ in opibus & abundantia incommutabilis regni,summę atq; ineffabilis sapientiæ. Sextã omnimodæ mutationis in æternam vitam,& vsq; ad totã obliuionem vitæ tẽporalis transeuntẽ in perfectã formã, quæ facta est ad imaginem & similitudinẽ dei. Septima enim iam quies æterna est, & nullis ætatibus distinguenda beatitudo perpetua. Vt enim finis veteris hominis mors est,sic finis noui hominis vita æterna. Ille nanq; homo peccati est,iste iustitiæ. Sicut autẽ isti ambo nullo dubitante ita sunt,vt vnum eorum,id est,veterem atq; terrenũ possit in hac tota vita vnus homo agere, nouũ vero & cœlestem nemo in hac vita possit nisi cum vetere: nã & ab ipso incipiat necesse est,& vsq; ad visibilem mortem cũ illo,quanuis eo deficiente,se proficiẽte perduret. Sic proportione vniuersum genus humanũ,cuius tan-

Vtriusq; hominis decursus. C.XXVII.

I quam vnius hominis vita est ab Adam vsq; ad finem huius seculi,ita sub diuinæ prouidentiæ legibus administratur,vt in duo genera distributũ appareat. Quorũ in vno est turba impiorum, terreni hominis imaginẽ ab initio seculi vsq; ad finem gerentiũ. In altero series populi vni deo dediti,sed ab Adam vsq; ad Ioannẽ baptistam terreni hominis vitã gerentis seruili quadam iustitia:cuius historia vetus testamentũ vocatur, quasi terrenũ pollicens regnũ, quę tota nihil est aliud quàm imago noui populi & noui testamenti pollicẽtis regnũ cœlorũ. Cuius populi vita interim tẽporalis incipit à domini aduentu in humilitate vsq; ad diẽ iudicij quando in claritate venturus est. Post quod iudiciũ vetere homine extincto, erit illa mutatio quæ angelicam vitam pollicetur. Omnes enim resurgemus, sed nõ omnes immutabimur. Resurget ergo pius populus,vt veteris hominis sui reliquias transformet in nouũ. Resurget autẽ impius populus qui ab initio vsq; ad finem veterẽ hominem gesserit,vt in secundam mortem præcipitetur. AEtatum autẽ articulos qui diligenter legunt,inueniũt: nec zizania nec paleas perhorrescunt. Impius nanq; pio

.Cor.15.

viuit & peccator iusto,vt eorũ cõparatione alacrius, do- K
nec perficiantur assurgant. Quisquis autẽ populi terreni tẽporibus vsq; ad illuminationẽ interioris hominis meruit peruenire, genus humanũ pro tẽpore adiuuit,exhibens ei quod ętas illa poscebat,& per prophetiã intimans id quod exhibere opportunũ non erat:quales patriarchæ ac prophetæ inueniuntur ab iis qui nõ pueriliter insiliunt,sed pie diligenterq; pertractãt diuinarũ & humanarum rerũ tam bonum & tã grande secretũ. Quod etiam tẽporibus noui populi à magnis & spiritalibus viris ecclesiæ catholicæ alumnis,video cautissime prouideri:ne quid populariter agant quod nõdum esse tẽporis vt cum populo agatur intelligunt:alimenta lactea large auidis infirmioribus pluribus atq; instãter infundunt,validioribus autem cibis cũ sapientibus paucis vescũtur. Sapientiam enim loquuntur inter perfectos,carnalibus vero & animalibus,quanuis nouis hominibus,adhuc tamen paruulis,nonnulla obtegunt,sed nulla mentiuntur. Non enim honoribus suis vanis cõsulunt & inanibus laudibus,sed vtilitati eorum cũ quibus societatẽ vitæ huius inire meruerũt. Hæc enim lex est diuinæ prouidẽtiæ, vt nemo à superioribus adiuuetur ad cognoscendã & percipiendam gratiã dei,qui nõ L
ad eadem puro affectu inferiores adiuuerit. Ita de peccato nostro quod in homine peccatore ipsa natura nostra commisit, & genus humanum factum est magnũ decus ornamentumq; terrarum, & tam decenter diuinæ prouidentiæ procuratione administratur,vt ars ineffabilis medicinæ ipsam vitiorum fœditatẽ in nescio quam sui generis pulchritudinem vertat. Et quoniam de authoritatis beneficentia, quantum in præsentia satis visum est,locuti sumus: videamus quatenus ratio possit progredi à visibilibus ad inuisibilia, & à temporalibus ad æterna conscendens. Non enim frustra & inaniter intueri oportet pulchritudinem cœli,ordinem syderum,candorem lucis, dierum & noctium vicissitudines,lunæ menstrua curricula,anni quadrifariam tẽperationem,quadripertitis elementis congruentem tãtam vim seminum,species numerosq; gignentium, & omnia in suo genere modum proprium naturamq; seruantia. In quorum consideratione non vana & peritura curiositas exercenda est, sed gradus ad immortalia, & semper permanentia faciendus. Proximum enim est attendere quę ista sit natura vitalis,quæ cuncta ista sentit,quæ profectò quoniam vitam dat corpori,præstan- M
tior eo sit, necesse est. Non enim qualiscunque moles, quanquam ista visibili luce præfulgeat, si vita careat magni æstimanda est. Quælibet nanque viua substantia,cuilibet non viuæ substantiæ naturæ lege præponitur. Sed quia irrationabilia quoq; animãtia viuere atq; sentire nemo ambigit,illud in animo humano prę stãtissimum est,non quo sentit sensibilia, sed quo iudicat de sensibilibus. Nam & vident acutius,& cæteris corporis sensibus acrius corpora attingũt pleręq; bestię quàm homines:sed iudicare de corporibus non sentiẽtis tantum vitæ,sed etiã ratiocinantis est,qua illæ carent,nos excellimus. Iam vero illud videre facillimũ est,præstãtiorẽ esse iudicantẽ, quàm illa res est de qua iudicatur, Non solum autem rationalis vita de sensibilibus,sed de ipsis quoq; sensibus iudicat: Cur in aqua remum infractum oporteat apparere cũ rectus sit,& cur ita per oculos sentire necesse sit, Nam ipse aspectus oculorum renunciare id potest,iudicare autem nullo modo. Quare manifestum est,vt sensualem vitam corpori,ita rationalem vtrique præstare. Itaq; si rationalis vita se-
cundum

Quę quibus quõ tradẽda. Caput. XXVIII.

1.Cor.2.

Humanæ naturæ preeminentia. Ca.XXIX.

Ex Phędone

Ex primi Euclidis propositione

Lex supra mentem hominis

A cundum seipsam iudicat,nulla iam est natura præstantior. Sed quia clarum est eam esse mutabilem, quando nunc perita,nunc imperita inuenitur,tanto autem melius iudicat quãto est peritior:& tanto est peritior,quãto alicuius artis vel disciplinæ vel sapientiæ particeps est,ipsius artis natura quærenda est. Neque nunc artem intelligi volo quæ notatur experiendo,sed quę ratiocinando indagatur. Quid enim præclarum nouit,qui nouit ea impensa quæ calce & arena confit,tenacius lapides cohærere quàm luto? Aut qui tã eleganter ædificat, vt quæ plura sunt,paria paribus respõdeant,quæ autem singula sunt,medium locũ teneant? Quãquam iste sensus sit rationi veritatiq; vicinior. Sed certe quęrendum est,cur nos offendat,si duabus fenestris non super inuicem,sed iuxta inuicem locatis,vna earũ maior minórve sit,cũ æquales esse potuerint. Si vero super inuicem fuerint,ambæq; de medio quanuis impares,non ita offendat illa inæqualitas: & cur non multum curemus, quanto sit vna earum aut maior aut minor, quia duæ sunt. In tribus autẽ sensus ipse videtur expetere,vt aut impares non sint,aut inter maximam & minimam ita sit media,vt tanto præcedat minorem,quanto à maio-

veritatem docens. Cap.XXX.

B re præceditur. Ita enim primo quasi natura ipsa consulitur quid probet. Vbi potissimum notãdum est,quemadmodum quod solum inspectum minus displicuerit, in melioris comparatione respuatur:ita reperitur nihil esse aliud artem vulgarem, nisi rerum expertarum placitarumq; memoriã, vsu quodam corporis atq; operationis adiuncto:quo si careas,iudicare de operibus possis,quod multo est excellentius, quanuis operari artificiosa non possis. Sed cũ in omnibus artibus conuenientia placeat, qua vna salua & pulchra sunt omnia, ipsa vero conuenientia ęqualitatem vnitatemq; appetat,vel similitudine parium partium, vel gradatione dispariũ, quis est qui summã æqualitatem vel similitudinem in corporibus inueniat,audeatq; dicere cũ diligenter considerauerit quodlibet corpus vere ac simpliciter vnum esse:cum omnia vel de specie in speciem, vel de loco in locũ transeundo mutentur,& partibus constent sua loca obtinentibus, per quæ in spatia diuersa diuiduntur? Porrò ipsa vera æqualitas ac similitudo, atque ipsa vera & prima vnitas, non oculis carneis, neque vllo tali sensu,sed mente intellecta cõspicitur. Vnde enim qualiscunque in corporibus appeteretur æqualitas, aut vn-

1.Retract. cap.13.

C de conuinceretur longe plurimum differre à perfecta, nisi ea quæ perfecta est mente videretur: si tamen quæ facta non est,perfecta dicenda est? Et cùm omnia quæ sensibiliter pulchra sunt,siue natura edita, siue artibus elaborata,locis & temporibus sint pulchra,vt corpus & corporis motus:illa ęqualitas & vnitas menti tantummodo cognita, secundum quam de corporea pulchritudine sensu internũcio iudicatur,nec loco timida est, nec mutabilis tempore. Non enim rectè dici potest secundum eam iudicari rotundum canthum, & non secundum eam rotundum vasculum,aut secundum eam rotundum vasculum,& non secundum eam rotundum denarium. Similiter in temporibus atque in motibus corporum,ridicule dicitur, secundum eam iudicari æquales annos, & non secundum eam æquales menses, aut secundum eam æquales menses, & non secundum eam ęquales dies. Sed siue per hęc spatia,siue per horas, siue per breuiora momenta conuenienter moueatur aliquid, eadem vna & incommutabili æqualitate iudicatur. Quòd si minora & maiora spatia figurarum atque motionum,secundum eam legem parilitatis vel si-

Cãthus summa curuatura rotæ siue ferrũ quod illic affigitur

militudinis,vel congruentię iudicantur,ipsa lex maior D
est his omnibus,sed potentia. Cæterùm spatio, aut loci aut temporis,nec maior,nec minor:quia si maior esset, non secundum eam iudicaremus minora:si autem minor esset,non secundum eam iudicaremus maiora. Nũc verò cùm secundum totam quadraturæ legem iudicetur,& forum quadratum,& lapis quadratus, & tabella, & gemma quadrata:rursus secundum totam æqualitatis legem iudicentur conuenire sibi motus pedum currentis formicæ, & secundum eam gradientis elephantis: quis eam dubitet locorum interuallis ac tẽporum, nec maiorem esse,nec minorem, cùm potentia superet omnia? Hęc autem lex omnium artium cum sit omnino incõmutabilis,mens vero humana cui talem legem videre concessum est,mutabilitatem pati possit erroris, satis apparet supra mentem nostram esse legẽ quæ veritas dicitur. Nec iam illud ambigendum est, incõmutabilem naturam quę supra rationalem animam sit,deum esse,& ibi esse primam vitam,& primã essentiam,vbi est prima sapientia. Nam hæc est illa incommutabilis veritas,quæ lex omnium artium recte dicitur,& ars omnipotentis artificis. Itaque cum se anima sentiat,nec corporum speciem motumq; iudicare secũ- E
dum seipsam,simul oportet agnoscat præstare suã naturam ei naturę,de qua iudicat:prestare autem sibi eam naturam secundũ quam iudicat,& de qua iudicare nullo modo potest. Possum enim dicere quare similia sibi ex vtraque parte respondere membra cuiusq; corporis debeant,quia summa ęqualitate delector,quã non oculis corporis,sed mẽtis contueor. Quapropter tãto meliora esse iudico quæ oculis cerno,quanto pro sui natura viciniora sunt iis quæ animo intelligo. Quare autẽ illa ita sint, nullus potest dicere. Nec ita debere esse quisquã sobrie dixerit,quasi possint esse non ita. Quare autem nobis placeant, & cur ea quãto melius sapimus, vehementissime diligamus,ne id quidẽ quisquam si ea rite intelligit, dicere audebit. Vt enim nos & omnes animæ rationales secundum veritatem de inferioribus recte iudicamus, sic de nobis quando eidẽ cohæremus, sola ipsa veritas iudicat. De ipsa vero nec pater, non enim minor est quàm ipse,& ideo quę pater iudicat,per ipsam iudicat. Omnia enim quę appetunt vnitatẽ,hanc habent regulam vel formã vel exẽplum,vel si quo alio verbo dici se sinit, quoniã sola eius similitudinẽ à quo esse accepit impleuit,si tamen,accepit,non incõgrue di- F
citur pro ea significatione,qua filius appellatur:quia nõ de seipso est,sed de primo summoq; principio qui pater dicitur:ex quo omnis paternitas in cœlo & in terra nominatur. Pater ergo non iudicat quenquã,sed omne iudiciũ dedit filio: Et spiritalis homo iudicat omnia, ipse autẽ à nemine iudicatur,id est,à nullo homine,sed à sola ipsa lege secundũ quam iudicat omnia,quoniã & illud verissime dictum est, Oportet nos omnes exhiberi ante tribunal Christi. Omnia ergo iudicat, quia super omnia est quando cum deo est. Cũ illo autẽ est,quando purissime intelligit,& tota charitate quod intelligit,diligit. Ita etiã quantũ potest,lex ipsa etiã ipse fit,secundũ quã iudicat omnia,& de qua iudicare nullus potest. Sicut in istis tẽporalibus legibus, quãquã de his homines iudicẽt cũ eas instituũt, tamen cũ fuerint institutæ atq; firmatę,nõ licebit iudici de ipsis iudicare, sed secũdum ipsas. Cõditor tamen legũ tẽporaliũ, si vir bonus est & sapiẽs,illã ipsam cõsulit ęternã,de qua nulli animę indicare datũ est:vt secũdũ eius incõmutabiles regulas,quid sit pro tẽpore iubendũ vetandumq; discernat. AEternã

Legem summã cognoscere fas, iudicare nequaquam. Ca.XXXI.

Ephe.3. Ioan.5. 1.Cor.2.

Roma.14. 2.Cor.5.

Cicero de legibus.

G igitur legē mundis animis fas esse cognoscere, iudicare non fas est. Hoc autem interest, quòd ad cognoscēdum satis est, vt videamus ita esse aliquid vel non ita. Ad iudicandū vero addimus aliquid quod significemus posse esse & aliter: velut cum dicimus, ita esse debet, aut ita esse debuit, aut ita esse debebit, vt in suis operibus artifices faciunt. Sed multiformis † est humana delectatio, nec volunt tendere ad superiora vt iudicent, cur ista visibilia placeant. Itaque si quæram ab artifice, vno arcu constructo, cur alterum parem contra in alteram partem moliatur? Respondebit, credo, vt paria paribus ædificij membra respondeant. Porrò si pergam quærere, idipsum cur eligat, dicet hoc decere, hoc esse pulchrū, hoc delectare cernentes. Nihil audebit amplius. Inclinatus enim recumbit oculis, & vnde pēdeat non intelligit. At ego virum intrinsecus oculatum, & inuisibiliter videntem non desinam commonere cur ista placeant, vt iudex esse audeat ipsius delectationis humanæ. Ita enim superfertur illi, nec ab ea tenetur, dū non secundum ipsam, sed ipsam iudicat. Et si prius quęram, vtrum ideo pulchra sint, quia delectant: an ideo delectent, quia pulchra sunt: Hic mihi sine dubitatione re-

H spondebitur, ideo delectare, quia pulchra sunt. Quęram ergo deinceps, quare sint pulchra. Et si titubabitur, subiiciam, vtrū ideo, quia similes sibi partes sunt, & aliqua copulatione ad vnam conuenientiā rediguntur. Quod cum ita esse compererit, interrogabo, vtrum hāc ipsam vnitatem, quā conuincuntur appetere, summe impleāt, an longe infra iaceant, & eam quodammodo mētiantur. Quod si ita est, quis non admonitus videat, neque vllam speciem, neque vllum omnino esse corpus, quod non habeat vnitatis qualecunque vestigiū, neque quantúmvis pulcherrimum corpus, cum interuallis locorū necessario aliud alibi habeat, posse assequi eam quā sequitur vnitatē: quare si hoc ita est, flagitabo vt respondeat, vbi videat ipse vnitatem hanc, aut vnde videat: quam si non videret vnde cognosceret, & quid imitaretur corporū species, & quid implere non posset. Nunc vero cum dicit corporibus, vos quidem nisi aliqua vnitas contineret, nihil essetis: & rursus si vos essetis ipsa vnitas, corpora nō essetis, recte illi dicitur. Vnde illam nosti vnitatem, secundum quam iudicas corpora, quam nisi videres, iudicare non posses, quòd eā non impleant. Si autem his corporeis oculis eam videres, nō vere di-

I ceres, quanquam eius vestigio teneantur, longe tamen ab ea distare: Nam istis oculis corporeis non nisi corporalia vides: Mente igitur eam videmus. Sed vbi videmus? Si hoc loco esset vbi corpus nostrum est, non eam videret, qui hoc modo in oriente de corporibus iudicat. Non ergo ista continetur loco, & cum adest vbicunque iudicanti, nusquam est per spatia locorum, & per potentiam nusquam non est. Quod si eam corpora mentiuntur, non est credendum mentientibus, ne incidamus in vanitates vanitantium: sed quærendum potius est, cum ideo mentiantur, quia eam videntur ostendere oculis carneis, cum illa mente pura videatur, vtrum intantum mentiantur, inquantū ei similia sunt, an inquantum eam non assequuntur. Nam si assequerentur, quod imitantur implerent. Si autem implerent, omnino essent similia. Si omnino essent similia, nihil inter illam naturam & istam interesset. Quòd si ita esset, non eam mentirentur: Id enim essent quod illa est. Nec tamen mentiuntur diligentius consyderantibus: quia ille mentitur qui vult videri id quod non est: qui† autem non volens aliud putat † quàm est, non mentitur, sed fallit tantum.† Nam ita discernitur mentiens à fallente, quòd inest omni mentienti voluntas fallendi, etiam si non ei credatur: fallens autem esse non potest qui non fallit. Ergo corporea species quia nullā voluntatem habet, non mentitur: si vero etiā non putetur esse quod non est,† nec fallit. Sed ne ipsi quidem oculi fallunt: nō enim renunciare possunt animo nisi affectionem suam. Quòd si non solum ipsi, sed omnes corporis sensus ita renunciāt vt afficiuntur, quid ab eis amplius exigere debeamus ignoro. Tolle itaque vanitantes, & nulla erit vanitas. Si quis remum frangi in aqua opinatur, & cum inde aufertur integrari, non malum habet internūcium, sed malus est iudex. Nam ille pro sua natura non potuit aliter in aqua sentire, nec aliter debuit. Si enim aliud est aër, aliud aqua, iustum est vt aliter in aëre, aliter in aqua sentiatur. Quare oculus recte videt. Ad hoc enim factus est vt tātum videat: sed animus peruerse iudicat, cui ad cōtemplandam summam pulchritudinem mens, non oculus factus est. Ille autem vult mentem conuertere ad corpora, oculos ad deum. Quærit enim intelligere carnalia, & videre spiritalia, quod fieri non potest. Quare ista peruersitas corrigenda est: quia nisi fecerit quod sursum est deorsum, & quod deorsum est sursum, regno cœlorum aptus non erit. Non ergo summa quæramus in infimis, nec ipsis infimis inhæreamus. Iudicemus ea, nec cum ipsis iudicemur, id est, tantum eis tribuamus, quantū species meretur extrema, ne cum in nouissimis prima quærimus, à primis inter nouissima numeremur. Quod nihil ipsis nouissimis obest, sed nobis plurimum. Nec ideo diuinæ prouidētiæ administratio minus decora fit, quia & iniusti iuste, & fœdi pulchre ordinantur. Et si propterea nos fallit rerum visibilium pulchritudo, quia vnitate cōtinetur, & non implet vnitatem, intelligamus si possumus non ex eo quod est nos falli, sed ex eo quod non est. Omne quippe corpus verū corpus est, sed falsa vnitas. Non enim summe vnum est, aut intantum id imitatur vt impleat: & tamen nec corpus ipsum esset, nisi vtcunque vnum esset. Porrò vtcunque vnum esse non posset, nisi ab eo quod summe vnum est id haberet. O animæ peruicaces date mihi qui videat sine vlla imaginatione visorum carnalium. Date mihi qui videat omnis vnius principium non esse, nisi vnum solum à quo sit omne vnum, siue illud impleat, siue nō impleat. Qui videat date, non qui litiget, non qui videri velit se videre quod nō videt. Date qui resistat sensibus carnis, & plagis, quibus per illos in anima vapulauit: Qui resistat consuetudini hominū, resistat laudibus hominum, qui cōpungatur in cubili suo, qui resculpat suum spiritum, qui non foris diligat vanitates, & quærat mendacia, qui iam sibi nouerit dicere: Si vna Roma est, quam circa Tyberim nescio quis Romulus dicitur condidisse, falsa est ista quam cogitans fingo: non enim est ipsa, nec ibi sum animo: † Nam quid ibi agatur modo, vtiq; scirem. Si vnus est sol, falsus est iste quem cogitans fingo. Nam ille curricula sua certis locis & tēporibus peragit. Istum vero ego vbi volo, & quando volo cōstituo. Si vnus est ille amicus meus, falsus est iste quem cogitans fingo. Nam ille vbi sit nescio, iste ibi fingitur vbi volo. Ego ipse certe vnus sum, & hoc loco esse sentio corpus meū, & tamen figmēto cogitationis pergo quolibet, & loquor cum quolibet. Falsa sunt hæc: nec quisquā intelligit falsa. Nō ergo intelligo cū ista contēplor & istis credo, quia verum esse oportet quod intellectu contēplor. Nūquid forte sunt ista quę phātasmata dici

Rerū simplicitas, vestigiū est dei. C. XXXII.

† multis sinis.

K

† tamen. Differūt mētiens & fallens.

† aliās, nisi quod est.

Cic. de Acad. q. lib. 2.

M

† modo.

Non sensus corporis, sed iudiciū mentitur. Cap. XXXIII.

† quod.

† putatur.

A solent? Vnde ergo impleta est anima mea illusionibus? Vbi est verum quod mente conspicitur? Ita cogitanti iam dici potest. Illa lux vera est qua hæc omnia non esse vera cognoscis. Per hanc illud vnum vides, quo iudicas vnū esse quicquid aliud vides, nec tamen hoc esse quod illud est quicquid mutabile vides. Quod si hęc intueri palpitat mentis aspectus, quiescite, nolite certare, nisi cum consuetudine corporum: Ipsam vincite, & victa erunt omnia. Vnum certe quærimus, quo simplicius nihil est. Ergo in simplicitate cordis quæramus illum. Agite ocium, inquit, & agnoscetis quia ego sum dominus. Et etiā: Vacate & videte quoniā ego sum deus: non ocium desidiæ quæro, sed ocium cogitationis, vt à locis & temporibus vacetis. Hæc enim phātasmata tumoris & volubilitatis, constantem vnitatē videre non sinunt. Loca offerunt quod amemus, tempora surripiūt quod amamus, & relinquunt in anima turbas phantasmatum, quibus in aliud atque aliud cupiditas incitetur. Ita fit inquietus & erumnosus animus, frustra tenere à quibus tenetur exoptans. Vocatur ergo ad ociū (id est) vt ista non diligat, quę diligi sine labore nō possunt. Sic

B enim eis dominabitur, sic nō tenebitur, sed tenebit. Iugū enim meū, inquit, leue est. Huic iugo qui subiectus est, subiecta habet cætera. Non ergo laborabit, nō enim resistit quod subiectū est. Sed miseri amici huius mundi, cuius domini erunt si filij dei esse noluerint, quoniam dedit eis potestatem filios dei fieri. Amici ergo huius mundi tam timent ab eius amplexibus separari, vt nihil eis sit laboriosius quàm non laborare. Sed cui saltem illud manifestum est, falsitatem esse, qua id putatur esse, quod non est, intelligit eam esse veritatē quæ ostendit id quod est. At si corpora intātum fallunt, inquantum non implent, illud vnū quod conuincuntur imitari, à quo principio vnum est quicquid est, ad cuius similitudinē quicquid nititur naturaliter approbamus, quia naturaliter improbamus quicquid ab vnitate discedit, atque in eius dissimilitudinem tendit: datur intelligi esse aliquid quòd illius vnius solius, à quo principio vnū est quicquid aliquo modo vnū est, ita simile sit vt hoc omnino impleat ac sit idipsum, & hoc est veritas & verbum in principio, & verbū deus apud deum. Si enim falsitas ex iis est quę imitantur vnum, non inquantum id imitantur, sed inquantum adimplere non

C possunt: illa est veritas quæ adimplere potuit, & id esse quod est illud: ipsa est quæ illud ostendit sicut est: Vnde & verbum eius & lux eius rectissime dicitur. Cætera illius vnius similia dici possunt inquantum sunt, intātum enim & vera sunt: Hęc autem ipsa eius similitudo, & ideo veritas. Vt enim veritate sunt vera quæ vera sunt, ita similitudine similia sunt, quæcūq; similia sunt. Vt ergo veritas forma verorū est, ita similitudo forma similium est. Quapropter vera quoniam intātum vera sunt inquantum sunt, intantum autem sunt inquātum principalis vnius similia sunt, ea forma est omniū quæ sunt, quæ est summa similitudo principij: & veritas est, quia sine vlla dissimilitudine est. Vnde falsitas oritur, non rebus ipsis fallentibus, quæ nihil aliud ostendunt sentienti quàm speciem suam, quam pro suę pulchritudinis acceperunt gradu: neq; ipsis sensibus fallentibus, qui pro natura sui corporis affecti, nō aliud quàm suas affectiones præsidēti animo nunciant: sed peccata animas fallunt cum verū quærunt, relicta & neglecta veritate. Nam quoniā opera magis quàm artificem atque ipsam artē dilexerunt, hoc errore puniuntur, vt in operibus artificem artemq; conquirāt: & cum inuenire ne-

Vacandū vt deum cognoscas. Ca. XXXV. Sapi. 1.

Psal. 45.

Matth. 11.

Ioan. 1.

Vnde falsitas oriatur & veritas. C. XXXVI.

D

quiuerint, deus enim nō corporalibus sensibus subiacet, sed ipsi menti supereminet, ipsa opera existimēt esse & artem & artificem. Hinc oritur omnis impietas, nō modo peccantium, sed etiā damnatorum pro peccatis suis. Non enim tantū scrutari creaturam cōtra præceptum dei, sed ea frui potius quàm ipsa lege & veritate volunt, quod primi hominis peccatum deprehenditur, male vtētis libero arbitrio. Sed hoc quoque in ipsa dānatione addunt, vt non modo diligant, sed etiam seruiant creaturę potius quàm creatori, & eam colant per partes eius, à summis vsq; ad ima venientes. Sed aliqui se in hoc tenent, vt pro summo deo animam colant, & primam intellectualem creaturā, quam per veritatem pater fabricauit ad ipsam veritatem semper intuēdam & se per ipsam, quia omnimodo ei simillima est. Deinde veniunt ad vitam genitalem, per quam creaturam visibilia & temporalia gignentia, deus ęternus & incōmutabilis operatur. Hinc ad animalia, & inde ad ipsa corpora colēda dilabuntur, & in his primo eligunt pulchriora, in quibus cœlestia maxime excellunt. Ergo in primis solis corpus occurrit, & in eo nōnulli remanēt.

E Aliqui & lunæ splendorem religione dignum putant: est enim nobis vt perhibetur propinquior, vnde viciniorem speciem habere sentitur. Alij etiam cæterorum syderum corpora adiungunt, & totum cœlum cū stellis suis. Alij cœlo ætheren copulant aërem, & istis duobus superioribus elementis corporeis subiiciūt animas suas. Sed inter hos illi sibi videntur religiosissimi, qui vniuersam simul creaturā, id est, mundum totum cum omnibus quæ in eo sunt, & vitam qua spiratur & animatur, quam quidam corpoream, quidam incorporeā esse crediderunt. Hoc ergo totum simul vnum deum magnum esse arbitrātur, cuius partes sint cætera. Nō enim vniuersæ creaturæ authorem conditoremq; nouerunt. Inde est quòd in simulachra præcipitantur, & ab operibus dei vsque in opera sua demerguntur, quæ tamen adhuc visibilia sunt. Est enim alius deterior & inferior cultus simulachrorum, quo phantasmata sua colunt, & quicquid animo errante cum superbia vel tumore cogitando imaginati fuerint, religionis nomine obseruant, donec fiat in anima nihil omnino colendū esse, & errare homines qui superstitione se inuoluunt & misera se implicant seruitute. Sed frustra hoc sentiunt. Non enim efficiunt vt non seruiant: remanent

F quippe ipsa vitia quibus vt illa colenda opinarētur attracti sunt. Seruiunt enim cupiditati triplici, vel voluptatis, vel excellentię, vel spectaculi. Nego esse quenquā istorum qui nihil colendū existimant, qui non aut carnalibus gaudiis subditus sit, aut potentiam vanam foueat, aut aliquo spectaculo delectatus insaniat. Ita nescientes diligunt temporalia, vt inde beatitudinem expectent. His autem rebus quibus quisq; beatus vult effici, seruiat necesse est, velit nolit. Nam quocunque duxerint, sequitur: & quisquis ea visus fuerit auferre posse, metuitur. Possunt autē auferre ista, & scintilla ignis & aliqua parua bestiola. Postremo vt omittā innumerabiles aduersitates, tēpus ipsum auferat necesse est omnia transeuntia. Itaq; cum omnia temporalia trāseuntia mundus iste concludat, omnibus mundi partibus seruiunt, qui propterea putant nihil colendum esse, ne seruiāt. Veruntamen quanquā in hac rerum extremitate miseri iaceant, vt vitia sua sibi dominari patiantur vel libidine vel superbia vel curiositate damnati, vel duobus horum, vel omnibus: quādiu sunt in hoc stadio vitę humanę, licet eis cōgredi & vincere, si prius credāt

Impietas Idololatrarū C. XXXVII

1. Retract. cap. 13.

Triplex in mundo tentatio. Caput. XXXVIII.

G quod intelligere nondum valent, & non diligant mun
1.Ioan.1. dum: quoniam omne quod in mundo est, sicut diuinitus dictũ est, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorũ & ambitio seculi. Hoc modo tria illa sunt notata: Nam concupiscentia carnis, voluptatis infimæ amatores significat: Cõcupiscentia oculorum, curiosos: Ambitio seculi, superbos. Triplex etiam tentatio in homine, quam veritas ipsa suscepit, cauenda mõstrata est.
Matth.4. Dic, inquit tentator, lapidibus istis vt panes fiant. At ille vnus & solus magister, Non, inquit, in solo pane viuit homo: sed in omni verbo dei. Ita enim domitã docuit esse oportere cupiditatem voluptatis, vt nec fami cedendum sit. Sed forte dominationis temporalis fastu decipi poterat, qui carnis voluptate non potuit: Omnia ergo regna mundi monstrata sunt ei, & dictũ est: Omnia tibi dabo, si prostratus adoraueris me. Cui responsum est: Dominum deum tuũ adorabis, & illi soli seruies. Ita calcata est superbia. Subiecta est autem extrema [etiam] curiositatis illecebra: Non enim vt se de fastigio templi præcipitaret vrgebat, nisi causa tantũ aliquid experiendi. Sed neque hinc victus est, & ideo sic respondit, vt intelligeremus non opus esse ad cognoscendum deum, tentationibus visibiliter diuina explo-
H rare molientibus: Non tentabis, inquit, dominũ deum tuum. Quamobrem quisquis intus verbo dei pascitur, non quærit in ista eremo voluptatẽ. Qui vni deo tantum subiectus est, non quærit in monte, id est, in terrena elatione iactãtiam. Quisquis æterno spectaculo incõmutabilis veritatis adhærescit, non per fastigium huius corporis, id est, per hos oculos præcipitatur, vt temporalia & inferiora cognoscat. Quid igitur restat
Ex rebus cõditis quo deprehẽdatur summa veritas. vnde non possit anima recordari primam pulchritudinem quam reliquit, quando de ipsis suis vitiis potest.
C.XXXIX Ita enim sapientia dei pertendit à fine vsque ad finem fortiter. Ita per hanc summus ille artifex opera sua in vnum finem decoris ordinata contexuit. Ita illa bonitas à summo vsque ad extremum nulli pulchritudini, quæ ab ipso solo esse posset inuidit, vt nemo ab ipsa veritate deiiciatur, qui nõ excipiatur ab aliqua effigie veritatis. Quære in corporis voluptate quid teneat, nihil aliud inuenies quàm conuenientiam: Nam si resistẽtia pariunt dolorem, conuenientia pariunt voluptatẽ. Recognosce ergo quæ sit summa conuenientia: Noli foras ire, in te ipsum redi, in interiore homine habitat
I veritas, & si tuam naturam mutabilem inueneris, transcende & teipsum. Sed memento cum te transcendis, ratiocinantem animã te transcẽdere. Illuc ergo tende, vnde ipsum lumen rationis accẽditur. Quò enim peruenit omnis bonus ratiocinator, nisi ad veritatẽ? Cum ad seipsum veritas non vtique ratiocinãdo perueniat, sed quod ratiocinantes appetunt ipsa sit, vide ibi conuenientiam qua superior esse non possit, & ipse cõueni cum ea. Confitere te non esse quod ipsa est. Siquidem se ipsa non quærit, tu autem ad ipsam quærendo venisti, non locorum spatio, sed mentis affectu vt ipse interior homo cum suo inhabitatore, nõ infima & carnali, sed summa & spiritali voluptate conueniat. Aut si non cernis quæ dico, & an vera sint dubitas, cerne saltem vtrum te de iis dubitare non dubites, & si certum est te esse dubitantem, quære vnde sit certum. Non illic tibi
Ioan.1. omnino solis huius lumen occurret, sed lumen verum quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Quod his oculis videri non potest, nec illis quibus phantasmata cogitantur, per eosdẽ oculos animæ impacta, sed illis quibus ipsis phantasmatibus dici-

tur, Non estis vos quod ego quæro, neq; illud estis vnde K
ego vos ordino, & quod mihi inter vos fœdũ occurrerit, improbo, quod pulchrum approbo, cum pulchrius sit illud vnde improbo & approbo: quare hocipsum magis approbo, & non solum vobis, sed illis omnibus corporibus vnde vos hausi antepono. Deinde regulam ipsam quam vides, concipe hoc modo: Omnis qui se dubitantem intelligit, verum intelligit, & de hac re quam intelligit certus est. De vero igitur certus est. Omnis igitur qui vtrum sit veritas dubitat, in seipso habet verum vnde non dubitet, nec vllum verum nisi veritate verum est. Non itaque oportet eum de veritate dubitare, qui potuit vndecunq; dubitare. Vbi videntur hæc, ibi est lumen sine spatio locorum & temporum, & sine vllo spatiorum talium phantasmate. Nunquid ista ex aliqua parte corrumpi possunt, etiam si omnis ratiocinator interea, aut potius apud carnales inferos veterescat? Non enim ratiocinatio talia facit, sed inuenit. Ergo antequam inueniantur, in se manent, & cum inue-
niuntur non innouant. Ita renascitur interior homo, & exterior corrumpitur de die in diem. Sed interior exteriorem respicit, & in sua cõparatione fœdum videt: in proprio tamẽ genere pulchrum & corporum conuenientia lætantem, & corrumpentem quod in bonum suũ conuertit, alimenta scilicet carnis: quæ tamen corrupta, id est, amittentia formam suam, in membrorum istorum fabricam migrant, & corrupta reficiunt, in aliam formam per conuenientiã transeuntia: & per vitalem motum diiudicantur quodammodo, vt ex eis in structuram huius visibilis pulchri quę apta sunt assumantur, non apta vero per incorigruos meatus eiiciantur. Quorum aliud fœculentissimum redditur terrę ad alias formas assumẽdas, aliud per totum corpus exhalat, aliud totius animalis latentes numeros accipit, & inchoatur in prolem, & siue conuenientia duorum corporum siue tali aliquo phantasmate cõmotum, per genitales vias ab ipso vertice defluit in infima voluptate. Iam vero in matre per certos numeros temporum in locorum numerum coaptatur, vt suas regiones quęque membra occupent, & si mõdum parilitatis seruauerint, luce coloris adiuncta nascitur corpus quod formosum vocatur, & à suis dilectoribus amatur acerrime: non tamen in eo plus placet forma quæ mouetur, quàm vita quæ mouet. Nam illud animal si nos amet, allicit violentius: si oderit autẽ, succensemus, & ferre non possumus, etiam si formam ipsam præbeat fruenti. Hoc totũ est voluptatis regnũ & ima pulchritudo, subiacet enim corruptioni: Quod si non esset, summa putaretur. Sed adest diuina prouidentia quæ hanc ostẽdat, & non mala m, propter tam manifesta vestigia primorũ numerorum, in quibus sapientiæ dei non est numerus, & extremam tamen esse: miscens ei dolores & morbos & distortiones mẽbrorum, & tenebras coloris, † & animorum simultates ac dissensiones, vt ex his admoneamur incommutabile aliquid esse quærendũ. Et hoc facit per infima ministeria eorũ quibus id agere voluptatis est, quos exterminatores & angelos iracundiæ, diuinæ scripturæ nominant, quanuis ipsi nesciant quid de se agatur boni. His similes sunt homines qui gaudẽt miseriis alienis, & risus sibi & ludicra spectacula exhibent, vel exhiberi volunt euersionibus & erroribus aliorum. Atque ita in his omnibus boni admonentur & exercentur & vincunt, & triũphant & regnant. Mali vero decipiuntur, cruciantur, vincuntur, dãnantur & seruiunt, non vni omniũ summo domino, sed vltimis seruis, illis

Diabolitẽtatio cedit in decorem vniuersi. Cap.XL. 2.Cor.7. L

Semen à cerebro.

M

Psal.146.

† oculorũ.

videlicet

A videlicet angelis, qui doloribus & miseriis dãnatorum pascuntur, & pro ista maleuolẽtia bonorum liberatione torquentur. Ita ordinantur omnes officiis & finibus suis in pulchritudinẽ vniuersitatis, vt quod horremus in parte, si cum toto consyderemus, plurimum placeat: quia nec in ædificio iudicando vnum tantum angulum consyderare debemus, nec in homine pulchro solos capillos, nec in bene pronunciante solum digitorum motum, nec in lunæ cursu aliquas tridui tantum figuras. Ista enim quę propterea sunt infima, quia partibus imperfectis tota perfecta sunt, siue in statu, siue in motu pulchra sentiantur, tota consyderanda sunt, si recte volumus iudicare. Verum enim nostrum iudicium, siue de toto, siue de parte iudicet, pulchrum est: vniuerso quippe mundo superfertur, nec alicubi parti eius inquantum verum iudicamus, adhæremus. Error autem noster parti adhærens eius, ipse per se fœdus est. Sed sicut niger color in pictura cum toto fit pulcher: sic totum istum agonem decenter ædit incommutabilis diuina prouidentia, aliud victis, aliud certantibus, aliud victoribus, aliud spectatoribus, aliud quietis & solum deum contemplantibus tribuens: cum in his omnibus
B non sit malum nisi peccatum & pœna peccati, hoc est, defectus voluntarius à summa essentia, & labor in vltima non voluntarius. Quod alio modo dici potest, libertas à iustitia, & seruitus sub peccato. Corrum-
Duplex exterioris hominis corruptio. Cap.XLI. pitur autem homo exterior aut profectu interioris, aut defectu suo. Sed profectu interioris ita corrumpitur, vt totus in melius reformetur, & restituatur in integrum in nouissima tuba, vt iam non corrumpatur neque corrumpat. Defectu autem suo in pulchritudines corruptibiliores, id est, pœnarum ordinem præcipitatur. Nec miremur quòd adhuc pulchritudines nomino
1.Retract. cap.13. Nihil enim est ordinatum quod non sit pulchrum. Et
Roma.13. sicut ait Apostolus, Omnis ordo à deo est. Necesse est autem fateamur meliorem esse hominem plorantem, quàm lætantem vermiculum: & tamen vermiculi laudem sine vllo mendacio copiose possum dicere: considerans nitorem coloris, figuram teretem corporis, priora cum mediis, media cum posterioribus congruentia & vnitatis appetentiam pro suæ naturæ humilitate seruantia, nihil ex vna parte formatum, quod non ex altera parili dimensione respondeat. Quid iam de anima ipsa dicam, vegetante modulum corporis sui,
C quomodo eum numerose moueat, quomodo appetat conuenientia, quomodo vincat, aut caueat obsistentia quantum potest, & ad vnum sensum incolumitatis referens omnia, vnitatem illam conditricem naturarum omniũ, multo euidentius quàm corpus insinuet: loquor
Cato apud Cice. in Cato. maiore. Et de mori. Mani. ca. 8. de vermiculo animante qualicunq; Cineris & stercoris laudem verissime atque vberrime plerique dixerũt. Quid ergo mirum est, si hominis animam quæ vbicũque sit & qualiscunque sit, omni corpore est melior, dicam pulchre ordinari, & de pœnis eius alias pulchritudines fieri, cùm ibi non sit quãdo misera est, vbi beatos esse decet, sed ibi sit vbi esse miseros decet? Prorsus nemo nos fallat: Quicquid rectè vituperatur, in melioris
1.Retract. cap.13. comparatione respuitur: Omnis autem natura quanuis extrema, quanuis infima, in comparatione nihil iure laudatur. Et tunc cuique non est bene, si melius esse potest. Quare si nobis potest bene esse cum ipsa veritate, male sumus cum quolibet vestigio veritatis: multo ergo deterius cũ extremitate vestigij, quando carnis voluptatibus adhæremus. Vincamus ergo huius cupiditatis vel blanditias vel molestias, subiugemus nobis hanc

fœminam si viri sumus. Nobis ducibus & ipsa erit me- D
lior, nec iam cupiditas, sed tẽperantia nominabitur. Nã cum ipsa ducit, nos autẽ sequimur, cupiditas illa & libido, nos vero temeritas & stultitia nuncupamur. Sequamur Christum caput nostrũ, vt & nos sequatur cui caput sumus. Hoc & fœminis præcipi potest, non maritali, sed fraterno iure, quo iure in Christo nec masculus nec fœmina sumus. Habent enim & illæ virile quiddã vnde fœmineas subiugẽt voluptates, vnde Christo seruiant, & imperẽt cupiditati. Quod in multis viduis & virginibus dei, in multis etiã maritatis, sed iam fraterne coniugalia iura seruãtibus Christiani populi dispẽsatione manifestum est. Quòd si ab ea parte cui dominari deus nos iubet, atque vt in nostram possessionẽ restituamur & hortatur & opitulatur: si ergo ab hac parte per negligentiam & impietatẽ vir subditus fuerit, id est, mens & ratio, erit quidẽ homo turpis & miser: sed destinatur in hac vita, & post hanc vitã ordinatur, quò eum destinari, & vbi ordinari summus ille rector & do
minus iudicat. Nulla itaq; fœditate vniuersa creatura Vnitatis pulchritudo in quibus. Cap.XLII. maculari permittitur. Ambulemus ergo dum diem E
habemus, id est, dum ratione vti possumus, vt ad deum conuersi, verbo eius quod verũ lumen est illustrãri mereamur, ne nos tenebrę comprehendant. Dies est enim præsentia illius luminis, quod illuminat omnẽ hominẽ venientẽ in hunc mundum. Hominẽ dixit, qui ratione vti potest, & vbi cecidit, ibi incũbere vt surgat. Si ergo voluptas carnis diligitur, ea ipsa diligentius consyderetur, & cũ ibi recognita fuerint quorundã vestigia numerorum, quærendũ est vbi sine tumore sint. Ibi enim magis vnũ est quod est. Et si tales sunt in ipsa motione vitali quæ in seminibus operatur, magis ibi mirandi sunt quàm in corpore. Si enim numeri seminum sicut ipsa semina tumerent, de dimidio grano fici, arbor dimidia nasceretur, neq; de animalium seminibus etiam non totis, animalia tota & integra gignerentur, neque tantillũ & vnum semẽ vim haberet sui cuiusq; generis innumerabilem. De vno quippe secundũ suam naturã possunt, vel segetes segetũ, vel syluæ syluarum, vel greges gregum, vel populi populorũ per secula propagari, vt nullum folium sit vel nullus pilus per tam numerosam successionẽ, cuius non ratio in illo primo & vno semine fuerit. Deinde illud cogitandum est, quàm numerosas quàm suaues sonorũ pulchritudines verberatus aër traiiciat cantãte luscinia, quas illius auiculæ ani F
ma non tã libere cũ liberet fabricaretur, nisi vitali motu incorporaliter haberet impressas. Hoc & in cæteris animantibus, quæ ratione carentia sensu tamen nõ carent, animaduerti potest. Nullũ enim horũ est quod nõ vel in sono vocis, vel in cætero motu atque operatione membrorũ numerosum aliquid, atq; in suo genere moderatum gerat, non aliqua scientia, sed tamen intimis naturæ terminis, ab illa incõmutabili numerorum lege modulatis. Redeamus ad nos, & omittamus ea quæ Ex ordine rerũ cognosci deum. Ca. XLIII. cum arbustis & bestiis habemus cõmunia. Vno nanque modo hirundo nidificat, & vnumquodq; auium genus vno aliquo suo modo. Quid est ergo in nobis quo & de illis omnibus iudicamus, quas figuras appetant, & quatenus impleãt, & nos in ædificiis aliisq; corporeis operibus, tanquam domini omniũ talium figurarũ, innumerabilia machinamur? Quid est in nobis quod intus intelligit has ipsas visibiles corporũ moles proportione magnas esse vel paruas, & omne corpus habere dimidium quantulumcunque sit, & si dimidium, innumerabiles partes? Itaq; omne granum milij suæ parti tantæ,

G quantam in hoc mundo nostrum corpus tenet, tã magnum esse quàm mundus est nobis, totumq; istũ mundum figurarum ratione pulchrum esse, non mole: magnum autem videri, non pro sua quãtitate, sed pro breuitate nostra, id est, animalium quibus est plenus: quæ rursus cum habeãt infinitatem diuisionis, non ipsa per se, sed in aliorum, & maxime ipsius vniuersi comparatione tam parua sunt. Nec in spatio temporum alia ratio est, quia vt omnis loci, sic omnis temporis longitudo habet dimidium sui: quanuis enim sit breuissima, & incipit & progreditur & desinit. Itaque non potest nisi habere dimidium, dum ibi diuiditur quà transit ad finem. Ac per hoc & breuis syllabæ tempus in comparatione longioris breue, & hora brumalis æstiuæ horę cõparata minor est. Sic mora vnius horæ ad diem, & diei ad mẽsem, & mensis ad annum, & anni ad lustrum, & lustri ad maiores circuitus, & ipsi ad vniuersum tẽpus relati breues sunt, cum illa ipsa numerosa successio, & quædã gradatio, siue localium, siue tẽporalium spatiorum, non tumore vel mora, sed ordinata conuenientia pulchra iudicetur. Ipse autẽ ordinis modus viuit in veritate perpetua, nec mole vastus, nec protractione vo-

Horas inæquales intelligit, quæ ꝓ loco solis in Zodiaco variantur. Nã brumalis dies totidẽ habet horas, quot æstiuus, licet breuiores.

H bilis, sed potentia super omnes locos magnus, æternitate super omnia tempora immobilis: sine quo tamẽ nec vllius molis vastitas in vnum redigi, nec vllius temporis productio potest ab errore cohiberi, & aliquid esse vel corpus vt corpus sit, vel motus vt motus sit. Ipsum est vnum principale, nec per finitum, nec per infinitum crassum, nec per finitum nec per infinitum mutabile, Non enim habet aliud hic, aliud alibi, aut aliud nunc, aliud postea: quia summe vnus est pater veritatis, pater suæ sapientiæ, quæ nulla ex parte dissimilis, similitudo eius dicta est & imago, quia de ipso est. Itaque etiam filius recte dicitur ex ipso, cætera per ipsum. Præcessit enim forma omnium summe implẽs vnum de quo est, vt cætera quæ sunt inquãtum sunt vni similia per eam formam fierent. Horum alia sic sunt per ipsam, vt ad ipsam etiam sint, vt omnis rationalis & intellectualis creatura, in qua homo rectissime dicitur factus ad imaginem & similitudinem dei: Non enim aliter incõmutabilem veritatẽ posset mente conspicere. Alia vero ita sunt per ipsam facta, vt non sint ad ipsam. Et ideo rationalis anima si creatori suo seruiat à quo facta est, per quem facta est, & ad quem facta est, cuncta ei cætera seruient: & vita vltima, quæ tam vicina illi est, &

1. sen. dist. 3. ca. nũc restat

Dei imago filius, ad quã facta, quãda. Ca. XLIIII.

I est adiutoriũ eius, per quod imperat corpori: & ipsum corpus, extrema natura & essentia: cui omni modo cedenti ad arbitrium dominabitur, nullam de illo sentiẽs molestiam: quia iam non ex ipso nec per ipsum quæret beatitudinem, sed ex deo per seipsam percipiet. Reformatum ergo corpus ac sanctificatum, sine detrimento corruptionis, & sine onere difficultatis administrabit. In resurrectione enim nec nubent neque nubentur, sed erunt sicut angeli in cœlis. Esca vero ventri, & venter escis. Deus autem & hunc & illas destruet, quoniam nõ est regnũ dei esca & potus, sed iustitia & pax & gaudiũ.

Matth. 24. 1. Cor. 6.

Roma. 14.

Quapropter etiam in ista corporis voluptate inuenimus vnde commoneamur eam contemnere: nõ quia malum est natura corporis, sed quia in extremi boni dilectione turpiter volutatur, qui primis inhærere fruiq; concessum est. Cum trahitur auriga, & suæ temeritatis dat pœnas, quicquid illud est quo vtebatur accusat: sed imploret auxilium, iubeat dominus rerum, obsistatur equis, alia iã spectacula de illius præcipitatione facientibus, & nisi subueniatur de morte facturis, restituatur in locum, super rotas collocetur, habenarũ iura reddãtur, regat cautius obtẽperantes & edomitas bestias, tunc sentiet quàm bene currus & tota illa iunctio fabricata sit, quę ruina eius, & ipsum afflixerat, & cursum decentissimę moderationis amiserat: quia & huic corpori imbecillitatẽ peperit animæ male vtentis auiditas in paradiso, vsurpans vetitũ cibum cõtra medici disciplinã, qua sempiterna cõtinetur salus. Si ergo in ista ipsa visibilis carnis imbecillitate, vbi beata vita esse nõ potest, inuenitur admonitio beatæ vitæ propter speciẽ de summo bono vsq; ad ima venientẽ: quanto magis in appetitione nobilitatis & excellentiæ, & in omni superbia vanaq; põpa huius mũdi. Quid enim aliud in ea homo appetit, nisi solus esse si fieri possit cui cuncta subiecta sint, peruersa scilicet imitatione omnipotentis dei? Quẽ si subditus imitaretur, secundũ pręcepta eius viuẽdo, per eum haberet subdita cætera, nec ad tantã deformitatẽ veniret vt bestiolã timeret, qui vult hominibus imperare. Habet ergo & superbia quendam appetitũ vnitatis & omnipotentiæ, sed in rerum temporalium principatu, quæ omnia transeunt tanquam vmbra. Inuicti esse volumus & recte: habet enim hoc animi nostri natura post deũ, à quo ad eius imaginẽ factus est: sed eius L præcepta erant seruãda, quibus seruatis nemo nos vinceret. Nunc vero dum ipsa, cuius verbis turpiter cõsensimus, domatur dolore pariẽdi, & nos in terra laboramus, & cum magno dedecore superamur ab omnibus quæ nos cõmouere ac perturbare potuerunt. Itaq; nolumus ab hominibus vinci, & irã non possumus vincere. Qua turpitudine quid execrabili* dici potest? Fatemur hominem hoc esse quod nos sumus, qui tamen & si habeat vitia, non est tamen ipse vitiũ. Quanto igitur honestius homo nos vincit quàm vitiũ. Quis autẽ dubitet immane vitiũ esse inuidentiã, qua necesse est torqueatur & subiiciatur, qui non vult in rebus temporalibus vinci? Melius est ergo vt homo nos vincat quàm inuidentia, vel quodlibet aliud vitiũ. Sed nec ab homine vinci potest qui vitia sua vicerit. Non enim vincitur, nisi cũ ei eripitur ab aduersario quod amat. Qui ergo amat id solũ quod amanti eripi non potest, ille indubitãter inuictus est, nec vltra † cruciatur inuidia. Id enim diligit, ad quod diligendum & percipiendum quanto plures venerint, tãto eis vberi* gratulatur. Diligit enim deũ ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota mente, & diligit proximũ tanquã seipsum. Non ergo illi inuidet M vt sit quod ipse est, imò adiuuat etiã quantũ potest. Nec potest amittere proximũ quem diligit tanquã seipsum, quia neq; in seipso ea diligit quæ oculis subiacent, aut vllis aliis corporeis sensibus. Ergo apud semetipsum habet quem diligit tanquã seipsum. Ea autẽ est regula dilectionis, vt quæ sibi vult bona prouenire, & illi velit, & quæ accidere sibi mala non vult, & illi nolit: Hanc voluntatẽ erga omnes homines seruat. Nam erga neminem operãdum est malũ. Et dilectio proximi malũ non operatur. Diligamus ergo vt præceptũ est etiã inimicos nostros, si vere inuicti esse volumus. Non enim per seipsum quisquã hominum inuictus est, sed per illã incõmutabilem legem, cui quicunque seruiunt soli sunt liberi. Sic enim eis quod diligunt auferri non potest. Quæ res vna inuictos facit & perfectos viros. Nam si vel ipsum hominẽ homo dilexerit, nõ tanquã seipsum, sed tanquam iumentũ, aut balneas, aut auiculã pictam, vel garrulam, id est, vt ex eo aliquid temporalis voluptatis aut commodi capiat, seruiat necesse est, non homini, sed quod est turpius, tam fœdo & detestabili vitio, quo non

Charitas erga deum & proximum. Ca. XLVI.

† vlla.

Matth. 22.

Tobiæ. 4.

Roma. 13.

Matth. 5.

A quo non amat hominẽ sicut homo amandus est. Quo vitio dominante, vsq; ad extremam vitam, vel potius mortem perducitur. Sed nec sic quidem ab homine homo diligendus est, vt diligũtur carnales fratres vel filij vel coniuges, vel quique cognati, vel affines aut ciues. Nam & dilectio ista temporalis est. Nõ enim vllas tales necessitudines haberemus, quæ nascendo & moriẽdo contingunt, si natura nostra in præceptis & imagine dei manens, in istam corruptionẽ non religaretur. † Itaque ad pristinã perfectamq; naturam nos ipsa veritas vocans, præcipit vt carnali cõsuetudini resistamus, docens neminem aptum esse regno dei, qui non istas carnales necessitudines oderit. Neq; hoc cuiquam inhumanum videri debet: Magis enim est inhumanum non amare in homine quod homo est, sed amare quod vilius est: hoc est enim non in eo amare illud quod ad deũ pertinet, sed amare illud quod ad se pertinet. Quid ergo mirum si ad regnum non peruenit, qui non communem sed priuatã rẽ diligit? Imò vtrunq; ait quispiã, Imò illud vnum dicit dominus. Dicit enim verissime veritas: Nemo potest duobus dominis seruire. Nemo B enim potest perfecte diligere quò vocamur, nisi oderit vnde reuocamur. Vocamur autem ad perfectam naturam humanam, qualem ante peccatum nostrum deus fecit: Reuocamur autem ab eius dilectione, quam peccando meruimus. Quare oderimus oportet, vnde autẽ † liberemur optamus. Oderimus ergo temporales necessitudines, si æternitatis charitate flagramus. Diligat homo proximum tanquam seipsum. Certe enim sibiipsi nemo est pater, aut filius, aut affinis, aut aliquid huiusmodi, sed tantum homo. Qui ergo diligit aliquem tãquã seipsum, hoc in eo debet diligere quod sibi est. Corpora vero non sunt quod nos sumus. Non ergo in homine corpus est expetendum aut desyderandum. Valet enim ad hoc etiam quod præceptum est: Non concupiscas rem proximi tui. Quapropter quisquis in proximo aliud diligit, quàm sibi ipse est, non eum diligit tanquam seipsum. Ipsa igitur natura humana sine carnali cõditione diligenda est, siue sit perficiẽda siue perfecta. Omnes sub vno deo patre cognati sunt qui eum diligunt & faciunt voluntatem ipsius. Et inuicem sibi sunt & patres cum sibi consulunt, & filij cũ sibi obtemperãt, & fratres, maxime quia eos vnus pater testamẽto suo ad vnam hæreditatem vocat. Quapropter C cur iste non inuictus sit hominem diligẽdo, cum in eo nihil præter hominem diligat, id est, creaturam dei ad eius imaginem factam, nec ei possit deesse perfecta natura quam diligit, cum ipse perfectus est? Sicut enim, verbi gratia, si quisquam diligat bene cantantem, non hunc aut illum, sed tantum bene cantãtem quemlibet, cum sit cantor ipse perfectus, ita vult omnes tales esse, vt tamen ei non desit quod diligat, quia ipse bene cantat. Nam si cuiquam inuidet bene cantanti, nõ iam illud diligit, sed aut laudem, aut aliquid aliud, quò bene cantando vult peruenire, & potest ei minui vel auferri si & alius bene cantauerit. Qui ergo inuidet bene cãtanti, non amat bene cantantem, sed rursus qui eo indiget non bene cantat. Quod multo accommodatius de bene viuente dici potest: quia inuidere nulli potest: quò enim peruenient bene viuentes, tãtundem est omnibus, nec minus fit cum plures habuerint. Et potest esse tempus quo bonus cantor cantare non deceter queat, & indigeat voce alterius, qua sibi exhibeatur quod diligit: tanquam si alicubi conniuetur, vbi eum cantare turpe sit, sed deceat audire cantantem: bene autem vi-

i. Retracta. cap. 13.

† relegaretur.

Matth. 6.

† vt

Exo. 20.

Fortis oĩbus bene vtitur. Ca. XLVII.

uere semper decet. Quare quisquis hoc & diligit & facit, non solum non inuidet imitantibus, sed his se præbet libentissime atque humanissime quantũ potest, nec tamen eis indiget. Nam quod in illis diligit, in seipso habet totum atque perfectum. Ita cum diligit proximũ tanquam seipsum, non inuidet ei, quia nec sibiipsi: præstat ei quod potest, quia & sibiipsi: nec eo indiget, quia nec seipso: tãtum deo indiget, cui adhærẽdo beatus est. Nemo autem illi eripit deum. Ille ergo verissime atque certissime inuictus homo est, qui cohæret deo, non vt ab eo aliquid boni extra mereatur, sed cui nihil aliud quàm ipsum hærere deo bonum est. Hic vir quãdiu est in hac vita, vtitur amico ad rependendam gratiã, vtitur inimico ad patientiam, vtitur quibus potest ad beneficentiam, vtitur omnibus ad beneuolentiã. Et quanquam temporalia non diligat, ipse recte vtitur temporalibus, & pro eorum sorte hominibus consulit, si æqualiter non potest omnibus. Quare si aliquem familiariũ suorum promptius quàm quemlibet alloquitur, non eũ magis diligit, sed ad eum habet maiorem fiduciam, & apertiorem temporis ianuam. Tractat enim tempori D deditos tanto melius, quanto minus ipse obligatus est E tempori. Cum itaq; omnibus quos pariter diligit prodesse non possit, nisi cõiunctioribus prodesse malit iniustus est. Animi autem coniunctio maior est, quàm locorum aut temporum, quibus in hoc corpore iunguntur, sed ea maxima est, quæ omnibus præualet. Non ergo iste affligitur morte cuiusquam, quoniam qui toto animo deum diligit, nouit nec sibi perire quod deo nõ perit. Deus autem dominus est & viuorũ & mortuorũ. Non cuiusquam miseria miser est, quia nec cuiusquam iustitia iustus est. Et vt nemo illi iustitiam & deum, sic nemo aufert beatitudinem. Et si aliquando forte huius periculo vel errore vel dolore commouetur, vsque ad illius auxilium, aut correctionem, aut consolationem, non vsque ad suã subuersionem valere patitur. In omnibus autem officiosis laboribus futurę quietis certa expectatione non frãgitur. Quid enim ei nocebit, qui bene vti etiam inimico potest? Eius enim præsidio atque munimento inimicitias non pertimescit, cuius præcepto & dono diligit inimicos. Huic viro in tribulationibus parum est non cõtristari, nisi etiam gaudeat, sciens quod tribulatio patiẽtiam operatur, patientia probationem, probatio spem, spes autem non confundit. Quoniam charitas dei diffusa est in cordibus nostris per spiritũ sanctum qui datus est nobis. Quis huic nocebit? Quis hunc subiugabit? Homo, qui prosperis rebus proficit, asperis quid profecerit discit. Cum enim mutabilium bonorum adest copia, non eis cõfidit: sed cum subtrahuntur, agnoscit vtrum eum non ceperint. Quia plerunque cum assunt nobis, putamus quod non ea diligamus: sed cum abesse cœperint, inuenimus qui simus. Hoc enim sine amore nostro aderat, quod sine dolore discedit. Videtur ergo vincere cũ vincatur, qui superãdo ad id peruenerit, quod cum dolore amissurus est: & vincit cum vinci videatur, quisquis cedendo ad id peruenit quod non amittit inuitus. Quem ergo delectat libertas, ab amore mutabilium rerum liber esse appetat: & quem regnare delectat, vni omnium regnatori deo subditus hæreat, plus eum diligendo quam seipsum. Et hęc est perfecta iustitia, qua potius potiora, & minus minora diligimus. Sapientem animam atque perfectam talem diligat qualem illam videt: stultam non talem, sed quia esse perfecta & sapiens potest: quia nec seipsum debet stultum diligere. Nam qui se diligit stultum,

Matth. 5.

F

Roma. 5.

Quę sit pfecta iustitia. C. XLVIII.

G ſtultum, non proficiet ad ſapientiam : nec fiet quiſquis qualis cupit eſſe , niſi ſe oderit qualis eſt . Sed donec ad ſapientiam perfectionémque veniatur, eo animo ferat ſtultitiã proximi , quo ſuam ferret ſi ſtultus eſſet, & amaret ſapientiam. Quapropter ſi & ipſa ſuperbia veræ libertatis & veri regni vmbra eſt,etiam per ipſam nos commemorat diuina prouidẽtia,quid ſignificemus vitioſi , & quò debeamus redire correcti.

Omnib' prę ferenda veritas. Cap. XLIX.

Iam vero cuncta ſpectacula,& omnis illa,quę appellatur curioſitas quid aliud quærit quàm de rerum cognitione lætitiam? Quid ergo ádmirabilius , quid ſpecioſius ipſa veritate,ad quam omnis ſpectator peruenire ſe cupere cõfitetur,cum vehemẽter ne fallatur inuigilat, & inde ſe iactat ſi quid acutius cæteris & viuacius in ſpectando cognoſcat & iudicet? Ipſum denique pręſtigiatorẽ nihil aliud quàm fallaciam profitentem diligenter intuentur & cautiſſime obſeruant,& ſi eluduntur, quia ſua nõ poſſunt,illius delectantur ſcientia qui eos eludit. Nam ſi & ille neſciret, quibus cauſis fallantur intuentes , vel neſcire crederetur , pariter erranti nullus plauderet. Si quis autem de populo vnus eum deprehenderit,maiorem illo laudem ſe mereri putat,non ob aliud,niſi quia H decipi fallíque non potuit. Si autem multis apertus ſit, non ille laudatur, ſed irridentur cæteri qui talia deprehendere nequeunt . Ita omnis palma cognitioni datur & artificio,& comprehẽſioni veritatis, ad quam nullo modo perueniunt qui foris eam quęrunt. Itaq; in tãtas nugas & turpitudines merſi ſumus,vt cum interrogati quid ſit melius,verũ an falſum,ore vno reſpondeamus verum eſſe melius iocis & ludis , tamen vbi nos vtique non vera,ſed falſa † delectant,multo propenſius quàm præceptis ipſius veritatis hæreamus . Ita noſtro iudicio & ore punimur,aliud ratione approbantes,aliud vanitate ſectantes. Tamdiu autem eſt ludicrum & ioculare aliquid , quãdiu nouimus in cuius veri cõparatione rideatur. Sed diligendo talia excidimus à vero & non iã inuenimus quarũ rerum incitamenta † ſint,quibus tanquam primis pulchris inhiamus,& ab eis recedẽtes amplexamur noſtra phantaſmata. Nam redeuntibus nobis ad inueſtigandam veritatem,ipſa in itinere occurrunt,& nos tranſire non ſinunt,nullis viribus, ſed magnis inſidiis latrocinantia,nõ intelligentibus quàm late pateat quod dictum eſt:Cauete à ſimulachris.Itaque I alij per innumerabiles mundos vana cogitatione volutati ſunt . Alij deum eſſe non poſſe,niſi corpus igneũ putauerunt. Alij candorem lucis immenſæ per infinita ſpatia vſquequaque porrectũ,ex vna tamen parte quaſi nigro quodam cuneo fiſſum , duo aduerſa regna opinantes , & talia rebus conſtituentes principia,cum ſuis phãtaſmatibus fabulati ſunt. Quos ſi iurare cogam vtrum hæc vera eſſe ſciant,fortaſſe non audeant,ſed viciſſim dicant,Tu igitur oſtende quid verum ſit . Quibus ſi nihil reſpõdeam,niſi vt illam lucem quærãt,qua eis apparet & certum eſt,aliud eſſe credere,aliud intelligere, iurarent & ipſi,nec oculis videri poſſe iſtam lucem,nec cum aliqua locorum vaſtitate cogitari,& nuſquam non præſto eſſe quærentibus , & nihil ea certius atque ſerenius inueniri. Quæ rurſus omnia,quę de hac luce mentis nunc à me dicta ſunt, nulla alia quàm eadem luce manifeſta ſunt. Per hanc enim intelligo vera eſſe quæ dicta ſunt , & hæc me intelligere per hanc rurſus intelligo . Et hoc rurſus & rurſus cũ quiſq; ſe aliquid intelligere intelligit,& idipſum rurſus intelligit, in infinitũ pergere intelligo,& nulla hic eſſe ſpatia cuiuſquam tumoris aut volubilitatis intelligo . Intelligo

† ficta.

† imitamẽta.

K etiam non me poſſe intelligere niſi viuam,& me viuaciorẽ intelligendo fieri certius intelligo. Aeterna enim vita vitam temporalẽ viuacitate ipſa ſuperat. Nec quid ſit æternitas,niſi intelligendo conſpicio . Mentis quippe aſpectu omnem mutabilitatem ab æternitate ſeiungo,& in ipſa æternitate nulla ſpatia tẽporis cerno,quia ſpatia temporis præteritis & futuris rerum motibus cõſtant. Nihil autem præterit in ęterno,& nihil futurum eſt:quia & quod præterit eſſe deſinit, & quod futurum eſt,nondum eſſe cœpit. Aeternitas autem tantummodo eſt,nec fuit quaſi iã non ſit,nec erit quaſi adhuc non ſit . Quare ſola ipſa veriſſime dicere potuit humanæ menti,Ego ſum qui ſum. Et de illa veriſſime dici poterat. Qui eſt,miſit me.

Exo.3.

Scripturarũ & ĩterpretationũ ratio. Cap.L.

Cui ſi nõdum poſſumus inhærere, obiurgemus ſaltem noſtra phãtaſmata,& tam nugatorios & deceptorios ludos de ſpectaculo mentis eiiciamus . Vtamur gradibus quos nobis diuina prouidentia fabricare dignata eſt. Cum enim figmentis ludicris nimium delectati euaneſceremus in cogitationibus noſtris, & totam vitam noſtram in quædam vana ſomnia verteremus, rationali creatura ſeruiẽte legibus ſuis:per ſonos ac literas,ignem,fumum,nubem,colum- L nam , quaſi quædam verba viſibilia cum infantia noſtra parabolis ac ſimilitudinibus quodammodo ludere, & interiores oculos noſtros luto huiuſcemodi curare non aſpernata eſt ineffabilis miſericordia dei. Diſtinguamus ergo quam fidẽ debeamus hiſtoriæ, quã fidem debeamus intelligentiæ, quid mandemus memoriæ,verum eſſe neſcientes,ſed credentes tamen. Et vbi ſit verum quod non venit & tranſit,ſed ſemper eodem modo manet. Qui ſit modus interpretandæ allegoriæ, quę per ſapientiam dicta creditur in ſpiritu ſancto. Vtrum à viſibilibus antiquioribus ad viſibilia recentiora eam perducere ſufficiat. An vſque ad animæ affectiones atq; naturam, an vſque ad incommutabilem æternitatem: An aliæ ſignificent geſta viſibilia , alię motus animorum, aliæ legem æternitatis , an aliqua inueniantur in quibus hæc omnia inueſtiganda ſint. Et quæ ſit ſtabilis fides,ſiue hiſtorica & temporalis,ſiue ſpiritalis & æterna,ad quam omnis interpretatio authoritatis dirigenda ſit. Et quid proſit ad intelligenda & obtinẽda æterna, vbi finis eſt omnium bonarum actionum,fides rerum temporalium. Et quid interſit inter allegoriã hi- M ſtoriæ,& allegoriam facti, & allegoriam ſermonis, & allegoriam ſacramenti. Et quomodo ipſa locutio diuinarum ſcripturarũ ſecũdum cuiuſq; linguæ proprietatẽ accipienda ſit . Habet enim omnis lingua ſua quædam propria genera locutionũ , quæ cũ in aliã linguã tranſferuntur, videntur abſurda. Quid proſit tanta loquendi humilitas,vt nõ ſolum ira dei & triſtitia, & à ſomno expergefactio, & memoria,& obliuio,& alia nõnulla quæ in bonos homines cadere poſſunt, ſed etiam pœnitentiæ,zeli,crapulæ nomina,& alia huiuſmodi in ſacris libris inueniantur? Et vtrum oculi dei & manus & pedes,& alia huius generis membra , quæ in ſcripturis nominantur, ad viſibilem formã humani corporis referenda ſint,an ad ſignificationes intelligibilium & ſpiritalium potentiarum,ſicut galea & ſcutum,& gladius & cingulum,& cætera talia? Et quod,maxime quærendum eſt,quid proſit generi humano,quod ſic nobiſcum per rationalẽ & genitalem & corporalem creaturam ſibi ſeruiẽtem diuina prouidentia locuta eſt. Quo vno cognito, omnis ab animo proteruitas puerilis excluditur , & introducitur ſacroſancta religio.

Allegoria quadruplex.

Quòd oĩs lingua habeat propria quędã locutiõis genera

Scripturarũ perſcrutatio Cap.LI.

Omiſſis igitur & repudiatis nugis theatricis & poëticis,diuinarum

A rum ſcripturarũ conſyderatione & tractatione paſcamus animum atque potemus,vanę curioſitatis fame ac ſiti feſſum & æſtuantem , & inanibus phantaſmatibus tanquam pictis epulis,fruſtra refici ſatiaríque cupientẽ. Hoc vere liberali & ĩgenuo ludo ſalubriter erudiamur. Si nos miracula ſpectaculorũ & pulchritudo delectãt, illam deſyderemus videre ſapientiam,quæ pertendit à fine vſque ad finẽ fortiter , & diſponit omnia ſuauiter.

Sapien.8.

Quid enim mirabilius, vi incorporea mundum corporeum fabricante & adminiſtrante? Aut quid pulchrius ordinante & ornante?

Et vitia ſunt occaſio ad virtutem. Cap.LII.

Si autem omnes fatentur per corpus iſta ſentiri,& animum meliorem eſſe quàm corpus,nihílne per ſe animus ipſe conſpiciet, aut quod conſpiciet poteſt eſſe,niſi multo excellentius longéque præſtantius? Immò vero commemorati*ab iis quę iudicamus , intueri quid ſit ſecundum quod iudicamus, & ab operibus artium conuerſi ad legem artium , eam ſpeciem mente cõtuebimur , cuius comparatione fœda ſunt,quæ ipſius benignitate ſunt pulchra. Inuiſibilia enim dei à creatura mundi per ea quæ facta ſunt intellecta cõſpiciuntur, & ſempiterna eius virtus & diuinitas . Hæc eſt à temporalibus ad æterna regreſſio, & ex B vita veteris hominis in nouum hominem reformatio. Quid eſt autem vnde homo commoneri † non poſſit ad virtutes capeſſendas, quando de ipſis vitiis poteſt? Quid enim appetit curioſitas,niſi cognitionẽ, quæ certa eſſe non poteſt,niſi rerum æternarum & eodem modo ſe ſemper habentium? Quid appetit ſuperbia niſi potentiam,quæ refertur ad agendi facilitatem, quam nõ inuenit niſi anima perfecta & deo ſubdita , & ad eius regnũ ſumma charitate conuerſa? Quid appetit voluptas corporis niſi quietem, quæ nõ eſt,niſi vbi nulla eſt indigẽtia & nulla corruptio? Cauẽdi ſunt ergo inferiores inferi,id eſt,poſt hãc vitã pœnæ grauiores,vbi nulla poteſt eſſe cõmemoratio veritatis, quia nulla ratiocinatio. Ideo nulla ratiocinatio quia non eã perfundit lumen verũ,quod illuminat omnẽ hominem venientẽ in hunc mundũ. Quare feſtinemus & ambulemus cũ dies præſto eſt:ne nos tenebræ comprehendant. Feſtinemus à ſecunda morte liberari, vbi nemo eſt,qui memor dei ſit,& ab inferno vbi nemo confitebitur tibi.†

*Cõmoniti niſi qđ alicubi cõmemorare videtur vſurpare pro cõmonere.

Roma.1.

† cõmemorari.

Ioan.1.

Ioan.12.

Pſal.6.

† deo.

Scopi ſtultorũ ac ſapientum. Cap.LIII.

Sed miſeri homines quibus cognita vileſcunt & nouitatibus gaudent, libentius diſcunt quàm norunt , cum cognitio ſit finis diſcendi . Et quibus vilis eſt facilitas a- C ctionis,libentius certant quàm vincunt , cum victoria ſit finis certandi. Et quibus vilis eſt corporis ſalus, malũt veſci quàm ſatiari, & malũt frui genitalibus membris,quàm nullam talem commotionẽ pati. Inueniuntur etiam qui malunt dormire quàm non dormitare, cum omnis illius voluptatis ſit finis,non eſurire ac ſitire,& non deſyderare concubitum, & non eſſe corpore fatigato. Quare qui fines ipſos deſyderant, prius curioſitate carent, cognoſcentes eam eſſe certam cognitionẽ quæ intus eſt,& ea perfruentes quantũ in hac vita queant . Deinde accipiunt actionis facilitatem peruicacia poſita,ſcientes maiorem eſſe faciliorémque victoriam non reſiſtere animoſitati cuiuſquam , & hoc quantum in hac vita queunt ſentiunt . Poſtremò etiam quietem corporis,abſtinẽdo ab iis rebus ſine quibus agi hæc vita non poteſt:ita guſtant quàm ſuauis eſt dominus.

Pſal.33.

Nec erit eis dubium quid poſt hanc vitam futurum ſit,& perfectionis ſuæ fide, ſpe & charitate nutriuntur. Poſt hanc autem vitam & cognitio perficietur,quia ex parte nũc ſcimus, cum autem venerit quod perfectum eſt,non erit ex parte,& pax omnis aderit. Nunc autem

1.Co.13.

Roma.7.

alia lex in membris meis repugnat legi mẽtis meæ,ſed D liberabit nos de corpore mortis hui' gratia dei per Ieſum Chriſtum dominum noſtrum . Quia ex magna parte concordamus cum aduerſario, dum cum illo ſumus in via:& tota ſanitas,& nulla indigentia, & nulla fatigatio aderit corpori:quia corruptibile hoc tempore atque ordine ſuo quo reſurrectio carnis futura eſt , induetur incorruptione. Non mirum autem ſi hoc dabitur iis, qui in cognitione ſolam veritatem amant,& in actione ſolam pacem , & in corpore ſolam ſanitatem. Hoc enim in eis perficietur poſt hanc vitam , quod in hac vita plus diligunt.

1.Cor.15.

Pręmia diuerſa poſt hanc vitam. Cap. LIIII.

Qui ergo male vtuntur tanto mentis bono,vt extra eam viſibilia magis appetant , quibus ad concupiſcenda diligenda intelligibilia commemorari debuerunt, dabũtur eis exteriores tenebræ. Harum quippe initium eſt carnis prudentia,& ſenſuum corporeorum imbecillitas . Et qui certaminibus delectantur, alienabuntur à pace,& ſummis difficultatibus implicabuntur. Initium enim ſummæ difficultatis eſt bellum atque contentio. Et hoc ſignificari arbitror quòd ligantur ei manus & pedes , id eſt , facilitas omnis aufertur operandi. Et qui ſitire & eſurire volũt, E & in libidinem ardeſcere & defatigari,vt libenter edãt & bibant & concumbant & dormiant, amant indigentiam,quod eſt initium ſummorum dolorum. Perficietur ergo in eis quod amant, vt ibi ſint vbi eis ſit ploratus & ſtridor dentium. Plures enim ſunt qui hæc omnia ſimul vitia diligunt,& quorum vita eſt ſpectare,cõtendere,manducare,bibere,concumbere,dormire,& in cogitatione ſua nihil aliud quàm phantaſmata,quæ de tali vita colligunt, amplexari, & ex eorum fallacia ſuperſtitionis vel impietatis regulas fingere quibus decipiuntur,& quibus inhærent,etiam ſi ab illecebris carnis ſe abſtinere conentur . Quia non bene vtuntur talento ſibi cõmiſſo,id eſt,mentis acie qua videntur omnes,qui docti aut vrbani aut faceti nominantur excellere. Sed habent eã in ſudario ligatã, aut in terra obrutam,id eſt,delicatis & ſuperfluis rebus, aut terrenis cupiditatibus inuolutam & oppreſſam . Ligabuntur ergo his manus & pedes , & mittentur in tenebras exteriores,ibi erit ploratus & ſtridor dentium. Non quia ipſa dilexerunt,quis enim hæc diligat? ſed quia illa quæ dilexerunt , initia ſunt iſtorum , & neceſſario dilectores ſuos ad iſta perducũt. Qui enim magis amãt ire quàm F redire , aut peruenire, in longinquiora mittendi ſunt: quoniam caro ſunt & ſpiritus ambulans , & nõ reuertens. Qui vero bene vtuntur vel ipſis quinque ſenſibus corporis ad credenda & prædicãda opera dei, & nutriendam charitatẽ ipſius , vel actione vel cognitione ad pacificandam naturam ſuam,& cognoſcendum deum, intrãt in gaudium domini ſui. Propterea talentũ quod male vtenti aufertur , illi datur qui talentis quinq; bene vſus eſt: non quia transferri poteſt acumen intelligentiæ,ſed ita ſignificatum eſt , poſſe hoc amittere negligentes & impios ingenioſos,& ad eam peruenire diligentes & pios, quanuis ingenio tardiores. Non enim datum eſt illud talẽtum ei qui acceperat duo , habet enim & hoc qui iam in actione & cognitione bene viuit,ſed ei qui acceperat quinque. Nondum enim habet ad æterna contemplanda idoneam mentis aciem , qui viſibilibus tantum,id eſt,temporalibus credit:ſed habere poteſt,qui horum omnium ſenſibilium deum artificem laudat,& eũ perſuadet fide,& expectat ſpe,& quęrit charitate.

Matt.22. & 25.

Pſal.77.

Matth.25.

Epilogus exhortãs ad verã religionẽ. Cap.LV.

Quæ cũ ita ſint,hortor vos omnes homines chariſſimi & proximi mei, meq; ipſum hortor vobiſcum,

G vobiſcum, vt ad id quò nos per ſapientiam ſuam deus hortatur, quãta poſſumus celeritate curramus. Non diligamus mundum, quoniã omnia quæ in mundo ſunt, concupiſcentia carnis, & concupiſcentia oculorum eſt, & ambitio ſeculi. Non diligamus per carnis voluptatẽ corrumpere atque corrumpi, ne ad miſerabiliorẽ corruptionem dolorum tormẽtorúmque veniamus. Non diligamus certamina, ne angelis qui talibus gaudẽt in poteſtatem demur, humiliandi, vinciendi, verberandi. Non diligamus viſibilia ſpectacula, ne ab ipſa veritate aberrando, & amãdo vmbras, in tenebras proiiciamur. Non ſit nobis religio in phãtaſmatibus noſtris. Melius eſt enim qualecũque verum, quàm omne quicquid pro arbitrio fingi poteſt. Et tamen animam ipſam, quanuis anima vera ſit cum falſa imaginatur, colere non debemus. Melior eſt vera ſtipula, quàm lux inani cogitatione pro ſuſpicantis voluntate formata: & tamen ſtipulam, quam ſentimus & tangimus, dementis eſt credere colendam. Non ſit nobis religio humanorum operum cultus. Meliores enim ſunt ipſi artifices qui talia fabricantur, quos tamen colere non debemus. Non ſit

H nobis religio cultus beſtiarum. Meliores enim ſunt extremi homines, quos tamen colere non debemus. Non ſit nobis religio cultus hominum mortuorũ: quia ſi pie vixerunt, non ſic habentur vt tales quærãt honores: ſed illũ à nobis coli volunt, quo illuminante lætantur meriti ſui nos eſſe conuerſos †. Honorandi ergo ſunt propter imitationem, non adorandi propter religionem. Si autem male vixerunt, vbicunq; ſint, non ſunt colẽdi. Non ſit nobis religio cultus dæmonum, quia omnis ſuperſtitio cũ ſit magna pœna hominum & periculoſiſſima turpitudo, honor eſt ac triumphus illorum. Non ſit nobis religio terrarum cultus & aquarum, quia iſtis purior & lucidior eſt aër, etiã caliginoſus, quem tamen colere non debemus. Non ſit nobis religio etiã purioris aëris & ſerenioris cultus, quia luce abſente inumbratur: & purior illo eſt fulgor ignis etiam huius, quem tamen quoniã pro voluntate accendimus & extinguimus, colere vtique non debemus. Non ſit nobis religio cultus corporum æthereorum atque cœleſtiũ, quæ quãuis omnibus cæteris corporibus recte prẹponantur, melior tamen ipſis eſt quæcunq; vita. Quapropter ſi ani-

I mata ſunt, melior eſt quæuis anima per ſeipſam quàm corpus quodlibet animatum, & tamen animam vitioſam nemo colendam eſſe cenſuerit. Non ſit nobis religio cultus illius vitæ, qua dicuntur arbores viuere, quoniam nullus ſenſus in illa eſt. Et ex eo genere eſt iſta, qua noſtri etiam corporis numeroſitas agitur, qua etiã capilli & oſſa viuunt, quæ ſine ſenſu præciduntur. Hac autem melior eſt vita ſentiens, & tamen vitam beſtiarum colere non debemus. Non ſit nobis religio vel ipſa perfecta & ſapiens anima rationalis, ſiue in miniſteſterio vniuerſitatis, ſiue in miniſterio partium ſtabilita, ſiue quæ in ſummis hominibus expectat commutationem reformationẽmque portionis ſuæ: quoniã omnis vita rationalis ſi perfecta eſt, incommutabili veritati ſecum intrinſecus ſine ſtrepitu loquenti obtemperat, non obtemperans autem vitioſa fit. Non ergo per ſe excellit, ſed per illam cui libẽter obtemperat. Quod ergo colit ſummus angelus, id colendum eſt etiam ab homine vltimo, quia ipſa hominis natura id non colendo facta eſt vltima. Non enim aliunde ſapiens angelus, aliunde homo, aliunde ille verax, aliunde homo, ſed ab vna incommutabili ſapientia & veritate. Nam idipſum actum eſt temporali diſpẽſatione ad ſalutem noſtram, vt naturam humanam ipſa dei virtus & dei K ſapientia incommutabilis, & conſubſtantialis patri & coæternus ſuſcipere dignaretur, per quam nos doceret id eſſe homini colendum, quod ab omni creatura intellectuali & rationali colendum eſt. Hoc etiam ipſos optimos angelos, & excellentiſſima dei miniſteria velle credamus, vt vnum cum ipſis colamus deum, cuius cõtemplatione beati ſunt. Neq; enim & nos videndo angelos beati ſumus, ſed videndo veritatem, qua etiam ipſos diligimus angelos, & his congratulamur. Nec inuidemus quòd eo paratiores, vel nullis moleſtiis interpedientibus perfruuntur: ſed magis eos diligimus, quoniam & nos tale aliquid ſperare à communi domino iuſſi ſumus. Quare honoramus eos charitate, non ſeruitute. Nec eis templa conſtruimus. Nolunt enim ſe ſic honorari à nobis, quia noſipſos cum boni ſumus templa ſummi dei eſſe nouerunt. Recte itaq; ſcribitur hominem ab angelo prohibitũ ne ſe adoraret, ſed vnum deum ſub quo ei eſſet & ille conſeruus. Qui autem nos inuitant vt ſibi ſeruiamus, & tanquam deos colamus, ſimiles ſunt ſuperbis hominibus quibus ſi liceat, ſimiliter coli volunt: ſed iſtos homines perpeti minus, illos vero colere magis periculoſum eſt. Omnis enim homi- L num dominatus in homines, aut dominantium aut ſeruientium morte finitur. Seruitus autẽ ſub angelorum malorũ ſuperbia, propter ipſum tempus quod eſt poſt mortem, magis metuenda eſt. Illud etiam cuiuis cognoſcere facile eſt, quòd ſub homine dominante liberas cogitationes habere conceſſum eſt: Illos autem dominos in mẽtibus ipſis formidemus, quia vnus eſt oculus intuendæ ac percipiendæ veritatis. Quare ſi omnibus poteſtatibus, quæ dantur hominibus ad regendam rempublicam pro noſtro vinculo ſubditi ſumus, reddentes cæſari quod cæſaris eſt, & deo quod dei eſt, non eſt metuendum ne hoc poſt mortem noſtram aliquis exigat. Et aliud eſt ſeruitus animæ, aliud ſeruitus corporis. Iuſti autem homines & in vno deo habentes omnia gaudia ſua, quando per eorum facta deus benedicitur, congratulantur laudantibus: Cum vero ipſi tanquam ipſi laudantur, corrigunt errãtes quos poſſunt, quos autem non poſſunt, non eis congratulantur, & ab eo vitio corrigi volunt. Quibus ſi ſimiles, vel etiam mundiores atque ſanctiores ſunt boni angeli, & omnia ſancta dei M myſteria, quid metuimus ne aliquem illorum offendamus, ſi non ſuperſtitioſi fuerimus, cum ipſis adiuuantibus ad vnum deum tendentes, & ei vni religantes animas noſtras, vnde religio dicta creditur, omni ſuperſtitione careamus? Ecce vnum deum colo, vnum omnium principium: & vnam ſapientiam qua ſapiens eſt quæcunque anima ſapiẽs eſt: & ipſum munus, quo beata ſunt quẹcunque beata ſunt. Quiſquis angelorum diligit hunc deum, certus ſum quòd etiam me diligit. Quiſquis in illo manet, & poteſt humanas preces ſentire, in illo me exaudit. Quiſquis ipſum habet bonum ſuum, in ipſo me adiuuat, nec mihi eius participationẽ poteſt inuidere. Dicant ergo mihi adoratores aut adulatores partium mundi, quem non optimum ſibi conciliet, qui hoc vnum colit quod omnis optimus diligit, & cuius cognitione gaudet, & ad quod principium recurrendo fit optimus. Quiſquis vero angelus exceſſus ſuos diligit, & veritati eſſe ſubditus non vult, & priuato ſuo lætari cupiens à communi omnium bono & vera beatitudine lapſus eſt, cui omnes mali ſubiugandi & premendi ſunt, nullus autem bonus niſi exercendus in poteſtatem datur, nullo dubitãte non eſt colendus, cu-

ius lætitia

† conſortes.

Opinatiões falſę de dus.

Anima vegetabilis.

Solus deus adorandus.

Matth.22.

1.Cor.3.

Apoc.22.

Matth.22.

1. Retracta. cap.13. Religio à religando.

A ius lætitia eſt noſtra miſeria, & cuius damnum eſt noſtra reuerſio. Religet ergo nos religio vni omnipotenti deo: quia inter mentem noſtram qua illum intelligimus patrem, & veritatem, id eſt, lucem interiorem per quam illũ intelligimus, nulla interpoſita creatura eſt. Quare ipſam quoque veritatem nulla ex parte diſſimilem in ipſo & cum ipſo veneremur, quæ forma eſt omnium, quæ ab vno facta ſunt, & ad vnum nituntur. Vnde apparet ſpiritalibus animis, per hanc formã eſſe facta omnia, quæ ſola implet quod appetũt omnia. Quæ tamen omnia neque fierent à patre per filium, neque ſuis finibus ſalua eſſent, niſi deus ſumme bonus eſſet: qui & nulli naturę quę ab ipſo bona eſſe poteſt inuidit, & in bono ipſo alia quantum vellent, alia quantũ poſſent vt manerent dedit. Quare ipſum donum dei cum patre & filio ęque incõmutabile colere & tenere nos cõuenit: vnius ſubſtantiæ trinitatem, vnum deum à quo ſumus, per quẽ ſumus, in quo ſumus: à quo diſceſſimus, cui diſſimiles facti ſumus, à quo perire non permiſſi ſumus: principium ad quod recurrimus, formam quam ſequimur, & gratiam qua reconciliamur: vnum deum

B quo authore conditi ſumus, & ſimilitudinem eius, per quem ad vnitatem reformamur, & pacem qua vnitati adhæremus: deum qui dixit: Fiat, & verbum per quod factum eſt, omne quod ſubſtantialiter & naturaliter factum eſt, & donũ benignitatis eius, quo placuit & cõciliatum eſt authori ſuo, vt non interiret quicquid ab eo per verbum factum eſt: vnum deum quo creatore viuimus, per quem reformati ſapienter viuimus, quẽ diligentes & quo fruentes beate viuimus: vnum deum ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia, ipſi gloria in ſecula ſeculorum, Amen.

Vera religio

1.ſen.diſt. 3.cap.nunc reſtat.

Spũs donũ.

Gene.1.

Roma.11.

DE VERA RELIGIONE

FINIS.

ERASMVS LECTORI.

DVO opuſcula quæ ſequuntur alteri loco fuerant deſtinata, prius πολεμικῶν, poſterius διδακτικῶν. Verum quoniam altero fortiſſimus tyro uelitatus eſt

C *in hæreticos, altero mirandus doctor futurus, prælusit in expoſitionem myſticarum ſcripturarum, quæ iuxta uarios ſenſus tractantur, uiſum eſt huic tomo clauſulam addere. Mox ut nomen dederat imperatori Chriſto, quo commilitonibus ſuis certiſſimam fidem faceret ſe bona fide à Manichæis transfugiſſe, ſub quorum ſignis nouem annis militauerat, prodit illorum myſteria. Idq; facit admirabili ſermonis elegantia, qua utinam illi licuiſſet in cæteris uti lucubrationibus. Hoc ſanè opere declarauit, ſi quid offendit eruditos in ipſius dictione, non fuiſſe inſcitiæ, ſed charitatis, qua ſtylum demiſit ad imperitorum intelligentiam. Quandoquidem & textores & textrices id temporis intelligebant latinam orationem ſimplicibus uerbis ac ſenſibus cõtextam, qualis eſt diui Gregorii, non intellecturi dictionem Hilarii. Itaque quo latius pateret lectionis utilitas, ad uulgi captũ mutauit ſtylum in opere poſteriore, quod idem in pleriſque ſuis operibus feciſſe uidetur. Tandem uſus, ut fit, in naturam abiit. Ita denique factum eſt, ut hodie nec à tenuiter literatis ſatis intelligatur, & à pollitioribus non ſine tædio legatur, niſi pietas excludat faſtidium.*

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE MORIBVS ECCLESIAE CATHOLICAE LIBER.

D

IN ALIIS libris ſatis opinor egiſſe nos quemadmodum Manichæorum inuectionibus, quibus in legem quod vetus teſtamentum vocatur, imperite atq; impie feruntur, ſeſéque inter imperitorum plauſus, inani iactatione ventilant, poſſimus occurrere, quod breuiter etiam hic commemorari à me poteſt. Quis enim mediocriter ſanus non facile intelligat ſcripturarum expoſitionem ab iis petendam eſſe, qui earum doctores ſe eſſe profitentur: fieriq; poſſe, immò id ſemper accidere, vt multa indoctis videantur abſurda, quæ cum à doctoribus exponuntur, eo laudan- E da videantur elatius, quo abiectius aſpernãda videbantur, & eo accipiantur aperta dulcius, quo clauſa difficilius aperiebantur. Hoc ferè in ſanctis veteris teſtamenti libris euenit, ſi modo ille qui eis offenditur, doctorem potius eorum pium quàm impiũ laceratorem requirat, priúſque ſtudio quærentis, quàm temeritate reprehendentis imbuatur. Nec ſi ea diſcere cupiens, in aliquos forte inciderit vel epiſcopos vel presbyteros vel cuiuſcemodi eccleſiæ catholicæ antiſtites & miniſtros, qui aut paſſim caueant nudare myſteria, aut contenti ſimplici fide, altiora cognoſcere non curarint, deſperet ibi ſcientiam eſſe veritatis, vbi neque omnes à quibus quæritur docere poſſunt, neque omnes qui quærũt, diſcere digni ſunt. Et diligentia igitur & pietas adhibenda eſt: altero fiet vt ſcientes inueniamus, altero, vt ſcire mereamur. Sed quoniam duæ maximæ ſunt illecebræ Manichæorum, quibus decipiuntur incauti, vt eos velint habere doctores. Vna, cum ſcripturas reprehendunt, vel quas male intelligunt, vel quas male intelligi volunt: altera cum vitæ caſtæ & memorabilis continentiæ imaginem præferunt: hic liber congruen- F tem catholicæ diſciplinæ ſententiam noſtram de vita & moribus continebit, in quo fortaſſe intelligetur & quàm ſit facile ſimulare, & quàm difficile habere virtutem. Eum ſanè modum tenebo ſi potero, vt neque in illorum morbos qui mihi ſunt notiſſimi, tam grauiter inuehar, quàm illi in ea quæ ignorant. Sanari enim eos potius ſi fieri poteſt, quàm oppugnari volo: & ea de ſcripturis aſſumam teſtimonia, quibus eos neceſſe ſit credere *, de nouo ſcilicet teſtamento. De quo tamen nihil proferam eorum quæ ſolent immiſſa eſſe dicere, cum magnis anguſtiis coarctantur: ſed ea dicam quæ & approbare & laudare coguntur. Nec omnino vllam relinquam teſtem ſententiam productam de Apoſtolica diſciplina, cui nõ de veteri teſtamento ſimilem comparem: vt ſi euigilare tandem depoſita pertinacia ſomniorum ſuorũ, & in Chriſtianæ fidei lucẽ aſpirare voluerint, animaduertent, & quàm non ſit Chriſtiana vita quam oſtentant, & quàm ſit Chriſti ſcriptura quã lacerant. Vnde igitur exordiar? Ab authoritate, an à ratione? Naturæ quidem ordo ita ſe habet, vt cũ aliquid diſcimus, rationem prẹcedat authoritas. Nam infirma ratio videri poteſt, quæ cũ reddita fuerit, autho-

ritatem

Qũo detecturus ſit fucos Manichęorum. Cap.I.

Duo qb' fallũt Manichęi.

Lenitas & in hęreticos.

* al. cedere.

Rõnib' pri' agit, obſequens hoĩm infirmitati. Cap.II.

G ritatē poſtea per quam firmetur aſſumit. Sed quia caligantes hominum mentes cõſuetudine tenebrarũ, quibus in nocte peccatorum vitiorumq́; vallantur †, perſpicuitati ſynceritatiq́; rationis aſpectum idoneum intendere nequeunt, ſaluberrime comparatum eſt, vt in lucem veritatis aciem titubantem veluti ramis humanitatis opacata inducat authoritas. Sed quoniam cum iis nobis res eſt, qui omnia contra ordinem & ſentiunt & loquuntur, & gerunt, nihilque aliud maxime dicunt niſi rationem prius eſſe reddendam, morē illis geram, & quod fateor in diſputando vitioſum eſſe ſuſcipiam. Delectat enim me imitari quantum valeo manſuetudinem domini mei Ieſu Chriſti, qui etiam ipſius mortis malo quo nos exuere vellet, indutus eſt.

† velantur.

Beatus quis. Cap.III.

Ratione igitur quæramus quemadmodum ſit homini viuendum. Beate certe omnes viuere volumus, neque quiſquam eſt in hominum genere, qui non huic ſententiæ antequam planè ſit emiſſa conſentiat. Beatus autem quantum exiſtimo neque ille dici poteſt, qui non habet quod amat, qualecunque ſit: neque qui habet quod amat, ſi noxium ſit: neque qui non amat quod habet, e- H tiam ſi optimum ſit. Nam & qui appetit quod adipiſci non poteſt, cruciatur: & qui adeptus eſt, quod appetendum non eſt, fallitur: & qui nõ appetit quod adipiſcendum eſſet, ægrotat. Nihil autem iſtorum animo contingit ſine miſeria. Nec miſeria & beatitudo in homine vno ſimul habitare cõſueuerunt. Nullus igitur illorum beatus eſt. Quartum reſtat, vt video, vbi beata vita inueniri queat, cum id quod eſt hominis optimum, & amatur & habetur. Quid enim eſt aliud quod dicimus frui, niſi præſto habere quod diligis? Neq; quiſquã beatus eſt, qui non fruitur eo quod eſt hominis optimum: nec quiſquã qui eo fruitur, non eſt beatus. Præſto ergo eſſe nobis debet optimum noſtrũ, ſi beate viuere cogitamus. Sequitur vt quæramus quid ſit hominis optimũ, quod profecto deterius eſſe, quàm ipſe homo non poteſt. Quiſquis enim quod ſeipſo eſt deterius ſequitur, fit & ipſe deterior. Oportet autem omnē hominem id quod optimum eſt ſequi. Non eſt igitur homine deterius hominis optimum. Fortaſſe tale aliquid erit quale ipſe homo eſt. Ita fit ſanè, ſi nihil eſt homine melius quo perfrui poſſit. Si autem inuenimus aliquid quod & homine ſit excellentius, & præſto eſſe amanti I ſeſe homini poſſit, quis dubitauerit homini ad id nitendum eſſe, vt beatus ſit, quod eoipſo qui nititur, manifeſtum eſt eſſe præſtantius? Nam ſi id eſt beatum eſſe, ad tale bonum perueniſſe quo amplius nõ poteſt, id eſt autem quod dicimus optimum, quo tandem pacto poteſt in ea definitione includi, qui ad ſummum bonum ſuum nõdum peruenerit? Aut quomodo ſummum eſt, ſi eſt aliquid melius quò peruenire poſſimus? Hoc igitur ſi eſt, tale eſſe debet quod nõ amittat inuitus. Quippe nemo poteſt confidere de tali bono, quod ſibi eripi poſſe ſentit, etiam ſi retinere id amplectíque voluerit. Quiſquis autem de bono quo fruitur non confidit, in tanto timore amittendi beatus eſſe quî poteſt?

Frui.

Hominis optimũ quid.

Homo quid Cap.IIII.

Quæramus igitur, quid ſit homine melius. Quod profecto inuenire difficile eſt, niſi prius conſyderato atque diſcuſſo, quid ſit ipſe homo. Nec nunc definitionem hominis à me poſtulandam puto. Illud eſt magis quod mihi hoc loco quærẽdum videtur, cum inter omnes penè cõſtet, aut certe id quod ſatis eſt, inter me atque illos cum quibus nunc agitur hoc cõueniat, ex anima & corpore nos eſſe cõpoſitos. Quid eſt ipſe homo, vtrunque horum, quæ nominaui, an corpus tantummodo, an tantummodo anima? Quanquam enim K duo ſint anima & corpus, & neutrum vocaretur homo ſi non eſſet alterum. Nam neque corpus homo eſſet ſi anima non eſſet, nec rurſus anima homo, ſi ea corpus non animaretur. Fieri tamen poteſt, vt vnum horum & habeatur homo & vocetur. Quid ergo hominē dicimus? Animam & corpus tãquam bigas vel centaurũ: an corpus tantum, quod ſit in vſum animæ ſe regentis tanquam lucernam, non ignem ſimul & teſtam ſed teſtam ſolam, tamen propter ignem appellamus: an nihil aliud hominem quàm animã dicimus, ſed propter corpus quod regit, veluti equitem non ſimul equum & hominem, ſed hominem ſolum, ex eo tamen quòd regendo equo ſit accõmodatus vocamus? Difficile eſt iſtam controuerſiam diiudicare, aut ſi ratione facile, oratione longum eſt. Quem laborem ac moram ſuſcipere ac ſubire non opus eſt. Siue enim vtrunque, ſiue anima ſola nomen hominis teneat, non eſt hominis optimum quod optimum eſt corporis, ſed quod aut corpori ſimul & animæ, aut ſoli animæ optimũ eſt, id eſt optimũ hominis.

Ita Plato animã dixit hoĩem, corpus organũ vel domicilium.

Hoĩs optimũ quid ſit. L Cap.V.

Corporis autē ſi quærimus quid optimũ ſit, id certe ratio cogit fateri, per qđ fit vt ſeſe corpus quàm optime habeat. Nihil eſt autem omnium, quæ vegetat corpus anima melius atque præſtantius. Eſt ergo ſummum corporis bonum, non voluptas eius, non indolentia, non vires, non pulchritudo, non velocitas, & ſi quid aliud in bonis corporis nũerari ſolet, ſed omnino anima. Nam & iſta quæ commemorata ſunt, præſentia ſui exhibet corpori, & quod antecellit omnibus, vitam. Quamobrem non videtur mihi anima eſſe ſummum hominis bonum, ſiue animam ſimul & corpus, ſiue animam ſolam hominē dicimus. Vt enim corporis ſummum bonum id inuenit ratio, quod eſt corpore melius, & quo ei vigor & vita præbetur: ita ſiue corpus & anima, ſiue anima ipſa per ſe homo ſit, inueniendum eſt ſi quid animam præcedit ipſam, quod cum anima ſequitur, fit in ſuo genere quantum poteſt optima. Quod ſi reperire potuerimus, id erit profecto quod ambagibus remotis omnibus, ſummum hominis bonum iure meritóque nominandum eſt. Aut ſi corpus eſt homo, quin hominis optimum anima ipſa ſit, recuſare nõ poſſum. Sed certe cum de moribus agitur, cum quærimus quínam vitę modus ſit tenendus vt beatitudinem M poſſimus adipiſci, non corpori præcepta dantur, non corporis inueſtiganda eſt diſciplina. Poſtremò bonos mores ea noſtra pars actura eſt, quæ ⌊eos⌋ inquirit & diſcit, & hæc animæ ſunt propria. Non igitur de corpore cum de virtute obtinenda ſatagimus, quæſtio eſt. Quod ſi eſt cõſequens, ſicuti eſt, vt ipſum corpus cum ab anima regitur, quæ virtutis cõpos eſt, multo & melius regatur & honeſtius, eóq; optime ſeſe habeat quod eſt optima illa quæ ſibi iuſta lege dominatur, id erit hominis optimum quod animam optimam facit, etiam ſi hominem corpus vocemus. An vero ſi mihi auriga obtemperans, equos quibus præeſt agit † ac regit commodiſſime, atque ipſe quo mihi eſt obedientior mea liberalitate perfruitur, negare quiſquã poteſt nõ ſolum quòd auriga, verumetiam quòd equi ſeſe optime habent, mihi deberi? Itaque ſiue tantum corpus, ſiue tantum anima, ſiue vtrunque homo ſit, non mihi maxime quærendum videtur, niſi quid animam faciat optimam. Nam eo percepto, non poteſt homo non aut optime, aut certe multo melius ſeſe habere, quàm ſi hoc vnum defuiſſet.

† alit.

Aliud bene aliud beate viuere. Cap.VI.

Nemo autem dubitauerit, quin virtus animam faciat optimam. Sed rectiſſime quæri poteſt,

A poteſt, vtrum iſta virtus etiam per ſe, an niſi in anima eſſe non poſſit. Oboritur iterum altiſſima & longiſſimi ſermonis indigens quæſtio: ſed hoc bene vtar fortaſſe compendio: ſpero deum affuturum, vt quantum imbecillitas noſtra patitur, de tantis rebus non modo dilucide, ſed etiam breuiter doceamus. Quodlibet enim eorum ſit, ſiue etiam per ſe eſſe poſſit virtus, ſine anima ſiue niſi animæ ineſſe non poſſit, proculdubio aliquid anima ſequitur vt virtutem aſſequatur, Id erit aut ipſa anima, aut virtus, aut aliquid tertium. At ſi ſeipſam ſequitur vt virtutem adipiſcatur, ſtultum neſcio quid ſequitur. Sulta eſt enim ante adeptam virtutem. Summa ſunt autem vota ſequentium, vt id quod quiſque ſequitur, aſſequatur. Aut igitur optabit non aſſequi quod ſequitur anima, quo nihil abſurdius & peruerſius dici poteſt: aut cum ſe ſequitur ſtulta, eandem ſtultitiam quam vitat aſſequitur. Si autem virtutem ſequitur, hanc aſſequi cupiens, quomodo ſequitur id quod non eſt, aut quòmodo aſſequi cupit quod habet? Aut igitur virtus eſt præter animam, aut ſi non placet vocare virtutem niſi habitum ipſum, & quaſi ſa- B piētis animæ qualitatē, quæ niſi in anima eſſe non poteſt, oportet vt aliquid aliud ſequatur anima, vt ei virtus poſſit innaſci: quia neque nihil ſequendo, neque ſtultitiam ſequendo poteſt, quantum ratio mea fert, ad ſapientiam peruenire. Hoc igitur aliud quod ſequendo anima virtutis atque ſapientiæ compos fit, aut homo ſapiēs eſt, aut deus. Sed ſupra dictum eſt, tale quiddam eſſe debere, quod inuiti amittere nequeamus. Quis vero cunctandum putet, hominem ſapientem, ſi eum ſequi ſatis putauerimus, auferri nobis non modo recuſantibus, ſed etiam repugnantibus poſſe? Deus igitur reſtat, quem ſi ſequimur, bene: ſi aſſequimur, non tantum bene, ſed etiam beate viuimus. Quem ſi qui eſſe negant, quid ego cogitem quo illis ſermone ſuadendum ſit, cum quibus vtrum omnino ſermocinandum ſit, neſcio? Quod tamen ſi videbitur, longe aliud principium, alia ratio, alius ingreſſus ineundus eſt, quàm in præſentiarum ſuſcepimus. Nunc itaque cum illis mihi res eſt, qui deum eſſe non negant. Neque id tantum, ſed etiam non ab eo negligi res humanas fatentur. Nullum enim arbitror aliquo religionis nomi- C ne teneri, qui non ſaltem animis noſtris diuina prouidentia conſuli exiſtimet.

De authoritate ſcripturarũ veſtigãdus. Ca.VII

Sed quomodo ſequimur quem non videmus? aut quomodo videmus, qui non ſolum homines, ſed etiam inſipientes homines ſumus? Quanquã enim non oculis, ſed mente cernatur, quæ tandem mens idonea reperiri poteſt, quæ cũ ſtultitiæ nube obtegatur, valeat illam lucem, vel etiam conetur haurire? Confugiendum eſt igitur ad eorũ præcepta quos ſapientes fuiſſe probabile eſt. Hactenus potuit ratio perduci. Verſabatur nanque, non veritate certior, ſed conſuetudine ſecurior in rebus humanis. At vbi ad diuina peruentum eſt, auertit ſeſe, intueri nõ poteſt, palpitat, æſtuat, inhiat amore, reuerberatur luce veritatis, & ad familiaritatem tenebrarum ſuarum, non electione, ſed fatigatione conuertitur. Quàm hic formidandum eſt, quàm tremendum, ne maiorem inde cõcipiat anima imbecillitatē, vbi quietem feſſa conquirit. Ergo refugere in tenebroſa cupiētibus per diſpenſationem ineffabilis ſapientiæ, nobis illa opacitas authoritatis occurrat, & mirabilibus rerum, vocibúſque librorum veluti ſignis temperatoriis veritatis, vmbríſque blandiatur. Quid potuit pro ſalute noſtra fieri amplius? Quid beneficentius, quid liberalius diuina prouidentia dici poteſt, quæ à legibus D ſuis hominem lapſum, & propter cupiditatem rerum mortalium iure ac merito mortalem ſobolem propagantem, non omnino deſeruit? Habet enim poteſtas illa iuſtiſſima, miris & incomprehenſibilibus modis per quaſdam ſecretiſſimas ſucceſſiones rerum ſibi ſeruientium quas creauit, & ſeueritatē vindicandi, & clementiam liberandi. Quod quidem quàm ſit pulchrum, quàm magnum quàm deo dignum, quàm poſtremo id quod quæritur verum, nequaquam intelligere poterimus: niſi ab humanis & proximis incipientes, veræ religionis fide præceptiſque ſeruatis, non deſeruimus viam quam nobis deus & patriarcharum ſegregatione, & legis vinculo, & prophetarum præſagio, & ſuſcepti hominis ſacramento, & apoſtolorum teſtimonio, & martyrum ſanguine, & gentium occupatione muniuit. Quare deinceps nemo ex me quærat ſententiam meã, ſed potius audiamus oracula, noſtráſque ratiunculas diuinis ſubmittamus affatibus.

Authoritas ſcripturarũ.

Sũma fidei.

Deᵒ ſummũ bonum. Cap.VIII.

Videamus quemadmodum ipſe dominus in Euangelio nobis præceperit eſſe viuendum: quomodo etiam Paulus Apoſtolus. Has enim ſcripturas illi condemnare non audent. Audiamus ergo quem finem bono- E rum nobis Chriſte præſcribas, nec dubium eſt, quin is erit finis, quò nos ſummo amore tendere iubes, Diliges, inquit, dominum deũ tuum. Dic mihi etiam quæſo te, qui ſit diligendi modus: vereor enim ne plus minúſve quàm oportet, inflammer deſyderio & amore domini mei. Ex toto, inquit corde tuo. Non eſt ſatis. Ex tota anima tua. Ne id quidem ſatis eſt. Ex tota mente tua. Quid vis amplius? Vellem fortaſſe ſi viderem quid poſſet eſſe amplius. Quid ad hæc Paulus? Scimùs, inquit, quoniam diligentibus deum omnia procedunt in bonũ. Dicat etiam ipſe dilectionis modum. Qui ergo, inquit, nos ſeparabit à charitate Chriſti? Tribulatio, an anguſtia, an perſecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius? Audiuimus quid diligere, & quantum diligere debeamus, Eò eſt omnino tendendum, ad id omnia conſilia noſtra referenda. Bonorum ſumma, deus nobis eſt. Deus eſt nobis ſummum bonum. Neque infra remanendum nobis eſt, neque vltra quærendum: Alterum enim periculoſum, alterum nullum eſt.

Matth.22.

Pro συνεργεῖ legiſſe videtur συγχωρεῖ. Roma.8.

Cõcentᵒ veteris & noui teſtamẽti. Cap.IX. F

Deuter.6.

Age nunc inueſtigemus, vel potius attẽdamus, præſto enim eſt & facillime videtur, vtrum his ſententiis ex Euangelio atque Apoſtolo prolatis, etiam teſtamenti veteris authoritas congruat. Quid dicam de ſuperiore ſententia, cum manifeſtum ſit, omnibus eam de lege quæ per Moyſen data eſt, eſſe depromptam? Ibi enim ſcriptum eſt, Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua. Quid autem illi, quod ab Apoſtolo dictum eſt, comparare de vetere teſtamento poſſim, ne diutius quærerem ipſe ſubiecit. Cum enim dixiſſet nulla tribulatione, nulla anguſtia, nulla perſecutione, nulla neceſſitate inopiæ corporalis, nullo periculo, nullo gladio nos à charitate Chriſti ſeparari, ſtatim ſubiunxit, Sicut ſcriptum eſt: Quia propter te afficimur tota die, æſtimati ſumus vt oues occiſionis. Hæc illi ſolent à corruptoribus ſcripturarum, immiſſa eſſe dicere, Vſqueadeo nihil habent quod contradicant, vt hæc miſeri reſpondere cogantur. Sed quis non intelligat conuictorum hominum aliam non eſſe potuiſſe vltimam vocem? A quibus tamen quæro, vtrum iſtam ſententiam in veteri teſtamento eſſe negent, an nõ congruere ſentẽtiæ Apoſtolicæ affirment?

Roma.8.

1. Retracta. cap.7. Pſal.43. Rom.9.

At illud

G At illud primum libris docebo: In hoc autem altero tergiuersantes homines, & per abrupta fugientes, aut in pacem reuocabo, si voluerint respicere aliquantum & consyderare quod dictum est: aut eos intelligentia cæterorũ qui sine cupiditate iudicant insectabor. Quid enim potest amicius, quàm iste sibi consonare sententiæ? Nam tribulatio, angustia, persecutio, fames, nuditas, periculum, hominem in hac vita constitutum grauiter afficiunt. Hæc itaque omnia verbo illo vno cõcludũtur testimonio veteris legis, quo dictum est, propter te afficimur. Gladius restabat, qui non erumnosam vitam affert, sed quam inuenerit adimit. Huic ergo respondet. Aestimati sumus vt oues occisionis, Charitas vero ipsa non potuit significari expressius, quàm quòd dictum est, propter te. Fac ergo non in Paulo Apostolo compertum istud testimonium, sed à me esse prolatum. Nunquid nam tibi demonstrandum est hæretice, nisi aut scriptum in vetere lege non esse, aut Apostolo conuenire? Quorum si nihil dicere audes: vrgeris enim cum & codex legitur, quo planum sit scriptũ esse, & homines intelligant ad id quod Apostolus di-

Græce est θανατούμεθα, id est morte afficimur

H xit, nihil posse aptius conuenire: cur ergo valere aliquid putas, quòd scripturas corruptas esse insimulare audes: Postremò quid responsurus es ei qui tibi dicat, Ego sic intelligo, ego sic accipio, ego sic credo: nec ob aliud lego illos libros, nisi quòd ibi omnia Christianæ fidei concinere video. Illud potius dic si audes, & aduersus me dicere cogitas, non esse credendum quòd Apostoli & martyres propter Christum affecti gladiis, erumnísque dicuntur *†, quòd à persecutoribus vt oues occisionis ęstimati sunt. Quod si non potes dicere, quid calumniaris in quo libro credam *, quod me oportere credere confiteris?

*† al. grauib⁹ erũnis dicuntur.
* inueniã.

De deo quid doceat ecclesia. Cap. X.

Nam illud dicis, concedere te quidem deum esse diligendum, sed non illum deum quem colunt ij, qui testamẽti veteris authoritatem recipiunt. Non ergo illum deum colendum esse dicitis, qui fecit cœlum & terram. Iste nanque per omnes partes illorum voluminum prædicatur: vos autem fatemini vniuersum istum mundum, qui nomine cœli & terræ significatur, habere authorem & fabricatorem deum, & deum bonum. Cum exceptione quippe vobiscum loquendum est, quando deus nominatur. Duos

Gene. 1.

I enim deos, vnum bonum, alterum malum esse perhibetis. Quod si dicitis colere vos & colendum arbitrari deum, à quo factus est mundus, non tamen eum esse quem veteris testamenti commendat authoritas: impudenter facitis qui alienum animum atq; sententiam quàm bene atque vtiliter accepimus, male interpretari conamini, frustra omnino. Neque enim vestræ stultæ atque impiæ disputationes vllo modo cum piorum doctissimorúmque hominum sermonibus, per quos in ecclesia catholica scripturæ illæ volentibus dignísque aperiuntur, comparari queunt. Longe prorsus aliter quàm putatis lex & prophetæ intelliguntur à nobis. Desinite errare, non credimus *† pœnitentem deum, non inuidum, non indigum, non crudelẽ, non quærentem de hominum vel pecorum sanguine voluptatem, non cui flagitia & scelera placeant nõ possessionem suã terræ quadam particula terminantem. In has enim atque huiusmodi nugas grauiter copioséque inuehi soletis. Quare nos inuectio vestra nõ tãgit, sed aniles quasdam, vel etiam pueriles opiniones, eo ineptiore, quo vehementiore oratione peruellitis. Qua quisquis mouetur & ad vos trãsit, nõ ecclesiæ nostræ damnat disciplinam, sed eam se ignorare demonstrat. Quamobrẽ si quid humani corde geritis, si curæ vobis vosmetipsi estis, quærite potius diligenter & pie quomodo illa dicantur. K

Duo dij Manichęorum.
† al. colim

Quærite miseri. Nam talẽ fidem qua deo incõueniẽs aliquid creditur, nos vehemẽtius & vberius accusamus. Nam & in illis, quæ dicta sunt, cum sic intelliguntur vt litera sonat, & simplicitatem corrigimus & pertinaciam deridemus. Et alia multa quæ vos intelligere non potestis vetat eos credere catholica disciplina, qui nõ annis, sed studio atque intellectu excedentes quandam mentis pueritiam, in canos sapientiæ promouentur. Nam & credere deum loco aliquo quanuis infinito, per quantitatis quæcunque spatia cõtineri, quàm sit stultum docetur: & de loco in locum, vel ipsum, vel aliquam eius partem moueri atque transire, arbitrari nefas habetur. Iam vero aliquid eius substantiæ atque naturę commutationem vel conuersionẽ quolibet modo pati posse, si quis opinetur, miræ dementiæ impietatísque damnabitur. Ita fit vt apud nos inueniãtur pueri quidã, qui humana formã deũ cogitẽt, atq; ita se habere suspicentur, qua opinione nihil est abiectius: sed inueniantur item multi senes, qui eius maiestatem, non L solum super humanum corpus, sed etiam super ipsam mentem manere inuiolabilem atq; incommutabilem, eadem ipsa mente conspiciant. Quas ætates, non tempore sed virtute atque prudentia discernendas esse iam dictum est. Apud vos autem nemo quidem reperitur qui dei substantiam humani corporis figuratione describat: sed rursus nemo qui ab humani erroris labe seiungat. Itaq; illi quos quasi vagientes ecclesiæ catholicæ vbera sustentant, si ab hæreticis non fuerint deprædati, pro suo quisque captu viribusq; nutriuntur, perducunturque alius sic, alius autem sic: primum in virum perfectum, deinde ad maturitatem caniciemq; sapientiæ perueniunt, vt eis quantum volunt viuere ac beatissime viuere liceat.

Deus incommutabilis.

De vnice diligendo. Cap. XI.

Secutio igitur dei, beatitatis appetitus est: consecutio autem, ipsa beatitas. Ac eum sequimur diligendo, consequimur vero non cũ hoc omnino efficimur quod est ipse sed ei proximi, eumq; mirifico & intelligibili modo contingentes, eiúsque veritate & sanctitate penitus illustrati atque comprehensi. Ille nanque ipsum lumen est, nobis autem ab eodem illuminari licet. Maximum ergo quod ad beatam vitam M ducit, primúmque mandatum est, Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & anima & mente: Diligentibus enim deum omnia procedunt in bonum. Quamobrem paulo pòst idem Paulus, Certus sum, inquit, quòd neque mors, neque vita, neque angelus, neque virtus, neque instantia, neque futura, neque altitudo, neq; profundũ, neque creatura alia poterit nos separare à charitate dei, quæ est in Christo Iesu domino nostro. Si igitur diligentibus deum omnia procedunt in bonum: & summum bonum quod etiam optimum dicitur, non modo diligendum esse nemo ambigit, sed ita diligẽdum vt nihil amplius diligere debeamus: idq; significatur & exprimitur quod dictum est: Ex tota anima, & ex toto corde, & ex tota mente: quis quæso dubitauerit his omnibus cõstitutis, & firmissime creditis, nihil nobis aliud esse optimum, ad quod adipiscendum postpositis cęteris festinare oporteat, quàm deum? Item si nulla res ab eius charitate nos separat, quid esse non solum melius, sed etiam certius hoc bono potest? Sed singula breuiter attendamus. Nemo nos inde separat, minando mortem. Idipsum enim quòd diligimus deũ, mori non potest, nisi dum non diligit deum: cum mors ipsa sit non diligere deum, quod nihil est aliud quàm

Deut. 6. Roma. 8.
Roma. 8.
Deuter. 6. Matt. 22.
Roma. 8.
1. sen. dist. 17. ca. ad quod.

ei quic-

A ei quicquam in diligendo atque sequendo præponere. Nemo inde separat pollicendo vitam. Nemo enim ab ipso fonte separat, pollicendo aquam. Non separat angelus: non enim est angelus cum inhæremus deo nostra mente potentior. Non separat virtus: nam si virtus hic illa nominata est, quæ aliquam potestatem in hoc mundo habet, toto mundo est omnino sublimior mens inhærens deo. Sin virtus illa dicta est, quæ ipsius animi nostri rectissima affectio est: si in alio est, fauet vt coniungamur deo: si in nobis est, ipsa coniungit. Nõ separãt instantes molestiæ: hoc enim leuiores eas sentimus, quo ei vnde nos separare moliuntur, arctius inhæremus. Non separat promissio futurorum: nam & quicquid boni futurum est, certius promittit deus: & nihil est ipso deo melius, qui iã profecto bene sibi inhærentibus præsens est. Non separat altitudo neque profundum: etenim si hæc verba scientiæ forte altitudinem vel profunditatem significant, non ero curiosus, ne seiungar à deo, nec cuiusquam doctrina me ab eo separat, vt quasi depellat errorẽ, à quo nemo prorsus nisi separatus erraret. Si vero altitudine & profun-

1. sen. dist. 17 ca. qd' autẽ.

B do superna & inferna huius mundi significantur, quis mihi cœlum polliceatur, vt à cœli fabricatore seiũgar? Aut quis terreat infernus, vt deum deseram, quem si nunquam deseruissem, inferna nescirẽ? Postremo quis me locus ab eius charitate diuellet, qui non vbique totus esset, si vllo contineretur loco?

Charitate deo connectimur dum illi subiicimur. Cap. XII.

Non, inquit, separat alia creatura. O altissimorum mysteriorũ virũ. Non fuit contentus dicere creatura, sed alia, inquit, creatura, admonens etiam idipsum quo diligimus deum, & quo inhæremus deo, id est, animum atque mẽtem creaturam esse. Alia ergo creatura corpus est: & si animus res quædam est intelligibilis, id est, quæ tantum intelligẽdo innotescit, alia creatura est omne sensibile, id est, quod per oculos, vel aures, vel olfactum, vel gustum, vel tactum, quasi quandam notitiam sui præbeat: atque id deterius sit necesse est, quàm quod intelligentia sola capitur. Ergo cum etiam deus dignis animis notus non nisi per intelligentiam possit esse, cum tamen sit ipsa qua intelligitur mente præstantior, quippe qui creator eius atque author eius est, verendum erat ne animus humanus eo quòd inter inuisibilia & intelligibilia numeratur, eiusdem se naturæ ar-

C bitraretur esse, cuius est ipse qui creauit, & sic ab eo superbia decideret, cui charitate iungendus est. Fit enim deo similis, quantum datum est, dum illustrandum illi atque illuminãdum se subiicit. Et si maxime ei propinquat subiectione ista qua similis fit, longe ab eo fiat necesse est audacia, qua vult esse similior*. Ipsa est quæ legibus dei obtemperare detrectat, dum suæ potestatis esse cupit, vt deus est. Quanto ergo magis longe discedit à deo, non loco sed affectione atque cupiditate ad inferiora, quàm est ipse, tanto magis stultitia miseriáque completur. Dilectione igitur redit in deum, qua se illi nõ componere, sed supponere affectat. Quod quãto fecerit instantius ac studiosius, tanto erit beatior atque sublimior, & illo solo dominãte liberrimus. Quĩobrem nosse debet se esse creaturam. Debet enim creatorem suum credere sicuti est, inuiolabili & incommutabili semper manere natura veritatis atque sapientię: in se autem cadere posse stultitiam atque fallaciam, vel propter errores, quibus exui desyderat, confiteri. Sed rursus cauere debet, ne ab ipsius dei charitate qua sanctificatur, vt beatissimus maneat, alterius creaturæ, id est, huius sensibilis mundi amore separetur. Non igitur separat nos alia creatura, siquidem & nos ipsi creatura sumus, à charitate dei, quæ est in Christo Iesu domino nostro. D

*al. sublimior.

Alia creatura dure interpretatũ.

Dicat nobis idem Paulus quis iste sit Christus Iesus dominus noster. Vocatis, inquit, prædicamus Iudæis Christum dei virtutem & dei sapientiam. Quid ipse Christus? Nónne, inquit, ego sum veritas? Si ergo quærimus quid sit bene viuere, id est, ad beatitudinem bene viuendo tendere, id erit profecto amare virtutem, amare sapientiam, amare veritatem, & amare ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota mente virtutem quæ inuiolabilis & inuicta est, sapientiam cui stultitia non succedit, veritatem quæ conuerti atque aliter quàm semper est sese habere non nouit. Per hanc ipse cernitur pater, dictum est enim: Nemo venit ad patrem nisi per me. Huic hæremus per sanctificationem. Sanctificati enim plena & integra charitate flagramus, qua sola efficitur, vt à deo non auertamur, eique potius quàm huic mundo conformemur. Prædestinauit enim, vt ait idem Apostolus, conformes nos fieri imagini filij eius. Fit ergo per charitatem, vt conformemur deo, & ex eo conformati atque configurati, & circuncisi ab hoc mundo non confundamur cum iis quæ nobis debent esse subiecta. Fit autem hoc E per spiritum sanctum. Spes enim, inquit, non confundit, quoniam charitas dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis. Nullo modo autem redintegrari possemus per spiritum sanctum, nisi & ipse semper integer & incommutabilis permaneret. Quod profecto non posset, nisi dei naturæ esset ac ipsius substantiæ, cui soli incommutabilitas atque, vt ita dicam, inuertibilitas semper est. Creatura enim, neque hoc ego, sed idem Paulus clamat, vanitati subiecta est. Neque nos potest à vanitate separare, veritatique connectere quod subiectum est vanitati. Et hoc nobis spiritus sanctus præstat, creatura igitur non est.

Per Christũ & eius spm̃ iũgimur inseparabiliter deo. Cap. XIII. Ioan. 14.
Deut. 6. Matth. 22. Ioan. 14.
Rom. 8.
Rom. 5.
Rom. 8. ἄτρεπτον.

Trinitati summo bono dilectiõe hæremus. Cap. XIIII. Rom. 11.

Quia omne quod est, aut deus, aut creatura est. Deum ergo diligere debemus trinam quandam vnitatem, patrem & filium & spiritum sanctum, quod nihil aliud dicam esse, nisi idipsum esse. Est enim vere summéque deus, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia. Hæc verba Pauli sunt. Quid deinde subiicitur? Ipsi gloria. Syncerissime omnino. Neque enim ait ipsis, nam vnus est deus. Quid est autem, ipsi gloria, nisi ipsi optima & summa & late patens fama? E Quanto enim melius atque diffusius diffamatur, tanto diligitur & amatur ardentius. Quod cum sit, nihil aliud ab humano genere, quàm certo & constanti gradu in optimam vitam & beatissimam pergitur. Non arbitror cum de moribus ac vita sit quæstio, amplius esse requirendum, quod sit hominis summum bonum, quò referenda sunt omnia. Id enim esse patuit, & ratione quantum valuimus, & ea quæ nostræ rationi antecellit authoritate diuina, nihil aliud quàm ipsum deum. Nam quid erit aliud optimum hominis, nisi cui inhærere est beatissimum? Id autem est solus deus, cui hærere certe non valemus, nisi dilectione, amore, charitate.

Quatuor virtutes definit christianè. Cap. XV.

Quòd si virtus ad beatam vitam nos ducit, nihil omnino esse virtutem affirmauerim, nisi summum amorem dei. Nanque illud quod quadripartita dicitur virtus, ex ipsius amoris vario quodam affectu, quantum intelligo, dicitur. Itaque illas quatuor virtutes, quarum vtinam ita sit in mentibus vis, vt nomina in ore sunt omnium, sic etiam definire non dubitem: vt temperantia sit amor, integrum se prębens ei quod amatur: fortitudo amor, facile tolerans omnia propter

G quod amatur: iustitia amor soli amato seruiẽs & propter ea recte dominãs: prudẽtia amor, ea quibus adiuuatur ab eis à quibus impeditur sagaciter seligens. Sed hunc amorem non cuiuslibet, sed ei esse diximus, id est, summi boni, summæ sapientiæ, summæq; concordiæ. Quare definire etiam sic licet: vt temperantiam dicamus esse amorem deo sese integrum incorruptũq; seruantem: fortitudinem amorem, omnia propter deum facile perferentem: iustitiam amorem deo tantum seruientem, & ob hoc bene imperantem cæteris quæ homini subiecta sunt, prudentiam amorem, bene discernentem ea, quibus adiuuetur in deum, ab iis quibus impediri potest. Hisdem singulis virtutibus, qui nam viuendi modus ducatur, paucis explicabo, si prius testimoniis noui testamenti, quibus vtor iã diu, de veteri etiam paria, vt pollicitus sum, comparauero.

Quatuor virtutes asserit è scripturis. Ca. XVI

Rom.8. Num enim Paulus tantum dicit, deo nos esse debere subiectos, ita vt in medio quod separet nihil sit? Nónne & propheta commodissime hoc & breuissime significat, cum dicit, Mihi autem adhærere deo bonum est? Nónne quod ibi latissime de charitate dictum est,

Psal.72.

H hic vno verbo cõtinetur quod ait, inhærere? Item quod addidit, bonum est, nónne ad illud respicit quod ibi positum est, Diligentibus deum omnia procedunt in bonum: ita vt vna sententia duobusq; verbis propheta & vim & fructum charitatis ostendat. Cunque ibi dictũ sit, dei filium dei virtutem esse atque sapientiam, cúmque virtus ad operationem, sapientia vero ad disciplinam pertinere intelligatur: vnde in Euangelio duo ipsa signãtur, cum dicitur, Omnia per ipsum facta sunt:

Rom.8.

1.Cor.1.

Ioan.1.

Nam hoc operationis atque virtutis est. Deinde quod ad disciplinam veriq; cognitionem attinet, Et vita, inquit, erat lux hominũ: potuit ne quicquiã magis concinere his testimoniis noui testameti, quàm illud quod in vetere dictum est de sapientia. Attingit autem à fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter? Nanque attingere fortiter, magis virtutem significat: disponere autem omnia suauiter, quasi artẽ ipsam atque rationem. Sed si hoc videtur obscurum, vide quæ sequuntur. Et omnium, inquit, dominus dilexit illam: doctrix est enim disciplinæ dei, & electrix operum illius. Videtur hic nihil adhuc de operatione dictum.

Sapien.8.

I Nec enim hoc est intelligere opera quod operari, Ergo vt hæc ad disciplinam pertineant, opus virtuti debetur, vt sit plena quam volumus demonstrare sententia. Lege igitur deinceps quod annexum est. Quòd si honesta est, inquit, possessio, quæ concupiscitur in vita, quid sapientia est honestius, quæ omnia operatur? Potest ne quicquam præclarius, aut manifestius, aut vero etiam vberius proferri? Audi aliud, si parũ putas, quod idem sonet. Et sobrietatem sapientia docet, inquit, & iustitiam, & virtutẽ. Sobrietas mihi ad ipsam cognitionem veri videtur pertinere, id est, ad disciplinam: iustitia vero & virtus ad actionem atque ad operationem. Quibus duobus, id est, agendi efficacia, & sobrietate contemplandi, quæ dei virtus & dei sapientia, id est, dei filius, dilectoribus suis donat, quid comparandum sit nescio, cum idem propheta statim dicat quanti sint ista pẽdenda. Nam ita positum est, Sobrietatem enim sapientia docet, & iustitiam & virtutem, quibus vtilius nihil est in vita hominibus. Hæc fortasse quispiam non de filio dei dicta esse arbitretur. Quid ergo aliud ostendit quod dictum est, Generositatem magnificat, contubernium habens dei? An vero generositas solet significare aliud quàm parentes? Contubernium vero nónne cum ipso patre æqualitatem clamat atque asserit? Deinde cum Paulus dicat, filium dei esse dei sapientiam: & ipse dominus, Nemo nouit patrem nisi vnigenitus filius: quid potuit à Propheta congruentius dici, quàm illud quod dictum est. Et tecum sapientia quæ nouit opera tua, quæ affuit tunc cum orbem terrarum faceres, & sciebat quid placiturum esset oculis tuis? Quòd autem Christus est veritas, quod idem ostenditur cum splendor patris nuncupatur, vnum est quicquam in circuitu solis, nisi splendor ipse quem gignit? Quid ergo potuit apertius & clarius ex vetere testamento huic sententiæ consonare, quàm illud quod dictum est, Et veritas tua in circuitu tuo? Postremo dicit ipsa sapientia in Euangelio, Nemo venit ad patrem nisi per me. Dicit per prophetam, Sensum tuum ergo quis scit, nisi tu dederis sapientiam? Et paulo post, Et quæ tibi placent, didicerunt homines, & per sapientiam sanati sunt. Dicit Paulus, Charitas dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis. Dicit propheta, Sanctus enim spiritus disciplinæ effugiet dolum. Vbi enim dolus, charitas nulla est. Dicit Paulus, Conformes fieri nos imaginis filij dei. Dicit Propheta, Signatum est super nos lumẽ vultus tui domine. Ostẽdit Paulus deum esse spiritum sanctum & ideo non esse creaturam. Dicit Propheta, Et miseris spiritum sanctum de altissimis. Solus enim deus altissimus, quo nihil est altius. Ostendit Paulus trinitatem istam vnum deum esse, cum dicit, Ipsi gloria. Dicitur in veteri testamento, Audi Israël, dominus deus tuus deus vnus est. Quid vultis amplius? Quid imperite atq; impie sæuitis? Quid indoctas animas noxia suasione peruertitis? Vtriusque testamenti deus vnus est. Nam vt ista sibi congruunt quæ de vtroque posuimus, ita etiam cætera, si diligenter & æquo iudicio velitis attendere. Sed quia multa dicuntur submissis & humi repentibus animis, vt accommodatius per humana in diuina consurgant, multa etiam figurate, vt studiosa mens & quæsitis exerceatur vtilius, & vberius lætetur inuentis, vos mirifica dispositione spiritus sancti, ad decipiendos vestros auditores, & illaqueandos abutimini. Quod ipsum cur diuina prouidentia vos facere sinat, quámque verissime Apostolus dixerit, Oportet multas hæreses esse, vt probati manifesti fiant inter nos, & longum est disputare, & quod dicendum est vobis, non est vestrum ista intelligere. Non parum mihi cogniti estis. Crassas omnino mentes & corporeorum simulachrorum pestifero pastu morbidas ad diuina iudicanda defertis, quæ multo altiora sunt quàm putatis. Quare vobiscum modo non sic agendum est, vt ea iam intelligatis, quod fieri non potest, sed vt intelligere aliquando cupiatis. Facit enim hoc simplex & pura charitas dei, quæ maxime spectatur in moribus, de qua iam multa diximus, quæ inspirata spiritusancto perducit ad filium, id est, ad sapientiam dei, per quam pater ipse cognoscitur. Nã si sapiẽtia & veritas non totis animi viribus concupiscatur, inueniri nullo pacto potest. At si ita quæratur, vt dignum est, subtrahere sese atque abscondere à suis dilectoribus non potest. Hinc est illud quod in ore habere etiã vos soletis, quod ait Iesus: Petite & accipietis: quærite & inuenietis: pulsate & aperietur vobis. Nihil est occultum quod non reuelabitur. Amore petitur, amore quæritur, amore pulsatur, amore reuelatur, amore denique in eo quod reuelatum fuerit permanetur. Ab hoc amore sapientiæ diligentiaq; quærendi, non deterremur

1.Reract. cap.7.

Sapien.8.

Sapien.8.

K 1.Cor.1.

Matth.11.

Sapien.9.

Ioan.14. Heb.1.

Ioan.14.

Sapien.9. Rom.5.

Sapien.1.

Rom.8. Psal.4.

L Sapien.9.

Deut.6.

Apostrophe ad Manichæos vtrosq; spiscant. Cap.XVII.

1.Cor.11.

M

Matth.7. Matth.10.

A terremur veteri testamento, quod semper mendacissime dicitis, sed ad hæc vehemẽtissime concitamur. Audite itaque aliquando, & aduertite quæso sine pertinacia quid per prophetã dicatur. Clara est, inquit, & quæ nunquam marcescit sapientia, & facile videtur ab iis qui diligunt illam, & inuenitur ab iis qui quærunt illam: præoccupat qui se concupiscunt, vt illis se ostendat. Qui vigilauerit ad illam, non laborabit: assidentẽ enim illam inueniet foribus suis. Cogitare enim de illa sensus est consummatus, & qui vigilauerit propter illam, cito erit securus, Quia dignos seipsa circuit quærens, & in viis ostendit se illis hilariter, & omni prouidentia occurrit illis. Initium enim illius verissimum disciplinæ concupiscentia est. Cura ergo disciplinæ dilectio est, & dilectio custoditio legum illius est. Custoditio autem legum, confirmatio incorruptionis est, incorruptio autem facit proximum deo. Concupiscentia autem sapiẽtiæ deducit ad regnum. Itáne tandem adhuc aduersus ista latrabitis? Nónne ita posita & nondum intellecta, cuiuis significant altum se quiddam & ineffabile continere? O vtinam possetis intelligere quę

Sapien.6.

B dicta sunt. Confestim abiiceretis omnes ineptias fabellarum, & vanissimas imaginationes corporum, totosq; vos magna alacritate, syncero amore, firmissima fide, sanctissimo ecclesiæ catholicæ gremio conderetis.

In catholica sola perfecta veritas ex vtriusque testamenti consensu. Ca. XVIII.

Poteram pro mea mediocritate discutere singula, & eruere ac demonstrare quæ accepi, in quorum excellentia & altitudine plerunque verba deficiunt: sed quandiu latratis, non est faciendum. Non enim frustra dictum est, Nolite sanctum dare canibus. Ne succenseatis. Et ego latraui & canis fui, quando mecum iure non docendi cibo, sed refellendi fustibus agebatur. Si autem in vobis esset charitas, de qua nunc agitur, vel etiam si fuerit aliquando, quantam cognoscendæ veritatis magnitudo desyderat, aderit deus qui ostendat vobis, neq; apud Manichæos esse Christianã fidem, quæ ad summum apicem sapiẽtiæ veritatísque perducit, qua perfrui nihil est aliud, nisi beate viuere, neque esse vspiam nisi in catholica disciplina. Quid enim aliud videtur Apostolus Paulus optare cum dicit: Huius rei gratia flecto genua mea ad patrem domini nostri Iesu Christi, à quo omnis paternitas in cœlis & in terra nominatur, vt det vobis secundum diuitias gloriæ suæ fortitudinem, corroborari per spiritum in interiori homine, habitare Christum per fidem in cordibus vestris: vt in charitate radicati & fundati, possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit altitudo, & longitudo, & latitudo, & profundum: cognoscere etiam supereminentem scientiam charitatis Christi, vt impleamini in omni plenitudine dei. Potest ne quicquam dici manifestius? Obsecro vigilate paululum, videte testamenti vtriusque concordiam, qui sit in moribus vitæ modus, & quò sint referenda omnia, satis aperiente & docente amore dei. Concitant euangelia, cum dicitur: Petite, quærite, pulsate. Concitat Paulus dicendo: Vt in charitate radicati & fundati, possitis comprehendere. Concitat etiam propheta, cum dicit, facile sapientiam ab iis qui eam diligunt, quærunt, concupiscunt, vigilant, cogitant, curant, posse cognosci. Salus animi & via beatitudinis vtrarumque scripturarum pace monstrantur, & vos latrare potius aduersus hæc, quàm his obtemperare diligitis. Breui dicam quod sentio, Audite doctos ecclesiæ catholicæ viros tanta pace animi, & eo voto, quo vos ego audiui, nihil opus erit nouem annis, quibus

quã tamẽ.

Ephe.3.

C

Matth.7.

Augustinus nouem annis Manichæus.

me ludificastis. Longe omnino, longe breuiore tẽpore quid intersit inter veritatem vanitatémque cernetis. D

Sed tempus est ad illas virtutes quatuor reuerti, & ex his singulis eruere ac ducere viuendi modum. Itaque prius Temperantiam videamus, quæ nobis amoris illius, quo innectimur deo, integritatem quandam & incorruptionem pollicetur. Munus enim eius est in coërcendis sedandisque cupiditatibus, quibus inhiamus in ea quæ nos auertunt à legibus dei, & à fructu bonitatis eius, quod est, vt breui explicem, beata vita. Ibi enim est fides veri cuius contemplatione perfruentes, eique penitus adhærentes, proculdubio beati sumus, inde autem decidentes, magnis erroribus doloribúsque implicamur. Nanque vt ait Apostolus: Radix omnium malorum cupiditas: quam quidam sequentes, naufragauerũt à fide, & inseruerunt se doloribus multis. Quod peccatum animæ in veteri testamento satis aperte bene intelligentibus in ipsius hominis qui erat in paradiso, præuaricatione signatur. In Adam quippe omnes morimur, vt ait idem, & in Christo omnes resurgemus. O alta mysteria. Sed reprimam me. Non enim modo suscepi docere vos recta, sed dedocere praua, si potero, id est, si deus annuerit proposito in vos meo. Dicit ergo Paulus, radicem omnium malorum esse cupiditatem, per quam etiam lex vetus primum hominem lapsum esse significat. Monet Paulus, vt exuamus nos veterem hominem, & induamus nouum. Vult autem intelligi, Adam qui peccauit veterem hominem, illum autem quem suscepit in sacramento dei filius, ad nos liberandos, nouum. Dicit nanque alio loco: Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cœlo celestis. Qualis terrenus, tales & terreni: qualis cœlestis, tales & cœlestes. Sicut portauimus imaginem terreni, portem & imaginem cœlestis, hoc est, exuite veterem, & induite nouum. Omne igitur officium Temperantiæ, est exuere veterem hominem & in deo renouari, id est, contemnere omnes corporeas illecebras, laudémque popularem, totúmque amorem ad inuisibilia & diuina conferre. Vnde illud sequitur quod mirifice dictum est: Et si exterior homo noster corrumpitur, sed interior renouatur de die in diem. Audi & prophetam canentem: Cor mundum crea in me deus, & spiritum rectum innoua in visceribus meis. Quid contra istam conuenientiam dici, nisi à cæcis latratoribus potest?

Temperantiam probat ex sacris literis. Cap.XIX.

fides veritatis.

1.Tim.6.

1.Cor.15.

E

Col.3.

1.Cor.15.

2.Cor.4.

Psal.50.

F

Illecebræ oculorum. Cap.XX.

Illecebræ autem corporis sitæ sunt in his omnibus quæ corporeus sensus attingit, quæ à nonnullis etiam sensibilia nominantur: in quibus maxime lux ista visibilis excellit, quia & in ipsis sensibus nostris, quibus anima per corpus vtitur, nihil est oculis præferendum: & ideo in scripturis sanctis, visibilium nomine sensibilia cuncta significantur. Itaque in nouo testamento sic ab istorum amore prohibemur. Non respicientes, inquit, ea quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporalia sunt, quæ autem non videntur, æterna. Ex quo intelligi potest, quòd Christiani non sint qui solem & lunam nõ modo diligendos, sed etiam colendos putant. Quid enim videmus, si solem & lunam non videmus? Vetiti enim sumus conuerti ad ea quæ videntur. Non sunt igitur etiam ista diligenda ei qui amorem illum incorruptum deo cogitat exhibere. Sed erit mihi alius locus, quo de istis diligentius requiretur. Non enim nunc de fide, sed de vita dicere institui, per quam meremur scire quod credimus. Amandus igitur solus deus est, omnis

Meremur. Ita Pelagianus.

G vero iſte mundus,id eſt, omnia ſenſibilia contemnenda,vtendum autem his ad huius vitæ neceſſitatem.

[Curioſitas ſacris literis damnata. Cap.XXI. Galat.1.]

Gloria vero popularis ſic in nouo teſtamẽto abiicitur atque contemnitur. Si hominibus, inquit Apoſtolus, placere vellem, Chriſti ſeruus non eſſem. Eſt item aliud quod de corporibus per imagines quaſdam concipit anima,& eam vocat rerum ſcientiam. Quãobrem recte etiam curioſi eſſe prohibemur, quod magnum Temperantiæ munus eſt. Hinc illud eſt: Cauete,ne quis vos ſeducat per philoſophiam. [Coloſ.2.] Et quia ipſum nomen philoſophiæ ſi conſyderetur,rem magnam totoq; animo appetendam ſignificat. Siquidem philoſophia eſt amor ſtudiumq; ſapientiæ, cautiſſime Apoſtolus ne ab amore ſapientiæ deterrere videretur, ſubiecit: Et elementa huius mundi. Sunt enim qui deſertis virtutibus,& neſcientes quid ſit deus, & quanta maieſtas ſemper eodem modo manentis naturæ, magnũ aliquid ſe agere putant, ſi vniuerſam iſtam corporis molem,quam mundum nuncupamus, curioſiſſime intentiſſimeq; perquirãt. Vnde tanta etiam ſuperbia gignitur, vt in ipſo cœlo,de quo ſæpe diſputant, ſibimet habitare videantur. H Reprimat igitur ſe anima ab huiuſmodi vanæ† cognitionis cupiditate,ſi ſe caſtam deo ſeruare diſpoſuit. [†huiꝰ vagæ. ἀ[illegible]οβατοῦντες οὐρανοῦ νώμονες.] Tali enim amore plerunque decipitur,vt aut nihil putet eſſe, niſi corpus: aut etiam ſi authoritate commota,fateatur aliquid eſſe incorporeum, de illo tamen niſi per imagines corporeas cogitare nõ poſſit,& tale aliquid eſſe credere,quale fallax corporis ſenſus infligit. Ad hoc etiam valet quòd præcipitur cauendum eſſe à ſimulachris. [1.Ioan.2.] Huic ergo authoritati noui teſtamenti, qua iubemur nihil mundi huius diligere, illa maxime ſententia qua dictum eſt: [Rom.12.] Nolite conformari huic mundo: ſimul enim demonſtrandum eſt ei rei quemque conformari quam diligit. Huic ergo authoritati ſi de veteri teſtamento quæram quid comparem,plura quidem inuenio,ſed vnus Salomonis liber Eccleſiaſtes qui dicitur,copioſiſſime in ſummum contemptum omnia iſta perducit. Incipit enim ſic: Vanitas vanitantium dixit Eccleſiaſtes,vanitas vanitantium & omnia vanitas. [Eccle.1. 1.Retract. cap.7.] Quæ abundantia homini in omni labore ſuo quem ipſe laborat ſub ſole? Hæc verba omnia ſi attendantur, ſi pendantur, ſi diſcutiantur, I multa inueniuntur perneceſſaria iis qui hunc mũdum fugere, & refugere in deum deſyderant. Sed longum eſt, & aliò feſtinat oratio. Tali tamen principio conſtituto,exequitur omnia, vanitantes eſſe eos qui rebus huiuſmodi falluntur. Idipſum autem quo falluntur vanitatem vocans,non quòd deus iſta non creauerit, ſed quia ſubiicere ſe homines volunt iis rebus per peccata, quæ illis per recte facta diuina lege ſubiectæ ſũt. Quid eſt enim aliud, falſis bonis illudi atque decipi, quàm teipſo inferiora miranda & appetenda arbitrari? Habet igitur vir temperans in huiuſcemodi rebus mortalibus & fluentibus, vitæ regulam vtroque teſtamento firmatam: vt eorum nihil diligat,nihil per ſe appetendum putet, ſed ad vitæ huius atque officiorum neceſſitatem quantum ſatis eſt, vſurpet, vtentis modeſtia,non amantis affectu. Hæc dicta ſint de temperantia pro rerum magnitudine breuiter, pro inſtituto tamen opere fortaſſe copioſius quàm oportebat.

[Fortitudinem præſtat amor dei. Cap.XXII.]

De fortitudine vero non multa dicenda ſunt. Amor nanque ille de quo loquimur,quem tota ſanctitate inflammatum eſſe oportet in deum, in non appetẽdis iſtis temperans, in amittendis fortis vocatur. Sed inter omnia quæ in hac vita poſſidentur, corpus homini grauiſſimum vinculum eſt, iuſtiſſimis dei legibus,propter antiquum peccatum,quo nihil eſt ad prædicandum notius, nihil ad intelligendum ſecretius. K Hoc ergo vinculum ne concutiatur atque vexetur, laboris & doloris: ne auferatur atque perimatur, mortis terrore animam quatit. Amat enim illud vi conſuetudinis, non intelligens, ſi eo bene atque ſcienter vtatur, reſurrectionem reformationẽmque eius ope ac lege diuina ſine vlla moleſtia iuri ſuo ſubditam fore: ſed cum ſe hoc amore tota in deum conuerterit, his cognitis mortem non modo contemnet, verumetiam deſyderabit. Sed reſtat cum dolore magna conflictatio. Nihil eſt tamen tam durum atque ferreum, quod non amoris igne vincatur. Quo cum ſe anima rapit in deum, ſuper omnem carnificinam libera & admiranda volitabit pennis pulcherrimis & integerrimis, quibus ad dei complexum amor caſtus innititur. Niſi vero amatores auri,amatores laudis,amatores fœminarum, amatoribus ſuis deus ſinat eſſe fortiores, cum ille non amor, ſed congruentius cupiditas vel libido nominetur. In qua tamen apparet,quantus ſit impetus animi L ad ea quæ diligũtur indefeſſo† curſu per immania queque tendentis, [†in deflexo] argumentoq; nobis eſt, quàm ſint omnia perferenda ne deſeramus deum, ſi tanta illi vt deſerant, perferunt.

[Fortitudinis monita & exempla ex ſcripturis. Ca. XXIII. Rom.5.]

Quid ergo hic noui teſtamenti authoritates colligam, vbi dictum eſt: Tribulatio patientiam operatur,patiẽtia probationem, probatio vero ſpem:& non ſolum dictum,ſed etiam exemplis eorum qui dixerunt probatum atque firmatum: de veteri potius teſtamento in quod illi rabide ſæuiunt, excitabo exemplum patientiæ. Neque illum commemorabo virum,à quo in magnis cruciatibꝰ corporis & horribili tabe membrorum,non modo ſuſtinentur humana,ſed diuina etiam diſputantur. In cuius ſingulis vocibus ſatis elucet, ſi quis æquo animo attendat, quanti pendenda ſint iſta quæ cum volunt homines per dominationem tenere, ab his ipſis potius per cupiditatẽ tenentur,& rerum mortalium* ſerui fiunt, dum imperite domini eſſe deſyderant. [*al.temporalium. Iob.1.] Amiſit nanque ille omnes diuitias, & factus repente pauperrimus, tam incõcuſſum animum tenuit & infixum deo,vt ſatis demõſtraret, non illas ſibi fuiſſe magnas,ſed ſe illis, ſibi autem deum. M Quo animo ſi eſſe poſſent noſtri temporis homines,non magnopere in nouo teſtamento ab iſtorum poſſeſſione prohiberemur, vt perfecti eſſe poſſemus. Multo enim mirabilius eſt non inhærere iſtis quanuis poſſideas,quàm omnino eas nõ poſſidere. Sed quoniam de dolore atque cruciatibus corporis tolerãdis nunc agitur,relinquo iſtum virum,licet magnum, licet inuictum,virum tamen. Offerunt enim mihi ſcripturæ illæ ſtupendæ fortitudinis fœminam, [2.Macha.7.] & ad eam iam me tranſire cõpellunt. Quæ cũ ſeptẽ liberis tyranno atque carnifici prius viſcera omnia, quàm vnum verbum ſacrilegum impendit: cum eius hortatione filij roborarentur, in quorum membris ipſa torquebatur,latura tamen etiam proprio munere quos eos ferre præceperat. Quid ad tantam patientiam quæſo addi poteſt? Quid tamen mirum,ſi omnibus medullis cõceptus dei amor, & tyranno, & carnifici, & dolori,& corpori,& ſexui, & affectui reſiſtebat? An non audierat: Precioſa in conſpectu domini mors ſanctorũ eius? [Pſal.115.] Non audierat: Melior vir patiens fortiſſimo? [Prouer.16.] Non audierat: Omne quod tibi applicitum fuerit,accipe,& in dolore ſuſtine, & in humilitate tua habe patientiam, [Eccle.2.] quoniam in igne probatur aurum & argentum? Non

audierat:

A audierat: Vaſa figuli probat fornax,& homines iuſtos tentatio tribulationis? [Eccle.27.] Immo vero & hæc & alia plura perceperat, quæ vno ſancto dei ſpiritu, vt in iſtis noui teſtamenti,ſic in illis,qui ſoli adhuc erant, libris diuina præcepta fortitudinis conſcripta ſunt.

[Prudentiam docent ſcripturæ. Ca. XXIIII. Matth.6. Rom.1.]

Quid de iuſtitia quæ ad deum pertinet? nónne cum & dominus dicat: Non poteſtis duobus dominis ſeruire, & Apoſtolus redarguat eos qui creaturæ potius quàm creatori ſeruiunt, in veteri teſtamento prius dictum eſt: Dominum deum tuum adorabis, & illi ſoli ſeruies? [Matth.4. Deut.6.] Sed quid opus eſt hinc plura dicere, cum ſententiis talibus ibi plena ſint omnia? Hanc ergo iuſtitia vitæ regulam dabit huic amatori, de quo ſermo eſt: vt deo quem diligit,id eſt,ſummo bono, ſummæ ſapientiæ,ſummæ paci† libentiſſime ſeruiat: [†potentiæ.] cæteráque omnia partim ſubiecta ſibi regat,partim ſubiicienda præſumat. Quæ norma viuendi, vt docuimus,vtriuſque teſtamenti authoritate roboratur. [Prudentia.] Nec de prudentia diutius diſſerendum eſt, ad quam dignoſcentia pertinet appetendorum & vitandorum. Quæ ſi deſit, nihil eorum,de quibus iam dictum eſt, effici poteſt. Huius autem excubiæ atque diligentiſſima vigilantia eſt, ne B ſubrepente paulatim mala ſuaſione fallamur. Vnde ſæpe dominus, Vigilate,clamat: &,Ambulate, inquit, dum lumen habetis, ne vos tenebræ comprehendant. [Matth.24. Ioan.12. 1.Cor.5.] Itẽmque dicitur: Neſcitis quia modicum fermentum totam maſſam corrumpit? Quid autem proferri manifeſtius de veteri teſtamento contra iſtã dormitationem animi poteſt,per quam fit vt non ſentiamus quaſi minutatim ſerpentem perniciem, quàm illud quod à propheta dictum eſt, [Eccle.19.] Qui ſpernit modica,paulatim decidet? De qua ſententia, ſi opportunum eſſet feſtinãtibus,copioſiſſime diſputarẽ: atque id ſi à nobis nũc ſuſceptum munus flagitaret,fortaſſe demonſtraremus, quàm ſint alta myſteria, quæ imperitiſſimi & ſacrilegi homines deridendo,non illi quidem paulatim iam decidunt, ſed magno lapſu præcipites eunt.

[Officia quatuor virtutũ ex ſcripturis Cap.XXV.]

Quid amplius de moribus diſputem? Si enim deus eſt ſummum hominis bonum,quod negare non poteſtis, ſequitur profecto, quoniam ſummum bonum appetere, eſt bene viuere: vt nihil ſit aliud bene viuere, quàm toto corde, tota anima,tota mente deum diligere: à quo exiſtit, vt incorruptus in eo amor atque integer cuſtodiatur, quod eſt temperantiæ: & nullis C frãgatur incommodis, quod eſt fortitudinis: nulli alij ſeruiat, quod eſt iuſtitiæ: vigilet in diſcernendis rebus, ne fallacia paulatim dolúſque ſubrepat, quod eſt prudentiæ. Hæc eſt hominis vna perfectio, qua ſola impetrat vt veritatis ſynceritate perfruatur: hæc nobis teſtamento vtroque concinitur,hæc nobis hinc atque inde ſuadetur. Quid adhuc ſcripturis,quas ignoratis calumniamini? Neſcitis quanta imperitia laceſſatis libros†, [†calumniã innectitis? Quid tanta imperitia laceratis libros,&c.] quos & ſoli reprehendunt qui non intelligunt: & ſoli intelligere nequeunt, qui reprehendunt? Non enim eos aut vllus inimicus cognoſcere ſinitur, aut eſſe niſi amicus cognitis poteſt. Diligamus igitur deum ex toto corde,ex tota anima,ex tota mente,quicunque ad vitam æternam peruenire propoſuimus. Vita enim æterna eſt totum præmium, cuius promiſſione gaudemus: nec præmium poteſt præcedere merita, & prius homini dari, quàm dignus eſt. Quid enim hoc iniuſtius, & quid iuſtius deo? Non ergo debemus poſcere præmium antequam mereamur accipere. [Meritum.] Hic fortaſſe non incongrue quæritur, æterna ipſa vita quid ſit. Sed eius largitorem potius audiamus: Hęc eſt,inquit, vita æterna, vt cognoſcant te verum deum, D & quem miſiſti Ieſum Chriſtum. [Ioan.17.] Aeterna igitur vita eſt ipſa cognitio veritatis. Quamobrem videte,quàm ſint peruerſi atque præpoſteri, qui ſeſe arbitrantur dei cognitionem tradere,vt perfecti ſimus,cum perfectorum ipſa ſit præmium. Quid ergo agendum eſt? quid quæſo, niſi vt eumipſum quem cognoſcere volumus, prius plena charitate diligamus? Vnde illud exoritur, [2.Retract. cap.7.] quod ab initio ſatis egimus, nihil in eccleſia catholica ſalubrius fieri, quàm vt rationem præcedat authoritas.

[Dilectio ſui & proximi. Ca. XXVI.]

Sed cætera videamus: videtur enim de homine ipſo,id eſt, de amatore ipſo nihil actum: ſed parum dilucide qui hoc arbitratur intelligit. Non enim fieri poteſt, vt ſeipſum qui deum diligit, non diligat: imò vero ſolus ſe nouit diligere, qui deum diligit. Siquidem ille ſe ſatis diligit, qui ſedulo agit, vt ſummo & vero perfruatur bono: quod ſi nihil eſt aliud quàm deus, ſicut ea quæ dicta ſunt docuerunt, quis cunctari poteſt, quin ſeſe amet, qui amator eſt dei? Quid inter ipſos homines, nullúmne eſſe amoris vinculum debet? Imò vero ita debet, vt nullus certior gradus ad amorem dei fieri poſſe credatur, quàm hominis erga hominem charitas. E Promat nobis ergo alterum præceptum ipſe dominus de vitæ præceptis interrogatus: non enim cõtentus fuit vno, qui ſciret aliud deũ eſſe, aliud hominẽ: atq; intereſſe tantum,quantum inter eum qui creauit, & id quod ad creatoris ſimilitudinem creatum eſt. [Matth.22.] Dicit ergo ſecundum præceptum eſſe, Diliges proximum tuum ſicut teipſum. Te autem ipſum ſalubriter diligis, ſi plus quàm te diligis deum. Quod ergo agis tecum id agendum cum proximo eſt: hoc eſt, vt etiam ipſe perfecto amore diligat deum. Non enim eum diligis tanquam teipſum, ſi non ad id bonum ad quod ipſe tendis, adducis*. [*al. adducere ſatagis.] Illud eſt enim vnum bonum, quod omnibus tecum tendentibus non fit anguſtum. Ex hoc præcepto naſcuntur officia ſocietatis humanæ, in quibus non errare difficile eſt. Agẽdum autem imprimis eſt, vt beneuoli ſimus, id eſt, vt nulla malitia, nullo dolo malo aduerſus hominem vtamur. Quid enim homini homine propinquius? Accipite etiam quid Paulus dicat: [Rom.13.] Dilectio, inquit, proximi malum non operatur. Breuiſſimis vtor teſtimoniis, ſed,niſi fallor,idoneis, è quibus ſuſceptæ rei ſatiſfiat: Nam quis ignorat quàm multa, & quanti ponderis verba in illis libris de charitate proximi vſquequaque diffuſa ſint? F Sed cum duobus modis peccetur in homine: vno ſi lædatur,alio ſi cum poteſt non adiuuetur: eaq; ipſa ſint,quibus mali homines eſſe dicantur,quorũ neutrum qui diligit, facit: ſatis opinor quod volumus demonſtrat iſta ſentẽtia, Dilectio proximi malum nõ operatur. Et ſi ad bona peruenire nõ poſſumus, niſi mala operari deſtiterimus,iſta ſunt quaſi cunabula charitatis dei,quibus diligimus proximum: vt quoniam dilectio proximi malum non operatur, hinc ad illud aſcẽdamus quod dictum eſt, [Rom.8.] Scimus quoniam diligentibus deum omnia procedunt in bonum. Sed neſcio quomodo aut pariter iſta in plenitudinem perfectionemq; cõſurgũt,aut inchoatur prius dei amor, & prius perficitur proximi. Ad incipiendum enim citius nos fortaſſe in ſe diuina charitas rapit, ſed facilius minora perficimus. Quoquo modo autem res ſe habeat,illud maxime tenendum eſt, ne ſe quiſquam credat cõtempto proximo ad beatitudinem, & ad deum quem diligit eſſe venturum. Atque vtinam vt facile eſt bene inſtituto & benigno diligere proximum, ita facile eſ-

 ſet

G ſet vel conſulere,vel nihil nocere . Non enim ad hæc ſatis eſt voluntas bona,ſed opus eſt magna quadam ratione atque prudẽtia,qua nemo vti poteſt, niſi deus ille fons omnium bonorum id tribuerit. De qua re,quãtum arbitror,difficillima tentabimus dicere pro ſuſcepto opere pauca quædam,ſpem totam conſtituentes in eo,cuius ſolius iſta dona ſunt.

Beneficẽtia in corpus proximi. Ca. XXVII

Homo igitur vt homini apparet,anima rationalis eſt , mortali atque terreno vtens corpore. Partim ergo corpori, partim vero animæ hominis benefacit, qui hominem diligit . Ad corpus quod pertinet,medicina nominata eſt : ad animam autem diſciplina . Sed medicinam nunc voco, quicquid omnino corporis vel tuetur,vel inſtaurat ſalutem . Ad hanc itaque pertinent non ea tantum, quæ ars eorum exhibet , qui proprie medici nominantur: ſed etiam cibus & potus , tegmen & tectum , defenſio denique omnis atque munitio , qua noſtrum corpus aduerſus etiam externos ictus actusq; ſeruatur : nam & fames & ſitis,& frigus & æſtus, & quicquid extrinſecus grauiter infligitur , ſalutem de qua nunc agitur manere non ſinunt . (1.Retract. cap.7.) Quare illa omnia , quibus huiu- H ſcemodi malis incommodiſve reſiſtitur , qui officioſe atque humaniter præbent , miſericordes vocantur , etiam ſi ſapientes vſqueadeo ſint , vt iam nullo animi dolore turbentur. Nam quis ignoret ex eo appellatam eſſe miſericordiam , quòd miſerum cor faciat condolentis alieno malo. Et quis non concedat ab omni miſeria liberum eſſe debere ſapientem, cum ſubuenit inopi, cum eſurienti cibum præſtat, potumq; ſitiẽti, cum veſtit nudum,cum peregrinum tecto recipit, cum oppreſſum liberat,cum denique humanitatem ſuam vſq; ad ſepulturam porrigit mortuorum? Etiam ſi id faciat mente tranquilla,nullis aculeis doloris inſtinctus, ſed adductus officio bonitatis, miſericors tamen vocãdus eſt. Huic enim nihil obeſt nomen,cum abſit miſeria.

Stoici.

Stulti vero , cum miſericordiam quaſi vitium deuitãt, quia officio ſatis moueri nequeunt, ſi nec perturbatione commouentur , congelaſcunt potius rigore inhumanitatis , quàm rationis tranquillitate ſerenantur. Itaque multo prudentius deus etiam ipſe miſericors dicitur:qui quẽadmodũ dicatur, reſtat intelligere iis qui ſeſe idoneos religione ſtudioq; præſtiterint : ne cum I verbis doctorum inepte vtimur , indoctorum animas prius dureſcere vitando miſericordiam , quàm benignitatem appetẽdo miteſcere faciamus. Atque vt miſericordia iubet,iſta nos ab homine pellere incommoda,ſic innocentia prohibet inferre.

Beneficẽtia in animam proximi. Caput. XXVIII.

Quod autem attinet ad diſciplinam , per quam ipſi animo ſanitas inſtauratur , quæ ſi abſit, nihil ad depellendas miſerias ſalus ipſa corporis valet , difficillima omnino res eſt. Atque vt in corpore dicebamus,aliud eſſe morbos & vulnera curare , quod pauci homines bene facere poſſunt,aliud autem famem ſitimque ſopire , & cætera in quibus ſubuenire hominem homini vulgo paſſimq; conceditur : Sic in animo ſunt quædam in quibus excellentia illa & rara magiſteria non admodum deſyderantur:vt cum hortamur & monemus,vt hæc ipſa indigentibus exhibeantur , quæ corpori exhibenda eſſe diximus.Cum enim hęc facimus,ope corpori:cum autem docemus vt fiãt, diſciplina animo ſubuenimus. Sunt vero alia , quibus multimodi variiq; morbi animorum magna quadam & prorſus ineffabili ratione ſanantur. Quæ medicina , niſi diuinitùs populis mitteretur,nulla ſpes ſalutis eſſet,tam immoderata tranſgreſſione peccantibus . Quanquam & illa corporis , ſi K altius rerum originem repetas,non inuenitur vnde ad homines manare potuerit,niſi à deo, cui rerum omnium ſtatus ſalusq; tribuenda eſt . Hæc tamen diſciplina,de qua nunc agimus,quæ animi medicina eſt, quãtum ſcripturis ipſis diuinis colligi licet , in duo diſtribuitur,coërtionem & inſtructionem. Coërtio timore, inſtructio vero amore perficitur , eius dico cui per diſciplinam ſubuenitur: nam qui ſubuenit, nihil horum duorum habet, niſi amare. (Coertio, Inſtructio.) In his duobus deus ipſe, cuius bonitate atque clementia fit omnino, vt aliquid ſimus,duobus teſtamentis vetere & nouo diſciplinæ nobis regulam dedit. Quãquam enim vtrunque in vtroque ſit, præualet tamen in vetere timor , amor in nouo: quia ibi ſeruitus , hic libertas ab Apoſtolis prædicatur. (Teſtamentum vetus & nouum.) De quorum teſtamẽtorum admirabili quodam ordine diuinoq; concentu, longiſſimum eſt dicere , & multi religioſi doctiq; dixerunt. Multos libros res iſta flagitat, vt pro merito quantum ab homine poteſt explicari & prædicari queat . Qui ergo diligit proximum,agit quantum poteſt, vt ſanus corpore ſanúſque animo ſit: Sed cura corporis ad ſanitatem animi referenda eſt. L Agit ergo his gradibus quod ad animũ pertinet,vt primo timeat,deinde diligat deum. (Timor, Amor.) Hi mores ſunt optimi , per quos nobis etiam ipſa prouenit , ad quam omni ſtudio rapimur, agnitio veritatis . Atque in his duobus conuenit mihi cum Manichæis,id eſt,vt deum & proximum diligamus : ſed hoc in veteri teſtamento negant contineri:In quo quantum errent,ſatis, vt opinor, apparet ex iis quas ſuperius protulimus de vtroque ſententiis . Veruntamen vt breue aliquid dicam,ſed tali cui reſiſtere ſit mera dementia , Nónne animaduertunt hæcipſa duo , quæ laudare coguntur, quàm importuniſſime à domino in Euangelio de vetere teſtamento eſſe prolata negent , vbi ſcriptum eſt: Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo,& ex tota anima tua,& ex tota mẽte tua. (Deut.6. Matth.22.) Vel illud alterum, Diliges proximum tuum tãquam teipſum? (Leuiti.19.) Aut ſi hæc negare non audent,premuntur enim luce veritatis: illud negare audeant,ſalubria eſſe iſta præcepta,his mores optimos contineri: negent ſi poſſunt,& dicant,non oportere deum diligi , non oportere proximum diligi: neque diligentibus deum omnia procedere in bonum, (Rom.8.) neque dilectionem proximi malum non operari , (Rom.13.) M quibus duobus ſaluberrime atque optime humana vita diſponitur. Quę ſi dicunt,non ſolum illis cum Chriſtianis , ſed ne cum hominibus quidem ratio eſt . Sin hæc dicere non audent, coguntúrque confiteri eſſe diuina, quid eos libros vnde iſta prolata ſunt, impietate nefaria laceſſere atque improbare non deſinunt ? An illi dicturi ſunt , non eſſe conſequens , vt omnia ibi bona ſint,vbi hæc inuenire potuimus ? Nam hæc ſolent dicere.Cui ego tergiuerſationi quid reſpondeam,& quẽadmodum occurram , non facile video . Diſcutiámne verba ſingula veteris teſtamenti , & in his ſummam cum Euangelio eſſe concordiam peruicacibus indoctiſque demonſtrem? Sed quando iſtud erit ? Quando aut ego ſufficiam, aut ipſi patientur ? Quid ergo faciam ? Deſerámne cauſam , & eos in ſententia quanuis improba & falſa , tamen difficili ad diſſoluendum deliteſcere ſinam ? Non faciam, Aderit de proximo deus ipſe , cuius illa præcepta ſunt : nec me in tantis anguſtiis inopem ac deſertum eſſe patietur.

De ſcripturarum authoritate. Ca. XXIX.

Quamobrem adeſtote animis Manichæi , ſi qui forte illa ſuperſtitione ita tenemini , vt euadere aliquando poſſitis. Adeſtote,inquam, ſine pertinacia , ſine ſtudio reſiſtendi:

A ſtendi: nam aliter vobis pernicioſiſſimum eſt iudicare. Certe enim nemini dubium eſt , nec auerſi vos ita eſtis à vero,vt nõ intelligatis, ſi diligere deum & proximum bonum eſt , quod negare nemo poteſt , quicquid in his duobus pręceptis pendet,vituperari iure nõ poſſe . Quid ergo in iis pendeat, ridiculum eſt ſi à me quærendum eſſe putas: ipſum Chriſtum audi, audi,inquam, Chriſtum, audi dei ſapientiam . In his,inquit, duobus præceptis tota lex pendet, & omnes prophetæ. (Matth.22.) Quid hoc loco poteſt dicere impudentiſſima pertinacia? Non hoc Chriſtum dixiſſe? At in Euangelio verba eius iſta conſcripta ſunt . Falſum eſſe ſcriptum ? Quid hoc ſacrilegio magis impium reperiri poteſt? Quid iſta voce impudentius ? Quid audacius ? Quid ſceleratius? Simulachrorum cultores,qui Chriſti etiam nomen oderunt,nũquam hoc aduerſus ſcripturas illas auſi ſunt dicere. Conſequetur nanque omnium literarum ſumma peruerſio , & omnium qui memoriæ mandati ſunt librorum abolitio , ſi quod tanta populorum religione roboratum eſt,tanta hominum & temporum conſenſione firmatum , in hanc dubitationem adducitur , vt B ne hiſtoriæ quidem vulgaris fidem poſſit grauitatemq; obtinere. Poſtremo quid de ſcripturis vllis proferre poteris,vbi mihi vti hac voce non liceat,ſi contra meam ratiocinationem[intentionemq;]proferatur? Illud vero quis ferre poſſit , quòd nos notiſſimis ac iam in manibus omnium libris conſtitutis credere vetant, & iis quæ ipſi proferunt,imperãt vt credamus?Si de ſcriptura dubitandum eſt , de qua magis quàm quæ diffamari non meruit,quæ vere potuit ſub nomine alio tota mentiri?At ſi iſtam obdis inuito, & authoritatis exaggeratione cogis in fidem: egóne de illa , quam conſtanter latiſſime diuulgatam video, & eccleſiarum per totum orbem diſperſarum conteſtatione firmatam,dubitabo miſer : & quod eſt miſerius, te authore dubitabo,cum ſi exemplaria proferres, altera tenere non deberem , niſi ea quæ plurium conſenſione commendarentur? Nunc vero nihil te proferente quod conferas: præter inaniſſimam vocem temeritatiſq; pleniſſimã, putabis vſqueadeo genus humanum eſſe peruerſum,& diuinæ prouidentiæ ope deſertum,vt illis ſcripturis,nõ à te prolatas alias quibus redarguãtur, ſed tua tantum C verba præponat? Proferendus eſt nanque tibi alius codex eadem continens , ſed tamen incorruptus & verior , vbi ſola deſint ea quæ hic immiſſa eſſe criminaris. Vt ſi verbi cauſa,Pauli epiſtolã quæ ad Romanos ſcripta eſt , corruptam eſſe contendis , aliam proferas incorruptam, vel alium codicem potius, in quo eiuſdem Apoſtoli eadem epiſtola ſyncera & incorrupta cõſcripta ſit . Non faciam,inquis, ne ipſe corrupiſſe credar. Hoc enim ſoletis dicere , & verum dicitis : nihil prorſus aliud ſuſpicabuntur vel mediocriter cordati homines,ſi hoc feceris . Vide ergo tuipſe quid de authoritate tua iudicaueris : & intellige vtrum tuis verbis contra illas ſcripturas credere debeant,ſi codici ob hoc ſolum,quòd abs te profertur, magnæ temeritatis eſt credere.

Apoſtrophe ad eccleſiam totius ſapientiæ magiſtram. Cap.XXX.

Sed quid hinc plura? Quis enim non videat eos, qui contra ſcripturas Chriſtianas hæc audent dicere, vt illud non ſint quod homines ſuſpicantur, certe tamen non eſſe Chriſtianos ? Nam Chriſtianis hæc dicta eſt forma viuendi , vt diligamus dominum deũ noſtrum ex toto corde,& ex tota anima,& ex tota mẽte,deinde proximum noſtrum tanquam noſmetipſos. (Deut.6. Matth.22.) In his enim duobus præceptis tota lex pendet & omnes prophetæ . Merito eccleſia catholica mater Chri-

ſtianorum veriſſima,non ſolum ipſum deum,cuius adeptio vita eſt beatiſſima , puriſſime atque caſtiſſime colendum prædicas, nullam nobis adorãdam creaturã inducens,cui ſeruire iubeamur: & ab illa incorrupta & inuiolabili æternitate , cui ſoli homo ſubiiciendus eſt, cui ſoli rationalis anima cohærendo non miſera eſt, excludens†omne quod factum eſt,quod obnoxium cõmutationi,quod ſubditum tempori,neque confundens quod æternitas , quod veritas, quod denique pax ipſa diſtinguit , nec rurſum ſeparans quod maieſtas vna coniungit: ſed etiam proximi dilectionem atque charitatem ita complecteris , vt variorum morborũ,quibus pro peccatis ſuis animæ ægrotant , omnis apud te medicina præpolleat.

D Doctrina catholicæ eccleſiæ. †xcedens.

Tu pueriliter pueros,fortiter iuuenes,quiete ſenes, provt cuiuſque non corporis tantũ, ſed & animi ætas eſt,exerces ac doces. Tu fœminas viris ſuis non ad explendam libidinem , ſed ad propagandam prolem , & ad rei familiaris ſocietatem caſta & fideli obedientia ſubiicis . Tu viros coniugibus non ad illudẽdum imbecilliorem ſexum, ſed ſynceri amoris legibus pręficis. Tu parentibus filios libera quadam ſeruitute ſubiungis, parẽtes filiis pia dominatione pręponis . E Tu fratribus fratres religionis vinculo firmiore atque arctiore quàm ſanguinis nectis . Tu omnem generis propinquitatem & affinitatis neceſſitudinem, ſeruatis naturæ voluntatiſq; nexibus mutua charitate conſtringis . Tu dominis ſeruos non tam conditionis neceſſitate, quàm officij delectatione doces adhærere. Tu dominos ſeruis, ſummi dei ſcilicet communis domini conſyderatione placabiles, & ad conſulendum, quàm coërcendum propenſiores facis . Tu ciues ciuibus , gentes gentibus , & prorſus hominibus homines primorum parentum recordatione,non ſocietate tantum,ſed quadam etiam fraternitate coniungis . Doces reges proſpicere populis, mones populos ſe ſubdere regibus. Quibus honor debeatur, quibus affectus,quibus reuerentia,quibus timor,quibus conſolatio,quibus admonitio , quibus cohortatio†, quibus diſciplina , quibus obiurgatio,quibus ſupplicium ſedulo doces: (coertio.) oſtendens quemadmodum & non omnibus omnia, & omnibus charitas,& nulli debeatur iniuria. (1.Retract. cap.7.) Iam vero cum hæc humana dilectio inhærentem vberibus tuis nutriuerit & roborauerit animum, ſequendo deo factum F idoneum: vbi eius maieſtas ex tanta parte quanta homini , dum terræ huius inhabitator eſt ſufficit , aperire ſe cœperit,tantus charitatis ardor innaſcitur,& tantum diuini amoris conſurgit incendiũ, vt exuſtis omnibus vitiis,& homine purgato atque ſanctificato , ſatis appareat quàm diuine dictum ſit : Ego ſum ignis conſumens. Et,Ignem veni mittere in mundum. (Deut.4.& Heb.12. Lucæ.12.) Quæ duæ voces vnius dei in duobus teſtamentis ſignatæ, ſanctificationem animæ concordi atteſtatione declarant, vt fiat aliquando illud quod item in nouam ſcripturam de veteri aſſumptum eſt . Abſorpta eſt mors in victoriam. Vbi eſt mors aculeus tuus? Vbi eſt mors contentio tua ? (1.Cor.15.) Quod vnum iſti hæretici intelligere ſi valerent , nuſquàm profecto deum niſi apud te atque in tuo gremio minime ſuperbi , & bene pacata venerarentur. Merito apud te diuina præcepta late diffuſéque ſeruantur. Merito apud te bene intelligitur , quàm ſit grauius cognita,quàm incognita lege peccare. Aculeus enim mortis peccatum , virtus autem peccati lex, qua grauius feriat & interimat contempti pręcepti cõſcientiam. Merito apud te viſum eſt, quàm ſit ſub lege operatio vana,cum libido animum vaſtat , & cohibe-

G tur pœnæ metu,non amore virtutis obruitur. Merito tibi tam multi hoſpitales, multi officioſi, multi miſericordes,multi docti,multi caſti,multi ſancti,multi vſqueadeo dei amore flagrantes,vt eos in ſumma continentia atque mundi huius incredibili contemptu etiã ſolitudo delectet.

Manichæorum cõtinẽtiæ opponit Anachoretarũ & Cœnobitarum vitã,quales vtinã nunc haberet mũdus.Cap. XXXI. Paulus Eremita.

Quid eſt quæſo quod vident qui non poſſunt hominem non diligere, & tamen poſſunt hominẽ non videre?Profecto illud quicquid eſt, præſtantius eſt rebus humanis,cuius contemplatione poteſt homo ſine homine viuere.Iam enim accipite Manichæi perfectorum Chriſtianorum, quibus ſumma caſtitas non laudanda tantum, ſed etiam capeſſenda viſa eſt,mores & cõtinentiam ſingularem: ne vos impudenter iactare apud animos imperitorum quaſi difficillima rerum abſtinẽtia,ſi quid in vobis pudoris eſt, audeatis. Nec ea dicam quæ vos ignoratis,ſed quæ nobis occultatis. Quis enim neſcit ſummæ continentiæ hominum Chriſtianorum multitudinem per totũ orbem indies magis magiſq; diffundi,& in Oriente maxime atque Aegypto, quod vos nullo modo poteſt latere.Nihil de iis dicam quos pauloante commemoraui,

H qui ſecretiſſimi penitus ab omni hominum conſpectu, pane ſolo qui eis per certa interualla temporum affertur, & aqua contenti, deſertiſſimas terras incolunt,perfruentes colloquio dei, cui puris mentibus inhæſerunt, & eius pulchritudinis contemplatione beatiſſimi, quæ niſi ſanctorum intellectu percipi non poteſt. Nihil,inquam,de his loquar,videntur enim nonnullis res humanas pluſquam oporteret deſeruiſſe,non intelligentibus quantum nobis eorum animus in orationibus proſit,& vita ad exemplum,quorum corpora videre non ſinimur. Sed hinc diſputare longum & ſuperuacaneum puto: nam hoc tam excellens faſtigium ſanctitatis,cui non ſua ſponte mirandum & honorandum videtur, oratione noſtra videri quî poteſt? Tantum iſti admonendi ſunt,qui ſeſe inaniter iactant,intantum proceſſiſſe temperantiam & continentiã ſanctiſſimorum catholicæ fidei Chriſtianorũ, vt reſtringenda nonnullis, & quaſi ad humanos fines reuocanda videatur. Vſqueadeo ſupra homines illorum animos euaſiſſe,ab iis etiam quibus id diſplicet, iudicatur. Sed ſi hoc excedit noſtram tolerantiam, quis non illos miretur & prædicet, qui contemptis atque deſertis

Monachi. Cœnobitæ.

I mundi huius illecebris, in communem vitam caſtiſſimam ſanctiſſimamq; congregati,ſimul ętatem agunt, viuentes in orationibus, in lectionibus, in diſputationibus: nulla ſuperbia tumidi,nulla peruicacia turbulẽti,nulla inuidentia liuidi: ſed modeſti, verecundi, pacati, cõcordiſſimam vitam & intentiſſimam in deum, gratiſſimum munus ipſi offerunt, à quo iſta poſſe meruerunt. Nemo quicquam poſſidet proprium, nemo cuiquam oneroſus eſt. Operantur manibus ea, quibus & corpus paſci poſſit,& à deo mens impediri non poſſit. Opus autem ſuum tradunt eis quos decanos vocãt, eo quòd ſint denis præpoſiti, vt neminem illorum cura ſui corporis tangat, neque in cibo, neque in veſtimento,neque ſi quid aliud opus eſt vel quotidianæ neceſſitati, vel mutatæ, vt aſſolet, valetudini. Illi autem decani cum magna ſolicitudine omnia diſponentes, & præſto facientes quicquid illa vita propter imbecillitatem corporis poſtulat, traditionẽ tamen etiam ipſi reddunt vni,quem patrem vocant.Hi vero patres non ſolum ſanctiſſimi moribus, ſed etiam diuina doctrina excellentiſſimi, omnibus rebus excelſi, nulla ſuperbia conſulunt iis quos filios vocant, magna ſua in iuben-

K do authoritate, magna illorum in obtemperando voluntate. Conueniunt autem diei tempore extremo de ſuis quiſque habitaculis, dum adhuc ieiuni ſunt ad audiendum illum patrem,& conueniunt ad ſingulos patres terna,vt minimum, hominum milia: nam etiam multo numeroſiores ſub vno agunt. Audiunt autem incredibili ſtudio,ſummo ſilentio, affectiones animorum ſuorum,prout eos pepulerit differentis oratio,vel gemitu, vel fletu, ſed modeſto & clamore vacuo gaudium ſignificantes. Corpus deinde reficitur,quantum ſaluti & ſalubritati ſat eſt, coërcente vnoquoque concupiſcentiam,ne ſe profundat vel in eaipſa quæ præſto ſunt parca & viliſſima.Ita non ſolum à carnibus & vino abſtinent pro ſufficiẽtia domandarum libidinum, ſed ab iis etiam quæ tanto concitatius ventris & gutturis prouocant appetitum, quanto quaſi mundiora nonnullis videntur: quo nomine ſolet turpe deſyderium exquiſitorum ciborum, quod à carnibus alienum eſt,ridicule turpiterq; defendi. Sanè quicquid neceſſario victui redundat: nam redundat plurimum ex operibus manum, & epularum reſtrictione:

L tanta cura egentibus diſtribuitur,quanta non ab ipſis qui diſtribuunt comparatum eſt. Nullo modo nanque ſatagunt,vt hæc ſibi abundent,ſed omni modo agunt,vt non apud ſe remaneat quod abundauerit,vſqueadeo vt oneratas etiam naues in ea loca mittant, quæ inopes incolunt. Non opus eſt plura de re notiſſima dicere.

Monachæ.

Hæc eſt etiam vita fœminarum deo ſolicite caſteq; ſeruiẽtium, quæ habitaculis ſegregatæ ac remotæ à viris quàm lõgiſſime decet, pia tantum illis charitate iunguntur & imitatione virtutis: ad quas iuuenum nullus acceſſus eſt, neque ipſorum quanuis grauiſſimorum & probatiſſimorum ſenum,niſi vſque ad veſtibulum neceſſaria præbendi quibus indigent gratia. Lanificio nanq; corpus exercent atque ſuſtentant, veſteſq; ipſas fratribus tradunt, ab iis inuicem quod victui opus eſt reſumentes. Hos mores, hanc vitam, hunc ordinem, hoc inſtitutum ſi laudare velim,neque digne valeo,& vereór ne iudicare videar per ſeipſum tantummodo expoſitum placere nõ poſſe, ſi ſuper narratoris ſimplicitatem cothurnum etiam laudatoris addendum putauero. Hæc Manichæi reprehendite ſi poteſtis. Nolite cęcis hominibus & diſcernere inualidis oſtentare noſtra zizania.

M

Clericorum laus.Cap. XXXII.

Neque tamen ita ſeſe anguſte habent eccleſiæ catholicæ mores optimi,vt eorum tãtum vitas, quos cõmemoraui arbitrer eſſe laudandas. Quàm enim multos epiſcopos optimos viros, ſanctiſſimoſq; cognoui, quàm multos presbyteros, quàm multos diaconos, & huiuſmodi miniſtros diuinorum ſacramẽtorum,quorum virtus eo mihi mirabilior & maiore prædicatione dignior videtur,quo difficilius eſt eam in multiplici hominum genere, & in iſta vita turbulentiore ſeruare. Non enim ſanatis magis quàm ſanandis hominibus præſunt. Perpetienda ſunt vitia multitudinis, vt curentur, & prius toleranda quæ ſananda*†eſt peſtilentia. Difficillimum eſt hic tenere optimum vitę modum & animum pacatum atque tranquillum. Quippe vt breuiter explicem, hi agunt vbi viuere diſcitur, illi vbi viuitur.

*†al.ſedãda

Aliud genus in ciuitate ſimul viuẽtium.Cap. XXXIII.

Nec ideo tamen laudabile Chriſtianorum genus contempſerim, eorum ſcilicet qui in ciuitatibus degunt,à vulgari vita remotiſſimi. Vidi ego diuerſoria ſanctorum Mediolani, non paucorum hominum,quibus vnus presbyter præerat vir optimus & doctiſſimus. Romæ etiam plura cognoui, in quibꝰ ſinguli grauitate atque prudentia & diuina ſcientia præ-

pollentes

A pollentes, cæteris ſecum habitantibus præſunt, Chriſtiana charitate,ſanctitate,& libertate viuentibus, Ne ipſi quidem cuiquã oneroſi ſunt, ſed Orientis more & Pauli apoſtoli authoritate manibus ſuis ſe tranſigunt. Ieiunia etiam prorſus incredibilia multos exercere didici, non quotidie ſemel ſub noctem reficiẽdo corpus, quod eſt vſquequaque vſitatiſſimum, ſed continuum

Ieiunia triduana.

triduum vel amplius ſæpiſſime ſine cibo ac potu ducere. Neq; hoc in viris tantũ,ſed etiam in fœminis, Quibus item multis viduis & virginibus ſimul habitantibus, & lana ac tela victũ quæritantibus,præſunt ſingulæ grauiſſimæ probatiſſimæq;, non tantum in inſtituendis componendiſq; moribus, ſed etiam inſtruendis mentibus peritæ ac paratæ. Atq; inter hæc nemo vrgetur in aſpera quæ ferre non poteſt,nulli quod recuſat imponitur, nec ideo condemnatur à cæteris, quòd in eis ſe imitandis fatetur inualidum, Meminerunt enim quanto opere ſcripturis omnibus commendata ſit charitas, Meminerunt, Omnia munda mundis:&, Nõ quod intrat in os veſtrũ vos coinquinat,ſed quod exit.

Titum.1. Matth.15. Pronomina addidit de ſuo.

Itaque non reiiciendis generibus ciborum quaſi polluti,ſed concupiſcentiæ perdomandæ, & dilectioni fra-

B trum retinendæ inuigilat omnis induſtria. Meminerunt, Eſca ventri, & venter eſcis,deus autem & hunc & illas deſtruet. Et alibi, Neque ſi manducauerimus, abundabimus, neque ſi non manducauerimus, egebimus.

1.Cor.6. 1.Cor.8. Rom.14.

Et illud præ cæteris, Bonum eſt fratres non mãducare carnes, neque bibere vinum, neque in quo frater tuus offenditur. Hic enim oſtendit quàm ſint ad finem charitatis hæc omnia corrigenda†. Alius enim credit manducare omnia,qui autem infirmus eſt, olus inquit manducet:Qui manducat, non manducantem non ſpernat,& qui nõ manducat,manducantẽ non iudicet,deus enim illum aſſumit. Tu quis es qui iudicas alienum ſeruũ? Suo domino ſtat aut cadit: ſtabit autẽ, potens eſt enim deus ſtatuere eum. Et paulo poſt, Qui manducat,domino manducat, & gratias agit deo: Et qui non manducat,domino non manducat,& gratias agit deo. Et item in conſequẽtibus, Itaq; vnuſquiſq; noſtrum pro ſe rationem reddet. Nõ ergo amplius iudicemus inuicem,ſed hoc iudicate magis,ne ponatis offendiculum fratri vel ſcandalum. Scio & confido in

†diligenda.

C domino Ieſu,quia nihil cõmune per ipſum, niſi ei qui exiſtimat quid commune eſſe,illi commune eſt. Potuit ne magis oſtendere nõ in ipſis rebus quibus veſcimur, ſed in animo eſſe vim quandã quæ ad eum valeat maculandum: & propterea iis etiam qui ad hæc contemnenda ſunt idonei,certóque ſciunt,non ſe pollui,ſiquid ciborum ſine turpi cupiditate altitudine mẽtis aſſumpſerint,charitatem tamẽ eſſe intendendã*†: vide quid ſequatur: nam ſi propter eſcam frater tuus cõtriſtatur, iam non ſecundum charitatem ambulas. Lege cætera, nam longum eſt omnia interponere, & inuenies præceptum iis qui poſſunt iſta contemnere, id eſt,firmioribus & ſecurioribus: ideo tamen eſſe temperandum, ne offendantur illi, quibus adhuc pro ſua imbecillitate huiuſcemodi opus eſt temperantia. Hæc illi,de quibus agebam norunt & tenent: Chriſtiani ſunt enim, non hæretici: intelligunt ſcripturas ſecũdum Apoſtolicam diſciplinam, non ſecundum ſuperbum & commenticium nomen Apoſtolatus: vbi non manducantem nemo ſpernit,manducantem nemo iudicat: qui infirmus eſt,olus manducat. Multi tamen firmi propter infirmos idem faciunt: multis non eſt cauſa iſta faciendi, ſed quòd viliore victu viuere placet,minimẽque ſum-

*†al.intuendam.

D ptuoſo corporis ſuſtentaculo ætatem tranquilliſſimam ducere. Omnia enim mihi licita ſunt, inquit, ſed ego non redigar ſub poteſtate vllius. Ita multi neque veſcuntur carnibus, neq; tamẽ eas immũdas ſuperſtitioſe putant. Itaq; iidem ipſi,qui ſalui† temperant,ſi ratio valetudinis cogat,ægroti ſine vlla formidine accipiũt. Multi vinum nõ bibunt,nec tamen eo ſe coinquinari† arbitrantur:nam & quibuſdã languidioribus, & prorſus omnibus,qui ſine illo nequeunt ſalutẽ corporis obtinere, humaniſſime ac modeſtiſſime præberi faciunt. Et ſtulte nõnullos recuſantes,fraterne admonẽt, ne vana ſuperſtitione debiliores citius,quàm ſanctiores fiãt. Legunt eis Apoſtolum diſcipulo præcipientem,vt aliquantum vini ſumat propter frequentes infirmitates ſuas. Ita pietatem ſedulo exercent: corporis vero exercitationem,vt ait idem Apoſtolus,ad exiguum tempus pertinere nouerunt. Continent ſe igitur ij qui poſſunt, qui tamen ſunt innumerabiles,& à carnibus,& à vino duas ob cauſas: vel propter fratrum imbecillitatẽ, vel propter ſuã libertatem. Charitas præcipue cuſtoditur: charitati victus,charitati ſermo,charitati habitus, charitati vultus aptatur:coitur in vnam conſpiraturq; charitatem:hanc violare tanquã deum nefas ducitur: huic

1.Cor.6. †qui ſani ſe. †al.eos qui bibunt coinquinari,&c. 1.Tim.5. 1.Tim.4.

E ſi quis reſiſtit,expurgatur atq; vitatur*†,hãc ſi quis offendit,vno die durare non ſinitur. Sciunt hanc ita cõmendatam eſſe à Chriſto & Apoſtolis, vt ſi hæc vna abſit,inania:ſi hæc aſſit,plena ſint omnia.

*†.al.eiicit.

Ex malorũ Chriſtianorum moribꝰ non vituperandam eccleſiam. Caput. XXXIIII.

Iſtis Manichæi ſi poteſtis obſiſtite, iſtos intuemini, iſtos ſine mendacio,ſi audetis,& cum cõtumelia nominate:iſtorum ieiuniis veſtra ieiunia,caſtitati caſtitatem,veſtitũ veſtitui,epulas epulis, modeſtiam modeſtiæ, charitatẽ denique charitati,& quod res maxime poſtulat,præceptis præcepta conferte. Iam videbitis quid inter oſtentationem & ſynceritatem,inter viam rectam & errorem,inter fidem atq; fallaciam,inter robur & tumorẽ, inter beatitudinem & meſeriam,inter vnitatem & cõſciſſionem, poſtremo quid inter ſuperſtitionis ſirenas & portũ religionis interſit.

Beatitas.

Nolite mihi colligere profeſſores nominis Chriſtiani, nec profeſſionis ſuæ vim aut ſcientes aut exhibentes. Nolite conſectari turbas imperitorum, qui vel in ipſa vera religione ſuperſtitioſi ſunt, vel ita libidinibus dediti, vt obliti ſint quid

F promiſerint deo. Noui multos eſſe ſepulchrorum & picturarum adoratores: noui multos eſſe,qui luxurioſiſſime ſuper mortuos bibãt, & epulas cadaueribus exhibentes,ſuper ſepultos ſeipſos ſepeliant, & voracitates ebrietateſq; ſuas deputent religioni.

Sepulchrorũ adoratores.

Noui multos eſſe,qui renunciauerunt verbis huic ſeculo,& ſe omnibus huius ſeculi molibus opprimi velint,oppreſſiq; lætentur. Nec mirum eſt in tanta copia populorũ, quòd non vobis deſint,quorum vita vituperata decipiatis incautos,& à catholica ſalute auertatis, cum in veſtra paucitate magnas patiamini anguſtias, dum à vobis exigitur vel vnus ex his,quos electos vocatis, qui præcepta illa ipſa cuſtodiat, quæ irrationabili ſuperſtitione defenditis. Sed & illa quàm vana ſint,quàm noxia, quàm ſacrilega,quemadmodũ à magna parte veſtrum, atq; adeo penè ab omnibus vobis nõ obſeruentur, alio volumine oſtendere inſtitui. Nunc vos illud admoneo,vt aliquãdo eccleſiæ catholicæ maledicere deſinatis,vituperando mores hominũ,quos & ipſa condẽnat, & quos quotidie tanquam malos filios corrigere ſtudet. Sed quicunque illorũ bona voluntate deiq; auxilio corriguntur,quod amiſerant peccando,pœnitendo recuperant. Qui autẽ voluntate mala in priſtinis vitiis

perſeuerant,

G perseuerant, aut etiam addunt grauiora prioribus, in
Matth.13. agro quidem domini sinuntur esse, & cum bonis semi-
nibus crescere, sed veniet tempus quo zizania separen-
tur. Aut si iam propter ipsum Christianum nomẽ ma-
*†saliãs fru- gis in palea quàm in spinis†esse arbitrandi sunt, veni-
mentis. Matth.3. et etiam qui aream purget, & à frumẽtis paleam separet, & singulis partibus pro suo cuiusque merito, quod
Manichæi dãnant cõiugij vsum. oportet summa æquitate distribuat. Vos interea
C.XXXV. quid sæuitis, quid excæcamini studio partium. Quid
tanti erroris longa defensione implicamini? Fruges in agro, frumenta in area quærite, Apparebunt facile, se-
sèque offerent ipsa quærentibus. Quid nimis in pur-
gamenta oculos intenditis? Quid ab opimi orti vber-
tate imperitos homines sepium asperitate terretis? Est
certus aditus, quanuis paucioribus notus, quo possit in-
†fal. inuenire. trari, quẽ vos aut esse nõ creditis, aut inueniri†nõ vul-
tis. Sunt in ecclesia catholica innumerabiles fideles, qui
hoc mundo non vtantur, sunt qui vtantur tanquam
1.Cor.7. non vtentes, vt ab Apostolo dicitur, quod illis tempo-
ribus iam probatum est, quibus ad idolorum cultum
H Christiani cogebantur. Quot enim tunc pernicio si
homines, quot patresfamiliãs rusticani, quot negocia-
tores, quot militares, quot primates vrbium suarum,
quot denique senatores, vtriusque sexus, hęc omnia va
na & temporalia relinquentes, quibus vtique quanuis
vterentur non detinebantur, mortem pro salubri fide
ac religione subierunt, demonstraueruntq; infidelibus
à se potius illa omnia, quàm se ab eis esse possessos. Quid
Matrimonia & possessio. calumniamini, quòd fideles ac iam baptismate reno-
uati, procreare filios, & agros ac domos pecuniãmque
vllam possidere non debeant? Permittit hoc Paulus.
Nam quod negari non potest, fidelibus scripsit, post
multorum quippe vitiosorum enumerationem, qui re-
1.Cor.6. gnum dei non possidebunt, Et hæc quidem fuistis, in-
quit, sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati
estis in nomine domini Iesu Christi, & in spiritu dei
nostri. Abluto's proculdubio & sanctificatos nemo nisi
fideles, & eos qui huic mundo renunciauerint, intelli-
gere audebit. Sed quoniam ostendit quibus scripserit,
videamus vtrum his illa permittat, Ita enim sequitur,
Omnia mihi licita sunt, sed non omnia expediunt,
Omnia mihi licita sunt, sed ego sub nullius redigar po
I testate, Esca ventri, & venter escis, deus autem & has
& hunc destruet, Corpus autem non fornicationi, sed
domino, & dominus corpori, Deus vero suscitauit do-
minũ, & nos quoque suscitabit per virtutẽ suã. An ne-
scitis quoniam corpora vestra membra Christi sunt?
Tollens ergo membra Christi, efficiam membra me-
1.Cor.6. retricis? Absit. An nescitis, quoniam qui adhæret me-
retrici, vnum corpus efficitur? Erunt enim, inquit, duo
Gene.2. in carne vna. Qui autem adhæret domino, vnus spiri-
1.Cor.6. tus est. Fugite fornicationem. Omne peccatum quod-
cunque fecerit homo, extra corpus est, qui autem for-
nicatur in corpus suum peccat. An nescitis, quoniam
membra vestra templum est spiritussancti, qui in vo-
bis est, quem habetis à deo, & non estis vestri? Empti
enim estis precio magno, glorificate & portate deum
1.Cor.7. in corpore vestro. De quibus autẽ scripsistis mihi, Bo-
num est homini mulierem non tangere. Propter in-
continentiam autem vnusquisque vxorem suam ha-
beat, & vnaquæque virum suum habeat. Vxori vir de-
bitum reddat, similiter autem & vxor viro. Mulier sui
corporis potestatem non habet sed vir: similiter autẽ
& vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier.
Nolite fraudare inuicem, nisi forte ex consensu ad tẽ-
pus, vt vacetis orationi: & iterum reuertimini in id-
ipsum, ne vos tentet satanas propter intemperantiam† K †incontinentiam.
vestram. Hoc autem dico secundum indulgentiam, nõ
secundum imperium. Volo autem omnes homines es-
se sicut meipsum, sed vnusquisque proprium habet do-
num à deo, alius quidem sic, alius vero sic. Satis ne vo-
bis videtur Apostolus & fortibus demonstrasse quid
summum sit, & imbecillioribus permisisse quod proxi-
mum est? Nam non attingere mulierem, summum o-
stendit esse, cum ait, Vellem omnes homines esse sicut
meipsum. Huic autem summo cõiugalis castitas pro-
xima est, ne homo fornicatione vastetur. Nũquid pro-
pterea istos dixit adhuc fideles non esse, quia coniugi-
bus vtuntur? Quandoquidem hac castitate coniugij, &
ex se inuicem ipsos qui coniuncti sunt, si alter eorum
fuerit infidelis, & eam quæ inde nascitur prolem san-
ctificari dixit: Sanctificatus est enim, inquit, vir infi-
delis in muliere fideli, & sanctificata est mulier infide-
lis per virum fidelem: alioquin filij vestri immundi
essent, nunc autem sancti sunt. Quid obstrepitis perti-
nacia tantæ veritati? Quid lucem veritatis†vanis vm- †scripturarum. L
bris obnubilare conamini? Nolite iam dicere catechu-
menis licere vti coniugibus, fidelibus autem non lice-
re: catechumenis licere habere pecuniam, fidelibus au-
tem non licere. Nam & multi sunt qui vtuntur tanquã
non vtentes. Et illo sacro sancto lauacro inchoatur in-
nouatio noui hominis, vt proficiendo perficiat, in aliis
citius, in aliis tardius: à multis tamẽ proceditur in no-
uam vitã, si quisquã non inimice, sed diligenter inten-
dat. Ipse quippe sicut ait Apostol⁹, Et si exterior homo
noster corrũpitur, sed interior renouatur de die in diẽ:
Apostolus de die in diem interiorem hominem reno- 2.Cor.4.
uari dicit, vt perficiatur, & vos à perfectione vultis in-
cipiat: Quod vtinam velitis, Sed quæritis potius, non
vnde erigatis inualidos, sed vnde fallatis incautos.
Hoc enim nõ debuistis tanta dicere audacia, nec si vos
in eisipsis pugnatoriis† mandatis vestris perfectos es- †Nugatoriis
se constaret. Cum vero nouerit vestra conscientia eos,
quos in sectam vestram introducitis, cum vobis fa-
miliarius iungi cœperint, multa inuenturos quæ in vo
bis esse cum alios accusaretis nemo suspicabatur: quæ
tandem impudentia est perfectionẽ in catholicis im-
becillioribus quærere, vt inde imperitos auertas, &
eam nullo modo apud te iis quos auerteris exhibere? M
Sed ne quid in vos temere iam videamur effundere,
iste sit huius voluminis modus, vt ad demonstranda
præcepta vitæ vestræ, morêsque memorabiles aliquã-
do veniamus.

DIVI AVRELII AVGVSTI-ni de moribus Manichæorum Liber secundus.

VLLI esse dubium arbitror, Quid verissime sit. Cap.I.
cũ de bonis & malis quæritur, hoc genus quęstionis ad morale-
m pertinere disciplinã, in qua isto sermone versamur. Quã-
obrem vellem quidẽ, vt tã serenam mẽtis aciem homines ad
hæc inuestiganda deferrent, vt
possent videre illud summum bonũ, quo non est quic-
quam melius aut superius, cui rationalis anima pura
& perfecta subiungitur. Hoc enim intellecto atq; per-
fecto simul viderent id esse, quod summe ac primitus
esse

A esse rectissime dicitur. Hoc enim maxime esse dicen-
Quid dicatur verissime esse. dum est, quod semper eodẽ modo sese habet, quod om-
ni modo sui simile est, quod nulla ex parte corrumpi
ac mutari potest, quod non subiacet tempori, quod ali-
ter nunc se habere, quàm habebat antea, non potest. Id
enim est quod esse verissime dicitur. Subest enim huic
verbo manentis in se atque incommutabiliter sese ha
bentis naturæ significatio. Hanc nihil aliud quàm deũ
possumus dicere, cui si contrarium recte quæras, nihil
omnino est, Esse enim contrarium non habet, nisi non
esse. Nulla est ergo deo natura contraria. Sed quoniam
ad hæc contemplanda sauciam & hebetem nugatoriis
opinionibus & prauitate volũtatis aciem mentis affe-
rimus, conemur quantum possumus ad qualemcũque
Malum non esse substantiam. Cap.II. tantæ rei noticiã peruenire pedetentim atq; caute, non
vt videntes, sed vt palpantes solent quærere. Sæpe
atque adeo penè semper Manichæi, ab iis quibus hęre-
sim vestram persuadere molimini, requiritis, vnde sit
malum. Putate me nunc primitus in vos incidisse, im-
petrem aliquid à vobis si placet, vt etiam vos deposita
paulisper opinione, qua vos ista scire opinamini, rem
B tantam mecum tanquam rudes indagare tẽtetis. Per-
cunctamini me, vnde sit malum: ac ego vicissim per-
cunctor vos, quid sit malum. Cuius est iustior inqui-
sitio? Eorũmne qui querũt vnde sit, quod quid sit igno-
rant: an eius qui prius putat esse quærendum quid sit,
vt non ignotæ rei quod absurdissimum est origo quæ-
ratur? Verissime dicitis. Quis enim ita est mẽte cæcus,
qui non videat id cuique generi malum esse, quod cõ-
tra eius naturam est? Sed hoc constituto, euertitur hæ-
resis vestra: Nulla enim natura malum, sed quod cõ-
tra naturam est, id erit malũ. Vos autem asseritis quã-
dam naturam atque substantiam malum esse. Accedit
etiam illud, quòd contra naturam quicquid est, vtique
Naturã quid sit. naturæ aduersatur, & eam perimere nititur. Tẽdit er-
go id quod est, facere vt non sit. Nam & ipsa natura
Φυσικα. nihil est aliud, quàm id quod intelligitur in suo gene-
re aliquid esse. Itaque vt nos iam nouo nomine ab eo
C quod est esse vocamus essentiam, quam plerunque sub-
stantiam etiam nominamus: ita veteres qui hæc no-
mina non habebant, pro essentia & substantia naturã
Malum quid sit. vocabant. Idipsum ergo malum est, si præter pertinaci-
am velitis attendere, deficere ab essentia, & ad id ten-
dere vt non sit. Quocirca cum in Catholica dicitur, o-
mnium naturarum atque substantiarũ esse authorem
deum, simul intelligitur ab eis qui hoc possunt intelli-
gere, non esse deum authorem mali. Quomodo enim
potest ille, qui omnium quæ sunt, causa est vt sint, cau-
sa esse rursus, vt non sint, id est, vt ab essentia deficiant,
& ad non esse tendant? Quod malum generale esse cla
mat verissima ratio. At vero illa vestra gens mali, quã
vultis esse summum malum, quomodo erit contra na-
turam, id est, contra substantiam, cum eam naturã at-
que substantiam esse dicatis? Si enim contra se facit, ip
sum esse sibi adimit: Quod si perfecerit, tunc demum
perueniet ad summum malum. Non autem perficiet,
quia eam non modo esse, verumetiam sempiternam
esse vultis. Non potest igitur esse summum malũ, quod
perhibetur esse substantia. Sed quid faciam? Scio plures
esse in vobis qui hæc intelligere omnino nequeãt. Scio
rursus esse quosdam, qui quanquam bono ingenio vt-
cunque ista videant, mala tamen voluntate, qua ipsum
quoque ingenium sunt amissuri, pertinaciter agant, &
quærant potius quid aduersus ista dicant, quod tardis
& imbecillis facile persuadetur, quàm vera esse con-
sentiant. Non me tamen scripsisse pœnitebit, quod aut D
quisquam in vobis tandem non iniquo iudicio consy-
deret, vestrumq; relinquat errorem: aut quod ingenio-
si & deo subditi, atque adhuc ab studio vestro integri
cum legerint, non possint vestris sermonibus decipi.

Summo bono noceri nõ potest. Cap. III.

Quæramus ergo ista diligentius; & quantum fieri
potest planius. Percunctor vos iterum quid sit malũ?
Si dixeritis id quod nocet, neque hic mentiemini. Sed
quæso animaduertite, quæso vigilate, quæso deponite
studia partium, & verum non vincẽdi, sed inueniendi
gratia quærite. Quicquid enim nocet, bono aliquo pri
uat eam rem cui nocet: Nam si nullum bonum adimit,
nihil prorsus nocet. Quid hoc apertius obsecro vos,
quid planius, quid tam expositum cuiuis mediocri in-
tellectori, modo non pertinaci? Hoc autem posito, vi-
detur iam, vt opinor, quid sequatur. In illa quippe gẽ-
te quam summũ malum esse suspicamini, nocere cui-
quam rei non potest, vbi nihil est boni. Quòd si duæ
naturæ sunt, vt affirmatis, regnum lucis & regnum te-
nebrarum: quoniam regnum lucis deum esse fatemi-
ni, cui simplicem quandam naturam conceditis, ita vt
ibi non sit aliud alio deterius: confiteamini necesse est, E
quod, vehementer quidem est aduersum vos, sed ta-
men necesse est, confiteamini istam naturam, quam
summum bonum non modo non negatis, sed etiam
vehementer persuadere conamini, esse incommutabi-
lem & impenetrabilem, & incorruptibilem & inuio-
labilem: Non enim erit aliter summum bonum, id est
enim quo nihil est melius: Tali autem naturæ noceri
nullo pacto potest. At si nocere bono priuare est, sicut
ostendi: noceri non potest regno tenebrarum, quia ni-
hil ibi boni est: noceri non potest regno lucis, quia in-
uiolabile est: Cui igitur nocebit quod dicitis malum?

Boni per se & participatione differentia. Cap. IIII.

Quam rem cum vos expedire nequeatis, videte
quàm expedita sit sententia catholicæ disciplinæ, quæ
aliud dicit bonum quod summe ac per se bonum est, &
non participatione alicuius boni, sed propria natura
& essentia, aliud quod participando bonum & haben-
do: habet autem de illo summo bono vt bonum sit, in
se tamen manente illo, nihilque amittente. Hoc au-
tem bonum quod postea diximus, creaturam vocant,
cui noceri per defectum potest: cuius defectus deus F
author non est, quia existendi, & vt ita dicam, essen-
di author est: Ita & malum ostenditur quomodo di-
catur: non enim secundum essentiam, sed secundum
priuationem rectissime dicitur: & natura cui noceri
possit apparet. Non enim ipsa est summum malum,
cui bonum adimitur cum nocetur: neque summum
bonum, quæ propterea deficere à bono potest, quia non
existendo bonum, sed bonum habendo dicitur bona.
Neque naturaliter bona res est, quæ cum facta dicitur,
vtique vt bona esset accepit: Ita & deus summũ bonum
est, & ea quę fecit, bona sunt omnia, quãuis nõ sint tam
bona, quàm est ille ipse qui fecit. Quis enim hoc tam
insanus audet exigere, vt æqualia sint artifici opera, &
condita conditori? Quid amplius desyderatis? An etiã
vultis aliquid planius? Quæramus ergo tertiò Summum malum corrumpi non posse, vt nec bonum. Cap.V.
quid sit malum? Respondebitis fortasse, corruptio.
Quis & hoc negauerit generale malum esse? Nam hoc
est contra naturam quod nocet: Sed corruptio nõ est
in seipsa, sed in aliqua substantia quam corrumpit: Nõ
enim substantia est ipsa corruptio. Ea igitur res, quam
corrumpit corruptio, non est malum. Quod enim cor-
rumpitur, integritate & synceritate priuatur. Quod er-
go non habet vllam synceritatem qua priuetur, cor-
rumpi

G rumpi non poteſt: quod autem habet, profecto bonum
eſt participatione ſynceritatis. Item quod corrumpi-
tur, profecto peruertitur: quod autem peruertitur, or-
dine priuatur, ordo autem bonum eſt. Nõ igitur quod
corrumpitur bono caret: eo nanque ipſo, quo non ca-
ret, viduari dum corrumpitur poteſt. Gens ergo illa
tenebrarum, ſi omni bono carebat, vt dicitis, corrum-
pi non poterat: Non enim habebat quod ei poſſet au-
ferre corruptio, quæ ſi nihil auferat, non corrumpit.
Audete iam dicere ſi poteſtis, deum & dei regnum po
tuiſſe corrumpi, ſi diaboli regnum quale deſcribitis,
Ordo & vnitas dat eſſe, Cap. VI. quomodo corrumpi poſſet non inuenitis. Quid er-
go lux catholica dicit? Quid putatis niſi id quod habet
veritas, corrumpi poſſe factam ſubſtantiam? Nam &
illam non factam, quæ ſummum bonum eſt, eſſe in-
corruptibilem, & ipſam corruptionem quæ ſummum
malum eſt, non poſſe corrumpi, ſed hanc non eſſe ſub-
ſtantiam. Si autem quæritis, quid ſit, videte quò cone-
tur perducere, quæ corrumpit: Ex ſeipſa enim afficit
ea quæ corrumpũtur. Deficiunt autem omnia per cor-
ruptionem ab eo quod erant & non permanere cogũ-
H tur, non eſſe coguntur: Eſſe enim ad manendum re-
fertur. Itaq; quod ſumme & maxime eſſe dicitur, per-
manendo in ſe dicitur. Nam quod mutatur in melius,
non quia manebat mutatur, ſed quia peruertebatur in
peius, id eſt, ab eſſentia deficiebat, cuius defectionis au-
thor non eſt qui eſt author eſſentiæ. Mutantur ergo
quædam in meliora, & propterea tendunt ad eſſe: Nec
dicuntur iſta mutatione peruerti, ſed reuerti atque cõ-
uerti. Peruerſitas enim contraria eſt ordinationi. Hæc
vero quæ tendunt ad eſſe, ad ordinem tendunt: quem
cum fuerint conſecuta, ipſum eſſe conſequuntur, quan-
tum id creatura conſequi poteſt. Ordo enim ad conue-
nientiam quandam quod ordinat redigit. Nihil eſt au
tem eſſe, quàm vnum eſſe. Itaque inquantum quódque
vnitatem adipiſcitur, intantum eſt. Vnitatis eſt enim
operatio, conuenientia & concordia, qua ſunt inquan-
tum ſunt ea quæ compoſita ſunt: Nam ſimplicia per ſe
ſunt, quia vna ſunt: quæ autem non ſunt ſimplicia, cõ-
cordia partium imitantur vnitatem, & intantum ſunt
inquantum aſſequuntur: Quare ordinatio eſſe cogit,
inordinatio vero non eſſe, quæ peruerſio etiam nomi-
natur atque corruptio. Quicquid igitur corrumpitur,
I eò tendit vt non ſit. Iam veſtrum eſt conſyderare, quò
cogat corruptio, vt poſſitis inuenire ſummum malum:
Nam, id eſt, quò corruptio perducere nititur.

Quomodo deus reſtituit omnia. Cap. VII. Sed dei bonitas eò rem perduci non ſinit, & om-
nia deficientia ſic ordinat, vt ibi ſint vbi congruentiſ-
ſime poſſint eſſe, donec ordinatis motibus ad id recur-
rant vnde defecerunt. Itaque etiam animas rationa-
les, in quibus eſt potiſſimum liberum arbitrium, defi-
cientes à ſe, in inferioribus creaturæ gradibus ordinat,
vbi tales eſſe decet. Fiunt ergo miſeræ diuino iudicio,
dum conuenienter pro meritis ordinantur. Ex quo id
optime eſt dictum, quod inſectari maxime ſoletis: Ego
Eſa. 45. Creare & condere. facio bona & creo mala. Creare nanque dicitur con-
dere & ordinare. Itaque in pleriſque exemplaribus ſic
ſcriptum eſt, Ego facio bona, & condo mala. Facere e-
nim eſt quod omnino non erat: Condere autem ordi-
nare, quod vtcunque iam erat, vt melius magiſque ſit.
Ea nanque condit deus, id eſt ordinat, cum dicit, Con-
do mala, quæ deficiunt, id eſt, ad non eſſe tendunt, non
ea quæ ad id quò tendunt peruenerunt. Dictum eſt e-
nim: Nihil per diuinam prouidentiam ad id vt nõ ſit
peruenire permittitur. Tractarentur hęc latius & vbe-
rius, ſed dum vobiſcum agitur, ſatis eſt. Oſtendenda K
enim vobis ianua fuit, quam deſperatis, & deſperan-
dam facitis imperitis: Nam vos introducit nemo, niſi
voluntas bona, quam pacatam efficit diuina clemen-
tia, ſicut in Euangelio canitur: Gloria in excelſis deo, Lucæ. 2.
& in terra pax hominibus bonæ voluntatis, Satis eſt,
inquam, vt videatis, nullum eſſe de bono & malo re-
ligioſæ diſputationis exitum, niſi quicquid eſt, inquã-
tum eſt, ex deo ſit: inquantum autem ab eſſentia defi-
cit, non ſit ex deo, ſed tamen diuina prouidentia ſem-
per ſicut vniuerſitati congruit ordinetur. Quod ſi nõ-
dum videtis, quid amplius nunc faciam neſcio, niſi vt
minutius etiam tractem iſta quæ dicta ſunt: Nõ enim
ad maiora mentem niſi pietas veritáſque† perducit. †puritáſque

Nulla ſubſtantia per ſe mala, ſed per incongruentiam. Cap. VIII. Quid enim aliud cum quæro, quid ſit malum, re-
ſponſuri eſtis, niſi aut quod contra naturam eſt, aut
quod noceat, aut corruptionem, aut aliquid huiuſ-
modi? At in his oſtendi veſtra naufragia, niſi forte, vt
ſoletis, cum anguſtati fueritis, cum pueris pueriliter a-
gere, reſpondebitis malum eſſe ignem, venenum, ferã,
& cætera huiuſmodi. Nam etiam de quodam dicen-
te, nullam ſubſtantiam malam eſſe, vnus de primati-
L bus huius hæreſis, quem familiarius crebriusq; audie-
bamus, dicebat, Vellem ſcorpionem in manu homi-
Dictum Manichæi. nis ponere ac videre vtrum non ſubtraheret manum.
Quod ſi faceret, non verbis, ſed re ipſa conuinceretur
aliquam ſubſtantiam malum eſſe, quãdoquidem illud
animal eſſe ſubſtantiam non negaret. Et dicebat hoc
non coram illo, ſed cum ad eum nos commoti refer-
remus quod ille dixiſſet: Reſpõdebat ergo vt dixi pue-
riliter pueris. Quis enim meliuſcule imbutus & eru-
ditus, non videat per inconuenientiam corporalis tẽ-
perationis hęc lædere, ac rurſus per conuenientiam nõ
lædere, limò & ſæpe etiam commoda non parua con-
ferre? Nam ſi illud venenũm per ſeipſum malum eſ-
ſet, eundem ſcorpionem magis priũſque interimeret.
At cõtra ſi ei penitus aliquo pacto detrahatur, ſine du-
bitatione interiret. Ergo illius corpori malum eſt a-
mittere, quod noſtro recipere. Item illi bonum eſt ha-
bere id, quo nobis bonum eſt carere. Erit ergo eadem
res & bonum & malum? Nullo modo, ſed malum eſt
quod contra naturam eſt: hoc enim & beſtię illi & no
bis malum eſt, id eſt, ipſa inconuenientia, quæ ſine du-
bio non eſt ſubſtantia, immo eſt inimica ſubſtantiæ. M
Vnde eſt igitur: Attende quò cogat & diſces, ſi tamen
in te aliquid interioris luminis viuit. Nõ eſſe enim co-
git omne quod perimit. Deus vero author eſſentię eſt:
nec aliqua eſſentia poteſt videri eſſe, quòd in qua fue-
rit cogit non eſſe. Dicitur ergo aliquid vnde nõ ſit in-
cõuenientia, nam vnde ſit nihil dici poteſt. Quædam Aſſueta venenis.
facinoroſa mulier Athenienſis, vt prodit hiſtoria, ve-
nenum quod certo modulo damnati, vt morerentur
hauriebant, paulatim bibendo ſine vllo vel leui incõ-
modo valetudinis effecit vt biberet. Itaque cum eſſet
aliquãdo damnata, legitimam illam quantitatem ve-
neni, quam conſuetudine vicerat, accepit vt cæteri, nec
vt cæteri extincta eſt. Quod cum eſſet magno mira-
culo, miſſa eſt in exilium. Quid putamus ſi venenum
malum eſt, iſtam feciſſe vt θ ſibi θ malum non eſſet?
Quid hoc abſurdius? Sed quia incõuenientia malum
eſt, fecit potius vt per moderatam conſuetudinem il-
lud corpus ſuo corpori conueniret: Nam quando illa
qualibet calliditate poſſet efficere, vt ſibi inconuenien-
tia non noceret? Quid ita? Quia quod vere & genera-
liter malum eſt, & ſemper & omnibus nocet. Oleum
noſtris

A noſtris corporibus commodum eſt, animalium autem
multis quæ ſex pedes habent, vehementer aduerſum.
Elleborum, nõnne alio modo cibus eſt, alio medica-
mentum, alio venenum? Salem immoderatius acce-
ptum, quis non venenum eſſe clamauerit? Quot autem
& quantæ corporis commoditates ex eo ſint, quis po-
teſt numerare? Aqua maris terrenis animalibus cum
bibitur, noxia eſt: multorum autem corporibus dum
illa aqua humectantur accommodatiſſima & vtilis:
Mirum. In vtroque autem piſcibus ſaluti & voluptati eſt. Pa-
nis hominem alit, accipitrem necat. Cœnum ipſum
qđ & hauſtũ & olfactũ grauiter offendit & lædit, nõn-
ne & eſtate tactũ refrigerat, & vulneribus quæ ab igne
acciderunt, medicamentum eſt? Quid ſtercore aſper-
nabilius? quid cinere abiectius? At hæc tantas agris
vtilitates afferunt, vt eorum inuentori, à quo etiã ſter-
cus nomen accepit. Stercutio diuinos honores Roma-
ni deferendos putarent. Sed quid parua colligam, quæ
ſunt innumerabilia? Quatuor ipſa quæ in promptu
ſunt elementa, quis dubitet prodeſſe per conuenienti-
am, inconuenienter autem adhibita, vehementer ad-
B uerſa eſſe naturæ? Nos qui aëre viuimus, & terra & a-
qua obrutos necant. Innumerabilia vero animantia
per arenam laxiorẽmque terram repunt vitaliter: Pi-
ſces autem in hoc aëre moriuntur. Ignis corpora no-
ſtra corrumpit, ſed conuenienter adhibitus, & reſumit
à frigore, & morbos innumerabiles pellit. Sol iſte cui
genuflectitis, quo vere nihil inter viſibilia pulchrius
inuenitur, aquilarum oculos vegetat, noſtros ſauciat
inſpectus & tenebrat: Sed fit per conſuetudinem, vt
nos quoque in eo ſine incommodo aciem figamus.
Num ergo ſinitis, vt illi veneno eum comparemus,
quod mulieri Athenienſi conſuetudo fecit innoxium?
Reſpicite ergo aliquando & aduertite, ſi ſubſtantia vl-
la malum eſt, ideo quòd lædit aliquem, lucem quam
colitis ab hoc crimine non poſſe defendi. Conſydera-
te potius hanc inconuenientiam vniuerſale malum eſ-
ſe, per quam ſolis radius tenebreſcere oculos facit, cum
Ne cõſiſtere quidem Manichęorum fabulas de bonis & malis. Cap. IX. eis nihil ſit luce iucundius. Hæc dixi, vt ſi fieri po-
teſt, tandem dicere deſinatis malum eſſe terram per
immenſum profundam & longam, malum eſſe men-
tem per terram vagantem: malum eſſe quinque an-
tra elementorum, aliud tenebris, aliud aquis, aliud vẽ-
C tis, aliud igni, aliud fumo plenũ: malum eſſe anima-
lia in illis ſingulis nata elementis, ſerpentina in tene-
bris, natantia in aquis, volatilia in ventis, quadrupedia
in igne, bipedia in fumo. Hæc enim ſicut à vobis de-
ſcribuntur, nullo modo eſſe poterunt: quoniam quic-
quid tale eſt, inquantum eſt, à ſummo deo ſit neceſſe
eſt, quoniam inquãtum eſt, vtique bonum eſt. Si enim
dolor & imbecillitas malum eſt, erant ibi animalia in
tanta corporis firmitate, vt eorum abortiuos fœtus,
poſtquam de his ſecundum veſtram ſectam fabricatus
eſt mundus, de cœlo in terram cecidiſſe & mori
non potuiſſe dicatis. Si cæcitas malum eſt, videbant: ſi
ſurditas, audiebant. Si obmuteſcere aut mutum eſſe
malum eſt, vſque adeo ſignatæ atque diſtinctæ ibi vo-
ces erant, vt aduerſus deum bellum gerere, ſicut aſſeri-
tis, eis in concione vno perſuadente placuerit. Si ſte-
rilitas malum eſt, erat ibi filios procreandi magna fœ
cunditas. Si exilium malum eſt, in ſua terra erãt, ſuáſ-
que regiones incolebant. Si ſeruitus malum eſt, erant
ibi etiam qui regnabant. Si mors malum eſt, viuebant,
& ita viuebant, vt mentem ipſam prorſus nec poſt vi-
ctoriam dei vllo modo vnquam mori poſſe prædice-
tis. Cur quæſo in ſummo malo inuenio tanta bona iis D
malis quæ commemoraui contraria? Aut ſi hæc non
ſunt mala, vllá ne tandem ſubſtantia inquantum ſub-
ſtantia eſt malum erit? Si malum imbecillitas non eſt,
malũ ne erit corpus infirmum? Si malum cæcitas nõ
eſt, malũ ne erunt tenebræ? Si malum ſurditas nõ eſt,
malũ ne erit ſurdus? Si malum non eſt mutum eſſe, Piſcis mutus.
malũ ne erit piſcis? Si ſterilitas malum non eſt, quo-
modo malum eſt animal ſterile? Si exilium malum
non eſt, quomodo malum eſt animal exulans, vel ani-
mal in exilium aliquem mittens? Si ſeruitus malũ non
eſt, quomodo malum eſt animal ſeruiens? Si mors ma
lum non eſt, quomodo malum eſt animal mortale, vel
inferens mortem? Si vero hæc mala ſunt, quomodo
non erunt bona firmitas corporis, viſus, auditus, locu-
tio perſuadens, fœcunditas, ſolum genitale, libertas, vi-
ta, quæ omnia in illo mali regno fuiſſe perhibetis, &
ſummum malum audetis aſſerere? Poſtremo ſi (quod
omnino nemo vnquam negauit) inconuenientia ma-
lum eſt, quid conuenientius quàm illa ſuis quibuſque
animalibus elemẽta, tenebræ ſerpentibus, aquæ natan-
tibus, venti volatilibus, ignis edacioribus, fumus ela- E
tioribus? Tanta enim à nobis in diſcordiæ gente con-
cordia, & tantus in peruerſitatis ſede ordo deſcribitur.
Si quod nocet malum eſt, omitto illud valẽtiſſimum,
quod ſupra dictum eſt, noceri non potuiſſe, vbi nullum
erat bonum: ſed ſi hoc obſcurum eſt, illud certe omni-
bus eminet & apparet, quia ſicut dixi, & vt omnes cõ-
ſentiũt, quod nocet eſt malũ: fumus in illa gente bipe-
dibus animalibus non nocebat, Genuit ea & aluit atq;
ſuſtinuit ſine labe naſcentia, creſcentia, regnantia. Nũc
vero poſtquam mixtum eſt malo bonum, nocentior
fumus effectus eſt, ita vt à nobis qui certe bipedes ſu-
mus, ſuſtineri non poſſit: Excæcat, opprimit, necat.
Tantãne malis elementis commixtione boni acceſſit
immanitas? tanta deo regnante peruerſitas? Certe cur
in cæteris videmus tantam congruentiam, quę authorem
veſtrum decepit, atq; illexit ad componenda mẽdacia? Cur, inquam, tenebræ ſerpentibus, aquę natanti-
bus, venti volantibus congruunt: quadrupedem vero
ignis incendit, & nos fumus ſuffocat? Quid quòd etiã Serpentes aprici.
ſerpentes acutiſſime vident, & præſentia ſolis exultãt,
ibiq; ſunt abundantiores, vbi aër ſerenior, difficilius F
& rarius vbi nubem contrahit? Quid abſurdius, quàm
ibi eſſe accommodatius & aptius incolas amatoresq;
tenebrarum, vbi lucis perſpicuitate gaudetur? Quòd ſi
eos dicitis delectari potius calore quàm lumine, multo
congruẽtius in igne ſerpentes alacres natos, quàm tar- Aſpis gaudet luce.
dum aſinum diceretis: & tamẽ luci huic amicam aſpi-
dem quis neget, cum eius oculi aquilæ oculis cõparen-
tur? Sed de beſtiis videro. Noſipſos obſecro cõſyderemus ſine pertinacia, & tandem fabulis vanis & pernicio-
ſis animũ exuamus. Quis enim tantã peruerſitatem
[ferat], qua dicit in tenebrarũ gente, cui nihil admixtũ
erat luminis, animalia bipedia tam firmã, tam vegetã,
tam deniq; incredibilem vim habuiſſe in oculorũ acie,
vt in tenebris ſuis viderent puriſſimã, quæ à vobis cõ-
mendatur regnorũ dei lucem, Siquidem illam etiam
talibus viſibilem fuiſſe vultis, vt aſpicerent & cõſyde-
rarẽt, & delectarẽtur & appeterẽt: noſtros autẽ oculos
cõmixtione lucis, cõmixtione ſummi boni, cõmixtio-
ne deniq; dei tam infirmos tã imbecilles eſſe redditos,
vt neq; quicquã videamus in tenebris, & ſolis aſpectũ
nullo modo ferre poſſimus, atq; inde cõuerſi, etiã quæ
à nobis videbãtur quæramus. Hæc dici poſſunt, etiam
ſi corru-

G si corruptio malum est, quod æquè nemo ambigit: Nõ enim tunc fumus corrumpebat genus animaliũ, quod modo corrumpit. Et ne pergam per singula, quod longum est & non necessariũ, vsqueadeo minus erãt corruptioni obnoxia, quę ibi animantia fuisse confingitis, vt abortiui eorum fœtus nondum ad nascendũ idonei, de cœlo in terram præcipitati, & viuere, & gignere, & rursus coniurare potuerint, habentes vtique pristinam firmitatem, qua iam erant concepti ante commixtionem boni & mali: Nam post istam cõcretionem, quæ de iis nata sunt, ea dicitis esse animalia quæ nunc infirmissima, & facili corruptioni obnoxia† videmus. Quis hunc diutius tolerare possit errorem, nisi qui aut ista non videt, aut nescio qua incredibili consuetudine ac familiaritate vobiscum contra omnes moles rationis obduruit? Sed quoniam ostendi, vt arbitror, de bonis & malis generalibus, in quantis tenebris, & in quanta falsitate versemini, nunc videamus tria illa signacula, quæ in vestris moribus magna laude ac prædicatione iactatis. Quæ sunt tandem ista signacula?

†facile corruptioni cedentia.

Tria signacula quibus peccatur. Cap. X.

H Oris certe, & manuum, & sinus. Quid est hoc? Vt ore, inquit, & manibus, & sinu, castus & innocens homo? Quid si oculis, aut auribus, vel naribus peccet? Quid si calcibus hominẽ affligat, vel etiam necet? Quomodo istum tenebimus reum, qui nec ore, nec manibus, nec sinu peccauit? Sed cum os, inquit, nomino, omnes sensus, qui sunt in capite, intelligi volo: Cum autem manum, omnem operationem: Cum sinum, omnem libidinem seminalem. Quo ergo vultis pertinere blasphemias? Ad os, an ad manum? Est enim operatio ista per linguam. Itaque si vno genere operationẽ omnem cõcluditis, cur operationem pedum coniungitis manibus, linguæ separatis? An quia lingua verbis significat aliquid, eam vultis seiungere ab ea operatione, quæ nõ significandi gratia fit: ita vt definiatur signaculum manuum, ab operatione mala quæ non significandi causa est, continuentia? Sed quid facturi estis si quis peccet significando aliquid manibus, vt fit cum scribimus, vel gestu aliquid quod intelligatur, ostendimus. Hoc enim ori atque linguæ tribuere non potestis, quia manibus fit: Quid enim absurdius, quàm cum tria dicantur signacula, oris, manuum, & sinus, quædã peccata deprehensa in manibus tribuantur ori? Si autem operatio generalis manibus datur, quæ tãdem ratio est pedũ operationem huic addere, linguæ non addere? Videtisne quomodo nouitatis appetitio comite errore in magnas deducatur angustias? Tribus nanque istis signaculis, quæ noua quadam diuisione prædicatis, quomodo includatis omnium peccatorum purgationem nõ inuenitis. Sed diuidite vt vultis, prætermittite quicquid vultis, ea quę maxime soletis commendare tractemus. Ad oris enim signaculum dicitis pertinere, ab omni continere blasphemia. Est autem blasphemia, cum aliqua mala dicuntur de bonis. Itaque iam vulgo blasphemia non accipitur, nisi mala verba de deo dicere: de hominibus nanque dubitari potest, Deus vero sine controuersia bonus est. Si ergo ratio conuicerit, neminem de deo peiora, quàm vos dicere, vbi erit memorabile oris signaculum? Docet enim ratio nec sanè recõdita, sed in promptu sita & exposita omnium intellectui, sed inuicta, & eo inuictior, quòd eam nemo ignorare permittitur, deum esse incorruptibilem, incõmutabilem, inuiolabilem, in quem nulla indigentia, nulla imbecillitas, nulla miseria cadere possit. Vsqueadeo autem ista omnis anima rationalis cõmuniter sentit, vt

Quæ blasphemi Manichæi de deo prædicẽt. Ca. XI. Blasphemia quid sit.

I etiam vos cum dicũtur, annuatis. Sed cum fabulas vestras narrare cœperitis, & corruptibilem & commutabilem & violabilem, & indigẽtiæ obnoxium, & imbecillitatem admittentem, & à miseria non tutum deum mira cæcitate possessi suadetis, & mira cæcitate possessis etiam persuadetis. Atque hoc parum est: Non enim corruptibilem tãtum deum dicitis, sed corruptum: nec commutabilem, sed commutatum: nec violabilem, sed violatum: nec qui possit indigentiam pati, sed indigẽtem: nec in quem casura sit, sed in quem ceciderit imbecillitas: nec qui miser esse possit, sed miserum. Animam quippe deum esse dicitis vel partem dei. Nec video quomodo deus non sit, quæ pars dei dicitur: Nam & auri pars aurũ, & argenti argentũ, & lapidis lapis: Et vt ad hæc maiora veniamus, pars terræ terra est, & aquæ pars aqua est, & aëris aër, & si quid de igne detraxeris, ignem esse non negabis, & quælibet pars lucis, nihil potest aliud esse quàm lux. Cur ergo pars dei non erit deus? An articulata dei forma est sicut hominis, reliquorũmque animantium? Nam pars hominis non est homo. Sed ad quamlibet istarum opinionum descendo, & singillatim vtranque consydero: Nam si deum ita esse vultis vt lucem, recusare non potestis deum esse aliquam partem dei. Quamobrem cum partem dei esse animam dicitis, quam non negatis, & corruptam esse, quæ stulta est: & commutatam, quæ sapiens fuit: & violatam, quæ propriam perfectionem non habet: & indigentem, quæ poscit auxilium: & imbecillem, quæ medicina eget: & miseram, quæ beata esse desyderat: hæc omnia in deum sacrilega opinione confertis. Aut si non conceditis hæc de anima, nec spiritus est necessarius, qui animam in veritatem inducat, quia stulta non est: nec renouatur anima per veram religionem, qua inueterata† non est: nec signaculis vestris perficitur, quia perfecta est: nec ei deus opem fert, quia non indiget: nec medicus est Christus, quia sana est: nec beata ei vita recte promittitur. Quid quod liberator dicitur Iesus, quod & ipse in Euangelio clamat: Si vos filius liberauerit, tunc vere liberi eritis? Et Apostolus Paulus ait: Vos in libertatem vocati estis. Seruit ergo anima, quæ istam libertatem nondum est assecuta. Deus igitur vobis authoribus, siquidem pars dei est deus, & stultitia corrumpitur, & cadẽdo mutatus est, & amissione perfectionis violatus, & opis indiget, & debilis morbo, & oppressus miseria, & seruitute turpatus est. Quòd si dei pars deus non est: nec incorruptus potest esse, in cuius parte corruptio est: nec incommutatus, qui ex aliqua parte mutatus est: nec inuiolatus, qui non ex omni parte perfectus: neque non indigens, qui sedulo agit, vt sibi restituat partem suam: nec omnino sanus, qui aliqua parte imbecillis est: nec beatissimus, qui habet aliquam partem subiectam miseriæ: nec omnino liber, cuius pars aliqua premitur seruitute. Hæc omnia cogimini dicere, qui animam quam tantis obrutam calamitatibus cernitis, partem dei esse perhibetis. Hæc & multa huiuscemodi de secta vestra si potestis auferre, tunc demum dicite os vestrum carere blasphemiis: Imò sectam illam deserite: Nam si hoc quod ille scripsit destiteritis credere ac dicere, Manichæi vtique non eritis. Summum bonum omnino & quo esse aut cogitari nihil melius potest, aut intelligendus, aut credendus deus est, si blasphemiis carere cogitamus. Ratio aliqua numerorũ violari & cõmutari nullo pacto potest, nec vlla natura, qualibet violentia effecerit, vt post vnum

†mutata.

Ioan. 8.

Galat. 5.

qui

A qui sequitur numerus, non duplo ei concinat. Hoc cõmutari nullo pacto potest, & de⁹ à vobis commutabilis dicitur? Tenet ista ratio inuiolabilem integritatem suam, & ei saltem parem deum esse non vultis? Faciat quælibet gens tenebrarum, vt ternarius intelligibilis numerus, in quo ita vnum est quod vnum est, vt partibus careat. Faciat ergo gens ista tenebrarum, vt numerus iste ternarius in duas partes æquales diuidatur. Videt certe mens vestra nullius id maleuolentia posse contingere. Quæ ergo rationem numeri violare nõ poterat, poterat deum? Si autem non poterat, quæ obsecro necessitas fuit, vt pars eius misceretur malo, & in tantas miserias truderetur? Hinc enim illud exortum est, quod etiam cum studiose vos audiremus, nos magnis premebat angustiis: nec vllum exitum reperiebamus, quærentes quid factura erat deo gens tenebrarum, si cum ea nollet cum tanta partis suæ calamitate pugnare. Si enim non erat nocitura quiescenti, crudeliter nobiscum actum querebamur, qui ad istas erumnas missi sumus. Si autem nocitura erat, nõ esse illam naturam incorruptibilem, qualis natura dei esse debebat. In hac quæstione non defuit qui diceret,

Excludit Manichæorũ suffugia. Cap. XII.

B non deum malo carere voluisse, aut ne sibi noceretur cauisse, sed propter naturalem bonitatem suam inquietæ peruersæq; naturæ, vt ordinata esset, prodesse voluisse. Non hoc sonant libri Manichæi: cauisse deum ne inuaderetur ab hostibus, sæpissime ibi significatur, sæpissime dicitur. Sed concedamus ista Manichæum sensisse, vt ille dicebat, qui non inueniebat aliud quod diceret, num ista ratione deus à crudelitate aut infirmitate defenditur? Hæc enim eius in aduersam gentem bonitas, in suos extitit magna pernicies. Huic accedit, quia si natura illius corrumpi commutariq; non posset, nec nos vlla pestis commutaret, atque corrumperet: & ille ordo qui naturæ alienæ præstandus fuit, posset sine vestra peruersitate præstari. Illud vero nondum dictum erat, quod nuper apud Carthaginem audiui. Cum enim quidam, quem maxime illo errore cupio liberari, hac quæstione in easdem cogeretur angustias*, ausus est dicere, scilicet regnum habuisse quosdam fines suos, qui possent inuadi à gente contraria, nam ipsum deum nullo modo potuisse violari: Sed dixit quod neque author ille vester vllo modo dicere cogeretur: Videret enim fortasse consequentes ruinas

*Aliàs, compingeretur.

C suæ sectæ multo per hanc sententiam, quàm per aliam faciliores. Et reuera ita se hoc habet, vt si quisquam mediocris cordis audierit in natura illa fuisse, aliud violabile, aliud inuiolabile, facile intelligat non iam duas, sed tres esse naturas, vnam inuiolabilem, alteram violabilem, tertiam violatricem. Hæ igitur blasphemiæ cum à corde profectæ quotidie in ore vestro habitent, desinite aliquando signaculum oris vestri ad imperitorum illecebram, quasi magnum aliquid prædicare. Nisi forte quòd non vescimini carnibus, & vinum non bibitis, signaculum oris mirandum & laudandum putatis. Quod quæro à vobis, quo fine faciatis. Finis enim quò referuntur ea quæ facimus, id est, propter quem facimus quicquid facimus: si non solum inculpabilis, sed etiam laudabilis fuerit, tunc demum etiam facta nostra laude aliqua digna sunt: Sin ille iure meritóque culpatur quem spectamus & intuemur, cum in aliquo versamur officio, id quoque officium nemo improbandum vituperandúmque dubitauerit. De Catilina memoriæ proditum est, q̃ frigus, sitim, famem ferre poterat. Hæc erant illi spurco sacrilegóque etiam cum Apostolis nostris communia. Vnde ergo discernitur parricida iste ab Apostolis nostris, nisi fine illo quem diuersissimum sequebatur? Namque ille ista tolerabat, vt immoderatissimas & immanissimas expleret cupiditates: illi econtrà vt eas premerent, & dominanti rationi seruire cogerent. Soletis & vos, cum Catholicarum vobis virginum multitudo prædicatur, dicere: Etiam mula virgo est. Temere id quidem, propter imperitiam Catholicæ disciplinæ, sed tamen significantes vanam esse continentiam istam, nisi ad aliquem rectissimum finem certa ratione referatur. Possunt & Catholici Christiani vestram à vino & carnibus abstinentiam, iumentis & multis passeribus, postremo etiam innumerabilibus generibus vermium comparare. Sed ne in vestram incidam temeritatem, non id præpropere faciam, sed discutiam primo quo ista fine faciatis. Iam enim cõstat inter vos, vt opinor, huiuscemodi moribus nihil aliud esse quærendum. Si ergo parsimoniæ gratia & coërcendæ libidinis, qua escis talibus & potu delectamur & capimur, audio & probo. Sed non ita est: Nam quero à vobis, si quis existat quod fieri potest, ita homo

Saluſtius in prologo Catilinarij.

E parcus & frugi, vt appetitum ventris & gutturis moderans, non epuletur bis per vnum diem: & huic cœnanti oluscula cum exiguo lardo apponantur, eodem lardo vncta atque condita, quantum comprimendæ fami sat est: sitimque irriget propter diligentiam*valetudinis, duabus aut tribus vini meracis potionibus, isque illi victus sit quotidianus: Alius vero ex alia parte nihil gustans carnium, nihil vini, exquisitas & peregrinas fruges multis ferculis variatas & largo pipere asperſas nona hora libẽter assumat, noctis etiam principio talia cœnaturus: bibat autem mulsum, carcœnum passum, & nonnullorum pomorum expressos succos, vini speciem satis imitantes, atque id etiam suauitate vincentes, & bibat non quantum sitit, sed quantum libet, idque sibi exhibendum curet quotidie, talique victu deliciisque perfruatur, nulla necessitate, magna voluptate: quem tandem horum duorum, quod ad cibandum potandumq; attinet, abstinentius vitam ducere iudicatis? Non opinor vsqueadeo vos esse cæcos, quin illum de parco lardo & vino huic gurgiti præferatis. Ita quidem veritas cogit, sed vester error longe aliter canit. Electus enim vester tribus signaculis prædicatus, si quotidie ita viuat, vt hic quem posterius descripsimus, ab vno & fortasse duobus grauioribus reprehendi potest, damnari autem tanquam signaculi dissipator†* omnino non potest. Si autem semel cum illo priore cœnauerit, frustóque pernæ vel rancido labra vnxerit & vaporauerit†, solutor signaculi & gehennæ ilico destinatus, vestri authoris sentẽtia, mirantibus vobis, sed tamen consentientibus, iudicabitur. Quæso relinquite errorem, quæso aduertite rationem, quæso aliquantulum consuetudini obsistite. Quid enim est ista prauitate peruersius? Quid magis delirum? Quid porrò insanius†dici aut cogitari potest, hominem boletos, orizam, tubera, placentas, carœnum, piper, laser, distento ventre cum gratulatione ructantem, & quotidie talia requirentem, non inueniri quemadmodum à tribus signaculis, id est, à regula sanctitatis excidisse videatur: alium vero fruges vilissimas fumoso obsonio condientem, tantumq; hinc assumentem, quantum refectioni corporis sufficit, & tres cyathos vini sustentãdę valetudinis gratia sorbentẽ, & ab illo victu ad istũ trãseuntẽ, certo supplicio prepararī?

*al. indigentiam. Delicata abstinẽtia.

†*al. dissipator.

†vappadauerit. Forte à vappę potatiõe.

†infamius.

At enim

G

Tribus cauſis abſtinet à certis ciborum generibus. Cap. XIIII.

Rom.14.

At enim ait Apoſtolus, Bonum eſt fratres non mãducare carnem, neque bibere vinum. Quaſi vero quiſquam noſtrum id bonum neget: ſed aut eo fine quẽ ſuperius commemoraui, ſecundum quem dicitur: Et carnis curam ne feceritis in concupiſcentiis, aut eis quos rurſus idem Paulus oſtendit, id eſt, aut refrenandæ gulæ cauſa, quæ his rebus ſolet rabidius immoderatiusq; raptari: aut ne frater offendatur: aut ab infirmis idolio communicetur. Eo enim tempore quo hæc ſcribebat Apoſtolus, multa immolatitia caro in macello vendebatur. Et quia vino etiam libabatur diis gentium, multi fratres infirmiores, qui etiã rebus his venalibus vtebantur, penitus à carnibus ſe & vino cohibere maluerunt, quàm vel neſcientes incidere in eam quam putabant cum idolis communicationem. Propter hos autẽ etiam ij qui firmiores erant, & hæc maiori fide contemnenda iudicarant, ſcientes nihil immundum eſſe,

1.Cor.10.

niſi per malam conſcientiam, tenenteſq; illam domini ſententiam:

Matth.15.

Non quod intrat in os veſtrum vos coinquinat, ſed quod exit: tamẽ propter hos infirmiores, ne offenderentur, ab his rebus abſtinere debebant. Neque hoc ſuſpitiõe colligitur†, ſed in ipſis Apoſtoli epi-

†coniicitur.

H ſtolis manifeſte inuenitur. Vos autem hoc ſolum nobis dicere ſoletis:

Rom.14.

Bonum eſt fratres non manducare carnem, neque bibere vinum: non autem ſubiungere illud quod ſequitur, Neq; in quo frater tuus offenditur, aut ſcãdalizatur, aut infirmatur. Hinc enim elucet quo fine Apoſtolus hæc præcipiebat. Planius hoc indicant ſuperiora & ſequentia, quæ commemorare longum eſt quidem, ſed propter eos qui ad diuinas ſcripturas legẽdas & pertractãdas pigri ſunt, totum iſtum locum retexere cogimur.

Ibidem.

Infirmum autem in fide aſſumite, inquit, non in diſceptationibus cogitationũ. Alius enim credit manducare omnia: qui autem infirmus eſt, olus manducet. Is qui manducat, non manducantem non ſpernat, & qui non manducat, manducantem non iudicet: Deus enim illum aſſumpſit. Tu quis es qui iudicas alienum ſeruum? Suo domino ſtat, aut cadit. Stabit autem: Potẽs eſt enim deus ſtatuere illum. Nam alius iudicat diem inter diem, alius iudicat omnem diem: vnuſquiſque in ſuo ſenſu abundet. Qui ſapit diem, domino ſapit: & qui manducat, domino manducat: gratias enim agit deo. Et qui non manducat, domino non

I manducat, & gratias agit deo. Nemo enim noſtrũ ſibi viuit, & nemo ſibi moritur. Siue enim viuimus, domino viuimus, ſiue morimur, domino morimur. Siue eñ viuimus ſiue morimur, domini ſumus. In hoc eñ Chriſtus & viuit & mortuus eſt & reſurrexit, vt & viuorum & mortuorum dominetur. Tu autẽ quid iudicas fratrem tuum, aut tu quare ſpernis fratrem tuum? Omnes enim ſtabimus ante tribunal dei. Scriptum eſt enim:

Eſa.45. Rom.14.

Viuo ego dicit dominus, quoniam mihi flectetur omne genu, & cõfitebitur omnis lingua. Itaque vnuſquiſque noſtrum pro ſe rationẽ reddet deo. Non ergo amplius inuicem diiudicemus, ſed hoc iudicate magis, ne ponatis offendiculum fratri vel ſcandalum. Scio & cõ

Rom.14.

fido in domino Ieſu, quia nihil cõmune per ſeipſum, niſi ei qui exiſtimat quid commune eſſe, illi commune eſt. Si enim propter cibum frater tuus contriſtatur, nõ iam ſecundum charitatẽ ambulas: Noli cibo tuo perdere illum pro quo Chriſtus mortuus eſt. Non ergo blaſphemetur bonum noſtrum, Non eſt regnum dei eſca & potus, ſed iuſtitia & pax & gaudium in ſpiritusancto. Qui enim in hoc ſeruit Chriſto, placet deo & probatus eſt hominibus. Itaque quæ pacis ſunt ſectemur, & quæ ædificatiõis ſunt in inuicem. Noli propter eſcam deſtruere opus dei: Omnia quidem munda ſunt, ſed malum eſt homini qui per offenſionem mãducat. Bonum eſt homini non manducare carnem, & non bibere vinum, neq; in quo frater tuus offenditur, aut ſcandalizatur, aut infirmatur. Tu fidem habes penes temetipſum, habe coram deo. Beatus qui non iudicat ſemetipſum in eo quod probat. Qui autem diſcernit, ſi manducauerit damnatus eſt, quia non ex fide. Omne autem quod non eſt ex fide, peccatum eſt.

K

Rom.15.

Debemus autem nos firmiores imbecillitates infirmorũ ſuſtinere, & non nobis placere. Vnuſquiſq; noſtrũ proximo ſuo placeat in bonum, ad ędificationem. Etenim Chriſtus non ſibi placuit. Satiſne apparet Apoſtolum eis pręcepiſſe, vt carnes non manducarent, neque vinũ biberent, quicunque firmiores eſſent: quia infirmos offendebant non eis congruendo, & faciebant vt putarent eos qui fide omnia munda iudicabãt in obſequium idolorum à talibus epulis & potu nolle abſtinere? Hoc ſignificat & ad Corinthios hoc modo ſcribens:

1.Cor.8.

De eſcis autem ſacrificiorum quæ idolis immolantur, ſcimus quia nihil eſt idolum in mundo, & quòd nullus deus eſt niſi vnus. Nam etſi ſunt qui dicantur dij, ſiue

L

in cœlo, ſiue in terra, nobis tamen vnus deus pater, ex quo omnia, & nos in illo, & vnus dominus Ieſus Chriſtus, per quẽ omnia, & nos per ipſum. Sed nõ in omnibus eſt ſcientia. Quidam autem in conſcientia ſua vſque adhuc in idolio quaſi idolothytum manducant, & conſcientia eorum cum ſit infirma inquinatur. Eſca autem nos non commendat deo. Neque enim ſi manducauerimus, abundabimus, neque ſi non manducauerimus, deficiemus. Videte autem ne forte hæc licẽtia veſtra offendiculum fiat infirmis. Si enim quis viderit eum qui habet ſcientiam in idolio recumbentẽ, nónne conſcientia eius cum ſit infirma, ædificabitur ad manducandum idolothyta, & peribit infirmus in tua conſciẽtia† frater, propter quem Chriſtus mortuus eſt? Sic autem peccãtes in fratres, & percutientes conſcientiã ipſorum infirmam, in Chriſtum peccatis.

†ſcientia.

Quapropter ſi eſca ſcandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in æternum, ne fratrem ſcandalizem. Item alio loco,

1.Cor.10.

Quid ergo, dico quòd idolis immolatum ſit aliquid, aut quòd idolum ſit aliquid? Sed quę immolant gentes, dæmoniis immolant, & non deo. Nolo autem

M

vos ſocios fieri dæmoniorum. Nõ poteſtis calicem domini bibere, & calicem dæmoniorum. Non poteſtis menſæ domini participes eſſe, & menſæ dæmoniorũ. An æmulamur dominum? Nunquid illo fortiores ſumus? Omnia mihi licita ſunt, ſed non omnia expediunt. Omnia mihi licita ſunt, ſed non omnia ædificant. Nemo quod ſuum eſt quærat, ſed quod alterius. Omne quod in macello vænit, manducate, nihil interrogãtes propter conſcientiam. Si quis autem dixerit, Hoc immolatum eſt idolis, nolite manducare, propter illum qui indicat, & propter conſcientiam. Conſcientiam autem dico, non tuam, ſed alterius. Vt quid enim libertas mea iudicatur ab aliena conſcientia? Si ego cum gratia participo, quid blaſphemor pro quo gratias ago? Siue ergo manducatis, ſiue bibitis, vel aliud quid facitis, omnia in gloriam dei facite. Sine offenſione eſtote Iudæis & Græcis, & Eccleſiæ dei, ſicut & ego omnibus per omnia placeo, non quærens quod mihi vtile eſt, ſed quod multis, vt ſalui fiant. Imitatores mei eſtote, ſicut & ego Chriſti.

1.Cor.11.

Apparet igitur, vt opinor, quo fine à carnibus & à vino ſit abſtinendum. Is finis eſt triplex: Ad comprimen-

A comprimendam delectationem, quæ in his maxime cibis haberi ſolet, atque in tali potu vſq; ad ebrioſitatem peruenire. Ad tuendam infirmitatem, propter illa quę ſacrificantur atque libantur. Et quod maxime cõmendandum eſt, propter charitatem, ne imbecilliorum ab his cõtinentium offendatur infirmitas.

Rom.14.

Vos autem immunda eſſe obſonia dicitis, cum dicat Apoſtolus, omnia munda eſſe, ſed ei malum eſſe, qui per offenſionem manducat. Et prorſus credo vos iſtis epulis inquinari, eoipſo quo immunda eſſe arbitramini. Ait enim: Credo & confido in domino Ieſu, quia nihil commune per ſeipſum, ſed ei qui exiſtimat aliquid commune eſſe, illi commune eſt. Cui autem dubium eſt, commune illum immundum & inquinatum vocaſſe. Sed ſtultum eſt vobiſcum agere de ſcripturis, cum & rationem pollicendo decipiatis, & eos libros, in quibus magna eſt religionis authoritas, falſis capitibus immiſſis corruptos eſſe dicatis. Ratione igitur mihi perſuadete, quomodo veſcentem carnes coinquinant, ſi ſine vlla offenſione, ſine vlla infirma opinione, ſine vlla libidine ſumantur?

Manichæi quur interdicant eſum carniũ. Cap.XV.

Operæprecium eſt totam ſuperſtitio-

B ſæ huius abſtinentiæ rationem cognoſcere, quæ ita redditur: Quoniam, inquit, membrum dei malorum ſubſtantiæ commixtum eſt, vt eam refrenaret, atq; à ſummo furore comprimeret, ſic enim dicitis, de commixta vtraque natura, id eſt, boni & mali, mundus eſt fabricatus. Pars autẽ illa diuina ex omni parte mundi quotidie purgatur, & in ſua regna reſumitur: ſed hæc per terram exhalãs, & ad cœlum tendens, incurrit in ſtirpes, quoniam radicibus terræ affiguntur, atque ita omnes herbas, & arbuſta omnia fœcũdat & vegetat. Hinc animalia cibum capiunt, quæ ſi concumbunt, ligant in carne diuinum illud membrum, & à certo ſuo itinere auerſum atque impeditum, erroribus erumniſque implicant. Itaque cibi, qui de frugibus & pomis parantur, ſi ad ſanctos, id eſt, ad Manichæos veniant, per eorum caſtitatem & orationem & pſalmos quicquid in eis eſt lutulentum † purgatur, id eſt, ex omni parte perficitur, vt ad regna propria ſine vlla ſordium difficultate referatur.

†al. luculentũ & diuinũ.

Hinc eſt, quòd mendicanti homini, qui Manichæus non ſit, panem vel aliquid frugum, vel aquam ipſam, quæ omnibus vilis eſt, dari prohibetis: ne mem-

C brum dei, quod his rebus admixtũ eſt, ſuis peccatis ſordidatum à reditu impediat. Carnes autem iam de ipſis ſordibus dicitis eſſe concretas. Fugit enim aliquid partis illius diuinæ vt perhibetis, dum fruges & poma carpuntur, fugit cum affliguntur, vel terendo, vel molendo, vel coquendo, vel etiam mordendo, atq; mandẽdo. Fugit etiã in omnibus motibus animalium, vel cum geſtiunt, vel cum exercentur, vel cum laborant, vel cũ omnino aliquid operantur. Fugit etiam in ipſa quiete veſtra, dum in corpore illa quæ appellatur digeſtio, interiore calore conficitur. Atq; ita tot occaſionibus diuina fugiente natura, quiddam ſordidiſſimũ remanet, vnde per concubitum caro formetur. Anima tamen boni generis, quoniã quanuis plurimum, non tamen totum bonum, memoratis illis motibus euolat. Quocirca cũ anima etiam carnẽ deſeruerit, nimias ſordes reliquas fieri, & ideo eorum qui veſcuntur carnibus, animã coinquinari.

Aperit portentoſa Manichæorum myſteria. Cap.XVI.

O rerũ naturæ obſcuritas, quantũ tegmen eſt falſitatis? Quis nõ hæc audiens, qui rerũ cauſas non didicit, qui nondum veritatis quantulocunque lumine aſperſus corporeis imaginibus fallitur, eoipſo quo hæc minime apparent, & per quædam ſimulacra rerum viſibiliũ cogitantur, & diſerte dici poſſunt, vera eſſe arbitretur? Talium autem hominum magnæ turbæ atque greges vocantur, quos religioſus timor ab his fallaciis potius, quàm ratio tutos facit.

D

Quamobrem ita ego iſta conabor refellere, quãtum me deus adiuuare dignabitur, vt nõ ſolum prudentium iudicio, quo ſimul ac dicta fuerint improbentur, ſed ipſi etiam vulgari intelligentię, quàm ſint falſa & abſurda ſatis eluceſcat. Primò enim quæro, vnde doceatis in frumẽtis ac legumine & oleribus & floribus & pomis ineſſe iſtam neſcio quam partem dei? Ex ipſo coloris nitore inquiũt, & odoris iucũditate, & ſaporis ſuauitate manifeſtum eſt: quæ dum non habent putria, eodem bono ſeſe deſerta eſſe ſignificant. Non pudet deum naſo & palato inuentum putare? Sed hæc omitto. Latine enim vobis dicam, & vt dici aſſolet, multum eſt ad vos. Illud potius qualicunq; mente intelligendum eſt. Si colore apparet in corporibus boni præſentia, fimum animalium, quod ipſarũ etiam carnium purgamentum eſt, diuerſis nitere coloribus, aliâs candido, plerunq; aureolo, & aliis huiuſmodi, quos in pomis & floribus velut teſtes dei præſentis atque inhærentis accipitis. Quid tãdem cauſę eſt, quod ruborem in roſa indicem abundantis boni eſſe perhibetis, & eundẽ damnatis in ſanguine?

E

Cur in viola eundem colorem amplectimini, quẽ in coloribus in morbo ictericorum, in infantis deniq; fimo aſpernamini? Cur nitorem atq; fulgorem olei, clamare copiam coadmixti boni arbitramini, & ad id purgandum fauces & ventrẽ paratis: de pingui autem carne ſimillimi fulgoris diſtillantibus guttis labra contingere formidatis? Cur de theſauris dei melonẽ putatis aureũ eſſe: & pernæ adipẽ rãcidum, vel oui medium nõ putatis? Cur vobis candor in lactucis prædicat deum, in lacte nõ prædicat? De coloribus enim adhuc loquor, in quibus vt omittam cætera, vnius pauonis pennis & plumis, quæ certe de concubitu & carne naſcũtur, nulla poteſtis veſtita floribus prata conferre. Nam ſi & odore inuenitur hoc bonum, nonnullorum animalium carnibus miri odoris conficiuntur vnguenta.

Ex carnibus animantum vnguenta.

Cibi deniq; ipſi qui cum carnibus meliuſculis concoqui ſolent, multo iucundius olent, q̃ ſi eis caro defuiſſet. Poſtremò ſi ſuauius olentia mundiora iudicatis, quodam luto veſci auidius, quàm ciſterninam aquam bibere debuiſtis: quia perfuſa imbri terra ſiccior, nares miro odore permulcet, meliuſq; olet tale lutũ, quàm ſi exciperetur pluuia purior.

Lutum.

F

Quòd ſi ſaporẽ opus eſt atteſtari, vt cognoſcamus habitare in corpore aliquid dei, magis habitat in dactylis & melle quàm in carne porcina, ſed magis in carne porcina, q̃ in faba: magis in fico, quàm in ficato: ecce concedo, ſed & vos cõcedite magis in ficato, quàm in beta. Quid ꝙ iſta ratione cogimini confiteri, quaſdã ſtirpes quas certe omnes mundiores vultis quàm carnem, ex ipſa carne accipere deum, ſi ſapore deus immixtus agnoſcitur? Nam & olera ſapidiora fiunt cocta cũ carnibus: & herbas quibus pecora paſcuntur guſtare nõ poſſumus, conuerſas autem in ſuccũ lactis, & colore præſtantiores, & ſapore commodiſſimas iudicamus. An bona tria ſimul vbi fuerint, id eſt, color bonus, & odor, & ſapor: ibi eſſe maiorem boni partẽ putatis? Nolite ergo flores tãtopere mirari atque laudare, quos iudicandos ante tribunal palati non poteſtis admittere. Nolite portulacã ſaltẽ carnibus anteponere, quæ ab his coctis, & colore, & ſapore, & odore ſuperatur. Porcellus aſſus, hoc enim cogitis vt de bono & de malo, nõ ſcriptoribus & librariis, ſed cocis & dulciariis miniſtris vobiſcum potius diſſeramus: Porcellus ergo aſſus & colore nitidus, & odore

G blandus, & ſapore iucundus eſt: habetis perfectum di-
uinæ ſubſtantiæ inhabitantis indicium: trino teſti-
monio vos inuitat, & purgari veſtra ſanctitate deſy-
derat. Inuadite. Quid cunctamini? quid contradicere
paratis? Colore ſolo lenticulã fimus vincit infantis, o-
dore ſolo aſſa offella ſuperat mitem ac viridem ficum,
ſapore ſolo hœdus occiſus herbã qua viuis paſcitur, vin
cit. Inuenta eſt etiam caro, cuius cauſa his ſimul tribus
teſtibus adiuuetur. Quid quæritis amplius? aut quid di-
cturi eſtis? Cur vos epulantes immundos faciãt pulpa-
menta, & diſputantes hæc portenta non faciant: præ-
ſertim cũ ſolis iſtius radius, quem vos certe & carni-
bus omnibus & frugibus anteponitis, nec oleat, nec ſa-
piat, ſed tantummodo inter cætera corpora, præſtantia
fulgentiſſimi coloris emineat: qui vos magnopere hor
tatur, atq; adeo cogit inuitos, vt inter documenta com-
mixti boni, nihil coloris nitori præferatis? Ad illas er-
go reducemini anguſtias, vt magis in ſanguine, & in
iis, quæ animalium carnibus fœdiſſima, † ſed nitide co — † fœtidiſſima.
lorata in vicis egeruntur, quàm in oliuæ foliis pallen-
tibus partem dei habitare fateamini. Quòd ſi dicitis,
H nam etiam hoc dicitis, oliuæ folia cum incenduntur
ignem emittere, in quo præſentia lucis apparet, carnes
autem cum incenduntur non idem facere: quid de adi-
Sebum. pe reſpondebitis, qui prope omnes Italas lucernas illu-
Bubul' fim' minat? Quid de fimo bubulo, qui eſt certe bouis carne
ſordidior, quo ſiccato ruſtici ſic vtuntur ad focum, vt
eius igne facilius nihil ſit fumóque purgatius? Quid
quòd ſi nitor & fulgor maiorem præſentiam diuinæ
partis oſtendit, eam vos non purgatis, non conſigna-
tis, non liberatis? Si quidem eſt maxime in floribus, vt
omittam ſanguinem, & innumerabilia in carne, vel
ex carne ſimillima, quos certe flores habere in epulis
non poteſtis: Qui ſi etiam carnibus veſceremini, ſquã-
mas certe piſcium, & quoſdam vermiculos atque mu-
ſcas, quæ omnia etiam in tenebris luce propria coru-
ſcant, pulmentis veſtris non adderetis. Quid igitur re-
ſtat, niſi vt dicere deſinatis habere vos idoneos iudices
oculos, nares, palatum, quibus diuinæ partis præſentiã
in corporibus approbetis? His autem remotis, vnde do-
cebitis non modo maiorem partem dei in ſtirpibus eſ-
ſe, quàm in carnibus, ſed omnino eſſe aliquid eius in
I ſtirpibus? An pulchritudo vos mouet, non quę inſuaui-
tate coloris eſt, ſed quæ in partium congruentia? Vti-
nam hoc eſſet. Quando enim corporibus animantium,
in quorum forma paribus paria membra reſpondeant,
auderetis diſtorta ligna conferre? Sed ſi corporaliũ ſen
ſuum teſtimoniis delectamini, quod neceſſe eſt iis, qui
vim eſſentiæ mente videre nõ poſſunt, quomodo pro-
batis per moram temporis & per obtritiones quaſdam
fugere de corporibus ſubſtantiam boni, niſi quia inde
diſcedit deus, vt aſſeritis, & de loco in locum migrat?
Plenum eſt dementiæ. Verũtamen ſigna vos ad iſtam
ſentẽtiam & indicia, quantũ exiſtimare poſſum, nulla
duxerunt. Multa enim carpta de arboribus vel euulſa
de terra, antequam ad cibum veſtrum veniant interpo
ſitione aliqua temporis meliora redduntur: vt porri &
intiba, lactucæ, vuæ, mala, ficus, & quædam pira: & mul
ta præterea, quæ & colorantur melius, dum non ſtatim
vt decerpta fuerint aſſumuntur, & corpore capiuntur
ſalubrius, & ſapiunt in ore conditius: Quæ tanta com-
moditas & ſuauitas ineſſe his rebus minime deberet, ſi
ſecundum veſtram ſententiam, tanto deſertiora bono
fierent, quãto diuturnius reponuntur, poſtquam à terra
quaſi à matre ſeparata ſunt. Caro ipſa pridie occiſorũ
animalium profecto eſt iucundior atque commodior: K
Non autem ita eſſe oportebat, ſi vt aſſeritis, plus habe-
ret boni, eo die recens animante interempto, quàm po
ſtridie cum diuinæ ſubſtantiæ maior fuga facta eſſet.
Vinum vero vetuſtate purius meliusq; fieri quis igno-
ret? Nec ad peruertendos ſenſus redolentius vt putatis,
ſed ad vegetandum corpus vtilius: tantum aſſit modus:
quem in omni re dominari decet. Nam muſto recen- — Mira de muſto.
tiore peruerſitas ſenſuum citius ſolet accidere: ita vt ſi
aliquando in lacu remanſerit, aliquãtulúmque ferbue-
rit, intuentes deſuper percuſſo cerebro præcipites agat,
& niſi aliquo modo ſubueniatur, extinguat. Iam quod
ad valetudinem attinet, inflari eo corpora pernicioſé-
que diſtendi quis abnuat? Num ideo tanta incommo-
da inſunt, quia plus habet boni: propterea iſta in vini
vetuſtate non ſunt, quia diuinæ ſubſtantiæ pars magna
diſceſſit? Abſurdum eſt dicere, vobis pręſertim qui prę-
ſentiam partis dei, oculis, naribus, palato, cum hi ſen-
ſus bene afficiuntur, iudicatis. Iam vero quæ tanta per-
uerſitas eſt: vinum putare fel principum tenebrarum,
& vuis comedendis non parcere? Magis ne inerit illud
fel cum in cupa, quàm cum in acinis fuerit? Quòd ſi bo L
no diſcedente quaſi meracius remanet malum, & id
temporis mora contigit, non oportebat eaſdem vuas ſu
ſpenſas atque ſeruatas fieri mitiores, dulciores, ſalu-
briores: neque ipſum vinum, quod ſupra dictum eſt, a-
miſſa luce liquidius atq; luculentius, & ſalutifera ſub-
ſtantia diſcedente ſalubrius. Quid dicam de lignis &
frondibus, quæ tempore areſcunt, nec ex eo à vobis dici
poſſunt deteriora fieri? Id enim amittũt, quo fumus gi-
gnitur, id autem retinent vnde lucida flamma conſur-
git, & ea claritate quã multum diligitis, purius bonum
in aridioribus, quàm in viridioribus eſſe teſtatur. Ex
quo fit, vt aut negetis dei partem in luce pura, quàm in
fumoſa eſſe maiorem, & ita omnia documenta veſtra
turbetis: aut fateamini fieri poſſe, vt de ſtirpibus ampu
tatis vel euulſis, ſi diuturniore tempore reponantur, co-
pioſius fugiat mali natura, quàm boni. Quo conceſſo,
tenebimus de frugibus carptis maius malũ poſſe abire,
atque ita in carnibus maius bonum poſſe remanere. Et
hoc quidem de tempore dictum ſit. Nam ſi cõmotione
& ſubactione & attritione harum rerũ, fugæ occaſio-
nem inuenit diuina illa natura, multa vos ſimiliter re- M
darguunt, quæ fiunt mouendo meliora. Hordei quidã
ſucco vinũ imitãtur, quod mouendo fit optimũ. Sanè
quod minime prętereundũ eſt, hoc gen' potus citiſſime
inebriat, nec tamẽ vnquã ſuccũ hordei, fel principũ eſſe
dixeritis. Farina parciore aqua peritè contrahitur pau-
lo durius, vt ſubigendo fiat melior, & quo dici peruer-
ſius nihil poteſt, luce fugiẽte cãdidior. Paſtillarius mel-
la diu ſubigit, vt ad illũ candorẽ perueniãt, & min' no
xiam mitioreq; dulcedinẽ. Hoc quomodo eueniat bono
diſcedente, diſſerite. Quòd ſi nõ viſu & odoratu & gu-
ſtu, ſed auditu etiã delectato præſentiã dei placet pro-
bare, caro citharis neruos, tibiis oſſa largitur, quæ ſicca-
ta & attrita & torta ſonora redduntur. Ita dulcedo Mu
ſica, quam de diuinis regnis veniſſe contenditis, nobis
mortuarum carniũ ſordibus exhibetur, & tempore are-
factis, & attritione tenuatis, & tortione diſtentis: qui-
bus afflictationibus etiã de rebus viuentibus diuinam
ſubſtantiam fugere prædicatis, quod etiam decoctio-
ne earum accidere dicitis. Quur ergo elixati cardui
minime obſunt valetudini? Vtrum ab eis dum ita co-
quuntur, deum, an dei partem † diſcedere exiſtiman- — † al. an peſtẽ
dum eſt? Quid cætera perſequar, quæ omnia dici, nec
facile

A facile eſt, nec neceſſarium? Cui enim non occurit quàm
multa cocta ſuauiora & ſalubriora ſint? Quod non de-
berent, ſi vt opinamini, huiuſcemodi cõmotionibus de-
ſeruntur bono. Nihil vos prorſus inuenire arbitror, vn
de iſtis corporeis ſenſibus approbetis, ideo carnes im-
mundas eſſe, atq; animas inquinare veſcentium, quòd
carptæ fruges poſt multas commotiones vertantur in
carnem, præſertim cum & vetuſtatẽ corruptionẽmque
κάροινον. aceti, putetis vino eſſe mundiorem, & carœnum quod
bibitis, nihil aliud quàm coctum vinum eſſe videamus,
quod vino deberet eſſe ſordidius, ſi motibus & coctio-
nibus [de rebus] corporeis membra diuina diſcedunt.
Si autem non ita eſt, non eſt cur arbitremini fruges cũ
carpuntur, reponuntur, tractantur, coquuntur, digerun
tur, fugiente bono deſeri, & propterea ſordidiſſimam
creandis corporibus prębere materiã. Quòd ſi non co-
lore & forma, & odore & ſapore ducimini, vt bonum
his rebus ineſſe iudicetis, quid aliud poteſtis afferre? An
argumento vobis eſt firmitas quædam atque valentia,
quæ iſtis rebus detrahi videtur, dum à terra ſeparantur
atque tractantur? Sed ſi hoc vos moueret: quãquam fal
B ſum id eſſe cito animaduerti poteſt, propter nõnullorũ
auctam poſtquam terræ detracta ſunt firmitatem, vt
iam de vino commemoratum eſt, quod fit robuſtius
vetuſtate: tamen ſi hęc firmitas vos moueret, vt dixi, in
nullo magis cibo quàm in carnibus, copioſiorem par-
tem dei probaretis eſſe. Non enim Athletæ, quibus il-
lud robur & valentia maxime neceſſaria eſt, olere ac
pomis, & non carne veſcerentur? An quia carnes alun
tur arboribus, arbores autem carnibus non aluntur, id-
circo arbitramini illarum, quàm noſtra corpora eſſe
meliora? Non cõſyderatis rem tam in promptu ſitam,
arbuſta lætiora & fœcundiora, ſegetéſque pinguiores
alimento ſtercorum fieri, cum vos in accuſatione car-
nis nihil grauius vobis dicere videamini, quàm cum
dicitis eſſe ſtercorum domum. Hinc ergo ea aluntur,
quæ vobis mũda ſunt, quod in ea re, quę vobis immun-
da eſt, multo eſſe immundius prædicatis. Quòd ſi car-
nem ob hoc aſpernamini, quòd poſt cõcubitum naſci-
tur, vermium vos caro delectet, qui in pomis, lignis, in
terra ipſa denique ſine vllo concubitu tam multi ma-
gniq; naſcuntur. Sed neſcio quę iſta ſimulatio eſt. Nam
C ſi vobis propterea diſpliceret caro, quòd patris atq; ma
tris commixtione formatur, non illos principes tene-
brarum de fructibus arborum ſuarũ natos fuiſſe dice-
retis, quos certe amplius aſpernamini q̃ carnes quas
guſtare non vultis. Nam quòd opinamini omnes qui-
dem animas animalium de parentum cibis venire, à
quibus carceribus vos liberare gloriamini diuinã ſub-
ſtantiam, quę in veſtris tenetur alimentis, nimium cõ-
tra vos & ad carnes edendas vos inſtantiſſime impel-
lit. Cur enim animas, quas illigaturi ſunt corpori, qui
carnibus epulantur, non præoccupando & veſcendo li-
beratis? Sed, inquit, non de carnibus aliquid ab eis bonæ
partis illigatur, ſed de frugibus quas cum carnibus ſu-
munt. Quid ergo de animis leonum, quorum cibus ſo-
la caro eſt, reſpondendũ videtur? Bibunt, inquit, & ideo
anima illa de aqua tracta, carníque implicata eſt. Quid
de innumerabilibus auibus? Quid de ipſis aquilis dici
poteſt, quæ non niſi carne paſcuntur, nec vllo potu in-
digent? Certe hic deficitur, & quid reſponderi poſſit nõ
inuenitur. Si enim anima de cibis venit, & ſunt ani-
malia fœtum gignentia, quorum & nullus potus, & ci-
bus ſola ſit caro, eſt in carne anima, cui purgandæ mo-
re veſtro ſubuenire deberetis veſcẽdo carne. Niſi forte
porcum, quòd & frugibus alitur, & aquam bibit, animã D
lucis habere arbitramini: aquilæ vero, cui ſol maxime
congruit, tenebrarum animã, quia ſola carne viuit, in-
eſſe defenditis. O rerũ anguſtias, ô incredibiles abſur-
ditates, in quas profectò nõ incidiſſetis, ſi à vaniſſimis
fabulis alieni, hoc ad continentiam ciborum ſequere-
mini quod veritas probat: vt concupiſcentiæ coërcen-
dæ gratia, non vitandæ immunditiæ, quæ nulla eſt, de-
litioſas eſcas reſpuendas iudicaretis. Nam ſi quis etiam
rerum naturam vímque animæ & corporis minus in-
tuens, vobis cõcedat animam coinquinari de obſonio,
multo magis eam tamen immundam fieri cupiditate
conceditis. Quæ ergo ratio eſt, vel potius amentia, de
numero electorum hominem pellere, qui forte carnem
valetudinis cauſa nulla cupiditate guſtauerit? Si autem
piperata tubera voraciter edere concupierit, immode-
ſtiæ tantum forte poſſitis reprehendere, non autem vt
corruptorem damnare ſignaculi. Ita fit vt in electis ve
ſtris eſſe non poſſit, qui proditus fuerit, non concu-
piſcendo, ſed edendo partem aliquam cœnaſſe gallinę:
eſſe autem in iis poſſit, qui vehementer cumiphas, &
alia placenta carne carentia deſyderaſſe ſe ipſe prodi-
derit. Tenetis ergo eum, quem cupiditas ſordibus mer- E
git, quem vero ipſe cibus, vt arbitramini, maculat, non
tenetis: cum inquinationem de concupiſcentia, quàm
de obſonio longe maiorem fieri fateamini: plecten-
tes tamen eum, qui conditis ſuauiſſime frugibus im-
minet inhians, ſeſéque non tenet: excludentes eum qui
quaſlibet epulas hominum comprimendæ famis cauſa
ſine vlla cupiditate paratus ſumere, & paratus amitte-
re indifferenter capit. En miri mores, en egregia diſci-
plina, en memorabilis temperantia. Iam quòd ea quæ
vobis quaſi purganda offeruntur ad epulas, nephas pu-
tatis ſi quis alius præter electos ad cibandum tetigerit,
quantæ turpitudinis & aliquando ſceleris plenum eſt?
Siquidem ſæpe tam multa dantur, vt conſumi facile
à paucis non poſſint. Et quoniam ſacrilegium puta-
tur, vel aliis dare quod redundat, vel certe abiicere, in
magnas contrudimini cruditates, totum quod datum
eſt, quaſi purgare cupientes. Iam vero diſtenti, & pro-
pè crepantes, eos qui ſub veſtra diſciplina ſunt pueros,
ad deuoranda reliqua crudeli dominatione compelli-
tis: ita vt cuidam ſit Romæ obiectum, quòd miſeros F
paruulos cogendo ad veſcendum tali ſuperſtitione ne-
cauerit. Quod non crederem, niſi ſcirem quantum ne-
phas eſſe arbitremini, vel aliis hæc dare, qui electi non
ſunt, vel certe proiicienda curare. Vnde illa veſcendi
neceſſitas reſtat, quæ ad turpiſſimam crudelitatem pe-
nè quotidie, aliquãdo tamen poteſt & vſque ad homi-
cidium peruenire. Quæ cum ita ſint, etiam panem mẽ-
dicanti dare prohibetis: cenſetis tamen propter miſe-
ricordiam, vel potius propter inuidiam nummos da-
ri. Quid hic prius arguam, crudelitatem an vecordiã?
Quid enim ſi eo loco res agatur, vbi venalis cibus in-
ueniri non poteſt? Homo egens ille fame moriturus
eſt, dum tu vir ſapiens & benignus magis cucumerem,
quàm hominẽ miſeraris. Hæc eſt profecto, quid enim
dicã congruentius & planius, falſa miſericordia & ve-
ra crudelitas. Nunc vecordiam videamus. Quid enim
ſi nummis illis, quos dederis ſibi panem emat? Nónne
hoc in illo pars illa veſtra diuina, qui hãc ſumit à ven
ditore, paſſura eſt, quod paſſura erat ſi te dante ſumpſiſ
ſet? Inuoluit igitur ſordibus peccator ille mẽdicus par-
tem dei * reuolare cupientem, tuis nummis ad tantum — * aliás, releuari.
ſcelus adiutus: & tamen vos homines prudẽtiſſimi in-

 tereſſe

G tereſſe arbitramini, ſi homicidium facturo non detis
hominem quem occidat, ſed ſcientes pecuniam vnde
occidendum comparet, detis. Quid ad hanc inſaniam
addi poteſt? Ita enim fit vt aut homo moriatur, ſi vena-
lem non inuenerit cibũ, aut cibus ipſe ſi inuenerit: quo-
rum alterum eſt verum homicidium, alterum veſtrũ,
vobis tamen ita tribuendum, tanquam vtrunq; ſit ve-
rum. Nam quòd auditores veſtros non prohibetis car
nibus veſci, ſed occidere animalia prohibetis, quid ſtul
tius & peruerſius fieri poteſt? Nam ſi talis non conta-
minat cibus, vos quoque ſumite: Si contaminat, quę tan
dem dementia eſt maius nefas putare, animam porci-
nam de corpore ſoluere, quàm humanam porcino cor
pore maculare? Sed iam ad manuum ſignacu-
Salſiſſime ridet ineptias Manichęorum. Cap. XVII. Matth. 8.
lum conſyderandum tractandúmque veniamus. Ac
primum quidem, quòd ab animalium nece, & ab ſtir-
pium laceratione vos temperatis, ſuperſtitioſiſſimum
Chriſtus oſtendit: qui nullam nobis cum beluis & ar-
boribus ſocietatem iuris eſſe iudicans, & in gregẽ por-
Matth. 21.
corum dæmones miſit, & arborem in qua fructum nõ
inuenerat, maledicto aridam fecit. Nihil certe porci,
H nihil arbor illa peccauerat. Neque enim vſque eo de-
mentes ſumus vt arbitremur ſua ſpõte arborẽ vel fru-
ctiferam eſſe, vel ſterilem. Neque illud hic vobis dicen
dum eſt, his factis dominum noſtrum alia quędam ſi-
gnificare voluiſſe. Quis enim neſciat? Sed certe filio
dei non per homicidium ſignum dandum fuit, ſi arbo-
rem necare, vt vos dicitis, homicidium eſt, aut necare
animalia. Nam & de hominibus cum quibus vtique ſu
mus iuris ſocietate coniuncti, ſigna quædam dedit: ſed
ſanando homines, non necando. Quod & de beluis &
de arboribus faceret, ſi eadem nos cum illis ſocietate,
quam vos opinamini, coniunctos eſſe iudicaret. Quo
loco mihi authoritas interponenda viſa eſt, propterea
quia de pecorum anima, & de quadam vita qua dicun
tur arbores viuere, nõ poteſt vobiſcum ſubtiliter diſpu-
tari. Sed quoniam priuilegio quodam vos tuemini, vt
de ſcripturis opprimi nequeatis, dicendo eas eſſe falſa-
tas: quanquam ea quæ commemoraui de arbore & de
grege porcorum nunquam à corruptoribus immiſſa eſ
ſe dixiſtis: tamen ſi conſyderantes quantum vobis ad-
uerſentur, hoc idem etiam de his aliquando dicere ve-
litis, teneam propoſitum meum, vt à vobis magnis om
I nino pollicitatoribus rationis atque veritatis quæram
primum quid obſit arbori, non dico ſi pomum inde fo
liúmve decerpas, quod quidem apud vos ſi quis nõ im-
prudentia ſed ſciens fecerit, ſignaculi corruptor ſine vl
la dubitatione dãnabitur, ſed omnino ſi eam radicitus
eruas. Anima nanque illa quã rationalem ineſſe arbo-
ribus arbitramini, arbore exciſa vinculo ſoluitur, vos
enim hoc dicitis, & eo quidem vinculo in quo magna
miſeria nulla vtilitate tenebatur. Nam & reuolutionẽ
hominis in arborem, notum eſt vos, id eſt, authorem
ipſum veſtrum pro ingenti pœna, non tamẽ pro ſum-
ma ſolere imitari: & num poteſt in arbore anima fieri
vt in homine ſapientior? Non necandi hominis quip-
pe certiſſima ratio eſt, ne aut eum neces cuius ſapientia
& virtus aliis plurimũ prodeſt, aut eum qui forte po-
terat ad ſapientiam peruenire, ſiue extrinſecus ab ali-
quo admonitus, ſiue interioribus cogitationibus diui-
nitus illuſtratus. Animam autem hominis quanto ſa-
pientior corpore exceſſerit, tanto vtilius excedere veri-
tas docet, & ratione ſubtiliſſima, & authoritate latiſſi-
me peruagata. Quamobrem qui arborem deiicit, ani-
mam nihil in ſapientia proficiẽtem de illo corpore li-
berat. Itaque vos homines ſancti, vos inquam potiſſi- K
mum excidere arbores deberetis, & earum animas ab
illo vinculo exutas, orationibus & pſalmis ad meliora
perducere. An de his animis hoc fieri poteſt, non quas
mente adiuueritis, ſed quas ventre receperitis? Quan-
tis idipſum animas arborum quandiu ſunt in arbori-
bus, ad ſapientiã non proficere, ſummæ anguſtiæ quan
tum arbitror vos compellunt fateri, cum à vobis quæ-
ritur, cur & arboribus non mittatur præceptor Apoſto-
lus, aut cur ille qui hominibus mittitur, non & arbori-
Arbores ſapiunt.
bus prædicet veritatem. Hic cogimini reſpondere, illas
animas percipere in talibus corporibus præcepta diui-
na non poſſe. Sed vehementius ab alio latere vrgemi-
ni, quandoquidem illas perhibetis, & audire voces no-
ſtras, & verba intelligere, & corpora motuſq; corporũ
intueri, cogitationes denique ipſas perſpicere. Quæ ſi
vera ſunt, cur nihil poſſunt à lucis Apoſtolo diſcere, vel
cur etiam multo facilius non poſſunt, quàm nos cũ in-
teriora etiam mentis aſpiciant? Ita enim magiſter ille,
qui vos loquendo vix docet, vt dicitis, cogitando eas
poſſet erudire, quæ ſententias eius ante ſermonẽ in ani
ma cernerent. Si vero hæc falſa ſunt, videte tandem in L
quo errore iaceatis. Iam quòd poma ipſi non decerpi-
tis, herbámque non vellitis, ſed tamen ab auditoribus
veſtris decerpi & euelli atque afferri vobis iubetis, non
vt iis, qui afferunt tantum, ſed vt iis etiam quæ afferun
tur, prodeſſe poſſitis, quis bene conſyderans vllo modo
tolerauerit? Primo quia nihil intereſt, vtrum ipſe ſcelus
admittas, an propter te ab alio admitti velis. Nolle te
dicis. Quomodo ergo ſubuenitur illi diuinæ parti, quæ
in lactucis & in porris iacet, ſi nemo hæc euellat, & ad
ſanctos purganda deferat? Deinde tuipſe tranſiens per
eum agrum, in quo tibi iure amicitiæ decerpendi quod
libet poteſtas datur, ſi fico videris coruum imminentẽ,
quid facies? Nónne ex opinione tua ficus ipſa tecum lo
qui, & deprecari miſerabiliter videtur, vt eam ipſe de-
cerpas, & ſanctoventre purificandam reſuſcitandámq;
ſepelias, potius, quàm coruus ille deuoratã funeſto cor-
pori miſceat, atq; in alias formas illigandam cruciã-
dámque tranſmittat? Quid te crudelius, ſi verum eſt?
Quid ineptius, ſi falſum eſt? Quid magis contrarium
diſciplinæ veſtræ, ſi ſignaculũ ſolueris? Quid te inimi-
cius dei membro, ſi cuſtodieris? Sed hoc ex veſtra opi- M
nione falſa & nugatoria: nam certa & manifeſta cru-
delitas in vobis eſſe conuincitur, ex eodem ipſo errore
manans. Si quis enim per morbum corpore diſſoluto,
feſſus ab itinere, ac peſte ſemianimis in via iaceat, ni-
hil valens amplius, quàm vtcunque verba proferre, cui
proſit ad ſtringendum corpus pirum dari, téque tran-
ſeuntem vt ſubuenias oret, atque obſecret vt de arbore
proxima, à qua nullo humano, nullo denique vero iure
prohiberis, pomum afferas homini, poſt paululum niſi
feceris morituro: tu vir Chriſtianus & ſanctus trãſibis
potius, & hominem ſic affectum precantemq; deſeres,
ne arbor ploret dũ fructus demitur, & tu ſignaculi diſ-
ſolutor ad pœnas Manichęis deſtineris. Omores & in-
nocentiam ſingularem. Sed iam de nece animalium
requirã quod mouet, & multa quidem huiuſmodi etiã
in hoc genere dici poſſunt. Nã quid oberit aniali † qui
† aliâs, oberit animę lupi.
lupũ interfecerit: cũ & lupus ille quandiu viuit, lupus fu
turus ſit, nec vlli obtẽperet prędicatori, vt aliquantũ ab
ouiũ ſanguine tẽperet: & ex illo vinculo corporis, ani-
ma ſecundũ vos rationalis, interfecta belua liberetur?
Et ab hac quidẽ cæde auditores etiã veſtros prohibetis.
Maior enim videtur, quàm in arboribus. Hic veſtros
ſenſus

A ſenſus corporeos videlicet non multum probo. Vide-
mus enim & vocibus ſentimus, cum dolore mori ani-
mantia, quod quidem homo contemnit in beſtia, cum
qua ſcilicet rationalem animam nõ habente, nulla le-
gis ſocietate copulatur. Sed eoſdem veſtros ſenſus in
intuendis arboribus quæro, & vos cæcos prorſus inue-
nio. Vt enim omittam, quòd nullis motibus in ligno
ſenſus doloris apparet, quid manifeſtius, quàm tunc ſe
optime habere arborem, cum viget, cum frondet, cum
floribus læta, fructibus opulenta eſt? At hoc ei plerunq;
ac maxime putatione præſtatur. Quòd ſi ferrũ ſic ſen-
tiret, vti vultis, contabeſceret potius tot tantiſq; affecta
vulneribus, quàm ex illis pullulãs locis, tam certa exul
tatione reuireſceret. Veruntamen cur maius nefas pu-
tatis animalia, quàm ſtirpes cædere, cum illæ vobis pu-
riorem animam quàm carnes habere videãtur? Fit, in-
quit, compenſatio quædam, cum eorũ quæ de agris au-
feruntur pars aliqua datur electis ſanctiſq; purganda.
Iam ſuperius iſta fruſtrata ſunt, ſatiſq; demonſtratum
eſt, quantum exiſtimo, nulla ratione dici plus eſſe in
frugibus partis illius bonæ, q̃ in carnibus. Sed ſi ven-
B dendis carnibus victum quiſque ſuſtentet, atque omne
talis negocij lucrum in emendis electorum veſtrorum
cibis cõſumat, pluresq; iſte afferat ſanctis eſcas, quàm
agricola & ruſticus, nónne eadem compenſatione ſibi
animantia licere perimere clamitabit? Eſt, inquit, alia
quædam ſecretiſſima ratio. Non enim deeſt homini
callido, aduerſus indoctos in naturæ obſcuritate perfu
gium. Cœleſtes enim ait principes, qui de gente tene-
brarum capti atque vincti, à conditore mundi in illis
ordinati ſunt locis, ſua quiſq; poſſidet in terra anima-
lia, de ſuo ſcilicet genere ac ſtirpe veniẽtia: qui perem-
ptores eorum reos tenent, nec de hoc mũdo exire per-
mittunt, pœniſq; illos quibus poſſunt & cruciatibus at-
terunt. Quis imperitorum hæc non formidet? & qui in
tanta obſcuritate nihil videt, hoc ita vt dicitur eſſe nõ
arbitretur? Sed ego inſtitutum non relinquam meum,
cui deus aderit, vt apertiſſima veritate obſcura menda-
cia refellantur. Quæro enim, ſi animalia quæ in terris
ſunt, & in aquis de illo genere principum per ſucceſſio-
nem prolis & operationem cõcubitus veniunt, cum ad
illos abortiuos fœtus reuocatur origo naſcẽtium: quæ-
C ro, inquam, ſi ita eſt, vtrum apes & ranas, & alia multa
quæ ſine concubitu gignuntur, non ſit nefas occidere?
Nefas eſſe dicitis. Nõ ergo propter cognationem prin-
cipum neſcio quorum, ab animantium nece auditores
veſtros prohibetis. Aut ſi generalem cognationem om
nium eſſe corporum dicitis, arbores quoque ad eandem
principum offenſionem proculdubio pertinebunt, qui-
bus parcere non eſt mandatum auditoribus. Reditur
ergo ad illud inualidum, ea quæ in ſtirpibus auditores
lædunt, expiari per fructus, quos ad eccleſiam veſtram
ferunt. Dictum eſt enim hoc modo, eos qui in macello
laniant animalia carnéſque venditant, ſi veſtri audito-
res ſint, ſuáque lucra comparatis frugibus vobis confe-
rant, cædem illam quotidianam ſibi licere contemne-
re, & quicquid in ea peccati eſt, veſtris epulis aboleri.
Quòd ſi dicatis, quemadmodum de pomis & de oleri-
bus conferẽdum fuiſſe, vt illa interfectione venia me-
reretur: quod quia fieri non poteſt, electi enim non e-
dunt carnem, temperandum eſſe auditoribus à nece a-
nimalium: quid reſpondebitis de ſpinis herbíſque inu-
tilibus, quas euellendo in agris purgandis agricolæ ne-
cant, nec ex his vobis poſſunt cibos aliquos exhibere?
Quomodo ad veniam pertinebit tanta vaſtatio, vnde

nulla eſt eſca ſanctorum? An forte quicquid peccatum D
fuerit, vt fruges & poma proficiant, & de ipſis frugi-
bus & pomis aliquid comedẽdo diſſoluitis? Quid ſi er-
go agros locuſtæ, aut mures aut ſorices vaſtent, quod
ſæpe accidere manifeſtum eſt, impune ab agricola ve-
ſtro auditore necabuntur, quia ideo peccat vt fructus
proficiant? Hic certe coarctamini. Aut enim concedi-
tis auditoribus interfectionem animaliũ, quam veſter
author concedere noluit, aut eos ab agricultura etiam
prohibebitis, quam ille conceſſit. Quanquam ſæpe etiã
dicere audeatis, fœneratorem innocẽtiorem eſſe, quàm
ruſticum, vſqueadeo melonibus, quàm hominibus eſtis
amiciores. Siquidem illi ne lædantur, melius iudicatis
hominem fœnore trucidari. Hæccine eſt appetenda &
prædicanda iuſtitia, an potius execranda & damnanda
fallacia? Hæccine eſt miſericordia memorabilis, an exe
cranda potius immanitas? Quid quòd à nece anima-
lium nec voſipſi in pediculis & pulicibus & cimicibus
temperatis? Magnamq; huius rei defenſionem putatis,
quòd has eſſe ſordes noſtrorum corporũ dicitis. Quod
primo aperte falſum de pulice & cimice dicitur. Cui e-
nim non manifeſtũ eſt, hæc animalia [quę ſine cõcubi-
tu,] non de noſtro corpore exiſtere? Deinde ſi concu- E
bitum vehementius execramini, quod nimium videri
vultis, cur non vobis mũdiora videntur animalia, quæ
ſine cõcubitu de noſtra carne naſcuntur? quanq̃ [enim]
poſtea coẽundo pariant, [nõ tamen nobis coẽũtibus de
noſtro corpore primo naſcuntur.] Iam vero ſi quæcũ-
1. Retracta. cap. 7.
que de viuentibus gignuntur corporibus, ſordidiſſima
ſunt putanda, multo magis quæcunq; de mortuis. Impu
nius ergo occidit vel ſorex vel anguis vel ſcorpio, quos
de humanis cadaueribus naſci à vobis potiſſimũ ſole-
mus audire. Sed obſcura omitto & incerta. De apibus
certe fama eſt celebrior, quòd de boum cadaueribus o-
riantur. Ergo occidũtur impune. At ſi hoc quoq; dubiũ
eſt, nemo ferè de ſcarabeis dubitat, quin de fimo in pi-
Scacabeus ex fimo.
lam rotundato ab his atq; obruto exiſtant. Hæc igitur
animalia, & alia quę proſequi longũ eſt, ſordidiora cer-
te debetis opinari, quàm pediculos veſtros: & tamen il-
la occidere nefas vobis videtur, his autem parcere ſtul-
tum: niſi forte quòd ſunt hæc animalia parua contem-
nitis. Sanè ſi ita eſt, vt animal quo breuius eſt, eo con-
temptius eſſe debeat, neceſſe eſt, camelum homini præ- F
feratis. Huc accedit illa gradatio, quæ cum vos audirẽ,
nos ſæpe turbauit. Nulla enim cauſa eſt, cur ꝓpter par-
uum corporis modulum, pulex necandus ſit, non etiam
muſca quæ in faba gignitur. Et ſi hæc, cur non etiam
σοςίτης.
iſta paulo amplior, cuius certe fœtus minor eſt, quàm
illa. Hoc etiam ſequitur, vt apis quoque ſine culpa pe-
rimatur, cuius pullus vix huic muſcæ coæquatur. Inde
ad locuſtæ pullum & locuſtam, inde ad pullum muris
& murem. Et ne longum faciam, nónne videtis his gra
dibus ad elephantem perueniri, vt omnino recuſare
non poſſit ingentem illam beluam ſine culpa ſe occi-
dere, quiſquis propter paruulum corpus interfectionem
pulicis peccatum eſſe non putat? Sed iam etiam de hu-
iuſmodi nugis ſatis dictum arbitror. Reſtat ſi-
gnaculũ ſinus, in quo multum incerta eſt caſtitas ve-
De ſignaculo ſinus & nefandis myſteriis. Ca. XVIII.
ſtra. Non enim concubitum, ſed vt longe ante ab Apo
ſtolo dictum eſt, vere nuptias prohibetis, quæ talis o-
peris vna eſt honeſta defenſio. Hic non dubito vos eſ-
ſe clamaturos inuidiámque facturos, caſtitatem per-
fectam vos vehementer commendare atque laudare,
non tamen nuptias prohibere: quandoquidem audito-
res veſtri, quorum apud vos ſecundus eſt gradus, ducere

G atque habere non prohibentur vxores. Quæ cũ magna voce & magna indignatione dixeritis, ego vos lenius interrogabo ad hunc modum, Nónne vos estis qui filios gignere, eo quòd animæ ligentur in carne, grauius putatis esse peccatum quàm ipsum cõcubitum? Nónne vos estis qui nos solebatis monere, vt quãtum fieri posset, obseruaremus tempus, quo ad conceptum mulier post genitalium viscerum purgationẽ apta esset, eôque tempore à concubitu temperaremus, ne carni anima implicaretur? Ex quo illud sequitur, vt non liberorum procreandorum causa, sed satiandæ libidinis habere coniugem censeatis. Nuptiæ autem vt ipsæ nuptiales tabulæ clamant, liberorum procreandorum causa marem fœminámque cõiungunt. Quisquis ergo procreare liberos, quàm concumbere grauius dicit esse peccatũ, prohibet vtique nuptias: & non iam vxorem, sed meretricem fœminam facit, quæ donatis sibi certis rebus, viro ad expiendam eius libidinem iungitur. Si enim vxor est, matrimonium est. Non autem matrimonium est, vbi datur opera ne sit mater: Non igitur vxor.

Quocirca nuptias prohibetis, nec ab hoc crimine, quod
H olim à spiritu sancto de vobis prædictum est, vlla vos
1.Tim.1. ratione defenditis. Iam vero cum vehementer satagitis, ne per concubitum anima ligetur in carne, & vehementer asseritis, per sanctorum cibum animam de seminibus liberari, nónne confirmatis, ô miseri, quod de vobis homines suspicãtur? Cur enim cum de tritico & faba & de lenticula aliisq; seminibus vescimini, liberare vos velle animã creditis, de animalium seminibus non credatur? Non enim vt ipsam carnem mortui animãtis immundam esse dicitis, quòd animam non habet, hoc ita potestis & de animantis semine dicere, in quo animã quę apparebit in prole, colligatã esse censetis, & in quo ipsius Manichæi animam implicatã fuisse fatemini. Et quia nõ possunt ab auditoribus vestris purganda vobis talia semina afferri, quis nõ suspicetur secretam de vobisipsis inter vos fieri talem purgationẽ, & ideo illis ne vos deserant occultari? Quæ si non facitis, quod vtinam ita sit, videtis tamen quãtæ suspitioni vestra superstitio pateat, & quàm non sit hominibus succensendũ id opinantibus, quod de vestra professione colligitur, cum vos animas per escam & potum, de
I corporibus & sensib° liberare prędicatis. Nolo hic diutius immorari, & videtis quantus sit inuectionis locus. Sed quia & res talis est, vt eã potius reformidet quàm insectetur oratio, & propositum illud meũ per totum sermonem animaduerti potest, quo statui nihil exaggerare, sed nudis quodammodo rebus & rationibus agere, transeamus ad aliud. Iam enim satis apparet, qualia sint tria vestra signacula: hi sunt vestri mores, hic finis admirabiliũ præceptorũ, vbi nihil certũ, nihil cõstans, nihil rationabile, nihil inculpabile: sed omnia dubia, immò vero sine dubitatione falsissima, omnia repugnantia, abominabilia, absurda. Denique tam multa & tam grauia peccata in his moribus deprehenduntur, vt si quis accusare velit omnia homo alicuius facultatis, singula, vt minimum, singulis voluminibus possit. Hæc igitur si custodiretis, vestrámque impleretis professionẽ, nihil vobis esset ineptius, nihil stultius, nihil imperitius. Cùm autẽ laudatis & docetis ista, nec facitis, quid vobis fallacius, quid insidiosius, quid malitiosius dici aut inueniri potest? Nouẽ annos totos magna cura & diligentia vos audiui, nullus mihi electorum innotescere potuit, qui secundum hæc præcepta non aut deprehensus in peccato, aut certe suspitionisubditus fuerit. Multi in vino & carnibus, multi lauantes in balneis inuenti sunt. Sed hæc audiebamus. K

Flagitia Manichęorum. Cap.XIX.

3.Confessio. cap.11.& 5. li.cap.6.

Nonnulli alienas fœminas seduxisse approbati sunt, ita vt hinc planè dubitare non possim. Sed sit & hæc magis fama quàm verum. Vidi ipse non solus, sed cum iis, qui partim iam illa superstitione liberati sunt, partim adhuc opto vt liberentur. Vidimus ergo in quadriuio Carthaginis in platea celeberrima, non vnum sed plures quàm tres electos simul post trãseuntes nescio quas fœminas tam petulanti gestu adhinnire, vt omnium triuialium impudicitiam impudentiámque superarẽt. Quod de magna venire consuetudine, atque illos inter se ita viuere satis eminebat: quandoquidem nullus socij præsentiam veritus, omnes, aut certe penè omnes eadẽ teneri peste indicabat. Non eñ erãt hi ex vna domo: sed diuerse prorsus habitantes, ex eo loco vbi conuentus omnium factus erat, pariter forte descenderãt. Nos autem grauiter commoti, grauiter etiam questi sumus. Quis tandem hoc vindicandum, non dicam separatione ab ecclesia, sed pro magnitudine flagitij vehemẽtius saltem obiurgationibus arbitratus est? Et hęc erat omnis excusatio impunitatis illorum, quòd eo tẽpore, quo conuenticula eorum lege publica prohiberentur, ne quid læsi proderent metuebatur. Vbi est ergo quòd perpetuam sibi persecutionem in hoc mundo futuram [prædicant] eoq; se commendatiores haberi volunt: hinc interpretantes, quòd hic mundus eos oderit, & propterea penes se quærendam veritatem affirmantes, quia in promissione spiritussancti paracleti dictum est, quòd eum mundus iste accipere non possit. De qua re non iste locus disserendi est. Sed certe si perpetua vobis persecutio futura est, vsque in seculi finem, perpetua erit & hęc dissolutio, tantæque turpitudinis impunita contagio, dum tales lædere formidatis. Id etiam nobis responsum est, cum ad ipsos primates detulissemus conquestam nobis esse mulierem, quòd in conclaui, vbi cum aliis fœminis erat, de illorũ scilicet sanctitate secura, ingressis electis pluribus, & ab vno lucerna extincta incertum cuius eorũ in tenebris appetita esset amplexu, & coacta in flagitium, nisi subsidio clamoris euasisset. Hoc vobis quoq; notissimũ nephas, de quanta cõsuetudine venisse arbitrãdum est? Et hoc factum est ea nocte, qua festę apud vos vigiliæ celebrabãtur. Sed reuera etiam si nullus esset proditionis metus, quis posset damnandum offerre episcopo, qui sic peccauerat ne agnosceretur? Quasi vero non omnes idem crimen inuolutos tenebat, qui simul ingressi erant. Nã omnibus petulanter clamãtibus† lucerna extincta placuerat. Suspitionibus vero ianuæ quantę aperiebantur, cũ eos inuidos inueniebamus, cum auaros, cum epularum exquisitarum auidissimos, cum in iurgiis frequẽtissimos, cum de rebus exiguis mobilissimos. Non vtique arbitramur eos tẽperare posse, à quibus se temperare profitebantur, quando latibula & tenebras inuenirent. Duo quidam erant existimationis satis bonę, facili ingenio, atque in illis suis disputationibus principes, nobis amplius q̃ cæteri familiariúsque cõiuncti. Quorum vnus qui propter studia etiam liberalia nobis arctius adhærebat hic, nunc ibi esse presbyter dicitur. Hi sibi grauiter inuidebant, & obiiciebat alter alteri, non accusatione manifesta, sed sermone apud quos poterat & susurriis, ab eo violenter attentatam cuiusdam auditoris vxorem. Ille autem se purgans, interim apud nos alium eiusdem sceleris electum criminabatur, qui apud eundem auditorem quasi amicus fidelissimus habitabat. L

Ioan.16.

Ioan.15.

Ioan.14.

M

† iocãtibus.

Quem

A Quem quoniam subito ingrediẽs cũ muliere deprehẽderat, dicebat mulieri & adultero ab illo inimico atq; inuido consilium datum, vt illa sibi conflaretur calumnia, ne si quid proderet, crederetur. Angebamur nos & molestissime ferebamus, quòd etiam si de appetita muliere incertum erat, liuor tamen in illis duobus quibus meliores ibi non inueniebamus, apparebat acerrimus, & alia coniicere cogebat. Postremò in theatris electos, & ætate, & vt videbantur, moribus graues, cum sene presbytero sæpissime inuenimus. Omitto iuuenes, quos etiã rixantes pro scenicis & aurigis deprehendere solebamus, quæ res non mediocri argumento est, quomodo se possint continere ab occultis, cum eam cupiditatem superare non possint, quæ illos auditorum suorum oculis sustentat, & prodit erubescentes atque fugitantes. An vero illius etiam sancti, ad cuius disputationes in ficariorum vicum vectabamur *, tantum illud flagitium proderetur, si virginem sanctimonialem mulierem tantum, non & prægnantem facere potuisset. Sed occultũ & incredibile † malum crescẽs vterus latere nõ passus est. Quod cum mater fratri iuueni prodidisset acerrime dolens, religionis tamen nomine ab accusatione publica reuocatus est: perfecítque vt ille (nõ enim hoc ferre quisquam posset) de illa ecclesia pelleretur: & ne impunita res omnino esset, cœpit consilium, vt adiunctis sibi amicis, hominem pugnis calcibúsque concideret. At ille cum grauiter cæderetur, clamabat, vt sibi ex authoritate Manichæi parceretur. Adam primũ heroëm peccauisse, & post peccatũ fuisse sanctiorẽ. Talis est nanque apud vos opinio de Adam & Eua: lõga fabula est, sed ex ea attingam quod in præsentia satis est. Adam dicitis sic à parentibus suis genitum, abortiuis illis principibus tenebrarũ, vt maximam partem lucis haberet in anima, & perexiguam gentis aduersæ. Qui cum sancte viueret propter exuperãtem copiam boni, commotam tamen in eo fuisse aduersam illam partem, vt ad concubitum declinaretur: ita eum lapsum esse atque peccasse, sed vixisse postea sanctiorẽ. Hic ego non tam de nequam homine conqueror, qui stupro nefario alienam famulam sub habitu electi & sancti viri ad tantum dedecus infamiámque perduxit. Non hoc vobis obiicio. Fuerit hoc hominis perditissimi potius, quàm consuetudinis vestræ. Non enim tantum flagitium in vobis, sed in illo arguo. Illud tamen in omnibus vobis quemadmodum ferri & tolerari possit ignoro, quòd cum animam partem dei esse dicatis, asseritis tamen etiam exiguo admixto malo, maiorem eius copiam vbertatemq; superari. Quis enim cum hoc crediderit, & eum libido pulsauerit, non ad talem defensionem potius, quàm eius libidinis refrenationem compressionemq; confugiat? Quid amplius dicã de moribus vestris? Dixi quæ ipse comperi, cum in ea essem ciuitate vbi ista cõmissa sunt. Romæ autem me absente quid actum sit, longum est explicare. Dicam tamen breui. Eò enim res erupit, vt occulta esse non posset absentibus: & ego quidem postea Romæ cum essem, omnia vera me audisse firmaui: quanuis tam familiaris & mihi probatus qui præsens erat, ad me rem pertulerat, vt omnino dubitare non possem. Nam quidam vester auditor, in illa memorabili abstinentia nihilo electis cedens, qui & liberaliter institutus esset, & vestram sectã copiose vellet & soleret *defendere, molestissime ferebat, quòd ei vage pessimeq; habitantium passimq; viuentium electorum mores perditissimi sæpe disputanti obiiciebantur. Cupiebat itaq; si fieri posset, omnes qui secundum illa præcepta vitam degere paratiessent, congregare in domum suam, & suis sumptibus sustinere. Erat enim & non mediocris pecuniæ contemptor, & nõ mediocriter pecuniosus. Quærebatur autem impediri tantos conatus suos episcoporum dissolutione, quibus adiuuantibus impler- debebat. Interea autẽ † episcopus quidam homo planè, vt ipse expertus sum, rusticanus atque impolitus, sed nescio quomodo eaipsa duritia seuerior in custodiẽdis bonis moribus videbatur. Hunc diutissime desyderatum & aliquando præsentem arripit iste, exponit homini voluntatem suam: laudat ille atque cosentit, placet vt in domo eius prior ipse incipiat habitare. Quod vbi factum est, eò congregati sunt electi omnes qui Romæ esse potuerunt. Proposita est viuendi regula de Manichæi epistola, Multis intolerabile visum est. Abscesserunt. Remanserunt tamen pudore non pauci. Cœpit ita viui vt placuerat, & vt tanta præscribebat authoritas: cum interim auditor ille vehementer omnes ad omnia coge- ret, neminem tamen ad id quod non prior ipse susciperet: interea rixę inter electos oriebantur creberrimę, obiiciebantur ab inuicem crimina, quæ ille omnia gemens audiebat, dabátque operam, vt seipsos in iurgando incautissime proderent. Prodebant nefanda & immania. Ibi cognitum est quales essent, qui tamen inter cæteros vim pręceptorum illorum subeundam sibi putauerunt esse. Iam de cæteris quid suspicãdum erat, aut quid potius iudicandum? Quid plura? Coacti aliquando murmurauerunt sustineri illa mandata non posse: Inde in seditionem. Agebat auditor causam suam complexione breuissima, aut illa omnia esse seruanda, aut illum qui talia sub tali conditione præcepisset, quæ nullus posset implere, stultissimum existimandum. Vicit tamen, non enim aliter poterat, vnius sentẽtiam effrenatissimus pluriũ strepitus. Postea etiam ipse cessit episcopus, & cũ magno dedecore aufugit. Huius sanè cibi pręter regulam clanculo accepti, & sæpe inuenti ferebantur, cum ei de proprio sacculo diligenter occultato pecunia copiosa suppeteret. Hæc si falsa esse dicitis, nimis apertis & peruulgatis rebus obsistitis. Sed vtinam hoc dicatis. Cum enim sint ista manifesta, & iis qui scire voluerint cognitu facillima, intelligitur quàm vera dicere soleant, qui hæc vera esse negauerint. Sed aliis defensionibus vtimini, quas ego nõ improbo. Aut enim dicitis aliquos, qui vestra præcepta custodiant, nec eos aliorum criminibus debere perfundi: aut non oportere omnino quæri quales sint homines, qui vestram sectã profitentur, sed qualis sit ipsa professio. Quorum ego vtrunque admisero, quãquam nec illos fidos mandatorum obseruatores demonstrare, nec ipsam hæresim à tot & tantis nugis atq; sceleribus purgare possitis. Illud tamẽ à vobis magnopere requiram, cur maledictis insectemini Christianos catholici nominis, quorundam intuentes perditam vitã, cum de vestris hominibus haberi quæstionẽ, aut impudenter recusetis, aut impudentius nõ recusetis †, velitisq; intelligi in tanta vestra paucitate latere nescio quos, qui sua præcepta custodiãt, & in tanta catholicæ multitudine non velitis?

B

C

D

E

F

Flagitia eorũdẽ Romæ deprehensa. Cap.XX.

* aliàs, venitabamus.

† odibile.

* al. sciret.

† vestem.

† aliàs, aut imprudẽter excusetis.

SECVNDI LIBRI FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE GENESI CONTRA MANICHAEOS LIBER PRIMVS.

Quare hic ſtylũ demiſerit. Cap.I.

SI ELIGERENT Manichæi, quos deciperent, eligeremus & nos verba quibus eis reſponderemus: cum vero illi & doctos literis & indoctos errore ſuo pſequantur, & cum promittunt veritatem à veritate conentur auertere, non ornato politóque ſermone, ſed rebus manifeſtis conuincenda eſt vanitas eorum. Placuit enim mihi quorundam vere Chriſtianorum ſententia, qui cum ſint eruditi liberalibus literis, tamen alios libros noſtros, quos aduerſus Manichæos ædidimus cum legiſſent, viderunt eos ab imperitioribus aut non aut difficile intelligi, & me beneuo-
H lentiſſime monuerunt, vt communem loquendi conſuetudinem non dessererem, ſi errores illos tam pernicioſos ab animis etiam imperitorum expellere cogitarem. Hunc enim ſermonem vſitatum & ſimplicem etiam docti intelligunt, illum autem indocti non intel-

1. Retracta. cap.10.

ligunt. Solent ergo Manichæi ſcripturas veteris teſtamẽti, quas nõ nouerunt, vituperare, & ea vituperatione infirmos & paruulos noſtros, non inuenientes quomodo ſibi reſpondeant, irridere atque decipere. Quia nulla ſcriptura eſt, quæ non apud eos qui illã nõ intelligunt facile poſſit reprehendi. Sed ideo diuina prouidentia multos diuerſi erroris hæreticos eſſe permittit, vt cum inſultant nobis, & interrogant nos ea quæ neſcimus vel ſic excutiamus pigritiam, & diuinas ſcripturas noſſe cupiamus. Propterea & Apoſtolus dicit: Opor-

1.Cor.11.

tet hæreſes eſſe, vt probati manifeſti fiant inter vos. Ij enim deo probati ſunt, qui bene poſſunt docere, ſed manifeſti hominibus eſſe non poſſunt, niſi cum docent. Docere autem nolunt niſi eos qui doceri quærunt. Sed multi ad quærẽdum pigri ſunt, niſi per moleſtias & in-
I ſultationes hæreticorum quaſi de ſomno excitentur, & de imperitia ſua erubeſcãt ſibi, & de illa imperitia periclitari ſe ſentiant. Qui homines ſi bonæ ſunt fidei, non credunt hæreticis, ſed quid eis reſpondeant diligẽter inquirunt. Nec eos deſerit deus vt petentes accipiãt

Matth.7.

& quærentes inueniant, & pulſantibus aperiatur. Qui autem deſperant ſe poſſe in catholica diſciplina inuenire quod quęrunt, atterũtur erroribus, & ſi perſeueranter inquirunt, ad ipſos fontes à quibus aberrauerãt poſt magnos labores fatigati atque ſitientes & penè mortui reuertũtur.

Stulte quęri quare de° cõdiderit mundum. Ca.II. Li.11.de Ciuitate dei. cap.4.

Primum ergo librum veteris teſtamenti, qui inſcribitur Geneſis, ſic ſolent Manichæi reprehendere. Quod ſcriptum eſt, In principio fecit deus cœlum & terram: Quærunt in quo principio, & dicunt, ſi in principio aliquo temporis fecit deus cœlũ & terram, quid agebat antequam faceret cœlum & terram? Et quid ei ſubito placuit facere, quod nunquã antea fecerat per tempora æterna? His reſpõdemus, deum in principio feciſſe cœlum & terram, non in principio temporis, ſed in Chriſto, cum verbum eſſet apud pa-

Ioan.1.

trem, per quod facta & in quo facta ſunt omnia. Dominus enim noſter Ieſus Chriſtus cum eum Iudæi in-

Ioan.8.

terrogaſſent quis eſſet: reſpondit, Principium quod & loquor vobis. Sed & ſi in principio temporis deum fe- K
ciſſe cœlum & terram credamus, debemus vtique intelligere, quod ante principium temporis non erat tẽpus. Deus enim fecit & tempora. Et ideo antequam faceret tempora, non erant tempora. Non ergo poſſumus dicere fuiſſe aliquod tempus quando deus nondum aliquid fecerat. Quomodo enim erat tẽpus quod deus non fecerat, cum omnium temporum ipſe ſit fabricator? Et ſi tempus cum cœlo & terra eſſe cœpit, nõ poteſt inueniri tempus, quo deus nondum fecerat cœlum & terram. Cum autẽ dicitur, quid ei placuit ſubito? ſic dicitur, quaſi aliqua tempora tranſierint quibus deus nihil operatus eſt. Non enim tranſire poterat tempus quod nondum fecerat deus, quia non poteſt eſſe operator temporum, niſi qui eſt ante tempora. Certe & ipſi Manichæi legunt Apoſtolum Paulum, & laudant & honorant: & eius epiſtolas male interpretando multos decipiunt. Dicant ergo nobis quid dixerit Apoſtolus Paulus, Agnitionem veritatis, quę eſt ſe-

Ad Titum.1

cundum pietatem dei in ſpem vitę æternæ, quam promiſit non mendax deus ante tempora æterna. Aeterna enim tempora quid ante ſe habere potuerunt? Hoc L
ergo cogantur exponere, vt intelligant ſe non intelligere, cum temere volunt reprehendere, quod diligenter quærere debuerunt. Si autem non dicunt, quid placuit deo ſubito facere cœlum & terram, ſed tollunt inde, ſubito, & hoc tantum dicunt, quid placuit deo facere cœlum & terram? Non enim coæuum deo mundum iſtum dicimus, quia non eius æternitatis eſt hic mundus, cuius ęternitatis eſt deus: mundum quippe fecit deus, & ſic cum ipſa creatura quam deus fecit, tempora eſſe cœperunt. Et ideo dicuntur tempora æterna,

Quõ ęterna tempora & quę de° creauit bona dicũtur.

non tamen ſic ſunt æterna tempora quomodo ęternus eſt deus, quia deus eſt ante tempora, qui fabricator eſt temporum. Sicut omnia quæ fecit deus bona ſunt valde, ſed non ſic bona ſunt, quomodo bonus eſt deus qui illa fecit, hæc autem facta ſunt. Nec ea genuit de ſeipſo, vt hoc eſſent quod ipſe eſt: ſed ea fecit de nihilo, vt non eſſent ęqualia, nec ei à quo facta ſunt, nec filio eius per quem facta ſunt. Iuſtus eſt enim. Si ergo iſti dixerint, quid placuit deo facere cœlum & terram? reſpondendum eſt eis, vt prius diſcant vim voluntatis huma- M
næ qui voluntatem dei noſſe deſyderant. Cauſas enim

Dei volũtas oĩm cauſa.

voluntatis dei ſcire quærunt, cum voluntas dei omniũ, quæ ſunt ipſa ſit cauſa. Si enim habet cauſam voluntas dei, eſt aliquid quod antecedat voluntatem dei, quod nefas eſt credere. Qui ergo dicit, quare fecit deus cœlum & terram? reſpondendum eſt ei, quia voluit. Voluntas enim dei cauſa eſt cœli & terræ, & ideo maior eſt voluntas dei, quàm cœlum & terra. Qui autem dicit, quare voluit facere cœlum & terram? maius aliquid quærit, quàm eſt voluntas dei, nihil autem maius inueniri poteſt. Compeſcat ergo ſe humana temeritas, & id quod non eſt non quærat, ne id quod eſt non inueniat. Et ſi voluntatem dei noſſe quiſquam deſyderat, fiat amicus deo. Quia ſi volũtatem hominis noſſe vellet cuius amicus non eſſet, omnes eius impudentiam ac ſtultitiam deriderent: Non autem quiſquam efficitur amicus dei niſi purgatiſſimis moribus, & illo fine præ-

1.Tim.1.

cepti de quo Apoſtolus dicit, Finis autem præcepti eſt charitas de corde puro & conſcientia bona & fide non ficta. Quod iſti ſi haberent, non eſſent hæretici.

Tenebrę ſuper abyſſum Cap.III.

Quod autem ſequitur in libro Geneſeos, Terra erat inuiſibilis & incompoſita: ſic reprehendunt Manichæi vt dicant. Quomodo fecit deus in principio cœlum

A cœlum & terram, ſi iam terra erat inuiſibilis & incompoſita? Ita cum volunt ſcripturas diuinas prius vituperare quàm noſſe, etiam res apertiſſimas non intelligũt. Quid enim manifeſtius dici potuit, quàm hoc dictum eſt, In principio fecit deus cœlum & terram, terra autem erat inuiſibilis & incompoſita, id eſt, in principio fecit deus cœlum & terram, terra autem ipſa quam fecit deus inuiſibilis erat & incompoſita: antequam deus omnium rerum formas locis & ſedibus ſuis ordinata diſtinctione diſponeret: antequam diceret, fiat lux, & fiat firmamentum, & congregentur aquæ & appareat arida: & cætera quæ in eodem libro ſic exponuntur per ordinem, quemadmodum poſſint ea paruuli capere? Quæ omnia continent tam magna myſteria, vt quiſquis ea didicerit, omnium hæreticorum vanitatem, vel doleat, quia homines ſunt: vel derideat, quia ſuperbi ſunt. Sequitur in eodem libro, Et tenebræ erant ſuper abyſſum. Quod Manichæi reprehendunt dicentes, In tenebris ergo erat deus antequam faceret lucem? Vere ipſi ſunt in tenebris ignorantiæ, & ideo non intelligunt lucem, in qua deus erat antequam faceret iſtam lucem.
B Non enim norunt iſti lucem, niſi quam carneis oculis vident. Et ideo iſtum ſolem, quem pariter non ſolum cum beſtiis maioribus, ſed etiam cum muſcis & vermiculis cernimus, illi ſic colunt, vt particulam dicant eſſe lucis illius in qua habitat deus. Sed nos intelligamus aliam lucem eſſe, in qua deus habitat, vnde eſt

Ioan.1.

illud lumen de quo in Euangelio legitur, Erat lumen verum, quod illuminat hominẽ omnem venientem in hunc mundum. Nam ſolis iſtius lumen non illuminat omnem hominem, ſed corpus hominis & mortales oculos, in quibus nos vincunt aquilarum oculi, qui ſolem iſtum multo melius, quàm nos dicuntur aſpicere.

1. Retracta. cap.10.

Illud autem lumen non irrationabilium animalium oculos paſcit, ſed pura corda eorum qui deo credunt, & ab amore viſibilium rerum & temporalium ſe ad eius

Liberũ arb.

præcepta ſeruanda conuertunt. Quod omnes homines poſſunt ſi velint, quia illud lumen omnem hominem illuminat venientem in hunc mundum. Ergo tenebræ erant ſuper abyſſum antequam lux iſta fieret, De qua conſequenter hoc loco dicitur: Et dixit

Quòd tenebrę nihil ſint C.IIII. C 2.ſen.diſ.12. ca.ſecũdum hanc.

deus, Fiat lux: Quia vbi lux non eſt, tenebræ ſunt, non quia aliquid ſunt tenebræ, ſed ipſa lucis abſentia tenebræ dicuntur. Sicut ſilentium non aliqua res eſt, ſed vbi ſonus non eſt, ſilentium dicitur. Et nuditas aliqua res non eſt, ſed in corpore vbi tegumentum non eſt, nuditas dicitur. Et inanitas non eſt aliquid, ſed locus vbi corpus non eſt, inanitas dicitur. Sic tenebræ non aliquid ſunt, ſed vbi lux non eſt, tenebræ dicuntur. Hoc ideo dicimus, quia ſolent dicere, Vnde erant ipſæ tenebræ ſuper abyſſum, antequam faceret deus lucem? Quis illas fecerat vel genuerat, Aut ſi nemo fecerat vel genuerat eas, æternæ erant tenebræ, quaſi aliquid ſint tenebrę. Sed vt dictũ eſt, lucis abſentia hoc nomen accepit. Sed quia ipſi fabulis ſuis decepti crediderunt eſſe gentem tenebrarum, in qua & corpora & formas & animas in illis corporibus fuiſſe arbitrantur, ideo putant quòd tenebræ aliquid ſint: & non intelligunt non ſentiri tenebras, niſi quando non videmus, ſicut non ſentitur ſilentium, niſi quando non audimus. Sicut autem ſilentium nihil eſt, ſic & tenebræ nihil ſunt. Sicut autem iſti dicunt, gentem tenebrarum contra lucem dei pugnaſſe, ſic poteſt & alius ſimiliter vanus dicere, gentem ſilentiorum contra vocem dei pugnaſſe. Sed illas vanitates modo non ſuſcepimus refellere atque conuincere. Nunc enim ea quæ reprehendunt D
in veteri teſtamento, ſtatuimus defendere quantum vires dominus præſtare dignatur, & in eis oſtendere contra veritatem dei nihil valere hominum cæcitatem.

Quõ ferebatur ſpũs, & de chao. Cap.V.

Quod autem ſcriptum eſt: Et ſpiritus dei ſuperferebatur ſuper aquam: ſic ſolent Manichæi reprehendere, vt dicant: Aqua ergo erat habitaculum ſpiritus dei, & ipſa continebat ſpiritum dei? Totum ergo conantur peruerſa mente peruertere, & excæcantur malitia ſua. Cum enim dicimus: Sol ſuperfertur ſuper terram, nunquid intelligi volumus, quòd in terra habitet ſol, & terra ſolem contineat? Et tamen non ſic ſpiritus dei ſuperferebatur ſuper aquam, ſicut ſuperfertur ſol ſuper terram, ſed alio modo quem pauci intelligunt. Non enim per ſpatia locorum ſuperferebatur aquæ ille ſpiritus, ſicut ſol terræ ſuperfertur: ſed per potentiam inuiſibilis ſublimitatis ſuæ. Dicant autem no-

2.ſen.diſ.12. ca.ſecũdum hanc.

bis iſti, quomodo iis rebus, quæ fabricandæ ſunt ſuperferatur voluntas fabri? Quod ſi hæc humana & quotidiana non comprehendunt, timeant deum, & ſimplici corde quod non intelligunt quærant, ne cum volunt verbis ſacrilegis concidere veritatem quam vide- E
re non poſſunt, redeat illis ſecuris in crura. Nam illa concidi non poteſt, quæ incommutabilis manet, ſed quæcunque plagæ in illam emiſſæ fuerint repercutiuntur, & maiore ictu redeunt in eos, qui cædere audent quod credere deberent, vt intelligere mererẽtur. Deinde quærunt, & inſultando interrogant: Vnde erat ipſa aqua ſuper quam ferebatur ſpiritus dei? Nunquid enim ſuperius ſcriptum eſt, quòd deus aquam fecerit? Hoc ſi pie quærerẽt, inuenirent quemadmodum intelligendũ eſſet. Non enim aqua ſic appellata eſt hoc loco, vt hæc à nobis intelligatur, quam videre iam poſſumus & tangere: quomodo nec terra quæ incompoſita & inuiſibilis dicta eſt, talis erat qualis iſta, quę iam videri & tractari poteſt. Sed illud quod dictum eſt: In principio fecit deus cœlũ & terrã, cœli & terrę nomine vniuerſa creatura ſignificata eſt, quam fecit & condidit deus. Ideo au-

2.ſen.diſ.12. ca.ſecũdum hanc.

tẽ nominibus viſibiliũ rerum hæc appellata ſunt, propter paruulorum infirmitatem, qui minus idonei ſunt inuiſibilia comprehendere. Prima ergo materia facta eſt confuſa & informis, vnde omnia fierent quę diſtincta atq; formata ſunt, quod credo à Gręcis chaos appel-

χάος.

lari. Sic enim & alio loco legimus dictum in laudibus F
dei: Qui feciſti mundũ de materia informi. Quod aliqui codices habent de materia inuiſa.

Chaos ex nihilo, & ex hoc omnia. Cap.VI.

Et ideo deus rectiſſime creditur omnia de nihilo feciſſe, quia etiam ſi omnia formata de iſta materia facta ſunt, hæc ipſa tamen materia de omnino nihilo facta eſt. Non enim debemus eſſe ſimiles iſtis, qui omnipotentem deum nõ credunt aliquid de nihilo facere potuiſſe, cũ cõſyderãt fabros & quoſlibet opifices nõ poſſe aliquid fabricare, niſi habuerint vnde fabricent. Et ligna enim adiuuant fabrum, & argentum argentarium adiuuat, & aurum aurificẽ, & terra figulum vt poſſit perficere opera ſua. Si enim non adiuuentur ea materia vnde aliquid faciunt, nihil poſſunt facere, cum materiam ipſam ipſi non faciant. Nõ enim faber lignum facit, ſed de ligno facit aliquid. Sic & cæteri omnes huiuſmodi opifices. Omnipotens autem deus nulla re adiuuandus erat, quã ipſe non fecerat, vt quod volebat, efficeret. Si enim ad eas res, quas facere volebat, adiuuabat eum aliqua res, quam ipſe non fecerat, non erat omnipotens, quod ſacrilegum eſt credere.

Informis materia variis noĩbus deſignata. Cap.VII.

Informis ergo illa materia quam de nihilo deus fecit, appellata eſt primò cœlum

 & terra

G & terra,& dictum eſt:In principio fecit deus cœlum & terram:non quia iam hoc erat, ſed quia hoc eſſe poterat. Nam & cœlũ ſcribitur poſtea factũ. Quemadmodum ſi ſemen arboris cõſyderãtes dicamus ibi eſſe radices & robur & ramos & fructus & folia,nõ quia iam ſunt,ſed quia inde futura ſunt.Sic dictum eſt,In principio fecit deus cœlum & terram , quaſi ſemen cœli & terræ , cum in confuſo adhuc eſſet cœli & terræ materia.Sed quia certum erat inde futurum eſſe cœlũ & terram,iã & ipſa materia cœlũ & terra appellata eſt. Iſto genere locutionis etiam dominus loquitur cum dicit: Iam non dicam vos ſeruos, quia ſeruus neſcit quid faciat dominus eius. Vos autem dixi amicos,quia omnia quæcunq; audiui à patre meo nota feci vobis: non quia iam factũ erat,ſed quia certiſſime futurum erat. Nam pòſt paululũ dicit illis : Adhuc multa habeo vobis dicere,ſed nõ poteſtis portare modo. Vt quid ergo dixerat:Omnia quæ audiui à patre meo nota feci vobis: niſi quia ſe ſciebat hoc eſſe facturum?Sic etiam cœlum & terra potuit dici materia vnde nondum erat factũ cœlum & terra , ſed tamen non erat aliunde faciendum.

li.1.de Trinitate.ca.12.

Ioan.15.

Ioan.16.

H Innumerabiles tales locutiões in ſcripturis diuinis inueniuntur. Sicut in conſuetudine ſermonis noſtri,cum id quod certiſſime ſperamus futurum,dicimus,iam factum puta. Hanc autem adhuc informem materiam, etiam terram inuiſibilem atque incompoſitam voluit appellare, quia inter omnia elementa mundi terra videtur minus ſpecioſa quàm cætera . Inuiſibilem autem dixit propter obſcuritatem : & incompoſitam propter informitatem . Eandem ipſam materiam etiam aquã appellauit, ſuper quam ferebatur ſpiritus dei , ſicut ſuperfertur rebus fabricandis voluntas artificis . Quod etſi paucorum intelligentia poteſt attingere , humanis tamen verbis neſcio vtrũ vel à paucis hominibus poſſit exponi.Propterea vero non abſurde etiam aqua dicta eſt iſta materia,quæ omnia quę in terra naſcuntur, ſiue animalia, ſiue arbores vel herbæ , & ſi qua ſimilia, ab humore incipiunt formari atque nutriri. Hæc ergo omnia , ſiue cœlum & terra,ſiue terra inuiſibilis & incompoſita,& abyſſus cum tenebris, ſiue aqua ſuper quã ſpiritus ferebatur, nomina ſunt informis materiæ : vt res ignota notis vocabulis inſinuaretur imperitioribus,

2.ſen.diſ.12. c.ſecũdũ hãc

I & non vno vocabulo, ſed multis: ne ſi vnum eſſet, hoc putaretur eſſe quod conſueuerant homines in illo vocabulo intelligere. Dictum eſt ergo cœlũ & terra, quia inde futurum erat cœlum & terra . Dicta eſt terra inuiſibilis & incompoſita & tenebræ ſuper abyſſum:quia informis erat , & nulla ſpecie cerni aut tractari poterat, etiam ſi eſſet homo qui videret atq; tractaret . Dicta eſt aqua, quia facilis & ductilis ſubiacebat operanti,vt de illa omnia formarentur . Sed ſub his omnibus nominibꝰ materia erat inuiſa & informis, de qua deus condidit mundum. Et dixit deus:Fiat lux, & facta eſt lux . Hoc non ſolent reprehendere Manichæi, ſed illud quod ſequitur: Et vidit deus lucem quia bona eſt.Dicunt enim:Ergo non nouerat deus lucem,aut nõ nouerat bonam.Miſeri homines,quibus diſplicet, quod deo placuerunt opera ſua , cum videant etiam hominem artificem, verbi gratia, lignarium fabrum,quanuis in cõparatione ſapientiæ & potentiæ dei penè nullus ſit,tamen tandiu lignum cædere atque tractare dolando,aſciando,planando,vel tornando atq; poliando quouſq; ad artis regulas perducatur quantum poteſt,& placeat artifici ſuo . Nunquid ergo quia placet ei quod fecit, ideo non nouerat bonum ? Prorſus nouerat intus

Deus per tropũ probat aut miratur. Cap.VIII.

K in animo,vbi ars ipſa pulchrior eſt,quàm illa quæ arte fabricantur . Sed quod videt artifex intus in arte, hoc foris probat in opere,& hoc eſt perfectum quod artifici ſuo placet. Vidit ergo deus lucem,quia bona eſt: quibus verbis non oſtenditur eluxiſſe deo inſolitum bonũ, ſed placuiſſe perfectum. Quòd ſi dictum eſſet,miratus eſt deus lucem,quia bona eſt,quantum clamarent?quãtum litigarẽt? Admiratio enim reuera de rebus inſperatis naſci ſolet,& tamen legunt iſti & laudant dominum noſtrum Ieſum Chriſtum in Euangelio admiratum eſſe fidem credentium. Quis autem in illis fecerat ipſam fidem, niſi ipſe qui eam mirabatur ? Quòd ſi & alius eam feciſſet , vt quid miraretur qui præſcius erat? Si ſoluunt Manichæi quæſtionem iſtam , videant quia & illa ſolui poteſt. Si autem non ſoluunt , quid iſta reprehendunt quæ ad ſe nolũt pertinere,cum illa quæ ad ſe pertinere dicunt,non nouerint?Quod enim mirabatur dominus noſter,nobis mirandũ eſſe ſignificat, quibus adhuc eſt opus ſic moneri . Omnes ergo tales motus eius non perturbati animi ſunt ſigna , ſed docentis magiſtri.Sic ſunt & verba veteris teſtamenti, quæ non

Matth.8.

L deum infirmum docent,ſed noſtrę infirmitati blandiuntur. Nihil enim de deo digne dici poteſt . Nobis tamen vt nutriatur fides,& ad ea perueniamus,quæ nullo humano ſermone dici poſſunt , ea dicuntur quæ capere poſſumus. Et diuiſit deus inter lucem & tenebras,& vocauit deus diem lucẽ,& tenebras vocauit noctem.Hic non dictum eſt,fecit deus tenebras, quia tenebræ ſicut ſuperius dictũ eſt,lucis abſentia eſt.Diſtinctio tamen facta eſt inter lucem & tenebras, quemadmodum nos clamando vocem facimus,ſilentiũ autem non ſonãdo facimus, quia ceſſatio vocis ſilentium eſt. Diſtinguimus tamen ſenſu quodam inter vocẽ & ſilẽtium,& illud vocamus vocem,illud ſilentium. Quemadmodum ergo recte dicimur facere ſilentium, ſic recte multis diuinarum ſcripturarũ locis deus dicitur facere tenebras,quia lucem quibus vult temporibus & locis,vel non donat,vel detrahit.Hoc autẽ totũ ad intellectum noſtrum dictum eſt . Qua enim lingua vocauit deus diem lucẽ & tenebras noctem:vtrũ Hebrę a,an Græca,an Latina,an aliqua alia?Et ſic omnia, quæ vocauit quæri poteſt qua lingua vocauerit . Sed apud deũ

Tenebræ quõ factæ. Cap.IX.

Eſa.45.

M purus intellectus eſt,ſine ſtrepitu & diuerſitate linguarum. Vocauit autẽ dictũ eſt, vocari fecit quia ſic diſtinxit omnia & ordinauit , vt & diſcerni poſſent & nomina accipere. Sed poſtea ſuo loco requiremus,vtrũ vere ſic eſt accipiendum, quia vocauit deus:quoniam quantum accedimus in ſcripturis & in eis aſſueſcimus , tantum nobis locutiones earum innoteſcunt. Sic enim dicimus,Ille paterfamiliâs ædificauit domum iſtã, id eſt, ædificari fecit,& multa talia per omnes libros diuinarum ſcripturarum inueniuntur. Et factum eſt veſpere†, & factum eſt mane dies vnus. Et hic calumniantur Manichæi, dum putant ita dictum eſſe , quaſi à veſpera dies cœperit. Nõ intelligũt operationẽ illam qua lux facta eſt , & diuiſum eſt inter lucẽ & tenebras, & vocata eſt lux dies,& tenebræ nox. Hãc ergo totam operationem non intelligunt ad diem pertinere : poſt hanc autem operationem tanquam finito die facta eſt veſpera . Sed quia etiam nox ad diem ſuum pertinet, non dicitur tranſiſſe dies vnus niſi etiam nocte tranſacta cum factum eſt mane:ſic deinceps reliqui dies computantur à mane vſq; in mane . Nũc enim cũ factũ eſt mane, & tranſactus eſt vnus dies,incipit operatio quæ ſequitur ab ipſo mane quod iam factũ eſt:& poſt ipſam operatio-

Mane & veſpera quid. Cap.X. †al.Et facta eſt veſpera.

A operationem fit veſpera,deinde mane, & tranſit altera dies:atque ita deinceps cæteri dies trãſeunt. Et dixit deus:Fiat firmamentũ in medio aquæ,& ſit diuiſio inter aquam & aquam:& ſic factum eſt.Et fecit deus firmamentum , & diuiſit deus inter aquam,quæ eſt ſuper firmamentum & inter aquam quæ eſt ſub firmamento,& vocauit deus firmamentum cœlum, & vidit deus quia bonum eſt. Hæc non memini Manichæos reprehẽdere ſolere,tamen quòd diuiſæ ſunt aquæ vt aliæ eſſent ſuper firmamentum,& aliæ ſub firmamento,quoniam materiam illam dicebamus nomine aquę appellatam,credo ſub firmamento cœli materiam corporalem rerum viſibilium ab illa incorporali rerum inuiſibilium fuiſſe diſcretam. Cum enim cœlũ ſit corpus pulcherrimum omnis inuiſibilis creatura excedit etiã pulchritudinem cœli : & ideo fortaſſe ſuper cœlum θ eſſe θ dicuntur aquæ inuiſibiles , quæ à paucis intelliguntur non locorũ ſedibus,ſed dignitate naturæ ſuperare cœlum : quanquam de hac re nihil temere affirmandum eſt. Obſcura eſt enim & remota à ſenſibus hominum. Sed quoquo modo ſe habeat,antequã intelligatur credenda eſt.Et facta eſt veſpera,& factum eſt mane dies

Aquæ ſupra firmamentũ Caput.XI.

B ſecundus.Iam omnia hæc quæ repetũtur, ſicut ſuperius intelligenda atque tractanda ſunt. Et dixit deus:Cõgregetur aqua quæ eſt ſub cœlo in cõgregationem vnã & appareat arida , & ſic factum eſt . Et congregata eſt aqua quæ erat ſub cœlo in congregationẽ vnam, & apparuit arida.Et vocauit deus aridam,terram:& congregationem aquæ,vocauit mare. Et vidit deus quia bonũ eſt.In iſto loco Manichæi dicunt,Si totum aquis plenũ erat,quomodo poterant aquæ congregari in vnum?Sed iam ſuperius dictum eſt, nomine aquarum materiã illam appellatã,ſuper quam ferebatur ſpiritus dei , vnde erat deus omnia formaturus . Nunc vero cum dicitur: Congregetur aqua quæ eſt ſub cœlo in cõgregationem vnam:hoc dicitur vt illa materia corporalis formetur in eam ſpeciem,quam habent aquæ iſtæ viſibiles . Ipſa enim congregatio in vnum, ipſa eſt aquarum iſtarum formatio quas videmus & tangimus. Omnis enim forma ad vnitatis regulam cogitur. Et quod dicitur:Appareat arida,quid aliud dici intelligendum eſt,niſi vt illa materia accipiat viſibilem formam quam nunc habet terra iſta , quam videmus & tangimus ? Superius ergo

Aquę in vnũ Caput.XII. Gene.1.

C quod nominabatur terra inuiſibilis & incõpoſita, materiæ confuſio & obſcuritas nominabatur:& quod nominabatur aqua ſuper quam ferebatur ſpiritus dei,eadem rurſus materia nominabatur. Nunc vero aqua iſta & terra formãtur ex illa materia quæ ipſis nominibus appellabatur,antequã formas iſtas quas nunc videmus acciperet . Sanè dicitur, in Hebræa locutione omnem aquarum congregationem,ſiue falſarum ſiue dulcium, mare appellari. Et dixit deus:Germinet terra herbam pabuli,ferentem ſemen ſecundum ſuum genus & ſimilitudinem, & lignum fructiferum faciẽs fructum, cuius ſemen ſit in ſe ſecundum ſuam ſimilitudinem.Et ſic eſt factum.Et eiecit terra herbam pabuli , ferentem ſemen ſecundum ſuum genus,& lignum fructiferũ faciens fructum,cuius ſemen in ſe ſecundum ſuam ſimilitudinem,†ſecundum ſuum genus ſuper terram.Et vidit deus quia bonum eſt,& facta eſt veſpera,& factum eſt mane dies tertius . Hic ſolent dicere , Si deus iuſſit naſci de terra herbam pabuli , & lignum fructiferum, quis iuſſit naſci tantas herbas vel ſpinoſas vel venenoſas,quę ad pabulum non proficiunt,& tam multa ligna quæ nullum fructũ ferunt?Quibus ſic reſponden-

Infrugifera & noxia quare gignit tellus. Cap.XIII. Gene.1.

†aliâs,ſic in ſimilitudine

D dum eſt,vt nulla indignis aperiantur myſteria , neque oſtendatur in qua figura futurorum iſta ſic dicta ſint. Ergo dicendum eſt quòd per peccatum hominis terra maledicta ſit,vt ſpinas pareret:non vt ipſa ſpinas† ſentiret, quæ ſine ſenſu eſt , ſed vt peccati humani crimen ſemper hominibus ante oculos poneret, quo admonerentur aliquando auerti à peccatis & ad dei præcepta cõuerti. Herbæ autem venenoſæ ad pœnam, vel ad exercitationem mortaliũ creatæ ſunt : & hoc totum propter peccatum,quia mortales poſt peccatũ facti ſumus. Per infructuoſas vero arbores inſultatur hominibus,vt intelligant quàm ſit erubeſcendum ſine fructu bonorũ operum eſſe in agro dei,hoc eſt in eccleſia : & timeant ne deſerat eos deus,quia & ipſi in agris ſuis infructuoſas arbores deſerunt,nec aliquam culturã eis adhibent. Ante peccatum ergo hominis non eſt ſcriptum quòd terra aliud protulerit niſi herbam pabuli & ligna fructuoſa . Poſt peccatum autẽ videmus multa horrida & infructuoſa de terra naſci , credo propter eam cauſam quam diximus . Sic enim dicitur ad primum hominẽ poſteaquam peccauit: Maledicta erit terra tibi in omnibus operibus tuis.In triſtitia & gemitu edes ex ea om

Allegoria cœlat myſterium. † pœnas.

E nibus diebus vitæ tuæ.Spinas & tribulos eiiciet tibi , & edes pabulum agri tui.In ſudore vultus tui edes panem tuum,donec reuertaris in terrã de qua ſumptus es:quia terra es,& in terram ibis. Et dixit deus:Fiant ſydera in firmamento cœli,ſic vt luceant ſuper terram , & diuidant inter diem & noctem,& ſint in ſigna & in tempora & in dies & in annos,& ſint in ſplẽdorem in firmamento cœli ſic vt luceant ſuper terram. Et factũ eſt ita.Et fecit deus duo luminaria , maius & minus . Luminare maius in inchoationem diei, & luminare minus in inchoationem noctis , & ſtellas . Et poſuit illas deus in firmamento cœli,ſic vt luceant ſuper terram,& præſint diei & nocti , & diuidant inter diem & noctẽ. Et vidit deus quia bonum eſt.Et facta eſt veſpera,& factum eſt mane dies quartus.Hic primo quærunt,quomodo quarto die facta ſint ſydera,id eſt , ſol & luna & ſtellæ. Tres enim dies ſuperiores quomodo eſſe ſine ſole potuerunt , cum videamus nunc ſolis ortu & occaſu diem tranſigi,noctem vero nobis fieri ſolis abſentia,cũ ab alia parte mundi ad Orientem redit?Quibus reſpõdemus,potuiſſe fieri , vt tres ſuperiores dies ſinguli per

Gene.2.

Dierum ac noctium diſtinctio. Cap. XIIII. Gene.1.

F tantam moram temporis computarentur, per quãtam moram circumit ſol ex quo procedit ab Oriente, quouſque rurſus ad Orientem reuertitur. Hanc enim moram & longitudinem temporis poſſent ſentire homines etiam ſi in ſpeluncis habitarẽt,vbi Orientẽ & Occidentem ſolem videre non poſſent. Atq; ita ſentitur † potuiſſe iſtam moram fieri etiam ſine ſole antequã ſol factus eſſet,atque ipſam moram in illo triduo per dies ſingulos cõputatam. Hoc ergo reſponderemus,niſi vos reuocaret quod ibi dicitur:Et facta eſt veſpera,& factũ eſt mane,quod nunc ſine ſolis curſu videmus fieri non poſſe. Reſtat ergo vt intelligamus , in ipſa quidẽ mora temporis ipſas diſtinctiones operum ſic appellatas,veſperam propter tranſactionem conſummati operis, & mane propter inchoationem futuri operis,de ſimilitudine ſcilicet humanorum operum,quia pleraq; à mane incipiunt & ad veſperam deſinunt. Habent enim conſuetudinem diuinæ ſcripturæ de rebus humanis ad diuinas res,verba transferre. Deinde quærunt vt quid dictum ſit de ſyderibus:Et ſint in ſigna & in tẽpora.Nũquid enim tres illi dies ſine temporibus eſſe potuerunt, aut ad temporis ſpatia non pertinent ? Sed in ſigna &

† ſequitur.

tempora

G tempora dictum eſt,vt per hæc ſydera tempora diſtinguantur,& ab hominibus dignoſcantur:quia ſi currant tempora, & nullis diſtinguantur articulis, qui articuli per ſyderum curſus notantur, poſſunt quidem currere tempora atque præterire,ſed intelligi & diſcerni ab hominibus non poſſunt.

2.ſen.diſt. 14.c.quia ergo.

Sicut horæ quando nubilus dies eſt tranſeunt quidem,& ſua ſpatia peragunt,ſed diſtingui à nobis & notari nõ poſſunt. Quod autem dictum eſt:Et fecit deus duo luminaria,luminare maius in inchoationem diei,& luminare minus in inchoationem noctis:pro eo dictum eſt ac ſi diceretur,in principatum diei & in principatum noctis. Non enim ſol tantũmodo inchoat diem,& non etiã peragit & finit:luna vero aliquando media nocte vel in fine noctis ad nos procedit. Si ergo illæ noctes quibus hoc facit non ab iſta inchoãtur,quomodo in inchoationem noctis facta eſt? Si autem per inchoationem principium intelligas, & per principium principatum,manifeſtum eſt, quia per diem ſol principatũ tenet,luna vero per noctem, quia etſi cætera ſydera tunc apparent, illa tamen ſuo fulgore ſuperat omnia,& ideo princeps eorum rectiſſime dicitur. Quod autem dictum eſt: Et diuidant inter diem

H & noctẽ:poteſt hæc fieri calumnia,vt dicatur, quomodo iam deus diuiſerat ſuperius inter diem & noctem,ſi hoc quarto die ſydera faciũt? Sic igitur hic dictum eſt, diuidant inter diem & noctem, tanquam ſi diceretur, ſic inter ſe diem diuidant & noctem,vt ſoli dies detur, nox autem lunæ & ſyderibus cæteris. Quæ duo iam diuiſa erant,ſed nondum inter ſydera,vt iam certum eſſet de ſyderum numero,quid per diem,& quid per noctem appareret hominibus.

Aerẽ craſſũ aquæ noĩe deſignari. Capu:.XV. Gene.1.

Et dixit deus:Eiiciant aquæ reptilia animarum viuarum, & volatilia volantia ſuper terram ſub firmamẽto cœli: & ſic eſt factum. Et fecit deus cetos magnos, & omnem animã animalium & repentium quæ eiecerunt aquæ, & omne genus volatile pennatum ſecundum vniuſcuiuſque genus. Et vidit deus quia bona ſunt, & benedixit illa deus dicẽs: Creſcite & multiplicamini & replete aquas maris, & volatilia multiplicentur ſuper terram. Et facta eſt veſpera,& factũ eſt mane dies quintus. Hic ſolent reprehendere,quærentes vel potius calumniãtes, quare animalia non ſolum ea quæ in aquis viuunt, ſed etiam ea quæ in aëre volitant,& omnia pennata de aquis nata ſcriptum ſit? Sed ſciant omnes quos hæc mouent,iſtum

I aërem nubiloſum & humidum, in quo aues volant, à doctiſſimis hominibus qui hæc diligenter inquirunt, cum aquis ſolere deputari. Concreſcit enim & craſſus efficitur exhalationibus & quaſi vaporibus maris & terræ, & de ipſo humore pingueſcit quodammodo vt volatus auium portare poſſit. Ideo per noctes ſerenas etiam rorat,cuius roris guttæ mane in herbis inueniũtur.

Olympi altitudo.

Nam mons ille Macedoniç qui Olympus vocatur, tantæ altitudinis eſſe dicitur, vt in eius cacumine nec ventus ſentiatur, nec nubes ſe colligãt,quia excedit altitudine ſua totum iſtum aërem humidum,in quo aues volant,& ideo nec aues ibi volare aſſeuerantur. Quod ab eis perceptum dicitur, qui per ſingulos annos ſolebant,neſcio quorum ſacrificiorũ cauſa,memorati montis cacumen ſcandere, & aliquas notas in puluere ſcribere, quas alio anno integras inueniebant. Quod fieri non poſſet ſi ventum aut pluuiam locus ille pateretur. Deinde quia tenuitas aëris illius qui ibi eſt,non eos inſpirabat,durare ibi non poterant, niſi ſpongias humectas naribus applicarent,vnde craſſiorem & cõſuetum ſpiritum ducerent. Hi ergo indicauerunt ſe etiam nullam auem in eo loco aliquando vidiſſe. Non itaq; immerito non ſolum piſces & cætera quæ in aquis ſunt animalia, ſed etiam aues de aquis natas eſſe, fideliſſima ſcriptura commemorat, quia per iſtum aërem volare poſſunt, qui de maris & terræ humoribus ſurgit. K

Perniciosa animantia quur creata. Cap.XVI. Gene.1.

Et dixit deus:Eiiciat terra animam viuam ſecũdum vnumquodque genus quadrupedum & ſerpentium & beſtiarum terræ, & ſic eſt factum. Et fecit deus beſtias terræ ſecundum genus, & pecora ſecundum genus, & omnia repentia terræ ſecundum genus. Et vidit deus quia bona ſunt. Solent etiam Manichæi mouere quæſtionem vt dicant: Quid opus erat vt tam multa animalia deus faceret, ſiue in aquis ſiue in terra quæ hominibus non ſunt neceſſaria? Multa etiam pernicioſa ſunt & timenda. Sed cum iſta dicunt, non intelligunt quemadmodum omnia pulchra ſunt conditori & artifici ſuo,qui omnibus vtitur ad gubernationẽ vniuerſitatis,cui ſumma lege dominatur. Si enim in alicuius opificis officinam imperitus intrauerit,videt ibi multa inſtrumenta quorum cauſas ignorat, & ſi multum eſt inſipiens,ſuperflua putat. Iam vero ſi in fornacẽ incautus ceciderit,aut ferramento aliquo acuto,cum id male tractat ſeipſum vulnerauerit,etiam pernicioſa & noxia exiſtimat ibi eſſe multa. L

Quorũ tamen vſum quoniam nouit artifex,inſipientiam eius irridet, & verba inepta non curans,officinam ſuam conſtanter exercet. Et tamẽ tam ſtulti ſunt homines vt apud artificem hominem non audeant vituperare quæ ignorãt, ſed cum ea viderint credunt eſſe neceſſaria,& propter vſus aliquos inſtituta: in hoc autem mundo cuius conditor & adminiſtrator prædicatur deus,audent multa reprehẽdere quorum cauſas non vident,& in operibus atq; inſtrumentis omnipotentis artificis volunt ſe videri ſcire quod neſciunt. Ego vero fateor me neſcire mures & ranæ quare creata ſint,aut muſcæ aut vermiculi,video tamen omnia in ſuo genere pulchra eſſe, quanuis propter peccata noſtra multa nobis videantur aduerſa. Nõ enim animalis alicuius corpus & membra conſydero, vbi non menſuras & numeros & ordinem inueniã ad vnitatem concordiæ pertinere. Quæ omnia vnde veniant non intelligo,niſi à ſumma menſura & numero & ordine, quæ in ipſa dei ſublimitate incommutabili atque æterna conſiſtunt. Quod ſi cogitarent iſti loquaciſſimi & ineptiſſimi, non nobis tædium facerent, ſed ipſi conſyderando omnes pulchritudines & ſummas M

& infimas,deum artificem vbique laudarent:& quoniã nuſquam offenditur ratio,ſicubi forte ſenſus carnalis offenditur,non rerum ipſarum vitio, ſed noſtræ mortalitatis meritis imputarẽt. Et certe omnia animalia aut vtilia nobis ſunt aut pernicioſa aut ſuperflua. Aduerſus vtilia non habent quid dicãt. De pernicioſis autem vel punimur vel exercemur vel terremur,vt nõ vitam iſtã multis periculis & laboribus ſubditam, ſed aliam meliorem vbi ſecuritas ſumma eſt diligamus & deſyderemus,& eam nobis pietatis meritis comparemus. De ſuperfluis vero quid nobis eſt quærere? Si tibi diſplicet quòd non proſunt, placeat quòd non obſunt, quia etſi domui noſtræ non ſunt neceſſaria, eis tamen completur huius vniuerſitatis integritas,quæ multo maior eſt quàm domus noſtra & multo melior. Hãc enim multo melius adminiſtrat deus,quàm vnuſquiſq; noſtrum domum ſuam. Vſurpa ergo vtilia,caue pernicioſa,relinque ſuperflua. In omnibus tamen cum menſuras & numeros & ordinem vides,artificem quęre. Nec alium inuenies niſi vbi ſumma menſura & ſummus numerus &

rus &

A rus & ſummus ordo eſt,id eſt deum, de quo veriſſime

Sapien.11.

dictum eſt,quòd omnia in menſura & numero & pondere diſpoſuerit. Sic fortaſſe vberiorem capies fructũ, cum deum laudas in humilitate formicæ, quàm cum tranſis fluuium in alicuius iumenti altitudine.

Quomodo ad imaginẽ dei fact⁹ hõ. Cap. XVII. Gene.1.

Et dixit deus:Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram,& habeat poteſtatem piſcium maris & volatilium cœli & omnium pecorum & ferarũ, & omnis terrę & omnium reptilium quę ſuper terram repunt, & cætera vſque ad veſperam & mane quo cõpletur dies ſextus. Iſtam maxime quæſtionem ſolent Manichæi loquaciter agitare, & inſultare nobis quòd hominem credamus factum ad imaginem & ſimilitudinem dei. Attendunt enim figuram corporis noſtri & infœliciter quærunt, vtrum habeat deus nares & dentes & barbam,& mẽbra etiam interiora,& cætera quæ in nobis ſunt neceſſaria. In deo autem talia ridiculum eſt,immo impium credere,& ideo negant hominem factum eſſe ad imaginem & ſimilitudinem dei. Quibus reſpondemus, membra quidem iſta in ſcripturis plerunque nominari, cũ deus inſinuatur audientibus paruulis,& hoc non ſolum in veteris teſtamenti libris,ſed

B etiam in noui. Nam & oculi dei commemorantur & aures & labia & dentes & pedes,& ad dexteram dei patris ſedere euangelizatur filius. Et ipſe dominus dicit:

Matth.5. Lucæ.11.

Nolite per cœlum iurare, quia ſedes dei eſt: neque per terram,quia ſcabellum pedum eius eſt. Item ipſe dicit, quòd in digito dei eiiciebat dæmonia. Sed omnes qui

Ephe.6.

ſpiritaliter intelligunt ſcripturas,non membra corporea per iſta nomina,ſed ſpiritales potẽtias accipere didicerunt,ſicut galeas & ſcutum & gladiũ & alia multa. Primo ergo iſtis hæreticis dicendum eſt,qua impudẽtia de talibus verbis veteri teſtamento calumnientur, cum etiam in nouo hęc poſita videant,aut fortaſſe non videant,ſed cum litigant excęcantur. Sed tamen nouerint in catholica diſciplina ſpiritales fideles non credere deum forma corporea definitum. Et quòd homo ad imaginem dei factus dicitur, ſecundum interiorem hominem dici,vbi eſt ratio & intellectus: vnde etiam habet poteſtatem piſcium maris & volatilium cœli & omnium pecorum & ferarum & omnis terræ & om-

Gene.1.

nium repentium quæ repunt ſuper terram. Cum enim dixiſſet:Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram,addidit cõtinuo: & habeat poteſtatem

C piſcium maris & volatilium cœli & cætera, vt intelligeremus non propter corpus dici hominem factum ad imaginem dei,ſed propter eam poteſtatem qua omnia pecora ſuperat. Omnia enim animalia cætera ſubiecta ſunt homini, non propter corpus, ſed propter intellectum, quem nos habemus & illa non habent: quanuis

† aliàs,vt inde & nos meliores eſſe videamur quàm beſtiæ &c.

etiam corpus noſtrum ſic fabricatũ ſit † vt indicet nos meliores eſſe quàm beſtias, & propterea deo ſimiles. Omnium enim animalium corpora,ſiue quæ in aquis, ſiue quæ in terra viuunt,ſiue quæ in aëre volitãt, inclinata ſunt ad terram & non ſunt erecta ſicut hominis

2.ſent.diſt. 16.c.quo circa.

corpus. Quo ſignificatur etiam animum noſtrum in ſuperna, id eſt, in æterna ſpiritalia erectum eſſe debere. Ita intelligitur per animum maxime,atteſtante etiam erecta corporis forma, homo factus ad imaginem &

Poteſtas hominis in beſtias. Ca.XVIII.

ſimilitudinem dei. Aliquando etiam ſolent dicere: Quomodo accepit homo poteſtatem piſcium maris & volatilium cœli,& omnium pecorum & ferarum,cum videamus à multis feris homines occidi,& à multis volatilibus nobis noceri, quæ volumus vel vitare vel capere & plerunque nõ poſſe? Quomodo ergo in hæc acceptimus poteſtatem? Hic illis primo dicẽdum eſt,quòd D

multum errent qui poſt peccatum non conſyderant hominem,cum in huius vitę mortalitatem damnatus eſt, & amiſit perfectionem illam,qua factus eſt ad imaginem dei. Sed ſi dominatio eius tantum valet,vt tã multis pecoribus imperet:quanuis enim à multis feris propter fragilitatem corporis poſſit occidi, à nullis tamen domari poteſt,cum ipſe tã multas & propè omnes domet. Si ergo hæc hominis dominatio tantũ valet,quid de regno eius cogitãdum eſt,quod ei renouato & liberato diuina voce promittitur.

Creſcite ſpiritaliter. Cap.XIX. Gene.1.

Quod autem ſcriptũ eſt:Maſculum & fœminam fecit illos, & benedixit eos deus,dicens: Creſcite & multiplicamini & generate & replete terram,rectiſſime quęritur quemadmodum accipienda ſit coniunctio maſculi & fœminæ ante peccatum,& iſta benedictio qua dictum eſt:Creſcite & multiplicamini & generate & replete terram, vtrum carnaliter & ſpiritaliter accipienda ſit. Licet enim nobis

1.Retract. cap.10.

eam etiam ſpiritaliter accipere,vt in carnalem fœcunditatem poſt peccatũ conuerſa eſſe credatur. Erat enim prius caſta coniunctio maſculi & fœminæ,huius ad regendum, illius ad obtemperandum accommodata, & ſpiritalis fœtus intelligibilium & immortaliũ gaudio- E

rum replens terram.i. viuificans corpus & dominans eius,id eſt,ita ſubiectum habẽs,vt nullam ex eo aduerſitatem,nullam moleſtiã pateretur. Quod ideo ſic credendum eſt,quia nondum erant filij ſeculi huius antequam peccarent. Filij enim ſeculi huius generant & generantur,ſicut dominus dicit,cum in comparatione futuræ vitę,quę nobis promittitur,carnalem iſtam generationem contemnendam eſſe demonſtrat.

Lucæ.20.

Beſtiis dominari,per allegoriam. Cap.XX. Gene.1.

Et quod eis dictum eſt,Habete poteſtatem piſcium maris & volatilium cœli & repentium omnium quæ repunt ſuper terram: ſaluo quidem intellectu, quo manifeſtum eſt omnibus his animalibus hominem ratione dominari, recte tamen intelligitur etiam ſpiritaliter:vt omnes affectiones & motus animi, quos habemus iſtis animalibus ſimiles ſubditos haberemus,& eorum dominaremur per temperantiam & modeſtiam. Cum enim non reguntur iſti motus,erumpunt & pergũt in fœdiſſimas conſuetudines, & in diuerſas pernicioſaſq; delectationes nos rapiunt,& faciunt ſimiles omni generi beſtiarum. Cum autẽ reguntur & ſubiiciuntur,omnino manſueſcunt & nobiſcum concorditer viuunt. Nòn enim à nobis alieni ſunt motus animi noſtri. Paſcuntur etiam F

nobiſcum cognitione rationum & morũ optimorum, & vita ęterna, *† tãquam herbis ſeminalibus & lignis fructiferis & herbis viridibus. Et hæc eſt hominis vita beata atque tranquilla, cum omnes motus eius rationi veritatiq; conſentiunt,& vocantur gaudia,amores ſancti,caſti & boni. Si autem non conſentiunt, nihilominus dum negligenter geruntur,conſcindunt & diſſipãt animum, & faciunt vitam miſerrimam, & vocantur perturbationes & libidines & concupiſcentiæ malę.

*† aliàs,vitæ æternæ.

1.Cor.15.

De quibus iam nobis præcipitur,vt eas cum quanto poſſumus labore crucifigamus in nobis, donec abſorbeatur mors in victoriam. Dicit enim Apoſtolus, Qui autem Ieſu Chriſti ſunt, carnem [ſuam] crucifixerunt cum perturbationibus & cõcupiſcentiis.

Galat.5.

1.Retract. cap.10.

Vel hinc enim quiuis admoneri debet, non carnaliter hæc eſſe intelligẽda,quia herbæ virides & ligna fructifera omni generi beſtiarũ, [animalibus,] & omnibus volatilibus,& omnibus ſerpẽtibus in Geneſi dantur ad cibũ,cũ videamus leones & accipitres & miluos & aquilas non paſci niſi carnibus,& interfectione aliorũ animaliũ. Quod etiã

Gene.1.

li.15.de ciuitate dei.c.27

de nõnullis

G de nonnullis ſerpentibus credo, qui ſunt in arenoſis & deſertis locis vbi nec lignũ nec herba naſcitur. Sanè non eſt negligenter prætereundum quod dictum eſt, Et vidit deus omnia quæ fecit bona valde.† Cum enim de ſingulis ageret, dicebat tantum, vidit deus quia bonum eſt: cum autem de omnibus diceretur, parum fuit dicere bona, niſi adderetur & valde. Si enim ſingula opera dei cum conſyderantur à prudẽtibus, inueniuntur habere laudabiles menſuras & numeros & ordines in ſuo quæque genere conſtituta, quanto magis omnia ſimul, id eſt, ipſa vniuerſitas, quæ iſtis ſingulis in vnum collatis cõpletur.† Omnis enim pulchritudo quæ partibus cõſtat, multo eſt laudabilior in toto quàm in parte. Sicut in corpore humano ſi laudamus oculos ſolos, ſi naſum ſolum, ſi ſolas genas, aut ſolum caput, aut ſolas manus, aut ſolos pedes, & cætera ſi pulchra ſingula & ſola laudamus: quanto magis totum corpus cui omnia membra, quæ ſingula pulchra ſunt, conferunt pulchritudinem ſuam: ita vt manus pulchra quę etiam ſola laudabatur in corpore, ſi ſeparetur à corpore, & ipſa amittat gratiam ſuã, & cætera ſine illa inhoneſta ſint: tanta eſt vis & potentia integritatis & vnitatis, vt quæ H bona ſunt tunc multum etiam placeãt, cum in vniuerſum aliquid conueniunt atque concurrunt. Vniuerſum autẽ ab vnitate nomen accepit. Quod ſi Manichæi conſyderarent, laudarent vniuerſitatis authorem & conditorem deum: & quod eos propter cõditionem noſtræ mortalitatis in parte offendit, redigerent ad vniuerſi pulchritudinem, & viderent quemadmodum deus fecerit omnia non ſolum bona, ſed etiã bona valde. Quin etiam in ſermone aliquo ornato atque cõpoſito ſi conſyderemus ſingulas ſyllabas, vel etiam ſingulas literas, quæ cum ſonuerint ſtatim tranſeunt, non in eis inueniemus quid delectet atque laudãdum ſit. Totus enim ille ſermo nõ de ſingulis ſyllabis aut literis, ſed de omnibus pulcher eſt. Iam nunc videamus etiam illud quod ſolent maiore impudentia quàm imperitia deridere quod ſcriptum eſt, deum cõſummato cœlo & terra atque omnibus quæ fecit, requieuiſſe die ſeptimo ab omnibus operibus ſuis, & benedixiſſe diem ſeptimum, & ſanctificaſſe eum, quia requieuit ab operibus ſuis. Di cũt enim, Quid opus erat vt deus requieſceret? An forte operibus ſex dierum fatigatus & laſſatus erat? Addũt etiam domini teſtimonium vbi ait, Pater meus vſque I nunc operatur: & hinc multos imperitos decipiũt, quibus perſuadere conantur nouum teſtamentum veteri teſtamento aduerſari. Sed ſicut illi quibus dominus dicit, Pater meus vſque nunc operatur: carnaliter opinabantur requiem dei, & carnaliter ſabbatum obſeruantes, non videbant quid illius diei ſignificatio figuraret: ſic & iſti diuerſa quidem voluntate, pariter tamen non intelligunt ſabbati ſacramentum. Et illi enim carnaliter obſeruando, & iſti carnaliter execrando ſabbatum non nouerunt. Tranſeat ergo vnuſquiſque ad Chriſtũ vt auferatur velamen, ſicut Apoſtolus dicit. Velamen enim aufertur, quando ſimilitudinis & allegoriæ cooperimento ablato, veritas nudatur vt poſſit videri. Primo ergo huius locutionis regula in multis diuinarum ſcripturarum locis animaduertenda atque diſcenda† eſt. Quid enim aliud ſignificat, quòd dicitur deus requieuiſſe ab omnibus operibus ſuis, quæ fecit bona valde, niſi requiẽ noſtram quam nobis daturus eſt ab omnibus operibus noſtris, ſi & nos bona opera fecerimus. Secundum ipſam figuram locutionis dicit & Apoſtolus, Quid enim oremus ſicut oportet neſcimus, ſed ipſe

Decorum vniuerſi. Cap. XXI. Gene.1.

† aliãs, quæcũq; fecit eſſe bõa valde Sapien.11.

† collectis implentur.

Ioan.5.

2.Cor.3.

† diſcernẽda

Roma.8.

ſpiritus poſtulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. K Nõ enim ſpiritusſanctus gemit, quaſi indigeat, aut anguſtias patiatur, qui ſecũdum deum interpellat pro ſanctis, ſed quia ipſe nos mouet ad orandũ cum gemimus, quod ipſo mouente nos facimus, ipſe facere dictus eſt. Sic dicitur etiam illud, Tentat vos dominus deus veſter vt ſciat ſi diligatis eum. Non enim vt ſciat ipſe quẽ nihil latet, ſed vt ſcire nos faciat, quantum in eius dilectione profecerimus, tentari nos permittit. Secundum ipſam locutionem dicit & dominus noſter neſcire ſe diem & horam de fine ſeculi. Quid enim poteſt eſſe quod ipſe neſciat? Sed quia hoc vtiliter occultabat diſcipulis, neſcientem ſe eſſe dixit, quia illos neſcientes occultando faciebat. Secundum hanc figuram etiã patrem ſolum dixit ſcire diem ipſum, quia eũdem filium ſcire faceret. Ex hac figura multæ queſtiones in diuinis ſcripturis eis qui iam genus locutionis huius nouerunt ſine vlla difficultate ſoluuntur. Talibus locutionibus etiam abundat noſtra conſuetudo, cum dicimus lętum diem, quia nos lætos facit: & pigrum frigus, quia nos pigros facit: & foſſam cæcam, quia nos eam nõ videmus: & linguam politam, quia verba polita facit. Poſtremo etiam quietum ab omnibus moleſtiis tempus dicimus, L in quo nos ab omnibus moleſtiis quieti ſumus. Sic & deus requieuiſſe dictus eſt ab omnibus operibus ſuis, quæ fecit bona valde, quia in illo requieſcemus ab omnibus operibus noſtris, ſi opera bona fecerimus: quia & ipſa bona opera noſtra illi tribuẽda ſunt qui vocat, qui præcipit, qui viam veritatis oſtendit, qui vt & velimus inuitat, & vires implendi ea quę imperat, ſubminiſtrat.

Deut.13.

Matth.24.

Gene.2.

Sed quare ſeptimo die requies iſta tribuatur, diligẽtius conſyderandum arbitror. Video enim per totum textum diuinarum ſcripturarum ſex quaſdam ætates operoſas, certis quaſi limitibus ſuis eſſe diſtinctas, vt in ſeptima ſperetur requies: & eaſdem ſex ætates habere ſimilitudinem iſtorum ſex dierum, in quibus ea facta ſunt quæ deum feciſſe ſcriptura cõmemorat. Primordia enim generis humani, in quibus iſta luce frui cœpit, bene comparãtur primo diei quo fecit deus lucem. Hæc ætas tanquam infantia deputanda eſt ipſius vniuerſi ſeculi, quod tanquam vnum hominẽ proportione magnitudinis ſuæ cogitare debemus: quia vnuſquiſque homo cùm primò naſcitur & exit ad lucem, primam ætatem agit in infantia. Hæc tenditur ab Adam vſque ad Noë generationibus decẽ. Quaſi veſpera huius diei M fit diluuium: quia & infantia noſtra tanquam obliuionis diluuio deletur. Et incipit mane à temporibus Noë ſecunda ætas tanquam pueritia, & tenditur hæc ætas vſque ab Abraham aliis generationibus decem. Et bene comparatur ſecundo diei, quo factum eſt firmamẽtum inter aquam & aquã, quia & arca in qua erat Noë cum ſuis, firmamentum erat inter aquas inferiores in quibus natabat, & ſuperiores quibus cõpluebatur. Hæc ætas non diluuio deletur, quia & pueritia noſtra non obliuione tergitur de memoria. Meminimus enim nos fuiſſe pueros, infantes autem non meminimus. Huius veſpera eſt confuſio linguarum in eis qui turrim ædificabant, & fit mane ab Abraham. Sed nec iſta ætas ſecunda generauit populũ dei, quia nec pueritia apta eſt ad generandum. Mane ergo fit ab Abraham, & ſuccedit ætas tertia ſimilis adoleſcentiæ. Et bene comparatur diei tertio, quo ab aquis terra ſeparata eſt. Ab omnibus enim gentibus, quarum error inſtabilis & vanis ſimulachrorũ doctrinis tanquam ventis omnibus mobilis, maris nomine bene ſignificatur: ab hac ergo gentium

Requies diei ſeptimi per allegoriam. Cap. XXII. Gene.1.

Septẽ dies & ſeptẽ ætates mundi. Ca. XXIII.

Prima ætas.

Secũda ętas.

Tertia ætas.

A tium vanitate & huius ſeculi fluctibus ſeparatus eſt populus dei per Abraham, tanquam terra cum apparuit arida, id eſt, ſitiens hymbrẽ cœleſtem diuinorum mandatorum: qui populus vnum deum colendo, tanquã irrigata terra, vt fructus vtiles poſſet afferre, ſanctas ſcripturas & prophetias accepit. Hæc enim ætas potuit iã generare populum deo, quia & tertia ætas, id eſt, adoleſcentia filios habere iam poteſt. Et ideo ad Abrahã dictum eſt: Patrem multarum gentium poſui te ante deũ cui credidiſti, qui viuificat mortuos, & vocat ea quæ nõ ſunt tanquam ea quæ ſunt. Qui contra ſpem in ſpem credidit vt fieret pater multarum gentium, ſecundum quod dictum eſt: Sic erit ſemen tuum, & augeam te nimis valde, & ponam te in gentes, & reges de te exient, & ponam teſtamẽtum meum inter me & inter ſemen tuum poſt te, in generationes eorum in teſtamentum æternum: vt ſim tibi deus & ſemini tuo poſt te: & dabo tibi & ſemini tuo poſt te terram in qua habitas, omnẽ terram Chanaan in poſſeſſionem æternam, & ero illis deus. Hæc ætas porrigitur ab Abraham vſq; ad Dauid quatuordecim generationibus. Huius veſpera eſt in populi peccatis, quibus diuina mandata præteribant, vſq; B ad malitiam peſſimi regis Saul. Et inde fit mane regnũ Dauid. Hæc ætas ſimilis iuuentuti eſt. Et reuera inter omnes ætates regnat iuuentus, & ipſa eſt firmamẽtum & ornamẽtum omnium ætatum: & ideo bene comparatur quarto diei quo facta ſunt ſydera in firmamento cœli. Quid enim euidentius ſignificat ſplẽdorem regni quàm ſolis excellentia? Et plebem obtemperantem regno, † ſplendor lunæ oſtẽdit, tanquam ſynagogã ipſam, & ſtellę principes eius, & omnia tanquã in firmamento regni ſtabilitate fundata. Huius quaſi veſpera eſt in peccatis regum, quibus illa gẽs meruit captiuari atq; ſeruire. Et fit mane trãſmigratio in Babyloniam, cum in ea captiuitate populus leniter & in peregrino ocio collocatus eſt. Et porrigitur hæc ætas vſque ad aduentum domini noſtri Ieſu Chriſti, id eſt, quinta ætas, ſcilicet declinatio à iuuentute ad ſenectutem, nondum ſenectus, ſed iam non iuuentus: quæ ſenioris ætas eſt, quẽ Græci πρεσβύτην vocant. Nam ſenex apud eos non πρεσβύτης, ſed γέρων dicitur. Et reuera ſic iſta ætas à regni robore inclinata & fracta eſt in populo Iudęorum, quemadmodum homo à iuuentute fit ſenior. Et bene cõparatur illi diei quinto, quo facta ſunt in aquis animalia, & volatilia cœli, poſteaquam illi homines inter C gentes tanquam in mari eſſe cœperũt, & habere incertam ſedem & inſtabilem ſicut volantes aues. Sed planè erant ibi etiam ceti magni, id eſt, illi magni homines, qui magis dominari fluctibus ſeculi quàm ſeruire in illa captiuitate potuerũt. Non enim ad cultum idolorũ aliquo terrore deprauati ſunt. Vbi ſanè animaduertendũ eſt, quòd benedixit deus illa animalia dicens: Creſcite & multiplicamini & implete aquas maris, & volatilia multiplicentur ſuper terrã: quia re vera gens. Iudæorum ex quo diſperſa eſt per gentes valde multiplicata eſt. Huius diei, hoc eſt, huius ætatis quaſi veſpera eſt multiplicatio peccatorum in populo Iudæorum, quia ſic excæcati ſunt vt etiam dominum Ieſum Chriſtum non poſſent agnoſcere. Mane autem fit prædicatione Euãgelij per dominum noſtrum Ieſum Chriſtũ, & finitur dies quintus. Incipit ſextus in quo ſenectus veteris hominis apparet. Hac enim ætate illud carnale regnum vehementer attritum eſt, quando & templum deiectum eſt, & ſacrificia ipſa ceſſauerunt: & nunc ea gens quantum ad regni ſui vires attinet, quaſi extremã

Quarta ętas

† regi.

Quinta ętas

Sexta ætas.

vitam trahit. In iſta autem ætate tanquam in ſenectute D veteris hominis, homo nouus naſcitur, qui iam ſpiritaliter viuit. Sexta enim die dictum erat: Producat terra animam viuam. Nam quinto die dictum erat: Producant aquæ, non animam viuam, ſed reptilia animarum viuarum: quoniam corpora ſunt reptilia, & adhuc corporali circunciſione & ſacrificiis tãquam in mari gentium populus ille ſeruiebat legi. Iſtam vero animã viuam dicit, qua vita iam incipiunt æterna deſyderari. Serpentes ergo & pecora, quæ terra producit, gentes ſignificant iam ſtabiliter Euangelio credituras. De quibus dicitur in illo vaſe quod Petro demonſtratum eſt in Actibus Apoſtolorum: Macta & manduca. Et cũ ille immunda diceret, reſponſum eſt ei: Quæ deus mundauit, tu ne immunda dixeris. Tunc fit homo ad imaginem & ſimilitudinem dei, ſicut in iſta ſexta ætate naſcitur in carne dominus noſter, de quo dictum eſt per prophetam: Et homo eſt, & quis agnoſcet eum? Et quẽadmodum in illo die maſculus & fœmina, ſic & in iſta ætate Chriſtus & eccleſia. Et præponitur homo in illo die pecoribus & ſerpentibus & volatilibus cœli, ſicut in iſta ætate Chriſtus regit animas obtemperãtes ſibi, quę ad eccleſiam ſibi, partim de gentibus, partim de populo E Iudæorum venerunt, vt ab eo domarentur atque manſueſcerent homines, qui vel carnali concupiſcẽtiæ ſunt dediti ſicut pecora, vel tenebroſa curioſitate obſcurati, quaſi ſerpentes, vel elati ſuperbia quaſi aues. Et ſicut in illo die paſcitur homo & animalia quæ cum ipſo ſunt herbis ſeminalibus & lignis fructiferis & herbis viridibus, ſic iſta ætate ſpiritalis homo quicunq; bonus miniſter eſt Chriſti & eum quãtum poteſt imitatur, cum ipſo populo ſpiritaliter paſcitur ſanctarum ſcripturarũ alimentis & lege diuina: partim ad concipiendam fœcunditatem rationum atque ſermonum tanquam herbis ſeminalibus: partim ad vtilitatem morum conuerſationis humanæ tãquam lignis fructiferis: partim ad vigorem fidei, ſpei & charitatis in vitam æternam, tanquam herbis viridibus, id eſt, vigentibus, quę nullo ęſtu tribulationum poſſunt areſcere. Sed ſpiritalis ſic iſtis alimentis paſcitur vt multa intelligat, carnalis autem, id eſt, paruulus in Chriſto tanquam pecus dei, vt multa credat quæ intelligere nondum poteſt, tamen eoſdẽ cibos omnes habent. Huius autem ætatis quaſi veſpera, quæ vtinam nos non inueniat, ſi tamen nondũ cœpit, illa eſt de qua dominus dicit, Putas cũ veniet filius F hominis inueniet fidem ſuper terram? Poſt iſtam veſperam fiet mane, cum ipſe dominus in claritate venturus eſt, Tunc requieſcent cum Chriſto ab omnibus operibus ſuis, ij quibus dictum eſt, Eſtote perfecti ſicut pater veſter qui in cœlis eſt. Tales enim faciunt opera bona valde. Poſt enim talia opera ſperanda eſt requies in die ſeptimo qui veſperã non habet. Nullo ergo modo verbis dici poteſt quẽadmodum deus fecerit & condiderit cœlum & terram & omnem creaturam quam condidit: ſed iſta expoſitio per ordinem dierum ſicut indicat tanquam hiſtoriam rerum factarum, vt prædicationem futurorum maxime obſeruet. * Si autem aliquem mouet, quòd in iſtis ætatibus ſeculi duas ætates primas denis generationibus aduertimus explicari, tres autem conſequentes ſingulæ quatuordecim generationibus contexuntur, ſexta vero iſta nullo generationum numero definita eſt, facile eſt videre etiam in vnoquoque homine duas primas ætates, infantiam & pueritiam, corporis ſenſibus inhærere. Qui ſenſus corporis quinque ſunt, viſus, auditus, olfactus, guſtus & tactus.

Gene.1.

1.Retract. cap.10.

Acto.10.

Lucæ.18.

Matth.5.

Ætates miſti di quare inæquales. Ca. XXIIII. Matth.1.

G ctus. Quinarius autē numer⁹ duplicatus, quoniã duplex est sexus humanus, vnde generationes tales existũt, masculinus & fœmininus, quinarius ergo vt dixi duplicatus, denariũ numerũ facit. Iam vero ab adolescentia, & deinceps vbi ratio iã incipit in homine præualere, accedit quinq; sensibus, cognitio & actio, quibus vita regitur & administratur, vt iã septenarius numerus incipiat esse, Qui similiter duplicat⁹ propter duplicem sexũ in quatuordecim generationib⁹ eminet & apparet, quas habent tres ætates consequẽtes, tãquam adolescentis & iuuenis & senioris. Senectus vero sicut in nobis nullo statuto annorum tẽpore definitur, sed post quinq; illas ætates quantũ quisq; vixerit, senectuti deputatur: sic & in ista ætate seculi nõ apparẽt generationes, vt etiã occultus sit vltimus dies, quẽ vtiliter dominus latere oportere demõstrauit. Habet etiã vnusquisq; nostrũ in bonis operibus & recta vita tanquam distinctos istos sex dies, post quos debet quietẽ sperare. Primo die lucẽ fidei quando prius inuisibilibus credit, propter quã fidẽ dominus visibiliter apparere dignatus est. Secundo die tanquam firmamentum disciplinæ, quo discernit inter carnalia & spiritalia, sicut inter aquas inferiores & superiores. Tertio die, quo mentem suam ad ferendos bonorum operum fructus † separat à labe & fluctibus tentationum carnalium, tanquam aridam terrã à perturbationibus maris, vt iam possit dicere, Mente seruio legi dei, carne autem legi peccati. Quarto die, quo iam in illo firmamento disciplinæ spiritales intelligentias operatur atque distinguit, videt quæ sit incommutabilis veritas, quæ tanquam sol fulget in anima: & quemadmodum anima ipsius veritatis particeps fiat, & corpori ordinem & pulchritudinem præstet, tãquam luna illuminans noctem, & quemadmodum stellæ omnes scilicet intelligentiæ spiritales in huius vitæ obscuritate tanquam in nocte micent & fulgeant. Quarum rerũ noticia fortior effectus incipiat quinto die in actionibus turbulentissimi seculi, tanquam in aquis maris operari, propter vtilitatẽ fraternæ societatis: & de corporalibus agnitionibus*† quæ ad ipsum mare pertinẽt, id est, ad hanc vitam producere animarum viuarũ reptilia, id est, opera quę prosint animis viuis, & cetos magnos, id est, fortissimas actiones, * quibus fluctus seculi dirumpuntur & cõtemnuntur, & volatilia cœli, id est, voces cœlestia prædicantes. Sexto autem die producat
I de terra animam viuam, id est, de ipsa stabilitate mentis suæ vbi spiritales habet fructus, id est, bonas cogitationes, motus omnes animi sui regat: vt sit in illo anima viua, id est, rationi & iustitiæ seruiens, non temeritati atque peccato. Ita fiat etiam homo ad imaginem & similitudinem dei, masculus & fœmina, id est, intellectus & actio, *quorũ copulatione spiritalis fœt⁹ terrã impleat, id est, carnẽ subiiciat, & cætera quæ iã in hois perfectione superius dicta sunt. In istis autẽ tãquã diebus vespera est in ipsa perfectione singulorũ operũ, & mane in inchoatione tẽporũ. † Post istorũ quasi sex dierũ opera bona valde, speret etiã homo quietẽ perpetuã, & intelligat quid sit, Requieuit deus septima die ab omnib⁹ operibus suis: quia & ipse in nobis hęc bona operatur qui vt operemur iubet. Et ipse recte requiescere dicitur, quia post hæc omnia opera requiẽ nobis ipse prestabit. Quomodo enim recte dicitur pater familiãs ędificare domũ, cũ hoc nõ opere suo faciat, sed eorũ quibus seruiẽtibus imperat: sic recte dicitur & ab operibus requiescere, cũ post perfectionẽ fabricę illis quibus imperabat permittit vt vacent, & iucundo ocio perfruãtur.

Matth. 24.
Septẽ dierũ altior allegoria. Cap. XXV.
† præparat, separata labe &c. Roma. 7.
*† aliãs, actionibus.
* aliãs, agnitiones.
* aliãs, agnitio.
† consequẽtium. Genes. 2.

K

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE GENESI CONTRA MANICHAEOS LIBER SECVNDVS.

POST enumerationem & expletionem † dierum septem interposita est quasi quædam conclusio, & appellatus est liber creaturæ cœli & terræ quicquid superius dictũ est, cùm sit parua pars libri. Sed ideo sic meruit vocari, quia vniuersi seculi à capite vsq; finem quasi breuis quædam imago in his diebus septem figurata est. Deinde incipit de homine diligentius tractare. Quæ omnis narratio non apertè, sed figuratè explicatur, vt exerceat mentes quærẽtium veritatem, & spiritali negocio à negociis carnalibus auocet. Sic enim se continet. Hic est liber creaturæ cœli & terræ. Cùm factus esset dies quo fecit deus cœlum & terram, & omnia viridia agri antequàm essent super terram, & omne pabulum agri antequam germinaret: Nondum enim pluerat deus super terram, nec erat homo qui operaretur in ea. Fons autem ascendebat de terra, & irrigabat omnem faciẽ terræ. Et tunc finxit deus hominem de limo terræ, & insufflauit in faciem eius flatum vitæ, & factus est homo in animam viuentem, Et tunc plantauit deus paradisum in Eden ad Orientẽ, & posuit ibi hominem quem finxerat. Et produxit adhuc deus de terra omne lignum formosum ad aspectũ & bonum ad escam, Et lignum vitæ plãtauit in medio paradisi, & lignum scientiæ boni & mali. Flumen autẽ prodibat ex Eden & irrigabat paradisum: quod inde diuiditur in quatuor partes. Nomen vni Phison, hoc est quod circuit totam terram Euilath, vbi aurum nascitur, & aurum terræ illius optimum. Ibi est carbunculus & lapis Prasinus. Et nomẽ secundi fluminis Geon, hoc circuit totam terram AEthiopiæ. Et flumen tertium Tigris, hoc est quod vadit contra Assyrios. Et flumen quartum dicitur Euphrates. Et sumpsit dominus deus hominem quem fecerat, & posuit eum in paradisum, vt operaretur ibi, & custodiret eum. Et præcepit dominus deus Adæ dicens, Ex omni ligno quod est in paradiso edes ad escam, de ligno autem scientię boni & ma
L li non edetis ab eo. Qua die enim ederitis ab illo, mor-
M te moriemini. Et dixit dominus deus: Non est bonum esse hominem solum, faciamus ei adiutorium simile sibi. Et quæcunque finxerat deus ex omni genere ⌊pecorum, & ex omni genere⌋ bestiarũ agri, & ⌊ex omni genere⌋ volatilium volantium sub cœlo, perduxit ea ad Adam, vt videret quid ea vocaret, & quod vocauit ea omnia Adam animam viuam, hoc est nomen eius. Et post hæc vocauit Adam nomina omnium pecorum & omnium auium cœli, & omnium bestiarũ agri, & secundum quod vocauit ea Adam hoc est nomẽ eorum, vsque in hodiernum diem. Ipsi autem Adæ nondum fuit adiutorium simile illi. Et immisit deus soporem in Adam, & obdormiuit. Et sumpsit deus vnam de costis eius, & impleuit locum eius carne, & formauit deus costam, quam accepit ab Adam in mulierem, & adduxit illam ab Adam, vt videret quid eam vocaret. Et dixit Adam, Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea. Hæc vocabitur mulier, quoniam de viro sumpta est. Et hęc erit mihi adiutorium. Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ, & e-
runt

Recitatio secundi & tertij capituli Genesis. Caput. I.
† expositionem.
Gene. 2.

A runt duo in carne vna. Et erant ambo nudi. Adam & mulier eius, & non confundebantur. Serpens autẽ erat sapientior omnium bestiarũm, quæ erant super terram, quas fecerat dominus deus. Et dixit serpens ad mulierẽ: Quare dixit deus, Ne ederitis ab omni ligno quod est in paradiso? Et dixit mulier ad serpentem: Ex omni ligno quod est in paradiso edemus, à fructu autẽ ligni quod est in medio paradisi, dixit deus ne edamus, sed neque tangamus, ne moriamur. Et dixit serpens ad mulierem: Non morte moriemini: Sciebat enim deus, quia qua die manducaueritis ex illo, aperientur oculi vestri, & eritis sicut dij scientes bonum & malũ. Et vidit mulier quia bonum est lignum in escam, & quia bonum est oculis ad videndum & cognoscendum: & sumpsit fructum de ligno illo & manducauit & dedit viro suo: & accepit Adam & mãducauit, & aperti sunt oculi eorum: & tunc scierunt quia nudi erant, & fuerunt † sibi folia fici, & fecerunt sibi succinctoria. Et cum audissent vocem domini deambulãtis in paradiso ad vesperam, absconderunt se Adam & mulier eius à facie † domini dei sui, ad illam arborem quæ erat in medio paradiso. Et vocauit dominus deus Adam, & dixit illi: Adã vbi
B es? Et dixit ille, Vocem tuam audiui domine in paradiso & timui, & abscondi me, quia nudus sum. Et dixit dominus deus: Quis nunciauit tibi quia nudus es, nisi quia ab illa arbore de qua dixeram tibi ex illa sola non manducare, ex illa manducasti? Et dixit Adam, Mulier quam dedisti mihi sociam, dedit vt ederem, & manducaui. Et dixit de⁹ mulieri: Quid hoc fecisti? Et dixit mulier: Serpens seduxit me & manducaui. Et dixit dominus deus serpenti: Quia hoc fecisti, maledictus tu ab omni pecore, & omni genere bestiarum. Pectore & vẽtre repes, & terram manducabis omnibus diebus vitæ tuæ: & inimicitiam ponam inter te & mulierem, & inter semen tuum, & inter semen illius. Ipsa tuum obseruabit caput, & tu eius calcaneum. Et mulieri dixit, Multiplicans multiplicabo dolores tuos & suspiria tua, & in doloribus paries filios tuos: & ad virum tuum conuersio tua, & ille tui dominabitur. Et tunc dixit deus ad Adam: Quia audisti vocem mulieris tuę, & manducasti de ligno de quo præceperam tibi, ex illo solo ne ederes, maledicta terra erit tibi in omnibus operibus tuis, & in tristitia & gemitu tuo manducabis ex ea omnibus diebus vitæ tuæ. Spinas & tribulos germinabit tibi, &
C edes pabulum agri tui. In sudore vultus tui edes panem tuum, donec reuertaris in terram de qua sumptus es, quia terra es, & in terram ibis. Et tunc Adam posuit nomen vxori suę, vita, quia mater est omnium viuorum. Et tunc fecit dominus deus Adæ & mulieri eius tunicas pelliceas, & induit illos. Et dixit: Ecce Adam factus est tanquam vnus ex nobis, ad scientiam cognoscendi bonum & malum. Et tunc ne porrigeret manum suam Adam ad arborem vitæ, & sumeret sibi inde, & ederet, & viueret in æternum, dimisit eũ dominus deus de paradiso suauitatis, vt operaretur terram de qua & sumptus fuerat. Et eiectus foras de paradiso, moratus est cõtra paradisum voluptatis. Et Cherubin & illam flammeam phrameam quæ versatur, posuit deus ad custodiendam viam arboris vitæ. Hæc secreta verborum si non reprehendentes & accusantes, sed quærentes & reuerentes Manichæi mallent discutere, nõ essent vtiq; Manichæi, sed daretur petentibus, & quęrentes inuenirent, & pulsantibus aperiretur. Plures enim quæstiones in hoc sermone proponunt, qui diligentia pia quærunt. quàm isti miseri atque impij. Sed hoc interest, quòd il-

Gene. 3.
† sumpserũt.
† ante facię.
Genesis ad literã vbiq; non potest exponi. Caput. II. Matth. 7. Alludit ad nomen insaniæ.

D li quærunt vt inueniant, isti nihil laborant, nisi nõ inuenire quod quærunt. Hic ergo totus sermo primò secundum historiam discutiendus est, deinde secundum prophetiam. Secundum historiam facta narrantur, secundum prophetiam futura prænunciãtur. Sanè quisquis voluerit omnia quæ dicta sunt secundum literam accipere, id est, non aliter intelligere quàm litera sonat, & potuerit euitare blasphemias, & omnia congruentia fidei catholicæ prædicare, non solũ ei non est inuidendum, sed præcipuus multumq; laudabilis intellector habendus est. Si autem nullus exitus datur, vt pie & digne de deo quæ scripta sunt intelligantur, nisi figurate atq; in ænigmate proposita ista credamus, habentes authoritatem Apostolicam, à quibus tam multa de libris veteris testamẽti soluuntur ænigmata: modum quem intendimus teneamus, adiuuante illo qui nos petere quęrere & pulsare adhortatur: vt omnes istas figuras rerũ secundum catholicam fidem, siue quæ ad historiã, siue quæ ad prophetiam pertinent explicemus, non præiudicantes meliori diligentioriq; tractatui, siue per nos, siue per alios, quibus dominus reuelare dignatur.

Matth. 7.

Factus est ergo dies quo die fecit deus cœlum & terram, & omne viride agri, antequàm essent super terrã, & omne pabulum agri. Superius septem dies numerabantur, nunc vnus dicitur dies, quo die fecit deus cœlum & terram & omne viride agri, & omne pabulum, cuius diei nomine omne tempus significari bene intelligitur. Fecit enim deus omne tempus simul cum omnibus creaturis temporalibus, quæ creaturæ visibiles cœli & terræ nomine significantur. Mouere autem nos debet ad quærendum, quòd cum diem quo factum est cœlum & terra nominasset, adiecit etiã viride agri, & omne pabulum. Non enim quando dictum est, In principio fecit deus cœlum & terram: tunc dictum est, factum esse omne viride agri & pabulum. Manifeste enim legitur, quòd tertio die factum est omne viride & pabulum agri. Quod autem dictum est, In principio fecit deus cœlum & terram: non pertinet ad aliquem dierum ex illis septem diebus. Adhuc enim vel materiã ipsam vnde facta sunt omnia, cœli & terrę nomine nuncupabat. Vel certe prius totam creaturam cœli & terræ nomine proposuerat, dicendo, In principio fecit deus cœlum & terram: & postea particulatim per ordinem dierum sicut oportebat, propter prophetiam, quã
F in primo libro commemorauimus, dei opera executus exposuit. Quid sibi ergo vult quòd nũc nominato cœlo & terra, addidit, viride agri & pabulum, & tacuit cætera tam multa quæ sunt in cœlo & in terra, vel etiam in mari, nisi quia viride agri inuisibilem creaturam vult intelligi, sicut est anima? Ager enim solet in scripturis figurate mũdus appellari. Nam & ipse dominus: Ager est hic, inquit, mundus, cum illam parabolam exponeret, vbi bono semini sunt cõmixta zizania. Viride ergo agri spiritalem atque inuisibilem creaturam dicit, propter vigorem vitæ, & nomine pabuli, vtiq; propter vitam bene hocipsum interpretamur. Deinde quod addidit, antequam essent super terram, intelligitur, antequã anima peccaret. Terrenis enim cupiditatibus sordidata, tãquam super terram nata, vel super terram esse recte dicitur: Ideoq; addidit, nondum enim pluerat deus super terram. Quia & nunc viride agri deus facit, sed pluenda super terram, id est, cum facit animas reuirescere per verbum suũ: sed de nubibus eas irrigat, id est, de scripturis Prophetarum & Apostolorum. Recte autem appellantur nubes, quia verba ista quæ sonant

Viride agri qd designat. E Ca. III.
Matth. 13.
1. Retract. cap. 10.
Quid sit nõdũ pluerat super terrã. Caput. IIII.

G nant scisso & percusso aëre trãsiunt. Addita etiam obscuritate allegoriarum, quasi aliqua caligine obducta, velut nubes fiunt. Quæ dũ tractanda exprimuntur, bene intelligẽtibus tanquam imber veritatis infunditur. Sed hoc nõdum erat antequam anima peccaret, id est, antequam viride agri esset super terram. Nondũ enim pluerat deus super terram, nec erat homo qui operaretur in ea. Laborãti enim homini in terra imber de nubibus est necessarius, de quibus nubibus iam dictum est. Post peccatum autem homo laborare cœpit in terra, & necessarias habere illas nubes. Ante peccatum vero cũ viride agri & pabulum fecisset deus, quo nomine inuisibilem creaturam significari diximus, irrigabat eam fonte interiore, loquens in intellectu eius: vt non extrinsecus verba exciperet tanquam ex supradictis nubibus pluuiã, sed fonte suo, hoc est, de intimis suis manante veritate satiaretur. Fons enim ascendebat, inquit, de terra, & irrigabat omnem faciem terræ. De qua scilicet terra dicitur: Spes mea es tu, portio mea in terra viuentium. Quando autem anima tali fonte irrigabatur, nondum per superbiam proiecerat intima sua. Initium enim superbiæ hominis apostatare à deo. Et

Fons irrigãs terram allegorice. Cap. V.

Ecclesia. 10.

H quoniam in exteriora per superbiam tumescens cœpit non irrigari fonte intimo, bene insultatur illi verbis propheticis & dicitur, Quid superbit terra & cinis? Quoniã in vita sua proiecit intima sua. Quid est enim superbia aliud, nisi deserto secreto conscientiæ foris videri velle quod non est? Et ideo laborans iam in terra necessariam habet pluuiam de nubibus, id est, doctrinã de humanis verbis, vt etiã hoc modo possit ab illa ariditate reuirescere, & iterum fieri viride agri. Sed vtinã vel pluuiam veritatis de ipsis nubibus libẽter excipiat. Nam propter illam dominus noster nubilũ carnis nostræ dignatus est assumere, hymbrem sancti Euangelij largissimum infudit: promittens etiam, quòd si quis biberit de aqua eius, rediet ad illum intimum fontem, vt forinsecus non quærat pluuiam. Dicit enim: Fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. Iste credo fons ante peccatum ascẽdebat de terra, & irrigabat omnem faciem terræ, quia interior erat, & nubium nõ desyderabat auxilium: nondum enim pluerat deus super terram, nec erat homo qui operaretur in ea. Cũ enim dixisset, nondum enim pluerat deus super terram: subiecit & causam quare nondum pluerat, quia nõdum erat

1.retract. cap.10. Superbia quid sit.

Ioan.4.

I homo qui operaretur in ea. Tunc autem homo cœpit operari in terra, cum post peccatũ de beata vita dimissus est, qua in paradiso fruebatur. Sic enim scriptũ est: Et dimisit eum dominus deus de paradiso suauitatis, vt operaretur terram, de qua & sumptus fuerat. Vnde suo loco requiremus. Quod nunc ad hoc commemorauì, vt intelligeremus laborãti homini in terra, id est, in peccatorum ariditate constituto, necessariam esse de humanis verbis diuinam doctrinam, tanquam de nubibus pluuiam. Talis autẽ scientia destruetur. Videmus enim nunc per speculum in ænigmate tanquam in nubilo saginam quærentes: tunc autem facie ad faciem, quando vniuersa facies terræ nostræ interiore fonte aquę salientis irrigabitur. Nam si fontem aliquem huius visibilis aquæ voluerimus intelligere, de quo dictũ est, Fons autem ascendebat de terra, & irrigabat omnẽ faciem terræ, non est verisimile, quòd cum tam multi fontes perẽnes, siue riuorum, siue fluuiorum per vniuersam terram inueniantur, solus ille siccuerit, qui irrigabat omnem faciem terræ. Sub his ergo paucis verbis vniuersa creatura nobis significata est ante peccatũ

Gene.3.

Infra cã.22.

2.Cor.13.

Gene.2.

Inuisibilia quibus vocabulis signentur. Ca. VI.

animæ. Nomine enim cœli & terræ vniuersa visibilis K creatura insinuata est: & nomine diei, vniuersum tẽp°: & nomine viridium & pabuli agri, creatura inuisibilis: & nomine fontis ascendentis & irrigantis omnem faciem terræ, inundatio veritatis, animam satians ante peccatum. Dies autem iste, cuius nomine vniuersum tempus significari diximus, insinuat nobis non solum visibilem, sed etiam inuisibilem creaturam tempus posse sentire: quod de anima nobis manifestatur, quæ tanta varietate affectionum suarum, & ipso lapsu, quo misera facta est, & reparatione qua rursus in beatitatem redit, tempore mutari posse conuincitur. Et ideo non dictũ est, Cum factus esset dies, quo die fecit deus cœlũ & terram tantum, quibus nominibus visibilis creatura intimatur, sed additum est etiam, Viride, & Pabulum agri: quo nomine inuisibilem creaturam propter vigorem & vitam significari diximus, sicuti est anima. Et ita dictum est, Cum factus esset dies, quo die fecit deus cœlum & terram, & omne viride, & pabulum agri, vt sic intelligeremus non solum visibilem, sed etiam inuisibilem creaturam pertinere ad tempus propter mutabilitatem: quia solus deus incõmutabilis est, qui est ante tempora. Nunc videamus post vniuersæ creaturæ L insinuationem tam visibilis quàm inuisibilis, & vniuersale beneficium diuini fontis erga inuisibilem creaturã, quid de homine specialiter intimetur, quod ad nos maxime pertinet. Primo enim, quòd de limo terræ deus hominem finxit, solet habere quęstionem qualis ille limus fuerit, vel quę materia nomine limi significata sit. Illi autem inimici veterum librorum, omnia carnaliter intuentes, & propterea semper errantes, etiam hoc reprehendere mordaciter solent, quòd de limo deus hominem finxit. Dicunt enim: Quare de limo fecit deus hominem? An defuerat ei melior & cœlestis materia, vnde hominem faceret, vt de labe terrena tam fragilẽ mortalemq; formaret? Non intelligentes primo quòd multis significationibus vel terra vel aqua in scripturis ponatur. Limus enim aquæ & terræ commixtio est. Dicimus enim tabidum & fragile & morti destinatũ corpus humanum post peccatũ esse cœpisse. Non enim in nostro corpore isti exhorrescunt, nisi mortalitatem quam damnatione meruimus. Quid autẽ mirum aut difficile deo, etiam si de limo istius terræ hominem fecit, tale tamen corpus eius efficere, quod corruptioni non subiaceret, si homo præceptum dei custodiens, peccare noluisset? Si enim speciẽ cœli ipsius de nihilo, vel de informi materia dicimus factam, quia omnipotentem artificem credimus: quid mirum si corpus, quod de limo qualicunque factum est, potuit ab omnipotenti artifice tale fieri, vt nulla molestia, nulla indigentia cruciaret hominem ante peccatum, & nulla corruptione tabesceret? Itaq; superflue quæritur, vnde hominis corpus deus fecerit, si tamen nunc de corporis formatione dicitur. Sic enim nonnullos nostros intelligere accepi, qui dicunt, posteaquàm dictum est, Finxit deus hominem de limo terræ, propterea non additum esse Ad imaginem & similitudinem suam, quoniam nunc de corporis formatione dicitur. Tunc autem homo interior significabatur, quando dictum est, Fecit deus hominem ad imaginem & similitudinem dei. Sed etiam si nunc quoque hominem ex corpore & anima factum intelligamus, vt non alicuius noui operis inchoatio, sed superius breuiter insinuati, diligentior retractatio isto sermone explicetur: Si ergo, vt dixi, hominem hoc loco ex corpore & anima factum intelligamus, non absurde ipsa

1.Retract. cap.10.

L Limus quid habeat mysterij. Caput. VII.

M

A surde ipsa commixtio limi nomen accepit. Sicut enim aqua terram colligit, & conglutinat, & continet, quando eius commixtione limus efficitur: sic anima corporis materiam viuificando in vnitatem concordem cõformat, & non permittit labi & resolui. Quod autẽ scriptum est, Et insufflauit in eum spiritum vitæ, & factus est homo in animam viuentem, si adhuc corpus solum erat, animam adiunctam corpori hoc loco intelligere debemus: siue quia iam facta erat, sed tanquam in ore dei erat, id est, in eius veritate vel sapiẽtia: vnde tamen non recessit quasi locis separata, quando insufflata est: non enim deus loco continetur, sed vbique præsens est. Siue tunc anima facta est, quando in illud figmentum deus insufflauit spiritum vitę, vt illa insufflatio ipsam operationem dei significet, qua fecit animã in homine spiritu potentiæ suę. Si autem homo ille qui factus erat, iam corpus & anima erat, ipsi animę sensus est additus ista insufflatione, cum factus est homo in animam viuentem: Non quia illa insufflatio conuersa est in animam viuẽtem, sed operata est in animam viuentem. Nondum tamen spiritalẽ hominem debemus intelligere, qui factus est in animã viuentem, sed adhuc

Insufflatio spiritº quid. Ca. VIII Gene.2.

li.13.de ciui. dei.cap.24.

B animalem. Tunc enim spiritalis effectus est, cũ in paradiso, hoc est, in beata vita constitutus, præceptum etiã perfectionis accepit, vt verbo dei consummaretur. Itaq; postquam peccauit, recedens à pręcepto dei, & dimissus est de paradiso, in hoc remansit vt animalis esset. Et ideo animalem hominem prius agimus omnes qui de illo post peccatum nati sumus, donec assequamur spiritalem Adam, id est, dominum nostrum Iesum Christum, qui peccatum non fecit: & ab illo recreati & viuificati, restituamur in paradisum, vbi latro ille cum ipso eo die meruit esse, quo vitã istã finiuit. Sic enim Apostolus dicit: Sed non prius quod spiritale est, sed quod animale, sicut scriptum est: Factus est primus Adam in animam viuentem, nouissimus Adam in spiritum viuificantem. Sic ergo debemus intelligere hunc locum, vt non quia dictum est, Insufflauit in eum spiritum vitæ, & factus est homo in animam viuentem, credamus illam veluti partem naturæ dei in animam hominis fuisse conuersam, & cogamur dicere naturam dei esse mutabilem: in quo errore maxime istos Manichęos veritas premit. Sicut enim est mater omnium hæreticorum superbia, ausi sunt dicere quòd natura dei sit anima. Et hinc vrgentur à nobis, cũ eis dicimus, Ergo natura dei errat & misera est, & vitiorum labe corrumpitur & peccat: aut etiam vt vos dicitis, naturæ contrariæ sordibus inquinatur: & cætera talia, quæ de natura dei nefas est credere? Nam factam esse animã ab omnipotente deo, & ideo nõ illam esse partem dei vel naturam dei, manifeste alio loco scriptũ est, dicente Propheta: Et qui finxit spiritum omnibus, ipse fecit omnia. Et alio loco: Qui finxit spiritum hominis in ipso. Ergo factum esse spiritum hominis, manifeste his testimoniis approbatur. Spiritus autem hominis in scripturis dicitur ipsius animæ potẽtia rationalis, qua distat à pecoribus, & eis naturæ lege dominatur. De quo dicit Apostolus: Nemo scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est. Ne forte si probaretur his testimoniis animã factã esse, nõ deessent qui dicerẽt, spiritũ hominis non esse factũ, & ipsum arbitrarẽtur esse naturam dei, & in ipsum dicerent partem dei esse cõuersam, cum illa insufflatio dei facta est. Quod sana doctrina similiter respuit, quia & ipse spiritus hominis cum aliquando errat, & aliquando prudenter sapit, mu

1.Pe.2.

Lucæ.23.

1.Cor.15.

1.Retract. cap.10.

Psal.32.

Quid in scripturis dicatur spiritus homin. 8. 2.Cor.2.

tabilem se esse clamat: quod nullo modo de natura dei fas est credere. Non autem potest maius signum esse superbiæ, quàm vt dicat se humana anima hoc esse quod deus est, cum adhuc sub tantis vitiorum & miseriarum molibus gemat. Nunc iam videamus ipsam beatitudinem hominis, quæ paradisi nomine significatur: nã quoniam in nemoribus delitiosa quies hominum esse solet, & corporis sensibus nostris de Oriẽte lumen oritur, cœlumq; consurgit, quod superius corpus est nostro corpore atque excellentius: propterea his verbis etiam spiritales delitiæ, quas habet beata vita, figurate explicantur, & ad Orientem paradisus plantatur. Intelligamus autem nostra gandia spiritalia significare omne lignum formosum ad aspectum intelligentiæ, & bonũ ad escam, quæ non corrumpitur, qua beatæ animæ pascuntur. Nam & dominus dicit: Operamini escam quæ non corrumpitur, vt est omnis ratio, quæ cibus est animæ. Ad Orientem [id est] lucem sapientiæ in Eden, id est, in delitiis immortalibus & intelligibilibus. Nã delitiæ vel voluptas, vel epulum hoc verbo significari dicitur, si ex Hebræo in Latinum interpretetur. Positũ est autem sic sine interpretatione, vt aliquẽ locum significare videatur, magisq; figuratam faciat locutionẽ. Productum autem ex terra omne illud lignum accipimus omne illud gaudium spiritale, id est, supereminere terræ, & nõ inuolui atque obrui terrenarum cupiditatum impedimentis. Lignum autem vitæ plantatum in medio paradisi, sapientiam illam significat, qua oportet vt intelligat anima, in meditullio quodam rerum se esse ordinatam, vt quanuis subiectam sibi habeat omnem naturam corpoream, supra se tamen esse intelligat naturam dei: & neque in dexteram declinet sibi arrogãdo quod non esse sinistram, per negligentiã contemnendo quod est: & hoc est lignum vitæ plantatum in medio paradisi. Ligno autem scientiæ boni & mali, ipsa item medietas animę & ordinata integritas significatur: nam & ipsum lignum in medio paradisi plantatum est: & ideo lignum dignoscentiæ boni & mali dicitur: quia si anima quæ debet in ea quæ anteriora sunt se intendere, id est, in deum: & ea quæ posteriora sunt obliuisci, id est, corporeas voluptates, ad se ipsam deserto deo conuersa fuerit, & sua potentia tãquam sine deo frui voluerit, intumescit superbia, quod est initiũ omnis peccati. Et cum hoc eius peccatum pœna fuerit cõsecuta, experiendo discit quid intersit inter bonũ quod deseruit, & malum in quod cecidit. Et hoc ei erit gustasse de fructu arboris dignoscentiæ boni & mali. Præcipitur ergo illi, vt de omni ligno paradisi edat, ex ligno autem in quo est dignoscentia boni & mali non edat, id est, non sic eo fruatur: vt ipsam ordinatam integritatem naturę suæ, quasi manducando violet atque corrumpat. Flumen autem quod procedebat ex Eden, id est, ex delitiis & voluptate & epulis, quod flumen à Propheta significatur in psalmis, cum dicit, Torrente voluptatis tuæ potabis eos: hoc est enim Eden, quod Latine voluptas dicitur, diuiditur in quatuor partes, & quatuor virtutes significat: prudentiam, fortitudinem, temperantiam, iustitiam. Dicitur autẽ Phison ipse esse Ganges, Geon autem Nilus, quod etiam in Hieremia propheta animaduerti potest: nunc aliis nominibus appellantur. Sicut nunc Tyberis dicitur fluuius, qui prius Albula dicebatur. Tigris vero & Euphrates etiã nunc eadem nomina tenẽt: quibus tamen nominibus virtutes, vt dixi, spiritales significãtur. Quod etiam ipsorum nominum interpretatio docet, si quis Hebręam linguã vel Syram

D

Paradisi delitiæ quid allegoricè. Caput. IX.

13.de ciuita dei.cap.21.

Ioan.6.

E

13.de ciuita dei.cap.20. in fine.

Phil.3.

Eccle.10.

F

Flumina quatuor qd notent. Caput. X.

Psal.35.

G vel Syram consideret. Sicut Hierusalem, quãuis sit visibilis & terrenus locus, significat tamen ciuitatem pacis spiritaliter: & Sion, quamuis sit mons in terra, speculationem tamen significat: & hoc nomen in scripturarum allegoriis ad spiritalia intelligenda sępe transfertur. Lucæ.10. De natura & gratia.ca.43.&.52. Et ille qui descendebat ab Hierusalem in Hiericho, sicut Dominus dicit, & in via vulneratus, saucius & semiuiuus relictus est à latronibus, vtique locos istos terrarum quãuis secundum historiam in terra inueniantur, spiritaliter cogit intelligi. Prudentia ergo, quæ significat ipsam cõtemplationem veritatis, ab omni ore humano alienam, quia est ineffabilis: quã si eloqui velis, parturis eam potius quàm paris, quia ibi audiuit & 2.Cor.12. Apostolus ineffabilia verba, quæ non licet homini loqui. Hæc ergo prudentia terrã circumit, quæ habet aurum, Gene.2. & Carbunculum, & lapidẽ Prasinum: id est, disciplinã viuendi, quæ ab omnibus terrenis sordibus quasi decocta nitescit, sicut aurum optimum & verum, quod nulla falsitas vincit, sicut Carbunculi fulgor nocte non vincitur: & vitam æternam, quæ viriditate lapidis Prasini significatur, propter vigorem qui non arescit. Fluuius autem ille, qui circumit terram AEthiopiam multum H calidam atque feruentem, significat fortitudinem calore actionis alacrem atque impigram. Tertius autẽ Tigris vadit contra Assyrios, & significat temperantiam, quæ resistit libidini, multum aduersanti consiliis prudentiæ. Vnde plerumq; in scripturis Assyrij aduersariorum loco ponuntur. Quartus fluuius non dictum est contra quid vadat, aut quam terram circumeat: iustitia enim ad omnes partes animæ pertinet, quia ipse ordo & æquitas animæ est, qua sibi ista tria concorditer copulantur, prima prudẽtia, secunda fortitudo, tertia temperantia, & in ista tota copulatione atque ordinatione perficiunt iustitiam.

De opere & natura hoĩs. Caput.XI. Quod autem ita cõstitutus est homo in paradiso, vt operaretur & custodiret: operatio illa laudabilior laboriosa non erat. Alia est nanque in paradiso operatio, & alia in terra, qua post peccatum damnatus est. Ex eo autem quod additũ est, Et custodiret: significatum est qualis illa operatio erat. Nanque in tranquillitate beatæ vitæ, vbi mors nõ est, omnis operatio * † est custodire quod tenes. *† al. opera. Accipit etiam præceptũ, de quo superius iã tractauimus. supra codẽ cap.9. Quod præceptum, quoniam sic concluditur, vt non ad vnum loquatur, sic enim dicit, Qua die autem manducaueritis, I morte moriemini: incipit exponi quomodo sit facta fœmina. Et facta dicitur in adiutorium viri, vt copulatione spiritali spiritales fœtus æderet, id est, bona opera diuinæ laudis: dum ille regit, hæc obtemperat: ille à sapientia regitur, hæc à viro. 1.Cor.11. Caput enim viri Christus, & caput mulieris vir. Ideoq; dicitur: Non est bonum solum hominem esse. Adhuc enim erat quo fieret, vt non solum anima corpori dominaretur, quia corpus seruilem locum obtinet, sed etiã virilis ratio subiugaret sibi animalem partem suam, per quod adiutorium imperaret corpori. Ad huius rei exemplum fœmina facta est, quam rerum ordo subiugat viro: vt quod in duobus hominibus euidentius apparet, id est, in masculo & fœmina, etiam in vno homine consyderari possit: vt appetitum animæ, per quem de membris corporis operamur, habeat mens interior tanquam virilis ratio subiugatum: 1.Timo.2. & iusta lege modum imponat adiutorio suo, sicut vir debet fœminã regere, nec eam permittere dominari in virum: Quod vbi contingit, peruersa & misera domus est. Primo ergo demonstrauit deus homini, Gene.2. quanto melior esset pecoribus, & omnibus irrationalibus animantibus: & hoc significat quod dictum est, K adducta esse ad illum omnia [animantia] vt videret quid ea vocaret, & eis nomina imponeret. Ex hoc enim apparet ipsa ratione hominem meliorẽ esse quàm pecora, quod distinguere & nominatim ea discernere nõ nisi ratio potest, quæ de ipsis iudicat. Sed hæc facilis ratio est, cito enim homo intelligit se meliorem esse pecoribus. Illa est difficilis ratio, qua intelligit in seipso aliud esse rationale quod regit, aliud animale quod regitur.

Sopito Adæ iuncta Heua qd sibi velit. Caput.XII. Et quoniam hæc secretiore sapientia videt, ipsam visionem secretã nomine soporis significari arbitror, quem immisit deus in Adam, quando ei mulier facta est. Vt enim hoc videatur, nõ est opus oculis istis corporeis, sed quanto quisque ab istis visibilibus rebus in interiora intelligentiæ secesserit, hoc est autem quasi obdormiscere, tãto melius & syncerius illud videt. Ipsa enim cognitio, qua intelligitur in nobis aliud esse quod ratione dominetur, aliud quod rationi obtemperet: ipsa ergo cognitio veluti effectio mulieris est de costa viri, propter coniunctionem significandã. Deinde vt quisq; huic suæ parti recte dominetur, & fiat quasi coniugalis in seipso, vt caro non cõcupiscat aduersus spiritum, Gala.5. sed spiritui subiugetur: id est, L concupiscentia carnalis non aduersetur rationi, sed potius obtemperando desinat esse carnalis, opus habet perfecta sapientia. Cuius cõtemplatio quia interior est & secretior, & ab omni sensu corporis remotissima, conuenienter etiam ista soporis nomine intelligi potest. Tunc enim ordinatissime caput mulieris vir est, cum caput viri est Christus, 1.Cor.11. 1.Cor.1. qui sapientia est dei. Et sanè in locum illius costæ carnem adimpleuit, vt hoc nomine insinuaretur dilectionis affectus, quo diligit vnusquisque animam suam., & non est durus vt eam contemnat, quia diligit quisque cui præest. Nõ enim sic nominata est caro isto loco, vt carnalem cõcupiscentiam significet, sed isto modo potius, quo Propheta dicit, auferri populo cor lapideũ, & dari cor carneum. Ezech.11. &.36. 2.Cor.3. Hoc modo enim dicit etiam Apostolus: Non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Aliud est quippe propria locutio, aliud figurata, qualis ista est quam tractamus modò. Quapropter etsi visibilis fœmina secundum historiam de corpore viri primo facta est à domino deo, non vtique sine causa ita facta est, nisi vt aliquod secretum intimaret. Nõ enim aut limus defuit, vnde fœmina formaretur: aut si vellet dominus, homini vigilanti costam sine dolore detra- M here posset.† †dolore auferre non posset. Siue ergo ista figurate dicta sunt, siue etiã figurate facta sunt, non frustra hoc modo dicta vel facta sunt, sed sunt planè mysteria & sacramẽta: siue hoc modo quo tenuitas nostra conatur, siue aliquo alio meliore secundum sanam tamen fidem sunt interpretãda & intelligenda.

Spiritale coniugium in homine. Cap.XIII. Gene.2. Vocauit ergo mulierem suam, vir tanquam potior inferiorẽ, & dixit: Hoc nunc os de ossibus meis, & caro de carne mea. Os de ossibus, fortasse propter fortitudinem: & caro de carne, propter temperantiam. Hæ nãque duæ virtutes ad inferiorem animi partem, quam prudentia rationalis regit, docentur pertinere. Quod autem dictum est, Hęc vocabitur mulier, quoniam de viro suo sumpta est, ista origo nominis & interpretatio in Latina lingua nõ apparet. Quid enim simile habeat mulieris nomen ad viri nomen, non inuenitur. Sed in Hebræa locutione dicitur sic sonare, quasi dictum sit: Hæc vocabitur virago, quoniam de viro suo sumpta est. Nam virago vel virgo potius habet aliquam similitudinem cum viri nomine, mulier autẽ non habet. Sed hoc, vt dixi, linguæ diuersitas facit.

Quod

A Quod autem additum est, Relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna: lib.6.de trinitate. ca.8. 12.3.&.6. quomodo referatur ad historiam non video, nisi quòd plerunque in genere humano ista contingunt: sed tota prophetia est, cuius Apostolus meminit, Ephe.5. dicens, Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna. Sacramentum hoc magnum est: Ego autem dico in Christo Iesu, & in ecclesia. Quod Manichæi si non cæci legerent, qui per epistolas Apostolicas multos decipiunt, intelligerent quomodo accipiendæ sint veteris testamenti scripturæ, nec tam sacrilega voce auderent accusare quod nesciunt. Quod autem nudi erant Adam & mulier eius, & non confundebantur, simplicitatem animæ castitatẽmque significat. Nam & 2.Cor.11. Apostolus ita dicit: Aptaui vos vni viro virginem castam exhibere Christo: Timeo autem ne sicut serpens Euam fefellit versutia sua, ita corrumpantur mentes vestræ à simplicitate & castitate, quæ est in Christo.

Serpẽs diabolus, Eua affectus. Cap. XIIII. Serpens autem significat diabolum, qui sanè non erat simplex. Quod enim dicitur sapientior omnibus bestiis, figurate insinuatur eius versutia. Non autem B dictum est quod in paradiso erat serpens, sed erat serpens inter bestias quas fecit deus. Paradisus nanque Supra ca.9. beatam vitam, vt superius dixi, significat, in qua iam non erat serpens, quia iam diabolus erat: & de sua beatitudine ciciderat, Ioan.8. quia in veritate non stetit. Nec mirandum est quomodo mulieri loqui potuerit, cum illa esset in paradiso, & ille non esset: Nec enim aut illa secundum locum erat in paradiso, sed potius secundum beatitudinis affectum: aut etiam si locus est talis qui paradisus vocetur, in quo corporaliter Adam & mulier habitabant, etiam diaboli accessum corporaliter intelligere debemus? Non vtique, sed spiritaliter, Ephes.2. 1.sen.di.2 4. ca.itaque vt. sicut Apostolus dicit, secundum principem potestatis aëris huius spiritus, qui nunc operatur in filiis diffidentiæ. Nunquid ergo visibiliter eis apparet, aut quasi corporeis locis accedit ad eos, in quibus operatur? Non vtique, sed miris modis per cogitationes suggerit quicquid potest. Quibus suggestionibus resistunt, qui vere dicunt, quod item dicit Apostolus, 2.Cor.2. Non enim ignoramus astutias eius. Quomodo enim accessit ad Iudam, quando ei persuasit vt dominum traderet? Lucæ.22. Nunquid in locis, aut per hos oculos ei vi- C sus est? Sed vtique, vt dictum est, intrauit in cor eius. Repellit autem illum homo, si paradisum custodiat. Posuit enim deus hominem in paradisum, vt operaretur & custodiret: quia sic & Ecclesiæ dicitur in canticis canticorum, Cant.4. Hortus conclusus, fons signatus, quò vtique non admittitur peruersitatis ille persuasor. Sed tamen per mulierem decipit, Non enim etiam ratio nostra deduci ad consensionem peccati potest, nisi cum delectatio mota fuerit in illa parte animi, quæ debet obtemperare rationi tanquam rectori viro. 12.de trini. cap.8.&.12. Etiam nunc in vnoquoque nostrum nihil aliud agitur, cum ad peccatum quisque delabitur, quàm tunc actum est in illis tribus: serpente, muliere, & viro. Nam primo fit suggestio siue per cogitationem, siue per sensus corporis: vel videndo, vel tangendo, vel audiendo, vel gustando, vel olfaciendo: Quæ suggestio cum facta fuerit, si cupiditas nostra non moueatur ad peccandum, excludetur serpentis astutia: si autem mota fuerit, quasi mulieri iam persuasum erit. Sed aliquando ratio viriliter etiam commotam cupiditatem refrenat atque compescit. Quod cùm fit, non labimur D in peccatum, sed cum aliquanta luctatione coronamur. Si autem ratio consentiat, & quod libido commouerit faciendum esse decernat, ab omni vita beata tanquam de paradiso expellitur homo. Iam enim peccatum imputatur, etiam si non subsequatur factum, quoniam rea tenetur in consensione conscientia.

Tentatio qũo deiicit. Caput.XV. Quo autem modo serpens ille peccatũ persuaserit, diligenter consyderandum est, pertinet enim maxime ad nostram salutem: nam ideo hæc scripta sunt, vt iam talia caueamus. Nam cùm interrogata mulier respondisset quid eis præceptum esset, ait ille, Non morte moriemini, Gene.3. sciebat enim deus, quoniam qua die manducaueritis ex illo, aperientur oculi vestri, & eritis sicut dij scientes bonum & malum. Videmus his verbis per superbiam peccatum esse persuasum: ad hoc enim valet quod dictum est, Eritis sicut dij. Sicut etiam hoc quod dictum est, Sciebat enim deus, quoniam qua die manducaueritis ex eo, aperientur oculi vestri: quid intelligitur nisi persuasum esse, vt sub deo esse nollent, sed in sua potestate potius sine domino, vt legem eius non obseruarent, quasi inuidentis sibi ne seipsi regerent, non indigentes illius inter- E no lumine, sed vtentes propria prouidentia quasi oculis suis ad dignoscendum bonum & malum, quod ille prohibuisset? Hoc est ergo quod persuasum est, vt suam potestatem nimis amarent: & cùm deo esse pares vellent, illa medietate, per quam deo subiecti erant, & corpora subiecti habebant tanquam fructum arboris constitutæ in medio paradisi, male vterentur, id est, contra legem dei: atque ita quod acceperant amitterent, dum id quod non acceperant vsurpare voluerunt. Non enim accepit hominis natura, vt per suam potestatem deo non regente beata sit: quia nullo regente, per suam potestatem beatus esse solus deus potest. Et vidit, inquit, mulier quia bonum est lignum ad escam: Gene.3. & quia bonum est oculis ad videndum & cognoscendum. 12.de trini. cap.8. Quomodo videbat, si clausi erant oculi? Sed hoc dictum est, vt intelligeremus eos oculos esse apertos, posteaquam de fructu illo acceperunt, quibus se nudos videbant, & displicebant sibi, id est, oculos astutiæ, quibus simplicitas displicet. Cùm enim quisque ciciderit ab illa intima & secretissima luce veritatis, nihil est vnde velit placerẽ superbia, nisi fraudulentis simulationibus. F Hinc enim & hypocrisis nascitur, in qua multum sibi videntur cordati, qui potuerunt fallere & decipere quem voluerunt. Dedit enim mulier viro suo, & manducauerunt, & aperti sunt oculi eorum, de quibus iam dictum est, & tunc viderunt, quòd nudi essent: sed oculis peruersis, quibus illa simplicitas, quæ nuditatis nomine significata est, erubescenda videbatur. Itaque vt iam non essent simplices, fecerunt de foliis fici sibi succinctoria, tanquam tegentes pudenda sua: id est, occultantes simplicitatem, de qua iam erubescebat astuta superbia. Folia vero fici pruritum quendam significant, si hoc bene in rebus incorporalibus dicitur, quem miris modis animus patitur cupiditate & delectatione mentiendi. Vnde etiam latine falsi dicuntur, qui iocari amant. In iocis autem vtique simulatio principatum tenet.

Abscõsio, ambulatio, percõtatio, quid signẽt. Cap.XVI. Itaque cum deambularet deus in paradiso ad vesperam, id est, cum ad eos iam iudicandos veniret, adhuc ante pœnam eorum deambulabat in paradiso, id est, quasi mouebatur in eis præsen-

 tia

G tia dei, quando iam ipsi stabiles in eius præcepto non erant. Et bene ad vesperam, id est, cum iam ab eis sol occideret, id est, auferretur ab eis lux illa interior veritatis. Audierunt vocem eius, & absconderunt se à conspectu eius. Quis se abscondit à conspectu dei, nisi qui deserto ipso incipit iam amare quod suum est? Iã enim habebant cooperimenta mendacij. Qui autem loquitur mendacium, de suo loquitur. Et ideo ad arborem se dicuntur abscondere, quæ erat in medio paradisi, id est, ad seipsos, qui in medio rerum infra deum & supra corpora [sua] ordinati erant. Ergo ad seipsos † absconderunt se, vt conturbarentur miseris erroribus, relicto lumine veritatis, quod ipsi non erant. Particeps enim veritatis potest esse anima humana, ipsa autem veritas deus est incommutabilis supra illam. Ab ea vero veritate quisquis auersus est, & ad seipsum conuersus, & non directore atque illustratore deo, sed de suis motibus quasi liberis exultat, tenebratur mendacio: quoniam qui loquitur mendacium, de suo loquitur: atque ita turbatur, vt vox illa Prophetæ manifestat, qua dictum est, Ad meipsum anima mea turbata est. Itaque iam interrogatur Adam, non deo nesciente vbi esset, sed cogente ad confessionem peccati, Non enim & dominus Iesus Christus tam multa quæ interrogabat, nesciebat. Respondit autem voce eius audita, abscondisse se, quoniam nudus esset. Iam miserrimo errore respõdit, quasi deo posset displicere nudus, sicut eum ipse fecerat. Est autem hoc erroris proprium, vt quod cuique displicet, hoc etiam deo displicere arbitretur. Illud autem subtiliter † intelligendum est, quod dominus ait: Quis nunciauit tibi quòd nudus esses, nisi quia ab illa arbore de qua dixeram tibi, ex illa sola ne manducares, ex illa manducasti? Nudus enim erat à simulatione, sed vestiebatur luce diuina. Vnde auersus & ad seipsum conuersus, quod significat de illa arbore manducasse, nuditatem suam vidit, & displicuit sibi ex eo quòd non habebat aliquid proprium. Deinde iam more superbiæ in se non accusat quòd consensit mulieri, sed in mulierem refundit culpam suam: & sic subtiliter quasi de astutia quam miser conceperat, voluit ad ipsum deum pertinere quòd peccauit. Non enim ait, mulier dedit mihi: sed addidit dicens, mulier quam dedisti mihi. Nihil est autem tam familiare peccantibus quàm tribuere deo velle vndecunque accusantur, Et hoc de illa

Ioan.8.
† infra deũ.
Ioan.8.
Psal.41.
† sublimiter Gene.3.
Reiectio culpę & serpẽtis pœna. Ca.XVII.
11.de Gene. ad literam cap.35.Et.8. cap.8.

H

I vena superbiæ, vt quoniam sic homo peccauit cum vult esse par deo, id est, liber esse ab eius dominio, sicut ille ab omni dominio liber est, quoniam ipse est dominus omnium. Quoniam in maiestate par illi esse non potuit, iam lapsus & iacens in peccato suo, parem sibi eum facere conatur, vel potius illum vult ostendere peccasse, se autem esse innocentem: & mulier interrogata refert culpam in serpẽtem: quasi aut ille sic acceperit vxorem vt ei obtemperaret, & non potius vt ipsam sibi obtemperare faceret: aut illa non potuerit dei præceptum potius custodire, quàm verba serpentis admittere. Iam serpens non interrogatur, sed prior excepit pœnã, quia nec confiteri peccatum potest, nec habet omnino vnde se excuset. Non autem nunc ea damnatio diaboli dicitur, quæ vltimo iudicio reseruatur, de qua loquitur dominus cum dicit, Ite in ignem æternum, qui præparatus est diabolo & angelis eius: sed ea pœna eius dicitur, qua nobis cauendus est. Pœna enim eius est vt in potestate habeat eos qui dei præcepta contẽnunt. Hoc enim explicatur his verbis, quibus in eum profertur sententia: & inde maior pœna est, quia de hac tam infœlici potestate lætatur, qui solebat antequam caderet sublimi veritate gaudere, in qua non stetit: & ideo illi etiam pecora præponuntur, non in potestate, sed in conuersatione naturæ suæ: quia pecora non amiserunt beatitudinem aliquam cœlestem, quam nunquam habuerunt, sed in sua natura quam acceperunt peragunt vitam. Dicitur ergo huic, Pectore & ventre repes. Quod quidem & in colubro animaduertitur, & ex illo animante visibili ad hunc inuisibilem inimicum nostrum locutio figuratur. Nomine enim pectoris, significatur superbia, quia ibi dominatur impetus animi. Nomine autem vẽtris, significatur carnale desiderũ, quia hæc pars mollior sentitur in corpore. Et quia his rebus ille serpit ad eos quos vult decipere, propterea dictum est, Pectore & ventre repes. Et terram, inquit, manducabis omnibus diebus vitæ tuæ, id est, omnibus diebus quibus agis hanc potestatem, ante illam vltimam pœnam iudicij. Hæc enim vita eius videtur, de qua gaudet atque gloriatur. Terram ergo manducabis, duobus modis intelligi potest. Vel ad te pertinebunt, quos terrena cupiditate deceperis, id est, peccatores, qui terræ nomine significantur. Vel certe genus tertium tentationis his verbis figuratur, quod est curiositas. Terram enim qui manducat, profunda & tenebrosa penetrat, & tantum temporalia atque terrena. Non autem inimicitiæ ponuntur inter ipsum & virum, sed inter ipsum & mulierem. Nunquid quia viros non decipit & tentat? Sed manifestum est quòd decipit. An quia ipsum Adam nõ decepit, sed mulierem eius? Sed nunquid propterea nõ est inimicus eius, ad quem peruenit per mulierem suam illa deceptio, maxime quia de futuro iam dicitur, inimicitias ponam inter te & mulierem? Si autem quòd non deinceps decepit Adam, nec ipsam Euam deinceps decepit. Quare ergo ita dicitur, nisi quia hinc manifeste ostenditur, non posse nos à diabolo tentari, nisi per illam animalem partem, quæ quasi mulieris imaginem, vel exemplum in vno ipso homine ostendit, de qua superius iam multa diximus? Quòd autem etiam inter semen diaboli & semen mulieris ponuntur inimicitiæ, significatur semine diaboli peruersa suggestio: semine autem mulieris, fructus boni operis, quo peruersæ suggestioni resistit. Et ideo obseruat ipse plantam mulieris, vt si quando in illicita labitur delectatio, tunc illam capiat: & illa obseruat caput eius, vt eum in ipso initio malæ suasionis excludat. Iam de pœna mulieris nulla quæstio est: manifeste enim multiplicatos dolores habet atque suspiria in huius vitæ calamitatibus: & quòd in doloribus pariat filios, quanuis & in ista visibili muliere compleatur, tamen ad illam secretiorem consyderatio reuocanda est. Nam & in pecoribus fœminæ cum doloribus pariunt filios, & hæc est in illis mortalitatis conditio potius quàm pœna peccati. Potest ergo fieri, vt etiam in fœminis hominibus mortalium corporũ sit ista conditio. Sed hoc est magnum supplicium, quod ad istam corporum mortalitatem ex illa immortalitate venerunt. Veruntamen magnum sacramentum est huius sententiæ, scilicet quod nulla abstinentia fiat à voluntate carnali, quæ non habeat in exordio dolorem, donec in meliorem partem consuetudo flectatur. Quò cum peruenerit, quasi natus est filius, id est, ad bonum opus paratus est affectus per consuetudinem bonam. Quæ consuetudo vt nasceretur, cum dolore reluctatum est consuetudini malæ.

Matth.25.

K

Ioan.8.

Serpentis cũ Eua inimicitia. Caput. XVIII.

L

M

De pœnis mulieri inflictis. Cap. XIX.

Nam

A Nam & illud quod post partum * † dictum est, Erit tibi conuersio ad virum tuum, & ipse tui dominabitur: nõnne multæ ac propè omnes mulieres absentibus viris suis pariunt, & post partum se ad illos non conuertunt? Quæ autem superbæ sunt mulieres, & dominantur viris, nunquid post partum carent hoc vitio, vt viri earum dominentur? Imò quasi dignitatem sibi additam credunt, quòd matres fiunt, & plerunque superbiores existunt. Quid sibi ergo vult, quòd posteaquàm dictum est, in doloribus paries filios: additum est, Et erit tibi conuersio ad virum tuum, & ipse tui dominabitur: nisi quia illa pars animæ, quæ carnalibus gaudiis tenetur, cum aliquam malam consuetudinem volens vincere, passa fuerit difficultatem ac dolorem, atque ita peperit consuetudinem bonam, cautius iam & diligentius rationi obtemperat tanquam viro: & ipsis quasi erudita doloribus conuertitur ad rationem, & libenter seruit iubenti, ne iterum in aliquam perniciosam consuetudinem defluat? Ista ergo quæ videntur maledicta, præcepta sunt, si non carnaliter spiritalia legamus, Lex enim spiritalis est. Item de sententia ista quæ prolata est in ipsum virum, quid dicemus? Nunquid forte diuites, quibus prouenit facillimus victus, neque in terra operantur, euasisse istam pœnam existimandi sunt, qua dicitur: Maledicta terra erit tibi in omnibus operibus tuis, in tristitia & gemitu tuo manducabis ex ea omnibus diebus vitæ tuæ: spinas & tribulos pariet tibi, & edes pabulum agri tui: in sudore vultus tui edes panem tuũ, donec reuertaris in terram de † qua sumptus es: quia terra es, & in terram ibis? Sed certe illud manifestum est, quòd nemo euadat istam sententiam. Hoc ipsum enim, quod in hac vita quisque natus est, difficultatem inueniendæ veritatis ex corruptibili corpore patitur. Sicut enim Salomon dicit: Corpus quod corrumpitur, aggrauat animã, & deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem: ipsi sunt labores & tristitiæ, quas habet homo ex terra: & spinæ ac tribuli sunt punctiones tortuosarum quæstionum, aut cogitationes de prouisione huius vitæ: quæ plerunque nisi extirpentur, & de agro dei proiiciantur, suffocant verbum dei ne fructificet in homine, sicut dominus in Euangelio dicit. Et quoniam necessitate iam per hos oculos & per has aures de ipsa veritate admonemur, & difficile est resistere phantasmatibus, quæ per istos sensus intrant in animam, quanuis per illos intret etiam ipsa admonitio veritatis. In ista ergo perplexitate cuius vultus non sudet vt manducet panem suum? Quod omnibus diebus vitæ nostræ passuri sumus, id est, huius vitæ quæ transitura est. Et hoc illi dictum est, qui coluerit agrum suum, qui ista patitur donec reuertatur in terrã de † qua sumptus est, id est, donec finiat vitam istam, Qui enim coluerit agrum suum interius, & ad panem suum quanuis cum labore peruenerit, potest vsque ad finem vitæ huius hunc laborem pati: post hanc autem vitam non est necesse vt patiatur. Sed qui forte agrum non coluerit, & spinis eum opprimi permiserit, habet in hac vita maledictionem terræ suæ in omnibus operibus suis, & post hanc vitam habebit vel ignem purgationis vel pœnam æternam. Ita nemo euadit istam sententiam. Sed agendum est, vt saltem in hac tantum vita sentiatur. Quem autem non moueat quòd post peccatum & sententiam iudicis dei vocat Adam mulierem suam vitam, quia viuorum ipsa sit mater, postea quam meruit mortem, & mortales fœtus parere destinata est, nisi quia illos fœtus attendit scriptura, quos cum in doloribus pepererit, fiet illi conuersio ad virum suum, & eius ipse dominabitur? De quibus fœtibus superius dictum est, Sic enim est illa vita materq; viuorum, Nam vita quæ in peccatis est, mors appellari in scripturis solet, sicut Apostolus dicit, mortuam esse viduam quæ in deliciis viuit: & mortui nomine peccatum ipsum significari legimus vbi dictum est, Qui baptizatur à mortuo & iterum tangit illum, quid proficit in lauacro suo? Sic & qui ieiunat super peccata sua, & iterum ambulans hæc eadem facit. Pro peccato enim mortuum posuit, abstinentiam vero ieiuniumq; à peccato, tãquam baptismum, hoc est, inundationem à mortuo. Iterum autem redire ad peccatum, tanquam iterum tangere mortuum. Quare sergo non animalis illa pars nostra, quæ tanquam viro debet obtemperare rationi, cum per ipsam rationem de verbo vitæ recte viuendi sarcinam conceperit, appelletur vita, & cum parturitione abstinentiæ, quanuis cum doloribus atque gemitibus, malæ consuetudini resistens bonam consuetudinem ad recte facta pepererit, mater viuorum vocetur, id est, recte factorum: quibus contraria sunt peccata, quæ nomine mortuorum significari posse docuimus? Nam illa mors quam omnes qui ex Adam nati sumus cœpimus debere naturæ, quam minatus est deus, cũ præceptum daret ne arboris fructus ille ederetur: illa ergo mors in tunicis pelliceis figurata est. Ipsi enim sibi fecerunt præcinctoria de foliis fici, & deus illis fecit tunicas pelliceas: id est, ipsi appetiuerunt mentiendi libidinem relicta facie veritatis, & deus corpora eorum in istam mortalitatem carnis mutauit, vbi latent corda mendacia. Neque enim in illis corporibus cœlestibus sic latere posse cogitationes credendum est, quemadmodum in his corporibus latent, Sed sicut nonnulli motus animorum apparent in vultu, & maxime in oculis: sic in illa perspicuitate ac simplicitate cœlestium corporum omnes omnino motus animi latere non arbitror. Itaque illi merebuntur habitationem illam & commutationem in angelicam formam, qui etiam in hac vita cũ possint sub tunicis pelliceis occultare mendacia, oderunt tamen ea & cauẽt flagrantissimo amore veritatis, & hoc solum tegunt, quod ij qui audiunt ferre non possunt, sed nulla mentiuntur. Veniet enim tempus vt nihil etiam contegatur. Nihil est enim occultum quod non manifestabitur. Tamdiu autem in paradiso fuerunt isti, quanuis iam sub sententia damnantis dei, donec ventum esset ad pelliceas tunicas, id est, ad huius vitæ mortalitatem. Quo enim maiore iudicio potuit significari mors, quã sentimus in corpore, quàm pellibus quæ mortuis pecoribus detrahi solent? Itaque cum contra præceptum non imitatione legitima, sed illicita superbia deus esse appetit homo, vsque ad beluarum mortalitatem deiectus est. Ideo sic illi lex diuina insultat ore dei, qua insultatione nos admonemur quantum possumus cauere superbiam. Ecce Adam factus est tanquam vnus ex nobis ad scientiam cognoscendi bonum & malum. Quæ ambigua locutio figuram facit, Nam factus est tanquam vnus ex nobis, dupliciter intelligi potest, Vel vnus ex nobis quasi & ipse deus, quod pertinet ad insultationem, Sicut dicitur, vnus ex senatoribus, vtique senator: Aut certe, quia & ipse deus esset, quanuis creatoris sui beneficio, non natura, si sub eius potestate manere voluisset, sic dictum est, ex nobis, quomodo dicitur, ex consulibus,

* † aliãs, de partu.
Gene.3.
† ex.
Sapien.9.
Marci.4.
† ex.
Ignis purgationis.
Quare post trãsgressionẽ Adã vitã vocauerit ip sam Heuã, & de pelliceaũ tunicaũ significatione. Cap.XXI.
Ecclesiastici.34.
Matth.10.
Expulsio Adæ quid allegorice. Cap.XXII.

D

E

F

Tomus primus

A ij aut

G aut pro consulibus qui iam non est. Sed ad quam rem
factus est tanquam vnus ex nobis? ad scientiam scili-
cet dignoscendi boni & mali, vt iste per experimen-
tum disceret dum sentit malum, quod deus per sapien-
tiam nouit: & potestatem illam omnipotentis quam
pati noluit beatus atque cõsentiens, pœna sua discat es-
se ineuitabilem. Et tunc ne porrigeret Adam manum
suam ad arborem vitæ, & viueret inæternum, dimi-
ἐξαπόστολα λεγ. 1.sen.dist.29 ca.sed quia. sit illum deus de paradiso. Bene dictum est, dimisit,
non exclusit, vt ipso peccatorum suorum pondere tan-
quam in locum sibi congruum videretur vrgeri. Quod
patitur plerunque malus homo, cum inter bonos viue-
re cœperit, si se in melius cõmutare noluerit, ex illa bo-
norum congregatione pondere malæ suæ consuetudi-
nis pellitur, & illi eum non excludunt reluctantem, sed
Gene.3. dimittunt cupientem. Quod autem dictum est, ne por-
rigeret Adam manum suam ad arborem vitæ, etiam
hæc ambigua locutio est. Loquimur enim sic, cum di-
Sic loquimur, sed male latine. cimus, Ideo te moneo ne iterum facias quod fecisti,
volentes vtique vt non faciat. Et iterum sic, Ideo te mo
neo ne forte sis bonus, volentes vtique vt sit, id est, mo-
2.Timo.2. neo te non desperans quòd bonus possis esse, Sicut lo-
H quitur Apostolus cum dicit: Ne forte det illis deus pœ
nitentiam ad cognoscẽdam veritatem. Potest ergo vi-
deri propterea homo in labores huius vitæ esse dimis-
sus, vt aliquando manum porrigat ad arborem vitæ, &
viuat in æternum. Manus autem porrectio bene signi-
† recuperatur. ficat crucem, per quam vita æterna comparatur: † quã-
tis etiam si illo modo intelligamus ne manum porri-
gat, & viuat in æternum, non iniusta pœna est post pec-
catum interclusum esse aditum ad sapientiam, donec
dei misericordia mensuris temporum reuiuiscat qui
Lucæ.15. mortuus est, vt inueniatur qui perierat. Dimissus est
ergo de paradiso suauitatis, vt operaretur terram de
qua sumptus erat, vt in corpore isto laboraret: id est, si
posset, & ibi collocaret sibi meritum redeundi. Mora-
tus est autem contra paradisum in miseria, quæ vtique
beatæ vitæ contraria est. Nam beatam vitam paradisi
Framea versatilis quid. Ca. XXIII. Gene.3. nomine significatam existimo. Posuit autem deus
Cherubin & flammeam frameam quæ versatur, quæ
vno nomine versatilis dici potest, ad custodiendam
viam arboris vitæ. Sicut illi volunt qui Hebræa verba
in scripturis interpretati sunt, Cherubin latine scien-
tiæ plenitudo esse dicitur. Flammea vero framea ver-
I satilis, temporales pœnæ intelliguntur, quæ temporum
volubilitate versantur. Propterea & flammea dicitur,
quia vrit quodammodo omnis tribulatio. Sed aliud est
vri ad consumptionem, & aliud est vri ad purgatio-
2.Cor.2. nem. Nam & Apostolus dicit: Quis scandalizatur, &
ego non vror? Sed iste affectus purgabat eum magis,
quia de charitate veniebat. Et illæ tribulationes, quas
iusti patiuntur, ad istam pertinẽt flammeam frameam,
Eccle.2. quoniam in igne probatur aurum & argentum, & ho-
mines acceptabiles deo in camino humiliationis. Et
Ecclesiastici 27. iterum, Vasa figuli probat fornax, & homines iustos
Hebrę.12. tentatio tribulationis. Quoniam ergo quem diligit
deus, hunc corripit: & flagellat omnem filium quem
Roma.5. recipit, sicut dicit Apostolus, Scientes quoniam tribula-
tio patientiam operatur, patientia autem probationem,
& legimus, & audimus, & credendum est arborem
vitæ, plenitudinem scientiæ, & flammea framea custo-
1.sen.dist. 29.cap.ne vero.in fine. diri. Nemo ergo potest peruenire ad arborem vitæ,
nisi per has duas, id est, per tolerantiã molestiarum, &
scientiæ plenitudinem. Sed tolerantia molestiarum o-

mnibus ferè in hac vita subeunda est, tendentibus ad K
arborem vitæ. Plenitudo autem scientiæ videtur pau-
cioribus prouenire: vt quasi non omnes qui peruenunt:
ad arborem vitæ, per scientiæ plenitudinem veniant,
quanuis omnes tolerantiam molestiarum, id est, flam-
meam frameam versatilem sentiant. Sed si attendatur
quod Apostolus dicit, Plenitudo autem legis charitas, Roma.13.
& videamus eandem legis charitatem præcepto illo
gemino contineri: Diliges dominum deum tuum ex Matth.22.
toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente
tua. Et diliges proximum tanquam teipsum. In quibus
duobus præceptis tota lex pendet & prophetæ: sine du-
bitatione intelligimus ad arborem vitæ non solum per
flammeam frameam versatilem, id est per tolerantiam
temporalium molestiarum, sed etiam per plenitudinem
scientiæ, id est, per charitatem veniri: quia si chari- 1.Cor.13.
tatem, inquit, non habeam, nihil sum. Sed in hoc ser-
mone pollicitus sum considerationem rerum factarum, Adam Christus, Eua Ecclesia. Caput XXIIII.
quam puto explicatam: & deinde cõsiderationem pro-
phetiæ, quæ remaneat explicanda iam breuiter. Posito
enim tanquam signo quodam manifesto, quò cætera
dirigantur, non diu nos, quantum arbitror, ista consy- Ephe.5.
deratio detinebit. Dicit enim Apostolus, sacramentum L
magnum esse quod dictum est, Propter hoc relinquet
homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ, &
erunt duo in carne vna. Quod ipse interpretatur sub- Ioan.16.
iiciendo: Ego autem dico in Christo & in Ecclesia. Er-
go quod per historiam impletũ est in Adam, per pro-
phetiam significat Christum, qui reliquit patrem, cum
dicit: Ergo à patre exiui, & veni in hunc mundum. Sed
non loco reliquit, quia deus loco non continetur, neque
auersione peccati, sicut apostatæ relinquunt deum: sed
apparendo hominibus in homine, cum verbum caro Ioan.1.
factum est, & habitauit in nobis. Quod ipsum non cõ-
mutationem naturæ dei significat, sed susceptionem na-
turæ inferioris personæ, id est, humanæ. Ad hoc valet
etiam quod dicitur: Semetipsum exinaniuit, quia non Philip.2.
in ea dignitate apparuit hominibus, in qua est apud pa-
trem, blandiens eorum infirmitati, qui cor mundum
nondum habebant, vnde videretur verbum in prin-
cipio deus apud deum. Quid est ergo quod diximus,
Reliquit patrem: nisi reliquit apparere hominibus si-
cut est apud patrem? Item reliquit & matrem, id est, sy-
nagogæ veterem atque carnalem obseruantiam, quæ
illi mater erat ex semine Dauid secundum carnem, & Roma.1.
adhæsit vxori suæ, id est, ecclesiæ, vt sint duo in carne M
vna. Dicit enim Apostolus ipsum esse caput ecclesiæ, &
ecclesiam corpus eius. Ergo & ipse soporatus est dor- Col.1.
mitione passionis, vt ei coniunx ecclesia formaretur,
quam dormitionem cantat per prophetam dicens, Ego Psal.3.
dormiui & somnum cœpi, & exurrexi, quoniam do-
minus suscepit me. Formata est ergo coniunx ecclesia
de latere eius, id est, de fide passionis & baptismi. Nam
percussum latus eius lancea, sanguinem & aquam pro- Ioan.19.
fudit. Factus autem vt supra dixi, ex semine Dauid se- Roma.1.
cundum carnem, sicut Apostolus dicit, id est, tanquam
de limo terræ, cum homo non esset qui operaretur in
terra, quia nullus homo operatus est in virgine de qua
natus est Christus. Fons autem ascendebat de terra & Gene.2.
irrigabat omnem faciem terræ, Facies terræ, id est, di-
gnitas terræ, mater domini virgo Maria rectissime
accipitur, quam irrigauit spiritussanctus qui fontis
& aquæ nomine in Euangelio significatur, vt qualis Ioan.7.
de limo terræ, talis homo ille fieret, qui constitutus
est in

A est in paradiso, vt operaretur ibi & custodiret, id est, in
voluntate patris, vt eam impleret atque seruaret.
Accõmodat allegoriã ad vnũ quemlibet hominẽ. Cap. XXV. Nam præceptum quod accepit, nos accepimus in
illo, quia vnusquisque Christianus non incongrue sus-
tinet personam Christi, dicente ipso domino, Quod
fecistis vni ex minimis meis, mihi fecistis. Atq; vt inam
frueremur sicut est præceptũ omni ligno paradisi, quod
significat spiritales delitias, Fructus autem spiritus est,
charitas, gaudium, pax, longanimitas, benignitas, bo-
Galat.5. nitas, fides, mansuetudo, continentia, sicut Apostolus
dicit: & nõ tangeremus lignum in medio paradisi plan
tatum sciẽtiæ boni & mali, id est, ne vellemus superbire
de natura nostra, quæ sicut iam diximus media est, vt
decepti experiremur, quid intersit inter simplicem fidẽ
catholicam, & fallacias hæreticorum. Ita enim peruenimus
1.Cor.11. ad dignoscentiam boni & mali, Nam oportet, inquit, etiam hæreses esse vt probati manifesti fiant inter
vos. Etenim serpens ille secundum prophetiam, hæreti-
corum venena significat, & maxime istorũ Manichæo-
rum, & quicunque veteri testamento aduersantur. Non
enim aliquid manifestius prænũciatum arbitror, quàm
B istos in illo serpente, vel potius illum in istis esse vitan-
dum. Nulli enim loquacius atq; iactantius promittunt
scientiam boni & mali, & in ipso homine tanquam in
arbore quæ plantata est in medio paradisi eam digno-
Gene.3. scentiam demonstraturos se esse præsumunt: & etiã il-
lud quod dictum est, Eritis sicut dij, qui alij magis dicũt
quàm isti qui per suam superbam vanitatem, eandẽ su-
perbiam persuadere conantes, affirmant animam natu
raliter hoc esse quod deus est? Et ad quos magis perti-
net apertio carnalium oculorum quàm ad istos, qui re-
licta interiore sapientiæ luce solem istum, qui pertinet
ad oculos corporis adorare compellunt? Et omnes qui-
dem hæretici generaliter scientiæ pollicitatione decip-
iunt, & reprehendunt eos, quos simpliciter credentes
inuenerunt, & quia omnino carnalia persuadent, quasi
ad carnalium oculorum apertionem conãtur adduce-
Serpẽs hæreticus Eua Ecclesia. Cap. XXVI. Gene.3 re, vt interior oculus excæcetur. Sed istis etiã cor-
pora sua displicent, nõ propter pœnalem mortalitatem,
quam peccando meruimus, sed ita vt negent deum esse
corporum conditorem, tanquam apertis oculis carneis
nuditas ista displiceat, Sed nihil vehementius istos de-
C sinat & notat quàm quod dicit serpens, Non morte mo-
riemini, Sciebat enim deus quoniam qua die ederitis,
aperientur oculi vestri. Sic enim isti credunt, quòd ser-
pens ille Christus fuerit, & deum nescio quem gentis
tenebrarum, sicuti affirmant, illud præceptum dedisse
confingunt, tanquam inuideret hominibus scientiam
Ophitæ. boni & mali. Ex ista opinione etiã nescio quos serpen-
tinos natos esse arbitror, qui serpẽtem pro Christo co-
1.Cor.11. lere dicuntur, nec attendunt Apostolum qui ait, Me-
tuo ne sicut serpens Euam seduxit astutia sua, sic & sen-
sus vestri corrumpantur. Hos ergo per istam prophetiã
præfiguratos esse existimo. Seducitur autem verbis hu-
ius serpentis carnalis nostra concupiscentia, & per il-
lam decipitur Adam, non Christus, sed Christianus: qui
Roma.1. si præceptum dei seruare vellet, ex fide perseueranter
viueret, donec idoneus fieret intelligentiæ veritatis, id
est si operaretur in paradiso, & custodiret quod acce-
pit, non veniret in illam deformitatem, vt cum sibi di-
spliceret caro quasi nuditas sua, carnalia magis tegu-
menta mendaciorum, tãquam folia fici colligeret, qui-
bus sibi faceret succinctorium. Hoc enim isti faciunt, cũ
de Christo mentiuntur, & ipsum mentitum esse præ-

dicant, & tanquã abscondunt se à facie dei ad sua men- D
dacia ab illius veritate conuersi, sicut Apostolus dicit; 2.Tim.4.
Et à veritate quidem auditum conuertẽt, ad fabulas au
tem conuertentur, & ille quidem serpens, id est ille er-
ror hæreticorum, qui tentat ecclesiam, contra quẽ clã-
mat Apostolus cum dicit: Metuo ne sicut serpens Euam 2.Cor.11.
seduxit astutia sua, sic & sensus vestri corrumpantur, Il-
le ergo error pectore & ventre serpit, & terram man-
ducat. Non enim decipit, nisi aut superbos, qui sibi arro-
gantes quod non sunt, cito credunt, quòd summi dei &
animæ humanæ vna eadẽmque natura sit: aut desyde-
riis carnalibus implicatos, qui libenter audiunt quòd
quicquid lasciue faciunt, non ipsi faciunt, sed gens te-
nebrarum: aut curiosos, qui terrena sapiunt, & spirita- Gen.3.
lia terreno oculo inquirunt. Erunt autem inimicitiæ
inter istum & mulierem, & inter semen eius & semen
mulieris, si pariat ista filios quanuis cum doloribus, &
se ad virum suum conuertat, vt eius ipse dominetur.
Tunc enim potest cognosci non aliam partem in no-
bis pertinere ad authorem deum, & aliam ad gentem
tenebrarum, sicut isti dicunt: sed potius & illud quod E
regendi habet potestatem in homine, & illud inferius 1.Cor.11.
quod regendum est ex deo esse, sicut dicit Apostolus:
Vir quidem non debet velare caput, cum sit imago &
gloria dei, mulier autem gloria viri est. Non enim vir
ex muliere, sed mulier ex viro. Etenim non creatus est
vir propter mulierem, sed mulier propter virum: pro-
pterea debet habere velamen mulier super caput ꝓpter
angelos. Veruntamen neque mulier sine viro, neque vir
sine muliere in domino: sicut enim mulier ex viro, ita &
vir per mulierem: omnia autem ex deo. Laboret Adg
iam Adam in agro suo, & quòd spinas & tribulos ei pa- Labor & cultura terrę quid. Caput. XXVII.
rit terra, intelligat non naturæ esse, sed pœnæ: & hoc nõ
nescio cui genti tenebrarum, sed diuino iudicio tribuat:
quia moderamen iustitiæ est sua cuique tribuere. Tri-
buat ergo ipse mulieri escam cœlestem, quam accepit à
capite suo qui est Christus: non ab illa accipiat vetitum
cibum, id est hæreticorum fallaciam cum magna pol-
licitatione scientiæ, & quasi secretorum adapertionem,
quo fiat ad decipiendum error ipse conditior. Hæreti-
corũ quippe superba & curiosa cupiditas in libro Pro- Prouer.9.
uerbiorum clamat sub mulieris imagine, & dicit: Qui F
stultus est diuertat ad me: & inopes sensu exhortatur
dicens, Panes occultos edite libenter, & aquam dulcem
furtiuam bibite. Et necesse est tamen, cum & illa quisq;
crediderit, præcedente libidine mẽtiendi, qua Christũ
mentitum esse credit, accipiat etiam tunicam pelliceã
diuino iudicio. Quo nomine mihi videtur in prophetia
significari non corporis mortalitas, quæ significatur in
historia, de qua iam tractatũ est, sed de carnalibus sen-
sibus attracta phantasmata, quæ carnaliter mentientem
diuina lege consequuntur & contegunt: atque ita de pa-
radiso, id est de catholica fide & veritate dimittitur ha
bitaturus contra paradisum, id est eidem fidei contra-
dicturus. Qui si aliquando se ad deum conuerterit per
flammeam frameam, id est per temporales tribulatio-
nes, sua scilicet peccata cognoscendo & gemendo, &
non iam extraneam naturam, quæ nulla est, sed seipsum
accusando, vt ipse per cõuersionem veniam mereatur,
& per plenitudinem scientiæ, quæ est charitas, diligen-
do deum qui supra omnia est incommutabilis, & dili- Matth.22.
gendo ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota men- Per epilogũ refellitur ingula. Caput. XXVIII.
te: & diligendo proximum tanquam seipsum, peruenient
ad arborem vitæ, & viuet in æternum, Quid habet

G ergo isti, quod in his literis veteris testamenti reprehendant? Interrogent secundum morẽ suum, & respondeamus sicut dominus donare dignatur. Quare fecit deus hominem, inquiunt, quem peccaturũ sciebat? Quia & de peccante multa bona facere poterat, ordinans eũ secundum moderamen iustitiæ suæ: & quia nihil oberat deo peccatum eius: & siue non peccaret, mors nulla esset: siue quia peccauit, alij mortales de peccato eius corriguntur, Nihil enim sic reuocat homines à peccato, quemadmodum imminentis mortis cogitatio. Sic eum faceret, inquiunt, vt non peccaret. Imò ipse hoc faceret, Sic enim factus est, vt si noluisset, non peccaret. Non admitteretur, inquiunt, diabolus ad eius mulierem. Imò ipsa ad se diabolum non admitteret: Sic enim facta est vt, si noluisset, non admitteret. Non fieret, inquiunt, mulier. Hoc est dicere, nõ fieret bonum: quia & ipsa vtique aliquod bonum est, & tantum bonum, vt
1.Cor.11. Apostolus eam gloriam viri esse dicat: Omnia certe ex deo. Quis fecit diabolum? Seipse: Non enim natura, sed peccando diabolus factus est, Vel ipsum, aiunt, non faceret deus, si eum peccaturum esse sciebat. Imò, quare
H non faceret cum per suam iustitiam & prouidentiam
1.Tim.1. multos de malitia diaboli corrigat. An forte non audi-
2.Cor.12. stis Apostolum Paulum dicentem: Quos tradidi satanæ, vt discant non blasphemare? Et de seipso dicit: Et ne magnitudo reuelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis, angelus satanæ qui me colaphizet. Ergo, inquiunt, bonus est diabolus, quia vtilis est? Imò malus inquantum diabolus est, sed bonus & omnipotens deus est, qui etiam de malitia eius multa iusta & bona operatur. Non enim diabolo imputatur, nisi voluntas sua, qua conatur facere male, non dei prouidentia quæ de illo bene facit. Postremò quoniam cum Manichæis nobis de religione quæstio est, quæstio autem religionis est quid de deo pie sentiatur, quoniam negare non possumus in miseria peccatorem esse genus humanum. Illi dicunt naturam dei esse in miseria: Nos negamus, sed dicimus eam naturam esse in miseria, quã de nihilo fecit deus, & ad hoc venisse non coactam, sed voluntate peccandi. Illi dicunt naturam dei cogi ab ipso deo ad pœnitentiam peccatorum: Nos negamus, sed dicimus eam naturam quam deus fecit de nihilo, posteaquàm peccauit cogi ad pœnitẽtiam peccatorum. Illi di-
I cunt naturam dei ab ipso deo accipere veniam: Nos negamus, sed dicimus eam naturam quam fecit deus de nihilo, si se à peccatis suis ad deum suum conuerterit, accipere veniam peccatorum. Illi dicunt naturam dei necessitate esse mutabilem: Nos negamus, sed dicimus eam naturam quam deus fecit de nihilo, voluntate esse mutatam. Illi dicunt naturæ dei nocere aliena pec-
1.Retracta. cap.10. cata: Nos negamus sed dicimus nulli naturę nocere peccata, nisi sua: & deum dicimus tantæ bonitatis esse, tantæ iustitiæ, tantæ incorruptionis, vt neque peccet, neque ipse alicui noceat qui peccare noluerit, nec ipsi aliquis qui peccare voluerit. Illi dicunt esse naturam mali cui deus coactus est naturæ suæ partem dare eruciandam.
1.Retracta. cap.10. Nos dicimus nullum malum esse naturæ, sed omnes naturas bonas esse, & ipsum deum summam esse naturam, cæteras ex ipso esse naturas, & omnes bonas inquantum sunt: quoniam fecit deus omnia bona valde, sed distinctionis gradibus ordinata, vt sit aliud alio melius. Atque ita omni genere bonorum vniuersitas ista cõpleatur, quæ quibusdam perfectis, quibusdam imperfectis, tota perfecta est. Quam deus effector conditórque eius

Per contentionem conferit Ecclesię dogmata cũ Manichæorum erroribus. Caput. XXIX.

K iusto moderamine administrare non cessat, qui omnia bona facit voluntate, nihil mali patitur necessitate. Cuius enim voluntas superat omnia, nulla ex parte quicquam sentit inuitus. Cum ergo illa illi, & nos ista dicimus, vnusquisq; eligat quod sequatur. Ego enim, quod bona fide coram deo dixerim, sine vllo studio contentionis, sine aliqua dubitatione veritatis, & sine aliquo præiudicio diligentioris tractationis, quæ mihi videbantur exposui.

REGVLA PRIMA CLERICIS TRADITA, VT HABEBAT TITVLVS.

OBSECRO TE LECTOR, QVID HABENT FRONTIS AC MENTIS qui tales nænias ascribunt tali viro?

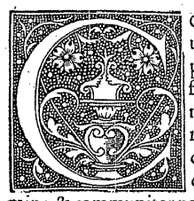

Cap.I. L OMMVNI definitione decreuimus apud vos, quod nunquã postmodum ab vllo poterit infringi. Residentibus nobis in monasterio in nomine domini nostri Iesu Christi, omnibus placuit secundum Apostolicã traditionem, vnum sentire in domino & communiter possidere. Sicut scriptum est: Vnũ
Sapien.1. sentite in domino. Et nemo quidẽ proprium sibi vendicet quicquam, sed fiat sicut scriptũ est in actibus Apo-
Act.2.&4. stolorum: Habẽtes omnia communia, nemo quicquam esse suum dicebat, quod à nobis scriptum est. In domino ergo iure obseruationis nos teneamus, [& in eo vsque in finem permaneamus] quoniam in lege scriptum
Matth.10. est: Qui perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit.
Caput.II. Si quis autem venire desyderat ad congregationẽ fratrũ, qui in vnũ esse videntur, non ignoret Euangelij
Matt.19. dictum, quod dixit: Vendat omnia sua, & eroget egenis & pauperibus. Et iterum: Abneget semetipsum, sibi tol-
Luc.9. lat & crucem suam & sequatur me. Et ne tractet in cor-
M de suo, de victu aut vestitu & cæteris quę necessaria sunt corpori, ipso domino præmonente in Euangelio & dicente: Nolite cogitare dicẽtes quid edetis, aut quid ve-
Matth.6. stiemini, hoc enim gentes cogitant. Scit pater vester quia horum omnium indigetis. Quærite primum regnum dei, & iustitiam eius, & hæc omnia apponentur
Caput.III. vobis. Veruntamen antequam statuat esse in monasterio, probet propositum fratrum atque exemplum, & ipse probetur in omni cõuersatione ab illo qui prior est, & cæteris consentientibus, propter illud quod scri-
Caput.IIII. ptura docet & admonet, dicens: Amicum noli cito cõprobare. Sed si contigerit vt aliquis ex qualibet causa necessitatis à monasterio fuerit abstractus, ne vel mente concipiat secum aliquid ferre de iis omnibus, quæ in monasterio fuerunt, siue etiam quæ secum aliquando attulerat, siue ea quæ cum fratribus acquisierat: quia certum est fratres nihil habere, possidere, dare vel accipere debere sine superioris licentia. Quòd si propinquus vel amicus vel quilibet fratrum aliquid offerre voluerit, primo quidem priori insinuetur, & sic suscipiatur si ipse mandauerit, de quo tamen nihil fiat aliud, nisi quod priori placuerit, vel permiserit, quoniã valde verendum

A verendum est, ne sibi euenìat quod scriptũ est: Vir mu-
Prouer.13. tabilis in lingua incidit in mala. Et iterum, vt nullum omnino de fratribus secum prouocet, ne magis destructor, quàm ædificator monasterij videatur, propter id
Matth.12. quod scriptum est: Qui non est mecum, contra me est: & qui mecum non congregat, dispergit. Et quicunque prouocatus ab aliquo, de monasterio voluerit abscẽ-
† loco prepositi veteres legunt presbyteri. i. abbatis. dere, [aut redarguat prouocantem: aut] ante indicet Præposito, † cui vtique de iis quæ in communi decre-
Ecclesiastici.6. uimus, nihil esse censeo subtrahendum, quia scriptũ est:
Cap.V. Pacifici sint tibi multi, sed vnus ex mille sit tibi consiliarius. Igitur hæc quę scripta sunt cum summa diligentia obseruanda sunt à Præposito vsque ad omnes fratres. Et si quis ab aliquo doctrinam audierit præterquam in monasterio consecutus est ab eo cui se credidit, hanc autem suscipiat, & eam non subtrahat doctori,
Ephe.5. quia scriptum est: Omne quod manifestatur, lux est. Si enim bona fuerit, collaudanda est: Si verò prauа, repro-
Cap.VI. banda. De iis autem fratribus qui in vnitate consistunt, si quis subito aduersus Præpositũ altercatus fuerit, non solùm semel, sed secundo & tertio, vt Euange-
Matth.18. lium docet, licet exorare. Si autem noluerit se emenda-
B re, ille cui iniuriam irrogatus est post primam vel secundam correctionem, qui non reuocauerit contumacem, denunciet & illud Præposito, ne per taciturnitatem & ille & frater suus periclitentur, sicut Salomon ait: Qui occultat inimicitiam, instruit dolum.
Cap.VII. Si vero vt fieri solet incursio repentina superuenerit, aut hostilitas, vt impossibile sit fratribus in vnum fugam petere propter insectionem inimicorũ, & postmodum deo fauente euaserint, & potuerint peruenire vbi Præpositum esse cognouerint, veluti filij ad patrem festinare debebunt. Nec vllo modo poterunt separari, quos diuina charitas sociauit, quia scriptum est: Perfe-
1.Ioan.4. ecta dilectio foras mittit timorem.
Cap.VIII. Si quis autẽ quod superius diximus causa necessitatis detinet id quod à monasterio secum portauit, necesse habebit vbi Prepositus suus est, illud perferre: quia non poterit sibi retinere quod per pactum ad omnes pertinet, & deo vtique est consecratũ. Sed si cogitauerit de his aliquid re-
Roma.13. tinere, contra dictum Apostoli agere videtur, qui ait: Nemini quicquam debeatis, nisi vt
C inuicem diligatis vos. Omnia ergo
Cap.IX. quę in isto libro cõtinentur, omnes fratres obseruẽt, atq; subscribãt qui boni † esse desyderant: Verũ propter illos sunt cauta, id est scripta, qui in omnib⁹ stabiles esse noscuntur.

† vnum.

REGVLA SECVNDA EIVSDEM FARINAE, CVIVS SVPERIORI.

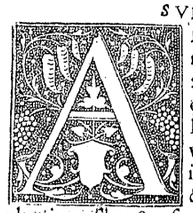

D ANTE omnia fratres charissimi diligatur deo, deinde & pro-
Cap.I. Matth.22. ximus, [quia ista præcepta principaliter nobis sunt data:] Qualiter autem oporteat nos orare vel psallere describimus: Id est, in matutinis dicantur psalmi octoginta octo cum debitis antiphonis, versibus & responsoriis. Ad primam & tertiam dicantur sui psalmi, antiphonæ duæ, lectiones duæ. Simili modo ad sextam & nonam dicantur sui psalmi cũ debitis responsoriis & antiphonis. Hoc idem in vesperis & completoriis seruetur. Ad lucernarium autẽ psalmus, responsorium vnum, antiphonæ tres, lectiones tres. Et tempore opportuno post lucernarium omnibus sedentibus, legantur lectiones. Nocturnæ autem orationes mẽse Nouembri, Decembri, Ianuario & Februario, antiphonæ duodecim, psalmi sex, lectiones tres. Martio, Aprili, Septembri, Octobri, antiphonæ decem, psalmi quinque, lectiones tres. Maio, Iunio, Iulio & Augusto, antiphonæ octo, psalmi quatuor, lectiones duæ. E
Cap.II. Operentur à mane vsque ad sextam, & à sexta vsque ad nonam vacẽt lectioni, & ad nonam reddant cõdices. Et postquam refecerint siue in horto, siue vbicũque necesse fuerit, faciant opus vsque ad horam lucernarij. Nemo sibi aliquid vendicet proprium, siue in ve-
Act.2.&4. stimento, siue in quacunque re: Apostolica enim vita optamus viuere. Nemo cum murmure aliquid faciat, vt non simili iudicio murmuratorũ pereat. Fideliter obediant. Hi patrem suum post deum honorent, Præposito suo deferant sicut decet sanctos. Sedentes ad mensam, taceant audiẽtes lectionem. Si autem aliquid opus fuerit, Præpositus eorum solicitus sit. Sabbato & dominica sicut consuetudo est, qui volunt vinum accipiant.
Cap.III. Si opus fuerit ad aliquam necessitatem mitti, duo eant. Nemo extra monasterium sine præcepto manducet neque bibat: Non enim hoc ad disciplinam pertinet monasterij. Si opera monasterij mittantur fratres vẽdere, F solicite caueant, ne quid faciant contra præceptũ, scientes, quoniam exacerbant dominum in sanctis suis. Si aliquid emant ad necessitatem monasterij, solicite & fideliter vt serui dei agant.
Cap.IIII. Ociosum verbum apud illos non sit. Mane ad opera sua sedeãt, post orationem tertiæ eant ad opera sua, non stantes fabulas contexant, nisi forte aliquid sit pro vtilitate animæ. Sedentes ad opera taceant, nisi forte necessitas operum exegerit vt
Cap.V. loquatur quis. Si quis autem non omni virtute adiuuante misericordia dei hæc conatus fuerit implere, sed contumaci animo despexerit, semel atq; iterũ commonitus, si non emendauerit, sciat se subiacere disciplinæ monasterij sicut oportet: Si autem talis fuerit ætas ipsius, vapulabit. Hæc autem in nomine Christi fideliter & pie obseruantes, & vos proficietis, & nobis non parua erit de vestra salute consolatio. Hæc sunt quę obseruetis, præcipimus in monasterio constituti.

censura in regulam diui Augustini.

HAEc regula & sententiis & dictionis figura, refert Augustinum: quin & pro ciuilitate humanitateque præfert authorem suum: quanquam probabile est eam nõ clericis, sed fœminis esse scriptam, quæ in unum collectæ sub moderatione sororis Augustini uiuebant. Eam Propositam uocat, sed omnium summa potestas erat penes presbyterum. Nonnullis autem immutatis accommodari ad eam uiris, uelut ubi de modestia cultus præcipit fœminis. Non sit notabilis habitus uester, nec affectetis uestibus placere sed moribus. Nec sint uobis tam tenuia capitum tegmina, ut retiola subter appareant. Sic enim arbitror legendũ. Capillos ex nulla parte nudos habeatis, nec foris uel spargat negligentia uel componat industria, quod uiris accõmodari nõ poterat omiserũt. Et in proximo, In omnibus motibus nihil fiat quod cuiusquam illiciat libidinem, sic mutatum est, quod cuiusquam offendat aspectum. Rursus quod præcipit de non aspiciendis fœminis, item de hoc, ut bini aut terni procedant, de lauandis propriis uestibus, de operando in commune, aliaque permulta parum congruunt in clericos eius temporis, quorum tum erat
H *maior & libertas & dignitas. In calce alludens ad formæ studium, speculũ, & odores quibus fœmineum genus peculiariter delectatur, quæ dicit: Donet dominus ut obseruetis hæc omnia tanquam spiritalis pulchritudinis amatrices, & bono Christi odore, de bona conuersatione fragrantes, & uos autem in hoc libello tanquam in speculo possitis inspicere, &c. non perinde quadrant in uiros. Sunt alia quædam: uerum hæc exempli causa proposuisse sufficit. Postremo ut nihil sit, quod non possit ad clericos detorqueri, certe nihil est hic quod illis cum fœminis non sit cõmune. At quàm multa erant præscribenda de presbyterorũ, Hypodiaconorum ac diaconorum officiis, si illis regulam præscribendam iudicasset. Et tamen hæc regula fundamentum est multorum ordinum, quam fœminis traditam utinam bene seruent uiri. Habetur autem in epistola centesima nona. Ineptum est autem de huius uiri titulo contendere: magis ad rem pertinet pietatis & eruditionis illius æmulatione decernere, ut ii iure optimo dicantur Augustinienses, qui uirtutes Augustini proxime referunt. Illud constat, orationem, quæ cucullæ & balthei meminit, sub Ambrosij nomine confictam esse. Nec ipse Augustinus usquã se monachum uocat, nec suos clericos eo nomine designat, quanquam exiguum in cognomine momentum est. Ipse fatetur se reli-*
I *quisse omnia, & eodem multos prouocasse: tum in oratione quadam apud populum negat se usurum pileo rubro, quod pyrrhum dicitur, nos corrupte byrrhum uocamus. Decet, inquit, Episcopum, at non decet Augustinum, ubi magis dicendum erat non decet monachum. In libris de moribus Ecclesiæ præter Anachoretas & cœnobitas tradit genus tertium, eorũ qui quoniam in eremum secedere non erat commodum, uel ob parentes, uel ob liberos aut alias causas, tamen quò quietius uiuerent, complures in iisdem ædibus commorabantur, nullo imperio, sed libera charitate omnia moderante. Eos conuentus diuersoria uocat, quæ Romæ permulta uiderit. Hoc exemplum uidetur imitatus in Aphrica, sicut nec cultu notabiles essent, quemadmodum Monachi, & liceret ab eo conuictu discedere, si cui parum esset commodus, licet Possidonius appellet ea monasteria.*

ANTE omnia fratres charissimi diligatur deus, deinde proximus, quia ista præcepta sũt principaliter nobis data. Cap.I. Hanc primã clausulã vetera non habent. ¶ Hæc igitur sunt, quæ vt obseruetis præcipimus in monasterio constituti. Primum propter quod in vnũ estis congregati, vt vnanimes habitetis in domo domini, & sit vobis anima vna & cor vnũ in deo: Et non dicatis aliquid propriũ, sed sint vobis omnia cõmunia. 12.q.1.c.non dicatis. Et distribuatur vnicuiq; vestrum à Præposito † vestro victus & tegumentum, non æqualiter omnibus, quia non æqualiter prævaletis omnes, sed potius vnicuique sicut cuiq; opus fuerit. Caput.II. † seniore. Sic enim legitis in Actibus Apostolorum: Quia erant illis omnia communia, & distribuebatur vnicuiq; sicut cuique opus erat. Act.2.&4. Qui aliquid habebant in seculo, quãdo ingressi sunt monasterium libenter velint illud esse commune. Caput.III. Qui autem non habebant, non ea quærant in monasterio, quæ nec foris habere potuerunt. Caput.IIII Sed L tamen eorum infirmitati quod opus est tribuatur, etiã si paupertas illorum quando foris erant nec ipsa necessaria poterat inuenire. Tantum non ideo se putent esse fœlices, quia inuenerunt victum & tegumentum quale foris inuenire non poterant: nec erigant ceruicem, quia sociantur eis ad quos foris accedere non audebãt: sed sursum cor habeant, & terrena vana non quærant, ne incipiant esse monasteria diuitibus vtilia, non pauperibus, si diuites illic humiliantur & pauperes illic inflantur. Rursus etiam illi qui aliquid esse videbantur in seculo, nõ habeant fastidio fratres suos, qui ad illam sanctam societatem ex paupertate venerunt. Cap.V. Magis autem studeant non de parentum diuitum dignitate, sed de pauperum fratrum societate gloriari. Nec extollantur si communi vitæ aliquid de suis facultatibus contulerunt: nec de suis diuitiis magis superbiant, quia eas monasterio partiuntur, quàm si eis in seculo fruerentur. Alia quippe quæcunque iniquitas in malis operibus exercetur, vt fiant: superbia verò etiam bonis operibus insidiatur, vt pereant. Et quid prodest dispergere M dando pauperibus & pauperem fieri, cum anima misera superbior efficitur diuitias cõtemnendo, quàm fuerat possidendo. Cap.VI. Omnes ergo vnanimiter & cõcorditer viuite, & honorate in vobis deum inuicem, cuius templa facti estis. Cap.VII. Orationibus instate, horis & temporibus constitutis. Cap.VIII. 42.dist.1.In oratorio. In oratorio nemo aliquid agat nisi ad quod factum est, vnde & nomen accepit: vt si forte aliqui etiam præter horas constitutas, si eis vacat, orare voluerint, non eis sint impedimento qui ibi aliquid agẽdum putauerint. Cap.IX. Psalmis & hymnis cum oratis deum, hoc versetur in corde quod profertur in voce. Cap.X. Et nolite cantare, nisi quod legitis esse cantandum. Quod autem non ita scriptum est vt cantetur, non cantetur. Cap.XI. Carnem vestram domate ieiuniis & abstinentia escæ [& potus,] quantum valetudo permittit. Cap.XII. Quando autem aliquis non potest ieiunare, nõ tamen extra horam prandij aliquid alimentorum sumat, nisi cum ægrotat. Cap.XIII. Cum acceditis ad mensam donec inde surgatis, quod vobis secundum consuetudinem legitur sine tumultu & contentionibus audite, nec solæ vobis fauces sumant cibum, sed & aures esuriant dei verbum. Cap.XIIII. Qui infirmi sunt ex pristina cõsuetudine,

A suetudine, si aliter tractãtur in victu, nõ debet aliis molestũ esse, nec iniustum videri eis quos fecit alia cõsuetudo fortiores. Nec illos fœliciores putent, quia sumunt quod non sumunt ipsi: sed sibi potius gratulentur, quia valent quod non valent illi. Cap.XV. Et si eis qui venerunt ex moribus delicatioribus ad monasterium, aliquid alimentorum, vestimentorum, operimentorum datur, quod aliis fortioribus, & ideo fœlicioribus non datur, cogitare debent quibus non datur, quantum de sua seculari vita illi ad istam descenderint, quamuis vsque ad aliorum qui sunt corpore firmiores frugalitatem peruenire nequiuerint. Nec debent velle omnes, quòd paucos vident amplius, non quia honorantur, sed quia tolerantur accipere: ne contingat detestãda peruersitas, vt in monasterio vbi quantum possunt, fiunt diuites laboriosi, fiant pauperes delicati. Cap.XVI. Sanè quemadmodum ægrotantes necesse habent minus accipere ne grauentur, ita & post ægritudinem sic tractandi sunt, vt citius recreentur, etiam si de humillima seculi paupertate venerunt, tanquam hoc illis contulerit recentior ægritudo, quod diuitibus anterior consuetudo. Cap.XVII. Sed cum vires pristinas reparauerint, redeant ad B fœliciorem consuetudinẽ suam: Quæ famulos dei tanto amplius decet, quanto minus indigent: nec ibi eos teneat voluptas iam vegetatos, quos necessitas leuarat infirmos. Illos æstiment ditiores, qui in sustinẽda parcitate fuerint fortiores: Melius est enim minus egere, quàm plus habere. Ca.XVIII. Non sit notabilis habitus vester, nec affectetis vestibus placere, sed moribus. Cap.XIX. Quando proceditis, simul ambulate: cum veneritis quò itis, simul state. Cap.XX. In incessu, statu, [habitu,] in omnibus motibus vestris nihil fiat, quod cuiusquam offendat aspectum, sed quod vestram deceat sanctitatem. Cap.XXI. Oculi vestri etsi iaciuntur in aliquam fœminarum, figantur in nulla. Neque enim quando proceditis fœminas videre prohibemini: sed appetere, aut ab ipsis appeti velle, criminosum est. Nec solo tacito affectu, sed affectu quoque & aspectu † appetitur & appetit concupiscentia fœminarum. † al. Nec solo tactu & affectu, sed aspectu quoque &c. Nec dicatis vos habere animos pudicos, si habeatis oculos impudicos: quia impudicus oculus, impudici cordis est nuncius. Et cum seinuicem sibimet, etiam tacente lingua conspectu mutuo corda nunciant impudica, & secundum concupiscentiam carnis alterutro delectantur amore, etiam intactis ab im- C munda violatione corporibus, fugit castitas ipsa de moribus. Nec putare debet qui in fœminam figit oculum, & illius in se ipse diligit fixum, ab aliis se non videri cũ hoc fecerit: Videtur omnino, & à quibus se videri non arbitratur. Sed ecce lateat, & à nemine hominum videatur, quid faciet de illo desuper inspectore, quem latere nihil potest? An ideo putandus est non videre, quia tanto videt patientius, quanto sapientius? Illi ergo vir sanctus timeat displicere, ne velit fœminæ male placere. Illum cogitet omnia videre, ne velit fœminam male videre. Illius nanque & in hac causa commendatus est timor, vbi scriptum est: Abominatio est domino defigens oculum. Cap.XXII. Quando ergo simul estis in Ecclesia, & vbicunque vbi fœminæ sunt, inuicem vestram pudicitiam custodite. Deus enim qui habitat in vobis, etiam isto modo custodiet vos ex vobis. Ca.XXIII. Et si hanc de qua loquor oculi petulantiam in aliquo vestrum aduerteritis, statim admonete, ne cœpta progrediantur, sed de proximo corrigantur. Si autem & post admonitionem iterum vel alio quocunque die idipsum eum facere videritis, iam velut vulneratum sanandum prodat D quicunque hoc potuerit inuenire. Prius tamen & alteri vel tertio demonstrandum, vt duorum vel trium possit ore conuinci, & competenti seueritate coërceri. Matth.18. 5.q.5.ca. Nõ vos iudicetis. Nec vos iudicetis esse maleuolos quando hoc indicatis. Magis quippe innocentes non estis, si fratres vestros, quos indicando corrigere potestis, tacendo perire permittitis. Si enim frater tuus vulnus habet in corpore, quod velit occultari cum timet secari, nõnne crudeliter abs te sileretur & misericorditer indicaretur? Quanto ergo potius debes manifestare, ne deterius putrescat in corde? Sed antequam aliis demonstretur, per quos conuincendus est si negauerit, prius Præposito † debet ostendi, † seniori. si admonitus neglexerit corrigi, ne forte possit secretius correptus non innotescere cæteris. Si autem negauerit, tunc neganti adhibendi sunt alij, vt iam coram omnibus possit non ab vno teste argui, sed à duobus vel tribus conuinci. Conuictus verò secundum præpositi vel etiam presbyteri, ad cuius dispensationem pertinet, arbitrium debet emendatoriam subire vindictam. Quam si ferre recusauerit, etiam si ipse non abscesserit, de vestra societate proiiciatur. Non enim & hoc fit crudeliter, sed misericorditer, ne contagione E pestifera plurimos perdat. Ca.XXIIII. Et hoc quod dixi de oculo non figendo, etiam in cæteris inueniendis, prohibendis, indicandis, conuincendis, vindicandísque peccatis diligenter & fideliter obseruetur, cum dilectione hominum, & odio vitiorum. Cap.XXV. Quicunque autem in tantum progressus fuerit malum, vt occulte ab aliquo literas vel quodlibet munus accipiat, si hoc vltro confitetur, parcatur illi, & oretur pro illo. Si autem deprehenditur atque conuincitur, secundum arbitrium Presbyteri vel Præpositi grauius emendetur. Ca.XXVI. Vestes vestras in vnum habeatis sub vno custode, vel duobus, vel quot sufficere potuerint ad eas excutiendas, ne à tinea lædantur. Et sicut pascimini ex vno cellario, sic induamini ex vno vestiario. Si fieri potest, non ad vos pertineat quod vobis indumentum pro tẽporum congruentia proferatur, vtrum hoc recipiat vnusquisque quod deposuerat, an aliud quod alter habuerat, dum tamen vnicuique prout cuique opus est non negetur. Si autem hinc inter vos contentiones & murmura oriuntur, cum queritur aliquis deterius se accepisse quàm prius habuerat, & indignum se esse qui non ita vestiatur sicut alius frater eius vestiebatur, hinc vos probate quantum vo- F bis desit in illo interiore sancto habitu cordis, qui pro habitu corporis litigatis. Tamen si sic vestra toleratur infirmitas, vt hoc recipiatis quod posueritis, in vno tamen loco sub communibus custodibus habete quod ponitis. Ca.XXVII. Ita sanè, vt nullus sibi aliquid operetur, sed omnia opera vestra in vnum fiant, maiori studio & frequẽtiori alacritate, quàm si vobis singulis faceretis propria. Charitas enim, de qua scriptum est, quòd non quærat quæ sua sunt, sic intelligitur, quia communia propriis, non propria cõmunibus anteponit. Et ideo quanto amplius rem communem, quàm propria vestra curaueritis, tanto vos amplius proficere noueritis: vt in omnibus quibus vtitur transitura necessitas, superemineat quæ permanet charitas. C.XXVIII. Consequens ergo est, vt etiam qui suis filiis aut aliqua necessitudine ad se pertinentibus in monasterio constitutis aliquam contulerit vestem, siue quodlibet aliud inter necessaria deputandum, non occulte accipiatur, sed sit in potestate Præpositi, vt in rem cõmunem redactum, cui necessarium

G fuerit præbeatur. Quòd si aliquis rem sibi collatam
Ca. XXIX. celauerit, furti iudicio condemnetur. Indumenta
Ca. XXX. vestra secundum arbitrium Præpositi lauentur, siue à
vobis, siue à fullonibus, ne interiores animæ sordes cõ-
Ca. XXXI. trahat mundæ vestis nimius appetitus. Lauacrum
etiam corpori cum infirmitatis necessitas cogit, mini-
me denegetur. Fiat sine murmure de consilio medici-
næ, ita vt etiam si nolit, iubente Præposito, faciat quod
faciendum est pro salute. Si autem velit, & forte nõ ex-
pedit, suæ cupiditati non obediatur. Aliquando enim
etiam si noceat, prodesse creditur quod delectat. Deni-
que si latens est dolor in corpore, famulo dei dicenti
quid sibi doleat, sine dubitatione credatur. Sed tamen
vtrum sanando illi dolori quod delectat expediat, si nõ
est certum, medicus consulatur. Nec eant ad bal-
Caput. XXXII. nea, siue quocunque ire necesse fuerit minus quàm duo
vel tres. Et ille qui habet aliquò eũdi necessitatem, cum
Caput. XXXIII. quibus Præpositus iusserit ire debebit. Aegrotantium
cura, siue post ægritudinem reficiendorum, siue aliqua
imbecillitate etiam, siue febribus laborantium, vni ali-
cui debet iniungi, vt ipse de cellario petat quod cuique
Caput. XXXIIII. opus esse perspexerit. Siue autem qui cellario, siue
H qui vestibus, siue qui codicibus præponuntur, sine mur-
Caput. XXXV. mure seruiant fratribus suis. Codices certa hora
singulis diebus petantur: extra horam qui petierit, non
Caput. XXXVI. accipiet. Vestimenta vero & calciamenta quando
indigentibus fuerint necessaria, dare non differant sub
Caput. XXXVII. quorũ custodia sunt quæ poscuntur. Lites aut nul-
las habeatis, aut quàm celerrime finiatis, ne ira crescat
in odium, & trabem faciat de festuca, & animam fa-
1. Ioan. 3. ciat homicidam. Sic enim legitis: Qui odit fratrem
suum homicida est. Quicunque conuitio vel ma-
Caput. XXXVIII. ledicto vel etiam criminis obiectu aliquem læsit, me-
minerit satisfactione quantocyus curare quod fecit, &
ille qui læsus est sine disceptatione dimittere. Si autem
inuicem se læserint, inuicem sibi debita relaxare debe-
bunt, propter orationes vestras, quas vtique quanto cre-
briores habetis, tanto saniores habere debetis. Melior
est autem qui quanuis ira sæpe tentatur, tamen impetra-
re festinat vt sibi dimittat cui se fecisse agnoscit iniu-
riam, quàm, qui tardius irascitur, & ad veniam peten-
dam tardius inclinatur. ⌋ Qui autem non vult dimitte-
re fratri, non speret accipere orationis effectum. ⌋ Qui
autem nunquam vult petere veniam, aut non ex animo
petit, sine causa est in monasterio, etiam si inde nõ pro-
iiciatur. Proinde vobis à verbis durioribus parci-
te, quæ si emissa† fuerint ex ore vestro, nõ pigeat ex ipso K
ore proferre medicamenta vnde facta sunt vulnera. Caput. XXXIX.

Quando autem necessitas disciplinæ in moribus † excussa.
coërcendis dicere vos verba dura compellit, si etiam Caput. XL.
ipsi modum vos excessisse sentitis, non à vobis exigitur 86. dist. cap.
vt à vobis subditis veniam postuletis, ne apud eos, quos Quando.
oportet esse subiectos, dum nimium seruatur humilitas,
regendi frangatur authoritas. Sed tamen petenda est
venia ab omnium domino, qui nouit etiam eos quos
plus iusto forte corripitis, quanta beneuolentia diliga-
tis. Non autem carnalis, sed spiritalis inter vos debet es-
se dilectio. Præposito tanquã patri obediatur, mul- Cap. XLI.
to magis Presbytero, qui omnium vestrũ curam gerit.

Vt ergo cuncta ista seruẽtur, & si quid seruatum mi- Cap. XLII.
nus fuerit, non negligenter prætereatur, sed vt emen-
dandum corrigendumq; curetur, ad Præpositum præ-
cipue pertinebit, vt ad Presbyterum, cuius est apud vos
maior authoritas, referat quod modum vel vires eius
excedit. Ipse vero qui vobis præest, non se existi- Cap. XLIII.
met potestate dominante, sed charitate seruiente fœli-
cem: Honore coram vobis prælatus sit vobis, timore co
ràm deo substratus sit pedibus vestris. Circa omnes se- L
ipsum bonorum operum præbeat exemplum: Corripiat 1. Thes. 5.
inquietos, consoletur pusillanimes, suscipiat infirmos,
patiens sit ad omnes. Disciplinam libens habeat, me-
tuendus imponat. Et quanuis vtrunque sit necessarium,
tamen plus à vobis amari appetat quàm timeri, semper
cogitans deo se pro vobis redditurum esse rationem.
Vnde vos magis obediendo, nõ solum vestri, sed etiam
ipsius miseremini, qui inter vos quanto loco superiore,
tanto in periculo maiore versatur. Donet dominus Ca. XLIIII.
vt obseruetis hæc omnia tanquam spiritalis pulchritu-
dinis amatores, & bono Christi odore de bona cõuer-
satione fragrantes, non sicut serui sub lege, sed sicut li-
beri sub gratia constituti. Vt autem vos in hoc libel- Cap. XLV.
lo tanquam in speculo possitis inspicere, ne per obliuio-
nem aliquid negligatis, semel in septimana vobis lega-
tur. Et vbi vos inueneritis ea quæ scripta sunt facien-
tes, agite gratias domino bonorum omnium largitori.
Vbi autem sibi quicunque vestrum videt aliquid de-
esse, doleat de præterito, caueat de futuro, orans vt &
debitum dimittatur, & in tentationem non inducatur,
Amen.

Tomi primi operum diui Augustini,

F I N I S.

a b c d e f g h i k l m n o p q r s t v x y z A B.

Omnes sunt quaterniones, præter z quinternionem, & A B duerniones.

RICHARDI COENOMANI, PARISiensis Theologi, professi institutum Diui Francisci, Antidotus contra Superiorem Erasmi Censuram.

NIHIL vnquam minus in mẽtem mihi veniret, optime lector, quàm vt vellẽ talibus his appendicibus Augustinianum codicẽ onerare, nisi maxima tua vnius causa. Nam certe quod pertinet ad Augustinũ, altior ipse est, quàm vt ad eum id genus iacula quantumcunq; potenti emissa manu, perueniant. Et ea iamdudum fruitur gloria, nõ apud deum modo, sed etiã apud homines iudicio minime corruptos, vt siue laudes, siue detra has, neq; minor hinc ipse neq; maior, vel tantillum videatur fieri posse. Verùm si quid est periculi istius, totũ id in te vergit, optime lector. Itaq; non grauate feres, si tibi cupimus cõ iultum atq; cautũ ab istis Censuris: etsi veremur, vt ipsis esse finas pauloplus authoritatis apud te. Nam Erasmi vel solum nomen, q̃ multos transuersum agere aliquando potuerit, vellem ego esset nõ adeo compertum. Ac quanuis etiam tu alias & absq; omni censura, hãc viam vitæ cœnobiticæ, & ordinis canonici semitam nunquã ingredi debueris, ac proinde nihil officere tibi potuerit hac in re huius censuræ lectio, adhuc ta men ego id putem non esse tibi aspernandum, vt falli omnino nolis: sed integro iudicio, quid sit in ipsa re, velis intelligere. Quod quidem vt minori tu negocio possis, oppansas hic nebulas Erasmi tantas, vt ferè iis oculos tollat etiam attento lectori: age, iam accensis velut aliquot faculis discutere libet. Verùm interim nolo importune mitti falcẽ à nobis putes in alienam messem: qui Francisci nõ Augustini institutum, tum elegimus olim, tum hodie sectamur: etiam si diuerso tramite ad vnum cõtenditur. Erant profecto ex Augustino q̃ plurimi, quorum linguam, ingenium, ac pietatem, vel sero cuperem assequi: Sed has partes nõ sibi libenter ipsi, quasi in sua causa sumebant. Pulchrius autem esse rati, vt per alium hic pro se ageretur, hanc mihi amico prouinciãm demandarũt: quibus ego iubentibus, neq; potui neq; volui nõ obedire. Itaq; tu iam patere quæso, optime lector, vt contra late dispersam Erasmi nebulam promissos ignes proferamus: In quorum luculento crine, nisi multum dormites, veritas ipsa, vt maxime tecta fu mis Erasmi, nõ te latere queat. En ergo tibi iam ignes, pmissi.

Diuus Augustinus, se & suos, nõ solum clericos sed & monachos & dixit & scripsit: diuersa tamen ratione. Atque iam tum ipsi voto se astringebant ad huiusmodi professionẽ: sic vt nunquã postea liceret ab ea discedere. Nec omnino quicquam habet vero simile cõmentum Erasmi, Augustinũ regulam viuendi minime viris scripsisse: sed quã fœminis tradidisset, posteaviros ablatis quę non conuenirent: sibi accõmodasse. Sigillatim hæc omnia probamus. Possidonius in libro à se cõscripto de vita Augustini, ca. 4. ait: Factus presbyter, monasterium intra ecclesiam mox instituit, & cum dei seruis viuere cœpit secundũ modũ & regulam sub sanctis apostolis constitutam: maxime vt nemo quicquam proprium in illa so cietate haberet. In hoc autẽ Augustini instituto & modo viuendi votũ intercessisse, satis arbitror: vel ex eo patet, quod Augustinus in ea fuit opinione, apostolos, quos sibi proposue rat imitandos, vouisse. Nam. 17. de ciui. dei ca. 4. Dixerãt, inquit, potẽtes illi: Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te: hoc votum potentissime vouerãt. Sed vnde hoc eis nisi ab illo, de quo hic continuo dictum est: Dans votũ vouenti? Sensit idem diuus Gregorius in libro epistolarum primo, ca. 33. sui registri, scribens ad Venantium Cancellarium Italiæ, qui habitũ monasticum dimiserat: proponitque exemplum & supplicium Ananiæ, de quo acto. 5. Ananias (inquit Grego.) pecunias deo vouerat, quas post diabolica victus persuasione subtraxit. Sed qua morte mulctatus est, scis. Si ergo ille mortis periculo dignus fuit, qui eos quos dederat nummos deo abstulit, considera quanto periculo in diuino dignus iudicio eris, qui nõ nũmos, sed temetipsum, quẽ deo omnipotenti sub monachali habitu deuoueras, subtraxisti. Hæc Greg. Succinit glossa ordinaria. In hoc, inquit, videtur mendaciũ fuisse, quia totum vouerat. Melius est autẽ non vouere, quàm post votum non soluere. Eiusdem sententiæ est Hieronymus ad Demetri. de virginitate seruanda, tomo. 1. dicens: Ananias & Saphyra dispensatores timidi, imò corde duplici, & ideo condemnati, quia post votum obtulerunt quasi sua & nõ eius cui semel ea vouerant, partémque sibi alienæ substantiæ reseruauerunt. Hæc Hieronymus. Sed Augustinum vitam apostolorum cõmunem imitatũ, negare non potuit & ipse Erasmus. Ait enim in epistola nuncupatoria, præfixa primo tomo operũ Augustini. Eadem mansuetudine moderatus est collegia virorum ac mulierũ, quę iuxta regulam apostolicam aliquot instituit. De quo & ipse August. sermone. 1. de vita cle. quem cũ alio detruncauerat Erasmus, pollicens se illos repositurum inter epistolas, quod tamen non fecit in æditione Frobeniana: quo animo non mea intereſt iudicare, cum neque illos tanquam alienos de fœtura Augustini reiiciat. Quod si fecisset volumen decretorum eum arguisset, in quo quatuor Canones inseruntur ex illis sermonibus, 12. q. 1. cap. Nolo, & eadem cap. Certe. 13. q. 2. Si quis, & 17. q. 4. Quicunq; cle. 2. Et etiam sese condẽnaret ipse, qui horum testimonio vtitur & in cẽsura & in ecclesiaste. Sermone, inquã, primo: Nostis omnes aut pene omnes, sic nos viuere in ea domo, quæ dicitur episcopi, vt quantum possumus imitemur eos sanctos, de quibus loquitur liber Actuum apostolorũ: Nemo dicebat aliquid proprium, sed erant illis omnia cõmunia. Rursus ibidem: Quia hic disponebam esse in monasterio cum fratribus, cognito instituto & voluntate mea, beatæ memoriæ senex Valerius dedit mihi hortum illũ, in quo nunc est monasterium. Cœpi boni propositi fratres colligere, cõpares meos, nihil habentes, sicut nihil habebam, & imitantes me: vt quomodo ego tenuem paupertatem meam vendidi & pauperibus erogaui, sic facerẽt & illi qui mecum esse voluissent, vt de cõmuni viueremus. Et paulopost: Ecce quomodo viuimus: Nulli liceat in societate nostra habere aliquid propriũ: sed si forte aliquid habent, nulli licet: & qui habuerint, faciunt quod non licet. In eodẽ sermone plangit Ianuarium presbyterũ, qui reseruatam pecuniam, moriens ecclesiæ legauerat. Testamentum, inquit, fecit presbyter, socius noster, nobiscum manẽs, de ecclesia viuens, cõmunem vitam profitens? Testamentum fecit, hæredes instituit. O dolor ipsius societatis, ô fructus natus nõ de arbore quam plantauit dominus. Sed ecclesiam scripsit hæredẽ. Nolo numerare ista, non amo amaritudinis fructum. Ego illum deo querebam, deo societatem professus erat. Hic (vt cernis) abundè innuit professionem perpetuam voti. Ac forte quia hęc & alia ex diametro pugnabant cũ errore Erasmi, hos sermones remouit. Porrò quæ mouerint Erasmũ dicere, quòd liceret ab hoc cõuictu discedere, tractanda veniunt & soluenda. Dicit enim Augustinus in primo sermone: si ab hoc proposito cecidit, & extra manẽs clericus fuerit, dimidius & ipse cecidit. Si foras seruat sanctitatem, dimidius cecidit: si vero intus habeat simulationẽ, totus cecidit. Et in sermo. 2. Dixerã, & scio me dixisse, quòd si nollent suscipere socialem vitã mecum, non illis tollerẽ clericatum, sed seorsum manerẽt, & seorsum viuerent, quomodo nossent deo viuerẽt. Malui enim habere cæcos vel claudos, quàm plangere mortuos. Cũ ergo quisq; voluisset extra manere, non tollerem ei clericatũ. Hæc Augustinus. Atqui apostata, nõ dimidius fuit, sed totus: nõ est claudus tantũ, sed mortuus. Igitur Erasmus dicet: Qui discedebat ab illo cõuictu, nõ iudicabatur tanquã voti transgressor. Sed hoc facile dissoluitur. In præcedentibus dicebat: Malum esse quis nesciat? Malũ est cadere à proposito, sed peius est simulare propositum. Ecce dico audite. Qui societatẽ cõmunis vitę iam susceptam (quę laudatur in actis apostolorũ) deserit: à voto suo cadit, & à professione sancta cadit. Obseruet deum iudicem, nõ me. Ego ei non aufero clericatũ, quantum sit periculum, ante oculos eius posui: faciat quod vult. Et paulopost: Ego scio quantũ malũ sit profiteri sanctũ aliquid, nec implere. Vouete, inquit, & reddite domino. Et melius est non vouere, q̃ vouere & non reddere. Hæc Augustinus. Quæ perspicue ostẽdũt, cadentẽ à proposito grauiter peccare. Nõ tamen auferebat clericatũ Augustinus, ob scandalũ vitandũ. Si autem nõ fuisset in clericatũ, & monasteriũ deseruisset, nõ permittebatur eligi ad clericatũ. Quod ostendit Augustinus epistola 76. ad Aureliũ, & renarrat Gratian⁹, 16. q. 1. Legi epistolã. Dicitur enim in illa. Ordini clericorũ fit indignissima iniuria,

Hiero. in epi. ad Demetri.
Erasmus.
Augustinus sermo. 1. de cõ. vi. cleric.
Augustinus vt suprà.
Augustinus sermo. 1.
Idẽ sermo. 2.
Idem.
Idẽ Psal. 75. Eccle. 5.
Augustinus epist. 76. 16. quæst. 1.

Poss. cap. 4.
Augustinus. 17. de ciuita. dei, cap. 4.
Gregorius.
Acto. 5.
Gloss. ord.

iniuria, si desertores monasteriorũ ad militiā clericatus eligantur:cũ ex his qui in monasterio permanēt,non tamen nisi ꝓbatiores atq; meliores in clerũ assumere soleam⁹. *Augustinus. ser.2.* Cũ ergo dicit sermone.2. Quod si nollēt suscipere socialē vitā mecũ: nō illis tollerē clericatum,sed seor.ma.& seor.vi.quomodo possent, satis perpēditur nō absoluere à peccato trāsgressionis voti:quā apertissime prętendit, quādo continuo subiũxit: *Idem.* Et tamē,inquit,ante oculos eius posui,quātũ mali sit à proposito cadere. Similiter intelligēdũ est,illud in priori sermone: *Idem.* Scio quomodo hoīes ament clericatũ. Non eum tollo nolenti mecum cōmuniter viuere,sed habet deũ qui mecum manere vult:si paratus est pasci à deo per ecclesiā ipsius, non habere debet aliquid propriũ. Qui hoc non vult,habeat libertatē,& videat vtrum habere possit fœlicitatis ęternitatē. Hæc ille. Erasmus sibi fauens,crude adduxit aliquot sentētias:quæ per se positę & male intellectę,nō bene sonāt. Nec omnino verba fideliter retulit. Nam vbi dicit Augustin⁹, cæcos & claudos, *Erasmus.* Erasmus in suo ecclesiaste dixit,debiles. Mortuos sane vocat Augustin⁹ hypocritas. Nā ante omnia superius adducta pręmiserat:Nolo habere hypocritas. Deinde sequuntur,quæ retulimus de priori sermone. Rursus postquā dixerat:Malui habere cæ.vel clau.quàm plāgere mor.statim subdit quem accipiat mortuũ. *Augustinus.* Quicunque,inquit,hypocrita est,mortuus est. Qui autē recedebāt à vita cōmuni,cætera nō ficte seruabāt ad quę obligabantur. Et recedebant nōnunquam ex quadā infirmitate,quā vocat claudicationē: nonnunquā iudicantes quadam mentis caligine, alibi se cōmodius agere, & hanc vocat cæcitatē. Partim vero bene agere sine simulatione, partim vero male,relinquēdo socialem vitā,sentit esse ruinā, de qua potest esse spes resurgendi. Ecce cur potius vocat hypocritas *Idem.* mortuos, & alios dimidie lapsos. Quòd si adhuc dubitas de eius mēte,audi iterũ quid dicat in priori sermone. Virgo,etsi nunquā fuit in monasterio,& virgo sacrata est, illi nubere nō licet, quanuis esse in monasterio non cōpellitur. Si autē cœpit esse in monasterio & deserit,& tamen virgo est,dimidia ruit. *Idem.* Hęc ille. Et cōfestim subdit de clerico:Sic & cleric⁹ duas res professus est, sanctitatē & clericatũ. Interius sanctitatē. Nā clericatum propter populum suũ deus imposuit ceruicibus *Idem.* ipsius,cui magis est onus quàm honor. Et paulopost subiiciũtur verba,quæ superficię tenus tenuit Erasm⁹. Si foras seruat sanctitatem,dimidius cecidit:si vero intus habeat simulationem,totus cecidit. Ex quo palam est,quòd intelligit Augustinus clericum seruare sanctitatē foris,sicut virginem castitatē. Quia tamen in regula dicitur:Cōuictus,secūdũ præpositi vel etiam presbyteri (ad cuius dispensationē pertinet) arbitriũ, debet emendatoriam subire vindictam:quā si ferre recusauerit,etiā si ipse nō abscesserit, de vestra societate proiiciatur: videtur innui per hæc verba,etiam si ipse non abscesserit,potuisse abscedere si voluisset. Deinde,de vestra societate prosiciatur, quòd sit absolutus à voto monastico, aut saltē, quòd non vouisset: Sed hæc nihil obstant. Nā conciliũ generale duo genera monachorũ malorum refert: videlicet fugitiuorũ & eiectorum. De quibus tangit Augustinus in regula: ne conta- *De regula. cap.si.* gione pestifera plurimos perderent. Hæc patent ca.si.de regularibus. Nō autem cogimur dicere ex his verbis, de vestra soci.proiici.vt omnino deposito habitu seculo tradatur. Nam quomodo incorrigibiles aut præfractiores proiicerent,osten- *Hier. ī epit. Pau.* dit Hieronymus in epitaphio Paulæ,de cuius monasterij moderatione dicit: Quam linguosam, garrulam, ac procacē, risisq; perspexerat delectari,& sæpius commonitā nolle cōuerti,inter vltimas & extra conuentũ sororum ad fores triclinij orare faciebat,& separatim cibum capere:vt quā obiurgatio non correxerat,emendaret pudor. Hæc Hieronymus:qui clare docet,quid sit extra societatē aliorum proiici. Licet etiam possit esse aliud genus proiiciēdi: vel in carcerē vel ante professionem. Nec dubito quin incorrigibiles aliter proiici possint,ne cæteri inficiantur. Attamen in seculo manens non poterit contra votum suum agere: vtpote, ducere vxorē & huiusmodi. Iam vero age. Cũ dicat Augustinus supra id sermone de cō.vi.cleri. Malũ esse quis nesciat à proposito cade- *Augustinus. Psal.75.* re,& in probationem sui dicti adduxerit psalmistam:Vouete & reddite, &c.pertractemus quomodo interpretetur Augustinus hunc versiculum in enarrationibus psalmorum tomo.8. Edisserens ergo psal.75. cũ ventum est ad illum versiculum Vouete & red.&c.dicit: Alius vouet relinquere omnia sua, distribuenda pauperibus,& ire in cōmunē vitam,& ire in societatē sanctorum. Magnum votum vouit, vouete & reddite. Quisq; quod vouere voluerit voueat,illud attēdat,vt quod vouerit reddat. Et paulopost: Quid autē de quibusdā apostolus, qui vouerũt & nō reddiderũt? Habentes,inquit, damnationē, quia primam fidem irritā fecerunt: Vouerunt & nō reddiderũt. Nemo ergo positus in monasterio frater,dicat:recedo de monasterio. Neq; enim soli qui sunt in monasterio,peruenturi sunt ad regnum cœlorũ:& illi qui ibi non sunt, ad deum non pertinent. Respondetur ei:Sed illi non vouerunt,tu vouisti,tu retro aspexisti. Hæc quantũ ad viros. De mulierib⁹ dicit: Vidua quæ iam sic permanere voluerat, voluit nubere: hoc voluit,quod licuit ei quæ nupsit: sed illi non licuit, quæ de loco suo retro aspexit. Et iterum: Virgo est castimonialis,iā dicata deo (& paucis interiectis) si anteq̄ vouisset nupsisset,nō damnaretur. Hæc Augustinus. Vt autem omnis tergiuersatio tollatur,quia Erasmus cōtendit de nomine,etiā de nomine disseramus,quo fratres suos Augustinus vocat,& inter quos se annumerat:Licet (vt dicit Hilarius.4.de trinitate) non sermoni res,sed rei sermo sit subiectus. *Hilarius.* Igitur B. Augustinus pertractans psal.132. *Augustinus. Psal.132.* Ecce q̄ bonum & quàm iucundũ habitare fratres in vnũ: Ista verba psalterij,iste dulcis sonus,ista suauis melodia, tam in cantico q̄ intellectu, monasteria peperit. Ex voce huius psalmi appellati sunt & monachi,ne quis vobis de isto nomine insultet. Et iterũ: *Idem.* Venit enim ad posteros ista charitatis exultatio,& votũ deo vouetur. Vouetur enim aliquid deo,& dictum est: Vouete,& reddite. Melius est autem nō vouere & reddere,quàm vouere, & non reddere. Sed debet esse impiger animus,vt & voueat & reddat:ne cũ se minus idoneũ putat ad reddendũ,piger sit ad vouēdum. Plane nunq̄ reddet, si de suo putauerit redditurũ. Rursus sermone priore de cōmuni vi.cle. *Augustinus ser.1.de cōi vi.cleri.* Quare,inquit,nos nō appellemus monachos,cum dicat psal. Ecce q̄ bonũ & q̄ iucundum ha.f.in vnũ? μονος enim, vnus dicitur. Deinde paulopost: Merito illis displicet nomen monachorũ,quia illi nolunt habitare in vnũ cum fratribus. Et iterum:Ecce quàm bonũ &c. Ostēdebat qui dicebat,ecce. Videmus & nos fratres,& benedicimus deũ, & oramus vt dicamus & nos, ecce q̄ bonum,&c. Quæ apertius dici possunt pro nuncupatione monachorum cōtra Erasmũ? Adde quòd in regula monacharum expresse habetur: Hæc igitur sunt,quæ vt obseruetis præcipimus in monasterio constitutæ. Verũ ęquiuocatio monachi,peperit opinionis errorem. Nam monachus quandoq; accipitur singulari acceptione,vt distinguatur à clerico,qui officium habet in ecclesia:vt ostendit Gratianus.16. q.1. Hinc est etiā.§.aliud: Ex eo quòd monachus est, sua & aliorum peccata deflendi habet officium:Ex eo quòd clericus, docendi & pascendi populum. Vnde Hiero.ad Rust. *Hieron.* Monachus non doctoris sed plangentis habet officiũ. Et ad Helio. Alia est causa monachi,alia clerici. Quam distinctionē innuit Augustinus epistola.76. Ipsi vulgares de nobis iocabātur,dicentes:Malus monachus,bonus clericus est. *Augustinus epistola.76.* Nimis dolendum, si ad tā ruinosam superbiā monachos surrigamus,& tam graui contumelia clericos dignos putemus: in quorũ numero sumus. Itaq; Augustinus, quādo respicit causam & functionem clerici, separat à monacho:quādo vero cōmunē vitam & concordē consyderat, cōfundit:vt ostenditur in fine expositionis illius. Quid ergo,ait,dicũt illi qui nobis insultant de noie monachorum? *Idem.* Nec errandum est cũ Erasmo nobis ingerēte illud quod dicit Augustinus sermone.2.de cōmuni vi.cleri. *Idē.ser.2.de cō.vi.cle.* Offeratur mihi verbi gratia byrrhũ aut pyrrhum rubrum vel preciosum,Forte decet episcopũ:quanuis non deceat Augustinũ. In quo philosophatur Erasmus: Vbi,inquit, magis dicendum erat, non decet monachũ. Verum satis exprimit Augustinus non decere monachũ,& ita se intelligere,quādo subnectit (quod omisit Erasmus,quia non faceret ad causam suā.) Non deceret hominē pauperem,de pauperibus natum. Et iterum: Fateor enim vobis,de preciosa veste erubesco,quia non decet hanc professionem, hanc admonitionē, hæc membra, hos canos. Hæc ille. Vbi ostendit illud quod dixerat,non decet Augustinũ, multa includere, & inter alia monasticam vitā,quādo dicit:hominem pauperē,hanc professionem. Sed Erasmus *Erasmus.* hæc omnia facile eludet,à nomine monachi rem ipsam & omnem vim, quasi animā à corpore tollens. Nam in vita Hieronymi

nymi à se conscripta:Pensitatis,inquit,omnibus ac circũspectis, Hieronymo monachi placuit institutũ. Quod ne quis in hoc erret,id tēporis longe diuersum erat ab hoc,quod hodie videmus ceremoniis obstrictũ. Immo quib⁹ maxime libertas erat cordi,hi monachi professionē suscipiebant. Primum eñ res manebat integra,si quis ita cēsuisset. Manebat cōmigrādi remigrandique quò vellent potestas, manebat dulcissimũ ac liberrimum ocium. Ad studium,ieiunia,psalmos, vigilias,aut suopte incitabantur animo,aut exemplis inuitabātur. Non cogebantur hominum constitutiunculis. Vestitus erat simplex, nec is tamen præscriptus,sed suo cuiq; arbitrio sumptus. Non qui prodigiosa nouitate faceret insignē,digitóque notādum, sed qui simplicitatem christianā præ se ferret. Votorum nulla vincula,nisi quæ sunt cuiusq; pure Christiani. Deniq; si quē sui instituti pœnitentia cœpisset, tota demum pœna erat inconstantiæ nota. Cuius rei si quis fidem requirat, legat Hilarionis vitam,legat institutionem monachi ad Rusticum,& itē ad Paulinum. Legat in epistola cuius initiũ,Audi filia,descriptũ triplex apud Aegyptios monachorũ genus. Hæc Erasmus ibi. Quæ domino deo fauente iam cōfutare certũ est. Hieronymus lib.1.cōtra Iouinianũ, edisserens illud apostoli Pauli, *Hiero.lib.1. cōtra Ioui.* 1.Corin.7. Etsi nupserit virgo,non peccauit. Non illa,inquit, virgo,quæ semet dei cultui dedicauit. Harum enim si qua nupserit, habebit damnationem, quia primam fidem irritā fecit. Si autem hoc de viduis dictum obiecerit, quāto magis de virginibus dictum præualebit? cum etiam his non liceat,quibus aliquando licuit? *Idem.* Virgines enim quæ post consecrationē nupserint,non tam adulteræ sunt quàm incestæ. Et in eodem libro:Sicut(ait)habentibus vxores apostolus tollit licentiam dimittendi eas,sic virginibus nubendi amputat facultatē. Iterum in viris illust.de Tyberiano ait: *Idē de viris illust.* Post suorũ cædem,tædio victus exilij,mutauit propositum:& iuxta sanctam scripturā, canis reuersus ad vomitum suum, filiam deuotā Christo virginē matrimonio copulauit, id est (dicit Eras.in scholiis) coegit vt nuberet. Sic enim exponit Sophronius,ne quis accipiat illum suam ipsius duxisse filiam. Atque hæc interim ipsemet Erasmus cōtra seipsum. Iam & de voto paupertatis,audi eundem Hiero.ad Eustochium de custo.virgi. *Hierony.ad Eusto.de cu. virginitatis.* Quid(ait)ante non plures annos Nitriæ gestum sit,referemus. Quidam ex fratribus,parcior magis quàm auarior,& nesciens triginta argenteis dominum venditum, centum solidos (quos lina texendo acquisierat) moriens dereliquit. Initum est inter monachos consilium,(Nam in eo loco circiter.5.milia diuisis cellulis habitabāt)quid facto opus esset. Aliqui pauperibus distribuendos esse dicebant,nonnulli parentibus remittendos. Macharius vero & Pambo & Isidorus,& cæteri quos patres vocant, sancto in eis loquente spiritu,decreuerunt infodiendos esse cũ eodem, dicentes: Pecunia tua tecum sit in perditionem. Nec hoc crudeliter quisquā putet factum. Tantus cunctos per totā Aegyptum terror inuasit, vt vnum solidum dimisisse sit criminis. Hæc Hieronymus. Et illa est epistola quæ incipit:Audi filia,ad quam nos remittebas pollicens nos tuorum decretorum inuenturos fidem:Et ecce tota fides tua in hoc solo ruit. Adhuc tamen (vt nullus sit tergiuersationi locus) audiamus Hieronymum in illud Threnorum.3. *Hier. thre.3.* Bonum est viro cũ portauerit iugum ab adolescentia sua. Hanc speciem conuersionis,boni Heremitæ & monachi,qui voto monasticæ disciplinæ obligati sunt,imitari contendunt. Sed rara est & paucissimis dono dei hæc perfectio concessa. Quid apertius dici potest contra monachos,quos nobis tuis peperisti imposturis? Quia vero mittis nos ad vitam Hilarionis, & ad Rusticum & Paulinũ, & ad epistolam Audi filia,videamus quid tibi prosint somnia tua. Dicitur ergo in vita Hilarionis ab Hieronymo: *Idem in vi. Hila.* Audiens autē tunc celebre nomen Antonij, quod per omnes Aegypti populos ferebatur, incensus visendi eius studio, perrexit ad eremum. Et statim vt eum vidit,mutato pristino habitu,duobus fere mensibus iuxta eum mansit,contemplans ordinem vitæ eius morũmq; grauitatē. Et infra:Partem substantiæ fratribus, partē pauperibus largitus est:nihil sibi omnino reseruans,& timens illud de acti.apost. *Acto.5.* Ananię & Saphiræ,vel exemplum vel supplicium: maximéq; domini memor dicentis: Qui non renunciauerit omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus. Hæc ibi. Nos vero nónne ostendimus supra ex Hieronymo ad Demetriadem virginē, Ananiam & Saphiram votũ emisisse? Quid ergo fecit & Hilarion, & eius vestigia sequentes? de quibus in eadem vita: *Hierony.* Exemplo itaq; eius, per totam Palęstinā innumerabilia monasteria esse cœperunt,& omnes ad eũ monachi certatim currere. Deinde dicitur illic:Detestabatur autē præcipue monachos,qui infidelitate quadam in futurũ reseruarent sua:& diligentiam haberēt vel sumptuum,vel vestitus,aut alicuius carum rerũ,quę cum seculo transeunt. Deniq; vnum de fratribus in quinto ferè miliario à se manentem, quia comperiebat hortuli sui nimis cautũ timidũmq; custodem & pauxillũ habere nummorum, ab oculis abegerat. Qui volens sibi reconciliari senem, frequenter veniebat ad fratres & maxime ad Hesichiũ, quo ille vehementissime delectabatur. Quadam igitur die,ciceris fascem virentis,sicut in herbis erat,detulit. Quem cum Hesichius posuisset in mensa ad vesperũ, exclamauit senex se fœtorem ferre non posse,simũlque vnde esset rogauit. Respondente autē Hesichio, quòd frater quidam primitias agelli sui detulisset; Non sentis,inquit,putorem teterrimũ,& in cicere fœtere auaritiā? Mitte bubus,mitte brutis animalibus,& vide an comedāt. Quod cum ille iuxta præceptum in præsepe posuisset,exterriti boues, & plus solito mugiētes,ruptis vinculis in diuersa fugerunt. Hæc in vita Hilarionis. Et audet Erasmus dicere, si quis propositi pœnitentia duceretur, tantũ incurrisse cuiusdā inconstantiæ notam. Nunc se locus offert, vt probemus, quòd nō minus impudenter præscripsit suo errori epistolā ad Rusticum. Loquens Hieronymus de matre Rustici,sic ait: Anna Samuelem non sibi,sed tabernaculo genuit. *Idē ad Rust.* Filij Ionadab,qui vinũ & ciceram non bibebant,qui habitabāt in tentoriis, & quas nox compulerat sedes habebant, &c. At Samuel perpetuo fuit addictus cultui tēpli,ex voto Annę matris. Et filiorũ Ionadab Hieremiæ.35. illud est: Non bibemus vinum,quia Ionadab filius Rechab,pater noster pręcepit nobis dicens:Non bibetis vinum vos & filij vestri,vsq; in sempiternum. Quid vltra? Per hæc,ad illud (ait Hieronymus vbi supra)tendit oratio,vt doceam te non tuo arbitrio dimittendũ: sed viuere debere in monasterio sub vnius disciplina patris, consortióq; multorũ. Vt ab alio discas humilitatē,ab alio patientiam:hic te silentium, ille doceat mansuetudinem. Non facias quod vis,comedas quod iuberis,vestiare quod acceperis, operis tui pensum persoluas,subiiciaris cui non vis: lassus ad stratum venias,ambulánsq; dormites,& necdũ completo somno surgere compellaris. Dicas psalmum in ordine tuo,in quo non dulcedo vocis,sed mentis affectus quęritur, dicente apostolo:Psallā spiritu, psallā & mente. Et, Cātantes in cordibus *1.Corin.14. Coloss.3.* vestris domino. Seruias fratribus, hospitũ laues pedes, passus iniuriam,taceas. Præpositum monasterij timeas vt dominum, diligas vt parentem. Credas tibi salutare quicquid ille pręceperit:ne de maiorũ sententia iudices,cuius officij est obedire & implere quæ iussa sunt,dicente Moyse:Audi Israël & tace. Perpende lector amice,quantũ distent:suo arbitrio viuere,& nō suo arbitrio dimittendum:libertatē manere eundi quo velis,&,præcipi,obedire ac subiici cui nō velis: credere salutare quicquid præcipiatur. Sed Erasmus.3. loco nos inuitat ad legendam epistolā ad Paulinũ de institutione monachi. Quid autem in ea? Prima frōte Hieronymus apostolorum regulam (de qua antè pluribus actum est) Paulino præscribit. Deniq; *Hie.ad Pau. Matth.19.* (ait) & tu audita sententia Saluatoris:Si vis perfectus esse,vade & vende omnia quę habes,& da pauperibus,& veni sequere me: verba vertis in opera, & nudam crucem nudus sequeris. Deinde imitationem Abrahæ illi proponit Hieronymus. Manifestũ est autē,quòd Abraham nunquā habuit propositũ reuertendi ad patriā vnde exierat, vt testatur apostolus ad Hebręos.11. *ad Hebr.11.* Et si quidē ipsius meminissent de qua exierunt,habebāt vtiq; tempus reuertendi:Nũc autem meliorem appetũt.i.cœlestē. Subsecutus cōmemorat Antoniũ, & cũcta Aegypti & Mesopotamiæ, Ponti & Cappadociæ & Armenię examina monachorũ,& beatum Hilarionem. Hi vero omnes, viā perfectissimā & nō votorũ inconstantiā ingressi sunt, vt supra claruit. Itē ipsum cōueniens Paulinũ: *Hiere.6.* Iam non sunt,ait,tua quæ possides,sed dispensatio tibi credita est. Memento Ananiæ & Saphiræ:illi sua timide seruauerunt. Hæc tam faciunt contra Erasmum, vt nihil contra nos. Imo bis per omnia pro nobis. Iam quarto demũ loco vult Erasmus, ad requirendam fidem suorum monachorũ,nos legere triplex descriptum mo

nachorum genus apud Aegyptios. Eia, legamus, & penſiculatius perſcrutemur. Ait Hieronymus in epiſtola, Audi filia: Tria ſunt in Aegypto monachorũ genera. Primũ, Cœnobitę, quod illi Sanſes gentili lingua vocat: Nos in cõmuni viuẽtes poſſumus appellare. Secundũ, Anachoretæ: qui ſoli habitant per deſerta, & ab eo quòd procul ab hominib⁹ receſſerit, nũcupantur. Tertium genus eſt, quod Remoboth dicunt: deterrimum atq; neglectũ, & quod in noſtra prouincia, aut ſolum aut primũ eſt. Hi bini vel terni, nec multo plures ſimul habitant, ſuo arbitratu ac ditione viuentes. Et de eo quod laborauerint in mediũ partes cõferunt, vt habeant alimenta cõmunia. Habitant autem q̃ plurimi in vrbibus & caſtellis: & quaſi ars ſit ſancta, nõ vita, quicquid vẽdiderint, maioris eſt precij. Inter hos ſæpe ſunt iurgia, quia ſuo viuentes cibo, nõ patiuntur ſe alicui eſſe ſubiectos. Reuera ſolent certare ieiuniis: & rem ſecreti, victoriæ faciunt. Apud hos affectata ſunt omnia. Laxæ manicę, caligæ ſollicantes, veſtis craſſior, crebra ſuſpiria, viſitatio virginum, detractio clericorũ. Et ſi quando dies feſtus aduenerit, ſaturantur ad vomitũ. His igitur quaſi quibuſdam peſtibus exterminatis, veniamus ad eos qui plures ſunt, & in cõmune habitant: id eſt, quos cœnobitas diximus. Hęc Hieronymus de 3. genere monachorũ, quos Eraſmus reuocaſſe videtur exterminatos, cenſens Auguſtinũ imitatũ in Aphricà genus quoddam eorum, qui ſimul commorabantur nullo imperio. Nam cũ de illis monachis dicitur: Nõ pati ſe cuiquã ſubiici, nònne ea eſt poteſtas Eraſmi, commigrãdi remigrandiq; quò libeat? Hieronymus autẽ in epiſtola, Audi filia, de cœnobitis ait: Prima apud eos confœderatio eſt obedire maioribus: & quicquid iuſſerint, facere. Deinde pleraq; perſequitur ſancta & imitãda, quæ tamẽ Eraſmus temerarie & irriſoriè vocare audet hominũ cõſtitutiunculas. Ad Anachoretas veniamus. Huius, inquit, vitæ author Paulus, illuſtrator Antonius: & vt ad ſuperiora cõſcendam, princeps Ioannes Baptiſta fuit. Talem vero vitã Hieremias quoq; deſcribit, dicens: Bonum eſt viro cum portauerit iugum ab adoleſcentia ſua. Hæc ille. Atqui ex Hieronymo oſtẽdimus, quinam ſint illi qui portauerũt iugum domini. Monachos enim deſignauit: nõ (quos imaginatur Eraſmus) pro tempore, ſed perpetuos. Quod vero ſuis monachis nuper adinuentis non præſcribit veſtitũ vnum, ſed ſuo cuiuſq; arbitrio ſumptũ, faciens Hieronymũ teſtem, tentemus oſtẽdere etiã hoc falſum eſſe. Hieronymus ad ſolicitatorẽ virginis: Moris eſt in Aegypti & Syriæ monaſteriis, vt tam virgo q̃ vidua, quæ ſe deo vouerint, & ſeculo renunciantes omnes delitias ſeculi cõculcarint, crimẽ monaſteriorũ matribus offerant deſecandum, nõ intecto poſtea cõtra apoſtoli voluntatẽ inceſſuræ capite, ſed ligato pariter ac velato. Ecce audis votũ, raſum caput, & velum. De quo etiã paulo infra: Poſt apoſtoli Petri baſilicã, in qua Chriſti flammeo cõſecrata eſt, &c. Dic, quid eſt flammeo cõſecrari? An liceat pro ſuo cuiq; arbitrio relinquere conſecratũ? Rurſus in epitaphio Paulæ: in hoc ſolo patriæ deſiderium habuit, vt filium, nurum, neptem, renunciaſſe ſeculo & Chriſto ſeruire cognoſceret. Quod & impetrauit ex parte. Nam neptis Chriſti flammeo reſeruatur, nurus æternæ ſe tradens pudicitiæ, ſocrus opera, fide & eleemoſynis ſequitur. Iterũ audis voti repromiſſionẽ, Chriſti flammeũ, æternã pudicitiam. De coma autem radenda monachis, pluribus agit Auguſtinus tomo. 3. de opere monachorũ, ca. 31. & 32. De habitu vero planè teſtatur Hier. in epitaphio Pau. tria ab eadẽ cõſtituta virginum monaſteria commemorãs. Vnus, ait, omnium habitus. Linteamine, ad tergẽdas ſolũ manus vtebãtur? Et tam frequẽs eſt apud Auguſt. Hier. Ambro. Cypria. & cęteros catholicos doctores, velatarũ virginũ mentio, vt cuiq; legenti ſit obuium. Adhuc tamẽ vnum locum citare libet ex quarto Carthaginenſi cõcilio ca. 115. Cui quidem cõcilio interfuit ac ſubſcripſit Diuus Auguſtinus. Ita autem habet locus: Si quæ viduæ, quãtumlibet in minoribus annis adhuc poſitæ, & matura ætate à viro relictæ, ſe deuouerint domino, & veſte laicali abiecta, ſub teſtimonio epiſcopi & eccleſiæ religioſo habitu apparuerint, poſtea vero ad nuptias ſeculares tranſierint, ſecundũ apoſtolum damnationem habebũt, quoniam fidem caſtitatis, quam domino vouerũt, irritam facere auſæ ſunt. Iam reſtat oſtendere Auguſtinum tradidiſſe regulam viris, & priùs viris quàm fœminis. Quod non videtur magni negocij perſuadere. Nam ſi perſuaſum eſt ex ſuperioribus tractatibus, Auguſtinũ & ſibi adhærentes regulã primitus ſub apoſtolis cõſtitutã voto firmaſſe, quomodo in tam ſancta cõgregatione, ſine lege & ſanctis inſtitutis viueretur? Certe conſtat ex Poſſidonio, nonnullas fuiſſe in monaſteriis illis cõſtitutiones, de quibus ca. 25. Cum ipſo ſemper clerici, vna etiã domo ac menſa, ſumptibus q̃ cõmunibus alebantur ac veſtiebantur. Suos inſtituerat ne quis iuraret ne ad modicum quidẽ. Quod ſi prolapſus fuiſſet, vnam de ſtatutis perdebat portionẽ. Numerus enim erat ſuis ſecum cõmorãtibus & cõuiuentibus poculorũ præfixus. Indiſciplinationes quoq; à regula recta & honeſtate, arguebat, & tolerabat quantum decebat & oportebat. In talibus præcipue docẽs, ne cuiuſquã cor declinaret in verba malitiæ, ad excuſandas excuſationes in peccatis. Dicit etiã Auguſtinus in ſer. de cõi. vi. cle. Noueram & noui omnes qui mecũ viuerent, noſſe propoſitum noſtrũ noſſe legẽ vitæ noſtræ. Nunc ad memoriam reuoca quæ ſint indiſciplinationes, quæ regula recta, quæ lex vitæ ipſius, quam noſſent omnes ſecũ cõmorantes. Et cũ hæc regula ſententiis & dictionis figura referat authorẽ Auguſtinũ, quomodo dubitas viris eſſe traditam, & pectus ipſum Auguſtini nõ eſſe præcipue viris referatũ, cum quibus vitæ cõſuetudinem ducebat? Nec valet quod opponit Eraſmus, de lauãdis ꝓpriis veſtibus & operãdo in cõmune: quæ nõ congruãt in clericos eius tẽporis, quorũ tum erat maior libertas & dignitas. Primum nõ præcipit abſolute in regula, lauãdas à ſuis proprias veſtes, ſed à ſe, vel à fullonibus. De operando autẽ in cõmune tam eſt cõueniens ſtatui monachorũ, vt illud maxime cõmendauerit Auguſtinus ædito peculiari libro & inſcripto: De opere monachorũ. In quo proponit exẽplũ apoſtoli, & ca. 29. ſeipſum. Neq; in hac regula erãt præſcribẽda clericorũ officia, in qua maxime prętẽditur cõmunis omniũ vita, & cõſuetudo religioſæ ſocietatis, nõ eccleſię gubernatio. Nõ enim ſolet Auguſtinus in ſuis pertractationib⁹ rem attingere ex ꝓfeſſo, niſi quã ſibi præſcripſit. Deniq; cũ tot retro ſeculis tam multi doctores & pręclari viri, hanc crediderint regulã Auguſtini traditam viris, quin & cõmentariis illuſtrarint, ſimul & ſedes apoſtolica approbauerit: neſcio ſi tot eccleſiæ procerib⁹ neglectis, quiſpiã inueniatur vſqueadeo inſani cordis, vt vni Eraſmo monachorũ nomen tam grauiter inſectãti adhęreat. Et ſane huiuſmodi nugamentũ improbi cenſoris, tam temerariũ ſtatim apparet, vt ocioſum ſit euidentioribus rationibus contra ipſum agere. Itaq; hactenus diſputaſſe ſufficiat. Nam ex his certe vides amice lector, q̃ opacas hic atque palpabiles tenebras, pro mera luce tibi cẽſor ſepponat Eraſmus. Et tamẽ videri vult (homo pius) clariſſimo ſuo ingenio, ab errore recepto cõmuniter, totũ mundũ ingenti miraculo aſſerere. Cũ potius id effecturus eſſet (niſi occurreretur huiuſmodi cenſuris) vt ſumma caligine lucem inuolueret meridianam. Verùm quando facile iam arbitror eſſe tibi, vt in tam luculẽto lumine à nobis exhibito, ipſum deinceps lumẽ veritatis omnino videas, ambulésque & exultes in eo: Age, ſi tibi cõſulis, & amas lucem, poſthac caue tibi ab Eraſmi fuco. Nam ſubinde in toto Auguſtini libro ſimilẽ rem agit: ac ita ſe nonnunquam vertit in miniſtrum lucis, peritus artifex, vt niſi rem æſtimes penitus, ipſas etiã intimo cœlo latentiores ſtellas, velut digito commonſtraſſe tibi putes. Itaq; cauebis.

Hier. in cap. Audi filia.
Hiere. 1. epiſtola Audi filia.
Idem.
Threno. 3.
Hierony.
Hier. in epi. Paulæ.
Auguſti. de opere monachorum.
Hier. in epi. Paulæ.
Ex concilio Carthaginenſi. 4.
Poſſ cap. 25.
Auguſtinus vbi ſuprà.
Idẽ de opere mo. cap. 29.

Extractum è Regeſto facultatis Theologiæ in Vniuerſitate Pariſienſi.

Anno domini milleſimo quingenteſimo trigeſimo nono, die ſabbati vltima Ianuarij, fuit cõgregata ſacra Theologiæ facultas apud ſanctũ Mathurinũ, per iuramẽtũ poſt miſſam de ſpirituſancto ſuper difficultate orta circa cenſurã Eraſmi ſuper tertiã regulã religioſorũ ſancti Auguſtini. Dubitabatur autẽ à pleriſq;, an religioſi vouebant tẽpore Auguſtini. Et ad ſupplicationem fratrũ ſancti Victoris, qui petebãt ſolutionẽ illius difficultatis. Facultas diſputauit de materia illa: nõ ſolũ per deputatos, ſed per totã facultatẽ diſputatũ eſt diligẽter. Et tãdẽ matura præcedẽte deliberatione cõcluſum fuit, quòd religioſi ſancti Auguſtini & monachi illius tẽporis vouebãt, & quòd illa cenſura Eraſmi non eſt probãda, ſed eſt ſcandaloſa: & Apologia magiſtri noſtri Cœnomani contraria illi cenſuræ eſt recipienda, & digna quæ imprimatur.